

DAVID

Ioannis Hieronymi Sopranis
Genuensis e Societ Iesu

Commentario illustratus.

LVGDVNI
[illegible] LAVRENTII ANISSON
ET HÆRED. G. BOISSAT
M. D C. XLIII
Cum Privilegio Regis

IOANNIS-HIERONYMI
SOPRANIS
GENVENSIS
E' SOCIETATE
IESV,

IN DAVIDEM COMMENTARIVS

Complectens ex primo & secundo libro Regum fortunatam Dauidici Regni partem,

Unà cum Digressionibus

De Re vestiaria Hebræorum, de Funeribus, & de publico, & priuato eorumdem Luctu.

EMINENTISSIMO PRINCIPI

ANTONIO CARD. BARBERINO

LEGATO A LATERE,

Fabius-Ambrosius Spinula Societatis IESV *F.*

POSTHVMVS hic fœtus Ioannis Hieronymi Sopranis, viri è nostra Societate eruditissimi, sub idem ferè tempus conceptus, quo Tu altrice Sapientia ad orbis terrarum commoda in Romano Collegio feliciter adolescebas; ad cuius patrocinium confugeret aptiùs, quàm ad tuum, PRINCEPS EMINENTISSIME, siue argumentum operis intuearis, siue Te spectes, siue nostra. Dauidem ille exhibet, hoc est, non modò dulcem, vt loquitur Nyssenus [a], in huius vitæ itineribus comitem, aptúmque cunctis ætatibus Ducem; sed Idæam Regum absolutissimam, nec sine diuini prouidentia Numinis, in serie Principum, suaui quadam temperatione felicitatis, ac mansuetudinis longè primum. Vides hîc statim, vt opinor,

[a] Orat. in diem Ascens.

nor, tuarum lineamenta virtutum, qui felicitatem ita cum facilitate socias, vt de amplitudine dignitas cum humanitate contendat. Hoc videlicet pollicebatur augustus Apum tuarum Triumuiratus; regnans ille quidem, sed ad subiectos populos, deposito seueritatis aculeo, mansuetudinis melle recreandos. Quòd si paulò diligentiùs oculos conieceris in Dauidem, non leuem agnosces in tanto Heroë imaginem tui. Adolescens inungitur à Propheta diuinóque munere vocatus ad sceptrum seniles spiritus concipit & Principi & Regi pares. Floridioris Tu adhuc ætatis idoneus censeris Imperio, dum ad illam adaptaris purpuram, quæ mirum quantum instar habet Regiæ dignitatis. Missus à Parente Dauid ad Castra, dum turbatam Hebræorum rem feliciter componit, an non simulacrum est magnæ indolis tuæ, quâ ad egregia quæque natus, in ipso adolescentiæ flore, atque ætate planè consimili ad Principes publicæ tranquillitatis sequester olim adlegatus, nunc amplissima in legatione tuis consiliis auspiciísque Ecclesiasticum strenuè tueris Imperium. Et ne diutiùs Te detineam in contemplatione Tui, artes ille præliandi, militiæque negotia cum pietatis otio copulauit: Tu dum pacis amantem Purpuram induis, sacræ quoque militiæ arma non respuis, &

coniun

coniunctione pulcherrima, dum religiosa pugnacis gestas Insignia Palladis, & purpurea pacatæ dignitatis præfers Ornamenta, nec purpuratum Roma Principem nec Hierosolyma Militem desiderat suum. Iam verò si animum conuertere ad nostra placuerit, partum hunc sibi iure reposcit à nobis singularis, qua Societatem vniuersam complecteris, beneuolentia; quæ, sicut grata humanitatis, ac beneficentiæ, quam exhibes, cogitatione nos recreat: ita nouo maioris semper patrocinij, quod optamus, incremento, spes nostras erigit, & solatur. Patere igitur, PRINCEPS, vt ego testamenti veluti fidus curator, mentem interpretatus, qui sensum amicissimi hominis excipere non potui; posthumam hanc prolem tot nominibus tuam, veluti obstetrix in sinu benignitatis tuæ perennaturam deponam; ita enim quæ importuno Parentis funere mortua, & penè consepulta erat, lucem aspiciet, & viuet, Te Patrono, feliciùs. VALE.

CANDIDO LECTORI.

PAVCIS accipe, amice Lector Auctoris consilium, vt hinc quam ex eiusdem immaturo funere iacturam fecerimus vniuersi, facilè intelligas. Cogitabat in quatuor Regum libros expositionem, quam in Appararum diuidebat, Commentarium, & Disputationes. Commentarius insistebat, quantum fieri poterat, historico sensui: Disputationes paulò liberiùs, inter septa tamen, quæ verba latiùs excutienda permitterent, vagaturæ, & singulis capitibus pro cuiusque exigentia subiiciendæ, ad eam formam, qua cap. 12. libri 2. Regum exhibentur; si quid in Commentario desideratum fuisset, abundè suppeditabant. Apparatus verò, qui ordine primus erat, in plures distinctus libros, priscos Iudaici Populi Ritus, eruditissima in vniuersam Scripturam excursione, amplectebatur. Primo enim libro, nomen, ortum, progressum, linguam Hebræorum propriam exequebatur: tum Terras, quas vario tempore incoluerant, & quas demùm, vt proprias insederant, & in vtrisque quem statum suæ libertatis habuissent, & quam sui Regiminis formam sequuti essent. Inde propius ad singula succedendo, de forma administrationis aggressus dicere, tum ciuili, tum Ecclesiastica, in Secundo libro de forma ciuilis Reipublicæ vario tempore seruata: præcipuè verò de triplici personarum genere, quibus Respublica constat, imperantibus, parentibus, & vtrumque subinde præstantibus agebat. Inde seorsim de præstantissima Reipublicæ forma dicebat, quæ Regnum est; de quo toto Tertio libro, qui erat de Regno, & de Regibus Hebræorum. In Quarto tractabat de legibus, & Hebræorum iudiciis; tum magis ad priuata accedendo, Ius connubiorum, & nuptiales Ritus exponebat. In Quinto de victu domestico, cuius præcipua pars est ratio vescendi; de qua in Sexto libro; vbi de Côuiuiis. Et quia plerumque, vt à Sapiente monemur, extrema gaudij luctus occupare solet, Côuiuiis attexebat funera, quæ liber Septimus exequebatur; vbi de prisco funerandi Ritu, & Exequiis Hebræorum; quæ, quia solemni luctu præcipuè constabant, Octauus liber erat de publico, & priuato luctu. Et hæc domesticum cultum magis attingunt; nam Conuiuia, funera, luctus domi cui-

que

que suæ maximè peraguntur. Ad forensem verò vitam, & cultum, quia vsus vestium magis spectare videtur, Nonus liber totus erat de Re vestiaria, & vario vestium genere Hebræorum. In Decimo, sermo erat de quotidiano cultu Populi Iudaici in vita ciuili. Quæ omnia cum tempora pacis exponant, Vndecimus sequebatur liber, Rem militarem Iudaicam explanaturus. Absoluta in eo rerum tractatione, quæ ad ciuilem administrationem pertinent, illius gentis propriam; ad Ecclesiasticam accedendo; Duodecimus liber erat de legitimo cultu Sacrorum, à quo quia non semel Hebræi per summam impietatem desciuerunt, Decimustertius & postremus sequebatur, de eorum Idololatria, & Ritibus in illa superstitiosè seruatis. Habes hîc conceptam animo, non opere expressam Auctoris mentem; nam ex Commentario inchoatam interpretationem à Decimosexto capite libri primi; vbi Dauid in Regem inungitur, ad Vigesimumtertium vsque caput secundi Regum perductam reliquit nobis; Quare, mutato consilio coactus sum, non expositionem in libros Regum, sed vnum tantùm exhibere Dauidem, duobus comprehensum Tomis. Ex Apparatu in nostras manus deuenête Tractatus de Re vestiaria, de funeribus, de publico, & priuato luctu, & de Idololatria Hebræorum omni ex parte completi, missis cæteris non perfectè elaboratis. In hoc itaque Tomo, qui primus est, habes initio quæ ad originem Gentis Hebtææ spectant, & ad formam administrationis, ad Regum vsque tempora: tum Commentarium à capite Decimosexto libri primi Regum, vbi Dauid inungitur à Samuele in Regem, vsque ad Decimum secundi, complectentem fortunatam Regni Dauidici partem; Et quia in primo capite secundi Regum lugetur Saul atque ad luctum inuitantur filiæ Israël, quæ à Saule coccino vestiebantur, tres subiecimus Digressiones, de Re vestiaria, de funeribus, de publico, & priuato luctu Hebræorum. Tomus alter initium ducens ab vndecimo capite secundi libri Regum, reliquum Commentarij complectetur, spectantis ad Dauidem, vnà cum aliquot Disputationibus, & postremò Digressionem eruditissimam de Idololatria Hebræorum.

LICEN

LICENTIA.

IMPRIMATVR si videbitur R. P. M. S. Palatij Apostol.

A. TORNELLVS, VICE.

Imprimatur

F. NICOLAVS RICCARDIVS,
Sac. Palatij Mag.

CENSVRA OPERIS.

NOS infra scripti testamur, nihil nobis in hoc Opere, cui titulus est, *P. Ioannis-Hieronymi Sopranis in Dauidem Commentarius*, prorsus occurrisse à bonis moribus, & Catholica fide, Theologorúmque placitis alienum. In cuius rei fidem hoc testimonium manu nostra subscriptum dedimus, Lugduni die 10. Aprilis 1642.

IOSEPHVS GIBALINVS.

CAROLVS DV LIEV.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV *in Prouincia Lugdunensi.*

IOANNES GAVETVS Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij, 1583. Henrico IV. 20. Decembris, 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante, 14. Februarij 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque Superiorum permissione imprimant: Permitto Laurentio Anisson, Bibliopolæ Lugdunensi, vt librum, qui inscribitur, *P. Ioannis-Hieronymi Sopranis in Dauidem Commentarius*, & à duobus eiusdem Societatis Patribus recognitum, ad decem proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni 11. Aprilis 1642.

IOANNES GAVETVS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege concessi.

LVDOVICI XIII. Galliæ & Nauarræ Regis authoritate sancitum est, ac præsentibus literis cautum, ne quis in Regno suo, aliisve locis ditioni suæ subiectis, intra proximos annos decem à die impressionis primæ inchoandos, ac numerandos, excudat, vendat, excudendum, vendendumque quouis modo, & ratione conetur librum, qui inscribitur: *P. Ioannis-Hieronymi Sopranis in Dauidem Commentarius*, præter LAVRENTIVM ANISSON, Bibliopolam Lugdunensem, aut illos, quibus ipsemet concesserit. Prohibitum insuper eadem authoritate Regia omnibus suis subditis, eundem librum extra Regni sui limites imprimendum curare, vel quenquam, vbicunque fuerit, ad id agendum impellere, ac instigare, sine consensu dicti LAVRENTII ANISSON. Idque omne sub confiscatione librorum, aliisque pœnis originali Diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lugduni, die 31. Augusti, 1642.

De mandato Regis

Signatum,

FAVVRE.

Desiit prælum 15. Septemb. 1643.

SERIES

SERIES
DISPVTATIONVM, CAPITVM ET PARAGRAPHORVM.

EX ANNOTATIONE PROOEMIALI.

EX COMMENTARIO.

EX DIGRESSIONE PRIMA.

De re vestiaria, & vario indumentorum genere Iudaeorum.

§. 2. No

Ex Digressione II.

De Ritibus in Prisco Hebræorum funere seruatis.

SECVNDA PARS.

De funere ipso & pompa exequiarum.

TERTIA PARS.

De sepultura, & sepulchro.

 chris

QVARTA PARS.

De feralibus officiis erga sepultos: seu de funebribus ritibus post sepulturam.

EX DIGRESSIONE III.

De publico & priuato luctu, & ritibus in vtroque seruatis.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ.

Prior numerus paginam, posterior columnam designat.

EX VETERI TESTAMENTO.

Genesis.

38. Euolutis

Index locorum S. Scripturæ.

 retorta

Index locorum S. Scripturæ.

Omnis

Index locorum S. Scripturæ.

14. Consuluit

II. Paralipomenon.

II. Eſdræ.

Tobiæ.

Iudith.

Eſther.

2. Et

Index locorum S. Scripturæ.

Index locorum S. Scripturæ.

Index locorum S.Scripturæ.

6.Nolite

Index locorum S. Scripturæ.

Marci.

Lucæ.

Ioannis.

Index locorum S. Scripturæ.

Index locorum S. Scripturæ.

SVMMA TOTIVS VOLVMINIS.

ANNOTATIO Procemialis,	*De Origine Populi Iudaici, &c.*
Commentarius	*In gesta Dauidis*
Digressio Prima	*De re Vestiaria Iudaeorum.*
Digressio Secunda	*De ritibus in Hebraeorum funere seruatis*
Digressio Tertia	*De publico & priuato eorundem luctu.*

AD COM

AD COMMENTARIVM DAVIDIS

ANNOTATIO · PROEMIALIS.

DAVIDIS gesta, & Regni Iudaici administrationem expositurus operæpretium me facturum existimaui si priùs de Hebræo Populo cognoscerem, quis eius auctor extiterit qui progressus, quas incoluerit sedes & quam regiminis formam ad Regum vsque tempora seruauerit. Ordiar igitur à cognomentis, quibus in sacris, & prophanis litteris Iudæa gens est appellata.

Judaici Populi nomen, ortus, & progressus.

CAPVT PRIMVM.

POPVLVS hic primò *Hebræus* dictus est, quod ipsius nomen antiquissimum fuit, & notissimum; adeò vt à Gentilibus, & externis aliter ferme non soleat in sacris litteris appellari. Cùm enim Scriptura de hoc Populo loquens, ipsum vel *Israel*, vel *Iacob* appellet; vbi tamen inducit Gentiles loquentes, hi ferè semper *Hebræum* illum nuncupant, vt 1.Reg.4.6. Philisthini faciunt: *Quæ nam est hæc vox*, inquiunt, *in Castris Hebræorum?* Et paulò post [a]: *Confortamini, & estote Viri Philisthiim, ne seruiatis Hebræis*; Et infrà iterum in hoc eodem [b] libro iidem Philisthiim: *Ecce Hebræi egrediuntur à cauernis suis*; Et postea denique Palæstini Principes conspecto Dauide cum turma sua: *Quid*, inquiunt [c], *sibi volunt Hebræi isti in castris Philisthiim?* longe verò antè hæc tempora, cùm adhuc in Ægypto degeret, Vxor Putipharis Iosepho calumniam structura, non aliter illum, quam Hebræum nuncupat: *En*, inquit [d], *introduxit virum Hebræum vt illuderet nobis.*

a 1.Reg.4.9.
b 14.11.
c lib.1. Reg. cap.26.
d Gen. 39. 14.

Vnde igitur hæc illius appellatio tam propria, tam antiqua, tam omnibus vsurpata? fuerunt olim qui ab Abraham dictos Hebræos putarunt, quasi Abrahæos; In qua opinione fuit aliquando Diuus Augustinus [e]. Sed perspicuè falluntur, & possunt è scriptura clarè conuinci. Si enim hoc Gentile cognomentum longè fuit antiquius Abrahamo, non potuit ab illius vocabulo deriuari; Antiquius autem fuisse constat ex scriptura quæ Abrahamum *Hebræum* ex veteri nimirum, & iam recepto cognomento denominat: *Et ecce*, inquit [f], *vnus, qui euaserat, nunciauit Abraham Hebræo, qui habitabat in conualle Mambre.* Adde, ab Abraham, Hebræos non solùm, sed Ismaëlitas, & Idumæos extitisse, istos per Esau, illos per Ismaëlem propagatos. Non igitur ab Abraham Hebræi dicti sunt, ab illo scilicet ortus originem trahentes, quod non Hebræi solùm, sed hostes perpetui Hebræorum ab Abraham fuerint procreati.

e lib.1. de consensu Euangelistarũ cap.14. lib. 16. de Ciuit. cap. 3. quam tamen retractauit lib.2. cap 14. Retractat.
f Gen.14. 13.

Duplex igitur alia huius appellationis origo traditur, vtraque probabilis: altera quòd Hebræi sint ab *Heber* appellati, qui fuit quintus à Sem, primo Noëmi filio, & auus Abraham; de quo sic ex libro [g] Genesis Augustin. [h] Explicans enim quomodo scriptura dicat, Sem patrem fuisse omnium filiorum Heber: *Non sanè*, inquit, *ipsum Heber genuit Sem; sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem quippè inter alios filios genuit, Arphaxad, Arphaxad genuit Cainam, Caina genuit Sala, Sala genuit Heber*; inde subdit quod quæstioni respondet, quam versamus. *Non itaque frustrà ipse Heber primus nominatus in progenie veniente de Sem. & prælatus est etiam filiis, cum sit quintus nepos; nisi quia verum est quod traditur, ex illo Hebræos esse cognominatos, tanquam Hebræos.* Et in hac vocis *Hebræus* ab Heber deriuatione plures alij cum Augustino consentiunt, tam veteres [i], quàm recentiores [k].

g cap 10.
h lib.16. de Ciuit.c 3.
i Hieronymus, Beda, Isidorus Genes.10. idem August. de Ciuit. lib 39.
k Liran Augubin Pererius, Delrio, Fernand. Geruel. Gen. 10. & 14.

Altera deriuatio est non ab vllo proprio vocabulo, sed ab Hebræa voce *Habar*, vel vt alij [l] pronunciant, *Haber*, quæ proprie significat *transire*; vt Hebræus inde appellatus ad verbum sit *transiter*, aut *qui transit*, vel *transiens*, vt expresse vocem hanc septuaginta, & Aquila verterunt. Pro eo enim quod in nostra [m] est: *Et ecce nuncia-*

l Sigon. de Repub Hebr. lib. 1. cap 2.
m Gen.14. 13.

uit Abraham הָעִבְרִי *Hebræo*, ipsi legunt τῷ περάτῃ transitori. Duplex autem deriuationis huius ratio traditur: altera litteralis: altera mystica est, quia populus hic *Hebræus* postea cognominatus, antea in Mesopotamia Tigrin inter, Euphratémque degebat, vbi Sem, Arphaxad, Caina, & alij ipsius progenitores habitauerant; inde verò Duce Alphaxado, Euphrate pertransito, proximis locis insederat, ex quo ab his, qui remanserant, appellari cœpti *transitores*, aut *qui transierant*, vel vt Augustinus [n] illos cum aliis [o] appellat, *transfluuiales*. Quia enim, Euphrate traiecto, trans illum remanserant, inde *Transamnani* dicti sunt; vt olim à Romanis Hebræi dicebantur *Transtyberini*, quòd Trans Tyberim sedes incolerent; & sicut nos Transmontanos, Transalpinos, & Transmarinos dicimus, à quibus Montibus, Alpibus, & Mari seiungimur. Et hanc Hebrææ vocis ethymologiam historicam, & litteralem plerique ex veteribus[p], & recentioribus sequuntur.

n *quæst. 29. in Genes.*
o *Cornel. Genes. 14.*

Altera nominis origo mystica est; vt inde sciatur, Dei Populum, quem proprium ille ex omni gente elegisset, & lecturus esset, *non habere hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirere: nec Inquilinum hic esse sed hospitem, & transitorem.* Ad quod allusisse Dauid videri potest ad Deum preces fundens: *Ne sileas quoniam aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut omnes Patres mei*; qui fuerunt scilicet viatores, transitores, & hospites vbicumque fuerunt. Nam etiam in Palæstina, & terra Chananitide, licèt illam iam diu, pulsis habitatoribus, incolerent, à circumuicinis Populis hospites, & peregrini dicebantur; quòd illuc ex alia terra migrassent, & veteres incolas expulissent. Et id, vt dicebam, vt scirent ipsi, & omnes intelligerent, qui Dei Ciuitatem constituunt, & illius Ciues sunt Hebræos in hoc mundo se esse, transitores scilicet & peregrinos. Et hanc vocis huius vsurpationem mysticam aut afferunt, aut insinuant plerique etiam Veterum [q], & recentiorum [r]. Hæc igitur huic Populo Hebræi cognominis origo.

p *Orig. Chrysost. Diodor. Theodoret. Ruper. in c. 14 Genes. Aug. q 29. in Genes.*

Secundò dictus est *Israël, Israëliticus, domus Israël & filij Israel.* Et 3. *Iacob, domus Iacob, & filij Iacob*; quo vtroque vocabulo rarò, vel nunquam ab externis; passim autem in sacris litteris Hebræi designantur. Vtriusque ratio, & origo notissima est. Quod enim Iacob, filius Isaac primus auctor extiterit, à quo Populus hic in immensum cœperit propagari, duodecim filiis ex varis vxoribus susceptis, ab illo tota posteritas, *Domus, & filij Iacob*, & simpliciter *Iacob* est appellata; qui postea cognomentum *Israëlis* sortitus, itidem semini suo nuncupationem eandem de suo nomine mutuauit.

q *Vide D Hieron. epist. 129 & c. 7. & 16. Ezec. & cap. 1. Ioel. & c. 10. Zachar. & c. 1. Sophon. cap. 26. Isaiæ Augustin. lib. 16. c. 3. de Ciuit.*
r *Burgen. ad postil. Lyran. Gen 14. Rib. Ioan. 1.*

Porrò circa hoc vtrumque nomen *Israël*, & *Iacob* cùm pro Populo, non pro Patriarcha ipso sumitur, obseruandum est, illa dupliciter vsurpari. Primò vt vtrumque totam illius posteritatem significat, & vniuersum Populum Hebræorum, in quem sensum ferè semper accipitur Israëlis appellatio priusquam decem Tribus à duabus reliquis separarentur; non ita frequenter, sed aliquando tamen vocabulum *Iacob*. De *Israele* superfluum esset exempla proferre. De *Iacob* illa notissima sunt [s]: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt: quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Benedixisti* [t] *Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob. Diligit* [u] *Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* In quibus omnibus, & similibus locis nomine *Iacob* Populus vniuersus accipitur Hebræorum. Secundò sumitur vtrumque, non pro toto Populo, sed pro parte dumtaxat; *Israël* quidem pro decem Tribubus: Iacob verò pro duabus tantùm; Vt apud Nahun: *Quia reddidit Dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israël.* Per *Iacob* enim hîc Tribus Iuda, & Beniamin intelliguntur, in quibus Dauidis posteritas regnauit post Salomonem: per *Israël* decem reliquæ, quæ Ieroboamum sequutæ sunt.

s *Psal. 68. 6.*
t *Psal. 84. 2.*
u *Psalm. 86.*

Quartum, & notissimum huius Populi cognomentum, est *Iudæorum*. Hoc in sacris litteris frequenter: ab externis verò scriptoribus, Latinis præsertim, ferè semper Gens Hebræa, nec aliter appellatur. Dixi *frequenter in sacris litteris*; quia *Iudæi*, & *Iuda* vocabulum bifariam in illis vsurpatur. Primò vt vniuersum Populum significat ex duodecim Tribubus conflatum; in quem sensum accipitur aliquando antè diuulsionem decem Tribuum à posteritate Dauidis; vt cùm Saul ad suos loquitur de Dauide perdendo: *Considerate*, inquit [x], *& videte omnia latibula eius, in quibus absconditur, & reuertimini ad me, ad rem certam, vt vadam vobiscum; quòd si etiam in terram se abstruserit, perscrutabor eum in cunctis millibus Iuda.* Ponitur hîc enim *Iuda* pro vniuersa terra Israëlitarum, & toto Populo Israëlitico. Per Babylonios verò, Regno Israëlitico deleto, restitutisque postea ex captiuitate, qui ex Hebræorum Populo superfuerant, omnes *Iudæi* sine discrimine dicti sunt. In quo non immeritò quempiam mouere possit vnde fuerit, vt vnius Tribus appellatio, nempè *Iuda*, totum Populum, qui etiam ex reliquis constabat Tribubus, designaret; Ad quod tamen facilis est responsio: Tribum Iuda semper inter alias excelluisse; primò quidem gloria armorum, fortitudine, nempè bellica, & numero pugnatorum; vt plures ex illis verbis obseruant, quæ in libro Iudicum referuntur, mortuo Iosuë, Tribus Israël consuluisse Dominum: *Quis ascendet ante nos contra Chananeum, & erit Dux belli? Et dixit illis Dominus: Iudas ascendet. Ecce tradidi terram in manu eius.* Per Iudam enim plerique [z] hîc intelligunt non certum hominem, sed vniuersam Tribum ab illo Patriarcha propagatam, cui prærogatiuam deferri Dominus in re militari voluerit ob insignia facta, quæ fortiter aliàs in bello patrauerat. Hinc igitur non mirum si Tribus alias præcellens omnibus etiam nomen daret, vt *Iuda* nomine censerentur. Et hoc indicat expressè Lactantius, causam nominis huius exquirens: *Amiserunt*, inquit [a], *vetus nomen Hebræi: & quoniam Princeps examinis eorum Iudas erat, Iudæi sunt appellati.* Et hoc, vt dicebam, antè Regnum in Republica constitutum: post illud verò longè magis. Nam cùm in hac Tribu sceptrum semper viguerit, vt ob id Tribus Regia meruerit appellari, Regio honori concessum est, vt Hebræi omnes, quacumque tandem ex Tribu essent, *Iudæi* dicerentur. Et hæc de prima vocis huius acceptione. Secunda est, vt Iudæi tantùm, qui ex Tribu *Iuda*, & *Beniamin* dicerentur, quod frequentissimum est, in duo Regna totius Populi Imperio diuiso: nonnunquam tamen etiam ante illud, in iis locis præsertim, vbi *Iuda*, & *Israël* simul coniunguntur; Tunc enim *Iuda* duas illas tantùm Tribus amplectitur: Israël verò reliquas decem. Sic illud intelligendum, vbi agitur de

x 1. *Reg. 23. 23.*
z *Ioseph lib. 5. cap. 1. & 2. antiq. Procop. Arias Serrar. Iud. 1. 1. Masius in Iosue 15. Cornel. Num. c 2. 1.*
a *lib. 4. c. 4. 10.*

Dauidis

b 1. Reg. 17. 5. Dauidis victoria contra Goliam[b] : *& consurgentes viri Israël, & Iuda vociferati sunt, & persequuti sunt Philisthaos.* Exemplis aliis supersedeo, quòd infinitum esset illa congerere nullo inde operæpretio, cùm res notissima sit. Et hæc de Gentis huius nominibus in sacris litteris; Apud exteros, vt iam diximus, rarò *Hebræi* dicuntur, nunquam *Israelita*; ferè semper *Iudai*, maximè apud Latinos; vt videre est apud Iustinom, Tacitum, & alios, quorum paulò post verba referemus.

His sic explicatis, ea quæ de hoc Populo quærenda præmisimus, facilè deciduntur: vnde ortus, vbi primùm constiterit. Ortus enim eius est à Noë per Sem primogenitorum eius, per cuius filios, & nepotes Arphaxad, Heber, & Abraham principium sui generis agnoscit. Primæ verò eius sedes fuerunt Chaldæa primùm, vnde emigrantes in Mesopotamia consederunt: tum per vicina Syriæ loca vagati, terram Chananitidem tenuerunt, ex qua cibariorum inopiâ excedere compulsi in Ægyptum migrarunt; vnde Diuino iussu profecti, eiusdem ope, præsidióque Chananitidas iterum sedes tenuerunt, Incolis aut fugatis, aut excisis: & inde *Iudaa* appellari cœpta, quæ priùs *Chananea.*

Sed contra hæc sic statuta nonnulla sunt, quæ videntur difficultatem non exiguam facere. Et primò de Gentis ortu, & primis auctoribus: deinde de sedibus. De ortu, salebra duplex occurrit: altera ex sacris litteris: altera ex prophanis Auctoribus. Ex sacris litteris: quomodo Hebræi Heber, & Abraham posteri dicuntur, & hoc quasi cognomento à reliquis aliis gentibus secerni volunt; cùm plures aliæ gentes ab Heber, & Abraham fuerint propagatæ, non solùm cultu, habitu, lingua, Regionibus; sed longè magis animorum auersione ab Hebræa gente diuersæ? Ex prophanis verò Auctoribus, ortus hic, quem statuimus, & gentis initia grauiùs adhuc impugnantur; Vno enim consensu omnes longè diuersa referunt, quàm quæ tradidimus. A quibus itidem, sedes, quas primùm Hebræi incoluerint, aliæ, & longè diuersæ ponuntur.

Ordiamur igitur à prima difficultate soluenda; quæ vt ex sacris litteris nectitur, ita facilè potest ex sacris litteris expediri. Quæritur quomodo Hebræi ab Heber appellentur? quomodo filij Abraham dicantor, & eo quasi cognomento glorientur? Ambigendi causa; quia plures aliæ gentes ab *Heber* propagatæ. Cur igitur non & illæ Hebrææ appellatæ? Similiter plures Populi stirpem sui generis ab Abraham repetunt; Ismaëlitæ, Saraceni, & Agareni per Ismaëlem; Idumæi per Esau, quorum alterius Abraham Pater fuit, alterius Auus; Vnde igitur Hebræi petunt ab aliis populis seiungi, quòd filij Abrahæ sint? Vnde in eo cognomento quasi proprio tantoperè glorientur; cùm Idumæi, & Ismaëlitæ perpetui eorum hostes, non minùs quàm ipsi Abrahæ filij sint, & auctorem illum sui generis agnoscunt?

c Ioan. 8. 37. *Semen*, inquiunt[c], *Abraha sumus.* Et id iactanter admodum, & vt proprium nobilitatis titulum

d Matt. 3. 9. prædicantes; vnde ad illos Ioannes[d]; *Nolite dicere intra vos* (id scilicet quasi proprium iactantes) *patrem habemus Abraham.* Facilis ad hæc responsio. Non enim omnes, qui ab *Heber*, & *Abraham* sanguinis stirpem trahunt, hi filij vtriusque dicuntur; sed illi tantùm, qui cum sanguine mores etiam traxerunt. Qui igitur ab *Heber* & *Abraham* ita procreati, vt simul etiam vtriusque vitæ cultum, & institutum tenuerint, eandem linguam habuerint, eundem Deum religiosè coluerint, hi propriè filij, & posteri vtriusque dicuntur; alij non item. Tales tantùm fuerunt Hebræi. Nam Ismaëlitæ, Agareni, Idumæi ab vtriusque moribus planè desciuerunt, alia lingua, alio vitæ cultu perpetuò vsi. Quod ab Augustino[e] fusius explicatú. Paulus[f] Apostolos ad Galatas pressius indicauit. Et hæc de prima obiectione ex sacris litteris. Altera ex externis scriptoribus non operosiorem, sed fusiorem explicationem postulat, quam seorsim aggrediemur. e lib. 6, c. 3. de Ciuit. f cap. 3.

Hebrææ Gentis origo mille figmentis ab Ethnicis scriptoribus inuoluta, & vnde illis erroris occasio.

§. VNICVS.

Libet hîc accuratius afferre quæ scriptores Ethnici de hoc argumento delirant, vt inde facilè constet quanta sit illis in reliquis fides habenda, quæ sunt ab illis de Christo, Christianorumque moribus litteris consignata. Ordiamur ab Auctore omnium grauissimo Cornelio Tacito, qui cùm de Christo, & eius sectatoribus loquitur, aliter illos posteris non obiicit, quàm vt homines impiè scelestos, & turpissima superstitione delusos. In quo falli illum, & fallere ex iis Tertullianus conuincit, quæ de Regionum moribus, & Religione tradit, adeò perspicuè falsa, vt ob ea meritò Tertullianus[g] Tacitum *mendaciorum loquacissimum* appellet. Illum ergo audiamus: *Quia*, inquit[h], *famosa Vrbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia eius aperire. Iudaos Creta Insula profugos, nouissima Lybia insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iouis pulsus cesserit Regnis. Argumentum è nomine petitur. Inclytum in Creta Idam montem, accolas Idaos, aucto in barbarum cognomento, Iudaos vocitari. Quidam regnante Iside exundantem per Ægyptum multitudinem, Ducibus Ierosolymo, ac Iuda proximas in terras exoneratam. Plerique Æthiopum prolem, quos Rege Cepheo metus, atque odium mutare sedes perpulerit. Sunt qui tradant, Assyrios Conuenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias Vrbes, Hebræásque terras, & propiora Syria coluisse. Clara aly Iudaorum initia. Solymos carminibus Homeri celebratam gentem conditæ Vrbi Ierosolymam nomen è suo fecisse. Plurimi auctores consentiunt, orta per Ægyptum tabe, qua corpora fœdaret, Regem Occhorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare Regnum, & id genus hominum, vt inuisum Diis alias in terras auehere iussum. Sic conquisitum, collectúmque vulgus, postquam vastis locis relictum sit, cateris per lacrymas torpentibus, Mosen, vnum exulum monuisse, ne quam Deorum, hominúmve opem expectarent, ab vtrisque deserti; sed sibimet vt Duci cœlesti crederent (primo cuius auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent) assensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æquè quàm inopia aqua fatigabat, iámque haud procul exitio totis campis procubuerant; tùm grex asinorum agrestium è pastu in rupem nemore opacam concessit. Sequutus Moses coniectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit.* g Apolog. cap. 16. h Tac. lib. 5. Histor.

Id leuamen; & continuum ſex dierum iter emenſi, ſeptimo, pulſis cultoribus, obtinuere terras, in quibus Vrbs, & templum dicata ſunt. Moſes quò ſibi in poſterum gentem firmaret, nouos ritus, contrarióſque ceteris mortalibus indidit. Prophana illic omnia, quæ apud nos ſacra. Rurſum conceſſa apud illos quæ nobis inceſta. Effigiem animalis, quo monſtrante, errorem, ſitimque depulerant, penetrali ſacrauere, cæſo ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptij Apin colunt. Sue abſtinent, memoria cladis, quòd ipſos ſcabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum, panis Iudaicus nullo fermento detinetur. Septimo die otium placuiſſe ferunt; quia is finem laborum tulerit. Dein blandiente inertia, ſeptimum quoque annum ignauia datum. Alij honorem eum Saturno haberi: ſeu principia Religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulſos, & conditores gentis accepimus: ſeu quòd è ſeptem ſyderibus, queis mortales reguntur, altiſſimo orbe & præcipua potentia ſtella Saturni feratur: ac pleraque cœleſtium vim ſuam, & curſum ſeptimos per numeros conficiant. Hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defendantur. Cetera inſtituta ſiniſtra fœda prauitate valuere. Nam peſſimus quiſque, ſpretis Religionibus patriis, tributa, & ſtipes illuc congerebant. Vnde aucta Iudæorum res; Et quia apud ipſos fides obſtinata, miſericordia in promptu; ſed aduerſus omnes alios hoſtile odium. Separati epulis, diſcreti cubilibus, proiectiſſima ad libidinem gens alienarum concubitu abſtinent: inter ſe nihil illicitum. Circumcidere genitalia inſtituère, vt diuerſitate noſcantur. Tranſgreſſi in morem eorum, idem vſurpant: nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres vilia habere. Augendæ tamen multitudini conſulitur; Nam & necare quemquam ex agnatis nefas: animáſque prælio, aut ſuppliciis peremptorum æternas putant. Hinc generandi amor, & moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare è more Ægyptio. Eadémque cura, & de Infernis perſuaſio: cœleſtium contra. Ægyptij pleraque animalia, effigiéſque compoſitas venerantur: Iudæi mente ſola, vnúmque Numen intelligunt: Prophanos, qui Deûm imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. Summum illud, & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Igitur nulla ſimulachra Vrbibus ſuis, nedum Templis ſunt. Non Regibus hæc adulatio, nō Cæſaribus honor. Sed quia ſacerdotes eorum tibia, tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea templo reperta, Liberum Patrem coli, domitorem orientis quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis; quippè Liber feſtos, lætóſque ritus poſuit: Iudæorum mos abſurdus, ſordidúſque.

Hæc Tacitus; in quibus tot deliramenta, quot verba; præcipuè tamen obiter in illis ſunt obſeruanda, quæ faciunt ad ea magis intelligenda, quæ dicturi ſumus.

Primum eſt: Hebræos Aſini caput coluiſſe; quod infame figmentum ſic illis adhæſit, vt poſtmodum etiam Chriſtiani, qui ab Ethnicis Iudæorum ſoboles, aut portio cenſebantur, id quoque monſtrum numinis coluiſſe crediti ſint: vnde tam Iudæis, quàm Chriſtianis Aſinarij cognomen adhæſerit, quo paſſim ab Ethnicis appellatos Tertullianus affirmat. Aduersùs enim illos agens: *Somniaſtis,* inquit [i], *caput aſininum eſſe Deum noſtrum.* Inde ſubdit: vnde ſuſpicio hæc portentoſa gentilibus, & cui debeant illam acceptam referre. *Hanc, inquit, Cornelius Tacitus ſuſpicionem eiuſdem inſeruit. Is enim in quinto Hiſtoriarum ſuarum bellum Iudaicum exorſus ab origine gentis, etiam de ipſa tam origine, quàm de nomine, & Religione gentis, quæ voluit argumentatus, Iudæos refert Ægypto expeditos; ſiue, vt putauit, extorres in vaſtis Arabiæ locis aquarum egentiſſimis, cùm ſiti macerarentur, onagris, qui fortè de paſtu potum petituri æſtimabantur indicibus, fontibus vſos: ob eam gratiam conſimilis beſtiæ ſuperficiem conſecraſſe.* A quo mendacio, ſecundum obſeruandum, quòd fontes miraculo reſeratos, & à Moſe tactu virgæ manare iuſſos, aſinis ſylueſtribus Tacitus adſcribit.

[i] Tertull. in apolog. c. 16.

Tertium quod dicit de Libero Patre, qui idem Bacchus Ethnicis erat, à Iudæis culto, confirmat quæ pluribus à nobis traduntur, vbi Iudæorum idololatriam, & quæ falſa numina ſuperſtitiosè coluerint, enarramus.

Quartò nunquam à Tacito *Hebræos* hoc cognomento nuncupari, quod erat illorum proprium, & antiquiſſimum. Quia, vt dixi, ſcriptoribus Ethnicis hæc gens alio non nota nomine, quàm Iudæorum.

Quintò propter hæc, quæ de Iudæis à Tacito traduntur, illum plerique non ſolùm vt dubiæ in reliquis fidei; ſed vt mendaciorum loquaciſſimum haberi volunt. Et Tertullianus obliquè cauſam ſubindicat; quòd illius ingenium eſſet, non quæ geſta tantùm narrare, ſed quæ quiſque ſecum cogitaſſet, quas ſpes aluiſſet, quo fine conſilia temperaſſet, ea ſuo capite ſoleret arguere; ad quod totum verbo illo Tertullianus alluſit, dum dixit: *illum de Religione gentis quæ voluit argumentatum.* Planè enim Taciti ingenium hoc eſt arguendo, coniectando, argutando, quæ fieri poſſunt, vt facta ſomniando proponere, non ſimplici, & aperta fide quæ geſta comperetit enarrare. Vnde rectè Tertullianus colligit minus mirum eſſe ſi tam impiè de Chriſto loquutus fuerit, ſolitus aliorum omnium vel facta, vel dicta ſemper in deterius inuertere. Sed Lipſius conatur acriter auctorem ſuum ab omni mendicitatis crimine defendere; quod mirum non ſit, nec illi vitio dandum, ſi qua longinqua, & procul locis, & temporibus diſſita perinde prodere, vt aliorum narratione didicerat; Immeritò verò mendaciſſimum Tacitum audire, quod hæc de Iudæis euulgauerit; cùm longè grauiora de illis aut finxerint, aut ab illis conficta retulerint Plutarchus, Strabo, Trogus, Iuſtinus; qui tamen ob id vt mendaciorum loquaciſſimi non accuſantur.

Sextò igitur obſeruandum, non minora ab his, & aliis Auctoribus in Iudæorum narratione peccari: Tacitum tamen inter alios acrius reprehendi. Primò, quòd Romæ cùm ſcripſerit, originem gentis abundè doceri potuerit, ſi qui conſolendi erant voluiſſet adire, & non ſomnia potius de ſuo capite prodere, vel alienos conſulere. Secundò, quòd quæ tradit, omnia felle malignitatis aſpergit: ita quæ narrat admittens, vt in Iudæorum probrum ab aliis tradita, pro oraculis videatur accipere. Tertiò, quòd omnia tantum, quæ vitio verti poſſunt, ſtudiosè collegerit, eorum nihil commemorans, quæ Iudæorum cum laude dici poſſent. Quartò, denique quòd ſi quæ præclara, & ſancta Iudæorum refert, ea ipſa vt anilia, & ſuperſtitioſa condemnat.

Contra verò ſcriptores alij licèt in multis, &

fetè

ferè omnibus allucinentur, quæ ſpectent ad originem gentis Hebrææ, ita tamen orationem ſuam temperant: vt quæ tradunt non pro certis, & indubitatis inculcent, ſed vt ab aliis accepta, & vulgò iactata, quorum velint apud alios eſſe fidem, non ipſi veritatem præſtare. Deinde ſi quæ carpenda referunt, etiam laudanda non reticent. Denique ſi quæ ſancta inſtituta apud illos agnoſcunt, ea ipſi laudant, non vt impij condemnant. Meritò igitur quamuis non leuiora alij, quàm Tacitus in hoc argumento peccauerit; ille præ aliis meritò tamen mendaciſſimus habetur; quia mendacitatis vitium non ex re, quæ narratur, ſed ex animo narrantis arguitur; qui deprehenditur in Tacito deprauatus, ſincerus in aliis. Qui iſti tres præcipui, Iuſtinus ex Latinis, Strabo, & Dio Caſſius ex Græcis; quorum non pigebit hìc verba proponere, quando non minimum conferunt ad multa intelligenda, quæ de Iudæa gente, eiuſque moribus ſparſim in Ethnicis ſcriptoribus reperiuntur.

De iis igitur hæc Iuſtinus [k] ex Trogo.

Iudæis origo Damaſcena, Syriæ nobiliſſima Ciuitas: vnde & Aſſyriis Regibus genus ex Regina Semirami fuit. Nomen Vrbi à Damaſceno Rege inditum: in cuius honorem Syrij ſepulchrum Arathis vxoris eius pro templo coluere, Deámque exinde ſanctiſſimæ Religionis habent. Poſt Damaſcenum Azelus, mox Adores, & Abraham, & Iſrael Reges fuere. Sed Iſraelem felix decem filiorum prouentus maioribus ſuis clariorem fecit. Itaque Populum in decem Regna diuiſum filiis tradidit, omnéſque ex nomine Iudæ, qui poſt diuiſionem deceſſerat, Iudæos appellauit; colíque eius memoriam ab omnibus iuſſit: cuius portio omnibus acceſſerat. Minimus ætate inter fratres Ioſeph fuit, cuius excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt; à quibus deportatus in Ægyptum, cùm magicas ibi artes ſolerti ingenio percepiſſet, breui ipſi Regi percarus fuit. Nam & prodigiorum ſagaciſſimus erat & ſomniorum primus intelligentiam condidit; nihilque diuini Iuris, humaníque ei incognitum videbatur; adeò vt etiam ſterilitatem agrorum ante multos annos prouiderit: periſſétque omnis Ægyptus fame, niſi monitu eius Rex edicto ſeruari per multos annos fruges iuſſiſſet: tantáque experimenta eius fuerunt, vt non ab homine, ſed à Deo reſponſa dari viderentur. Filius eius Moſes fuit, quem præter paternæ ſcientiæ hereditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed Ægyptij cùm ſcabiem, & vitiliginem paterentur, reſponſo moniti, eum cum ægris, ne peſtis ad plures ſerperet terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exulum factus, ſacra Ægyptiorum furto abſtulit, quæ repetentes armis Ægyptij, domum redire tempeſtatibus compulſi ſunt. Itaque Moſes, Damaſcena antiqua Patria repetita, Montem Sinam occupat, quo ſeptem dierum ieiunio per deſerta Arabiæ cum populo ſuo fatigatus cùm tandem veniſſet, ſeptimum diem more gentis Sabbathum appellatum in omne æuum ieiunio ſacrauit; quoniam illa dies famem illis, erroréſque finierat. Et quoniam metu contagionis pulſos ſe ab Ægypto meminerant, ne eadem cauſa inuiſi apud incolas forent, cauerunt, ne cum peregrinis communicarent; quod ex cauſa factum paulatim in diſciplinam, religionémque conuertit. Poſt Moſen, etiam filius eius Arnas ſacerdos ſacris Ægyptiis, mox Rex creatur: ſempérque exinde hic mos apud Iudæos fuit, vt eoſdem Reges, & Sacerdotes haberent; quorum iuſtitia religione permixta, incredibile quantum conualuere.

Hæc ex Iuſtino fuſiùs; in quibus de Iudæis quindecim mendacia referuntur, ſi quæcunque falſa de re aliqua narrantur, rectè mendacia dicuntur. Primum eſt circa primum natale ſolum, quod Damaſcenam Syriæ Ciuitatem dicit, à Damaſco conditam. Secundum, circa primos generis auctores, quos Damaſcum, Azelum, & Adorem numerat, omnes ignoti nominis. Tertium, eſt circa primos Reges, quos Abrahamum, & poſtea Iſraëlem facit. Quartum, circa Principes Tribuum, Iſraëlis filios, quos decem tantùm ponit. Quintum, circa nomen, & auctorem nominis Iudæos enim vult ab Iſraële ſic appellatos in gratiam Iudæ, Principis inter reliquos filios. Sextum; quòd Ioſephum filiorum minimum recenſet. Septimum, quòd illum aſſerit in Ægypto magicis artibus imbutum, quarum ope futura prænouerit. Octauum, Moſen Ioſephi filium fuiſſe. Nonum, ſcabie & vitiligine Moſen, reliquóſque Iudæos infectos ab Ægyptiis metu contagionis expulſos. Decimum, Moſen exulum Ducem creatum, ſacra Ægyptiorum ſecum abſtuliſſe. Vndecimum, Ægyptios, cùm Iudæos perſequerentur, tempeſtate redire coactos. Duodecimum, Damaſcenum, antiquam Iudæorum Patriam, à Moſe dum ex Ægypto migraret, repetitam. Decimumtertium, ſeptimum quemque diem ab illo ieiunio ſacratum, quòd in illo finis erroris, & inediæ fuiſſet. Decimumquartum, Arnam Moſis filium in imperiu illi ſucceſſiſſe. Decimumquintum, Reges omnes Iudæorum fuiſſe eoſdem etiam ſacerdotes, & quidem ritu Ægyptio conſecratos. Et hæc à Iuſtino, vel errore, vel malitia de Iudæorum genere narrantur.

Audiamus Strabonem: *Fama aſſerit*, inquit [l], *Ægyptios fuiſſe eorum progenitores, qui nunc Iudæi appellantur. Nam Moyſes vnus ex Ægyptiis ſacerdotibus, cùm partem quandam Regni haberet, ac moleſtè ferret eorum inſtituta, hinc eò commigrauit. Diſceſſère cum eo multi, quibus diuina cura erant. Docebat enim ille, quomodo Ægyptij non rectè ſentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent; nec Græci, qui Deos hominum figuris inſignirent: & quòd id ſolum Deus eſſet, quod nos contineret, terram, ac mare; quod Cœlum, & mundum, & rerum omnium naturas appellamus; cuius profectò imaginem nemo ſanæ mentis, noſtra ſimilem audeat effingere. Oportere itaque relicta omni ſimulacrorum effigie, & digno ei fano, ac templo conſtituto, ſine forma colere, ac ſemper bonum aliquod, & donum, & ſignum à Deo expectare; eos præſertim qui caſtè, integréque, & cum iuſtitia viuerent; cæteros verò nequaquam. Ille hæc dicens hominibus bonis, non ſanè paucis id perſuaſit: & in eum locum deduxit, vbi nunc condita ſunt Ieroſolyma.* Hæc ille ſine dubiò longè modeſtiùs, quàm vel Tacitus, vel Iuſtinus de Iudæorum genere mentitur. *Fama*, inquit, *aſſerit Ægyptios fuiſſe*. Nihil ipſe quaſi de ſuo certò audet aſſeuerare. Tum verò quæ falſa de Moſe narrat, ſunt omnia cum laude coniuncta. Vbique illum vt verè pium proponit, & impiæ ſuperſtitionis oſorem; quam cùm ferre non poſſet, ex Ægypto dicit ſponte profectum, non vitiligine, ſcabiéve fœdatum cum ſuis migrare compulſum. Denique quæ de eo, totáque gente falſa enarrat, omnia ſunt in gentis gloriam, non in opprobrium. Si igitur in hoc argumento Strabo mentitus, ſanè verecundè mentitus; At ille modeſtius

[k] lib. 36. c. 2.

[l] lib. 16. Geograph.

adhuc Dio Caſſio ſe geſſit; qui de Iudæis narrationem aggreſſus quæ ad eorum ortum, progenitores, inſtituta faciunt, ingenuè ſe dixit ignorare. Quod ſi Tacitus obſeruaſſet, à Tertulliano *mendaciorum loquaciſſimus* meritò non audiſſet; At pudebat acerrimo ingenio virum, & Romanum Conſulem ſuam inſcitiam fateri. Cur igitur mentiri non puduit, & non potius res tota ſilentio tranſmiſſa?

Sed quæret aliquis: Vnde Viris alioquin accuratiſſimis tanta ignoratio rerum Iudaicarum? Reſponſio in promptu eſt. Gentilibus enim nec Iudæorum litteræ patebant: & à pleriſque, ſi illarum copia fuiſſet, etiam ſpernebantur. Ab illis igitur nihil eorum doceri poterant, quæ ad primam gentis originem pertinerent: nec vlla rurſus inter Iudæos, & Ethnicos conſuetudo, vt illorum colloquio poſſent illa cognoſcere. Tantùm igitur ariolando quædam de illis ſuſpicabantur, quæ malè digeſta litteris tradiderunt, & ob id in illis tam multa peccarunt.

De Imperio Hebræorum quàm latè patuerit, & quas terras vario tempore quo iure poſſederit.

CAPVT II.

VISO de nominibus, & prima origine Populi Iudaici; priuſquàm de forma Reipublicæ dicamus, ordo poſtulat, vt vbi conſiterit, & quæ terrarum loca poſſederit, explicemus. Id nunc aggredimur, occaſione ſumpta ex verbis propoſitis, in quibus Iſraëliticæ terræ fines quàm parerent, lariſſimè proponuntur. *Vniuerſus*, inquit, *Iſrael à Dan vſque Berſabee, audiuit, quòd fidelis Samuel propheta eſſet Domini.* De regione hac igitur duobus his terminis intercepta primò quærimus, quæ illa fuerit, & quàm variè appellata, quàm latè porrecta, quàm fertilis: quibus priùs à gentibus inſeſſa: quo iure ab Hebræo Populo vendicata: tum præter illam; num latius Hebræi Imperij ſui fines extenderint; quando, & per quos: & denique quamdiu ſedes illas ipſi tenuerint; & inde quando, & cur expulſi.

Quæ terra fuerit, & quàm variè appellata, quam Hebræi vt propriam poſſeſsionem tenuerunt.

§. I.

ISraëlitica Regio, quam totus Iſraëliticus Populus aliquando poſſedit, à noſtris ſcriptoribus, eo quod Dei promiſſo ſit ab illis obtenta, proprio quaſi vocabulo *terra promiſſionis* appellatur: In ſacris verò [m] litteris, & à Ioſepho [n] primò terra Chanaam dicitur, ſiue Chananæa; quòd in illa filius Cham, & illius poſteritas habitaſſet, ex hoc Chananitidem dicunt, quibus cordi eſt blandius barbaras appellationes inflectere. Secundò, dicitur [o] terra Iuda, & Iſraël, & terra filiorum Iuda, & Iſraël: & id frequentiſſimè in ſacris litteris, notiſſima ratione cognominis. Tertiò, in iiſdem per ſynecdochen totum à parte appellando, nuncupatur aliquando vno aliquo ſeptem illarum gentium nomine, quas inde Deus expulit, vt Hebræos induceret. Ad Ioſuë Deus: *Omnis terra Hethæorum*, inquit [p], *vſque ad mare magnum circa ſolis occaſum erit terminus veſter.* Hîc enim terra Hethæorum, vt probabiles [q] Interpretes obſeruant eſt tota Chananæa: ſicut [r] alibi terra Amorrhæorum, eandem terram deſignat; licèt Hethæi, & Amorrhæi vnus in ea populus ex ſeptem eſſent, non totam ſibi tenerent. Quartò, appellatur [s] *terra Domini, pars, & hereditas illius*; cuius appellationis ratio infrà pluribus ediſſeretur. Quintò, ab illuſtri fluuio, qui illam vel alluit, vel interſecat, appellatur [t] *terra Iordanis.* Sextò, à ſitu, & collocatione; quam reliquas inter orbis partes ſortita *medium terræ* dicitur [u]. Præter hæc aliis ſubinde cognominibus in ſacris litteris deſignatur, quæ nunc omittentur, quòd potius epitheti vicem gerunt, quàm iuſti vocabuli.

m Gen. 10. Pſal. 73.
n lib. 1. antiquit. & li. 2. de bello Iudaico.
o 1. Reg. 12. Ioſue 11.
p cap. 1. 4.
q Andr. Maſ. in Ioſuë c. 1.
r Gen. 15. 16.
s Pſal. 84. 1. 2. Reg. 20. 19.
t Pſal 41. 4.
u Pſal. 73. 8.

At verò apud alios ſcriptores, ſi de noſtris loquamur, præter receptiſſimam appellationem *terra promiſſionis*, etiam nec minùs frequenter, *terra ſancta* dicitur [x]. Ab externis verò *Iudæa*, & *Palæſtina* ſimpliciter appellatur; vt videre eſt apud Ptolomæum, & alios Geographos [x], quos recentiores deinde ſequuti ſunt.

Vbi igitur hæc terra ſita? difficultas in eo præcipua; num in medio terreni globi? Plerique affirmant. Primò ex verbis Dauidis, ex quibus appellationem factam diximus Iſraëlitico ſolo, vt *medium terræ* diceretur. *Deus*, inquit [a], *noſter ante ſæcula operatus eſt ſalutem in medio terræ.* Vbi, inquiunt, hoc alibi, quàm in Iudæa? Secundò, ex Ezechiele: *Ita*, inquit [b], *eſt Ieruſalem; in medio gentium poſui eam, & in circuitu eius terras.* Si enim Ieruſalem in medio Iudææ ſita eſt, vtique Iudæa medium mundi teneat neceſſe eſt, ſi Ieruſalem in Orbis ſit medio locata. Tertiò, ex Patribus. Hieronymus in hunc locum Ezechielis apertè dicit Ieruſalem *in medio mundi ſitam*, rectè *terræ vmbilicum* dici: Dauidem verò per ea verba *paſſionis Chriſti locum ſignificaſſe*; quem medium eſſe mundi ſic probat: *Quia*, inquit, *à partibus Orientis Aſia cingitur; ab Occidentis, Europa; à Meridie, Auſtro, Lybia, & Africa; à Septentrione, Scythis Armenia, Perſide, & cunctis nationibus Ponti.* Tum ſubdit: *In medio gentium propterea poſitam; vt quia notus* [c] *erat in Iudæa Deus, & in Iſraël magnum nomen eius, omnes in circuitu nationes illius ſequerentur exempla.* Similia his alij Patres habent. Hilarius [d] locum Crucis, & in medio orbis poſitum dicit; & ob quod poſitum? *Tamquam*, inquit, *in vertice huius vniuerſitatis inſtitit, vt ad capeſſendam Dei cognitionem vniuerſis gentibus eſſet æqualis.* At Germanus Conſtantinopolitanus vlteriùs etiam progreditur. Id enim non ſolùm affirmat ipſe; ſed hunc omnium fidelium ſenſum eſſe teſtatur; in cuius rei ſignum dicit [e] in omnibus Eccleſiis: *ciborio, quod æquè à toto templi circuitu abſiſtit, laquearem ſuperponi, & circum quatuor ſtatui columnas, quaſi quatuor mundi partes, inter quas medium crucis ſymbolum collocatur.* Denique receptam hanc planè fuiſſe ſententiam, reliquorum id aſſenſus oſtendit, qui Golgota, & Ieruſalem medium mundi dicunt [f]; quod eſſe non poteſt, quin idem etiam de Iudæa aſſeratur, in cuius medio Ieruſalem. Vnde Cyprianus [g], aut Victorinus, cuius etiam in hoc teſtimonium Beda producit.

Eſt locus ex omni medium, quem cernimus orbe
Golgota Iudæi patrio cognomine dicunt.

x Chriſtian. Adrichom. in theatro præfat. Maſius in Ioſue c. 1. & 13. Ibidem Serrar. q. 12. in c. 1. & q. 2. in c. 13.
x Strabo lib. 10. Plin. lib. 5. Tacit. lib. 5. Iuſtin. lib. 36.
a Pſal 73. 12.
b cap 5. 5.
c Pſal. 75. 2.
d Can. vlt. in Matth.
e in Theoria de reb. Eccl.
f Cyrill. Catech. 13. Anaſtaſ. quæſt. 136. Andr. Creenſ. orat. de exaltat. Beda de locis cap. 3. Ariſtæas lib. de 70. Interp. Ioſeph. lib. 1. de bello. c. 2. D. Thom. Pſal 73. Pet. Damian. ſerm. 37.
g Hymn. de Paſcha.

Et

Et Tertullianus [h].

Golgota locus est capitis Caluaria quondam
Lingua paterna prior sic illum nomine dixit,
Hic medium terra est.

Verùm id apud alios magna in controuersiâ versatur primò quia non Iudæa, sed Delphi medium terreni globi tenere [i] crediti sunt, adiunctâ fabula, qua certo experimẽto cõstiterit eos in medio mũdi sitos: Duas enim aquilas ab Oriẽte, Occidentéque dimissas æquali volatu, Delphis tandem pariter consedisse. Secundò, quia vt nec Delphi medij sint, certè Iudæos esse non posse ratio conuincit, ex Sphæræ dispositione desumpta; quam, quia pluribus ab aliis [k] explicatur, consultò dimittimus, lectoris studio parcentes.

At sacræ litteræ, terræ medio, Iudæam assignant, & clarè Patres, quos adduximus, id attestantur. Duæ ad hoc responsiones. Primò, non absolute totius terræ, sed habitabilis [l] medium Iudæam esse. Alij medium orbis olim cogniti volunt [m], affirmantes; si quis in terrestri globo pedem alterum circini Ierosolymæ figat, alterum in vltimos Africæ fines portendat, & circumducat circulom descripturum, qui partes omnes orbis olim cogniti comprehendat. Et adiungunt id sibi velle, quod iuxta versionem dicitur à Dauide [n]: *In omnem terram exiuit linea eorum*, pro quo noster Interpres *sonum* vertit. Longè tamen probabilius [o] alij putant, medium mundi Iudæam, & Ierusalem non situ, & locatione, sed ob excellentiam, & dignitatem. Quod fortasse vult etiam lapis ille, quem in Ecclesia sancti sepulchri legisse se Georgius Venetus affirmat [p] in quo scriptum: *Hic est medium mundi*. Quòd verò à Dauide dicebatur, *operatum esse salutem in medio terra*, non locum significat, in quo salus allata, sed modum, quo allata [q]: palàm nimirum, conspicuè, & in omnium oculis. Id enim in scriptura non solùm, sed apud alios auctores esse in medio quid facere, vel operari. Quare *Deum salutem in medio terra operatum* non aliud signare, quàm *in omnium conspectu*, cunctísque videntibus: Quod factum, quando Deus ex Ægypto populum liberauit.

h Carm. 2. contra Marcionem.
i Plato 4. de legib. Pausan. in focai. Varro 6. de ling. Latin. Cic. 2. de diuinat. Strabo lib. 9.
k Daniel Maon. de fig. sacr. synd. c. 20. n. 25.
l Salmer. proleg. 4 t.
m Genebrar. Psal. 73. 12. in Vilerpand. Ezechiel tom. 3. p. 1 c. 4.
n Psal. 18.
o Lorin. Psalm. 73. Serrar. Iosuë c. 13. q. 3.
p Tom. 3. sess. 3. probl. 178.
q Chrysost. Theodor. Euthim. Psalm. 73.

Terra Hebræorum quanta; quibúsve terminis definita.

§. II.

DVæ hic quæstiones à Rabbinis agitantur: Altera quantum terræ datum sit à Deo populo Iudaico: Altera, quanta terra, non solùm data, sed possessa fuerit: Primam quæstionem sic definiunt, vt velint, nullis terminis definitum quod est à Deo Iudaico populo tributum: *Audi*, inquiunt, *quid cum Iosuë loquatur, & quid illi, & vniuerso Populo promittat* [t]: *Omnem locum; quem calcauerit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut loquutus sum Mosi.* Nihil hîc vllis terminis definitur; quocunque Iosuë, quocunque Populus, & illius posteri sunt perrecturi, id illis Deus in possessionem dicit addicturum. Quia ergo poterat Iosuë partes in omnes orbis terrarum se suósque mouere, & eas vestigio calcare, totum quàm latè patet orbem volunt illi, & eius posteris dono concessum. Ita [s] illi more suo ex scriptura ridiculè intellecta vel ludunt, vel nugantur. Erit igitur, si Deo placet, Orbis terrarum possessio Iudæorum, quando iam nullus sit angulus, quem ipsi vestigio suo non calcent, sulphura vendituri. Quis autem non videt, non quidquid terræ calcaturi erant, nec quocunque tempore calcaturi; sed eius tantùm, quam Deus Abraham, Mosique promiserat; & eo tempore; quo Iosuë cum suis acturus hanc promissionem intelligendam? Hæc ergo delitia mittamus, & de terræ, cuius ipsi possessionem adepti; magnitudine, & laxitate quæramus.

t Iosuë 1. 3.
s Abulens. q. 12. in 1. Iosuë.

Prima hîc de illa quæstio confusa, & generalis expedienda. Quæstionem hanc in vniuersum tractandam Diuus olim Hieronymus proposuit, indignatus ex iactantia Iudæorum, qui nihil aliud quàm terræ promissæ magnitudinem in suæ gentis gloriam prædicabant. Tota quæstio igitur; num terra hæc, vt aliis nominibus inclyta: ita etiam ob magnitudinem, qua longè, latéque prolatis finibus extenderetur.

Affirmant Rabbini, negat Hieronymus: Immensam illi dicendam volunt: hic angustam, & exiguam. Vnde probant? Primò, quia in Exodo [r] appellatur antonomasticè, *spatiosa*. Secundò, quia in Iosuë [u] dicitur *latissima*. Tertiò, probant ex dimensione, qua maxima prorsus ea terra deprehenditur. Volunt enim illam quadringenta milliaria Germanica in latitudinem, & totidem in longitudinem patuisse; quæ magnitudo prorsus immensa est, si admittatur. Totus enim circuitus illius terræ plusquàm octo millia Italicorum milliarium complecteretur. At vnde colligunt illam quadringenta פרסאות *parsahot* (sic enim illi mensuram vocant, quæ germanicis milliaribus maioribus respondet) in longitudinem patuisse? *Quia*, inquiunt [x], *exploratores ad illam lustrandam missi quadragesimo demum die reuersi sunt*; ergo cùm in singulos dies dena parsahot, siue Germanica milliaria conficiantur quadringenta parsahot, progressi in ea terra sunt, in quot illa protendebatur. O acumen Rabbinicum: itáne verò? quadragesimo demum die [y] reuersi sunt exploratores: Quid inde? totos ne dies nihil ipsi aliud egerunt, nisi quod recto itinere pergentes, ad fines vsque terræ penetrarunt, nusquàm deflectentes? Annon erant illis subinde montes ascendendi, concaua vallium circumeunda: terra circumquaque oculis lustranda: interdum ad occursum fluminum hærendum? Et esto, semper, interrupto nunquam cursu pertexerint, an semper in directum, & nunquam retrò quod iam emensi fuerant repetendo? Denique totos quadraginta dies in pergendo posuerint; an tantùm terra Chanaam ab illis lustrata, & non etiam finitimæ regiones; vt ex illarum vicinia scirent quid turbidi, pacatiuè Chananææ cultoribus spectandum?

r cap. 3 8.
u cap. 13.
x Vi Arias in Caleb c. 2. Genebr lib. 1. Chro. Serrar. Iosue c. 3. q. 4.
y Num. 13.

Rabbinis igitur, & eorum somniis omissis, absolutè dicendum, angustam admodum fuisse, nec vllo modo ab amplitudine commendandam. Quod constat, quia tota in circuitu, maiori spatio non claudebatur [a], quàm quod Italica milliaria trecenta supra duodecim circiter contineret. Ob quod meritò Guilielmus [b] Postellus Chananæorum regionem nequaquam Galliam Cisalpinam æquare etiam cum montuosis locis affirmanit. Vt verò Rabbinis, & illorum fautoribus os obstruiatur, libet totam quæstionem verbis, & auctoritate Diui Hieronymi definire; cui vt oculato testi, qui sæpiùs illam terram lustrauerit, ante

a Broccard. in descript. Terra Sancta. Adricomius in Theat. præfat.
b in Cosmograph.

alios omnes est fides adhibenda. Proponit igitur alicubi Doctor ille sanctissimus quæstionem; quænam terra sit intelligenda nobis post Christi passionem, & resurrectionem promissa, & illius merito possidenda: Respondet autem, intelligendam Terram Cœlestem, terram viuentium; terram verò melle manantem, quòd nullus attactus degeneris amatoris exasperet, non verò terram illam terrenā, quam Chanaam possederat & in qua Dauid, dum esset, hanc veram terram suspitabat, dum diceret [c]: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Et id cur? Quia, dicit Hieronymus, terra illa Chanaam non ampla, non spatiis latè diffusa, sed angusta prorsus, & arctis erat finibus circumscripta. Quare quæ de terra hac repromittendo dicuntur, non posse de terra terrena intelligi. Sic igitur ibi Hieronymus [d]: *Respondeant*, inquit, *mihi, qui hanc terram, qua nunc nobis Christi passione, & resurrectione terra repromissionis effecta est, possessam putant à Populo Iudæorum, postquam reuersus est ex Ægypto, quantam possederit? vtique à Dan vsque Bersabee, quæ vix centum sexaginta millium in longum spatio tenditur* (Loquitur hic de milliaribus Italicis, vt ab [e] aliis obseruatur; quorum tria singulis horis confici possunt) inde paulò post: *Pudet dicere latitudinem terræ promissionis, ne Ethnicis occasionem blasphemandi dedisse videamur: ab Ioppe vsque ad viculum nostrum Bethleem quadraginta sex millia sunt, cui succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum. Hæc est Iudæe tuarum longitudo, & latitudo terrarum; in his gloriaris: super his te per diuersas Prouincias ignorantibus iactitas.*

c Psal 26. 13.

d Epist. 129. ad Dardan.

e Adricom. Theat. terræ sanctæ. Serrar. q. 4. in c. 23. Iosue.

Ad populū phaleras ego te intus, & in cute noui.

Rectè hoc vltimum; totam enim ipse promissionis terram peragrauerat, vt ad Domnionem, & Rogatianum testatur. Post quæ ad eamdem terræ illius angustiam confirmandam: *lego*, inquit [f], *librum Iosue & iudicum, & quantis possessionum angustiis sit coarctatus intelliges.* Absolutè igitur Iudaica terra, non ampla, non magna, sed augustā dicenda; quæ, secundùm Diuum Hieronymum, non amplius, vt diximus, toto circuitus sui ambitu complectebatur, quàm duodecim supra trecenta milliaria ex nostris Italicis.

f Ead. epist. 129 ad Dardan.

Cur igitur ea ab amplitudine extollitur, & spatij laxitate, vt inde spatiosa dicatur? Ex Diuo Hieronymo facile nodus hic soluitur. Vt enim modò vidimus, quæcunque de terra promissionis paulò exaggeratiùs dicuntur, non de *terrena* vult accipi; sed de *Cœlesti*. At alij spatiosam, & latissimam dici volunt etiam *terram* illam *terrenam* respectu habito ad Gurgustula, & Ergastia Ægyptiorum, ex quibus modò prodierāt Hebræi, cùm hæc illis de terra promissa narrabantur. Vrgebis: Quorsum igitur tot Patriarchæ, tot sacri Vates, Deus ipse terram illam tantopere commendabant, illius possessionem cùm populo promittebant? An non illis singulis id quod promittebant extollentibus, exaggerantibus, in Cœlum ferentibus, illud accepta possessione cecini poterat.

g Mas. Iosue 13. Serrar. ibi q 4.

Quid dignum tanto dedit hic promissor hiatu?

Duplex huic obiectioni solutio. Prima, quam iam dixi ex Diuo Hieronymo, promissa illa tam magnifica ad cœlestem terram referenda, non ad terrenam. Altera etiam de terrena, promissa illa verissima fuisse; non quòd esset amplissima; sed quòd fertilissima, & innumeris aliis opportunitatibus abundans. Hoc igitur maneat in vniuersum de magnitudine terræ sanctæ loquendo, non inter amplas illam Regiones censendam, quæ spatiorum laxitate commendantur; sed inter angustas admodùm computandam.

Iam verò propiùs videamus, qui illius fines essent. Et loquor hìc non de vniuerso Imperio; quo Iudaicus vnquam Populus sub suis Regibus positus est; sed de terra propria illius, quæ *sancta*, & *repromissionis* appellatur. Eius igitur fines dupliciter in scriptura traduntur, intrinsecè, & extrinsecè. *Intrinsecè*, cùm per celebriores Vrbes, & Oppida, quæ longissimè secundùm longitudinem, & latitudinem distabant, illa describitur. *Extrinsecè*, cum vicina loca traduntur, quibus Iudaica Regio quatuor ex Orbis partibus copulatur. Primo modo, loco isto Regum describitur. *A Dan*, inquit, *vsque Bersabee*, quibus duobus terminis, in Meridiem ab Aquilone, Chananitidis longitudo patebat. Erat enim Dan Ciuitas aquilonaris ad radices Montis Libani sita: Paneas, & Cæsarea Philippi postea dicta [h]; Bersabea autem Ciuitas in Tribu Simeon contra desertum magnum, centum sexaginta milliaribus Italicis à Cæsarea disiuncta, quorum tria vnius horæ spatio conficiuntur. Intrinseci verò termini latitudinis erant, vt ex Diuo [i] Hieronymo vidimus, Ioppe, & Bethleem, quadraginta sex inter se milliaribus (Italica semper intelligendo) mutuò diuisa.

h Adricom. in Theat. præfat.

i Epist. 129.

At extrinseci termini variè variis in locis in scriptura tradūtur. Notissimum est in libro Iosue, vbi cum illo Deus loquitur vltra Iordanem cum Populo consistente: *Transi*, inquit [k], *Iordanem istum tu, & omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filiis Israel. Omnem locum, quem calcauerit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi. A Deserto, & Libano vsque ad fluuium magnum Euphratem omnis terra Hethæorum, vsque ad fluuiū magnum contrà solis occasum erit terminus vester.* Hæc Deus; In quibus, terræ, quam ipse promittit, à quatuor mundi plagis, vt Geographi solent, termini quatuor designantur. Primus terminus est à meridie *Desertum*. Secundus à Septentrione, *Libanus*, & vltra Libanum, Orientem versùs, *Euphrates*. Tertius ad Occidentem, *Mare magnum*. Quartus ab Oriente tacitè *Iordanis* innuitur, in sacris literis omnium fluuiorum decantatissimus. Dicamus aliquid de singulis.

k Iosue c. 1.

Primus à meridie terminus Desertum est: A Deserto inquit, & Libano; inter quos duos fines, à meridie ad Septentrionem promissa terra patebat. Quod hoc Desertum? id videlicet, quod ex Ægypto profectus, annos iam quadraginta populus peragrauerat, antonomasticè sic appellatum, quod ex recenti facto notissimum Hebræis, & in omnium memoria esset. Alibi non simpliciter, vt hìc: sed cum adiuncto designatur, vt ab aliis discerni possit; & dicitur [l] Desertum *Sin*, & *Cades*, vulgò nunc Alhis & appellari Masius [m] obseruat.

l Num. 33. 34.

m Iosue 1. 3.

Posset hìc turbare quod ab aliis auctoribus hic terræ promissæ terminus aliter statuatur. A Ptolomæo [n] enim ponitur *Arabia Petrea*; à Tacito, *Ægyptus* [o]; à Scriptura etiam ipsa, aliquando *Bersabee* [p], aliquando *flumen* [q] *Ægypti*. Sed nihil dissensionis est; Nam Desertum, quod intelligit hoc loco Scriptura, est, vt dicebam, per quod Hebræi vagati post egressum ex Ægypto: in

n lib. 5. Geograph.

o lib. 5. Hist.

p 1. Reg. 4. 2. Reg. 3. 3. Reg. 4. 4. Reg. 23. 1. Paralip. 21. 2. Paral. 3.

q Genes. 15.

in eo autem Arabia Patrea, vel propè illud. Vnde meritò à Ptolomæo Petrea Arabia posita est aliis notior, quàm Desertum, quod tantùm Hebræis notum experientia malorum, quæ in illo exantlauerant. Et quia Desertum id Ægyptum pertingebat, non iniuria Tacitus Ægyptum terminum nominauit. At Bersabee, vt diximus, est terminus intrinsecus, non extrinsecus, de quibus nunc agimus. Quòd autem fluuius Ægypti alibi memoretur, nihil istis repugnat; quia de terminis ibi sermo totius Imperij Iudaici, non terræ sanctæ solius, vt paulò post.

Secundus terminus huic oppositus à Septentrione *Libanus* est. De quo primò quæri potest, vnde dictus. Masius [r], à Thure vult, cuius ille feracissimus ob copiam cedrorum, atque aliarum arborum resinosarum. Alij [s] à niuibus affirmant, quibus ille ferè semper abundat; ad quod Ieremias videtur alludere, dum niues proprias quasi facit huius montis: *Numquid*, inquiens [t], *deficiet de petra agri nix Libani*; & Tacitus [u] de illa regione loquens: *Libanum*, inquit, *erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum, fidumque niuibus*. Alij [x] non à niuibus, nec à thure, sed ab albo colore, quo mons ille latè conspicuus, vndecunque id illi sit, aut à copia thuris, quod ibi candicat, aut à niuibus in illo perpetuis; à quo candore sunt qui non improbabiliter adstruant, Ierosolymitani templi appellationem deriuatam, qua subinde in sacris litteris Libanus appellatur [y]. Id enim aliundè non esse, nisi quòd tam templum, quàm Libanus longè, latéque fulgebant; hic ex thure, vel niuibus: illud verò ob marmorum crustas, & candidissimos [z] lapides, quibus intectum.

r Iosuë 1.
s Habacuc. 2.
t Ierem. 18. 14.
u lib. 5.
x Serrar. Iosuë cap. 2. q. 7.
y Isai. 35. Ierem. 22. Zachar. 11. Habac 2.
z Ioseph. lib. 6. de captiu.

Secundò quæri potest: quotuplex Libanus fuerit, vt scire possimus quis illorum propriè terræ promissæ terminus statuatur. Sunt qui duplicem ponunt, vnum Australiorem: alterum magis Aquilonarem; quorum vnus propriè Libanus, alter Antilibanus dicatur. Id si detur, aliquid hîc est quod obturbat. Nam septuaginta hoc [a] loco, & alibi, terminum ab Aquilone terræ promissæ Antilibanum ponunt, qui, si à Libano distinctus est, quomodo oon inter se pugnant Hebraica veritas, & editio nostra cum septuaginta, sed dicendum, vnum tantùm montem esse, qui Libanus est; eius verò quia duo iuga sunt, inter quæ media vallis intercurrit, duorum vicem apud vtrosque gerit; quorum alter Libanus, alter Antilibanus dicatur [b]. Vtrumque verò iugum, & vallem, quæ per illa discurrit, noster Interpres absolutè Libani nomine designat, à quo Septentrionem versùs terminum ponit aquilonarem terræ promissæ.

a Iosue c. 5.
b Vi. Plin. lib. 5. cap. 20. Strab. lib. 16.

Sed tunc dubitari tertiò potest: à qua parte Libanus illam definiat, aut à quo iugo; Cùm enim mons ille latissimè porrigatur, laxè nimis terminus hic definiri videtur, si tantùm Libanus dicatur. Sed dicendum Libanum qua parte Australior est, & Antilibanus propriè dicitur, intelligi, cùm terminus assignatur terræ promissæ. Propterea septuaginta, vbi de his terminis agitur, ad ambiguitatem tollendam *Antilibanum* disertè vertunt [c], qui, vt dicebam, alterum iugum est totius Libani, inter quod, & alterum magis aquilonare; vallis interiacens tres nobiles babebat vrbes, Heliopolin, Alilam, & Damascum; fluuios verò, Adonium, & Chrysorroham [d].

c Iosuë c. 1.
d Vi. Serrar. Iosue c. 1. q. 7.

Quartò quæri potest; cur aquilonaris terminus terræ sanctæ Libanus hîc dicatur, qui tam frequenter alibi *Dan*, sed ex dictis iam constat, Libanum terminum esse *extrinsecum*. Dan verò, ciuitatem Libano australiori adiacentem, terminum esse intrinsecum, cui Bersabee ex altera parte respondet.

Tertius terminus ad Orientem *Iordanis* est, vltra quem stabat Iosuë, cùm Dominus illum alloquutus dicebat [e]: *Transi Iordanem istum tu, & populus iste*. Ad partem enim orientalem terræ promissæ tunc erant Hebræorum Castra locata, quam, versùs Occidentem mouentes, mox erant ingressuri Iordane traiecto.

e Iosue c. 1. 2.

De hoc flumine plura nobis hîc essent edisserenda, quòd nihil sit illo vulgatius in sacris litteris; quæ tamen, eò quòd accuratè satis ab [f] aliis tractata sint, leuiter tantùm libabimus, hac eorum cura, labore leuati. Hæc igitur de illo quærenus: Vnde appellatus: ex quo fonte fluat: quaotus: quàm longo decursu: & demùm de eius amœnitate.

Nomen illi sui fontes dedere, qui duo: Alter יאר *Iar*: Alter דן *Dan*, ex quibus, alueo diuerso scaturiens, inde aquis confluentibus, vnus effectus ex iunctis fontium nominibus, ירדן *Iardan* Hebraicè dictus est, vnde *Iordanis* [g]. Alij tamen aliam nominis originem aliundè deriuant: quòd *Iordan* sit, quasi à Dan descendens; & hoc, quòd illius vnicum tantùm fontem agnoscant, quem Iosephus [h] alicubi in Tracooitide ponit: alij [i] in Dan. Sed hæc facilè conciliantur. Primus enim Iordanis ortus ab ipsa vsque Traconitide rectè repetitur, vbi lacu rotundo scaturit, & excipitur, à figura [k] Phyala nuncupata. Inde verò aliquantulum fluens postea reconditur, & iterum paulò post, duos per fontes ad Libani radices emergit, qui, vt dicebam, *Ior*, & *Dan*; & à quo Ciuitati nomen, quam Cæsaream Philippi, & Paneadam diximus appellatam.

f Masius, & Serrar. in Iosue c. 1. 13. Adricom. Theatr. in Nephtali. num. 57. Ioseph. lib. 3. de bello c. 18. Tyrius de bello sacro lib. 21. c. 18. Brocard. itiner. 2.
g Rabbin in Thalm. apud Masium in c. 1. Iosue.
h lib. 3. de bello c. 15.
i Plin. lib. 5. c. 20. Hier. de locis.
k Masius ibi.

Illius igitur cursus à Paneade incipit, à qua vbi quindecim circiter per milliaria profluxit ad Austrum, diffunditur in locum palustrem, Samechonitim, dictum, in quo ita restagnat, quo præsertim tempore niues ex vicinis montibus soluuntur, vt paludis potiùs, quàm fluminis speciem reddat. Sed hoc stagnum æstu crescente siccatum, & obsitum densa fruticum materie, feras occultat; à quo deinde Iordanis longius emensus spatium, in lacum Genersaret exoneratur, Euangelica Historia inclytum: à Genetsaret verò oon longè progressus, torrentem Iaboc excipit, Patriarchæ Iacob memoria nobilitatum, à sinistris Galaaditidis montibus manantem. Tandem in mare mortuum, siue Asphaltitem receptus laudatas suas aquas bituminatis, & pestileoribus, vt ait Plinius [l] immiscet, à quibus etiam impeditus fluere desinit, & coocursu nomen amittit; At de eius alueo si quæratur quàm latè patuerit, dubium non est, vno modo non perpetuò fluxisse: alicubi tamen ita diffusum plerique volunt, vt eius latitudo bina cubitorum millia funderetur, in eo loco præsertim, vbi inaudito prodigio, suspensis aquis, à Iosuë cum toto populo, sicco vestigio tranatus est; quæ spatij latitudo, quomodo & quam rectè à Masio [m] colligatur, apud illum facilè cognosci potest.

l lib. 5. c. 15.
m cap. 3. in Iosue.

Nec hîc de Iordaoe plura; De cuius amœnissima fertilitate Iosephus, & Plinius adeundi, ex qoibus accuratè recentiores [n].

n Adricom. in Nephtali. Masius, & Serrar in Iosue c. 1. & 3. & 19.

Quartus terræ promissæ terminus ab occidente

Mare

Mare magnum statuitur, quod nos Mediterraneum dicimus: Tacitus [o] verò, Iudaicum: illi *magni* cognomentum inditum ex consuetudine Hebræorum, quibus omnis aquarum paulò maior Aggestio, *Mare* nuncupatur; ob id in terra Israëlitide tria Maria celebrantur, qui verè non aliud, quàm lacus erant. Primum *Mare Aquarum Meromi*, de quibus in Iosüe [p]. Secundum *Mare Tiberiadis*, siue *Genezareth*. Tertium *Mare mortuum* in quo Iordanis immoritur, *Asphaltitis* aliis scriptoribus; de quo Tacitus Iordanis cursum describens: *Pelago*, inquit [q], *nec accipitur, sed vnum atque alterum lacum integer perfluit; tertio retinetur, (hic est Asphaltites) lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, grauitate odoris Accolis pestifer; neque vento impellitur, neque pisces, aut suetas aquis volucres patitur.* Horum igitur trium lacuum comparatione, qui Iudæis Maria dicuntur, Mare mediterraneum, quod ab occidente terram promissam alluit, Mare Magnum appellarit. Et hæc de terminis huius terræ, quibus in sacris litteris à quatuor mundi partibus Geographorum more finitur; ex quibus facilè quoque est Iudæorum vanitatem arguere in illius immensitate iactanda.

o lib. 5. Histor.
p Cap. 12.
q lib. 5. Hist.

An Terra promissa tam angusta fuerit vt vno prospectu potuerit tota lustrari.

§ III.

FAcit hoc & ad illius terræ spatium explicatius noscendum, de quo nunc agimus, & ad loca plura in sacris litteris illustranda. Cùm enim aliquando cum Deo Abraham ageret, illi se suaque commendans, in alta montis specula constitutus dixit [r] ad illum Deus: *leua oculos tuos, & vide à loco, in quo nunc es ad Aquilonem, & Meridiem, & Orientem, & Occidentem omnem terram, quam conspicis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.* Totam igitur terram promissionis illi sub vno aspectu proposuit; & id iterum cum Mose fecit, de quo legimus [f], in Phasgam verticem, Hebo montis eductum terram omnem monstrante Deo, vidisse quam populus illius ductu erat possessurus. Ex quo vtroque loco, quem hic versamus, nodus innectitur: an adeò angusta fuerit terra promissa, vt tota potuerit vna ex aliqua specula lustrari. Cui quæstioni non meis, sed Augustini verbis libet occurrere: *Quæritur* inquit [t] *quomodo intelligatur tantum terra promissum esse Abrahæ, & seminis eius, quantum ille poterat oculis suis circumspicere per quatuor cardines mundi. Quantum est enim, quod ad terram conspiciendam acies corporalis visus possit attingere? Sed nulla est quæstio, si aduertamus non hoc solum esse promissum; non enim dictum est: tantum terra tibi dabo, quantum vides; sed tibi dabo terram, quam vides; Cùm enim & vlterior vndique dabitur, profectò hæc præcipuè dabitur quæ videbatur. Deinde attendendum est quod sequitur; Nam, ne putaret etiam Abraham hoc tantum sibi terrarum promissum, quod ipse oculis aspicere, vel circumspicere posset, dixit ei Deus: Surge, & perambula terram in longitudine eius & latitudine, quia tibi dabo eam: vt perambulando perueniret ad eam, quam vno loco stans oculis suis videre non poterat. Significatur autem ea terra, quam populus accepit Israël, semen Abrahæ secundùm carnem; non autem illud latius semen secundùm fidem, quod ne terreretur, mox adiungit, futurum semen eius, sicut arenam maris, vel sicut puluerem terræ, secundùm hyperbole quidem, sed tantum tamen, quod numerare nullus possit.* Sic ad hanc quæstionem Augustinus. Ex quibus duo habemus: alterum, quomodo sub vnum aspectum vniuersa promissionis terra venire potuerit: alterum licèt in vno loco non consisteret Abraham, sed se subinde permoueret, exiguam nihilominus terram dicendam, quam paulatim promotus totam simul circumspiciendo lustrauerit. *Totam* cùm dico, non intelligo valles illius omnes, & campos, interiectos montes, & quidquid in illa denique quoquo modo contineretur. Nec enim id poterat; sed spatium, quo porrigebatur certis ad quatuor cœli cardines terminis definitum. Hoc enim pacto dicitur campus aliquis, aut Ciuitas vno aspectu videri, cuius tamen omnes anguli non vno possunt aspectu lustrari.

r Genes. 13.
f Deut. 34.
t quæst. 28. sup. Genes.

Quo iure terram promissam Iudæi inuaserint, & iustè possederint?

§. IV.

DVo quæri possunt, inter se tamen ita connexa, vt vnius explicatio sit alterius cum explanatione coniuncta. Primum, cur veteres coloni sint ab illa terra depulsi. Secundum quo iure Iudæi in illam immissi. De primo duæ causæ feruntur. Prima, iniustus titulus, quo terram illam Chananæi possidebant. Secunda, præter hoc, alia crimina grauiora. Vtramque causam tangit Augustinus [u], & alij cum illo. Primam quidem his verbis: *Tradunt maiores nostri, quòd quando filij Noe omnem terram inter se inuicem diuiserunt, terra ista, quæ dicitur Chananæorum in diuisione orbis Seniori filio Noë, id est Sem in possessionem obuenerit, & eam tempore non paruo possederit. Postea verò increscentes Populi Chananæi, de illo vtique filio, qui à Patre fuerat maledictus, venerunt ad loca illa, & per violentiam expulsis fratribus suis, id est filiis Sem, terram eorum more barbarico possederunt.* Hic igitur erat iniustus titulus possessionis; quia terram illam legitimis Dominis exturbatis, per iniuriam violenter inuaserant Chananæi; quod ipsum Cassianus [x]: *Quantum docuit*, inquit, *vetus traditio, has easdem terras Chananæorum, in quas introducuntur filij Israël, filij Sem fuerant olim in orbis diuisione sortiti; quos deinde per vim, atque potentiam posteritas Cham peruasionis iniquitate possedit.* Altera causa, alia scelera fuerunt, quæ huic violentæ inuasioni magis in dies accumulabant. *Quia*, inquit Augustinus [y], *excepto illo peccato, quòd possessionem alienam inuaserant, multa nefanda, & inaudita crimina committebant in tantum, vt quando Dominus Sodomam, & Gomorrham subuertebat, dixisse legatur: nec dum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum; & expectabat Dominus, vt aut conuerterentur, & agerent pœnitentiam, aut certè si conuerti nollent, crimina criminibus cumulantes, & peccandi mensuram implentes, iustissimam Dei sententiam sustinerent; quia ergo dupliciter inuenit eos reos, diuina*

u Serm. 105. de tempore. Epiphan. lib. 1. Hæres. 9. Anastas. lib. 1. de Parad. Cassian. collat. 5. c. 24.
x loco citato.
y Ibidem.

censura,

censura, pro eo quod & terras alienas inuaserant, & postea scelera, & crimina inaudita commiserant, iusto iudicio puniuntur.

At cur hanc in possessionem Iudæi missi: vel quo eam iusto titulo tenuerunt? Primò titulo donationis à vero, & absoluto Domino[z]: *Ipsius est enim terra, & plenitudo eius, & vniuersi, qui habitant in ea.* Qui quidem inter se comparari, terræ, quam iustè possident, sic verè Domini sunt, vt inde, nisi per iniuriam, non possint ab aliis exturbari. At ad Deum si spectetur, nihil aliter quàm precario possident: à quo quoties, & quando vult Coloni veteres expelli possint, & recentes induci. Et hinc Manichæi, sectatorúmque vox blasphema compescitur, ob id Deum accusantium, quòd ex suis ipsorum sedibus Chananæos eiecerit, vt in illas suos clientes induceret: *An enim dicebant iniustitia hæc summa non est, quam si Rex quispiam patraret, illicò non Rex, sed Tyrannus audiret?* Hæ inquam, blasphemæ voces, quas Augustinus[a] pluribus redarguit, non aliundè, quam ex ignoratione Diuinæ Maiestatis existunt. Esto enim quòd nulla Chananæorum scelera præcessissent, quibus in iustum supplicium exterminatio suis è sedibus deberetur: an non ex suo Deus potest in quamcunque partem disponere, quod ita concedit hominibus vtendum, vt precario tantùm habeant, & eovsque teneodum, donec illi libuerit, qui concessit? Ast hic vt dicebam, non absolutum tantùm Dominum egit Deus, & id, quod poterat ex incircumscripta supremi dominij potestate; sed etiam vt iustum se iudicem gessit; quadringentos per annos, scelestissimos, vt resipiscerent[b], præstolatus, eorum tandem scelera vindicauit, à suis illos sedibus exturbando.

z Psal. 23.
a lib. cont. Faustum.
b Gen. 10. 55. Ad Rom. 24.

At cui hoc, quod illis iustissimè Deus abstulit, in Hebræos contulit? Hoc enim quærimus: an alio iusto titolo, quàm donationis, has illi terras possederint. Est igitur alius titulus, & congruens ratio, cur hoc illis Deus maluerit. Quia terra hæc vetus erat possessio Patrum suorum; ideo iure quasi postliminij, & iustæ recuperationis, in illam vt iniustè spoliatos decebat, immissi sunt. *Quia* inquit Augustinus[c], *Abraham de genere Sem legitur fuisse, filij eius, id est populus Israëlita, non alienam terram tradente Domino, peruaserunt; sed suam propriam, quam per violentiam patres eorum perdiderant, receperunt.* Et hanc causam cur Chananæis expulsis Hebræi successerint, ibi verissimam dicit Augustinus, & veterum traditione receptam: Cuius vetustæ famæ opinionem semper in Syria viguisse, testatur apud Anastasium[d] magni illius Ephrem Magister Iacobus Edissenus: adiungens etiam Noë ante Diluuium in ea Regione quæ postea Chananæa dicta est, habitasse, eamque post Diluuium filio suo Sem hæreditatis loco tribuisse. Quod etiam post illum Moses Barcepha tradidit in opere de Paradiso[e].

c Ibid. serm. 105.
d lib. 1. de Paradiso.
e lib. 1.

Qualis hæc terra fuerit, & quanta salubritatis; & vbertatis.

§. V.

Præstantissimam omninò fuisse, dubium non est. Id enim indicant elogia passim illi in Scriptura tributa. Simpliciter alicubi, & quasi antonomasticè[f] appellatur *bona*: & [g] alibi, *bona valdè, valdè*; quod indicat excessum, & excellentiam quandam bonitatis, in tribus maximè constitutam, aëris salubritate, vbertate soli, & hominum, animaliumque illis vtilium multitudine, & fœcunditate. Quæ tria supra quam de alia quacunque regione tradantur, in hac terra maximè commendantur.

f Exodi 3. 8.
g Num. 14. 7.

Et primò Cœli, aërisque salubritas (quod primum, summumque est eorum omnium, quæ in regione aliqua captanda quæruntur[h]) dubium non est, quin huic solo fuerit omni ex parte maxima[i], & præstantissima; At fertilitatem plura sunt, quæ testantur, & experimento certo conuincunt fuisse mirandam. Primò enim ad illam designandam perpetuo fermè epitheto dicitur *terra*[k] *lacte, mellique fluens*; quo modo loquendi summa rerum omnium signatur vbertas in aliquo solo; tum quòd lac, & mel omnium primi; & simplicissimi fructus sunt, ex brutis animantibus ad hominis alimoniam prouenientes; tum quòd eximiam soli, cœlique bonitatem perspicuè demonstrant; Vnde enim lactis copia, & sapor, nisi à bono, & vberi gramine? Mellis autem copia, & præstantia vnde, nisi è floribus plurimis, & fruticum gramine pinguissimo[l], & mundissimo? Cùm tantum igitur lactis, & mellis hac ex terra suppeteret, vt dici posset lacte, melléque manare; meritò fœcundissima dicenda, & iis omnibus instructissima, quæ sunt ad pacatè, iucundéque viuendum. Hac enim ratione similiter etiam externi Poëtæ terras illas laudarunt, quas ab vbertate soli super alias extollebant. Horatius[m].

h Vitruu. lib. 1. c. 4.
i Ioseph. li. 5. antiqu. c. 8. lib. 2. de Captiu.
k Exod. 3. 84. & 135. Leuit. 20. 24. Num. 14. 8. & 16. 14. Deut. 6. 5. & 32. 2. Baruchi 20. Ezech. 20. 64.
l Ioseph. li 2. captiu. c. 4. Plin. lib. 11. c. 12 13 14.

Mella caua manant ex ilice, montibus altis
Leuis crepante lympha desilit pede.
Illic iniussæ veniunt ad mulctra capellæ,
Refértque tenta grex amicus vbera.

m Epod. Ode 16.

Virgilius itidem[n].

Iam dura quercus sudabunt roscida mella
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera.

n Eglog. 4.

Et[o] Tibullus.

Ipsa mella dabant quercus, vltróque ferebant
Obuia securis vbera lactis opes.

o lib. 1. Eleg. 3.

Denique Ouidius[p] de aureo sæculo.

Flauaque de viridi stillabant ilice mella.

p lib. 1. Metamorph.

Tertiò, nec solùm contenta epitheto sacra Scriptura, quo quasi sermonis compendio terræ huius fertilitatem designat, illam verbis amplissimis ob oculos explicate ponit; vt per Mosem in suo Cantico[q]: *Constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, & sugeret mel de petra, oleúmque de saxo durissimo: butyrum de armento, & lac de ouibus, cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan: Et hircos cum medulla tritici, & sanguinem vuæ biberet meracissimum.* Quare Diuus Hieronymus alicubi rectè concludit[r]: *Re vera nihil terra repromissionis pinguius; si non montana quæque, atque deserta; sed omnem illius latitudinem consideremus, à riuo Ægypti, vsque ad flumen magnum Euphratem, contra Orientem, & Zephyrium Ciliciæ, quod mari imminet.* Denique quando alia deessent, præsentes sunt, qui nostro tempore, lustrata terra, summam illius vbertatem testantur; in quibus Illustrissimus Radziuilius: *Terra,* inquit[s], *Galilæa initio saxosa, & rupibus, vt Syria caua abundans: sed duobus milliaribus peractis, tanta est in hac regione situs amœnitas,*

Vt. Mart. Delrio. sacr. adag. tom. 1.
q Deut. 32. 13.
r in Esai. c. 5.
s Epist. 2. de sua in Terr. sanct. peregr.

nitas, vt difficulter describi, ac verbis explicari possit. Soli fertilitas insignis hinc apparet, quòd licèt propter incursiones Arabum, agri non excolantur, optimarum tamen herbarum vim maximam producit: rosmarini præsertim fruteta condensata virent.

Tantæ verò soli fertilitati hominum fœcunditas, & reliquorum animantium multitudo congruebat, quibus illi in vita traducenda iuuantur. Quanta porrò hæc erat? immensa prorsus; vt ex triplici capite facilè colligitur. Primò ex ingenti numero militarium virorum, qui in aciem educi poterant, aut aliquando educti sunt. Vix nunc ex Italia tota, magno cum molimine centum possunt armatorum millia conflari; at ex Iudæa sola subinde videmus, supra sexcenta millia, nullo fermè negocio conflata, in acie stetisse; quod infrà suo loco pluribus. Secundum caput, vnde hæc multitudo non hominum solùm, sed animalium reliquorum colligitur, est ex celebritate Paschali; in qua, narrat Iosephus [t], vno, eodémque die myriadas vigintiquinque, & 5600. agnos in Sacrificium mactatos; qui numerus est ducentorum quinquaginta quinque millium agnorum supra sexcentos. Iam verò cùm ad agni cuiuslibet comestionem Viri dumtaxat, & illi ab omni labe puri conuenirent, ad minimum numero quindecim, si tota summa paschalibus epulis vescentium colligatur, erit fermè myriadum ducentarum, & septuaginta, quæ sunt vicies centena, & septingenta millia Virorum; duo nempè milliones [u], & dimidiū supra millia quinquaginta. Et hæc tanta multitudo in vna Vrbe Ierusalem solemnitate Paschali, præterquam, quot erant immundi, qui labe aliqua præpediti, Paschalia non comedebant? Quot fœminæ, quot puellulæ? Tertium caput huius multitudinis colligendæ, est ex numero Vrbium, & Vicorum, & Incolarum in singulis, frequentia. Narrat Iosephus [x], in sola Galilæa quatuor & ducentas Vrbes, & Vicos extitisse. At erant isti fortasse Incolis infrequentes? Quotum inquit ille [y] alibi: *Minima Vrbs, aut Vicus habet plusquam quindecim millia capitum.* Quanta igitur hinc hominum multitudo conflatur, si numerus Incolarum reliquarum Iudææ regionum ex hac Galilææ frequentia computetur?

Aduersus hæc tria obiici possunt, vnde terræ huius salubritas, & fertilitas oppugnetur. Primò frequens fames, qua sæpiùs [z] oppressa. Secundò fontium, aquarumque penuria, quæ in illa regione summa; præsertim circa Ierusalem, & in illa. Siccitatis autem in reliquis illius terræ partibus argumento sunt crebræ [a] contentiones Abraham, & Isaac cum Chananæis de fontibus, & aquarum scatebris eruendis: & insuper quòd Caleb, vt in immensum filiæ suæ dotem augeret, ius illi deriuandæ aquæ in sua prædia ex certo fonte concessit [b]; quæ profectò liberalitas digna non erat tantoperè commendari, & attentè adeò posteris transmitti; nisi terra tota siccior fuisset, & ob id semper indigna pluuialium [c] aquarum. At de Ierusalem ipsa, & aquarum in illa penuria, & terræ asperitate Hieronymus [d]: *Tota*, inquit, *Prouincia teterrima est, & saxosis montibus asperatur, & penuriam patitur sitis; ita vt cœlestibus vtatur pluuiis, & raritatem fontium cisternarum extructione soletur.*

Sed hæc nihil illa mouent, quæ sunt à nobis de terræ huius vbertate statuta. Non primum; quia fames illa non à malignitate soli, sed à Deo vindice proueniebat. Non secundum; quia non ita dicimus hanc terram salubrem, & vberi rerum prouentu fœcundam, nulla vt in ea loca saxosa, aspera, inculta, sed totam simul Regionem dicimus intuendam. Ad Ierosolymam verò quod attinet, licet aquarum inopia premeretur ex solo scaturientium, aliunde tamen habebat, vnde suæ inopiæ subueniret, in tempore pluuias è cœlo demissas, quæ frequentibus cisternis, & piscinis exceptæ, terram irriguam reddebant. Ad tertium rectè Genebrardus [e], totū terræ sanctæ decorem, & felicitatem terræ sanctæ vnà cum templo dicit concidisse. Quòd verò de præsenti soli illius vbertate dicendum, constat ex Raziuilio, cuius modò verba protulimus.

t lib. 6. c. 45.
u Vl. Serrar. Iosuë c. 13. q. ..
x In lib. de vita sua.
y lib. captiu. c. 4.
z Gen. 12. 26. & 47. & 42. Ruth. 1. 2. Reg. 21. 3. Reg 18. 4 Reg. 1. Actorum 11.
a Gen. 31. 36.
b Iosuë c. 15.
c Gen. 31. & Deuter. 11. 11.
d in Esai. c. 49.
e lib. 2. chronolog.

An vltrà terram promißionis, quæ propriè sancta, Iudaïci fines Imperij sint aliquando propagati.

§. VI.

Sine dubio fuerunt. Vt enim vidimus, Terra propriè promissionis dicta in longitudinem à Dan vsque Bersabeam pertinebat: in latitudinem Ioppe, & Bethleem claudebatur. At Imperium Hebræorum ita prolatum fuit aliquando, vt à fluuio Ægypti vsque ad Euphratem extenderetur. Quod constat primò ex Dei promisso ad Abrahamum. Secundo ex eiusdem promissi *impletione* tempore Dauidis, & Salomonis. Dei promissum habetur in Genesi [f]: *In ille die*, inquit, *pepigit Dominus fœdus cum Abraham, dicens: semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vsque ad fluuium magnum Euphratem.* Quod ipsum Mosi postea repetitur [g], & confirmatur, & post Mosen ipsi Iosuë [h]. Promissi verò repræsentatio, Dauide regnante facta est, & eius filio Salomone post ipsum. Dauid enim is fuit, qui fines illucusque produxit Deo duce, & auspice Deo Salomon, qui productos pacatè possedit. Itaque de Dauide distinctè narratur [i], ipsum profectum vt dominaretur super fluuium Euphratem subegisse Philisthæos, Idumæos, Moabitas, Ammonitas, & vtramque Syriam cum Amalecitis; vnde post de Salomone adhuc distinctius habetur [k]: *Salomon erat in ditione sua habens omnia Regna secum à flumine vsque ad terminum Ægypti offerentium sibi munera, & seruientium cunctis diebus vitæ eius.*

Iam verò de hoc Imperio, & ditione Hebræorum duo quærenda sunt. Primum, quibus finibus terminatum, & quàm latè pateret. Scriptura dicit: *Ab Ægypti flumine ad Euphratem vsque productum.* Quod igitur hoc *Ægypti flumen*? Multi multa [l]: Rabbini quidam volunt, esse Nilum. Sed quis non videt, hoc admisso, concedendum quoque, magnam Ægypti partem Israëlitarum fuisse? Quod cùm non fuerit, illud etiam est abnuendum. Est igitur hic fluuius riuus ex Nilo deriuatus, qui per latissimam solitudinem inter Pelusium, & Palæstinam decurrens, in mare mediterraneum influit, *Ægyptiacum*, siue *Phœnicium* appellatum. Vocatur autem fluuius is aliis pluribus nominibus in sacris litteris. Primò,

f cap. 15. 18.
g Exodi 23.
h cap. 1.
i 2. Reg 8. & 1. Paralip. 18.
k 3. Reg 4.
l Vi Perer. Genes. 15. disp. 9.

Riuus

Riuus [m] *Ægypti: Riuus*, quòd exiguus; *Ægypti*, quòd à Nilo celeberrimo totius regionis effunditur. Secundo appellatur *Torrens* [n] *Ægypti*, non quod iustus fluuius non sit, aut aliquando siccetur; sed quòd in more Torrentis, ob subita aquarum incrementa, aut ex imbribus aut ex liquatis niuibus intumescat. Tertio dicitur *Torrens* [o] *Occidentis*, eo quod in mare mediterraneum influit ad occidentem terræ Iudaïcæ situm. Quartò dicitur *fluuius* [p] *turbidus*, eò quod aquas inuoluat lutulentas, originem suam prodens. Nilus enim totus limosus, ob quod Hebraicè שִׁחוֹר *sichor* id est turbidus appellatur: & Græcè μέλας *Melas*, id est niger, quòd aquas iuehat cœnoso gurgite nigricantes [q]; vnde illi vis ad agros Ægypti fœcundandos. Quinto appellatur à septuaginta, *Rhinocolura*; quod enim nos apud Isaiam [r] legimus: *In illa die percutiet Dominus ab aluco fluminis vsque ad torrentem Ægypti*; Ipsi vertunt: *A fossa fluminis, vsque ad Rhinocoluram.* Est autem *Rhinocolura* Ægypti Ciuitas, vt scribit Hieronymus [s]; propè quam, quia fluuius ille decurrit, à septuaginta de illius nomine est appellatus: De qua Vrbe quid Diodorus cum Strabone [t] referat, hic non pigebit adscribere: *Actissanis*, inquit [u], *Æthiopum Rex Ægypto occupata, partim vi, partim Ægyptiorum voluntate latrocinia nouo more compescuit, sontes neque morte plectens, neque dimittens impunitos. Eorum quippè constituto iudicio, omnis qui conuicti erant, in vnum coactos miro supplicio affecit; Amputatis enim naribus in vltima deserti compulit: ibique Ciuitatem condidit, ab excisis naribus Rhinocoluram appellatam. Hæc vrbs in Ægypti, Arabiæque finibus, non procul a mari sita, omnibus vitæ commodis caret. Omnis enim vicina Regio salsa est; & intra mœnia puteus tantùm vnicus est, isque inutilis, vt potè aquis amaris scaturiens.* Hæc Diodorus; ex quibus habetur, qualis hæc Vrbs, vbi sita, & vnde sic appellata. Ab hac ergo Vrbe, seu fluuio propè illam fluente, Iudæorum incipiebat Imperium illis à Deo promissum, & per Dauidem postea paratum.

Quantum autem ab hoc termino protendebatur? *Ad Euphratem* vsque. Qui fluuius elogio *Magni* in Scripturis insignitur; vt etiam apud externos. Lucanus [x].

Quique caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates.

Alibi sine vllo adiuncto *fluuius* [y] appellatur, antonomasticè satis eo generali nomine designatus. De quo Strabo Geographorum diligentissimus: *Est*, inquit, *Euphrates Tigride maior, plusque terra peragrat, ex iis tauri partibus, quæ ad Aquilonem vergunt, ortu confragoso promanans; vnde ad Occidentem versus per maiorem, quam vocant, Armeniam fluit vsque ad minorem: & hac à dextris, Liscena verò à sinistris relicta, se deinde ad meridiē inflectit, & Cappadociæ montes attingens, Comagenam, Soffenemque maioris Armeniæ regiones prælabitur; inde in Syriam, & repetito cursu Babyloniam versùs reflexus, in sinum Persicum exoneratur* [z]. Hæc de Euphrate fusiùs quòd illius frequentissima mentio in sacris litteris; ex quibus Imperij totius Hebræorum, & illius terræ tantùm quæ sancta propriè dicitur, fines optimè distingui possunt. Quòd si quem fortasse mouet quod paulo antè terram sanctam finientes, eosdem quasi terminos illi signauimus [a], quos hîc adscripsimus Imperij totius, intelligat aliter id vtrobique præstari.

Sopran. in Dauid.

m Gen. 15. 18. Exodi 23. 3. Reg. 8.
n Num. 34. Iosue 13.
o Septuag. Amos 6. Ribera ibid.
p Iosuë 13.
q Ierem. 2.
r cap. 27.
s De locis H.R.
t lib. 16. Geogr.
u Diod. lib. 2. Bibl. Hist.
x lib. 3. Pharsal.
y Exod. 23. Iosue 24.
z Vi. Plin. lib. 5. cap. 24. Masius c. 5. Iosuë.
a ex Iosuē c. 5.

Nam cùm terræ sanctæ fines adscribuntur versus Ægypti fluuium, ad Euphratem vsque protendi dicuntur, non illucúsque pertingere. Cùm verò totius fines Imperij, non tantùm illuc spectare, & versus tendere, sed planè peruenire dicuntur: ita vt à Meridie, Ægypti fluuium, quem descripsimus, attingeret, à Septentrione verò, Euphratem.

Secunda quæstio de modo possessionis est: an scilicet par fuerit vtriusque diuisionis ratio; & ita reliquas Hebræi terras possederint, vt terram sanctam. Et omninò negandum. Nam terra sancta possessa est ab Hebræis, vt *hereditas*: reliquæ verò ditiones, vt *vectigales*. Sic Augustinus [b] immeritò ab aliis [c] in hoc oppugnatus, aut desertus. At quomodo possidere terram aliquam in hereditatem, aut vt vectigalem tantùm, inter se distinguuntur? quod erat vt *hereditas* ab Hebræis possidendum, id eliminatis veteribus incolis, ab illis habitabatur, ibi sedes figebant, fundos, agros, prædia colebant, aliis externis non admissis. Quod verò tantùm vt *vectigale*, erat illis obnoxium, in eo solo retentis pristinis habitatoribus, iustas inde tributorum pensiones exigebant, & alia capiebant emolumenta, quæ possunt ex subactis Populis in legitimum Dominum prouenire.

Tertiò hîc esset explicanda quæstio: Qui, & quot essent isti Populi Iudæorum Imperio subiecti, & illis vectigalia soluentes. Sed de hac rē nonnulla paulò post: fusius verò cùm de Dauidis, & aliorum Regum magnitudine dissēretur.

b q. 21. in Iosuē.
c Vi. Perer. Genes. 15. q. 10 Mas. Iosuē 1. Serrar. ibi q. 8.

Cur hanc terram Iudæi perpetuò non possederint; & quamdiu illam tenuerint.

§. VII.

Grauis hæc, aspectu primo, quæstio videri posset: ex vna parte videmus indè Populum Iudaicum exterminatum alienas per Regiones profugum quasi vagari: ex alia sonat in auribus diuinum promissum paulò antè propositum, quo spondet Abrahamo, & illo stipulante posteris eius omnibus huius terræ possessionem illis perpetuam futuram: *Omnem terram hanc, quam conspicis* (loquitur ad Abraham Deus) *tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.* Nil poterat clarius. Abrahamo, & eius Posteris æterna terræ illius possessio spondetur, & hoc à Deo: Quomodo igitur tanti promissoris fides hîc noo vacillat, cuius promissa tanto iam temporis successu, destituta cernuntur?

Huic oodo scindendo varius à variis cuneus adhibetur. Diuos Augustinus [d] legit, non io sempiternum; sed io sæculum: *Quod dictum est*, inquit, *tibi dabo terram hanc, & semini tuo vsque in sæculum, potest mouere nonnullos, si vsque in sæculum intelligant in æternum. Si autem sæculum hoc loco sic accipiant, quemadmodum fideliter tenemus, initium futuri sæculi à fine præsentis incipere; nihil eos mouebit. Quia etsi expulsi sunt Hebræi de Ierosolymis, manent tamen in aliis Ciuitatibus terræ Chanaan, & vsque in finem manebunt; & vniuersa terra illa cùm à Christianis habitatur, etiam ipsum semen est Abraham.* Sed hæc responsio

d lib. 16 c. 20. de Ciuit.

nodum non soluit ex duplici capite. Primò quòd non *in sempiternum*, seu in æternum, vt nostra vulgata legit, sed vsque *in sæculum*. Secundò quòd illud, *Tibi dabo*, quod possessionem, & dominatum sonat, de simplici incolatu interpretatur, quod diuinum promissum infringit. Nec enim Deus habitationem tantùm Chananææ pollicetur Abrahamo, sed dominatum.

e lib. 16 de Ciuit. c. 27. & q. 31. Gen. & con. Prisc. ad Oros. c. 5.

Est igitur eiusdem alia responsio [e], qui lectione *æternæ possessionis* admissa, dicit *æternum* sumi, non pro duratione interminata, sed pro longissima. Sed nec hoc difficultate caret; Nam quis dicat æternam etiam in hoc sensu Iudæis hanc possessionem fuisse, quòd non amplius durauerit, quàm quod paulò post ostendemus: Expeditissima igitur ad hunc locum, & alios similes responsio est; hoc Dei promissum non absolutum fuisse, sed cum conditione; conditionem autem; quæ nonnunquam exertè proponitur, aliàs intelligenda tacitè, concipitur fuisse Diuinæ legis seruandæ. Sempiternam ergo, & perpetuam hanc illi Deus possessionem spopondit; si legem Posteri seruarent; præcipuè quæ spectat ad cultum veri Dei retinendum, & alterius cuiuscunque repudiandum. Et hæc responsio, vt dicebam, non solùm in hoc; sed in aliis promissis, & denunciationibus est similiter admittenda, quæ videntur aliter effectum sortitæ, quàm verba proferant. Omnes enim non absolutè, sed aliqua sub conditione semper intelliguntur; vt ante nos [f] alij obseruarunt.

f Abulen. c. 13. Genes. quæst. vlt. Perer. ibi. disp. 10. in fi. Serrar. & Mas. in Iosuë 6. 1.

Quomodo igitur huic diuino promisso de terra possidenda est adiecta conditio? Dupliciter, vt dicebam; tacitè nempè, & expresè. *Tacitè*, hoc loco Genesis. *Expressè*, dupliciter: Indirectè, & directè: *Indirectè*, cùm Deus legem transgredientibus, inter alia comminatur exterminationem à terra promissa. Per hoc enim obliquè significatur; licèt expresè promissum de terra danda, & eius possessione fuisse sub conditione seruandæ legis. Sic igitur ad hoc Moses [g] habet. *Abominabitur vos anima mea, ait Dominus, in tantam, vt Vrbes vestras redigam in solitudinem, & deserta faciam Sanctuaria vestra: disperdamque terram vestram, & stupebunt super ea inimici vestri, cùm habitatores illius fuerint: Vos autem dispergam in gentes, & euaginabo post vos gladium; eritque terra vestra deserta, & Ciuitates vestræ dirutæ.* Qui igitur hæc legem transgredientibus comminatur, vtique sub ea conditione, se illis terram perpetuam daturum, intelligendus est promisisse, si legem seruarent; vt expresè iterùm, non obliquè solùm, sed etiam directè proponit. *Ponite*, inquit [h], *verba mea* (mandata scilicet, quæ vobis seruanda propono) *in cordibus, & in animis vestris: docete filios vestros, vt illa meditentur: quando sederis in domo tua, & ambulaueris in via, & accubueris, & assurrexeris; vt multiplicentur dies tui, & filiorum tuorum in terra, quam iurauit Dominus Patribus tuis, vt daret eis quamdiu Cælum imminet terræ. Si enim custodieritis mandata, quæ ego præcepi vobis, disperdet Dominus omnes gentes istas ante faciem vestram, & possidebitis eos, qui maiores, & fortiores vobis sunt. Omnis locus, quem calcauerit pes vester, vester erit.* Eatenus igitur hoc illis promissum Deus erat seruaturus, quatenus illi vicissim mandata seruarent; vt adhuc clariùs in eodem [i] libro Moses: *Cùm dilatauerit, inquit, Deus terminos tuos, sicut iurauit Patribus tuis: & dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est; si tamen custodieris mandata eius, & feceris quæ hodie præcipio tibi, vt diligas Dominum Deum tuum, & ambules in viis eius omni tempore.* Et rursus id ipsum repetens: *Considera*, inquit [k], *quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam, & bonum, & è contrario mortem, & malum; vt diligas Dominum Deum tuum, & ambules in viis eius, & viuas, & multiplicet te Deus, & benedicat tibi in terra, ad quam ingrederis possidendam. Si autem auersum fuerit cor tuum, & audire nolueris, atque errore deceptus adoraueris Deos alienos, & seruieris eis; prædico tibi hodie, quòd pereas, & paruo tempore moreris in terra, ad quam, Iordane transmisso, ingrederis possidendam.* Denique clarissimè cuncta concludens idem Moses: *Ponite*, inquit [l], *corda vestra in omnia verba, quæ testificor vobis hodie, vt mandetis ea filiis vestris custodire, & facere, & implere vniuersa, quæ sunt legis huius; quia non incassum præcepta sunt vobis; sed vt singuli in eis viuerent: quæ facientes longo perseueretis tempore in terra, ad quam, Iordane transmisso, ingredimini possidendam.* Bifariam igitur Deus hanc legis seruandæ conditionem attexuit promisso suo. Primò, quod terræ promissæ, quam iam ingrediebantur, possessionem retinerent. Secundò vt Imperium, quod latius propagandum promittebatur, obtinerent. Nam & in hac, quam iam ingressi, & mox ingressuri tamdiu permansuri dicuntur, quoad vsque Dei non obliuiscantur: & illud latius Imperium non aliter obtenturi, quàm si in officio durabunt.

g Leuit. 26.

h Deut. 11. & 20. 21. 22. 23. 24.

i Deut. 19. 8.

k Deut. c. 30.

l Deut. 32. 46. 47.

Cùm igitur hæc sit conditio interposita diuino promisso, mirum non est, si eùm postea Iudæi conditioni non steterint, locum non habuerint diuina pollicita. Et hæc in sensu litterali, de terra, & Imperio terreno loquendo. Cæterùm in sensu mystico, cuncta de cœlesti terra, vt plerique Patres exponunt, intelligendo, eadem conditio diuinis verbis inclusa semper accipitur, quoties nobis Deus illius æternam possessionem pollicetur; qua de re plura Perer ius [m] ex Hieronymo Lyrano, & aliis. Restat iam, vt quamdiù terra hæc à Iudæis possessa fuerit, videamus. Et rem, hominum more pendentibus, esset inexpedita responsio; tam diu nimirum, donec ab illis in conditione seruandæ legis perseueratum. Sed non ita factum est longè enim prius ipsi desciuerunt, & diutius in diuinæ legis transgressione perseuerarunt, quàm Deus illos è terra proiecerit, quam non nisi sub conditione tradiderat legis custodiendæ. Vix extremum diem Iosuë clauserat; & illi conuentionis obliti, legem non solum, sed auctorem legis deseruerunt: & inde toto tempore Iudicum variè iactati; nunc Astartem; nunc Baal; nunc aliud monstrum numinis colentes ad Regum Imperium peruenerunt; in quo nihilo meliores effecti, sub Salomone primùm, sub aliis deinde Regibus impia superstitione polluti, falsis [n] Diis adhæserunt, vero deserto; donec in duo Regna populo diuiso, primum Regnum Israëliticum decem tribuum à vero cultu ad Idola planè defecit; In quo cùm per plures annos perseuerassent, & frustrà, Deo subinde vocante, nunquam resipuissent, à terra tandem eiecti sunt, cuius possidendæ conditio, diuinus cultus erat sincerè seruandus. Inde pars altera populi, quæ in tribu Iuda, & Beniamin Regnum Iuda conflauerat, impietate cognati Regni potius ad similia pellecta, quàm supplicio deterrita; eùm peius adhuc ipsa peccasset in Deum suum; diuque

m Gen. c. 13. disp. 4.

n Vi. lib. de Idololatria.

diuque pariter illam Deus ad poenitentiam tolerasset, & ipsa quoque ex possessis finibus est exturbata. Quod totum quia in sacra Historia quomodò contigerit, enucleatè narratur, operæpretium erit id ex illa cognoscere. Vbi enim narrasset, Regnum Israeliticum euersum, & illius Incolas anno nono Osee Regis è suis eiectos sedibus, aliò migrare coactos; hæc subdit, occurrens quasi tacitæ obiectioni: cur ab ea possessione Populus eiectus, quam illi perpetuam Deus olim fuerat stipulatus.

o lib.4 Reg. c.17. v.7. & deinceps.

Factum est, inquit [o], *cùm peccassent filij Israel Domino Deo suo, qui eduxerat eos de terra Ægypti, de manu Pharaonis Regis Ægypti, coluerunt Deos alienos, & ambulauerunt iuxtà ritum gentium, quas consumpserat Dominus in conspectu filiorum Israel, & Regum Israel, quia similiter fecerant. Et offenderunt filij Israel verbis non rectis Dominum Deum suum: & ædificauerunt sibi excelsa in cunctis Vrbibus suis, à turre custodum vsque ad Ciuitatem munitam; feceruntque sibi statuas, & lucos in omni colle sublimi, & subter omne lignum nemorosum: & adolebant ibi incensum super aras in more gentium, quas transtulerat Dominus à facie eorum; feceruntque verba pessima, irritantes Dominum. Et coluerunt immunditias, de quibus præcepit eis Dominus, ne facerent verbum hoc: Et testificatus est Dominus in Israel, & in Iuda per manum omnium Prophetarum, & Videntium, dicens: Reuertimini à viis vestris pessimis, & custodite præcepta mea, & cæremonias iuxta omnem legem, quam præcepi Patribus vestris, & sicut misi ad vos in manu seruorum meorum Prophetarum. Qui non audierunt, sed indurauerunt ceruicem suam, iuxta ceruicem Patrum suorum, qui noluerunt obedire Domino Deo suo. Et abiecerunt legitima eius, & pactum, quod pepigit cum Patribus eorum, & testificationes, quibus contestatus est eos: secutique sunt vanitates, & vanè egerunt: & secuti sunt gentes, quæ erant per circuitum eorum, super quibus præceperat Dominus eis, vt non facerent, sicut & illæ faciebant. Et dereliquerunt omnia præcepta Domini Dei sui: feceruntque sibi conflatiles duos vitulos, & lucos, & adorauerunt vniuersam militiam Cœli: seruieruntque Baal, & consecrarunt filios suos, & filias suas per ignem; & diuinationibus inseruiebant, & auguriis: & tradiderunt se vt facerent malum coram Domino, vt irritarent eum. Iratusque est Dominus vehementer Israeli, & abstulit eos à conspectu suo, & non remansit, nisi Tribus Iuda tantummodò. Sed nec ipse Iuda custodiuit mandata Domini Dei sui; verumtamen ambulauit in erroribus Israel, quos operatus fuerat. Proiecitque Dominus omne semen Israel, & afflixit eos, & tradidit eos in manu diripientium, donec proiiceret eos à facie sua.*

Post hæc verò eùm Deus misericordiæ non oblitus, iterum restituisset, non Iudæos vniuersos, sed tribum tantum Iudaicam cum parte maiore Beniaminicæ, decem aliis tribubus in alieno solo relictis ad perpetuò seruiendum; illi sic restituti, non iam amplius in seruos; sed in *Dominum vineæ* insanierunt; id est non in Mosen tantùm, & eius legem peccauerunt; sed in eum, qui Mosen fecerat, *Dominum gloriæ* crucifigentes. In cuius omnium grauissimi sceleris supplicium, grauius etiam quàm alias vnquam vexati; tandem Adriani tempore, ex terra sancta vniuersa, vel certè ex omni illius possessione deiecti sunt; vt non immeritò possint conueniri, & de Diuino promisso interrogari: cur eam terram non possideant, quam Deus olim æternam illis promiserat possidendam? Et cùm peccasse se dicerent cum Patribus suis, & propterea possessione depulsos, hoc nobis peccatum quale sit, aut fuerit, ostendant. Aliud enim sine dubio non poterunt assignare, quàm quòd impias manus iniecerint in legis auctorem; cuius hactenus cùm tantùm præcepta violassent, in eum demùm conuerso furore, vitam etiam ausu sacrilego eripuissent. Sed hoc aliàs.

Quæ Gentes ante Iudæos, illorum terram insederint: seu qui Populi Chananitidem tenuerint, antequàm ab Hebræis occuparetur.

§. VIII.

Distinguendum nobis est; & prius de colonis terræ, quæ propriè sancta, dicendum: deinde de Populis aliis in illo latiori Imperio comprehensis, quo Dauidis, & Salomonis tempore Iudæos indicauimus esse potitos.

De primis igitur. Nota res est, gentes, quas Hebræi Dei ductu cæsas ex terra promissa eiecerunt; septem illas fuisse, Frequenti Patrum, & aliorum Interpretum allegoria nobilitatas; de quibus in Deuteronomio Moses: *Cum introduxerit*, inquit [p], *te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingrederis, & deleuerit gentes multas coram te, Hethæum, & Gergesæum, & Amorrhæum, Chananæum, & Heuæum, Pherezæum, & Iebusæum, septem gentes multò maioris numeri, quàm tu es & robustiores te, inibis cum eis fœdus; nec misereberis earum.* Circa quas quærendum primò de septenario illarum numero. Secundò de singulis, quales essent. Tertiò quomodo Chananæi reliquis adnumerentur, vt ab aliis distincti; cùm essent omnes pariter Chananæi. Quartò quare Philisthiim prætermittantur, & qui isti. Ordiamur à primo.

p Deut. c.7.1.

Septenarius hic harum gentium numerus labare videtur. Alibi enim, quæ gentes à terra promissa per Hebræos expulsæ, vel expellendæ, plures, alibi pauciores quàm septem numerantur. *Plures* in Genesi; vbi Deus ad Abraham: *Semini tuo*, inquit, *dabo terram hanc à fluuio Ægypti, vsque ad fluuium magnum Euphratem: Cinæos, & Cinezæos, Cadmonæos, & Hethæos, & Pherezæos, Raphaim quoque & Amorrhæos, & Chananæos, & Gergesæos, & Iebusæos*; quæ gentes omnes si numerentur, vt in nostra vulgata leguntur, decem sunt, non septem tantùm; vt in aliis versionibus etiam vndecim. Græci enim codices, & cum illis Diuus Augustinus [q] *Heuæos* adiungunt; At alibi pauciores habentur, & sex tantùm referuntur; vt in Exodo semel & iterùm. Educam, inquit [r], vos de afflictione Ægypti in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, Pherezæi, & Heuæi, & Iebusæi; ad terram fluentem lacte, & melle. Quas easdem, immutato licèt ordine, rursus [s] enumerat; at alibi [t] in eodem libro vna minùs ponuntur, & quinque tantùm populi numerantur, Chananæus, Hethæus, Amorrhæus, Heuæus, Iebusæus. Non igitur septenarius numerus, quem ponimus, exploratæ veritatis esse videtur.

q quæst. 14. in Iosue
r Exod. 3.17.
s Exod. 23. 23. & c. 33. 2.
t cap. 13. 5.

Respondeo, dubitari non posse, terræ promissæ

 gentes,

gentes, in quarum locum Hebræi successerunt, septem fuisse, quod disertè Diuus Paulus attestatur: *Viri*, inquit [u], *Israelitæ, & qui timetis Deum, audite: Deus plebis Israel elegit Patres nostros, & plebem exaltauit, cùm essent Incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelso eduxit eos ex ea; & per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto: & destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum.* Septem, inquit, destruxit & totidem, non adducto solùm Deuteronomij loco; sed etiam alibi numerantur; vt à Iosuë Populum alloquente: *In hoc*, inquit [x], *scietis, quòd Dominus Deus viuens in medio vestri est, & disperdet in conspectu vestro Chananæum, & Hethæum, & Amorrhæum, Henæum, & Pherezæum, Gergesæum quoque, & Iebusæum.* Et iterùm ab eodem Iosue Populum itidem contestante [y]: *Pugnaueruntque contra vos viri Ciuitatis eius Amorrhæus, & Pherezæus, & Chananæus, & Hethæus, & Gergesæus, & Heuæus, & Iebusæus.*

u Actor. 13. 10.

x Iosuë cap. 3. 10.

y Iosuë cap. 24. 11.

Cur ergo plures alibi, vel potiores recensentur? De loco Genesis, vbi decem, vel vndecim, secundùm alios, ponuntur, varij varia. Putat Abulensis, ibi numerari non solum gentes ab Hebræis exturbandas; sed ab Idumæis etiam, & Ammonitis: At apertè refellitur ex isto textu; in quo disertè gentes illæ debellandæ ab Abrahæ semine dicuntur. Hoc autem aliud non est, quàm Populus Hebræus. Malè igitur Abulensis, quas gentes Idumæi debellarunt, eas ab Abrahæ semine, debellatas intelligit. Ad hæc; quomodo Moabitæ, & Ammonitæ in Abrahæ semine computati, qui posteri Lot fuerunt, ex filiarum incæstu propagati? Propter hoc [z] alij volunt, Abrahæ tempore, quando Deus has ab illius semine gentes expugnandas edicebat, eas decem fuisse, postea verò ad pauciores redactas, aliis vel extinctis, vel ab aliis subactis; aut certè cùm decem, vel vndecim numerantur, ad qualescunque Populos respici; cùm verò septem, tantùm ad illos, qui multitudine, robore, ditione, diuitiis aliis præstarent. Sed nec hæc responsio nodum soluit; Primò enim disertè dicit Deus [a] Abrahamo: *Dabo tibi terram hanc, Cinæos, & Cinezæos*, & deinde reliquos vsque ad denarium numerum adiungit; quorum si aliquis prius quàm verè in Hebræorum potestatem venirent, extincti sunt, profectò tota Dei pronunciatio vacillabit. Secundò quod adiungitur, enumeratas tantùm præstantiores, cùm septem censentur, etiam refellitur. Vnde enim sequitur, Cinæos, Cinezæos, Cadmonæos aliis septem longè tenuiores fuisse; Cur ergo primo loco numerantur, cùm terram, & eius Incolas ab Hebræis Deus promisit expugnandos? Est igitur expedita solutio, quam video Augustino probatam, distinguendo de terra, & Imperio Hebræorum; Nam si loquamur de terra propriè sancta, & promissionis, gentes in ea debellatas, & inde depulsas septem fuisse: si verò de tota ditione, & Imperio, quod latius, quàm terra sancta prolatum, tempore tantùm Dauidis, & Salomonis, ab Hebræis obtentum est, in eo gentes deuictas longè plures, quam septem fuisse. De hoc autem Deum Abrahamo, non de illo primo Imperio loquutum; cùm plures quàm septem gentes illius se semini traditurum promittit. At cur aliquando cùm illæ primæ numerantur, pauciores, quàm septem dicuntur? Quia tunc non absolutè, sed aliqua cum restrictione, aut reticentia

z Perer in Gen. cap. 15. disp. 9. in fin.

numerantur; vt in Iosuë cùm sex ponuntur, non de iis agitur in vniuersum; sed quæ ad Libanum vergebant. Hi quoque, inquit [a], qui habitabant iuxta Libanum Hethæus, & Amorrhæus, Chananæus, Pherezæus, & Heuæus, & Iebusæus. Et in 3. Regum [b], vbi quinque tantum gentes habentur, eæ tantùm memorantur, quarum adhuc reliquiæ superessent: *Vniuersum*, inquit, *Populum, qui remanserat, de Amorrhæis, & Hethæis, & Pherezæis, & Heuæis, & Iebusæis fecit Salomon tributarios.* Ambigi non igitur debet, hos omnes absolutè sumptos, septem fuisse; qua in summa mysticè Patres [c], & Interpretes obseruant septenarium capitalium vitiorum numerum signari, quæ prius ab vnoquoque sunt superanda, quàm *terram nostram* pacatè possideamus; quorum omnium dictis omissis, vnius ad hoc Prudentij versus adducam, quibus elegantissimè septem illis in gentibus septem vitia docet intelligi, quæ non minus homines oppugnant, quàm illi quondam Populi Iudæos:

a Iosuë c. 9. 1.

b cap. 9. 21.

c Cassia. coll. 5. c. 16. 17. 18. 19. Mag. sent. l. 2. dist. 42. Chrysost. & Greg. apud illum. Antonin. 1. part. tit. 7. c. 2. § 5. & 6. Vgo, & Augustinus Psal. 77. Adelm. 1. de laud. Virginitat. c. 6.

d Prudent. in Hamartig. v. 407.

Heu [d] quantis mortale genus premit improbus hostis
Armigeris: quanto ferrata satellite ductor
Bella gerit; quanta victos ditione triumphat.
Surgit in auxilium Chananæus, atque agmina densat
Casside terribilis, setarum pondera mento
Concutiens, dextramque grauis cum cuspide quassans.
Ast alia de parte furens exercitus ardet
Regis Amorrhæi; tum millia Gergesæorum
Effundunt aciem toto volitantia campo
Eminùs hi feriunt, configunt cominùs illi.
Ecce Iebusæa feruent ad prælia turma
Aurea tela quibus, de sanguine tincta Draconis
Mortifero splendore micant, radiantque, necantque,
Necnon terrificas Pilis armare cateruas
Te Cethæe iuuat: sed Gens Pherezæa sagittis
Insultat virtute pari, sed dispare ferro.
Postremum cuneum Rex promouet Heuæorum
Squammosum thoraca gerens de pelle colubri.
His subnixa viris scelerum peruersa potestas
Edomat inualidas mentes, quæ simplicitate
Indociles, bellique rudes sub fœdere falso
Tristis amicitiæ primum socia agmina credunt;
Mox faciles ad vincla rapi, iuga dura volentes
Addictis subeunt ceruicibus.

Et hæc de toto numero: Nunc de singulis Populis, & quis esset vnusquisque, quærendum, eo ordine, qui seruatur à Iosuë [e] Populum alloquente; vbi primo loco censet *Amorrhæos.* Horum sub hoc nomine tenuis apud externos vmbra: solus, quod meminerim, Ptolomæus Amorrhæi Montis meminit [f] Ortus illis ab Amorrhæo [g], filio Chanaam: sedes in Chananææ finibus habuerunt ab *Arnon* vsque *Iaboc*: inde à solitudine vsque ad Iordanem terminabàtur [h]. Horum Rege cum omni Populo ad internecionem cæso, filij Gad in eorum Regionem totam pascuis vberrimam missi [i] sunt. Amorrhæos autem fuisse præ reliquis in terra Chananitide Populis numerosissimos, argumento est, quòd in sua tantùm Regione non habitarunt, sed per Chananæam totam diffundebantur; vnde factum, vt in sacris litteris, Amorrhæorum nomine, septem omnes Populi designentur, qui terram Chana-

e Iosuë c. 24.

f lib. 5. c. 17. Geograph.

g Gen. 10. 14.

h Nu. c. 21. 31. Deut. c. 3.

i Iosuë 13. Iud. 11.

næam

næam incolebat; vt cùm Deus dixit[k] Abrahæ, nondum completas esse iniquitates Amorrhæorum. Similiter Iosuë, cum cladem accepisset ab habitatoribus Hai, verereturque, ne reliquæ in se gentes insurgerent, ad Deum conuersus: *Heu*, inquit[l], *Domine Deus, quid voluisti traducere populum istum in Iordanem fluuium, vt traderes eos in manus Amorrhæi*? Non enim hic Iosuë solis ab Amorrhæis timebat; sed alias etiam gentes Chananæorum, quas omnes Amorrhæorum nomine comprehendit; quòd ob suam multitudinem, in omnibus finibus illi vagarentur; ob quod etiam factum, & eorum copiis cæsis, Rege sublato, & Populo suis è sedibus expulso: nihilominus tamen adhuc Amorrhæi superfuerint alio tempore debellandi: Fuisse porrò præ ceteris impios, & inhumanos, ex Ezechielis verbis licet conicere, quibus ad exagerandam Hebræorum impietatem: *Pater*, inquit[m], *tuus Amorrhæus, & Mater tua Chetæa*; qua eadem figura dicendi Poëtæ quoque externi vsi sunt ad immanitatem horum in aliquo exprimendam, vt Virgilius[n]:

Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus Auctor
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus: hyrcanaque admorunt vbera tigres.

Enormem verò eorumdem proceritatem, & robur corporis Amos Propheta non potuit exageratius exprimere, quàm verbis illis hyperbolicis vtens: *Ego* inquit[o], *exterminaui Amorrhæum, cuius altitudo, cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus.*

Secundo loco erant Pherezæi; de quibus nonnulla quæstio; cur inter filios, & posteros Chanaam non numerentur, cùm tamen vnus ex septem populis fuerint, qui ex illius sanguine terram Chananitidem possederunt; inde cum reliquis Hebræorum armis eiecti, aut deleti. Non censeri autem in posteris Chanaam, constat ex libro Genesis, vbi illi referuntur: *Chanaam*, inquit[p], *genuit Sidonem primogenitum suum, Hethæum, Iebusæum, Amorrhæum, Gergesæum, Hetuæum, Aracæum, Sinæum, Aradium, Samaræum, & Amathæum; & per hos disseminati sunt Populi Chananæorum.* Sic ibi, vbi nulla Pherezæorum mentio; Quomodo igitur hi inter septem Chananæorum gentes? Pererius huic nodo duas solutiones aptat. Primam, eosdem fuisse Pherezæos cum Samaræis: Alteram, Pherezæos appellationem sortitos à Pherez, qui non ipse proximus filius Chanaam; sed filij alicuius filius; ob id eo loco Genesis omitti Pherezæos, vbi tantùm filij Chanaam numerantur, ab ipso proximè procreati; alibi verò Chananæis reliquis accenseri; quia verè Chanaam posteri fuerunt. Maior aliqua controuersia est de loco, & eorum sedibus in terra Chananitide: & cui Israëliticæ Tribui cesserit illorum possessio. Adricomius in Theatro terræ sanctæ Pherezæis locum nullum assignauit[q]. Masius videtur agreste genus hominum facere, qui nusquam certas sedes incolerent, viuere soliti, grassatorum more, procul ab Vrbibus, & Oppidis moenibus cinctis. At negari non potest, hos quoque certas habuisse sedes, & certas Vrbes, à quibus erant exturbandi, vt in illas Hebræi mitterentur: & probabile est Tribui Simeon in sortem cessisse, à qua simul & Iudaïca fuerant debellari; quod initio libri Iudicum significatur; vbi Tribus Iuda Tribum Simeonis alloquens: *Ascende*, inquit[r], *mecum in sortem meam, & pugnemus contra Chananæum*: & mox: *Ascenditque Iudas, & tradidit Dominus Chananæum, ac Pherezæum in manus eorum, & percusserunt in Bezech decem millia virorum: inueneritque Adonibezech in Bezech, & pugnauit contra eum, & percussit Chananæum, & Pherezæum.* Non ergo Pherezæi rusticum genus erant, nullis certis sedibus huc, illucque vagantes; sed vt reliquæ gentes portionem terræ sanctæ tenebant, à qua duarum illarum Tribuum armis expulsæ sunt.

Sopran. in Dauid.

Tertio loco sunt Chananæi; de quibus ante omnia dicendum, nomen hoc in Scripturis dupliciter sumi. Primò, vt est certæ gentis appellatio. Secundò, vt est commune nomen ad posteros Chanaam: & hoc iterum dupliciter; Primò vt significat omnes illius posteros quicunque essent, & vbicunque degerent: quo pacto de progenie Chanaam agitur in Genesi[s], adducto loco; vbi Samaritæ, Sidonij, Aradij, Amathæi, Chanaam posteri dicuntur, vt omnes proinde Chananæi. Secundò vt est tantùm commune nomen ad illius posteros, qui terram insederunt, quæ propriè Chananæa dicta est; in qua septem hi Populi, quos explicamus, omnes hac generali notione Chananæi dicuntur. At propriè *Chananæi sumpti*; Populus vnus erant ex illis septem: cui quare vt proprium cognomen adhæserit, quod erat illi commune cum reliquis, longinqua tantùm coniectura possumus diuinare. Pererius[t] existimat, aut pietatis, aut honoris causa: *Pietatis*, quam gens illa magis, quàm aliæ profiteretur in Patrem, & auctorem generis: *Honoris* alicuius prærogatiuæ, quam huic Populo propter aliquod fortasse meritum alij concesserunt. Vbi igitur hic Populus in terra sancta, & quas sedes habuit, & quis ille? Placet hac in re mihi Masij[u] obseruatio, qui Chananæos Hebræis eosdem putat fuisse, qui Græcis Phœnicij fuerunt. Vt enim apud Hebræos *Chananæi* commune nomen erat, & certi præterea Populi peculiare: sic apud istos Phœnicij, qui latè sumpti Palæstinos omnes includunt vsque ad Ægyptum: propriè verò tantùm eam Regionem, quæ Mari adiacet Palæstino: sic etiam Chananæi latè, Philisthiin quoque complectuntur Hebræis[x]: pressè verò sunt ij tantùm, qui maritima terræ sanctæ colebant; de quibus exploratores ad Mosen: *Chananæus*, inquiunt[y], *habitat iuxta Mare*, de qua gente mulierem illam fuisse non dubium, quæ *Chananæa* à Matthæo[z] dicitur: à Marco[a] syrophœnissa; quòd nempè Chananæi Hebræis idem sint, qui Græcis Phœnices. In sacris litteris huic Populo fraus, & vafrities in commerciis præsertim, vt propriæ tribuuntur. Vnde Oseas[b]: *Chananæus in manu habet trutinam fallacem: amat iniuriam facere*; Et Salomon mulierem frugi laudans: *Linteum*, inquit[c], *fecit, & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo*; Nimirum tantæ sagacitatis illam significans, vt nec etiam cum Chananæo contrahere vereretur; ab illius vafritie nihil timens.

Quarto loco censentur *Hethæi*; quorum Parens, & auctor, sanguinis, & nominis Hethæus inter Chanaam filios secundo loco relatus[d]. Incolebant illi loca, quæ circa Bersabeam, & ad Hebron latè porriguntur; vt ex Historia constat speluncæ duplicis ab Abrahamo[e] pretio paratæ. Fuisse verò reliquarum gentium in terra Chananitide militari robore præstantissimos, duo argumento sunt: alterum, quòd passim *Hethæi* mole

k Genes. 15.
l Iosue c. 7. 7.
m cap. 16.
n lib. 4. Æn.
o Amos. c. 2.
p Gen. 10. 16.
q Iosuë cap. 17. 15.
r Iud. c. 1. 3.
s Gen. 10. 16.
t tom. 1. in Genes. l. 15. n. 126.
u in Iosuë c. 3. 1.
x Iosue c. 5. 1.
y Num. 13. 3.
z cap. 15. 22.
a cap. 7. 26.
b cap. 12. 7.
c Prouerb. c. vlt.
d Gen. c. 10. 16.
e Gen. 23.

Num. 13. 30.

gigantea in sacris litteris celebrantur [f]: alterum, quòd audientes Syrij fuisse contra se Hethæos ab Israëlitico Rege conductos, illico viribus, & animo conciderunt; tanta nempè fama de gentis illius robore ferebatur. Et hæc causa fuit, cur Deus in ingressu Chananitidis Populum confirmans, ante omnes alios, Hethæos memorauit: eosque signanter dixerit, in illius manus cessuros: quòd ij scilicet essent aliorum omnium fortissimi, & maximè formidandi: *A Deserto*, inquit [g], *& Libano vsque ad flumen magnum Euphratem omnis terra Hethaeorum vsque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester.* Sic Deus ad Iosuë, & ad omnes Israëlitas in illo: *Omnis*, inquit, *terra Hethaeorum*, vel quòd per illos omnes incolas intelligeret Chananitidis; aut certè, quod cùm antea relatu exploratorum, Israëlitarum animi in Hethæorum immani proceritate maximè concidissent; hos ante omnes alios expressit Deus, qui nullo essent, negotio debellandi. Ex quibus etiam colligimus, in qua terræ Chananææ parte suas Hethæi sedes haberent. Iordane enim transmisso, ab Orientali parte venientibus illi primi occurrebant.

g Iosue c. 1. 4.

Sequuntur *Gergesæi* à Gergesæo [h], quinto Chanaam filio appellati. Sedes istis prima *Gerasa*, quæ & *Gergasa* Ciuitas in distributione terræ Manasse Tribus effecta; porcorum postea præcipitatione litteris in Euangelica Historia transmissa, à qua postea *Gerasam* dicti, quorum mentio apud Matthæum [i], putantur [k] ob id *Gergesæi* Decapolim tenuisse; ibi enim *Gerasa*; quòd verò ab Amorrhæis oppressi cum illis in vnam quasi gentem coaluerint, appellationem amisisse, & nomine Bethsamitarum etiam designatos.

h Gen 10. 15. Ioseph. 1. Antiqu. 12.

i cap. 8.

k Vi Salian. an 1911. num 75. Lorin. Deut. 7.1.

Heuæi sexto loco censentur; ab Heuæo filio itidem Chanaam appellati. Sunt qui illos eosdem putant cum *Raphaim*; de quibus in Genesi [l], sæpiùs adducto loco. Cùm enim ibi Populi fermè omnes Chananæi numerentur, Heuæi tantùm omittuntur, illorum loco *Raphaim* substitutos. Vnde nonnullis suspicio, *Raphaim* cognomentum fuisse *Heuaeorum*, & pro illis intellectos. Sic autem [m] appellatos *Heuaeos*, quòd eorum sedes cauernæ maximæ essent; vtcumque tamen ista se habeant, illud est exploratum ad radices Hermon in Maspha *Heuaeos* habitasse [n]. Nec mouere debet in libro Iudicum referri in monte Libano de monte Baal Hermon incoluisse. Quia mons idem est Hermon, & Baal-Hermon; alio etiam nomine *Sanir* & *Saron*, & *Syron* appellatur.

l Ge. 10 v. 15.

m Vi. Mas. Iosue 12.4. Salian. an. 1931 n 77. Lorin. Deut. 7.7. Perer. Genes. tom 2. l. 15. n 117.

n Iosue 12.

Iebusæi denique septimo loco ponuntur; & ipsi de Iebusæo dicti, qui filius Chanaam; inter Chananæos populos omnium notissimi, quòd Ierosolymam primi possederint; & ex illa non nisi post diuturnam concertationem penitus exturbari potuerint; vt fusiùs in libro Regum; vbi Dauidis in illos expeditio, & Ierosolymæ expugnatio refertur [o].

o 2. Reg. c. 5.

Contra hæc, quæ diximus opponi nonnulla possunt, quibus explanatis, exploratius illa constabunt, & ea simul intelligentur, quæ de Philisthiim inuestiganda proposuimus.

Primum est; cur inter alios Chananæorum Populos Philisthiim quoque non numerentur? Ambigendi iusta ratio videtur. Primò, quòd & ipsi Chananæi verè fuerunt. Secundò, quòd eorum terra sorte quoque diuisa est inter filios Israël. Vtrumque Iosuë [p] liber ostendit; vbi Deus illum alloquens de terra, quæ restabat adhuc

p cap. 13. 3.

adeunda, & subigenda: *Senuisti*, inquit, *terraque latissima derelicta est, quae nec dum sorte diuisa est, omnis videlicet Galilaea.* Et paulò post: *Terra Chanaam*, quæ in quinque Regulos diuiditur, Gazæos, Azotios, Ascalonitas, Gethæos, & Accaronitas. Erant igitur Philisthiim Chananæi, & eorum terra simul cum reliqua inter Hebræos diuidenda.

Adhæc dicendum. Primo Philisthiim verè Chananæos non fuisse. Cõstat ex libro Genesis [q]; vbi Philisthiim non inter Chanaam; sed inter Mesraim filios computãtur, qui frater illius fuit, & Chami filius. Qui isti igitur? *Philisthiim* Hebraicè פלשתים *Pelisthim* à septuaginta Ἀλλόφυλοι *Allophyli*, seu Alienigenæ, & externi generis dicuntur; à Græcis, & Latinis *Palastini*. Terra illorum propria maritimam Chananææ partem includebat, ab Hebræis *Pelleseth* appellata. Cur non igitur Chananæi? quia non omnes, qui terram Chananitidem tenuerunt, illicò Chananæi; Nam & hoc pacto ipsi quoque Iudæi, Chananæi fuissent: sed qui Chanaam progenies erant, quales non erant Philisthiim. At cur non inter alios Populos ab Hebræis expulsos numerantur? quia, licet illi in terra Chanaam, non tamen in ea parte fuere, quæ terra *sancta* & *promissionis* est antonomastice dicta; sed in illo tractu, qui latè nomine Chanaam censebatur; quem suprà diximus ad Ægyptum vsque pertinuisse: & Phœniciam à Græcis auctoribus appellatum. At eorum quoque Regio Iudæis in hereditatem cessit: verum hoc est; quia non tantùm septem illi Populi, qui terram *Chananitidem* propriè nuncupatam incolebant; sed & alij extra illam Iudæis quoque in possessionem tributi sunt; inter quos Philisthiim, qui meritò cesserunt illis in sortem; quod vt alij [r] obseruarunt, licèt illi non essent ex semine Chanaam, in terram tamen illius inuaserunt, veteris Chanaam posteris inde deiectis; At vnde id ipsi colligunt? coniectura sanè longinqua. Qui, inquiunt, כפתורים *Caphtorim*, qui nostro Interpreti subinde *Cappadoces* appellantur [s]: Gentiles Philisthinorum sunt; vt apertè dicatur in Genesi [t], vbi sex Mesraïm filiis enumeratis adiungitur: *de quibus egressi sunt Philisthiim, & Caphtorim*; At *Caphtorim* terram Chanaam inuaserunt, ex illius parte pulsis Heuæis, qui, vt vidimus, vera Chanaam progenies erant. Itidem igitur de Philisthiim existimandum: inuasisse ipsos Chananæam, & inde populos aliquos expulisse. Sed hæc aliis [u] etiam post Masium probata longè nimis accersuntur ad id, quod ipsi volunt persuadendum. Caphtorim Cappadoces sunt; ab illis Philisthiim propagati, vel certè simul vterque Populus ex alio, vt Gentiles fuerint: audio hæc omnia, & admitto; quid inde? Caphtorim Heuæos eiecerunt, verissimum: ergo & Philisthiim, vel eosdem, vel aliquem alium ex septem etiam expulerunt. Id vnde fit? an quia Philisthiim cognati Cappadocum, quidquid ab his factum; illi quoque fecerunt; aut si non idem, similem aliquam expeditionem tentarunt? Maneat igitur Philisthiim non quidem Chananæos fuisse; quod dubitari non potest; in terra tamen Chanaam habitasse; non quæ septem gentium fuerit, aut vnius illarum, sed illis finitimam. Rectè autem cessisse Iudæis simul cum reliqua Chananitide in possessionem: quia non illis tantùm terra Chanaam tributa est septem gentium propria; sed quæ etiam extendebatur: in qua cùm

q cap 10. 13.

r Masius in Iosue 13. 2.

s Deut. 2. 1. Amos c. 9.

t c. 10. v. 13.

u Perer. to 2. in Gen. li. 15. n. 105.

cùm Philisthæi essent, inde quoque erant exturbandi; vt etiam fuerunt in eorum possessionem Tribu Simeon, & Iuda succedentibus; & hac in primis, à qua Philisthiim magna ex parte debellati.

Secundum quod ambigi potest, est; quia pleræque ex istis septem gentibus à Iosuë deletæ dicuntur: & nominatim, vt dicebamus, Heuæos, etiam ante Iosuë Cappadoces exterminarunt: *Heuæos*, inquit [x], *qui habitabant in Hasarim vsque Gazam, Cappadoces expulerunt, qui egressi de Cappadocia deleuerunt eos, & habitauerunt pro illis.* Quomodo tunc igitur isti deleti, & alij deinde à Iosuë sublati, postmodum reperiuntur vsque ad Dauidis, & Salomonis tempora perdurasse; quos illi leguntur [y] vectigales sibi fecisse, quod eos penitus delere non poterant? Respondeo, cùm deleti dicuntur, id de maiori parte, non de singulis, & omnibus intelligitur; quorum aliqui potuerunt postmodum simul iterum coire, & varias inde sedes occupare; ex quibus tandem eiecti, vel in quibus iugum penitus subire coacti.

x Deut. 2.

y 2. Paralip. c. 8.

Tertiò potest obiici, quod septem istæ gentes Chananæorum in plures adhuc diuisæ fuisse videntur; Nam singulæ non singulis Regibus, sed pluribus parebant. Perspicue enim non *Rex Amorrhæorum*, sed *Reges Amorrhæorum* in Scriptura commemorantur. Non igitur Amorrhæorum gens, vna tantùm, sed plane plures; & idem quoque de reliquis dicendum: *Postquam*, inquit [z], *audierunt omnes Reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Iordanem, & cuncti Reges Chanaam, quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis.* Sed ad hoc dicendum, non quòd essent plures Amorrhæorum Reges, similiter & Hethæorum, & Pherezæorum, & reliquarum, colligi debere plures fuisse gentes Amorrhæorum, sed plures Ciuitates tantùm. Antiquitus enim (quod ante nos [a] alij obseruarunt) Reges dicebantur quicunque vni dumtaxat Vrbi cum Imperio præsidebant. Erant igitur plures Amorrhæorum Reges; quia plures erant illorum Ciuitates; vt etiam ibidem quinque Reges Philisthiim nuncupantur, qui quinque terræ Philisthinorum Ciuitatibus imperabant.

z Iosuë c. 9.

a Mas. Iosue c. 13.

Quartò denique contra septenarium gentium istarum numerum obiici potest indicta terræ diuisio in duodecim partes totidem Tribubus assignandas. In sacris enim litteris perspicuè significatur, totidem fuisse Populos, quot fuerunt portiones diuisæ: *Quando*, inquit [b], *diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos Populorum iuxta numerum filiorum Israël.* Tot hic dicuntur Populi constituti, quot Israël filij fuerunt; hi verò duodecim: duodecim ergo & illi, non septem.

Respondeo in hoc loco sacros Interpretes in diuersa discedere. Quidam legunt; non *filiorum Israël*; sed *iuxta numerum Angelorum Dei*. Sic septuaginta, quos plerique Veterum [c] sequuntur. Quis autem ex ea lectione sensus eliciatur: inter se non minus diuisi sunt, quàm qui nostram sequuntur. Hac igitur admissa, quam cum illa Græcorum nonnulli [d] conciliare nituntur; quòd *Angeli* pro *filiis Israël* appellentur, expedita responsio est, vt alias expositiones omittamus, hîc sermonem non esse de sola terra sancta, & eius diuisione; sed de terra Chanaam, quàm latè patebat, quæ tota Iudæis promissa, & in qua duodecim Chananæorum Populi priùs habitarunt; vt ex libro Genesis [e] à plerisque [f] colligitur; vel certè dicendum, illud *pro numero filiorum Israël* non accipi proprie, vt duodecim Israëlis filios significat; sed vt numerus hic est tota multitudo posteriorum Iacob: iuxta quam significatur a Deo terram præparatam; vt nimirum tot gentes in Chananæa Deus permitteret, quot sufficerent ad Israëlitarum deinde multitudinem excipiendam; & tantum terræ, quantum illis congrueret excolendum. Deus enim quasi rusticos operarios alios Populos in terra Chananitide locauerat; vt illam subigerent, & vndique iam cultam Iudæis traderent; vt de illis postmodum Dauid [g] cecinit: *Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt: vt custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant.* Nihil hinc igitur contra septenarium illum numerum colligitur, cùm tantùm significetur, tantum spatij gentibus illis tradidisse Deus, quantum postmodum sufficeret Israëlitarum multitudini capiendæ. Adiungunt aliam expositionem Abulensis & [h] alij, quæ non improbanda; Non esse sermonem hic de duodecim Iacobi filiis; sed de illis, & eorum toti progenie quæ Ægyptum ingressa est. Ea enim, vt habetur in Genesi, septuaginta capitibus constabat. *Omnes*, inquit [i] Moses, *animæ Domus Iacob, quæ ingressæ sunt Ægyptum, fuere septuaginta*: iuxta quem numerum gentes ante diuisas dicit in Cantico Moses; quia cùm confusæ linguæ sunt, in septuaginta Populos vniuersum genus hominum est distributum.

b Deut. 32. 8.
c Areopag. cælest. Hierar. c. 9.
Orig. l. 4. & 5. con Cels. homil. 11. 28. Num.
S. Epiphan. Hæres. 31.
Chrysostom. hom. 3. ad Coloss.
Iustin. dial. cum Tryph.
Hieron. 1. Mich. & ad Ephes. 1.
Greg. homil. 34.
Ruff. in Symbol.
d Abul. Deu. 32. q. 4.

e Gen. 10. 16. & 17.
f Hieron. Ioseph. alij cum Perer. tom. 2. c. 15. n. 111.

g Psal. 104. 42.

h Abul. Deu. 32. q. 4. Lyran. sanctes. [illegible]

i Gen. c. 46.

De vario statu pro vario tempore Populi Iudaïci, & quando primùm in Rempublicam erectus fuerit.

CAPVT III.

Ortv Iudaïci Populi explicato, & terra breuiter dicta, in qua variè prius agitatus, tandem consedit; Ratio nobis administrationis est exponenda, qua vario tempore sub diuersis Principibus in vita ciuili directus est. Hoc vt planius exequamur, omnium primum diuersa nobis Hebraïci Populi tempora sunt distinguenda, quæ possunt omnia ad duodecim potissimum reuocari. Si enim quod primo loco posuimus retinemus, Hebræum Populum ab *Heber* appellatum; ab eoque originem traxisse sanguinis, & nominis. Primum eius tempus statuere possumus sub ipso *Heber* vsque ad Abraham. Secundum sub Abraham vsque ad Iosephum. Tertium post hunc, tempus commorationis in Ægypto. Quartum egressionis ex Ægypto sub Mose, & Iosue. Quintum tempus sub Iudicibus vsque ad Saulem. Sextum sub Saule, & reliquis vtriusque Regni Regibus, vsque ad captiuitatem Babylonicam. Septimum tempus captiuitatis, & commorationis in illa. Octauum reuersionis in Patriam sub Zorobabele, & aliis deinceps post illum vsque ad Machabæos. Nonum sub Machabæis, vsque ad Assamonæos. Decimum sub his, vsque ad Herodem. Vndecimum sub Herode, & filiis vsque ad Romanos. Duodecimum denique sub Romanis vsque ad Gentis excidium: in

qoibus omnibus Iudaïci Populi, quasi diuersis ætatibus, cùm ooo vno semper, & eodem iure sit vsus, videndum nobis de singulis esset: & explicandum in tam multiplici varietate, qualem statum quo tempore seruauerit; si tem omnem complecti animus esset; sed quia non faciunt singula ad institutum nostrum, hæc quinque tantùm distinctè prosequemur.

Primum est, quando genus Hebræum fuerit familia tantùm. Secundum quando gens. Tertium quando verè Populus. Quartum quando liber, & sui iuris; alieno tamen Imperio subiectus. Quintum quando extra omnem alterius potestatem se ipse per suos Duces, & Principes gubernauerit. Ordiamur à primo.

Hebræi quando familia tantùm fuerint.

§. I.

SVnt qui putent, Hebræos ante egressum ex Ægypto *familiam* tantùm fuisse; Populum verò tunc effectos, cùm Mosis auspiciis per desertum in terram Chananitidem perducti sunt. Id dictum cùm sit ambiguæ veritatis; vt hæc explorate constet, quædam breuiter de notione familiæ præmittemus.

Familiæ nomen in sacris, & externis litteris sumitur multipliciter. Primò, vt est idem, quod *Domus*, & *Posteritas*, & omnes masculini sexus significat, qui ex aliquo certo stipite sanguinis origine descendunt. In iure ciuili *Agnati* dicti; vt eorum inter se coniunctio appellatur *Agnatio:* & hoc tam de præsentibus tantùm, quàm de mutuò sibi succedentibus, & decedentibus. Ex eadem enim familia, & agnatione, tam sunt, & esse dicuntur, qui certa serie ex eodem sanguine, aliis post alios subinde nascentibus propagantur, quàm qui præsentes ex eodem stipite descendunt. In hoc sensu *familia* oomen Beatus [k] Lucas accepit, cùm de Iosepho dixit: *Ascendisse à Galilæa de Ciuitate Nazaret in Ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethleem, eò quod esset de Domo, & Familia Dauid.* Hic enim *Domus & familia* non vt distincta ponuntur, sed vt vnum ad alterius explorationem facit; vt clari nominis Interpretes [l] obseruarunt; in quem significatum sumpta *familia*, & *Domo*, nec in sacris, nec in prophanis litteris de familia esse fœminæ dicuntur; quia non inter agnatos, sed consangoineos tantùm, & cognatos censentur; cùm non eandem domum, familiamque constituant; sed diuersam, in quam nubendo migrarint; vt de Iudæorum fœminis ex Hieronymo [m] cōstat; & de Romanis ex iure [n] ciuili. Nec omiserim ab Interprete oostro pro *familia* voce hoc sensu sumptæ *paternitatis* aliquando nomen vsurpari; quòd nimirum *familia* vox, vt diximus intellecta, significat omnes, qui ab eodem patre descendunt; vnde tota procreatorum series *paternitas* dicitur, ab eodem quasi Patre propagata cognatio; quo sensu *paternitatis* ab Apostolo sumitur, cùm dicit [o]: *Flecto genua mea ad Patrem Domini mei Iesu Christi; ex quo omnis paternitas in Cœlo, & in terra nominatur.* Hic enim *paternitas* eadem vox est Græcè, quæ alibi *familia*; vertitur nempè πατριὰ, de qua Hieronymus hæc in eum locum Pauli: *Paternitatem, quæ in Græco πατριὰ, cognatio, vel familia dicitur:* legimus & in Numeris: *Tollite*, inquit [p], *summam omnis synagogæ Israel iuxta cognationes, & populos secundùm domos Paternitatum, iuxta numerum nominum eorum*; & post paululum: *Hi sunt electi synagogæ Principes Tribuum, iuxta paternitates suas Duces Israel*, & quæ sequuntur; vbi ostendit idem esse *paternitatem*, & *familiam*. Alibi verò notat [q] posse quoque eandem vocem, quæ Latinè redditur *paternitas*, & *familia*, reddi *parentelam*; quæ vox à parente deducitur; vt à cliente, clientela. Verborum verò Pauli sensum ex hac vocis notione colligimus? vt à *Deo paternitatem omnem esse* nihil aliud sit, quàm ab ipso, vt à primo satore, parente, & conditore generationem omnem esse, & seriem cognatorum, spirituum, & naturarum, quæcunque in Cœlis, aut in terris reperiuntur, aut intelligi possunt.

Secundò sumitur etiam *familia* pro toto eorum corpore, qui siue serui, siue liberi sint, cuipiam famulantur; io quo sensu accipitur in Iure ciuili frequenter; vt in titulo *si familia furtum fecisse dicatur*; aut cùm alibi [r] familia diuiditur in *rusticam & vrbanam*, vel in *priuatam* [s], & *publicam*, & [t] alibi sæpius. At in sacris litteris apud Matthæum perspicuè vbi Christus dicit [u]: *Quis putas est fidelis seruus, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, vt det illis cibum in tempore.*

Tertiò *familia* significat omnes, qui sunt in domo, præter Virum, & Vxorem, qui Pater, & Mater familias dicuntur; in qua notione familiæ vocabulo filij quoque, & filiæ, non tantùm serui, & famuli continentur. Hac significatione frequentissimè familia sumitur in vtroque [x] iure. In sacris verò litteris io Historia Tobiæ: *Apprehenderunt*, inquit [y], *parentes Saram filiam suam, osculati sunt, & dimiserunt ire: monentes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & seipsam irreprehensibilem exhibere*; sine dubio enim hîc *familia* quam regendam monent, etiam liberos amplectitur, quos non minus Vxor regere debet, licèt modo non simili, quàm seruos, & famulos.

Quartò *familia* propriè est primus hominum conuictus, & societas, duce naturæ simul in eorum communione degentium, quæ necessaria sunt ad vitam traducendam. In quo sensu sumpta familia, ex Aristotelis [a] sententia, & iam vulgò apud omnes opinione recepta, præter virum, & vxorem, liberi quoque, & famuli continentur, in quantocunque vtrique numero sint; licet enim sexcentos quis liberos habeat, quot Hierotimus Parthorum Rex dicitur [b] ab vxorum multitudine sustulisse; & suprà quingentos seruos alat, quot in censum Cato maior retulisse narratur [c]; non aliud tamen omnes sunt, quàm familia vna. Hac notione familiæ vox freqnenter in sacris litteris occurrit; frequentissimè tamen, vbi de Paschali celebritate præcipitur. Quod enim lege cauebatur [d], vt in eo festo per singulas familias agnus immolaretur; de alia familia, quàm io hac ootione sumpta non intelligitur.

His in vniuersum de familiæ vocabulo præmissis, quæ paulò post etiam enucleatius edisserentur, an genus Israëliticum ante egressum ex Ægypto, familia tantùm fuerit, dispici potest; Nam si de familia in secunda & tertia notione

loquamur,

k cap. 2. 2.

l Maldon. Luc. 2.

m Matth. 1. & Num. 27. 1. vbi Lorin.

n Vlpian. l. 195. ff. de verb. signif. & ibi Alciat. Rebuff. Brechæus.

o ad Ephes. 3. 14.

p Num. 1. iux. septuag.

q Aduersus Heluidium.

r l. 67. ff. de legat. 3. Conan. lib. 4. c. 10.

s l. 1. ff. de off. Præf. Vig.

t l. 9. ff. de iurisd.

l. 32. ff. ad l. aquil.

l. 32. ff. de dolo.

l. 5. ff. de petit. hered.

u cap. 24. 2.

x l. 40. §. familia. l. 195. §. 1. ff. de verb. signif. l. 23. ff. de adopt.

y Tob. c. 10.

a lib. 1. Polit.

b Iust. lib. 4. Histor.

c Plutar. in Catone.

d Exod. 12. Deut. 16. Leuit. 16.

loquantur, clara est Israëlitas ante egressum ex Ægypto, familiam tantum non fuisse. Nec enim in cuiusquam seruitio, & famulatu erant, vt ita familia dici possent; quemadmodum rustica, & vrbana familia nuncupatur: nec rursus vnquam ante id tempus Hebræum nomen tantùm liberos, & famulos vni Patrifamilias subiectos complectebatur, vt sic Hebræi familia dici possent; vt ea vox à Tobia [e] sumebatur, cùm filiam familiam regere præmonebat. Potest igitur esse dubitatio de familia in prima, & quarta notione.

[e] Tob. 10. 13.

De qua sic accepta dicendum Hebræos ante tempus egressionis ex Ægypto spectatos, aliquando familiam tantùm fuisse; aliquando nequaquam. Familia tantùm fuerunt sub Heber, & deinceps vsque ad Abraham, Isaac, Iacob, & Ioseph; at non iam amplius familia cùm Ioseph extincto, in Ægypto sunt commorati. Dicti vtriusque ratio in promptu est. Tempore enim Heber, & deinceps ab illo aliorum Patriarcharum vsque ad Ioseph, adhuc Hebræi non erant externo sanguine permixti; sed omnes ex eodem genere prognati, externis tantùm ad famulitium assumptis, in commune viuebant; omnes igitur ex eadem familia erant, & eandem proinde familiam constabant; At in Ægypto Ioseph extincto, plurimos in societatem generis admiserunt, illis circumcisione impartita; qui deinde communi quoque Hebræorum nomine censebantur. Non igitur tunc Hebræum nomen omnes tantùm eiusdem generis, & sanguinis amplectebatur; ac proinde falsum est ante egressum ex Ægypto familiam tantùm fuisse, & non populum; vt deinceps clarius constabit.

Quo sensu dicantur Hebræi antè egressum ex Ægypto, Gens tantùm, & non Populus fuisse.

§. II.

QVi volunt, Hebræos Populum tantùm esse cœpisse vbi primùm ex Ægypto dimissi sunt; adiungunt [f] etiam illos toto tempore, quod antecessit, siue priusquam in Ægyptum ingrederentur, siue cùm ex illa migrarunt; aut *familiam*, aut ad summum *Gentem* tantùm fuisse. De familia proximè diximus: de Gente nunc edisserendum. Sunt igitur qui contra volunt, Hebræis ante egressum non solùm; sed nullo vnquam tempore Gentis appellationem potuisse congruere; & id siue Gentis vocabulum in ea notione sumatur, qua in sacris litteris accipitur, siue vt apud Latinos, & Romano more. Illud probant; quia in sacris litteris, quæ vox ab Interprete nostro *Gens* vertitur, Hebraicè גוי *Goi* Græcè verò ἔθνος *Ethnos* tantùm infideles amplectitur; & hos non qualescunque; sed qui nunquam fuerint cultu veræ Religionis imbuti. Ad quod probandum testimonia infinita congeruni, in quibus apertè tam in veteri, quàm nouo testamento *Gentis* vocabulo nationes aliæ non signantur, quàm veræ Religionis extorres? *Quare*, inquit Dauid [g], *Fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?* Quid hic *Gentes*, & quid *Populi? Gentes* Infideles, exteri, allenigenæ: *Populi*, Iudæi ipsi ex variis nationibus congregati; vt ibi notat Hilarius. Et idem Dauid in vno, & eodem Psalmo sæpius [h]: *Increpasti gentes, & periit impius*. Et infra: *Annunciate inter gentes studia eius*. Et rursus: *Infixæ sunt gentes in interitu, quem fecerunt*. Et mox: *Conuertantur peccatores in infernum omnes gentes, quæ obliuiscuntur Deum*. Denique concludens: *Exurge Domine non confortetur homo, iudicentur gentes in conspectu tuo: constitue legislatorem super eos, vt sciant gentes quoniam homines sũt*. In quibus omnibus locis nulli dubiũ, quìn Infideles gentiũ appellatione signẽtur. Vnde & alicubi, gentium proprium dicitur *ignorare Deum*; Ex ignorantia nimirum, quæ neglectum continet eius rei, quam quis nescit, quia contemnit addiscere. Tobias ad vxorem suam: *Sara*, inquit [i], *exurge, & deprecemur Deum hodie, & cras filij quippè sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi, sicut gentes, quæ ignorant Deum*. Similiter Diuus Paulus [k]: *Hæc est voluntas Dei, vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrûm vas suum possidere in sanctificatione, & honore, & non in passione desiderij, sicut gentes, quæ ignorant Deum*. Ex his igitur, & aliis similibus concludunt, gentis vocabulum dici tantùm de Infidelibus in sacris litteris; & qui sint extorres à vero Deo; quare nullo modo posse Hebræos gentem appellari. Quod inde confirmant; quia in sacris, & Ecclesiasticis litteris adeò Iudæi gentis nomine non designantur, vt apud illos omne genus hominum; quasi ex opposito, in gentes, & Hebræos diuidatur. De sacris litteris constat. Inde enim primò est, quod Petrus *Apostolus* dicitur *circumcisionis*, siue *hominum circumcisorum*, nempè Hebræorum, Paulus autem *Apostolus gentium*. *Cùm vidissent*, inquit [l], hic, *quòd mihi creditum est Euangelium præputij, sicut Petro circumcisionis. Qui enim operatus est Petro in Apostolatu circumcisionis, operatus est mihi inter gentes*. Quid clarius, quàm præputium, & circumcisionem, gentes, & Hebræos: aut ex æquo duo inter se opposita distingui? Secũdò ob id Christus Dominus in primo egressu ad Euãgeliũ promulgãdũ, ne aliis quàm Hebræis prædicarent, Apostolis interdicens: *In viam*, inquit [m], *gentium ne abieritis*. Tertiò ob id etiam cùm vellet significare Christus quorum manibus esset perimendus: *Tradetur*, inquit [n] de se loquens, *gentibus ad illudendum, & conspuendum, & flagellandum, & crucifigendum*. Quartò inde est, quòd cùm alij præter Iudæos, fidem Christi sacro lauacro abluti susciperent primi fideles inuicem gratularentur, *& glorificauerint* [o] *Deum, dicentes: Ergo & gentibus dedit pœnitentiam Dei ad vitam?* Quintò denique hinc est, quòd ex aduerso *Gentiles*, & *Hebræos* inter se sacræ litteræ distinguunt. Sicut igitur nulli dubium, quòd Hebræi, Gentiles appellari non debeant: ita nec *gentes* appellari posse fatendum: quando Gentiles iidem dicuntur qui Gentes appellantur; à qua voce Gentilis quoque vocabulum deriuatur. Nec opinor opus est, vt ostendam, Gentiles ex aduerso Iudæis opponi. Quid enim notius, sacras Ecclesiasticas litteras intuenti? *Iudæi*, inquit [p], *atque Gentiles*, qui habitabant in *Asia, audierunt verbum Dei*. Et Diuus Paulus *Induite*, inquit [q], *nouum hominem, qui renouatur in agnitionem secundùm imaginem eius, qui creauit illum: vbi non est Gentilis, & Iudæus, circumcisio, & præputium, Barbarus, & Scytha, seruus, & liber*. Et hæc ex sacris litteris: At apud Ecclesiasticos tractatores, ea duas inter voces oppositio clarius repetitur. Illis enim Iudæi, & Christiani, & vno verbo

[f] Vi. Iansen. Genebrard. Agellium, Lorin. Psal. 113.

[g] Psal. 2. v. 1.

[h] Psalm. 9.

[i] Tob c. 8. 5.

[k] ad Tessalon. c. 4. 3.

[l] Ad Galat. 2. 8.

[m] Matt. 10. 5.

[n] Matth. 20. 19.

[o] Actuum 11. 18.

[p] Actorum 19. 10.

[q] Ad Colos. 3. 11.

verbo quicunque verè fideles à gentibus planè ex opposito secernuntur, vt constat ex ipsa primitiua voce,& iis,quæ ex ea deriuantur. Primitiua enim vox *Gens* est Latinè: Græcè, vt dixi *ἔθνος* quam adeò propriam Infidelium nostri Doctores agnoscunt; vt hinc Tertullianus Apologeticum suum contra hostes Hebraici, & Christiani nominis, alio titulo non prænotauerit, quam *contra gentes*: & ipsum sequutus Arnobius eiusdem argumenti opus, *Disputationes* itidem *contra gentes* inscripserit. At de vocibus ab hac deriuatis id adhuc clarius apparet; A Græco enim *ἔθνος* Ethnicus est,& à Latino *Gens* Gentilis. Quid autem notius,quam Iudæos, nec Ethnicos, nec Gentiles à nostris Doctoribus adeò non appellari; vt ex aduerso etiam inuicem apponantur? Vt igitur in sacris litteris vsus vocis huius habetur,Hebraico Populo,ne dum ante egressum ex Ægypto; sed nec vllo vnquam tempore potest aptari.

Sed si more Romano, & vt à Latinis vsurpatur,id non minùs contendunt. Gentis [r] enim vocabulu Romani Latinè loquentes eos tantùm complectebantur,qui ab eodem stipite procreati, varias in familias tributi sunt; vt erat gens Cornelia; sub qua variæ familiæ Balborum, Scipionum. Sed Hebræi priùs quam ingrederentur Ægyptum, vel certè otto tempore, quo in illo morati,non ij tantùm dicebantur, qui ex eodem genere varias erant in stirpes propagati. Sed insuper alij plures,qui licet ex Abrahæ semine non essent, in Hebræorum iura transierant, ad circumcisionem admissi, qui *proselyti* dicebantur. Non igitur Hebræum nomen tantum *gentis* erat, quando eos etiam continebat,qui diuersa sanguinis origine censebantur. Et hæc isti, quòd Hebraico nomini *gentis* appellatio non possit aptari. Quid ergo dicendum? multa sunt hinc inde libata, ex quibus vt aliquid certi decidi possit, omnia sic componenda videntur.

r *Alcia Rebus Brechor. l. 195 §. 1 ff. de verb sig. Conan. lib. 1. c. 4. Aly ex Cic. in Bruto & 1. de Orat. Liu. lib 1. Sueton. in Neron. c. 4.*

Primò *gentium nomine* plurali numero, nunquam ferme Iudæos in sacris litteris nuncupari: *Gentis* verò frequenter. Illud exempla prolata docent: istud alia, quæ non minus id apertè demonstrant: *Faciam*, inquit [f] Deus ad Abraham *te in gentem magnam*. Quæ hæc magna gens? Populus Hebraicus. *Non dixit*, ait Rupertus [t], *gentem multam, sed gentem magnam; siquidem gens Hebræa exigua fuit in comparatione aliarum. Audi Mosem sic loquentem Hebræis: Non* [u] *quia cuncta gentes numero vincebatis; elegit vos Dominus, cùm omnibus sitis Populis pauciores; sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum, quod iurauit Patribus vestris. Non igitur multa gens Hebræi, sed magna, & verè magna, cuius Dominus Deus eius quam magnificauit, & honorauit magnus Dominus, de quo magnos Patriarchas, & Reges, ac diuersorum meritorum magnos Viros habemus; per quos vero Dei magnitudinem cognouit mundus. Ergo magna gens futura dicitur Hebræa gens magnitudine opum, honorum, virtutum, illustrium virorum, rerum gestarum, & prærogatiuarum, quibus à Deo præter alias gentes, nobilitata est.* Hebræi ergo in scriptura non solùm *gens* appellantur, sed *magna*. Et in nouo testamento optimè de se loquentes, ita Centurionem Christo commendant [x]. *Quia dignus est, vt hoc illi præstes. Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis.* Et omnes vno ore in Concilio contra Christum coacto: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem.* In quo eodem Concilio Caiphas congruenter ad ista: *Expedit vobis, vt vnus homo pro Populo moriatur, & nō tota gens pereat*: Hebræorum scilicet. Gens ergo Hebræi; & quidem antonomasticè dicuntur, vt potè magna, inclyta, sancta.

f Gen. c. 12. 2.

t *De operibus Trinit. in Genes. c. 12.*

u Deuter. 7.

x Luc. 7. 5.

Vnde ergo factum, vt gentium in plurali numero vocabulo, tantùm infideles signentur? In promptu responsio. Hebræi *gens* dicebantur; quia ex vno tantùm genere prognati; proinde *gens* vna solùm,& non in diuersas effusi stirpes; quorum primum caput non possit agnosci; sed aliæ nationes quæque suas origines repetebant, alias ab aliorum genere diuersas: inde *gentes* dictæ, cùm plures essent, & non *gens*, vt Hebræi erant; omnes ab vno stipite originem repetentes. Nec aliud hic mysterium exculpi potest; At cur *gentilis* à gente,& Ethnicus ab *ἔθνος* tantùm idololatras signant; aut alios aliter à cultu veræ Religionis exortes? Aliud hic dici non potest, quam nominum vsum ex placito Populi deriuari; vel aliorū, penes quos ius est,& norma loquēdi; quibus visum, duo ista nomina tantùm ad Infideles astringere; licèt ea vnde veniunt, etiam fidelibus tribuatur. Si tamen huius vsus aliqua ratio quærenda. Sunt qui putent [z], gentiles dictos, qui sine lege viuerent; & hoc sunt, quòd geniti fuerunt; id est sub peccato seruientes Idolis [a]. Alij modicum ab hoc abeuntes, in Iure ciuili,& apud sanctos Patres, infideles quosque, gentiles appellatos voluit, quòd omnes alterius legis extorres, alio iure, quàm gentium non vtantur. Vero tamen similius est ad ingentem infidelium multitudinem notandam,& fidelium paucitatem; illos, & *gentes*,& *gentiles* appellatos: istos verò vt gens vna tantùm erant, ita gentiles non appellatos, vt nec gentes. Vnde postea factum est, vt impietate ab orbe Romano depulsa, cùm latè iam Euangelij lux mortalium animis esset infusa, pauci, qui remanserant impij, non iam gentiles, sed pagani dicerentur; vt eorum scilicet & exiguus numerus, & ignobilitas notaretur. Et hoc est, quod in Ecclesiasticis litteris Idololatræ, nusquàm ante Pagani dicti reperiuntur, quàm Romani Cæsares, Christi fide suscepta, templa in veri Dei cultum toto terrarum orbe iusserunt aperiri. Tunc enim qui in impietate manserunt, quod pauci essent, quòd ignobiles, quòd procul ab Vrbibus in Pagis agerent, appellati cœpti sunt in contemptum, *Pagani*; quasi tantùm Incolæ *Pagorum*. Quæ pagani nominis origo mihi magis arridet, quam quæ magnis ab auctoribus [b] affertur, operose nimis,& longinquè quæsita. Vno verbo igitur Infideles, qui in angustum, vera religione compulsa (siue cum ante Christum notus erat tantùm in Iudæa Deus; siue cùm post illum, in Cryptis, & in angulis occulta latebat) ad eorum splendorem,& multitudinem designandam; gentes, nationes, Ethnici gentiles appellantur; postmodum rerum vice mutata, *Pagani* dicti sunt; quòd non iam amplius orbem terrarum occuparent; sed in angustum coacti, Pagis tantùm continerentur.

z *Barnab. Brisson. de verb signif.*

a *Brech. l. ita comnertium. ff. de verb. signif.*

b *Vi. Conan. lib 9 cap. 5. Zasius tract. de Iust. c. 5. Baron. Martyrolog. 6. Ianuar. Desid. Erald. in l. 1. Arnob.*

Et hoc de *gentis* appellatione, vt in sacris litteris accipitur,& idem fermè quod natio est. Idem enim de vtraque voce dicendum; vt quemadmodum *gens*, & non *gentes* Hebræi dicuntur: sic intelligamus illos, *nationem*, non *nationes* appellatos; quo nomine sicut & *gentium*, tantùm

Ethnici

Ethnici designantur. Dixi, *nationem fermè idem esse, quod gentem*; quia licet idem plerumque significent; vtriusque tamen discrimen subtilius intuenti: *natio solum patrium quærit: gens seriem maiorum*; vt ait Cornelius [c] Fronto ex Grammaticorum veterum auctoritate. De eadem verò *gentis* voce, Latinè, & Romano more loquendo, vt ad familiam refertur; an, & quomodo Iudæis conueniat, antequàm ex Ægypto dimissi, tria dicenda sunt.

c l. de ling. Latina.

Primò verè potuisse gentem appellari, sub Iacob; cùm iam ille duodecim filios suscepisset, & ex illis varios nepotes. Tunc enim Patriarchæ singuli, suis vxoribus sociati, totidem familias constituebant, sub vno gentis Israëliticæ nomine contentas: haud secus, quàm variæ familiæ Lentulorum, Catilinarum, Balborum sub vna gente Cornelia continebantur.

Secundò ante Patriarchas vix est, vt dici possit, eos gentem fuisse: quia vna tantùm familia nomen tunc Hebraicum sub Abraham, Isaac, & Iacob complectebatur.

Tertiò denique ingressi Ægyptum, quicunque nomine hoc censebantur, *Hebræi* appellati, gens vna dici non poterant: quia plerique in illis, vt antè dicebatur, Proselyti erant, ex aliena stirpe ad Hebraica iura translati; quod quomodo fieret, & quod esset propriè ius Proselytorum, infra suo loco, pluribus.

Hebræi quando verè Populus esse cœperint.

§. III.

Omnis Societas [d] est aliquorum conuentio ad aliquid participandum; quare in omni societate tria spectanda sunt; qui conueniunt: ad quid: & quomodo; ratione quorum variæ deinde formæ Societatis existunt. Ex parte enim *conuenientium*: alia Societas est plurium: alia duorum tantùm; illa *multitudo* fermè dicitur: hæc nomen generis retinet, & Societas appellatur. Ex parte verò modi conueniendi; alia Societas temerè contrahitur: alia certa ratione, & causa: temerè, si duorum, vel paucorum sit, certum nomen non habet: si plurium, nomen generis retinet, & *multitudo* dicitur; aut *numerus*, aut *turba*; propterea quod omnia miscere, & perstrependo turbare, multitudini maximè conueniat temerè confluenti. Causa verò aliqua, & certa ratione conflata coitio, alia est communione sanguinis, alia consensu voluntatis. *Communione sanguinis* eorum est, qui ab vno generis Principe descendunt; qui si proximum agnoscant, *familiam* constituunt: si remotius repetant, *gentem*, & *stirpem*: Consensione verò voluntatum, alij quicunque cœtus existunt, qui varias per appellationes, varias eorum formas signantes, diuiduntur. At ratione eius, ad quod participandum conuenitur, omnis coitio bifariam diuiditur; ratione eius, quod quæritur, & ratione modi, quo quæritur. *Id, quod quæritur* multiplex esse potest, vt varia sunt hominum commoda, quæ necessaria, vel vtilia, vel iucunda sunt vitæ degendæ; ratione quorum omnium dubium non est, posse inter se homines conuenire, vt ope mutua fossulti, simul omnes assequi possint, quod per se singuli nequeunt. Possunt tamen hæc omnia commoda ad tria summa capita reduci. Primum, generis propagandi. Secundum vitæ sustentandæ. Tertium iustitiæ seruandæ, & sua tuendi. Ratione primi, prima consurgit conuentio. Viri, & vxoris. Ratione secundi, societates aliæ, quæ mutuò contrahuntur; vt alter alterius ope iuuetur in domo construenda, agro colendo, victu parando: & denique malis arcendis, & commodis procurandis; quorum omnium contractuum primus est, dùm quis opes, alter operam præstat; Hi enim conueniunt, vt alter ab altero iuuetur; in quo qui maior est facultates exponit: minor, corporis vires; vt est inter maiores, & minores amicos, qui Domini, & famuli dicuntur. Ratione verò iustitiæ tuendæ, cœtus alij surgunt, in id initi; vt quod iam obtentum est, in propagatione generis, & vita sustentanda pacatè retineatur. At ratione modi, quo hæc quæruntur, conuentio diuiditur in iustam, & iniustam. Si enim rectè, ritéque quærantur, iusta conuentio est: si contra, iniusta. Iusta conuentio ad propagandum genus, matrimonium dicitur. Iniusta, Mœchia, scortatio, concubinatus. Iusta conuentio ad sustentandam vitam, species innumeras habet. Inde enim sunt tot Collegia, tot societates, tot ordines, & corpora Ciuium. Iniusta, non pauciores, præcipuè tamen eius formæ, conspirationes, conciliabula, factiones appellantur.

d l. 1. ff. quid cuius vniuers. nom. l. 1. 2. 3. ff. pro Soc. Instit. de Societ. D. August. l. 1. de diuers. quæst. ad Simpl.

His per summa capita sic prælibatis, quæ non solùm ad hoc, quod nunc agimus, explicandum; sed ad alia plurima viam sternunt, quæ deinceps dicturi sumus, vt exploratò constet, *quando primùm Hebræi verè Populus esse cœperint*, videndum nobis est, quid sit Populus, & inde quod quæritur, exponendum. Cùm igitur certum sit, omnem Populum societatem quamdam esse hinc exordiamur.

Diximus, tria in omni societate spectari, *qui conueniunt: ad quid: & quomodo*. Populus ergo quid sit inquirenti tria hæc attendenda sunt; & ante omnia accuratè exponendum, qualia singula in Populo reperiantur; vt ab aliis hominum cœtibus distinguatur.

Primò igitur *vt Populus esse possit qui conueniunt*, esse plurimi debent, in quo Populi coitio à paucorum, vel duorum tantùm societate distinguitur. Secundò causa quasi efficiens conueniendi, non est in Populo sanguinis communio; sed consensio voluntatis; in qua Populus à familia, gente, stirpe, natione distinguitur, vt hæc strictè accipiuntur, non vt cum Populo solent aliquando confundi. Licet enim iidem, qui gens, & familia, & natio sunt, etiam Populi esse possint: non tamen eadem ratione, qua *gens*, etiam Populus dicuntur; Nam *gens* appellantur, vt sanguine innecti sunt; Populus, vt voluntate sociati. Tertiò id, ad quod participandum conueniunt qui Populum conflant, omnia commoda sunt, aut necessaria, aut vtilia vitæ sustentandæ; in quo Populus ab omnibus aliis cœtibus differt qui non vniuersè omnia, sed certa tantùm vitæ commoda prosequuntur; & ob id non Populi, sed aliter appellantur; vt Collegia, Tribus, Curiæ, Societates, &c. Modus verò, quo Populus hæc commoda quærit, est, vt ius, & æquum postulat; in quo ab aliis cœtibus distinguitur; qui non iure sociantur; & vniuersè non Populi, sed *latrocinia* dicuntur. His sic explicatis; quid sit Populus haberi potest; quod à nobis paulò subtilius expositum placet

Augustini

Augustini verbis ostendere, quæ nostra clarius confirmant,

Ille enim Populum, non è sua tantùm sententia; sed ex Veterum auctoritate definiens: *Scipio*, inquit [g], *dicit Rempublicam, rem esse Populi: Populum verò, non omnem cœtum multitudinis, sed iuris consensu, & vtilitatis communione sociatum.* Alibi verò, non ex sua, sed ex aliorum sententia, eundem definiens: *Populus*, inquit [h], *est cœtus multitudinis rationabilium creaturarum, eorum quæ diligit concordi communione sociatus.* Ex quibus definitionibus hæc posterior vsquequaque non congruit: illa prior ex omni parte probanda est. Ob id Augustinus hanc, vt dicebam, non vt suam proponit, sed vt ab aliis probatam, quam ipse non aliter laudat, nisi quod in totum absurda non est. Et meritò; quid enim, si quæ plures diligunt, iniuste diligant; an in eorum concordi communione sociati Populus erunt? Latrones igitur Populus, & quicumque concordi voluntate in vitæ sibi commodis procurandis aliorum cum iniuria grassantur. Quòd si isti Populus non sunt, sed factio, sed conspiratio, sed latrocinium. Non igitur rectè Populus definitur *plurium, cœtus, eorum, quæ diligit communione sociatus.* Quid igitur deest? eorum, quæ diligit honestas, aut in diligendo rectitudo. Quare si dicatur: *Esse Populus multitudinis cœtus eorum, quæ iustè diligit communione sociatus*, aliud fortasse non requireretur ad Populi naturam, & essentiam more philosophico definiendam: quam tamen numeris omnibus, illa prior enucleatè signat, omnia complectens, quæ subtilius in Populo diximus reperiri, & illum ab omni alia hominum communione distinguunt.

g lib. 2. de Ciuit. c. 2.
h lib. 19. de Ciuit. c. 24.

Primò enim signatur *qui conueniant*, & *plurimi* sunt. Vnde dicitur esse Populus multitudinis cœtus. In quo verbo non indicatur quæcunque *pluralitas* (vt cum Grammaticis loquamur) sed numerosa. Quia Populum faciunt, non quicunque *plures* appellari possunt; sed qui *multi*. Qua in re controuersia non leuis existit de numero hominum, qui sufficiunt ad Populum constituendum. Et quidem certa res est, vt aliqui *plures* dici possint [i], ad minimum duos esse debere: at, vt *multi* [k] sint, saltem tres opus esse; quare cùm Populus non plures, sed multos requirat, ad minimum tres esse debebunt qui Populum constant. At hoc incongruum est. Nec enim videtur in tanta paucitate Populi notio seruari. Quot igitur erunt? Apuleius ex Veterum consensu quindecim personis Populum conflare videtur: & hoc Recentiores [l] admittunt, inde ratione ducta: quod si Collegium [m] tres ad minimum personas requirit; Populus tres ad minimũ familias continebit; at singulæ familiæ quinque [n] saltem constant, Patre nempe, Matreque familias, & tribus præterea. Populus ergo minimùm quindecim constabit. Verùm hæc vtcunque se habeant, quæ subtilius inuestigare non vacat; dubium non est, longè plures in Populo constituendo requiri; quod ex vsu linguæ Hebraïcæ, Latinæ, & cuiusque generis propriæ apertè colligitur.

Ex Hebræa quidem: quia in illa Populus עם *Ham* appellatur, à verbo עמם *Hamam*; quod est operire, contegere, obruere; quasi Populus [o] tot complectatur, qui possint terræ superficiem, & locum, quem insederint, obtegere suo numero, & operire. Secundò ex vsu Latinæ linguæ probatur idem, in qua *Populus*, *Populosus*, & apud Auctores deterioris æui *Populositas*, pro ingenti multitudine nuncupatur. Hinc *amicorum Populus* Senecæ [p]: & Apuleio [q] *Populus cupidinum*, & *astrorum Populus* Martiano [r]: & Arnobio [s] *Numinum Populus*: & eidem, siue alteri nominis [t] eiusdem *Populus Martyrum*, & *Populus Deorum*; Zenoni [u] Veronensi, qui itidem ad ingentem plagarum numerum signandum, quibus B. Iob à Diabolo percussus, eadem *vlcera populosa* dixit; quam formam etiam Sidonius [x] sequutus: *facinorum continuatione miser eò necessitatis accessi, vt is pro peccato Populi nunc orare compellar, pro quo Populus innocentum vix debeat impetrare, si supplicet.* Denique ex vsu cuiusque linguæ non minus id constat. In omnibus enim *Populi* vocabulo, non aliud quàm ingens aliqua multitudo notatur, quæ sine dubio non quindecim tantùm; sed longe maiore hominum numero continetur: quot autem, præcisè signare non possumus; cùm facilius sit, quot ad id non sufficiant ostendere, quàm quot exigantur.

i Vlpian. l. vbi numerus ff. de test.
k l. 1 § hoc rescripto ff. ad S.C. Tertull.
l. Prætor. 4. num. 1. ff de vi bon. rapt. vbi Bart.
l Bodinus damnat. Auct. l. 1. de Repub. c. 2.
m l. Neratius. ff. de verb. signif.
n l. familiæ, ff. de verb. signif.
o Vi. Pagnin. Mercer. Marin. in Lexic.
p lib. 6. de Benef.
q lib. 2. Metamorph.
r lib. 7. Philolog.
s lib. 4. cont. gentes.
t Arnob. Psal. 105.
u Serm. de Iuda.
x lib. 6. ep. 1.

Et hoc de numero. At operosior est inquisitio de qualitate conuenientium, quales nempè esse debeant ex quorum sociatione Popolus conflatur; & in eo tota controuersia sita est: an possint omnes cælibes esse, omnes mares, omnes fœminæ. Qui putant, Populum familiis necessariò constare debere, negant [y] etiam solos mares, aut fœminas, aut omninò cælibes, aptos esse ad Populum constituendum, ea ratione ducti: quòd Populus omnis ex se spectatus immortalis est; vt in iure [z] ciuili significatur. At id esse non potest, nisi qui subinde decedunt, noua sobole reparentur; at familiarum numero opus est, in quibus Viri, & Vxores sufficiant, qui decedentibus succedant: Verùm esto id, quòd Populus omnis immortalis ex se sit, oporteat; & talis, qui nisi extrinseca vis accedat, perpetuò perseueret; vnde colligunt isti aliundè suffici non posse, qui locum suppleant decedentium, nisi maris, & fœminæ coniunctione gignantur, qui simul etiam pars Populi sint, noua sobole reparari: an non possunt alij post alios subinde suffici, qui simili consensu voluntatis in paria studia conueniant, & decedentibus subrogentur? Sine dubio negari non potest; vnde dicendum, vt Populus constituatur, congruentissimum quidem esse pluribus illum familiis coostare; noo tamen id omninò requiri. Mitto tot Religiosorũ Populos in Christiana Republica, qui familiæ dicuntur; quòd vni Deo famulandi causa, sint institutæ, quæ perpetuæ sunt, & immortales magis, quàm Populi quicunque; nisi vis aliqua maior illas euertat; Adducam tantùm quod de Gente Essenorum Plinius commemorat, in qua nulla connubia; nullo tamen tempore deficiebant, qui decedentibus arrogarentur; Asphaltite enim lacu descripto, subdit [a]: *ab occidente littora Esseni habitant vsquequaque, gens sola, & in toto orbe præter ceteras mira; sine vlla fœmina, omni Venere abdicata: sine pecunia, socia palmarum. In diem ex æquo conuenarum turba renascitur, largè frequentantibus, quos vita fessos, ad mores eorum fortuna fluctibus agitat: ita per seculorum millia (incredibile dictu) gens æterna est, in qua nemo nascitur. Tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia est.* Et hæc de iis, qui conueniunt in Populo conflando.

Secundò adiungitur à Diuo Augustino *ad quid participandum conueniant*; & indicatur vnum tantùm genus rerum non esse, sed omnia complecti,

y Bodinus damn. Auct. lib. 1. de Repub. c. 2.
z l. an vsumfructum. ff de vsufr. vbi DD.
a lib. 5. c. 17.

complecti, quæ possunt vtilia esse vitæ traducendæ; *cùm enim dicitur esse cœtus vtilitatis communione sociatus*, nullum genus vtilitatis excipitur, nulla certa commoda designantur: in quo Populus a reliquis societatibus distinguitur; quæ non ad omnia, sed certæ vtilitatis gratia parantur; vt ex eodem Augustino Diuus [b] Thomas obseruauit. Tertiò modus exprimitur vtilitatis huius quærendæ, qui iustus, & honestus est, vt exigentia postulat iuris, & æqui. Vnde dicitur *Cœtus vtilitatis quidem gratia*, non tamen quomodocunque; sed iuris consensione sociatus: in quo Populus à publicis latrociniis, & aliis huiusmodi coitionibus separatur. Et hoc est Populus.

Quando ergo Hebræi Populus esse cœperunt? Caietanus [c] quem sequuntur ex nostris Lorinus [d], & Salianus [e], vt ante etiam indicaui, putant ab egressu tantùm ex Ægypto, & nunquàm antea potuisse Hebræos *Populum* appellari, quod plerique volunt a Dauide [f] significari dum canit: *In exitu Israel de Ægypto, domus Iacob de Populo barbaro. facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius.* Vnde verò id probant? *quia* inquiunt [g], *antequam in Ægyptum Hebræi descenderent, iam pauci erant, vt Populus dici non possent. In Ægypto verò multiplicati, primùm peregrini, deinde etiam serui miseram seruitutem seruierunt; At egressi, libertatem statim consequuti, suo iure, suo Principe, suisque mox legibus, & moribus vtentes, etiam proprium anni ordinem diuinitus habuerunt; vnde tunc verè Populus.* Et hoc illi: At ego contra puto; licèt enim facilè concesserim, Hebræos ante ingressum in Ægyptum familiam potius, gentemque fuisse, quam Populum; & id ob eorum paucitatem: in Ægypto tamen verè Populum constituisse dicendi sunt. Primò quia Ioseph mortuo, tantam in multitudinem excreuerunt, quæ sine dubio Populo constituendo sufficeret. *Filij*, inquit [h], *Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram.* Secundo quia suas in Ægypto terras, suas Vrbes habebant. In terra enim Gesse, quam iussu Pharaonis acceperant [i], inter alias, Remessem ædificarũt [k]. Tertio quia suis ibi moribus, & suis legibus viuebant; vt argumento sunt Circumcisio, sacrificia, Conuentus, & reliqua vitæ munia, in quibus iuris consensione, & voluntatis communione ipsi inter se iungebantur, ab Ægyptiorum moribus abiuncti. Si enim Conuentus non habuissent, Moses, & Aaron, illos non conuocassent, vt quod à Deo iussi fuerant, illis nunciarent; si præterea stata sua sacrificia de more non habuissent, Moses ad Regem suos liberaturus, iis verbis vsus non esset [l]: *Dimitte nos vt sacrificemus in deserto Deo nostro.* Populus ergo verè Hebræi in Ægypto; quando *cœtus erant multitudinis Iuris consensione, & vtilitatis communione sociatus.* Quare Populum illos appellat Pharao: *Ecce*, inquit [m], *Populus filiorum Israël multus est, & fortior nobis est: venite sapienter opprimamus eum*; & paulò post Moses ipse: *Benè* inquit [n] *fecit Deus obstetricibus, & creuit Populus*; (Hebraicus scilicet) *confortatusque est nimis.* Denique Populum etiam illos appellat ipse Deus: *Induratum* inquit [o] *est cor Pharaonis, & non vult dimittere Populum meum.* At in Ægypto Iudæi seruitute premebantur. Id nihil interest. Nec enim ob id gens aliqua Populus esse desinit, quòd alteri genti iure, vel iniuria subiecta sit; alioquin Romani nullis aliis Populis imperassent. Esto igitur, quod tyrannica dominatione gens hæc in Ægypto miserè afflictaretur; ob id tamen, Populum illum fuisse, negari non debet quia aliud est esse Populum sui iuris, & dominantem: aliud alieno Imperio, vel tyrannidi seruientem. Vtrobique enim Populus est; in vno tamen statu, aut liber, aut Dominus: in alio, aut subiectus aut etiam famulus. An autem in vera seruitute ratio Populi seruetur, mox declarabitur.

b part. 5. q. 31. art. 1.
c Exodi 12.
d Psal. 113. v. 1.
e Apo 2544. n. 42.
f Psal. 113. 1.
g Salianus ibi.
h Exodi 1. 7.
i Gen 47. 6.
k Hieron. de loc. Hebraicis.
l Exodi 7. 8.
m Exod. c. 1. 9.
n Ibid. v. 20.
o Exodi 11.

Sopran. in Dauid.

Gens Hebræa quam regiminis formam habuerit vsque ad Regum tempora?

§. IV.

POpuli status, sicut & cuiuslibet hominis duplex est, liber; & seruilis. *Liber* duplex: aut in imperio, aut obnoxius alteri. *Seruilis* etiã duplex: aut iure gentium, vt est in illis, qui iusto bello in hostium potestatem venêre: aut oppressione violenta; quales ij. qui à prædonibus capti, vel à Tyrannis oppressi, iugo sæuæ dominationis tenentur. Hebræa gens igitur in hoc triplici, vel quadruplici statu, pro vario tempore variè iactata est; & id siue cum familia tantùm, vel gens propriè dici poterat.

Et primò sub Heber, & aliis deinceps ab illo vsque ad Abraham, Isaac, & Iacob, quo toto tempore *familia* vel ad summum *gens* tantùm potuit appellari, liberum statum habuit, nullo iugo seruitutis oppressa. Quod enim dubitari posset de tempore, quo Abraham in Ægypto peregrinatus est; an tunc Hebræi serui, an liberi fuerint, facilem responsionem habet. Omninò enim liberi fuisse dicendi sunt, cùm Pharao Rex Ægypti non solùm illos non oppresserit; sed Abraham, & illius familia benè vsus fuerit in gratiam Saræ, cuius pulchritudinem adamauerat [p].

p Genes. 12.

Posset tamen hic dubium esse; num ad hoc vsque tempus ita liberi fuerint Hebræi, vt etiam dominatum aliquem, & imperium habuerint; quod est quærere: Num tunc fuerint liberi, vt libertas à seruitute distinguitur: an ita liberi, vt etiam aliis imperarent. Et dicendum, antequàm Abraham ex Chaldæa discederet, fortasse Hebræos in aliquo Imperio fuisse; non quòd ipsi tũc Regnum, aut Populum regnantem constituerent; Nec enim tot erant, vt huic appellationi sufficerent: sed quia erant ipsi familia regnatrix. Heber enim primogenitus cùm esset, ex iure quod tunc vigebat etiam in alios imperium obtinebat; qua de re pluribus infrà, vbi de primogenitorum prærogatiuis apud Hebræos. At cùm ex Chaldæa Thare cum Abraham migrauit, num etiam in Mesopotamia, quam insederunt, regnatrix familia fuerint, ambigi potest; & verisimilius est, non fuisse nec tunc, nec vnquam toto tempore vitæ Abraham, Isaac, & Iacob. Quod inde facilè constat; quia migrando terras ab aliis iam iusto dominio possessas, insederunt: In illas igitur vbi deuenêre, nullo ipsi cum imperio fuerunt, sed eius dominio subiecti, cui terra patebat, pari cum reliquis iure in suprema iustitiæ administratione vtebantur. Et sic fieri oportuisse valida ratione constat. Nam quisque alteri subiicitur, aut ratione natiuitatis, aut domicilij, aut vtriusque simul. Licèt igitur Abraham, & ipsius familia nati, subditi non essent eorum, quorũ in terras migrauerant; donec

tamen in eorum ditione viuebant, illis subesse debebant. Quia qui terræ Dominus absolutus est, in omnes illos dominatum habet, qui domicilium in illa fixerunt, aut aliter hospitantur. Ita autem cum Abraham factum esse, & deinceps ab illo, cum Isaac, & Iacob in Chananitide degentibus, antequam inde cum filiis in Ægyptum descenderent, ex duplici coniectura constat. Prima, quia Deus Abraham, & deinde Isaac, & Iacob eo tempore sæpiùs apparens, sæpius etiam promisit illis se certo post tempore terram illam perpetuam daturum, quam tunc incolebant: *Cùm venissent*, inquit [q], *Abraham, & Lot in terram Chanaã, apparuit Dominus Abraham, & dixit ei: semini tuo dabo terram hanc.* Iterum verò ad Isaac eandem promittens: *Ne descendas*, inquit [r], *in Ægyptum, sed quiesce tibi enim, & semini tuo dabo vniuersas Regiones has, complens iuramentum, quod spopondi Abraham Patri tuo*; quando daturus quadringentos post annos; vt ad eundem Abraham Deus iterum [f] explicatè spondet. Non igitur adhuc illam terram possidebat Abraham, non Isaac, non Iacob; sed suo tempore possessuri, vt ipsemet ad Deum loquens testatur: *Domine Deus*, inquiens [t], *vnde scire possum, quòd possessurus sum eam?* Si ergo possessurus, nondum possidebat, ac proinde tunc in ea degebat Abraham, vt in terra non sua. Nulla ergo ratio, cur illi Principi non subesset, cui terra parebat. Altera coniectura, vel potius firma ratio non ostendit tantùm id oportuisse fieri, sed etiam factum esse; Nam inter Pastores Abraham, & Lot orto dissidio*, dixit Abraham ad Lot: *Ne quæso sit iurgium inter me, & te, & inter pastores meos, & pastores tuos: fratres enim sumus.* Antè verò proximè scriptura præmiserat: *Eo autem tempore Chananæus, & Pherezæus habitabant in terra illa.* Ad quid, oro, verba hæc; & in cuius rei causam afferuntur? Afferri enim dubium non est, cùm tacitæ quasi dubitationi occurrens, illa scriptura reliquæ narrationi latenter interserat: *facta est*, inquit, *rixa inter pastores gregum Abraham, & Lot*: & statim: *Eo autem tempore Chananæus, & Pherezæus habitabant in terra illa.* Quid inde? Dixit ergo Abraham ad Lot: *Ne ergo sit iurgium inter me & te*; Causam ergo tacitè reddi, cur hanc Abraham optionem fratris filio detulerit, dubium non est. Quæ ergo hæc causa? Quia nimirum non erat adhuc Abraham illius terræ Dominus, [u] sed inquilinus. Quare si quidpiã iurgij inter suos, & Lotti familiares exarsisset, opus erat externorum Tribunal adire, & litem apud illos componere. Ne ergo cogeretur alienos à vero Deo implorare, aut etiam illis occasionem ne daret in se, & Lot inuadendi, maluit ipse de suo iure remittens, Lot omnia tribuere. Quod totũ manifestè conuincit, Abrahã in ea terra non Dominum fuisse, sed subditum, nec æquo fortasse cum aduenis, iure; sed paulo deteriore, quali censentur peregrini in aliena terra; ob id enim mansio Patriarcharum in Chananitide, priusquam Ægyptum ingrederentur, peregrinatio nuncupatur, vt Deus ipse illam nuncupat in iis verbis; ad Isaac: *Ne descendas*, inquit [x], *in Ægyptum; sed quiesce in terra, quam dixero tibi, & peregrinare in ea.*

q Gen. 12.5.
r Gen. 26. 3.
f Gen. 15.17.
t Gen. 15. 8
* cap. 13. 7.
u Vi. Perer. c. 13. Gen 10. 3. disp. 1. n. 5.
x Gen. 26. 3.

Quo ergo iure, quibus legibus, & moribus agebant Hebræi toto tempore, quo liberi quidem erant; sed in alieno solo; & ratione domicilij soli Domino subiecti? Respondeo iure, quod appellatur gentile, familiare, ac priuatum; de quo plura Doctores [y] nostri, tam cùm ciuiles leges, quàm cùm Ecclesiasticas interpretantur. Nec hoc dixerim, quasi tunc hæ subtilitates argutiarum ingruerint, quibus nunc in iure dicendo, qui negotium aliquod habent, mille per ambages à Causidicis distrahuntur: sed quod illud ius, quo tunc Abraham cum suis agebat, huic persimile, & geminum erat, quod postmodum *familiare* nuncupatum est; sic dictum, quòd in aliquo Populo non omnium commune sit, sed certæ gentis in illo proprium, aut aliquarum familiarum, quæ illo concessu Principis vtantur. Exemplum iuris *familiaris* habemus passim in Saxonia, Gallia, Bauaria, & aliis Regionibus [z]; At quod est magis ad id, quod agimus, nullum vitæ institutum afferri potest, quod maiorem habeat affinitatem cum ratione viuendi, qua tunc Hebræi sub Abraham, Isaac, & Iacob agebant in alieno solo, quàm quod cum plerisque seruatur Turcarum Imperio parentibus. Admittunt enim illi subinde, non in Regiones modò, sed in Vrbes ipsas, alienas gentes, quibus ad habitandum certas Vrbis partes concedunt: insuper illud annuentes, vt suis inter se moribus, & legibus viuant: & modò res inter ipsos agatur, vt ipsi sibi ius dicãt, causas disceptent, crimina puniant, etiam pœnam capitis exequendo. Hoc iure plures Venetorum, Genuensiumque Coloniæ diu Turcarum sub imperio vixerunt, illis sine dubio subiecti, liberi tamen, vt libertas opponitur seruituti, & iure viuentes suæ gentis proprio. Non dissimiliter ergo de Abraham, & Isaac, Iacobque dicendum: gentili iure, id est suæ gentis, & familiæ proprio inter illos vixisse, quorum in terris agebant: illis alioquin subiecti, quòd in illorum solo domicilium fixissent. Et hæc de statu Populi Iudaici extra seruitutem.

y Bart. l. omnes populi ff. de iust. & iu. Bald l. cùm omnes de Episcop. & l. 2. de confist. prœm. Imola, & Cuman. l. 3. de testam. Andr. ad speculat. tit. de testam. §. compendiose. Innoc. c. cùm accessissent de confist.
z Bodin. damn. antiq. lib. 1. de Repub. c. 2.

Restat status in Imperio, & captiuitate; Quo in vtroque breuiter explicandum, quam formam Hebræi tenuerint in publica re, vel priuata administranda.

In *Imperio* Hebræi, quando iam Populus, & non tantùm gens, aut familia dici poterant, esse cœperunt, mox vt ab Ægypto digressi sunt: quod fortasse voluerint qui simpliciter ab eo tantùm tempore, Populum eos appellari posse dixerunt. Putarunt enim Populum non esse, qui sui Iuris non sit, & extra omnem alterius dominatum, & cum imperio in alios, quos moderetur, siue per se, vt in *Democratia*, siue per optimates suos, vt in *Aristocratia*, siue per suos Reges, vt in *Monarchia*: in quo cum perspicuè fallantur: in altero veri sunt, quòd ab hoc egressus tempore Populus Hebraicus, Populus non solùm fuerit, sed liber, & cum imperio; in quo statu sine vlla controuersia semper egit vsque ad captiuitatem Assyricam, & Babylonicam; & id per tria tempora, Ducum, Iudicum, & Regum. Sub quibus omnibus dubium potest esse, quam Reipublicæ formam tenuerint. Tres enim, vt ionuebam, omnium consensu Reipublicæ species sunt (sic appello Principatum, quo Populus ipse regitur) Aristocratia, Democratia, Monarchia. *Aristocratia* cùm non vniuersus Populus, sed Optimates præsunt. *Democratia*, cùm totus Populus. *Monarchia*, cùm vnus ex omnibus. Qua de re Diuus Augustinus ex Ciceronis, & ante illum Scipionis, & veterum omnium sententia: *Dicunt*, inquit [a], *Rempublicam rem Populi, cum bene, ac iustè geritur, siue ab vno Rege, siue à paucis Optimatibus, siue ab vniuerso Populo. Cum verò*

a lib. 2. de Ciuit. c. 21.

verò iniustus est Rex, aut iniusti Optimates, aut iniustus ipse Populus, non iam vitiosam, sed omninò nullam esse Rempublicam; quoniam non esset res Populi, cùm Tyrannus eam factione capesseret; nec ipse Populus iam Populus esset, si iniustus esset; quoniam non esset multitudo iuris consensu, & vtilitatis communione sociata, sicut Populus fuerat definitus. Tres igitur hæ Reipublicæ formæ cùm sint, dubium est, quam ex illis Hebræi tenuerint, vbi primum Populus absolutè liber, & eum imperiu fuerunt.

Dicendum est, duas tantùm sequutos, Aristocratiam, & Monarchiam: *Aristocratiam*, sub Ducibus, & Iudicibus: *Monarchiam* sub Regibus. De qua vtraque sufficiat hic tantummodò leuiter hoc delibasse.

At Populo in captiuitatem abducto, dubium non leue est, quomodo se in illa habuerit quò ad publicam rem gerendam. Tota verò ratio ambigendi prouenit ex Prophetia Iacob, qua prædicit, non auferendum sceptrum de Iuda, donec Christus nascatur. *Non auferetur*, inquit [b], *sceptrum de Iuda, & Dux de fæmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Per hanc enim Prophetiam denunciari plerique [c] volunt Regnum Iudæorum, ex quo semel ex Tribu Iuda Reges habere cœpisset [d], nunquam deuenturum in potestatem Regum, qui non essent Iudæi, sed alienigenæ, quousque promissus Messias adueniret. Hoc igitur admisso, controuersia surgit, quæ videtur ineluctabilis esse difficultatis; Nam vel veri serui Iudæi fuerunt, vel non in captiuitatem abducti. Non fuisse. Primò est contra manifesta scripturæ testimonia, quæ nihil frequentius inculcat, quàm Iudaici populi clades ab Assyriis, & Babyloniis inferendas, & ex illis captiuitatem, & seruitutem, quam vtramque, ni resipiscant, seriò comminatur; & quia non resipuerunt, vt denunciatæ fuerunt, euenisse testatur; vt enucleatè traditur in libris Regum [e] & plurium Prophetarum [f]. Secundò quia certum est, Hebraicum Populum ab Assyriis, & Babyloniis debellatum in potestatem venisse victoris, qui cùm posset omnes è medio tollere iure belli in potestatem redactos, seruare maluit. Fuerunt ergo verè serui; quòd constat ex Augustino: *Origo*, inquit [h], *vocabuli seruorum in Latina lingua inde creditur ducta, quòd ij, qui iure belli poterant occidi à victoribus cum seruarentur, serui fiebant, à seruando appellati. Quod etiam ipsum sine peccati merito non est. Nam cùm iustum geritur bellum, pro peccato contrario dimicatur: & omnis victoria, cùm etiam malis prouenit, diuino iudicio victos humiliat, vel emendans peccata, vel puniens.* Inde subdit: *Testis est homo Dei Daniel, cùm in ea captiuitate positus, peccata sua, & peccata Populi sui confitetur Deo; & hanc causam illius captiuitatis pro dolore testatur.* Ex quibus Augustini verbis habemus, Hebræos & verè seruos fuisse, & rationem quare fuerint. *Verè serui fuerunt*; quia iusto Dei iudicio bello deuicti, & in potestatem victoris adducti, cùm possent occidi, seruati sunt, vnde verè serui. *Causam* verò cur fuerint, eorum peccata fuisse, propter quæ tantùm seruitus inducta est in Orbem terrarum. Vnde [h] alibi idem: *Hæc est sine vlla dubitatione iusta seruitus, & iusta dominatio, cùm pecora homini seruiant, & homo pecoribus dominatur. Sic enim dictum est cùm crearetur* [i]: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris, & volatilium Cæli, & omnium pecorum, quæ sunt super terram.*

Sopran. in Dauid.

b Gen. 49. 10.
c Tribuitur Iustino Apolog. 2. & Dial. cum Tryphone, Orig. Euseb. lib. 3. demonstr. c. 2. & lib. 8. c. 1. Euseb. lib. 1. con. Erodian. Athanas. de Incarnatione. Chrysostom. homil. 67. in Gen. Theodoret. q. vlt. Niceph. lib. 1. Hist. Eccles. cap. 6. & 9. Ambros. de bened. Patriarc. c. 4. August. 18. de Ciuit. 45. & Praefat. Psalm. 75. Rupert. lib. 9. Gen. c. 29. & 3. de Victor. Dei c. 9.
d Vi. Perer. de benedict. Patriar. disp. 1. 2. Suar. 3. part. disp. 1. sect. 1. Barrad. li. 3. concord. 10. 1. c. 2.
e 3. Reg. 17. 4 Reg. 24 & 25
f Ierem. cap. 31. & 51. & 52. Thren. c. 1. Baruch c. 2.
g lib. 19. de Ciuit. c. 15.
h in Genes. q. 134.
i Gen. 2.

Vbi insinuatur, rationem debere dominari irrationabili vitæ. Seruum autem hominem homini, vel iniquitas, vel aduersitas fecit: Iniquitas quidem, sicut dictum [k] *est: Maledictus Chanaam erit seruus fratribus suis; Aduersitas verò, sicut accidit ipsi Ioseph, vt venditus à fratribus, seruus alienigenæ fieret. Itaque primos seruos, quibus hoc nomen in Latina lingua inditum est, bella fecerunt. Qui enim homo ab homine superatus iure belli posset occidi; quia seruatus est, seruus est appellatus: inde & mancipia, quia manu capta sunt.* Nihil igitur exploratius, quàm Hebræos ab Assyriis, & Babyloniis bello deuictos, ab illis in captiuitatem abducti cùm fuerint: quia cùm occidi possent, à victoribus seruati sunt, illorum seruos effectos, in vera seruitute fuisse.

At hoc admisso; nullum non solùm sceptrum, nullum Imperium; sed nequidem vllum vestigium libertatis in illis potuit remanere; quod sic ostendo. Quia quoad hoc eadem [l] ratio est hominis vnius, & integri Populi; cùm vtrique serui verè facti sunt. Sed homo quilibet verè seruus effectus amittit omnia iura, & quidquid antea possidebat, & ius omne quidquam vlterius acquirendi, nisi libertate [m] donetur; ergo similiter & Populus quilibet. Quin etiam sicut homo seruus effectus desinit esse Ciuis: ita Populus captiuus, Populus amplius non est, si non tantùm subditus; sed etiam seruus efficiatur. Adde; si singuli serui sunt, conuenire simul non posse sic, vt Populum constituant; Quia multitudo, quæ iuris consensu, & vtilitatis communione non sociatur, Populus appellari non potest; vt ex allata definitione constat ab Augustino; sed qui serui sunt, nulla iura, nullas leges habent, nulla commoda, quæ possint inuicem participare, cùm nihil habeant in sua potestate. Populus ergo, etiam si conueniant, esse non possunt. Quomodo igitur sceptrum habere poterunt, quo ipsi rem suam publicam gerant, & administrent? Relinquitur igitur, Hebræos aut verè seruos non fuisse captiuos abductos; quod est contra tot apertas testificationes Prophetarum, & contra notionem veræ seruitutis ab Augustino explicatam; vel certè si serui fuerunt, nullum in captiuitate sceptrum, nullum imperium habuisse.

Quomodo ergo Iacob vera prædixit: *Non defuturum Iudææ sceptrum, donec Christus nasceretur?* Varij varia. Sunt qui velint etiam in captiuitate Iudæos proprios habuisse Reges. Nam inquiunt [n], Manasses etiam in compedibus, Rex legitimus remansit [o]: sicut Franciscus primus Galliæ Rex Madriti captiuus, Rex permansit: Ioachin quoque Regem Iuda ad solium Regni ipse Euilmerodach captiuum subleuauit [p]. Statim quoque à captiuitate Zorobabel, & alij Duces Populo præfuerunt vsque ad Machabæos. Ex quo colligunt, illo tempore captiuitatis Regnum, & sceptrum Hebraicum non penitus defecisse; sed aliquando decreuisse, aliquando refloruisse; sicut vnius anni dies quidam innubes, alij turbidi decurrunt.

At hoc alterum ex illis duobus euertit quæ suprà posuimus omnium consensu firmata: Iudæos in captiuitate verè seruos fuisse: & seruorum proprium esse nullum vestigium libertatis habere. Peto enim quid, hac responsione posita, sentiant; an in vera seruitute fuisse Iudæos; si negant; apertis scripturæ testimoniis conuincuntur: si annuunt; an igitur eum vera seruitute

k Genes. 9.
l lib. 7. ff de captiu. & postlim. reu. & ibi DD.
m l. 4. § 1. de iur. pers. l. 239. de verb. signif. l. libertas §. serui de stat. hom. l. & semper eod. § fin. de iur. person. instit.
n Delrio Genes. 49. n. 38.
o 4 Reg. 21. 2. Paralip. 33.
p 4. Reg. vlt.

volunt dominium posse coniungi, cum qua nec vlla poreſt vmbra libertatis hærere? Dicunt igitur alij, captiuitatis tempore ſceptrum omne, & Regiam dignitatem in Iudæa gente defeciſſe, *facto*, non *iure* Sed hoc ſi detur, profectò nec Herode regnante, dicendum erit ablatum ſceptrum de Iuda; quia non minùs Herodes iniuſtè regnabat, quàm quicunque alij antè ipſum Regum Aſſyriorum, aut Babyloniorum. Quare ſi regnantibus illis ſceptrum nihilominus Iuda non defecit, quia iure perſeuerabat, nec etiam diei poterit ablatum, Herode regnante; ac proinde via præcluditur ad probandum Chriſtum veniſſe; Dicent enim Iudæi, nondum ſceptrum ablatum; quia qui regnant, non iure regnant, ſed de facto tantùm.

Quid hîc ergo dicendum? Duo petit propoſita difficultas: alterum quod huc propriè ſpectat, alterum ex occaſione acceſſitum: *Huc ſpectat* quomodo ſe in captiuitate Populus Hebræus habuerit in re ſua communi adminiſtranda: an vlli Principes illi ex ſua gente fuerint, vlli Reges, aut Duces. *Ex occaſione verò acceſſitum* eſt vaticinium Patriarchæ Iacob, cuius ſenſus inquiritur. Quod ad illud primum ſpectat; interim damus omnem tunc Principatum in Iudaica gente extinctum; quod alibi an verum ſit, alrius exeutietur. Ad alterum quod ſpectat huc acceſſitum; hoc admiſſo.

Dicendum ſenſum Prophetiæ Iacobi eſſe non *poſitiuum*, ſed *negatiuum*. Clarius hoc ediſſero. Non ſignificat in Iudæa gente ſemper, & nunquam interruptum Regnum futurum ab eo tempore, quo Prophetiam hanc promebat, vſque ad aduentum Meſſiæ; hoc enim perſpicuè falſum eſt: quia nec in Ægypto, nec in terra Chanaam toto tempore Iudicum vſque ad Saulem, Gens Hebræa in Regnum electa eſt; Quare falſum eſt, ab eo tempore perpetuum ſemper, & abſque vlla interruptione ſceptrum in Iudæa duraturum. Quis ergo ſenſus horum verborum? Nunquam futurum in Iudæa ſceptrum, ſiue Regem, & Principem, qui non ſit ex Iudaica ſtirpe, donec Meſſias naſcatur. Et ita factum eſt; Nam primus, qui Rex Iudææ dictus eſt, ex alia ſtirpe, quàm Iudaica Herodes fuit, ſub quo Chriſtus natus eſt; Aſſyrij enim, & Chaldæi Reges, item Ægyptij, & ipſi Romani Principes, licèt Hebræos ſubegerint, & in captiuitatem abduxerint, & ſplendorem Regni ſuſtulerint, non tamen illos ita ſubdiderunt, vt Reges ob id appellari voluerint Iudæorum. Eſto igitur, quòd nullus fuerit in Populo captiuo, qui verè Princeps potuerit appellari; non tamen inde ſequitur, ab illo ſceptrum in aliam Gentem tranſlatum. Qua de re hæc nunc tantùm ſufficiat delibaſſe.

IN

IN DAVIDEM COMMENTARIVS.

LIBRI PRIMI REGVM CAPVT XVI.

ARGVMENTVM.

AVLE abiecto Samuelis luctus ægrè nimis amici Regij casum ferentis, diuina increpatione compescitur: simúlque illi mandatur vt in Bethlehem rectà contendat vnum ibi ex Isai filiis sacrâ inunctione Regem Israëliticum designaturus. Paret ille mandatis; & per speciem sacrificij peragendi Bethlehem ingreditur; Isai filiosque aduocat, singulos lustrat, diuino examini subiicit; nullum diuino suffragio parem reperit: nisi quem Pater natu minimum ad gregem tuendum caulis affixerat; & hic DAVID *erat; tantus iam apud Deum, & maximus apud homines deinde futurus, nullo tunc numero inter suos. Properè ergo ab ouili reducitur: Propheta sistitur; inungitur, Sauli sufficitur: non nisi tamen post eius mortem Israelitico sceptro potiturus. Sequitur porrò munera sua Deus, & post sacrum Chrisma adolescentem numine suo complet, robore firmat, viribus instruit. Dignos illi spiritus suggerens, & Rege, & Regno. At contra Sauli retro omnia ferri cœpta: non pristinus in eo vigor; non militaris audacia; non animi virtus impauida; non domi, non foris quicquam pro voto: cuncta simul cum numine, quod illum reliquerat, abscessere. Quin etiam mali dæmonis permissus arbitrio, ab illo intemperiis agitatus, laruati in morem furere cœpit. Nec inuentus quisquam est, qui morbum leuiorem redderet, præter Dauidem. Qui canere suetus; ob id inter regios ministros adsumptus est; vt Regis insaniam cantu, & fidibus deliniret.*

℣. 1.) **Dixitque Dominus ad Samuëlem, vsquequo tu luges Saul, cùm ego proiecerim eum, ne regnet super Israël? imple cornu tuum oleo, & veni, vt mittam te ad Isai Bethlehemitem: prouidi enim in filiis eius mihi Regem.**

Squequo tu luges Saul] Agit hoc loco Deus cum Samuële beneuolè admodum, ac peramanter; neque enim illi quidquam seueriùs præcipit: sed tantummodò quæ sibi sententia sederit de Saule demonstrat: vt ex eo ipse intelligat quid sibi in hoc deinceps sequendum, aut omittendum. Agit igitur cum illo non ex supremo iure dominij: sed ex æquis mutuæ amicitiæ legibus, quæ sunt in primis, vt amicorum omnia sint communia; communes hostes; communes amici; communia gaudia; communes denique voluntates [a]: *Eadem enim velle, & eadem nolle*, veteri prouerbio, *ea demum firma amicitia est*. Quare cùm Saulem Deus eraserit ex albo amicorum suorum; Samuëli tantùm ostendit illius vicem, & calamitatem tamquam amici vlteriùs non esse lugendam: Quia cum arctissimo amicitiæ vinculo Deo sociatus communes debet cum illo hostes habere; communes amicos.

[a] *Salust. in Catilin.*

Quid ergo dicet aliquis? opúsne est semper adeò & vbique nostram voluntatem diuinæ accommodare: nihil vt velle possimus, quod ipse nolit: nihil vt nolle quod ipse velit? Antiqua quæstio, & qua haud scio an inter scholasticos tractatores vlla alia fuerit acriùs exagitata: nec immeritò. Nulla enim alia est quæ ex vmbratili, & otiosa disputatione in vsum magis, consuetudinémque descendat. Quod sanè vnicuique in se ipso quotidiana experientia comprobatur: cùm incertus est, quatenus sibi liceat dolere in amissione carorum; angi in frustratione votorum; in quotidianis casibus vel aduersa deprecari, vel precari prospera; Multa itaque vltrò citróque à pluribus disputantur; quæ nunc referre nec otium est, nec voluntas. Multa enim distinguunt [b] in Deo de voluntate beneplaciti; de voluntate signi; multa *de volito formali*; de *volito materiali*; de eo quod volumus, & de

[b] *Scholast. d. 48. lib. 1.*

ratione volendi. Et tandem cum multa distinxerint plerique illorum omnia confundunt. Quantum ergo huic loco congruit summa eorum, quæ mihi vera videntur, hæc est. Aliud esse, id quod vult alius; *Nolle*; aliud *non velle*; aliud *velle*. *Nolle* est repugnantis; *Velle* est consentientis: *Non velle* est patienter quodammodo ferentis. Existimo itaque numquam licere nolle absolutè, quod Deus absolutè vult: licere non velle aliquando quod ipse vult: perfectæ verò virtutis esse omnia periude velle vt ipse vult: Nolle non licet quod Deus vult, & è contra, quod cum hoc, salua amicitia non sit: porrò cui cum Deo amicitia non est malè omnino sit necesse est. Ergo impatientius ferre mortes carorum; itaut illos nolimus extingui, quos videmus Deum velle defungi; planè non licet: Neque enim nunc ob aliud lacrymis Samuëlis, cùm amica obiurgatione modus imponitur: nisi quia quem Deus vult abiici ille dolet abiectum; hoc est, id vult, & amplectitur quod Deus auersatur. Quæ res integro, & incolumi amicitiæ iure admitti non potest. Vnde præclarè concludit D. Leo [c]. *Si inter homines ea demum firma amicitia est, quam morum similitudo sociauit: cùm tamen paritas voluntatum sæpè in reprobos tendat affectus, quantum in nobis optandum, atque nitendum est, vt in nullo ab iis, quæ Deo sunt placita discrepemus?* & itetum [cc]. *Si enim humana amicitia pares animos, & similes expetunt voluntates: nec vnquam diuersitas morum ad firmam potest venire concordiam; quomodo diuinæ particeps erit pacis, cui ea placent, quæ Deo displicent; & iis appetit delectari, quibus illum nouit offendi?* Hæc B. Leo. Si ergo pacem cum Deo non habet, qui eo delectatur, quod illi displicet: quomodo amicus illi esse poterit, qui ea vult, quæ Deus auersatur: cùm idem sit velle, quod alter nolit, ac eo delectari, quo alter offenditur.

c Serm. 1. de ieiun. 10. mensis.

cc Serm. 8. de Natiuit.

At dicet aliquis. Fas est, & æquum parentes amissos lugere; communes clades lamentari; propria infortunia deplorare: quod aliud non est, quàm illa nolle, quæ certum est Deum velle. Respondeo, cum ista omnia incommoda dolemus; non ea absolutè nolumus quæ Deus vult; sed ad ea ingemiscimus, quæ nollemus; nisi Deo aliter visum, cui paremus. Nam & qui merces proiicit mari extremum naufragium intentante; dolet sine dubio de illarum iactura: quam tamen si nollet, merces non proiiceret; vnde constat & de eo nos quoque posse dolere; quod volumus accidisse; ac proinde non esse argumentum quod ea nolimus, quæ vult Deus: si de iis dolemus, & ingemiscimus, quæ immittit Deus. Sed de his satis, quæ parum opportunè inter angustias commentarij concluduntur. Reliqua ergo in disputationes omittantur.

Cornu tuum.] An vas fuerit ex cornu confectum: vel in figuram tantùm corneam conformatum; & in modum cornu recuruum incertum est. Vas enim fuisse non dubitant Abulensis, & Lyranus, quos sequuntur reliqui. Quod verò non qualecumque; sed signanter ipsius Samuelis proprium requiritur, dum adiungitur; *Cornu tuum.* Argumento est fuisse non vulgate, ac promiscuum vas; sed in certum tantùm vsum, & fortè in quem nunc adsumitur attributum.

Oleo] Sacrum appellat Iosephus; Regium Seuerus Sulpitius: quod quale esset, & si quæ alia ad ritum hunc Reges olim inungendi spectant fusè satis explanauimus *cap.* 10.

Veni.] Quò, & vnde, aut ad quem nunc veniat Samuel iusso Dei, incerti sunt Interpretes. Ideò alij vt Vatablus exponunt *Veni*, id est, *Vade*. Quod est meo iudicio interpretari pro cothurno simiam, & togam pro pallio. Si enim *Veni* est *Vade*, cur non etiam *ride* est *plora*? Alij vt Dionysius intelligunt de spirituali accessu ad Deum: *per promptitudinem*, (vt ipse loquitur) *obediendi*. Alij aliter: sed vera expositio est vel esse vocem blandientis, & consolantis, & luctum detergentis, vt indicat Gregorius [d]. *Ad literam*, inquit, *Samuelis venire à Domino dicitur: vt à reprobi, & abiecti Regis compassione reuocetur. Qui enim luctu assiduo lapsi restitutionem poscebat ei venire fuit à tali intentione quiescere.* Vel certè *veni* est Hebraismus, quo frequenter apud Hebræos huiusmodi imperatiuum vsurpatur pro notis adhortandi; quales sunt Eia, age, agite; Genes. 11. 3. *Dixitque alter ad proximum suum: Venite faciamus lateres pro saxis, & bitumen pro cæmento.* Quid est *venite*? aut quò illi venire deberent? & ad quid, aut ad quem? ad nullum scilicet, sed est vox adhortantis posita pro *Eia, agite.* Similiter in eodem capite paulò post vers. 7. *Venite igitur descendamus, & confundamus ibi linguam eorum,* &c. Venite id est, agite iam descendamus. Vt bene notant in illum locum Genesis Caietanus, & Lippomanus. *Veni* igitur non est vox ad se vocantis Samuelem: sed adhortantis, & excitantis, vt nulla interposita mora ad id se accingat, ad quod vocatur; non nego tamen significari etiam hoc modo loquendi *immensitatem* Dei vtique præsentis, ex qua est vt quocumque aliquem vocat, ad se vocet.

d lib. 6. cap. 3. in 1. Reg.

℣. 2.) Et ait Samuel, quomodo vadam? audiet enim Saul, & interficiet me. Et ait Dominus. Vitulum de armento tolles in manu tua, & dices ad immolandum Domino veni.

Quomodo vadam? audiet enim, & interficiet me.] Quis timet, quid, à quo? Samuel timet; mortem timet, à Saule timet. *Pensemus*, inquit, Gregorius [e], *eius animum quantus ardor charitatis incenderet, qui & illum flebat à quo timebat occidi.* Cæterum cur si id Sauli compertum fuisset merito potuisset sibi ab illo Samuel malum timere; clarior res est, quàm vt de ea ambigi, & quæri debeat. Si enim quolibet vel leui sermone de successore, viuentis adhuc Principis maiestas læditur, aut lædi putatur: quantò magis cùm id agitur; vt illi viuenti adhuc, alius, & extraneus substituatur? Notum enim illud est de Herode, qui cum nescio quid de nouo Rege inaudisset, exclamauit amens nuntio,

e Hom. 14. in Ezech.

Successor instat, pellimur,
Satelles i, ferrum rape
Perfunde cunas sanguine.

Illud potiùs mirum sit, & explicatione dignum; cur Samuel, qui toties ante hunc diem Saulis animum in se irritauerat, monendo, comminando, obiurgando; nunc tantum sibi ab illo timeat, & vitæ suæ? Sed responsio etiam in promptu est. Licèt enim alias Reges officium vel fictè, vel verè colant, quædam dissimulent; alia transeant, nonnulla etiã patienter tolerẽt: vbi tamen de Regno agitur, & ius dominationis attingitur; tunc

omnem larnam deponunt; nihil iam amplius dissimulant; omnium necessitudinum vincula dissoluunt; omnis denique alterius iuris obliuiscuntur; vt hoc vnum regnandi ius, quà iure, vel iniuria tueantur. Esto igitur quod impune hactenus tulerit Samuel libertatem monendi, & obiurgandi: vel quod in eo Saul vatis officium revereretur: vel quod ficta, hac larua virtutis Samuelem ipsum, & per illum reliquos sibi vellet demereri; certè vbi seriò agi vidisset, & non tantùm minis, & vanis terroribus ab irato Deo denunciatis sceptrum ipsum in discrimen vocari; omnem prorsus personam pietatis abiecisset. Et qui tulerat Regni *abscissionem* denunciantem; Regni ius non tulisset in alium transferentem. Declarauit ergo propheta hoc iusto, nec inconsulto timore; qua in re nulla sit à Regibus speranda venia; si quid contra illos peccetur; quantumuis alioquin mites & ad parcendum vel sponte sua proni sint; vel simulatione probitatis.

Vitulum de armento tolles in manu tua.] Clarissimum est; illud, *in manu tua*, Hebraismum esse: Quomodo enim in manu vitulus gestari, præsertim tam longo itinere, & à propheta poterat, annis iam cursuque confecto? Quid tamen per illum propriè significetur & qua ratione sit Latinè reddendus, non ita clarum. Abulensis interpretatur *in manu tua*, id est *coram te*. Dionysius *secum*. Alij aliter. Omnes tamen in eo conueniunt vt vitulum propheta debeat secum per viam agere. Quod mihi verisimile non est; quorsum enim id? quod aduentum prophetæ per totam fermè Iudæam diuulgasset; ac proinde etiam Sauli suspicionem aliquam mouisset? an periculum erat ne vituli non reperirentur in Bethlehem; vt propterea illuc aliunde debuerint à sacrificantibus comportari? Vt omittam quod si præ se egisset propheta ipse, aut famuli vitulum, sacro paratum; non fuisset cur tam sollicitè ad illum occurrerent Ciuitatis principes; causam aduentus anxiè percunctarentur; num saluæ res essent admirantes exquirerent; statim enim ipsi per se vidissent sacrificatum venisse, qui victimam sacrificandam circumducebat. Denique non id colligitur ex hac phrasi, & modo loquendi, *Tolles in manu tua*. Sed tantummodo significatur quid propheta per se, aut comitatum, & famulos suos facere debeat, vbi primum in oppidum peruenerit. Itaque illud *tolles* non est necessariò referendum ad locum vbi Prophetam nunc Deus alloquitur; sed ad eum, quò illum vocat: vt non hìc vbi nunc est, & hoc tempore debeat *tollere*, sed ibi vbi paulò pòst futurus. Illud autem *in manu* nota res est significare operam, & ministerium: vt *in manu tua* idem sit ac *per te ipsum*. Siue te hoc agente, siue famulis iussu tuo. In quem sensum decantatissimus etiam est Hebraismus ille toties repetitus; cum dicitur *Deus quidpiam* [f] *locutus, aut executus in manu seruorum, aut Prophetarum suorum*. Idem enim est *loqui, facere, mittere in manu Prophetarum, & seruorum, ac per illos loqui*, &c. Ergo *in manu tua tolles* idem erit ac ipse tibi tolles & curabis vitulum; ipse inquam siue per te, siue per famulos tuos.

f Vt 4. Reg. 17. Ierem. 27. & 37. Baruch. 2. & alibi.

Vatablus alium sensum sequi videtur, putatque præcipi Prophetæ, vt vitulum gestet, aut manibus contrectet; quod si intelligat etiam inter eundum, vt toto itinere quo ad Oppidum perget hoc faciat Samuel, audiendus non est. Si verò tantùm velit, vt vbi primùm in oppidum peruenerit, ferri potest: licet minus sit ad sensum Hebraicæ phrasis.

Dico ad immolandum Domino veni.] Locus iste prius est nobis à Gentilium calumnia vindicandus: tum ex eo nobis sunt quidam non boni Catholici corrigendi: postremo etiam Hæreticorum inde insania castiganda. Gentiles olim, & inter eos, qui acerbiores erant veritatis hostes, ex hoc loco occasionem sumebant crimen sacris literis inferendi: quasi non solùm mendacium permitterent: Sed insuper etiam docerent, & artem illud concinnandi traderent. Refellit eos breuiter Theodoretus, qui tamen mihi non tam refutatione digni, quàm risu videntur. Homines enim toti ex mendaciis compacti; quid mendacium ipsum esset ignorabant; & ex ea ignoratione hoc impegerunt. Ita enim fit, vt nulli magis quæ sit natura vitij alicuius ignorent; quàm qui eo maxime laborant. Quod enim hìc mendacium aut à Deo Prophetæ suggeritur; aut à Propheta Betlehemitis dicitur? an cum se ad sacrificandum venisse dicit, non id quod facturus est, dicit; aut contra quàm velit facere, quidpiam dicit? nihil sanè. Nam & hoc fecit quod dixit se facturum; & hoc quod facturus erat priùs destinauerat animo quàm faceret. Vt vere vtrumque dicere potuerit & velle se sacrificare, & vt hoc peragerer aduenisse. Nihil ergo est Propheta mentitus; qui nihil contrà quàm destinauerat, est elocutus. Vt verò tota res liquidò constet, semel id obseruetur. Aliud esse falsum dicere; aliud verum tegere: falsum scienter dicere numquam licet: at verum consultò tegere plerumque licet: Illud est mentiri; istud nequaquam. Ideo illud non egit Propheta; nec auctore Deo agere potuit; hoc egit quia iure potuit. Dixi, *falsum scienter* dicere numquam licere; quia falsum tantùm dicere non est mentiri; est enim mendacium; cùm quid loquimur; contra quàm sentimus, & existimamus. Hoc autem non est falsum loqui; sed falsò loqui: quod est falsum scienter dicere, id est falsum quod scis, aut putas, pro vero pronunciare. Possumus ergo aliquando decepti falsum dicere sine crimine quod est errantis: nusquam, & numquam possumus falsò loqui quod est errantis: nusquam, & numquam possumus falsò loqui quod est mentientis. Spectat illud ad infœlicitatem generis deplorandam: spectat hoc ad animi vitium corrigendum: ideò illud si non semper vitamus, miserandi sumus: In hoc si aliquando labimur, puniendi.

Nullum ergo in his verbis vestigium est mendacij, aut falsitatis ex quo etiam non boni quidam Catholici corriguntur; qui non vt Deo, aut sacris literis calumniam struerent (quod Gentiles spectabant) sed vt patrocinium sibi mentientibus pararent, hic mendacium aliquod agnouerunt in hoc etiam Gentilibus peiores; quod illi odio fortè mendacij, & falsitatis sacras literas, in quibus aliqua mendacij species apparebat; accusabant: Isti autem mentiendi studio, & mendacia, quæ nulla in sacris literis sunt, comminiscuntur. Pariter itaque vtrique ex dictis confutantur; cùm nihil ostensum sit in his verbis, quod affine sit mendacio contineri. Insuper autem mali isti Catholici vel corriguntur, vel corrigi possunt; edocti nullum esse in sacris literis exemplum; vnde etiam vel leuissimè mentientes excusentur.

Restant tertio loco ex his iisdem verbis hæretici nonnulli refellendi, qui non ita pridem in Anglia pristinis suis erroribus nouam hanc insaniam addiderunt; vt contenderent perinde esse perplexè loqui; & æquiuocatione in loquendo vti; ac mendacium dicere: proinde numquam illud, & nusquam licere; vt hoc numquam licet. Id cum audiui, venerunt mihi in mentem verba D. Ioannis Euangelistæ, qui cùm retulisset murmur, & indignationem Iudæ de vnguento Domini super caput effuso, *quod dari pauperibus potuisset*, illud adiunxit. *Hoc autem dicebat non quia ad illum de pauperibus pertinebat, sed quia fur erat.* Simile quid mihi de istis dicendum videtur. Damnant suspensa verba, perplexas sententias, dubias orationes, & in plures sensus ambiguas. Vociferantur, clamant, esse hoc contra candorem animi, destruere christiani pectoris simplicitatem. Et hæc omnia tanto studio; Non quod ad ipsos veritatis cura pertineat: sed quia mendaces sunt; & hostes veritatis. Itaque quod mirum fortasse sit, negotium falsitatis apud illos agitur, dum candoris, & veritatis causa defenditur. Quò id fit? quia cùm toti, quanti sunt, mendacissimi sint, quanto plures possunt aggregare sibi socios mentiendi student vt minus ipsi, cùm non soli mentiti fuerint, erubescant. Itaque hoc dixerunt, *æquiuocare*, (vt hoc verbo vtamur) quod mentiri; vt cum plures ex Catholicis illique sanctissimi Viri suas nonnumquam sententias ambiguo significatu suspendant; ipsi illico clamare possint esse mentitos, quos constiterit perplexè, & tamen cum *æquiuocatione* locutos.

Cæterùm quid illi afferant ad hoc malè consarcinatum dogma fulciendum, alibi viderimus: nūc tantùmodo ex hoc loco illi occurremus; qui planè ipsorum inscitiam arguit, & vanitatem; nam si exempla Abrahami, Iacobi, Dauidis afferremus; possent statim excipere homines fuisse, qui in aliis etiam lapsi; non mirum si etiam in hoc labi potuerint. At hoc loco propheta non nutu, & sponte sua: sed Dei admonitu æquiuocatione vtitur, perplexè loquitur, ambigua verba dubio sermone suspendit; & ita percunctatores suos eludit; vt vnam tantùm sibi fuisse causam in oppidum veniendi; nempè sacrificium putent. Ergo non tantùm æquiuocatione vsus est: sed per illam decepit, & cum fraude decepit, sed tamen pia; quod non meis verbis dicam, sed B. Gregorij [g] *Quid hic*, inquit, *ostenditur; nisi quia tyrannorum versutia, atque sæuitia interdum est pia fraude deludenda? præcepto namque Domini de armento vitulus tollitur; immolatio simulatur; & ad regiam vnctionem peruenitur, quia dum nocere tyranni cupiunt, obiicienda sunt eis quædam, quæ credant; vt nocendi aditum non inueniant.* Hæc ille, quæ satis esse possunt ad locum, quem tractamus luculenter explanandum; & ad hanc nouam hæreticorum insaniam refellendam.

g lib. 6. c. 3. in 1 Regum.

℣. 3.) Et vocabis Isai ad victimam, & ego ostendam tibi quid facias, & vnges quemcumque monstrauero tibi. Fecit ergo Samuel sicut locutus est ei Dominus.

℣. 4.) Venitque in Bethlehem, & admirati sunt seniores Ciuitatis occurrentes ei; dixeruntque. Pacificúsne est ingressus tuus? & ait, pacificus: ad immolandum Domino veni: sanctificamini, & venite mecum, vt immolem.

℣. 5.) Sanctificauit ergo Isai, & filios eius, & vocauit eos ad sacrificium.

Et vocabis Isai ad victimam.] Alij ad *sacrificium* vt 70. Caietanus Vatablus. Vnde potest esse dubium quò vocandus sit Isai, & ad quid. Vtrùmne; vt adsit tantùm Samueli sacrificanti; an potius vescatur ipsa hostia oblata. Sed hoc secundum sine dubio dicendum est. Nam vt adessent sacrificio omnes promiscuè Bethlehemitæ inuitandi erant; vt illos inuitauit Samuel versu 5. dicens omnibus. *Venite mecum, vt immolem*; & certè vt tutò posset vngi ex filiis Isai, qui vngendus erat, nec palam id omnibus fieret: non satis erat ipsum cum suis adesse tantùm sacrificio, quo omnes confluxerant: sed ab aliis secedendus erat: ita tamē, vt nullus de priuato prophetæ congressu quidpiam suspicaretur: quod non cōmodiùs fieri poterat; quàm si ipsum vt simul vesceretur peracto sacrificio inuitasset. Quod totum clarè indicat hoc loco Chaldæus, *Inuitabis Isai ad conuiuium*. Ergo vocabis ad victimam, id est vt tecum ex victima sacrificata vescatur, cum filiis suis. Ex quo etiam intelligitur sacrificium offerendum *pacificum* fuisse; in quo nimirum non omnia inter immolandum consumebantur; sed quibusdam tantùm partibus in Dei honorem flammis absumptis; cætera in vsum offerentis; sacrificantis, & aliorum cedebant, qui ad conuiuium aduocabantur.

Vnges quemcumque monstrauero tibi.] Verba sunt semper iis ante oculos habenda; quorum est alios ad munus aliquod eligere; aut dignitatem Ecclesiasticā promouere. Vngere debent non quem priuatus affectus suggerit, non quem aliorum gratia commendat; non quem amici obtrudunt; non qui seipsum importunè, & ambitiosè insinuat; sed tantùm quem Dominus ostenderit vngendum. Quàm præclarè ageretur cum rebus humanis, si qui aliis præficiuntur, non aliter eligerentur. Quam tunc verè liceret, & liberet exclamare de Christi Ecclesia.

Felix heu nimium felix.

Vocabis, inquit, *ad victimam, & vnges quem monstrauero tibi*: quibus verbis tria in eo, qui eligit, requiruntur. Primum est sedula inquisitio, & accurata inspectio eligendorum. *Ibis*, inquit, *in Bethlehem; vocabis ad victimam; vocates lustrabis, considerabis, excuties.* Gregorius hoc loco, *Cum ad culmen sacerdotij persona quæritur; cum magna subtilitate est requirenda*, & D. Bernardus [h]. *Non inconsideratè eligendi quique, seu colligendi sunt: tuum est vndecumque euocare, & asciscere, an non eligendi de toto orbe orbem iudicaturi?* Secundum quod requiritur est priuatorum affectuum depositio. *Et vnges quem monstrauero.* His verbis inquit Gregorius, *Ordinatoribus Ecclesiarum in electione aliorum nihil suum relinquitur?* Non aliud præcipuè spectare possunt; quàm Dei causam, quæ tota agitur in hac causa. Ex quo D. Bernardus ibidem colligit, nihil hîc debere valere preces; nihil aliorum commendationes. *Sunt*, inquit, *quæ necessario à nobis rogantium aut extorquet importunitas, aut necessitas meretur: at illud in his, quæ nostra sunt: vbi autem non licet quod volo facere quis locus roganti? consilio hîc non prece agendum.*

h lib. 4 de Consider. ad Eug. c. 4.

agendum est. Ergo cùm alius pro alio; alius fortè & pro seipso roget; pro quo rogaris suspectus sit; qui verò ipse pro se rogat iam iudicatus est. Et paulò pòst; *Itaque non volentes, neque curreates assumito; sed cunctantes, sed renuentes.* Hæc ille; quæ omnia voo hoc verbo clarè clauduntur; *Vnges quem monstrauero tibi*, id est non qui à se, vel ab aliis, sed qui à Deo commendabitur. Tertiò denique in eligente requiritur, vt non solùm priuatis affectibus non ducatur; sed vt diuinis rationibus obtemperet, quod est in hac deliberatione malos consiliarios excludere; & bonos accersere: pessimi enim hîc consiliarij sunt, Caro, sanguis, cognati, Amici, cum suis importunis precibus, & blanditiis; ideo illis ab hac curia est indicendum. Optimus porro Consilius quem non tantùm audire, sed sequi debemus, diuina lex. Hanc ergo primùm omnium consulere debet, qui eligit: si tamen vult illum eligere quem monstrat Deus. *Quod fit*, inquit Gregorius, *cùm non promouetur; nisi qui dignus tanto ordine scripturarum sanctarum laude decernitur. In iis enim Dominus loquitur: ibi qualis, & quantus debeat esse magister Ecclesiæ demonstratur. Ille ergo monstratus à Domino eligitur, qui per sacrum elogium commendatur.* At qualem requirunt eligendum sacræ literæ? Respondet [l] Bernardus, *Viros probatos oportere deligi, non probandos.* Rectè sanè. Honor enim quilibet, & dignitas facilius bonos recipere, quàm facere consueuit. Ergo si qualem scripturæ exigunt, talis est eligendus, *eligatur*, vt subdit ibi Bernardus, *qui Regibus Ioannem exhibeat, Ægyptiis Moysem, Petrum mentientibus, Paulum blasphemantibus negantibus Christum.*

l loco cit.

Quæ omnia idcirco à Diuo Bernardo sic commemorantur, vt ostendat nullam esse rectæ gubernationis formam, quæ non in sacris literis exprimatur. *Vngat* ergo, cuicumque ea cura incumbet, *quem Dominus monstrauerit.* Dominus inquã, non caro, & sanguis; vt de illo nõ tantùm verbis fidem proferente; sed & factis exhibente dicere possit Christus, *Beatus es, quia caro, & sanguis non reuelauit tibi.* Lege quæ hic plura habet D. Gregorius & Bernardus [k] post illum.

k lib. 4. ad Eugen. cap. 4.

Et admirati sunt.] Quos noster Interpres simpliciter dicit tantùm admiratos: volunt alij vehementiori affectu esse commotos. Itaque ex Hebræo vertunt. *Trepidauerunt, & obstupuerunt*, vt Vatablus, Nonnulli. *Tremuerunt*, vt Caietanus 70. habent, *expauerunt seniores Ciuitatis.* Nulla tamen est in nostro Interprete ab Hebraica veritate dissensio; tum quia illi persæpè idem est admirari, quod timere, tum quia *expauisse* optimè colliguntur ex sollicita percontatione, dum dicunt. *Pacificus ne est aduentus tuus?* Vnde vt vtrumque constaret, *& expauisse, & admiratos;* hoc clarè voluit exprimere. Vtroque ergo affectu tacti, & admirationis, & timoris. Sed quid illis nouum, & insolitum accidit; vel quod malum imminens conceperunt; vt simul stuperent ad prophetæ aduentum, & trepidarent? Admiramur enim noua, & mala timemus. Respondet Gregorius, insolitum, & nouum fuisse ipsum Samuelis aduentum: ideirco admiratos. *Ad historiam*, inquit, *signatur, quia illuc venire propheta non erat solitus.* Et subdit deinde more suo, quod mores instruat. *Quo in loco fortasse signatur, quia electi Doctores vix aliquando videri in publico debent; frequentes in secreto; negotiis ciuilibus vacui; spiritualibus pleni; Miraculum ergo fit populi in publico visa persona Pastoris. Mirantur, quod exeat, quem secreti cultorem sciebant.* Hæc ille. Aptè non minùs ad historiam, quàm ad doctrinam. Addo egò cum Abulensi; non simplicem tantùm aduentum, vt nouum, & insolitum admiratos: sed talem; nimirum subitum, repentinum, sine comitatu, sine famulitio, & reliquo alio apparatu, qui virum totius Iudææ principem decebat. Inde ergo admirati. At cur, & quid trepidarunt? quid illis imminentis mali obiectum ex aduentu prophetæ? Ex hoc ipso vnde mirari, orta illis etiam est causa timoris. Nam quia præter solitum, & id quod res poscebat solitudinem circa prophetam videbant: Fugientem fortasse suspicati sunt. Inaudierant enim iam illi cum Saule non conuenire; hunc grauiter ab illo obiurgatum, & verbis malè acceptum etiam in conspectu populi; itatum deinde ab ipso se prophetam subduxisse; Fortasse ergo Saulem nunc ipsum vrgere, & persequi, prophetam verò fugere; & latebras quærere. Malum ergo hoc prophetæ expauerunt, & indignam tali viro calamitatem: Malum deinde quod ex hoc sibi, & oppido impendere videbant; si hostem Regis intra sua mœnia recepissent. Ita Caietanus, Abulensis, Lyranus, Dionysius. Ex quo minus illud esse probandum constat, quod Vatablus tradit; timuisse, ne fortasse veniret grauissimè in quemquam eorum animaduersurus. In quem enim tunc propheta animaduerteret, aut de quo supplicium sumeret? quo iure, & qua potestate? cùm iampridem Magistratu omni se abdicasset; imperio in Saulem translato!

Seniores] Seniores hic accipio non annis, sed dignitate; penes quos erat oppidi, & publicæ rei administratio. Respondebant autem decurionibus, & aliis Ciuitatis principibus in Romana Republica.

Occurrentes ei.] Cùm enim iam proximus vrbi propheta esset, latere non potuit eius aduentus. Itaque re ad primores Ciuitatis delata. Illi obuiam honoris causa prodierunt, excepturi cùm publica gratulatione virum, & gestis honoribus, & sua virtute clarissimum. Fuit igitur hic non fortuitus, nec vulgaris occursus: sed solemnis, & cùm festa exceptione coniunctus. Minùs ergo aptè alij vertunt ex Hebræo; *tremuerunt ad occursum eius, vel occursum eius.* Vt Caietanus. Hic enim modus dicendi significare videtur occursum fuisse subitum, & improuisum, quod falsum est, vt res ipsa postulat, & noster Interpres expressit, & cum illo Chaldæus Paraphrastes qui habet, *congregati sunt in occursum eius*, id est ex composito ei obuiam processerunt honoris causa.

Pacificúsne est ingressus tuus?] Pacis nomine apud Hebræos fausta omnia, ac læta significantur. Ex qua significatione hoc loco quid sit *pacificus ingressus* intelligi potest; neque enim incerti sunt, verúmne pacem an bellum in sino propheta gerat: neque hoc ambigunt, aut quærunt: sed tantùm solliciti sunt, & percontantur: num rectè cum illo agatur; an salua sint illi omnia; an quid turbatum sit in Republica; vnde & in oppido aliquid sit in communi periculo prouidendum; & illi noua hæc occasio inciderit præter solitum in Bethleem veniendi. Ideo Vatablus vertit. Sensum magis, quàm verba respiciens, *Saluúsne aduenis?* Hebraismum verò magis retinent 70. *Si pax introitus tuus.* Ex hac porrò interpretatione quod ad institutionem

nostram

nostram pertinet, hoc elicit D. Gregorius: *Vtinam, inquit, & nos quoties sanctos viros cernimus, inquirere de pacis nostræ securitate studeamus; & diligenter ab eis scire quales à Deo cernamur, qui cognitionis nostræ oculos non habemus.* Aptissimè sanè ad mysticum sensum; sed non minus ad literalem. Indicat enim perindè fuisse interrogare. *Pacificúsne est ingressus tuus?* ac: securine iumus & agere possumus, an quidquam nobis impendet, & timendum est?

Sanctificamini.] Sunt qui ex hoc loco colligant, eos, qui sacrificio aderāt, sanctificari priùs, ac purificari oportuisse. *Sanctificationem* enim, legalem purificationem intelligunt. Ita Dionys. & ante illū B. Gregorius, qui ex his vlteriùs infert. *Si interesse sacrificiis non audent nisi sanctificati, quid de sacrificantibus censendum est? Sanctificare enim purgare est.* Alij verò *sanctificandi* verbum positum putant, vt significat *præparare*: ideò vertunt *præparate vos, vt veniatis.* Sic Abulensis, & Vatablus. Vtrumque probabile, & hoc secundum magis, quia non existimo opus fuisse, vt quicumque interterant sacrificio, sancti essent, & purgati legaliter: nisi qui simul etiam ex oblatis vesci debebant, quales non puto fuisse omnes Bethlehemites: nec Gregorius contrarium docet, qui tantùm huius verbi mysticum sensum ad mores formandos exponit, & non literalem.

Sanctificauit Isai.] Dubitari non potest quin sanctificandi verbum hic accipiendum sit de purgatione, & mundatione legali satis enim ex adiunctis colligitur. Nam reliquis edixerat propheta; vt ipsi se *sanctificarent* quod ambiguum potest esse ad simplicem præparationem, & purgationem. At nunc cum dicatur propheta ipse ipsos sanctificasse, commodè accipi, nisi de aliqua purgatione non potest; Idcircò autem Isai speciali ratione sanctificauit: quia cùm filiis vesci ex oblata victima debebat. Oblata enim non potuisse nisi sanctificatis, & mundis in cibum cedere, certa res est; vt constat ex facto Abimelec, ad quem cùm peruenisset Dauid, nihil aliud habentem præter sanctificatos panes primum omnium est interrogatus, *Num pueri essent sanctificati.*

Vocauit Isai ad sacrificium.] Aliter sine dubio, quàm reliquos inuitauerat: alioquin Deo non obtemperasset; qui tantùm præceperat *vocabis Isai ad victimam.* Ergo eum propheta inuitauit Bethlehemitas ad sacrificium; inuitauit vt adessent; cùm verò Isai etiam vt vesceretur.

℣. 6.) Cúmque ingressi essent, vidit Eliab, & ait, num coram Domino est Christus eius?

℣. 7.) Et dixit Dominus ad Samuelem; Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturæ eius; quoniam abieci eum. Nec iuxta intuitum hominis ego iudico. HOMO enim videt ea, quæ parent, Dominus autem intuetur cor.

℣. 8.) Et vocauit Isai Abinadab, & adduxit eum coram Samuele, qui dixit. Nec hunc elegit Dominus.

℣. 9.) Adduxit autem Isai Samma, de quo ait etiam hunc non elegit Dominus.

℣. 10.) Adduxit itaque Isai septem filios suos coram Samuele; & ait Samuel ad Isai. Non elegit Dominus ex istis.

℣. 11.) Dixitq; Samuel ad Isai: Numquid iam completi sunt filij? Qui respondit: adhuc reliquus est paruulus, & pascit oues. Et ait Samuel ad Isai: Mitte, & adduc eum: nec enim discumbemus priusquam ille veniat.

Cúmque ingressi essent.] Quò ingressi? Lyranus, & Abulensis putant in priuatam domum, locúmque ab arbitris, extraneísque secretum, quam domum fuisse volunt ipsius Isai. Negant igitur hæc, quæ nunc geruntur, in eodem loco peracta, vbi rem sacram fecerant: sed inde digressos Samuelem cum Isai, se in ipsius Isai domum contulisse: Reliquis, qui sacrificio interfuerant, in sua quibusque abeuntibus. Consentire videtur ex parte Caietanus, dum hæc, quæ nunc narrantur de filiis Isai, singulis de Samueli sistentibus in *aula* contigisse dicit; quæ tamen *aula* cuius, & vbi esset, non explicat. Mouentur verò ad hoc; quia vnctio, quam tantopere celatam cupiebat propheta; & cui occultandæ sacrificium Deus ipse prætenderat; non erat in omnium oculis peragenda: fuisset autem si ibidem, vbi sacrificatum fuerat, peracta fuisset. Probabilis expositio, & cui nihil opponerem: si paulò post prophera non diceret. *Num coram Domino est Christus eius!* qui modus loquendi aliter commodè interpretari non potest; quàm vt intelligamus Samueli adhuc in loco sacrificij persistenti, & coram Altari, in quo sacrificauerat (quod dicebatur antiquitus *esse coram Domino*) oblatos deinceps ordine quemque suo omnes filios Isai. Quòd si sequamur, dicere possemus peracto sacrificio discessisse reliquos; remansisse tantùm Isai, & filios; qui in interiori aliqua parte loco sacrificij proxima (siue iam olim extructa; siue tunc subitario opere excitata) cum propheta, vesci sacrificatis epulis debebant, sic enim si res explicetur, omnia conueniunt; & clarè constat, quomodo nimirum, & quò isti ingressi fuerint; qua ratione vnctio in occulto peracta, & cur *coram Domino* absoluta dicatur.

Quod totum adhuc vlterius confirmatur ex hoc, quod dicitur. Cúmque *ingressi essent*, quæ verba non de Isai, & Samuele intelliguntur, sed de filiis ipsius Isai, se Samueli ordine sistentibus. Vnde ex Hebræo alij propriè vertunt; *Et fuit venientibus ipsis*, id est filiis Isai, & ad Samuelem ingredientibus. Erat igitur iam Samueli in loco secreto, & remoto; in quem peracto sacrificio se contulerat. Consentaneum enim est existimare re diuina absoluta, & illum se ab aliis subduxisse in aliquam interiorem partem salutato populo: & alios ne se importune conuiuio non vocati ingererent, discessisse. Eo igitur, quò concesserat Samuel ingressi sunt filij; & quia locus ille proximus erat altari ex more veteri Iudæorum, qui sua conuiuia *coram Domino* peragebant, idcirco dixit propheta, *Num coram Domino est Christus eius?*

Num coram Domino est Christus eius?] Duplex hîc dubium. Alterum de modo, quo hæc prolata: alterum de sensu, quem continent. De modo. An clarè, & cui, aut quibus ea pronunciauerit propheta. Et consentiunt omnes tacitè

hæc

hæc ſecum dixiſſe nullo audiente. Quod licet certiſſimum non ſit; probabiliſſimum tamen eſt, quia non erat prophetæ interrogatio ad alios directa: ſed tantummodo per illam ipſemet ſe, vel potiùs intrà ſe Deum conſulebat. Vnde non erat cur clarè id proferret, quod exquirebat, & percōtabatur. Maior aliqua dubitatio eſt de ſenſu. Laborant in eo, qui nolunt hæc peragi in loco ſacrificij, vel circa illum. Et difficultas in eo eſt, vt explicent quid ſit *coram Domino*. de quo alij alia. Abulenſis ad minimè literalem interpretationem dilabitur. *Coram Domino* hæc dici, & fieri; quia fiunt iubente Domino; & quia eios nunc cauſa agitur ſecundùm quod dicitur Matthæi 18. *Quando fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo in medio eorum ſum.* Caietanus obſcurè loquitur Dionyſius *coram Domino* exponit, *coram Deo*: quaſi id eſſet ignotum. Qoid autem ſit *coram Deo* non addit. Alij, vt noſter Delrio [a] videntur exponere *coram Domino* pro *verè* vt ſit, *Num verè hic eſt, qui vngendus eſt?* Quæ explanatio recipi poteſt, nam & hoc aliquando ſignificat *coram Domino*, ſimpliciſſima tamen expoſitio mihi videtur; ſi *coram Domino* ſit ante ipſum altare, & in proſpectu victimæ ſacrificatæ. Nam coram Domino, vt ſuprà docui, dicebantur fieri apud Hebræos, quæ in conſpectu Arcæ, & ante ipſum ſanctuarium fiebant. Itaque ſenſus eſt. Num hic, qui primus adſtitit ante locum ſacrificij, altaris, & hoſtiæ Domino immolatæ: ac proinde qui eſt *coram Domino*, is eſt, quem elegit Dominus?

a Adag. 13.

Et dixit Dominus ad Samuelem.] Quomodo dixerit, intelligi poteſt ex iis, quæ in vniuerſum docentur de multiplici ratione, qua olim Deus hominibus loquebatur.

Ne reſpicias vultum eius.] Samuel ita dubitauerat, an Eliab vngendus eſſet; vt in partem affirmantem potiùs propenderet. Quod benè obſeruarunt Caietanus, & alij. Cur autem id exiſtimauerit, multæ cauſæ eſſe potuerunt. Clarè in textu vna refertur, in corporis pulchritudinem, & formam dignam imperio ipſius Eliab. Proptetea enim Deus dicit ne hæc reſpiciat; quia iam Samuel ad illa reſpexerat: illis adeo motus, vt quantum in ipſo erat iam deferret Eliabo prærogatiuam ſuffragij ſui. Factum eſt hic igitur in Eliab, quod Dauid dixit [o] *Specie tua, & pulchritudine tua procede, & regna.* Proceſſit enim, & pulchritudine ſua, & ſpecie ita in animum Samuelis illapſus eſt, vt niſi aliunde arbitrium penderet quantum in Samuele erat iam Eliab regnaret. Aliæ cauſæ ab aliis afferuntur; vt quod Eliab primogenitus eſſet; cuios erant apud Hebræos; vt & apud alias nationes omnes, eximia iura, de quibus nos alibi. Potuit igitur Samoel (vt pleti- que volũt [p]) cum vnum ſciret ex Iſai filiis eligendum, hunc putare præ reliquis electum, qui iure primigenij cæteris eminebat. Probabilis ratio; vt & aliæ plures quæ afferri poſſent. Tantùm tamen illa certa eſt, quæ ex dignitate formæ allata eſt: quia nulla alia præter ipſam in ſacro contextu inſinuatur.

o Pſal. 44.

p Abulenſ. Lyran. Dion. hic.

Porrò quod noſter *vultum*, alij ex Hebræo vertunt *aſpectum*, vt Caietanus, & 70. Alij *formam* vt Vatablus: conſultò vitantes vocem *vultum*, quæ in malum ferè ſolet vſurpari in ſacris, & in profanis literis. Vnde illa ſunt Pſalmo 33. *Oculi Domini ſuper iuſtos: vultus autem Domini ſuper facientes mala.* Et apud alios *facies vultuoſa*, quæ neſcio qoid contumax, & truculentum ſpirat. Noſter tamen Interpres, licèt hîc ſermo ſit de pulchritudine oris ipſius Eliab: maluit tamen vocabulum *vultus* vſurpare. Quod Deo minùs probata fuerit illius ſpecies: ac proinde voce minùs probabili deſignanda. Cæterùm ex hac Samuelis propenſione in Eliab; ea quoque confirmari poſſunt, quæ alibi diximus de corporis pulchritudine, & de regno, quod illa blandè exercet in animis hominum; nullibi enim Eliab, & numquam antea viſus: primo tamen aſpectu ita Samueli commendatur, vt ſuffragium ipſius pro ſe ad Regnum ferat.

Abieci eum.] Abiicere, proiicere, repudiare, reprobare, ſpernere, odiſſe, in ſacris literis duplicem ſignificationem habent; *negatiuam*, quam dicunt, & *poſitiuam*. Negatiuam cum pro eodem ponuntur; ac non amare, & negligere, aut minus amare. Poſitiuam cum non tantum bonum ſignificant, quod alicui non optamos; ſed malum inſuper quod illi ex animo cupimus. Deo ergo in ſacris litteris hæc verba ſæpè tribuuntur modò in vna, modò in altera ſignificatione. In hoc autem loco, *Abiicere*, negatiuè eſt accipiendum; vt colligitur clarè ex ſequentibus. Idem enim dicit nunc de Eliab Deus; quod de aliis fratribus præter Dauid deinde pronunciat: quos ſingulos clarè fatetur ſe non elegiſſe. Ergo hîc *abieci Eliab*, vel vt D. Gregorius, *proieci* vel vt Caietanus, & Vatablus, *reprobaui*, vel vt 70. *Spreui* eſt: *ipſum non elegi*, quod perpensè hic obſeruari velim; vt ex eo confirmetur doctrina, quæ in ſcholis traditur, de duplici diuina reprobatione *negatiua, & poſitiua*, quam more ſuo rident Hæretici, & Caluinus in primis: ipſi ridendi potiùs; vel lugendi: ſi tamen licet reprobos lugere; cum hoc capite luctum Samuelis ob reprobatum Saulem compeſcat Deus.

Nec iuxta intuitum hominis ego iudico.] Celebris ſententia de diſcrimine diuini, & humani iudicij: Cuius duplex poteſt eſſe ſenſus, ortus ex duplici acceptione; quam poteſt habere dictio illa *intuitus*. Tam enim ad homines poteſt referri iudicantes; quàm ad iudicandos. Si ad illos ſenſus eſt. Non ita iodico, vt ſolent homines iudicare. Si ad iſtos, ſignificat non externam rerum ſpeciem conſidero, dum iudico. Ex conſequentibus autem videtur potiùs intuitus *actiuè* accipiendus, id eſt de hominibus iudicantibus. Nam ſubdit *Homo enim videt ea, quæ parent.* Quæ ratio eſt, cur non iuxta intuitum, quo intuentur homines, iudicet Deus: quia illi intuentur palam tantùm expoſita; Deus non item. Vnde & 70. clarè hunc ſenſum inſinuant legentes, *quoniam non ſicut aſpiciet homo, aſpicit Deus.* Et D. Ambroſios [q] *aliter vident homines, aliter videt Deus.* Verùm ſiue intoitus *paſſiuè* pro facie, & externa ſpecie iudicandorum; ſiue *actiuè* accipiatur pro intuitu hominum iudicantium. Vterque tandem ſenſus in idem recidit: quia cùm homines ſoleant ex iis, quæ patent, ſuas proferre ſententias, conſequens eſt; vt qui eam iudicandi formam non tenent; neque etiam iuxta externam rerum ſpeciem ſententiam ferant. Huc ergo tota ſumma reducitur: non capi Deum iis tantùm; quæ foris producitur; non ſuam ex illis attemperare ſententiam; non arbitrium ſuſpendere: non iudicium moderari: non denique ex illis quemquam probare, aut reiicere; damnare, aut abſoluere: ac proinde longè admodum ab humanis

q In Luc. capit.

diuinæ

diuina iudicia distare. Sensus ergo est. Non iudico secundùm intuitum hominum, quod Italicè dicimus. *Non guardo la bella faccia. Nec enim in tibiis viri beneplacitum est Deo.*

Hoc autem cùm verissimum sit, difficultatem tamen aliquam habet; quia alibi Deus quosdam probat, vel improbat; admittit, vel reiicit ex externa tantùm specie, & corporis conformatione [r]. *Locutus*, inquit, *est Dominus ad Moysem dicens loquere ad Aaron, homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius. Si cæcus fuerit, si claudus, si vel paruo, vel grandi, vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore. Omnis qui habuerit maculam de semine Aaron non accedet offerre hostias Domino*, &c. Cùm hæc ergo Deus quasi edicto proponat; & vetet sibi sacrificaturos adstare, qui deformes fuerint: iubeat autem conquiri, & eligi, qui omni deformitate caruerint: quomodo nunc vniuersè pronunciat, *Nec secundùm intuitum hominum ego iudico?* Quomodò externam Eliabi speciem negat hic perpendendam & prophetam arguit, qui ad probitatem oris illius respexerat, & staturæ proceritatem? An dignitas formæ Regi minùs quàm sacerdoti congruit; & magis decet sacris operantem, quàm populis præpositum, & imperantem? Cur ergo Saul *suprà electus ex millibus est* toto corpore *ab humero, & sursum* reliquis supereminens? cur de illo Samuel, & illius corporis proceritate illa protulit diuinitus afflatus? *Certè videtis quem elegerit Dominus, quod non sit ei similis in cunctis tribubus Israel?* Probauit ergo tum Deus externam speciem, & secundùm illam pronunciauit; vt similiter in Leuitico deformes reiecit. Et tamen nunc edicit. *Non respicias staturam eius, quia non secundùm intuitum, & externam rerum speciem ego iudico.* Quomodò hæc igitur concilianda?

r Leuit. 21.

Duæ sunt expositiones; altera mystica, altera propria, & literalis. Mysticam plerique tradunt [s] ex hoc loco Regum illud Leuitici præceptum interpretantes quod sit figuratè accipiendum de deformitate interiori, non exteriori. *Itaque cor*, inquit Isichius, *scrutatur Deus, si maculam habeat, vnde dicit: nec iuxta intuitum hominis iudico: homo enim videt ea, quæ patent; Deus intuetur cor. Ergo eos, qui immaculati sunt animo hos electos iudicat: eos autem qui maculas in anima habent reprobat*, &c. Deinceps verò qui sint spirituales cœci, qui claudi, qui lippi, qui obtortis naribus, pluribus explicat: ostendens per singulas deformitatum species certa animi vitia designari; quibus qui capti sint Deo exosi sint, & ab ipso repudiati. Quod idem argumentum Gregorius, Radulphus, Hugo, & alij fusè etiam prosequuntur. Hoc ergo velle videntur: cùm Deus indicat duci se externa specie, & secundùm illam ita iudicare; vt deformes reiiciat, formosos admittat; *externam speciem* accipiendam translatè; vt per illam mores animi designantur. Cùm verò eàdem se capi negat, aut secundum illam iudicare, accipiendam propriè pro corporis pulchritudine. Sed vereor, vt hæc responsio perinde ad locum, quem tractamus, sit accommodata, vt apta est ad vitam instituendam. Verè enim negari non potest, quin Deus in Leuitico deformes ab altari reiiciat, & dignitatem quamdam oris in suis requirat; Certúmque est, qui ea corporis vitia habebant, ab altari repulsos; quemadmodum etiam qui certa nunc deformitate laborant a sacris ministeriis arcentur. Non ergo spiritualiter tantùm pulchritudo hæc, vel deformitas est interpretanda. Quid ergo hi patres aliud velle videntur? videntur; sed verè aliud nolunt: nisi ita Deum corporalem speciem requisisse; ita corporalem deformitatem reiecisse: vt voluerit tamen per id omnes cognoscere, in iis non sistendum: sed per eas altius quid, & occultius intelligendum; Quod ad animi vel vitia, vel virtutes spectaret. Itaque hoc vt constaret, alibi Deum negare externa se specie duci; secundùm eam iudicare; iuxta eam pronunciare. Alibi verò affirmare, prout vnusquisque in corpore affectus fuerit, ita se de illo iudicium laturum; num ministerio altaris sui aptus sit, vel ineptus. Et hæc mysticè.

s Greg. lib. 6. Reg. cap. 3. Isichius, Radulfus, Hugo Victorinus, in Leuit. c. 21.

Quod ad literalem conciliationem attinet horum locorum. Sunt qui duplex iudicium distinguant. Alterum de meritis vniuscuiusque; alterum de aptitudine ad aliquod munus: De illo iudicio loqui Deum, cùm negat se in eo externam vnam speciem, aut deformitatem spectare: de isto verò cùm vtramque perpendit. Quæ si vera sunt, vt videntur esse, quomodo huic loco congruant, non satis exponunt. Quid enim hîc agitur? de Eliab pro meritis pœna, vel præmio afficiendo? an de illo ad Regnum promouendo? Hoc opinor agitur. Rex enim Israëlis quæritur, non quid cuique sit pro meritis tribuendum, disceptatur. At cùm ad munus quis aliquod quæritur species etiam ipsius externa requiritur: vt isti dicunt. Cur ergo illam nunc Deus repudiat; cur vetat prophetam illam respicere; cur iuxta illam sententiam non profert?

Puto ergo rem totam facilè posse componi, si dicamus in his, & similibus negantibus propositionibus; cùm negat Deus se iuxta externam speciem iudicare; semper subintelligendam esse particulam *tantùm* vt sit sensus: non tantùm ista spectare Deum: licèt illa requirat; cùm quis ad munus aliquod eligitur, & destinatur: cùm verò de alio iudicio sermo est, quod de meritis fit vniuscuiusque; de quo iudicio nec hoc loco agitur, nec in Leuitico: tunc verissimum est, quod proximè ab istis dicebatur; formam, & deformitatem, & quamcumque aliam externam rerum speciem nihili à Deo fieri, & similiter apud homines nihili fieri debere. Istos tamen plerumque ab illa duci, & decipi; Sic, vt iuxta illam pronuncient; Deum verò nec capi vmquam illis, nec capi posse. Quod cùm Dei adeò proprium sit, iccircò Christo quoque, apud Isaiam tribuitur, vt diuinitatis argumentum, vbi dicitur [t] de Messia. *Non secundùm visionem oculorum iudicabit, nec secundùm auditum aurium arguet.* Quod est aliis verbis *non secundùm intuitum hominum iudicabit.* Propterea 70. ibi vertunt non *secundùm gloriam iudicabit*, id est non respiciet externum hunc rerum splendorem qui fucum facit oculis spectantium; quoniam ipse Deus est; isti verò homines sunt.

t Isai. 11. 7.

Homo enim videt ea, quæ parent.] Gregorius. *Homo videt in facie.* Quo etiam modo legunt Cyprianus [u] Tertullianus [x]. Et Ambrosius [y] secuti 70. qui habent, *Homo aspiciet in faciem.* Isichius [z] verò simul cum nostro legit. *Homo videt quæ parent.* Quæ lectio magis cum Hebræo congruit, vt post videbimus. Dubium autem est quid per ea, *quæ parent*, intelligatur; & num propositio

u Serm. de lapsis & li. 3. ad Quirin. cap. 56.
x De præscr. aduers. hæret.
y In Luc. c. 1.
z In cap. 21. Leuit.

accipienda

accipienda ſit de eo, quod ſolet fieri, & plerumque accidit: an de eo, quod neceſſariò fit, & vitari non poteſt: id eſt an ſit ſenſus; homines ſolere videre, & attendere ea, *quæ parent*: an verò hæc tantùm videre. De primo ea, *quæ parent* accipienda ſunt, quæ ſenſibus ſunt expoſita: Vnde Caietanus ex Hebræo vertit *quæ patent oculis.* Poſitis nimirum oculis communi tropo pro quibuſcumque ſenſibus. Quia verò quæ in vnoquoque patent, & primum in oculos incurrunt ad faciem ipſius ſpectant: idcircò 70. & alij Patres dixerunt. *Homo videt in facie*: quod idem eſt ac in externa rerum ſpecie aſpectum ſiſtit. Et hoc appoſitè ad id quod ſequitur, *Deus autem in corde.* Vt enim cor illud eſt, quod intimum in vnoquoque eſt, & penitùs abditum: ita vniuſcuiuſque facies prima omnium conſpicua eſt. Vndè vt antitheſis appareret illuſtrius; quemadmodum occulta omnia, & latentia, *cordis* appellatione declarata ſunt: ita aperta quæque, & expoſita per faciem ſunt deſignata.

Alibi verò alia Antitheſi vtitur ſcriptura in ſimili argumento. Vt enim nunc opponit *faciem cordi*: ita alias *carnem ſpiritui*: & vt nunc per *faciem* quæcumque patent, intelligit: ita per *carnem* quæcunque ſic in conſpicuo ſunt; vt tangi poſſint: & denique vt nunc *faciei* cognitionem, homini tribuit, & *cordis* Deo; ſic alibi *carnis* intuitum homini; & Deo inſpectionem *ſpiritus.* Moyſes, & Aaron in faciem cadentes. *Fortiſſime Deus*, inquiunt [a] *ſpirituum vniuerſæ carnis*, id eſt inſpector cogitationum omnium, quorumcumque hominum, & iterum [b]. *Prouideat Deus ſpirituum omnis carnis.* Quæ ſententia eadem cum illâ eſt ad Hebræos [c]. *Diſcretor cogitationum, atque intentionum cordis.* Apud Ioannem [d] verò Chriſtus ipſe Iudæos alloquens *vos*, inquit, *ſecundùm carnem iudicatis.* Quod eſt vos vt homines non iudicatis, niſi ex ſenſibus, & ex iis, quæ ſenſibus ſubiiciuntur. Quæ eſt ipſiſſima ſententia huius loci Regum. *Homo videt in facie, aut ea quæ foris parent.*

a Num.16. 22.
b Cap.27. 16.
c Cap.4. 12.
d Cap.8. 15.

Ex his igitur conſtat. Per ea *quæ parent*, ſiue vt 70. per faciem, non eſſe hoc loco quæcumque obuia, & ſenſibus expoſita intelligenda: ſed dumtaxat ea, quæ ex oppoſito reſpondent *cordi & ſpiritui*: Hæc autem ſunt in homine, quæ clarè produntur. Vt externæ illius actiones, ſtudia, & quicquid denique in ipſis, & ex ipſis cognoſcitur ope ſenſuum; & *carnis* appellatione in ſacris literis continetur. Vnde cùm dicitur. *Homo videt ea quæ parent*; ſubintelligendum eſt *in homine.* De hoc enim ſermo nunc eſt, non de pratis virentibus, agris vernantibus, aut apricis collibus vel ſi quæ alia ſunt, quæ oculos demulcent. Quomodo ergo hæc videt homo? itáne vt alia non videat; nec videre poſſit: an potiùs quia licèt poſſit, plerumque tamen non videt? & quid eſt nunc *videre?* Ratio autem dubitationis eſt: quia ſi nihil homo videt in homine, quod ſit hominis, niſi tantùm quæ foris produntur, obiecta ſenſibus. Fruſtrà ergò Deus præcipit apud Ioannem [e]. *Nolite ſecundùm faciem iudicare, ſed verum iudicium iudicate.* Fruſtrà queritur Ioann. 8, de iis, qui *faciem* accipiunt. Fruſtrà, & immeritò reprehendit Iudæos, qui *ſecundùm faciem iudicant.* Si enim nihil aliud hominis videt homo niſi faciem hominis: quomodo aliter, quàm ſecundum faciem iudicet homo? Sunt ergò, qui propter hæc ſententiam iſtam intelligant de eo,

e Cap.7. 24.

quod plerumque fit, non quod ſemper: quod ſolet fieri; non cuius contrarium non poſſit fieri. Et exponunt. *Homo videt in facie* id eſt ſolet aſpicere ea, quæ oculis obuerſantur. Ita Vatablus, cuius expoſitionem iuuant 70. legentes. *Homo aſpiciet in facie.* nam *aſpiciet*, eſt ſolet aſpicere. Reprehendendum ergò eſſe, quia non tamen ibi figere debet aſpectum mentis, vbi defigitur intuitus oculorum. Sed ex iis, quæ patent, occulta debet inueſtigare, & perpendere, & ſecundùm illa iudicium ferre. Probabilis expoſitio: ſi clarè explicetur, quomodo homo videre etiam poſſit occulta hominis. nam *cordis*, *& ſpiritus* cognitio Deo ſemper, & hîc, & alibi vti ipſius propria reſeruatur. Puto ergo videre hominem in *facie*, non ſolùm quod ita ſoleat, ſed quod alia videre nequeat, ſi enim aliud videt hominis; cor iſtud erit; hoc enim faciei ita opponitur: vt quidquid *facies*, *& caro*, non ſit, *cor*, & *ſpiritus* ſit. At *cor* videt Deus, non homo: alioquin quod diſcrimen inter Dei intuitum, & hominis? Cur ergo vult nos Deus non ſecundùm faciem iudicare; ſi hanc tantùm poſſumus intueri? Reſpondeo: *faciei* appellatio quantum huc ſpectat, duplicem ſignificatum habet in ſacris literis. Ponitur enim aliquando pro externo apparatu, & pompa rerum; aliquando pro eo, quod *cordi* opponitur, & eſt in homine aliis hominibus manifeſtum; cum Deus vetat nos *ſecundum faciem iudicare*: facies accipitur primo modo: in quo ſenſu idem eſt *ſecundùm faciem accipere*; ac *accipere perſonam in iudicio.* Quod toties in ſcripturis reprehenditur, & damnatur. Id autem contingit, cùm non pro meritis cauſa diſcutitor; ſed ex iis, quæ nihil ad rem pertinent, lis tota decernitur. Vt cùm damnatur innocens; quia pauper, deſpectus humilis, deformis: abſoluitur nocens, quia diues, formoſos, nobilis, & gratioſus. Hoc enim propriè eſt *perſonam accipere, & ſecundùm faciem*, id eſt ſecundùm externam rerum ſpeciem iudicare. Quod iudicium iniquiſſimum eſt. Et proinde Chriſtus, *Nolite*, inquit, *ſecundùm faciem iudicare, ſed iuſtum iudicium iudicate*; quia *iudicare iuſtè*, & *ſecundum faciem* ſibi ex oppoſito pugnant. At verò cùm alibi dicuntur homines *in facie tantùm videre*, vt hoc loco, ſecundo modo facies accipitur, vt eſt explicatum. Nunquam ergo (dicet aliquis) licebit homini ferre iudicium de homine; cùm nihil ſit hominis notum, niſi facies hominis. Reſpondeo non meis, ſed Auguſtini [f] verbis. *Quæcumque facta ita manifeſtantur; vt non poſſint dici bono animo fieri, iudicanda ſunt à nobis: quæcumque autem ita ſunt, vt quomodo fiant, incertum ſit; non ſunt iudicanda, ſed reſeruanda iudicio Dei; ſicut ſcriptum eſt: quæ occulta ſunt Deo, quæ autem palam ſunt nobis, & filiis noſtris.* Breuius autem idem alibi reſpondet [g]. *De manifeſtis iudicemus; de occultis: verò iudicium Deo relinquamus.*

f Propoſit. 71. ad Rom. tom. 4.
g lib. 2. de ſerm. Dom. in monte c. 6.

Deus autem in corde.] Quod adeò verum eſt, vt gentiles quoque philoſophi id agnouerint, & prædicauerint. Seneca controu. 2. *Aliter Dei numini ſacroſanctæ ſubiecta eſt conſcientia noſtra; aliter hominum æſtimationi: hi tantùm quæ palam ſiunt, videre poſſunt; ille etiam quæ ſecreta ſunt.* D. Gregorius ſecutus eſt 70. Sic enim legit. *Dominus autem intuebitur cor.* 70. autem, *Deus autem adſpiciet ad cor.* Ex quo intelligitur modum hunc loquendi per *futurum* non exponendum de eo; quod ſolet fieri; ſed quod ſemper fit. Quid autem

per *cor* intelligatur hoc loco, & per se satis, & clarè constat ex proximè dictis. Occulta enim hominis, quæ sunt in homine significantur, *quæ nemo nouit hominum, nisi spiritus hominis, qui in ipso est*: quales sunt non solùm cogitationes, affectiones,& profundæ voluntates, quæ à Theologis *electiones* dicuntur: sed ipsæ in primis *intentiones*. Hæ enim adeò occultæ sunt, vt ne quidem si homo ipse velit eas alteri prodere, possit id ita facere,vt planè illi in aperto,& conspicuo sint. Quis enim certò, & exploratè, & quibus argumentis noscat quid, alius, & propter quid moliatur & velit? Cùm & ipse homo nonnumquam sit incertus sui & plerumque ambigat ea, quæ certò scit se spectare, & velle propter quid velit? Propterea enim *cor hominis prauum, & inscrutabile* dicitur apud Ieremiam [h] eiusque cognitio omnibus protsùs hominibus denegatur. *Prauum*,inquit,*cor hominis,& inscrutabile,& quis cognoscet illud?* & subiicit, *Ego Deus scrutans renes, & corda.* Hebraicè propriè habetur. *Fraudulentum est cor præ omnibus*, id est, nihil est omnium rerum quod æquè fallax sit, atque cor huminis. Quid ita? quia non solùm alienos frustratur,& decipit: sed ipsummet aliquando deludit,& fallit possessorem suum; non vt quisquam ignorare possit voluntates suas; sed quia nonnumquam falluntur homines in finibus actionum suarum diiudicandis. Propter quod D. Augustinus tantùm abesse dicit [i], vt possimus securè de aliis iudicare, vt nec de nobis ipsis aliquando possimus. Propter quod,& alibi etiam ad id illud interpretatur [k]. *Quis gloriabitur castum se habere cor?* Quia nimirum qua quisque quid mente faciat; nec ipsi planè constet qui facit. Hæc ergo mentis intentio adeò latens, & abdita, *cordis* nomine nunc appellatur, eiusque perfecta, & explorata cognitio Dei tantùm propria prædicatur. Tum hoc loco,tum alibi [l] sæpius. Verùm hoc per se satis clarum, & nemini dubium; *quod Deus sit inspector cordis, & discretor cogitationum.* Quorsum nunc cum de electione Israëlitici Regis agitur? quasi importune ingeratur, dubitari potest. Et inde magis dubitatio vrgetur, quod ferè semper vbi de electione aliqua agitur, id inculcetur. Sed responsio in promptu est ex proximè dictis. Nullibi enim faciliùs à nobis potest,& maiore cum periculo peccari, quàm in hominum electione: ideò numquam & nusquam magis æquum est ex Dei nos arbitrio pendere; nostram illi causam commendare; precibus illum nobis demereri, quàm cum id agitur. Nos enim qui falli tam grauiter possumus ad alium accurrere tunc nec debemus, nec possumus, nisi qui falli non potest. Falli possumus,& sæpè fallimur; quia quæ penitus in hominis corde latent, non inspicimus. Ad Deum ergo accurrendum, quem obliqui cogitationum anfractus,& sinuosæ cordis latebræ non effugiunt. Suspectum esse vnicuique debere quem quisque priuatis rationibus eligit; suspectum inquam, non solùm in publica causa, sed in priuatis commodis. Quoties enim nobis infidos experimur, quos nostri amantissimos putabamus; & præterea nostri prærogatiua suffragij reliquis præferendos? Quid ita? quia incertæ sunt cogitationes nostræ; maximè cùm de alienis ingeniis & voluntatibus æstimamus; quia tantùm *videmus in facie, & ea, quæ parent*: quid ergo hîc faciendum? Deo totum est arbitrium permittendum & orandum; vt illum nobis suggerat, quem ipse maximè nouit priuatis nostris,& publicis vtilitatibus consulturum. Cùm sufficiendus esset in locum Iudæ nouus Apostolus orantes reliqui dixerunt [m]. *Tu Domine, qui corda nosti omnium*: Græcè vnico verbo *καρδιογνῶστα Kardiognostu* quem diceremus nos vno vocabulo *Cordiscium, & Cordispicem*, id est *cordis inspectorem.* Similiter cùm de electione agitur eius, qui Moysi sit successurus, sic orat [n] Moyses. *Prouideat Dominus Deus spirituum omnis carnis hominem, qui sit super multitudinem hanc.* Deus spirituum omnis carnis est cognitor, & inspector omnium affectionum, quæ sunt in homine: siue vt loquitur D. Paulus [o] *discretor cogitationum, & intentionum cordis.* Denique hoc loco vbi Rex Israëliticus est eligendus; idem de seipso encomium Deus prædicat dicens *Homo videt in facie; Deus autem intuetur cor.*

Atque ex his perspicere optimè possumus; quàm meritò vnicuique dicatur, cui alios ad munus aliquod incumbit eligere: à Deo inquam dicatur, *Vnge quemcumque monstrauero tibi.* Si enim non hunc eligit; eliget ergo quem ipse sibi *monstrauerit.* At cùm homo in facie tantùm, *Et carne videat*, non potest alium sibi monstrare: nisi quem caro, & sanguis suggeret eligendum. De quibus hæc præclarè D. Gregorius [p]. *Qui sunt, qui vngunt, quos non monstrat Deus: nisi qui carnali affectu ad Ecclesiarum culmen ordinandos ducunt? Isti quidem Reges vngunt; sed non qui à Deo monstrantur, quod suum est faciunt, quod Dei est, tollunt. Dei quidem personam monstrare est; ordinatoris præbere vnctionem. Dum ergo ipsi sibi monstrant, quos vngant, habere Deum cooperatorem nolunt.*

Adduxit itaque Isai septem filios suos] Si nunc septem adducuntur; & adhuc vnus superest adducendus. Omnes ergo Isaij filij octo erant, qui tamen alibi [q]. Septem tantùm fuisse dicuntur, nimirum *Eliab, Aminadab, Samma, Nathanael, Raddai, Asom, David*, sorores autem duæ, *Saruia; & Abigail.* Respondet Abulensis hanc esse consuetudinem scripturæ: vt cùm sæpiùs numerum aliquem repetit; non semper eumdem referat; sed nunc integrum exprimat, nunc minorem: propterea hoc loco octo fuisse filios Isai significari: in Paralip. verò septem tantùm censeri; quia qui octo habuit, verissimum quoque erat septem habere. Optima scilicet ratio, qua controuersiæ sedentur omnes, & scripturæ maiestas ab obtrectatoribus vindicetur: dicere tantùm *hanc esse illius consuetudinem.* Itáne verò hoc solet scriptura? pugnantia loqui, & secum ipsa dissidere, & ore bilingui narrare, quæ narrat? Si hoc solet, malè solet. Et propterea absit, vt hoc illam dicamus solere. Dicendum ergo hoc loco filios omnes Isai recenseri; tam naturales, quàm adoptiuos. In libro verò Paralip. naturales tantùm. Erat autem adoptiuus filius Ionathan, qui naturalis filius erat Samma. Vnde nulla dissensio nec detruncatio veritatis; vt hoc loco integer numerus referatur; in Paralipomenon mutilatus: sed vtrobique totus,& integer proponitur, quia non de eisdem filiis sermo est. Ita Lyranus, Hugo, Dionysius, Caietanus, alij.

Non elegit Dominus ex istis.] Si hæc clarè protulit Samuel, vt probabilissimum est protulisse, & omnes sentiunt: Ergo Isai, & ipsius filij prophetæ voces perceperunt: Ergo ad quid

Samuel

h Cap.17. 19.

i In Psalm. 147. & lib. de Pastor. cap.12.

k Prou 20.

l 1. Paralip. 28. 9. 2. Paralip. 30. Ierem. 7. 10. Ad Roman. 8. 27. 1. Ad Cor. 2. 10.

m Act. 1. 24.

n Num. 27. 16.

o Ad Hebr. 4. 12.

p lib. 6. in 1. Reg. c. 3.

q 1. Paral. cap. 2. 14.

Samuel venisset; & quorsum nunc singulos dispiceret, & lustraret, cognouerunt: Ac proinde id, quod tantoperè occultum volebat Samuel, illis est diuulgatum. De qua re quid sit dicendum versu 13. vberiùs exponemus.

Numquid iam completi sunt filij.] Quonam diuino consilio factum sit: vt cum vnus, isque minimus oatu ex filiis Isai vngendus esset: tandiu tamen propheta ambiguus haberetur; eiusque inquisitio per singulos frustrata quasi in incerto penderet, meritò quæri potest; & quærunt Theodoretus, & Gregorius, duasque rationes afferunt; moralem alteram; alteram literalem; Moralem, suo more Gregorius; *Vt*, inquit, *subtile discretionis sacrarium ingrediendum sibi sciat alios ordinaturus: vt quærendum sibi intelligat, & inquirendum: nec ante ab inquisitione quiescendum, quàm mereatur inuenire.* Quod illud est ab Apostolo tantoperè commendatum, *Nemini citò manus imponas* numquam enim minùs est properandum, quàm cùm per abrupta inceditur, & festinationi lapsus est proximus. Diu ergo prius est inquisitio extendenda: nec nisi suspenso gradu, & prætentato itinere gradiendum: quod vt constaret voluit Deus prophetam suum incertum relinquere; vt cum inquirat ille eligendum, cui Deus loquebatur: iotelligant alij quantoperè sibi in hoc vigilandum sit, quibus Deus tam apertè non loquitur. Alteram rationem literalem affert Theodoretus: in hac ignoratione, & animi iocertitudine relictum prophetam, vt omnibus planè coostaret non humano consilio; sed diuina voluntate ad Regnum Dauidem fuisse vocatum. Si enim rectà Samuel ad Dauidem pertexisset illum inuncturus in Regem; suspicandi locum dedisset, id se ex animi sui sententia, non diuino iussu fecisse. Nunc autem hunc delectum tanta cum animi hæsitatione iostituens; planè declarat nihil hîc se; nisi ex diuino arbitrio decernere, & moderari. Ratio probabilis, nisi quod omnibus vult constitisse de hac Dauidis ad Regnum inauguratione. Quod verúmne sit, paulò pòst videbimus.

Adhuc reliquus est paruulus.] Scripsit Dauid Psalmum 26. de argumento, quod toto hoc capite continetur; quæ est inunctio ipsius in Regem. Ob id Psalmus inscriptus est, *Psalmus Dauid antequam liniretur.* In eo Psalmo præcipuè hoc commemorat, quod nunc agitur, gratiasque Deo in primis habet; quod cùm à parentibus fermè esset obliuioni traditus loco parentum suorum, sibi ipse succedere voluerit: *Quoniam*, inquit, *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumpsit me.* Neque enim nunc aliud narratur; nisi à Patre, & matre derelictum à Domino fuisse susceptum. Quomodo derelictus? An non derelictus, qui cùm filios suos pater producere iussus esset, solus omissus est; aliis omnibus in medium adductis, & constitutis? An non derelictus, cuius penè memoriam pater abiecerat? Vix enim à propheta admonitus, & excitatus, illius recordatus est Isai. *Adhuc*, inquit, *reliquus est paruulus.* Verè ergo derelictus, qui *reliquus* appellatur. *Quid est reliquus*, inquit Gregorius, *nisi abiectus?* Abiecerat enim illum pater; at assumpsit Deus: vt veritas ex omni parte diuini oraculi clariùs constaret. *Non secundùm intuitum hominum videre Deum.* Non enim tantùm; quem primum pater statuerat, abiecit Deus:

sed etiam quem vt postremum omnium abiecerat, elegit Deus. Abiectus ergo Dauid, & derelictus à patre, quia cæteris adductis prætermissus: abiectus, quia penè ex memoria obliteratus: abiectus quia ruri quodammodo relegatus, ouium custodiæ attributus. C. Rabirium olim existimatum est odio fuisse Patri: quia cùm duos hic filios haberet, alterum secum omni tempore volebat esse: Rabirium verò in prædia rustica relegarat, vt habemus à Cicerone [r] pro C. Rab. Quid ergo nunc de Dauide dicendum non solùm in prædia rustica à parentibus relegato; sed ouibus seruandis insuper affixo? nihil aliud certè quàm quod ipse dixit, *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me.* Noo odium hîc vllum parentum agnoscimus, quia nec Dauid agnoscit: summam tamen in illis incuriam, & oeglectum filij negare non possimus; quia id quoque filius ipse fatetur.

r Orat. pro Caio Rabir. perduel. reo.

Et pascit oues.] Quomodo pauerit, incertum esse non potest. Pauit enim vt opilio, pauit vt bubulcus; pauit denique non vt gregis, stabullique magister, cui reliqua pastorum manus subiecta esset: sed vt qui oues ipse duceret, & reduceret, & ducendo seruaret. Hoc significant in capite sequenti [f] verba maioris fratris illum obiurgantis. *Quare*, inquit, *venisti, & quare reliquisti pauculas illas oues in deserto?* Certè enim si magister ipse tantùm, & supremus ouilis custos fuisset, non ob hoc neglecta esset ooium custodia: quod tantisper abesset, dum patres inuiseret. Similiter Deus ipse hoc clarè demonstrat, dum sæpiùs commemorat magnitudinem beneficentiæ suæ erga illum, quod à ducendis ouibus ad regendos homines euexisset [t]. *Ego tuli te de pascuis sequentem gregem.* Et alibi [u] de hoc ipso. *Substulit illum de gregibus ouium, de post fœtantes accepit illum.* Qui enim *post fœtantes* incedit, & qui oues *sequitur* alius non est, quàm opilio, & bubulcus ouibus affixus obseruandis. Meritò ergo Dauid diuina in se beneficia recensens, illud in primis decantat [x]. Quod *suscitauerit de terra inopem, & de stercore erexerit pauperem.* Prorsùs enim de stercore erectus est, qui de post fœtantes assumptus est.

f Vers. 17.

t 2 Reg. c. 7.

u Psal. 77.

x Psal. 112.

Non enim priùs discumbemus.] Non ergo longè admodum hæc pascua abesse ab oppido poterant; quando in ipso articulo discumbendi, & omnibus iam paratis: vult tamen Samuel conuiuium adhuc differri; donec accersatur Dauid. Cæterùm quæ causa prophetæ fuerit hoc tam instantet vrgendi, meritò quæri potest; commodius enim & ipsi, & aliis fuisset, & ad rem quoque cælandam magis opportunum, si peracto prandio vocari quoque, & adesse Dauidem iussisset: quasi cùm alios omnes Isai filios officiosè appellasset: ipsum quoque cum reliquis vellet agnoscere. Cur ergo id eousque non distulit? Multæ sunt coniecturæ. D. Gregorius *non vult*, inquit, *discumbere, priusquàm veniat quem requirit, quia in obseruatione ieiunij celebranda sunt sacramenta vnctionis.* Simile quid habet Lyranus *in reuerentiam inungendi Regis voluisse* (vt ipse loquitur) *Samuelem ieiunum ministerium istud obire.* Aliud affert Abulensis; sed ad mores instituendos magis accommodatum: esse diuina mandata rebus aliis omnibus præuertenda, instanter ös insisteodum, nec quiescendum; donec quæ ille iusserit, effecta reddantur, etiam necessariam ipsam corporis refectionem negligendam. Quia viris

piis epulum sit suauissimum, & iucundissimum; non dapibus lautissimis accumbere; *sed Dei facere voluntatem.* Sic Christus Dominus rogatus [y] à Discipulis vt manducaret; cùm iam bora prandij præteriisset, & cibi essent appositi, & omnia iam parata quæ erant paranda; respondet; *Alium cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Et post adiecit. *Meus cibus est, vt faciam volantatem patris mei.* Similiter ergo hic Samuel nihil præuertẽdum putauit diuino mandato, & ob id prandiũ remorari voluit; vt à diuino mandato mora omnis abesset. Probabiliter sanè omnia, doctè, & piè: sed ad tropologiam potiùs spectantia, quàm ad historiam. In qua probabilissimum puto idcirco ante prandium voluisse Samuelem vocari Dauidem; vt magis alios celaret, quod erat acturus: ad quod occasione illa celebrioris conuiuij vsus est. Quia durum nimis, & inhumanum videbatur, in communi paternæ domus lætitia minimum natu filium simplicem, & innocentem solùm desiderari. Illum ergo quoque vocari iussit: in quo & pudori patris consuluit; qui forte puerum in pascuis occupatum non audebat eidem cum propbeta conuiuio adhibere; reuerentia quadam retentus. Et Samuel etiam ipse officium bumani hospitis est expertus; patrem blandè cogendo, vt filios omnes adduceret, & nullum indignum putaret, qui secum in eadem mensa vesceretur. Non ergo cùm dixit. *Prius non discumbemus quàm ille veniat.* Suspicionem vllam dedit Propheta; eius quod facturus erat: nec nimia hac festinatione se prodidit: sed potiùs & patri, & maioribus fratribus beneuolentiam suam commendauit: dum tam officiosè etiam minimum filium in ipsorum gratiam (vt ipsi credebant) requisiuit.

y Ioan. 4. 30.

℣. 12.) Misit ergo, & adduxit eum: Erat autem rufus, & pulcher aspectu, decoraque facie. Et ait Dominus. Surge, vnge eum, ipse est enim.

℣. 13.) Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius: & directus est spiritus Domini à die illa in Dauid, & deinceps: surgensque Samuel abiit in Ramatha.

Surge.] Si propriè verbum accipiendum est, intelligere debemus Samuelem, & alios, interim dum accerseretur Dauid consedisse. At cur sedens non potuerit vngere paruulum; vt propterea dictum illi fuerit, *Surge*, meritò quærit Gregorius. *An*, inquit, *tantus erat paruulus, vt sedendo vngi non posset?* Respondet. *Sedendo tangere alta non possumus. Magna est enim virtus, magna celsitudo humilium: si ad eorum summa nec propheta pertingunt. Surgit ergo propheta, cùm se Pontifex in miram electi prædicatoris venerationem erigit. Nam foris humilem quasi videndo conspicit: sed interius eius meritum: nisi se in interna contemplatione erigat, non agnoscit.* Hæc ille mysticè. Ex quibus tamen literalem etiam aliquam causam eruimus, cur propheta surrexit. Surrexit enim officij causa; surrexit veneraturus; surrexit vt quem Deus iam Regno destinauerat; illum ipse quo par erat honore, prosequeretur. Nec mirati sunt alij tantùm honoris, à tanto viro tantulo exhiberi; quia enim nullus alius expectabatur; ad cõmodũ ipso viso surgere propheta potuit: non tam quasi illi occursurus honoris gratia; quam etiam accubiturus. Et hæc si surgendi verbum propriè sumatur. Nam probabile etiam est quod hic alij [z] observant. Vacare hoc nonnumquam; & similia verba in Hebraico sermone: Nec retinere ipsa per se propriam sui significationem: sed illam augere verbi, cui adiunguntur: & nisi fallor illud volunt de hoc, quod suprà diximus de verbo *veni*, & aliis similibus imperatiuis; quæ pro aduerbiis excitantis ponuntur, vt eia, age, &c. Hoc ergo loco perinde esse, *Surge, & vnge, ac incipe vngere: en age, vnge.*

z Lyr. Abul. Dion. Vatab.

Vnxit eum in medio fratrum eius.] Ergo in conspectu fratrum, ipsis videntibus, & cernentibus vnctus est. Vnde quæstio oritur, quam consultò bucusque distulimus; vt multa simul dubia complexi vno contextu omnia explicaremus. An Pater, & fratres, & familia tota Isai cognouerint Dauidem nunc à Samuele regno Israelitico inaugurari. Theodoretus [a], affirmat, & videtur consentire Chrysostomus [b]. Refert enim Samuelem ad Isai dixisse. *Misit me Deus ad te, vt ex filiis tuis vngam tu Regem*; & probabile fit; quia maiores filij clarè à Samuele reiecti sunt, pronunciante ad singulos, *nec hunc elegit Dominus*. Et omnibus iam adductis conuersus ad Isai, clarè etiam pronunciauit: *nullum ex his elegit Dominus*. Sine dubio audiente, & intelligente Isai de qua electione propheta loqueretur. Præterea ad quid Deus voluit hæsitationem illam prophetæ omnibus esse conspicuam: nisi vt quem ille demum vngeret, omnibus constaret electum diuino nutu, vt dicit Theodoretus? Denique quid clariùs dici poterat, quàm *vnctum* ipsum *in medio fratrum*; vt significaretur videntibus, & cernentibus inauguratum? Nam vt benè docet hoc loco D. Gregorius, *qui in medio ponitur, ab omni parte videtur, vt hunc omnes aspiciant, & ab eo lucis exemplum sumant.*

a Hic & Psal. 26.
b Homil. 8. Psalm. 5.

Mihi tamen probabilius omninò est, vidisse quidem fratres inungi Dauidem; ignorasse tamen quorsum inungeretur. Fratres dico; quia de Isai paulò pòst. Indicat hoc Chrysostomus [c], & simul causam cur id ignorauerunt volente Deo. Ne scilicet idipsum pateretur à fratribus Dauid, quod olim Ioseph à suis passus fuerat. *Sicut enim*, inquit, *illi addiscentes futurum sibi Regem insidiati ei sunt, & post multas iniurias vendiderunt: sic timendum erat, ne & isti hæc eadem perpetrarent. Omnium ergo ignoratione saluti Dauidis cautum est.* Et sanè si tantoperè propheta sollicitus erat, ne electio ista ad Saulem aliqua ex parte manaret: verisimile non est illum tot hominum conscientias non formidasse. At erant omnes fratres, & illorum quoque negotium agebatur; plurimumque etiam intererat vitæ illorum, ne id vulgaretur. Vera sunt ista; sed nihilominus sollicitudine prophetam non liberassent. Esto enim quod id ipsi non diuulgassent: quid de illorum amicis; quid de mulieribus; quid denique de aliis; quibus amicitiæ causa id ipsi communicassent? Et certè si sequentia attendantur, nullum omninò vestigium apparet; vnde probabilis coniectura fiat, hoc illos de Dauide cognouisse. Quid enim? Inunctus in Regem debebat illicò ad greges iterum custodiendos amandari? debebat aspera illa obiurgatione excipi à fratre maiore, qua excipitur sequenti capite [cc]. *Quare venisti, & reliquisti pauculas illas oues in deserto?* Sunt ne verba ista ad designatum Regem, aut quem quis pro

c Homil. 1. Psal 5.
cc Vers. 8.

tali

tali habeat : an potiùs quem quis nullo in numero ducat ? At viderunt omnes ipsum inungi : fateor ; nec negate possumus, & satis clarè id textus,& apertè significat : non tamen omnes intellexerunt quorsum inungeretur. Vt enim benè obseruat Caietanus sacra vnctio pluribus olim in populo Iudaico adhibebatur. Itaque non soli Reges,sed etiam prophetæ, & sacris initiandi inungebantur. Quin etiam Reges inungi nouum erat inuentum,& recens vsurpatum volente Deo. Vnde quidlibet aliud potiùs, quàm quod agebatur, poterant ex illa Dauidis inunctione fratres suspicari. Vt interim omittam,caput oleo vngere, antequam accumberent Hebræos consueuisse ; vt colligitur ex verbis Christi ad Pharisæum [d]. *Oleo caput meum non vnxisti.* Potuere ergo fratres vnctionem illam,vt signum Samuelis beneuolentiæ in adolescentulum, & penè puerum interpretari. Cum præsertim propheta nulla verba protulerit,ex quibus quidquam certi deprehendi posset ; vt olim cum Saule fecerat. Hunc enim simul inunxit,& illa verba protulit [e]. *Ecce vnxit te Deus in hereditatem suam in principem.* At quid de Isai dicendum ? etiámne ad illum cælatum habuit propheta ? non puto. Neque enim vlla huiusmodi causa suberat, quamobrem celaretur. At cur deinde iterum misit in pascua designatum Regem ? fortè ne quidquam alij suspicarentur.

[d] Ioan. 14.
[e] Cap. 10.

Spiritus Domini.]Ex multiplici significatione, quam vocabulum *Spiritus* habet in scripturis ; in qua nunc potissimum sumatur, inter expositores non conuenit. Qui minùs probabiliter loquuntur *gratiam*,quam *iustificantem* dicunt,interpretantur,vt Dionysius. Alij pro dono *prophetiæ* positum volunt,vt Hieronymus [f],& Iosephus [g]. Similiter enim prophetandi donum *spiritum Domini* nuncupatum supra [h] vbi de Saule dicitur, *Et insiliet in te spiritus Domini,& prophetabis.* Dauidem porrò ante hanc diem diuinitus afflatum non fuisse inde constare ; quod alioquin non adeò despectus patri,& fratribus fuisset, vt gregi custodiendo in pascua ablegaretur. Alij *spiritum Domini* diuinos impulsus, motiones, inspirationes interpretantur ; vt sit sensus cœpisse ab ea die Dauidem diuinis impulsibus agi, & gubernari. Quem fortasse sensum præfert versio Vatabli. *Spiritus Domini ab illa die,& deinceps agitare cœpit Dauid.* Alij peculiarem numinis adsistentiam exponunt ; qua factum deinceps sit ; vt omnia Dauidi ex voto succederent, & felicissimè cursum tenerent. Quem sensum insinuat versio Caietani. *Et prosperatus est spiritus Iehoua à die illa in Dauid.* Alij aliter. Mihi probabilissimum est ; *spiritum Domini* hoc loco, robur, & animi fortitudinem significare : non quamcumque;sed conspicuam ; sed insignem ; sed magna molientem ; & nulla pericula formidantem. Spiritum enim frequenter in sacris,& prophanis literis pro vigore hoc, & animi alacritate appellari nota res est. Cæsar [i]. *His rebus tantum fiducia & spiritus Pompeianis accessit, vt non de ratione belli cogitarent,sed vicisse iam sibi viderentur.* Cùm verò hæc animi fiducia,& vigor in bonam, & malam partem accipi possit : quando *spiritus Domini* nuncupatur, certum est in bonam omninò partem accipi debere. Et ex adiuncto illo *Domini* insignem prorsùs fortitudinem significare. In quem sensum hoc loco nomen spiritus accipiendum, clarum satis fit ex antecedentibus, & consequentibus ; licèt non negemus probabiliter quoque exponi posse de dono prophetiæ ; aut diuino patrocinio,quod Dauidi cunctis in rebus deinceps adfuit.

[f] Hic in Tradition.
[g] lib. 7. c. 10.
[h] Cap. 10.
[i] lib. 3. de bel. ciu.

Directus est.] D. Gregorius videtur interpretari Saule relicto ad Dauidem se *spiritum* recepisse, vt directus in eam partem spiritus à se ipso intelligatur. *Conuersus*, inquit, *spiritus dicitur, vt conuersus à Rege superbo sentiatur Se ergo spiritus in alterum dirigit ; quando eiusdem spiritus gratia superbos,ac fictos fugit.* Aptè hæc ille ad institutum suum mores instruendi ; Qui literalem expositionem sequuntur,non vno modo exponunt. Alij *directum spiritum*,id est insiluisse,inuasisse,vt 70. qui legunt *insiluit in eum spiritus.* Alij interpretantur,*insedit*, vt Abulensis. Vatablus minus appositè vertit,*agitare cœpit.* Ego in verbo *dirigendi* existimo à nostro interprete perpetem mansionem significatam ; vt intelligamus non per vices,& subinde ; sed continenter,& per modum *habitus*, vt Theologi loquuntur, spiritum hunc fortitudinis in Dauide viguisse. Atque ideo secum illum quocumque pergeret circumtulisse ; nam & de bonis artibus simile quid Cicero alicubi pronunciauit, *nobiscum illas cum semel possessæ à nobis fuerint,peregrinari,& rusticari.* Præterea per idem verbum *dirigendi* fortasse noster interpres significare voluit gratiam hanc Dauidi collatam fuisse conspicuam ; & omnibus ab illa die fortibus factis proditam,& contestatam. Vtrumque enim hoc verbo clauditur. *Et stabilitas, & conspicuitas :* translatione ducta à simulachris, & columnis,quæ ad libellam eriguntur, firmantur, diriguntur, & statuuntur. Quasi ergo columna quædam spiritus hic fortitudinis in Dauide constitutus,& *directus* est. Ad quod alibi noster interpres vsurpat verbum proprium *statuendi.* Vt obseruat Ambrosius [k] ad id. *Statue seruo tuo eloquium tuum. Sicut enim*, inquit, *simulachrum aliquod in basi statuitur,& tunc maiorem habet gratiam,cùm in basi fuerit collocatum. Sicundique accipit firmitatem : ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur.*

[k] Psal. 118. Oct. 5.

A die illa & deinceps.] D. Gregorius *& in reliquum.* Quod exponit de dono perseuerantiæ electorum proprio, qualis erat Dauid. Aptè suo more ad mores. Abulensis valde solicitus est quomodo verum hoc sit ; Nam siue de spiritu fortitudinis ; siue de spiritu prophetandi ; siue etiam de prospero rerum statu & felici cursu,hic sermo sit ; palam est hæc omnia deinceps Dauidi sine vlla interruptione perpetua non contigisse. An fortis ab ista die, & deinceps,qui septuagenarius factus adeò viribus defectus est ; vt calore penè extincto noua argumenta, quibus calefieret, ingeniosè excogitata frustra illi fuerint admota ? an semper prophetiæ spiritu afflatus,qui homicidio, ac adulterio perpetrato non solum occulta, & incerta diuinæ sapientiæ ; sed ne illa quidem quæ ante pedes habebat,prouidebat ? an denique semper fælix ; qui fugatus à filio,desertus à suis, ab intimis proditus, exul à Regia procul per inuia vagari coactus est,acerbissima sustinens,acerbiora pauescens ? Hæc ergo quomodo cùm hoc consentiant,quod nunc dicitur *ab illa die, & deinceps, vel in reliquum*, non sine cura disputat Abulensis. Nec illo minùs anxij debent esse Dionysius, & alij, qui *spiritum in Dauide directum*, gratiam sanctificantem interpretantur; In quibus etiam Gratianus [l] est sacrorum Canonum compilator,

[l] Cap. vt cognouit. de pænit. dist. 1.

pilator. Quomodo enim hæc directa in Dauid, qui fœdissimè lapsus duplici se grauissimo scelere contaminauit? Si enim *directus dicitur spiritus* post voctionem; quia tunc primum Dauid est gratiam consecutus; ergo antea iustus non erat, qui tamen adeo *oculis Domini placebat*. Si ergo *directus*, quia confirmatus, quomodo id verum, cùm deinde eeciderit? Nam vt bene Boëtius.

Qui cecidit stabili non erat ille gradu.

Dicendum ergo banc,& similes ptopositiones in scriptura,populariter aecipiendas; in sensu,quem vulgò habere solent cum passim vsurpantur:non autem ad scholasticam normam seuerè exigendas. Itaqne *ab illa die, & deinceps* intetpretandum; non quasi in reliquum omne tempus sine vlla interruptione hic spiritus, quicunque ille accipiatur, Dauidi semper affuerit; sed quòd maiori ex parte.

ŷ. 14.) Spiritus autem Domini recessit à Saul, & exagitabat eum spiritus nequam, à Domino.

ŷ. 15.) Dixeruntque serui Saul ad eum: Ecce spiritus Dei malus exagitat te.

ŷ. 16) Iubeat Dominus noster, & serui tui, qui coram te sunt, quærent hominem scientem psallere cithara, vt quando arripuerit te spiritus Domini malus, psallat manu sua, & leuiùs feras.

Spiritus autem Domini recessit à Saul.] Ille sine dubio spititus, qui in Dauide *directus* post vnctionem; idem nunc à Saule dicitur recessisse. Quod per se satis constat, vt bene D. Gregorius obseruauit. Ex quo intelligimus *spiritum Domini*, qoi resedit in Dauid propriè non esse donum prupheriæ: qoia nec de dono psopheriæ spiritus hic est accipiendus, qui nunc à Saule recedit. Neque enim propheta fuit hactenus Saul, vt nunc primùm de illo dici possit, spiritu vaticinandi cœpisse destitui. Neque rursus spiritum hunc esse gratiam sanctificantem; propter eamdem causam; quia nimitum nun primum ounc Saul illam amisit. Quid ergo est *hic spiritus*? vel fortitudo animi,& mentis alactitas. Ab hac enim die Saul timidus prætet solitum effectus est. Quod satis declarant quæ in sequenti capite de illo dicuntur [m]. *Audiens autem Saul, & omnes Israëlitæ sermones Philisthæi huiuscemodi stupebant, & metuebant nimis.* Ad vnius hominis vocem trepidauit Saul cinctus vndique agminibus armatorum: qui antea solus hostiles turmas inuadere non formidabat. Cur hoc? quia *spiritus Domini* recessit ab eo, & vigore illo animi,& alactitate destitutus est, quæ solet eos comitari, quibusrum Deus est, & præsens adest numine suo. Hi enim sunt, qui dicunt [n], *Si consistant aduersùm me castra, non timebit cor meum.*

m Vers. 51.

n Psal. 26.

Vel certè *Domini spiritum* possumus Dei patrocinium interpretari; quod ita Sauli ab hac die clarè deesse cœpit, vt adesse Dauidi. Vnde sicut Dauidi cuncta deinceps indies magis, & magis feliciter succedebant, ita è contra Sauli cœperunt omnia

In peius ruere, & retro sublapsa referri.

Quod si præter hanc duplicem expositionem tertiam libet adiungere ex coniectura ductam; non omittam hoc loco, quod mihi semper probabile visum est: hanc vocem *spiritus* in sacris literis inter alias significationes hanc etiam habere; vt pro eo ponatur, quod Itali solent appellare *Gran spirito*. Inde illæ sunt locutiones. *Homo di spiriti grandi: Homo di poco spirito. Di gran cuore: & di poco cuore.* Ita etiam Hebraismo persimili dici *spiritum Domini* præstantem hanc sublimis animi magnitudinem; quam vno verbo Latini magnanimitatem appellant. Vnde hoc loco vtroque tam cum de Dauide; quàm cum de Saule agitur; cœpisse Dauidem ab eo die, & deinceps ingentes istos spiritus gerere, qui digni prorsus essent imperio, cui destinabatur. Contra verò Saulem animum magis quotidie despondere; seipso semper minorem.

Quæret aliquis an post Dauidem inunctum Sauli adhuc regia dignitas integra permanserit. Gratianus [o], negare videtur. *Dauid*, inquit, *erat vir mitis, & humilis Sauli à Domino substitutus; per Samuelem vnctus in Regem.* Consentire etiam videtur Ambrosius [p]. *Sauli contulit Deus Regnum; sed quia mandatum non custodiuit, & regnum amisit & spiritum.* Et satis clarè videtur ex scriptura ipsa colligi. Apertè enim dicit Deus [q]. *Quousque tu luges Saul, cum ego abiecerim eum, ne regnet super Israel?* Dicendum tamen est Saulem semper verum Regem fuisse, dum vixit: Dauidem verò inunctum in Regem; non vt ipso adhuc viuente regnaret: sed vt ius tantùm post illum successionis haberet: illo dumtaxat mortuo regnaturus.

o Cap. plerumque 2. 9.7.

p lib. de Naboth cap. 16.

q Hic ver. 1.

Itaque Dauid ipse infra [r] cũ Saulis clamydem præcidisset, grauiter indoluit, quod *Christum Domini* ausus fuisset attingere, & maiestatem regiam violare. Amissum autem ab illo, Regnum, dicit Ambrosius; non quod vnquam ipse ab illo depulsus fuerit; sed quia proles eius post ipsum. In quo sensu Gratianus quoque dixit Dauidem Sauli substitutum; non cui viuenti succederet; sed cui sufficeretur extincto. Sed de his infra [s] pluribus.

r Cap. 24.

s Cap. 24. 8.

Spiritus nequam.] Patres,& antiquiores omnes Interpretes *spiritum nequam* malum dæmonem interpretantur, quo obsideri cœperit,& infestari ab hac die Saul. Ita Iosephus [t] & post illum Chrysostomus [u] *dæmon*, inquit, *cùm ab eo affligeretur Saul expulsus est à Dauid.* Ambrosius [x], siue quis auctor. *Saul*, inquit, *prophetauit, cùm iam inobedientiæ causa spiritu malo fuisset repletus.* Et clariùs adhuc ad illud [y] *Cantabiles mihi erant.* Clarissimè Nazianzenus [z]. *Saulis*, inquit, *cùm à prauo dæmone strangularetur, medicinam fecit Dauid.* Consentiunt Theodoretus, Gregorius, Isidorus, Beda, Hucto Victorinus, Rupertus; quos deinde sequuti sunt Magister historiæ, Lytanus, Abulensis, Dionysius, Hugo Cardinalis, & veteres fermè omnes enattatores. Recentioribus tamen nonnullis visom est ab hac recepta opinione discedere. Caietanus enim non malum Dæmonem; sed morbum melancolicum, quam maniacam affectionem appellant, interpretatur. Nec nulla ratione ducitur ad id assetendum. Primò enim *spiritus bonus*, qui in Dauide *directus* à Saule discessit, non est bonus Angelus: cur ergo *spiritum hunc malum* malum angelum interpretemur? deinde spititus melancolicus morbus maniacus à medicis appellatus, in scripturis *spiritus malus* dicitur, & *nequam spiritus quidem* in libro Prouerbiorum [a]. *Animus hilaris ætatem floridam facit;*

t lib. 6 cap. 9.

u Psal. 8.

x 1. Ad Corinth. 15.

y Psal. 118. Oct. 7.

z Orat. 4. in Iulian.

a Cap. 22.

facit; spiritus tristis exiccat ossa. Nequam verò in Ecclesiastico [b]. *Expelle*, inquit, *tristitiam; multos enim occidit; & non est vtilitas in ea.* Quid est non est vtilitas in ea? Ad nihil vtilis est: quod est idem ac *nequam est*. Hoc est enim propriè *nequam*. Quod frugi opponitur, & nequicquam est, Augustinus [c]. *Etenim ipsam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quod nequicquam sit, id est ex eo quod nihil sit, veteres dictam esse voluerunt; cui vitio quæ contraria virtus est, frugalitas nominatur. Vt igitur hæc a fructu, propter quamdam animorum fœcunditatem; ita illa à sterilitate, id est à nihilo nequitia nominatur.* Meritò ergo tristitia *spiritus nequam* quia ad nihil vtilis, & omnibus importuna. Tristitia, inquam, quæ secundùm Deum non est. Prætetea non sunt in scriptura noua admittenda miracula; nisi valida nos ratio vrgeat. At si malum dæmonem hunc *spiritum nequam* interpretemur; miraculum sine dubio in eo fatendum erit, quod cithara, & cantu Dauid ipsum expulerit. Quod miraculum nullum est; si solus affectus maniacus intelligendus est. Denique id etiam videtur conuincere seruorum consilia; qui nullam aliam Sauli medicinam proponunt; nisi quæ tristitiæ expellendæ sit aptissima: aliud sine dubio medicamenti genus prouisuri: si malo illum obsideri dæmone existimassent.

b Cap. 30.

c De beata vita disp. 1. quæst. 1.

Verùm hæc, & similia licèt non exiguam speciem probabilitatis habeant; non tamen tanti esse debent, vt veterum omnium expositio sit propter illa penitus deserenda. *Penitùs*, inquam; Nam ex parte repudianda est. Quatenus nimirum Abulensis, Lyranus, & alij clarè affirmant; Saulem verè ab hac die fuisse energumenum, & arreptitium. Quod omninò falsum puto. Vexatum enim tantùm existimo à malo dæmone; non qui illum inuaserit, & propriè obsederit: sed qui illi institerit, & adhæserit, vt carnifex, & Dei tortor: pœnas ab arroganti & superbo Rege exigens contumacis animi. Præcipuè autem illum vexasse, immisso morbo maniaco, quem facile fuit dæmoni excitare; humoribus, vnde ille solet existere, perturbatis.

Hac ratione possunt fortassè recentiores cum Patribus conciliari. Qui clarè non asserunt fuisse Saulem ab hac die à dæmone obsessum; sed tantùm vexatum. Vtrumque igitur verum est, & morbo melancholico laborasse; & malo deinceps dæmone exagitatum.

Nequam à Domino.] Sancti Patres à Marcionis, & Manichæi insidiis sibi timentes valde hic solliciti sunt, vt explicent: quomodo hæc duo coniungantur. *Nequam, & à Domino. Si enim nequam*, inquiunt, *quomodo à Domino? Si à Domino quomodo nequam?* Respondet Gregorius, & secuti deinde sunt Isidorus, Eucherius, Rupertus, Angelomus. *Nequam fuisse hunc spiritum per desiderium voluntatis iniustæ: à Domino per licentiam potestatis iustæ.* Quod est à Domino non nequam factum; sed vitio propriæ voluntatis effectum; ad sui similes exagitandos immissum. Vnde *à Domino*; non construendum est cum *nequam*; sed cùm *exagitabat*.

Exagitabat.] Quæ erat ista exagitatio? Alij *suffocationem* interpretantur, vt Eucherius, & Iosephus secuti 70. qui legunt, *& suffocabat eum.* Alij *mentis consternationem*: vt Vatablus, & Caietanus, qui legunt ex Hebræo *terrebat, aut turbabat eum*: intelligendo per id vexatum Saulem occultis terroribus per varia, & horribilia spectra, quæ cogitationibus obuersarentur. Noster Interpres verbo *exagitandi* vsus; cùm nullum certum genus vexationis expresserit, nullum exclusit; qui suffocationem exponunt, inde magnitudinem agitationis ostendunt, quæ talis erat, vt ipsum aliquandò spiritum intercipere. Hoc enim voluerunt per verbum *suffocandi* 70. & alij Patres. Qui de terroribus, & agitatæ mentis consternatione interpretantur, magis exprimunt, in quo vexatio ipsa sita fuerit, & propiùs attingunt rationem, quam malus dæmon sequitur in vexandis hominibus. Spiritus enim maximè dirus, & tristis, ipsam arcem animi mille terroribus oppugnat, & curis molestissimis excruciat. Quod de se fatetur B. Iob [d], *Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum, & terrores Domini militant contra me.* A dæmone enim permittente id Deo ad coronam; ita vexatus est Iob; vt nunc Saul ad pœnam. *Sagittas* ergo *Domini* dicit quæ contra se mala, à dæmone fuerunt immissa. Sicut enim quod Diabolus abstulerat, à Deo ablatum dixerat [e]. Ita nunc quibus sagittis configitur, *Domini sagittas* appellat. Putò autem per has sagittas, molestissimas ipsum curas, & turbidas cogitationes intellexisse. Hæ enim & à bonis auctoribus *aculeata* appellantur & spinosæ: & sagittæ similitudinem habent; quatenùs quæ longissimè à nobis sunt, & quæ numquam erunt per vana terriculamenta nos pungunt, & vellicant. His portò dicit *spiritum suum ebibitum*: Quod idem est, ac se illis adeò cruciatum; vt spiritu penè, & anima deficeretur; ac *suffocaretur*. Addit deinde more scripturæ clariùs, quæ essent istæ sagittæ. *Et terrores Domini militant contra me.* Terrificæ cogitationes, & amarissima spectra iugiter mihi animo obuersantia, *sagittæ Domini* sunt. Curæ spinosæ, & vndique hamatæ, & aculeis acutissimis horrentes, sagittæ sunt, quibus non corporis membra; sed spiritus ipse, & anima configitur. Aptè autem dicit terrores istos *militare contra se* Iob, quia in modum aciei dispositæ, terrificæ istæ laruæ morbo melancolico correptum vrgent, & obsident.

d Cap. 6 ℣ 4.

e Cap. 1.

Et hoc pacto excruciabatur Saul à Dæmone, de quo iuxta Hebræum dicitur, quod *spiritus malus ipsum exterrebat.* Aduertendum autem huiusmodi terrores ab immundis spiritibus immissos; ab antiquis; & externis scriptoribus etiã agnitos fuisse, & in triplicem differentiam distinctos, Lymphationem, Laruationem, & Faunorum agitationem *Lymphatos appellabant, quasi nympharum spiritu correptos*, ait Varro. Credebant enim nymphas iratas si conspicerentur homines furore mulctare, vt docent Festus [f]; & Hesichius [g], quæ ab Antiquis potentes Diuæ dicuntur. Vnde sunt *Lymphationes* morbi, de quibus Plinius non vno loco [h]. *Laruatus verò, vel Ceritos appellabant*, inquit Nonius, *quod Cereris, aut laruarum incursione vexarentur*; at à Faunis agitati dicebantur qui medio die ex occursu mali dæmonis exterriti, de potestate mentis exibant, de quibus omnibus terroribus illud cecinit Ouidius [i].

f Verbo Lymphæ.

g Verbo Nympholipti.

h lib. 25. c. 4. lib. 28 cap. 8. lib 34 c. 15. lib. 37. c 3. 4.

i lib. 4. fastorum.

Nec Dryadas, nec nos videamus labra Diana,
Nec Faunum medio cum premit arua die.

Sanè nocturna, & diurna hæc dæmonia scriptura etiam videtur agnoscere: dicente Dauid. *A sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris ab incursu & dæmonio meridiano*: quem

k Psal. 90.

incursum meridianum etiam Panicum terrorem veteres dixerunt à Pane Faunorum præside immissum. De quibus omnibus Politianus[l] & alij[m]. Saul ergo ex hoc triplici genere non *laruatus*, nec *lymphatus*: sed planè diurno terrore agitatus: quales veteres à *Faunis* vexatos putauere, qui aliud non erant, quàm mera dæmonia meridiana. Et hæc non omiserim, quia recentioribus quibusdam, qui elegantiùs loqui student Saul appellatur laruæ furore correptus, vt à Ludouico Parisceto[n] de Diuina in homines beneficentia. Quod quàm verum sit, ex his, quæ diximus facilè diiudicabunt.

l Cap. 28. Miscellan. m Martin. Delrio Hiec. Octor, Act. 2. Polien. 2. strateg. Serrar. Iosue 2.

n Orat. 2.

Dixeruntque serui Saul.] Seruos istos medicos Saulis fuisse dicit Iosephus; & credibile est, de Regis valetudine reparanda non alios magis laborasse, quàm medicinæ peritos.

Ecce spiritus Dei malus.] Si malus quomodo *Dei?* si Dei quomodo *malus?* Quærunt hoc iterum iidem auctores paulò antè adducti Gregorius, Eucherius, Isidorus, Angelomus, Rupertus, & alij. Et mirum quantum in hoc nodo clarè soluendo soliciti sint. Scilicet id modis omnibus præcauebant; ne cuiquam in mentem veniret, Deum auctorem esse peccati. Propterea omnia etiam tuta timebant; omnibus occurrebant; & si quæ loca erant, quæ vel leuissimè speciem aliquam eius rei viderentur habere in iis exponendis toti erant. Ne peruersi homines iis abusi, simplicioribus ad suos errores firmandos illuderent. Diceres Lutherum, Caluinum, Melanthonem, & huiusmodi alias hominum pestes ab illis prouisas, qui pleno ore iactaturi erant: *mala omnia esse à Deo:* Ideo cautè se vndique aduersùs illos muniisse; numquam intecto latere processisse; adeo vt ibi etiam nonnunquam trepidauerint, *vbi non erat timor*; vt hoc loco fecerunt. Neque enim si insidiæ Hereticorum abessent quidquam hic difficultatis esset. At *spiritus malus* dicitur, & *Dei* dicitur. Si hunc spiritum morbum melancholicum intelligamus à dæmone immissum volente Deo; iam clarum est, quomodo *malus*, & quomodo *Dei*. Et modo nimirum, quo *nullum est in ciuitate malum, quod non fecerit Dominus.* Si verò per *spiritum malum* dæmonem exponamus; clarum etiam est, quantus ipse est, totum Dei esse; non per quem, aut à quo malus sit; sed cuius in [p]ote state etiam malus sit. *Malo enim vitio propria voluntatis effecto Deus bene vtitur; ad vindictam,* inquit Eucherius, *malorum, & disciplinam bonorum. Et ideo spiritus malus est; quia nocere appetit; spiritus Dei est; quia sine illo nocere non potest.*

Serui tui, qui coram te sunt.]Quid sibi vult hæc circumlocutio; aut qui potius serui, quàm alij denotantur per hoc, quod dicitur. *Serui tui qui coram te?* Serui Regis proprio vocabulo, vt infrà[o] dicam Milites prætoriani in scriptura dicuntur? vel qui propriè Regij corporis custodiæ inuigilabant; nisi tamen aliud ex adiunctis insinuetur. Tunc enim cum antecedentia, & consequentia aliud postulant; ita etiam pro re, de qua agitur, *seruorum vocabulum* est accipiendum. Cùm ergo paulò ante dictum est. *Dixerúntque serui Saul ad eum.* Seruorum nomen non de militibus; sed de medicis à Iosepho accipitur: quod medicorum proprium, & non militum videatur, ægris consulere quid sit agendum, aut omittendum: Coniectura, vt diximus, satis probabilis, non tamen firmissima. Nam nihil vetat homini

o lib. 2. c. 11. 12.

semper ad illam diem inter arma versato; & quacumque incederet militibus cincto, qualis erat Saul; milites etiam laboranti adfuisse, & pro se quemque sollicitum suggessisse (vt motis est) quod morbum leuaret. At hi serui, qui *coram Saule*, quibus ea cura mandanda est, qui propriè sunt? Existimo eos intelligi, qui erant Sauli à domesticis lautitiis, & ministeriis; à potione, à triclinio, à cubiculo. Isti enim propriè Regi apparebant accumbenti, quiescenti, cessanti, præsto ad omnes nutus, & si quæ vellet, imperata facturi. Propterea autem illis demandandum dicitur, vt musicum hominem conquirant: quia hi maximè serui norunt; quid ad Domini palatum faciat; quibus ille oblectamentis, quibus deliciis capiatur: quia isti sunt aulicæ elegantiæ arbitri, & erudito luxu omnia voluptatum ingenia didicerunt. Non ergo militibus; Non medicis ipsis; non prætorianis aliis; sed iis, *qui coram Saule sunt*; qui comptuli, ornatuli, comatuli, lautitias omnes callent & delicias aulæ, cura demandatur egregium aliquem cytharœdum perquirendi.

Quærant hominem scientem psallere.] Ergo in tota Saulis Regia nulli adhuc cantores erant, nullæ cantatrices. Ex quo duo discimus; alterum ad historiam spectans; alterum ad mores. Ad historiam: toto ferè tempore, quo Saul regnauit, lautitias istas, & voluptatum illecebras ignotas fuisse; quibus aulæ passim Principum scatere solent. Nondum enim erat illi aula in regium splendorem, & luxum planè composita: nec vndique infestis hostium armis obsesso otium erat delitias vllas quærere: quæ deinde Salomonis tempore finitimis populis bello, victoriisque perdomitis, non in aulam modò ipsam; sed in vrbem quoque reliquam pleno se agmine intulerunt. Salomon enim est, qui se dicit, *parasse sibi cantores, & cantatrices*; nihilque omnino neglexisse eorum, quæ illecebram aliquam voluptatis haberent. Contrà verò Saul militare potiùs viuendi institutum secutus, procul à luxu; ignarus luxuriæ, prisca frugalitate contentus, in vita illa durabat, cui ante Regnum assueuerat. Inde ergo nunc est, quod serui isti, aliquem, qui cantu, musico turbas animi possit à Saule depellere, non inter aulicos in ipsa Regia: sed procul ab illa conquirendum putant. Et hoc ad historiam. Illud verò ad mores: Saul Rex Israël, & firmata Regni maiestate iam inclytus seuerè adeo, frugaliterque viuebat; vt ne vnum quidem haberet in Regia, qui sciret ad numerum voces inflectere, & organa musica artificiosè pulsare. Et tamen hic seuerus, & rigidus voluptatis osor, deliciarum in Regia opulentia fugitans, à Deo reiectus est. Quid ergo nobiscum fiet? quid cum illis, qui viuere se posse non putant, nisi vndique domus illorum cantibus perstrepant, & modulatis vocibus circumsonent? nec sine Persicis delitiis possunt viuere, qui debent esse parati pro Christo cum voluptate mori?

Arripuerit.] Aptissimo verbo noster expressit id, quod in Hebræo est. *Et erit existente super te spiritu Elohim malo.* Existere enim super aliquem est hoc loco impetum in illum facere, inuadere, & vires in illum suas exercere. Quod totum cum de malignis spiritibus sermo est, Ecclesiæ Doctores verbo *arripiendi* complexi sunt. Vnde & apud illos dæmoniaci *Arreptitij* dicuntur; qui eadem significatione Græco vocabulo

etiam

etiam à Latinis *Energumeni* nuncupantur. Energumenus autem idem eſt, ac in quo energiam ſuam alius oſtendit: qui alterius energiæ ſubiectus eſt: operationi, & efficacitati; quod eſt idē ac quē alius arripuerit. Origenes [p], *Manifeſtè*, inquit, *ex multis indiciis monſtratur, quod humana anima dum eſt in corpore, accipere poteſt diuerſas energias, id eſt operationes ſpirituum diuerſorum bonorum, & malorum*, &c. Hoc ergò quod eſt *recipere operationes, & energias ſpirituum*; quicumque illi ſint; Hebraicè dicitur *fieri ſpiritum exiſtere, aſcendere ſuper aliquem*. Eccleſiaſtici verò auctores dixerunt *arripere*: & cum poſſit id intelligi tam de bono, quàm de malo ſpiritu vt dicebat Origenes: vſus tamen obtinuit, vt *arreptum, arreptitius* [q], *energumenus*; non niſi in malam partem accipiatur. At fortaſsè ex hoc deducet aliquis à malo dæmone afflatum fuiſſe Saulem: ita vt *Energumenus* fuerit: & id etiam ipſum; id ſeruos ipſius omnes cognouiſſe. Falſum ergo omnino eſſe, quod Caietanus contra veteres omnes de affectione melancholica interpretatur. Reſpondeo: clarum, & certum eſſe ab immundo ſpiritu correptum fuiſſe Saulem: non ita tamen, vt ab illo obſeſſus eſſet, Sed tantùm vt immiſſo morbo dæmoniaco afflictus, & exagitatus. Aliud eſt enim ab immundo ſpiritu vexari, & arripi; aliud totum poſſideri, & obſideri. Hoc negauit probabiliter Caietanus nec contrarium aut ſcriptura indicat, aut Patres docent: At hic clare dicitur, *Cùm ſpiritus Dei malus te arripuerit*. Quod non poteſt de morbo melancholico interpretari. *Spiritus* enim *Dei malus* non eſt maniacus furor, nec hoc qui laborant *Arreptitij* dicuntur. Reſpondeo; Saulem & à dæmone, & à morbo fuiſſe vexatum: à dæmone vt ab immittente; à morbo, vt ab inſidente: ab illo vt à cauſa effectrice; ab iſto vt à forma afficiente. Optimè ergo cum morbus illum grauius exagitabat, potuit dici à malo ſpiritu exagitatus. At morbus propriè non arripit, ſed dæmon, & immundus ſpiritus; vnde Arreptitij: Verum hoc eſt: ſed non ſemper qui arreptus eſt, totum à dæmone poſſideri neceſſe eſt. Vt omittam phraſim iſtam, vel perſimilem vſurpari etiam in ſcriptura; cùm de ſpiritu immundo ſermo non eſt: ſed de quacumque violenta impreſſione. *Si ſpiritus*, inquit [q] Sapiens *poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te*; hic enim *aſcenderit ſuper te*, idem eſt, quod nunc Hebraicè dicitur de Saul, *Cùm ſpiritus extiterit ſuper te*. Et noſter vertit, *arripuerit*. Et tamen poteſt eo loco *ſpiritus* exponi, vel de impetu iracundiæ, vt Ambroſius [r]. Vel de faſtu, & arrogantia Tyrannorum, vt Hugo Cardinalis Bonauentura, Carthuſianus, & alij.

[p] lib. 3. Periarch. cap. 3.

[q] Aug. lib. 2. de Ciuit. c. 4. & ibi Viues.

[q] Eccleſ. cap. 10. 4.

[r] Ambr. offic. 3. c. 21.

Vt pſallat manu ſua.] Pſalmus Græcis *cantus eſt fidium in cythara*: vnde pſallere eſt fides in cythara numeroſè tangere. Quod obſeruant Heſichius in Lexico, & Ariſtophanis interpres in Auibus. Caietanus monet hoc loco, quod in noſtra verſione eſt *Pſallere, & pſallens* poſitum eſſe pro *ſonare*, & *ſonans*, ſic ille barbarè vno verbo explicat, quod Latini dicunt *fidibus canere*. Et ferri poterat, ſi vt clarè loqueretur barbariſmo vſus eſſet omnibus noto: Nunc autem *ſonare cytharam* quid ſit. Tantùm Itali, illiſque finitimi norunt, à quibus barbariſmus ille deſumptus eſt.

Et leniùs feras.] Quod nunc ſerui iſti Sauli conſulunt, ipſiſſima imago eſt eorum, quæ quotidie apud homines huius ſæculi contingunt. Ecce enim Saul Dei offenſionem incurrerat; Samuelem eius internuntium; & vatem ſanctiſſimum contempſerat; ſe ipſum grauiſſimis ſceleribus obſtrinxerat: inde in contumacis animi pœnam, morbum fœdiſſimum contraxerat: peſſimè cùm affligaretur, & iactaretur. Quid opus facto ſit, inter ſuos agitur. In omnem partem inquiſitio extenditur, varia hinc inde promuntur, multa mouentur: tandem eò omnia recidunt, vt cytharœdus quæratur: de Deo autem placando verbum nullum. Sic etiam nunc paſſim. Quid dico nunc? Et retrò ſemper per elapſa ſæcula. Morbo corripitur filiusfamilias, quem morbum quomodo contraxerit Deus ſcit, & ipſi ſciunt parentes: & ipſe ſcit qui laborat. Quis eſt, illi qui ſuggerat quò primùm accurrendum ſit? quis iratum Deum, ſordes animi, & præterita crimina præſens æternæ mortis periculum in mentem reuocat? Nullus omnino, Sed idem prorſus cum ipſo fit, quod nunc cum Saul: ad illum accedunt; ſic compellant. *Ecce ſpiritus Domini malus exagitat te.* Quid tum quid ſequitur? *Voca ergo*, inquiunt, *hominem ſcientem pſallere cythara.* Itáne verò? quid morbo cum cythara, aut muſicæ cum luctu? Expectabam, vt conſulerent quod olim Eliphaz Iobo grauiſſimè laboranti conſulebat [qq]. *Voca ergo ſi eſt qui tibi reſpondeat, & ad aliquem ſanctorum conuertere.* Iſti tamen Cytharis mihi, cantúque importunè perſonant: & quod peius eſt, hoc dum faciunt ſummo ſe ſtudio, & amore teneri illius iactant, cui ſic conſulunt. Si qui verò alia volunt, & verbum vllum faciunt de ſalute animi procuranda, de Deo placando; de ſacerdote accerſendo; hos inimiciſſimos iudicant. Atque vtinam ſaltem quando illis fixum eſt cytharas aduocare (nos enim aliqua etiam oblectamenta concedimus, vt leuetur morbus) Cytharam, qui illis pulſat, Dauides aliquis eſſet, aut Dauidis ſimilis: Ferri enim poſſet, ſi quæ rite fiunt, vt exhilaretur æger, ſanctè fierent. Nunc autem illis ita conſtitutum eſt, nullum riſum putare, niſi cùm ſcelere, aut nugis nugaciſſimis coniunctum. Quod non noſtris, ſed Saluiani [r] diſertiſſimi, & ſanctiſſimi viri verbis deplorabo. *Nobis autem ridere, & gaudere non ſufficit niſi cum peccato, atque inſania gaudeamus; niſi riſus noſter impuritatibus; niſi flagitiis miſceatur. Quis rogo error hic eſt? quæ ſtultitia? numquid lætari aſſiduè, & ridere non poſſumus; niſi riſum noſtrum atque lætitiam ſcelus eſſe faciamus? an fortè infructuoſum putamus gaudium ſimplex; nec delectat ridere ſine crimine? quod rogo hoc malum eſt, aut quis furor? Rideamus quæſo quantumlibet immenſurabiliter; lætemur quamlibet iugiter, dummodò innocenter. Quæ vecordia eſt, & amentia; vt non putemus riſum, & gaudium tanti eſſe; niſi Dei in ſe habeat iniuriam?*

[qq] Cap. 5. 1.

[r] lib. 6. de Prouid.

ỷ. 17.) Et ait Saul ad ſeruos ſuos. Prouidete ergo mihi aliquem bene pſallentem, & adducite eum ad me.

ỷ. 18.) Et reſpondens vnus de pueris ait. Ecce Dauid filium Iſai Bethlehemitem ſcientem pſallere, & fortiſſimum robore & virum bellicoſum, & prudentem in verbis, & virum pulchrum, & Dominus eſt cum eo.

ỷ. 19.)

ỳ.19.) Misit ergo Saul ad Isai dicens: Mitte ad me Dauid filium tuum, qui est in pascuis.

ỳ.20.) Tulit itaque Isai asinum plenum panibus, & lagenam vini, & hædum de Capris vnum; & misit per manum Dauid filij sui Sauli.

ỳ.21.) Et venit Dauid ad Saul, & stetit coram eo: at ille dilexit eum nimis, & factus est eius armiger.

ỳ.22.) Misitque Saul ad Isai dicens. Stet Dauid in conspectu meo: inuenit enim gratiam in oculis meis.

ỳ.23.) Igitur quandocumque spiritus Domini malus arripiebat Saul, Dauid tollebat cytharam, & percutiebat manu sua, & resocillabatur Saul, & leuius habebat, recedebat enim ab eo spiritus malus.

Vnus de pueris.] Quis iste fuerit, curiosum sit fortassè quærere; quando id scriptura non exprimit, nec aliunde certò constare potest. Quærerunt tamen Rabini, ex quorum traditione Hieronymus refert fuisse Doëch Idumæum; perpetuum Dauidis æmulum, & obtrectatorem. Quem etiam adiungunt hæc omnia malignè locutum; non vt Dauidis laudibus faueret: sed vt iisdem immodicè oneratus, in altum eueheretur; vnde grauior illum casus elideret. Placuit mirè tanta subtilitas Lyrano; qui inde etiam colligit, & confirmat laudes istas in Dauidem malignè congestas, quod appellatus sit *vir bellicosus.* Id enim in Dauidem non conuenire, qui puer adhuc erat, & ad eam diem greges inter, & syluas educatus. Non probat hoc Abulensis, Lyranum simul, & hanc totam Rabinicam diuinationem pluribus refellens. Mihi refutatione non indiget, quod ita dicitur, vt nulla coniectura probetur.

Virum bellicosum.] Non quod bellis assuetus; sed quod bellis aptus, militari indole, & firma totius corporis habitudine videretur, vt bene Abulensis, & Caietanus obseruant.

Et Dominus est cum eo.] Hac clausula complectitur quidquid ad extollendum, & commendandum Dauidem afferri poterat. Nullum enim bonum ab eo absit necesse est, cum quo Deus est. Qua de re, quia plura in disputationibus; nihil hîc aliud adiungo.

Tulit Isai asinum plenum panibus.] Hoc aliud est quod seruus ille comicus iniquè comparatum lamentabatur, *vt hi qui minus habent semper aliquid addant ditioribus.* Scilicet *habenti datur,* iuxta verbum Christi; *& non habenti id quod habet etiam, aufertur ab eo.* Abundat Saul, Esurit Isai: Rex ille; pastor est iste: & tamen munera tantùm dat Isai, recipit Saul. Et quæ munera? Esculenta tantùm, & poculenta; quæ etiam vniuersa, ne quis ob magnitudinem pretiosa putet vnius asini iustam sarcinam non excedebant. Verùm ex istis riuulis simul confluentibus ingens ille torrens, & fluuius, deinde redundat regiarum opum. Tantæ istæ non essent: si magnorum tantùm magna dona principum expectarentur. Flumen Tyberim extra alueum supra ripas agit, non fluuius alter; sed exiguæ guttæ, quæ multiplicatæ dum cadunt, densantur in imbrem. Ea ergo causa est, cur asinus hic onustus panibus; & alia similia passim exigua munera non indigna censeantur Regia magnitudine.

Cæterùm hoc loco obseruandum est; Orientalium perpetuam consuetudinem fuisse, vt inter honoris, ac reuerentiæ signa, quæ tenuiores maioribus exhibebant, primum locum munera obtinerent. Quod adeo religiosè semper est, & vbique ab illis seruatum; vt ne quidem cum Reges ab infimis salutarentur, eam consuetudinem negligi fas esset. f lib. 1. Hist. Itaque auctor est Herodotus [f]. Persarum Regem absque munere adire nemini licuisse. Illos verò tenuiorum donaria, & quæcumque pro viribus offerrentur summa facilitate excipere consueuisse: quod idem de Parthorum Regibus Seneca [t] affirmauit *Reges Parthos,* inquit, *non potest quisquam salutare sine munere.* t Epist. 17. A quo more illa sunt, quæ Ælianus [u] scribit. Agricolas, & opifices sua etiam munera Regibus obtulisse: u lib. 1. c. 9. de variar. Hist. donasse autem neque magnifica nimis, & pretiosa; neque vilia nimis & exilia: sed alios boues aut oues; alios fruges, aut vinum: tenuiores verò lac: caseum, poma, denique & fructus, quibus crudis etiam vesci licet. Quin etiam memoriæ proditum est à Plutarcho [x], & eodem y In Artaxerse. Æliano [y] adeò vacuos Regi suo se sistere refugisse; y lib. 1. c. 32. vt cum nihil aliud, quod offerret, haberet, Sinatas quidam Persa haustam manibus aquam è proximo profluente Artaxersi lætus obtulerit; egregiam pauperis voluntatem miris laudibus extollenti, & gratulanti. A qua eadem consuetudine qui Magi ab Oriente venerunt non nisi prolatis muneribus recens natum Deum adorarunt: Et nunc Isai, filium ad Regem missurus primum omnium munera expedit, quo suam in Regem, & suorum omnium obseruantiam contestetur.

Et hædum de capris vnum.] Munera hæc sine dubio fidem amplam facere possunt tenuitatis, & paupertatis Isai: vt meritò seipsum Dauid appellare sæpiùs potuerit *egenum, & pauperem.* A qua tamen egestate, & paupertate ad summum Regni fastigium euectus exemplo suo docuit Dei esse. *Suscitare [z] de puluere egenum, & de stercore* z lib. 1. Reg. cap. 2. *erigere pauperem; vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat.* Ne quis verò miretur, cur Saul se indignas non existimauerit rusticas illas lautitias; quales erant pauculi panes; vini laguncula, & hœdus captatum, faciunt quæ proximè à nobis dicta sunt de consuetudine Orientalium in suis Regibus adeundis.

Asinum plenum panibus.] Hebraicè est *Asinum panis,* vt obseruat Caietanus, & Vatablus. Vt hinc discamus quid sibi velit Dauid cum vocat alicubi [a] *diuites viros diuitiarum.* a Psal. 75. 6. Sicut enim hoc loco *Asinus panis* est onustus panibus, ita ibi *viri diuitiarum* sunt onusti diuitiis, & sub illis, quasi sub graui sarcina, vt Asini gementes. Non desunt tamen qui in nostra versione *Asinum plenum panibus* interpretentur Asini corium in modum sacculi consutum, quod panibus Isai repleuerit. Nimirum non intelligentes quomodo Asinus aliter panibus repleri posset.

Stetit coram Rege.] Stare in conspectu Domini est illi ministrare, & inseruire vt de tribus pueris [b] *Steterunt in conspectu Regis,* & alibi de Iosepho [c]. b Dan. 1. 19. *Stetit in conspectu Regis Pharaonis.* c Gen. 41. 46. Latini dicerent, (inquit Delrio [d]) stare ad pedes, & d In hunc loc. Gen. huiusmodi vocabant seruos à pedibus, vel vnico

vocabulo

vocabulo circumpedes. Sed melius Maldonatus in Danielem loco citato, *stare in conspectu*, interpretatur admitti, & cooptari ad secretius Regis, & Domini ministerium, & magis familiare: cuiusmodi sunt honorarij ephæbi, & quos vulgò *principum cubicularios* appellant. Suetonius *intimos principis*. Similis Hebraismus est, *videre faciem alicuius*. Idem enim hoc valet, quod *stare coram illo*: nec aliud sibi vult illud apud Matthæum[c] *Angeli eorum semper vident faciē Patris*.

c Cap. 18. 10.

Fecit illum armigerum suum.] 70. *Et factus est ei portans vasa eius.* Sunt autem *vasa*, arma in sacris litteris; vnde aptè noster *armigerum* vertit.

Tollebat cytharam, & refocillabatur Saul.] qua ratione per cytharæ cantum vel immundus à Saule spiritus expelleretur: vel affectio melancholica sedaretur, longa est nobis disputatione quærendum; quæ pro amplo commentario erit reliquis, quæ in hoc capite continentur.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XVII.

ARGVMENTVM.

CVM bello flagraret Iudæa tellus, & ex aduerso Allophylorum, & Hebræorum acies constitissent; Golias quidam miræ magnitudinis vir, ordines prætergressus, verbis ferocibus probra in Hebræos iaciens, singularem pugnam ciebat. At Iudæos territos insitata specie proceritatis; & apertè certamen abnuere vetabat pudor; nec in certum periculum descendere permittebat metus. Interim ille gestu, voce, ludibrio, silentibus vt victis insultabat. Nec tamen per 40. dies stolidè ferox, & latus, quemquam vnquam potuit ex castris Hebræorum educere, qui secum singulari certamine dimicaret. Frustra ille conuicia, frustra exaggerabat probra; frustra hinc Rex ingentia præmia, & filiæ nuptias, prouocatoris spolia referenti promittebat. Nemo enim ex tanto agmine inuentus est: qui vitam nomini, aut Regiæ affinitati posthaberet. Cùm ecce tibi indignatus Dauid probro suorum, quo etiam Dei nomen temerari putabat; quod omnes facere detrectant, solus aggreditur; & vt furenti belluæ arrogantiam frangat, solus audet ruentis impetum sustinere. Igitur vix dum adolescens, & penè puer, profectis armis, quorum insolito pondere grauabatur; virga tantùm, ac quinque lapidibus instructus procedit ad pugnam. Adest militi suo Deus; & in se vno fidenti audaciam inspirat, vires suggerit, dirigit ictus. Primo enim ictu lapidis è funda dimissi Gigas in fronte percutitur, sternitur; strato & in mortem anhelanti caput abscinditur. Tam tristi pugnæ præsagio Palestini trepidi, in fugam vertuntur. Fugientibus Hebræi instant, & plenam de hostibus victoriam consecuti, victorem Dauidem in castra cum plausu, & militari gratulatione prosequuntur.

℣. 1.) Congregantes autem Philistiim agmina sua in prælium conuenerunt in Socho Iudæ: Et castrametati sunt inter Socho, & Azeca in finibus Dommim.

℣. 2.) Porrò Saul & filij Israël congregati venerunt in Vallem terebinthi, & direxerunt aciem ad pugnandum contra Philisthiim.

℣. 3.) Et Philistiim stabant super montem ex parte hac, & Israël stabat supra montem ex altera parte: vallísque erat inter eos.

IN *Vallem terebinthi.*] Hebraicè est; *In Vallem* הָאֵלָה *Ela*. Qua voce certum est significari arborem; quam autem propriè; non ita certum. Alibi noster interpretatur *quercum*, vt cùm Absalonem [a] capillis circumplicatum ad quercum hæsisse refert. Hebraicè enim ibi est הָאֵלָה *Ela*. Hic tamen maluit pro terebintho accipere. Vatablus hoc loco, *In Vallem quercus*, secutus Complutenses.

a lib. 2. Reg. 18.

Et direxerunt aciem ad pugnandum contra Philistiim.] Narrat Iosephus ita Iudæos superuenisse Palæstinis, vt illos coëgerint prima castra deserere, & aliò transferre; quod sine dubio de suo adiungit; & ipsum secutus Sabellicus diuinando potiùs; quàm certa vlla coniectura duci. Si enim pulsi à primis castris Allophyli, tutiori in loco tendere coacti sunt; ergo ante binos vtrinque montes occupatos; iam diu contra se exercitus inuicem ex aduerso steterant. Cur ergo Golias tunc in medium non processit prouocaturus ad pugnam? Nihílque aduersùs Iudæos fortiter fecit in propugnatione suorum? An nondum in castra venerat; sed postea adfuit, suis iam primo loco cedere compulsis? Ita oportuit. Sed vnde hoc habemus? Non aliunde certè quàm diuinando; nihil enim in scriptura est, quod vel tenuem ad id coniecturam aperiat. Refellendum ergo non est, quod ita asseritur, vt non probetur. Simile iudicium fieri debet de iis, quæ Zonaras, Glycas, & Cedrenus attexunt, præterea, quæ in sacro textu de hoc

certamine

certamine commemorantur. Vnde enim potuerunt hæc illi accipere, vt certam fidem debeant obtinere?

℣. 4.) Et egressus est vir spurius de castris Philistinorum nomine Goliath, de Geth, altitudine sex cubitorum & palmi.

℣. 5.) Et cassis ærea super caput eius, & lorica squamata induebatur. Porro pondus loricæ eius quinque millia siclorum æris erat.

℣. 6.) Et ocreas æreas habebat in cruribus: & clypeus æreus tegebat humeros eius.

℣. 7.) Hastile autem hastæ eius erat quasi liciatorium texentium. Ipsum autem ferrum hastæ eius sexcentos siclos habebat ferri: & armiger eius antecedebat eum.

Quatuor isti versus abundè erunt expositi, si hæc de Golia explicemus, quis fuerit, qua corporis proceritate, quibus & qualibus armis instructus. Quis fuerit; nobis quærendum est, non quod id magni referat; sed vt quæ ab aliis diuinando afferuntur, non ignorentur. Sunt enim qui illum Dauidis cognatum faciunt. Itaque apud Pseudophilonem in libro antiquitatum biblicarum sic Dauid Gigantem alloquitur, antequam armis congrediatur. *Et profectus est Dauid ad Goliam, & dixit ei; Audi verbum priusquam moriaris: Nonne sorores erant duæ mulieres, vnde natus es tu & ego? Et erat mater tua Orpha, & mater mea Ruth. Et elegit sibi Orpha Deos Allophilorum, & abiit post eos: Ruth autem elegit sibi vias fortissimi, & ambulauit in illis, & nunc nati sunt de Orpha tu, & fratres tui*, &c. Nec dissimilia habet Rupertus [a]. *Golias*, inquit, *de progenie Orphæ, Dauid erat de progenie Ruth: quæ vtraque nurus fuerat Noëmi. Nam Orpha osculata est socrum, & reuersa est: Ruth adhæsit socrui suæ, de cuius radice germinauit Dauid; qui natū ex Orpha Philistæi superbiam percuteret.* Sed quod magis mirum est, idem admittitur à Prudentio, cuius illa sunt in Hamartigenia.

a lib. 2. c. 4. Com. in lib. Reg.

Sed pristinus Orpha
Fanorum ritus, præputia barbara suasit
Malle; & semiferi stirpem propagare Goliæ.

Ex istis deinde narrationem attingunt recentiores. Serrarius noster in Ruth, Bochius in Psalmos, vbi contexit Dauidis historiam, & plures alij. Hæc an vera sint; diiudicare difficile est. Illud certum est non potuisse Orpham esse matrem Goliæ, ita vt illum pepererit. Nam vel Golias tunc cùm aduersùs Dauidem decertauit, Nestore senior fuisset; vel certè illum Orpha esset enixa plusquam 300. annos nata; quod vtrumque ridiculum est. De Orpha ergo natus intelligendus est, quod ex eius stirpe fuerit propagatus; quemadmodum Dauid ad Ruth etiam spectabat, non vt ab illa editus, sed vt à qua stirpem ducebat. Porrò hoc ipsum (quod si aliquid ex his est, solùm admittendum est) an verum sit; affirmare non ausim. Fabula enim illa Pseudophilonis commentum mihi Rabinicum redolet: ac proinde omnia, quæ huc spectant, suspecta facit. Existimo autem indè ista manasse, quod in sacris literis gigantes dicuntur esse ex genere *Arapha* [a], quod alij legunt *Arpha*, & nonnulli *Orpha*. Vnde factum est, vt gigantes putauerint ex stirpe Orpha propagatos; ac proinde ex illa quoque Goliam suum genus traxisse. Sed nos suo loco, quid sit; *de genere Arpha*; & cur de illo gigantes esse dicantur; exponemus infrà [b]. Hoc igitur de Golia an Dauidi fuerit cognatione coniunctus; ambiguum est. At extra controuersiam est idololatram fuisse, & incircumcisum: addit scriptura etiam *spurium*. Quod si propriè accipiatur, & vt incerto patre natum significat; meritò dubitari potest cur signanter id a scriptura adiungatur. Sunt enim qui impropriè accipiunt, & positum putant pro *Ethnico & gentili*; qui spurij, à Iudæis appellabantur, *& filij alieni*; vnde & *alienigena*, vt habetur [c] libro II. & Psalmo XVII. & alibi sæpiùs. Ratio autem appellationis quod falsum patrem, falsos scilicet deos ethnici sequūtur, nati est gentilitate quæ legitimo Deo, quasi viro, relicto, adulteris adhæret. Ac proinde *filij, alieni*, idest alieni viri; *adultera germina*, & *spuria vitulamina*: quo etiam nomine Iudæi in scriptura appellantur, quando à vero Deo desciscunt. Sed vt concedam *filios alieni viri* nonnunquam ethnicos appellari in scriptura [d], non tamen memini vnquam *spurios* illos dici. Et si dicerentur; cur hic peculiariter de Golia exprimatur, quod de omnibus qui in castris Palestinorum militabant, certum erat? Caietanus ex Hebræo pro *spurio*, vertit *de medio*, sic legens; *Et egressus est vir de medio de castris Palæstinorum.* Notat autem significari per hoc, quod non ex latere, & angulo quopiam castrorum; sed ex medio omnibus spectantibus ac proinde prouocationem illius approbantibus egressus est. Alij, vt Vatablus, vertunt; *Egressus est intermedius*; vt significetur locus, vbi inter duas acies consistebat, dum prouocaret ad pugnam. Quæ vt probabiliter dicantur ad textum Hebraicum; certè quid sit *spurius* in nostra versione; ita non explicant, vt etiam illam reiiciant. Puto ergo *spurium* hoc loco propriè accipiendum: & sic accipiunt Augustinus, Beda, Eucherius, Angelomus, & alij. Quod autem in Hebræo propriè est; *Egressus est vir de medio*; puto optimè in hanc sententiam à nostro vulgato acceptum; vt de spurio intelligeret. Sicut enim fœminæ prostituti pudoris; omnibus expositæ, & publicæ libidinis victimæ dicuntur; ita qui de huiusmodi nascuntur, *de medio* Hebraicè honesto vocabulo nati dicuntur, quasi omnium filij; quia nullius certo sunt.

a lib. 2. Reg. cap. 21.
b lib. 2. c. 2 x.
c Cap. 2 s.
d lib. 2. c. 2 2.

At cur Prudentius *Goliam* semiferum appellat? Hoc enim ad id etiam spectat; vt quis tandem ille fuerit intelligatur. An ex fera simul & homine compactus, & prodigiosè formatus Golias? Fortè *semiferum* dixit propter truculentiam & ferinos mores; forte etiam propter enormem corporis magnitudinem. Paulinus [e] Nolanus Goliam *sedigitum* appellat. Quod vnde hauserit; ignoro. Et si fuit; non propterea semiferus potuit appellari. Neque enim manus vno digito auctior, feræ quidpiam habere censenda est.

e Ad Seuerum.

Iam de eius proceritate. Scriptura clarè exprimit altitudinis fuisse *sex cubitorum, & palmi.* Variant LXX. & Complutenses, qui dicunt; *Quatuor cubitorum & palmi.* Et ipsos sequutus Iosephus; *Quatuor*, inquit, cubitos vno palmo superabat. Admissa autē nostra vulgata lectione,

quæ

quæ verissima est & certissima, dubium est quantus hic cubitus fuerit. Ea de re quia à nobis alibi differendum est propria disputatione *de cubito sacro* exposituris, nunc breuiter illud tantum afferemus, quod habet D. Augustinus [f], *non impossibile esse, vt cum de cubito sermo est in sacris litteris, geometricum intelligamus. Ex his autem vnum*, inquit Augustinus, *quantum sex nostra valere asseuerant.* Quod si verum est (an autem verum sit, nunc non discutio) certè potest vnusquisque apud se perpendere quantus Golias fuerit, qui quadraginta nostros cubitos staturæ procceritate fermè expleuerit.

f lib. 15. de ciuit. cap. 27.

Superest vt de armis. De quibus breuiter dicendum quanti ponderis fuerint, & ex qua materia confecta. Iosephus [g] de iis in vniuersum hæc habet; *Vastos artus conuenienti armatura procerus erat.* Et addit deinde de singulis. *Thorax*, inquit, *quinque millia siclorum pendebat*; thoracem appellant eum L X X. quod nostra vulgata *loricam hamatam*: Ad cuius pondus quod attinet; nulla dissensio est. Omnes enim versiones habent *quinque millia siclorum æris* fuisse. Porro siclus erat Hebræis & nummus & pondus; hic sine dubio, pondus est; quantum autem; constat etiam inter omnes semunciale fuisse, vt nos alibi fusius. Atque adeo *quinque millia siclorum*, vncias reddidisse bis mille quingentas; quod paulo minus libras conficit decem supra ducentas. Ex quo calculo quanti etiam ponderis fuerit ferrum hastæ colligi potest. *Sexcentos*, inquit, *Siclos habebat ferri.* idest 300. vncias, quæ sunt libræ ipsæ 25. Si autem ex his quæ clarè à scriptura ponuntur; de iis etiam coniectura fiat, quæ subticentur vt de *galea, scuto, ocreis, hastili*; nihil à vero aberrauerit, qui arma omnia libras 500. excessisse dixerit. Vnde etiam quantæ vires huius belluæ fuerint, existimare licet; quem hæc omnia nihil grauabant: nam arma miles non magis oneri computat, quam membra. Iam de materia. Hæc omnia ex ære fuisse dicuntur. Ad quod obseruandum frequentiorem apud antiquos fuisse vsum æris, quàm ferri, heroicis maximè temporibus; testatur id in commune de omnibus Poeta [h] philosophus.

g lib. 6. c. 10

h Lucret. lib. 5.

Et prior æris erat, quam ferri cognitus vsus.

Et reddit rationem.

Quo facilis magis est natura, & copia maior
Ære solum terra tractabant; Æreque belli
Miscebant fluctus, & vulnera vasta serebant

De antiquissimis autem Græciæ populis & aliis Orientalibus Pausanias [h] hæc inter alia. *Ex ære*, inquit, *heroum temporibus arma fuisse testatur Homerus, cum securim Pisandri, & Memnonis sagittam describit. Argumento etiam est Achillis hasta Mineruæ templo posita; & apud Nicomedienses in Æsculapij Memnonis ensis totus ex ære.* Vnde Homerus [i] ipse

h In Laconic.

i Iliad. 3.

Sortes in galea confecta ex ære mouebant,
Quis prior ingentem contra hostem mitteret hastam.

Ad quæ tempora respexit Virgilius [k].

k lib. 2.

———— Primoque limine Pyrrhus
Exultat telis & luce coruscus ahena.

Et iterum.

Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.

Et hæc apud Orientales. De Romanis idem etiam tradunt alij [l].

l Ouid. Fast. lib. 4.

Æs erat in pretio.

Liuius [ll] in Seruio Tullio. *Arma his imperata*

ll Libro primo.

Sopran. in Danid.

ta galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære. Similia de ocreis, & præterea de ensibus sunt apud Athenæum [m] & alios [n]. Non mirum ergo si legamus hic Goliæ [o] arma ex *ære* fuisse; quando nullum armorum non erat ex ære; etiam ensis, & sagittæ ipsæ. Neque tamen existimandum est infirmiora fuisse illorum temporum arma, aut minus valida rustica instrumenta ad terram findendam. Nam, vt auctor est Terr. æs ipsum quod alioquin natura sua ferro mollius est, tali temperatura densabant, vt rigorem, duritiemque ferri prorsus indueret. Et hæc de Golia, genere ipsius, & armis in vniuersum.

m lib. 14.
o Plin. lib. 34. cap 7.
Dionys l 4.

Lorica.] quam Latinè *loricam*, Græcò etiam vocabulo *θώρακα thoraca*, & *thoracem* dicimus. Et sic appellant hanc Goliæ Iosephus, Theodoretus, Suidas, alij Græci. Eius proprium munus armos, dorsum, & pectus in primis tegere. Formam describit Pausanias [n], de veterum loricis & thoracibus agens. *Duæ*, inquit, *erant illis æreæ partes: illa quidem pectori, & iis quæ circa ventrem apta; hæc vt dorso tegmen esset: illam antrorsus, hanc retrorsus induebant; deinde fibula vtramque cingebant.* Qua eadem forma fuisse istam Goliæ, dubium non est; & colligitur ex verbo *induendi* quo noster vtitur. Induimus enim propriè, quæ pectori, armis, & humeris superinijcimus.

n lib. 1.

Squamata.] LXX. habent thoraca alij sidotin, quod ad verbum esset, *thoracem*, vel *loricam catenatam.* In antiqua translatione Latina *hamatam* legimus: in emendata verò, *squamatam*, aptius omnino, & ex priscorum ritu. Prius enim in vsu fuerunt squameæ loricæ, quam hamatæ; quas certum est inter se fuisse distinctas. Erant autem *squameæ*, totæ laminis contextæ, aliis super alias impositis *ad eam speciem, vt quid tergori draconis adsimile referrent*, vt ait Pausanias [o], *vel piscium squamis, vel auium plumis, vel certè nucis pineæ lacunatis foruli*s. Hamata vero lorica longe erat diuersa: tota n. annulis ferreis, vel æreis innectebatur, ad eam formam, quam etiam nunc milites nostri seruant in genere illo armorum, quod Italis *Giacco* nuncupatur. Hæc longè post vsurpari cœpta, quam squamea. Itaque apud Homerum non nisi squamatæ loricæ leguntur; stantes & *solida* appellatæ ab Eustatio, quod totæ rigerent; cum contra hamatæ in seipsæ subsidentes in modum laneæ vestis conuoluerentur. Licet ergo vir eruditus nostri temporis, si bene illum intelligo, hamatā à squamea nō distinguat, audiendus non est. Prorsus n. differunt, vt quæ nostro tempore Italis dicuntur, *Piastra è Maglia.*

o lib. 1.

p Lips. lib. 3. de mil. c. 17.

Quinque millia siclorum æris erat.] Æreas fuisse laminas, quibus lorica hæc contexebatur, intelligimus. Nam etiam antiquitus aliæ ex alia materia erant. Legimus enim ex *pellibus* legimus ex *cornibus*, legimus ex *vngulis* siue equorum siue aprorum legimus etiam, quod mirum, ex *lino*. De lineis apud Homerum habemus; *Aiacem lino thoracem*; id est lineo thorace indutum; & testis Plinius [q] est. De scorteis etiam certa res est; & sine dubio antiquissimas fuisse puto, cum segmenta nimirum indurati, & densati corij in circulum accisa; alia aliis modico excessu, certa semper serie supponebant in modum, vt dixi, operis plumarij. Quid enim priscis illis tēporibus verisimile est magis in vsu fuisse ad corpora ab externis iniuriis tegēda, quàm eorum animalium exuuias, quorum carnibus ad eadem corpora sustentanda vescebantur?

q lib. 3. c. 17.

bantur? Itaque armenta illis omnia suppeditabant; victum, vestes, arma, tubas: ad *victum carnes*, pelles ad *vestes*, & *arma*; cornua ad *tubas*. Vnde apud Varronem habemus *loricam à locis* esse appellatam. *Quod*, inquit, *de crudo corio pectoralia milites faciebant: postea succiderunt. Galli ex ferro, sub idem vocabulum ex annulis ferream tunicam.* At illud magis mirum *de lorica linea*. Quomodo n. ea apta ictibus sustinẽdis, & repellendis? Et tamen non solum rudi illo heroum sæculo; sed etiam longe post, eam legimus vsurpatam Macedonibus, Græcis omnibus, Hispanis quoque & Italis. Puto autem fuisse fila, & linamenta plura simul dẽsata, & in funiculos triplices contorta; qui deinde funiculi inter se confertim plicati aliique super alios in eandem squamarum speciem assuti firmissimum corpori munimentum præbebant: hoc etiam stabilius, quod non ita onere grauaret, nec asperitate læderet artus. Ad ictus autem repellendos nihilominus idoneum; quia vt est in prouerbio, *funiculus triplex difficile rumpitur*. De equinis vero vngulis, & cornibus in id etiam assumptis testis

r lib. 17. Marcellinus. [r] *Sarmatis*, inquit, *& Quadis hasta sunt lõgiores; & lorica ex cornibus rasis, & leuigatis*

ſ lib. 1. *plumarum specie linteis indumentis innexa.* [ſ] Pausanias de eisdem Sarmatis; *Vngulas equorum colligunt, & purgant; ex iis vero dissectis conficiunt quiddam draconum squamis persimile; aut si quis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, iis è nuce segmentis. Has autem squamulas perforantes, & neruis equinis, aut bubulis consuentes, lorica ad vsum habent: neque decore, neque firmitate Græcis hoc armorum genere inferiores.*

At dubitare non possumus quin ferreæ & æreæ semper firmiores fuerint qualibet alia materia confectis; ideo signanter adiunctum *loricam Goliæ fuisse aream*. Ne quisquam putaret virib. immensi corporis confisum externa tegumenta respuisse. Vatablus *loricam* & alia Goliæ arma non *area*, sed *chalybea* facit; quod plures alij recentiores volunt, dum non solum hoc loco, sed alibi in sacris litteris *chalybem* pro ære interpretantur. Qui merito omnes reprehenduntur à

t Psalm. 17. Genebrardo ad illud; [t] *Posuisti vt arcum areum brachia mea.* Non solum n. sine causa à vulgata discedunt; sed etiam à LXX. & Hebræo; eo ipso etiam priscorum temporum consuetudinem se nescire fatentur; quibus in vsu armorum non chalybs, aut ferrum, sed æs assumebatur.

Pondus erat quinque millia siclorum.] Hinc quanta grauitas loricæ soli inesset conijci potest. Apud Plutarchum in Demetrio legimus duas in medium allatas loricas, quæ ponderis essent quadraginta librarum: vnde alterutram seorsim viginti tantum libras pendisse oportet. Ex quo fit loricam Goliæ communibus loricis centuplo, & eo amplius grauiorem fuisse.

Hastile hasta quasi liciatorium texentium.] Veteres gigantum suorum hastas similes dixere antennis, aut malis nauticis. Lucillius in fragmentis.

Multa hominum portenta, in Homero versificata
Monstra putant: quorum in primis Polyphemũ ducentos
Cyclops longũ pedes; huic porro maiũ bacillum
Malus maximũ fit, quàm in naui, aut corbita in vila.

Ipsum vero ferrum lancea eius.] Cuspidem intelligit, vt bene Iosephus. *Hastam*, inquit, *gestabat sexcentorum siclorum ferro cuspidatam.* Vnde malè Vatablus hic pro ferro *laminas* interpretatur. Vt quid n. laminæ in hastili? Quæ si vllæ erant, tanti ponderis esse non poterant.

Clypeus areus.] Dubium est quomodo clypeus dicatur à Golia gestatus, & retro pene humeros reiectus; quem paulo post armiger ipsius dicitur ante ipsum tulisse. Sic n. sequitur. *Et armiger ipsius antecedebat eum, scutum*, inquit Caietanus, *illi daturus*. In Hebræo n. ad verbum est: *Et gestator scuti vadens ante eum.* Num ergo duplici scuto vsus Golias? Aut si non; quid hic est *clypeus*? Sunt qui pro clypeo *hastam* interpretantur; alij *clauam*; alij *tegumentum aliud ad armos obtegẽdos*; alij *certum genus teli*. Ad quod obseruandum est *pro clypeo*, Hebraicè esse, כידון chidon. Qua voce certum est genus armorum significari; quod autem propriè; incertum. D. Hieronymus aliquando [u] vertit *clypeum*, aut *scu-* u Ios. 8. 18.
tum; aliquando [x] vertit *hastam*. Similiter LXX. Ierem. 6. 23.
variè eam vocem reddunt: vnde incertum est & 50. 42. &
quid propriè per *chidon* sit intelligendum. Quod hoc loco.
x Iob 41. 21.
igitur ad hunc locum attinet; qui illa difficultate de duplici scuto premuntur, ex iis volunt asse *hastam*, aut teli genus, puta *clauam*, vel quid simile, vt Caietanus, cui fauere videtur Iosephus y lib. 6. c. 10.
tradens, *hastam à Golia, non dextera, sed humeris sustentatam.* Et LXX. qui habent hoc loco *geson*; quod teli genus esse indicat Seneca. [z] Fa- z In Hippol.
uet etiam Chaldæus, qui loco illo Iosue, [a] *Chi-* a Cap. 8.
don, hastam interpretatur. Nec desunt qui non simplicem hastam, aut telum exponant; sed ex quo etiam vexillum suspensum esset, vt Rabi Dauid, [b] & Rabi Mardochai. At Lyranus, & Va- b In Iosue.
tablus *laminam* interpretantur; quæ ab extrema & posteriori parte cassidis super humeros descenderet protectura collum; qua inter iuncturãm ad thoracem cassidis patebat: & ob id à nostro interprete *clypeum* appellatam, quod vicem clypei protegendo præberet. Ego vero puto nihil à nostro interprete discedendum; qui clarè satis de *clypeo* proprie dicto se loqui ostendit. At LXX. aliud volunt. Minimè verò: nam *geson* illis clypeus, & scutum est, vt docet Theodore-
tus; [c] & Procopius eam vocem dicit ambiguam c q. 10. in
ad scutum, & acontum, siue contum. At scutum Iosue.
Goliæ, non ipse, sed armiger ferebat: nec etiam hoc admittendum est; neque scriptura dicit; sed tantum quod *armiger ipsius antecedebat eum, siue gestator scuti.* Scutiferi autem sunt non tantum qui ferunt; sed qui solent, & debent scuta ex officio ferre; sicut apud latinos *armiger est*, qui solet arma ante alium gestare, etiam cum non gestat. Hoc ergo quod nunc dicitur in nostro, positum est ad significandum ex omni parte armis tectum, & protectum, & totum vndique ferreum, & æneum processisse Goliam.

ỷ. 8.) Stansque clamabat aduersus phalangas Israël, & dicebat eis; Quare venistis parati ad prælium? Numquid ego non sum Philistæus, & vos serui Saul. Eligite ex vobis virum, & descendat ad singulare certamen.

ỷ. 9.) Si

℣. 9.) Si quiuerit pugnare mecum, & percusserit me; erimus vobis serui. Si autem ego præualuero, & percussero eum; vos serui eritis, & seruietis nobis.

℣. 10.) Et aiebat Philistæus; Ego exprobraui agminibus Israël hodie. Date mihi virum; & ineat mecum singulare certamen.

℣. 11.) Audiens autem Saul, & omnes Israëlitæ sermones Philistæi huiuscemodi, stupebant, & metuebant nimis.

Plures alias persimiles pugoas legimus ex prouocatione decertatas apud esternos scriptores; in quibus omoib. non dissimilem ferme insolentis animi arrogaoriam io iis, qui prouocabant; & iisdem ferme verbis cooceptam prouocatiooem licet aduertere, ac nunc in Golia. Apud Gelliom [a] hæc habentur de singulari certamine Coruioi aduersus Gallum. *Eo tempore copia Gallorum ingentes Agrum pontinum insederant, instruebanturque acies à Consulib. de vi ac multitudine hostium satagentibus. Dux interim Gallorum vasta & ardua proceritate, armisque auro præfulgentibus gratia dimicandi ingrediens, & manu telum reciprocans incedebat; perque contemptum & superbiam circunspiciens, despiciensque omnia venire, & congredi, si quis pugnare secum ex omni Romano exercitu auderet, &c.* Simile factum æque memorabile, & huic quod nunc tractamus pene etiam genuioum apud eundem Gellium [b] habemus es Claudio Quadrigario antiquissimo annalium scriptore, & miræ suauitatis plenissimo. *Cum interim Gallus quidam nudus præter scutum, & gladios duos, torque, atque armillis decoratus processit; qui & viribus & magnitudine, & adolescentia, simulque virtute cæteris antestabat. Is maxime prælio commoto, atque vtrisque summo studio pugnantib. manu significare cæpit vtrique vt quiescerent pugnare. Pugnæ facta pausa est: extemplo silentio facto, cum voce maxima clamabat; si quis secum depugnare vellet; vti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atque immanitatem facies. Deinde. Gallus irridere cæpit, atque linguam exertare. Id subito perdolitum est cuidam Tito Manlio summo genere nato, tantum flagitium ciuitati accidere; & è tanto exercitu neminem prodire. Is, vt dico, processit, neque passus est virtutem Romanam à Gallo turpiter spoliari;* & quæ sequuntur quæ plnrib. consulto prosequutus sum, quia pugnæ huic, quæ nunc cum Golia à Dauide suscipitur, penè, vt dixi, genuina sunt. Idem enim in prouocatoribus fastus, eadem arrogantia, eadem prouocationis insolentia, cum eâdem vocis contentione, cum eâdem timoris exprobratione, cum eâdem quasi victæ partis insultatione. Idem vero vtrobique lacessitis, & prouocatis timor; idem silentium, stupor idem. Eadem deoique in tribus adolescentib. ex tantis agminib. virtus, oisi quod apud Romanos cæteris inter metum pudoremque ambiguis, Coruinus, & Torquatus processere; apud Hebræos vero, reliquis non tantum trepidis; sed plana certamen detrectantib. Dauid solus iam collapsum Israëlitici nominis decus reparauit.

a lib. 9. c. 11.
b lib. 9. c. 13.

Sopran. in Dauid.

Stansque clamabat.] Modum qoem hic in prouocatione ista Golias obseruat; inter duas acies progrediendo, stando, clamando, vociferando, irrideudo; pariter etiam cum simili arrogantia ab aliis pluribus seruatum legimus tum in pugna Coruini, & Torquati; tum in aliis. Vide de illis præter Gellium, Liuium, [c] Valerium [d] Maximũ, Virgilium, [e] Plinium, [f] siue Cornelium neputem. De Scanderbechi vero singulari certamine inito ex simili prouocatione viri vastissimi, & arrogantissimi, & Deum hominesque præ se vno contemnentis, lege Marinum Becicchemum Seodrensem de vita Scanderbechi.

c lib. 7.
d lib. 2. c. 3.
e lib. 6. in fine.
f Cap. 28. 29. de vir. illustr.
g lib. 1.

Quare venistis parati ad prælium.] Summa omnium verborum hæc est. Spectent alij, & quiescant Allophylorum arma, & Hebræorum; duorum tantum sanguine dirimatur bellum: stabo ego pro meis; prodeat ex vobis quicunque inter vos fortissimus habetur. Hunc seosum paraphrasticeos paucis Iosephus amplectitur, sic inducens Goliam vociferantem; *Hic*, inquit, *cum inter duas acies constitisset, immani voce sublata; Quid opus est, inquit, Hebræi ancipitem Martis aleam vobis subire? Date mihi aduersarium; & duorum periculo decernatur penes viros victoria futura sit: vt quorum miles succubuerit, ij alterius partis iugum ex pacto suscipiant. Præstat n. vnum aliquem, quam totum exercitum in periculum adducere.* Hoc est ergo; *Quare venistis parati ad prælium?* id est; quid tanta hominum multitudo mortis certo discrimini obiicitur?

h lib. 6. c. 10.

Ego exprobraui.] Probro affeci, & ignominia, & ponitur hîc pro eo quod solet alibi scriptura esplicare per verbum *confundendi*: com enim nullus contra progredi, ac ne loqui quidem audetet ex castris Hebræorum; merito dicere Golias poterat, confusos illos omnes fuisse timore certaminis.

Stupebant, & metuebant nimis.] De reliquis mirum non est; sed de Saule quis noo miretur? virum fortissimum, & bellicosissimum non solum contra non esse progressum (quod forte ne regiam dignitatem pollueret, prohibebatur) sed timore & pauore ingenti correptum, animo coocidisse? quis, inquam, boc non miretur in viro alias impauido; & tot victoriis iam inclyto? Nimirum hoc illud est, quod in superiori capite dicebatur; *Spiritum Domini recessisse à Saule.* Vt enim cui numen adest, nihil is timet, etiam si contra se castra videat armatorum; ita à quo numen abest, intra ipsa suorum castra, cinctus licet vndique agmine stipatorum, etiam non timenda timebit. Qua de re alibi. Quod attinet ad verba; quid stupebant? Alij es Hebræo propriè vertunt; *Fracti sunt, & timuerunt valde,* vt Caietanus. LXX. *Expauerunt & timuerunt.* Vatablus, *perculsi sunt pauore.* Iosephus cum nostro dicit Saulem *obstupuisse.* Hunc autem stuporem ego interpretor confusam illam animi agitationem, qua pudorem inter, & metum hærebant ambigui; & quam explicat in simili prouocatione Liuius [i] de pugna Torquati. *Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit, & quantum maxima voce potuit; Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet? Procedat agedum ad pugnam; vt noster duorum euentus ostendat; vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit; cum & abnuere*

i lib. 7.

nuere certamen vererentur, & precipuam sortem periculi petere nollent. Hoc ergo silentium, ex ancipiti animotum motu proueniens, noster *stuporem* appellat. Hærent enim defixi, qui stupent; & qui sic hætent, vicissim stupere dicuntur.

℣. 12.) Dauid autem erat filius viri Ephrathæi, de quo supra[a] dictum est, de Bethlehem Iuda, cui nomen erat Isai, qui habebat octo filios, & erat vir in diebus Saul senex, & grandæuus inter viros.

a li. 1. c. 16. 1

℣. 13.) Abierunt autem tres filij eius maiores post Saul in prælium: & nomina trium filiorum eius, qui perrexerunt ad bellum, Eliab primogenitus, & secundus Abinadab, tertiusque Samma.

℣. 14.) Dauid autem erat minimus. Tribus ergo maioribus secutis Saulem,

℣. 15.) Abiit Dauid, & reuersus est à Saul vt pasceret gregem patris sui in Bethlehem.

℣. 16.) Procedebat ergo Philistæus mane, & vespere, & stabat quadraginta diebus.

Hæc quæ sequuntur vsque ad versum 32. non habentur in plerisque codicibus apud LXX. sunt tamen in latinis omnibus, & apud Complutenses, & agnoscuntur à D. Augustino,[b] à D. Chrysostomo,[c] à Gregorio, Beda, Eueherio, Isidoro, & aliis antiquis Patribus.

b *Ser. 197. de temp. & homil. 31. ex 50.*
c *To. 1 Hom. de Sau. & Dauid.*

Erat vir in diebus Saul senex, & grandæuus inter viros.] Vt quid hoc adiungitur de senectute Isai, & signanter adeo inculcatur? Deerant ne in Israël alij senes, aut senior omnibus aliis Isai, vt propterea id reticendum non fuerit? Chaldæus Paraphrastes pro eo quod nos habemus; *Et grãdæuus inter viros*; legit; *enumeratus inter electos*; id est, *inter fortes & inclytos*. Quod quorsum nunc dicatur, aut quam connexionem habeat cum nostra vulgata, non apparet. Vatablus, & Caietanus ex Hebræo legunt; *Et veniebat inter viros.* Quod etiam & per se satis obscurum, & longe diuersum à nostra editione sensum facere videtur. Quid est enim *veniebat inter viros?* Explicat Vatablus *annumerabatur senibus, eratque de numero senum, ac debilium.* Quod si ita est; aptior nostra lectio est, quæ hoc ipsum exprimit, & vitata obscuritate Hebraicæ phrasis, clarius etiam & distinctè reddit. At cur, vt dicebam, nunc de hac graui ætate Isai? Propter duo existimo. Primo vt constaret cur cæteris ad bellum proficiscentibus, ipse Isai vacaret. Missionem enim honestam, & vacationem ab omni munere dabat ætas emerita. Deinde vt intelligeremus cur Dauid ad illum remissus sit. Tribus enim maioribus fratribus in castra profectis, æquum visum non est, vt minimus natu Dauid absens à patre adeo grandæuo inter bellica pericula detineretur. Remissus ergo ad patrem est reliquorum fratrum absentiam solaturus. Et hoc illud est quod clatè etiam significatur versu sequenti.[b] *Tribus ergo maioribus secutis Saulem, abiit Dauid, & reuersus est a Saul.*

b Ver. 15.

Stabat quadraginta diebus.] Mirum sanè videri posset; quomodo per 40. dierum spatium ea prouocatio tenuerit; nullo ex tanto agmine prodeunte, qui congredi auderet. Et fortasse cuipiam in mentem veniat curiosè inquirere, quid interim vtrinque binæ hostium acies compositæ rerum agerent? An otiosæ spectabant inuicem sese, depositis armis? & tantum erant intentæ omnium aures, & oculi in exultantis prouocatoris audaciam? aut quid tandem rerum ab illis agebatur? Si congrediebantur, & manus conserebant, vt videtur significare Iosephus; quis ergo locus erat, vt posset singulis diebus mane & vespere Golias in medium procedere, & ad singulare certamen prouocare? si intra vallum se Hebræi tenebant; cur non illos Allophyli aggrediebantur, & expugnabant? Verum quid horum potissimum factum sit; quieuerint ne semper, an aliquando pugnauerint; incertum est. Certum illud est istos 40. dies sibi mutuo opposita castra, & acies constitisse. Qui dies quid mysticè significent; significat Augustinus,[c] & ex illo iisdem pene verbis, & ab ipso desumptis, Eucherius, Angelomus, Isidorus, Rupertus, alij.

c *Serm. 4. de verb. Dom. Serm. 197. Hom. 31. ex 50.*

℣. 17.) Dixit autem Isai ad Dauidem filium suum; Accipe fratribus tuis ephipolentæ, & decem panes istos: & curre in castra ad fratres tuos.

℣. 18.) Et decem formellas casei has deferes ad Tribunum: & fratres tuos visitabis si rectè agant: & cum quibus ordinati sunt disce.

℣. 19) Saul autem, & illi, & omnes filij Israël in Valle terebinthi pugnabant aduersum Philistiim.

Ephipolenta.] Ephi, *trium modiorum mensura est*, inquit Augustinus.[d] *Polenta* autem grana erant frumenti, ad ignem modicè torrefacta. Maturescentes enim spicas Hebræi igni admouebant, hactenus vt non comburerentur; mox manibus confricantes, excussis aristis & paleis, grana ipsa trito & attrito cortice, nuda colligebant. Quem cibum sacra lingua קָלִי *Kalui* nuncupatum, alij simpliciter *tostum*, alij *grana tosta* appellarunt; noster Interpres *polentam*. Eius autem conficiendi ratio quasi describitur in Leuitico.[e] *Si obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus; torrebis eas igni, & confringes in morem farris, & sic offeres primitias tuas Domino.* Quod enim hic per plura verba describitur, noster vnico verbo *polentam* nuncupat & hoc loco Regum, & infra, libro[f] secundo, & Iosue,[g] & alibi. Vbi quod ipse *polentam*, Vatablus, Oleaster, Pagninus, Caietanus alij ex Hebreo, & LXX. habent *tostum*, aut *grana tosta.*

d *Serm. 197. de temp.*
e Cap. 2.
f Cap. 16.
g Cap. 5. 11.

Fuisse autem cibum promiscuum Hebræis, quo tenuiores præsertim vterentur; certa res est, & colligitur ex locis adductis. Vnde in Leuitico;[h] *Panem & polentam, & pultes non comedetis ex segete vsque ad diem, qua offeratis ex ea Deo vestro.* Cum enim polenta pani connumeretur; indicatur in eodem ferme vsu fuisse. Nobiliores verò etiam ea vtebantur; siue iter agentes; siue in expeditione castrensi. Propterea Abigail[i] Dauidi & sociis eius à Saule profugis, & incerta sede vagantibus, *polentam* inter alia offert. Et

h Cap. 23. 14.
i Infrà c. 25.

Betz

K lib. 2. c. 16. Berzelai, [k] & alij Reguli Dauid, & eius militib. in deserto degentibus eamdem submisere. Erat enim cibus gestari facilis, expeditus ad vsum, & ad plenè nutriendum maxime idoneus; ac proinde militibus in castris, & aliis iter agentibus aptissimus. Vnde nunc etiam ab Isai submittitur filiis, & inter alia cibaria, prima *polenta* ponitur, vt præcipuas obtinens in annona castrensi. Vilissimum autem cibi genus fuisse; etiam apud alios, indicant ista Senecæ. [l] *Non horrenda res est aqua, & polenta, aut frustum hordeacei panis; sed summa voluptas est posse capere etiam ex his voluptatem.* Ex hoc verò cibi genere apud Hebræos vsitato, facile intelligere possumus quid sit, quod Apostoli [m] ambulantes cum Christo per sata sabbatho, spicas vellerent, & manducarent. Quod non mirati sunt Pharisæi, sed calumniati: nimirum quia insolitum non erat Hebræis granis ipsis, excussa spica, vesci; frequentius quidem tostis; nonnunquam tamen crudis, & virentibus.

l Epist. 18

m Matt. 12. 1.

Curre.] Hoc dicitur vel ad significandam propinquitatem castrorum; non enim longe aberant à finibus Bethlehem, cū tam castra, quam Bethlehem essent in tribu Iuda, vt constat ex principio huius capitis: vel certè per id tacite commendat pater Dauidi festinatum reditum.

Decem formellas casei.] Panis, polenta, caseus merus cibus est, & commeatus militaris. At cur Tribunum lautius accipit, & munificentius quam filios? illis polentam & panes; huic mittit caseos. Proditur in hoc nimirum paterna sollicitudo, in omnia intenta, quæ possint prodesse filiis. Itaque non solum curat Isai ne quid iis non desit, sed etiam vt bene à Tribuno, benè a commilitonibus, benè ab aliis omnibus habeantur. De Tribuno ergo quantum potest, studet benè mereri, muneribus afficit, se illi insinuat: certus totum in filios rediturum quod illi benefecerit. *Tribunum* vero, quem noster vocat, *Chiliarchum* LXX. appellant, id est, mille præfectum militibus.

Cum quibus ordinati sunt disce.] Non solum sollicitus pater est vt bene erga filios se Tribunus habeat; sed etiam vt alij; æquales præsertim & commilitones. Hoc indicat nostra vulgata lectio. Sensum longe diuersum alij nobis proponunt ex Hebræo ad verbum vertentes; *Et pignus eorum tolle*; vt Vatablus & Caietanus: quam eandem lectionem adducit Hieronymus in traditionibus & dicit nomine *pignoris* Hebræos libellum repudij intelligere. Ex quorum sententia hæc subdit. *Secundum vsum gentis illius fecerunt; vt quando ibatur ab eis ad pugnam, libellum repudij vxoribus suis darent; vt si contigisset virum in prælio capi, & in captiuitatem duci, mulier eius expectatis tribus annis, si vir eius non redisset, alium duxisset virum.* Hieronymum transcribit more suo Angelomus; non tamen (sicut nec Hieronymus ipse, aut quis autor) id probat, quod ex Rabbinis affert; sed tantum malè consarcinatum glossema proponit; quo nihil ad hunc locum ineptius. Quo enim libellos repudij vel ad eos ferret, vel à fratribus referret Dauid? Sed quid est in Hebraico fonte *pignus*? Caietanus propriè exponit, & intelligit datam etiam pecuniam Dauid à patre, vt si (quod solet in bello plerumque accidere) fratres quid mutuum, dato pignore, accepissent; pignus ipse redimeret, soluta pecunia. Eodem fere modo Vatablus interpretatur. Chaldæus Paraphrastes habet; *Negotia eorum disce:*

Sopran. in Dauid.

ex quo habemus nomine *pignoris, vel commistionis*, vt alij ex Hebræo vertunt, intelligi fœderatam consociationem inter milites in castris; quam Itali dicimus *Camerata*. Cum plures scilicet milites eodem vtuntur contubernio in commune vescentes: & *contubernales* Latinè propriè dicuntur; à nostro interprete forte *inter se ordinati*; ex pacto nimirum simul conuiuentes, & symbolam quisque suam conferentes; quam fortasse etiam Hebræi *pignus*, vocant vt etiam Itali. Hoc ergo si ita est, multo magis commendandus paternus affectus in Isai. id requirebat in filiis iam natu grandioribus, quod nunc parentes, plerique omnes negligunt in pueris: quibus amicis scilicet, & sociis vtantur. Doctus nimirum longa rerum experientia erat; perinde prospera & aduersa omnibus, præsertim militibus euenire; prout bonorum, aut improborum contubernio vsi fuerint: prosperè agere qui cum bonis degunt; infælicissimè vero qui cum peruersis & improbis.

℣. 20.) Surrexit itaque Dauid mane, & commendauit gregem custodi: & onustus abiit, sicut præceperat ei Isai. Et venit ad locum Megala, & ad exercitum, qui egressus ad pugnam vociferatus erat in certamine.

℣. 21.) Direxerat enim aciem Israël: sed & Philistiim ex aduerso fuerant præparati.

Et onustus abiit.] Intelligendum ne est hæc omnia ipsum gestasse; an iumentum, in quod illa imposuerat, præ se egisse? Hoc secundum putat Abulensis. Neque enim existimat Dauidem tanto oneri ferendo fuisse. Primum tamen clarè dant nobis intelligi verba scripturæ, *Et onustus abiit*; quæ nullam aliam interpretationem patiuntur. Neque enim rectè dici quis potest, *onustus*, quod asinum tantum præ se agat onustum; licet possit quis dici ea ferre, & accipere secum, quæ non ipse, sed iumentum fert. At pondus nimis iniustum erat, & iumento dignum, non puero, aut adolescentulo. Primum esto; sarcina hæc omnia fuerint ingentis ponderis: gestare tamen potuit ea Dauid, & virium in eo suarum experimentum dare: ob quod signanter id etiam scriptura commemorandum putauit; vt quemadmodum inter alia Sampsonis fortitudinis argumenta fuerunt insoliti oneris sarcinæ; vt cum valuas oppidi solus à cardinibus reuulsas longe in verticem montis asportauit; ita etiam de Dauide simile quid intelligeremus. In vtroque enim *spiritus Dei directus* dicitur. Deinde nego viro forti, & generosæ indolis hæc omnia, quæ nunc putantur à Dauide, graue onus fuisse. Facile hoc concedet, qui sciet veterum Romanorum consuetudinem; de quibus Cicero hæc in secunda Tusculana. *Quis labor & quantus agminis? ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad vsum velint: ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.* Hæc omnia Romanus miles; & quidem vt sub illo fasce iter faceret gradu militari. Quid ergo mirum, si Dauid non cuilibet gregario militi comparandus, sed fortissimis, & robustissimis, hæc omnia ferre potuerit? An malus onus sunt *ephi*, id est tres modij polentæ, decem panes, & decem formellæ

esset; quam arma omnia, quam commeatus quindecim dierum, quam vtensilia, quam vallum? Non puto.[a]

a Vide Lipsii cad. 11 lib. 5. de milit.

Ad locum Megala.] Noster vt nomen propriũ loci accepit, quod magis verisimile est. Alij appellatiuè accipiunt, & intelligunt de fossis, quibus castra erant circundata, ad quas primum omnium Dauid accesserat. Ita Caietanus, Vatablus, & plures Rabbini apud Abulensem. Qui omnes optimè inde refelluntur, quod ridicula circumlocutio fuisset pro castris, & exercitu ponere *fossam*; & pro fossa *circulum*; ob id tantum quod in circularem figuram castra ducta essent.

Egressus ad pugnam.] Hinc intelligimus per illos quadraginta dies, quibus Goliæ prouocatio tenuit, non otiosè planè se mutuo spectantes desedisse, sed sæpius ex vtrisque castris acies eductas, directas, dispositas, sub signis habitas. An vero vel leuibus saltem pugnis conflixerint; incertum est: verisimile tamen est non conflixisse; sed nemo cum prouocante Golia ex Hebræorum agmine se illi contra sisteret, vtrosque ab armis in castra discessisse; nullis alteros lacessere ausis. At cur Palæstini in Hebræos quiescentes non irruebant? Forte in honorem Goliæ; forte in maiorem contemptum Iudæorum, clarius vt constaret ab vno Palæstino totam plane hostium nationem conturbatam; forte etiam ambæ acies dispositæ steterant, vt vtra prior altera lacesseret; illi deinde foret summa cum loci iniquitate pugnandum.

Vociferatus erat in certamine.] Quis vociferatus? & quæ hæc vociferatio? Exercitum dicit vociferatum: sed quem? Hebræorum ne, an hostium, an simul vtrumque? Hebræorum puto. Is enim exercitus vociferatus dicitur, ad quem Dauid missus, quem petebat, ad quem accessit. Quæ ergo hæc vociferatio, & ad quid? nescio enim solemne quid, & seruari, & vsurpari solitum significatur eo modo loquendi. *Egressus ad pugnam vociferatus erat in certamine.* Duo dici possunt. Primum, exprimi per hoc militarem consuetudinem, Orientalium præsertim propriam; quæ erat vt quamprimum hostiles exercitus vtrinque stetissent, ingentem clamorem, & vociferationem tollerent, ad alacritatem animi testandam, & concitandam, & vt eo se pacto mutuo prouocarent ad pugnam, & admitterent prouocationem. Itaque non solum vociferabantur congredientes, & incursantes mutuò, sed ante congressum in ipso occursu dispositarum acierum. Chrysostomus.[b] *Consueuerunt hoc facere, qui instructa acie prælio sunt decertaturi. Iubilare, inquam, & manibus maximos plausus edere ad hostes perterrendos.* Clarè autem id de Orientalibus & signate de Macedonibus & Persis refert Curtius.[c] *Iam in conspectu; sed extra teli iactum vtraque acies erat; cum priores Persæ inconditum & trucem sustulere clamorem: redditur & à Macedonibus maior; exercitus impar numero, sed iugis montium, vastisque saltibus repercussus.* Disposita ergo acie Hebræorum, commodum dicitur superuenisse Dauid; cum clamorem illi militarem sustulissent ad conspectum mutuum Palæstinorum, qui & ipsi acies suas instruxerant. Secundò, vociferatio hæc accipi potest de sonitu strepituque tubarum, dum acies disponerentur classico personante. Et ita accipit Vatablus, hæc sic paraphrasticos reddens. *Egressus erat exercitus, vt acies instrueret, classicumque canebat.* Sed durum est vt noster per vociferationem, classicum intelligere voluerit. Probabilius ergo est vt de primo illo clamore vociferationem istam intelligamus.

b Psalm. 46.

c lib. 3.

In certamine.] Non quod certantes vociferati fuerint; sed quod in loco certaminis, & quasi certaturi.

℣. 22.) Derelinquens ergo Dauid vasa, quæ attulerat, sub manu custodis ad sarcinas, cucurrit ad locum certaminis: & interrogabat si omnia rectè agerentur erga fratres suos.

Vasa quæ attulerat.] Quæ ista vasa? Vatablus arma videtur interpretari. Sic enim vertit ex Hebræo. *Dauid ergo abiectis armis à se in manus cuiusdam custodientis arma.* Notum enim est in sacris litteris *vasorum* nomine arma significari, cuiuscumque generis ea sint: vnde & qui Latinis *Armiger*, Hebraicè proprie *vasa gestans* dicitur, vt supra[a] obseruauimus. Sed hoc loco, quæ arma aut Dauid attulerit, aut abiecerit, & custodienda reliquerit, non apparet: quin potius si vlla hucusque gestasset, nunc maximè ea expedire opus erat, cum ad locum certaminis accedebat, vbi feruebant iræ, & animi accendebantur ad pugnam. *Vasa* ergo non hoc loco arma sunt; sed ea omnia, quæ iussus Dauid fuerat à patre accipere, & fratribus, Tribunoque deferre. *Vasis* enim nomine in sacris & profanis litteris significantur nonnunquam res mobiles cuiuscunque hæc generis sint, & cuicunque vsui attributæ. Quam eandem vim, & amplitudinem significatus habet Hebraica vox כֵּלִים *chelim*, & Græca σκεῦος *scheuos*, & σκευὴ *scheui* merito ergo hæc, quicquid erant, quæ à Dauid fuerant allata, vasa dicta sunt. D. Augustinus in illud;[b] *Propter vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam*; notat *vas* Latinis, & scheuos σκεῦος Græcè appellari aliquando non vas propriè liquori excipiendo paratum; sed quodcunque pertinens ad vsum domesticum. Qualia sunt quæ nos Itali in itinere *Bagaglie*; domi vero *Massaritie* nuncupamus. Perspicuè in eam significationem vasis appellatio sumitur apud Matthæum.[c] *Quomodo quisquam potest intrare in domum fortis, & vasa eius diripere; nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum illius diripiet.* Diripere enim vasa, idem est quod domum diripere; ea nimirum quæ ad quotidianum vsum domi sunt. Sciendum porro quod Latinis auctoribus *vasis* appellatio non tam ample sumitur vt à nostro interprete vsurpatur. Illis enim significat instrumentum omne castrense, & viatorium; quicquid nimirum vel in castris habetur à militibus; vel secum deferunt iter agentes ad quotidianum vsum. Quod vtrumque genus rerum *supellectilis* nomine propriè antiqui significarunt; quod sub pellibus haberentur. Milites enim in tentoriis; atque adeo sub pellibus agebant: iter agentes ea in Vidulis ex pellibus confectis circumferebant: ac proinde suppellex id omne dicebatur, quod sub illis pellibus asseruabatur. Hinc illæ locutiones ductæ; *Vasa colligere, conclamare vasa, conuasare.* Quibus frequenter Liuius & alij historici, & ipse quoque non raro Cicero vtitur, cum sermo est de exercitu castra mouente, vel diripiente. At noster interpres, vt dicebam, non solum hæc; sed & vrbanam omnem, & domesticam supellectilem

a Ver. 7.

b Ad Rom. 9

c Cap. 12. 29.

lem

lem vasis appellatione complectitur;eandem generalitatem in eo retinens, quæ est in Hebræo כֵּלִים Cheiim, & io Græco σκεῦος Schenos. Itaque non solum vasa appellat militaria impedimenta, & viatorium instrumentorum; sed omnia quæ quoquo modo mobilia sunt, & vsui domi forisque esse possunt ad ornatum, aut necessitatem. Sic homines omnes tam bonos, quam malos *vasa Dei* appellauit Apostolus, [d] quod Itali diceremus, *massaritie di Dio*, & *la guardarobba*. Sic idem Paulus *vas electionis* dicitur; [e] & vas ostenditur [f] Petro simile linteo. In libro verò Iosue [g] sumitur propriè & latissimè pro sarcinis, aut supellectili castrensi. *Tulerunt*, inquit, *filij Israël de anathemate,& furati sunt, atque mentiti,& absconderunt inter vasa sua*;id est inter sarcinas, & militaria impedimenta; quæ barbarè, *Bagalia* nuncupantur. At libro Geneseos [h] *vasa*, sunt sarcinæ viatoriæ. *Sumite*, dicit Iacob ad filios suos, *de fructibus terræ in vasis vestris*. Quod Itali *ne' vestri sacchi, e somo, ò carriaggi*. Vasa ergo, quæ nunc Dauid deponit, similis sarcina fuit, qua erat onustus.

d Ad Rom. 9
e Actor. 9.
f Actor. 10.
g Cap. 7. 11.
h Cap. 43. 11.

Quæ attulerat.] Præcipuè ex Hebræo; *dereliquit vasa, quæ desuper se.* Quo significatur clarè quomodo attulerit; non io iumentum scilicet imposita; sed suppositis humeris, ipse oneri succedens.

Sub manu custodis.] Manus appellatio, quæ latissimè in sacris litteris extenditur, etiam pro cura, regimine, custodiaque vsurpatur. Libro secundo Regum, [i] *Quæ genuit filium & vocauit nomen eius Salomon, misitque in manum Nathan prophetæ*;id est illum curæ Nathanis commisit ab illo regendum, instituendum, custodiendum. Sic hic *sub manu custodis*, est sub ipsius cura, sollicitudine, onere, ipsi curanda, & asseruanda. Ab hac significatione alius modus loquendi in sacris litteris ducitur, quo quid *de manu alicuius* requiri dicitur, cum rei cuiuspiam administratæ ab illo ratio exigitur. Genesi, [k] *Ego suscipio puerum: de manu mea require illum:* id est mecum tibi, & cum nullo alio res erit: & eorum omnium, quæ circa ipsum fuerint, erit à me tantum reddenda, & exigenda ratio. Porro Latini *sub manu esse* aliter vsurpant pro eo quod est *in promptu*; & aliter *ad manum*. Vnde apud Senecam est, *sub manu consilium nasci*. Et Plautus.

i Cap. 12. 24
k Cap. 43. 9.

Si quam rem accures sobriè & frugaliter,
Solet illa rectè sub manus succedere.

Ad sarcinas.] Locus erat in castris, in quo impedimenta totius exercitus, quæ communiter omnibus vsui erant, asseruabantur. Is nunc propriè appellatur *ad sarcinas*, & cuipiam hic inter alios asseruanti, quæ attulerat, commisisse Dauidem significatur; vel certè eorum præfecto, qui custodiendis impedimentis erant destinati.

Interrogauit.] Non alios, quam fratres. Ipsos enim conuenisse primum, appellasse, mutusque cum illis salutationis officia peregisse ex Hebræo satis colligitur, in quo ad verbum habetur. *Et interrogauit fratres suos in pace.*

℣. 23.) Cumque adhuc ille loqueretur eis, apparuit vir ille spurius ascendens, Goliath nomine, Philistæus de Geth, de castris Philistinorum: & loquente eo hæc eadem verba audiuit Dauid.

℣. 24.) Omnes autem Israëlitæ, cum vidissent virum, fugerunt à facie eius, timentes eum valde.

℣. 25.) Et dixit vnusquispiam de Israël; Num vidistis virum hunc, qui ascendit? Ad exprobrandum enim Israëli ascendit. Virum ergo, qui percusserit eum, ditabit Rex diuitiis magnis, & filiam suam dabit ei, & domum patris eius faciet absque tributo in Israël.

Loqueretur eis.] Quibus eis? Fratribus Inquit Iosephus, cuius hæc sunt; [a] *Interim Goliathus ex more egreditur, & iam insolentior exprobrat, ne vnum quidem esse inter Hebræos, qui in singulare certamen descendere audeat. Fortè tum Dauid cum fratribus colloquebatur de patre, & rebus domesticis.*

a lib. 6. c. 10.

Loquente eo hæc eadem verba] Quæ supra relata sunt. Simili reticentia, & compendio sermonis sæpius vti scripturam, alibi docuimus: cuius generis illud est notissimum. *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat.* qua oratione consueta iurandi formula Hebræis vsitata, aut alia datur intelligi, quam is, de quo sermo est, in deierando adhiberet.

Dixit vnusquispiam.] Hebraismus est, quo significatur id, quod tunc omnium sermone iactabatur, quod inter se alter ad alterum mirabundi conferebant. Itaque perinde est, *dixit vnusquispiam*. Ac *inter se dicebant*. Similis Hebraismus est in Genesi. [b] *Dixitque alter ad proximum suum; Venite faciamus lateres, & coquamus eos igni.* Alter ad proximum suum, id est, omnes inter se dixerunt. Ad quod obseruandum est, quod Latini efferunt per verbum impersonale passiuum, *ferebatur, dicebatur*, &c. Hebræos vario modo exprimere: aliquando per tertiam personam pluralem, sine supposito, vt *dicunt*, & *dicebant*: id est, *dicitur*, & *dicebatur*. Quo modo loquendi non significatur vnus, aut plures aliquid dicere; sed multis audientibus aliquid efferri: aliquando per tertiam personam singularem vagi suppositi, vt hoc loco. Est enim idem; *Dixit vnusquispiam*; ac; *dictum est*. Alias etiam per tertiam personam pluralem cum supposito, vt, *Quem dicunt homines esse filium hominis?* Aliquando denique per secundam personam pluralē, vt apud Ioannem; [c] *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Quid est, *Nonne dicitis*? Ad Apostolos enim loquebatur Christus, qui nihil tale dixerant, aut cogitauerant. Est ergo, *Nonne dicitis*; idem quod; *Nonne dicunt*; nonne vulgo dici solet?

b Cap. 11. 3.
c Cap 4. 35.

Num vidistis.] Antiqua lectio habebat; *Num vidisti*. Et sic legunt Abulensis, Dionysius, & alij; per id intelligentes sermonem ad Dauidem tantum dirigi, cui vt tunc primum in castra aduentanti, & ignato eorum, quæ superioribus diebus acciderant; meritò hæc noua videbantur. Sed in emendata editione habetur; *Num vidistis?* Et sic legendum constat ex Hebræo, vt obseruant Caietanus, & Vatablus. Alij autem vim Hebraismi non perpendentes, sermonem putarunt esse ad Dauidem; quia non videbant quorsum, & à quo, & quibus dicerent; *Num vidistis?* vnde mutarunt orationem, vt ad Dauidem tantum referretur. Verùm, vt dicebam, per hoc nihil aliud significarunt, nisi inter se passim milites hac de re collocutos. Quid enim tunc aliud omnium sermonibus crebrius iactaretur; aut qua de re alia magis inter se colloquerentur? cum vide-

tent Israelitæ cum nomen probris affici; nullumque esse ex tot millibus, qui ingentibus etiam præmiis propositis progredi contra Goliam auderet? Itaque hoc inter se conferebant; dolentes alij; alij mirantes: omnes tamen deplorantes, Hebræorum res eò tendisse.

℣. 26.) Et ait Dauid ad viros, qui stabant secum dicens; Quid dabitur viro, qui percusserit Philisthæum hunc, & tulerit opprobrium de Israël? Quis enim est hic Philisthæus incircuncisus, qui exprobrauit acies Dei viuentis?

℣. 27.) Referebat autem ei populus eundem sermonem dicens; Hæc dabuntur viro, qui percusserit eum.

Ad viros, qui stabant secum.] Iosephus refert Dauidem hæc dixisse ad fratres suos: quod perspicuè est contra ea quæ in vulgata narrantur. Clarè enim significatur Dauidem iis auditis de Regiæ filiæ nuptiis, de domus immunitate, & de aliis præmiis propositis percussori Goliæ, diuertisse paululum à fratribus & serio sciscitari cœpisse; num vera hæc essent omnia, quæ iactari audierat. Interim autem dum hæc ille exquireret, & indignabundus, plenusque cuiusdam generosi spiritus, animum cum Golia congrediendi præseferret; superuenisse Eliabum, & fratris audisse protestationem. Hæc porro Iosephi à sacra historia dissensio; licet in tenui videatur, ac non magni referre; omittenda tamen non fuit. Quia nullum sine errore est, quamuis leuissimum, à veritate dissidium: & vt ex hoc, & aliis eius erroribus intelligamus; ita Iosepho fidem in aliis habendam esse; vt non vsquequaque vera & explorata sciamus esse quæ dixit.

Quid dabitur viro.] Quorsum nunc id interroget clara res est. Audierat Dauid (vt mos est vulgi) vario sermone iactari tot, & tanta esse in caput Goliæ pronunciata: videbantur proposita præmia maiora veris; Regia affinitas, ingentes opes, familiæ nomen, ab omni publico onere libertas. Hæc ergo ad examen num vera essent, reuocabat Dauid, certus si fama sibi constaret, de iis dubitandum non esse. At quid illi curæ, quæ præmia essent proposita; vt tantopere illa explorata habere vellet? Num tantum propter illa pugnaturus? Existimo occasionem per id quærere voluisse, qua se proderet. Si enim ex abrupto aliis superueniendo proclamasset velle se Goliæ arrogantiam frangere, nimis stolidè, & superbè ferox apparuisset; ac proinde cum irrisione reiectus. Et fortasse etiam aliorum odium incurrisset: quasi qui elatè nimis omnibus ignauiam, & timiditatem exprobraret. Quærenda ergo opportunitas fuit, qua se placide insinuaret; qua, sine cuiusquam offensione paratum se posset offerre certamini; qua denique ipsius sponsio diuulgaretur, & ad Saulem tandem dimanaret. Hæc porro opportunitas quæsita interrogando, percunctando, sciscitando. Commodè enim incidebat, vt cum alij præmia illa ingentia pronunciata narrarent; ipse quasi illorum cupiditate ductus magis quam aliorum contemptu; aut propriæ virtutis confidentia certamen suscipere crederetur.

Quis enim est hic incircuncisus.] Hac oratione modestè Dauid illum se esse insinuat, qui cum Golia congredi velit, si permittatur; in hunc enim sensum has illum voces emisisse, & in eundem, qui audierant, interpretatos constat; quia cum nulla alia verba protulerit huc spectantia; delatus tamen ad Saulem est, quasi qui conditionem dimicandi accipere paratus esset; & id palam omnibus esset contestatus. Nec id ipse Sauli adsistens, & ab illo interrogatus, detrectauit: sed ratum habuit, claraque iterum, & aperta oratione professus est, vt paulo post refertur.

℣. 28.) Quod cum audisset Eliab frater eius, loquente eo cum aliis; iratus est contra Dauid, & ait; Quare venisti, & quare dereliquisti pauculas oues illas in deserto? Ego noui superbiam tuam, & nequitiam cordis tui; quia vt videres prælium descendisti.

℣. 29.) Et dixit Dauid; Quid feci? Numquid non verbum est?

℣. 30.) Et declinauit paululum ab eo ad alium: dixitque eundem sermonem: & respondit ei populus verbum sicut prius.

Iratus est contra Dauid.] Vnde hic motus animi maioris fratris in Dauidem; An ex zelo, & liuore; an potius ex illius salutis studio, cui timebat, & fauebat, vt natu maximus, minimo inter alios, incertum est. D. Augustinus [a] sinistrè accipit, & ex inuidia indignatum putat. *Per malitiam*, inquit, *increpauit*. Et iterum, *Malo & superbo animo* increpauit. Similiter Chrysostomus, [b] *Fratres*, inquit, *non ferentes Dauidis fortitudinem, in inuidiam commoti sunt, & hac ad illum dixere.* At quæ causa maiori fratri inuidendi Dauidi, & obtrectandi? Forte quia iam sciebat ipsum in Regem inunctum, ac proinde maiora audere, quam per ætatem, ac vires posset. Similia habent Theodoretus, Beda, & Isidorus. At Iosephus in bonam partem omnia interpretari videtur; quasi nimirum Eliabus de fratris incolumitate sollicitus totus exarserit, cum comperisset tam aperto vitæ periculo proximum esse. Vtrumque probabile. Secundum tamen, meo iudicio, probabilius: quia non puto quicquam adhuc fratribus de Dauidis inunctione suboluisse.

a Serm. 197. de temp.

b Hom. 45. ad popul.

Quare venisti.] Amara hæc, & stomachi plena obiurgatio duo nobis dat intelligi. Primùm id, quod sæpius monui, paternam Dauidis domum non admodum opibus affluxisse. Neque enim sollicitudo hæc maximi fratris aliud nobis demonstrat. Timebat ouibus; & illis pauculis; timebat ne absente Dauide, quicquam domi turbaretur, quod nulli alij superessent custodes, ipso discedente, quæ omnia sine dubio angusti animi sunt, aut in rei familiaris angustia constituti. Secundò colligimus Dauidem longè ætate inferiorem fuisse Eliabo; ac proinde puerum; vel in primo limine adolescentiæ. Oratio enim hæc summam in illo auctoritatem, & in Dauide teneram admodum ætatem fuisse conuincit. Tota patruum sapit, & indigna omnino, quæ ad alium, quam ad adolescentem dirigatur. Vtrumque verò hic obseruandum est, vt confirmentur quæ diximus, & dicturi sumus de Isai tenuitate, & de Dauidis ætate, cum aduersus Goliam dimicauit.

Quare venisti.] Vel ad exercitum & castra.

vel

vel ad locum certaminis. Æque enim propter vtrumque potuit Eliab indignari, vt bene obseruauit Abulensis.

Ego noui.] Aliorsum interpretatur aduentum Dauidis, quam susceptus fuerat; vt inde etiam habeat maiorem occasionem obiurgandi. Per speciem ergo venisse ait, quasi fratres esset inuisurus; re vera autem ex improbo studio castra visendi, & ea quæ in castris & exercitu gerarentur. Hanc illum causam patri prætexuisse, qui ea captus pietatis imagine, facilè illi indulserit, vt fratres adiret. Itaque Eliab aduentum hunc Dauidis non in patris sollicitudinem refert; sed in cupiditatem Dauidis, qui cum aliud vellet, aliud simularet patrem ad hoc impulerit.

Superbiam tuam.] Quam hic superbiam arguit in Dauide? Quod maiora viribus audeat; quod regiam affinitatem ambiat; quod vnum se omnibus præferat, certamen suscipiens, quod omnes detrectauerint. Ita qui volunt Dauidis animum pugnandi perspectum Eliabo fuisse, vt Iosephus, Chrysostom. Augustin. Theodoret. Beda. Alij non admittunt hoc; tantum enim indignatum volunt Eliabum ad curiosam Dauidis inquisitionem, & cursitationem in locum certaminis, & armatorum militum. Si enim certò competisset conditionem pugnandi ab illo susceptam; aliter & asperius increpasset. Nunc autem malam tantum curiositatem in illo carpit. *Vt videres*, inquit, *prælium venisti.* Superbiam ergo volunt illi obiectam, quod minus æquo animo custodiendis ouibus incumberet, dum alij scilicet fratres nomen sibi & patriæ pararent fortiter agendo. Propterea questus de *relictis ouibus*, statim subdit; *de superbia*; quasi in hoc tantùm illa consisteret; quod custodiam ouium se indignam putaret: ac propterea modis omnibus illam excutere niteretur. Angelomus vult superbum Dauidem appellatum, quod ex iunctione Samuelis spiritu extulisset, & ad regnum aspiraret. Quod quam probabile sit; supra vidimus cum de iracundia Eliabi aduersus Dauidem.

Nequitiam.] LXX. *improbitatem.* Caietanus & Vatablus *malitiam.* Sed in quo sita hæc Dauidis malitia, & improbitas Quia (vt Eliab existimabat) cùm maximè cuperet interesse certamini; nec aliter posset, fraternam curam simulauit. Fratres ergo inuisendos patri suggerens; sub larua pietatis negotium curiositatis agebat; ac per hoc nequam & mala malitia improbus.

Numquid non verbum est.] Intercisa oratio, ac proinde obscura. Sensus autem est. Numquid aliud; nisi tantùm loquutus sum? An loqui non licet? Et mihi crimini datur, si tantum loquor? Ita Chrysostomus,[c] qui putat *verbum hoc* esse intelligendum de interrogatione, quam fecerat David: quasi dicat; *Numquid num aliud quàm interrogaui?* Alij, vt Abulensis, Dionys. Lyran. Vatabl. *Verbum hoc* intelligunt de professione Dauidis, & acceptatione certaminis; vt sensus sit. Quid hactenus feci? Res adhuc inter verba constitit. Et si quid supra vires ausus; verba tantum fuere; quorum causa argui non debeo, factorum innocens. Probabilior tamen prior expositio; quam indicant etiam aliæ versiones. Caietanus ex Hebræo; *Quid feci? an non verbum ipsum?* & subintelligit; *liberum est.* Quasi dicat; An neque etiam mihi liberum est audire, & reddere voces; aliorum sermonibus interesse; & si quid volo, alios interrogare? Similem sententiam habet Chaldæus paraphrastes, qui vertit; *Nonne verbum fuit quod dixi?* scilicet interrogando. Verum in hoc sensu explicata, videri posset responsio acris nimis, & libera; ac proinde non digna Dauidis mansuetudine, & suauitate; non illius reuerentia & obseruantia erga fratrem natu maximum, quem loco parentis venerari debebat. Sed non video quid in ea sit asperitatis, aut arrogantiæ. Acerbe enim increpitur, & amarissimis verbis acceptus, vt peius accipi non potuerit in flagranti crimine deprehensus, moderationis fines non excessit; si tantum modestè dixit nihil se tale commisisse, quod vehementem illam obiurgationem mereretur: se enim tantum loquutum alios interrogando, & responsa reddendo: Excusatio ergo ista modesta fuit, non repercussio.

[c] Hom. 45. in Genes.

℣. 31.) Audita sunt autem verba, quæ
loquutus est Dauid, & annuntiata in
conspectu Saul.
℣. 32.) Ad quem cum fuisset adductus,
loquutus est ei; Non concidat cor
cuiusquam in eo. Ego seruus tuus vadam, & pugnabo aduersus Philisthæos.
℣. 33.) Et ait Saul ad Dauid; Non vales
resistere Philisthæo isti, nec pugnare aduersus eum: quia puer es; hic autem vir bellator est ab adolescentia sua.

Audita sunt autem verba, quæ loquutus fuerat Dauid. Quid loquutus? Nihil adhuc affirmatè dixerat; nec se certamini clarè adhuc obtulerat; & tamen ad Regem defertur (vt ex contextu colligitur, & Ioseph affirmat) quasi pugnandi animum clarè professus. Tale est ingenium famæ omnia in maius augentis, fucantis omnia; præsertim cum Regibus & Principibus viris quidpiam nunciatur. His enim ratum est vt sincerum quicquam, ac simplex, perinde vt res est, afferatur. Non nego tamen potuisse ad Saulem ea tantum deferri, quæ Dauid interrogando, & alios audiendo protulerat: quæ si non claram pugnæ professionem continebant; magnam certè significationem dabant animi ad id parati. Vnde vt in re trepida, & in qua omnes suspensi erant, non defuere statim, qui ardorem generosi adolescentis ad Principes deferrent; à quibus illico Saulem admonitum, adesse iussisse, & sibi sisti. Atque ita factum, vt Dauid iam ex dicto fratris maximi patrem petens, ad Saulem reduceretur. Summa enim obiurgationis Eliab huc spectauerat vt quàntocius reuerteretur vnde discesserat.

Et annuntiata in conspectu Saul.] In conspectu alicuius aliquid dicere, Hebraismus est pro eo quod Latini dicunt; *Coram*, *in os alicuius aliquid dicere*, vel coram aliquo præsente loqui. Cicero;[d] *Commodius fecissent Tribuni plebis, Quirites; si quæ apud vos de me deferunt, ea coram me potius dixissent.*

[d] 3. agrar.

Adductus loquutus est ei. Orationem, qua verisimile est vsum Dauidem, his verbis Iosephus proponit. *Non est*, inquit, *Rex, cur abiiciamus animum, aut formidemus. Ego congressus cum hoste, insolentiam eius compescam; & elatum & ferocientem prosternam; & ex terribili deridendum red-*

datã

dam, tantoque erit tua simul, & tuorum gloria illustrior; quod a puero non a viro deuictus videbitur.

Non concidat cor cuiusquam.] Cor fortitudinis & audaciæ sedes est: ideo ipso stante, intrepidi sumus; cùm vero vacillat, & nutat, omnia perturbantur. Ea causa est cur ingens timor per *casum cordis* in sacris, & profanis litteris significetur. Quæ loquutio non solum metaphorica est, & hiperbolica; sed propria etiam, & ducta ex ipsa natura rerum. Timentibus enim maximè cor palpitat; & eo vehementius, quo maior est timor. Ea autem palpitatio casus quidam, & subsultus cordis videtur; ac proinde ad ingentem timorem significandum vsurpatur. Est igitur hoc loco; *Non concidat cor cuiusquam*; nemo quidquam timeat: nullus animum despondeat. Pro quo obseruandum est in sacris litteris frequentissimum esse (quemadmodum alias docui) vt pro animi affectionibus variis, affectiones eæ corporis appellentur, quæ solent animi motus illos comitari. Sic quia impatientia correpti, & indignantes ægrè consistunt, pedibusque solum supplodunt; motus pedum pro impatientia dicitur.
e Psalm. 72. Sic David; [e] *Mei autem penè moti sunt pedes: penè effusi sunt gressus mei.* Similiter quia irascentibus præcordia feruent, rubor suffunditur, pinguntur genæ, sanguis exæstuat, spiritus densus efflatur è naribus; ita ipsa *fumus* dicitur; & irati *fumare*
f Cap. 22. dicuntur, vt pluribus in libro secundo. [f] Eadem igitur ratione timor in Scripturis ex iis describitur, quæ solent ipsum in corpore aut comitari, aut consequi. Et quia nihil est quod tam timori coniunctum sit, quàm cordis motus vehementior, & palpitatio; ab ista nunc ille intelligitur. Latini ab eadem figura dixere, vt timorem exprimerent, *cor micare, & salire.* Et apud Plautum
ff In Pseud. [ff] ridicule quis proponens timorem suum dicit *cœpisse sibi cor suum facere artem ludicram*; saliendo nimirum. Alibi vero in sacris litteris pauor ingens per *liquationem cordis* significatur; quod ex eodem fonte ductum est. Cor enim trepidantibus dum salit, huc illuc quodammodo fluctuare videtur: ac proinde instar metalli, aut ceræ, rigore
g Psal. 21. 17 deposito, emollescere David de seipso; [g] *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei.* Vbi Chaldæus figuratam loquutionem, & similitudinem explicans; *Factum est cor meum palpitans in medio ventris mei.* Hoc est ergo *liquescere*, *& cadere cor*, quod *palpitare*:
h Cap. 2. 11. quod habetur in Iosue; [h] *Hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum.* Hebraicè est, *liquefactum est cor nostrum.* Et infrà; [i] *Pertimuitque cor*
i Cap. 7. 5. *populi, & ad instar aquæ liquefactum est.* Quia vero contrariorum effectuum contrariæ quoque sunt rationes; inde est quod animus fiducia nixus, firmus, & constans dicitur: quemadmodum pauore solutus, deiectus appellatur, & mollis. Vide
k Cap. 16. lib. secundo, [k] in Oratione Cusai.

In eo.] Vel in Golia, id est propter Goliam, vel *in eo* reciprocum est; vt sit sensus bis repetitus; *non concidat cor cuiusquam in semetipso.* Nemo vllum in se pauorem admittat. Priorem sensum amplectitur Caietanus; posteriorem Vatablus qui legit; *Non concidat* cor vllius in sese. Vtrumque verò probabiliter Abulensis.

Quia puer es.] Qua ætate tunc David fuerit; fuse disceptabitur in propria hac de re disputatione, vbi etiam alia, quæ huc spectant, explicabuntur.

℣. 34.) Dixitque David ad Saul; Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis.

℣. 35.) Et persequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me, & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos.

℣. 36. Nam & leonem, & vrsum interfeci ego seruus tuus; erit igitur & Philisthæus hic incircuncisus quasi vnus ex eis: nunc vadam, & auferam opprobrium populi: quoniam quis est iste Philistæus incircuncisus, qui ausus est maledicere exercitui Dei viuentis?

℣. 37. Et ait David; Dominus, qui eripuit me de manu leonis, & de manu vrsi, ipse me liberabit de manu Philistæi huius. Dixit autem Saul ad David; Vade, & Dominus tecum sit.

Et dixit David ad Saul.] Quæ verba David dixerit, Saulem alloquens, ea nobis non improbabiliter proponit & explicat Iosephus. [l] *Admirante Saule generosum Dauidis animum; nec tamen* l lib. 6. c. 10.
audente rem tantam tam teneræ ætati committere; Non est, inquit David, quod dubites: nam hæc Deo fretus polliceor, cuius fauorem expertus sum. Cum enim paternos greges pascerem, raptum agnum ex ore leonis recepi, ipsamque feram in me impetum vertentem, cauda correptam, soloque afflictam occidi: neque mitius tractaui vrsum greges inuadentem & hanc quoque belluam nihilo pluris facio; qui cum in Deum, atque homines conuitia euomat, non patietur caleste numen hoc illum impune auferre; sed meis manibus perdomabit.

Veniebat leo] Quam vocem noster interpres hoc loco, & alibi frequenter, immo fere semper *leonem* vertit; ea voce nonnulli significari quidem volunt genus animantis immanis admodum, & agrestis; quam tamen propriè planè sciri non posse: qua simili difficultate obseruant in aliis nominibus laborari; lapidum, herbarum, colorum, gemmarum, medicamentorum; quæ si cum nominibus & appellationibus nostri temporis conferantur, vt ad vsum redigi possint; diuinatione opus est. Vt autem hic *leonem* significari non putent, mouentur tum quod id genus in Lybia, & Africa frequens sit, non item in Syria; tum quia insulitum est leones gregibus insidiari; tum denique quia incredibile est Dauidem pene puerum leonem fugasse, comprehendisse, strangulasse: & ad miraculum recurrere non est necesse. Satis est ergo si genus aliquod feræ intelligamus; non tamen *leonem* propriè existimemus. Sic isti, recentiores scilicet, & nouatores. Sed perspicuè falluntur. Certum enim debet esse ארי *Ari*; quæ vox in textu Hebræo hoc loco habetur, nomen esse leonis proprium. Sic enim semper à nostro interprete redditur; sic à LXX, sic à Rabinis omnibus, quos credibile non est in proprio vocabulo notissimæ belluæ hallucinatos. Obseruandum porro est ex Aria m Nom. 387
[m] Montano de naturæ historia, Pineda [n] nostro n Cap. 4. 10.
in

in Iob, Serrario in Iudices vbi de Sampſone, Druſio [a] damnato authore, quinque aliè vocabula apud Hebræos, quæ certum eſt ſpectare omnia ad leonis ſpeciem ſignificandam; quo verò ætatis, ſexus, aut alio formæ diſcrimine; non ita certum. Sunt autem iſta אריה *Ari* שחל *Sabbal* כפיר *Cephir*, ליש *Lais* & לביא *Lebi*. Ariech fere ſemper, vt dixi, *leo* vertitur à noſtro interprete; & à LXX. & notat Rabbi Kimki ſignificare *leonem* mediç ætatis, cùm robuſtiſſimus eſt, & in flore iuuentæ. *Sabbal* verò nonnunquam etiam leo vertitur; ſed frequentius *leæna*, quod ea voce exiſtiment Hebræi ſignificari inter varias leonum formas ferociſſimum & immaniſſimum: & quia fœminæ in hac ſpecie maribus ſæuiores ſunt, præſertim cum catulos educunt; noſter interpres pro leæna eſt interpretatus. At *Cephir* & *Cephirim* licet propriè ex Aria Montano ſignificent ferarum fœtus, & catulos cum adhuc ſe inter luſtra continent; nec libere prodire aut ſinuntur, aut audent; noſter tamen interpres frequentius pro *leunculo* accepit, & *leunculis*; catulis nimirum, ſed in *leonis* ſpecie. *Lebi* vero *leonis* nomen eſt deductum ab intrepiditate cordis. Denique *Lais* certam etiam formam in hoc genere animantis ſignificat; & putant nonnulli vaſtiſſimos, & maiori reliquis leonibus membrorum mole ſic appellari. Addunt alij Græcos forte, & Latinos vocabulum *leonis* ab eo deriuaſſe, quod improbabile non eſt, Omnes porro iſtæ appellationes in vna Iobi ſententia continentur. [p] *Rugitus leonis, & vox leænæ. & dentes catulorum leonum contriti ſunt, tigris periit, eo quod non haberet prædam, & catuli leonum diſſipati ſunt.* Ex iſtis quinque nominibus, quibus diuerſæ leonum differentiæ & formæ ſignificantur, Græcis, vel Latinis ignotæ, vel vocabulorum inopia confuſæ; licet aliqua ad alia quoque animalia transferantur, אריה Ariech tamen nunquam niſi pro leone accipitur. De aliis facilè conſtare poteſt. Dauid; [q] *ſuper aſpidem, & baſiliscum ambulabis.* Hebraicè ſuper שחל *Sabbal* & פתן *pethen*. Iob; [r] *Tigris periit, eo quod non haberet prædam.* Hebraicè ליש *Lais periit.* Et tamen in Prouerbiis; [ſ] *Leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum.* Hebraicè; ליש *Lais fortiſſimus beſtiarum.* Vox ergo *Sabbal* licet *leo*, & *leæna* frequenter vertatur; etiam pro aſpide accepta eſt; & *Lais* pro tigre. At *Ariech* quoties in Hebræo occurrit; *Leo* perpetuo & conſtanter in Græcis, & Latinis redditur. Vnde dubitari non poteſt, quin hoc loco etiam *Leo* ſit intelligendus. At leo fera Lybica eſt, & Africana: quaſi verò quia Aſini Reatini celebrantur apud Varronem; non alibi etiam aſini naſcantur. Sunt in Lybia leones & frequentes, & feroces & multiformes; ſed ſunt etiam ſui in Syria; & quidem ita frequentes, vt iter agentibus ſæpiſſimè occurrant. Plinius; [t] *Mentor Syracuſanus in Syria leone obuio, ſuppliciter volutante, attonitus pauore, cum refugienti vndique fera opponeret ſeſe, & veſtigia lamberet adulanti ſimilis, animaduertit in pede eius tumorem, vulnuſque, & extracto ſurculo, liberauit cruciatu.* Similiter apud Curtium; [u] *Adiecit, Alexander tam à ſe, quam à Lyſimacho leonem interfici poſſe. Lyſimachus enim quondam cum venaretur in Syria occiderat eximiæ magnitudinis feram ſolus.* Sunt ergo in Syria leones, & frequenter obuij, vt conſtat etiam præter externos ſcriptores ex hiſtoria [a] Iudicum, & ſecundo [y] Tertio, [z] & Quarto [a] Regum. At nouum & mirum ſit leonem propriè maieſtatis oblitum, lupinos mores induere: luporum enim eſt ouibus, & gregibus inſidiari, non leonum, quorum generoſitate indignum eſt vires exercere in tam imbelle pecus. In leones enim illud maximè conuenit.

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

At quid magis ſubiectum, & omnium iniuriæ expoſitum; quam greges ouium & agnorum? Certè illa verè à Plinio [b] referuntur; *Leoni tantum ex feris clementia in ſupplices: proſtratis parcit; & vbi ſæuit, in viros prius, quàm in fœminas fremit; in infantes non niſi magna fame.* Quæ quomodo nunc cum iſta noua venatione conueniant, non apparet. Sed dicendum veriſſima hæc eſſe, ſeruarique à leone omnia, præterquam vrgente fame. Si enim auri fames, quæ libera & voluntaria eſt, tantum poteſt in homine, vt merito Poëta cecinerit;

— Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Quid poterit in omnibus animalibus fames non habendi, ſed edendi cupiditas prorſus violentiſſima, & quam fruſtra quis tentet excutere non expleam? Certè nihil non poterit. Itaque videmus cum iſta premit & vrget, nihil eſſe quod quiſpiam indignum ſe putet, aut maieſtate ſua; tunc enim illud vſurpatur. [c] *Quæ prius nolebat tangere anima mea; nunc præ anguſtia cibi mei ſunt.* Ergo vt aliàs non ſoleant leones hoc genus venationis exercere, ouibus inſidiari, paſtorum caulas obſidere; cum tamen fame vrgentur, ſolent. Et ita experientia ipſa docet, vt obſeruant Ariſtoteles, [d] Plinius, [e] & Ælianus, [f] illud inſuper addentes cum iam incipiunt leones ad ſenium vrgere; tunc maximè ad hoc deſcendere. Viribus enim deficientibus, impediuntur ne alias agreſtes feras inſequi poſſint. Quod tamen argumento non eſt leones hos, de quibus Dauidi ſermo, aut imbecilles fuiſſe, aut ætate confectos: quia non ſolum ab ætate; ſed à fame etiam, vt diximus, huc impelluntur: qua non ſolum non infirmiores fiunt; ſed multò etiam ferociores, vtpotè in rabiem efferati. At miraculum eſt potuiſſe feram fortiſſimam & immaniſſimam tam facilè vnius adoleſcentis manibus elidi. Hac de re quid dicendum ſit; deinceps conſtabit.

Vel vrſus.] Propriè in Hebræo eſt דוב *dob*. per quam vocem certum eſt apud omnes *vrſum* ſignificari. Quod animal ſolertiſſimè ſtolidum, mirum non eſt, ſi inſidias frequenter gregibus moliatur. Dummodo enim ventrem paſcat, ad omnia ſe demittit. Itaque quæ ſe indigna leones putant, ac maieſtate ſua, ac proinde nec attingunt, nec lædunt; ab iis vrſi non abſtinent; nihil turpe ducentes, quod ventrem farcire poſſit. Vide quæ lib. 2. cap. 16. vbi de voce, *Dob*.

Tollebat arietem de medio gregis.] Quid eſt de medio gregis? Aut cur *arietem* potius, quam aliud quoduis in caulis ouium? Noſter forte voluit exprimere maximè prædæ patuiſſe, qui in grege ſunt magis iniuriæ expoſiti, ij autem ſunt arietes, qui greges ipſi ducunt, cuiuſmodi arietem Hebræi appellant כבש אלוף *Chebes aluph*, *arietem diſciplinatum*. Quem noſter apud Ieremiam vertit [e] *agnum manſuetum*. Hic porro *de medio gregis rapitur*; non quod ſemper in medio verſari ſoleat, cum in agmine plerumque præcedat; ſed quia certatim ad ipſum quantum poteſt reliquus grex agglomeratur. In Hebræo verò ad verbum

a lib. 10 Obſeru. c. 4.
p Cap. 4. 10.
q Pſalm. 90.
r Cap. 4. 11.
ſ Cap. 30.
t lib. 8. c. 16.
u lib. 8.
x Cap. 15.
y Cap. 23.
z Cap. 13. & 20.
a Cap. 17.
b lib. 8. c. 16.
c Iob 6. 7.
d Hiſt. anim. li. 2. c. 1. & 3.
e lib. 8. c. 16.
f lib. 6. de anim. c. 63. ex quib. Rod. lib 13. cap 8. & 19.
e Cap. 11.

ad verbum simpliciter est; *Abripuit pecudem de grege*, vt Vatablus; vel vt Caietanus, *agnum de grege*. LXX. habent, *ouem*: ex quorum lectione cessat omnis dubitatio.

Persequebar eos.] De Dauidis velocitate in
f lib. 2. c. 22. cursu, & pedum pernicitate alibi. [f] Eam autem quando alia argumenta deessent; ex hoc loco facilè probare possemus fuisse summam. Licet enim leones raro effuso cursu fugere soleant; attamen cum captam prædam auerunt, & alio auehunt, pernicissimam fugam arripiunt. Illis igitur institisse, & fugientes apprehendisse, quantæ pernicitatis fuit? At verò multo illustrius argumentum ex hoc eodem loco duci potest fortitudinis, & audaciæ ipsius Dauidis planè singularis. Etenim cum leone congredi necessitate compulsum; in illum, ne opprimaris, irruere; reluctari, fortiter etiam aduersus illum facere ne perimaris; fortitudinis, sine dubio, non vulgaris, & eximiæ: at non nouum est, non insolitum. Nullum enim animal est, licet ignauissimum, quod in suprema necessitate, sui, viriumque suarum periculum non faciat, cum alieno periculo. Quanto ergo magis homines, si subito præoccupentur; & ex improuiso leonem in se videant irruentem, animos ex ipsa desperatione sument; & inuasorem suum alacres aggredien-
g lib. 2. c. 29. natur. quæst. tur, etiam cum successu? Seneca; [g] *Ignauissima animalia*, inquit, *quæ natura ad fugam genuit; vbi exitus non patent, tentant corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustia faciunt.* Si itaque Dauid cum leone & vrso pugnasset, sed vt se tutaretur, sed ab ipsis petitus, sed ne ab illis perimeretur, & ipsos deinde peremisset; omnino inter fortissimos numerandus esset: at longè fortior censendus est, quando non ex desperatione ipsos inuasit; sed ex voluntate. Summæ fortitudinis erat irruentes audacter excipere; quid vltro in illos incurrere? Vt vilem prædam ab ipsis verteret, vltro illos aggressus est: & ab agnis, & ouibus in se ipsum conuertit. Hoc illud est, quod ipse significat, dum dicit; *Persequebar eos, & percutiebam.* Non casu in illos incidi; sed vltro, & studiosè cõquisiui, & aggressus sum. Porrò ex hoc facilè intelligi poterit
h Cap. 43. 3. quod in Ecclesiastico [h] legitur, vbi de hac Dauidis pugna agitur cum leonibus & vrsis. *Quasi adeps separatus à carne; sic Dauid à filiis Israël: cum leonibus lusit, quasi cum agnis; & cum vrsis similiter fecit, quasi cum agnis ouium in iuuentute sua.* Quæso enim quis iste lusus? An lusus est leonem apprehendere, & ita arctè constringere, vt faucibus elisis spiritus illi intercludatur? Et ita cum agnis luditur, præsertim à pastore? Cur ergo appellatur hic lusus? Lusisse dicitur Dauid dum pugnauit; quia perinde illos lacessiuit, inuasit, irritauit; ac si sibi non cum leonibus, & vrsis, sed cum agnis & ouibus res esset. Lusus ergo iste non ad *suffocationem*, sed ad facilitatem victoriæ referendus est. At dicet aliquis; Quæ ista laudanda fortitudo cum tanta temeritate coniuncta? An non temerarium, ne vilis præda pereat, tantum, & tam certum subire periculum? Fortè temerarium; sed in aliis, non in Dauide, in quo cum *Spiritu Dei directus esset* à die vnctionis; mirum non est si cum hæc facere potuerit, facere quoque posse se senserit: ac proinde temerè nihil aggrediebatur, illa audendo, quibus se parem conscius suarum virium intelligebat.

Apprehendebam mentum eorum & suffocabam.] De modo, quo Dauid illos interfecerit, perspicuè Iosephus, & alij à scriptura dissentiunt. Iosephus enim, vt vidimus, sic Dauidem inducit loquentem. *Agnum ex ore leonis recepi; ipsamque feram in me impetum vertentem, cauda correptam, soloque afflictam occidi.* Quod non solùm ab illo diuersum est, quod scriptura tradit, sed prorsus etiam incredibile. Qua enim ratione tam immanis fera cauda apprehendi, circumuersari, & agi, soloque potest allidi? Iosephum tamen sequuntur recentiores, erroris socij errandi magistrum. At Scriptura non hoc pacto; sed per faucium elisionem, intercluso spiritu dicit extinctos. S. Chrysostomus [i] luctam quandam quasi i In Psal. 43.
concipere videtur inter Dauidem, & leonem; hunc verò insurgentem sub ala capite compressum, eumque à Dauide detentum, donec facultate spirandi interclusa, suffocaretur. Quod totum clare insinuant LXX. pro eo quod nos habemus; *Apprehendebam mentum*, legentes; *tenui guttur*; quæ est quasi explicatio nostræ lectionis. Idcirco enim mentum apprehendebat, vt guttur elideret. Vatablus nescio quam barbam hic reperit, sic vertens; *Apprehendique vi fortiter barbam cum mandibula.* Caietanus verò tantùm ex Hebræo; *Inualui in mentum eius.* At mirum sine dubio videri posset; quomodo Dauid à leonis vnguibus dilaceratus non fuerit. Sed de hoc postea fusius. Interea illud obseruandum, quod hinc manifestè colligitur, fuisse omnino Dauidem tunc temporis insigni staturæ altitudine, & proceritate. Vtrumque enim hoc animal, *leo*, & *vrsus* hoc habent, vt toto corpore erecti summis pedibus insistant, cum impetum in aliquem faciunt. Quod significanti verbo expressit Dauid dicens; *Et ipsi consurgebant in me.* Propriè enim hoc; quia erigebantur: illis tamen erectis par erat quodammodo Dauid; & ex æquo pugnabat, & colluctabatur. Quod argumentum prorsus est insignis proceritatis, & vltra communem omnium hominum mensuram. Qui enim leonem erectum, & insurgentem amplectebatur, & à summo capite inter alas compressum strangulabat; hunc sine dubio omnes viros Israelitas ab humero supereminere necesse fuit; quæ vera fuit Dauidis statura, vt infra pluribus est ostendendũ.

Erit igitur hic quasi vnus ex eis.] Comparatio ad tria, referenda est; ad mores, ad vires, ad exitum. *Ad mores*; quia vir incircuncisus, & impuros, hominum Deique contemptor, non alio loco habendus est, quàm bellua quæpiam, & immanis fera. *Ad vires*; quia quamuis fortissimus Golias, non magis tamẽ potest inter suos excellere, quam leo & vrsus inter reliquas feras. *Ad exitum* denique; quia vt illi à Dauide occisi sunt; nihil illos iuuante insita virium ferocia; ita iste occidetur. Ex qua triplici comparatione, prima & secunda ita nectuntur, vt tertiam inferant, quæ maximè facit ad id, quod nunc agitur. Qui enim & ferocitate virium, & morum insolentia sit sicut leo, vel vrsus; improbabile non est ab eo occisum iri, qui assuetus sit interficere leones, & vrsos. Theodoretus comparationem hanc; *Quasi vnus ex eis*; ad mores maximè refert. *Nihil*, inquit, *differt à bestia, qui viuit in impietate.* Similiter Iosephus, qui sic facit loquentem Dauidem. *Hanc quoque belluam nihilo pluris facio, qui in Deum, hominesque conuicia euomit.* Negandum tamen non est, quod Dauid maximè his verbis respicit, esse similem Philisthæi, & ferarum exitum-

quia

quia quorum mores ille imiterur, vires autem non excedar; mirum non sit similem quoque exitum sortiturum.

Nunc vadam, & auferam opprobrium populi.] In omni pugna, quæ suscipitur: quio potius non in omni pugna duntaxat; sed in omni eo, quicquid illud sit, quod aggredimur, duo maximè spectanda sunt; causa, & vires. *Causam*, ob quam id agredimur; *vires* quibus id instructi suscipimus. Vtrumque hoc erat in Dauide, quale prorsus esse debebat, eum paratum se obtulit ad certandum. *Causa* quidem optima diuinus cultus & honor. *Vires* aptissimæ fiducia numinis. Vtroque contra laborabat Golia: *causa* quidem, quia vt exprobraret agminibus Dei viuentis, ac propterea ipsi Deo; *viribus* verò; quia suis tantum fidebat. Causam Dauid huius à se suscepti certaminis, & prouocationis admissæ, non aliam semper ostendit, nisi diuini numinis vindicandi.

k Ver. 36. Paulò suprà; [k] *Quis est iste Philisthaus, qui exprobrauit acies Dei viuentis?* Nunc iterum; *Auferam opprobrium populi: quoniam quis est iste incircumcisus, qui ausus est maledicere exercitus Dei viuentis?* Istud enim quod non dicit tantum *exercitum Israel*; sed adiungit; *exercitum & acies Dei viuentis*; clare ostendit non tangi illum probris, quibus fuerat populus affectus, nisi quatenus illa in verum Deum redundabant. Et hæc causa certaminis iustissima sine dubio, & honestissima. Non ergo præmia à Saule pronunciata, non gloria triumphi, non patriæ dedecus, non vltionis studium illi fuere proposita; sed Dei nomen, & decus ab omni contumelia vindicandum. At vires quales? Dignæ prorsus tali causa: causa propter Deum; vires ex Deo. Et propterea subdit; *Dominus, qui eripuit me de manu leonis, & vrsi, ipse me liberabit de manibus Philisthæi huius.*

Vade, & Dominus tecum sit.] Vnde tam facilè Saul, & reliqui Principes Dauidi assensi sunt, tam mira de se, peneque supra fidem narranti? Prouerbium erat in Israël, nullius de seipso testimonium verum esse, aut admittendum: vnde apud

l Cap. 8. 13. Ioannem Scribæ; [l] *Tu de temetipso testimonium perhibes: testimonium tuum verum non est.* Et ipse

m Cap. 5. 31. Christus; [m] *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum non est*, Prouerbium item apud Latinos; *Vnique testi, nec Catoni creditum.* Quid ergo nunc Saul, & omnis exercitus tam facilè dubitationem omnem abiiciunt, & fidem dictis mira adeo de se predicantis accommodant? & id quod ipsi si suis oculis vidissent, vix credere debuissent; tam facilè credunt de se ipso narranti? Patres agnoscunt hîc tacitum numinis instinctum; quo Saul, & reliqui permoti, nescio quid in Dauide conspicati sunt altius hu-

l Hom. 31. ex 50. mano fastigio. Augustinus; [l] *Non abnuit Rex, non recusauit: intellexit cum videret audentem puerum aliquid in eo diuinitatis esse.* Similia habent

m Hom. 15. ad pop. n Homil. de semen. Chrysostomus, [m] & Athanasius. [n] Ego & hoc existimo; & ne totum miraculo demus, fortissimam quoque totius corporis indolem, & egregiam membrorum omnium firmitatem, dictorum fidem abundè confirmasse puto. Erat enim tunc Dauid, vt paulo post, & iterum suo loco pluribus, militari quadam specie cum venustate conspicuus, vtpote qui staturæ altitudine omnes quotquot erant in Saulis exercitu, præter ipsum Saulem, superaret: erant præterea lacertorum tori robustissimi; erat totius corporis agilitas admiranda: quæ simul omnia dum ipse loquere-

Sopran. in Dauid.

tur, oculis spectantium subiecta gratissimum sui spectaculum præbebant. Non ergo soli Dauidi de seipso testificanti creditum est, sed & aliis testibus qui erant, corporis proceritas, membrorum compago firmissima, robustissima indoles, ex oculis, voce, gestu emicans pulcherrimi adolescentia.

Vade.] *Vade* Hebraismus est hominis concedentis quod rogatur. in libro Iudicum filia Iephte, [o] Dixitq; ad patrem; *Hoc solum mihi præsta, quod deprecor cui ille respondit; Vade, & dimisit eam duobus, mensibus.* [p] lib. 2. Reg. *Dauid ad mulierem quæ vita veniã filio postulauerat, Vade inquit in domum tuam, & ego iubebo pro te.* Idem reperitur apud Marcum, [q] Lucam, [r] Ioannem. [s] Similem phrasim seruant Itali etiam, & Hispani, Galli, & aliæ nationes cùm quid precibus poscentium concedunt. Italicè enim dicimus; *Va, ti sia fatta la gratia.* Similiter; *Vado, & vadam*, vox est apud Hebræos aliquid poscentis. Absalon ad Dauidem; *Vadam*, [t] *& offeram vota mea in Ebron.* Et Abner ad eundem. *Vadam*, [u] *& auferam caput eius.* Et hoc capite; [x] *Vadam, & auferam opprobrium populi.* Respondet ergo *vado, & vadam*, ad id quod Latine dicimus *quæso, amabo, permitte, da, concede, liceat mihi. Vade* autem est, *annuo, concedo, permitto.* Vnde sæpius hæc coniunguntur; *Vade, & fiat tibi sicut vis.*

o Cap. 11 & 37.
p Cap. 14. 8.
q Cap. 5. 34.
r Cap. 7. 5. 8. 48.
s Cap. 4. 50.
t Cap. 15.
li 2 Regum.
u Cap. 16. ibid.
x Ver. 36.

℣. 38.) Et induit Saul Dauid vestimentis suis, & imposuit galeam æream super caput eius, & vestiuit eum lorica.

℣. 39.) Accinctus ergo Dauid gladio eius super vestem suam, cœpit tentare si armatus posset incedere: non enim habebat consuetudinem. Dixitque Dauid ad Saul; Non possum sic incedere, quia non vsum habeo.

℣. 40.) Et deposuit ea, & tulit baculum suum, quem semper habebat in manibus: & elegit sibi quinque limpidissimos lapides de torrente, & misit eos in peram pastoralem, quam habebat secum: & fundam manu tulit, & processit aduersum Philisthæum.

Induit vestimentis suis.] Hoc tertium, & quidem certissimum argumentum est proceritatis Dauidis. Primum enim ducitur ex lucta cum leonibus & vrsis & eorum suffocatione. Secundum ex assensu Saulis & totius exercitus; qui tam facilè illi de se dicenti crediderunt; non credituri si paruulum pusionem ante se illa iactantem vidissent: tertium vero ex hoc ducitur, quod hic agitur. Saul enim Dauidem *induit armis & vestimentis suis*, id est ipsius Saulis. Erat ergo Dauid æqualis Sauli staturæ proceritate, vel exiguum tantùm inter illos discrimen erat: alioqui lusus fuisset atellana dignus, non illa res quæ tunc agebatur, si viri magnitudine, & proceritate corporis eximij, qualis erat Saul, vestes & arma paruulo fuissent oblata. Ad quid enim quæso? vt in illis videndus alijs obiiceretur, quasi in cothurno simia; an potius vt pugnaret? Si hoc; existimatum ergo probabiliter a Saule & aliis omnibus est parum admodum interesse inter

Dauidis,& Saulis proceritatem;ac proinde posse commodè alterius arma,& vestes alteri congruere. At Saul tantus erat, vt *ab humero & sursum* reliquos omnes in populo Israelitico superaret: non minor ergo erat Dauid. Video quid hic dici possit: arma induta Dauidi non dici in Scriptura fuisse Saulis. Verum est id non exprimi in textu: exprimit tamen Iosephus: *Misit*, inquit, *in pugnam,instructum prius thorace regio,simul ense; & galea.* Intelliguntur præterea vno consensu omnes Patres; Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius, Chrysostomus, Nazianzenus, Theodoretus, Beda, Eucherius, Isidorus, & alij; qui etiam in eo mysterium agnoscunt. Denique quod clarè non dicitur in textu de armis, clarissimè exprimitur de vestimentis. *Induit*, inquit, *illum Saul vestimentis suis.* Cuius *suis*? Saulis scilicet. Vnde & idem argumentum ducitur, & idem de armis asserendum esse conuincitur. At non necesse est, dicet quispiam, vt vestimenta Saulis interpretemur, quibus ille vteretur. Sunt enim vestimenta alicuius tam quæ gestat & induit, quam quæ possidet. Poterant ergo hæc vestimenta dici Saulis, quia ipsius erant; quia ipso iubente prolata, adducta, & ab ipso donata. Ridicula omnino euasio. Quasi vero pileus meus, & tunica mea rectè dicantur, quibus seruus meus vtatur; quod à me possideantur, licet non gestentur. Atque ita dum cubitum it seruus meus, possit dici deponere tunicam meam. Ridicula hæc, inquam sunt; & non nisi ridendo debent refutari. Certum igitur est Dauidem non potuisse à Saulis statura admodum abesse: ac proinde vel ipso maiorem, vel certè non multo inferiorem. Quod vtrumque eximiæ proceritatis ipsum fuisse conuincit.

Vestimentis suis.] LXX. non habent *suis*; habent tamen Complutenses, & cum nostra vulgata aliæ versiones, & Patres omnes adducti. Est etiam in fonte Hebraico apertissimè: vnde omnes, qui ad verbum ex Hebreo vertunt, legunt *vestimenta sua*, id est Saulis, vt Caietanus, Vatablus, Pagninus. Aufertur ergo omnis tergiuersandi ratio, vitare volentibus vim argumenti à nobis adducti de Dauidis proceritate.

Gladio eius.] Cuius *eius*? Saulis scilicet. Et mirum quomodo cum reliqua arma, iis grauatus, abiecerit, gladium saltem non retinuerit. Significatur autem omnia Saulis arma Dauidi fuisse induta, adeo vt & ipsius quoque gladio fuerit præcinctus; vt rectè Iosephus.

Super vestem suam.] Sicut etiam LXX. *super vestimenta sua.* Complutenses verò, *super thoracem.* Ex quo suspicari possumus *vestem* hic à nostro positam pro lorica.

Cœpit tentare num armatus posset incedere.] Inter reliquas Dauidis laudes, hæc fuit præcipua; quod cum summa fortitudine singularem quoq; prudentiam coniunctam semper habuerit: ab ea laudatus est capite præcedenti; ab ea pluribus à D. Ambrosio commendatur. *Prudentiam*, inquit, *fortitudinis comitem habuit*: & ab ea nunc priusquam progrediatur ad pugnam, periculum sui facit; num cum insolito armorum pondere expeditè possit incedere. Quod autem hic noster habet; *Cœpit tentare, &c.* eleganter exprimit quod est apud LXX. *Et laborauit cum ambulasset semel, & bis.* Vel, vt legunt Complutenses; *& laborauit circumambulans Dauid cum ambularet in eis.* Hic enim *laborauit*, non significat defatigatus est, & lassatus: sed propriè idem valet, quod conatus, & nisus est. Et noster expressit Latinè admodum per verbum tentandi propius accedens ad Hebræum, in quo est, vt vertit Caietanus; *Et voluit ire, quia non habebat vsum*; id est tentauit, periculum fecit, & experiri voluit an cum illis agilis esset, & expeditus ad pugnam. Vatablus; *Conatusque est incedere, quandoquidem periculum nunquam fecerat.* Ex quibus omnibus constat in quo sensu, vt dixi, verbum *laborandi* apud LXX. accipiendum sit. Incredibile enim est Dauidem, qui vt Mulus Marianus onustus ad castra venerat, solo armorum pondere granatum, ad vnam deambulationem fessum substitisse. Et præterea infirmasset id dictorum fidem apud Saulem, & adstantes alios: si qui vrsum; & leonem strangulauerat, armorum ponderi tam citò cessisset. Est itaque *laborauit*; idem quod periculum fecit: studiosè voluit experiri. In qua significatione laborandi verbum sumitur etiam à nostro interprete apud Hieremiam; [y] *Vt iniquè agerent, laborauerunt*; id est vias omnes studiosè exquisierunt; in omnem sceptatiem verterunt; nihil non tentarunt, vt iniquè agerent. Sed & apud bonos Latinitatis auctores frequenter etiam in eadem significatione obuium est: vt videre licet apud Ciceronem, Quintilianum, & alios. y Cap. 9. 5.

Non possum incedere.] Hic iterum dubitatio illa recurrit, quam nos in proxima annotatione euitasse putabamus, aut certè soluisse. Quomodo enim Dauid qui onustus tam graui sarcina tantum iter confecerat; nunc ita armis grauatur, vt illis non onustus, sed indutus ingredi nequeat? Quomodo Saul & reliqui tunc fidem illius dictis non abrogarunt, cum simile vero non esset, quem arma grauarent, ab eo vrsos, & leones tam facile trucidatos? Abulensis hîc multa mouet, vt exitum aliquem reperiat. Mihi tamen omnia in expedito videntur, si oratio tota Dauidis expendatur. Neque enim incessus, de quo loquitur, simpliciter accipiendus est, quasi non possit gradum tollere, aut difficilè sic possit armatus; sed incessus, relatus ad pugnam est accipiendus, vt sit sensus. Non habere se liberum & expeditum ingressum, quale ipse requirit in hac pugna: & hoc, non quia armis grauetur; sed quia propter insuetudinem impediatur. Augustinus; [x] *Abiecit*, inquit, *arma Dauid, & onera dixit esse; quia implicabant eum: & expeditissimus esse cupiebat.* Clarè autem hoc Dauid ipse subiungit. *Non possum sic incedere; quia vsum non habeo.* Non dixit; quia sub hoc iniquo pondere fatisco: non quia ob imbecillitatem ætatis oneri succumbo: sed *quia vsum non habeo.* Consuetudinem ergo excusauit, non vires. Ex quo constat quod dixit Eucherius; *Arma per ætatem, & paruam corporis staturam portare non valuit*; nihil probabilitatis habere; tum quia præcipuè contra illud est, quod ostendimus de proceritate Dauidis, & viribus; tum quod aliam omnino causam affert depositionis armorum, quam Dauid ipse. Melius ergo Iosephus, qui appositè sanè ad ea, quæ in Scriptura habentur, sic Dauidem loquentem facit. *Tum Dauid, qui armis gestandis non assueuerat, grauari his magis se, quam muniri sentiens; Tuus inquit, sit hic ornatus, ô Rex, qui gestare eum sis idoneus: mihi famulo tuo permitte arbitratu meo pugnam capessere: & cum dicto arma deponit.* x Hom. 31. ex 50.

Quia non vsum habeo.] Propterea tanti momenti est exercitatio in re militari; vt non aliud

sit

sit discrimen inter turbam hominum, & exercitum; nisi quod hic est multitudo exercitata, illa non item. Ab *exercitio* enim *exercitus* nomen accepit, vt tradit Vegetius.[a] Itaque quatenus copiæ conflatæ, & simul coactæ sint, exercitus non est, si exercitati milites non sint; & qui fortissimus sit, si exercitatus non sit, miles non erit. Idem Vegetius;[b] *Post quamcunq; stipendia inexercitatus miles semper est tyro.* Cicero;[c] *Adduc pari animo inexercitatum militem; mulier videbitur.* Quod ergo nunc Dauid dicit, nihil derogat illius viribus. Fortissimus enim poterat esse, & validissimus; quia tamen exercitium aberat, armis impediebatur potius, quam tutabatur. Inter prima enim exercitia militaria, præcipua erat armorum gestatio; quibus vsque eo exercebatur Romanus miles, & assuescebat, donec illi arma non magis oneri essent, quàm vestes & membra. Cicero;[d] *Nam scutum, gladium, galeam nostri milites in onere non plus numerant; quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra esse militis dicunt: quæ quidem ita geruntur aptè, vt si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possit.* Et hoc quia in antiqua militia, & rep. religiosè seruatum est; seruauit etiam non solùm, sed inuictam fecit Romanam virtutem. Cùm autem labare cœpit, & armorum gestandorum vsus paulatim imminui; retro etiam cœpit ferri Romana res. Vegetius[e] clades acceptas à Gothis, Alanis, & Hunnis, quæ grauissimè fuere, refert omnes in hanc desuetudinem gestationis armorum. *Cum enim,* inquit, *grauia cœpissent arma videri militibus, illa deprecati sunt, & obtinuerunt vt deponerent: grauia autem videri cœpta, quia campestris exercitatio gestandi arma, interueniente negligentia, cessauerat. Vnde grauia,* inquit, *videri arma cœperunt, quæ rarò milites induebant.* Hinc autem quid sequutum? subdit; *Vt nostri milites vix viso hoste funderentur. Nam non de pugna, sed de fuga cogitant, qui nudi in acie exponuntur ad vulnera.* Liquet igitur ex his omnibus quantæ vires sint exercitationis in omnem partem; quando Dauid fortissimus, quia non assuetus, arma gestare non potest. Exercitatio enim consuetudinem parit, qua nihil est in rebus humanis potentius, & efficacius. Propterea D. Ambrosius[f] exemplo militum, & huius exercitationis gestandorum armorum admonet vt frequentes simus in exercitatione virtutum: quia *sicut non est miles sine armis; ita nec virtus sine exercitatione.*

Et tulit baculum suum.] Qualis hic baculus & ad quid? Posset fortè quispiam suspicari fuisse fustibalum, de quo Vegetius;[g] *Fustibalus fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus propè ad instar onagri dirigit saxa; quo qui vtebantur, fundibulatores sunt appellati; sicut funditores, funda.* Possemus ergo existimare Dauidem non sola funda, sed fustibalo vti voluisse. Verùm si ea, quæ subiiciuntur, attendamus, id dici non potest. Licet enim fustibali iactus validissimus esset, ac propterea magis vtilis aduersùs hostes, quam sola funda; eo tamen non vsum Dauidem constat: quia fustibalus vtraque manu & in directum impellitur; at funda ad caput circunducitur, quod fecisse subditur Dauid. *Circunducens,* inquit, *percussit Philisthæum.* Ad quid ergo hic baculus, & qualis? Non improbabiliter Sabellicus, & alij recentiores putant fuisse *sparum*, quod Seruius[h] dicit esse *telum rusticum in modum pedis recuruum.* Salustius de eo; *sed ex omni copia circiter quarta pars militaribus armis instructa, cæteri vt quemque casus armauerat sparis, aut lanceis: alij peracutas sudes portauerant.* Qui locus manifestè conuincit fuisse sparum rude genus armorum, & facilè obuium; quale pastores & bubulci sibi parare possunt ex arborum truncis, aut alia materia. Improbabile ergo non est aliter accipiendum non esse nunc Dauidis baculum. Consentit coniecturæ ex recentioribus etiam Pererius, qui dicit pro ense, & gladio baculum hunc à Dauide fuisse assumptum. Rectè: non enim pastores aliis gladiis succinguntur, quam agrestibus sparis vt indicat Virgilius.[hh]

Agrestesque manus armat sparus.

Posset his obiici quod Golias communem tantùm existimasse visus est: quo scilicet pastores canes abigere solent, vagumque pecus reducere eùm dixit; *Nunquid canis sum, quòd venis ad me cum baculo?* Sed hoc potiùs coniecturam firmat: significauit enim hoc verbo Golias, non aliis contra se armis instructum Dauidem procedere, quam quibus pastores vti solent dum pugnas miscent. Hæc autem arma sunt lapides, spatus, & id genus tela quæ rudia & agrestia nascuntur in syluis. Quod autem de hoc baculo adiungitur; *Quem semper habebat in manibus*; sine dubio significat, illum non vulgarem baculum, aut promiscuum fuisse, sed quem ipse Dauid pro telo gestaret.

Limpidissimos lapides.] Propriè ea Hebræo *laues*, id est non asperos, sed perpolitos; quales maximè sunt habiles ad vsum fundæ: si enim scabri, & inæquales essent, aut aliqua sui parte prominentes; facile fieret vt à lino fundæ, cui circumplicati adhærent, retinerentur in iactu. Quod ad numerum verò eorum attinet; Scriptura clarè loquitur fuisse quinque. In quo numero consentiunt omnes editiones; Hebræa, LXX. Complutenses, & Patres etiam omnes; qui in hoc numero Mysterium agnoscunt. Mirandum ergo esset vnde nonnulli *tres* tantùm affirmarint; nisi memoriæ lapsus facillimus esset. Elias Cretensis ad ista Nazianzeni verba; *Dauid[i] superbum illum, & arrogantem Goliam mysticis lapidibus prostrauit.* Quærit cur isti lapides à Nazianzeno mystici appellentur. Respondet; Quia *cum tres essent, Trinitatem indicabant.* Petrus Blesensis[k] dicit *sacram Scripturam esse peram, in qua Dauid tres limpidissimos lapides posuit, quibus Goliat prostrauit.* Denique Glossa[l] dicit *quod quemadmodum Dauid occidit Goliam tribus lapidibus; sic Christus Diabolum tribus tentationibus.* Horum errorem alij deinde sequuti sunt minoris nominis: quorum lapsus nos admonere debet ne nimium fidamus riuulis relicto fonte: & vt in iis, quæ ex sacra Scriptura afferuntur, non simus tantum contenti aliorum consarcinatas rapsodias euoluere: sed ipsi per nos Scripturam adeamus, & consulamus.

In peram pastoralem.] Augustinus,[m] quem sequuntur Eucherius, Isidorus, Beda, Rupertus, & alij, id in quo Dauid lapides reposuit, *Vas pastorale* appellat, in quo lac *mulgeri soleret*; quod longè diuersum est à *pera*, quam noster Interpres agnoscit. Apud Chaldæum fit mentio & *pera*, & *vasis pastorum*. Qui ex Hebræo ad verbum transferunt, alij aliud habent. Caietanus legit, *Vas pastoris.* LXX. & Complutenses; *& posuit eos in peram, quæ erat illi ad collectionem.* Ex quo fortè D. Augustinus & alij interpretati sunt; *Vas ad*

Sopran. in Dauid.

a lib. 1. c. 13. — b Ibidem. — c 2. Tusc. — d 2. Tuscul. — e lib. 1. c. 20. — f lib. 1. de Abel. cap. 4. — g lib. 3. c. 14. — h 1. Æneid. — hh lib. 11. — i Orat. 4. in Iulianum. — k Epist. 23. — l Matth. 4. — m hom. 31. ex 50.

mulgendum;accipientes illud ad *collectionem* referri ad iac,quod ex nuibus Dauid mulgendo colligeret. Vatabius vtrumque simui posuit & *Vas pastoris, & peram*, sequutus Chaldæum. *Posuit*, inquit,*lapides in instrumentum pastorale quod habuit, inque peram*. Ex qua iectione quis sensus commodè eiici possit;non satis apparet; nisi dicamus *peram* poni interpretatiue, vt instrumentum pastorale sit pera. Nam quòd aliqui iudicant immisisse io *peram*,& hanc in alium deinde sacculum coniecisse,quem etiam gestabat; diuinatio est magis ridenda,quam refutanda. Ad quid enim Dauid lapides,quos maximè paratos, & ad manum habere debebat,tot integumẽtis inuolueret? Numquid cum feriendus erat Golia, & lapis expediendus dicturus illi erat vt tantisper expectaret,dum sacculum aperiret, peram excuteret, inde lapidem acciperet? Si ergo vtrumque simul & *vas*,*& pera* legantur;non aliter intelligi potest; nisi vt sequens sit expositio præcedentis, & hoc sit *Vas*, quod *pera*. Quod verò Augustinus & alij legunt,non video quomodo sit accipiendum,aut cum nostra vulgata conciliandum. Clara enim res est eiusmodi vas,in quo iac mulgeatur,peram propriè non esse. Est enim pera ex corio,aut simili alia materia confecta: iac autem in vase ligneo,aut fictili mulgeri solet. Quomodo ergo hoc aptum, vt in eo commode iapides asseruarentur, & ad manum faciles & in promptu essent? Fuit igitur sine dubio pera, qua maximè in Palestina vtebantur Pastores, & qui simili cum pastoribus conditione censentur, iter agentes,& præsertim pedites.

Erat autem sacculus scorteus, in quo ad Zonam ex latere appenso gestabant,quæ vsui in itinere, aut campestri illa vita futura erant. Nostrates,Escarium, marsupium, & Itali *Carniero* appellant. De qua pera illud accipiendum est
n Cap 4. 42. quod habetur quarto Regum;[n] *Vir autem quidam venit de Baalsalisa, deferens viro Dei panes primitiarum viginti panes hordeaceos, & frumentum*
o Cap.13.11 *nouum in pera sua*. Item in libro Iudith;[o] Iussit anciliæ vt mitteret caput Holophernis in *peram suam*. Ex quibus satis colligitur quod Christus
p Lucæ 9. 3. Dominus præcepit Apostolis.[p] *Nihil tuleritis in via;neque virgam,neque peram, neque panem,neque pecuniam*. Peræ enim nomine continens pro contentn accipiens,intellexit, quæ secum deferre solent iter agentes ad quotidianum vsum.Vn-
q Hom.13.in Matth. de D. Chrysostomos[q] dicit hoc præceptum esse
r Cap. 6. 34. expositionem alterius,quod est apud Matthæum.[r] *Nolite esse sollicitı in crastinum dicentes; Quid manducabimus?* Quia enim pera erat maximè ad cibaria,& alia asseruanda;idcirco prohibens sollicitudinem io crastinum; peram prohibet. In hanc ergo peram Dauid lapides posuit. Vt pastor enim,& qui recens de via venerat,illa adhuc erat accinctus,vtpote cultu rustico, & viatorum proprio.

Fundam manu tulit.] De funda quam validus eius esset iactus,quanto cum impetu feriret, quam certo icto; in Dauidis cum gigante congressu manifestum est. Quid autem ea sit si quis explicare tentet; superuacuam operam sumet: quando nullæ fermè gentes sint,apud quas fundæ vsus aliquis non agnoscatur. Hieronymus
n De ar.lib.2 gymn.c.12. [n] Mercurialis fortè vt ingenium experiretur, rem notissimam, & omnium oculis expositam conatus est his verbis describere;quam fœliciter alij viderint. *Funda,inquit,funiculus est, qui duobus capitibus manu capitur; altero cum ansula, ne exeat;altero sine, vt dimitti possit;atque in medio latior est, vt ibi lapis contineatur. Hunc circumacto validè funiculo,& ab vno capite demisso,vehementer proiiciebant funditores, &c.*

℣.41.) Ibat autem Philisthæus incedens, & appropinquans aduersùm Dauid, & armiger eius ante eum.

℣. 42.) Cumque inspexisset Philisthæus, & vidisset Dauid, despexit eum. Erat enim adolescens, rufus, & pulcher aspectu.

℣. 43.) Et dixit Philisthæus ad Dauid: Numquid ego canis sum, quod tu venis ad me cum baculo? Et maledixit Philisthæus Dauid in diis suis.

℣. 44. Dixitque ad Dauid: Veni ad me, & dabo carnes tuas volatilibus cæli, & bestiis terræ.

Ibat autem Philisthæus incedens, & appropinquans.] Hinc quartum argumentum colligitur proceritatis Dauid. Philisthæus enim non despexit,neque contempsit Dauidem;nec imparem omnino pugnæ existimauit;nisi postquam ad illum propius admotus imberbem adolescentem aduertit;& in tenero ætatis flore, imbellem planè indolem præseferentem. Cur autem iam diu dubius fuit,& hæsit ambiguus;Nisi quia à longè positus; cum primum vltra Hebræorum ordines progressum ad se tendere vidit, iudicauit ex externa specie iustum bellatorem? Erat ergo Dauid tunc non pusio,non pumilio, non tantulus, quantus nobis à plerisque describitur; sed iusta statura miles, ac fortassè etiam maior communi modo. Alioqui,si vidisset Philisthæus pusionem nescio quem ex castris Hebræorum se ferentem, quidlibet potius existimasset;quam pugnatorem, qui secum congrederetur,egressum. Caduceatorem fortè,internuncium, pacis interpretem; vel quid simile potius putasset: proinde tacitus ipsum præstolatus esset,quid afferret,cogniturus. At nunc alia omnia fiunt. Statim enim Dauide etiam à longè viso,se pugnaturos accingit,assurgit,expedit,& contra tendit. Quid hoc;nisi quia quem vidit, ex externa specie habilem pugnæ iudicauit? Hoc autem totum clarè Scriptura significat dum describit lentum incessum, & accessum Goliæ: tandémque ab illo despectum Dauidem, cùm propiùs admotus adolescentem deprehendit; rubicundulum, & oris venustate formosum. *Ibat*,inquit,*accedens,& appropinquans*; neque despexit,nisi postquam inspexisset, & vidisset Dauidem. Et subdit quare contempserit. *Erat enim adolescens,rufus,& pulcher aspectu*. Quod quia propius factus tantùm deprehendit Philisthæus;tunc tantùm contempsit.

Inspexisset, & vidisset.] Inspicere, & videre; hîc non superuacuè coniunguntur: sed ad significandam intentionem in rem obiectam; aut illam contuendo; aut admirando; aut iustrando. Sensus ergo est; Cùm vidisset, & intentè Dauidem,& cum cura considerasset;tunc despexit.

Numquid ego canis sum.] Iosephus vult hæc tantùm per ludibrium; quasi ridentem, & irridentem dixisse Goliam; cui cum Dauid annuisset; & non tantùm canem illum sibi esse; sed &

cane

cane viliorem respondisset; tunc seriò in iras exarsisse. Scriptura tamen, & res ipsa indicat rabie & furore percitum in hæc illum prorupisse. At vnde illi tanta indignatio? Clara res est. Vidit propius admotus non alium contra se progredi ausum, quàm quem ex rustico ornatu, opilioneo, & bubuleum existimauit: ludibrio ergo se habitum à Iudæis, quem non cum principe aliquo, aut ductore ordinum; sed cum calone, & lixa composuissent. Hoc illi doluit; hoc malè habuit, & non tantùm leuiter pupugit; sed penitus ad intima viscera descendit: vnde indignatus infremuit. Omnibus enim semper persuasum fuit, & nunc, & retro per elapsa sæcula eo ipso duos æquari cum in campum descendunt, certaturi. Ac proinde nobilioris conditionem deteriorem fieri, si cum inferiore congrediatur. Propterea monet Seneca [o] viros magnos ne proni sint ad iram; ne faciles in contentiones; vt verbis abstineant, quibus alios in se prouocent; ne denique cum aliis rixentur. Eo enim ipso quod duo contendunt, pares fiunt. *Facit*, inquit, *se aduersarium qui contendit, & vt vincat par fit.* Et alter Seneca.

o lib. 3. de tranq. c. 14.

——— [p] *Exæquat duos.*
Licet impares sint, gladius.

p Theb. extremo.

Hinc factum est vt pugnaturi dicantur in æquum descendere.

[q] *Tandem scis saue fidem, & descendis in æquum.*

q Stat. Lib. 11 Theb.

Vnde est & illa Aiacis querela de Vlysse secum contendere auso.

[r] *Iste tulit pretium iam nunc certaminis huius,*
Quod cum victus erit, mecum certasse feretur.

r Ouid. Lib. 13 Metam.

Et paulò pòst.

Præmia magna peti fateor; sed demit honorem
Æmulus Aiaci.

Si ergo Aiax indignè ferebat secum confersi Vlyssem, & ea re indignabatur, & æstuabat; quanto putamus incendio arsisse Goliam, cùm vidit aduersùm se productum vilem adolescentulum gregibus tantùm pascendis assuetum?

Et maledixit Philisthæus Dauid in diis suis.] Quid est, *In diis suis?* vel à diis suis dira omnia precatus. *Te Iupiter, & quicquid est deorum perdat*: vel *in diis suis*, id est, simul cum diis suis: quasi nimirum tanto fuerit furore percitus, vt ne quidem diis suis pepercerit; sed in eos etiam linguam impiam mouerit; & ore sacrilego diris & imprecationibus deuouerit. Impius enim qui quos putat deos; licet non sint, verbis audet procacibus lacessere, & proscindere maledictis. Cæterùm despectus iste & maledicentia Goliæ, bonum omnino nobis dant omen vniuersæ pugnæ. Primò quidem in omni pugna nihil est perniciosius, quàm aduersarium contemnere, cum quo decertandum. Mater est negligentiæ fluxa securitas: à quo autem quis sibi non cauet, nihil est quod pati non possit. Rectè ille [s] dixit; *Nihil tuto in hoste despicitur; quem enim spreueris, valentiorem negligentia feceris.* Despexit Golias Dauidem; nihil sibi ab illo timuit; nihil timendo, & omnia contemnendo, factus est ipse, qui prius omnes terrebat, omnibus ludibrium. Deinde nihil est, quod magis cauere debeat pugnaturus; quàm vires aduersario suo adiungere; cui si posset vigorem animi deberet adimere. Stultè ergo facit qui maledictis, qui probris, qui contumeliis aduersarium suum lacessit; qui verbis procacibus extimulat, incendit, in rabiem agit. Nunquam enim magis formidandus est hostis; quàm cùm

s Q. Curt. lib. 6.

iracundia feruet, cum sit iracundia fomes audaciæ, & iratis quantumuis imbellibus vires in immensum crescant. Quid ergo sperandum hîc cùm Golias Dauidem non solùm spernit, & despicit; sed despectum maledictis insequitur: vt à quo sibi non cauet, eum etiam magis ferocem reddat, & ad omnia pericula impauidum? Denique maledicens Dauidi, non poterit ipse non esse maledictus, & execrandus. Olim enim Deus sic promisit; [t] *Qui benedixerit tibi, erit & ipse benedictus: qui maledixerit tibi, in maledictionem reputabitur.* Cui hoc, aut quibus promittitur? Vniuerso Israëli; aut omnibus quicunque ex Adami stirpe erant propagandi? Minimè verò. Quot enim ex illa gente, & olim, & nunc maledictis incessuntur, & factis peioribus mulctantur; cùm tamen qui eis maledicunt, maledictionem nullam incurrant? Quibus ergo id promittitur? Probis tantùm; qualis Daoid. Huic ergo cum maledicat Philisthæos, bona spes est, vt retro acta, quasi ex scopulo, sagitta, maledictio ista auctorem suum petat, & feriat. Et ita factum cernimus. In fronte enim mox percussus diris re vera subiacuit; quibus Dauidem loquendo deuouerat.

t Num. 24.

Et dabo carnes tuas volatilibus cæli.] Hoc non tantùm insepultum Dauidem abiiciendum; sed insuper frustatim dilacerandum significat; vt nec colligi reliquiæ possint. Sic Iosephus, & probabiliter.

ỳ. 45) Dixit autem Dauid ad Philisthæum; Tu venis ad me cum gladio, & hasta, & clypeo: ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israël, quibus exprobrasti hodie.

ỳ. 46.) Et dabit te Dominus in manu mea, & percutiam te, & auferam caput tuum à te: & dabo cadauera castrorum Philisthiim hodie volatilibus cæli, & bestiis terræ: vt sciat omnis terra, quia est Deus in Israël.

ỳ. 47.) Et nouerit vniuersa Ecclesia hæc, quia non in gladio, nec in hasta saluat Dominus: ipsius enim est bellum, & tradet eos in manus nostras.

Hanc Dauidis orationem sic Iosephus enarrat, & paucis complectitur? [u] Tum Dauid; *Tu me, inquit, inuadis hasta tua confisus, ac thorace, & gladio: mihi verò pro armatura Deus est, qui te ac tuos omnes nostris manibus est deleturus. Auferam enim caput tuum, & reliquum truncum tui similibus canibus laniandum relinquam: Et discent omnes quod Deus curam Hebræorum habet; eiusque prouidentia vires simul nobis, atque arma suggerit; sicut contra, vbi eius fauor deest, nullus apparatus prodest. Hæc ille.* Porrò circa hanc Dauidis orationem in vniuersum, quinque sunt nobis explicanda. Primum in quo dicat ipse fidere aduersarios; tum, cui ipse ninatur; deinde, quid minando denunciet Philisthæis; tum quæ ipse suo Deo fretus sibi, ac suis promittat in hoc congressu; denique, propter quid hæc omnia siue mala inimicis eroganda sint, siue bona suis conferenda.

u lib. 6. c. 10.

Quod ad primum. *Tu*, inquit, *venis ad me cum gladio, & hasta, & clypeo.* Hæc erant quæ animos

Philisthæo dabant; his ille fidebat; his attollebatur; & inde alia omnia diuina, humanáque præsidia contemnebat. Meritò ergo arrogantissimus Golias à Nazianzeno,[x] Athanasio,[y] Chrysostomo,[z] & aliis sanctis Patribus appellatur. Meritò impios ab iisdem dicitur, qui quos deos falsò putabat, non in iis, sed in propriis tantùm viribus fidebat. Tales plerumque illi sunt, qui castris assueti sunt: talis Mezentius ille Deum, hominúmque contemptor; cui nullus alius deus, nisi dextera, & telum. Prorsus vt hoc loco Golias non alio nomine fidens tendebat in hostem; quàm gladio, ense, & clypeo: vnde illum sic loquentem inducit Virgilius.[a]

x Or. 4. in Iulian.
y Or. de semen.
z Hom. in 3. c. Isa.
a lib. 10.

Dextra mihi Deus, & telum quod missile libro
Nunc adsint.

Nec absimilis arrogantia Capanei apud Statium[b] sic loquentis;

b lib. 2. Theb.

——— Virtus mihi numen, & ensis,
Quem teneo. Et[c]

c lib. 10.

——— Ades ô mihi dextera tantùm
Tu præses belli, & ineuitabile numen,
Te voco; te solum superûm contemptor adoro.
Sic ait, & voti sese facit ipse potentem

Huius generis diuum contemptor Aiax ille Telamonius, qui patri hæc apud Sophoclem bene monenti cum ad Troiam proficisceretur,

——— Fili, bellica
Virtute fac vincas; Deo sed auspice.

Sic stolidè nimis arrogantérque respondit.

——— Adiuuante, mi pater, Deo
Victoria potitur ignauissimus.
At destitutus etiam ope deorum scio,
Bellique me consido adepturum decus.

Sic etiam Consul. ille apud Silium[d]

d lib. 5.

——— Diuus, sed magnus in hostem
Augur adest ensis,

Inter hos ergo recensendus Golias, qui non inuocabat aliud numen, quam quæ gerebat arma. Cæterùm obseruandum est sæpissimè in sacris litteris, inimicis populi Dei hoc tribui; vt in humanis tantùm præsidiis fidant, nullo respectu habito cælestium. Hoc de singulis, hoc de vniuersis asseritur. Et singuli dicuntur *in fortitudine sua, & viribus gloriari.* In viribus, inquam, quas innatas habeant; vel quas extrinsecùs asciuerint armis, & vsu paratas. Vniuersi verò in multitudine militum, equorum & curruum. Et mirum est cur nunquam, aut ratò tribuat ethnicis, & gentilibus Scriptura fiduciam in falsis diis; cum tamen certum sit illorum quoque fidem implorare solitos, & illis niti. Sed cùm nulli illi essent, qui in illis simul, & humanis præsidiis fidebant, in his tantùm fidebant. Hoc porrò discrimen inter pios, & impios clarè notatur in Psalmo.[e] *Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus.* Hoc inter illos interest; his notis, his vexillis discernuntur piorum & impiorum acies: illi enim *in curribus, & equis*; isti *in nomine Domini gloriantur.* Item in libro Iudith;[f] *Memores estote Moysi serui Domini, qui Amalech confidentem in virtute sua, & in potentia sua, & in exercitu suo, & in clypeis suis, & in curribus suis, & in equitibus suis; non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecit.* Et infrà[g] de Ægyptiis Iudæos persequentibus dicitur. *Post seruos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, & in equitatu suo, & in multitudine bellatorum.*

e Psal. 19. 8.
f Cap. 4. 13.
g Cap. 9. 6.

Ex his autem secundum explicatur, quod proposueram: in quo, contra, Dauid fiduciam omnem animi, certa cum spe auxilij collocarit. *Ego,* inquit, *in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israel.* Tu in armis tuis, & viribus; ego in Deo vero. Porro autem quid sit *in nomine Domini venire, aut fiduciam habere*; & an idem sit ac simpliciter Deo ipsi fidere; & vnde orta loquutio; propriam disputationem exigit, demus. Interim satis est si intelligamus eos in nomine Domini spem collocare suam, qui solo ipsius inclamato nomine, putant posse inimicorum acies profligari, & disiici; & idem etiam sunt experti, quo significatur celeritas, opportunitas, facilitas huius præsidij. Quid enim facilius, quam Dei nomen inclamare; quid magis promptum, quid opportunius? Itaque alij triplici armatura pectus & membra muniant, simul & grauent: satis est seruis Dei si hoc in pectore gestent nomen; quo solo prolato hostes disperdantur. In horum numero fuit semper Dauid; quin potius eorum Dux & antesignanus, qui hoc genere auxilij fisi sunt. *Inuocabo,*[h] inquit, *Dominum, & ab inimicis meis saluus ero.* Nimium enim illi est, si aspectu solo, & voce Deus hostes suos terreat; vult etiam ad solum illius nomen prolatum turbari, & fundi.[i] *In nomine tuo spernemus insurgentes in nos;* id est vt notat Chrysostomus, *tantùm quod per labia quis sua memor sit nominis Dei.* Memor, inquam, cum religione, & pietate. Ergo dicet aliquis nihil in funda, nihil in baculo, nihil in lapidibus fiduciæ collocauerat Dauid, qui in solo Dei nomine venisse se dicit? Hoc volunt, qui contendunt omnia in hac pugna à Dauide, & Saule humana præsidia fuisse neglecta. Verum dicendum est nec lapidibus nec funda confisum tanquam distinctis ab ope, quam in Deo collocauerat; iis tamen confisum quando fidebat Deo: quia per illa putauit certo se posse vincere, iuuante Deo. Neque enim Deus vult ita nos diuina præsidia spectare, vt humana omnia abiiciamus, sed ista ita parare, vt quicquid spei in illis reponimus, in Deum referatur.

h Psalm. 17.
i Psal. 43.

Tertio loco explicandæ sunt Dauidis minæ. *Percutiam te,* inquit, *& auferam caput tuum à te, & dabo cadauera castrorum Philisthiim hodie volatilibus cæli.* Qua in oratione primum quod occurrit est arrogantiæ species, & insolentia verborum indigna Dauide. Contumeliis enim & probris ab aduersario lacessitus hæc nunc reponens, videtur stomacho indulgere suo, & bilem quam conceperat in eum euomere, qui prouocauerat. An honesta res est certare maledictis, velitari probris; & prius lingua confligere, quam manus conserere? Non puto. Ob id enim maximè ab externis etiam scriptoribus laudatus est Torquatus ille; quod cùm Gallus prouocator procacibus verbis exerta lingua, minacibus gestibus omnes, & omnia rideret; ipse tamen Torquatus contra tacitus tenderet, ferocia omni consultò in pugnam dilata. Verba sunt Liuij. *Armatum, adornatumque Torquatum aduersùs Gallum producunt stolidè latum, & linguam etiam ab irrisu exerentem: duo in medio armati destituuntur nequaquam visu & specie æstimantibus pares: corpus Gallo magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis: media in altero statura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana; sed pectus animosum, iraque tacita plenum; omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat.* Cur non ergo similiter Dauid verbis

k lib. 7.

bis omnibus abstinuit superbis, probrosis, minacibus? Cur non ferociam omnem tempus in
l lib. 17. ipsum certaminis distulit? Tacitus [l] probro datum memorat duobus Imperatoribus Othoni, & Vitellio; quod prius verbis conflixerint, quam armis, & ensibus: & quidem.

Non doctus dictis certantes, sed maledictis.

Quid ergo nunc Dauid imitatus Goliæ intemperantiam, ab eodem se æstu abripi sinit? Sed dicendum omnem ab hac Dauidis oratione speciem procacitatis abesse. Primò quidem, quia non contumeliosè appellat, non iacit vlla scurrilia dicta, nec vllum commoti animi signum prodit: sed tantum pacatè, & sedatè quid illi sit timendum denunciat; sibi verò, ac suis quid sit sperandum. Deinde nulla ibi est arrogantiæ species, vbi quicquid audemus, Deo freti audemus. *Dabit*, inquit, *te Deus in manus meas*. Non ego te vincam; sed ipse te deiiciet, contra quem superbus insurgis. Denique cum nostra causa agitur, & nos tantum probris afficimur; summa tunc laus est, si muti simus; qualem se Dauid præstitit aduersus Semei; quo consistente aduersus se, &
m Psal. 38. 3. contumelias euomente, *obmutuit* [m] *humiliatus, & siluit à bonis*. At cum Dei causa vertitur, tunc dissimulandum non est; sed verbis & factis acerbioribus contra Dei hostes est insurgendum. Vsurpo hic quod in re non dissimili paucis immotatis,
n Ep. 61. D. Hieronymus ad Pamachium scribens, [n] *Nolo in contumeliam creatoris quemquam esse patientem; ne apud eos, qui rerum momenta iusta lance non ponderant, dissimulatio conscientia iudicetur.*

Alterum; quod in his verbis Dauid occurrit, illud est quod Goliæ denunciat. *Amputabo*, inquit, *caput tuum*. Vnde ista Dauid fiducia; & quomodo id sibi promittebat, qui nec gladium quidem secum attulerat, quo id tentare posset? Dubitant ergo nonnulli; an prophetico hæc spiritu dixerit; an ex pia tantum fiducia. Nam quod non sola fuerit gloriosa iactatio, indicauit euentus. Lyranus vult Dauidem hoc diuinitus præsagisse, ac vt certum vatem quod futurum certo nouerat pronunciasse. Non videtur Abulensi id vsquequaque necessarium; ac proinde non temerè asserendum. Si enim hæc ex pia animi fiducia, qua diuini ope præsidij nitebatur, dicta intelligantur omnia; nihilominus sibi constabunt. Cur ergo ad miraculum recurratur occultæ reuelationis?

Quarto loco videndum erat quæ sibi, ac suis spondeat Dauid in hac oratione; hæc autem coniuncta sunt iis, quæ denunciando hostibus euentura minatur, vt vix seiungi possint: seiungantur tamen. Sunt igitur ista. *Dabo*, inquit, *cadauera castrorum Philisthiim volatilibus cæli*. Per quæ certam & absolutam victoriam præsumit animo, & pollicetur suis. Dubitario autem similis in iis occurrit, ac in præcedentibus; vaticinetur ne in his Dauid, an tantum quod speret enunciet. Deinde, digna ne vox Dauidis mansuetudine sit. Dabo cadauera Philisthiim volatilibus cæli. Videtur enim potius eadem verba cum stomacho regerere, quæ Golias contumeliosè protulerat; quam quod modestè ex fiducia omninis conceperat, enunciare. Dixerat ille; *Dabo carnes tuas volatilibus cæli*. Eadem nunc Dauid, & molto maiora reponit; Non tuas, inquiens, solius; sed tuorum omnium carnes volucribus dabo. Dicendum ad vtramque quæstionem: ad primam quidem non videri vaticinium; sed fidentis animi certum votum. Ad secundum autem modestissimè orationem suam temperare Dauidem, quando quicquid, sibi spondet à Deo suo, & non aliunde promittat. *Ille*, inquit, *dabit te mihi, & omnes tuos in manus meas*.

Quinto loco, quorsum, & ad quem finem hanc cladem sit Philisthæis Deus illaturus, & Israelitico populo victoriam concessurus, iis verbis aperit Dauid, *Vt sciat omnis terra quia est Deus in Israël*. Per quæ duplicem finem nobis proponit alterum subiectum alteri. Proximus est, vt de Golia iustum supplicium sumatur: altior & sublimior, vt nomen veri Dei laudibus ab omnibus celebretur. Ille prior iis verbis explicatur; *Venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israel, quibus exprobrasti hodie*. Opprobria enim quibus Golias israeliticas acies affecerat, in ipsum etiam reciderant Israelis Deum. Inde de illo pœna reposcenda. Altior ille finis, præstantior, in quem etiam hæc Goliæ pœna dirigitur, celebratio est diuini nominis. *Vt sciat*, inquit, *vniuersa Ecclesia hæc, quia est Deus in Israël*; Ergo non solum est contentus Dauid hæc omnia in diuinam benignitatem referre, quæ sibi, ac suis prosperè cessura sunt; sed insuper vult nullis ea suis, aut suorum benemeritis deberi. Magnus vbique, vt ait Augustinus, diuinæ gratiæ prædicator: sed iam si quid in verbis ipsis obseruandum sit, aduertamus.

Cum gladio, & hasta, & clypeo.] Per hæc dubium non est, quin voluerit Dauid complecti vniuersam Goliæ armaturam, & ea omnia quibus ille fidebat. Quod autem dicitur de *clypeo*, dubitationem habere potest; num propriè sit accipiendus. Ratio ambigendi; quia Iosephus pro *clypeo, thoracem*, seu *loricam* habet. Et Caietanus ex Hebræo vertit *spiculum*, & intelligit telum illud, siue clava fuerit, siue quid aliud, quod supra dictum est iexisse humeros Goliæ. Præterea mirum videri possit, si Golias vndique armatus, & adeo viribus suis fidens, insuper etiam clypeum obtenderit contra Dauidem, inermem, adolescentulum; & à se despectum; vt verè ille dicere potuerit; *Tu venis ad me cum clypeo?* Probabiliter ergo existimari potest clypeum sumptum hoc loco non propriè; sed in laxa sua significatione. Clypeus enim à tegendo, & defendando dicitur: vnde lorica ipsa, ac thorax merito hoc nomine potuit à nostro interprete appellari, quo maximè corpus tegitur, & contra omnem iniuriam defenditur. Nec dubium est sæpiùs in Scriptura poni clypei, & scuti nomen pro vniuersa armatura, & quicquid ad tegendum, & protegendum alteri, induitur; vt, [o] *Scuto circundabit te veritas* o Psal. 90.
eius: non enim scutum propriè dictum circundat, sed lorica, & thorax. Cæterùm si propriè clypeus sumatur, & strictè, distinguitur etiam à scuto propriè sumpto, licèt nonnunquam sine vlla cura discriminis confundatur. Si enim nihil differrent, non dixisset Liuius, [p] *scuta pro clypeis* p lib. 8.
fecere. Erat autem clypeus rotundus, & forma in orbem relata: scutum vero in longum exibat. Et hac nota quicunque signatè, vt propriè loquuti, alterum ab altero seiungunt. Virgilius orbem clypeo tribuit.

Clypeique sub orbe teguntur.

Idem. Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar: at scuta oblonga fuisse notius est, quàm vt exemplis confirmari debeat.

Ego venio ad te in nomine.] *Venire*, aut *aliquid facere*

facere in aliquo, hebraismus est significans illius ope, & præsidio fretum aliquid moliri & agere, Petrus ad Christum [q] *Præceptor*, inquit, *per totam noctem laborantes nihil cœpimus: in verbo autem tuo laxabo rete*: tuo iussu fidens iactum iterum experiar, cum bona spe fore, vt voto succedat euentus.

q Luc 5.

Quibus exprobrasti.] Quibus contumeliosè insultasti. Theodoretus legit; *Quem exprobrasti*: & intelligit Deum: sed in idem redit. Probra enim exercitus Israelitici in Deum recidebant. Quomodo hoc? Quia inculcabat Golias vsitatum illud vsurpari solitum ab hostibus populi Dei, cum ille graui aliquo infortunio premebatur. [r] *Vbi est Deus eorum?* Per quam orationem nil aliud volebant gentiles; nisi traducere Iudæos, & verum illorum Deum irridere, quasi fictitium & nullum; quando qui illi tantopere fidebant, nihil tamen opis ab eo in extremo rerum suarum discrimine referebant. Hæc porrò cum dicit Dauid, causam demonstrat quam propositam haber in hac pugna. Non enim vt laudem, & militare aliquod decus consequatur; non vt proposita præmia referat; non vt fortiter faciens, fortis ab omnibus habeatur; non denique vt se vel suos vlciscatur; sed tantum ne Dei nomen ab impuris incircumcisis polluatur, in certamen descendit, vt bene obseruauit Theodoretus.

r Psal. 41.4. & 78. 10. & 113 10. Iudith 7.21. Ioel 2.17.

Et tradet.] LXX. Theodoretus, Complutenses, propriè *intercludet*, vel concludet, de qua phrasi libro secundo.

s Cap. 57.

In manu mea] Nonnunquam noster interpres ablatiuis pro accusatiuis vtitur, vt hoc loco. Dicendum enim erat, *In manum meam*, & in Psalmo, [t] *In nomine tuo spernemus insurgentes in nobis*. Pro quo Augustinus, Ambrosius, Cassiodorus, Psalterium Romanum latiorius legunt, *Insurgentes in nos*. Sic apud Oseam [t] dicitur, *furor iratus in eis*: & alibi sæpiùs *irasci in aliquo*, pro in aliquem.

t Psal. 43.

t Cap. 85.

Percutiam.] Percutere pro occidere frequentissimè dicunt Hebræi; sicut etiam Latini [u] *percussorem* dicunt interfectorem: licet autem Latinis percussor pro interfectore appelletur; non tamen idem illis est percutere, quod occidere.

u C. de sicar. l. si quis percussor. & ff. l. si percussor.

Omnis terra.] *Prophetat*, inquit Theodoretus, *in ipso articulo pugnæ constitutus, prædicitque Deum verum in vniuersa terra cognoscendum.* Interpretatio magis allegorica, quam litteralis: sermo enim proprie de vniuersa terra Iudæorum & alienigenarum, & vtriusque regionis incolis. Regula est Hieronymi [x] ad illud Isaiæ; *Dominus præcepit, vt disperdat omnem terram. Idioma, inquit, sacræ Scripturæ, vt omnem terram illius significet prouinciæ de qua sermo est. Quod quidam non intelligentes, ad omnem terrarum subuersionem trahunt.*

x Cap. 14.

Quia Deus est in Israël.] Ne scilicet amplius dicant hostes; *Vbi est Deus eorum?* malo suo experti nobis adesse Deum.

Ecclesia hæc.] Caietanus, Vatablus, Pagninus, & alij ex Hebræo vertunt, *Congregatio*: fortè veriti ne Ecclesiæ nomen pollueren, si in tam laxa significatione vsurparetur. At nihil timere debebant. Ecclesiæ enim vox in scripturis ex eo genere est, quas Latini medias dixere, & ancipitis significationis, cum aliquando in bonam, aliquando in malam partem ponantur: & persæpè etiam ita vsurpentur, vt vtrinque abstineant, & communem tantum significationem capiant, vt hoc loco. *Ecclesia* enim hic neque populum gentilium, neque Hebræorum cœtum; sed omnem illam multitudinem significat, quam duorum pugna ad sui spectaculum euocauerat. Notum est discrimen ab Augustino [y] obseruatum inter nomen *Ecclesia* & *synagoga*: illud ab euocando, hoc à congregando dictum: Propterea quia euocari tantùm propriè est hominum, & ratione vtentium; congregari etiam pecudum, & eorum qui more pecudum aliquò coguntur; factum esse vt *Ecclesia* propriè Christianorum cœtus appelletur; *synagoga* verò Hebræorum. Quod tamen discrimen non esse perpetuum in scripturis; tum ex hoc loco, tum ex aliis pluribus constare potest. Vnde monet Cyrillus [z] nos in symbolo habere, *In sanctam Ecclesiam catholicam.* Quod aliæ quoque sint Ecclesiæ [a] malignantium, & Ambrosius [b] obseruat propterea toties ab Apostolo appellari *Ecclesias* Christi, quia aliæ sint non Christi, sed satanæ. Quod attinet ad etymologiam vtriusque vocis allatam; verissima illa est & ab ea *Ecclesia* Latinè euocatio, aut conuocatio dicitur, & proptin vocabulo, *Concio*. Synagoga verò propriè *Congregatio*. Fere semper autem in scripturis Christiani, *vocati*, aut *euocati* dicuntur, præsertim in nouo testamento, in quo toties D. Paulus Christianos appellat non aliter: quàm vocatos, Græcè κλητοὺς clitus; quam eandem vocis originem hoc loco retinet nomen *Ecclesia*. Appellauit enim Dauid *Ecclesiam*, vt dixi, omnes qui spectandi studio ab vtriusque castris aduenerant, & quos tam ancipitis certaminis fama conciuerat. Euocati igitur omnes erant; & tota multitudo euocatorum; ac propterea, conuocatio, concio, & Ecclesia rectè potuit appellari, si vim tantùm vocabuli spectemus. Nam alioquin vsus obtinuit, vt non iam profanum, sed sacrum nomen sit, & in bonam tantùm partem accipiatur.

y in Psal. 81 & in Epist. 1 ad Rom.

z Catech.

a Psal. 25 & 51.

b Cap. vlt. ad Rom.

Nec in gladio, nec in hasta.] Gladius, & hasta; siue *gladius & arcus*, prouerbiali formula in Scriptura pro omni bellicoso instrumento, atque etiam pro ipsa arte, & militari disciplina vsurpantur. Itaque sensus est hoc loco, non indigere Deum, vt hostes suos conficiat, militibus vllis, & armis; sed ipsum per se nutu solo posse omnes profligare & perdere. Similis loquutio habetur in Iosue; [c] *Eiecit*, inquit, *Deus è locis suis duos Reges Amorrhæorum non in gladio, nec in arcu tuo.* Et quarto Regum; [d] *Neque enim cepisti eos gladio & arcu tuo, vt percutias*: sic in Iudith; [e] *Vbicunque sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit.* Et Dauid [f] *Nec enim in gladio suo possederunt terram.* Quorum omnium idem sensus est, qui & hoc loco; non viribus illos suis, neque militari disciplina; sed Dei ope, & auxilio hostes profligasse.

c Cap. 24.12

d Cap. 6.22.

e Cap. 5.16.

f Psal. 43.

Domini enim est bellum.] Duplicem hæc sensum habere possunt: vel bellum quod geritur, contra Dominum geritur, & ipsius non nostra causa agitur: vel bellorum omnium exitus in illius est potestate. In Hebræo propriè est, *Domino est bellum*: nomen enim *Iehoua*, pro quo noster vertit, *Domini*; est in dandi casu. Vterque autem sensus probabilis est, & rectè huic loco congruere potest. Nam & *bellum Domini* dicitur, quod contra illius populum geritur. *Pars* [g] *enim Domini populus eius, & Israël hæreditas eius.* Quæ autem contra hæreditatem fiunt, contra ipsum hæredem & possessorem fiunt. Et præterea etiam *bellum Domini* dicitur; quia ipse est, qui bella certum

g Psal. 77.71

certum ad exitum perducit. In primo sensu bellum Domini appellatur à Mose. [g] *Quia manus solius Domini, & bellum Domini erit contra Amalech à generatione in generationem.* Et primo Regum, [h] *Prœliare bella Domini.* Et primo Paralipomenon, [i] *Vulneratique multi ceciderunt: fuit enim bellum Domini.* id est contra Dominum gerebatur; ac proinde ab ipso contra aduersarios pugnabatur. In secundo sensu *bellum Domini* dicitur, & vicissim *Dominus bellorum*; *Dominus sabaoth, & exercituum*; *& Dominus conterens bella*: quod est dicere, in omni bello quicunque vincat, ipse est qui vincit, & qui bellum conficit. Iudith; [k] *Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi*: propterea à quibus Dominus stat, eos etiam victoria spectat: quos autem ipse deserit, profligantur. Hieronymus in Michea [l] agens de Iudæis contumacibus. *Recedente autem pace, & auxilio Dei, qui restiterunt Domino, de quo dicitur, Dominus conterens bella, Dominus nomen ei, aduersariis suis resistere non potuerunt; sed in omni certamine victi sunt; nec fuit qui contereret aduersùs eos bella nascentia.* Iuxta ergo secundam hanc expositionem, cum Dauid dicit perturbandos, ac profligandos hostes, & rationem subdit, *quia Domini est bellum*; significat non mirum, si hoc futurum sit, quando Deus in cuius potestate sunt bellorum exitus, à Iudæis sit.

g Exo. 17.16. h Cap. 18. i Cap. 5.22. k Cap. 16.3. l Cap. 2.

¥. 48.) Cùm ergo surrexisset Philisthæus, & veniret, & appropinquaret contra Dauid, festinauit Dauid, & cucurrit ad pugnam ex aduerso Philisthæi.

49.) Et misit manum suam in peram, tulitque vnum lapidem, & funda iecit, & circunducens percussit Philisthæum in fronte, & infixus est lapis in fronte eius, & cecidit in faciem suam super terram.

¥. 50.) Præualuitque Dauid aduersum Philisthæum in funda & lapide: percussumque Philisthæum interfecit.

¥. 51. Cumque gladium non haberet in manu Dauid, cucurrit, & stetit super Philisthæum, & tulit gladium eius, & duxit eum de vagina sua, & interfecit eum, præciditque caput eius.

Cùm ergo surrexisset Philisthæus.] In verbo surgendi hebraismus est alias explicatus: neque enim iacebat Golias, aut sedebat, vt illi surgere opus esset. Sed *surrexit* ponitur hîc ad initium actionis significandum. Rem autem totam sic Iosephus enarrat. *Interim Philisthæus armis grauior, quàm vt procurrere posset magnis passibus in iuuenem; atque inermem contemptim ferebatur. Huic adolescens occurrit occultum adiutorem Deum secum in certamen ducens.*

Festinauit, & cucurrit Dauid.] *Ratio cursus*, inquit Caietanus, fuit, vt maior vis adderetur in iactu. Rectè hoc monuit: nam Vegetius, [m] *Vehementius*, inquit, *cum saltu, cursúque tela mittuntur.* Propterea inter alia militiæ exercitamenta hoc erat. Idem Veget. [n] *Saltus quoque & ictus facere pariter assuescant; nunc gestiendo prouolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire.*

m lib. 3. c. 56. n lib. 2. c. 23

Funda iecit.] Prius hoc dicitur, deinde subditur, *& circunducens*: non quod prius *funda iecerit*; & deinde *circunduxerit*; aut quod illud fit per anticipationem dictũ, & inuerso ordine; sed quia primo factum ipsum in vniuersum proponitur; deinde ex adiunctis, & per partes explicatur. Quod iterum paulo post licet aduertere, cum dicitur, *Percussumque Philisthæum interfecit*: & deinde subiungitur, *Interfecit eum, & amputauit caput eius*: neque enim prius percutiendo interfecit, deinde iterum caput amputando; sed interfecit amputando: vt etiam hic funda iecit circunducendo.

Et circunducens.] Quomodo & quoties funda circa caput duceretur docet Vegetius. [p] *Semper assuescendum est, vt semel tantum funda circa caput rotetur cum ex ea emittitur saxum.* Aliter tamen apud Virgilium seruatum videmus.

p lib. 3. c. 23.

[q] *Stridentem fundam positis Mezentius armis*
Ipse ter adducta circum caput egit habena
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit.

q lib. 9.

Quid autem Dauid seruauerit; an semel, ân ter circunduxerit; vt curiosum est quærere, ita nimis securæ leuitatis est definire.

Infixus est lapsis in fronte eius.] LXX. addunt, *Et infixus est lapis per cassidem in fronte eius.* Quo significatur cassis ipsa perfracta ictui cessisse. Quod autem dicitur. *Infixus est*; clarè indicat ita validè iactum librarum, vt lapis contortus vasto capiti immergeretur. Dubitant autem nonnulli apud Abulensem quot lapides iecerit Dauid, & quoto iactu collimauerit: sunt enim qui tres iecisse volunt, & ex iis alij tertio tantùm collimasse. Alij tribus singulis, fabellam insuper addentes, si non à Rabinis fictam, dignam certè genio Rabinico. Primo enim ictu lapidem infixum in fronte; secundo eundem lapidem altero introrsus etiam magis ad interiora propulsum; tertium denique secundo superuenientem cum duobus prioribus ipsum penitus cerebrum penetrasse. Ita isti vel rident, vel ridenda proponunt in re seria; magis tamen ipsi ridendi, nisi qui eos audiendos putant essent potius miserandi. Constans ergo sententia est primo iactu percussum Philisthæum, & prostratum. Ita Athanasius, [r] Iosephus, Chrysostomus, Eucherius, alij citari, quos recentiores sequuntur Lyranus, Abulensis, Dionysius. Et satis ex modo loquendi Scripturæ colligitur. *Sumpsit*, inquit, *lapidem, iecit, & percussit.* At Glossa [s] dicit Christum vicisse diabolum tribus tentationibus sicut Dauid Goliam vicerat tribus lapidibus. Sed tanti nobis ea Glossa non debet esse, vt tot Patribus consentientibus solliciti esse debeamus quid illa dicat; præsertim cum tam perspicuè textus ipse loquatur.

r Orat. de semen. s Matth. 4.

Cecidit super faciem suam super terram.] Rabbini apud Abulensem hoc etiam loco vigilantes somniant more suo: dicunt enim non resupinatum Goliam, sed cernuum corruisse, contra quam fieri debebat, & miraculo, & Dei peculiari prouidentia erga Dauidem. Si enim Golias retrorsum cecidisset, vt illi caput amputaret; debuisset Dauid ad castra Philisthinorum prope nimis accedere: nam sex cubitis & palmo Golias extendebatur. Vt ergo ab hoc discrimine liberaretur Dauid, factum contra quam vulnerati, & cadentes soleant; vt antrorsum corrueret, & caput ipsum ad ipsius Dauidis pedes deponeret. Ita illi in paucis verbis tam multa peccantes: Primò enim

enim timuisset Daoid propius ad Philisthiuos accedere, qui Goliam solus inuadere non dubitaoerat? Deinde plus illi discriminis impendebat ex aliis, quam ea Golia ad quem tamen non verebatur accedere? Denique prospicuè vel meotiuntur, vel falluntur, cum dicunt contra naturam esse vt vulneratus in eam partem cadat, qua ictus est: naturale enim hoc est, nec aliter solet, nisi casu aliquo, aut maiore aliqua vi, aut etiam Deo volente. Res est notissima, & quotidiana
t lib. 4. experientia comprobata. Lucretius [t]

Nam omnes plerumque cadunt in vulnus & illam
Emicat in partem sanguis, vnde icimur ictu.
Et si comminus est, hostem ruber occupat humor.

Vt Philosophus rem proponit, & causam tangit; cadit enim io vulnus animal: quia qua parte percussum est, io eam partem sanguis emicat, & spiritus accurrunt. Vnde quod fit in naui, vt eo inclinet, quo quæ gestat accumulantur: ita in percussione animal eo procumbit, quo vergit impetus siue sanguinis, siue spirituum. Sic etiam ædificio aliquo ruinam minante, tandem in partem illam totum subsidit, quæ prima est inclina-
u 2. de trist. ta. Ouidius [u]

Cum cœpit quassata domus subsidere, partes
In proclinatas omne recumbit onus.

Addit Lucretius sanguine plerumque cadentis qui vulnerauit aspergi; quasi scilicet quacunque ratione potest, vlcisci cupiat animal; & illum petat, à quo læsum sit.

Præualuitque David in funda & lapide] Primo
x Velei. lib. 2. hist. ergo ictu prostratus est: *nullus enim* vt ille [x] dixit, *celerius opprimitur, quam qui nihil timet*. Propterea D. Athanasius vt ex improuiso, & nihil tale opinantem percussum significet, dicit *subito illum cecidisse*. Clausula autem hæc, quæ nunc adiungitur, *Præualuitque David in funda & lapide*; ad duo iosinuaoda posita est. Alterum spectat ad benignitatem Dei in seruos suos: alterum ad iudicij seueritatem in hostes suorum. Ad benignitatem spectat quod dicitur; *Præualuitque Dauid in funda & lapide*. Quasi enim hic amicè certat Deus cum Dauide. Dixerat ille; *Ego venio ad te in nomine Domini exercituum Dei agminum Israel*. Nihil sibi tribuerat, nihil arrogauerat; non validos toros, non brachiorum firmitatem respexerat; nullo alio præsidio fiderat, nisi solius Dei. *In Dei nomine*, inquit, *non in funda, non in baculo*. At contra Deus vicem quodammodo rependit, atque ita nunc dicitur; *Præualuit Dauid in funda & lapide*. Hoc est illud toties à D. Augustino celebratum; *Facit Deus merita nostra quæ sunt munera sua*. In funda & baculo præualuit Dauid: sed vt præualeret effecit Deus. Dat tamen hoc benignissimus pater filio, & fortissimus Imperator militi; vt quod ipse fecit, hic etiam faciat, & inde quoque laudetur & præmio afficiatur. Alterum quod hic pertinet ad iudicij seueritatem in hostes, spectatur, in deiectione Goliæ. Arrogantissimus ille, & superbissimus, qui nihili præ se vno ducebat omnes alios, non solùm prostratus est; sed miserum & fœdum in modum prostratus. Non enim cataphractorum militum aduersus illum turmas effudit: non fulmine de cælo misso illius arrogantiam fregit; sed vt rependeret insolentiæ pœnam, culicem vnum (talem enim putabat Dauidem Philisthæus) contra illum produxit, à quo victus est. Propterea non hic dicitur; Præualuit *Israeliticus populus in turmis equorum, & phalangibus armatorum aduersus Philisthæos*. Sed; *præualuit David in funda, & lapide*. Hoc illud est quod apud Eccles. [y] celebratur y Cap. 47. 5.
de Dauide. *In tollendo manum saxo funda deiecit exultationem Goliæ*, non tantum ipsum Goliam; sed ipsius *exultationem*. Parum enim Deo erat ipsum solum deiicere, & prosternere; nisi etiam ipsius arrogantiam frangeret, & insolentes spiritus retunderet. Qua in re duo nobis insinuantur. Primum est nulla re magis ferocientes animos comprimi eorumque vanos impetus, & elationem deiici, quam per vulnera subito illata. Alexander Macedo adeo cogitationibus efferebatur, vt iam terris maior paria Deo sentiret. Cum igitur in India vagaretur, & gentes ne finitimis quidem satis notas bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbis sagitta ictus est: represso sanguine, sicci vulneris increuit dolor. Tum verò tandem quis, & qualis esset agnouit. *Omnes*, [z] inquit, a Sen. ep. 60.
me Iouis esse filium: sed vulnus hoc hominem me esse clamat. Nimirum accepto vulnere, detumuit inflatus animus, & se infra hominem sensit, qui falsò antea Deum mentiebatur. Propterea à Da-
uide [a] *vulneratus* ponitur in symbolum viri de- a Psal. 88. 11
pressi, deiecti, & vt Scriptura loquitur, *humiliati*. *Tu humiliasti, sicut vulneratum, superbum*. Vnde cum Dauid Goliam percussit, quia illo vulnere ipsius arrogantiam fregit, dictum est *Saxo funda*, non ipsum Goliam, sed illius *exultationem* deiecisse. Alterum quod nobis insinuatur est; Deum non cum hominibus pugnare, sed cum illorum superbia, & animi elatione. Quasi ergo res esset, non cum Golia ipso, sed cum ipsius arrogantia, & tumore spiritus, dictum est non ipsum dele-
ctum, sed ipsius exultationem. Deus [b] enim su- b Iacob. 4.
perbis resistit: contra ipsos pugnat propter ipsorum superbiam: ideo illam primum petit, ac
deiicit. Ambrosius; [c] *Scriptura dicit, Deus superbis* c Psal. 118. 8. 7.
resistit. Tanquam suæ contumeliæ propugnator, veluti quoddam suscipit aduersus superbiam speciale certamen: tanquam dicat, Meus iste aduersarius est; qui me lacessit; mihi debetur iste congressus. Vt ergo hoc loco notaretur causa certaminis, sic explicata est parta victoria; *exultationem Goliæ saxo funda deiecit*. Illam enim Deus petebat, quæ Goliæ manus & mentem armauerat contra Deum.

Et stetit super illum.] LXX. verbum habent, quod magnitudinem Goliæ magis exprimit, *Et ascendit super illum*.

Interfecit eum;] Dubitari potest an cum Golias deiectus est, tūc etiam sit extinctus; an postea tantum, cum capite truncatus. Lyranus, Dionysius, Abulensis, & alij lapidis ictu volunt interemptum. Nam hic dicitur. *Præualuit in funda & lapide aduersus Philisthæum, percussumque interfecit*; id est percutiendo interfecit. Præterea in loco Ecclesiastici citato dicitur: *In extollendo manum Dauid exultationem Goliæ deiecisse in saxo & funda*. Alij verò malunt ictu lapidis consternatum procubuisse, adhuc tamen viuentem: interfectum autem cum caput illi est amputatum. Ita Iosephus, & indicant LXX. qui tantum postquam Dauid ascendit super Philisthæum adiungunt, *& illum morti tradidit*. Quod etiam vero mihi magis simile videtur: neque enim lapis in fronte infixus, si subito examinare, potuit etiam illico exanimem facere. At Scriptura saltem vt est in nostra vulgata, indicat ictu lapidis interfectum. Verum est, hoc indicat; sed simul etiam illud alterum. Itaque duo dici possunt; vel dum dixit, Percussumque *Philisthæum interfecit*; sensum non esse

esse *percutiendo interfecit*; sed prius lapide percussum, & ex percussione prostratum, deinde interfecisse; vel certè tribuit mortem Goliæ saxo & fundæ; quod ita percussus sit, vt esset sine alio vulnere moriturus. Nisi velimus (quod est probabilius) ictu lapidis occisum dici; quia per illũ prostratus Golias obnoxius Dauidi factus est: & propterea non solùm mortem, sed integram victoriam in ictum lapidis esse relatam.

Tulit gladium eius, & eduxit eum de vagina sua] Hoc adiungitur, vt intelligamus adeo subito & ex improuiso percussum, vt prius ceciderit, quam gladium euaginandi tempus habuerit. Vel certè significatur Goliam contemptui ita habuisse Dauidem; vt nec contra illum gladium distringere dignaretur.

Et interfecit, & præcidit caput eius.] Gladius hic Goliæ ille erat, quo is tantopere fidebat, & exultabat; quo accinctus, non deos vllos, non homines verebatur; quo fretus, omnes prouocabat, omnibus contumeliosè insultabat, omnia miscebat. Hic nunc gladius à peccatore antea euaginatus *intrat in cor illius*, vt post Dauid ipse concinit, [d] *Gladium euaginauerunt peccatores, vt deiiciant pauperem, & inopem, vt trucident rectos corde. Gladius eorum intret in corda ipsorum.* De Golia enim hæc accipiunt Apollinaris,[e] & Athanasius.[f] Gladium enim euaginare est ad certamen prouocare, est aperta vi bellum inferre, est pacem primum turbare, est primum facem certaminis accendere, est denique bellum ferere, est sanguinem sitire. Hæc omnia in Goliam congruebant: propterea *gladium* rectè dicitur *euaginasse*. At hic gladius intrauit in cor ipsius: quia qui primus Philisthinorum, Dei populum pacis impatiens turbabat, primus occubuit: eodem gladio peremptus, quem aliorum iugulis intentabat. Sic Deus vlcisci solet hostes suos; quod enim patenti & clarissimo exemplo in Golia patratum est, quotidie etiam passim fit, sed magis occultè. Armis suis peccatores deiiciuntur, & pereunt: & quæ contra Deum parauerant, & seruos Dei, in ipsorum exitium vertuntur. Hoc illud est quod toties sacræ litteræ repetunt. *Comprehendi* [g] *astutos in astutia sua: funibus* [h] *peccatorum suorum comprehendi impium: conuerti* [i] *dolum in caput eius: in verticem ipsius iniquitatem descendere: incidere in foueam, quam fecit: arcum* [k] *eorum confringi, & retro actam sagittam ipsos petere, qui petebant: gladium eorum intrare in corda ipsorum.* Goliam denique armatum suis ipsius armis cadere, & eodem gladio perimi, quo aliorum ipse ceruicibus imminebat.

d Psal. 34.
e In catena.
f lib. 5. de Trinit.
g 1. ad Corint. 3. 19.
h Prou. 5. 22.
i Psal. v. 17.
k Psa. 36. 15.

Hæc sunt indicia Domini, quæ tantopere in Scriptura celebrantur, & ex quibus dicitur Deus cognoscendus, simul & timendus; vt supra etiam dicebat Dauid; [l] *Dabit te mihi Dominus, & amputabo caput tuum, vt sciat omnis terra, quia est Deus in Israël.* Ex hac capitis amputatione facta per gladium ipsius Goliæ prædicit Deum esse cognoscendum: quia hoc est iudicium, quod solet Deus exercere in peccatores, illos suis armis perimendo. *Cognoscetur Dominus indicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.* Ad litteram enim sententia de Goliæ occisione intelligẽda est: est enim totus ille Psalmus de hac Dauidis victoria, cuius titulus est, *Pro occultis filij*: vel vt habet Chaldæus Paraphrastes in editione Nebiensis, *Ad laudandum super morte viri, qui egressus est de medio castrorum.* Flaminius legit, *Victori super morte insipientis.* Vnde constat Psalmum totum secundum litteram referendum ad hanc victoriam Dauidis in morte Goliæ, & per illud ad Christum, qui mysticum Goliam, id est diabolum, mortem, peccatum, tres illos capitales humani generis hostes suis ipsorum armis deiecit. Nam mortem moriendo deuicit, & per peccatum damnauit peccatum. Quod ergo Dauid ante congressum prædixerat, *Amputabo caput tuum; & cognoscetur Deus*: in eodem Psalmo repetit inuerso ordine dicens; *Cognoscetur Dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.* Quæ sunt hæc opera. & quis hic peccator? Peccator Golias, qui & *insipiens* dicitur in titulo. [n] *Dixit enim insipiens; Non est Deus*; nimirum qui adiuuet Hebræos, & tueatur. Quando dixit? Dum iactabat. *Ego exprobraui hodie agminibus Israël.* At quæ ista opera? Gladius ipsius Goliæ, sic appellatus; quoniam per illum tot egregia, & fortia facinora edideerat, & maiora etiam sibi promittebat. Hieronymus legit; *In opere manuum suarum corruet impius sonitu sempiterno.* Per quod alluditur ad ingentem fragorem, quem ex casu Goliæ arma ad terram allisa dedere.

l Sup. 46. & 47.
m Psal. 7.
n Psal. 12.

ẏ. 52.) Videntes autem Philisthiim quod mortuus esset fortissimus eorum, fugerunt: & consurgentes viri Israël, & Iuda, vociferati sunt, & persequuti sunt Philisthæos, vsque dum venirent in vallem, & vsque ad portas Accaron: cecideruntque vulnerati de Philisthiim in via Saraim, & vsque ad Geth, & vsque ad Accaron.

ẏ. 53.) Et reuertentes filij Israël postquam persequuti fuerant Philisthęos, inuaserunt castra eorum.

ẏ. 54.) Assumens autem Dauid caput Philisthæi, attulit illud in Ierusalem: arma verò eius posuit in tabernaculo suo.

Videntes autem Philisthiim.] Ex trepidatione & fuga Philisthinorum duo facilè colligere possumus. Alterum est conditiones illas, quas Golias in prouocatione proposuerat, non fuisse vtrinque receptas: ac proinde non ita pugnatum ab his duobus, vt ex pacto conuento alterutrius illorum exitus vniuersi belli euentum deberet definire. Si enim hoc pacti fuissent; nulla causa erat cur extincto Golia castra Philisthinorum tantopere turbarentur, & effusa fuga sibi consulerent. Quid enim amplius, aut à quibus sibi timerent; si iam constitutum inter illos fuerat, vt vniuerso bello in compendium misso, duorum periculo securitas omnium redimeretur; & ex eius parte victoria staret, qui alterum deuicisset? Alterum quod hinc colligere est, quantum momenti habebant huiusmodi priuati congressus ad vniuersam victoriam obtinendam. Liuius [o] de pugna illa Torquati cum Gallo agens; *Tanti, inquit, ea dimicatio ad vniuersi belli euentum momenti fuit, vt Gallorum exercitus relictis trepidè castris in Tiburtem agrum, mox in Campaniam transierit.* Similiter bello sociali cum ingens Gallus ex auxiliis quæ Lucius Cluentius cum

o lib. 7.

Scylla

Scylla decertaturus assumpserat, procotrens in-uitasset ad singulare certamen ex Romanis aliquem, & eum paruæ staturæ Numida confecisset, territi Galli statim terga verterunt; iamque turbata acie, nec alij Cluentiani persisterunt, sed Nolam profugerunt trepidi, vt narrat Appianus.

p lib. 1. bel. ciu. [p] Non dissimiliter Philistæi ex hoc priuato prælio desperationem vniuersæ victoriæ concipientes, in fugam prius versi sunt, quam vlli aduersus illos hostes insurgerent. Qua de te agens Dauid,

q Psal. 9. [q] *Increpasti*, inquit, *gentes, & periit impius.* Increpasti, est terruisti, perculisti gentes; quas cœcus metus subitam in fugam vertit. *Quia periit impius*, videntibus ipsis peremptus est impius Golias, quo illi tantopere fidebant. In hunc sensum Chaldæa paraphrasis locum istum explicat in editione Nebiensi Augustini Iustiniani. *Increpasti populum Philisthinorum, perdidisti Goliam impium.* Ad quem sensum spectare etiam possunt alia verba eiusdem Psalmi, *In conuertendo inimicum meum retrorsum, ipsi infirmati sunt, & peribunt.* Quod est, dum ipsi ante oculos suos cernerent Goliam inimicum meum cadere vulneratum, *infirmati sunt*, fracti nimirum animo conciderunt.

Fortissimus eorum] Nomen, *fortissimus*, non est partitiuè, aut superlatiuè positum, quasi tantum significet inter alios maximè insignem, aut aliorum omnium robotissimum; sed substantiuè, & possessiuè. Et sensus est; Cum ipsi vidissent extinctum *suum fortissimum*, Hebraicè גבורם *ghibboram*, quod Italicè dicitur, *Il suo Brauo*, in quo illi spes omnes suas collocauerant; cui fidebant; quem solum pro omnibus bellum confecturum sperauerant. LXX. habent quod hanc expositionem confirmat. *Cum vidissent quia mortuus est potens illorum.* De hac voce *fortis*, & *fortissimus*, Hebraicè *ghibbor*, in hac significatione fusè ite-

m Cap. 22. 1. lib. 2. rum [m] infra.

Fugerunt.] Hic solet illos exitus excipere,

n Ierem. 17. qui sperant in homine, & ponunt *carnem* [n] *brachium suum*. Quia enim Golia erat *ghibber*, id est fortis Philisthinorum, in quo sperabant, cui se totos tradid-rant; illo corruente, & ipsi turbati, &

o Cap. 10. 13 difiecti sunt. Oseas; [o] *Quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum; consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tua vastabuntur.*

Et ceciderunt vulnerati.] Iosephus dicit Palestinorum ad XXX. millia cecidisse, & duplo plures vulneratos.

Reuertentes inuaserunt castra eorum.] Hoc ex disciplina militari factum est. Cautum enim semper fuit ne hostium castra quispiam direpturus auderet attingere priusquam funditus essent hostes profligati. Et sanè innumera sunt exempla eorum, quos iam victores intempestiua, & præpropera prædæ cupiditas ludibrio victis exposuit.

Attulit illud in Ierusalem.] Non quod nunc acciderit hoc narratur, sed per anticipationem, vt continuetur rerum series quid postea factum sit de Goliæ capite Scriptura commemorat, vt bene obseruant Lyranus, Abulensis, Dionysius, Hugo, Caietanus, & alij recentiores. Iosephus hæc ita exponit, vt prius caput Philisthæi à Dauide in proprium tentorium sublatum fuisse velit; deinde suo in tempore in Ierusalem collocatum. At quando hoc factum? Lyranus putat longè post cùm Dauid nimirum Ierusalem vi victis hosti-

p lib. 2. c. 5. bus expugnauit, vt narratur infra. [p] Nam ante illud tempus, cùm adhuc à Iebusæis alienigenis ciuitas haberetur non potuit in eam à Dauide cum triumpho Philisthæi caput inferri. Contraria tamen sententia probabilior est, quam tradit

r Quæst 41. Theodoretus, [r] Abulensis, & alij recentiores sequuntur; Multo ante cum adhuc à Iebusæo Ierosolyma incoleretur, caput in illam Goliæ asportasse Dauidem: vt elatè narratur, non per anticipationem, sed iuxta rerum seriem Capite sequenti. Cum enim ouans Saul eam in vrbem inueheretur, & simul cum eo Dauid incederet, caput Goliæ gestans, tunc in occursum vtriusque & exercitus triumphantis egressæ sunt mulieres canentes; *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia.* At quomodo si adhuc à Iebusæo vrbs possidebatur, in eam triumphans ingressus est Saul; & Dauid in eadem potuit vnius ex alienigenis caput monumentum victoriæ collocare? Theodoretus iudicat caput clanculum in eam missum, vt subito ad illius conspectum alienigenæ terrerentur. Magis tamen recepta sententia est, in eadem simul vrbe & Iudæos, & Iebusæos, duisse tamen, incoluisse. Vt enim habetur in libro Iu-

f Cap. 1. dicum, [f] Iudæi illam cum expugnarunt, non totam in suam potestatem redegerunt; sed arcem hostibus dimittere coacti sunt, in quam cùm se recepissent Philisthæi, vsque ad id tempus retinuerunt, quo à Dauide sunt expulsi, plena tandem victoria hostium potito, vt narratur libro

t Cap. 5. secundo. [t]

Quod si mirum cuipiam videatur duos hostes eandem potuisse vrbem tandiu incolere; sciat mirum non esse, dummodo inter se intelligamus non pacatè vixisse, sed lembus semper prælijs velitantes. At quomodo Iebusæi commoda exercebant sua; si pene obsessi in arce tenebantur? Intelligendum arcem illam ex vna parte habuisse liberum egressum in regiones Palesthinorum; vnde poterant alij ad illos, & vicissim ipsi ad alios commeare. Quorsum autem caput Goliæ præfixum fuerit, & in hac potius, quam in alia vrbe; dicemus alibi; & ex his etiam intelligi potest, quæ Serrarius noster habet explicans similem ostentationem capitis Holophernis in

u Cap. penult. Iudith. [u]

Arma autem in tabernaculo suo.] Quod hoc tabernaculum? Caietanus quia in nonnullis Hebræis codicibus habetur, *in tentoriis eius*, putat posse intelligi de tentoriis Ierusalem. Lyranus per *tentorium* explicat tabernaculum Domini, in quod Dauid intulit omnia arma Goliæ, vt signa-

x Cap. 21. tè exprimitur de gladio infra: [x] & est eadem sententia Hebræorum, vt refert Hieronymus in traditionibus. Non placet id Abulensi: quia *sanctuarium* non potest dici tabernaculum ipsius Dauidis; hic tamen dicitur attulisse Dauid arma in tabernaculum suum. Vult ergo hoc intelligendum esse de tentorio ipsius Dauidis. At tunc nullum habebat. Esto; habuit postea, & in eo semper, vel longo certè tempore monumentum victoriæ, Goliæ arma suspensa habuit inter alia ornamenta.

ỳ. 55.) Eo autem tempore, quo videbat Saul Dauid egredientem contra Philisthæum, ait ad Abner principem militiæ; De qua stirpe descendit iste adolescens, Abner? Dixitque Abner; Viuit anima tua, Rex, si noui.

ỳ. 56.)

℣.56) Et ait Rex; Interroga tu cuius filius sit iste puer.

℣. 57.) Cumque regressus esset Dauid percusso Philisthæo, tulit eum Abner, & introduxit coram Saule, caput Philisthæi habentem in manu.

℣. 58.) Et ait ad eum Saul; De qua progenie es, ô adolescens? Dixitque Dauid; Filius serui tui Isai Bethleemitæ ego sum.

De qua stirpe descendit hic adolescens.] Dubium hîc non leue oritur, quomodo Saul Dauidem ignorare potuerit, quem diu inter honoratios ephebos habuerat, & in primis charum, quique non ita pridem ab illo discesserat. Nodus adeo difficilis visus est, vt dubitauerint nonnulli de fide horum verborum, cum præsertim apud LXX. & Iosephum totum hoc de percunctatione, & dubitatione Saulis, cum initio capitis sequentis, vsque ad v. 6. non habeatur. Nobis tamen dubitare non licet; tum quod in codicibus Hebræis hæc omnia reperiuntur; tum quod à Theodoreto agnoscuntur, & Complutensibus; tum denique quia in nostra vulgata editione, quam non amplecti non possumus, habentur. Ad propositam igitur difficultatem varij varia. Duas solutiones affert Theodoretus; vel mente motum Saulem dum Dauid cythara caneret, quid, aut à quo circa se ageretur non aduertisse; vel certè inuidia iam tactum quis ille esset, cui iam erat infensus interrogasse. Fateor me quid ista sibi velint non intelligere; licèt prima etiam expositio Lyrano placeat: vtraque enim mihi plus ambiguitatis habere videtur, quàm id quod quærimus. Antea inquit cùm Dauid citharam coram se pulsaret, malo spiritu agitatus Saul parum ea aduertebat, & obseruabat quæ fiebant. Verum istud est: at quid ad Dauidem, quem adeo notum & perspectum habebat, vt vnicè etiam diligeret; vt armigerum suum faceret; vt à patre in Aula retinendum quasi suppliciter peteret? si insinuatus Dauid, conquisitus, accersitus, adductus; Dauid, inquam, Bethleemites, filius Isai, quomodo quia furente Saule citharam pulsabat, ignotus illi fuit, nec obseruatus? Esto enim quod cum morbo illo corriperetur, minùs omnia aduerteret Saul: an non sibi redditus, & tranquillatus illum recognoscebat, quo canente vis morbi remittebatur? Cur ergo dilexit? cur armigerum fecit? Deinde quod additur de inuidia, minus etiam probabilitatis videtur habere. *Iam*, inquit, *inuidia obcæcatus quisnam esset Dauid exactè nesciebat.* Rogo enim quæ ista inuidia, aut vnde, & in quem? Saul enim Dauidi tunc primùm cœpit inuidere, cum mulieres pæana canentes illum Sauli præponere visæ sunt. Vnde nunc Dauidi inuideat Saul? Aliter ergo rem explicat Hugo Victorinus. [y] *Potentes*, inquit, *in quotidiana hominum frequentia positi, non omnes circa se conuersantes possunt agnoscere: præcipuè eos, quos nec dignitas persona commendat, nec diuina conuersatio familiares efficit. Quia igitur Dauid puer adhuc & contemptibilis, nec regia familiaritate dignus, breui tempore cum Saule manserat, mirum non est si eundem modo ad tam egregium opus procedentem diligentius notatum ignorat.* Hæc ille. Quorum summa est, si bene percipio; Dauidem antea etsi fortè de facie Sauli notum; non tamen intimè perspectum fuisse: quo ad genus, conditionem, natalia. Hanc enim esse consuetudinem Principum, vt eorum à quibus sibi ministerium exhibetur, operam tantum attendant, cætera negligant, quæ ad ipsos spectant, vt qui sint, aut vnde sint, vel cuius filij; at cum quid ab illis egregium, & extra communem modum fit, quale hoc erat, quod tunc Dauid aggrediebatur: tunc naturali hominum propensione subtiliùs in illos inquirere, & patrem & patriam velle discere, & cætera, quæ huc spectant nolle ignorare. Coniectura sanè probabilis ducta ex magnatum ingenio; sed quæ difficile possit ad præsentem locum aptari. Clare enim Scriptura dicit Dauidem non solùm de facie Sauli, sed optimè quoque fuisse perspectum quo ad genus & patriam. *Misit enim ad Isai primum vt filium suum Dauid ad se allegaret.* Deinde, vt iam in aula positum, diutiùs sibi retinere bona cum ipsius venia fas esset. Vnde sic possumus ratiocinari. Vel nunc cum Dauidis genus interrogat Saul, nouit illum ipsum esse, qui cithara coram se canere solitus, vel non. Si non; hoc quærimus quomodo id potuerit ignorare: si nouit; ergo simul etiam nouit & patrem, & patriam & domum. Abulensis duas affert & ipse expositiones: prima huic persimilis est quam modo attulimus: facile esse vt Regibus, Principibus, & magnatibus viris memoria illorum excidat, quorum opera in quotidianis ministeriis vtuntur, propter illorum multitudinem, & varietatem. Ex ea enim fieri, vt non possit vnus quispiam diutius cum illis agere, versari, colloqui, ab illis videri, & spectari; ob vicissitudinem scilicet sibi mutuo cedentium, & subsequentium ministrorum. Vnde quemadmodum hospes hospitis memoriam non retinet propter perennem fluxum aduentantium; ita nec Principes firmiter posse eos retinere, qui sibi inseruiunt: quæ verissima sunt; non tamen ad Dauidem faciunt: neque enim hic ex numero illorum erat, qui perfunctoriè tantùm coram Saule apparebant; sed planè illi ita intimus erat, vt vnicè ab eo diligeretur. Non potest autem, opinor, quis vnicè diligi, quin etiam idem sit perfectè notus; & alte nimis animo infigatur, & adhæreat. Aliud ergo idem Abulensis affert, quod etiam placet Caietano, & Augustino tribuit Abulensis (apud quem tamen id legere non memini) ex faciei mutatione non agnitum Sauli Dauidem: adolescentium enim proprium esse intra modica temporis spatia totam ferme indolem variare, vix vt agnosci queat: cum præsertim incipit illis in malis tenera primum lanugo proserpere. Ratio optima & validissima, vtpotè ex rerum natura ducta; quæ tamen etiam habet nonnihil difficultatis. Esto enim quod celeres in adolescentium vultibus conuersiones fiant; requiritur tamen ad eas certum suum tempus. Neque enim vnius noctis spatio notabilis vlla potest mutationis varietas contingere: quandiu autem est, cum Dauid à Saule discessit ad pascua? Non diu sanè. Nam quando Saul eduxit exercitum contra Philisthæos, tunc Dauidis fratribus Regem sequutis, Dauid ipse domum regressus est. Ponamus ergo dum paratur expeditio, dum coguntur milites, dum tenditur ad hostem, duos, vel tres effluxisse menses: his si addantur quadraginta dies, quibus Goliæ prouocatio tenuit; erunt summum quatuor vel quinque menses à profectione Dauidis.

[y] In adnotat. elucid. in 1. Reg.

Sopran. in Dauid.

Tantane ergo tam breui interuallo potuit in illo mutatio fieri, vt à Saule agnosci non potuerit; & (quod maius est) nec etiam ab Abner principe militiæ? Quid ergo dicendum? Probabilissimum mihi videtur Sauli non penitus ignotum fuisse Dauidem; sed secum ipsum vix sibi credentem de illo dubitasse: ac proinde non ausum primum dubitationem suam clarè proponere; sed tacitè Abner percontatum. Dubitasse autem; tum ex aliqua vultus mutatione in Dauide postquam ex aula in pascua concesserat, soli & imbribus expositus: tum ex insolito vestitu; antea enim videre solitus aulicè comptum; videbat nunc pastoritio ornatu negligenter cultum; cum pera, baculo, & funda: tum denique quia mirabundus secum ipse ambigebat num filius Isai esset, qui cum leonibus, & vrsis iam fortiter transegisset, qui talia nunc auderet. Filios, inquam, Isai, quem tantùm ipse citharæ assuetum putabat, & mollibus curis: fuit igitur interrogatio non solùm ex ignoratione profecta, sed ex admiratione. Quicquid tamen id sit, egregium nobis documentum præstat instabilitatis gratiæ Principum, & quam parum sit illis fidendum. Saul Dauidem dilexerat, armigerum suum fecerat, à patre sibi concedi postulauerat, in primis charum habuerat; paulò pòst tamen ita totum obliuiscitur, vt monitore & nomenclatore egeat, qui sibi ipsum suggerat, & ipsius nomen. Tam altè in animo descenderat, & tam citò, tam facile totus effluxit?

> *I nunc.*
> *I fide Regum gratia*
> *Quisquis superbus emines,*
> *In lubrico aulæ culmine.*

Viuit anima tua, ô Rex, si noui.] Digna ingenio militari responsio. Quid enim nunc opus erat iusiurandum interponere, nisi quod loquela illum sua manifestum facit, & militem prodit inter arma enutritum, & castris semper assuetum? Nullibi enim magis iuramenta vigent, & sesquipedalia verba, quam inter milites, qui semper magna sonant, & ampullas proiiciunt etiam vbi nullum est opus. Ideo in sacris litteris, præsertim verò in hac Regum historia, licet aduertere iuramenta, quæ non ita necessaria concipiuntur, omnia à militibus esse vsurpata. Iurat nunc Abner, iurauit Saul, iurauit Ionathas, iurat Vrias, iurat ipse Dauid sæpiùs; omnes milites, & in militia semper educati, vt magis hinc erubescant, si vitio militari laborent, qui pacis studia sectantur; & discant inde milites ab eo sibi impensius cauere, in quod sunt magis vitio consuetudinis propensi. Notat Hieronymus,[z] *Viuat anima tua*, positum esse per antiphrasim, sensumque esse; Ne viuat, ô Rex, anima tua, si noui. Sic etiam dici alibi;[zz] *Benedixit Deo, & Regi*, id est maledixit. Consultò enim Hebræos abstinere à verbis malè ominatis; in quorum vice per antiphrasim contraria vsurpabant: qua de re nos alibi vbi de formulis verborum, in quæ sua veteres iuramenta concipiebant.

z In tradit. lib. 1. Reg.

zz lib. 3 Reg. c. 21. 10.

De qua progenie es, ô adolescens?] Mirum videri possit, quomodo Saul ipse interea dum Dauid aduersus Goliam procedebat, & dimicabat; vel certe Abner, cui demandatum fuerat à Saule non interrogauerint ab aliis genus Dauidis; sed eousque dubij fuerint, donec Dauid victor reduceretur. Sed mirari desinet qui aduerterit hic pugnam fuisse breuissimam, nec in ea tempus vllum habuisse Saulem, vel alios quicquam inter se agendi, & percuntandi, omnibus in euentum certaminis suspensis. Statim enim vt se Dauid certamini obtulit, à Golia exceptus est illa velitatione verborum; tum excusso lapide hostem deiecit, inuasit, truncauit, & regressus est: non ergo locus vllus Sauli datus est, aut spacium quicquam amplius percontandi, quam quod Abner fuerat sciscitatus.

Filius serui tui Isai.] Colloquutio ista Saulis, & Dauidis longiùs omnino protracta fuerit oportet, quàm vt hinc inde duobus tantùm verbis interrogando, & respondendo absolui potuerit. Verisimile enim est Saulem non tantùm genus, & patrem interrogasse, sed hoc cognito, multa etiam alia adiecisse, quæ res ipsa, & iam ingens parta victoria ab adolescente, sibi altiùs intimo postulabat. Regis ergo sermonem, & percunctationes cum Dauid modestè sequeretur, non minùs omnibus probatus est verecundia morum, quàm antea mirabilis fuerit successu certaminis. Vnde factum, vt eorum animos statim caperet, quorum oculos dudum & ora tenuerat. In primis autem Ionatham regium iuuenem, & inter regios liberos, vt ætate maximum, sic gloria inclytum arctissimè sibi, & fortiter faciendo, & modestissimè loquendo deuinxit. Et hoc est quod significatur verbis, quæ proxima sunt initio sequentis capitis. *Cùm complesset loqui Dauid ad Saul, anima Ionathæ conglutinata est animæ Dauid.* Si enim vnico tantùm verbo Sauli Dauid satisfecisset; minùs congruè dictum esset; *Cùm complesset loqui*: quod nisi de longiùs protracta oratione commodè non potest intelligi.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XVIII.

ARGVMENTVM.

ONFECTO Palæstino bello, & cunctis è prælio reuersis; multus circa Dauidem fauor, opima spolia de tam egregia victoria referentem, inuidiam Saulis accendit. Nullus enim fuit qui non tantæ virtuti in pulcherrimo teneri adhuc adolescentis corpore arctissimè deuinciretur: adeo vt & Ionathas regius filius perinde illum carum deinceps habuerit; atque erat ipse sibi. Timere ergo cœpit Saul tam carum omnibus: &

inuidia

inuidia simul, & caco timore actus in rabiem, primum illum apertè iaculo confodere nixus est: insaniam mentis, qua subinde agitabatur prætendens animi morbo. Id cùm non successisset alia via perniciem illi struere est aggressus. Itaque per speciem honoris periculis illum grauissimis obiectans; Tribunum primum fecit; reique bellica, qua maximè prope finitimos hostes omnia plena discriminis erant, curatorem. Deinde filiam illi suam spopondit; vt elatus oblata conditione iuuenis maiora viribus ausus daretur in præceps. Quod tamen longè aliter cessit. Dauid enim vt in adeundis periculis circumspectissimè cautus; ita in illis superandis fortissimè constans ducenta præputia Philistinorum regi repræsentauit; cum centum ille tantùm poposcisset. Ergo Regia virgine in matrimonium accepta, factum est, vt cum Saulis iniuria Dauidis virtutem magis illustrarent, ex his ille cresceret quibus illum maximè impius Rex studebat opprimere.

℣. 1.) Et factum est cùm complesset loqui ad Saul, anima Ionathæ conglutinata est animæ Dauid, & dilexit eum Ionathas quasi animam suam.

℣. 2.) Tulitque eum Saul in die illa, & non concessit ei, vt reuerteretur in domum patris sui.

℣. 3. Inierunt autem Dauid, & Ionathas fœdus. Diligebat enim eum quasi animam suam.

℣. 4.) Nam expoliauit se Ionathas tunica, qua erat indutus & dedit eam Dauid, & reliqua vestimenta sua vsque ad gladium, & arcum suum, & vsque ad baltheum.

℣. 5.) Egrediebatur quoque Dauid ad omnia quæcumq; misisset eum Saul, & prudenter se agebat: posuítque eum Saul super viros belli, & acceptus erat in oculis vniuersi populi, maximéque in conspectu famulorum Saul.

CVM complesset loqui.] Mirum fortasse cuipiam videri possit; cur Scriptura initium amoris Ionathæ erga Dauidem non ex Dauidia victoria, non ex animi ferocia, & magnitudine; non ex viribus; non ex pulcherrima specie, & indole militari: sed ex sermone deducat. *Et factum est*, inquit, *cum complesset loqui agglutinata est anima Ionathæ animæ Dauid.* Quid enim hoc sibi vult? Nihilne hactenus in Dauide Ionathas obseruauerat, quod in sui admirationem traheret; quod aliorum sibi animos deuinciret; quod dignum esset amari; nisi postquam loquentem audiuit? Viderat certè pugnæ se generosè offerentem; viderat ad pugnam prodeuntem; viderat pugnantem; viderat ex pugna tam insigni parta victoria reuertentem: & tamen ad nihil horum dictum est. *Agglutinata est anima Ionathæ animæ Dauid.* Sed tantùm: *postquam complesset loqui.* Placuit igitur loquendo, qui non placuerat fortiter agendo? & plus in aliorum animis valuere verba, quàm facta? quod si hoc non est; vnde istud est; aut quid sibi vult non amatum virum fortem à viro forti: nisi cùm perpensa sunt dicta, cuius antea visa fuerant tot fortia facta? existimo ego per hoc voluisse nobis Scripturam insinuare amicitiam Dauidis, & Ionathæ illud initium habuisse, quod omnes veræ, & duraturæ amicitiæ habere debent; quæ tunc demùm honestæ, & firmæ sunt, cùm non impetu, sed consi-

Sopran. in Dauid.

lio parantur. Quantò enim quis cautior est in admittendis; tantò solet esse in retinendis constantior. Consilio porrò illæ parantur, quas iudicium precedit, quas diligens inquisitio, quas cauta deliberatio, & circumspectio. Si enim temerè cuiquam ædes nostras non pandimus ingressuro: nisi prius diligenter sit cognitus admittendus: quantò maiore cura, pectoris nostri sinus est adseruandus; vt non nisi diligenti inquisitione præmissa aperiatur? Habet aditus domus nostræ ianitorem suum qui curiosiùs obseruat introeuntes; habeat etiam suum aditus pectoris nostri; non sit nobis vilius pectus nostrum ædibus nostris; vt faciliùs illud, & minori cura pateat introeuntibus; quàm istæ soleant: cùm præsertim semel in domum nostram admissus expelli facilè inde aut exire possit; cui autem semel fores amicitiæ nostræ patuerint, non possit is posteà ex sinu pectoris nostri facilè eiici sine leuitatis nota. Diu ergo prius de illo cogitemus, qui cùm fuerit admissus, dimitti non potest; diu deliberemus de illo, cui cùm placuerit omnia deinde sine vlla deliberatione committẽda sunt; quæ deinceps erunt nobis deliberanda. Hoc si fecerimus consilio, & non impetu feremur; & amicos habebimus, non quales nobis fortuna, aut cæcus æstus mentis obiecerit, sed quos recta ratio iudicio moderante suaserit. Talis fuit amor Ionathæ; talis amicitia Dauidem inter & ipsum conciliata. Consilium illam præcessit; iudicium, & longa circumspectio associauit. Viderat sine dubio Ionathas in Dauide multa, quæ mirè sibi placuerant; & altè nimis in animum descenderant: viderat generosam indolem, viderat plenum pectus martij vigoris, viderat certamini se offerrentem, prodeuntem, certantem, vincentem, cum victoria redeuntem, suspexerat audaciam in aggressu ancipitis pugnæ, suspexerat felicitatem in subito, & insperato successu. Hæc omnia suaui quadam violentia iam ipsum in Dauidem rapiebant; non tamen remisit statim habenas amori suo, sed retinuit sese, & tantisper quodammodo cohibuit; donec plenum de Dauide iudicium ferre posset. Tunc autem tulit; tunc planè sibi de illo satisfecit, quando quem fortiter viderat facientem, audiuit etiam cum Patre loquentem. Ex quo vlterius duo nobis obseruanda, insinuantur: alterum est, non aliunde magis prodi animi mores, & indolem; quàm ex sermone, & oratione; rectè alicubi Seneca,[a] *Oratio*, inquit, *vultus est animi*, & Paulinus [b] ad Pammachium. *Sermo viri mentis est speculum.* Certò ergo quis, & qualis sit, quisque æstimabitur; cum illius sermo, & oratio perpendetur. [c] *Qui enim de terra est, de terra loquitur*, & loquela [d] *quemque sua manifestum facit.* Notum illud est, quod

a Epist. 116.
b Epist. 35.
c Ioan. 3. 31.
d Matth. 26. 73.

Xenophon,& Laërtius, & ex ipsis auctor nobis recenset Apophtegmatum [e] missum aliquando ad Socratem à Patre diuite filium adolescentulũ; vt videret,inspiceret,& de pueri indole iudicaret:ad quem cum pædagogus peruenisset: *Pater*,inquit, *ô Socrates misit filium, vt eum videres*: tunc Socrates ad puerum: *loquere ergo*, inquit, *adolescens,vt te videam*; significans optimum animi indolem nonnquam elatius deprehendi;quam inter loquendum. Istud ipsum quodammodo obseruauit Ionathas: iudicium enim de Dauide eo vsque distulit, donec audiuit loquentem. Alterum, quod hinc nobis insinuatur, est miram omnino esse verborum, & orationis vim ad animos sibi aliorum conciliandos: itaque licet tot, & tanta in Dauide præcessserint; quæ singula poterant Ionathæ animum ad se violentissimè rapere: ad nullum tamen eorum dictum est, *Agglutinata est anima Ionatha anima Dauid*: sed tantùm: *postquam cessasset loqui*: quasi palmam in Ionatha expugnati pectoris tulerit potiùs Dauidis lingua, quàm dextera. Meritò ergo Sponsa in Canticis totam se liquefactam commemorat ad vocem Sponsi. *Anima mea*,inquit,[f] *liquefacta est, cum dilectus meus locutus est*. meritò etiam Sponsus sponsæ vocem præ omnibus aliis requirebat. *Sonet*, inquit,[g] *vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis*. Sed hæc magis ad mysticos quàm ad literales sensus spectantia in aliud tempus omittantur.

[e] Eras.lib.3. Apophtegm. & ex ipso Menne.
[f] Cant.7.6.
[g] Cant.2.14

Anima Ionatha conglutinata est anima Dauid.] In Hebræo propriè est. *Alligata est anima Ionatha anima Dauid*: quo modo loquendi, non quicumque vulgaris; sed vehemens, & accensus amor apud illos exprimitur. Hebraismum autem hunc,noster variè resoluit;aliquando per simplex verbum *adhærendi*. Sic Hemor ad filios Iacob: *Sichem* [h] *fily mei adhæsit anima filia vestra*, in Hebræo *alligata est*. Et Dauid *adhæsit* [i] *anima mea post te,me suscepit dextera tua*: quo loco legit August. *agglutinata est*,& in Hebræo propriè est, *alligata*: alibi eius loco vtitur verbo *pendendi*. Iudas ad Ioseph, [k] *Cùm anima illius* (Iacob) *pendeat ex anima huius* (Beniamin) in Hebræo propriè est: *anima illius alligata est ad animam istius*: aliàs vtitur verbo *copulandi*. Sic de Salomone: *his* [l] *itaq; (mulieribus alienigenis) copulatus est Salomon ardentissimo amore*. Hebraicè *alligatus est*. Nullum tamen verbum est,quod hebraismum significantiùs exprimat,verbo *conglutinandi*: quo hoc loco & alibi sæpius noster interpres vtitur: sequutus Principes latinæ linguæ,qui eo etiam vtuntur,ad summum inter duos amorem, & necessitudinem significandam,vt alicubi Cicero [m] *dilexit quo die cognouit, coluit omni officio, habuit in suis, illoque amore est prosequutus, qui nihil habebat commune cum multis: tantâque consuetudinis sua illum suauitate deuinxit,vt essent amborum voluntates indissolubili planè nexu conglutinata*: hoc enim loco Cicero non dissimiliter dicit amborum voluntates conglutinatas;ac noster duorum animos.

[h] Gen.34.8.
[i] Psal.62.
[k] Gen.44.8.
[l] 3.Reg.11.2.
[m] li.2.ep.10

Porrò ex eo,quòd Hebræis ardens amator alligatus dicitur ei,quod amat;factum est, vt apud eosdem amor appelletur *vinculum*, *nexus*, *nodus*: quò autem perfectior est amor, & vehementior; & etiam validius dicitur vinculum. Vnde & à Diuo Paulo Charitas dicitur, [n] *vinculum perfectionis*,id est perfectissimum,& insolubile. Quin etiam non aliunde profani,& externi Scriptores hauserunt illa sua toties decantata de vinculis,& compedibus amatorum: hos enim vinctos, hos captiuos,hos nexos, hos compeditos appellant: eur id? nisi quia amor vinculum est & catena quædam,qua qui tenetur; ei alligatur, & hæret, quod deperit;illius captiuus,illi obnoxius,& eius arbitrio expositus, & voluntati. Dilectio vehemens,& non vulgaris amor à Sponsa comparatur morti, & inferno. *Fortis est*,inquit, [o] *vt mors dilectio,& dura sicut infernus æmulatio*: qua comparatione prima specie nihil videri possit absurdius: quid enim fortiundior cum dilectione? quid vtrique cum morte? aut quam duritiem habet *ardens Zelus*; vt dici possit dura veluti infernus æmulatio? obscura sine dubio comparatio; si non ab hac Hebræorum phrasi intelligatur,& explicetur quà apud illos charitas, & dilectio qualibet vinculum dicitur,& *alligatura*: perinde enim est *dilectio fortis*;ac vinculum validum; quod frangi facilè, aut disrumpi nequeat, vsque adeò vt nec ab ipsa morte dissoluatur: hoc est enim *fortis vt mors dilectio*: ardentem dilectionem nullo mortis periculo, nullo metu terreri;illósq; qui sic inter se amant,ita mutuò colligatos esse, vt nec possint etiam vel ipsa ingruente morte separari: nam vt dixit quidam. [p]

Transilit,& fati limina magnus amor.

Quando ergo fortitudo amoris comparatur mortis fortitudini; perinde accipienda est comparatio; ac si diceremus vinculum aliquod ita validum esse; vt lacertos Herculis: tale scilicet, quod robori lacertorum Herculis résistat; quod ab illo dissolui; quod disrumpi non possit, sic etiam *dilectio valida vt mors* dicitur: quia licet possit ista omnia seiungere; ac proinde quamcumque colligationem separare: vnde & dicebar ille morti proximus *sic* [q] *ne separas amara mors?* non tamen dilectionem, & ardentem charitatem: quæ propterea etiam aptissimè *glutinam* appellata est;& cõiunctio, quæ per illam fit, *conglutinatio*: quia quæ glutino compaginantur, & vniuntur, ita nonnumquam coalescunt; vt quacumque parte potius frangi possent, quàm qua sibi inuicè fuere compacta. Vnde D.Paulus. *Certus sum*, inquit, [r] *quod neque mors, neque vita, neque profundum*,& alia omnia,quæ longo ordine recenset,& subiicit: *poterit nos separare a charitate Dei*. Sic etiam dicitur [f] de amore inter virum, & vxorem: propter hoc relinquet homo Patrem suum, & matrem suam, *& adhærebit*, siue *alligabitur, & conglutinabitur vxori sua*: quod est dicere,coniunctio ista tam valida est,vt coniuncti quacumque alia parte diuidi possint quod Italicè dicimus,*la romperà prima con tutti, che con la moglie*: relinquet alios omnes, & adhærebit vxori.

[n] Ad Colos. 3.14.
[o] Cant.8.
[p] Propert. lib.4. eleg.
[q] 1.Reg.15.
[r] Ad Rom.8 39.
[f] Gen.2.24.

Nec omittendum est per hanc *vinculi* appellationem Hebræos, & *glutini* Latinos significare voluisse, & exprimere notissimum illum effectum amoris,& charitatis,qui est,ex duobus, vel pluribus vnum facere: quæ enim colligantur, & vinculo aliquo, mutuò sibi adhærent licet multa sint, vnum tamen quodammodo fiunt. Vnde Aristoteles notissimum, & tritissimum vnitatis modum dixit [t] esse,*cum plura per vinculum vniũtur*: sic etiam per charitatem, & amorem, cum vna quodammodo voluntas ex duabus fiat, vinculum propterea rectè est appellata. Inde est, quod à B. Luca dicitur [u] de primis illis temporibus Ecclesiæ: *Multitudinis autem credentium erat cor vnum,& anima vna*:inter se enim diligebant

[t] 5. Metaph. cap.de vno.
[u] Actor. 4. 32.

bant; & hoc vinculo mutuo nexi erat vnum, & animam vnam ex pluribus effecerant: mirum ergo non est, si vocat amicus amicum, *dimidium animæ suæ*; quia fit ex duabus vna vtrique communis. D. Augustinus, [x] *Bene quidem* [y] *dixit de amico suo dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam amici mei vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebam; ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* Rectè ergo hoc loco Scriptura cum præmisisset *agglutinata est anima Ionathæ animæ David*, deinde subiunxit, *& dilexit eum Ionathas quasi animam suam*: siue vt est in Hebræo *dilexit animam amantis se ipsum.* Si enim ex vtriusque anima vna erat effecta; quomodo poterat Ionathas non amare sicut se ipsum; qui secum vnus quodammodo factus fuerat hoc glutino charitatis?

x lib. 4. Conf. cap. 3.
y Hor. lib. 1. ode 3.

Inierunt autem David, & Ionathas fœdus.] Quod istud fœdus; ad quid initum, & quomodo percussum? fœdus hoc loco non propriè, sed translatè ponitur pro quacumque mutua coniunctione, & consensione animorum. Trāslatio est frequenter vsurpata, cum species pro genere accipitur apud Hebræos, vt *vinum, & panis* pro quibuscumque potulentis, & esculentis: hoc autem nunc adiungitur à Scriptura ad significandum non tantum Ionatham amasse Dauidem: sed & vicissim ab ipso ardentissimè redamatum. Hactenus enim tantum de amore Ionathæ dixerat. *Colligata*, inquit, *est anima Ionathæ animæ David cum complesset loqui*: & deinde iterum repetit, *& dilexit eum quasi animam suam*: nihil adhuc de amore Dauid inserens; quem nunc exprimit dicens: *initum ab illo fœdus*: quod est vicem redditam Ionathæ in amore à Dauide; ac proinde mutua animorum consensione sibi cohæsisse; quam appellat fœdus: id autem quod subditur, *diligebat enim eum quasi animam suam*, rationem habet fœderis initi, & tam ad Dauidem referri potest, quàm ad Ionatham. Si ad Dauidem sensus est: Inierunt *fœdus*, siue mutuo se amore ardentissimè complexi sunt; vel paria in amando fecerunt: quia Dauid non minùs diligebat Ionatham, quam diligeretur; *amabat enim illum quasi animam suam*: & proinde illi in amore respondebat, & vicem reddebat: si verò ad Ionatham, quod probabilius est, referatur; sensus est in mutuam amicitiam statim arctissimè coniunctos, *quia Ionathas diligebat Dauidem sicut animam suam*; Dauid autem non poterat non respondere in amore ei, à quo tam ardenter prouocabatur: nihil enim est; quod magis amorem conciliet, quam amor: nec fieri potest, vt eum quis non amet, à quo se vehementer cognoscit amari. Augustinus. [z] *Hoc est, quod diligitur in amicis, & sic diligitur, vt rea sibi sit humana conscientia; si non amauerit redamantem, aut si amantem non redamauerit; nihil quærens ex eius corpore præter indicia beneuolentiæ.*

z lib. 4. Conf. cap. 9.

Nam expoliauit.] Particula causalis *Nam*, ponitur hoc loco pro *&c.* tantùm enim connectit, non causam vllam explicat. Ideo Caietanus Vatablus, Pagninus vertunt: *Et expoliauit se Ionathas, vel expoliauit autem se Ionathas.* In Hebræo est *Vau*, quæ ambigua est ad vtrumque genus coniunctionis, & tam potest verti, *&* quàm *quia*. Non desunt tamen qui hoc loco etiam causalem esse volunt: sed tunc explicare oportet

Sopran. in David.

cuius rei causam referat. Dictum fuerat: *diligebat enim eum quasi animam suam*; quis, quem? Ionathas Dauidem, inquiunt. Ad quid ergo subiungere pro causa *expoliasse se tunica sua*? an ratio cur tantopere dilexerit, ista fuit? Respondent non improbabiliter, rationem esse non cur dilexerit: sed cur cognitus sit dilexisse. Causam enim duplicem esse, vnam rei, alteram cognitionis: & vtramque pro ratione reddi posse, cum quid narratur. Dicitur ergo nunc à Ionatha amatus Dauid, quasi anima sua: & hoc palam omnibus fuisse, quia *expoliauit se tunica sua*. Quod si *diligebat eum quasi animam suam*, de amore Dauid in Ionatham intelligitur: multo aptius particula *&* causalis accipitur: dilexit enim sic Dauid Ionatham, *quia hic expoliauit se tunica sua*: ad hæc tam clara, & perspicua argumenta amoris; non potuit non manus dare Dauid, & ardentissimè non amare, a quo tantopere se diligi perspiciebat.

Expoliauit se tunica sua.] Rectè hoc ex illo sequitur, quod præcessit: amabat Dauidem Ionathas quasi animam suam: quid inde factum? *Expoliauit se tunica sua, & Dauidi tradidit.* Hæc enim vis est, hoc ingeniū amoris; vt statim omnia communia faciat inter amicos: & inde illud tritum est tantopere apud externos [a] philosophos celebratum. *Amicorum omnia communia esse oportere*: quod ex illis refert D. Ambrosius. [b] Et sanè mirum non est, si quem quis amat, in eum effusus sit: An illi sua quisquam deneget, cui se ipse tradidit? aut cuiquam quidquam sit seipso charius; vt sui prodigus aliorum tenax illi sua non tradat, cui se totum addixit? Mirandum ergo potiùs esset; si quis ad illum clausas manus haberet, cui pectus aperuit: ac proinde illud fieri necesse est; vt si quis alium vere amat, illi suorum quicquam denegare non possit. D. Gregorius; [c] *Probatio amoris, exhibitio est operis. Dei enim amor, si magnus est, otiosus esse non potest; quod si operari renuit, amor non est*: quod rectè omnino sequitur, vt dicebam ex natura amoris, & amicæ coniunctionis. Si enim ab illa est vt qui plures sunt, vnum fiant, & qui alterum amat, vnus cum illo fit. Quantum non potest quisquam, suorum sibi quidpiam denegare: tantùm nec illi, quem amat; Propterea cum dixisset Lucas. [d] *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima*; statim subdit, quod necessariò hinc consequi debebat: *nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat; sed erant illis omnia communia.* Antiqua quæstio est, vtrum pauperem inter & diuitem vera amicitia esse possit. Multorum diuersa placita fuere: rem tamen mihi visus est optimè definisse, qui dixit: non posse; si enim vera amicitia sit, pauper [e] esse non potest, cui sit amicus diues. Optimè ergo ex hoc B. Ioannes [f] euidens argumentum deduxit ad probandum eos, qui in proximum liberales non sunt; proximum non amare. *Qui habuerit*, inquit, *substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo; quomodo charitas Dei manet in eo?* significanti verbo vsus est cum dixit. *Et clauserit viscera sua ab eo*, voluit enim per hoc ostendere fieri non posse, vt in quempiam viscera pateant; & manus, liberalitásque claudantur. Contra vero D. Paulus [g] commendauit eximiam erga nos Christi beneuolentiam ex eo, quod, *cùm esset diues, factus est omnium egenus; & exinaniuit semetipsum pro nobis.* Quodammodo

a Plato de leg. lib. 4. & in Dial. de amic. Arist. 2 Ethic. Cicero in Lælio.
b lib. 1. de Vidua c. 1.
c Hom. 30. in Euang.
d Actor. 4. 32.
e D. Ambros. lib. 3. de offic. cap vlt.
f Ep. 1. c. 3.
g 2. Ad Cor. 8. 9.

dammodo enim tunc diuinum verbum expoliauit se tunica sua,[h] *cum rapinam non est arbitratus esse se æqualem Deo: sed formam serui accipiens se exinaniuit:* cur hoc? quia dilexit nos; sic Ionathas, quia dilexit Dauid expoliauit se.

h Ad Philip. 2. c.

Sed interest, vt videamus quid, & quando Ionathas Dauidi donauerit: neque enim in beneficiis conferendis, tantùm est attendendum quid illud sit, quod donatur: sed etiam quam opportunè donetur. Videtur autem Ionathas minus opportunum tempus elegisse, nam præsente Rege, & multitudine Principum vndique circumfusa; non admodum ex decoro fuisse videtur, Regium iuuenem vestimenta sua deponere, & se ferme nudum ante omnium oculos statuere: verum aliter iudicabit, qui rem totam, vt gesta est, melius perpenderit, Dauid enim ex prælio reuersus, & Sauli se sistens, erat non solum pastoricio illo, & agresti cultu horridus; sed insuper etiam ea recenti certamine cruentus, & victoriali illo puluere turpatus, indignum itaque Ionathæ visum est, publicæ libertatis vindicem in illo humili ornatu oculis totius exercitus exponi quantum igitur potuit, properauit, & illa rustica indumenta Dauidi detraxit; regiis insuper qualia erant, quæ ipse gestabat, attributis. Ergo totum hoc nihil aliud sibi vult; quam Dauidis agrestem vestitum, in regium fuisse mutatum: quod vt celerius fieret, & maiori cum significatione beneuolentiæ: Ionathas moræ omnis impatiens, simul & amoris in illum sui prodendi cupidus: non expectauit, dum idonea aliunde afferrentur: sed sua ipse deposuit, & expediuit: nec tamen nudus ipse remansit: quia & alij vicissim principes alias vestes Ionathæ iniecere; & fortasse etiam ipse, quæ Dauidis erant, assumpsit.

At quas vestes, & arma propriè donauit. Primo loco de tunica dicitur. *Expoliauit*, inquit, *se tunica sua*, quod aliquam difficultatem habet, quid enim tunc Ionathas agebat in tunica? an tunc cum omnia late loca ex recenti adhuc prælio feruerent, & ipse anhelus etiam num esset ea pugna, indumentum vrbanum, & pacis proprium gestabat? Sunt qui tunicam interpretantur *loricam*; quæ nonnumquam apud profanos, & sacros auctores sic appellatur; verum ego non memini simpliciter sine adiuncto apud quemquam *tunicæ* nomen pro lorica positum: licet legerim *molestam tunicam ferream, hamatam, & squameam*: præsertim apud Poëtas. LXX. autem habent pro tunica *pallium*, & sic legunt Caietanus, & Pagninus. In Hebræo ad verbum. *Et exuit se vestimento, quod super eum*, seu vt legit Vatablus, *tunica, quæ super eum.* Noster simpliciter *tunicam* dixit, & puto per id intellexisse vestis genus militaris, quam nos Itali dicimus, *la sopraueste*; & fortassè quid simile habebat cum sago Romanorum: magis ergo propriè noster interpres locutus est, quam qui *pallium* dixere: neque enim huius vsus vllus in bello. Adiungitur deinde, *& reliqua vestimenta sua*; quod maiorem difficultatem habet: nudum ne se Ionathas statuit, & exhibuit omnium oculis? Hoc enim sequitur, si reliqua sibi vestimenta detraxit. LXXX. habent καὶ τὸν μανδύαν: quod editio Romana vertit *mantellum.* Complutenses vertunt simpliciter *vestimentum.* Theodoretus autem quærit quid sit apud LXX. *mandyan.* Respondet esse genus vestis superioris, & probat, quia is, qui ea castris venit ad Heli[i] vt nunciaret cladem exercitus, dicitur habuisse *mandian disruptum.* Et similiter de Rege Amonitarum refertur 2. Reg. 10. quod cum contumeliosè accepisset Dauidis legatos, inter alia ludibria *præcidit tunicam vsque ad nates,* pro quo L X X. habent *mandian illis discissum.* Caietanus simpliciter vertit ex Hebræo *& vestes suas.* Vatablus addit, quod nec cum LXX. nec cum Hebræo fonte consentit, & rem etiam difficiliorem facit: sic enim legit: *sed & interiorem vestem suam illi dedit*: perspicuè enim hoc cum LXX. & Theodoreto pugnat: nec vllum habet vestigium in Hebræa lectione: vt omittam explicari non posse, quomodo vestem interiorem in omnium oculis sibi detrahere, & deponere potuerit. At multo difficilius est, dicet quispiam, quod noster habet, *& reliqua vestimenta.* Sed bene rem perpendenti tale non est neque enim dicitur simpliciter. *Et reliqua vestimenta sua illi dedit.* sed additur *vsque ad gladium*: quo nimirum significatur tradidisse illi vestimenta ea omnia, infra quæ gladius cingebatur: erant autem duo tantum: vnum simile chlamydi, quam tunicam noster appellauit; & Hebræus textus, *vestem, quæ super eum*: alterum, quod simile sago Romanorum; quam forte *interiorem vestem* appellauit Vatablus: ratione habita alterius superiniectæ.[k]

i lib. 1. Reg. c. 5.

k Vide quæ fusè diximus in Appar. de re vestiar. diss. 3.

Quod attinet ad arma, nihil est, quod explicatione indigeat; tantum obseruandum Ionatham non solum gladio succinctum incedere solitum: sed etiam arcu instructum; cuius vsu maximè inter reliquos omnes excellebat: vt alibi[l] dicemus.

l lib. 2. Reg. c. 1.

Egrediebatur.] *Egredi, & ingredi* hebraismus est, quo quæcumque siue priuatim, siue publicè fiunt significantur: de quo plura infrà hoc eodem capite,[m] *Egredi* autem solum positum publica, & forensia munera complectitur, & ea, quæ in omnium conspectu, oculisque geruntur. *Ingredi* verò quæ domi priuatim curantur; aut ad priuatam tantum cuiusque rem pertinent. Hoc loco ergo sensus est, Dauidem munera, & officia, quæ illi à Saule fuerant demandata; prudenter omnia, fœliciterque administrasse. Et deinde subditur, quæ ista fuerint munera.

m ver. 16.

Posuitque eum Saul super viros belli.] Modus loquendi videtur significare militiæ principatum Dauidi fuisse collatum: idem enim est, *præfici viris belli*; ac *militibus*, qui Hebraica phrasi sic appellantur. Porrò qui militibus præficitur, is princeps militiæ constituitur. Habet tamen hoc non leuem difficultatem: tum quod ea iis, quæ leguntur, clarè oppositum colligi videtur: neque enim Dauid eo loco deinceps habetur, qui generalem militiæ præfectum decebat: tum quod Abner ipse eo munere prius fungebatur, & deinde etiam functus est. Quod fungeretur, clara res est; nam *egrediente Dauide ad Philistæum Saul interrogauit*[n] *Abner principem militiæ.* Quod deinceps etiam in eo munere perdurauerit habetur infrà[o] vbi refertur Abner in regio conuiuio Regi proximus ex latere assedisse; cum Dauidis locus multò esset inferior. Rursus Abner princeps militiæ dicitur[p] Dauidem fugientem persequutus & denique extincto Saule, Abner militiæ princeps dicitur[q] *vniuersum Israëlem ad Isbboseth congregasse, & ipsum Regem constituisse.* Quomodo ergo militiæ principatus Dauidi nunc delatus, qui numquam Abneri fuit ademptus? Sulpitius[r] Seuerus *positum super viros belli* tribunum tantum militum interpretatur. Septuaginta, & alij *chyliarcum* appellant; de qua voce suo loco dicemus.

n Cap. 17. 55 lib. 1. Reg.

o Cap. 20.

p Hoc libro, c. 26.

q lib. 2. c. 2.

r lib. 1. Sac. Histor.

Abulensis

Abulensis *viros belli* intelligit non quoscumque milites: sed eos, qui fines Israëlitici Imperij totabantur. Ij enim semper in armis erant, semper pugnabant, semper manus cum hostibus, quibus erant finitimi, conserebant; & propterea *Viri belli* signanter sunt appellati; quasi semper in bello, & pugnantes, illa ergo vult tantum præfectum Dauidem; & proinde dici *ipsum egressum*, quia longè nimirum à Regia, ea extra administrabatur prope hostiles terras. Probabilis coniectura; non tamen vsquequaque firma: illud enim de *Viris belli* certum non est: quia licet aliquando noster Interpres, quod Hebraicè est *Vir belli* vertat *pugnatorem*: quasi *Vir belli* non sit quicumque miles, sed pugnans, vt in Deuteronomio,[f] *Dominus quasi Vir belli*. Noster, quasi *Vir pugnator*. Clara tamen res est *Virum belli* non hoc perpetuò significare: nam qui de Dauide Sauli suggerit,[t] *Virum belli* Dauidem nuncupat, qui tunc tamen in armis non erat; nec contra quemquam pugnabat; cùm in pascuis degeret. Puto ergo tempore se satis elatam, difficilem reddi studio interpretandi. Est enim hæc indefinita locutio; *posuit illum super viros belli*, qua tam potest intelligi omnibus militibus præfectus Dauid; quàm aliquibus tantùm. In communi tamen modo loquendi propositio indefinita pro particulari vsurpatur, vt tradunt Dialectici & ex Aristot. docet Apuleius libro, quem scripsit de Interpretatione. Itaque sensus erit præfecturam illi aliquam militum demandatam: quod Italicè diceremus *lo fece Capitano*. Doctorem illum ordinum constituit; qualem verò, quot, & quorum militum incertum.

f Cap. 32.

t Cap. 16.

Maximeque in oculis seruorum Saul.] In Hebræo proptièè est: *Et etiam in oculis seruorum Saul:* vt obseruat Caietanus, & Vatablus. Noster explicationis causâ dixit, *maximéque in oculis seruorum*: quia est hoc maximè obseruandum, & admirandum; neque enim mirum, si populus omnis erga Dauidem egregiè fuerit animatus, si statim complexus fuerit, si in oculis habuerit; at mirum valdè est Saulis seruos, id est aulicos omnes, illum etiam adamasse, & charum habuisse: quem videbant crescere, in quem omnium ora, fauor, & expectatio erant conuersa; quem, postremus omnium cùm esset in aulam receptus, omnea iam se præcessisse videbant. Hoc mirum fuit: non tactos inuidia, non obtrectandi studio transuersos actos: sed magis virtutem suspexisse; quàm fortunam fuisse æmolatos. Propterea hoc seorsim Scriptura proponit, quod erat magis insolitum, & admirandum.

℣. 6.) Porrò cum reuerteretur percusso Philistæo Dauid, egressæ sunt mulieres de vniuersis vrbibus Israël, cantantes, chorosque ducentes in occursum Saul Regis in tympanis lætitiæ, & in sistris.

℣. 7.) Et præcinebant mulieres ludentes, atque dicentes: percussit Saul mille, & Dauid decem millia.

Porrò cum reuerteretur.] In nostra editione videntur hæc per recapitulationem dici, & ante contigisse; quàm quæ proximè narrata sunt; quod si verum est, non leuem difficultatem habent; quomodo enim Saul Dauidem militaribus præfecturis extulit; cui iam erat infensus? interest igitur, vt subtilius hoc inquiramus, quo tempore hæ mulieres Dauidi, Saulique occurrerint.

Extra controuersiam autem puto, non occurrisse tunc, cum recens à victoria reuerteretur Dauid; & Goliæ caput altera manu sustentans Sauli se sisteret. Vbi enim tunc mulieres; aut vnde tam facile congregari potuerunt, vel quomodo ad illas de victoria paulò ante parta tam citò rumor est perlatus; vt in ipso articulo reuersionis ex pugna, possent ipsæ ex suis finibus egredi, & victoriam festis cantibus celebrare? Præterea quod dicebam; si statim à pugna reuerso Dauido pæana illum occinuissent, statim etiam post pugnam inuidiam Saulis in illum accendissent, quomodo ergo hic illum militibus postea præfecisset, quomodo amplexus esset, honoribus, ac muneribus prosequutus? Dicendum ergo est, occursum istum contigisse; quãdo cunctis è prælio reuertentibus Saul cum exercitu in triomphi morem Hierusalem est ingressus, vel celebrem aliam vrbem, quam primò obuiam habuit reuersus ex castris: quo tempore iam Dauidem honoribus auxerat, bona fide diligens; nondum tantæ virtutis inuidus, sed adhuc admirator, & fautor. Hæc autem ita esse clarè colligitur ex LXX. qui sic habent. *Et factum est in ingrediendo eos, in reuertendo Dauid à percutiendo alienigenam*, quæ consonant cum Hebræo ferè ad verbum, ex quo Caietanus vertit. *Et fuit venientibus eis, reuertente Dauid à percutiendo Palestinum.* Vatablus verò. *Factum est autem cum ipsi venirent* (Saul, & exercitus eius ex bello) *rediretque Dauid à cæde Philistæi*: perspicuè enim per hæc significatur occursum hunc contigisse Sauli ex prælio reuerso. At cur adiungitur *reuertente Dauide ex cæde Philistæi?* Hoc enim videtur indicare tempus illud; cum Dauid ex certamine Victor abscedens ad suos se recepit. Sed aliud omnino significat: triumphum nimirum quo solemni pompa Dauid deductus est cunctis prosequentibus; cum illo cultu, & habitu, qui testis esset relatæ victoriæ; ac propterea ita instructum incessisse puto, vt erat, cùm recens ex pugna reuerteretur. Cum pera, cum baculo; cum funda; cum Goliæ denique capite; quod vel ipse gestaret; vel alius ante ipsum; propterea dictum est à nostro, *Mulieres illi occurrisse reuertenti ex cæde*, id est, pompam agenti quæ illum victorialem reditum repræsentaret. Antiqua lectio in vulgata editione habebat. *Cum reuerteretur percusso Philistæo Dauid, & ferret caput eius in Hierusalem*: quam lectionem agnoscunt, & interpretantur Abulensis, Dionysius, Caietanus, & alij antiquiores: & si eam sequamur omnia clara sunt; nostra tamen emendata editio, & Romana, verba illa interpunxit, *& ferret caput eius in Hierusalem*: quia nec in Hebræo, nec apud LXX. habentur desideratur tamen in nostra, quod est in Hebræo, LXX. & Complutensibus. *Et factum est, cum reuerterentur ipsi.* Nostra enim hoc omisso; tantùm habet, quod sequitur. *Cum reuerteretur Dauid*, quod tamen in idem recidit: quia Dauid reliquis comitantibus, & prosequentibus est reuersus.

Egressæ sunt mulieres.] De hac festa gratulatione, qua Dauid, & victor exercitus à mulieribus istis excipitur, quinque nobis sunt exponenda. Primò ritus ipse canendi, secundò quæ ista

istæ mulieres, tertiò vnde egressæ, quartò quid cecinerint; quintò quæ musica instrumenta pulsauerint.

De primo certa res est in festis exceptionibus magnorum virorum fuisse semper vsurpatum, vt præter alia honoris, & lætitiæ argumenta, cantus quoque adhiberentur, & solemnes chori laudantium. Sic de Rege Syriæ dicitur: *Antiochus*[u] *magnificè ab Iasone & Ciuitate susceptus cum facularum luminibus, & laudibus ingressus est.* Laudes enim hic intelligendæ sunt voces canentium; atque in musicum numerum laudantium illum, qui excipiebatur. Plutarchus alicubi[x] narrat Athenienses *cum sacris cantilenis tripudiantes, ac canentes Demetrio occurrisse.* Sic Holuphernem viri principes excepere[y] cum coronis, & lampadibus; ducentes choros in tympanis, & tibiis. Demochares vetus historicus apud Athenæum[z] *Athenienses*, inquit, *Demetrium ex Leucade, Corcyraque Athenas venientem: non solum fumorum odoribus, coronisque, ac vina effundentes exceperunt: verum etiam chori ityphallique cum sacris cantilenis tripudiantes, ac canentes ei occurrerunt.* Ex quibus colligimus receptum morem fuisse, præsertim apud Orientales; vt viri principes publicis cantibus exciperentur, qui laudes illorum in numerum concelebrarent: cuius moris vestigia non solum, sed expressam etiam imaginem nostro tempore retinemus: tum alibi, tum maximè cum Ecclesiasticis Principibus festa cum celebritate obuiam itur. Et sanè inconditæ illæ acclamationes, quas publicus fauor exprimit, plus gratiæ videntur habere, si inter illas modulari suis legibus cantus alternent. Ab hoc porrò ritu, cum Christus Hierosolymam ingressus est, paucos ante dies, quàm moreretur, inter alia signa lætitiæ exceptus etiam est lætis his plausibus, & cantibus puerorum, canentium *Osanna filio Dauid*, & ab eadem ritu nunc mulieres canentes & ludentes; & in numerum pulsantes organa musica Sauli obuiam, Dauidique procedunt. Qua de re nos alibi fusius, & alij.[a]

u 1. Machab. 4.
x In Vita Demetrij.
y Iudith. c. 3.
z lib. 6. c. 6.

De secundo, quæ istæ mulieres. Probabile mihi est eas fuisse, quæ ad templum excubabant: de quibus sermo est hoc eodem libro.[b] Vbi nos pluribus de earum instituto viuendi disputauimus. Moueor primo, quia mulieres istæ canentes dicuntur fuisse *Ex omnibus Vrbibus Israel*; quales erant prorsus, quæ in Templo, siue Tabernaculo excubabant, secundo quia non quæcumque, sed sacræ fœminæ erant, quæ choros istos, cantúsque ciebant in honorem aduenientium: quod colligitur ex locis adductis, in quibus cantilenæ, quibus aduenientes etiam à gentilibus excipiebantur, sacræ dicuntur. Sacro ergo ore canebantur: à Deo ergo sacris mulieribus. At apud Hebræos non aliæ erant sacræ mulieres præter istas, quæ in Tabernaculo degebant; illius cultum, aut eorum, quæ ad ipsum spectabant, curaturæ, tertio videtur confirmari hoc ipsum ex origine huius ritus apud Hebræos; qui sine dubio ortum suum habuit à Maria Moysis sorore: quando Pharaone, Ægyptiisque submersis canticum illa cecinit cum comitibus suis. Sic enim dicitur.[c] *Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua egressæque sunt omnes mulieres cum tympanis.* Hoc enim sequentes, posteri instituerunt, vt in festis exceptionibus mulieres canerent; & non quæcumque, sed sacræ, & sacro cultui aliquo modo addictæ; vt erat Maria illa sacra vates.

a V. Reg. lib. 2. singul. 1v. c. 14. Lorin. Psal. 67. Magalian. in Cantic. Mar. Exo. 15. Dalecamp. in Athen. lib. 6. cap. 6. Baron. to. 1. an. Chr. 34.
b Cap. 1. ver. 22.
c Exo. c. 15. 20.

Propterea vbi de hoc ritu mentio[d] fit à Dauide, mulieres istæ appellantur *Halmaoth*, quæ sunt Virgines absconditæ; in loco scilicet secreto templi adseruatæ, & aliorum conspectibus non permissæ. *Praeuenerunt*, inquit, *Principes coniuncti psallentibus, in medio iuuencularum tympanistriarum*, vbi Chaldæus: *in medio mulierum iustarum, sanctarum, &c.* Sanctæ vtique quia dicatæ Deo; quas D. Hieronymus *puellas* appellat; sic totum locum vertens ex Hebræo, *præcedebant cantores, post quorum tergum sequebantur psallentes; qui erant in medio puellarum tympanistriarum.* Vnde in eodem psalmo ad hunc eumdem ritum alludendo chori harum mulierum exercitus, & acies dispositæ nuncupantur; *Dominus*, inquit, *dabit verbum euangelizantibus virtute multa*: est enim hic sermo de mulieribus in occursum victoris Ducis prodeuntibus; vt omnes obseruant, qui sensum litteralem huius loci sequuntur. Vnde Hieronymus, vt res clarior fieret *pro euangelizantibus*, quod nobis commune est vtrique generi masculino, & fœminino; ad tollendam ambiguitatem habet *Annunciatricibus*: quem sequuntur Felix, Pagninus, Caietanus, Vatablus, Clarius. In Hebræo enim est genere fœminino הַמְבַשְּׂרוֹת *Hammebascheroth.* Vnde & alij vertunt *Euangelizatricibus*, vt videre est apud Genebrardum, & Eugubinum; & post illos apud Lorinum in psalmi huius expositione, quam post Ecclesiastes explanationem subiecit. Quod autem additur *virtute multa*: sunt qui volunt, per appositionem intelligendum esse *de mulieribus annuntiatricibus*, & cantatricibus; quæ sunt virtus multa, id est, exercitus copiosus: sic appellatæ; non tantùm quia dispositis ordinibus canebant: sed quia in templo, quasi in Castris quibusdam excubabant: vt milites prætoriani; non principis custodiæ attributi: sed diuini prætorij. Posset verò quispiam non immerito apud se quærere; cur mulieribus, & non quibuscumque; sed his, quæ in Templo, Tabernaculóq; viuebant, hoc quasi munus proprium fuerit attributum, Epinycia, & carmina victorialia decantandi. Sed responsio in promptu est. Mulieribus enim id datum; quia cæteris ad bellum profectis, qui domi remanebant ociosi, immunes ab operibus bellicis, infirmioris erant ætatis, aut sexus. Cùm ergo victorem exercitum æquum esset festa celebritate recipi, ab iis, qui domi remansissent; merito mulieres munus sibi sumpsere canendi; adiuncta etiam teneriore ætate puerorum. Sic enim iustè videbantur onera esse diuisa, si illi, qui discesserant, fortiter facerent; qui verò remanserant, eos laudibus extollerent. Illi egregia facinora pro Patria edebant, quia viribus, manuque pollebant; isti, qui minùs opera, manuque poterant, linguæ officium patriæ accommodabant. Ex quo tacite significabatur, Virorum esse fortia pati, & facere; si qui autem metu periculorum domi continerentur, inter mulieres computandos, qui non ipsi fortiter nossent facere; sed tantum otiosi alios, qui fortiter fecissent, celebrare. At cur ex mulieribus istæ templo dicatæ adsumptæ ad id sunt? Ratio est primo, quia illæ iam in commune degentes diuinas inter se laudes modulari assuetæ, facilius id muneris in publico poterant obire, secundo quia victoriam Dei benignitate partam, æquum erat, vt in Deum quoque canendo referrent mulieres dicatæ Deo.

d Psal. 67.

De tertio; vnde egressæ hæ mulieres sint difficultatem

cultatem facit quod adiungitur, *Ex cunctis vrbibus Israel.* Quomodo enim potuerunt ex tam dissitis, & separatis locis omnes ad condictum ita discedere; vt simul deinde in ipso articulo reuersionis ex prælio, occurrerent Sauli & militibus Ciuitatem ingredientibus? nam hoc videtur Scriptura significare: Egressas illas ex suis omnes vrbibus; & commodum adfuisse, cum se Saul eum exercitu in vrbem ferrent, & Dauidem cum triumpho comitarentur. Verùm ex proximè dictis facilè omnia constant: neque enim sensus est, *quod mulieres sint egressæ ex omnibus vrbibus*; sed tantùm *quod quæ mulieres erant constata ex omnibus vrbibus*; illæ sint egressæ; itaque illud, *ex omnibus vrbibus*, non cum *egressæ* construendum est; sed tantùm cum *mulieribus*: quomodo autem essent istæ ex omnibus vrbibus proximè dictum est. Vnde ergo egressæ? ex illa vrbe, in quam triumphans inuehebatur exercitus; quam probabile est fuisse Ierusalem, vt docent Lyranus, Abulensis, Dionysius, Hugo, & ante hos Eucherius, Beda, Isidorus, alij; & colligitur ex eo quod supra dictum est proximo capite decimo septimo. *Dauidem intulisse caput Goliæ in Ierusalem*: quod nunc factum esse probabile est, ac propterea vt dicebam, antiqua lectio hoc loco habebat, *cum reuerteretur percusso Philistæo Dauid, & ferret caput eius in Ierusalem*, quod Glossema fortè additum ad sententiæ expositionem, vitio, vt fit, librariorum, irrepsit in textum: probat tamen quod dicebam, vrbem hanc, quæ nunc petitur à triumphantibus, & ex qua exitur ab occurrentibus fuisse Ierosolymam.

Quarto loco quid cecinerint mulieres istæ, videndum est. Scriptura carmen hoc repetitum refert, *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia*: carmen appellaui; quia laudes sine dubio fuere suis numeris adstrictæ; quarum hæc summa erat: vt Saul quidem commendaretur, sed ita vt illi Dauid præferretur, quæ prima mali labes fuit, & totius odij Saulis in Dauidem prima radix. Iosephus. [e] Sic tota hac de re commemorat. *Cùm victor Saul cum exercitu reuerteretur honoris causa obuiam processerunt ei mulierum, ac puellarum chori ad tympana, & cimbala cum omni lætitia canentes: mulierum cantio fuit Saulum millenos hostes profligasse; Virginum verò decies millenos Dauidem sustulisse.* Hæc ille significans duos hinc inde choros sibi inuicem alternis occinentes fuisse dispositos: alterum chorum mulierum; alterum puellarum: & illum quidem Saulem sibi sumpsisse celebrandum; hunc verò Dauidem: dixisse illas mille Saulem ex hostibus occidisse; excepisse istas decem partibus plures à Dauide obtruncatos. Quæ in re mysterio fortasse non vacat, quod Dauid Christi typum gerens à Virginibus laudatus sit, & prælatus Sauli. Has certè D. Ambrosius alicubi iuuenculas appellat. [f] *Saul quoque triumphatorem Palestinorum, Dauidem Prophetam, & propriè conseruatorem salutis iuuencularum sibi sermone prælatum tentauit insidiis, teli iaculo parauit occidere.* Porrò quod habet Iosephus de choris alternis canentibus sequutus est Vatablus, qui sic vertit, *Alternis autem canebant mulieres ludentes*, qua de alternatione nullum verbum expressè est nec in Hebræo, nec apud LXX. nec in nostro: licet colligatur aperte ex eo, quod dicitur *duxisse choros.*

e lib. 6. c. 55. Antiq.

f Psal. 35. 2.

Quinto de instrumentis musicis, valdè diuersa habentur in diuersis editionibus. Nostra, ad quam reliquæ omnes sunt dirigendæ; duo instrumenta commemorat: *Tympana, & Sistra.* De tympanis nota res est ea adhiberi consueuisse ab hebræis mulieribus in festis celebritatibus; & constat satis apertè ex dictis de Maria Mosi sorore, & de aliis, quarum [g] mentio fit à Dauide, & propterea *tympanistriæ* appellabantur.

g Psal. 67.

Pro *Sistris* verò, quod in nostra legitur; in Hebræo ad verbum est. In *tertiis*: vt obseruat Caietanus: & ipse cum Vatablo interpretatur de organo musico trium cordarum, & fidium. Quod inquit Caietanus longè diuersum quid est a sistro. LXX. & Complutenses pro *Sistris* habent *cymbala.* Vatablus verò præter *tympana* addit fides, tibias, siue fistulas, quarum vestigium nullum in LXX. & Hebræo. Cæterum quæ, & qualia essent hæc instrumenta musica, simulque de aliis, quæ à Dauide in diuinis laudibus sunt vsurpata, pluribus nobis hoc loco non est agendum, in propria ea de re disputatione satis accuratè quæ dicenda erant, prosequuti sumus. Tantummodo respondendum est ad id, quod Caietanus dicebat: Esse longè diuersum *Sistrum* ab organo musico, quod in Hebræo exprimitur: vnde quispiam suspicari posset minus fideliter nostrum Interpretem Hebraicam veritatem reddidisse. Falsum enim id est: quia in Hebræo vox, quæ ad verbum verti potest, in *tertiis*: non significat instrumentum illud, vel trium cordarum fuisse, vel trium foraminum: sed tale fuisse organum, quod percussum tergeminum sonum redderet. Tale autem erat sistrum: organum musicum Ægyptiorum proprium, ac proinde Syris, Palestinis, & Iudæis familiare; vt in disputatione citata latiùs.

Percussit Saul mille.] Sensum proprium horum verborum præsertim in nostra tantum versione sistendo, diximus esse: Saulem quidem multos occidisse: at Dauidem multo plures. Hunc tamen sensum turbare videntur aliæ versiones. Septuaginta enim sic habent; *Percussit Saul in millibus suis, & Dauid in decem millibus suis*; quomodo etiam ad verbum esse ex Hebræo vertendum dicit Caietanus: & legunt etiam omnes antiquiores Patres. Ambrosius [h] *Golia superato, occurrerant iuuenculæ psallentes: Saul in millibus, Dauid in decem millibus.* Et rursus. [i] *Hic ergo iuuenis, atque despectus strauit Allophilum, potitusque victoria in decem millibus iuuencularum psallentium testimonio triumphauit*; & paulo post. *Psallunt securæ animæ, quæ ante peccatorum suorum tormenta deflebant; dicunt tympanis: hoc est corporibus suis peccato mortuis resultantes: Saul triumphauit in millibus; Dauid in decem millibus*: Similiter Eucherius [k] *Interea victoria Dauid animum Saulis Regis offendit, indignans* (sic ille frequenti illorum temporum lapsu pro indignantis) *quod Saul in mille, & Dauid in decem millibus conclamantium publicæ gratulationis ora insonarent.* Alij ergo hunc locum sic legunt. *Percussit Saul in millibus; Dauid in decem millibus.* Alij retinentes verbum græcum. *Percussit Saul in chiliadibus; Dauid in myriadibus.* Alij addunt vtrobique pronomen suum. *In millibus suis.* Alij simpliciter omisso verbo. *Saul in millibus; Dauid in decem millibus.* D. Ambrosius pro *percussit* verbum substituit *triumphādi. Triumphauit Saul in millibus, Dauid in decem millibus.* Ex quibus omnibus colligimus, duos posse sensus his verbis aptari: vnum quem clarè nostra vulgata præfert; multos à Saule occisos; at plures

h Psal. 118. Oct. 14. ver. 107.

i Ibi Octon. 18. ver. 141.

k lib. 2. Reg. cap. 18.

à Dauide

à Dauide. At quomodo id verum? cum à Saule innumeri fuerint occisi; à Dauide verò vnus tantùm Golias? quia hic licet vnus esset pro decem tamen millibus computabatur: quemadmodum etiam de Dauide dicitur alibi: [l] *quod solus pro decem millibus erat.* Alter verò sensus, quem insinuant aliæ versiones est; perinde fortiter fecisse in bello Saulem, & Dauidem; ac si ille esset mille Viri; hic decem millia. Quod est dicere vtrumque quidem instar fuisse multorum; Alterum tamen pro mille stetisse, alterum pro decem millibus. De hac verò laudatione sic habetur in Ecclesiastico. [m] *Sic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eum in benedictionibus Domini in offerendo illi coronam gloriæ.*

l lib. 1. c. 19.
m Cap. 47. 7.

℣. 8.) Iratus est autem Saul nimis, & displicuit in oculis eius sermo iste: dixitque dederunt Dauid decem millia & mihi mille dederunt: quid ei superest, nisi solum regnum.

℣. 9.) Non rectis ergo oculis Saul respiciebat Dauid à die illa, & deinceps.

Iratus est Saul nimis.] Ex hoc puellarum cantu multiplici affectu Saulis animus turbatus est: indignatione in psallentes; odio in Dauidem; metu de regno; inuidia in sibi prælatum: quibus omnibus iracundia præiuit; quasi chorum ducens, & illos omnes excitans. Propterea ab hoc exordium ducitur. *Iratus est Saul nimis.* Vnde, aut in quos iratus? vtrumque clarum: iratus, quia prælatus Dauid; puellis iratus, quæ prætulerant. Ambrosius. [n] *Quia Golia superato occurrerunt iuuenculæ psallentes; commotum est fel Regis*: bene dixit *fel*: vt ostenderet non vna tantummodo perturbatione agitatum; sed plures simul in illo excitatas amaras omnes, & truculentas. Fel enim sedes horum affectuum: ideo qui illud commouet, sentinam malarum pestium in animo commouet.

n Psal. 118. Octon. 14. ver. 107.

Displicuit in oculis eius sermo iste.] Hebraismum seruarunt LXX. *Et malum visum est verbum de sermone isto.* Complutenses. *Et apparuit prauum verbum nimis in oculis Saul de verbo isto.* Noster Hebraismum ex parte resoluit, quem alij retinent. Idem enim *apparere aliquid malum in oculis alicuius*, atque *illi displicere*: vt contra *apparere bonum* est illi *placere*. In Phrasi verò Hebræa tacitè datur causa, & radix, cur quædam probemus; & alia improbemus. Idcirco enim quid probatur, & placet; quod appareat bonum in oculis nostris; vt contra improbatur, & displicet; quod malum appareat. Hoc verò loco insuper id significatur, fuisse Saulem sibi quasi auctorem cruciatus, & commotionis suæ; Neque enim magnopere curandum illud erat, quod acciderat; sed ipsemet malum sibi suum maius reddidit, exaggerando, quod leuissimum erat, & facile dissimulandum. Propterea dicunt Complutenses, *& apparuit malum verbum nimis in oculis suis*: non ita huc erat: sed ita apparuit. Vnde [o] Ambrosius. *Quam atrox*, inquit, *inuidia Regis Saul, qui sermonis errorem in innocentis exitium deriuauit*: quod ipsum etiam noster interpres tacitè insinuauit, dum dixit, *displicuit in oculis*, id est si ita loqui liceat ex apparenti, & falsa apprehensione? non quòd in se malum esset, sed quod falso pro tali habitum. Ergo non aliud est, *prauum nimis apparuit verbum hoc in oculis Saul*, quàm grauius omnino & aliorsum interpretatum esse verbum puellarum; quam æquum erat. *Ne fece più conto di quel che douea.*

o Psal. 36. 1.

Dederunt Dauid decem millia.] Iosephus. *Audiens Saul decuplo potiores victoriæ partes adolescenti tribui, & ratus post tam gloriosum testimonium, nihil illi superesse sperandum nisi regnum, &c.* Vult ergo timuisse Saulem; ne animus adolescentis, & sua sponte in magna propensus; & tam glorioso testimonio excitatus in spem nouarum rerum accenderetur.

Non rectis ergo oculis.] Quid sit non rectis oculis aspicere; & quem affectum per id velit Scriptura indicare in Saule; An odium, an inuidiam in Dauidem, incertum est. Nonnulli, vt Dionysius & Caietanus inuidiam putant: quod proprium sit inuidorum eos, quibus inuident, obliquis oculis intueri. Videntur autem illis fauere Patres. [p] Qui dicunt ex hoc cantu mulierum inuidiam Saulis accensam aduersùs Dauid: & Tertullianus: *Saul*, inquit, *bonus præ cæteris, liuore posteà euertitur.* [q] Alij verò odium interpretantur. Ex odio enim est, quod quis alterum videre nolit; aut cum videt, toruis, & non rectis oculis intueatur. Alij sunt, qui per hoc tantùm putant significari ab ea die Dauidem à Saule curiosè obseruatum. Qui enim diligentiùs, & subtiliùs in facta alicuius inquirunt, ij quia raptim, & furtiuè; etiam obliquis, & non rectis oculis intuentur. Ego verò existimo, vt iam dixi, pluribus simul affectibus Saulis animum fuisse commotum: odio, inuidia, indignatione, metu suspicionibus. Per hunc autem modum loquendi odium fuisse maximè significatum. Quod enim noster vertit, *non rectis oculis aspiciebat*: propriè ex Hebræo verti potest; vt obseruat Georgius Vechelus in Idiomat. linguæ sanctæ. *Non bono oculo aspiciebat; siue malo oculo aspiciebat, ab illa die Saul Dauidem.* Ad verbum enim in Hebræo est. *Factus est; siue mutatus, alteratus oculus Saulis in Dauid* Quod Italicè dicimus persimili idiotismo cum Hebræis. *Non mirar di buon occhio.* Et est proprium eorum; qui aliquem odisse incipiunt, quem prius amabant. Quod autem Ambrosius, & alij Patres affectum, quem his verbis significari putant, inuidiam interpretantur; nihil contra hoc est, nam bonis auctoribus inuidia nonnunquam pro odio appellatur. Vnde & idem Ambrosius, [r] *dixit commotum fuisse fel Saulis in Dauidem*, quæ est sedes odij, & indignationis propria; cùm tamen inuidia propriè accepta non in bile, & felle, siue in parte, quam dicunt *irascibilem*, sed in *concupiscibili* sit sita; vt pote tristitia de alieno bono. Sensus ergo proprius huius loci est, ab ea die Saulem cœpisse paulatim, omnem illum affectum exuere beneuolentiæ, quo Dauidem antea fuerat prosecutus. Et hoc propriè sibi vult Hebraismus ad verbum seruatus. *Factus est, aut mutatus oculus Saulis in Dauid*: quod Italicè similiter dicimus. *Non lo miro più come soleua.*

p Ambros. Psalm. 36. 1. Gregor. lib. 5. Moral. c. 31. Seuer. Sulpit. lib. 1 Hist. c.
q De Prescrip. c. 3.
r Psal. 118. Octon. 14. ver. 107.

Cæterùm quod attinet ad rem ipsam; certa res est, vt dicebam; primum omnium affectuum, qui alios deinde in Saule excitauit contra Dauidem fuisse inuidiam propriè sumptam: non vt idem est cum odio: sed vt propriè tristitia est de alieno bono. Ad quod significandum Patres non solùm odium, sed liuorem, & obtrectationem Sauli in Dauidem tribuunt. Inuidia autem correptus

reptus est, dolens adolescentulum sibi fuisse prælatum, & pluris quasi ab omnibus, quàm seipsum fieri: qui morsus animi superbiam quoque habet adiunctam, à qua etiam descendit, & prouenit; Est enim superbia appetitus super alios excellendi: Ex quo est, vt cum alij parte aliqua excellere cernuntur, illis inuideatur, & obtrectetur; vt nunc Sauli contigit. Quia enim super omnes alios ipse excellere cupiebat: indignissimè tulit quemquam sibi præferri: atque ita non inuidia hæc pura, & impermixta fuit; sed ex arrogantia, superbiaque conflata. Rari enim admodum sunt, qui hoc inuidiæ morbo nudo, & simplici laborent. Quis enim bene quid alteri contigisse doleat; aut malè quid accidisse gaudeat; nisi eum simul odio prosequatur; aut ex aduersis, & prosperis suam fortunam temperari putet? Inuidia ergo Saulis in Dauidem ex superbia profecta est, & illi permixta: qua in re multa nobis insinuantur obseruatione digna: cursim hîc more nostro attingenda; vt alibi fusiùs explicentur.

Primù quidem hoc habere plerumque Principes, & Dynastas vt non solùm contenti sint in eo excellere, quod est illorum proprium, & nemo illis contendit: sed in omnibus etiam aliis, quæ ad illos non ita spectant. Itaque primas sibi omnium rerum poscunt. Et si studio venandi, canendi, equitandi ducuntur; ipsi soli volunt esse sagacissimi venatores; Cantores egregij, equites peritissimi: veluti hic etiam Saul; quia enim, & ipse studio armorum tenebatur, nullum in iis ferebat superiorem, aut parem sibi existimari: ac proinde Dauidem sibi prælatum est indignatus. Quid hoc ad illum? qui Rex erat, qui populi Israëlitici moderator & rector, qui ipsius etiam Dauidis Dominus? An quidquam propterea de illius regia dignitate decidebat? nihil omnino: Quin potius omnia ad ipsius maius decus, & amplitudinem redundabant; qui tales haberet milites quorum forti opera vteretur in bello; quia tamen non contentus erat in eo excellere, quod ipsius proprium erat, sed alia quoque sibi arrogabat. Ideirco non tam gauisus est fortissimum se habere militem; quam doluit illum se ipso habitum fortiorem. *Est genus hominum*, dicebat Comicus, *primos, qui se esse omnium rerum volunt, nec sunt*. Ex hoc genere hominum, nisi sibi maximè caueant, omnes fermè sunt, qui in Magistratu sunt. Ex hoc ergo erat etiam Saul: ideo primum se esse volebat omnium rerum, & non contentus regno, diuitiis, opibus, honoribus, potestate imperandi; volebat quoque in aliis, quæ propria non Regis erant excellere, & fortissimus omnium existimari. Quid ad te vanissimè Rex alienas istas, & frigidas laudes consectari? Ad te, inquam qui regio elatus imperio non tam sollicitus esse debes, vt fortiter facias, quam vt fortiter facientes, subiectos habeas, & ad nutum obnoxios? Quid ad te si

Excudent alij spirantia mollius æra.
Orabunt causas melius, cælique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent?
Tu regere imperio populos Romane memento.

Verum hæc impotentia animi superbè sibi nimis omnia arrogantia virium fuit, quo Saul præcipuè laborauit: ideo illi vt proprium Patres [f] vbique tribuunt dum non alio titulo Saulem insigniunt, quàm Regis superbissimi.

[f] August. Psal. 33. conc. 1. Hieron. lib. 2. Reg. c. 18. Ambros.

Ex hac autem ventosi animi superbissima vanitate, inuidia, liuor, & obtrectatio necesse est statim existant. Neque enim potest de aliorum bonis successibus non dolere; qui quicquid in aliis viderit excellere, sibi existimat decessisse. At ex inuidia illico odium oritur. Quomodo enim non odisse possumus, cui si quid mali contigit perpetuum cupimus; & si quid boni inest, inesse dolemus? Porrò ex odio suspiciones, amaritudines, insidiæ, metus, & mille aliæ malæ pestes existunt; quæ & illum priùs conficiunt, quem insederunt, & aliis etiam exitium parant, in quos concitantur. Exemplum nobis aduertere horum omnium in Saule licet; cui enim inuidit; illum deinde odisse cœpit; inde timere; tum appetere insidiis; demum apertè oppugnare, & palam ad exitium postulare.

Psalm. 112. Osten. 14. Greg. 1. Reg. c. 14. Chrys. in Psalm. 3. Nazianz. orat. 7. Theodoret. in prim. Reg. cap. 14.

℣. 10.) Post diem autem alteram inuasit Spiritus Dei malus Saul & prophetabat in medio domus suæ: Dauid autem psallebat manu sua, sicut per singulos dies: tenebátque Saul lanceam.

℣. 11. Et misit eam putans quod configere posset Dauid cum pariete: & declinauit Dauid à facie eius secundo.

Post diem autem alteram.] Quando hoc: numquid post eum diem, à quo die cœpit Saul Dauidem non rectis oculis aspicere: vt sit tantum postridie eius diei? Nequaquam sic: sed *post diem alteram*. Hebraismus est, quo significantur plures dies effluxisse; cum hoc contigit, quod mox subiicitur. Vt sit idem: *post alteram diem*: quod *post aliquot dies*. Hebræi enim sicut per aduerbium *heri*, non tantùm proximè elapsum diem significant; sed præteritum quodcumque tempus: ita nec per *cras* proximè tantùm sequens tempus: sed id etiam quod longè post est futurum vnde Iacob ad Laban. *Cras* [t] *respondebit mihi iustitia mea*, id est postbac. In Hebræo autem ad verbum est in hoc loco, *& fuit in crastino*: quod noster habet, *post diem alteram*. Cur autem non potuerit hoc contigisse postridie eius dici, quo die ex cantu mulierum Saul est indignatus; ratio in promptu est. Quia Scriptura indicat diu apud se fouisse Saulem conceptum odium in Dauidem; priusquam ipsum lancea tentaret opprimere.

[t] Gen 30. 33.

Inuasit.] Idem verbum hoc loco est in Hebræo, quod vsurpatur [u] de Spiritu bono in Dauide, & à nostro interpretatum ibi est per verbum *proficiendi*, *& prosperandi*: Hoc locu aptius per verbum *inuadendi* Intelligimus autem propriè significari inualuisse morbum illum in Saule, & vires sumpsisse; Quicumque ille esset; siue maniaca affectio, & melancholica à Dæmone excitata: siue Dæmonis ipsius insessio. Caietanus vertit ex Hebræo *profecit in Saule spiritus malus*, id est, inualescendo vires, & incrementa maiora sumpsit: acerbior erat vexatio, & vehementius collidebatur Saul.

[u] Suprà c. 16.

Et prophetabat.] Chaldæus *desipiebat*. Quod referri potest tam ad verba, quæ insanorum more iactabat; quàm ad gestus, quibus furens, & morbi impatiens variè agitabatur. At cur qui sic insaniebat, prophetasse dicat Scriptura, dubitari potest. Vatablus. *Prophetare*, inquit, *dicuntur stulti*,

quod

quod non intelligant ea, quæ dicunt. Caietanus *prophetabat Saul, quia ea dicebat, quæ non intelligebat.* Abulensis *prophetabat; quia à Dæmone correptus loquebatur, quæ occulta alioquin erant, & nullorum cognitioni peruia; qui autem talia profantur, vulgo prophetare dicuntur.*

Sed dicendum est in Sacris literis pleraque nomina æquiuoca esse; quæ licet idem sonent; longè tamen diuersa significant. Sic Dei appellatio, tam de vero, quàm de falsis numinibus vsurpatur; sic iustus, fælix, beatus, bonus, & is dicitur, qui verè est; & is etiam, qui tantum falsò aliorum iudicio talis habetur. Sic denique propheta dicitur, & verus veri Dei vates; & falsorum numinum insanus antistes. Ex quo est, vt & prophetare diuersa significatione dicantur; tam qui vero afflati numine, arcana eloquuntur; quàm qui falsorum Deorum instinctu occulta profantur. Porrò falsorum prophetarum, & gentilium proprium erat, vaticinia sua furendo, & totius corporis, membrorúmque omnium cum insana agitatione proferre. Vnde factum est, vt ex illorum similitudine quicumque morbo mentis correpti aliena loquebantur & caput, & membra rotabant, vaticinari etiam dicerentur. Sicut vicissim veri, quos putabant vates; cùm sua oracula fundebant, furere dicebantur, & insanire. Apud Senecam in Agamemnone sic Cassandra describitur vaticinari incipiens. x Actu 3. sc. vlt.

Silet repente Phœbas, & pallor genas
Creberque totum possidet corpus tremor
Stetere vittæ, mollis horrescit coma.
Anhela corda murmure incluso fremunt
Incerta nutant lumina, & versi retro
Torquentur oculi: rursus immoti rigent.
Nunc leuat in auras altior solito caput
Graditúrque celsa: nunc reluctantes parat
Reserare fauces.

Quæ omnia veri gestus sunt, & ipsissimus habitus insanientis: ac proinde ipsamet Vates ibidem & furens, & vesana, & mentis impos dicitur; & ob id à Virgilio de Sibilla similiter habetur.[y] y lib. 3.

Insanam Vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas, & nomina mandat.

Contra verò vice versa insanientes ipsi *fanatici* appellantur. Sic apud Vulpianum[z] qui morbo melancholico arreptus caput iactat, aliena loquitur, dictisque, & factis desipit, fanaticus dicitur. *Si seruus*, inquit, *inter fanaticos non semper caput iactaret & aliquid profatus esset; an nihilominus insanus videretur, &c.* z l. 1. §. 5. ff. de aedilitio edicto.

Eodem modo ergo Scriptura hoc loco Saulis insaniam, & furorem *prophetiam* appellat: vt bene obseruat[a] Theodoretus in eo se communi hominum loquendi consuetudini attemperans, & simul etiam duo nobis insinuans valde obseruanda. Alterum est parcè nobis admodum, & non nisi verecundè, & circumspectè loquendum esse de Principum nostrorum, siue corporis, siue animi morbis. Quod si aliquando faciendum sit; tunc verba non esse vsurpanda quæ vitium exasperent, & in maius augeant; sed quæ potiùs minuant, & quodam quasi velo honoris obumbrent; si quid in illis minus decorum sit. Ecce enim hic Saul verè insaniebat, & furebat: mentísque impos aliena loquebatur; abstinuit tamen Scriptura à verbo asperiori; & aliud consultò quæsiuit maiestate Regia non indignum; licèt enim Saul & moribus improbus, & cogitationibus insanus: Rex tamen erat. Dedit hoc ergo regio culmini Scriptura, & non dixit, *insaniebat*: sed *prophetabat*. Alterum, quod nobis insinuat, spectat ad ingenium Aulæ, & aulicorum. Expressit enim hoc loco Scriptura, quod illi obseruant erga Reges, & Principes suos; vt si quæ bona in illis vident semper in maius adulando extollant: si quæ verò corporis, aut animi mala, ea verbis extenuent. Sic Saulem verè insanientem & morbo, furoreque extra se positum; non insanum, sui, sed prophetam vocabant. Quorum voces, & orationem imitata Scriptura, ipsum etiam non insanisse; sed prophetasse dicit. Quæ autem misero spes reliqua sanitatis erat; si audiebat à suis diuinum esse afflatum, qui morbus erat, sed de hoc aliàs. a Quæst 45. in 1. Reg.

Misit eam putans, quod configere posset Dauid.] Dubium est an Saul certius quid ageret, & ex animi proposito lanceam intentauerit: an verò alienata mente, & impos sui id fecerit, quod suggerebat morbus: sunt qui illud primum censent. Id enim indicari, cum dicitur, *misit lanceam putans quod posset configere Dauid*: Hæc enim verba significant id ex animi proposito, & certa deliberatione aggressum esse: quod etiam clarius ex Hebræo colligitur; vbi habetur ad verbum, vt vertit Caietanus. *Misit lanceam dicens percutiam in Dauidem, & in parietem*: vel vt Vatablus. *Cogitauit apud se traiecto Dauide infigere lanceam parieti.* Dicere enim, & cogitare significant in Scriptura animi propositum; & quod quis apud se deliberando statuit, & decreuit; consentire videntur Patres, qui hanc Saulis petitionem non ad animi morbum, & furorem referunt; sed ad malam malitiam, & mentis improbitatem: Ambrosius.[b] *Saul quoque triumphatorem Palæstinorum Dauid, prophetam, & propriæ conseruatorem salutis, iuuencularum sibi sermone prælatum; struxit insidias, teli iaculo parauit occidere, ac penè sanguinem generi fuderat innocentis; nisi vulnus ille sinuati corporis inflexione elusisset.* Similia habent Athanasius,[c] Beda, Isidorus, Rupertus, Hugo Victorinus hoc loco. Contrà verò alij contendunt furentem, & sui impotem id fecisse. Scripturam enim clare testari non simulatè Saulem, sed verè morbo correptum acrius, quam antea fuisse vexatum: Amentem ergo, & rabie percitum hastam intorsisse. Vtrumque probabiliter simul dici potest; nimirum & morbo vexatum, & ex certa animi destinatione id attentasse. Quod secundum si asserimus, asserendum quoque est morbum talem fuisse, qui non omnino rationis vsum interciperet. Si autem intercepit, & impotem sui reddidit; non tamen ob id negandum id fecisse, quod odium suggerebat. Tunc enim maximè perturbationes animi sese produnt, & vires suas exercent, cum casu vel morbo aliquo incipimus insanire. Quo tempore etiam id aggrediuntur, & audent; à quo dum valebamus, vel ratio, vel metus, vel aliquod aliud consilium nos retrahebat. Saul ergo quem sanus odio habebat, & tacitus secum ad necem persequebatur, eumdem insanus apertè ad exitium postulauit: tunc nimirum cum nulli erant respectus, qui ipsum retardarent; nisi fortè dicamus vti ipsum voluisse occasione furoris, vt quod odio patrabat, morbo imputaretur: vt inuidiam omnem, quæ ex Dauidis interitu fuisset alioqnin subeunda, ea ratione vitaret. Quod si fecit sine dubio dicendum est nihil omnino læsum in rationis arbitrio, qui morbo ipso vtebatur

b Psal. 31. v. 1.
c Orat. de semen.

vtebatut ad ea,quæ malè conceperat tutiùs perficieoda.

Lanceam.] Hoe ex consuetudine priscorum Regum, præsertim orientalium; qui nusquam ferè visebantur,quin spiculum aliquod manu gestarent,virtutis simul & dignitatis insigne. Qua de te suprà pluribus,vbi de virga Ionathæ.

Putans quod configere eum posset cum pariete.] Quia Dauid, vt decebat ob reuerentiam ante Regem stabat: ita tamen vt parieti inniteretur: qoò commodiùs musicum organum pulsaret ad numerum,& fidibus caneret.

Declinauit eum bis.] Vel quod eodem die bis appetitus fuerit Dauid,vt vult Burgensis: vel certè quod per anticipationem Scriptura commemoret;quod nunc primùm; & deinde iterum accidit, prout in capite etiam sequenti narratur. Alij,quorum meminit Dionysius,malunt sermonem hîc esse de discessu Dauidis ab Aula; quam primum teliquit ingruente Palæstino bello: cùm ad patrem,& pascua se recepit: & nunc secundò deserit insidiis Saulis appetitus. Sed perspicuè falluntur. Neque enim sermo hic est de egressu ab Aula: sed de declinatione,qua Dauid iactum Saulis elusit: vt vidimus ex Ambrosio, Sulpitio Seuero,& Beda. Propriè ergo noster, & latinissimè verbo *declinandi* hoc loco vsus est. Declinamus enim ea, quæ in nos missa modica corporis inflexione vitamus. Vnde Cicero. [d] *Quoties ego tuas petitiones ita coniectas vt vitari posse non viderentur,parua quadam declinatione, & vt aiunt, corpore elusi?* Q. Curtius [e] in re persimili eum ista nostra. *Igitur Macedo lanceam emisit,quam cum Dioxippus exigua corporis declinatione vitasset.* Similiter Ambr.de Dauide,vt vidimus, dixit, *Vulnus illatum sinuati corporis inflexione elusisse.*

d Orat. 1. in Catil.

e lib. 7.

ỳ. 12.) Et timuit Saul Dauid, eò quòd Dominus esset cum eo, & à se recessisset.

ỳ. 13.) Amouit ergo eum Saul à se, & fecit eum tribunum super mille viros: Et egrediebatur, & intrabat in conspectu populi.

ỳ. 14.) In omnibus quoque viis suis Dauid prudenter agebat, & Dominus erat cum eo.

ỳ. 15. Videns autem Saul,quod prudens esset nimis,cœpit cauere eum.

ỳ. 16.) Omnis autem Israël,& Iuda diligebat Dauid: ipse enim ingrediebatur,& egrediebatur ante eos.

Et timuit Saul Dauid] In Hebræo propriè est. *Et timuit Saul à facie Dauidis*; Timemus enim à facie alicuius,cum ab illo nobis cauemus;ipsius congressum fugimus,& occursum vitamus: non audentes nos illi committere, quod quia fit ab illius conspectu declinando: à facie ipsius timere dicimur. Ad Ieremiam Deus. [f] *Ne timeas à facie eorum*,id est, ne ab illorum te conspectu subducas: ne te ab illis subtrahas: neque quidquam timeas;quin ad ipsos accedas; & eodem capite. [g] *Ne formides à facie eorum.* Itaque *timere à facie alicuius*, non est idem omnino, quod simpliciter illum *timere*,vt quidam volunt: sed ita vt caueatur; quod licet nunc in Saule obseruare. Antea enim iam Dauidem timere cœperat, nunc insuper suspectum habet; & proinde sibi ab illo cauet,& prospicit. At vnde illi noua hæc metuendi occasio? Malus animus, & sibi conscius ab aliis metuebat, quæ aliis parabat; nullus enim sibi malum magis ab alio timet; quàm qui iniustè aliis consueuit inferre. Præcipuè autem acrius timere cœpit ex duplici capite. Primò quia eum bis Dauidem petiisset, & bis ille suas petitiones elusisset omnino timuit, ne Dauid ex odio, & industria intelligeret id factum,quod si semel tantùm esset aggressus poterat fortasse in morbum referri,& furori alienatæ mentis imputari. Credibile est enim Saulem sibi redditum, cùm iam à morbo tranquillatus esset excusasse. Dauidi id, quod acciderat; & morbi impotentiam odio prætendisse. Quod tamen quia videbat difficile aliis posse persuaderi: vt quid enim tantùm in Dauidem, & sæpiùs furere; si nulla alia causa suberat præter morbum? Idcirco serio timere cœpit;ne qui sibi iam videbat insidias paratas,eas non reuerteret in auctorem struere, & occuparet opprimere oppressurum. Hæc ille ariolando, & falsò suspicando de Dauide sibi fingebat,quia superbus, quia mala malitia pessimè corruptus,quia inuidus. Propterea rectè monebat Salomon. [h] *Ne comedas cum homine inuido, & ne desideres cibos eius: quoniam in similitudinem arioli, & coniectoris æstimat quod ignorat.* An non hæc sibi formans Saul *maiora timens pericula veris*,& suos sibi metus nutriens ariolabatur? cùm interim Dauid vt non suetus quemquam lædere; ita nescius vllum timere; Regis vicem magis doleret,quem talis morbus vexaret;quàm facti causas occultas quæreret, quas nullas esse suspicabatur.

f Cap. 1. v. 8.

g v. 17.

h Prouer. 23. v. 4.

Secunda timoris causa in textu exprimitur. *Timuit*,inquit, eò *quòd Dominus esset cum eo*: ex quo duplex oritur dubitatio. Prima, vnde nunc primùm Saul deprehenderit Dominum esse cum Dauid. Secunda, quæ illi ex hoc causa timendi. Quoad primam, cognouit Saul Dauidi Deum ope sua peculiari ratione adesse ex teli iactu semel & iterum iam feliciter vitato. Tela enim & quæcumque pericula præuisa facilè per se quisque vitare potest: quæ verò subito, & ex improuiso ingruunt, & mittuntur; si sæpiùs vitentur,felicitatis est, non prudentiæ; ac proinde non sine Deo vitantur. Dauid ipse. [i] *Quis consurget mihi aduersùs malignantes, aut quis stabit mecum aduersùs operantes iniquitatem?* Quasi diceret occulta pericula,quæ mihi ex insidiis peruersi,& ficti amici,& Saul ipse in primis moliuntur,quis poterit à me depellere? quis mihi opem ferat aduersùs eos: qui maligno animo id, quod struunt,occultant, & exitium mihi laboriosè fabricant, & concinnant? Id enim sibi vult hoc loco *operari iniquitatem*, & deinde subdit. *Nisi quia Deus adiuuit me*,nullus omnino est,qui possit aduersùs huiusmodi pestes opem ferre præter Deum. Cur id? quia subitò occupant, & præuideri non possunt. Vnde pergit. *Nisi quia Deus adiuuit me; paulominus habitasset in inferno anima mea.* Iam actum de me, & de alio quocumque esset cum talia pericula imminent: nisi Deus præsidio suo nobis adesset. Fuit ergo, & adhuc est omnium non solùm bonorum, sed improborum etiam persuasio; ab illis stare Deum, qui hæc subita discrimina euadunt incolumes: propterea Saul eum vidisset Dauidem bis petitum,

i Psalm. 93. v. 17.

bis tam fœliciter elapſum eſſe;licèt tonc numeris,& fidibus iotenius ſolutus eſſet animo ab omoi cura: certò argumentatus eſt;non ſine Deo id contingere potuiſſe: & illud diait de Daoide, quod longè poſt ipſe de ſe cecinit. *Niſi quia Dominus illum adiuuiſſet,paulominus in inferno habitaſſet anima eius.* At cur eum, cum quo *Deum eſſe videbat*; magis deinceps timuit? in promptu ratio eſt: quem enim iam timebat, vehementiùs deinde timere cœpit; poſtquam maiorem eſſe ſenſit,quàm putabat. Maiorem verò ſenſit, cum non ſolùm virtute ſua nixum: ſed inſuper diuino præſidio fultum animaduertit.

k lib 8.c. 11.

Amouit ergo eum Saul à ſe.] Ioſephus ſic hunc locum enatrat. [k] *Cum iam ſuſpectum Dauidem Saul habere cœpiſſet; parum tutum putauit armatum circa ſe verſari: ex ſatellite igitur Tribunum fecit;non tam illius honori, quam ſua ſecuritati conſulens: vt ſæpè hoſtibus obiectum caſus aliquis è medio tolleret, &c.* Quod ergo ſuptà dictum. *Et poſuit illum Saul ſuper viros belli*: intelligit Ioſephus de præfectura prætotij Dauidi collata: quod improbabile non eſt. Præfectutam enim aliquam militatem eo modo loquendi ſignificari, dubitati non poteſt. Eam autem non eatra Regiam adminiſtratam argumento eſt, quod hactenus Dauid Regi ſemper apparuerit, illique operam ſuam etiam domeſtico famulatu præſtiterit, dum cirbaræ cantu morbo furentem demulceret. Prætorianis ergo militibus,qui Regiæ cuſtodiæ excubabaot, præpoſitus erat; quod cum tutum Regi non videretur;noua illi,& ampliore præfectura collata ab vmbratili, & palatina militia ad crucutam, & inter hoſtes ipſos ſemper exercitam amandauit. Quod verò hoc loco Caietanus vult Dauidem ipſum ſecunda iam teli petitione vitata,cauere ſibi cœpiſſe, & regi ampliùs ſe ſiſtere recuſaſſe probabile non eſt. Clarè enim Scriptura dicit non ipſum Dauidem ſponte ſua,ſed conſilio Regis amotum. Qoin etiam exiſtimo,vt rectè etiam Ioſephus obſeruat; nihil adhuc de Saulis in ſe odio, & inſidiis ſubodoratum;vt quæ ſequuntur clarè ſatis inſinuant.

Cœpit cauere eum.] In Hebtæo eſt: *& timuit à facie eius* vt intelligamus *timere à facie*, non eſſe idem,quod ſimpliciter timere;ſed ſibi cauendo, & circumſpiciendo, & alterius congreſſum vitando;quod paulo antè monuimus.

Egrediebatur, & intrabat in conſpectu populi.] Et paulò pòſt.

Egrediebatur,& ingrediebatur ante eos.] Quid hîc ſibi velit Hebtaiſmus ſuprà indicauimus. [l] Nuuc vbi propriè vſurpatur, fuſius eſt eaplicandum. Multa autem de illo habent Veteres Patres,[m] & receotiores [n] Interpretes,quorum omnium ſumma videtur eſſe: *Egredi, & ingredi egreſſum,& ingreſſum.* Significare in ſactis literis munera omoia,quæ ad cuiuſque ſtatus conditiooem pertineot: & eorumdem munerom liberam,& ſecuram adminiſtrationem. *Per egredi, & ingredi*, inquit Caietanus hoc loco. *Hebræo more vniuerſa officia alicui congrua ſignificantur.* Quod vt mihi etiam veriſſimum videtur; ita maiore aliqua eapoſitione iodigere, vt diſtinctè magis, & explicatè intelligatur, quod nunc faciam, ad duo ſumma capita omnia redigendo. Alterum erit,quot modis hic Hebraiſmua vſurpetur; Alterum vnde deſumptus.

l Ver. 5.
m Chryſoſt. Theophylact. Euthym.in c. 10.Ioan.v.9. Theodorus Eracleot. Theodor. Mopſueſt. Cyril. in Catena Græc. ibidem. Baſil. lib.de Sp.ſanct. c.8.
n Maldonat. Tolet. Ianſen. Ioan.10. Serrar. Ioſ.8. q 2. Lorin. in Actis c.1.v. 21. Delrio in Adag.n.119.

De ptimò: Dupliciter vſurpatur;ſimpliciter, & cum adiuncto: *Simpliciter*, cum dicitur tantùm quis ingredi, & egredi ſine alio addito: poſteriori modo adiungitur *coram aliquo*, vel quid ſimile. Primo modo vſurpatur à Moſe. [o] *centum viginti annorum ſum hodie, non poſſum ampliùs egredi,& ingredi.* Et iterum. [p] *Benedictus eris ingrediens & egrediens.* & Ioab ad Dauid de Abner [q] *Vt ſciret egreſſum tuum,& exitum tuum.* Et Salamon de ſeipſo. [ſ] *Ignorans egreſſum, & introitum meum.* Et Dauid ipſe [t] *Dominus cuſtodit introitum tuum, & exitum tuum.* Et Chriſtus Dominus. [u] *Ingredietur,& egredietur, & paſcua inueniet*: Poſteriori modo cum adiuncto hoc loco. *Egrediebatur, & intrabat in conſpectu populi.* Et iterum: *Egrediebatur, & ingrediebatur ante eos.* Et Salomon. [x] *Da mihi ſpiritum, & intelligentiam, vt ingrediar, & egrediar coram populo tuo.* Aliàs ponitur adiunctum loci, vt Achis ad Dauid. [y] *Exitus tuus, & introitus tuus mecum eſt in Caſtris, & non inueni in te quicquam mali ex die, qua veniſti.* Huc referti poteſt, quod habetur in Actis Apoſtolorum. [a] *Ex his Viris, qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore,quo intrauit, & exiuit inter nos Dominus Ieſus.*

o Deuteron. 31 2.
p Cap. 28 6.
q 2 Reg 3. 25.
ſ 3 Reg 7. 37.
t Pſal. 120. 2.
v Ioan. 10 9.
x 2. Paralip. 1 10.
y 1.Reg. 29. 6.
a Cap 2. 21.

Certum autem mihi eſt non eumdem omnino ſenſum habere hunc Hebtaiſmum,cum ſimpliciter, & ſine adiuncto vſurpatur; & quando cum illo adhibetur. Ac proinde minùs illos diſtinctè loqui, qui vtrumque confundunt. *Simpliciter* enim poſitus rationem omnem viuendi, & cum aliis agendi, verſandique complectitur: vnde non probo,qui dicunt *ingredi, & egredi* eſſe liberè,ſecurè,& proſperè verſari agere,& munere ſuo fungi. Quod videntur velle recentiores; [a] Tantùm enim ſignificat opera ſua,& negotia exercere pro cuiuſque viuendi inſtituto, & voluntate: *Abſtrahendo*,vt Theologi dicunt, ab hoc, quod proſpere, aut ſecus cadant. Propterea in Deuteronomio Moſes. [b] *Maledictus eris ingrediens, & egrediens.* Et alibi. [c] *Salomon dicitur ignorare ingreſſum & introitum ſuum.* Quod Italicè dicimus. *Che ancora non ſapeua negotiare,trattare,&c.* Si autem ingredi,& egredi eſſet cum libertate, ſecuritate, & proſpero ſucceſſu munere ſuo fungi, quomodo quis ingrediens, & egrediens poſſet eſſe maledictus? Indifferens ergo hoc eſt, & in bonam,& malam partem verti poteſt: *bonam*; ſi Deus aſpiciat;*malam*;ſi deſpiciat. Propterea Dauid. [d] *Dominus cuſtodit introitum tuum, & exitum.* Hinc autem facile intelligi poteſt quid ſit *ingredi,& egredi* cum adiuncto poſitum, vt *ante populum*, vel *coram populo.* Aut enim ſignificat ipſum moderari, & regere; aut illo approbante munere ſuo fungi; aut certè quæ cum illo agenda ſunt,tranſigere, & expedire. Aut denique inter alios benignè verſari,& comiter agere. Quid autem ex his propriè in ſingulis ſententiis ſit accipiendum facilè ex antecedentibus, & conſequentibus aduerti poteſt. *Hoc* ergo loco *egrediebatur,& intrabat in conſpectu populi*,ſignificat Dauidem cum illis benignè, populariterque verſatum & quæcumque domi foriſque faceret; priuatim & publicè,populo ſpectante & approbante feciſſe. Vnde paulò poſt ſubditur, *omnis autem Iſraël diligebat Dauid*: quare hoc? quia, inquit, *ipſe egrediebatur, & ingrediebatur ante eos.* Neque enim tunc Dauid vniuerſo Iſraëli, & Iudæ præpoſitus erat; neque ſi præpoſitus fuiſſet, idcirco diligi debuiſſet: ſed idcirco, ab omnibus diligebatur;quòd comis, & facilis omnes admitteret; neminem reiiceret; omnibus ſe daret, & cum omnibus

a Titelman. & Ianſen. Ioan 10. Delrio Adag. 119.
b Cap. 28. 17.
c lib 3. Reg. 3.25.
d Pſalm.20.

omnibus blandè, & familiariter versaretur. At hoc ipsum alibi significat [e] populum moderari, & regere: *Prouideat Deus hominem, qui sit super multitudinem hanc, & possit exire, & intrare ante eos, & educere eos, vel introducere.* Similiter ad Deum, *Salamon:* [f] *Da mihi sapientiam, & intelligentiam, vt ingrediar, & egrediar coram populo tuo.* id est, vt ipsum possim moderari, & regere, vel cum illo agere, & expedire, quæ transigenda sunt.

e Num. 27. 13.

f 2. Paral. 1.

Alterum caput erat, vnde esset hic Hebraismus desumptos; vt per *egredi, & ingredi* vniuersæ vitæ actiones intelligantur. Qua de re multi multa. Alij volunt locutionem ductam à Pastoribus; quorum vitæ summa consistit in educendis, ac reducendis ouibus: ac proinde in egrediendo, ac ingrediendo; vt Oleaster. [g] Alij alludi ad Duces, & Imperatores, quorum proprium est exemplo militibus suis præire, & ante illos egredi, & ingredi, vt Serrarius, & Delrio loco citato. Alij alia. Ego verò puto ex duplici potissimùm capite locutionem potuisse desumi.

g Num. c. 27.

Primo, vt *ingredi, & egredi* ponatur pro *incipere, & absoluere*: Principio autem & fine in quocumque genere vniuersitatem omnium, quæ in eo genere continentur, designari, nota res est. Sic apud Latinos ex simili prouerbiali forma illa sunt. *prora & puppis: à carceribus ad metas: ab ouo ad mala: à capite ad calcem: à lare ad ianuam.* Ingressum autem initia actionum appellari & *ingredi* esse quidpiam incipere; tam notum est, vt probari non debeat. Quid enim frequentius eo modo loquendi apud sacros, & profanos auctores? Nam hinc illa sunt apud Ciceronem. *ingredi quidpiam dicere, facere, scribere: ingredi ad explicandum, ad dicendum; ingredi ad studium; ingredi viam viuendi.* & Quintilianus [h] de Homero agens, initium ipsius operis *ingressum* appellauit. *Age verò,* inquit, *nonne in sui, vtriusque operis ingressu paucissimis versibus legem proœmiorum non dico seruauit; sed constituit?* Quod si verum est, consequens quoque est, vt egredi sit finire, & absoluere, quando *ingredi* est quidpiam inchoare. Certè apud Latinos. *Exitus* ponitur pro fine, & absolutione operis, & rei cuiuscumque. Hinc sæpè Cicero hæc duo coniungit quasi contraria. *Exitum, & initium; Exitum, & principium; Exitum, & cursum rerum.* sic alicubi. [i] *Huius orationis difficilius est exitum, quàm principium inuenire.* Et alibi. [k] *Quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster affert: sic exitum mors.* Idem rursus. [l] *Neque solùm ea perspicis, quæ geruntur, quæque iam gesta sunt: sed etiam qui cursus rerum, qui exitus futurus sit.* Si ergo *ingredi, & egredi* est incipere quidpiam, & absoluere; *ingressus, & egressus* initium cuiusque actionis, & finis: meritò in Scriptura, *ingredi, & egredi* positum est pro eo, quod est conuersari, agere, & quæcumque opera, & munera cuiusque instituti propria exercere; quia quidquid vsquam geri potest, & quæcumque in vita molimur, & agimus, fine & principio actionum nostrarum clauduntur, & designantur. Quod totum verissimum esse intelligemus, si iuxta id loca Scripturæ allata exponamus. Nam quid aliud sibi vult quod [m] Salomon de se dicit. *Puer sum, & ignorans egressum, & introitum meum:* Nisi adhuc ignoro quid agam? quod Italicè dicitur persimili idiotismo. *Non sò ancora quel che mi facci.* Nondum noui rationem agendi; nec vnde quidquam, incipiam, & vbi desinam. Similiter ad

h lib. 9. c. 4.

i Pro lege Manilia.

k r. Tuscul.

l li. 4. epist. 2.

m 3. Reg. 3.

Sopran. in Dauid,

populum Moses. [n] *Benedictus eris ingrediens, & egrediens.* id est quidquid aggressus fueris, quidquid absolueris: initio, & exitu actionum tuarum *benedictus eris.* Quod sine Hebraismo clarè iustis omnibus alibi promittitur. [o] *Et omnia quæcumque facient, prosperabuntur.* Et alibi [p] *lætabimini in cunctis ad quæ miseritis manus vos, & domus vestra, &c.*

n Deut. 28. 6.

o Psal. 1.

p Deut. 12. 12.

Secundo vniuersitas rerum ad certum aliquod genus spectantium non solùm significatur *initio, & fine, ingressu, & egressu*: sed etiam ex duobus membris adsumptis quæ in eo genere longissimè distent quæ est consuetudo Scripturæ frequentissima. Sic enim cùm vult multitudinem aliquam designare; & omnes comprehendere iis modis dicendi vtitur. *seruus, & liber, Magnus, & paruus, infans, & plenus dierum, Diues, & pauper.* sic Iob. [q] *Paruus, & magnus ibi sunt, & seruus, & liber à Domino suo.* Et apud Hieremiam. [r] *Collidam in te senem, & puerum.* Et Dauid. [s] *Audite hæc omnes gentes, quique terrigenæ, & filij hominum simul in vnum diues, & pauper* Eo ipso enim quòd duo inter se extremè dissita complectitur, media etiam quæ intelliguntur, & reticentur includit. Atque ita nihil est, quod non in eo genere exprimatur. Qui modus loquendi Latinis quoque, & Græcis frequentissimè vsurpatur. & prouerbialem dicendi formulam redolere videtur: quoties nimirum eum omnia complecti volunt, & nihil omittere contraria in eo genere coniungunt; qualia sunt. *Iuuenesque, senesque: diis hominibusque plaudentibus: neque magnum, neque paruum: quæ prima, aut vltima: domi, bellique: publicè, priuatim: digna indigna: que iure, quaque iniuria: fas, & nefas: nec viuis parcit, nec mortuis: nec animans, nec inanime: bipedum, quadrupedúmque nequissimus: terra, marique: noctesque, diesque: re salua, & perdita:* & alia similia, quæ omnia Donatus in Adelphis continere dicit adagialem formulam; cum nihil excipi volumus in eo, de quo loquimur, & omnia complecti. Quia ergo omnes actiones vitæ nostræ possunt *ad ingressum, & egressum* tamquam ad duo maximè inter se opposita membra reuocari; idcirco per illa vniuersæ vitæ decursus significatur. Quidquid enim agimus vel domi, & priuatim fit; vel in foro, & publicè: illud per *ingressum*, hoc per *egressum* designatur. Atque ita perinde est dicere *ingredi, & egredi*, ac priuatim, & publicè quidpiam moliri, & agere. Ad publica autem, & priuata opera omnia reducuntur quæcumque in vitæ officiis continentur. Sic Cicero alicubi *domesticum, & forense* vsurpauit, sic Latini alij *domi, forisque, domi, militiaque* dixere. per id intelligentes quidquid vsquam à quoquam geri possit. Cic. Liuio. [t] *Opera nostra sic veniunt in omnibus publicis priuatis, forensibus domesticis, tuis amicorum, hospitum clientium tuorum negotiis.* Idem ad Tyronem.[u] *Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica forensia, vrbana prouincialia, in re priuata in publica, in studiis, in literis nostris; omnia viceris si vt spero, te validum videro.* Salustius similiter. [x] *Sed mihi multa legenti, multa audienti, quæ Populus Romanus domi militiaque, mari, atque terra præclara facinora fecit, &c.* Ergo ex hac eadem figura dicendi *egredi, & ingredi* perinde erit; ac *domi forisque; domi bellique; domi militiaque; priuatim, & publicè.* Iuxta quam explicationem clarè potest interpretari, quod habetur à Dauide. [y] *Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum.* Quem locum Basilius, [z] Euthymius,

q Cap. 3. 19.

r Cap. 11. 22.

s Psalm. 48.

t lib. 5. ep. 8.

u lib. 9. epist.

x In Iugurtino.

y Psal. 120.

z in illum Psalm.

Euthymius, Theodoretus de vniuersis vitæ actionibus interpretantur; ac proinde de tota vita. Cur idquia vt bene obseruauit Flaminius ᵃper *introitum, & exitum*, ea quæ domi, furisque aggredimur, intelliguntur, ad quæ vniuersa vitæ nostræ studia reuocantur.

a Ibidem.

Alio autem persimili hebraismo ad id ipsum Scriptura vtitur, & qui etiam latiùs patet, & plura complectitur. Vt enim hic ponit *introitum, & exitum* tamquam duo extremè distantia inter humana studia: ita alibi ponit *sessionem, & resurrectionem*, quibus non solùm vniuersæ vitæ negotia; sed etiam otium ipsum comprehendit. vt Dauid. ᵇ *Tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam.* Vita enim nostra tota otio, & negotio definitur, otium per *sessionem*; Negotium per *resurrectionem* designatur. *Ergo tu cognouisti sessionem, & resurrectionē meam.* Est, tota tibi vita mea probè perspecta est. siue, surgam, siue sedeam; siue quid agam, siue nihil agam; In negotio, & otio; totus denique quantus sum, & non sum, tibi vndique perspectus sum.

b Psal. 138.

℣. 17.) Dixitque Saul ad Dauid: Ecce filia mea maior Merob, ipsam dabo tibi vxorem: tantummodo esto vir fortis, & præliare bella Domini: Saul autem reputabat dicens, non sit manus mea in eum; sed sit super eum manus Philistinorum.

℣. 18.) Ait autem Dauid ad Saul: Quis ego sum, aut quæ est vita mea, aut cognatio patris mei in Israël, vt fiam gener Regis?

℣. 19.) Factum est autem tempus cùm deberet dari Merob filia Saul Dauid, data est Hadrieli Molathitæ vxor

In istis versibus dubitatio esse potest; sub qua conditione Saul, filiæ nuptias Dauidi spoponderit: & quo deinde prætextu ab illa discesserit. Conditio in istis verbis proponitur, & bipartita est; altera generalior; altera magis expressa. Generalior illa. *tantummodo esto vir fortis.* Magis expressa, quæ adiungitur, & *præliare bella Domini.* Prima quid sit per se clarum est. Fortitudinem enim tantùm in illo requirit. Vnde in Hebræo propriè est. *Esto mihi tantummodo filius fortitudinis*, vel *in filium fortitudinis.* Qui modus loquendi est apud alios non dissimiliter vsitatus. Itali enim ferè eodem vtuntur, dum dicunt. *Fà che mi sij valent huomo.* Quod ad verbum exprimit, *Esto mihi vir fortitudinis.*

In secunda conditione non ita clarum est, quæ sint *bella Domini*. Qua de re suprà nonnihil attigimus illud explicantes. ᶜ *Domini est bellum.* Dubitari autem non potest quin hoc loco *bella Domini* dicantur, quæ populus ipsius gesturus est aduersùs alias gentes. At quid est hæc bella *præliari*? Vatablus putat esse ducem in illis agere. Vult enim Saulem sub hac conditione Dauidi filiam spondere; si Dux sit, & moderator exercitus in bello contra Palæstinos. Sed quicquid sit de hoc, & an Dauid præfectus bello fuerit, quod deinceps aduersùs alienigenas gestum est: certè id ex hac oratione colligi non potest. *Præliari* enim *bella Domini* tam Dux, & Imperator dicitur, quàm priuatus miles. Vnde non est in illis ducem, & Rectorem agere; sed fortiter se gerere, pro munere suo; si miles quis est; vt decet militem; si Imperator, vt Imperatorem. Ac proinde quia tam Dauid Tribunus erat, *præliari*, ipsum, *bella* Domini erat illa conficere, & feliciter profligare. Maior dubitatio est quomodo deinde Saul dictis non steterit; & qua ratione pactas Dauidi nuptias dissoluens, promissam filiam alij locare potuerit quin omnium offensionem incurreret, vt promissi violator: sed ratio in promptu est. Si enim certam aliquam conditionem interposuisset, difficile illi fuisset inuidiam vitare si conditione impleta filiam alteri in matrimonium collocasset. Nunc verò callidus verterator ita se temperauit, & ea in Dauide requisiuit, per quæ numquam posset conueniri. Dixit enim. *Esto mihi vir fortis, & bella Domini præliare.* Quæ conditio per verba, vt dici solet, generalia numquam plenè videri poterat impleri posse. Quando enim vmquam Dauidi venisset in mentem Saulem adire; fidem promissi exigere; filiam postulare? Cui numquam licebat sine arrogantiæ crimine profiteri se virum fortem esse; se fortiter in bello fecisse; egregia se aduersùs hostes facinora edidisse? Itaque semper pendente conditione proposita; licèt subinde Dauid in hostes duceret, & Victor vi victis hostibus auctus gloria se domum reciperet, liberum tamen sibi Saul putauit de filia sua statuere; quod adhuc Dauidi fortiter aliquid superesset agendum, & nondum essent omnia bella Domini debellata. At poterant alij, & ipse Dauid in primis inde animaduertere Saulis malignam mentem in Dauidem: ac proinde insidiæ deprehendi, quas ille ad aliorum inuidiam vitandam maximè occultabat. Poterant sine dubio; sed non nisi leuiter; Nam probabilius est verba illa Saulis quibus cum Dauide conuenerat de filia illi tradenda in eam partem ab omnibus accepta; quasi ad Dauidem excitandum, & non seriò proferrentur, vt fieri solet, cum aliquem promissis, & ingentibus præmiis ad aliquod arduum opus exhortamur.

c Cap. 17.

At longè difficilior quæstio est; cur Dauidi, Golia deuicto, & extincto Regia statim filia nupta data non fuerit: quam iam antea Saul receperat se cuicumque datrum, qui cum Golia congressus victor abscessisset.

Sanè quid hîc probabilius dici possit non video: nisi alterum ex duobus; vel filiæ nuptias non verè promissas fuisse à Saule vincenti Goliam; sed tantummodo incerto rumore inter milites id percrebuisse; forsasse etiam conniuente Rege; vt aliquis tandem excitaretur, qui certamen susciperet; vel certè si pactus id verè Rex erat; dilatas Dauidis nuptias pacta victoria, non negatas fuisse; causante Rege Dauidis ætatem; quod iunior esset, quàm inter Hebræos solerent viri vxoribus copulari. Neque enim existimo Saulem, si iam antea promisisset; ausurum id clarè detrectare; quod si faceret, certò sciebat totius populi, militum, & omnium denique offensionem subeundam esse. Ergo eum negare filiam Dauidi non posset; varias saltem moras nectebat, & nouas subinde conditiones excogitabat. Illud verò quod dicebam, non verè à Saule victori filiam fuisse promissam; sed id falsò rumore inter milites tantùm fuisse iactatum indicat Iosephus, quem alij sequuntur. Contrariam tamen sententiam tradit Seuerus Sulpitius, & cum illo Abulensis, & plures alij recentiores; qui inter

præmia

præmia à Saule proposita & hoc recensent. Cùm ergo tota res coniectutis nitatur; quod ex his quisque probabilius existimabit, id sequi poterit.

Saul autem reputabat dicens.] Cur Saul hoc animi sui propositum; aot quomodo prodidit; vt illud facer Historicus referre potuerit? fortè alicui ex intimis, & familiaribus id communicauit; vel ea insidiis, quæ postmodum sequutæ sunt, & filiæ nuptiis aliò traoslatis Danide frustrato id sanctus Historicus deprehendit: Vndecumque autem id euulgatum fuerit; certa nobis res esse debet non aliud Sauli fuisse propositum; nec aliter in Dauidem fuisse animatum; quàm hîc describitur. Qui enim hæc narrat Diuinus Spiritus est; cui siue Samuel, siue alius quicumque calamum, & oris sui ministerium accommodat. Itaque mirum non est; si ipsas quoque abditissimas pectoris latebras, & quidquid quisque secum tacitus cogitauerit, perscrutetur, & prodat. Fas ergo non est dubitare, an hoc ita fuerit; licèt incertum possit esse quomodo euulgatum fuerit. Eodem modo hoc capite [d] refertur quid secum Saul agitauerit; cùm in psallentem Dauidem lanceam misit; cuius neminem vllum conscium fecisse Saulem credibile est. *Misit*, inquit, *lanceam putans quòd configere eum posset cum pariete.* Vel vt in Hebræo. *dicens* (id est statuens, & ex deliberatione decernens) *configere illum ad parietem.* Vnde enim hoc, aut quomodo palam factum; quod Saul intra remotissimos mentis sinus abdiderat, & secum tantùm tacitus conceperat? an coniecturis leuibus ductus Samuel, id est argumentatus? & historicorum more; maximè Taciti; quod quisque voluerit, intenderit, spectauerit, aemulando, & suspicando sequutos; vt certa proponit de aliis, quæ ipse coniectando diuinat? minimè verò, sed vt id quod narrat certum, solidum, & verissimum est: ita certò, & solidè cognouit verum esse, Diuinitos enim afflatus omnia aperta habebat, quæ ad seriem rerum spectabant, quas explicabat. Quæ animaduersio fieri potest; non in hoc loco tantùm; sed alibi sæpiùs in hoc eodem libro, & in aliis quoque veteris pariter, & noui testamenti. Quoties enim Euangelistæ referunt, quæ non nisi ex Diuina reuelatione certò cognoscere potuerunt? Quoties aliorum cogitationes aperiunt; occulta consilia, tacitas indignationes, & quæ quis secum nullis arbitris admisit solo spectante Deo? Vt enim alia omittam, quid Christus in horto, & quoties orauerit; quo corporis habitu; quibus animi fluctibus agitatus, vnde cognoscere potuerunt Euangelistæ? cùm nec ipsi præsentes fuerint, & si qui propè erant alto somno demersi nihil potuerint obseruare? & tamen narrant distinctè Christum ter procubuisse; ter orasse; ter eumdem sermonem concepisse; æstuasse; sudasse; sanguine manasse; Angelum denique solantem admisisse. Quis hæc illis, aut quando narrauit; vt tam minutè, tam subtiliter referre potuerint? Christus ipse? non potuit ante mortem; vt ex serie narrationis perspicitur. Postquam viuos ab inferis extitit? probabile id quidem est; sed probabilius quod Thomas [e] Morus Martyr sanctissimus existimat diuinitus illos illustratos omnia cognouisse, & literis mandasse. Prophetæ enim erant, & vt prophetæ scribebant: ac proinde etiam occulta, & nulli cognita narrabant: quemadmodum, & omnes sacri sacrarum rerum scriptores, qui in canone censentur Scripturarum. Cæterùm quatenus aliis liceat ex aliorum factis suas de occultis illorum consiliis coniecturas ponere: quod ita faciunt passim veteres, & recentes Historici; vt in eo maximè propriam Historici laudem sitam putent, alibi videbimus.

d Vers. 15.

e In opusc. de Passio. Domini.

Non sit manus mea in eo.] Ita Dauidem Saul volebat extinctum; vt nullum tamen esse vellet, qui hoc illum velle, & agere suspicaretur. Nondum enim ex occultis insidiis ad apertam odij professionem descenderat. Propterea antea ipsum quidem lancea petiuerat; sed si confecisset, habebat excusationem ex morbo paratam; se nimirum illud sui impotem, & nescium quid ageret perpetrasse, vt furentes solent. Prodebat itaque tunc factum; licèt occultaret nocendi voluntatem. Nunc verò vtrumque à se amouet; vt omnis omnino aliis amputetur suspicandi occasio. Propterea dicit. *Non sit manus mea in eo.* Cadat quidem; sed manibus Philistiorum; non à me peremptus. *Manus enim alicuius in aliquo aut super aliquem esse*, est quod Latini dicunt, manus inferre.

Quis ego sum, aut quæ vita mea, aut cognatio Patris mei.] Tria sunt, quæ in futuro genero maximè spectari solent: Mores; fortuna; Genus. *Mores*, vt honesti sint, vt placidi, vt non præfracti. *Fortuna*; vt si non amplissima, saltem opibus abundans; & quæ non ad vsum tantùm sit satis: sed ad splendorem quoque aliquem sufficiat. *Genus* denique vt clara stirpe sit propagatum. Hæc tria Dauid in se extenuat; & imparia omnino dicit Regiæ affinitati. Primum quidem dum dicit. *Quis ego sum.* Secundum dum subdit. *aut quæ vita mea.* Vita enim hoc loco pro facultatibus ponitur. Tertium addit. *aut cognatio Patris mei.* Cætera clara sunt; Id dubitari potest, quod de vita diximus: quomodo nimirum per illam hoc loco opes, & facultates intelligantur. Abolensis conatur id explicare, & confirmare ex Aristotele. [f] vbi de liberalitate. sed frustra laborat. Neque enim Aristoteles vnquam in eam significationem *vitæ* nomine est vsus. Neque si ad id vsus est Antiquus Aristotelis Interpres, vllam auctoritatem habere debet; qui verbis ferreis aureas philosophi sententias illigauit. Est ergo consuetudo Scripturæ; vt *vitam* ponat pro iis, quibus vita sustentatur, & alitur, quæ sunt viuendi subsidia opes, & facultates. Propterea *diuitem, & pauperem vitam* appellat pro amplis, & tenuibus facultatibus. Tobias ad filium. [g] *Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus; sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum.* Dauid autem hoc eodem capite. [h] in hunc eumdem sensum de se dicit. *Ego autem sum vir pauper, & tenuis.* per id explicans quod antè dixerat. *Quæ est vita mea?* quæ sunt facultates meæ; vt Regiæ filiæ conditionem spetare possim? *qui sum pauper. & tenuis?* Quod si hoc non probatur; nec vt per *vitam* intelligantur facultates; durius culum enim videtur: Possumus cum Beda *Vitam*, actiones, & rationem, institutumque agendi interpretari; quæ est propria vitæ notio; vt cum Cæsaris, Tiberij, Scipionis vita describitur; nihil enim aliud illud est, quàm illorum actiones, & gesta recensere. Hoc loco ergo, *Quæ est vita mea*, potest esse. Quid ego hactenus egi; quid præclarum gessi; vt mihi Regia filia despondeatur? Nam & hoc etiam inter alia requiritur, cùm gener eligitur. *Non solùm*, inquam, *quis sit*; sed quid egerit. Quis enim sit, spectat ad animi, & corporis

f lib. 4. Eth.

g Tob. c. 4. 23.

h Vers. 25.

dotes, quibus quisque est à natura instructus; vt sunt in corpore robur, decor, sanitas; in animo mansuetudo, benignitas, & virtutes reliquæ; *quæ vita* autem alicuius sit, spectat ad vsum, consuetudinemque viuendi; & ad ea, quæ quisque gesserit; & præclara fecerit. Quod autem subditur. *aut cognatio Patris mei.* vtrumque complectitur, & genus, & opes. Quatuor ergo in se extenuat Dauid; & longè infra id esse dicit, quod pro Regio Genero requiritur: Dotes animi, & corporis; vitam, & actiones, Genus, & opes.

ỳ. 20.) Dilexit autem Dauid Michol filia Saul altera, & nunciatum est Saul, & placuit ei.

ỳ. 21.) Dixitque Saul: Dabo eam illi, vt fiat ei in scandalum, & sit super eum manus Philistinorum. Dixitque Saul ad Dauid, in duabus rebus gener meus eris hodie.

ỳ. 22.) Et mandauit Saul seruis suis: loquimini ad Dauid clam me dicentes. Ecce places Regi, & omnes serui eius diligunt te. Nunc ergo esto gener Regis.

ỳ. 23.) Et loquuti sunt serui Saul in auribus Dauid omnia verba hæc. Et ait Dauid: Num parum videtur vobis generum esse Regis? Ego autem sum vir pauper, & tenuis.

ỳ. 24.) Et renunciauerunt serui Saul dicentes. Huiuscemodi verba locutus est Dauid.

Michol filia.] In nonnullis Codicibus antea legebatur. *Et dilexit Dauid Michol filiam Saul alteram.* Quam lectionem agnoscunt, & interpretantur Abulensis, Dionysius, Caietanus, & alij: sed perspicuo errore, qui correctus deinde est in emendatis editionibus. Ex Græco enim, & Hebræo textu clarè colligitur: non à Dauide dilectam Michol: sed ab hac dilectum Dauidem, vt habet etiam nostra Vulgata.

Dixitque Saul: Dabo eam illi.] De hoc Saulis consilio quatuor nobis explicanda sunt. Primum, quid in eo propriè voluerit. Secundum, vnde ad id motus. Tertium, qua via id aggressus. Quartum, cur ea potissimùm ratione vsus.

De primo clara res est nihil aliud hic Sauli fuisse propositum; quàm vt Dauidi exitium pararet. At vnde ad id motus, vt eum tantopere vellet extinctum, quem super omnes maximè debebat efferre? Proxima causa odium fuit; Remota, metus. nam ex veteri prouerbio; *quem metuit quis odit; quem odit periisse cupit.* Timere cœperat Danidem Saul; quia & propria ipsius virtute, & aliorum fauore altiùs prouectum videbat; quàm sibi, & rebus suis conducere existimabat. Augebatur indies Dauid & pariter in Saule crescebat metus; Ex hoc gliscebat odium; ex odio struí Dauidi exitium cœptum. *Mala mens, malus animus* semper peiora concipit; & cum metu stimulante vana sibi confinxerit, suspiciones suas illorum sanguine conatur abluere, quos vanè timendo, falsò sibi suspectos fecerit. Et quia non alij magis suspecti sunt; quàm quos propria virtus inter alios efferet; Hi primi, & maximè petuntur. Propterea hoc perpetuum videtur Tyrannorum, & improborum Principum institutum; qualis nunc Saul: vt non aliter tuti sibi videantur; quàm excelsa quæque demetendo.

Scribit Aristoteles.[i] Percunctatum à Periandro Trasibulum, quæ tutissima, & expeditissima via esset Regni firmandi: retulisse illum *claros quosque tollendo.* Digna Periandro vox: digna Trasibulo: digna, quam ille emitteret, quæ ab isto exciperetur; ille Tyrannus; ab isto Tyranno. Quam tamen veluti eodem ludo docti deinceps omnes similes excepere: vt Cypselus, Corinthius, de quo Dionysius[k] & Herodotus[l] & Tarquinius Superbus, de quo Liuius[m] & alij[n] quorum omnium vna est illa vox, Neronis ore prolata.

[o] *quidquid excelsum est, cadat.*

Saul ego cùm Dauidem vbique inclytum, vbique clarum videret; timere eum cœpit; vt timere desineret, tollere è medio statuit. Vnde prima mali labes ex metu fuit; proxima ab odio: vt bene aduertit Chrysostom.[p] & clarè etiam ex Scriptura colligitur: semper enim cum insidias Saulis commemorat, præmittit eiusdem metum. Metus autem causam non aliam affert; nisi Dauidis successus, & incrementa; *Timuit*, inquit, [q] *Dauid.* Cur? *eo quòd Dominus esset cum eo.* & iterum.[r] *Vidit, quod prudens esset, & cœpit cauere eum.* & post.[s] *Omnes diligebant Dauid, & cœpit magis Saul timere eum.* Timebat ergo Dauidem Saul; quia prudens erat nimis; quia ab omnibus diligebatur; quia *Dominus erat cum illo.* Quid hæc omnia sunt, aut sibi volunt, nempe hoc, quod vno verbo diximus; timuisse, quia magnus erat; & quia magnos tollere statuerat.

De tertio qua id via est aggressus? non aperta, & simplici; sed tecta, & sinuosa. Volebat extinctum Dauidem: sed ita vt quiduis aliud potius; quàm id, quod erat, alij suspicarentur. Palestinorum ergo manus ad id elegit; in quos vt incautius Dauid incurreret, ardens iuuenis animus, gloriæ stimulis, & Regia affinitate proposita magis incenditur; facta insuper conditione de centum Palestinorum præputiis referendis, *Dabo, inquit, eam illi.* Ad quid; *vt sit illi in scandalum.* quomodo hoc? *Et sit super eum manus Philistinorum.*

At cur hæc illi via placuit? quare non apertè; sed occultè id voluerit, iam diximus: quia Dauidem ita extinguere volebat; vt tamen omnem apud alios vitaret inuidiam. Cur verò hanc potiùs viam occultandi inierit; Tribunum creãdo, rei bellicæ præficiendo, filiam despondendo, multiplex ratio esse potuit; partim ad ipsum referenda, partim ad Deum. *Ad ipsum*, quia improbus maximè cùm esset, longissimo etiam circuitu vtebatur ad fraudes suas nectendas:[t] *In circuitu impij ambulant.* dicebat Dauid suo periculo doctus; quis hic *circuitus?* Simulationis, & dissimulationis; vt aliud velint; aliud præferant. quod faciunt ij, qui non recta ad arcem aliquam expugnandam: sed circulo, & per cuniculos accedunt, Videntur enim aliò omnino contendere, quàm quò gressus dirigunt. Saul ergo quia gnauiter nequam, & insigniter improbus longissimo circuitu copias suas explicat: vt quo latiùs dispersi fuerint doli, minus aduertantur, & difficiliùs etiam vitentur. Quid enim à Dauidis exitio, & morte longiùs distare videbatur; quàm Regis affinitas,

[i] lib. 3. Polit. c. 9.
[k] lib. 4.
[l] in Terpsich.
[m] lib. primo.
[n] Dionys. li. 4 Ouid. 6. fast.
[o] Pomin. lib. 1. cap. 1.
[o] Senec in Oct. act. 2.
[p] Homil. 1. & 2. de Dauide tom. 1.
[q] Vers. 12.
[r] Vers. 15.
[s] Vers. 28.
[t] Psal. 11.

affinitas,& filiæ connubium? nihil omnino. Huc tamen Saul se promouet vt illuc perueniat: & per filiæ nuptias ad Dauidis perniciem aspirans, morti destinat,quem generum eligit. Ad ipsum ergo quia improbus,hæc referenda:sed ad ipsum etiam quia cœcus; duo enim isti affectus amor, & odium;longè licet alioqui dissiti, hoc tamen sibi mutuò conueniunt, quod cæci sunt turpissiméque labuntur. Cæcus amor, cæcum etiam odium: non uidet ille, quid plerumque diligat; non videt istud quid plerumque feriat:vt studio persæpè nocendi,magis prosit; quod nunc contingit. Quæ enim hæc argata subtilitas; quem pessimè oderis,bonis omnibus prosequi, & tandem in regium generum euehere, quem sublatum cupias? An hæc idonea ratio perimendi quem petere velis? idonea prorsus; sed quam odio,& furore cœcus talem iudicet, non qui sanus sit,& hæc ad Saulem.

Ad Deum verò spectat in hoc Saulis consilio, quod ostendere nobis per id duo voluerit. Alterum quomodo ipse capiat sapientes in astutia sua. Alterum,quid sint iustis improbi;dum illos persequuntur. [a] *Neque enim est consilium, neque sapientia,neque virtus contra Dominum.* Ideo cum Saul consiliis suis vellet diuinam de Dauide electionem turbare & euertere; suis illum dolis cepit,& oppugnauit Deus. Ille enim est,de quo dicitur; [x] *quod apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilia prauorum dissipat.* An non suis consiliis captus Saul;qui ea omnia aduersùs Dauidem excogitauit, vt perderet; quæ vix illi amicissimus quisque potuisset optare, vt extolleret? Tribunum constituit; expeditioni contra Palestinos præfecit; periculis plurimis obiecit; Iudaicos fines tuendos commisit; filiam despondit, & tradidit.

Quid maius voueat nutricula dulcis alumno?

At hæc omnia Saul, vt Dauid certis vitæ discriminibus semper expositus;tandem aliquando in extremum infortunium incideret; quod sæpiùs prouocasset. Sed contra Deus eò omnia vertit, quò ferebantur: ad Dauidis scilicet gloriam, & amplitudinem,atque ita factum est,vt Saul tunc maximè Dauidi profuerit:cum illi maximè obesse studebat. Quod non in hac solùm,sed in aliis omnibus iustorum persecutionibus licet aduertere. De quibus illud possumus pronunciare, quod D. Augustinus de Herodis persecutione aduersùs innocentes Infantes. [y] *Ecce profanus hostis numquam beatis paruulis tantum prodesse potuisset obsequio,quantum profuit odio.* Quàm enim hoc verum de Saule persequente Dauid; De Esau persequente Iacob; de fratribus persequentibus Ioseph; de Pharaone persequente Mosem? numquam vllus istorum iis, quos insectabatur, *tantum prodesse potuisset obsequio;quantum profuit odio.*

Vt sit illi in scandalum.] Scandalum propriè est occultum, vel non prouisum offendiculum; ad quod itinere suo pergentes impingunt cum lapsu,casu, vel grauiore ruina. Notissimæ illius species sunt laquei; & lapides; illi ex industria parati;isti fortuitò plerumque occurrentes. Proptereà sæpissimè *laquei, & lapides* pro quolibet scandalo, & offendiculo appellantur. vt hoc loco,vbi à quibusdam legitur. *Vt sit illi in laqueum,* speeie nimirum pro genere sumpta;tropo vsitatissimo. Quod autem ad rem ipsam spectat, potest hinc facilè aduerti, quale sit fermentum aulæ, de qua illa cecinit

——— [z] *fraus sublimi regnat in aula.*

Quæ enim fraus maior esse potest, quàm vt quia per *ornamenta feriatur?* fraudem Rex ipse nectit; & cùm aliud non suppetit,quò laqueum stringat, filiâ suâ vtitur. Quid simile potest excogitari? aut quod poterit Dauid venenum timere, quod à Saule sibi in Saulis sanguine propinatur?an quisquam ita despiat, vt sanguinem suum inficiat, quo alteri venena misceat? & tamen non aliud nunc facit Saul, dum per filiæ nuptias exitium Dauidi struit. Sanguis enim Patria est filia. Quam ergo fraudem hîc suspicetur Dauid? nullam prorsus. Et ideo fraus ista fraudolenta maximè. quia si [a] *doli doli non sunt, cum quis esse intelligit:* maximè dolosos oportet esse dolos, quos quis nec intelligere potest,nec suspicari.

In duabus rebus gener meus eris.] Quæ istæ *duæ res*,quas nunc Saul à Dauide requirit? si enim res hîc pro conditione appellatur;vna tantummodò fuit conditio Dauidi à Saule proposita;ac proinde vna tantùm res, & non duæ requisitæ. Cur ergo dixit *in duabus rebus?* Liranus, Abulensis, Caietanus,Vatablus, & recentiores Hebraizantes dicunt vulgatam lectionem vitiatam esse, & abundare in illa vocem. *Rebus.* In Hebræo enim tantummodò haberi; *in duabus gener meus eris:* dualem autem hunc numerum referri volunt ad Saulis filias;sensúmque esse, *Iam semel contraxisti mecum affinitatem pacta priori filia; nunc iterum secundò contrahes per hanc alteram,quam tibi despondeo.* D. Hieronymus in traditionibus nostram lectionem agnoscit, & interpretatur: & *duas res* duas conditiones exponit;quas intelligit de Præputiis Palestinorum;quæ semel Sauli Dauid obtulit pro Merob; iterum pro Michol: vel certè *duas res* appellari ducenta præputia, quæ allata à Dauide sunt,cum centum tantùm Saul poposcisset. Græci difficultatem hanc non attingunt; quod apud Septuaginta hæc sententia non habeatur. Dubium autem non est;quin omnia clariora futura sint,si vt volunt Lyranus, & alij ex Hebræo legendum esset;ita legatur. Nobis tamen integrum non est à nostra editione discedere;in qua emendata habetur, *In duabus rebus.* Dicendum ergo est,*duas res* esse duas conditiones: non quod ambæ simul à Dauide requirantur, vt Michol illi tradatur;sed quia cum vna præcesserit; altera nunc insuper adiungatur. Quæ præcessit? Dauidis victoria contra Goliam. Quæ noua requiritur?Præputia Palestinorum. sensus ergo est. Vnum adhuc est, quod requiro, vt gener meus sis;& licèt illud præcesserit, hoc alterum est adiungendum; ac proinde. *In duabus rebus gener meus eris.* Vel certè planiùs interpretari possumus; quod Saul duo dixerit adhuc superesse à Dauide præstanda,vt Regius gener esset, non explicando distinctè, quæ ista essent. Cùm enim Merob iam priùs illi desponsata alteri traderetur;æquum omnino videbatur, vt Rex Dauidem appellaret,factum excusaret, prætextum aliquem quæreret,& afferret:cur dictis non stetisset; cur illi pactam alteri locasset. Hoc ergo nunc Saul est exequutus, & Dauide accersito; nihil illi nouum,aut mirandum esse debere dixit;nihil de regia affinitate desperandum: perstare enim se adhuc in sententia de tradenda illi filia: duo tantummodò superesse, quæ ab illo desiderarat, quæ autem ista essent,suo loco auditurum.

Si verò alteram lectionem ex Hebræo sequamur, multò vt dicebam, sunt omnia planiora.

H 4 Clarè

---

[a] Prou. c. 21. 30.
[x] Iob c. 5. v. 13.
[y] Serm. 1. de Innocent.
[z] Senec. in Hippol.
[a] Plautus in Pseud.

Clarè enim inde colligitur verba hæc à Saule Dauidi dicta fuisse; quasi, vt illum erigeret, & in eadem spe regiæ affinitatis confirmaret, à qua fortasse exciderat semel frustratus, & elusus. *In duabus*, inquit, *gener meus eris.* id est in altera ea duabus filiis. Hæc est enim phrasis Scripturarum, vt in *pluribus* dicant fieri, quod in aliquo dumtaxat eorum fit; atque proinde collectiuè aliquando effertur, quod disiunctiuè dicendum esset. Sic in libro Iudicum [b] dicitur, vt habetur in Hebræo *sepultúsque est Iephte in Ciuitatibus Galaad* id est in vna ea Ciuitatibus Galaad. Neque enim in omnibus simul potuit; nisi in frusta concisus. Hoc ergo loco in *duabus gener eris*, significat in altera ex duabus, quasi nimirum dicens; Noli timere Dauid, quod filiam maiorem alteri tradiderim. Non desunt mihi filiæ: alia superest, si prima subtracta est: poteris ergo gener meus esse. *In duabus*, cum duas habeam, altera tibi non deerit.

b Cap. 12.

Loquimini ad Dauid clam me.] Quorsum nunc isti submittantur, & quæ noua Regis fallacia tendatur, difficile est diuinare; si enim Saul ipse per se, iam Dauidem alloquutus fuerat, ad quid nunc istos clanculum submittere, qui isto officio fungantur? Existimo Dauidem alloquenti Sauli ostendisse se alia omnia semper cogitasse, quàm vt Regius gener esset. Talem autem orationem ad illum habuisse probabiliter omnino ea antecedentibus, & consequentibus colligere possumus. *Probè me, fortunamque meam noui optimè Rex: nec vllis vmquam me rerum successibus ita sum passus efferri, vt mei me, meorúmque teneret obliuio: qui regius miles sim, & regius satelles; non indignus fortassis existimer: regnum generum aliud genus decet, alius natalium splendor. Numquam ergo animum seriò nuptiis adieci, quibus me tantopere inferiorem cernerem: ac proinde non est, quòd quisquam censeat vlla me spe cecidisse, cùm Merob alteri est collocata. Quod enim quis non ambit, & supra suas vires putat; non ægrè fert, cùm aliò translatum videt. Quæ verò mihi ô Rex, aliàs dixisti; & nunc iterum benignè repetis in eam partem omnia accipio, in quam æquum est: profecta nimirum ab animo beneuolentissimo, qui non contentus me supra merita euehere insuper hac aura vult aspergere Regij connubij: vt saltem is inter alios prædicer de quo in regium Generum eligendo sit aliquando iactatum.*

Hæc ergo, & similia Dauid cùm dixisset; animaduertit Saul seriò illum animum filiæ nuptiis non adiicere, quod sibi data verba intelligeret, ac proinde minùs id successurum, quod sperabat, vt pro potienda Regia affinitate Dauid maiora viribus ausus ardentiùs certa se in pericula coniiceret, quàm tutò posset. Ergo nunc isti submittuntur, qui Dauidi rem seriò agi persuadeant; qui illum spe, & promissis impleant; qui deiectum animum erigant, & aliò spectantem ad regiam conditionem flectant. Quibus autem hi rationibus vsuri? duabus in primis; *places Regi, & omnes serui eius diligunt te.* Dauid enim idcircò videbatur regium connubium recusare; vel potiùs eo se indignum credere; quod illi esset omni ex parte impar, *genere, meritis, diuitiis*; hoc ergo nunc isti refellere debent, & occurrere exceptioni indignum non esse, qui in regium generum assumatur, cui Rex ipse, & omnes serui eius impensè fauent.

Ego autem sum vir pauper, & tenuis.] Persistit Dauid in eo quod semel cœpit, & aliis quantùm potest id persuadere conatur; vt putent numquam se de regiis nuptiis seriò cogitasse; aut cùm ea de re secum ageretur, seriò agi existimasse. Esto enim, quòd aliqua in se sint clara, & eximia: duo tamen obstare quæ regia affinitate sint prorsus indigna; Fortunæ tenuitatem, & obscuritatem natalium. Hæc enim duo Dauid intelligit cùm dicit ego sum vir pauper, & tenuis. *Pauper* enim ad opes; *tenuis* ad genus est referendum. Vnde LXX. habent, *Ego autem vir humilis, & non honoratus.* Caietanus. *Vir pauper, & despectus.* Vatablus. *Pauper, & obscurus.*

ỷ. 25.) Dixit autem Saul: sic loquimini ad Dauid. Non habet Rex sponsalia necesse, nisi tantùm centum præputia Philistinorum, vt fiat vltio de inimicis Regis. Porrò Saul cogitabat tradere Dauid in manus Philistinorum.

ỷ. 26.) Cúmque renuntiassent serui eius Dauid verba, quæ dixerat Saul, placuit sermo in oculis Dauid; vt fieret gener Regis.

Non habet Rex sponsalia necesse.] Duo sunt hoc loco explicanda quorum alterum ex altero pendet. Primùm quid sint hæc sponsalia: deinde cur nunc iis se non indigere, velit Dauidi Saul renunciari. *Sponsalia* hîc propriè sunt dona, quæ maritus offerebat socero; quasi pretium filiæ, quam ducebat. Priscis enim temporibus contra quam deinde consuetum sit; non dotem dabat vxor marito; sed maritus pro vxore dotem soluebat Patri. Propereà vxor emi quodammodo dicebatur; & maritus etiam dotem pro illa numerare Vnde quod hoc locò noster vertit. *Sponsalia* alij habent *dotem.* Chaldæus *Non vult Rex in dotibus.* Caietanus ex Hebræo. *Non voluntas Regis in dote* Vatablus, & Pagninus. *non beneplacitum est Regi in dote.* LXX. verò. *Non vult Rex in dono*, id est nullum à te donum vult, vt filiam suam tibi tradat. Propereà Tygurina omnes versiones paraphrasticè coniungens legit. *Rex non delectatur, donatione propter nuptias.* De hoc veteri ritu in nuptiis contrahendis hic plura non addo, fusiùs omnia, quæ ad ipsum spectant in apparatu historico exequuntus, vbi de ritibus.

Hinc autem apertè perspicitur quorsum velit hoc Dauidi renuntiari Saul. Dixerat ille; vt omnia alia haberet Regio genero non indigna, ob paupertatem certè regiæ omnino affinitati imparem esse. Respondet Rex, & hoc illi nuntiari iubet: superuacuam hîc esse curam vllam opum, aut paupertatis: quandoquidem ipse à genero velit sibi non aurum dependi in dotem filiæ; sed tantum fortia facta, quibus tandem publicus hostis debelletur; proinde pro auro omni contentum esse se centum præputiis Palæstinorum; quæ si Dauid repræsentet filiam sit habiturus.

Centum præputia.] Nulla est editio, quæ præputia requisita non referat. Ita enim in Hebræo, apud LXX. Complutenses. Ita in nostra vulgata, & aliis omnibus versionibus Vatabli, Caietani, Pagni. Tiguri. solus Iosephus pro *præputiis* capita legit. & non contentus re dissentire tota; etiam numero discrepat: sexcenta enim capita Palæstinorum in dotem filiæ postulata tradit. Cur pro *præputiis* capita reposuerit: fortasse

suspicari

suspicari possumus; ne qui Græcis, & Gentilibus scribebat, vllam profanis hominibus occasionem daret nostra deridendi. Cur verò pro *centum*, sexcenta maluerit: quid aliud dici potest: nisi clarè illum hîc, vt alibi sæpiùs hallucinatum? At posset cuipiam fortasse probabile videri; præputia hoc loco posita esse pro capitibus incircumcisorum, quæ vt vno verbo Scriptura significaret postulata dixit à Saule non capita, sed *præputia*. Verùm præputia propriè requisita, & clarè satis Scriptura loquitur; & Patres etiam omnes, & veteres Interpretes fatentur, Hieronymus, Sulpitius, Seuerus, Eucherius, Beda, Isidorus, Angelomus, Rupertus, Vgo Victorinus & alij. Cur ergo hanc potiùs corporis partem; quam aliam postulauit? Causam tradit Theodoretus. [c] *Ne*, inquit, *fortassè Dauid Israelitas ipsos in campestribus, agrisue degentes inuaderet; iisque securè occisis, capita eorum deinde deferret; quasi hostium essent.* Vt ergo certus esset non alios, quàm ex hostium numero trucidatos: præputia non capita iussit afferri.

c Quæst. 47. in primo. Reg.

Porrò Saul cogitabat.] Hæc eadem res sic à Iosepho narratur. [d] *Cùm Dauid ob eximiam fortitudinem gratiosus magis adeò in dies fieret; vt etiam regia Saulis filia eius amore vehementer incenderetur: non potuit Saulem id diutiùs latere, qui nactum se inde opportuniorem insidiarum occasionem putans, renunciantibus puellæ amorem, promitto, inquit, filiæ connubium: si mihi sexcenta hostium capita attulerit: scio illum honoris auidum, & ex periculis gloriam quærere non recusaturum; sed fortiter Palestinos inuasurum: id quod mihi bonum erit, & commodum. Sic enim sine mea infamia sublatus, securitatem nobis afferet. Mittit deinde domesticos, qui Dauidis mentem pertentent, quomodo erga puellæ coniugium esset affectus. Qui cùm indicassent ei, quod ob gratiam, qua cùm apud Regem, tum apud populum polleret, Saul eum sibi generum destinasset. Vobis, inquit, fortassè parua res videtur, regium generum fieri: mihi certè non item, qui conscius mihi sum stirpis, & generis. Quo renuntiato Saul à domesticis, dicite, inquit, nihil memorari pecunias, aut dona, quæ sponsa afferat. Hoc enim fuerit vendere filiam magis, quàm elocare: sed cupere generum fortitudine, aliisque virtutibus præcellentem; quales in ipso iam comperi: poscere autem pro nuptiis filiæ non aurum, aut argentum, quod de paternis ædibus afferat: sed vltionem Palestinorum & sexcenta eius generis virorum capita. Quibus auditis Dauid, putans seriò à Rege affinitatem suam expeti, nihil cunctatus est.*

d lib. sexto cap. 11.

Hæc ille; ex quibus aliqua falsa sunt; alia minùs propinqua vero; quædam etiam probabilia. Falsum est postulata capita; falsum sexcenta postulata; minùs autem simile vero, quod palam eà Rex cum suis fuerit eloquutus, quæ illum loquentem facit. Probabile verò est, quod dicit tunc demùm Dauidem seriò secum agi de nuptiis existimasse: quasi nimirum anteà id non putasset: non quidem in eo nullas Regis insidias subodoratus: sed tantùm quod se indignum regia affinitate iudicaret.

℣. 27.) Et post paucos dies surgens Dauid abiit cum viris, qui sub eo erant: & percussit ex Philisthiim ducentos viros, & attulit eorum præputia, & annumerauit ea Regi, vt esset gener eius, deditque Saul ei Michol filiam suam vxorem.

℣. 28.) Et vidit Saul, & intellexit, quòd Dominus esset cum Dauid: Michol autem filia Saul diligebat eum.

℣. 29.) Et Saul magis cœpit timere Dauid: factúsque est Saul inimicus Dauid cunctis diebus.

℣. 30.) Et egressi sunt Principes Philistinorum: à principio autem egressionis eorum prudentiùs se gerebat Dauid, quàm omnes serui Saul: & celebre factum est nomen eius nimis.

Dedit itaque Michol filiam suam.] Nimirum nullus iam reliquus erat tergiuersationi locus: Mentiri enim integrum non erat; cùm totus populus testis esset sub ea illum conditione filiam despondisse; si sibi centum hostium præputia numerarentur. Apertè autem negare tutum non existimabat; clarè enim per hoc aliis suspicionem dabat per speciem se affinitatis viro forti perniciem struere voluisse: Captus ergo suis ipse artibus, ei, quem summè auersabatur filiam collocare coactus est.

Magis cœpit timere.] Quòd indies semper feliciores successus haberet, nam & à populo pluris quotidie fiebat; & ab omnibus magis diligebatur, & à domesticis ipsius Saulis impensiùs colebatur, & amabatur: Quod Michol marito vnicè caro, omnes etiam in Regia conciliaret.

Factusque est Saul inimicus Dauid cunctis diebus.] Internum aduersus illum odium deinceps exercuit, quod creuit crescente metu. Creuit hic autem Dauidis magnitudine maiora indies incrementa sumente, vt bene obseruauit Iosephus:

LIBRI

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XIX.

ARGVMENTVM.

AVIDE in Generum assumpto, nihilo Saul placatior factus est; sed glisсente in dies odio, stimulante metu; quod hactenus occultè moliebatur Imperatòr in militem, perficere quoquo modo parat in Generum Socer. Ergo cùm doli toties tentati parum fæliciter successissent; nihil ampliùs dissimulandum ratus, personam omnem deponit, & grauiter improbus effectus, aperta tandem odia profitetur. Quò tamen tutiùs, & faciliùs voto cuncta respondeant, fidelissimos tantùm suorum primùm adsciscit, quos in partem consilij receptos, sceleris sui conscios facit, & administros. Inter hos Ionathas erat; qui paternam impietatem auersatus; libera voce Dauidis merita apud Patrem exequutus, effecit; vt tantisper ille sanior factus, in gratiam iterum Dauidem reciperet; odio sopito, non extincto. Sed non diu mali boni sunt. *Nam cum spiritu erroris Saul affligeretur; nihil opinantem Dauidem minimo minus lancea confodit; qua parieti adhærens casso ictu, reconditum Regis odium patefecit; quod ille represserat, non serò deposuerat. Exinde iam palam Dauid oppugnari cœptus; propè fuit vt satellitum manu domi circumclusus in potestatem Saulis deueniret; nisi indicio vxoris periculo cognito, per fenestram clanculum elapsus, insidias elusisset. Regi ergo nec Regiis ampliùs se credens, aperta sibi fuga consuluit; & primum omnium ad Samuelem se confert: quò cum satellites Saulis irruissent, & alij post alios, & denique ipse quoque Saul accessisset, diuinitus factum est; vt Dauidis, quem insectabantur obliti; cruentum ministerium in sacrum tripudium commutarent; ex satellitibus facti repente vates.*

℣. 1.) Loqnutus est autem Saul ad Ionatham filium suum, & ad omnes seruos suos: vt occiderent Dauid. Porrò Ionathas filius Saul diligebat Dauid valde.

℣. 2.) Et indicauit Ionathas Dauid dicens, quærit Saul Pater meus occidere te: quapropter obserua te, quæso, manè, & manebis clam, & absconderis.

℣. 3.) Ego autem egrediens stabo iuxta Patrem meum, in agro vbicunque fueris; & ego loquar de te ad Patrem meum, & quodcunqne videro, nunciabo tibi.

MAIVS in dies fiebat Saolis odium, quàm vt amplius tegi posset; aut intra vnius pectoris angustias cohiberi. Ergo cùm hactenus illud dissimulasset egregiè scenæ deseruiens; nunc tandem larua deposita cogitur ipse se prodere; & animi æstum, quem solus ipse non capit, cum aliis communicare. Ita enim fit in istis vehementibus affectibus, vt in vnda, quæ subiecto igne torretur; tandiu enim se cohibet, donec penitus feruorem concipiat: si verò flamma perdurer, in se prius turbidè concitata, tota postea per spumas effunditur: Quod nunc in Saule contigisse videmus: Priùs enim quantum potuit odium pressit animi furentis: deinde totum effudit. Egregiè Princeps Poëta [a] totum hoc expressit naturam odij & iracundiæ nobis proponens.

a *Virgil. li. 7.*

— Magno veluti cum flamma sonorè
Virgea suggeritur costis vndantis Aheni,
Exultántque æstu latices: furit intus aqua vis,
Fumidus atque altè spumans exuberat amnis
Nec iam se capit vnda, volat vapor ater ad auras.

Possumus autem hoc loco meritò quærere, qua noua occasione tanta Saulis odio accessio nunc facta fuerit. Potuit enim placari, & mitigari debuit, & in filiæ gratiam parcere Genero; & tamen propinquum factum magis odisse cœpit. Multa dici possunt: sed vera causa referenda est (quod sæpiùs dixi) in Dauidis magnitudinem, & gratiam apud populum. Hæc enim primùm Sauli suspecta fuit, inde ex suspicione timor, ex timore odium creuit. Crescente ergo Dauide, vires etiam odium sumpsit. Porrò maior multò, quàm ante fuit, factus est Dauid ex Regia affinitate; nam tunc omnes vni fauere, extollere, ambire: inde etiam sperantes, Saulis animum posse magis sibi demereri. Hinc ergo generum factum magis exosum habuit.

Vnde duo nobis obseruanda sunt. Primum in omni animi vehementiori perturbatione illud verum esse, quod nescio quis [b] præcipuè de amore dixit. Obsistendum esse in primo limine; serióque reluctandum: quòd si paulum enutriendo nutriatur malum; mitis incrementis vires in singula momenta sumere; quibus deinde serò reluctemur: Hoc inquam, quod in omni alio affectu verum est, multo magis in iracundia est obseruandum. Nullus enim morbus animi est, qui ex mora magis inualescat. Propterea Diuus Paulus [c] illud admonuit. *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Quid hoc est. *Sol non occidat*

b *Seneca in Hyppolitum.*

c Ad Eph. 4.

occidat? noo dixit, nemo vestrum aduersùs aliquem irascatur: nullus contra alium vllam animi alienationem admittat. Ægrè enim hoc ab homioe inter homioes agente iperari potest. sed quid dixit? *Sol non occidat super iracundiam;* quod est *obsistite* saltem nascenti; ne nata adolescat, quando agi id à vobis oon potest ne nascatur. *Hominis est* inquit Augustious [d] *irasci: sed non debet iracundia tua natus surculus breuis suspicionibus irrigari, & ad trabem odij peruenire.* Pulchrè, & acotè. Difficile est enim aliorum offensionem oon incurrere, & ab aliis vicissim non offendi. At saltem iracundia nostra; animi abalienatio; offensio erga aliquem; dum adhuc tenera est, & quasi surculus adolescit est eacindenda; non verò cousqoe fouenda, donec trabs, fiat, qui surculus erat. Propterea *Sol* inquit *non occidat super iracundiam vestram.* Cadente luce, cadant pariter offensiones, omnis ex animo detergatur amaror. Si enim io noctem vsque perduret; tum verò sospicionibus, cogitatioonibus, & eorum tristi obuersatione quæ dicta, quæ facta sunt, quasi frigido rore surculus irrigatus, in ingentem repentè trabem excrescit: vt nunc accidit in Saule. Primùm enim eius offensio & iracundia in Dauidem; quasi *surculus breuis* fuit, tunc, cùm sterit intra aspectum minùs æquum, *non rectis*, inquit, *oculis Saul aspiciebat Dauid.* At quia super hunc surculum *Sol occidit*, & nocturoi frigoris tristior vmbra mille suspicionibus irrorauit; ex virgula celerrimè in trabem adoleuit; & quem antea truciori tantùm oculorum aspectu feriebat; postmodum lancea, iaculóque petiuit. Meritò ergò hic etiam illud est inculcandum.

d Hom. 40. ex 50.

Principiis obsta, sero medicina paratur
Cùm mala per longas inualuere moras.

Alterum hinc obseruandum ex hoc deducitur. Cùm enim principio non obsistitur; tum verò non solùm difficiliùs reluctamur: sed faciliùs etiam trahimur in mala grauiora. Diui Gregorij [e] vox est; *Peccatum quod per pœnitentiam deletum non fuerit, suo pondere nos ad aliud trahere.* Itaque non solùm mora adolescit morbus: sed alium insuper parit, & grauiorem. Nam Saul primum obliquè tantùm inspexit; tum per occultas insidias perniciem molitus est; deinde per speciem honoris mille discriminibus Dauidem obiecit: non iam militem sed Generum: ad extremum verò cuncta diuerticula respuens libero, & aperto itinere ad necem viri innocentis grassatus est: secum alios in id trahens, quod solus antea tacitus machioabatur.

e Hom. 11. in Ezech.

Et ad omnes seruos suos.] Ita ne? vt tantum scelus, & qood tantopere Saulis intererat, occultari; saltem, si oon ob aliod, ne exitus impediretur, omnibus quasi pro concione Saul euulgaoerit? *& ad omnes*, inquit, *seruos suos.* Nullus ergo in aula, qui non consilij Regis conscius factus fuerit. Et quorsum id? an vt lanij, coqui, sartores, versores, etiam suam operam conferrent; an potiùs vt inter tot vilia capita secretum communicatum secretum non esset? Certa enim res erat id clam Dauidem non habendum, quod tot rescisissent. Sed dicendum *seruos Regis* hoc loco non esse domesticis ministeriis, vel quomodocuoque aliter illi foris, aut domi inseruientes: sed milites, & ex his Prætorianos, & regiæ custodiæ præcipuè attributos: quos Iosephus appellat *domesticorum fidissimos*; & LXX. *pueros Regis.* Frequenter enim in Sacris litteris; maximè autem in Regum historia costodes Regij corporis, *serui Regis* appellantur: quod pluribus infrà [f] docebimus; & in apparatu historico, vbi de Regio satellitio. Non ergo Saul omnes qui sibi ministrabaot: sed Milites pro prætorio eacubantes conuocauit. Quorum enim opera maximè vsurus erat in perimendo Dauide: eum iis etiam potissimum deliberandum putaoit; quomodo esset occidendus.

f lib. 2. c. 11.

Vt occiderent Dauid] Sensus non est illis præcepisse vt Dauidem occiderent: sed cum illis egisse de ipso occidendo. Quod duo complecti potest. Alterum, vt actum inter illos sit, qua via; & ratione Dauid potissimùm esset de medio tollendus. Alterum vt proposuerit Saul offensiones suas in Dauidem, & suspiciones occultas de affectato Regno: ac propterea deliberandum; num esset priùs occidendus, quàm malum latiùs serperet; aut altiùs radices ageret. Hoc indicant aliæ versiones. Caietanus ex Hebræo legit. *Et loquutus est eis ad faciendum mori Dauid.* LXX. *ad interficiendum Dauid.* Quod consilium agitatum significat de morte Dauidis. Imaginem ergo hoc loco qoandam habemus consilij Iudæorum, quod aduersùs Christom Dominum coëgerunt; vt obseruant Eucherius, Beda, Isidorus Rupertus, & alij post ipsos. Neque enim simul atque conuocati sunt dictom est, *occidamus Christum*: sed priùs quasi consultantes inter se quid faciendum esset deliberarunt. Ne scilicet impetu magis, quàm consilio, & ratione duci viderentur. Dixerunt ergo; [g] *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Similiter etiam Saul Ionathâ & aliis euocatis: non statim edixit occidendum Dauidem: sed cuncta, quæ illum suspectum reddebant affectati Regni in medium attulit, & deinde consuluit; *Quid facimus, quia hic vir in dies maiora incrementa capit?* hoc est ergo. *loquutum Saulem ad interficiendum Dauid.* ea illis de Dauide loquutum, per quæ iudicarent omnes è re communi esse vt occideretur Dauid.

g Ioan. 11. 47.

Quærit Pater meus te occidere.] Si aliter Saul cum Ionatha, & aliis egisset de nece Dauidi inferenda, quam proposuimus: certè Ionathas non hoc dixisset solùm. *Quærit te occidere*: nec illud adiunxisset, vt *maneret in agro*; donec planè exploratam haberet patris in illum voluntatem: sed ipsum fuga sibi quantociùs consulere iussisset, quod à Rege iam militibus mandatum esset de illo è medio tollendo. Hoc optimè à Caietano animaduersum est. Illud enim, *quærit te interficere*. clarè significat obseruatam tantùm malam Regis voluntatem erga Dauidem; non verò mandatum vt occideretur. Qua in re licet etiam obseruare vafrum maximè huius veteratoris ingenium, Saulis inquam; qui non contentus prætentis artibus, & dissimulatione, pergit porrò etiam eadem via, mirè id obtegens qood maximè cupit. Dauidem modis omnibus volt extinctum: in id animum obstinauit; ita tamen vt nolit inde velit inuidia flagrare. Quasi ergo adhuc dubius in partem consilij, suos vocat, sententias illorum exquirit. Quorsum id? vt scilicet illos habeat Dauidi mortis auctores, non tantùm ministros.

Id ipsum prorsus quod Iudæi quoque spectarunt in Christi nece; quam cùm votis omnibus expeterent: nihilominus tamen eousque distulerunt; donec & plebs ipsa, & Pilatus, & Gentiles reliqui; auctores se ad illam præberent: vt quemadmodum hoc loco Saul inuidiam ob mortem Dauidis solus non vult subire; ita nec illi odium

ex

ex Christi morte soli incurreret.

Obserua te quaeso manè.] Ionathas ex patris oratione deprehenderat illum quidem pessimè in Dauidem animatum; non tamen planè iam certus erat; an deliberatum omnino haberet ipsum interimere. Itaque ex vna parte Dauidi timebat, ex altera spem etiam habebat posse patris animum mitigari. Qua timebat; Dauidi fugam, & latebram in praesentia consulit; qua sperabat; à proximo agro non discedendum praecipit; quae omnia confirmant id, quod dicebam: ita temperasse Saulem orationem suam; vt obscurus, & tectus quid vellet de Dauidis morte non planè perspici posset.

Manè.] Non verbum est, sed aduerbium. LXX. *in crastinum.* Alij *cras.* Vatablus, *caue quaeso te vsque manè.* Alij *obserua te crastina die.* Quod quid sibi velit obscurum est. Abulensis putat mandatum Regis fuisse; vt Dauid sequenti die occideretur: propterea vt tunc sibi maximè caueret à Ionatha admonitum. Sed nos meliùs cum Caietano suprà indicauimus, nullum tale Regis mandatum adhuc extitisse. Sensus ergo est, qui pendet ex sequentibus verbis. Neque enim vult Ionathas, vt tantùm sibi Dauid caueat sequenti die: sed vult illi cum custodia, & circumspectione salutis suae vsque ad sequentem diem aliquo certo in loco operiendum; donec planè ipse dispiciat; Num Rex deponere offensionem possit, & Dauidi placari. Si enim porrò ille insanire pergat; tum aliud perfugium, & omissa dissimulatione apertam omnino fugam arripiendam: si verò verbis Ionathae placetur; posse illum de proximo latentem, Regi facilè se sistere, & coram causam suam agere, illique bona fide reconciliari.

Manebis clam, & absconderis.] hoc pacto vult illum se obseruare, & in custodia salutis suae excubare vsque ad *crastinum diem*; Morando scilicet clam, & latendo in proximo agro; donec planè Regis voluntas perspiciatur. LXX. Hebraismum magis retinuerunt, *abscondere, & sede in occulto.* Vatablus. *sedensque in occulto abscondere.* Hebraei enim moram quamcunque *sessionem* appellant, & morari *sedere.* Quod qui aliquid operiuntur, & expectant, sedere maximè soleant vt infrà dicemus.[b]

b lib. 2. c. 26.

In agro vbicunque fueris.] Obscura verba, quorum sensus nobis eruendus est ex collatione aliarum versionum. LXX. *In agro: vbi fueris illic.* Vatablus. *In agro in quo tu fueris.* Caietanus ex Hebraeo vertit. *In agro in quo tu ibi.* Abulensis, & alij antiquiores, vt Dionysius, & Hugo Carensis legunt; *In agro vbicunque fuerit.* Sic autem facilè Abulensis se expedit, hanc ex his verbis sententiam eliciens, & proponens. Alloquar ego Patrem meum in agro, vel vbicunque fuerit. Cras enim cum ille animi causa deambulatum se conferet; siue in agrum, siue aliò contendat, illius à latere non discedam: & nactus opportunitatem de te sermonem inseram, placatumque tibi reddere studebo; quo autem successo, statim ex me cognosces. Probabilis expositio, nisi discederet ab Hebraeo textu, & à vulgata editione; in qua emendata est *in agro, vbicunque fueris;* ipse autem legit. *Vbicunque fuerit.* Dionysius verò qui hanc eandem lectionem sequitur, aliter interpretatur. Interpungit enim post illud. *in agro:* deinde quod additur cum sequentibus nectit, vt sit sensus. *Vbicunque fuerit loquar de te ad Patrem meum,* id est vbi se commoda occasio obtulerit nactus opportunitatem, statim de te loquar. LXX. indicant tunc loquuturum se Patri significare Ionatham; cum Dauid latuerit, sic enim legunt. *Stabo Patri meo adhaerens in agro, vbi tu fueris illic.* id est postquam ad eum locum perueneris, in quo tibi latendum est. In nostra editione difficultatem facit, quod dicitur. *vbicunque tu fueris*: videtur autem pendens oratio, & abrupta, nec cum praecedentibus satis, aut consequentibus cohaerens: propterea non satis ex ea liquet de quo agro sermo sit, in quo ne Dauid est occultandus: an quem petere soleat animi causa Saul, in quotidiano egressu. Denique quorsum hunc potiùs articulum, & loci, & temporis aucupetur Ionathas ad alloquendum Saulem. Ad quae omnia quid responderi probabiliter possit non video: nisi ista sic interpretando; vt per hyperbaton verba transposita esse intelligamus: quae sic resoluenda & exponenda sunt, ac si hoc ordine scripta essent. *Manebis clam, & absconderis in agro vbicunque fueris.* id est in agro: siue alibi, vbicunque tibi magis cordi erit; *ego autem egrediens stabo iuxta Patrem meum & loquar de te.* hic enim nullum locum habent difficultates propositae, & omnia clara sunt, quae satis aliter perplexa videntur.

℣. 4.) Loquutus est ergo Ionathas de Dauid bona ad Saul Patrem suum: dixitque ad eum: ne pecces Rex in seruum tuum Dauid, quia non peccauit tibi, & opera eius bona sunt tibi valde.

℣. 5.) Et posuit animam suam in manu sua, & percussit Philistaeum, & fecit Dominus salutem magnam vniuerso Israëli. Vidisti, & laetatus es. Quare ergo pecas in sanguine innoxio interficiens Dauid qui est absque culpa?

Loquutus est ergo Ionathas.] Iosephus bis vel similibus verbis vsum refert. *Pater,* inquit, *quanam in re magna, vel parua laesus iubes interfici virum, qui tantum momentum ad salutem nostram attulit; nec minùs ad cladem Palestinorum? quique à quadraginta dierum ignominia solus Populum Hebraeum vindicauit, solus prouocanti hosti opponere se ausus, idem postea relato praescripto capitum numero honoris causa sororem meam in matrimonium accepit, quo magis lugubris fiat nobis eius mors; non solùm ob virtutem, sed etiam ob necessitudinem? nimirum enim haec ad filiam tuam quoque pertinebit, quae prius viduitatem, quàm coniugij fructus experietur. Haec igitur reputans sine te flecti ad meliora; ac ne saeuias in virum de familia nostra, tum primum optimè meritum: quando te daemoniaco morbo miserè vexatum pristinae sanitati restituit: deinde cum in hostes vindicauit. Indecorum enim erit horum obliuisci.*

Ne pecces Rex in seruum tuum.] Suasio omnis & dissuasio tribus maximè locis definitur: ab *honestate*; ab *vtilitate*; & à *iucunditate*; à quibus omnia argumenta ducimus, cùm quid aliis suademus, aut dissuademus. Cui enim haec tria insunt illud sequendum proponimus; à quo absunt fugiendum. Quod nunc facit Ionathas. Mortem enim Dauidis, à qua Patrem abducere vult, nec *honestam* Sauli; nec *vtilem*, nec iocundam posse esse

esse demonstrat. Honestatis raspectum proponit, cùm dicit: *Ne pecces Rex in Dauid, quia non peccauit tibi.* bnnestum auim non est; vt eum quis lædat à quo uec facto, nec verbo fuerit violarns. *Vtilitas* deinda adiungitur, cùm subditur. *Opera eius bona tibi sunt vade.* Deniqua iocunditas, cùm dicitur: *Vidisti & lataтus es.* Quod igitur Græci, Latinique Rbatoras iactant de triplici hoc bonorum genera; vnde omne suadendi, aut dissuadendi argumentum dartuatur; id tanto ante Ionathas per se seruauit, & vidit; quàm vlla illorum præcepta ea de re extarent, aut tradita assant.

Ne pecces in seruum tuum Dauid.] Peccare *in aliquem, & alicui,* hoc loco pro eodem ponitur, & significat *verbo, aut facto aliquem ladere, vel violare.* Nihil autem iustius, nihil bonestum magis; quàm vt ab eius iniuria abstineamus, à quo nunquam, & nusquam fuerimus violati. Nam lex naturæ omnibus indita videtur quidem permittare, vt vim vi repellamus, & lex Mosis Iudæis olim tradita permittebar paria cum lædenta facere; iniuriásque omnes talionis lege raponere. At illum lædera à quo læsus non fueris, non solùm nulla iura permittunt: sed ipsum planè ius naturæ destruit, & fas omne nefásque aonfundit. Propterea argo Ionathas hoc assumit. *Ne pecces Rex in eo qui in te non peccauit.*

Et opera eius bona sunt tibi valde.] Inhumanum est eum à quo læsus non fueris violara; quid illum, à quo insuper baneficio affectus? hoc nec feræ quidem ipsæ facere sustinent. Vbique enim feritatem suam maximè retinentes; eius tamen cum illo obliuiscuntur, à quo aliquid commodi retulerint, & vtilitatis. Quæ ergo Saulis immanitas, qui Dauidem non solùm non lacessitus insequitur; sad optimè de sa meritum sic remunerat? Alia igitur hìc & grauior species honestatis Saulii ab Ionatha obiicitur; qua ad Dauidi parcendum mouaatur. Tacitè tamen insinuatur; quòd apud improbos potior sit vtilitatis ratio, quàm honestatis. Clarà itaque illam proponit, hanc obliquè. Raro enim improbi quique nisi vtilitate aliqua proposita ad honasta flectuntur. Ionathas ergo istis verbis, *& opera eius bona tibi valde,* duo argumenta aomplectitur, altarum ab honestate: altarum ab vtilitata: Ab houestate, quia immanissimum scalus sit bonis aliorum meritis malè facta rapendera: ab vtilitate; quia cùm vtilissima sit Dauidia opera Saulis rebus, perincommodum ei valde futurum sit illo priuari.

Et posuit animam suam in manu sua.] *Animam suam in manibus suis ponere,* vel *habere* Hebraismus est, qui valde vetarum Patrum industriam eaareuit, & recentiorum quoque vexauit ingenium. [i] Augustinus ad illa verba. *Anima mea in manibus meis; Quomodo intelligatur ignoro. Iusti quippe ista verba sunt, non iniusti; redeuntis ad patrem non discedentis à Patre. Nam potest videri ille minor filius animam suam in manibus suis habere voluisse: quando dixit Patri. Da mihi substantiam, quæ me contingit; sed ideo mortuus erat, ideo perierat. An fortè, ita dictum est. Anima mea in manibus meis, tanquam eam viuificandam offerret Deo? Vnde alibi* [k] *dicitur. Ad te leuaui animam meam.* Hæc ibi Augustinus: post quæ concludit phrasis obscuritate detarritus, legendum eo loco esse. *Anima mea in manibus tuis.* id ast Dei: quam lectionem agnoscunt, & sequuntur ax Græcia Basilius, Theodoretos, Apollinaris in Mataphrasi. Ex Latinis Hilarius, Ambrosius, Prosper, Cassiodorus, & alij, & receperunt psalteria, Romanum, Arabicum, Æthiopicum; sed frustra difficultatem eo loco Psalmi effugere conati sunt; quam alibi vitata non possunt; cùm sæpiùs in sacris litteris hic modus loquandi vsurpetur; vt quis dicatur. *Animam suam in manibus suis habere, & ponere.* Vt hoc loco, & alibi sæpiùs. [l]

i Psal. 118. Concione 23. v. 109.

k Psal. 24.

Quid boc argo significat? communior & magis recepta axpositio est, vt *Animam suam ponere in manibus suis* sit extremis sa vitæ periculis exponara. *In manibus autem habere,* sit inter grauissima vitæ pericula versari. Ambrosius. [m] *Propter te quotidie morior: quotidie periclitor ab insidiatore; periclitor ab insidiatione; periclitor ab obtrectatore; periclitor ab iis, quos arguo quos retinco; periclitor pro veritate, ac iustitia: propterea in manibus meis anima mea, ego tamen nec periculis territus tua legis oblitus sum.* Chaldæus Paraphrastes ad illum eundam Psalmi varsiculum. *Anima mea,* inquit, *in manibus meis, & legem tuam non sum oblitus, id est, anima mea periclitatur, ac si in superficie manus mea esset.* S. Hieronymus epistola 135. [n] *Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto.* Similia habant ex antiquis Apollinaris in eumdam Psalmum, & Polychronius in Iob loco citato. Quos sequuti recentiores fermè omnes. *Animam in manibus esse* simpliciter positum putant pro eo, quod est *extremè periclitari.* vt Pinada, Stunica: Eugubinus in Iob [o] Genebrardus, Agellius, Titelmannus, Flaminius in Psalmos. [p] Lyranus, Abulensis, Carthusianus, Caietanus, Arias, Vatablus in Iudices. [q] Delrio noster in Adagiis, [r] & Rota anta illum. [s] In quam sansum accepta locutio, non ast tantùm Hebræorum propria; verùm atiam apud alios vsurpata. Xenarchus apud Athenæum [t] eorum carpit improbam libidinem; qui non contanti communibus fœminis, honestioras atiam vt ille diait insectantur per innumaras sollicitudines, & cum extremo semper capitis discrimine. *Illis,* inquit, *relictis, alias sectantur.*

l 1. Reg. cap. 28. 21. Iudic. c. 12. 3. Iob. c. 13. 14.

m Psal. 118. Oct. 14. v. 109.

n Epist. 135.

o Cap. 13. 14

p Psal. 118. v. 109.

q Cap. 12. v. 3.

r num. 158.

s lib. 1 singular. c. vltimo.

t lib. 13. c. 8.

Quas nec licet videre, nec videntibus
Palam videre, semper at trementibus
Pauentibus, in manuque animam gestantibus.

At tunc dubium ast; vnde orta, & deducta locutio, & ad quid alludat. Hieronymus, inde putat, quod quæ in manibus gerimus, facile excidere nobis possint; aut ab aliis atipi. Racantiores referunt ad aleæ iactum. In manus enim cùm tali assumuntur, axtremam sortem eius subimus, quod in tali iactu adiicimus. Proinde Hebraismum hunc aundem esse volunt cum illo prouerbio Hispanorum. *Puso la vida al tablero.* Hoc enim prorsus significat extremum periculum capitis adita; quod Italicè dicimus. *Giuocarsi la vita.* In boc ergo sensu *animam in manibus ponere vel habere* ierit idem, ac illam in manu sumere, quasi aleam iaciendam, vt extremo iactu de salute decarnatur. Martinus Roa tractum vult ab iis, quorum cura anxiè tangimur, solliciti ne quid datrimenti patiantur. Hæc enim non aliis, ac ne vix quidem nobis fidentas in manibua semper & anta oaulos varsamus. Ex qoo vlteriùs elicit. *animam in manibus habere.* non esse tantùm *periclitari*: sed de periculo anxium esse. Confirmat hoc, quia Latinis *in manu habere*, vel *inter manus*, est aliquando anxiè, quod periclitatur custodire. Virgilius.

Ante oculos, interque manus sunt omnia vestra. Liuius de bello Macedonico, *Et vos in manu, & tutela, non in seruitio eos debetis habere.* Delrio loco citato non longè à Hieronymo discedit. Vult enim allusionem fieri ad pecuniam, quæ inter incerta viarum gestetur in manibus. Sed negari non potest translationem ductam esse ab iis quorum vita ab ipsorum opere, & labore pendet: vt si tantisper cessauerint, de eorum salute actum sit. Tales autem maximè sunt Milites, qui in cruento bello pro sua, suorumque salute versantur: tales, qui nando flumen, aut tractum aliquem maris traiiciunt, talis qui contra flumen, aut aduersam tempestatem solus in cymba remigio luctatur. Isti enim omnes dicuntur. *Animam in manibus habere.* Itaque *animam in manibus suis ponere* non est qualecunque periculum adire; sed ex quo non aliter quis eripi possit quàm propriis manibus, & viribus connitendo, & obluctando. Et hoc voluit fortasse Caietanus loco citato dum dixit, loquutionem ductam *à militibus qui manu pugnant.* Quod ipsum docuit Poli-
u In sacris Adagiis num. 657. dorus [u] Virgilius & ex illo Bochius. [x] *Qui enim inquit pugnat, vitam in dextra gerit; quam si vincit*
x Psal. 112. *seruat: si vincitur amittit.*

Ex quo fit eum maximè propriè dici, *animam in manibus gestare, vel ponere*, qui cum hoste congreditur. Propriè ergo loquutus est Iephte cùm
y Iudic. c. 12. 3. dixit: [y] *Quod cernens posui animam meam in manibus meis, transiuique ad filios Ammon, & tradidit eos Dominus in manu mea.* Similiter etiam propriè locutus est hoc loco Ionathas, cùm agens de pugna Dauidis aduersùs Philisthæum dicit. *Posuit animam suam in manu sua.* Propriè itidem lo-
z Psal. 118. v. 109. cutus est de se Dauid dicens. [z] *Anima mea in manibus meis semper, & legem tuam non sum oblitus,* id est, acerbissimis vndique hostibus circumdatus extremam vitæ aleam semper subeo cum illis dimicans: & nihilominus *legem tuam non sum oblitus.* tunc scilicet cùm vnicuique sui vnius cura omnium aliorum memoriam solet eripere.

Similem loquutionem in eumdem quoque sensum vsurpatam licet in Homero obseruare; apud quem Nestor cùm vellet significare Achiuorum res accisas, & in eas angustias redactas, nulla vt iam reliqua spes esset, nisi in cuiusque gladio, dicit eorum vitam sitam esse *in cuspide*
a Iliad. 10. *ferri.* [a]

Nunc etenim cunctis sita res in cuspide ferri est,
Viuántne, an tristi exitio absumantur Achiui.

b In Antilogia. In Epigram. [b] Græcis de Menelao & Paride singulari certamine pro Helena dimicantibus.

Europæ, atque Asiæ Reges Mauorte potentes
Nunc vobis vtrisque noua de cuspide res est.

c Ibidem. Theocritus in Dioscuris. [c]

Certa salus hominum iam ferri in cuspide stantum.

d lib. 4. Denique apud Curtium: [d] sic Darius desperatis rebus suos alloquitur. *In dextris vestris iam libertatem, opem, spem futuri temporis geritis.*

In aliis autem locis sacræ Scripturæ, quos retuli translatè magis ea locutio vsurpatur; huc ta-
e Cap. 13. men etiam allusione facta, vt Iob. [e] *Cur carnes meas lacero, & animam meam porto in manibus meis?* Cur me curis conficio; hoc est enim *carnes suas lacerare.* Sicut apud Græcos, & Latinos *cor edere*, vnde Pithagoræ symbolum. *Cor ne edito.*
f 3 Tuscul. & illud Homeri quod Cicero laudat. [f]

Ipse suum cor edens hominum vestigia vitat.

Quod autem addit Iob, *& animam meam porto in manibus meis.* optimè ad id sequitur, quod præcessit. Qui enim se curis, & sollicitudinibus conficiunt, extremo vitæ discrimini sunt semper expositi; quòd ea anxia sollicitudine, & molestis curis nihil sit magis inimicum vitæ: ac proinde qui curis se conficit, *animam suam portat in manibus.* id est semper de vita periclitatur, vt illi qui de capite singulari certamine cum aduersario dimicant. Constat ergo ex his explicationem, quam attulimus huius Hebraismi veram & germanam esse; quandoquidem omnibus locis, in quibus ea vsurpatur facilè aptari potest.

Non omittendum autem similes locutiones, quæ prouerbialem formam redolent, reperiri nunc etiam apud alias nationes. Nam Hispani illud affine habent. *Mi alma, en mi palma.* Et Itali simile quid exprimunt, cum dicunt. *Portar la vita in punta di lancia. Viuere a forza di braccia.* Quod quid sit possumus facilè intelligere ex his Virgilii versibus.

Non aliter quàm qui aduerso vix flumine lembum
Remigiis subigit; si bracchia fortè remisit:
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.

Verissimè enim hic *animam suam in manibus suis portat.*

Et fecit Deus salutem magnam vniuerso Israeli.] Quæ ista salus magna; & quo modo Deo ea tribuitur; aut si Deo, quid inde in Dauidem redundat: vt propterea sit illi Saul conciliandus quòd *Deus magnam salutem fecerit?* Salutem magnam intelligit non solùm Goliæ mortem; sed quæ ex illa sunt consecuta; vt Victoriam de hostibus partam, illorum fugam, & cladem, qua affecti sunt: per quam Regnum Saulis, & Iudaica res antea labefactata, sunt stabilita. Hanc autem *salutem* Deo propriè tribuit Ionathas; vt præcipuo auctori: non solùm ea generali ratione, qua vt prima rerum omnium causa, primas agit in omnibus, quæ vsquam agunt homines, & moliuntur; sed præcipuè, quia exitus bellorum in ipsius potestate sunt, & ita sunt, vt ne minimum quid in iis vindicare sibi possit & debeat humana virtus, aut prouidentia. Possunt quidem Reges, & Principes milites conuocare, eligere instruere, arma expedire, acies disponere, cuncta rectè parare; possunt singuli milites pro se quisque fortiter agere, timorem excutere, mortis metum deponere, vitæ curam negligere, bellum denique inferre, & intrepidè cum hostibus manus conserere: at victoria vt vni potiùs parti, quàm alteri cedat, facere non possunt. Dei hoc tantùm est, qui propterea dicitur. *Deus sabaoth, Deus exercituum; Deus bellorum, & cuius sunt bella.*
Vnde Salomon. [g] *Equus paratur ad diem belli;* g Prou. 21.
Dominus autem salutem tribuit. Idcirco Ieremias
[h] cum multa dixisset de cladibus, quas illaturus h Cap. 10.
erat Nabuchodonosor Populo Iudæorum: ne quisquam putaret, & in primis Iudæi ipsi totum tribuendum viribus ipsius Nabuchodonosor, Subdit; *scio Domine quia non est hominis via eius: nec viri est vt ambulet, & dirigat gressus suos.* Significans nimirum quantumuis ad bellum aliquod administrandum se quis prudenter accingat; exitum tamen belli non esse in ipsius, sed Dei potestate. Ad quod declarandum toties obseruauimus paucorum manu innumeras fuisse aduersariorum copias profligatas. Et hoc fortas-
sè voluit significare Dauid cùm dixit. [i] *Domini* i Psal. 69.
enim sunt exitus mortis. Non solùm enim per id intellexit Domini esse exitus expedire, & viam

per

pet quam euadant in extremo periculo constituti; sed etiam proprium ipsius opus esse, quæ ea morte aduersariorum consequuntur: Neque enim statim lætam Victoriam obtineri, & hostes esse funditus debellatos; cùm plures ea illis occisi foor; cùm fieri nonnunquam cetosmus, vt ab illis Victoria stet, quorum plures io bello ceciderint: Adhoc ergo exitum totius Victoriæ ex Dei arbitrio pendere; propterea dicit. *Domini sunt exitus mortis*. Et hæc causa est cur hoc loco Ionathas salutem hsue magnam io Deum auctorem referat. Ergo nihil iude ad Dauidem spectabat? plurimum sanè: sed ita tamen; vt primas Deus egerit, secundas Dauid: Nam etiam ad hanc *salutem magnam* opetam suam ipsum contulisse negari non potest. Augustinus.[k] *Goliam Dauid interfecit, & vna pugna gloriam securitatem Regno, & Regi, & Populo comparauit*. Quomodo hoc? quia licèt Deus ista fecerit; Dauide tamen administro vti voluit. Propterea Salomon.[l] *Dedit (Deus Dauidi) tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis sua*. Quid est *cornu gentis sua*? salus magna, de qua hìc Ionathas. Quod ergo tanta bona Israëlitico populo contulerit Deus opera Dauidis vsus: propterea laudandum vult, extollendum, amplectendúmque Dauidem. Cæterùm non possumus hoc loco non osculari, & amplecti Ionathæ ipsius insignem animi pietatem & religionem; dignam prorsus cui Dauid arctissimo amoris vinculo adstringeretur. Miles enim cùm esset, & assiduè inter arma versatus; quo hominum genere nihil solet esse ventosius: omnia tamen quæ fœliciter illis acciderant in bello; vt par erat non suis aut suorum viribus attribuit, sed fauenti Deo.

k Psal. 33. Conc. 1.

l Eccl. 47. 6.

Vidisti & lætatus es.] Innumera enim bona Sauli ea Philisthei morte prouenerunt: præcipuè autem, quod ex iis angustiis extractus est; ex quibus euadendi nullus ante opportunus se exitus aperiebat. Chrysostomus[m] quæ essent istæ Saulis angustiæ, sic explicat. *Premebantur bello difficillimo Iudei; omnes pauore consternati erant, nec quisquam caput audebat erigere: erat in extrema desperatione Ciuitas; singulis mortem præ oculis habentibus, cùm Dauid veniens ab ouibus ad exercitum, pro vniuersis bellum in se recepit*. Propterea Augustinus.[n] *Cum Saul pronocante Golia æstuaret*. Cur æstuabat? propter hæc omnia, quæ Chrysostomus commemorauit. Æstuabat enim quia illum angustiæ vndique premebant. Ad pugnam ipse prodiret? metus illum vetabat: nam præter certum capitis discrimen nil aliud id erat, quàm Regnum Iudaicum in extremam aleam vocasse. Non prodiret? omnium oculis signabatur; & interim res Hebræorum in deterius semper per singula momenta prolabebantur. Ex his ergo angustiis liberatus Saul, mirificè lætatus est, & Dauidem, per quem liberatus fuerat intimo animi sui sinu recepit. Hoc enim volt significare Ionathas: non tantùm Saulem fœlici successu lætatum; sed etiam læto animo auctorem ipsum suscepisse & adamasse.

m Hom. de Dau. & Saul. item. 1.

n Psal. 33. Conc. 1.

Ne interficias Dauid.] Nondum hoc agebat Saul; nec adhuc quicquam de Dauide occidendo mandauerat: propositum tamen illum occidendi quod celare non poterat, sic appellat Ionathas: quod enim quis facere, aut non facere certò destinauit, iam fieri, aut non fieri dicitur in Scripturis. sic MARIA dixit ad Angelum.[o] *Quomodo fiet istud; quoniam virum non cognosco?* id est Sopran. in Dauid.

o Lucæ 1.

propositum habeo non cognoscendi. Cæterùm mirum non est, si hoc modo loquendi Scriptura vtatur. Deo enim non exitus, sed consilia in opere computantur.

Qui est absque culpa.] Abulensis ex Hebræo. *Ne pecces occidens Dauid inutiliter*. Meliùs Caietanus. *Ne pecces interficiens gratis*, id est nullo suo malo merito. Noster hic Hebraismum resoluit, alibi retinuit.[p] *Principes persecuti sunt me gratis, & à verbis tuis formidauit cor meum*. Vbi Ambrosius. *Gratis persecutionem patitur, qui impugnatur sine crimine*. Quod Noster Interpres hoc loco dixit. *Absque culpa*

p Psal. 118. 161.

℣. 6.) Quod cùm audisset Saul, placatus voce Ionathæ, iurauit, Viuit Dominus, quia non occidetur. Vocauit itaque Ionathas Dauid, & indicauit ei omnia verba hæc, & introduxit Ionathas Dauid ad Saul, & fuit ante eum, sicut fuerat heri, & nudiustertius.

℣. 7.) Motum est rursum bellum, & egressus Dauid pugnauit aduersùs Philisthiim, percussitque eos plaga magna, & fugerunt à facie eius.

Placatus voce Ionatha.] Dubium an verè placatus, an simulatè tantùm. Verè volunt Iosephus, & Sulpitius Seuerus[q] quos sequuntur minoris nominis interpretes; Abulensis, Lyranus, Dionysius: & videtur satis indicari in textu *Placatus* inquit *voce Ionatha*: quod in Hebræo significantiùs adhuc habetur, *& audiuit vocem Ionathe*: quo etiam modo legunt LXX. *Audire* enim alterius vocem quis dicitur, cùm precibus flectitur, illi credens quod postulat; vel cùm simpliciter facit quod suggerit. At aliis non videtur gratia bona fide reconciliata, tametsi potuisse fieri credi. Etiamsi ergo illud probabile sit; probabilius tamen mihi est, verbo tantùm non re verè placatum: & D. Ambrosio in hoc assentior dicenti ab inuito Saule verba hæc Ionatham extorsisse.[r] *Humiliauit*, inquit, *se Dauid ante Ionatham filium Regis; & conuertit eius affectum, vt quem successorem patrij Regni poterat habere suspectum, eundem aduersus studia paterna seruaret, dicens Patri. Quid peccas in sanguinem innocentem? & id voce extorqueret inuito, quod non mereretur occidi Dauid*. Quod ergo dicitur. *Placatus voce Ionatha Saul*. intelligendum est, non quòd exuerit affectum; sed quòd exteriorem offensionem deposuerit. Tam enim placari dicitur, qui verè animo tranquillatur, quàm qui ab alterius infestatione desistit. At quæ nunc causa Sauli simulandi? Multiplex omnino, vt enim omittam hominis ingenium in id sponte sua pronum: simulauit Saul; quia nihil habebat, quod ad verissimam Ionathæ defensionem opponeret. Itaque ne omnino sine causa videretur malè de immerente mereri velle; cùm nihil haberet, quod oppanderet malitiæ suæ; & hanc ante oculos filij nondum totam auderet effundere, placatum se præbuit. Sæpiùs dixi fuisse Saulem arte simulandi & dissimulandi quasi alterum Tyberium, sed circumcisum: sit vt quemadmodum Augustus ob vafram indolem Tyberium appellare solitus est Vlyssem togatum; nos quoque non immeritò possimus

q lib. 1. hist. sacra.

r Psal. 118. Conc. 14.

 Saulem

Saulem ipſum, Vlyſſem recutitum nuncupare. Homo ergo obſcurus,& fictus eùm antea filium, & ſeruos filij aduocauit; non id ſimpliciter planéque propoſuit, quod volebat; ſed per ambages. Obliqua igitur & perplexa oratione vſus tantummodo in medium attulit quid à Dauide timeri poſſet; quid ſibi ab illo, Regno, ſuis, in primis autem Ionathæ, & Prætorianis militibus immineret. Quorſum hæc? vt illos malis ſuſpicionibus tranſuerſos ageret; quibus tãdem à Dauide abalienati ſponte ad id aggrediendum impellerentur quod ipſe tantopere cupiebat. Rem ergo non ſuam agi videri volebat; ſed ſuorum; propterea cùm hæc Ionathas ad illum eſſet elocutus; vt perſonam quam ſemel induerat, ſuſtineret, ſcenæ ſeruiuit. Et quando Ionathas à Dauide nihil timendum iudicabat; oſtendit etiam nihil ſe cauſæ habere, cur illi nocere vellet.

Viuit Dominus.] Si ſimulatè Saul placatus eſt, periurus ergo & ſacrilegus fuit; hoc ſe iureiurando adſtringendo. Fortaſsè fuit: nec valde ſolliciti eſſe debemus: quomodo enim à ſacrilegio excuſemus, qui tot aliis ſceleribus erat contaminatus. Non tamen hoc loco id eſt vſquequaque neceſſarium. Potuit enim verè iurare non occiſum tunc iri Dauidem ab aliis iuſſu ſuo, quod bona fide iurabat; quia cognita Ionathæ propenſione in Dauidem, ſtatuerat omnino ab omni cruento in illum imperio abſtinere. At poſtea iuſſit occidi: iuſſit ſed mutata planè voluntate, tunc ergo periurus fuit. Non aliud iurando; quàm quod mente tegebat: ſed id agendo, quod non actutum ſe iurando promiſerat.

Et fuit ante eum ſicut heri, & nudiuſtertius.] Vel quod ita cum Dauide Saul deinceps agere cœperit; vt cum Genero ſocer: vel certè quia inter intimos iterum familiares aſſumptus eſt vt pridem fuerat. Ioſephus hoc ſecundum indicat: *Solita inquit circa Saulem officia, quemadmodum antea obiuit.*

Motum eſt autem rurſus bellum.] A Paleſtinis ſcilicet præteritas ſuorum clades vindicare volentibus, vt vult Ioſephus. Addit Abulenſis conſultò illos occaſionem captaſſe ex Dauidis nuptiis: putarunt enim Saulem, reliquóſque Iudæorum Principes, & in primis Dauidem ipſum, à quo ſibi magnopere formidabant poſſe facilè imparatos offendi: ac proinde nihil opinantes clade aliqua affici minima cum iactura ſuorum. Nec improbabile eſt, quod idem Abulenſis, Dionyſius, & alij obſeruant: fortaſsè perſuaſiſſe ſibi Philiſthæos Dauidem ad bellum non egreſſurum: cùm lex Iudæorum eſſet; vt nouus Maritus primo coniugij anno à militia immunis eſſet ſaltem operam ſuam in bello nauare non cogeretur.

ſ Deuter. c.20. & c.24. *Egreſſus Dauid.*] Lex erat [ſ] vt qui vxorem duxiſſet à militaribus vacaret operibus primo nuptiarum anno. Quomodo ergo nunc Dauid nouus maritus ad bellum egreditur? Rabbini dicunt; non in omni bello legem illam valuiſſe; ſed in eo tantùm quod vltrò ſuſciperetur aliis inferendum; cùm enim bellum ab hoſtibus inferebatur; nullum in eo à muneribus militaribus immunem fuiſſe. Quia ergo hoc bellum non infertur à Iudæis; ſed propulſatur; propterea Dauidem etiam licèt nouum maritum hoſtibus obuiam exire coactum. Sed hoc gloſſema Rabbinicum apertè pugnat cum ſententia ipſius legis,

t Deuter.24. quæ ſic habet. [t] *Cum acceperis nuper vxorem, non procedet ad bellum; nec ei quidpiam neceſſitatis iniungetur publicè; ſed vacabit abſque culpa; vt vno anno lætetur cum vxore ſua.* In his enim verbis nihil excipitur; ſed ab omnibus æquè muneribus liber eximitur nouus maritus; in primis autem à militia. Dicendum ergo Dauidem ad bellum non neceſſitate, aut alieno iuſſu; ſed ſponte profectum. Quis enim dubitet eadem lege quæ cogi vetabat nouum maritum, liberè abire permiſſum, ſi ſponte ſe offerret? Maior dubitatio eſt, quomodo egreſſus Dauid & quam perſonam ſuſtinens; an ſupremi Imperatoris; an inferioris Ducis. Si enim ſuis auſpiciis bellum geſſit; quid de Abner factum; quem ſupra docuimus toto tempore vitæ Saul generali Militum Præfectura functum? ſi autem ſub alio ipſe duce militabat; quid de illo hîc tantùm fit mentio? Et cur illi præcipuè victoria, & pugna ipſa tribuitur? Dici probabiliter poteſt in hac expeditione, non eductas in hoſtem à Saule omnes Regni vires; ſed certas tantùm cohortes, quibus præfectus Dauid: niſi etiam malimus expeditionem totam militibus illis commiſſam; quibus pridem iam Dauid Tribunus datus erat.

Percuſſit eos plaga magna.] Hebraiſmus frequens pro eo, quod eſt ingenti clade affectos fudiſſe, & profligaſſe.

℣. 8.) Et factus eſt ſpiritus Domini ma-
lus in Saul; ſedebat autem in domo
ſua, & tenebat lanceam: porrò Dauid
pſallebat manu ſua.
℣. 9.) Niſúſque eſt Saul configere Da-
uid lancea in pariete: & declinauit
Dauid à facie Saul: lancea autem caſ-
ſo vulnere perlata eſt in parietem; &
Dauid fugit, & ſaluatus eſt nocte illâ.
℣. 10.) Miſit ergo Saul ſatellites ſuos in
domum Dauid; vt cuſtodirent eum, &
interficeretur manè; quod cum an-
nunciaſſet Dauid Michol vxor ſua di-
cens. Niſi ſaluaueris te nocte hac, cras
morieris.
℣. 11.) Depoſuit eum per feneſtram.
porro ille abiit, & aufugit, atque ſal-
uatus eſt.
℣. 12.) Tulit autem Michol ſtatuam, &
poſuit eam ſuper lectum & pellem
piloſam caprarum poſuit ad caput
eius & operuit eam veſtimentis.

Sedebat autem in domo ſua.] Caietanus vult per verbum *ſedendi* ſignificari mitius à morbo Saulem, molliúſque vexatum; non vt enim corporis iactatione huc illuc circumcurſando per domum ageretur, vt ante ſolebat. Putat autem id à Saule ſtudiosè ſeruatum, vt faciliùs Dauidem decipere poſſet, minùs ſibi ab illo timentem, quem videbat non iam ampliùs tanto cum furore bacchantem, vt antea cùm ab illo lancea petitus eſt; ſed morbum potiùs pacatè ferentem.

Niſúſque eſt Saul configere.] A bello reuerſum pro re ſcilicet bene geſta. [u] *Dauid victor à bello regreſſus, non ita exceptus eſt, vt à Rege ſperabat; & æquum erat excipi poſt rem fœliciter adeo adminiſtratam. Succeſſu enim mæſtus Saul eius fœlicitatem* u lib.6.c.14.

tem periculosam sibi fore existimabat. Cùmq; rursum intemperiis vt ante agitâretur; accitum in cubiculum in quo decumbebat, spiculum manu tenens, iussit psalmos, ac hymnos decantare: & illo iussa exequente, spiculum in eum iaculatus est.

In pariete.] Clarè hîc canentis Dauidis habitus describitur. Stans enim psallebat; vt ante Regem par erat. Sed ad parietem applicitus vt faciliùs musica instrumenta tractaret.

Vt custodirent, & interficerent manè.] Quomodo interficeretur, & à quibus? ab iis ne ipsis, qui nunc seruaturi mittuntur, & per vim, vt solet in priuato latrocinio; an potiùs ita vt in eum ex lege animaduerteretur, & publico priùs iudicio damnatum? Si enim ij ipsi occisuri sunt, qui nunc mittuntur: si nullo præmisso iudicio; sed tantùm Rege iubente iugulandus est Dauid: Quorsum postera dies expectatur? cur nunc in domum non irruunt? & plures vnum non adoriuntur, & confodiunt? Difficile enim illis non erat domum expugnare, & vi illam irrumpere: Iosephus loco citato putat missos istos vt publicos Iustitiæ administros; qui captum in Regiam retraherent, postera die causam de capite dicturum, & ea lege damnandum. Sic enim habet. *Nocte verò misit Rex, qui vsque ad auroram ædes eius seruarent, ne clam elaberetur; vt in iudicium euocatum capitali sententia damnaret.* At cur Saul iudicio persequi maluit, quem statim de medio tollere promptum habebat? vel quam probabilem vllam causam præferre poterat illum in iudicium trahendi? aut quod nouum Dauidis crimen; vt posset etiam à falsis accusatoribus reus agi?

Iudicium elegit & vim omisit Saul, vt inuidiam (quod sæpiùs dixi) quam sibi alioquin ex Dauidis morte subeundam esse sciebat, effugeret. Timebat enim populum; timebat Milites, timebat plures ex Iudæorum Principibus, quos non ignorabat, si Dauid tantus Vir & optimè de Republica meritus priuato Regis iussu obtruncaretur, grauissimè id omnino laturos. Vt ergo omnis tumultuandi occasio amputaretur; statuit falso iudicio postulatum circumuenire. At quid illi obiecturus, & quod hîc nouum Dauidis crimen? Non aliud existimo; nisi quod fugisset; & fuga sua Regi inuidiam conflasset; quasi parricidij insimulato. Videbatur enim Regis æstimatio; ac proinde Regij nominis Maiestas offendi, si quod à Rege morbo laborante factum fuerat, aliorsum acciperetur, quàm à morbo profectum. Dauidem autem præcipiti fuga sinistrè se Regis mentem interpretatum significasse; aliis etiam de Regis animo suspicandi occasionem dedisse: proinde Regiam Maiestatem temerasse, qui Regem (quasi innocentem mala malitia occidere vellet) traduxisset. Si enim Dauid hoc noluit & hanc secreto inuidiam conflare in animo non habebat; quorsum tam effusè fugere? quorsum se à Regia tam concitatè proripere? & in domum se suam quasi in arcem recipere? Hoc ergo crimen erat Dauidis; Regis morbum interpretatum fuisse mentis malitiam; ac proinde miserationem populi erga illum, conatum in odium vertere; vt cuius vicem antea ex animo dolebant eumdem postea execrarentur. Tale est illorum hominum ingenium, *qui duabus viis ingrediuntur:* si quas struunt insidias, deprehensas vident; alios in crimen vocant quod insidiari se illis voluisse existimauerint. Qua de re alibi. At cur non statim illa ipsa nocte iussit Saul; vt domo extractus Dauid in Regiam abriperetur publica custodia obseruandus? Fortassè hoc dedit honori filiæ, fortassè etiam cum illo egit, vt cum Viro Principe; qui enim tales sunt, libera custodia detinentur, donec causam dicant; fortassè etiam timuit, ne Dauid ex persequentium manibus facilius elaberetur, si noctu vi in eius ædes satellites irrupissent: in tenebris enim promptum erat effugium aliquod reperire. Satius ergo duxit nihil in præsentia mouere, re in primam lucem dilata; Ita tamen vt sine tumultu domo custodibus vndique cincta viæ omnes euadendi intercluderentur.

Sed maior dubitatio; quando Saul mandatum his administris dederit custodiendi Dauid, & postera die ad se adducendi. Nam simul atque Dauid fugit id mandare non potuit. Morbo enim vexatus, nec sui compos, non potuit aduertere quid, aut quò Dauid fugisset, & ob id vllam animi indignationem præseferre; alioquin si sanus hic fuisset, & insanus tantum aduersùs Dauidem non bene insaniam simulasset. Probabile ergo est post aliquando quàm Dauid abscessisset, remittente morbo sibi restitutum Saulem, aut id certè simulantem omnia quæ contigerant, cognouisse; indignatum autem, quod Dauid non contentus lanceæ iactum declinasse, insuper etiam ex Regia abscessisset: quasi Regis voluntati diffidens, & ipsum insimulans intentatæ necis: mandasse statim; vt domi nocte illa inscius custodiretur; postera die causam de violata Maiestate dicturus; quam ex fuga apud alios in inuidiam adduxerat, & doli, insidiarúmque suspicionem.

Nisi saluaueris te nocte hac, cras morieris.] Mirum cur hoc potiùs præuiderit Michol, quàm is cuius maximè causa agebatur. Certè enim Dauid conscius quàm malè erga se Rex esset animatus, non tutum admodum perfugium domi suæ sperare debebat; ac proinde in omnia intentus omnia circumspicere. Quid ergo opus fuit, vt vxor illum quasi in aliquo domus angulo latentem, doceret quid rerum ageretur; quos Rex satellites misisset; quid destinasset? sed dicendum Dauidem cùm primùm se fuga è Regia proripuit, statuisse etiam in longinqua discedere; sed quod iam vergeret ad Vesperam dies, illa nocte putasse tutam sibi latebram domi futuram vt refocillatis viribus, & paratis, quæ vsui ad iter erant summo mane discederet: Interim tamen dispositos domi habuisse, qui obseruarent, ne quod subitò periculum à Rege ingrueret, & non opinantem opprimeret. Cæteris autem omnibus Michol magis sollicita, Mariti, quem vnicè diligebat, saluti timens; nec vlli satis fidens per se ipsa vidit circumuolitantes Saulis administros. Vnde id quod erat suspicata, Maritum adiit, & generosum pectus timere nescium, timere docuit; & in id tandem impulit, vt tutiora eligens, nocturnam fugam moliretur per fenestram dimissus.

Ergo periculum hoc magis præuidit Michol, & quia Mulier; & quia Viri amantissima: Mulieris est etiam timere, vbi *nullus est timor.* De amore autem ille dixit.

Res est solliciti plena timoris Amor.

Porro ex timore sollicitudo oritur, & cauta vndique inspectio, quam difficile sit eludere. Nam *quis fallere possit amantem?* Vidit ergo ipsa priùs, &

Sepran. in Dauid.

Intellexit periculum Viri sui, quàm ipsemet, qui periclitabarur. Abulensis quætit hoc loco quomodo, aut à quibus cognoscete illa potuerit Dauidi mortem paratam, si postera illum dies domi oppressisset: respondet satallites à patre missos, à filia interrogatos, nihil filiæ negate ausos esse.

Tulit autem Michol statuam. In Hebræo est *Theraphim*, de qua voce quid propriè in Scriptura significet integra disputatione nobis est exponendum: quod olim, iam, & nostro etiam tempore inter Ecclesiasticos tractatores eius de significatione sit acertimè disceptatum: Nunc id tantùm exequemur, qood ad huius loci iotelligentiam propriè facit. Dubium enim est quod, aut cuiusmodi fuerit hoc figmenium; quorsum adotnatum; ant ad quos fallendos. Noster dum *statuam* appellat videtut significate lignum aut aliquam aliam materiam in effigiem hominis conformatam à Michol aliunde adsumptam, & io lectulo collocatam. Quod idem velle videntut; qui *Theraphim* hoc loco simulachrum intetpretantur, vt Chaldæus. Compluicuses, & Caietanus; vel qui *formas & effigies*, vt Aquila; vel qui *imagines*, vt Vatablus & Pagninus. At vnde Michol in promptu habere potuit simulachrum vllum, in effigiem hominis elaboratum: cum eiusmodi vsus imaginum esset Iudaico populo publicè, & priuatim seuerissimis legibus interdictus.

Dicendum ergo est Michol in lectulo vestigiom hominis ita ex vestibus composuisse; vt speciem in eo Dauidis cubantis præberet; quod à nostro appellatum est *statua*: Hebraicè *Theraphim*, genetali nomine nimirum, quo quicquid ad hominem repræsentandum factum est, *imago, aut statua* hominis potest appellari. Propterea LXX. habent hoc loco *cenotaphia*, quæ Theodoretus interpretatus est, *inania simulachra.* & Aquila Ponticus *morphomata*. Est autem *inane simulachrum* qood ex vestibos temetè aggestis rudem speciem hominis teptæseotat; qualia sunt, quæ in mortuorum exequiis excitantur; cùm quasi ibi cadauet defuncti adesset culcitra feretro iniicitur; sub qua stragula leuiter hinc inde assurgentia, iacentis corporis imaginem oculis obiiciunt. Vnde Theodoretus explicans, quid sint *cœnotaphia, & simulachra inania* dicit esse *vestes imitantes hominem decumbentem.*

Non aliter autem hoc figmentum adornatum constat: quia vt iam dixi verum alind simulachtum Micholi præsto esse ad manus non potuit. Constat etiam ex fine: nihil enim aliud volebat Michol, quàm speciem Mariti in lectulo cubantis exprimere, quod facillimè fieri posse ex vestibus & stragulis cubitoriis in vestigium hominis conformatis, quiuis per se potest intelligere, & experiri. Tale quid illa fecit, quale apud Petronium arbitrum in satytico, ille nescio qois se fecisse refert. *Egò* inquit *ne suspicioni relinquerem locum, lectulum vestimentis impleui, vniusq; hominis vestigium ad corporis mensuram figuraui.* Sic ille, qui fugerat manus insequentium, & in lectulo stragulis aggestis hominem simulauerat.

Hinc autem omnes illi reiiciuntur, qui veram *statuam* aliunde adsumptam fuisse putant, vt Magister historiæ hoc loco, & Godefridus Viterbiensis in Cronicho. [x] Vbi habet, *ligneam statuam fuisse, quam ingredientibus Militibus, cum Michol quasi Virum suum complexa teneret, non ausos illos propiùs accedere ob reuerentiam Regiæ*

x Parte. 7.

filia, nec obtrectare. Quod totum de suo addit, figmentum Michol, nono figmento cumulans. Quomodo enim Michol in eodem lectulo cum Viro cubaret; quem ipsa dicebat decumbere, & vt in morbo turbidè quiescentem, & anhelantem ingruentibus demonstrabat? Alij verò etiam alia adiungunt. Iecur enim caprinum recentee exemptum, stragulo suppositum dicuot; quod motu suo agitationem spirantis referret. Id Iosephus primus omnium tradidit, quem deinde sequuti sunt Theodoretus, Zonaras, & alij. Iosephus hæc habet. [y] *Parato lectulo tanquam ægrotanti, iecur capræ recens exemptum stragulis subiecit, diluculóque venientibus, quos Saul in Dauidem miserat, ostendit lectum opertum: & quod iecoris palpitatione stragula leuiter impellerentur; facilè persuasit Maritum ægrum anhelare; Addens totam noctem insomnem traduxisse.* Similia habet Theodoretus; *posuit*, inquit, *super cubile vestes imitantes hominem decumbentem. Ea enim* LXX. *appellant cenotaphia, seu inania sepulchra: quemadmodum enim sepulchrum inane videtur quidem habere mortuum, sed non habet: ita etiam quod per vestes erat compositum, videbatur quidem esse Dauid; sed non erat: posuit etiam in medio vestium iecur capræ recens occisa; vt ferret imaginem ventris hominis, motu suo respirationem repræsentans; aliquantulum enim mouetur etiam resectum eiusmodi iecur.* Consenit istis Zonaras, nisi quod loco iecoris habet *cor caprinum.* Sed fortasse generali nomine vsus est, quo viscera omnia *præcordia* appellantur. Hos deinde sequuti sunt alij minoris nominis, vt Historia scholastica, & tecentiores. Porrò occasionem sumpsertunt hoc assetendi Iosephus, & alij, ex LXX. Qui pto eo, quod in nostra subditur. *& pellem pilosam caprarum posuit ad caput eius*; ipsi legunt, *& iecur caprarum posuit ad caput eius.* De qua re paulò pòst. Ao autem hoc iecut soppositum, vt subsultu suo exprimeret anhelantem, certò affirmare non possumus; quod ea de re nihil in nostra habeatur: probabile antem fortassè sit, quod ex LXX. licet non firma, oonnulla tamen coniectura colligatur. Posset tamen contra ea quæ diximus aliqua dubitatio suboriri ex modo loquendi, quo Scriptura vtitur. *Tulit*, inquit, *Michol statuam, & posuit super lectum.* Hæc enim significate videntur, statuam prios alibi locatam, & à Michol acceptam in lectulo fuisse positam. Sed dicendum est *statuam* appellatam vestimenta ipsa, quæ aliunde in lectulum congessit, & ad mensuram humani corporis figurauit. *Tulit* ergo *statuam*, id est vestimenta, & stragula, quæ in modum *statuæ* composuit.

y li. 6. c. 14.

At quorsum hoc figmentum à Michol adornatum? res pro se ipsa loquitur: ad fallendos Saulis appatitores. Maius dubium, cur sic vellet fallere: poterat enim vno se verbo expedite dicens Dauidem elapsum, fuga sibi consuluisse. Maius adhuc dubium, quomodo Milites Micholis verbis adeò acquieuerint, vt ab hoc figmento detenti, non id agetent ad quod missi? Nam à Rege furore alij post alios, vt Dauidem rapetent mox occidendum immissi, respectu ne vllo moueri debebant ægri, aut decumbentis? vt propterea, quod ægrotaret, ab illo manus abstinerent? nullo certè; quin, potius vti debebant occasione vt statim in illum inuolarent, vbi primum ab vxore audierunt, ægrum in lectulo cubare; læti nimirum, quod offendissent morbo prostratum; quem si valeotem repetissent, fortè iouadere nec ausi essent.

essent. Ego strophам hanc non aliter explicare possum; quàm sic totam rei seriem probabiliter retexendo. Michol enim Dauide per fenestram dimisso quantùm poterat id agebat, vt spatium Marito daret in longinqua & tuta se recipiendi: propterea statim fugam illius non manifestauit: ne si qui ipsum insectarentur, assequerentur. At diu iam ante elapsus erat: primis enim noctis tenebris effugerat. Verum illud est; sed quid sciebat vtrum ne mora aliqua ipsum retardasset? Propterea vt spatium adhuc maius haberet; fugæ etiam iudicium differebat. At cur non statim in vestigium illud inane hominis, manus satellites iniecerunt? Michol hoc ab illis vt Regia filia obtinuit iure suo. Admissis enim in cubiculum. *En, inquit, hic habetis cubantem: ager est, repentino morbo correptus, totam noctem insomnem traduxit; tantisper nunc inquieta quiete sopitus est. Vester est, custodite quantum vultis: nullus tamen impudens adeò sit; vt Regium Generum audeat attingere: quantum cuique salus sua cara est, ab illo absistat & manus abstineat; Regia hoc filia edico, & ita iubeo. Mandata, quæ Patris mei habetis, ritè seruata erunt, si pars hic vestrum ad Mariti custodiam excubet, ne qua fraus, & dolus interim interueniat; Pars ad Patrem pergat renunciatura meo nomine quo in statu Generum offenderitis, & quid de eo agi velit.* Hoc pacto omnia paracta fuisse ex textu facilè colligi potest. Et si sic intelligantur nihil esto iis quod clarum non sit.

Et pellem pilosam caprarum posuit adcaput eius.] Ad quid hæc pellis? Hebræi putant pro puluinari suppositam, & videtur indicare Chaldæus, qui hoc loco habet *Vtrem caprarum*, ea pelle nimirum adhuc pilosa confectum. Caietanus ex Hebræo legit. *puluinar caprarum posuit ad caput eius.* At ad quid puluinar villosum? vt referret speciem capitis capillati quod obseruat Theodoretus, & post ipsum Abulensis, Caietanus, Vatablus, & alij. LXX. pro *pelle* habent hoc loco *iecur caprarum*; Ex quo vt vidimus occasionem sumpsit Iosephus, & alij illud asserendi de *iecore caprino* stragulis supposito. Complutenses propiùs ad nostram editionem accedunt, legentes *stragulum pilorum caprarum posuit ad caput eius.*

Ad caput eius.] Cuius eius? sunt qui putent lectuli vt sit sensus, posuisse ad caput lectuli stragulum hoc villosum ex caprinis pellibus quod esset pro ceruicali; sed vtrumque verum est, & ad caput lectuli, & ad caput simulachri positum.

℣. 13.) Misit autem Saul apparitores, qui raperent Dauid: & responsum est quod ægrotaret.

℣. 14.) Rursumque misit Saul nuncios, vt viderent Dauid dicens: Afferte eum ad me in lecto, vt occidatur.

℣. 15. Cúmque venissent nuncij inuentum est simulachrum super lectum, & pellis caprarum ad caput eius.

℣. 16) Dixitque Saul ad Michol: Quare sic illusisti mihi, & dimisisti inimicum meum, vt fugeret? & respondit Michol ad Saul, quia ipse locutus est mihi. Dimitte me, alioquin interficiam te.

Misit Saul apparitores, qui raperent Dauid.] Primi missi fuerunt, vt nocturnas excubias circa domum Dauidis agerent; ne qua ille fortè elaberetur. Isti secundi, vt vult Iosephus mittuntur prima luce; vt Dauidem ipsum Regi sistant; quibus obuiam facta vxor responsum illud dedit, quod probabiliter paulò ante ex coniectura posuimus.

Et responsum est quod ægrotaret.] A quo responsum? à Michol; vt clarè ex Hebræo textu colligitur: ex quo Caietanus vertit. *Et dixit Michol ægrotus ipse.*

Dimitte me alioquin interficiam te.] Duo Rex filiæ obiecerat: & quod sibi illusisset per simulachrum illud inane hominis; & quod Dauidem dimisisset. Respondet filia ad hoc secundum tantùm, & se officioso mendacio Patri excusat cur Maritum dimiserit. *Ipse*, inquit, *loquutus est mihi, dimitte me: alioquin te interficiam.* Hoc enim nihil spectat ad figmentum in lectulo; quod ab ipsa Michol adornatum est longè post Dauidis discessum. Quæ ergo timuerat minitantem, & propterea præsentem liberum dimiserat, nullam causam habuit simulachrum illud in lectulo componendi. Quid enim sibi poterat timere ab eo, qui discesserat? patet ergo & Patrem & filiam hoc loco ambos hallucinatos; hanc in mendacio concinnando; illum in admittendo. Volebat enim illa mentiri & mentiendo probabilem sui facti excusationem afferre; sed cum voluntatem mentiendi haberet, artem non habuit: potuit enim statim à patre redargui & conuinci qui non hoc à filia quærebat; cur scilicet dimisisset Virum: id est, cur permisisset ipsum abire; sed cur dimisisset, id est cur elapso liberum fugiendi spatium dedisset; mora illa suis obiecta per inane figmentum. Saul tamen furore cæcus responsum filiæ vt probabilem excusationem admisit; vel si vitium aduertit, dissimulauit, aliquid filiæ, & nouæ nuptæ concedendum ratus.

℣. 17.) Dauid autem fugiens saluatus est, & venit ad Samuel in Ramatha, & nunciauit ei omnia, quæ fecerat sibi Saul: & abierunt ipse, & Samuel, & morati sunt in Naioth.

℣. 18.) Nunciatum autem est Sauli à dicentibus: Ecce Dauid in Naioth in Ramatha.

℣. 19.) Misit ergo Saul lictores, vt raperent Dauid: qui cùm vidissent cuneum Prophetarum vaticinantium, & Samuelem stantem super eos, factus est etiam spiritus Domini in illis; & prophetare cœperunt etiam ipsi.

℣. 20.) Quod cùm nunciatum esset Sauli, misit & alios nuncios: prophetauerunt autem & illi. Et rursum misit Saul tertios nuncios, qui & ipsi prophetauerunt.

℣. 21.) Et iratus iracũdia Saul, abiit etiam ipse in Ramatha, & venit vsque ad Cisternam magnam, quæ est in Socho & interrogauit, & dixit: In quo loco sunt Samuel & Dauid? dictúmque est ei. Ecce in Naioth sunt in Ramatha.

Venit ad Samuelem.] Cur id ipsum potiùs? vt à quo fuerat Diuino instinctu vnctus in Regem, illi omnia, quæ passus ab ea die fuerat, enarraret; Ab illo confirmaretur, per illum Dei voluntatem exquireret, & edisceret, & quid sibi esset in illis difficultatibus agendum edoceretur. Addit Abulensis, vt haberet tutiorem latebram. Quia enim nihil adhuc Sauli innotuerat de Samuelis & Dauidis coniunctione; non poterat suspicari ad ipsum potius quàm ad alios transfugisse.

In Naioth.] Locus in Vrbe ipsa Ramatha, vel in eius suburbiis, vt Iosephus significat amœnitate nobilis, & loci natura, consitisque arte arboribus maximè aptus, in quo Prophetæ Diuinis laudibus vacantes, morarentur, vt bene notant Abulensis, Dionysius, Caietanus, Vatablus.

Cuneum Prophetarum.] Iosephus *cœtum Prophetarum* LXX. *Ecclesiam Prophetarum.* Qui isti Prophetæ fuerint, & ad quid morarentur aliàs fusè diximus in apparatu.

Vaticinantium.] Vaticinantes interpretatur hoc loco Caiet. *saltantes, psallentes; Choros in laudem Dei ducentes* Chaldæus Paraphrastes, *laudantes Deum.* Theodoretus, *verè oracula fundentes.*

Stantem super eos.] Quasi præfectum & moderatorem illis præsidentem. Erat enim hîc quasi Chorus Prophetarum, quem ducebat Samuel, vel regebat; vt volunt Abulensis, Vatablus, Caietanus, & alij.

Factus est spiritus Domini in illis, & prophetare cœperunt.] Quo isti spiritu agi cœperint bono ne an malo dubitari potest. Si enim bono; quomodo super malos administros mali Regis, Spiritus bonus illabi potest? si malo: quomodo deinceps de illis subditur, *quod prophetauerint?* Quomodo spiritus super *illos factus*, Dei spiritus nuncupatur? fuit ea de re olim nonnulla controuersia. Sed dubium non est; quin hoc loco *bonus spiritus* sit intelligendus. Ita Augustinus [z] & alij [a] quos sequuntur deinde minores interpretes: [b] & clarè omnino ex textu ipso colligitur; vt optimè obseruauit Augustinus. Dicitur enim *etiam factus super illos spiritus Dei.* ergo eodem ipsi spiritu agi cœperunt, quo cum suis Samuel erat abreptus Quid enim sibi vult aliud particula *etiam*, nisi perinde ipsos, atque Samuelis comites afflatos? at quis dubitet, qui in Samuele & aliis insederat bonum fuisse spiritum? sed tum dubium maius est: quomodo super malos spiritus Dei bonus. Respondent Augustinus, Rabanus, Isidorus Hugo Cardinalis, & Scholasticum est Theologorum dogma, nullum esse Dei donum, quod in malis quoque esse non possit præter spiritum gratiæ sanctificantis, & Charitatem. Hic autem spiritus bonus; qui super istos factus est; non spiritus fuit gratiæ & Charitatis, sed spiritus psallendi & prophetandi; quem mirum non est in malis quoque mentibus insedisse: quando multi venturi sunt [c] *in illa die* & dicturi. *nonne in nomine tuo prophetauimus, & dæmonia eiecimus?* Quibus vicissim Christus responsurus est, [d] *Amen dico vobis nunquam noui vos*, id est ne tunc quidem, cum miracula faceretis, vt obseruat Theophilactus. Nunnullis placuit alia ratione quæstionem soluere: vel non malos istos fuisse, qui quod iussi erant à Rege suo exequebantur: vel certè prius malos, tales esse deinde desiisse, vbi primum spiritus hic illos afflauit.

z Quæst. 2. ad Simplician. tom. 4.
a Isidor. Beda Eucher. Theodorus Hugo Victor. Rupert. Raban. hic.
b Lyran. Abulens. Dion. Caiet. Vatabl. in hunc locum.
c Matth. 8.
d Matth. 8.

Verum isti si hoc comminiscuntur, quod putent prophetiæ spiritu non nisi iustos viros tangi posse, perspiciè falluntur? vt modo ex illis Patribus indicauimus: si verò quod putent modum loquendi, quo Scriptura vtitur significare hos fuisse iustos, qui sic prophetant, etiam errant: & inde refelluntur; quia eadem loquendi forma de istis narratur quod prophetauerint; qua idem paulo post de Saule subiicitur. Quis autem existimet Saulem cum maximè odio Dauidis insaniret, iustum, sanctumque fuisse? portò de illo dicitur. *Factus est etiam super eum Spiritus Domini.* Quid est, *etiam?* nisi eodem modo sicut Samuel, sicut illius comites, sicut lictores Saul primi, secundi, & tertij afflati fuerant: ita etiam ipsum Saulem afflatum esse? Vnde si Saul malus; non possumus illos inde bonos existimare, quod *factus fuerit super eos Spiritus Domini.* Cæterùm quod ad phrasim ipsam attinet, *fieri Spiritum Dei super aliquem.* Hebraismus est pro eo quod est Diuinitus impelli ad aliquid aggrediendum. Spiritus enim hîc ponitur pro inspiratione, & instinctu. Vnde *factum super illos esse spiritum Dei*; est hoc loco Diuinitus illos impulsos fuisse ad psallendum, & prophetandum. Nec alium sensum habet phrasis illa toties in scripturis vsurpata; cum dicitur *facta fuisse manus Domini* super Prophetam aliquem. Significat enim Diuina operatione, & energia aliquem motum, & impulsum ad quid agendum.

Prophetauerunt.] Quid per hoc intelligatur non vna omnium sententia est: sed cum eodem modo dicantur isti prophetasse, sicut prophetabant Samuelis comites: vt de illis prophetandi verbum accipitur; ita de istis est accipiendum. Tota autem dubitatio in eo sita est: *An prophetare* sit hoc loco futura prædicere, & occulta, incertaque sapientiæ Diuinæ enunciare: an quid aliud sit. Si enim illud est. Quomodo Samuel prophetantibus præsidebat? Quid enim illis opus erat Chorago, aut moderatore, qui pariter omnes à Deo agebantur? Si verò aliud est; quid hoc est? Dicendum existimo: *prophetare* hoc loco esse & diuinas laudes modulari, & simul occulta profari. Vt enim alibi docuimus, antiqui Prophetæ prinsquam oracula sua funderent; vel ipsimet Diuinis se cantionibus excitabant; vel aliis Diuinas laudes canentibus aures præbebant. Vnde factum; vt vtrumque dictum sit. *Prophetare.* Samuel ergo illis præsidebat prophetantibus: non quatenus Diuina oracula promebant: sed quatenus ad illa fundenda Diuinis se prius laudibus præparabant. Cum autem qui missi sunt, dicuntur *prophetasse*; tam potest id de Diuinis laudibus intelligi, quàm de prædictione futurorum. Theodoretus, D. Augustinus, Zonaras, Beda, Isidorus, Rabanus, & alij antiquiores hoc secundum putant; recentioribus illud prius magis probatur. Tantum enim volunt insolito quodam æstu, & feruore mentis correptos ad Diuinas ipsos quoque laudes celebrandas cæteris se adiunxisse. Ita Abulensis, Dionysius, Caietanus, Vatablus, quibus Chaldæus Paraphrastes etiam fauere videtur.

℣. 22.) Et abiit in Naioth in Ramatha, & factus est etiam super eum Spiritus Domini, & ambulabat ingrediens, & prophetabat vsque dum veniret in Naioth in Ramatha.

℣. 23.)

℣. 23.) Expoliauit etiam ipse se vestimentis suis, & prophetauit cum cæteris coram Samuele, & cecinit nudus tota die illa, & nocte. Vnde exiuit prouerbium; Num & Saul inter Prophetas.

Factus est super eum Spiritus Domini, & prophetabat.] Qualis hic spiritus, bonus, an malus; & quomodo eo Saul instinctus prophetauit, satis intelligi potest ex iis quæ diximus de nunciis ab eo missis eodem spiritu correptis & prophetantibus.

Expoliauit se.] Itáne vt nudus remanserit? Affirmat Vatablus, & Clarius, & videtur significare Scriptura. *Expoliauit*, inquit, *se vestimentis suis*; quod adhuc apertè magis indicat cum subdit, *& cecinit nudus*. Spiritus Dei inquit Vatablus, *adimit omnem pudorem illis, quos possidet.* Alij tamen volunt vestimenta tantum Regia abiecisse, vt Abulensis, Dionysius Hugo Card. Meliùs meo iudicio Caiet. qui tantùm superiora vestimenta abiecta putat; nam & de nunciis quoque significatur ipsos se expoliasse, cum dicitur. *Expoliauit etiam ipse se.* Quod autem subditur; *Nudus cecinit*, intelligendum est de malè vestito, & seminudo. In quem sensum accipitur cum dicitur [e] David *saltasse nudus coram arca.* Et apud Iob, iniusti exactores dicuntur *spoliare nudum.* e 2.Reg.c.6.

Etiam ipse.] Particula *etiam* potest referri & ad nuncios, & ad ipsum Saulem prophetantem: si primum est sensus: ita se expoliasse Saulem, vt illi se expoliauerant: si secundum, significat Saulem non modò prophetasse, sicut illi prophetauerant, sed insuper etiam vestes abiecisse, quod illi non fecerant. Probabilior tamen primus sensus est Dionysio, Caietano, Huguni, & aliis.

Coram Samuele.] Dubium non leue quibusdam hoc loco videtur: quomodo *coram Samuele*, Saul prophetasse dicatur: cùm supra [f] habeamus; ita illum à Saule discessisse, vt eum *nunquam postea viderit in vita sua.* Magister, Dionysius, Hugo Card. dicunt non visum amplius in Regio ornatu. Quasi scilicet sermo sit de vestitu ipsius, non de ipso Saule; aut quis non videri à nobis dicatur, cùm videtur, sed non cum insignibus dignitatis suæ. Existimo ergo cum Vatablo & Caietano non ampliùs visum à Samuele Saulem, quod nunquam postea inter se mutuò conuenerint, aut colloquuti fuerint. Neque enim hoc loco aut Saul Samuelem agnouit, aut à Samuele salutatus est, vel appellatus. f Cap. 15.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XX.

ARGVMENTVM.

V M David nullum satis tutum effugium ab implacabili Saulis odio reperiret, iterum profugus ad Ionatham se confert: apud quem primùm ærumnas suas miserè lamentatus; ab illo deinde precibus enixè petit: vt per sacra amicitiæ iura, quæ sanctè ad eam diem vterque coluerat, adesse velit amico nullo suo merito extremè periclitanti. In primis verò tentet patris animum; num molliri aliqua ratione possit; consilia exploret, insidias inquirat: vt quid tandem timere, quid sperare debeant, certum vtrique sit. Ingemiscit ille primùm ad amici grauissimam calamitatem; inde patris animum tentaturus abscedit: interim Dauide tuta in agro latebra collocato. Tum verò in omnem iuuandi amici occasionem intentus, oblata opportunitate, patrem blandus aggreditur; sed illa silex cruda caute durior flammas emisit, non alio ferro percussa, quàm sermone filij; nihilque propius factum est; quàm vt eodem incendio corriperetur Ionathas; ex quo Dauidem eripere conabatur. Nam à furente patre verbis primùm asperrimis exceptus; stricto deinde spiculo petitus; minimo minus interfuit; quin hostia pro Dauide caderet, qui deprecator pro Dauide steterat. Inde ergo & ipse profugus Dauidem conuenit, gesta quæ sint edocet; fugiendam porrò quàm longissimè patris iram denunciat. Hinc ab vtrisque itur in lacrymas, & mutuo in complexu diu hærentes fortissimi Duces; non indecorum putant lacrymis fluentibus ora rigare, qui toties hostili sanguine dextras imbuerant. Ergo post generosos gemitus amoris indices; antiquo amicitiæ fœdere repercusso discedit David, remanet Ionathas: si tamen vel ille solus poterat abire, vel hic remanere; aut alter tandem ab altero separari, quorum alterius erat alteri tam arctè anima conglutinata.

℣. 1.) Fugit autem David de Naioth quæ est in Ramatha, veniénsque locutus est coram Ionatha. Quid feci? quæ est iniquitas mea, & quod peccatum meum in patrem tuum, quia quærit animam meam.

℣. 2.) Qui dixit ei. Absit, non morieris. Neque enim faciet pater meus quid-

quam

quam grande vel paruum; nisi priùs indicauerit mihi. Hunc ergo celauit pater meus sermonem tantummodò? nequaquam erit istud.

℣. 3.) Et iurauit rursum Dauidi; & ille ait: scit profectò pater tuus, quia inueni gratiam in oculis tuis, & dicet: Nesciat hoc Ionathas, ne fortè tristetur. Quinimò viuit Dominus, & viuit anima tua; quia vno tantùm, vt ita dicam, gradu ego, morsque diuidimur.

℣. 4.) Et ait Ionathas ad Dauid: Quodcunque dixerit mihi anima tua, faciam tibi.

Si quod aliud caput est quod attentum lectorem requirat; hoc in primis est quod præ manibus habemus. Id adeò per se quiuis facile deprehendet, qui attentiùs animum ad ea, quæ in illo narrantur adiecerit. Ita enim omnia perturbata videntur; vt vbique salebræ appareant, vbique sentes. Nam primum omnium fugit iterum Dauid. Vnde, & à quo, & cur fugit? ad Ionatham se confert; apud illum calamitates suas deplorat. Quas oro? præteritásne, an præsentes & instantes? Negat Ionathas quidquam illi periculi à patre imminere: negat in illum malè animatum patrem. Serióne quæso an ioco negat? Non malè animatus Saul in Dauidem, in quem tot hostiliter, & plusquam hostiliter molitur, & struit? vlteriùs: festa celebritas aduenit; conuiuium paratur, discumbitur, locus Dauidis vacuus apparet; cur non adsit cum cæteris, miratur Saul, exquirit, interrogat: respondet Ionathas, excusat absentem. Itane? miretur Saul abesse quem persequitur: expectatur in conuiuio, qui vndique ad necem conquiritur? excusetur absens quem omnes sciebant fugatum, & tantùm saluum esse quod abesset? Quid hæc omnia quæso sibi volunt, aut quomodo disponenda sunt, & qua serie texenda? Omnino, vt dicebam, perplexa sunt & inuoluta. Sed omnia iudico facillimè posse explicari, si vnum ante alia omnia discutiatur.

An scilicet Dauid post aduentum Saulis in Naioth, fugerit statim ad Ionatham; an potiùs illi sit priùs reconciliatus; & deinde post reconciliationem quam malè sartam videbat, iterum fugerit. Sunt qui illud primum asserant. Nunquam enim Saulem ex quo apertè Dauidem fuerat ad necem persecutus, illi reconciliatum volunt. Itaque dicunt Dauidem nunc ad Ionatham fugisse ex Naioth; vsum opportunitate Saulis, & satellitum vaticinantium: Ita Lyran. Dionysius, Hugo Carteus. Caiet. & alij. Qui videntur id sibi ex textu satis apertè colligere. Post id enim quod dicitur in fine capitis præcedentis, etiam Saulem spiritu vaticinandi cum aliis afflatum, curam persequendi Dauidem in psallendi studium vertisse: statim subditur in principio huius capitis de Dauidis fuga; cuius illi Deus spatium dare voluit immisso in illos omnes prophetandi spiritu: vt aduertunt Iosephus, Theodoretus, & alij. Qui non alio consilio concessum istis volunt prophetandi munus; nisi vt interim dum illi prophetarent, Dauidi tuta fuga aperiretur. Fugit ergo & relicto Saule inter Prophetas, ad Ionatham se recepit; cuncta, quæ acciderant, renunciaturus. Ionathas autem à patre in Regiam aliquam administrationem aliò amandatus; nihil eorum cognouerat, quæ se absente in Dauidem pater tentauerat; vt clarè in textu indicatur; dum Dauidis orationem, quasi de patre sinistrè nimis suspicantis Ionathas reiicit. Sic igitur isti totam rerum seriem disponunt. Cùm iureiurando Saul Ionathæ affirmasset non nociturum se quidquam Dauidi, Ionathas ad Regni munia procuranda aliò discessit. Interim Saul spiritu malo agitatus psallentem Dauid lancea confodere nisus est; fugientem ociùs persecutus, domi priùs inclusit: inde elapsum in Ramatha qui comprehenderent, submisit; quibus correptis numine post alios, & alios eò ipse etiam accessit: vbi cum eodem spiritu esset afflatus; Dauid illo relicto ad Ionatham se contulit omnium ignarum; illum his verbis allocutus, quæ in principio huius capitis ponuntur.

Verùm si hoc ordine cuncta hactenus successisse intelligamus, Herculeus fermè nodus paulò post interuenit, quem vix, ac ne vix quidem soluamus. Nam cur Saul Dauidem quærat à conuiuio absentem? Cur alij Dauidi locum præparent, quasi cum reliquis Principibus discubituro; si durabant adhuc professa Regis odia, & erat Dauidis manifesta fuga? Probabilius est ergo quod hoc loco tradit Abulensis; Dauidem post aduentum Saulis in Ramatha; iterum ab illo in gratiam receptum. Quod multis argumentis suaderi potest; illo tamen potissimo: quia hoc pacto omnia in hoc capite plana, & perspicua redduntur, quæ alioquin perturbatissima sunt & prorsus imperuia. At suprà diximus ex Seuero Sulpicio, & aliis, Dauidem cùm domum suam se recepit; ita deinde fugisse, vt nunquam postea se Sauli crediderit. Verum illud est: nam licèt iterum placatum habuerit Saulem, statim tamen ab illo discessit; nihil illi fidens; nec bona fide reconciliatum existimans. Ergo sic omnia sunt disponenda, vt ea, quæ ad hoc caput spectant intelligantur. Cùm Saul sibi redditus prophetare desiisset, omnia quæ acciderant recognoscens, præsentem vim numinis, qua se & suos prohibitos omnes viderat ne quicquam Dauidi nocerent, dissimulare non potuit. Itaque Deo cedendum ratus; vel verè; vel simulatè Dauidem iterum amplexus est. Alioquin enim quid populi vociferaturi erant, si cum tam insigni Diuinæ beneuolentiæ argumento; nihilominus illum persequi perseuerasset, quem Deus miris omnino modis protegebat? fortasse autem Dauidem interim dum ipse prophetabat, aliò elapsum curauit ad se aduocari; fide publicâ datâ, mali nil passurum. Aduenientem verò obuiis amplexibus excepit; quod diceret omnia illi condonanda, in cuius gratiam Deus profanis quoque hominibus prophetandi spiritum impartiter. Verùm cùm Dauid malè sartam gratiam nequicquam coire posse, intelligeret; clam se subduxit, & Ionatham adiens his illum verbis appellat, quæ in primo huius capitis versu referuntur.

Absit non morieris.] Hic primus nodus occurrit, qui facilè tamen soluitur ex proximè dictis. Mirum enim videri possit; quomodo hoc tam asseueratè Ionathas pronunciet: quomodo tam securus sit de Patris animo erga Dauidem: quomodo sollicitudinem omnem deponere, & ociosum esse velit, quem pater primùm lancea tentauerat; domi latentem custodia circumcluserde

ferat; inde elapsum vndique conquisierat; in Ramatha repertum missis aliis, & aliis satellitibus ad se rapi iusserat; quibus correptis numine, eo ipse contenderat; & in omnium oculis adeò prophetauerat; vt prouerbio statim vulgatum sit *Saul inter Prophetas.* Quomodo, inquam, vix ex tot periculis ereptum Dauidem ex fuga adhuc anhelantem; comprehensorum manibus adhuc hærentem, omisso animo esse vult Ionathas, timere nihil, patrem non vereri, sinistrè de illo nihil suspicari? quia, inquiunt, omnium quæ contigerant penitùs ignarus erat: sic Lyran. Dionys. Hugo Card. Caiet. Itane verò solus Ionathas ignorarat quod omnes scirent? quod in omnium oculis gestum erat, quod vt fieret aula Regia & totum penè Regnum tumultu vndique, & cæca perturbatione perstrepebat? Aberat, inquiunt, à patre & Curia; aliis Regni curis fortè distentus. Vbi nam quæso aberat & quò tam longinquè discesserat, vt ad ipsum solum non pertingerent, quæ iam inter omnes fama vulgauerat? Norat igitur hæc omnia probè Ionathas: propterea tamen nunc sic Dauidem erigit, nihilque à patre timere iubet, quòd post illa in mutuam iterum gratiam conuenissent. Post quam reconciliationem, quam interuentu numinis, & miraculo tam claro, & patenti conciliatam; putabat Ionathas firmissimam fore; nihil adhuc inaudierat à patre mutatum: vnde Dauidi timendum quidquam esset.

Et iurauit rursum David.] Quid iurauit? aut quomodo *rursum* qui nihil adhuc iurauerat? Iurat nunc Dauid quod primum simpliciter asseuerando narrauerat; & quia post asseuerationem addit iuramentum dicitur, *iurauit rursum*, id est quæ iam dixerat; iterum repetiit, & insuper iuramento firmauit. Itaque illud *rursum* non ad aliud Dauidis iuramentum referendum est: sed ad asseuerationem; quæ præcesserat: vt sit sensus. *Rursus eadem asseuerauit & iusiurandum adiunxit:* ita Vatabl. Alij volunt *rursum* referendum esse ad aliud iuramentum non Dauidis sed Ionathæ subintelligendum enim esse Ionatham quæ dixerat iuramento firmasse; & propterea dici, *iurauit rursum Dauid*, nimirum post iuramentum Ionathæ. Ita Caiet. sed minùs probabiliter; particula enim *rursum* ad eundem spectare debet. Neque enim si quis quid fecerit, & ego illud ipsum repetam; *rursum* dicendus sum facere quod ille fecit.

Quin imò viuit Dominus.] Hoc est quod proximè dictum erat iurasse Dauidem non exposito quid iurasset. De hac autem & similibus iurandi formulis sæpiùs egimus; præsertim verò in Apparatu Historico.

Vno tantùm gradu ego morsque diuidimur.] Hebraicè. *Quia sicut passus inter me & inter mortem* LXX. *Quia impletum est inter me & inter mortem.* Prouerbialis locutio cum quis de vita grauissimè periclitatur: ad quod exprimendum supremum exitium distare ita dicitur; vt minimum abesse dicatur. Eundem sensum habent illa, *in vmbra mortis ambulare: appropinquare ad portas mortis: paulò minùs in inferno habitare.* Quæ omnia & similes locutiones pariter cum hac, quam explicamus eò tendunt vt grauissimum periculum significent ex propinquitate supremi exitij, & vicinia imminentis mortis; ad quos enim vmbra alicuius ita porrigitur, vt illos inuoluat, & in ea ipsi sint, sedeant, ingrediantur, ij inter se vicinissimi sunt. In vmbra ergo mortis qui sunt, proximè à morte distant: quod est quocunque oculos intenderint, semper illis mortem vndique intentari. Dauid [a] *Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* id est si sim inter certissima vitæ pericula constitutus; ita vt mors ante oculos mihi obuersans, *vmbra* iam me sua totum inuoluat: tutela tamen tua, & præsidio fretus nihil omnino timebo. Similiter qui limen iam aliquod pulsant; propè est vt intro admittantur: vnde in *portis mortis* illi esse dicuntur qui vicina morte periclitantur. [b] *Qui exaltas*, inquit, *me de portis mortis, vt cantem omnes laudationes tuas.* Eadem igitur sententia & clariùs etiam nunc à Dauide his verbis effertur cum dicit *vno tantùm gradu se mortémque disiungi.* Maiori autem cum emphasi id à LXX. exprimitur, apud quos dicit Dauid: *Impletum esse inter se & mortem*, id est nullum iam spatium intermedium esse inter se & mortem. Nam Vulgata nostra: *saltem gradum vnum* dicit intercedere. Non absimili autem modo loquendi ad significandum extremum periculum Iuuenalis est vsus. [c]

I nunc & ventis animam committe; dolato
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quatuor aut septem, si sit latissima tæda.

Et ait Ionathas ad David.] Cùm hæc & alia multa dixisset Dauid, quæ reticentur, tandem Ionathas seriò amici periculum timere cœpit, persuasusque est verè à patre perniciem aliquam imminere; ac proinde animum adiecit simul cum Dauid, vt aliqua via impendens malum auerteretur. Propterea ergo nunc Ionathas ab Dauide exquirit, quæ suæ sint partes. Licèt enim vnius tantùm periculum, & res agatur; nempe Dauidis: Duorum tamen debere esse sollicitudinem: quando in vnius salute alterius quoque salus verteretur. Idcirco autem à Dauide quid sibi sit faciendum interrogat: quia nullum certum periculum ille notauerat: sed tantùm insidias sibi à Saule dixerat intentari.

Quodcunque mihi dixerit anima tua.] Hebraismus est. Nihil quod à me volueris non impetrabis. *Anima* hîc pro voto, & desiderio; quod tunc loquitur quando se prodit, & aperit.

a Psal. 22.
b Psal. 9.
c Sat. 12.

℣. 5.) Dixit autem Dauid ad Ionatham: ecce Kalendæ sunt crastino, & ego ex more sedere soleo iuxta Regem ad vescendum: dimitte ergo me vt abscondar in agro vsque ad vesperam diei tertiæ.

℣. 6.) Si respiciens requisierit me pater tuus, respondebis ei: Rogauit me Dauid vt iret celeriter in Bethlehem ciuitatem suam, quia victimæ sollemnes ibi sunt vniuersis contribulibus suis.

℣. 7.) Si dixerit, bene, pax erit seruo tuo. si autem fuerit iratus, scito quia completa est malitia eius.

℣. 8.) Fac ergo misericordiam in seruum tuum; quia fœdus Domini me famulum tuum tecum inire fecisti; si autem est iniquitas aliqua in me, tu me interfice, & ad patrem tuum ne introducas me.

ỷ. 9.) Et ait Ionathas. Absit hoc à te: neque enim fieri potest, vt si certè cognouero complectam esse patris mei malitiam contra te, non annuntiem tibi.

Quorsum hæc omnia dicta sint, quæ nunc adornat Dauid, & quò tendant merito dubitari potest. Videntur enim parum cum iis conuenire, quæ de misero rerum suarum & infelici statu conquestus fuerat. Nam si mille sollicitudinibus anxius; vndique à Saule conquisitus ad necem, vno tantum gradu à morte, & ab extremo infortunio distabat: cur non longissimam fugam arripiebat, & quantum poterat se dabat in pedes? locus ne erat in tanta trepidatione, & vicinia periculi resistendi, commorandi, ambigendi? An deliberandum erat num fugiendum esset ei, cui non fugienti certa erat pernicies parata? Quod si adhuc incertus erat de Saulis animo: immerito ergo, & nimis anxiè calamitates suas deplorauerat. Addo etiam, cum aliqua nota, vel degeneris timiditatis; vel etiam impietatis. Quid enim attinebat tam affirmate deploratum exitum salutis suæ; iureiurando etiam interposito asseuerare: si nihil illi certum adhuc & constitutum erat de Saulis animo? Quod si iam certus erat: quorsum nunc coniecturis inanibus, illius erga se voluntatem explorare?

Dicendum ergo est horum omnium explicationem pendere maximè ex statu, in quo Dauidis res versabantur. Erat enim huiusmodi, vt illum vndique premerent angustiæ. Nam ex vna parte quid timeret habebat: & certus omnino erat mala fida secum Saulem in gratiam rediisse: ab illo ergo sibi exitium parari. At verò ex altera parte persistebat adhuc Saul in simulatione sua, ac proinde nec fugere tutò poterat Dauid, nec tutò remanere: non fugere quia cum nihil in illum Rex apertè adhuc molitus esset post vltimam reconciliationem, merito omnium offensionem poterat incurrere Dauid: si fugiens, ibi timere se ostendisset, vbi non esset timor: aut (quod grauius erat) si fuga inconsulta Regi innoxio apud alios inuidiam conflare vellet. Non tutò verò remanere: quia certo sciebat imminere Regem in omnem occasionem exitij sui. Cùm ergo nec tuta illi mora in Regia esset; nec tutus discessus: mediam hanc rationem init, qua nec apud Regem cum periculo remaneat: nec ab illo cum cæterorum offensione discedat: per id insuper consecuturus, vt Regis animum apertè perspiciat; vt quid tandem sibi timendum, quid sperandum sit, habeat exploratum. At hoc illud est quod vrgebatur: finxisse sibi Dauidem pericula maiora veris, & temerè cum iuramento affirmasse id de quo adhuc erat ambiguus. Si enim nondum certus erat de Saulis animo, quorsum illud? *Viuit Dominus, quod vno tantum gradu mors, & ego diuidimur?* Vnde enim illi tanta cum morte vicinitas? si à Saule. Quid ergo ipsius animum nunc quasi ambiguus tentat? Si ab aliis, cur Saulem tantum accusat? Sed qui hæc ita discutit, ignarus omnino est quid possint in mortalium animis æstus perturbationum: cum nimirum inter spem, & metum dubius quis pendet incertus sui. Præstat enim multo sperare nihil, & habenas omnes timori, aut dolori tradere; quam diu in ancipiti illo fortunæ suæ salo fluctuare. Quod ergo dixit de se Dauid *vno tantum gradu à morte disiungor*, non est referendum, ad mortem, quam iam certus esset sibi à Saule parari: sed ad calamitosum statum conditionis suæ; qui omnia complectebatur, & Saulis odium implacabile, & varios sollicitudines, & suos metus, & aliorum iudicium, & omnium de se expectationem, & denique incertitudinem, & iactationem animi: qua quid tutò sequeretur, aut fugeret, non habebat.

Ego ex more sedere soleo iuxta Regem.] Certè si Dauid Sauli post fugam in Naioth non fuisset reconciliatus hoc non diceret. Nec illum Rex requisiturus esset absentem: nec alij illum expectaturi; vt cum Rege simul & Principibus reliquis in publica celebritate vesceretur. Quod autem ad celebritatem hanc spectat & ad morem in conuiuiis sedendi, aut decumbendi tunc seruari solitum hic plura non dicimus; satis omnia, quæ eò pertinent in Apparatu Historico de ritibus executi.

Si respiciens requisierit me.] Hebraicè *si recordando recordatus mei fuerit*, quem Hebraismum hic noster resoluit, alibi retinuit: significat autem illa repetitio, de qua sæpe plura, accuratam & diligentem inquisitionem. Vnde [d] Vatablus vertit; *si pater tuus de me accuratè quæsierit*. Quam diligentem inquisitionem noster expressit per circumspectionem. *si* inquit *respiciens me requisierit.* d Cap. 1.

Respondebis ei: rogauit me Dauid.] Hic nulla controuersia est; quin Dauid officiose mentitus fuerit; & alteri insuper officiosi mendacij auctor extiterit: Nam quod quidam apud Lyranum afferunt, quos ille etiam sequi videtur, vt Dauidem excuset, & minus probabile est, & perspicue potest ex textu ipso refelli. Dicunt enim vere Dauidem cum hæc Ionathæ suggereret, constitutum habuisse in Bethlehem se conferre. Quod serio ne an ioco afferant verè dubito. Quis enim clarè non videt hic Dauidem dicere se non iturum: ita tamen vt Saul existimet iuisse? & totam hanc stropham, quæ nectitur ad Saulis animum explorandum, in Dauidis simulato discessu fundatam? Mentitus ergo est, vt omnes concedunt Abulensis, Dionysius, Hugo, Caietanus, sed officiosè; ac proinde leuissimè mentitus. Hoc enim genus mendacij *licet non sit sine culpa, non est magna culpa*, vt dicit Augustinus. [e] Officiosum porro mendacium fuisse constat: quia non pes illud aliis perniciem parabat: sed sibi, ac saluti suæ absque cuiusquam iniuria consulebat. e Psalm. 5.

Quia victimæ sollemnes ibi sunt.] Hebræum, & LXX. *sacrificium*. Chald. *apparatus oblationis sanctæ* id est conuiuium ex victima. Quod additur *victima solemnes*, proptiè in Hebræo est *victima siue sacrificium dierum*. Quomodo etiam legunt LXX. Vatab. interpretatur *annuale*, Caiet. *sacrificium votiuum*, vel conditum à tota familia ad certum diem: & propterea appellari *sacrificium dierum*. Nostes aptius *sollemnes victimas* appellauit, quod solerent stata ceremonia, & certo tempore celebrari de quo conuiuiorum genere diximus fusè in Apparatu.

Vniuersis contribulibus suis.] A conuiuio gentilicio toti familiæ, & cognationi indicto æquum non erat Dauidem abesse, virum inter omnes alios maximè inclytum; & qui solus posset celebritatem illam præsentia sua lætiorem reddere.

Si dixerit, bene, pax erit seruo tuo.] Mirum cur ex tam leui indicio Dauid velit salutem suam, securita

securitatemque pendere; an parum illi perspectus Saul? & quantus artifex esset simulandi & dissimulandi? Vnde ergo; si quidquam sibi ab illo metuebat, & cauebat; si incertus animi quid ille circa se vellet, exquirebat; ex vnico illius responsorem vult adeò dubiam definire? Difficile fortè erat Sauli qui toties dissimulauerat; nunc etiam odium tegere; præsertim coram Ionatha; quem, vt paulo ante ipse Dauid dixit, fortasse patet suspectum habebat, quod in illum nimis propensum aduertisset? Difficultatem Interpretes non attingunt; ego qui nodum strinxi, conabor etiam soluere. Puto ergo non in his solùm verbis, quæ referuntur, coniecturam, vel suam, vel Ionathæ, niti Dauidem voluisse de Saulis animo: sed ex toto vultu, & habitu respondentis, & signis aliis, quæ cum subito quis occupatus est, etiam ipso nolente produntur, & vicissim animum loquentis produnt. Perinde ergo hoc est quod Dauid exigit, ac si dixisset. Cum pater me tuus requisiuerit, & concessu tuo me in Bethlehem discessisse cognouerit; multa simul præter expectationem eodem tempore de me accipiet; & quod discesserim; & quod in patriam; & quod ad mensum conuentum; & quod concessu tuo. Improuiso ergo occupatus non poterit non certum aliquod voluntatis suæ signum erga me prodere. Si enim nihil omnino turbatus placidè responderit quod solemus amicis discedentibus precari: *bene est*, in portu sumus, & nauigamus: sin aliter ilicet perimus, & conclamatum est.

Fac ergo misericordiam.] Quorsum nunc hæc tam patheticè Dauid adiungit? aut quid iis opus est vel quid tam magnum hoc est, quod à Ionatha postulat; vt istis cum illo obtestationibus sit agendum? Eò, opinor, omnia diriguntur, vt serio Ionathas animum adiiciat ad Dauidis periculum cauendum: nec temerè quidquam credat de Saulis animo, vt plus illi fidens quam par est, Danidem Patri obiiciat iugulandum. Quod si aliqua religione tangatur paterni numinis; vt illi conniuendum putet, se potius ipse confodiat, nec in Patris manus venire permittat. Quod vltimum sine dubio patheticòs adiunctum est ad affectum Ionathæ penitus permouendum. Quæ est ergo hæc misericordia, quam rogat, vt faciat? *fac* inquit *misericordiam istam.* Vt cautè omnia exploret, & fideliter prout inuenerit, Dauidi cuncta renunciet. Quod bene Iosephus aduertit; apud quem tota hæc Dauidis oratio sic disponitur & explicatur. *Scio, inquit Dauid; quod bene mihi velis & gratificari cupias: Cras erit prima luna, & sollemne Regis conuiuium, cui me quoque adhibere solet. Quare si ita videtur extra Vrbem in agro clam te præstolabor: tu verò, cum requisierit me, dic profectum in Patriam Bethlehem; vt intersim festo, quod mea Tribus celebrat; idque permissu tuo; quod si vt mos est de amicis, dixerit; feliciter profectus sit; scito illum nihil hostile aduersùs me in pectore coquere: sin autem aliter responderit; hoc erit tibi iniqui in me animi argumentum. Indicabisque mihi rem; itaut præsenti mea calamitate, & mutua nostra amicitia dignum est: quam fide ie hoc data, & accepta Dominus cum seruo tuo voluisti inire. Quod si me indignum aut erga parentem tuum me iniurium censes; nihil eius iussis expectatis, iam nunc tuo me gladio confodito.* Hæc Iosephus quæ pro Commentario esse possunt ad ea quæ explicamus.

Absit hoc à te.] Ita in emendatis Codicibus ex Hebræo, L X X. Chaldæo, Complutensibus, Sopran. in Dauid. cum antea legeretur *à me.* sensus autem est. Absit à te vt vnquam tradaris in manus patris mei; vel vt manus ego polluam in sanguine tuo: vel quod probabilius est: *absit hoc à te*; vt vnquam suspiceris, me in hoc, patris mei magis quam tua causa velle: tibi id fideliter non renunciando; quod de ipsius erga te animo perspexero.

Si cognouero completam malitiam.] Si cognouero illum omnino te interficere decreuisse, de qua phrasi plura infra. [g] g Cap. 25.

℣. 10.) Respondit que Dauid ad Ionatham. Quis renunciabit mihi, si quid fortè responderit tibi pater tuus durè de me?

℣. 11.) Et ait Ionathas ad Dauid. Veni, & egrediamur foras in agrum.

℣. 12.) Cúmque exissent ambo in agrum ait Ionathas ad Dauid. Domine Deus Israël si inuestigauero sententiam patris mei crastino, vel perendie: & aliquid boni fuerit super Dauid, & non statim misero ad te, & notum tibi fecero; Hæc faciat Dominus Ionathæ, & hæc addat,

℣. 13.) Si autem perseuerauerit patris mei malitia aduersùm te, reuelabo aurem tuam, & dimittam te; vt vadas in pace, & sit Dominus tecum sicut fuit cum patre meo.

℣. 14.) Et si vixero facies mihi misericordiam Domini: si verò mortuus fuero, non auferes misericordiam tuam à domo mea vsque in sempiternum.

℣. 15.) Quando eradicauerit Dominus inimicos Dauid vnumquemque de terra: auferat Ionatham de domo sua & requirat Dominus de manu inimicorum Dauid.

Veni & egrediamur foras.] Fortasse enim Intra Regiam erant in loco aliquo patenti, & omnium oculis exposito, cum hæc loquerentur: Vnde Ionathas animo commotior ex verbis Dauid; & totus in periclitantis amici misericordiam flexus; insuper etiam vltimis illius verbis, vehementiori tactus pietatis affectu secretum quæsiuit. Foras ergo quasi animi causa deambulatum in oppidi suburbium egressi sunt; id enim ex Hebræa phrasi est hoc loco *in agrum egredi*, vt constat etiam ex capite præcedenti. Iosephus aliam interpretationem affert. Vult enim Ionatham, quo maiorem Dauidi fidem faceret educto sub dium iureiurando confirmasse nihil se non tentaturum, quod ad ipsius salutem pertineret. Itaqꝫ quemadmodum olim apud Romanos Iouem & Herculem iuraturi sub dium prodibant, maioris religionis causa; ita nunc à Ionatha fuisse obseruatum: vt scilicet ante oculos esset cœlum, & augustior naturæ facies, quo sanctius iuraretur.

Domine Deus Israël.] Nimirum Ionathas vltima Dauidis verba; quasi de sua fide dubitantia grauissimè tulerat: propterea hoc quodammodo ex abrupto iurat quod nunc adiungitur.

Hæc faciat mihi Dominus & hæc addat.] Consuera formula adhiberi solita in iuramentis execratoriis,quale istud est;de qua satis in Apparatu. Hæc autem quæ sibi Ionathas imprecatur, si vnquam fidem violet sunt quæ paulo post subduntur. [h] *Quando eradicauerit Dominus inimicos Dauid vnumquemque de terra auferas Ionathan de domo sua.*

h Vers.15.

Reuelabo aurem tuam.] Renunciabo tibi: dicebo te, & certiorem faciam. Hebraismus est quem noster paulo ante resoluit [i] per verbum indicandi. *Non faciet pater meus quidquam nisi indicauerit mihi.* Hebr. & LXX. *& non reuelauit auriculam meam.* Alibi ad idem vtitur verbo aperiendi vt in Iob, [k] *Tunc aperit aures virorum & & erudiens eos instruit disciplina.* Hebr. & LXX. *reuelat aures.* Aliàs vero quasi paraphrasticôs resoluit, vt in Ruth. [m] *Audire te volui* pro eo quod est in Hebr. *reuelaui tibi aurem.* At verò hoc loco integrum Hebraismum retinuit, & supra etiam [n] *Dominus reuelauit auriculam Samuelis.* & in Iob [o] *Reuelabit quoque aurem eorum.* Cæterum qui *aurem reuelare* volunt idem esse,quod *aurem vellere* vt Tygurina Vatab. & alij, licet Latinè loquantur Hebraismum non assequuntur. Latinis enim *aurem vellere* est corripiendo admonere. Hebræis verò *aurem aperire* est simpliciter aliquid indicare.

i Vers.2.
k Cap.36.10
m Cap.4.
n Cap.9.15.
o Cap.36.10

Vt fuit cum patre meo.] Id est vt te Regem per populi electionem constituat; sicut Patrem meum. In Hebr. propriè est, *Et erit Iehoua tecum sicut cum patre meo.* Quæ verba prædicentis sunt Regnum Dauidi: vel quod Ionathas aliquid iam de ipsius innuntione præsenserat vel quod amico bene vellet ominari: vel quod ex iis quæ circa Danidem contigerant perspicue intelligeret illi adesse numen;cum illustrior in dies, & omnibus semper fieret acceptior; quo Saul illum magis conabatur opprimere.

Cæterùm quis hîc satis mirari queat Ionathæ fidem,pietatem, religionem, magnanimitatem? ibi fidem maximè coluit; vbi mortales omnes maximè deserunt: ibi amicitiæ iura seruauit; vbi fas omnes putant, iura omnia sine vllo piaculo resolui: in Regni causa amicitiæ non est oblitus,& maluit sceptro cedere quàm fide. Vetus verbum est.

Nec Regna socium ferre,nec tædæ solent.

Hic non solùm Danidem in Regni societatem admittit;sed illi totum cedit: pius in Deum, cuius electionem reuerebatur, decretum non abnuebat, consiliis non repugnabat; fidus in amicum,quem sibi in re tanta prælatum non indignabatur;sibi denique magnanimus, qui genoso contempta spernere Regnum potuit & sanctæ amicitiæ postbabere.

Quando eradicauerit.] Hæc spectant ad imprecationem sub qua iuramentum suum concepérat Ionathas: subintelligitur enim ante hæc, quod quidam codices expressè legunt. *aut si non fecero: quando eradicauerit,&c.* quomodo habent Abulensis, Caiet. Vatablus & alij. Sensus ergo est: *Nisi hoc ego præstitero Deus me & domum meam simul cum omnibus Dauidis hostibus in perpetuum perdat.* Vatablus sic hanc totam sententiam paraphrasticôs reddit. *Si non hoc fecero; cùm Dominus exciderit hostes Dauidis è terra; excidat & Dauid Ionatham vna cum domo sua; requiratque Dominus de manu hostium Dauidis.* Caietanus hoc loco vt sæpè alias;dum nimis Hebræis, vel suis, aut suorum translationibus addictus est, sensum paulò perturbatiorem reddit. *Et nec faciente ascendere Iehoua inimicos Dauid vnumquemque à superficie terra.* Quorum vult esse sensum, vt nec tunc quidem eum exciderit Deus inimicos Dauidis,tollat Dauid misericordiam à domo sua. Quod quam frigidè faciat ad id, quod nunc vult Ionathas nemo non videt. An magnum hoc erat,vt Dauid Ionatham, & ipsius posteros inter hostes suos non computaret? Hoc enim, secundùm Caietani expositionem sibi illa verba volunt. Planus ergo sensus est,quem proposuimus, & noster satis clarè præfert: nisi quod paulò longiùs inter se verba disposita sunt;quàm rectus ordo postulat. LXX. Hebraicum magis exprimentes: sensum tamen eundem, quem nostra præferunt. *In auferendo Dominus inimicos Dauid vnumquemque à facie terra; inueniatur nomen Ionatha à domo Dauid, & requirat Dominus inimicos Dauid.*

Eradicauerit.] Quod Latinè *exscindere* dicunt,& *excidere* noster vertit *eradicare* exprimens quod in Hebræo est *abscindere* aut *auferre à facie terra.* Et sine dubio significantius quid est *eradicare* quam *à facie terra auferre.* Eradicare enim est stirpem ipsam, & radices vellere;quod est funditùs euertere. Auferri autem *de facie terra* quid etiam potest; licèt radices ipsius adhuc relinquantur,iterum germen aliquod emissuræ:noster tamen vel ad sensum ipsum respexit: cùm enim de peccatoribus,& persecutoribus sermo est: ita illi puniuntur à Deo,vt funditùs euerti dicantur, & à stirpe ipsa radicitùs euelli. [p] *Reliquia*,inquit, *impiorum interibunt, & transiui & non est inuentus locus eius.* [q] Vel certè *eradicare* accepit pro eo quod est ab radice abrumpere,& abscindere,sicuti Matth. [r] dicitur *securis ad radicem posita*; vt scilicet reliquam arborem ab radice separet.

p Psal.36.37
q Psal.36.
r Matth.c.3.10.

Et requirat de manu inimicorum Dauid.] Hebraismus est quo *requirendi* verbum ponitur pro *punire & iudicio persequi*, quod Italicè dicimus *domandar conto.* Adeo enim Deus vult ante omnem pœnam *inquisitionem*, interrogationémque præcedere, vt *requirere*, & *inquirere* positum sit in sacro eloquio pro *punire* & è contra. Vt intelligeremus scilicet nullum vnquam indictâ causa esse damnandum. Porrò in hoc sensu acceptum *requirendi* verbum variè à nostro Interprete vsurparur. Aliquando simpliciter sine vllo addito *requirere* idem illi est quod pœnas ab aliquo reposcere, punire & supplicium sumere & in psalmis. [f] *Propter quid irritauit impius Deum? quia dixit in corde suo non requiret* id est *non puniet.* Aliàs id adiungitur quod requiritur, & duplex est. Aliquando *peccatum* ipsum: aliquando *pœna* peccato debita. Peccatum siue in quo peccatum admissum est; vt cum dicitur *requiri sanguis & anima alicuius ab aliquo*; vel *de manu alicuius*; vt in Genesi. [t] *Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu omnium bestiarum*; & Ezechiel [u] *sanguinem eius de manu tua requiram.* Ducta locutione ab iis quæ furto auferuntur,& ab illis qui abstulerint repetuntur: actione aduersus illos malè ablatæ rei institura; vnde & ablatum reddant, & quod abstulerint pœnas soluant. Aliquando verò dicitur *requiri pœna ipsa & supplicium*, vt in Leuitico, [x] & hoc loco in quo licet non apertè exprimatur,subintelligitur supplicium; vt sit sensus; si fallo, perdat me Deus, & omnes Dauidis hostes. Est ergo hoc loco *requirere* quod Latini dicunt,

f Psal.9.35.
t Cap.9.5.
u Cap.3.18.
x Cap.19.13

dieuot, pœoas poscere; vt Virgil. dixit alicubi.
y lib. 12. ——*& pœnas inimico à sanguine poscit.* [y]

ỷ. 16.) Pepigit ergo Ionathas fœdus cum domo Dauid: & requisiuit Dominus de manu inimicorum Dauid.

ỷ. 17.) Et addidit Ionathas deierare Dauid, eò quòd diligeret illum: sicut enim animam suam, ita diligebat eum.

ỷ. 18) Dixítque ad eum Ionathas: Cras Kalendæ sunt, & requirêris.

ỷ. 19.) Requiretur enim sessio tna vsque perendie. Descendes ergo festinus, & venies in locum, vbi celandus es in die qua operari licet, & sedebis iuxta lapidem, cui nomen est Ezel.

ỷ. 20.) Et ego tres sagittas mittam iuxta eum, & faciam quasi exercens me ad signum.

ỷ. 21.) Mittam quoque & puerum dicens ei: Vade & affer mihi sagittas.

ỷ. 22.) Si dixero puero. Ecce sagittæ intra te sunt, tolle eas: tu veni ad me, quia pax tibi est, & nihil est mali; viuit Dominus. Si autem sic locutus fuero puero: Ecce sagittæ vltra te sunt: vade in pace, quia dimisit te Dominus.

ỷ. 23.) De verbo autem quod locuti sumus ego & tu, sit Dominus inter me & te vsque in sempiternum.

Et requisiuit Dominus de manu inimicorum Dauid.] Quotsom nuoc boc adiuogatur, aut quem nexum cum præcedentibus babear, difficile omnino est dinioare. Antiquiores volont hæc esse per anticipatiooem dicta; & intelligeoda de vltione, quam Deus sumpsit multo post de cunctis hostibus Daoidis, etiam de illis qui remanserunt ex domo & familia Saulis. Quia enim Ionathas futurom quodammodo io suo iurameoto prædixerat, vt Deus reposceret ab hostibos Dauidis meritas pœoas: idcireo nune Scriptura subiicit (licet alieno loco) hoc factum esse quod ille prædixerat: *quia nimirum Deus requisiuit de manu inimicorum Dauid.* Ita Eucherius, Beda, Ropertus, & Angelomus, qui Eucberium describit. Eucherius hæc habet: *Cùm adiungeret Scriptura: pepigit ergo fœdus Ionathas cum domo Dauid; continuò subintulit dicens, & requisiuit Dominus de manu inimicorum Dauid: quod per anticipationem vtique fecit: prius historia interserendo, quod multo post tempore factum est: cum interfecto Saule Regnum ad domum Dauid translatum est; & qui innocentem eum iniustè persequebantur, iusta sunt diuinitus vltione mulctati: Tunc enim requisiuit Dominus de manu inimicorum Dauid; quare virum sanctum afflixerint, &c.* Similia hia habent Abuleosis, Dionysius, Hugo, alij: Caietaous verò putat hæc verba transposita esse, & loeo noo suo collocata: repetita autem ex superioribus. Si tamen vllus sensus ex iis colligendus sit huoc esse; pepigisse fœdus Ionatham cum Daoide quod si Dauid vnquam violaret, Deus de domo Dauidis pœnas acerbissimas reposceret. Positum autem boc loeo esse omiois vitandi causa *requirat de inimicis Dauid*, pro eo quod est *requirat de manu Dauidis* sicut infra. [z] Dauid ipse dixit. *Hec faciat Deus inimicis Dauid & hec addat, si reliquero de domo Nabal mingentem ad parietem.* Pro eo enim quod Dauid dicere debebat. *Hec faciat mihi Deus & hec addat*, posuit *hec faciat inimicis Dauid.* Est expositio tota Rabbinica; quam iam pridem Abulensis attulerat ex Rabbi Salomone, & vt omnino futilem reiecerat. Vatablus putat esse verba Ionathæ adiurantis Dauid; sensúmque esse; *Pepigit Ionathas fœdus cum domo Dauid, dicens, requirat Dominus*, &c. Sed oimis à vulgata discedit, & parum cum Hebræo conuenit. Admittenda est ergo vt probabilissima expositio Eucherij & aliorum.

Sopran. in Dauid.

z Cap. 25.

Eò quod diligebat eum.] Sensus potest esse qoem indicaot Iosephus & Vatablus: adiuratum à Iooatba Dauidem, & obtestatum per dilectionem, qua illum diligebat, vt memor sui & soorum esse vellet. Planior tamen sensus est, quem vulgata præfert. Non contentum Ionatham semel iurasse: ad exprimendam magnitudinem amoris sui erga Dauid iuramentum sæpius reperisse.

Requiretur enim sessio tua] Ratio cur sit requirendus; quia sessio ipsius, id est locus in quo ipse sedere solitus sit, vacuus apparebit. Hebr. est. *Quoniam* vacous erit locus tuus.

Et vsque perendie.] LXX. & *tertiabis.* Quod Theodoretus quæstiooe 49. sic explicat, *tres dies expectabis* quod est *vsque perendie*; Itaque seusus noo est quod Dauid sit requirendus vsque pereodie; sed quod vsque ad tertiam diem expectare debeat, antequam ad locum certum descendat; io quo Ionatbas debeat illum conuenire, & quæ gesta fuerint edocere. Quis autem locus hic mox subditur.

Descendes ergo festinus.] Quia nimirum locus io quo Dauid latitare debebat, depressus erat, & in valle positus, dicit *descendes.* Vatablus totum hoc sic ex Hebræo vertit, *tertiabis, & descendes valde*, quod explicat, *tribus diebus expectabis & abdes te in loco humili, & valde depresso.* Addit Caietaous insiouari per boc aortum valde profundum. Itaque *valde* quod est io Hebræo isti ad locum: noster retulit ad descensum, propterea illi exponunt, *in locum imum & depressum descendes.* Noster *festinus descendes.*

Iudie qua operari licet.] Quæ sit ista dies, & quid in illa Dauidi sit agendum in nostra editione clarissimum erat: sed alij cum noois versionibus, & extortis expositionibos obturbarunt. Hebraicè est *in die operis.* LXX. *operaria.* Complutenses. *in die operationis.* Per quam Caietanos, Vatablus, Clarius iotelligunt illam diem, qua Ionatbas apud Patrem pro Dauide intercessit; & Caietanus vult appellari *opus* iotercessionem ipsam. Vatablus vero *promissionem & iuramentum* Saulis de noo occidendo Dauide. At Isidorus Clarios omnia quæ eo die gesta sunt: quasi dies operationis sit *dies illius negotij.* Seosum autem omnes volunt esse, vt Dauid latitet in illo eodem loco, quo latuit io illo die: quando Ionathas patrem pro illo est allocutus. Quod totum quam sit extortum & operosom longeque petitum, nemo noo videt. Quare enim oomine *operis* intercessionem illam iotelligamus? vt propterea dies, qua illa contigerit, dies *operis sit* appellanda? Iosephus *diem operariam* ioterpretatur diem *exercitationis*, quasi Iooathas certum locum designet,

in quem ſoleret Dauid venire, ſui exercendi cauſa: ſiue illud armorum exercitium eſſet; ſiue quid aliud. Et propterea ſubdi. Illuc etiam Ionatham perrecturum, quaſi ſe ad ſagittandum vellet exercere. Alij aliter id omnes agentes vt locus per ſe clarus obſcurus fiat. Dies enim *in qua operari licet* vel vt in Hebræo *dies operis & operaria.* Eſt dies poſt Kalendas, ſiue prima, ſiue ſecunda, ac propterea profeſta. Cum enim hæc inter ſe agebant Dauid & Ionathas, erat pridie Kalendas: Itaque primus dies, quo operari liceret, erat poſtridie Kalendas. Nam ipſæ Kalendæ feſtæ erant. Perinde ergo eſt *die qua operari licet*; ac poſt tranſactam feſtiuitatem Kalendarum; ſiue illa vno, ſiue duplici die contineretur. At quid in hoc die Dauidi agendum? Veniendum in locum erat vbi erat occultandus. Itaque *in die* non eſt referendum ad *celandus*; ſed ad verbum *venies*; vt totus ſenſus huius loci planiſſimus ſit. *Vſque ad perendie latebis vbi tibi magis cordi fuerit: At tertia die qua prima erit tranſacta feſtiuitate, venies ad locum, vbi celandus es.* Per hoc autem, *vbi celandus es*; circumſcribitur certus locus, de quo iam inter ipſos conuenerat. Porro hæc quæ à Ionatha dicuntur, optimè cohærent cum ſuperioribus. Percunctatus enim Dauid fuerat. *Quis renunciabit mihi, ſi quid fortè locutus fuerit Pater tuus?* Ad hoc reſpondet Ionathas latitandum ita eſſe Dauidi his tribus diebus; vt tertia poſt die, quæ perendie, & dies profeſta dicitur deſcendat ad certum locum; ad quem deinde quaſi aliud agens Ionathas ſe conferet, & indicium illi per ſagittas faciet paternæ voluntatis.

Iuxta lapidem Ezel.] Hoc cum illo coniungendum eſt, *in locum vbi celandus es.* ſubintelligitur enim *qui eſt iuxta lapidem Ezel* quod interpretantur *Viatorium*: & intelligitur fortè lapis aliquis, qui viam diſtingueret, vel in certam partem ſignaret.

Sedebis.] Notiſſimus Hebraiſmus pro *moraberis*, in quam ſignificationem ſumitur etiam à bonis auctoribus. Seneca. [a] *Quid alter Scipio? nonne circa Numantiam multum diuque ſedit? & hunc ſuum, publicúmque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam, quàm Carthaginem vinci?*

a lib 1. de ira cap. 11.

Tres ſagittas mittam.] Quare non inter illos conuenerat, vt ſagittas Ionathas emitteret ad illum lapidem, quibus admonitus Dauid, ex latebra egreſſus Ionatham adiret, & ab ipſo quid geſtum cum patre eſſet, agnoſceret? Totum hoc factum eſt, ne Sauli & aliis quidquam ſuboleret de Dauidis latebra in illis finibus: non ſolum nè illi periculum crearetur; ſed etiam quia iam Ionathas dixerat, illum Bethlehem in Patriam ſuam diſceſſiſſe; ac proinde etiam ſi Saul bene ſe animatum erga Dauidem oſtendiſſet, & hoc Dauidi eſſet renunciandum: cauendum tamen erat nè ſimulatum Dauidis diſceſſum pater intelligeret, & filij mendacium deprehenderet. At cur non ſolus Ionathas in agrum egreſſus recta Dauidem adiit relicto domi famulo, & alio quocunque comitatu? Non erat ex conſuetudine Regij filij ſolum & incomitatum incedere: ac proinde locum ſuſpicioni dediſſet: ſi ſtatim à patre digreſſus; ſolus extra Vrbem egredi viſus eſſet.

℣. 24.) Abſconditus eſt ergo Dauid, & venerunt Kalendæ & ſedit Rex ad comedendum panem.

℣. 25.) Cúmque ſediſſet Rex ſuper cathedram ſuam ſecundùm conſuetudinem, quæ erat iuxta parietem: ſurrexit Ionathas, & ſedit Abner ex latere Saul, vacuúſque apparuit locus Dauid.

℣. 26.) Et non eſt locutus Saul quidquam in die illa: cogitabat enim quod fortè eueniſſet ei, vt non eſſet mundus, nec purificatus.

℣. 27.) Cúmque illuxiſſet dies ſecunda poſt Kalendas, rurſus apparuit vacuus locus Dauid. Dixitque Saul ad Ionatham filium ſuum. Cur non venit filius Iſai nec heri nec hodie ad veſcendum?

℣. 28.) Reſponditque Ionathas Sauli. Rogauit me obnixè vt iret in Bethlehem, & ait.

℣. 29.) Dimitte me quoniam ſacrificium ſolemne eſt in ciuitate. Vnus enim de fratribus meis accerſiuit me: nunc ergo ſi inueni gratiam in oculis tuis, vadam citò, & videbo fratres meos.

Ad comedendum panem.] Notiſſima Hebræorum phraſis, qua *panis* apud illos omnis cibus appellatur. Vnde ſediſſe Regem ad comedendum panem eſt illum conſueto feſtiuitatis more Regalibus epulis adſediſſe.

Super cathedram ſuam.] Erat enim locus Regius cæteris ſublimior; non ſolum in omni conuentu publico; ſed etiam in ipſo conuiuio, ſi quando ad illud alios admittebat: qua de re plura diximus in Apparatu: vbi de conuiuiis, & de honore ciuili & inſignibus dignitatum.

Surrexit.] Vnde, aut quo ſurrexit Ionathas? Vatablus dicit, aduenienti Abner aſſurrexiſſe. Coactè omnino. Neque enim tunc abſens fuerat Abner, vt aduenienti fuerit aſſurgendum; & ſi aduenitſſet in ipſo articulo diſcumbendi, non erat cur illi Regius filius aſſurgeret; aut ſi aſſurrexit, id certè Scriptura non exprimit. Verbum enim nullum hic eſt, quod aſſurrexiſſe ſignificet. Alij rem totam magis confundunt ex fabulis Hebræorum, quas Abulenſis adducit ſimul & refellit. Lyranus & alij [a] in varias expoſitiones diſcedunt, omnes inani labore ſolliciti in re planiſſima. Senſus enim ſine omni ſalebra in noſtra verſione præſertim; ſignificat poſtquam ſediſſet Saul, Ionathan *ſurrexiſſe*, & Abner in ſeſſione præceſſiſſe, *ſurgendi* enim verbum ex Hebræa phraſi ponitur ad ſignificandum initium actionis; vt alibi [b] diximus. Quare perinde eſt *ſurrexit*, ac acceſſit & ipſe vbi Saul conſediſſet, & ad veſcendum diſcubuit. Datum enim hoc honori Regio, non prius vt quiſquam ſederet, quam ille iam in ſuo throno locatus, aliis, vt accederent annuiſſet. Interpretationem noſtram confirmat Ioſephus, qui dicit *ad dexteram Saulis Ionatham accubuiſſe.* Et LXX. qui legunt de Saule, & *præuenit ipſum Ionathan.* Ad ſignificandum alios omnes Ionathan præceſſiſſe, primumque poſt Regem, & proximum illi ſediſſe. Quod hîc adiungitur. *Et ſedit Abner ex latere Regis*; ſine dubio accipiendum eſt de ſiniſtro. Sicut enim manus abſolutè poſita, frequentius in ſacris literis pro ſiniſtra appellatur, ſic *pro ſiniſtro latere*, latus abſolutè

a Dionyſ. & Caietan.

b Suprà, c. 16

solutè positum; præsertim cum de consensu agitur, aut comitatu.

Vt esset mundus.] Quia solemne conuiuium erat, & cum sacrificio coniunctum non licebat appositis vesci, nisi prius legitimè purificatis: putauit ergo Saul aliquid fortè Dauidi contigisse, vnde noua illi purificatione opus esset.

Vbi est filius Isai?] Obseruat Chrysostomus alicubi,[c] signum beneuolentiæ esse cum superior inferiorem proprio ipsius nomine compellat. Ex quo colligit Deum benignitatem suam etiam tunc in Adam testari voluisse cùm peccauit, illum propriè compellans cum dixit;[d] *Adam, vbi es?* At vero argumentum esse alienissimi animi, & voluntatis, vbi superior inferiores suo ipsorum nomine appellare non sustinet; vt nunc fecit Saul. *Qui*, inquit, *postquam Dauid auersabatur & oderat, nec illius appellationem tolerabat.* Certe, negari non potest in hac appellatione indignantis animi non dubium indicium latere. Quos enim odio prosequimur, eorum nomina facilè non vsurpamus vnde idem Dauid ad contestandum odium suum in improbos, aut animi auersionem à falsis diis;[e] *Nec memor*, inquit, *ero nominum eorum per labia mea.*

[c] Hom. 7. in Genes.
[d] Genes. 3.
[e] Psal. 15. 4.

Si inueni gratiam in oculis tuis.] Modus amicè rogandi frequens in sacris literis; & apud alios etiam vsitatus. Ouidius.[f]

Cum blandita viro Progne, si gratia, dixit,
Vlla mei est; vel me visendam mitte sorori;
Vel soror huc veniat —

[f] lib. 6. Metam.

℣. 30.) Iratus autem Saul aduersùm Ionathan, dixit ei; fili mulieris virum vltro rapientis, numquid ignoro quia diligis filium Isai in confusionem tuam, & in confusionem ignominiosæ matris tuæ?

℣. 31.) Omnibus enim diebus, quibus filius Isai vixerit super terram, non stabilieris tu, neque regnum tuum. Itaque iam nunc mitte, & adduc eum ad me: quia filius mortis est.

℣. 32.) Respondens autem Ionathas Sauli patri suo, ait: Quare morietur? Quid fecit?

℣. 33.) Et arripuit Saul lanceam vt percuteret eum. Et intellexit Ionathas quod definitum esset à patre suo, vt interficeret Dauid.

Fili mulieris.] Hæc contumeliosissima verba plena amarissimi stomachi, quæ pater in filium effundit, eò tendunt, vt velit Saul Ionathan traducere, quasi filium non suum. Quare autem id velit, & quomodo quod vult, hac contumelia assequatur, est exponendum. Id vult: quia qui filius communes amores cum patre non habet, communes inimicitias, communes affectus; sed illos, quos pater oderit amore prosequitur, ipsius filius non comprobatur; sic Saul sibi persuaserat, & secum tacitè disserebat. Ionathas ergo cùm tantopere Dauidem diligeret, quem patri sciebat inuisum, hac discessione voluntatis, Saulis, non filius, sed extraneus videbatur. Ob id hunc in amore dissensum, & hanc diuersitatem studiorum, vt illi asperiùs exprobret, aliunde id dicit non esse, nisi quia Ionathas alio patre prognatus sit. Hoc autem nec etiam apertè, sed obliquè vt amarius feriat. Fili, inquit, *mulieris virum vltrò rapientis.* Quod est dicere, publicè prostitutæ; proinde certæ quidem matris filium, sed incerto patre. Iuxta quam expositionem verbum *rapientis* accipitur, vt sit vltrò allicientis, & inuitantis: Alij in contrarium sensum exponunt, vt *rapientis* sit irritantis, & in se incitantis, ad iracundiam prouocando, peruersè & peruicaciter agendo. Quam interpretationem confirmant ex aliis versionibus. Vatablus legit ex Hebræo; *fili mulieris rebellis*, seu *peruersa*; putátque patrem Ionathæ exprobrare quod mores maternos imitetur, tacitè per id insinuãdo vxoris ingenium sibi semper aduersantis. Non dissentit Chaldæus qui vertit; *Fili mulieris contumacis.* Isidorus Clarus legit: *Fili iniqua rebellionis.* Alij *mulieris reprobata ob rebellionem*; vt sit sensus; matrem tuam imitaris, quæ ob duros, & præfractos mores est à me reprobata. Volunt ergo isti Ionathæ matrem à Saule dimissam libellum ab illo repudij accepisse; quod ex Scriptura non constat. LXX. clarè sensum præferunt quem primo loco retulimus; sic legentes. *Fili puellarum vltrò venientium*, id est viros adeuntium; quod procacissimæ solent, & prostituti pudoris. Nec dissentit Iosephus, qui vult per hæc verba Ionathæ Saulem obiecisse, *quod esset patris hostis, & desertor*, quasi non verus illius filius; sed adulterinus, & ex muliere susceptus alienæ libidini parata. Non puto igitur hunc sensum reiiciendum, quem Abulensis[g] etiam, & alij amplectuntur.

[g] Dionys. & Caietan. hic.

In confusionem tuam, & ignominiosa matris tua.] Quasi dicat; Nónne sentio hæc dum sectaris, paternum te genus eiurare, & factis ostendere te filium meum non esse? Ac proinde studium hoc in Dauidem præposterum, in tuam & matris ignominiam redundare; tuam, quod adulterinus sis; illius quod adultera? Nec enim filius meus esse potes, qui mihi Dauidem præfers, & illum quem tuæ salutis causa persequor, & tui, & patris oblitus, impensè diligis.

Filius mortis est.] Dignus est qui moriatur, & & morti iam addictus, vt alibi phrasim hanc latiùs explicando docemus.[h]

[h] lib. 2. c. 12.

Et arripuit Saul lanceam.] Durum adeo Regibus est, & omnibus, qui alta cum potestate præsunt, audire qui rationem factorum ab illis exquirant; vt nunc pater filium propterea tantùm occisurus inuadat: quia rationem eius exquirit, quod sine vlla ratione decreuerat. Sic omnes sunt, quibus *licitum, libitúmque confunditur*; nullísque se legibus teneri volunt nisi propriæ voluntatis, illud identidem repetendo; *si libet, licet.* Quid enim hîc asperum Ionathas, aut minùs dignum dixerat paternis auribus, vt propterea fuerit inter epulas stricto mucrone petendus? Tantùm quæsiuit, *si filius mortis est, quid mali fecit?* Quod responsum superbus ille non sustinens, & iacturam maiestatis existimans posse nihil, nisi cum ratione decernere; ad voces exarsit rationem sibi consilij sui deposcentis; & oblitus naturæ, memor iniuriæ, filij sanguine dolori litasset; nisi vel ille fuga, vel alij interuentu suo parricidium prohibuissent.

Capitol. in Caracal. & Leo.

Cæterùm si patrem tam malè habuit hoc filij verbum, ab illo simpliciter cur quid faceret exquirentis; quid erit cùm Reges omnes, Principes, & Dynastas Iudex ille supremus ante tribunal

K 3 suum

Sopran. in Dauid.

ſoum conſtitutos appellabit, & nmnium quæcunque vuquam impotenter geſſerint rationem ob illis exquitet? Cogitent hæc quicunque altis cum poteſtate præ ſunt, & quibus acerbius uil poteſt accidere, quàm ſi quando à ſubditis conuenianıor;& læſam illico Maieſtatem putant, ſi qua quid ratione fecerint exquiratur.

℣. 34.) Surrexit ergo Ionathas à menſa in ira furoris, & non comedir in die calendarum ſecunda panem. Contriſtatus eſt enim ſuper Dauid, eo quòd confudiſſet eum parer ſuus.

℣. 35.) Cúmque illuxiſſet mane, venit Ionathas in agrum iuxta placitum Dauid & puer paruulus cum eo.

℣. 36.) Et ait ad puerum ſuum: vade, & affer mihi ſagittas, quas ego iacio. Cúmq; puer cucurriſſet, iecit aliam ſagittam trans puerum.

℣. 37.) Venit itaque puer ad locum iaculi, quod miſerat Ionathas: & clamauit Ionathas poſt tergum pueri; & ait: Ecce ibi eſt ſagitta porrò vltra te.

℣. 38.) Clamauítque iterum Ionathas poſt tergum pueri dicens: Feſtina velociter, ne ſteteris. Collegit autem puer Ionathæ ſagittas, & attulit ad dominum ſuum:

℣. 39.) Et quid ageretur, penitùs ignorabat: tantummodo enim Ionathas & Dauid rem nouerant.

℣. 40.) Dedit ergo Ionathas arma ſua puero, & dixit ei: Vade & defer in ciuitatem.

℣. 41.) Cúmque abiiſſet puer, ſurrexit Dauid de loco, qui vergebat ad Auſtrum, & cadens pronus in terram, adorauit tertiò: & oſculantes ſe alterutrum, fleuerunt pariter, Dauid autem ampliùs.

℣. 42.) Dixit ergo Ionathas ad Dauid: Vade in pace: quæcumque iurauimus ambo in nomine Domini, dicentes: Dominus ſit inter me, & te, & inter ſemen meum, & ſemen tuum vſq; in ſempiternum.

℣. 43.) Et ſurrexit Dauid, & abiit: ſed & Ionathas ingreſſus eſt ciuitatem.

In ira furoris.] Id eſt vehementer iratus à conuiuio diſceſſit, aut potiùs aufugit. Subditur *non comediſſe panem totum illum diem*, qui erat poſtridie calendas. Ioſephus putat conuiuium, de quo ſermo hîc eſt fuiſſe cœnam, non prandium; ac proinde ab illa digreſſum Ionathan ſe in ſua recepiſſe, inſomnémque noctem illam totam, & impaſtum traduxiſſe: Quod ſi verum eſt, fateri oporter Hebræis in more non fuiſſe ſæpiùs in die cibari. Nam alioquin non liceret colligere ex eo quòd Ionathas incœnatus abſceſſerat, integrum diem ſine cibo duxiſſe, vt Ioſephus colligit. Sed de hoc plenius in Apparatu.

Super Dauid eo quòd confudiſſet eum pater.] Duæ mœroris Ionathæ cauſæ tanguntur; altera, amici periculum; altera, propria contumelia, qua fuerat à Patre re & verbis affectus; *re*, quod in omnium oculis ferro petitus; *verbis*, quod adulterinos & impudicæ filius eſſet appellatus: propterea dicitur *contriſtatus ſuper Dauid.* Et quod *pater illum*, id eſt Ionathan *confudiſſet*. Quid ſit autem in Scripturis *alium confundere*; & quam variam notionem habeat; alibi [a] fuſè proſequimur. a lib. 2. c. 17.

Cúmque illuxiſſet mane venit in agrum.] Ergo dies opetarius, in quo conſtitutum inter illos fuerat, vt ad condictum locum Dauid conueniret, erat tertio, non poſtridie calendas. Saul interrogauit de Dauide, & Ionathas ab illo malè acceptus, iratus è conuiuio diſceſſit. Sequenti die *iuxta Dauidis placitum*, id eſt vt inter illos conuenerat, venit in agrum, ea quæ acciderant Dauidi nunciaturus. Inter illos ergo de hac die conuenerat, ex quo vlteriùs colligimus calendarum feſtiuitatem duos tenuiſſe dies: primum nempe & alterum menſis ineuntis.

Adorauit tertiò.] Ter in ſignum reuerentiæ Ionathæ ſe Dauid inclinauit; duo ſimul officia in vnum confundens & ſalutatiuis & digreſſus. Credibile eſt enim ex verbis Ionathæ, quæ ille puero ſimulatè dicebat, intellexiſſe in præcipiti prorſus eſſe ſalutem ſuam. Itaque ſimulatque mutuum in aſpectum remotis arbitris venere, Dauidem, non tam ſalutaſſe Ionatham vt primum viſum, quàm vt vltimò videndum; nec tam vt accedentem, quam vt mox diſceſſurum.

Vade in pace.] Verba ſunt pendentia & intercisſa, eo etiam conſilio fortaſſe à ſacro auctore relata; vt nobis affectum Ionathæ clariùs exprimeret; qui ab amico chariſſimo auellebatur & in tanto periculo conſtituto. Solent enim gemitus & lachrymæ diſcedentium, verba vel impedire, vel interrumpere.

Sed & Ionathas ingreſſus eſt ciuitatem.] Gabaa hæc erat Regia Saulis, vt bene obſeruant Lyranus & Abulenſis.

LIBRI

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXI.

ARGVMENTVM.

AVID à Ionatha digressus Nobam sacerdotalem vrbem se confert; vbi Achimelecho summo sacrorum præsuli improuisus occurrens, admirationem primò mouit; quòd præter solitum incomitatus regius gener incederet: deinde verò falsam aduentus sui causam commentus, omni admiratione antistiti detersa, panes ab illo sacros, & Goliæ ensem impetrat; quo viatico simul & armorum præsidio instructus nullam sibi satis tutam latebram in Iudeæ finibus ab Saulis ira prospiciens; statuit apertis, & perpetuis Israelitici nominis hostibus potius se credere; quàm domesticorum furorem vlterius experiri, Itaque ad Achis Geteorum Regem contendit; apud illum occulto nomine stipendia facturus. Sed vt incerta plerunque sunt hominum consilia; propè fuit vt id illi extremum exitium maximè acceleraret; quod vt exitium fugeret arripuerat. A Palestinis enim inter se conferentibus & colloquentibus agnosci iam cœperat; & in vltionem præteritarum cladium ad mortem deposci; quæ certa illi fuisset; nisi furore simulato se finxisset insanum. Ergo fanaticorum more desipiens; cùm ad Regem adductus esset statim dimissus est; & vt stultus ab aula repulsus: quod indignum putaret Rex alioquin barbarus, quem locum sapientes in Regia tenere deberent; eum à ludionibus, & amentibus occupari.

℣. 1.) Venit autem Dauid in Nobe ad Achimelech sacerdotem; & obstupuit Achimelech eò quòd venisset Dauid, & dixit ei quare tu solus, & nullus est tecum?

℣. 2.) Et ait Dauid ad Achimelech Sacerdotem: Rex præcepit mihi sermonem, & dixit: Nemo sciat rem propter quam missus es à me, & cuiusmodi præcepta tibi dederim; nam & pueris condixi in illum & illum locum.

℣. 3.) Nunc ergo si quid habes ad manum, vel quinque panes, da mihi, aut quicquid inueneris.

℣. 4.) Et respondens sacerdos ad Dauid ait illi; Non habeo laicos panes ad manum; sed tantùm panem sanctum; si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus?

℣. 5.) Et respondit Dauid sacerdoti, & dixit ei; Equidem si de mulieribus agitur; continuimus nos ab heri & nudiostertius, quando egrediebamur, & fuerunt vasa puerorum sancta. Porrò via hæc polluta est; sed & ipsa hodie sanctificabitur in vasis.

HISTORIA, quæ sex primis versibus continetur; à Christo Domino in Euangelio adducitur; vt ex illa Pharisæos redarguat, qui Apostolis spicas vellentibus calumniam violati Sabbathi intentauerant. Cùm autem in illa multa sint, quæ per se difficultatem habent: tum verò longè plura; si cum iis quæ à Christo Domino de hoc Dauidis ad Achimelechum accessu dicuntur conferantur. Videntur enim in tota rei narratione & Euangelistæ ipsi inter se, & omnes ab iis quæ hoc loco referuntur non leuiter discrepare.

Primò enim solus hîc ad sacerdotem Dauid accessisse dicitur. Christus autem pueros illi comites attribuit: deinde sacerdos apud Marcum Abiathar nuncupatur; qui hîc dicitur fuisse Achimelech; tum panes propositionis ante Arcam soliti collocari postulari, & accepti referuntur; cùm tamen Arca nulla tunc in Nobe esset. Denique non sine culpa aliqua videtur Dauid hoc admisisse, qui tamen ab omni culpa à Christo Domino in Euangeliis excusatur. Vt ergo omnia plana reddantur, singula hæc nobis prius discutienda sunt, quàm ad verborum explanationem accedamus.

Prima difficultas est quomodo hîc solus Dauid adiisse sacerdotem dicatur, cui Christus comitatum attribuit. [a] *Non legistis, inquit, quid fecerit Dauid quando esuriit, & qui cum eo erant; quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit?* & apud Marcum. [b] *Nunquam legistis quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant?* in Luca verò. [c] *Nec hoc legistis quod fecit Dauid cum esuriisset ipse, & qui cum illo erant?* At verò hoc loco Regum solus & sine comite Dauid describitur. Achimelech enim illius solitudinem miratus. *Quare*, inquit, *tu solus, & nullus est tecum?* Lyranus putat vocem *solus* hoc loco excludere turbam quæ solet adesse, non autem omnes comites; quemadmodum etiam Regem dicimus solum incedere; cum paucis tantum comitatus incedit: solum enim dicimus; non stipatum solito comitatu. Non placet hoc Abulensi: quia non tantùm dicitur Dauid *solus*; sed adiungitur, & *nullum* cum illo fuisse. *Quare, inquit, tu solus, & nullus tecum?* Esto igitur quod vox *solus* interpretationem illam admittat, non admittit quod sequitur. Res-

a Matt. 12. 3.
b Cap. 2. 25.
c Cap. 6. 3.

 pondet

pondet ergo Caietanus in Hebræo esse, *quare tu solus, & vir non tecum?* quod non omnem comitatum excludit; sed consuetum militum, & insigniorum virorum, quibus stipatus incedere solitus erat Dauid; vtpotè regius gener, & tribunus militum. Adiungit Lyranus vocem *nullus* qua vtitur noster Interpres eandem quoque exceptionem admittere, quam vox *solus*. Dicimus enim nullum in foro esse cum pauci adsunt; respicientes ad multitudinem, qua solet illud frequentari; in cuius comparatione cum pauci in foro sunt nulli videntur esse. Sed hoc alij reiciunt; quia cum Dauid à Ionatha discessit solus erat: recta antem ab illo ad Achimelechum contendit; & rursus ab eodem solus discessit, & solus ad Regem Acbis adiuit. At si omni modo solus, quomodo Christus illi comites attribuit? Respondent Christum locutum esse non ex opinione sua, & veritate; sed secundùm verba Dauidis, qui officioso mendacio vsus cùm solus omnino esset: finxit tamen secum comites habere; sibi alibi præstolantes. Verùm isti non solum Dauidem quod volunt; sed & Christum mendacem faciunt, quod maximè fugiunt. Nam apertè Christus, & affirmatè loquitur; comites secum Dauidem habuisse, quibus etiam panes propositionis distribuerit; in quo potissimùm sita est vis argumenti ad arguendos Pharisæos, & discipulos excusandos.

Dicendum ergo est cum Abulensi, quem sequuntur Maldonatus,[d] Toletus [e] & *solum & cum comitatu* fuisse Dauidem: non eo tantùm, quòd *solus* significet non solito more stipatum: sed quod verè nullos secum habuerit, cùm Nobem ingressus est; habuerit autem sibi præstolates aliquot extra vrbem duos vel tres; consultò ibi relictos ne cuiquam ipsius aduentus in vrbe suboleret; quod non successisset si secum alios traxisset. Facillimũ enim illi fuit soli sine vllo comite, dissimulato habitu in vrbem ingredi nullo aduertente; quam si comitatus adiisset aliorum sine dubio in se oculos conuertisset. Et hoc illud est quod ipse sacerdoti dixit interroganti. *Pueris condixi in illum & illum locum.* Qui autem quærunt vnde hos comites habuerit, qui solus à Ionatha discesserat; aut quomodo habuerit cum postmodum solus Regem Acbis adierit: dissimulant videlicet in re clarissima; quasi Dauid non potuerit statim digressus à Ionatha ex suis aliquos accersere; & secùm aliquandiu detentos iterum dimittere.

d in Matthæum.
e in Ioannem.

Secunda difficultas quomodo Achimelech hìc nuncupetur, qui apud Marcum dicitur Abiathar. *Non legistis* inquit Christus apud Marcum. [f] *Quomodo Dauid introiuit in domum Dei sub Abiathar Principe sacerdotum, & panes propositionis manducauerit?* Nodus hic quomodo sit soluendus magna est Interpretum dissensio: nobiliores autem sententiæ tres.

f Cap. 2.

Prima est Achimelech fuisse simplicem sacerdotem, quem primò allocutus sit Dauid; Abiathar verò fuisse summum sacerdotum Autistitem; maluisse autem Marcum notare sacrorum principem, sub quo id contigerit; hic verò signatum fuisse proximum sacerdotem, quem Dauid adiuerit. Ita Theophilactus & Victor [g] Antiochenus & ante illos Eusebius.[h] Probabilis opinio; si vt bonis Authoribus nititur, nonnulla etiam ratione niteretur. Quomodo enim Achimelech simplex sacerdos, qui pro Dauide Dominum consulit, qui panes illi propositionis concedit, qui gladium Goliæ tradit, quem Dauid de suo statu edocet; quem denique Saul paulò post vt conjurationis conscium & conspirationis reum cum Dauide; ita de medio tollit, vt ipsius causa reliquos omnes interimat, & ciuitatem ipsam succendat? An si simplex tantùm sacerdos Dauidi consensisset; erat propterea crimen in omnes alios referendum?

g in Marcu.
h Psal. 33. exposit. tit.

Est ergo secunda sententia Bedæ, Achimelech fuisse patrem; Abiathar filium; maluisse autem Marcum meminisse filij; quòd illic præsens adesset cum Dauid panes accepit, & postea ipsum secutus fuerit relicto patre; & deinde in ipsius locum suffectus ab eodem Dauide; patre & reliquis omnibus sacerdotibus iussu Saulis internecione deletis. Nimia dura expositio. Quis enim summus sacerdos erat, cum Dauid panes accepit; pater, an filius? Achimelech, an Abiathar? Non filius, vt ipsi concedunt & certa res est; si pater cur Marcus disertè dicit Abiathar sacrorum præsulem, quia paulò post factus est? extorium hoc nimis est.

Tertia igitur probabilissima sententia est Achimelech, & Abiathar duo esse nomina eiusdem viri, qui vno illorum hoc loco designetur, altero apud Marcum. Ita idem Theophilactus, & Victor Antiochenus, & ante illos Theodorus Nicephorus.[i] Multos enim apud Hebræos fuisse binominos certa res est; talem autem hunc etiam sacrorum præsulem fuisse necesse est affirmare, non sulùm quòd sic Marcus cum hoc Regum optimè concilietur: sed inde etiam quia Sadoch, & Abiathar alicubi,[k] dicuntur fuisse summi sacerdotes tempore Dauid; & tamen alio in loco [l] dicuntur in diebus Dauid sacerdotes Sadoch filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar. Necesse est ergo vt Achimelech qui nunc appellatur fuerit simul etiam Abiathar: quando is qui sacerdos fuit tempore Dauidis simul cum Sadoch alibi dicatur Abiathar, alibi Achimelech: Abiathar in locis citatis; Achimelech in sequenti capite.

i Psal. 33. in Catena.
k 1. Paralip. 15.
l 2 Paralip. 18. & 2. Reg 8.

Tertia difficultas: si Arca non erat in Nobe, quomodo ibidem erant panes propositionis, inde appellati; quòd coram Domino in mensa ante Arcam collocata proponerentur? Respondet Maldonatus [m] fuisse in Nobe tabernaculum in quo de more panes proponebantur, licèt abesset Arca. Hoc quàm verum sit valde dubito. Nam clarè dicitur in textu, dedisse Achimelech Dauidi *panes, qui sublati fuerant à facie Domini.* Certa autem res *faciem Domini* in Scripturis appellari Arcam ipsam; quòd ex illa, quasi ex ore Domini responsa redderentur. Puto ergo in Nobe etiam fuisse Arcam; licèt non clarè tradatur, quando illuc, vel quomodo translata fuerit: qua de re alibi plura.

m 12. Matt.

Quarta difficultas an Dauid peccauerit panes accipiendo, & vnde excusetur si non peccauerit. Non peccasse certa res est. Christus enim ab ipsius exemplo discipulos apud Pharisæos excusat; quæ excusatio nulla esset si Dauid peccasset panes comedendo. At cur non peccauerit difficultas aliqua est. Panes enim propositionis sacri Deo erant; nec fas vlli iis vesci, nisi diuino & ipsi cultui dedicato. Augustinus [n] videtur illum excusare; quia dum panes illos accepit personam sacerdotis figurauit. *Dauid*, inquit, *apertè Rex fuit, figurans tamen sacerdotis personam quando*

n 1. de Consensu Euang. Cap. 3.

panes

panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus. Idem repetit alibi.

o Psal. 51.

° *Cùm* inquit *Saul persequeretur virum sanctum Dauid, confugit Dauid vbi tutum putauit esse locum, transiens per sacerdotem quendam Achimelech, accepit ab eo panes; vbi figurauit etiam personam non tantùm Regis, sed etiam sacerdotis; quia manducauit panes propositionis, quos non licebat nisi solis sacerdotibus manducare; sicut dicit Dominus in Euangelio.* Similia habet Hilarius in Matthæum

p Cap. 12.

p *Dauid* inquit *sine criminis piaculo prophetat in lege vt ipse cum cæteris panibus propositionis expletus sit.* Nec dissimilia habet Hieronymus.

q Sophon. cap. 2.

q *Dauid* inquit *non erat de sacerdotibus; nec licebat ei comedere panes propositionis; sed quia per singula crescebat opera, & persecutio Saul virtutum illius profectus erat; propterea in fuga sua dum nescit subitò antistes efficitur, & accipit panes propositionis, & non violat mandatum Dei.* Videntur ergo hi Patres omnes inde Dauidem excusare; quia in eo quod fecit, mysterium aliquod figurabat. Quod si verum est: ergo neque etiam cùm Bersabeam violauit, cùm Vriam occidit peccasse dicendus est. Nam vtrunque factum, mysterium etiam aliquod continebat. Adde neque idoneam excusationem inde afferri posse ad discipulos vindicandos apud Pharisæos. Si enim Dauid non peccauit panibus illis vescendo quia personam sacerdotis gerebat, quia mysterium aliquod figurabat; non propterea sequebatur excusandos Apostolos: nisi ostenderetur illos cum mysterio similiter id fecisse, quod Pharisæi crimini dabant. Mysticè ergo locutos hos Patres censere debemus. Literalis autem & vera causa est quam alibi S. Augustinus tradit, non peccasse Dauidem; quia ad id descendit non voluntate, sed necessitate compulsos.

r Quæst. 62. ex vtroque testament.

r *A sacerdote* inquit *panem accepit, quem illi non licebat manducare; sed excepta necessitate non licebat; licitum autem erat si necessitas exegisset.* Hinc autem optimè discipuli excusabantur. Si enim Dauid licitè potuit sacris panibus vesci, quod aliud non esset, quo ventrem expleret esuriens: cur etiam licitum non esset discipulis spicas sabbatho confricare, vt iis vescerentur, cùm aliud non haberent?

s lib. 4. con. Marci. c. 14.

Tertullianus s inde etiam ductam excusationem putat quòd Dauid Sabbatho panes postulauerit, & acceperit; quod Scriptura non tradit, & si traderet nihil ad excusandum discipulos conferret. Nam idem non est panes Sabbatho accipere, & comedere; ac cibos præparare; vnde non licebat arguere hoc licere; quod illud licuisset.

Et obstupuit Achimelech.] Nouum enim erat Dauidem Regium generum insigni ornatum præfectura militum; non nisi magna comitum turba stipatum incedere solitum, solum & inermem videre. Nam & sine armis se Dauid sacerdoti obtulit. Hoc ergo obstupuit Achimelech. In Hebræo ad verbum est. *Et tremuit Achitopel ad occursũ Dauid.* quo significatur improuisus aduẽtus Dauidis; itaut in illum sacerdos prius incideret; quàm quidquam de illius aduẽtu præsensisset.

Rex præcepit mihi sermonem.] Sunt qui hoc loco nihil mentitum velint Dauidem, sed perplexè tantùm locutum, & per ambages intellexisse quod non hoc tempore, sed alio Saul sibi expediendum mandasset. Ita Hieronym. in traditionibus, & alij: inde etiam hoc firmantes, quia Christus Dominus in Euangelio factum hoc Dauidis ita in exemplum adducit, vt ab omni peccato excuset: si autem Dauid panes quos postulabat mendacio impetrasset; non sine culpa aliqua id transegisset. Alij mentitum volunt, sed negant peccasse; quia officiosè mentitus, & necessitate coactus, vt vitæ salutique suæ consuleret. Ita Abulensis cuius in hac re sententia; tum in hoc Dauidis facto; tum in aliis similibus, in quibus officiosa mendacia interueniunt, admittenda non est: vt pluribus à nobis t est disputatum.

t Cap. 16. 1. Regum.

Alij ergo probabilius putant mentitum quidem Dauidem, & ob id peccasse; sed leuiter omnino, quod officiosè mentitus fuerit. Ita Dionys. Lyranus, Hugo, aliique recentiores vt Caietanus hîc, & Pineda. u

u lib. 1. c. 3. de Salom.

Neque enim Christus Dominus Dauidis factum probat, aut ab omni culpa excusat, nisi qua parte panes propositionis necessitate compulsus postulauit, & impetrauit, quod Apostolos necessitate item cogente spicas Sabbatho vellentes, & fricantes excusabat. Cæterùm an Dauid in hoc, mendacio vsus, vel non vsus, Christo Domino nulla cura; nec ad id quod agebat quidquam intererat.

Sermonem.] Notissimus Hebraismus, quo *sermo, & verbum* ponitur ad significandum negotium, aut rem quamlibet expediendam.

Pueris condixi in illum & illum locum] Hoc sermonis compendio frequenter Scriptura vtitur: cùm nobis aliquid ita narrat, vt tamen breuitatis studio, aut alia de causa nomen reticeat, *rei, loci, personæ* de quibus loquitur: proprij vocabuli loco *talem & talem* siue *illum & illum* aut similia pronomina vsurpans, quæ vicem proprij nominis habent quod tacetur. idiotismus est non solùm Hebræis; sed Latinis, Græcis, & aliis quoque gentibus passim vsurpatus. Diuus Augustinus x Confess.

x lib. 8. Conf. cap. 10.

Vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ succutiebant vestem meam carneam, & submurmurabant dimittis ne nos? & à momento isto non erimus tecum vltra in æternum? & à momento isto non tibi licebit hoc, & hoc vltra in æternum? & quæ suggerebant in eo quod dicebant hoc & hoc, quæ suggerebant Deus meus? auertat ab anima serui tui misericordia tua, quas sordes suggerebant, quæ dedecora. Vt enim refertur hîc dixisse Dauid *pueris condixi in illum, & illum locum.* Ita Diuus Augustinus suggessisse sibi dicit vanitates suas, *& à momento isto non tibi licebit hoc & hoc vltra in æternum?* Similiter Demostenes in oratione de corona contra Ctesiphontem refert medici nescio cuius insulsum dictum, qui dum funus casu obuiam prosequeretur; illud identidem repetebat. *Si hoc & hoc hic homo fecisset non moreretur.* Hebræi autem pro eo quod nos dicimus: *talem & talem*, aut *hoc & hoc*, siue *illum & illum* vtuntur duabus istis vocibus. פְּלֹנִי אַלְמֹנִי *Peloni Almoni* de quibus quid propriè significent magna lis est inter recentiores Interpretes: vt videre licet apud Ariam, Vatablum, Caietanum, Pagninum in Ruth.

y Cap. 1.

y Quin etiam inter ipsos Rabinos de earum significatione contentiosè disceptatur. Aliud enim censet Dauid Kimki, aliud Elias Germanus, aliud Rabbi Salomon, quos refert Delrio noster in sacris Adagiis z mihi autem placet illorum sententia, qui volunt *Peloni Almoni* nihil certum significare, licèt aliquam deriuationem habere possint: Idem autem valere quod aliquando apud Latinos pronomina illa.

z Tomo 1. n. 172.

Talis, & talis hoc & hoc. ita Rabbi Kimki, Vatablus, Pagninus, Serrarius a Delrio loco citato, & alij. His porrò vocibus pro vocabulis rerum propriis Scriptura vtitur; cum de locis, personis,

a in 4. Ruth. v. 1.

facto

facto aliquo, aut facti circunstantia agitur. De locis hic. *Condixi* inquit *pueris in illum & illum locum.* Hebraicè *ad locum* פְּלֹנִי אַלְמֹנִי *Peloni Almoni* Vatablus *ad talem & talem locum.* Rursus in quarto Regum. [b] *In loco illo & illo ponamus insidias* Hebraicè *in loco Peloni Almoni.* Vatablus *in loco tali, & tali* vel *talis aut talis hominis.* Non est autem intelligendum vel quod locus ipse appellaretur *Peloni Almoni* Hebraicè; aut *talis & talis* Latinè; vel quod Dauid appellauerit ipsum locum *talem & talem*: sed per hoc quod narrat historia, significat Dauidem nomen proprium indicasse loci de quo agebatur sacerdoti, quod tamen nomen sic reticendo circumloquitur. De personis verò id etiam sæpiùs occurrit. Diuus Hieronymus [c] explicans illud Christi, *Ite in ciuitatem ad quendam.* hæc habet. *Morem veteris testamenti noua Scriptura conseruat: frequenter legimus; Dixit ille illi, & in loco illo & illo quod Hebraicè dicitur Peloni & Almoni: & tamen personarum locorumque non ponitur nomen* & in Ruth. [d] *Ascendit Booz ad portam cúmque vidisset propinquum præterire, de quo prius sermo habitus est, dixit ad eum declina paulisper, & sede hîc vocans eum nomine suo.* Hebraicè *vocans eum Peloni Almoni.* Pagninus. *Dicens illi tu talis & talis.* Similem porrò reticendi modum licèt etiam obseruare; cum Scriptura non loca tantùm, & personas, sed res etiam ipsas & facta circumloquitur. Huiusmodi est formula illa frequentissimè in iuramentis vsurpata. *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat* vt capite superiori, & infrà. [e] *Et renunciauerunt serui Saul dicentes huiusmodi verba locutus est Dauid.* Denique eodem modo facti etiam alicuius circunstantias nobis Scriptura proponit eadem reticentia vtens. Nec aliud puto sibi velle Ioannem [f] in iis verbis. *Iesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem.* Illud enim *sic* non aliud significat, quàm tali & tali modo sedisse Christum, quem Euangelista non exprimit, sed coniiciendum relinquit; quin etiam probabile puto, id quod Angelus Abrahamo dicit [g] sic intelligi debere: *Reuertens* inquit *veniam ad te tempore isto.* illud enim *tempore isto.* certum tempus significat ab Angelo signatum eo modo quo diximus.

b Cap.9.v.8.

c Matth. 26.

d Cap.4.1.

e Cap.18.24

f Cap 4.6.

g Gen.18.10

Vel quinque panes da mihi.] Mirum cur hoc potiùs quàm aliud Dauid à summo sacerdote postulauerit: vnde enim sacrorum Præsuli panes ad manus? Propter hoc nonnulli, vt dixi, putarunt, non fuisse hunc Achimelech summum Antistitem; sed ex minoribus sacerdotibus aliquem; quod licèt omnino improbabile non sit; non tamen ob hanc vnam coniecturam est asserendum. Nam Dauid quasi furtiuè sacerdoti, & ex improuiso se sistens; simul etiam indicauit aduentum suum quàm maximè fieri posset omnibus occultandum. Ea enim de causa solum se nullo comitante ad ipsum adiisse: Expediret ergo ille per se nullo alio conscio, si quid ad manus haberet; quod sibi & comitibus de via fessis & anhelantibus vsui esset: De panibus autem propriè sermonem iniecit; quod fortassè propè tabernaculum sacerdotem offendisset: vbi panes ipsi, qui ante Deum collocandi erant prius parabantur; & quò alij ex conspectu Domini ablati asportabantur. Apud Matthæum [h] Christus Dominus significat Dauidem tabernaculum ipsum introgressum sacerdoti nihil tale opinanti superuenisse. *Quomodo introiuit* inquit *in domum Domini & panes comedit, &c.* Panes ergo postulauit quia in tabernaculo nil poterat aliud esse nisi panes.

h Cap.12.3.

Si mundi sunt pueri.] Si sacris panibus vesci non poterant nisi sacerdotes; cur nunc interrogat de pueris si mundi sint; & cur de ipsis potiùs interrogat quàm de Dauide? Certè enim eadem necessitas, quæ non sacerdoti licitum reddebat vsum sacrorum panum; multò magis licitum reddere debebat quantumuis immundo, & non purificato. Frustra ergo sacerdos hoc interrogauit. Nam vel necessitas ad id vrgebat aliqua; vel nulla: si nulla; non ergo quantumuis mundis & sanctificatis poterat ille sacros panes tradere comedendos: si aliqua; eadem ergo necessitas, quæ excusabat non sacerdotes excusabat immundos. Fuere qui propter hoc dicerent panibus illis non solum sacerdotes; sed alios quosque vesci potuisse; dummodo mundi forent: atque ob id nunc Achimelech interrogasse *num mundi essent pueri.* Sed hoc manifestè repugnat Christo Domino in Euangelio dicenti. [i] *Non legistis quid fecerit Dauid; quomodo intrauit in Domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his, qui cum eo erant nisi solis sacerdotibus?* Ex quo Christi verbo per se satis claro, Patres omnes perspicuè tradunt vsum sacrorum panum sacerdotum tantùm fuisse proprium. Sic Augustinus locis citatis & alij. [k] Cur ergo sacerdos interrogat; num mundi sint pueri, quasi eo ipso idonei; si mundi sint? Vt quando Dauid & comites non habebant omnes conditiones requisitas; vt licitè alioquin vesci sacris panibus possent; saltem haberent quas possent. Quia ergo generalis, & communis conditio; vt quis *oblatis* ritè vesceretur erat mundum, & purificatum esse; hoc nunc illos interrogat: non quidem illis negaturus panes si non sint; vt notant Comestor, Dionys. Lyranus Abulensis, alij: sed parabili aliqua lustratione illos purificaturus; si immundi sint: vt saltem quam maximè fieri poterat in præsenti, & prementi illa necessitate, non sacri homines ritè sacris oblationibus vescerentur.

i Matt.12.3.

k Hilarius in Matth. can. 12. Ambros. in 6. Luc. Hieron. in Trad. Chrys. Beda, Euch. Isidor. in hunc loc.

At cur de pueris interrogat non de Dauid? Rectè Caietanus sacerdotis in hoc erga Danidem reuerentiam agnoscit. cuius honori datum est, vt quod de illo obliquè exquirebatur de pueris disertè interrogaretur.

Maximè à mulieribus.] Ex hoc loco Diuus Hieronymus [l] deducit necessitatem perpetuæ continentiæ etiam à propriis vxoribus in nostris sacerdotibus, qui Corpus Christi sanctissimum quod panibus propositionis significabatur conficiunt, sumunt ipsi, aliisque distribuunt. Quod ipsum ex hoc, & aliis locis obseruant Siricius in Epistola ad Himericum, Innocentius primus in epistola ad Victorinum, Beda [m] & alij: [n] post quos Innocentius III. in sermone coram Lateranensi Concilio, vbi hæc habet. *In sacris* inquit *ordinibus constituti, iam ex necessitate tenemur pudicitiam custodire. Scriptum est enim de panum sanctorum olim esu non si quidem haberent fidem, spem, charitatem, reliquásque virtutes; non si spiritum scientiæ, &c. sed si mundi essent maximè à mulieribus panem sanctum manducarent: quia panem sanctum dignè manducare non possent; nisi qui mundi à congressu mulierum essent. Et* Clemens [o] Papa primus hæc de eodem argumento. *Vnde scit qui passim sacrarij, aut sanctuarij panes indignis impendis. vnde nosti si à mulieribus mundi sint, quibus impendis?* Nam

l in cap. 1. epist. 1. ad Titum.

m s. Lucæ.
n Innoc. III. lib. 2. de contemp. mun. 21. 22.

o Epist. 2.

Nam & Dauid ab Achimelech sacerdote interrogatus; cum panes sibi ad manducandum posceret, si mundus esset à muliere, cum se mundum ante triduum confiteretur panes propositionis manducauit. Ad idem facit Hieronymus. [p] *Si panes* inquit *propositionis ab iis, qui vxores suas tetigerant comedi non poterant; quantò magis ille panis, qui de Cælo descendit non potest ab iis; qui coniugalibus paulò ante hæsere complexibus violari, atque contingi? non quod nuptias condemnemus, sed quod eo tempore, quo carnes agni manducaturi sumus vacare à carnalibus operibus debemus.* Cæterùm quod ad hunc locum propriè spectat videtur non leuem difficultatem habere de sacerdotũ continentia in veteri lege; si enim non nisi *oblatis* vescendum illis erat: perpetuò ergo ab vxoribus abstinere debebat: qua de re quia grauiorem controuersiam continet, seorsim propria disputatione nobis agendum erit.

p Relatus 1. si panes, 1. 32. q. 4.

Si mundi sunt.] Particula *si* posita hoc loco videtur interrogatiuè pro *an* quem vsum nonnunquam etiam habet apud optimos Latinitatis Authores. Terentius in Haut. *Visam si domi est.* Cicero de Diuinatione. [q] *Dicito si pascuntur aues.* quo pacto vsurpata idem omnino valet, ac aliquando apud Italos nostrum *se* quod interrogatiuè etiam ponitur pro *An* vt *vedrò se è in casa, se li giouani sono santificati.*

q Lib. 2.

Ab heri & nudiustertius.] Dupliciter modus hic loquendi vsurpatur in Sacris literis; propriè nimirum & quasi prouerbialiter: quasi prouerbialiter, vt notat Augustinus lib. de locut. in Genesi significat indefinitè tempus præteritum; sicut cras tempus futurum vt supra diximus [r] & aliquando quidem idem valet quod iam dudum, & non nuper; vt in Exodo [s] 4. 10. *Obsecro Domine non sum eloquens ab heri, & nudiustertius, ex quo locutus es ad seruum tuum.* Et 2. Regum [t] *tam heri quam nudiustertius quærebatis Dauid vt regnaret super vos.* rursusque [u] *sed & heri & nudiustertius cum esset Saul Rex super nos.* Aliàs ponitur pro non ita pridem. [x] *Heri venisti & hodie compelleris egredi.* & est in hanc significationem frequenter vsurpata locutio ab Authoribus Græcis. Irenæus. [y] *Heri & nudiustertius quod dici solet.* Athenagoras in legatione. *quod heri & nudiustertius cœperint vt aiunt.* Vtitur etiam Plato [z] Iosephus [a] & alij Græci. [b] Apud Latinos nescio quid simile habetur: cum pro eo quod est non ita pridem vsurpatur *hodie atque heri* vt apud Catullum. Aliàs verò ponitur indefinitè pro *antea & prius.* & quod Itali dicimus. *Per il passato. Videntes* [c] *autem eum omnes, qui viderant eum heri, & nudiustertius;* & in Exodo. [d] *Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius.*

r Cap. 18.
s Cap. 4. 10.
t Cap. 3. 17.
u Cap. 5. 2.
x 2. Reg. 16.
y lib. 1. c. 12.
z 3. de legib.
a 1. & 2. cont. Appion.
b Euseb. lib. 3 hist. 9. Naz. orat. cont. Eunom Soph. in Antiq. Alij apud Delrio, Adag. 34.
c 1. Reg. 10. 31.
d Cap. 21. 29

Fuerunt vasa puerorum sancta; porrò via hæc polluta est.] Horum verborum obscuritas quanta semper omnibus expositoribus visa fuerit testantur variæ & multiplices interpretationes hinc inde à diuersis allatæ: quibus tamen adeò non est locus ipse planior redditus; vt densioribus etiam ex hoc capite tenebris sit obuolutus. Quatuor diuersas expositiones affert Abulensis, totidem Dionysius, duas Magister Historiæ, tres ex his omnibus vt probabiliores concinnat Pineda [e] noster, suam deinde affert seorsim Clarius; suam Caietanus; suas etiam antiquiores Patres, vt Hieronym. Eucherius, Beda, Isidorus, Rupertus, alij; qui eo etiam nomine difficultatem magis augent; quod mistica inferunt, & illa litteralem sensum quærentibus obijciunt: quem nos hoc loco maximè sectantes rem totam meo iudicio, tum demum planam reddemus si ea distinxerimus, ad quæ tota difficultas reducitur, in huius sententiæ intellectu. Ea autem hæc tria sunt. *Vasa puerorum. Via polluta. Via in vasis sanctificanda.* Quæ si clarè constiterit quid tandem singula significent nihil admodum superetit de quo, sit magnopere ambigendum. Hoc ergo agamus à primo exorsi. *fuerunt* inquit *vasa puerorum sancta.* quid hoc loco vasorum nomine Dauid intelligit? Petrus Comestor, Lyranus, Abulensis, Dionysius *Vasa* interpretantur corpora puerorum: *in quibus* inquit Comestor *continentur animæ.* Quo autem exemplo vasa pro corporibus hoc loco appellentur non ostendunt. Non tamen improbabiliter omnino loquuntur. Nam apud Tertullianum sæpius corpus, & caro nostra vas, & vasculum appellatur. libro de resurrectione carnis. [f] *Vas inquit caro, & corpus nostrum capacitatis nomine dictum est, qua animam capit, & continet; homo verò exterior de communione naturæ, &c.* Alij *vasa* arma bellica puerorum intelligunt. Vt Theodoret. in hunc locum: sed quorsum Dauid de armis respondeat; cùm sacerdos de membrorum puritate interrogauerit? præterea quæ nunc arma loquitur Dauid, cum paulò post nulla se attulisse testetur? Vatablus ergo quem sequitur Pineda noster. *Vasa* vestes, & supellectilem viatoriam interpretatur. *Curauimus* inquit *more eorum, qui volunt itineri se committere vestes seruorum nostrorum sanctificari.* Sed hoc scilicet interrogauerat sacerdos, & de sanctificatione vestium sollicitè inquisiuerat: vt illi de vestimentorum, & reliquiæ supellectilis munditia debuerit responderi. Percunctatus fuerat *de continentia maximè à mulieribus*: respondere ergo de puritate vestium aliud nihil erat, quàm eludere interrogantem. Puto ergo cum Caietano. *Vasorum* nomine hic honestè appellata membra, quæ non nisi inhonestè propriè appellari possunt. *Vasa* inquit Caietanus *organa intelligit generationis.* In quam significationem *Vasis* nomen sæpius in sacris, & profanis literis vsurpatur, vt ab Apostolo. [g] *Vt sciat vnusquisque vas suum possidere in sanctificatione.* Quem locum sic adducit & legit Tertullianus. [h] *Hæc est voluntas Dei sanctimonia vestra; abstinere vos à fornicatione scire vnumquemque vestrum vas suum possidere in sanctimonia, & honore, non in libidine concupiscentiæ sicut nationes, quæ Deum ignorant.* De externis autem Scriptoribus testatur, & docet Lipsius illorum loca adducens [i] Plautus Penulo. *Facio quod manifesti mœchi haud ferme solent; refero vasa salua.* Deprehensi enim illi plerunque ea corporis parte mulctabantur qua peccabant. Alia exempla ab eodem Lipsio peti possunt, simul & à Ioan. Baptista Pio. [k] Interrogatus ergo Dauid num ipse, & pueri à mulieribus continuissent; respondet verecundè, simul, & apertè fuisse *sancta ab vxoribus vasa* puerorum. Deinde verò adiunxit. *Porrò via hæc polluta est.* quod secundo loco erat discutiendum.

e lib. 1. de Salom. c. 3.
f Cap. 16.
g 1. ad Thessal. 4.
h lib. de pudicitia c. 17.
i li. 1. Antiq. lect. c. 9.
k Annotat. post. c. 6.

Quam enim hîc *viam* intelligit? & quomodo *pollutam*? Hebræi apud Hieronymum in Traditionibus, quos sequi videtur Petrus Comestor. *Viam* interrogationem ipsam Achimelech exponunt obscurè satis, & extortè sic interpretantes. *Via hæc polluta est, id est tu laicaliter* (ita ipsi loquuntur) *& imperitè satis interrogas: Neque enim debes quærere de munditia, cum etiam si mundi essent vesci illis non liceret.* Alij vt Dionysius *viam* interpre-

interpretantur modum agendi Dauidis cum sacerdote quasi dicat; vasa quidem sancta sunt à mulieribus: sed tamen via, qua ad hos panes postulandos accessi, polluta est, quia cum mendacio accessi. Alij aliter. Mihi autem illi probantur, qui *viam* hanc ipsum Dauidis iter planissimè interpretantur: quod *pollutum* dicitur idest *profanum* siue *laicum*. Vt exponunt Hieronym. Theodor. Vatablus, Claros, & alij: quia tantùm negotij profani causa susceptum, & institutum à Dauide fuerat; non verò ad aliquid sacrum peragendum.

Tertiò denique adiungitur. *Sed & ipsa sanctificabitur in vasis*: quod quam variè exponatur in tam exiguo operæ pretio referre piget. Alij enim volunt, vt Dionysius quod *via ipsa sanctificabitur*, id est *culpa in via, & itinere contracta, tolletur; in vasis, per contritionem scilicet, & continentiam puerorum*. Alij vt Hebræi apud Hieronymum, quos sequitur Angelomus, intelligunt de comestione panum; quæ *sanctificabitur in vasis* id est mente puerorum, qui necessitate compulsi ad hunc esum descendunt. Theodoretus obscurè indicat sanctificandam comestionem panum *in vasis* id est *in vsu armorum*: quandoquidem ipse bella Domini præliatur in Regem iam vnctus & Propheram. Alij aliter. Ego existimo planissimum sensum esse; quod etiamsi iter illud à se, & comitibus suis susceptum fuerit, non ad aliquid sacrum peragendum; ac propterea sine vlla necessitate se continendi ab iis, quæ inquinare poterant, & legalem immunditiam conferre: nihilominus tamen sumptis panibus erat *in vasis sanctificandum* id est vasa puerorum erant ab omni immunditia custodita, & custodienda.

Totus ergo hic locus, qui tã variè torsit Interpretes sic potest optimè explanari ex his quæ diximus. Nam interrogauerat sacerdos; Num pueri casti essent à mulieribus; respondet Dauid tres iam dies ab vxoribus omnes abstinuisse: & licet via illa, & iter, quod instituerat *pollutum* siue *profanum, laicum, & commune* esset: nihilominus tamen & se, & pueros ab omni eo longè fuisse, quod inquinare posset. Cùm ergo sacerdos de vno tantùm genere legalis munditiæ interrogasset; Dauid & de illo respondet, & præterea de aliis omnibus: De illo; cùm dicit intactos se à mulieribus fuisse: de aliis; cùm subdit. *Sanctificata* id est sancta seruata vasa *in via* licèt profana & laïca.

Illud ergo *sanctificabitur* accipi potest pro præterito, quæ henallage frequens est in Scripturis; vt docent Eusebius, Asterius, Theodoretus,
l Psal. 17. in catena. Didymus, Isichius, [l] & norunt omnes, qui Hebraicè sciunt, *sanctificata autem via in vasis*. Per inuersionem ponitur pro eo quod est: *vasa in via ipsa sanctificata* & sanctè custodita & custo-
m Psal. 35. 7. dienda. Sicut etiam dicitur alibi. [m] *Deus ponere in thesauris abyssos*: pro eo quod est *thesauros in abyssis*. Hanc nostram interpretationem confirmant Arabes, qui, vt mihi testatus est Pater Hieronymus Florauantius noster sic locum istum Paraphrasticôs interpretantur. *Nec quisquam nostrum contaminatus est effusione seminis; aut aliquid aliud contigit vnde potuerit in via immunditiam aliquam legalem contrahere.*

℣. 6.) Dedit ergo ei sacerdos sanctificatum Panem: neque enim erat ibi panis, nisi tantùm panes propositionis, qui sublati fuerant à facie Domini, vt ponerentur panes calidi.

℣. 7.) Erat autem ibi vir quidam de seruis Saul in die illa intus in tabernaculo Domini & nomen eius Doëg Idumæus potentissimus pastorum Saul.

℣. 8.) Dixit autem Dauid ad Achimelech; si habes hîc ad manum hastam, aut gladium? quia gladium meum, & arma mea non tuli mecum, sermo enim Regis vrgebat.

℣. 9.) Et dixit sacerdos ecce hîc gladius Goliath Philistæi, quem percussisti in valle terebinthi, est inuolutus pallio post Ephod: si istum vis tollere, tolle: neque enim hîc est alius absque eo. Et ait Dauid. Non est huic alter similis, da mihi eum.

Neque enim erat ibi panis.] Hoc ponitur ad necessitatem ex vtraque parte probandam: nam Dauid fame, laboréque confectus, extremæ fermè opis indigus erat; neque spatium sacerdoti dabat; vt famulos vel ministros vllos aduocaret, qui aliunde cibos conquirerent, & apportarent: sacerdos verò ipse nihil aliud obuium habebat, quod traderet præter sanctos panes: illos ergo meritò tradidit. Aliter hanc necessitatem excusant Hebræi apud Abulensem: dicunt enim eo tempore in vrbe tota nullos alios fuisse panes præter sacros; quod vnde coniiciant, aut somnient; deliret vigilans, qui referre studeat.

Erat autem ibi de seruis Saul in tabernaculo Domini.] Ergo Dauid Achimelechum allocutus est in tabernaculo Domini; quod hîc indicatur dum dicitur; ibidem vbi illi inter se ista peragebant *fuisse etiam Doëg Idumæum*, & postea additur, *fuisse hunc in tabernaculo Domini*. Clarè autem à Christo Domino significatur dum dicit. [n] *Quo-* n Matth. 12.
modo Dauid intrauit in Domum Domini: at quid ibi rerum latitabat acturus Doëg? curiosum est id quærere, & inquisitionis incertus exitus, & fructus exiguus: Alij ad adorandum venisse volunt; Alij ad legis doctrinam addiscendam; alij votum aliquod persoluturum; Alij denique in tabernaculo fortè aliquid agentem, viso Dauide, quem Sauli inimicum sciebat, data opera se occultasse; vt quid rerum ab illo ageretur obseruaret, & ad Saulem referret, quod postmodum malignè fecit; vt in capite sequenti narratur. Theodoretus [o] dicit Doëg istum malo dæmone, aut o Quæst. 51 in 1. Reg.
alio morbo vexatum Dei tabernaculum adsedisse morbi curandi causa: hoc colligit; quia in Hebræo ex LXX. habetur. *Et erat ibi detentus in tabernaculo Domini vir de Pueris Saul, &c.* illo verbo *detentionis* putat significari *vim aliquam, & coactionem* vt ipse loquitur, qua ad moram in sacro loco trahendam adigeretur. Nos ex maligno ipsius animo certò asseuerare possumus nullius boni causa in loco illum sacro substitisse.

Potentissimus pastorum Saul.] De eodem dicitur capite sequenti [q] *quod assistebat & erat primus in-* q vers. 9.
ter seruos Saul. Quomodo ergo nunc inter pastores & opiliones connumeratur? quorum qui maximus est; primus tamen inter alios aulicos non est? Caietanus sequutus Lyranum & Hebræos *pastorem* hîc intelligit *rectorem & moderatorem*

torem populorum nimis coactè, & præter morem literali sensui allegorias miscendo. Iosephus, *Curatorem regiarum mularum*, appellat secutus LXX. qui habent. *Nomen ei Doeg. Syrus pascens*
r Psalm. 51. *mulas Saul.* vnde Hilarius [r] dicit ipsum fuisse *præpositum mularum Saul.* & deinde subdit. *quid enim potentia habeat mularum custos & ita in animalia vectionis regia fortitus.* hoc autem quærit Hilarius exponens cur Dauid in illo psalmo ad Doeg sermone conuerso illum potentem appellet, his verbis. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate:* incertum ergo ex his redditur quod, & quale munus inter officia aulica sustineret hic Idumæus.

Duo dici possunt; vel fuisse præpositum regiis redditibus, qui ex pecoribus facto ærario inferebantur, quod noster Interpres indicat: vel certè fuisse regij stabuli magistrum; quod Ioseph, LXX. Hilarius, & alij insinuant: vtrauis autem dignitate polleret, inter primos aulicos meritò poterat recenseri.

Idumæus.] Non genere, sed habitatione, vel aliqua alia de causa inde cognomen sortitus, vt
f lib. 2. c. 2. dicemus [f] de Vria Ethæo.

Si habes hastam vel gladium.] Mirum quomodo fraudem aliquam suspicatus hîc Achimelech non fuerit; & vnde illi probabile fieri potuerit, Regis generum, qui se dicebat à socero certa ad negotia, & fortè ad expeditionem bellicam dimissum; sine armis vllis à Regia discessisse. *Iussio*, inquit, *Regis vrgebat*; frigida excusatio: numquid ergo vt Regi celeriùs obtemperaret, ea omittere debebat, per quæ maximè eius mandata erat expediturus? num vt citiùs discederet arma relinquenda erant; sine quibus id facturus non erat, ad quod discedebat? quid ergo dicendum hîc est? nisi sacerdotem ipsa rei nouitate turbatum parum sibi constitisse; & Dauidem etiam variè animo æstuantem, & mentiri nescium, parum artificiosè mendacium concinnasse? ita omnino est: seruilis ingenij proprium est mentiri, & degeneris animi, facilè mendacium in alienis verbis suspicari: propterea nec Achimelech quicquam doli suspicatus est in Dauidis verbis latêre: nec Dauid cum voluntatem fingendi haberet, artem habuit mentiendi.

Est inuolutus pallio post Ephod.] Theodore-
t Psalm. 33. tus, [t] *Dauid* inquit, *præter panem accepit arma & ensem Goliæ, quæ tanquam opima spolia ex pugna retulerat, & Deo consecrauerat.* Euthymius verò magis ex græca consuetudine locutus *gladium illum appensum fuisse dicit vt anathema Domino.* Quod enim Latinis erat *spolia referre, & consecrare*; hoc Græcis dicebatur *in anathema separare* qua de re alibi.

℣. 10.) Surrexit itaque Dauid & fugit in die illa à facie Saul & venit ad Achis Regem Geth.

℣. 11.) Dixerúntque serui Achis ad eum cum vidissent Dauid: numquid non iste est Dauid Rex terræ? nonne huic cantabant per choros dicentes. Percussit Saul mille, & Dauid decem millia.

℣. 12.) Posuit autem Dauid sermones istos in corde suo, & extimuit valde à facie Achis Regis Geth.

Sopran. in Dauid.

℣. 13.) Et immutauit os suum coram eis & collabebatur inter manus eorum: & impingebat in ostia portæ defluebántque saliuæ eius in barbam.

Surrexit ergo.] Non quod ante sederet; sed vt sæpiùs monui; quia hac forma dicendi Scriptura vti solet, cùm ingressum alicuius operis describit; vel cùm de eo sermo est, qui se ad aliquid expediendum accingit & celeriter illud aggreditur: valet ergo hoc loco idem quod *Confestim.*

Ad Achis Regem Geth.] Dubium hoc loco est de huius Regis nomine: nam in titulo Psalmi trigesimi tertij, qui de hoc argumento conscriptus est Ahimelech appellatur. Sic enim habet. *Psalmus ipsi Dauid quando mutauit faciem suam coram Abimelech, & dimisit eum, & abiit.* Sunt qui Abimelech istum de quo in titulo, eundem esse volunt, cum Achimelech sacerdote: ita olim Origenes, Eusebius, Cyrillus, Theodoretus in catena græca: & si quis obiiciat sacerdotem hoc loco Regum appellari Achimelech: Respondet Eusebius facilem esse duarum litterarum inter se mutationem propter similitudinem: nam *caph*, & *beth* simili omnino forma describuntur apud Hebræos, & nobis etiam facillimus transitus est, ab Achimelech ad Abimelech propter vtriusque vocis similitudinem. At Dauid non immutauit faciem suam coram sacerdote; sed coram Rege quando furere se simulauit. Respondet ibi Eusebius: quia alienum erat à Dauidis moribus fraude & simulatione vti; idcirco dictum esse, *coram sacerdote mutasse faciem; quando causam illi aduentus sui mentitus est.* & addit: propterea Simmachum pro eo quod nos habemus: *quando mutauit faciem suam*: vertisse *quando mutauit mores suos.* Similia habet Theodoretus: *mutasse*, inquit, *faciem dicitur; quia solitos mores & candorem animi non seruauit.*

At communis sententia aliorum est, titulum psalmi esse accipiendum de mutatione coram Rege, non coram sacerdote: ita Basilius, Euthymius, Nicephorus ex Græcis, Augustinus, Cassiodorus, & Latini reliqui. At Rex non Ahimelech sed Achis hoc loco nuncupatur: Respondet optime Basilius, Palestinæ Reges vt plerosque alios Orientales duplici nomine appellatos; altero cuiusque proprio; altero communi cum reliquis. Sic Reges Ægypti omnes Pharaones appellabantur; Palestinæ verò omnes Abimelechi: sic deinde apud Romanos omnes Cæsares qui rerum potiebantur, & plerique etiam Antonini dicti. Hic ergo & Abimelech & Achis erat: Ahimelech communi cum cæteris appellatione; Achis quasi proprio cognomento. Mouere quempiam fortassè posset quod in Bibliis quibusdam recenter emendatis authoritate Sixti V. & Clementis VIII. in titulo psalmi legatur non Abimelech; sed Achimelech; quod est nomen sacerdotis. Sed Cardinalis Bellarminus apertè fatetur culpâ librariorum mendum irrepsisse: licèt alij, vt Lorinus noster, Achimelech quoque appellatum velint Achis, composito vocabulo ex אחי *Achi*, & מלך *melech* quod Regem significat; itaut *Achimelech* sit idem quod *Achi Rex.*

Nonne iste est Dauid Rex terræ.] Cui Regem terræ Dauidem appellent incertum est: fortè quia iam diuulgatum fuerat ipsum à Samuele inunctum in Regem: forte etiam quia Saul sus-

picionibus suis hanc apud alios opinionem aluerat de Dauide ad Regnum destinato. Caietanus putat nihil aliud per hoc, istos intellexisse; quàm quod postea subdunt; prælatum nimirum in triompho Regi suo fuisse, choris canentibus percussos à Saule mille, & à Dauide decem millia.

Posuit in corde suo.] De hoc modo loquendi, & quam vim & potestatem habeat apud Hebræos, fusè exposuimus. [a]

a lib. 1. c. 19. v. 9.

Et timuit valde.] Ex hoc loco apparet Dauidem dissimulato habitu quasi priuatum militem ad Achis adiisse, vt stipendium apud illum faceret; vel inter prætorianos milites vel inter alios quoslibet stationarios recensendus; cùm autem persensisset se iam deprehensum & pro Dauide agnitum *timuit valde*; propterea quod Gethæos ipse ingenti clade tunc afflixerat; cùm Golia illorum fortissimo interfecto reliqui terrore perculsi, fusi, fugatique fuerint: timuit ergo meritò ne pœnas à se tantæ cladis reposcerent, præteritámque calamitatem in se vno illius authore vlciscerentur. Cur ergo (dicat quispiam) tam inconsultò Dauid hanc fugam arripuit; vt ad illos se conferret à quibus quam longissimè fugiendum erat? respondeo fugisse Dauidem ad alienigenas; quia in omnibus Iudææ terræ finibus insidias sibi, aut vim ab irato Rege meritò formidabat; potiùs autem ad Gethæos, quàm ad alios se contulit; quia sperauit magis apud illos latere posse; nec agnoscendum, quod sibi persuaserat; quia alios Palestinos perpetuis semper expeditionibus fatigauerat, pluresque ex illis non ita pridem prælio contriuerat. At verò à Gethæis iam diu abstinuerat, & Goliæ bellum multò antè præcesserat; vt speraret facilè posset non agnoscendum ab illis se virum; qui semel tantùm olim adolescens, & imberbis, nullóque militari cultu & raptim conspectus fuerat. Gethæos ergo potiùs quàm alios elegit, apud quos tutiùs latitaret.

Immutauit os suum coram eis.] Caietanus ex Hebræo legit. *Et mutauit ipse saporem suum in oculis eorum.* Saporem autem *Prudentiam* interpretatur: *vt sensus sit*, inquit, *mutasse saporem suum in oculis eorum, id est in apparenti conspectu illorum.* Quod hoc loco noster Interpres vertit *os*; in titulo psalmi 33. vbi idem verbum in Hebræo habetur; nempe *tagham* vertit *vultum*. Est autem *tagham* propriè gustus: vnde Aquila, & quinta editio apud Eusebium [x] habent: *quando mutauit gustum suum ante faciem Abimelech.* Porrò gustus specimen est, & id quod ad aliquid probandum & explorandum delibatur, vt de reliquo iudicium fiat: quod Italicè etiam dicitur *il saggio & gusto*: quia autem maximè homines ex vultu, & totius oris ductu cognoscuntur: ex veteri enim prouerbio. *Frons hominem præfert*: meritò etiam apud Hebræos *tagham os faciemque* significat. Chaldæus pro *os* habet *cognitionem*. *Quando mutauit*, inquit, *cognitionem suam*: rectè; nam qui mutat sibi os, id in se inuertit, per quod potest agnosci; ad quod etiam mutationem istam oris Dauid assumpsit. Porrò quia ex modesto oris habitu, de hominis moribus maximè pronunciatur. Symmachus, Theodoretus, Eusebius, & alij Græci pro eo quod nos legimus *vultum & os mutauit* ipsi vertunt. *Quando mutauit mores suos.* Quomodo autem mutauerit statim subditur.

x Psalm. 33.

Et collabebatur inter manus eorum.] Ergo iam illi manus iniecerant. *Collabebatur* autem quia huc illuc caput iactabat; quod est fanaticorum proprium, & furentium. Lampridius in Eliogabalo iactauit caput inter *præcisos fanaticos*: & Vlpianus [y] *Si seruus*, inquit, *fanaticus non semper caput iactauit & aliqua profatus esset; an nihilominus sanus videretur*: ex quibus constat omnia quæ tunc Dauid vsurpat signa fuisse insaniendi: cur autem insaniam potiùs simulando; quàm quiduis aliud, periculum hoc effugere tentauerit; meritò quæri potest: nam si pro Dauide agnitus erat, sine dubio vel tormentis & cruciatibus admotis poterant illi facilè personam detrahere; vel certè etiam de insano pœnas sumere, & ea saltem ratione tot ab eo acceptas clades vlcisci: sed dicendum optimè sibi Dauidem in re subita prouidisse: nam cùm illi inter se dubij hærerent num is Dauid esset: certò enim agnitum non fuisse indicant illa verba. *Nonne hic est Dauid*? nullum aliud habebat effugium, quàm vt ne planè agnosceretur: ad hoc autem quid opportunius quàm speciem illius hominis obijcere cum Dauidis statu extremè pugnantis? talis erat species insani & debacchantis. nam præterquam quod ea ratione os distorquebat, totum habitum corporis inuertere, & se vndique sordibus poterat oblinere; vt nullum verè Dauidis vestigium retineret; eo ipso etiam quòd insanus videbatur statim aliorum cogitationem longissimè à Dauide auertebat. cui enim vnquam veniret in mentem, Dauidem, solum, inermem, incomitatum, furentem, in aliena terra bacchari & insanire?

y lib. 1. § 5. ff. de ædil. edicto.

Quod hoc loco noster habet *collabebatur* LXX. vertunt *affectabat*. quod Diuus Augustinus explicat *affectum in hos & illos simulabat*; vt insani nimirum ridiculè solent, qui his arrident; aliis minantur, illis blandiuntur, quod sine iactatione capitis non fit. Porrò quòd hæc Dauidis insania misticè significauerit; & hæc futuria argumenta, quæ ab illo produntur quatenus ad Christum referri debeant in allegorico sensu subtilissimè D. Augustinus [z] nec minore cum pietate prosequitur ex quo ad verbum eadem ferme descripsere Eucherius, Angelomus, Isidorus, Beda, Rupertus, Hugo, & alij, quos cuivis obuiam consulere.

z Psalm. 33. Conc. 1.

Impingebat in ostia portæ.] Caietanus ex Hebræo. *& designabat super ostia portæ.* Vatablus. *exarabátque vnguibus in valuis portarum.* ex quo aliqui suspicantur legi in nostra debere *pingebátque* pro *impingebat*: sanè stultorum maximè proprium est digitis in parietibus scriptitare, & varias lineas ducere. Vnde vulgò iactari solet. *album tersumque parietem librum esse stultorum.* & Italis illud per prouerbium vsurpatur. *muraglia bianca carta da matti.* Verùm non id hoc loco meo iudicio significatur: sed quod Dauid, vel capite, vel manibus & brachiis, & toto corpore ad ostia impingebat, in illorum percussione tympana cum pulsa sonant imitando; aut per illa etiam clausa se insinuare tentando; ridiculum se ea ratione omnibus præbens. Quid enim risum magis moueat quàm videre quempiam serio id agentem; vt per clausum ostium ingrediatur; & quasi apertum esset in ianuam se ferentem? hoc autem expresserunt LXX. qui habent *tympanizabat ad ostia portæ.* & ita legit, & interpretatur Augustinus, apud quem totus hic locus ita habetur concione citata. *Affectabat & tympanizabat* ad

ad ostia porta, & saliua defluebant in barbam eius. Quæ lectio tota desumpta est ex Septuaginta. Quod autem dicitur. *& ferebatur manibus suis:* hoc inquit Augustinus *putas quis intelligit? Quis enim portatur manibus suis? Manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso Dauid secundum litteram, non inuenimus; in Christo autem inuenimus. Ferebatur enim Christus manibus suis; quando commendans ipsum corpus suum ait. hoc est corpus meum.* Hæc ille studio allegoricæ expositionis longiùs euectus. Nam quis non videt *ferri manibus suis* esse pedibus manibusque reptare? vel certè manibus tantùm subnixum calcibus in sublime iactatis incedere more ferarum? hoc autem totum non recusauit Dauid prudenter stoltus vt sapientes eluderet, & infortunium vitaret. Nam

Stultitiam simulare loco sapientia summa est.

ỷ. 14. Vidistis hominem insanum: quare adduxistis eum ad me?

ỷ. 15. An desunt nobis furiosi quòd introduxistis istum vt fureret me præsente? hiccine ingredietur domum meam?

V*idistis hominem insanum.*] Hunc ante se adductum & tot signa insanientis animi prodentem; Achis quemuis potiùs putauit esse, quàm Dauid. Itaque suos obiurgauit qood ipsi sic insanitent, vt insanum & furentem hominem Dauidem esse iodicarēt. Quod autem & Rex tam seriò statim iusserit illum expelli; & famuli etiam tam citò obtemperauerint, fuit ex veteri superstitione antiquorum; quibus occursus vel congressus furiosorum erat ominosus; adeò, vt quantum poterant ipsos vitarent, & casu obuios ominia auertendi gratia statim expuerent. Theofrastus in libro de ethicis caracteribus capite de superstitione. *Superstitiosus est, qui si quem mente captum viderit, aut furiosum, aut comitiali morbo laborantem solet inhorrescens in sinum sibi despuere.* huc etiam alludit Plautus in captiuis.

Hegio hic homo rabiosus habitus est in Aulide
Et illic isti, qui sputatur morbus interdum venit
Proinde tu ab istoc procul recede.

Similiter Varro in Eumenidibus

Apage in derectum à Domo nostra istam insanitatem. propter hoc ergo, cum insanum Dauidem & furiosum concepisset Achis diutius passus non est illum apud se commorari. Quod clarissimè significatur zz in Psalmo. *Quando immutauit vultum suum coram Abimelech & dimisit* zz in titul. Psal. 33. *eum.* Hieronymus *& expulit* eum vt ominosum scilicet; & despuendum. Quod verò noster habet hoc loco. *Vidistis hominem insanum?* Augustinus legit. *Arreptitium.* Iosephus *rabie percitum;* quorum aspectus & occursus multò magis erat apud antiquos ioauspicatus, & propterea Rex suos malè accipit quod ante se illum adduxissent, *vt fureret se præsente:* quasi rem commisissent piaculo dignam & procurandam. Morbum ergo illum simulauit Dauid quem omnes ex æquo auersarentur; vt confestim dimissus spatium non haberent inter se conferendi aut alios aliunde aduocandi; vnde certò deprehenderetur.

An desunt nobis furiosi?] Festiuum caput: quod alij Principes & Dinastæ longissimè accersunt; ipse vltrò sibi oblatum ridiculum morionem repudiat, eo nomine tantùm quod furiosi sibi & insani non desint: nimirum cognoscebat ipse suos, & quo maximè genere hominum Regum Domus interdum abundent: & sanè ita est; non solùm quod vbique *Stultorum infinitus est numerus;* & hoc genus frugis; quasi herba irrigua vbique locorum sine vllo cultu prouenit, sponte succrescens: sed etiam quia in Aulis si vsquam alibi hæc seges exuberat; vt meritò Reges & Principes sæpè dicere possint. *Num desunt nobis furiosi?* vel vt Lxx. *An indigens insanis ego?* quod si qui sunt, qui hoc dicere verè non possint; felices omnino sunt.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXII.

ARGVMENTVM.

ANDEM verò Dauid cùm nullam satis apud homines tutam sibi stationem reperiret, ad ipsa se ferarum latibula recepit; ratus nimirum mitius se genus omne ferarum, quàm socerum experturum; & fieri fortasse posse, vt eam humanitatem illa induerent, quam erga se homines exuissent. Spelunca ergo se abdidit, cui nomen Odolla; quod cùm inter Israelitas fama vulgasset, magni statim concursus ad illum fieri cœperunt, eorum præsertim hominum qui in angustiis rerum suarum constituti, quiduis potiùs quàm præsentem statum perpeti parati erant iis igitur se ducem non abnuens, operam suam suorúmque simul Moabitis offert; apud quos tantisper diuersatus, iubetur à Deo iterum Iudæam terram repetere. Quod cùm Sauli nunciatum esset, maiori apparatu omnibus illum persequi vestigiis est aggressus: interim tamen cùm audiuisset Dauidem in Vrbe Noba receptum, cum Achimelecho congressum, commeatu ab illo & armis instructum discessisse; fœdus secreto initum inter sacerdotes, & Dauidem suspicatus, omnes illico ad internecionem deleri mandat: quod cùm alij facere detrectarent, Doëg Idumæus, qui indicium ad Regem detulerat, cruentum ministerium est executus. Ergo ob vnius viri insanas suspiciones integra Ciuitas ferro flammáque vastata, & in ea sacerdotale fermè genus extinctum documento fuit illorum maximè crudelitatem timendam esse, qui in imperio constituti temerè cuncta timent & suspicantur.

℣. 1.) Abiit ergo Dauid inde, & fugit in speluncam Odollam. Quod cùm audissent fratres eius & omnis domus patris eius descenderunt ad eum illuc.

℣. 2.) Et conuenerunt ad eum omnes, qui erant in angustia constituti, & oppressi ære alieno, & amaro animo, & factus est eorum princeps, fuerúntque cum eo quasi quadringenti viri.

℣. 3.) Et profectus est Dauid inde in Maspha, quæ est Moab & dixit ad Regem Moab. Maneat oro pater meus & mater mea vobiscum, donec sciam quid faciat mihi Deus.

℣. 4) Et reliquit eos ante faciem Regis Moab: manserúntq; apud eum cunctis diebus; quibus Dauid fuit in præsidio:

℣. 5.) Dixitque Gad Propheta ad Dauid: noli manere in præsidio: proficiscete vade in terram Iuda, & profectus est Dauid, & venit in saltum Areth.

IN *speluncam Odollam.*] Ex terra hostili, in qua extremum penè vitæ discrimen inciderat, reuersus est Dauid in terram Iuda: ex qua tamen vt liberum sibi esset iter in exteras regionea; si quando Saul de ipsius aduentu certior effectus contra illum mouetet; elegit vbi lateret loca non solùm tuta; sed in ipsis fermè terræ Iudææ finibus constituta Inde enim facilè poterat omnem in partem euadere & è Saulis ditione, in elias se recipete. talis autem erat spelunca ista quam nunc edit, locus natura tutus & munitus psope vrbem Odollam in tribu Iuda, de qua apud Iosue [a] & alibi. Habuit autem eundem fermè vsum spelunca ista tempore Christianorum: cùm enim Turcæ vicina loca populabundi sæpiùs circumcursarent, fugientes inde habitatores cum vxoribus, liberis, & armentis in hanc se speluncam subinde recipiebant; vt author est Gulielmus Tyrius [b] de bello sacro.

a Iosu. 15. & 15. 1. Paral. 23. lib. 2. Paral. 21 Mich. 1. 2. Machab. 12.

b lib. 15. c 6.

Descenderunt ad eum illuc.] verisimile est Saulem, qui in Dauidis odium sacerdotibus non pepercit; nihil mitius in eos gerere voluisse, qui essent illi sanguine aut affinitate coniuncti. Itaq; cùm scirent Dauidis cognati à Saule sibi exitium paratum; vel certè non temerè id suspicarentur; consulere sibi decreuisse credibile est, & fuga infortunium anteuertere, quod à cruento Rege timebant. Quin illud etiam affirmauerim; Dauidem iterum in terram Iudæam rediisse; vt suos ad se euocaret, exciperet, & locaret in tuto. Sanè affligi iam & vexari cœptam totam Dauidis cognationem in ipsius odium hîc omnes agnoscunt, Lyranus, Hugo, Abulensis, Dionysius, Caietanus, Vatablus, quam vexationem vt fugerent, & grauiora; quæ non sine causa timebant, consilium hoc fugæ arripuisse.

Et conuenerunt ad eum omnes.] multa hîc sunt quæ dubitationem non leuem habere possunt. Qui isti fuerint, ad quid conuenerint; quo iure à Dauide recepti; quomodo habiti; & quem exitum sortiti. De primo tria genera hominum Scriptura recenset: in angustia constitutos: oppressos ære alieno: amaro animo. Dicamus de singulis. *In angustia constituti* intelliguntur vel quacunque oppressi calamitate; quasi in vniuersum Scriptura posuerit, quod deinde per partes exposuit; vel certè *in angustia constituti* sunt inopes qui propriè latinè dicuntur angustia rei familiaris laborare. vnde ille [c].

c Iuuen. Sat. 3. v. 165.

Haud

Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

LXX. habent quod hoc confirmat. *Conuenerunt ad eum, qui in necessitate.* Ergo primo loco ad Dauidem confluxerunt inopia pressi, quibus vel nunquam lautior res fuerat; vel si fuerat, in angustias redacta erat: hoc genere hominum nullum est audacius. Nihil enim est quod tentare non audeant, qui nihil habent quod magnopere eos amisisse pœniteat, si in conatu cadant: nullum est ergo facinus, quod expauescant; nullum scelus exhorrent, ad quodlibet impelli faciles, in omnem euentum melioris fortunæ intenti, & ad auram cuiuslibet vel tenuissimæ spei sublati, & penduli. Tales fuerunt illi, quos Abimelech sibi conduxit, vt per illos in fratres parricidium pa-
d Iud. 9. 4. traret. *Dederunt* inquit [d] *illi septuaginta pondera argenti, qui conduxit sibi ex eo viros inopes, & vagos:* qui enim hîc dicuntur *inopes* iidem sunt qui *in angustia constituti.* similiter qui ad Iephte à suis profugum confluxerunt, dicuntur fuisse *inopes*, & quod hinc sequi solet, *latrocinantes congregatique*
e Iudic. 11. 4. *sunt* inquit [e] *ad eum viri inopes & latrocinantes.*

Addit Scriptura *oppressos ære alieno.* quo verbo latinissimè noster expressit quod est in Hebræo. *& omnis vir cui mutuator.* vel quod est generalius. *cui erat creditor.* Quod Beda, hæc allegoricè explanans restringit ad eos, quos fœnorum vsuræ multiplicatis accessibus enecabant. Quales autem isti sint, & soleant esse; vel ex eo constare potest quòd res nulla publica fermè vnquam turbata sit; quin isti potissimam semper causam turbationis attulerint; vt paulò post videbimus.

Tertiò denique adiungitur. *viri amaro animo.* Erant isti, qui præsenti rerum statu non contenti ad noua adspirabant. Alij legunt. *& omnis vir amarus animo*, malè nimirum in Saulem, vel Regnum ipsius, aut alios quoscunque animatus: complectitur autem hæc amaritudo dolorem, & animi mœstitiam ex iniuria accepta, aut quam quis accepisse se putat; & ex illa tristitia odium, & rabiem in eum, à quo læsum se sensit; tum iracundiæ & vindictæ ardorem: vnde alij vertunt. *tristi animo.* alij *irato.* quæ omnia in idem recidunt. Tales ergo se ad Dauidem, & hos ille recepit: sed quo iure, & quam rectè videamus. Primò enim omnes isti nihil aliud erant nisi ipsa sentina populi Iudaici: homines in nullum non scelus & præcipites & parati. Quale ergo crimen erat, singulos non solùm fouere, sustentare, erigere: sed in vnum etiam omnes cogere; iisque se comitem non solùm adiungere, sed Ducem præbere? & tamen Dauid ille est, qui toties
f Psalm. 25. 5 prædicat, *odisse* [f] *se Ecclesiam malignantium & cætus hominum improborum: lauisse verò semper inter innocentes manus suas.* quod est cum illis assiduè versari consueuisse. Secundò: esto non fuerint isti scelerati & improbi; at certè in tanto ære alieno erant; vt illo fermè oppressi vadimonia alij, alij publica iudicia deseruerint. Quæ ergo ratio istis se socium dare; & aduersùs miseros creditores; vel aduersùs publicas leges tutandos suscipere?

Multa sunt quæ dici possunt. primò hos omnes quamuis miseros; non tamen flagitiosos fuisse: neque enim eo ipso quòd quis facultatibus non abundat, & inopia premitur statim etiam improbum esse necesse est: quin potiùs magna scelera non nisi magnas diuitias comi-
Sopran. in Dauid.
tantur: vnde si ad Dauidem primò se inopes adiunxere & in rei familiaris angustia constituti; non propterea facinorosos ipsi adhæsisse dicendum est: neque item omnes, qui in ære alieno constituti, quod soluendo non sint solum vertunt, vt se à creditorum eximant improbitate, statim inter perditos & facinorosos ciues censendi sunt: nam quid agant qui aliter fidem suam liberare non possunt; & ab aliis quod acceperint repræsentare? at apud omnes malè semper audiit hoc vtrumque genus hominum; inopum nimirum & obæratorum: fateor & negari non potest; non tamen quòd omnes tales sint, sed quòd plerique: at vadimonia deserere, iudicia fugere, creditores eludere turpe flagitium est; non ergo decebat Dauid cum istis societatem inire, illisque præsidio esse; ne creditoribus soluerent quod debebant. Ad hoc alij aliter. Lyranus dicit hoc iure suo potuisse Dauidem quòd iam Rex esset constitutus: posse enim Regem tutum aliquem à creditoribus præstare. solutionémque differre. Non placet hoc Abulensi & Dionysio, & meritò: licèt enim Rex tunc esset Dauid; erat tamen tantùm secretò inunctus, non publicè creatus: ergo quasi Consul designatus; nullam adhuc administrationem habebat; ac proinde nihil poterat iure decernere. Meliùs Caietanus respondet; qui in ære alieno sunt; si bonis cedant suis, nihil esse quod iam ab ipsis creditores repetere possint, hoc autem fecisse, qui ad Dauidem confugerunt; ideò & illis potuisse Dauidem se ducem præbere, & mutua ope iuuandos suscipere; ne à quoquam iniustè vexarentur.

Cæterùm siue isti calamitosi tantùm & miseri fuerint; siue cum miseria & rerum externarum Inopia morum quoque improbitatem coniunctam habuerint; certa res est Dauidem cùm illos admisit, non peccasse quod non solùm vult Pelagius Papa in epist. ad Benignum [g], sed exem- g Cap. omnes 7. 9. 1.
plo illius docet grauissimè peccare illos, qui afflictos & ab aliis vexatos non recipiunt & fouent, cùm ad ipsos confugiunt. *Omnis* inquit *qui gemebat, & vexabatur à Saule fugiebat & veniebat ad Dauid: si Rex piissimus atque mitissimus Dauid sciret peccatum esse fugientes persecutionem, transeuntes de loco ad locum, & de Ciuitate ad Ciuitatem recipere, tales nequaquam reciperet, nec secum teneret.* Non peccauit ergo Dauid istos admittendo: quia si quid ipsi fugiendo peccarunt; non ipsis author fuit vt fugerent; sed sponte sua profugos non reiecit: nec illos dum apud se habuit, vel impulit vlla ratione, vel iuuit in quo peccabant, si quid peccabant; sed certos iam & destinatos fugæ admisit hactenus, vt illis adiutus, sibi illatas iniurias propulsaret. At facinorosi omnes & flagitiosi erant; à quorum consuetudine Dauid maximè se abhorrere semper professus est, & alios exemplo suo monuit, vt abhorrerent. Esto: improbi fuerint quando ad Dauidem accesserunt; sed qui non bonos accepit, studuit quantum potuit bonos facere, & ad bonam frugem reducere: licèt enim boni viri non sit cum malis agere à quibus ipse non bonus reddatur; boni tamen viri est cum improbis versari, quos velit & possit operâ suâ bonos reddere: talis erat Dauid, nec aliter istos admisit, aut deinceps habuit, quàm vt bonos planè aut meliores efficeret, vt mox videbimus.

Tertio loco quærebatur quorsum isti ad Da-

uidem venerint; quod longam diſputationem non habet: nam res ipſa loquitur, veniſſe mutua vt ope Dauidem iuuarent,& iuuarentur;vt eſſent ipſi Dauidi præſidio, & ab illo viciſſim protegerentur, qui enim bonis omnibus ceſſerant creditoribus, ſaltem vt ſpiritum liberum ducerent illuc ſe receperunt, & lucis huius vſura procul ab ipſorum vexatione fruerentur; alij autem vt honeſta ratione ſibi ſubſidium vitæ pararent? quod ſi quidam eorum vt prædas agerent, latrociniis locupletarentur, liberiùs viuerent legibus ſoluti, conuenerunt, ij audito Dauid aliam mentem,alios ſtatim mores induerunt; ita enim illos excipiebat; vt primum omnium illud ſingultu auribus inſonaret h. *Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem; vt exaudiat Dominus vocem fletus mei.* Quomodo ergo eos habuit,aut quam viuendi cum illis inſtituit rationem?

h Pſal. 21. 22.

Hoc erat quarto loco propoſitum;quod nunc expediendum eſt. Mihi itaque mirificè Caietani ſententia placet,qui in ſua explanatione Pſalmorum exiſtimat Pſalmum 33. qui incipit. *Benedicam Dominum in omni tempore.* fuiſſe concionem quandam & orationem paræneticam, quam Dauid mox vt ab Achis in ſpeluncam illam ſe contulit ad iſtos habuit, qui ad ſe confluebant; hoc enim indicatur in titulo illius pſalmi,qui ſic habet. *Pſalmus Dauid cum immutauit vultum ſuum coram Abimelech, & dimiſit eum, & abiit.* ex hac enim inſcriptione intelligimus hunc pſalmum ab illo poſt eſſe conſcriptum, quàm dimiſſus & eiectus diſceſſit ab Achis, & in tutum ſe recepit? at diſcedens rectà ad ſpeluncam contendit, quo, ad ipſum copiæ iſtæ malè compoſitæ confluxerunt. Veriſimile ergo eſt Dauidem, cuius ingenium ab hominum facinoroſorum contubernio adeò erat alienum, ſimul atque iſtos vidit expauiſſe, & vicem ſuam ſecum deploraſſe, qui tales reciperet, & cum talibus viuere cogeretur: neque enim ignorabat; vt iſti nullo adhuc ſcelere muſus commaculaſſent; ad quodlibet tamen flagitium paratos eſſe. Itaque primum omnium putauit illis leges proponendas, quibus ſi ſecum viuere vellent, eſſe vtendum: in primis verò quia exiſtimare ex moribus ſuis poterant Dauidem tot vndique calamitatibus oppreſſum, indignationis, furoriſque plenum nihil aliud niſi cædes, rapinas, ſanguinem ſpirare; Deique memoriam proſus abieciſſe, ab hoc exorſus eſt, & ſe in hoc ſuo calamitoſo tempore non ſolùm Dei memoriam coluiſſe teſtatur; ſed inſuper ei gratias egiſſe ſemper & actutum eſſe, illo principio vſus. *Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo: in Domino laudabitur anima mea.* iuxta hæc autem totus deinde pſalmus contexitur; appoſitè ad mores & conditionem eorum, quibus inſtituendis parabatur: nam quia erant omnes inopes, vexati, afflicti, quid ſit illis, & à quo ſperandum demonſtrat. *Timete Dominum omnes ſancti eius; quoniam nihil deeſt timentibus eum.* quia erant omnes oppreſſi, animoque deiecti nihil ab hominibus timendum eſſe denuntiat. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum & eripiet eos.* quia erant omnes malè in Saulem & alios animati; quos cum aliter vlciſci non poſſent dictis ſaltem & verbis laceſſebant: propterea ſic illos inſtruit. *Quis eſt homo qui vult vitam diligit dies videre bonos? prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum.* Denique quia plerique eorum animum deſponderant; quod Dauidem offendiſſent pati propè rerum inopia oppreſſum, & ab omni armorum præſidio deſtitutum; ſpeluncam inſuper ad latebram delegiſſe, in qua poterant facilè omnes circumueniri & opprimi:propterea ſic illos erigit. *Multæ tribulationes Iuſtorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus. Cuſtodit Dominus omnia oſſa eorum, vnum ex his non conteretur; Redimet Dominus animas ſeruorum ſuorum: Non deficient omnes qui ſperant in eo.*

Ergo ex hoc toto pſalmo, ſic exiſtimate non improbabiliter poſſumus Dauidem ſuos iſtos malè fartos manipulos allocutum.

Ille ego Dauid, fortiſſimi milites, qui pridem beatus habebar, & ab omnibus prædicabar; nunc rerum omnium inopia preſſus, patrio ſolo extorris, vndique poſtulatus ad necem, vix liberum Cælum habeo ad reſpirandum: non tamen propterea Numinis vlla me cepit obliuio, aut Numen mei: Deus Patris mei,& cordis mei nunquam mihi ante oculos non obuerſatur:ſiue ſecundis rebus affluam; ſiue aſperis premar. *benedixi ſemper illi in omni meo tempore, & benedicam.* ſiue ſerenus affulgeat, & benignus aſpiciat. *laudabo eum.* ſiue turbidus inſtet, *laudabo eum.* mollium auicularum eſt tantùm albente Cælo, canore muſico sëra mulcere; quæ ſimul ac horrida tempeſtas ingruerit dilabuntur: non tales nos, qui filij Sanctorum ſumus; & ſi aliter alij animati ſint; non ego ſim. *Semper laus Dei mei, in ore meo.* nec vnquam vllis tempeſtatibus à diuinis eius laudibus ceſſabo. Audite ergo hæc Commilitones; audite *manſuetè* iam, & mites effecti, depoſita priùs animi illa feritate, quam ergo hoſtes quiſque ſuos induerat. *Audite & mecum Dominum magnificate.* & ſimul omnes diuinum eius Numen celebremus. At difficile eſt animo mœrenti lætas voces edere: quin ergo omnes ad hunc acceditis? ad hunc inquam ſolem, cuius ex aſpectu mœrore omni deterſo deiecti animi nebulæ ſementur? Nihil eſt, mihi credite, quod timere poſſimus, ſi hanc accem teneuerimus. *Accedite ergo ad eum, & illuminamini, & facies veſtra non confundentur.* Quod ſi quiſquam tacitè ſecum reputans quot vndique periculis vrgeamur; quibus hoſtibus obſideamur; quantos furentis Regis impetus expectemus; quàm exiguis præſidiis inſtructi ſimus: ſi quis inquam hæc conſiderans animum deſpondeat; conſideret ille viciſſim habere nos cæleſtes & aëreos propugnatores, *quos in circuitu timentium ſe* Deus locare ſolet; vt illos non ſolùm tutos ab hoſtibus præſtet; ſed eorundem etiam victores efficiat. Nemo tamen ſit qui hoc ſperet niſi Pietatis cultor, & ſanctæ ipſius legis ſeuerus cuſtos. *Venite ergo, milites fortiſſimi, audite me, & hunc Domini timorem docebo vos.* Si quiſquam veſtrum eſt, *qui cupiat dies videre bonos*; qui ſeriò præſentiom pertæſus finem tandem aliquem tantis laboribus optet, cœrum ille noſtrum ne deſerat; has tamen ſibi leges indictas ſciat. *prohibeat linguam à malo; nec loquantur labia eius dolum.* nolo ego comites, qui lingua mihi pro gladiis vtantur, qui grauius verbis quàm ferro vulnerent: proinde ſiue quis ſe læſum ab Rege; ſiue ab alio putet maledictis

maledictis in absentes abstineat. Nam monere vt malefacta sibi quisque cauenda putet; vt nemini vis vlla fiat; iniuria vt vlla vel leuissima cuiquam non inferatur, superuacaneum duco: frustra enim sit linguam innocentem exigere; si manus fuerint indigno aliquo facinore contaminatæ. Me omnes nostis & mores meos; is sum qui semper fui; nullum vt omnino scelus pati possim: proinde certò vnusquisque existimet dum mecum erit, *diuertendum sibi esse ab omni malo, & bona omnia consectanda.* in primis verò *pacem sequendam.* pacem inquam; vt quantum fieri potest truculentos & sæuissimos hostes mitigemus; omnia priùs tentantes; quàm cognato sanguine dexteras imbuamus. Nullus ergo sit inter nos contentiosus, & turbidus; nullus qui in absentes Commilitonum animos exasperet; nullus, qui præsentium gratiam rescindat; sed omnes certatim *pacem inquiramus & persequamur*, lenitatem & mansuetudinem animi alter aduersùs alterum colentes. Hoc si præstemus; tum verò diuini super nos oculi fulgebunt, erúntque aures eius *in preces nostras intentæ*; vt nos ex omnibus his calamitatibus eripiat. At verò super hostes nostros, grauissima diuini vultus indignatio desæuiet; *vt perdat de terra memoriam eorum.* Agite ergo, Milites, sumite spiritus dignos Deo, cui fiditis, & quem Ducem sequimini. nam Dux ego vester non aliter sum; quàm illius vices gerens, ille vobis respiciendus est, illius ductus, illius auspicia sequenda; cum bona spe fore; vt in gentibus nunc vndique calamitatibus obsessi, breui ab his omnibus erepti bonorum omnium beata quadam copia perfruamur. Et fallor? an ita certò futurum Deus nobis annuit? non fallor: annuit: *Et redimet Dominus animas seruorum suorum; nec vllus deficiet eorum, qui sperant in eo.*

Hac ergo oratione exceptos Dauid, qui ad se confugerant, vel bonos accepit, vel bonos effecit. Quid enim aliud expectari poterat ab illo, cuius ingenium tantopere semper omnem improborum consuetudinem est auersatum: bonorum autem societatem tanto studio est prosecu-
i Psal. 34. 21 tum? *innocentes* inquit [i] *& recti adhæserunt mihi,*
k Psal. 100. a *quia sustinui te.* & alibi. [k] *non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam, qui loquitur iniqua non direxit in conspectu oculorum meorum; ambulans in via immaculata hic mihi ministrabat.* &
l Psal. 15. 4. rursus. [l] *non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus; nec memor ero nominum eorum per labia mea.* à quibus ergo impensè adeò abhorrebat, vt ne quidem illorum nomina vsurpari æquo animo pateretur; cum his illum agere potuisse, aut vitam traducere, quî credi potest? boni ergo isti vel ad Dauidem accesserunt, vel postquam accesserant, euaserunt.

Quinto loco quærebamus quomodo istorum operâ Dauid, & quàm vtiliter vsus fuerit: nam si verum fatendum est, copiæ istæ erant huiusmodi, vt in illis non esset magnopere fidendum. ex quibus enim hominibus conflatæ erant? ege-
m Catilin. a nis, obæratis, desperatis. Cicero [m] alicubi Catilinæ copias contemnit, quòd ex non dissimili hominum genere constarent. *Itaque ego illum exercitum, præ his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur magnopere contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendicis, & decoctoribus, ex iis qui vadimonia deserere quàm illum exercitum maluerunt, quibus ego non modò, si aciem exercitus nostri, sed si edictum Prætoris ostendero, concident.* Porrò eiusmodi fermè omnes erant, qui ad Dauidem confluxerant; inopes, iudiciorum desertores, decoctores, in rerum omnium desperatione constituti, ex quibus quid sperare vnquam boni possit, non video; præsertim in bellica expeditione. Placet hoc loco non ignobilis Scriptoris verba describere, qui nostri seculi militiam luget non ob aliud, nisi quòd ex eodem planè hominum genere delectus habentur, ex quibus hic Dauidis manipulus conflatus erat. *Pecuniola* inquit *proponitur, tympanum strepit; & ecce coeunt aliquot ignoti inter se, & ignorantes, purgamenta vrbium suarum; quibus ob egestatem, & flagitia maxima peccandi necessitudo inest: assueti latrociniis bellorum insolentes: quorum lingua vana, manus rapacissima, gula immensa, pedes fugaces; quibus vt ad populandos agros tectaque vrenda, & capienda pecora aliqua vis sit: ita in acie ac signis collatis nulla est: nec mirum; quibus nec vllum in victoria decus sit; nec in fuga flagitium.*
Hæc Lypsius [n] ex Liuio, Curtio, Tacito. Si ergo n lib. 5. Polit. cap. 8.
tales erant Dauidis milites, quid ab illis aut per illos sperare poterat? quid tentare, & aggredi? qua spe, qua fiducia se illis, suosque committere? hic ego quo delectu, quales sint cogendi milites non disputabo; & an præstet tales conscribere, quales hi Dauidis Milites fuerunt. Quicquid enim de hoc sit; certa res est, hos omnes, quos secum tunc habuit Dauid fortissimos fuisse, illorumque forti & egregia opera ipsum fœliciter vsum plurima præclara facinora edidisse; siue quod fortes accesserint; siue sub fortissimi viri disciplina & auspiciis fortes euaserint; vt verissi-
mum illud esse intelligamus, quod dixit Florus [o] o lib. 3. c. 18.
tanti nimirum esse exercitum quanti Imperatorem; difficileque admodum esse vt sit ignauus miles sub bono Duce. Porrò cum istis & per istos quæ bella Dauid, & expeditiones confecerit deinceps in sequentibus capitibus narratur.

Maneat oro Pater meus & Mater mea vobiscum.] nihil scilicet pius filius pretiosius habebat parentibus suis: propterea illis primum omnium consultum vult, eosque extra omnem periculi aleam seponit: qua in re negari non potest vicem non solùm illis cumulatè reddidisse, eorum, quæ ab ipsis acceperat; sed longè etiam ipsorum affectum superasse. Illi enim Dauidis, cùm puer esset sollicitudinem omnem curámque deposuerant, gregibusque custodiendis inter pascua procul amandatum fermè ex animo abiecerant,
quod & ipse testatus est. *Quoniam* inquiens [p] p Psal. 26.
pater meus, & mater mea dereliquerunt me Dominus autem assumpsit me: & fusè narratur suprà capite 16. Contra verò Dauid in suo maximè difficili & calamitoso tempore, non solùm illorum curâ non abiicit; sed primùm omnium illorum sollicitudine tangitur. *Omnis in Ascanio*
cari stat cura parentis. dicebat [q] ille de suo He- q Virg. 7. Æne.
roe. At versa vice Dauidis cura omnis in caris stat parentibus tuendis. Posset tamen non immeritò dubitari cur secum illos potius non habuerit; & cur apud Moabitarum Regem potiùs, & quomodo seposuerit. Primum illud claram responsionem habet: senes enim ambo iam erant & ætate confecti. Nam antequam Dauid cum Golia pugnaret de Isai dictum fuerat. *quod erat grandæuus in Israel.* Non ergo in comitatu Dauidis retinendi erant, qui vitam vagam, & exercitam maximè traducebat, mille laboribus

& periculis in summa rerum inopia semper expositam.

At maior aliqua difficultas est, quomodo potuerit Moabitarum Regi tam cara pignora tutò committere. Moabitæ enim gentiles erant, perpetui & ipsi hostes Populi Iudaici: nec poterant illis Dauidis nomen, & res gestæ obscuræ esse, aut clades quibus ille alienigenas afflixerat ignorari: quomodo ergo ausus istos adire Dauid? quomodo illorum fidei se suosque committere? præsertim recenti periculo doctus quod nuper apud Getheos incurrerat, & Getheorum Regem? fortè illis se pro Dauide non obtulit, sed alium simulauit. At quomodo potuit in tanta suorum frequentia, tot tantisque comitibus stipatus? Parentes præterea suos, & cognationem totam secum trahens? Sanè difficile hic est certi aliquid definire. Nam vtrum ex his dicatur, nouæ semper difficultates emergunt; nec quid potiùs sit asserendum ex Scriptura colligitur. Probabilius tamen existimo, Dauidem Moabitis se manifestasse, simúlque persecutionem, quam à Saule patiebatur exposuisse: tutum autem receptum putasse suis apud illos futurum; quia cùm Moabitæ Saulis hostes essent, benignè illos essent habituri, quos Saul ipse vexaret, & ad mortem quæreret; ita Lyranus, Abulensis, Dionysius, & alij. At periculum erat ne Moabitarum Rex illos in manus Saulis traderet, & paucorum hominum sanguine Regno suo perpetuam pacem redimeret. fateor id: sed erant eo tempore Dauidis res ad id redactæ, vt non quæ tuta vndique essent sperare posset, sed quæ minus incommoda, deberet eligere: vt omittam cauisse etiam sibi Dauidem quantum poterat, accepto ab Rege stipendio simul & arce, quam suis cum militibus tutaretur, vt paulò pòst indicatur. neque enim timendum erat ne Rex illi fidem non seruaret; cuius fidei munitionem aliquam credidisset.

Ante faciem Regis Moab] *ante faciem alicuius esse*, alibi est illi apparere, & *ministrare* vt Scriptura loquitur, illique præsto esse ad inseruiendum, & si quid iusserit exequendum: vnde cum hoc loco dicantur Dauidis Parentes *ante faciem Regis* relicti, posset quispiam id suspicari quod inter alios aulicos ipsi quoque astiterint & ministrauerint; quod tamen non vult hoc loco Hebræa phrasis: sed tantummodò significat ad Regem adductos esse à Dauide, qui cum fide vltrò data & accepta cum Rege prius transegisset, regressus est ad Parentes reducendos, & illos ante *faciem Regis reliquit*: quod est vt alij vertunt *Regi illos statuisse* in conspectúque illius adduxisse.

In præsidio] Hebraicè hoc loco, & paulò pòst quod in nostra est. *in præsidio*. propriè ad verbum est. *in arce*. ex quo, vt dicebam, Abulensis, Lyranus, Caietanus rectè coniiciunt arcem aliquam custodiendam Dauidi ab Rege traditam fuisse. Itaque obsides fidei suæ Dauid Regi Parentes reliquerat; vicissim autem Rex pignus suæ, arcem illi custodiendam commiserat.

Gad Propheta] quis hic Propheta, aut vnde ad Dauidem aduenerit; nec hoc loco Scriptura loquitur, nec aliunde colligitur. Probabile est quod Caietanus, & Abulensis tradunt, fuisse etiam ipsum inter Dauidis Comites; nec solos inopes, afflictos, obæratus Dauidem secutos esse; sed viros etiam Principes, & dignitate aliqua conspicuos, qualis hic Propheta: ex quo alij non immeritò Dauidis pietatem colligunt, qui Patrem quidem & Matrem tutò sepòsuerit; Prophetam autem Dei voluntatis Interpretem, secum habere voluerit. Alij tamen apud Abulensem, quos ipse non improbat, volunt aliunde hunc Prophetam venisse diuino Numine ad Dauidem destinatum; sicut longè post Ionas ad Niniuitas missus [r] est, & ante hunc Elias ad vn- r Ion. 1.
gendum [f] Asael in Regem, & Elisæum in Pro- f 3. Reg. 19.
phetam; Vnus verò ex filiis Prophetarum ad inungendum [t] Iehu. Quod non negamus fieri t 4. Reg. 10.
potuisse; sed probabilius illud potius iudicamus.

Et profectus est Dauid.] Fabulam hoc loco Rabbi Salomon interserit, quam Rabini alij Hebraizantesque amplectuntur, & cum his Lyranus: Dauidem nimirum ita discessisse; vt inconsulto Rege Moabitarum, nulláque petita venia repentinò arcem, quam custodiendam acceperat destituerit, quod cum indignè admodum Rex ipse ferret, iram quam in Dauidem non poterat in illius Parentes effudisse; exquisitis suppliciis miserè necatos. Vnde autem hoc acceperint; nec ipsi dicunt; nec alij sciunt. Ego non dubito quin ex eodem fonte, ex quo alias persimiles fabulas deriuarunt; inde nimirum vnde somnia existunt. Nam siue hæc commenta, siue somnia quis appellet, nullo discrimine habeo; nisi quod somnia dormientium sunt; hæc vigilantium: miseros homines, non tam qui ista fingunt; quàm qui fingentes suspiciunt, & admirantur: quales sunt omnes Hebraizantes. at nullibi vsquam in Scriptura de Dauidis Parentibus sermo vllus fit. Quid ergo? num propterea necatos illos à Rege dicendum est? præsertim tanta cum Dauidis infamia, qui inconsultè agendo illis causa fuerit exitij? Sed quid dico Dauid? non ipse tantùm; sed per hanc fabulam Deus accusatur, qui verbis Prophetæ discessum præceperat. Dicendum ergo est; vel Dauidem non aliter ex præsidio discessisse; quàm venia priùs ab Rege petita & impetrata; vel certè à præsidio profectum; non vt ab illo perpetuò abfuturum; sed quasi excursiones facturum in terram Iuda. Vtrumque probabile est, & probatur Abulensi, & Caietano. Iosephus tamen illud primum vult. at quid Parentibus factum? relicti ne sunt apud Regem? si ex præsidio Dauid discessit non rediturus, Scriptura indicat secum illos abduxisse. nam versu 4. de illis dicitur. *Et fuerunt apud Regem cunctis diebus, quibus Dauid fuit in præsidio.* si verò *profectionem* hanc excursionem interpreremur aliter dicendum erit. Vtrumque tamen sit, certum esse debet, Dauidem à Spiritu sancto discedere iussum non nisi consultò, & bona cum Regis venia, à quo ipse cum suis tam benignè exceptus fuerat discessisse; vt bene obseruat Caietanus hoc loco. non itaque Lyrani subtilitas audienda, asserentis talem repentinum discessum idcirco à Deo præceptum; vt occisis ob id Parentibus à Moabitis, Dauidis Patientia tentaretur & exerceretur.

℣. 6.) Et audiuit Saul quod apparuisset
Dauid, & viri qui erant cum eo; Saul
autem cùm maneret in Gabaa, & es-
set in nemore quod est in Rama ha-
stam manu tenens, cunctique serui
eius circumstarent eum,
℣. 7.) Ait ad seruos suos, qui assistebant
ei. Audite me nunc filij Iemini: num-

quid omnibus vobis dabit filius Isai agros, & vineas, & vniuersos vos faciet tribunos & centuriones?

℣. 8.) Quoniam coniurastis omnes aduersùm me, & non est qui mihi renunciet, maximè cùm & filius meus. fœdus inierit cum filio Isai? Non est qui vicem meam doleat ex vobis, nec qui annunciet mihi: eò quòd suscitauerit filius meus seruum meum aduersùm me, insidiantem mihi vsque hodie.

Qui Tyrannico sunt ingenio iniuriam tum sibi maximè videntur accipere; cùm prohibentur facere: talis erat Rex iste implacabilis. quia enim in Dauidem pro voto suo sæuire non poterat; quasi grauissima accepta iniuria, ita vicem suam apud suos, fortunamque deplorat; simul absentem generum damnans, & in inuidiam vocans; simul etiam de præsentibus militibus ita conquerens, vt amica cum illis expostulatione sibi magis illos adiungat, & à genero abalienet. Qua in re quia non miretur tam bene in vno Rege vulpinas artes, & leoninam ferociam conuenisse; vt in illo quid magis excederet sit ambigendum? Vis videre Leonis, aut cuiusuis alterius immanissimæ belluæ rabiem, & crudelitatem? Cerne paulò pòst quomodo se gerat in totum sacerdotale genus; quomodo Nobam integram ciuitatem accipiat; quæ exempla feritatis edat in pueros omnes, & ætatem quamlibet, & sexum infirmiorem. At vulpinum ingenium hîc maximè proditur; cùm paulò pòst omnibus formidabilis, & expauendus; nunc ita orationem suam temperat, vt appareat omnibus miserandus. Nimirum vt alios tutò miseros faciat, miserum ipse priùs se venditat. *Nemo* inquit *meorum est qui vicem meam doleat.* O verba mollissima: ô pectora dura, & ferrea, quæ ad illa non flectantur & cedant. Quæ sunt istæ vices sæuissime Rex, quæ fortunæ, quas tui dolere debent, & non dolent? an quod Dauidem Regium Generum crudelissimus socer insequeris, & non assequeris, propterea infælix es? Iniuriam ergo ille tibi facit, quia nudum iugulum furenti non præbet; infidus est tibi natus, qui sororia maritum violentiæ tuæ non obiicit; sacramenti obliti milites, qui signa ab hostibus conuersa, in Ducem suum non inferunt; reliqui denique omnes fidei immemores; quod tecum pariter eodem in Dauidem furore non insaniunt. O verè miserum Regem & miserandum; sed miserum non quia te tui destituant; nec idoneos habeas adiutores furoris tui, sed quia talia moliris & struis in innocentes.

Videamus tamen propiùs huius Vulpeculæ artes; & quorsum nunc pathetica ista oratione apud suos vtatur. In primis ergo dubitari non potest, quin ipse probè cognosceret plures esse, quibus non probaretur, quod ipse scelus in Dauidem meditabatur. Quid enim? Generum ab socero nulla de causa falsis tantum suspicionibus obtruncari quispiam æquus ferret? ergo hanc inuidiam amoliendam ratus Saul, id fecit quod in magnis sceleribus vsurpari solet: scelere ipse se priùs violatum, vel credit, vel suspicatur, vel simulat; vt cum inauditum facinus aggreditur, non scelus vllum; sed vltionem videatur con[...] contra se parricidij meditati. Dauidem igitur apud suos coniurationis & affectati Regni reum facit; se vndique insidiis ab illo circumuentum; deceptos ab eodem alios suorum, qui ignari illi adhæreant vt innocenti; alios pellectos; omnes vel errore vel blandis pollicitationibus corruptos: quorum omnium vt præsentibus suis fidem faciat, nunc illos alloquitur, nihil aliud magis spectans; quam vt ad sui miserationem flectat. Verba autem quibus vsus in Scriptura refertur, hunc maximè sensum faciunt.

Assisto hîc misertimus Imperator inter milites, & Tribules meos; quos an hoc nomine appellare debeam, haud certò scio. Quomodo enim milites, qui Imperatorem suum grauissimè periclitantem otiosi spectant? Quomodo Tribules; qui Regem ex sua Tribu deserunt; perfidum, & perduellem in aliena fouent; Regnum in hac iam partum, æquo animo ad aliam transferri sustinent? iam pridem à Genero socer per omnes insidias impetitus, in extremo vitæ fortunarumque periculo, penè naufragus iactor; vitam ille mihi cum Regno tentat eripere, quem in partem sanguinis assumpsi filiâ traditâ, quem in partem Regni vocaui, præfecturâ Militum delatâ: & tamen cùm hæc omnes sciant, & infortunia mea longè latéque peruaserint, nullus repertus est, qui vicem meam seriò doleat, Regnique labentis: quin potiùs quod ad cumulum infelicitatis accedit, filius quoque meus oblitus Patris, oblitus Patriæ, oblitus regiæ dignitatis, incuriosus sui, & suorum, periculum nostrum vel non sentit stolidus; vel dissimulat impius. O me miserum tali filio Patrem, tali Genero socerum: & quid amplius restat, quod à militibus sperem, aut quod de Tribulibus conquerar? Conniuetis, dissimulatis, otiosi sedetis, & spectatis casus nostros: habetis excusationem paratam: id facitis Milites in Imperatorem, quod facit filius in Patrem. ite iam, igitur, & post tam lentam dissimulationem, vos etiam cum Parricidis dexteras coniungite, & simul cum hostibus, & perduellibus in perniciem Regis & Regni coniurate. excitate incendium, quo vos etiam vel inuiti conflagretis: apertè iam filio Isai manus date: ille vos agris ditabit; ille vos adoreâ cumulatos Præfectos omnes efficiet & Tribunos. At exclamastis & omnes exhorruistis: quorsum nunc mihi istæ voces? facta vestra Milites non verba desidero; serò nunc sapitis; serò expergiscimini, quos iam pridem vociferatos omnes oportuit; sed in perduelles: & tamen nullus adhuc extitit, qui vbi ille lateat, vbi deprehendi & opprimi possit mutire sit ausus. Si verè periculum cognouistis, si verè perfidiæ suspicionem expauistis, si verè milites mei estis, agite iam, & vbi lateat filius Isai, vbi sceleratorum manipulus consederit, quisque pro se sollicitus inquirat: purgate præteritam cessationem, præsenti animi alacritate, & quo in statu res nostræ sint edocti, sumite dignos spiritus fortitudine vestra, & serò incumbite ad labentem Regiam fulciendam, cuius casu si fortè ruat, vos certò quoque cognoscitis opprimendos.

Filij Iemini.] Idest filij Benjamin: perinde itaque hoc est, ac si *Tribules* appellasset. erat enim & ipse Saul ex Tribu Benjamin. tacitè autem per hoc illis insinuat quàm parum fidere debeant in filio Isai: nam illum ex Tribu Iuda non Benjaminicos; sed suos ex Tribu Iuda diuitiis

facinore, plures semper habere partes linguam quàm dexteram; si vtraque ad id operam suam conferat. Argumento sit hoc loco Dauid, qui vt diximus miseram illam sacerdotum contrucidationem totam in Doechi linguam retulit; & quasi in ea gladius fuerit otiosus, linguam tantùm maledictia insequitor. Eodem modo Diuus Petrus quasi dexteræ Militum Romanorum non clauos adegerint, quibus Dominus Iesus confixus est; sed linguæ Iudæorum: ita non ab illis; sed ab istis Dominum dicit occisum. *Virum* inquit *homicidam petiistis dari vobis, hominem autem instum interfecistis.* & hæc satis sit attigisse leuiter: nam quæ ex liogua mala proueniunt alibi fusiùs.

℣. 11.) Misit ergo Rex ad accersendum Achimelech sacerdotem filium Achitob & omnem domum patris eius sacerdotum qui erant in Nobe, qui vniuersi venerunt ad Regem.

℣. 12.) Et ait Saul ad Achimelech. Audi fili Achitob. qui respondit: Præsto sum Domine

℣. 13) Dixitque ad eum Saul. Quare coniurastis aduersùm me tu, & filius Isai, & dedisti ei panes & gladium, & consuluisti pro eo Dominum vt consurgeret aduersùm me insidiator vsq; hodie permanens?

℣. 14.) Respondénsque Achimelech Regi ait: Et quis in omnibus seruis tuis sicut Dauid fidelis, & Gener Regis, & pergens ad imperium tuum, & gloriosus in domo tua?

℣. 15.) Num hodie cœpi pro eo consulere Dominum? absit hoc à me, ne suspicetur Rex aduersùs seruum suum rem huiusmodi in vniuersa domo Patris mei: non enim sciuit seruus tuus quicquam super hoc negotio vel modicum vel grande.

Et quis in omnibus seruis tuis sicut Dauid.] Summa responsionis Achimelech ista fuit; se Dauidem semper omni ope iuuare studuisse; quod quæ in illum conferret, non tam ad Dauidem ipsum; quàm ad Saulem pertinere putaret. itaque ex his verbis in hanc maximè sententiam illum locutum non improbabiliter possumus existimare.

Generum tuum ô Rex & paucos ante dies benignissimè excepisse me fateor, & semper hactenus omnibus humanitatis officiis coluisse adeò non inficior; vt etiam prædicem. an quem tu honore Regiæ affinitatis super cæteros extulisti, cui Regni fines tuendos, cui hostes debellandos, cui publicas vtilitates commisisti à quoquam cultum esse miraris? si hoc Rex crimen est, nulla in tua Regia innocens est. omnes enim vel amici Dauidis fuerunt; vel quod pars amicitiæ est esse voluerunt: & ita decebat animatos esse in Regiæ filiæ Maritum, in eum, quem tu tibi proximum voluisti, quem partem Regiæ Domus esse fecisti. Si quisquam hîc ô Rex culpandus est; tu primus omnium es: te enim iudiciúmque tuum secuti sunt, qui Dauidem amplexi sunt: nec integrum iam cuique erat minus eum colere, cuius neglectus cum Regij sanguinis contemptu iungebatur. Quid ergo nunc à me exquiritur, & inquiritur; cur Dauidem admiserim, exceperim, iuuerim, & cum commeatu dimiserim? an ego sacrorum Præsul, qui aliis debeo præire ad exemplum, id solus omitterem, quod omnes cumulatè præstarent? ego verò hæc omnia feci; & veniam putabam a te mihi ô Rex postulandam, quòd temporis angustiis exclusus indignè fecerim. excepi enim & dimisi; sed non pro eo ac par erat affinem tuum. Hæc à me tantùm culpa præstanda est; hæc purganda: & purgo: quod scilicet officium neglexi, quod minus cum apparatu & celebritate excepi; quia aliud non potui subitò occupatus, & temporis angustiis exclusus. At Dauid ex Regio Genero facta est Regis hostis, & Perduellis; & cum ad me accessit iam talis erat, & talis nunc etiam perseuerat? qualis tunc & quo animo fuerit ô Rex fateor nescisse me, nec adhuc scire; non aliter tamen à me exceptum, quàm affinem, amicum, & administrum consiliorum tuorum sanctè tibi affirmo, & has verendas infulas attestor: nec existimes alios in Dauide decipi non potuisse, cùm tu falsus fueris. Nam si præter opinionem tuam expertus es hostem, quem Generum feceras; nec mirum tibi sit, si alij minùs ipsi coniuncti falsò putauerint fidem & officium, colere tam perduellem.

Quis in omnibus seruis tuis sicut Dauid.] Scilicet illustrant piorum virtutem, improborum iniuriæ. Ecce enim dum Saul totus est in Dauide deprimendo, & persequendo, cogitur illius præconia inuitus audire, & dum contra illum maximè fremit, facit vt apud omnes suos, sacerdotis ore Dauidis laudes celebrentur. Quam autem hoc loco defensionem pro se instituit Achimelech, cum ea similitudinem maximam habent duæ celebres conciones apud duos nobiles Historicos: altera apud Curtium [a] in qua Amintas se purgat Alexandro de amicitia cum Philota proditionis damnato, altera apud Tacitum [b] in qua Marcus Varro excusat præteritam necessitudinem cum Seiano. Vtriusque autem oratio talis est; vt quasi videri possit ad huius exemplum conformatæ, qua nunc Achitofel vtitur apud Saulem; vt cuius deprehendere facile est illas inter se conferenti.

a lib. 7. de reb. Alex.
b lib. 5. Ann.

Pergens ad imperium tuum.] LXX. *Princeps omnis precepti tui.* id est, *qui iis omnibus præpositus est, qui tibi obediunt.* vel qui solet in omni negotio, & mandato tuo exequendo semper interuenire & præire aliis; vel cuius ductu & auspicio fiunt quæcunque mandato tuo fiunt; vel denique qui tibi magis obsequens est quàm vllus alius. vult ergo Achimelech mirum videri non debere; si hactenus ipse & alij Dauidem coluerint, quem Rex ipse proximum sibi fecerit super omnes seruos & amicos euectum: quo eodem argumento iisdem fermè verbis vtuntur duo illi apud Curtium & Tacitum.

Et gloriosus in omni Domo tua.] Hoc est quod loco citato addit in sui excusationem Amintas apud Curtium, cum Philotæ amicitia obijciebatur; eadem enim se oratione purgat qua nunc Achitofel. *gloriosus* inquit *Dauid erat in omni domo tua.* at Amintas *omnes amicos tuos Philota dignatione vincebat.* Similia etiam vsurpat Marcus Terrentius

Terrentius apud Tacitum. *Non Seianum inquit Vulsiniensem, sed tuum Cæsar Generum, tui Consulatus socium, tua officia in Republica capescentem colebamus.*

℣. 16.) Dixitque Rex morte morieris Achimelech tu & omnis domus patris tui.

℣. 17. Et ait Rex emissariis, qui circumstabant eum: Conuertimini & interficite sacerdotes Domini: nam manus eorum cum Dauid est: scientes quod fugisset, & non indicauerunt mihi. Noluerunt autem serui Regis extendere manus suas in sacerdotes Domini.

℣. 18.) Et ait Rex ad Doëg. Conuertere tu, & irrue in sacerdotes. Conuersúsque Doeg Idumæus, irruit in sacerdotes, & trucidauit in die illa octoginta quinque viros vestitos Ephod lineo.

℣. 19.) Nobe autem ciuitatem sacerdotum percussit in ore gladij, viros, & mulieres, & paruulos, & lactentes, bouemque & asinum, & ouem in ore gladij.

Morte morieris.] Rex sæuissimus, & iniustissimus, furore amens, suspicionibus, & cæco animi tumultu exagitatus, innocentem & in confessione innocentiæ perseuerantem, nullius criminis, nec confessum, nec conuictum morti adiudicat; & eo non contentus eodem exitio alios inuoluit, qui, vt Achimelech reus esset; nulla tamen ipsi criminis suspicione aspergebantur. Quid hîc dici potest? nisi hoc inhumanissimo, & execrando scelere documento esse omnibus Saulem, quid possit in hominis animo dominandi cupiditas; & *Regnandi ius*, vt appellant. omnia enim alia iura ius illud extinguit; & vt olim virga Moysis, magorum virgas omnes deuorabat; sic ius istud regnandi leges quascunque ius, & fas omne perturbat, & confundit. At de hoc aliàs. nunc illud tantùm obseruare libet, quod notat hoc loco Theodoretus: quàm præposterum, quàm impium, quàm sacrilegum fuerit huius Regis ingenium, qui cum Dei causa & de illius vindicanda iniuria agebatur, lentus adeò, remissus, & dissolutus fuit; vt iussus Amalechitas ad internecionem delere, id per speciem falsæ pietatis omiserit, & Regem Amalechitarum viuum contra mandatum Domini seruauerit, & insigniora corpora nobilium. At verò nunc, vbi se læsum putat, & iniuriam sibi factam existimat; vt illam vlciscatur, non contentus eum solum perimere à quo læsus est, totam etiam illius domum persequitur, cognatos omnes, & affines inuadit, pari strage nocentes simul, & innocentes inuoluit, pueros, puellas, senes, Vrbem denique ipsam, & vrbis mœnia ferro, flammaque deuastat. Quid hoc peruersius fingi potest? hoc scilicet proprium est Tyrannorum ingenium; vt in causa Dei dissimulent, in suis ipsorum iniuriis sint acerrimi. Hoc illud est, quod in Politicorum schola sub Machiauello Magistro identidem decantatur. satis Deo cordi esse iniurias suas, easque in tempore vlcisci, cum illi magis libitum fuerit solere, & posse: Regibus suas ipsorum iniurias persequendas. O impia verba. Ergo Amalechitis parcatur, quia Deum offenderant: at totum sacerdotale genus, simul cum ipsa vrbe deleatur; quia in Regem peccarunt. Sed perge impie Rex quò tuus te furor agit; amplectere cruēta hæc, & sacrilega consilia Regni firmādi, & videbis deinde quantum illa profuerint, cum iisdem artibus certe fundamenta tyrannicæ tuæ dominationis conuelli, quibus illa te maximè putaueras stabilire; & eodem ariete concuti solium tuum, quo tu ad illud erigendum Religionis arcem concussisti. Sed fusiùs hac de re in disputationibus est agendum.

Emissariis.] De hoc vocabulo infrà [c] pluribus hoc loco significat propriè eos, qui ad iussa Principis exequenda ab ipso *emittuntur*, illique assistunt armati, ad omnes ipsius nutus intenti, vt quocunque ille annuerit arma *conuertunt*. propterea consultò noster Interpres paulò post vsus est verbo *conuertendi* cum Saul dicit. *Conuertimini & interficite.* in Hebræo propriè pro *emissariis* est *cursoribus*, vt notant Caietanus, & Vatablus. interpretatur autem Caietanus *Cursores* viros fortes, agiles, velocisque cursus; qui eo tempore maximo in pretio erant apud Hebræos, & alias nationes, vt nos etiam infrà docebimus. [d] Puto autem *Cursores* dictos apud Hebræos quod celeriter iussa capesserent, & exequerentur: quod ipsum exprimit etiam vocabulum *emissarij* apud Latinos.

c lib. 2. c. 15. 20.

d lib. 2. c. 11.

Conuertimini.] Vel est vox exhortantis, & excitantis ad opus aliquod alacriter aggrediēdum; sicut de verbo *surgendi & veniendi* aliàs diximus, in imperandi modo vsurpari nonnunquam pro aduerbiis *eia agite*, &c. vel certè *conuertimini* est hoc loco medios illos excipite, & circumcludite: vnde Vatablus vertit *circundate sacerdotes*; qui enim aliquos corona cingunt mutuo quasi per circulum conuersi ipsos ambiunt. LXX. habent *adducite sacerdotes & interficite*, quod ad priorem sensum accedit: Vatabli tamen versionem, & secundam nostram expositionem confirmat Iosephus. dicit enim Regem iussisse, vt Achimelech armatis cum tota familia circumdatus contrucidaretur.

Conuertere tu.] Cum satellitibus & asseclis tuis: nam solus quî id poterat? solum tamen fuisse vult Abulensis; quod alij serui Regis iam sacrilegum ministerium abnuissent. At perspicuè fallitur: licèt enim alij serui Regis præter Doeg id detrectauerint; non tamen serui & asseclæ ipsius Doeg. Itaque Iosephus bene obseruat *ipsum Doechum adsumptis ad hoc aliquot sui similibus facinorosis, cruētum imperium peregisse.* Quod autem hîc dicitur. *Conuertere* eundem sensum potest habere quem proximè diximus in præcedenti annotatione. Et cum subditur. *conuersus Doeg.* intelligitur sacerdotibus cum suis circumfusus illos medios excepisse & contrucidasse.

Octoginta quinque vestitos Ephod lineo.] Quæ & qualis vestis Ephod, suprà [a] pluribus docuimus; per hoc autem quod hîc dicitur, non significatur omnes istos sacerdotes fuisse. nam & Samuel, qui sacerdos non erat, etiam tunc cùm adhuc puer ministrabat coram Domino, Ephod lineo induebatur: sed intelligimus omnes vel sacerdotes fuisse; vel diuino cultui procurando destinatos. An autē cùm trucidati sunt Ephod essent

a lib. 1. c. 1.

induti,

induti, res est incerta. Sunt qui affirment; inter quos magister historiæ. vt enim Regis animum ad misericordiam flecterent, & iratum mitigarent, sacro cultu indutos ad illum accessisse. Alij probabilius putant tunc non gestasse; sed gestare solitos, vt Dionysius, Abulensis, Caietanus. Nihil enim ipsos præsensisse de Regis ira, & indignatione, indicant verba Achituphel quæ ad illum habuit; vnde cùm nullum malum suspicarentur, non erat cur ad illud præcauendum sacris vestibus indutos Regi se sisterent. Lxx. longè variant à vulgata in numero occisorum. sic enim habent. *& interfecit sacerdotes Domini in die illa trecentos quinque viros.* Quam lectionem sequitur Lucifer in Apologia pro sancto Athanasio. At Theodoretus & Iosephus habent. *trecentos quinquaginta.* Complutensis verò vt nostra vulgata. *octoginta quinque viros.* Verum cùm Lxx. interpretes in numerorum calculis à nostra vulgata non solùm hoc loco; sed plurimis etiam aliis dissentiant; non est hic nobis laborandum quomodo cum illa conciliandi sint.

Nobe percussit in ore gladij.] Non ibi consistunt scelera vnde cœperunt. In lubrico enim posita & impetu suo in præceps acta, finibus illis nequeunt coërceri quos semel acceperint: ideò licèt Saul à principio Sacerdotum tantùm necem mandauerit; postmodum tamen illis contrucidatis in domicilium quoque ipsorum, & vrbem totam ferrum conuersum est; siue quod Doëg impij Regis impius satelles, Saulis mandatum vt emulatè perficeret, hanc etiam de suo coronidem putauerit adiungendam: siue quod Saul ipse non expleta sæuitia primo cruento mandato, hoc etiam adiecerit; & sacerdotibus interemptis, alios quoque omnes cum tota vrbe pari exitio inuolui voluerit. At quorsum id voluit? & si voluit cur non à principio id etiam mandauit cùm sacerdotum necem imperauit? Vt enim aliquid habuerit, cur in sacerdotes irasceretur; nihil certè causæ potuit esse; cur in infantes, cur in mulieres, cur in alios omnes inferioris sexus, & ætatis, cur in mutas ipsas animantes, cur denique in saxa & oppidum totum tam immaniter insaniret. Quid ergo voluit illud exscindendo, aut quorsum id? difficile est rationem vllam in scelere reperire. Quæ enim ratione & consilio nullo constant, in iis rationem quærere, prorsus est vt dici solet cum ratione velle insanire: non est itaque vt in aliud totum hoc referamus; quàm in amentissimi Regis furorem, rabiem, insaniam. Quomodo enim non in hoc consilio demens; cùm per illud in id prorsus incideret, quod maximè vitare volebat? volebat enim Iudæorum populum sibi adiungere, & à Dauide abalienare: timebat ne ille gratia apud omnes pollens Regno animum adiiceret: propterea ergo tam grauiter nunc in hos animaduertit, qui cum illo colloquia miscuerant; vt omnes ab eo abduceret, & deterreret: At quid poterat magis omnium animos in Saulem concitare, & Dauidi adiungere, quàm fœdissimum hoc & nunquam auditum barbaræ crudelitatis exemplum? vt propter leues primùm suspiciones sacerdotes omnes obtruncarentur; deinde verò in eos quoque tam immaniter sæuiretur, in quos nulla quidem labis suspicio cadere posset? Sed cur non statim simul cum sacerdotibus totum oppidum, & alios omnes mandauit excindi? forte vt iam dixi quia cùm illud tantùm primò vellet, hoc etiam deinde adiunxit; crescente nimirum rabie, & ex sanguine Sacerdotum, ad puerorum quoque, & aliorum innocentium sanguinem sitiendum extimulata: fortè etiam quia timuerit à principio tam truculentum imperium nudum proponere. Si enim alij omnes præter Doëg ad solam sacerdotum necem exhorruerunt; quid si simul cum ipsis pueros omnes, infantes, & fœminas occidendas quoque mandasset? temperauit itaque se Saul; donec nactus idoneum suæ crudelitatis administrum, stillantem gladium sacrorum hominum cruore, facilè impulit; vt in innocentium infantium iugulis mergere non vereretur.

Speran. in Dauid.

Ergo per hoc immane facinus obtinuit Saul; primò vt ipse execrandus fieret apud omnes suos; deinde vt omnes intelligerent sacerdotes & bonos quosque piosque viros à Dauide stare; tum vt vicinæ gentes Dauidem facilè reciperent, per hoc edoctæ sæuissimum & implacabile odium inter ipsum & Saulem verè conflatum. Denique vt nullus in posterum iam se auderet Sauli fidei committere. Si enim sacerdotes, & vniuersa illorum Ciuitas propter leues tantùm suspiciones fuerant internecione deleti; quid quisque non expauesceret & sibi certò ab illo timeret? sic Tyranni tunc maximè sceptrum suum Regnúmque conuellunt cùm maximè se illud existimant stabilire.

℣. 20.) Euadens autem vnus filius Achimelech filij Achitob, cuius nomen erat Abiathar, fugit ad Dauid.

℣. 21.) Et annunciauit ei quòd occidisset Saul sacerdotes Domini.

℣. 22.) Et ait Dauid ad Abiathar: Sciebam in die illa, quòd cùm ibi esset Doëg Idumæus procul dubio annunciaret Sauli: ego sum reus omnium animarum patris tui. Mane mecum, ne timeas: si quis quæsierit animam meam, quæret & animam tuam, mecúmque seruaberis.

Ego sum reus] quid aut in qua re peccauerit Dauid in sacerdotum nece nonnulli dubitant: nam peccasse extra controuersiam putant, cùm ipse se illorum sanguinis & mortis reum agnoscat, & fateatur. Sunt qui peccasse volunt; quia perniciosè mentitus; fallendo enim, & mentiendo, Achimelechum in certum exitium adduxit. Alij quia præuidit periculum quod Achimelecho, & aliis sacerdotibus imminebat ex Doëchi præsentia, quem cùm omnia renunciaturum Sauli sciret; non tamen sacerdoti indicauit, vt posset sibi consulere, & infortunium euadere quod imminebat; sic Dionysius: alij alia. Certa tamen mihi res est nihil hîc Dauidem peccasse: vnde superuacuè quæri quomodo, aut qua in re peccauerit, cùm nullum eius peccatum extiterit: ita Lyranus, Abulensis, Magister historiæ, Caietanus. Neque enim cùm Achimalecho mentitus est vllam ei perniciem parabat; aut ob id obuenturam sciebat; vt perniciosi mendacij argui possit. At dicit nunc Dauid certò se sciuisse cùm tunc adesset ibi Doëg omnia ipsum Sauli renunciaturum; peccauit ergo, quia malum cuius

ipse aliis causa erat auertere non studuit cùm posset. Verum illud est. sed non dicit Dauid certò se scisse quid Saul post indicium acceptum facturus esset; sed tantùm quod erat illi à Doëcho indicium defetendum. cur ergo se nunc reum facit si reus non est? respondet Abulensis. *reum hoc loco non dici ex vllo crimine; sed ex obligatione*: non quòd in illorum nece culpam ipse vllam admiserit; sed quòd ex illorum interitu obligationem aliquam contraxerit. Nam quia eius causa, & in ipsius odium illi extincti sunt; meritò se ad id adstrictum putauit vt eorundem posteris quicquid posset opis afferret. Ex quo loco diximus rectissimè Patres quosdam collegisse Christum Dominum infantes pueros in Cælum recepisse, quod Christi ipsius causa extincti fuerant. Si enim nunc Dauid obstrictum se putat & obnoxium posteris sacerdotum, quantò magis Christus Dominus ipsis infantibus, quos in ipsius odium Herodes impius contrucidauerat? Putauit ergo meritò se vterque obstrictum non ex aliqua obligatione iustitiæ, sed benignitatis. Qua de re plura Cyprianus [f], & Patres alij [g].

f Epist. 56.
g Orig. hom. 30. in diuersa. Fulgent. serm. de Epiph. Chrysolog. serm. 4. de Innocent.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXIII.

ARGVMENTVM.

NON adeo Dauidem sua viuius cura premebat, vt non esset etiam de popularium suorum incolumitate sollicitus. Itaque cùm ad illum allatum esset de periculo Ceilanorum, qui in tribu Iuda à Palæstinis omnia latè loca vastantibus grauiter obsidebantur illis opem ferendam putauit etiam in summo discrimine rerum suarum. Consulto ergo diuino oraculo, & ab illo confirmatus, prædones aggreditur, disperdit, fugat, fugatos cædit & diripit; prædaque omni detracta, & noua insuper auctus, in oppidum victor ingreditur, festis omnium acclamationibus exceptus. Sed non diu ea gratulatio tenuit: immemores enim Ceilani beneficij, pessimam gratiam ingentibus in se meritis retulerunt; & salutis vindicem vrbisque liberatorem Sauli, qui illum omnibus vestigiis ad necem persequebatur tradere statuerunt: & tradidissent; nisi diuino ille responso præmonitus, sibi suisque propere consuluisset. Ab ingrato ergo oppido dilapsus occulta fuga, Ziphæos montes, & vastam circa illos solitudinem vagus insedit; vbi Ionathæ, regij Principis aduentu & colloquio tantisper recreatus; post modum tamen grauissimè periclitatus est, cùm Ziphæis incolis iudicium prodentibus ad Saulem quo in loco lateret allatum esset: statim enim armatorum agminibus vndique circumsessus, aliud iam nihil restabat quàm vt in manus cruenti persequutoris incideret; cùm Deus immissis repertè Palæstinorum copiis, aliò Saulis impetum auertit; & ab insectatione nihil tale merentis abductum, coëgit ab iniuria aliena desistere; vt proprium periculum propulsaret.

℣. 1.) Et annuntiauerunt Dauid, dicentes; Ecce Philistiim oppugnant Ceilam, & diripiunt areas.

℣. 2.) Consuluit ergo Dauid Dominum, dicens; Num vadam & percutiam Philistæos istos? Et ait Dominus ad Dauid; Vade, & percuties Philistæos, & Ceilam saluabis.

℣. 3.) Et dixerunt viri, qui erant cum Dauid, ad eum; Ecce nos hîc in Iudæa consistentes timemus; quantò magis si ierimus in Ceilam aduersùm agmina Philistinorum?

℣. 4.) Rursum ergo Dauid consuluit Dominum; qui respondens ait ei; Surge & vade in Ceilam: ego enim tradam Philistæos in manu tua.

℣. 5.) Abiit ergo Dauid, & viri eius in Ceilam, & pugnauit aduersùm Philistæos, & abegit iumenta eorum, & percussit eos plaga magna: & saluauit Dauid habitatores Ceilæ.

℣. 6.) Porrò eo tempore, quo fugiebat Abiathar filius Achimelech ad Dauid in Ceilam, ephod secum habens descenderat.

HÆc quæ Dauidi in Ceilanorum liberatione contigerunt, illis simillima sunt & penè gemina, quæ Christo Domino contigisse narrantur cùm Lazarum ab inferis excitauit. a Ioan. 11. Quod vt constet & imago gestorum Christi in antiquis Patribus, illorumque actionibus expressa cernatur conferamus singula. Primùm ergo procul à Ceilanis agebat Dauid; procul etiam à Iudææ finibus degebat Christus: exul & profugus ille, vagus etiam & fugitans iste: obsidetur interim Ceilanorum oppidum, morbo interim corripitur Lazarus: crescit illius obsidio, ingrauescit huius morbus: Dauidi procul agenti de Ceilanorum periculo nuntiatur ad Christum longè positum Lazari valetudo defertur: statuit Dauid illis opem ferre, decernit iterum Christus

in

in Iudæam ire: timent Dauidis milites, & illum à proposito conantur abducere, pauent Christi Discipuli, & ab suscepto itinere dehortantur: perstat in proposito Dauid & suos excitans diuino oraculo firmat; à sententia non dimouetur Christus, & discipulorum metum cælesti alloquio depellit? sequuntur alacres milites Dauidem, sequuntur læti Discipuli Christum parati cum illo *in vitam & in mortem ire*; ibi profliganiur hostes, abacta præda reducitur, oppidum liberatur; hic excitatur Lazarus ab inferis, fugatur mors & illius satellites morbi, inter viuos stupentes, mortuus liber & solutus incedit: inde Ceilani, tanto accepto beneficio, liberatori suo exitium moliuntur; hinc Iudæi Christo, tanto patrato miraculo insidias struunt: fugit iterum Christus, & improbos perfidorum conatus eludit; fugit iterum Dauid, & Saulis expectationem fallit, ingratorum ciuium dolos frustratus. Quid potest esse similius, quid expressius? Vtrobique fuga, periculum carorum, sui neglectus vt aliis succurratur, vtrobique auxilium allatum, & pro beneficio maleficium redditum cum benefactoris discrimine & exilio. Meritò ergo Patres Dauidem in omni fermè serie gestorum suorum viuum Christi Domini exemplar extitisse dicunt, & nos slibi fusius.

Et annunciauerunt.] Qui isti? Ceilani ipsi vt Lyranus & Abulensis. De suo enim periculo solliciti, cum in proximo Danidem esse compertissent, ipsum tantummodo quo in statu res illorum versarentur, edocendum putarunt, vlterius nihil vrgentes, nihil instantes. Quemadmodum etiam Lazari sorores illis verbis Christum a Ioan. 11. simplicissimè monuerunt [a]. *Ecce quem amas infirmatur.* Confidebāt enim tam Ceilani de Dauide, quam sorores de Christo, satis esse significare vel periculum oppidi, vel ægritudinem fratris. Dionysius verò non Ceilanos ipsos, sed alios indicium fecisse putat. Alij etiam nullum certum auctorem extitisse volunt; didicisse autem id ab omnibus Dauidem, quod inter omnes fama vulgauerat. Verùm siue isti, siue illi fuerint, parum admodum ad sententiæ intelligentiam refert; nisi quod dubitari potest, vtro modo Ceilani paulò pòst se magis ingratos ostenderint; quos tamen siue hoc, siue illud dicatur, certum est fuisse perfidos & ingratissimos. Si enim sponte audito tantum illorum periculo, Dauid ad illos liberandos aduolauit; quæ perfidia deinde fuit tam paratum, tam facilem, tam intentum in suas vtilitates; vt nec admonitoris egeret, in hostis atrocissimi manus tradere voluisse? & exitium quod ille ab omnium ceruicibus auerterat, illi conflare? Si verò ab ipsis rogatus & admonitus opem laturus aduenit, & aduentu suo ab omni calamitate eos sui capitis periculo vindicauit; quod sceleris, illum in quo tantopere fidebant, & quem postmodum fiducia sua nihil frustrati, salutis auctorem experti sunt peioribus hostibus prodere, quam à quibus per illum ipsi fuerant liberati? Vtroque ergo modo isti ingratissimi; licèt vtro magis incertum.

Consuluit ergo Dauid Dominum.] In hoc Dauidis prudentiam de qua tantopere in Scripturis a lib. 1. cap. 35. de offic. laudatur, agnoscit Ambrosius; [a] *quod nunquam post Goliam deuictum bellum vllum, aut expeditionem susceperit, nisi consulto Domino.* Quomodo autem nunc consuluerit, & ab illo responsum retulerit; integra disputatione explanabitur, vbi de *Sopran. in Dauid.*

diuinis oraculis & responsis in vniuersum agemus.

Ecce nos hic in Iudæa consistentes.] simillima verba illis; quæ discipuli proferunt apud Ioannem [b]. *Nunc quærebant te Iudæi lapidare; & iterum vadis illuc?* Isti tamen non solum de Danidis, sed de suo etiam periculo videntur esse solliciti; at Discipuli de solo Christo cogitant. nam per speciem quasi Christo timerent, sibi etiam cauebant, vt ibi Patres [c] obseruant. b Cap. 11. c Chrysost. Euthym. Theophylac. in Cap. 11. Ioan.

Aduersum agmina Philisthinorum.] Nunc tuti non sumus; cum tamen alios nullos hostes habeamus; nisi quod contra nos Saulis ira satellites armat; quid si ad intestinos oppugnatores externus hostis accedat? Et hinc à priuatis, & intestinis hostibus; inde à communibus & publicis premamur? Opprimemur certè.

Rursum ergo consuluit Dominum.] Non dubitans Dauid: nec quasi parum fidens diuino responso iterum consulit; sed quo suis fidem maiorem faceret, & metu omni deposito confirmaret.

Pugnauit aduersum Philisthæos.] Hæc Danidis expeditio in æstiuum tempus incidit & peracta est. Erant enim fruges adhuc in area, vt colligitur ex versu primo. *Nunciauerunt dicentes; Philisthim oppugnant Ceilam & diripiunt areas.* Quod autem hìc subditur vers. 5. *Et adduxit iumenta eorum.* Dionysius de iumentis interpretatur, quæ Palestini adduxerant vt prædam illis imponerent & aueherēt. Qua in re illud factum est quod vulgo dici solet in fures, qui sua spe frustrantur; Ita vt sacculos quos ex alieno venerant suffarcinaturi, cogantur aliquando relinquere; & tantum abest vt ex alieno ditentur; vt sua ipsi potius deserere cogātur. Hoc Deus hostibus populi sui sæpius euenturum minatur [d]. *Væ,* inquit, *qui prædaris, nonne & ipse prædaberis; & qui spernis, nonne & ipse sperneris? Cum consummaueris deprædationem, deprædaberis; cum defatigatus desieris contemnere, contemneris.* Quod plane nunc contigit Palestinis. *Consummata enim deprædatione, præda ipsi fuerunt.* Porro in his multa nobis mysticè obseruanda sunt, & libanda leuiter, quæ suo loco latiùs exequemur. d Isaiæ 33.1.

Primò enim in Palestinis, qui prædam quam abegerant, etiam cum auctario rerum suarum dimittere coacti sunt, habemus expressam, conditionem miseram peccatorum; qui quod solatium fugacissimum malè agendo perceperint, reuomere compelluntur, & quidem breuissimo post interuallo. Illud enim istis fit quod dixit Dauid [e]. *Adhuc esca eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos.* Quod non solùm intelligimus de supplicio in altera vita, sed in ista. e Psal. 72.

Secundò, cernimus hìc etiā legem illam à Deo sancitam. vt [f] *quæ seminauerit homo, hæc & metat,* in hac quoque vita seruari. Ecce enim isti qui prædas egerant, præda fiunt; & qui diripiebant, diripiuntur. In Ceilanis verò liberatis eorum typum habemus, qui resipiscunt; quorum pœnitentia à flagellis incipit quibus à Deo occultè, palam ab hominibus cæduntur; unde ad timorem progreditur; tum ad Danidem ipsi id est Christum conuertuntur, & ad eius opem implorandam, & demùm Christo opitulante eos adoriuntur à quibus ante fuerant oppugnati; quos non solum auertunt, sed etiam deprædantur, sua recuperantes, & aliena spolia inuadentes. Peccator enim suis viribus inde non potest emergere, f Ad Gal. 6.

 quo

quo fa peccando coniecit; cum tamen id auxilio Dei fit, non solum quæ amiserat bona recuperat; sed maioribus insuper meritis cumulatur. Semper enim in meliorem g statum per pœnitentiam peccator erigitur, quam is erat ea quo deturbatus. Hoc significat Deus per Ezechielem, Hebræis, & sub eorum typo peccatoribus promittens ipsorum hostes illis in prædam cessuros; si strenuè vtrique consurgant, illi contra hostes aspectabiles; isti contra vitia & hostes alios, qui visum fugiunt [h]. *Et deprædabuntur*, inquit, *eos quibus præda fuerant; & diripient vastatores suos.*

g *Scotus in 4.d. 22. q. 1. ar. 2. Almai. Gabr. Bass. ibi. Nauarr. dist. 4. de pœnit. c.* Diuina Clementia.
h Cap. 39. Ezech.

Propterea symbolum sunt Ceilani iustorum, quibus Dauid, id est Christus peculiariter adest. Hos enim cum Palestini, communes scilicet hostes oppugnant, non expugnant; sed victi tandem discedunt; non solum nullo damno illato, sed plurimis vtilitatibus & commodis adiunctis. Quod Dei nomine Apostolus [i] pollicetur *fidelis*, inquit, *Deus qui non patietur tentari vos supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum.*

i 1. Corinth. 10. 13.

Denique Palestini tempore æstiuo cùm fruges in horrea conuehuntur, Ceilanos inuadunt. quia hostes nostri tunc maxime nobis infesti sunt, cùm vberem messem fecimus; cum meritorum nostrorum fruges cælestibus horreis importamus. Nudo enim & expoliato non insidiantur fures; quia

Cantabit vacuus coram latrone viator.

At pluribus ac pretiosis sarcinis onustus inconsulte facit, si nihil timet. Sed de his aliàs.

In Ceilam.] Dubium est quo in loco Dauidem adierit Abiathar cum fugeret à Saule. Nam in fine capitis præcedentis significatur, multo antequam Ceilam se Dauid conferret, Abiathar ad ipsum confugisse. Hic autem indicatur ad Dauidem accessisse, iam Ceilam ingressum. Quod si est; quomodo Dauid, & per quem Deum consuluit, antequam ad Ceilanos defendendos descenderet? Abulensis putat post liberatam Ceilam Abiathar aduenisse. Quæ autem capite præcedenti de ipsius aduentu narrantur, esse per anticipationem dicta. Dauidem verò per se ipsum Deum consuluisse, quod semper solebat, cùm sacerdos non aderat, per quem ritè posset. Caietanus idem sentire videtur. quia clare nunc dicitur Abiathar in Ceilam ad Dauidem venisse. Quod si minus placet dicere possumus; Istud; *ad Dauidem in Ceilam*; non esse interpretandum ad Dauidem iam in Ceilam commorantem; sed in Ceilam cogitantem; quod de illius periculo inaudisset.

Ephod secum habens descenderat.] Quotuplex Ephod, & quæ vestis esset, à quibus gestari solita, quem etiam vsum haberet in diuinis oraculis reddendis; dicemus alibi.

℣. 7.) Nunciatum est autem Sauli quòd venisset Dauid in Ceilam: & ait Saul; Tradidit eum Deus in manus meas, conclususque est introgressus vrbem, in qua portæ & seræ sunt.

℣. 8.) Et præcepit Saul omni populo vt ad pugnam descenderet in Ceilam; & obsideret Dauid, & viros eius.

℣. 9.) Quod cùm Dauid rescisset quia præpararet ei Saul clam malum, dixit ad Abiathar sacerdotem; Applica Ephod.

℣. 10.) Et ait Dauid; Domine Deus Israel, audiuit famam seruus tuus, quod disponat Saul venire in Ceilam, vt euertat vrbem propter me.

℣. 11.) Si tradent me viri Ceilæ in manus eius? & si descendet Saul, sicut audiuit seruus tuus? Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait Dominus; Descendet.

℣. 12.) Dixitque Dauid; si tradent me viri Ceilæ, & viros qui sunt mecum in manus Saul? & dixit Dominus; Tradent.

℣. 13.) Surrexit ergo Dauid, & viri eius quasi sexcenti, & egressi de Ceila, huc atque illuc vagabantur incerti: nunciatumq; est Sauli quod fugisset Dauid de Ceila, & saluatus esset: quamobrem dissimulauit exire.

Tradidit eum Deus in manus meas.] Qui insigniter improbi sunt, solent peruersa sua studia & voluntates in Deum referre, illarumque ipsum adiutorem sibi poscere & administrum; quo nimirum minus aliis peccare videantur in eo quod peccant; aut etiam esse laudandi, si faciunt quod Deo auctore perficiunt. Illis vtique opem non laturo, si quod agunt culpandum esset & reprehendendum. Isti sunt *qui* [a] *lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis.* Qui Deo gratias agunt quod aliquid illis prosperè cesserit contra Deum; qui cum maximè sacra omnia prophanaque perturbant, diuina & humana confundunt; tunc se maximè *existimant obsequium præstare Deo.* Talis erat Saul, qui contra fas omne Dauidem persequens, adeo se credebat, vel credi volebat, nil contra Dei leges moliri; vt Deum ipsum sui furoris socium & adiutorem sibi putaret adesse. *Tradidit*, inquit, *Deus in manus meas.* Gratias ergo illi agit, quod sua consilia probauerit, quod conatus adiuuerit, quod fortunauerit euentus. *Benedictus Deus.* Cur? quia tradidit Dauidem in manus meas. Sic & adulter aliquando facit, gratias agit Deo quod irritæ non cesserint in totum insomnes noctes; quod non frustra tandem insidiatus fuerit somno maritorum. D. Bernardi [b] quæ huc faciunt, illa sunt. *Sic vsu quodam magis, quam sensu, vel affectu personare in ore multorum gratiarum actionem aduertere est, in tantum vt homines quoque sceleratissimè ad quæque flagitia & facinora sua soleant gratias agere Deo quod bene prosperè (vt quidem ipsi sapiunt) cesserit sibi in adimpletione peruersarum voluntatum suarum.* Et subdit; *Audis verbigratia furem cum impia machinationis malè cupitum manipulum reportantis, exultantem clam & dicentem; Deo gratias, non inanes vigilias feci, nocturnum laborem meum non perdidi. Similiter qui hominem interfecit, nonne gloriatur & refert gratias quod præualuit aduersus æmulum, aut de hoste se vindicauit? Et nihilominus adulter tripudians gestit in Dei laudes quod diu optato concubitu tandem potitus sit &c.* Contra hos illud à Deo dicitur. [c]

a Prouer. 2.
b Serm. 23. in Cant.
c Psal. 49.

Existimasti,

Existimasti, inique, quod ero tui similis qui si videbas furem currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Similem enim sui Saul Deum existimat, eodem furore percitum, eadem insania laborantem, & eodem studio Dauidem innoxium persequentem: propterea secum *currere & ambulare, & portionem suam conferre*, & quodammodo conspirare ad illum perdendum. vnde dicit; *Tradidit eum Deus in manus meas.*

Omni populo.] Hebræa phrasis à nobis sæpius obseruata; qua particulæ quæ vniuersitatem significant, ponuntur aliquando pro *multitudine*; & plures signant, non vniuersos. Huiusmodi sunt voces; *cuncti, vniuersi, omnes, & similes.* Propterea in Scriptura, cum ita vsurpantur; vt non tantum plures, sed prorsus omnes, nullo excepto, significent, adiungitur post affirmationem negatio ad ambiguitatem tollendam. Ezechias loquens de regia supellectile Babyloniis legatis à

d Isaiæ 39. 4.

se demonstrata. [d] *Omnia*, inquit, *quæ sunt in domo mea, viderunt.* Quod quia poterat intelligi hyperbolicè dictum, quasi plurima tantum vidissent; adiungitur per negationem; *Non fuit res*

e ver. 3.

quam non ostenderim eis. Similiter Ioannis [e] primo. *Omnia per ipsum facta sunt.* Quod vt constaret propriè dictum, & notam vniuersitatis, non tantum pro pluribus; sed nullo excepto planè pro omnibus vsurpari; additur; *Et sine ipso*

f Cap. 42. 4.

factum est nihil. Sic apud Ieremiam; [f] *Omne verbum quodcunque responderit mihi indicabo vobis,*

g Cap. 3.

nec celabo vos quicquam. Et 1. Regum, [g] *Indicauit ei Samuel vniuersos sermones, & non abscondit ab eo.*

Cæterùm cum sine negatione, modo quo explicauimus adiuncta, notæ huiusmodi vniuersitatis alibi in Scriptura vsurpantur; certa res est, vt dixi, sæpissimè vniuersitatem suam non retinere. Quod dupliciter fieri potest. Primò, quod hyperbolicè accipiantur; vt fit cum id de quo loquimur, maiori cum emphasi proponimus ad omnem dubitationem ex auditoris animo tol-

h Cap. 4. 9.

lendam. Sic Samaritana apud Ioannem [h]. *Venite*, inquit, *& videte hominem, qui dixit mihi quæcumque feci.* cùm tamen Christus illi tantum patefecisset, quot & quibus cum viris consueuisset. Per eandem hyperbolem id etiam est accipiendum

i Cap. 15.

quod habetur 2. Regum [i]; *Toto corde vniuersus Israël sequitur Absalon*; cum tamen integræ duæ tribus intactæ essent, & Dauidem sequerentur. Secundo, nota vniuersitatis illam absolutè non retinet, cum apposita distributio illi subintelligitur. Tunc enim vniuersos significat, non absolutè,

k Cap. 1.

sed in tali genere. sic illud Ioannis est [k] intelligendum; *Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Clara enim res est non omnes prorsus, qui in hunc mundum veniunt, à Christo, nullo excepto, illuminari; sed plures esse, qui suis tenebris obsidentur, quibusque nunquam sol veritatis affulsit. Nec tamen hoc hyperbolicè tantùm dictum esse accipi potest; sed *cum distributione apposita* verè & proprie non tantum *multos & plures*; sed prorsus omnem hominem venientem in hunc mundum illuminatum à Christo, qui fuerit illuminatus; vt sit sensus; *Omnes qui illuminantur, à Christo illuminari*;

l Tract. 2. in Ioan. 2. de peccat. mer. c. 25. in Enchir. 103.

ll Cap. 6. 18.

quæ est in illa verba interpretatio Augustini [l]. In quo eodem sensu accipiendum est apud Lucam [ll]; *Quod virtus de Christo exibat & sanabat omnes.* Id est *non omnes, nullo excepto*; sed *omnes qui accedebant* & sanari indigebant. simili etiam cum

distributione illud exponitur à quibusdam, quod habet Apostolus ad Timotheum [m]. *Deus vult omnes homines saluos fieri*, non vt omnes, nullo excepto, voluntate absoluta velit; sed vt omnes qui saluantur, Dei voluntate saluari intelligamus. sic Augustinus [n], Prosper [o], Fulgentius [p].

m Epist. 1. Cap. 2. 4.

n de spiritu & lit. c. 33.

o ad 1. obiect. Vinc.

p ad Monimum.

Quorum expositionem, ne quisquam putaret minus cum litterali sensu congruere; hæc de varia acceptione harum particularum omittenda non erant.

Hoc ergo loco; *omni populo præcepit*; accipiendum est vel hyperbolicè dictum; vt *omni*, ponatur pro maiori parte, sine vlla dubitatione intelligenda; vel certe cum restrictione *de omni populo*, qui idoneus erat ad pugnam.

Ad pugnam descenderet in Ceilam.] Ad quam pugnam, & contra quos? sunt qui contra Ceilanos. Saulem enim audita Dauidis victoria contra Palestinos, & Ceilanos illius beneficio deuinctos, mœnibus illum suis recepisse, statim contra illos mouisse. Alij Dauidem solum & ipsius comites petitos volunt. Probabilius est contra Palestinos, qui Ceilanos infestabant Saulem arma simulatè vertisse, vt Abulensis, & Caietanus obseruant. Si enim clare ante professus esset, quorsum, & ad quos tenderet expugnandos; dubium nullum est, quin re statim diuulgata, sibi, suisque Dauid opportune consuleret. Vt igitur non opinantes inuaderet, Palestinos se persequi simulauit. Quod etiam ex eo clare satis habetur quod paulo post subditur. *Cùm rescisset Dauid, quia præpararet ei Saul clam malum.* Clam præparasse dicit; quia non apertè contra Dauidem copias duxerat; sed aliud simulando. Id ergo quod adiungitur; *Vt obsideret Dauid & viros eius*; non est referendum ad id quod populo est expressè mandatum; sed ad propositum quod Saul tacitus in mente voluebat, vt bene Caietanus hic obseruauit.

Rescisset.] Latinè loquutus est interpres, vsus *resciendi* verbo, in sua maxime propria significa-

q lib. 2. c. 19.

tione. De qua Gellius; [q] *Qui factum*, inquit, *aliquod occultum, aut inopinatum insperatumque cognoscit; is dicitur propriè rescire.* Et subdit. *Quanquam ipsum scire de omnibus communiter rebus dicatur; aliter tamen rescire, vel resciri, apud eos, qui diligenter loquuti sunt, nondum inuenimus; quam super iis rebus, quæ aut consilio latuerint, aut contra spem, & opinionem vsu venerint.* Et addit deinde varia exempla, inter alia illud ex Næuio.

Si vnquam quicquam filium resciuero,
Argentum amoris causa sumpsisse mutuum
Extemplo illò te ducam vbi non despuas.

Ergo noster interpres hoc verbo nunc vtens, significat id quod moliebatur in Dauidem Saul, occultum, & præter aliorum expectationem fuisse. Quod confirmat id quod paulo ante in obseruatione proxima notabamus.

Quia præpararet ei clam malum.] Hic etiam latinissimè loquutus est interpres. *Malum* enim substantiue positum sæpissimè latinis est graue quodcunque damnum & iactura. Vnde illud Comici; [r]

r Plaut. in Pen.

Non mirum mihi si pruriebant scapulæ.
Sciebant esse sibi in mundo malum.

Applica Ephod.] Quid hoc sit; infra fusè disseretur in disputatione de diuinis responsis.

Vt euertat vrbem propter me.] Hoc incerto rumore ferebatur. Si enim id exploratum fuisset, non interrogasset Dauid, nec Deum de eo

consuluisset. Propterea autem id de Saole timebatur, qoia recens erat exemplum excisi oppidi sacerdoralis. Si enim taotummodo quia Dauid illac pertransiuerat, vt tantisper refocillaretur, licet oppidania iusciis; in ipsius tameo Dauidis odium, totum oppidum exeisum fuerit; quanto magis timendom erat ne Ceilanam vrbem ferro, flammaque vastatet, lu quam non solùm fuerat amicè receptus; sed vt ad triumphum iouitatos quasi custos publicæ salutis?

Si tradent me.] Particula; *si*; ponitor hoe loco pro oota interrogationis; & idem valet quod; *an*; vel; *ne*. quem vsum etiam habet aliquando apud latinissimos auctores. Sic apud Comicom.[f] *Visum si domi est*; id est, *domi ne sit*. Et Ciceto;[t] *Dicito si pascuntur aues*; id est; *an pascantur aues*. Apud nostrum veto interpretem sæpissimè id obuium est. Sie apud Lucam Christum diseipuli interrogant;[u] *Domine, si percutimus in gladio?* Et alibi,[x] *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* Id est restitoes ne hoc tempore regnum Istael?

f Terent. Hauton.
t 2. de diuinat.
u Cap. 22. 49.
x Actor. 1. 6.

Dixit Dominus: Descendet, & tradent.] Quomodu sit io Deo certa & explorata eognitiu *contingentium*, quæ sont sub aliqua eondirione futura, & ita nunquam eruut; vt tameu eertissimè euenissent, si quid aliud præcessisset; in integra disputatione explieabitur. Quod autem hoc loeo potest habere diffieultatem illud est; Quomodo diuinum hoe responsum verum fuerit. Interrogauerat enim Dauid; *si descendet Saul; & si tradent me viri Ceila. Et dixit Deus; Descendet, & tradent.* Saul autem uon solum uou descendit; sed nec omnioo se loco mouit, aut eopias emisit. Verum elara solutio est. Neque enim Daoid simpliciter interrogauerat; an Saul esset descensurus; sed cum restrictioue. *Sicut*, inquit, *audiuit seruus tuus.* Ipse autem audiuerat ad vrbem descensurum, vt illam expuguaret; si Dauid in illa detineretur. Respondit ergo Deus descensutam Saulem, nou *absolutè*, sed cum *conditione*, si Dauid in vrbe remaueret. At dicet aliquis; Audiuerat Dauid desceusurum Saolem, & in odium sui vrbem euersurum. Hoc autem an ita futurum esset, vt iuterrogauerat: ita responsum tulit id futurum. Idem hîc repeto noo absolotè, sed sub coodirione Dauid id inaudiuerat: si nimirum pergeret in vrbe persistere; tunc oppidum à Saule obsidendum, expugnandum, & in odium Dauidis euertendum.

Huc atque illac vagabantur] In Hebræo ad verbum est. *Profecti sunt, quo pergebant.* Septuaginta; *Ibant, quo ibant.* Quo dicendi modo significatur incertus, vagusque discorsus, vt solet fieri in subita irruptione à trepidantibus Phrasim Hebræam, quam noster interpres latinè reddidit, integram fermè alibi[y] retinuit. Dixit Dauid ad Ethai, *Ego ibo quo iturus sum. reuertere.* id est, ego hoc atqoe illue vagabor incertus proinde reuertere. qoia nec ipse quidem compertum habeo quo me potissimum recipiam; sed

y Lib. 2. Reg. c. 16. 20.

Quo me cumque feret tempestas deferar hospes.

Et dissimulauit exire.] Vide immanissimi tyráni peruersitatem. Vrbem Nobem delet: quia tantum illam Daoid insciis omnibus ingressus fuerat; vrbi autem Ceilæ parcit, euius habitarores Dauidem vocauerant, exeeperant, saluum & incolumem dimiserát. Quid hoe est. Et vnde tanta repentè moderatio? Quid hic dicam nescio: nisi immite & impiom ingenium nihil io sacerdotibus voluisse dissimulare; voluisse in aliis, vt eo ipso non magis contra Dauidem, quam contra Deum, Deique cultores bellum se gerere profiteretur. Alias causas affert Abulensis omnes minus appositas: veram ac magis probabilem secum ipse prudens lector excogitet.

℣. 14.) Morabatur autem Dauid in deserto in locis firmissimis, mansitque in monte solitudinis Ziph, in monte opaco: quærebat eum tamen Saul cunctis diebus: & non tradidit eum Deus in manus eius.

℣. 15.) Et vidit Dauid quod egressus esset Saul vt quæreret animam eius. Porro Dauid erat in deserto Ziph in sylua.

℣. 16.) Et surrexit Ionathas filius Saul & abiit ad Dauidē in syluam, & confortauit manus eius in Deo: dixitq; ei.

℣. 17.) Ne timeas: neque enim inueniet te manus Saul patris mei, & tu regnabis super Israel, & ego ero tibi secundus, & pater meus scit hoc.

℣. 18.) Percussit ergo vterque fœdus coram Domino: mansitque Dauid in sylua: Ionathas autem reuersus est in domum suam.

Quærebat eum tamen Saul cunctis diebus.] Hoc illud est, quod Dauid ipse commemorat cùm Dei protectionem extollit, qua seruis suis adest aduersus impios[a]. *Obseruabit*, inquit, *peccator iustum.* Quid est *obseruabit?* Insidiabitur. Quod hie facit Saul, & ita legit D. Ambrosios ex LXX. *Insidiabitur peccator iustum.* & quia nou succedunt insidiæ; fremit dentibus & indignatur. Vbi Ambrosios; *Indignantis enim & feruescentis in iracundiam consuetudo est dentibus fremere.* Pergit deinde Ambrosius; *Insidia commenta nequitiæ dentes sunt peccatoris: istis fremebat in Dauidem Saul cum ipsum cunctis diebus quærebat.* D. Hieronymus; illud, *obseruabit peccator iustum.* vertit; *cogitat de iusto peccator.* Quo diligens & attentum studiom, & sollicita rationum omnium inuestigatio significatur, qua peccator iusto, Saul Dauidi perniciem molitur. At quo tandem omnia reciduut? *Dominus autem irridebit eum.* Cum enim vt hic dicitur, *quæreret Dauidem Saul cunctis diebus; non tradidit illum Deus in manus eius.* Frustra enim opera in illo persequendo consumitur, quem Deus suo patrocinio tuetur. Propterea subdit ibidem Dauid,[b] quasi ad hoc respiciens quod nunc agitur; *Considerat peccator iustum, & quærit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius.* Verbum enim *considerandi*, illud significat, quod hîc dicitur. *Quærebat cunctis diebus.* Et Euthymios obseruat; *Considerare*; proprie ibi esse contra aliom insidias disponere, malumque tacitè moliri. Propterea Complutenses, quod noster paulo ante dixit; *Cùm rescisset Dauid quod præpararet ei Saul clam malum*, ipsi legunt; *Cùm rescisset Dauid quod taceret Saul*; id est quod tacitus consideraret, insidias secum eogitando & versando. Verè enim silentiom istud improborum timendum

a Psal. 36.
b Psal. 36.

mendum est: quia siue loquantur, siue taceant; iustis semper aliquod exitium machinantur, & tunc fortassè magis timendi, quia occultius & latentius sæuiunt. Cæterùm quod in Psalmo illo dicit Daoid; *Et Dominus irridebit eum*; clarissimè hîc etiam videmus expressum. Quot enim & quanta Saul io Danidem fremena instruxerat; quæ tamen omnia irrita ceciderunt? Et non quomodocunque, sed prorsus vt irrisi caduur, conatus puerorum auiculam aliquam persequentium; quam dum iam se credunt apprehendere, & illa secura sui ante ipsos ludit, repente volatu præpeti in sublime delata, miseros pueros ludificatos simul & defatigatos relinquit. Non aliter hic cum Saule factum. Dauidem insequebatur; iam iam apprehendere, iam se tenere putabat; vnde dicebat; *Tradidit illum Deus in manus meas*. At ille repentè ex oculis elapsus illius omnes conatus elusit. Videmus aliquando cùm quis aduersarium petit, & toto in illum impetu incumbit; si ille se dolose subtrahat, pronum ferri, ad solumque affligi ingenti casu, qui petebat; risumque mouere qui lachrymas aliis excitere parabat. Sic etiam Saul & alius quicunque improbus, qui Dauidem, id est iustos persequitur; dum illum captat, dum in illum incumbit, & vires exercet ad illum perdendum, præceps ille plerumque deiicitur, quo alium petebat; irridendusque exponitur, qui alios miseros facere moliebatur. Hoc est ergo, *Dominus irridebit eum*.

Mansit autem in deserto in locis firmissimis.] Circa oomioa horum locorum ad quæ se Dauid fugiens subinde conferebat, nonnulla diuersitas est inter nostram vulgatam, & alias versiones. Quia autem hæc curiosius persequi laborem habet ingentem cum exiguo fructu, eo nos labore supersedebimus: cum præsertim ea de re egerit accuratè scholiorum auctor ad versionem LXX. editionis Romanæ.

Et non tradidit illum in manus eius.] Ergo nimis ille propere triumphum cecinerat, cum dixit; [c] *Tradidit illum Deus in manus meas*. Neque
c ver. 6.
enim ista duo sibi cohærent, aut mutuo concinunt; *Tradidit*; *Non tradidit*. Nihil hac improborum deceptione frequentius; quæ etiam spectat ad irrisionem, qua Deus illos ludificat, & de qua Dauid, vt modo vidimus, dicit; *Dominus autem irridebit eum*. Cùm enim laboribus suis optatum tandem exitum aduenisse putant, & iam se in portu nauigare, subito æstu & improuiso correpti, medios in fluctus abripiuntur; ab eo quod improbè moliebantur, longius quam vnquam alias extiterant abducti. Sic etiam alius Israelitici populi potentissimus hostis secum ipse victoriam canens in seruos Dei ante triumphum,
d Exodi 15. dicebat; *Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea, euaginabo gladium meum*. At quid sequutum? Alia prorsus omnia. *Flauit enim spiritus Dei, & operuit eos mare*, & omnes illas ventosas & turgidas comminationes turbo subitus Dei spiritu concitatus in leues auras abripuit, & difflauit. Hoc illud est, quod alibi
e Psal. 9. Dauid ipse de peccatore significat. [e] *Insidiatur vt rapiat pauperem, in laqueo suo humiliabit eum; cum dominatus fuerit pauperi inclinabit se & cadet*. Quid est inclinabit se? Pauperem cui insidiatur ita aliquando habebit obnoxium; vt ad illum comprehendendum, quasi auiculam laqueis implicatam iam manus inclinatus extendat. Ea tunc quid? Cum se *inclinauerit* vt apprehendat, inclinatio illa non erit apprehensio prædæ, sed lapsus ad casum. *Inclinabit se & cadet*. Sic solet Deus irridere, & aliis irridendos exponere conatus improborum aduersùs sanctos suos. Quis enim hic non videat inclinantem iam se Saulem, vt Dauidem prostratum apprehendat, & suis laqueis inclusum, & ob id sibi plaudentem; *Tradidit illum Deus in manus meas?* Ex alia verò parte de illo deluso nunc dici; *Quærebat Dauidem Saul cunctis diebus, & non tradidit illum Deus*.

In sylua.] Quem locum paulo ante appellauit; *montem opacum in solitudine Ziph*; nunc syluam nuncupat; vt intelligamus opacitatem illam ea vmbrosis & densis arboribus extitisse. Talia autem loca aptissimam latebram præbere profugis; nullos ignorat.

Abiit ad Dauidem.] Iosephus LXX. sequutus dicit Dauidem quadringentos viros secum ex Ceilam eduxisse; (hos fere sexcentos nostra vulgata refert) inde autem cum illis collem quendam munitum insedisse, nomine Engelaim (quem nostra montem solitudis Zipb appellat) quo postea relicto in agrum Ziphenum se cum suis contulisse. Quo comperto cum Ionathas accurrisset salutaturus amicum, hortatum illum esse bene speraret; neue præsentibus difficultatibus fractus, cederet irruenti procellæ. Regnaturum enim tandem eum, & vniuerso Hebræorum populo præfuturum.

Hac in narratione multa sunt quæ à nostra vulgata dissentiunt, consentiunt autem cum LXX. Quomodo vero Complutenses, Theodoretus & alij inter se discrepent aut conueniant, in horum locorum appellatione accuratè habetur in scholiis LXX. editionis Romanæ.

Coram Domino.] Id est, Deo teste interposito. Alibi; *Coram Domino*; est in sanctuario vt suo loco docuimus.

Ionathas reuersus est in domum suam.] Priuatæ offensiones, quæ patrem inter & filium Ionatham extiterant, ab ea die qua morti illum Saul adiudicauerat, nunquam deinceps planè extinctæ sunt. Itaque & facile Ionathas adhæsit Dauidi, patri licet infenso aut inuiso; & Saul cuius potius, quam filio persequendi Dauidis curam credebat. Ne quis autem miretur tam facile Dauidi Ionathan regno cessisse; perpendat nondum eo tempore certi iuris in Israel fuisse regism successionem; sed adhuc omnia suspensa ex populi electione. Qua de re alibi.

℣. 19) Ascenderunt autem Ziphæi ad
Saul in Gabaa, dicentes; Nonne ecce
Dauid latitat apud nos in locis tutis-
simis syluæ in Colle Hachila, quæ est
ad dexteram deserti.
℣. 20.) Nunc ergo sicut desiderauit ani-
ma tua vt descenderes, descende: no-
strum autem erit, vt tradamus eum in
manus regis.
℣. 21.) Dixitque Saul; Benedicti vos à
Domino, quia doluistis vicem meam.
℣. 22.) Abite ergo, oro, & diligentius
præparate, & curiosius agite, & con-
siderate locum vbi sit pes eius, vel

quis viderit eum ibi, recogitat enim de me, quod callidè insidier ei.

ỳ. 23.) Considerate, & videte omnia latibula eius, in quibus absconditur: & reuertimini ad me ad rem certam vt vadam vobiscum, quod si etiam in terram se abstruserit, perscrutabo eum in cunctis millibus Iuda.

Ziphai.] Ziph vrbs erat in tribu Iuda monti imposita opaco & nemoroso, dumis & arboribus infructuosis consito, vt ex hoc & aliis locis [a] colligitur. Ab ista vrbe appellationem suam sumpsere *desertum, mons*, & sylua Ziph: in quibus locis cum subinde latitaret Dauid, Ziphæi ciues ob id sibi timentes ab ira Saulis indicium illi fecere Dauidis latentis; simul etiam operam suam deferentes ad ipsum inquirendum & insectandum. De hac vrbe qui plura volunt; auctores [b] consulant qui curiosius Palestinæ descriptionem sunt exequuti.

a Iosue 15. 1. 2. Paral. 11. 8.

b *Andrichomius de tribu Iuda. Broc itiner 6 Masius Iosue cap. 15. Hieron. de loc. Hebr.*

c Cap. 21.

In Gabaa.] De hoc oppido quale, & vbi situm; sæpius à nobis dictum; præsertim libro secundo [c].

Nonne Dauid latitat apud nos?] In concitata oratione, & ad amplificandum instituta, nouum non est ea quæ dicuntur, interrogando affirmari. sed in simplici narratione vbi nec affectibus nec exaggeratæ asseuerationi locus est; interrogatione vti ad aliquid affirmandum, ex proprietate est Hebraicæ linguæ.

In colle Hachila.] Collis Hachilla, vel vt alij tenui discrimine legunt *Hachille*, mons erat natura munitissimus, non procul ab vrbe Ziph, & eiusdem nominis sylua, quæ ad dextram deserti immenso tractu protendebatur. In hoc colle Castrum deinde extructum est à Ionatha Machabæo Massada nomine; vt locus suo ingenio tutissimus, arte etiam adiuncta prorsus inaccessus & inexpugnabilis [d] redderetur. Hoc ipsum Castellum Herodes post modum amplificauit, spatiumque septem stadiorum muro firmissimo complexus, & septem supra viginti turribus distincto; Regiam etiam adiunxit quatuor excelsis turribus munitam, in quam ad incertos bellorum euentus, & repentinos casus humanæ sortis, annonam, quæ in centum annos sufficeret, importauit; omnigenomque armorum vim tantam intulit, vt bellatorum centum millibus satis essent [d]. Frustra tamen hæc omnia fuere. Nam aquæ penuria iis, qui castrum pro Herode seruabant, ad deditionem compulsis, castrum ipsum ab Antiocho est expugnatum.

d *Ioseph lib. 14. antiq. cap. 22.*

d *Adricom. in descript. terra sanc.*

Nunc autem sicut desiderauit anima tua.] In Hebræo ad verbum est: *Et nunc ad omne desiderium anima tua, ô Rex, ad descendendum descende.* Quo Hebraismo duo exprimuntur. primum quidem accensa cupiditas, qua Saul flagrabat in Dauidis interitum. Propterea hanc voluntatem perdendi Dauidis, appellant isti, vt legitur in Hebræo *omne desiderium anima Saulis*. Erat enim hæc illius summa votorum. Deinde vero facilitas exprimitur, quam peruersi Regum ministri, & assentatores, ipsis regibus pollicentur, in eo quodcunque sit, quod cupiunt, assequendo; quantumuis illud arduum sit, & perfici quodoque nulla ratione possit. Simile quid improbis omnibus contingit, cum suis malis cupiditatibus obsequuntur. Antequam enim manus operi admoueant, omnia illis facilia, procliuia, plana diabolus suggerit. Denique quicquid concupierint, id iam facilè posse obtineri, quam *vulpes* vt ille dicebat, *pirum comest*. Hoc est illud; Euge, Euge, quod sibi peccator vel illi diabolus, aut diaboli satellites occinunt; dum [e] *laudatur peccator in desideriis anima sua, & iniquus benedicitur*, Quem locum sic legit Chrysostomus, *Hymnum dicit peccator super cupiditate anima sua:* Quid est hymnum dicere? Canere triomphum; conclamare victoriam, perfectum sibi iam gratulari, quod vix attigerint; denique prius parere quam concipere. Propterea enim de peccatoribus in vniuersum Dauid asserit, quod *pariunt, & concipiunt iniquitatem*, quod est prius partum edere, quàm primo conceptu formasse. *Ecce*, inquit, de peccatore loquens, *parturiit iniustitiam, concepit dolorem* [e], *& peperit iniquitatem*. Nisus enim pariendi. & partus ipse conceptum non præcedunt, sed sequuntur: vt tamen significaret Dauid ardens improborum in peccando studium, quamque sibi nonnunquam omnia procliuia, in eo quod cupiunt, assequendo polliceantur, dixit eos *prius parturire, & parere iniustitiam, quàm concipiunt*. Quos alibi monet [f]; *ne dicant in cordibus suis, & anima sua; Euge euge*. præsertim cum insidias iusto moliuntur. Ne dicant; *Deuorauimus eum*. Falluntur enim prorsus, & frustra sunt, & dum multa sibi polliciti fuerint, nihil assequuntur; & quæ facilia sibi procliuiaque fingebant, vso ipso planè inaccessa & imperuia experiuntur; vt nunc Sauli contigit, & eius assentatoribus Ziphæis. Dauidem enim cum suis omnibus interclusum, iam se habere in potestate putabant. Nihil vanius. ille enim securus euasit, isti delusi sunt. Illustre exemplum huius vanitatis improborum, qui sibi prona omnia spondent, in suis cupiditatibus explicandis, habetur sequenti libro, vbi Cusai sic Absalonem alloquitur, de Dauide persequendo suorum consilium explorantem [g]. *Irruemus*, inquit, *super eum in quocumque loco inuentus fuerit, & operiemus eum sicut cadere solet ros super terram; & non relinquemus de viris, qui cum ipso sunt, ne vnum quidem.* Quibus non contentus adiungit; *Quod si vrbem aliquam fuerit ingressus; circumdabit omnis Israel ciuitati illi funes, & trahemus eam in torrentem.* Quid poterat ventosius iactari, quid facilius effingi? Ille nescio quis ad significandam summam rei gerendæ facilitatem dixit;

e Psal. 9. 24.

e Psal. 7. 15.

f Psal. 34. 25.

g lib. 2. Reg. cap. 17.

[h] *Tam hoc quidem tibi in procliui, quam imber est quando pluit.*

h *Plautus in Pœnulo.*

Eadem oratione vtitur Cusai, & sub typo illius omnes improbi cum de futuro successu sibi plaudunt votorum suorum aduersus iustos. *Irruemus super eos, & operiemus sicut ros cadere solet super terram.* Verum vt inanes cadunt conatus dormientium; ita illorum cogitationes euanescunt; & spes frustra conceptæ deluduntur. [i] *Quia habitans in cœlis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.* laqueos enim circunquaque tetenderint, & iam fera illos induerit, quam sequuntur, vbi dixerint ipsi sibi

i Psal 2. 4.

[k] *Plagis tenetur clausa dispositis fera.*

k *Sen. in Thiest Act 4.*

Tunc illi *quorum adiutorium est* à Domino, & qui in *protectione* [kk] *Dei cœli commorantur*, læti cantabūt [l]; *laqueus contritus est, & nos liberati sumus.* Et hoc totum in Dauide cernere licet paulo ante ita oppresso, vt nullum effugium reperiret; & nunc præter omnium expectationem, ex Saulis

kk Psal 90. 1.

l Psal 123 7

manibus

manibus erepto, ipso fremente & deluso.

In cunctis millibus Iuda.] Populus Israeliticus per chyliadas erat distributus, vt alibi [m] constat. Vnde factum, *vt millia populi Iudaici*, populus ipse vniuersus intelligatur. Sensus ergo hoc loco est. Si se Dauid in ipsos terræ sinus penetrauerit; *perscrutabor eum*, conuocato etiam si opus fuerit, ad id vniuerso populo Iudaico. Similis phrasis habetur in illo notissimo testimonio. [n] *Et tu, Bethleem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda.* id est in vniuerso populo Iudaico, & inter alias tribus.

m Exodi c. 18. 25. 1. Paral. 23. 4 Deuter. 33.

n Mich 5. 2.

℣. 24.) At illi surgentes, abierunt in Ziph ante Saul: Dauid autem & viri eius erant in deserto Maon, in campestribus ad dexteram Iesimon.

℣. 25.) Iuit ergo Saul, & socij eius ad quærendum eum: & nunciatum est Dauid, statimque descendit ad petram, & versabatur in deserto Maon.

℣. 26.) Et ibat Saul ad latus montis ex parte vna: Dauid autem & viri eius erant in latere montis ex parte altera: porro Dauid desperabat se posse euadere à facie Saul: itaque Saul & viri eius in modum coronæ circundabant Dauid, & viros eius, vt caperent eos.

℣. 27.) Et nuncius venit ad Saul dicens, festina, & veni, quoniam infuderunt se Philisthiim super terram.

℣. 28.) Reuersus est ergo Saul desistens persequi Dauid, & perrexit in occursum Philistinorum. propter hoc vocauerunt locum illum, Petram diuidentem.

Porro Dauid desperabat se posse euadere.] Dubium hoc loco est quomodo Dauid animum despondere potuerit, certus iam toties diuini promissi de regno Israelitico obtinendo. Multa hic dicenda essent, quæ commodius in disputationibus expedientur. Interim quod satis tantum sit ad sensum litteralem huius loci non omittemus. Sunt qui desperasse volunt, non pro se, sed pro suis quos secum ducebat; sunt qui non salutem suam, sed euasionem ex manibus Saulis sine sanguine & cruento bello desperasse dicunt, vt Lyranus. At alij, [a] asseclæ Rabinorum versionem vulgatam damnant; pro qua supponunt ex Hebræo ad verbum; *Et festinabat Dauid præcipitanter fugere à Saule.* Negant ergo Dauidem *desperasse*, quod nullum tale verbum sit in Hebræo fonte. Nobis à vulgata discedendum non est, quam omnes alij [b] amplectuntur & interpretantur. Monet rectè Dionysius Hebræam litteram fortasse ambiguam ad vtrumque sensum; rectius tamen dixisset Hieronymum magis auctoris mentem sequutum, quam verba, quod munus est fidelis interpretis. Quomodo ergo *desperauit Dauid?* Habito scilicet respectu ad secundas & proximas causas, non ad ipsum Deum, ad illas enim respiciens, optimè iudicabat actum de se esse, spemque omnem suam si quam in illis haberet, frustra plane esse. Propterea, quod iam nihil amplius sibi erat in humana ope præsidij,

a Burgens. Vatabl. Caiet.

b Hieronym. Angelom. Dionys. Abul.

ad Deum totus vertebatur; certus viam illum inuenturum, qua ex ipsis mortis faucibus eriperetur. Quod ipsemet infra verbis illis testatus est, cùm de hac sua liberatione loquens fiduciam suam in Deum, & illius in se benignitatem extollit. [c] *Misit*, inquit, *de alto & assumpsit me.* Ad quem locum plura, quæ huc quoque faciunt.

c lib. 2. Reg. c. 22.

Itaque cingebant Dauid in modum coronæ.] Quomodo hoc, si inter vtrosque medius montis vertex intercedebat? Perspicuè enim dicitur Dauidem cum suis ex altera parte montis obambulasse; partem vero alteram per obliqua deuexa Saulem & ipsius satellites insedisse. Non ergo cingi Dauid poterat à Saulis militibus. Sed dicendum campestria ipsa deserti Maon fuisse prius occupata à Saulis militibus; Dauidem autem in *Petram*, siue præruptum montem se contulisse in eodem deserto situm. Quem eundem montem Saul ex vna parte inuasit; alteram & oppositam Dauide tenente. Itaque Dauid vndique iam cinctus erat à Saulis copiis. nam & campestria circumfusa multitudo tenebat; & mons ipse præruptus ex parte altera erat in potestate Saulis. Præclusus ergo Dauidi omnis exitus erat ad effugium.

Reuersus ergo Saul desistens persequi Dauid.] Nihil est bonis viris perniciosius societate malorum; cum inter illos conuenit periclitantur; cum mutuo dissident, isti in pace sunt. Pilatus & Herodes in gratiam rediere, & illico Christus Dominus in extremum vitæ periculum adductus est: & consentientibus Ziphæis & Saule, minimo minus interfuit, quin Dauid funditus interiret: at orto dissidio Saulem inter & Philistæos, Dauidi est incolumitas parta. Pax est, & tranquillitas bonorum cùm improbi mutuo bella gerunt, illorumque inter se victoriæ triumphi nostri. Sibi pugnant quoad strages, & sanguinem; non sibi pugnãt quoad victoriam, & triumphum. Cædes enim & strages illorum sunt nostra victoria. Cernere id maximè licet in omnibus Ecclesiæ hostibus Hæreticos dico, de quibus Hilarius; [d] *Hæretici*, inquit, *omnes contra Ecclesiam veniunt; sed dum se inuicem vincunt, nihil tamen sibi vincunt. victoria enim eorum Ecclesiæ triumphus ex omnibus est. Dum vna heresis contra alteram pugnat, & id oppugnat, quod Ecclesiæ fides damnat, &c. Inter hæc dum fidem nostram aduersantur, affirmant.* Ergo Dauid hoc loco cum duos haberet hostes acerrimos Saulem & Philistæos, ex illorum dissidio ab omni periculo vindicatus est. & quod Philistæi contra Saulem obtinuerunt, aut vicissim contra illos Saul, non illis profuit, sed Dauidi.

d lib. 7. de Trinit.

Duo porrò in hac Dauidis liberatione licet aduertere, quæ spectant maximè ad prouidentiam & curam, quam Deus habent suorum. Primum est subitas quasdam & improuisas calamitates, quæ nonnunquam viris principibus incidunt, quarum nec ipsi nec alij causas satis expediunt aliunde non prouenire, quàm quòd ipsi sanctos viros male habeant, vexent, & iniuste persequantur. Existimabat enim Saul, vel existimari volebat *sacrificium se præstare Deo*, cum Dauidem insectaretur; adeo vt & illos *à Domino benedictos* diceret, qui sibi ea in re adessent; & in Deum etiam vt in auctorem referret, si quos in hac causa successus meliores haberet. *Conclusit*, inquit, *illum Deus in manus meas*; nihilominus tamen in illum Deus Philistæos immisit, & in

vniuersam

vniuersam terram Israel; vt à Dauide persequendo desisteret. Ergo cum quia subita calamitate corripitur, excutiat ipse sese, num mala aliqua cupiditate, vel laboret adhuc vel laborauerit, & tam falso zelo deceptus virum aliquem sanctum occultè vel manifestò persequatur. Ad hūc enim pharisaicum zelum puniendum, nonnunquam Deus vexationes istas immittit. Otiosus erat Saul ab omni hostili metu securus agebat; lasciuiebat propterea, & in immerentem Dauid, quasi vitulus bene pastus, vertebat cornua. Repentè velut aper agrestis hostis Palestinus immissus est, qui de aliorum iniuria cogitantem, de se suisque fecit esse sollicitum. Adolescentem aliquem videas, in ipso ætatis flore rerum omnium beata quadam copia affluentem, omni alia cura vacare, nisi forte hac vna sui vlciscendi; vel alienæ pudicitiæ expugnandæ: cum subito Deus frustra sepius occultis inspirationibus admonitum; in proposito tamen persistentem, morbo aut alia ingenti calamitate prosternit; & quasi alterum Saulem à Dauide persequendo, ad sui ipsius salutem retrahit procurandam.

Alterum hîc obseruandum est; quatenus suos Deus periclitari permittat, & in illos persequutorum rabiem desæuire: Deus enim cum Dauide & aliis iustis quos cordi habet & diligit, perinde nonnunquam agit vt magnus Princeps cum feris & syluestribus animantibus, quas licet promptum illi sit cùm voluerit, sine vllo negotio habere & capere, gaudet tamen non aliter in suam potestatem redigere quàm venando. Nam ea ratione & illarum dum exagitantur robur, & pernicitas in cursu, & amabilis audaciæ generosus impetus apparet. Immittit ergo Deus in iustos venatores suos, persequutores scilicet; de quibus apud Ieremiam; [d] *Mittam eis*, inquit, *multos venatores & venabuntur eas de omni monte & de omni colle, & de cauernis petrarum.* Sermo enim hîc in sensu historico est de persequutoribus & hostibus populi Iudæorum; quos persequutores secundum probabiliorem [e] expositionem *venatores* propheta nuncupat; persequutionem vero ipsam *venationem*. Porro hoc in venatione maximè seruatur, vt eatenus in feras permittantur sæuire canes; quatenus ipsas sistant, & apprehendant. Si autem vlterius quid audeat & clamoribus & verberibus & plagis reuocantur.

d Cap. 16. 16

e Theodor. D. Thoma Lyrani, Vatab.

Talis erat Saul immissus & permissus à Deo in Dauidem sæuire, ea eorum numero de quibus ipse Dauid conquerebatur; *Circumdederunt me canes multi.* Canis hic non contentus feram insequi, & exagitare, vlterius etiam tendebat, vt iam apprehensam dilaceraret. Accurrit Deus & ingentem molossum clamores aspernantem, stimulis altius fodit, & grandioribus plagis verberat vt vlteriùs sæuire non pergat. Ergo in illum Palestinos immittit, qui intentum in Dauide perdendo ad se, suaque tutanda conuertat. Simile quid contigit Sennacheribo. nam hunc Deus ad affligendum populum Iudæorum excitauit. Sed cum acrius sæuiret, & vrbem iam iam esset vastaturus, repentino nuncio perculit, & coegit ab obsidione desistere, quasi canem nimirum à fera dilaceranda, quam iam ceperat, & cruentis vnguibus tractabat. [f] *Ecce*, inquit Deus, *ego immittam ei* (Sennacheribo) *spiritum, & audiet nuntium, & reuertetur in terram suam.*

f lib. 4. Reg. cap. 19.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXIV.

ARGVMENTVM.

AVL Palestinis pulsis, quos vt à terra Iudaa auerteret, Dauidem tantisper omiserat, rursus nouo delectu habito, ad ipsum & comites insequendos egreditur; sed inani opera eius perniciem quarebat, quem Deus tutabatur: potiùs enim in Dauidis ipse potestatem deuenit, quàm Dauid vestigiis omnibus conquisitus ab ipso deprehenderetur. Erat in deserto spelunca vasta sinu recedens, in cuius interiora Dauid cum comitibus penetrauerat: interim Saul reficiendi corporis gratia solus in primum spelunca aditum secedit ad requisita natura. Hic verò tota Dauidis cohors subito nec opinato gaudio gestiens, oblatam occasionem hostem atrocissimum vlciscendi gratulatur; Dauidique omnes instant, vt se suosque, ab omni in posterum metu liberet, opportunitate vsus, quam ipsi Deus obtulisset non quarenti. Tunc verò Dauid non dubius in eo magis oblatam occasionem vincendi sui, quàm hostem perimendi, illud maluit. Vicit ergo seuicit cupiditatem suam; vicit, quod difficilius fuit, omnes suos; & hosti parcens ab omni eius iniuria manus abstinuit, extrema tantùm ora chlamydis inscio abscissa, qua esset argumentum Regij periculi, & Dauidis clementia. Illa enim conspecta Saul, & Dauidis vocibus illum procul alloquentis admonitus, adeo generi virtutem est admiratus, vt in lachrymas fusus culpam fateri, veniam precari, pietatem Dauidis extollere, suam malitiam incusare non erubuerit: Regemque & filium appellans, iam nihil vltra aduersùm generum credi posset machinaturus. Sed periculo suo doctus Dauid malos non diu bonos esse, *nihil illi fidendum ratus, magis se tutum putauit, si munitissimis solitudinis locis salutem crederet suam, quàm fidei Regis & soceri.*

ỹ. 1.)

℣. 1.) Ascendit ergo Dauid inde, & habitauit in locis tutissimis Engaddi.

℣. 2.) Cumque reuersus esset Saul postquam persequutus est Philisthæos, nunciauerunt ei dicentes; Ecce Dauid in deserto est Engaddi.

℣. 3.) Assumens ergo Saul tria millia electorum virorum ex omni Israel, perrexit ad inuestigandum Dauid & viros eius, etiam supra abruptissimas petras, quæ solis ibicibus peruiæ sunt.

ENGADDI.] Vrbs hæc est in tribu Iuda, in montibus sita, non longè à litoribus maris mortui; quorum montium horrida sanè & admiranda dispositio est. Nam cum altissimi sint, & pendentibus vndique rupibus prominentes, ita transeuntes perturbant, vt sibi quisque timeant dum illac iter faciunt, ne in se subiectasque valles prouoluantur. Prope ab vrbe desertum abest eiusdem nominis in quo nunc se contulisse Dauidem scriptura commemorat. Iosephus vrbem [a] *Engaddam* appellat; antea *Sasuntamar*, id est vrbem palmarum, palmis & balsami prouentu inprimis nobilem: cuius agrum gratissimè vndique spirantem ex eius arbusculæ aliarumque odoriferarum vbertim ibi nascentium copia Salomon [b] sub nomine *vineæ Engaddi*, celebrauit. Iacobus de Vitriaco, & alij apud Adrichomium [c] auctores sunt quo tempore Antonius Cleopatram Ægypti Reginam deperibat, impetrasse hanc ab illo vt vineas istas, seu hortum in Ægyptum transferret. Ita factum est vt Herodes balsami possessor quia Christum recens natum persequens in Ægyptum compulerat, balsamum amitteret: quasi puer ille diuinus, oleum secum traheret pacis suæ, vel preciosissimus liquor auctorem suum fugientem sequeretur. Hieronymus [d] etiam suo tempore testatur ostensum vicum prægrandem ad litus maris mortui, qui etiam nomen Engaddi retinebat. Hæc ergo circum loca nunc Dauid adiuit; tum vt mutatis sedibus Saulem falleret; tum etiam, vt ex maris vicinitate opportuniores ad effugium exitus haberet, si acrius premeretur.

a lib. 1. de bello iud. cap. 13.
b Cap. 1. Cantic.
c in descrip. ter. sanc.
d De loc. Hebraic.

Quæ solis ibicibus peruiæ sunt.] Nimirum quiduis aliud potius inueniebat Saul, quam quod quærebat. Ibicum cubilia omnibus inaccessa penetrabat, secretissima ferarum latibula peruadebat, pendentes aërearum volucrum nidulos in ipsis præruptis rupibus scrutabatur; solum Dauidem quem votis omnibus optabat, non poterat reperire. Ita est: alia omnia peccator inuenit, quam quod quærit. Pacem hic quærit, voluptatem quærit, gaudium quærit; tantum autem infortunia reperit, & fœcunda semina dolorũ. sed quid sunt *Ibices*, & quorsum id nunc de illis adiungitur? Vatablus loco Ibicum habet *rupicapras*. Caietanus, *arietes*, siue *capras syluestres*. Quibus nescio cur *Ibicum* nomen displicuerit, quo noster interpres est vsus: sunt enim Ibices ita caprarum species vt *rupicapra & capræ*; Quod verò hic dicitur, magis *Ibicibus* congruit, quam aliis capris. D. Gregorius [d] *Meridiana pars*, inquit, *Ibices aues vocat, quæ in Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero, occidentalisque plaga parua quadrupedia Ibices nominat, quibus & moris est in petris parere; quia neque sciunt nisi in petris habitare, quæ si quando etiam de altis saxorum cacuminibus ruunt, in suis se cornibus illæsa suscipiunt.* Quod D. Gregorius ex Plinio [e] desumpsisse videtur. *Capræ*, inquit, *in plurimas similitudines transfigurantur; sunt capreæ, sunt rupicapræ, sunt Ibices pernicitatis miranda, quamquam onerato capite vastis cornibus; in hæc se librant, vt tormento aliquo rotati in petras, potissimum è monte aliquo in alium transilire quærentes; atque recussu pernicius, quam libuerint, exultant.* A Gregorio autem hæc descripsit Beda [f]: *Ibices*, inquit, *quæ sunt parua quadrupedia; nec nisi in petris manere ac parere norunt, & si quando etiam de altis saxorum cacuminibus ruunt, in suis se cornibus illæsas suscipiunt.* Tale genus animalis Arias Montanus [g] putat esse quod in Sardinia frequentissimum vulgus *Muflon* appellat; Alij quod nos *Capreolum*; alij aliud; omnes tamen *Ibicem* in quadrupedum numero reponunt. quod forsasse potest aliquid ambiguitatis habere: nam supra Gregorius indicauit etiam commune esse nomen ad genus volucrum Ægyptiis familiare, sed hoc loco negari non potest pro quadrupede poni. Est enim in Hebræo nomen *Hiaelim*, vel *Hieelim*, quod semper pro quadrupede vertitur; licet non semper pro eodem; quod est causa ambiguitatis. Nam aliquando pro *ceruo* accipitur, vt in Psalmis [h] *Montes excelsi ceruis.* Alias pro *hinnulo*, vt in Prouerbiis [i] *Cerua charissima & gratissimus hinnulus.* LXX. vero alicubi [k] *tragelaphos* vertant, id est *hircoceruos*. D. Hieronymus hic & alibi *Ibices* vertit, quæ est communior acceptio; licet aliæ parum inter se omnes distent. Nam *Ibices*, vt vidimus, quicquid tandem sint, inter syluestres capras, aut ceruos censendi sunt. At quorsum nunc id adiunctum est, vt dicatur Saul petras quoque penetrasse, quæ solis essent ibicibus peruiæ? Res clara est, & per se loquitur; vt intelligamus scilicet nullum non lapidem mouisse, nihil omisisse, nullis difficultatibus victum, nullis laboribus pepercisse; eo denique Dauidem conquirendo se penetrasse, quo nec capræ reperirent. Mysticè vero significatur id quod iam dixi, & suo loco est latius pertractandum; summis laboribus peccatores quoslibet id tandem consequi, vt lassi, anheli, defatigati, quiduis potius inueniant, quam quod votis omnibus expetunt. Nam quid difficilius quam latebras reperire, in quibus ibices partus suos conducunt? Ad quod significandum B. Iob [l]. *Numquid*, inquit, *nosti tempus partus ibicum in petris?* Et tamen hoc tam difficile inuentu, inuenit Saul dum Dauidem quæreret; at ipsum Danidem nequaquam: quia omnes improbi eum satis superque [m] *lassati fuerint in via iniquitatis*, tandem nihil aliud secum auferunt, quam laborem & defatigationem; voluptatem autem quam sequuntur nunquam, vt alias fusius.

d In Iob cap. 31. 2.
e lib. 8. c. 53.
f lib 4. in Samuel cap. 3.
g In obser. nat. c 300.
h Psal. 103. 18
i 1. Cap. 5. 19.
k Iob. c. 39. 1.
l Iob c. 38. 1.
m Sap. 5.

℣. 4.) Et venit ad caulas ouium quæ se offerebant vianti, eratque ibi spelunca, quam ingressus est Saul vt purgaret ventrem: porro Dauid, & viri eius in interiore parte speluncæ latebant.

Ad caulas ouium.] Quomodo ibi oues & greges, si saxa tantum erant & abruptæ rupes solis ibicibus peruiæ? Intelligendum est Saulem hac illac discurrentem, & omnia latibula perscrutantem

ſcrutantem, poſt illos pendentes ſcopulos luſtratos, eo deſcendiſſe, vbi paululum à publica via exulæ & ſepta ouium ſita erant. Exiſtimo autem *caulas ouium* appellari, non quod ibi tunc oues & paſtores; ſed quod ſepta eſſent, atque illi ſubinde ſe conferre ſolerent. Alioqui enim Dauid inter tot conſcios totus admodum non latuiſſet. Saul ergo locum opportunum circunſpiciens, quoad officia naturæ ſecederet, huc rectà ſe tulit.

Eratque ibi ſpelunca.] Dionyſius audaciam Saulis miratur, quod tam ſecutus in ſpeluncam ſe penetrauerit, quæ forſitan ab agreſtibus & immanibus feris poterat inſideri. Verum non hæc audacia fuit; ſed inconſultus metus, & ſupetuacua cura fuiſſet, ſi Saul id eſſet ſuſpicatus. propterea enim Scriptura dicit caulas ouium ibi prope ſitas, vt intelligeremus in propinquam ſpeluncam potuiſſe ſe conferre Saulem nihil ſuſpicantem. Quis enim in huiuſmodi ſpecu, qui tam prope aberat à publica via, feras vllas, niſi extremè timidus formidaret? Maior dubitatio eſt cur non feras; ſed homines ibi forte latentes non extimarit. Hic enim metus non inconſultus; ſed prouidus omnino fuiſſet, vt euentus oſtendit. Verè enim ibi latebant, quos omnium maximè ipſe timere poterat & debebat. Sunt qui hic miraculum interceſſiſſe putant. Deum enim ad latebram Dauidis occultandam, ne poſſet vllus ſuſpicari quemquam ibi latere, aut introgreſſum, ſpeluncæ aditum longo aranearum textu ſubito occluſiſſe. Quod non obſcure videtur indicare Chaldæus Paraphraſtes in Pſalmo LVI. qui totus eſt de hac Dauidis fuga. Quod enim nos legimus; [a] *Clamabo ad Deum altiſſimum, Deum, qui benefecit mihi*; ſic ille paraphraſticòs interpretatur. *Orabo coram Deo altiſſimo & forti, qui præcepit araneæ, vel acceerſiuit araneam, vt perficeret in ore ſpeluncæ telam in defenſionem meam.* Nimirum ſic Deus ſuos protegit, & tutatur; & ſic pro illis pugnat. Vt enim intelligant nihil eſſe ſibi timendum ſub tali propugnatore, non aliis illos armis aliquando defendit, quàm telis araneatum. Quid pro ſe non ſperare debent, aut quid timeant, in quorum tutelam non ſolum cælum, venti, ſydera, ſed viliſſima quoque animacula conſpirant? Qualis & quantus eſt ille qui denſiſſimos hoſtium cuneos non alio aggere ab Dauide propellit, quam textu tenuiſſimo araneatum? [o] *Verè mirabilis Deus in ſanctis ſuis*; [p] *magnus & terribilis, & cuius potentia non eſt numerus.* Non ſolum contentus fuit iniuriam omnem à Dauide defendere; ſed inſuper Saulem ipſum iniuriam inferentem in manus Dauidis tradidit. Et hoc quo pacto? Rete tenuiſſimum obtendit, quo muſcas araneæ captare ſolent: hoc rete Saulem muſcam infeſtiſſimam & moleſtiſſimam implicuit, & circunligatum tradidit Dauidi. Si enim operas illas araneatum in aditu ſpeluncæ non vidiſſet, illuc ſe Saol nō penetraſſet. Illud ipſum ergo hic factum eſt, quod longe poſt iterum accidit cum S. Felice Nolano; qui cum perſequutores fugiens in anguſtum ſe duorum parietum interuallum abdidiſſet, repente totus aditus ita araneatum telis prætextus eſt; nullus vt poſſet recentem latebram ſuſpicari; ex quo inſectantium impetus alio auerſus eſt, & cura deluſa. Quam mirabilem opitulandi rationem S. Paulinus Nolanus his caſtiſſimis verſibus celebrauit [q]

Rudere ſed ſubito concurrit ſordidus agger,
Iuſſaque mutantes intendit aranea telas,
Et finibus tremulis in totum ſtruxit apertum,
Deſertæque dedit faciem ſordere ruinæ.

Si hoc ergo ſequamur, ſecurus plane, nihilque ſuſpicatus Saul ingreſſus eſt: quia araneatum operæ ſuſpicionem omnem cuiuſcunqua feræ aut hominis adimebant. At aliis qui nullum hic miraculum volunt, probabilius videtur Saulem ſponte ſua ſatis audacem, & tribus armatorum millibus inſuper ſtipatum, extimulante præterea aluo, præpropetum & feſtinantem, non diu ſecum cogitaſſe quid probabiliter timere poſſet, aut non timere; ſed viſa ſpelunca, illico à ſuis in illam deflexiſſe. Vtrumque probabile eſt; ſed illud prius magis Dei benignitatem commendat, & curam quam habet ſuorum.

Vt purgaret ventrem.] Hebraicè; *vt tegeret pedes ſuos.* Similiter in libro Iudicum quod nos legimus: *Dixerunt; forſitan purgat aluum.* Hebraicè eſt; *Certè operit ille pedes ſuos in cubiculo cœnaculi.* Sic honeſtè Hebræi dicunt quod Latini *aluum deponere.* Orta loquutio ab habitu & poſitione corporis. Qui enim in id inclinant ſe, & nituntur, pedes veſtibus ſuperioribus obtegunt, Ex hac loquutione non obſcurus Grammaticus, qui nuper ſcholias ſcripſit in Athenæum, colligit femoralia & braccas quales nos, non habuiſſe Iudæos; quod ſane quomodo inde deducat, ſatis non video. Verius enim dicuntur in illo obſequio naturæ *tegere pedes*, qui fœminalibus ſuccincti ſunt, quæ tunc demittunt, quam qui laciniosis veſtibus vtuntur, quas tunc reducunt. ſed de his iterum ſequenti libro. [r]

Porro Dauid & viri eius in interiore parte latebant.] Erant nunc Reges & Magni Dinaſtæ; tenebris vllis aut ſecretis ſeceſſibus fidant. Quod enim nullo conſcio, & procul ab omnibus arbitris ſe facere putabant, vicinia iam tota cantabit. *Habet* hoc dicebat ille [ſ] *primum omnium magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum eſſe patitur; Principum verò non modo domus, ſed cubicula ipſa intimaſque receſſus recludit, omniumque arcana noſcenda famæ proponit & explicat.* Nam quid illorum fama non recludit & retegit, quando Saulem naturæ neceſſitatibus obſequentem, tot oculis inſcium expoſuit & obiecit? Satis ille ſibi, ſuperque cauerat, ſecretum locum prouiderat, in ſpeluncam ſeceſſerat; non tamen tanta diligentia quidquam profuit, quominus illi etiam aluum purganti plures teſtes adeſſent. Vere ille cecinit. [t]

—— *Non poſſe dari regalibus vllum*
Secretum vitiis; nam lux altiſſima facti
Occultum nihil eſſe ſinit, latebraſque per omnes
Intrat, & obſtruſos explorat fama receſſus.

Ex hoc ergo Seneca [u] rectiſſimè ad Neronem concludit *nullis magis cauendum eſſe qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam ſunt habituri.* Sed de hoc toto argumento fuſius à nobis eſt integra diſputatione diſſerendum ad illa verba Nathan, quibus Dauidem Dei nomine obiurgauit. [x] *Tu feciſti in abſcondito; ego faciam in conſpectu ſolis huius.*

In interiore parte ſpeluncæ latebat.] Videtur tamen non viſi Saulem ingredientem. Nam ita natura comparatum eſt, vt qui ex apertis locis & clara luce patentibus in tenebroſos ſe conferunt, nihil videant; cum tamen aliis, qui diu ibi iam ſunt, omnis diſtinctè cernantur.

a Pſal. 56.
o Pſal. 67. 36
p Deut. 7. 21.
q Nat. 5. S. Felic.
r Cap. 10.
ſ Plin. paneg. ad Traian.
t Claudian. de 1. Conſ. Honor.
u lib. 1. de clement.
x 2 lib. 2. Reg 12.

℣. 5.) Et

℣. 5.) Et dixerunt serui Dauid ad eum; Ecce dies de qua loquutus est Dominus ad te; Ego tradam tibi inimicum tuum, vt facias ei sicut placuerit oculis tuis. Surrexit ergo Dauid, & præcidit oram chlamydis Saul silenter.

℣. 6.) Post hæc percussit cor suum Dauid eo quod abscidisset oram chlamydis Saul.

℣. 7.) Dixitque ad viros suos; Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo christo Domini, vt mittam manum meam in eum, quia christus Domini est. Viuit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut dies eius venerit vt moriatur, aut descendens in prælium perierit: propitius mihi sit Dominus vt non mittam manum meam in christum Domini.

℣. 8.) Et confregit Dauid viros suos sermonibus, & non permisit eos vt consurgerent in Saul: porro Saul exurgens de spelunca, pergebat cœpto itinere.

Et dixerunt serui Dauid.] Serui Dauid, Hebraice, *Viri* Dauid, qui & Italice sic appellantur. *Homines* enim alicuius illi dicuntur, qui ei adsistunt, ipsum comitantur, & præsto ad illius nutus adsunt, in rebus præsertim maioris alicuius momenti expediendis. Iosephus hic de suo adiungit, quod narrationem quæ in scriptura habetur interuertit. Dicit enim Saulem ab vno tantum ex Dauidis comitibus obseruatum, & Dauidi proditum, vnumque tantùm fuisse, qui tempus aduenisse moneret, quo se suosque omnes de tot acceptis iniuriis vindicaret. Scriptura tamen apertè non vnum tantum, sed omnes pariter Dauidis comites ingredientem Saulem aduertisse refert.

Ecce dies, de qua loquutus est Dominus.] Monet ex hoc loco Caietanus plura in sacris litteris esse, quæ semel tantum & obiter referuntur, quasi alibi clarius & effusius enarrata, quæ nusquã tamen alibi leguntur. Dauidis enim milites apertè hoc loco significant promissum antea diuino oraculo fuisse fore aliquando vt in illius manus Saul potestatemque veniret; quod tamen vaticinium Dauidi factum nusquam alibi legitur. Simile oraculum obseruat idem Caietanus in Psalmum L X I. vbi vult Dauidem alludere ad aliud cœleste responsum, quo sibi prænunciata fuerat pœna Saulis & hostium suorum. Quod enim legimus in vulgata; *Quousque irruitis in hominem, interficitis vniuersi vos;* ipse legit ex Hebræo; *Occidemini omnes vos.* quod tam exerte non fuisset à Dauide pronuntiatum; nisi prius illi fuisset diuino oraculo reuelatum. De qua tamen reuelatione in scriptura alibi verbum nullum. Ita Caietanus. sed an hæc fuerunt vera & expressa oracula; an potius animi Deo fidentis de futura liberatione præsagia; res incerta est. Illud certum nonnunquam in sacra Scriptura quædam leuiter & obiter deliberari, quasi aliunde nota, & alibi fusè narrata; quorum tamen nusquam alibi mentio fiat. Exempla plura sunt. illud non omittatur quod in sequenti libro [y] Natham inter alia quæ Dauidi collata commemorat, vxores etiam Saulis in illius sinum à Deo traditas recenset: non tamen vsquam alibi vxores vllæ Dauidis referuntur, quæ eædem Saulis vxores esse potuerunt. At vero quod propriè attinet ad hoc diuinum promissum, de quo Dauidis comites loquuntur, longè aliter videtur illud Chrysostomus [z] accipere quam Caietanus putat: enim Dauidis milites, quibus optimè religio & pietas Ducis sui perspecta erat, nihil se apud illum profecturos sperasse; si instarent vt inimicum, vt persequutorem, vt insidiatorem tolleret: diuinam ergo auctoritatem allegasse, ac dixisse; *Deus illum tibi tradidit*, quasi dicentes; *Non tuam ipsius vicem vlcisceris; sed Deo subseruis.* Fecerunt itaque isti, quod passim peruersi ministri Principum facere solent, vt diuinam voluntatem aliquando pessimis illorum cupiditatibus obtendant, quo illas securius expleant: illud identidem inculcantes.

y lib. 2. c. 12.

z Homil. 1. de Dau. & Sau.

——[a] *Placido ne etiam pugnabis amori*
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Dis equidem auspicibus, reor, & Iunone secũda.
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

a Virg. lib. 4.

Nullum ergo hic oraculum Chrysostomus agnoscit; sed tantum militum in cædem Saulis ardentium exaggeratas voces ad quam vt Dauidem impellerent, Dei illi voluntatem obtendebant; quod omnino probabile est.

Præcidit oram chlamydis silenter.] Dubium hoc loco est quid ex Saulis vestibus Dauid præciderit, ad quid, & quomodo. *Quid* Scriptura in nostra versione clare loquitur partem extremæ chlamydis præcidisse. Qua in re nonnihil ambiguitatis est ex aliis versionibus & variis dictis Patrum. Nam LXX. habent; *pinnam diploidis.* Iosephus *laciniam regij palij.* Sulpitius Seuerus L X X. sequutus *diploidem* Complutenses *alam diploidis.* Paguinus ex Hebræo ad verbum, *Abscidit alam palij.* Vatablus, *Alam paludamenti.* Quarum omnium lectionum idem fermè sensus est qui noster; nisi quod in hac elegantius & Latinè magis exprimitur, quod in aliis ad Hebraismum magis accedit. Omnes enim consentiunt abscissam extremam partem exterioris indumenti. quam alij oram, alij pinnam, alij *alam* appellant; extremam scilicet laciniam qua intersecta & fimbriata nobilium olim vestes prætexebãtur; indumentum porro ipsum *chlamydem* noster appellat. Cùm enim certum sit esse sermonem de indumento exteriori, probabiliter noster sic est interpretatus: quod verisimile sit Regem & Imperatorem chlamydatum inter suos milites fuisse in bellica expeditione sed plura de his cum de vestibus Hebræorum. Operosior inquisitio est *quare absciderit.* Sunt qui subita iracundia ad aspectum persequutoris atrocissimi in ipsum insurrexisse volunt, & intentasse; frustrato autem ictu non ipsum Saulem, sed vestem percussisse, & quantum ex ea percusserat abscidisse. Ita Abulensis & alij, non omnino improbabiliter. Paulo post enim dicitur; *quod Dauidem cor ipsius percussit, eò quòd abstulisset oram chlamydis.* Cur enim religione ob id tactus est, nisi quia chlamydem dum præcidit, regem petebat? Huius sententiæ videtur quoque alicubi esse Chrysostomus [b]. *Nunc,* inquit, *mihi specta philosophici animi moderationem, specta luctam,*

b Homil. de Dau. & Sau. tom. 1.

victoriam, coronam. Nam spelunca illa campus erat. in eo lucta quadam admirabilis dictuque incredibilis facta est: luctatus est Dauid, pugilem egit iracundia: Saul positus erat certaminis materia, Agonotetha erat Deus. Post sobdit; *Considera quam vehementer exasperatus sibi temperauerit; siquidem quod iracundia fluctus in animo illius intumuerint, ex iis qua facta sunt licet perspicere. Surrexit, inquit, & abstulit oram chlamydis. Vides quanta ira tempestas concitata fuerit. At non processit vlterius. Percussit, inquit, Dauidem cor ipsius.* Verum alij Pattes idcitco abscidisse volunt; vt esset argumeotum Sauli Dauidia innocentiæ & clementiæ, qui tanto hosti, cùm posset illum tollere, parcete maluisset. Vnde Theodoretua[c]; *Chlamydis oram discuit ad conuincendam quidem eius stultitiam, suam autem philosophiam ostendendam.* Et Augustinns[d]; *Exiguam particulam vestis eius retrorsum latenter abscidit, vt haberet vnde monstraret quemodo ei pepercisset, cùm posset occidere; atque ita suspicionem de animo eius, qua scilicet Dauid putans inimicum suum vehementer persequebatur auferret.* Similia his habet Eucheriua, & iisdem verbia ex Augustino desctipta: à quo etiam idem sumpsere Beda, Isidorus, Hugo Victorinus, & alij. Cur ergo Dauidem pœnituit, si chlamydem non iratus præcidit? Respondet Caietanua; *Quia bonarum mentium est ibi etiam culpam agnoscere, vbi culpa non est.* Et quia factum illud externa specie regi erat iniurium & contumeliosum. Qui enim ab omni parte sacrosanctus esse debet, eius etiam vel solam laciniam violentiùs attrectare, nefas. Vtraque expositio probabiles habet auctores; sed negari non potest primam probabiliorem esse & Scripturæ verbia etiam magis consentire: subita nimitum iracundia motum Dauidem Regem adortum, pro Rege autem chlamydem percussisse; vel quia in ipso impetu ictum sustinuit, & ipsum se reuocauit & pressit; vel certè quia ab intentione frustratus, cùm aliud vellet aliud percussit, vt paulò pôst etiam declarabitur.

c Quæst. 5. in c. 24. 1. Reg.

d lib. 17. de ciu. cap. 6.

At quomodo nihil eorum Saul percepit, quæ in spelunca fiebant? Quomodo militum admurmuratio non ipsius aures perculit; nec illorum dum inter se læti gratularentur plausus aduertit, nec dum Dauidem impellerent & hortarentur voces excitarunt? Et denique quod est mirabilius cùm Dauid propius accessit, & vestem non solùm attrectauit, sed abscidit, quomodo venientis & abscedentis strepitum non excepit? Chrysostomus dicit Saulem somno ob lassitudinem correptum iacuisse sopitum omnium ignarum, omnibus expositum.[e] *Hanc*, inquit, *historiam in suo quisque corde sibi depingat, proponens oculis speluncam illam, illam chlamydem, ipsum Saulem somno perinde vt catena vinctum; eiusque quem grauissimè laserat, dextra subiectum.* Et iterum;[f] *Conspiciebat Dauid illum dormientem, & de morte omnibus communi philosophabatur.* Sed dubium non est quin memoria Chrysostomus hîc lapsus fuerit: bis enim Dauid Sauli pepercit, cum obnoxium haberet & posset occidere: semel in hac spelunca in quam ille alui leuandi causa secesserat; & iterum post in castris ipsius Saulis, cùm clanculum noctu se illuc Dauid cunctis dormientibus penetrasset, & ad Regem ipsum somno in suo tentorio sepultum peruenisset, vt narratur paulò pôst capite post proximum sequenti. Vtramque ergo historiam Chrysostomus miscuit; & quod in secunda contigit, primæ attribuens, putauit in spelunca consopitum. Alij ergo apud Abulensem existimant chlamydem à Saule depositam vt commodiùs naturæ necessitatibus obsequeretur. Facilè ergo fuisse Dauidi ad illam tacitum accedere nec obseruatum; ex eaque partem præscindere, quam vellet: Et forrasè etiam vt in tenebroso loco delusum, pallium Regis, Regem ipsum nitenteio putasse. Seuerus[g] Sulpitius dicit diploidem Regia ablatam; quod aliter non potest intelligi, nisi vt illam priùs Saul exuerit, in partemque seposuerit. Alij aliis: sed vera ratio est Saulem nihil aduertisse satis intentum oneri leuando, quo grauabatur; simul etiam quia Dauid summa dexteritate gressum teropetauit. Quod obseruatuot Lyranus, Dionysius, Hugo, Caietanus.

e Hom. 1. de Dau. & Sau.

f Hom. 2. de Dau. & Sau.

g lib. 1. hist. sacr.

Post hac percussit cor suum Dauid.] Id est *Dauidem ipsum cor ipsius percussit*, vt constat ex Hebræo, LXX. Complutensibus & aliis versionibus. Augustinus[h] *Et percussit cor Dauid super eum; quia abstulit pinnulam chlamidis eius.* Quo etiam modo Beda, Eucherius, Isidorus legunt. Chrysostomus[i] *Percussit*, inquit, *Dauidem cor ipsius; ac veluti equum subsilientem, & ferocientem reuocauit iram. Huiusmodi sunt sanctorum anima; priusquam concidant resurgunt; priusquam ad peccatum perueniant refranantur, eò quòd sobria sint, semperque vigilent.* Per hoc autem, quod vltimo adiungitur; *semperque vigilent*, alludere videtur Chrysostomus ad illud quod habetur in Canticis,[k] *Ego dormio, & cor meum vigilat*; quo significatur proprium esse sanctorum nunquam in totum custodias remittere; sed si quando aliæ facultates animæ consopiuntur, aut subito aliquo impetu turbatæ clauum è manibus amittunt, cor adesse, vigilias seruare, & alias facultates excitatas periculi monere. Dauid enim dormire cœperat; iracundia quasi somno correptus quid faceret non aduertebat; manúmque iam iracundiæ accommodans illius exequi iussa parabat; cùm subitò *cor adfuit*, & altè iam sopitum incusso verbere excitauit, & ad officium reduxit. Cæterùm in verbo, *percussit*, Hebraismus est, quo *percutere* dictum est pro *reprehendere*, metaphora ducta à pueris, qui cum reprehenduntur, & admonentur, vt altius id infigatur, etiam leuiter percutiuntur. Itaque sic Vatablus vertit; *Et reprehendit Dauidem cor ipsius.* Caietanus bene hîc *morsum conscientia reclamantis* agnoscit. Beda vero, Eucherius, Isidorus, Angelomus, Rupertus, & alij hanc *percussionem*, dolorem, & facti pœnitentiam interpretantur, qua Dauid abscissa chlamyde tactus est. Quare ergo doluit, & quid in eo peccauit, aut peccare visus; si tantum vt argumentum haberet ad Saulem & alios conuincendos chlamydem præcidit? Certe aliud dici non potest, nisi doluisse quod subitus illum impetus in Saulem egisset, vt proximè ex Chrysostomo notabamus.[l] Qui etiam obseruauit ex illo æstu, quo ad præcidendam laciniam raptus est, bonum illud consequutum esse, vt possent Saul & alij à Dauide conuinci. *Vides*, inquit, *quantum boni ortum sit ex eo quòd initio commotus est Dauid. Nisi enim fecisset, plerique quod accidit stuporem potius existimassent, quàm clementiam; neque chlamidis partem amputasset, quam si non abstulisset, non poterat inimicum conuincere. Nunc verò quoniam commotus fuerit & amputauit, aquanimitatis sua testimonium prabuit.*

h lib. 17. de ciu. cap 6.

i Hom. 1. citata.

k Cant. 5.

l Hom. 2. de Sau.

Propitius

Propitius sit mihi Dominus.] In Hebræo, vt vertit Caietanus, iuramentum esse videtur, quo se Dauid obstringit nunquam se manus Sauli allaturum; & si vnquam id audeat, & attentet, diris execrando se deuouet. Sic enim ipse legit; *Absesse mihi a Iehoua; si faciam hoc domino meo christo Domini, mittendo manum meam in eum.* At in nostra, & aliis versionibus votum potius Dauidis exprimitur, quo à Deo summis precibus postulat ita se nunquam deseri, vt immane hoc facinus admittat. LXX. *nequaquam mihi à Domino, vt inferam manum meam super eum.* Ex quibus Chrysostomus; [m] *nequaquam hoc mihi sit à Domino.* Et Augustinus; [n] *Ne mihi contingat à Domino facere hoc verbum domino meo Christo Domini, inferre manum super eum quia Christus Domini est hic.* Quæ lectio maximè congruit cum Hebræo fonte; ex quo ad verbum Vatablus sic habet; *Absit mihi à Domino, si fecero hanc rem.* Obseruat porro Chrysostomus [o] quam diuersa sint inter se piorum hominum & improborum vota. Hi enim si quem aliquando inimicum experiuntur, id votis omnibus exoptant vt detur sibi tandem copia aliqua & facultas illius vlciscendi. Quod cum non possunt, toti in imagine pœnæ defiguntur, quam de illo sumerent, si potestas esset. Itaque hæc apud se fremunt cum in summa cupiditate vltionis, omni facultate sumendæ destituuntur.

[m] Hom. 2. de Sau.
[n] lib. 17. de ciu. cap. 6.
[o] Hom. 3. de Sau.

[p] *Nihil est quod malim, quàm illam totam familiam dari mihi obuiam,*
Vt iram hanc in eos euomam omnem dum ægritudo hæc est recens.
Satis mihi id habeam supplicij, dum illos vlciscar modo.
Seni animam primum extinguerem ipsi qui illud produxit scelus.
Adolescenti ipsi eriperem oculos, post hac præcipitem darem.
Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem prosternerem.

[p] Terent. in Adelph. act. 3. 2.

Hæc & similia illi: at quam contra Dauid, & quiuis probus? Nihil est quod malint, quàm potestatem hanc sibi non dari. Propterea dicit; *Propitius sit mihi Deus, ne faciam rem hanc.* Obseruat præterea Chrysostomus rectè Dauidem ad auxilium diuinum confugere: quia difficillimum prorsus est vbi hostem capitalissimum subiectum habueris, ab illo manus abstinere & iracundiam temperare. Humanum enim hoc non est, sed planè diuinum, & illius proprium, qui ab exemplo suo præcepit, vt inimicos nostros diligamus, & his benefaciamus qui oderunt nos.

Domino meo.] Ergo etiam si Dauid esset inunctus in Regem; nondum tamen Rex erat, sed Saul adhuc rerum potiebàtur, & vsque ad diem mortis suæ potitus est. Notat hoc Chrysostomus, & ex oratione Dauidis colligit in qua de Saule loquitur, vt de Domino suo.

Quia christus Domini est.] Quia omnia alia, quæ in Saule erant, Dauidis potius, & comitum ipsius animum contra illum grauissime commouebant, hoc tantùm respexit Dauid, & suis militibus ingessit, quod in illo suspiciendum erat, & sacrosanctum. *Quia,* inquit, *christus Domini est.* Ex quo loco duo cum Chrysostomo [q] colligimus: Primum quod modò monuimus, Saulem Regiam dignitatem tunc temporis adhuc retinuisse, Dauide tantùm in Regem designato, nondum constituto. Prorsus enim Dauidis ratio corrueret, si Saul ampliùs Rex & christus Domini non erat. Vnde Chrysostomus sic Dauidem inducit suos milites alloquentem. *Nondum Deus illum principatu abdicauit, nondum fecit eum ex Rege priuatum; itaque ne inuertamus ordinem, neque rebellemus Deo.* Et subdit; *Non solum appellauit illum christum, id est vnctum & Regem; verumetiam dominum suum.* Secundò hic obseruandum est quid spectare, aut non spectare debeamus in hostibus nostris; vt iuxta Christi præceptum facile illos etiam diligere possimus. Neque enim debemus ea in illis perpendere, quæ sunt ab illorum peruersa voluntate, & ad iracundiam magis nos possunt accendere; sed quæ in illos Deus contulit, possuntque eos magis amabiles reddere. *Studebat Dauid,* inquit Chrysostomus, [r] *apud milites suos probabilem aliquam reperire commendationem; id cùm non posset nec ab illius vita, nec à factis, ad dignitatem illius confugit dicens; Quoniam christus Domini est. Parcendum illi est, non quòd scelestus, non quod flagitiis coopertus, non quod vitiis innumerabilibus refertus, & in nos extrema cogitans; sed quia Rex est, sed quia princeps: neque tantùm dixit Rex est; sed Christus Domini est: non ab humano honore, sed à cælesti iudicio honorifico sumpto testimonio: aspernaris,* inquit, *electum, reuerere eum qui elegit.* Similiter ergo faciendum nobis est erga illos qui nos læserunt: consideranda ea sunt, non quæ ipsi mala admiserunt; sed quæ in illos Deus benignè contulit. Fratres nostri sunt, eodem lauacro abluti sunt, Christi sanguine redempti sunt, ab illo nobis commendati sunt. Hæc perpendamus, & simul etiam à Deo postulemus vt ne vnquam nos in eos sæuire permittat, qui christi Domini sunt.

[q] Hom. 1. de Dau. & Sau.
[r] Hom. 1. de Dau.

Et confregit Dauid viros suos.] Quam difficilem pugnam Dauid in illa spelunca sustinuerit; assequi fortassè cogitando possumus, explicare dicendo non possumus. Nam quæ & quanta secum ipsum agitasse & cum animo suo reputasse credimus; dum in mentem recurrerent tot iniuriæ sibi à socero illatæ, pericula in quæ per illum toties adductus; exilia voluntaria, nocturnæ fugæ, perpetui labores, mors ipsa denique sibi ac suis per illum semper intentata? Quis æstus animi, qui fluctus iracundiæ, quantus commoti pectoris tumultus ad hostis atrocissimi præsentiam, qui caput tot erat & causa malorum? Quin non iracundia sola; sed ratio etiam aderat, quæ iracundiæ partes fouebat, & contra socerum pessime meritum, generi manus armabat. Pereundum enim esse, nisi perimeret; exitiumque subeundum, nisi occuparet opprimere sæuientem: suis illum furiis actum in casses quas tendebat inscium incidisse. Quid ergo cessaret tam charam victimam Deo cædere, & simul se suosque omnea ab omni in posterum periculo liberare? Hanc tamen ille commoti animi luctam non solùm generosè sustinuit, sed etiam peruicit; nec contentus iracundiæ modum ponere, rationem ipsam à partibus iracundiæ abductam in meliora castra pertraxit; vt postea pro Saule staret, quæ Saulem ante oppugnauerat. Egregius ergo sui victor oleo, quo iampridem Saul vnctus fuerat, totum illud incendium extinxit, quod in animo suo in Saulem fuerat excitatum. *christus Domini,* inquit, *est.* Mirabile dictu, oleo quod pascit ignem, vsus est ad extinguendum ignem: vt æstum iracundiæ reprimeret, æstum in se amoris excitauit, quo meliore igne ille alter funestior

oppressus est. Et iam victor erat, cum hoste hoc grauissimo profligato, alij & quidem recentes & integri subito exorti sunt. Victor enim sui, acertime à suis est oppugnatus, vt victor etiam euaderet in pugna suorum, qui secum ipse dimicans victor extiterat sui. Ergo confugiunt omnes, certatimque ipsum corona circumdant, lamentantes, frementes, indignantes quòd tam lentus esset in suis suorumque iniuriis vlciscendis: alij precibus agunt, alij voces liberiores fundunt, alij maiore etiam furore perciti minas addunt, omnes denique pro se quisque sollicitè hortantur, instant, vrgent, vt præsente opportunitate vtatur, & vt hostem infensissimum sibi elabi è manibus non permittat. Tandem si persistat in insania, expeditoros se gladios, & inimicum caput obtruncaturos.

f Hom. 1. cit. de Dau. & Sau. D. Chrysostomus [f] qua oratione vti milites potuerint in illis loci & temporis angustiis non minori facundia, quam probabilitate prosequitur, quæ cuiusmodi tandem fuerit; hoc loco non est prolixius referendum. Tantum illud nobis exploratissimum debet esse grauissimas prorsus difficultates Dauidem incidisse, & acerrimum omnino certamen suscepisse suis, cum iam se ipsum deuicisset. Verùm hoc habent inter alia commodi interiores animi pugnæ, vt in illis qui victoriam refert, & acrius pugnauit, non defessus excedat, sed euadat alacrior, posteriorique pugnæ validior succedat. Pugnauit ergo iterum Dauid, & irruentes in se suos fecurus excepit: & post acrem decertationem etiam deuicit. Cæterùm fuisse, vt dicebam pugnam difficillimam; & res ipsa loquitur, & Scriptura satis apertè declarat eo verbo vsa. *Et confregit Dauid viros sermonibus.* Quod verbum propterea quod Dauidis virtutem & acrem dimicationem significat, paulo accuratius est nobis explicandum.

Confringere & *frangere*, duo in Scriptura significant, quæ in hac sententia locum habere possunt. Primum est impetum & vim alicuius elidere, & ex furente & acrius incitato placidum reddere; metaphora ducta à fluctibus marinis, qui insano tumultu scopulis allisi, mox in seipsi relabentes & obiecta cautium disiecti, placidissimo æquore sternuntur. Inde factum est, vt *frangere aliquos*, sit illos mitigare, & furorem omnem contumaciamque compescere. Sic alicubi Cicero [r] ad Brutum. Itaque inquit, *homines aly fracti sunt; nonnulli etiam queruntur.* hic enim *fracti*, idem est quod *mitigati*, qui vel metu, vel voluntate spiritus & arrogantiam posuerunt. In quem sensum illud allegoricè plures Patres accipiunt; [u] *Vox Domini confringentis cedros; & confringet Dominus cedros Libani.* Itaque confringere in hoc sensu, duo respicit, & contumaciam, quæ compescitur; & vim, qua illa reprimitur.

r li. 11. ep. 12

u Psal. 28.

Secundò, *frangere*, & *confringere*, non superbos respicit; sed potius in suscepta aliqua sententia pertendentes, & aliquid omnino facere destinatos; qui cum ab eo quod decreuerint, aliorum rationibus aut precibus dimouentur, *fracti*, aut *frangi* dicuntur: inde orta loquutione, quod animus in aliquod certus & obstinatus, dicitur *durus, ferreus, inflexibilis*: vnde eum inde deductur, etiam frangi dicitur. Et in hunc sensum hic accipitur *confringendi* verbum, cum Dauidis socij dicuntur ab ipso *sermonibus confracti.* Erant enim omnino certi, & obstinati in Saulis necem. Contrarium ergo illis persuadere, fuit illos frangere. vnde LXX. legunt *Et persuasit Dauid viros suos in verbis.* Chaldæus *Quietos reddidit.* Quietum enim animum in aliquem accipere, est illi placari, & beneuolum fieri Virgilius [x]

x lib. 1.

Penuntque ferocia Pœni
Corda volente Deo; in primis Regina quietum
Accipit in Teucros animum,

Vtrouis autem sensu accipiatur; certa res est significari hic summam animi constantiam in Dauide, & simul etiam acerrimam pugnam, quam sustinuit à suis. *Confregit*, inquit, *illos.* Excepit enim vt dura cautes illorum in se ruentium impetum; quasi spumantis fluctus insani maris; excepit & disfregit immotus ipse, certus fixusque à recto non discedere, & à Saule vim omnem abstinere. Simili comparatione scriptores externi sæpius vtuntur, id latius explicantes, quod hoc loco vnico tantum verbo potiùs indicatur, quam exprimitur. Sic alicubi Seneca Poeta. [y]

y In Hippol.

Vt dura cautes vndique intractabilis,
Resistit vndis, & lacessentes aquas
Longè remittit; verba sic spernit mea.

Et Virgilius [z]

z lib. 7.

Vt pelagi rupes magno veniente fragore,
Quæ sese multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet; scopuli ne quicquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterque illisa refunditur alga.

Sic ergo nunc Dauid instar rupis erat, in illum vndique sui insiliebant, vt à proposito dimouerent; id cum non possent, disfracti potius ipsi discesserunt. Hanc enim constantiam, in honesto præsertim proposito, sæpius ab hac comparatione Poetæ proponunt & explicant, quæ ducitur à marinis fluctibus, qui scopulis eo successu illisa, vt ex maneant immotæ, isti disfracti tranquillentur. De hac enim constantia loquuntur Virgilius & Seneca, de hac etiam Ouidius [a]

a lib 9.

Haud secus ac moles quam magno murmure fluctus,
Oppugnant, manet illa, suoque est pondere tuta.

Aptissimè ergo verbo *confringendi* noster hic vsus est; & aptius multo, quam vel LXX. vel Chaldæus. Vatablus vertit; *Auulsit viros suos sermonibus* quod licet vim exprimat quam Dauid in illos adhibuit; non tamen ipsius constantiam, tam clarè ante oculos ponit. Cæterum ex his dubitari meritò potest, quomodo nihil eorum, quæ inter se altercando transegerunt Dauid & comites, Saul perceperit. Certa enim res est hanc inter illos concertationem & acrem fuisse, & longius extractam. Verbum autem *confringendi*, satis indicat non sine aliquo fremitu fuisse, à quo nihil omnino Saulis aures propulsas mirum sit. Duo dicenda sunt, vel potius iam tacta clarius explicanda. Alterum est, Dauidis milites, & ipsum Dauidem, licet in summa animi agitatione ex insperato Regis accessu; hoc tamen serió prouidisse ne quicquam ille præsentiret, ne forte periculi admonitus elaberetur. Proximus enim speluncæ ostio facilè poterat se fuga proripere, si quicquam insidiarum esset subodoratus. Alterum est, Saulem alia cogitantem totumque in id intentum, ad quod illum naturæ necessitas vrgebat, minus animum ad ea aduertisse, quæ gerebantur: vnde etiam si surdus aliquis strepitus ipsius aurihus esset adlapsus; non tamen quid illud esset attentius obseruasse, cura alibi cogitationeque defixus.

ỳ. 9.)

℣. 9.) Surrexit autem Dauid post eum; & egressus de spelunca clamauit post tergum Saul dicens; Domine mi Rex. Et respexit Saul post se: & inclinans se Dauid pronus in terram adorauit.

℣. 10.) Dixitque ad Saul; Quare audis verba hominum loquentium, Dauid quærit malum aduersùm te?

℣. 11.) Ecce hodie viderunt oculi tui quod tradiderit te Dominus in manu mea in spelunca: & cogitaui vt occiderem te, sed pepercit tibi oculus meus. dixi enim; Non extendam manum meam in dominum meum, quia christus Domini est.

℣. 12.) Quin potius, pater mi, vide, & cognosce oram chlamydis tuæ in manu mea: quoniam cum præscinderem summitatem chlamydis tuæ, nolui extendere manum meam in te. animaduerte & vide, quoniam non est in manu mea malum neque iniquitas, neque peccaui in te; tu autem insidiaris animæ meæ, vt auferas eam.

℣. 13.) Iudicet Dominus inter me, & te, & vlciscatur me Dominus ex te: manus autem mea non sit in te.

℣. 14.) Sicut & in prouerbio antiquo dicitur: Ab impiis egredietur impietas: manus ergo mea non sit in te.

℣. 15.) Quem persequeris, Rex Israel? quem persequeris? canem mortuum persequeris, & pulicem vnum.

℣. 16.) Sit Dominus iudex, & iudicet inter me & te: & videat & iudicet causam meam, & eruat me de manu tua.

Dixitque ad Saul.] Hanc Dauidis orationem paucis Iosephus complectitur & paraphrastice simul explicat: eam nos nostris verbis hîc referemus; Iosephi ipsius sensum sequuti de nostro etiam subinde aliquid addentes, quod Scripturæ verba magis declaret. Sic ergo Iosephus. *Egresso de spelunca Saulo*, Dauid in apertum & ipse progressus, à tergo Regem inclamat; ad cuius agnitam vocem cùm se ille conuertisset ex more prius adoratum sic alloquitur. *Quam iniquum est, ô Rex*, aliorum te potiùs verba, quàm mea facta spectare; & de me ipso potiùs aliis calumniantibus credere, quàm moribus meis: Et quidem si verbis verba diluerem fortasse audiendus non essem. Facilè enim cuique est verba componere, & atrocem animum blanda oratione velare. Nunc verò illustria facta alienis verbis oppone, crede iam ergo oculis tuis, qui tantum fidei hactenus tribuisti sermonibus aliorum. Gener tuus, & in partem regiæ cognationis ascitos merueram vt facilem aditum de me obloquentibus non præberes; constantiæ tuæ erat veri iudicium, quo me cæteris prælatum loco filij habuisti, cum dedisti filiam. Tu tamen & in te ipsum iniurius, & in exitium generi nimis

præceps, quod alij male loquebantur, malè credulus admisisti. Iam satis sit; & de me ipso crede, non auribus: sed oculis tuis. Hos ego testes, hos iudices innocentiæ meæ mihi deposco. Ecce enim puto, cognosces cuius sit chlamydis ista lacinia; teipsum circumspice, & vestes tuas excute; quod illis abscissum est in manu mea ventilati vides. Dextræ meæ paulo ante subiectum, & vulneri expositum difficilius fuit non confodere, quam intersecta veste dimittere. Hoc tamen volui vt testis erga te voluntatis meæ esset intercisa fimbria, & contra malignos criminatores alio clypeo non vterer innocentiæ meæ, quam veste tua. Hanc ergo Rex, intuere, & tandem ex illa generum cognosce tibi parcentem, quem hactenus cognoscere noluisti pro te pugnantem. Plura non addo: nam crimina reiecta rebus, nihil attinet confutare verbis. Sic ille.

Dubium porro non leue hoc loco est cur Dauid non in ipsa spelunca quando ex omni parte Saulem habebat obnoxium, ipsum conuenerit; vt magis ille beneficium agnosceret liber à Dauide dimissus. Sed ratio in promptu est. Vix enim poterat Dauid suorum rabiem in Saulem comprimere, & manus ab illius iniuria temperare. Curauit ergo vt quamprimum Saul è spelunca se in tutum reciperet; interim dum ipse suos detinebat, partim obiurgando partim deprecando, partim rationibus agendo, & omnes deterrendo, ne quicquam grauius auderent in *Christum Domini*. Nec ante destitit, quam Saulem vidit naturæ necessitatibus obsequutum, omnium nescium quæ agebantur, è spelunca progressum & extra omnem suorum iniuriam in tuto positum. Tunc autem pone ipsum sequutus his verbis studuit emollire.

Quare audis verba hominum loquentium.] Chrysostomus[b] quærit quomodo cum illis ista consentiant quæ supra[c] habentur de omnium beneuolentia erga Dauidem. *Et acceptus*, inquit, *erat in oculis vniuersi populi, maximéque in conspectu famulorum Saul*. Si enim nullus erat, qui Dauid non impensè faueret; si Saul à sua ipsius improbitate transuersus agebatur; cur nunc Dauid, non in Saulem ipsum; sed in alios reiicit causam laborum suorum? Respondit Chrysostomus id Dauidem consultò fecisse, vt parceret pudoris præsentis Regis, vt daret illi locum resipiscendi, vt significaret nil contra ipsum habere, quod quereretur; sed tantum aduersus alios qui illum suis sermonibus in se concitarent. Videtur ergo existimare Chrysostomus nullos fuisse qui Saulis animalium in Dauidem accenderent, maleuolentiam fouerent, nutrirent odium. Et hanc officiosam dissimulationem, simul & excusationem regiæ iracundiæ confirmat Chrysostomus à quotidiano vsu. *Nam & parentes*, inquit, *cùm in gratiam filios recipiunt ita cum illis agunt, quasi id quod perperam ab ipsis admissum est, non ipsi sponte sua fecerint; sed aliorum impulsu, & mala consuetudine abrepti*. Verum quicquid de hoc sit; negari non potest, quin & Saul satis per se ipsum in Dauidem commotus, acrius etiam in illum fuerit incitatus, obtrectatorum falsis criminationibus aurem præbens. Ergo, inquies, erant in Regia aula malè in Dauidem animati, qui illi hostes erant, qui illum insectabantur illique exitium struebant. Erant omnino: nec id pugnat cum illa populi beneuolentia, nec cum propensiona animi,

b *Hom. 2. de Dau. & Sau.*
c Cap. 18.

qua aulicos suos,& famulos omnes deuinctos in Dauidem Saol ipse conquetitur [d] ? *Quoniam*, inquit, *coniurastis omnes aduersum me,& non est qui mihi renunciet, & non est qui vicem meam doleat.* Non inquam inter se pugnant. Primò quidem; quia quæ dicuntur capite 18. accipi possunt de maiori parte populi & aulicorum, non de omnibus & singulis, ita vt nullus esset qui non Dauidi faueret. Secundò, quia poterant prius omnium animi in Dauidem ita esse propensi, vt nullus in eum hostili animo esset: postea tamen inuidia gliscente, & regis etiam voluntate mutata, plures etiam mutati sunt, & alios in Daoidem mores induerunt. Hos porro non exiguo in numero, nec contemnendæ auctoritatis fuisse, possumus inde coniicere, quod Dauid ipse sæpissimè de obtrectationibus suis, eorumque in se acerbitate conqueritur; & quidem adeo grauiter, vt nullum aliud calamitatis genus videatur acerbius lamentari; quàm quod à calumniatoribus patiebatur. Hinc illa sunt [e]; *Saluum me fac, Deus, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum: vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, & corde loquuti sunt.* In corde, & corde, est *cordatissimè* ex phrasi Hebræa, in qua positiuum bis repetitum idem valet quod superlatiuum. Significat autem mendacia, & calumnias, non oscitanter structas, vt deprehendi possent; sed omnino scitissimè concinnatas, & propterea summa cum attentione & consideratione: quod est *corde, & corde*, vt bene indicant Chrysostomus [f],& Esichius. Tales autem erant, qui captata opportunitate varios Saulis metus augebant, & magna illi & ingentia de Dauidis fauore & gratia apud populum, prædicabant: propterea appellat illos *linguam magniloquam* in eodem Psalmo, id est magna loquentes, & confingentes. Rursus vero de iisdem alibi [g] conquerens. *Linguis suis*, inquit, *dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. quorum os maledictione & amaritudine plenum est; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, viam pacis non cognouerunt.* Conspirarunt scilicet ad mentiendum contra me, suggerentes Sauli me aduersùs illum insidias occulte moliri. Et alibi [h]. *Contristatus sum in exercitatione mea, & conturbatus sum à voce inimici & peccatoris: quoniam declinauerunt in me iniquitates*; id est illa in me crimina confinxerunt, quæ ne quidem vnquam leuissimè cogitaueram. Hoc enim propriè significat quod subiungit; *Quæ ignorabam, interrogabant me.* Rursus verò in alio Psalmo [i] *ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes iniqui; & mentita est iniquitas sibi.* Denique nihil frequentiùs ingeminat, quàm hanc querelam de obtrectationibus suis, vt in pluribus psalmis [k] obseruare licet.

Potest etiam hoc loco meritò quæri cur Dauid ita improbitatem Saulis excuset; vt illius odij & maleuolentiæ causas in alios referat. Ad quod præter ea quæ Chrysostomus adductus obseruat, dicendum est esse id quoque proprium amicè expostulantium; vt cùm de aliquo queruntur, cui tamen paratos se ad reconciliationem præbent; ita illum arguant, vt in eo ipso in quo reprehendunt, etiam excusent, in alios culpa reiecta. Sic D. Petrus cum graui oratione in Iudæos inueheretur, quibus nihilominus iter patefactum ad gratiam volebat; cùm dixisset [l] *sanctum & iustum negastis; & petistis virum homicidam donari vobis; auctorem vero vitæ interfecistis*; statim subdit quod illos excuset ex parte; *Et nunc scio, fratres, quia per ignorantiam fecistis, sicut & patres vestri.* Sic etiam prophani scriptores, vt Cicero [m] qui cum multa cum Appio expostulasset; quia tamen placatum illum volebat ea deinde subdit, quæ culpam potius in delatores referrent, quam in Appium ipsum. Quod idem prorsus hoc loco etiam Dauid obseruat. *Quare*, inquit, *audis verba hominum?* Qua in re tacitè sic cum Saule agit. *Si hæc quæ de me suspicatus es hactenus, ipse tibi in mentem induxisti, tua summa culpa est, qui talia de genero cogitasti; sin alij, tibi suggesserunt, & insusurrarunt; tua tamen etiam culpa est qui audiuisti, quos arcere debebas, cum inter nos dissidium pararent.*

d Cap. 22.
e Psal. 11.
f In Cant. in Psal. 11.
g Psal. 13.
h Psal. 54.
i Psal. 26.
k Psal. 5.9. 34.127.

Quare audis verba hominum?] Idem tamen Dauid quod nunc in Saule reprehendit in eo & ipse postmodum turpissime lapsus est, cum [n] audiuit verba Siba contra Misphiboseth. Adeo facilius est *magnum vbique animum exigere, quam præstare*, dicebat Quintilianus; [o] & tam rarum in viro Principe ab hac delatorum peste se intactum seruare. Pulchrè D. Bernardus [p] Eugenium summum Pontificem alloquens, *Est*, inquit, *vitium, cuius si te immunem sentis, inter omnes quos noui ex his qui cathedras ascenderunt, sedebis, me iudice, solitarius: quia veracius, singulariterque leuasti te supra te iuxta prophetam.* Statimque subdit quod hoc vitium sit, nempe pronum esse in voces delatorum, qui occulte alios apud Principem criminantur. *Facilitas*, inquit, *credulitatis hæc est; cuius callidissima vulpecula, magnorum neminem comperi satis cauisse versutias.* Sed de hoc aliàs & opportunius.

Et pepercit tibi oculus meus.] Phrasis hebraica pro eo quod est; Commiseratione tui commotus sum, cum te vidi; in quem sensum passim in sacris literis obuiam est. Apud Ezechielem, [q] *Et non parcet oculus meus super te; sed vias tuas ponam super te.* Et Moyses in Deuteronomio; [r] *Deuorabis omnes populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi; non parcet eis oculus tuus.* Et iterum; [s] *Non acquiescas ei, nec audias, nec parcat ei oculus tuus, vt miserearis & occultes eum.* Loquendi forma ducta ex affectu miserationis, qui maxime mouetur in nobis ex conspectu alienæ calamitatis: vnde etiam tam frequenter in Psalmis Dauid postulat vt Deus oculos suos conuertat ad se, & videat calamitatem suam, certus paterna ipsius viscera ad tam triste spectaculum non duratura. Contra verò Deus quorum misereri non vult, ab iis auertit aspectum; quod similiter faciunt Principes viri,& quicunque in alienam pœnam animum obfirmarunt.

Quærit malum.] Malum quærere est hoc loco vitæ alterius insidias moliri. Propterea LXX. vertunt. *Quærit animam tuam.* Theodoretus, *Quærit animam tuam ad malum.*

Quoniam non est in manu mea malum, neque iniquitas, neque peccaui tibi.] Prius omnem malum vniuersè à se amolitur. *Non est*, inquit, *in manu mea malum.* Deinde per partes, cum subdit; *Neque iniquitas*, pro quo Caietanus; *Neque rebellio.* Vatablus; *Neque præuaricatio.* Lucifer; *Neque iniustitia.* Tum cuncta complectitur cum dicit; *Neque peccaui tibi.* id est, nihil in te commisi quod reprehendi possit.

l Act. 3.17.
m lib. 3. ep. 8.
n lib. 2. Reg. 17.
o Decl. 279.
p lib. 2. ad Eug.
q Cap. 7.4.
r Cap. 7.16.
s Deuter. c. 13.8.

Tu

Tu insidiaris.] Verbum est venatorum proprium. Vnde ex Hebræo vertit Vatablus; *Venaris animam meam.* LXX. *Cingis insidiis.* vt intelligamus, quod supra monui, iustorum persequutiones quasdam quasi venationes esse. Ita tamen vt cum ad illos propius canes accesserint, & periculum sit ne lacerentur, extemplo Deus adsit, qui canibus male mulctatis, iustos ab illis eripiat, & in tutum subducat.

Ab impiis egredietur impietas.] Adagium erat Hebræorum celebratissimum, vt hic indicat ipse Dauid. De quo videndum quid propriè significet; deinde in quem sensum à Dauide nunc, & quorsum vsurpetur; denique ad quæ aliis liceat illud accommodare. Quod ad primum: satis per se clarum est prouerbij sensum esse magna & ingentis scelera non nisi ab impiis & sceleratis hominibus edi solere, proinde non ab aliis; sed ab istis duntaxat illa timenda; Ita ex antiquis Theodoretus & Procopius, quos sequuntur alij. [t] Recentiores alios duos sensus insinuant, qui tamen possunt ad istum reduci. Primus est vt prouerbium intelligatur de iis, qui in peccandi consuetudine occalluerunt. A quibus frustra est vt aliud expectes quàm quod illorum ingenium pollicetur. Nam

t Lyran. Abulen. Dionys. Caiet. Vatab. hoc loco.

Quod Medicorum est
Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri

Cantillant secum semper aliquid cantores, *& ab impiis egreditur impietas.* Quod etiam vulgo apud Italos dici solet *non posse ex dolio vinum aliud effundi, quam quo repletum est.* Similem sensum illud habet, *Nec Æthiops pellem, nec pardus maculas mutat.* Quod à Hieremia [u] vsurpatur. Cui congrua sunt apud Latinos illa; *Mala mens, malus animus. Mala radicis malum germen. Mala oua mali pulli.* Et in Euangelio quod à Christo Domino dicitur; [x] *Mala arbor malos fructus facit.* Secundus sensus est de consuetudine cum improbis non habenda. Ab illis enim nihil esse potest, nisi improbum; proinde longè ab illis absistendum, nec illis fidendum; nisi quis malo suo velit aliis exemplo esse. [y] *Qui tangit enim picem inquinabitur ab ea.* Picis proprium est attrectantem fœdare; similiter qui impio fidem præstat, & cum illo versatur, infortunio aliquo plectetur; *quia ab impiis non egredietur nisi impietas.* Vterque tamen sensus, vt dicebam, in illum primum facilè reducitur, cuius duæ sunt partes. prima non esse de iustis & sanctis viris sinistri quicquam temerè suspicandum. Secunda, ab impiis & sceleratis hominibus mala esse timenda. Vnde illud est axioma peritorum [z] iuris de eo qui semel malus probatus est, posse mala præsumi.

u Cap. 11. 23.

x Matth. 7. 18.

y Eccl. 13. 1.

z De quo Alciat. de præsump. reg. 1.

Maior controuersia est quorsum nunc Dauid prouerbium istud vsurpet, & quid per illud velit. Sunt [a] qui propositum illi putent Saulem obliquè perstringere. quibus videtur fauere Chaldæus Paraphrastes, qui sic legit, *Ab impiis egredietur impietas, & à te.* Quasi dicat, à te qui impius es aliud nihil poterat expectari. Multipliciter autem hoc ad Saulem reflectunt. Primò vt sit ratio eius quod præcessit. *Vlciscatur me Dominus ex te.* id est per alios tibi consimiles in malitia puniat te; sicut in prouerbio fertur. *Ab impiis egreditur impietas*, & iniquus iniquum perimit. Ita Dionysius, & Polidorus [b] Virgilius. Secundò vt referunt ad id; *Tu autem insidiaris animæ meæ.* Quare hoc? *Quia ab impiis egreditur impietas.* Non potest ab homine qui iam callum peccatis obduxit aliud expectari. Ita Vatablus. Tertiò, referunt alij ad illud; *Vlciscatur me Dominus ex te.* alter tamen explicatum. nam LXX. legunt; *Vindicet tibi.* id est vindictam sumat de te per te ipsum. per quod tacite significari putant in pœnam suorum peccatorum Saulem sibi manus allaturum. Sensum ergo esse per te ipsum de te pœnas sumat Deus. Tu enim dignus es carnifex tanto reo; & hæc impietas non est à me tibi timenda in cuius manibus iniquitas non est; sed à talibus qualis tu es; quia impietas ab impiis egreditur, non à iustis. Quartò, aliqui putant respici ad proxima verba; *Manus autem mea non sit in te.* quia nimirum impij ipsi illa faciunt & moliuntur, per quæ tandem licet aliena vis absit, impetu suo præcipites aguntur. *Ab impiis enim egreditur impietas: quia funibus peccatorum suorum capitur impius.* Ita Vatablus iterum, & alij [c] recentiores. Mihi vero certissimum est hæc omnia longè admodum à mente Dauidis abire; qui si nihil aliud nunc spectat, quam Saulis animum sibi placare quorsum illum tam acerbe perstringat? Non est hoc ex Dauidis moribus non ex illius reuerentia in Regem, non ex obseruantia in socerum, non ex pietate in Christum Domini: vt omittam non nisi vi & coactè sensus istos omnes illis verbis accommodari.

a Lyran. Dionys. Hug. Vatabl. hic.

b In sacr. adag. n. 379.

c Clar. & Emman. Sà hic.

Alij [d] ergo probabilius putant ad delatores, & calumniatores suos respexisse Dauidem; de quibus paulò ante dixerat; *Quare audis verba hominum dicentium; Dauid quærit malum aduersus animam tuam?* An nescis malos & peruersos homines aliud non cogitare, nisi vt alienæ innocentiæ calumniam struant? Vt enim est in veteri prouerbio. *Ab impiis egredietur impietas.* Et qui ignem hunc improbitatis in pectore circunfert, alios quibus accedit, aut adurit, aut afflat. Probabilis expositio; sed probabilissima, & planissima, si ad sui tantum excusationem prouerbium vsurpasse Dauidem intelligamus; *Dixerat; Manus mea non sit in te.* Dixerat; *Vide nunc, ô Rex, quod non sit in manu mea malum, nec iniquitas, & quod non peccaui tibi.* Iterum postea repetit; *Manus mea non erit in te.* Quorum omnium summa est; Nihil à me tibi iure timendum est, quicquid alij de me suggerant, & criminentur: non talis ego sum, qui talem, ac tantam improbitatem concipere, qui possim tam immane scelus audere, quale hoc esset, si tibi Regi meo manus inferrem. *Ab impiis enim egredietur*, id est *egredi solet impietas.* Expectanda talia scelera sunt ab iis, quorum vita sit omni scelere contaminata. Hunc sensum veteres [e] Patres insinuant, quem etiam amplectuntur recentiores. [f] Quod ergo hoc loco vult Dauid eiusmodi est non debuisse Saulem tale quid vnquam de se suspicari; anteactam vitam & præteritos mores prius discerni æquum fuisse, quam tam enorme crimen de se crederetur. Neminem enim repentè pessimum fieri, & à virtute ad vitium non præcipiti lapsu, sed molli gradu descendi, se autem quid vnquam admisisse quod vel leuissimam suspicionem parricidij daret? Ergo cætera pius & innocens, primum quod peccare inciperet, grauissimum scelus esset, & innocentiæ iacturam a parricidio, & perduellione auspicaretur? Ridiculum non minùs id esset, quàm impium existimare. Ab impiis enim & iis, qui diu iam in castris improbitatis meruerunt, expectanda talia, illosque cauendos. *In domo autem*

d Caiet.

e Theodoret. & Procop. hic.

f Martin. Delrio in Adag. tom 2. num. 181.

tem iusti quærare iniquitatem, prorsus iniquum esse. Huc idem argumento vrget alicubi Ciceru,[g] cuius hic verba subiiciam, quod plurimum faciant ad id quod agimus explicandum. *Quid quisque voluerit cogitaris, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius qui arguitur est ponderandum. Neque enim potest quisque nostrum subito fingi, neque cuiusque repente vita mutari, aut natura conuerti, &c.* Hoc est ergo. *Ab impiis egredietur impietas.* quod nemo repente fit pessimus; ac proinde magna scelera non nisi ab insigniter, & grauiter improbia esse præsumenda.

[g Orat. pro Syl.]

Quod ad tertium; adagium hoc multiplicem vsum habere potest; prout ad varia deflecti & detorqueri. quæ colligi satis possunt ex his quæ dicta sunt; & accurate ab aliis recentioribus [h] explicantur. Fabulas Rabinorum quæ hoc loco à Lyrano & Abulensi commemorantur, consulto prætereo; ne qui paulo ante dixi à pice inquinari qui picem tetigerit, cœnum istud attingam, vnde nisi lutulentum hauriri potest.

[h Polidor. Virgil. Martin Delrio in adagiis sacr. loc. cit.]

Canem mortuum persequeris.] Nihil est abiectius canis cadauere propterea in sacris & profanis libris *canis mortuus* symbolum est eorum omnium, quæ vilissima censentur. Vnde infra [i] Abisai de Semei; *Quare maledicit canis hic mortuus Domino meo Regi?* Huc autem illud referri potest quod dixit Abner ad Isboseth [k]; *Numquid caput canis ego sum?* Posuit enim *caput canis*, pro *cane mortuo*; cadaueris partem pro toto cadauere. Cæterùm hoc loco Dauid canem se mortuum multis de causis appellat. Primò vt calumniatores suos tacitè repellat. Illi enim [l] *magna loquebantur super ipsum.* id est Dauidem maligna magnificabant: quod est, magnum vbique, coram Rege præsertim prædicabant, in maius omnia quæ ad illum spectabant extollentes. Cur id? vt illi inuidiam conflarent, vt Regi suspectum facerent & timendum; qui tantos iam progressus haberet. Istis enim artibus maligni aulici vtuntur ad æmulos euertendos, vt intempestiuè laudando, tunc maximè quempiam deprimant, cùm maxime videntur extollere. De quibus ille [m] verissime pronunciauit; *Pessimum calumniatorum genus laudantes.* Dauid ergo vt istos redarguat, *canem se mortuum* dicit. illi magna loquuntur; dicunt aliquid magnum me esse; opes, gratiam, potentiam, vires amplificant: inde tibi metus incutitur. En nunc quem timeas, en tibi formidandum, en pauendum. Circunspice Rex, & vide num me alium, quam canem mortuum deputes, proiectum à facie tua, à facie aulicorum, à facie liberæ ciuitatis, inter ferarum lustra degentem, & vix etiam in illis tutò latitantem. Secundò hoc dicit ad Saulis in se clementiam prouocandam. Nihil enim magis iratum animum flectit, quam submissa precatio, & humilis animi demissio, qua suam quis imbecillitatem, & alterius excellentiam recognoscens illius se voluntati, & potestati fatetur obnoxium. Nam vt rectè dixit Claudianus [mm], etiam quæ ratione carent.

[i 2. Reg. 16. 9]
[k 2. Reg. 3. 8]
[l Psal 37. 17.]
[m Tacit. in vita Agricola.]
[mm De laudib. Stilicon.]

Prætereunt subiecta feræ, mortisque facultas
Emollit rabiem prædæ, torvique leones
Quæ strauisse volüt, ea mox prostrata relinquunt.

Ergo Dauid ipsum se non solum sternit coram Saule; sed ita vt demissius non possit. In mortuum enim leonem quis oculos fortasse coniiciat; canem vero mortuum omnes refugiunt. Qua de re plura recentiores [n] in sacris adagiis.

[n Polid. Virg. n. 184. Martin. Delr. tom. 1. n. 182.]

Pulicem vnum.] Adiungitur hoc ad idem magis exprimendum. Canis enim mortuus extremam Dauidis abiectionem significat; at non vitam vagam. additur ergo *& pulicem vnum*, quo simul & infælicem suam abiectamque conditionem Regi exaggerat, & irritum præterea laborem illi in se persequendo denunciat. Vt enim est in veteri prouerbio. *Pulicum grex difficile minatur.* Et post pulicem vnum inani omnino labore contenditur. Quem etiam cum quis apprehenderit, nullum operæ pretium consequitur, & proinde dicit Abulensis ridiculum plane esse qui vnicum pulicem consequatur. Polidorus Virgilius obseruat voluisse per hoc significare Dauidem non esse ex dignitate Principis humiles oppugnare. Posse autem adagium hoc in potentes quosque vsurpari, dum infirmiores instantius persequuntur? Huic autem adagiali formulæ similes illæ sunt apud externos scriptores. *Nudum expoliare canem excoriatum deglubere, cum laruis & vmbris luctari.* In sacris autem literis similem prouerbialem formulam illa continent. [o] *Contra folium quod vento rapitur ostendere potentiam. Et stipulam siccam persequi.* [p] *linum fumigans extinguere. calamum quassatum confringere.* [q] *Parieti inclinato incumbere, & maceria depulsæ.* Quod est prolapsum impellere, & quod clarius dicitur alibi. [r] *Percussum insequi, & cadentem sternere*, quod idem prorsus est quod pulicem persequi fugientem.

[o Iob. 13.]
[p Isaiæ 42.]
[q Psal. 61.]
[r Psal 68.]

℣. 17.) Cùm autem complesset Dauid loquens sermones huiuscemodi ad Saul, dixit Saul; Numquid vox hæc tua est, fili mi Dauid? Et leuauit Saul vocem suam & fleuit:

℣. 18.) Dixitque ad Dauid; Iustior tu es quàm ego: tu enim tribuisti mihi bona: ego autem reddidi tibi mala.

℣. 19.) Et tu indicasti hodie quæ feceris mihi bona: quomodo tradiderit me Dominus in manum tuam, & non occideris me.

℣. 20.) Quis enim cùm inuenerit inimicum suum, dimittet eum in via bona? Sed Dominus reddat tibi vicissitudinem hanc pro eo quod hodie operatus es in me.

Numquid vox hæc tua est?] Interrogatio est non ambigentis, sed admirantis. Nemo enim tam malus est quin etiam optima aliquando videat & admiretur. Rectè Quintilianus. [s] *Serit virtutum intellectum rerum natura; nullaque tam vitia sunt, quæ non meliora mirentur.* Sed quid dico; Mirantur? etiam probant, licet non sequantur; & inde miserrimo æstu iactati acrius vtuntur, secumque ipsis pugnantes vehementius cruciantur. Vnde illa dicebat

[s Declam. 325.]

——— [t] *Video meliora proboque,*
Deteriora sequor.

[t Ouid. lib. 9.]

Quem cœcum animi tumultum, quantam vexationem habeat; optimè [tt] satyricus significauit illis versibus.

[tt Persius sat. 3.]

Summe pater diuum sæuos punire tyrannos
Non alia ratione velis.

Quæ ista ratio puniendi adeo insignes reos acerba via grauissima? Subiicit.

Virtutem

Virtutem vt videant, intabescantque relicta.
Nimirum vt ex vna parte fulgorem virtutis aspiciant; ex altera verò in cœno sordium, cœcaque nocte volutantur scelerum suorum, [a] *dimissi secundùm desideria cordis sui.* Saul ergo licèt extremè perditus; non tamen potuit lucem tantam non cernere. Ergo ad illius appulsum vocem sustulit, ingemuit, exclamauit, seipsum miserans vicemque suam, qui tantum à Dauidis virtute distaret.

a Psal. 80. 13.

Et leuauit Saul vocem suam.] Prorupit nimirum in clamorem & gemitum ex admiratione tantæ virtutis, cuius ea pulchritudo est, vt malos etiam rapiat in admirationem sui.

Iustior tu es quàm ego.] Illustrissimum virtutis testimonium est, quod ab hoste defertur. parum enim est ab amicis laudari: magna virtus in præconium sui etiam hostes cogit, & ab inuitis extorquet encomia. Propterea Saul quasi diu secum ipse luctatus, & renitens; tandem vi coactus in vocem simul gemitumque prorumpit vt quodammodo intelligeremus ad testimonium hoc dicendum non sponte descendere; sed violenter adactum.

Quis enim cum inuenerit inimicum suum dimittet eum?] Hoc verè magnum & arduum virtutis opus, illis adhuc magis admirandum videtur, qui de suo ingenio alios æstimant. Nam quia Saul totus erat in imagine pœnæ de Dauide sumendæ; propterea incredibile omnino putabat posse quemquam reperiri, qui oblata occasione hostes suos vlciscendi, non vteretur. Cæterum quod semel in Dauide miratur Saul, in singulos dies & horas exequitur assiduè Deus cum peccatoribus. Inimici enim ipsius sunt; & tamen cum semper illos habeat in sua potestate, dimittit liberos, & vltionem differt; ob id dissimulans vt resipiscant & viuant. Qua de re alibi.

℣. 21.) Et nunc quia scio quod regnaturus sis, & habiturus in manu tua regnum Israel.

℣. 22.) Iura mihi in Domino ne deleas semen meum post me; neque auferas nomen meum de domo patris mei.

℣. 23.) Et iurauit Dauid Sauli. Abiit ergo Saul in domum suam: & Dauid & viri eius ascenderunt ad tutiora loca.

Scio quod certissimè regnaturus sis.] Vnde hoc Saul, aut quando primum cognouit? Sunt qui putent hæc non ex animo; sed simulate à Saule dici; quo nimirum Dauid in falsam securitatem deductus custodias remitteret, & illius tandem insidiis interciperetur. Verè tamen falluntur qui sic opinantur. Dubitari enim non potest hæc omnia seriò parata, verèque Saulem & ex animo doluisse, ingemuisse, Dauidis virtutem suspexisse, & denique ex illius admiratione bona fide genero reconciliatum. At postmodum illum iterum est persequutus. Nihil id refert. nam Saul erga Dauidem se habebat sicut incontinens erga voluptates: quem dicit [aa] Aristoteles serio ex animo sæpius illis nuncium remittere; postea tamen acri perturbatione subortа rursus iterum dare, seseque blandimentis habenas immittere. Sic Saul illis auditis, qui Dauid causam agebant, illi tantisper placabatur: at rursus gliscente odio priorisque gratiæ oblitus, ab impetu animi transuersus agebatur, & in Dauidem denuo insurgebat.

aa lib. 4. Ethic.

Vnde ergo cognouit Dauidem regnaturum, & quando cognouit? Non nunc primum cognouisse, certa res est: nam in superiori capite Ionathas dicit; *Tu regnabis in Israel, & ego secundus ero post te. Et pater meus scit hoc.* Dubitari tamen non potest aliquid nunc accessisse, vnde certius id sibi spondeat futurum. Et quid hoc? Rabini dicunt abscissionem chlamydis. Nam & se ex regno deturbandum cui pars Regij paludamenti esset abscissa, & penes eum futurum regnum, qui abscidisset. Mera somnia. Vera causa est ex præsentia numinis quod vbique videbat adesse Dauidi; tum etiam ex insigni eiusmo Dauidis virtute, quam dignam Regio animo prorsus ostenderat, coniecisse Saulem certò eum regnaturum. Nam semper & vbique tetro cognouerat sub tutela & præsidio Dei Dauidem degere; & nouissimè cum esset ille extremo periculo proximus, vtpote spelunca conclusus diuino nutu factum esse, vt versa vice Rex ipse captiuus eius fieret, quem dudum ceperat. Quod quantam diuini numinis præsentiam præfert in illo tutando? At verò cum Dauid hosti suo vltro pepercit, dignum se prorsus ostendit qui regnaret. Nemo enim aliis imperare dignior, quàm qui sibi prius: nemo autem sibi magis imperat, quàm qui cupiditatibus suis: in primis autem insano ardori sui vlciscendi. Hic enim verè est Dominus animæ suæ, de quo sapiens; [x] *Melior est patiens viro forti, & qui dominatur animo suo expugnatore vrbium.* Ex quo alius

x Prouer. 16.

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit Mœnia: nec virtus altius ire potest.

Saul multas hostium vrbes oppugnauerat, multas irruperat, plures hostes occiderat; ludus ea omnia iocusque fuere præ victoria quam nunc Dauid de se ipso retulit. Ideo meritò ex ea coniicit futurum vt certissimè regnet. Se enim vilissimum cupiditatum suarum mancipium, iræ, odij, timoris, & mille aliarum animi pestium grauissimum dominatum ferre; quarum omnium sæuissimis imperiis actus, per inuia montium deuexa raptaretur ad pulicem vnum, & canem mortuum persequendum; ac proinde indignum prorsus esse qui regnaret. At, inquies, hæc huiusmodi non erant, vt propterea regnum à se amouendum putaret, & à stirpe sua; à Ionatha præsertim. Sed dicendum, quod supra monui, regnum Israeliticum nondum adhuc ita constitutum, vt hæreditate deferretur. Cum ergo electione opus esset, Saul ex Dei fauore, populi consensu, virtute Dauidis, fortitudine, magnanimitate, reliquisque Regiis dotibus & denique ex publica fama collegit non alium, quam Dauidem post se regnaturum. At cur hoc ipse auertere non curabat? Conabatur id quantum poterat: sed frustra. Quid enim hactenus fecit cum Dauidem vestigiis omnibus ad mortem est persequutus? At nunc vltrò successorem agnoscit, & fatetur. Vltrò, an coactus? Quid enim aliud faciat cum videat se frustra niti, & cassо labore consumi.

Ne deleas semen meum post me.] Quid nunc timeat Saul posteris suis, cum ipse contra quem multò maiorem sæuiendi causam habeat Dauid ab illo nunc dimittatur incolumis? Certa enim res est, si quid periculi stirpi Saulis immineat, esse id ex odio Saulis: at ipsi Sauli pepercit Dauid.

uid. Quorſum ergo timere ne in illos ſæuiat tam mitis in iſtum, propter quem tantum eſſet io alios ſæoiendum? Placet in hoc coniectura Abulenſis; reputaſſe ſecum Saulem fortè ſibi ignouiſſe Dauidem; vt offenſiooem aliorum euitaret, eaque re ſibi ratiooibuſque ſuis eooſuleret; non ignarus plurimum ſibi apud populum obfuturum ſi manus regio ſanguioe polluiſſet. At regnum iam adeptus eum metus hic omnis abeſſet timebat Saul ne Dauid & ſui vleiſcendi, & regni ſtabilieodi cauſa ſtirpem regiam tolleret à qua ſibi turbas aliquas timere poſſet. Vt ergo ſuæ poſteritati cauêret, hoc iureiuraodo Dauidem obſtringit, quod quatenus illum, & ad quid obligauerit, & quomodo ſeruatum fuerit; infrà 7 dicemus.

7 lib 2.c.21.

Aſcenderunt ad tutiora loca.] Nimirum lachrymis illis Dauid planè non credidit; vel ſi pro tempore credidit, non diu duraturas putauit. Ideo nec ſe ſoceri fidei ouoc committit, & porro etiam in poſterum magis cauet. Quod totum egregium documentum nobis præbet, quemadmodum cum vitiis noſtris nos gerere debeamus; ita nimirum vt quantumuis blanda ſe in ſpecie præferant, & remiſiſſe vires ſuas & impetus videantur; ab illis tamen nuoquam nos ſecuros exiſtimemus, nunquam bona fide arma depoſuiſſe, pacem firmaſſe, ioſidias omoes & dolos amouiſſe. Proinde ſemper cauendum intelligamus, in cuſtodia vigilandum, circumſpecte occaſiooes omnes, & pericula vitanda. Denique à Saule etiam placato timendum, & tuoc io tutiora loca diſcedendum cum ipſe magis pacem ſimulauerit. Nullæ enim ſunt inſidiæ maiores, quàm quæ ſub blando pacis nomine deliteſcunt.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXV.

ARGVMENTVM.

NTER hæc vt omni prorſus ſolatio Dauid ſpoliaretur in terris, Samuel vates ſanctiſsimus, quo plurimum ille fidebat, è viuis exceſsit: cui cum ab vniuerſo Iſraele eſſent iuſta ſoluta, Dauid iterum relicta terra Iudæa, in ſolitudinem Pharan ſeceſsit cum ſuis: ibi cum rerum omnium inopia premeretur, miſit qui ſuis verbis à Nabal omnium ditiſsimo qui Carmeli regiones incolerent, ſubſidium aliquod feſsis rebus humiliter implorarent. At ille agreſtis & ferus orantes aſpernatus, poſtulata eorum abnuit; inſuper etiam ludibrio, & verbis procacibus exceptos, contumelioſè dimiſit. Quo comperto Dauid, improbi procacitatem non ferendam ratus, ſtatuit omnino, vt Nabal Dauidem experiretur iratum, quem ſupplicem deſpexiſſet. Et iam omnia quæ ipſius erant, ferro, flammaque vaſtaturus inuaſerat, cum Abigail quæ vxor illius erat occurrens, iuſtum impetum furentis auertit, inſano marito venia impetrata. Ita vnius fœminæ virtus innumeris periclitantibus ſaluti fuit. Interim tamen Nabal ex periculi magnitudine conſternatus, graui morbo contracto intra decem dies confectus eſt: & Abigail quæ facunda oratione & elegantia formæ mirè placuerat, vxor eſt Dauidis effecta; dignum ſortita virum tanta virtute; Cum eodem tempore Saul ad ingenium reuerſus & iterùm infenſus genero, vxorem Micol ab illo abductam alteri viro collocaſſet.

℣. 1.) Mortuus eſt autem Samuel, & congregatus eſt vniuerſus Iſrael, & planxerunt eum, & ſepelierunt eum in domo ſua in Ramatha. Conſurgenſque Dauid deſcendit in deſertum Pharan.

℣. 2.) Erat autem vir quiſpiam in ſolitudine Maon, & poſſeſſio eius in Carmelo, & homo ille magnus nimis: Erantque ei oues tria millia, & mille capræ: & accidit vt tonderetur grex eius in Carmelo.

℣. 3.) Nomen autem viri illius erat Nabal; & nomen vxoris eius Abigail. eratque mulier illa prudentiſſima, & ſpecioſa: porro vir eius durus, & peſſimus, & malitioſus: erat autem de genere Caleb.

℣. 4.) Cum autem audiſſet Dauid in deſerto quod tonderet Nabal gregem ſuum.

℣. 5.) Miſit decem iuuenes, & dixit eis; Aſcendite in Carmelum, & venietis ad Nabal, & ſalutabitis eum ex nomine meo pacificè.

℣. 6.) Et dicetis, ſit fratribus meis & tibi pax, & domui tuæ pax, & omnibus quæcunque habes ſit pax.

℣. 7.) Audiui quod tonderent paſtores tui qui erant nobiſcum in deſerto: nunquam eis moleſti fuimus, nec aliquando defuit quicquam eis de grege

ge

ge, omni tempore qun fuerunt nnbiscum in Carmelo.

℣. 8.) Interroga pueros tuos & indicabunt tibi. Nunc ergo inueniant pueri tui gratiam in oculis tuis: in die enim bona venimus. quodcunque inuenerit manus tua, da seruis tuis, & filin tun Dauid.

MORTVVS *est autem Samuel.*] Quo tempore Samuel extremum diem clauserit, quot annos natus, quo in loco, & inter quos, quoto item anno regni Saulis; in propria disputatione est explicandum, in qua etiam quæ ad vniuersam chronologiam vitæ ipsius pertinent, accurate prosequemur.

Planxerunt eum, & sepelierunt.] De hoc publico luctu nihil est quod nunc exponamus; satis quæ ad illum spectant exequuti, vbi de funeribus [a] Hebræorum à nobis Apparatu historico actum est.

[a] *lib. 5. de priscis ritibus fun. Heb.*

In domo sua.] Id est in sepulchro patrum suorum & familiæ suæ. Domus enim hic pro familia appellatur, vt bene Caietanus obseruat; nisi cuipiam magis probetur, domum hoc loco pro sepulchro poni? Nam & apud Latinos in hanc significationem non semel vsurpatur. Vnde ille [b] loquens de ossibus & cineribus quæ post cadaueris cremationem veteres legebant, & lota sepulchro inferebant,

[b] *Tibul. lib. 3. eleg. 2.*

Post hac carbaseis humorem tollere velis
Atque in marmorea ponere sicca domo.

Hic enim *domus* est vrna & conditorium ipsum. Similiter vetus inscriptio Romæ prope ædem diui Stephani ad diuam Luciam

M.... IVNIO. M. I. PAL. RVIO
Ha sunt parua tua meaque sedes
Hac certa est DOMVS, hac colenda nobis
Hac est quam mihi suscitaui viuus.

Et sanè si domus vniuscuiusque est quam incolit: nihil magis nomen domus hominis meretur, quam sepulchrum [c]. Domus enim illorum sepulcbra illorum in æternum. Vide [d] quæ fuse diximus de prisco Hebræorum funere.

[c] *Psal 48.*
[d] *lib. 5. appar. histor. par. 4.*

In desertum Pharan.] In hoc deserto post emensas solitudines montis Sinai vagati quoque sunt filij Israel; cum terram promissam peterent ab Ægypto profecti. De quo deserto ex variis Scripturæ locis hæc [e] Adrichomius collegit. *Pharan*, inquit, *desertum amplissimum, vastissimum, inuium & inaquosum, à monte Sinai vsque Cadesbarne vndecim dierum continens iter: estque terra tota sterilis, arida, squalida; neque arari potest, nec seri; hominibus inhabitabilis; villis, domibus, & casis carens; vbi nedum homines, sed nec aues videntur; immò nec arbores, nec germen aliquod; sed tantùm rupes & montes saxosi, altissimi, asperrimi, vndique prærupti, solis ardoribus exusti, multi coloris inter nigrum & rubrum: vnde splendente sole repercussi, quasi oleo essent vncti, ipso visu speciem horroris & imaginem mortis aspicientium oculis intentant. Tanta autem aquarum est ex terra caloque penuria, vt sterilis arena vapore solis accensa intolerabiles æstus emittant, vestigiaque gradientium prorsus exurant. Luctandum insuper est non tantùm cum ardore & siccitate regionis; sed cum densissimo sabulo, quod praaltum, & vestigia absorbens, ægerrimè pedes moluuntur. In hoc deserto vagati sunt filij Israel annis 38. quo toto tempore non vestimenta, non calceamenta eorum detrita sunt? non manna eos, non aqua defecit. Atque ex ipsis plusquam sexcenta virorum millia præter mulieres & paruulos ibi extincti sunt, ibique eorumdem cadauera consumpta. Accipitur autem aliquando Pharan pro prima parte deserti Arabia prope montem Sinai, aliquando pro vltima parte deserti eiusdem qua vergit ad terram promissionis, aliquando vocatur etiam desertum Scin, quod nomē littera est apud Hebraos.* Hæc ex Adrichomio de hoc deserto collegimus ex quibus aperte satis constare potest quanto opere sibi Dauid timeret à socero; quando vt illius vitaret insidias in hæc se lustra ferarum potius, quam hominū sedes penetrauit.

[e] *In sua descrip. ter. sanc.*

Et possessio eius in Carmelo.] Licèt vir iste habitaret in Maon; ea tamen quæ possidebat, erant in Carmelo. Hebraice propriè est, *& opus, cultura, operatio eius in Carmelo.* Hebræi enim possessiones appellant *Maasac*, id est *opera*. per id significantes omnia opera hominum, labores, & industriam in iis maxime versari & exerceri, quæ illi possident, vt sunt diuitiæ, armenta, pecora; in quibus acquirendis, custodiendis, augendis totus est homo. Hispanice vno verbo quicquid à priuatis possidetur appellatur, *Hazienda*, non dissimili idiotismo. Quod ergo hic dicitur, *& possessio eius*, siue *opus eius in Carmelo*, est, *Su hazienda en el Carmelo.* Alibi noster interpres nomen quod hoc loco vertit *possessionem*, reddit *munitiones*; vt apud Ieremiam [f]. *Pro eo*, inquit, *quod habuisti fiduciam in munitionibus tuis, & in thesauris tuis, tu quoque capieris.* Pro munitionibus enim alij vertunt *in cellariis*, vt Chaldæus; alij, *in pecudibus* vt R. Chimchi, & Vatablus; alij, *in operibus* vt Pagninus; alij, *in possessionibus*.

[f] Cap. 48 7.

Magnus nimis.] In sacris literis, vt alibi [g] fusiùs obseruauimus, *magni* pro *diuitibus* appellantur. Qui etiam apud Italos & Hispanos simili forma dicuntur *Grandi*. Magnus autem nimis, est ditissimus ex phrasi Hebræa, & sic legit Vatablus. Simili modo de Isaac scribitur [h], cum maiores opes in dies acquireret. *Quod ibat proficiens & succrescens, & quod locupletatus est homo; donec magnus vehementer effectus est.*

[g] *lib. 2. c. 16.*
[h] Gen 26.

Vt tonderetur grex eius.] Tonsio ista gregum apud Hebræos solemni ritu peragebatur. Festo enim conuiuio cognatos & amicos excipiebant, & familia tota in hilaritate composita, liberalius epulabatur. Vnde & Absalon ea occasione vsus ad festam celebritatem fratrem Amnon inuitauit, & dolo intercepit [i]. *Tondentur*, inquit, *oues serui tui. veniat, oro, Rex cum seruis suis.* De quo rurali conuiuio, & eius ritibus plura in apparatu [k] historico.

[i] 2. Reg 13. 24.
[k] *lib de conuiu Hebr.*

Mulier illa prudentissima & speciosa.] Præclara laus in fœmina, in qua, vt ille dixit, [l] *raram facit misturam cum sapientia forma.* Vnde sapiens; [m] *Vestigium cordis boni & faciem bonam difficile inuenies & cum labore.* Vnde autem id? Quia forma & pulchritudo impudicam plerumque fœminam faciunt, & arrogantem. quo vtroque vitio nullum est prudentiæ magis inimicum. *Externa corporis pulchritudo*, inquit Chrysostomus, [n] *plena est multa superbia & arrogātia:* quod exprobrat Deus populo Iudaico dum illum sub specie mulieris alloquitur. [o] *Eleuatum est cor tuum in decore tuo.* Bene ergo ille cecinit, [p]

[l] *Petron. in satyr.*
[m] Cap 13. 32.
[n] *Homil 20. ad Eph.*
[o] Ezech. 28.
[p] *Ouid. lib. 1. fast.*

Fastus inest pulchris, sequitur superbia formam.

Sed & impudicitia: propterea Deus populum suum

ſuum itidem alloquens ſub typo mulieris formoſæ,[q] *Et habens*, inquit, *fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es*. Meritò ergo ille conquerebatur quod in fœmina

q Ezech. 16.

[r] *Lis ſit cum forma magna pudicitia.*

r Ouid. ep. Par.

Et Iuuenalis [ſ]

ſ Sat. 10.

Rara eſt adeo concordia formæ
Atque pudicitiæ; ſanctos licet horrida mores
Tradiderit domus, ac veteres imitata Sabinos.

Vnde autem hæc diſcordia formæ & pudicitiæ, merito quæri poteſt placet inter alia, quæ poſſunt afferri, quod traditur alicubi à D. Hieronymo, [t] quia quæ pulchræ ſunt, à pluribus ſuſpiciuntur, deſiderantur ſollicitantur aliquando autem expugnatur, quod vndique & aſſidue oppugnatur; nec facile cuſtoditur, quod à pluribus amatur; & in quod totius populi vota ſuſpirant. Scriptura autem quas fœminas à pulchritudine laudat, ſimul etiam à prudentia commendat, vt raram ſcilicet laudem complectatur. At quæ hæc prudentia Abigail, & in quo ſita? Quod in noſtra vulgata eſt *prudentiſſima*, in Hebræo propriè habetur *bona intellectu*, vt vertunt Vatablus & Caietanus; alij exponunt *claro ingenio*. Patet autẽ per id in hac fœmina laudari præter formæ bonum, vim & perſpicacitatem intelligendi; qua quia ad ea vtebatur, quæ in quaque re ex vſu & decoro eſſent; idcirco à noſtro meritò prudentiſſima eſt appellata. Ergo per hanc prudentiam, non ſolum intelligimus ab illa vitia abfuiſſe, quæ ſolent vt plurimum formam comitari, ſed etiam virtutes illis oppoſitas adfuiſſe. Erat ergo pulcherrima; ſed non ob id faſtuoſa, non ſuperba, non tumida. Hoc enim prudentis eſt ex adeo fragili bono qualis eſt corporis ſpecies, non inſolenter efferri; ſed magis demitti; quod illa paulo poſt fecit cum humili demiſſione Dauidem placauit. Erat etiam maximè pudica: vnde paulo poſt etiam cum Dauidem adiret pueros præmiſit, quos ipſa deinde cum ancillis ſequebatur; in illa etiam feſtinatione ſeruans id, quod in primis decorum illuſtris fœminæ poſtulabat; vt non niſi inter famulas conſpiceretur procul à miniſtris virilis ſexus. Si enim ne tunc quidem cum ſubitæ turbæ omnia præcipitare cogebant, eſt pudoris oblita; quid illam feciſſe putandum eſt in conſuetudine quotidianæ vitæ? Merito ergo Dauidi placuit; & ita placauit, vt ſtulto viro, & omnibus eius facultatibus veniam impetrauerit, vt paulo poſt videbimus.

t lib. 2. cont. Iou.

Vir durus, & peſſimus, & malitioſus.] Diſſimile eſt valde hoc viri elogium, ab vxoris laudibus. Ita plerumque fit, vt quemadmodum olim Maxentius mortua corpora viuis alligabat; ſic etiam nonnunquam in matrimonium copuletur fœmina honeſtiſſima & ſanctiſſima cum viro perdito. Primum ergo erat *durus*. id eſt, vt interpretatur Abulenſis, *auarus*; vt Caietanus, *obſtinatus*; vt Dionyſius, *immiſericors*. Hebraicè propriè eſt, vt vertit Vatablus, *difficilis*. Refertur autem ad mores & animi habitudinem, ſiue ad naturam & ingenium ipſum, vt Theologi loquuntur, *in actu primo*. Eſt porrò *durus* idem quod *intractabilis*: metaphora ducta à cera, cuius laus eſt ſi cedat, & artificis digitos facile ſequatur: contra verò quæ tractari nequit, quia nec fingi, nec figurari poteſt, vt minus idonea reiicitur. Qua de re eſt Plinij epigramma in fragmentis antiquis

Vt laus eſt ceræ mollis, cedenſque ſequatur,
Si doctos digitos iuſſaque fiat opus:
Sic hominum ingenium flecti, ducique per artes
Non rigidum docta mobilitate decet.

Et ex hoc hominem aſperum difficilem qui nunquam aut ægrè aliorum voluntatem ſequatur, *durum* antiqui dixerunt; quem etiam *moroſum* appellarunt; quod nihil homines ægrius ferant, quam moras ſibi, & difficultates obiici, cum aliquid cupiunt & expectant. Talis erat hic Nabal; nulli ſe dare ſolitus, nullius votum ſequi, nullius ſe voluntati accommodare; propterea *durus*. Additur deinde, *Et peſſimus*. illud referebatur ad ingenium, & inſitos mores; hoc ad actiones ipſas, & opera. Malam animam ſortitus erat, quod eſt durum fuiſſe. Sed & peiùs inſtitutus & educatus, peruerſum ingenium male agendo fecerat improbius, quod eſt fuiſſe *peſſimum*. Hebraicè eſt quod hoc ſignificat, *Vir difficilis, & malus operibus*, vt ad verbum vertunt Caietanus & Vatablus: pro quo noſter habet, *Peſſimum & malitioſum.*

Erat autem de genere Caleb.] Sic etiam in Hebræo; neſcio tamen quid LXX. & Complutenſes reſpexerint, qui hoc loco verterunt, *Et erat homo ille caninus*; fortaſſis quia radix Hebræa כֶּלֶב *queleb*, à qua nomen כָּלֵב *Caleb*, canem ſignificat. Vnde & R. Salomon hoc loco vertit; *Et erat vir ille de genere canino* noſtra tamen editio melius nomen expreſſit viri ſanctiſſimi, ex cuius ſtirpe Nabal erat; vt intelligamus maiorum gloriam poſteris quaſi lumen eſſe, quod eorum neque bona, neque mala patitur occultari.

Quod tonderet gregem ſuum.] Ea occaſione vſus eſt Dauid in communi omnium lætitia, ratus ea, quæ ſibi opus erant, & poſtulabat, facilius impetraturum.

Aſcendite in Carmelum. Euſebius apud Theodoretum [u] Carmelum hoc loco non montem vult eſſe; ſed eiuſdem nominis vicum, qui ipſius Euſebij tempore adhuc exſtabat. In vico enim habitaſſe Nabal quando poſſeſſionem ſuam inuiſebat, & non in campeſtribus inter tabernacula paſtorum; ſed vtrumuis dicatur in tenui labor eſt.

u Q. 58. in 1. Reg.

Salutabitis pacificè.] Id eſt pacem precando, quæ ſolemnis erat ſalutandi forma apud Hebræos. Illis enim pacis vocabulo bonorum omnium cumulos ſignificatur; vt nos alibi, & hic alij [x] obſeruant.

x Lyran. Abulen. Dionyſ. Hugo. Caietan. Vatab.

Sit fratribus meis & tibi pax.] Fratres ſuos appellat qui erant in familia Nabal: Nabal autem ipſum quaſi dominum ſuum à cæteris ſeiungit; eo ipſo tacitè ſignificans ſe quoque eſſe in numero ſeruorum. De hac vero ſalutandi formula nihil hic adiungimus, ea quæ ad ipſam ſpectant in apparatu hiſtorico fuſius exequuti.

Qui fuerunt nobiſcum in Carmelo.] Hic Carmelus mons eſt, & vallis illa fertiliſſima, in qua Nabalis poſſeſſiones erant.

Nunquam eis moleſti fuimus.] Duo per hæc amplectitur, quæ plane Nabalis animum mouere poſſent; niſi plus ille feritatis, quam humanitatis haberet. Alterum ſpectat ad animi moderationem; alterum ad vitæ integritatem Dauidis & ſociorum: per illam, ita cum paſtoribus agebant, vt omnibus comes faciles, placabiles, nihil illi rudi & ſimplici hominum generi moleſti eſſent: per hanc verò ab omni in illos iniuria temperabant. vtrumque rarum in militibus; vagis præſertim, & qui in ſumma rerum inopia

profu

profugi per solitudines agebantur. Ex quo diximus quomodo comites suos Dauid habuerit, & quam vete illa ad se venientibus fuerit protestatus [y]; *Venite filij, audite me; timorem Domini docebo vos*; vt supra [z] pluribus exequuti sumus. Non desunt tamen qui apud Magistrum & Dionysium ista ad tempus referant, cum Dauid gregem patris sui in deserto pascebat. Sed omnino perperam. nam mirum non fuisset Dauidem pene puerum, & paucarum tantum ouium custodem modeste se gerere cum pastoribus Nabal. LXX. hoc loco habent quod magis Dauidis moderationem & sociorum commendat. *Non prohibuimus eos, nec imperauimus eis quicquam omnibus diebus.* Quod est cum inter illos ita versaremur, vt & Ipsi & omnia illorum in nostra potestate essent; non tamen eis quicquam vnquam imperauimus; illud quod suos admonet D. Petrus [a]; *vt non dominentur in cleris.*

y Psal. 33.
z Cap. 19.
a 1. Petr. 5. 3.

Inueniant pueri tui gratiam.] Solemnis apud Hebræos formula cum quid ab aliis postulabant; de qua plura dicemus libro secundo [b]. Nec dissimilis apud Latinos, quandoque obsecrandi ratio vsurpatur. Ouidius [c]

b Cap. 16.
c l. 6. transfor.

Iam tempora Titan
Quinque per Autumnos repetitis duxerat annis,
Cum blandita viro Progne; si gratia, dixit,
Vlla mei est, vel me visendam mitte sorori,
Vel soror huc veniat.

In die enim bona venimus.] Dies bona est festa dies, & læta celebritate solemnis; in qua nihil fere solet negari petentibus ab iis quorum causa dies ille festus agitatur. Quæ consuetudo cum semper apud omnes nationes valuerit; tum maxime ab Hebræis est religiose seruata. Inde enim est quod Herodes diem festum agens natalis sui, puellæ optionem dedit postulandi quod vellet; & cum illa caput Ioannis postulasset, *noluit* [cc] *illam contristare propter simul discumbentes.* Quia nimirum nefas Iudæis erat *die bona* quemquam à se tristem dimittere. Similiter Romani Præsides in die festo paschæ, quæ erat *dies bona valde*, consuetudinem habebant Ierusolymitanæ plebi quem vellet reum & damnatum liberum concedere: adeo illi genti religiosum erat quidquam aliis in die bona negare, aut largum munificumque non esse. Hoc ergo argumento ab opportunitate temporis ducto Dauid suos vti vult, quo magis Nabal, ad suis sibique opitulandum permoueat. Cæterùm *diem bonam* pro festa die etiam Latini dixerunt. Ouidius [d].

cc Mar. 6. 26
d lib. 1. fast.

Prospera lux oritur linguis animisque fauete
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.

Vnde & vulgo manasse puto vt in mutuis congressibus & matutios salutatione bonum inuicem diem nobis precemur, faustum nimirum, & læta festiuitate fœlicem.

Quodcunque inueneris manus tua.] Extenuat id quod postulat. significat enim mendicorum more illud omne se cum gratia suscepturum, quod ille sibi transmittere dignabitur; quicquid tandem id sit. Obseruat hoc Theodoretus [e], & illud insuper; hoc loco Dauidem veram inopis, & mendici speciem præ se tulisse; verbaque illorum propria vsurpasse. Hi enim ad egestatem suam significandam, quid sibi dari velit, non postulationem non definiunt; sed aliquid tantum postulant, quicquid illud sit, & eo subleuatos se esse demonstrant. Illud autem, *Quicquid inueneris manus tua*; Hebraismus est, quo significatur quicquid vile est, & minimi pretij, vt ex Deuteronomio [f] colligitur, & hic Abulensis cum aliis [g] obseruat. Talia enim prima cuique obuia sunt, & vltro etiam in manus incidunt non quærenti, cum pretiosa quæque seponantur, & in arculis seruata non ita in promptu sint. Illud vero. *Da pueris tuis*; obseruat Ambrosius [h] proprium esse mendicorum verbum. *Quæ vox*, inquit, *alia egentis est, qua vox alia stipem publicè postulantis, nisi da mihi, quia egeo; da mihi, quia aliud vitæ subsidium habere non possum; da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumptus ad alimentum ad indumentum substantia. Da mihi, quia tibi Dominus dedit, vnde largiri debeas, mihi non dedit; da mihi, quia nisi tu dederis, habere non potero.* Vt ergo Dauid mendicum se prorsus ostenderet, verba hic mendicorum propria non effugit, dicendo; Da mihi, & comitibus meis seruis tuis.

e Q. 57. in 1. Reg.
f Cap. 5. & 12.
g Lyran. & Dionys.
h lib. de Naboth. c. 1.

Filio tuo Dauid.] Sæpiùs alibi docuimus *dominos* antiquitus patres appellatos. Vnde apud Romanos etiam supremus herus in domo, *paterfamilias*, famulorum scilicet pater, non dominus dicebatur. Ab ea consuetudine Dauid filium nunc se Nabalis appellat, per id reuerenter illum dominum suum confitendo; nec qualemcunque sed pium, sed clementem, sed æquissimum & benignissimum, & patrem potiùs eorum, quibus præerat, quam dominum appellandum. Se autem filium dicit, non quia ex ipso prognatus; sed quia seruum se illius agnoscit. In Scriptura enim nonnunquam & filij nomen ad seruos extenditur, quod consequens est, si seruorum dominus, pater appellatur. Propterea Iob ad hoc discrimen respiciens distinctè dixit, [i] *Halitum meum horruit vxor mea, & orabam filios vteri mei.* Significaret vterì mei; vt significaret loqui se de veris filiis ex se genitis; non de seruis & aliis, qui etiam filij nuncupantur.

i Cap. 19. 17.

✠. 9.) Cúmque venissent pueri Dauid, loquuti sunt ad Nabal omnia verba hæc ex nomine Dauid: & siluerunt.

✠. 10.) Respondens autem Nabal pueris Dauid, ait; Quis est Dauid? & quis est filius Isai? Hodie increuerunt serui qui fugiunt dominos suos.

✠. 11.) Tollam ergo panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonsoribus meis, & dabo viris, quos nescio vnde sint?

✠. 12.) Regressi sunt itaque pueri Dauid per viam suam, & reuersi venerunt, & annunciauerunt ei omnia verba quæ dixerat.

Quis est filius Isai?] Quos despicimus, eos appellare proprio nomine non sustinemus. propterea cum Nabal Dauidem proprio nomine appellasset, postea filium Isai nuncupat, quasi se corrigens. Nam proprio vocabulo appellare amantis est. [k] *quæ amamus*, inquit Nazianzenus, *eorum nomina libenter vsurpamus.*

k Orat. 40. init.

Ideo increuerunt serui.] Grauissima contumelia per hæc verba Dauidem à Nabal affectum omnes agnoscunt, & res ipsa loquitur: seruum enim & fugitiuum, & fugitiuorum ducem & antesignanum appellauit; quo quid poterat non dicu

Sopran. in Dauid. O

dieo in Dauidem tegium generum,& regiæ iam militiæ magiſtrum ; ſed in quemlibet hominem liberi eapitis grauius vſurpari ? Quin non ſolum contumelia ipſa grauiſſima eſt ; ſed verba etiam masime aculeata , & loquendi modus amato maxime ſcommate contortus. *Increuerunt* , inquit, *hodie ſerui*. Hebraicè , *Multiplicati ſunt* , & ita eum LXX. alij [l] legunt. Quaſi dicat : viuere non licet præ multitudine fugitiuorum , qui à Domiois receſſerunt,& regiones latè inſident, & ſeruili agmine peretrant. Per id tacitè indicans adeo indignos illos eſſe , quibus ope aliqoa ſuccurratur,vt potius digni ſint quos omues ad pœnam & ſupplicium perſequantur.

l *Complutem. Theodoret. Caietan. Vatabl. hic.*

Aquas meas.] Cur aquas nominat ? Sunt qui potent in regione illa propter ſoli ſiccitatem fuiſſe atiam veoales aquas ; præſertim quæ ad potum eſſent : qua aquarum penuria non ſolùm laboraſſe volunt hunc terræ tractum,in quo hæc contigiſſe narrantur ; ſed Iudæam etiam totam, & quæ erant illi conterminæ regiones;licèt minùs in vna parte quàm in alia. Nam & Filios Iſrael cùm per Idumeæ fines tranſire vellent , ſic ab Idumeotum Rege commeandi facultatem
m Num.20. poſtulaſſe. [m] *Non ibimus per agros,nec per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis ; ſed publica gradiemur via*: Similiter Deus Iſtaelitis præſcribens quomodo ſe gerere debeant in hoc itinere per Idumeam , iubet vt tranſeuntes per *fines Edon*, id eſt Idumeæ , aquas ab incolis pretio ſibi pa-
n Deuter 2. rent. [n] *Cibos*, inquit, *emetis ab eis pecunia , & comedetis;aquam emptam haurietis , & bibetis*. Denique aquas ad potum emi ſolitas indicat illud
o Cap.55.1. Iſaiæ. [o] *Omnes ſitientes venite ad aquas;& qui non habetis argentum emite & comedite*. Significat enim futuram tantam aquarum abundantiam, vt viliſſimo pretio ſint diſtrahendæ , nempe , vt ab iis quoque emi poſſint , qui argentum non habeant. vnde ſubdit , *Venite, emite abſque argento*, indicans non auro , aut argento opus eſſe ; ſed ære,& aſſibus & pretio viliori quod totum non diceretur niſi in terra Iſrael aquæ ad potandum emi conſueuiſſent. Ex quo id intelligitur quod
p Matth.10. 42. Chriſtus Dominus dixit apud Matthæum. [p] Qui dederit gratis potum aquæ frigidæ;mercede non carituram.

Verùm quicquid ſit de hoc ; an in tota illa regione , vel in parte illius aliqua tanta eſſet aquæ penuria,vt illius potus venalis eſſet ; certa res eſt locum in re præſenti hoc habere non poſſe. Neque enim Nabal miſſurus erat aquas in deſertum Dauidi , & ſociis ; neque id Dauid poſtulauerat; neque poſtea Abigail cum munera expediuit,
q *Abulen. Dionyſ. Lyran. Clar. Vgo Carenſis.* aquas inter illa computauit. Alij [q] ergo aquarum nomine vinum intelligunt. Quemadmodum enim Hebræis panis eſt omne eſculentum , ſic aquæ nomine omnia poculenta deſignari. Vnde Eliſæus ad Regem Samariæ de hoſpitibus exci-
r 4.Reg.6. 22. piēdis [r], *Pone*,inquit, *eis panem & aquam*. Et ſubditur ; *Et appoſita eſt illis magna ciborum præparatio*. Probabilis expoſitio,quæ congruit Septuaginta & Complutentibus clare legentibus non *aquas meas* ; ſed *vinum*. Probabile tamen etiam mihi eſt aquarum nomine vſum Nabal in maiorem Dauidis contemptum & ſociorum quaſi ſignificare vellet illos nec aqua quidem dignos eſſe,qua iumenta potantur. Porrò quod dicebatur de aquis venalibus apud Iudæos ex locis adductis minus exploratè colligitur. Nam Iudæi tranſituri per fines Edom pollicentur *ſe aquas de puteis illorum non bibituros*. Quod eſt dicere non tranſituros per vineas & hortos,nec illorum domos ingreſſuros. Deus autem præcepit aquas emi hyperbolicè , per id intelligens , vt nihil ab illis acciperent niſi pretio ſoluto, quantumuis minima res eſſet. Iſaias verò tranſlate aquarum nomen vſurpat : vnde ex eo ad hoc concludendum nihil effici poteſt. Non omittam quibuſdam etiam videri aquas hîc pro balneis appellatas. Antiquitus enim ſolebant in ſolemnioribus epulis etiam maiori cura balnea parari : à quo
ſ *Turneb. & Lambin.* ritu viri [ſ] docti dictum illud obſcurum nobilis
t *Horat. lib. 1. Sat. 4.* poetæ [t] interpretantur vbi conuiuatorem *aquæ præbitorem* appellat. Sic enim nuncupatum volunt quod lautus conuiuator etiam balneas præberet. Poſſent ergo hoc loco verba Nabal intelligi *de balneis*. quaſi diceret ; Hæc omnia quæ mihi meiſque paraui , in vſum ſcilicet cedent ignotorum hominum. Sed eruditè magis hæc dicuntur, quam verè , & appoſite ad locum quem tractamus. Quomodo enim de aquis balnearibus hæc accipi poſſunt, cum de iis loquatur Nabal , quæ Dauidi eſt per nuncios tranſmiſſurus? An balnea ipſa ex ſuis reuulſa ſedibus accepturi , & alio comportaturi aduenerant Dauidis milites ? Vltima ergo expoſitio vt probabilior admittenda.

Quos neſcio vnde ſint.] Antea dixerat ; *Quis eſt Dauid ? Quis eſt filius Iſai ?* Quomodo nunc ergo dicit neſcire ſe vnde , & qui iſti ſint ? Nec enim probabile eſt audito Dauidis nomine quod non ſolùm per totam Iudæam terram ; ſed etiam per Paleſtinorum regiones fama vulgauerat, potuiſſe Nabal virum Iudæum ignorare quis eſſet Dauid. An vlla erat aut eſſe poterat tunc fabula notior,quam Dauidis conditio? Regius gener, Regiis copiis præfectus , hoſtium victor & triumphator,profugus à patrio ſolo, etiam intra ipſa terræ viſcera à ſocero perquirebatur ad necem , omnia permiſcente vt id aſſequeretur : & quiſquam poterat ignorare præſertim homo Iudæus quis eſſet Dauid , & qui cum illo erant? Quomodo ergo nunc Nabal dicit nihil ſe daturum viris,quos neſcit vnde ſint? Dicendum modum hunc loquendi non ignorantiam ſignificare, ſed contemptum. Nam & ad deſpicientiam quandam , ſuique ipſius extenuationem , quis etiam cum de ſe loquitur id vſurpat , vt ſupra
u Cap.19. Dauid [u]. *Quis ſum ego;aut quæ domus patris mei*. Neque enim Dauid ſe, & genus ſuum ignorabat; ſed extenuabat per id & deprimebat. Cum autem in alios ea forma loquendi adhibetur , clariùs adhuc contemptus exprimitur. Sic de Chri-
x Ioan 9.19. ſto Iudæi aliquando [x]. *Hic autem vnde ſit,neſci-*
y Matth.13. 55. *mus*,Cum tamen antea ſæpius dixiſſent [y];*Nonne hic eſt fabri filius , & nonne pater eius , & mater eius ſunt apud nos ?* Et iterum : *Hic autem vnde ſit ſcimus*. Similis loquendi forma ad contemptum indicandum à Latinis etiam in illis prouerbialibus figuris vſurpatur , cum de homine etiam ſibi bene noto dicunt, neſcire ſe cuius ille
z Catul. coloris ſit. Sic ille [z] in Cæſarem,

Nil nimium ſtudeo,Caſar, tibi velle placere,
Nec ſcire vtrum ſis ater,an albus homo.

Huc referendum eſt quod Chriſtus dicturus eſt
a Matth.25. 12. aliquando reprobis [a] ; *Amen dico vobis neſcio vos*. Neque enim verbum illud erit neſcientis, ſed abiicientis,& cum contemptu repudiantis.

℣. 13.)

℣. 13.) Tunc ait Dauid pueris suis; Accingatur vnusquisque gladio suo. Et accincti sunt singuli gladiis suis, accinctusque est Dauid ense suo: & sequuti sunt Dauid quasi quadringenti viri: porro ducenti remanserunt ad sarcinas.

℣. 14.) Abigail autem vxori Nabal nunciauit vnus de pueris suis dicens; Ecce Dauid misit nuncios de deserto vt benedicerent Domino nostro: & auersatus est eos.

℣. 15.) Homines isti boni satis fuerunt nobis, & non molesti: nec quicquam aliquando periit omni tempore quo fuimus conuersati cum eis in deserto:

℣. 16.) Pro muro erant nobis tam in nocte quam in die, omnibus diebus quibus pauimus apud eos greges.

Vt benedicerent.] Benedicere apud Hebræos est salutare, & solemnibus verbis vti, quæ in congressu accedendo, aut discedendo officij causa mutuo solemus vsurpare: orta autem loquutio quod iis bona omnia & fausta precemur, quibus cum primum congredimur, aut à quibus discedimus. Bona enim dicere, nihil aliud est proprie, quam fausta ominari & augurari. Vnde ille apud

b Teren. in Andr. act. 1. Comicum [b] *certatim omnes omnia bona dicere*, id est bene ominando fausta mihi omnia & fœlicia ex tam bene morato adolescente spondebant. Quod ergo hoc facere soleant inter se salutantes: bona enim sibi mutuò optant, vt vitam, valetudinem, & quicquid denique humana vota respiciunt: idcirco *benedicere* simpliciter Hebræis ponitur pro *salutare*, vt hoc loco; vbi Vatablus vertit; *Misit nuncios salutatum herum*

c Cap. 47. *nostrum*. Et in Genesi [c]; *introduxit Ioseph patrem suum ad Regem, & statuit eum coram eo, qui benedixit illi* (Iacob scilicet Regi) *& interrogatus ab eo &c.* Quæ perspicuè accipienda sunt de benedictione in primo congressu: de alia autem in digressu, infra suo loco pluribus.

Et auersatus est eos.] Hebraicè propriè est; *Et auolare eos fecit*. quod significantius exprimit inhumanitatem, qua illos excepit. Id quod nostris diuitibus antiquum & solemne est, vt non alio genere humanitatis in pauperes vtantur, qui ostiatim victum mendicato quæritant: ita enim illos dimittunt, vt aliquando non eiiciant solum, sed auolare faciant. LXX. hoc loco verbum habent minus asperum. *Et declinauit ab eis*. Noster proprius ad Hebræum; *Et auersatus est*. quod & verbis, & gestu significat illos à se dimisisse.

Et non molesti.] In qua re molesti non fuerint explicant LXX. qui sic habent; *Et non prohibuerunt nos, neque imperarunt nobis quicquam.* Sanè enim nihil molestius est, quàm aliorum imperia experiri, & huc illuc agi pro eorum arbitrio, quibus subesse non debes. ex quo possumus aduertere quanti sit apud Deum meriti religiosa obedientia, per quam homines liberi, ita se comparant, vt toti ex aliorum pendeant voluntate. Quid enim hoc aliud est, quàm in perpetua molestia vitam ducere? Ex quo vlterius debent religiosi Præsides aduertere quam moderatè ea potestate sit illis vtendum, qui se ob Christi amorem sponte aliis subdiderunt. Cùm *imperare aliquid alicui* in Scriptura, aut *illum ab eo quod vult prohibere*, pro eodem ponatur, ac illi molestum esse.

Sopran. in Dauid.

Nec quicquam aliquando periit.] Quod vel ipsi nobis abstulerint, vel prædones, aut agrestes feræ rapuerint; illis nimirum ope sua nos iuuantibus.

Pro muro erant nobis.] Hac translatione nihil apud sacros & profanos scriptores frequentius, qua qui tuentur alios, & seruant, earum rerum nomine nuncupantur, quæ solent passim præsidio, & munimento esse; qualia sunt *scutum, clypeus, turris, arx*, & similia; de quibus latiùs libro [d] d Cap. 22.
secundo. in primis autem *murus*, qui prouerbiali formula in hunc sensum à Græcis simul, & latinis Scriptoribus vsurpatur Chrysostomus; [e] e Hom. 46. in Gen.
maxima enim securitas, & inexpugnabilis murus est gratia Dei. Propius autem ad id quod agimus, alicubi Seneca [f] Hectorem murum appellat f In Troade act. 1.
Troianorum.

Columen patria mora fatorum
Tu præsidium Phrygibus fessis
Tu murus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos.

Ab eadem autem translatione quicunque defendit & tuetur alium dicitur in Scriptura *circa illum castrametari*, siue illum vallare & circundare more castrorum. Hæc enim sunt loco muri, cum in aperto, & in cāpestribus degitur. Vnde Sathan de Iobo [g] ad Deum; *Nonne tu vallasti eum*, id est g Iob. c. 9.
defendendum suscepisti, & pro muro te contra impugnantes opposuisti? Vallum enim propriè est pro muro, quia illius vices gerit. Sic alibi misericordia dicitur sperantibus in Domino pro vallo esse. [h] *Sperantem*, inquit, *in Domino misericordia circundabit*. Verbum est enim castrense h Psal. 31. 10.
hoc loco *circundabit*. Alibi dicitur Angelus futurus loco castrorum in circuitu timentium Dominum. [i] *Immittet*, inquit, *Angelus Domini in circuitu timentium Deum, & eripiet eos.* Hic enim i Psal. 33. 8.
immittet verbum est, quod si propriè ex Hebræo exprimatur, significat diffundet se, & expandet more castrorum; quod est seipsum in castra conuertere ad illos tutandos.

Qua ergo figura serui isti dicunt Dauidem & comites fuisse sibi pro muro; eadem dicitur apud Iob Deus esse pro vallo seruis suis. Angelus à Dauid esse pro castris timentibus Deum. Et apud externos à Pindaro Hector *solida Troia columna*; à Theocrito Achilles *turris Græcorum*; à Theognide boni viri *turres & arces populorum*; à Tyrtæo fortis imperator *propugnaculum patriæ*.

℣. 17.) Quamobrem considera, & recogita quid facias: quoniam completa est malitia aduersum virum tuum & aduersum domum tuam; & ipse est filius Belial: ita vt nemo possit ei loqui.

Completa est malitia.] Quid sit alicuius iniquitatem completam esse; non adeo obscurum est. Quid autem sit aduersus aliquem eam esse completam; non ita clarum: alterum tamen ex altero potest explicari. *Completa malitia*, vel *iniquitas alicuius*, aliquando significat illius pœnam & supplicium esse absolutum; & in bonam partem ponitur ad animum erigendum, & in solatium;

lationi;quasi nil amplius pœnæ luendum superfit. Sic apud Ieremiam, [k] *Completa est iniquitas tua filia sion: non addet vltra vt transmigret te.* Quo in loco Origenes, *Sat*, inquit, *pœnarum exolasti.* cui interpretes [l] reliqui consentiunt. Clarius autem adhuc id habetur ex Isaia [m]. *Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam: quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius;suscepit de manu Domini duplicia pro vniuersis peccatis suis.* Quo in loco non omittendum quod noster habet *malitia eius*, in Hebræo esse צְבָאָהּ *Sebaha.* quæ vox propriè significat *militiam eius.* Vnde Mercerus contendit D.Hieronymum scripsisse, *Militia eius.* Sed fallitur. Quia D. Hieronymo *malitia* ponitur pro toto tempore afflictionis, & vexationis Ierusalem; quod appellatur Hebraicè *militia*, à nostro vulgato *malitia*, sicut & à LXX. ταπείνωσις *tapinosis*, quia malitiæ nomen vt hoc loco sumitur, significat laboriosum alicuius statum & conditionem,vt pluribus D. Hieronymus [n] ad Amandum. *Completa* ergo *malitia* est completa vexatio,quæ merito etiam militia dicitur;non solùm ea generali ratione, quod [o] *militia est vita hominis super terram*; & quod omnis ærumnosus status militiæ comparatur; sed etiam quia militia nonnunquam ponitur pro stipendio militari. Vnde ij, qui missionem impetrant, & militare desinunt, *absoluere stipendia* dicuntur. Porro peccatis aliud nullud stipendium debetur, quam pœnarum & afflictionum; vt dicebat Paulus; [p] *stipendium peccati mors.* Vnde qui iam satis pœnarum dederunt, dicuntur militiam compleuisse; quod Latini dicunt fecisse stipendia. *Militiam* ergo Ierusalem, siue *malitiam* completam esse, significat eam quod debebat supplicij persoluisse. Et hoc quando *compleri malitiam* in bonum ponitur.

k Thren. 4. 22.

l Theodor. D. Thom. Lyran. Hugo, Dionys.

m Cap. 42.

n Ep. 147.

o Iob. 16.

p ad Rom. 6. 26.

Alibi verò in malum vsurpatur; & significat quod quis scelus animo concepit, opere etiam patrasse, vel perficere decreuisse; quod nimirum tunc ea quæ animo agitamus compleri dicuntur, cum ad exitum perducuntur. Sic vsurpata est locutio supra [q] cum Dauid de Saule dicebat; *si autem fuerit iratus; scito quia completa est malitia eius*, id est odium quod aduersùm me concepit, omnino statuit explere interitu meo. At alibi *completa malitia* alicuius significat supremum illius tempus aduenisse; si tamen is non vulgariter, sed insigniter prorsus improbus & scelestus sit. Qui enim talis est, aliam peccandi metam non habet, quam viuendi. Completam ergo esse malitiam eius est, ipsum iam amplius peccandi spatium non habiturum, quia victurus diutius non sit. Eo autem significat hoc excreuisse illius improbitatem, vt amplius tolerari non debeat, aut possit; quales ij sunt, de quibus Seneca; [r] *Tollantur de cœtu mortalium facturi peiora, quæ contingunt; & quo vno modo possunt, desinant mali esse moriendo.* Adagiali itaque formula de viro scelestissimo dici potest *ipsum finem facturum peccandi* quando significare voluerimus illi mortem instare & extremum de illo supplicium vel à Deo, vel ab hominibus sumendum.

q Cap. 20. 7.

r lib. 1. de ira cap. 7.

Quia ergo Nabal, *durus, malitiosus, pessimis moribus & vir Belial erat*, illius seruus innuere volens prope ab illo extremum infortunium abesse ob Dauidis irā, dixit, *completam esse malitiam illius*, desiturum scilicet agere male & peruersè; non quia à malitia cessaturus, sed quia cum sua malitia extinguendus. At quid est *aduersùs illum, & aduersùs domum eius malitiam esse completam?* Illud ipsum, quod modo dictum est; sed significantios expressum. Desiturum nempe Nabal peruerse agere; non tamen aliter, quam cum malo suo, & exterminio suorum. Nec absunt ab hac nostra interpretatione expositiones aliorum, vt apud illos [s] videre est. Ex quibus totum verborum quæ tractamus hic sensus elicitur; vt illum Carthusianus proponit. *Tanta est*, inquit, *prauitas viri* tui, vt diutius tolerari non possit, & tempus suæ punitionis iam instet; non solum in malum ipsius, sed domesticorum.

s Abul. Lyran. Hugo. Caiet. Vatab.

Hinc autem facilè possumus literalem sensum eorum habere, quæ de Amorrhæis in Genesi dicuntur [t]; *Nondum completa sunt iniquitates Amorrhaeorum.* significat enim victuros adhuc, & quia victuros maiores etiam progressus in malitia facturos, ac proinde eorum improbitatem ad fastigium aliquod peruenisse.

t Cap. 15.

Et ipse est filius Belial.] De hac voce plura sæpius, præsertim supra hoc eodem libro [u]. Diximus autem ea significari quod apud latinus *exlex*, & apud Italos *scapigliato*, vel antiquum & elegans, sed minus vsitatum verbum *dilegiato*. Quod est proprie sine vlla lege, vt de hoc verbo testatur Hetruscum Dictionarium Academiæ Florentinæ.

u Cap. 2.

Ita vt nemo possit ei loqui.] Quorsum nunc ista ab hoc seruo dicantur, ambigi nonnihil potest. Non enim satis apparet quomodo cum superioribus nectantur. An qui dixerat à Nabal & à domo ipsius proxime abesse malum; vult nunc significare mereri hæc illum omnia, & grauiora quia sit filius Belial? Non puto. sed potius existimo, quod modo dixerat his verbis astruere, nimirum plane iam actum esse de salute Nabal. Cur id? Quia ex vna parte Dauidis nuncios tam contumeliose dimisit; ex altera vero ipse filius Belial nullius voces audiat; vnde spes vlla sit quicquam illum pro sano facturum, rationem aliquam excogitando, qua quod in illos peccauit emendet, & possit incensos animos placare. Propterea ergo completa est malitia ipsius; quia cum tantum illi infortunium immineat, & ipse vir Belial sit, & nullos monitores admittat; nulla via reliqua est, vnde possit ab illo infortunium propulsari. Abulensis putat occurrisse seruum tacitæ obiectioni. poterat enim Abigail ipsum sic obiurgare: Cur ergo tu hæc omnia de Dauide & eius comitibus & quam vtilia vobis in deserto fuerit, Nabalo non suggessisti, cum Dauidis ad illum venere nuncij? Omissum ergo id à se seruus significat quia Nabal vir Belial sit, & cui nemo possit, & audeat loqui ob duritiam morum suorum quod probabile est.

℣. 18.) Festinauit igitur Abigail, & tulit ducentos panes & duos vtres vini, & quinque arietes coctos, & quinque sata polentæ, & centum ligaturas vuæ passæ, & ducentas massas caricarum, & posuit super asinos.

℣. 19.) Dixitque pueris suis; Præcedite me, ecce ego post tergum sequar vos. viro autem suo Nabal non indicauit.

℣. 20.) Cùm ergo ascendisset asinum, & descenderet ad radicem montis,

Dauid,

Dauid, & viri eius descendebant in occursum eius: quibus & illa occurrit.

℣. 21.) Et ait Dauid; Verè frustrà seruaui omnia quæ huius erant in deserto, & non periit quicquam de cunctis, quæ ad eum pertinebant: & reddidit mihi malum pro bono.

℣. 22.) Hæc faciat Deus inimicis Dauid, & hæc addat, si reliquero de omnibus quæ ad ipsum pertinent vsque mane, mingentem ad parietem.

Hæc quæ Abigail ad placandum Dauid, & comites muneta parauit, & ante se præmisit, quid singula sint; alibi à nobis est explicatum, vbi egimus de polenta, de caricis, siue palatis, de passis vuis. Quod dicitur de arietibus; Caietanus & Vatablus de ouibus interpretantur sic legentes; *& quinque oues factas*; quomodo legunt etiam LXX. In Hebræo vt notat Abulensis, ambiguum verbum est ad oues & arietes. Probabilius autem est arietes fuisse; quod isti præsertim cum exsecti sunt, ad vescendum aptiores sint, quam oues. *At aries factus* Hebraismus est pro aries coctus & paratus. Hebræis enim faciendi verbum significat aptare aliquid, & expedire, prout vsus exigit, ad quem destinatur. Quam in
x lib. 2. c. 19. significationem, vt alibi [x] diximus, etiam apud Italos sumitur, in quorum lingua passim plures idiotismi reperiuntur, maxime similes Hebræorum.

Verè frustrà seruaui omnia quæ huius erant.] Mirari satis non possumus quid sit quare Dauid mitissimus, & moribus placidissimis in Nabal & domum eius vniuersam tam vehementer exarserit. Et auget admirationem Theodoretus ex proximo exemplo inauditæ in Saulem clementiæ & mansuetudinis. Quid enim hoc est vt hosti sæuissimo & implacabili, à quo viis omnibus aperte & per insidias conquirebatur ad necem, tam placidum se, mitemque præbuerit; ignotum vero hominem, ob id tantummodo quod sua elargiri noluerit, tam grauiter vlciscendum putauerit; vt in ipsius odium quæcunque ad illum pertinerent ferro, flammaque vastare decreuerit? An leuiora erant quæ à Saule, quàm quæ à Nabale pertulerat? An minùs ille agrestis, asper, improbus, quam Nabal? An soceri nomen patri proximum & sacrosanctum tam nefarie ab illo violatum, minus erat, quam hospitij iura neglecta, & supplicum postulata surda aure transmissa? Quid ergo hoc est? Certe illud est quod aliàs monui: tam graue malum esse intemperantiam linguæ, vt facilius nonnunquam sit aliorum in se hostiliter facta negligere, quam contumeliose dicta æquanimiter tolerare. Propterea Dauid Saulem liberum dimisit, à quo tot hostilia passus erat; Nabalum vero etiam absentem perdere statuit, à quo verbo contumeliosissimo fuerat laceratus. Grauius ergo existimauit Dauid & seruum, & fugitiuum, & fugitiuorum ducem appellari, quam quicquid ad eam diem tota ab imis sedibus Iudæa terra sæpius concitata, Saul in se fuerat inimicissimè molitus. Theodoretus [y] hoc
y Quæst. 57. in 1 Reg. ipsum vberius explicans, inde etiam factum Nabalis exaggerat, quod nullam, vel leuissimam occasionem habuerat in Dauidem insolentius se gerendi: at verò Saulem & metu regni amit-

Sopran. in Dauid.

tendi, & Dauidis gratia apud omnes, & inuidia gloriosè gestorum, acrius concitatum, mirum non fuisse si quid grauius in illum strueret, à quo se læsum grauissime putabat. Proinde hunc magis excusandum quàm Nabal; cùm nullam hic insaniendi causam habuerit, ille nonnullam. Quod si dicas paria non esse aliquem ad mortem persequi, quod Saul faciebat, & sua non elargiri, quod Nabal; respondet Theodoretus Nabalem non contentum preces afflictorum respuere, petulantissima maledicta etiam adiunxisse; quibus maledictis atrocia Saulis facta Dauid leuiora putauit. Adeo verum est, quod iam dixi, facilius esse, quæ quis in se hostiliter fecerit, æquanimiter transmittere, quàm quæ impuro ore contumeliosè dixerit, tolerare. Sed de linguæ & verborum intemperantia, & quàm grande malum illud sit; alibi opportunius.

Reddidit mihi malum pro bono.] Quærendum de hoc opportune videtur, & aliquid pressius explicandum de peccato Nabal, cum Dauid postulata reiecit. Et primo an peccauerit. secundo quam grauiter. De primo nonnulla dubitatio esse potest: quia neque ex iustitia, neque ex misericordia ad id tenebatur non igitur id omittendo peccauit. Non ex iustitia: nam quod suum quis possidet, nulli ex iustitia tenetur elargiri, nisi extreme laboranti. Dauid autem cum suis nulla suprema necessitate premebatur. non igitur ex iustitia tenebatur illi Nabal sua elargiri. Neque ex misericordia: nam tenetur vnusquisque sibi hanc prius impendere, quam aliis [z]. *Miserere*, inquit, *prius animæ tuæ.* Sed si Nabal Dauidis misertus esset, in se & omnes suos immisericors fuisset. inde enim certum sibi videbat à Saule exitium paratum, cum ante oculos versaretur Achimelech, & sacerdotum cædes, & integrum oppidum ferro flammaque vastatum quod paucos inde panes Dauid accepisset. Non ergo poterat Dauidi se præbere munificum; quin in se, & omnes suos impius probaretur. Ad hæc à sapiente præcipitur vt tantum in bonos munifici simus [a]. *Da*, inquit, *bono, & ne receperis peccatorem.* Quo non contentus prohibet panes illi dare. At Nabal Dauidem & socios pro peccatoribus habebat, quos videbat à Rege suo proscriptos, hinc inde profugos incerta exilia mutare, quacunque incederent, turbas & tumultus secum ferentes, & arma quoque sua, simul & operam Iudaici populi hostibus locare. Quod si alia defuissent, an iustum & probum Nabal poterat existimare quem Rex Israel loco perduellis haberet? An fas erat vt priuatus vir iudicium sui Regis excuteret, & contra illum pronunciaret, & Dauidem absolueret? Hoc autem necesse erat, si quem Rex vt scelestissimum persequebatur, ipse iustum sanctumque putasset. At poterat saltem minus inhumanè dimittere, neque etiam id illi tutum fuisset. occasio enim poterat inde facile arripi illum ad Saulem deferendi, quasi cum Dauide secreta colloquia miscuisset. Voluit ergo ne qua sibi labes suspicionis hæreret, vt omnibus in familia constaret quam aspere Dauidis nuncios excepisset.

z Eccli. 30. 24.

a Eccli. 12.

Ex his ergo & aliis quæ possunt afferri, satis videtur non solum dignus excusatione Nabal, sed etiam laude; quod sibi, suisque prospexerit, & summa prudentia Regis sui offensionem vitauerit. Sed hæc tanti nobis esse non debent, vt propter leuia argumenta illum absoluendum

putemus, quem tam apertè Scriptura condemnat. Et vbi condemnat Condemnat. Primò, cum antequam factum istud enarret, præmittit de Nabal quod erat *Durus, pessimus moribus & malitiosus*. vt sciremus scilicet mirum non esse tale responsum redditum Dauidis nunciis ab homine solito etiam grauiora peccare. Secundò, condemnat eum paulo post dicit [b] Percussum Nabal à Domino, & intra decem dies extinctum esse. Tertiò, Cum Dauid sibi redditus, & omni iam iracundia deposita, morte Nabalis audita, dicit; [c] *Benedictus Dominus, qui iudicauit causam opprobrij mei.* Neque enim Deus illum puniisse, & Dauidis causam iudicasse rectè diceretur, nisi grauiter in Dauidem deliquisset. Alij adiungunt appellatum esse propterea stultum [d] *iuxta nomen suum*. Sed quia ab Abigail sic appellatur apud Dauidem virum excusante, non satis inde probatur Nabalem peccasse; si firmum ex Scriptura argumentum requirimus ad illius peccatum astruendum. Prima ergo illa sufficiant cum clarissima sint, accedente præsertim consensu Patrum [e], qui omnes grauissimè Nabal hîc peccasse contendunt.

b vers. 38.
c vers. 39.
d vers. 25.
e Ambr. epist. 23. Eucher. Beda, Isidor. Angel. hoc loco. Rupert. 2. Reg. 12. Lyran. Abulen. Hugo Dionys. Caiet. hoc loco.

Sed tunc difficultas est in quo propriè peccatum ipsius situm fuerit: quod constabit, si quam grauiter ille peccauerit, ostendamus. Grauissimè ergo peccasse, dubium non est, ex pœna illi diuinitus inflicta: grauitas autem hæc ex multiplici capite deriuatur. Primò, quia ingratus fuit in beneficos. Secundò, quia immisericors in extrema inopia laborantes. Tertiò, quia iniustus in illos, qui sibi tantopere profuissent. Quartò, quia procax in miseros, & contumeliosus in immerentes. Quæ omnia Patres & expositores adducti latiùs expendunt.

Neque quicquam Nabal excusare poterant vel metus Saulis, vel Dauidis exilium. Primò, quia eum illis abnuit quæ rogabatur, nullo sed metu Saulis id fecisse verbia illis ostendit. *Tollam ergo carnes meas, & dabo viris, quos nescio vnde sint?* Neque enim ista proueniunt ex Saulis metu, aut ex honesta reuerentia; sed ex auaritiæ, & nimiæ parcitatis affectu. Secundò, quia iam vulgatum erat Saulem iterum Daudi placatum. Tertiò, quia apud omnes constabat Dauidem à Rege iniustè vexatum, alieni sceleris pœnas persoluere. Quartò, Denique quia satis sibi à Saule cauebat Dauidis nuncios vacuos dimittendo: vt quid ergo illos verbis lacessere, & contumeliosè proscindere?

Hæc faciat Deus inimicis Dauid.] Hoc iuramentum esse, & execratorium; inter omnes constat: qualis autem execratio, & in quos sit; non ita certum. Ratio dubitandi est, quia in Dauidis inimicos directa videtur. At quæ hæc ratio se per execrationem obstringendi, mala suis hostibus imprecando, nisi id præstiterit; quod iurat exequuturum? An quia vnquam tale iuramentum execratorium concipiat. *Pereant inimici mei, nisi istud fecero?* At huiusmodi est hoc Dauidis iuramentum, si execratio in illo contenta Dauidis hostes respicere intelligatur. Caietanus nomine inimicorum Dauid, ipsum Dauid intelligit: dure nimis omnino, vt ante Caietanum Dionysius aduertit, qui hanc expositionem etiam suo tempore à nonnullis approbatam adducit, & reiicit. Hugo Cardinalis intelligit inimicis suis bona & prospera optare Dauidem; ac proinde tacitè sibi mala imprecari. Qui enim hostibus suis prospera precatur, eo ipso sibi infortunium quærit: vnde vult esse iuramentum execratorium; non respectu hostium sed ipsius Dauidis, Nisi enim hoc fecerit, hostibus bona cuncta precari; quod nisi cum sui execratione esse non potest. Alij recentiores volunt esse perturbata verba, nulloque certo sibi sensu constare, qualia solent effundere vehementer irati, Propterea cum dicere vellet Dauid; *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat*; dixisse *Hæc faciat Deus inimicis Dauid*. Sæpè enim Scripturam per *mimesim* quandam quum aliquem turbatum & loquentem inducit, ipsius etiam orationem turbatam solet confusamque proponere; vt paulò post etiam licet aduertere in oratione Abigail, quæ satis etiam ipsa perplexa est, vtpote à fœmina profecta multis simul affectibus agitata. Mihi probabilior est Hugonis expositio, quæ Dionysio quoque probatur, sic verba Dauidis explananti. *Hæc faciat Deus hostibus meis*, id est *prosperitatem det Deus hostibus meis in malum meum bene illis faciendo.*

Mingentem ad parietem.] Hyperbolicas minas nonnulli in his verbis agnoscunt; quibus ita se Dauid omnia quæ Nabalis sunt ferro flammaque vastaturum minetur, vt ne canem quidem vnum incolumem sit dimissurus. Mingentem enim ad parietem canem interpretantur. Sic Hebræi, quos Caietanus, aliique [f] sequuntur. Similis phrasi aliæ quoque gentes vtuntur. Ad ingentem enim cladem significandam alicuius vel ciuitatis vel oppidi, dicimus nec canem quidem vnum esse relictum. Alij per mingentem ad parietem, mares intelligunt; quasi Dauid iuret nulli se parciturum virilis sexus ex Nabalis familia. Hi enim ad parietem exonerandæ vesicæ, vt Tertullianus inquitur, tunicam leuant. Sic Abulensis, & alij citati non improbant. Lyranus & hanc vtramque & aliam præterea expositionem adiungit. per mingentem ad parietem eum qui morbo decumbit intelligens, cui ob imbecillitatem vitium, necesse sit inter lectum & parietem naturæ necessitati parere. Prima expositio verior; secunda, non improbanda; tertia, planè Rabinica. Quod autem primam expositionem confirmat, libet hoc loco lepidum Aureliani Imperatoris dictum referre, vt est in vita ipsius apud Vopiscum. Obsidebat ille Florianam ciuitatem, & indignatus diutius sibi ab obsessis obsisti, dixisse fertur *canem in hoc oppido non relinquam.* Paulò pòst vrbe potitus, eum milites vrbem diripiendam iuxta ipsius promissum postularent; Canem, inquit, in hac vrbe me relicturum negaui. Ite ergo canes omnes occidite.

f Vatabl. & Clar. hic.

Si reliquero de omnibus quæ ad ipsum pertinent vsque mane.] Dubium esse non potest quin in hoc iuramento Dauid multipliciter peccauerit. Primò quia iurauit occisurum se Nabal, quod priuata auctoritate facere nó poterat, quantumuis ab eo grauiter læsus. Secundò, quia in ipsius odium tot innocentes perdere statuerat; quod est scelus maximum & execrandum. expresse enim à Deo prohibetur [g] ne filij occidantur propter iniquitatem patris. & id etiam si pater læsæ maiestatis crimine damnetur [h]. Tertiò, peccauit quod hæc omnia male decreta peius etiam iuramento adiuncto exequi voluerit. quasi enim veritus ne sanior factus propositum reuocaret, sacramento se obstrinxit ab iniquo proposito non discedendi. In quibus tamen omnibus execrandus

g Deut. 24.
h vt colligitur 4. Reg. 14.

sandns est, quod quæ temetè iurando concepit, non ex animi certa deliberatione decreuit, sed ita subita transuersus actus: quod aduertunt Abulensis, & alij [i], & ante illos Augustinus [k], cuius verba in Gratiani Decreto referuntur [l]. Nnn ergo audiendum puto Theodoretum [m], qui dicit boc iuramentum iustè conceptum, quod in eo emittendo Dauid iusta indignatione fuerit commotns.

i Lyran. Dionys. Caiet. k serm. de decol. Ioan. Ioan. Bapt. l c quod Dauid. & c. iurauit. 22. q. 4. m Q. 58. in 1. Reg.

℣. 23.) Cùm autem vidisset Abigail Dauid, festinauit, & descendit de asino, & procidit coram Dauid super faciem suam, & adorauit super terram,

℣. 24.) Et cecidit ante pedes eius, & dixit; In me sit, Domine mi, hæc iniquitas: loquatur obsecro ancilla tua in auribus tuis: & audi verba famulæ tuæ.

℣. 25.) Ne ponat, oro, Dominus meus Rex cor suum super virum istum iniquum Nabal: quoniam secundum nomen suum stultus est, & stultitia est cum eo: ego autem ancilla tua non vidi pueros tuos, Domine mi, quos misisti.

℣. 26.) Nunc ergo domine mi, viuit Dominus, & viuit anima tua, qui prohibuit te ne venires in sanguinem, & saluauit manum tuam tibi: & nunc fiant sicut Nabal inimici tui, & qui quærunt domino meo malum.

℣. 27.) Quapropter suscipe benedictionem hanc, quam attuli ancilla tua tibi domino meo: & da pueris qui sequuntur te dominum meum.

℣. 28.) Aufer iniquitatem famulæ tuæ: faciens enim faciet Dominus tibi domino meo domum fidelem, quia prælia Domini, domine mi, tu præliaris: malitia ergo non inueniatur in te omnibus diebus vitæ tuæ.

In me sit, domine mi, hæc iniquitas.] Hebraica vox *Ghauen*, quæ à nostro redditur *iniquitas*, ambigua est, vt alias monui, ad peccatum ipsum significandum, & pœnam debitam peccato; quam ambiguitatem seruant etiam in sacris litteris voces illæ, quæ pro *Ghaaon* in nostra versione redduntur, vt sunt iniquitas, & peccatum. Hoc loco ergo quid sit *iniquitas*, an peccatum scilicet, an pœna pro peccato luenda, posset dubitari; nisi quod vtro modo exponatur in eundem ferme sensum sententia redit, quæ multiplex à variis his verbis aptatur. Hugo Cardinalis quatuor distinctas expositiones affert. Prima minus probabilis est. *Si putas esse peccatum non facere quod iurasti; mihi hæc iniquitas imputetur.* neque enim Abigail quicquam nouerat de iuramento Dauidis, nec ab illo congrue exorsa esset deprecationem suam si nouisset. Secunda est, *Condona mihi hanc iniquitatem viri mei.* Tertia *quam de viro meo vindictam sumere vis, de me sume.* Quarta denique *propter me dimitte hoc quod vis facere, id est vlcisci te de Nabal*, quæ parum à secunda distat. Vatablus duas etiam interpretationes adducit. Prima *in me sit, Domine mi, hæc iniquitas, id est reputa me illam esse quæ peccaui; tu tamen audi me, & exaudi.* Altera, *vltionem de me sume, omisso viro, ego enim peccaui.* Dionysius etiam suam affert. Abulensis quoque suam, & suam Lyranus.

Mihi verò ad horum verborũ sententiã eruendam, duo distinguenda videntur. alterum est finis, in quem proferuntur; alterum est sensus, quem proximè continent. Finis quem spectant, est venia impetranda; vt non dubiè significant auctores citati, & ante ipsos Iosephus [n], qui sic Abigail loquentem inducit. *Quare obsecro, domine mi, da veniam mihi.* non tamen quia finem hunc verba illa respiciunt, dicendum statim est eorum sensum esse *da mihi veniam.* Quis enim non videt aliud esse, *In me sit Domine mi, hæc iniquitas*; &, *parce mihi?* In quo fortè lapsus est Hugo Carensis, quia vt dixi non solùm in hac sententia sed in pluribus aliis, seiungendus est finis, quem verba spectant, & sensus quem faciunt. Sensus ergo quis hic erit? Qui maximè aptus ad finem illum obtinendum; siue sit per hoc quod in se culpam transferat Abigail; siue quod se paratam pœnæ præbeat pro marito soluendæ. Duo ergo sensus aptissimi erunt horum verborum, & & præ ceteris probandi. Primus est. *In me iniquitas.* Sic enim proprie est in Hebræo, id est, Ego sum quæ peccaui. Est enim abrupta oratio, & perturbata; qualis esse solet ex magna animi agitatione profecta, & in maximè præsenti periculo deprehensi. Sic etiam ille apud Virgilium. [o]

n lib. 6. antiq. c. 14.
o lib. 9.

Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum.
O Rutuli; mea fraus omnis, nihil iste nec ausus,
Nec potuit.

Non dissimiliter enim Abigail in se culpam omnem transfert, si quæ fuit; & quicquid peccatum est, se vult peccasse, maritum vero nequaquam. Cur non? Quia, inquit, stultus est, & in corde stultitiam gerit alligatam. Qui ergo in hoc potuit peccare? Se vero, quicquid id est, peccasse, quæ abfuerit in aduentu nuntiorum. Hunc sensum amplectitur scholiastes in LXX. & cum Caietano videtur indicare Vatablus. Secundus sensus est qui ex boc sequitur, vt pœnam in se deposcat illi soluendæ parata pro marito suo. Quem sensum cum aliis [p] Lyranus probat. Similiter D. Paulus cum deprecatorem se apud Philemonem pro Onesimo interponeret, quicquid illi luendum erat, in se recipit & deposcit. [q] *Si aliquid, inquit, nocuit tibi, mihi imputa. Ego reddam.* Est enim imputare, cuipiam aliquid adscribere, vt ab illo debitum. Nulla est autem melior ratio pro alio intercedendi, quam pro illo se exhibere paratum, si quid sit ab illo soluendum: quod fecit Christus Dominus apud Patrem.

p Abulen. Dionys. Hugo Carens.
q Ad Phil. cap. 1.

Ne ponas, quæso, cor tuum super virum istum.] Quid sit in corde ponere, & cor apponere super aliquid, & ad aliquid; infra [r] satis explicatur in deprecatione Semei apud Dauidem.

r lib. 2. c. 19.

Dominus meus Rex.] Quomodo Rex viuente Saule, viuente Ionatha, & incolumi familia Regia? Caietanus nótat in Hebræo non esse *Rex*, nec etiam apud LXX. sed tantum, *Dominus meus.* Ex quo dubitatio oritur de fide nostri interpretis, qui contra veritatem Hebraicam de suo id addiderit, quod falsum sit & Abigail orationem

reprehensioni reddat obnoxiam; quæ vilissimæ tantum adulationi intenta, nullo discrimine habuerit vera ne, an falsa proferret; modo ea adduceret, quæ possent Dauidis aures mulcere. Dionysius hoc loco dicit Dauidem ab Abigail regem appellatum, quia nôuerat illum vnctum in regem; & certissimè credebat regnaturum. Sed hoc quod etiam placet Abulensi difficultatem propositam non soluit. Esto enim quod vere ipsa Regem appellauerit, quod sciret regem destinatum; cur à nostro interprete hæc nunc Regis appellatio adiungitur contra quam fit in Hebræo fonte; & ex qua sententia potius impeditur, quam explicatur? Existimo hic ergo dicendum à nostro interprete Regis nomen vsurpatum esse, non prout est vocabulum notæ dignitatis; sed vt honestus titulus à Latinis auctoribus adhiberi solitus, vbi famuli, clientes, & asseclæ Patronos, & Dominos honestius appellabant. In quam significationem sæpius sumitur à Terentio, Columella, Martiale, & aliis. vnde illud est.

e Mart. lib. 2. epig. 18. [e] *Cum te non nossem, Dominum, Regemque vocabam.*

Qui Rex est Regem, Maxime, non habeat.

f Praef. in lib. 1. Et alicubi Columella. [f] *An honestius duxerim mercenarij salutatoris aucupium mendacissimum, circumuolitatis limina potentiorum, somnumque Regis sui rumoribus augurantis.* Falsum ergo est quod Caietanus tam secure pronunciat quod Rex in nostra versione Dauid appellatur, in Hebræo non esse. In eo enim sensu, quo vulgatus interpres nomen Regis vsurpat id omnino, & quidem latinissime exprimit quod est in Hebræo. Nam Abigail honorificentissima appellatione studebat demereri Dauidem, qualis apud Latinos est Regis, Dominique appellatio illi respondens, quæ in Hebræo ab ipsa Abigail vsurpatur. An autem quicquam compertum habuerit Abigail de Dauidis inunctione ad regnum; paulo post exquiretur.

Super virum iniquum Nabal.] Hebraicè, *Virum belial*; qui certe titulus Nabalis causam nihil iuuabat; quin potius in illum, Dauidis animum magis accendebat. Sed intelligendum est verbum hoc Abigail quasi inuitæ excidisse: tota enim cum esset in viro excusando, verisimile est aliam orationem vsurpare non voluisse, quam quæ Dauidi maximè illum redderet miserandum: & propterea veniam illi facilius impetraret: verum cum perculsa esset ex magnitudine mali imminentis, & simul etiam ex Dauidis occursu variè affecta & agitata, parturbatè etiam loquuta est: & eius orationem, vt iam dixi, talem nobis Scriptura proponit, qualis à fœmina trepida, anxia, sui suorumque sollicita solet haberi.

Stultus est.] Nimis hoc quidem liberaliter ab Abigail in Nabal, ab vxore in virum. Verùm nihil erat quod appositè magis afferri posset ad placandum Dauidem, ad excusandum Nabal, & simul etiam ad verbum ipsum corrigendum quod ipsa protulerat cum virum suum iniquum & *belial* appellauit. Stultum enim volebat dicere cum dixit iniquum & improbum; quæ duo longe inter se distant. Nam *iniquitas* iram Danidis augebat in Nabal; at *stultitia* placatum reddebat. Vno ergo hoc verbo Abigail complexa est quicquid ad virum excusandum poterat excogitari. Omnia enim facta, quæ purgantur & defenduntur, optima ratione excusantur, cum in ignorantiam & stupiditatem referuntur. Vnde illa sunt solemnia verba supplicum & pœnam sibi, vel aliis deprecantium. *Ignorans feci*; vel *imprudentia lapsus sum.* Quæ verba naturæ ductu, doctore nullo quisque nouit vsurpare, dum veniam suis erratis postulat, aut alienis. Et hinc præceptum Rhetorum [g] est vt qui ita factum defendunt, vt apertè veniam postulent dicant non ndio aut crudelitate, quod factum est accidisse; sed stultitia, & imprudentia. Superflue igitur quærit hoc loco Abulensis & alij, an peccauerit Abigail virn suo sic contumeliose appellato. Stultum enim dixit, vt omnes simul imprudentiæ species amplecteretur, ex quarum aliqua satis illa superque quæ à Nabal inconsultè, temere, & arroganter in Dauidem iactata fuerant, poterant excusari. At qualis ista stultitia, & quomodo accipienda? An ea qua malus omnis stultus est de qua Saluianus [f] dixit; *Omnis malus stultus est: si enim saperet, bonus esse mallet?* At hæc stultitia accusat potius, quam excuset peccantem. Verum est apud Deum, & propterea paulò post Nabalis interitus adiungitur à Deo percussi; sed apud homines veniam nonnunquam impetrat etiam culpands stoliditas. Qua de re alibi.

g Aristot. lib. 1. rhetor. Rhetor. ad Heren. lib. 2.

f lib. 3. de prou. Dei.

Secundum nomen suum stultus est.] Vocabulum Nabal à stultitia deduci cum interprete nostro omnes [t] fatentur. Solus Caietanus dissentit qui dicit ab *ignominia* deriuari; & subdit id ab Hæbræis pluribus exemplis in scriptura probari. *Apud quos*, inquit, *Nabal idem sonat quod hominem vituperosum.* Sic ipse loquitur. Qua in re bis est, meo iudicio, deceptus. Primò, quod more suo fidem potius habendam putauit Hebræo sulphuratori, quam tot catholicis, & doctissimis tractatoribus qui omnes cum asserant Nabal idem esse quod stultum & insipientem; non debebat eos omnes reiicere, vt auctoritatem Rabini, quem sibi institutorem sumpserat, tueretur. Nabal enim & stultum, siue insipientem idem esse; Patres [u] omnes testantur. Vnde quod est in vulgata: *Dixit insipiens in corde suo*; Hebraice est נבל *Nabal.* Quod alij vertunt *stultus*, Augustinus habet *insipiens.* Secundo improbatur Caietanus, quia hac ratione virum non excusasset Abigail; sed eius potius crimen exasperasset, & in eum Dauidis animum magis accendisset. Quis enim propterea cuiquam parcat, quod homo sit, vt Caietanus loquitur, *vituperosus*? Si enim dignus, quem omnes probro afficiant, quomodo ob hoc ipsum ab alio impetret meritam sibi noxam condonari, quod indignus sit, cui condonetur; Stultum ergo, non probrosum virum suum Abigail appellauit, & id iuxta nomen ipsius, & per hoc etiam illum Dauidi excusauit. Simili ratione Iob [x] cum vxor verba illi impia in Deum dicenda suggeret, sic ipsam excusauit. *Quasi vna de stultis mulieribus loquuta es.* Ex hoc enim excusandam significat, & non pro merito plectendam, quod non ex malitia, sed ex stultitia peccasset. quasi tacitè dicens. Nisi te ob stultitiam tuam excusandam putarem; ostenderem tibi quid sit hæc verba proferre. Ibi enim *stulti* vocabulum à Nabal deductum est.

t Lyran. Abulens. Dionys. Vatabl. Hugo Carens.

u Theod. q. 55 in 1. Reg. Ioseph. lib. 6. 14. Hieron. & Hilar. Psal. 13. & 52. & ibid. August.

x Cap. 2.

Viuit Dominus, & viuit anima tua.] Quid nunc iuramento opus est, & quid iurat Abigail? Quod enim proxime præcessit, quorsum iuramento firmetur, & similiter quod mox subditur, non appsret. Sunt qui ad omnia quæ præcessernnt, vel ad vnum aliquod, iuramentum referendum

dum putent, vt Caietanus. Perturbata est enim oratio, vt dicebam, quemadmodum & perturbatus est animus loquentis; itaque quæ primo loco dixerat Nabalis nec verba nec facta esse attendenda, quod stultus sit, id iuramento confirmat. Quasi dicat; Deum testor & superos omnes ita esse vt dixi, illumque stultum esse. Sic etiam Nisus apud Virgilium cum medios in hostes irruisset, vt Eurialum periculo eriperet, illa primum protulit

Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum,
O Rutuli. Tum subdit;
Cœlum hoc & sydera testor.

Nam & iuramenta frequenter etiam ab iis qui turbato sunt animo mittuntur; præsertim cum se, vel alios purgant Dionysius vult iuramentum ad hoc tantum referendum, quod dixerat pueros se Dauidis non vidisse. Aliis tamen non placet esse iuramentum; sed obsecrationem vt Abulensi, qua Dauidem per Deum Abigail obtestatur & obsecrat vt iram deponat. Melius meo iudicio Iosephus, qui putat hæc verba non continere iuramentum; sed gratiarum actionem & laudationem: vt perinde sit, *Viuat Deus*; ac quod alibi scriptura vsurpat, *Benedictus Deus*. sensus ergo est, Deo gratias ago, ipsumque laudo & extollo, qui te hactenus seruauit, ne manus tuas hoc degeneri sanguine commacelares. Iosephi verba sunt; *Ago gratias Deo qui per me tibi obstat, quominus manus polluas humano sanguine.*

Qui prohibuit te ne venires in sanguinem.] Id est ne hoc cruentum facinus perpetrares. Sanguis enim in sacris libris, quod alias monui, significat mortem atrocem & violentam; atque adeo quodcumque immane flagitium. Unde est vt facinorosi dicantur in Scriptura [y] *viri sanguinum.* & sanguinem alicuius de manu alterius requirere, sit illius necem in homicidæ capite vindicare. Probibere ergo *ne quis veniat in sanguinem* est non permittere vt alteri necem inferat illius sanguinem effundendo.

y Ps. 54. 24. Ezech. 3. 18.

Et saluauit manum tuam tibi.] Abulensis & alij eiusdem temporis legerunt *Animam tuam.* interpretantur autem de præseruatione à culpa. Sicut enim dicit Abulensis, Homo saluari dicitur, quando à morte liberatur; ita anima saluatur, quando à peccando prohibetur. Ergo Deus dum prohibuit ne Dauid corpus Nabalis perderet, animam ipsi Dauidi seruauit: quod tanto præstatius beneficium fuit, quanto magis animi, quam corporis interitus est timendus. Sed hæc licet verissima; parum tamen videntur huic cohærere sententiæ. Quomodo enim Dauidis anima à culpa præseruata? Si enim quod ab illo peccatum hic fuit, patratum iam tunc fuit, cum animo destinauit domum Nabalis perdere, cunctos, qui ad ipsum spectabāt de medio tollendo. Non ergo ab illo peccato præseruatus est Dauid. Nam quod prohibitus est ne malè, quod conceperat, prius exequeretur, non fuit id à peccato seruare, sed consummationem iam admissi facinoris impedire. Neque enim actus exterior ipse per se peccatum est, nisi quatenus cum mala animi mente copulatur. Verum ad hæc dici posset hoc loco loquutam Abigail, vt vulgo solent. Hominum enim studia non ex animo homines, sed ex externis actionibus metiuntur: & contra quàm res est animi habitum æstimant ex qualitate factorum; cum potius operum factorumque conditio sit ex animi qualitate pendenda. Non ergo illum innocentem pronunciant, qui scelus in animo non agitat; sed cuius manus scelere non polluuntur. Hoc Abigail sequuta, Dauidis animam dixit à Deo saluatam; quando prohibuit *ne veniret in sanguinem*, scelusque quod animo destinauerat opere compleret. Verum, vt dicebam, hæc benè dicta alibi reseruanda, cum loco quem tractamus iis opus non sit. Neque enim vera lectio habet *animam*; sed *manum*. vt legunt omnes cum vulgata. sed tunc dubitatio illa modò leuiter tacta videtur adhuc insurgere. An sit nouum peccatum actus malus exterior, additus interiori. Si enim non est; quod beneficium Deus Dauidi contulit, propter quod laudandus sit, cum prohibuit ne exterius exequeretur, quod iam destinatione patrauerat? De hac re quid sentiendum sit, opportunius in disputationibus exponemus.

Et nunc fiant sicut Nabal.] Verus & germanissimus horum verborum sensus in quem omnes conueniunt iste est. Non quia tu manus à Nabal abstinebis, ille propterea impunitus abibit. Satis enim superque pœnarum tibi daturus est: sed deinde inter se expositores dissentiunt de quibus pœnis hic Abigail loquatur. Iosephus & Rabi Salomon putant hæc referenda ad mortem, quam paulo post Nabal est obiturus, & quam Abigail prophetico afflatam spiritu præuidisse volunt. *Quod*, inquit Iosephus, *Nabalem manet infortunium omnium inimicorum capitibus contingat.* Per id autem infortunium, mortem ipsius intelligit paulo post sequutam, quod ipsum alij Rabini sentiunt apud Abulensem. Sed probabilius est hæc intelligenda non in futurum; sed de præsenti conditione Nabal. quasi nimirum dicat hæc prudentissima mulier; *Et quid nunc tibi, mi Domine, cum Nabal, aut quid in illū moliris, & agitas? An pœnas vt ab ipso suæ improbitatis exposcas, iratus in illum tendis? Me miseram. an parum illud est quod patitur à stultitia sua, & improbitate agnatus? Tale illud est vt si id omnibus inimicis tuis obueniret; liber & otiosus ab omni metu securissimè degeres.* Huc spectat quod etiam à sapientibus huius sæculi dici solet. Improbum quemque & qui alteri iniuriam fecit; eo ipso satis pœnarum dare, quod illam fecerit. Senarius est in hanc sententiam dignus qui memoriæ altius infigatur.

Fecisse, facta iniuria pœna maxima est.

Optimè illa Seneca [a] quæ huc maximè faciunt. *Quid ergo inquies, impune illi erit?* (loquitur de illo qui fecit iniuriam, quam docet non persequendam) *Puta te velle; tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse; nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad supplicium pœnitentiæ traditur.* a lib. 3. de ira cap. 26.

Benedictionem.] In sacris literis & apud Ecclesiasticos tractatores frequens est *benedictionis* nomen pro munere, dono, & beneficio quolibet; inde sic appellatum, quod vt plurimum qui munus aliquod accipiunt, illis bene precari soleant à quibus accipiunt. Rectè enim Dauid naturam cuiuslibet hominis explicauit cum dixit. [a] *Confitebitur tibi cum benefeceris ei.* Laudabit & extollet te, hoc est enim *confiteri*. Quod ergo bona verba pariat beneficium, donum, munus; *benedictio* metonymicè est appellatum: nihil est enim quod homines facilius faciant & libentius, quàm bona dicta rependere pro benefactis. Hinc apud Iob *benedicere* positum est per eandem figuram, a Psal. 48.

pro

b Iob. cap. 31.20.

pro eo quod est munere afficere. [b] *Si despexi,* inquit, *pauperem, eo quod non haberet indumentum, si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est.* Hic enim latera pauperis benedixisse Iob, est illa liberaliter ipsius munere ex eius velleribua esse conrecta. In quam eandem significationem dicit alicubi Dauid [c] *aperire Deum manum suam, & implere omne animal benedictione.* Quia ex eius liberalitate cunctis animantibus tribuitur, quod singulis opus est. Vnde omnia deinde animalia laudant Dominum & pro modo suo gratias agunt. Quod vtrumque in sacris litteris est *benedicere.* In hunc sensum benedictionis vocem accepit Aduentius Episcopus Mediomarricum in epistola ad Nicolaum Papam anno DCCCLXV. *Legatum,* inquit, *vestra dilectionis dirigimus & paruulam benedictionem, quam nimio vestri amore succensi dirigimus, ea affectione suscipiatis oramus, qua mittitur.*

c Ps. 144.6.

Porro quem vsum habet *benedictio*, eundem haber Græca vox *eulogia*, quæ ad verbum est *benedictio*, & passim etiam à Latinis Patribus vsurpatur pro dono & munere. Paulinus [d] ad Seuerum: *Panem Campanum de cellula nostra, tibi pro eulogia misimus; tantùm meritis in Domino tuis freti, vt plena ad te perferendum sui gratia crederemus: tu licet vberioribus meis à Domino saturatus sis, dignare, & à peccatoribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam vertere.* Id est, in benedictionem. Erasmus improbati nominis interpres, vult eulogiæ vocem non à λόγος *logos*, qui est sermo & oratio; sed à λέγω *lego*, quod est colligo deductum; & propterea opponi in D. Paulo [e] *parcè seminare, & metere,* ad *seminare & metere in eulogiis*, quod noster interpres eo loco vertit in *benedictionibus.* Vnde vult ipse εὐλογίαν *eulogiam*, præsertim eo loco Pauli, congruentius verti *munificentiam*, siue *beneficam largitatem*, quæ opponitur parsimoniæ. Verum in eo quod vult eulogiam esse munificentiam, non omnino fortasse decipitur; dummodo munificentiam accipiat pro re munifice data; qui est effectus illius. Quod autem vult eulogiam dici *benecollectionem*, & non *benedictionem*; audiendus non est. Primo, quia noster interpres eulogiam semper à logo deriuauit, vertendo *benedictionem.* Vnde & hoc loco Biblia regia, LXX. & Complutenses habent. *Et nunc accipe eulogiam hanc.* Secundo, quia ratio etymologiæ satis constat: cur nimirum liberaliter datum nomine *benedictionis* appelletur. Sic enim ex duplici respectu nuncupatur; nempe tam dantis quam accipientis: dantis, quia proprium illius esse debet, qui beneficium præstat, munus suum ornare verbis, & non illud vultuosa oratione perdere. ex parte accipientis, quia munus quodcunque tale est, vt laudem & gratiarum actionem in dantem extorqueat.

d Epist. 5.

e 2. ad Cor. 9.

Hinc duo discimus. alterum est eleemosynam ipsam per se causam dantis agere apud Deum, etiamsi mutus, & ingratus ille sit, qui accepit. Vt enim ille taceat, satis cooperta latera loquuntur; & vestimenta pauperi collata per se sunt abunde diserta, vt colligitur ex Iob loco citato. Si enim ipsa eleemosyna benedictio est, semper per se accepta, suo benedicit auctori, & coram Deo gratias agit. Alterum hîc obseruandum est, vt quod aliis benefacimus, non in maius augeamus, sed quantum possumus extenuemus, *benedictionem* potius appellantes, quàm *benefactum.* Aduerte tamen, quod in etymologia, & deriuatione nominis insistendo, *benedictio* solet potius significare largam munificentiam. quia popularea acclamationes, vocesque gratias agentium, non extorquet, nisi effusa benignitas. Qualis est Dei erga homines, & eorum eam etiam in animantes, & stirpes. Propterea *benedictio, & benedicendi* vocabulum in Hebræo dum in hac significatione, nempe pro munere sumitur, à piscina, & aquarum vbertate deriuatur. Quod nihil sit in quo magis affluentia conspiciatur, quam in irriguo fonte.

Da pueris qui sequuntur te.] Mirè quidem per singula verba hæc prudentissima [d] fœmina Dauidis beneuolentiam captat; sed hac officiosissima vrbanitate nihil potest esse venustius, aut efficacius ad illum sibi demerendum. Extenuat enim munus quod attulerat; illudque non rogat vt ipse sibi Dauid, aut amicis accipiat; sed vt in infimos famulos distribuat. Se enim non tanti esse, vt munera sua digna Dauide putet. Satis sibi, superque futurum, si non indigna existimetur quæ famulis ipsius seruiendo, aliquod Dauidi obsequium præstare possit. Vide quæ diximus [f] de simili extenuatione munerum in fraudulenta oratione Siba.

f lib. 2. Reg. cap. 16.

Qui sequuntur te.] Hebraicè. *Qui ambulant in pedibus* quod Vatablus explicans vertit. *A pedibus* qui sunt infimi in seruorum numero.

Aufer iniquitatem famulæ tuæ.] Placati animi argumentum est munera, quæ offeruntur admittere. Propterea dixit Abigail; *Aufer iniquitatem ancillæ tuæ,* id est ignosce quæso quicquid hîc peccatum est: quod, quicquid est in me luendum suscepi; & ostende te pepercisse accipiendo benedictionem hanc ancillæ tuæ. Sic Deus quorum vota placatus exaudit, eorum oblationes benignus admittit. Quare vbi in Genesi de Deo sermo est hominum generi placato, ad hoc significandum dicitur oblatum sacrificium admisisse, odoratusque esse odorem suauitatis. Quod Tertullianus [g] Hebraismum soluens vertit, *libenter odoratus.* Quod enim effectus sit placationis, & indicium tributæ veniæ læta munerum acceptio, positum etiam est apud Hebræos vnum pro altero; vt is qui parcit, dicatur munera libenter accipere; qui vero parci sibi postulat sua non sperni munera precetur. Sic apud ethnicos *litatum* dicebatur, cum sacrificium rite à diis videbatur acceptum; & *litasse* erat numinis iram, indignationemque sedasse. Quam autem Abigail *iniquitatem* appellat; ex Hebræo transgressionem, & rebellionem possumus intelligere. Loquitur verò de viri sui iniquitate, quam in se luendam receperat, dum dixit; Mihi imputa si quod ab hoc peccatum est. Hanc autem auferri postulat, id est sibi condonari. Hoc est enim *tollere, & auferre peccatum, & iniquitatem*, eius pœnam remittere, quod est illam condonare; inde ducta loquutione, quod munera antiquitus apud Hebræos, quæ diuino cultui offerebantur, simul tollebantur, & eleuabantur. vnde tollere, est *condonare*, & similiter *auferre* quando cum peccato coniungitur. Vnde illud est B. Iob, [h] *Cur non tollis peccatum meum; & quare non aufers iniquitatem meam?* Fortassè autem in sacro sermone Deo placuit condonationem peccati sic appellare, quod non aliter illa remittantur; nisi quia à Dei filio tolluntur. tolluntur, inquam, quasi onus, quod à nobis, nostrisque ceruicibus depellitur, & cui ipse succedit,

g lib. 2. cont. Marc.

h cap. 7.21.

succedit, humerosque supponit. De quo apud Isaiam [i]: *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Tulit, inquam, quia leuauit & sibi imposuit, quasi aliò transportandos, & in profundum maris demergendos.

i Cap. 53.

Faciens enim faciet tibi domum.] Patet sibi fuisse postulat, quia rex futurus sit Dauid. Ita Iosephus [k] apud quem sic Abigail. *Iram qua in virum meum, & familiam commotus es in gratiam meam remitte placatus; & hac munera propitius accipe. Decet enim clementiam regnaturam.* Et sanè nulla virtus est, Regum magis propria, quam clementia. Qui enim debeant aliis magis parcere, quàm qui possunt maximè nocere? Ouidius.

k lib. 6. c. 14.

Regia, crede mihi, res est succurrere lapsis.

Qua de re plura paulo post & iterum ad illa verba sequentis libri [l] *Mansuetudo tua ipsa me docebit.*

l lib. 2. Reg. cap. 22.

Domum fidelem.] stabilem, firmam, perpetuam, in sæcula duraturam. Propterea fidelem. *Fidelem* enim dixit vel respondentem votis Dauidis; vel diuinis promissis; & vtroque modo stabilem intellexit. Quid autem sit simpliciter in *facere domum*, fusè alij [m] alibi declarant.

m Oleast. in Cap. 1. & Cod. v. 2. 5. Petr. Caiet. & aly eum Lipom. in Catena.

Malitia ergo non inueniatur in te.] Quidam ex Hebræo per præteritum vertunt hoc factum. *Malum à diebus tuis non est inuentum villam in te.* vel *mali nihil dum vixisti in te hactenus inuentum est.* Sic Vatablus & Septuaginta. Noster verò per optandi modum, & Complutenses per futurum reddunt; in idem tamen sensus recidit, quocunque modo legatur; nisi quod optatio maiorem emphasim habet, vt est à nostro interprete translata. Nam & nihil hactenus à Dauide significat iniquius admissum, & propterea ab omni post hac violentia maximè temperandum. Nam quia, inquit, te talem hactenus præbuisti, & prælia Domini præliaris, domum tibi fidelem est erecturus. Non ergo gloriæ tuæ crimen inferas; enim te nunc exhibe, quem hactenus exhibuisti, vt nulla in te malitia reperiatur. Malitia autem hoc loco Græcè, *thachia*, & Hebraicè *ghauon*, peccatum est, quod prudentissima fœmina, dicit maximè Dauidi cauendum. Quia Dominus illi facturus est domum fidelem. Qua in re duo tacitè insinuat, propter quæ omnes quidem; sed maximè Reges & viri Principes præcipue, curare debent ne malitia inueniatur in illis. Primum est ne ingrati sint. Deus enim qui tot in illos & tanta contulit, qui suo numine peculiariter illis adest, quos fouet, effert, protegit, in inuidiam quodammodo adducitur, & quasi in suffragio ferendo deceptus sit, aliorum sermonibus accusatur, si ipsi peccant. Peccare ergo non debent, præsertim verò ab innoxio sanguine temperate; ne gratia quæ Deo ab illis debetur, in maleficium vertat. *Deus*, inquit, *faciet tibi domum fidelem. Non ergo malitia inueniatur in te*, quasi dicat. Caue ne suffragium illios de te, factis confundas; ne parem te factis neges spei, cui admotus es. Rex ab illo electus & designatus innocentia vitæ dignum te finge Deo. Alterum quod debet illos a peccando reducere, est vt illorum *domus sit fidelis & stabilis. Domum*, inquit, *fidelem tibi faciet Deus. Quid ergo. Non igitur malitia in te reperiatur.* quia oimirum hæc est, quæ domos subuertit & integras ciuitates ab imo diruit, & regna destruit [n]. *Peccatum*, inquit Ieremias, *peccauit Ierusalem: propterea instabilis facta est.* Quia peccauit, instabilis facta, id est mota de loco suo, nec potuit in eo consistere; sed abducta est, & in Babylonem translata, vt explicant dum literalem sensum huius loci prosequuntur Olympiodorus & alij [o], & hoc est quod sapiens absolutè pronunciat [p]; *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos.* Rectè ergo concludit Abigail ad Dauidem, si tibi domum fidelem cupis & perpetuò duraturam, *malitia non inueniatur in te*, sed hæc latiùs in disputationibus prosequemur.

n Thren. c. 1.

o Raban Hago, 8. Thom. in c. 1. Thren.

p Eccle. 10. 8.

℣. 29.) Si enim surrexerit aliquando homo persequens te, & quærens animam tuam; erit anima Domini mei custodita, quasi in fasciculo viuentium, apud Dominum Deum tuum: porro inimicorum tuorum anima rotabitur, quasi in impetu, & circulo fundæ.

℣. 30.) Cùm ergo fecerit Dominus tibi domino meo omnia quæ loquutus est bona de te, & constituerit te ducem super Israel,

℣. 31.) Non erit tibi hoc in singultum, & scrupulum cordis domino meo, quod effuderis sanguinem innoxium, aut ipse te vltus fueris: cùm benefecerit Dominus domino meo, recordaberis ancillæ tuæ.

Quasi in fasciculo viuentium] Locus hic est obscuritate sua clarus, & inclytus, quem propterea ab huius prudentissimæ fœminæ reliqua oratione seiunximus; vt maiore cum cura expenderemus. De eo autem cur non aliquid dictum? Vt propterea etiam obscurior inde sit redditus, quod tanta vndique expositorum varietate verius obtutus fuerit, quàm illustratus. Omisso ergo mystico sensu, quem alij [q] prosequuntur, & nos paulò post in loco reddemus, sensus propius & literalis hic à nobis quam breuissimè poterit expedietur.

q Beda, Isid. Euch. Raban. Angelom. vterque Hugo.

Tota autem difficultas in tribus maximè sita est, quibus explicatis, horum verborum sententia clarissimè constabit. Primum est, De quo hîc persequutore, & de qua persequutione loquatur Abigail. Secundùm. Quid intelligatur per fasciculum viuentium. Tertium. Quid sit in eo animam esse alligatam.

De primo sunt qui volunt Abigail per hunc persequutorem designare Saulem. Ita Rabini & hebraizantes. Accedit Caietanus, & clarè Vatablus, qui sic totum locum reddit ex Hebræo. *Insurgat licet homo, nempe Saul, vt te persequatur, & insidietur vita tua; erit tamen anima Domini mei ligata in fasciculo.* Idem dominus meus diutissimè viuet colendo Deum. Addunt Hebræi apud Abulensem consultò dixisse Abigail *hominem* & non *Saulem*; vt abstineret nomine malè ominatu; & quia populus illum flagitaret, non Deus elegerat. Sed aliorum communis [r] sententia est hic esse sermonem de persequutione qualiter in genere. Quæ satis clare ex ipso textu cui sententia sua non aliter constat. Sensus ergo est, quicunque contra te quomodocunque

r Ita Lyran. Abulen. Hago. Cardin. Dionys.

que insurrexerit; securus & tutus semper eris, impetúsque & conatus hostium tuorum irritos cecidisse ridebis. Recte autem sic cum superioribus hæc connectuntur. Quia dixerat Abigail; factam iam Dauidi à Domino domum fidelem, & in præmium innocentiæ: subdit ergo; certo id & inconcusè futurum, quia etiam si innumeri in illum hostes, & aduersarij consurgant; illum tamen Deus sit protecturus, & ab omni iniuria vindicaturus. Ita proximè adducti; quod an omni ex parte probabile sit; paulo post constabit.

De secundo, in quo tota fermè sita est difficultas, & ex quo aliorum intelligentia dependet; operosior est disputatio. Quid est *fasciculus viuentium?* Sunt qui *Limbum Patrum* intelligant apud Hugonem Cardinalem; nec longe abeunt, qui *collegium sanctorum* interpretantur; quod appelletur fasciculus; quia sancti pauci sunt in comparatione reproborum; quia omnes numerati, & in manu Dei & Christi. *Viuentium* vero quia ea, quam ipsi viuunt est vera vita. Sensum ergo isti [f] esse volunt, perinde securum Dauidem in quacunque hostium suorum insectatione futurum? vt illi sunt, qui in fasciculo viuentium nihil ab vllo iniuriæ sibi timent. Propterea non dici ab Abigail *Erit dominus meus in fasciculo*; sed *quasi in fasciculo.* Confirmari porro ista possunt ex sententia Hebræorum, qui vt hoc loco refert Isidorus Clarus, fasciculum intelligunt solium maiestatis, sub quo dicunt animas iustorum in alio sæculo quiescere. Vnde & tumbis suis, inquit Clarus, hanc passim sententiam insculpunt. *Sit eius anima ligata in fasciculo viuentium.* Quod alij confirmant ex illo Apocalypsis [t] *sub Throno Dei omnes sancti clamant.* Clarè enim ibi indicatur sub solio maiestatis Diuinæ, quasi in abscondito faciei ipsius recipi animas iustorum. Alij [v] verò ex *fasciculo viuentium* sic intellecto vulgatissimam illam scripturæ phrasim exponunt de sanctis vsurpatam, qui cum decedunt, dicuntur *recipi, colligari, congregari, apponi ad patres suos.* quasi scilicet ad fasciculum adiuncti. Denique non desunt qui huius expositionis, qua per fasciculum viuentium sanctorum collegium intelligitur, siue in Lymbo, siue in cælo, siue sub Dei throno existentium; non desunt, inquam, qui auctorem faciant interpretem Chaldæum; qui sic legit; *Erit anima mea alligata in thesauro vitarum seculi coram Deo.*

f Hugo Cardin. Dionys. Magist. histor. hoc loco Ribera noster in Amos c. 9. n. 2 Pineda in Iob cap. 14.13.

t Cap.

v Antonin. Guer. in Abr.

Ast alij pro *fasciculo viuentium*, legunt *fasciculum vitium.* Quam lectionem afferunt magister historiæ & alij. [x] & secundum illam glossa his antiquior sic hunc locum exponit; *Fasciculus vitium viuit in aqua, cum ad transplantandum præparatur.* Quod vberius Lyranus explicans addit; *sicut ramusculi alibi transplantandi, vel inserendi, in fasciculo ligantur; & in aqua ponuntur, & postea transplantantur, vel inseruntur; sic iusti in præsenti vita conseruantur in humore gratiæ, vt transplantentur in terram viuentium per adeptionem gloriæ. De quorum numero Dauidem hæc fœmina reputabat.* Sed hanc expositionem in mendosa lectione fundatam reiicit Martinus [y] Delrio. Corrupte enim legi pro *fasciculo viuentium, fasciculum vitium*, docent exemplaria Latina accuratè emendata, Hebræus fons, versio LXX. & Paraphrasis Chaldaica. LXX. enim habent, *In fasciculo vitæ.* Chaldæus, *In thesauro vitarum.* Hebræus textus ad verbum *In fasciculo vitarum.* Et Complutenses, *In vinculo vitæ.* Vnde ergo venit in mentem hic vites inserere, & fasciculum vitium, pro *viuentium fasciculo* corrupta lectione reponere?

x Lyran. Abulen. Dionys. Hugo Cardin.

y In sacr. Adag. tom. 1. num. 185.

Tertiò ergo alij fasciculum viuentium intelligunt viuentes; non quoscunque sed qui peculiari ratione sub Dei protectione degunt à periculis omnibus eius tutela seruati. Per circumloquutionem autem sic illos Abigail appellasse, quos clarius poterat vno verbo designare. Quod non mirum, cum etiam periphrases alias addendet non necessarias. *Anima Domini mei erit*, pro tu eris. Suscipiens benedictionem ancillæ tuæ, *& da famulis qui sequantur Dominum meum.* Ita Abulensis & alij [a].

a Caietan. & Vatab. à quibus puto non dissentire Delrio loco citato.

Iam verò ex his iuxta hos omnes auctores facilè est Tertium expedire, nimirum quid sit hoc loco *anima*; & quid in *fasciculo* illam alligati: est enim anima posita pro vita, & sensus est *Dauidis vitam perinde securam & tutam ab omni hostili incursu futuram; ac si iam alligata esset vel collegio Patrum sanctorum in limbo, vel vt conseruantur surculi, qui reponuntur in aqua ad transplantandum.* Ita omnes adducti. Nam qui *animam* hic vitam æternam exponunt, nimis abeunt à sensu litterali, à quibus parum Vatablus abit præter solitum nimis hic allegoricus, qui vitam Dauidis eius posteritatem exponit; vt sit sensus daturum Dauidi Deum prolem, quæ diutissime viuat, & sedeat super eius solium.

Hæc alij. ex quibus nos vberiorem expositionem eiusdem loci proponemus. In primis ergo certum illud, & omnibus exploratum puto: prudentissimæ huius fœminæ orationem hoc loco metaphoricam esse. Quod ante nos ab aliis [a] obseruatum, satis per seipsa verba testantur. Nam & *anima ligari in fasciculo* nisi translatè sumpto vocabulo non potest; & cum additur particula quasi *in fasciculo*, argumento est non propriè id, sed per similitudinem intelligendum. Tota ergo difficultas est quid per hunc fasciculum illa intellexerit, ad quem in hac translata sua loquutione respexit. Puto ergo fasciculum florum, & odoramentorum eam respexisse. In qua sententia magis etiam confirmatus sum vbi vidi illam etiam aliis [b] placere. Moneor primò quia apud Hebræos *fasciculus florum & odoramentorum* appelletur fasciculus *vitæ*, siue *vitarum*, & vt noster loquitur, *viuentium.* Quod scilicet vitam ipsam vel reuocet fugientem; vel sustentet & recreet languentem; vt sit *fasciculus vitæ* quasi viuificus, & vitam propter suauem olentiam spirans; sicut etiam nos Itali de huiusmodi dicere solemus, *che dà la vita.* Secundò quia *fasciculus viuentium* respondet ex opposito *rotationi fundæ*, sicut ergo rotatio fundæ significat quod quis à se longè proiicit; ita fasciculus viuentium, id quod in manus quisque sumit & retinet, & ori admouet. Tertiò quia summa similitudo est inter flores, qui *in fasciculos alligantur*, vt manibus gestentur odoris gratia; & iustos ipsos. Mirè enim gestatio illa florum, id exprimit quod vult hæc sancta fœmina, protectionem nimirum quam Deus habet Sanctorum suorum. Explicemus iam singula.

a Abulen. Vatabl. Isid. hic.

b Antonin. Guer. in Abr. cap. 5. Ioan. Osor. in Euang. Dom. 5 post Epiph.

Primò Iusti quique veluti flores sunt Deo & hominibus. Audi quomodo illos appellet Spiritus sanctus [c] *Obaudite me*, inquit, *diuini fructus.* vel vt Græca habent; *filij sancti, & quasi rosa plantata*

c Eccli. 39. 17.

plantata super riuos aquarum fructificate, florete flores quasi lilium, &c. Et sponsa de se quoties illud repetit in typo omnium iustorum, quod sit quasi *flos, rosa, lilium?* Præterea hi flores Deo suauissimè spirant; vnde illa sunt; [d] *Odoratusque est Dominus odorem suauitatis*; non ex nidore arietis vstulati, sed ex iustitiæ fragrantia, quam spirabat Noe. Et Isaac patris æterni nobis imaginem gerens, illa profert [e]; *Ecce odor filij mei quasi odor agri pleni.* cum nimirum omnigenum florum copiam latè redolet.

d Gen. 81.

e Gen. 27. 17.

Secundò. Ex istis floribus fit quasi fasciculus qui in manu Dei gestatur; tũ vt ex illis se oblectet; tum vt illos protegat; Et vt quisque sciat haud illos posse impune violari, quod sapientis verba significant [f]. *Iustorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum mortis.* Ad quod ipsum respexit Dauid ad Deum de sanctis loquens [g]; *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à contradictione linguarum.* Fasciculi enim isti florum à quo gestantur, odoris gratia ori identidem & naribus admouentur.

f Sap. 3. 8.

g Psal. 30. 21.

Tertiò, hinc optimè intelligitur qualis hæc sit comparatio, qua vtitur Abigail. Quemadmodum enim si in alicuius Regis manu tales flores essent, nullum periculum illis immineret, quòd illos nemo vel carpere vel decutere vel leuiter auderet attingere; ita anima & vita iustorum in quorum numero Dauid, custodita erit *in abscondito diuinæ faciei*; id est sub tegumento & protectione faciei diuinæ; quasi id quod semper ante oculos, & nares habet. Cætera enim Regum aliquid ab aliis pati possunt: At ea quæ ipsi gestant in manibus semperque ante os, & oculos versant, quis ausit attingere? Hæc in sensu litterali, qui totus tamen est metaphoricus. Cætera quæ ad hunc locum mysticè illustrandum pertinent, in disputationibus exequemur.

Inimicorum tuorum anima rotabitur; quasi in circulo fundæ.] Nam impij extolluntur, vt deijciantur, quod fit in iactu lapidis ex funda. Certe si quis lapidis statum attentiùs æstimet, antequam funda rotetur, optimè cum illo agi putabit. Primum enim à funditore seligitur; tum peræ custodiendus immittitur; inde extractus attente cauo fundæ inseritur, libratur, extollitur, circum iacientis caput adducitur, omnia prorsus ob quæ sibi maximè lapis applauderet, si lapis non esset. At quid inde? Post hæc omnia, quæ videntur ad lapidis exaltationem magno impetu lapis excutitur, alliditur, frangitur, & solo redditus iterum inter sua rudera sepelitur. Sic impij

[h] *tolluntur in altum,*
Vt lapsu grauiore ruant.

h Claudian. in Ruffinum lib. 1.

Quin minus hoc exprimit, quàm verè fit. Nunquam enim verè in altum tolluntur nunquam exaltantur; sed tunc etiam deiiciuntur dum extolli videntur [i]. *Deiecisti*, inquit, *eos, dum eleuarentur.* Non postquam eleuati deiecti: sed ipsa eorum eleuatio deiectio erat; & propterea deiecti dum alleuarẽtur. Motus enim omnis speciem suam sumit à termino, vt axioma est Philosophorum [k]. Cum quis ergo brachio quid attollit, num motus ille sit alleuatio, aut depressio ex eo vbi sistit motio est decidendum; si in sublimi, alleuatio est; si deorsum, vno ductu vergit; vbi tandem clauditur, depressio est. Quia ergo tota impiorum alleuatio continenti ductu ad ima deprimitur, nullo modo exaltatio dicenda est, sed deiectio. At cur hæc alleuatio impiorum rotationi fundæ, & ipsi

i Psal. 72.

k Arist. 7. phys.

Sopran. in Dauid.

impij lapidibus rotatis comparantur? Quia dum illos Deus exaltat, & exaltando deprimit, iis vt lapidibus vtitur ad aliorum duritiam frangendam, contumaciam vindicandam, peccata denique omnia etiam seruorum suorum punienda. Quomodo lapide quis vtitur ad aliud deturbandum? Ad illud lapidem incutit, & ita lædit, vt simul lapis ipse incussus dissiliat, & fractus etiam minuatur. Sic impij seruos Dei ad eorum superbiam sanandam & animos deprimendos vlciscuntur super illos impositi, & potestatem nacti ad illos subiugandos; sed eadem opera ipsimet; qui percusserunt percussi dissiliunt & franguntur [l]. *Qui comedunt te, deuorabuntur; & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur.* Sic Deus populo suo promisit per Ieremiam, & in populo suo iustis omnibus Illustribus in hanc rem exemplis vniuersæ historiæ refertæ sunt Insigne illud est quod anno Domini contigit DCCCIL. de quo Baronius [m]. Multa Romani peccauerant, & in cultu B. Petri supino animo multa transmiserant, flagitia succreuerant, morum disciplina labebat. Quid factum? Visitauit Deus iniquitatem populi sui: lapidem selegit, quem misit in fundam, & circunductum impegit in vrbis mœnia. Saracenos enim gentem validam armauit, qui copiis ingentibus Vrbem irruentes diripuerunt, & in ea diu bacchati, templum etiam D. Petri aggressi sunt, & expilarunt. Cõuersi hinc Romani ad Patronos suos; & lapis hic qui alios alleuatus percusserat, etiam fractus est. Saraceni enim victoria læti, præda ditati, sacra supellectile naues onustas in Africam soluerunt; & ecce tibi ad orationem pij Pontificis tempestas subitò coorta

l Ierem. 30. 10.

m An Dom. 849.

Disiecitque rates, euertitque æquora ventis

Eo successu vt omnes vel demersi perierint; vel ad littus deiecti in Romanorum potestatem deuenerint; à quibus alij suspensi, maior pars catenati ad opus addicti sint in obsequium eius templi quod expilauerant.

Abigail ergo hac comparatione dum vtitur, tacitè futurum significat vt Saul, & alij, quicunque Dauidem persequuntur; qui nunc quasi lapides in funda, sublimes esse videntur procul excutiantur, & allisu suo quo alios offendunt, ipsi penitus atterantur.

℣. 32.) Et ait Dauid ad Abigail; Benedictus Dominus Deus Israel qui misit hodie te in occursum meum; & benedictum eloquium tuum.

℣. 33.) Et benedicta tu, quæ prohibuisti me hodie, ne irem ad sanguinem; & vlciscerer me manu mea.

℣. 34.) Alioquin viuit Dominus Deus Israel, qui prohibuit me ne malum facerem tibi; nisi citò venisses in occursum mihi, non remansisset Nabal vsque ad lucem matutinam mingens ad parietem.

℣. 35.) Suscepit ergo Dauid de manu eius omnia, quæ attulerat ei. Dixitque ei; Vade pacificè in domum tuam, ecce audiui vocem tuam, & honoraui faciem tuam.

Honoraui faciem tuam.] Honorare faciem

alicuius in sacris literis est aliquid in gratiam illius præsentis accipere quod ipse donauerit, aut facere quod postulauerit: sicut enim faciem, vel vultum alterius ignominia afficere dicuntur, qui coram illius munera reiiciunt, vel postulata repellūt; quod in sacris literis est *faciem confundere*; sic qui votis annuunt, coram aliquid postulantis, vel offerentis, illius *faciem honorare dicuntur*. Quod aliter etiam Scriptura dicit *faciem reuereri*. Vere enim hoc pacto facies illius dupliciter honoratur. primo illius pudori parcitur & verecundiæ consulitur. Qui enim spe sua cadit precibusque frustratur, coram eo maximè confunditur à quo repellitur. Secundo, quia quod quis negaturus erat absenti, si præsenti tribuit, ipsius se vultum significat reuereri. Quod ne

l Deuter. 11. Prouer. 28. 21. fiat in iudicio vetat seuere Deus [l] edicens ne *potentium vultus in eo respiciatur*; id est æquo plus honoretur, aut timeatur aliter ipsis præsentibus in eorum fauorem vel aliorum odium conni-

m Eccli 7. uendo, quam causa postulet. [m] *Noli*, inquit, *fieri iudex, ne extimescas vultum potentis, & non valeas irrumpere iniquitatem*. Reliqua quæ huc spectant in disputationibus.

℣. 36.) Venit autem Abigail ad Nabal: & ecce erat ei conuiuium in domo eius, quasi conuiuium Regis, & cor Nabal iucundum: erat enim ebrius nimis: & non indicauit ei verbum pusillum, aut grande vsque ad mane.

℣. 37.) Diluculo autem cùm digessisset vinum Nabal, iudicauit ei vxor sua verba hæc, & emortuum est cor eius intrinsecus, & factus est quasi lapis.

℣. 38.) Cumque pertransissent decem dies, percussit Dominus Nabal & mortuus est.

Circa hanc Abigail ad virum regressionem quinque sunt breuiter obseruanda. Primò in quo statu & articulo Nabal offenderit. Secundò. Cur tum ei nihil eorum quæ gesta fuerant, indicauerit. Tertiò. Quando ea demum nunciauerit. Quartò. Vnde Nabal tantopere ex eius oratione perculsus. Quintò denique quomodo Nabalis interitus hinc sequutus.

De primo Scriptura refert commodùm ad virum Abigail peruenisse cum his sodalibus & amicis adiunctis in omnem lætitiam effusus opiparè conuiuaretur. *Erat*, inquit, *illi conuiuium quasi conuiuium Regis*. Opiparum nimirum & apparatissimum. Quæcunque enim magnificè splendideque parantur, in scripturis non solum, sed etiam à profanis auctoribus *regiè* parari dicuntur; Quod Regum sit humile nihil admittere. Hinc apud Plautum [n] *basilicè, siue Regiè agere, saluere, & viuere*, pro eo quod est magnificè & quantum quisque cupit optatissime. maximè verò vbi conuiuij alicuius splendor exaggeratur, id instructum Regiè dici solet, quod apparatissime ea opipateque struantur. Vnde illud huic simile quod tractamus.

n In Pen.

[o] *Regificè extructis celebrant conuiuia mensis.*

o Sil. Ital. lib. 11.

Et Virgilius,

—— *Epulæque ante ora paratæ*
Regifico luxu.

In eiusmodi ergo conuiuio cunctis in festam lætitiam solutis ebrius agebat Nabal vbi ad illum Abigail regressa.

Quoad secundum supersedit Abigail eo tempore quicquam eorum quæ acciderunt indicare. primo ne conuiuas turbaret. Illiberalis enim hominis est vbi quos aduocaueris, vt eos domi tuæ festa hilaritate recipias, eos tristi nuncio percellere, & domestica vel mala, vel infortunia, aut si quid in familia aut aliter turbatum fuerit, coram illis arguere, aut lamentari. Secundo quia licet externi conuiuæ abfuissent, Nabal vino grauis sana monita non admisisset. Dissimulauit igitur Abigail, & in lætitiam ipsa quoque composita conuiuialem hilaritatem adauxit aduentu suo.

Quoad tertium quando illum adiuerit, & gesta indicauerit; Scriptura dicit; *Postera die diluculo*. quando scilicet crapulam iam Nabal edormiuerat. Vtrumque cautè, & circunspectè; quod postera die, & quod diluculo. *Postridie*; quia, vt vt iam dixi, Nabal in vino concoquendo occupatus, minus habebat otij ad Philosophandum, & aures Abigaeli præbendas, officia sibi boni viri, in quæ tantopere ipse deliquerat commemoranti. *Diluculo* verò, vt prima viro renunciaret, quæ scire illum opus erat: Ne si fortè quippiam ad ipsum aliunde manaret, apud illum minus obtineret, quod ipsa prima nuncium afferendo spectabat. Quod erat vel illius animum placare, vel emollire.

De quarto vnde tanta in Nabal ex vxoris oratione commotio. Scriptura aliud signate non refert quam illum post Abigail verba commotum. Explicari igitur hoc minus potest, nisi simul explicetur quid illud fuerit, quod Abigail illi indicauit. Quid ergo hoc fuit? Scriptura distinctè non exprimit; sed quæ facta fuerant indicasse refert. Multa autem facta fuerant. Quid ergo ea his nunciauit? An omnia? An vnum aliquid? & cur potius hoc quàm illud? *Diluculo* inquit, *cum digessisset vinum indicauit ei vxor sua verba hæc*. Id est, hæc facta, hæc gesta; consueta Scripturæ phrasi in qua *verbum* pro re gesta ponitur: & *verba nunciare*, pro eodem est ac illa referre, quæ in negotio aliquo contigerunt. Multa autem sine dubio hoc exiguo temporis interuallo transacta fuerant. Dauid enim suos armauerat, aciem ex illis instruxerat, in Nabalis domum direxerat, eam expugnaturus, & omnes ex ipsius familia cum Nabale perditurus; obuiam illi processerat Abigail, munera quæ maritus abnuerat, ipsa cumulatiùs instruxerat, adierat, placauerat, & acceptis muneribus dimiserat. Quid ergo horum indicauit, aut quod in istis fuit quod nunciatum Nabali illum tantopere perturbauerit?

Communis recentiorum sententia est extremum certi exitij periculum nunciatum, à quo ex duritia sua proximè Nabal abfuerat, si Dauid in sententia perstitisset, & illius iracundiam Abigail non mitigasset. Eo enim audito fecisse Nabal quod repente deprehensi in summa crepidine montis vnde in immensum horribile præcipitium dehiscat. Attoniti enim obstupescunt, & sine sensu in vestigio figuntur. Sic Nabal proposito sibi rerum omnium suarum interitu à quo tam prope abfuerat, ex vicinia supremi periculi horrore perfusum obriguisse. Sic vt dicebam recentiores [p]. At vereor vt hæc expositio solida omni ex parte sit. Primò enim esto

p Vatabl. Caiet. Sanc. hic. Salian. an. mun. 2997.

esto, ex vicinia ingentia periculi homines obstupescunt, rigent, attoniti redduntur, & sine sensu. At id tantisper dum putant adhoc in eo se periculo versari, aut vere versantur. At vbi illud euanuit, & euanuisse cognoscunt, animum statim resumunt & recolliguntur. Stupet attonitus, ante cuius oculos in immensam voraginem terra sobitò dehiscit; nec sibi redditur. Quare? Quia ita videt periculum, vt in eo sentiat adhoc se maximè versari. Stupet attonitus prope quem turris fulmine percussa deiicitur; at sibi redditus statim respirat vbi videt se periculo defunctum. Ratio autem huius rei est, quia timor omnis est impendentis mali, non præsentis. Si ergo quod impendet, euitari posse speratur; cesset timor. Si non potest; iam timor in tristitiam vertitur. Malum enim quod ita impendet vt euitari non possit, & id aduertitur; non factum iam, sed præsentis rationem habet. Magnum enim iam, & præsens malum est in eo statu esse, cui malum quod instat, euitari non possit. Ideo qui in eo est, non iam amplius in timore, sed tutissimus est. At hæc quem locum in Nabal habebant? Nuntiatum illi est maximum periculum, cui ipse eum suis omnibus tam proximus fuerat, quam qui in eo maximè versantur. At simul nunciatum est illud periculum difflatum. Vnde ergo tanta in eo perturbatio aut qualis? Au timor? Et quid timeret, cum iam se omnia diceret Abigail auertisse? Tristitia? Ea quo? An quia periculum euasisset? At hoc materia gaudij, non mœroris erat. Esto ergo quod interim dum Abigail itam Dauidis exponeret, illius apparatum describeret, instructam comitum aciem & omnium animos in exitium Nabalis intentos, ipse Nabal contremuerit, horruerit, attonitus hæserit. at cum continuato ductu illa subiecit, totam illam tempestatem à se precando discussam; sine dubio debuit serenari. Cum quispiam aliquando nescio qua de causa subita formidine esset occupatus,

a Virgil. 3. Æn. *Obstupuit,* [a] *steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.*

At quandiu hoc? Donec aduerteret id quid esset quod obiectum, tanto se horrore perfuderat. Vbi enim sensit, vel id non tantum malum esse, quantum prima se specie ferebat; vel si magnum, iam euanuisse, & stupor excussus, & comæ demissæ, & vox faucibus reddita est. Nec aliter esse potest. Vbi enim causa timoris abest, ibi locum timor habere nequit. Ibi autem timendi causa non est, vbi malum quod impendebat difflatum est; vel quod ignoratum, eccea formidine turbabat animum, quale sit deprehensum est. At quid si locu timoris succedat mœror? Primò, id non est, nisi quando quod primò timetur, aduertitur vitari non posse; quod locum non habet in Nabal, qui non solùm posse vitari, quod ptimò timuerat agnoscit; sed iam esse vitatum. Secundò etiam vbi timorem mœror sequitur; nihil hoc secius attonitæ mentis stupor excutitur. Ouidius in bis vicibus mœroris & timoris versatus

b De trist. lib. 1. eleg. 3. [b] *Non aliter stupui, quam qui Iouis ignibus ictus Viuit, & est vitæ nescius ipse suæ.*
Vt tamen hanc animi nubem dolor ipse remouit, Et tandem sensus conualuere mei.

Non ergo solum mentis ille stupor attonitæ discussione periculi cuius timore creatus est, planè discutitur; sed etiam ex dolore, & tristitia subsequente: si quod primo, dubia formidine trepi-

Sopran. in Dauid.

datum est, ita sentiatur instare, vt propelli non possit. Et hoc, concesso, propositum quod Dauid habuerat, vniuersam Nabalis domum excidendi, Nabali ipsi nunciatum, meritò potuisse, aut debuisse tanto esse terrori. Quid enim hic noui audiuit? Dauidem destinasse ipsum perdere, in id suos armasse, & instruxisse. At quid interim ipse? Non suos habebat? Non domi suæ tutoa erat oppugnandus? Ad summum ergo certum erat certæ pugnæ periculum; in qua vt varius est euentus belli, tam timendum erat aggressoribus, vt oppugnatis. At Dauid cum quadringentis aduentabat; & numerus familiæ Nabal fortè hunc excedebat; quod supra fidem non putabit, qui nouit quot examina seruorum veteres alere solerent. Denique Nabal Dauidem pro fugitiuo habebat, pro perduellionis damnato, pro latrocinantium duce & antesignano, qui sibi & suis raptò & violenter victum quærebat. Quid ergo ad hoc vt inauditum, & inopinatum tantopere formidare? cùm præsertim quod sæpius est repatendum, eodem nuncio & periculum audierit, & præteriisse cognouerit?

Quid ergo fuit hoc quod nunciatum, Nabalem tanto stupore defixit, attonitum reddidit, & ea ingenti tristitia sine sensu? Puto vito suo Abigail ante omnia nunciasse quæ ipsa munera Dauidi detulerat, & periculum quod ab illo imminebat, discutiendum; & hoc audito Nabal consternatum, non tam timore periculi, quod iam nullum erat, quam stimulis auaritiæ confossum. Hanc esse sententiam veterum Hebræorum testatur Abulensis; veram autem esse res ipsa loquitur, & ea quæ de Nabal hic & paulo ante in Scriptura narrantur.

Quid enim præmittitur? Ipsum præparcum fuisse, rei suæ attentissimum & ferocissimum, durum, immitem, & ad aliorum preces inflexibilem. Audito ergo tot, & tanta ab vxore Dauidi donata, totus contremuit amissæ rei dolore percussus, non transacti periculi horrore percussus. At mirum & nouum est adeo quenquam cupidum, reique suæ tenacem, vt ex tantulæ rei iactura tanti possint in eius animo fluctus excitari. Ita ne verò? An affectus vllus est, qui planè possit homines in lapides immutare, si iste non est? Nec ea quæ Abigail asportauit ea domo, & Dauidi dedit, tantula dicenda sunt, si auari æstimatione pendantur; sed prorsus ingentia. Audi Scripturam. Ducenti panes, quinque arietes, quinque sata polentæ, duo vtres vini, ligaturæ vuæ, massæ caricarum. An hæc omnia exigua sunt, illi præsertim cui paulo ante graue, & magnum fuit aquas suas dare? Adde obiectum Nabali esse hæc initia dolorum; nec ludum hic finiendum, sed exemplum deinceps sæpius repetendum. At ægrè adeo harum rerum iactutam ferre non poterat alioquin tam liberalis, vt conuiuio regie instructo conuiuas exciperet: quasi vero prouerbij loco non iactetur auarorum cœnæ. Quo enim quis parcior & auidior, eo aliquando profusior vbi & quando non debet. Nec est ea profusio argumentum liberalitatis; sed animi nimia repletione laborantis. Maneat ergo Nabal obstupuisse ad nuncium Abigail ex rei domesticæ dolore, quam videbat ab illa tam enormiter diminutam. Si hoc enim Nabal non perturbauit ei nihil potuit indicari, quod hos posset in illius animo motus excitare.

Quintum iam restat explicandum. Quomodo

ex hac animi commotione Nabalis interitus sequutus. Scriptura dicit morbum prius præcessisse, decem inde post dies interitum sequutum. Morbus illis verbis indicatur. *Emortuum est cor eius intrinsecus; & factus est quasi lapis.* Quod significat eum tanto mœrore correptum ex substātiæ & facultatum suarum diminutione, vt immobilis hæserit & sine sensu; perinde ac si lapideus effectus esset, aut cor quod principium sentiendi est, emortuum in ipso fuisset. Particula enim *quasi*, ante *lapis* clarè præposita, tacite etiam ante *emortuum* est præmittenda, consueto scripturæ more, in qua particula hæc sæpius omittitur, nihilominus intelligenda, vt est à nobis alias obseruatum. Interitum verò decimum post diem sequutum dicit. De quo dubium quomodo, aut à quo an nimirum ex morbo ab agitatione illa ingentique mœstitudine contracto; & si ille, quis morbus fuerit. Ratio autem dubitandi est ex vna parte: quia morbus in causa fuisse videtur. Dicitur enim præcessisse, & ad ipsum interitum perdurasse. At quod aliud argumentum mortis ex morbo aliquo sequutæ, quàm morbum præcedere, & ad mortem vsque perseuerare? At ex alia parte scriptura indicat à Domino percussum, & ex ea percussione expirasse. Sed dicendum ex morbo interiisse. Quis iste? Quem *siderationem* vocant, qua pars aliqua corporis, vel totum corpus neruis obrigentibus immobile defigitur. Quod vitium quia repente ingruit, & toto impetu incumbit, quasi è cælo missum *sideratio* nuncupatur? Et hoc est quod scriptura significat à Domino percussum dicens. Morbus enim ille à cælo, à sideribus, à Deo ipso esse videtur; quod nulla eius causa pateat, aut clare cernatur. Quæ ergo post vxoris aduentum, & allocutionem cum Nabal acta sunt, sic sunt disponenda. Primum enim nuntium audiuit, inde ex iactura rerum suarum hæsit immobilis, tum facile fuit vt ex illa tristitia sideratio sequeretur, ex qua postmodum confectus est. Quod totum Iosephus non obscure significat, morbum quo Nabal extinctos est *siderationem* appellans, eumque non ex timore periculi contractum; sed ex mœrore diminutæ substantiæ; quam etiam in posterum exemplo simili videbat minuendam. Et hæc in vniuersum. Nunc si quid in singulis verbis est salebræ complanemus.

Erat ei conuiuium.] Ad vesperam Abigail est egressa, quo diei tempore apud Hebræos festa conuiuia celebrabantur. Vnde est quod toties in Euangelio cum lautiores epulæ memorantur, & in exemplum trahuntur, nunquam prandij, sed cœnæ mentio fiat. Qua de re alibi in apparatu.

Quasi conuiuium Regis.] Sic sunt auari & præparci: aut nihil, aut omnia; & vtrobique quando & vbi non debent. Ob id nulla apud quemquam gratia, si quid bene faciunt; & summo cum plurimorum odio? quod plurimis obsint; aut, eum nullo suo incommodo possint, prodesse nolint. Cæterum auarorum conuiuia cum præter solitum instituuntur, loco iam prouerbij cesserunt apud plures gentes vt pro lautissimis, & magnificentissimis vsurpentur. Quod enim raro, vel semel in vita faciunt, id si occasione aliqua aggrediantur, in eo non largi sunt sed profusi. Vt iam sciant omnes nullibi, & apud nullos lautè magis & opiparè dapes instrui, & conuiuia parari, quam apud auaros.

Erat enim ebrius nimis.] Hæc causa subiicitur cur Nabal tam lætus ageret, interim dum sua à tot simul manibus arroderentur. Erat enim ebrius, quod si sui compos fuisset, nunquam tam læto animo sua consumi vidisset, quantumuis vltro qui comederent aduocasset. At vinum largius epotum causas omnes mœroris exclusit. Vbi enim quis se liberalius inuitauit,

[a] *Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit Tunc dolor & cura rugaque frontis abest.* a Ouid. 1. de arte.

At quod hic Scriptura dicit videtur nonnihil habere difficultatis. *Iocundus*, inquit, *erat; quia ebrius nimis.* Ebrietas enim mœrorem discutit & in lætitiam animum diffundit vbi moderata est: si modum excedat, non iam risus inde & lætitia; sed tristitia mœror, & rixæ suscitantur. Vnde ille.

[b] *At ne quis modici transiliat munera Liberi Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero Debellata* b Horat. Ode 18 lib. 1.

Sed dicendum id non esse perpetuum; sed pro eorum ingenio variari, qui vino se proluunt. Quosdam enim reperias, qui quo magis ebrij fuot, eo in lætitiam magis effuse soluuntur; donec tandem defatigati somno & sopore obruantur.

Non indicauit verbum.] *Verbum* hîc, vt sæpe monui pro facto, & re ipsa ponitur: in quam eandem significationem paulo post etiam sumitur. *Indicauit*, inquit, *ei vxor sua verba hæc*, id est res istas quæ acciderant.

Et emortuum est cor ipsius intrinsecus.] Subaudienda vt monui particula, *quasi*. neque enim verè cor mori potuit, & Nabal in vita superesse. Mortuum autem dicitur, quia perinde stupidus hæsit Nabal, ac si cor, quod vitæ principium est, & sensus omnis, & motus origo in animali, extinctum esset. Sæpissime autem in sacris libris est obseruare particulam hanc omitti, quæ tamen est necessario supplenda. Qua de re alibi. Cæterùm verbis istis exprimitur quos affectus soleat in auari animo rerum suarum iactura vel visa vel audita mouere. Tanto enim ex ea mœrore deiicitur, vt inde exanimetur, id est quasi anima amissa obrigescat omni motu priuatus. Nam nec exterius quicquam se commouet; & si interius ad sinum manus admoueas, totus friget. Propterea Scriptura dicit, *cor emortuum*, quod significat intrinsecus omni motu destitutum. & subdit *quasi lapidem effectum*, vt indicet etiam extrinsecus ab omni motu cessasse, in vestigio planè defixum, qui solent effectus esse summi mœroris.

Poëta festiuissimus alicubi describens auari hominis statum in subita rei suæ iactura deprehensi, sic illius affectus graphicè proponit. Inducit enim Euclionem senem parcissimum, qui suspicatus ollam auro plenam sibi furto sublatam, extra se planè positus, hæc secum eiulando misere lamentatur.

[c] *Perij, interij, occidi; quo curram? quò non curram?* c Plaut. in Aul.
Tene, tene: quem? quis? nescio: nihil video, cæcus eo atque
Equidem quò eam, aut vbi sim, aut qui, nequeo cum animo
Certum inuestigare.

Sane hæc hominis sunt in lapidem mutati; si postquam lapis effectus est, loqui posset. Quod enim de Nabal scriptura dicit, senex iste fatetur.

Cor

Cor in se suum sibi emortuum. *Perij*, inquit, *interij, occidi.* & totum se quasi lapidem effectum. *Vbi sim*, inquit, *aut qui nequeo cum animo certum inuestigare.* Lapidis enim hæc verba sunt hominis adhuc figuram retinentis; & non hominis, si rectè æstimentur.

Diluculo.] Pridie, vespere lætus, & ebrius; postridie summo mane tristis & sobrius. sic oppositæ sunt iustorum & peccatorum vices. De illis enim dicitur [a], *Ad vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.* Dolor, lachrymæ gemitus præcedunt, & finiuntur, postmodum lætitia, risus, gaudium sine fine duratura. At impij hic in peruigilio triumphant, vt festa die perpetuo tristentur. Id quod Nabal peccatorum typus egregius hic exprimit exemplo suo. Vespere cooniuatus, & multo vino in omnem lætitiam solutus, euigilat summo mane perpetuo infortunio plectendus.

a Psal. 29.

Percussit Dominus Nabal.] Quia morbus, quo extinctus sideratio fuit, qui quod subitus ingruat, & certam patentemque causam non habeat, cœlo & sideribus imputatur, aut vltori numini facta hominum impia, quanuis occulta debito supplicio plectenti. Cæterum hic etiam aduerte quam ipsè respondeat pœna delicto. Nabal enim qui durus, immitis inflexibilis; & plane sine sensu erat ad aliorum preces, alia pœna mulctatus non est; quam vt totus lapis efficeretur, qui corde lapideo solitus erat aliorum calamitates excipere.

ỷ.39.) Quod cum audisset Dauid mortuum Nabal, ait: Benedictus Dominus qui iudicauit causam opprobrij mei de manu Nabal, & seruum suum custodiuit à malo, & malitiam Nabal reddidit Dominus in caput eius. Misit ergo Dauid, & loquutus est ad Abigail, vt sumeret eam sibi in vxorem.

ỷ. 40.) Et venerunt pueri Dauid ad Abigail in Carmelum, & loquuti sunt ad eam dicentes; Dauid misit nos ad te, vt accipiat te sibi in vxorem.

ỷ. 41.) Quæ consurgens adorauit prona in terram; & ait: Ecce famula tua sit in ancillam, vt lauet pedes seruorum domini mei.

ỷ.42.) Et festinauit, & surrexit Abigail, & ascendit super asinum, & quinque puellæ ierunt cum ea, pedissequæ. eius & sequuta est nuncios Dauid: & facta est illi vxor.

ỷ.43.) Sed & Achinoam accepit Dauid de Iezrael: & fuit vtraque vxor eius.

ỷ. 44.) Saul autem dedit Micol filiam suam vxorem Dauid, Phalti filio Lais, qui erat de Gallim.

Audita morte Nabal narratur hic quomodo se Dauid deinceps gesserit. Primò erga ipsum Nabal. Secundò erga Abigail. Tertiò quid ipsa egerit Abigail.

Sopran. in Dauid.

De primo dicitur ob Nabalis interitum Dauid Deo gratias egisse. Qua in re dubium est quàm rectè id egerit, & an in eo functus officio boni viri. Ratio ambigendi. Primò quia non licet de aliorum infortunijs gaudere. Si enim præceptum est flere cum flentibus si iubemur aliorum mœstitiam doloremque consolando detergere; quæ iniquitas hoc non solum non agere; sed insuper eorum lachrymas acerbare ridendo? Et mala quibus ipsi premuntur, in materiam trahere lætitiæ nostræ? Audi Sapientem [b]. *Cum ceciderit*, inquit, *inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum.* Vnde Beatus Iob eum sciret hoc boni viri non esse, longe id ab se detestatur [c]. *Si*, inquit, *gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat; & exultaui, quod inuenisset eum malum.* Cum ergo Dauid gratias agere Deo non potuerit ob Nabalis interitum; nisi beneficij ingentis loco eum accipiendo, & ob id in eo plurimum gaudendo, boni viri officio functus non est. Secundò, Non licet aliorum mortem & interitum desiderare, nec etiam si hostes sint, quibus nominatim iubemur & bene velle, & facere [d]. *Diem*, inquit Ieremias, *hominis non desideraui, Domine, tu scis.* quod est, Quamuis vndique inimicorum turba circundatus, & obsessus; nullius tamen mortem desideraui. Nec ergo licet in cuiuspiam interitu lætari. nemo enim se consequuntur quidpiam desiderare, si absit; & eo præsente lætari.

b Prouer. 24. 17.

c Cap. 31. 29.

d Cap. 16.

Dicendum tamen rectè Dauidem lætatum, & etiam rectiùs gratias egisse. Ad quod explicandum, vt angustiæ commentarij permittunt, duplex est distinctio notanda. Altera de *complacentia*, lætitia, gaudio: altera, de infortunio alterius, aut alio quocunque actu externo qui malus sit. *Complacentia* duplex est: alia *simplex*, & *inefficax*: alia *efficax*, & *absoluta.* ita in scholis loquuntur. *Efficax* complacentia est, quæ ordinatur ad rem in esse ponendam, in qua quis complacet. Et propterea totam vt in se est absolutè respicit; quia non potest aliter effici res, & in esse poni, quàm vt in se est; at *inefficax* complacentia non ordinatur ad rem ponendam in esse, neque eam respicit vt verè in se est, & secundùm omnia, quibus adiungitur dum verè est; sed vt tantùm sub aliqua consideratione menti obiicitur. Rursus *infortunium* & alius quicunque actus externus, qui malus sit ex obiecto suo, dupliciter etiam spectatur. Primò sub ratione mali, vel pœnæ, vel culpæ illius, in quo est. Secundò sub ratione boni quam coniunctam habet vel respectu nostri, vel eius qui facit & patitur, vel aliorum, vel etiam ipsius Dei. His positis

Tria certa sunt. Primò posse quemcunque in aliorum infortunio lætari per simplicem, & inefficacem complacentiam; non qua malum infortunati est; sed vt aliquam boni rationem habet, vel respectu ipsius, vel respectu nostri, vel respectu Dei, vel etiam omnium aliorum. *Respectu ipsius*; vt cum ex illius infortunio, puta morbo, interitu, aut alia calamitate, vtilitatem ille aliquam mentis, aut corporis consequitur. Sic gaudet hac inefficaci complacentia pater in morbo filij, quod per eum à praua vitæ consuetudine, quam instituerat, speret abduci posse; sic lætamur aliquando in eorum morte, qui per eam diuturnos, & grauissimos cruciatus euaserunt. *Respectu nostri*; cum similiter ex aliorum calamitate aliquid nobis prouenit vtilitatis, in corpus, aut

animam redundans. sic filius inefficaci complacentia gaudet in morte patris, ex qua sibi obtigit hæreditas opulenta. Quinetiam hoc pacto Theologi [a] docent posse etiam cuipiam nocturnas illusiones honestè placere, quod aduertat, inde sibi minui stimulos concupiscentiæ, & libidinis incentiua refrigerari. *Respectu Dei*; cum in aliorum infortuniis illius prouidentiam cernimus elucere. Audi Dauidem [b]. *Lætabitur*, inquit, *iustus cum viderit vindictam; manus suas lauabit in sanguine peccatorum. & dicet homo; si vtique est fructus iusto*. Ad quæ verba rectè Theodoretus [c]; *Gaudebit*, inquit, *iustitiæ studiosus operarium malitiæ supplicijs affectum videns, non illi illudendo: sed diuinam prouidentiam laudando, nolentem despicere ab alijs iniuria affectos*. Deinique. *respectu aliorum omnium*; cum alia mala siue pœnæ, siue culpæ, in aliorum proficiunt exemplum; vt cum scierint talia patrantibus supplicium paratum à peccato desistant; aut cum viderint aliorum lapsus, inde discant minus sibi fidere, & magis cauere.

a Angel. Syluest. Armil. Tabiena Caietan. in sum. verbo pollutio, & illusio nocturna.
b Psal. 57.
c In Psal. 57.

Secundò. Certum est non posse quemquam nec affectu simplici complacentiæ de alieno infortunio lætari, *vt malum illius est* siue pœnæ, siue culpæ. Et hoc est quod à se deprecatur Iob, & quod longè iubet esse Salomon ab omni iusto. dum dicit; *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas in ruina eius*. ita vt id vnde lætaris, & gaudes, sit ruina eius. Et hoc cur? Subiicit; *Ne forte si ita gaudeas, ab illo Deus iram suam auferat*; & in te scilicet transferat. Ratio autem huius rei est; quia non potest hæc complacentia in quoquam esse, qui non sit in eum, cuius infortunio gaudet, ex odio, aut inuidia malè animatus. At nefas est quenquam odisse. Nefas ergo & tali pacto itidem in eius infortunio complacere. quod egregiè ante nos illustres Theologi [d] obseruarunt.

d D. Thom. 2. 2. q. 25. ar. 6. & q. 76. ar. 5. Vide Vasq. 1. 2. disp. 42. n. 11. & 12. post Scotum & alios.

Tertiò, denique certum est complacentia efficaci, & absoluta non posse quemquam de alieno malo siue culpæ, siue pœnæ gaudere; nisi simul ius habeat ei malum illud inferre: in quo casu etiam eatenus tantum poterit efficaci *complacentia* malum illud intendere, quatenus tantum bonum est vel ei cui infertur, vel aliis quibus in exemplum cedit. Quod bene D. Thomas [e] obseruauit. Ratio est; quia *complacentia* efficax in totum obiectum tendit, prout in se est, & subsistit, & in ordine ad suam existentiam consideratur, vt alibi à Scholasticis [f] auctoribus explicatur. Efficax enim voluntas dicitur respectu obiecti per efficaciam eius, in sua existentia collocandi. Quod igitur prohibetur quis agere, prohibetur *efficaciter* velle, ac proinde in eo *efficaciter* gaudere, complacere, & lætari, quandoquidem hæc esse non possunt, nisi simul adsit absolutum votum, & efficax propensissimæ voluntatis. Et hinc est quod potest filius in morte patris affectu sibi simplici gaudere; quam tamen cupere non potest efficaci voto. Quia votum efficax tendit ad id quod vouetur, vt in se spectatur: At vero simplex affectus, vt sub aliqua ratione nostræ considerationi subiicitur: Et simplex affectus obiectum non respicit vt efficiendum; sed votum efficax. Vnde cum quid, si fiat malum est; in id efficaci voto voluntas ferri non potest. Sed ex his quæ latius in scholis exponuntur, videamus iam quomodo se Dauid hîc gesserit.

e 2. 2. q. 76. art. 1.
f Scot. Capreol. Caiet. Fer tamen ex quibus Vasq. 1. 2. disp. 42.

Lætatus est, sine dubio, in morte Nabalis: & aliter esse non potuit, si serio de ea gratias egit Deo; si beneficium singulare per eam collatum sibi esse cognouit; si denique ex animo Deum propter illam laudauit. Sed eius lætitia *complacentiæ inefficacis* fuit, non efficacis. Neque enim ordinata erat ad id faciendum, in quo lætabatur; sed in eo duntaxat, quod iam factum fuerat gaudendum. Præterea id vnde sibi complacuit in morte Nabalis, non fuit ipsius infortunium, sed sui ipsius vtilitas, & Dei gloria. Propria vtilitas; quod inde sibi occasionem videret ablatam vlterius sæuiendi *Benedictus*, inquit, Deus, *qui seruum suum custodiuit à malo*. Quod malum? Quod antea destinauerat, & periculum erat ne iterum moliretur, & inferret, si Nabal in vita perstitisset. Licèt enim in gratiam Abigail iam semel illi pepercisset; poterant tamen adhuc illius iniuriæ in animum recurrere; poterat extincta ira, vel sopita rursus accendi; poterat ille, vtpote durus & immitis, alias, & grauiores occasiones præbere. Propterea dicit Dauid; *Benedictus Deus qui*, Nabale sublato, *me ab hoc periculo liberauit*. Et hic Dauidis vtilitas propria agebatur. *Dei verò gloria* in eo erat quod inde ipsius prouidentia in rerum humanarum gubernatione prodebatur, dum suorum iniurias adeo opportunè vlcisceretur; & perperam facta iusto supplicio vindicaret. *Benedictus*, inquit, *Deus qui vindicauit causam opprobrij mei; & malitiam Nabal reddidit in caput eius*. Et hæc Dauid circa Nabal, & eius interitum.

De secundo quid circa Abigail; Scriptura dicit ipsam sibi despondisse. Qua in re tria quæri possunt. Primò vnde ad id motus Dauid. Secundò. Quando id aggressus. Tertiò, quomodo. De primo facilis responsio. Abigail enim prudentia sua & gratia illum ceperat. *Prudentia*; quæ in consiliis elucebat. *Gratia*; quæ ex responsis emicabat, & ex honestissima specie, & totius oris ductu splendebat. Viderat illam maximè sollicitam in viri salute curanda; viderat in id sapientissimum consilium excogitasse, expedisse, perfecisse; viderat ante se prostratam, preces illius lachrymis admixtas exceperat; & quod summum erat, ad animi quamcunque duritiam expugnandam, & quicquid postulabatur extorquendum, hæc omnia singulari formæ pulchritudine commendabantur. Amauit ergo illico tam prudentem, tam pulchram, *quod raram scilicet mixturam faciat* ex veteri prouerbio *cum sapientia forma*. Nec id dissimulauit Dauid. illam enim dimittens apertè indicauit omnia se illius pulchritudini & prudentiæ condonasse. *Prudentiæ*, cum illius orationem commendauit. *Pulchritudini*; cum eius se faciem testatus est honorasse. *Vade*, inquit, *in domum tuam. ecce honoraui faciem tuam*. Hoc enim signanter adiunctum est; non ex consueta tantùm Scripturæ phrasi, sed ad eximiam Abigail pulchritudinem exprimendam. Quæ cum precibus, lachrymisque coniungitur, nulla machina validior est ad viri pectus expugnandum. Audita ergo morte Nabalis, cum priùs amaret, vt fas erat & æquum alienam vxorem, facile fuit ad eam animum adiicere vt vxorem propriam deinceps adamandam.

Sed quando id aggressus? Scriptura distinctè non memorat; sed si textus narrationis inspicitur apparet prima specie illico post Nabalis interitum id optasse & obtinuisse. Sed cur tam festinanter, & luctui tempus legitimum non tributum? Si quod legitimum tempus Hebræis esset, intra

intra quod alteri nubere, priori viro defuncto, de more non esset; incertum est. Certum illud est si quod fuit, illud à Dauide exactè seruatum. Quod si mox vt extinctus Nabal, Abigail est per suos alloquutus; aliud est nuptias inire, aliud postulare: aliud contrahere, aliud agere de contrahendis. Ad illud legitimum tempus detur excurrere; ad istud nullum tempus est præfinitum. At quod illud, & quantum erat, si quod statutum erat? Dixi ea de re libro secundo. [a] Probabilior opinio est septem tantum dies apud Hebræos legitimo luctui præstitutos. quos moris non erat honestè præuenire, mortuo priore viro secunda vota petenti. Recentiores interpretes [b] existimant vno, vel altero mense post Nabalis mortem eum Abigail conuenisse Dauidem. Quod si intelligant de nuptiis re ipsa peractis; probabile est. Si de desponsis; non item. Clarè enim Scriptura significat mox à Nabalis interitu illam à Dauide conuentam, & sua voluntate desponsam.

a Cap. 25.

b Salian. in Annal. ann. 2977. n. 13.

At quomodo conuenta? Misit Dauid qui suo eam nomine alloquerentur, & conditionem proponerent; num vellet sibi, (vt Romano more loquamur) *in matrem familias tradi*. Si virgo adhuc & puella sub parentum custodia fuisset Abigail illiberale erat ipsam potius, non illos adire. Nunc quia vidua a viro sui iuris erat, ipsam adit: vt autem pudori consulat, non coram per se illam aggreditur, sed per nuncios suos. Et hæc Dauid erga Abigail ab obitu Nabal.

Restat. Tertium quid ipsa Abigail. Primò conditionem sibi oblatam non solùm admittit; sed summa cum animi moderatione & demissione exosculatur; quasi per eam longè super id omne transgressa, quod ipsa vel optare vnquam, vel sperare potuisset. Secundò conditione accepta, nuptiisque depactis, ad iter accingitur; & expeditis quæ domi componi opus erat, quinque puellis honorariis comitata, & ancillis subsequentibus quæ a pedibus erant, asina de more conscensa ad Dauidem deuenit vxor illius effecta. Nunc si quid in singulis elucidandum, percurramus.

Benedictus Deus.] Consueta gratias agendi formula apud Hebræos, qua nulla potest hominibus aptius conuenire, dum se numini gratos præbent, & illius in se beneficia recognoscunt: ille bene nobis agendo, patris in nos animum testatur & prodit; nos illi bene ex animo dicendo, filiorum in illum affectum, qua possumus, comprobamus. Nam quid aliud restat; Aut quid tantæ magnitudini tantuli & imbecilli referre possimus, nisi vt ingentibus benefactis leuia saltem dicta rependamus? Grati animi species tres notissimæ sunt apud Latinos; ei nempe à quo beneficium acceperis, gratias habere, agere, referre. *Habentur* animo; *aguntur* ore; mutuis officiorum vicibus *referuntur*. Ex his duas priores sapientes [c] nostri conuenire dixerunt minoribus erga maiores. Quid enim essent illi paria cum maioribus facere mutua cum illis beneficia commutando? Argumentum imbecillitatis est, ab aliis, & inferioribus posse iuuari. Qui ergo maiores sunt, cum longe minoribus benefaciunt, inde gratias expectant, quas sibi habeant, & agant, non quas referant. Et si hoc homo requirit ab homine; si indignum est vt minor existimet à se posse gratiam referri maiori; quid de Deo dicendum? Haberi illi gratia & agi tamen potest, non referri: haberi animo, agi vo-

c Cic. 2. & 2. de offic. Sen. l. 2. de benef.

ce & oratione illum laudando, extollendo, celebrando; cui etiam, quia nos impares esse cognoscimus, in id alij vocandi, excitandi, commouendi; qui nos iuuent, & voces suas nostris associent in eo extollendo. Sic & Deum ipsi cum gratias agere volumus benedicendo laudamus, & aliis, quasi minus ad id idonei, laudandum proponimus; quæ consueta magis est formula gratias agendi, breui hoc verbo explicata. *Benedictus Deus.* idest ab omnibus ille laudetur & extollatur. Et id cur? In gratiarum actionem. quia nos homunciones, aliud nihil habemus, quod ipsius in nos ingentibus factis reponamus quam leuia dicta. Quibus etiam quia nos nec pares esse cognoscimus, alios non solum homines; sed mutas animantes, & elementa surda vocamus. At ille nec nostris, nec aliorum laudibus indiget, vt extollatur. Quis id neget? sed alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam possimus effugere.

Et obseruandum quod hanc gratiarum actionem, quæ laude & prædicatione peragitur, non solum Deo homines; sed hominibus homines, inferiores nempe maioribus exsoluunt. vt enim iam dixi officiorum vicissitudine pares amicitiæ coniunguntur. Disparis sortis homines aliter sociantur, maiores enim benefaciendo, minores gratias agendo iunguntur. Rectè quispiam hac tota de re differens obseruauit. Iis quos supra cæterorum conditionem euectos in ipso rerum humanarum fastigio diuina prouidentia collocauit, illud cum corporibus cœlestibus esse commune; quod vt illa in hæc inferiora vim suam, efficientiamque benefaciendo declarant, nihil ab illis accipiendo; sic isti potestatis suæ, copiarumque documenta minoribus præbent, illis subueniendo; à quibus tamen, præter laudem & prædicationem, vicissim nihil accipiunt, quo gratum erga illos animum contestentur. Verum in hac gratiarum actione, quæ laudando fit, longe se res aliter habet cum Deus & homines gratias illis agendo laudantur.

Cum enim Deo id persoluimus, cum gratias illi habemus & agimus laudãdo, prædicando, extollendo, nunquam primam grati animi speciem quæ sita tamen est in simplici beneficij recognitione transcendimus. At cum homines gratias agendo laudamus, eo ipso gratiam referimus, quod habemus. Et id ex duplici capite. Primo quia cum homines laudamus, prædicamus, extollimus, nihil illis suum rependimus, nihil quod ab illis acceperimus, nihil quod illorum aliunde possit esse, nisi non illis à nobis donetur. Aliud ergo hic ab illis accipimus, aliud refundimus. Ob id mutua potest hîc officiorum vicissitudo versari. Dant nobis aurum, vestes, gemmas, dignitates conferunt; honoribus efferunt, quæ sua ipsorum sunt: accipiunt vicissim laudum & prædicationis encomia, quæ nostra sunt. Mutuis ergo officiorum vicibus vtrinque res agitur. Quia cum hoc pacto gratiæ hominibus ab homine habentur; etiam referuntur. At cum Deo longè dispariter fit: nec enim hoc, quod illi gratias habemus, & agimus, quod ipsius beneficia cognoscimus & prædicamus, aliud quam nouum ipsius beneficium est ab illo nobis benigne collatum. Suum est quod morbo releuemur; suum similiter est quod illi gratias velimus agere morbo leuati; suum quod agamus; suum [d] *quod à portis mortis exaltemur*; suum quod ob

d Psal. 9. 14.

hoc beneficium acceptum *laudationis eius in portis Sion annunciemus.* Audi Augustinum [a]. *Nō valeo laudare te sine te; habeam ergo te, vt laudem te. Quid enim sum, Domine per me, vt laudem te? Puluis, & cinis ego sum.* Quod ipsum vt Dauid significaret, orabat [b]; *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Orat, vt os aperiat; orat, vt inde laudem Dei possit exprimere. Cur id? Quia quod Deum laudamos ob munera sua, beneficium etiam ipsius est, non tantum meritum nostrum. Vnde & alibi similiter optabat [c] *repleri os suum laude Dei.* à quo repleri? ab ipso Deo. Propterea Augustinus hoc laudis sacrificium gratuitum appellat, quia gratia datum [d]. *Non*, inquit, *hoc emi quod offerrem*, cum tibi sacrificium laudis immolaui; *sed tu donasti. Nam nec hoc haberem, nisi tu dedisses.* At cum homines ab hominibus ob accepta beneficia celebrantur, hæc prædicatio, non beneficium illorum est, sed horum meritū. Propterea cum sic illis gratiæ habentur, etiam referuntur. Vnde ille pro eodem posuit laudare, quod gratias referre.

[a] Solil. c. 10.
[b] Psal. 50.
[c] Psal. 70.
[d] August. in Psal. 49.

[e] *Nec laudare satis dignasque rependere grates,*
Sufficiam; referent superi.

[e] Stat. 7. Theb.

Et alius cum præmisisset nō posse pro meritis illū laudare, à quo beneficio affectus fuerat, subiecit.

[f] Nunquam ego illi possum gratiam referre, vt meritus est de me. Primum ergo discrimen est quod quod cum homines laudamus; nostrū illis, quod est tribuimus, eum vero Deum; quod suom.

[f] Plaut. in Mostel.

Secundum discrimen est, quod ex laude nostra Deo nihil accrescit [g]. Esto ergo nostrum quid illa sit, eam dum Deo offerimus, nihil offerimus, vnde gratia pro acceptis beneficiis referatur. At homini, cum laudatur ab homine, magnum quid accedit; & hoc tantum est, vt aliquando longe plus ille retulisse credatur, qui celebraoit largiētem; quam, qui ditauit laudantem.

[g] August. c. 10. solil.

Constat ergo ex his tam Deo, quam hominibus agi gratias posse benedicendo; sed Deo, cum benedicendo laudatur, gratia tantum habetur & agitur, hominibus vero etiam aliquādo refertur.

Qui iudicauit causam opprobrij mei de manu Nabal.] Quod hoc opprobrium; quid eius causam Deum iudicasse; quid de manu Nabal? *Opprobrium* illud intelligit Abulensis, quo Dauid & eius comites amarissimo conuicio proscissi, cum serui, & fugitiui sunt appellati. Alij hoc [h], & insuper ignominiam illi irrogatam, cum tam arroganter illius iusta postulata reiecit. In eo enim quod quis honestè postulat semper ignominiæ genus est repulsam pati: at cum arrogantia, cum fasto, cum superbo fastidio repelli planè ignominiosissimum. Si enim sacræ litteræ *confundi* illum dicunt qui in sua petitione frustratur; quid cum super gratiam denegatam, etiam arrogantis animi contemptus adiungitur? At quid *causam alicuius iudicare?* Merus Hebraismus est, pro eo quod Italicè dicimus *alicui iustitiam facere.* secundum illum scilicet pronunciare, & competitorem illi addicere pœnam irrogādo, vel pecunia, vel corpore luendam. Phrasis in sacris litteris notissima, pro qua idem valet *iudicium alicuius facere* in Psalmis [i] sæpiùs repetitum. *Iudicasse ergo Deum* causam opprobrij Dauidis, est illum sententia sua condemnasse Nabalem quod malè se gessisset erga Dauidem, opprobrium illud duplex irrogando: sententiam autem hanc pronunciasse, & iudicium absoluisse pœnas de Nabale sumendo. At quid est, *de ipsius manu iudicasse?* Et hic etiam Hebraismus est, *De manu enim alicuius* alterius causam iudicare, est aduersus illum, & ipsius insolentem potestatem hunc iusta sententia vindicare. Obseruandum porro potuisse Dauidem ad hæc omnia respicere, quæ in hac vltione Nabal acciderunt, quando in Psalmis [k] canebat iuxta versionem Augustini, & Apollinaris; *Exurge, Deus, iudica causam meam: memor esto opprobriorum meorum, quæ ab insipiente sunt tota die: ne obliuiscaris voces supplicum tuorum.* Quod enim per ista verba apud Deum precibus implorat, & optat; hic obtentum, & liberaliter indultum gratulatur. In Psalmis enim postulat, vt Deus exurgat, & causam suam iudicet, non quamcunque sed opprobrij, quod ab insipiente patiatur assiduè. Hic autem hæc omnia vt impetrata gratulatur. Et causam suam iudicasse, & opprobria in mentem Deo recurrisse; & illa aduersus insipientiam Nabalis vindicasse.

[h] Vatab. Caietan. Sanc. hic.
[i] Psal. 9. 5. Psal. 14. 23. Psal. 42. 1.
[k] Ps. 73. 22. August. ibi Apollin. in Paraphr.

Malitiam Nabal reddidit in caput eius.] Reddere vel redire malitiā alicuius super illum, Hebraismus est significans quod quis male patrauit; pro eo iusto supplicio puniri. At *in caput* redire, vel reddi, est non quacunque pœna, sed capitali puniri. Multa autem, quæ sunt omnia accurata obseruatione digna, ea ratione loquendi continentur, quæ fusius in Disputationibus prosequemur.

Misit nos ad te.] Signanter *ad te.* Si enim vt iam monui, nō *vidua*, sed *innupta* adhuc & virgo fuisset Abigail; non ipsa, sed parentes erant alloquendi. Mos enim hic apud omnes gentes naturæ doctu seruatus, apud Hebræos maximè valebat; vt in matrimoniis ineundis non ipsi de se coniuges; sed illorum parentes appellarentur. Sic de Dinæ [l] coniugio non ipsa, sed fratres & pater eius appellantur Sic vxor cum Sampsoni [m] quæritur, non ipsa conuenitur, sed parentes. Sic denique Thamar ad Amnon [n]. *Loquere*, inquit, *ad Regem & non negabit me tibi.*

[l] Gen. 34.
[m] Iudic. 15.
[n] 2. Reg. 13.

Quæ consurgens adorauit prona in terram.] Non id nunciis; sed Dauidi datum. Consuetum enim Hebræis erat, quos in sublimi gradu locatos honorabant, eos de genu, & totius inclinatione corporis vel adorare præsentes, vel absentes etiam eorum vel audito nomine, vel accepto nuncio venerari. Qua de re plura in Apparatu.

Vt lauet pedes seruorum Domini mei.] Vxorum apud Hebræos erat, maritos de via fessos variis fomentis excipere: in primis vero ad sordes & lassitudinē detergendā pedes abluere. Quod ergo hic dicit Abigail est, adeo supra sortem suam esse Dauidis cōiugium, vt pro magno sibi futurum sit cuipiam seruorū illius in matrimoniū copulari.

Quinque puellæ.] Has distinguit ab ancillis; vt intelligamus eas honoratias, & à cubiculo, non ab infimis ministeriis fuisse: quales *domicellas*, & corrupto vocabulo *damigellas* appellamos. Domicellæ enim dicuntur, quasi minores dominæ, maiori ita sobiectæ vt inferioribus ipsæ domiuentur.

Festinauit, surrexit, & sequuta est nuncios Dauid.] Hæc omnia sine dubio clare significant exiguum omnino tempus inter acceptum nuntium, & iter arreptum intercessisse.

Saul autem dedit Micol filiam suam.] Fortassè indignatus quod regiæ filiæ vnam & alteram Dauid superinduxisset; ex quo iterum rescissa gratia, & aperta Saulis persequutio in Dauidem, & rursus insidiæ reperitæ ad illum perdendum: de quibus in capite sequenti.

LIBRI

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXVI.

ARGVMENTVM.

T Ziphæi Regis ira in Dauidem iterum diuulgata, præsto illi fuere indicium, & auxilium prolixè deferentes ad illum persequendum. Quo nuncio lætus Saul tribus electorum millibus stipatus in generum mouit, inter abrupta collis Hachila latitantem. Castris positis, cum Rex vndique collem obsidione cinxisset, noctu Dauid audacissimum facinus aggressus, per medios hostes ad Regis tabernaculum tacitus penetrauit. Vbi cum secundò hostem acerbissimum, & implacabilem suæ potestati traditum haberet obnoxium, parcere maluit. Ablata ergo tantummodo lancea, & regio scypho, discedens, in proximum tumulum euasit. Inde Abner inclamans regiæ custodiæ præpositum, amarissimè simul irrisit, & obiurgauit, quod Regem cubantem, tam negligenter haberet: & cum dicto lanceam, & regium scyphum protulit, quibus abundè fidem suis verbis astrueret. Obstupuit primùm Abner & expauit: inde ad clamorem inter se loquentium excitatus Saul, in lachrymas rursus, gemitusque solutus, ipsum se grauissimè incusat, à genero veniam poscit, & bona fide odium omne amaroremque animi deponit; paulò pòst tamen ex ingenio resumendum.

℣. 1.) Et venerunt Ziphæi ad Saul in Gabaa, dicentes; Ecce Dauid absconditus est in colle-Hachila, quæ est ex aduerso solitudinis.

℣. 2.) Et surrexit Saul, & descendit in desertum Ziph, & cum eo tria millia virorum de electis Israel, vt quæreret Dauid in deserto Ziph.

℣. 3.) Et castrametatus est Saul in Gabaa Hachila, quæ erat ex aduerso solitudinis in via: Dauid autem habitabat in deserto. Videns autem quod venisset Saul post se in desertum,

℣. 4.) Misit exploratores, & didicit quòd illuc venisset certissimè.

℣. 5.) Et surrexit Dauid clam & venit ad locum vbi erat Saul: cúmque vidisset locum, in quo dormiebat Saul, & Abner filius Ner princeps militiæ eius, & Saulem dormientem in tentorio, & reliquum vulgus per circuitum eius,

℣. 6.) Ait Dauid ad Achimelech Hethæum, & Abisai filium Sarniæ, fratrem Ioab, dicens; Quis descendet mecum ad Saul in castra? Dixitque Abisai; Ego descendam tecum.

IN hoc Zipheorum ad Saulem de latebra Dauidis indicio; primò, quæri potest vnde ad illud faciendum adducti. Secundò quid illo accepto Saul aggressus. Tertiò quid Dauid Saulis insectatione comperta.

De primo facile est signare responsum. Vt enim gratiam Regis inirent, illud indicium fecerunt. At vnde illis exploratum, in Dauidem iterum Saulem exarsisse. Iam dixi, Michol regia filia à conoubio Dauidis abducta; & viro alteri collocata patris iram vulgauerat. Ruptum enim per id omne animorum vinculum omnes agnouerunt, occasione insuper ablata rursus in gratiam redeundi. Quid ergo Saul Dauidis latebrâ compertâ? Tria sibi millia virorum delegit; iis instructus generum circumclusurus in desertum peruenit; vbi locum castris cepit in collem eductum, vnde scilicet longè pateret aspectus, & subiectæ regiones, & si qui illas inequitarent, vndique possent obseruari. At Dauid à longè tanta multitudine conspecta, statim veritus (id quod erat) ad ingenium socerum rediisse; vt id certo cognosceret, speculatores emisit; à quibus explorato docetur iterum se ad perniciem Saulis armis, & insidiis vrgeri. Statuit ergo similiter illum eludere, vt iam antea fecisset; & vno Abisai comitatus, castra quæ prius fuerat ex edito loco speculatus nocturnus ingreditur, & per medios hostes tabernaculum Regis accedit, altissimeque sopitum iterum suæ voluntati, & omnium iniuriæ videt obnoxium. Cui quomodo pepercerit, inde subiicitur.

Absconditus est in colle Hachila.] Timebat ergo sibi iam Dauid. At cur? Neque enim post gratiam reconciliatam quicquam adhuc Saul in illum mouerat. Ad quid ergo latebram quærere, & à quo hoste? Nonne stultorum est fugere, nemine persequente? Aliud hic dici non potest, nisi Dauidem, cui soceri ingenium erat probe perspectum, illi non fidisse etiam quiescenti; Nisi dicamus aliquid illum inaudisse de soceri indignatione propter Abigail, & Achinoham Micholi superinductas.

In colle Hachila.] Qui situs in extremo solitudinis ad Ziphæos pertinentis ad dexteram illiu deserti partem, vt supra [a] indicatur. a Cap.23.19

In Gabaa Hachila.] Gabaa nomen hîc appellatiuum est, non propriom, & collem significat. ibi ergo Saul castris locum cepit, vbi delatum

tum illi fuerat latere Dauidem. Quomodo ergo non illum interclusit? Quia iam Dauid inde se tulerat, & instinctu numinis in interiora deserti secesserat, Saule deluso, & perfidis indicibus in vanitate deprehensis, & ex mendacij suspicione confusis.

Videns autem quod veniret Saul post se.] Quem locum ipse reliquerat, vidit statim ab aliis occupari; qui autem, aut ad quid illi essent; incertus animi fluctuabat, licet Saulem suspicaretur.

Et didicit quod illuc venisset certissimè.] Suspicabatur ergo tantùm Dauid in conspecta armatorum multitudine esse Saulem; quod certissimum deinde habuit & exploratum regressis exploratoribus, & quæ viderant nunciantibus.

ỳ. 7.) Venerunt ergo Dauid & Abisai ad populum nocte, & inuenerunt Saul iacentem, & dormientem in tentorio, & hastam fixam in terra ad caput eius: Abner autem, & populum dormientes in circuitu eius.

ỳ. 8.) Dixitque Abisai ad Dauid: Conclusit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas: nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, semel, & secundo opus non erit.

ỳ. 9.) Et Dixit Dauid ad Abisai: Ne interficias eum: quis enim extendet manum suam in christum Domini, & innocens erit?

ỳ. 10) Et dixit Dauid; Viuit Dominus quia nisi Dominus, percusserit eum, aut dies eius venerit vt moriatur, aut in prælium descendens perierit,

ỳ. 11.) Propitius sit mihi Dominus ne extendam manum meam in christum Domini. Nunc igitur tolle hastam, quæ est ad caput eius, & scyphum aquæ, & abeamus.

ỳ. 12.) Tulit igitur Dauid hastam & scyphum aquæ, qui erat ad caput Saul, & abierunt: & non erat quisquam, qui videret, & intelligeret, & euigilaret; sed omnes dormiebant; quia sopor Domini irruerat super eos.

Circa hunc in hostilia castra Dauidis ingressum quatuor videnda sunt. Primò quomodo id, & quam cautè tentauerit. Secundò, quid ibi fecerit. Tertiò, quid inde sustulerit. Quartò, ad quid.

De primo circunspectissimè planè facinus hoc audacissimum aggressus est, nec aliter æquum erat. Cum enim fortissimus esset Dauid, non temerè se periculis obiiciebat, quod est stolidæ ferocitatis; sed cum cura, & attente; quod est veræ fortitudinis. Hoc ergo vt faceret, multa a Ver. 5. præmisit, quæ proximè [a] Scriptura narrauit. *Surrexit*, inquit, *Dauid clam; & venit ad locum, vbi erat Saul: cumque vidisset locum vbi dormiebat Saul & Abner; & Saulem dormientem in tentorio, & reliquum vulgus per circuitum eius, dixit; Quis descendet mecum in castra.* Primo ergo in editum locum ascendit, vnde in Saulis castra prospectabat aspectus. Propterea enim eum illa speculatus esset, ea verba subinnexit; *Quis descendet mecum in castra?* Secundò, ex eo loco diligenter obseruauit, castrorum situm, dispositas stationes, tabernaculorum ordines, in primis verò Regij tentorij collocationem. Tertiò clam suis omnibus præter vnum vel alterum est id aggressus. *Clam*, inquit, *surrexit Dauid.* Et id scitissimè ex disciplina castrensi, in qua nihil à Ducibus curatur attentiùs, quàm vt eorum consilia & incepta secreta sint. Quartò, cunctis accuratè perspectis, tum non solus, sed vno tantum, eoque fortissimo & voluntario milite comitatus, inimicas stationes ingressus est. Non solus esse voluit: quia fuisset id improbæ temeritatis. Non plures assumpsit: quia difficilius latuisset. Fortissimum adhibuit: quia periculum, quod adibat pectus prorsus impauidum requirebat. Voluntarium autem esse voluit, & in id se sponte offerentem: quia quæ extra ordinem fortia facinora patranda sumuntur, tales exoptant. At quo diei tempore castra Saulis explorauit? Noctu sine dubio. Quomodo enim Saulem dormientem aduertisset, & reliquum vulgus pariter consopitum? Sed si hoc; quomodo potuit à longè nocturnas inter tenebras hæc omnia discernere? Fortasse cælo nullis obducto nubibus, claro Luna nitore splendebat. Et quando id non esset; ignotum non est in castris passim faces, & ignes alios accendi, quibus & tenebræ pellantur, & nocturnus rigor arceatur; & si quis subitus tumultus ingruat, opportunè possit occurri. Et hæc de primo, quàm cautè Dauid facinus hoc aggressus.

De secundo, nempe quo euentu, & quid illuc ingressus effecerit; Scriptura dicit eum ad tentorium Saulis accessisse, & ipsum dormientem deprehendisse, & omnes circa ipsum excubias consopitas: in primis verò Abner totius militiæ magistrum, & cui prima cura erat Regem suum tegere, & in eius salutem excubare. Sed ex hoc quid sequutum? Singulare certamen Dauid iniit, & difficillimum planè sustinuit; sed demum cum victoria gloriosissimè depugnatum. Simili enim ratione vt in spelunca Odolla factum fuerat, hic pro Saulis incolumitate aduersus eum impugnantes dimicauit. Sed longè hæc quam illa pugna facilior. Ibi enim primo contra seipsum dimicauit. Secundo contra commilitones suos, qui pariter insurrexerant, & Saulis interitum iunctis dextris & animis flagitabant. At hic seipsum aduersarium passus non est. Vt enim ex contextu ipso sacræ narrationis apparet, Dauid pacato prorsus animo ad Saulem descendit; & qui iam secum ipse obfirmasset quid eo deprehenso, & suæ potestati tradito facturus esset. Nihil hic ergo fuit secum ipsi luctandum, nulla iracundia frangenda, nullus impetus opprimendus, qui in adeo implacabilem hostem repentinus insurgeret, cum sedato, & præmeditato animo illuc accessisset. At cum Abisai nonnihil sibi fuit negotij transigendum. Vt enim tunc milites, sic nunc fortissimus iste Dux ad conspectum Saulis exarsit, in eius interitum totus intentus. Dimicandum ergo cum illo Dauidi fuit; & dimicauit, & ita illum perfregit & vicit, vt comites ante vicerat. Ergo Sauli parcens incolumique relicto, ad suos reuersus est.

Sed quid inde secum abstulit? Ex regio tentorio Saulis hastam & aquæ scyphum. Circa quod

quod vtrumque primò dubium est quid, & ad quid esset hæc hasta. Scriptura dicit ad caput lectuli fuisse defixam. Et per eam nonnulli [a] intelligunt regium sceptrum. Sed dicendum, quod aliàs monui, fuisse priscis illis temporibus militaribus hominibus hastas, quod deinceps, & nunc nostro tempore sunt omnibus enses. Vt enim nullus qui militiam profiteatur ensa nusquam non accinctus aspicitur; & cum somno concedit ensem etiam habet vel accinctum, vel ad lectuli caput dependulum; sic olim militares viri nusquam & nunquam sine hasta & lancea prodibant. Sic hic Abisai vult in Saulem non ensem distringere, sed lanceam: quod non esset, nisi cum hoc diceret illam manu teneret. Hastam ergo abstulit Dauid quod perinde fuit, ac si ensem ad lectulum viri militaris locatum abstulisset. Sed & *aquæ scyphum*. Quid hic? Mirum est quam subtiliter & anxie plerique de isto quæsierint. Sunt qui velint fuisse vas ad vrinam faciendam; quam verecunde sacra Scriptura hoc loco per aquam intelligit, consueto tropo prophanis etiam auctoribus vsurpato. Latinis enim, quod nunc etiam Itali obseruant, honeste pro lotio aqua appellatur, & aquam mittere aut facere, est illis mingere, quod pluribus alij. Placet hoc mire nouis sacræ Scripturæ versoribus; damnatæ præsertim lectionis, in primis Castallioni. In quibus omnibus vt in Bibliis Gallicis Caluinistarum pro *scypho aquæ*, vas est ad vrinam. Vno verbo ergo scyphus hic illis matula est. Sed si hoc; cur ad caput Saulis locatus? An is locus idoneus in quo matella reponatur, & non potius imus lectulus, vel ad spondas? Alij volunt vas fuisse ad solemnes Iudæorum purgationes, quas etiam noctu adhibebant, si quid obscænum Venerem imaginantibus incidisset; vt Clemens [b] Alexandrinus auctor est. Sed exquisitam hanc purgationum curam per ablutiones sæpius repetitam, certum est Saulis tempore nondum apud Hebræos viguisse; cum ea longe post inducta fuerit à secta Pharisæorum, quæ tota erat circa [c] *baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectulorum*. Alij ergo malunt vas fuisse ad sedandam nocturnam sitim, quam militares viri propter diuturnos labores, & sollicitam quietem, quam sepius interrumpunt, vrgeri solent. Ad quam explendam Iudæi, non vinum, sed aquam adhibebant; quem tunc castrensem potum fuisse volunt. Propterea scyphum hunc ad illum vsum paratum, non vini, sed aquæ scyphum appellari. Ita Succhius [d] damnatus auctor. Alij quid operosius comminiscuntur, nempe clepsydram horariam fuisse ad noctis tempora distinguenda; cuiusmodi plures in castris haberi solitas ad vigilias nocturnas, & militares custodias signandas ex Cæsare & Vegetio plures obseruant.

Simplicissimè dicendum puto vas fuisse aquæ seruandæ attributum ad quotidianos vsus. in primis ad elutionem matutinam omnibus vsitatam, cum somno discusso stratoque relicto nocturnus torpor excutitur, & mentis hebetatæ vigor aquæ aspergine suscitatur. Clemens [e] Alexandrinus alicubi solemne hoc Hebræis tradit, vt nunquam à cubili surgant, quin abluantur.

Ad quid ergo Dauid hæc abstulit, & cur illa potius, quam alia? Aliquid ex regio tentorio tollere secum voluit ad fidem & Regi, & Abneri, & aliis omnibus adstruendam, se in regio tentorio fuisse. Duo vero hæc potius quàm alia; vel quia nihil erat magis obuium, & ad manus expositum & quod habilius asportari posset; vel vt omnibus constaret quàm prope regium corpus adstitisset; quàm in sua potestate, Regem ipsum obnoxium habuisset. Nam si hastam abstulit, inermem illum reliquit; & si scyphum qui ad caput erat locatus, eadem opera qua scyphum abstulit, Regis caput petere, & ipsum confodere potuisset.

Venit ad locum vbi erat Saul.] Duo loca distinguenda sunt. alter, quem Saul occupauit, integer nempe collis & editus; alter, in hoc colle locus ipse castrorum. De illo priore sermo nunc est, cum dicitur Dauid in locum venisse vbi Saul erat. Nec enim nunc venit in castra; sed eius collis in quo castra erant, & qui propterea dicitur locus Saul, quod ab illo totus occupatus, in partem aliquam editiorem, ex qua facilis erat prospectus in castra, quid in illis ageretur, vbi stationes dispositæ, quomodo excubiæ paratæ.

Perfodiam eum in terra.] Quomodo hoc si Saul in lectulo iacebat? An prius illum vult excitare, & ex lectulo excutere & aggredi in terra deiectum? At inconsultum id omnino fuisset. Saul enim excitatus, impulsus, deiectus, exclamasset, & ad exclamantem sui accurrissent; quare nihil ad id importunius quod Dauid moliebatur. Quid ergo dicit in terra se illum perfossurum? Omnino Hebraismus hic est, quo omnia quæ perdi significatur, *in terram & ad terram* dari dicuntur. Sic supra [f] *nullum ex Samuelis verbis in terram dicitur cecidisse*, quod est non irritum, non inane, non successu vacuum fuisse. Similiter infra, [g] quod propius ad hunc locum facit, quem tractamus. Ioab obiurgat militem quod Absalon *ad terram non confodisset*; cum tamen ille sublimis de quercu penderet. Nec posset simul vulnerari, & in terra configi. Ratio autem Hebraismi est inde ducta, quod quæcunque perdere volumus, ad terram proiiciuntur; & in re de qua agimus, qui lethaliter vulnerantur, ad terram prosternuntur: vnde est vt cum terra configere vulnerare, aut perfodere, sit lethali vulnere prosternere in terra deiectum, aut terræ mandandum.

Percutiam semel, & secundo opus non erit] Hoc erat omnino necesse; si tutum sibi volebat esse, quod audebat. Nisi enim ad primum ictum Saul esset extinctus, excitus exclamasset, & alij accurrentes in ipso facinore Dauidem & Abisai oppressissent.

Et secundo opus non erit.] *Semel.* aliquando primam vicem significat, postquam alia succedit, idipsum vel aliquid deinde simile repetendi. Aliquando verò *semel aliquid facere*, est perfectè omnino, & absolutissimè facere; ita vt nihil in eo genere restet, quod denuo sit iterandum; nec locus sit idem repetendi, quando quod perfecte iam actum est, amplius agi non possit. Hanc autem significationem particula *semel* tunc sine vlla ambiguitate habet, cum illi hoc adiungit quod nunc dicit Abisai. *Et non erit opus secundo.* Licet aliquando idem valeat sine isto. *Semel ergo illum confodiam*, est vnico ictu illum ita exhauriam, vt plane extinguam. Et in hunc eundem sensum sæpius hæc particula *semel*, & nomen *vnus*, tam sacris quam prophanis auctoribus vsurpatur. Vt ea omnia semel fieri dicantur quæ penitus absoluuntur. Talia enim secundo agi

non

[a] *Apud Sanc. hoc.*
[b] li. 4. *Strom.*
[c] Mar. 7. 4.
[d] *lib. 2. ant. conuiu.*
[e] *Exhort. ad gent.*
[f] Cap. 3.
[g] lib. 2. Reg. c. 17.

non possunt, cum vt iam dial actum non agatur. Hinc ille festiuus lusus est Hispani Poëtæ [a]

Martial. a lib. 12. ep. 56.

Ægrotas vno decies, aut sæpius anno
Nec tibi sed nobis hoc Policarme, nocet
Nam quoties surgis soteria poscis amicos:
Sit pudor: ægrota iam Policarme semel.

Ita nimirum, vt locus alteri morbo non sit. Similiter Ouidius [b].

b Epist. 5.

Nulla reparabilis arte
Læsa pudicitia est: deperit illa semel.

Cum perit, perfectè perit, vt in eum statum amplius reparari non possit, in quo iterum deperdatur. In eandem formam alicubi Cicero illud in laudem Cæsaris dixit. *Illum facile & semel exorari solere*. Nempe quia non maligne, non tergiuersando, non frontem sæpius corrugando postulantium preces admittebat, sed statim, & pleno animo, ita vt opus non esset vota, & preces sæpius ingeminare; quod proprium liberalis esse Seneca monet [c]. *Neque enim hic diu per os versat beneficium, quod exposcitur*; sed exertè statim aut concedit ne gratiam perdat; aut si tergiuersatur, omnino negat. Ad idem quoque illud est Virgilianum

c lib. 5. de benef.

——Qui ne quid tale videret
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Idem nimirum nunquam amplius repetiturus. In quam eandem formam illud est D. Pauli [d]. *Statutum est hominibus semel mori.* & nonnulli etiam intelligunt quod de Christo dicitur [e]. *Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel.*

d Ad Heb 6.
e Ad Rom. 6.

Hanc autem eandem vim retinet vocabulum *vnus*, quod etiam sæpe ponitur pro completo, absoluto, perfecto, & cui opus non est aliam manum aduenire, aut secundam operam admouere vt perficiatur. Sic alicubi Cicero; *Quod tibi in prouinciam proficiscenti euenit, vt omnes execrarentur, malè precarentur, vnam tibi illam viam & perpetuam esse vellent.* Nec dissimiliter in sacris litteris. Apud Ezechielem [f]. *Afflictio vna, afflictio ecce venit.* id est perfecta, grauissima, quæ non det locum sequenti. Sic etiam illud Nahum [g] est intelligendum. *Consummationem ipse faciet, nec consurget duplex tribulatio.* id est talem vexationem immittet, vt secunda opus non sit futurum. Loquitur enim propheta de calamitate quam Deus Assyriis erat immissurus. At hanc ingentem adeo futuram significat, vt alteri locus non restet, qua funditus destruantur. Quem sensum verba confirmant, quæ paulo post à propheta subiiciuntur. *Consumentur*, inquit, *quasi stipula ariditate plena.* Vt enim arenti stipulæ igne semel immisso locus alteri igni non est, qui illam incendat; ita Assyrij iam ingenti calamitate opprimentur, vt repetendus ictus non sit, quo prosternantur. Non consurget ergo duplex tribulatio, quia vna destruentur. Hunc eundem sensum habet versio LXX. Pro eo enim quod nos habemus, *Non consurget duplex tribulatio* legunt ipsi, *Non iudicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione.* significat enim eodem modo ita iudicaturum Deum Assyrios prima vice, pœnam de illis sumendo, vt non sit locus alteri iudicio futurus, quo quicquam de illis pœnæ repetatur.

f Cap. 7. 5.
g Cap. 1.

Nisi Dominus percusserit eum.] Abisai tacitè significauerat Dei voluntatis esse vt Saul occideretur. Ad hoc enim iterum illum in Dauidis manus inclusisse. Huic tacitæ propositioni tacitè quoque nunc Dauid respondet. Non deesse Deo rationem, qua Saulem interimat, si cordi illi sit illum perimi; posse illum fulmine, posse dextera hostili cadere; posse naturali morte defungi. Non ergo per hoc quod sibi obnoxium tradiderit, existimandum illum velle à se perimi, & iugulari. Sensus ergo videtur esse. Si Deus vult Saulem extinctum, aut fulmine, aut morbo, aut ense cadat, ab hostili dextera; à me non cadat. Et hoc mihi fixum est, oroque Deum vt in hoc perpetuo permaneam.

Aut dies eius venerit.] Sic in sacris & prophanis locis naturalis mors quæ à violenta discernitur designatur. Apud Ieremiam [h]. *Diem hominis non desideraui, Domine, tu scis.* & Virgilius.

h Cap. 16.

——Stat sua cuique dies.

Præfixum vnicuique tempus est, quo naturali causarum cursu nisi aliud præuertat, suo fato fungantur. Illud Ieremiæ rectè in antiquis Italicis versionibus redditum est. *Non hò desiderate la morte ad alcuno.* quod hanc expositionem confirmat.

ỷ. 13.) Cumque transisset Dauid ex aduerso, & stetisset in vertice montis de longè, & esset grande interuallum inter eos,
ỷ. 14.) Clamauit Dauid ad populum & ad Abner filium Ner, dicens; Non respondebis, Abner? Et respondens Abner, ait; Quis es tu, qui clamas, & inquietas regem?
ỷ. 15.) Et ait Dauid ad Abner; Numquid non vir tu es? Et quis alius similis tui in Israël? Quare ergo non custodisti dominum tuum regem? Ingressus est enim vnus de turba vt interficeret regem dominum tuum.
ỷ. 16.) Non est bonum hoc quod fecisti. viuit Dominus, quoniam filij mortis estis vos, qui non custodistis dominum vestrum christum Domini. nunc ergo vide vbi sit hasta regis, & vbi sit scyphus aquæ, qui erat ad caput eius.

Digressus è castris Dauid, in collem se recepit qui non ita dissitus à castris erat, vt inde vox emissa non posset audiri; nec ita propinquus, vt à Saulis milite facilis illuc esset incursus. Ex eo loco cœpit Abnerem Dauid inclamare, vt excitaret dormientem. Excitatum & alloquentis vocem excipientem, amare illudit obiurgatione, quod dux vetus militiæ tam supinè castrorum excubias ageret, & regij corporis tutelam adeo oscitanter haberet; vt impune quiuis de populo posset in regis tabernaculum se penetrare. Quibus autem verbis hæc omnia Dauid sit exequutus; hic satis clarè Scriptura commemorat.

Sopor Domini irruerat super eos.] Quis sit *sopor Domini* nonnulli dubitant. Aliqui [i] à Deo præter ordinem naturæ, & miraculo immissum putant. Qui enim aliter potuisset tanta multitudo tota simul in castris consopiri, vbi semper tot vigiles adstant ad omnia arreptis auribus intenti. Sed an hic miraculum interuenerit incertum est:

i Salian. an. 2975.

est: ex Scripturæ certè verbis affirmari non potest. *Sopor* enim *Domini*, non est qui sit à Domino missus; sed ingens, altus, profundus, consueta scripturæ phrasi sic appellatus; quod quæcunque in suo genere magna & consueta sunt *à Domino*, & *Domini* esse dicantur. Nec nouum, aut mirum sit in tanta multitudine vigilasse nullum; Aut aliquo strepitu pulsum, somnum non excussisse. Nam sic vsus est vbi de via fessos sopor inuadit. At excubias omitti; magnum erat in militari disciplina flagitium. Quis id neget? Sed num ad id & vt hoc flagitium fieret; opus miraculo erat? Quam frequens enim id est, vt in multitudine læta, & nullo propinquo hoste secura, custodiæ remittantur? At omnes ad vnum consopitos; pro miraculo sit. Primò nouum non est, vt cum Scriptura quid ab omnibus factum esse pronunciat; id ita non intelligamus, vt nullum qui id non fecerit excludamus. Exempla possunt innumera ad hoc adferri; sed omittuntur; quia nota nimis, & aliis excussa. Non ergo ex hoc quod omnes dicat Scriptura sopitos; id ita debet intelligi vt vigilauerit omnino nullus. Sed paucissimi; quorum tamen vigilia non facit vt vere dici non possit omnes fuisse sopitos. Secundò, esto; nullus in totis castris vigilauerit. Cur id miraculum sit? An quod vnus altè sopitus in profundam somnolentiam mergatur, miraculum non sit; sit autem si omnes faciant, quod omnes possunt & solent, quod nox suadet, quod labor diurnus & lassitudo conciliat? Denique satis argumento potest esse miraculum non intercessisse; quod Dauid omnes regios excubitores reos mortis esse pronunciat, quia tam profundè dormierint. Vult ergo ex ipsorum incuria & animi nimia remissione profunde adeo soporatos. Maneat ergo *soporem Domini* hic esse soporem, somnolentiamque grauissimam vt cum Iosepho veteres interpretes [a] intellexere.

a Lib 7. c. 2.

Ingressus est enim vnus de turba; vt interficeret regem] [b] Solliciti sunt aliqui quàm verè hoc à Dauide dicatur. Quis enim ad id ingressus? Non ipse: & si non ipse; quis alius? Lyranus Abisai putat intelligendum, qui sine dubio malè in Saulem animatus, etiam in illius interitum Dauidem instigabat. Sed simplicior expositio est, vt hæc dicta non de eo quod factum est, sed (quantum in excubitoribus erat) fieri poterat intelligamus. Illi enim ita se habuerunt vt posset quiuis de populo ad Regem accedere, & illum otiosè confodere.

b Salian loco citato.

℣.17.) Cognouit autem Saul vocem Dauid & dixit; Nunquid vox hæc tua fili mi Dauid? Et ait Dauid vox mea, domine mi rex.

℣.18.) Quam ob causam dominus meus persequitur seruum suum? Quid feci? aut quod est malum in manu mea?

℣.19.) Nunc ergo audi oro domine mi rex verba serui tui. Si Dominus incitat te aduersùm me; odoretur sacrificium: Si autem filij hominum; maledicti sunt in conspectu Domini: qui eiecerunt me hodie, vt non habitem in hæreditate Domini, dicentes; Vade; serui diis alienis.

℣.20.) Et nunc non effundatur sanguis meus in terram coram Domino: quia egressus est rex Israël vt quærat pulicem vnum, sicut persequitur perdix in montibus.

Nunquid vox tua hæc, fili mi Dauid?] Quomodo Saul ad Dauidis vocem tam repentè placatus? Nempe iam colloquium ipsius cum Abner inaudierat; suum periculum iam aduerterat, eius obiurgationem perceperat amicissimi animi indicem & tota cura de regis sui incolumitate sollicitt. Cuius ad hæc rabies non placaretur? Præsertim calente adhuc animo ex gratia nuper inita simili erga se generi beneuolentia perspecta? Licèt enim nondum totum suum periculum perfectè aduertisset; nec quantum sibi Dauid pepercisset, & illi quantum ipse deberet; animaduersa tamen tam supina negligentia suorum per quam omnium iniuriæ omnibus expositus impune iacuerat, non potuit non indignari in suos; & in illum, à quo periculi commonitus, pietatis affectu non commoueri.

Quid feci, aut quod est malum in manu mea?] Tacitè significat non incertas coniecturas sequendas, vbi de capitali crimine disquiritur, & alterius vita in discrimen adducitur; sed ipsa facta spectanda, quæ manu tangi, & oculis subiici possunt. *Quod est*, inquit, *malum in manu mea? Quid feci?* Non quid cogitauerim, non quid animo voluerim; sed quid fecerim obtrectatores mei, & accusatores deferant. Et facta tibi mea, Rex, non ficta de me crimina sunt perpendenda.

Nunc ergo audi domine mi rex verba serui tui] Semel, inquit, hoc inter nos absoluatur; aut me nunc interfice, si iustè tibi videor interimendus; si quod tu verè crimen in me deprehendis; aut si non ex eo quod scis, & vides; sed in me maleuolorum vocibus & artibus incitaris illos abs te segrega, & in malam rem prorsus abeant qui inter nos dissidium volunt.

Si Dominus incitat te aduersùm me.] Si serio & ex animi tui sententia iudices me morte dignum, & ob id gratum futurum Deo supplicium meum; præsto sum. hoc enim est, *si te Dominus incitat in me.* Notum enim in Israel erat Deum Regum, & Præsidum animos in nullos alios, quam in maleficos incitare; de quibus ei præceperat qui temp. gerit; [c] *Maleficos non patieris viuere.* c Exodi. 22. 18.

Odoretur sacrificium meum.] Si verè nocens sum, & ob id tibi puniendus videor, quod veter Deus talibus parci; præsto sum; tu me iam interfice. *Si malum in manu mea deprendisti*, non in ore, & linguis inimicorum meorum. Si putas ob id à Deo contra me incitari; & ex hoc *sacrificium* Deo me occidendo *præstare*; non recuso; sacrificium perfice; victimam paratam habes, quam Deus odoretur. *Odorari* autem Deus sacrificium dicitur, illi cum hostia mactatur, quam mactandam præscripsit, cum illi sacrificium exhibetur. Porrò Deo nulla gratior hostia cadit homine nocenti. Nec enim illi taurorum, aut hircorum; sed noxiorum sanguine litatur, vt alicubi rectè Cicero [d]. d Or. pro Flac.

Si autem homines; maledicti sunt in conspectu Domini.] Si hoc non enunciando, sed imprecando dixisset; clarius loquutus videretur. Esset

enim sensus apertissimus. Si verè tu me nocentem iudicas; occide me: sin tuo non ipse genio, sed aliorum sermonibus transuersus actus; maledicti isti sint. Quid est *maledicti*? Pereant, abscindantur à re, in malam crucem abigantur. At cum dicat enunciando; *Maledicti sunt in conspectu Domini*; paulò obscurius est quod hac tota sententia continetur. in idem tamen facile redire potest, si per hypallagen enunciatiuè dictum velimus, quod per modum execrationis est intelligendum. Porro sicut in sacris literis *benedicti* sunt, qui in omnium ore, & oculis feruntur, & ab omnibus amati, laudati, culti; ita *maledicti* sunt quos omnes auersantur, & à quorum se consortio, consuetudineque subducunt.

Qui eiecerunt me hodie.] Tacitè per hoc significat in aula homines non deesse, qui subdolis criminationibus & se Sauli deferrent, & malignis sermonibus aduersùm Saolem se quoque incitarent. Quorsum autem hoc? Nempe quia disiunctim duo illa ante posuerat: Vel tu ex te ipso noxium me iudicas, & morte dignum; vel ex aliorum sermonibus alienatus. Si illud; semel hic omnia elaudantur; exhibe Deo sacrificium hoc, me victimam gratissimam illi cædendo. Sin verò me non ex tuo genio, non ex eo quod de me nosti; sed ex aliorum sermone diiudicas; pereant illi, abeantque penitus in malam rem, qui & me tibi deferunt & te mihi. Quemadmodum enim tacitè tibi contra me ficta crimina susurrant; sic mihi vicissim auctores sunt, vt aolam desertam, vt te fugiam, vt hæreditatem Domini relinquam, & in gentilium terras transferam domicilium meum; videlicet vt cum me fugientem tu videris, ex mea fuga argumentum capiant criminationis suæ, malè conscium animom inde colligentes. Ergo *eiecerunt*, non est ex effectu intelligendum, sed ex affectu & conatu. Quantum erat in illis, eiecerunt me ex terra Iudæa.

Dicentes; Vade, serui diis alienis. Non verbo sed factis hoc illi dicebant, qui cogebant Danidem exulare, nec vllum in terra Iudæa tutum perfugium habere. Eo ipso enim ad ethnicos erat illi declinandum, inter quos immorari, aliud non erat quam periculum veræ religionis adire. Ita Theodoretus [a] & Procopius.

[a] Quæst 60. in 1. Reg.

Non effundatur sanguis meus in terra.] Patetica oratio, & abrupta, necessariòque supplenda, si rectus inde sensus est eruendus. Quorsum enim causalem illam adiungere. *Non effundatur sanguis meus quia egressus es?* An hæc iusta causa non occidendi Dauidem; quia ad hoc Saul egressus erat, vt illum occideret? Nectenda ergo hæc ita sunt, & supplenda. Quia siue à Deo, siue ex inuidorum sermonibus incitatus, egressus es, vt me persequaris ad necem; & hoc certum est, licet vnde ad id inciteris ambiguum; oro quæsoque te vndecunque hic in te malus in me animus oriatur, vt tandem placeris, & desistas ab exitio mihi pernicieque struenda.

Sicut persequitur perdix in montibus.] Sumpsit hîc noster Interpres *persequendi* verbum significatione passiua; quod in illo calumniantur quicunque vulgatam lectionem etiam ex hoc impugnant quod imperitè loquatur: imperitissimi prorsus ipsi, & eius ignari linguæ, in qua se iactant, & gloriantur, nempe Latinæ. Cui enim notum non sit ex iis verbis, quæ deponentia Grammaticis appellantur, pleraque promiscua significatione sumi? Quin si propius ad normam rectè loquendi res exigatur; potius est vt ea passiuam significationem habeant, quam actiuam. Antiquitus enim etiam actiuam terminationem habebant. Vnde illa sunt in priscis [b] auctoribus; *Crimino, proficisco, contemplo, misero, tuto, osculo, populo, perscruto, modero.* Quid ergo mirum, aut contra rectas loquendi leges; si cum antiquitus actiuè diceretur; *osculo, modero, persequo*; nunc aliquando passiuè simul & actiuè dicatur moderor, osculor, persequor?

[b] V. Seruer. in Iud. c. 2.

ỳ. 21.) Et ait Saul; Peccaui. reuertere, fili mi Dauid: nequaquam enim vltra tibi malè faciam, eo quod pretiosa fuerit anima mea in oculis tuis hodie: apparet enim quod stultè egerim, & ignorauerim multa nimis.

ỳ. 22.) Et respondens Dauid ait: Ecce hasta regis: transeat vnus de pueris Regis & tollat eam.

ỳ. 23.) Dominus autem retribuet vnicuique secundùm iustitiam suam, & fidem: tradidit enim te Dominus hodie in manum meam, & nolui extendere manum meam in Christum Domini.

ỳ. 24) Et sicut magnificata est anima tua hodie in oculis meis; sic magnificetur anima mea in oculis Domini, & liberet me de omni angustia.

ỳ. 25.) Ait ergo Saul ad Dauid; Benedictus tu, fili mi Dauid: & quidem faciens facies, & potens poteris. Abiit autem Dauid in viam suam, & Saul reuersus est in locum suum.

In hac tam sæpè repetita gratiæ reconciliatione, quam nunc Saul offert Dauid; videndum primò quomodo illam deferat. Secundò ad id, vnde motus. Tertiò quid illi spondeat.

De primo gratiam suam ita genero defert, vt simul à se factorum veniam, tacitè poscat. In gratiam enim cum vtrinque reditur, aliqua satisfactio necesse est intercedat ab eo, qui læsit. Ab hoc autem nulla potest gratior satisfactio prouenire; quam cum veniam poscit, & quod à se gestum est, perperam gestum esse fatetur. Hoc nunc facit Saul. *Apparet*, inquit, *quod stultè egerim, & ignorauerim multa nimis.* Peccatum à se dicit; stultè egisse fatetur: At à se ignoranter factum; vt apud læsi animum excusetur. Quod enim in alterum peccatur; si odio, si mala malitia, si destinatò peccatur, minus omnino veniam meretur; si per inscitiam admissum esse sciatur, habet & excusationem & veniam paratam.

At vnde motus iterum Saul; vt ita Dauidi placaretur? Res ipsa loquitur, & ipse disertè fatetur. *Quod*, inquit, *pretiosa fuerit anima mea in oculis tuis hodie.* Pretiosum omne quod est, charum simul est; & ab eo magni fit, cui tale est. Nec enim magno pretio quidquã æstimatur, aut emitur, quod charũ illi non sit, à quo æstimatur. Ergo pretiosam animam suam illi fuisse, est se charum, se amatum illi fuisse. *Quia*, inquit, experiendo didici me maximè à te amari, cum mihi pepercisti.

Quid autem illi in posterum spondet? Omnem

nem à se incolumitatem, tutamque apud se ab omni iniuria mansionem. *Reuertere*, inquit, *nequaquam enim tibi vltra malè faciam.* Nam in satisfactione danda cum ex vna parte iniuria præcessit, non solum venia ab eo, qui læsit postulatur, errorem fatendo; sed in posterum cauetur, ne similia repetantur.

Peccaui.] Primus hic aditus est cum eo gratiæ reparandæ quem quis læsit; agnoscere se iniustè fecisse, & id fateri. propterea Saul & nunc dicit; *Peccaui.* Et iterum; *Stultè egi.*

Pretiosa fuerit anima mea in oculis tuis hodie.] Triplex hebraismus in hac sententia. cum *pretiosum* ponitur pro eo quod charum est, & attentè seruatur; cum *anima* ponitur pro vita ipsa, aut toto homine, cum *oculi & conspectus* alicuius, pro ipsomet appellantur; & idem est in oculis alicuius charum esse, quo illimet esse.

Apparet quod stultè egerim.] Quomodo stultè? Quia dum te persequor, penè me ipsum perdidi. Quid enim stultius, quam vt alienæ vitæ insidieris, tuam in discrimen adducere; & tuam salutem negligere, vt alteri perniciem machineris? Hoc porro Saul admiserat; Dauidem persequebatur, insidias illi struebat, vitam modis omnibus tentabat eripere; id tamen dum vrget, in discrimen priùs adductus est vitæ suæ, quàm compos factus alienæ. Et quid est stulte agere, & insanire, si non hoc est? Rectè Seneca [a] de nimia cupiditate vindictæ dum ageret, (qua maximè Saul in Dauidem laborabat) breuem insaniam eam esse definiuit. Cur id? Quia quæ stimulante illa fiunt, omnia stultè fiunt: qualia sunt ipsum se negligere, vt alteri noceatur; obliuisci decoris; immemorem esse necessitudinum, in quod cœpit pertinacem esse, & intentum, vanis agitari causis; & denique vt aliquid obruatur, super illud infringi.

a lib. 1. de ira cap. 5.

Et ignorauerim multa nimis.] Nempe hoc illud est, quo magna Regum fastigia laborant, ipsismet etiam fatentibus, eorum ignorantia, quæ scire eos maximè opus esset. Audi Senecam [b]. *Monstrabo tibi*, inquit, *cuius rei inopia laborent magna fastigia, & quod omnia possidentibus desit. Ille scilicet qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi ad ignorantiam veri perductum videlicet à contemptu suorum.* Quod hic Seneca docendo tradit, experiendo Saul comprobat exemplo suo. *Apparet*, inquit, *quod ignorauerim multa nimis*, quæ æquum à me erat non ignorari.

b Epist. 69.

Respondens Dauid.] Ex hoc Dauidis responso apertè satis apparet ita Saulis satisfactionem Dauid admisisse, vt illi se tamen non credat, aut existimet hunc in eo animum diuturnum fore. Itaque verba nulla profert, quibus ostendat gratiam reconciliatam. Sed graui tantùm oratione conatur illum in proposito stabilire, se ipsum iterum non persequendi; & id ex duplici capite. Primò, ex grati animi officio; secundò, ex irrito conatu, quem sit in hoc positurus. *Ex officio*; quia vitam, quam poterat eripere, illi benignè donauit; in cuius rei fidem vocat qui *hastam scyphumque* resumat; argumenta certissima regij discriminis, & Dauidis clementiæ. *Ex irrito conatu*; quia, inquit, certum tibi debet esse non minori me curæ Deo futurum, quam tua mihi salus & vita fuerit. Habui te mihi expositum; & plane cuicumque obnoxium iniuriam inferre volenti: & tamen tibi peperci. Non putes hoc mihi denegaturum Deum, quod indulsi tibi. Nam si bene quid facta valent; hoc ab illo posco, vt quemadmodum te ego seruaui, sic ipse me seruet ab omni, & tui præsertim violentia securum.

Benedictus tu fili mi Dauid.] Solemnia verba in amico digressu Hebræis vsurpata, in quo mutuò inter se benedicebant & precabantur: Omnibus enim naturale est, inuicé cum separantur, vt alteri bene alteris precentur. Quod votum Latinis exprimitur vnico verbo. Vale, & valete. In bona enim valetudine omnia bona claudunt, aut claudi volunt. Hebræi vero alter ab altero discedentes mutua se benedictione prosequebantur? Apparet autem ex hoc loco intercisè loquutum & ex affectu turbatum quem multiplicem conceperat, verecundiæ, indignationis, amoris. *Verecundia* sui ipsius; *indignationis* in suos; *amoris* in Dauidem. *sui*; quod ingratè se adeo gereret, & gessisset in bene merentem. *suorum*; quod sui custodiam tam negligenter haberent. *in Dauidem*; à quo tot in se certissima amoris argumenta ceperat.

Faciens facies, & potens poteris] Sensus istorum verborum alius non est, quàm quem verba continent, ab eodem Saule prolata, cùm in spelunca deprehensus est à Dauide, & dimissus incolumis. nimirum, certissimè regnabis. & tuum iam erit in Israel, posse. & facere quæcunque voles. Ita cum aliis Caietanus. Est autem notissimus & frequentissimus hebraismus. *Faciens facies, & potens poteris.* De quo quia bene semel perceptus, aliis pluribus Scripturæ locis lucem dabit, integra fortasse disputatione pluribus exponetur.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXVII.

ARGVMENTVM.

AVLIS præteritam pertinaciam Dauid apud se perpendens, illius indulgentiæ nihil credendum ratus, ab illo sibi magis cauendum putauit, cum minus ille se contra Dauidem commotum præferret. Decernit ergo ex tota Iudæa terra semel excedere, vt hac ratione causam omnem Sauli præcideret vlterius sæuiendi; & aliquando tandem hostes suos hoc voluntario exilio mitigaret. Sexcentis ergo bellatoribus comitatus ad Allophilos iterum se contulit, Achisque Regi Gethæorum opera sua, comitumque delata, benignè ab eo exceptus est, oppido non ignobili concesso, in quo non solùm ipse & comites, sed tota insuper domus cum vxoribus tutum domicilium collocarent. Tum verò serio Saul cum spe quidquam potiendi, simul animum quoque deposuit profugum vlterius insectandi. Ita Dauid non exigua molestia; & Rex casso labore, quem in illo persequendo sumebat, leuatus est.

℣. 1.) Et ait Dauid in corde suo; Aliquando incidam vna die in manus Saul. nonne melius est vt fugiam, & saluer in terra Philisthinorum, vt desperet Saul cessetque me quærere in cunctis finibus Israël?

℣. 2.) Et surrexit Dauid, & abiit ipse, & sexcenti viri eum eo, ad Achis filium Maoch Regem Geth.

℣. 3.) Et habitauit Dauid cum Achis in Geth, ipse & viri eius, & domus eius, Dauid & duæ vxores eius, Achinoam Iezrahelitis, & Abigail vxor Nabal Carmeli.

℣. 4.) Et nunciatum est Sauli quod fugisset in Geth, & non addidit vltra quærere eum.

IN hoc Dauidis consilio de Iudæa deserenda, & ethnicorum terris adeundis quinque discuti possunt. Primò. Cur nunc potius hoc consilium susceptum. Secundò. Quam rectè. Tertiò. Ad quos se contulerit. Quartò. Cum quibus. Quintò. Quo euentu.

Primò. Cur nunc potius hoc de fuga consilium iu Dauide? Ratio ambigendi, quia minus quam vnquam aliàs illi videbatur à Saule timendum. Cur ergo nunc maioris metus argumenta prodit, cum æquum est ipsum securius agere, & minus timere? Sed dicendum non nunc primum fugam à Iudæa Dauidem molitum, aut suscepisse. Ante enim iam fugit, & infidelium terras adiuit, cùm in Geth se cõtulit, vbi periculum quod imprudens inciderat, vt euitaret, insaniam in tempore simulauit. Nunc autem idem consilium resumit, quod sibi magis à Saule timeat, quominus illum videt apertè sæuire. Et id ex triplici capite, primò ex ipsius ingenio, quod erat instabile, varium, & semper in deteriora pronum, sciebat ipsum non diu in officio persistiturum; sed ex iis quæ præcesserant, arguebat iterum ad insaniam rediturum. Secundò. Non ignorabat ipsum malo dæmone exagitatum, quando alia incentiua deessent, in se sæuiturum. Tertiò videbat in tanto periculo minus sibi facile futurum eius insidias vitare, cum Saul quietus ageret; quam cum apertè fureret & insaniret. Nam tunc posse se etiam sibi apertè consulere, manus armatorum cogere, varias arces occupare, procul ab aula degere; quorum omnium nihil esset, quod quisquam miraretur. Æquum enim omnes existimarent, vt quem Rex persequeretur, is quantum posset Regis iram fugeret. At nunc cum ille pacatos ageret; si Dauid in armis esset, inuidiosum id apud omnes esset illi futurum; si vacuus, & otiosus; incautus opprimeretur. Vt igitur hunc vtrumque scopulum vitaret, ex terra Iudæa statuit excedere. Hoc enim pacto sibi à subita Saulis incursione cauebat, & Israelitarum offensionem vitabat. Quibus alia sibi ratione cauendo, molestus futurus erat; si nimirum militaribus vitis instructus, vt opus erat ad subitas inimicorum insidias vitandas, institisset, hac illac in terra Iudæa profugus euagati.

Sed hoc consilium quàm rectè susceptum? Et prima facie videri potest inconsultè omnino Dauid fecisse, & contra iura veræ pietatis. *Inconsultè*; quia minus periculum vt effugeret maius adiuit; Saulem vt euitaret, incurrit in Achis; Israelitas vt euaderet, ethnicis se credidit; domesticis vt tutus esset ab hostibus, externis & implacabilibus inimicis populi Iudaici se tradidit. An probabile erat æternos Hebræorum hostes Chananæos fidos magis Dauidi, quam Saulem & eius satellites futuros? *Inconsultè* ergo videtur hoc consilium susceptum. Sed & parum piè. vbi enim fiducia in Deum? vbi reuerentia in eius namen, cultum, sacra, quæ relinquebat emigraturus ad gentes? An non illius ex voces sunt proximo capite querentis, quod inimici, & obtrectatores sui illi auctores essent, vt terram Iudæam desereret, & se conferret ad gentes? Cur ergo quod vt magnum malum sibi dolebat ab illis ângestum, vltro nunc arripit, & alienigenarum se fidei permittit?

Dicendum tamen est nihil hîc improuidè, nihil quod pietatem læderet admissum esse à Dauide.

Dauide. Non *improuidè*, quia in hoc consilio sumendo & ratio, & modus eb eo seruata sunt, quæ recte ratio requirit. Primo enim non impetu, non subita animi commotione, non turbido motus alicuius impulsu; sed pacatè, & longa priùs deliberatione præmissa consilium hoc tandem susceptum est. Hoc indicant primò verba quæ initio huius capitis ponuntur. Significant enim seriò secum diu id priùs deliberasse Dauidem, quàm decreuerit; & eo tempore deliberasse, quo magis erat à Saulis persequutione securus. Vbi enim tempestas illa remisit, cum omnia in tranquilo viderentur esse; tum *in die bonorum memor cœpit esse malorum*; & ita præsenti paci fidebat, quæ sibi à Saule promittebatur; vt interim mala præterita ex animo non deleret; atque similia sibi in posterum cauenda non ignoraret. Secundo diutius ea de re & attentè deliberasse cum suis, argumento est Psalmus 10. qui totus, vt alij [a] ante nos obseruarunt, de hoc argumento conscriptus est. in eo enim quasi in instituta deliberatione variæ sententiæ dicuntur. Missum in deliberationem erat, quod esset Dauidi consilium capiendum aduersus iram Saulis, & eorum malignitatem qui illum in Dauidem aeeendebant. Et primo illi inducuntur qui vagam fugam suadebant dicentes [b] *Transmigra in montem*; vel vt alij legunt. *In montes sicut passer*. Quomodo sicut *passer?* Nusquam certa in sede morando, quod passeres maximè solent vbi aucupum insidias eludunt. Et hoc cur? *Quia*, inquit, *peccatores* nempe Saul, & qui cum eo *intenderunt arcum, & parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in occulto rectos corde.* Aucupium nempe hi aduersus te, & omnes tuos instituunt; & iam habent omnia parata ad te perdendum. Et obserue per hæc tempus istud significari, quo Saul videbatur in gratiam maxime recepisse Dauidem. Et tamen campis adhuc inequitabat, & cum tribus illis millibus electorum virorum regiones circuibat. Esto ergo placatum se præbuisset; illi fidendum negant: An enim fidant passeres aucupi; quem vident adhuc intento arcu pharetras expedire? Sic Sauli non credendum quantumuis omnia secura pollicenti semper armato, semper satellitum turba succincto, & huc illuc armato semper cum milite vaganti. Hæc ergo Dauidi plerique suadebant. At ille primo renuere: quod fugam hoc tempore arripere non solum degeneris animi videretur; sed ingrati & Dei in se beneficie non agnoscentis. [c] *Quomodo dicitis*, inquit, *animæ meæ; Transmigra in montem sicut passer?* Et vbi fiducia numinis, vbi tot eius in nos argumenta benignitatis? An omnia penitus ex animo deleta? Hæc & similia in mea deliberatione diu vltro citroque iactata sunt. Ex quibus apparet & diu ea de re disceptatum fuisse, & huius consilij de terra Iudæa deserenda non ipsum sibi primum auctorem fuisse Dauidem, sed alios. Quos cum primò repulisset, admisit tandem & ratione victus sequutus est. Quæ hæc ratio? Quam Dauid ipse huius initio capitis insinuat. *Aliquando*, inquit, *vna die incidam in manus Saulis*. Melius est ergo vt fugiam. Non ergo consilium hoc inconsultè susceptum; cum & longa priùs deliberatione discussum & certa suadente ratione firmatum. Quid enim magis rectæ rationi congruum, quam vitæ suæ consulere, non alienam impetendo, sed illatam violentiam vitando? Huc fecit hic Dauid, iræ cessit, quod tanto post admonuit Apostolus [d] *Date*, inquiens, *locum iræ*. Et eo pacto vitæ suæ ita consuluit, vt non insidiaretur alienæ. Rectè ergo hoc consilium susceptum ratione modi, finis, medij. *Modi*; quia cum discussione. *Finis*; quia ad vitam propriam seruandam. *medij*; quia ad illam tuendam non vi vis repulsa est, sed fugiendo declinata.

a Salianus an. 2973. num. 31.

b Psal. 10. 1.

c Psal. 10.

d Ad Rom. 12. 19.

Sed & *pium* consilium fuit, non tantùm prudens. egressus enim ille è terra Iudæa non erat ex veræ religionis odio, nec cum illius perdendæ periculo; sed ex suæ, & alienæ salutis amore: nec alienigenas, & veræ pietatis eatores adibat Dauid, vt illorum sacris immisceretur; sed vt inter illos tutus occasionem alieno sceleri non daret. At malum erat homini ex semine Abrahæ terram illam relinquere, quæ Dei propria hæreditas erat, & ratione cuius ipsimet Israelitæ hæreditas Domini dicebantur. Verum id est si deserta illa aut nullo, aut malo fine fuisset, & nunquam in perpetuum repetenda: sed ex iusta causa, & tantis per illam deserere, dum persequutio deferueret, non malum, sed iustum erat. Si enim poterat illa relinqui, & regiones gentilium peragrari fame prementi; quod Abraham, Isaac, & Iacob, quod Patriarchæ, quod sanctæ plures viduæ fecerunt; quanto magis id poterat inimico atrocissimo persequente?

Quò ergo Dauid se contulit? & quos ex finitimis adiuit? In Geth se contulit ad Achis eius regionis regem, filium Maoch. At hoc quam prudenter? Esto enim deserenda fuerit Iudæa terra, & gentilium fines adeundi. Cur Gethæos, & Achis potius, quam alios adiuit; immo cur Gethæos ante omnes, & eorum Regem Achis non declinauit? Hos enim ipse sæpius cladibus afflixerat, eorum præcipuum Goliam funde deiecerat; ab illis comprehensus, [e] & ad Achis deductus fuerat occidendus; ab hoc ludibrio exceptus insuper etiam iussus fuerat à suis finibus exulare. Quorsum ergo in tanta vicinia tot gentilium populorum aliis omnibus Gethæos anteferre, & Regem Achis in primis à quo illusus fuerat & exclusus?

e lib. 1. c. 21.

Sed dicendum Gethæos præ cunctis aliis optime ratione maluisse Dauidem: quod illum scilicet pluris, quam omnes alij Gentiles æstimarent. Nam & illum fortissimum sciebant, à quo eorum fortissimus singulari certamine fuerat superatus; & prætereà dignum putabant qui post Saulem regnaret & ita quoque fore credebant: quod vtrumque maximè faciebat ad nomen Dauidis augendum, illumque aliorum animis conciliandum. Nam virtus etiam in hoste suspicitur, & regio nomini, etiam in regem destinati, & nondum regnantis, occulto quodam naturæ ductu impensè fauetur. Nec quod antea exclusus & illusus, aut etiam ad pœnam quæsitus fuerat eum nunc debuit deterrere. Nam tunc inter Gethæos adhuc Saulis acerba in Dauidem persequutio non percrebuerat: tantùm enim illum fortissimum esse non ignorabant, & inter viros militares virtute præcipuum, ob quam etiam nouerant à Saule regium in generum assumptum. Cum ergo repente illum suis in finibus viderent, insidias suspicati sunt; & vt aliquid contra eos occulte moliretur aduenisse. Quod si offensæ inter eum, & socerum iactabantur, colludi ex condicto, & simulari putabant vt tutius fallerentur. At nunc horum nihil illis verendum

rendum erat. Clariùs enim se Saulis odia prodiderant, quam vt suspicioni locus esset ea in re quicquam simulari, aut fingi. Ergo Dauid quia tutum effugium non sperabat, nisi apud quos & plurimi fieret, & verus Saulis hostis haberetur, Gethæos elegit; qui suam fortitudinem, & in se vera Saulis odia non ignorabant.

De quarto quos secum adduxerit; duplex genus comitum habuit; quosdam quasi domesticos, alios forenses. Domesticos; vxores duas cum reliqua familia; forenses armatos milites. Illi erant ad vitam honesto more tradocendam, & propagandam; isti ad iniuriam arcendam. Addit scriptura non solum ipsum vxores suas secum adduxisse; sed & illius milites idem quoque fecisse.

De quinto quem successum migratio hæc ad Gethæos habuerit; Scriptura deinceps enarrat hoc toto capite. Primò enim à Rege ipso & aliis omnibus benignè & in regia vrbe receptus. Secundò quod in ea angustius ageret, & fortasse etiam mutuo suspectus oppidum ab illis accepit, in quo cum suis versaretur. Tertiò ex eo finitimos gentilium populos prædabatur; prædam tamen quasi ab Israelitis captam simulando. Quartò ea ratione Gethæis, & ipsi Regi mire conciliatus est; quasi serio & ex animo suæ gentis hostis, aduersus illos arma moueret, & gentilium causam bona fide iuuaret.

Ait in corde suo.] Hæc illa consilia sunt, quibus in corde suo diu vtrimque versatis angi

a Psal. 12. se apud Deum querebatur in Psalmis, [a] *Vsquequo*, inquiens, *Domine, obliuisceris me in finem: quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem.* Psalmum enim illum ad hæc tempora spectare quibus incertus sui Dauid vagabatur, ad necem à Saule nunc aperte, nunc occulte petitus; plerique fatentur, præsertim recentiores.

Hîc autem facilè significatur, quæ sit recta ratio quicquam consultandi, & consilium de re aliqua ineundi. Obseruandum porro in omni consultatione, & consilio capiendo duarum rerum genera spectari. quædam in omni consultatione communia, quædam propria. Communia sunt origo & vsus consilij; propria sunt quibus rectum & malum consilium mutuo separantur. Quomodo *origo, & vsus* idem in omni consilio reperitur? Quia vt plurimum omnia consilia tam bona quam mala ab eodem principio sunt, & idem præstant. Omnis enim consultationis principium metus est, licèt aliquando maior, aliquando minor; & aliàs patentior, aliàs occultior. semper enim cum consultant, quidpiam à consultante timetur: nam saltem timet ne si solus id aggrediatur, quod in consultationem mittit, alienum ab eo quem vult, exitum sortiatur. Ob id

b Aristot. a. rectè Philosophus [b] dixit. *Timore homines ad consultandum induci.* nam vel timent aliquid quod extrinsecus impendet; vel si quid optant & sperant, & in id assequendum curas intendunt, timent ne minus illud assequantur, si sibi soli credant; & quæ sibi primo succurrunt, sine discussione sequantur. Ab hoc principio, nempe à timore, consultatio Dauidis, & eius hoc consilium profectum est. Timebat Saulem grauius, quam vnquam antea. serio ergo animum adiecit ad ea expedienda, quibus impendens malum cauere posset. Et in hoc vt dicebam mala, & bona consultatio diuersa non sunt; vtrique enim idem à timore principium, cum omni consultationi commune hoc sit: vnde & cuidam dicebat Isaias valde timenti [c] *Ini consilium, coge concilium.* Et c. Cap. 16. 30

Principes [d] sacerdotum cum scribis & Pharisæis d Ioan. 16.

cum plurimum sibi, propter Christum, & vndique timerent, impensius etiam consultabant, & plura consilia miscebant. Sed nec differunt bona, & mala consilia ex *vsu, & vtilitate* quam præstant. Vtrique enim commune est fundamentum, & basim eorum esse, quæ cum deliberatione geruntur. Propterea Dauid; *Quandiu*, inquit, *ponam consilia in anima mea.* Ponendi enim verbo vsus est, quod si propriè ex Hebræo vertatur, ad fundamentum spectat, & basim alludit, quæ prima ponitur in aliqua extructione; vt in ea reliqua fabrica nitatur, & surgat. Vnde Hebraicè inter alia nomina consilium סוד *sod* appellatur, quod e 2. Paral. 33

propriè fundamentum [e] est, & tota ædificij constitutio animo præcepta. Et inde est quod consilia etiam *secreta* dicuntur? Nam fundamentum procul à conspectu in imum depressum est; nec aliter conspicuum, quam in fabrica quæ super illo nixa consurgit; sic consilia, consilia non sunt, nisi secreta sunt: propterea *poni* dicuntur, & *in corde. Poni*; quia fundamenti loco reliquis agendis statuuntur. *In corde*; quia procul ab aliorum notitia. Porro hoc vtrumque in omni consilio

reperiri; sapiens explicauit; dum dixit; [f] *Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificij non dissoluetur; sic & cor confirmatum in cogitatione consilij.* Siue enim bonum; siue malum consilium sit, semper hoc habet vt qui ex consilio agit, in eo quasi in fundamento locet, quæ statuit expedire. f Eccli. 22. 19.

At vt bonum consilium sit, tria debet habere; Certum modum, media, & finem. *Modum*; vt cum cura, & attente disquiratur, & omni animi perturbatione semota. *Media*; vt hæc non solum ad finem assequẽdum apta sint; sed etiam vt in se honesta. *finem* verò; vt ad aliud assequendum non respiciat, nisi quod iuste & recte sit appetendum. Licèt enim consultatio & consilium propriè de fine non sint; sed de idoneis ad finem assequendum; ad finem tamen respiciunt; qui si rectus non sit, quantumuis idonea media sint ad illum expediendum & assequendum, bonum consilium non erit, quod illa proposuit, exquisiuit, parauit. Nam cum media idonea ad aliquid inhonestum assequendum consultando parantur; erit quidem consilium illud astutum, callidum, & solerter excogitatum; non tamen rectum, non sanctum, aut prudenter initum.

Videamus ergo num tria hæc quæ in bono consilio requiruntur, fuerint in hoc consilio Dauidis. Prorsus omnia fuere. nam, vt communia in omni consilio prætermittam, eius principium à timore; eius vsum, fundamentum Dauidi præbendo eorum quæ deinceps ab illo gesta sunt; modum habuit, qui in recta consultatione maximè requiritur. Diu enim & attentè Dauid prius deliberauit, & quod præcipuum est in omni consultatione, animo maximè pacato. Quod indicant verba initio huius capitis proposita. *Et ait Dauid in corde suo.* Quasi enim cor in consilium secum vocauit, quod clarius significat in

Psalmis. [g] *Quamdio ponam consilia in anima mea, & dolorem in corde meo per diem?* Quid est g Psal. 12.

per diem? assiduè, quotidie; siue, vt Græcè est, die & nocte. Secundò. Media habuit quæ honesto fini maximè congruebant. Nam ad salutem suam tutandam,

tuendam, non vim aduersus violentiam parauit, sed fugam, & declinationem impetus ingruentis; quo quid honestius? Tertiò denique finem respiciebat rectæ maximè rationi congruentem; quod erat vitam salutemque suam tutari. *Melius est vt fugiam.* hoc consultando decreuit, & huc ad quid? *Vt saluer*, inquit.

Aliquando incidam vna die in manus Saul.] Multi sunt Regibus oculi, multæ manus illi prorsus in longinqua prospiciunt; hæ procul etiam dissita pertingunt. Propterea ille dicebat:

An nescis longas Regibus esse manus?

Ab his vnum sibi tamen perfugium *in fuga* Dauid esse cognouit. Hanc ergo nunc eligit concludens; *Nonne melius est vt fugiam?*

Ad Achis filium Maoch.] An hic ille idem ad quem Dauid sex ante annos adiuit? Negant aliqui; quod probabile non sit ad eum Dauid reuersum, à quo ignominiosè dimissus. Probabilius tamen est quod omnes alij affirmant eundem fuisse; nec enim probabile est tam exiguo interuallo duo sibi Reges cognomines successisse, nam sex tantùm anni abierunt à primo aditu Gethæorum ad hunc secùdum. Adde hunc Achis filium appellari Maoch cui autem probabile tot reges tam breui spatio defunctos? Nec Dauid vbi primum Gethæos adiuit vlla cum ignominia dimissus est, quam non ipse quæsierit. Insaniam enim vltro simulauit, & vt insanus abire permissus. Cæterùm post eius discessum cognito honesto dolo Gethæis potius est conciliatus. Inde enim vt iam monui cognouerunt inter generum & socerum vera odia exerceri; serio Dauidem fugere, serio socerum instare; se verò reliquia alienigenis à Dauide prælatos & lectos quibus præ aliis fideret, quibus suam salutem crederet, quibus militaret. Quia ergo de tanti viri iudicio non sibi plauderet, & ad se venientem non benigne reciperet?

Ipse & viri eius, vir & domus eius.] Non solùm Dauid cum tota domo sua, sed quilibet etiam suorum cum tota familia illoc immigrauit. Illud enim; *Vir, & domus eius*; valet aliquando pro vniuersali signo, & idem est quod *quilibet*.

Et non addidit vltra quærere eum] Futurum subobscurè Scriptura significat, vt iterum Dauidem Saul insectaretur; tantumque ab eo consilio destitisse, eum spem sibi omnem præcisam vidit illum assequendi. Sic sunt perditi peccatores; vitia non deserunt, nisi planè defecatur ab illis; eatenus innocentes, quatenus occasionem nullam possunt habere nocendi.

ỳ. 5.) Dixit autem Dauid ad Achis; si inueni gratiam in oculis tuis, detur mihi locus in vna vrbium regionis huius, vt habitem ibi: cur enim manet seruus tuus in ciuitate regis tecum?

ỳ. 6.) Dedit itaque ei Achis in die illa Siceleg: propter quam causam facta est Siceleg regum Iuda vsque in diem hanc.

ỳ. 7.) Fuit autem numerus dierum, quibus habitauit Dauid in regione Philistinorum quatuor mensium.

In hac Dauidis postulatione videndum primò, quomodo hactenus in vrbe regia moratus. Secundò cur ab ea nunc discessum paret & petat. Tertiò in quam se vrbem recipiat.

De primo videtur hactenus Dauid in vrbe regia quasi hospes honorarius versatus, à Rege lautè exceptus, & regiis impensis simul cum suis auctus & sustentatus. Quod si cuipiam mirum sit voluisse Dauidem mœnibus hostilibus includi; suot qui volunt illum fidem publicam prius accepisse, & sic vrbem regiam cum suis ingressum. Sed id, vt verum fatear, opus Dauidi non erat: sexcentis enim bellatoribus iisque fortissimis, instructus, potius erat ipse timendus; quam vt ipse quidquam timeret in vrbe receptus. Tantum ergo probabile est vtrinque prius amicas legationes inter Dauidem & Achis præcessisse; quibus liberum ille accessum in vrbem regiam posceret; & iste non tantum daret, sed vltrò deferrat. Par autem est existimare dies aliquot læta per conuiuia transactos, vt in festa gratulatione solet, cum viri Principes à Principibus excipiuntur. Tum vero Dauidem hoc quod nunc scribitur postulasse, quid illud? vt certa sibi sedes assignaretur, in qua liberè cum suis esse posset.

Cur ergo hoc postulanit? Ambigendi causam, causa præbet, quam Dauid ipse sui postulati proponit. *Detur*, inquit, *mihi locus in vna vrbium regionis huius, vt habitem ibi.* Et subdit; *Cur enim maneat seruus tuus in ciuitate tecum?* Causa est hoc postulet; quia æquum non est habitare cum Achis Dauidem, seruum cum Domino Hoc enim loquutio ista significat per modum interrogationis expressa. *Cur enim manet seruus tuus?* At hoc difficultatem habet. Vnde enim notum adeo, & perspicuum sit æquum non esse seruum habitare cum Domino; vt id debeat quasi notissimum, tanquam causa suæ postulationis interrogando proponi?

Dicendum ergo plures hoc postulandi causas, habuisse Dauidem; sed alias expressisse, alias reticuisse. Quas reticuit, tacite nos possumus assequi conlectando; quas expressit, his verbis continentur. Quas ergo reticuit? Quæ ad salutem Dauidis, & sociorum tuendam spectabant; & quibus ab omni sibi, & illis incuria & periculo cauebat. Nec enim quieto Dauid & tranquillo animo in vrbe regia degebat. Nam vel semper illi & comitibus erat in custodia manendum, turmatim quocunque pergerent incedendum, semper armatis, anxiis, sollicitis; & hoc illis graue, ciuibus odiosum, Regi ipsi suspectum: vel omissa cura, negligenter omni sublata custodia viuendum; & hoc plenum discriminis erat. Esto enim fidem publicam accepisset; An hoc non erat aliorum in se iniurias prouocare, & sopitas hostium iras incendere, antiqua odia suscitando, sic omnium iniuriæ expositum incedere; nulla alia custodia, quam fide publica, sed hostis perpetuï munitum? Vt ergo Dauid sibi caueret, & ne cauendo Regia offensionem incurreret minus illi fidendo; & aliorum etiam inuidiam, timorem incutiendo: commeatum ab vrbe regia postulauit, & simul oppidum in quo posset ipse liberè degere cum suis. Et hanc rationem non expressit, licet eam facilè posset Rex, & ciuitas omnis assequi coniectando. Quam autem expressit? Quod in vrbe regia morando suus aduentus inutilis esset Regi & Gethæis, & etiam damno-

fus. *Inutilis*; quia nullæ ex vrbe regia fiebant, aut facilè fieri poterant excursiones in hostile solum; milites interim sui otio torpebant, hostium fines non infestabant? At etiam *damnosus*; quis dum in vrbe regis degebat, expensis Regiis alebatur. Aliter enim pro decoro non fuisset regiæ magnitudinis; si Principem virum, qualis iam erat Dauid, hospitio exceptum, non etiam sumptu regio benignè sustentasset.

Quam ergo vrbem & quomodo recipit? *Dedit*, inquit, *ei Achis Siceleg*. Non ergo tantum inhabitandam; sed & possidendam. Nam, *dedit*, hîc est donauit. Quod clariùs indicant verba sequentia. *Facta est ergo Siceleg Regum Iuda vsque ad hodiernum diem*. Idcirco enim in regum Iuda possessione mansit hæc ciuitas: quia iustus titulus eam possidendi dominium erat illius vrbis ab Achis Dauidi concessum.

Sed si liber hic à Samuele conscriptus est; quomodo adiungitur *factam esse deinceps vrbem hanc regum Iuda vsque ad hanc diem?* cum longè post hæc possessio facta fuerit Regibus Iuda, quàm Saul extinctus? Sed dicendum hæc & similia verba, quæ nonnunquam in scripturis adduntur, nec possunt ab auctore esse cui liber tribuitur; illius discipulis attribui, vel Esdræ qui totam Scripturam concinnauit; vel Isaiæ, aut Ieremiæ, qui libros Regum digesserunt, vt ante nos obseruauit Abulensis.

Quatuor mensium.] Controuersia nonnulla est quandiu manserit Dauid inter Gethæos. Difficultatem facit quod ex vna parte habetur hic in vulgata quatuor mensium hanc moram fuisse. Ex altera quod est in Hebræo *mansisse ibi Dauidem dies, & quatuor menses*. Illud enim *dies*, nonnulli pro anno interpretantur, vt cum aliis [a] Lyranus; & totum mansionis tempus super annum quadrimestre fuisse volunt. Mouentur primò quod *dies*, in plurali numero frequentissimè Hebræis est pro anno, vel annis. Vnde illa sunt toties repetita; *fuerunt omnes dies vitæ eius, tot, vel tot anni* primo quia disertè Achis ipse testatus est diutius inter suos & secum Dauidem, quam quatuor mensibus diuersatum [b]. *Est*, inquit, *apud me multis diebus vel annis*. Primò denique quis clarè id videntur significare LXX. Agentes enim de tempore mansionis Dauid inter gentiles, secundi quoque anni meminerunt. Alij [c] piaculum iam putant si supra quatuor menses apud Philisthæos Dauid fuisse asseratur. Disertè enim vulgatam, à qua iam non licet discedere, hoc definire. Quam etiam sententiam, vt D. Hieronymi antiquiores [d] interpretes sequuti sunt. Probabilius mihi est diuturniorem hanc Dauidis mansionem, quam quatuor tantum mensium fuisse, & si tempus sit definiendum; propendeo vt quadrimestri spatio annus etiam sit adiungendus. Moueor primò. Quia vulgata quando dicit vniuersum tempus mansionis Dauidis apud Gethæos, non id absolutè dicit de tota mansione, sed de pacata, & quieta, & quæ præcessit excursiones Dauidis. Hoc enim satis apertè textus sacræ narrationis insinuat, qui sic habet; *Fuit autem numerus dierum, quibus habitauit Dauid in regione Philisthinorum quatuor mensium*. & statim subiungitur; *Et ascendit Dauid & viri eius, & agebant prædas*. Hic enim modus loquendi satis apertè significat, *quatuor menses*, non esse totum spatium, quo Dauid in terra Philisthiim absolutè mansit; sed quo apud illos fuit antequam prædes ageret, & finitimos inciperet infestare. Quod est satis rationi consonum: nam multos dies otiosè in vrbe regia transegit: inde Siceleg ad habitandum impetrata illuc se contulit: eo vxores suas adduxit & comitum suorum. Quis autem non videt antequam omnia parata essent, quæ domestico vsui opus erant, vt vnusquisque familiam suam componeret; quæ etiam necessaria erant ad oppidum ipsum muniendum, & contra subitos incursus, etiam Gethæorum, si fidem frangere vellent, obfirmandum, tempus non exiguum effluxisse? Nam simulatque peruenit Dauid in Siceleg finitimos infestasse, sibi difficile persuadeat, qui viri prudentiam cogitabit. An adhuc incertus sui priusquam ipse vspiam pedem figeret, alios conaretur ex gradu deiicere? Constat ergo ex his editionem vulgatam contrariæ sententiæ adeo non fauere, vt potiùs repugnet. Secundò Moueor; quia etiam in contraria sententia, vulgata deseritur dum veritas Hebraica defenditur. omnes enim dicunt illud, *Dies & quatuor menses*; interpretandum vt minimum esse de diebus aliquot supra quatuor menses. At hoc iam est à vulgata discedere. quæ spatium tantum quatuor mensium definit. Effugium enim quod aliquot dies super quatuor menses omittuntur; vt integer mensium numerus ponatur, nó saluat quin aliter in vulgata, aliter in Hebraica veritate dicamus hunc numerum definiri ac proinde alteram ab altera discrepare. Tertiò denique, quia nimis id apertè Rex Achis enunciat, dum dicit apud se Dauidem multis diebus vel annis esse versatum. An id dici queat de eo qui dies tantum aliquot, supra quatuor menses apud ipsum fuisset? Et hæc tantum, vt quod mihi probabilius in hoc apparet insinuem; alioquin non ignarus; vtrumvis asseratur in neutro laborem esse.

a *Caiet. Vatabl. his. Adrichom. in tribu Simeon Verbo, Siceleg.*

b *lib. 1. reg. cap 29.*

c *Salian. an. 2979. Emman. Sa, hic. et. 496.*

d *Abulen. q. 15. cap. 27. & alij apud illum.*

℣. 8.) Et ascendit Dauid, & viri eius, & agebant prædas de Gessuri, & de Amalecitis: hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus euntibus Sur vsque ad terram Ægypti.

Et ascendit Dauid & viri eius.] Quo, & cum quibus & ad quid ascendebat? *Quo*; scriptura dicit in Iessuri, Gerzi, & Amalech, de quibus, Primo dubium est in vniuersum an istæ essent vel regiones, vel populi Philisthæorum, aut ad illos pertinerent. Affirmant quidam [e]; non tamen sub ditione regis Gethæorum. Alij probabilius negant: nec enim Dauidem hoc toto tempore prædas vllas ex Philistæis; sed ex aliis tantum gentibus egisse, satis apertè Scriptura significat dum dicit, egressum. Dauidem in regionem meridianalem; ipsi autem pe Iudææ terræ, qua tenditur ab ingressu deserti Sur, Ægyptum versus: et Philisthæos ad occidentem Iuda nullus ignorat. In ea autem regione australi præter hos tres populos distinctè, notatos alij plures incolebant; Idumæi, Madianitæ, Ismaelitæ, Agareni, Cedareni. Ex his ergo populis qui à Dauide vastati sint; primò Gessuræos Scriptura recenset. Qui isti, & vbi propriè? Gessur vrbs sine dubio fuit à qua nomen etiam circumregioni datum, & populis illam incolentibus. Dupliciter autem Gessur fuisse certum quoque est; alteram trans Iordanem Syriæ conterminam

e *Salian. an. 2979.*

minam, ptoptereaque Gessut Syriæ appellatam, & pertioebat ad tribum Manassæ, licet ab ea non possessa [a]. *Noluerunt* enim inquit scriptura, *disperdere filij Israel Gessuri, & Machati; & habitarunt in medio Israel vsque ad præsentem diem.* Et ita habitarunt, vt sui iuris essent, & suis vtentes legibus Regem quoque proprium haberent, ipso Dauide regnante, nomine Tholmai, cuius filiam Dauid sibi matrimonio iunxit; ex eaque Absalon [b], & Thamar suscepit. Altera Gessut hæc est, quam nunc Dauid aggressus extra finea Israelitarum, meridiem versus Amalecitis conterminam. De ea præterquam hoc loco nusquam alibi in Scriptura mentio. Secundo loco *Gerzei* nominantur. Hi qui sint distinctè signari non potest, cum nec de ipsis alibi quidpiam scriptura commemoret. Vnus tamen Abulensis [c] *Gerzæos*, Machatæusque confundit, & vult Gerzi idem esse, quod *Machati*; de qua vrbe vel populo sæpius est in scriptura mentio. Sed omnino fallitur: nam Machatæi in medio siti erant Israelitarum, vt apertè Scriptura testatur [c]. At Gerzæi longe extra Israëlitarum fines illis ad meridiem erant, & vt probabile est Amalecitis finitimi, vt alij ante nos obseruarunt. Amalecitæ tertio loco distinctè ponuntur.

a Iosue 13. 13.

b 2 Reg. 3. 3.

c Deuter. 3. 14. Iosue 12. 5. c. 15. 13.

Cum quibus ergo ad hos ascendit? Non solùm cum sexcentis illis bellatoribus, quos secum adduxit; sed cum pluribus alijs viris fortissimis qui subinde ad illum aggregabantur. Qui isti? veteres amici, clientes, propinqui, qui hactenus dissimulauerant. Nunc autem cum viderent tutum sibi ad illum accessum, vtpote fines egressum Israëlitarum; libere se ad illum contulerunt. De quibus sic alibi Scriptura [d] commemorat. *Hi quoque*, inquit, *venerunt ad David in Siceleg cum adhuc fugeret Saul filium Cis, qui erant fortissimi & egregij pugnatores tendentes arcum, & vtraque manu fundis saxa iacientes & dirigentes sagittas, de fratribus Saul ex Beniamin*, nimirum ex tribu Beniamin de qua etiam Saul erat: frequenter enim contribules in Scriptura fratres appellantur. Hos autem ad Dauidem vel amicitia pristina pertraxit, vel viri nomen vbique iam inclytum, vel quod illorum plerique certissimè iam illum in Israël regnaturum sperabant; & ob id illius gratiam aucupabantur. Plures enim orientem solem, venerari; quam occidentem, verna semper & verum verbum fuit. Ex hoc porrò soluitur dubitatio, quæ scrupulum hîc nonnullis iniecit, quomodo potuerit Dauid, aut ausus fuerit cum solis sexcentis viris vrbes munitas aggredi & expugnare; quem nodum vt soluerent varia excogitarunt: nempe non vrbes munitas, nec incolarum copia frequentes; sed vicos ignobiles fuisse, & potius mapalia pastorum. Quicquid enim de hoc sit; an hæc iusta oppida fuerint, propugnatorum viribus & loci natura munita; certa res est non solos sexcentos, sed alios plures secum traxisse Dauidem, omnesque fortissimos; quos nimirum prædæ cupiditas, & Dauidis demerendi studium ad illum excitabat.

d lib. 1. Paral. c. 12.

Ad quid ergo contra istos ascendebat Dauid? Vt illos deprædaretur. *Ascendit inquit David, & viri eius; & prædas agebant.* Sed hanc vt auferrent omnia plane ferro flammaque vastabant, nullo sexus aut ætatis discrimine, mortales omnes interimendo. Sed tunc animum subit inquirere quam iustè hoc potuerit? Si de Amalecitis loquamur; dubium nullum est quin iustissimè. De illis enim sæpius Dominus præceperat vt [e] viuere non permitterentur. De alijs operosior aliquanto responsio; sed facillima est si dicamus Dauidem cum ephod sacerdotem secum habuisse, quo non nisi consulto nihil quod maioris momenti esset, aggrediebatur. Hic ergo omninò tenendum fuisse quoque à Deo illi mandatum vt illos perderet. Quæ responsio mihi magis videtur expedita; quam quæ laboriosius ab alijs excogitatur.

e Exodi 17. 14. 16. Deuter. 15. 19. 1. Reg. 15.

℣. 9.) Et percutiebat Dauid omnem terram, nec relinquebat viuentem virum, & mulierem; tollensque oues & boues, & asinos, & camelos, & vestes, & reuertebatur, & veniebat ad Achis.

℣. 10.) Dicebat autem ei Achis in quem irruisti hodie? Respondebat Dauid; Contra meridiem Iudæ, & contra meridiem Ierameel, & contra meridiem Ceni.

℣. 11.) Virum & mulierem non viuificabat Dauid, nec adducebat in Geth, dicens Ne fortè loquantur aduersùm nos. Hæc fecit Dauid, & hoc erat decretum illi omnibus diebus, quibus habitauit in regione Philisthinorum. Credidit ergo Achis Dauid, dicens; Multa mala operatus est contra populum suum Israël: erit igitur mihi seruus sempiternus.

Distinctius hîc iam narratur vastitas quam Dauid Gentilium regionibus inferebat. In qua nobis etiam pressiùs videndum primò, quas prædas ageret. Secundò quomodo. Tertiò, quàm iustè. De primo Scriptura dicit auertisse illum *oues, boues, asinos, camelos & vestes.* Quibus rebus mobilium bonorum genera continentur, domesticum, & campestre. *Domesticum*, nomine *vestium* intelligitur; *campestre* per hæc animalia designatur. Cùm enim hîc de præda sit sermo, certum est alia bonorum genera, quàm mobilium, per illam spectari non posse. Præda enim bonorum est quæ auehuntur, qualia tantum mobilia sunt, aut se mouentia. Ex his autem mobilibus alia sunt ad domum instruendam; alia ad fructum gignendum. Ad cultum domus spectat suppellex cuius pars præcipua vestes sunt, non solum quibus homines induuntur; sed quibus tota domus instruitur, in stragulis, culcitris, aulæis. Ad fructum vero, greges, armenta, & iumenta sunt; Greges ouibus, armenta bobus, iumenta camelis & asinis designantur. Hæc ergo prædabatur Dauid.

At quomodo? Prorsus omnia vastando. Est autem *vastare* diripiendo destruere; qui terram aliquam ferro exscindit, & flamma consumit, proprie non vastat. qui eam tantum diripit nullum alium damnum inferendo; nec etiam vastat, si propriè loquamur. Vt enim hoc fit; debet illam prædari, & quod superest ex præda destruere. Quod vtrumque Dauid aduersùs gentiles exercebat. Vidimus de præda; destructionem videamus.

videamus. Illa planè ingens erat; bæc prorsus atrox: nam nō solū vrbes & oppida, & in iis ædificia & domos exscindebat; sad ætatis & saxos nullo discrimitie omnas ad intaтnecioná de madjo tollebat. Quod vtrumque Scriptura sigoificat dum dicit *percussisse omnem terrā nec reliquisse viuentem virū, & mulierem*. Nam *percussisse* omoem terram, est illam *vastasse*. Quod ast, vt dicebam illam destruendo diripere. Cum varo adiungitur *non reliquisse viuentem virum aut mulierem*, significatur in hae vastitata homines non præda abductos in captiuitatem, sed necatos. Id enim in vastitate intelligitur; vt qnicquid non diripitur destruatur.

Sed hæc omnia quam iustè Dauid, præsertim occisio tot innocentium imbecillioris ætatis aut saxus? Fuissa anim bæc omnia maximè plena crudelitatis & sænitiæ, dubitare non possumus; an etiam iniusta fuerint; possumus. Sed dicandum nac crudelia proprie fuissa, nac iniusta. Nam, vt iam indicaui, præcaptum Domini arat vt quæ gantes à suo populo vincarantur; aæ viuere non sinerantur, Nolebat enim illas in captiuitatem seruari, ne capti caperent victoras suos, & ad falsum cultum impiæ raligionis aoarterent. Licèt enim da Cananæis proprie di-
a Deut.7.1. ctum [a] sit: *Percuties eos vsque ad internecionem.* & itarum; *Nullum omnino permittas viuere; sed interficies in ore gladij*; tamen id quoque da gentibus omnibus intelligebatur; quas Israelitæ erāt aliquando ditioni suæ subiecturi. Non ergo hoc iniustum potuit assa, quod Dai fuit iussiona paractum; ac proinde nec atrociter, nec crudeliter factum videri potest. quia nihil instum est, quod crudele meritò possit appallari: Seuerè quidem factū dici potatit; atrociter, non potarit.

Maius ast; an si non crudeliter, nec iniustè, saltam cum frauda & malo dolo gesta hæc à Danide fuerint. Ambigendi causam præbat, quod bæc omnia simulauit, quasi contra Israelitas, & veri Dei cultores: non contra ethnicos & gantiles à se patrari. Quod qoando alio crimina careret; mandacij certa culpa vacara non potast; præsertim aum interrogauta Achis, diferte Dauid ex Israelitis hæc arrapta essa raspon-
dit. Interpretes in hoc diuisi sunt. Alij [b] Daoi- b Abulen. q.
dem officiosi mendacij condemnant. Alij [c] ab 25. Serrat.
omni culpa absoluunt. Aitarurrum coi ample- hic.
cti placoarit, anctores vtrobique quos saqua- c Salian. an.
tur hababit. 2978.

Virum & mulierem non viuificabat Dauid.] *Viuificare* hìc est *non occidere, in vita relinquere, vitam non eripere permittere vt quis viuat.* Quod valde notandum ast vt intelligamus vocabula quæ propriè actionam significant in sacris litteris fraqnentar vsurpati tantom ad permissionem significandam. & quæ valent in sua proprietate *facere, promouere, iuuare*, pro eo tantum poni quod ast *non impedire*. Quæ maxime faciunt ad aa intalligenda quæ da Dei concursu circa hominum peccata aliquando in scriptura dicuntur. Cum enim de illis agitur, sæpe verba illa Deo tribuuntur, quæ videntur effectiooem importare; cum taman ex idiotismo notissimo, & fiaquentissimo nihil aliud contineant, quàm nudam permissionem.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXVIII.

ARGVMENTVM.

ALESTINIS iterum bellum aduertùs Iudæos reparantibus, Saul quò potissimùm egrederetur, aut quid tentaret incertus, oraculum adiit, animo cæca trepidatione deiectus: à quo nullum responsum cùm retulisset, ad vetitas artes conuersus est, Per mulierem ergo, cuius viscera spiritus erroris impleuerat, Samuelem euocat, alloquitur, interrogat, de summa Iudaicæ rei sollicitus inquirit; tristissimum responsum refert, futurum vt postera die Iudaicis copiis ad internecionem cæsis, ipse cum liberis in acie extinctus praeceps ad inferos agatur. Hac ille denunciatione perculsus, & simul corporis viribus defectus, diu iacuit consternatus. Inde verò suorum vocibus tantisper erectus in castra regreditur, & ad infalicem pugnam accingitur: ad quam illum cæleste decretum vocabat; & sua scelera perurgebant.

℣. 1.) Factum est autem in diebus illis, congregauerunt Philisthiim agmina sua, vt pararentur ab bellum contra Israel: dixitq; Achis ad Dauid. Sciens nunc scito, quoniam mecum egredieris in castris tu & viri tui.

℣. 2.) Dixitque Dauid ad Achis; Nunc scies quæ facturus est seruus tuus. Et ait Achis ad Dauid; Et ego custodem capitis mei ponam te cunctis diebus.

℣. 3.) Samuel autem mortuus est, planxitque eum omnis Israel, & sepelierunt eum in Ramatha vrbe sua, & Saul abstulit magos, & ariolos de terra: & interfecit eos, qui pythones habebant in ventre.

℣. 4.) Congregatique sunt Philisthiim, & venerunt, & castrametati sunt in Sunam: congregauit autem & Saul vniuersum Israel, & venit in Gelboe.

IN *diebus illis.*] Quibus Dauid in Siceleg habitauit. Qui dies omnes expleuerunt

runt vnius anni spatium & quatuor menses. Malè autem qui putant apparatum hunc bellicum Philisthæorum in finem mansionis Dauid inter illos esse referendum. Tantum enim eruptio ipsa,& egressus militaris cum copiis instructis in illud tempus incidit. Apparatus vero ad egrediendum,etiam cœptus est agitari cum Dauid inter illos maximè versaretur.

Congregauerunt agmina, vt prapararentur ad bellum.] De bello Israelitis inferendo inter se conuenerunt, in id delectus habuere, cohortes conscripsere, quod est *agmina congregasse.* Nec enim significat hoc,instructum iam exercitum in aciem educere; aut sub signis, campis insultare; quia non est hoc præparari ad bellum, sed illud inferre, & serio gerere. Hic autem dicuntur *agmina congregasse* Philisthiim,vt præpararentur. Non est ergo hoc aliud, nisi cohortes conscripsisse,& sub sua signa milites coëgisse.

Philisthiim.] Qui isti? Quinque illi noti mi populi Gazæi, Ascalonitæ, Azotij, Accaronitæ,Gethæi,de quibus supra [a] pluribus.

a Cap 7.

Sciens nunc scito.] Hebraismus notissimus pro eo quod est omnino certum habeas mihi deliberatum, vt in hac expeditione mecum sis aduersus Israelitas. Repetitio enim illa *sciens scito*,magnam asseuerationem continet aliquid serio denuncianris.

Nunc scies quæ facturus est seruus tuus.] Ambigua responsio verbis in neutram partem certò propendentibus temperata. Quam tamen Achis in rem suam intellexit, & pro voto quod agitabat. Itaque statim subiungit; *Et ego custodem capitis mei ponam te cunctis diebus.* Quod est constituam te Prætorianorum militum præfectum, cuius præcipua cura est in salutem & tutelam regij capitis excubare. Dubium porro grauissimum hic est,quomodo Dauid hoc admittere potuerit;& operam suam Regi ethnico deferre aduersus gentem suam,& populum illum qui hæreditas Domini dicebatur. Omitto multa quæ latius in Disputationibus exquirentur. Satis nunc sit duo breuiter admonere. Alterum nihil hic Dauidem peccasse. Siue enim Gethæo Regi operam suam verè deferre potuerit,siue non potuerit,de quo nunc non disputo;certe verba quæ Regi se appellanti respondit,nullam talem promissionem continent. Ambigua enim sunt,vt iam monui. Quod si Achis aliorsum, & pro eo quod animo destinauerat,illa intellexit;id non Dauidi loquenti;sed illi malè intelligenti est [b] imputandum. Alterum quod obseruandum hic est, nimis hac in re seuerum se iudicem, & præter morem suum Caietanum præstare. Nam non contentus condemnare Dauidem quod inconsultè, improbe,temerè multa dixerit & patrauerit; illius insuper intima viscera rimatur,& occulta consilia, cogitationesque cordis introspicit, vt ibi reperiat vnde Dauidem accuset, & paradoxum contrarium proferat hactenus piis omnibus inauditum; nempe Dauidem longè grauius & plura peccasse quam Saulem;& in his quæ cum Achis transacta sunt,non solum mendacem, sed ingratissimum & proditorem fuisse. *Mendacem*; quia aliud omnino pollicitus quam præstaturus; *ingratissimum*,quia contra Achis insurgere destinauerat,à quo tanta benignitate receptus,detentus, ditatus;*proditorem*,quia militem illius professus, illum erat oppugnaturus,arma contra illum vertendo, quæ Sacramento se adstrinxerat pro illo sumpturum. Ex quibus Caietanus admirando concludit inscrutabilia esse diuina iudicia,quando propter vnicum peccatum illudque non grauissimum,Saul ex Regno deiectus, & vita priuatus; Dauid vero tot peccatis & grauissimis implicitus, non solum sit toleratus, sed ad regnum euectus. Hæc, inquam, in Dauidem virum sanctissimum contra communem Ecclesiæ sensum à Caietano [c] declamata, notanda sunt, vt ab illis caueamus. Videntur enim non tantum Dauidis accusationem continere,sed etiam diuinam prouidentiam, eiusque iudicia damnare; quod aliquam haberet excusationem, quando de rebus ageretur, quæ pari rationum pondere librarentur,& tenui tantum discrimine distarent. Nunc de Saule agitur,& de Dauide; de illius immanitate, & vecordia per tot scelera debacchata, de huius fragilitate tam serio deinde ab illo defleta. Vnde ergo Caietano subit Dei iudicia profunda,incerta, inscrutabilia mirari circa Saulem & Dauidem;quod illum abiecerit, hunc eius loco substituerit,illum oderit, hunc vnice dilexerit? Sed de hoc aliàs.

b Salian.an. 2979.

c Salian. an. 2978 n.33.

Samuel autem mortuus est. Quorsum hîc iterum obitum Samuelis inserere? Hebræi dicunt quia Saul ipsum erat aditurus, si viuisset; & vt cur non adierit intelligatur, eius hic obitum iterum inculcari. Nostri, quia de eius vocatione paulo post subiicitur, icciтco ipsum extinctum denuo referri.

Et abstulit magos, & ariolos] Quando hoc à Saule? Cum nullus adhuc erat in tota gente iudaica melior illo. Qui autem hic *magi*, Græcè *ventriloqui* dicuntur;de qua voce paulo post; & qui,*arioli*, *cognitores*. quibus scilicet propositum est,vt occulta cognoscant, fas omne, nefasque confundere. Cæterum hoc nunc de horum expulsione refertur,vt intelligatur quantæ difficultatis fuerit, talem reperire mulierem; & in hoc flagitio patrando,non inscitia Saulem, aut incogitantia,sed malitia peccasse.

Congregati sunt Philisthiim in Sunam, & Saul in Gelboe.] Eodem nempe die,vt accurati temporis enarratores [d] obseruant,quo Philisthæi in Sunam,Saul in Gelboe castra cum vniuerso exercitu metati sunt.

d Salian an. 2979 n.38.

In Sunam.] Circa *Sunam* in Iosue [e] *Sunem*, apud LXX. & Iosephum *Sonam* appellatam,quæ fuit ciuitas in tribu Isachar, ad Australe latus montis Hermon, vt ait Adrichomius, [f] & post illum Salianus. [g] D. Hieronymus apud istos vicum eiusdem nominis agnoscit qui suo tempore adhuc in finibus Sebaste,siue Samariæ visebatur; quæ cum longè distet ab Isachar apparet hanc *Sunam* de qua nunc sermo,esse non potuisse. De hac autem ciuitate ad quam nunc castrametatur,insignes illæ duæ mulieres fuerunt, quarum altera Abisag, idonea visa est, quæ [h] Dauidis senectutem foueret;altera, [i] cui cum Elisæo ius intercedebat artissimæ hospitalitatis. Vtraque enim Sunamitis erat.

e Cap.19.18.

f In Isacar. n.57.

g an. 2974.

h 3.Reg.1.

i 4.Reg.

Vniuersum Israel.] Cum Scriptura copiarum numerum non definiat, si coniecturæ locus est haud improbabiliter possumus affirmare supra trecenta israelitarum,iudæorum verò plusquam triginta millia secum traxisse Saulem. Mouent quod cum diu bellum Philisthæi apparauerint, & id Saul rescinerit(nec enim aliter eodem ferme momento illis potuisset occurrere) qui nec viribus,nec numero, nec Israelitarum odio mi-

nos

nus erant timendi, quam Ammonitæ; probabile non est Saulem minores aduersus istos copias parasse, quam contra Ammonitas eduxerat. At contra Ammonitas à Samuele simul, & Saule trecenta Israelitarum millia, & triginta Iudæorum, siue ex tribu Iuda sub signis educta sunt; Quæ ergo ratio vt contra Philisthæos pauciores educerentur? An minus isti, quam illi cauendi? & cur? An numerus hominum in Israele minutus? Et vnde? Nulla ab eo tempore clades Israelitis illata, nulla temporum calamitas sequuta, nulla ex cæli intemperie pestis; sed omnia læta pace floruerant. Ratio ergo potiùs est vt auctos in immensum Israelitas existimemus, & maiores inde delectos aduersus Philisthæos habitos, quam contra Amalecitas. Tantæ ergo Saulis copiæ fuere, vt non improbabiliter dicere possimus quadringenta bellatorum millia superasse. Quod aliis [a] etiam ante nos video placuisse. At vbi castra tantæ multitudini capta sunt?

a Salian. an. 2979. n. 42.

In Gelboe.] Mons erat, vt Iosepho placet in eadem tribu Isachar, situs è regione Sunam; sic vt Saulis, & Iudæorum castra Meridionalem plagam occuparent; Philisthæi vero septentrionalem circa montem Hermon. Vtrosque autem vallis Iezrael interiecta diuideret de qua sermo sequenti capite [b].

b vers. 11.

℣. 5.) Et vidit Saul castra Philisthiim & expauit cor eius nimis.

℣. 6.) Consuluítque Dominum, & non respondit ei neque per somnia, neque per prophetas.

℣. 7.) Dixitque Saul seruis suis; Quærite mihi mulierem habentem pythonem & vadam ad eam, & sciscitabor per illam. Et dixerunt serui eius ad eum: Est mulier pythonem habens in Endor.

℣. 8.) Mutauit ergo habitum suum, vestitusque est aliis vestimentis, & abiit ipse, & duo viri cum eo, venerúntque ad mulierem nocte, & ait illi: Diuina mihi in pythone, & suscita mihi quem dixero tibi.

℣. 9.) Et ait mulier ad eum: Ecce, tu nosti quanta fecerit Saul, & quomodo eraserit magos & hariolos de terra. Quare ergo insidiaris animæ meæ, vt occidar?

℣. 10.) Et iurauit ei Saul in Domino dicens: Viuit Dominus, quia non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem.

Et vidit Saul castra, & timuit.] Vnde vidit, & cur inde tanto pauore correptus? Cum castra Iudæorum essent in monte locata; Philisthæi verò ex aduerso valle Iezrael intercedente in planitie tetendissent; facilè Sauli fuit in tumulum aliquem reliquis editiorem, & castris hostium magis propinquum euadere, & ex eo vires hostium speculari; quod munus maximè proprium Ducis esse, suo loco pluribus explicabitur. Nec enim facile aliis, quam sibi ipsi de numero, & robore hostilium copiarum credere debent. At vnde ex hac exploratione tantus illi terror iniectus; aut quid vidit in hostium castris, quod illum tantopere terrere debuerit? An quod fortiores milites haberent? At hoc probaturus erat euentus, non oculi poterant explorare. An quia numero bellatorum hostium copiæ superabant? At in principio regni sui Philisthæorum congressum non timuit, cum sexcentos tantum milites haberet; illi vero contra Israel triginta millia curruum, sex millia equitum, & reliquum sine numero vulgus, vt arenam quæ est in littore maris, eduxissent. Quid ergo nunc, & vnde tantopere timet, & quis, aut qualis hic timor? Liberè dicam, timorem cæcum, inconsultumque fuisse; De quo Saul ipse rogatus, qualis, aut qua de re esset, aut quid, & quare timeret; nec certum signare responsum potuisset, quorsum, aut quid trepidaret ignarus; tantum sibi conscius, quod intimis visceribus timore concuteretur. Vnde ergo cæcus hic terror? Ex duplici causa. Primo, ex animo sibi male conscio. Secundo, ex ingenti infortunio proxime sequuturo. Quando sexcentos illos viros in Philisthæos eduxit impauidus, talis adhuc erat Saul vt alius in Israel illo melior non esset. in virum alterum mutatus est, flagitia super flagitia cumulauit, inde mens tot scelerum rea, sibique male conscius animus, omnia etiam tuta timere cœpit; quanto magis ergo plena discriminis timeret? Et hæc prima causa timoris, præterita ipsius scelera spectabat; quorum, vt ille dicebat, assidui comites sunt pauor & metus, vt meritò cecinerit.

O semper pauidum scelus!

Altera causa, non ex præterito, sed ex futuro pendebat; non ex scelere; sed ex supplicio. Suprema sors Saulis in proximo erat, infausta, infanda, misera. Nescio autem quo pacto magna infortunia & ingentes calamitates quo propius admouentur, animum cæca quadam mœstitudine deiiciunt, sua sibi mala præsagientem; ita vt nec attolli, nec erigi vocibus vllorum possit, licet adhuc nihil habeat aut afferre possit vnde tristetur. Et est illa cæca trepidatio magni prænuncia luctus paulo post sequuturi. Siue quod magna mala suos velut apparitores habeant cæcos terrores & metus; siue quod animus ipse qui tot aliquando præsentit, cæca quadam diuinatione mala sibi sua trepidando prænunciet, nescius vnde trepidet, aut quid formidet. Tertiam causam Abolensis [c] addit; immissum Sauli diuino consilio terrorem, vt oraculum consuleret, pythonissam interrogaret, Samuelem audiret suas sibi clades enunciantem, vt inde grauius & diutius cruciaretur. Primò, denunciatione mali, tum tristi eius tolerantia. Melius dixisset, immissum à Deo vt resipisceret, & ad illum seriò colendum verteretur.

c Quæst. 12. in c. 28.

Consuluitque Dominum.] Quomodo consuluit? De multiplici ratione Deum consulendi: & eius responsa sciscitandi; supra satis exposuimus. Hic dubium est qua ratione Deum Saul interrogauerit. Ambigendi ratio; quia quæ subiiciuntur indicant eum per somnia, per sacerdotes, per prophetas interrogasse. Cum enim Scriptura dicat per nihil horum Deum consultum respondisse; tacitè quidem, sed satis indicat illum per hæc eadem Deum interrogasse. At non apparet quomodo Saul per hæc interrogare potuerit. Nam per somnia; nouum erat; & insita

inusitatum. nec enim potest edisseri quomodo Deus per somnia coosuleretur. Per sacerdotes & Prophetas oon poterat; cum oeutros haberet. illos enim ioternccione deleuerat; istos abegerat sæpe contemnendo. Ad hæc sacerdotes oracula Dei non aliter fundebant, quam per ephod: at ephod Abiatar secom abstulerat qui cum Dauid erat. Non ergo per sacerdotes Deum potuit interrogare.

Propter hæc interpretes diuisi sunt. Quidam [a] voluut per hæc omnia Deum à Saule consultum; per somnia, per sacerdotes, per prophetas. Cum obiicitur nullam fuisse rationem per somnia consulendi; negant hoc. Sicut eoim Deus olim occultos euentus per somnia reuelabat, non solum bonis & piis vt Iosepho, & Salomoni, sed & impiis, vt Pharaoni & Nabuchdonosori; sic etiam solitum per somnia cõsuli. Modum autem consulendi fuisse dicunt [b] vt oratione & ieiunio, diuino oraculo præpararentur. At quod de sacerdotibus dicebatur illos aut nullos, aut sine ephod fuisse apud Saulem; vtrumque falsum. Nam licet omnes qui fueront in Nobe, Saul extinxerit; adhuc tamen multi superstites aliis in vrbibus fuerunt. Ephod autem non vnicum erat. Vnde licet Abiatar suum secum, quod præcipuum erat abstulisset; poterant alij sacerdotes suum aliquod ephod habere. Denique quod de prophetis adiungitur, minus valere dicuot. Quando enim Saul illos contempsisse narratur; aut illos ex terra Israel abegisse?

a Auct. tradit. nom. Hieron. Liran. Dionys.

b Lyran. & Sanc. hic. Sa. Abulen. q. 22. c. 28.

Alij [c] tamen probabilius existimant Saulem Deum consuluisse vt suam voluntatem, & incerta belli sibi reuelaret. Quod cum Deus abnueret; hoc eius silentium per partes exprimi, non solum voluisse negando Deum respoodisse; sed singulas species recensendo, quibus Deus cum hominibus loqui soleret, & earum nullâ respondisse narrando.

c Salian. an. 2979. n. 56.

Dixitque Saul seruis suis.] Tridoum totum Saul expectauit, dum aliquod à Deo responsum sibi redderetur. Sua spe frustratus, & impatiens moræ, qoasi non tantom dixit,

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

A Deo desertus, ad satanæ castra confugit, & mulierem pythonissam sibi reperiri mandauit. In quo dubium est, primò cur hoc dioinationis genus exquisierit. Secundò, cur per mulierem. tertiò, an & quantum in hoc peccauerit. De primo dubitandi ratio ex ipsomet Saule deriuatur. ipse enim iam pridem hariolos omnes magos, diuinos, maleficos exterminauerat. Cur ergo nuoc illos exposcit? An eius oblitus quod tam seuere mandauerat, & ardenter adeo, vt efficeretur, institerat? Et si non oblitus; quomodo quæri sibi vult, & sisti qui nusquam erant, quos procul exegerat, aut prorsus extinxerat? Respondeo Saulem nihil eius oblitum quod edixerat, hoc nunc suis mandare; sed probè gnarum improbos semper ab vrbibus arceri; semper tamen in vrbibus reperiri, non dubitauit plures adhuc hariolos in terra Israel esse, quantumois omnes exolare iussisset. Hoc nouum non est in omni genere nocentium & maleficorum: semper fures, adulteri, fraudatores ex humano consortio pelluntur, vel cum vita priuantur, vel cum solum vertere coguntur; semper tameo in mediis vrbibus herba veluti irrigoa succrescunt. Quod si verum est in omni genere, maxime valet in ils qui per vetitas artes occoltorum notitiam polliceotur. Rectissimè dixit ille de mathematicis & diuinis; *Genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra & vetabitur semper, & semper retinebitur.* Nimirum, quia dum exilia mulctantur, & solom vertere iubentur plures ideotidem potentes habent, à quibus occultantur & aluntur. Hoc cum Saul oon ignoraret audacter voum aliquem istorum sibi mandat adduci; certus non omnes exactos, quantumuis omnes exigi ipse mandauerit.

Sopran. in Dauid.

At cur mulierem potius consulendam sibi putauit, quam viros? Quia ex hoc sexu plures in Iudæa adhuc superesse non dubitabat quod dubitare poterat de viris. Primò quia longè plures mulieres, quàm viri per has vetitas artes iosaniunt: facilius ergo poterant ex illo sexu, quam ex virili superesse, hac sacrilega superstitione contaminati. Secondò quia viri faciliùs & à pluribus cognoscuntur; ac proinde minus possunt latere. Tertiò quia mulieres plures reperiunt à quibus occultantur. Quartò denique quia sciebat io omni crimioe, sed in hoc superstitiosæ diuinatinois, viros à fœminis superari; magisque obnoxias illi esse. Vode non dubitabat edictum suum minus ab illis quàm à viris obseruatum.

Ao ergo Saul hîc peccaoit? Omnino, & quidem grauissimè. Primò ex vniuersali ratione, qua Deus omnes generali præcepto coostrinxit ne tales artes adhibeant ad occulta sciscitanda, aut homines talium peritos interrogent vt per
illos occulta doceantur [d]. *Non inueniatur*, inquit, d Deuter. 18. 10.
in te qui hariolos sciscitetur, & obseruet somnia, atque auguria; nec sit maleficus, neque incantator, nec qui pythones consulat, nec diuinos, aut quærat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, & propter huiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. Quæ prohibitio alibi sæpiùs in-
culcatur, in Leuitico [e] præsertim vbi qoi hoc e Cap. 19. 31.
audeat, inimicum sibi deposcere videtur, in quem
ipse per se Deus insurgat, & ad mortem persequatur. Cap. 20. 6.
Anima, inquit, *quæ declinauerit ad magos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam de medio populi sui.* Interficiam, inqoit illam. non edicit vt à magistratu interficiatur; sed *ego?* inquit, *interficiam.* Quod hîc
Sauli contigit, dicente Scriptura. [f] *Mortuus est* f 1. Paral. 10.
ergo Saul propter iniquitates suas, eo quòd præuaricatus sit mandatum Domini; sed insuper etiam pythonissam consuluerit, nec sperauerit in Domino, propter quod interfecit eum & transtulit regnum eius ad Dauid filium Isai. Secundò grauiùs adhuc peccauit; quia nullam poterat excusationem prætexere, quasi non in totom, aliqua saltem ex parte colpa flagitij minueretur. Quos enim ipse expulerat, nunc vltrò reuocat; quos ab aliis aditi vetaoerat, ipse nuoc adit. Quid ergo potest afferre vnde hoc ex obstinati pectoris insaoia profectum noo censeamus?

Quærite mihi mulierem habentem pythonem.] Dubium hîc quale genus maleficarum propriè sint pythonem habentes; deinde, an hæc propriè pythonissa fuerit.

De primo; *pythonissa* mulier siue *pythonem* habens; Hebraicè dicitur בַּעֲלַת אוֹב *Domina*, siue *potens Ob*, siue *Oph.* quod significat habere *ob*,
aut *oph* in potestate. Quid ergo est Hebræis אוב g Leuit. 19. 31.
Ob? Non est planè certum vt constat ex diuersis Cap. 20. 6.
scripturæ [g] locis, in quibus variè vertitur. sed ex- Deut. 18. 11.

R pressioc

pressior eius significatio vas, vtrem, & dolium sonat. LXX. autem & alij Græci habentem *ob*, vel *oph*, vertunt ἐγγαστρίμυθον, id est *ventiloquum*, vt est apud Hesichium [a], quem posse quoque *vtriloquum* appellari, Serrarius [b] obseruat. Alij volunt *ob*, & *oph* significare *serpentem*, quem Græci *pythona* appellant (quæ vox aliquibus etiam dolium sonat) à quo Apollo Pithius dictus est quod *centum pythona sagittis confecisset*. Cum ergo Apollo oraculorum omnium præses haberetur, eius ministri per quos ille oracula fundebat Pithij quoque, vel Pithiæ & pythonissæ dicebantur, quasi pithyium, Apollinem scilicet qui pithius erat, habentes, & inde factum vt quæ Hebræis *habens ob*, vel *oph*, dicitur; Græcè *habens pythonem*, siue *pythonissa* dicatur. Quomodo autem *pythonem* habebant? In ventre, quasi in vtre illum concipientes. verè enim spiritus iste nequam quos afflabat, velut vtres, & tamquam vasa, eorum ventres implebat. Modum plures explicant sacri [c], & profani [d] auctores. Mulier enim quæ hoc profitebatur tripodi diuaricatis cruribus insidebat, cum interim infernè per os angustissimum halitus erumpens obscænas fatidicæ partes ingrederetur, & inflatam simul etiam vatem redderet; vt non mirum sit quæ vento plena prophetabat, digna tantum prompsisse, quæ ventis mandarentur.

a Leuit. 33. b quæst. 1. in cap. 28.

c Origen l. 3. & lib. 6. cont. Cels. Chrys. apud Eugub. l. 8. de peren. Phil. cap. 37. d Plutarc. de defect. orac.

Propriè ergo pythonissa, siue pythonem habens, fœmina erat quæ ventre tanquam vtre vel dolio erroris spiritu concepto, occulta humanæ intelligentiæ loquebatur. Dubium nunc est quomodo hæc oracula funderet. sunt qui putant ore prompsisse. Ventriloquam enim à Græcis dictam, non quod ventre loqueretur, sed quod ventre priùs erroris spiritu repleto consulentibus responsa signaret. Sed magis recepta [e] sententia est fatidicas istas, insanum spiritum non solùm ventre concepisse, sed eo repletas, ventre quoque responsa dedisse. qua in re fœdissimam turpitudinem gentilium sacrorum meritò ex hac quoque parte veteres [f] Patres exagitant. Quid enim fœdius auditu, quam prophetidem & sacrorum antistitam foramini sacri specus diuaricatis cruribus insedisse; inde per muliebria fatidici spiritus auram concepisse, & per eadem pudenda voces deinde spurcissimas emisisse? Ob hoc ergo ventriloquæ dictæ, quod tali pacto responsa referrent. Cuiusmodi se vnam vidisse testatur Rodiginus [g]; per cuius obscænas partes sonus emissus in verba formabatur. Hæc ergo mulier quam Saul sibi iubet inquiri, propriè ne talis erat & ex earum genere quæ fanaticum spiritum tam fædè conciperet, & tam spurce redderet? An talis fuerit incertum est. illud certum; hoc diuinandi genus nec ab illa quæsiuisse Saulem, nec illam exercuisse; tantum enim sb illa quæsiuit vt excantatos manes sibi sisteret, & hoc illa præstitit. Quod diuinationis genus non ad pythones spectat propriè sumptos; sed longè eos etiam continet qui necromanticè dicuntur, vt alij [h] ante nos obseruarunt.

e Viues 7. de ciuit. c. vlt. Rodigin. libr. 8. cap. 10. Lorin. apud quē alij Act. 16. f Origen. Chrysost.

g lib. 8. Ant. lect. cap. 10.

In Endor.] Ciuitas fuit intra sortes Isachar; sed quæ ad Manassæos pertinebat, vt constat ex libro Iosue. De qua hæc Masius accuratissimus eorum explanator, quæ terræ sanctæ descriptionem continent. *Endor*, inquit, *quod est ac si fontem Dore dicas. Existebat in iugo quod à monte Tabor Austrum versus decurrit, atque Hermonem minorem; vrbs excitato ab inferis Samuele nobilitata. Et hanc quoque propè torrentem Cison fuisse; argumento sunt Regij vatis verba, quibus commemorat cladem, qua Sisara præfectus Regis Iabin apud illum torrentem afflictus est à Delbora & Baraco.* Hæc Masius, quibus illa consentiunt, quæ de eadem Vrbe ab Adrichomio traduntur [i]. Porrò certum est non longe admodum à Sunam, & Gelboe sitam fuisse; quando Saul à Pythonissa digressus, eadem nocte castra repetiit, vnde discesserat, in Gelboe prope Sunam locata. Adrichomius vult quatuor tantum horarum itinere distasse; licèt Saul totum fermè diem in eo consumpserit, vsus fortasse circuitu, vt hostium stationes prope tendentium vitaret; aut ne in eorum manus incurreret, qui passim vagabantur.

h Abul. q. 22 cap. 28. Martin delr. lib 4. c. 2. n. 6. sect. 2. disp. Mag. Salian. ann. 2979. n. 68.

i In Isachar. num. 17.

Mutauit ergo Saul habitum suum.] Ad quid habitus ista mutatio? vt occultius è castris abiret: vt in itinere non agnosceretur ab obuiis vt pythonissa nihil vereretur artem suam prodere, & exercere; fortasse negatura, si Saulem primo conspexisset, regem suum qui tam seuere pythones omnes exterminauerat ex terra Iudæa.

Abiit ergo ipse, & duo viri cum eo.] Probabile est Saulem quod seruis suis edixerat, vt sibi pythonem quærerent, non omnibus, sed certis duntaxat, & secretò dixisse; ne si percrebuisset inter suos ipsum incantatores adire, & aduocare, quos Deus non solum iubebat expelli; sed ipse quoque acerrime fuerat persequutus, omnium odium infamis & execrabilis incurrisset. Propter hoc ergo, & in dissimulationem sui compositus, hæc omnia peregit, & hos tantùm duos viæ comites assumpsit, eos fortasse, qui sibi indicium detulerant vbi pythonissa lateret.

Diuina mihi in pythone.] Quod est; Aliquid volo à te quærere & discere ope pythonici spiritus, quo tu repleta, & quem in potestate habes.

Cur insidiaris animæ meæ.] Callidè mulier se negat impij huius artificij peritam, verita scilicet ne qui illam alloquebatur, occultus explorator esset à Saule submissus ad pythonicos deprehendendos. Temperat itaque sic orationem suam; vt dum interrogationem hanc ad calumniam sibi struendam factam queritur, innocentem se talia sacrilegij demonstret.

Iurauit illi.] Et hoc iusiurando grauiter offendit Saul, & eo emisso nihil adstringebatur. *Peccauit*, quia cùm supremus ipse Princeps esset, ac proinde deberet ab omnibus exigere obseruantiam cælestium mandatorum; & illud in primis ipse exequi deberet, quod maximè ad illum spectabat, de maleficis occidendis, contrario ipse iureiurando voluit adstringi, vt quod Deus facere iubebat, id ille negligere teneretur. Eo autem non *adstringebatur*; quia turpe quodcunque iuramentum, si seruetur, improbitatem duplicat iurantis; quæ vt minuatur, malè iuratum, saltem debet bene [k] rescindi.

k Vide Abulen. q. 26 cap. 20.

℣. 13.) Dixitque ei mulier: Quem suscitabo tibi? Qui ait Samuelem mihi suscita.

℣. 12.) Cùm autem vidisset mulier Samuelem, exclamauit voce magna, & dixit ad Saul: Quare imposuisti mihi? Tu es enim Saul.

℣. 13.) Dixitque ei Rex; Noli timere. Quid vidisti? Et ait mulier ad Saul;

Deos

Deos vidi ascendentes de terra.

ỳ. 14.) Dixitque ei : Qualis est forma eius? Quæ ait; Vir senex ascendit, & ipse amictus est pallio. Et intellexit Saul quod Samuel esset; & inclinauit se super faciem suam in terra, & adorauit.

Quem suscitabo tibi?] Ex his apparet hanc mulierem pythonissam, quod supra monui ex eo genere fuisse, quæ necromanticæ dicebantur, & per mortuorum euocationem diuinabant. Hoc enim Saul ipse significat dum vult illam sibi in pythone respondere, non quomodocunque sed quem voluerit excitando; qua conditione accepta, nunc ista rogat quem sibi velit excitari.

Cùm vidisset mulier Samuelem.] An illum verè, an illius spectrum viderit, & quomodo viderit; distincta disputatione dissereturl.

Tu es enim Saul.] Dubium non exiguum est, vnde mulier hæc Samuele conspectu, cognouerit eum qui se rogauerat esse Saulem. Multi multa. Caietanus dicit id sciri non posse. Iosephus Samuelem ipsum primum omnium vbi euocatus adstitit, id mulieri nunciasse. Rabini & Hebræi ex reuerentia Regibus exhiberi solita, & quam tunc Samuel apparens Sauli detulit vt adhuc regnanti. Quod mihi mirificè probatur; & facit maximè ad maiestatem regij nominis insinuandam. Tanta enim est, vt quantumuis scelestissimus quis sit, modo Rex adhuc sit, honorandus, à subditis excolendus, & omni reuerentiæ genere sit prosequendus; nedum vt illi quisquam possit ausu temerario manus sacrilegas intentare.

Noli timere. Quid vidisti?] Fortassè mulier hæc reuerentia conspecta quam Samuel habuerat Sauli, & ipsa quoque venerabunda illi accidit timoris plena, & ex Saule præsente, & ex insolita ratione visorum. Non enim quæ videbat, erant huiusmodi, qualia solerent ipsi sisti magicis excantationibus euocata. Saul ergo bono nunc eam animo esse iubet, quantum quidem spectat ad timorem, quem ex sua præsentia conceperat. Quod verò ad visa spectabat, edisseri sibi vult qualia illa sint, vt intelligat qua ratione mulier ex illis deprehendere potuerit se esse Saulem. Quod totum manifestè conuincit, ex aliquo gestu, aut alia conformatione corporis illius, qui apparuerat, ipsam didicisse qui eam rogauerat, & cui magica sacra instituerat, esse Saulem.

Deos vidi ascendentes de terra.] Cur vtitur plurali numero, cum vnum tantum viderit, & cur *deos* appellat, qui homines apparebant? Hebræi more suo multa fabulantur. Dicunt enim visos à pythonissa Mosem, simul & Samuelem, quod perspicuè Scripturæ repugnat, de vno tantùm Samuele loquenti. Alij item Rabini circa Samuelem ministeria multorum siue angelorum, siue animarum fuisse; iccirco plurali numero pythonissam non *deum*, sed *deos* se vidisse clamasse. vera ratio ex Hebraica phrasi sumenda est, in qua non semel pluralis numerus ponitur pro singulari, & *Deus*, siue dij. pro iudicibus & viris insigni magistratu fungentibus appellantur. *Deus*, inquit, [a] *stetit in synagoga deorum.* nempe iudicum, & eorum qui populis cum magistratu præsunt. Videre ergo se deos mulier dicit; quia Samuel eo se habitu ostendit, quo iudicem cum ageret Iudæorum, solebat incedere.

a Psal. 81.1.

Sopran. in Dauid.

Vir senex ascendit, & ipse amictus est pallio.] Tunc enim Samuel ante biennium extinctus annum egisset septuagesimum nonum. Meritò ergo senex. Pallium autem quo se obuolutus ostendit, non improbabiliter illud fuit [b] quod abscidit illi Saul, dum lacinia apprehensum Samuelem, ne à se discederet detinebat.

b suprà cap. 15.27.

Adorauit.] Quis? Quem? Mariana putat Saulem adorasse Deum. Sed vnde hæc illi religio, & quæ noua causa suborta vt illud faceret? Fortè terrore correptus, ex insolita nempe ratione visorum. Alij volunt adoratum à Samuele Saulem reuerentiæ signum exhibendo, quale solebat Regibus præstari. Ex quo mulier illico deprehendit Regem esse Saulem. Communis [c] tamen & vera sententia est adoratum Samuelem à Saule, non quod illi cultum tribuerit, qui soli Deo debetur; sed quod illum sic honorauit, vt par erat à Rege calamitosissimo prophetam maximum, iam extra aleam degentem præsentis vitæ; & à quo tot ingentia beneficia fuerat consequutus.

c Lyran. A. ut Caiet. hic.

ỳ. 15.) Dixit autem Samuel ad Saul; Quare inquietasti me vt suscitarer? Et ait Saul; Coarctor nimis : siquidem Philisthiim pugnant aduersùm me, & Deus recessit à me, & exaudire me noluit neque in manu prophetarum, neque per somnia. vocaui ergo te, vt ostenderes mihi quid faciam.

ỳ. 16.) Et ait Samuel; Quid interrogas me, cùm Dominus recesserit à te, & transierit ad æmulum tuum?

ỳ. 17.) Faciet enim tibi Dominus sicut loquutus est in manu mea, & scindet regnum tuum de manu tua, & dabit illud proximo tuo Dauid.

ỳ. 18.) Quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris eius in Amalec. idcirco quod pateris, fecit tibi Dominus hodie.

ỳ. 19.) Et dabit Dominus etiam Israel tecum in manus Philisthiim : cras autem tu & filij tui mecum eritis : sed & castra Israel tradet Dominus in manus Philisthiim.

Quare inquietasti me.] Verbo vsus est secundùm quod in communi vita vsurpatur. *Inquietari* enim dicuntur non solum qui turbantur, & commouentur; sed circa quos aliquid ab aliis fit, quod ex se possit illos *inquietare*. Itaque non effectus hic, sed affectus & conatus exprimitur, eo modo, quo diximus alibi [d] de verbis *expugnandi, suscitandi, cogendi*. Cæterum cum *inquietare* sit propriè ex sede in qua quid quiescit, aliquid amouere; in hac significatione potuit dici Samuel a Saule *inquietatus*, quo agente licet nec per se, nec per alium cogente Samuel eam sedem tantisper deseruit, in qua hactenus fuit.

d 1 Reg. 12.

Loquutus in manu mea.] Id est per me. quod enim barbarè dicitur *quid aliquo mediante facere*, sacræ litteræ frequentissimo Hebraismo di-

cunt *in manu alicuius facere quid, aut dicere*, per illum scilicet.

Crastina die tu,& filij tui mecum eritis.] Particula *cum* frequenter in sacris litteris nota similitudinis est, non coniunctionis; & idem valet quod *sicut*. In quem sensum hic vsurpatur. *Mecum eritis* enim non est in loco vbi ego sum, vos quoque eritis mihi sociati; sed tales eritis, qualis ego sum, nempe mortui. Quod aliis verbis obseruauit Augustinus alicubi dicens particulam *cum*, non *ad aqualitatem fælicitatis, sed ad parem mortis conditionem hic esse referendam.* Quam
a Psal. 105. 6. eandem significationem habet in Psalmis [a] vbi Dauid; *Peccauimus*, inquit, *cum patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus.* Hic enim cum patribus peccasse, non est simul & iuncta opera in eodem loco peccasse; sed sic peccasse vt illi peccauerunt. Cætera in disputationibus fusius.

ỳ. 20.) Statimque Saul cecidit porrectus in terram: extimuerat enim verba Samuelis,& robur non erat in eo, quia non comederat panem tota die illa.

ỳ. 21) Ingressa est itaque mulier illa ad Saul (conturbatus enim erat valde) dixitque ad eum; Ecce obediuit ancilla tua voci tuæ, & posui animam meam in manu mea:& audiui sermones tuos, quos loquutus es ad me.

ỳ. 22.) Nunc igitur audi & tu vocem ancillæ tuæ,& ponam coram te buccellam panis, vt comedens conualescas, vt possis iter agere.

ỳ. 23.) Qui renuit, & ait; Non comedam. Coëgerunt autem eum serui sui &, mulier, & tandem audita voce eorum surrexit de terra,& sedit super lectum.

ỳ. 24.) Mulier autem illa habebat vitulum pascualem in domo,& festinauit, & occidit eum: tollensque farinam miscuit eam,& coxit azyma.

ỳ. 25.) Et posuit ante Saul, & ante seruos eius. Qui cum comedissent, surrexerunt,& ambulauerunt per totam noctem illam.

Cecidit porrectus in terram.] Animi defectum passus ea duplici causa. Primò, horrore perculsus ex denunciatione Samuelis. Secundò, ea inedia diu tolerata. nec enim toto illo die quicquam gustauerat. Addunt Græci, Nec tota nocte: vsque scilicet ad illam horam. Cæterum quod noster habet; *Cecidit porrectus in terram*; Hebraicè est; *Cecidit que plenitudo staturæ eius*; Hebraismus Italico idiotismo simillimus. Dicimus enim. *Cascò quant era lungo.*

Ingressa est itaque mulier illa.] Quo? Nempe in cubiculum in quo magicis artibus operata Samuelem Sauli euocauerat, & inde locum vtrique dederat quæ vellent secretò loquendi.

Ecce obediuit ancilla tua voci tuæ.] Pythonissa viso Saule non solum animo consternato, sed corporis viribus captum iacere prostratum, serio sibi timuit, ne si fortè (quod non raro contingit sacra & infanda tractantibus) ille expiraret, obitus sibi Regis imputaretur; & eo nomine in inuidiam totius Israel adducta, præsentis simul & præteritæ nequitiæ pœnas legibus daret. Anxia ergo & sollicita partes se in omnes versat, vt Regi vires collapsas restituat. Audito autem nihil illum diu adeo gustasse, primum omnium vt vires comedendo reparet hortatur, vsa argumento; quod cum ipsa in illius gratiam capitis discrimen adire non recusauerit, ille sibi vicissim gratiam referat aliquid vt vitæ suæ consulat degustando.

Posui animam meam in manu mea.] Extremum adite periculum, vt tibi morem gererem, non recusaui. Hoc enim phrasis ista significat, de qua cum plurima supra [b], nunc plura non addo. b Cap. 19.

Coëgerunt eum serui sui,& mulier.] Quomodo coëgerunt? Hortando, obsecrando, rationes varias afferendo, quibus obfirmatum pectus à sententia tantum dimouetur, & expugnatur. Vtrorumque autem seruorum, nempe & mulieris maximè intererat Saulem viuere. Nam quid illi duo ab vniuerso Israel passi essent, si Rea, qui se illorum fidei permiserat, & clanculù ille tantum comitatus ea castris excesserat, inter illorum manus occubuisset; & id dum magicis incantationibus operaretur? Illorum ergo vocibus, fletibus, obtestationibus fractus, id quod hortabantur admisit. Nullus enim tam durus est,& obfirmatus in mortem, qui tandem si diutius obsecretur, sibi persuaderi non patiatur vt viuat.

Et sedit super lectum.] Non erat opinor hic lectulus ad discumbendum & triclinialis; sed ad quietem somnumque capiendum. Vt enim alias monui, Iudæi tempore illo non accumbendo, sed sedendo vescebantur. Sedit ergo super lectulum, interim dum cœna pararetur quieturus; non inde pararis,& illatis dapibus accubiturus.

Festinauit & occidit vitulum pascualem.] Qui domi pascebat & [?]abatur; ob id inter altilia reponitur, & alibi *vitulus saginatus* appellator [c]. c Luc. 15. Mirum autem quomodo tam breui spatio caro vitulina recens extincta parari ita potuerit, vt esui esset. Sed mulier incantationibus assueta & mortuorum manes solita mouere carminibus aliquid arcani fortassis habebat ad escas celeriter macerandas. Licèt etiam non improbabiliter dici possit, honestis hospitibus vbi ea improuiso excipiuntur, apponi non solùm cibos, vt ab illis comedantur; sed vt sedulitas hospitantis appareat, & animus in omnem obsequium paratus. Alij dicunt *vitulum pascualem* facillimæ coctionis esse. Quod vt verum sit, si cum aliis carnibus conferatur; non ita tamen vt vnius horæ spatio cæsus, excoriatus, coctus illam teneritudinem habeat, vt eo possit quis aptè vesci. Melius alij adiungunt si non carnem ipsam; at iusculum ex illa esui esse, & aptissimum ad vires reparandas & per se & aliis adiunctum. Sanè Abraham [d] d Gen. c. 18. cum Angelos excepit hospitio, qui peragratiom specie ad illum diuerterant, occidit illico vitulum saginatum, & apparatum apposuit aut ad vescendum, aut ad officij sui sedulitatem hospitibus contestandam.

Coxit azyma.] Nullus est cibus qui possit facilius parari. Farinæ miscetur aqua, cocta subigitur, igni admouetur, & sine fermento solidata panis simul & obsonij vicem præbet; Edulij genus Hebræis in subitis præsertim occursibus maximè familiare. Quare & Abraham illud ipsum

ipsum simul cum vitulo parauit angelis aduen-
a Gen. 18. tantibus. Quos enim ibi Scriptura [a] subcineritios panes appellat, illud ipsum sunt, quæ nunc *azyma* nuncupantur; subcineritij panes appellati, non quod cineri suppositi coquerentur, sed quod ad coquendum cineri impositi, sub illis aliquid semper cineris hæreret.

Ambulauerunt totam noctem illam.] Ab Endor in castra quatuor horarum iter erat, vt iam monui. Probabile autem est, quod & verbum *ambulandi*, si in sua proprietate sumatur, insinuat, illos iter pedibus confecisse. Sic enim facilius & suis, & hostibus occultius erat futurum, quos vtrosque Saul eo in itinere maximè latere volebat. Nullus autem ignorat faciliores esse, & longè plures pediti latebras quàm equiti; vt omittam vbi diuerticulis, & per ignotas semitas iter instruitur, multa loca patere pediti, quæ equiti impervia sunt.

DISPVTATIO I.

Ad illa verba. In diebus illis congregauerunt Philisthiim agmina sua, vt præpararentur ad bellum contra Israël.

De supremo bello Saulis aduersus Philisthæos in quo ipse cæsus, & tota fermè regia progenie sublata Iudæorum exercitus ad internecionem deletus est, aut fuga præcipiti dissipatus.

QVONIAM hoc & duobus capitibus quæ subsequuntur, & librum claudunt, postremum Saulis bellum aduersus Philisthæos continetur, in quo cæsus ipse, regij liberi magna ex parte sublati, & tota fermè Iudæorum acies deleta, distinctiùs hîc illud est à nobis enarrandum. De eo ergo. Primò quæremus causas quæ vtrinque præcesserint. Secundò Apparatum. Tertiò. Quandiu durauerit, & à quibus gestum. Quartò quo tandem exitu patratum.

De primo appatet bellum à Philisthæis, Iudæis quiescentibus excitatum. Vnde ergo motū? Primò ex odio antiquo & inueterato, quod inter vtrumque populum semper ardebat, licèt non semper aperta per incendia desæuiret; sed tantùm cum vtrinque opportuna occasio dabatur. Sic enim cótingat necesse est in vicinia duorum, qui inuicem inuisi & infesti, vigilant semper alter in alterius exitium parati. Secundò occasionem nunc erumpendi Philisthæi ex proximis Dauidis excursibus habuerunt. Infestabat ille latè regiones Hebræis finitimas quacumque à Gentibus habitabantur, inde prædas agebat, homines occidebat, omnia vastabat, & nusquam certa sede morando terroribus cuncta cædibusque complebat. Ea omnia gentiles cum non ignorarent ab Hebræis geri, Saulis consilio patrari putabant à quo contra se eobors illa expedita Dauidis immitteretur, quæ cuncta subitis latrociniis infestaret. Primò ergo inter se questi, deinde etiam re tota Philisthæorum conuentibus delata, facile fuit hos ad bellum impellere. Nam licèt, vt suprà monuimus à Philisthæis vexandis Dauid abstineret; non ita tamen vt dum inter illorum fines armatus & prædabundus ex-

curreret, omni ex parte eos dimitteret intactos, & alij gentiles ab illo vastati Philisthæis finitimi suas ad illos querelas referebant, vt pote perpetuos Iudæorum hostes, & quibus omnis illorum magnitudo suspecta erat. Tertiò denique peculiaris huius belli causa diuina prouidentia fuit, quæ Saulis peccata vltum ibat, & regnum iam pridem Dauidi destinatum, Saule cum stirpe sublato conferre parabat. Quam vtramque causam Samuel ab inferis excitatus insinuat dum Sauli respondet interroganti [b]. *Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea; & scindet regnum tuum de manu tua & dabit illud proximo tuo Dauid, quia non obedisti voci Domini.* b Cap 28. 17.

Secundò. Quomodo bellum hoc apparatum? Generali verbo tacitè hoc Scriptura subindicat. *Congregauerunt*, inquit, *Philisthiim agmina sua, vt præpararentur ad bellum contra Israël.* Per hæc enim significatur quod iam dixi à Philisthæis bellum initium cœpisse. Primi enim dicuntur *agmina congregasse*, quod est delectus in singulis pagis, & vrbibus habuisse. Nec enim congregare agmina proprie hic est milites in acie disponere, aut suos per manipulos ordinare; sed est illos conscribere, & ex variis partibus in vnum cogere. Hic ergo apparatus etiam dum inter illos Dauid ageret, à Palestinis fieri cœptus est. At verò de Saulis & Hebræorum apparatu, nihil Scriptura dicit; sed æquum est existimare, Saulem quoque vbi ad illum de Philisthæorum motibus est allatum, nihil cessasse; sed milites conscripsisse & reliqua quæ bello ingenti administrando opus essent, expedisse. Nam simulatque Philisthæi suas copias eduxerunt, Saul quoque non solum eodem tempore, sed etiam eodem quoque die sub signis egressus est; quod non fecisset, nisi bellum diu priùs apparasset.

Tertiò. A quibus & quandiu gestum est? Ex vna parte Philisthæi erāt; ex altera, Israelitæ. Philisthæi quinque illos notissimos populos amplectebantur; Azotios Accaronitas, Gazæos; Gettæos, Ascalonitas. Israelitæ ex duodecim tribubus constabantur [c]. *Congregauit*, inquit Scriptura, *Saul vniuersum Israel*; id est ex omni tribu Israelitarum qui idonei erant; notissima phrasi in sacris litteris, qua nota *vniuersalis* non omnes omnino complectitur; sed vel plurimos, in quorum comparatione reliqui numerandi non sint; aut si omnes & singuli excepto nullo, non absolutè id; sed in certo genere & definito est intelligendum, vt hoc loco. Vniuersum enim Israel vel maiorem partem, & aliam longè quæ remanserat excedentem debemus accipere? vel certe vniuersos, qui possent arma gestare, & publicæ rei opera sua in bello prodesse. Cæterum numerus copiarum quantus vtrinque fuerit, Scriptura non memorat; nec Iosephus alioquin talium rerum diligens, hic quicquam diuinat. Si locus coniecturæ detur; iterum quod in Commentario [d] dixi probabile mihi videri confirmo, nempe Israelitarum copias quadringenta millia militum superasse; quod vnde credibile fiat; ea quæ ibi protulimus, satis ostendunt. Dubium de Ducibus maius est ex parte Israelitarum? certum est vnum omnium supremum Ducem & Imperatorem fuisse, nempe Saulem. Minores autem Duces Ionathas, Aminadab, Melchisua regij filij fuerunt. post quos Abner & alij viri fortissimi sua quoque agmina curabant. At ex parte Philisthæorum vnus tantum Rex Achis in
c ver. 4.
d ver. 5.

Scriptura oominatur, reliqui Principes & satrapæ dicnntur. Vnde Iosephus videtur indicate, sicnt Saul exetcitus Istaelitici suptemus Imperator etat, sic Achis omnibus Philisthæorum copiir imperasse. Sed dubitate nou possumus, præter Acbis alios etiam aliorum gentium teges in hac expeditione suisse; & de omninm eonsilin non vnius tantum Acbis, omuia administrata. Colligitur primò quia si Gethæi cum suo rege aderaot; cur nnn Azotij, cur non Gazzæi, eur nnn alij, quique cum suo? Secundò satis apertè id indicatut, dum infrà dieuntur Principes Philisthæotum castra lnstrasse, & Dauidem deprehendisse. Qui enim isti Principes nisi reges singulotum popolorum? Tertiò denique quia eum Achis satia pto imperio loquuntur. demissiùs certè loquuturi, si rex ipse solus, hi veto tantum ptiuati, & non alio quam miliiari magistratu fungetentur. Quomodo enim loquuntur inter Gethæorum manipulos Dauide comperto? *Quid*
a Cap.29 4. *sibi volunt*; inquiunt [a], *Hebræi isti?* Et rursus; *Irati sunt aduersus eum* (Achis) *Principes Philisthæorum, & dixerunt ei; Reuertatur vir iste, & sedeat in loco suo.* Bene enim hîc obseruat Abu-
b Q. 4. 8. & 9. in cap 29. lensis [b] verba hæc eotum non esse qui infetiores sint; sed qui superiores, aut æqoali dignitate cum Achis. Communi eigo consilio ab his qoinque regibus probabile est bellnm administratum.

Quandiu ergo gestum? Septem tantùm dies durauit. Bellum enim propriè geri non dicitur, nisi cum primum vtrinque vel ea vna parte sub signis miles edueitur, campis insultatnr, & castra locantur. Nam teliqua quæ præmittuntnr, ad bellum gerendum non sunt, sed apparandum. Geti ergo eœptum est, quo primum die vtrinque in eampos egressi Philisthæi & Istaelitæ idoneo quique loco casttametati snnt. A quo die ad victoriam perfectè obtentam, septem tantum intercessere, qui nobis hic distinctè cum tribns subsequentibus signandi sunt, vt quid quoque die in hoc funestissimo bello contigetit, quo regnum Iudaicum pene auersum, & mita conuersione ex vna familia & tribu in aliam Dei nutu translatum est non ignotetur.

c Cap. 28 4. Prima ergo die locus [c] idoneus ab vtroqoe exetcitu eastris est captus; à Pbilisthæis quidem in *Susam*; à Saul & Israëlitis in *Gelboe*.

Postridie, qui dies fuit seeundus inchoati bel-
d Cap. 29. 2. li suas Philisthæi copias lusttarunt [d] *incedentes in centuriis & millibus.* in nouissimo autem agmine Dauid cum suis repettos io Pnncipum Philisthinorum suspicionem venit. De eo ergn
e Cap 29. 4. apud Achis conqnesti [e], anctores illi snot vt amandetnr. Interim Saul hostiles dnm copiæ lusttarentnr, eas simul & castra speculatns in-
f Cap 28. 3. genti tertore deiectus [f] *Dominum consuluit*; à quo nec per somnia, oec per sacerdotes, nec per
g Cap 28 6. prophetas vllo responso [g] dignatns est.

Die tertio albente eælo Danid ab Achis honeste prius appellatur, è eastris cum suis egressus
h Cap. 29. 11. Pbilisthæos metu liberat; Siceleg [h] versus iter arripicns. A quo dum abest Amalecitæ latrocinij potius more, quam belli cum expedita manu oppidum aggressi irrumpunt, expugnant, diripiunt. Mortalibus omnibus qui cædi super-
i Cap. 30. 1. fuerant, in captiuitatem abductis [i]. At Pbilisthæis quò propiùs hostes acrederent, Iezrael,
k Cap. 29. 11. quæ vallis Sunam inter & Gelboe iacebat, castra [k] promonerant, interim dum Saul quod nullum à Domioo responsum acciperet, aoxie sollicitos in omnes se partes versaret illud obtinendi.

Quarta die Dauid adhuc in itinere pergebat, omninm quæ in Siceleg obtigerant ignarus: incedenti tribuni octo ex tribu Manasse [l] *illi se co-* l 1. Paral. 12. ver. 19. 20. 21.
mites adiungunt viri fortissimi cum eo in Siceleg futuri, & omne fortunæ periculnm pro eo, & cnm eo subire parati. Saul interim in concepto semel terrore perseuetans diuinum otaculum requirebat, nihil æquè cauens, qnam ne hostibus id expetentibus prælij locum daret.

Quinta die belli? quæ tertia fuit à qua Dauid è castris emissus; in Siceleg tandem ille peruenit; ibique suorum clade, & oppidi vastatione, maximè aotem vxorum captiuitate perculsns, ante omnia Dominnm per pontificem consulit quid agi velit; & responso de latronibus persequendis accepto snos illico adhuc ex itinere palpitantes educit, tanta celeritate fugientibus insistens, vt ad torrentem [m] Bezor enm perue- m Cap. 30 4. & 9.
nisset, ducenti snornm præ lassitudine subsistere coacti sint. Cum reliquis autem ductu, & indicio pueri Ægyptij in Amalecitas progressus, illos tandem sub vesperam assequntus inuasit; ita autem itinere intercluso, vt elabi non possent suis requiem dedit, in posteram diem prælio dilato. At Saul quod per vetas non poterat, illicitis artibus aggressus, responsnm quod à superis non retnlerat ab inferis exqoisiuit. Ergo mulierem pythonissam nactus ad eam noctu peruenit in Endor; vbi à Samuel per illam euocato tristissimum nuncium accipit mortis suæ & interoecionis Iudæorum postera die in acie futu-
ræ. Inde leuissimo [n] cibo tantisper viribus repa- n Cap. 28. 19.
ratis, itinere tota nocte non interrupto *peruenit* [o] o Cap. 28. 25.
in castra.

Sexta die Saul vrgente numine cum Philisthæis congressus, quibus hactenus quantum poterat, locum pugnæ nnn dederat, ab iis fusus [p], p Cap. 31. 1. 2.
fugatus, & tandem cæsus est, exercitu magna ex 1. Paral. 10. 4.
parte trucidato, qoi superfuerant trepida fuga dilabentibns. At Danid vix cum diluxisset, latrunculos Amalecitas aggressus, ingenti strage à prima luce ad vesperam vsque mulctauit, abacta
præda quam ex direpto. Siceleg auexerant [q]. q Cap. 30. 17.

Septima die Philisthæi victoria potiti castra hostium inuadunt, & interim dnm spolia colligunt cæsorum, Saulis & Ionathæ corpora repetiunt, à quibus capita præcidunt. At Dauid omni
præda sua recuperata, & insuper hostili [r] ditatus r Cap 31. 8.
ad suos reuersus est, qui lassi substiterant ad torrentem; cnm quibus in Siceleg eodem die peruenit omnium quæ Sauli & Iudæorum legionibus à Philisthæis acciderant ignatus.

Octaoa die quæ tertia erat ab accepta clade, & à Dauidis reditu secunda, capita Saulis & filiorum in gratolationem victoriæ tota Palestina circunferuntur. Trunca verò corpora ad ludibrium suspensa viri fortissimi Iabesitæ per medias hostium regiones euadentes deponunt, & secum abripiunt honeste tumulanda: interim cum Dauid nnncios, & pattem prædæ quam Amalecitis auexerat in Iuda dimitteret, vt illatam à se communibus hostibus cladem edocerentnr.

Nona die quarta ab infausto prælio, & tertia post Sieeleg à Dauide recuperatum, primo dilu-
culo [s] *apparuit homo veniens de castris*, & fune- s 2. Reg 1. 2.
stissimo nuncio Dauidis animom vulnerauit; & quotquot cum eo erant summo mœrore compleuit.

nit. Vnde in lachrymas omnes effusi ad vesperam vsque illius diei suorum mortes impasti solemni more luxerunt; cum Saulis & filiorum corpora ab hostium ludibriis fortissimè recuperata labesitæ sepulturæ mandarent.

Decima denique die viderur Dauid Dominum consuluisse, in quam se vrbem potissimum conferre deberet. A quo responso a accepto de Hebrone petendo, se illuc tulit cum suis.

a 1. Reg 2. 1.

Et bis decem diebus omnia contineri videntur, quæ ad huius funestissimi belli initia, progressus & exitus spectare possunt. Ea autem nos distinctius per dies singulos signanda putauimus quod inuerso ordine pleraque sint in Scriptura narrata, in quibus hæreat intelligentia necesse est, nisi signate sic disponantur, vt à nobis digesta sunt. Vt omittam qui diligentius hæc per chronicas rationes enarrarunt, etiam videri alicubi offendisse. Nam Salianus b qui chronologicam huius belli expositionem omnium accuratissime prosequitur, animum lectoris omnino non sedat. Ponit enim septima die belli, quæ postridie fuit, quam pugnatum est, nuncium ad Dauidem cum armillè & diademate peruenisse; cum tamen Scriptura disertè tradat quarta die id accidisse.

b An. 2979. n. 60.

Ex his autem vltimum quod circa hoc bellum proposuimus, facilè potest explicari, quem nimirum exitum habuerit. Patet enim successum habuisse lætum, & optatum Philisthæis; funestissimum verò Israelitis. Primò, quia supremus eorum Dux & Imperator extinctus in acie est. Secundò, quia tres etiam cum illo Regij filij. Tertiò. Quia præter hos fortissimi quique Iudæorum occiderunt, & totius robur exercitus deletum est. Quartò. Qui cladi superfuerunt, vage & præcipiti fuge dispersi sunt. Quintò. Ciuitates & oppida Iudæorum loco commissi prælij propinqua, deserta statim ab habitatoribus in potestatem hostium venere c, *Videntes*, loquit, *filij Israel qui erant trans vallem quod fugissent viri Israelitæ, & quod mortuus est Saul, reliquerunt ciuitates suas, veneruntque Philisthiim, & habitauerunt ibi.* Facilè enim fuit omni defensore vacuas inuadere & integris potiri. Sextò denique magna cum Iudaici nominis ignominia Regis ipsius & filiorum capita per vrbes hostium clariores ostentui traducta, & opima spolia falsorum numinum templis appensa sunt. Et hæc de toto hoc bello, & eius administratione & successu in vniuersum dicta sint; reliqua minutiora commentarius explicauit.

c Cap. 31. 7.

DISPVTATIO II.

Ad illa verba v. 14. **Et intellexit Saul quod Samuel esset, &c.**

An verus Samuel à pythonissa fuerit excitatus & Saulem præsens presentem sit alloquutus.

MIRVM est quàm variè & à variis hac nostra de re priscis olim temporibus & his etiam proximè lapsis fuerit disceptatum; vt periculum sit insignem & maximè calebrem controuersiam propriè finibus illis inclusam, quos explanandos suscepimus, omittere, quam alij vltrò accersitam, & extra id quod agebant positam accuratissimè pertractarunt. Hic ergo qui maximè ipsius locus est, eam nos quoque tractabimus vniuersam ad tria capita reuocantes. Primum an qui Sauli se ostendit, illum est alloquutus, ab illo rogatus responsa dedit, verus Samuel fuerit, aut Samuelis Spiritus. Secundò si fuit; an id vi magici carminis factum fuerit, aut fieri potuerit. Tertiò. Quomodo, & in quo corpore prodierit. Ordiamur à primo.

An verus hic Samuel, siue Samuelis spiritus fuerit, qui cum Saule loquutus.

CAPVT I.

AVctores diuisi sunt, alij dubitant, alij negant, alij prorsus affirmant, quæ maior & sanior pars est, & omnino sequenda. Dubitant Augustinus d; qui tamen postea dubitatione posita sententiam asserentem est exerte sequutus. Augustinum dubitantem potius, quam suam dubitationem corrigentem, sequuntur ex veteribus Beda e, & Angelomus; ex recentioribus Pamelius f. Dubitandi causam pares illis rationes præbent, quæ suo pondere libratæ neutram potius in partem illis propendere videntur.

d lib. 2. ad simpl. q. 3. ad Dulcit. q. 6.

e In Cap. 28. 1. Reg

f In Tertul. de an. c. 57.

At disertè negant post plures antiquos plures iuris g ecclesiastici consulti. Probant primò quia si Samuel fuit, vel adfuit coactus, vel voluntarius. si coactus; an non piaculum sit virum sanctissimum, & qui placide in Abrahami gremio quiescebat, obnoxium fateri magicæ potestati, vt quoties satanæ, vel eius turpissimo mancipio libuerit, hunc euocent, & inuitus ante mortales oculos, & ora sistat? Si voluntariè; ergo qui in sanctitate decessit, post decessum sanctitatem perdidit. Pero enim num qui veneficam illam dum magicis & impiis sacris operabatur, opera, consilio, suasione, & iuncto labora iuuisset, quicquam peccasset. Si negetur; & quando malè agentibus consentiendo, & opem præstando peccetur, si non tunc peccatur? Si affirmatur; cur ergo Samuel non peccauit, si voluntarie vocatus adfuit, cum sic adesse non solum sit maleficam in suo maleficio iuuasse; sed ipsum illi maleficium perfecisse? Secundò. Verus Samuel adorari se nunquam passus esset; exclamasset illico; *Deum adora.* At hic qui apparuit à Saule adorationem placidus admisit. Non ergo Samuel; sed Samuelis & totius humani generis hostis fuit, qui nihil cupit ardentius, quam cultum soli Deo debitum sibi interuertere & vindicare. Tertiò qui cum Saule loquitur, dicit illum postera die secum futurum; at Saul cum damnatus excesserit, non inter pios exceptus qualis erat Samuel; sed impiorum cœtui est aggregatus.

g c. nec mirum cap. illud 26. q. 2. vbi Turrecr. & alij.

At Scripturæ Samuelem hunc qui loquitur appellat. Dicit à Saule intellectum illum esse Samuelem, qui etiam illi ventura prædicit. Quæ omnia prorsus vt ab illo prædicta sunt euenere. Non ergo potuit hic alius esse quàm Samuel, nisi dicamus Scripturam mentitam, quæ Samuelem appellat; aut velimus aliter quam diuina virtute posse futura prædici. Respondent ad hæc primo nouum non esse imaginem alicuius eius nomine, qui per illam exprimitur appellari. Secundò. Verum est intellexisse Saulem illum esse Samuelem, non quod esset, sed quod talis appareret, & sic ipse conciperet. Tertiò. Quod euenit-

rum spectrum istud prædixit; vel satanæ vires non superabat; vel certe Dei voluntate hoc illi prædixit, qui hac ratione volebat & præterita, & præsentia Saulis peccata punire.

Vera tamen, & communis sententia est verum hîc Samuelem apparuisse. *Verum* cum dico, non ipsum spirantem, viuentem, & in suo corpore iterum vitæ restitutum dico; sed ipsius animam intelligo, per corpus assumptum mortali se conspectui sistentem. Ita plures veteres Patres,[a] & omnes ferme antiquiores interpretes[b] tradiderunt. Recentiorum verò iam nullus est, qui contrarium audeat affirmare. Ratio est quia in Ecclesiastico disertè scribitur quædam Samuel Sauli prophetasse, quæ non possunt nisi de hac apparitione intelligi & explicari. Verus igitur hic Samuel fuit, qui talia Sauli prædixit. Ecclesiastici verba clarissima sunt hæc. Cum enim plura de eodem Samuele dum adhuc viueret præmisisset, inde subdit[c]; *Et post hæc dormiuit, & notum fecit Regi finem vitæ suæ, & exaltauit vocem suam de terra in prophetia delere impietatem gentis.* Quid clarius poterat? loqui hic Scripturam de vero Samuele defuncto; nullus potest ambigere. *Post hæc*, inquit, *dormiuit.* Sic autem defunctum Regem alloquutum, & illi sua fata narrasse; diserte explicat. *Et notum*, inquit, *fecit Regi finem vitæ suæ.* Modum præterea adiungit; *Exaltauit*, inquit, *in prophetia de terra vocem suam.* quia nimirum Samuel hic ita apparuit, vt de terra in Saulis conspectum prodiret. Vnde dicit hic pythonissa, *Video deos ascendentes de terra.* Quando oro, hæc aliàs, quam hoc tempore contigerunt? Ex hoc ergo loco tam illustri duo habemus, quæ præsentem quæstionem plane decidunt.

a Iust. Dial. cum Triph. August. de cu. pro mor. cap 15. Basil. ep. 80. Nazian. or. 3. Ambros. c. 1. Luca. Hier. 7. Esa. 13. Ezech. Tertul. lib. 3. carm. contr. Marcion. Zeno Veron. ser. Lactan. lib. 7. cap. 13.
b Lyran. Abul. de quibus hic Serran. D. Thom. 1. p. q. 89. ar. 8. ad 2. Galat. in lib 6. cap 8. Bellar. lib. 4. de Chr. c. 11. lib. 2. de purg. cap. 6. & 8. Suar. tom. 2. in 3. p. disp. 42. sect. 2. Perer. in Exod. Martin. Del. lib. 2. disq. mag. q. 6. & q. 26. sect. 4. Serrar. in c. 31. 1. Reg. q. 3. Barrad. tom 1. in Euang.
c Eccli. cap. 46. 23.

Primum est ita pro certo tenendum verum Samuelem hic apparuisse, nullus vt ea de re sit iam reliquus viro Catholico dubitãdi locus. Ratio est quia Ecclesiasticus qui iam liber canonicus definitus est, hoc exerte pronunciat. Non ergo licet id amplius in controuersiam vocare. Vnde D. Thomas loco citato, merito dicit hac de re dubitari non posse, si liber Ecclesiasticus canonicus sit & irrefragabilis auctoritatis.

Secundum, quod hinc colligitur, est hac in re priscos Patres & aliquos antiquos interpretes alia sensisse, quod ab Ecclesia definitum nondum esset Ecclesiasticum in catalogo Scripturæ canonicæ numerandum: Inde factum est vt alij Patres hunc locum non aduerterint, alij qui obseruarunt, illius auctoritate permoti sententiam correxerint, vt Augustinus, qui quod ad Simplicianum[d] & Dulcitium[e] tradiderat, postea retractauit.

d lib. 2. q. 3.
e q. 6. postea retractauit de cura pro mort. c. 15.

Hac ergo veritate fundata, difficultates oppositas dissoluemus. Primò quærebatur inuitus ne an libens Samuel ipse se stiterit. Respondeo plane libentem; & id non vt morem veneficæ gereret, aut impia dæmonis sacra sua præsentia promoueret, sed vt magam confunderet, veritas illius artes eluderet, & nullius esse vigoris ostenderet; & denique vt Sauli dirus nuncius existeret imminentis exitij & hæc omnia Deo permittẽte ad iustum eorum supplicium, quibus apparuit. Secundò. Adoratio Samueli à Saule præstita verus latriæ cultus non fuit Deo tantum debitus; sed honor ciuilis viris principibus aut alia re illustribus solitus exhiberi. Tertiò *Mecum eritis* dicit Samuel; non quod in eodem loco cum Samuele Saul futurus; sed quod parem cum eo statum postera die sit habiturus. *Statum*, inquam, non conditionem. Nam vt Samuel non iam amplius inter viuentes, sed mortuos computabatur; ita Saul postera die non iam viuus sed mortuus futurus erat: vt enim dixi in Commentario, particula, *cum*, non raro ponitur in scriptura pro, *sicut*. In quem sensum Samuel illam nunc accipit, cùm ad Saulem de ipso & filiis dicit; *Crastina die mecum eritis.*

An Samuel à pythonissa virtute magici carminis fuerit euocatus aut, euocari potuerit.

CAPVT II.

NOn fuisse virtute illius euocatum; certum ex Scriptura est; vt enim alij[f] ante nos obseruarunt, prius quàm fanatica mulier suas excantationes inciperet, aut inceptas perageret, adstitit illi Samuel, ad cuius adspectum territa conclamauit. Vnde enim illi terror & clamor? Non ex horrenda specie, quam Samuel obiecerit: senis enim faciem & habitum in omnem planè modestiam præferebat. Non ex alio terrifico spectro: nihil enim tale hîc indicatur; & si tale quid fuisset, mulierem talibus assuetam non terruisset. Vnde ergo conterrita? Quia nondum nefarios ritus absoluerat; nondum solemnes diras expresserat, nec adhuc tristes imprecationes adhibuerat; & tamen vmbras se sistere non vocatas aspexit. Ex quo cognoscens alia id virtute, quàm magica fieri, conterrita voces emisit, quæ terrorem suum simul, & artis imbecillitatem testarentur.

f Bellar. lib. 4. cap. 11. de Christo 2. de purg. cap 6. & 8.

Operosior aliquantò quæstio num saltem potuerit, & in vniuersum, num magica virtute non solùm Samuelis, sed cuiuscunque iusti, & adhuc generaliùs an defunctorum animæ quæcunque sint, cieri possint, & mortalium sisti conspectibus.

Ex veteribus alicuius nominis id duo affirmant; Iustinus, & Lactantius; vterque hoc argumento vsi ad animorum immortalitatem conuincendam[g]. *Animas*, inquit Iustinus, *post mortem manere superstites; etiam eo demonstrauerim quod & Samuelis animam ventriloqua pythonissa, vti Saul petierat, euocauit.* Et hoc non contentus adiungit; *Apparet autem ad eum modum omnes animas virorum iustorum & prophetarum sub potestatem eiusmodi virtutum cadere.* Nec dissimilia Lactantius. Agens enim in vniuersum de operibus maleficorum[h]; *falsa ergo est*, inquit, *Democriti Epicuri, & Dicearchi de animi dissolutione sententia; qui profectò non auderent de interitu animarum mago aliquo præsente disserere, qui sciunt certis carminibus cieri ab inferis animas, & adesse, humanisque se oculis præbere videndas, & loqui, & futura prædicere.*

g Dial. cum Triph.
h lib. 7. instit. cap. 13.

Communis tamen sententia est non solùm Samuelem non euocatum; sed nec illum, nec vllius animam defuncti posse vi magici carminis euocari. Quod ex veteribus Patribus[i] plures recentiores[k] ostendunt. *Absit*, inquit Tertullianus[l], *vt animam cuiuslibet sancti, nedum prophetæ, à dæmonibus credamus excitatam.* Et paulo ante hæreticum id esse contendit. *Ecce hodie*, inquit, *eiusdem Simonis hæreticis tanta præsumptio artis exstitit, vt etiam prophetarũ animas ab inferis mouere*

i Anast. Nicen quæst. 37. Phylastr. Ex. 26. Cyril. lib. 6. de adorat.
k Salian. an. 2979 an 80. Serrar. q. 3 in c. 31. 1. Reg.
l Tert. c. 57. de anima.

mouere se spondeant. Nec minus aspere eandem sententiam Theodoretus exagitat. *Nonnulli dicunt*, inquit, *ventriloquam vere stitisse Samuelem. Ego autem hoc existimo esse impium.* Tum addit; *Existimo enim mulieres necromanicas ne quamlibet quidem animam reducere posse, tantum abest vt propheta, & tanti prophetæ. Est enim perspicuum quod in aliquo alio loco degunt animæ expectantes resurrectionem corporum. Est ergo impium credere ventriloquas habere vim tantam.* Hæc ille. vnde minus mirum videri debet si quispiam e recentioribus *sceleratissimum & omnibus rationibus improbissimum* esse exclamauerit tantæ potentiæ mulierculam credere, vt virum sanctitate & amicitia, commercioque diuino maximum *frigidis potuerit incantationibus excitare.* Quæ dum protulit improbandus non est; at omnino in iis, quæ subiecit. Scriptorem enim libri Regum non obscurè in crimen adducit, quod narrationem suam ita concepit; vt nisi præmuniti ad illius orationem accedamus, hunc errorem in nobis instillet omnino absorbendum, nisi valida ratio succurrat. Ineptè hæc ne dicam parum piè. Quis enim nescit, quæ à scriptore sacro sunt, à Deo esse non solùm res ipsas dictante, sed etiam modum narrandi præscribente? Quorsum ergo hunc accusare, cui animus non est in Deum linguam armare sacrilegam?

Sed in gradum iterum. Tenendum ergo nec Samuelem excitatum, nec excitari aut ipsum, aut cuiuslibet alterius animam defuncti magico carmine posse, aut potuisse. Nam qui defuncti sunt aut iam Deo fruuntur, aut pœnas scelerum damnati luunt, aut expiantur. Si Deo fruuntur, aut fruituri expiantur; quæ ratio patitur, vt adhuc malis satanæ conatibus obnoxij sint? Si pœnas vero scelerum in æternum luunt; iam alterius cuiuscunque arbitrio exempti sunt mancipia pœnæ facti, cui addicti sunt. Vlteriùs, si coguntur, vel efficientia physica; & hanc in puros spiritus nulla per se potest creata virtus exercere. vel efficientia morali quæ imperando, rogando, aliisque id genus modis perficiatur; & id multò minùs. quia sequeretur inde liberum esse spiritibus quocunque vagari; non esse illorum statum in solius Dei potestate; commercia esse vitæ socialia inter viuos, & vita defunctos; quod esse non posse gẽtiles quoque philosophi tradiderũt.

Maneat ergo hoc, & vt indubitatum teneatur non posse vi vlla creata cieri ita animas defunctorum, vt mortalium oculis iterum cogantur adsistere. An autem iustorum animæ non quidem ea sua virtute, sed ex indulgentia diuina liberum habeant quoties acceitæ fuerint, aut certè aliquando, & aliquibus apparere vocantibus; D. Augustinus alicubi visus est affirmare; videtur tamen aliis probabilius id in animarum potestate etiam iustarum non vsquequaque relinqui, sed perinde illas apparere, aut non apparere mortalibus, vt fuerit à Deo peculiari dispensatione dispositum, nunc has, nunc illas apparere viuentibus permittendo.

Quomodo & in quo corpore, & cuius virtute formato Samuel apparuerit.

CAPVT III.

TRia quæri possunt vt hæc quæ proposuimus expliccmus. Primò an in suo corpore prodierit. Secundò an si non in suo, saltem quod esset carne ossibusque compactum. Nam quod esset humana specie, & quæ Samuelem ipsum referret; explorata res est. Tertiò. Si ex alia materia; quæ illa, & à quo in eam formam temperatum.

De primo, sacrilega diuinatio quæ per mortuorum deuotiones exercetur, non vnius modi est. Vnus [a] autem & præcipuus est cum per corpora recens extincta ab impuris spiritibus responsa redduntur. Posset ergo dubium hic esse, an Samuel, non quidem vi carminum; sed ea virtute qua potuit & voluit hic ostendi, in suo corpore se stiterit à se tantisper animato dum hoc ministerio fungeretur, enunciandi Sauli fatum extremum quod immineba.

a Salian an. 2979. n. 68.

Et dicendum est potuisse quidem id fieri; factum tamen non esse. Quod potuerit; res clara est. Diuina enim virtute hic omnia peragebãtur, quæ facta narrantur. At factum non esse; constat, quia miraculum hoc nouum fuisset. Quod cum in sacra historia non narretur, nihil est vnde hic intercessisse dicatur ex generali regula Theologorum. Sicut enim axioma est Philosophorum *non esse multiplicanda entia sine necessitate;* sic illorum effatum est miracula noua nulla esse ponenda, quæ certa ratione non probentur. Non ergo verum Samuelis corpus hic ostensum est. Quale ergo.

Communis sententia est non carne, neruis ossibusque concretum; sed aëreum fuisse. Non *illud*; quia vel aliud corpus extinctum fuisset assumptum, vel de nouo formatum. Si corpus aliud; quomodo potuit id tam simile Samueli reperiri? Quomodo non iam rabidum, exangue, exsuccum? Si hoc; qua ratione sine communis generationis modo verum corpus ex neruis, carne, ossibus potuit compaginari? Miraculum dices. At hoc non est ponendum, cum ratio non suadet. Hic autem non suadet, cum nihil in Scriptura sit, quod id insinuet.

Aëreum ergo fuisse corpus dicendum est. Quod primò volunt Patres [b], omnes qui Samuelem, & hoc totum quod hac in visione contigit phantasma dicere. Per hoc enim intelligunt non verum Samuelis corpus, aut aliud carne concretum apparuisse; sed aërem in corpus addensatum speciem Samuelis retulisse. Secundo id conuincitur, quia consuetus modus, quo spiritus oculis mortalium apparent, est vt aërea sibi corpora circundent, vt cum [c] D. Thoma Theologi tradunt. Congruens ergo est cum Samuelis hic spiritus apparuerit, in alio corpore, quam aëreo, non prodiisse.

b August. relatus c. illud 26. quæst. 2.

c 1. p. q. 51 art. 2. ad 3.

Cuius ergo virtute formato? Plures veteres pythonissæ putant [d]. Vt enim negant illius vi Samuelem apparuisse; sic affirmant ipsius magicis obtestationibus illam totam scenam adornatam. Et probari potest; quia in sacris litteris hæc mulier dicitur Samuelem excitasse; & Saul dicitur illum euocasse, ope scilicet pythonissæ. Cum ergo Samuel ipse virtute magici carminis huc adactus non fuerit; si pythonissa simulacrum saltem ipsius non fecit, & alia phantasmata non concinnauit, hic nihil omnino fecit, & otiosè se habuit. Quomodo ergo quicquam eorum illi tribuitur, quæ hic gesta sunt?

d Tertul. Anast. Nican. Cyril. Euch. apud Serrar. q. 3. in cap. 31.

Alij censent virtute diuina corpus effformatum. Ita Theodoretus [e]. *Siue, inquit, visus fuerit angelus in figura Samuelis eius ostendens formam, siue*

e q. 62. in 1. Reg.

siue anima ipsius Samuelis, sciendum est in hac visione non fuisse hoc factum prastigiis & incantatione ventriloqua; sed Dei sapientia & virtute, qui per homines etiam impios, aliquando multa prædixit futura.

Sed dicendum est virtute quidem diuina factum hoc esse; sed ipso simul Samuelis spiritu cooperante. Cum enim non excedat virtutem spiritus eiusmodi molitio, qualis est ex aëre corpus compingere; non est quod ab illo factum esse negemus, quod fieri potuisse fatendum est. Id autem virtutem spiritus non excedere; clarum est. Formatio enim illa corporis in scita aëris condensatione consistit, quam posse à spiritibus fieri; norunt omnes, qui sciunt posse spiritus virtute sua corpora loco mouere; solo autem locali motu opus esse; vt aër condensatione spissetur.

Quid ergo fecit hic pythonissa, si nec Samuelem adduxit, nec quicquam circa illum exhibuit, nec vlla phantasmata concinnauit? Plurima omnino fecit. Nam licet Samuelem huc non attraxerit; occasio tamen ipsa fuit, cur hic ille sponte se sisteret occultæ Dei dispensationi, vt Augustinus loquitur [a], obtemperando. a *lib. 2. ad Simpl q. 3.*

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXIX.

ARGVMENTVM.

CVM ex alienigenarum finibus in vnum coacta copia confluxissent, castris in hostili solo positis, primum omnium Satrapa Palestini deliberant ex re ne publica sit Dauidem, & socios aut in aciem secum educere, aut in castris interim dum pugnaretur habere, Hebræum hominem aduersùs Hebraos. Res omnibus visa plena periculi, & euentus ambigui: proinde dimittendum communi voto decernunt, Achis vt retineretur frustra adnitente. E castris ergo dimittitur, verbis tamen ab Achis honorificentissimè prius appellatus; à quo digressus iterum Palestinos fines repetit cum suis in euentum ancipitis expeditionis expectatione suspensus.

℣. 1.) Congregata sunt ergo Philisthiim vniuersa agmina in Aphec: sed & Israël castrametatus est super fontem qui erat in Iezrahel.

℣. 2.) Et satrapæ quidem Philisthiim incedebant in centuriis, & millibus: Dauid autem & viri eius erant in nouissimo agmine cum Achis.

℣. 3.) Dixeruntque principes Philisthiim, ad Achis, Quid sibi volunt Hebræi isti? Et ait Achis ad principes Philisthiim; Nunquid ignoratis Dauid qui fuit seruus Saul regis Israel & est apud me multis diebus vel annis, & non inueni in eo quicquam ex die qua transfugit ad me vsque ad diem hanc?

℣. 4.) Irati sunt autem aduersùs eum principes Philisthiim, & dixerunt ei; Reuertatur vir, & sedeat in loco suo, in quo constituisti eum: & non descendat nobiscum in prælium, ne fiat nobis aduersarius, cum præliari cœperimus: quomodo enim aliter poterit placare dominum suum, nisi in capitibus nostris?

℣. 5.) Nonne iste est Danid, cui cantabant in choris dicentes percussit Saul in millibus suis, & Dauid in decem millibus suis?

QVæ hoc capite narrantur, historologiâ manifestâ post illa referuntur, ante quæ contigerunt. Nam quod capite proximo de Samuelis apparitione, & eius cum Saule colloquio continetur, pridie factum est eius diei, qua prælium infaustum ab Israelitis initum est. At quæ hîc habentur, quinque saltem diebus pugnam præcesserunt. Nam Dauid postera die, qua deprehensus, & obseruatus à satrapis est, illorum castra reliquit, vt hoc capite [b] narratur. Consumpsit autem tres saltem dies in itinere maturando, in Amalecitis persequendis, in illis debellandis. Inde reuersus est in Siceleg, vbi tres post dies ab aduentu suo, qui totidem erant à Saulis obitu vt habetur libro secundo [c] nuntium infaustum miserabilis cladis accepit. Si ergo dies vnus computetur, quo deprehensus; alter, quo dimissus; tres, quibus Amalecitas persequutus, & assequutus expugnauit, & in Siceleg cum præda reuersus est; quinque saltem diebus, hic quæ narrantur omnia pugnam præcessisse constabit, vt latius in disputationibus [d] ostensum est.

b Ver. 10.

c Cap. 1. 2.

d *Disput. 1. in cap. 28.*

Congregati sunt ergo.] Prima die congregati sunt prope Sunam vnde paululum progressi, quo propius Hebræis fierent, ad Aphec castra mouerunt; quod secunda die factum esse probabile est, & simul etiam illuc dum contenderent, suas copias lustrasse.

Sed & Israel castrametatus est super fontem.] Eodem, vel postera die, quam Philisthiim Aphec sua castra promouerant. Obseruandus autem hîc est vsus particulæ, *super*, in Scripturis frequenter obuius, vt pro *iuxta* ponatur. Nec enim propriè potuerunt hîc Israelitæ castra super fontem metari, sed iuxta fontem. Sic Christus Dominus

a Luc.4.39. nus stetisse dicitur [a] *super socrum Simonis*, & imperasse febri, & eam discessisse. Simili enim modo vt castra locata sunt super fontem, non quod essent ipsi supetimposita, sed quod iuxta ipsum; sic stetit Iesus super socrum Simonis, non quod ipsi superiocumberet; sed quia iuxta ipsam proxime stetit.

Et satrapæ quidem] Qui nunc, & aliàs in hoc libro satrapæ, Reguli etiam alibi dicuntur. Et illi quinque sunt, qui notissimis illis Chananitidis regionis populis imperabant [b]. *Terra Canaam*, inquit, *quæ in quinque regulos diuiditur.* Erant igitur hi satrapæ non particulares ordinum ductores, quales Centoriones, aut Triboni sunt; sed suæ quisque gentis Principes & moderatores; In commune tamen bellum administrantes; ob id non singuli singulas, sed omnes vniuersas acies obibant. Qui enim aliter ausi essent tanto cum imperio Regem Achis interrogare; si non singuli fuissent illi dignitate pares, at omnes simul superiores? Minus ergo rectè recentiores nonnulli satrapas istos centuriatum, & chiliadum præfectos interpretantur, quod bene post Abolensem ante nos alij obseruarunt.

b Iosl.13.3.

Incedebant in centuriis & millibus.] Id est centurias, & chiliadas lustrabant. Quomodo id vel ipsimet agmina obeundo, vel ordinibus ante se militari traiectione transmissis copias obseruando. Cur autem dicit: *In centuriis, & millibus?* Vt intelligamus non manipulatim, & per singulos milites; sed tumultuario quasi per densiora agmina cateruatim incedentia, ordines integros lustratos.

Dauid autem & viri eius erant in nouissimo agmine.] Gethæi Philisthinorum fortissimi erant & habebantur: merito ergo in nouissimo agmine ponuntur. Postulat enim disciplina castrensis, vt robur & vires exercitus posteriora loca teneant in bello. Cum ergo Dauid cum Gethæis esset, ob id in nouissimo agmine reperitur.

Cum Achis.] An hic supremos imperator in hac expeditione fuerit, dubitari meritò potest. Fuisse, multa suadent. Quod solus hic suo nomine appellatur; quod Rex exertè dicitur, reliqui satrapæ; quod tenet agmen nouissimum. Cur enim id; nisi vt vbi robur, & vires exercitus solent, is quoque resideat, qui bellum vniuersum administrabat? Denique quia disertè Iosephus [c] illi summam huius belli dicit fuisse permissam. In contrarium tamen est quod bellum hoc, non Gethæorum tantùm est, sed omnium Philisthinorum; quod satrapæ isti satis pro imperio cum illo loquuntur immo etiam cum amara increpatione; quod inuitum Dauidem dimittere compellunt, denique nos ipsi capite superiori docuimus belli summam nequaquam penes illum solum fuisse. Vt hæc concilientur dici probabiliter potest Achis per se, & cum singulis spectatum alios omnes dignitate superasse; at cum alij communi consilio quid decreuissent, omnibus inferiorē fuisse. prorsus ad eum modum quo nunc pleraque bella geruntur. Principes enim quorum illa auspiciis administrantur, supremum imperatorem, toti bello præficiunt; cui tamen legatos adiungunt, quibus ille eum qoid communi decreto mandauerint, obnoxius teneatur: sic erat Achis, per se solus omnia supremi Ducis auctoritate curabat; at vbi reliqui Principes conuenissent, illos audire, & morem gerere tenebatur.

c lib.6.c.14. ant.

Quid sibi volunt Hebræi isti] Hinc & deinceps narratur egressus Dauidis è castris Philisthinorum, circa cuius dimissionem interest vt explicetur eius occasio, modus, causa, & quomodo se Dauid in ea, quomodo Philisthæi ipsi se prudenter habuerint.

Occasio fuit ex lustratione copiarum. Interim dum satrapæ Palestini suas acies curiosi obseruabant, in Hebræorum cohortem incidetunt: Ad cuius aspectum hæserunt admirandi. *Quid*, inquiunt, *sibi volunt Hebræi isti?* Nec enim præferunt ista verba contemptum sed admirationem. Sed quid, & cur admirantur? Hoc cùm quærimus, & materiam, & causam admirationis quærimus. *Materia*; erant Hebræi. *causa*, quod hostes, & quod in castris. Apparet ergo satrapas vbi primum in hos incurrerunt, nec Dauidem agnouisse; nec antea quicquam de ipso, & eius apud Achis commoratione sciuisse. Si enim nouissent; non quid Hebræi; sed quid ibi Dauid ageret interrogassent. Hos autem statim agnoverunt, & quod lingua, quod habitu, quod armis, Hebræi, & Palestini distarent. Illos autem hîc esse; non temerè mirati sunt. Hostes enim Palestinorum erant, & ex eo genere contra quos à Palestinis pugna parabatur. Merito ergo exclamant; *Quid sibi volunt Hebræi isti?* Contra Hebræos arma monemos, & Hebræi nobiscum hic sunt aduersus Hebræos pugnaturis? Quid hoc monstri est? Hæc illi ad Achis. At is probè gnarus incondiram multitudinem, & obscuram turbam transfugarum semper esse suspectam; & ob id non immeritò rationem sui consilij Satrapas admiratos, quod quos viderāt, ignobile tantum vulgus existimassent, ad admirationem illorum abstergendam illud adiecit, quod ipsam magis adauxit. *Num ignoratis*, inquit, *Dauid?* An qui hîc sunt, gregarios esse milites existimatis? Dauid hic est, & Dauidis comites. Sua ergo admiratione eorum admirationem compescere conatur. Mirantur illi quod in castris Philisthinorum videant Hebræos; miratur iste vicissim quod illi nesciant Dauidem acerrimum esse hostem Hebræorum, & apertas cum Saule inimicitias profiteri, & iam diu apud se esse. *Num*, inquit, *ignoratis Dauid qui fuit seruus Saul, & qui tam diu apud me est?* Per hanc responsionem putauit Achis abundè Principum interrogationi posse satisfieri. Nihil est minus factum. longè enim magis illius consilium admirati; vt præceps, vt anceps, vt summi periculi plenum, non iam tantum admirationis, sed indignationis contra illum signa dederunt; & illico communi suffragio decerount Dauidem cum suis extemplo dimittendum.

Quomodo ergo dimittunt? Leniter, & blandè, sed planè cautè. *Blandè*; vt Dauidis virtus, & Achis in illum beneuolentia poscebat. *cautè*, ne Dauid è castris digressus hostibus adiungeretur, & accessu tot fortissimorum militum illorum vires augeret. Blandissimè ergo illum Achis appellat: & quod illum dimittat; nulla id sua in eum suspicione, sed aliorum Principum dicit voluntate fieri; qui simul ipsi eriam excusandi, si Dauidem solo nomine notum, nec aliter quam vt hostem acerrimum Palesthinorum, nunc ægre ferant socia cum Palesthinis arma coniungere. *Viuit Dominus*, inquit, *quia rectus es tu, & bonus in conspectu meo: sed satrapis non places. Reuertere ergo in pace.* Quantum ad se spectat, abundè sibi

sibi per omnia Dauidem probari, aliis non item; Non quod aliquid habeant vnde illius mores improbent; sed quod in solo nomine Dauidis offendant, à quo iam fuerit Gethorum fortissimus obtruncatus.

Videamus ergo quàm illi propriè causam habuerint eum dimittendi, & quam prudenter dimiserint. Causa sine dubio iustissima fuit. Probabilis enim metus erat; primo ex generali ratione transfugarum. Anceps enim, ambiguum, & summi plenum discriminis est, quicquid cum illis transigitur. Semper enim hæret animus suspensus & dubius num bona fide suos deseruerint, & hostes adierint, quod sæpissimè transfugia simulentur; & sub hoc nomine nimis creduli Duces eludantur; quod denique, sæpissimè suorum odium professi, tunc illorum maximè causam iuuabant, cum in illos maximè videbantur insurgere. At metus aggrauabatur, cum ex hac generali ratione, qui propriè transfugæ isti essent, attentius obseruabat. Nec enim quicunque aut qualescunque. Hebræi erant; sed inter illos fortissimi; quos probabile non erat, quicquam suorum minus, quam Palesthinorum causa velle. Denique dux omnium Dauid erat, regius gener, alienigenarum semper hostis acerrimus, & quod caput est, in summa semper gratia populi Iudaici, in cuius ore, & oculis ferebatur, à quo laudibus & carminibus celebrabatur. An ergo quicquam probabilitatis habebat aduersus populum suum cui vnice charus erat pro Palesthinis futurum? A quibus quid tandem spectaret eum iis conferendum, quæ poterat ab illo meritò sibi spondere? Hæc illos causa mouit, sine dubio iusta cur Dauidem dimitterent. Quam ergo prudenter id exequuti? Planè prudentissimè. Dimittendus erat Dauid, vir fortissimis comitibus accinctus: periculum erat ne retentus vt amicus, à tergo improuisus insurgeret apertus hostis. At non minus erat timendum, ne dimissus copias hostiles augeret, & contumelia irritatus iis conciliaretur, à quibus indignatus abscesserat. Quid factum? Consilium cœptum, quod vtrique malo caueret. Dimissus sed in Siceleg est. Ita prouisum ne posset in ipso articulo prælij committendi fraudem vllam facere; & ne ad suos reuersus illorum vires augeret. At cur Dauid hanc conditionem tam patienter admisit, vt vir militaris in ipso feruore conflictus ad Siceleg se reciperet, ibi otiosus euentum prælij præstolaturus? Responsio facilis: ita tunc à Siceleg Dauid cum comitibus aberant, vt longa quasi catena ligati adhuc in illa detinerentur, vxores vbi suas Dauid habebat, suas alij comites cum liberis, ancillulis, & reliqua familia. Compedibus istis alligati, liberum illis non erat quoquam se commouere. An quicquam Dauid aperte tentare poterat in Palestinos, inter quos tam chara pignora reliquerat? Atque ex his apparet non solùm Palestinos Principes prudenter egisse, reuertionem hanc in Siceleg Dauid præcipiendo; sed & ipsum Dauidem cautissimè se gessisse illis obtemperando.

Nonne iste Dauid cui cantabant in choris.] Dixerat Achis esse iam secum Dauidem à diebus multis & annis. Et eo toto tempore fideli sibi, & egregia opera adfuisse: proinde nihil esse, quod in eo, merito vererentur, aut offenderent, quicquam sinistri suspicando. Contra hoc isti Principes excipiunt, si fidat Achis Dauidi, posse eadem opera melius Sauli fidere. Nam veteri cantico notum esse multo acerbiorem hostem Palestinorum Dauidem quam Saulem fuisse. Quod hoc canticum? *Occidit Saul mille, at Dauid decem millia.* Quorum? nempe hostium Iudaici nominis qui nos sumus.

Percussit Saul in millibus.] De hoc carmine nihil est, quod hic exponamus, abundè quæ ad ipsum spectant exequuti vbi [a] singulare certamen Goliæ, & Dauidis disseruimus. [a] *supra c.18.*

℣. 6.) Vocauit ergo Achis Dauid, & ait ei; Viuit Dominus, quia rectus es tu, & bonus in conspectu meo: & exitus tuus, & introitus tuus mecum est in castris, & non inueni in te quicquam mali ex die qua venisti ad me, vsque in diem hanc: sed satrapis non places.

℣. 7.) Reuertere ergo, & vade in pace, & non offendas oculos satraparum Philisthiim.

℣. 8.) Dixitque Dauid ad Achis; Quid enim feci, & quid inuenisti in me seruo tuo à die qua fui in conspectu tuo vsque in diem hanc, vt non veniam, & pugnem contra inimicos domini mei regis?

℣. 9.) Respondens autem Achis, loquutus est ad Dauid; scio quia bonus es tu in oculis meis, sicut angelus Dei: sed principes Philisthinorum dixerunt; Non ascendet nobiscum in prælium.

℣. 10.) Igitur consurge mane tu, & serui domini tui, qui venerunt tecum: & cum de nocte surrexeritis, & cœperit dilucescere, pergite.

℣. 11.) Surrexit itaque de nocte Dauid ipse & viri eius, vt proficiscerentur mane, & reuerterentur ad terram Philisthiim: Philisthiim autem ascenderant in Iezrahel.

Viuit Dominus.] Quomodo Achis ethnicus cum sit, veri Dei nomen vsurpat? Hic enim in Hebræo vox est *Iehoua*, quod proprium est Dei viuentis in Israel notum. Volunt alij [b] Achis cum Hebræis loquentem Hebræorum se consuetudini etiam in iuramento concipiendo attemperasse. Alij [c] ex vicinia regionum facile fuisse vt plures loquendi formulæ communes essent. sic enim paulo post Achis angeli nomen etiam vsurpasse; quod sine dubio erat ex affictu Hebræorum. Mihi probabilius est esse catacresim sacri Historici, qua ad vitandam impietatem malè ominatæ loquutionis, non refert quid ille iurando dixerit; sed quid putauerit in testimonium suæ assertionis adducere. Putabat Achis veri Dei se auctoritatem interponere, dum Dei sui nomen interponebat. Hunc illius affectum respiciens sacer Historicus non refert ipsum dixisse; Viuat Baal, Astarthe, Dagon; sed viuat *Iehoua*. non quod dixerit ille *Iehoua*; sed quod falsum numen quod apposuit verum esse putauit; [b] *Abul.q.8.* [c] *Salian.an. 1979.n.51.*

uit;qui eſt *Iehoua*. Et hoc mihi probabilius omnino eſt, quam quæ ab aliis afferuntur. Nam quis credat Regem in re tanta, qualis erat, iuramentum concipere, formulam potius Hebræorum vſurpaſſe, quam gentis ſuæ? Et hominem tantopere à Deo Iſraelis auerſum,& diis ſuis addictum illum inuocaſſe, iſtos negleXiſſe; dum fidem ſuam Dauidi aut Hebræorum cuipiam vellet adſtringere? Cur enim id? vt illis ſe magis beneuolum præberet? Ita ne vero? Vt Rex aliquis hoſpites ſuos demereatur, Deum, quem verum putat, omittat; & alieni numinis auctoritatem iuraturus adſumat? At vicinia regionum formulas certas loquendi faciebat eſſe communes; in aliis admitti poteſt; in cultu religionis, & iis quæ ad ipſam ſpectant, non poteſt: mordicus enim iſta retinentur, nec à finitimis populis mutuo communicantur.

Exitus tuus, & introitus tuus.] Dixerat Achis *bonum eſſe Dauidem in conſpectu ſuo*, quod eſt eum ſibi mirifice probari. Probat hoc ab inſigni argumento beneuolentiæ quod in illum oſtendit. *Exitus*, inquit, *tuus*, *& introitus mecum eſt in caſtris.* quod eſt: munus à me tibi in caſtris attributum, gratiſſimum te mihi eſſe conuincit. Tutelam enim & mei corporis cuſtodiam tibi credidi, omnia, quæ ad illam faciunt, arbitrio tuo permittendo. Hoc enim phraſis iſta ſignificat, *Introitus & exitus tuus mecum eſt in caſtris*, vt ex iis conſtare poteſt, quæ ſuper ea plutibus in hoc eodem libro [a] diſſeruimus. a Cap. 18.

Sicut angelus Dei.] Eodem modo intelligendus eſt hîc loquutus Achis, quo paulò ante dum iurauit. Vt enim ibi nomen *Iehoua* non adhibuit; ſed eius dei, quem verum putabat; ſic hîc nec *angelum* vſurpauit, ſed nomen alicuius cœleſtis poteſtatis, quam talem falſo putabat Achis, quales nobis vere ſunt angeli. Probabile eſt ergo dixiſſe Dauidi; Perinde mihi gratus & acceptus es, & te non alio loco ſemper habui, quam ſi mihi è cælo dimiſſus eſſes. Vno verbo; Talis mihi es, vt illi ſunt, quos nuncios ad nos dij è cælo demittunt, fauſti aliquid annunciaturi. Gentiles enim & deorum nuncios agnouiſſe, qui medij deos inter, & homines reſponſa referrent, Iſis, & Mercurius abunde demonſtrant. Magna autem virtute homines è cælo veloci demiſſos dixiſſe, Heroum fabulæ teſtantur. Et conſimili formula dicendi, qua nunc Dauidem Achis appellat, externi ſcriptores quos extollere, & ſummæ omnibus charos oſtendere volebant, eos è cælo cecidiſſe iactabant. Sic Cicero [b] alicubi; *nam Græci quidem ſic te ita viuentem intuebantur, vt quendam ex annalium memoria, aut etiam in prouinciam è cælo delapſum putarent.* Sic etiam Iuuenalis. b *Ad Quint. Fratr. lib.* 1.

c *Sat.* 2. [c] *Tertius è cælo cecidit Cato.*

Catones enim duo qui fuerunt, inſigni adeo virtute putabantur, vt non homines, ſed maius quid quam homines è cælo cecidiſſe dicerentur. Achis ergo Dauidi dixit eſſe illum ſibi velut vnum ex illis, qui ſolent ad homines à diis è cælo ſubmitti. Propterea noſter dixit velut angelum Dei ipſum Dauidem habuiſſe; non quod angelos Achis agnoſceret; ſed quod iis Dauidem ſimilem dixerit, qui eo loco gentilibus erant falſa perſuaſione deluſis, quo nobis ſunt angeli vera religione formatis.

Non aſcendet nobiſcum in prælium.] Verba futuri temporis apud Hebræos non tam ſignificant aliquando quod futurum eſt, quam quod fieri debet, aut præcipitur, vt fiat, vt hoc loco. *Non aſcendet* enim eſt non debet aſcendere, & omnino nobis deſtinatum eſt, vt non aſcendat. Eſt igitur hic duplex hebraiſmus; alter in verbo, alter in eius inflexione. in *verbo*; quia ponitur aſcendere pro eo quod eſt in aciem prodire, quod in Scripturis alibi dicitur [d] *egredi in virtutibus*. In *inflexione*; quia dicitur *non aſcendet* pro eo quod eſt aſcendere non debet, aut non aſcendat, futurum indicatiui pro imperatiuo vſurpando, vt alibi ſæpiſſimè in Scripturis vſurpatur; quod ante nos plures obſeruarunt ad illud Iſaiæ; [e] *omnis vallis exaltabitur; & omnis mons & collis humiliabitur. Erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.* d Pſal. 43. 46. e Cap. 40. 4.

Surrexit itaque Dauid de nocte.] Surrexit hic eſt itineri ſe præparaſſe, ſuis & comitum vaſis collectis cum tota ſupellectile caſtrenſi.

Vt proficiſceretur mane.] Cur non de nocte diſceſſit, vt de nocte vaſa collegerat? In promptu ratio eſt. Fugientis enim ſpeciem reliquis præbuiſſet; & diſceſſus repentinus, nocturnus, acceleratus tot fortiſſimorum militum, tumultus aliquid excitaſſet in caſtris. Adde ea ratione caniſſe ſibi Philiſthæos ne Dauid, & comites ad Hebræos regrederentur. Propterea ſignanter additur; *ſurrexiſſe Dauid vt proficiſceretur mane, & reuerteretur ad terram Philiſthinorum.* ita ſcilicet iter inſtituendo, vt aduerterent Paleſtini recta illum tendere in terram Philiſthinorum. Non autem putandi ſunt Principes iſti ſuperuacua cura laboraſſe, & nimis ſibi ſubtiliter à Dauide cauiſſe. Rectiſſimè enim hic ſe geſſerunt. Cum enim Dauid hoſtis natus eſſet Paleſtinorum, & diu etiam in illos hoſtilia exercuiſſet; quantumuis cum illis nunc reconciliatus videretur; ita ſe cum illo gerebant, vt Eccleſiaſticus cum hoſte reconciliato monet agendum [f]. *Non credas*, inquit, *inimico tuo in æternum. Sicut enim æramentum æruginat nequitia illius; & ſi humiliatus vadat curuus, adiice animum tuum, & cuſtodi te ab illo.* f Cap. 12. 10.

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXX.

ARGVMENTVM.

VO tempore Dauid Palestina castra sequutus oppidum Siceleg præsidio destitutum reliquerat, occasione arrepta Amalecitæ latrocinium magis, quàm bellum instituentes, oppidum ex improuiso aggressi irruperunt, & ferro cuncta flammaque vastantes, mulieres omnes, & quotquot erant imbecillioris ætatis, abduxere captiuos, in his duas Dauidis vxores cum paruulis filiis. Omnium Dauid ignarus incenso & expilato oppido superuenit: atque ibi nil propius factum est, quàm vt à populo rabie furente lapidibus obrueretur, quod illum sibi præsentem cernerent, ob cuius absentis inuidiam tantam cladem publicæ rei illatam non ignorabant. At Dauid, licèt suo periculo, & suorum calamitate perculsus, non tamen vlla ex parte animo fractus est: sed numine prius consulto, & ex eius nutu subita electorum militum manu coacta, abeuntes hostes insequutus est, omnibusque ad internecionem fermè deletis, prædam abduxit; omnesque captiuos, & in primis vxores cum paruulis filiis recepit incolumes. Ex quo successu lætus, & suas cuique vxores, filiosque restituit, & partam prædam non solùm his benignè distribuit, qui secum in Amalecitas pugnauerant; verùm etiam his, qui pugnantium sarcinas seruaturi, procul à loco pugnæ substiterant.

℣. 1.) Cúmque venissent Dauid & viri eius in Siceleg die tertia, Amalecitæ impetum fecerant ex parte australi in Siceleg, & percusserant Siceleg, & succenderant eam igni.

℣. 2.) Et captiuas duxerant mulieres ex ea, à minimo vsque ad magnum: & non interfecerant quenquam, sed secũ duxerant, & pergebant itinere suo.

℣. 3.) Cùm ergo venisset Dauid, & viri eius ad ciuitatem, & inuenissent eam succensam igni, & vxores suas, & filios suos, & filias ductas esse captiuas,

℣. 4.) Leuauerunt Dauid, & populus qui erat cum eo, voces suas, & planxerunt donec deficerent in eis lachrymæ.

℣. 5.) Siquidem & duæ vxores Dauid captiuæ ductæ fuerant, Achinoa Iezrahelitis, & Abigail vxor Nabal Carmeli.

℣. 6.) Et contristatus est Dauid valde: volebat enim eum populus lapidare, quia amara erat anima vniuscuiusque viri super filiis suis, & filiabus. confortatus est autem Dauid in Domino Deo suo.

D*Ie tertia.*] Triduum scilicet in itinere Dauid & comites insumpserunt, antequam in Siceleg, ex quo à castris abscesserant peruenirent. Intra quod tempus interim dum Dauid à castris simul & Siceleg abesset, Amalecitæ ex eius absentia opportunitatem nacti, Siceleg adorti ferro, flamaque vastarunt.

Amalecitæ impetum fecerant in Siceleg.] Eodem die quo Dauid è castris discesserat; quod sic colligit Abulensis [a] & alij [b] post illum. Dauid enim peruenit in Siceleg triduo post, quam ab Achis digressus, vt hic [c] dicitur; sed eodem die reperit puerum ab hero derelictum ægrotantem, & triduo iam cibo carentem; ex quo nempe à Siceleg Amalecitæ discesserant. Fuit ergo idem dies qui Dauidi tertius erat, ex quo castra reliquerat, & ex quo vastato Siceleg Amalecitæ discesserant. Ac proinde eodem die Siceleg incensum & vastatum est, quo Dauid è castris egressus.

a q.1. in c.10. b Serrar. q.1 in cap. 29. Salian. an. 2979. n.60. c vers. 1.

Amalecitæ.] Reliquiæ Amalecitarum, qui ad meridiem terræ Israel habitabant Ægyptum versus, tum propter intestinum odium Hebræorum, tum quod assiduis à Dauide & eius cohorte cladibus affligerentur, in omnem occasionem intenti erant illatas iniurias vlciscendi. Commodum ergo comperto Dauidem cum comitibus abesse in castris Philistinorum, ibique detentum diu etiam abfuturum, expeditionem hanc ausi sunt; ad quam nunquam animum adiecissent, si Dauidem à Palestinis discessurum putassent.

Percusserant Siceleg.] Percutiendi verbum in Scripturis cum de hominibus & aliis viuentibus vsurpatur, pro frequenter ponitur quod est telo interimere. In quem sensum sæpè etiam à Latinis assumitur: vnde percussores Cæsaris appellantur, qui mortem illi vulneribus inflictis attulerunt. Cùm verò de locis & vrbibus sermo est, *percutere* in sacris litteris idem est quod *vastare*, quod propriè vt dixi, est diripiendo destruere; siue ea destructio flammis iniectis, siue alia ratione fiat. Propterea cùm hic præmisisset, *Percusserant Siceleg*, subiicit; *Et succenderant eam igni.* vt ostendat quo demolitionis genere ipsam destruxerint, illam nimirum incendendo.

Et mulieres duxerant captiuas.] Cur de his tantùm signate commemorat? Putat [d] Abulensis quia

d q.3. in cap. 30.

quia solæ ex in Sicelegrepertæ; quod Dauid secum viros omnes eduxisset. Ineptè sanè. Quis enim sanæ mentis existimet Dauidem virum prudentissimum, & rei militaris in primis scientem, flagitium hoc admisisse, vt in medio terræ hostilis vxores suas & suorum omni præsidio nudatas, abiiceret iniuriæ finitimorum quos ille perpetuis excursionibus afflixerat? Dicendum ergo non solas mulieres abductas, sed cum illis etiam plures viros; has autem signanter expressas; vt id quod maxime Dauidis animum, & sociorum perculit, insinuetur: vxores nempe suas abductas, impensè quisque dolebat, & inde omnes ad illas recuperandas accincti, quamuis de via fessi non solùm, sed planè fracti.

Et non interfecerant quenquam.] Quomodo hoc? An vi potuit oppidum irrumpi, expugnari, incendi, sine vlla cæda propugnatorum? Abulensis hoc dictum putat, quia cum nulli in Siceleg viri remansissent, nulli erant qui possent occidi. Mariana [a] dicit Amalecitas incolas omnes interfecisse virilis sexus; imbecilliori autem ætati & sexui, pueris nempe & mulieribus pepercisse, Quod autem Scriptura dicit *interfecerunt neminem*, intelligit de captiuis. Miror quomodo tam aperta verba Scripturæ tam frigida interpretatione alio torqueantur. Excertè dicitur *captiuas mulieres eductas à minimo vsque ad maximum* & post subiungitur *quemquam non interfectum*. An quisquam ita desipiat, vt quos intelligit *captiuos* abductos extinctos putet & non viuentes abductos; vt opus sit monitore qui suggerat abductos in captiuitatem, non interfectos? Dicendum ergo prædones istos occidisse neminem. Nam qui viui remanserant, Palestini erant: Hebræos enim omnes secum Dauid eduxerat. Non erat igitur cur in quemquam acerbius desæuirent. Ergo vt Dauidem vlciscerentur, vxores illius, & comitum auexerunt; supellectilem vniuersam diripuerunt, oppidum ipsum euerterunt. In gratiam autem Palestini nominis viris omnibus pepercerunt. Quare probabile est nullam aut exiguam obsistentiam in oppidi expugnatione reperisse prædones: vnde eo statim potitos, vltione, & præda contentos abscessisse.

a De not. in lib.6.Reg.

Pergebant itinere suo.] Otiosè & omisso animo; læti de præda, securi quod Dauidem abesse putarent, & absuturum. Itaque non difficile Dauidi fuit audita clade ab illis illata, persequi abeuntes, assequi & expugnare. *Pergebant itinere suo.* Hebraismus est quo lentus incessus, & sine cura significatur.

Leuauerunt vocem suam.] Mirum hîc tantæ mollitudinis lapidem, & comites eius, viros omnes fortissimos fuisse, vt ad nuncium, vel aspectum repentinæ calamitatis, omnes muliebrem in morem vocem leuauerint, & fœmineo vlulatu cuncta compleuerint; insuper etiam effusè adeo in omnia argumenta doloris habenas laxauerint, vt plorantibus etiam lachrymæ siccatis oculis aruerint: nimirum de vxoribus agebatur; quas qui tangit, ipsos oculos virorum tangit, & si quid est, quod illis oculis charius sit; vt minus hic mirum haberi debeat, si in lumine percussi oculorum suorum, oculis infortunium suum testati fuerint, plorando vsque donec illis lachrymæ deficerent.

Volebat enim eum populus lapidare.] Quæri potest à quibus hæc in Dauidem seditio, & vnde excitata. *Populus*, inquit scriptura, *volebat eum lapidare.* Quis iste populus? Dubium non est fuisse milites, quos secum Dauid abduxerat, & reduxerat. Hi enim comperta iactura rerum suarum, abductione coniugum & liberorum, oppidi direptione, commoti sunt in Dauidem, quem caput horum omnium causámque malorum esse cernebant. Quomodo id? Quia [b] nemine in oppido relicto, qui ingruentibus posset obsistere cunctos eduxerat. At turbat quod scriptura non milites, sed populum appellat huius seditionis auctorem. Notum enim cuilibet est populi nomine; in scripturis præsertim, milites non designari. Propter hanc rationem non defuerunt qui vellent non milites, sed vulgus ignobile, quem hic *populum* scriptura nuncupat, turbas has exciuisse. Sed quod istud vulgus, si milites demas? In oppido enim nulli remanserant, omnibus in captiuitatem abductis. Ergo quorum vxores & liberi in hostium potestatem deuenerant, alij esse non poterant, quam Dauidis milites. At ab his qui coniuges abductas lamentabantur excitata seditio, à militibus igitur excitata. At cur isti *populus* appellantur? Vt intelligamus non omnes milites, & ex his non insigniores; sed vilissimos quosque ausos ista fuisse. Qui enim Dauid imperium hunc auertisset; si omnes in eum milites insanissent?

Sopran. in Dauid,

b Ioseph. lib. 6.cap.vlt.

Qualis ergo seditio hæc, & quam acris? Planè breuem, & non certo consilio initam, sed subito æstu animi furentis demonstrat euentus. Facile enim difflata est, vt merito suspicari possimus insanisse duntaxat populum intra primos animi commoti tumultus, & illico tranquillatum. Quod totum Scriptura clare satis insinuat dum dicit; *Et volebat eum populus lapidare, quia amara erat anima vniuscuiusque.* Illud enim *volebat*, non certum & destinatum consilium, sed primum impetum significat æstuantis animi; nondum perfectum, sed inchoatum, & primo erumpentem.

Confortatus est Dauid in Domino Deo suo.] Hic portus erat & fida statio ad quam se Dauid vbi grauior procella consurgeret subducebat. De qua eius in Dei protectione, fiducia, quod alibi [c] fusiùs, hîc aliud non addo. c lib.2.Reg. cap.22.

℣. 7.) Et ait ad Abiathar sacerdotem filium Achimelech; Applica ad me ephod. Et applicauit Abiathar ephod ad Dauid.

℣. 8.) Et consuluit Dauid Dominum dicens; Persequar latrunculos hos, & comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus; Persequere: absque dubio enim comprehendes eos, & excuties prædam.

Applica ad me ephod.] Quid ephod, & qua ratione per illud oracula diuina, & à quo referentur; alibi copiosè. Nunc difficultatem facit, quod Dauid ad se ephod postulat applicari. Erat enim tantum sacerdotum proprium gestare ephod, & per illud voluntatem numinis exquirere. Sed dicendum non postulare Dauidem sibi ephod vt applicetur, quasi illud ipse sit induturus; sed vt sacerdos ephod induat de voluntate numinis interrogandus. Ergo illud, *ad me*, positum hoc est pro *mihi*; & est, vt cum grammaticis

loqoemnr, datioos commodi. Perinde enim hic est, *Applica ad me ephod*, quod, illud iodue, vt possim per illud diuinum oraculum ioterrogere.

Latrunculos istos.] Non quod latrunculi essent, qui vias obsiderent, aut rapto viuerent; sed quia iusta licèt manus & militaris esset, non militati semote gereret; sed latronum. Nisi malimus ed animi despectum significandum latrunculos appellatos. Ab eo enim cuius vxores abduxerant, aliter appellari non poterant, quàm latrones, quamuis milites essent.

Persequere. Absque dubio enim comprehendes.] Vnum Dauid quæsieret, tria Dominus respondet, ad votum ipsius potius, quam verba respiciens. Quæsierat num fugientium tergis deberet iosistere. Respondet Dominus vt insistat. Futurum enim quod volebat, & in quem finem eum persequi deberet interrogabat, vt apprehenderet, expugnaret, internecione deleret; & si qui superessent, omni præde nudatos tota reginne fugaret.

℣. 9.) Abiit ergo Dauid, & sexcenti viri, qui erant cum eo, & venerunt vsque ad torrentem, & lassi quidam substiterunt.

℣. 10.) Persecutus est autem Dauid ipse & quadringenti viri: substiterant enim ducenti, qui lassi transire non poterant torrentem Besor.

℣. 11.) Et inuenerunt virum Ægyptium in agro, & adduxerunt eum ad Dauid, dederuntque ei panem vt comederet, & biberet aquam.

℣. 12.) Sed & fragmen massæ caricarum, & duas ligaturas vuæ passæ. Qui cùm comedisset, reuersus est spiritus eius & refocillatus est: non enim comederat panem, neque biberat aquam tribus diebus, & tribus noctibus.

℣. 13.) Dixit itaque ei Dauid; Cuius es tu? vel vnde, & quo pergis? Qui ait; Puer Ægyptius ego sum, seruus viri Amalecitæ: dereliquit autem me Dominus meus, quia ægrotare cœpi nudiustertius.

℣. 14.) Siquidem nos erupimus ad australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Caleb, & Siceleg succendimus igni.

℣. 15.) Dixitque ei Dauid: Potes me ducere ad cuneum istum? Qui ait; Iura mihi per Deum, quod non occidas me, & non tradas me in manus domini mei, & ego ducam te ad cuneum istum. Et Iurauit ei Dauid.

℣. 16.) Qui cùm duxisset eum, ecce illi discumbebant super faciem vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festum celebrantes diem, pro cuncta præda, & spoliis quæ ceperant de terra Philisthiim, & de terra Iuda.

℣. 17.) Et percussit eos Dauid à vespere vsque ad vesperam alterius diei, & non euasit ex eis quisquam, nisi quadringenti viri adolescentes, qui ascenderant camelos & fugerant.

Narratur hîc Dauidis expeditio in latrunculos Amalecitas. circa quem breuiter hæc explicanda. Primò quos, & quot secum Dauid adduxerit. Secundò quomodo sit latrunculos insequutus & assequutus. Tertiò quando, & vbi illos repererit. Quarto quo successu.

De primo Scripture dicit Dauidem sexcentos viros eduxisse, *qui erant cum eo*, nempe illos, qui cum ipso in castris fuerant, & pariter ab Achis cum illo dimissi. Non tamen omnes vt egressi cum illo sunt in hac expeditione; sic etiam progressi. Nam ex sexcentis, ducenti substiterunt; dubium an certo consilio Dauidis & aliorum, an ex eorum vel ignauia, vel imbecillitate. Hoc secundum editio vulgata præfert. *Venerunt*, inquit, *vsque ad torrentem Besor, & lassi quidam substiterunt*. Et rursus; *substiterant enim ducenti, qui lassi transire non poterant torrentem Besor.* At in contrarium est primò quod Dauid istis ducentis ex æquo cum aliis, qui pugnauerant, prædam receptam pro sua portione diuisit; id vtique non facturus, si ex animi ignauia, aut virium imbecillitate substitissent. Præterea in editione Hebraica, vt habetur in traditionibus ad libros Regum, quæ nomine Hieronymi circunferuntur, legitur ducentos, non *lassos*, sed *iussos* substitisse. Denique Dauid ipse disertè significat ignauiæ nihil, aut imbecillitatis in his ducentis fuisse, quando in prædæ distributione pronunciat, illam ex æquo pugnantibus & ad sarcinas curantibus partiendam. Apparet enim ex hoc ducentos istos, non ex occasione, nec imbecillitate coactos, sed certo consilio, nempe vt sarcinas asseruarent substitisse. Cui muneri certum est fortissimos quosque milites assignari.

Dicendum existimo ducentos istos ex certo consilio remansisse; sed tamen ex aliqua occasione sumpto lassitudinis & defatigationis; qua alij potiùs, quàm alij vrgebantur. Dauid enim necesse habuit in hac expeditione castrensem annonam, & militarem supellectilem secum educere, quæ sufficeret in plures dies; erant illi latrones persequendi; in quem illi partem diuertissent incertus nec modum itineris sciebat, & quandiu in ea sibi expeditione vagandum ignorabat. In id ergo necesse habuit largum sibi commeatum parare, & magnam impedimentorum copiam secum trahere; à quibus in eo quod maxime cupiebat, maximè sine dubio tardabatur. Ad torrentem ergo Besor cum peruenisset, etiam incommodum magis sensit, quod sibi ab impedimentis afferebatur. Ibi ergo re in deliberationem missa, optimum factu visum est sarcinas & impedimenta certo loco deponere, & quibusdam ad illorum custodiam relictis, alios omnes expeditos insistere vestigiis prædatorum. Electi ergo qui subsisterent, non ignaui nec imbecilles; sed qui aliàs alia de causa maiori lassitudine ex itinere premebantur. Et isti ducenti fuere, quibus sarcinarum custodia demandata. Hoc pacto vtraque editio rectissimè conciliatur. Nam & *iussi*, & *lassi* substiterunt: & quia *iussi*; certo consilio dici possunt permansisse: quia propter lassitudinem

tudinem ad id potiùs, quàm alij selecti, ex eius occasione; & quia *lassi*, dici possunt substitisse. Constat etiam quàm iustè Dauid æquam eorum rationem cum iis habuerit, qui pugnarunt. Fortissimi enim erant, & interim dum sarcinas custodiebant, in aliorum omnium dextera pugnabant, qui securi rerum suarum, quas eorum tutelæ reliquerant, manus alacrius cum hostibus conferebant.

Quomodo ergo Dauid latrunculos insequutus & assequutus? Ex indicio serui Ægyptij, quem herus Amalecita in media via destituerat ægrotantem. *Inuenerunt*, inquit, *virum Ægyptium in agro, & adduxerunt ad Dauid.* Circa quem nobis est obseruandum quam inhumaniter ab hero relictus, quomodo refocillatus, quid à Dauide timuerit; & quomodo ab illo confirmatus. Quod spectat ad herum; planè barbarus iste, barbare & inhumaniter ab eo habitus est. Perinde enim quasi iumentum esset, non homo rationis compos, illius opera tandiu vsus est, quamdiu vires illi labori & operi suffecerunt; ægrotantem ad eum modum abiecit, quo iumenta inutilia destituuntur. Sed non impune barbara illa inhumanitas stetit; eam enim suo & suorum sanguine abunde luit. Quippe seruus hic misere depositus, indicio suo, viam Dauidi præiuit, qua fugientes assequeretur & expugnaret. Si ergo herus iste minus in famulum suum crudelis extitisset, integra Amalecitarum manus extremum infortunium vitasset.

Quomodo ergo refocillatus, & in quo statu à Dauidis militibus repertus est? Planè deplorato. triduum enim iam erat cum cibo omni caruerat, & graui præterea morbo laborabat. Ad Dauidem ergo perductus ante omnia refocillatus est, vt poscebat humanitas; & quia aliter in id vsui militibus esse non poterat ad quod ad Dauidem adducebatur. Quomodo ergo vt respondere posset recreatus? *Dederunt ei*, inquit, *panem & aquam, caricas & duas ligaturas vuæ.* Panis & aquæ nomine quæcunque pro cuiusque statu potui, & esui communiter sunt, Scriptura complectitur, vt aliàs significaui. Quod adiongitur *de caricis & vuis*, id indicat quod supra monui, Dauidem itineris incertum plane sibi de commeatu prouidisse, & annona castrensi.

Sed quid, & cur à Dauide postea seruus hic timuit? Timuisse & quid timuerit; ipsius verba significant. *Iura mihi*, inquit, *quod non occidas me; & non tradas in manus Domini mei.* Cur verò hoc vtrumque timuerit; facile potest intelligi. A Dauide enim timuit occidi: quia Ægyptium se fassus; quia seruum Amalecitæ; quia cum illo & aliis Siceleg expugnasset: Hero verò ne traderetur: quia virtutis & fortitudinis Dauidis ignarus, existimauit si prædatores assequeretur, facilè futurum vt in mutuas conuentiones descenderet, quibus ablata Dauidi restituerentur, & hic vicissim sua redderet Amalecitis; ac proinde se quoque in Heri potestatem venturum, à quo pœnam reposceretur indicij [a] delati. At Dauid hoc eius timore comperto planè confirmauit, incolumitatem illi iureiurando pollicitus. Ex ergo eius indicio commodùm Amalecitas est assequutus; cum illi metu omni, curaque soluti, solo herbido strati discubuissent. Quo successu? Planè Dauidi fausto, tristissimo Amalecitis. Aggressus enim vino madidos, crapula distentos, longo tripudio fatigatos, illico fugauit, & fudit;

a Abulen. q. 112. in c. 30.

Sotran. in Dauid.

vt hac illac vagantes inuenire difficilius fuerit, quam sternere. Singula iam videamus.

Vsque ad torrentem Besor.] LXX. eum vocant *Besor*, Iosephus [b] *Baselum*, qui torrens sub fines tribus Simeon ab Adricomio [c] constituitur, & incertis incrementis ex montanis Iudæ deriuatus ad oppidum & portum Maioma in occiduo mare deducitur, non longè vltra vrbem Gazam ad quam ille pertinet.

b lib. 6 ant.
c In tribu Simeon.

Lassi substiterunt.] Malè quidam [d] volunt legendum *iussi*, quod ex Hebraica lectione confirmant, & auctore traditionum, apud quem est; In Hebræo haberi *iussos*, non *lassos*. Sed sine dubio vulgata lectio retinenda est, à qua iam non licet discedere. Cæterum hos ita lassos substitisse debemus accipere, vt simul etiam iussi substiterint, vt modo monuimus, & ostendunt verba, quæ paulo post referuntur. [e] *Venit Dauid ad ducentos viros qui lassi substiterant, nec sequi potuerant, & residere eos iusserat in torrente Besor.* Lassi ergo simul & iussi remanserant; sed quia idcirco iussi sunt remanere, quod lassi essent; absolutè quia lassi erant remansisse dicuntur.

d Caietan & alij Hebraiz.
e Ver. 21.

Fragmen massæ caricarum.] Cibus aptissimus expeditioni castrensi: nam & facillimè gestari potest, & difficilè vitiatur, & celerrimè reficit, & nullo opere indiget vt apparetur.

Nudiustertius.] Ergo, vt iam supra [f] monui, quo die Dauid è castris egressus est, & Siceleg expugnatum, & Amalecitæ eo incenso digressi, & hic seruus ægrotare cœpit.

f Ver. 1.

Ego ducam te ad cuneum istum.] Quærit Abulensis [g] quomodo seruus iste nosse potuerit vbi nunc locorum degerent Amalecitæ. Triduo enim ab illis iam aberat, & eo toto tempore longum ipsi iter confecerant, aut conficere potuerant. Quomodo ergo tanta fiducia pollicetur certum se illis ducem ad eos inuestigandos futurum? Facilis responsio. Quando enim Amalecitæ præda onusti patrios ad fines conuersi sunt, iter illud arripuerunt, & eas ante sedes mansionibus suis designarunt, ex quibus Ægyptius hic relictus, vbi nunc potissimum essent, certo cognoscere posset. Addit Abulensis latronibus omnibus & qui rapto viuunt esse loca certa seposita ad quæ conueniant; in quibus ablata furto reponant, & inter se pro cuiusque meritis distribuant. Hæc Ægyptio famulo probè nota cum essent facilè potuisse Dauidi certum indicium polliceri, & quod pollicitus cum fide præstare. Vera ista sunt; sed minus appositè; quod, vt supra monui, non latrones isti tantùm erant, sed veri milites. Vnde & *cuneus* à Dauide dicuntur, qui manum militarem significat. Latrones tamen appellantur, & ad despectum, & quod latronum more ea insidiis insurgentes oppidum fuerint deprædati. Latrones ergo; non quòd non milites, sed quòd militiam latrocinando exercerent.

g q. 12. in cap. 30.

Et percussit eos Dauid.] Nimirum vbi eos Dauid est assequutus contra illos non pugna, sed cædes erat. Subito enim deprehensi nec tantum imparati, sed ex recenti crapula, & vt diei tempus erat ad omne planè belli munus inepti, non arma, sed fugam omnes circunspexere. Hac itaque illac dispersi, vt quisque se dabant nullo negotio cædebantur.

Cæterùm ne quid hîc dissimulemus, de hac insigni, & tam subita Amalecitarum clade duo pressiùs quæri possunt. Primum, quomodo ea Dauidi tam facilis. Secundum, quandiu durauerit.

De primo meritò dubitari potest, vnde Dauid tam facile, tam subito, tam sine vlla clade suorum, latrones istos potuerit debellare. Nec modò quod diximus vsquequaque satisfacit. Quadringenti tantum milites cum illo erant; Amalecitæ tot, vt quadringenti adolescentes qui eladi superfuerunt, aliorum reliquiæ fuisse dicantur. Cui autem dubium reliquias alicuius multitudinis non dici, nisi qui cum tota multitudine collati paucissimi sint? Superabant ergo Amalecitæ numero, superabant armorum genere, & copia castrensis apparatus; quod quadringenti cameli demonstrant ab adolescentibus fugientibus incensi; & ita superabant vt non improbabiliter affirmari possit vnicuique Dauidis militum cum quatuor aut pluribus aduersariorum fuisse pugnandum. Vnde ergo tam facilè tam subitò potuit illos Dauid debellare? Multa dici possunt. Verissima causa fuit hostium securitas, & ex ea neglectus discriminis ingruentis. Onusti prædis, & ea fœlici successu in omnia argumenta lætitiæ effusi, dimissa custodia Dauidis incogitantes epulabantur. Et vt ille dicebat.

Stratique per herbam,

Hic meus est dixere dies.

Quid mirum ergo si subitò occupati, solutis animis ab omni cura, stratis corporibus ad omnem luxum & hilaritatem, inermes, & imparati cæsi omnes ad internecionem fuerint, aut turpi fuga dispersi?

Quandiu ergo cædes ista tenuit? *A vespera vsque ad vesperam*, vt scriptura dicit; quod dubium est quomodo intelligatur. Difficultatem facit, quod si diem integrum & naturalem intelligamus, qualis est duabus vesperis inclusus; non apparet quomodo tota nocte, facile fuerit Dauidi dispersos insequi & cædere resistentes, cum tanti illi essent, illi vero qui cum Dauide tam pauci. Propter hoc sunt qui [a] distinguant eiusdem diei artificiosi duplicem vesperam apud Hebræos, alteram, vbi primum in occasum notabili flexu sol incipit à meridie declinare; alteram vero ad ipsum occasum solis: illam in horam nonam, istam in duodecimam diei artificialis incidere. De hac autem duplici vespera sermonem hic esse cum dicuntur à vespera ad vesperam Amalecitæ à Dauide perculsi. Quod est ab hora nona vsque ad duodecimam. Huius sententiæ. Iosephus [b] esse videtur. *Durauit*, inquit, *ea cædes à prandio vsque ad vesperam*. Aliis [c] probabilius est integrum diem naturalem in hac cæde consumptum? quod verba scripturæ elatè loqui videantur de vespera propriè dicta, quæ vnica tantum est in eodem die artificiali; ac proinde cum dicatur à vespera ad vesperam durasse cædes, intelligitur integra nox, & dies subsequens interceptus. Verum si semel admittatur vsus ille duplicis vesperæ apud Hebræos; non video cur potius quod hic dicitur *à vespera ad vesperam*; non intelligatur de duplici vespera eiusdem; quam de duabus vesperis inter quas integra nox media intercedit. Vt enim omittam difficile posse explicari quomodo quadringenti Dauidis milites potuerint Amalecitas variè dispersos integra nocte persequi; certe hinc sequeretur tertio die postquam Dauid è Siceleg egressus est ad latrunculos persequendos, iis deuictis in Siceleg reuertisse; Quod cum ratione temporis non congruit, quæ ex initio colligitur libri sequentis.

a Ioseph libr. 7. de bel. c. 17. Egesip. in Anaceph. init. Lyr. Oleast. in Ex. 12. 8.

b lib. 6. antiq.

c Sanc. hic.

ỹ. 18.) Eruit ergo Dauid omnia, quæ tulerant Amalecitæ; & duas vxores suas eruit.

ỹ. 19.) Nec defuit quisquam à paruo vsque ad magnum tam de filiis, quàm de filiabus, & de spoliis, & quæcunque rapuerant: omnia reduxit Dauid.

ỹ. 20.) Et tulit vniuersos greges & armenta, & minauit ante faciem suam: dixeruntque; Hæc est præda Dauid.

Eruit Dauid omnia.] Obseruandus hîc est loquendi modus sacræ Scripturæ passim vsitatus; vt primò quod narrat vniuersè & vno veluti sub aspectu proponat: deinde per partes explicatè singula recenseat. *Eruit*, inquit, *omnia*. inde explicans quæ sint hæc omnia, subdit; *Et duas vxores*; & vxores filiasque comitum, & greges & armenta. Dixisse suffecerat omnia eruisse; vt tamen id clariùs exprimeretur exequitur singula; & hæc ita enumerat quasi sint cætera omnia, aut ab Amalecitis ablata non fuerint.

Dixeruntque. Hæc est præda Dauid.] Non solùm sua Dauid recepit; sed longè plura, quæ finitimas regiones populando Amalecitæ rapuerant. In his greges & armenta, quæ omnia Dauid agmine composito præ se egit in morem triumphi, vt indicant illa verba; *Vniuersos greges & armenta minauit ante faciem suam.* Interim autem agmine procedente Duci suo à militibus acclamabatur, ei victoriam & fœlicem expeditionis exitum gratulantibus. Inter ea autem quæ subinde lætis plausibus resonabant, hæ voces erant. *Hæc est præda Dauid.*

ỹ. 21.) Venit autem Dauid ad ducentos viros, qui lassi substiterant, nec sequi potuerunt Dauid, & residere eos iusserat in torrente Besor: qui egressi sunt obuiam Dauid, & populo qui erat cum eo. Accedens autem Dauid ad populum salutauit eum pacificè.

ỹ. 22.) Respondensque omnis vir pessimus & iniquus de viris, qui ierant cum Dauid, dixit; Quia non venerunt nobiscum, non dabimus eis quicquam de præda, quam eruimus: sed sufficiat vnicuique vxor sua & filij, quos cum acceperint recedant.

ỹ. 23.) Dixit autem Dauid; Non sic facietis, fratres mei, de his, quæ tradidit nobis Dominus; & custodiuit nos, & dedit latrunculos qui eruperant aduersùm nos, in manus nostras,

ỹ. 24.) Nec audiet vos quisquam super sermone hoc. æqua enim pars erit descendentis ad prælium, & remanentis ad sarcinas, & similiter diuident.

ỹ. 25.) Et factum est hoc ex die illa, & deinceps constitutum & præfinitum, & quasi lex in Israel vsque in diem hanc.

Dauid

Dauid integra aduersùs Amalecitas victoria potitus ad suos reuersus est, qui ad torrentem Besor substiterant sarcinas custodituri. Qua in reuersione tria obseruanda. Quomodo, & quo apparatu reuersus; quomodo exceptus, quomodo alios ipse receperit. Quomodo reuersus? Habitu planè & apparatu triumphali: prædam enim vniuersam longo ordine disposuit, & milite suas per classes, & numeros incedente quasi pompam instituit ante spectatorum oculos traducendam. Interim, vt in triumpho solet militibus acclamantibus & omnia læta, fausta, fœlicia precantibus. Duci suo, illo subinde carmine repetito. *Hæc est præda Dauid.* Præda quam Dauidi furto sustulerat hostis, quam Dauid virtute sua recuperarat ab hoste. Dauidis ergo dupliciter; & quod sua esset, & quod amissa furto, virtute recepta. Hac ergo triumphali pompa procedens obuios habuit ducentos illos quos & lassos & iussos ad torrentem Besor impedimentis asseruandis reliquerat. Illico enim vt fieri solet, præsertim cum illis, qui in rei alicuius euentum suspensi sunt,
a verſ.21. accepto nuncio de Dauidis victoria, in illius occursum prodiere; quod indicant illa verba;[a] *Qui egressi sunt obuiam Dauid & populo qui erat cum eo.* Nec dubitari potest in omnia gestientis animi argumenta effusos, vt victorem ducem, & fortissimos commilitones, ea, qua par erat gratulatione reciperent. Vicissim vero Dauid in omnem læti animi speciem compositus ad illos accessit,
b verſ.21. *& illos*[b], inquit Scriptura, *pacificè salutauit.* pacem illis annunciauit, & precatus est, quæ salutandi formula apud Hebræos erat vsitatissima cum læta omnia & fœlicia sibi mutuo precabantur. At non intra verba tantum stetit hæc salutatio, sed ad facta processit. Dauid enim ita illos excepit, vt ex ipso gestu salutantis appareret eodem loco illos ipsum habere, quo reliquos omnes qui secum in Amalecitas pugnauerant, & pariter cum aliis omnibus in prædæ societatem vocaturum. Hoc ergo deterrimi quique Dauidis comitum subodorati, & ex Dauidis liberalitate, & consuetudine suspicantes, tumultuari cœperunt, & voces emittere testes indignationis,
c verſ.22. & infamis cupiditatis.[c] *Respondens*, inquit Scriptura, *omnis vir pessimus & iniquus de viris qui erant cum eo, dixit; Quia non venerunt nobiscum, non dabimus eis quicquam.* At Dauid quod tacite significauerat, expressè firmaturus; Et quos reliquerat, erigens, & qui turbas ciebant libera vo-
d verſ.23. ce compescens;[d] *Non sic facietis*, inquit, *fratres mei.* Statimque legem sanciuit in omnem posteritatem duraturam; vt spoliorum & prædæ, quæ victis hostibus capiuntur, æqua portio sit pugnantium, & eorum à quibus sarcinæ custodiuntur. His prælibatis, singula si quid opus est, excutiamus.

e verſ.22. *Qui*[e] *lassi substiterant, nec sequi potuerant, & residere iusserat.*] Ergo & quia lassi, & quia iussi isti substiterant. Vtrumque enim hic aperte significatur. Lassitudo præcessit, iussio sequuta est. Et ob id meritò tota remanendi causa in lassitudinem refertur, quæ causam præbuit iussioni obseruanda vero in hoc Dauidis consilio prudentia ipsius & benignitas, vtraque summa. *Prudentia*, quia quod casus, vel naturæ cursus afferebat incommodi, consilio ipse suo in maximam vtilitatem vertit. Ex sexcentis viris ducenti viribus destituti defecerant, & alios vlterius assequi non poterant. ea se nihil aduersum magis poterat Dauidis rebus accidere; tota cohors insigni parte detracta mutilabatur; qui supererant, animo fracti segnius in hostes mouebant. Quid ergo excogitauit? Rationem iniit, qua quod necessitatis erat, consilium vltro susceptum videretur, & reliquis qui perrecturi erant in hostes vires accrescerent potiùs, quàm minuerentur. Impedimenta omnia, quæ maximo cunctis erant incommodo, siue cùm hostes essent persequendi, siue cùm hac illac eos quæritando esset circumcursandum, siue cum illis acie confligendum, deponi iussit, in vnum omnia locum conferri, seruandis hos ducentos attribuit, qui sequi non poterant properantes. Ita quod alieno vel flagitio, vel vitio, vel imbecillitate peccatum fuerat, illius egregio consilio emendatum est; qua prudentia quid excogitari potest consultius. At quanta hic benignitas in tanta sagacitate consilij? Fortissimorum militum pudori consulere, præire votis, obsequi tam liberaliter indigentiæ, & id demum agere, vt quod lassitudo cogebat, imperio Ducis facere viderentur? Vires illos defecerant, vlteriùs progredi non poterant, illic erat omnino subsistendum; sed cum pudore, cum nota alicuius dedecoris & non sine specie turpitudinis. His omnibus incommodis occurrit Dauid id præcipiendo quod lassitudo cogebat. Quid ergo prudentia ista benignius, quid hac benignitate sagacius? Sane aliud dici non potest, nisi fecisse hîc Dauidem, quod solet Deus cum suis, *qui fingit laborem in præcepto.* Laborem scilicet qui necessitate aliqua nobis subeundus est præcipiendo, vt subeamus; vt ea ratione quod necessitatis est, etiam sit voluntatis, vtilitatis, & facilitatis, vt pluribus alibi[f] disseruimus. f Diſſ. 6. in c.32. 2 Reg.

Egressi sunt obuiam ei.] Nempe iam de Dauidis victoria aliquid inaudierant; inde comperto ipsius aduentu obuiam triumphali congratulatione prodiere.

Populo, qui erat cum eo.] Nomine populi hic perspicue Dauidis milites siue qui remanserant, siue qui pugnauerant intelliguntur. Ex quo quod supra[g] monui confirmatur, populum qui g verſ.6. Dauidem lapidare voluerat, alium non fuisse, quam Dauidis milites, sed viliores.

Salutauit eos pacificè.] Minùs aptè quidam hoc expressum in Scriptura putant ad ostendendum Dauidem nullam iratі animi speciem aduersus illos præbuisse. Nam quia alios illi sequuti non fuerant, & vbi eorum opera maximè opus erat, ibi maximè defecerant; propterea & Dauid & eius comites re bene gesta reuersi, poterant, inquiunt, aliquid indignationis aduersus istos fouere, quod in tanta opportunitate defecissent. Vt ergo Scriptura ostendat nulla irati animi signa Dauidem in eos præbuisse, diserte nunc dicere eos à Dauide pacificè salutatos. Minus, inquam, hoc aptè, ne dicam prorsus ineptè. *Pacificè* enim salutatos nihil aliud est, quam pacem illis à Dauide nunciatam; quæ apud Hebræos solemnis erat salutandi formula, cum læta omnia & fausta mutuo precabantur.

Respondens omnis vir pessimus.] Cui isti, aut ad cuius verba respondent? Vel hebraismus hic est in sacris litteris frequenter obuius, quo respondendi verbum non raro ponitur pro eo quod est simpliciter dicere, aut loqui incipere; vel saltem *respondent*, non iis, quæ Dauid loquutus fuerat; sed tacitus significauerat. Adeo enim benignè ducentos illos exceperat, vt non indubiè isti

conciperent æqoa ſibi cum illis ratione prædam diuidendam.

Omnis vir peſſimus.] Nimirum, vt eſt in prouerbio futilior quæque rota currus, prima ſtridorem mittit. Peſſimus quiſque non ſolum moribus, ſed militia, quod Italice dicerent; *Il più vigli acco,al più poltrone*,qui lingua magis prompti quam manu iſta dixerunt. Veteres & recentiores hiſtoriæ percurtantor. In omni ſeditione primas faces accendiſſe, contempti magis, & deſpicabiles reperientur. Nec aliter fieri poteſt; quandoquidem incendium hoc non alio magis inualeſcit,quam flabello linguæ. In exercitu autem, quanto quiſque ſegnior eſt opera, tanto lingua procacior.

Quæ tradidit nobis Dominus.] Perpetuus hîc mos Dauidis obſeruetur; vt omnes fælices euentus expeditionum ſuatum io Deum ſemper, vt in auctorem referat. *Tradidit*, inquit, *hæc nobis Dominus, & custodiuit nos.* non manus noſtra, non dextera noſtra; ſed manus Domini fecit hæc omnia. Qua de re alibi [a] fuſius diſputatum eſt.

a lib.1.c.22. lib.2.cap.12. diſſ.5.& 6.

Latrunculos.] Cum Dauid loquitur, latrunculi dicuntur, cum facer hiſtoricus ſimpliciter *Amalecitæ*; vt intelligamus hos iuſtos milites cum ſuis ducibus & vexillis ſuos per ordines diſtinctos fuiſſe; quos tamen Dauid alio loco non habuit, quam latronum; quod eorum more oppidum aggreſſi irrupiſſent, expugnaſſent, incendiſſent.

Æqua pars erit deſcendentis ad prælium & remanentis ad ſarcinas.] Iuſtiſſima lex, quæ deinceps non ſolùm in populo Iudaico, ſed etiam io Romana Rep. Mundi victrice perpetuò obſeruata eſt, vt Polibius [b] teſtatur, & ex eo alij [c]. Qua de re, quia plura alibi, hîc aliud noo adiungo.

b lib. 10. in expug. Cart. c Valeriu lib. 6. c.2. Lipſ. l.5.cap 15.de milit.poſt Senecam cap.3. de tranq.

℣. 26.) Venit ergo Dauid in Siceleg, & miſit dona de præda ſenioribus Iuda proximis ſuis, dicens; Accipite benedictionem de præda hoſtium Domini.

℣. 27.) His qui erant in Bethel, & qui in Ramoth ad meridiem, & qui in Iether,

℣. 28.) Et qui in Aroër, & qui in Sephamoth, & qui in Eſthamo,

℣. 29.) Et qui in Rachal, & qui in vrbibus Ierameel, & qui in vrbibus Ceni,

℣. 30.) Et qui in Arama, & qui in lacu Aſan, & qui in Athach,

℣. 31.) Et qui in Hebron, & reliquis qui erant in his locis, in quibus commoratus fuerat Dauid, & viri eius.

Quærendum breuiter quando, quibus, cur, & quæ ſpolia Dauid hoc loco diſtribuerit.

Quando? Probabile eſt audita nece Saulis & filiorum. Nam triduo poſtquam in Siceleg ab Amalecitarum cæde reuerſus Saulem audiuit extinctum. Quis autem putet illum in oppidum tam fœdè deformatum regreſſum, non animum ante omnia ad eius inſtaurationem adieciſſe, & commodam ſibi ſuiſque ſedem reparandam? Cum ergo toto eo triduo ad hæc munera mittenda, ei non vacauerit, poſt illud id exequutum neceſſe eſt; ac proinde Saulis interitu cladeque comperta.

Quibus ergo hæc munera miſit? *Senioribus Iuda.* qui iſti? viri primarij qui *ſeniores* in ſacris litteris appellantur, quod reliquos non ætate, ſed meritis, auctoritate, magiſtratu præitent. A qua nuncupatiooe apud pleraſque gentes vſus obtinuit vt *ſeniores* pro dominis & viris principibus appellentur: vnde Italica vox, Hiſpanis, Gallis, & aliis vſitata defluxit, qua domini *Signori* dicuntur. Senioribus ergo id eſt principibus familiarum, vel etiam magiſtratum aliquem gerentibus qui Italicè *Antiani* nuncupantur, quod officio & auctoritate alios antecedant, munera miſit Dauid; & his, non vnius oppidi, vel vrbis; ſed plurium, quæ hîc ſignatè recenſentur.

Cur ergo miſit? Primò ad conciliandum ſibi eorum gratiam, & animos demerendos. Mortuus erat Saul; de ſucceſſore agebatur; è re Dauidis erat Regis iam deſignati, vt principum virorum ſibi animos deuinciret; à quibus ſi quæ orirentur, in regno adeundo turbæ diſſlarentur; aut qui ſibi aduerſus repugnantes adeſſent. Secundò. Non ſolum vt nouam ſibi gratiam pararet; ſed vt accepta beneficia, aliqua compenſatione rependeret. Diu Dauid vagatus fuerat; multorum benignitate ſuſtentatus, apud pleroſque profugus diuerterat. His ergo nunc gratiam refert, memorem ſe beneficij accepti teſtando in hoſpitio deferendo. Propter hoc ſignanter adiungitur [d], *& reliquis, qui erant in his locis, in quibus commoratus fuerat.* d verſ 31.

Quid ergo, aut quæ munera miſit? Incertum id eſt; probabile tamen eſt ipſum ſelegiſſe quæ eſſent ad oſtentationem victoriæ, & illatam cladem perpetuis Hebraici nominis hoſtibus apud poſteros propagandam. Cæterùm ex hac tam liberali munerum diſtributione non obſcurè colligitur ingentem planè prædam fuiſſe, qua Dauid ſuper ea quæ recuperauit, Amalecitis fugatis potitus eſt.

LIBRI

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT XXXI.

ARGVMENTVM.

SAVL vt ingruentes hostes, à quibus sui premebantur, auerteret, acie tumultuariò disposita cum illis congreditur: conserto prælio, funduntur Hebræi; filij Regis cadunt; Saulque ipse equo delapsus, ne viuus in potestatem hostium deueniat, gladio incumbit, hoc infælici exitu Deo & Dauidi præteritæ impietatis pœnas persoluens. Eius, & filiorum corpora priùs ludibrio habita; deinde ab hostibus in frustra discerpta mœnibus suspenduntur; caput per Palestinas vrbes in argumentum lætitiæ circunfertur; arma victoria monumentum falsorum numinum fanis inferuntur. memorabili clade acceptâ Iudæa res afflicta & accisa iacet. gentium populi lætabundi triumphant.

℣. 1.) Philisthiim autem pugnabant aduersùm Israel: Et fugerunt viri Israël ante faciem Philisthinorum, & ceciderunt interfecti in monte Gelboe.

℣. 2.) Irrueruntque Philisthiim in Saul, & in filios eius, & percusserunt Ionathan, & Abinadab, & Melchisua filios Saul.

℣. 3.) Totumque pondus prælij versum est in Saul: & consequuti sunt eum viri sagittarij, & vulneratus est vehementer à sagittariis.

℣. 4.) Dixitque Saul ad armigerum suum: Euagina gladium tuum, & percute me: ne fortè veniant incircuncisi isti, & interficiant me, illudentes mihi. Et noluit armiger eius: fuerat enim nimio terrore perterritus. arripuit itaque Saul gladium, & irruit super eum.

℣. 5.) Quod cùm vidisset armigèr eius, videlicet quod mortuus esset Saul, irruit etiam ipse super gladium suum, & mortuus est cum eo.

IN hac suprema pugna, quam Saul aduersùs hostes nominis Iudaici tam fœdo exitu depugnauit, multa non leuem dubitationem continent, quæ sunt hîc breuiter explicanda.

Primum est quomodo Saul, qui à Samuele responsum mortis acceperet, in ipso articulo fuerit ausus cum Palestinis confligere, quo prædixerat illi Samuel in acie cadendum. An fortè Samuelis dictis fidem ipse non habuit, & vanam prædictionem existimauit? Quomodo ergo viribus animoque defectus, tanta violentia prostratus est, vbi Samuelem tella sibi prædicentem audiuit, si quæ futura narrabat, vana putabat? Varia hîc à variis afferuntur. Iosephus in honorem suæ gentis. cuius egregia facta litteris apud ethnicos propagabat, dicit, Primum Saulem nihil omnino hæsitasse; sed quicquid illi Samuel prædixerat, omne id pro certo indubitatoque credidisse. Certus ergo cùm esset extremæ sortis, quam fixam, immotamque putabat, animum adiecisse vt eam glorioso vitæ exitu decoraret. Propterea aciem disposuisse, & prælium ausum, vt honestè caderet, & non inultus.[a] *Saul*, inquit, *& filij contra hostem egregiè certantes, & hoc tantùm agentes ne inulti caderent, vtque honestius vulneribus confecti cruentam hosti victoriam relinquerent, totam vim hostium in se conuerterunt; & circumuenti multitudine, magna circà se strage Palestinorum edita, postremo & ipsi telis hostium obruti sunt.*

Sed hæc adeo difficultatem non soluunt; vt potius augeant. Nam Samuelis prædictio *conditionata*, non absoluta fuit, euentum non aliter habitura, quam conditione completa. Quæ hæc? Pugna cum hostibus. Neque enim dixerat Samuel, omnino futurum vt Saul postera die moreretur; sed vt in acie, & cum Palestinis pugnando. Tacita hic ergo conditio complicatur; moriturum postera die Saulem; sed si pugnabit; si manus cum hostibus conseret; si in prælium descendet. Cur ergo Saul quantum potuit, à prælio non abstinuit? Alij[b] volunt existimasse Saulem sententiam, & prædictionem Samuelis nec absolutam, nec *conditionatam*; sed tantùm *comminatoriam* fuisse: propterea ausum congredi prius expiatum. Rabini[c] cum Abulensi dicunt vltrò Saulem & se, & filios morti obtulisse, vt hac ratione Deum sibi iratum placaret, obsequendo decreto, quod ille in se de sua morte pronunciauerat. Tunc ergo dubium secundò est; an vltro Saul in prælium cum Palestinis descenderit; an inuitus cum ingruentibus conflixerit, ab illis coactus. Rabini primum illud volunt, & ita videtur existimare Iosephus quibus alij[d] consentiunt. Sed probabilius est, & Scripturæ verbis longe congruentius, inuitum ipsum & & coactum conflixisse, cum irruentes aliter non posset euadere. *Pugnabant*, inquit scriptura, *Philisthiim aduersus Israel; & fugerunt viri Israel.* Quid hoc est *illi pugnabant, & isti fugiebant?* Quid hic sibi vult modus dicendi? Non aliud, quam Pelestinos irruisse, impetum, impressionemque primos in Hebræos fecisse; hos autem pugnam & aciem detrectasse, & cum aliter non poterant, eam fugiendo declinasse. Cur ergo tanta in istis ignauia, tanta socordia, vt insultibus & assultibus hostium sæpe vexati, non solum illos

a *Ioseph. lib. 6. antiq.*

b *De quibus Salian. an. 2979 n. 116.*

c *q. 3. in c. 31.*

d *Abulens. & Salian. loco cit.*

illos nunquam inuaderent, sed aggredientes non sustinerent? Aliud dici non potest, nisi quod Saul ex oraculo sibi timens, omnem occasionem prælij conferendi sedulo declinabat: ob id suis edixerat; Ne hostem lacesserent, & lacessenti nullum locum pugnandi darent. Ea re Hebræi timidiores effecti, cum *Palestini pugnabant*; id est insurgebant, inuadebant, prouocabant, lacessebant, illi non solum ociosi cessabant; sed fugiebant. Cùm verò fugientes, acrius ab hostibus premerentur, vt illos Saul erigeret aciem instruere ausus est, quem filij etiam sequuti, prælium quod tanta cautione vitabant, inuiti conseruerunt; in quo, vt Samuel prædixerat extincti sunt. Hoc pacto si cuncta processisse dicamus omnia quæ hic in Scriptura narrantur, planissima sunt, & omnis quæstio facile soluitur, quæ tacitè lectoris animum subire potest. Et ab Abulensi [a] & aliis passim mouetur, sed non sedatur. Quærunt cur si Saul oraculo credidit, ad pugnandum suos eduxerit, & si cum Iosepho dicatur id fecisse, vt inultus non caderet; aut cum Rabinis, vt vltro necessitatem decretæ sibi mortis amplectens diuinam indignationem mitigaret; vlterius vrgent; cur saltem filios à prælio non auerterit? cur Israelitas omnes non in tuto locauerit? Cur denique certus denunciationem illam vim nullam habituram, nisi prælium consereretur, omni studio ipse prælium non vitauerit. Istis omnibus & aliis similibus facile potest occurri; si quod posuimus, & scripturæ verba non obscurè significant, intelligamus Saulem non vltro, sed coactum constitisse, coactum autem, vt suis periclitantibus subueniret. Quod clarius singula explicando constabit.

Pugnabant aduersum Israel.] Ergo, dicunt alij qui [b], vicissim & Israelitæ contra Palestinos pugnabant. Falsum id, nisi qui fugiebant hostes, aduersus illos etiam pugnasse dicamus, quos fugiebant. *Pugnabant* ergo Palestini: quia primi inuadebant, aggrediebantur, ingruebant, & modis omnibus ad pugnam Hebræos prouocabant. Isti vero quid? fugiebant, omnem occasionem pugnæ detrectabant.

Et ceciderunt interfecti in monte Gelboe.] Nimirum infortunium, quod pugnam declinando vitabant, eo ipso quod fugiebant incurrerunt. In bello enim fortis & ignaui militis, pugnantis & fugientis vnus exitus est, cùm vterque cadit: hoc tantum discrimine, quod qui pugnat, gloriose; qui fugit, cum ignominia decedit. Sic isti Palestinos aggredientes declinabant, illorum impressioni cedebant. Et id cur? ne manus consererent; ne locum pugnæ præberent. Pugnam autem declinabant, vt mortem vitarent. At hanc hoc ipso quod vitabant, incurrebant, eundem exitum fugiendo sortiti, quem fugiendo declinabant, nisi quod si pugnassent, mortem suam luctuosam hostibus & sibi gloriosam fecissent; fugiendo, & hostibus lætam, & sibi suisque ignominiosam fecerunt.

In monte Gelboe.] Hinc appatet in ipsis castris à Palestinis Israelitas oppugnatos, in ipsis & prope ipsa fugam arripuisse, & in fuga cæsos, hostibus libera castra reliquisse. Montem enim Gelboe, vt supra vidimus, Hebræi castris occupauerant.

Irruerúntque Philisthiim in Saul.] Modus hic loquendi videtur nonnullis significare Saulem quoque fugam arripuisse; fugientem vero Palestinos aggressos, acrius insequutos. Sic Iosephus. *Saul*, inquit, *stipatus suorum caterua fugiebat, in quā Palestini immissis sagittariis omnes pauēis exceptis confixerunt.* At hoc vt omittam cum aliis non congruere, quæ paulo ante ex eodem Iosepho retulimus, ex verbis scripturæ nulla necessitate colligitur. *Irruerunt*, inquit, *in Saulem Palestini.* Primi ergo inuaserunt; non tamen hinc necessariò fit vt fugientem, vt cedentem, vt terga dantem inuaserint. Potuit enim Saul vbi primum Palestini ingruerunt, agmen cogere, & ingruentium impetum sustinere, vt suis fugientibus locum daret, aut certè cum prætorianis subsistere, vt illis præsidio esset. in eum autem subsistentem irruere Philisthiim, & impetum non sustinentem etiam cum aliis fugarunt; fugientem verò persequuti, confixerunt.

Totum pondus prælij versum est in Saul.] Solus enim cum prætorianis, aliis omnibus vel cæsis, vel fugatis resistebat; non quod ipse quoque non cederet, sed quia sic cedebat, vt sensim, quantum poterat pedem referret, hostium impetum sustinendo, & suos effuse fugientes tegendo. Fugisse autem etiam ipsum, licet in ipsa fuga non omnino pristinæ virtutis, nec regiæ dignitatis oblitum indicant sagittarij qui in ipsum immissi. Dubium porro est an ex equo pugnauerit, & eo vsus in fuga. In scriptura nulla equi mentio. Seuerus tamen Sulpitius vult ex equo pugnasse, & ex illo delapsum vulnere debilitatum. quod probabile est. Nec enim si pedes fuisset, opus erat in illum cedendum equites & currus inuehi Palestinorum, quos in Saulem ab hostibus immissos, receptæ cladis nuncius Dauid narrabit [c].

Et vulneratus est vehementer à sagittariis.] Pro eo quod noster legit; *Vulneratus est*; ex hebræo alij [d] ad verbum vertunt; *Et timuit à viris sagittariis.* Non tamen isti negant vulneratum, sed idcirco volunt timuisse, quia vulneratus. Timuisse inquam, non vulnus quod iam acceperat, sed ne ex vulnere debilitatus in eorum potestatem deueniret. At LXX. non solùm cum nostro legunt; *vulneratum*; sed locum etiam vulneris designant; nempe in *hypocondriis*. Vocant autem hypocondria medici partes musculosas, supra vmbilicum, spatiis costis vtrinque subiectas. Theodotion ait vulneratum prope iecur. Cæterum vocem Hebræam, quam noster *Vulneratum* vertit, eodem modo in suis versionibus alij reddiderunt.

Euagina gladium tuum.] Mirum quod in ipso feruore prælij gladius huius armigeri, cuius erat maximè Domini caput ab omni iniuria defendere, fuerit in vagina reconditus; sed aduertentibus ex parte Iudæorum, non pugnam hanc, sed fugam fuisse, minus mirum videbitur. Et si qua pugna erat, non comminus ensibus, sed sagittis eminus res agebatur.

Ad armigerum suum.] Hieronymus nuncupatus, quem alij sequuntur. Hunc armigerum non improbabiliter putant fuisse Doëg Idumæū. Erat enim Doëg vnus ex primariis Saulis satellitibus & sibi conscius necis sacerdotum, & eorum omnium, quæ malè in Dauidem molitus fuerat, tutum sibi non putauit domino superesse; ne viuus in potestatem Dauidis veniret mox regnaturi.

Ne fortè veniant incircuncisi isti, & interficiant me illudentes mihi.] Si tantum mortem timuisset Saul, inconsultè non solum, sed stolidè plane

[a] q. 3. & 4. in cap. 31.

[b] Salian. an. 2979. n. 14.

[c] lib. 2. c. 1.

[d] Caiet. & Pagnin.

planè fecisset, mortem sibi inferendo, ne ab aliis occideretur. Quæ enim maior dementia; aut, vt ille dicebat

Qua rogo stultitia est ne moriare mori?

a Ep.70. *Stultitia est*, inquit Seneca [a], *mori timere mortis. Venit quioccidat, expecta. Quid occupas? Quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis?* Non ergo Saul tam stultus fuit, vt mortem tantum à Palestinis timendo, mortem sibi consciseeret. Quid ergo timuit? Non nudam mortem; sed cum probro, & dedecore. Propterea non dicit tantùm. *Ne veniant incircuncisi isti, & interficiant me*; sed *ne interficiant, illudentes mihi.* Quæ ergo ab illis ludibria timebat, erant illi grauiora morte; propterea vt illa effugeret, hanc occupauit. At quæ ludibria? Quæ barbari victores solent victis inferre. Et erat ante oculos Sampsonis exemplum, quem Sauli dignitate proximum, vt pote rei Iudaicæ cum supremo iudicis imperio præfectum, captum oculis orbarant, & moli trusatili addictum, in iumentum ex Rege conuerterant.

Fuerat enim nimio terrore perterritus.] Quis terror abduxit armigerum ab hoc Sauli præstando, quod adeo enixe rogabat? Regiæ Maiestatis. Expauit enim ad hoc verbum Saulis, cum audiret seruus dominum, priuatus Regem talia loquentem, *Interfice me.*

Et irruit super eum.] An Saul ex hoc vulnere fuerit extinctus, incertum est, & in varias sententias à plerisque disceditur; quid probabiliter tenendum, in distincta de hac re disputatione constabit.

Irruit & ipse super eum & mortuus est.] De sui ipsius occisione, an vnquam licita sit; simulque nunc Saul damnatus excesserit, an veniam consequutus; in disputationibus exponetur.

℣. 6.) Mortuus est ergo Saul, & tres filij eius, & armiger illius, & vniuersi viri eius in die illa pariter.

℣. 7.) Videntes autem filij Israel qui erant trans vallem & trans Iordanem quòd fugissent viri Israelitæ, & quòd mortuus esset Saul & filij eius, reliquerunt ciuitates suas, & fugerunt: veneruntque Philisthiim & habitauerunt ibi.

Vniuersi viri illius. Viri & homines alicuius, in sacris & prophanis litteris dicuntur, qui præsto illi sunt ad omne obsequium parati; præcipuè vero ad ipsum ab omni iniuria tuendum. *Viri* ergo *Saulis* hoc loco prætoriani milites sunt intelligendi, & illum quicomque stipabant, bonotis non solum, sed tutelæ causa. Propterea

b lib.6.antiq. cap.vlt. Iosephus [b] dicit vniuersum satellitium Saulis hic extinctum. Sed turbat hîc non nihil quod in libro Paralipomenon habetur; *Omnem Saulis domum cum illo pariter cecidisse.* Quomodo enim hoc, cum Isboseth Saulis filius superfuerit, illique in regno ex parte successerit; cum Miphiboseth Ionathæ filius; cum Semei sanguine coniunctus; cum Abner patruelis Saulis diu etiam vitam post cladem protraxerint? Sed dicendum in sacris litteris aliquid tunc dici plerumque fieri, cum causa præbetur vt id fiat, & ex qua certo id consequuturum est, quod factum dicitur. Sic Adam dicitur mortuus cum fructum comedit: quia comestio causa fuit cur postea moreretur; nisi malimus consuetum tropum Scripturæ esse notas vniuersitatis apponere, non tantum vbi sermo est de omnibus excepto nullo; sed de pluribus exceptis paucis.

Videntes autem viri Israel.] Qui isti? *Qui*, inquit, *erant trans vallem, & trans Iordanem.* Erant igitur Israelitæ isti Isacharitæ, nempe ex tribu Isachar incolentes loca proxima valli Iesrael, & Iordani; propè quæ, vel in quibus infaustum prælium commissum. Ad verbum autem est in Hebræo, *Qui erant in transitu vallis, & in transitu Iordanis.* Quo modo loquendi significatur Israelitas istos prope Iordanem incoluisse.

℣. 8.) Facta autem die altera, venerunt Philisthiim, vt expoliarent interfectos, & inuenerunt Saul, & tres filios eius iacentes in monte Gelboe.

℣. 9.) Et præciderunt caput Saul, & expoliauerunt eum armis: & miserunt in terram Philisthinorum per circuitum, vt annuntiaretur in templo idolorum, & in populis.

℣. 10.) Et posuerunt arma eius in templo Astaroth, corpus verò eius suspenderunt in muro Bethsan.

Facta autem die altera.] Postridie eius diei, qua Iudæi fusi, & fugati; qua die Dauid ex vna parte Iudaici nominis hostes expugnabat; ex altera Saule prostrato; ex Israelitarum copiis deletis iidem hostes spolia legebant. Tantùm momenti Dux affert in bello, & tanti refert sub cuius auspiciis pugnetur; Dauid cum paucis aduersus ingentem vim hostium fœliciter dimicauit; Saul innumeris stipatus copiis armatorum exitu funestissimo conflixit.

Inuenerunt Saul & tres filios eius iacentes in monte Gelboe.] Quærunt hic aliqui quomodo inter alios, & ab aliis eos internoscere potuerint. Nodus est non difficilis, & in quo soluendo non anxiè laborandum. Erant viri principes omnes; quorum proprium ab aliis armis, habitu, totoque ornatu distingui. Quid ergo mirum, si tot inter alios notis insignes, etiam præ aliis statim agnoscerentur? Adde non defuisse in exercitu Palestinorum Iudæos transfugas: & si isti defuissent, ex ipsa Palestinorum gente non deerant exploratores, quibus in omnia solitis penetrare, Saulis, & filiorum facies ignota esse non poterat. Denique quando alij non adfuissent, aderant Hebræi captiui, quos secum poterant in hoc ipsum Palestini producere; vt interim dum spolia legerent, ab iis illustrium cæsorum nomina docerentur. Potiùs hîc obseruandum quod supra dicebam Saulem & filios, Ionatham præsertim longinquam fugam non arripuisse, sed sensim cedentes pressos, & oppressos; dum suos tegerent omni ex parte fugatos. Omnes enim in monte Gelboe ceciderunt; qui mons exiguus & totus ferme castris Hebræorum occupatus. Si ergo Saul hic extinctus, non procul à castris extinctus est: vbi non vulgus militum; vtpote qui sibi longinqua fuga prospexerat; sed fortes Israel ceciderunt, vt Dauid ipse postea [c] lamentatur. c 2.Reg.c.1.

Et præciderunt caput Saul, & expoliauerunt.]

Interest

Interest vt hic obseruetur, qui, cuius, & quid amputent, & quid facturi. Qui? Palestini, & in his primi Gethæi. Cuius? Hebræorum Regis & supremi Ducis. Quid? Caput. Quid eo facturi? Per vrbes suas, ad ludibrium cæsi & deuicti circumlaturi, in gratulationem victoriæ de hoste potentissimo relatæ. Præstat hic ergo rerum humanarum vices attentius circumspicere, & inde nihil in humana fœlicitate fixum, stabile, diuturnũ. Ex quo discamus æquè in prosperis vt in aduersis arcana Dei Iudicia vereri, & nũquã extolli.

a 1.Reg.17. Non ita pridem Palestini à Saule cæsi, & fugati fuerant; & nunc vicissim Iudaicus populus à Palestinis cæditur & fugatur: ibi Golia[a] fortissimus hostium deiicitur; hic Saul Hebræorum summus imperator sternitur. ibi Goliæ caput suo ipsius gladio præciditur; hic Saul suo se gladio transfigit. ibi Goliæ caput præcisum per Hebræorum vrbes ad ludibrium circumfertur, & tandem in Ierusalem defigitur, victoriæ monomentum futurum; hic Saulis & filiorum capita per hostiles vrbes pariter circumlata, Dagonis tandem templo suspenduntur: Goliæ gladius in tabernaculo Domini consecratur; arma Saulis in Astaroth delubro quasi anathemata collocantur. denique *lætatæ sunt filiæ Iuda, & exultauerunt filiæ Sion* dum Goliæ & Palestinorum spolia in triumphum ducerentur; & nunc choros agunt iuuenculæ Gethæorum, dum Saulis & filiorum capita in triumpho circumferuntur. Quis hunc æstum sortis humanæ non admiretur alternas vndas tam certo cursu tollentis, & resorbentis? Aut quis potius diuini numinis arcana consilia super filios hominum non vereatur, & hinc discat *sub potenti manu Dei* iuxta præceptum[b] Apostoli *humiliari*, *terribilis*[c] *in consiliis super filios hominum*; qui æstu reciprocante subinde deprimit, & extollit?

b 1.Pet.5. vers.6
c Psal.65.3.

Posuerunt arma eius in templo Astaroth.] Perpetuus hic mos omnium gentium fuit vno consensu duce natura receptus, vt præcipua spolia inimicorum, arma præsertim deuictis ipsis detracta, templis inferrent, & numini consecrarent. Vnde id? vt ea ratione testarentur Deum esse *qui bella*[d] *conterit*, & militares expeditiones læto fine concludit. Sic ex hoc more Princeps Poeta cecinit;

d Iudith.16. 5.
e Virg.lib.7.

[e] *Multaque præterea sacris in postibus arma*
Captiui pendent currus, curuæque secures
Et cristæ capitũ, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque clypeique ereptaque rostra carinis.

Hæc autem templis illata ita disponebantur; vt non solum in testimonium essent relatæ victoriæ; sed in ornatum ædium sacrarum. Liuius[f] in debellatione Vulscorum *Tanta*, inquit, *spoliorum multitudo fuit, vt non templum tantum Quirini, forumque his ornaretur; sed sociis etiam coloniisque finitimis ad templorum ornatum diuiderentur.* Nec id solum apud exteras gentes inualuit; sed etiam apud Hebræos ipsos obtinuit. Ab hoc enim more gladius Goliæ tabernaculo illatus est; Holophernis conopæum in templo locatum; & ab eodem nunc Palestini, Saulis & filiorum arma suorum numinum delubris inferunt. Qua de re satis est ista libasse; Reliqua diligentius in disputationibus exequutis.

f lib.10.

℣. 11.) Quod cùm audissent habitatores Iabes-Galaad, quæcunque fecerant Philisthiim Saul,

℣. 12.) Surrexerunt omnes viri fortissimi, & ambulauerunt tota nocte, & tulerunt cadauer Saul, & cadauera filiorum eius de muro-Bethsan: veneruntque Iabes Galaad, & combusserunt ea ibi igni.

℣. 13.) Et tulerunt ossa eorum, & sepelierunt in nemore Iabes: & ieiunauerunt septem diebus.

Tulerunt cadauer Saul, & cadauera filiorum eius de muro Bethsan.] Egregium hoc insignis pietatis opus Saulis, & filiorum reliquiis impensum, operæ pretium habebit, si introspiciatur attentius. Videamus ergo à quibus, cur, & qua ratione facinus audacissimum simul & maximè pium susceptum fuerit. A quibus? *Habitatores*, inquit, *Iabes Galaad.* Qui isti? Ciues erant vrbis Iabes in Galaaditide constitutæ, quæ ad sortem Manasse trans Iordanem spectabat. Causa autem cur isti præcipuè supremum hoc in Saulem officium aggressi sint; acceptum ab eodem Saule beneficium fuit; cui vt se gratos, memoresque præberent, hoc ausi sunt. Isti enim erant, quos superioribus annis Naas Ammonitarum Rex adortus obsederat, & arctissimè pressos, eo compulerat, vt vel illis cadendum esset; vel dextris vnicuique oculis effossis in turpissima seruitute viuendum. In tali necessitate constitutos Saul non deseruit; sed ingenti conflato[g] exercitu, insolentem hostem aggressus, à præsenti periculo Iabesitas eripuit, & Ammonitas insigni clade mulctatos fugauit, & fudit. Huius beneficij non obliti, gratiam nunc rependunt liberatori suo: laudandi maximè quod acceptæ gratiæ memoriam, benefactoris interitus non deleuerit; cui vt gratiam referrent, hoc audacissimum facinus ausi sunt. *Ambulauerunt*, inquit, *tota nocte, & tulerunt cadauera Saul*; octaua nempe die ab inchoato bello, vt supra docuimus[h], audita barbara contumelia, in Saulis & filiorum cadauera, Iabesitæ statim delectu habito, viros fortissimos selegerunt, qui noctu iter aggressi, quod à Iabes in Bethsan octo horarum spatio claudebatur, infami ludibrio Saulis & filiorum cadauera subtraxerũt. Erat autem Bethsan Israelitarum vrbs in tribu Isachar, ex illis vna quas Israelitæ clade Saulis perculsi, reliquerant, & occupauerant Palestini. Ad cuius muros, vt maiori cederet ignominiæ, miseras Hebræorum Principum reliquias suspenderant in omnium conspectu sanie taboque consumendas.

g 1.Reg.11.
h Cap.28.

Combusserunt ea ibi.] De toto ritu mortuorum cadauera cremandi fuse egimus in apparatu, vbi de prisco Hebræorum funere disseruimus.

Ieiunauerunt diebus septem.] Hoc nulla legis obligatione fecerunt. In luctu enim mortuorum solemne quidem Iudæis erat à cibis abstinere. quandiu autem; nullo legis, aut cõsuetudinis iure taxatum. Itaque variatum in eo est, vt cuiusque pietas in defunctum, vel temporis ratio ferebat. Sic Dauid vno die tantùm in[i] morte Saulis & Ionathæ, & iterum in[k] morte Abneris ieiunauit. Iabesitas autem septem potissimùm dies abstinuisse cibo probabile est; vt vicem Sauli redderent; & expressius memoriam ab eo beneficij recolerent[l]. Totidem enim dies cum Ammonitis pacti fuerant, quibus elapsis erat illis hostibus seruiendum nisi qui eos exemit intra tempus induciarum Saul aduenisset. Beda Venerabilis & ieiunium

i 2.Reg.1.
k 2.Reg.3.
l Salian.an. 2979.

ieinnium ipsum, & septenarium dierum numerum illi tributum ad suffragium refert, defunctorum animis impensum. *Recte*, inquit, *& ad litteram pro mortuis vt ad requiem peruenire valeant, septem diebus ieiunatur: quia post sex huius saeculi aetates in quibus in carne laboramus septima est in illo seculo aetas requietionis animarum carne exutarum, in quo beata tempus illud glorificum quando resurgere mereantur expectant.* Quod egregium Bedæ dictum à Bellarmino, & aliis expenditur, dum veritatem purgatorij contra hæreticorum calumnias defendunt.

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

CVM Dauid in Siceleg cum suis laetus ageret, nuncius illi repentinus aduenit, qui Iudaeorum copias deletas, expugnata castra, Saul cum liberis extinctum nunciauit. Ad cuius voces admiratus Dauid vnde in immensa populi strage Saulis & filiorum interitus adeo cuipiam exploratus esse potuerit, vt id nihil hasitando referret, causam scientia nuncium interrogauit; à quo edoctus in mortem anhelanti Sauli illam superuenisse, & ipsius accitu tristissimo ministerio mortem accelerasse; vecordiam hominis execratus; In capur, *inquit*, tuum ausus hoc vel patrate, vel fingere. *Statímque conuersus ad stipatores, in Saulis interitu Regum omnium iniuriam vindicauit, è vestigio obtruncari iusso, qui misericordi stoliditate Regi manus intulerat; aut impia vanitate intulisse confinxerat. Inde non dubius Hebraeos casos, & cum illis Saulem filiosque prostratos; quod id abundè Regius ornatus quem secum nuncius attulerat testaretur; in luctum cum suis effusus, & publica cladi, & priuato dolori quem ex morte Ionatha conceperat, parentauit: edito in Saulis & Ionatha memoriam flebili carmine, quod vtriusque virtutum, sui in Ionatham amoris, & in Saulem egregia pietatis esset perpetuum monumentum.*

℣. 1.) Factum est autem postquam mortuus est Saul, vt Dauid reuerteterur à cæde Amalec, & maneret in Siceleg duos dies.

℣. 2.) In die autem tertia apparuit homo veniens de castris Saul, veste conscissa, & puluere conspersus caput & vt venir ad Dauid, cecidit super faciem suam, & adorauit.

℣. 3.) Dixitque ad eum Dauid; Vnde venis? Qui ait ad eum; De castris Israel fugi.

℣. 4.) Et dixit ad eum Dauid; Quod est verbum quod factum est? indica mihi. Qui air; fugit populus ex prælio, & multi corruentes è populo mortui sunt: sed & Saul, & Ionathas filius eius interierunt.

℣. 5.) Dixitque Dauid ad adolescentem, qui nunciabat ei; Vnde scis quia mortuus est Saul, & Ionathas filius eius?

℣. 6.) Et air adolescens qui nunciabat ei; Casu veni in montem Gelboe, & Saul incumbebat super hastam suam: porrò currus & equites appropinquabant ei.

Sepran. in Dauid.

℣. 7.) Et conuersus post tergum suum, vidensque me vocauit. Cui cùm respondissem, Adsum.

℣. 8.) Dixit mihi; Quisnam es tu? Et aio ad eum; Amalecites ego sum.

℣. 9.) Et loquutus est mihi: Sta super me, & interfice me: quoniam tenent me angustiæ, & adhuc tota anima mea in me est.

℣. 10.) Stansque super eum, occidi illum: sciebam enim quod viuere non poterat post ruinam: & tuli diadema, quod erat in capite eius, & armillam de brachio illius, & attuli ad te dominum meum huc.

ET *maneret in Siceleg duos dies.*] Qui fuerunt totius belli septimus; & octauus; à commisso prælio secundus, & tertius, vt supra [a] monuimus. Cur autem ad hoc oppidum regressus, in eo manserit; meritò quæri potest. locensum enim repererat, & miserè deformatum. Sanè scriptura eum signanter exprimit in eo mansisse; certum vult nobis esse, de quo poterat non temerè dubitari. Mansit ergo; quia licèt dicatur oppidum ab Amalecitis incensum; non tamen ita intelligendum, vt totum in cineres & fauillas abiecit. Incenderant enim illud

[a] *lib. 1. c. 28. init. & obseruat Salian. ann. 2979. n. 120.*

Amalecitæ, non quod totum absompſerint; ſed quia flammas diuerſis illius partibus immiſerant: eo conſilio, vt Dauid cum comitibus regreſſus incendio extinguendo occuparetur; vnde liberum illis eſſet ad tuta ſe cum capta præda recipere. Non dubium ergo quin aliquam integram ſedem repererit, in qua moraretur; & interim partas alias reficeret ad habitandum. At cur non aliò potiùs, oppido relicto, commigrauit, quod ſi non planè exciſum erat, & æquatum ſolo; magna ſaltem ex parte dirutum, & incommodum erat ad habitandum? Illud non reliquit, quia nuſquam alibi pro eo tempore tutam manſionem poterat habere: non in terra Iſrael; quam iam vltrò reliquerat: non inter Paleſtinos, quia cum iam illis ſuſpectus euaſiſſet, eorum ſuſpiciones grauiùs nolebat accendere oppidum deſerendo, quod repetere iuſſus erat, dum de illo ad Achis dixerunt [a]; *Reuertatur vir iſte, & ſedeat in loco ſuo, in quo conſtituiſti eum*. Propterea ergo oppidum non deſeruit, licet ex parte dirutum, & incenſum. ſed in eo manebat interim dum bellum vtrinque Paleſtinos inter, & Hebræos agebatur. *Manebat* autem planè ſuſpenſus, & incertus ſui, quemcumque exitum res eſſet habitura, de ſua ſalute ſollicitus. Nam, vincerent Iſraelitæ? At hoc quod votis omnibus Dauidi videbatur optandum, erat alia ex parte non leuiter timendum. Periculum enim erat ne Saul victoria lætus legibus Paleſtinis impoſitis, ipſum Dauidem, inter alia, de ipſorum manu reciperet. Vincerent Paleſtini? At hoc per ſe miſerum, & longè Iudæo nomini luctuoſum: inde etiam ſollicitudinem Dauidis augebat, quod videbat futurum vt Paleſtini, qui ſibi non pepercerant, euentu belli pendente, minime omnino quippiam eſſent conceſſuri victores effecti: ac proinde aut in ſe quid grauius ſtatuerent, vel extorrem prorſus è ſuis finibus exterminarent. Incertus ergo animi manebat in Siceleg, & totus erat in expectatione futuri certaminis, cum nuncius ad illum venit rei malè geſtæ.

a lib. 1. cap. 29.

In die autem tertia.] A commiſſo prælio, & reuerſione Dauidis in Siceleg; vt intelligamus eodem [b] die (quod ſupra monui) quo Saul extinctus, & Iudæi profligati, cæſos Amalecitas à Dauide.

b *Ioſeph. lib. 7. antiq. c. 1. y Salian. an. 2919.*

Apparuit.] Modus loquendi ſignificat longe etiam poſitum conſpectum eſſe. nempe Dauid & comites de belli fortuna ſolliciti, ſimul etiam oppidi cuſtodiæ intenti, cum omnia latè latrociniis & ſubitis incurſionibus infeſta eſſent, ex ſumma ſpecula longe cuncta luſtrabant. Obſeruantibus ergo procul hic viſus eſt: & propterea dicitur *apparuiſſe*.

Apparuit homo.] Hoc loco nonnulli ſuperflua cura vexantur; vt inueniant iſte quis eſſet; quaſi plurimum referat in eo operam ponere, quo reperto nullum operæ pretium, niſi laſſitudo conſequitur. Alij ergo volunt Agag Amalecitarum Regis filium fuiſſe; de quo, & ad quem Pſeudophilo [c] ex Thamuldiſtarum fabulis iſta refert dixiſſe Saolem; *Antequam*, inquit, *mortificesme, nuncia mihi quis es. Et dixit ei ille; Ego ſum Edab filius Agag Regis Amalecitarum. Et dixit Saul; Ecce venerunt ſuper me verba Samuelis quando dixit; Qui natus fuerit de Agag, erit tibi in ſcandalum. Vade autem, & dic Dauid; Ego occidi inimicum tuum. Et dices ei; Hæc dicit Saul; Non memor ſis odij mei, neque iniuſtitiæ.* Meræ fabulæ, & delitia Rabinorum; à quibus parum abeunt, qui volunt hunc eſſe Doeg Idumæum, aut eius filium. De quibus auctor Traditionum nomine Hieronymi. In re tenui ſumma eſt, hunc quiſquis fuerit (de quo nihil intereſt exactè doceri) Dauidi nunciaſſe quæ hic referuntur.

c *Antiq. bibl.*

De caſtris.] Cur non de prælio, & ex acie? Quia, vt iam dixi, totus ille conflictus ex parte Hebræorum, non pugna, ſed fuga fuit. In caſtris enim ipſis oppugnati, primum omnium fugam moliti, non dextræ & gladio, ſed pedibus ſalutem ſuam commiſerunt. Nec id veritus eſt nuncius de ſe fateri; quando crimen id, non vnius duntaxat, ſed omnium fuit Hebræorum. Inuaſi enim nihil auſi ſunt præter fugam.

Veſte conſciſſa, & puluere conſperſus caput.] Ex veteri id nunciorum more, qui veſtes in aduerſis lacerabant, & puluere caput aſpergebant; vt etiam ſupra factum vidimus in eo, qui cladem ab iiſdem Paleſtinis acceptam Heli nunciauit [d]. In lætis verò & proſperis lauro redimebantur, vt ait Zonaras; & laureatas literas, aut laureum thyrſum præferebant, vt eſt apud Liuium, & palmas nonnunquam, & niloticam lotum geſtabant, vt habetur in Heliodoro.

d lib. 1. Reg. cap 4.

Et venit ad Dauid.] Hunc enim ille quærebat eo conſilio, vt apud illum gratiam tam fauſti nuncij primus iniret, qualem hunc illi futurum putabat de morte Saulis. Si enim tantùm latebram, aut loca tuta quæſiſſet, ad quæ ſe reciperat ab ira victorum; inconſultè ſibi ſanè proſpexiſſet, qui terra Iudæa relicta, Siceleg peteret oppidum Paleſtinorum.

Cecidit ſuper faciem ſuam & adorauit.] Geſtus hic erat ciuilis cultus, non qualiſcunque ſed qui viris principibus deferebatur. Præcipuè autem apud omnes Orientales vſurpabatur; de quibus Marcellinus, & alij. Quod autem hic dicitur *in faciem cecidiſſe*, duplicem poteſt habere ſenſum. Primum, vt idem ſit, quod in genua procumbere, vultu in terram demiſſo. Secundum, vt ipſa facie ſolum contingatur. Vtrumque enim vſurpatum *in adoratione* non ſolùm religioſa & ſacra, ſed vrbana etiam, & ciuili. Porrò quod hic dicitur. *Cecidit, & adorauit*; exegeticè dictum eſt, & & expoſitiuè, vt Grammatici loquuntur. Nec enim prius cecidit, & deinde adorauit, quaſi duo quædam ſint in faciem cadere, & adorare; ſed cecidiſſe ipſum, fuit adoraſſe.

Vnde ſcis quia mortuus eſt Saul & Ionathas?] Meritò hoc Dauid interrogat. Dixerat nuncius è caſtris ſe fugiſſe. Quomodo ergo ſcire potuit, in prælio, cui non interfuit, Saulem cum filio proſtratum? Et ſi interfuiſſet, etiam difficile erat quis, à quo, aut quomodo interficeretur aduertere; cum, vt ſæpiùs dixi, premerent vndique Paleſtini, & Hebræis vnica ſalus eſſet in fuga; cui intenti, parum admodum vacare poterant, an quis caderet, & vbi concidiſſet; an ex caſu conſurgeret, an iaceret extinctus.

Fugit ex prælio populus.] Mirum quomodo nuncius hic eorum nihil, quæ cauſam ſuam, & communem Iſraelitarum plurimum grauabant, reticuerit. Vnde id? Fortaſſe vt fidem ſibi maiorem conciliaret, & iis quæ ſubiecturus. Ob id ſtatim in principio ſermonis fugiſſe ſe de caſtris ingenuè fatetur; tum nihil aliorum vecordiam excuſans, non deſertaſſe illos, ſed de prælio fugiſſe, quaſi antequam conſereretur adiungit. Poterat hæc temperare, & infamiam ſuam, & ſuorum

rum verbis abscondere: diserte maluit vtramque proponere; vt postea dictus Sauli se superuenisse, & ab illo rogatum, triste ministerium peregisse, dictorum fidem reperiat.

Casu veni in montem Gelboe. Quomodo casu, si castra in monte Gelboe locata, & in Gelboe prælium commissum, & fugiens ipse de castris alio se ferre non poterat, quam si per Gelboe transiret? Sed obseruandum castra Iudæorum primum in Gelboe fuisse locata; postmodum verò promota fuisse in vallem Iezrabel. Fugiens ergo è castris, cum posset aliunde sibi fuga consulere, quod potius in Gelboe sit fuga delatus; non consilio se id, sed temerè fecisse pronunciat.

Incumbebat super hastam suam.] Duo circa hæc quæri possunt, quæ ab hoc nuncio referuntur. Alterum quid ipse dicat, & à Dauide velit intelligi: alterum, an vera quæ dicit. *Incumbebat*, inquit, *super hastam suam.* Quomodo vult incubuisse? An ab illa transfixum; an super illam innixum? Hoc secundum nonnulli putant, qui iuuantur ex Hebræo, & LXX. in quibus si verbum de verbo raddatur propriè est; *Innitebatur super hastam suam.* Alij [a] volunt incubuisse transfixum, & ita nuncium intellexisse, & à Dauide intelligi voluisse: quod certissimum est, & apertè significant quæ subiiciuntur. *Sta*, inquit, *super me, & interfice me: quia adhuc tota anima mea in me est.* Quid enim ista significant, nisi iacentis habitum, & eodem ferro transfixi, quo terræ nitebatur? Nisi enim hoc fuisset, haud satis erat dicere; *Sta super me, & interfice me* insessu, & impulso tuo; sed illud opus erat adiungere quod dixit armigero suo; *Euagina gladium, tuum, & percute me.* Et hoc vult Iosephus. [b] Quod enim LXX. habent innixum Saulem gladio, vel hastæ, ipse exponens interpretatur eum proprij gladij mucroni incubuisse. Nec aliud sibi volunt, quæ paulo post hic adolescens adiungit, significans accesso solo, & impulsu Sauli à se mortem acceleratam, *et quod*, inquit, *iam viuere non poterat post ruinam.* Quam, oro, ruinam? Qua sponte in ferrum corruerat, vt corporis pondere, quod ad terram vergebat; aperiretur vulnus in mortem, & ferrum altius imprimeretur. Dicit ergo reperisse se Saulem hastæ incumbentem, cuius ipse mucronem induerat, & traiectus illius cuspide, vel capulo terra subnixus pendebat.

a Salian an. 2979. n. 17.

b lib. 7. ant. cap. 1.

At quàm vera sunt quæ dicit? Multa volunt omnino mentitum recentiores. [c] Primò quod incumbentem hastæ dixerit se reperisse. Saul enim gladio se suo transfixit, & illo traiectus, ad solum pendulus hærebat. Secundò quod ab illo necem sibi inferri postulauerit. Quid enim minus probabile de eo, qui tantopere formidabat ab incircuncisis interfici? An non incircuncisus Amalecites? An non Saulis hostis perpetuus, à quo fuerant Amalecitæ, omnes fermè deleti? Tertiò quia si verum erat, quod instabant iam currus, & equites Palestinorum; vnde tanta huic adolescenti pietas, vt ignoto, in terram prostrato, transfixo, iacenti vellet potius opitulaturus occurrere, quam quod agebat saluti suæ fuga prospicere. Quartò si videbat Saul iam currus, & equites irruentes, vnde illi quasi per otium, quis, aut vnde esset adolescens interrogare; & non potiùs id agere, vt quisquis esset, omni mora sublata, sibi manus inferret, & indibriis eriperet Palestinorum? Denique disertè Scriptura dicit, ipsum se Saulem occidisse. Non ergo nisi falso

c Sanctius hic.

c Sepran. in Dauid.

dicit hic adolescens à se peremptum.

Sed vt verum fatear, etsi permagni non referat ista decidere, non conuincunt hæc adolescentem istum esse mentitum. Dixit *incumbentem se hastæ reperisse Saulem*; non innixum, sed transfixum & traiectum intelligens. At *Saul in gladium suum irruit, non in hastam*: parum id refert; nec enim in subita narratione mirum est pro gladio hastam appellarem. Sed *Amalecites erat incircuncisus.* Verum hoc: nec ab incircuncisis Saul tantum timebat interfici, quantum ludibrio haberi. Denique licet equites instarent; & genus, & patriam adolescentis interrogauit: quietem tantam ab illo postulaturus; qualis hæc erat, naturalius nihil erat, quam vt aliquid de illius conditione cuperet edoceri. Denique verissimum est Saulem se occidisse, licet hic adolescens extremum illi spiritum excluserit: tum quia lethale sibi vulnus infixerat, ex quo iam anhelabat in mortem; tum quia, qui supremam illi vim attulit, eius accitu & rogatione triste ministerium peregit. Nihil hîc ergo reperio, quod adolescens iste videatur esse mentitus: quod etiam non aliis [d] etiam video placuisse.

d Ioseph. li. 7. cap. 1. Serra: hic.

Currus, & equites.] Mirum quomodo currus in monte: sed colles leniter assurgentes, & facilis acclinitatis etiam illos admittunt; & tales esse debebant montes Gelboe, per quos currus immitti poterant, & vsum ad celeritatem præstare.

Appropinquabant.] Verbum militare, quo sæpiùs noster interpres vtitur per catachresim, per illud intelligens non simplicem accessum, sed cum impressione. Quo sensu etiam Latini dicunt *hostium tergis hærere*, pro eo quod est illos persequendo premere, vrgere, cædere, & Italicè, *stringere; mettere alle strette; essere addosso*; est toto impetu instare, & incumbere. Sic in Psalmis Dauid de hostibus suis queritur; [e] *Aduersum me appropinquauerunt, & steterunt.* Et alibi [f] *Redimet in pace animam meam ab his, qui appropinquant mihi.* Quod alij vertunt; *Ab his qui mihi imminent, & præliantur contra me.* Non dissimili forma Gallis, & aliis nationibus. *Faire les approches*, quod est appropinquare, appropiare, proximum fieri; & ad verbum *accessum facere*; phrasis est militaris, qua promoueri obsidio, vrbesque & homines in angustias redigi significantur. Eundem sensum & alia Dauidis oratio habet, qua Deum sibi contra suos hostes adesse gratulatur. [g] *Dominus protector vitæ meæ: à quo trepidabo, dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas?* Appropiare enim hic est, quod alibi *appropinquare*; & est vrgere, premere, stringere, vt Patres [h] obseruant. In eundem sensum illud etiam accipitur, quod Deus de se loquitur in Psalmis. [i] *Quadraginta annis proximus fui generationi huic.* Hic enim proximum esse, idem est quod vrgendo premere, vt plures [k] ante nos obseruarunt. *Appropinquabant ergo currus & equites*; est irruebant, vrgebant, & contra Saulem toto impetu ferebantur. Quod Italicè dicimus; *Gia gli erano addosso*, simili dicendi forma in sacris & prophanis Literis & illa *tangi* dicuntur; quæ graui percussione ceduntur.

e Psal. 37. 12

f Psal. 54. 19

g Psal. 26. 2.

h Basil. Theodor. Arnob. Psal 57.

i Psal 94. 10

k Genebr. in Psal. 94 10.

Sta super me.] Adsiste propiùs, & interfice me, illud enim est stare super aliquem, vt supra diximus; licet hic propriè etiam accipi possit, vt est *incumbere.*

Tenent me angustiæ.] In istis angustiis mirum, est quot & quanta Rabini, & quam spatiosè

a B. Leui. b B. Iona.

delitent. Sunt qui [a] volunt loqui Saulem de vestibus quibus implicatus hærebat. alij [b] volunt angustias istas fuisse cuneum hostium, quibus iam cingebatur. alij sacerdotum vmbras & spectra, quos occiderat; à quibus nunc Saul infestabatur, vt Abulensis. Omnes in re clara turbidum quærunt. Apertissimus enim sensus est, quem naturaliter vulgatus expressit, illam coarctationem intelligens, qua premuntur, qui iam incipiunt cum morte luctari. In quo statu Saul erat lethaliter vulneratus. Chaldæus hîc habet; *Circundat me terror.* LXX. *Tenebræ.* Rectè vtrique & ad nostram vulgatam, Nihil est enim quod in maiores angustias animum coniiciat, quam terror instante morte conceptus, & ea iam vrgente primum omnium videntur cuncta tenebris obsideri.

Et adhuc tota anima mea in me est.] E vulgo, loquendi ratio petita. Significat autem sentibus adhuc omnibus se perfecte vigere. Seneca alicubi, quamuis Philosophus à simili dicendi forma non abhorruit. Ita de anima loquens quasi sensim & particulatim dum expirant homines à corpore diuellatur. [c] *Senlis*, inquit, *anima in primis labris est, nec magna vi distrahitur à corpore.*

c Ep. 30.

Stansque super eum, occidi illum.] Significat annisu suo, & pondere incumbentis illum occidisse. Sic enim vulnus iam lethaliter inflictum altius impressit; vnde facilè Saul extinctus, qui iam in mortem anhelabat.

Post ruinam.] Qua scilicet irruerat in gladium suum. Malè alij [d] ruinam interpretantur cladem totius exercitus; aut illata Sauli vulnera à sagittariis.

d De quibus Abul. q. 5. & 7. in c. 1.

Tulique diadema.] Abulensis [e] coniecturam suam sequutus, quod hic adolescens filius fuerit Doeg Idumæi, vult annulum, & diadema non ab hoc iacenti Sauli detracta; sed à Doeg accepta, qui illa seruabat, & filio tradidit vt Dauidi deferret; & ea ratione illius sibi gratiam pararet. Abulensi recentiores nonnulli consentiunt; & in eo quod Doegi filium, nuncium istum putat; & quod illi Doeg annulum, & diadema tradiderit. Improbabile enim putant in ipso feruore prælij Saulem aut coronam, aut diadema gestasse. Quid enim aliud id fuisset, quam se hostibus conspicuum facere, vt plurium iaculis feriretur? Vtrumque ergo tam diadema, quàm annolum, non apud Saulem, sed apud Doegõ fuisse, qui illa vt armiger asseruabat. Mihi totum hoc de armigero, quod Doeg fuerit; de nuncio, quod Doegi filius; de diademate, quod ab illo seruatum, & ab isto receptum, diuinatio videtur esse, & merum somnium. Planissima sunt scripturæ verba; nihilque in illis est, quod abstrusos sensus cogat inuestigare. At probabile non est Saulem in capite diadema gestasse. Cur id? Ne, inquiunt, ab hostibus agnosceretur. Quomodo ergo totum prælium in Saulem, alij neglectis, incubuit; si præ aliis agnitus non est? Et si agnitus; vnde id, nisi quia conspicuus insigni aliquo omnibus reddebatur? At corona in prælio prorsus importuna pugnanti, cuius caput grauat, & inhabilem gestantem reddit ad manus alacriter conferendas. Verum id fortassè sit de corona; de diademate nequaquam. Quod enim aliàs monui, diadema fascia linea erat auro gemmisque prætexta, qua nihil habilius ad gestandum.

e q. 2. 7. 8. 2 cap. 1.

℣. 11.) Apprehendens autem Dauid vestimenta sua scidit, omnesque viri qui erant cum eo:
℣. 12.) Et planxerunt, & fleuerunt, & ieiunauerunt vsque ad vesperam super Saul, & super Ionathan filium eius, & super populum Domini, & super domum Israel, & quod corruissent gladio.
℣. 13.) Dixitque Dauid ad iuuenem, qui nunciauerat ei; Vnde es tu? Qui respondit; filius hominis aduenæ Amalecitæ ego sum.
℣. 14.) Et ait ad eum Dauid; Quare non timuisti mittere manum tuam, vt occideres christum Domini:
℣. 15.) Vocansque Dauid vnum de pueris suis, ait; Accede, irrue in eum. Qui percussit illum, & mortuus est.
℣. 16.) Et ait ad eum Dauid: Sanguis tuus super caput tuum: os enim tuum locutum est aduersùm te, dicens; Ego interfeci christum Domini.

Apprehendens autem Dauid vestimenta sua.] Hic, & deinceps exponitur quid Dauid cum suis egerit illis auditis, quæ nuncius Amalecita de Saulis, & Israelitarum clade narrauerat. Duo autem præcipue referuntur. Primò solemnem luctum vsurpasse. Secundò nuncium occidi mandasse. De vtroque quærendum quam ritè, quam rectè & iustè, & ad quid.

Primò ergo, casu Saulis, & Ionathæ nunciato, cum suis in luctum effusus est, eumque solemnem; & qualis de more ab omnibus vsurpabatur in amissione carorum. Multa autem in eo continebantur, & omnia ritè hîc à Dauide adhibentur. Primum erat vestium dilaceratio ad primum nuncium acceptæ cladis, vel cuiuscumque iacturæ, quæ esset hoc solemni luctu prosequenda. Hoc ritu nihil in sacris & profanis literis frequentiùs. In sacris; testis B. Iob [f], testis supra Heli [g], testis hic idem nuncius [h], qui ad indicandum luctuosa se ferre, conspectui se Dauidis obtulit *scissis vestibus & cinere conspersus caput*, testis denique nunc Dauid ipse cum sociis. De quibus Scriptura *Vestimenta*, inquit, *sua scidit, & omnes viri qui erant cum eo.* Apud externos verò scriptores innumera istud ipsum exempla restantur, à nobis allata, vbi de publico, & priuato Hebræorum luctu, & ritibus in eo seruari solitis, agimus.

f Cap. 1. g lib. 1. Reg. 3. h Vers. 2.

Secundum quod in luctu adhibebatur, *planctus* erat. *scidit*, inquit, vestimenta sua, *& planxerunt.* Quid hoc? Palmas inuicem percutere, aut etiam in faciem, & alias corporis partes incutere ad dolorem animi testandum. Hoc enim propriè *planctus* erat, qui non tantùm à mulieribus, sed à viris etiam, iisque fortissimis, in luctu funebatur, præsertim apud Orientales. Testis de Ægyptiis, & finitimis Herodotus [i]; De aliis Dionysius [k] Halicarnasæus; Denique de Romanis illud Taciti [l]. *Incendebat hæc*, inquit, *fletu, & pectus, atque os manibus verberans.* Tertio loco *fletus* erat; emissio scilicet lachrymarum, quod est proprie lugere, & quo nihil efficacius exprimit animum mœrentis. *Planxerunt*, inquit scri-

i lib. 2. k lib. 11. l lib. 1. Annal.

ptura, *& fleuerunt*. Quàrto loco fuit abstinentia cibi. *Fleuerunt*, inquit, *& ieiunauerunt vsque ad vesperam*. Ritè id, & ex recepto more. Nec enim vacat in luctu ventrem cibis infarcire. Vnde illud est Tertulliani [a]. *Neque enim cibi tempus in periculo, neque saturitatis cultus in sacco. Semper inedia mœroris sequela est; sicut lætitiæ accessio, sagina* (malè in vulgatis; *lætitia accessio sagina*) & hæc in luctu à Dauide & comitibus assumpta. At quàm rectè? Planè admodum. Si enim vnquam rectè lugendum est; hoc tempore Dauidi lugendum fuit ex publica, & priuata causa. *Publica*; quia copiæ Israelis attritæ, *priuata*; quia Ionathas amicissimus extinctus. At nimis ipse credulus cum suis. Quid enim & à quo nunciabatur? Adolescens erat qui nunciabat, ignotus, abiectus, ex fuga pauidus: rem maximam nunciabat, & quam in alterutram partem credere, plurimum publicæ salutis intererat. Prudentis ergo ne fuit tam citò verbis illius fidem habere, & nihil hæsitādo quæcunque dixerat pro compertis admittere? Hoc tantùm potest hic esse vnde videatur Dauid in hoc luctu minus se consultè gessisse. Sed dicendum nihil illum in credendo fuisse præcipitem, Vt enim de aliis dubitare potuerit; certe de Saulis & Ionathæ morte non poterat, cum diadema, & annulus cerneret, quæ solebat Saul perpetuò gestare. Cur ergo luctum hunc, & hæc omnia luctuosa signa animi mœrentis? imò ad dolorem suum testandum, vt iam dixi: in hoc enim propriè ea assumebantur. Secundò ad mortuorum quoque animas iuuandas, quod ex Beda supra [b] monuimus, & hic docent Procopius & Theodoretus [c], quamuis neget Abulensis [d].

a Cont. Psych. cap. 7.

b lib. 1. Reg. 31. vlt.

c q. 3. in 2. Reg.

d q. 9. hic.

Secundum quod hic præcipuè de Dauide narratur est, *occisionem* adolescentis, qui ista nunciauerat imperasse. *Vocans*, inquit, *vnum de pueris suis*; *Accedens*, inquit, *irrue in eum*. Circa quod quærendum primò quàm iustè id. Et videtur planè iniustissimè. Primò quia nullo iure potest pœna mortis inferri, tantùm ex eo quòd occisum quis à se hominem fateatur. Sunt enim multi, qui perire volunt, & audiendi non sunt, vt legum conditores obseruant, alicubi signatè mandantes si quis vltro de maleficio fateatur, ei fidem non semper esse habendam. Nonnunquam enim aut metu aliquo, aut alia de causa quosdam in se confiteri. Secundò fuerit hoc Dauidi certum & exploratum, quod de se adolescens iste fatebatur: at capitalem noxam non continebat. Nam Sauli volenti & in mortem anhelanti non mortem attulit, sed finem vitæ luctuosæ; & id, vt dicebam, non tantùm rogatu, sed ipsius Saulis imperio; qui cùm Rex esset, poterat id imperare.

Sed ad hæc dicendum verissimum esse nullo iure licere quemquam ob id tantùm extremo supplicio mulctare, quod vltrò de se fatetur: id tamen esse cum duplici exceptione intelligendum. Prima est nisi alia adminicula adsint, quæ crimen admissum conuincant. Secunda nisi confessio ipsa criminis licèt falsa, crimen contineat morte plectendum. Quod vtrumque ante nos nobiles Iurisconsulti [e] docuerunt. Si enim quis vltrò fatetur, quod est morte luendum, & præter ipsius confessionem alia etiam argumenta non desint; quæ commissum ab ipso crimen euincant; certè non ob id est pœnæ eximendus, quod sponte de se fassus fuerit; sed tantùm mitius tractandus, & asperiori quæstioni subtrahendus: quod si nullæ aliæ coniecturæ adsint, quæ certum crimen faciant, quod quis vltrò se ipsum accusando detulerit; at erit nihilominus morte mulctandus, si confessio ipsa criminis ex se spectata crimen sit morte luendum. Id, quod hîc Dauidi accidit cum hoc adolescente; licèt enim aliæ coniecturæ non adessent, quæ verum esse probarent, quod ille vltrò de Saule à se necato fatebatur, ipsa tamen sola illius quamuis falsa confessio crimen continebat morte luendum. Sicut enim si quis vxorem se Regis violasse iactaret, licèt falsò; summo supplicio plectendus esset. Sic dicens se manus Regi suo intulisse, licèt id falsò dicat; eo ipso plectendus ob id est quod falsò iactauit. Et per hoc patet responsio ad rationem ambigendi primo loco propositam. Ad secundam expeditior est solutio. Nec enim cuiquam licet in alterum manus inferre, quantumuis id rogantem & præcipientem. Vt enim nullius alienæ vitæ dominus est; ita nec suæ. Quare cum sibi nemo possit mortem consciscere; sic nec alteri cuiquam potest id imperare: quod disertè iura præscribunt tam ciuilia [f] quam sacra [g].

e Guliel. de benedic. cap. Raynutius. ver. mortuo testatore. 1. n. 34.

f l. liber homo. ff. ad l. Aquiliam.

g c. contingit, de sent. excom.

Secundò quæri potest cur tam inhumanum se Dauid huic adolescenti præbuerit, vt quod errore lapsus, & studio obsequendi, & misericordia motus inconsultè peccauit, tam seuerè sit vltus. Et ex hoc capite videri fortassè possit hoc Dauidis imperium, si minùs iniustum; saltem durum & immite sed dicendum non iustè solùm, sed humanissimè planè hîc se Dauidem gessisse. Licèt enim in hunc adolescentem priuatim videri potuerit inhumanus, at in publica causa fuit humanissimus. Interest enim reipublicæ ne opinio hæc inualescat, vt ad cuiusquam preces aut imperium, quisquis ille sit, mors ei, possit inferri. Rectè. D. Thomas alicubi [h]; *Qui occidit*, inquit, *hominem, iniuriam facit non solum homini occiso; sed Deo, & reip. Vnde Dauid damnauit illum ad mortem, qui non timuerat mittere manum vt occideret christum Domini, licet ille petente*. Præterea Regum quoque salutis interest, vt omnes intelligant illis non esse parcendum, si quando rerum aliqua desperatione permoti, mortem sibi inferri quantumuis comminando præcipiant. Humanissimus ergo Dauid fuit in hoc adolescente occidendo; si non in ipsum, certè in omnes Reges. In quo ipso & officio functus est, quod erat ipsius maximè proprium. Cùm enim iam Rex esset, maximè Regum incolumitati studere debebat. Nam vt rectè Seneca [i];

h 3. p. q. 47. art. 6 ad 3.

Regi tuenda est maximè Regum Salus.

i In Œdipo.

Sanguis tuus super caput tuum.] Notissimus Hebraismus; quem tamen plerique non assequuntur. Verus illius sensus est ex Hieronymo [k]. Si quis effusi tui sanguinis reatus est, tibi imputetur. Quod est, si quæ hîc culpa committitur *in* te occidendo; si quid in te plectendo peccatur; eius culpæ, & peccati tu tua, & causa es. Nec alium sensum habent illa principum sacerdotum cùm necem Christi Domini flagitabant. Cum enim Præses veritus ne quid in illa peccaret, ægrè ad illam adduceretur; [l] *Sanguis*, inquiunt, *eius super nos & super filios nostros*. Si quid in hoc occidendo peccatur, id in nobis recipimus, nostra & filiorum morte luendum. Malè ergo nonnulli recentiores sensum verborum Dauidis exponunt, vt *sanguis tuus super caput*

k In cap. 14. Osæ.

l Matth. 27.

tuum, idem sit quod sanguine tuo super te effuso, pœnas dabis effusi sanguinis è Regio corpore. Nihil enim hoc hebraismo de sanguine Saulis innuitur, ob quem effusum adolescens iste plectatur. Sed tantùm sermo est de cruenta morte ipsius adolescentis, quam Dauid non in se, non in alios; sed in ipsummet vult esse referendam; cùm ipse, non alij, ei causam præbuerit talia loquendo.

Os enim tuum loquutum est.] Causa cur soli tibi, & non aliis, mors tua debeat imputari, est quia talia loquutus. Quid igitur in his verbis, vnde huic adolescenti capitale supplicium debeat inferri? Quia, inquiunt, aliqui, [a] capitale crimen de se confesso, testibus opus non est, vt extremo supplicio damnetur; cum suo se testimonio constigat. Malè omnino hoc. Nec enim vt proximè monui, iudici satis est ad crimen aliquod capitale pro explorato admittendum sola cuiusque confessio se occidisse fatentis. Sed alia plura adminicula requiruntur, quibus ipsius confessio fulciatur. Quid ergo dicit hîc Dauid, adolescentis *sanguinem super ipsum futurum*, eo quod os eius contra *ipsum loquutum esset?* Quia vnctus hic ista de se cùm dixit, in se capitale crimen admisit; etiam si falsum sit, quod admisisse fatetur? Nec enim capitale tantùm est vt id iterum repetã Regi manus inferre; sed licèt non intuleris, intulisse fateri, sensus ergo verborum Dauidis hic est; Tu tibi mortis tuæ solus auctor, & causa propter hæc quæ dixisti. Nam si verè Regem ausus attingere, plectendus es, quia occidisti. Si falsò te occidisse fateris; etiam plectendus, quia dixisti. Quædam enim non solùm capitale est facere; sed se fecisse iactare. In qua iactantia crimen occultum non plectitur, quod falsò iactatur; sed linguæ procacitas, qua quis detutpatur. Sic qui dicit regium se thorum violasse, summo supplicio plectetur; non quod id credatur fecisse; sed quod piaculum sit id etiam dixisse. Eodem pacto mortem nuncius iste meretur. Si enim verba ipsius vera sunt, occiso Rege, plectendus est: si falsa; sacrilege mentitur, ob id etiam plectendus.

[a] *Sam. h. in*

℣. 17.) Planxit autem Dauid planctum huiuscemodi super Saul, & super Ionathan filium eius (& præcepit vt docerent filios Iuda arcum, sicut scriptum est in libro iustorum) & ait.

Planxit autem Dauid planctum huiuscemodi] Argumenta doloris, quæ in publico, aut in priuato luctu antiquitus assumebantur, alia sita erant in rebus & factis, alia in verbis. *Ad facta* spectabant vestium scissio, cineris super caput aspersio, corporis maceratio, per planctus, lachrymas, abstinentiam cibi; quæ à Dauide & sociis vsurpata supra iam vidimus. *In verbis* erat solemnis lamentatio; lugubris nimirum querela ad numeros & modulos temperata; De qua nunc sermo. Eam autem non solùm apud Hebræos, & alios Orientales; sed apud omnes gentes vsurpatam, & adhuc vsurpari docemus infrà. Propterea Tacitus obseruat alicubi [b] Romanos omnes admiratos quod ea in funere Germanici defuerit. Iactante vulgo; *vbi illa veterum instituta? Propositam thoro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, & lachrymas, & doloris irritamenta.* Planctus ergo quem planxit hîc Dauid, & filiis Iuda tradidit addiscendum, aliud quàm *carmen lugubre* non fuit, ad memoriam virtutis eorum, qui lugebantur; Ionathæ nimirum, & Saulis. Qui planctus, Latinis etiam *lamentatio*, Græcis *threnus* & *epitaphium* dicebatur. Quo nomine carmen hoc Dauidis LXX. & Iosephus appellant.

[b] *lib. 3. ann*

Dauidis lamentatio super Saule, & Ionatha.

℣. 18.) Considera Israel, pro his qui mortui sunt super excelsa tua vulnerati.

℣. 19.) Inclyti, Israel, super montes tuos interfecti sunt: quomodo ceciderunt fortes?

℣. 20.) Nolite annunciare in Geth, neque annuncietis in compitis Ascalonis: ne fortè lætentur filiæ Philisthiim, nę exultent filiæ incircuncisorum.

℣. 21.) Montes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniant super vos, neque sint agri primitiarum: quia ibi abiectus est clypeus Saul, quasi non esset vnctus oleo.

℣. 22.) A sanguine interfectorum, ab adipe fortium, sagitta Ionathæ nunquam rediit retrorsum, & gladius Saul non est reuersus inanis.

℣. 23.) Saul, & Ionathas amabiles, & decori in vita sua, in morte quoque non sunt diuisi: aquilis velociores, leonibus fortiores.

℣. 24.) Filiæ Israel, super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in deliciis, qui præbebat ornamenta aurea cultui vestro.

℣. 25.) Quomodo ceciderunt fortes in prælio? Ionathas in excelsis tuis occisus est?

℣. 26.) Doleo super te, frater mi Ionatha decore nimis, & amabilis super amorem mulierum. Sicut mater vnicum amat filium suum, ita ego te diligebam.

℣. 27.) Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica?

Considera.] Incipit hic funebre carmen ab Dauide super Saule & Ionatha compositum: de quo prinsquam singula, si quid difficultatis habent, exponamus, quærendum hic & explicandum genus carminis, nomen, ratio nominis, argumentum, vsus.

Quod ad genus; iam dixi ex eo genere carmen esse, quod Græci *Threnum*, *Monodiam*, *Epitaphium*, Latini *Næniam* dicebant, in funere solitum flebili modulamine decantari, ad laudes defuncti celebrandas, aliorum fletum excitandum, & proprium dolorem pascendum. Maior controuersia est de nomine; an propriè cantilena hæc lugubris aliquid habuerit, & quid illud fuerit. Nam cantilenis aliquando nomen imponi solere, quo propriè nuncupentur, & veterum, & recentiorum exempla demonstrant. Probabile

autem

autem mihi est quod ex Hebræo viri eruditi docent, *Arcum* cantilenam hanc appellatam. Quem enim planctum Dauid edidit, hunc docuit filios
a vers. 18. Iuda. Docuit autem *Arcum*, vt hic [a] disertè traditur: idem ergo carmen, planctus; & arcus, *Et præcepit*, inquit, *vt docerent filios Iuda Arcum, sicut scriptum est* (Sic legitur in eo; non, *scriptum est*) *in libro iustorum.* Per hæc enim verba significatur apertè Arcus iste quem docendi sunt filij Iuda, scriptus esse in libro iustorum; ac proinde non esse aliud *Arcum*, quam cantilenam istam, ab hoc nomine sit appellatam. Nec vulgata nostra sensum istum respuit, Licet enim in illa legatur, *sicut scriptum est in libro iustorum*, in idem tamen hoc recidit, ac Hebræa lectio quæ habet; *Sicut scriptum est.* At quæ ratio huius
b Marian. Sanc. hic Salian ann. 2979. nominis? Alij [b] putant quia *Arcus* fuerit huius cantilenæ titulus; idcirco ab illo appellatam, & dictam *Arcum*. Nam sicut cuilibet Psalmo suus titulus est; ita istam & similes funebres cantilenas suum habuisse. Alij quia Saulis, & Ionathæ mors deploratur, arcu & sagitta inflicta Palestinorum; idcirco Arcum dictam, quasi ad significandum iacturam quæ hîc defletur, esse præcipuè in arcum referendam. Sic enim veteres Græcos suas cantilenas aliam alio nomine nuncupasse; ab ea re; quæ causam aliquam, quantumvis longinquam, canendi præbuisset. Vnde sunt illa nomina veterum Odarum. *Ouum, Ala, Securis*, Apud Symmiam [c] Rhodium; & *fistula*, &
c De quo Athen.
d De quo Ser. hic.
securum apud Theocritum [d], At alij putant Arcum esse hîc nomen instrumenti musici: vnde sicut in Psalmis ex his instrumentis plerique tituli desumuntur; ita cantilenæ huius titulum ab Arcu instrumento musico desumptum esse per quod significari, ad quod genus organi sit cantilena modulanda. Denique, volunt alij appellatam *Arcum*, quod ab hac voce canticum illud inciperet. Hebræis enim Græcis, Latinis, & omnibus fermè gentibus solemne est cantica sua à prima voce, qua incipiunt appellare. Sic [e] Vir-
f egl. 5. gilius [e],

Hæc nos; *Formosum Coridon ardebat Alexin*

Hæc eadem docuit; *Cuium pecus? an Melibei?*

Hîc enim Virgilius duas cantilenas alteris *Formosum Pastor* appellat? alterum *Cuium pecus*: quod vtraqua à vocibus illis inciperet. Similiter apud Hebræos, non cantica solùm, sed integri libri à prima voce appellantur; sic liber Genesis Hebraicè בראשית *Berescit* appellatur; quod ea vox sit eius exordium, & passim nunc symbolum Apostolorum, *Credo* nuncupatur; quod inde incipiat. Denique. Iurisconsulti omnes tractatus suos & leges singulas à prima voce desi-
g Vriat. Pater lib. 2. gnant, vt nobilis Iurisconsultus [f] obseruauit. Ex simili ratione volunt isti canticum hoc *Arcum* appellatum; quod eius prima vox *Arcus* esset, Cui interpretationi dicunt non obstare, quod aliter hîc incipiat, quam ab Arcu; quia totum & integrum Canticum hic non habetur.

h Serrar. Sanc. hic. Sed alij [h] nomine *Arcus*, antonomasticè significari putant omne instrumentum bellicum; quod eo tempore apud Iudæos & Orientales arcus, & sagitta præcipua arma essent, quibus in bello pugnabant, Vnde quis Epicedion hoc totum est occasione rei bellicæ decantatum, inditum illi fuisse nomen *Arcus*; vt totum de rebus & hominibus militaribus esse significaretur. Omnes istæ rationes huius nominis suos quæque auctores [i] habent. Quæ ex iis sit certa: definiri non
Pineda cap. 29. lib. v. 20.
potest. Eligat ergo lector quam magis probauerit, cum singulæ sua probabilitate non careant.

Ex his autem quod huius epicedij sit argumentum, facilè constat: totum enim est in Saulis & Ionathæ laudibus celebrandis; ij autem quia viri militares erant, & fortiter in pugna faciendo ceciderant; laudari non possunt; quin simul rei bellicæ laudes celebrentur. Et inde est quod argumentum quoque cantici sit res militaris & bellica, arcus nomine designata; vt bene alij ante nos obseruant, siue qui sensus historicos; siue qui tantum mysticos persequuntur.

Restat quartò quærendū [k] quis huius Cantici k vers. 18.
vsus Cuius quæstionis occasionem præbent verba illa *Planxit Dauid planctum istum* (*& præcepit vt docerent filios Iuda arcum, sicut scriptum est in libro iustorum.* Videntur enim significare idcirco inter alia compositum, vt illud addiscerent filij Iuda. Ad quid autem, & quorsum hoc? Consentiunt omnes ex duplici fine præcipuè. Primò, vt Ionathæ memoria propagaretur. Secundo, vt inde filij Iuda spiritus militares imbiberent, ante oculos semper habentes quam cladem ob inscitiam, & neglectum rei militaris populus Iudaicus accepisset. Videamus iam si quæ in ipso Threno seorsim notanda sint.

Considera Israel.] Hoc esse principium funebris huius carminis plerique [l] contendunt. Alij l Lyran. Caiet. & Dion.
quod hæc absint in Hebræo, & suppleta sint in alijs versionibus putant initium Cantici esse quod sequitur. *Inclyti Israel, super montes tuos interfecti sunt.* Cui sententiæ veteres adstipulantur.

Sed qui volunt primam [m] vocem lamentatio- m S. Proc. & Hieronym. in Trad. heb.
nis Arcum fuisse; neutrum admittunt. In tenui labor est, vtrum enim dicatur; ad rectam verborum sententiam eruendam minimum refert. Probabilius tamen est verba hæc; *Considera &c.* ad Canticum ipsum non spectare; sed esse quasi titulum ipsius. Obseruandum porrò, quod aliàs monui: Nænias istas & funebris Cantica fuisse tota in attenta perpensione iacturæ factæ à lugentibus & virtutis eorum qui lugebantur amissi. Propterea ibi diximus fæminas quæ has Nænias cantabant, *reputatrices* appellatas. Et Isaiam alicubi querentem quod nullus esset superstes, qui lugeret extinctos, dixisse [n]; *Iustus perit, &* a Cap 57. 1.
non est qui recogitet in corde suo; pro eodem vsurpando recogitare virtutes defuncti, & illum lugere, Similiter hic; *Considera ô Israel*, inquit Dauid. Et statim verbum proprium considerationis adiungit in huiusmodi lamentationibus vsurpatum, *Quomodo ceciderunt fortes, Israel.* A qua eadem loquutione Threnos suos Ieremias subinde deducit [o] *Quomodo sedet sola ciuitas* [p]. *Quomodo* o Thr 1.
obtexit caligine [q]. *Quomodo obscuratum est aurum.* p Cap. 2. q Cap. 4.

Super excelsa tua.] Excelsa notissimo vocabulo montes & colles in scriptura dicuntur. Vnde paulo post, quæ nunc excelsa, disertè montes appellantur. *Inclyti, Israel, super montes tuos interfecti sunt.* Obseruandum porrò mysterio non vacare; quod nomen excelsorum hic fuerit interpositum. Erant enim excelsa loca in quibus Israeliticus populus ad iracundiam Deum maximè prouocabat, impia simulacra colendo, vetitos ritus vsurpando, festa profana celebrando, & per omnia luxus & impuritatis genera debacchando Hîc ergo vbi delicias suas contra Deum repositas habebant Israelitæ, quid actum? Fortes & inclyti Israel vulnerati, prostrati, occisi,

& spoliati sunt; quod suo loco fusius.

Nolite annunciare in Geth.] exprimitur his verbis affectus, quo solent homines tangi, cum aliqua calamitate premuntur; nempe vt mala & infortunia sua non diuulgentur; in primis vero lateant hostes, & qui inimico in eos animo esse putantur. Hoc ita esse; quisque certo scire potest exemplo suo. Nullus est enim qui si se ipsum excutiat; id non experiatur. At vnde id? Primo ex generali affectu bona sua euulgandi, mala tegendi. Quisque cupit honorari, & suspici; despici renuit. Socialis enim natura sua homo cum sit, eadem duce natura cuncta prosequitur, quibus ad vitam socialem adiuuatur; omnia fugit quibus impeditur. At vbi quis fœlix & fortunatus cernitur, & rebus, viribusque florere, societas eius ab omnibus amatur, quæritur, ambitur; Vbi infortunio aliquo premitur, destituitur. Vt ergo quisque ne in sociali vita degenda patuisiat, & contemnatur, quantum potest bona sua libentissimè profert; ita mala tegit, & abscondit. Secundò nihil æquè timetur ac inimicis suis esse ludibrio. Morte ipsa grauius hoc esse; Saul hic testatus est; qui ne ludibrio à Palestinis acciperetur, carnificis in se officium occupauit mortem sibi consciscendo. At summi ludibrij genus est in sua calamitate irrideri, & ex suo infortunio gaudij materiam aliis parare. Quantum ergo possunt homines infortunia sua celant hostes, ne videant illos in sua calamitate gestire; & aliter qui agit, parum cordatus habetur. Vnde sunt illa Pindari [a]

a Apud Stobæum serm. de luctu.

Alienis aperire nolis
Quodnam laboris nos exercet.
Hoc te admonitum volo: Bonarum quidem rerum
Sortem, & iucundarum, coram oportet
Toti populo declarare;
At si qua diuinitus grauior contigerit
Hominibus fortuna, eam abscondere conuenit.

Nec alium sensum plerique putant illa verba sapientis habere [b]. *Cor,* inquit, *quod nouit amaritudinem animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus.* Significatur enim qui sapiens sit, mala sua non aliis decantare, sed secum concoquere: ne si aliis communicentur, ex ipsius dolore sumant extranei, & inimici materiam ridendi. Ad quod illa Euripidis [c] faciunt.

b Prou. 14. 10.

c Apud Stob. ibidem.

Palam enim sortem suam testari
Apud omnes, imperiti hominis est;
Celare verò, sapientis.

Et iterum;

Dolorificum est quidem in turpe damnum aliquod
Incidere: at si fiat, comprimendum est scitè,
Abscondendo; nec omnibus enunciandum
Huiusmodi enim gaudium hostibus & risum mouet.

Et inde est quod sæpius Dauid Deum precatur non tam vt non vexetur, & affligatur; quam ne ea ratione ludibrio suis hostibus exponatur [d]. *Qui tribulant me,* inquit, *exultabunt, si motus fuero.* Quid inde? subdit; *Ego in misericordia tua speraui.* quæ tanta est, vt ab hoc ingenti malo, quale est inimicis gaudium præbere calamitate mea, sperem me ereptum iri. Votum ergo primum est hac in re nullas in calamitates incidere; ne inde inimici nostri lætentur. Secundum, vbi quis inciderit, quantum potest curare, ne alicunde mala nostra vulgentur; vt ne ex illis nobis insultent, qui malo nostro lætantur. Et hoc secundum nunc Dauid optat, *Nolite,* inquit, *annunciare in Geth; neque in compitis Ascalonis cladem nostram.* Et hoc cur? *Ne fortè lætentur filiæ Philisthiim, filiæ incircuncisorum.*

d Psal. 12.

Sed his sic expositis, circa hoc Dauidis votum, vel admonitionem, vel præceptum sunt quatuor accuratius explicanda: primum quid propriè, & à quibus velit. Secundum quo fine. Tertium quam prudenter. Quartum quam piè.

Circa primum vult ne clades hæc in Geth, & Ascalone nuncietur. Per has præcipuas vrbes Palestinorum, vniuersam eorum regionem intelligens, in qua non vult hanc cladem nunciari. Sed à quibus? A suis vtique quos alloquitur. Idcirco autem hoc vult, monet, præcipit. *Vt ne,* inquit, *Palestinorum, & incircuncisorum filiæ lætentur.* De his autem ne hoc rescissant, propriè sollicitus est, & has præcipuè signat; quia moris erat antiquitus apud Orientales, vt suprà [e] monuimus, clades hostiles, & victorias ab hostibus relatas, iuuencularum cantu, & plausibus celebrari. Quem morem latius interpretes exponunt ad illa verba Dauidis; [f] *Preuenerunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum.* Quas easdem ibidem Dauid *euangelizatrices* [g] appellat, quod earum est festa nunciare, & spargere, inter quæ primum locum clades obtinent inimicorum. Sed videamus hoc quod vult Dauid, quam prudenter velit. *Nolite,* inquit, *nunciare in Geth,* Quid quæso? Cladem hanc adeo insignem, qua populus Iudaicus affectus est. Itane vero? Ob id ergo quod Israelitæ non annunciabunt, in Geth, & in Ascalone non rescient? Extinctus est Saul, Regij liberi trucidati, fugatus Israel, expugnata castra; & id ipsimet victores ignorabunt, nisi à victis annunciantibus edoceantur? Quos ergo hîc appellat Dauid, & quos alloquitur, dum dicit; *Nolite annunciare in Geth?* suos, an hostes? Israelitas, an Palestinos? Vtrusuis dicamus, negari non potest æque futiliter aut istos, aut illos appellari. Israelitas; quia illis tacentibus omnia nihilominus rescientur. Hostes; quia ridiculè postulat, vt quod fortiter aduersariis deletis fecerunt, inter suos non euulgent. Non ergo videtur hoc votum prudenter & circunspectè conceptum. Nec sufficit excusare Dauidem, quod fuerit hîc à subito æstu abreptus animi mœrentis. Nam licèt hoc admitti possit, & debeat; vbi ad primos doloris appulsus, animus totus tumultuatur, & feruet: at vbi iam primus ille impetus resedit, & homo iam apud se est, doloris æstu refrigerato, si nihilominus in eiulationibus perseueret, & inepta quærendo deliret; excusationem idoneam non habet. Talis erat hic Dauid. Nec enim quæ nunc loquitur, in ipso æstu doloris effundit, ab illo subito correptus, & transuersus actus; sed diu post nuncium auditum carmen hoc meditatus, attentè composuit. Vnde igitur excusari potest, qui tam futilia nugatur, & eiulando miscet?

e lib. 1. c. 18.

f Psal. 69.

g ver. 12.

Sed dicendum circunspectissimè hæc & similia, quæ prima facie nugæ videntur, huiusmodi canticis immisceri. Cum enim tota sint ad defunctorum virtutes extollendas, & magnitudinem doloris ostendendam, qui ex illorum iactura acceptus est; necessariò his affectibus abundant, qui res in absurdas feruntur, & quæ fieri nec soleant, nec debeant, nec possint. Ingentes enim affectus amoris, doloris, timoris inanibus plerumque votis pascuntur, ea ratione magnitudinem

dinem

dinem suam prodentes, & paulatim etiam residentes. Sic Dauid eum plangeret Absalon [a]; *Fili mi, Absalon, quis mihi det vt moriar pro te?* Mortuus iam ille erat: optabat tamen pro mortuo mori, quod nihil erat; aut illum reuiuiscere, & eius vicem moriendo subire, quod fieri non poterat. Eodem modo Ieremias [b]; *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum?* Denique tam proprium est canticorum funebrium huiusmodi votis abundare, quae res in absurdas ferantur; vt apud Latinos Naenia (quod proprium est talis cantici nomen) pro nugis & gerris vsurpetur, & omni eo, quod futiliter blateratur.

a lib. 2. Reg. c. 18. 33.

b Thren c. 1.

Cùm ergo Dauid hoc loco carmen funebre scribat, ex decoro maximè erat, vt ingentem affectum doloris proderet, quo percussus ea Ionathae iactura fuerat, & deletis copiis Hebraeorum. Hoc autem vnde meliùs poterat, quàm vota promendo rerum impossibilium, inanium, futilium? Talibus enim affectibus pleni sunt quicunque in magna aliqua calamitate sunt. Vnde miseri optant vt dies conuertatur in tenebras; vt nox pereat in qua concepti sunt; vt montes è suis auulsi sedibus in illos cadant; caelum ruat; vt terra dehiscat. Et quantò quisque miserior est, eò magis impossibilia cupit; quae summa miseria est, & simul argumentum maximum maximi moeroris.

Prudenter ergo Dauid hîc, & appositè; *Nolite*, inquit, *annunciare in Geth.* per quod significat tantam esse vehementiam doloris sui, vt velle cogatur, quae nec esse, nec fieri possent, & ea ridiculum sit ab aliis postulare.

At hocquàm piè? Prima fronte non videtur admodum. Nam poenae quae à Deo propter peccata nostra nobis infliguntur, non tàtum sunt ad nostram emendationem, & compensationem delicti; sed etiam ad aliorum exemplum vt inde cautiores fiant, resipiscendo si lapsi sint; aut ne labantur prouidè cauendo. Parum ergo piè facit, qui haec exempla diuinae iustitiae aliis celat. Adde affectum hunc esse animi superbi & arrogantis, & fortunam suam non agnoscentis. De quo Deus alicubi [c] queritur contra filias Israel, quod percussae, vulneratae, deiectae; ceruice tamen elata incedant, nec humilientur.

c Esa cap. 3.

Dicendum tamen quantum hîc satis est, omnino piè votum hoc concipi potuisse à Dauide, & conceptum esse. Primò enim licet velle, & cupere ne inimici nostri laetentur in malis & calamitatibus nostris: & inter alia propter id quoque licet à se mala, & calamitates deprecari, ne inde capiant hostes materiam exultandi, & insultandi. *Exaltabo*, inquit alibi Dauid [d], *te, Domine; quoniam suscepisti me; nec delectasti inimicos meos super me.* Propter hoc tibi gratias ago. Quid hoc? *Quod non delectasti inimicos meos super me.* Quod occasionem illis abstulisti, qua de malis mei laetarentur. Cum ergo Deus hoc seruis suis vt ingens beneficium promittat; & ob hoc Dauid saepius illi gratias agat; omnino fatendum est hoc bonum esse, & quod sanctè potest à Deo desiderari.

d Psal. 29.

Secundò licet mala nostra celare inimicos nostros, & id agere ne videant nos afflictos, nimia & deiectos in calamitatibus nostris. Et hoc ex duplici fine. primo, ne occasionem inde accipiant in Deum nostrum insurgendi; quasi nolit, aut nequeat in calamitate suis opitulari. Hunc affectum Dauid saepius in Psalmis expressit [e]. *Vsquequo, Deus, improperabit inimicus: irritat aduersarius nomen tuum in finem.* Queritur enim hic Dauid quod affligatur, vexetur, agitetur. Cur maximè? Quia Dei hostes occasionem inde capiunt improperandi Deo, quod infirmus sit, aut infidelis: *infirmus*, si nequit: *infidelis*, si suis in calamitate positis negligit opitulari. Quem sensum esse huius, & aliorum similium locorum Patres obseruant. Ne ergo nomen Dei blasphemetur, cupiunt aliquando sancti vel non vexari; vel si vexantur, hostibus occultari. Secundus finis est ne fortè videant se nimis in calamitate deiectos; aut minus aequanimiter infortunia sua tolerare: & inde quoque occasionem sumant vel Deo, vel studio virtutis insultandi. Propter hoc vult alicubi Micheas [f] simili modo loquendi, quo nunc Dauid vtitur, & iisdem pene verbis, vt populi Iudaici mala Gethaeis, & Ascalonitis non enulgentur; sed tacite, & inter priuatos parietes lugeantur. *Nolite*, inquit, *annunciare in Geth; ne audiant, & laetentur inimici.* Quid ergo faciendum vt illi mala nostra non sciant? Absorbendae lachrymae, & tacite dolendum. *Lachrymis*, inquit, *ne ploretis: in domo puluerís puluere vos conspergite.* Ad quae verba D. Hieronymus [g], praefatus primo esse difficillima & obscurissima, subiungit; *lachrymis, ne ploretis, id est ne dolor quidem in singultus erumpat; dissimulate fletum, ne aduersarij, gratulentur, lachrymas ora non habeant: nolite exire foras; sed in domo puluerís & ruente, cinere vos conspergite ruinarum.* Et haec omnia cur? Ne resciscant hostes & aduersarij mala nostra, & inde laetentur. At cur hostibus nostris laetitiae materia tanta cura inuidenda & amputanda? Tam quidem id per se clarum est, vt expositione non egeat; dicam tamen; ne ea eo alacriores effecti contra nos maioribus viribus insurgant. Inde est quod in re militari clades acceptae tantopere dissimulentur; & flagitium Ducis sit, si vulnera sua passim vulgari permittat. Cur id? Quia, si vulgentur, hostibus inde vigor accrescit, suorum vero animi franguntur. Ob id prudentissimè dissimulantur.

e Psal. 73. 10.

f Cap. 1.

g Mich. 1.

Caeterùm non omittendum; quemadmodum in sacris litteris calamitates & mala nostra celanda dicuntur; ne aduersarij inde laetentur: ita vicissim laeti successus enulgantur, vt ex illis hostes tristentur & deliciantur; nostrorum vero animi erigantur [h]. *Fac*, inquit alicubi Dauid, *mecum signum in bonum; vt videant qui oderunt.* Quid videant? Beneficia tua mihi collata, promissiones tuas in me completas. *Quoniam tu, Domine, adiuuisti me, & consolatus es me.* Et inde quid? *Vt confundantur qui oderunt me*; hostes mei scilicet. At qui amico sunt animo, & pari mecum iugo seruitutis tuae subduntur; vt videant & laetentur [i]. *Videant*, inquit Dauid, *quoniam exaudiuit pauperes Dominus, & vinctos suos non despexit. Videant, & laetentur.* Inimicis ergo nostris mala nostra diuulganda non sunt; bona vero, si quae à Deo accepimus, praedicanda. illa premenda; ne inde laetentur & erigantur. ista spargenda, vt indè tristentur & deiciantur.

h Psal. 85.

i Psal. 68. 31.

Montes Gelboe, nec ros nec pluuia cadat super vos.] Circa hanc imprecationem quaerenda. Primum vnde profecta. Secundò an sine culpa fuerit, aut esse possit. Tertiò quam vim sortita. Quartò quid adhibita à Dauide.

k Theod q 6. hic. Ambr. lib 2. de Cain c. 8.

De primo consentiunt omnes [k] à magnitudine doloris

doloris extortem. An ergo ſine culpa fuit, aut eſſe potuit vel poteſt; vt rebus inanimis, & ratione carentibus quæ nihil in nos peccarunt, quaſi noxam commeritis male precemur? Et videtur nec ſine culpa fuiſſe; nec eſſe poſſe primo quia ſummam id impatientiam prodit indignantis animi. Quæ enim doloris impatientia maior, quam vt inde excitetur, ea velle & egere, quæ non ſolum nihil dolorem alleuant; ſed potius grauant, ſi fiant; aut fieri omnino non poſſunt? Secundo quia ſummam inconſultæ vindictæ cupiditatem continet. Quid enim faceret in cladis auctorem, qui ſic iraſcitur nihil commeritis, aut ſentientibus; Tertiò ſummæ inſipientiæ, eſt, & planè non ſine mixtura dementiæ, ea velle, & expetere; quæ fieri non poſſunt; aut ſi fiant, nihil vulnera iuuant, vnde dolemus. Huiuſmodi ſunt, quæ Dauid his montibus imprecatur. Vel non poſſibilia ſunt. *Nec pluuia*, inquit, *nec ros cadat ſuper vos.* An hoc fieri poteſt, aut vnquam futurum, vt montes cœlo perpetuò petentes, cæli iniuriis non ſint expoſiti? Vel ſi fiant, nihil iuuare poſſunt, & nulla ex parte doloris cauſam minuere.

Lata hæc quæſtio, nec huius loci tantum propria: Sæpius enim viri ſanctiſſimi in ſacris litteris referuntur, res inanimas male precando execrati: de quibus quod hic de Dauid quærimus, etiam quæri poteſt, Quantum ergo hic ſatis eſt, duo dicenda.

Primum licèt inanimis mala precari, non in eorum pœnam; ſed hominum qui peccarunt, & ad quos illa ſpectant. Si enim mala licet inanimis rebus inferre, ciuitates excidendo, domos incendendo, ſolum ipſum ſale ſpargendo; vt hominem quorum ea ſunt, illorum iactura plectantur; cur etiam non liceat hæc optare? *Propter hominum peccata & ipſa elementa damnantur*, dixit Ambroſius [a], hæc ipſa exponens, quæ nunc tractamus. Signanter autem dixi non poſſe hoc *in earum pœnam*: nam cum res inanimæ ſenſu careant, admittere nihil poſſunt, vnde plectantur, & eo quod illis infertur, nihil afficiuntur. Quod hic breuiter inſinuatum, & plenius à ſanctis Patribus & ſcholaſticis Doctoribus traditum, latiùe alibi proſequemur.

a lib. 2. de Cain cap. 8. Greg. lib. 4. mor. cap. 36. Bernard. ſer. 54. in Cant. Chryſ. Philip. Polichron in cap. 1. Iob.

Secundò Dauid in hac imprecatione nihil inſipienter egit, vt paulo poſt conſtabit; vbi quorſum illam adhibuerit exponemus. Ex his ea ſoluuntur, quæ rem dubiam facere videbantur.

Primò, Dicebatur execrationes iſtas impatientiam doloris habere coniunctam, quæ meritò culpari poſſit. Hoc falſum eſt: nam impatientia doloris eſt, cùm ea eliguntur ad dolorem leuandum, quæ fieri non poſſunt; aut ea aſſumuntur, quæ nihil illum iuuant. Tales non ſunt execrationes iſtæ. Non enim quid per illas eligitur *efficaci voto*; ſed optatur tantum *inefficaci* cupiditate: Et quod aſſumitur, ipſa nempe *execratio*, plurimùm planè leuando dolori conducit, quod mox explicabitur. Secundò dicebatur ſummam id prodere cupiditatem vltionis quoquomodo ſumendæ, & impetum animi in eam inconſulte ruentis. Quod etiam falſum eſt; nec enim ſemper cum rebus inanimis male precando dicitur, id in vltionem fit, quæ ſit de vllo ſumenda; ſed ad aliquid aliud præſtandum, aut conſequendum, vel certe ſi in vltionem fit; ea non de rebus inanimis intenditur; ſed in eos refertur, quorum illæ ſunt. Tertiò denique ſtultum dicebatur eſſe, & plenum dementiæ, quæ fieri non poſſunt, optare. Verum id eſt, ſi deſtinato intendantur: at non item, ſi ſimplici voto voluntatis *inefficacis* deſiderentur. Sine culpa ergo Dauid hæc imprecatus.

Sed quam vim & effectum imprecatio iſta ſortita? Certum eſt primo non omnem. Nam duo Dauid illis montibus eſt imprecatus: primo, vt nunquam in poſterum compluerentur aut rore maderent: ſecundo, vt ſteriles fierent. Ex his primum illud certum eſt non eueniſſe: ſaltem nullus eſt qui aſſerat, aut poſſit aſſerere. De ſecundo dubium eſt. Sunt qui [b] negent: quia non eo animo Dauid illa protulerat vt effectum vllum ſortirentur. Affirmant alij ſteriles omnino ab hac imprecatione Dauidis effectos; ſed diuerſa ratione. Quidam enim volunt antea ſteriles propter hanc imprecationem, perpetuò poſtea in ſterilitate duraſſe. Alij ante feraces, ex hinc ſterilitate damnatos. Quidam non ſtatim; ſed à tempore Eliæ ſterilitatem incepiſſe. In hac opinionum varietate certum illud eſt, montes iſtos diu ſteriles fuiſſe, & adhuc vſque ad noſtra tempora in ſterilitate perſeuerare; quod plerique oculati teſtes affirmant. An autem id fuerit ex hac imprecatione; ac proinde an hæc effectum vllum ſortita, prorſus incertum.

b Abul. q. 16. in cap. 1.

De quarto. Quorſum, & ad quid adhibire; facilis reſponſio. Ad duo enim præcipue. Primo ad magnitudinem doloris oſtendendam. Proprium enim huius eſt, cum vehemens eſt optare quæ fieri non poſſunt; accuſare quæ nihil merentur; in ea ruere, quæ non poſſunt attingi. Repræſentant hæc paſſim ſacri, profanique ſcriptores in magno luctu. Vnde ille [c].

c Virg. Ecl. 5

Cum complexa ſui corpus miſerabile nati
Atque Deos, atque aſtra vocat crudelia mater.

Et iterum [d];

d Aen. 2.

Quem non accuſaui amens hominumque deumque.

Cum ergo tales affectus à vehementia doloris exiſtant, mirum non eſt ſi eandem quoque vehementiam prodant; cum cuiaſlibet effectus proprium ſit de ſua cauſa teſtari. Recte ergo Dauid cum magnitudinem doloris ſui vellet exprimere, per has illam imprecationes expreſſit in res inanimas, & nihil ſentientes. Secundo imprecationes iſtas adhibuit ad virtutes eorum extollendas, qui lugebantur; & tertio quod hinc ſequitur, ad iacturæ magnitudinem, quæ in eorum amiſſione facta fuerat, expendendam.

Agri primitiarum.] Ita ſteriles fiant; vt ne quidem ex illis colligi poſſit, quod in templo offeratur.

Ibi abiectus eſt clypeus fortium.] Eſt circumſcriptio ſummæ cladis, & exercitus profligati. *Non veniat ros ſuper montes Gelboe*; quod ibi fortes victi, proſtrati, cæſi ſunt; & robur totius exercitus Iſrael extinctum. Quod autem abiectio clypei pro clade ponatur; ex veteri ritu eſt, qui nunc etiam in re militari ex parte ſeruatur: in conflictu enim nihil æquè requirebatur à milite; quam vt clypei curam gereret: hîc enim erat pugnanti pro munimento; flumen tranſmittenti pro cimba; cubanti pro lectulo; mortuo denique pro feretro, & ferali capulo. Meritò ergo ad exprimendum ſtatum planè perditum pugnatorum, per abiectionem, aut amiſſionem clypei Dauid illum circumſcripſit. Notum illud eſt de Epaminunda [e], quod quante cuſtodie ſcutum ſeruaretur,

e Iuſtin. l. 6. cap. vltim.

naretur, ostendit. Vt enim ex conflictu in quo fortiter pugnando lethaliter fuerat vulneratus excessit, & in castra semianimis relatus, vocem, spiritumque collegit: id vnum à circunstantibus requisiuit, num cadenti sibi scutum ademisset hostis. Quod vt seruatum audiuit, allatumque languidum caput attollens, veluti laborum socium osculatus est. Clypei ergo abiectio magnum semper in re militari flagitium est, & non sine clade & ignominiosa iactura.

Cæterùm quod ad hæc verba Dauidis attinet; vt ea distinctius intelligantur, obseruandum posse dupliciter explicari; propriè, & metaphoricè. *propriè*, si clypeus verè pro notissimo illo munimento corporis accipiatur *translatè* si pro viro forti sumatur, & qui alios obiectu suo tuetur, & tegit. In primo sensu verba hæc duplicem sententiam possunt recipere, iuxta duplicem allusionem, quam possunt habere. Prima est, vt abiectio facta ab hostibus intelligatur. Secunda, vt ab ipsis militibus clypeum gerentibus. In prima allusione, significatur tantum clades ab hostibus illata; quæ tanta fuerit, vt deuictorum clypeos & scuta proculcauerint, dispersetint, abiecerint. In secunda significatur ignominiosa fuga cedentium. Vtram autem sententiam Dauid exprimere voluerit, an vtramque simul; incertum est. Et fortasse consultò verbo ambiguo vsus est, vt posset lector vtrumque aut alterum intelligere pro captu suo. Clarè autem noluit fugam notare, ne in laude suorum, quod ad eorum ignominiam faceret, intermisceret.

Sed dicat aliquis; Cur Saulis, & aliorum fortium clypeus commemoratur, eiusque abiectio lugetur; Ionathæ vero clypei nulla mentio? Consultò sine dubio factum id est à Dauide, vt Ionathæ, & aliorum discrimen notaretur. Verè enim Saul & alij fugerant; & hi non quicunque sed qui robur exercitus erant, & antonomasticè *fortes* appellantur; de quibus antea [a] dictum est; *Fugerunt viri Israel ante faciem Philisthiim*. Non quicunque sed *viri* fugerunt, per quos robusti milites intelliguntur hîc *fortium* nomine designati. De Saul verò; [b] *Consequuti*, inquit, *sunt eum viri sagittarij*. Vbi notanda sacri Scriptoris circunspecta loquutio. Cum enim de aliis loquitur, flagitium, quod in re militari admiserunt, apertè designat. *Fugerunt*, inquit: at cum de Rege sermo est, eius maiestatem reueritus, abstinet verbis malè ominatis, & insinuat ipsum potius fugisse, quam narrat; dicendo; *Consequuti sunt eum viri sagittarij*; fugientem scilicet. Vtrique ergo fugerunt, & Saul, & eius fortiores milites. Propterea de vtrisque dicit hîc Dauid, eorum clypeum in monte Gelboe abiectum esse, tacitè significans ipsos fugisse, & abiecisse clypeos, vt ad fugam aptios expedirentur. Vt verò indicaret Ionatham reliquis fugientibus in vestigio stetisse, gloriosam mortem potius eligendo, quam turpem fugam coniunctam cum morte consultò nullam de clypei ipsius abiectione mentionem intulit.

a Cap. 31. 1. 2.
b Ibi. v. 3.

Hunc ergo sensum verba ista præferunt, si propriè sumantur. At si translatè; significant in monte Gelboe totum militiæ Israeliticæ robur esse prostratum. Ad quod obseruandum viros fortes, & qui alios defendunt, in sacris & profanis litteris *clypeos* appellari. Quod idem significant nomina præsidij, columinis, protectoris, quibus etiam viri fortes insigniuntur. Quod enim scuti & clypei maximè proprium sit corpus ab iniuria protegere; quicunque obiectu suo alium defendit, is protector, & à similitudine *clypeus* illius appellatur. Hac de re plura diximus alibi; [c] propterea nihil est, quod hîc iterum eadem reperamus. Clypeum ergo fortium abiectũ esse; si in hoc sensu clypei nomen translatè sumatur; est fortissimum quemque totius Israelis in hoc certamine cecidisse, qui nempe pro clypeo, præsidio, munimine aliis erat, non quibuscunque sed etiam *fortibus*. Fortes enim hic in eam significationem sumuntur, quam pluribus explicauimus loco citato. Et illi sunt, qui italicè, *Braui*, nuncupantur. Antiquitus *stipatores*, & *laterones*. Vt ergo Dauid ostendat adeo fortes Saulem & Ionatham fuisse, vt possent eos quoque qui fortissimi erant, ipsi protegere; itique esse pro scuto, clypeo, & munimento; quando ipsi in monte Gelboe extincti sunt, abiectum dicit esse & dissipatum *clypeum fortium*. In hunc sensum Æneas dum luget Palantem, ea inducitur à Poeta [d] principe vsurpare.

c infra c. 22.

Hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iule.

d lib. 11.

Morte enim Palantis magnum dicit Ausoniæ præsidium cecidisse. Simili metaphora dicitur [e]. Hector mutua, præsidium, columen Troiæ fuisse

e Seneca in Troade.

Columen patria, mora fatorum
Tu præsidium Phrigibus fessis,
Tu murus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos.
Tecum cecidit, summusque dies.
Hectoris idem patriaque fuit.

Quasi non esset vnctus oleo.] Quis vnctus, Saul an clypeus? Sunt qui velint clypeum, & explicant cæsum Saulem significari similiter ac si se cum eura ad prælium non accinxisset, arma non parasset, clypeum non vnxisset. Quod enim clypeus inter arma locum præcipuum haberet, eius præparatio, quæ per vnctionem fiebat, ponitur pro præparatione reliquorum armorum. Solitos autem dicunt antiquos arma, præcipuè vero in iis scuta & clypeos oleo & aruina perungere; vt facilè petitiones eluderent, & ictus elaberentur. In nitida enim superficie facile tela frustrantur. Aliorum omnium communis, & vera sententia est vnctum dici, non clypeum, sed Saulem. Sensus ergo est prostratum & cæsum Saulem sicut gregarius quilibet miles occidi solet; quod maximè facit ad luctum augendum, & iactutam exaggerandam. Mortuus est, non vt vnctus oleo, non vt Rex; sed vt quilibet de turba miles. At quomodo Reges moriuntur in bello? Magno suorum numero circunsepti, à quibus diu proteguntur, propugnantur, defenduntur, & tandem super illos aceruatim cæsos ipsi postremi cadunt. At Saul solus ferme relictus, & desertus à suis, vt priuatus miles extinctus est. In quo dum ipsius infortunium lugetur, aliorum ignauia accusatur, & eius simul virtus extollitur.

A sanguine interfectorum sagitta Ionatha non est reuersa retrorsum.] Quærendum hîc, & explicandum quam laudem propriè tribuat. Ionathæ, quam Sauli; & cur de Ionatha loquens sagittas, de Saule verò gladium commemoret Ionatham ergo laudat quod *ipsius sagitta non sit reuersa retrorsum ab interfectorum sanguine, ab adipe fortium*. Tria proinde explicanda, quid sit hic non reuerti retrorsum; quid à sanguine interfectorum; quid ab adipe fortium.

Reuerti retrorsum in scriptura pro vt hic accipitur,

cipitur, est casso icto cadere, & ab eo frustrati, quod quis inteodit. in qoam eandem significationem quasi prouerbiali formula sumitur in sacris litteris *conuerti, & vacuum redire.* Daoid ali-
a Psal. 39.15 cubi [a]; *Conuertantur retrorsum, & reuereantur qui volunt mihi mala.* Re iofecta, suo fine frustrati retro, vnde discesserant, ignominia & pudore suffosi eonoertantur, qui mala mihi moliuntur. Et
b Psal. 57.15 itetum de peccatoribus qui iostos insectantur [b]; *Conuertentur*, inquit, *ad vesperam, & famam patientur vt canes.* Vbi tota die desudauerint, ad vesperam tandem spe sua votoqne frustrati, canea vt venatici solent hianti ore illuc vode discesserant, reuerteotur. Hi enim prædam tota die frustra sectati, delusi tandem exerta lingua, & fame enecti ad Domioos reuertuntur. Eodem modo
c Cap. 55.11 Esaias [c]; *Quomodo descendit imber & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur sic erit verbum meum quod egreditur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum.* Et statim explicans quid sit non reuerti vacuum; *Et faciet*, inqnit, *quacunque volui.* Noo abertabit à scopo; nou suo fine, suoque voto frustrabitur. Quod Italicè dicimus, *Non andera in fallo.* Vnde ibi D. Hieronymus reuerti vacuum; *irritum* interpretatur. Cum ergo dicitur hoc loco sagitta Ionathæ *non reuersa retrorsum*, significatut ea semper scopum attigisse, & nonquam ab eo qnod intenderat abertasse, quod est id, quod volebat Iooathas perfecisse; nempe hostem ferire & solo sternere. Sensus igitur horum
d Cap. 5. 16. verborum idem est, qui apud Ieremiam, [d] vbi de Chaldæis dicitor, totoque eorum exercitu *pharetra eius quasi sepulchrum patens.* Quia oimirum quotquot inde sagittæ extrahebantur, tot hostes ictu certissimo vulnerati cadebaot.

Eandem verò laudem, iisdem pene verbis, quibus hic Daoid vtitor, tribuunt etiam suis he-
e lib. 9. roibus oobiles poetæ. Virgilius [e] de Camilla.

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygij cecidere viri.

f In Hip. Et Seneca [f] de Hippolyto quem ab arte sagittandi commendat.

Aut si tela modo spargere Parthico
In cælum libeat; nulla sine alite
Descendunt: tepido viscere condita
Prædam de mediis nubibus afferunt.

Nec minùs appositè ad verba Dauidis illa suot,
g Sta. lib. 7. Theb. quæ nobilis item poeta [g] non sagitta; sed de lancea fortissimi Ducis expressit. Cum enim præmisisset ingeoti clypeo leua prætenso pectus obtexisse; subdit;

—— Nam tergo nunquam metus; hasta vetustum
Syluarum decus, emissa, cui peruia semper
Armaque pectoraque & nunquam manus irrita
voto.

Quid nonquam irrita? Pulchre vetus interpres;
h Lactant. Plac. ad illud Statij. [h] *in percutiendo nunquam auctoris sui vota decepisse.* Quod illud ipsum est Ionathæ sagittis, & Saulis gladio à Dauide tributum. Quin iisdem penè verbis idem poeta iterom vsus ad hoc ipsum exprimendum. Loquens de Monecí fortissimi bellatoris virtute;

—— Exanimes circum cumulantur acerui
Omne sedet telum; nulli sine cædibus ictus.

Omne sedet telum. Quid hoc? explicat idem vetus interpres *omne Moneci vulnus lethale erat.* Monecei, inquam, non quod in illo, sed quod ab
i Stat. lib. 10 Theb. illo. Rursus idem [i] de Capaneo Thebas oppugnante.

Nullaque tectorum subit ad fastigia; quæ non
Deferat hasta virum, perfusaque cæde recurrat.

Quod eoim Dauid dixit de Ionathæ sagittis *non rediisse retrorsum à sanguine interfectorum*; & de Saulis ense *non reuersum inanem*; dicit hîc Statius de Capanei hasta: quoties emitteretor *detulisse virum.* Strauisse nempe, & fudisse, vt ibi Lactaotius, & numquam inanem reductam; sed semper sanguine cædeque perfusam.

Huoc ego puto germanum esse sensum horum verborom. Alij duos alios afferunt, qui quatenus admittendi, lector ipse diiodicet. Primus est, vt Ionathas laudetur, oon solum à certitudine ictus, sed etiam à validitate in iaculando. *Sagitta*, inqoit, *ipsius nunquam est reuersa retrorsum.* tam validè mittebatur, vt in quodconqoe ferretur, & impingeret, id penetraret, nec resiliret. Secundus sensus est, vt significetur Ionathas io bello nunquam fugisse; posita sagitta Ionathæ pro ipso Ionatha; consueto etiam Latinis tropo, quo passim quoque Itali vtuntur, cum de viro forti loqoentes, ensem illius pro ipsomet appellant. *E vna buona spada.* Ionathæ ergo sagittam nunquam retrorsum versam, volunt esse ipsum ounquam terga dedisse. Qood quàm verum sit, & admittendum; lectoris arbitrio permitto.

Sed quid est *non rediisse retrorsum à sanguine interfectorum*? Semper cùm emissa in aliquem fuit, eum quem petebat, aut occidisse, aut vulnerasse: nisi velimus, quod ego probabilius puto, positum boc ad exaggeratam loqutionem restringendam; quæ alioquin nimis byperbolica fuisset. Si enim dixisset absolutè, *nunquam retrorsum rediisse*; sensum illum faceret, qui secundo loco positus à nobis est, & sine dubio fidem superexcedit: vt quocunqoe sagitta Ionathæ mitteretur, nunquam resiliret; sed etiam durissima saxa penetraret. Vt ergo sensus hic nimis hyperbolicus excluderetur; adiungitor, qood orationem restringat; nuoquam sine sanguine rediisse, qooties in animaotem aliquem mitteretur. Quæ laus eadem cum ea est à Seneca Hippolyto tributa.

Adiongitur tertio loco non rediisse retrorsum *ab adipe fortium.* quod est ictu non minus valido, quam certo fuisse vibratam. nam si tantùm dixisset semper cum in quempiam mitteretur, illum interfecisse; poterat excipi tantum io gregarios, & inferiores milites dirigi solitam; qui cum inermes ferme in prælia descendant; mirum oon est, si certo ictu petiti, statim sternantur. Vt ergo iotelligatur non solum certo, sed valido brachio vibrata, propriè exprimitur arma per media sanguinem & adipem eorum hausisse, qui petebaotur. Nam *fortes* hic ponuntur antooomasticè pro primis, & egregiis bellatoribus, qui solent vndique valido armorum tegumento muniri. Sic etiam Virgilius de Camilla signanter dixit quot ab ea tela missa fuissent, totidem viros Phrigios cecidisse, *viros*, inquam, quod nomen illi responder, quod hic à Dauide vsurpatur. Propriè enim *vir* à virtute dicitur, & fortem signat. At cur noo sanguinem tantum dixit; sed adipem? Quia facilè est quacunque leui corporis strictura sanguinem elicere; at vt adeps extrahatur, profundo vulnere opus est, & quod io ima viscera descendat.

Coostat ergo ex his Iooatham à magnitudine viriom, & rei militaris peritia maximè laudari. Vires extolluntur in vulneris validitate; peritia

in

in ictus certitudine celebranda cum sagitta ab illo in quenquam mitteretur. Nunc videndum cur ab vsu sagittæ filius, à gladio verò pater extollatur. *sagitta*, inquit, *Ionatha non rediit retrorsum, & Saulis gladius non est reuersus inanis.* At quid hoc? Ob aliud non puto, nisi ad patris & filij laudes secernendas; & vt Ionatham patri longè præstitisse constaret. Primo enim plus est nunquam sagittam redire retrorsum, quam ensem vacuum non referri. Nam ad illud necesse est in singulis iaculationibus collimare; hic satis est hostili sanguine respersum ex toto prælio gladium reducere. Secundo plus est telum *non redire retrorsum à sanguine interfectorum*; quam *vanum aut inanem non reuerti.* Illud enim significat aliquem semper occidi; hoc, nisi tantum percutiator hostis verum est. Tertio, longè etiam excedit *non redire retrorsum ab adipe*, quam à *sanguine*. nam illud profundũ vulnus exigit; ad hoc extremam cutem perstringere satis est. Quarto denique plus est nõ redire vacuum *ab adipe fortium*, quam gregariorum militum. Nam illi nunquam nisi probe muniti, & omni armorum genere protecti, in bello procedunt; isti fermè nudi vulneribus exponuntur. Vt ergo eorum adipi ferrum mergatur, opus est prius arma perfringere, quæ nulla hic perrumpenda. Atque ex his, opinor, habetur quorsum David vt Ionathæ virtutem extolleret super Saulem, illius sagittas commendauerit & huius ensem.

Amabiles & decori.] Vtrumque de vtroque verum; Saul enim decorus, & honestissima specie, vt de illo sæpius commemoratur,[a] Ionathas item non minus illo. Decore verò corporis, cum præsertim reliquæ dotes non absunt, amorem conciliari dubium non est. Et Saulem suis impensè charum fuisse demonstrant quæ ab illis in ipsius gratiam parrata sunt; & quando cætera deessent, armigeri casus, qui se ipsum in illius interitu confodit, id abunde testatur. Ionathas vero tam charus omnibus erat; vt populus paratus esset[b] potius à patre desciscere; quam quicquam pati in illum grauius decerni. Cæterum cum hæc in Saule; & Ionatha laudantur, mire decorum à Dauide seruatur, in cantico funebri requisitum. In eo enim cum reliquis virtutibus animi, corporis quoque egregiæ dotes extolluntur; quales sunt decor, & gratia corporis aptissimæ regnaturis, vt supra[c] pluribus ostensum est.

a lib. 1. cap. 9. & 10.

b lib. 1. Reg. cap. 14. 45.

c lib. 1. c. 16.

In morte quoque non sunt separati.] Signanter hoc additum puto, quod inter patrem & filium, aliquando dum viuerent, pluribus non conuenisset. Vt ergo memoriam omnem pristinæ dissensionis aboleret; consulto Dauid hoc intulit: in argumentum planè conciliatæ gratiæ vertens, quod casus obtulerat; vt vna simul & eadem ab hostibus impressione sternerentur.

Aquilis velociores, leonibus fortiores.] Laudauit à decore corporis, à gratia & venustate, nunc laudat à viribus quarum duæ partes sunt; pernicitas in cursu, & robur lacertorum. In quo vtroque comparat illos aquilis & leonibus hyperbolica loquutione vsus funebris næniæ maximè propria. Cætera quæ de pernicitate, & eius vsu in bello dici possunt[d]; alibi latiùs à nobis explicantur.

d lib. 2. c. 22. v. 34.

Filiæ Israel super Saul flete.] Fœminis enim maximè luctus iste solemnis incumbebat, vt pluribus agentes de prisco Hebræorum funere declaramus.

Qui vestiebat vos coccino in deliciis.] Ex multitudine prædæ quam sæpius ex hostibus referebat, facilè erat vt peregrino cultu Iudæorum fœminæ ditarentur. Mirè autem seruit hic affectui, & decoro Dauid. Vt enim nihil est quod magis aueant fœminæ; quam exquisito culto ad speciem componi; sic nihil æque dolent, ac illo priuari. Facillimum proinde est, vt illum lugeant cuius morte veste peregrina priuentur.

Super amorem mulierum.] Vel quo mulieres amantur; vel, quod probabilius est, & exigunt quæ sequuntur, quo amant ipsæ filios suos, cùm vnici sunt.

Perierunt arma bellica.] Non solum quia in hostium potestatem deuenerunt; sed quia viri robusti, qui iis vti possunt, perierunt. Perire enim ea dicuntur, quorum iam nullus vsus esse potest.

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT II.

ARGVMENTVM.

HOC pietatis officio ritè persuactus, ad regnum capessendum Dauid accingitur, in quod iampridem diuini decreto consilÿ vocabatur. Ergo in tanta clade nominis Iudaici quid primum moliretur ambiguus, ante omnia Dominum consulit, ne quid eo inconsulto moueret, cuius accitu regnabat: & responso accepto de Hebrone petenda, suis stipatus asseclis illuc se tulit, vxores suas & comitum secum trahens. Ab Hebroaitis summâ gratulatione susceptus, inde à Iudaica tribus Principibus rursus inungitur, & Rex appellatur; cùm reliquis tribubus Abneris opera Saulis filius Isbosetb esset impositus. Hinc res Iudaica duo in regna diuisa, periculum prope fuit ne viribus ciuili dissidio distractis, hostibus funditus excidenda pateret; nisi suos Deus aspexisset, & Dauid singulari prudentia tribus alias blandè sibi potiùs studuisset adiungere, quàm violentius agendo, acrius incendere. Ob id vt omnes suos faceret, ad Iabesitas viros fortissimos legatione missâ, laudando virtutem pietatis eorum gratias egit, quod Saulis filiorúmque cadauera ab hostili ludibrio vindicata, sepulturæ mandassent. Ea re mollitis in Dauidem animis, non tam inter vtrumque regnum, quàm inter vtriusque Regis cognatos discordia cruenta vigebat; ita tamen, vt vtrinque custodia intentæ essent, & quisque suis tutandis finibus inuigilarent: inde factum vt aliquando sibi mutuò suis stipati militibus partis vtriusque Duces occurrerent; Abner Isbosethi Præfectus, & Ioabus Dauidis. Cùm neuter altero prius aliò declinaret, fugæ speciem præbere veritus; interim dum in eadem statione manebant, ab Abnere ludicrum spectaculum Ioabo propositum est, quod inter se congressi duodeni hinc inde milites aliis præberent. Acceptâ conditione, paria duodecim prodiere; & eò res incalescentibus animis est ludendo progressa, vt omnibus pariter cadentibus, & mutuis vulneribus confossis, exitu nimis serio clauderetur. Inde verò suorum ex aspectu tristis adstantes acies furor inuadēs, vniuersos in mutuas cædes armauit tumultuario prælio concurrentes. Sed breui Dauidicis præualentibus, aliis fugatis, Abner aduersæ partis Ductor effusa sibi fuga consulebat; cùm interim Azaël pedum pernicitate capreas etiam solitus anteire, vt viuo potiretur, acrius cœpit premere fugientem: à quo sæpiùs admonitus, nec desistens, ab inuito tandem retro lancea vibrata confossus est; memorabili documento fugienti hosti non esse temerè exitus intercludendos. Inde verò cùm qui subitò furor exarserat effusione cognati sanguinis remisisset, suos Ioab à cæde retraxit, trecentis sexaginta ex Isbosethi militibus extinctis, ex Dauidis viginti tantùm.

℣. 1.) Igitur post hæc consuluit Dauid Dominum, dicens; Num ascendam in vnam de ciuitatibus Iuda? Et ait Dominus ad eum; Ascende. Dixitq; Dauid; Quò ascendam? Et respondit ei; in Hebron.

℣. 2.) Ascendit ergo Dauid, & duæ vxores eius, Achinoam Iezraelites, & Abigail vxor Nabal Carmeli.

℣. 3.) Sed & viros qui erant cum eo, duxit Dauid singulos cum domo sua: & manserunt in oppidis Hebron.

℣. 4.) Veneruntque viri Iuda, & vnxerunt ibi Dauid, vt regnaret super domum Iuda.

NARRATVR hîc initium regni Dauidis super vnam ex duodecim tribubus Israel, nempe Iudaicam; de quo breuiter quatuor exponenda. Primum. Quomodo illud adierit. Secundum. Vbi, per quem, & quando Dominum consuluerit. Tertium, quod responsum acceperit, & vt illud exequutus. Quartum, à quibus & cur adiutus in regno capessendo.

Quomodo ergo regnum auspicatus? Ante omnia Deum, & eius voluntatem exquirendo. Perpetuum enim hoc illius institutum fuit; inconsulto numine nihil aggredi quod momentum aliquod haberet in vita degenda. Videamus ergo quomodo consuluerit; & primo quando. Qui subtilius tempora digesserunt, decimo die ab inchoato Palestino bello volunt consuluisse; postridie nempe, quam nuncium acceperat [a] de Saulis interitu, & clade Hebræorum. Consuluit autem Dominum in Siceleg. Sed per quem? Iosephus [b] vult per prophetam aliquem: sed perperam. secum enim Dauid quintum iam annum habebat Abiatar sacerdotem summum, cuius erat ephod gestare fatidicum; per quem ritè Dominus consulebatur, à Dauide præsertim, vt sæpius est adnotatum. Quod ergo responsum

retulit?

[a] Ser. hic Sal. an. 2979 n. 192.

[b] lib 7. ant. c. 1.

retulit? Quæfierat num Sicceleg, & Palestinorum terra relicta, in vnam aliquam sui populi, nempe Iudaici, ciuitatem deberet ascendere. Responsum, vt ascenderet; & vrbs Hebron expressa, in quam se conferret. At cur ea potissimum designata? Rectè Theodoretus, & post eum recentiores;

a *Abul. serm. cum Sal. loco citato.*

[a] quia sedem in ea habuerant Patriarchæ dum viuerent, & in eadem mortui quiescebant: quia ciuitas erat in tribu Iuda, eaque præcipua, & aliarum caput; ad quam tribum sceptrum regni Iudaici pertinebat; ante annos sexcentos supra quatuor & triginta illi ex Dei [b] promissione, Iacobo vaticinante destinatam. Vrbs enim Ierosolyma nondum hoc tempore in iudaici populi potestatem tota deuenerat; cum magna ex parte Iebusæi illam incolerent, & arcem Sion, quæ postea ciuitas Dauid, præsidio tenerent.

b Gen 35.

Hoc accepto responso Dauid, omni sublata mora, exequiis in Saulem & alios ritè perfunctus, cum domestica simul familia, & forensi comitatu, Siceleg relicto, contendit in Hebron. Domestica familia notatur, dum dicitur, [c] *Vxores duas secum adduxisse.* Forensis; dum adiungitur, [d] *Adduxisse viros, qui erant secum, singulos cum domo sua.* Quos tamen non omnes in Hebron retinuit; sed varia per oppida sparsit, quæ ad Hebron, vt vrbem principem pertinebant; vt inde sibi maiori possent esse præsidio. Nec ex Sicceleg omnes eduxit; sed partem eorum aliquam ibi reliquit, vt eam vrbem præsidio firmarent; quod rectè notat Abulensis. [e] Nec enim credibile est vrbem illam sine præsidio dimisisse, cuius possessionem semper retinuit, & ad posteros Reges transmisit.

c vers. 2.
d vers. 3.
e *Quæst. 3 hic*

In Hebron ergo regni sui primordia dedicauit. Sed à quibus & quorum opibus adiutus? *A viris Iuda.* Virorum autem nomine magistratum gerentes, & principes illius tribus intelliguntur; notione vocis in sacris & profanis literis vsitata; à qua est, vt *virorum* nomine magistratus varij designentur, adiuncto tantum numero collegarum; vt *Duumuiri, Triumuiri; Septemuiri.* Regnauit ergo primum Dauid tantum in tribu Iuda. Saul enim extincto, respublica Iudaica duas in partes est secta; altera, tribu sola Iudaica constabat; altera reliquas vndecim continebat. In illa regnauit Dauid quod verba significant hîc adiuncta. *Vnxerunt* [f] *Dauid, vt regnaret super domum Iuda.* In altera regnum obtinuit Isbosethi: quo sublato, Dauid vtriusque sceptrum tenuit, omnium pariter tribuum rex effectus, vt deinceps videbimus.

f vers. 4.

Verùm dubium hîc non exiguum consurgit, quomodo Dauid in Hebron domicilium fixerit, cùm ea vrbs esset sacerdotalis, nec ad laicorum administrationem pertineret. Aliud dici non potest nisi Dauidem, quamuis popularis, non sacerdos esset, potuisse in ea vrbe nihilominus habitare, sicut & alij laici ciues habitabant, iure domicilij, non vllius dominij quod in eam exerceret. Potuisse enim laicos in sacerdotalibus vrbibus sedem habere; constat ex illis qui confugij causa ad eas se conferebant, ibi tuto futuri. Superesset nunc vnctio ipsa Dauidis in regem explicanda, vt omnia complecteremur, quæ in primis Dauidici regni auspiciis, contigerunt. Sed hîc aliud de ea non videtur addendum. Vide quæ diximus lib. 1. cap. 16.

Sopran. in Dauid.

ỷ. 4.) Et nunciatum est Dauid quòd viri Iabes Galaad sepelissent Saul.

ỷ. 5.) Misit ergo Dauid nuncios ad viros Iabes Galaad, dixitque ad eos; Benedicti vos Domino, qui fecistis misericordiam hanc cum domino vestro Saul, & sepelistis eum.

ỷ. 6.) Et nunc retribuet vobis quidem Dominus misericordiam, & veritatem: sed & ego reddam gratiam, eo quòd fecistis verbum istud.

ỷ. 7.) Confortentur manus vestræ, & estote filij fortitudinis: licèt enim mortuus sit dominus vester Saul, tamen me vnxit domus Iuda in regem sibi.

Hinc & deinceps in hoc capite & proximis quæ sequuntur, quinque narrâtur, quæ Dauid in regni sui primordio præcipuè est exequutus. Primum fuit cómendatio Iabesitarum ob officium plenum pietatis & fortitudinis in Saulis & Ionathæ reliquias impensum. Secundum, concertatio cum Isbosetho suscepta. Tertium, nouum cum aliis vxoribus connubium ad primas adiunctis. Quartum, fœdus occultè initum cum Abner de regno Isbosethi in Dauidem transferendo. Quintum, luctus ob Abneris cædem, & vltro sumpta de interfectoribus Isbosethi.

Primum ergo quod exequutus mox vnctus in regem super Iudam, fuit laudare Iabesitas à pietate quam Saulis reliquiis impenderant. Quod quomodo, & cur faciat, videamus.

Benedicti, inquit, vos à Domino.] Hoc & optantis est, & enunciantis: vtroque autem modo bonorum omnium cumulum complectitur, quem illis annunciat vouendo; vel iam inesse prædicat enunciando. Nec enim maius optari cuiquam potest; quam vt ab eo benedicatur, cuius est idem dicere quod facere; *& qui dixit, & omnia facta sunt; mandauit, & creata sunt.* At vnde benedicti? subdit;

Qui fecistis misericordiam hanc.] Qui, cum quo, & quid fecerunt? serui cum domino, non qualicunque sed Regiæ Maiestatis insignito fastigio, *misericordiam fecerunt*, Ita ne vero? Misericordiam cum Rege? Prorsus ita: audiant hoc Reges & discant posse quoque se miseros esse. Quid dico; Posse? Necessariò miseros esse debere, à qua miseria non ab aliis possint, quam à suis seruis & subditis liberari. Quæ hæc miseria? Iacere insepultum. Nullus est Regum qui mori non debeat: nisi ergo viui defodiantur, necesse est vt aliquando Reges omnes iaceant insepulti, à qua miseria, non nisi suorum misericordia subleuantur. Et hanc nunc cum Saule rege suo Iabesitæ fecerunt. Vnde subdit Dauid; *Et sepelistis eum.* Quod est expositio præcedentis. Idem enim est *misericordiam cum Saule fecisse*; quod ipsum sepelisse.

Retribuet vobis Dominus misericordiam & veritatem] Hæc est merces eorum, qui benignè quid aliis fecerunt; vt idem vicissim, Deo sic statuente, recipiant, quod aliis impenderunt. Verbum Christi est [g], *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Nullus est, qui aliena misericordia non indigeat; quia nullus est, g Mat. 5.

qui aliqua subindo miseria non prematur; non Rex, non Dynasta, non quacunque dignitate præfulgens. Quæ via ergo tuta, certa, expedita eam consequendi? Vna tantum; sed illa facillima: *misericordia*. Vt misericordiam, qua quisque indiget, ab aliis consequatur, sit ipse misericors.

Cæterùm quod attinet ad ista verba, *facere*, aut *retribuere misericordiam, & veritatem*; phrasis est in Scriptura frequens; de qua propterea paulò accuratius est hîc aliquid exponendum; quantum tamen angustiæ commentarij patiuntur; reliqua fusiùs excutienda Disputationibus reseruando. Tria autem de ea distinctè exponemus. Primum, quid sit propriè facere misericordiam. Secundum, quid facere veritatem. Tertium, An idem facere misericordiam, quod retribuere.

De primo *facere misericordiam*; literali sensui, quem nunc inquirimus, insistendo, est aliquid cuipiam benignè facere, sed gratuito. Tradunt hoc veteres Patres [a], dum misericordiam Dei,

a Hilar. Augustin. Arnob. Cassiod. Psal. 60 8. Basil.

quam hominibus impendit, interpretantur, eius erga illos gratuitam benignitatem; siue, qua illis peccata condonat; siue cum gratia sua præuenit; siue cum aliter immerentibus sua beneficia largitur. Per hoc enim manifestè significant *Misericordia* nomine, gratuitam beneficentiam designari; siue ea homini ab homine; siue à Deo homini tribuatur. Et inde est quod aliquando nobiles interpretes, quod in editione vulgata est, *misericordiam facere*, vertunt ipsi *gratiam*; per id intelligentes benignitatem, quæ sponte liberalis animi, nullo iustitiæ debito, in alios exercetur. Ex quo fit *misericordiam facere cum aliquo*; nil esse aliud, vt dicebam, quam illi beneficium aliquod ex propensione liberalis animi conferre.

Hoc sic explicato, facilè est intelligere quid sit *veritatem facere*, & cur hæc duo tam sæpe in sacris literis coniungantur. Vt enim *misericordiam facere*, est quid conferre gratuito; sic *facere veritatem*, est id præstare, quod quis debet alteri: siue debitum id ex eo quod promiserit; siue quod quid illius acceperit oriatur. Facit ergo quis cum alio *veritatem* præstando illi quod ex iustitia tenetur. Et hoc docent Patres, qui plerumque *veritatem*; cum *misericordia* coniungitur, pro *iustitia* interpretantur; & nominatim *veritatem Dei, quam cum hominibus facit*, exponunt eius fidelitatem, quam, vt iustum est exhibet, ea implendo, quæ ex misericordi liberalitate promisit. Hæc porro veritatis notio, vt pro iustitia ponatur, non tam propria est sacrorum auctorum, vt apud profanos, eosque elegantissimos, non reperiatur. Iis enim plerumque idem est *verum*, quod iustum, æquum, & rectum. Cicero [b] alicubi; *Negant verum esse allici beneuolentiam cibo*. id est negant æquum & iustum esse. Liuius [c]; *Cæterùm & ipsorum audiri postulata verum esse*; id est iustum. Cæsar [d]; *Negans verum esse qui suos fines tueri non potest, alienos occupare*. Denique Horatius. Metiri se quemque suo modulo, ac pede; verum est.

b Orat. pro Mur.
c lib. 32.
d 4. de bel. Gal.

Si ergo idem *verum*, quod iustum; non mirum, si *veritas* quoque pro iustitia ponatur, vt diserte nonnumquam etiam Cicero vsurpauit. *Tot tantisque difficultatibus affectus, ac afflictus in tuam C. Aquili, fidem, veritatem* (id est iustitiam) *misericordiamque Titus Quintius confugit*. In qua sententia sicut in sacris literis sæpius; *misericordiam* Cicero, *veritatemque* coniunxit; vt per *misericordiam*, quæ liberaliter; per *veritatem*, quæ ex iustitia tribuuntur, amplecteretur.

Sed hæc si vera sunt, leues aliquot dubitationes iniiciunt, haud hic ex toto dissimulandas. Si enim *misericordiam facere*, est quid gratuito, nullo intercedente debito conferre; primo fit, cùm quis cum alio paria facit; cùm vicem illi reddit officiorum; cùm beneficia accepta remuneratur, *misericordiam* cum illo non facere. Facit enim totum hoc ex aliquo debito: nisi quis ita desipiat, vt putet accepta beneficia non debere rependi. Secundo fit, eleemosynam qui facit, *misericordiam* non facere. Quo quid absurdius? Omnes enim norunt nihil misericordius fieri, quam vbi quid eleemosynæ nomine pauperibus erogatur. At eleemosyna ex debito fit; nisi quis velit, quam Christus tantopere iubet, ad eam homines non teneri. Præterea sequeretur Deum ipsum *misericordiam* non facere, cùm maximè miseretur. Cum enim hoc facit, id facit quod iustum est, & quod benignitati debet naturæ suæ quæ est [e] *bonum non solum esse, sed aliis benefacere*. Denique si gratuitum donum, quodcumque illud est, misericordia est; etiam cum illo *misericordia* fit, qui à nulla miseria liberatur. Quo

e Leo ser. 1. de natiuit.

qui absurdius, vt quis misericordiam intelligatur accipere, qui tamen miser aliquatenus esse non desinat, cum miser non sit? At hinc illud sequi constat apertè; quia multa gratuito donari possunt, quæ à nullo malo liberant, cui donantur. Quis iam sanus est, iam diues, iam potens, iam dignitate præfulgens; hunc Deus liberaliter ad maiores diuitias euehit, noua dignitate auget, in regnum ipsum extollit; hæc iste cum accipit, sine dubio *misericordiam* accipit, quia gratuita bona accipit; à nulla tamen inde miseria liberatur: quia qui iam sanus & diues est, nulla morbi, aut paupertatis miseria premitur, à qua subleuetur.

Sed hæc omnia facilè diluuntur, distinctione præmissa Debitum duplex, alterum sibi, alterum aliis. Sibi quisque debet, quod ex recta ratione debet, & exigentia naturæ suæ. Aliis, quod debet, aut ex iustitia debet, aut ex gratitudine. *Ex iustitia*, quod quid cum illo contraxerit; aut quod illius est, ab illo acceperit: *ex gratitudine*, quod ab eo priùs aliquo beneficio prouocatus. His præmissis, obstare quæ videbantur, facilè refelluntur. Cùm quid ex debito iustitiæ bene aliis fit; non *misericordia*; sed *veritas* ex nota scripturæ phrasi cum illo fit: cum ex alio debito fit; non veritas, sed *misericordia* fit. sic misericordia fit, cum quid pauperibus liberaliter erogatur. Quia licet id ex debito fiat; non tamen id debitum iustitiæ, sed alterius virtutis est: & cum quis alteri vicem benignitate rependit, vt ab illo subleuatus, illi quoque laboranti non desit; *misericordiam*, dicitur facere; licet id cum facit, quod debet faciat. Quia similiter debitum id, non iustitiæ est, sed gratitudinis. Pari ratione cum Princeps aliquis, cum Rex, cum Deus ipse benigne aliis faciunt, illos extollendo & locupletando, *misericordiam* dicuntur facere. Quia licet ibi debitum aliquod fit, non tamen respectu alterius, sed sui ipsius. Sibi enim & naturæ suæ Principes debent quod liberaliter, quod prolixè, quod benignè se cum aliis gerant, & hos ditent, illos augeant, alios euehant. Quæ ratio est cur alicubi D. Anselmus [f] acute pronunciet Deum cum *misericordiam* facit; id facere quod debet, & iustum est illum facere: ex debito nempe, quo non aliis tenetur; sed bonitati naturæ suæ. *Nascitur*, inquit, *de iustitia tua misericordia tua: quia iustum*

f Proslog. cap. 19.

est

eſt te ſic eſſe bonum, vt parcendo ſis bonus.

At incongruum dicebatur eſſe, *miſericordiam* appellari cum benè quid aliis fit, per quod à nulla miſeria liberantur; ſed acceſſu nouæ fœlicitatis augentur. Hîc ergo diſertè dicam nullum in hac vita bonum eſſe, quod *miſericordia* non ſit. Quia nullum eſt, quod rationem boni habebat, & miſeriam aliquam non depellat, vel quæ iam opprimat, vel quæ timeatur.

Reſtat ergo nunc tertium, vt quæramus num quod diſcrimen ſit inter facere *miſericordiam* & *veritatem*, & vtramque *retribuere*. Nec dubium eſt quin ſi vim vocis ſpectemus; aliquod ſit concedendum; ſi verò vſum, fortiſſe nullum. Pro eodem enim frequenter in ſcriptura ponuntur? cum præſertim de Deo ſermo eſt, & *miſericordia* & *veritate*, quam nobis impendit. Id vt explicatè intelligatur, obſeruandum, *retribuendi* verbum, ſi proprie ſumitur, dupliciter vſurpari. Primò vt eſt vicem rependere, paria faciendo, ſiue ex iuſtitiæ debito, ſiue alterius virtutis. Secundò vt eſt *iteratè tribuere*. Vtroque autem modo conſtat, longe diſtare *miſericordiam* facere & *retribuere*, ſi vocis proprietas attendatur; Primo enim modo *miſericordiam retribuere* eſt beneficium, quod quis ab aliquo accepit, illi refundere; ſiue ſibi acceperit, ſiue ſuis. *Miſericordiam* autem *facere*, eſt primum in aliquem benignitatem exercere. Secundo autem modo *miſericordiam retribuere*, eſt ſua beneficia nouis beneficiis cumulare; quæ duplicata miſericordia eſt, & exaggerata benignitas, Et in hoc ſenſu cum quis miſericordiam retribuit; etiam facit: non vero quicunque facit, etiam retribuit. Vnde eſt vt Deus ipſe in hoc ſenſu dicatur retribuere etiam quæ liberaliſſimè, & nullo erga nos debito largitur; cum duplicat beneficia ſua, & aliis iam conceſſis iterum maiora concedit.

Sed his excurſu paulò liberiore præmiſſis, locus iam poſtulat vt videamus cur hic, & in quem ſenſum Deus à Dauide dicatur Iabeſitis miſericordiam, & veritatem retributurus.

Primò. Ergo dicitur *retributurus*, quia miſericordiam iam prius cum illis factam, iterum cum illis repetet & replicabit. Iam enim Deus Iabeſitas multis beneficiis cumulauerat; & ea præſtando, miſericordiam cum illis, & veritatem iam fecerat. Vtramque ergo iterum repetendo, & à ſe iam tributa duplicando, *retribuet*; quia cum illis iterato benignus erit. At quæ hæc *miſericordia & veritas cum illis iam facta?* Planè multiplex & inſignis. Fortitudine illos armauerat, audacia pectus impleuerat, cogitationes egregij facinoris illis immiſerat; audentes, ad muros accedentes: corpora Saulis & Ionathæ detrahentes adiuuerat, protexerat. An hæc omnia cum à Deo acceperunt, ſummam miſericordiam ab illo non acceperunt? Cum ergo iterum noua beneficia illis propter hæc irrogabit, ſine dubio miſericordiam *retribuet*, quia *iterate tribuet*.

Secundò illis *retribuet*, id eſt vicem rependet; non ob id quod illi Deo præſtiterint; ſed quod aliis. *Miſericordiam* illi *& veritatem* cum Saulo fecerunt; *miſericordiam* viciſſim, & *veritatem* à Deo, bonum ob hoc meritum *reportabunt*. Sed quæ illorum in Saulem *miſericordia*, & quæ *veritas*? De miſericordia reſponſio facilis eſt. Cui enim factum Iabeſitarum expendenti, poteſt illa non eſſe conſpicua! De veritate tamen an vllam cum Saule fecerint, & quæ illa fuerit; aliquis fortaſſe poteſt ambigere. Sed quin aliquam fecerint; negari non poteſt. Si enim Deus illis *miſericordiam & veritatem* retribuet; ſicut ob hoc aſſerimus illos cum Saule *miſericordiam* feciſſe; ſic etiam debemus dicere *veritatem*. Quæ ergo hæc ab illis *veritas* in Saulem, & quomodo à miſericordia diſtincta? Breuiter dicam. *Miſericordia* fuit in eo, quod è muro Bethſan Saulis & Ionathæ reliquias tanto cum periculo detraxerunt. Totum enim hoc gratuitum planè in Saulem fuit; ad quod nullo iuſtitiæ, nullo gratitudinis debito tenebantur. Quis enim vnquam auſus hoc eſſet ab illis exigere, quod ſponte præſtiterunt? Fuit ergo hæc *miſericordia* in Saulem, non ſolùm quia ſummè gratuita; ſed quia in eum ſummè miſerum. Quid enim miſerius, quam inſepultum abiici, feris & volucribus exponi, ad ludibrium hoſtibus ex publicis mœnibus ſuſpendi? *Veritas* autem fuit in eo, quod detractas reliquias ſepelierunt, & honeſto funere tumularunt. Licèt enim nullo iure cadauera feris expoſita tanto ſuo cum periculo detrahere tenerentur; ſemel tamen detracta, ſepulturæ mandare iure optimo tenebantur. Vtrumque ergo Iabeſitæ cum Saule fecerunt: *miſericordiam*, cum ſe vltrò diſcrimini pro illius cadauere obtulerunt. *veritatem*, cum reliquias in poteſtatem redactas, ſepulturæ ritè mandarunt. Et cum vtramque ipſi Sauli præſtiterint, rectè Dauid hic illis pollicetur à Deo miſericordiam, & veritatem retribuendam; quod eſt iſto illos præmio, pro ingenti hoc in Saulem merito remunerandos.

Confortentur manus veſtræ.] Verba hæc Dauidis, oſtendunt quid ille ſpectauerit, in hoc erga Iabeſitas officio perſoluendo. Omnia enim directa erant ad illos ſibi iungendos. In id duo adhibuit hominum animis conciliandis efficaciſſima; *laudes, & promiſſa*. Laudes, à pietate, à fortitudine, ab egregia fide. *Promiſſa*; de gratia referenda. Nec dubium quin hoc tempore Dauidi tales viri maximè opus eſſent, quales Iabeſitæ erant; audaces, fortes, in officio fideque conſtantes. Cùm enim Iſrael vniuerſus, vna dempta tribu Iudaica, Regem Iſboſeth ſequeretur; malè vtique erat cum Dauide futurum, niſi bonis artibus aliorum in ſe animos placare, & quantum poſſet ſtuduiſſet adiungere.

℣. 8.) Abner autem filius Ner princeps exercitus Saul tulit Iſboſeth filium, Saul, & circunduxit eum per caſtra.

℣. 9.) Regemque conſtituit ſuper Galaad, & ſuper Geſſuri, & ſuper Iezrael, & ſuper Ephraim, & ſuper Benjamin, & ſuper Iſrael vniuerſum.

℣. 10.) Quadraginta annorum erat Iſboſeth filius Saul, cum regnare cœpiſſet ſuper Iſraël, & duobus annis regnauit: ſola autem domus Iuda ſequebatur Dauid.

℣. 11.) Et fuit numerus dierum, quos commoratus eſt Dauid, imperans in Hebron ſuper domum Iuda, ſeptem annorum, & ſex menſium.

Sopran. in Dauid.

Narratur hic quomodo reliquus Israel Isboseth sibi Regem fecerit, indicato per quem, vbi, super quos, & quot annorum regnare cœperit, & quandiu regnauerit. Hæc ergo nos omnia breuiter explicemus, initio ducto ab ipso Isbosetho. Quartus hic filius Saulis erat, & in Regnum euectus opera & consilio Abner; qui cùm summus esset rei militaris præfectus, facilè potuit primum militum, deinde aliorum omnium animos illi conciliare. Quomodo autem id fecit? *Tulit, inquit, filium Saul, & circunduxit eum per castra.* Per quæ castra, si nulla erant? Expugnata enim à Palestinis & direpta etiam excisa fuerant. Vt omittam post adeo insignem cladem Iudaico populo à Palestinis illatam Iudæorum agmina, & milites planè dispersos. In quibus ergo castris, aut per quæ circunductus Isboseth, & inter quos milites, si nulli coierant? Propter hæc communior [a] sententia est hoc loco *castra* nomen esse proprium vrbis in tribu Gad, non appellatiuum habitaculi militaris. In qua vrbe Hebraico vocabulo Mahanaim appellata, [b] regia sedes ab Abner & Isboseth est constituta. De qua nos infra pluribus hoc eodem libro [c] Sed quomodo per eam Isboseth circunductus? Ob hoc verbum Abulensis, & alij ipsum sequuti, *castrorum* nomine intelligunt manipulos militum, qui à clade dispersi varias stationes insederant; per quas volunt Isboseth ab Abnere circunductum ad fauorem militum colligendum. Sed probabilius [d] est Isbosethum ab Abnere Regem acclamatum in vrbe Mahanaim, per illam postmodum celebri pompa ritè circunductum; vt in noua Regum inauguratione solet.

a LXX. Ioseph. lib. 7. cap. 1. Auct. tradit. Theodor. q. 8. Serrar. hic.
b Gen. 23.
c Cap. 17.
d Ioseph. LXX. & alij citati.

Dubium autem nonnullum est super quas potissimum tribus à principio regnauerit; oriturque dubitatio quod hic Scriptura dicat *super Gessuri Regem constitutum.* Quomodo enim super *Gessuri*, si gens hæc ethnica erat, & Tholmai suo proprio Regi subiecta, cuius sibi filiam [e] Dauid connubio copulauit? Sed dicendum positum hic *Gessuri* pro Assuri, siue Azer, vt Græca habent, & Chaldæus paraphrastes, obseruatque ex illis Hieronymus, siue quis auctor, in traditionibus ad hunc locum, quem recentiores sequuntur.

e 2. Reg. 3. 3.

Operosior est quæstio de diuturnitate regni Isbosethi. Scriptura hic videtur innuere duobus annis regnasse. *Quadraginta*, inquit, *annorum erat Isboseth, & duobus annis regnauit.* At hoc si verum est; quomodo tandiu tribus vndecim sine rege vllo fuere? Dauid enim septimo demum post anno super totum Israel regnauit: si ergo duobus tantum annis regnauit Isboseth, interregnum quinquennale fuit in vndecim tribubus. Ad hoc, Scriptura dicit inter domum Dauidis & Isboseth diuturnam concertationem fuisse; quod quomodo verum sit, si duos tantum annos iste regnauit? Neque enim statim post regnum initum bellum hoc, sed longè post cœpit, vt apertè Scriptura significat. Denique mox ab Isboseth extincto Dauid illi successit. [f] totidem ergo annis ipse in Israel regnauit, quot super Iudam solum regnauit Dauid, qui septem fuerunt; & ita omnino dicendum est; & quinquennium prorsus excludendum, quo regnante Dauid in Hebron, Hebræorum chronica volunt Israelis regnum vacasse: vt plures ante nos obseruarunt. Nec obstat quod Scriptura dicat duobus annis regnasse. Nec enim per id vniuersi regni tempus definit; sed tantum pacatè possessi; quibus transactis bellum inter illum & Dauidem esse suscitatum, vt Doctores adducti pluribus tradiderunt.

f 2. Reg. 5.

℣. 12.) Egressúsque est Abner filius Ner, & pueri Isboseth filij Saul de castris in Gabaon.

℣. 13.) Porrò Ioab filius Saruiæ, & pueri Dauid egressi sunt, & occurrerunt eis iuxta piscinam Gabaon. Et cùm in vnum conuenissent, è regione sederunt: hi ex vna parte piscinæ, & illi ex altera.

℣. 14.) Dixitque Abner ad Ioab; surgant pueri, & ludant coram nobis. Et respondit Ioab; surgant.

℣. 15.) Surrexerunt ergo, & transierunt numero duodecim de Benjamin ex parte Isboseth filij Saul, & duodecim de pueris Dauid.

℣. 16.) Apprehensoque vnusquisque capite comparis sui, defixit gladium in latus contrarij, & ceciderunt simul. vocatumque est nomen loci illius Ager robustorum, in Gabaon.

℣. 17.) Et ortum est bellum durum satis in die illa: fugatusque est Abner, & viri Israel à pueris Dauid.

℣. 18.) Erant autem ibi tres filij Saruiæ, Ioab, & Abisai, & Asael: porrò Asael cursor velocissimus fuit, quasi vnus de capreis, quæ morantur in siluis.

℣. 19.) Persequebatur autem Asael Abner, & non declinauit ad dexteram, neque ad sinistram, omittens persequi Abner.

℣. 20.) Respexit itaque Abner post tergum suum & ait; Tu ne es Asael? Qui respondit; Ego sum.

℣. 21.) Dixitque ei Abner; Vade ad dexteram, siue ad sinistram, & apprehende vnum de adolescentibus, & tolle tibi spolia eius. Noluit autem Asael omittere quin vrgeret eum.

℣. 22.) Rursumque loquutus est Abner ad Asael; Recede, & noli me sequi, ne compellar confodere te in terram, & leuare non potero faciem meam ad Ioab fratrem tuum.

℣. 23.) Qui audire contempsit, & noluit declinare: percussit ergo eum Abner auersa hasta in inguine, & transfodit, & mortuus est in eodem loco: omnesque qui transibant per locum illum, in quo ceciderat Asael, & mortuus erat, subsistebant.

℣. 24.) Persequentibus autem Ioab, & Abisai fugientem Abner, sol occubuit & venerunt vsque ad collem aquæductus, qui est ex aduerso vallis itineris

oeris

noris deserti in Gabaon.

℣.25.) Congregatique sunt filij Beniamin ad Abner: & conglobati in vnum cuneum steterunt in summitate tumuli vnius.

℣.26.) Et exclamauit Abner ad Ioab, & ait: Num vsque ad internecionem tuus mucro desæuiet? An ignoras quod periculosa sit desperatio? Vsquequo non dicis populo vt omittat persequi fratres suos?

℣.27.) Et ait Ioab: Viuit Dominus: si loquutus fuisses, mane recessisset populus persequens fratrem suum.

℣.28.) Insonuit ergo Ioab buccina, & stetit omnis exercitus, nec persequuti sunt vltra Israel, neque iniere certamen.

De bello hoc eorum primo quæ regnandi causa Dauidem inter, & Isbosethum gesta sunt, videndum nobis est, quando, & quomodo cœperit; an iustum fuerit; à quibus & per quos administratum, & quo successu.

Quando cœptum; Scriptura distinctè non signat; indicat tamen non obscurè biennio postquam vterque Dauid nempe, & Isboseth regnare cœpissent. In quam sententiam verba illa, quæ proximè præcesserunt, plures exponunt. a ver.10. *Quadraginta annorum* [a] *erat Isboseth cum regnare cœpisset & duobus annis regnauit*, pacatè nimirum, & sine turbis. Nam vniuersum tempus regni illius septem annis supra dimidium circunscribitur. Probabile autem id fit; quia cùm Rex vterque regnum iniisset, inuicem suspectus alteri, & suspectans; ante omnia curauit in regno priùs firmari; & ea quæ inuaserat pacatè possidere, quam non possessa inuadere, & alios inquietare nondum ipse securus. Hoc ergo biennio transacto, quomodo, & qua occasione pax vtrinque soluta, & bellum cœptum? Duplex eius occasio notatur; altera longinqua; altera proxima. *Longinqua*? militaris Ducum vtriusque Regis excursus in regni fines. *Proxima*, occursus eorundem Ducum, & ex eo duodecim vtrinque militum singulare certamen. Erat summus apud Isbosethum copiarum præfectus Abner. Hic cuius maximè suffragatione regnum super vndecim tribus ille erat adeptus, omnibus inuigilabat, quæ sui muneris erant, vt ne sceptrum suo beneficio in Saulis posteritate seruatum, aliqua incuria dilaberetur. Et quia non minus erat à Dauide, & tota Iudaica tribu periculum; quam ab alienigenis, & perpetuis hostibus Hebræorum, fines armatus obambulabat Israeliticæ ditionis; qua maximè tribum Iuda spectabat. Hoc comperto Ioab, qui rem militarem apud Dauidem summo cum imperio curabat, & ipse vicissim cum armato milite suos fines adequitauit; si quid Abner hostiliter tentaret disturbaturus. Inde factum; vt sibi mutuo copiæ occurrerent; & cum alio vertere fugæ confessio videretur, vterque in mutuo conspectu consedere, castris idoneo loco munitis. Non ergo in hunc finem vt pugnarent, Abner, & Ioab egressi; sed ad fines tutandos, aut custodiendos: neque ex condicto in eundem locum venerunt; vt ferro decernerent; sed vt alterius inceptis alter occurreret. Hinc factum vt è regione consisterent, & mutuo ex conspectu surgerent iræ, quæ primo in singulare certamen eruperunt, & inde copias vniuersas armarunt. Hæc omnia sic contigisse, nec ex destinato bellum hoc susceptum aut prælium commissum; suadent multa quæ fusius alij [b] prosequuntur. b *Abul.q.12 hic & 1 Reg. c.3. in expos. sequens Salian. ann. 2982.n.2.*

Primò enim Abner ex vrbe regia egressus, in ditione Dauidis hostile nihil attentat: sed agmine composito pacatus incedit; regni limites lustraturus: hinc Ioabo occurrens, inimicum nihil aggreditur; sed in colloquium pacatè descendit: Et licèt singulare certamen proponat; ludum tamen id appellat; quasi conflictus ille non cruenta pugna, sed experimentum virium futurus esset. Denique cum fugientem Abner Asael insequendo premeret, in quot ille se vias vertit, vt ne cogeretur in hunc ferrum stringere? *Noli*, inquit, *me sequi, recede, vade ad dexteram, siue ad sinistram.* Cur id? Ne te interim confodere compellar. Itane verò? Timet hostis hostem confodere? Timet occidere contra quem ex destinato decernit?

Ex his ergo, & aliis coniecturis quæ simul iunctæ certissimæ mihi persuasionis argumentum faciunt, omnino non dubito bellum hoc non ex consilio, & animi certa destinatione; sed aliò dum pergitur, ex oblata occasione susceptum; quæ præbuit illi causam, sed adhuc longinquam. *Proximam* enim singulare certamen admouit ab Abnere propositum, in experimentum potius virtutis, quàm in cruentum præludium funestæ pugnæ. Mutuum in conspectum copiæ cum deuenissent, vtrinque substitere Duces: Nam si alter alterum declinasset, fugæ suspicionem dedisset. Ne igitur animum degenerem metus argueret, in mutuo conspectu substiterunt. Ab Abnere primo colloquium profectum est; &, vt moris est inter militares viros, lusum proposuit sed armorum. *Surgant*, inquit, *pueri & ludant*; sed vt milites, & armati solent. Vtrinque ergo duodeni concurrerunt; & progressu certaminis, incalescentibus animis, cum feruerent iræ simul omnes alter ab altero mutuis vulneribus conciderunt. Inde furor in vniuersas copias diffusus; cum quisque suos doleret extinctos, collatis signis acies conflixere. Quod ergo dicebam, proximam causam conflictui, præbuit singulare duodenorum militum certamen.

Sed videamus iam quam iustè bellum ipsum, & decertatio suscepta. Putat Abulensis [c], quem recentiores [d] sequuntur, vtrinque tam ab Abnere, quam à Ioabo peccatum; licet ab illo grauiùs. Vtrinque peccatum probat; quia nulla legitima causa cogebat duodenos hinc inde milites in arenam descendere; quasi gladiatores, sine missione, singulari certamine pugnaturos. Nam quæ potest hic afferri, quæ non potius factum aggrauet, quam crimen excuset? At grauius ab Abnere peccatum; prouocatio ab illo facta conuincit. In omni enim iniusto certamine semper grauius ab illo delinquitur, qui causam præbet. Sed, vt verum fatear, operosa quæstio nimis abruptè hic ab Abulense deciditur. Sunt enim multa in ea distinguenda; quæ sub vno omnia responso malè ab illo miscentur. Quæro enim num bellum quod vtrinque Ioabum inter, & Abner gerebatur, iustum esset. Si iustum; quomodo c *Quæst.14.in cap.2.* d *Salian. an. 2982.n.125.*

non in eo poterant ex condicto suorum Ducum certæ militum manus à reliquis abiunctæ concurrere? Poterat totus exercitus, poterant vniuersæ copiæ ex condicto, & stata die confligere: cur non certi milites? Si iniustum; ea cuius parte? Dauidis, an Isboseth an vtriusque? Si Dauidis. Ergo Rex à Deo constitutus, & à senioribus & toto populo Iudaicæ tribus admissus, in iusta regni possessione non erat, in qua ritè adeo receptus, & legitimè collocatus. Si Isbosethi tantum; ergo falsum vtrinque bellum iniustum fuisse; ac proinde, falsum quoque vtrinque in hac decertatione peccatum; sed ad summum ab eo tantum, qui primus auctor fuit, vt pugnaretur. Apparet ergo multa mouenda esse, & stabilienda; vt certum responsum de belli totius, & pugnæ huius iustitia figatur. Quæ commodius vt expediantur, in Disputationes omittentur.

Superest hîc agendum de Ducibus & militibus per quos bellum gestum & administratum. Summi duces vtriusque partis iam constant, Abner, & Ioabus. Inferiores alij; nulli in Abneris exercitu notantur. In Ioabi; duo ipsius fratres Asael, & Abisai, duces ambo fortissimi referuntur; quorum laudes hic, & alibi sæpius memorantur. De militibus longior est inquisitio; qui, & quot vtrinque copias conflarent. Sed si de genere & qualitate quæratur; in Abneris exercitu præcipui ex tribu Benjaminica fuerunt. Illi enim acrius, quàm reliquæ tribus in Dauidem pro Saulis posteritate pugnabant; vt regnum in tribu Benjaminica retinerent; ad quam Saul, & eius tota cognatio spectabat. Dixi *præcipuos* fuisse Benjaminicos: quia alij quoque ex vndecim tribubus aderant; longè tamen militari gloria Benjamineis inferiores. At in exercitu Ioabi non solùm ex Iudaica tribu, sed & ex aliis vndecim plures, iique fortissimi militabant. Licet enim dicatur hic sola tribus Iuda Dauidi adhæsisse, non tamen est id intelligendum quasi nullus ex reliquis tribubus illi adhæserit; sed tantum quod publico, & communi suffragio sola in tribu Iuda receptus sit; cum reliquæ vndecim integræ spectatæ, communi voto Isbosethum sibi Regem dixissent. Itaque vt plures Iudæi Isbosethum sequebantur; sic plurimi quoque Dauidi ex aliis tribubus hærebant. In iis erant illi viri fortissi-

a lib.1.c.11. v.14.20.21.

mi, quorum elogia in libro [a] Paralipomenon recensentur. Iam de numero copiarum; sollicitam inquisitionem facit quod in libris Paralipomenon habetur. Ibi enim dum agitur de bellico Dauidis apparatu, & militaribus copiis, quas hoc

b lib.1.c.12. 22.

ferme tempore coëgerat; [b] *Per singulos*, inquit, *dies veniebant ad Dauid, ad auxiliandum ei, vsque dum fieret grandis numerus, quasi exercitus Dei.* Quæ verba, duo indicant. Vnum, quod iam posuimus; alterum, quod nunc inquirimus. Quod iam posuimus; de qualitate, & genere militum Dauidis, eos nempe non ex sola Iudaica tribu; sed ex aliis quoque fuisse, quod illa significant. *Per singulos dies veniebant ad Dauid, ad auxiliandum ei*; ex omni scilicet Israel ad eum milites confluebant. Alterum, quod inquirimus, est de numero militum. Et hic dicitur fuisse maximus. *Vsque dum*, inquit, *fieret numerus grandis*; & quasi hoc non sufficeret ad multitudinem exprimendam, subditur; *Quasi exercitus Dei.* Quo nomine planè ingentes, & numerosissimæ copiæ designantur. Et si subtilius inquirendo, summam ipsam cupimus; videntur ad CCLXXXVIII.

millia militum peruenisse. Scribitur enim [c] hoc ferè tempore xij. turmas militum habuisse Dauidem, quæ singulæ constabant viginti quatuor millibus armatorum cuius numeri summa si subducatur; eam quã dixi cõficient CCLXXXVIII. millium.

c lib.1.Paral. 27.

Iam verò si tantus erat hoc tempore numerus Dauidis militum; quis non miretur illum tamdiu quieuisse; non Israelitas ad officium reducere tentasse; communes saltem Iudaici populi hostes non inuasisse? sed dicendum aliud esse quantus esset exercitus hoc tempore vtriusque Ducis, Abneris, & Ioabi, quod hîc inquirimus; aliud, quanta multitudo Dauidi diuerso tempore militauerit; de quo nunc non agimus. Quod enim ex libris Paralipomenon allatum est, de duodecim turmis, singulis viginti quatuor millium; non est ad hæc tantum tempora referendum, vt suo loco dicemus. Quod ergo ad hoc tempus attinet, & bellum quod nunc geritur; existimo non vniuersas vtriusque Ducis copias; sed partem duntaxat conuenisse; quod mox fusius ostendetur. Quantus autem præcisè numerus vtrinque conuenerit; certo definiri non potest. & qui definiat, exiguum operæ pretium consequetur.

Potius est vt quæramus quandiu bellum durauerit, & quo successu. Breuiter autem dicendum toto quinquennio durasse, quo regnauit Isbosethus. Leniter tamen, & vtrinque conniuenter administratum; successu autem Dauidi prospero; fere semper autem infausto Isbosetho donec ipso per latrocinium extincto, rei totius summa ad Dauidem peruenit, vt deinceps narrabitur.

Egressus est Abner.] Ad quid egressus? *Ad bellandum contra Iudæos*, inquit Iosephus [d] *illis iratus quod Dauidem regem creassent.* Sed frigida prorsus hæc ira post biennium fuisset: & qui ad pugnam profectus esset, vt in conspectum venisset hostis, aduersùs illum castra locasset, acies direxisset, arma intentasset; non in amicum, & pacatum colloquium descendisset; vt hîc Abner fecisse narratur. Egressus [e] ergo cum lecta armatorum manu, fines regni lustraturus, & num omnia in tuto essent circumspectutus. At vnde, & cum quibus egressus?

d lib.7.c.1.

e Abul.q.13. in c.2. Salian.loco citato.

E castris.] Vrbe regia hoc tempore Israelitarum. Quod enim sæpiùs monui, *castra* hic, non appellatiuum, sed proprium nomen est. Hebraicè *Mahanaim*, quod noster in suum significatum resoluit; retinet autem Iosephus, & septuaginta.

Et pueri Isboseth.] Lecti milites, qui de stipatoribus erant regij corporis; Isbosethi propterea *pueri* signanter appellati; vt rectè alij [f] post Abulensem.

f Salian.ann. 2952.

In Gabaon.] Vrbem Benjamin tribui Iuda conterminam. Iter enim vt iam dixi, cœperat, vt regni fines inspiceret, & conatibus occurreret Dauidicorum, si quid noui motus ab illis insurgeret.

Ioab, & pueri Dauid egressi sunt.] Motus armorum qui fines regni circumstrepebat, Ioabum quoque excitauit. Vt eos ergo tueretur; non vt bello quenquam lacesseret, ipse quoque cum suis egressus est.

Et occurrerunt iuxta piscinam Gabaon.] Locum videlicet non magnum, nutriendis tamen piscibus idoneum. *Fontem* vocant LXX. Ioseph *fonticulum.*

Dixit Abner ad Ioab.] Hinc apparet, quod

supra

supra monebam, neutrum istorum Ducum ut prælio decertaret egressum. Quorsum enim mox ut in conspectum venere, in amica colloquia descendere; & secum non universas copias traherent, sed milites tantum Prætorianos; si fuisset utrique destinatum acie decernere? Suscepti sine dubio invicem agebant, & motus alterius alter observabat; & ubi quis aliquo signa converterat, illuc alter advolabat, obstiturus, si quid hostilius moliretur. At animo pugnandi nunc egressos; nullæ conjecturæ probant. Cæterùm quod de colloquiis virorum principum, cum minus invicem amico sunt animo, politicæ doctrinæ magistri moneant, in disputationibus non omittetur.

Surgant pueri, & ludant coram nobis.] Nimis omnino serius fuit iste ludus; sed sic milites solent; & armis non aliter luditur, nisi ut tandem omnia cruento fine claudantur; ut hîc verissimum sit illud, quod de omnibus oblectamentis præsentis vitæ pronunciatur. *Extrema gaudij luctus occupat.* Estui per exempla veteris & recentioris historiæ; nulla fermè bellici congressus imitamenta ad ludicrum spectaculum usurpata reperientur, quæ funestum aliquem exitum non habuerint; aut si non hoc, quæ fuerint ex omni parte sine mixtura luctuosi tumultus.

Quantum verò spectat ad præsentem ludum: quo illum animo proposuerit Abner; incertum est. An ad cruentè, & sine missione pugnandum; an ad ludicrum experimentum. Et alterutrum ex his si voluit; quorsum tandem & in quem finem voluerit. Sunt qui [a] ad seriam & cruentam pugnam, qualis prorsus inter gladiatores committitur, sine missione certantes. Et habent huius auctores sententiæ; qui illis fauet, euentum lusus & pugnæ planè cruentum, & proprium gladiatorum; quem si nec Abner, nec Ioab intendissent, probabile non est, quin dum viderent pugnantium iras incendi, & animos incalescere, non disturbassent. At hanc non pugnam, sed lusum Abner appellauit. *Surgant*, inquit, *pueri & ludant.* Non ergo aliud quam ludicrum spectaculum fuit. Respondent: lusum appellasse, non quod non seriò res esset agenda; sed quod in eo quicquid erat universæ pugnæ *præludebatur.* Nec enim novum, quæ quasi *præambula* rebus aliis præmittuntur, appellari præludia, & lusus nomine designari; licet extra omne ludicrum res agatur? Aliis probabilius est, aliud hîc Abner quàm ludicrum non spectasse, quod indicat *ludendi* verbum. Si enim aliter interpretetur; invitum prorsus alio trahitur, quam quo recta eius significatio perducit. Nec obstat euentus: nam quod iam monui, novum non est ludicra ista spectacula quæ nudis armis exercentur, ad hoc licet non sint, exitu tandem luctuoso concludi; seu casu aliquo; seu quod res à principio iocosè inchoata, dum crudescunt iræ, seriò; nec sine cruore deciditur, ut in pugna Daretis, & Entelli Poeta princeps [b] expressit. Sed ad quid nunc ludicrum spectaculum? Multa Abneri; multa Ioab potuerunt esse proposita. Probabilissimum est ad virtutis experimentum, & ex paucorum congressu de utriusque partis militibus indicandum, utri aliis in seria pugna præstarent. Cum enim mutuum in conspectum Dux uterque cum sua quisque militum manu venisset; nec alter alterum declinaret, ne suspicionem faceret degeneris animi; persistebant utrinque in statione sua. Diuque cum iam sederent, hoc ab Abnere propositum est, ne viri militares se mutuo tandiu otiosi spectarent. Et in hoc sensu potest hic ludus prolusio, & præludium vocari: non quod esset *præambulum* universæ pugnæ si enim nec Abner illam, nec Ioab intendebat; quomodo poterant ad illam ulla præludia præmittere? Sed quod omnis armorum ludicrus decursus & concursus, prolusio nuncupatur; quia per illum ad seriam pugnam milites exercentur: omnis autem exercitatio prolusio quoque dicatur. Ast alij qui contendunt veram hîc pugnam, & non ludicrum certamen intentum; alia via id ostendunt: Dicunt *ludere* nonnunquam Hebræis idem esse quod dimicare, ferroque decernere. Quam in significationem nunc usurpari; sicut & alibi cum de Dauide dicitur [c]. *Cum leonibus lusit, quasi cum agnis.* Hic enim *lusit* aliud non est quam *pugnauit.* Inde factum ut *illudere*, non sit aliquando ioco accipere; sed serio vexare, cruciare, & exquisitis suppliciis afficere; & tandem necare. De secundo Machabæo, qui ad extremum supplicium per diros cruciatus ducebatur; *Mortuo*, inquit Scriptura [d], *illo primo hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum.* Quæ ista lusio, & illusio? Pergit; *Et cute capitis cum capillis abstracta interrogabant.* Dira profectò lusio, quæ capitis cum decoriatione fiebat; nisi lusio significare hîc intelligatur, quod seriò maximè & cruentà peragitur. Similiter in eodem capite [e] *post hunc, tertius illuditur & linguam postulatus.* & iterum *quartum vexabant similiter torquentes.* Et de alio rursus; *Et cum admouissent quintum, vexabant eum.* In his enim locis omnibus eadem vox est in originali, siue cum verbo illudendi, siue cum vexandi utitur noster interpres. Ex quo volunt manifestè fieri, *illudendi* verbum esse aliquando non ioco quid, & ludendo facere; sed serio, & prorsus cruentè. Et hoc quia ludere nonnunquam significat decertare pugnando. Quod Apostolus [f] indicauit dicens de Ismaele quod Isaacum persequebatur; quem tamen in Genesi [g] Scriptura dicit, cum Isaaco lusisse. Cum ergo ludere sit aliquando pugnare, & rem ferro decernere; non mirum si Abner dixerit de hoc singulari cruentóque certamine, *surgant, & ludant pueri.* Sed hæc omnia nihil id oppugnant, quod iam statuimus. Non enim negamus istos pugnasse; sed in eum finem, ut sine missione decernerent. Duplex enim pugna est: alia cruenta & seria, alia ludicra. Quod si non esset, qui præliorum simulacra ludunt, pugnare non dicerentur, quod falsum esse norunt, qui primas literas delibarunt. Voluit ergo Abner milites istos pugnare, dum voluit *ludere*; sed non sic, ut more gladiatorum, sine missione certarent.

Transierunt numero duodecim de Beniamin.] His enim pluserat animi ad hanc pugnam ineundam, quod illorum magis interesat Dauidem deprimi, & eius gloriam nobiliumque illius obscurari, quo regnum in tribu Beniamin seruaretur.

Apprehensoque unusquisque capite comparis sui.] Quomodo unusque? An ita ut alter alterius caput apprehenderet, & mutuis inde vulneribus conficerentur? Id sane versiones omnes, & ipsa veritas Hebraica videntur innuere; ut ob id recentiores [h] affirment esse hanc communem Patrum, interpretumque sententiam. Quorum tamen auctoritate non ita alij terrentur, ut aliud non

a Salian. an. 2981. n. 7.

b lib. 5. Æn.

c Eccli 47. 5.

d lib. 2 Machab. c. 7. 7.

e Vers. 10.

f Ad Gal. 4. 29.

g Cap. 21. 9.

h Salian an. 2982 n. 8. Ser. his.

non audeant existimare. Dicunt ergo illud, *vnusquisque* de militibus tantùm Dauidis intelligendum, qui suos aduersarios ita confecerint, vt illis extinctis, omnes incolumes superfuerint. Ita nonnulli recentiores [a], antè quos idem sensisse Iosephum, antiquiores quidam interpretes affirmarunt. Verùm quod ad Iosephum attinet, ipsum, & non versionem Ruffini, consulenti, manifestè constat illum alia sentire. Quod ad rem ipsam; non video cur ab eo quod tam clarè versiones omnes insinuant, & interpretum communis consensus affirmat, tam facilè discedere debeamus. Mutuis ergo vulneribus omnes tam Abneris, quam Ioabi milites extincti sunt. Nec id mirum est, aut insolitum. nihil enim facilius vbi res cominus agitur, & ad amplexus ab armato milite deuenitur. Est ergo hoc loco notandus hebraismus, italismo nostro similimus. *Apprehensoque*, inquit, *vnusquisque capite comparis sui, defixit gladium in latus contrarij.* Quod est italicè, *Essendo venuti alle prese, l'vno cacciò la spada nel fianco dell' altro, e tutt' insieme cascarono morti.*

a Sanct. hic.

Ager robustorum] Propterea quòd omnes ex vtraque parte milites fortiter fecerant, occidendo vnusquisque comparem suum, & vicissim ferrum non expauendo, *robustorum* nomen, ab eorum omnium *robore* campus accepit: incongruè alioquin, si tantùm Dauidis milites alijs superfuissent. Cur enim non potiùs ab aliorum ignauia qui cessissent, quàm ab horum virtute qui preualuissent, appellaretur?

Et ortum est bellum durum satis.] Ex occasione mutuæ cædis illorum qui concurrerant; cum in vtroque exercitu essent eorum amici, & cognati; & quæque pars suos extolleret, & victoriam sibi vindicaret, *ortum bellum est*, & ad manus ventum. Bellum enim pro prælio & conflictu hîc appellatur; cum alioquin bellum sit, non conflictus ipse, & pugna; sed perniciosa dissensio, quæ prælio pugnaque deciditur.

Persequebatur autem Asael Abner.] Erat Asael vnus ex Dauidis Ducibus. Animaduerso ergo Abnerem summum alterius partis imperatorem sibi fuga consulere, ratus ex illius comprehensione finem prorsus vniuerso bello imponendum, & maximum Dauidis rebus incrementum accessurum, id aggressus est pedum pernicitate confisus. At cur ipsum potiùs non tentauit opprimere, & morti dare; quod erat facillimum? Quia vt sæpius monui, Duces isti lethalibus inter se odiis non dissidebant; & prælium hoc ex occasione fuit, non ex destinatione susceptum. Ideo & ipse Abner cum facile posset Asaelem occidere, & ab ea se molestia liberare, noluit tamen, etiam si ab illo instantiùs vrgeretur: sed vt se omitteret, amicè rogauit, dicens;

Vade ad dexteram, siue ad sinistram: apprehende vnum de adolescentibus.] Quasi dicat; viribus maiora tentas. aliò te verte, & laudem tibi ex aliis militibus quære, non ex supremo imperatore.

Ne compellar te confodere in terra, & leuare non potero faciem meam ad fratrem tuum.] Profectò si bellum internecinum fuisset, & ad hoc ipsum conuentum esset vt pugnaretur, & alterutrius partis funesta cæde bellum finiretur; non hæc ab Abnere dicerentur. Nec vereretur offensionem Ioabi; si quod in pugna & bello fieri solet & debet, fratrem eius occidisset, hostilia in illum faciens, qui se hostiliter insectaretur. Omnia ergo hæc dicuntur ab Abner: quia nec ipse, nec Ioab ex consilio pugnam inierant; sed quod furentes in arma milites, ex casu suorum reprimere non potuissent. Obseruandi porro hic sunt plures hebraismi. *Declinare ad dexteram, siue ad sinistram*; quod est aliò deflectere; viam aliam capessere, & iter aliud instituere. *Leuare faciem*: quod est ex alicuius conspectu non confundi, nec illius faciem vereri, vt à se offensi. *Confodere in terra*; quod est lethaliter vulnerare, & ictu ad terram prosternere. De quibus & similibus aliud non adiungo, quod alibi sint fusius explicati.

Auersa hasta.] Vel quod Abner ipse auersus hastam impegerit: quo pacto Parthi etiam dicuntur *auersas torquere sagittas*, quas ipsi auersi torquent. Et Virgilius alicubi dixit *sceleratam hastam*, quam scelestus intentauit: vel quod *auersa hasta*, posteriore nimirum parte lanceæ, quæ in terra figitur; & ipsa ferrata Asaelem transfixerit.

Transfodit.] Hoc verbo D. Hieronymus explicauit, quod in Hebræo, & LXX. distinctiùs habetur. *Et pertransiit lancea ex posterioribus eius.* Ita enim percussus significatur vt à tergo lancea egrederetur. Abner ergo & ipse auersus, vt pote fugiens, & auersa hasta, & auerso ictu persequenti Asaeli vulnus inflixit; & ex vtriusque impetu, ferientis nimirum, & irruentis in ima viscera ferrum penetrauit. Sed vbi primum impressum? *In inguine*, quod Hebraicè est *in quinta*, nempe costa, ad quam iecoris, & fellis est sedes. LXX. habent *in regione lumborum*. Ex his autem perspicuè refelluntur [b], qui volunt Asaelem, non hastæ ferro, sed hastili percussum. Quomodo enim potuisset illo tam profundo transfigi.

b De quibus Lyran. Abulens. Salian. an. 2982. n. 13.

Omnes qui transibant per locum illum subsistebant.] Fugientes Israelitas non vna via Dauidici sequebantur. Ij ergo tantum qui via illa fugam arripuerant, vbi mortuus iacebat Asael, substiterunt. Reliqui porrò pergebant, alij fugiendo, alij vagos & dispersos vrgendo, quid Asaeli contigisset ignari. Inter hos erant Ioab & Abisai qui de fratris nece rescierunt, postquam receptui cecinissent. Hoc apertè satis ipse textus insinuat; vt inde intelligamus cur tam facilem Ioab Abneris se postulatis præbuerit, & ab illo persequendo destiterit.

Num vsque ad internecionem tuus mucro desæuiet?] Verba sunt ista non hostis peruicacis ad hostem; sed amici ad amicum, cum subita inter eos contentione coorta, cædit alter alteri, & monet amicæ coniunctionis, vt vltra sæuire desistat. Certè quando alia argumenta deessent, hæc Abneris oratio conuincit, non huc à principio ab vtroque Duce conuentum, vt armis ad internecionem confligerent; sed ob alias causas, quas supra commemoraui, & alij interpretes fusiùs exponunt.

An ignoras quod periculosa sit desperatio?] Aurea sententia; Nulli ducum non ob oculos semper habenda, cum fælices illis in bello successus eueniunt. Nihil enim illis est æque cauendum, quam nedum victoriæ nimis indulgent, ad desperationem victos impellant. Ea enim cum subit, illico victores proteruntur à victis. Vnde id? Rectè Curtius [c]; *Quia ignauiam quoque necessitas acuit; & sæpe desperatio spei causa est.* Et vt egregiè nobilis Poëta [d] cecinit.

c lib. 5.
d Stat. lib. 10. Theb.

Est vbi dat vires nimius timor:

Qua

Qua de re quia longa nobis est habenda disputatio, nunc plura non addo.

Si locutus fuisses.] Clarissima verba, quorum sensus apertus: nimirum *si prius hæc locutus esses*, à cæde iam pridem milites reuocassem. Sed aliqui turbant nouitatis studio. Volunt enim ex Hebræo legendum. *Viuit Dominus, nisi locutus fuisses, vt pueri luderent, hoc prælium sequutum non esset.* In L X X. & Chaldæo nonnihil est quod hanc interpretationem iuuat; sed illud editio vulgata non recipit; in qua clarè, vt dicebam significatur à cæde populum prius cessaturum fuisse; si prius Abner id postulasset.

Mane.] Quomodo mane? An prima luce prælium cœptum, & hic conflictus admissus? Et si id quomodo *mane* receptui canere potuit Ioab, cum prælium adhuc non esset inchoatum? Sed dicendum, *mane*, hîc ex phrasi hebraica positum esse pro *prius*; sicut & *vespera* ponitur pro *posterius*; & *cras* pro *futuro* tempore quocunque; & *heri* pro *præterito*, vt alicubi notat Augustinus.

Neque persecuti sunt vltra Israel.] Quem? Israel, & quomodo non vltra enim eo *inire certamen?* Caietanus à recentioribus non improbatus, intelligit de vniuerso Israele, non tantùm qui nunc ante Ioabi faciem *fugiebant*; & significari sic ab armis cessatum, vt deinde Dauidis, & Isbosethi milites amplius non decertauerint. Omnino falsò: clarè enim sequenti [a] capite dicitur longa fuisse concertatio Dauidem inter & Isbosethum. Quod ergo nunc significatur, est cessasse Ioabum persequi Israelitas, qui tunc in Abneris exercitu militabant; & ad sonitum buccinæ receptui canentis, ausum nullum amplius ex Dauidicis inire certamen, aut fugientibus hostiliter insistere. Hebraicè ad verbum est; *Neque addiderunt amplius ad pugnandum.* Quod summam custodiam disciplinæ militaris insinuat in exercitu Dauidis seruatam.

a Vers. 1.

℣. 29.) Abner autem & viri eius abierunt per campestria, tota nocte illa: & transierunt Iordanem, & lustrata omni Beth-horon, venerunt ad castra.

℣. 30.) Porrò Ioab reuersus omisso Abner congregauit omnem populum: & defuerunt de pueris Dauid decem & nouem viri, excepto Asaele.

℣. 31.) Serui autem Dauid percusserunt de Beniamin, & de viris qui erant cum Abner, trecentos sexaginta, qui & mortui sunt.

℣. 32.) Tuleruntque Asael, & sepelierunt eum in sepulchro patris sui in Bethlehem: & ambulauerunt tota nocte Ioab, & viri qui erant cum eo, & in ipso crepusculo peruenerunt in Hebron.

Lustrata omni Bethoron.] Gemina fuit Bethoron [b], & vtraque cis Iordanem; altera quæ superior, dicta in tribu Ephraim; altera, quæ inferior, in Beniamin, vel tribu Manasse, vt in libro Iosue [c] significatur. Quomodo ergo transito Iordane, instrauerunt Bethoron? Sed hoc Scriptura non asserit; sed tantum lustrasse Bethoron, & transisse Iordanem. Quid autem horum prius, aut posterius fuerit; signatè non tradit, vt bene Abulensis. Ad quod clariùs intelligendum, consulenda quæ dicimus alibi de consuetudine sacræ Scripturæ in rerum serie texenda dum factum aliquod vniuersè proponit & inde per partes enarrat.

b Adricom. n. 29 & 45. in Manas.

c Cap. 16.

Venerunt ad castra.] Nomen vrbis proprium, quod sæpè monui, Hebraicè *Mahanaim*.

Defuerunt.] Hebraicè *visitati sunt.* visitare enim illis est *quærere*, & *requirere*; & visitari, *requiri* & *desiderari*, quod de absentibus dicitur. Vnde sicut Latinis desideratos tot esse milites in aliquo prælio, significat eos occubuisse; sic Hebræis idem est *visitatos esse*. Quem hebraismum noster resoluens, *pro visitati sunt*, reddit, *defuerunt*.

Tuleruntque Asael, & sepelierunt eum in Bethlehem, & ambulauerunt.] Hysterologia manifesta sæpius in sacris literis obuia. Non enim significatur Asael sepultus in Bethlehem, & postea populus *ambulasse*; sed quid factum fuerit de Asaele nullo seruato ordine; vnico contextu proponitur.

In Bethlehem.] Erat in via venientibus Gabaon, Hebronem versus; vnde facile fuit eadem nocte ipsum in Bethlehem inferre. At eadem nocte sepulturæ mandatum; eius dignitas existimari non patitur. Erat Ioabi supremi copiarum præfecti germanus frater; erat ipse quintæ turmæ Dauidicorum militum præpositus; erat bellica laude clarus, & inclytus; & denique fortiter audendo & faciendo ceciderat. Quæ ergo ratio patitur vt à viris militaribus Dux ita clarus ignobili adeo funere conderetur?

Et ambulauerunt tota nocte.] Diurno labori nocturnum copulantes; & quidem non exiguum, vt post alios Salianus [d] obseruat. Est enim illud iter à Gabaon vsque ad Bethlehem horarum quatuor; inde autem Hebronem vsque sex horarum. Quod ab Adricomio traditum, rectè conuenit cum itinerario Beniamin, in quo habetur Bethlehem sex leucarum itinere ab Hebrone distare.

d An 2982. num. 17. post Adricom.

LIBRI

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT III.

ARGVMENTVM.

HAC clade temerè illata, & accepta, post id toto fermè regni Isbosethici tempore Dauidicos inter, & alterius partis milites unnquam signa collata sunt, & vniuersa acie dimicatum. Vigebat ergo dissidium, & cruentis congressibus asperabatur inter vtriusque Regis familiam potiùs, quàm populos vtrique parentes: ita tamen vigebat, vt Dauidis domus semper se ipsa floridior nouis subinde liberis augeretur; Saulis verò, gratia & viribus, nulla suscepta prole, decresceret. Et iam sexennium lenta hac in concertatione defluxerat, cum Abner ab Isboseth incusatus quod patris memoriam violasset, illius olim concubina polluta, consilia alio conuertit ex amico proditor effectus. Indignatus enim à Rege suo tam liberè obiurgari, à quo sibi omnia deberi putabat, illo deserto, Dauidem extollendum suscepit. Occultè hinc cum illo consiliis communicatis, inter eos conuenit vt primùm omnium apud Isbosethum ageret de Michole Dauidi transmittenda; quam Saul ab illo abductam, per summam iniuriam alteri collocauerat. Deinde verò vt per speciem Micholem deducendi, cum selectis suorum Abner ad Dauidem in Hebron adiret, ibique deliberarent, qua tandem ratione cœpta perficerent, & reliquæ tribus ad Dauidem verum Israelitarum Regem reducerentur. Micholem ergo regiam coniugem cum suis Abner comitatus, in Hebron nemine quicquam suspicante peruenit; ibique tacito cum Dauide fœdere percusso, regiéque ab illo dies plures acceptus, commodùm ab vrbe discesserat, ea quæ cum Dauide conuenerant expediturus; cum Ioab superueniens, & Abneris arcano cum Dauide colloquio comperto, id, quod erat suspicatus est. Agi nimirum vt Abneris opera reliquis tribubus Dauidi conciliatis, supremus apud Dauidem rei bellicæ principatus Abneri deferretur. Inuidia ergo & liuore, simulque metu primi gradus amittendi sollicitus, interim etiam interempti fratris dolore recrudescente, misit qui Abnerem specie honoris in Hebron reuocarent; quasi vellet illum Ioab in partem lætitiæ triumphalis admittere, quam cum reliquo exercitu qui re bene gesta aduersùs latrones aduenerat, acturus erat. Abner ergo nihil hîc fraudis subesse ratus, in Hebron omissa cura regressus est, & primo festa lætitia à Ioab & comitibus exceptus, inde seorsim, quasi secreti aliquid auditurus abductus, per summam perfidiam à Ioab addacto per inguina ferro peremptus est; vltione fraternæ cædis infami parricidio prætensa. At Dauid interitu tanti Ducis accepto, veritus ne facinus indignissimum sibi quasi auctori aut conscio imputaretur, in lachrymas, vniuerso spectante populo, solutus, Abneris memoriam per omnia pietatis officia parentauit. Ea re consequutus, vt nulli dubium esset tantum scelus solâ Ioabi perfidia patratum; à quo cum maximè vellet Dauid pœnas exigere; coactus tamen vltionis solatium in aliud tempus omittere, quod cum viro forti, & militibus quibus praeerat inprimis accepto, sine periculo maioris dissidij lege agi non posset.

℣. 1.) Facta est ergo longa concertatio inter domum Dauid, & inter domum Saulis: Dauid proficiscens, & semper se ipso robustior, domus autem Saul decrescens quotidie.

℣. 2.) Natique sunt filij Dauid in Hebron, fuitque primogenitus eius Amnon de Achinoam Iezraheliride.

℣. 3.) Et post eum Cheleab de Abigail vxore Nabal Carmeli: porrò tertius Absalom filius Maacha filiæ Tholmai regis Gessur.

℣. 4.) Quartus autem Adonias filius Haggith: & quintus Saphatia, filius Abital.

℣. 5.) Sextus quoque Iethraam de Egla vxore Dauid. hi nati sunt Dauid in Hebron.

℣. 6.) Cùm ergo esser prælium inter domum Saul, & domum Dauid, Abner filius Ner regebat domum Saul.

FACTA *est longa concertatio inter domum Dauid, & inter domum Saulis.*] Dubium qualis hæc fuerat concertatio; quomodo inter vtramque domum; & cur potius inter illas, quam inter vtrumque regnum Dauidis & Isbosethi fuisse dicatur. De primo; concertatio hæc accipienda est de bello, quod diuturnum, quinquennale nimirum, gestum est inter Isbosethum, & Dauidem. In quo variè subinde signis collatis est dimicatum; vt indicant verba, quæ paulo post referuntur.

a verſ. 6.

referuntur. Cùm ergo [a] *eſſet prælium inter domum Saul, & domum David*, cum ſcilicet vtrinque bellum arderet, & vtrinſque partis milites armis ſubinde confligerent. At quid eſt quod tam ſignatè repetitur, bellum non inter tribum Iudam, & reliquas vndecim; ſed inter Dauidis, & Iſboſethi domum fuiſſe? *Domus* hic (quod fortaſſe leuius eſt, quam debeat indicari) pro familia, & tota cognatione appellatur. Sicut enim *terra* non tantum ſolum ipſum eſt, quod calcatur, aut vrbs quæ incolitur; ſed homines in illa degentes; & ſicut *mundus* non hoc tantum viuorum hominumque domicilium eſt, quod ambitu ſuo vniuerſa complectitur; ſed homines in illo contenti: ſic domus non ipſum ſolum ædificium ſignificat; ſed qui in illa recipiuntur. Qui quoniam vt plurimum ſunt ex eadem cognatione; ſaltem ſic à principio fuiſſe non dubium; hinc factum eſt vt apud ſacros & profanos auctores, etiam qui elegantiſſimi ſunt, *domus* propriè pro familia & cognatione dicatur. Quod alicubi D. Auguſtinus [b] notauit, afferens ad id illud principis poetæ.

b lib. 15. de ciuit. cap. 19. tom. 5. ſerm. 49 de temp. tom. 10.

At domus Aſſaraci.

Vbi Virgilius gentem Romanorum domum appellauit Aſſaraci, quod eſſet ab Aſſaraco propagata. Hoc ergo loco Saulis, & Dauidis domus, eſt vtriuſque cognatio, & qui ex illorum erant ſanguine procreati.

Quomodo ergo inter hos tantùm, & cur ſcriptura commemorat eſſe decertatum? An non vtriuſque milites, an non fautores & aſſeclæ, an non denique tota tribus Iuda, quæ Dauidi parebat, cum reliquis vndecim tribubus decertabat? Cur ergo ſolum vtriuſque domus, nempe cognatio & familia nominatur; quaſi ſolæ ipſæ inter ſe decertauerint?

Sed dicendum vigilanti verbo ſacrum ſcriptorem vſum; cum belligeratum dicit, non inter Iudam, & alias tribus; ſed inter domum Dauid & Saulis. Primo enim per id intelligi voluit quamuis inter tribus vniuerſas certaretur, cum hinc Iudaica tribus inde reliquæ ſtarent; id tamen non fuiſſe quod ipſæ inter ſe tribus, ſed quod Saulis & Dauidis domus hoſtili odio diſſiderent. Amico inter ſe animo alij erant, fraternitatis memores, qua vt omnes ab eadem ſtirpe prognati iungebantur: bellabant tamen, pugnabant, inuicem hoſtilia exercebant, non quod vlla inter ſe odia internecina fouerent; ſed quod domus Saulis & Dauidis inuicem ſe regnandi cauſa perſequebantur. Et inde eſt quod Aſael, vt capite ſuperiore monuimus, cum facilè poſſet Abner occidere; noluit tamen; anxius tantum vt in poteſtatem redigeret, & viuo potiretur. Inde quod Abner tanto ſtudio, & tam ſollicitè cauit, etiam cum vitæ ſuæ libertatiſque periculo, ne Aſaeli manus inferret, & tandem non niſi coactus intulerit. Inde denique quod Ioab ad primam cedentis Abneri vocem receptui cecinit, memor coniunctionis, ſanguinis, fraternitatis. Cur enim tam facilem ſe præbuit, niſi quia totum quod hic turbarum & certaminis erat, non inter tribus totas, ſed inter domos iſtas vertebatur? Secundo per hoc intelligimus tam Dauidem, quam Iſboſethum aperte profeſſos, nihil ſe aduerſus alias tribus hoſtilis odij, aut cruentæ diſſenſionis habere. Rectiſſimè ſanè. Cum enim alter alterius regnum ſibi vindicaret, nulla erant odia, nullæ acriores iræ aduerſus alterius partis

Sopran. in Dauid.

homines profitendæ: potius erant humanitate, & omni officiorum genere flectendi; quod egregiè ab vtroque Duce ſeruatum eſt, à Dauide præſertim. Hic enim reliquas tribus, etiam dum Iſboſetho parerent, alliciebat, & beneficiis prouocabat, in Saulis cognatos culpa reiecta, quod ſibi Regi Dei nomine deſignato non adhærerent. Et hinc eſt quod cum de ſæuiori certamine ſermo ſit Beniamitæ tantum nominantur, aduerſus quos arma Dauidis acrius exercentur; vt pote Saulis tribules & cognatos; ob id implacabilius in Dauidem pugnantes. Simile quid legimus in bello ciuili ſeruatum, quod Cæſarem inter, & Pompeium geſtum eſt. Cæſar enim ſemper, & vbique profitebatur [c] aduerſus alios, nihil ſe quod quæreretur habere; tantum Pompeio & Pompeianis, qui ſe modis omnibus perditum vellent, infeſtum eſſe. Ea ratione Pompeianorum plurimos ſibi placauit; facilem ſibi receptum apud illum ſperantes, à quo cernebant etiam dum aliena caſtra ſequerentur, tanta ſe benignitate tractari. Eiuſdem conſilij eundem exitum tanto ante quam Cæſar Dauid item ſortitus eſt. Bellum aduerſus Iſboſethum gerebat: in eo non vniuerſa acie, ſed leuibus ſubinde præliis certabatur; & in omnibus quantum poterat, reliquis tribubus parci volebat; inimicitias tamen aduerſus Saulis tribum & cognationem, non aduerſus alias profeſſus. Ob hoc ergo ſignanter adeo repetitur, non inter Iſrael & Iuda, ſed inter domum Dauidis & Saulis arma commota.

c Caeſ. libr. 1. de bel. ciuit. Plutar. in vita Caeſ. & Pomp.

Dauid proficiſcens, & ſemper ſe ipſo robuſtior.] Quomodo hoc. Quia, inquiunt aliqui, quoties inter Dauidicos & Iſboſethicos manus conſerebátur, ille ſemper victor abibat: frigida expoſitio. Licet enim hoc verum ſit, & in omni prælio probabiliſſimum ſit Dauidicos præualuiſſe; id tamen iſta verba non volunt, in quibus ſermo eſt non de profectu Dauidis pugnantis; ſed aucta & ſtabilita domo florentis. Vtriuſque enim hic familia Saulis, & Dauidis comparantur; & vt illa dicitur in dies ad deteriora prolapſa; ſic iſta dicitur incrementa quotidie maiora cepiſſe. Quia vero in regno nulla ſunt maiora præſidia, quam multitudo liberorum, ex quibus familia propagatur, & domus augetur; iccirco dicitur hìc Dauid robuſtior effectus, & profeciſſe; quia familia eius nouis ſubinde ſuſceptis liberis augebatur; cum Iſboſethus & reliqui Saulis conſanguinei nullos ſuſciperent. Et hæc ratio eſt cur ſacer hiſtoricus, mox vt propoſuit Dauidem potentiorem effectum, Saulis verò domum quotidie decreuiſſe; quaſi rationem illius incrementi, & huius imminutionis inſinuans, vxores Dauidis ſubiiciat, & filios numeret, quos ex vnaquaque ſuſcepit. Rectiſſimè enim hoc quia, vt dicebam, nulla ſunt firmiora munimenta regni, quam liberi; in nouo regno præſertim; necdum longa ſucceſſione tranſmiſſo; quale hoc erat Dauidis. Ciuilis hiſtoricus [d] Auguſti Cæſaris incrementa narrans, & rationem, quam ille ſequutus eſt in Imperio firmando, quod ſibi recenter pepererat, obſeruat illum non contentum filiis naturalibus alios aſciuiſſe & adoptaſſe. *Adſciri*, inquit, *per adoptionem Germanicum Druſo ortum, à Tiberio iuſſit, quanquam eſſet in domo Tiberij filius iuuenis.* Cur id? *Quo pluribus*, inquit, *munimentis inſiſteret.* Munimenta ergo regiarum domuum liberi ſunt, etiam adoptiui, cum naturalium

d Tac. lib. 1. an. cap. 3.

X naturalium

turalium multitudo non suppetit. Vt enim idem Tacitus [a]. *non legiones, non classes perinde firma imperij munimenta; quam numerus liberorum.* Propter quam causam idem alibi [b] liberos in regno *subsidia dominationis* appellat. Iis enim destitutus Princeps, quantumuis legionibus & classibus abundet; infirmus est; aliorum insidiis obnoxius, qui in illum confidentius insurgunt, quo pauciores sperantur ipsius iniurias vlturi. Recte quidam, quod plurimum facit ad præsentem Dauidis & Isbosethi conditionem; *Facilius*, inquit [c], *& confidentius aduersus eum Principem populus insurgit, cuius morte fore se liberum putat; & quem si occiderit, nullum paratum videt vltorem. At si videat, eo sublato, successurum quempiam ex eadem stirpe, malo cauet, & futuri metu præsentibus acquiescit.* An non id totum in Isbosetho, & Dauide videtur expressum? Nullus in Dauidem ausus est coniurare; timebatur ab omnibus & colebatur; & quotidie se ipso robustior proficiebat: contra, Isbosethus in dies despectior, etiam conspirantium insidiis est interceptus. Vnde id? Quia Dauidi plures subinde liberi nascebantur: ea re firmior, & minus aliorum iniuriis & conspirationibus expositus, quod eo sublato videbant non defuturos vltores & successores. At Isbosetho quia filij deerant, ausus est Abner exitium moliri; deinde alij etiam inferre. Propter hanc causam in sacris litteris appellantur filij *robur, fortitudo, & arma parentum.* Sic Iacob [d] de Ruben primogenito; *Tu*, inquit, *fortitudo mea.* Et Dauid [e] ipse; *Sicut sagitta in manu potentis, ita filij excussorum.* Miseris enim & hostili incursatione turbatis, arma nulla perinde subsidio sunt, vt numerus filiorum. Vnde subdit; *Beatus vir qui impleuit desiderium suum ex ipsis non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta.* Nihil est enim quod alios magis ab iniuris inferenda deterreat, quam si videant illis liberos adesse quos insectantur. Sed de hoc aliàs.

a lib. 5. hist.
b lib. 8.
c Muret.
d Gen 49. 3.
e Psal. 126.

Natique sunt Dauid filij in Hebron.] Hæc nimirum causa cur quotidie Dauid fieret seipso robustior. Quia subinde illi filij nascebantur. Qui isti, quot, & ex quibus vxoribus? Hæc omnis sigillatim deinceps edisseruntur. Quando vero, non leuis est controuersia de numero filiorum Dauidis, & quo quisque loco natus fuerit; id autem exactè scire plurimum confert ad plura loca enucleanda; breuiter hæc omnia complectemur, exponentes ex quibus vxoribus, quot, & quos filios susceperit.

In vniuersum ergo Dauidi supra nouem vxores fuerunt; concubinæ vero iustæ illæ quidem, sed inferioris conditionis vxores, longè plures. Ex vxoribus, octo signatè nominantur; reliquæ tacito nomine transmittuntur. Prima fuit Michol; secunda, Achinoa Iezrahelitis; tertia, Abigail Nabalis vidua; quarta, Maacha filia Regis Gessur; quinta, Haggith; sexta, Abital; septima, Egla peculiariter vxor Dauidis appellata; octaua denique Bethsabea vxor Vriæ. Ex his autem & aliis plures omnino filios suscepit. Omnium primus Amnon fuit ex Achinoa Iezrahelitide. Secundus, Cheleab ex Abigail, alio nomine Daniel appellatus. Tertius, Absalon, cui ex eadem matre Maacha soror pulcherrima Thamar. Quartus Adonias ex Haggith. Quintus, Saphatar ex Abital. Sextus Ietraham ex Egla. Septimus, Samma; Octauus Sobal; Nonus Nathan. Decimus Salomon ex Bethsabea. Ex aliis verò vxoribus quorum nomina non produntur, decem variis in locis numerantur, Nempe Ierimoth, Iebaar, Elisama, Eliphaleth, Noge, Nepheg, Iaphe, alter Elisama, Eliuda, Eliphaleth, de quibus post Abulensem recentiores. His ergo filiis, & aliis pluribus ex concubinis susceptis Dauidis domus, quasi firmamentis, suffulta, crescebat in dies, & splendore & viribus augebatur, initio ducto ab Amnō quem primogenitū alij quinque quos ordine recēsuimus, sequuti sunt, omnes in Hebrō suscepti.

Filia Regis Gessur.] Mirum quomodo Dauid vxori sit alienigenæ copulatus; quod genus coniugij videtur in sacris literis Hebræo populo sæpius interdictum; & auget difficultatem quod Gessuritæ Chananæi erant; à quorum coniugiis volebat Deus maximè suos abstinere. Respondent Rabini, de quibus Auctor Traditionum, Maacham à Dauide in prælio captam, in thori societatem non admissam, nisi cæsarie, vnguibusque præcisis iuxta legis præcepta prius expiatā. Alij [f] hoc prælium contra Gessuritas, & ex eo captiuitatem regiæ filiæ, commentitiam putant. Volunt ergo probabilius in lege Mosaica coniugium cum ethnicis vniuersè prohibitum non fuisse; nisi cum septem illis nationibus, quas Dominus deleri iusserat [g] in terra promissa. Ex quorum numero, vt ex libro Iosue [h] colligitur, Gessuritæ non erant.

f Abul. q. 4. hic Caiet. Salian. an. 2981. n. 4.
g Deuter 7.
h Cap. 12. 4. cap 13. 52. Lyran. Caiet.

Egla vxore Dauid.] Dubium cur hæc præcipuè Dauidis appelletur vxor, quasi aliæ non vxores. Respondent nonnulli quia Dauidi primò ducta sic antónomasticè appellatam. At cur postremo loco posita; si primò ducta? Quia, inquiunt, postremo loco peperit. At prima *Michol* fuit, non *Egla.* Dicunt vnam & eandem fuisse Michol, & Eglam. Sed quid quod Micholi nati filij non sunt (vt disertè de ea traditur [i]) ob linguæ procacitatem sterilitate percussæ. Respondent [k] Micholi filium natum non esse vsque ad diem mortis suæ; quia sicut olim Rachel, sic ipsa dum pareret extincta est. alij [l] volunt Micholi non natos liberos post irrisum Dauidem; ante vero natos, & in primis hunc Ietrahaam, de quo nunc sermo. Probabilius mihi est quod alij [m] plerique tradunt diuersas fuisse Michol & Egla. Sanè quod hic de Egla dicitur, nullo pacto Micholi potest aptari; nempe illam in Hebron Ietraham peperisse. Cum enim sub ipsum discessum Dauidis ex Hebron, ad illum reducta fuerit; quomodo filium concipere, & eniti ibidem potuit? Cur ergo signanter Egla, & nulla alia Dauidis vxor fuisse dicitur? Multa dici possunt, quæ coniectura nituntur, & leui suspicione nituntur. Quia autem in tenui labor is poneretur id curiosius non inquirimus.

i lib. 2. Reg. cap. 6.
k Au. Trad.
l Mar. hic.
m Abulen. q. 5. hic. Hist. Schol. Pineda lib. 7. de Sal. c. 5. Sa. Serrar. Salian. an. 2981. n. 8.

Regebat Domum Saul.] Cum tot subinde præsidiis Dauidis domus firmaretur in Hebron, quot illi filios ibidem susceptos ostendimus; Saulis domus vno dumtaxat Abnere sustentabatur. Hoc est enim *domum Isbosethi regebat*, sustentabat, fulciebat. Quomodo id? Quia Isboseth filiis destitutus, alium non habebat idoneum, qui sibi in regno succederet, Abnere propinquiorem. Erat enim patris sui patruelis. Malè ergo quidam, *Regebat*, interpretantur *gubernabat*; quasi Abner regiæ domus præfectus esset. Non enim hoc erat; sed militiæ magister, & summus post Isbosethum exercitus imperator. Chaldæus vertit hic, *potentior erat cæteris*, præeminebat, quod expositionem nostram firmat.

ꝟ. 7.

℣. 7.) Fuerat autem Sauli concubina nomine Respha, Filia Aia.

℣. 8.) Dixitque Isboseth ad Abner: Quare ingressus es ad concubinam patris mei? Qui iratus nimis propter verba Isboseth, ait, Nunquid caput canis ego sum aduersùm Iudam hodie, qui fecerim misericordiam super domum Saul patris tui, & super fratres & proximos eius, & non tradidi te in manus Dauid, & tu requisisti in me quod argueres pro muliere hodie?

℣. 9.) Hæc faciat Deus Abner, & hæc addat ei, nisi quomodo iurauit Dominus Dauid, hoc faciam cum eo,

℣. 10.) Vt transferatur regnum de domo Saul, & eleuetur thronus Dauid super Israel, & super Iudam à Dan vsque Bersabee.

℣. 11.) Et non potuit respondere ei quicquam: quia metuebat illum.

Nunquid caput canis ego sum?] Hic, secundùm aliquos [a], figenda nota interrogationis est, & quod subditur ad sequentem sententiam referendum. Dubium potiò est, cur tam grauiter indignatus Abner, & quid per hanc responsionem sibi voluerit. Grauiter indignatus est quod grauissimi sceleris ab Isbosetho nulla præuia discussione, quasi iam compertus argueretur. Si enim cum Abner ita Isbosethus egisset, vt id tantùm leuiter suspicari se ostenderet ex coniecturis, ex aliorum delatione, ex diffuso rumore; non adeo excanduisset Abner, nec indignè tulisset: purgasset se, defendisset obiecta, iustum illius dolorem excusasset. At vbi vidit non quasi dubium, sed vt certum & exploratum, sibi crimen illud inferri; quod etsi verum esset, certò tamen sciri non poterat ab Isbosetho; tum grauissime indignatus est: nihil enim magnis & gratiosis Aulicis grauius potest accidere, quam si regis sui & principis aures ad ea faciles esse videat, quæ contra se ab aliis deferuntur. Adde nihil etiam posse Reges inconsultiùs admittere, quàm cùm delatum sibi crimen crediderint, illud se credidisse significent. Hac enim ratione aliorum in se animos concitant, & manus armant; qui certi deinde sint Regem sibi in posterum infensum, aut minus æquum futurum; quem etiam si de innocentia sua doceant; haud tamen ambigunt in similia pronum, quæ passim ab obtrectatoribus ingeruntur.

[a] Ser. hic. & in LXX.

Sed quid per hæc verba vult Abner? Sunt [b] qui non crimen abnuere; sed impunitatem (quicquid illud sit quod admiserit) sibi deberi, propter dignitatem, qua pollebat, propter beneficia in Isbosethum collata, propter res aduersus hostes præclarè gestas. Itaque sensum volunt esse; *Nunquid caput canis ego sum hodie aduersum Iuda*; onhili ne sum ego in hoc regno tuo contra Iudam? Nunquid instar canis, inani tantum latratu rem tuam, & Israelis totius, contra Iudam & Dauidem iuuo; vt hoc quicquid est, in me dissimulare nolueris? Ergo secundum istos Abner culpam non purgat; sed vltro quasi fassus, eius impunitatem, dissimulationem, & conniuentiam sibi putat ab Isbosetho deberi. Aliis [c] secus videtur: existimant enim verbis istis Abner à se crimen non solùm, sed suspicionem criminis amoliri; simul etiam Isbosethum incusare quod nimis delatoribus facilis, & ex eorum vocibus nimis etiam præceps in iudicando. Cani duo vitia tribuuntur; *libido, & impudentia.* Sic apud Aristophanem quidam *cynocephalos*, id est canino capite dicitur ob vtrumque vitium obscenitatis, & impudentiæ denotandum, vt videre est apud Pierium in Hieroglyphicis. Sensus ergo Abnetis est secundum istos; Nunquid canis ego sum, vt ista de me non solum suspiceris, sed credas? Adeo ne impudens, inuerecundus, & incuriosus honoris tui, Saulis, & totius regiæ domus existimor; vt hoc attentare potuerim, quod vix de cane credatur? Hæc expositio nimis mihi subtilis videtur, & operosius conquisita. Puto ergo, velle quidem Abner crimen, & suspicionem criminis amoliri: sed id non directa intentione, vt Rhetorici loquuntur, sed obliquè. Queritur enim quod tantus ipse cum sit, & tam bene de Saule, de Isbosetho, de tota eius cognatione meritus; audeant hæc alij ad Isbosethum deferre, eos ille patienter audiat; & quod audierit, vt certum & exploratum sibi tam fidenter obiiciat nullo respectu dignitatis, & meritorum; & ita demum secum agit, vt cum quouis gregario, & vilissimo milite ageretur; *Nunquid*, inquiens, *caput canis sum hodie aduersùm Iuda?* Canis ergo vocabulum, consueta in sacris literis phrasi, non ad obscenitatem; non ad impudentiam (quæ significatio abstrusior est) sed ad vilitatem notandam ab Abner hîc vsurpatur; qui dum se canem amara interrogatione negat, vilem se & gregarium militem esse negat; ac proinde non sic secum, vt cum gregario milite, vult agendum. De tali enim quisque crimina, quæ vult, facilè defert; delata facile etiam admittuntur, & & euulgantur; ipsi vero ob quaslibet, etiam leues suspiciones obiurgantur non solùm, sed puniuntur; quod facilis sit in vili capite iactura. Secus cum magnis viris, & potentibus agitur. nec enim facilè reperiuntur qui liberè de illis obloquantur; & quas quisque de illis suspiciones concepit, tacitus premit; ne inde offensi, sæuius insurgant, & dolorem vlciscantur. Hoc ergo totum significare voluit Abner, dum abrupta oratione ad increpantem Isbosethum respondit; *Nunquid caput canis ego sum hodie aduersùs Iuda?* Malè ergo; meo iudicio qui [d] post illa verba; *Nunquid caput canis ego sum*, notam interrogationis adiungunt. Habent enim contra se non solum contextum ipsum verborum, qui eo pacto salebrosus hæret; sed vulgatam editionem recenter emendatam.

[b] Salian. an. 2985. n. 4.

[c] Ser. hic, & LXX.

[d] Ser. hic.

Nunquid caput canis ego sum.] Duplex hîc est figurata loquutio; altera, qua caput pro tota re ponitur; altera qua canis pro re vilissima nuncupatur: vtraque in sacris literis frequenter obuia; & passim etiam apud externos auctores eleganter vsurpata. Nam ex ea phrasi dicunt Latini; tot *capita* censa, tot desiderata; & de homine festiuo *lepidum caput, ridiculum caput.* In quibus & similibus loquutionibus *caput* aliud nō est, quàm totus homo, à præcipua sui parte sic appellatus. In hanc significationem sæpissimè Salomon in Prouerbiis vocem *capitis* vsurpat; à qua, nisi intelligatur, obscurè satis loqui videtur. *Ne dimit-*

a Prou. 1. 9. b Cap. 4. 9. tas, inquit, *a legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo.* Et iterum; *b Arripe sapientiam; & cum eam fueris amplexatus, dabit capiti tuo augmenta gratiarum.* Et rursus, *c Benedictio Domini super caput iusti.* c Cap. & deinque in loco notissimo, cuius testimonio Apostolus vtitur. d Ad Rom. 12. 20. Prou. 25. 22. *d Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, potum da illi: hoc enim faciens prunas ignis congeres super caput eius.* In his enim *caput tuum*, positum est pro te, & caput inimici pro ipso inimico. Et perinde est *prunas ignis congeres super caput ipsius ac super illum.* In quem sensum dixit alicubi Virgilius *carum caput*, pro caro homine; *impurum & ingratum caput* Seneca pro homine ingrato, & impuro. Et Ouidius Achillem appellauit *caput insuperabile bello.* Deinque ex hac eadem significatione sunt illa; *caput obiectare periclis, redimere caput*; & quod Plautus alicubi; *siquidem hoc viuet caput; pro si vixerit.* Et alibi; *triginta minas pro capite tuo dedi.* Simili ergo dicendi forma; quod hîc Abner dicit *caput canis*; posuit pro *cane ipso.* Canis verò nomine rem vilissimam significauit; quod vsitatum magis Hebræis est, quam apud alios, vt infra e fuse docemus. e lib. 2. c. 19.

Cæterùm quæ hoc loco ex Rabinis narrat auctor Traditionum, qui nomine Hieronymi circumfertur, adeo inepta sunt; vt vel sola sufficiant ad conuincendum eum non esse Hieronymum; licet ab Angelomo probentur, & transcribantur. Audiamus, quæso, quam concinne verbum hoc Abneris dicat ab Hebræis exponi; & ita dicat, vt simul etiam non videatur improbate. *Nunquid caput canis ego sum; id est propter te, & propter domum patris tui dicer caput canis esse contra Iudam; eò quòd non reducam domum Israel ad Dauid; quem scio vnctum esse Regem, & regnaturum super vniuersum Israel. Caput canis se dicit, id est vilem; eò quòd à domo Iuda sic haberetur, sicut latratus canis; & quod princeps esset canum, id est stultorum hominum.* Hæc ille: tam multa tam paucis verbis ineptiens: in quibus & aliis refellendis, quæ similia his adducit Abulensis, otio non est abutendum. Verus enim sensus orationis Abner est, quem iam proposui: nomquid adeo nullo loco, numero, nullius apud te meriti sum; nihil pro te hactenus adeo contra Iudam gessi; vt ita à te accipi debeam?

Nisi quomodo iurauit Dominus Dauid, sic faciam cum eo.] Hactenus ergo Abner videns & sciens contra fas & æquum Dauidem oppugnauit; & aduersus illum Isbosethum sustinuit sextum iam annum regno quod Dei decreto Dauidi debebatur insidentem. Ob id nulla ratione excusandos ipse, licet Isbosethus fortasse possit, vt in Desputationibus fusius.

A Dan vsque Bersabee.] Notissimi termini, quibus Israelitica terra, quæ à duodecim tribubus possidebatur, includitur. Dan enim erat in extremis Hebræorum finibus à septentrione in tribu Nephtali. Bersabee vero ex opposito quam latè Iudæa terra porrigitur, in finibus ad Meridiem versis, in Simeonis tribu locata, qua vergit in Idumæos, & Amalecitas.

Et non poterat ei respondere quicquam, quia metuebat eum.] Nunc primum imprudentia lapsum se Isbosethus aduertit, eum quando non debebat Abnerem de vero, aut suspecto crimine obiurgauit. Intempestiua remedia morbos accendunt, non extinguunt: & id aggredi, quod perficere non possis, aliud non est, quam velle plures imbecillitatis tuæ testes habere; vt omnes intelligant quibus malis reprimendis pares non simus.

Quia metuebat eum.] Minus hoc in Isbosetho mirum: quando etiam Dauid, ob metum ne Ioabus non minus sibi noceret iratus, quàm prodesset amicus, necesse eum eo habuit plura scelera dissimulare.

℣. 12.) Misit ergo Abner nuncios ad Dauid pro se, dicentes: cuius est terra? Et vt loquerentur; Fac mecum amicitias, & erit manus mea tecum, & reducam ad te vniuersum Israel.

℣. 13.) Qui ait; Optimè. ego faciam tecum amicitias: sed vnam rem peto à te, dicens; Non videbis faciem meam antequam adduxeris Michol filiam Saul: & sic venies, & videbis me.

℣. 14.) Misit autem Dauid nuncios ad Isboseth filium Saul, dicens: Redde vxorem meam Michol, quam despondi mihi centum præputiis Philisthiim.

℣. 15.) Misit ergo Isboseth, & tulit eam à viro suo Phaltiel, filio Lais.

℣. 16.) Sequebaturque eam vir suus plorans vsque Bahurim: & dixit ad eum Abner; Vade & reuertere Qui reuersus est.

℣. 17.) Sermonem quoque intulit Abner ad seniores Israel, dicens: Tam heri, quàm nudiustertius quærebatis Dauid vt regnaret super vos.

℣. 18.) Nunc ergo facite: quoniam Dominus locutus est ad Dauid, dicens: In manu serui mei Dauid saluabo populum meum Israel de manu Philisthiim & omnium inimicorum eius.

℣. 19.) Loquutus est autem Abner etiam ad Benjamin. Et abiit vt loqueretur ad Dauid in Hebron omnia, quæ placuerant Israeli, & vniuerso Benjamin.

Misit nuncios dicens; cuius est terra.] Hæc abrupta oratio perplexam planè interrogationem continet. Quid sibi vult, aut quorsum tendit? Et augetur illius ambiguitas ex Dauidis responso. Hoc enim omisso, quod Abner priua totulerat, ad secundum delabitur. *Optimè*, inquit, *faciam tecum amicitias.* At ad illud; *Cuius est terra*; responsum nullum. Quid ergo id sibi volt? Misit; inquiunt aliqui g nuncios nomine suo ad Dauidem, qui ei regnum Israeliticum offerrent, & dicerent; *Cuius est terra?* Id est vt agnoscerent ac profiterentur terram vniuersam ad ipsum Dauidem pertinere, eius scilicet liberalitate, *cuius est terra & plenitudo eius.* Dura sanè expositio, licèt eam plerique subindicent, & amplectantur. Nec enim verbis istis tam paucis, tam præcisis aptantur. Quod enim hîc verbum de terra promissionis; de iure quod in illam Dauid habebat; de possessione illius in ipsum transferenda; de Deo primo eius auctore, & possessore? g Sal. an. 2985. n. 8. h Lyran. Abul. Dionys. Hugo.

Dicendum

Dicendum ergo primò orationem hanc abruptam, & accisam esse; necessario proinde verbis aliquibus supplendam, quæ tacitè subintelligantur. Quod negari non potest: si per se ipsa spectentur, & moltò magis si responsio Danidis attendatur; & adhuc clarius, si quod hic agitur obseruetur. Oratio enim refertur, quam qui proditionem molitur, annunciari secreto mandat. Vt ergo circunspectam de talibus colloquentium trepidationem facet historicus imitaretur, consulto etiam abroptam hanc orationem vsurpauit. Deinde dubium non est de terræ possessione sermonem esse. *Cuius*, inquit, *est terra?* Quod perinde est ac, *Quis terram possidet?* Aut quod est in Hebræo cum simili reticentia; *Ad quem terra?* Nempe *pertinet*, aut *respicit*. Sed dubium est de qua terra loquatur, & de qua possessione. Tertiò denique certum est, interrogationem hanc ex Hebraica phrasi vicem habere certissimæ affirmationis. His positis enucleemus quæ dubia sunt, nempe de qua terra, & de qua possessione sit sermo; & deinde quæ verba sint hoc loco supplenda.

Sunt qui [a] *terram*, hic vniuersam interpretentur, & de Deo agi putent possessore ipsius & conditore, *Cuius est terra, & plenitudo eius*. Icirco autem hic appellari, quod sermo sit de iure, quod Dauid ad terram Israel habebat, à Deo illi, non aliunde collato. Qui id sine dubio potest; cum tota terra, illius possessio sit. Operosa nimis expositio, & plus æquo longè petita. Alij terram Israel exponunt, quam dicunt ab Abnere pronunciari Danidis esse; vt sit sensus; *Cuius est terra? nonne tua?* nempe Dauidis. Sed hoc admisso minus apparet quomodo Dauidis responsio verbis istis aptetur. Ad quid enim proponenti, & asserenti quod terra Israel sua esset, respondere Danidem; *optimè: non videbis faciem meam, &c.* Puto ergo sermonem esse de terra sola & regno quod tunc Isbosethus habebat; quam tacitè significat Abner in sua manu & potestate esse, & à se quodammodo possideri: non quod illam iore, vel titulo aliquo teneret; sed quod eam suo arbitratu flecteret, regeret, administraret; & in illius possessionem posset facilè quem vellet inducere. Nuncij ergo isti nomine Abneris dixerunt Dauidi; *Cuius est terra?* nempe Israelitica, cuius nunc rex Isboseth; Nonne sub mea potestate est, qui illum rego arbitratu meo? Tacite ergo huic orationi subintelligendum Abnerem suggessisse Dauid in sua potestate terram Israeliticam esse, & eam ad illum se reducturum; si vellet secum quæ æquum erat pro tanto munere pacisci. Quem sensum, & non alium, verbis istis includi; satis Dauidis responsponsio declarat.

Optimè, inquit, *Non videbis faciem meam.*] Duo hic quærenda. Primum, cur Dauid sit adeo de Michole recuperanda sollicitus. Secundo cur illius reductionem ab Abnere deposcat, quasi pignus eorum quæ sibi detulerat. De primo plerique omnes censent amorem in causa fuisse. Volunt enim Micholem inter alias vxores fuisse Dauidi præcipuè dilectam: quia primam, quia regis filiam, quia summa pulchritudine. quia de se optimè meritam, sæpius ab illa periculo mortis erepto. Quæ omnia probabilia sunt. Sed verissimam causam puto; voluisse Dauidem, qui totius Israelis regnum sibi vindicabat, aduersæ partis & qui Sauli adhærebant, animos lenire, filia Saulis, quæ sua iam vxor erat in partem regni vocata. Videbantur enim hac ratione partium studia mitigari; & qui ius diuinæ electionis in Dauide non agnoscebant; saltem non ex toto poterant illum quasi regno imparem reprobare: cum viderent illum regium generum esse, & eo regnante, Saulis quoque sanguinem regnare. Nam propter hanc eandem rationem Adonias, cum filius Dauidis esset, vt pluribus tamen subsidiis ad regnum capessendum iuuaretur, Abigail, quæ vxor Dauidis fuerat, in vxorem poposcit. Quanto maius ergo momentum Michol in hoc motu rerum erat habitura, quæ non vxor sed filia Saulis erat; cuius alij posteritatem non regnare indigne ferebant? De secundo, nonnulla sanè videtur ratio ambigendi. Quid enim hoc ad Abner spectabat, & quid ad illum Michol pertinebat? Et si hoc, quid hic erat quod fidem Abneris Dauidi, quasi accepto pignora firmaret; si Micholem is ad se reduxisset? Et vrget difficultas ex eo, quod paulò pòst Dauid hæc cum Abneri proposuisset, illorum quasi oblitus, ab Isboseth non ab Abnere, vt par erat, vxorem suam sibi postulat remitti.

Dicendum ergo non postulare hic ab Abnera Dauidem, in pignus eorū quæ conuenerunt inter illos addictionem Micholis; sed tantum differre pacta conuentionemque per singula capita inter se & illum firmanda in aduentum ipsius Abneris ad se. Pignus itaque quod deposcit, non est vt tradat sibi Micholem, sed vt ad se veniat in Hebron, vbi eoram secum transigat, pacta conuenta firmando: ventorum autem facilè, si occasione vtatur deducendæ sibi Micholis; cuius restitutionem sit ipse Dauid ab Isboseth postulaturus, & Abner apud eundem expediturus gratia, & auctoritate, qua pollet. Planissimus ergo Dauidis verborum sensus hic est. *Optimè* mihi proposita probantur; sed nisi videas faciem meam, nisi coram simul colloquamur, difficilè est vt possit inter nos commode conuenire de ratione totius Israelis ad me reducendi, de Isbosetho descrendo, de reliquis quæ tu tibi deposcis in præmium officij mihi delati. Cura ergo apud Isbosethum, vt quod ab illo petiturus sum, Micholem mihi remittat, vxorem viro; & per speciem deinde illius comitandæ, venias ad me in Hebron. Ibi deinde singula inter nos vtriusque cum approbatione firmaturus. Hæc si non gesta intelliguntur; totius orationis textus implexus plane, & ambiguus est, qui sic planissimè decurrit.

Non videbis faciem meam.] Vt hæc intelligantur, quæ à Dauide Abneri proponuntur, opus est multa subintelligendo supplere, quæ necesse est inter vtrumque intercessisse. Dauid enim nuntiis Abneris acceptis, & conditione regni ad se traducendi, statim aduertit difficile posse hæc ad optatum exitum perduci, si nuntiis tantum transigerentur. Opus ergo esse in mutuum colloquium descendere: & cum nollet ipse ad Abnerem primus accedere, quod ex regia dignitate non esset alterius se partia Duci permittere, aut transfugæ se credere, Abnerem ad se inuitauit. Tacitè ergo in his verbis; *Optimè: non videbis faciem meam.* Alia multa intelligamus, quæ facer historicus omittit; nempe vt *optimè*, sit approbantis, & delatam sibi ab Abnere conditionem admittentis. Id verò quod adiungitur; *Non videbis faciem meam, nisi reducta Michol*; non sit dubitan

[a] Dionys. Rich. hist. ibid.

[a] Sopran. in Dauid.

dubitantis, & quasi pignus fidei deposcentis, vt iam dixi; sed tacitæ interrogationi respondentis. Dauid enim iam dixerat non posse hæc expediri, nisi mutuo colloquantur; id nunc quomodo possit, ostendit, si Abner ad se accedat. Posse autem id facile per occasionem Micholis sibi deducendæ.

Sic ergo cuncta disposita in hac conuentione Dauidis, & Abneris, debemus accipere. Vbi enim primum Abner ad Dauidem misit, gratanter Dauid accepta conditione, remisit, qui ostenderent Abneri mutuo colloquio opus esse, vt coram inter se de ratione consilij peragendi transigerent. Nec enim tantam rem nunciis vltro, citroque meantibus tuto committi. Ad Abnerem æquum non esse vt Dauid accederet; quod plenum id suspicionis esset, & infra regiam dignitatem. Quærendum ergo colorem aliquem, quo posset Abner in Hebron ad Dauidem sine perfidiæ suspicione venire. Optimum futurum, si per speciem legationis alicuius possit id obtineri. Petiturum ergo se ab Isboseth o sibi, vt Micholem remitteret; promoueret Abner petitionem; & id ageret vt annuente Rege postulatis causa sibi regiæ sororis ad regem virum deducendæ demandaretur. Id si fiat, opportunitatem summam mutui colloquij vtrique futuram, nullo quidquam occultioris consilij suspicante. His inter illos conuentis, ab Isboseto Dauid sororem, quæ sibi vxor erat remitti postulat; Abner quasi nescius in consilium adhibitus, petitionem promouet; & eum remitti placeret, ex dignitate vtriusque visum est, vt magnifice comitata dimitteretur. Ad id ergo Abner electus est, quod illi nullus esset in Aula dignitate superior. Accepit ergo illam Abner, deduxit, à Dauide exceptus est, & cum illo de iis, quæ tacitè ad eam diem agitauerant, mutuo percusso fœdere transegit. Hæc sic intellecta, nihil in verbis istis Dauidis, & tota narrationis serie salebrosum relinquunt: alioquin plurima concurrunt, quæ rectam intelligentiam remorantur.

Misit Dauid ad Isboseth.] Sic enim inter Abnerē & Dauidem cōuenerat. Nam quid attinebat ad Abnerē Michol vt ab illo potius, quam Isbosetho esset reposcenda? Nonne fuisset id aperta professio proditionis quæ struebatur; si palam enim Dauid ab Abnere postulasset; aut si per se hic, & auctoritate sua Micholem Phaltieli abstraxisset, & remisisset Dauidi? Ex conuento ergo Dauid illam postulauit ab Isboseth, & Abner postulata promouit. Appatet autem ex his, quod supra iam monui concertationem fuisse potius inter domum siue familias vtriusque quam inter populos vtrique subiectos, aut inter ipsos Reges. Dissimulabant enim isti inter se, tantumque suspecti inuicem agebant; vt necesse erat inter eiusdem sceptri competitores. Si enim euenrum bellum inter vtrumque viguisset, ridiculus fuisset Dauid, tam pacate Micholem ab inimico rege postulando. Nec hic illam tam facile concessisset hosti. Cùm ergo vtrinque odia supprimerentur, absurdum non fuit vxorem suam Dauidem repetere, & eam ab Isbosetho remitti.

Dixit ad eum Abner; Vade & reuertere.] Abneri ergo cura mandata, Micholem à Phaltiele abducendi, & deducendi ad Dauidem. Sed quid hic plorabat? Quærit hoc quasi arcanum mysterium Lyranus. Et respondet præ gaudio plorasse, quod vxor Ipsius, quam ardenter amabat, vxor Dauidis fieret iam regnantis. Ridiculè sanè hoc, ne dicam stolide. Quisquam ne sanus præ gaudio ploret, quod vxorem vnicè dilectam alius, quantumuis potentissimus sit, habiturus? Plorabat ergo quia diligebat, & ægrè à se diuelli ferebat: vnde Abner acerbius illum dimisit; ne comitatum eiulatu suo, & lachrymis obtunderet.

Ad seniores Israel.] Senior hic, vt aliàs monui, non est ætatis appellatio, sed dignitatis. Ad Magistratus, Decuriones, & eos, qui italicè dicuntur *Anziani*, quod aliis munere dignitatis antecedunt, Abner adiuit, vt cum illis de Dauide recipiendo transigeret.

Dominus loquutus est ad Dauid dicens.] Mirum quam rationem hic Abner adhibuerit, vt senioribus quod de Dauide conuenerat, persuadeat. Nihil enim ea facilius videri poterat. *Recipiendus*, inquir, *Dauid, deferendus Isboseth.* Cur hoc? Quia dixit Deus vindicaturum se à seruitute Palestinorum populum suum virtute Dauidis. Rectè hoc si verum sit. At quibus id Deus, & quando dixit? Ad ipsum Dauidem. *Loquutus est*, inquir, *Deus ad Dauidem dicens; In manu serui mei Dauid saluabo populum meum.* Ita ne verò? Et quis dum loqueretur rotetfuit? Tanta ne res, & tanti molíminis, qualis erat regem suum abiicere, nouum inducere testimonio peragenda erat regnum inuadentis? Duo ergo videnda sunt, Primum, quale fuit hoc de Dauide vaticinium, & quando prolatum. Secundum, ad quem, vel quos factum.

De primo dubium esse non potest fuisse illud certissimum & vulgatissimum. De eo enim hic loquitur Abner, tanquam de re notissima, & omnium ore iactata. Maius dubium est quando, aut vbi prolatum. Et ambigendi ratio, quia nusquam alibi, nisi hoc loco quidquam de eo in Scriptura refertur. Quod enim quidam dicunt, idem hoc oraculum esse, quod de Dauide Samuel olim protulerat, de eo cum Saule loquens [a]. *Scidit Dominus regnum Israel à te, & tradidit illud proximo tuo meliori te*; Confutatione non indiget: cum clarè constet duo hæc inter se oracula longè distare. *In manu serui mei Dauid saluabo populum meum*, & tradidit Deus Regnum Israel meliori te. Fatendum ergo vltrò nusquam alibi oraculum istud in Scriptura referri; sed ex genere illud esse earum rerum, quæ à sacris historiis obliquè tantum, non directè narrantur. Cuiusmodi sunt ea, quæ de planctu, lachrymis, flebilique comprecatione Iosephi referuntur, dum fratres suos ne se Madianitis diuenderent, emollire studebat. Directè enim de his lachrymis Scriptura non memorat; parcens scilicet pudori Patriarcharum. obliquè tamen illas apertè satis narrat, dum sic inducit fratres loquentes [b]; *Meritò hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum, videntes angustias animæ illius, dum deprecaretur nos & non audiuimus.* Nec enim vsquam alibi vllæ angustiæ animi Iosephi, vlla illius deprecatio refertur: & tamen dubitare non possumus illas intercessisse; cum fratres illas tam clarè commemorent, & ante oculos habeant obuersantes, & pœnas à se fetalis sæuitiæ reposcentes. Eodem modo ergo de hoc oraculo dicendum: nusquam alibi illud haberi; sed hic tantùm obliquè referri. Nec mirum id esse debet, quando non omnia quæ gesta aut dicta sunt, ita necesse est ab historico sacro narrari, nihil vt eorum omittatur.

[a] lib. 1. Reg. 15. 28.

[b] Genes 42. 21.

Dubium

Dubium tamen hîc potest esse qualem fidem mereantur, quæ obliquè hoc pacto, & non directè in scriptura traduntur. Respondeo non vsquequaque certam, inconcussam, & (vt in scholis loquimur) *infallibilem*; sed eatenus attemperatam; vt locus, tempus, auctoritas eorum exigit, à quibus & quando dicta referuntur. Quæ enim sacer historicus directè tradit, inconcussam auctoritatem habent; quod is afflatu sancti Spiritus dirigatur; in quem nec error cadit, nec voluntas alios fallendi. At qui dixisse quidpiam in sacris literis dicuntur; non semper tales sunt, vt instinctu diuini spiritus agantur ad ea dicenda, quæ loquuti traduntur. Certum ergo duntaxat diuina & inconcussa fide est, eos id dixisse, quod narratur; an verum autem quod dicunt, non ita certum: sed, vt dicebam, perinde vt ratio loci, temporis, personæ videtur exigere de quibus est

a vers. 25. sermo. Tale illud est quod Dauidi paulo post [a] de Abnere Ioabus affirmat. *Venit*, inquit, *ad te vt deciperet te, & sciret exitum tuum.* Tale quod Ab-

b vers. 18. neri ipse dicit [b] *voluisse seniores Israel Dauidem super se regnare.* Quam enim certum esse debet hæc ab vtroque dicta; tam incertum, an vera, & explorata quæ dixerint. Cæterùm quod ad oraculum istud attinet de Dauide prolatum; nemini dubium potest esse verum illud fuisse, & non ab Abnere confictum. De eo enim vt dicebam, Abner senioribus loquitur, vt omnibus comperto & explorato, non vtique facturus, si potuisset vno verbo reuinci.

Sed ad quem, vel quos oraculum istud emissum? Si enim ad Dauidem Deus de Dauide loquutus, dubia sanè res esse poterat; & cui fidem alij non adhiberent. Cui enim non promptum de se oracula fingere, quibus ad sceptrum vocetur; si sceptrum sibi asserenti tradatur? Sed dicendum in hac sententia; *Loquutus est Dominus ad Dauid dicens*; particulam *ad* consueta scripturæ phrasi positam esse pro *de*; sensus vt sit, loquutum fuisse Deum de Dauide, *futurum ipsum per quem populum suum de seruitute Philisthinorum*

c Sanct. Act. 25. *liberaret.* Rectè enim notarunt alij [c] ante nos vulgato interpreti particulas *in*, & *ad* idem per-

d Mar. cap. 9 sæpe valere quod *de.* Sic alicubi Marcus [d]; *Quomodo*, inquit, *scriptum est in filium hominis.* id est de filio hominis. Et Petrus in concione celebri

e Act. 25. ad Solymæ ciues [e]. *Dauid enim dicit in eum, Prouidebam Dominum.* Manifestè enim hîc *in eum* est *de eo.* Sic etiam Lucas de Christo agens ad

f Luc. 19. tribus de Zachæo loquente [f]. *Et Iesus ait ad eum, Quia hodie salus huic Domui facta est.* Quomodo ad eum, si hæc Christus tribubus, non Zachæo dicebat? *Ad eum* ergo dicebat, id est *de eo.* Simi-

g Hebr. 1. liter Paulus [g]. *Et ad angelos quidem dicit*; id est de angelis. Et iterum cum vellet significare lo-

h ibid cap. 4. qui se de Christo [h]; *Ad quem*, inquit, *nobis sermo*, id est de quo. Pari ergo ratione in hac sententia *Dominus loquutus est ad Dauid*; de Dauid est intelligendum. At quibus & per quos id loquutus? Sine dubio per Samuelem, cuius de Dauide vaticinia, vulgata iam satis erant; licet non omnia, vt iam dixi, à sacro historico literis consignata.

Abiit vt loqueretur ad Dauid.] Quando hoc & quomodo potuit, sine suspicione perfidiæ? Tam lentus ne Isboseth, & stupidus erat, vt cum videret magistrum militum huc, illuc vagari, crebrum conuentus agere, circumcursare ab illis ad illas, mali nihil timeret ab eo, qui sibi iam procaciter denunciauerat auersurum se tribus Israel, & Dauidi conciliaturum? Saltem ad consilia tegenda dissimularet aliquid Abner, occultus incederet, incomitatus abiret; at viginti viris, iisque selectis stipatus, & à Dauide publico epulo insuper exceptus, quomodo latere poterat, & se non prodere proditorem? sine dubio ergo dicendum, accessum hunc suum ad Dauidem probabili aliquo prætextu colorasse. Quis ille? Vel deducendæ Micholis, quod verius puto; vel iam deductæ inuisendæ, & fratris nomine salutan-

dæ. Verius [i] autem primum illud existimo, quod non video regiam coniugem & Isbosethi sororem quis alius, potuerit honestius deducere quam Abner. Et erat illa pro magnitudine fratris dimittentis, & viri suscipientis honestissime plane deducenda. Quod si iam ab Abner deducta erat, quorsum tam breui interuallo iterum illam inuisere? Sed contra hoc videtur esse sacer historicus, ita rem narrans, vt hunc Abneris aduentum longè post Micholem receptam contigisse significet. Sed hoc nihil monere debet: frequentissimè enim rerum series & ordo in narrando turbatur, vt quod prius per hysterologiam refertur; non sit dubium posterius contigisse; quanquam si rectè verba expendantur, nihil hîc sit, quod apertè significet Abneris aduentum, cum Micholis aduentu non fuisse coniunctum.

i Ioseph. lib. 7. cap. 1.

Omnia quæ placuerant Israeli.] Verbum *placendi* hoc loco forense est; & significat, non quod quis simpliciter gratum habet, & probat; sed quod decernit, aut cum alio conueniendo paciscitur. In quem sensum passim sumitur in iure sacro & ciuili, & apud elegantissimos latinæ linguæ scriptores. Sic *placuisse* senatui dicuntur, quæ ille censuit, & decreuit; *placuisse* etiam priuatis, in quæ contrahendo conuenerint. Vnde est *vt placita* sint aliquando decreta, aut pacta conuenta. Hoc ergo loco *quæ placuerant vniuersæ Israeli*, sunt quæ ille decreuerat, & inito pacto cum Abnere transegerat de Dauide recipiendo.

ỳ. 20.) Venitque ad Dauid in Hebron cum viginti viris: & fecit Dauid Abner & viris eius, qui venerant cum eo, conuiuium.

ỳ. 21.) Et dixit Abner ad Dauid: Surgam, vt congregem ad te dominum meum regem omnem Israel, & ineam tecum fœdus, & imperes omnibus sicut desiderat anima tua.

ỳ. 22.) Cùm ergo deduxisset Dauid Abner, & ille isset in pace, statim pueri Dauid, & Ioab venerunt, cæsis latronibus cum præda magna nimis: Abner autem non erat cum Dauid in Hebron, quia iam dimiserat eum; & profectus fuerat in pace.

ỳ. 23.) Et Ioab, & omnis exercitus, qui erat cum eo, postea venerunt: nunciatum est itaque Ioab à narrantibus: Venit Abner filius Ner ad regem, & dimisit eum, & abiit in pace.

ỳ. 24.) Et ingressus est Ioab ad regem, & ait; Quid fecisti? Ecce venit Abner ad te: quare dimisisti eum, & abiit, & recessit?

℣. 25.) Ignoras Abner filium Ner, quoniam ad hoc venit ad te vt deciperet te, & sciret exitum tuum, & introitum tuum, & nosset omnia quæ agis?

℣. 26.) Egressus itaque Ioab à Dauid, misit nuncios post Abner, & reduxit eum à cisterna Sira, ignorante Dauid,

℣. 27.) Cúmque rediisset Abner in Hebron, seorsum adduxit eum Ioab ad medium portæ vt loqueretur ei, in dolo: & percussit illum ibi in inguine, & mortuus est in vltionem sanguinis Asael fratris eius.

Cum viginti viris.] Viri nomen hic, emphaticos ponitur, & est honoris & dignitatis; vt intelligamus Abnerem non cum viginti tantùm, cuiuscunque conditionis, hominibus aduenisse; sed vt virum principem decebat, viginti vitis honestissimis, & primariis comitatum; quibus deinde singulis alij famulabaotur. Propterea subditur fecisse Dauidem *illis omnibus conuiuium* quod cum intelligi de famulis inferioris notæ non debeat: (nec enim Dauid qui Rex erat, vt Abnerem honestè susciperet, ipsum cum famulis adhibuisset communi mensæ) necesse est istos viginti viros omnes primarios fuisse, & aut sine famulis aduenisse; aut illos hic non commemorari; quod Scriptura tantùm recenseat, non quot cum Abnere cuiuscunque conditionis aduenerint; sed tantùm viros primarios, & aliqua dignitate fulgentes.

Fecit conuiuium.] De ritu nobiles hospites læto conuiuio excipiendi, plura alibi.

Surgam.] Non è mensa: nec enim statim soluto conuiuio discessit Abner; nec quod tunc sederet dixit *surgam*; sed Hebraismos in hoc verbo est, quo significatur operis cuiuscunque aggressio, & ad illud inchoandum *exercitatio*. Qualem vim apud Latinos habent; *Age, agedum, & agite*. Quæ sont inchoantis aliquid, & ad illud se, vel alios excitantis. Verbum ergo licet sit, *surgo, surge, surgat*; vim tamen apud Hebræos obtinet aduerbij, & id in prima, secunda, & tertia persona; cum Latinis aduerbium excitantis, & exhortantis, in secunda tantum vsurpetur. *Age, agite*. Sic

[a Psal. 81.] Dauid alicubi, [a] *Surge, Deus, & iudica terram.* Non enim sedet Deus vt sit illi surgendum; sed

[b Maldon. in Luc. 15. 18.] *surge*, est *agedum*, vt alij [b] etiam obseruarunt. Ad quem modum *surgam* hic est *age iam* quod inter nos conuenit aggrediar, & discedam ad te populum reducturus.

Cum ergo deduxisset Dauid Abner.] *Deducere*, est honoris causa abeuntem prosequi, vel euntem aliquo comitari. Nec erat hoc magnum à Dauide in patruelem Saulis, & ducem adeo clarum, qualis erat Abner. Nihil ergo infra maiestatem suam Dauid, dum hoc officio functus est. Hebraicè tamen habetur tantum; *dimisit Dauid Abner, & iuit in pace.* Sed cum omnis honesta dimissio, qualis fit comitando, *deductio* Latinis appelletur, rectè noster interpres, vt significaret à Dauide Abnerem honestè dimissum, dixit illum *deduxisse.*

Cæsis latronibus.] LXX. *de exitu*, id est de expeditione. Chald. *de castris*, aut de exercitu.

Exitum tuum & introitum.] Statum rerum tuarum; quid agas, quid moliaris. De qua phrasi fusè alibi dictum. [c] [c lib. 1. c. 19.]

Misit nuncios post Abner.] Qui *Dauidis nomine illum reuocarent*, inquit Iosephus. [d] *quasi per* [d lib. 7. cap. 1.] *obliuionem quidpiam illi significare maxime ad rem pertinens omisisset*. Probant hoc alij [e] quod ex [e Salian. an. decoro non esset Abnerem summum militiæ 2985. n. 21.] magistrum, defunctique Regis patruelem, & præsentis adeo propinquum, Ioabi nomine reuocari; Nec apud Abnerem suspicione caruisset, si Ioab illum per se vocasset, & retraxisset in vrbem. Memor enim Asaelis à se perempti, timuisset à Ioabo, quod antequam illum perimeret præcauebat, dum Asaelem hortaretur absistere; *ne*, inquiens, [f] *confodiam te, & ad Ioab fratrem tuum* [f supr. cap. 2.] *leuare deinceps faciem non possim.*

A cisterna Sira.] Siue, vt alij vertunt, à *puteo spinarum*. Quem Iosephus ait viginti stadiis ab Hebron abfuisse.

Vt loqueretur in dolo.] Loqui simpliciter positum frequenter est in scriptura, secreto, &, vt occulta solent, aliquid communicare; vt hoc loco, & iterum paulo [g] ante; *Abiit vt loque-* [g vers. 19.] *retur ad Dauid*, secreto nempe. Inde est quod apud Danielem [h] *loqui mulierem cum aliquo, vel* [h Cap. 13. 57.] *alicui*, est secreto cum illo conuenire & agere. *Loquebantur*, inquit, *vobis*, id est secreto vobiscum eoouenoiebant, & ad turpia vota conniuebant.

In dolo.] Dolosè finxit, habere se quæ secreto Regis illi nomine, remotis arbitris, communicaret. Ridicula porro sunt, si vacaret in re seria ridere, quæ de hoc dolo Rabini veteres fabulantur. Solliciti enim quomodo Ioab potuerit Abnerem decipere, virum fortem, cautum, & solitum sibi prospicere, inter hostes versantem; dicunt abductum à Ioabo, rogatum vt ostenderet sibi quomodo ex prisco ritu discalcearetur is, qui fratris vxorem defuncti nollet accipere, Abnerem vero se inclinasse, & simul calceum sibi detraxisse, vt Ioabo quod petebat, ostenderet, illico manu illius fuisse confossum. Nugæ nugacissimæ, quæ refelli non possunt, nisi nugando.

Ad medium portæ.] Ciuitatis scilicet. Ioab enim vt Iosephus obseruat, obuiam illi extra vrbem, quasi honoris causa prodierat. Sed mirum sane est quomodo tam immane facinus tam facilè à Ioabo potuerit, sine tumultu patrari; & id si locus, si comites, si occisi persona spectetur. *Locus*; in medio enim portæ peremptus est, loco conspicuo & patenti. *Comites*; plures erant, omnes egregij & fortes, vt æquum est de viris militaribus & inter plures electis existimare. *Occisus*, Abner, verus dux, & circunspectè cautus; insuper à Ioabo sibi non sine causa prospiciens. Quomodo ergo quod cogitauit, tam facile potuit Ioabus efficere?

De loco; admirationem auget quod noster interpres videtur innuere, Abnerem in media porta confossum: nulli enim dubium quin in vrbe regia, & iusta custodia munita, quicquid in porta tumultus maioris acciderit, ingentes illico turbas soleat excitare. Quomodo ergo Ioab cui maximè propositum erat, & esse debebat, sine strepitu vllo cœpta peragere, portæ medium elegit, vbi quicquid accideret, omnia statim tota vrbe cæco tumultu, & trepidatione compleret? Iosephus non in portæ medio; *sed seorsum à porta, in loco solitario* dicit occisum. Suspicor

ergo

ergo nostrum interpretem cum dixit, *seorsum adduxit eum Ioab ad medium portam*; particulam *ad*, pro *de*, vel *ab* vsurpasse; vt sit sensus adduxisse illum de porta in locum aliquem secretum prope illam. At quid interim Abneris comites? quid agebant? Vrbem fortasse nondum erant ingressi dum hoc peragebatur: illico autem re patrata, facile fuit illos excludere, ne quid maioris tumultus oriretur in vrbe. Consultò autem Ioab illam loci opportunitatem prope portam captauit; vt cum nondum comites essent ingressi, sine illorum interuentu, solum Abnerem haberet obnoxium. Cæterùm nihil eo tempore sibi cauentem, quamuis alias cautum, & egregie fortem ducem, non difficile fuit opprimere.

Et percussit eum ibi in inguine.] Malè ergo Seuerus [a] Sulpitius Abneris cædem dicit altis à Ioabo mandatam. *Non sine*, inquit, *regis dolore, cuius fidem cruentauerat*. Perspicue enim hic scriptura tradit ipsius Ioabi manu perfossum.

[a] lib. 1. hist. sa.

In vltionem sanguinis Asael fratris eius.] An hæc vera causa fuerit, an prætensa; incertum est. Veram fuisse; volunt recentiores: prætensam; Iosephus, quem alij sequuntur. Ex quibus Theodoretus hæc; *Pratextum quidem habebat cadem Asaelis; veram autem causam, inuidiam. Sciebat enim fore vt ille praesset exercitui, qui vniuersum Israelem adducebat ad Regem. Imperandi ergo desiderium eum armauit ad cadem illius faciendam.* At sacer historicus clarè tradit in vltionem Asaelis occisum, nulla alia causa commemorata. Vera ergo illa fuit, non prætensa. Sed hoc nihil est. Neque enim quoties in sacris literis aliquid ab aliquo gestum propter aliquem finem refertur; semper necesse est intelligere verum illum fuisse, & non prætensum. Dicit alicubi Matthæus Herodem [b] contristatum quod Ioannem cogeretur occidere; propter iusiurandum tamen occidisse. An ob id necesse est intelligere, vlla religione iuramenti tactum Herodem sacrilegium extimuisse? Minimè verò. Sed *contristatum, & propter iusiurandum id vnde tristabatur peregisse*, est illum tristitiam simulasse, & religionem iuramenti; qua vere tamen non mouebatur, parricidio prætulisse; quod ibi plures Patres obseruant [c]. Quid tamen de hoc sit quod ad Abneris cædem spectat; certum est illam à Ioabo patratam in fratris vltionem, siue ea vera causa fuerit, siue prætensa, & ab illo iactata; probabilissimum vero est inuidia stimulatum ob hanc præcipue facinus patrasse.

[b] Cap. 14.

[c] Hilar. Hieron. Strabo in c. 14. Mat.

ỳ. 28.) Quod cùm audisset Dauid rem iam gestam ait; Mundus ego sum, & regnum meum apud Deum vsque in sempiternum à sanguine Abner filij Ner,

ỳ. 29.) Et veniat super caput Ioab, & super omnem domum patris eius: nec deficiat de domo Ioab fluxum seminis sustinens, & leprosus, & tenens fusum, & cadens gladio, & indigens pane.

Imprecatio hæc est, non prædictio, eo modo intelligenda, quem D. Thomas alicubi [d] pluribus explicat. Quinque autem continet capita malorum; nempe vt non deficiat de domo Ioab primò seminifluus. Secundò leprosus. Tertiò tenens fusum. Quartò violenter cæsus. Quintò panis indigens; quæ omnia clara sunt. Illud *tenens fusum*, plus aliquid obscuritatis habet. Volunt alij per id effœminatum significari. Vir enim nens, & colu stamina deducens, viri parum viri symbolum est. Vnde olim vt ostenderetur quid posset impotens amor in viro, qui tantus aliquando est, vt per illum in fœminam homo degeneret, Hercules inductus est robusto pollice fila ex colo deducens: sunt qui per *fusum*, stimulum, vel flagellum intelligant, quo iumenta, & boues aguntur. Alij *fusum*, saccum coriaceum longinquum sanè intellectu interpretantur. LXX. habent, *scytalam*, quod Serrarius flagellum, vel sactum mendicantium exponit. Aquila, quem alij [e] sequuntur, *fusum*, pro baculo videtur accipere, quo nitantur cæci; & inde *tenentem fusum* cæcum interpretatur. Quam expositionem recentiores ita probant, vt putent in vulgata mendose fortasse legi *fusum pro fuste*. Mihi maximè placet notari per hoc, malum *mendicitatis* extremæ; cui sublenandæ vult Dauid vt posteri Ioab nullum ministerium tam ignominiosum potent, vt ab illo, quasi se indigno, manus abstineant; quale est in viro ex colo fila deducere, & fusum torquere. Cæterum cur hæc potius genera malorum Dauid, quam alia, sit imprecatus; mysterio vacat; nec est anxiè quærendum. Ea enim mala congessit, quæ subitus æstus indignationis animo subiecit, horrore tam immanis facinoris ex improuiso correpto. Maius dubium potest esse cur Dauid non tantum Ioabum execretur; sed imprecatione sua domum illius vniuersam tot infortuniis supponat. Sed dicendum familiam Ioabi totam constituisse tunc tantùm in Ioabo ipso, & Abisai, qui ambo cum rei essent patratæ cædis, non mirum si ab ipsis, & eorum quoque posteris in eorundem vltionem pœnæ reposcantur.

[d] 2. 2. q. 76. art 1.

[e] Theodoret. quæst. 12. hic Procop. & Scholiast.

ỳ. 30.) Igitur Ioab & Abisai frater eius interfecerunt Abner, eo quòd occidisset Asael fratrem eorum in Gabaon in prælio.

ỳ. 31.) Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, qui erat cum eo: Scindite vestimenta vestra, & accingimini saccis, & plangite ante exequias Abner. porrò rex Dauid sequebatur feretrum.

ỳ. 32.) Cumque sepelissent Abner in Hebron, leuauit vocem suam, & fleuit super tumulum Abner: fleuit autem & omnis populus.

ỳ. 33.) Plangensque rex, & lugens Abner ait; Nequaquam vt mori solent ignaui, mortuus est Abner.

ỳ. 34.) Manus tuæ ligatæ non sunt, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati: sed sicut solent cadere coram filiis iniquitatis, sic corruisti. Congeminansque omnem populum fleuit super eum.

ỳ. 35.) Cúmque venisset vniuersa multitudo cibum capere cum Dauid, cla-

ra

ra adhuc die iurauit Dauid, dicens; Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, si ante occasum solis gustauero panem, vel aliud quippiam.

ỳ. 36.) Omnisque populus audiuit, & placuerunt ei cuncta quæ fecit rex in conspectu totius populi.

ỳ. 37.) Et cognouit omne vulgus, & vniuersus Israel in die illa quoniam non actum fuisset à rege, vt occideretur Abner filius Ner.

ỳ. 38.) Dixit quoque rex ad seruos suos; Num ignoratis quoniam princeps & maximus cecidit hodie in Israel?

ỳ. 39.) Ego autem adhuc delicatus, & vnctus rex: porro viri isti filij Saruiæ duri sunt mihi: retribuat Dominus facienti malum iuxta maliciam suam.

Quæ spectant hoc loco ad ritus funebres in exequiis Abneris seruatos, interpretatione non indigent, cum sint alibi à nobis fusius explicata. Dun ergo tantùm sunt edisserenda, quæ possunt aliquid difficultatis habere. Primum spectat ad laudes Abneri à Dauide tributas; alterum ad vltionem illius, & Ioabi supplicium dissimulatum. Dum luget Abnerem Dauid, has illius laudes interserit; quod mortuus non sit, vt ignaui solent; quod manus eius ligatæ non fuerint; quod pedes compedibus non aggrauati; quod denique sic corruerit, vt solet coram filiis iniquitatis. Quid quæso hæc omnia sibi volunt, & quam laudem continent? Respondeo breuiter; eo verba hæc Dauidis spectare, non solum vt Abner apud alios laudetur; sed vt tacitè prius excusetur. Nam quia ceciderat, & non in bello, in quo cadere, si per se spectetur, ignominiam nullam habet, cum Mars [a] incertus aliquando fortiores absumat, ignauis relictis: cum, inquam, Abner cruenta morte cecidisset, & non in bello, continebat id prima specie non leuem notam degeneris animi, & ignaniæ probrosæ; quam Dauid vt amoliretur, dicit Abnerem, non vt ignaui; sed vt fortissimi solent, extinctum esse; dolo scilicet & insidiis interceptum. Istos enim ob opinionem fortitudinis, apertè non audent hostes inuadere; sed imparatos, & aliud agentes adoriuntur; sic autem cum Abnere seruatum ab iis, qui perniciem illi machinati. Quod totum illa verba signanter exprimunt; *Manus tuæ ligatæ non sunt, & pedes tui compedibus aggrauati.* Quorum sensus est; sciebant omnes, & in primis inimici tui nec manibus te, nec pedibus impeditum; nouerant quanto robore lacertorum, quanta pedum pernicitate præstares. Quid inde? Non ergo rectà te inuadere, non contra ex opposito stare sunt ausi; sed dolo circumuenerunt; certi non potuisse te aliter ante illos cadere, quam vt viri fortissimi solent ante hostes suos, à quibus nisi insidiis intercepti, nil pati possunt.

a Cicero Phil. 11.

Obseruandæ porro in hac oratione sunt duæ figuratæ loquutiones, & vnus hebraismus. *Manus*, inquit, *tuæ ligatæ non sunt.* Figuram enim hæc continent, quæ Latinis *extenuatio* appellatur, qua minus dicimus, & plus intelligimus, vt illud Virgilij[b]

b lib. 7.

Munera nec sperno;

Ad quod notat Seruius figuram esse quæ liptotes dicitur, pro eo quod est *libenter accipio*, cuius aliud exemplum paulo ante in eodem poeta præcessit.

Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama leuis; tantíue abolescet gratia facti.

Ad quæ notat idem Seruius hæc figuratè dici. cum enim qui loquitur velit ostendere sua coniunctione Latinis, quos alloquebatur, ornamenti plurimum accessurum, non hoc exprimit; sed tantùm illis se non indecores futuros. In quem sensum, & cum simili figurata loquutione illud Beati Iob [c] est accipiendum; vbi loquens de sera pœnitentia peccatoris; *Non es*, inquit, *placebit vecordia sua*, pro eo quod est *summopere displicebit*; Et sapiens simili forma loquendi;[d] *Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ; antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni de quibus dicas; Non mihi placent*, pro eo quod est; maximè mihi displicent. Sic ergo hic *manus Abneris* dum viueret *non fuisse ligatas*, est illas expeditissimas, & paratissimas habuisse ad pugnandum, & repugnandum; quod Latini dicunt, *Manu promptum esse.* & Itali, *esser manesco, ò pronto à menar le mani.* Salustius [e] alicubi de Iugurta, quem ob eius fortitudinem Micipsa timens, ausus non est apertè de medio tollere, hæc habet, quæ plurimum locum illustrant, quem tractamus. *His difficultatibus circumuentus* (Micipsa) *vbi videt neque per vim, neque insidiis opprimi posse hominem tam acceptum popularibus quod erat Iugurta, manu promptus, & appetens gloria militaris, statuit eum obiectare periculis.* Obliquè nimirum aggressus est, cum rectà non posset. Cur hoc? Quia manu promptus erat Iugurta; quia non habebat manus alligatas. *non teneua le mani a cintola*, cum casus vrgebat. propter hoc ergo, & quia erat appetens gloriæ de medio tollere eum statuit obiectando periculis. Hæc eadem figura verbis sequentibus inest. Abneris *pedes compedibus non sunt aggrauati*, pro eo quod est velocissimus erat, & vt de eo supra est prædicatum, syluarum capreas cursu antecedebat. Et hæ duæ loquutiones, vt dixi, figuratæ sunt. Illa hebraismum continet, *sicut solent corruere coram filiis iniquitatis.* Filij enim hic pro hominibus appellantur, & nomen substantiuum in obliquo casu, phrasi hebraica ponitur pro adiectiuo superlato; vt *filij iniquitatis* hic sint *homines iniquissimi.* Sicut alibi [f] *viri diuitiarum* sunt homines ditissimi, quorumque animus totus in opibus cumulandis. Et obseruandum qui proditoriè grassantur, appellari hic *homines iniquissimos*, quod quam merito & rectè; alibi prosequemur. Superest iam de vltione omissa, & Ioabi supplicio dissimulato. Cur enim tantum facinus, tam atrox, & Dauidi adeo exosum, non est in Ioabi capite vindicatum? Vidit hoc ille sui muneris esse; vidit omnes id à se petere, & expectare; propterea quod non faceret excusauit. *Num ignoratis*, inquit, *quoniam princeps & maximus cecidit hodie in Israel?* Quorsum hæc? Vt ostenderet facinus patratum immanissimum fuisse, nullique dubium quin deberet seuerissimè vindicari. Sed cur id non fieret, statim causam subiicit; *Ego autem adhuc delicatus & vnctus Rex*; ideirco se illud non vindicare, quod in primordio regni sui non possit sine tumultu, & maioris turbæ periculo, reum tantum, qualis erat Ioab, legibus conuenire. Quod ergo hic dicit *delicatus*,

c Cap. 8. 14.
d Eccl. 12. 1.
e De bel. Iug.
f Psal. 75. 6.

tus, significat adhuc in regno *tenellum* se esse; & allusione ad plantas habita recenter insitas, aut defossas, facili nisu se posse conuelli; cum nondum sit in regno firmatus; in quo Ioab, eiusque frater plus æquo possunt; vt notant Iosephus[a] & Theodoretus[b].

a *libr. 7. antiq. cap.* 1.
b *Q. & in 2. Reg.*

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT IV.

ARGVMENTVM.

T Isbosethus, Abneris interitu nunciato, planè animo collapsus est; vniuersique pariter; qui eius partibus adhærebant, simili perturbatione concussi sunt. Ignari enim quod ad Dauidem studia conuertisset, iacturam tantum quam fecerant, amisso viro fortissimo reputabant. Qua cõsternatione perspecta Rechab, & Baana duo Isbosethi duces ab eo pridem in exilium acti, eam occasionem verterunt maiori cum emolumento patriæ repetendæ. Rati enim gratiam se summam apud Dauidem inituros, si regni æmulo sublato, prona illi omnia facerent ad Israelis imperiū capessendum, facinus audacissimum & indignissimum aggressi sunt. In vrbem enim regiam delati, feruente die domum regis ingrediuntur: ibi cuncta reperiunt, omissa cura, custodibus vacua; limenque ipsum regium vnius duntaxat muliereulæ curæ permissum; quæ nec id tantùm agebat: nam simul & triticum purgabat, & Regis aditus custodiebat. Interius ergo taciti, & occulti penetrantes, Isbosethum meridiantem offendunt, & altè sopitum: illicoque districtis gladiis inuadentes obtruncant, & amputatum caput è vestigio ad Dauidem deferunt, ob æmulum sublatum gratiam simul, & præmium relaturi. Sed ille parricidium quod in regem suum latrones impurissimi per summum scelus admiserant auersatus, asperè priùs verbis acceptos, ex templò iugulari mandat. Et iugulatos, manibus pedibusque præcisis, è sublimi suspendi; posteris documento futuros piorum regum gratiam non benè quæri, si malis artibus ambiatur.

℣. 1.) Audiuit autem Isboseth filius Saul quod cecidisset Abner in Hebron: & dissolutæ sunt manus eius, omnisque Israel perturbatus est.

℣. 2.) Duo autem viri principes latronum erant filio Saul, & nomen vni Baana, & nomen alteri Rechab, filij Remmon Berothitæ de filiis Beniamin: siquidem & Beroth reputata est in Beniamin.

℣. 3.) Et fugerunt Berotitæ in Gethaim, fueruntque ibi aduenæ vsque ad tempus illud.

℣. 4.) Erat autem Ionathæ filio Saul filius debilis pedibus: quinquennis enim fuit, quando venit nuncius de Saul, & Ionatha ex Iezrahel. tollens itaque eum nutrix sua fugit: cumque festinaret vt fugeret, cecidit, & claudus effectus est: habuitque vocabulum Miphiboseth.

℣. 5.) Venientes igitur filij Remmon Berothitæ, Rechab & Baana, ingressi sunt, feruente die domum Isboseth: qui dormiebat super stratum suum meridie. Et ostiaria domus purgans triticum, obdormiuit.

℣. 6.) Ingressi sunt autem domum latenter assumentes spicas tritici, & percusserunt eum in inguine Rechab & Baana frater eius, & fugerunt.

℣. 7.) Cùm autem ingressi fuissent domum, ille dormiebat super lectum suum in conclaui, & percutientes interfecerunt eum: sublatoque capite eius abierunt per viam deserti tota nocte,

℣. 8.) Et attulerunt caput Isboseth ad Dauid in Hebron: dixeruntque ad regem; Ecce caput Isboseth filij Saul inimici tui qui quærebat animam tuam: & dedit Dominus domino meo regi vltionem hodie de Saul, & de semine eius.

CONTINETVR hoc capite cædes Isbosethi; & eius à Dauide vltio. De illa nobis exponendum à quibus, cur, quando, & quomodo facta: de hac, quomodo, & quam iustè sumpta.

Ordiamur à cæde. Qui illam patrarunt Baana, & Rechab filij Remmon. de quibus ad eorum scelus exaggerandum, tria Scriptura commemorat. Primò, quod erant viri Isboseth. Secundò quod principes latronum. Tertiò quod Beniaminitæ. *Duo*, inquit, *viri erant filio Saul*; nempe Isbosetho. Erant ergo isti ex eorum militum genere, quibus custodia regij corporis incumbit; & propriè appellantur quasi antonomasticè *viri Regis & principis*. Italicè *suoi huomini*, *&* *suo*

sue leace spezzate. Erant præterea *principes latronum*; nempe militum qui variis in hostiles regiones incursibus prædas agebant; ob id latrones appellati, vt plerique [a] veterum volunt, qui propterea vocant istos, *Duces copiarum*, seu *capitaneos expeditionum.* Vnde alibi noster Interpres appellat eos *principes* [b] *turmarum*; per turmas intelligendo certos numeros militum excursionibus destinatos. Aliis placet *latronum* nomine prisca significatione milites intelligi, qui propriè custodiæ principis excubabant, *laterones* prius appellati, & inde *latrones lateranenses*, & *laterales*, quod latera principum custodirent, de quibus vetus Poeta apud Festum [c].

a LXX. Chald. Ioseph. & ex illis Serrar. hic

b lib. 1. Paral. 12. 18.

c Saluberien. Policr. libr. 7. cap. 19.

Stipati ferro circundant corpora regum.

In quo sensu *principes latronum* fuisse, est illos præfecturam aliquam in prætoriana militia gessisse. Adiungitur tertio loco fuisse Beniaminitas, ex eadem nempe tribu, qua Saul & eius cognatio, quare illorum maximè intererat regium nomen in Saulis familia seruari, vt in tribu Beniaminica seruaretur. Quorsum autem hæc omnia scriptura? Iam dixi, vt infame virorum istorum patricidium magis ob oculos ponatur, qui tot nominibus Isbosetho obstricti, illum tamen atroci scelere prodiderunt.

Vnde ergo ad id inducti? Varia à variis afferuntur. Sunt [d] qui dicant mortuo Saule & Ionatha, de Miphibosetho Ionathæ filio in Regem euehendo cogitasse, cum illo conuenisse, consilia de Isbosetho tollendo, & regnu occupando communicasse: cuius rei indicio per Miphibosethum ad patruum delato, meritò sibi ab illo timentes, aufugisse, & vsque eo in exilio perseuerasse; donec oblata ex morte Abneris opportunitate reuersi, Isboseth obtruncarunt. Sed hæc excogitata ad ostendendū quorsum capitis huius initio mentio Miphiboseth inseratur; & isti dicantur ex terra Israel aufugisse; perspicuè refelluntur, quod Miphiboseth quinquennis erat, cum pater extinctus est. Quis ergo putet ipsum de regno inuadendo cogitasse, aut vllos repertos, qui tanta de re peragenda cum eo consilia communicarent? Alij [e] ergo volunt fuisse istos duces fugitiuorum, illorum nimirum de quibus extremo superiore libro dictum est, audita Saulis & totius exercitus clade, suis ex vrbibus aufugisse: diu vero rapto viuentes, & prædas tam ea sua, quam ea hostili terra agentes, tandem morte Abneris audita, spe melioris fortunæ facinus hoc perpetrasse. Sed nec ista maiorem probabilitatem habent. Prætetquam quod plane fictitia videntur. Quomodo enim fuerunt isti duces fugitiuorum; si perspicuè Scriptura dicit illos *Isbosethi viros* fuisse, & *principes* siue *duces turmarum illius*? Alij [f] volunt hos primum de Miphiboseth in regem assumendo cogitasse, quod essent præfecti turmarum sub Ionatha, in cuius gratiam volebant filium ad sceptrum promouere; quem deinde cum debilem, ac proinde regno minus idoneum reperissent, conuerso consilio de Dauide cogitasse, cuius vt gratiam inirent; Isbosethum de medio sustulerunt. Sed hæc nihilo magis probabilis sunt. Scriptura enim manifestè significat fuisse hos Isbosethi duces, non Ionathæ. *Duo*, inquit, *viri principes latronum erant filio Saul.* Quis quæso hic Saulis filius nisi de quo paulo ante Sermo? At nulla Ionathæ mentio præcessit, cum de Isbosetho dicatur; *Audiuit autem Isboseth filius Saul.* Quæ ergo ratio patitur, vt cum post hoc subiicitur, *duo erant viri filio Saul*, de alio hoc, quam de Isbosetho intelligatur; cum huius tantum filij Saulis, & nullius alterius mentio præcesserit?

d Hieron. in Tradit.

e R. Salom. & Lyran.

f Caiet. hic

Probabilissimum ergo mihi est, duos istos turmarum principes consiliorum Abneris fuisse participes: quare audita ipsius morte timentes ne res suo cum periculo proderetur, incepta maturasse, & opportunitate captata, Isbosethum de medio sustulisse. Sed quorsum nunc mentionem Interponere Miphibosethi? Fortè vt tacitæ dubitationi occurratur: cur isti & alij Israelitæ ad Miphibosethum animum non adiecerint; & de illo In regnum extollendo non cogitauerint: quia nimirum puer adhuc erat, & debilis pedibus, ob id impar ad regnandum. Quæ cum ita essent, voluisse duces istos sibi consulere, & vt Dauidem captarent, Isbosethi capite illum sibi demerendum putasse.

Sed videamus quomodo tam facilè id patrare potuerint. Admirationis autem non exiguæ caussam præbet, quod cum Rex esset Isboseth in domo regia tam solitarius ageret; vt securè, sine vllo strepitu potuerit obtruncari. *Cum* inquit, *ingressi essent domum, dormiebat ille in conclaui.* Solum ergo nacti sunt, & ita distinctè Iosephus exponit. Vbi ergo militaris custodia? Quomodo non repulsi, non obseruati? Sed quod admirationem auget, *ostiaria*, inquit, *purgabat triticum*, quasi regiæ domus excubiæ muliereulæ vnius fide, & vigilantia niterentur. *Nacti* [g], inquit Iosephus, *solum Isbosethum in cubiculo meridiantem, videntesque nec satellitum quenquam adesse, neque ianitricem vigilare; sed & ipsam partim lassitudine, partim astu in somnum solutam, subintrogressi ad eum, dormientem interemerunt.* Quæ dubitationem conduplicant, non soluunt; nec nodum laxant, sed adstringunt. *Aberant*, inquit, *satellites, ita vt nullus adesset; & ianitrix dormiebat.* Qualis, oro, Rex hic erat in tanta solitudine suorum? Sed omnia plana reddentur, si intelligamus ostiariam istam fuisse propriè affixam ianuæ interioris cubiculi; satellites autem non abfuisse à palatio, sed nihil in istis duobus veritos, liberos dimisisse. Quid enim de viris Isboseth, & præfectis regiæ custodiæ suspicarentur? Fœminam autem triticum purgasse; non quod illud vanno, aut cribro agitaret; sed quod ab intermixtis granis segeris adulterinæ secerneret; vt inde panes & alia scitamenta pro regia mensa conficerentur. Inter alia enim regalia ministeria focariæ fœminæ erant, à quibus panes electi, & alia dulciaria regibus parabantur; vt alibi [h] indicatur. Hæc si minus alicui probabuntur; eam rationem sequatur huius nodi soluendi; quam vt expeditissimam, in argumento huius capitis amplexi sumus. Nunc singula discutiamus.

g lib. 7. An. tiq. cap. 1.

h lib. 1. Reg. 8.

Dissoluta sunt manus eius.] Nihil ergo fuerat adhuc de Abnere suspicatus, nec illius consilia de Dauide manauerant: alioquin ad illius cædis nuncium, non perculsus, sed erectus esset. *Dissolutæ autem manus*, vt alibi monuimus, hebraismus est, quo *cadere* significantur; italico nostro respondens, cùm dicimus alicui, *Cascar le braccia*, pro eo quod est animum despondere.

Filio Saul.] Ionatham hunc intelligunt nonnulli [i], quod supra indicaui; cui volunt illos duos Berothitas militasse. Sed inde sensus iste refellitur, quod dura nimis & longinqua fuisset allusio, si proximè de Isbosetho sermone præmisso, quæ

i Caiet.

sequuntur

sequuntur ad Ionatham olim defunctum, de quo nullos sermo præcesserat, referrentur. Ad hæc, apertè significatur istos duos duces filio Saul eo tempore militasse, quo nuncius mortis Abneris allatus est. Illa enim relatâ, subditur; *Duo autem viri erant filio Saul.* Quis autem non videt si filius iste Ionathas esset, dicendum fuisse; non, *Erant filio Saul*; sed *olim fuerunt?*

Siquidem & Beroth reputata est in Beniamin.] Tria hinc vsque ad *vementes* per parenthesim referuntur, quæ non leuiter intelligentiam turbant, quod non ita constet, quorsum & qua occasione referantur. Primum est Berothitas ad tribum Benjamin pertinuisse; quæ parenthesis clarior est, apparet enim rationem per illam reddi, cur Berothitæ Beniaminiei sint appellati: quia nimirum Beroth [a] vrbs olim Gabaonitarum, illi tribui postea adscripta est. Iccirco autem distinctè Beniamitas istos fuisse commemorat, vt ostendatur, qui præfecturas apud Isbosethum gerebant, vt plurimum ex illa tribu fuisse.

a Iosue 18.25. Ioseph. lib 9. ant. c.17.

Et fugerunt Berothitæ in Gethaim.] Hoc secundum est per parenthesim interpositum; quorsum, & ad quid non ita clarum, vt quod præcessit. Qui enim Berothitæ isti qui fugerunt? Nonnulli duos istos duces intelligunt, & varias causas cur fugerint ariolantur; quorum sententiam sequuti nos sumus in huius capitis argumento tradendo. Sed probabilius omnino est sermonem esse de Berothitis omnibus qui fugisse ex suis sedibus dicuntur, vt occurratur tacitæ obiectioni. Dictum enim fuerat Beroth fuisse vrbem tribus Beniamin: ea quando hæc à sacro historico scribebantur, saltem illius tribus habitatoribus vacua. Cur id ergo esset, adiungitur: quia nimirum Berothitæ fugerunt, & vrbem suam reliquerunt. Quando hoc? Cum clades accepta est, in qua Saul & Ionathas extincti. Tunc enim (vt supra [b] dictum est) vicini populi suis relictis vrbibus aufugerunt.

b lib.1.c.31.

Erat autem Ionatha, filio Saul filius debilis pedibus] Hæc est tertia parenthesis reliquis obscurior; non quod obscura sint quæ narrantur; sed quod non appareat, quorsum hic inducta. Probabilissimum mihi est afferri tacitè in causam perturbationis totius Israelis: de quo præmissum est Abneris morte nunciata [c], *vniuersum Israel perturbatum.* Perturbatos enim est quod Abnere extincto, nullum viderent ex Saulis familia reliquum qui rei bene gerendæ esset idoneus: non Isbosethum, virum placidis moribus & eneruem; non Miphiboseth, qui nec in præsens, nec in futurum quicquam, quod de illo bene, posset sperari, pollicebatur, cum puer esset pedibus impeditus. Cùm hæc ergo secum cogitarent Israelitæ, meritò perturbabantur, quo se tunc verterent incerti; qui præsertim nihil adhuc de consiliis Abneris acceperant, & regno in Dauidem transferendo.

c His ver.1.

Ingressi sunt feruente die in domum Isboseth.] Et vbi custodes? Aberant, inquit Iosephus, aut alia de causa, aut ipsi quoque in domo quisque sua quieturi, rege quiescente. Ita ne vero? Et quando rex maiori cura, & eius salus tutanda; quam cum somno concedit, omni sui cura, custodiaque solutus? An non perpetuum hoc est, vt excubitores alienæ salutis, in illum tunc actius inuigilent, cum magis ille indiget opis alienæ? Ita sine dubio. Nullum ergo tempus est quod exigat custodes magis intentos, quam cum somno conceditur; cum alienæ iniuriæ tunc quisque sit maximè paratus, & ob id alienæ quoque opis magis indigeat. Non ergo poterant abesse custodes, quod tempus esset dormiendi. Probabilius ergo dicunt alij principibus prætorianarum cohortium nullum fuisse, qui ad regem aditum auderet occludere. Quid enim aut quis ab illis regi timeret, quorum erat maximè regem periculo sui capitis ab omni periculo custodire? sed expeditissima ratio est etiam si adessent custodes, & vigilarent, non obstitisse; quia latenter ingressi sunt, vt Scriptura dicit; nullo scilicet vidente, nec obseruante; quod illis facile fuit omnia secreta regiæ domus probe tenentibus vel certè quia spicas tritici gerentes, agrestes baiulos simularunt.

Sepran, in Dauid.

Super stratum suum meridie.] De hoc somno meridiano, plura disseruimus, cum ex Bersabeæ conspectu lapsum Dauidis explicamus [d]. Chaldæus Paraphrastes vocat illum hoc loco *somnum Regum*; fortè quia nocturna quies, non Regum sit, & eorumqui aliis præsunt; sed priuatorum. Illi enim cùm alij dormiunt, vt securè dormiant, publicæ debent custodiæ inuigilare; vt de Epaminunda, & Homerico Agamemnone dicebatur; vel certe quia meridianus somnus mollium videtur esse & delicatorum, quales Reges sunt; vt notat de Herode Iosephus, & Sophronius in Prato spirituali. Homerus tamen alicubi fures appellat *dormitores diurnos*, seu de die dormientes. Cum enim vt iugulent homines, aut alienas ædes expilent, de nocte vigilent, necesse habent ipso meridie dormire.

d lib.a.c.11.

Et ostiaria domus purgans triticum.] Huius ostiariæ nulla mentio est in Hebræo, nec in hebraicis Traditionibus vt Abulensis, & post illum alij notarunt: ideoque adiuncta hîc aliqui putant verba nonnulla, quæ Arias Montanus in Bibliis regiis expungit; ea tamen vulgata correcta retinet, & D. Gregorius eleganter exponit.

Assumentes spicas tritici.] Ad quid has? vt ea specie *munera, & primitias regi viderentur afferre*, inquit auctor traditionum; vel vt se ipsos spicis tegerent, aut quasi tritici emptores essent, vt vult Chaldæus & Rabi Salomon, & indicat D. Gregorius [e], vbi hæc ad mores informandos edisserit. Quod probabile puto, iam dixi; tritici spicas hos attulisse baiulorum agrestium speciem simulantes, cum ianitrix regij cubiculi, tritico secernendo occuparetur ad panem, & alia dulciaria selectis ex granis regiæ mensæ paranda. Tantùm enim genus hoc purgationis tritici regiam habitationem non dedecet; alia sunt illa prorsus indigna, qualia per vannum, aut cribrum.

e loco citato.

In inguine. Totum illud spatium quod à quinta & extrema costa, imum ad ventrem patet, inguinis nomine accipitur interpreti nostro. Locus autem is, quod vitalia maximè contineat & nullo munimento tegatur, maximè etiam patet iniuriæ, vnde est vt in eo grauiter vulnerati momento fere temporis expirent; vt hic accidit Isbosetho, & supra Asaeli, & paulo post Abneri, & iterum infra Amasæ, qui omnes in inguine, aut quinta costa vulnerati dicuntur.

Per viam deserti tota nocte.] Forte enim reliquum diei latuerunt, à satellitibus Isboseth sibi timentes, & iccirco noctis tantum Scriptura meminit. Iosephus dicit itinere diu, noctuque continuato Hebronem peruenisse; ad quam ex vrbe

Y Mahanaim,

Mahanaim, vbi Isboseth interfectus, iter triginta trium horarum Adricomius constituit, quod difficile noctis vnius spatio confici potuit.

℣. 9.) Respondens autem Dauid Rechab, & Baana fratri eius filiis Remmon Berothitæ, dixit ad eos: Viuit Dominus qui eruit animam meam de omni angustia,

℣. 10.) Quoniam eum, qui annunciauerat mihi, & dixerat; Mortuus est Saul: qui putabat se prospera nunciare, tenui, & occidi eum in Siceleg, cui oportebat mercedem dare pro nuncio.

℣. 11.) Quanto magis nunc cùm homines impij interfecerunt virum innoxium in domo sua super lectum suum non quæram sanguinem eius de manu vestra, & auferam vos de terra?

℣. 12.) Præcepit itaque Dauid pueris suis, & interfecerunt eos: præcidentesque manus & pedes eorum suspenderunt eos super piscinam in Hebron: caput autem Isboseth tulerunt, & sepelierunt in sepulchro Abner in Hebron.

Narratur hîc indigna cædes Isbosethi per Dauidem in auctoribus vindicata. De qua videndum qualis vindicta sumpta fuerit, & quàm iustè. Qualis fuerit; illis verbis habetur [a]. *Præcepit Dauid pueris suis: & interfecerunt eos: præcidentesque manus & pedes eorum, suspenderunt eos super piscinam in Hebron.* Graue planè supplicium, si viuis irrogatum, & de spirantibus adhuc exactum. Quid enim acerbius, quam manibus pedibusque truncari, & sic miserè mutilatum, sanguine, taboque fluentem de cruce suspendi, ludibrio spectatoribus & feris pabulo futurum? Sed si prius interemptis hæc illata, & in nihil iam sentientes sæuitum; non videtur admodum atrociter in impios parricidas indignissimus sui principis interitus vindicatus. Quid ergo dicemus? Sanè scripturæ verba ambigua sunt, & prima specie potius insinuant prius interfectos, & inde manibus, pedibusque præcisis, è sublimi suspensos; quod video placuisse nonnullis [b]. Constans tamen antiquorum sententia est, viuentibus adhuc & spirantibus hæc supplicia prius irrogata, & postea interemptos; planè vt dignum erat in latrones impios, & perfidos perduelles sæuiri [c]. *Iussit*, inquit, Iosephus, *eos exquisitissimis tormentis excruciatos supplicio dedi.* Quod Theodoretus [d] quale esset exponens, *extremis*, inquit, *membris mutilatos, egit in crucem.* At Scriptura videtur innuere prius interfectos. *Præcepit*, inquit, *pueris suis; & interfecerunt eos: præcidentesque manus suspenderunt.* Priùs ergo interfecerunt, & postea mutilarunt. Sed obseruanda hic consuetudo Scripturæ in facto aliquo referendo. Fere semper enim hoc seruat, vt illud priùs vniuersè proponat; deinde per partes exponat, & exequatur, ea sigillatim referendo, quæ spectant ad modum quo gestum id est, quod vniuersè narrauit. Huius instituti in narrando seruati clarissimum in hoc eodem capite habetur exemplum, absque hoc quod tractamus. Paulò ante enim de duobus istis fratribus dicitur [a]; *Ingressi sunt domum latenter, assumentes spicas tritici, & percusserunt eum in inguine & fugerunt.* Post quæ verba paulo post subditur; *Et percutientes interfecerunt eum; sublataque capite eius, abierunt per viam deserti tota nocte.* Quid enim? Præmiserat percussisse in inguine, & fugisse; postea dicit ingressos, & percussisse, & caput abstulisse. Num ergo semel iam in inguine percusso fugerunt; & post redeuntes, iterum percusserunt, & interfecerunt, & caput abstulerunt? Nequaquam hoc; sed quæ subiiciuntur, non narrantur quasi post id contigerint, quod præmissum est; sed vt quomodo factum id fuerit intelligatur, exponendo singula quæ in exequendo, quod est vniuersè propositum, contigerunt. Simili modo hic cum dicitur; *Præcepit Dauid pueris suis; & interfecerunt eos*; res vniuerse proponitur. Nempe iussu Dauidis à prætorianis militibus interfectos, qui Dauidis, & regij palatij custodiæ excubabãt. Postea vero subditur, manus illis, pedesque præcisos, & suspensos; non quod occisis hæc illata fuerint, sed quod eorum occisio sit hac ratione patrata, manus nempe, pedesque illis amputando, & in crucem agendo.

Sed hoc tantum supplicium, quam iustè, & ritè? Planè iustissimè, & ex more recepto. *Iustissimè*; quia licet sæuum fuerit; aliud tamen immanissimo facinori non debebatur. Scelus enim grauissimum leui non erat supplicio luendum. At vnde grauissimum? ex multis capitibus quæ statim Dauid amplectitur, & illis exprobrat; quod *regem suum*, quod *innoxium*; quod *domi suæ*, quod *dormientem* interfecerunt. Adiungit autem his omnibus impietatem, cum subiicit, *homines impios* hoc totum peregisse. Cum ergo tam distinctè Dauid hæc omnia commemoret ad magnitudinem criminis exprimendam, videndum est quomodo hæc illud augeant.

Primò ergo vocat illos *impios*. at hoc quàm verè? Neque enim apparet quam impietatem admiserint, qui in Deum nihil admiserunt. Sed dicendum, verè impios fuisse in Deum, & Regem. *In Deum*; quia illum in partem admissi sceleris vocarunt. *Dedit*, inquiunt, *Dominus domino meo regi vltionem hodie de Saul.* Auctorem Deum faciunt impij facinoris; *impij propterea* ipsi merito dicuntur, & iuste illis à Dauide impietas exprobratur [f]. *Impij*, præterea in Regem, quem tam atrociter peremerunt. Quicunque iustæ dominationis titulo præsunt, instar parentum sunt his, quibus præsunt, vt alibi docuimus: ob id in scriptura patres appellantur, qui rerum habenas iusto dominandi titulo moderantur. Qui hos ergo lædit, impius non esse non potest, cum impius omnis sit, qui patrem lædit.

Exaggerat deinde crimen Dauid, quod innoxium occiderint. Quid hoc est *innoxium* occidisse? Qui nihil illis nocuerat, à quibus occisus: immò, vt Iosephus [g] obseruat, qui semper de illis optimè meritus fuerat, eos singulari beneuolentia prosequendo, id testatus cùm præfecturis extulit, & prætorianis cohortibus imposuit.

Addit deinde, *domi sua, & in suo lectulo* illum interfecisse, quod maximè crimen auget. Proditores enim & perfidos hoc illos ostendit, cum Regem suum nihil sibi cauentem, tunc trucidauerint, cum maximè debebant illius saluti prospicere, & inuigilare custodiæ. Cum ergo in vno facinore

a vers. 12.
b Sanc. hic.
c lib. 7. c. 2.
d Quæst. 14.
a vers. 6.
f Salian. an. 2986. n. 13.
g lib. 7. ant. cap. 2.

facinore tanta sint crimina; non potuit hoc illis supplicium, quamuis graue, non esse iustissimum.

Sed quam ritè sumptum? Dubium potest esse tam de genere ipso supplicij, quàm de illius exactoribus. *De genere*; quia crucis supplicium videtur proprium fuisse gentilium, non Iudæorum. Minus ergo ritè Dauid illud in his puniendis exequutus. Sed dicendum est primò non vsquequaque certum an isti propriè fuerint in crucem sublati. Licet enim id Theodoretus existimet; clarè tamen Scriptura non tradit, quæ tantùm docet illos fuisse suspensos. Deinde falsum est crucis supplicium quod alibi fusè, non fuisse Iudæis vsurpatum. De exactoribus dubium potest esse: quia quos circa se Dauid *pueros* habebat, ij prætoriani milites erant, & proinde honestissimi. In reos autem & damnatos extremo supplicio defungi, tristius & deformius ministerium est, quàm debeat per prætorianos milites exerceri. Sed dicendum in illustres reos, & quos Principis sententia summo supplicio addicebat, olim etiam solitum militum, eorumque honestissimorum manibus animaduerti.

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT V.

ARGVMENTVM.

OC insigni duorum latronum supplicio, simulque Dauidis in hostes etiam ipsos æquitate vulgata, cuius egregium adeo documentum præbuerat in Isbosethi interitu vindicando, reliquarum tribuum principes ad meliora consilia reducti sunt. Cogitare enim cæperant hinc se rege destitutos, quasi sine capite fluctuare; inde Abnere extincto, quem pro illo Ioabo opponerent non habere; Dauidem verò ex alia parte instare populi fauore, & sua virtute florentem: quem si sponte reciperent, æquissimum essent habituri; sin pertinacius agerent, essent nihilominus inuiti passuri, cum tantum, & tota virium suarum mole ruentem arcere non possent. Occupandam proinde gratiam, & vltro quod illi negare non poterant, offerendum. Animus igitur ea in deliberatione firmatis, Dauidem adeunt, eique regno, quod Isbosethus hactenus insederat, vno consensu delato, totius Israelis Regem humano suffragio constituunt, in quod iam pridem fuerat diuina destinatione vocatus. Vnctus ergo iteram & ritè sacratus, Hebrone relicto, Ierosolymam concessit, amplitudini imperij parem deinceps sedem sequentibus regibus præbituram. Duobus autem ea tempestate populis, hinc Iebusæo, hinc Israelitico ciuitas tenebatur. Arcem Iebusæus habebat, vrbem reliquam Israelita, erat autem arx adeo manu & natura munita, vt Iebusæus eius firmitate confisus, solo cæcorum & claudorum præsidio contra quoscunque Dauidis insultus, iactaret posse defendi. Sed illam Dauid aggressus, obsidione cingit; breuique expugnata, & hoste depulso, integra est vrbe potitus. Ad quam muniendam amplificandamque conuersus, arcem, quam vi ceperat, ornatam & auctam, nouis etiam præsidiis firmauit, in eaque domo magnificentissima ædificata, de suo nomine ciuitatem Dauid appellauit; & reliqua subiecta vrbi circumducto muro coniunxit. Inter hæc Palestinis affertur Hebræam rem latè viribus auctam; duobus regnis in vnum coniunctis & Dauide viro fortissimo in regem cunctorum suffragiis ascito. Rati ergo crescenti magnitudini occurrendum, vndique copias contrahunt, & armati tota Raphaitarum valle diffunduntur. Eo nuncio Dauid accepto, oraculum consulit, & eius monita hostes adortus, fundit, fugatque sed illi nihilo malo suo sapientiores effecti paulo post iteram aciem audent; & eadem valle diffusi opportunitatem Dauidis opprimendi speculantur. Ille verò oraculo iterum consulto, de illis non vi, sed dolis, & insidiis inuadendis admonitus, à tergo nihil opinantes aggreditur; & exterritos occulto pauore, quem Deus pro Dauide pugnans illis immiserat, ingenti strage prosternit longo spatio à Gabaa, vsque Gezarim persequutus.

℣. 1.) Et venerunt vniuersæ tribus Israel ad Dauid in Hebron, dicentes: Ecce nos, os tuum, & caro tua sumus.

℣. 2.) Sed & heri, & nudiustertius cùm esset Saul Rex super nos, tu eras educens, & reducens Israel: dixit autem Dominus ad te: Tu pasces populum meum Israel, & tu eris dux super Israel.

℣. 3.) Venerunt quoque & seniores Israel ad regem in Hebron, & percussit cum eis rex Dauid fœdus in Hebron coram Domino: vnxeruntque Dauid in regem super Israel.

℣. 4.) Filius triginta annorum erat Da-

uid cùm regnare cœpisset, & quadraginta annis regnauit.

ỳ. 5. In Hebron regnauit super Iudam septem annis & sex mensibus; in Ierusalem autem regnauit triginta tribus annis super omnem Israel, & Iudam.

VNIVERSÆ *tribus.*] Quomodo hoc? si enim tribus vniuersæ confluxerunt in Hebron; vacuis ergo sedibus Israelitica tota terra, sine defensore relicta est. Quod si fuit; quid Palestini tanta in opportunitate cessabant? Sed obseruanda phrasis hic est in Scriptura sæpius vsitata, qua quod aliqui tantum, ex aliqua multitudine fecerunt, omnes fecisse dicuntur. Quod dupliciter contingit. Primò cum illi aliquot vicem aliorum gerunt, & absentes referunt, quorum etiam nomine agunt, quicquid agunt. Quo pacto quoties quid à paucis ex aliqua multitudine peragitur; verissimè & propriissimè omnes id peregisse dicuntur. Quod enim quis per alium facit, ipse quoque verissimè facere censetur. Secundo modo; cum maior pars totius multitudinis quid agit, & tunc loquutio, qua toti multitudini tribuitur, quod non omnibus & singulis conuenit, sed maiori parti duntaxat, translata est, & non propria, ad id de quo sermo est, cum exaggeratione exprimendum, per figuram, etiam in communi, sermonis consuetudine seruatam. Hoc ergo loco cum dicuntur *omnes tribus aduenisse*; primo modo est intelligenda loquutio; non quod omnes, & singuli cuiusque tribus, aut quod etiam illorum pars maior aduenerit; sed quod primores tantum; à quibus tamen aliorum nomine cum Dauide transigeretur. Reliqua, quæ ad vniuersales istas loquutiones, vniuersè non intelligendas, in Disputationibus commodius exequemur.

Ecce nos os tuum, & caro tua sumus.] Hebraismus notissimus, pro eo quod est; ex eadem omnes stirpe prognati sumus; vt ante nos alij, & nos alibi fusius explicamus. Sed quorsum nunc hoc? vt occurrant tacitæ obiectioni, quodammodo se ipsos excitando, & animos ad id quod agunt addendo; vt alacrius id agant, & obstantia cuncta repellant. Saul ex Benjaminica, Dauid ex alia tribu erat. In hunc ergo regnum transferendo, sceptrum ex tribu Benjaminica mouebatur: hoc nihil esse dicunt; quando omnes ex eodem Iacob descendant, & sint omnes Israelitæ; tam Saul, quam Dauid; tam Benjamin, quam Iuda.

Sed & heri, & nudiustertius.] Tria argumenta proponunt cur in Dauidem vota conuertant, & illi suffragium suum tribuant ad regnandum. Primum, à sanguine. Secundum, à bellica virtute experimento probata. Tertium, ab oraculo. Tria enim hæc Deus Israelitis in Regis electione
a Deut. 17. 2. mandauerat [a] primò vt esset ex sua gente. Secundò vt præliaretur bella Domini tertiò vt in eo eligendo ductum numinis sequerentur, illum assumendo, quem Deus ostenderet. Hæc tria ergo cum in Dauide conuenirent; nihil esse demonstrant, vnde possit illius electio repelli. Sed ad quos ista? Videntur enim ad Dauidem directa. Quorsum autem, non satis apparet. An erat ille verbis, & arguta oratione permouendus, vt pateretur sibi regnum deferri? Et cum illo excusandum; cur deferretur? Et si non hoc; quorsum tot illi rationes ingerere ad factum suum probandum? sed dicendum orationem fuisse de Dauide, non ad Dauidem. Populus enim passim alter alterum cohortans, & populi principes secum ista de Dauide iactabant; vt omnibus constaret quàm prudenter, quàm iustè quàm ritè tunc Dauid in regem admitteretur. Propterea signanter exprimitur *in Hebron omnes venisse dicentes; Os tuum sumus, & caro tua.* Hoc enim in via, hoc in discessu, hoc in Hebron inter se iactabant, non ad Dauidem, sed de Dauide loquentes. Illud; *Heri, & nudiustertius*; hebraismus est etiam notissimus, quo tempus de proximo lapsum significatur, ad eum modum quo Itali dicunt de tempore quod paulo ante præcessit, *l'altr' hieri*, & *l'altro giorno.*

Tu pasces populum meum.] Pascendi verbum in scriptura rectionem, administrationemque significat. Negant id hæretici, non minùs impudenter, quam stolidè; dum potestatem à Christo Domino, Petro & successoribus traditam nituntur euertere. Quando enim alia deessent; locus hic cum similibus apertè conuinceret, *pascere* esse [b] aliquando cum potestate præesse: vnde autem id, fusiùs in Disputationibus exequemur. Interim satis est indicare loquutionem esse translatam, qua per synecdochem causa pro effectu, & ex duobus intimè se mutuò inferentibus alterum pro altero nuncupatur. Ex eo quod quis alium pascit, & nutrit, oritur hominis in hominem regendi potestas; & ex eo rursus quod quis habet ius hoc regendi & imperandi, oritur obligatio, quos regit, pascendi. Quid mirum ergo, si tanto nexu duo hæc se mutuo consequuntur, vt alterum quoque pro altero dicatur; & *pastoris* nomen pro rege ponatur? Sic enim quia abscondere & tueri diuelli non possunt; simili figura loquendi, quibus tutela præstatur, ij in sacris literis abscondi dicuntur, vt infra fusius exponemus.

b *Sic August. in Ioan. c. 21. Chrysost. 2. de Sacerd. Amb. c. 2. in Luc. & 5. de sacram. c. 3. Hieron. pro eodem vertens regas, & pasces in 5. 24. & 35. Isaia, in Ozea 5. in Mich. 2. Sophon. 3 Zach. 2 & 10. Euseb. Apollin. Cassiod. Arnob. in Psal. 77. 25. & 71.*

Venerunt quoque & seniores ad Regem.] Non quod vniuersæ prius tribus, deinde seniores venerint. Quomodo enim id poterat; si in singulis tribubus etiam seniores clauduntur? Sed *vniuersas tribus venisse*, est seniores, qui omnium vices gerebant ad Dauidem accessisse. Quod ergo nunc dicitur, *seniores venerunt*; expositio distinctior est eius, quod vniuerse fuerat præmissum; *Venerunt vniuersæ tribus.* Sed qui seniores isti? Sæpiùs dixi, qui reliquis non ætate, sed dignitate præibant; & erant propriè qui verbo non absimili dicuntur Italis, *Antiani.* Obseruanda porrò consuetudo narrandi sacræ scripturæ; de qua nos sæpius; vt prius vniuersè rem totam proponat; inde vero ita per partes exponat, vt videatur non eandem rem propositam explicatè distinguere; sed nouam narrare. Quod si non obseruatur, facile est vt lectoris intelligentia turbetur, dum seriem aliam rerum videt, aliam narrationis.

Coram Domino.] Coram Domino quidquam in scripturis agere, aliquando est ante arcam [c], vel in sanctuario, & ante altare quid agere. quod hic esse non poterat, vbi nec arca, nec adhuc sanctuarium locatum erat. Arca enim erat adhuc in Cariathiarim; tabernaculum vero in Gabaon. Quid est ergo hic, *Coram Domino?* Vel publicè, & in omnium oculis; vel Deo in testem iureiurando vocato. Quæ enim sic peraguntur, coram Deo fieri dicuntur; quod vbi res iuramento firmatur, ibi Deus auditor, testis, & sponsor interuenit, & interuenire putatur. Vnde illi dicebant [d]; *Dominus, qui hæc audit, ipse mediator & testis est.*

c *Abulen. q. 3 in c. 3.*

d *Iudic. 11. 10.*

Et

Et ob hoc ipsum D. Paulus [a] quod iuramento firmabat, id alicubi *coram Domino* se loqui dicebat. vel certè, *coram Domino*, vt ;aliquibus [b] placet,& in sanctuario aliquo, sacrorum causa à Dauide excitato,illos iurasse. Nec enim pro illius pietate fuisse putant, vt cùm longius arca distaret, & tabernaculum Moysi in Gabaon detineretur.quo non ita liberum suis erat accedere Isbosetho regnante, tamdiu diuino cultu destitui populum pateretur. Excitasse ergo sanctuarium, & in eo altare,in quo sacris operaretur, & sacrificia per sacerdotes offerret. Si enim hoc in Hebron non licuisset; Absalonem [c] non ausurum à patre postulare, vt illuc sibi sacrificandi causa liceret accedere: nec illi Dauidem fuisse permissurum. Quod ergo fœdus inter se Dauid & seniores in hoc sanctuario percusserint; idcircò dici eos *coram Domino* id percussisse. Quæ vt probabilia sint; non tamen vsquequaque certa. Cùm enim *coram Domino iurare*; sit tantum Dei interposito nomine pacta firmare; siue coram Arca, siue in sanctuario; siue nullis, siue pluribus præsentibus rea agatur; non video cur vt explicetur quomodo fœdus hoc coram Domino percussum fuerit necesse sit à Dauide sanctuarium aliquod antea excitatum: quod an aliunde probabile sit; iterum disputo.

a Ad Gal. 1. 20.
b Abul. q. 3. hic Sanc. Salian. ann. 1986.
c lib. 2. c. 15.

Percussit cum eis Rex David fœdus.] Vtrique vicissim mutuo obstricti sunt. Populus enim Dauidi fidem, obedientiam, subditionemque spopondit; Dauid verò populo protectionem; pro eo quod diuina lex Regi futuro iubebat, sedulo & cum fide præstandam.

℣.6.) Et abiit Rex & omnes viri, qui erant cum eo, in Ierusalem ad Iebusæum habitatorem terræ: dictumque est Dauid ab eis; non ingredieris huc, nisi abstuleris cœcos & claudos dicentes; Non ingredietur Dauid huc.

Abiit Rex, & omnes viri qui erant cum eo.] De hac expeditione,quam Dauid mox vt rex appellatus, primam suscepit, videndum nobis cur hoc tempore, cur in hanc potius vrbem,& cum quibus & quot militibus suscepta sit.

Cur hoc tempore? Quia tunc paratos milites habebat. Ex omnibus enim terræ Israeliticæ partibus, non populares modo; sed militares homines confluxerant ad illius inaugurationis auspicia celebranda. Arripuit ergo occasionem Dauid, & antequam omnes dimitteret præclarũ aliquod sibi proposuit, quo sui regni primordia dedicaret. Et hoc fuit vrbis Ierosolymæ obsidio & expugnatio. Ab hac enim potius cœpit, Illius periculo, & opportunitate ductus. *Periculo*; quod sibi, suisque imminebat, si diutius vrbs intra ipsa viscera Palestinæ sita à perpetuis Iudæorum hostibus detineretur. *Opportunitate*; quæ rerum omnium inde consequebatur, si sublatis hostibus vrbem totam ipse in potestatem redigeret. Erat enim Ierosolyma in centro fermè Palestini soli, quod Iudaici populi iuris erat. Sedem ergo ibi regiam figi; regis ipsius, & totius populi commodis maximè conducebat. Huic ergo ante omnia animos adiectus, omni ex parte ab hostium potestate vindicandæ. Qui autem isti, quomodo, & quam partem illius haberent; paulo post differemus.

Sopran. in David.

Quos ergo nunc Dauid, & quot secum milites hac in expeditione tetinuit? Prima statuendum est habuisse illum in Hebron ingentes planè copias paratas. Indicant hoc verba præmissa; *venisse ad eum tribus vniuersas*; quod non solum de vulgo promiscuo, sed multo magis de manipulis militum, qui toto regno Israelitico dispersi erant; intelligi debere conuincunt, quæ in libris Paralipomenon [d] habentur. *Sed & per singulos dies veniebant ad David ad auxiliandum ei, vsque dum fieret grandis numerus, quasi exercitus Dei.* Hæc enim verba male ab aliquibus in aliud tempus relata, rectissime ad hoc inaugurationis referenda, ante nos alij [e] monuere. Secundo statuendum, totum numerum militum,qui confluxerant, ingentem plane summam confecisse; quæ si supputetur, ex his quæ distinctius in libro Paralipomenon [f] traduntur, supra sexcentos viginti duo ducenta quinquaginta sex millia complectebatur. Is autem numerus, vt supra fidem non habeatur, alij [g] faciunt, qui longe maiorem summam conficiunt; & vltra trecenta quinquaginta militum millia extendunt. quod quam recte,non est hic subtilius inquirendum. Iam verò an hos omnes hac in expeditione duxerit;incertum est. Duxisse significant quæ hic dicuntur. *Abiit*, inquit, *David & omnes viri qui erant cum eo, in Ierusalem ad Iebusæum habitatorem terræ.* De quo ipso distinctius alibi [h]. *Abiit David & omnis Israel in Ierusalem, hoc est Iebus, vbi erãt Iebusæi habitatores terræ.* Ast aliis non videtur pro Dauidis prudentia fuisse 357. hominum millia ad arcis vnius expugnationem perducere. Putant [i] ergo reliquis ex magna parte dimissis, tribum Iuda & Beniamin fuisse hac in expeditione retentas. Quod si sequimur,quod hic & in libris Paralipomenon habetur, *omnes viros, & omnem Israel abiisse cum David in Ierusalem*; intelligendum est, vt sæpe in scriptura solet, cum distributione accommoda, omnes nimitum, non absolutè, sed qui idonei sint ad id iudicati, quod agebatur.

d lib. 1. cap. 12. 1.
e Ioseph. libr. 7. cap. 7. Abul. q. 25. & 28. in Paral. Lyran. & Caietan ibi Torniel ann. David. 8 n. 3.
f libr. 1 c. 11.
g Salian. an. 2986. n. 25.
h lib. 1. Par. cap. 11. 4.
i Serrar. hic

In Ierusalem ad Iebusæum habitatorem terræ.] Erat locus, vbi Ierosolyma sita, quasi centrum & vmbilicus terræ Chananitidis; ex qua facile erat in vniuersam, si quid opus esset, æquis fermè spatiis diffundi: propterea diuino monitu, à Dauide in sedem regni, & sacrorum domicilium destinata. Quomodo autem nunc à Iebusæo habebatur? Abulensis existimat non solum Ierosolymæ partem; sed plura quoque circum vicina loca, tunc Iebusæum tenuisse; & id verba scripturæ indicare Iebusæum *terræ habitatorem* appellantis: illius scilicet regionis, in qua Ierusalem sita possessorem. Sed probabilius est, quod aliis placet, solum Ierosolymæ partem aliquam tunc à Iebusæo possessam. Nec aliud illa verba significant; *Ad Iebusæum habitatorem terræ*; illius nimirum de qua proximè sermo,nempe Ierosolymæ. Terra enim nonnunquam etiam bonis auctoribus, vrbs, & ciuitas est; vnde *conterranei dicti, quia ex eadem ciuitate.*

Quæ ergo pars à Iebusæo, & quomodo possessa? Ad hoc obseruandum, quatuor in partes, seu regiones Ierosolymam fuisse distinctam. Prima, & reliquis sublimior, mons Sion erat, ciuitas superior,& postea ciuitas Dauid appellata. Secunda illi è regione respondens, erat mons Acra Septentrione versus, qui superiorem

ciuitatem quasi sustinendo excipiebat, paululum illi subiectus, vt ait Iosephus.[a] Tertia collem complectebatur inter duos superiores, Sion scilicet, & Acram, interiectum, qui Moria dicebatur, in quo postea templum Salomon ædificauit. Quarta denique pars reliquis interiacens, & adiacens, Bezeta erat, ipsa etiam in collem educta, & noua postea ciuitas appellata. Ex his quatuor præcipuis Ierosolymæ regionibus Iebusæi, non nisi vnam, nempe collem Sion, hoc tempore possidebant; cæteris tamen omnibus ampliorem, & firmiorem, vt fusè sacri Geographi [b] tradiderunt. At quomodo hanc possidebant? Difficultatem facit, quod arduum videtur potuisse populos internecino inter se odio dissidentes, tandiu duas eiusdem ciuitatis partes incolere. Quod enim in tanta vicinia poterat otium, & quæ quies à mutuis cædibus sperari? Sed dicendum quo tempore Iebusæi Ierosolymæ partem tenebant, omnis quæ Ierosolymæ nomine comprehendebantur, non itidem vno ambitu murorum fuisse conclusa. Mons enim Sion suis mœnibus & illis quidem validissimis cingebatur; ita vt per se spectatus, oppidi instar haberet, & diceretur; reliquæ autem, quas diximus partes, suis & ipsæ mœnibus clausæ, licet non ita validis, ab arce Sion ita disiungebantur, vt non facile possent hostilia inuicem pati, aut exercere. Vtraque verò loca tam ab Hebræis possessa, quæ ciuitas inferior dicebatur; quam à Iebusæo, quæ ciuitas superior, fuisse Ierosolymæ nomine nuncupata; documento est, quod Dauid Goliæ caput in Ierusalem dicitur intulisse, [c] & nunc idem dicitur in Ierusalem expeditionem mouere: quod non esset, nisi tam Iebusæi, quam Hebræi Ierosolymorum partem aliquam possedissent.

Dictumque est Dauid ab eis.] Præceptum [d] à Domino fuerat Israelitis, vt si quando accederent ad expugnandam ciuitatem *offerrent ei primum pacem.* Hoc nunc Dauid seruauit cum Iebusæis. Amicè enim ab eis arcem postulauit, abeundi quo vellent, libera potestate permissa. Sed illi pacis conditiones non solum contumaciter recusarunt; sed procaciter insuper illi offerentem hoc responso quod sequitur, irriserunt. At potest ambigi quam iustè Dauid arcem postulauerit, & in illam quid ipse, quid populus Iudaicus Iuris haberet. In facili responsio est. Ab iis enim Dauid arcem dum postulabat, id quod suum erat, & populi Iudaici postulabat; siue quod iam alias à Iudæis expugnata, & iustè possessa fuisset; siue quod etiamsi nunquam expugnata, ad regionem tamen pertinebat, quæ iam expugnata, tota in Iudæorum potestatem belli iure, & Dei assignatione concesserat. Videamus ergo quid Dauidi sua pacatè poscenti fuerit ab illis responsum.

Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos, & claudos, dicentes: Non ingredietur Dauid huc.] Obscura verba per se satis ambigua; & longè magis interpretum varietate perplexa.

De cæcis ergo istis & claudis est primo nobis quærendum; de quibus, qui essent, cur sic appellati, & ad quid à Iebusæis in hoc suo responso Dauidi propositi, duæ præcipuæ sententiæ feruntur. Altera, asserit fuisse statuas; altera, veros homines. *Statuas*, tripliciter. Primo, fuisse simulacra duo; alterum, Isaac cæcutientis; alterum, Iacob claudicantis. Propterea autem proposita Dauidi volunt, & eius militibus vt fœderis olim initi cum Abimelech admonerent; quod iureiurando firmauerant; nec illi se, nec illius posteris nocituros. Vt ergo ab oppugnanda vrbe auerterent, huius fœderis memoriam illis obiecisse. Quod vt acrius moueret, imagines vtriusque Patriarchæ proposuisse; in quarum ore fœdus ipsum descriptum. Sensus ergo est horum verborum; *non ingredieris huc, nisi violato* prius fœdere, quod Isaac, & Iacob cum Abimelech pepigerunt; per illorum tibi latus ensis est adigendus, quem nobis intentas. Secundo, fuisse statuas stramentitias malè consarcinatas quales in hortis suspenduntur, auium terrori. in contemptum autem Dauidis, & militum eius erectas, quorum impetum, quasi auicularum auertere imagines illæ possent, ipsis Iebusæis nihil agentibus: vt sensus horum [e] verborum sit; non ingredieris nisi hæc ludibria hominum sustuleris, cum quibus tibi bellandum est, non cum hominibus. Tertiò, appendisse Iebusæos statuas ædium fastigiis, Dauidi autem deditionem postulanti respondisse, superanda prius illi esse ædium fastigia, vt arce poti retur; & volatu, non assultu rem peragendam; Ad significandam nimirùm difficultatem oppugnationis ex altitudine vrbis, & arcis.

Hæc opinio cum suo triplici membro falsa est; & communiter prius refellitur, quatenus hos cæcos, & claudos *statuas* interpretatur. Nam qui cæci dicuntur, clamare dicuntur; *Non ingredietur huc Dauid*; statuæ autem clamare non poterant. Clamasse autem, quod in ore haberent aliquid scriptum, est rabinica fictio; qui cum quid volunt, solent illud mero meridie somniare; & quæ somniauerint, pro veris obtrudere. Præterea, cæci isti dicuntur *odisse animam Dauid.* hoc in statuas cadere quomodo poterat?

Secundò peculiariter membra singula refelluntur. Primum quidem, quod est commentum rabbinicum, & anili fabula futilius reiicitur; quia non Isaac & Iacob; sed Abraham cum Abimelech pactus est, illi se, & eius posteris non nociturum. Quorsum igitur huc Iacob, & Isaac aduocare? Præterea progenitores ambo Dauidis erant; quomodo ergo animam ipsius odisse dicuntur? Ad hoc, volebant Iebusæi illarum imaginum obiectu placare Dauidem; quorsum ergo illas sub contumelioso schemate proponere? Denique, quare cæcus Isaac, quare claudus Iacob; cum neuter verè talis fuerit? Et cur cæci & claudi dicuntur auferendi; si vnus erat tantùm cæcus & vnus claudus?

Secundum membrum minus absurditatis videtur habere; inde tamen etiam refellitur, quod durum nimis est cæcorum, & claudorum nomine rudes hominum effigies intelligere ventorum ludibrio suspensas. Quid enim est diuinare; si non hoc est? An nullum aliud vocabulum suppetebat, quo stramineas, & pannosas imagines appellarent; quam cæcorum & claudorum? Et hac eadem ratione tertium membrum reiicitur. Quia sensum illum verba contortè nimis & violenter admittunt: quanto enim circuitu opus est, vt hoc intelligamus per ista verba, quod per hanc expositionem illis affingitur? Cæcorum nomine accipiuntur imagines; imaginum vocabulo denotantur fastigia; per hæc innuitur altitudo turrium. *Auferendos ergo esse cæcos, & claudos*, est, transcendi sublimitates vrbis oportere, vt oppidum dedatur. At hoc pacto tota Ilias Homeri

[a] lib. 6. de bel. cap 6.

[b] Burcar. 1. p. cap. 7 § 42. Villalpan. t. 3. lib. 1. cap. 6.

[c] lib. 1. Reg. cap 17.

[d] Deuter. 20. 10.

[e] Indicat. Erasm. in Adag.

meri his paucis verbia poſſet adaptari.

Eſt ergo ſecunda opinio, de veria huminibus hic ſermonem eſſe, cùm de claudia & cæcis Iebuſæi loquuntur? Trifariam autem poſſe hos honores accipi. Primò, intelligi ipſos Iebuſæos, qui per contumeliam à Dauide *cæci & claudi* appellati, maledicti aſperitate commoti, poſtulanti deditionem, cum amara exprobratione reſponderunt, vrbe aliter non potiturum, quam cæcia, claudiſque ſublatis: id eſt niſi plane deuictis & debellatis, quoa ille claudos & cœcos appellauerat. Probabilia interpretatio [a]; quæ tamen aliquid afflictum videtur habere, in illa contumelioſa appellatione commiſcenda: ſcriptura id non loquitur; & hoſtes ab hoſtibua *cæcos & claudos* appellari, nec conſuetum, nec militare conuicium eſt. Et ſi eſſet; ſic appellatos à Dauide Iebuſæos, & ad id eos adeo doluiſſe; planè eſt diuinare.

a Hiſt. de qua Hiſt. ſchol. Gloſ. ordin. Hier. in Tradit. Abulen. q. 7. hic.

Secundò, nomine cœcorum & claudorum intelligi volunt alij [b], qui tales ſunt, non corpore, ſed animo; peccatores ſcilicet & flagitioſos. Hi enim verè cœci & claudi ſunt. *cæci*, ex peruerſa intentione; *claudi* ex mala operatione. Sed hæc intempeſtiua philoſophia hoc loco nimis importunè ſe ingerit; ſcilicet Iebuſæi quos Dauid premebat & oppugnabat, id curabant; vt qui eiſſent peccatorea & flagitioſi Dauidem docerent; & ipſos auferendos monerent.

b Ionat. Chald. Paraphr.

Tertiò ergo, fuiſſe veroa claudos & cœcos, & alioa ſimili corporis debilitate confractos; qui per vrbis arciſque faſtigia diſpoſiti à Iebuſæia fuerant in hoſtium cōtemptum, & argumentum firmitatis mœnium, quæ nullo alio præſidio egebant aduerſus hoſtiles incurſus, quam cœcorum & claudorum. Et ſimile quid factum legimus in obſidione Tyri apud Ezechielem [c]. Vbi ſignificatur poſitoa homunciones, qui ob id pigmei appellantur, in ambitu murorum vrbis, vt eam ab hoſte defenderent, quod ob ſui firmitatem inexpugnabilia, alia ipſa propugnatoribus non egeret. Hunc ſenſum reſponſo Iebuſæorum Ioſephus attribuit, quem alij ſequuntur [d]. *David*, inquit, *cum omnibus his Ieroſolymam eſt profectus; Iebuſæi verò, qui tunc vrbem incolebant, Chananæorum & ipſi generis, clauſis ad eius aduentum portis, & in mœnibus ad contemptum Regis quot quot erant cæci, vel claudi, aut alioqui mutili, collocatis, dictitabant hos ad arcendum hoſtem ſufficere, freti munitionum firmitate.* Iſti ergo claudi & cæci Dauidem odio habebant; quia erant eius hoſtes, & clamabant; *Non ingredietur huc David.* Quia ſic eoa ſui principea Inſſerant. Id autem totum fiebat, vt ſuia animus acceſceret; & ex contumelia Dauidi facta, veniam omnem deſperarent obſeſſi. Proinde ipſe tota in armis & dexteris collocata ſtrenuè cuncta obſidionis incommoda ſuſtinerent.

c Cap. 27. 11.

d Salian. an. 2987 n. 8.

Dicentes non ingredietur David huc.] Ironia hic amariſſima continetur. Dicunt enim principea Iebuſæorum non ſecum, ſed cum cæcia & claudis agendum eſſe Dauidi; & cum illis deditionia negotium tranſigendum. Eos enim eſſe qui Dauidem recipere recuſent; illos ergo priua alloquendos & placandos. Ideircò autem Dauidem nolle ipſos admittere; quod oppugnationi ſolos ſa ſuffecturoa exiſtiment; tanti nimirum Dauidem, & eius milites faciebant. Manifeſtè ergo ex verbis iſtis eorum opinio reiicitur, qui claudos & cæcos, milites quos ſecum David habebat, interpretantur; quos dicunt ſic à Iebuſæia appellatos, quod iam olim cum ex Ægypto Iudæi educerentur, affecti ſimili conuicio fuiſſent. Egredienre enim Moſe, ab idololatris exprobratum [e], quod cæcos, & claudos educeret. Ad hanc ergo veterem contumeliam Iebuſæos alludentea, *claudos, & cæcos* Iudæos intelligere, quos volunt à Dauide dimitti, ſi in arcem ipſe cupit admitti. Vt vno verbo ſenſua ſit; ſi via ad nos ingredi, & arcia tibi portaa aperiri; armatorum tuorum copias dimitte. Ita illi; qui ſi non aliunde, verbis iſtia vt dicebam, manifeſtè redarguuntur. Quomodo enim cæci & claudi Iudæi milites intelligi poſſunt, ſi iſti Dauidi adſunt ad arcem expugnandam; cæci verò & claudi, de quibus Iebuſæi, Dauidem nolunt in arcem recipere, clamãtes identidem; *Non ingredietur David huc?*

e Ioſeph. cont. Appian.

℣. 7.) Cepit autem David arcem Sion, hæc eſt ciuitas Dauid.

℣. 8.) Propoſuerat enim Dauid in die illa præmium, qui percuſſerit Iebuſæum, & tetigiſſet domatum fiſtulas, & abſtuliſſet cæcos & claudos odientes animam Dauid. idcirco dicitur in prouerbio: Cœcus & claudus non intrabunt in templum.

Arcem Sion.] His verbis arcis oppugnatio, & expugnatio vniuersè proponitur; ſequentibus modus, quo capia & expugnata, narratur. Innuitur autem hac ratione loquendi ſumma celeritas expeditionis confectæ. Statim enim poſt contumelioſa verborum ludibria ab obſeſſia in obſidentes iactata, ſubiicitur cepiſſe Dauidem arcem, & expugnaſſe. Cuius celeritatia tacitè quaſi ratio redditur, cùm ſubditur; *Propoſuerat enim David in die illa præmium.* Per hæc enim non mirum oſtenditur; ſi tam cito locus arte & natura munitus, fuerit expugnatus, ad quem ſuperandum præmio ingenti propoſito, militum animi fuerant excitati.

Propoſuerat enim David in die illa præmium.] De hoc præmio quod, & quale fuerit, & ſub quam multiplici conditione propoſitum; multa ſunt, quæ non leuea difficultatea obiiciunt: eas hic nos breuiter diſcutiemus & reſoluemus.

Primò ergo, quod hoc præmium fuit? Id hoc loco Scriptura non exprimit; ſed in libris Paralipomenon [f], quod hic omittitur, diſtinctè ſuppletur. *Dixitque (David) omnis qui percuſſerit Iebuſæum, in primis erit princeps & dux.* Præmium ergo propoſitũ fuit præfectura aliqua militaris. Qualis igitur? Multæ enim ſunt in militia; maiores, minores, & omnium ſuprema. Plerique hanc intelligunt, & volunt [g] ei, qui primus hæc petegiſſet, imperium totius exercitus conferendum. Hanc autem cauſam fuiſſe cur tam celeriter arx fuerit expugnata. *Omnes enim* inquit [h] Ioſephus, *accenſi ſumma præfecturæ cupiditate, certatim nitebantur.* Sed hoc incredibile planè videtur. Primo, enim quæ militaria prudentia fuiſſet, munus illud, ex quo ſumma ſalutis publicæ dependet, non iudicio, ſed caſu deferre? Caſus enim hic locum potuit habere, & non ſola virtus: & ſi virtus, ea non erat neceſſe vt imperatoria eſſet, ſed gregarij militia, qui cæteris audacior & promptior, & per pericula ruens, ſtolidè ferox in

f lib. 1. c. 11. 6.

g Abulen. q. 7. in cap. 5. Salian. ann. 2987. n. 11.

h lib. 7. c. 2.

mœnia primus euaderet,& deiiceret Philistæos: Huic ne ergo cura totius exercitus erat mandanda,solum ob hoc,quod omnium audacissimus, & & sui sanguinis inconsultè prodigus, quod plures alij consultius essent aggressi, solus ipse fœlicius,quam fortius peregisset? Adde quod longè difficultatem vrget, summum totius militiæ præfectum tunc Ioabum fuisse: quorsum igitur illum hac denunciatione tam acriter irritare? Nam vel erat ei summus principatus ademptus; vel adhuc perseuerabat. Si ademptus;quando,& qua occasione? Contraria enim omnia Scriptura significat,quæ refert Abneria mortem in Ioabo dissimulatam,quod propter illius potentiam, & gratiam, quid in illum graulus non auderet. Si ergo suus adhuc honor Ioabo manebat; quæ Dauidis prudentia fuisset, in ipso articulo obsidendæ vrbis,qua tantopere potiri cupiebat, magistrum militum tanta contumelia irritare?

Probabilius ergo mihi est principatum & præfecturam militarem pro præmio propositam,non certam,& designatam; sed pro ratione ordinis in quo quisque conscriptus; vt manipularis fieret centurio;Centurio Pentacontarchus; hic Chiliarchus,& sic deinceps.Hoc enim pacto periculum non erat,vt fauente fortuna, audacissimi cuiuspiam votis, incommoda propnsita sequerentur. Sed hæc primi specie probanda, non videntur omnino difficultatem tollere. Quid enim si gradu dignitatis, imperatori proximus præmium abstulisset; illo ne abdicato, an de gradu deiecto,ipse successisset?Non opinor. Sed aliquem alium principatum fortitus esset; qualem, aut quem; non est hic subtilius inquirendum.

Quis ergo præmium hoc consequutus? Nec de eo quicquam hic Scriptura commemorat, quod in libris Paralipomenon [a] distinctè signatur. *Ascendit*, inquit, *primus Ioab filius Saruiæ, & factus est princeps.* Quis, aut qualis? Iosephus & alij, quos addusi, summum volunt; factumque dicunt tunc Ioabum, quem Galli nunc appellant,*Connestable*,vninersæ nempè rei militaris in toto regno Dauidis summo cum imperio præfectum. Sed quomodo muneri huic nunc Ioab admotus,quod iam habebat? Rectè respondent,hactenus fuisse Ioabum in vna tantum Iudaica tribu militiæ Magistrum; nunc totius Israelis summam rei bellicæ cum imperio accepisse. Et hæc de præmio ipso:iam de conditionibus sub quibus propositum.

Tres hic referuntur,in libris Paralipomenon vna tantùm. Prima quæ hic refertur, est de *Iebusæo percutiendo*;secunda,de *domatum fistulis* tangendis; tertia, *de cæcis, & claudis* aufetendis [b]. *Propositum*,inquit, *Dauid in die illa præmium, qui percussisset Iebusæum, & qui tetigisset domatum fistulas,& abstulisset cæcos & claudos odientes animam Dauid.* Ex his prima tantum in primo Paralipomenon [c] habetur. *Omnis*, inquit, *qui percusserit Iebusæum in primis*, *princeps erit.* Mirum autem est quot in singulis conditionibus difficultates inuoluantur. Ordiamor à prima.

Qui percusserit,inquit, *Iebusæum*;quomodo hoc accipiendum? Qui quempiam ex hostibus omnium primus occiderit, vt in libris Paralipomenon indicatur,vbi est; *Qui percusserit Iebusæum in primis*; hoc sic intellectum sua difficultate non caret. Quid enim habet eximium in ardenti conflictu, cùm manus conseritur, & gladiis res tota decernitur, aliquem aduersæ partis occidere? At qui primus hostilem sanguinem hausit, aliquid habet eximium; vt propterea præmio donandus sit. Esto hoc; sed in tanta multitudine quis potest aduertere quis primus,quis secundus benè rem gesserit? Propter hoc existimarem,non simpliciter præmium propositum Iebusæum quemcunque promiscuè occidenti; sed primarium aliquem, & præfectura fungentem. Quod fortassè indicant verba Paralipomenon; *Qui Iebusæum percusserit in primis*; illud enim *in primis*, non ad occidentem, sed ad occisum est referendum;vt sit sensus; Qui occiderit Iebusæum, qui sit in suis inter primos.

Sequitur secunda conditio longè abstrusior; *Qui tetigerit domatum fistulas.* Quid enim hæ fistulæ,aut quomodo tangendæ?Sunt qui fistulas hoc loco *cuniculos subterraneos* interpretantur; & habent adstipulatorem sententiæ suæ Theodoretum, qui tamen cum illis manifestè fallitur. Quid enim cuniculis cum domate, cùm domata sint in domibus pars omnium suprema, eunctisque conspicua: cuniculi vero prorsus in ipsa terræ viscera ducantur? Alij [d] fistulas intelligunt tigna *domatum* prominentia: quod perinde est, ac si quis cucurbitam quercum interpretetur. quid enim affine habent tigna cum fistulis? Tigna solida sunt, & esse debent, excauatæ *fistulæ*; tigna,lignea semper, immo ipsa lignum; *fistulæ*, ex quacunque materia; tigna ad fulciendum; *fistula*, ad liquorem admittendum, aut emittendum. Volunt ergo alij *domata*, hic esse tecta non testudinata, nec in fastigium educta,sed plana; qualia vulgus Hispanicum *Terrados* appellat,in Palestina terra maximè frequentia,vt Hieronymus [e] refert. Horum *fistulas* canales intelliguot,ad imbres recipiendos,& emittendos in illis extructos; nam quia plana sunt, emissarium aliquod habeant necesse est, quod aquas pluuias admissas exoneret: alioquin aqua sensim influente,periculum est ne domus vniuersa vitium ducat, & labefactetur. Probabilissimum mihi est, *fistulas* hic tubos prominentes intelligi in summo arcis fastigio locatos, ad aquas pluuias recipiendas,& in sua conceptacula deriuandas. Quia enim in arcibus summum periculum est ab aquæ penuria, cautè prouidetur,vnde eius copia possit haberi;sic vt ab hostibus eius facultas non intercludatur obsessis. Hoc præstant canales, & imbrices fistulati summis ædium fastigiis dispositi. *Domata* enim rectè dicebant, aliud quam tecta,non sunt; apud Palestinos & Orientales coronata, & suis pinnis distincta ad tutelam simul & prospectum. Quare noster interpres pro eo quod in Græco *δῶμα doma* est,sæpissimè *tectum* vertit,& *superiora domus.* vt cùm de Petro dicitur. [f] *Ascendit Petrus in superiora domus vt oraret circa horam sextam*; vbi Græcè est *δῶμα doma*. Et quod Christus præcipit; [g] *Quod in aure auditis,prædicate super tecta*; Græcè *δωμάτα domata.* Cum ergo hoc sint *fistulæ*; quid est illas tangere; vt id faciens sit præmium propositum? Aliqui de *tactu* intellignnt, qui missilibus fiat,per iacula & sagittas. Voluisse enim Dauidem aquæ copiam obsessis auferre,ad eum modum, quo longè postea Caius Marius cum Saturnium in Capitolio obsidebat, *fistulas*, vt dicit alicubi Cicero [h],*quibus aqua suppeditabatur, Iouis optimi maximi templis,ac sedibus præcidi imperauit.* Mihi probabilissimum est tactum hunc

[a] li.1.c.11.7
[b] hic ver.8.
[c] Cap.11. 7.
[d] Abul.q.7.
[e] Epist. 155.
[f] Act.1.
[g] Mat. 10.
[h] Pro Caio Rabir.in fine.

hunc accipiendum, de eo qui primus in arcis fastigium euasisset, & ipsas fistulas ex summitate turris extantes tetigisset. quæ est Iosephi expositio à plerisque [a] probata. Declarans enim quomodo Ioab præmium propositum abstulisset; *Ioab*, inquit, *Saruiæ filius alios præueniens, & arce conscensa, sublato clamore promissum à Rege copiarum imperium reposcit.* [a Salian. an. 2987. n. 10.]

Restat tertia conditio *de cæcis & claudis* auferendis. Ij, qui sint, quomodo auferendi, quare Dauidis animam odisse dicantur, idem conflictus, & varietas est opinionum, quæ de cæcis clamantibus. *Non ingredietur huc Dauid.* Breuiter ergo dicendum, cæcos auferendos, esse vel ipsos Iebusæos sic per contumeliam appellatos, vt placet aliquibus vel, quod omnino probabilius esse docuimus, verè *claudos & cæcos*, in Dauidis & exercitus eius [b] contemptum, quasi defensores arcis idoneos in mœnibus collocatos. Sed quomodo auferendi? Res clara erat, nisi turbaret Theodoretus. Cum Dauid, inquit, *cœpisset Jebus, alios quidem Iebusæos iussit interfici, claudos autem & cæcos qui irridebant è muro, ob lenitatem & animi magnitudinem conseruauit, edicto proposito vt occideretur, qui feriret aliquem ex ipsis.* In hanc sententiam ductus est Theodoretus ex verbis LXX. quæ sic habent; *Et dixit Dauid in die illa; Omnis qui percusserit Jebusæum, tangat in pugione, & claudos, & cæcos, & odio habentes animam Dauid.* Hæc, inquam LXX. si emendate legantur. At Theodoretus nescio quibus exemplaribus vsus, aliter omnino sic legit; *Omnis feriens Iebusæum claudum, aut cæcum tangatur pugione.* ex qua corrupta lectione non mirum si corruptam quoque sententiam hauserit, & secundum illum *ablatio cæcorum* sit, illorum in potestatem Dauidis illæsa reductio; vt viui, vt intacti, vt nulla parte læsi seruentur incolumes. Sed manifestè tam ex textu ipso, quam ex aliorum omnium interpretum [c] communi sententia, hallucinatus esse conuincitur. Omnes enim ablationem cæcorum, eorumdem cædem interpretantur. Occidenti ergo & de medio cæcos ipsos tollenti, præmium propositum. Cum enim præcipuum, quod Dauid intenderat, esset arcem conscendi, illiusque summitatem superari, præmium proposuit ei, qui primus in illius fastigium subiret; & id non vt illico deturbaretur; sed vt insisteret, & pedem, quasi in capta, firmaret. Ad quod duo argumenta requisiuit; vt fistulæ deiicerentur, aut hasta tangerentur, [d] cæcique & claudi arce ad amarum suorum ludibrium locati de medio tollerentur. [b ver. 6.] [c Salian. an. 2987. n. 15. & in schol. 28.] [d Hieron. in Tradit.]

At hi quomodo animam Dauidis odisse dicuntur? Hic etiam aliqui turbant ex Hebræo contrario modo, quàm nostra vulgata legentes; *Qui abstulerit cæcos, & claudos exosos Dauidi.* Nam vice versa, Dauid eos odisse dicitur, qui in nostra Dauidem odisse dicuntur. Cuius sensus planissimus est. Odisse enim Dauidis animam, perinde est ac ab Dauide abhorrentes; in quem illud assiduè clamabant; *Non ingredietur huc Dauid.* Vt odisse positum sit hic pro verbis, & signis, & *sermonibus* [e] *odij*, vt alibi loquitur, Dauid in aliquem fecri. [e Psal. 108.]

Idcirco dicitur in prouerbio; Cæcus & claudus non intrabunt in templum.] Mirum quantopere quoque de sensu istius prouerbij sit inter interpretes variatum. Nec enim facilè apparet, quid ipsa per se verba velint, dum dicitur; *Cæcus, & claudus non intrabunt in templum*, neque quam formam, aut vsum prouerbialem contineant; nec vnde ex iis quæ præcesserunt, occasio sumpta sit huius prouerbij cudendi. Quod enim verbum hactenus de templo, vt inferri debeat, prouerbio iactari, *Cæcus & claudus non intrabunt in templum?* Longis ergo aliorum dissertationibus omissis, breuiter explicemus, quid sit *Cæcus, & claudus non intrabunt in templum:* quomodo habeat hoc locum prouerbij; quomodo ex præcedentibus ortum.

De primo eadem iterum controuersia surgit qui sint isti cæci de quibus prouerbium formatum. Quidam [f] verè cæcos intelligunt, & hos quoscunque siue fideles, siue infideles, quibus volunt olim iam à Deo templi ingressum fuisse interdictum; non absolutè, sed ad aliquod sacerdotale officium exercendum. Sed quem locum præceptum illud hic habet? sermo ibi est de ministerio, non de templo; de illius vsurpatione, non de huius ingressu. Deus enim ibi Moysi edicit, [g] *Qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo; non ascendet ad ministerium, si fuerit cæcus, & claudus.* Cui enim dubium est, si de templi ingressu, non de ministerio in templo loquamur, illum cæcis & claudis patuisse; cum Christus Dominus in templo *cæcos & claudos* sanasse legatur [h]? Præterea, quem nexum habet hoc præceptum leuiticum cum modo gestis; vt quia Dauid cæcos, & claudos exturbauit, idcirco verba præcepti in prouerbium fuerint vsurpata? Volunt ergo alij statuisse Dauidem in odium cæcorum à quibus ludibrio fuerat acceptus, ne deinceps vnquam cæci & claudi in arcem Sion admitterentur. Sed quid Hebræorum pueri in Dauidem peccarunt? vt quia Iebusæus olim per cæcos & claudos in Dauidem conuicia iecerat, ab ingressu ciuitatis Dauidicæ prohiberentur, si cæci & claudi vsquam fierent, aut nascerentur? Et vbi decreti istius Dauidici, vsquam in Scriptura vestigium? Breuiter, ergo existimo sensum horum verborum ex conuicio à Iebusæis in Dauidem iactato accipiendum. Dixerant illi, & identidem succinebant; *Non ingredietur Dauid huc.* Quid, *huc?* In arcem hanc; Dauid vir fortis & militaris, & eius omnes milites, quantumuis alacres & expediti, non ingredientur huc, arcem nos propugnabimus, quando alia omnia subsidia cessent, & defensores absistant. Sic cæci clamabant. Arce igitur capta, Dauid & eius milites contumeliam in Iebusæos regerendo, repetebant; *Non ingredietur huc cæcus & claudus.* Quod est; *viris fortibus & experta virtutis non est aditus arcium interclusus; sed cæcis & claudis.* Hunc sensum plures expositores, obscurè licet, insinuant, de quo nos in disputationibus plura. Tantum interim notandum est quid hic *templi* nomine intelligatur in Hebræo ad verbum est; *Non intrabunt in domum.* LXX. legunt, *in domum Domini.*, pro quo Hieronymus, & vulgatus habent, *in templum.* Ex quo probabiliorum interpretum constans sententia est hoc loco *templum*, non ædem Dei sacram esse, sed locum quemcunque custodiis munitam, siue sacer sit, siue profanus. [f Lyran. hic Abul. q. 8 in c. 5.] [g Leuit. 21. 18.] [h Matth. 21. 14.]

In hanc significationem *templi* nomine explicato, vt pro arce, & loco quocunque munito appelletur, facilè est intelligere non alium esse horum verborum sensum, quam quem tradidimus, & fusius in Disputationibus exponemus. Nempe templi ingressum, arcis scilicet, & cuius-

cunque

cunque loci natura & arte muniti, non viris fortibus vt cœci claudique clamabant, sed cœcis ipsis & claudis interclusum. Simulque ex hac expositione duo alia constant, quæ proposuimus, quem vsum prouerbium habeat, & quomodo hinc ortum.

℣.9.) Habitauit autem Dauid in arce, & vocauit eam; Ciuitatem Dauid. & ædificauit per gyrum à Mello, extrinsecus.

℣.10.) Et ingrediebatur proficiens atque succrescens, & Dominus Deus exercituum erat cum eo.

℣.11.) Misit quoque Hiram rex Tyri nuncios ad Dauid, & ligna cedrina, artificesque lapidum ad parietes: & ædificauerunt domum Dauid.

℣.12.) Et cognouit Dauid quoniam confirmasset eum Dominus regem super Israel, & quoniam exaltasset regnum eius super populum suum Israel.

℣.13.) Accepit ergo Dauid adhuc concubinas & vxores de Ierusalem postquam venerat de Hebron: natique sunt Dauid & alij filij, & filiæ:

℣.14.) Et hæc nomina eorum qui nati sunt ei in Ierusalem, Saba & Sobab, & Nathan & Salomon,

℣.15.) Et Iebaar, & Elisua, & Nepheg,

℣.16.) Et Iaphia, & Elisama, & Elioda & Eliphaleth.

Habitauit in arce.] Arcem de qua dictum hactenus, expugnatam & ab idolorũ superstitione purgatam, Dauid in propriam habitationem delegit, in eius medio palatio regiæ domus excitato: Quod enim alibi diximus, antiquissimis temporibus vt plurimum Reges omnes in arcibus habitabant tutelæ causa.

Vocauit eam ciuitatem Dauid.] Hoc nomine, non solum arx ipsa, quæ in monte Sion locata; sed etiam mons vniuersus est appellatus, qui & ciuitas Dauid, & ciuitas quoque superior dictus est, vt alij [a] fusè. arx vero, etiam turris Libani est appellata, quod ex ea promptum esset, omnes Damasci turres numerare, vt habet Chaldæus paraphrastes [b]. Rectè autem quidam [c] obseruarunt; pertinere hanc noui nominis impositionem ad memoriam victoriæ Dauidicæ propagandam, & gentis, quæ montem iam insederat abolendam.

a Vilalp. t. 3. lib. 2. cap. 8.
b Cant. 7. 4.
c Salian. an. 2987. 17.

Et ædificauit per gyrum.] Ædificari in scriptura tam dicitur locus, in quo ædificium struitur, quam ipsum ædificium. Quid ergo hic *ædificauit?* In *arce* ipsius muros, si qua parte labefactati, vel alia de causa reparandi; in *monte* vero ipso, muros etiam, quibus cingebatur; & in medio, domum regiam. Cœpit autem anno regni sui octauo, si à prima origine supputatio ducatur; primo verò super vniuersum Israelem, opus ingentis planè moliminis. Vt enim qui subtilius hæc inquisierunt, obseruant; murus Sioni circundatus, qui dicitur hic *intrinsecus ædificatus*, in toto circuitu longitudinem habebat triginta quinque stadiorum: arx autem ipsa muro suo nouem stadia & dimidium conficiebat, in cuius medio domus regiæ fundamenta iacta. Quod autem hic dicitur *ædificasse*; non solum de fabrica ipsa excitata quidam intelligunt; sed de frequentatione habitantium. Ædificasse enim non solum quod domus extruxerit; sed quod nouos habitatores asciuerit. Cui muneri præfectum fuisse Ioabum aliunde [d] constat.

A Mello.] Comitiorum plateam aliqui [e] interpretantur; alij [f] omnes probabilius voraginem fuisse volunt, quæ montem Sion à ciuitate inferiori Iosephi [g] quoque ætate distinguebat, licet ex magna parte repleta. Totum ergo montem Sion Dauid, extructo muro, præcinxit, vtrinque ad margines vsque voraginis structura perducta. Vbi enim illa patebat in præceps muro opus non erat, qui ingressuros arceret.

d 1. Paral. 11.
e De quibus Serrar. hic
f Lyr. Abul. hic Adrichom. in Ierus. num. 16. Vilalp. tom. 3 lib. 2. cap. 1. Serrar. Iudic. cap 9.
g libr. 6. bel. Iud. cap. 6.

Ingrediebatur proficiens, & succrescens.] Hebraismus est Italismo nostro, non similis tantum, sed plane geminus. *Ingrediebatur. andaua innanzi, è si auanzaua.* quod Latini aliquando exprimunt verbo *pergendi*; per id significantes non solum profectum; qui fit motu corporis in spatio terrarum; sed qui in via motum fit per virtutes animi.

Et Dominus erat cum eo.] Particula *Et*, hoc loco causalis est, non purè copulatiua. Causa enim cur Dauid *ingrediebatur, & succrescebat*; erat *quia Dominus erat cum illo*. Frequentissimum autem in hunc sensum particulæ huius vsum esse in sacris literis; nullus ignorat; quod notat alicubi Teophilactus [h] explicans illud Lucæ; *Benedicta tu inter mulieres; & benedictus fructus ventris tui.* Vbi rectè monet, *Et*, poni pro *quia*. Cur enim beata Virgo benedicta dicatur, & sit, est quia *benedictus fructus ventris illius*. Similiter Dauid [i] *Destruxisti nos, iratus es, & misertus es nobis.* id est; *iratus*, quia *misertus*. Idcirco enim nobis irascitur Deus, quia miseretur, vt alibi [k] de eo dicitur, & apud Esaiam [l], *Tu iratus es, & peccauimus. Iratus*, quia *nos peccauimus*.

h In Luc. c. 1
i Psal. 59. 3.
k Ezech. 17. 42. & 43. Ierem. 10. 2 Mach. 6. 13 Ad Hebr. 12. 19. Cap. 64 5.
l libr. 6. c 5.

Misit quoque Hiram Rex Tyri. Mercaturæ enim quam armorum Rex iste cupidior, hominem bellicosum, & vicinum sibi tantis repente viribus auctum, maluit amicitia potiùs occupare, quam aduersarium experiri. Vltro ergo ad illum legatione missa, in amicitiam, & societatem receptus est, vt Iosephus obseruat; cuius adstringendæ vinculum, beneficium interposuit materiæ & artificum, qui Dauidi opus erant ad regiæ domus, & aliorum operum extructionem.

Accepit ergo Dauid adhuc concubinas, & vxores.] Vt his nouis coniugiis non solum noua sobole augeretur; sed vt affinitatibus longè, lateque diffusis, optimates suos arctius sibi iungeret in societatem regij sanguinis assumptos. Quod maximum munimentum futurum erat in nouo regno firmando.

Et hæc nomina eorum, qui nati sunt ei in Ierusalem.] De Dauidis filiis supra [m] nonnulla, & infra [n] iterum, vbi de filiabus agemus. Interim hic obseruandum filiorum Dauidis numerum & nomina variè [o] recenseri. Qui enim in vno loco referuntur, omittuntur in alio; vt hac ratione locus vnus scripturæ ex alio suppleatur. Iosephus ex principalibus vxoribus nouem numerat; ex inferioribus duos. L X X. varia repetitione vigintiquatuor ponunt. Cæterùm quod alicubi [p] nomina geminentur; vel est quia duo fratres idem

m Cap. 3.
n Cap. 13.
o Paral. 3. 9.
p Paral. cita- 10.

idem nomen habebant etiam dum ambo viuerent, aliunde aliquo cognomento distincti; vel, vt vult Vatablus, quia defuncti nomen in alio repetebatur. Neque enim quicunque Dauidis filij, siue hic, siue alibi referuntur, eos necesse est vno simul omnes tempore vixisse.

℣.17.) Audierunt ergo Philisthiim quod vnxissent Dauid in regem super Israel: & ascenderunt vniuersi vt quærerent Dauid: quod cùm audisset Dauid, descendit in præsidium.
℣.18.) Philisthiim autem venientes diffusi sunt in valle Raphaim.
℣.19.) Et consuluit Dauid Dominum dicens; si ascendam ad Philisthiim, & si dabis eos in manu mea? Et dixit Dominus ad Dauid; Ascende, quia tradens dabo Philisthiim in manu tua.
℣.20.) Venit ergo Dauid in Baal-Pharasim & percussit eos ibi, & dixit: Diuisit Dominus inimicos meos coram me: sicut diuiduntur aquæ. Propterea vocatum est nomen loci illius, Baal-Pharasim.
℣.21.) Et reliquerunt ibi sculptilia sua: quæ tulit Dauid, & viri eius.

Audierunt ergo Philisthiim.] In tempus huius belli rectè alij notarunt referendum esse Psalmum secundum, qui incipit, *Quare fremuerunt gentes.* & totus est de hoc argumento, licèt etiam de Christo, & quidem principalius intelligendus. Cur autem hoc potius tempore Philisthiim commoti sint; meritò dubitatur; & dubitationem auget, quod hîc indicantur ex audita Dauidis in regem inauguratione arma sumpsisse. Cur enim non illum prius oppugnarunt, cum regnabat in Hebron, exiguis adhuc viribus & qui facile pateret iniuriæ? Cur huc vsque distulerunt, cum veteribus copiis armatus, & nouis insuper instructus, illorum conatus non solùm poterat facile sustinere; sed vltrò lacessere? Multa dici possunt, ab aliis [a] fusiùs explicata. Mihi probabile est hactenus dissimulasse, quod à Dauide sibi non magnopere timerent; erat inter suos versatus; ex Gethæis multos amicos habebat; cum Isbosetho de regni possessione certabat. Non erat ergo cur ab illo sibi magnopere formidarent. Adde gratissimum fuisse spectaculum alienigenis omnibus Israeliticum regnum ciuili dissidio diuisum. Propterea consultò ab omni iniuria abstinuerunt; ne si Dauidem bello lacesserent; aut in Isbosethum arma mouerent; externus hostis odia cogeret intestina deponere, & viribus coniunctis in fraternam societatem coire. Fortasse ergo fortunam partium speculabantur; vt si inter se Dauid & Isbosethus concurrerent, ipsi statim victores inuaderent, minori negotio superandos. Et hæc causa fuit cur huc vsque distulerint. At nunc quid illos in Dauidem impulit, in immensum auctum, & accessione noui regni suffultum, sublato etiam noui regni æmulo, ab intestino dissidio secutum? Aliud spectasse non puto, nisi quod cum hostilis à Dauide timerent, primi ipsi maluerunt inferre, commodum opportunitate captata, cùm Dauid recens inauguratus adhuc inter regni sui primordia fluctuabat.

[a] Abulen. 1. to. 4. q. 7. 8. quæst. 10.

Et ascenderunt vniuersi.] Quod tot, & tanti essent, qui nunc aduersùm se surrexerunt, exclamauit Dauid in Psalmis, typum tamen Christi gerendo; *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?* Vniuersos ergo Philisthiim ascendisse, tam de principibus quàm de populis intelligimus; vt omnes nimirum Palestinorum reges, & quinque sub illis gentes ascenderint. Propterea subditur in Psalmo. *Adstiterunt Reges terræ.* Singuli enim satrapæ Palestinorum, Reges etiam, vt supra [b] vidimus dicebantur. Quod autem hic habetur; *Ascenderunt vniuersi*; illud exprimit, quod est in Psalmis. *Conuenerunt in vnum.*

[b] lib. 1. c. 27.

Vt quærerent.] Verbum militare apud Hebræos positum pro eo quod est, vt inuenirent, & cum illo bellico congressu confligerent. Sic Itali *Andar à trouare*, aut, *trouarsi insieme*, in re militari, & de armato congressu vsurpatur.

In præsidium.] Vbi hoc? Malè Mariana [c] arcem Sion interpretatur: peius, quod illam dicit humiliorem fuisse reliqua ciuitate: propterea dici hic *descendisse.* Quorsum enim Dauid vt occurreret Philisthæis, in arcē Sion se recepisset? Procul dubio cum esset in summitate montis Sion, omni quoque circum regione superior erat. *Descendisse* ergo Dauidem *in præsidium* est audito Palestinorum aduentu, non alium submisisse, sed egressum ipsum per se copias armasse, locoque idoneo locatis castris, hostibus occurrisse Omnis enim militaris manus, quæ locum quempiam insederit, hostiles impetus propulsatura, *præsidium* appellatur. Vnde alicubi Cicero cum dixit; *M. Antonius qui tum extra vrbem cum præsidio fuit*; aliud per *præsidium* non intelligit, quam manum militarem in statione locatam. Descendisse ergo Dauid in præsidium; est illum ad stationem militum venisse; qui locum opportunum aduersùs ingruentes hostes insederant prope speluncam Odollam, vt in libris Paralipomenon [d] significatur. Quod autem est in vulgata editione *præsidium* L X X. *sepem, seu ambitum* appellant, ad vallum, & septum stationi militum, ad quam Dauid descenderat circundatum respicientes.

[c] In schol. hic

[d] lib. 1. Par. 11. 15.

Diffusi sunt in valle Raphaim.] Erat hæc ad Septentrionalem plagam Ierusalem, vt ait Hieronymus, in extremis Iudæ finibus; ad sortem tamen Beniamin pertinens, versus Occidentem, & Philisthæorum regionem; qui Mediterranei maris oram occiduam incolebant: dicta *vallis Raphaim*, siue gigantum, quod olim ibi gigantes habitarent. Eam Chaldæus appellat *planitiem fortium.* L X X. *vallem Titanum.* quos cum Iosepho Theodoretus & Procopius *gigantes* interpretantur. In hac ergo valle Philisthiim *diffusi sunt.* Quid est diffusi? Tanto numero conuenerunt, vt totam ferme vallem cooperirent. Ad ingentem ergo hostium multitudinem exprimendam, consultò noster interpres verbum hoc vsurpauit. Diffundi enim dicuntur, quæ dilatantur. Vnde alibi de ingenti equorum multitudine Scriptura loquens, ad illam exaggerandam [e]; *Equites*, inquit, *eius diffundentur.* In hac autem expeditione Philisthæos innumeros plane milites ex omni Syria secum traxisse, Iosephus obseruat

[e] Abac. 1. 8.

Consuluit Dominum.] Nō in Cariathiarim, vbi Arca Domini adhuc erat; sed in castris, aut loco illo, quem paulò antè Scriptura *præsidium* appellauit;

leuit; quod illum militum manus certa statione firmauerat. Consuluit autem per Abiatar Pontificem, quem ex quo die Nobam Saul [a] exciderat, secum semper habuerat. Sed quid consulendo quæsiuit? Duo præcipuè, num ascenderet, & an victoriam relaturus. Hæc enim duo potuisse distingui, Beniaminitæ malo suo sæpius ante docuerant. Quippe Dominum [b] interrogantes, num aduersus alias tribus ascenderent; annuente Domino, ascenderunt, & fusi sunt. Horum ergo Dauid cautus exemplo, vtrumque simul interrogat, an hostes aggredi debeat; & aggressus an victoriam relaturus. *Si ascendam*, inquit, *ad Philisthiim, & si tradas eos in manu mea.* In quibus verbis duplex hebraismus obseruandus. alter, quo *ascendere ad aliquem*, est impressionem in eum facere, militari congressu aggrediendo; alter, quo *tradi in manu alicuius*, est illius potestati subiectum fieri. Particula autem, *si*, posita est pro dubitandi nota; vt idem sit, *si ascendam*, ac, *num ascendam*. quem vsum etiam apud Latinos habere; alibi docuimus.

a lib. 1. c. 10.
b Iudic. 20.

Venit in Baal Pharasim.] Per anticipationem sic locus hic appellatur. Tunc enim cùm Dauid ad eum venit, hoc nondum nomine appellabatur: sed illud ex euentu sortitus, qui post Dauidis in eum aduentum sequutus est.

Venit, & percussit.] His verbis summa celeritas confectæ expeditionis innuitur; vt hostes Dauid mox vt aggressus, auerterit, & profligauerit. Propterea ad hanc celeritatem significandam, non secus ille dicit, [c] *Veni, vidi, & vici.* Sed *veni, & Dominus percussit, & vicit.*

c Suet. in Cæs.

Diuisit Dominus inimicos meos.] Sicut miles in bello tunc vincitur, cùm lethaliter vulneratur, & vulnus inferri non potest, nisi membrorum compaga diuisa; sic totus exercitus tunc vincitur, cum lethaliter vulneratur; & hoc non fit, nisi cum soluuntur ordines, & diuiduntur. Vnde est quod apud Latinos idem sit fundere, ac frangere hostes, quod in eo congressu victorem discedere. quem eundem significatum habet hic verbum *diuidendi*. Diuisus enim exercitus, & fractus, idem est. In huius rei symbolum memini aliquando me legere [d] victoriæ simulacrum in similitudinem fœminæ pulcherrimæ veteres finxisse, manu altera galeam, altera malum punicum gestantis; illud propter arma, istud propter iuncturam, & nexum, quem grana mali punici designant. Et inde est quod toties in sacris literis ad hanc *vnitatem* in exercitu requisitam alludendo, dicuntur milites quasi vir vnus conuenisse, quod alibi fusius obseruatum, hic tantum sufficit indicasse. Porrò quod hic adiungitur à Dauide de modo diuisionis hostium suorum, quos coram se diuisos dicit, *sicut diuiduntur aquæ*, fugam trepidam, sparsam, præcipitemque designat, in qualem coniecturam se populi sui hostes per Moisem Deus pollicetur. *Dabit* [e], inquit, *Dominus inimicos tuos, qui consurgunt aduersum te, corruentes in conspectu tuo; per vnam viam venient contra te, & per septem fugient à facie tua.* Quod totum egregiè exprimunt aquæ, quæ rupto vase, quo prius detentæ fuerant, dilabuntur. Ad quam eandem similitudinem Dauid idem in Psalmo respexit, hoc de argumento, vt iam dixi, composito. *Reges*, inquit, *eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringes eos.* Fracto vase, solutis scilicet & perruptis ordinibus innumerabiles illæ copiæ dilapsæ sunt.

d Pierius lib. 35. Hierogly.
e Deuter. 28. 7.

Propterea vocatum est nomen loci illius Baal-Pharasim.] Non poterat apertius, & loci nomen, & causa nominis proponi: quasi tamen obscurè, & per ænigmata Scriptura loquatur, quærunt nonnulli, vnde locus nomen & à qua diuisione desumpserit. A diuisione enim dictum; non ambigitur, cum *pharas* diuisionem sonet. Alij ergo volunt à diuisione viuorum & mortuorum in hac fuga Philisthæorum sequuta, viuis fugientibus, mortuis remanentibus: alij [f] minùs ineptè, sed adhuc frigidè de separatione Philisthæorum ab idolis suis interpretantur, nixi vocis ethimologia: *Baal* enim *Pharasim* est idolum diuisionum. Sed Scriptura nec hos, nec illos admittit quæ disertè pronunciat appellatum locum illum Baal diuisionum, quod ibi Deus hostes Dauidis diuisisset. At cur Baal Pharasim, id est *idolum diuisionum* appellatur; si ad idolorum separationem nihil alluditur? Baal non magis idolum significat, quam Venus, & Ioppiter; qui idola quidem sunt, & nomina falsorum Deorum; non tamen vt eorum nominum ethimologia falsos Deos, aut idola sonet. Pariter ergo Baal licèt aliquando nomen idoli sit; non tamen illius ethimologia in idolum resoluitur; sed propriè Dominum significat in quem sensum hic vsurpatur vbi Baal Pharasim est *Dominus diuisionum*, seu *Dominus diuidens* hostes Dauidis.

f Abul. hic

Et reliquerunt ibi sculptilia sua.] Suetum enim gentilibus olim deos suos secum ferre, vel viæ duces, & comites iter agentibus; vel opitulatores in pugna bellantibus. De via Virgilius testatur apud quem Sybillam Æneas sic alloquitur.

—— [g] *Tuque ô sanctissima vates*
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) latio considere Teucros,
Errantesque Deos, agitataque numina Troiæ.

g lib. 6.

Ad quæ notat Seruius simulacra Deorum suorum secum portare solitos in lecticis locata. De castris verò, & expeditione militari Virgilius idem, describens apparatum Cleopatræ & Antonij ex Ægypto contra Augustum.

[h] *Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis*
Contra Neptunum Venerem, contraque Mineruam,
Tela mouent.

h ibidem.

Loquitur enim hic de simulacris deorum; non tantum de ipsis diis, quin dum de simulacris loquitur, de diis quoque loquitur. Erant enim geotilibus idola & simulacra quæ secum ferebant, numina quæ colebant. Ex hoc ergo ritu Philisthiim Deos suos secum traxerunt, & fusi deseruerunt, à quibus prius ipsi deserti. Hos Dauid in potestatem redactos, ex legis [i] præscripto *combussit* [k] id est in ignem coniecit, vt lignei conflagrarent, ex metallo verò conflati funderentur.

i Deut. 7. 2.
k 1 Paral. 14.

ỳ. 22.) Et addiderunt adhuc Philisthiim vt ascenderent, & diffusi sunt in valle Raphaim.

ỳ. 23.) Consuluit autem Dauid Dominum: Si ascendam contra Philisthæos & tradas eos in manus meas? Qui respondit; Non ascendas contra eos, sed gira post tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pyrorum.

ỳ. 24.) Et

℣. 24.) Et cùm audieris sonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium: quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuam; vt percutiat castra Philisthiim.

℣. 25.) Fecit itaque Dauid sicut præceperat ei Dominus, & percussit Philisthiim de Gabaa, vsque dum venias Gezer.

Addiderunt.] Fracti, non quieuere Philisthiim; sed viribus reparatis, iterum contra Dauidem mouerunt, rati fortasse ea improuiso occupatum, & ob victoriam remissiùs agentem, opprimi posse. Hæc igitur secunda expeditio modico interuallo fuit à præcedente disiuncta, vt benè Abulensis, & alij obseruant. Sed videamus quomodo confecta, & vtrinque administrata. Primi ergo, vt dicebam, Palestini mouerunt. At quo? Et vbi consedere? In valle Raphaim; vbi scilicet proximo prælio fusi, fugati, direpti. Magno autem numero conuenisse; phrasis eadem argumento est, quæ paulo ante vsurpata. *Diffusi,* inquit, *sunt in valle.* quod est campos vniuersos insedisse. Id enim vt supra notauimus, est *in valle diffundi.* Quod alibi circumscribitur per ambulationem super latitudinem terræ. [a] *Suscitabo,* inquit, *Chaldæos, gentem amaram, & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, vt possideat tabernacula non sua.* Sed quomodo tanto numero tam subitò rursus confluere potuere, modò cæsi & fugati? Modò cæsos mirabile planè fuisset iterum conuenire. Fugatos, non item. Proximo ergo prælio non tam internecione deleti, quam fractis ordinibus fuerant Palestini fugati. Quod ipse Dauid oratione sua significauit, dum nulla mentione cædis, fugæ tantùm meminit; qua fusi & late dispersi. Neque enim dixit; *Percussit, cecidit, prostrauit, deleuit* Deus inimicos meos; sed *diuisit*; quod est ipsos immisso subito terrore fugasse. Quomodo ergo Dauid se contra illos accinxit? Ante omnia nuncio ferocius irruentis hostis accepto, Dominum de more consuluit, à quo præmonitus est quomodo, & quādo deberet ad illos ascendere. *Quomodo*? Non recta, sed obliquo flexu hostium vitata fronte, in latus iubetur incurrere. *Quando* autem aggressurus? Cum ab ipso Domino pugnæ signum daretur, non per sonitum tubæ emissum; sed arborum comis inter se collidentibus excitatum. Videamus ergo de hoc vtroque distinctiùs: & primò, de modo aggressionis, deinde de tempore. De modo ergo scriptura dicit;

a Abac. 1. 6.

Non ascendas contra eos; sed gyra post tergum eorum, & venias ad eos ex aduerso pyrorum.] Hæc satis aperta sunt: per illa enim Dauidi iubetur ne rectà & aduersa fronte se sistat hosti; sed obliquo flexu sub pyrorum, vel mororum tegumento, terga circundet, & in oppositum pyris latus incurrat. Clara hæc inquam videbantur; sed quæ de hoc eodem Domini responso in libro Paralipomenon [b] traduntur, modicè turbant. *Consuluit,* inquit, *Dauid rursum Dominum; & dixit ei; Non ascendas post eos; recede ab eis, & venies contra illos ex aduerso pyrorum.* Hæc enim ad supplenda, quæ in libris regum habentur, ea quæ nunc tractamus; non explere videntur, aut explicare, sed plane destruere. Hic enim perspicuè dicitur; *Non ascendas contra eos,* at

b lib. 1. c. 14. 14.

Sopran. en Dauid.

in lib. Paral. *non ascendas post eos.* Hic vetatur ascensus aduersus, & iubetur auersus: *contra* enim prohibetur ascendere; *post tergum,* iubetur. At opposito modo in libro Paralipomenon *auersus* ascensus, qui à tergo hostium fiat prohibetur; & iubetur aduersus. *Non ascendas,* inquit, *post eos; sed venies contra illos ex aduerso pyrorum.* Non ergo se inuicem duo ista loca videntur explicare; sed erroris arguere, cùm quod in altero imperatur vt fiat, in altero prohibeatur nè fiat.

Ad hanc apparentem repugnantiam tollendam varia à variis asseruntur; aliter tamen ea sedari non potest, nisi ob oculos locorum facie proposita, quibus Dauidis & Philisthæorum copiæ consederunt. Eorum autem inter se dispositio, non vno modo concipitur. Omissis ergo, quæ ab aliis, & omnium fusissimè ab Abulense [c] traduntur, quod mihi probabilissimum videtur, explicatè proponam. Duo erant castra, Iudæorum hinc, Palestinorum inde locata, in eadem valle prope duas vrbes Gabaon, & Gabaa, tribus vtramque Beniaminicæ; sylua autem siue pyrorum, siue mororum vtrique exercitui adiacebat; sic tamen vt nec inter vtrosque media interciperetur; nec ad latus vnius potius, quam alterius excurreret. Dauid ergo iubetur in hostes mouere illos aggressurus; verum nec à tergo, nec à fronte; sed ab illa parte, cui erat opposita sylua pyrorum; sicut hostes eandem habeter aduersam syluam, cui Philisthæi Dauidi aggredienti frontem obuertentes, necessariò terga dare debebant. Ad hoc autem hostium latus inuadendum, non vult Deus vt Dauid rectà contendat; sed longo flexu procul ab illis recedendo, syluam pyrorum circundet, qua tantisper hostium oculis subtractus, inde euadens, & iterum conspicuus illos ex opposita parte pyrorum aggrediatur: prorsus vt remanerent ipsi medij inter Dauidem irruentem, & pyrorum syluam paulò antè à Dauide circundatam. Hoc pacto, si copiæ dispositæ intelligantur, omnis antilogia, quæ duo ista loca turbabat, auferetur: quod clarè constabit vtriusque loci verba conferenti. In hoc enim loco Regum dicitur; *Non ascendas contra eos, sed gyra post tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pyrorum.* In libris verò Paralipomenon; *Non ascendas post eos,* directè nimirum. *Recede ab eis,* circumgirando nempe syluam pyrorum, *& venies contra illos,* eos aggressurus ea aduersa parte pyrorum. Et hæc mihi videntur vtrumque locum apriùs explicare, quàm quæ ab aliis fusiùs asseruntur; inter quos vt dicebam, vt hanc litem componeret Abulensis, integras sex quæstiones insumpsit.

c A quæst. 23 ad 28. in cap. 14. l. 1. Paral.

Sed hæc omnia quorsum? & cur hac potissimùm ratione Dauidi mandatum, vt hostes inuaderet, & aliâ prohibitum? Quia statuerat Deus ex sylua pyrorum terrorem Palestinis immittere. Vt ergo penitùs animo conciderent, ex opinione duorum exercituum, quos inter essent intercepti, voluit vt Dauid ex suo loco motus syluam pyrorum circumdaret, & ea transmissa, Philisthæos ea parte opposita pyris aggrederetur; ita vt isti à tergo Philisthiim pugnantibus essent; idcirco autem gyrum hunc à Dauide fieri mandauit, vt audito postea strepitu pyrorum, quasi parte ibi copiarum relicta, Philisthiim consternarentur. Hæc ergo ratio seruanda Dauidi erat hostes aggressuro: sed quando illi aggrediendi.

Cum audieris, inquit sonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis prælium,] Vbi primum sonitum in pyrorum cacumine Dauid audiret, hostes iubetur aggredi. Qualis ergo hic sonitus, à quo, & vbi, & quam speciem referebat? Iosephus [a], quem sequitur Theodoretus [b], dicunt reliqua circum regione ab omni flatu tranquilla, ventum in sylua excitatum, à quo concussæ arbores hunc sonitum ediderunt. Si enim ventus vbique perflasset, nec facile syluæ strepitus potuisset aduerti; & obseruatus, terrorem non incussisset. Quid enim mirum si cuncta circum ventis perflantibus etiam sylua concuteretur? At cum reliqua late loca placida tempestas haberet, in sola sylua strepitus excitatus, meritò poterat illos aduertere, & ob id facile fuit in suspicionem venire militis ibi latentis. Ex quibus admissis, quæ de hoc sono quærimus, expediuntur. Sed vt id clarius fiat; quæ sunt vniuersè disputata, verbis ipsis aptemus.

[a] lib. 7. c. 4.
[b] Quæst. 18.

Non ascendas contra eos.] LXX. *in occursum eorum*, quod est non aggredieris eos à fronte. Qua ergo ex parte? A tergo? Nequaquam, vt expressè traditur in libro [c] Paralipomenon, vbi distinctè nec à fronte nec à tergo vult hostes inuadendos. *Non ascendas*, inquit, *post eos*; & statim; *recede ab eis*. Vnde ergo, & ex qua parte illos est aggressurus? subditur;

[c] lib. 1. c. 14.

Gyra post tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pyrorum.] Ex opposita parte pyrorum erant aggrediendi; ad quam tamen non recta Dauid, sed longo gyro pergere iubetur, tota prius circundata sylua pyrorum. Quod quia fieri non poterat, nisi longiùs ab hostibus recedendo, propterea dicitur in libro Paralipomenon; *recede ab eis*. Id enim necesse erat si circa syluam ducendus erat exercitus, & ex eo iterum ad oppositam partem hostilis lateris euadendam.

Ex aduerso pyrorum.] Hebraicè בְּכָאִים *Bechaim*, quod aliter vertunt *moros*. Noster cum Aquila maluit *pyros*. LXX. *plorationem*, seu *fletum*, nulla probabili sententia, quæ deinde possit ex his verbis haberi. Quid est enim *ex aduerso complorationis, aut fletus*? aut quid est paulo post, *audiendum sonitum in cacumine fletus*? Respondent qui hanc [d] translationem sequuntur, syluam fuisse, quæ à fletu nuncupabatur; immo locus ipse fletus & comploratio dicebatur. Sed dura nimis videtur loquutio, & commentum redolet. vt sylua simplici nomine *fletus & comploratio* diceretur. Alij ergo cum auctore traditionum, nomine *fletus*, volunt *idola* significari. Iussum autem Dauidem ex ea parte in hostes irrumpere, qua eorum idola locata, vt quibus maximè fiderent, ea primum omnium diriperentur; & ibi primum vulnus acciperent, vbi se maximè tutos ob idolorum præsidium putabant. Frigidissimè omnia, & longe nimis petita. Rectè noster interpres *pyros* hebraicam vocem exposuit, à quo noluit editio vulgata recedere.

[d] Ioseph. l. 7. cap. 4. Theodor. q. 18.

Cum audieris sonitum gradientis.] Quia hic, qui ingressurus erat in cacumine pyrorum, & ingressu suo sonitum strepitumque facturus? Alij angelos, alij Deum ipsum volunt. Expeditissimus sensus ex idiomate sacræ Scripturæ est eliciendus, in qua particula *quasi* frequenter omittitur, necessariò tamen intelligenda. *Cum audieris*, inquit, *sonitum gradientis*; id est, *quasi gradientis in cacumine pyrorum*. Quod est cum talem strepitum hauseris, qui gradientem multitudinem repræsentet, tunc in hostes irrumpe. Illud enim *gradientis*, singulari numero per synecdochen, pro plurali posito *gradientium* est exponendum. Nullus ergo Dei gressus inambulantis, nullus angelorum circumcursantium, grauior incessus excogitandus; sed tantum sonitus est intelligendus, qui angeli ministerio, aut aliter Dei nutu commotus speciem præberet multitudinis incedentis, & gradum militariter accelerantis.

In cacumine pyrorum.] Quomodo potest quis super ipsas pyrorum, aut quarumcunque arborum comas ingredi, & ambulare; vt sonitus inde motus, speciem referat in pyrorum cacumine gradientis? Plane non potest id; & propterea *cacumen pyrorum* non est de ipsis arborum comis, & extremis frondibus intelligendum; sed de collis & montis supremo iugo pyris consito; vt *cacumen pyrorum*; sit in sylua illa locus omnium sublimior.

Percussit Philisthiim de Gabaa, vsque dum venias Gezer.] Aliter hic, aliter in libris Paralipomenon [e] huius fugæ termini designantur: hic enim *à Gabaa* dicitur incepisse; ibi *à Gabaon*. hîc in *Gezer* desiisse; ibi in *Gazara*. Nulli autem dubium quin distinctæ sint vrbes, & loca Gabaa, & Gaban; Gezer, & Gazara. Gabaa enim erat Regia Saulis; Gabaon metropolis Gabaonitarum. Sed dicendum vtramque hanc vrbem in tribu Beniamin non magno inuicem interuallo fuisse distinctas. inde factum vt cum locus vbi conserta pugna, proximus vtrique foret, inita fuga tam à Gabaa, quam à Gabaon dici possit, vt bene Abulensis [f] obseruat. quod ipsum dici potest de Gezar, & Gezara; nisi malimus eiusdem ciuitatis duplex nomen fuisse in terra Philisthinorum.

[e] lib. 1. c. 14.
[f] Q. 19. hic.

LIBRI

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT VI.

ARGVMENTVM.

OSTIBVS ergo Iudaici nominis semel, & iterum duplicata victoria debellatis, arce extructa, regio palatio exædificato, tabernaculo diuinæ arcæ reponendæ statuto, & læta pace finitimis vndique perdomitis vrbe florente, Dauid vt se Deo gratũ, à quo tot, & tanta receperat, aliqua ratione præberet, ad arcam illius in vrbem adducendam, & augustius pro numinis maiestate locandam animum conuertit. Id vt, maiori cum celebritate fieret, conuentum totius Israelis suas cuique tribus per vrbes indicit. Ex omnibus triginta millia seligit, iis ipse stipatus in Gabaam proficiscitur; vbi quinquagesimum fermè iam annum arca in domo Abinadab morabatur. Inde acceptam plaustro religiosè imposuit, quod boues mite animal trahebant, acti non à bubulcis, sed maioris religionis causa, à duobus filiis Abinadab, Abio & Oza bubulcorum vices agentibus. Affusa reliqua multitudo partim antecedebat, partim sequebatur, & incedentis latera cingebat, cunctis festa lætitia in sacrum tripudium solutis. Cùm interim bobus calcitrantibus mira res accidit, ex qua illustri documento probatum est, quam Deus hominum ministerio non indigeat. Oza enim veritus ne quid arca vibrato plaustro labaret, extendit manum ruentis casum fortè sustentaturus. Et illico non aspectabili plaga percussus, extinctus est; quod ausus mortalis homo diuina fulcire; quasi sine humano præsidio ruitura. Conterritus Dauid tam seuera vltionis exemplo, procul à se arcam abstinuit, veritus ne non satis adhuc expiatus esset, hospitis tanto admittendo. Diuertit ergo illam in domum Obededon, apud quem trimestri spatio morata, recepta iterum à Dauide est, comperto breuis hospitij gratiam cumulatissimè in vniuersa hospitis familia compensatam. Tanta autem celebritate deducta vt omnia læto cantu ad omnis generis organa personarent, & ad sextum quemque passum, quo pompa promouebatur, victimæ cæderentur. Ante alios verò Dauid ipse certus quacunque arte posset, ea se Deo suo placere velle, ludibundus, & in omnia argumenta lætitiæ compositus, festo tripudio reliquorum alacritati præibat. Quem saltantem & gestientem conspicata Michol, indignè tulit, eo vsque se Regem deiicere, vt quo Deum celebraret, hominum conspectui se vilem præberet. Arca ergo ritè sua sede reposita, cunctisque qui eam deduxerant, cum muneribus à Dauide dimissis, ipsa domum repetenti fit obuiam; & concepta indignationis impatiens, amaris verbis irrisit, quod Dei memor, sui obliuisceretur; & illius intentus cultui regiam dignitatem pollueret; vt scurræ in ludrico spectaculo solent ad patronorum oculos oblectandos; sic ille ante Deum tota corporis abiectione nudatus. Ea Dauid obiurgatione læsus, aliter intemperantiam procacis vxoris vltus non est, quam testando non desiturum se vnquam id agere, vt ante Deum suum vilissimus fieret, à quo superbo patri ipsius prælatus esset. At aliter quam solis verbis id vltus est Deus. In pœnam enim procacis linguæ, & contumacis animi perpetua deinceps Michol sterilitate percussit.

ŷ.1.) Congregauit autem rursum Dauid omnes electos ex Israel triginta millia.

ŷ.2.) Surrexitque Dauid & abiit, & vniuersus populus, qui erant cum eo de viris Iuda, vt adducerent arcam Dei, super quam inuocatum est nomen Domini exercituum, sedentis in cherubim super eam.

ŷ.3.) Et imposuerunt arcam Dei super plaustrum nouum: tuleruntque eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa: Oza autem, & Ahio filij Abinadab minabant plaustrum nouum.

Sopran. in Dauid.

ŷ.4.) Cúmque tulissent eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa, custodiens arcam Dei Ahio præcedebat arcam.

ŷ.5.) Dauid autem, & omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & citharis, & lyris & tympanis & sistris & cymbalis.

ŷ.6.) Postquam autem venerunt ad Aream Nachon, extendit Oza manum ad arcam Dei: quoniam calcitrabant boues, & declinauerunt eam.

ỳ.7.) Iratusque est indignatione Dominus contra Ozam, & percussit eum super temeritate: qui mortuus est ibi iuxta arcam Dei.

ỳ.8.) Contristatus est autem Dauid, eo quòd percussisset Dominus Ozam & vocatum est nomen loci illius; Percussio Ozæ, vsque in diem hanc.

ỳ.9.) Et extimuit Dauid Dominum in die illa dicens; Quomodo ingredietur ad me arca Domini?

ỳ.10.) Et noluit diuertere ad se arcam Domini in ciuitatem Dauid: sed diuertit eam in domum Obededom Gethæi.

ỳ.11.) Et habitauit arca Domini in domo Obededom Gethæi tribus mensibus: & benedixit Dominus Obededom, & omnem domum eius.

DVPLEX in hoc Capite Arcæ deductio continetur vna ex domo Aminadab in domum Obededom; altera tribus post mensibus ex huius domo in Dauidis regiam. De vtraque deductione: multa sunt hic nobis explicanda. Ordiemur à prima; de qua breuiter exponendum quando facta, cur, & vnde; quomodo ea de re consilium captum; qua pompa & apparatu deductio instituta; quem denique in locum Arca translata.

a Abul. q. 2. in 1.Reg.c.7. & quæst.1. hic

Quando facta? Sunt, qui [a] volunt anno primo regni Dauidis super vniuersum Israelem, qui fuit octauus ex quo in Hebron regnare cœpit. Minus hoc probabiliter: mox enim vt super vniuersum Israel est Dauid impositus, expeditionem grauissimam suscepit aduersus Philisthæos arcem Sion insidentes; ea confecta, ad arcem, & vrbis mœnia reparanda, cura conuersa; simul etiam ad regiam domum in Sion extruendam; inde duo difficillima bella de quibus proximo Capite, sequuta sunt. Cui autem dubium non potuisse hæc eodem anno contingere; in quem si potuissent alia; certè difficile est vt arcis oppugnatio, expugnatio, captæ purgatio & reparatio, in eadem denique pro regia magnitudine domus extructio potuerint conuenire. Alij [b] ergo anno XI. totius regni contigisse volunt, triennio postquam Dauid vniuerso Israeli impositus est. Sed probabilius alij [c] in X. annum Dauidis conferunt, quod hic idem sabathicus esset, ob id etiam in hanc celebritatem, vt illustrior esset deductio, à Dauide captatus.

b Torniel. tom. 1. ann. Dau. 11.

c Salian. an. 2989.n.7.

Cur ergo deductio hæc & translatio constituta? In arcæ cultum maiorem, vt honestiùs deinceps & augustiùs haberet? Hactenus enim in Chariathiarim, quasi destituta, iacebat quinquagesimum prope annum, Leuitæ vnius fidei, custodiæque permissa, procul à tabernaculo, sine sacrificiis, operimentis obuoluta, velut in hospitio, vnde suo tempore asportaretur. Non ergo visum hanc translationem differre diutius. At cur hactenus dilata? Si de Samuele loquamur; multas ille causas habere potuit, & omnes probabiles. Si de Saule; fortasse nullas, nisi neglectum religionis, quam rex ille plurimum laborabat. Intentus enim imperio politicis artibus augendo, & armis militeque firmando, minus diuina curabat. Propterea Dauid, ne simili neglectu pietatis, eadem sibi populoque mala crearet, quæ tempore Saulis ingruerant, & Hebræam gentem cladibus diuersis afflixerant, vbi primum ab hostibus respirauit, & idoneam sedem sibi visus est extruxisse, statim animum adiecit ad arcam asportandam.

Vbi ergo hactenus; & ibi quomodo? Ex quo tempore Palestini malo coacti, Arcam quam ceperant, restituerunt, ea, vt alibi [d], in Cariathiarim, vrbem tribus Iuda, illata est. In huius excelsiore parte Leuita Abinadab habitabat, in cuius domo locus electus vbi Arca reponeretur, ipsius fide custodienda. Quoties autem varias ob opportunitates Israelitico populo Arca opus erat, inde extrahebatur, eodem tamen iterum inferenda. Nec contra hæc quod hic [e] dicitur turbare debet, sublatam Arcam *de domo Abinadab, qua erat in Gabaa*. Cum enim duæ sint vrbes longe disiunctæ Cariathiarim, & Gabaa; non videtur Arca semper in Cariathiarim fuisse, & inde extrahi potuisse, cum hic ex Gabaa dicatur accepta. Hæc, inquam, turbare non debent: vt enim alibi cum aliis monuimus, *Gabaa* non est hic proprium nomen vrbis, sed appellatiuum, quo Collis significatur. Erat autem vt dixi domus Abinadab in excelsiore parte Cariathiarim; siue, vt LXX. disertè vertunt, *in colle illius*: propterea dicitur fuisse *in Gabaa*, retento nomine appellatiuo, quasi proprium esset.

d lib 1.c 7.

e vers 4.

Sed quomodo consilium de Arca reducenda, & cum quibus initum? De hac tota re nihil habetur in hoc loco Regum, quæ pluribus in libris Paralipomenon explicatur [f]. *Iniit*, inquit, *consilium Dauid cum tribunis, & centurionibus & vniuersis principibus, & ait ad omnem cœtum Israel; si placet vobis: & à Domino Deo nostro egreditur sermo, quem loquor: mittamus ad fratres nostros reliquos in vniuersas regiones Israel, & ad sacerdotes, & leuitas, qui habitant in suburbanis vrbium, vt congregentur ad nos, & reducamus arcam Dei nostri ad nos: non enim requisiuimus eam in diebus Saul. Et respondit vniuersa multitudo vt ita fieret: placuerat enim sermo omni populo.* Circa quæ verba dubium non leue est, cur & cum quibus consulendo deliberet. Cur enim consuleret; magna, & probabilis est ratio dubitandi propter illa verba; *A Domino Deo nostro egreditur sermo quem loquor*; si enim Dei instinctu, & vt propheta loquebatur, quod aliqui [g] volunt; si Deus illi voluntatem suam aperuerat; si quid agendum esset indixerat; cur id vt rem dubiam, incertam, pendentem, in consultationem vocare, & aliorū arbitrio deliberando subiicere, quod erat omnino Dei præscriptione gerendum? Respondent illi cum Abulensi factum hoc à Dauide, vt adminicula humanæ prudentiæ doceat non esse spernenda, licet adsint diuina præsidia; multa præter hæc alia congerunt de populi fauore per hanc beneuolentiæ speciem colligendo, de Arca stabilius collocanda, si non solo Dauidis ipsius, sed aliorum omnium iudicio locaretur; de offensione denique vitanda, si non pro arbitrio cuncta, sed communicato cum suis consilio exequeretur. At hæc nodum, quem proposui, non dissoluunt. Volunt isti Dauidi, vt prophetæ, diuinitus vt Arcam reduceret iniunctum; in quem sensum verba illa interpretantur. *A Domino Deo egreditur sermo, quem loquor.* Cur ergo rem diuino iussu mandatam, quasi dubiam, in delibera-

f lib 1.c.13.1.

g Salian. an. 2989.n.9.

tionem

tionem mittit, & num efficiendum sit illud exquirit, quod omitti non potest?

Duo dici possunt, primò, verbis illis; *A Domino nostro egreditur sermo*; nullam diuinam reuelationem contineri, quæ Dauidi facta fuerit de Arca reducenda; sed alludi per ea ad præceptum Dei de Arca certa sede locanda, vbi primum Israelitæ terra Cananitide potirentur. Non itaque per hæc verba Dauid Israelitis edixit; *Vult Deus vt Arcam reducamus, ea de re quid vobis videtur?* sed in mentem præceptum Domini reuocauit de Arca loco idoneo reponenda; quod quando hactenus esset neglectum, vt indicant illa verba; *Non enim illam tempore Saulis requisiuimus*; quærit ab illis num quod hactenus omissum est, hoc tempore placeat impleri. Secundo, si admittimus his verbis oraculum contineri, Dauidi, vt prophetæ, inspiratum de Arca deducenda; non hoc Dauid in deliberationem misit an esset agendum; sed tantum *quo modo*, deliberauit, nempe quo apparatu, qua pompa, quanta frequentia. Probabilius tamen primum illud existimo, quia si Deus præcepisset Dauidi, cum illo, vt cum propheta loquutus, vt Arcam reduceret; illam Dauid non omisisset, nec medio in itinere Ozæ casu perterritus, in domo Obededom destituisset. Consultauit ergo num iuxta præceptum Domini Arca esset hoc tempore reducenda, & idonea sede locanda.

Cum quibus ergo hoc? *Cum tribunis, centurionibus & vniuersis principibus.* Quod est omnes aliquam præfecturam siue vrbanam, siue militarem gerentes, conuocasse. Rem verò cum illis decretam, ad populum postea retulisse, qui illam

[a vers. 2.] iuberet [a]: *Et ait*, inquit, *ad omnem cœtum Israel.* Quomodo hoc? iam dixi. *Omnis Israel* appellatur, quoties aliqui nomine totius Israelis agentes, & qui absentium vicem referunt, congregantur. Omnium ergo suffragiis Arcæ deductio sancita est; & vt quàm apparatissime fieret, etiam decretum. Sed dubium posset hîc aliquos non leue mouere, cur nulla sacerdotum, nulla leuitarum, nulla sacrorum hominum mentio cùm de re sacra consulitur; sed tantùm principum militarium, aut vrbanorum. Qua de re, quia longiorem inquisitionem postulat, in angustiis Commentarij, quicquam vlterius addere supersedemus.

Qua ergo pompa, & apparatu instituta deductio? Planè regio; qui in tribus potissimum spectabatur; in frequentia deducentium, in multitudine cantorum, in significatione festæ lætitiæ. *Frequentia* deducentium maxima erat. Abulensis

[b lib. 1. Reg. c. 4. & 1. Paral. 13. quæst. 10.] [b] vult 224. hominum millia superasse. Sed omnium summa ad liquidum definiri non potest. Ex Scriptura enim duo tantùm certa sunt; primo 30. millia electorum ex vniuerso Israel hic adfuisse. *Congregauit*, inquit, *rursum Dauid omnes electos ex Israel triginta millia.* Secundo præter hos, ingentem planè & promiscuam multitudinem ex omni Israel conuenisse, quam Dauid ex

[c lib. 1. c. 13. 5] vniuersa Cananitide conuocauerat, vt in libro [c] Paralipomenon habetur. *Congregauit*, inquit, *cunctum Israel à Sehor Ægypti, vsque dum ingrediaris Emath.* Quibus duobus terminis tota Cananæa regio definitur. *Congregasse* autem dicitur, non quod omnes confluxerint; sed quod Arcæ deductionem omnibus indixerit; Et qui vellent, etiam conuocauerit.

Pro tanta verò populi frequentia, vt celebritas augeretur, & lætis omnia vocibus personarent, aderat quoque congrua multitudo cantorum, de quibus simul, & festa significatione lætitiæ sic hoc loco Scriptura. [d] *Dauid autem, &* [d vers. 5.]
omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & citharis & lyris, & tympanis & sistris & cymbalis. Quo modo loquendi significatur non solum cantores ad id propriè munus attributos, sed vniuersum quoque populum canendo, & plaudendo Dei laudes, promiscue decantasse. Abulensis hic rem minimè necessariam curiosius inquirit, & quæ aliter, quam diuinando definiri non potest; quomodo deductio instituta, & quo quisque ordine singuli processerint; præcipuè autem quem locum Arca tenuerit. Frustra enim id quæritur, cum nihil de eo Scriptura loquatur: ex iis autem, quæ alibi traduntur habeamus, potuisse Arcam præcedere, potuisse subsequi, potuisse mediam in toto procedentium agmine deferri. Horum enim omnium in sacris literis exempla tenemus, vbi variæ deductiones Arcæ referuntur. Antecessit [e] vniuersum pro- [e Iosue 3. 3. cap. 6. 4.]
cessionis agmen in deserto sub Mose, & iterum sub Iosue in Iordanis transitu. Subsequuta [f] om- [f Ios. cap. 4.]
nes est in eodem Iordane. Medium [g] agmen oc- [g Ios. cap. 6.]
cupauit in Iericuntina obsidione. Hic ergo siue primum, siue postremum, siue medium agmen tenuerit; illud certum est plaustro impositam fuisse, quod Ahio præcedebat, & Oza subsequebatur. Dauidem verò cum electa manu cantorum, proximum Arcæ incessisse vult Abulensis, [h] quod in [h *Quæst.* 18. *in* 1. *Paral.* 13.]
Scriptura dicatur ipsum *coram Domino* lusisse; sed hoc non de Dauide solum, sed vniuerso Israele refertur. *Dauid*, inquit, *& omnis Israel ludebat coram Domino.* Cùm ergo totus Israel Arcæ proximus incedere pariter non potuerit, *coram Domino lusisse*, non est ante Arcam proximè canore musico laudes Domino personasse.

Sed hæc tam læta deductio videamus iam quem sortita sit exitum? Planè non lætum. Oza enim qui plaustrum ponè regebat, Arcam sustentaturus, quæ bobus ex lasciuia calcitrantibus in casum nutauerat, illi manus admouit, & illicò subita, nec aspectabili plaga percussus expirauit. Cur ergo, & quomodo percussus? Ob aliquod peccatum non ambigitur. In quo verò, & quomodo peccauerit; omnes quærunt. Temeritatem punitam Scriptura dicit. *Et percussit*, inquit, *eum Dominus super temeritate.* Sed, oro, quæ fuit ista temeritas, aut in quo temerarius Oza, vel arrogans, & non potiùs pius? Arca nutabat in casum, periculum erat ne solo excussa grauius allideretur. An ergo cadentem, excussam, allisam debebat otiosè spectare; & hoc si fecisset, pius fuisset; quia sustinendæ manus admouit, temerarius fuit?

Aliqui [i] in eo temeritatem ponunt, quod cum [i *Sanc. hic.*]
non esset ipse Leuita, Leuitarum officiũ ausus est vsurpare. Sed quomodo non Leuita Oza Leuitæ filius, Leuitæ frater, & nepos Leuitæ? Eleazar enim pater Animadab, cuius filius Oza, leuita fuit. Oza ergo & ipse leuita, quod nullus veterum aut recentiorum interpretum non affirmat. Alij igitur peccasse dicunt, quia legali impuritate fœdatus id ausus esset. Immundus enim ab aspectu rerum sacrarum, nedum à tactu, procul debebat absistere. Sed si immundus Oza, maculam quando contraxerat? Ante deductionem? Cur non ergo statim percussus, vbi manus admouit arcæ plaustro imponendæ? In ipso procedentis agminis progressu? Quomodo tunc, &

quam maculam potuit legalis impuritatis admittere? Temeritatem ergo alij interpretantur; quod Arcam tangere sacerdotum erat, non leuitarum. Sed id ex Scriptura manifestè refellitur, quæ munus Arcam gestandi leuitarum proprium facit ex familia Caath; quod vtique obiri non poterat, nisi tangendo. Addunt ergo alij [a] nudæ Arcæ tactum, tantum sacerdotum fuisse; Leuitis attingere licuisse, non nisi velatam. Ozam ergo peccasse, quod nudam attigisset. Sed quomodo tunc Arca nuda? vel enim nullis operimentis obiecta, plaustro fuerat imposita, vel velata. Si hoc; quis illi postea velamenta detraxit? Excusso inquiunt, boum calcitratione plaustro, excidêre velamina. Sanè hoc dicere debent, vt hoc quod semel dixerint tueantur. Sed quid est diuinare, si hoc non est? Quod si nuda plaustro superimposita; cur nunc potius Oza temerarius illam tangendo ne rueret; quam prius dum tetigit, vt in plaustro locaret? Adde; præceptum de Arca non attingenda nisi velata, si vllum leuitis fuisset impositum; illo non fuisset Oza detentus, cum cerneret Arcam inclinatam, ruinam minari. Propterea nonnulli, quos sequuti nos sumus in Capitis argumento tradendo, ad occultum Ozæ sensum de Domini bonitate & potentia dum videret Arcam inclinatam, *temeritatem referunt*. Quasi enim sua illa ope indigeret, ita manus illi sustinendæ admouisse.

a Serrar. hic

In re ergo incerta certissima mihi aliorum omnium sententia videtur esse, temerarium fuisse Ozam cum Arcam leuitarum humeris gestandam, Leuita ipse gestare neglexit, & bobus trahendam permisit. Huic tamen ab omnibus fermè receptæ sententiæ duo videntur obstare. Primum, quod solus in eo punitus, in quo alij tam multi peccarunt; alterum, quod non tunc punitus, cùm peccauit; sed huc vsque dilata pœna fuerit, cum quod peccauerat, emendare studebat. Sed hæc quæ videntur obstare, non obstant. Non quidem primum; quia cum Oza primogenitus esset, vt ex serie narrationis habetur, ad ipsum potiùs, quàm ad fratrem, vel quemuis alium, res tota spectabat. Ab illo Dauid, ab illo frater, ab illo reliqui omnes in tota deductione pendebant. Proinde quod in hoc Arcæ neglectu peccatum est, ab illo est præcipuè peccatum, & ob id in illo præcipuè punitum. At cur non tunc pœna sumpta, cùm peccatum, sed hucusque dilata, cùm non iam peccaret Oza; sed quod peccauerat, emendaret? Rectè Caietanus; quia tunc Ozæ peccatum *effectu visibili* se prodidit, & in omnium oculis patuit inconsulta temeritas, cum illud ipsum accidit, ob quod Deus Arcam, non animalibus sed Leuitarum humeris gestari mandauerat. Id enim Deus iusserat: ne quid tale contingeret, quale tunc accidit. Nempe vt animalibus, quibus illa gestanda daretur, lasciuius exultantibus indecorum aliquid in conspectu populi non pateretur, vnde cultus illi apud imperitum vulgus minui posset.

Ex hoc ergo loco duo sunt obseruanda. Alterum est, cùm quid peccatur, & inconsulte committitur, ex quo malum aliquod & incommodum consequatur, vt plurimum pœnam tunc irrogari, non cùm illud admittitur; sed cum incommodum ex male admisso consequitur; & id, idcirco nulla vt possit tergiuersatione negari, quod admissum est, digna pœna plectendum, ex quo vident omnes incommodum sequi, quod ne sequeretur erat antea præcauendum. Quia vero dubitari non potest incommodum esse sequutum, cum is intempestiua remedia adhiberet illi auertendo, aut molliendo, cuius culpa sequatur: inde etiam fit vt plerumque cum quis intempestinè vult emendare iam facta, quæ poterat præcauere ne fierent, vel acriùs puniatur, vel obiurgetur. Sic olim Hannibal Carthaginenses [b] suos irrisit, & amarè obiurgauit, cum lamentari tributum cœperunt, quod erat Romanis pendendum. Cur enim id? An iusta non erat causa dolendi ciuitatem nuper florentissimam, & æmulam Romanæ potentiæ vectigalem Romanis fieri, eo redactam vt aliis tributa penderet, solita tributa aliis imperare? Si ergo iusta hæc erat causa dolendi, cur ab Hannibale reprehensi, cur amarè traducti, & probrosè obiurgati? Respondit Hannibal illos se reprehendere, non quod tunc dolerent, sed quod ante dolenda fecissent. Tunc autem reprehensionem suam distulisse, cùm remediis intempestiuis incommoda vitare volebant, quæ sponte incurrerant, deditionem faciendo. Sic pater aliquando tunc filio colaphos impingit, cum videt illum sollicitum emendare velle quod male fecit, vt moneat in posterum à malis cauendum, vnde illa incommoda sequuntur, non animo supino committere, vnde sequantur, & postea sollicite remedia minus opportuna quærere, quibus auertantur. Eodem pacto nunc Deus cum Oza. Præceperat illi, reliquisque Leuitis, vt Arcam suis humeris ferrent, non iumentis imponerent. Cur id? ne lasciuientibus illis, arca concuteretur, & indecore nutaret. Hoc Dei præceptum neglexit Oza; Arcam bobus imposuit, calcitrantibus excussa est, & in casum vibrare visa. Contigit id, quod ne accideret, iusserat Deus animalibus Arcam non tradi. Hic Oza sibi conscius, Arcæ inclinatione conspecta, neglecti diuini cultus, & inconsultæ temeritatis admonitus, intempestiuè voluit emendare quod fecerat. Tunc ergo, cùm totum ipsius peccatum in omnium oculis patuisset, iusto est supplicio punitum.

b Plutarc. in Hannib.

Alterum, quod hîc obseruandum est, non esse crimina, pœna legitimè illis sancita ferienda, nisi absolutè fuerint, effectu sequuto, completa. Quod institutum humanæ quoque leges tam canonicæ, quam ciuiles obseruant: nec enim ordinaria pœna crimina vindicantur, nisi quæ fuerint, opere completo, patrata; & totus ille fuerit effectus sequutus, quem maximè vitare legislator intendit.

Propter hoc ergo, quod diximus percussus Oza: sed quomodo? Difficultatem aliquam facit quod in libro [c] Paralipomenon habetur. *Ozam à Domino diuisum*, & ob id locum in quo percussus; *Ozæ diuisio* appellatum. Volunt ergo quidam ita percussum Ozam, vt fuerit diuisus. At id quomodo? Hebræi brachia truncatum volunt, vt ea parte qua deliquerat, mulctaretur. Alij fracto gutture suffocatum dicunt. Abulensis quia letaliter vulneratus fuerat, *diuisum* appellari; aut etiam quod igne diuinitus immisso flagrauerit, & sic ab aliis diuisus. Sed inter hæc omnia, quæ incerta sunt, & ex longis ambagibus accersita, certum tantum est Ozam subito exanimatum concidisse, qui repentinus in libro Paralipomenon per diuisionem explicatur, quod in scripturis *diuidere* sit aliquando subita morte de medio tollere; & *diuisio*, quicunque repentinus

c lib. 1. c. 13.

nus interitus, vt ad illud Christi verbum plures obseruant [a] *Diuidet eum, & partem eius ponet cum hypocritis*. Hypocritas [b] enim tunc quando minimè putant; Dei decreto extremo supplicio puniri.

[a] Matth. 24. 51.
[b] Iob c. 20. 5.

Et extimuit in die illa Dauid.] Videndum hîc, quod non leuem difficultatem facit, vnde Dauid, & quid timuerit, quid ex hoc timore consilij ceperit; cur cum illo pariter alij non idem timuerint.

Occasio timendi sine dubio fuit Ozæ percussio: viso enim tam subito, tam claro, tam funesto diuinæ animaduersionis exemplo, non poterat qui aderant, timore non concuti. An sit quisquam tam firmo pectore, vt cum videat sereno cælo fulmen ex improuiso vibrari, quo subito alius ictus, ante se corruit exanimis, ipse non paueat? Serenum tunc erat, & plausibus in festam hilaritatem soluta, faciem cæli ridentis exhibebant, cùm tacito, eccecoque fulmine percussus Oza, ante omnium oculos expirauit. Quid mirum ergo si ad iactum fulminis tam prope cadentis Dauid extimuerit?

At quid, & cur extimuit? Duplex est enim timor, alter, irruens, & vi sua animum secum abripiens, in subitis casibus violentus irrumpens; qui mox tamen vt animus se collegerit, excussus cedit: alter consultus, & perseuerans. Ille ferme omnes inuadit, cum quid incidit inopinatum, dirí mali faciem secum ferens; & huius nulla alia causa quæritur, quam obiectum malum repentè & ex improuiso propositum. Ast alius timor, qui non excutitur, sed cum animus etiam se collegerit perseuerat, vel ignaui est, & degeneris, si nullam aliam causam habet, quam malum repentè propositum; vel, si viri fortis est, causam aliam habeat necesse est. Dauid ergo cùm vir fortis esset, & prudentissimè cautus, si perseueranter timuit, non vt ignaui timuit, sed vt fortes solent. Quid ergo hic & cur timuit, aut quid hic vidit ad se pertinere, quod timere posset?

Multa dici possunt, & ab aliis [c] dicuntur. Expedita responsio est, timuisse Dauidem, non supplicium, non pœnam, non infortunium, quod viderat accidisse Leuitæ; sed causam, quam ille dederat. Quod est non timuisse ne plecteretur; sed ne causam aliquam daret, ob quam plecteretur, in se Deum irritando, Arcam minus reuerenter habendo. Certum ergo hinc esse potest, Oza cadere, nulli dubium fuisse ob aliquod in Arcam peccatum ipsum percussum. Ob quod vero, fuisse omnes incertos & dubitasse. Si enim Dauid, si alij quid hac animaduersione propriè punitum vidissent; non erat cur ipse sibi ab Arcæ vicinitate timeret, cur incertus ageret, cur diuinam voluntatem sibi pateret accuratius exquirendam. Hæc omnia cùm fecerit, quid propriè Oza circa Arcam peccauerit, non deprehendisse conuincitur. Incertus ergo Dauid, & certus ex hac Ozæ percussione cum esset; *certus* quod ob aliquod in Arca tractanda peccatum percussus fuerit; *incertus* quid illud fuerit, timuit ipse, ne quid in Arcam peccaret, si secum illam propius haberet.

[c] Abulen. 1. Par 13. q. 33. 34. 35.

Falsum ergo est, & Dauidis pietati non congruit, quod aliqui dicunt solam Arcæ viciniam timuisse. Non est ille timor Dauidis, non est timor sanctorum; sed Acharonitarum, qui nolebant Arcam propius ad se diuertere, quod malè sibi conscij, male sibi quoque timebant ex vicinitate sacrorum. Sic enim vt supra [d] vidimus Acharonitæ, cùm Arca ad illos adducebatur, exclamarunt; *Adduxerunt ad nos Arcam Dei Israel, vt interficiat nos, & populum nostrum.* Vnde paulò pòst, inito consilio dixerunt; *Non maneat Arca Israel apud nos; quia dura est manus eius super nos, & super Dagon Deum nostrum.* Non solum ergo viciniam Arcæ Dauid extimuit; sed ex vicinitate periculum quippiam peccandi, minus illam reuerenter habendo; ex qua postea irreuerentia discrimen similis animaduersionis incurreret.

[d] lib. 1. c. 5.

At cur hoc non timuit Obededom; aut cur ipse Dauid hoc illi periculum non timuit? An erat Obededom Dauide iustior, & in diuinum cultum propensior; vt quod ille religiosè facturus erat in Arcam, non posset etiam Dauid similiter exercere? Cur ergo similiter non timuit, vt timuit Dauid, si se Dauide iustiorem non agnoscebat; aut cur illi Dauid Arcam potius, quam sibi credidit, si tantum periculum erat, quidpiam in illam peccandi, & ex peccato tam seueram animaduersionem incurrendi? Vel enim putauit reuerenter habendam, vel non. Si non; iam ergo contra Arcam peccauit, qui irreuerenter habituro commisit. Si illud; cur ergo quem ille cultum erat impensurus, ipse non impendebat Arcæ, & in domum suam inducebat, vt erat ante statutum? Hæc manifestè conuincunt à sola Arcæ propinquitate, non extimuisse Dauidem; nec enim tam placidè in domum suam illam recepisset Obededom; si Dauidem vidisset ab illa sibi timere; & Dauid ipse minus esset officio boni viri perfunctus; si malum, quod à domo sua propulsabat, in alienam intulisset. Obededom ergo, non quia Dauide iustior, sed genere stirpis, & officij dignitate ad Arcæ custodiam magis idoneus, illam securus admisit, quam Dauid timuit ad se diuertere. Obededom enim leuita erat; propterea rectè putauit Dauid posse quid à se magis, quam ab Obededom in Arcæ cultu peccari.

Ex quo manifestè illorum error arguitur, qui hunc Obededom leuitam fuisse negant. Si enim Obededom non leuita, quid habuisse congingent, vnde potius ad illum Dauid, quam ad se Arcam diuerterit? Quomodo poterit excusari Dauid ab irreuerentia in Deum, ab inhumanitate in hominem; si quod sibi malum timebat, & cuius ipse causa fuerat, Arcam de domo Abinadab commouendo, supra dumum Obededom declinasset? At Obededom Gethæus fuisse dicitur; non ergo Leuita: sed hoc argumentum quam leue sit; suse paulo post [e] ostendemus, vbi docebimus similia cognomina non fuisse argumenta stirpis; & sanguinis in viris Iudaici cultus, sed aliunde propter aliquod discrimen imposita, vt alius ab alio destingueretur. quo pacto Vrias [f] Gethæus dicitur, qui verus erat Israelita, & hic idem Obededom qui nunc Gethæus, in libro Paralipomenon [g] leuita appellatur.

[e] lib. a. c. 11.
[f] lib. a. c. 11.
[g] lib. 1. c. 15. 19.

In domum Obededom] Vbi hæc sita intra ipsam Ierosolymam, in ciuitate inferiori, vt placet Abulensi; vel, vt aliis, in proximo suburbano. Vtrumuis dicatur, neutrum satis potest ex sacra historia probari; cum sit tamen vtrumque probabile. Quod enim hic *Arca Obededom* appellatur; turbare non debet, quasi intra Ierosolymæ mænia esse non posset. Dauide enim regnante, nondum erat Ierosolyma ædificiis & habitatoribus ita

 frequens,

frequens, vt nihil in tota vrbe spatij vacaret; sed erant adbuc plures, non plateæ, sed areæ rustico operi paratæ. Quod conuincit Area Araunæ Iebusæi, in qua boues, aratra, spicæ, & id intra [a] Ierosolymam. Si ergo hæc; non mirum quoque si potuit area Obededom Ierosolymis includi.

a lib. 2. Reg. cap. 24.

Benedixit Obededom, & omnem domum eius.] Hebræi apud Hieronymum [b], quos recentiores sequuntur, hanc benedictionem in fœcunditate constituunt tam domestica, quam rurali. *Domestica*; vxorum, concubinarum, ancillarum; quas omnes volunt hoc tempore fœtus concepisse melioris sexus. *Rurali*, in gregibus & armentis omnis generis, in prouentu frugum, in vbertate camporum. Sanè negari non potest, *benedictionem* cum dicitur in scriptura, domui, vel agris alicuius impensa, cuncta ista complecti. Quod autem in hunc sensum debeat etiam hoc loco interpretari; textus Paralipomenon [c] maxime facit; vbi præmisso quod Deus Obededom ob Arcæ apud illum mansionem, benedixisset, explicando deinde in quo benedictio ista consisteret, octo illum filios habuisse subiicitur, & omnes masculos; adiuncto statim tot illum suscepisse, *quia benedixit illi Dominus.*

b Salian. an. 2988.

c lib. 1. c. 13.

Cæterùm non puto tam arctis finibus hanc *benedictionem* restringi debere, vt sola fœcunditate contineatur; sed latius omnino porrectam, rerum omnium ex voto affluentium copiam secum traxisse. Quod fusissime ab aliis explicatum; non est quod hic pressius exequamur. Tantum illud dissoluendum restat, quod plerosque mouere posset, & Abulensem mouet; vt omnino negaret, *benedictionem* hanc Obededom impartitam, vllo modo pro fœcunditate, quam diximus, accipi posse. *Benedictionem* enim illam beneficium aliquod insigne, magnum, conspicuum fuisse; at fœcunditas siue vteri in vxoribus & concubinis, aut etiam gregibus & armentis; siue camporum in frugibus, & fructibus; quomodo trium tantum mensium spatio tam conspicua esse potuit, vt deprehendi potuerit, & omnibus explorato constare, fuisse id totum diuini muneris hospitij gratiam hospiti referentis? Sic Abulensis, qui ob hoc diuinam hanc *benedictionem* subitam fœlicitatem interpretatur. At vbi illa sita? In læto rerum omnium successu, quæ ad Obededom quoquo modo spectarent. Sed si ab hac fœlicitate beneficium fœcunditatis excluditur; quæ poterat esse homini coniugato, sine prole, fœlicitas? Nec illum mouere debet, quod trimestri spatio non possit tanta simul soboles prouenire. Nam satis est ab eo tempore statim omnibus fuisse conspicuum, quotquot erant in domo Obededom vxores, & nurus, omnes vterum gestare cœpisse, suo tempore parituras. Armenta quoque gregesque lætamque camporum faciem, lætum prouentum, & vberem messem vel dedisse, vel promisisse.

℣. 12.) Nunciatumque est regi Dauid quòd benedixisset Dominus Obededom, & omnia eius propter arcam Dei. Abiit ergo Dauid, & adduxit arcam Dei de domo Obededom in ciuitatem Dauid cum gaudio: & erant cum Dauid septem chori, & victima vituli.

℣. 13.) Cúmque transcendissent, qui portabant arcam Domini, sex passus, immolabat bouem, & arietem.

℣. 14.) Et Dauid saltabat totis viribus ante Dominum Porrò Dauid erat accinctus ephod lineo.

℣. 15.) Et Dauid, & omnis domus Israel ducebant arcam testamenti Domini in iubilo, & in clangore buccinæ.

℣. 16.) Cúmque intrasset arca Domini in ciuitatem Dauid, Michol filia Saul prospiciens per fenestram, vidit regem Dauid subsilientem atque saltantem coram Domino: & despexit eum in corde suo.

Abiit ergo Dauid.] Ozæ funestus exitus vt Dauidem terruerat, ita Obededonis fœlicitas illum iterum excitauit ad arcam repetendam, & in loco, cui iam destinata fuerat collocandam. At cur eidem simul vt antea sibi non timuit? Quia re maturè discussa quid propriè peccatum esset ab Oza cognouerat; erratum nempe, quia Arca gestata non fuerat vt rite debebat; vt ipsemet indicauit antequam secundam hanc deductionem institueret, populum sic alloquutus [d]. *Illicitum est vt à quocumque portetur Arca Dei, nisi à Leuitis, quos elegit Dominus ad portandum eam, & ad ministrandum sibi vsque in æternum.* Cum ergo nulla esset amplius occasio timendi, caussa comperta cur esset Oza percussus, cessauit etiam in Dauide timor: cessauit autem timoris occasio, quia cessauit incertitudo delicti.

d lib. 1. Paral. 15. 2.

Videamus ergo circa secundam hanc translationem, locum ad quem deducta, spatium & moram deductionis, agmen deducentium, apparatum & pompam.

Locus in quem deducta, regia Dauidis fuit, in monte Sion recens excitata. Licet enim minus hoc probabile videatur Abulensi [e], cui & ex parte consentit Salianus [f]; non tamen quidquam afferunt, quod communem aliorum omnium opinionem possit conuellere. Sed in ea, vbi propriè, & quomodo locata? In nouo tabernaculo in hoc ipsum à Dauide statuto, vt hic [g] habetur. *Et introduxerunt arcam Domini, & imposuerunt eam in loco suo, in medio tabernaculi, quod tetenderat ei Dauid.* Cui tetenderat? Hebræi apud Hieronymum [h] volunt tabernaculo iam olim à Moyse excitato, tabernaculum hoc Dauidicum fuisse circundatum; quasi illius operimentum. Sed omnino falluntur. Hic enim clarè dicitur, *Ei*, nempe Arcæ, de qua sermo præcesserat, hoc Dauidia tabernaculum fuisse prætensum. Duo ergo deinceps in Iudaico regno sacra tabernacula fuerunt, hoc Dauidicum, in quo mansit [i] Arca donec in templum Salomonis illata; & antiquum Mosaicum, quod in Gabaon vsque mansit, donec templum ædificatum. In hoc vero Dauidico quæri potest, quo situ locata; quod longa inquisitione non indiget. Non enim ad latera, vt altaria plerumque solent ædium sacrarum parietibus obuersa; sed in ipso medio statutam scriptura [k] refert.

e quæst. 19 in cap. 17. lib. 1. Paral. & q. 3. in c. 15.
f An. 2990. n. 7. 8.
g vers. 17.
h In Trad. hic.
i 3 Reg. 1. 1 Paral. 21. 2 Paral. 1.
k vers. 17.

Iam verò de *processione* ipsa quandiu durauerit, quantumque protracta; pendet id ex duplici spatio, loci quod confecerit, & temporis in eo

conficiendo

conficiendo consumpti. *Loci spatium*, iam dixi non admodum potuisse protendi. siue enim domus Obededom in suburbano, siuè intra ipsam Ierusalem sita dicatur, inter eam & regiam Dauidis, spatium quod poterat intercipi, duo millia passuum vix excedebat. At spatium hoc, quod poterat breui transmitti, magnitudine agminis lentè procedentis, in longum maximè deductionis moram tempusque produxit: vt plures horas, & integrũ fortasse diem processionem ipsam durasse; non dubiè ex hoc duplici capite possimus asserere, Primo, ex *lenta mora*: quia tardè adeo promouebatur incessus, vt singuli fermè passus sustentando numerarentur. Quî enim aliter poterat, cum sexto quoque passu victimæ cæsæ dicantur? (a vers. 13.) *Cumque*, inquit, *transcendissent, qui portabant arcam Domini sex passus, immolabat bouem, & arietem*. In quo ipso quantum temporis oportet insumptum? Secundo *ex multitudine agminis incedentis* id etiam clarius conficitur. Vt enim tot hominum millia sexu, ætate, cultuque distincta, nil aliud agendo transmitterent, quanta mora opus erat? Videamus ergo quanta hæc multitudo, & quam varia esset. Ingentem fuisse hoc loco Regum indicatur tãtum; in libris Paralipomenon clare signatur. Id enim hic innuitur dum dicitur; (b vers. 15.) [b] *Et Dauid, & omnis domus Israel ducebant arcam testamenti Domini*. Omnis domus Israel perinde est ac totus Israel; ad exaggerationem quidem dictum; sed tamen vt inde numerus innumeræ multitudinis intelligatur. at in lib. [c] Paral. (c lib. 1. c. 15.) distinctius. *Congregauit*, inquit, *Dauid vniuersum Israel in Ierusalem, vt afferretur arca*. & infra (d vers. 28.) [d] *Vniuersus Israel deducebant arcam fœderis Domini in iubilo, & sonitu buccinæ*. Et hæc de multitudine. De varietate quoque dubiũ non est omnis ætatis, ordinis, conditionis, & sexus adfuisse. Non fœminæ, non pueri, non serui, non status vllus exclusus, quin agmen ipsi quoque componerent, & pro suo quisque modo lætitiam sanctæ celebritatis augerent. Nam de fœminis, & viris omnis ordinis; hic habetur. De pueris; Iosephus testatur.

Iam verò de pompa & apparatu, quo agmen incessit; in quinque maximè vtrumque spectandum est. Primò, in gestatione Arcæ. Secundò in numero cantorum. Tertiò in modulatione ipsa. Quartò in sacrificiis. Quintò in ornatu, plausu, vestituque incedentium.

In gestatione Arcæ; Nec enim vt prima vice bobus trahenda commissa est; sed vt erat ex præscripto legis agendum, Leuitarum humeris imposita, ritè vt debebat, ab illis gestata, sacerdotum choris vndique cincta processit. (e lib. 1. Paral. cap. 15. 2.) [e] *Illicitum est*, dixit Dauid, *vt à quocunque portetur arca Dei, nisi à Leuitis, quos elegit Dominus ad portandum eam*. Quod & fecerunt: vnde postea subditur; (f vers. 15.) [f] *Tulerunt filij Leui arcam Dei, sicut præceperat* (g Num. 4. 15) [g] *Moyses humeris suis in vectibus*. Leuitæ ergo gestarunt; & circum sacerdotes affusi religiosè per choros distincti, proximè deducebant. (h lib. 1. Par. 15. 11.) [h] *Vocauit*, inquit, *Dauid Sadoc, & Abiatar sacerdotes, & Leuitas Vriel & Azariam; & dixit ad eos; Vos qui estis principes familiarum afferte arcam Domini Dei Israel ad locum qui ei præparatus est; ne vt à principio, quia non eratis præsentes, percussit nos Dominus; sic & nunc fiat, illicitum quid nobis agentibus*. Attulerunt ergo ipsi quoque sacerdotes Arcam; non quod gestauerint, sed quod proximè gestantibus adessent; vt omnia iuxta legis præscripta fierent, ritè curantes. In hoc autem exequendum, tam Leuitæ vt castè gestarent; quam sacerdotes, vt religiosè præessent, vtrique expiati sunt, id vt facerent ante præmoniti. [i] *Vos*, inquit Dauid, sacerdotes & leuitas alloquens, *qui principes estis familiarum leuiticarum, sanctificamini cum fratribus vestris*. (i lib. 1. Paral. 15. 18.) Et post, *sanctificati sunt ergo sacerdotes, & Leuitæ, vt portarent arcam Domini*.

Sequitur de *cantoribus* & eorum numero. Id in libro [k] Paralipomenon accuratè refertur: hic (k lib. 1. cap. 15. & 16.) autem significatur tantum fuisse eos in septem choros distinctos, inter quos subinde Dauid incedebat, vt omnes excitaret omnibus intereurrens ad Dei laudes alacrius persoluendas [l]. (l hic vers. 18) *Et erat*, inquit, *cum Dauid septem chori*. inter quos subinde discurrebat; habebantque singuli præfectos suos, quorum nomina loco citato Paralipomenon distinctè signantur, qui diligenter obseruatus, pro luculento Commentario esse potest ad omnes fermè Psalmorum titulos intelligendos.

At quid, & quomodo *cantabant*? Quid propriè cecinerint; hic non exprimitur; in libro [m] (m lib. 1. c. 15) Paralipomenon tria dicuntur. Arcana, pro octaua, & epinicia. [n] *Banaias*, inquit, *in nablis arcana* (n vers. 20.) *cantabat. Porrò Mathatias in cytharis pro octaua canebat epinicion*. Quæ omnia quid sint; ab enarratoribus Psalmorum accuratè differitur. At hæc quomodo cantabant? Harmonia planè mirabili vocibus ad omne genus instrumenti musici modulatis; ex quibus distinctè numerantur *nabla, lyra, cithara, cymbala*: quæ qualia essent, & ad numerum quomodo pulsarentur; est alibi disserendum. Non tamen hic omitti debet, in plerisque codicibus olim verba ista fuisse, quæ nunc in emendata editione amplius non habentur. [o] (o vers. 12.) *Et Dauid percutiebat in organis armigatis, & saltabat totis viribus*. Quæ sint autem organa armigata; non sine cura quæsitum est, Puto autem non aliud fuisse, quam musica instrumenta concinne humeris aptata; quæ quod ab armis suspensa penderent, armigata dicebantur. Et erant illorum propria, qui simul dum corpus ad numerum saltando mouebant, etiam vocem ad pulsum musici organi temperabant.

Iam de sacrificiis inter incessum pompæ subinde peractis; hic Scriptura rem totam breui narratione complectitur. [p] *Erant cum Dauid*, (p vers. 13. hic) inquit, *septem chori, & victima. Cumque transcendissent, qui portabant arcam, sex passus, immolabant bouem & arietem*. Quod ipsum in libro Paralipomenon [q] explicatius habetur; (q lib. 1. c. 15.) ex quo etiam colligimus ad sextum quoque passum septem boues, & totidem arietes immolatos. Quare quod hic est; *bouem & arietem*; positum est per synecdochen singulare pro plurali; nisi intelligamus sexto quoque passu bouem & arietem in singulis choris immolatum; qui cum septem essent, septem quoque paria mactabantur. Et hoc fortè sibi vult, quod hic dicitur secum Dauidem septem choros habuisse, & *victimam vituli*; nimirum in quoque choro paratum fuisse in victimam vitulum saginatum; qui generali deinde nomine *bos*, & *taurus* pinguis, vt Hebræa indicant, appellatur. Quantus autem victimarum numerus fuerit, agmine procedente, cæsarum; iniri præcise non potest. Ingentem planè fuisse, non dubitabit, qui spatium à domo Obededom in Regiam Dauidis secum supputauerit; & ad sextum

ſextum quemque paſſum tam lentè incedentis agminis,quatuordecim victimas immolatas.

Iam verò, qui procedebant, & agmen totum conflabant, celebritatem prorſus augebant ornatu, plauſu, & totius motu corporis. *Ornatu*; quia ſuo quiſque pro modo cultus, & veſtibus lotis indutus. Hæc enim erat pars ſanctificationis Hebræis vſitatæ cum quid erat religioſius obeundum. *Plauſu*; quia lætis omnes vocibus in

a verſ. 15. hic.

iubilum perſonabant. [a] *Ducebant*, inquit, *arcam teſtamenti Domini omnis domus Iſrael in iubilo*; lætis ſcilicet acclamationibus in inconditas voces erumpentibus alacritatem animi conteſtati. *Geſtu vero totius corporis*; quia ſaltum quoque ad lætitiam prodendam adhibebant. De aliis expreſſius nihil adiungitur. De Dauidis cultu & ſaltatione; diſtinctè narratur. Quo ad cultum;

b verſ. 14. hic.

c verſ.16.

fuiſſe [b] *accinctum Ephod lineo*. Quo ad ſaltationem; [c] *ſaltaſſe, & ſubſiluiſſe totis viribus*. Quid erat ergo *Ephod*? Fusè de hoc alibi docuimus. Hic aliquam difficultatem facit, quod apertè Scriptura ſignificat veſtem ſacram & leuiticam fuiſſe. Pariter enim vt illo Dauid indutus dicitur, iidem leuitæ dicuntur; & vtrobique idem nomen in Hebræo vſurpatur, ſiue cum Dauid, ſiue cum leuitarum veſtitus exprimitur. Licet enim hoc loco Regum nihil de leuitis tradatur; expreſsè tamen in libris Paralipomenon id habetur.

d lib.1.Paral. cap.15.27.

[d] *Dauid*, inquit, *erat indutus ſtola byſſina, & vniuerſi leuitæ qui portabant arcam*. Et paulo poſt, vt quid hæc eſſet ſtola byſſina conſtaret, adiungitur, *Dauid erat indutus Ephod lineo*. Vbi verbum idem eſt in originali, quod paulo ante redditur ſtola byſſina, & L X X. vertunt στολὴν ἔξαλλον *ſtolen exallon*, quam Theodoretus & Procopius interpretantur *ſtolam variam*. Hanc autem varietatem alij ponunt in gemmis & coloribus vt iidem Patres & ipſos ſequenti, ſic vt ſtola varia ſit gemmis coloribuſque diſtincta. Alij *variam*, diuerſam exponunt, à leuitica ſcilicet. Nonnulli variam intelligunt inſuetam & peregrinam, quod Dauidi minus eſſet vſitata, & tunc primum induta. Sed quicquid ſit de his minutè nimis ab aliis omnia interſecando quæſitis; de hoc Dauidis Ephod, duo certa ſunt alterum, fuiſſe quoque leuitas eodem genere veſtis indutos; non ita tamen illorum proprium fuiſſe, vt nefas eſſet ab aliis indui non leuitis. Si enim hoc fuiſſet; quomodo Dauid illud vſurpaſſet, cui nihil aliud erat in hac arcæ deductione propoſitum, quam omnia curioſe cauere, quæ poſſent in ea numen offendere? Alterum, longè inferiorem cultu regio fuiſſe. Propter hoc enim illo Dauid indutus *vilior* apparuit, & Michol in deſpectum, nudum appellauit; non quod omni veſte, ſed quod Regem quæ decebat, exutus, ludibundus incederet. In hoc ergo cultu Dauid, quid?

Saltabat totis viribus, & ſubſiliebat.] An non ergo indecens ſaltare regem, & in Dei cultum ſaltare? Prorſus ita cenſebimus, ſi res Micholis arbitrio decidatur. Saltatio enim maxime publica, non ſolum indecora Regi; ſed indigna plane viro quocunque cordato, vt Orator.

e Cic. pro Murena.

[e] eloquentiſſimus merito dixerit; *neminem ſobrium ſaltare*. Non ergo eſt pro regiæ dignitate perſonæ ſic animo geſtire, vt in ſaltationem lætitiæ ſenſus erumpat; & multo magis id indecens; ſi diuino cultui deferatur.

f lib. 2. de pœnit.c.6.

Nihil dedecet, inquit [f] Ambroſius, *quod religioni defertur; vt nullum obſequium, quod ad cultum, & obſequium Chriſti proficiat, erubeſcamus*. Ita ne vero? Totum decet Deo quod offertur, dummodo in eius obſequium offeratur? Et vbi illud eſt, quod alicubi [g] Deus conqueritur offerri ſibi *abominationes Ægyptiorum*? An non Ægypti abominatio ſaltus, choreæ, tripudia? *Inſanire iuuat*, dicebat ille, quod iter ad id expeditiſſimum? *Saltare*, proinde ſtatim ſubdit *humum pellendam pedibus & ſubſiliendum*. Nec ſanè dubium eſt in honorem falſorum numinum ſaltationem ſæpius vſurpatam. Quid ergo venit in mentem Dauidi, vel ſaltu membra vibrare, quod viri prudentis non eſt; vel id in Dei cultum adhibere, quod eſt Ægypti abominationes illi deferre? His, & ſimilibus obiectionibus multa mouentur in diſputationibus fuſe proſequenda. Satis hic erit reſpondere Micholi, non Dauidem excuſando. Nec enim indiget excuſari, qui laudari meretur: ſed quid hic ille fecerit explicando. *Saltatio*, inquit, *virum cordatum dedecet*. Ita prorſus, ſi laſciua, ſi petulans, ſi denique comes ſit, & illecebra voluptatis: ſi vero modeſta, ſi compoſita, & ad animi ſenſum promendum honeſta lætitia geſtientis, nequaquam. Et hæc cum Deo exhibetur, Ægypti abominatio non illi exhibetur; ſed caſtiſſimi cultus, & verè Iudaici certa teſtificatio. Geſtire debet animus in obſequium Dei ſui, & totus quantus eſt, & valet, in cultum religionis impendi. Id cum pro eo, quod debet, non poſſit, ſaltem pro eo quod poteſt, eniti debet; ea prorſus ratione, quam per ſingulos dies omnibus Eccleſia mater inculcat; vt omnia membra noſtra pro modulo quæque ſuo, Dei in obſequium ſoluantur, & animi in illum noſtri alacritatem teſtentur.

g Exod.c.8. 26.

Os, lingua, mens, ſenſus, vigor
Confeſſionem perſonent.

Laudari Deum vult. hoc eſt enim confeſſionem perſonare; ſed quando laudes in ipſas nec os, nec lingua ſufficiunt, aduocari iubet *omnem ſenſum, vigoremque* membrorum; vult vt vnumquodque Dei nomen concelebret; vt pes, vt manus, vt brachia, vt totum denique corpus hoſtia ante Deum, fiat iubilationis & laudis. Id porro fit, cum lingua in cantum ſoluitur; manus & digiti muſica organa numeroſe percurrunt, pedes ſubſiliunt, totum denique corpus in Dei ſui cultum pia iactatione vibratur. Et hoc prorſus Dauid hic exhibebat; qui non ſaltaſſe ſolum, *ſed ſubſiluiſſe*; quod non ad minuendum ponitur, vt vult Abulenſis, ſed ad intentionem ſaltationis magis exprimendam, vt alij obſeruant. Saltare enim eſt corpus ad numerum quacunque ratione mouere; ſubſilire pedibus in altum vibratis totum corpus attollere, quod Italicè dicimus; *far capriole*. Si enim id non exprimit verbum Latinum; ſatis, vt alij notant, Hebræum inſinuat, quod interpres vulgatus vertit *ſubſilire*. Licèt id etiam vox iſta præferat, quæ propriè minutam ſaltationem ſonat, qualis fit cum corpus celeri iactatione vibratur, ſaltum pedibus interſecando. Hoc ergo feciſſe Dauidem; ſcriptura ſignificat, dum dicit illum *ſaltaſſe*, & *ſubſiluiſſe*, quo non contenta ſubiicit *totis viribus* vtrumque feciſſe; quaſi nimirum, quia de Dei cultu agebatur, id ſecum repeteret, quod ille faciendum in eorum obſequium monebat, quos maximè cupimus demereri.

Si vox eſt, canta; ſi mollia brachia, ſalta:
Et quacunque potes arte placere place.

Iuſtius enim hoc in Dei quam in cuiuſcunque alterius

alterius obsequium curatur. Et id ad amorem, ad studium, ad animi propensionem, quacunque ratione possumus contestandam. Vnde Prudentius, & cum illo Ecclesia cùm præmisisset,

Os, lingua, mens, sensus, vigor,
Confessionem personent;

Subdit;

Flammescat igne charitas,
Accendat ardor proximos.

Hæc enim omnia vult esse signa charitatis intus æstuantis, & claustra pectoris, quibus non continetur, erumpentis. Nec aliud est saltus, *subsilitio*, cantus, omnium membrorum ludibunda mobilitas, quam flamma charitatis se non capientis, & alios ardore similis ignis afflantis: id quod intendit Ecclesia dum dicit; *Flammescat igne charitas, accendat ardor proximos.* Et hoc sine dubio existimandum fecisse Dauidem. Quis enim ad illum ignem propius accedens, non incalesceret; quis in Dei laudes, & in eius obsequium non accenderetur, cum Dauidem ducem victoriosissimum & triumphalem cerneret totis viribus subsilire, & propriæ maiestatis oblitum, & bellicæ virtutis immemorem, corpus & artus scita mobilitate vibrare? Sane liber hic cum D. Gregorio [a], & aliis priscis Patribus exclamare; Mirentur alij Dauidem hostium acies in fugam vertentem; *ego plus stupeo Dauidem saltantem, quam contra hostem pugnantem. Pugnando quippe, hostes subdidit; saltando, seipsum.* Hoc tanto post tempore Gregorius; hoc iisdem verbis alter ab altero repetiit, Eucherius [b], & Angelomus [c], Dauidem dum cernerent ante Arcam ludentem; nec potuere tanto spectaculo, mentis oculis obuersante, simili charitatis igne nō inflammari. Quid ergo illis contigisse putandum est, qui prope Dauidem erant, dum ore linguaque dum sensu, mente, totiusque vigore corporis Dei laudes canendo saltandoque promebat? Plane sequutum id possumus non ambigere quod canit Ecclesia; proximos vt ardor accenderet dum igne tam tapido Dauidis charitas æstuaret. Vna duntaxat reperta est, quæ ad hunc ignem non solum calefacta non est; sed Alpina niue frigidior, in lapidem quasi ipsa conuersa est, & alios lapidibus imperiuit. Quæ ista? Michol, non tam Dauidis vxor, quam Saulis filia, de qua Scriptura hæc;

[a] lib. 37. in Iob c. 27.
[b] lib. 2. expos. in lib. Reg. c. 5.
[c] hic.

[d] *Michol filia Saul prospiciens per fenestram, vidit Regem David subsilientem atque saltantem coram Domino, & despexit eum in corde suo.* Singula, quæso, accuratius obseruentur. *Michol filia Saul per fenestram prospiciebat.* Ergo sola domi remanserat, cum totus Israel ex suis sedibus commotus, in vias se effudisset; cum omnis ordo, sexus omnis, omnis ætas, non solum domibus quisque suis, sed vrbibus relictis, longissimo spatio transmisso, ad Arcam deducendam conuolassent: omnes viæ Ierusalem læta frequentia fremebant; turbæ se mutuo arctabant; pueri, innuptæque puellæ liberè discurrebant, pompam sanctæ celebritatis augentes; vxores omnes Dauidicæ maiores, minoresque non aberant; sola Michol hoc die non processit in publicum, & se domi continuit, alias fortasse solita tota vrbe vagari. Vnde id, nisi ex superbo fastidio, quo à Saule digna patre filia non degenerabat? Signanter ergo Scriptura, quasi timens ne lector id esset oblitus; *Michol*, inquit, *filia Saul*; non Dauidis *vxor*, sed *filia Saul*. quia plus ex patris moribus hauserat, quam mariti. Vt enim cætera dissimilia

[d] vers. 16.

esset, hic viuum patris repræsentauit exemplar vt possimus ad hoc illud similiter vsurpare; Michol Dauidem despexit. Quæ ista? *Filia Saul.* Non ergo mirum si patrizat filia. Sed operæ pretium est obseruare quando Dauidem *aspexerit, & despexerit. Cum*, inquit, *Arca Domini intrasset in ciuitatem Dauid, vidit Regem Dauid subsilientem.* Itane vero? Nihil quod videret, erat præter Dauidem? Intrabat Arca innumera multitudine cincta sacerdotum, cantorum, Leuitarum; & vt in similibus fit, probabile est certatim tunc omnes in regiam confluxisse, quo propius spectaculo forent. Horum nihil illa vidit, nec obseruauit; & quod maximè mirum est, nec ad Arcam quidem respexit; sed tantum Dauidem vidit, & visum despexit. Si, quod par erat, in Arcam primum oculos coniecisset, & ea conspecta Deo ingenua procumbens [e], *scabellum pedum eius* adorasset; non vacasset illi maritum despicere. Hoc ergo cum non solum non fecerit; sed nec quidem dignata fuerit oculos in Arcam conuertere; non mirum si tantum neglectum rerum sacrarum, sequutus est in vxore mariti contemptus. Nec enim aliud viri sperare possunt, vbi nacti vxores fuerint in Deum minus pias, quam vt ab illis in corde prius despiciantur, & factis inde improbis deturpentur. Quid enim aliud restat, nisi vt fœmina quæ Deum parum & diuina curat, etiam maritum despiciat? Sed hæc in disputationibus fusius.

[e] Psal. 98. 5.

ỳ. 17.) Et introduxerunt arcam Domini, & imposuerunt eam in loco suo in medio tabernaculi, quod tetenderat ei Dauid: & obtulit Dauid holocausta, & pacifica coram Domino.

ỳ. 18.) Cúmque complesset offerens holocausta & pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum.

ỳ. 19.) Et partitus est vniuersæ multitudini Israel tam viro quàm mulieri, singulis collyridam panis vnam, & assaturam bubulæ carnis vnam, & similam frixam oleo: & abiit omnis populus, vnusquisque in domū suam.

ỳ. 20.) Reuersúsque est Dauid, vt benediceret domui suæ: & egressa Michol filia Saul in occursum Dauid, ait; Quàm gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas seruorum suorum, & nudatus est, quasi nudetur vnus de scurris.

ỳ. 21.) Dixitque Dauid ad Michol; Ante Dominum, qui elegit me potiùs, quàm patrem tuum, & quàm omnem domum eius, & præcepit mihi, vt essem dux super populum Domini in Israel,

ỳ. 22.) Et ludam & vilior fiam plus quàm factus sum: & ero humilis in oculis meis: & cum ancillis, de quibus loquuta es gloriosius apparebo.

ỳ. 23.) Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius vsque ad diem mortis suæ.

Illata

Illata Arca in domum Dauidis, & in sua sede ritè statuta, narratur hic quomodo deinceps Dauid se gesserit circa Arcam ipsam, circa populum qui illam deduxerat, circa domum suam; quomodo denique sit à Michol exceptus, illamque ipse exceperit. Circa Arcam autem quomodo se gessit? Primo mox vt ea in destinato tabernaculo locata, victimas ante illā innumeras immolauit; non quod eas ipse mactando sacrificia peregerit; sed quod fieri mandauerit, & hostias obtulerit ad sacrificium peragendum. *Introduxerunt*, inquit, *arcam Domini, & imposuerunt eam in loco suo: & obtulit Dauid holocausta & pacifica coram Domino.* ante Arcam nimirum: hoc enim significat hoc loco, *coram Domino*. Secundo, non solum in præsens, sed in futurum Arcæ cultui prospiciens, disposuit ad illius religiosam custodiam sacerdotes, leuitas, ianitores, cantores, in certas omnes classes distributos, vt distinctius in libro [a] Paralipomenon explicatur. Et hoc circa Arcam.

a lib. 1. cap. 16. & 17.

Circa populum verò; sacrificiis peractis, ad illum egressus, *ipsum benedixit in nomine Domini exercituum*. Quid hæc benedictio fuit, & qux ratione peracta, & cur signanter additur in nomine Domini exercituum populum benedictum? subditur statim quod hæc omnia declarat, *benedixisse* nimirum populum, id est illi in singula capita esculentæ munera diuisisse; quæ qualia fuerint, hic signatè refertur. *Partitus est*, inquit, *tam viro, quam mulieri, collyridam panis vnam, assaturam bubula carnis vnam, & similam frixam oleo.* Triplicia ergo generis edulia singulis diuisit; panem, carnem, & scitamentum ex eo genere, quod Itali *frittellas* appellant. panis autem non fuit vulgaris & quotidianus, sed opere dulciario elaboratus. Quod genus Hebraicè *Chula* nuncupatur, & ab interprete nostro modo torta panis, modo collyrida, modo *crustula* [b] vertitur, vt omnino constaret ea voce aliud omnino significari, quam simplicem panem. Fortasse ex eo genere erat, quod *bucellatum* dicitur à Lampridio, & Italis *ciambelle*; cuiusmodi, vt ait Rodiginus alicubi, pueris dari solet, & *lalangia* quoque vult appellari. Certè noster interpres eum *tortam panis* appellat alibi, quod hic *collyridam*, significat quod ante dixi, *bucellatum*, & in circulum intortum. Tantum autem ex hoc pane singulis distributum vult Abulensis, quantum ad iustam refectionem poterat cuique sufficere. Panis ergo talis erat.

b Paral. 16.

At caro; fuit assata bubula. *Assaturam*, inquit, *carnis bubula vnam*. pro quo in libro Paralipomenon, *Bubula*: vox Hebrææ אשפר *esfar*, frustum carnis significat, ex quocunque sit animali decisa. Noster *bubulam*, vel, *bubulam* expressit. Aliqui volunt, *a par*, distinctis dictionibus acceptum significari propriè *ignitum bouem*. Quod vtrumque noster vt redderet, vertit hic *assaturam bubula*. Alij quia radix vnde שפר *esfar* deriuat *pulchrum* sonat, vertunt hic pulchram portionem. Probabilissimum tamen quod noster expressit. nam assatura bubulæ, siue bubulina assa maximè erat opportuna non solum in præsenti vescentibus sed paulo post discessuris; vt eam in itineris viaticum secum deferrent.

Scitamentum vero, quod obsonij loco esset, inter panem & bubulam ad palatum excitandum, simila fuit ex oleo frixa; ex eo genere puto, quod frequens Orientalibus *Zepola* dicebatur, apud Neapolitanos etiam nomen retinens, Vox tamen Hebraica, *asisaha*; quæ *simila frixa* vertitur, quid propriè significet; incertum est; cum certum sit eduli genus significare, quod conuiuas exhilarat, & palato placet. Ob id ab interprete nostro & aliis variè subinde redditur, vt varia ratio loci, & tēporis videtur exigere: nune *simila frixa*, nunc laganum, modo *flores*, aliquando etiam *lagena vini*, vt hoc locu quidam, & apud Ozeam [c]. LXX. habent hic *laganum de sartagine*. Chaldæus nihil exprimit de genere ciborum; sed tantum singulis datum, quod iustè vescerentur. Hispana translatio *vn pan, vna buena pießa de carne, y vna ampolla de vino.* & sane probabile est in hac ciborum distributione vinum non defuisse. Sic igitur vniuerso Israeli Dauid benedixit, aperiendo scilicet manum suam, & *implendo singulos benedictione*. sed quid est *benedixisse in nomine Domini exercituum*? Si enim *benedixisse*, est hæc esculenta donasse; *in nomine Domini exercituum benedixisse*, est ea in eius nomine distribuisse. Quid igitur hoc est, donasse in nomine Domini exercituum? vel ex quæ donauit, ante sacrificata, & oblata coram arca fuisse; vel Dei nomine quasi tunc dantia & distribuentis omnia donasse. Nec enim volebat sibi Dauid acclamari, sed Deo suo. Cum enim proprium sit eorum, quibus aliquid distribuitur, munerantem laudare & benedicere, vt indicat alicubi B. Iob [d], hanc gratiam volebat Dauid, non sibi, sed Deo persolui, sic vt singuli discedentes non dicerent; *Benedictus Dauid*; sed *Benedictus Deus, & Dominus exercituum*.

c Cap. 3.

d Cap. 31.

Hoc ergo pacto se gessit Dauid in vniuersum Israelem, arca locata; Videamus iam quomodo circa domesticos, & quid erga illos.

Reuersusque est Dauid, vt benediceret domui sua.]Hac in vniuersum Israelem liberalitate perfunctus, vt quemadmodum illi benedixerat, suis quoque benediceret, in domum suam reuersus est, in qua longè secus exceptus est, quam par erat; nec quo animo se ad illam ferebat, eodem reperit in se suos animatos. Accedebat enim eò Dauid, & domum suam repetebat vt suis benediceret: interim vero illi obuiam prodibant, vt eius benedictionem maledictione rependerent. Qui illi? Non omnes ex domo; sed quam id minimè decebat omnium in tota domo, Vxor hæc erat; de qua Dauid fortasse sollicitus, & in quam benedictionis & largitatis plus effusurus, in domum se fessus à diuturna functione ferebat, vxoris occursu, & festa exceptione refouendus. Ad hæc, munera, quæ donaturus aduenerat, expectabat, qui manus ad accipiendum læti porrigerent, & linguas soluerent ad gratias agendas; & tantum repetit, qui dentes exercerent ad lacerandum. *Michol*, inquit, *egressa in occursum Dauid; Quam gloriosus, inquit fuit hodie rex Israel.* Omnibus eo die Dauid gloriosus apparuit. Sola filia Saulis superbo & delicato fastidio, quem alij suspexerant, ipsa despexit: & cum linguam expectaret Dauid, quæ sibi gratias ageret, dentes illa porrexit, quibus arroderet. Qua de te plura non addo, reliqua disputatione exequuturus. Illud tantum priusquam hinc abeam, non omitto, quod Abulensis, memor, opinor, grauitatis Hispanicæ, quam natio nobilissima in primis summa cum laude tuetur, & moribus exprimit, existimat hoc loco merito Dauidem à Michole reprehensum, quod minus

in

in hac Arcæ deductione se grauem præstiterit; quam pro regia maiestate decebat. In quo quatenus sit contra omnes Patres audiendus [a], qui Dauidem hic admiratione, non reprehensione dignum pronunciant, alibi prosequemur.

a V. Salian. ann. 1990. 37. & 38.

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT VII.

ARGVMENTVM.

RCA diuini fœderis in hunc modum augustiori sede locata, Dauidis in Deum pietas his non contenta finibus maiora poscebat. Itaque quasi nihil hactenus actum esset, Arca licet haud exigua regia domus parte cessisset, de templo illi extruendo cogitauit. In quo consilio primum à Nathan diuino vate firmatus, inde numinis assensu accuratius explorato monetur, gratissimam quidem fuisse Deo religiosi propositi voluntatem; opus tamen ipsum non illi, sed ex eo nascituro filio reseruari. Quippe illum bella semper aspera meditatum, non posse manus in cælum attollere, nisi cruore stillantes. Cordi autem Deo non esse templo, quod pacis æternæ vinculum futurum erat, alias quam puras manus admoueri, quas nec vllus etiam hostilis sanguis, imbuisset. Indignum quippe esse, vt locus in quem homines Deum placaturi confugerent, vlla retineret vestigia cruentæ seueritatis; quæ necesse erat, hominibus obiectari, quoties templum, quod pacis obtinendæ causa subirent, extructam manibus hostili cæde madentibus cogitaretur. Voto ego Dauid, & voluntate probatus; sed operis ab executione depulsus, animum statim adiecit, ad ea cum curâ paranda, quæ vsui futura erant illi perficiendo; vt qui non poterat ipse templo manus triumphales admouere, quod simul cum laurea triumphi, sanguine hostili manarent illius saltem extructionem materiæ apparata, & impensarum collatione iuuaret.

℣. 1.) Factum est autem cùm sedisset rex in domo sua, & Dominus dedisset ei requiem vndique ab vniuersis inimicis suis.

℣. 2.) Dixit ad Nathan prophetam; Videsne quòd ego habitem in domo cedrina, & arca Dei posita sit in medio pellium.

℣. 3.) Dixitque Nathan ad regem; Omne quod est in corde tuo, vade fac: quia Dominus tecum est.

HOc capite Dauidis consilium de templo extruendo continetur; vnde id, & qua occasione captum; cui communicatum; quam Deo & quatenus approbatum; Dauidis denique ad Deum maximè pia & familiaris oratio, qua illi gratias agit ob beneficia quibus affectus, & ex denunciatione Nathani afficiendus. His tribus versibus consilium de templo, & eius occasio proponitur, & cui communicatum. Consilium non agitatum solum, sed planè decretum fuit; eius occasionem præbuit excellentia regiæ domus; quam dum secum Dauid tacitè reputaret, simul etiam cogitare cœpit æquum non esse vt hominum, quam Dei ædes essent augustiores. Proinde cum domum ipse cedrinam habitaret, æquum esse vt Deo magnificentius habitaculum extrueretur. Digna planè Dauide cogitatio, quæ eadē cùm Christianos Patres ab initio nascentis Ecclesiæ subiret, illos impulit vt simili ratione in omnibus quæ ad diuinum cultum spectarent, argumētando colligerent, quid illi, & ex qua potissimum materia esset sacrandum. Vnde factum vt vasa omnia quantum fieri posset, ex auro, argentoque fierent, quæ Deo dicarentur; lintea mundissima essent, supellex omnis exquisitè culta. Vnde id? Quia sicut æquum non est hominum, quam Dei esse domus augustiores; ita non congruit vt hominum supellex preciosior sit, quam diuino cultui dicata.

Sopran. in Dauid.

Fuit autem hoc Dauidis consilium, non vt vllum diuinum præceptum exequeretur, quod videtur affirmare Iosephus [b] sed ex mera pietate, & voluntario studio religionis. Quod etiam vt stabilitus esset, non solo proposito, sed voto concepto religiosè firmauit. Non, inquam, quod fecit, ex vllo præcepto fecit; quia de templo extruendo Deus nihil vnquam definitè præceperat; sed tantum vt certo loco, sedes signaretur, vbi Chananitide terra deuicta, sacra sibi fierent, & Israeliticus [c] populus sacrificia legitimè per sacerdotes offerret. At fuisse hoc Dauidis propositum cum voto coniunctum; ex plurimis Psalmis facilè probari potest, in quibus non obscurè significatur votum aliquod extruendi templi Dauidem Deo nuncupasse. Quod si fuit, in quod aliud tempus, quam in hoc conferatur? Merito ergo plerique verba Dauidis huc referunt, quibus ad templum Deo extruendum, voto se, & iuramento obstrinxisse significat. [d] *Memento, inquit, Domine, Dauid, & omnis mansuetudinis eius; sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob. Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero*

b lib. 7. c. 5.

c Deuter. 12.

d Psal. 131.

dero in lectum strati mei, donec inueniam locum Domino. In his enim verbis nullus est, qui votum religiosè conceptum de templo Deo extruendo, non agnoscat.

Hoc ergo propositum voto coniunctum, quomodo Dauid, & cui communicauit? Modus, quo illud proposuit, obliquus, & per interrogationem fuit, ab absurdo deductus, si illud omitteret quod iam destinauerat. Is autem, cui communicauit, Nathan fuit. *Dixit*, inquit, *ad Nathan; Videsne quod ego habitem in domo cedrina, & Arca Dei posita sit in medio pellium?* Quomodo in medio pellium? Quia tabernaculum, quod Dauid extruxerat ad similitudinem Mosaici, pellibus erat obtectum. In eo ergo dum Arca erat, sub pellibus erat; non quod sub dio esset in aperto locata, quod perperam hinc aliqui colligunt, quia *sub pellibus* fuisse dicatur, licet enim *sub pellibus agere*, militari forma loquendi, sit in tentoriis sub dio degere per aperta camporum, hoc tamen loco *sub pellibus* Arcam fuisse, aliud non est, quam sub tabernaculo pellibus contecto; licet illud in amplo conclaui Regiæ Dauidis esset extructum. At quis hic Nathan, quem nobis Scriptura repentè producit, nec illius genus, nec patriam, nec parentes insinuans? Quidam eumdem esse putarunt, qui supra [a] dicitur filius Dauidis ex Bethsabea. Ridiculè sanè; cùm Bethsabeam Dauid hoc tempora nunquam vidisset, nedum vt ex illa filium suscepetit. Hebræi volunt filium fuisse Semaar fratris Dauid, alio nomine Ionathan [b] nuncupatum. Sed quicunque tandem, & ex qua stirpe fuerit; certum est Dauidi admodum familiarem, & virum sanctissimis moribus vatemque fuisse. De familiaritate; quando alia deessent, hoc inter illos colloquium attestatur. De sanctitate; Ecclesiasticus, [c] qui in cathalogo sanctorum, Nathan enumerat. Prophetam vero fuisse; hic Scriptura pronunciat. Verum, si sanctus, & propheta; quomodo tam præceps in responso, quod sancti non solent; & tam deceptus, quod prophetis non conuenit? Via enim verba Dauidis audierat, & statim, nulla discussione præmissa, non solum ipsius consilium approbauit; sed Deo quoque mirificè placere pronunciauit. *Fac*, inquit, *quod decreuisti. Nam Deus tuus tecum est.* Quid est, *Deus tuus tecum est?* Consilium tuum non solum probat, sed eius effectum ipse quoque ope sua, & præsidio promouebit; in quo tamen quam deceptus Nathan, probauit euentus. Paulo post enim quod edixerat, Dei monitu reuocauit. Quomodo ergo sanctus & propheta Nathan, in responso tam præceps, in oraculo fallax?

a lib. 2. Reg. cap. 2. lib. 1. Paral. 3. 5.

b 2. Reg. 21. 22.

c Cap. 47.

De sanctitate nihil est ax hoc capite dubitandum: neque enim certa futurorum prouisio comes est perpetua sanctitatis. At sanctitati repugnat in re proposita præcipitare responsum, quod sit postea reuocandum, nimia vt festinarò prolatum, quod hic Nathan. Sed nec ex hac parte defuit officio sancti viri. Quod enim propositum illi à Dauide fuerat, vniuersè spectatum planè amplectendum erat, & vt gratum Deo, sine vlla dubitationa probandum. Quomodo vero; & quatenus exequendum; de eo poterat aliquid dubitari. Nathan ergo illud vniuersè probauit, vt pium, vt sanctum, vt religiosum, quod Dauid conceperat; & in hoc nulla est responsi præcipitatione deceptus quia nec erat in eo an tale esset diutius ambigendum. At quando hoc esset exequendum; poterat aliquid hæsitari circa circunstantias loci, personæ, temporis; in quo fortasse Nathan, sed sine culpa, deceptus est; vt quod vniuersè probauerat, existimaret quoque à Dauide quamprimum executioni mandandum. Nihil ergo hîc quod minus ipsius sanctitatem deceret. At quid de prophetia? Rectè cum D. Gregorio plures hic alij obseruant ex hoc loco probari propheticæ spiritum prophetis non omni tempore semper adstitisse; sed quædam subinde fecisse ipsos & enuntiasse, quæ proprius spiritus suggerebat. In his falli subinde poterant, & fallebantur; in illis nequaquam. Ex illo genere fuit, quod hîc Nathan approbauit. Non enim deceptus in Dauidis voto probando vniuersè spectato; deceptus est in ratione illud exequendi, quod de ea re cogitauerat, suo, non prophetico spiritu pronunciando.

℣. 4.) Factum est autem in illa nocte: & ecce sermo Domini ad Nathan dicens;

℣. 5.) Vade & loquere ad seruum meum Dauid; Hæc dicit Dominus; Numquid tu ædificabis mihi domum ad habitandum?

℣. 6.) Neque enim habitaui in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de terra Ægypti, vsque in diem hanc: sed ambulabam in tabernaculo, & in tentorio.

℣. 7.) Per cuncta loca, quæ transiui cum omnibus filiis Israel, numquid loquens locutus sum ad vnam de tribubus Israel, cui præcepi, vt pasceret populum meum Israel, dicens; Quare non ædificastis mihi domum cedrinam?

℣. 8.) Et nunc hæc dices seruo meo Dauid; Hæc dicit Dominus exercituum: Ego tuli te de pascuis sequentem greges, vt esses dux super populum meum Israel:

℣. 9.) Et fui tecum in omnibus vbicunque ambulasti, & interfeci vniuersos inimicos tuos à facie tua: fecique tibi nomen grande, iuxta nomen magnorum qui sunt in terra.

℣. 10.) Et ponam locum populo meo Israel, & plantabo eum, & habitabit sub eo, & non turbabitur ampliùs: nec addent filij iniquitatis vt affligant eum sicut prius,

℣. 11.) Ex die qua constitui iudices super populum meum Israel: & requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. prædicitque tibi Dominus, quòd domum faciat tibi Dominus.

℣. 12.) Cúmque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius.

℣. 13.) Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum.

℣. 14.) Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui, si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum.

℣. 15.) Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saul, quem amoui à facie mea.

℣. 16.) Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus iugiter.

℣. 17.) Secundum omnia verba hæc & iuxta vniuersam visionem istam, sic locutus est Nathan ad Dauid.

Totius huius orationis, quam Deus habuit ad Nathan, suo Dauidi nomine referendam, argumentum aptius afferri non potest, quam quod
a lib 3. c. 8. 11. Salomon ipse paucis verbis complectitur [a]. *Ait*, inquit, *Dominus ad Dauid patrem meum; Quod cogitasti in corde tuo ædificare domum nomini meo; benè fecisti hoc ipsum mente tractans; veruntamen tu non ædificabis mihi domum; sed filius tuus, qui egredietur de renibus tuis.* Tota autem ad quinque præcipua capita reuocatur. Primum, continet ipsius Dauidis tacitam commendationem; secundo, cogitati operis obnunciationem; tertium, rationem negatæ ædificationis; quartum, commemorationem beneficiorum, quæ iam in Dauidem collata; quintum, futurorum promissionem.

Primò, ergo, Dauid obliquè quodammodo, & tacitè commendatur, dum suauissimo serui Dei nomine nuncupatur. *Vade*, inquit, *& loquere ad seruum meum Dauid.* & iterum; *Et nunc hæc dices seruo meo Dauid.* Rectè enim hîc Patres obseruant, hac appellatione non minimum Dauidi dignitatis accedere, ex eaque plurimum ipsius merita commendari, & in illum Dei peculiarem affectum propensæ benignitatis. Tacitè autem vt dicebam, per hoc epithetum laudatum; apertè vero in verbis, quæ Salomon de illo refert, filius de patre. *Quod cogitasti*, inquit, *ædificare mihi domum; benè fecisti*, Laudatur in eo, quod vt seruus Dei proprius & peculiaris, id cogitauit, quod seruum decebat; Domino nempe suo domum hospitiumque parare.

Secundo loco, constructio quam cogitauit, ipsi denegatur. *Numquid*, inquit, *tu ædificabis mihi domum ad habitandum.* Interrogatio enim hic, vim negationis habet, phrasi sæpius in scriptura vsurpata. Quod ne cui fortè esset ambi-
b lib 1. cap. 17. 4. guum; in libro Paralipomenon [b], vbi hæc eadem oratio refertur, exertè & sine interrogatione pronunciatur. Vade, inquit, *& loquere Dauid seruo meo; Non ædificabis tu mihi domum ad habitandum.*

Sed cur hoc Dauidi negatum? Tertium hoc est quod hac oratione continetur. Quia nondum tempus illud expletum, quo Deus statuerat cum populo Israelitico, quasi dux, & comes itineris, peregrinari; vel, quasi miles in tentorio, cum pugnante versari. Ad hoc enim significandum illa
c vers. 6 hic. assumuntur de tempore Iudicum [c]. *Neque enim*, inquit, *habitaui in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de terra Ægypti: sed ambulabam in tabernaculo in tentorio.* Nam tacitè per hæc insinuatur eandem vigere causam, cur velit adhuc in tabernaculo, & nondum in stabili domo morari. Hactenus enim id seruatum, quia tempus adhuc belli erat: quia cum hostibus pugnandum; quia varias in partes discurrendum. Propter quæ cùm populo suo esset assidue in tentoriis, tabernaculisque versandum, elegisse simul cum illo in tentoriis versari hospitem cum hospite, peregrinum cum peregrino, militem cum pugnante. Et hanc causam fuisse cur quicquam toto eo tempore de domo sibi construenda non mandauerit; quod nondum certam sibi sedem vellet eligere, cùm incertam populus incoleret. Hanc autem eandem causam non ex toto cessasse, cum bella supersint, & hostes adhuc expugnandi. Quod tacitè
verba paulo post subiecta significant [d]. *Dabo tibi requiem ab omnibus inimicis tuis.* Dabo, inquit. d hic vers. 11.
Nondum ergo pax erat ex omni parte; adhuc bella restabant; & ob id in tentoriis, tabernaculisque versandum. Ne ergo videretur populum deserere; nondum velle tabernaculi sedem templi stabili mansione mutare.

Et hæc causa cur templi constructio Dauidi negetur hic tacitè insinuatur. *Hic*, inquam, *hæc.* nam alibi, plures aliæ referuntur, quæ videntur ipsæ secum & cum hoc loco pugnare; de quibus propterea est hic aliquid inquirendum.

Cur ergo Dauidi templum, quod cogitauerat, extruere denegatum? Sunt qui dicunt id frustra quæri, cum sciri non possit. Noluisse enim id Deum; quia sic sibi placitum. *Quis autem cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit*, vt audeat diuinæ voluntatis causam curiosus in-
dagator inquirere [e]. *Non est vestrum*, inquit Chri- e Act. 1. 7.
stus, *nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*, quanto minus ergo maiora licet, si momenta non licet? Hæc, & similia Abulensis, cui recentiores assentiunt. Sed hæc admitti possent, si diuinando, futilibus coniecturis vtendo, commenta de nostro capite sectando, diuini beneplaciti ratio quæreretur. Non id nũc agitur; nec in arcana numinis caput inserimus; vt per quæ non licet, curiosos oculos circunferamus. sed causas inquirimus huius diuini consilij, quæ in sacris literis afferuntur. Quærimus quæ illæ sint; quomodo intelligendæ, & inter se conciliandæ. Plures ergo, vt dicebam, afferuntur, & omnes ad duo capita reuocantur. Primum cur templi constructio differatur; alterum, quod Dauidi non permittatur. Nec enim sunt hæc inuicem iuncta; cùm posset templi constructio in aliud tempus omitti, & nihilominus Dauidi permitti; iam seni, iam bellis perfuncto, iam longe lateque pulso procul, hostili terrore pacatè regnanti. Cur ergo templi constructio differatur, ea causa traditur, quam modo explicauimus; quod adhuc in tentoriis Israelitico populo sit agendum, nolle Deum qui hactenus, quasi miles, & comes itineris, cum illo pugnauerit & ambulauerit, certam sibi sedem defigi, cum nondum sit ille belli periculis defunctus.

At hoc, quod nunc omittitur; cur Dauidi suo tempore non promittitur? Vigebant adhuc bella: esto id. Cur illis profligatis, & subactis hostibus id non illi concessum? Duas ob causas id noluit Deus. alteram, vt nos instrueret; alteram, vt Dauidi maius beneficium conferret, &.

plus illi tribueret; quam petebat, dum quod optauerat, denegauit. *Vt nos instrueret*; quia Dauid bellicosissimus erat, prælia multa confecerat, sanguinem multum (licet hostilem) effuderat, & erat adhuc effusurus; vt nobis constaret quantopere Deus manus humano sanguine pollutas auersetur in cultu sacrorum, noluit à Dauide sibi templum extrui, cuius manus (quamuis iusta cæde hostium) erant cruentatæ. Hanc causam Salomon obscurè nobis insinuat; apertè tamen ipse Dauid exponit. Obscurè Salomon in illis verbis ad regem Tyri [a]. *Tu scis*, inquit, *voluntatem Dauid patris mei; & quia non potuerit ædificare Domum nomini Dei sui; propter bella imminentia per circuitum donec daret Dominus eos sub vestigio pedum eius.* His, inquam, tacitè causa proposita significatur. Non enim, vt malè vult Abulensis, solum quia bellandum Dauidi erat, & assiduè in expeditionibus aduersus hostes agendum, hoc illi Deus non permisit; sed propter id quod in iis expeditionibus accidere necesse erat, & illi contigit; nempe sæpissimè hostili sanguine manus imbuisse. Si enim propter bella tantum, eorúmque occupationes à templo iussus esset Dauid abstinere; bellis profligatis non erat cur illud omitteret. Tota ergo ratio fuit, non propter bellum ipsum; sed propter id, quod factum est in bello; nempe sanguinis hostilis effusionem. Quam causam, non obscurè Dauid, vt Salomon fecit, sed explicatè proponit [b]. *Fili mi*, inquit, *voluntatis meæ fuit vt ædificarem domum nomini Dei mei; sed factus est sermo Domini ad me dicens; Multum sanguinem effudisti, & plurima bella bellasti, non poteris ædificare domum nomini meo, tanto effuso sanguine coram me.* Et iterum alloquens Dauid principes Israel [c]. *Deus dixit mihi, Non ædificabis domum nomini meo, eo quod sis bellator, & sanguinem fuderis.* Nihil expressius, & minus sine ambagibus. Cur ergo causam istã negemus in scriptura tam explicatè propositam? Negare tamen videtur Abulensis, & instat ob sanguinis effusionem non potuisse Dauidem à templi extructione repelli. Nam vel id fuisset, quia sanguinem iniustè fudit; vel quia humanum; vel quia hostilem; vel quia simpliciter sanguinem. Non quia *iniustè*; quia nulla cædes à Dauide, nisi iustissimè patrata; vnde quæ in bellis, hostes cædendo gloriosè gessit ea sibi Deus attribuit, vt auctori præcipuo; quod non esset, si Dauid ea iniustè fecisset [d]. *Fui tecum*, inquit, *in omnibus vbicumque ambulasti, & interfeci vniuersos inimicos tuos à facie tua.* Quomodo ergo Dauid iniustè potuit occidere, quos Deus ipse pro illo pugnando necauit? non igitur quod iniustè fuderit: sed nec quia *humanum*, nam Salomon hac eadem ratione depelli à templi extructione debuisset, tot cædes exequutus [e], in Adonia, in Semei, in Ioab. Nec quia *hostilem*, quia sacerdotes & Leuitæ, vt constat [f] ex Mathatia, & eius filiis sacerdotibus in veteri lege pugnabant. Nec quia, denique sanguinem, quicunque ille esset, effuderat. Nam qui magis sanguine cruentati, quam sacerdotes & Leuitæ; lanienam aspectu fœdissimam, in quotidianis sacrificiis exercentes? Si tamen à factis adeo non arcebantur, vt ea soli ipsi curarent, non ergo ob sanguinem effusum potuit Dauid, aut debuit ab hoc opere extruendo repelli. Sic Abulensis sensum Domini discutiens, & in eo ipso peccans, quod vitandum præcipit. Exertè Dauid enunciat, hanc ob causam templi sibi extructionem fuisse obnunciatam. Negat Abulensis hanc esse potuisse, cui credendum? Et rationes quas contra producit, nonne ridiculæ sunt? De beneplacito Dei agitur: voluit effusionem sanguinis in hac persona, respectu huius operis sacri; respectu talium hostium valere; noluit in alterius sanguinis effusione, in aliis personis, in alio genere sacrorum [g]. *Quis ergo dicet illi; Cur hoc, & non illud; aut cur ita facis?* Maneat ergo quia tantum sanguinis Dauid effuderat, à templo construendo depulsum; vt disceremus quam Deo displiceant hominum cædes, quæcunque illæ sint, & quacunque ratione patratæ; quod nos voluit in Dauide, & non aliis docere, vt prisci Patres, & ex illis alij fusè prosequuntur.

[a] lib. 3. Reg. 5. 3.

[b] lib. 1. Paral. c. 22. 7.

[c] lib. 1. Paral. c. 28. 3.

[d] vers. 9. hic.

[e] 3. Reg. cap. 2. & 3.

[f] lib. 1. & 2. Mach.

[g] Matth. 20. 15.

Et hæc causa, vt dicebam, ad instructionem nostram. Altera fuit, vt maius Dauidi beneficium conferret, quam poscebat. Volebat templum Domino ædificare: distulit hoc Deus, & non ipsi; sed eius post illum filio tetribuit. An non hoc duplicatum beneficium fuit, & cumulatius id impetratum, quod à Deo ille simpliciter postulabat? Ita prorsus. Quicquid enim filio benignè fit, patri eo ipso benignè fit; quia *gloria patris est filius sapiens*; & quod facit filius ex præscripto patris, ipse pater facere censetur & verè facit. Negata ergo Dauidi templi extructione, non id quod ille postulauerat est illi negatum; sed bis & duplicatò cõcessum. Nec id Dauid non agnouit. audita enim Nathanis oratione, & quæ sibi ille Dei nomine pollicebatur, in eam gratiarum actionem totus effusus est, qua planè demonstrat præ magnitudine gaudij non sibi constare; nec quid, aut quomodo diceret, verba, sensusque perplexè miscendo repetite, vt paulo post obiectuabimus. Cur ergo tantopere lætus ex hac obnunciatione Nathanis? An quisquam principem beneficium petiturus accedens, ab illo gratulabundus abscedit repulsam passus? Lætus ergo Dauid, & gratiarum plenus abscedens, manifestè demonstrat, se longè plus quam optauerat impetrasse. Et verè impetrauit. templum enim quod volebat, non suis, sed filij manibus extruxit Dauid; & id cum fecit, non à templi fabrica repulsus, sed illud bis ædificare permissus. Berzelai id exemplo suo nobis testatur; cui cùm Dauid omnia prolixè regia liberalitate deferret, [h] *Veni*, inquit, *mecum, vt requiescas securus mecum in Ierusalem.* respondit ille; *Octogenarius sum hodie. numquid vigent sensus mei ad discernendum suaue, aut amarum; aut delectare potest seruum tuum cibus & potus, vel audire vltra possum vocem cantorum & cantatricum?* Quid hinc colligit Berzelai? *Ecce seruus tuus Chamaam. ipse vadat tecum, Domine mi Rex.* Quasi ultimum dicens; si vis mihi benignè facere; beneficium tuum mihi duplicabis, si quod in me vis, in Chamaam filium meum benignè conferas. Quia quod patris respectu filio confertur, ipsi patri duplicatò rependitur. Negata ergo Dauidi templi ædificatio est, & filio reseruata, maius vt beneficium Dauid, ex diuina benignitate referret.

[h] lib 2. Reg. cap. 19. 33.

Quartum, quod dicebamus, hac oratione contineri, est præteritorum beneficiorum in Dauidem commemoratio. De quibus videndum quot illa sint, & quare commemorentur.

Tria præcipuè referuntur, ad quæ plura alia reuocantur; exaltatio, victoriæ, gloria. *Exaltatio*; duplici ex capite commendatur; ex loco, vnde Dauid

a ver. 8.
Dauid eleuatus. *Ego tuli* [a], inquit, *te ex pascuis sequentem greges.* Et ex gradu dignitatis, ad quam coectus. *Vt esses dux super populum meum Israel.* Victoriæ concessæ, & in bello fœlices euentus exprimuntur, cùm dicitur; *Et fui tecum in omnibus vbicunque ambulasti, & interfeci inimicos tuos à facie tua.* Gloria denique notatur, dum subditur; *Fecique tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui sunt in terra.* Qoomodo hoc, & qui isti magni? *Grande nomen* Dauidis effectum, cum longè, lateque fusum, plures regiones non magis clangore tubarum, quam læto plausu famæ vulgantis impleuit. Hoc est enim *nomen grande*, quod
b 1.Paral. 14. 17.
per plura terrarum spatia diffunditur. [b] *Diuulgatumque est*, inquit, *nomen Dauid in vniuersis regionibus & Dominus dedit pauorem eius super omnes gentes.* At qui isti *magni*, ad quorum instar ipse magnus effectus? Fortasse reges Assyriorum, Ægyptiorum, Græcorum, qui circa hæc tempora floruerant, aut adhuc florebant; de quibus Eusebius; vel certè Abrahám, Isaac, & reliqui Patriarchæ intelligontur. Sed probabilius est sermonem hic esse de magnis viris, qui Dauidis tempore viuebant. Neque enim dicit Deus; *iuxta nomen magnorum qui fuerunt*; sed *qui sunt in terra.* Qood ipse Dauid insinuans, & ea de re gratias
c 1.Paral. 17. 17.
agens; [c] *Fecisti me*, inquit, *spectabilem super omnes homines, Domine mi.* Nullus enim erat in terra qui posset cum Dauide rerum gestarum gloria comparari. Et hoc totum Dei beneficium fuit; vt intelligamus potentiam, gloriam, diuitias bona esse, & à Deo peti posse. Non ita tamen vt in iis, si affluant, cor apponatur; & Dei, qui illa concesserit, obliuiscamur. Quomodo enim non bona, non appetenda, non inquirenda, quæ Deus vt testimonia benignitatis suæ, vult ab hominibus quibus ea concesserit, recognosci?

Sed hæc beneficia iam Dauidi collata quorsum nunc commemorantur? Vt eius erga Deum gratitudo probetur. Deus enim Dauidem commendauerat, quod indignum putasset augustius se, quam Arcam diuini fœderis habitare; quod votum ob id de templo extruendo concepisset; quod illud opere perficere cogitasset; propterea *seruum illum suum* blandè appellauerat; & ipsius consilium testatus apertè fuerat sibi mirificè
d 3.Reg. 8. 18.
placuisse. [d] *Quod cogitasti*, inquit, *ædificare domum nomini meo; benè fecisti hoc ipsum mente tractans.* Vt ergo Dauidis pietatem magis extollat, ex animi gratitudine dicit esse profectam, vt pium, vt gratum, vt beneficiorum memorem esse demonstret; vt laudet affectum, qui non ex vlla præcepti necessitate, sed ex voluntario studio gratiæ rependendæ sit ortus. Et hæc ratio longè mihi videtur probabilior, quàm quod alij comminiscuntur, idcirco præterita beneficia commemorari, vt animus Dauidis leniatur mœrore discusso, quem fortè conceperat ex asperitate repulsæ: nullam enim Dauid hic grauiorem repulsam tulit, qui quod à Deo volebat, dupliciter impetrauit. Et hæc de beneficiis iam collatis.

Conferenda verò, quæ diximus quinto loco, in hac oratione promitti, ad tria maximè capita reducuntur: ad ea, quæ ipse in se recepturus est Dauid; quæ in populo suo; & quæ denique in domo, & progenie, quæ post ipsum. Frustra ergo hic aliqui quærunt cur inter beneficia quæ Dauidi sunt conferenda, beneficia Iudaico populo collata connumerentur. Frustra, inquam, hoc: quicquid enim Dauidis populo conferendum est, Dauidis beneficium censendum est; nisi quis ita desipiat, vt putet quod benignè fit subiecto populo respectu Regis, ipsi Regi, cui subest, non conferri.

Primum ergo beneficium, quod est in seipso recepturus, est victoria hostium suorum. [e] *Re-* e ver. 11. hic
quiem, inquit, *dabo tibi ab omnibus inimicis tuis.* Secundum est numerosa proles, quæ sit ipsi su-
f ibid.
perfutura per lætam posteritatem; [f] *Prædicitque quod domum faciat tibi Dominus.* Tertiò, quod fato suo placidè defunctus, ex hac vita pacatè
g ver. 12.
decedet. [g] *Cumque*, inquit, *completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis.* Quartò, quod ex suo semine dabit illi in regno filium successo-
h Ibi.
rem. [h] *Suscitabo semen tuum post te, & firmabo regnum eius.* Et hæc in se ipso recepturus est Dauid. In populo suo, quintò illi promittitur certa sedes & domicilium sacrorum apud eum perpetuò futurum. *Ponam*, inquit, *locum populo meo, & plantabo eum.* Sextò, diuina protectio. *Plantabo eum, & habitabit sub eo.* Septimò requies ab inimicis, & ab hostium infestatione securitas. *Et non turbabitur amplius, nec addent filij iniquitatis, vt affligant eum sicut prius.* Et hæc in populo. In domo verò & progenie. Octauò, illi promittitur perpetua nec interrupta successio natorum, & qui nascentur ab illis, & hæc in regno. [i] *Fi-* i ver. 16.
delis, inquit, *erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum.* Nonò, quod filius post illum proximè regnaturus templum ritè ædificabit: in quo cumulate Dauid accepit id, quod à Domino postulabat. Decimò, quod idem, qui post illum filius peculiari sub præsidio & tutela Dei requiescet. Vndecimò, quod, si quid deliquerit, eius errata, summa humanitate plectentur. [k] *Si*, inquit, k ver. 14.
iniquum aliquid gesserit; arguam eum in virga virorum. Duodecimum denique omnium præstantissimum est, quod sit ex illius semine Christus nasciturus, qui idem filius Dauid, & Dei verè sit, & dicatur. *Ipse*, inquit, *erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem.*

Et hæc sunt quæ post beneficia iam Dauidi collata conferenda illi in posterum promittuntur. De quibus duo breuiter hîc inquirenda, quæ latius in disputationibus prosequemur. Primum an quæ de filio Dauidis prænunciantur, de Salomone, vel Christo intelligantur. Secundum, quæ de populo prædicuntur, an de Israelitico, vel Christo sint accipienda. Loquimur autem in vtraque dubitatione, non de solo sensu mystico, sed de proprio & literali.

De prima quatuor celebres sententiæ feruntur. Prima dicit nō posse omnia de Christo pariter, & de Salomone interpretari; sed quædam ad vnum, quædam ad alterum referenda, si literalis expositio quæratur. Mouentur quod nonnulla sint hic, quæ propriè accepta, Christo nullo modo conueniunt; quale est, *quod si peccauerit, corrigetur.* De Salomone ergo tantum hoc intelligitur. Rursus alia tribui Salomoni non possunt, sed soli Christo, vt illud; *Ego ero illi in patrem, & erit ipse mihi in filium, & statuam thronum regni eius vsq; in sempiternum.* Quomodo enim hæc in Salomonem, qui Dei adeo non filius fuit, vt idololatra factus Astaroth, & Molocho dixerit: *Deus meus, & pater meus es tu?* Et quomodo regnum illius sempiternum, quod tanto iam tempore defecit? Secunda vult omnia accipienda de Christo vel in se ipso spectato, vel in suo corpore & membris, ratione quorum dicitur aliquando

deliquere, & puniri. Tertia eorum sententia qui Christum ignorant, omnia in Salomonem refert, & nihil in Christum. Quarta sententia communis & vera de Christo pariter, & Salomone cuncta vult accipi; & de vtroque in sensu proprio, & literali. De Salomone tamen, vt in *figura*; de Christo, vt *figurato*. De illo vt in *vmbra* inchoatè & imperfectè; de Christo, vt in *veritate* complete. Quod enim pleraque hic de Christo sint accipienda; homini Christiano dubitare non licet, id clare Paulo attestante, qui inter hæc, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium*; Christo non solum accommodat; sed propriè de illo docet intelligi. Quod vero de delictis adiungitur, & supplicio irrogando, licet ad Christum per se consideratum non spectet; ad illum tamen, vt rectè dicebatur, in suo corpore est referendum. Rursus vero quod hæc ipsa de Christo intellecta, de Salomone quoque sint propriè intelligenda; Dauid ipse testatur; qui alibi [a] ad hanc Dei promissionem alludens; *De filiis meis*, inquit, *elegi Salomonem filium meum, vt sedeat in throno, regni Domini super Israel, dixitque mihi; Salomon filius tuus, ædificabit domum meam, & atria mea. Ipsum enim elegi mihi in filium* Et hæc de prima dubitatione. De secunda, difficultatem facit, quod si omnia de populo Iudaico propriè accipiantur; non videtur quomodo possint in illum ea conuenire, quæ de sempiterna sede sacrorum apud illum futura dicuntur. Sed hæc & alia, quæ non solum de populo, sed de Salomone, & eius non interrupta in regno Domini successione dicuntur, accipienda sunt omnia conditionatè, non absolutè dicta: nimirum ita demum effectum suum habitura; si non peccauerint illi, quibus promittuntur. Quod Patres obseruant, & Dauid ipse clare testatur, hæc ipsa promissa quomodo facta fuerint exponens, vt confirmet Deus sermones suos loquutus est de me dicens [b]; *Si custodierint filij tui vias meas, & ambulauerint coram me in veritate, in omni corde suo; non auferetur tibi vir de solio Israel*. Ex quibus habetur quemadmodum comminationes suppliciorum, semper cum conditione effectum sortituræ intelliguntur, nisi quibus eæ intentantur pœnitentiam egerint; ita promissiones beneficiorum, cum pari conditione accipiendas, si quibus promittuntur, mandata Dei custodierint. His in vniuersum explicatis, videamus si quid in singulis verbis huius orationis Nathan sit obseruandum.

a Psal. 22. 7. & c. 28. 5.

b 3. Reg. 2. 4.

Cùm sedisset.] Sedere in sacris literis, vt etiam apud profanos auctores eosque cultissimos, est nonnunquam otiosè agere & sine cura. Quod enim qui aliquid agunt, stare, & circumcursare cogantur; qui nihil, vt plurimum sedeant, posita est sessio pro quiete, quæ procul sit à negotiosa cura; signum nempe pro re signata. Quam significationem hic habet. Sedisse enim Dauid in domo sua, est ipsum quietè pacatéque ab omni tumultu respirasse, & ad hæc tunc animum adiecisse. In eundem sensum, vt dicebam, verbum hoc auctores etiam Latinissimi vsurparunt. Vnde illud est [c]; *Ineptus hodie dum illic sedeo*, (otiosus ago) *vt quisque venerat, accedebam: adolescens dictum quæso &c*. Et alius,

c Teren. Hec. act. 5.

[d] *Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam*
Desertorem Asiæ: sedeant, spectentque Latini,
Et solus ferro crimen commune refellam.

d Virg. lib. 12.

Sedeant enim hic, vt obseruat Seruius, est quiescant, & otiosi agant ab omni cura.

Omne quod est in corde tuo.] Nihil adhuc Dauid exposuerat de consilio suo, quod illud esset; & an quicquam aggredi statuisset, vel non aggredi; vel qua de re peragenda incertus esset. Quomodo ergo Nathan illi respondet; *Fac quod est in corde tuo?* Hic quidem recurrunt ad spiritum prophetiæ per quem volunt Nathan intellexisse quid animo Dauid agitaret; etiam si nihil adhuc eorum, quæ vellet, edixisset, quod probabile est. Sed probabilius esse totam hanc orationem abrupte propositam, more scripturæ; quæ cum aliena verba de re aliqua refert, non integrum ipsius sermonem, sed summam illius adducit, subinde quædam reticendo; tacitè tamen ex iis supplenda, quæ clare narrantur; vt hoc loco fit. ex responsione enim Nathan, Dauidis interrogationem aliquam facilè præcessisse colligimus, de templo Deo extruendo, prophetæ consilium exquirentis.

Factum est autem in illa nocte.] Phrasis in sacris litteris frequentissima, qua tempus aduenisse significatur, rei de qua agitur, opportunum; vel in quod illa inciderit. In sequenti enim nocte post eum diem, quo mutuò colloquuti Nathan & Dauid, hæc Deus Dauidi nunciari mandauit. Notat alicubi Asconius, quod Cicero nonnumquam solet dicere *venisse tempus, diem, horam, & e. huius, vel illius rei faciendæ*, solere Terentium efferre per *factum est*. Quod idcirco placuit hic obseruare ne modus iste dicendi quo noster interpres tam frequenter vtitur, vel barbarus putetur, vel purus hebraismus existimetur.

Neque enim habitaui in domo.] Perperam ex hoc loco quidam obseruant, templum solum; *Domum Dei appellatum*, quod domus sit sedes stabilis ad habitandum; quale templum fuit, non verò tabernaculum, quod subinde migrabat, licet enim verum id sit ex proprietate sermonis; vsus tamen aliter in scripturis obtinuit; in quibus promiscuè tam nomen templi, quàm domus, seu de templo ipso, seu de tabernaculo sunt vsurpata. Itaque supra [e] vidimus Helcana cum vxoribus *ad tabernaculum accedente, ad templum accedisse dici*. Rursus cum Anna [f] ad idem tabernaculum Samuelem adduceret; *adduxisse eum ad domum Domini* referri. Futilis est ergo obseruatio, quod nomen *domus Domini* tantum de templo Salomonis dicatur; & quod nomen *templi* de tabernaculo non vsurpetur.

e 1 Reg. 1. 7. c. 1. 27. & 32.

f Ibid. c. 1. 24.

Fui tecum in omnibus.] Phrasis hæc in scripturis, de iis vsurpatur, quibus ope sua Deus non solum peculiariter adest; eorum vota iuuando, & ad lætos exitus perducendo; sed cum quibus etiam (vt inter amicos solet [g]) familiariter agit. Propterea subditur, *vbicunque ambulasti*. id enim proprium est amicorum vt se comitentur, nec alter alterum deserat. Quod significauit Ethai Gethæus; cùm illum Dauid ab Absalone fugiens officiose dimitteret [h]. *Viuit*, inquit, *Dominus, quoniam quocunque loco fueris, Domine mi Rex, siue in morte, siue in vita; ibi erit seruus tuus*. Hoc Ethai professus, quia vetus amicus: at Deus non solum verbo professus, sed re ipsa Dauidi exhibuit, nusquam illum deserendo *in omnibus vbicunque ambulanis*, itineris dux, comes, adiutor, & operum consiliorumque promotor.

g Theodor. hic.

h lib. 2. Reg. 15. 21.

Et habitabit sub eo.] Dixerat; *Ponam locum populo meo Israel, & plantabo eum*; subdit nunc.

Et

Et habitabit sub eo, loco scilicet. Quis ergo locus hic, quem Dominus suo populo positurus? Aliqui templum intelligunt, antonomastice locum Iudaici populi nuncupatum; sub cuius vmbra sit ipse securus ab hostibus habitaturus. Probabilius tamen *locum* hic certam sedem signare regionis illius, quam Deus sit suo populo firmaturus, nempe Chananitidem. Nec obstat quod dicatur; *sub eo*, sub regione autẽ non habitari. Ponitur enim id ad rutam mansionem significandam. Nam sub quibus habitamus, eorum obumbratione protegimur, ad quam eandem securitatem significandam dicitur alibi simili Phrasi futurum [a], *vt habitet vnusquisque sub ficu sua*. LXX. pro *sub eo*, habeot apud seipsum, quod est *domi sua*, & in loco suo.

a 3. Reg 4. 25.

Nec addent filij iniquitatis, vt affligant eum sicut prius.] Hæc omnia sub conditione tacita promittuntur; in Psalmis tamen expressa [b]. *Si custodierint filij eius legem Domini.* Quam quia nefariè violarunt, quinquagesimo ferme post anno, Roboamo regnante, longe maiores cladas populos incurrit, quam vnquam aliàs ad eam diem passus esset.

b Psal 88.

Faciet tibi Dominus domum.] Posteritatam tibi dabit ex sanguine tuo: id est enim dumum facere in sacris literis. Quod enim aliàs nonnui, *domus* apud sacros, & profanos auctores dupliciter appellatur. primo, pro domicilio ipso; in quem sensum passim obuium *ædificare domum*, est domicilium construere. Secundò, pro familia & cognatione, quæ domicilium idem, saltem ab origine, solet incolere. In quem sensum accipitur *domus*, cum dicitur florere, propagari, iacere, & in sacris literis ædificari, pro eo quod est filios suscipere. Cùm enim isti nascuntur, quasi tot fulcra, domum familiamque sustentant.

Si iniquè aliquid gesserit.] Hæc conuincunt, quæ proximè præcesserunt, intelligi quoque de Salomone debere; quemadmodum etiam Dauid intellexit. Quomodo autem de Christo etiam accipiantur; supra iam diximus.

In virga virorum.] Pœnas huius vitæ Iosephus exponit. *Si quid*, inquit, *peccauerit; pœnam non vltra morbos, & terræ sterilitatem processuram.* Hieronymus *virgam virorum*, gladium hostium intelligit. *Plagas* verò *hominum*, quotidianas incommoditates, interpretatur Theodoretus [c] *quibus humana* vita subinde vexatur, & à Deo pro peccatis affligitur. Ex quo plures [d] argumentum sumunt ad Salomonis pœnitentiam probandam,

c Abul. q 12. Glos. Calet. Dionys. Pin. lib. vlt. de Salom.
d Aug. lib. 17. de ciuit. c. 8 & deinc.

Et fidelis erit domus tua.] Si de virtute fidei hoc accipiatur, vt plures accipiunt; promissi veritas nutare videtur. Quomodo enim domus Dauidis in ventura sæcula *fidelis*, in qua tot idololatræ, & omnium primus Salomon, à vero Deo sacrilega defectione desciuit? Sed si hoc tantùm turbat; facilè res tota componitur. Non enim promissio hæc de singulis intelligitur; qui futuri in posteritate Dauidis: quasi sic omnes semper in fide persistituri, nullus vt à fide desciscat. Sed quod in ea nunquam sit ita fides extinguenda, semper vt aliquis de Dauidis domo futurus non sit, qui fidem colat. Et ita factum est: nunquam enim à cultu veri Dei Dauidis posteritas ita ex toto defecit; vt non semper aliqui Deum sincero mentis affectu coluerint. Quod in gratiam Christi Domini familiæ illi concessum dubitari non potest. Ast aliis hoc loco *fidelis domus*, non est fidei virtute prædita; sed firma & stabilis. Quod vox Hebræa נאמן *neeman*, quæ fidelis vertunt in vulgata, robustum, verum, firmum, stabilemque significet. In quem sensum etiam Latinis *nomen fidelis* vsurpatur, vt stabilè, firmumque significet, & quod est duraturum. Sic aliqui notant alicubi dixisse Plinium *terebinthi materiam fidelem ad vetustatem*, id est stabilem, firmam, ac duraturam. Et alibi Ciceronem *domum fidelem* appellasse, quæ vitium in structura non contrahat, nec ruinam minetur. Probabiliter hoc: at mihi probabilius hic non solam perpetuitatem, & durationem signari. De hac enim sæpiùs cùm dictum fuerit, non erat quod amplius inculcaretur; sed lætos successus posterorum Dauidis, qui votis illius, & Nathanis promissis sint responsuri. Et est ab arboribus vsurpata loquutio, omnique genere satorum; quæ tunc *fidelia* dicuntur, cum suo semini respondent, & spei quam de illis concepit agricola. Sic etiam *domus, familia, posteritas*, cum in scripturis *plantatio* dicatur [e], *filij*, inquit, *tui, sicut nouella plantationis in iuuentute sua*; Non mirum, si tunc fidelis appelletur, cùm votis, & expectationi respondet, id opere & lætis successibus exhibendo, quod de iis sibi alij pollicentur. In quem sensum illud Esaiæ [f] accipiendum est, quod hæc nostra confirmat. *Propterea*, inquit, *plantabis plantationem fidelem, & germen alienum.*

e Psal 128.

f Cap. 17.

Ante faciem tuam.] Quomodo hoc; si erant hæc omnia Dauide iam extincto futura? Caietanus ob id, *ante faciem tuam*, exponit *intuitu tuo*. propter te, in gratiam tuam. Durè sane. Alij de Dauidis animo, qui Deo viuens, hæc omnia sit cogniturus intelligunt vt porro ad statum suum pertinentia. Non desunt tamen qui, *ante*, non loci velint esse notam, sed temporis; vt *ante faciem*, non sit in conspectu positum; sed in tempore sequenti successurum. Dicunt enim hominem dum viuit, præteritum tempus habere post se; quasi enim illud post terga relinquit; futurum vero ante se. Illud enim dicitur homo ante se habere, in quod progrediendo fertur, & incidit, & hoc est tempus sequens & futurum. Sensum ergo hic esse thronum Salomonis, & posterorum futurum æternum ante Dauidem. Quæ arguta subtilitas, vt *ante te*, *post te* sit accipiendum, si cui probabiliter, eam sibi habeat, sine riuali. Quod mihi probabilissimum videtur est, allusionem fieri per hoc ad Salomonis inaugurationem, quando Dauide adhuc viuente, & spectante, Rex est acclamatus [g]. Tunc enim respexit Dauid *domum suam fidelem esse*; respondere nimirum voto suo, & pollicitationi Nathanis; & id præstare, quod ipse sperauerat. Optauerat enim Dauid, & decreuerat vt Salomon filius suus in regno sibi succederet, & eius possessione, nullo turbante, firmaretur. Hoc antequam de vita decederet, impletum vidit. *Fidelis ergo fuit illi Domus, & thronus regni ante faciem suam*; dum adhuc ipso viuente, & spectante, Salomon in regnum omnium suffragiis euectus est & in eius possessione firmatus. Quam puto esse interpretationem Vatabli; qui *ante faciem tuam*, propriè accipit de Dauide, qui suis ista oculis sit conspecturus; quatenus adhuc illo viuente, Salomon inauguratus, regnum in familia confirmauit, quod esset deinde pari firmitate per futura tempora duraturum.

g 3. Reg 1.

℣. 18.) Ingressus est autem rex Dauid, & sedit coram Domino, & dixit: Quis ego sum, Domioe Deus, & quæ domus mea, quia adduxisti me hucusque?

℣. 19.) Sed & hoc parum visum est in conspectu tuo, Domine Deus, nisi loquereris etiam de domo serui tui in loogioquum: ista est enim lex Adam, Domioe Deus.

℣. 20.). Quid ergo addere poterit adhuc Dauid vt loquatur ad te? Tu eoim scis seruum tuum, Domine Deus.

℣. 21.) Propter verbum tuum, & secuodùm cor tuum fecisti omnia magnalia hæc, ita vt notum faceies seruo tuo.

℣. 22.) Idcirco magnificatus es, Domine Deus, quia noo est similis tui, oeque est Deus extra te, in omnibus quæ audiuimus auribus nostris.

℣. 23.) Quæ est autem, vt populus tuus Israel, gens io terra, propter quam iuit Deus, vt redimeret eam sibi in populum, & poneret sibi nomen, faceretque eis magnalia, & horribilia super terram, à facie populi tui, quem redemisti, tibi ex Ægypto, geotem & deum eius.

℣. 24.) Firmasti enim tibi populum tuum Israel in populum sempiternum: & tu, Domioe Deus, factus es eis io Deum.

℣. 25.) Nunc ergo, Domine Deus, verbum, quod locutus es super seruum tuum, & super domum eius, suscita in sempiternum: & fac sicut locutus es,

℣. 26.) Vt magnificetur nomeo tuum vsque in sempiternum, atque dicatur Dominus exercituum, Deus super Israel. Et domus serui tui Dauid erit stabilita coram Domino,

℣. 27.) Quia tu, Domine exercituum, Deus Israel, reuelasti aurem serui tui, dicens; Domum ædificabo tibi: propterea inuenit seruus tuus cor suum, vt oraret te oratiooe hac.

℣. 28.) Nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, & verba tua eruot vera: locutus es enim ad seruum tuum booa hæc.

℣. 29.) Iocipe ergo & benedic domui serui tui, vt sit in sempiternum coram te: quia tu, Domine Deus, locutus es, & benedictiooe tua benedicetur domus serui tui in sempiternum.

In hac oratione Dauidis, quæ sont paulò attentiùs obseruanda, ad quatuor reducuntur; quis locus, & habitus orantis; quid oraoerit; & quomodo, quæ cum Deo loquutus, disposuerit. Locus, vbi orauit, tabernaculum fuit: situs & corporis cooformatio, sedendo.

Ingressus est Dauid, & sedit coram Domino.] Per hoc quod iugressus dicitur, quod tam monui tacitè significatur, tabernaculum vbi Arca locata, non extra, sed intra septum regij palatij fuisse: coutra quam velit Abuiensis & alij cum illo, qui putant iu distincta domo locatum: quod in eadem fuisset intutum, indecotom, & omnino minus opportuoum Dauidi. *Intutum*; quia liberum debebat esse populo confluenti ad Arcam accedere; oec vllus facilè poterat ab illa depelli. id autem quantum secum discriminis afferebat, in initio noui regul? Erat enim domus Dauid in ipsa Sionis arce constituta. Si semper ergo patere cuilibet domus debebat, vt ad Arcam pateret accessus, arx quoque ipsa peruia omnibus debebat esse. Quod quis uon videt quàm intutum, quam suspectum, quam plenum discriminis? Sed & *indecorum*: habebat enim secum Dauid vxores suas & filiorum, & innumeros greges ancillarum illis, & filiabus inseruientium. Quam ergo indecens, vt omnes tam propè Arcam, tam proximo contubernio cubarent? Ad hoc, minus id *commodum* Dauidi, & quod omnia domestica officia perturbaret. Quanta enim confusio ex quotidiana frequentia populi recedentis, accedentis, commeantis, & assistentis, ad Arcam? Præterea ex tanta multitudine cantorum, ianitorum, Leuitarum, & aliorum qui erant Arcæ ministerio dicati, nonne fuisseot omnia regiæ domus officia præpedita? Sed hæc argutè dicta speciem aliquam probabilitatis haberent; si non ex sola conlectura ducerentur, & bic argeretur de domo priuati cuiuspiam, non de regio palatio variis membris laxa per conclaoia distincto. *Intutum*, inquit, erat Arcam in eadem domo seruari, quæ eadem arx, & propognaculum esset ciuitatis; vel certè erat ad illam aditus occludendus, aut non ita liberè permittendos; quasi verò cum dicimus Arcam in Dauidis domo locatam, necesse sit vt in ipso penetrali arcis collocata fuerit. *Indecorum* verò vt vxorum, & ancillarum greges propè Arcam cubarent; quasi in regia domo non plures essent uon tantum parietes, sed seiuncta membra, suis quæque tectis inuicem separata. At tanta multitudo hinc Arcæ ministrantium, inde Regis vsibus inseruientium, se mutuo occurso turbassent, & præpedissent; quasi io vno, eodemque conclaui, & Rex, & Arca, & regia ministeria, & Arcæ officia essent disponenda. Domus ergo amplissima, & in hoc ipsum extructa, vt arcam simol, & regiam familiá posset admittere, istis omuibus opportunam, decoram, & tutam stationem præbebat. Propterea cum Dauid in domo sua Nathan admisisset, eius oratione percepta, dicitur bic *ingressus coram Domino*; per quod non obscurè significatur noo extra eandem domum locum illum fuisse, quo se contulit Dominum precaturus. Et hoc de loco.

Sed quo situ, & habitu corporis orauit: *Sedit*, inquit, *coram Domino*. qood pleris que mouit olim admirationem. Dauid enim tam pius, tam diuini oumiuis attentus cultor, tam seuerus eorum exactor, quæ ad Arcæ religionem spectabant, videtur hio cum Deo familiarius agere, quam pro illius pietate decebat; dum numen adoraturus in genua non procumbit, sed otiosè sedet. Miratus hoc aliquaudo Simplicianus, admirationem suam Augustino proposuit, à quo respoosum

responsum hoc tulit vnde admiratio sedata. *Conuenienter*, inquit, *dictam est; sedit ante Dominum; nisi fortè quod sedens orauit, hoc monstrat; eam & sanctus Elias hoc fecerit quando pluuiam orando impetrauit. Quibus admonemur exemplis non esse praeceptum quomodo corpus constituatur ad orandum, dummodo animus praesens peragat intentionem suam.* Hæc Augustinus. Quæ vera sunt, & omnino respondenda, si propriè sessio sumatur, & cur Dauid orando sederit quis admiretur. At id necesse non est; sicut enim *stare*, non semper erectum esse significat, & pedibus nixum, sed diuturnam fixionem, & moram eorum quæ stare dicuntur; sic sedere, in sacris literis & apud alios auctores, est aliquando moram alicubi trahere quocunque habitu & compositione corporis illa trahatur. In quem sensum *sedendi* verbum probabilius hîc accipitur, quàm in alium quencunque vt significetur nimirum Dauidem non obiter, non perfunctoriè, non quod plerique solent accessisse simul, & abscessisse; sed longam moram apud Arcam in oratione traxisse; siue sedendo, siue iacendo, siue in genua procumbendo terræ prostratus; & ita videntur accepisse, qui *sedisse*, hic exponunt *mansisse*; vel qui, quod Scriptura non exprimit explicando, dicunt crebro Dauidem *ante Deum se humiliter posuisse*; aut animo magis, quam corpore *coram Domino meditando sedisse*. Iosephus verò clarius ad Arcam se contulisse dicit, *procidentemque in faciem adorasse*. non est ergo vt factum Dauidis excusetur ad nouum regis Iudaici priuilegium recurrendum, quod comminiscitur hoc loco Vatablus, regibus olim concessum Deum adorare *sedendo*; cum reliqui omnes stantes, aut nixi genibus adorarent. Coram Deo enim cuncta supercilio mouente, non est distinctio Græci, & Iudæi, domini, & serui, sed omnes pariter eodem iure censentur. Et hæc de loco vbi Dauid orauit, & habitu corporis orantis.

Iam de oratione ipsa. Constat illa, vt omnes aliæ, rebus & verbis. Videamus ergo quid hic Dauid dixerit & optauerit; & quæ optando voluit, qua ratione dispofuerit. Quæ dixit & voluit ad tria capita reuocantur, quibus tota hæc eius oratio cõtinetur. Primum est sui ipsius ante Deũ demissio cum summa despicientia coniuncta; secundum, gratiarum actio; Tertium noua precatio. Demissionem cum despicientia exprimit illa sui cognitio, quam interrogatio admirando prolata repræsentat. *Quis ego sum*, inquit, *Domine mi, & qua domus mea?* His enim duobus punctis tota machina vertitur exactæ cognitionis vilitatis humanæ. Quis *Deus*, quis *homo*, quæ sunt illa duo capita ad quæ D. Franciscus exemplo Dauidis omnia reuocabat cùm Deo loquebatur. *Quis tu, quis ego. Magnus esse vis?* dicebat Augustinus [a], *à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam erigere celsitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis.* Egregiè hoc. At vnde desumpsit? Ab hoc facto Dauidis. De magnitudine illius agebatur, quem magnum Deus effecerat, & maiorem volebat: de celsitudine domus eius in immensum extollenda; fundamenta ergo duo ponebantur; alterum Dauidis, alterum domus; ille maior efficiendus, hæc in immensum fastigium attollenda; vtriusque rei, magnitudini suæ, & celsitudini domus aptum fundamentum hic à Dauide paratur. Magnus vt ipse fit, à minimo incipit; *Quis ego sum?* Domus vt attollatur, ad ima fundamentum deprimit; *Et qua domus mea?* Nam vt rectè Augustinus. *Et fabrica ante celsitudinem humiliatur, & fastigium post humiliationem erigitur.* Non prius fastigium & postea fundamentum; sed hoc præcedit, & illud inde subsequitur, quia præit humiliatio, & sequitur exaltatio, quod infra pluribus.

[a] Ser. 10. de verb. Dom.

Secundum caput quadripartita gratiarum actione continetur; ob beneficia tam sibi, quam populo collata & conferenda.

Tertio loco quæ Deus sibi populoque promittit, ea vt rata velit & habeat obsecrans obtestatur. Et hæc eorum summa, quæ Dauid hic dicit. At quomodo? Abruptè, intercisè, implicatè perplexè: Eo prorsus genere orationis, quod solet esse proprium amore æstuantis, admirantis, & ad magnitudinem sibi collati beneficij stupore defixi. Rectè enim ille [b] dicebat.

[b] Sen. in Oedipo.

Curæ loquuntur leues, ingentes tacent.

Tacent enim aut si loquũtur perplexè, & in idem sæpe recurrendo loquuntur. Ingens ergo Dauidis in Deum affectus, cum tacere non posset, in verba hæc æstuabat; quæ qui legit & audit, vt aliud nihil intelligat, affectum summum Dauidis in Deum suum, amoris, gratitudinis, admirationis, non potest non intelligere. Intercisa quædam sunt; alia inculcata, & repetitâ replicatione congesta; nullo nexu alia videntur hærere; & denique talia sunt omnia, qualia solet æstus effundere exundantis affectus. Deus illum bis seruum suum dixerat; decies ille breui oratione se Dei seruum nuncupat; voces illas, *Domine Deus*, vel vt LXX. *Domine mi Deus*, vndecies ingeminando, quibus quantum obruitur, & obscuratur oratio, tantum emergit & declaratur affectus. Qui tamen semel intellectus in Dauide maximus, omnia facile declarat, quæ propter abruptum dicendi genus videntur in oratione plus aliquid obscuritatis habere.

Quia adduxisti me hucusque.] Maximam hæc emphasim habent. Nihil enim aliud exprimendo, prorsus ostendit huiusmodi esse quæ sibi collata sunt, vt ea non possit explicare dicendo. Ad quod ipsum similis reticentia in [c] libris Paralipomenon adhibetur. *Qua domus mea, vt praestes mihi talia?* Sed LXX. hoc loco non riuos diuinæ beneuolentiæ, qui sunt beneficia per quæ illa ad homines deriuatur; sed ipsum fontem agnoscunt vertendo. *Quis sum ego, & qua domus mea, quia dilexisti me vsque huc?* Noster effectum, illi causam respiciunt: quod est in gratiarum actione seruandum; semper enim magis aspici debet affectus, quam munus; & hoc ex illo pendendum, & æstimandum, quod hic fecisse Dauidem, insinuant LXX. diuina beneficia in illius fontem referendo, quæ est diuina dilectio.

[c] lib. 1. c. 17. 16.

Sed & hoc parum est in conspectu tuo, Domine.] LXX. *Factus sum paruus coram te.* quod est; Tot licèt à te beneficia cumulatus, non videor satis tibi creuisse; maiora de me cogitas, & celsiorem me vis, amplitudinem mihi collatam vitæ meæ finibus non coërcendo. Non enim solùm de me cogitas; sed de mea posteritate, cum pari magnitudine in futura sæcula transmittenda. Quod significant quæ subduntur.

Nisi loquereris de domo serui tui in longinquũ.] Quod Nathan dixerat; *in sempiternum*; hoc Dauid exponit in longinquum. Et in libro Paralipomenon *in futurum*. vt intelligamus, quod alibi monuimus,

monuimus, & alij etiam obseruant, in sacris literis sempiternum, non semper esse quod fine caret; sed quod in longitudinem mittatur, nullo certo fine præfixo.

Ista est enim lex Adam Domine Deus.] Locus obscurus; in quo difficultatem facit, quid lex, quid Adam, & quæ cuius rei ratio reddatur. *Legem* hic nonnulli pactum interpretantur; siue promissum Dei pacto interueniente Dauidi firmatum. Alij consuetudinem agendi, & morem receptum. Alij quod instinctu naturæ peragi solet. *Adam* verò alij appellatiuè accipiunt, vt homines significat. Alij propriè, vt nuncupatio est primi hominis, & secundum has varias acceptiones *legis*, & *Adam*, varius quoque sensus
a Pin. in Iob. 31. 33. adducitur horum verborum. Primus [a] est communem hominum consuetudinem esse, vt de se prius, deinde de sua sint posteritate solliciti; quod hic fecit Deus cum Dauide. Prius enim de illo iuuando, augendo, extollendo? tum de eius
b Abul. q. 11. hoc. posteritate cogitauit. Secundus [b], qui modicum abit à primo. Vt solent homines filiorum suorum commodia consulere; sic tu mihi, genetique meo consuluisti. Tertius; hæc est lex Adam, quam debet homo seruare cum Deo, *vt illi seruiat in simplicitate & puritate cordis. Et Deus vicissim sit eius de commoditate sollicitus.* Quartus; hanc esse maiorum virorum consuetudinem, vt magna polliceantur & præstent, & quod plurimum gaudeant sibi posteritatem dari, quæ floreat honoribus, & opibus abundet. Quintus; Adæ nomen appellatiuè sumens; vt homines ignobiles, abiectosque significat; hoc per interrogationem efferr, quasi sit omnino Dauidis admirantis, quod sic secum Deus agat dicendo. *Est ne hac lex Adam, Domine mi?* Ita ne cum vilibus hominibus agitur, vt mecum agis? Sic cum ta-
c Salian an. 3990. n. 68. libus à tanto? Sextus [c] denique sensus. Adam propriè accipit vt primum hominem designat, & talis est. Agis mecum, Domine Deus, vt olim cum primo parente, quo cum pro se & tota posteritate pepigisti, mecum pro me, & tota posteritate pasciscetis. Me enim velut alterum Adam constituisti; siue vt olim eum Adamo sic nunc mecum te gessisti. Nam illum caput generis humani constitutum super omnia collocasti cuncta pedibus eius subiiciendo: nec hoc contentus eandem posteris fœlicitatem, si in officio permanetet, promisisti; similiter nunc me ad
d lib. 1. Paral. cap. 17. 17. regnum euectum *cunctis* [d] *regibus terra spectabiliorem fecisti*; Similem amplitudinem posteria
e Psal. 131. meis feturatus [e], *si mandata tua custodierint, & testimonia tua non neglexerint.* Omitto sensus alios ab aliis; isti quid probabilitatis habeant, apud se quisque potest facile perpendere.

Mihi duo precipuè difficultatem faciunt. Alterum, quod in lib. Paralipomenon, vbi hæc eadem Dauidis oratio refertur, hæc clausula prorsus omittitur. Alterum, quod siue *lex* sit pactum, siue consuetudo, siue cuique innata propensio; & *Adam* similiter siue pro primo parente, siue pro homine, appellatiuè sumatur; non apparet cuius hic rei per hæc ratio reddatur. Quid enim proximè præcessit, aut ante præmissum est cuius hoc quod subiungitur ratio sit? *Parum*, inquit, *visum hoc est in conspectu tuo, Domine mi; nisi etiam loqueteris de domo mea.* Et statim subditor; *Ista est enim lex Adam.* Ideo ne parum visum hoc in conspectu Dei, *quia hac est lex Adam?* Aut adeo adiecit Deus præteritæ suæ in Dauidem beneuolentiæ *de illius etiam domo loqui* quia *hac est lex Adam?* Vt hic ergo nodus soluatur, obseruandum consuetudinem esse sacrorum scriptorum, quæ referunt, iis aliquando non iungere, quæ proximè dicta sunt; sed quæ in animo tacite cogitando versata. Inde est quod frequenter quis respondere dicitur, nullos quamuis sermo præcesserit, cui sit respondendum: & quod aliquando principium orationis à particula coniunctiua deducitur, cum nihil antecessit, cui quod subditur adiungatur. Simili modo causalia coniunctio non est hic adnectenda iam dictis; sed iis, quæ tacitè intelliguntur, & de quibus aliqua possit esse dubitatio. Dauid enim pluris æstimauerat hoc beneficium de posteritate sibi concessa, & eius fœlicitate; quàm quodlibet aliud hactenus acceptum. Quod quia poterat mirum videri, subdit eius rei rationem. *Ista enim est lex Adam.* Ex quo homines esse cœperunt ab illo ducto exordio.

Genus, à quo principe nostrum

Naturale cuique est de posteritate sua magis, quàm de se ipso sollicitè cogitare. Quare cum beata Fœlicitas fœmina sanctissima contrariis votis vrgeretur, rectè D. Gregorius obseruauit, id eam non ex natura, sed ex gratia fecisse. *Septem filios*, inquit, *sic timuit ante se viues relinquere; sicut carnales parentes solent metuere, ne mortuos præmittant.* Lex ergo Adam est insitus carnalibus parentibus timor ne se filij in mortem præcedant, & anxia de illis in postetum sollicitudo, vt floreant sibi superstites.

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Rectè proinde Dauid hoc vt rationem intulit, non eius quod præcessit; sed quod tacitè ipse mente voluebat; & de quo poterat in aliis admirario subire. Quæ videtur mihi probabilior huius loci expositio. Fortasse etiam ab aliquibus eorum, quos protulimus adumbrata, si non expressa. At cur hæc clausula in libro Paralipomenon omissa, vbi hæc eadem oratio refertur? Nil mirum id. Iccirco enim libri Paralipomenon appellantur, quod in eis non omnia de integro pro vt in libris Regum digesta, sed tantum derelicta quædam supplentur vt lucem aliis allatota.

Quid ergo addere potuit adhuc Dauid vt loquatur ad te?] Nihil iam sibi superesse dicit, quod ad Deum loquatur. Quid igitur hic est *loqui*? Vel quare quid amplius loquatur illi non superest? *loqui* hic est aliquid orando postulare; quem sensum Abrahami verbis pletique tribuunt Pentapolitis veniam postulantis. [f] *Quia*, f Gen. 18. 27.
inquit, *semel iam cœpi, loquar ad Dominum meum cum sim puluis, & cinis.* Vel certè *loqui* est laudare, gratias agere, accepta beneficia referre, grati animi affectum ex illis commemorate. Quæ omnia Dauid hic præstabat, dum Deum orabat. Igitur non superesse sibi quod loquatur; quod est non habere quid amplius à Deo velit impetrare; vel verba sibi non suppetere, quibus affectum suum prodat, & magnitudinem diuinæ in se beneuolentiæ repræsentet. Vterque sensus verus est, & facilè potest verbis istis aptari, sed difficultatem aliquam facit ratio, quam subdit Dauid quare facultas loquendi sibi non suppetat. *Addere*, inquit, *non potest Dauid vt ad te loquatur.* Cur hoc? *Quia tu scis seruum tuum, Domine Deus.* Quæ enim ratio, vel causa sufficiens vt idcirco Dauidi quid ampliùs loquatur, vel orando vel gratias agendo non suppetat, *quia Deus illum scit*? Optima

ma ratio. Vt enim quis opituletur alicui, vt illi benefaciat, vt ea quibus indiget, illi prouideat, amare illum debet, & illius statum cognoscere, alterutrum si desit, frustra quis ab illo subsidium sperabit. Deus autem Dauidem amabat, & exploratiùs omnia sciebat, quàm ipse de se Dauid quæ ad illum spectabant. Non erat ergo cur Dauid amplius illi quicquam de suis commodis impetrandis suggereret; non vt ipsum alliceret, qui iam promptus erat; non vt edoceret, qui de se cuncta notat. Amanti enim & nescienti satis est amati commoda suggerere, vel incommoda quibus angitur aperire. At amanti, & iam scienti nihil est vlteriùs suggerendum: non enim deserit verus amator, vt ait alicubi Augustinus. Rectè ergo hic Dauid, *Quid*, inquit, *addam ad loquendum non habeo*; nil est quod iam tibi suggeram; quod à te postulem; quod anxiè mecum sollicitè quæram. Quare hoc? *Quia tu scis seruum tuum.* Simili ratione Christus Dominus cum sollicitudinem vellet ab Apostolorum animis
a Matth. 6. 31. amputare [a]. *Nolite*, inquit, *solliciti esse dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus?* Cur hoc? *Scit enim*, inquit, *pater vester, quod his omnibus indigetis.* Quia pater est amat, & vult subuenire; quia scit, omni vos sollicitudine liberat, ea quibus indigatis insinuandi. At tunc eadem subit
b Iuuen. Sat. dubitatio, quæ olim ethnicum [b] hominem mouit, vt diceret.

Nil ergo optabunt homines?

Coi consultus respondet;

Si consilium vis,
Permittes ipsis expendere numinibus, quid
Conueniat nobis, rebusque sit vtile nostris.
Nam pro iucundis aptissima quaque dabunt Dij,
Charior est illis homo, quam sibi.

Hucvsque hominis ethnici cognitio peruenit, vt idcirco sollicitudine omni vacandum putauerit in iis quærendis, & à diis postulandis, quæ colimus, aut quibus Indigemus: *Quia*, inquit,

Charior est illis homo, quàm sibi.

Pater enim Deus est hominum piorum: at hic idem Dauid dixerat maximè sollicitos esse homines de salute, incolumitate, & fœlicitate filiorum. Quid ergo de Deo esistimandum, si pater est, & haberi vult? Et hoc si *loquendi* verbum pro eo quod est orare & postulare sumamus; quem sensum magis vt explicemus, duo obseruanda. Alterum, non esse mentem hoc loco Dauidi quancunque sollicitudinem ab animo discutere, & omnia Deo otiosum permittere; nihil illum orando, ambiendo precando; sed eam tantum abiiciendam circa bona præsentis vitæ quæ prima mortales babent, & mirantur. De his enim hîc tantùm loquitur, & totus sermo præcessit, quorum etiam curam non totam amputat; sed anxiam, sed sollicitã, sed timoris plenam. Propterea vtitur eo modo loquendi. *Quid amplius addere potest Dauid, vt ad te loquatur?* Illud enim *Addere*, curam sollicitæ inquisitionis insinuat, quam vult abiici. Neque enim Christus Dominus cum Apostolos docebat, Deum sollicitè non orandum, de alio bonorum genere id docebat, quam caducorum. *Quid*, inquit, *manducetis, aut quid induamini.* Nam si de bonis cœlestibus sermo sit; in iis quærendis volt Christus omnes esse sollicitus, & ea sollicitudine Deum quæri, orari, ambiri & ad fores eius beneuolentiæ pulsari. Sed video quid his tacite possit opponi. *Non habeo*, inquit Dauid, *vltra quid addam ad loquendum* de bonis caducis, temporalibus & huius vitæ. Cur id? *Quia tu me scis*; nec volo, nec debeo de his esse sollicitus: quia tu pater meus es, & omnia mea scis. Quia pater, vis filiis opitulari. quia scis, monitore non indiges. Rectè hæc: sed nonne valent eadem de bonis æternis? Pater noster est; scit quibus indigemus; ob id non monendus, nec addendum vt illi de caducis istis loquamur, vt dicit nunc Dauid: Cur ergo similiter de bonis æternis, spiritualibus, cœlestibus iisdem non dicimus otiosè agendum, de illis esse, Deo curam omnem & sollicitudinem permittendam? An forte Deus quia pater est & nos amat, bona nobis caduca vult, etiam non rogatos; cœlestia vero, nisi rogatus non vult? Aut nos scit, & nostram indigentiam in bonis temporalibus & caducis; in spiritualibus & æternis ignorat? Multa hic mouentur, quæ facilè sedari nisi longa disputatione non possunt, tu illam igitur omittantur.

Interim secundo loco quod hic propositum fuit obseruetur; verbum *sciendi, & noscendi* cum Dauid dicit, *Scis enim seruum tuum*; non simplicem significationem habere. Magis enim amorem, beneuolentiam, & animi propensionem cuipiam adhærentis insinuat; quam nudam notitiam. In quem sensum dicuntur aliquando sciri quæ probantur, amantur, admittuntur; nesciri quæ odio habentur, & reprobantur. Sic alicubi Cicero dicit [c] *Stoicos meneris nescire*, & Virgilius de equo [d] *stare loco nescit*; & volgo de viro probo & plane innocenti dicimus illum nescire cuipiam quicquam mali facere. Et denique Christus Dominus dicturus est improbis; *nescio vos.* Contra verò dicitur idem [e] *nosse viam iustorum.* Et in eundem sensum dicit hic Dauid *à Deo se sciri.* & clatiùs in Paralipomenon [f] *cognosci. Quid vltra addi potest Dauid, cum ita glorificaueris seruum tuum, & cognoueris eum?* id est impensè amaueris. c 3. de Orat. d li. 3. Georg. e Psal. 1. f lib. 1. c. 17. 18.

Si vero *loqui* sit hîc gratias agere, & affectum grati animi loquendo testari; minus hæc operosam interpretationem requirunt. Rectè enim Dauid haud sibi sollicite quærenda verba demonstrat, quibus affectum suum Deo prodat; cum sis illi plane perspectus, & longè clarius, quam possit vllis verbis explicari. *Non addam*, inquit, *vltra loqui.* nec possum nec debeo; quia *tu seruum tuum scis*, & eius animum prorsus introspicis. *Domine, tu scis quia amo te*, dicebat Petrus [g]. Idem hic Dauid, me nosti, & affectum animi mei; quod ad magnitudinem accepti beneficij per grati animi memoriam est referendum; tantum vtrumque esse vt orationem quæ possit alterutrum prodere, non possit afferre. g Ioan. 18.

Propter verbum tuum & secundum cor tuum fecisti omnia magnalia hæc.] Quæ hæc? De quibus Deus dixerat; eduxi te de pascuis, in regnum te sustuli, tecum fui in omnibus vbicunque ambulasti, hostes tuos ante te occidi, & nomen tibi feci iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Hæc omnia magnalia, quæ Deus fecit, singula propter verbum suum fecit; quia nempe promiserat ita se facturum. Regem constituit? Id ante prædixerat. De Saulis manibus eripuit? Id enunciauerat. Amalecitas illi in manus tradidit? Ante consultus responderat se facturum. Omnes denique victorias perinde Dauidi concessit, vt ante concessurum pronunciauerat. Fecit ergo hæc magnalia Deus; quia se facturum prædicendo promiserat. At hæc quæ promisit, cur? *Secundum*

cor suum. Fecit, quia promisit; promisit, quia bonus, quia benignus, quia in Dauidem propensus. Hoc ergo in id à Dauide refertur, vt quæ sibi Deus benignè supra sua vota contulit, omnia Dei benignitati, non vllis suis meritis tribuenda testetur.

Ita vt notum faceres seruo tuo.] Distinctum hoc beneficium est, & proprium Dauidis. Nam Salomonem magnum futurum, totam eius posteritatem nunquam interrupta serie regnaturam, beneficium erat Dauidis ipsius, simul & posterorum. At hoc quod futurum erat ante prospicere, beneficium fuit soli Dauidi collatum. Propterea dicit; & hæc magnalia, quæ fecere mihi in mea posteritate decreuisti; non quocunque modo decreuisti; sed sic, *vt ea faceres nota seruo tuo antequam fierent.* quod ipsum cum Abraham quoque fuisse factum, ingentis beneficij loco commemoretur [a]. *Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicenda sint in illo omnes nationes terræ?*

a Gen. 18. 17.

Idcirco magnificatus es, Domine.] Hactenus de beneficiis sibi collatis, & confitendis; nunc illa commemorat, quæ iam populus accepit, & est accepturus; ea vtrisque autem dicit *magnificatum Deum.* Magnum scilicet cognitum & prædicatum. Quæ ista magnitudo? Quod tantus esset, vt nec illi quisquam similis Deus fingi posset; nec operibus quæ verè in auxilium populi patrauerat, possent illa conferri, quæ fabulosa gentilitas in suis numinibus falsò iactabat. Quod est, vno verbo, plus illum re ipsa præstitisse, quam gentilitas deos suos mentiendo fingat. Et hæc est germana sententia horum verborum; Quæ hoc loco & alibi sæpe in sacris literis vsurpantur ad Dei magnitudinem ostendendam. *Quis similis tui, neque est Deus extra te?* Prima enim fecie videntur Dei magnitudinem deprimere potius quam prodere; vel etiam, quod grauius est, absurdæ sententiæ occasionem præbere. Deus verus, viuus, & omnia nutu suo flectens [b], *unus adeo; vt si vnus non est, nec etiam sit,* extollitur, & magnus esse prædicatur: cuius magnitudinis argumentum adducitur quod alij illi dij similes non sint. An hoc ergo magnum, minimeue maiorem esse, & iis qui non solum magni non sunt, sed nihil omnino sunt? Item; beneficia, quæ Hebræorum populus accepit, exaggerantur; ad hoc talia dicuntur, vt nulla alia natio tam tanta, nec tot à diis suis acceperit, quot & quanta Deus illi contulit. An hoc ergo magnum; plus accepisse à Deo populum Iudaicum, quam nationes aliæ ab iis acceperint, qui nulla beneficia conferre possunt, quia nihil possunt? Et tamen hic & alibi Dei magnitudo proponitur & exaggeratur, ex aliorum collatione deorum; quod isti non possint illi conferri. Et magnitudo beneficiorum quibus à Deo populus Iudaicus cumulatus, extollitur, quod tale quid aliæ nationes non acceperint à Deo suo [c]. *Quis,* inquit alicubi Dauid, *in nubibus æquabitur Domino? similis erit Deo in filiis Dei?* Et supra [d] Anna; *Non est Deus fortis sicut Deus noster.* Et hic idem Dauid; *Quia non est similis tui.* vel vt clarius est in libro Paralipomenon [e]. *Non est similis tui, & non est Deus absque te, ex omnibus quos audiuimus auribus nostris.* De beneficiis vero populo collatis; *Quæ,* inquit, *vt populus tuus Israel gens in terra;* quæ scilicet à diis suis tot acceperit, quot illi tu contulisti? Illud ipsum quod clarius Moses prædicauerat [f]; *non est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis.* In hoc ergo tota vertitur ratio dubitandi, quod ea ista collatione neutra magnitudo satis exprimitur, & occasio tribui videatur errandi, dum inde Deus verus extollitur, quod falsos deos numinis maiestate transcendat. Eo enim ipso aliquid illi esse videntur, dum vero Deo conferuntur.

b Tertul. Apol. cap.

c Psal. 88. 7.

d lib. 1. Reg. 2.

e lib. 1. c. 17. 20.

f Deut. 32.

Horum igitur, & aliorum similium locorum verus intellectus est ille quem retuli: nempe magnitudinem diuinæ maiestatis, & beneficiorum præstantiam, quæ fuerunt ab illo populo Iudaico collata, re ipsa maiorem esse, quàm quisquam possit animo concipere, & fingere mentiendo. Si enim de Deo sermo sit; verè illum esse maiorem, quam de suis fabulosa gentilitas mentiatur: Si de beneficiis populi; longe plura re ipsa fuisse, quam finxerint alij sibi vel suis accidisse. Simili ratione D. Ambrosius alicubi [g] Abraham magnitudinem nobis ob oculos proponit. *Magnus planè vir Abraham, & multarum virtutum clarus insignibus.* Quam magnus? Subdit eiusmodi fuisse, *quem votis suis philosophia non potuit æquare. Denique,* inquit, *minus est quod illa finxit, quam quod iste gessit, maiorque ambitiosæ eloquentiæ mendacio simplex veritatis fides.* Vt ergo quod intelligentiam turbabat, apertè repellamus, Non est magnum maiorem esse iis qui nihil sunt; sed magnum est esse maiorem, quam quisquam possit fingere mentiendo. Non est magnum maiora fecisse quem Cyrum, si nihil fecit: sed est magnum plura fecisse, quam finxerit [h] quisquam fecisse Cyrum. Similiter non est magnum, populum Iudaicum à Deo vero plus accepisse, quam à diis sutis gentiles acceperint; cum nihil accipere potuerint ab iis, qui nihil sunt; sed est magnum plus accepisse, quam potuerint alij fingere. Vno verbo, non est magnum maiorem esse larvis, & vmbris, & ficto mendacio; sed est magnum talem re ipsa esse, & se verè præstare, minus vt sit quod fingitur, quam quod veritas exhibet.

g lib. 1. de Abrah. c. 2.

h Xenoph. in Cyroped.

Propter quam iuit Deus.] Gentilitas duo mentiendo diis suis tribuebat; potentiam, & beneuolentiam. *Potentiam,* qua possent opitulari; *beneuolentiam,* qua vellent. Ex his enim si desit alterutrum; nihil est, quod pro numine colatur. Ad vtrumque vero commendandum, varia finxit à falsis numinibus præstita, quibus eorum potentia & beneuolentia probaretur. In vtroque dicit hic Dauid Deum verum re ipsa præstitisse maiorem, quam potuerit in suis gentilitas fingere, vt verè dicere possimus; *Quis in nubibus æquabitur Domino?* In tis diis quos sibi gentilitas ex nubibus ariolando fabricatur, deos plane *vaporarios,* & in nubibus subsistentes, vt illæ sunt arces, quæ prouerbio dici solent *aëris per inane fundatæ,* nullus est qui Deo potentia & beneuolentia possit æquari: *potentia,* qui tot mira patrauerit; *beneuolentia,* qui signa tot amoris ediderit. Quæ iste? Propter illam gentem quasi peregrinatum, longinquum iter instituisse, & *iuisse,* vt illam sibi *redimeret in populum.* Quæ signa potentiæ: *Fecisse eis magnalia & terribilia super terram.*

Quem redemisti tibi ex Ægypto gentem, & deum eius.] Si verba, vt prima sunt specie disposita spectentur; intellectum nullum reddunt, de quo merito

rito quis possit ambigere. Videntur enim significare *fecisse Deum horribilia* ante populum, quem sibi redemit ex Ægypto simul eum gente, & Deo suo. Quod sine dubio quomodo sit accipiendum; difficultate non caret. Quæ enim hæc alia gens, & quis hic eius Deus, quem sibi Deus Israel ex Ægypto redemit? Vt hunc nodum aliqui soluant, ad Hebræum fontem recurrunt; in quo dicunt ad verbum haberi, *ex Ægypto, gente, & diis eius.* vt sit sensus, redemisse Deum populum suum ex Ægypto, & eius gente, & potestate deorum, quibus Ægyptij fidebant. Alij [a] *gentem* principes populi Iudaici interpretantur; *deum* verò, Mosem, quem Deus Israel Pharaonis deum constituerat. Redemisse ergo Deum ex Ægypto populum Iudaicum cum prima nobilitate, & Mose omnium principe; durè satis & frigide. Vetus sensus est quem verba referunt, si cum tacita quasi parenthesi legantur hoc modo; *Faceret que eis magnalia & horribilia super terram (à facie populi tui, quem redemisti sibi ex Ægypto) gentem & deum eius.* nempe vt fecerit Deus horribilia (in conspectu populi sui, quem redemit ex Ægypto) super terram, super gentem, & super deum eorum, *super terram*; quam tot cladibus afflixit; *super gentem*; quam marinis fluctibus obruit. *super deos*; quos euertit. In Ægypto enim Deus non contentus terram, Regem ipsum & incolas merita pœna mulctare; deos quoque quos ipsi colebant, atrociter vltus est; vt in libro Numerorum [b] verbis illis innuitur. *In diis eorum exercuit vltionem.*

[a] Serar. hic.

[b] Cap. 33. 4.

In populum sempiternum.] Si de populo Israelitico secundùm carnem hæc intelligantur; *sempiternum*, accipi debet pro *longinquo*, vt supra monuimus. Si de Israelitico secundùm spiritum, qui Christianus populus est; omnino pro eo, quod fine caret, est interpretandum. Nam populus ille Iudaicus secundùm carnem, non sempiternus fuit, sed temporalis, à Deo abiectus vt non esset amplius populus eius; eo adductus vt nec illum vellet in conspectum admittere. *Ne offeratis*, inquit, [c] *mihi vltra sacrificium; incensum vestrum mihi abominatio est & cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis.* Cur hoc? *Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine*, nempe de quo dixerunt, *sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Et quod huic malo remedium? *Lauamini* per lauacrum regenerationis. *Mundi estote*, illius virtute sanguinis quem fudistis.

[c] Isaiæ 1.

Nunc ergo.] Hoc tertium est, quod hac oratione continetur; noua nempe Dauidis postulatio. Quæ illa? vt Deus omnia quæ pollicitus rata velit. At dubium ne illud erat? [d] *Non est Deus quasi homo, vt mentiatur; nec vt filius hominis, vt mutetur.* Dixit ergo & non faciet; promisit, & non præstabit? Et si non hoc; cur hic Dauid eorum de euentu sollicitus, euentura precatur, & esse firma postulat, quæ Deus vltrò prædicit, & spondet? Sciebat hoc ille; nec ignorabat Dei dona [e] *sine pœnitentia* esse ex parte Dei; sed simul etiam sciebat Dei promissa intelligi fere omnia sub conditione debere, qualem nos supra diximus; & elatè Deus ipse *tradit per* Hieremiam. [f] *Subitò loquar de gente, & de regno, vt ædificem & plantem illud: si fecerint malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam; pœnitentiam agam super bonum quod loquutus sum vt facerem ei.* Memor ergo Dauid eatenus inconcussa suorum fata sibi futura, quatenus illi pietatem colerent, Dei

[d] Num. 23. 19.

[e] Ad Rom. 11. 29.

[f] Cap. 18.

Sepran. in Dauid.

mandata peragerent, in officio permanerent; duo hic tacite precatur. Primo, vt ne posteri pietatem deserendo diuinæ benignitatis in se fontes occluderent; & his impedimentum aliquod obiicerent, quæ Deus pollicetur: alterum, vt si fortè illi peccarent, nihilominus Deus in sua benignitate persisteret; [g] *& propter Dauid seruum suum, non auerteres faciem Christi sui.* Et hoc vtrumque. Dauid tacite verbis illis amplexus; *Nunc ergo Domine Deus, verbum quod loquutus es super seruum tuum, & super domum eius, suscita in sempiternum. Fac sicut loquutus es.* Quasi dicat; Hoc quod vltro facturum mihi promisisti; fac, oro, vt omnino proueniat, & nulla meorum improbitate turbetur; siue ne peccent, illis assistendo; siue si forte peccauerint, illos non deserendo. Quod vtrumque Dauid assequutus. Nam probabile est ex ipsius posteris plures Dauidis intuitu ne peccarent adiutos; & qui peccarunt, non probabile, sed prorsus exploratum est à regno, Dauidis respectu, non fuisse depulsos. Hoc cum Salomone, hoc cum Abia, hoc cum Ioramo, hoc cum Achaz, & aliis seruatum: quorum impia scelera cùm essent regni amissione mulctanda, dissimulata tamen ex hac parte sunt, *ne* [h] *lucerna Dauidis extingueretur.*

[g] Psal. 131.

[h] 3 Reg. 11. 33 34.

Suscita verbum tuum in sempiternum.] Duplex hic hebraismus: alter, in verbo *suscitandi*; alter, *in sempiternum. Suscitare verbum*, est præstare promissa. Hæc enim interim dum opere non implentur, quasi sopita iacere dicuntur; vel occultari recondita: propterea dum re ipsa proueniunt, suscitari videntur; quasi ex somno, vel vnde iacebant excitata. quod Latini non absimili metaphora dicunt, *apparere promissa.* Et ex hac eadem similitudine phrases illę in Scriptura ducuntur *suscitandi iuramentum pactum, comminationes*; pro eo quod est hæc opere complere. *Suscitare arcum, gladium, arma*; manus illis admouere, & ex vagina producere. Alter hebraismus est in voce *sempiternum.* quæ hic non solum pro longinquo temporis spatio ponitur nullo certo fine præfixo; sed insuper idem significat, quod absolute futurum, & nulla conditione suspensum. Orabat enim Dauid, vt modo dicebam, vt quæ Deus sibi de domus suæ splendore promiserat, inconcussa vellet, nec vlla sineret suorum improbitate labare.

Inuenit seruus tuus cor suum.] *Cor* in sacris, & in prophanis literis [i], vt alibi docui, pro animo, & audacia nuncupatur. In quem sensum hic accipi debere; quæ præcedunt verba conuincunt. Excusat enim tacitè Dauid quod hæc tot, & tanta postulauerit; cum tot vltro, & tanta Deus illi concesserit, dicens; animum sibi fuisse maiora petendi; quia iam maxima fuerat consequutus. *Inuenire ergo cor*, est hic audere, & animum sumere quidpiam faciendi. Quasi Dauid hic dicat; Quia tot vltro mihi iam contulisti, ausus sum seruus tuus hæc etiam postulare; quod ipsum illud est ab eodem Dauide toties in Psalmis vsurpatum; dum causam cur magna postulet; affert quia sit iam maxima consequutus. *Clamaui*, inquit, [k] *ad te.* Quare? *Quoniam exaudisti me.* Inuenire ergo hic positum est pro capere & sumere quo pacto hebraismus hic est Italismo simillimus, quo dicimus, *Pigliare animo, è cuore* pro eo quod est *audere.*

[i] lib. 1 c. 17.

[k] Psal. 16.

Reliquæ huius loci expositiones de fuga cordis,

dis, de mentis euagatione, de multiplici cogitationum appulsu, quæ nos inuadunt, dum ad Deum conamur assurgere, de cordis & mentis ab illis reductione, quas Augustinus [a] & alij prosequuntur, sunt potius mysticæ, quam litterales; quæ tamen in Disputationibus non omittentur. a Psal. 85.

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT VIII.

ARGVMENTVM.

HIS ergo diuina beneuolentia argumentis, vt inter amicos solet, mutua quasi per officia confirmatus, ad nouas se iterum Dauid expeditiones accinxit: & memor oraculi, quo sibi diuinum præsidium affuturum didicerat in reliquis, qui supererant hostibus debellandis, haud ratus est eos, vt ante fecerat, operiendos; sed vltrò aduersus illos insurgens, in suis ipsos sedibus aggressus est. Ergo ad Occidentem, primùm omnium Palæstinos adortus, expugnauit, arce munitissima in potestatem redacta, quæ reliquæ circum regioni, quasi frænum durissimæ seruitutis hactenus imposuerat. Inde, conuersus ad Orientem, Moabitas planè deuictos, vectigales fecit: tum, more fulminis in Septentrionem signa conuersa Syris intulit, & Adarezer Regem Sophenorum ad deditionem compulsum, armis exuit, & curruum traditione mulctauit. Hinc, Damascenos excipiens, qui venerant auxilium allaturi Sobitis, ingenti plaga cecidit, supra viginti eorum millia occisione deletis, & Damasco principe vrbe Iudaicæ ditionis effecta. Nec hoc victoriarum orbe confecto, quicquam de pristina virtute remittens iterum ab Oriente redorsus Ammonitas, & Amalecitas inuasit; hinc ad meridiem flectens Idumæos debellauit: quibus subactis, oraculi fides euentu certo probata est, quod tantò ante præcesserat, de Esau fratris sui filiis seruituro. His bellis gloriosè defunctus, vt non minus se in bello pium probaret, quàm in pace præstiterat, quicquid in hostili gaza gemmarum, æris, & auri splendebat, Deo manubias consecrauit. Inde ad remp. constituendam cura conuersa, magistratus muneraque diuisit, quibus ea per singulas partes sapientissimè regeretur.

℣. 1.) Factum est autem post hæc percussit Dauid Philisthiim, & humiliauit eos, & tulit Dauid frænum tributi de manu Philisthiim.

℣. 2.) Et percussit Moab, & mensus est eos funiculo, coæquans terræ: mensus est autem duos funiculos, vnum ad occidendum, & vnum ad viuificandum: factúsque est Moab Dauid seruiens sub tributo.

℣. 3.) Et percussit Dauid Adarezer filium Rohob Regem Soba, quando profectus est vt dominaretur super flumen Euphratem.

℣. 4.) Et captis Dauid ex parte eius mille septingentis equitibus, & viginti millibus peditum, subneruauit omnes iugales curruum: dereliquit autem ex eis centum currus.

℣. 5.) Venit quoque Syria Damasci, vt præsidium ferret Adarezer regi Soba: & percussit Dauid de Syria viginti duo millia virorum.

℣. 6.) Et posuit Dauid præsidium in Syria Damasci: factaque est Syria Dauid seruiens sub tributo: seruauitque Dominus Dauid in omnibus ad quæcunque profectus est.

TVLIT *Dauid frænum tributi de manu Philisthiim.*] Cum dubium non sit *frænum* hîc metaphoricè dictum; dubium est quid frænum appelletur, cur, & quare *tributi* dicatur. De quibus omnibus inter alia difficultatem facit diuersitas versionum; cum vox Hebrea מתג האמה *Metheg haammah*, quam noster reddidit *frænum tributi*; prorsus in alia omnia ab aliis trahatur. LXX. *Et accepit Dauid segregatam de manu alienigenarum.* Chaldæus, *Commoditatem riui.* Aquila, *frænum aquaductus.* Alij [a] voces integras retinentes, nomen proprium vrbis aut regionis existimarunt *Metheg hahamah* appellatæ. a Pagnin. & transl. Hisp. Alij [b] *frænum cubiti*; alij [b] *stimulum.* Quarum omnium versionum, si ratio hîc à nobis reddenda, & cur adeo in diuersa discedant; inutilis in re minimè necessaria labor insumetur. b De quibus Serrar. & Sanc. hic. Et possunt ea de re facilè plures consuli quibus in his immorari, maius otium fuit, aut voluntas. Omissa verborum minuta cura, nos res & sententiam prosequimur, interpretatione vulgatæ editionis retenta, reliquis sine dubio præferenda.

Quid ergo (quod primo loco posuimus) hîc *frani* nomine designatur? Dubium non est vrbem, aut regionem aliquam, quod versiones omnes

&

& interpretum communis consensus, & res ipsa postulat, de qua nunc agitur. De Philisthæis enim sermo est à Dauide deuictis, & subactis; quid aliud ergo de illorum manibus & potestate cepisse Dauidem signanter erat exprimendum, quam regiones & vrbes, quas ille in ditionem populi Iudaici redegisset? Denique quando hoc alias esset ambiguum; omnem dubitationem tollit expressa narratio, quæ de hac ipsa Dauidis expeditione in libro Paralipomenon habetur; vbi non solum significatur, quod hic dicitur *frænum tributi*, vrbem & regionem fuisse; sed quæ
a lib. 1. c. 18. sic cognominata fuerit, signanter exprimitur [a], *Tulit*, inquit, *Geth & filias eius de manu Philisthiim*. Frænum ergo tributi, non aliud fuit, quam Geth regionis caput, & minores vrbes adiacentes.

Cur ergo sic appellatæ? Mirum quot hinc inde de re valde non dubie coniecturæ quærantur; & id vt simul nostra lectio & aliorum versiones defendantur. Sunt qui dicant, ab hac ciuitate deductas aquas, quæ Palestinis agris immissæ fœcunditatem pariter & amœnitatem illis afferebant; inde autem *frænum* appellatam, quod canales, quibus aqua concipitur, & deriuatur, aquæ fluxum refrænent. Non minus inepte alij frænum appellatam dicunt quod ea in vrbe fræni pars seruaretur, quo quasi pignore fidem suam Isaac Abimelecho firmauerat, cum mutuo fœdere conuenerunt. Alij aliter, & omnes vt dicebam, vt sensum aliquem hinc excudant, qui simul etiam reliquis versionibus adaptetur; quas omnes conciliare; non minoris est operæ, quam Sampsonis vulpes inter se nectere. Plures enim illarum nec cælum, nec terram tangunt. Nostra ergo vulgata contenti, vt esse debemus, hanc exponamus.

Dico igitur Geth, & ciuitates attributas vrbes fræni nomine appellatas, quod essent arces, & loci munitissimi Palestinorum. Hac enim & alijs similibus appellationibus vrbes & loca natura & arte munita appellari solita nullus ignorat. Ad quod obseruandum, loca saluti, tutelæque parata propter duo instituta; ad hostes propulsandos, & subiectos in fide populos retinendos. Ob illud, loca hæc arces sunt appellata; ob hoc fræni vel alio simili nomine designantur. Recte
b lib. 2. de Ling. Lat. Varro [b] *arx*, inquit, *ab arcendo dicitur; quod is sit locus munitissimus, à quo facillime possis hostes arceri*. Nec id tantùm seruatum vt in vrbe secretus locus arx esset, & diceretur, sed integræ vrbes & tota aliqua regio, quæ posset hanc tutelam hostes arcendo præstare, arx etiam appella-
c Orat. pro Quin. Ligar. batur. Vnde alicubi Cicero [c], *Africam arcem dixit omnium prouinciarum*. Quod eo reliquis ex partibus tutelæ se causa reciperent quicunque illo ciuilis belli turbine raptabantur. Ab hostibus igitur arcendis arces; sed ab iisdem perdomitis, aut populis aliàs subactis, in officio continendis etiam *fræna* sunt appellatæ, quod motus contumacium refrænarent, ab equis ducta metaphora quibus hoc inijcitur vt ad imperium flectantur. Nec enim nouum seruitutem qua quis premitur, frænum per translationem
d l. 12. Æneid. appellari. Hinc enim illud est Virgilij [d].

Vrbem hodie causam belli regna ipsa Latini
Ni frænum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam & æqua solo fumantia culmina ponam.

Frænum enim accipere est hic seruitutem subire; & arce imposita, præsidium militis victoris

admittere. Quam eandem significationem fræni appellatio retinet apud [e] Isaiam, vbi loquens e Cap. 30. & Deus de seruitute, qua Sennacherib, & Assyrij populum suum arcibus impositis, & varia militum statione premebant, *ablaturum se dicit in die illa frænum erroris quod erat in maxillis populorum*. Depulsurum scilicet Assyrios, & Israelitas ab eorum seruitute vindicaturum, pulsis eorum militibus & arcibus in Iudæorum potestatem redactis. Ergo Geth, & illi vrbes attributæ, quod etiam Hieronym. obseruat, ob id frænum merito cognominatæ, quod Hebræos olim subiectos frænarent; & ne quis ab illis motus existeret prohiberent. Quando autem hoc? Cum arcte adeo à Palestinis Hebræi premebantur; vt gladius illis, nec hasta, nec vllum genus armorum permitteretur [f]; & opus eisque esset in terram f lib. 1. c. 13. Palestinorum migrare vomeribus & ligonibus acuendis. Hoc ergo tempore probabile est arces illas fræni appellationem sortitas, eam etiam deinceps retinuisse, licet Hebræi iampridem excusso iugo, nullum iam tributum penderent Palestinis. Nunc autem Geth simul cum adiacentibus oppidis, & adiuncta regione expugnata, merito dicitur *abstulisse Dauid frænum tributi*; cum in ditionem Hebræorum redegit arces, quæ fræna antea populi dicebantur. Omitto libens arces hic plures referre, quæ patrum nostrorum memoria *frænum*, *habena*, *compedes* earum vrbium dicebantur, quibus in fide retinendis fuerant à victoribus excitatæ, ex quibus apud Italos orta phrasis illa passim obuia, cum de arce regioni, vrbi, vel oppido cuipiam imposita dicitur, *esserli stata posta la briglia*. Quod ipsum verbum est hic in Scriptura vsurpatum, quæ frænum tributi nuncupat arcem extructam, subiectis populis frænandis.

Ob hoc ergo frænum Geth cognominata. Sed cur *tributi*? Res clara ex dictis. Hebræi Palestinis tributa pendebant; in quibus pendendis, ne quid innouarent, obiectæ arces, & militum stationes per illas dispositæ faciebant; ad eum modum quo apud Tacitum Batauij & Britanni queruntur Romanorum militum statiua sparsa per subiectas prouincias, quasi fræna sibi & iuga esse imposita seruitutis, ad tributa soluenda & delectus habendos. Minus ergo probabile est quod hic quidam volunt tributum intelligendum non quod olim iam soluerant Hebræi Palestinis; sed quod Palestinis impositum deinceps ipsi Dauidi soluerunt. Licet enim verum sit ipsos hoc bello fractos, & plane subactos Hebræis etiam vectigales effectos; non id tamen hæc verba significant. Sed quod iam dixi, & cum Hieronymo etiam alij admittunt, *tulisse Dauid frænum tributi*; non quod vrbes expugnatas frænum effecerit ad tributa de Palestinis exigenda; sed quod vrbes, quæ iam frænum erant populi Iudaici, subactas, in suam ditionem redegerit.

Non tamen hic omittam quod LXX. pro eo quod nos legimus; *frænum tributi*; segregatam vertunt; id alludere quod supra de arcibus insinuauimus. Arcis enim appellatio, vt à Varrone, & Asconio, ab *arcendo* deducitur; sic ab aliis, ab *arcano*; quod sit, inquit Seruius [g] *locus segregatus*, g 4. Æneid. in quem passim cuilibet aditus non permittatur. Clarius ergo LXX. significarunt expugnasse Dauidem arcem præcipuam Philisthinorum, dum *segregatam abstulisse* dixerunt.

Percussit Moab, & mensus est eos funiculo coæ-

quans terra.] Locum per se difficilem, difficillimum planè reddit interpretum varietas in diuersa trahentium. Duplex autem in ea, quæstio soluenda vt sensus eruatur. Altera, de Moabitis; altera, de funiculis. *De Moabitis*, an homines accipiendi sint, an terra ipsorum. De funiculis; an veram hic dimensionem, an sortitionem, an quid aliud significent de vtrisque autem; an tota oratio propria sit vel figurata. Ab hoc tertio exordiamur. Sunt ergo qui velint hæc omnia figuratè dici, non propriè. *Debent*, inquit Beda, *hæc hyperbolicè accipi. Non enim fieri poterat, vt homines adhuc viuentes in terra tantum humiliarentur; vt funiculo superextenso comprobante dorsa eorum, terræ dorso æqualia reperirentur.* Et subiicit; *sed immensam capta, & oppressa gentis humiliationem Scriptura hoc verbo voluit accumulare vt diceret coæquatos terræ qui sub eo ita essent curati* (viribus omnibus exuti) *atque contempti; vt in nulla amplius homines in terra degentes, quam terra ea quæ nullos habet homines, possent valere.* Sic Beda, & alij ex illo. Secundùm quos hyperbolicam hanc orationem eundem sensum habere putandum est, quem noster Italismus habet, cum de hostibus planè deuictis, & omni præsidio spoliatis, dicimus eos ad nihilum à victore redactos *Gli ridusse al niente.* Sed alij licèt aliquam prouerbialem formulam hic agnoscant, per hyperbolica verba conceptam; non ita tamen id admittunt, vt in ea nihil omnino propriè velint accipi. Sæpius enim funiculis res acta repetitur, & quot illi essent accuratè describitur, & inter se quomodo distincti signatè notatur. Quæ accurata diligentia non solum hyperbolicam loquutionem hic esse significat; sed rei, prout gesta est, expressionem. Verè ergo volunt terræ Moabitas æquatos. Sed quomodo id? An quia ipsimet homines; vel hominum ædificia æquata fuerint? Sunt qui illud primum volunt; quod tamen non exiguam difficultatem habet. Vt enim Beda dicebat, quomodo potuerunt homines adhuc viuentes, terræ sic æquari, vt vnam cum ipsa terra superficiem facerent, & vnus super ipsos & terræ dorsum funiculus æqualiter extenderetur? At hoc quod Bedam mouit ex falsa oritur rei gestæ conceptione. Nec enim dicit Scriptura *cum terra Moabitas æquatos*; quasi vna hominis, & soli superficies esset; sed *æquatos terræ*; quod est illi superfusos omni iniuriæ expositos iacuisse prostratos. Rem totam, vt minus admirabilitatis habeat, sic Theodoretus exponit [a]. *Tanta*, inquit, *fuit victoria vis, & tanta multitudo eorum qui capti fuerant; vt non potuerit eos fere numero subiicere; iussit ergo eos deiici pronos in terram; duas quidem partes occidit; vnam autem viuam cepit, & iussit ferre tributum.* Sic Theodoretus; quod tamen sua difficultate non caret. Vt enim omittam immanissimæ crudelitatis exemplum, Dauidis humanitate non dignum, in tot miseros sine causa sæuire: quomodo tanta multitudo potuit, nullo quicquam se commouente, pecudum ritu iacere, dum ferrum expeditetur in mortem otiosè circumspectando? Nam, vincti ne erant, an soluti? Si vincti; quanti id operis, & moræ? Si soluti, cur ferrum supra se vibrari cernentes, saltem vt fugerent non insurgebant? Mortem inquit timebant, video: sed ea certa quiescentibus, incerta pugnantibus; differebatur si surgerent, inferebatur iacentibus. Vidit Caietanus hunc nodum, ad quem scindendum cuneum quæsiuit, ad an idoneum; ignoro. Dicit enim non omnes simul Moabitas à Dauide deuictos; sed per partes. Quot quot autem cepisset; bipartito diuisos, alios occidisse, alios seruasse; quod est duos super illos funiculos extendisse; vnum ad occidendum, alium ad viuificandum. Certos enim laqueos & funes illis in duas turmas distinctis circundabat, vt gregibus solet, & vno rectè clausos seruabat; alios alio fune conclusos interimebat. Sed hoc, aliis [b] etiam non improbatum, primò Dauidem à crudelitatis crimine non excusat. Et sanè tantam lanienam, quanta erat miseros homines pecorum ritu caulis inclusos etiam sæuius quàm ouium greges soleant occidione delere; non est qui non exhorreat vel auditam. Secundò, non explicat quomodo Moabitæ fuerint *æquati terræ*, & funiculis super illos extensi: quod hoc loco præcipuam difficultatem facit: propter quam alij Moabitas hic non homines ipsos intelligunt; sed vrbes & ædificia Moabitarum. Nec enim nouum est; in Scriptura præsertim vrbes ipsas & oppida nomine nationis, & gentis appellari; quibus incoluntur. Sic infra [c] dicitur Ioab *filios Ammon vastasse*; quod non de hominibus sed locis Ammonitarum debet intelligi. Vastare enim (quod sæpe docuimus) est diripiendo destruere; quod in loca tantum, non homines conuenit. *Æquasse ergo Moabitas terra* est illorum vrbes & oppida destruxisse; & id fecisse quod Æneas hostili vrbi se facturum minatur

[a] Quæst. 23. in 2. Reg.

[b] Salian. an. 2992. n. 5.

[c] Cap 11. lib. 2.

> [d] *Vrbem hodie causam belli regna ipsa Latini*
> *Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.*

[d] Virg. lib. 12.

Et de Troia idem Poeta.

> *Ceciditque superbum*
> *Ilium & omnis humo fumat Neptunia Troia.*

Secundum istos ergo *terra Moabitas æquatos*, est arces Moabitarum dirutas & solo æquatas. Verum nec etiam hoc omni ex parte salebras istas explanat. Si enim Dauid vrbes & oppida destruxit Moabitarum; quibus ergo tributa indixit, quas vrbes vectigales effecit; vnde illi corradebant, quod pro tributo Dauidi persoluerent? Præterea Scriptura clarè significat super Moabitas æquatos terræ funiculos extensos, alterum, ad occidendum, alterum ad viuificandum: quod in homines tantum conuenit, non in vrbes & oppida, quæ non occiduntur. Quid ergo dicendum?

Tria mihi certa videntur, ex quibus expositio, opinor, huius loci clarè constabit.

Primum est, non omnes omnino Moabitas in vnum coactos, vt muta pecora solent, humi iacuisse stratos, donec super illos funiculi extenderentur; & aliis seruatis, alij occiderentur. Fidem enim superat in tanta turba potuisse id sine maxime turba contingere. Cum ergo fidem excedat, & id clarè Scriptura non dicat; non est, vt rectè Beda cum aliis, cur hunc sensum, qui prima specie videtur absurdus, illi tribuamus.

Secundò certum est nec omnes, nec maiorem partem, sed exiguam tantum Moabitarum occidione fuisse deletam. Saltem dubitari non potest extra prælium nullum, aut omnino paucissimos, à Dauide fuisse necatos. Non enim eius mansuetudinis erat ferrum in miseros stringere, & omni iniuriæ paratos; & imprudenter etiam fecisset, si quos seruos & mancipia habere poterat, perdere maluisset. Non sic autem desipuisse verba Scripturæ demonstrant [e]. *Factusque* est, inquit,

[e] vers. 2. hic.

quit, *Moab Dauidi seruiens sub tributo.* Et in libro Paralipomenon nulla facta mentione cædis, nisi quæ in pugna contigerat [a]. *Factum est vt percuteret Moab, & fierent Moabitæ serui Dauid afferentes ei munera.* Si enim volebat illos ad tributa sibi pendenda seruare; non erat cur illorum, quos iam in potestatem redegerat, tantam stragem ederet, & tam immensam. Neque enim tributa pendunt vrbes, sed homines, quibus agri coluntur, & vrbes frequentantur.

a lib. 1. cap. 18. 1.

Tertiò. Propter eandem rationem certum est non omnes vrbes excisas, nec oppida destructa, & æquata solo; sed illa tantùm quæ belli furor absumpsit, interim dum prælia feruebant. Quorsum enim id, aut in quod Dauidis commodum vel Hebræorum? si enim Moabitis quo se reciperent loca nulla relicta, quas ex illorum tributis, aut muneribus opes expectare Dauid potuisset? Quas tamen amplas adeo referebat, vt ob id [b] *ollam spei suæ* regionem Moabitidem appellauerit. Et hæc tria certa sunt. Ea igitur verbis aptemus, & ex illis difficilem aliis locum exponamus.

b Psal.

Puto igitur sensum expeditissimum esse; debellatos à Dauide Moabitas, in deditionem acceptos ea conditione fuisse, vt vectigales sibi fierent; non quomodocunque, sed vt mancipia seruitutem etiam seruiendo. Grauissimum enim fuisse tributum, quod illis imposuit, optio proposita declarat. Nam alterutrum erat illis eligendum, vel vt omnes in ore gladij necarentur excisis arcibus, & vrbibus solo æquatis, vel vt si viuere vellent; impositam seruitutem & onera subirent. Hoc est enim *percussisse Moab*, id est victos ingenti strage affecisse. *Mensum autem illos esse funiculo coæquantem terræ*; proposuisse illis certum gentis & regionis excidium, ni parerent. Explicando autem Scripturæ more distinctius quod fuerat vniuersè dictum, subiicitur; *mensus est Dauid duos funiculos; vnum ad occidendum, vnum ad viuificandum*; duas nempe conditiones illis proposuit, mortis & vitæ. *Mortis*, ni seruitutem reciperent, & paratos se omnibus exhiberent; *Vitæ*, si imperata facturi. *Funiculi* ergo hic figuratè *conditiones* appellantur. Et id siue funes accipiantur, vt olim erant Hebræis instrumenta metiendi, siue vt vincula per illos innectuntur: nam & conditionibus vtrinque propositis excussis humanæ vitæ negotia metimur; & iisdem vtrinque acceptis homines illigati quibusdam quasi vinculis tenentur, vt indicat alicubi D. Hilarius. Rectè autem alter funiculus ad occidendum, alter ad viuificandum est appellatus; quod ex duabus conditionibus altera vitam, altera mortem proponebat. Hanc istorum verborum sententiam Iosephus [c], obscurè licet, indicauit. Agens enim de hac Moabitarum debellatione, *eorum copias*, inquit, *ita concidit, vt tertia tantùm pars superesset, quam in deditionem accepit, eisque annuum tributum imperauit.* Per hæc enim significat, quod paulo ante pro certo posuimus nullos Moabitas, nisi in acie cæsos; in ea autem tertiam fermè partem cædi superfuisse, reliquis omnibus ad internecionem deletis; superstites verò in deditionem receptos, cum priùs illis optionem dedisset, vt quam vellet seruitutem & onera subirent; aut certæ omnes morti succumberent.

c lib. 7. c. 5.

Fecit ergo Dauid cum Moabitis, quod cum Latinis Æneas.

d Virg. lib. 12.

[d] *Vrbem hodie causam belli regna ipsa Latini,*
Ni frænum accipiant, & victi parere recusent;
Eruam & æqua solo fumantia culmina ponam.

Vel quod auorum nostrorum memoria Tamerlanes seruabat, de quo hæc non obscurus historicus [e]. *Tendi prætorium sibi iubebat primo die, quo in conspectum vrbium se dabat colore candido; vt intelligerent homines clementiam & salutem statim sedentibus fide sincera promitti. Secundo die, rubro tentorio vtebatur; quo denunciabat in cunctabundos gladium esse destricturum: Tertio porro die, atri coloris papilione extenso indicabat se cuncta ferro & flamma absumpturum.* Et hoc quia flagellum se Dei nuncupabat ad hominum scelera plectenda terris immissum. Dauid ergo cum verè missus esset à Deo vt circumiectas gentes affligeret, non diuersi tabernacula coloris, sed funiculos duos obtulit Moabitis. Alterum mortis symbolum, alterum vitæ; vt scirent moriendum sibi esse si imperata renuerent; si acquiescerent, in vita seruandos. An ergo duos verè funiculos Dauidem Moabitis obtulisse putandum est; an conditiones oblatas Scriptura *funiculos* appellauit? Quid hic diffiniri possit; ambiguum est; & vtrumuis admittatur, coniecturæ probabiles assertæ parti non deerunt. Certè præter morem militarem non est, his externis symbolis pacis, aut belli conditiones exprimere. [f] *In hoc sinu* (legatus ille Romanus Carthaginensibus dicebat) *pacem vobis, vel bella fero; in adstricto pacem in fluenti bellum. vtrum vultis eligite.* Et respondentibus *vtrum mallet offerret; excusso sinu, Bellum ergo*, inquit, *accipite.* Quod ergo legatus iste per togæ sinum vel fluentem, vel adstrictum; & Tamerlanes per diuersi coloris prætoria; potuit etiam Dauid per duplicis generis funiculos conditiones belli vel pacis, vitæ vel mortis, exilij vel seruitutis Moabitis proponere. Sed pergam?

e Iou. Elog. lib. 2. in Tamerl.

f Liu. lib. 21.

Mensus est ergo duos funiculos.] *Et hoc*, inquit Beda, *allegoricè dictum significat, quod Dauid in sua potestate habuerit, nullo vtique contradicente, quos eorum neci daret contumaces, quibus parceret subiectis.* Funiculi ergo illi figuratè sunt Dauidis in illos arbitrium perdendi, quos vellet aut seruandi. Quod ipsum alij post illum voluerunt, sic huius loci sensum reddentes. *Prostrauit Moabitas ingenti strage, interfecit plurimos, pepercit quibus voluit, & qua voluit eos mensura dimensus est.* Sed alij veros funes interpretantur turmis Moabitarum circundatos, & applicatos. *Quia*, inquit Abulensis, *non solum volebat Dauid occidere Moabitas, sed etiam dedecoris pœnam illis inferre; vt non quasi homines, sed tanquam pecora & bestiæ intra laqueos, & funiculos capti occiderentur.* Durè nimis & frigidè, & contra Scripturæ sensum, quæ victos quidem Moabitas significat; & in acie cæsos, non post illam. Seruatos enim potius, & ad omnia quæ Dauid imperaret paratos ostendit, dum dicit. *Factusque est Moab Dauid seruiens sub tributo.* Tenendum ergo quod proximè diximus, & nobiscum sentire Beda videtur & alij post illum funiculos istos conditiones fuisse quas in sua potestate Dauid habebat, & illis obtulit, vt quam mallent eligerent, illos in totum perdendi, vel seruandi.

Regem Soba.] Syria duplex est, altera trans, altera cis Euphratem, & hæc iterum duplex; altera Damascena, altera Sophena, quæ & Cælesyria, dimidiæ tribui Manassæ vtraque contermina: illa Septentrionem versùs, hæc ab Oriente. illa sic appellata ab vrbe Damasco, regionis principe,

hæc Caua Syria, & Syria Soba, siue Sobal itidem ab vrbe Soba, quæ regni caput. Huius Syriæ Rex erat Adarezer, contra quem tertiam hanc expeditionem Dauid suscepit; & pariter, vt alias omnes glorioso fine conclusit.

Quando profectus est, vt dominaretur super flumen Euphratem.] Profectio hæc bello vel causam, vel occasionem præbuit. Sed quia profectus. Dauid, an Adarezer? Ægrè potest id ex Scriptura finiri, cum verba tam in Hebræo textu, quam in Græco, Chaldæo, & Latino sint æque in vtramque suspensa. Dauidem tamen aliqui putant, quem voluut hoc anno decimoquarto regni sui; vel, vt alij, anno decimo tertio profectum ad Euphratem, vt Hebræorum imperium ad terminos à Deo iam designatos extenderet, dum dixit; *Omnis* [a] *locus quem calcaverit pes vester erit; à deserto & Libano* (id est Meridie, & Septentrione) *à flumine magno Euphrate, vsque ad mare occidentale.* At alij Syro Regi profectionem tribuunt. In re incerta, vt dicebam, probabilius hoc mihi est. Neque enim erat pro Dauidis prudentia, nondum proximis hostibus debellatis, vt longinquas expeditiones susciperet ad Euphratem, terga non solum inimicis nudando, quos integros relinquebat; sed regnum defensoribus vacuum prædæ exponendo, tot hostibus circumseptum. Adarezer ergo profectus intelligi debet, qui cum infestis signis Euphratem peteret, vt armis adiacentem regionem sibi subijceret, vsus opportunitate Dauid, in medio itinere occupauit, & adortus ingenti clade cæcidit.

a Deuter. 11. 24.

Et captis Dauid ex parte eius mille septingentis equitibus.] In hoc captorum numero non exigua diuersitas in sacra historia reperitur. Longe enim ab hac summa discedit, quod in libro Paralipomenon habetur [b]. *Cepit*, inquit, *Dauid mille quadrigas eius, & septem millia equitum.* In hoc loco Regum de captis quadrigis verbum nullum; in quo tamen nullum est difficilius quod componatur. Cum enim quid in vno Scripturæ loco refertur, quod in alio tacetur; non pugnantis dicuntur; sed vnum & idem fusius, aut minus expressè in vno, quàm in alio loco narratur; vel certè suppletur alibi, quod alibi fuerat omissum. At quod de equitibus dicitur, id planè prout in vtroque loco refertur, pugnare videtur; hic enim mille septingenti: dicuntur, ibi septem millia.

b lib. 1. cap. 18. 4.

Varij varia proponunt dissidio componendo. Sunt qui in numerorum notas erroris aliquid irrepsisse contendunt; quod iam non licet in editione vulgata recens ex Pontificis mandato correcta. Probabile est quod Abulensis existimat, in hoc loco Regum præcipuos tantum equites; in libro Paralipomenon omnes omnino notatos. Probabilius tamen, quod obseruant alij tantum hic equites numeratos, qui solùm ex equia pugnabant; in libro Paralipomenon, illos etiam qui ex equis curtulibus. Vt enim alias ostendi, curruum iugalibus milites insidebant qui non minus etiam pugnabant, quam currum regebant. Et hos etiam equites appellatos constat ex Esaia.

Subneruauit omnes iugales curruum.] An ita vt occideret? Affirmat Abulensis. Quorsum enim inutiliter absumendo tantum pabulo reseruaret? Aliis id contra scripturam videtur, quæ si voluisset illos occisos significare, non erat quod diceret *tantum subneruatos*; cum subneruatio sola, & suffraginatio non occidat. Sed quorsum id à Dauide? Putat cum Procopio Theodoretus, vt diuinæ iussioni obtemperaret, vsum curruum & equorum Regibus inhibenti, ne superbirent, & alibi fiduciam quam in diuino præsidio locarent. *Hanc*, inquit, *legem* [c] *implens, confregit currus plurimos.* Verùm vt lex impleretur, satis erat currus & equos libere dimittere. Cur ergo subneruauit? vt illorum vsum hostibus adimeret. Quod etiam vt certius assequeretur, equos suffragonauit; non aliter afflixit. Dubius enim non erat sic acceptos, quamuis superuiuerent, bello non vtiles futuros. Quod ita certum non erat si aliter vulneraffet. In alia enim corporis parte percussi facilè sanari poterant, & iterum vsum præstare.

c Deut. 17. 16.

Sed aliis improbabile videtur Dauidem tam victoria potitum, tantam curruum & equorum stragem edidisse; quos, si nolebat in vsum bellicum vel domesticum seruare, poterat certe pretio distrahere pecuniamque inde collectam in templum parare; poterat certos non omnino corrumpere; sed ad alias vtilitates transferre, à quibus nullo scripturæ præcepto prohibebatur; quæ tantum vetabat Regibus ne plures equos sibi pararent. Et augetur huius rei probabilitas ea studio quo Dauid hoc tempore flagrantissime tenebatur, vt Pineda cum aliis obseruat, vndique pecuniam corradendi & materiam comparandi in vsum templi. Quorsum autem tantam materiam perdere, quantam poterant tot currus subministrare? Propter hoc ergo suot qui volunt in acie tantùm currus diffractos, & equos subneruatos; quod probabile est. Neque enim Scriptura dicit captis curribus eorum iugales subneruatos, sed *captis equitibus*, quod non significat quid deinceps aliud post aliud factū sit, quasi post captos equites, equis sint poplites succisi; sed simul captos equites, & curruum iugalea suffraginatos ostendit. Quod in ipso conflictu potuit contingere vt enim Cæsar aduersus Pompeium decertans, militibus edixit, vt in facie aduersarium ferirent; ita potuit Dauid imperare suis, vt in pugna maximè essent intenti ad equorum suffragines succidendas, quo currus inutiles redderentur. Probabilius tamen est Dauidem prælio confecto, spolia cum legeret currus & equos, quos non poterat in vsum vllum traducere, corrupisse; ne hostibus illæsi remanerent, quos aurem poterat vtiliter habere, seruasse, passim enim videmus id fieri in bello tam maritimo quam terrestri: hoste enim deleto, si remulco capta nauigia non possunt opportunè trahi, à victore ignis illis iniicitur, vel perforata merguntur.

Venit quoque Syria Damasci.] Adarezer duos habebat conterminos reges; amicum vnum, alterum inimicum. Amicos, qui Syriæ Damascenæ regnabat, audito vicini, & amici regis periculo, suppetias illi latorus auxilia expediuit; sed vt ex textu colligitur, nimis sera. In illum ergo Dauid aliorum Syrorum iam victor arma conuertit, auditaque amici clade iam territum, facile fudit, & victoria vsus Damascum gentis caput inuasit, expugnatamque præsidium suorum militum coëgit accipere. Quod est etiam Syriam Damascenam Iudaico nomini subegisse, vt hic claè narratur. Et hæc in Regem amicum Adarezeris: At Rex Emath illi inimicus, hoc casu lætus, & quod alienis armis hostis firmissima fractus esset, victoriam Dauidi gratulatus, illi fœdere iunctus est, vt paulo post, ordine non seruato subiicitur.

℣. 7. Et

℣. 7.) Et tulit Dauid arma aurea, quæ habebant serui Adarezer, & detulit ea in Ierusalem.

℣. 8.) Et de Bete, & de Beroth ciuitatibus Adarezer tulit rex Dauid æs multum nimis.

℣. 9.) Audiuit autem Thou rex Emath, quòd percussisset rex Dauid omne robur Adarezer.

℣. 10.) Et misit Thou Ioram filium suum ad regem Dauid, vt salutaret eum congratulans, & gratias ageret: eo quòd expugnasset Adarezer, & percussisset eum, Hostis quippe erat Thou Adarezer, & in manu eius erant arma aurea, & vasa argentea, & vasa ærea.

℣. 11.) Quæ & ipsa sanctificauit rex Dauid Domino cum argento & auro, quæ sanctificauerat de vniuersis gentibus quas subegerat.

℣. 12.) De Syria, & Moab, & filiis Ammon, & Philisthiim, & Amalec, & de manubiis Adarezer filij Rohob regis Soba.

℣. 13.) Fecit quoque sibi Dauid nomen cùm reuerteretur capta Syria in valle Salinarum, cæsis decem & octo millibus.

℣. 14.) Et posuit in Idumæa custodes, statuitque præsidium: & facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid. & seruauit Dominus Dauid in omnibus ad quæcunque profectus est.

Arma aurea.] Quomodo aurea? Quæcunque enim vel ad hostium offensam, vel ad sui tutelam arma parantur, ferro profecto quod omnia domat, quam auro commodius parantur. In libro Paralipomenon [a] non arma; sed pharetras aureas Dauid dicitur abstulisse; quas aureas esse, mirum non est. In Hebræo textu vtrobique habetur scuta aurea. Sed aureum dicitur, non solum quod constat ex auro; sed quod ex alia materia conflatum, ad externam speciem auro fuerit illusum.

a lib 1. cap. 18. 7.

De Bet & de Beroth.] In libro Paralipomenon [b] habetur; *De Thebath, & Chum vrbibus Adarezer æris plurimum Dauidem tulisse.* De quo inquit fecit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa ænea. Sunt ne ergo duæ istæ vrbes eædem vtrobique? Probabile quidam putant & ambas fuisse binomines; sed probabilius est distinctas accipere; quod non solum magis facit ad Dauidis gloriam, sed etiam ad prædæ magnitudinem exprimendam; quæ non tanta sine dubio poterat ex duabus vrbibus, quanta ex quatuor comparari.

b Ibidem.

Emath.] Nomen aliquando [c] regionis est, aliquando vrbis ad Libani radices sitæ in ipso transitu à Syria Damasci in terram Israelitarum, vt Beniaminus testatur. alij duas huius nominis vrbes agnoscunt, Antiochiam enim vel Epiphaniam Syriæ etiam Emath, hic apud Procopium vertit Aquila verum vnam & eamdem fuisse vrbem Antiochiam simul Epiphaniam, & Emath appellatam Hieronymus docet ab Antiocho Epiphane [d] cognominatam. Rex vero iste tam potuit ab vrbe, quam à tota regione Rex Emath denominari.

c 3 Reg 8. Ierem. 48.

d Zachar. cap. 9.

Omne robur.] Quod ipsius nimirum copias, non ipsum deleuit. Ille enim fuga lapsus, Iudæos iterum bello lacessiuit.

Misit Thou Ioram filium suum.] Adoram hic in libro Paralipomenon appellatur; vt intelligamus plures homines & vrbes duplici plerumque nomine nuncupari; quod nisi aduertatur, non minimam aliquando confusionem parit.

Et in manu eius erant vasa aurea, argentea ærea.] Iorami scilicet qui ea munera suo & patris nomine Dauidi ferebat cupiens nimirum vna eademque opera, Munera ferre viro, pacemque exposcere genti.

Nam missum præcipuè à patre filium, vt à Dauide pacem impetraret, & hic indicant LXX. & expressè traditur in libro Paralipomenon [e]. *Misit*, inquit, *Adoram filium suum ad Regem Dauid, vt postularet ab eo pacem, & congratularetur ei quod percussisset, & expugnasset Adarezer: aduersarius quippe erat Thou Adarezer;*

e lib 1. cap. 18 9.

Fecit quoque sibi Dauid nomen cum reuerteretur capta Syria in valle Salinarum.] Septimum hoc bellum Dauidis fuit aduersus Idumæos gloriosè gestum. de quo primum quod animum pulsat, est, cur & quàm iustè à Dauide susceptum. Assultum aliquem terræ Israeliticæ, factum suspicatur Abulensis [f] interim dum Dauid longinquo bello implicitus distineretur; sed siue hæc causa, siue alia fuit, certum est iustissimam fuisse. Maius dubium est quomodo significetur hic Dauid, ex itinere quasi dum ex Syria rediret Idumæos adortus. *Cum reuerteretur*, inquit, *capta Syria, fecit sibi nomen, Idumæorum 18. millia occidendo.* Syri enim ab Idumæis toto terræ Cananitidis spacio disterminantur, Syris latus eius boreale claudentibus, Idumæis Meridionale. Quod ex recepta topographia constat, illa præsertim, quam reliquis accuratiorem nobis Adricomius delineauit: vnde itidem falsam esse causam belli huius suscepti conuincitur, quam quidam comminiscuntur; idcirco nempe ab Dauide Idumæos expugnatos, quod hortante vicinitate Syris auxilio aduenissent. Quomodo enim id, si quantum terra promissa patet, tantum Syri contra quos Dauid subitum bellum susceperat, abassent ab Idumæis? Dicendum ergo non significari in ipso quasi transitu medij itineris, à Syria reuertentis Dauidis ipsum Idumæos inuasisse; sed postquam reuersus, & est hæc temporis Enallage non insolita; quæ facilè etiam hic ex adiunctis aduerti potest; vt *cum reuerteretur*, pro eo positum sit quod est capta Syria reuersus. Quòd ideo factum puto, vt ostenderetur capta statim Syria, & Ierosolymam spoliis illatis in Idumæos arma mota. Sed vbi? in *Valle salinarum*, qui locus est extra Syriam in tribu Iuda ad extremum maris mortui ad meridiem versus; in cuius ora, quæ lingua *maris salsissimi* [g] dicitur erãt salinæ [h] & putei bituminis. De quibus fortassè salis extrahendi causa controuersia suborta bello huic occasionem præbuit; vtcunque id extiterit, hoc in loco Dauid Idumæos ingenti clade percussos Iudaico nomini vectigales effecit. octodecim eorum millibus deletis, & præsidio captis vrbibus imposi-

f Quæst. 8. hic.

g Ios. 15. 2.
h Gen. 14 10.

to: qua de re duo olim diuina oracula præcesserant, vt cum Procopio Theodoretus obseruat. Alterum ad Rebecam [a], *Duæ gentes*, inquit, *sunt in vtero tuo & duo populi ex ventre tuo diuidentur* (Idumæi ex Esau; ex Iacob Israelitæ) *populusque populum superabit, & maior seruiet minori*: Alterum ad Iacob ab Isaac dum illi benè precando, futura prædiceret. *Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ.*

a Gen. 25.23.

Fecit sibi nomen.] In hac valle Salinarum octodecim Idumæorum millia occidendo. Sed quale hoc nomen, & quomodo sibi fecit? Plerique putant arcum sibi triumphalem in hac valle excitasse Dauidem. In quo etiam alij diuinant integrum Psalmum 59. descripsisse, vt nempè gloria patrati belli tota in Deum referretur. Non placet id Lyrano, quod ambitiosum nimis fuisset, & Saulicum spiritum redoleret, qui fornicem sibi erexerat triumphalem, ob id etiam inter alia reprehensus. Alij propterea comminiscuntur Idumæos à Dauide contra quam cum aliis hostibus fecerat, sepulturæ mandatos esse, quod illi *pij nomē* acquisiuit; vt ante per alia bella *fortis & inuicti* fuerat consequutus. Improbant id alij; quod more rabinico sit voluntarie confictum nec vlla probabili coniectura firmatum. Propterea volunt [b] *nomen quod sibi Dauid fecit*, simpliciter accipiendum de fama & gloria, quam bello hoc confecto est consequutus. Verum, quid hic fuit magis, quam in reliquis bellis eximium, vt capta Syria tot ante hostibus & tam gloriosè prostratis, nomen sibi non fecisse dicatur, hic autem fecerit, & fecisse, tam signatè prædicetur? Sex grauia bella præcesserunt, gentes in illis plurimæ deuictæ, & maximè copiæ deletæ. Cur igitur nunc tantum nomen sibi fecisse narratur; quasi quæ gessit hactenus, in nullo sint numero ducenda? Puto ergo *fecisse sibi nomen*, fuisse hic signanter adiunctum; quia reliqua bella per se Dauid ipse confecit; hoc Abisai doctore patrauit; qui Dauidis auspiciis acie fusos, absentis Dauidis nomine perdomuit, & ad deditionem compulit, eorum in vrbibus idoneo præsidio locato. Qua de re in libro [c] Paralipomenon distinctius habetur. *Abisai verò filius Saruia percussit Edom in valle Salinarum decem & octo millia.* Fecit ergo sibi nomen Dauid in hac valle, deuictis Idumæis: quia non illos ipse per se; sed per legatos suos, auspiciis & terrore sui nominis expugnauit, vt obscure licet, hic Caietanus obseruat.

b gen. 57.

c lib. 1. c. 18. 12.

Ex quo duo habemus alibi fusiùs à nobis explicata. Primum gloriam rerum gestarum à minoribus ducibus in summum Imperatorem totam solere refundi; & hunc merito dici pugnare, vincere, & hostes debellare, cum sui pro illo Duces eius auspiciis pugnantes, fœlices exitus sortiuntur. Secundum, Reges & summos Imperatores adeo gloriæ eorum quæ à suis Ducibus gesta fuerint auidos esse; vt ob ea magis quodammodo, quam quæ per se ipsi gesserint glorientur. Certè enim negari non potest, quicquid hoc nomen fuerit quod Dauid sibi fecisse narratur; siue triumphalis arcus, siue victoriale cognomen, siue quid aliud fuerit; hoc sibi nomen ab illa expeditione fecisse, quam non ipse, sed Abisai Dauidis ipsius nomine confecit.

Sed antequam hinc discedamus, leue dissidium tollendum est de numero in hac expeditione occisorum & de Duce ipso. *De numero*; quia tam hic, quam in libro Paralipomenon octodecim millia Idumæorum cæsa dicuntur. At in Psalmo 59. qui totus ad hanc cladem spectare videtur, duodecim tantum millia narrantur. Ad hoc; in libro Paralipomenon Abisai, in hoc Regum Dauid, in illo Psalmo Ioab tem confecisse refertur. *Et conuertit* [d], inquit, *Ioab, & percussit Idumæam in valle Salinarum duodecim millia.* Dissensio ergo est in hac clade tradenda, tam de numero cæsorum, quam de Duce expeditionis. Sed facilè pugna, si qua videtur esse sedatur; si bis contra Idumæos pugnatum, quod pleríque volunt, intelligamus. Primò nunc ab Abisai, Dauide cum præda ex Syria reuerso; deinde non ita multo post à Ioabo. Cum enim iugum seruitutis impositæ impatientissime ferrent Idumæi, opportunitate captata rebellarunt: aduersus quos à Dauide Ioabus immissus, eorum duodecim millibus occisis, iterum perdomitos ad officium redegit. Quam repetitam Idumæorum cladem, Psalmi titulus non obscurè significat. *Et conuertit Ioab*; pro eo quod est iterum in Idumæos arma mouit. Quos atrociter rebellasse, & præsidiarios Dauidis milites interfecisse; Psalmi versus primus ostendit abruptè, cum Deo quasi expostulantis. *Deus repulisti nos, & destruxisti nos: iratus es, & misertus es nobis.* & post alludens ad præsidia necata, vel aliter ab Idumæis expulsa [e]; *Quis deducet me vsque in Idumæam; nonne tu Deus, qui repulisti nos?* Ad quod obseruandum Dauidem clade suorum ab Idumæis rebellantibus audita, grauiter omnino animo fuisse commotum, quod inter alia sui fortasse iactarent, primam in Idumæam expeditionem non iure fuisse susceptam: quin potius contra Dei expressum præceptum fuisse qui Iudæis edixerat. *Non abominaberis Idumæum, quia frater tuus est.* & antea seuere præceperat, vt ab eorum terra inuadenda abstinerent [f]. *Videte*, inquit, *diligenter ne moueamini contra eos: neque enim dabo vobis de terra eorum quantum potest vnius pedis calcare vestigium; quia in possessionem Edom dedi montem Seir.* Hæc, inquam, cum Dei præcepta extarent, Idumæa primum per Dauidem capta, & inde cum internecione præsidiariorum militum rebellante, dubium non est omnium animos grauiter ex tanta clade commotos; vt indicant illa verba Psalmi; *Commouisti terram, & conturbasti eam*, hanc nobis cladem per Idumæos infatendo. Dauid ergo nihil vt ostenderet à se Deo non consulto, tentatum clarè in eodem Psalmo testatur, auctore Deo victoriam sibi pollicente Idumæos inuasisse. Et iterum postea rebellatores aggressum domuisse. *Deus*, inquiens, *loquutus est in sancto suo: lætabor & partibor Sichimam* (vrbem scilicet Idumæorum, à Sichima Samariæ distinctam) *& conuallem tabernaculorum dimetiar*; (vallem Salinarum hic nuncupatam) vsus opera fortissimorum militum ex tribu Galaad, Ephraim, Manasse. Propterea subdit, *Meus est Galaad, & meus est Manasse, & Ephraim fortitudo capitis mei.* Quibus omnibus quia præerant duces ex tribu Iuda, qui in omni bellica expeditione primas semper habebant, subdit; *Iuda rex meus*; & hæc, vt dicebam, vt cladem excusaret ab Idumæis rebellantibus illatam; quæ si non intelligatur, difficile erit duas in Idumæos expeditiones distinguere; iis autem non distinctis, vt alij bene notarunt, nulla commoda ratio satis apparet, qua pugnantes in speciale Scripturæ locos componamus;

d Psal. 59. 12 in tit.

e Deuter. 23. 7.

f Deut. 2. 5.

componamus : quales sunt isti duo; Regum vnus, & alter Paralipomenon, cum titulo Psalm.
a Cap.11.1. 59. & alio loco Regum libro [a] tertio.

Non omittam tamen id quod in Psalmo legitur sæpius adducto, *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus*, à non paucis in eum sensum trahi vt de triumphali arcu intelligatur, quem sibi Dauidem excitasse; volunt in scriptura significari, dum dicit illum *sibi nomen fecisse*. Deum enim hac ambitiosa voluntate Dauidis offensum, clade per Idumæos rebellantes illata ostendisse quod ille fecerat cordi sibi non fuisse, simulque etiam *significasse*, signum nempe per hanc cladem dedisse Iudæis vt à facie huius arcus fugerent, illum nempe auersarentur, vt testimonium vanitatis, & importunæ lætitiæ quam ceperant de fratribus oppressis. Quæ si cui probabitur expositio, habet is, quos auctores sequatur. Nos quid de hoc arcu putemus, ante satis ostendimus.

Sed quid ad Dei præceptum, de Idumeis non infestandis? Aliud dici non potest, quam perpetuum illud non fuisse; sed pro eo tantum tempore seruandum, quo Iudæi ab Ægypto in terram sibi promissam migrabant; illius sibi possessionem, eiectis incolis antiquis vindicaturi. Quod clarè verba Scripturæ testantur, quæ diui-
b Deut.2.1. nam iussionem præcedunt [b]. *Transibitis*, inquit, *per terminos fratrum vestrorum filiorum Esae, qui habitant in Seir & timebunt vos*. post subiicitur, *Videte diligenter ne moueamini contra eos*; non in omnia futura tempora; sed pro illo duntaxat, quo per Idumæorum fines iter illis erat ad terram promissam.

℣. 15.) Et regnauit Dauid super omnem Israel: faciebat quoque Dauid iudicium, & iustitiam omni populo suo.

℣. 16. Ioab autem filius Saruiæ erat super exercitum: porrò Iosaphat filius Abilud erat à commentariis.

℣. 17. Et Sadoc filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar erant sacerdotes: & Saraias scriba:

℣. 18.) Banaias autem filius Ioiade super Cerethi & Phelethi: filij autem Dauid sacerdotes erant.

Super omnem Israel.] Non quia nunc primum imperium super omnes tribus habuerit, quæ nomine totius Israelis in sacris literis appellantur; sed quod omnem terram Israelitico populo promissam primus ipse subegerit, & ditionis fecerit Hebræorum. Regiones enim ad Euphratem, qui terminus erat terræ promissionis, hactenus antiqui possessores insederant; & intra ipsam Chananitidem Palestini adhuc vsque ad Dauidis tempora perdurauerant; vtraque Syria Iudæis contermina, non modò parebat, sed illi iugum infesta subinde minabatur. Idumæi vero hactenus intacti contra illos alienigenis arma iungebant; quos omnes cum Dauid aggressus superasset, merito nunc primum super omnem Israelem regnasse dicitur; non solum quod omnes tribus haberet obnoxias, nec quod totam Chananitidem subegisset; sed quod conterminis populis subactis, omnia late victoriarum cursu, & nominis terrore peragrasset; Palestinis ab occidente perdomitis, Syris Damascenis à Septentrione deuictis; Moabitis & Syris Sophenis ab Oriente suæ ditionis effectis, & nuper Idumæis iterata expeditione duplici clade contritis.

Faciebat quoque iudicium & iustitiam.] De hac phrasi passim in scriptura obuia, latius est alibi disserendum. Interim quod hic ad Dauidem spectat, clarè significat illum per se, non solum per administros suos, *ius assiduè & diligentissimè dixisse*; Quod de Augusto, fundato Imperio, Suetonius memoriæ mandauit. Et hunc sensum verbis istis cum aliis Iosephus [c] attribuit, dum
c lib.7.c.6. dicit Dauidem natura amantissimum iuris & æqui, *ius omnibus reddidisse*, quod verum, & æquum erat accuratè spectando. Ius enim reddere; propriè de iis dicitur, qui per se ipsi litigantibus & adeuntibus de iure cum potestate respondent.

Ioab autem filius Saruia erat super exercitum.] Dauid ita remp. constituit vt nec ipse per se solus omnia curaret, nec vni omnia permitteret. Absurdum planè fuisset ipsum per se velle cuncta peragere; longe tamen absurdius, si quod ipse sibi non concedebat, spectasset ab altero; & vnum quempiam in Aula excitasset, qui posset omnia; qui vicem Regis ageret; muneribus ita cum rege partitis, vt Rex vnus diceretur, alter esset. Vt ergo hunc vtrunque scopulum vitaret, nec ipse per se solus omnibus aderat, quod non ferebat imbecillitas conditionis humanæ; nec id quod ipse non poterat, vnum quempiam præstare posse putabat. Ideò non vni in regno omnia concessit; sed pluribus administranda diuisit: qua de re in disputationibus fusius.

Iosaphat à Commentariis.] Duos in rep. ciuili præcipuos administros assumpsit. Alterum belli negotiis summa cum potestate præfecit; alterum pacis. Ille sine vlla controuersia Ioab fuit; iste Iosaphat, qui dicitur hic *à commentariis* fuisse; de quo munere, quod, aut quale propriè fuerit; interpretes in diuersa discedunt. Quidam regium historicum volunt, & habent adstipulatorem sententiæ suæ, Iosephum, qui (vt est in interpretatione Rufini) *à commentariis* exposuit *ad conscriptiones gestorum* Alii Hebraicæ vocis מזכיר *Mazquir* etymologiam sequuti, quæ propriè *commemorationem* sonat, commemoratorem, & suggestorem interpretantur; cuius esset vel supplices libellos Regi suggerere: quod officium dicitur *à memorialibus* & proprium est supplicum libellorum magistri; vel alia quæcunque negotia Regi in memoriam reuocare; quod secretarij munus est, qui à secretis illi, & epistolis adest. Probabilissimum est fuisse regni totius Cancellarium, & non nudum tantum officium, sed cum aliqua iurisdictione gessisse. Quæ enim ratio patitur, vt cum hic reip. constitutio describatur, & quos præcipuè rectores illi Dauid imposuerit, designetur, proximè post summum militiæ magistrum, aut historicus regius, aut regius secretarius numeretur? An historiam scribere, est partem aliquam reip. curare, vt inter præcipuos eius regendæ ministros etiam historicus accenseatur? Ob eandem causam secretarius ble esse non potest: is enim quia talis, nullam partem habet in rep. administranda. Probabilius d Dionys.
ergo quod dixi, & alij omnes [d] volunt, Cancel- Burgens. Tor-
larium cum aliqua iurisdictione fuisse; cuius niel. an. 14.
erat omnia regni negotia in promptu habere, vt Dauid.
expedirentur instare, regi & aliis quorum in- Salian. an.
2991.

terérat

teretar illa conficere de illis ſuggerere; propter quod hoc officium recte potuit appellationem ſuam in Hebræa lingua à commemorando ſortiri; quod infra fuſius proſequemur.

Sadoc, & Abiathar ſacerdotes.] An ergo duo tunc ſummi Pontifices erant in regno Hebræorum? Affirmat Ioſephus [a], & ipſum alij [b] ſequuti; non quod paſſim id poſſit aut ſoleret; ſed quod Dei conceſſione iura laxantis id factum nunc ſit. Vt enim Dauidi conceſſum diuinitus, aut inſpiratum eſt, vt alterum tabernaculum excitaret; ita etiam vt alterum Pontificem haberet, illi fuiſſe permiſſum. Contrarium alij opinantur, & volunt hoc tempore Sadoc Archipresbyterum quaſi fuiſſe, tabernaculo Moſis in Gabaon cuſtodiendo præfectum; ſummâ ſacrorum penes Abiatharem reſidente. Sed ſi verum hoc eſt; cur hic Sadoc; & alibi fere ſemper Abiathari præponitur, cum de vtroque ſermo? Longam id diſquiſitionem poſtulat, quæ commodius diſputationibus reſeruatur; in quibus vtra harum opinionum maiorem probabilitatem habeat, decidetur.

a lib. 8. c. 2.
b Abul q. 20. & ſequitib hic Carol. Sigon. lib. 5. de rep. Hebr. cap. 2. Tolet. in 10. 18. adnot. 2. Serrar. hic.

Saraias ſcriba.] Princeps ſcilicet inter alios eioſdem muneris, quorum erat exponere legem, & de illius violatione iudicare. Prothonotarium regni alij fuiſſe volunt. Probabilius fuiſſe regium ſecretarium inter omnes primum.

Banaias ſuper Cerethi & Pheleti.] De iſtis duplex quæſtio; altera, qui eſſent; altera, vnde appellati. De prima; non vna ſententia. Sunt qui velint conſiliarios, & iudices fuiſſe; non qualeſcunque ſed illos celeberrimos, ex quibus ſuprema Iudæorum Curia *Sanedrin* appellata, conſtabat. Ridicule ſanè, vt omnia Rabinica: nam & hoc ex illis. Primò, enim quoties de iſtis in ſcripturis agitur, ſemper vt de viris fortibus & bellatoribus agitur; quorum ſint arma propria, non toga. Secundò, Collegio Sanedrin, quod ex 70. iudicibus conſtabat, quomodo, aut qua ratione Banaias præfectus erat; qui tamen Cerethi, & Pheleti dicitur præfuiſſe? Tertiò iudices & conſiliarij Sanedrio, propriè Ieroſolymis habitabant, quiſque in domo ſua; vnde etiam in communem curiam ſtatis, & indictis temporibus conueniebant. At Cerethi, & Pheleti incertas prorſus ſedes habebant; vagas nimirum, & ad regis nutum ſubinde mutatas, quem ſemper ſequebantur. Reſpondent ad hæc; fortes, & bellatores, non armis, ſed conſilio fuiſſe; quo qui præſtant, longe fortiores ſunt, quam qui viribus pollent. Vnde cuſtodes & tutores ſalutis regiæ potuiſſe hinc etiam appellari; quod multo magis illum ab omni iniuria protegerent, quam vllæ dexteræ ſtipatorum. Sed hæc confutatione non indigent. An in procinctu & proceſſu regis, in itinere & progreſſu pompæ; ſi quis ſubitus caſus ingrueret, ad auertendum periculum expectandum erat vt iſti prius conſultarent, capita conferrent, ſententias expenderent, & tandem pronunciarent quid facto opus eſſet ad regiam ſalutem tegendam? Nec nego tamen in aliqua ſolemni celebritate ſolitos iſtos aliquando procedere, & Regem honoris cauſa deducere. Sed nego omnino ita illum comitari ſolitos, vt Cerethi, & Pheleti dicuntur hic, & alibi conſueuiſſe.

Alij ergo adhuc vanius, cõſiliarios fuiſſe volũt; ſed planè ſacros, illos nimirum qui per *Vrim*, & *Thumim* quæ Latino interpreti ſunt *doctrina & veritas*, ex diuino oraculo reſponſa dabant. Ita Clarius Rabinos omnes docuiſſe refert. Sed falsò omnino. Rabini enim hoc volunt, ſed non omnes. Et qui volunt, non conſiliarios per id intelligunt; ſed aliud quod paulò poſt afferetur. Quæ autem contra præcedentem opinionem adduximus, & hanc expugnant. Propriè verò inde refellitur, quod nullus hic locus oraculis & reſponſis per *Vrim*, & *Thumim*. Cerethi & Pheleti tot erant, vt legionem conflarent; at qui per *Vrim* & *Thumim* conſultus reſponſa dabat, vnus tantùm erat, & ſummus ſacerdos.

Vera ergo ſententia fuiſſe ex militibus prætorianis delectam cohortem tuendo principi propriè deſtinatam. Fuiſſe *milites*; tradunt diſertè veteres interpretes, quos recentiores ſequuntur & conſtat apertè ex manifeſtiſſimis Scripturæ locis [c]. Vnde noſter interpres ſolet appellare aliquando legiones Cerethi & Pheleti, & in libro Paralipomenon [d]; *Banaias quoque filius Ioiada ſuper legiones Cerethi, & Pheleti.* non quod verè tot eſſent, vt legionem implerent; ſed vt per id indicaretur & milites, & fortiſſimos fuiſſe. Fuiſſe autem *prætorianos*; etiam conſtat; quia horum propria ſtatio & manſio in vrbe erat; at tales erant Cerethi, & Pheleti, vt ex iiſdem locis habetur. At verò non omnes prætorianos fuiſſe *Cerethi*, & *Pheleti* nuncupatos; inde clarè colligitur, quod iſtis præerat Banaias, vt proprius illorum dux; prætorianis verò omnibus Ioab, vt alibi. Præterea prætoriani, & vrbani milites plurifariam per vrbem diſperſi erant, & ad varia munera deſtinati, maxime vero ad ſubitos incurſus hoſtium repellendos; Cerethi vero, & Pheleti, proprium munus erat regij corporis cuſtodiam agere. Propterea Ioſephus illos, *cohortem regiam* appellat, *quæ à latere regis nunquam diſcedebat.* Et Theodoretus dicit *Banaiam fuiſſe præfectum cuſtodia Dauidis.* Erant igitur *Cerethi & Pheleti*, quod apud Romanos *cohors prætoria*. Apud Macedones, *cohors amicorum*; apud noſtrates Principes, Palatini milites; quos alibi Ioſephus appellat *ſomatophilacas*, vel *hoplitas* aulicos. At quæ iſtis arma? ſi de protegentibus loquamur, quæ *defenſiua* dicuntur; certa res eſt fuiſſe galeatos, & loricatos; ſi de lædentibus ad offendendum paratis; ſagittas, arcum, & fundam, veterum plerique illis attribuunt, qui pro Cerethi, & Pheleti *ſagittarios*, & *fundibularios* vertunt. Pineda etiam dat illis enſes ex illo Canticorum [e]; *En lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt, omnes tenentes gladium.*

c 2. Reg. c. 16. 6. c. 20. 7. 3 Reg. c. 1. 4
d lib. 1. 17.
e Cap. 3. 7.

In quæſtione altera de ratione nominis & appellationis non minus ambigitur. Alij à loco Paleſtinæ volunt appellatos, cuius mentio fit in priore [f] libro. *Siquidem*, inquit, *nos erupimus ad auſtralem plagam Cerethi, & contra Iudam.* Quæ ſententia non improbabilis pleriſque videtur. cum enim eſſent *Cerethi* certus quidam Paleſtinæ populus, inter alios fortiſſimus & bellicoſiſſimus, cuſtodes regij corporis, quorum præcipua laus in robore & fortitudine Cerethi appellatos. Alij rurſus, non certum Paleſtinæ populum, ſed vniuerſos plane Philiſthæos, Cerethi dictos exiſtimant ex Sophonia [g] iuxta Hebraicum fontem. Quod enim nos habemus, *Va, qui habitatis funiculum maris gens perditorum*; Hebraicè eſſe; *Gens Cerethi.* Sermonem autem de Philiſthæis ibi eſſe; nullus non aſſerit.

f Cap. 30. 14.
g Cap. 2. 5.

Sed quorſum Dauidis cuſtodibus hæc à

Philisthæis appellatio deriuata? Quia ne vere Palestini? At quis credat salutem suam perpetuis & internecinis hostibus Iudaici nominis commisisse Dauidem; & insuper sibi priuatim semper infensissimos? Certè vt alia non timeret, illi populatium omnium, & amicorum offensio timenda erat, quam sine dubio incurrisset, illis adeo diffidens, vt se potius, & salutem suam hostibus, quam illorum fidei permitteret. Fuisset que verè quod dici solet, ouem lupo credere, Dauidem Philisthæis, regem alienigenis, Iudæum Allophylis. Non ergo vere Palestini esse poterant. Vnde igitur à Palestinis appellati? Dicere possumus, aliunde sic dictos, vt multiplices esse causæ possunt, cur nonnunquam cognomentum cuipiam vel genti, vel homini ex aliis atque adeo ex inimicis gentibus tribuatur; qua de re vt nonnihil iterum agendum inferius hoc eodem libro [a]. Probabilissimum porro est, si rationem hanc nominis sequamur, vt velimus custodes hos à Palestinis appellatos; Dauidem dum Palestinæ maritima profugus peragraret adhuc extorris, hos secum habuisse; eorumque forti opera vsum in bellis & expeditionibus in illas gentes, eos sic appellasse; licet Iudæi vere essent; quemadmodum etiam alios *Gethæos* appellarat, quod in Geth secum difficillimo tempore fuissent. De quibus Dauidis militibus infra [b] pluribus.

a Cap. 11.

b Cap. 15.

Verùm esto, detur hoc de *Cerethi*; quid altera pars appellationis, vnde deducta? An etiam vt pars quædam Palestinæ Cerethi; ita alia, vel eadem *Pheleti* appellata? At nusquam id legitur. Dimidiata ergo tantum, & detruncata ratio redditur appellationis, si hanc rationem sequamur. Expedita enim in voce *Cerethi*, hæret in voce *Pheleti*. Propterea alij duas Israëlitarum familias sic appellatas censent [c], ex quibus isti custodes Principis legi solerent. Sed nec id probatur. Primò duæ istæ familiæ fictitiæ sunt, nusquam alibi in tota Scriptura commemoratæ; repertæ tantùm ad difficultatem, quæ hîc vrget eludendam ex ingenio Rabbinorum; qui cum nodus incidit paulò durior, nec vnde soluant facile reperiunt, ipsi fingunt. Secundò quomodo ex duabus familiis isti custodes? Si semper ex iisdem, & nulla ex alia; quomodo id aliarum inuidiam non excitasset? Vnde semper illis tanta copia ad hunc delectum? Si non ex illis tantum; cur appellati tantum ab illis? Tertiò igitur alij volunt appellationem deriuatam, non à loco, aut familia aliqua; sed à reipsa quæ his nominibus significatur. Ita plerique eorum quos adduximus; qui licet alia non plane reiiciant; hoc tamen probabilissimum putant. Quid ergo *Cerethi*, & quam significationem habet? A כָּרַת *carath* dictum videtur, quod est abscindere, eradicare, disperdere, interficere; vt sit *Cerethi*, quasi *interfectores*, disperdentes, vel succidentes. Pheleti vero, à פָּלָה *pala*, quod est *separare, seligere*, & quia quæ seliguntur, in tuto locantur & proteguntur, est etiam tutari, protegere, liberare. Vnde fit, *Cerethi* & *Pheleti*, si vim vocabuli sequamur, appellatos, quasi *interfectores & protectores*. quæ ratio nominis officio mirè respondet quod exercebant.

c Apud Serar. hic.

Obseruandum autem hoc loco est custodes salutis regiæ apud diuersas gentes, ex diuersa ratione appellationem sortitos adhuc sortiri. Alij enim à genere armorum, quæ maximè conspicua gestabant, appellabantur; vt *cetrati*, & *peltati* apud Macedones, de quibus Liuius. & *melophori* apud Persas. & nostro tempore in plerisque partibus Europæ, Principum custodes appellantur nunc *Arcieri*, nunc *Alabardieri*, nunc *Coltellacci*, quæ sunt omnia diuersa armorum genera, quibus vtuntur. Alij rursus à locis ex quibus electi; sic summi Pontificis *Eluetij* dicuntur qui ad illius tutelam excubabant. Regis Galliæ & Angliæ *Scoti*; aliorum Principum *Germani*. Alij denique vt omittam reliquos, à fortitudine quam præstare debebãt, & ab eius effectibus glorioso titulo deducto, sicut isti Dauidis appellabantur, *interfectores*, & *liberatores* dicti, quasi nimirum tantæ fortitudinis essent, vt nullo negotio possent homines occidere. Et hoc quo ad vocem *cerethi*. Quod enim ad *pheleti* spectat, adhuc expressius illorum officium declarat, quod erat regem liberare, si quod in periculum incidisset; & protegere, ne incideret: vnde Romanis Imperatoribus qui aderant tutelæ causa, proprio vocabulo *protectores* posteriori tempore sunt appellati.

Filij Dauid erant sacerdotes.] Quomodo hoc, si nec de Leui, nec de Aaronis stirpe prognati erant, quibus tantum sacrorum cura, & sacerdotium Dei destinatione dabatur? Varij varia. Probabilissimum puto subintelligendam esse hoc loco notam similitudinis; vt sit sensus. *Filij Dauidis erant in Aula regis, quasi sacerdotes*, in omnium oculis & ore; nempe vt sacerdotes solent, quibus omnis honor & cultus à cordatis defertur. LXX. habent αὐλάρχαι *aularchæ*. In libro Paralipomenon [d]. *Filij Dauid primi ad manum regis*; quod illi proxime in omni consessu sederent; vel quod iis vteretur ad magna negotia expedienda, & aliis mandanda. Pagninus vertit *Principes*. Alij *Magnates & primores*. Quæ omnia nostram expositionem firmant: ideirco sacerdotes appellatos, non quod tales essent, vtpote ex tribu Iuda sed quod in eo honore apud omnes, qui solet in Aula sacerdotibus haberi. A quibus, & in quorum Aulis? A viris piis & cordatis in Aula Principum iustorum; qualis erat Dauid. Isti enim qui diuina seriò curant, etiam Dei sacerdotes impensius honorant. In Dauidis Aula filij sicut sacerdotes fuisse dicuntur; quia non poterat clarius exprimi, quanto in honore essent apud omnes, quam ex illorum comparatione, qui in ea aula maximè honorabantur. In aliorum, qui aliud institutum sequuntur, ministri sacrorum & sacerdotes, omnium postremi sunt; ac propterea falsò omnino diceretur talium filios vt sacerdotes esse. Sed de hoc aliàs.

d lib. 1. c. 18. vlt.

LIBRI

LIBRI PRIMI REGVM

CAPVT IX.

ARGVMENTVM.

N hoc florentissimo statu rerum suarum Dauid, quod rarò homines solent, amicissimi Ionathæ nihil oblitus, de illius non solum absentis, sed pridem iam defuncti posteris cogitauit. Cùm ergo illi veriti ne ad regni securitatem quid in se Dauid grauius exequeretur, dissimulata stirpe laterent, vt opibus & honoribus illos extolleret, inquiri mandauit. Et à Siba seruo olim Ionathæ de Miphiboseth edoctus, euocatum honestissimè excepit, apud se benignè retinuit, eiusdem mensæ perpetuò voluit esse participem; & demum in gratiam patris Ionathæ, quæcunque Saul olim priuato iure possederat, illi, posterisque tradidit regiâ liberalitate fruenda.

℣. 1.) Et dixit Dauid; Putasne est aliquis, qui remanserit de domo Saul, vt faciam cum eo misericordiam propter Ionathan?

℣. 2.) Erat autem de domo Saul, seruus nomine Siba: quem cùm vocasset Rex ad se, dixit ei; Tu ne es Siba? Et ille respondit; Ego sum seruus tuus.

℣. 3.) Et ait rex; Nunquid superest aliquis de domo Saul, vt faciam cum eo misericordiam Dei? Dixitque Siba regi; Superest filius Ionathæ debilis pedibus.

℣. 4.) Vbi, inquit, est? Et Siba ad regem; Ecce, ait, in domo est Machir filij Ammiel in Lodabar.

℣. 5.) Misit ergo rex Dauid, & tulit eum de domo Machir filij Ammiel de Lodabar.

℣. 6.) Cùm autem venisset Miphiboseth filius Ionathæ filij Saul ad Dauid, corruit in faciem suam, & adorauit, Dixitque Dauid: Miphiboseth? Qui respondit; Adsum seruus tuus.

℣. 7.) Et ait ei Dauid; Ne timeas, quia faciens faciam in te misericordiam propter Ionathan patrem tuum, & restituam tibi omnes agros Saul patris tui, & tu comedes panem in mensa mea semper.

℣. 8.) Qui adorans eum dixit; Quis ego sum seruus tuus, quoniam respexisti super canem mortuum similem mei?

℣. 9.) Vocauit itaque rex Sibam puerum Saul, & dixit ei; Omnia quæcunque fuerunt Saul, & vniuersam domum eius, dedi filio domini tui.

℣. 10.) Operare igitur ei terram tu, & filij tui, & serui tui: Et inferes filio domini tui cibos vt alatur: Miphiboseth autem filius domini tui comedet semper panem super mensam meam. Erant autem Sibæ quindecim filij & viginti serui.

℣. 11.) Dixitque Siba ad regem: Sicut iussisti, domine mi, seruo tuo, sic faciet seruus tuus: & Miphiboseth comedet super mensam meam, quasi vnus de filiis regis.

℣. 12.) Habebat autem Miphiboseth filium paruulum nomine Micha: omnis verò cognatio domus Sibæ seruiebat Miphiboseth.

℣. 13.) Porrò Miphiboseth habitabat in Ierusalem: quia de mensa regis iugiter vescebatur: & erat claudus vtroque pede.

DE hac Dauidis erga Miphibosethum benignitate videndum nobis vnde ad eam motus Dauid, cur hoc potissimùm tempore, quot Miphiboseth tunc annos haberet, cur hactenus latuerit, & quid à Dauid acceperit.

Vnde ad id motus; ipsemet aperit; ob amorem nimirum veteris amici cuius olim defuncti, nihilominus memoriam colebat. *Est ne*, inquit, *aliquis, qui remanserit de domo Saul, vt faciam cum eo misericordiam propter Ionathan?* Alij volunt etiam fœderis meminisse, quod cum Ionatha interposito iusiurando pepigerat de misericordia eum illo, vel ipsius posteris facienda. Cum enim mutuo fœdere conuenirent dixerat [a] olim Dauidi Ionathas; *Facies mihi misericordias Domini.* Quod si verum est; merito dicere possumus in hoc officio Dauidem & ius amicitiæ, & gratitudinis debitum, & fidei vinculum respexisse; vt in vno, eodemque pietatis opere simul se amicum verum probaret, gratum clientem, socium fidelem. *In hostes benignus*, inquit Theodoretus, *amicorum nunquam obliuiscebatur.* Et, vt ait Iosephus, *eorum, qui sibi vnquam benefecerant, memor erat maximè.* Sed hæc si vera sunt; cur huc vsque hoc pietatis officium est ab illo dilatum; vt decimoquinto tandem anno post Ionathæ mortem, venerit illi in mentem amici defuncti? Propter hoc nonnulli putarunt factum hoc non sua

[a] lib. 1. Reg. 20.

se iia

ferie io Scriptura narrari,quasi domitis illis populis contigerit, qui proximo capite referuntur; sed longè ante; & id, quod omnino putent improbabile tandiu potuisse Dauidem vel Ionathæ non meminisse;vel si meminerat, tandiu beneficium distulisse,quod illius memoriæ debebat, & posteris se collaturum cum illo pepigerat. Reiiciunt ergo gestum hoc io aonum Dauidis septimum,vel octauum:paulo post quam fuerat Isboseth è medio sublatus. Manifestè tamen ibi falluntur. Primò quia sine probabili causa seriem sacræ narrationis inuertunt. Secundò quia quo tempore sublatus Isboseth, Miphibosceth ad summum duodecimum annum agebat. Cum enim Saul & Ionathas extincti sunt, tãtum quinquennis erat, vt supra [a] dicitur; cui tempori si septem anni iunganior Isbosethi, duodecim efficiunt. At nunc cum Miphibosseth à Dauid excipitur filium iam susceperat. *Habebat*, inquit, [b] *Miphiboseth filium paruum, nomine Micha.* Duodennis ergo esse non poterat. ptoinde tenendum,quod alij tradunt, Dauidem benignitatem hanc exercuisse anno regni sui decimo sexto, quando Miphiboseth annum vigesimum ætatis habebat. Cur ergo id huc vsque dilatum? Facilis responsio. hactenus enim Dauid vel pacando regno,vel hostibus domandis implicitus alia curauerat;& procul à Ierosolymis,totaque Chananitide longinquis expeditionibus plerumque distentus, cum nullus esset qui liberè de Saulis stirpe se proderet, occasionem nullam habuerat quicquam de Ionathæ posteris benemerendi. Nunc autem regno pacato,& longè,lateque finibus Imperij prolatis, in florentissimo cursu rerum suarum, primum omnium Ionathæ recordatus,ostendit amicum se non ex eo genere fuisse quorum

Quantum oculis,animo tam procul ibit amor.

Sed qui amant omni tempore, & quantocunque dissiti spatio terrarum, etiam vita ipsa ab amico disiuncti,de quibus & in quibus egregiè D.Paulinus [c] nomen suum profitetur

Ego te per omne quod datum mortalibus
Et destinatum sæculum est:
Claudente donec continebor corpore
Discernar orbe quolibet
Nec orbe longum, nec remotum lumina
Tenebo fibris insitum
Videbo corde, mente complectar pia
Vbique præsentem mihi
Et cum solutus corporali carcere
Terraque prouolauero,
Quo me locauit axe communis pater,
Illic quoque te animo geram.

Quod ipsum expressius ante dixerat, veri amici genium describens,& sibi adscribens.

Toto licet abstrahar orbe vel auo.
Nunquam animo diuisus agam, prius ipsa recedat
Corpore vita meo, quàm vester pectore vultus.

Ex hoc ergo amicorum genere cùm Dauid esset, hoc tempore potissimum, quo Res illius florentissimum cursum tenebant,amici meminit, non quod antea illius esset oblitus, sed vt nunc illi potissimum in suis posteris benefaceret. Quia proprium veri amici est amicorum in suis secundis rebus ante omnia meminisse; quemadmodum qui veri amici non sunt vbi quid insolitæ fœlicitatis affulserit,omnium obliuiscuntur.

I [illegible] in re magis vt Dauidis in Deum & homines pietas prospiciatur; obseruandum duos esse quasi cardines,inter quos agitur humana vita,& orbis officiorum, quibus illa ducitur; *amorem Dei,& amorem proximi. Diliges*,inquit,*Deum tuum ex omnibus viribus tuis, & proximum tuum sicut te ipsum.* Hoc breui verbo officiorum quibus ad vitam æternam tenditur, summa concluditur.*Illis enim duobus mandatis lex tota pendet,& prophetæ.* Quod est,vt dicebam,duobus istis quasi cardinibus amore nempe Dei, & proximi rationem omnem vitæ honestè degendæ contineri.In vtroque Dauid egregiè se probauit, & tunc præsertim, cum vtriusque soleni homines obliuisci; & primò *in amore erga Deum*, Quando enim illius maximè recordatus? Cùm primùm quiescescere cœpit, *& otiosè sedere in domo sua* ab intestinis [d] hostibus liberatus. deinde in amore proximi. Quando enim illum exhibuit? cum maximè fœlix effectus. Vbi enim Chananitide non solùm pacata; sed conterminis hostibus perdomitis imperium suum latè protulit, in illo strepitu fortunæ, qui solet aliorum hominum aures obtundere, ne voces amicitiæ exaudiant, amicorum nomina suggerentis, ille per se, nullo mouente, Ionathæ recordatur. Ob hoc ergo Dauid, & hoc potissimum tempore pius in Miphiboseth. At hic cur hucusque obscurus, & vbi delituit? Latere voluisse mirum non est. Sciebant enim Saulis posteri quanta Dauid ab illo passus esset.Paria ergo sibi ab illo timebant. Ad hoc,ex suo, & aliorum, ex patentis ingenio Dauidem æstimabant. Putabant igitur illum de regni possessione sollicitum, non passurum facile, quos ex Saolis posteritate cognosceret, incolumes superesse; Regni nimirum æmulos, & vt ex regio sanguine, regium semper aliquid agitantes. Idcirco latebant & genus occultabant, vt illa verba Dauidis ostendunt,sic interrogantis, *Putasne est aliquis qui remanserit de domo Saul?* Inquisitio enim hæc satis indicat occultè se habuisse,qui de Saulis erant posteritate. Productus igitur Miphiboseth,quid accepit? Vt omnia quæ Saulis fuerant priuato iure,propria sibi & posteris possideret;& præterea vt ad regiam mensam, quasi vnus ex regiis filiis vesceretur.

Vt faciam cum eo misericordiam Dei.] Sic appellat Dauid insignem liberalitatem,quam volebat in illius posteros exercere: consueta nempe Scripturæ phrasi, qua cuncta, quæ magna, & in suo genere præclara sunt, Dei esse, & diuina dicuntur. Est ergo hebraismus italismo similis *facere misericordiam Dei cum aliquo*, pro eo quod dicimos; *fargli del bene per amor di Dio.* Sed in longe diuersam sententiam similem idiotismum trauit diuersitas proferentium. Alij mores,aliam linguam postulant. Dauid,& Dauidi similes beneficium ingens,amplum magnificum, *misericordiam Dei appellant*; quia quod *amore Dei* bene aliis faciebant, alia omnia magnitudine sua superabat, quæ alio quocunque respectu peragebant: proptetea *misericordiam Dei cum aliquo facere*; plane erat illi ingentem misericordiam facere & insigne beneficium conferre. Non sic iam apud nos,aut nobiscum agitur.Eo enim pietas degenerauit; vt *misericordiam Dei cum aliquo facere*, vel ob amorem Dei aliquid illi donare, sit illi frustulum panis erogare; & eo iam res processit, vt cum minimum quid, aut exiguum ab aliis postulamus, aliquid nobis amore Dei tribui precemur. Diuersa nempe studia, diuersum sen-

[a] Sup.c.4.
[b] Vers.3.hic
[c] Ep. ad Ausonium.
[d] Supra c.7. 1.

Sopran. in Dauid.

sum iisdem verbis apertum; & Dauidi quia pius, *misericordia Dei*, est misericordia magna; & quicquid cuipiam amore Dei tribuitur, eo ipso magnum esse debere monstratur: nobis vero, in quibus Charitas Dei refrixit, & eius amor tenui vix anhelitu respirat, *misericordia Dei*, & quicquid eius amore donatur, eo ipso minimum esse, & vilissimum significatur. Sed hoc alias. Quod attinet ad verba Dauidis; satis constat per illa significasse seriò & ex animo velle illis ob amorem Ionathæ benefacere, & ingens aliquod beneficium conferre: quod egregiè deinde præstitit Miphibosetho, quem honoribus simul & opibus in immensum extulit. *Honoribus*, mensæ illum suæ adhibendo. *Opibus*; quæ Saulis fuerant, illi donando.

a De quo ferrar. hic.

Miphiboseth.] In lexico a Talmudico nomen hoc ad verbum exponitur vt Miphiboseth, fis omnia discipulus, qui vita, dictis, motibus pudefacit præceptorem suum.

Dixitque Dauid; Ne timeas.] Hæc Dauidis oratio confirmat quod supra dixi de latebra posterorum Saul. A Dauide enim sibi timebant; & nunc potissimum Miphiboseth in regiam euocatus & adductus, malum statim sibi aliquod esse suspicatus ne forte Dauid, vt in posterum sibi caueret, omni regni æmulo sublato, quicquam in se grauius exequeretur, ob id timidus & perturbatus accessit, vt propterea Dauid opus habuerit illum confirmare dicendo; *Ne timeas.*

Dedi filio domini tui.] Quis hic? Miphiboseth filius Ionathæ? Sed quomodo paulo post dicitur de hoc eodem filio domini Siba. *Inferes filio domini tui cibos, vt alatur?* Si enim Miphiboseth in mensa regia erat alendus; non erat cur illi Siba cibos inferret. quod est propriè victum parare, & præbere vescenti. Dicendum ergo *filium domini Siba* esse filium Miphibosethi, de quo paulo post. *Habebat autem Miphiboseth filium paruum nomine Micha.* Dauid enim Miphiboseth secum retinuit; Micha vero quod paruulus adhuc esset, alendum, & custodiendum Sibæ fidei permisit. At quomodo si filius hic domini Siba Micha est, illi omnia Saulis donantur; quæ tamen Miphibosetho donata dicuntur? Expedita responsio. Cùm quid enim filio donatur intuitu patris; eo ipso patri, & quidem geminato beneficio donatur, vt hic factum est cum Miphibosetho. Si enim hunc tantum Dauid nominasset; dubium poterat oriri, num quæ illi dabat, essent etiam ad ipsius posteros deuoluenda; an tantum ipsi Miphibosetho fruenda dum viueret. Erant enim bona hæc in regium iam fiscum illata: propterea merito poterat hæc de illis dubitatio suboriri; quam Dauid vt tolleret, filio Miphiboseth ipsius intuitu bona cuncta donauit; in quo, vt dicebam, beneficium suum duplicauit; semel cum Saulis illi bona fruenda dedit; iterum cum eius etiam posteris illa concessit.

Inferes filio domini tui cibos.] Qui filium domini Sibæ Miphibosethum hic, & non Micham intelligunt, diuisi sunt. Alij enim *cibos*, accipiunt fructus annuos agrorum; & illud, *vt alatur*, exponunt de Miphibosethi familia, non de ipso. Alij nihil absurdum putant Miphibosethum simul ex mensa regis, & suis etiam redditibus alendum. Durè nimis omnia & improbabiliter: tenendum ergo quod omnes alij volunt, & iam dixi, *filium domini Siba*, hic Micham esse.

Miphiboseth comedet super mensam meam.] Implicata verba, vel potius implicatus sensus ex illis. vnde enim Siba putauit inferendum comestiorum Miphibosepth *super mensam suam*, Sibæ nimirum, eo quod Dauid præmiserat illum *panem comesturum* super mẽsam regis? Ad hunc nodum soluendum, volunt aliqui necessario quid intelligi debere, quod ante ista verba præmittatur; nempe: Et dixit Rex, vt illius nimirum verba ista sint, & non Sibæ. Alij pro *meam*, legunt *tuam*. L X X. legunt; *super mensam Regis*. Vatablus in præterito legit *comedit*, & non *comedet*. Significare enim Sibam habuisse se hactenus Miphiboseth, & curasse quasi vnum de filiis regis. Sanè si de mensa Sibæ verbum hoc sine in præterito, siue in futuro exponatur; eadem vndique vrget difficultas. Neque enim erat quod Siba pro magno diceret filium domini sui, *cui transiens ministrare debebat* super mensam suam secum nimirum ad eandem mensam comesturum vel hactenus comedisse. Cum ergo à vulgata editione recentissimè emendata discrepare non liceat; probabilissimum est ante ista verba subintelligendum, quod prima sententia volebat; nempe, *Et dixit Rex, Miphiboseth super mensam meam.*

LIBRI

LIBRI SECVNDI REGVM

CAPVT X.

ARGVMENTVM.

NTER hac, audito Dauid obitu Regis Ammonitarum, à quo beneficiis affectus fuerat, dum profugus inter alienigenas agebat, officiam quod patri debebat, aliqua sibi ratione putauit successori filio persoluendum. Misit ergo, quod inter amicos solet, qui suis illum verbis super patris interitu solarentur. At Ammonitarum Principes, quorum consiliis puer qui patri successerat vtebatur, aliorsum hoc pietatis officium interpretantes, à Danide missos pro exploratoribus habuerunt, qui fraterno animo ad illos accesserant. Inde suspicionem malè conceptam exitu peiore fouentes, Regi suggerunt, vt qui iniuriam facturi per speciem pietatis aduenerant, cum contumelia acceptos, ignominiosè dimitteret. De illorum ergo consilio viris principibus, legatis regis maximi ad ludibrium coma deraditur; inaequaliter barba reciditur, inhonestè vestis abscinditur. Et statim non dubij tantam suorum contumeliam, Danidem non inultam passurum, bello se parant: in id proprium militem legunt, externum conducunt, reges quatuor in auxilium accersunt, omnia denique expediunt, qua sint non solum ad vim propulsandam, sed inferendam. At Dauid opprobrio suo, & suorum grauissimè commotus, audita insuper hostis insana vecordia; qui quasi accepisset iniuriam, non irrogasset, arma parabat; in illum Ioab cum legionibus expediuit, à quo Syris auxiliaribus confractis, Ammonita sociis casis, aut fugientibus destituti, in vrbes suas compulsi, arctissima obsidione capti sunt oppugnari,

ỳ 1.) Factum est autem post hæc vt moreretur rex filiorum Ammoo, & regoauit Hanon filius eius pro eo.

ỳ. 2.) Dixitque Danid; Faciam misericordiam cum Hanoo filio Naas, sicut fecit pater eius meoum misericordiam. Misit ergo Dauid, coosolans eum per seruos suos super patris interitu. Cum autem veoissent serui Dauid in terram filiorum Ammon,

ỳ. 3.) Dixerunt principes filiorum Ammon ad Hanoo dominum suum; Putas quod propter honorem patris tui miserit Dauid ad te consolatores, & noo ideo vt inuestigaret, & exploraret ciuitatem, & euerteret eam, misit Dauid seruos suos ad te?

ỳ. 4. Tulit itaque Hanon seruos Dauid, rasitque dimidiam partein barbæ eorum, & præscidit vestes eorum medias vsque ad nates, & dimisit eos.

ỳ. 5.) Quod cum nunciatum esset Dauid, misit in occursum eorum: erant eoim viri confusi turpiter valdè, & maodanit eis Dauid; Maoete in Iericho, donec crescat barba vestra, & tunc reuertimioi.

FACTVM *est autem post hac.*] Quæ proximo sunt cspite de Miphibosetho narrata, vt vult Iosephus, & post eum Abulensis in *Sopran. in Dauid.* quem auuum regni Danidis inciderint, interpretes diuisi sunt. Alij enim in decimum quartum putant; alij in vigesimum; alij, in decimumseptimum. Quod subtilius definire, quia nostrum propriè non est; Chronologis relinquamus.

Vt moreretur rex filiorum Ammon.] Naas, de quo supra [a] pluribus; trigesimoquinto anno regni sui. Tot enim minimum fluxerunt à quo tempore Saule contra illum pugnante, sub initium regni sui clade ille ingenti protritus est. a lib. 1. c. 11.

Faciam misericordiam cum illo, vt pater eius mecum.] Sollicitè hic à nonnullis inqoiritur, quomodo, quando, & quam misericordiam Naas Danidi fecerit, hostis hosti, rex alienigena duci fortissimo Iudæorum. Quomodo enim poterat inter illos vlla esse communio officiorom; cùm lege cautum esset, [b] *ne cum Ammonitis, & Moabitis Iudai pacem facerent, nec quarerent eis bona cunctis diebus vita sua in sempiternum?* Sed ad hoc in promptu responsio est non licuisse Iudæis Ammonitas & Moabitas beneficiis prouocare, & illorum amicitias ambire; necessitate vero eogente, potuisse ad illos accorrere; vel beneficiis prouocatos, illis io benignitate respondere. Quod enim naturæ lex iubet de gratia referenda, erat illis omni lege permissum. Quando ergo Dauid, aut quam misericordiam accepit à Naa? Tunc aliqui putant, cùm Naas amicos omnes, & cognatos Dauidis excepit, à Moabitarum rege, qui illius parentes occiderat, fugientes. Sed io Dauidis parentes ab illo rege fuisse sæuitum; fabula [c] est, & super hanc fabulam, collatam Dauidi misericordiam fundare, nil distat à fabula. Alij Danidem ipsum à facie Achis fugientem, exceptum volunt ab Ammonita. Alij alia; sed omnes incerta: tantum enim certum in Scriptura ab Am-

b Deuter. 23. 6.

c Vt bene Abul. q. 4. hic ex Iosepho lib. 6. cap. 14. Saliano ann. 2974.

monita Dauidem gratiam aliqoam recepisse. Quæ autem illa fuerit; incertum. Quud attiner ad verba, præter ea quæ de hac phrasi *misericerdiam facere*, vel *accipere*; supra [a] iam diximus, obseruandum misericotdiam in sacris literis esse quancunque gratiam, eriam quæ nullam miseriam tespicit, quam depellat. Vnde in libro [b] Paralipomeooo idem verbum quod hic *misericerdia*, vertitur *gratia*. *Præstitit*, inquit, *mihi pater eius gratiam*. Hebraicè enim vtrobique est חֶסֶד *chesed*; de qua voce infra; Græcè vero ἔλεος *eleos*, vnde eleemosyna est appellata. Quare *facere misericordiam & recipere*; idem est quod apud Latinos inter se mutuis officiis decertare.

a lib.2.c.19.1

b lib.1.c.19.

Quod verò dicitur, *Sicut pater eius fecit mecum*, obseruandum, quod alias docui, particula *Sicut*, & quæ sunt eiusdem generis, non sempet esse notam similitudinis, sed conditionis, vt hoc loco. Nam certom est *officium*, *gratiam*, *misericordiam*, quam vult Dauid nunc cum filio facere, nec æqualem, nec similem, nec eiusdem generia esse cum ea, quam illius à patre receperat. hoc enim loco vult Danid officio functo defungi, super patris interitu filium solaturus; simile vero officium non potuerat secum Naas exercere. *Sicut*, igitur est hìc, non nota similitudinis, sed conditionis impleræ. Ad eum modum, quo volunt eandem particulam in oratione Dominica Patres [c] intelligi; cum dicimus; *Dimitte nobis, sicut dimittimus*. pessimè enim nobiscum ageretur, si similiter, & qua ratione & modo nos aliis dimittimus; ita Deus nobis debita oostra dimitteret. Quod ergo Christus nos vult orare; non est, vt misericordia, quam parcendo Deus nobis impendit, tanta, similis, aut æqualis misericordiæ sit, quam nos aliis impendimus; sed vt demum misericordiam suam nobis indulgeat, si nos etiam aliis indulserimus. indulgentiam nostram, vt coodirionem requirens; non vt mensuram, ad quam Dei in nos benignitas exigatur. Et in bonc sensum illud est etiam accipiendum quod orat Ecclesia alicubi. *Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum sperauimus in te.* Pariter enim hic *quemadmodum* conditionis nota est, noo similitudinis. Nec enim vult Ecclesia vt tanta sit Dei misericordia super nos, quanta spes in illum nostra; sed vt misereatur, si sperauerimus.

c Tertul. & Cyprian. in orat. Domin. August. li.21 de ciuit. c 22

Dixerunt principes filiorum Ammon.] Potest non immerito dubitari vnde tam temeraria de Danide suspicio fuerit principibus istis iniecta; & quomodo tam facilè in eandem animum regis induxerint. Ex duplici capite in eam ipsi deuenerunt. Primo quod eo tempore passim id inter Orientales solerer; vt per speciem officij insidiosam exercerent humanitatem, aliud agendo, aliud se agere simulando. Sic [d] Ioab id vel finxit, vel verè de Abnere suspicatus; quod non fecisset, nisi passim id genus artis in eos, quos vellent, exercere consueuissent. Sic olim Ioseph [e] fratres in Ægyptum transgressos vt frumenta conquirerent, non vt mercatores, sed vt insidiatores, illos vt anxios haberet excepit. Hoc illis crimen non obiecturus, nisi frequens in talibus vsus, illud probabile reddidisset. Alterum caput, ex quo illis suspicio suborta, ea proprio Dauidis ingenio, & rebus ab eo gestis ducebatur? Videbant illum victricia arma per omnia latè loca circumtulisse; finitimos, alios auertisse, alios subegisse, cunctos obnoxios reddidisse: pacatum ergo ab aliis bellis occasionem aliquam captare putarunt, vt idem in Ammonitas tentatet, qood in reliquos alienigenas edidisset. Ob id hunc legatorum aduentum aliorsum accipientes, insidias putatuot, & machinam ambitionis, quod fuerat officium humanitatis. At qoomodo regem in tam præcipitem suspicionem, tam facilè pertraxerunt? Nil illud mirom. Puer eoim rex adhuc erat, & tunc primum regnabat, nouis rebus gaudebat. Quod ergo negotium puero, & in regnum tecens euecto, paternos consiliarios suadere quæ vellent? [f] *Va terra*, inquit, *cuius rex puer est*. Cur id? inter alia quia simplices pueri; qui verò nouis rebus in regno student, priuatis tantum vtilitatibus intenti, facillimè illorum simplicitati possunt illudere, praua consilia suggerendo, quæ speciem præferant publici boni re vera autem nil, nisi priuata eorum commoda respiciant. Et id qua ratione? [g] *Dum aures* (inquit Assuerus hæc expertus, & suo malo doctus) *Principum simplices, & ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt*. Nil ergo mirum si simplicitate pueri tunc primum initia regni sui auspicantis, abusi principes isti priuatis vt quisque commodis prospicerent, in hanc illum suspicionem, & præceps consilium pertraxerunt, ex quo gentis excidium sequutum. At quæ illis ex hoc præcipiti consilio priuata poterat vtilitas prouenire? Fortè Dauidis innocentiam & potentiam verebantur, & sibi malè conscij timebant, ne si ille, vt amicus & fœderatus, in aula posset quod æquum fuisset, amici regis & pueri, curam susciperet, & veteres administros & consiliarios submoueret; fortè etiam si bellum contra illum susciperetur, militares præfecturas sibi, suisque sperabant; fortè etiam ad publicam pecuniam anhelabant, quæ belli occasione per ipsos liberius tractanda, facilè poterat ab illis interuerti. Denique multiplex illos potuit priuati commodi ratio permouere. Quæ vero præcipuè mouerit; incertum.

d Sapt. à c. 3.

e Gen. 42.9.

f Eccl. 10.16

g Esth. 16.6.

Rasitque dimidiam partem barbæ.] De hoc legatorum ludibrio duo sunt distinctius enarranda; vt duo simul loci; Regum alter, alter Paralipomenon explicentur. Primum quotuplex illis contumelia irrogata. Secundum cur in hanc potius speciem, quam aliam.

De primo duplex hîc tantum proponitur; abrasio barbæ, & vestium præcisio; tertia in libro Paralipomenon adiungitur decaluatio. [h] *Hanon*, inquit, *pueros Dauid decaluauit, & rasit, & præcidit tunicas eorum à natibus vsque ad pedes*. In qoibus omnibus quanta viris honestissimis legationis munere fungentibus & ob id regem à quo missi fuerant repræsentantibus irrogata contumelia fuerit; nemo non videt. Decaluati enim antiquis, vt ex nostro tempore, supplicij instar, & iniuria grauissima fuit. Barbæ vero ex vna tantum parte derasio, propria gnasonum erat, & motionum, qui cœnam vt ab aliis captarent, vltro se deridendos aliis præbebant. Quanta ergo iniuria, in viros principes id vsurpare; quibus ignominiosum est vel solum capillum barbæ inuitis detrahere, vel etiam ioco barbam manibus attrectare? At vestium decurtatio, qua partes tegi solitæ nudentur, quid opprobrij contineat; per se satis aperit. Nihil est enim qood homines magis ridiculos faciat, quam si prodeant hac ratione vestibus decurtatis. De his enim ille dicebat.

h li.1. Paral. c.19.4.

2 *Dimidiasq;*

a Mart. [a] *Dimidiasque nates Gallica palla tegit.*
Viro autem graui nihil ignominiosius, quam irridendum aliis propinari, sic vt de eo ludi fiant. Et hæc de contumeliis ipsis. Sed cur hac potius specie, quam alia, vsurpatæ? vt amarius irriderent. Si enim violenter, & irati faciem gerentes, hæc admisissent; minus id dolendum, minus contumeliosum fuisset. At vt magis doleret, omnia cum dissimulatione fecerunt; quasi pacatè, & serio id agerent; vt officium, quod deferebatur, animo grato viderentur admittere. Aduenerant enim legati, vt Hanonem super patris obitu solarentur; quod hic expresse narratur. *Misit*, inquit, *Dauid consolans eum per seruos suos super patris interitu.* Proprium autem erat eorum, qui solatoris officio fungebantur, simul cum illis dolere, & lugere; quod constat ex iis quæ fusè diximus [b]. Ammonitæ ergo amarissima simulatione, quasi legatorum officium æqui bonique consulerent, voluerunt etiam illos habitum lugentis induere; hac contumeliosa simulatione fingentes, munere quod sibi Dauid imposuerat, ritè functuros. Venisse enim illos ad solandum; lugentem autem, nisi qui pariter lugeat non solari. Lugendum ergo illis esse, & condolendum. Dolentium proinde habitum induerent, qui hic apud illos erat, aut modicum ab illo flectebat. Moabitæ enim quorum fratres Ammonitæ, barbam & capillos in luctu ad caluitiem vsque ponebant. Ideo Esaias in illos vaticinans, & multitudinem

b De fun. Ebr.

c Cap. 15.2. mortuorum prædicens [c]; *Moab*, inquit, *vlulabit, in cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur.* Et Ieremias [d] de iisdem; *Omne caput caluitium* (nempe feret) *& omnis barba rasa erit.* Et

d Cap.48. 37.

hoc in luctus indicium. Nec pluribus hic ostendo fuisse hæc omnia propria lugentium; cum satis id ostensum fuerit in Digressione.

Cum ergo sic legatos acceperint Ammonitæ, quasi vellent illos habitum lugentes induere, fuit eorum opprobrium grauissimum; quia illusioni, & ludibrio coniunctum. In omni enim vel pœna, vel opprobrio, nil grauius potest accidere, quam si vtrumque cum irrisione inferatur; quod fit quoties aliud ab inferente videtur agi, quam verè quod agitur. Id enim proprie est non solum pœna & opprobrio; sed etiam ludibrio afficere. quod genus iniuriæ à Christi Domini passione non abfuit. Spinis enim capite toto compunctus, qui fuit illi cruciatus per se grauissimus, illum longe grauiorem expertus est; quod cum illo amarissimæ irrisionis adiunxere ludibrium. Spinis enim in serti speciem complicatis, non hoc agere se simulabant, vt pungendo cruciarent; sed vt colerent coronando. Simili modo cum per summam contumeliam petulantes milites illum exposuerunt hostium procacitati videndum, non hoc se agere simulabant, vt irrideretur, sed vt qui rex erat, in ornatu regio cerneretur. Idipsum plane quod cum Dauidis legatis vsurpatum hic est ab Ammonitis. Volebant illos ignominiose dimittere. grauius vt id esset, etiam ignominiæ iunxere ludibrium. Talares illis vestes à natibus præciderunt; capillis ad cutem vsque nudarunt; barbam inæqualiter abraserunt; & sic habitos, non vt contumeliose acceptos, sed vt habitum lugentis indutos, dimiserunt, iniuriam dissimulatione geminantes. Et hoc in opprobrio.

De pœna verò per hanc dissimulationem pari

e In vita M. Antonij. modo grauata; celebre est illud Antonij, quod à Plutarcho [a] narratur. Iratus hic erat Atheniensibus quod aduersas partes sequuti, terra, marique suos oppugnassent. Eos ergo cum deuicisset, in vrbem se victor inferebat, inter alia pœnam illis impositurus ingentis pecuniæ soluendæ. Prodierunt illi obuiam Athenienses in omnem speciem compositi, quæ posset supplicantibus irati animum demulcere, & indignantem placare; productoque Mineruæ simulacro, cuius in tutela erant Athenæ, Deam suam illi se in vxorem dare dixerunt; ea adulatione quasi deum profitentes, cui dea nuptui daretur; & id, vt hoc obsequio delinitus Antonius, mulctam, & alias pœnas remitteret aut temperaret. At ille placatum se simulans, & nihil amplius de pœna cogitare; *Optimè*, inquit; *sed tanta nupta indotata non debet accedere. Dote ergo nomine talentûm illi decem millia parate.* Quam immensam pecuniæ vim soluere coacti, grauius inde acerbitatem mulctæ sensere, quod pœnam quam soluebant irrisi, & ludibrio habiti soluere cogebantur, quasi pœna non esset, sed dotale munus.

Sopran. in Dauid.

℣. 6. Videntes autem filij Ammon quòd iniuriam fecissent Dauid, miserunt, & conduxerunt mercede Syrum Rohob, & Syrum Soba, viginti millia peditum, & à rege Maacha mille viros, & ab Istob duodecim millia virorum.

℣. 7.) Quod cùm audisset Dauid, misit Ioab, & omnem exercitum bellatorum.

Hac iniuria ab Ammonitis illata, & à Dauide accepta, bellum statim ab illis instructum, & inde à Dauide susceptum, vtrinque postea gestum est; maiori tamen ab illis apparatu, quam virtute; cui bello longinquam occasionem præbuit Dauidis humanitas, & Ammonitarum suspiciosa temeritas. Causam vero Dauid iustissimam fouebat, iniquissimam Ammonitæ. *Iustissimam* ille; quia ius gentium contumeliosissime violatum vlciscebatur, & vltro vim inferentes propulsabat; *iniquissimam* illi; quia veterem contumeliam noua iniuria cumulabant. iure enim gentium in legatis Dauidis tam fœdè violato, bellum primi instruunt, quasi iniuriam ipsi accepissent, non irrogassent. Videamus ergo quis primè bellum istud instruxerint; cur, & quibus auxiliis ab Ammonitis susceptum; vicissim vero Dauid quomodo se ad illud accinxerit. Iosephus [f] existimat Dauidem primum de bello cogitasse, illatam scilicet iniuriam vindicaturum; quem bene refellit Abulensis, & Salianus [g] ex illo; perspicuè verò textus ipse scripturæ redarguit. *Videntes*, inquit, *filij Ammon quod iniuriam fecissent Dauid, conduxerunt Syrum.* Et paulo post [h]; *Quod cum audisset Dauid, misit Ioab & exercitum bellatorum.* Primi ergo ipsi bellum cogitarunt, & instruxerunt; audito vero eorum apparatu, Dauid ipse vicissim suas copias armauit, paratus alioquin satisfactionem admittere, si quam illi idoneam obtulissent. At cur illi primi? forte ex diffidentia, quam ex iniuriæ magnitudine conceperant. Tantam enim esse videbant, vt non sperarent Dauidem vlla ratione, quam gentis excidio placandum. Magnas enim iniurias, & factis contumeliosissimis irrogatas, non verbis, veniam precantium postquam insanierint, sed sanguine ablui

f lib.7.c.6.

g An.1996. n.11.

h vers.7.

solere. Hoc ergo cogitantes, & ex vna parte Dauidis ingenium, bella, milites expendentes; ex altera, iniuriam quam fecerant æstimantes, certi sibi à Dauide malum imminere, primi ipsi bellum occuparunt, illud dum metuunt inferentes. Potuerunt etiam in id ex arroganti vecordia moueri: vt enim sunt in lubrico scelera, non ibi consistunt, vbi cœperunt, sed in alia præcipitantur; & semel grauiter improbū, quasi necesse est, vt ille dicebat, grauiter esse nequam. Cum ergo tantum in se scelus Ammonitæ, tam temerè suscepissent, quale fuerat honestissimos viros ad se legationis causa profectos, adeo ignominiosè dimittere, nouo furore lymphati, grauius insanierunt; & quasi Dauid illis iniuriam fecisset, non illi irrogassent, vltro bellum pararunt. Vt enim factum suum defenderent, aliud non poterant, quam crimen in Dauidem regerere; quod specie legationis, illis insidias struxisset, exploratores immittendo. Ob hoc ergo primi de bello cogitarunt; longè verò probabilius ob illud, quod ante dixi. Sed quomodo instruxerunt? Stipendiario milite quatuor ex vicinis gentibus conducto quæ varias Syriæ partes incolebant. Vicissim vero Dauid hostium conatus edoctus, & ipse suas copias emisit, non per se bellum hoc, sed per legatos administraturus, Ioabo omnibus summo cum imperio præfecto, vt distinctius in Scriptura narratur.

Videntes filij Ammon quod iniuriam fecissent Dauid.] Tria hic obseruanda. Primum quod iniuria legatorum, Principi, qui illos misit facta censetur; quæ est perpetua regula Iuris à Pontificiis, & Cæsareis auctoribus fusius explicata. *Qui vos spernit, me spernit*, inquit Christus; *& qui me spernit, spernit eum qui misit me.* Propter hoc quam hic iniuriam legatis Ammonitæ fecerunt, ea Dauidis, non legatorum iniuria nuncupatur. *Videntes*, inquit, *iniuriam quam Dauidi fecissent.* Legatos contumeliosè traduxerant; at in ea traductione, non illis, sed Dauidi iniuria fiebat, quod ipsimet *viderunt*, qui fecerunt. Secundum quod obseruandum est peccati magnitudinem longè melius agnosci, cùm iam factum perpenditur, quam priusquam fiat. Ammonitæ enim nihil de Dauidis iniuria cogitarūt antequam legatis illuderent; at insana rabie malæ cupiditatis expleta, tunc primum senserunt quantam Dauidi iniuriam intulissent; & quanta inde mala sibi, & suis omnibus imminerent. Tertium quod obseruandum est, omnes qui alios lædunt, assiduam sibi animi fluctuationem parare; vt hic maximè verum sit, illud quod dici solet, *qui alium grauiter offendit, magis ipsum se lædere.* Certus enim cum qui fecit iniuriam non quieturū, non potest ipse quiescere, cæco tumultu pectora agitatus. Id si verum est cum æqualis æqualem; aut inferiorem lædit, quid porro censendum cum inferior
a Eccl. 13.2. superiorem [a]? Verus verbum est, *pondus super se tollet, qui honestiori se communicat; & ditiori te ne socius fueris.* Si pondus est honestiori se communicare, & cum illo familiariter agere; quid erit cum illo hostilia exercere? Si pondus est socium esse ditioria; quid erit esse inimicum? Prorsus hic super se crucem, non pondus attollit. Exemplo sint Ammonitæ. Quantas in angustias ipsi se coniecerunt, ob id tantum, quod alium potentiorem violarunt? Bellum enim primi instruxerunt, immensam pecuniam erogarunt, conducto militi salutem suam crediderunt, & demum attriti & debellati, illius quem tam atrociter læserant, seruitutem subierunt. Et hoc quia potentiorem infirmiores; regem bellicosissimū togati aulici nulla prouocati iniuria violarunt; quid si non homines hominem violent, & primi iniuria lacessant; sed homo Deum? Talis est omnis peccator. ob id se in tanto grauiora mala præcipitat, quanto maior Dauide Deus; & quanto grauius est vltro Deum lædere, & iniuriis prouocare, quam Dauidem; quod latius in disputationibus prosequemur.

Videntes quod Dauidi iniuriam fecissent, contra illum conduxerunt Syrum.] Quia iniuriam legatis fecerant, à Dauide veniam desperant, & aduersus illum, vniuersumque Iudæorum populum bellum parant. Tales sunt qui cum quid grauius in Deum peccarunt, ad eorum *conspectum* quæ malè deliquerint, non dolorem concipiunt, vt offensum placent; sed veniam desperant, vt maiora delinquant. Sed de hoc iterum: interim quod hîc Scriptura subindicat, obseruemus. *Videntes*, inquit, *quod iniuriam fecissent conduxerunt milites.* Naturale enim est timere quem læseris: & quia [b] *quem metuit quis, odit; quem odit perisse cupit.* Ob id Ammonitæ Dauidem, quem vltrò b Ex Ennio D. Hieron. ep.
iniuria affecerant, porrò etiam vlteriùs persequendum statuunt; & bellum strenue parant, vt prorsus euertant, nimirum, vt supra dixi, non ibi consistunt scelera, vbi cœperunt: aliud alia secum trahit arcano nexu. scilicet vt ille dicebat, formidolosa sunt scelera; sola esse timent; stipari malunt, & facto pede, & agmine se tueri. Specimen huius rei hic nobis exhibent Ammonitæ. Dauidis legatos iniustè pulsant, ludibrio habent, cum ignominia dimittunt. Quiescere dehinc satius erat, & iniuriam tam contumeliosè illatam aliqua satisfactione redimere. Sed quid? Admissum scelus aliud scelus aduocat. Priuatim quod peccarunt, publicè defendunt; & iniustum bellum suscipiunt, quo quicquid ipsi peccarunt, innocentes populi plectantur, & illata Dauidi iniuria nouo scelere cumulatur.

Conduxerunt mercede Syrum Rohob.] Signandum clarius quos, vnde, quot, & qua mercede conduxerint. Quos, & vnde? Quatuor hîc auxiliariorum genera memorantur, à Syro Rohob, à Syro Soba, à Maacha, ab Istob. De quibus dubium nonnullum est an hæc quatuor nomina sint omnia propria, vel appellatiua, & si propria; an omnia regionum, vel hominum. Sunt qui [c] c De quibus Serrar. hic.
putent omnia quatuor Regum propria, qui tunc in Syria regnabant. Alij [d] volunt fuisse propria d Ioseph. li. 7. cap. 6.
nomina variarum in Syria regionum. Alij, [e] duo e Salian. ann. 2996. n 11.
priora, *Rohob, & Soba*, regionum; duo alia, *Maacha, & Istob*, hominum. In tenui labor, & ex illo fructus longè tenuior vtcunque dicatur. Probabilius tamen est, vt primi volunt, quatuor regum nomina fuisse; quorum primi duo Rohob, & Soba suas ipsi copias adduxere; reliqui duo Maacha, & Istob per legatos auxiliares; vt clarè Scriptura significat, aliter auxilia referens ab vtrisque conducta. *Conduxerunt*, inquit, *Syrum Rohob, & Syrum Soba.* At de aliis duobus apertè dicit, non ipsos conductos; sed ab illis auxilia.

Qui ergo isti Reges, & quarum regionum? Nam cum Syros hactenus sæpius attritos, & subactos à Dauide viderimus; est quod merito dubitemus, & quæramus quomodo victi, fracti, subacti, &, imposito præsidio, iugo seruitutis oppressi, potuerint caput attollere, tantas copias conscribere,

conscribere, stipendium à Dauidis hostibus ad milites submittendos accipere. Sed ad hanc dubitationem remouendam, primum omnium dicendum vel Syros istos, qui cum Ammonitis socia nunc arma coniungunt, illos non esse quos Dauid subegerat; (latissimè enim Syria patebat) vel si quidam fuerunt, mirum non esse, si ab externo Rege subacti, oblata occasione rebellarunt. Primus ergo istorum fuit Rohob rex illius partis Syriæ, quæ Mesopotamia nuncupatur, non illa notissima Mosopotamia antonomasticè dicta, quæ media Tigrim inter & Euphratem nobilissimos fluuios interiacet; sed alia duos etiam inter Syriæ fluuios minoris nominis excurrens; quam Mesopotamiam quoque dictam, constat ex libro Paralipomenon; vbi explicando quid sit
a lib.1.c.19. hic conduxisse Syrum Rohob [a], *Miserunt*, inquit, *vt conducerent sibi de Mesopotamia* Et hanc eandem putat illam Syriæ partem Serrarius, quæ
b Num. 41. 22. 1. Reg. 14. 8. passim in scriptura [b] *Rechab* appellatur. Et obseruandum *Rohob*, aliquando loci, aliquando hominis proprium nomen esse. *Loci*; alibi [c] *hominis*,
c Num. 13. 22. hic, & supra [d], vbi Adarezer expressè dicitur esse
d Cap. 8. huius lib. & Iosu. 19. 38. Iudic. 1. 31. filius Rohob. Secundus fuit Soba Rax Sophenorum, quorum Regem Adarezer supra vidimus à Dauide victum, & fugatum; & ille fortasse huius successor ab Adarezer in Dauidem stimulatus.
e Iud. 11. 3. Alij [e] tamen qui volunt *Soba*, regionis hic nomen esse, non hominis; eundem Adarezer à Dauide deuictum dicunt hic adfuisse, & Ammonitis auxiliatum. Quod probabile minus est, vt à profugo, regnique sui extorre putauerint Ammonitæ se contra Dauidem iuuandos, & primum omnium tantum illi pecuniam crediderint; vt ex illa Syriæ parte milites conduceret, à qua fuerat ipse fugatus. Tertius fuit Maacha, de quo cui potissimum regioni præfuerit; incertum. Iosephus nomen proprium regionis esse vult, quam Serrarius adiungit Traconitidem atiam appellatam. Sed scriptura tam hic, quam in libro Paralipomenon expresse nimis proprium nomen hominis esse significat. Quartus fuit *Istob*, quam vocem, in duas Hebræi partiuntur אִישׁ & טוֹב *Is*, & *Tob*; vt אִישׁ *Is*, sit nomen hominis, טוֹב *Tob*, regionis cui dominabatur; quam
f lib. 1. cap. 19. 6. terram Iob aliqui interpretantur, in qua Iephte [f] peregrinatus. Ex his habemus, ex Syris quos Dauid subegerat, Damascenoa aut metu, aut vt in officio persisterent, quieuisse; Sobitas, siue Sophenos rebellasse, pariter cum aliis ab Ammonita mercede conductos.

Sed quanta ea merces fuit? Hic non exprimitur; in libro tamen Paralipomenon aperte signatur [g]. *Miserunt*, inquit, *mille talenta argenti*. quæ pecunia ad nostram redacta, summam conficit, secundum aliquos, quatuor millionum & 125. millium francorum; vel quod eodem recidit, vnius millionis, & 375. millium aureorum. Tanti nimirum stare incipit Ammonitis risus, quem ex semirasa barba legatorum Dauidis importunè captarunt.

Misit David Ioab, & omnem exercitum bellatorum.] Hanc primam expeditionem David non præsens, sed per legatum suum Ioab confecit, vt supra vidimus Iudaicæ militiæ magistrum. Videtur autem non nouum militum delectum instituisse; sed quos iam in promptu habebat, & ad manum paratos emisisse. Nempe turmam illam
g Vide supra cap. 2. viginti quatuor millium; quæ eo mense vices suas in armis apud illum agebat [h]. Id autem ex eo facile colligitur, quod modus hic dicendi *Misit omnem exercitum bellatorum*; clarè missus, insinuat milites iam paratos; & præterea quia postmodum Dauid omnem Israel dicitur contraxisse, cum maioribus copiis aduersus Ammonitas, & Syros auxiliares ipse præsens pugnauit. Exiguum autem fuoe Israelitarum numerum præ copiis hostium fuisse; consilium eorum declarauit, de Dauidis militibus intercludendis; quod non suscepissent, nisi exiguum esse eorum numerum iudicassent. Quantæ ergo Ammonitarum copiæ fuerunt? Ex auxiliaribus triginta duo millia armatorum; ex proprio milite numerus incertus. Sed turbat aliquid quod habetur in libro [i] Paralipomenon; vbi, non 32. millia pedi- i lib. 1. c. 19
tum, sed 32. millia curruum conducta dicuntur, qui numerus immensam plane reddit multitudinem pugnatorum; cum deni minimum milites ex quolibet curru pugnare solerent. Sed facile dubitatio sedatur ex expositione Lyrani. triginta duo millia curruum posita esse pro totidem hominum millibus ex curru pugnantibus aut pugnare solitis. vsitata figura dicendi continens pro contentis appellando.

ỳ. 8.) Egressi sunt ergo filij Ammon, & direxerunt aciem ante ipsum introitum portæ: Syrus autem Soba, & Rohob, & Istob, & Maacha seorsum erant in campo.

ỳ. 9.) Videns igitur Ioab quod præparatum esset aduersùm se prælium, & ex aduerso, & post tergum, elegit ex omnibus electis Israel, & instruxit aciem contra Syrum:

ỳ. 10.) Reliquam autem partem populi tradidit Abisai fratri suo, qui direxit aciem aduersùs filios Ammon.

ỳ. 11.) Et ait Ioab; si præualuerint aduersùm me Syri, eris mihi in adiutorium: si autem filij Ammon præualuerint aduersùm te, auxiliabor tibi.

ỳ. 12.) Esto vir fortis, & pugnemus pro populo nostro, & ciuitate Dei nostri: Dominus autem faciet quod bonum est in conspectu suo.

ỳ. 13.) Iniit itaque Ioab & populus qui erat cum eo, certamen contra Syros: qui statim fugerunt à facie eius.

ỳ. 14.) Filij autem Ammon videntes quia fugissent Syri, fugerunt & ipsi à facie Abisai: & ingressi sunt ciuitatem: reuersusque est Ioab à filiis Ammon & venit in Ierusalem.

ỳ. 15.) Videntes igitur Syri quoniam corruissent coram Israel, congregati sunt pariter.

ỳ. 16.) Misitque Adarezer, & eduxit Syros, qui erant trans fluuium, & adduxit eorum exercitum: Sobach autem, magister militiæ Adarezer, erat princeps eorum.

Ante ipsum introitum portæ.] Cognito hostium aduentu Ammonitæ, bipartito copias diuiserunt; ex vna parte populares omnes milites statuentes; ex altera, auxiliares. Illos ante vrbem ipsam locarunt; hos per aperta camporum dimiserunt. Eo consilio visi & sibi, & vrbi, & vniuersæ victoriæ prospicere. *Sibi;* quia si quid accidisset, receptum habebant in vrbe paratum. *Vrbi;* quia prope illam acie constituta, ciuibus æque ab hostibus, vt à sociis cauebant; quorum solent aliquando non leuiores esse in ciuium fortunas iniuriæ, quam quæ ab hostibus contra quos educuntur, tolerantur. *Vniuersæ denique victoriæ;* quia bipartito milite facilè erat Hebræos medios intercludere, si nimirum Ammonitæ à fronte, Syti vero à tergo illos adorirentur.

Videns autem Ioab.] Hostium consilio comperto Ioab, & suas ipse copias bipartito diuisit, & electos Israel ipse secum sumpsit aduersus Syros à tergo imminentes; reliquos Abisai permisit in Ammonitas ducendos; inter illos autem conuenerat, hostes non simul aggredi, sed vt interim dum vnus in obiectos incurreret, alter cessaret; intentus tamen & si quid acies labaret, opitulaturus.

Esto vir fortis & pugnemus: Dominus autem faciet quod bonum est.] Egregia vox, quam fortissimus Imperator Hebræorum Iudas Machabæus tot deinde post sæcula ex Ioabi imitatione vsurpauit, eius alius sensus non est, quam *nos, quod nostrum est faciamus*; quod est forti animo pugnare; successum vero Deus conatibus nostris expediat, qualem nobis ipse iudicauerit expedire. a li.1. Mach. 3. [a] *Sicut fuerit voluntas in cœlo sic fiat.* Siue nobis vincendum, siue cadendum sit; fortem operam nauemus; reliqua Dei voluntati permittamus.

Iniit itaque Ioab certamen contra Syros, & statim fugerunt.] Prius Ioab cum fortissimis suorum, optimo sanè consilio Syros aggressus est. Quia non eodem ardore pugnat miles mercede conductus, quo proprius & popularis. Ille enim pro exiguo stipendio; hic pro aris & focis, pro filiis, vxore, & paternis sacris. Itaque ille vix primo impetu excepto, fugit: quia mercenarius est; hic, cuius propria res agitur, aut cum victoria ex acie discedit, aut cruentam victoriam relinquit hosti. Non leue ergo flagitium Ammonitæ in re militari admisere, cum copias omnes auxiliares, & mercede conductas, in vnum agmen seorsim egerunt. Erant ordines permiscendi, & Ammonitæ simul Syrique iungendi, vt Ammonitarum præsentia Syros vrgeret. Contra factum est, & Ioab occasione perspecta, sibi non defuit. Iusso enim Abisai tantisper quiescere, motusque omnes ab Ammonitis excipere, suos in Syros intulit, qui primum impetum non sustinentes, illico quo victoria inclinaret ostenderunt. Quod enim dicitur hic; *statim fugerunt;* non significat incursionem Ioabi Syros non expectasse; sed statim apparuisse qua ex parte victoria se daret. Quod clarius ex Hebræo, Græco, Chaldæoque colligitur, in quibus vox; *statim,* non habetur.

Filij Ammon videntes quod fugissent Syri, & ipsi fugerunt.] Antea contra solum Abisai se commouere non ausi, cum integros adhuc socios haberent: nunc illorum auxilio nudati, & cum Abisai Ioabum victoriâ lætum insuper excepturi, non pares se vtrique sustinendo putarunt. Fugerunt ergo; & fugæ non exiguam occasionem præbuit vicinitas propinquæ vrbis. Si enim iam opportunum refugium non habuissent; non ita facilè de fuga cogitassent. Quod solere milites si quando prope amicam vrbem manus conserunt, egregiè Princeps historicus obseruauit. Describens enim cladem quam Antonianus miles Cremona egressus à Vitellianis accepit; *Mixtus,* inquit, *pedes, equesque* (Vitellianorum) *rupere legionum agmen, & propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium minorem ad resistendum animum dabant.* Idipsum quod accidit Ammonitis: propinqua Rabathæ mœnia tanto minorem illis animum in pugna, quanto plus spei ad effugium dederunt.

℣. 17.) Quod cum nunciatum esset Dauid, contraxit omnem Israelem, & transiuit Iordanem, venitque in Helam: & direxerunt aciem Syri ex aduerso Dauid, & pugnauerunt contra eum.

℣. 18.) Fugerúntque Syri à facie Israel, & occidit Dauid de Syris septingentos currus, & quadraginta millia equitum: & Sobach principem militiæ percussit: qui statim mortuus est.

℣. 19.) Videntes autem vniuersi reges, qui erant in præsidio Adarezer, se victos esse ab Israel, expauerunt, & fugerunt quinquaginta & octo millia coram Israel. Et fecerunt pacem cum Israel: & seruierunt eis, timueruntq; Syri auxilium præbere vltra filiis Ammon.

Hic secunda in Ammonitas expeditio, vel potius contra Syros illorum causa suscepta, & eius exitus narratur, distinctè propositis vtrinque ducibus copiis, successu. Ex parte enim Dauidis; ipsemet præsens bellum administrauit, non quod priori expeditione fecerat, per Ioab & Abisai legatus suos, vt bene Iosephus [b] aduertit. Ex parte b lib.7.c.7. verò Syrorum; omnium imperator Adarezer fuit, cuius legatus Soba, summus apud illum militiæ magister. Iam vero copiæ ex parte Dauidis ex omni Israel nouo delectu instituto conscriptæ fuerunt. Ingentes autem omnino fuisse; coniicere possumus: quantæ vero præcisè fuerint; Scriptura non tradit. At hostium centum triginta, & octo millia supra septingentos currus fuerunt. Tantus enim numerus efficitur si fugatorum, & occisorum summa rectè putetur. Quadraginta enim millia equitum hic occisa dicuntur; & quadraginta millia peditum in libro [c] Paralipomenon; de quibus hic nulla mentio. c lib.1.c. 19. 18. Vtrobique autem tam hic, quam in libro Paralipomenon, quinquaginta duo millia fugata. Viderur autem non nihil esse in hac narratione dissidij in curruum numero tradendo. Nam hic *septingenti currus dicuntur occisi*; in Paralipomenon septem millia, *Interfecit*, inquit, *Dauid de Syris septem millia curruum, & quadraginta millia peditum, & Sophach exercitus principem.* quod tamen dissidium supra facile cum Lyrano sustulimus. Admisso enim curtus, pro iis, qui solent pugnare de curribus, appellatos, in libro Parali-

pomenon ſeptem millia currùum dicuntur occiſa, id eſt militum ex curru pugnantium. Itaque in hoc loco Regum ipſi currus numerati ſunt, in libro Paralipomenon, pugnantes è curru. Cum enim deni ſoleant milites è curru pugnare; ſi ſeptingenti currus deleti ſunt; ſeptem millia pugnatorum oportet eſſe deleta. Quæ autem diſſenſio non in numero, ſed in qualitate videtur occiſorum, cum hoc loco quadraginta millia equitum dicuntur occiſa, quæ peditum in libro Paralipomenon dicuntur; diſſenſio non eſt, ſed vnius narrationis ab altera ſuppleta relatio; vt quod in vna omiſſum fuerat, in altera ſuppleatur. Maius dubium de magiſtro militiæ Adarezeris: nam in libro regum *Sobach*, in libro vero Paralipomenon Sophac appellatur. Sed id etiam facilè componitur, admiſſa fortaſſe aliqua vnius litterulæ in alteram, mutatione. Sed quid quod iſte Sobach omnium princeps, vt hic; vel dux, vt in libro Paralipomenon, fuiſſe narratur? Si enim id eſt; falſo diximus ſupremum hoſtilis exercitus Imperatorem, Adarezerem fuiſſe. Sed dicendum Sobach appellari [a] *principem eorum*; non quod omnibus cum imperio præeſſet; ſed quod omnium primus eſſet, & omnes antecederet, cùm illos adduceret; vt clarè in libro Paralipomenon indicatur, dum dicitur fuiſſe dux, in agmine ſcilicet, dum iter agerent, & illos deduceret. Quis autem belli exitus? Qui aliorum? Fœliciſſimus Dauidi, funeſtus hoſtibus. Victi enim & tot ſuorum amiſſis, quot modò protulimus, omnes tandem in Dauidis poteſtatem ceſſere, Adarezere ipſo iterum fugiente, cùm Sobach militiæ Magiſter, Dauidis manu peremptus, in acie cecidiſſet. Et hæc anno Dauidis decimo octauo, vno poſt anno, quàm prior in Ammonitas expeditio, quæ in decimum ſeptimum [b] annum Dauidis inciderat, eſt abſoluta.

a Hic verſ. 16.

b *Salian. an.* 2997.

DIGRESSIO

DIGRESSIO PRIMA
DE RE VESTIARIA
ET VARIO INDVMENTORVM GENERE IVDÆORVM.

Vestium varia diuisio, ex qua Tractatus ingressus, & eius in summa capita distributio.

ANC tractationem de Re Vestiaria populi Iudaici, non possumus in sua capita commodè distinguere, nisi aliqua vestium generali diuisione præmissa. De iis autem, & earum multiplici varietate nobiles Iurisconsulti [a] *pleraque literis accuratè mandarunt; quod viderent interesse plurimum vitæ quietè degendæ vestium plura discrimina non ignorari; quo lites dirimi possent, & controuersiæ sedari, quæ maximè coniunctos in hæreditate cernenda plerumque disiungunt. Inter alios autem Vlpianus* [b] *hæc de illis nobis præiuit.* Vestimenta, *inquit,* aut virilia, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria sunt; eaque vel induendi, vel præcingendi, vel amiciendi, vel insternendi, vel iniiciendi, vel accubandi causa parata sunt. *Quibus præmissis, quæ sint hæc summa capita prestitius exequitur; & quæ sub illis vestium differentiæ claudantur: omnia tamen implicatè. quod necesse erat rei par se infinitæ non ex arte, nec iuxta philosophiæ præcepta diuisione institutæ; cuius est confusa, certa ratione distinguere. Quis enim non videt innumeras illico vestium species haberi; si capita singula, ex quibus possunt illæ diuersitatem trahere, numerentur? Aliæ enim ab ætate; & sexu, aliæ à personarum qualitate distinguuntur; aliæ à colore, & materia, qua confectæ; aliæ à loco, & tempore, quibus vsurpatæ; aliæ ab vsu, & munere, in quod assumptæ; aliæ à variis corporis partibus ad quas paratæ; aliæ denique aliunde tot, & tam varia discrimina concipiunt; vt immensi sit operis illa tentare, nisi sub certa capita diuisione ex artis præceptis instituta redigantur; quod hic primum omnium præstabimus; vt inde hæc nostra tractatio dirigatur, & quicquid in sacris literis ad hoc argumentum spectat illustretur.*

a Paul. l. & tunicas. Vlpian. l. vitis. l. argumento ff. de au. & arg. ex illis Laz. Bossius in lib. de re vestiar. Guido Pancirol. var. lect. lib. 2. Andr. Alciat. Para lib. 2. Luc. de Penna ad postr. lib. Cod. 6. l. 25. ff. de au. & arg.

Vestium igitur, quæ hominis causa paratæ, ad illius intimos vsus assumuntur, aliæ sunt ad ipsum tegendum, aliæ ad mollius excipiendum. Primi generis in ipso recipiuntur, secundi generis extra adhibentur. Illæ bipartito diuiduntur, in amictus, & indumenta. Ad amictum *spectant, quæcunque toti corpori, aut parti corporis iniiciuntur; aut* ambiendo, *vt, pallium, theristra, syndones; aut* cingendo, *vt balthei, campestria, vittæ, fasciæ. Ad* indumenta, *quibuscunque vel corpus ipsum, vel pars corporis inseritur; vt tunica, thorax, pileus, calceus. Secundi vero generis quæ extra hominem, ad ipsum tamen mollius excipiendum parantur, duæ quasi species sunt, aulæa & stragula:* aulæa, *vestes omnes continent, quæ ornatus, aut alterius opportunitatis gratia suspenduntur; vt Attalica, Babylonica peristromata.* Stragula *vero, quicquid homini sternitur mollius habendo; siue dum cibum sumit, vt accubitoria; siue dum cubitum cedit, vt culcitra, strata, lodix; siue dum sedendo quiescit, vt puluilli. Hac diuisione præmissa, facilè deinde est varia sub illa genera distinguere, quæ possunt omnia sex ex capitibus deduci, nempe materia, forma, personis, loco, tempore, & vario vsu.* Ex Materia, *vt aliæ sint vestes lineæ, aliæ laneæ, aliæ sericæ, aliæ aliunde confectæ, aliæ puræ, aliæ virgatæ, aut ornatu alio aliter illusæ.* Ex forma, & figura, *prout variè congruunt, & varia sunt corporis partes quibus aptantur; vt aliæ sint adstrictæ, aliæ fluxæ, aliæ breues, aliæ talares; aliæ ad caput, aliæ ad pedes; aliæ ad partes alias*

attributa

attributa. Ex perſonis, *vt aliæ ſint magiſtratuum, aliæ priuatarum; aliæ virorum, aliæ fœminarum; aliæ nobilium, aliæ plebeiorum; aliæ ſeruorum, aliæ ingenuorum; aliæ iuuenum, aliæ puerorum.* Ex loco, *vt aliæ ſint domeſticæ, aliæ forenſes; aliæ militares, aliæ vrbanæ.* Ex tempore; *vt aliæ feſtiuæ, aliæ quotidianæ.* Ex vſu, *aliæ ſacræ, aliæ profanæ; aliæ ad induendum, aliæ ad amiciendum; aliæ ad cubandum, aliæ ad accubandum. Quibus omnibus ad exempli ſpeciem propoſitis, apertè conſtat nullas eſſe veſtium formas, quæ ſub aliquo horum capitum non includantur? Ex quibus hæc vniuerſa tractatio, ſic à nobis inſtituetur, vt ea quæ ſunt omni veſtium generi communia prius exequamur; inde verò, diuerſas indumentorum ſpecies explicemus, de quibus in ſacris literis maior aliqua dubitatio poſſit eſſe.*

Ad illa verba 2. Reg. 1. Super Saul flete, qui veſtiebat vos coccino in deliciis;

Et ad alia 4. Regum 6. Quod cum audiſſet Rex Iſrael, ſcidit veſtimenta ſua; & tranſibat per murum, viditque omnis populus cilicium, quo veſtitus erat ad carnem intrinſecus.

De varia materia veſtium Hebræorum, & quæ ex quo potiſſimum genere conficerentur.

DISPVTATIO I.

HÆc veſtium ſciſſio iam frequens apud Hebræos occaſionem pleriſque non tenuem præbuit de illarum materia quærendi. Cùm enim dupliciter vſurparetur; ad ſubitum nuncium calamitatis acceptæ, & ad obiectum primum cuiuſcunque rei deteſtandæ; dubitandum merito videbatur ex quo tandem materia, & quo textu conſtarent, quæ iam facilè tam ſubito, non à viris modo robuſtis; ſed à molliori ſexu, & ætate poterant omni tempore ſcindi. Nos ergo illorum hîc dubitationem ſequuti, primò de multiplici apud Hebræos veſtium materia diſſeremus. Secundò. Certas quaſdam illius ſpecies accuratiùs explicabimus, de quibus in ſacris literis aliqua maior controuerſia videtur eſſe. Et demum ex his, quomodo veſtes Hebræorum tam ſciſſiles eſſent, exponemus.

Multiplex veſtium materia proponitur, & per ſumma capita breuiter explicatur; & primo frondes, & lana.

CAPVT I.

OMnis veſtium materia vel ex terra gignitur, vel ex animalibus paratur, vel ex arboribus legitur. Ex *terra*; linum, ſpicæ, palea, fœnum. Ex *animalibus*; pelles, pili, plumæ, vellera. Ex *arboribus*; cortex, lanugo, folia. Quas omnes ſpecies Seneca dum in ſui ſæculi mores inuehitur ſub vno velut faſce complectitur [a] *Frigus,* inquit, *intolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo? nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium à frigore ſatis abunde defendere queunt? Non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora; non auium pluma in vſum veſtis conferuntur; non hodieque magna Scytharum pars vulpium ac murium tergis induitur, quæ tactu mollia & impenetrabilia ventis ſunt?* Ex his verò veſtes dupliciter aptantur; textura, & nexu. *Textura*, operoſior eſt, *nexus*, facilior. Ob id veſtes hominum primæ *nexæ*, non *textæ*; quod Poeta [b] Philoſophus non omiſit.

a Ep. 90.

b Lucr. lib. 5.

Nexilis ante fuit veſtis; quam textile tegmen.

Textura enim veſtem ipſa per ſe rarò concinnat; ſed materiam proximè parat, quæ concinnatur in veſtem. At ſolo nexu poteſt optimè veſtis aptari, cuius materiam natura ipſa nullo artis adiumento miniſtrat; vt cum ex pellibus aut paleis inuicem nexis operimenta corpori parantur.

§. I.

Prima veſtium materia proponitur.

PRima ergo & antiquiſſima veſtium materia, non ſolùm apud Hebræos, ſed apud alias omnes gentes, eſt qua nexilia veſtimenta conſtant; nempe ex arboribus folia & cortex; ex quadrupedibus pelles & lana; ex terra paleæ & fœnum; ex auibus plumæ. De foliis dubium non eſt cum primum veſtimentum generis humani folia fuerint. [c] *Cum cognouiſſent*, inquit, *ſe eſſe nudos, conſuerunt folia ficus, & fecerunt ſibi perizomata.* Ex qua veſte prima omnium, & antiquiſſima, tria ſunt obſeruanda. Primum veſtes eſſe, non neceſſitatis; ſed pudoris inuentum. Nec enim contra vlla frigoris, aut æſtus incommoda; ſed ad velandam turpitudinem ſunt prima veſtimenta parata. *Videntes*, inquit, *ſe eſſe nudos, perizomata ſibi fecerunt.* Nuditate conſpecta, non caput, & humeros velarunt, non totum corpus texerunt, quod vtique feciſſent, ſi tantum ad frigoris, & æſtus incommoda reſpexiſſent; ſed *perizomata* ſibi conſuerunt, vnde pudenda velarentur, & animi confuſio, non frigoris aſperitas arceretur. *Ex quo exemplo* dicit Auguſtinus [d] *omnes gentes, quæ ab illa ſtirpe procreatæ ſunt, vſque adeo tenent inſitum pudenda velare; vt quidam barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant; ſed cum earum tegumentis lauentur.* Alterum, quod eſt obſeruandum; fici folia primam materiam humanis veſtibus præbuiſſe; quod inter alias arbores ficus latiſſima folia progignat quæ, vt Plinius [e] aduertit, nullum fructibus vſum præbent; cum pomum prius in ficu, deinde folio naſcantur? *Reliquis*, inquit, *arboribus pomum ſub folio naſcitur, vt protegatur, excepta fico; cui folium maximum vmbroſiſſimumque & ideo ſupra id pomum; deinde ſerius folium naſcitur, quam pomum.* Vt hinc ſciamus primos parentes cum tales ſibi veſtes conficerent, haud temerè latiſſima, & vmbroſiſſima folia, quæ nullum ſuis pomis vſum præberent, elegiſſe. Quod quam ſignificationem vitæ inſtituendæ contineat; alibi proſequemur. Tertiò ſeruandum; primam omnium veſtem illam fuiſſe, quam poſtmodum Latini *ſuccinctorium, ſemicinctium, ſubligaculum*; & poſteriori tempore *campeſtria* dixerunt. De quibus Auguſtinus, [f] quod nos habemus; *Fecerunt ſibi perizomata*, legunt

fecerunt

c Gen. 3. 7.

d 14. de ciu. cap. 17.

e lib. 16. c. 26

f lib. 14. de ciuit. cap. 27.

fecerunt sibi campestria. Quid hæc sint explicans, subdit; *Pro his quidam interpretes succinctoria posuerunt. Porro autem campestria, latinum quidem verbum est; sed ex eo ductum, quod iuuenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant. Vnde qui ita succincti sunt, vulgus campestratos appellat.* Sic ille. Et ab his pudendis initiis adeo in immensum superba creuit insania; vt nullibi iam magis homines, quam in vestium luxu glorientur. Et hæc de foliis. De cortice, non est quod aliud dicamus, cum de illius vsu nihil in sacris literis ad indumenta dicatur.

Sequitur lana; cuius apud Hebræos in veste nexili, quam textili vsus antiquior. Ad quod obseruandum, vestes quæ nexu fiunt, aptari tripliciter, alligando, suendo, compingendo, *alligantur,* quæ vinculo transmisso iunguntur; *suuntur,* quæ confertâ materia densantur. Dico ergo lanæ primum vsum in veste nexili fuisse, non textili; longe enim prius quam texi cœpta in hominis opertimentum, fartim est subigendo densata: quod genus vestis Ezechielis verba respiciunt, dum sub pastorum metaphora populi rectores alloquitur [a]. *Lac,* inquit, *comedebatis, & lanis cooperiebamini; quod crassum erat, occidebatis; gregem autem non pascebatis.* Propterea enim tali genere vestis homines cùm induuntur, lanis operiri dicuntur, quod ipsamet lana fartim coacta, & durata in vsum vestis aptetur: quem primum vsum sectæ lanæ fuisse; ex prima hominum vita conuincitur, quæ pastoralis fuit. Ex ea enim factum, vt quæ posteriori tempore ad vitam traducendam homines vsurparunt ex animalibus desumpta reperiamus. Ex iis enim alebantur, vestiebantur, tabernacula, quæ priscis temporibus pro domibus erant, corio desuper extenso erigebantur, mutui conuentus cornuum sonitu indicebantur. Iam vero vt ex pellibus primæ vestes vinculis aptabantur; sic ex lana subacta densabantur; ad quod, vt dicebam, hic alludit Ezechiel dum dicit; *lanis operiebantur,* non laneo textu, sed ipsa lana. Quod deinde genus vestis, ex eo quod cogendo confectum, coactilia Latinis est appellatum, & nunc apud Italos vulgo, *di feltro. Lanæ,* inquit Plinius [b], *& per se coacta vestem faciunt; & si addatur acetum, etiam ferro resistunt.* Ita enim durabantur, vt etiam antiquitus inde militares loricæ fierent, vt diximus in primum Regum [c]. Et apertè Cæsar [d] non solum eas inter vestes, sed inter arma *defensiua* connumerat. *Omnes* inquit, *fere milites ex subactis, aut ex centonibus aut ex coriis tunicas, aut tegumenta fecerunt, quibus tela vitarent.* Hic enim *subacta,* quod alij [e] ante nos obseruarunt, *coactilia,* & *impilia* sunt. De quibus Vlpianus [f] cum vestimenta legantur, *coactilia quoque cedere* definiuit.

a Ezech. 34. 3.
b lib. 8. c. 4. 8.
c Cap. 17. in Comment.
d libr. 3. de bel. ciu.
e Baifius §. Arist. Pandir. lib. 2. var. cap. 99. V. Egnat. Spartian. in vita Pertinac.
f l. argumento dicto §. Arist. ff. de au. & arg.

Pelles, & illarum vsus in vestibus apud Hebræos.

§. II.

PRimum vestimentum hominis, quod ipse sibi confecit, ex foliis fuit; primum verò quod illi Deus suis quasi manibus concinnauit, ex pellibus. *Fecit,* inquit [g], *Dominus Deus Adæ, & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.* Si ergo genus est vllum vestium, quod auctoris sui gloria commendetur; hoc vnum ante omnia reliquis antecellit, quod à Deo factum est. Circa quod vestium genus obseruandum est primo loco verè fuisse ex animalium pellibus, vt Ecclesia tota docet; non ex arborum corticibus vt quidam [h] finxerunt. Ob id hoc commenti, quia satis expedire non poterant vnde, aut ex quibus animalibus & quomodo cæsis, pelles istæ desumptæ. Secundò obseruandum; cur has vestes Deus, & ex hac materia fecerit; quatenus deinde illæ in vsus fuerint, ex quo genere ferarum, apud quas gentes.

g Gen. 3. 21.

Sepran. in David.

h Moses Barcepha lib. de parad. adducens Nazianz. Gennad Constantin. Theodoret.

Deus ergo id per se voluit, vt ostenderet homini, nil adeo vile esse, & exiguum, quod hominis causa non faceret. *Nunc risui proximum videtur esse,* inquit Rupertus [i], *quod Dominus Deus tunicas pelliceas fecerit Adamo & vxori. Nec enim eiusdem dignitatis est pelliculas consuere, & tunicas facere, cuiusmodi ea sunt, quæ de Domino prius fuere præmissa.* Quæ illa? Terram fundasse, cœlum extendisse, maria diuisisse, solo verbo mandasse, & illo cuncta in hanc pulcherrimam speciem quæ mundus appellatur extitisse. Illa omnia Deus ingentia, miranda, magnifica hominis causa patrauerat; eo etiam se demisit, (verbo liceat hoc vti) vt qui paulo ante cœlum in ornatum mundi, sicut pelles extenderat; homini nunc quasi pellifex, & coriarius vestimenta conficiat. Et id cur? vt re ipsa doceret quod tanto post Christus Dominus verbo monstrauit [k], *quærendum primum regnum Dei, & hæc omnia nobis inde adiicienda.* Adam cum nudus esset ante omnia animi pudori consuluit, non corporis salubritati; recordatus officij, necessitatis oblitus. Ob id Deus vt ostenderet animi bona si primo loco quærantur; corpori necessaria non defutura, suis ipse manibus Adamo vestimenta confecit; qui corporis cura neglecta, pudoris anxius, ficulnea sibi indumenta curauerat. At cur ex pellibus has tunicas Deus? Vt mortuorum pellibus indutus Adam, quam pœnam mortis incurrerat, ante oculos semper haberet: vt disceret [l] longe melius homini Deum consulere, quam ipsum sibi, & inde in illum spem suam omnem cogitationemque reiiceret; quem sciret etiam in minimis sibi non defuturum. Tanto enim Deus homini melius de vestimento prouidit; quanto ficulneo succinctorio pelliceus amictus antistat.

i lib. 1. de oper Trinit. in c. 3. Gen.
k Matth. 6. 33.
l Ambr. de Isaac cap 6. Epiph. cont. hæres. cap 1. & habetur c. Adam. de pæn. in fine d. 1. Vide Augustin. Cassiodor. Arnob. Hugon Psal. 54. ibi, iacta super Dominum, &c.

At quem inde Iudæi vsum pellium in vestibus habuerunt? Duplicem; vnum, ad induendum; alterum ad insternendum. Ad *induendum,* nôn habemus in sacris litteris alios vsurpasse, quam qui vitam pauperem agerent, & propriam rusticorum. Tales illi prophetæ fuerunt, de quibus Apostolus [m]; *Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis.* Qui isti? Elias in veteri testamento, qui describitur [n] *vir pilosus, & zona pellicea accinctus renibus.* In nouo Ioannes de quo dicitur ipse autem [o] *Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos,* Qui enim zona pellicea cingebatur Elias, is est, quem dicit *in melotis* Apostolus circumiisse. Est autem *melota* propriè spolium ouillum, pellis nempe simul cum lana oui detracta, qualem prorsus Adamo Deum induisse credibile est, & in qua nunc passim incedunt pauperes, & rusticani. Eam autem horum tantum fuisse propriam apud Hebræos, vt indicaret Apostolus, vbi præmisit; *circumierunt in melotis, & in caprinis pellibus;* subdit; *Egentes angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus.* Egenus enim & angu-

m Ad Hebr. 11. 17.
n 4. Reg 1. 8.
o Matth. 3. 4.

ftiatus erat Elias, qui quæsitus vndique ad mortem, vagus & profugus, omnium rerum inopia laborabat. At melotarum vsum quem Hebræi rusticis tantum, & agrestibus reliquerunt, in Christiana deinde Ecclesia Patres districtioris vitæ cultores instaurarunt; ob reuerentiã primæ vestis, opinor, qua à Deo Adamus indutus, & veterum prophetarum, vt de illis testatur Cassianus [a]. At vero ad insternendum; dubium quem vsum pelles habuerint apud Hebræos; apud alias enim gentes hoc pacto multipliciter vsurpatæ sunt, & adhuc vsurpantur; nempe ad parietes vestiendos, ad arcas & res alias obtegendas, ad cœli iniurias obtectu suo prohibendas, ad supellectilem asseruandam, inuoluendam, asportandam; & ad mollius eubandum, & quiescendum. In quæ omnia cùm pelles assumuntur, stragulæ vestis officio fungi dicuntur: quia siue suspendendæ, siue obtendendæ, semper ante sternuntur, & id quod in patiete suspensæ, & appensæ præstant, possunt stratæ in pauimento præstare.

a *Lib. 1. instit. cap. 6. & alibi.*

Vsum ergo pellium ad tegendum in sacris literis habemus, vbi sermo fit de ianthinis, & rubricatis, quibus tabernaculum, arca, & alia instrumenta sacra tegebantur. In Exodo enim vbi ea memorantur, quæ à populo Moses in vsum templi iubetur accipere [b]; *Hæc*, inquit, *accipies à filiis Israël; aurum, argentum pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas & pelles ianthinas*. Ad quid? Ad Arcam, Tabernaculum, & omnia instromenta sacra tegenda [c]. *Quando*, inquit, *mouenda sunt castra, deponent velum, quod pendet ante fores, inuoluentque eo arcam testimonij, & operient rursum velamine ianthinarum pellium.* Quid autem essent pelles istæ, aut quomodo *ianthina* & *rubricata*; non videtur ab eo omittendum, qui rem vestiariam tractat, in sacris literis contentam. Obseruandum ergo pelles dupliciter in vsu esse; lanatas, & omni vellere piloque detracto, tinctas & medicatas. De lanatis supra diximus; & iterum paulo post vsum stragulæ vestis habuisse monstrabimus: ad alias istæ spectant, de quibus nunc agimus. Lana enim detracta, pelles variè medicatæ, vario colore tinguntur. Has, quas Deus ad vsum tabernaculi requirebat, *ianthinas*, & *rubricatas* esse volebat, *ianthinus* color, cælestis est; *ruber*, sanguineus; vt ostenderetur [d] hoc symbolo quid à sacra tractantibus Deus exigeret, qui in pellibus sacra tegentibus colorem cælestem & sanguinem requirebat.

b *Exod. c. 25. 3. 4.*

c *Num. 4. 6.*

d *Vide Aug. in Exod. q. 180. Origen in hom. in Ios.*

An autem ad parietes ornandos vsum aliquem pelles habeant, apud Hebræos; incertum est. Affirmant aliqui, volentque; vt apud nos ex pellibus Hispanicis, & Romanensibus aulæa, vestiendis parietibus concinnantur; ita fuisse apud Hebræos, & alios Orientales. Ad quod astruendum illud Abacuch [e]; *Turbabuntur pelles terræ Madian*; vertunt; *Turbabuntur aulæa terræ Madian*. Pelles à nostro appellatæ; quod ex illis; *Aulæa* in fonte, quod ad aulas ornandas. Sed vt verum fatear, incertum non modo est an Hebræi medicatis pellibus aulas ornanerint; sed an omnino vllo aulæorum genere parietes ornandi causa contraxerint. Certè cum Balthasar in sula regia principibus suis regium quoque conuiuiũ struxisset, nulla ea parietibus vela pendebant, quibus aula vestiretur. Hæc enim de illo Daniel [f], *Balthasar fecit grande conuiuium Principibus suis mille*. Et paulo post [g], *In eadem*

e *Cap. 3. vbi Anton. Guenara, vide Martin. Delr. c. 1. in Cant.*

f *Cap. 5. 1.*
g *Ver. 5.*

hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ. Si ergo regiæ aulæ parietes, dum in in ea apparatu regio conuiuium agebatur, aulæis nullis ornabantur; quid existimare de aliis debemus in toto illo tractu Orientali? Hoc ergo incertum, quod infra fortasse pressiùs discutietur.

At illud certum de vsu pellium in tentoriis & tabernaculis, quæ in campis, & sub dio figebantur. In hoc enim pelles vsurpatas; alibi clarè in sacris litteris exprimitur, alibi alludendo, nec minus frequenter, innuitur. *Dilata*, inquit Isaias [h], *locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende.* Vtraque enim hæc ex pellibus erant, & eorum maxime vsus in castris. Vnde *sub pellibus agere*, pro eo quod militare & aduersus hostes in campis esse, nec ab armis discedere; quod habitacula militum propria in castris, & campo, ex pellibus essent. Ad quod Dauid alludens, de Deo dicit [i]; *cœlum sicut pellem extendisse*: quasi enim tabernaculum Deus, & militare tentorium hominibus extendit, dum cœlom extendit: quia [k] *militia est vita hominis super terram*. Ex hoc autem vsu pellium ortum, vt sub pellibus esse, sit militare, & in armis esse; præter externos scriptores, etiam ex nostris habetur: vnde sunt illa Hieronymi ad Heliodorum [l]; *Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi vallum? vbi fossa? vbi hyems acta sub pellibus?* Quare cum vellet Vrias significare, non solum totum Israëlem in armis esse, sed etiam Arcam ipsam Dei militare, quod hic D. Hieronymus dicit, sub pellibus agere; clarius ipse proponens [m], *Arca Dei*, inquit, *& Israël, & Iuda habitant in papilionibus & Dominus meus Ioab, & serui Domini mei super faciem terræ manent*; Papiliones enim isti sub quibus agebat Arca, tentoria ex pellibus erant; in quibus habitare, nil erat aliud [n], quam sub pellibus agere, & in illis esse nil aliud, quàm militare.

h *Cap. 54. 2.*

i *Psal. 103.*

k *Iob 14.*

l *Ep. 1.*

m *lib. 2. Reg. 11.*

n *Panciról. lib. 2. var. cap. 93. ex Tacito lib. 14. an. Caſ. lib. 5. de bel. ciu.*

Quartus vsus pellium in supellectili seruanda, & asportanda; num fuerit apud Hebræos; incertum est. Apud Latinos fuisse; non dubium, quibus ob id *pellium* [o] nomine, vidulus, & mantica viatoria significatur, quam vulgus Italicum appellat *valigie & bolge*. Non desunt ergo qui tales fuisse putent pelles Salomonis, quibus se sponsa comparat in Canticis, dum dicit [p]; *Nigra sum, sed formosa, filiæ Ierusalem, sicut tabernacula Cedar; sicut pelles Salomonis.* Pelles enim has, vidulos exponunt, qui Salomonem antecedebant in pompa procedentem, vt nunc Cardinales, & alios Principes solet ea quæ vulgo dicitur *valisia* antecedere acu vndique picta & elaborata, soroque intexto variè illusa. Probabilis expositio, quam iuuant aliæ versiones, quæ legunt, *sicut cortina Salomonis*. Inter alia enim cortinæ pretiosam supellectilem inuoluebant, & instrumento vistorio accensebantur. Inde autem sententiam suam etiam confirmant, quod non appareat quod aliud genus pellium tantam pulchritudinem habere potuerit, vt illis, quo magis existeret, pulchritudo sponsæ deberit comparari. Aliis [q] hoc non probatur, qui volunt pelles Salomonis esse hic *tentoria*, & *tabernacula* militaria; in eoque comparationem sitam, quod sponsa nigram simul se dicat, & pulchram; ad quod probandum tentoria Salomonis adducit, tuttinsecus ornatissimi cultus, estrin

o *Adrian. Turneb. aduersar. lib. 13. cap. 4.*

p *Cap. 1.*

q *Theodor. Psellus, Aponius, & ex illis recentiores Genebrard. Aluys. de Leon Martin Delr. in Cant. c. 5.*

extrinsecus aggesto puluere sordidata. Sed vnde Salomoni pacis perpetuo cultori tentoria? Dubium est num vlla habuerit, qui semper ab omni bello vacauit, & iis omnibus quæ erant inimica paci; nedum talia habuerit, & tam nota, vt ex illis comparatio ad ignota illustranda duci potuerit. Existimo ergo nomine pellium hoc loco necessario quid vndequaque pulcherrimum intelligendum. Sponsa enim duo de se dixerat; & quod nigra esset, & quod pulchra. Ob nigredinem se dicit similem *tabernaculis Cedar*; ob pulchritudinem, *pellibus Salomonis*. Sicut igitur *tabernacula Cedar*, pulchri nihil habebant; sic *pelles Salomonis* aliquid interpretari debemus, quod pulchritudine sua vndequaque fulgebat. An autem vidulus ante illum gestari solitus, ex pellibus artificiosè pictis, & auro illusis confectus an aliud quid esset; incertum est. Illud tamé certum, pelles ex se deformes; arte tamen, auro, gemmisque distinctas, id quod sponsa volebat, ante oculos maximè ponere, nimirum posse aliquid esse turpe per se spectatū, quod alterius accedente cura pulchrum fiat. Hunc enim esse sensum, quē ibi sponsa, Ecclesia nempe quæ loquitur, intendit, Patres obseruant [a]. Denique adhibitæ fuere pelles ad mollius cubandum. De Gethæis enim dicitur fecisse sibi [b] *sedes pelliceas*, cum Deus illos in posteriora percussit; & id non ob aliud, nisi vt partes illæ laborantes interim dum ipsi sederent, mollius exciperentur. *Computrescebant*, inquit, *prominentes extales eorum, inieruntque consilium Gethai, & fecerunt sibi sedes pelliceas.* Quæ, quid essent; ambigêre plerique. Quidam quod verba hæc *sedes pelliceas* ab Hebræo textu, & Chaldæo absint, omittendas etiam in Latino putarunt. Et omiserunt in commentariis suis Gregorius, & Beda. Græci [c] vero pro *pelliceas*; *aureas* legerunt. Pelliceas tamen Hieronymus voluit, & semper editio latina retinuit [d], & retinet nouissimè emendata. Aliqui [e] ergo sedes pelliceas femoralia scortea interpretantur; ob id à scriptura signanter expressa, vt inde magnitudo morbi constaret, quo fuerant Palestini percussi. Tantam enim fuisse; vt cum nullus apud illos femoralium vsus esset, vt nouo morbo occurrerent, coacti sint nouum genus vestis inducere, quod honesto vocabulo scriptura *sedes* appellauit; phrasi in sacris & externis literis vsurpata, qua vestes certæ parti corporis attributæ, eiusdem partis nomine nuncupentur: vt *pedes* [f] pro calceis, quibus pedes teguntur; *corpus* pro veste, qua corpus, id est vitalia velantur. Quod enim habetur in vulgata [g], *cum qua veste intrauit, cum tali exeat*, est propriè in Hebræo, *cum quo corpore intrauit*; & ita ex Hebræo vertunt Vatablus & Pagninus. noster autem interpres, vt obscuritatem forte vitaret, vestem maluit, quam corpus exponere. vt intelligeremus eo loco in Hebræo corpus nomen esse vestis, qua corpus tegitur. Cum ergo partes illæ, quas dum homines sedent, primo sedibus applicant, etiam apud elegantissimos scriptores [h] *sedes appellentur*; vestem illis tegendis proprie paratam, nempe *femoralia*, nomine quoque *sedis* appellatam. Alij [i] volunt fuisse puluillos ex lanatis pellibus, tomento, vel alia molliori materia suffarctos, quos secum quacunque ferebant, aut etiam partibus illis alligatos gestabant: quod omittendum scriptura non censuit; vt inde posset mali magnitudo, quo premebantur, agnosci. Vtrumque probabile; &

Sepran. in Dauid.

a Gregor. Bernard. Teodor. Nyssen. Paulo Carp.
b 1.Reg.c.5.
c Theodoret. q.13. in 1. Reg. ex 70.
d Lyran. Comest. Abul. Dionys.
e Sanc. in 1. Reg 5.
f Deut.8.4. Exod.2.9. & 21.
g Exod.cap. 21.3.
h Cornel. Cels. de re medica pas.
i Vide Abulens. Lyran. Dionys. in 1.Reg.c.2.

vtrum vis admittatur, hinc constat, quem vsum pelles habuerint ad molliùs corpus, vel eius aliquas partes excipiendas. Illud tamé quod de scorteis, siue pellitis femoralibus dicebatur, etiá illa coniectura iuuat, quod Gethæi duplici malo laborabant; *intestino*, quod erat vlcus extalium; & *externo*, quod erant mures in tanta copia ebullientes, vt ad ipsos adreperent, & extales arroderent, vt plures Patres obseruant [k]. Vtrique verò malo prohibendo magis conducere videbantur fœminalia scortea lanatis ex pellibus assuta, quàm puluilli pellicei circumgestandi. Et hæc de vsu pellium apud Hebræos.

Restaret nunc quatenus apud alias gentes, & in quos vsus, ex quibus animalibus haberentur; quod est nobis breuiter exequendum; quantum satis est scilicet iis illustrandis, quæ de hac re possunt in sacris literis occurrere. Dico igitur apud alias gentes vsum pellium in vestibus, & ad necessitatem, & ad luxum fuisse. *Ad necessitatem*, primo tempore rusticis pariter & nobilibus; ad *luxum*, nobilibus: ad necessitatem, ex gregibus & armentis obuiis; ad *luxum*, ex peregrinis animalibus & alio ex orbe subuectis assumebantur. Quia vero luxum longo semper interuallo necessitas antecedit, prius in vsus fuere pelles ex gregibus detractæ, quam ex longinquis regionibus accersitæ. Ad quod, obscurus odum, primas hominum vestes, vt supra significaui, fuisse ex arboribus paratas. Quod enim duo hæc *victus*, *& vestis* tanto inter se nexu coniuncta sint, vnde homines primum alimenta sumpserunt; inde quoque statim vestimenta traxerunt: & quia primus homini cibus ex arborum fructibus, ex illis quoque prima vestis homini fuit. Vnde Lucretius [l]

Nec dum res igni sciban tractare, neque vti,
Pellibus & spoliis corpus vestire ferarum;
Sed nemora, atque cauos montes, syluasque colebant
Et frutices inter, condebant squalida membra
Verbera ventorum vitare imbresque coacti.

Primus ergo vestitus absolute spectatus ex arboribus fuit; quia primus etiam cibus ex illis. Primus verò vestitus ex animalibus ex gregibus sumptus: quia primus etiam cibus, quem ex animalibus homines ceperunt, ex mitibus fuit, quæ in greges coguntur; non ex feris, quæ per syluas vagantur. Et is ab initio communis omnium erat, quia quæ necessitatis sunt, æquè per omnes funduntur; insequente vero luxu, quod necessaria est, agrestes retinent, & rusticani; Cura verò nobilium ad peregrina conuertitur. Ob id primos Romanæ Curiæ Senatores ille pellitos appellauit; quod tunc nullo discrimine, necessitate cunctos æque cogente, pellibus ex grege paratis, non ex peregrino mure detractis, tam Senatus, quam populus veterentur.

[m] *Curia prætexto, quæ nunc nitet alta Senatu*
Pellitos habuit, rustica corda Patres

Pellitos, non aliunde, quam ex proximo grege; si de prisco senatu loquamur, & de priscis proceribus Romani populi: nam Scythæ, Getæ, & quæ gentes aliæ glaciali sub vrsa degunt, primis etiam temporibus ex aliarum ferarum pellibus indumenta sumpserunt. in quorum commodum lupos, vrsos, & alias agrestes feras etiam à diuina prouidentia paratas esse Prudentius [n] agnoscit.

Quod si forte lupos, lyncesque vrsosque creatos
Displicet, ad Scythia proceres, regesque Getarum

k Seuer. Sulp. Sacra hist. l. 1. Gregor. in 1. Reg.c.5. Auctor mirab. lib.2.c.7. tom.3. Aug. Ex illis Abulens. q 15 16. 19 in cap 5. Reg. Lorin. Psal.77 vers. 66.
l lib.5.
m Proper lib. 4 eleg 1.
n Cor. de prouid.

Respice queis ostro contempto, & vellere Serum,
Eximius decor est tergis horrere ferarum.

A quibus deinde pelles ad nos peregrinæ transmissæ, quod erat apud illos necessitas; luxum nobis esse fecerunt, in eo maximè positum, si quàm maximè ex longinquo pelles accerserentur: vnde postea in summo pretio fuerunt, & adhuc perdurant lotrinæ, & murinæ, ex quibus thorace confecto Carolus [a] magnus pectus, & humeros muniebat; ad eam puto formam, qua nunc constant, qui vulgo Italis *colletti* dicuntur. Præterea Martutinæ, & eius generis aliæ, quarum luxum Petrus Damianus alicubi [b] nimis excreuisse conqueritur, *cum domestici mures*, inquit, *nostris aspectibus sordeant, transmarinorum pelles, quia magni pretij coemuntur, oblectant: catinum itaque & agnorum exuuiæ despiciuntur: Ermelini, gebellini, marteres exquiruntur, & vulpes, &c. ecce nō reclinatur in vulpecula Christus: & dormit sub vulpinis pellibus Christus, respuit animalia redemptoris mundi vocabulo decorata* (nempe agnos, & oues) *illud suum repetat ornamentum, quod figuras innuit reproborum.* Vulpes enim malitiæ, & improbitatis sunt symbolum in sacris literis.

a Eginart. in eius vita.
b lib. 2. Ep. 8.

Pili ex quibus animalibus in quo vsu apud Hebraeos, & quæ vestes inde confectæ.

§. III.

POst lanas, & pelles sequuntur pili; quorum etiam vsus in vestibus apud Hebræos ad induendum, ad amiciendum, ad insternendum.

Ad induendum; primò cilicium, quo Ioram Rex Israel indutus hic dicitur. [c] *Vidit*, inquit, *omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus.* De qua veste breuiter exponendum qualis esset, ad quid assumpta, & vnde appellata. *Qualis esset*; constat ex genere texturæ & materiæ, ex qua confecta: ex pilis enim & setis in funiculos intortis, opere quasi reticulato contexebatur. Pili autem promiscuè erant ex hircis, capris, equis, camelis, porcis. Ad quid autem hæc vestis; De ea loquor, quæ *ad induendum*, non quæ ad amiciendum, & insternendum parata. Et eam certum est alium vsum non habuisse, quam vt asperitate sua corpus affligeret, & esset habitus animi pœnitentis, ad Deum voluntaria pœna placandum, & ad homines exemplo simili ad officium prouocandos. Qualem vsum describit eleganter Paulinus in vita [d] S. Martini

c 4. Reg. 6.
d lib. 2.

Quia & contexto setis coopertus amictu.
Exesa assiduo compunxit acumine membra
Vt terreret tenuem vestis nimis aspera pellem,
Et cutis extensis stimulis attacta pateret.

Et iterum.

Multis vestis erat setis contexta cameli,
Quæ leuibus stimulis vigiles contingeret artus
Excluderet suauem compuncta carne soporem,
Mollitiem fluxum, atterirent vellera corpus.

Et ex hoc genere texti fiebant thoraces, subuculæ, tunicæ; quæ omnia simplici cilicij nomine intelliguntur, & ad induendum sunt, non ad insternendum. Iam vero quod attinet ad nomen; Latini, & Græci cilicium dicunt à Cilicum populis qui primi tale genus texti repererunt; vel frequentius vsurparunt, vt alibi [e] fusius indicauimus. Hebraicè vero cilicium, *sac* nuncupatur. Ex qua voce sacci vocabulum apud omnes ferme gentes est deriuatum, apud quas hoc telæ, vel texti genus hispidum, durum, asperum ex setis, pilisque aut canabi rudibus filis confectum, inuariata appellatione *saccus* nuncupatur, vt alij [f] ante nos obseruarunt; nec id opinor sine taciti significatione mysterij. Siue enim *saccus*, & *cilicium*, accipiatur vt est apud Hebræos & Christianos symbolum pœnitentiæ; siue vt apud omnes alias gētes, luctus & mœroris; omnes in hoc pari iure censentur; & cum in plerisque aliis omnino differant, in nomine *sacci* conueniunt. Quia si per id pœnitentiam intelligamus; [g] *omnes peccauerunt, & egent gloria Dei*; nempe vt is exoratus peccata liberaliter indulgeat, in quo gloria illius maximè cernitur; [h] *& nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribunt.* Si vero, vt est verbis lugubris, merito apud omnes eodem *sacci* nomine nuncupatur: quia apud omnes eadem reperitur materia lugendi.

e Com. in lib. 2 Reg. c. 21.
f Alciat. li. 2 parer. c. 8. Io Gorop. in Hermat. li 8. Lorin. in Ps. 29. 12.
g Ad Rom. 3. 23.
h Luc. 13.

[i] *Hic segetes, illic veniunt fœlicius vuæ*
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi
Et Chalybes nudi ferrum.

i Virg. Geor. 1

Denique, *non omnis fert omnia tellus*; at tribuli, spinæ; dumi pariter vbique nascuntur: Hic autem venit vberius, ibi gemmæ, alibi triticum, hic vestes sericæ illic vndulatæ, scutulatæ alibi; vbique tamen saccus prouentu simili reperitur: quia vbique eadem materia dolorum, & seges lachrymarum; siue peccata respicias, verè digna, quæ lugeamus; siue quotidianæ vitæ infortunia quæ passim æquo impensius dolemus. Et hoc inter alia puto quoque vulgare verbum respicere, quo *saccum quisque suum gestare dicitur*, cum significamus vnumquenque tacitè habere quod doleat, & ingemiscat; quantumuis enim in aliis ab aliis distinguatur, in hoc non distinguitur. Honores, opes, nobilitas in vno quoque diuersa sunt; *saccus* in omnibus & apud omnes idem. Vt ergo dicebam, quod est Hebraicè *sac*, noster Interpres aliquando *saccum* vertit, aliquando *cilicium*, quod fecit hoc loco regum, in Genesi, & alibi sæpissimè, quemadmodum accuratè est ab aliis obseruatum; vt nempe intelligamus promiscue *saccum*, & *cilicium* pro eodem vsurpari, quando quod est Hebraicè *sac*, nunc *saccus*, nunc *cilicium* vertatur.

Secundò, cilicium erat ad amiciendum. Retinendum quod supra ex Vlpiano dixi, vestium esse alias ad *induendum*, quibus corpus, aut pars corporis inseritur; alias ad *amiciendum*; quæ corpori, vel parti corporis circumponuntur. Dico ergo non solum ad induendum, sed ad amiciendum cilicium fuisse. Et id vel in sacra pœnitentia, vel in solemni luctu; quo in vtroque vel ita vsurpabatur, vt totum corpus ambiret, vt erant *pallia cilicina*, vel partem duntaxat, vt *Zona*. Iam vero licet indumentum cilicinum inter vestes interiores computaretur; *amictus* tamen cilicinus inter eas erat, quæ primæ in oculos incurrunt. Et poterant nihilominus intimæ cuti, aut carni adhærere, cum super nudum corpus iniiciebantur, qualis habitus B. Ioannis ab Euangelista fuisse describitur, dum dicit; [k] *Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum & Zonam pelliceam circa lumbos suos.* Cætera enim nudus, circa lumbos cinctorio pelliceo cingebatur, quo ventris etiam inferiores partes obtegerentur. Totum autem corpus cilicino pallio circum erat amictum: quod si fortè excideret, aut aliqua ex parte aperiretur; nihil tamen ex corpore nudabatur, quod indecorum esset alienis aspectibus obiectari.

k Matth. 3.

lectari. Tale pallium nobis Psulinus describit, quod illi Sulpitios Seuerus pretiosi muneris loco transmiserat. [a] *Necessario,* ioquit, *peccatoribus & precatu deploratuenis, & habitu indigentibus pallia camelorum pilis texta misistis, qua nos in conspectu altissimi stratos, vilibus stimulis admonerent dum asperitate setarum compungimur, & peccatorum nostrorum horrore compungi; atque intus spiritu conteri, dum extrinsecus serunt habitu.* Paulo post apertè subiiciens, tale quid hoc pallium fuisse, quale Ioannis fuisse describitur. Hoc autem, etiam si pallium esset, nudæ tamen cuti proximè applicatum constat: quia si super alias vestes iniectum fuisset, nihil erat, quod ab illius asperitate caro sibi timeret; quam tamen illius aculeis Paulinus dicit esse compunctam.

a Paulin. ep. 10. ad Seuer.

Sed cum dixerimus vestis cilicinæ cum in amictum vsurpabatur, duplicem vsum fuisse; ad pœnitentiam agendam, & habitum luctus assumendum: dubium est cum Dauid, vel alij in sacris literis leguntur, cilicium sumpsisse; ad quid assumpserint: ad pœnitentiam ne, vel ad luctum, vel ad vtrumque. Quod vt explicetur.

Certum est, quoties intrinsecus cilicina vestis induebatur, ad pœnitentiam id fuisse, & non ad habitum luctus assumendum. Quod hic habemus fecisse [b] Ioram. Intrinsecus enim ad intimam cutem, subucula cilicina coopertus, & extrinsecus ornatu regio præfulgens, non habitum lugentis præferebat; sed Deo vota pœnitentis animi tam spiritu, quam carne compunctus offerebat. Idem dicendum de Achab, [c] qui ad Eliæ sermones *scidit vestimenta sua, & operuit cilicio carnem suam ieiunauitque & dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite.* At verò quod de Iacob legitur, [d] audita Iosephi morte, *scissis vestibus indutus est cilicio lugens filium suum multo tempore;* de cultu lugubri plerisque [e] videtur accipiendum. Indubiè autem quod Dauid dicit [f] *cum sibi molesti essent inimici sui, cilicia se induisse;* de cilicio videtur esse sumendum ad opera pœnitentiæ exercenda, quo Deus placaretur; non de veste lugubri, qua status merentis animi proderetur. At cilicium extrinsecus & super alias vestes iniectum, non videtur esse propriè habitus pœnitentis, cum tunc carnem non pungat; sed lugubrem habitum induentis. Falsum istud est, nam & nunc passim, & retro semper per elapsa sæcula, in publicis supplicationibus ad Deum promerendum; & aliquando etiam priuatim viri sancti saccum & cilicium super alias vestes induti processerunt; non quod tunc cutis compungeretur, quæ cilicij aculeis non tangebatur, sed quo demissi animi mœror ad Deum demerendum proderetur; & alij ad pœnitentiam agendam excitarentur. Quod sine dubio à sacerdotibus factum est [g] Holopherne ingruente: cilicio enim super alias vestes induti prodierunt, non quod vllum lugentis habitum gestare vellent; sed quod omnes ad pœnitentiam excitarent, qua Deus placaretur. Verum quia de sacco & cilicio, vt inter vestes lugubres computantur; iterum agendum est vbi de publico & priuato luctu, nihil hîc de illis aliud addemus.

b 4. Reg. 6.
c lib. 3. Reg. 21, 27.
d Gen. 37. 34.
e Haymer. Delr. Oleast. in Gen. 37. Lorin. Ps. 36. 13.
f Psalm. 34.
g Iudith. 4. 9

Tertio loco cilicium stragulis accensebatur ad insternendum; & id similiter vel ad pœnitentiam, vel in luctu. *Ad pœnitentiam,* vt factum est ab Acab, [h] *Ieiunauit,* inquit, *& dormiuit in sacco.* Pro molli enim culcitra in sacco & cilicio cubabant qui pœnitentiam agebant. Ex quo genere deinde mattæ, & storeæ fuerunt, quibus in Ægypto Patres frequenter vsi, vt traditur à Cassiano. *In luctu,* vt factum est à Respha [i] in morte filiorum. Alia autem erat vtilitas cilicinæ vestiam in velis, tentoriis, & operimentis pro vario vsu rei nauticæ, militaris, campestris. Vnde & vela ex caprino pilo ad aream & tabernaculum tam crebro in sacris literis [k] memorantur. De quo vsu præsertim in re nautica, & bellica, quia nos [l] alibi, & alij, [m] nihil est, quod hic pressius exponamus; nisi tantum quod nauigantibus & militantibus in hac vita vt ad portum alterius & æternæ, aliquando post pugnam appellamus, optimè hæc vela congruunt in militiæ & nauigationis vsum excogitata.

h lib. 3. Reg. c. 21.
Sopran. in Dauid.
i lib. 3. Reg. cap. 21.
k Ex cap. 25. & c. 35.
l lib. 2. Reg. c. 21. in Com.
m Cic. 3. in Ver. Vitr. lib. 10. c. vlt. Seru. lib. 3. Georg. Veget. lib. 4. c. 6. Procop. 2. de bel. Persico Var de lin. lat. lib. 5.

Viso ergo de hoc genere vestis hispidæ, quæ ex pilis conficitur, videndum, numquid vllæ delicatiores apud Hebræos, aut alios, ex pilis conficerentur. Et sunt qui affirment planè mollissimas, & pretiosissimas inde confectas. Primo quia pili caprarum inter pretiosa, quæ filij Israel offerre debebant in templo computantur. [n] *Hæc,* inquit, *sunt, qua accipere debetis; aurum, argentum hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum, & pilos caprarum.* Inter aurum, inquiunt, purpuram, & coccum, pili caprarum interponuntur; quorsum, si non ex illis pretiosa quoque texta confecta? Secundo. Ex aliis pilis aliorum animalium, dubium non est apud alios vestes delicatissimas in vsu fuisse. [o] Plinius *vestes,* inquit, *leporino pilo facere tentatum est, tactu non perinde molli, vt in cute propter breuitatem pilo labili.* Tertiò denique non defuere qui vestem Ioannis ex pilis camelorum pretiosam putauerint; saltem non asperam, sed vulgarem, & promiscuam. Et isti [p] hæretici nostri temporis fuere, qui omnis asperitatis osores, quæ studio pœnitendi spontè suscipitur, omnia conantur eludere, quæcunque in sacris literis in ratione vestis, & victus asperitatem aliquam sonant. Itaque in Ioanne Baptista *solitudinem,* quam incoluit, in vrbem vertunt; *vestem* ex pilis, in vndulatam; *locustas* in cancros. Hæc refelli non debent; sed omissa cura transmitti. Quid enim est delicatæ, si hoc non est; in Zona pellicea, cibo locustarum, veste cilicina delicias reperire? Dicendum ergo; num ex pilis aliorum animalium vllæ delicatæ vestes Hebræis fuerint, incertum esse; ex pilis vero caprarum, aut camelorum confectas ad squalorem fuisse, non ad delicias; dubitari non posse. Nec mouere debet, quod caprarum pili tanta cura conquirerentur. In quid enim id fieret, ibidem edisseritur; ad aream nempe tegendam; in quem vsum quicquid erat impendendum summa cura Deus volebat, & attentè parari. Vestem verò Ioannis asperam planè horrentemque fuisse; modo dicta declarant; & antiqui [q] Patres ante nos docuerunt. Quod vero spectat ad alias gentes; negari non potest ex pilis quorundam animalium confectas apud illos pretiosas vestes; quod indicauit Plinius loco citato. Sed probabilius est pelles ipsas cum villis in id assumptas, & vestes ex illis pellibus promiscue dictas, nunc ex pellibus nunc ex pilis; quod tamen non in omnibus animalibus sed in illis locum duntaxat habebat, quibus pilus breuissimus; quales peregrini mures, & lepores sunt. Itaque pelles, quas olim Senatores, & nunc magni Præsules, & Proceres aliqui magistratu fungentes, collo circumplicatas vsurpant, dum sacris assistunt, aut in

n Ex. 25. 5.
o lib. 8. c. 55.
p De quibus Maldon. in c. 3. Matth.
q Polib. ep. 10 ad Seuer. Eucher. hom. 1. de beato Ioan. Petr. Chrysol. ser. 86. vsque ad 92. Ansel. in Matt. c. 3.

pompa procedunt, à nonnullis ex pilie dicuntur; cum tamen ratiſſimè, niſi ex pellibus conficerentur. Dixi porro ſenatores olim has pelles geſtaſſe, quod ab Aerone [a] vetere Horatij interprete monemur, dum latum clauom exponit. *Latum clauum,inquit,purpuram dicit,quæ in pectore extenditur Senatorum: Græci τὸν πλατύσημον vocant, vſum eius nunc retinent principes inincientes veſtis à ceruice ad pectus indumentum ex purpura; vel pellibus pretioſis muris Pontici; vel aliis dum regio habitu procedunt in publico.* Qui nunc ipſiſſimus eſt habitus Canonicorum cathedralium Eccleſiarum.

a lib.1.ſat.5.

Pluma in re veſtiaria quem vſum habuerint apud antiquos.

§. IV.

EX plumis olim veſtes confici ſolitas; dubium non eſt, ſiue ex eſſent ad amiciendum, ſiue ad inſternendum, ſiue alterius ornatus gratia paratæ. Prudentius [b].

b In Hormatig.

Aurum quoque verſicolorum
Indumenta neuis texentem plurima telis.

Dubium ergo num apud Hebræos tale texti genus extiterit; & videtur fuiſſe, quod ſæpiſſimè in ſacris litteris operis plumarij mentio fiat [c]. *Decē*,inquit,*cortinas de byſſo retorta, & hyacintho ac purpura,coccoq; bis tincto variatas opere plumario facies.* Quod ipſum deinde in codē libro ſæpius [d] repetitur? Vbi etiā mētio fit artificis huius operis [e]. *Vt faciant*,inquit,*opera abietarij, polymitarij,ac plumarij de hyacintho, ac purpura.* Et ruſus [f],*Ooliab,qui & ipſe*, inquit, *artifex lignorum egregius fuit,& polymitarius, ac plumarius ex hyacintho,purpura,vermiculo,& byſſo.*

c Ex.26.1.

d Ex.c.27. 16.c. 28.39. cap.36.37.
e Ex.35.35.
f Ex.38.23.

Sed dicendum aliud eſſe facere quid *opere plumario*; aliud plumas in telas contexere, & ex eo textu veſtes conficere: Secundum hoc ſine dubio fuit in vſu apud alias gentes,& forte etiam apud Indos, & extremas alias nationes perſeuerat; num autem Hebræis etiam fuiſſe vſurpatum,incertum eſt. At vero primum illud apud eos viguit; in vſuque maxime fuit *opera plumario* veſtes elaborare. Quod ergo erat hoc opus, & quod propriè munus artificis plumarij? Quidam [g] polymitarios,& plumarios; eoſdem fuiſſe volunt; opus autem plumarium idem eſſe, quod variegatum, & multorum colorum diuerſitate contextum; quale in aulæis, & mantilibus cernitur, quos nunc *Arazes* appellamus. Et id voluiſſe Hieronymum alij [h] affirmant. Mihi tamen certa res eſt *polymitarios, & plumarios* fuiſſe diſtinctos; quod manifeſte S.Hieronymus ſignificat, dum tam frequenter iſta duo nomina narrando conjungit. Quorſum enim inutili ſynonimorum repetitione, quem *polymitarium* dixerat,etiam *plumarium* appellare; ſi hoc erat eſſe polymitarium quod plumarium? *Erat*, inquit, *polymitarius,ac plumarius, & egregius artifex lignorum.* Vt enim illum à multiplici commendaret arte, qua pollebat, & polymitarium dixit, & plumarium, & egregium artificem lignorum; quod vltimum ſi aliud eſt à plumario; cur non etiam plumarius à polymitario? Quod erat ergo vtriuſque opus? Polymitarius [i], ex filis & licijs variorum colorum telas artificioſe texebat; plumarius verò iam textas acu pingebat,vel tomento variorum colorum ſcitè confarto, & aggeſto

g Dan. Barbar. in vitr. lib.6.cap.7. Hermol in Plin. Egnat. in Flau. Vlp.
h Philand.in vitr. loco citato.

i Vide Ioſephū in Euſeb: an ab. o.c. 235 C.Cuiac. lib 2. obſeru, ad l.1 C.de excuſ.artif.

varias figuras exprimebat. Itaque *polymitarius* erat,qui nunc nobis conficit,quos Arazos appellamus. *Plumarius*,qui,nunc *acupictor*, aut *imbotitor*, aut *recamator* dicitur. Quem *plumarium* aliqui [k] volunt, non à plumis auium; ſed à pluma, quæ genus erat acus, appellatum: à qua etiam volunt ipſum opus *plumarium* dictum, quod eſſet illo genere acus elaboratum. Aliis tamen opus plumarium dictum placet, à mollitudine textus, & varietate colorum; quod vtrumque in auium collo, dorſo, & toto corpore mire conſpicitur. Probabilius tamen eſt opus plumarium appellatum quod primo plumis auium ſcitè diſpoſitis cœperit vſurpari; nomen vero deinde retentum fuerit, etiam ſi non variæ plumæ; ſed variorum colorum lanuginoſa vellera fartim aggerarentur in varias figuras efformata. Apud Vopiſcum [l] *plumandi* verbum reperimus, pro eo quod eſt opere plumario quid elaborare. *Quid*, inquit, *lineas pretioſas Ægypti loquar? Quid Tyro, & Sidone tenuitate pellucidas micantes purpura plumandi difficultate pernobiles?* Quod ergo Deus in tabernaculi cultu exigebat, vt cortinarum textus opere plumario conficeret? tale quid intelligi debet, quale deſcripſimus; nempe vt tomento variorum colorum molliſſima in vellera deducto & fartim artificioſè diſpoſito, textum fieret, tactu molliſſimum; & aſpectu colorum varietate pulcherrimum. Propterea Ooliab non ſolum *plumarius*, ſed egregius ligni artifex fuiſſe dicitur; nimirum quod varia ligni ſegmenta componens, varias figuras exprimeret; quod faciunt qui nunc *intarſiatores* dicuntur. Eſt enim magna inter hæc duo artificia cognatio; niſi quod plumarius vario vellere ſua opera diſtinguit; lignarius artifex varias ligni laminas conglutinat. Et hæc de communi & magis obuia veſtium materia apud Hebræos; nunc de pretioſa, & quæ propria tantum erat veſtium textilium.

k Philon. in vitr. loco citato.

l In Carini vita.

Ad eadem verba [m]. Qui veſtiebat vos coccino in deliciis, & præbebat ornamenta aurea cultui veſtro,

m 2.Reg 1.

Et ad alia [n]. Mardochæus autem de palatio, & de conſpectu regis egrediens, fulgebat veſtibus regiis, hyacinthinis, videlicet & aëreis, coronam auream portans in capite & amictus ſerico pallio atque purpureo.

n Eſth.8.15.

De varia materia veſtium textilium, & pretioſarum.

CAPVT II.

PRetioſam materiam veſtium textilium apud Hebræos multiplicem planè fuiſſe conſtat. Præcipuæ ſpecies erant ſericum, coccus, byſſus aurum purpura, bombycinum, linum & lana peregrina, vermiculus; de quibus hoc capite diſſeremus. Ordiamur à ſerico.

Ad illa verba. Amictus ſerico pallio.

De ſerico & eius in veſtibus vſu apud Hebræos.

§. I.

VIdebimus primum, num ſericum Hebræis in vſu eſſet: ſecundò, an noſtrum quod ſeta vocatur

vocatur ab antiquo serico diuersum sit. Tertiò, serici apud antiquos artificium exponemus. Quartò, explicabitur nostri serici origo & progressus. Quintò, idem vtrumque esse ostendemus. Sextò, vnde factum vt tamdiu vera serici lateret origo apud Romanos.

De primo, nonnullis visum serici vsum Hebræis non fuisse. Primò, quia nulla, aut rarissima de eo mentio in sacris litteris. Secundò, quia cum de illo agitur, vt peregrina vestis proponitur, non Iudæorum. Mardochæum enim qui hîc sericatus inducitur, Persico, non Hebræo more constat indutum: & vbi apud Ezechielem [a] pretiosarum mercium mentio fit, quæ non in Iudæam, sed Tyrum à longinquis mercatoribus inferebantur, sericum numeratur: argumento non dubio sericum Hebræis ignotum, aut non vsurpatum. Tertiò, denique quia vbi nostra lectio habet *sericum*, Hebræa vox illi respondens, non hoc indubitatè significat: sed cum certum sit genus aliquod esse pretiosæ vestis; quod tamen propriè ambiguum est.

a Cap. 27. 16.

Sed hæc tanti non sunt, vt probabilissimum nobis esse non debeat, ab Hebræis quoque in re vestiaria sericum vsurpatum. Primò, quia assueti inter Assyrios, & alios Orientales; qui illo vestiebantur; credibile non est abstinuisse. Secundò, quia sollicitè quærentes instrumenta peregrini cultus ad suas fœminas [b] ornandas; hoc inter alia præcipuum non omisissent. Tertiò, quia vbi de serico in scriptura mentio, tanquam de merce fit apud Hebræos nota vsurpata, & in omnium oculis exposita. Quartò, quia textū sericū inter alia omnia quocunque filamenti genere confecta, solum natiua luce resplendet, sine ope coloris adiuncti; vnde factum, vt vestis splendens, lucida, fulgens, pro serica veteribus appelletur. Cum ergo in sacris literis tam crebro vestes fulgidas habeamus; dubitare non possumus sericas vestes ab Hebræis vsurpatas. Quintò, quia si Hebræi serico in terra sua non vsi; negari certe non potest in aliena vsurpasse. An enim Ioseph in terra Ægypti, Esdra, Neemias, tres pueri Babylonici, ipse Daniel in Assyria non eo vestitu incederent, quem gradus ille dignitatis expeteret, in quem ab amicis regibus euecti. Sextò, denique vt priusti serico passim vsi non fuerint; quis id de regibus, de Salomone præsertim, audeat denegare? Cuius exquisitissimam diligentiam in cultu vestium Christi Domini testimonio [c] non ignoramus? Nec in contrarium adducta mouere debent. Primò enim rara serici mentio in sacris literis; quia rarus quoque illius vsus & non promiscuus; sed viris tantum principibus familiaris. Secundò, nec adeo rara de illo mentio concedi debet. quoties enim vestimēta lucida memorantur; quoties vestis splendens, & natiua sua luce refulgens, toties mentio serici facta censeri debet. Tertiò, Mardochæus illo indutus est ab Assuero. Quod conuincit vtcunque tandem id fuerit, Hebræos illud induisse. Et si Mardochæus; cur non Hebræi alij qui non minori gratia apud externos reges fuerunt? Quartò, denique verum sit Hebræam vocem, cui sericum in nostra respondet, hoc genus mercis precisè non importare, si Rabinis & Rabinizantibus stetur: at certum est id significasse Hieronymo, & interpreti editionis vulgatæ, quam nos hîc exponimus, non Hebræam, magna ex parte corruptam; proinde si quid est corrigendum, aut violentius intorquendum, non est nostra ad Hebræam; sed Hebræa lectio ad nostram temperanda. Vbi ergo vox aliqua in Hebræo textu per se spectata, videtur ambigua; in eam debet significationem certò defigi, quam tribuit illi pondus editionis vulgatæ, quod apud viros Catholicos esse debet ineluctabilis auctoritatis. Et certè risi nonnunquam, ne dicam me acrius indignatum, cum viros etiam Catholicos vidi Hebræorum ritus in vestibus, in accubitu, in foro, in militia, qui ex editione vulgata colliguntur, minus admittere; quod in Hebraico fonte non hoc indubitate verba significent, quod Latina de his ritibus indicant, quibus illa redduntur. Quasi verò recutitus quispiam sulphurator magis nunc calleat, quid aliqua vox Hebræa sonet, quam D. Hieronymus olim, & tota Christiana Ecclesia scire potuerit, in qua tot Hebræi recens conuersi. Bibant igitur isti de suo fonte cœnoso, squalido, dissipato, quem Rabini pedibus suis obturbant; nobis satis est editionem vulgatam interpretari: & in ea quid sibi propriè velint Latinæ voces, quibus auctor illius vtitur, edocere. Tam certū ergo est sericum Hebræis ignotū non fuisse; quam certum interpretē vulgatū non errasse. cui etiam si fides ea non esset habenda, quam nunc illi salua religione non possumus denegare; certè nemo prudens minus illi credendum censebit; quam Rabino sulphuratori, vel alteri cuicunque, quem Transtyberinus ambulator instituerit.

b 3. Reg. 1.

c Matth. 6. 1.

Nostrum sericum an idem quod antiquorum.

§. II.

FVit hac de re non leuis superiori tempore controuersia. Negarunt aliqui [d] magna cum querela Cæsaris Scaligeri, qui idem nostram sericum cum textu bombycino confundunt, opera vermium confecto. Sericum verò antiquorum omnino iam desiisse contendunt; saltem idem cum nostro non esse ex qualitate, & origine probant. Ex *qualitate*, quia sericum antiquum cordi vires adiungebat, vt Arabi philosophi tradiderunt. Id autem præstare non poterat, nisi calidæ & maxime vitalis temperaturæ fuisset. At sericum nostrum frigidum esse; quia vermes illi frigidi qui producunt, & morus maxime frigido cuius illi frondibus aluntur. *Ex origine*; quod longè diuersa sit serico nostro, & antiquorum. Illud enim aliud non fuisse, quam ex arboribus lanuginosam canitiem in filis tenuatam. Nostrum vero mirabilem prorsus, & ab hac diuersam originem habere. Ex vermibus enim produci, qui illud primò rude saliuant & in folliculos complicatum fœminis nostris tradunt euoluendum, & magno artificio textutæ parandum. At aliis [e] contra visum bombycinas iam nullas esse; sericum verò nostrum idem prorsus esse, cum antiquorum. Hanc litem componere non exiguum pretium operæ videtur: quod in ea explicanda plerisque sacræ scripturæ locis de serico, cocco, & bombyce lux affertur. Eam ergo dirimere, sed distinctè, & per proposita capita aggrediamur ab antiquorum serico exorsi, & iis, quæ de illo comperta ipsi habuerunt.

d Alex. lib. 4. Gen. cap. 9.

e Volater. lib. 27.

Sericum antiqui à Seribus Indiæ populis appellarunt;

pellarunt, de quibus Marcellinus; *Seres, inquit, ab Occidentali latere Scythiæ adnexi, à Septentrione & Orientali niuosæ solitudini hærentes; qua meridiem spectant, ad vsque Mediam pronecti & Gangem, armorum semper & præliorum expertes nulli finitimorum molesti sunt, &c. cæli apud eos iucunda salubrisque temperies, aeris facies munda, leniumque ventorum commodissimus flatus ibi syluæ sublucidæ, à quibus arborum fœtus aquarum aspergiminibus crebris, velut quædam vellera mollientes ex lanugine, & liquore mixtam subtilitatem tenerrimam pectunt, nentesque subtegmina, conficiunt sericum.*

a lib. 16. hist.

Hæc ille [a]. Ex quo sericum vnde dictum habemus. Quid illud esse putarent Romani veteres; vnde ortum, quo artificio elaboratum, quæ omnia de serico cum longè ab antiquioribus auctoribus tradita sint; Marcellinum tamen produximus; vt inde constaret quamdiu nostros vera serici natura latuerit. A Seribus ergo appellatum inter omnes constat; quod ante Marcellinum alij [b] prodiderunt. Deinde aliud non esse, vt ipsi putabant, quam lanuginem ex arborum foliis depexam, & in metaxam coactam; quam lanuginem Plinius *canitiem* arborum, Virgilius *vellera*, alij *fila*, nuncupant. *Seres*, inquit Plinius, *laniscio Syluarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* Et Virgilius,

b Virg. 2. Georg. & ibi Seru. Seneca in Hippol. & Horc. & ibi Delr. Plin. lib. 6. c. 17.

Velleraque vt foliis depectant tenuia Seres.

Et Seneca in Hippolyto,

Quæ fila ramis vltimi Seres legunt.

Dixi verò *lanuginem* illam rudiler in massas aceruatam *metaxam* dictam; quod nomen semper apud Græcos & Latinos habuit, & nunc etiam ex parte retinet. Sericum enim vel vestis illis est ex hoc vellere confecta, vel textura vestibus parata: sed [c] metaxa inuolucrum dicitur ex filis sericis in vnum coniunctis. Propterea in rescripto Marci & Commodi, quo peregrinis mercibus quæ *specierum* nomine in iure ciuili intelliguntur vectigal imponunt, à *metaxa* sericum distinguunt; Arcadius autem propriè præcipit *metaxas* lotas sacris largitionibus inferri. An verò ex hac *metaxa* veteres fila redordiendo deduxerint; ac eandem pexam neuerint, incertum. Plinius enim retextam significat, dum præmisso *depectere Seres arborum canitiem*; subdit: *Vnde geminus fœminis nostris labor redordiendi fila, rursusque texendi; tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona transluceat.* Quod tamen quomodo fieri potuerit, non videtur. Si enim metaxa, lanugo erat depexa, & coacta; quomodo fila iam pectendo disrupta poterant iterum redordiendo retexi? Sed hac de re paulò pòst constabit quid sit explorate dicendum. Interim ex his habemus sericas vestes Romanis duplicis generis fuisse: alias ex India aduectas in maiori semper pretio & luxu; Alias in orbe Romano ex infecti metaxa serici laboratas; ex quo vlterius fit in vniuersum sericum Romanis triplicis generis fuisse. Primum, infectum, qualis erat *metaxa*; secundum, factum, sed alio ex orbe subuectum. Tertium, hic elaboratum. Quibus singulis quia distincta pretia fecerat diuersa materiæ nobilitas, distincta quoque vectigalia Imperatores imposuerunt.

c Procop. lib. 1. de bello Pers. Suid. ver. metaxa. Polus in onom.

Et hæc erant, quæ longo tempore Romani de serici natura & eius origine existimarunt. Ex quibus qui nostram setam, antiquorum sericum non esse contendunt, argumentum validum pro sua opinione desumunt; idem nimirum cum nostro serico esse non posse, quod ab illa originem habet omnino diuersam. Videamus ergo quæ nostri serici natura sit, & origo.

§. III.

Sericum nostrum quale sit, & eius origo, & progressus.

SEricum, quod setam nunc appellamus, admirabilem prorsus, vt dicebam originem habet. Semen enim est minutissimum, rotunda specie, lutei primùm, deinde crocei rubidique coloris, postremum purpurascentis. Ex eo verno tempore siue sua sponte, si cælum planè tepuerit; siue situ lectóve foto, si fuerit tempestas frigidior, nono ferme post die vermiculus excluditur instar formiculæ, colore subfusco; crescensque vt plurimum flauescit, & fit eruca; quibusdam interim subnigris remanentibus qui reliquis generosiores putantur. Nostratibus longitudo summa, quæ indicis digiti; crassitudo, quæ minimi: Indicis longe maior vtraque perhibetur. octo per internodia annulatim distinguuntur; acuto rostro, nullis oculis iter elato capite prætentant; sub gutture sex pediculis nixi; sexdecim aliis grandioribus sub reliquo ventre certis per interualla tributis. Vndatim incedunt; primum adducta cauda; mox, caput impellendo, totum corpus trahentes. Hirsutuli sub aluo & circa pedes, cætera leues. Cibus [d] illis folia mori siue albæ, siue nigræ. Quo prorsus abstinent cum exuuias deponunt; quod quater illis vita tota contingit: eo tempore veterno quodam defixi, hærent immobiles. Vbi quartum, & postremum cutem exuêre, cibum vniuersum fastidiunt, & alias sedes quærunt. In id surculos illis expediunt ramosos & aridos, in quos ascendentes licium quoddam ab ore saliuant, in morem aranearum illud ex ramis suspendentes. Inde nidulos sibi circundant oui columbini magnitudine; tanta in opere tenuissimo densitate, vt ne aqua quidem penetrari possit. Apud Sinas tamen vbi multo grandiores sunt vermes; folliculi, quos sibi nidulantur anserinum ouum, vel etiam struthiocameli æquare dicuntur. Ex nostris verò folliculis, alij crocei coloris sunt, alij flaui, luteive. Intus omnes inducto, quasi tectorio candescunt. Hoc loculamento vermes inclusi, quod ipsi sibi fabricarunt, colligunt sese, atque corrugant, ac paulatim priorem formam exuentes post tertium ferme diem fœtido quodam humore misso nidulum perforant, & ex vermibus candidi papiliones effecti, veteri in sua spolio relicto, cum plumis egrediuntur, oculis insuper & alis instructi, nullo tamen volatu. Inde fœminæ simul & mares (nam & in his sua sexus distinctio) tamdiu in complexu hærent, donec mares (quibus breuior vterus) extinguantur. Ex eo verò fœminæ seminum, quæ supra descripsimus, ingentem multitudinem effundunt, quæ subiectæ materiæ sic adhærescunt, vt nisi madefacta reuelli non possint; & hac sobole relicta, fœminæ quoque ipsæ decedunt; ex qua verno tempore ratione, qua dixi, vermes iterum proueniunt, à quibus eædem tunicæ, & ex tunicis iterum papiliones existunt. Iam vero quas diximus tunicas, siue folliculos à vermibus perforatos, eæ minus idoneæ sunt ad pretiosas vestes conficiendas. Abrupto enim ordine filorum; nequeunt redordiri; carminantur tamen lanarum more, neunturque vnde staminis genus illud conficitur, quod

d Vide Scalig. exercit. 158. n. 9.

qud vulgo *filaticium* nominatur. Vt ergo folliculi possint non interciso filorum ordine redordiendo retexi, Soli feruentissimo solent exponi; quo æstu vermes ante necantur, quàm exitum tenrent. Inde folliculos in aquæ feruentis cortinam iactis eorum fila rota quadam pari artificio retexunt, quo fuerant à vermibus contexta; conficiuntque eam quæ nunc etiam veteri nomine *metaxa* vocatur; sed non veteri significatu. nam vt vidimus *metaxa* antiquorum,[a] in morem lanæ carminatione depexæ, non filis ipsis distinctis constabat, sed in fila nendo deducebatur: at nunc metaxa dicitur manipulus sericus in sua iam fila distinctus. His ergo de origine & progressu nostri serici sic explicatis, ostendamus iam idem fuisse sericum antiquorum, quod nostrum, quæ sera vocatur.

a Suid. ver. metaxa. Procop. lib. 1. de bel. pers. Zonar an. t. 3 in Iustiniano. Brisson. lexic. iur. ver. metaxa.

Sericum nostrum ab antiquorum serico non differre.

§. IV.

ALiud est ipsum per se sericum in suæ qualitate materiæ spectatum; aliud illius origo; aliud artificij ratio in eo redordiendo, & texendo seruata. Tria hæc inter se distincta à plerisque confusa sunt: inde factum vt in differentia quoque nostri & antiqui serici tradenda, confusè peccauerint. Agemus ergo de tribus istis seorsim, vt certum possit hac tota de re signari responsum.

Primò. Vera serici natura, & origo Veteribus Græcis, & Romanis magna ex parte fuit ignorata. Plerique enim & fermè omnes, vt supra vidimus, existimarunt esse lanuginem, quam certæ arbores aspergine aquæ madefactæ producerent; alij etiam vermium opus aliquod agnouerunt; iis duntaxat, vt attactu suo foliis implicati lanificam vim communicarent arboribus; alij aliter; & omnes perperam, vt in re longinqua, & alio prope ex orbe deuecta. Dixi *plerosque omnes id ignorasse*: quia nonnulli veram originem, sed quasi sub nube viderunt, vt Pausanias,[b] qui disertè testatur sericas vestes vermium texturam esse: quales tamen isti, aut figuræ, vel magnitudinis essent, à vero omnino aberrauit. Dixi præterea, *veteribus Græcis; & Romanis hoc ignotum fuisse:* nam de Seribus ipsis & Indis apud quos hoc genus velleris proueniebat, possumus aliquid dubitare. Probabile autem mihi est illos etiam à principio sericum non aliter quam fœturam arborum collegisse. In sylvis enim plerisque videmus canitiem quandam lanaginosam foliis adhærere, & opera animalculorum araneis similium miras in texturas extendi; nec ipsis arboribus nec ipsis solis araneis, & vermiculis in id sufficientibus: sed ope mutua accedente folia cum araneis hanc canitiem proferre. Quod in sylvis Serum cum lætiore prouentu fieret, eodem modo ab initio sericum quod vermes suspenderant, in suis syluis collegere Seres, vt gossipium modo colligitur ex frondibus à quibus emittitur.

b lib. 6. extr.

Secundò. Vt aliquibus in terra Græcia; & apud Romanos origo vera serici ignota non fuerit; artificium tamen, & tota ratio illud conficiendi, & redordiendi, prout apud nos viget, illis omnino fuerunt ignota. Quod vnde factum sit, mox constabit.

Tertiò. Denique sericum ipsum quod veteres habuerunt, à nostro nihil omnino differt. Hoc argumenta duo ita manifestè conuincunt; vt meritò nobilis[c] auctor nostri temporis admiretur ea de re potuisse quemquam serio dubitare. Primò quia nullum est aliud texti genus, quod lucem quasi natiuam habeat, & illam luminis obiectio repercutiat, præter sericũ. Aliæ enim telæ ex lana, lino, gossipio, bysso, & alio quouis filamenti genere, quod sericum non sit, quantumuis arte tenuentur, nunquam beneficio materiæ splendent; sed tantum coloris adiuncti: solum sericum fulget intestina luce, quam lumine perfusum, quasi multiplicato fœnore remittit. Cum ergo suo serico hanc pelluciditatem veteres attribuerint; cur idem & nostrum, & illorum esse negemus? Ad hoc; sericum nostrum quod nunc passim in priuatis domibus elaboratur industria & opera nobilium fœminarum, illud ipsum est, quod ex Seribus importatum, credebatur esse vellus ex lanatis arboribus depexum: & quod nunc ab Indis, Sinis, & Cataio deferunt. Si ergo veterum Græcorum, & Romanorum sericum illud erat, quod inde afferebatur; non est cur nostrum illud esse dubitemus, vt iam clariùs constabit.

c Scalig. exerc. 158. num. 9.

Natura & origo serici cur tandiu latuerit, & nostris quando reperta.

§. V.

SEricum factum, & infectum orbi Romano ab vltimis orientis partibus importabatur magno mercatorum lucro; qui vt plurimum Persæ erant, & ab Indis, & Seribus eas vestes ad nos ferebant, ingenti pretio distrahendas. Vt igitur ipsi soli lucro potirentur, & id in dies augerent, quantum poterant ab harum vestium commercio cum barbaris exercendo, procul omnes alios abstinebant. Inde factum vt nostri sericum quid esset ignorantes, illas de eo opiniones conciperent, quas exposuimus; donec, vt narrat Procopius,[d] Iustinianus Imperator indignè ferens opes Romanas apud hostes Imperij hoc mercimonij genere residere, in Persas expeditione parata, cum Æthiopibus egit vt ipsi *metaxas* ab Indis emerent, & Romanis finibus importarent: ne deinceps Persæ pecunias Romanas haurirent; aut Romana nobilitas in vestium cultu à perpetuis hostibus Romani nominis suspensa penderet. Quod tamen inceptum minus illi tunc ex voto successit. Quippe Persæ portubus occupatis omne serici commercium, quo *metaxa* deuehebantur aliis intercluserant. Paulo post autem, vt scribit ex Procopio Ioannes Monachus,[e] Iustiniani Imperij anno septimo Monachi duo Bizantium ex India appulsi *metaxam*, non arborum lanuginem; sed vermium opus esse certo monstrarunt, omnemque eius originem & artificium aperuerunt. Dixi *certò id Monachos, & exploratè monstrasse*. Nam ante Iustiniani tempora sericum vermium opus esse plerisque suboluerat; licet adhuc ad liquidum quæ esset eius artificij ratio lateret. Suidas[f] enim Isidorus,[g] Nicephorus.[h] & omnibus antiquior Chrysostomus in peregrinis istis vestibus vermium opus agnouerunt. Hic enim[i] disputans contra vestium vanitatem, in India vestes ex vermibus texi scribit. *De re*, inquit, *gloriantur quam vermes gignunt, & perdunt. Dicuntur enim in India animalia quadam esse* vnde

d lib. 1. de bel. Pers.

e Zonar. in Iustin.

f Ver metaxa & sericum.

g lib. 19 Etymol. c. 27.

h lib. 12 c. 30

i hom 2 in 2. ad Timot.

unde stamina eiusmodi conficiantur. Indicio ergo, vt dicebam, à duobus illis Monachis Iustinianus accepto, Magnis illos donis, & maioribus promissis impulit, vt in patriam reuersi vermium semins deferrent. Quibus allatis, & sub fimo refactis exiere vermes, qui mori foliis enutriti, sericum ea ratione producere comperti sunt, quam supra descripsimus: præclarum, vt quidam [a] dixit, inuentum; nisi materia luxus Monachos haberet auctores.

a *Torsel. Epit. hist. an. 560. in Iustin.*

Ex eo serici textura, & multiplex artificium planè iam propagari cœperunt in orbe nostro; ita tamen vt intra vnius Græciæ fines diu se continuerint, donec, vt illius temporis historici tradunt [b], Rogerius Siciliæ Rex bello Manuali Comneno Imperatori quod contra ius gentium legatos suos violasset illato [c], cum in Græcia vrbes aliquot expugnasset, artifices eius texturæ captiuos abduxit, & Panormi in Sicilia collocauit. Vnde modo in reliqua Italia; sed in Galliis etiam & Hispaniis eorum vestium vsus & artificium longè est lateque diffusum. Atque ex his quod quærebamus apertè constat cur tam diu vera serici natura latuerit. Ex inuidia enim & cupiditate barbarorum, adiuncta simul longinquitate terrarum id factum est.

b *Otho Frisingen hist. Frider. Imp. lib. 1. c. 23.*
c *An. circiter 1150. Farel. hist. Sic. Sigon. lib 11. de reg. Ital.*

Quæ vestes ex serico, quorum, quam pretiosæ & quomodo conficerentur.

§. VI.

Sericum aliud est prorsus infectum, vt folliculi, tunicæ; & niduli, quos vermes sibi præpandunt, dum sericum moliuntur; ex quibus duplex adhuc genus infecti serici, magis tamen elaborati conficitur; alterum ex folliculis carminatis, vulgo *filaticium* vt supra diximus appellatum; alterum ex iisdem retextis *metaxa* nunc propriè dictum, constans ex filis redortis, & in vnum laxa, & orbiculari glomeratione collectis. *Factum* vero duplex est; alterum textum quod tela dicitur; alterum, in vestes concinnatum in ea genera deinde distinctũ, quæ supra posuimus; vt aliud sit ad insternendum; aliud, ad ipsum hominem amiciendum, vel induendum. Serici vero in tela detexti pro vario genere texturæ variæ quoque differentiæ sunt. Aliud est enim rasum, aliud villosum. Et *rasum*, alud purum, aliud Damascenum. *Purum*, textura simplici, & æquabili in illud quod *tafetà*, *ormesino*, *teletta*, vulgo dicitur, & *sericum rasum* diuiditur. *Damascenum*, quod lusu varij operis asperatur. Ex qualitate vero filorum quibus contexitur sericum distinguitur in subsericum, & holosericum. Cum enim sericum sit quicquid est hoc genere filamenti confectum, *subsericum* dicitur quod stamine laneo sub tegmine serico contexitur; Holosericum verò quod totum ex serico nullo alio staminis adiuncto genere conficitur. Cuiusmodi vestes in iure [d] ciuili etiam *holobera* vel *holouera* dicuntur. Quod enim Græci serica etiam Βῆρος appellent, vt bene alij obseruarunt, holosericas vestes etiam *holoberas* appellatas; & esse vt dicebam, quæ totæ serico contexuntur, vt Balsamo, & Zonaras tradiderunt.

d *l. 4. C. de vest. olob. lib. 11. l. 1. de expens. lud. in C. Theod.*

Quod verò spectat ad artificium veterum in serico texendo; suprà iam dixi veteribus sericas telas, & texta duplicis generis fuisse. Quædam enim ab Indis vsque deuehebantur; alia erant in orbe nostro confecta, & hæc rursus duplicia; quædam ex metaxa detexebantur, in quo opere non erat admodum laborandum, siue metaxa filis ex distinctis constaret, siue ex serico more lanæ carminato & depexo. Alia ex vestibus ipsis ab alio orbe deuectis, & redordiendo retextis: in quo plurimum omnino operæ ponendum erat. Cum enim sericæ telæ, vel vestes ab Indis allatæ, essent omnes densiori textura confectæ, matronæ Romanæ ad compendium simul & luxum redordiri illas instituerunt, & in sua fila dissoluere; vt ex vna veste densitate præpingui, plures & tenuiores conficerent; quod in verbis illis Plinius significauit, quæ supra protulimus [e]. *Seres*, inquit, *lanificio syluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem*. Et post; *Vnde geminus fœminis nostris labor redordiendi fila, rursusque texendi*. Per hæc enim non significat à Seribus canitiem depexam nostro orbi transmissam, quam fœminæ redordirentur; sed tacitè innuit, illis ex arboribus collectum sericum, & in telas vestesque redactum, nostris finibus importatum, quod deinde Romanæ fœminæ, redordiendo in alias vestes repetito labore retexerent. Et hoc non eo tantum genere texturæ; sed in aliis quoque legimus esse seruatum; vt à barbaris aduecta, quod essent pinguius elaborata nostræ fœminæ resoluerent, & subtilius artificio maiore conficerent. Ad quod Tertullianus alludens [f], loquens de barbaris quibusdam populis; *Parietes*, inquit, *Tyriis & hyacinthinis, & illis regiis velis quæ vos (vxorem alloquitur) operosè resoluta transfiguratis, pro pictura abutuntur*. Et ipse Plinius de bombycinis vestibus loquens [g]; *Bombycinas*, inquit, *prima redordiri, rursusque texere inuenit in Coo mulier Pamphyla Latois Plati filia*.

e *lib. 6. c. 17.*
f *De habit. mul. c. 8.*
g *lib. 11. c. 22.*

Iam vero quorum vestes ex serico, & quam pretiosæ conficerentur; res ipsa loquitur in vsum dumtaxat diuitum esse potuisse, cum pretium, fortunæ tenuioris homines ab illis arceret. *Ex his*, inquit Ambrosius [h], *Mollia illa Seres depectunt vellera, quæ ad vsus sibi proprios diuites vindicarunt*. Quod non solùm valuit in orbe nostro; sed etiam apud longe dissitos Orientales; apud quos tamen in tanto pretio non videbatur habendum, cùm inter illos produceretur. nec enim etiam illis, nisi in vsum primæ nobilitatis adhibebatur. Quinetiam posset quispiam meritò dubitare, num ita esset illius proprium, vt aliis communicaretur. Ex hoc enim loco Esther indicatur solorum Regum sericum proprium [i] fuisse. *Mardochæus*, inquit, *de palatio & conspectu regis egrediens fulgebat vestibus regiis*. Et post subdens quæ essent istæ vestes regiæ, *Hyacinthinis videlicet, & aereis, coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio, atque purpureo*. Erat ergo pallium sericum proprium regum; quando qui regiè dicitur indutus incedere, cultuque regio iussu regis ornatus, hoc vestis genere refertur amictus. Si enim aliis aulæ principibus similem cultum liberum fuisset admittere; quid magnum Rex Assuerus Mardochæo contulisset; aut cur ornatus ille regius dicatur, in quo poterat priuatus incedere. Propter hæc sunt qui putant serici vsum priuatis interdictum, Principum tantùm, & Imperatorum proprium fuisse. Qua de re apud Romanos in hæc verba cautum fuerat à Theodosio Augusto: *Temperent vniuersi cuiuscunque sint sexus, dignitatis, professionis, & generis, ab huiusmodi speciei possessione, quæ soli Principi,*

h *lib. 5. c. 23 Hexamer. pab. Basil. homil. 8. ibidem.*
i *Cap. 10. 11.*

eiusque

eiusque domui dedicatur; nec pullia quis, tunicasque domi sericas contexat, aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permixtione contexta sint. Et ante tempora Theodosij cuius est hoc edictum, Aurelianus Imperator nec sibi quidem vestis holosericæ vsum permisit; *& cum ab eo uxor sua peteret vt vnico pallio blatteoserico vteretur,* Vopiscus illum respondisse refert; *Absit vt auro fila pensentur.* Ob id nimirum, quod eo tempore sericum auro contra emeretur. At vero ex altera parte si sericum priscis temporibus tantum Regum erat; quomodo passim in nundinis exponebatur; vt illud omnes emerent, quibus id cordi esset? Inter alias enim pretiosas merces quæ Tyro magna copia inferebantur, ab Ezechiele [a] sericum recensetur, quod arguit non solis tantum regibus fuisse dicatum. Quorsum enim magna copia id importare, quod soli Regi, & eius tantum vsibus cessurum erat? Præterea Romanis illius vsus promiscuus fuit Imperatorum tempore, ita vt qui vellet, eo posset vti, modo illius copiam haberet. Certè Iouiniano D. Hieronymus exprobrat quod cum seuerioris vitæ disciplinam profiteretur, interdum sericatus incederet. *Nunc linea*, inquit, *& sericis vestibus & Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis.* Et Claudianus Eutropij nimium luxum & fracti animi mollitiem perstringens, etiam ante consulatum, hæc illi obiicit, quæ serici vsum promiscuum fuisse demonstrant.

a Cap. 27.

> [b] *Vestis odorata studium, laus maxima risum*
> *Per varios mouisse sales, miniméque viriles*
> *Munditiæ compti vultus, onerique vel ipsa*
> *Serica.*

b Claudian. lib. 2. in Eutrop.

Quid ergo dicendum? Distinguenda tempora sunt, & ipsum sericum. Vt aliud sit de priscis temporibus agere; aliud de proximioribus. Aliud de serico purpureo; aliud de non tincto; vel alio quam purpureo colore.

Primò. Priscis temporibus vsus purpurei serici videtur proprius fuisse Regum, & Imperatorum; Et hoc non in orbe nostro solum; sed etiam probabile mihi est apud Orientales obtinuisse. Certè Mardochæus, vt bene in obiectione proposita vrgebatur, indutus hic cultu regio proponitur; & vestes quas habet, à rege non solum dicitur accepisse; sed Regis esse dicuntur. Quæ istæ? Pallium sericum, non qualecunque sed purpureum. *Amictus*, inquit, *pallio serico, atque purpureo.* Propterea Aurelianus Imperator vxori, vsum simpliciter *holoserici* non denegauit; sed *purpurei*: hoc enim vxor postulauerat. *Cum peteret*, inquit, *vt vnico pallio blatteoserico vteretur*, est enim Blatta, de qua sæpe mentio in iure ciuili, purpura ex Indico conchilio facta, quod alij ante nos obseruarunt. Inde autem orta loquutio quod *blatteum sericum*; idem sit quod *sericum tinctum*; antonomasticè vero cum quid simpliciter tinctum dicebatur, ob præstantiam coloris purpureum intelligebatur. Nec dissimiliter Theodosius ab Aureliano. Non enim vsum serici vniuersè interdixit; sed *conchyliati*, nempe purpura infecti.

Secundò. Apud nostros adhuc stante Rep. & post sub potestatem Cæsarum redacta, primis illis temporibus vsus serici qualiscunque etiam non tincti, fuit fermè tantùm nobilium & delicatorum; non quod vlla lege alij prohiberentur; sed quod magnitudine pretij, cui pares non erant absterrerentur. Hoc inde conuincitur, quod passim Seneca, Iuuenalis, D. Hieronymus, alij dum nimium luxum in vestibus insectantur, sericum & illius vsum exprobrant. Certè Marcellinus qui ante Theodosium vixit tempore Valentiniani senioris cum falsam serici descripsisset originem subdit; *Sericum conficiunt ad vsum ante hac nobilium, nunc etiam infimorum sine vlla discretione proficiens.* Infimorum dixit, non diuitiis, sed nobilitate. Itaque tempore Marcellini eadem fuit induendi serici libertas, quæ nostro tempore. Nullus enim eo vti non poterat, nisi cui pretium pro illo soluendo non erat. Ob id Theodosius, vt aliqua relinqueretur inter Imperatores & subditos in veste distinctio, cauit edicto ne purpuram in serico priuatus vllus haberet. Ab illo autem longo post tempore Ioannes Duca Constantinopolitanus Imperator edixit [c] ne quisquam priuatus peregrinis vestibus & alio ex orbe adductis vteretur, nominatim *sericis* interdictis. Quæ tamen constitutio quandiu, & vbi viguerit; incertum est. Et hæc de serico.

c lib. 1. iur. Orien. tit. de vest.

Bombycina quid essent, cuius textura, & an ab antiquorum sericis differrent.

§. VII.

QVoniam plerisque bombycinæ vestes exdem cum sericis fuisse videntur; de illis sericarum occasione est hîc aliquid agendum, & hæc quæ proposuimus explicanda, ducto exordio ab hoc postremo; quo explicato, reliqua quæ spectant ad bombycina, constabunt.

Sunt [d] ergo qui bombycinum à serico distinguant. Probant primo quia Iurisconsulti veteres bombycina, & serica diuersa numerant. Vlpianus *vestimentorum*, inquit, *sunt omnia lanea, linea, vel serica, vel bombycina.* Et iterum; *Veste legata*, inquit Paulus, *ea cedunt quæ ex lana & lino texta sunt; item serica, & bombycina: quæ tamen induendi, operiendi, cingendi, sternendi, iniiciendiue causa parata sunt: pelles quoque indutoriæ continebuntur.* Si ergo linum aliud est, quam lana; cur non aliud sericum, quam bombycinum, cum pari modo singula numerentur? Secundò id docent Patres. Clemens Alexandrinus, [e] à bombycinis apertè serica distinguens; *Auri filis*, inquit, *& Indicos seres, & operosos bombyces valere iubentes.* Hieronymus. [f] Ad hoc dictum Clementis allu-dens, *Spernat*, inquit, *bombycum telas, Serum vellera, & aurum in fila lentescens.* Isidorus; [g] *Bombycina*, inquit, *à bombyce vermiculo.* Et post; *à serico serica dicta, vel quod illa Seres primi miserunt.* Tertiò eadem est philosophorum sententia. Nam bombycinas vestes opus dicunt esse bombycum, qui vermiculi sunt lanuginem ex arborum foliis asperitate pedum in vellera radentes, vt tradit Aristoteles, & Plinius ex illo, quartò denique quia vestes *Coæ*, erant omnino à sericis distinctæ: sed Coæ, & bombycinæ eædem sunt, vt tradit Plinius loco citato. *Bombycina* enim à materia, *Coa* à loco, vbi ea materia proueniebat, aut in vestes texebatur, dicebantur.

d Tiraq. lib. connub. glos. 1. §. 3. Alexan. li. 4. gen. cap. 9. Dalecamp. in Plin. lib. 11. cap. 23. Volater. Philol. l. 27.

e li. 2. padag. c. 15.

f Ep. 7 ad Lar.

g lib. 9. etimol. c. 21.

Verùm auctores huius sententiæ cùm conueniant in sericis à bombycinis distinguendis; inter se deinde in alio, quod hinc sequitur, diuisi sunt. Si enim sericum & bombycinum diuersa ponantur; vtri eorum nostra sera sit accensenda; quærendum est. An nimirum idem cum serico, an cum bombycino, an ab vtroque diuersa. Alij

ergo

ergo ex illa volunt ſericum antiquorum eſſe deſiiſſe,& idem eſſe bombycinum quod noſtram ſetam. Alij contra; bombycinas iam nullas eſſe; ſetam autem noſtram idem quod ſericum contendunt.

Alij verò contre hos omnes diſputant,& volunt idem omnino fuiſſe ſericas, & bombycinas. Quod probant ab origine, & qualitate materiæ; quæ eadem vtrique. Nam ſerico,vt ſupra vidimus, origo ex vermibus & præterea materiæ fulgor, & innata luciditas; quod vtrumque etiam bombycinia conuenit. Et primò origo ex vermibus.Iſidurus *bombycina eſt à bombyce vermiculo, qui longiſſima ex ſe fila generat; quorum textura bombycinum dicitur,conficiturque in inſula Coo.* & ante illum Plinius; *Quartum inter hæc genus eſt bombycum in Aſſyria proueniens.* & poſt; *telas aranearum modo texunt ad veſtem luxumque fœminorum, quæ bombycina appellantur.* Et inde ſubdens,vbi primum tale genus velleris cœptum fuerit redordiri,& in telas extendi. *Primi*,inquit, (telas à vermibus factas) *redordiri, rurſuſque texere inuenit in Coo mulier Pamphyla Latoi filia.* Et Seruius ad illud Virgilij [a].

a lib. 2. Georg.

Velleraque arboribus depectunt tenuia Seres.

Bombyces, ait, *appellatos vermes, qui apud Seres, Indoſque aranearum more tenuiſſima fila ex arboribus deducunt*.quod quomodo eb ipſis fiat; ſubtilius exequitur Tertullianus [b]. Denique Ariſtoteles ipſe loco ſupra citato pluribus explicat originem bombycinorum ea vermibus. Eſt ergo eadem ſericis, & bombycinis origo. Sed & *pellucidita*: vnde poëtæ bombycinis indutos æque lucere dicunt,vt ſericatos.Propertius [c]

b lib. de pal. cap. 3.

c Lib. 2. el. 3.

Nec ſi qua Arabice lucet bombyce puella.

Martialis [d].

d lib. 8. epig. 68.

Fœmineum lucet ſic per bombycina corpus.

Qui idem auctor vno diſticho vtrum, & idem artificium eſſe ſerici, & bombycini vermis explicauit

Nec vaga tam tenui dicuſſat aranea tela
Iam leue,nec bombyx pendulus vrget opus.

Lucere autem corpora bombyca dicuntur, non ſolum raritate texturæ, ſed ſplendore materiæ.

Ex his ergo videtur argumentum ſcholaſtica ſimplicitate ſic ſtringi poſſe.Nullum aliud velleris genus eſt, quod ex vermibus fiat, & natiua quaſi luce refulgeat, præter ſericum. Bombycinum in vermibus eſt, & pellucet: idem ergo quod ſericum.

Sed meo iudicio lis iſta tota facile componi poteſt; ſi priùs quæ ſunt confuſa diſtinguantur. Aliud eſt enim loqui de veſtia alicuius materia; aliud de artificio & genere texturæ. Hoc poſito puto negari non poſſe ſericum & bombycinum idem inter ſe eiſe, & cum noſtra ſeta, ſi materiæ qualitas in omnibus ſpectetur. Si verò genus artificij,& texturæ; fuiſſe longe diuerſa.

Quæ ſunt ergo adducta ad oſtendendam diuerſitatem,illam non in materia conuincunt,ſed In artificio. Sane idem Vlpianus diſtinguit Babylonica,Aſſyria,Coa,ſerica purpurea. Quis autem neſcit Babylonica fuiſſe ab aliis veſtibus diuerſa, non qualitate materiæ, ſed artificij? Si quis apud nos nunc veſtium plura genera recenſeat; cur dubium quin vndulatam, damaſcenam, villoſam quaſi diſtincta recenſeat? An propterea quis hæc ex eadem materia conſtare negabit? Simili modo cum Iuriſconſulti Babylonica bombycina,Serica,Attalica diſtinguant; non de materia loqui cenſendi ſunt; ſed de artificio texturæ.Quoad materiam enim rectè vetus Iuuenalis interpres [e] bombycinum, hoc,quod ſericum, eſt interpretatus.

e in 6 Satyr. Iuuen. ver. 260.

Quo ergo genere artificij bombycinæ veſtes, eut illarum textura conſtabat? Incertum eſt;certum tantùm tenuiſſimas fuiſſe, & delicatiſſimæ mollitudinis. Aſſyriis autem, & inde Iudæis fuiſſe familiares; argumento eſt quod in Aſſyria Plinius eas prouenire dicat: vnde quæ veſtes Aſſyriæ in iure ciuili dicuntur, poſſumus non improbabiliter ſericas, & bombycinas interpretari.

Ad eadem verba.

[f] Qui veſtiebat vos coccino in deliciis.

f lib. 2. Reg.

De coccino quid eſſet, & quæ ex illo veſtes in ſacris literis.

§. VIII.

COccinum & coccus in ſacris literis eſt veſtis vel pánus coccineo colore tinctus. Dixi in ſacris literis: nam *coccum*, ſiue *coccus* Latinis auctoribus ipſum granum eſt.*Coccineus*, color ab illo. *Coccina* ſunt texta,vel veſtes ex illo. Coccineum verò,quod eſt illo liquore coloratum. Hic ergo videamus quale genus materiæ eſſet coccinum; deinde,quis eius color, & vtrum à purpura diſtinctus, quem vſum habuerit in veſtibus & denique quomodo potuerit ab Hebræis vſurpari.

De primo; materie veſtis coccineæ,quæ propriè fuerit, incertum eſt; videtur tamen non fuiſſe ſericum; ſed vt plurimum lanam, vel linum. Perperam igitur Nebriſſenſis [g] coccum bis tinctum in vſu tabernaculi requiſitum, pannum ſericum duorum colorum interpretatur, qui eſſet intra *rubeus*, extra *viridis*. Nihil enim à veritate longinquius; & quod eſſet ſericus,& quod duplicis coloris, & quod ex bis alter *viridis*. Perinde enim eſt dicere coccum viridem, ac album nigrum.

g in ſua Quinq. & in Lex.

Qualis ergo color coccineus? Quem nos *charmeſinum* [h] dicimus ſiue *grani*. qui color exuberantiam quandam aut ſplendorem ruboris oſtendit,ab aliis etiam ſpadiceus; phœniceus, & roſeus ab aliis appellatus. Fiebat autem ex grano quod propriè *coccum dicitur, in Galatia proueniens;eximium circa Emeritam Luſitanæ vrbem*, vt Plinius tradit. An autem eſſet idem purpura, quod coccum; vel color purpureus,& coccineus; ex hoc facile dignoſci poteſt. Nam purpura conchylij genus eſt, coccum fœtus ex frutice. Quare ſæpiùs in ſacris literis alterum ab altero diſertè diſtinguitur, vt in Exodo [i]; vbi cortinæ tabernaculi texi iubentur *ex hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & byſſo retorta*. Et de tentorio ante atrium: *Fiet* [k] *tentorium*,inquit, *cubitorum viginti ex hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta,opere plumarij*. Eſt autem coccus bis tinctus *dibaphum* non purpureum,ſed coccineum; quod nimirum vt verba ſonant; ad colorem altius imbibendum eodem liquore retingebatur: non vt Nebriſſenſis volebat,colore duplicis generis imbutum. Volebat autem Deus tentorium illud & cortinas ad tabernaculum ſuſpenſas ex purpura, byſſo,coccoque plumario opere contexi; ad eum modum quo nunc aulæa Flandrica conficiuntur,

h Baif. Leuſtu ff. de au. & arg.

i Cap. 25. & Cap. 35.

k Cap. 27. 16

quæ

[a Don. Barb. in Vitru. l.6.] quæ Atszi [a] dieuntut;ita vt in illis & coccum,& putpura,& byssus, & hyacinthus suas partes haberent,& agetent:quod non esser, si nihil à coccen purpura differret. Non tamen negauetim quod vtetque colot inter tubeos censeatut, aliquando confundi,& altetum pto altero vsurpari, vt Euangelistæ fecetunt. Quam enim Matthæus [b Cap.27.] [b] chlamydem coccineam dixit, eam purputeam Marcus [c] & Ioannes [d] appellauit. [c Cap.15.17] [d Cap.19. 2.]

Quorum ergo vestibus color hic expetitos? Imperatotum, & Dueum in bello ptæsertim. [e lib.22.c.2.] Plinius [e], *Coccum*, inquit, *imperatoriis dicatum paludamentis*. Cur id? Ne si fortè in bello ctuot vestibus aspergetetur; siue is ex ipsorum, siue ex alieno volnete manaret, ipse, vel alij terterentor. Nec aliud fortasse spectatunt milites, qui Christo tam cruente illuserunt;cum illum chlamyde coccinea indurum produxerunt; nisi vt sanguis vndequaque scatoriens,in veste coccinea minus aduertetetur, Vnde & illorum lusus feralis adeo non appareiet, & alij ad Chtilli conspectum nullo sensu misericordiæ tangetentut.

Sed nonc ex istis quæ diximus ad verba Dauidis de Saule proposita duæ dobitationes existunt, si enim *coccum* granum ex Lusitania; si coccina propria bellatotum; quomodo aut vnde Saul vestes eoccineas parate poterat; quomodo fœminæ Ierosolymitanæ iis indui in deliciis habebant? Et tamen illud Dauid de Saule ingerit. *Qui vestiebat vos coccino in deliciis*. Duo hic quæruntut, vnde Saul coccum, siue coccineas habuetit; & quomodo iis indui deliciosum fuerit Solymitis? De primo, coccum non solum in Lu-[f Plin.li.16. c.8.]sitania nascitut, sed in Pisidia [f], Cilicia, Galatia, & Africa; licet non vbique eiusdem generositatis. Poterat ergo Saul si non ex Lusitania, ex ptoximiotibus illud regionibus habete. Et hoc si cutsse ipsum velimus hanc vestium tinctutam: sed expedita responsio est *coccineas* vestes militibus quos ipse deuicerar, vt spolia victoriæ detractas Ierosolymitanis fœminis concessisse. Orientales enim milites,& maximè Babylonici, qui nobiliores etant, coccinis vestiebantut; vt indicatur in Nahum, vbi describitut exercitus Assytiorum, & aliotum Orientalium contra Ie-[g Nah.c.2.3.]rusalem [g]. *Clypeus*, inquit, *fortium eius igniteus* (propter splendorem) *viri exercitus eius in coccineis*, At quid vesti militari cum cultu fœmineo, vt coccineis indui, illis in deliciis esse debuetit? Propter tenuitatem texturæ,& excellentiam coloris vestes eæ, maximè commendabantur, & expetebantut. Vt omittam nimis glotiosum fuisse fœminis Solymitis onustas incedete spoliis occisotum quasi quod fortitet pugnatom esset, illis [h Psal. 67.] deberetur. Cettè Dauid [h] alicubi videtus significate recepti quasi motis fuisse capta spolia fœminis, quæ domi remanserant, exercitu victore reuerso, distribui ad illotum ornatum consueuisse. *Rex*, inquit, *virtutum dilecti dilecti, & speciei domus diuidere spolia*: siue vt alij [i] para-[i Vatab. Osor. Caietan. in Psalm. 67.]phtasticos vertunt, *Reges quantumuis fortes & inclyti, siue victi sunt, vt domi residentes, mulieres nempe, quæ reliquis ad bellum euntibus domum seruant, spolia diuiderent*. Et fortassè fiebat id ad maiorem hostium contemptum, vt spolia, quæ ab illis detracta fuerant, mulieribus concederentur.

Quin videor mihi non solum apud Hebræos, sed apud alias gentes obseruasse, victoris exercitus spolia quædam fœminis ad ornatum

Sopran. in Dauid.

solita dispartiri. Primò vt æquiore animo tolerarent ipsæ absentiam vitorum, fratrum, vel filiorum suorum, dum spetarent eos paulo post eum spoliis affuturos. Secundò vt milites ipsi fortius in pugna se gererent, & quisque studeret hostiles exuuias reportare. Tertiò, vt Martiales Spiritus aletentur dum mulieres ornatæ passim incederent spoliis inimicorum, quos propinqui strauissent. Et huc fortasse respiciunt quæ de muliere forti dicuntur à Salomone [k]. *Mulierem* [k Prou.c.13.] *fortem*, inquit, *quis inueniet? Procul & de vltimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit*. Duplicem enim sensum hæc possunt habere. Primum vir illius eius industria adiutus & animatus, fortiter in bello faciet, & spoliis ipsam ditabit. Secundum. Industria sua vestes illa,& ornamenta domus parabit; vt nihil illi opus ad eam ornandam spolia futura sint, quæ maritus illi possit ex pugna referre.

Quod si non placet hoc, nomine *coccini*, quo filias Sion Saul vestiebat; cultus Babylonicus, & Assyricus potest intelligi; qui textus erat elegantissimi, & ad ornatum mire conducebat. Noster enim interpres, vt alij obseruant, coccina pro *babylonicis* accipit: non ob aliud opinor, nisi quod in veste Babylonica color coccineus maximè laudaretur, & exquisitissimus apud illos esset. Sed de hoc argumento fortassè iterum infrà.

Aurum, byssus, vermiculus, qualis materia, & quarum vestium essent apud antiquos.

§. IX.

SAul à Dauide Ierosolymitanis fœminis commendatur [l] quod illas non solum coccino in [l 2. Reg 1.] deliciis vestiret; sed quod illarum cultui aurea ornamenta præberet, Aurum hoc accipi non solum potest de torquibus, armillis, monilibus & aliis, quæ spectant ad mundum muliebrem; sed multo magis de ipso vestitu, qui aureus esset, filis nimitom aureis contextus. De quibus filis Hieronymus ad Laetam [m]; *spernat bombycum telas, se-* [m Ep.7.] *rum vellera, & aurum in fila lentescens*. Quo ante ipsum Clemens [n] Alexandrinus monuerat; *Auri* [n li.2 pædag. cap.10.] *fila, & Indicos seres, & operosos bombyces valere iubentes*. Fuit autem Regum [o] inuentum aurum [o Plin lib.8. c.48.] in fila deducere; sicut mulierum lanam & linum in stamina nere; nimirum nulla inter illos in hoc differentia; nisi quod Reges aurum, fœminæ lanam frequentiùs tractarunt. Vtrique enim in eodem opere conuenerunt obiectu tantum materiæ differentes.

His autem filis in quæ Hieronymus queritur aurum lentescere ad vestium luxum, dupliciter tela contexebatur. Aliquando lanæ vel lini filo filis auri prius circumplicatis; aliquando, solis ipsis auri filis in stamina, subtegmenque deductis. Plinius [p], *aurum*, inquit, *netur, ac texitur lanæ* [p lib.33.c.3.] *modo, ac sine lana &c. Nos vidimus Agrippinã Claudij Principis, edente eo nauális prælij spectaculum, assidentem ei indutam paludamento aureo textili sine alia materia*. Tale genus texturæ, quod totum filis auri sine alia materia constaret, in vsu fuisse apud Hebræos; ex eo non temerè possumus suspicari, quod Dauid ipse cecinit in Psalmo, qui est quasi epithalamium in nuptias Salomonis [q], [q Psal.44.] *Adstitit*, inquit, *regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circundata varietate*. Et paulo post.

Omnis gloria eius filia regis ab intus in fimbriis aureis. Perspicuè enim distinguit inter vestitum deauratum & fimbrias aureas; & cum prius absolutè dixisset de vestibus exterioribus. *Adstitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato*; per quem possumus intelligere non qui totus constaret ex auro; sed cui aurum esset intextum; postea subdis longè etiam pulchriores esse vestes interiores, quam quæ conspicuè primas se omnium oculis offerebant. Vt enim ex aureis fimbriis colligi poterat, *omnem gloriam* (sic appellat Scriptura speciosum ornatum in vestibus) filiæ regis *ab intus* esse; pretiosiores nempe vestes interiores esse, quam exteriores. Vnde id? Ex fimbriis aureis apparere; quæ totæ nempe aureæ, sine alia mixtura materiæ. Vnde Complutenses vertunt, *in stricturis auri.* Sunt autem stricturæ scintillæ, quæ ferro exignito mittuntur. Ad quarum similitudinem aurum quod ex vestitu interiori intermicabat, dum vestes superiores paululum attollerentur, *strictura* nomine designantur. Vt *omnis gloria filia regis ab intus in fimbriis aureis*, sit, *il più bello del suo vestito è di sotto, come mostrano le frange d' oro.* Simili quoque cultu, qui totus ex auro textili constaret, Iudæi illi vestiebantur,

a Thren.4.2 quorum Ieremias[a] vicem postea lamentatur. *Filij Sion*, inquit, *incliti, & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea opus manuum figuli?* Dicit, *amictos*, non aureo cultu, sed *auro*, & hoc non qualicunque sed *primo*; vt intelligamus tale genus texturæ, quale supra descripsimus, quod stamine, subtegmine, & trama aurea, sine vlla admistione lini, vel lanæ constaret. Per hos autem sic amictos, Reges intelligit Ieremias, & circumloquitur; vel qui erant ex sanguine regio. Tantùm enim illorum erat his vestibus indui; reliquis id Regum gratia & interior amicitia concedebat. Vt ergo Ieremias ostenderet in quantam calamitatem Rex Ioachim ex quanta gloria cecidisset. *Qui*, inquit, *erant amicti auro primo, reputati sunt in vasa testea.* Pro textili auro, quo erant induti, qui cultus erat Regum proprius, ad eas vestium sordes deuenerunt; vt ad vasa testea in officina figuli conficienda viderentur addicti; quo genere hominum nullum sordidius induitur, cùm semper in luto versentur. Dixi porrò Regum proprium *aureum amictum* fuisse: Inde enim est quod in sacris & profanis literis, vbi quis regiè vestitus inducitur, aureus amictus in-

b Cap.12.21 telligitur. Sic quod in Actis[b] Apostolorum refertur de Herode *vestitus veste regia sedit pro tribunali*; Iosephus & alij intelligunt *vestem au-*

c Cap. 15.5. & 9. *ream*; Et expressius in lib.[c] Esther de Assuero *cum regio fulgeret habitu, stetit contra illum Esther.* & paulò post exponendo quis hic esset regius habitus; *ille residebat super solium regni sui indutus vestibus regiis auroque fulgens.* Quare posterioribus temporibus non solum textum, quod ex auro puro constaret; sed aurum etiam intextum vestibus Imperatorum edicto priuatis est

d lib. 1. C. de vest. holoser. interdictum, vt habetur[d] à Valentiniano, & Gratiano Imperatoribus. *Auratas*, inquiunt, *ac sericas paragaudas auro intextas, viriles, priuatis vsibus contexere, omnino prohibemus; & in gynaciis tantum nostris fieri pracipimus.* Nostrum *brocatum*, sunt qui hoc, & superiori sæculo Attalicorum vocabulo designent; propterea quod Plinius

e lib 8. c. 48. [e] aurum Attalicis intextum scribat, & à vestibus distinguat, quæ sine alterius admixtione materiæ, auro textili constarent. *Quæ in re significant nostrum brocatum* non esse ex eo genere aurearum vestium, quas supra descripsimus. Verè enim tale non est, cum non solum fila alia filis aureis intermisceantur, sed ipsa aurea fila, prius aliis filis circumplicentur, quam detexantur. Et hæc de auro.

Sequitur *Byssus*, quem etiam materiam vestium fuisse; non dubium, cùm de eo toties in sacris literis mentio. Quid autem propriè esset, incertum plerisque videtur; an scilicet frutex ex terra, an coloris genus; an ex arbore cortex; an ex marinis conchyliis lanugo. Suidæ,[f] & inter- f Verbo Byssus.

preti[g] Theocriti coloris genus est: vnde byssina vestis, est illis infecta bysso. Alij pretiosissimam lanam esse volunt. Sunt qui dicant lanuginem tenuissimam, & delicatissimam esse pinnæ marinæ. Areras nobilis interpres Apocalypsis vult esse corticem arboris Indicæ, more lini cõtusum, &, vt illud solet, in fila redactum. Probabilius tamen lini genus fuisse pretiosissimi, cui Plinius post linum viuum, tribuit inter alia genera principatum. *Proximus*, inquit, (Asbestino) *principatum byssino mulierum maximè deliciis, circa Elam in Achaia genito*, ex quo Isidorus *byssum*, inquit, *lini genus nimium candidi & mollissimi quod Graci papatem vocant.* Alij volunt rufum fuisse colore aureo illius metalli splendorem fulgoremque imitando. Sed constans opinio fuisse candidum, quem colorem sola lotione conciperet. Plinius, vt vidimus, in Achaia circa Elidem prouenisse g Apud Alecap. in Plin. lib.19. cap.1. lit. X.

scribit. At ex Ezechiele[h] discimus in Ægypto pretiosum gigni, & inde in alia emporia distribui. Erat autem byssi vsus apud Hebræos ad ornatum publici & priuati cultus. h Cap 27.

Et primò in sacris vestibus tam quæ ad vsum tabernaculi, quam quæ ad amictum sacerdotum requirebantur. Ad vsum tabernaculi, cortinæ, & tentoria, & vtraque *de bysso retorta* fieri præcipiuntur. Cortinæ ex alia quoque materia: tentoria, ex sola bysso. *Facies*, inquit,[i] *decem cortinas de bysso retorta, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario.* Quod ipsum de cortinis in eodem libro sæpiùs repetitur. Tentorium autem duplex erat; alterum, in introitu tabernaculi, quod opere simili atque cortinæ confici iubetur. *Facies*, inquit,[k] *tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere plumarij.* Alterum in atrio tabernaculi, quod ex sola bysso constabat. *In australi*, inquit,[l] *plaga erit tentorium contra meridiem de bysso retorta.* i Ex c.26.1. k Ex c.26. 36. l Ex c.27.9.

At ex vestibus sacerdotum ephud, siue superhumerale, tunica stricta, & femoralia, bysso quoque retorta confecta[m] erant. Sed quid est byssus retorta? LXX. interpretantur[n] byssum, quæ netur, vt perinde sit byssus retorta, ac in fila torquendo deducta. Iosephus[o] byssum retortam vult esse, quæ netus, & postea torquendo duplicatur. Vnde Hebræis dicitur byssus duplicata. Non dubium autem requisitum id ad maiorem operis firmitatem. Quod quid in se mysterij contineat; infra cum de vestibus sacris exequemur. m Ex c.28. n in Ex.c.28 o lib.3.b 8.

Erat præterea byssus (Hebraicè buss. vnde byssus Græcis & Latinis) ad splendorem & delitias in profano cultu: nec mirum, cùm tanto in pretio esset, vt in Ægypto vbi proueniebat, & alias in terras inde spargebatur, indutui regio computaretur. Quare Pharao[p] cum super alios omnes Iosephum vellet euehere, induisse illum legitur *stola* p Gen.41 42

stola byssina; vt non ab re quidam, diuitem Euangelicum Regulum quempiam fuisse putent, quem tacitè Christus Dominus ab habitus qualitate designauerit, tegum propria, & virorum principum, quorum est purpura, byssoque vestiri. Solo enim bysso sacerdotes apud alias etiam gentes, vestiebantur; at purpura cum bysso reges & principes, & qui in rep. insigni aliquo magistratu fungebantur. Quorum habitus in purpurea tunica, toga, vel alud superindumentum byssinum: qualem prorsus habitum diuitis & potentis beatus Iacobus [a] describit. *Si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens* (non in digito tantum; sed in veste, nempe fibulam, de qua postea) *in veste candida* Modus enim hic loquendi candidam vestem, siue *byssinam* significat exteriorem fuisse. Quoties enim quis in armis, in tunica, in toga esse Latinè dicitur; externus illius habitus indicatur. Quare cum apud Salomonem insignia illius matronæ docte prædicantur, eum præmisisset [b] *nobilem in portis esse virum eius*, per quod innuitur magistratum gerens, & qui præerat iuri dicendo, quod apud Hebræos in portis vrbium administrabatur, dicitur de ea; *purpura, & byssum indumentum eius*. Prius purpura, quod interior ex ea vestis; postea byssus, quod exterior. Vtraque autem quod esset propria virorum principum. At quo maximè artificio byssus texebatur? occasionem præbet ambigendi quod habetur in iure ciuili, vbi inter peregrinas merces *opus byssinum* numeratur. Sed non puto per id aliquod artificium peculiaris texturæ; quod esset proptium byssi significari; sed solùm *textum byssinum*, non in orbe Romano cõfectum, sed aliunde importatum.

a Cap. 2.

b Prou. 31.

Sequitur vt de *vermiculo* agamus: quo nomine in sacris literis intelligitur vestis, aut lana sanguine cuiusdam animalculi tincta, à quo simplici deinde appellatione, ipsa *vermiculus* nuncupatur; sicut etiam purpura Latinis, & Græcis, & etiam in sacris literis, non est solum ipsum animal; sed vestis aut lana sanguine illius imbuta. Dubium autem de hoc est an idem sit *vermiculus* quod *coccum*. Affirmant plerique: volunt enim in coccis siue granis arbusculæ, quæ *cusculiam* appellatur, vermiculum nasci eximij coloris, ex cuius sanguine lana tingatur, & rosea fiat; quæ nunc coccinum, nunc vermiculus appellatur; ad cum modum, quo lana purpurea, nunc *purpura* à pisce, nunc conchyliata à testa qua ille clauditur appellatur.

Aliis videtur probabilius *coccum*, & *vermiculum* distingui. Esse enim coccum, quod Arabes *chermes* appellant, ex granis, & coccis simul agestis expressum: vnde nos *charmesinum*. Vermiculum autem, quem *vermiliam* dicimus, à vermiculis quibusdam, qui pimpinellæ radicibus ad nascuntur. Et certè in Esaia videtur apertius vtrumque à nostro interprete distingui; quam vt confundi possint [c]. *Si fuerint*, inquit Deus per illum prophetam, *peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur. Et si fuerint rubra sicut vermiculus, velut lana alba erunt*. Quo in loco Patres à coccino vermiculum distinguunt. Et Tertullianus [d] coccinum, *sanguineum* colorem dicit; vermiculum, *roseum*. Sed si vt supra diximus, vermiculus est lana vermiculi colore tincta, sicut purpura purpuræ, & coccus cocci; quid sibi vult hic Deus per Isaiam dum comparat lanam lanæ. *Si fuerint*, inquiens, *peccata vt vermiculus*, id est Septuag. in Dauid.

c Es. cap. 1.

d in Scorp. c. 12. & cont. Marc. lib. 4. cap. 10.

vt lana, futura vt lana? Sed dicendum comparari lanam lanæ nempe fucato colore tinctam, sno natiuo fulgenti; & dicir factorum se id in populo Israelitico Deus, quod fieri humana vlla ope non potest cum lana vermiculi colore iam tincta. Succum enim hæc vbi semel imbiberit, illum nunquam potest eluere, & in colorem pristinum reparare. Similiter homo qui sua sponte potest peccatorum se maculis fœdare; non potest, vbi semel id admiserit, natiuum pristinumque nitorem inducere, macula detersa; quod tamen potest, & paratus est facere Deus. Duo ergo per hanc sententiam tacitè Propheta significat. Primum non posse hominem peccati macula sordidatum illam per se detergere. Rectè enim huc alludens Hieronymus [e], *lanarum conchylia, quis ad pristinum candorem reuocet?* Et ante illum Horatius [f];

e Ep. 7. ad læti.

f lib. 4. ode 5.

——*Nec amissos colores*
Lana refert medicata fuco.

Alterum, hoc quod nec per se, nee per alium potest homo, posse Deum, & paratum esse facere; vt illum pristino nitori restituat, qui sit peccatorum maculis fœdatus. Placet ergo coccum à vermiculo distinguere, licet aliquando videantur in scriptura confundi.

Purpura, lana, linumque peregrinum; quando hæc texi cœpta & quis eorum vsus apud Hebræos.

§. X.

Pvrpura & ipsum animal est, ex genere conchyliorum, cuius sanguine vestes tam pretiosè tinguntur; & ipsa vestis, & lana fucco illius piscis imbuta, in quem sensum hic accipitur vbi de vestium materia disceptatur. Sed quis paulo post iterum de colore purpureo, commodius illue omittentur, quæ ad huius materiæ qualitatem spectant.

Linum; & *lana peregrina* supersunt: quæ duo etiam fuisse maximè conquisita ad vestium & indumentorum materiam; dubium non est. Nam lanæ, non eadem vbique gratia; cum aliæ alibi pretiosiores prouenirant, vt pluribus Plinius [g]; quod idem de lino dicendum, cuius multa sunt genera; & mirum est quantum alterum alteri aliquãdo præstet. Ob id ergo & Hebræis non sua tantùm lana, linoue contentis, auidè ex longinquo conquirebantur. Ad quod alludens Salomon de muliere forti dicebat [h]; *Quæsiuit lanam, & linum, & operata est consilio manuum suarum*. In verbo enim *quærendi*, significauit mulierem qualem descripserat; nempe quæ viro suo, filiis, & vniuersæ familiæ manibus & industria sua cuncta pararet, quæ sunt ad vitam splendidè traducendam; & ob id lanam & linum etiam inquireras ex longinquo, vt ex illis vestes speciosas conficeret, nec opus esset illas emere à Cananæis. Apud Ezechielem [i] inter alias merces quæ Tyro inferebantur, lanæ ponuntur coloris optimi. Quod est intelligendum non de ascititio tantùm sed de natiuo: lanæ enim quædam sunt, à natiuo colore maximè commendatæ vt aliæ vicissim propter eundem minus expetuntur. *Colorum lanæ*, inquit Plinius [k], *plura genera, &c. Hispania nigri velleris præcipuas habet; Asia rutili, quas Erythræas vocant; Canusium fului, &c. lanarum nigra nullum colorem bibant*. Non mirũ ergo si lanæ etiam non

g lib. 5. c. 48.

h Prou. 31.

i Cap. 27. 18

k lib. 8. c. 48.

tinctæ, sed in suo natiuo colore aliæ aliunde conquirebantur ad vestes cultiores conficiendas.

Sed libet hic pressiùs quærere, quando primum lanæ intexendæ vsus inceperit apud Hebræos. Occasionem præbent nonnulli qui tempore B. Iobi nullas dum vestes laneas fuisse; sed tantum pelliceas etiam à Regibus volunt vsurpatas. Ob id enim dixisse de illo diabolum [a] *pellem pro pelle, & cuncta quæ possidet dabit homo pro anima sua.* quod est vt vulgo dici solet; *Dariogni cosa, è si contenterà direstar nudo, pur che ne cani la pelle.* volunt autem locutionem quasi prouerbialem alludere ad vsum pellium, quæ tunc in communi vestitu promiscuè ab omnibus adhibebantur. Esse ergo sensum, *pellem pro pelle dabit homo*, vestem omnem & aliud quodcunque possidet dabit homo, licèt etiam nudus remaneat, modo vitam seruet. Illud enim *pellem pro pelle*, omnem pellem significare consueta scripturæ phrasi, qua nomen idem in se replicatum vim habet particulæ vniuersalis; vt illud [b]; *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.* id est omnem gratiam; quicquid nimirum boni nobis inest, ab illo inest. Sic etiam *seculum seculi* est omne sæculum. & *temporum das tempora vt alleues fastidium*; est omnia tempora disponis. Simili modo *pellis pro pelle* est omnia pellis. Et quia pellis est vestis, volunt isti significati per hæc verba proprium hominis esse paratus vt sit omnia dimittere, & vt dici solet *restar in camicia*, aut etiam sine illa, modo discrimen extremæ sortis euadat.

[a] Iob c.2.

[b] Ioan. 1. 16.

Sed hæc parum stabili fulcro nixa sunt. Vt enim facile concedam loquutionem illam per idem verbum in se replicatum vniuersitatem significare; nomine tamen pellis, vestes accipiendas, quod tunc ex tantum vsurparentur, haud facile dabo. Primo quia falsum est vsum textutæ tunc adhuc ignotum fuisse. Iacob enim qui tanto ante Iobi tempora præcessit, tunicam polymitam, vtique textam fecisse dicitur [c] Iosepho filio suo. Et ipsemet Iob [d] paulo post texturæ meminit vt rei vulgatissimæ, ex qua comparationem trahit ad vitæ suæ breuitatem exprimendam. *Dies mihi*, inquit, *velocius transierunt, quam à texente tela succiditur.* Et non dubium quin prius, vt infra dicam, cœpta texi fuerit lana, quàm linum.

[c] Gen. 37. 3.

[d] Cap. 7. 6.

Secundò, licèt tunc pelles in maximo vsu; nulla tamen ratio conuincit illis Iobum indutum, vt diabolus ad illas alluserit, dum dixit *pellem pro pelle dabit homo.* Nam ad nuncium calamitatis acceptæ corruens in terram, *scidit vestimenta sua*; quæ quomodo potuit, si ex pellibus erant? Instant [e] externum amiculum pelliceum fuisse, quale heroum tempore Regibus, & vitis principibus in vsu. Sic enim Homerum, Paridem Patdi & Agamemnonem pelle Leonis Induere. Sic etiam in Leonis exuuio Annibalem producere Silium. Sic denique apud Virgilium Euandrus.

[e] Sanc. in Iob. 1. ver. 4. n. 19.

Demissa ab læua pantere, terga retorquens.

Et iterum Rex alius.

Occurrit Acestes.

Horridus in iaculis, & pelle Libistidis vrsæ.

Pellem hanc ergo, quod tunc insigne quasi tegium, erat, abiecisse Iobum; dum scidisse dicitur vestimenta sua; & ad illam abiectionem diabolum spectasse dum dixit; *Pellem pro pelle dabit.* Primo loco pellis nomine vestem intelligendo; secundo loco cutem propriam Iobi, vocabulo pellis expressam.

Sed hæc minus adhuc probabilitatis habent. Primò quia pelles heroicis temporibus non ab omnibus nec omni tempore passim in vestes adhibebantur; sed bello vigente, dumtaxat ab iis qui militari vitæ, syluestri venatione præludebant. Secundò quia durè nimis in eadem oratione nullo interuallo disiunctum idem verbum in diuersa distrahitur; vt cum dicitur; *Pellem pro pelle dabit*, primo loco sit pellis, secundo vita. At pellis aliquando pro tota & absoluta corporis incolumitate ponitur. Nemo negat id. Inde enim illa sunt *curare cutem & pelliculam*, pro eo quod est genio indulgere, sibique in iis quæ spectant ad bene corpus habendum sedulo prospicere. Vnde ille dicebat [f].

In cute curanda plus æquo operata iuuentus.

Et rursus ad Albiouanum;

[f] Hor. l. 1. ep. 2.

Me pinguem & nitidum bene curata cute vises.

Vera inquam ista sunt, & vltrò fateor aliquando *pellem* pro vita & iis quæ spectent ad ipsam seruandam & curandam appellari: Nego tamen inde probabilem expositionem reddi, quæ primo loco *pellem* vestem interpretatur; secundò, vitam. Sed cum Patribus & grauioribus interpretibus existimo pro *pelle* vitam, aut corpus, quod *pelle* circundatur, vtrobique accipiendum. Et sensum esse: paratum esse quemlibet dare libenter aliorum pellem pro propria conseruanda. Quod est pro seruando suo corpore & vita, facile ad mortem oblaturum filiorum corpora, seruorum, pecorum, vt tunc Iobus fecerat.

Quando ergo lanæ textura cœpta apud Hebræos? Sunt, qui dicunt Noemam filiam Lamechi, & sororem Tubalchaim primam id instituisse. Exterui, *lanificium Closteri* tribuunt *Aracnes filio.* Incerta sunt omnia, nisi quod vt supra dicebam, antiquissimam plane lanarum textilium vsum fuisse conuincit, quod Iacob tunicam polymitam filio fecisse scribitur. Est enim polymita vestis, non solum texta, sed pluribus liciis artificiosè distinctis, cuius operis inuentum Plinius [g] Alexandrinis attribuit; non quod mentiatur, cum longe ante Alexandriam conditam Iacobi tempore fuerit id Hebræis vsurpatum; sed quod vbi primum apud Romanos eius texturæ ratio cœpta est propagari, primum est ab Alexandrinis aducta.

[g] l. 8. c. 48.

Duo autem antequam hinc discedamus quærenda supersunt. Alterum an omnis lana ex ouibus apud Hebræos tonderetur; & vtrum illius, an lini prior vsus in vestibus. De primo certum est non ex solis ouibus lanas haberi; sunt enim caprinæ, anserinæ, leporinæ, de quibus in iure [h] ciuili; & lanas non semper tonderi; sed etiam aliquando velli: cum tamen in sacris & aliis literis lanæ nomen vsurpatur, antonomasticè de ouilla intelligitur; quam tantum apud Hebræos in vsu saltem promiscuo fuisse putandum est. An autem lanæ vel lini vsus antiquior; præsertim apud Hebræos, & vter præstantior. Dicendum antiquissimum quidem lini vsum fuisse vt ex Exodo [i] constat; antiquiorem tamen lanæ, vt supra notauimus. Contra verò præstantiorem lini fuisse, quàm lanæ, non solum apud Hebræos, sed omnes alios. Vnde illa sunt Apuleij, qui de linteo nescio quo texio loquutus. *Quod*, inquit, *purissimum est rebus diuinis velamentum. Quippe lana segnissimi corporis excrementum pecori*

[h] l. si qui lana ff. de leg. 3.

[i] Cap. 4. 41. Deut. 22. 11.

cori detracta, iam inde Orphei & Pithagoræ scitis profanus vestitus est: sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta, non modo indutus, & amictui sanctissimus Ægyptiorum sacerdotibus; sed opertus quoque rebus sacris, &c. Vnde constat non solum Hebræis in vsum sacrorum linum magis, quam lanas assumptas; sed etiam apud alios Ægyptios præsertim, quibus ex Hebræorum vicinia plerique ritus communes.

Christi Domini vestes ex qua materia.

§. XI.

HAud absurdè id hoc loco quærimus. De materia enim vestium Hebræorum agentes, quibus omnia in figura contingebant, æquum profectò est vt cum de figuris egerimus, ad illum, quem figuræ respiciunt, conuertamur.

Quot vestibus Christus indutus incesserit; an capite tectus, an calceatus, an solearus, infrà distinctiùs: interim vt materiam dicamus vestium præcipuarum quæ totum corpus ambiebant, quærendum prius quot essent; deinde materia exponenda. Fuerunt [a] ergo qui quinque Domino vestimenta tribuerent, quibus indutus incederet; inde moti quod dum passus est inter quatuor milites quatuor sunt tunicæ diuisæ, & vna sortitioni seruata. Recentiores [b] vnam tantum Christo tunicam fuisse volunt, ducti quod cum ipse præcepisset Apostolis ne duas tunicas haberent; simile vero non sit ipsum duas habuisse.

a De quibus Baron. Mat. 27.

b Sar. tom. 2. conc. lib. 9. cap. 11.

Sed necessariò dicendum videtur duas saltem tunicas Christum gestasse. Nam vnam de qua dubitare non licet, Euangelistæ [c] apertè proponunt, addentes etiam caruisse sutura: præter hanc autem certum est plura Christum vestimenta gestasse. Si enim præter illam vnicum tantum fuisset, puta vel toga, vel pallium, vel lacerna, vel quid aliud, opus non erat Euangelistas dicere *diuisisse sibi vestimenta milites*; quæ vestimenta non erant, sed vnicum vestimentum. Hæc ergo plura vestimenta, quæ, qualia, & quot erant? Certe dici aliud non potest; nisi saltem duo fuisse, & ex his alterum interius, alterum exterius, nempe tunicam & togam, aut tunicam & pallium. Respondent aliqui fuisse pallium, & interulam, siue subuculam, ita vt tria fuerint vestimenta Christi; vna tantum tunica, interula, & pallium. Miror hominem [d] in talibus eruditissimum duo hic dissimulasse; primo, interulam, quam diximus, vel subuculam, tunicam etiam proprio nomine fuisse apud Antiquos. Quicquid enim totum corpus tegebat induendo, (corpus autem appello, quod vulgus italicum *vitam* dicit; pectus nempe & ventrem, & his quæ ex opposito respondent) tunicam dixerunt; & ex situ distinguebatur, vt alia diceretur intima, & interior, quæ corpori proximè hærebat; alia exterior, quæ supra illam. Si ergo Christus præter tunicam inconsutilem, habebat interulam, duas profectò tunicas habebat. Alterum quod dissimulatum est; si Christus Dominus præter tunicam, *interulam* habebat, verisimilius omnino esse non tunicam, sed istam caruisse sutura. Cui enim vestis generi magis id conuenit, quam quod intimè corpori, & membris adhæret? Ast alij dicunt præter tunicam inconsutilem, plura quidem Christum vestimenta gestasse; nullam tamen in illis aliam tunicam fuisse. Subuculam enim & interulam nullam aliam habuisse; quam quæ tunica inconsutilis appellatur: alia autem vestimenta fuisse pallium, aut togam, caligas, pileum, calceos, &c. Sed vtrum Christus vsus calceis, aut pileo fuerit; infra videbimus. Interim nemo non videt tegumenta pedum & crurum, qualia præsertim veteribus gestabantur, simplici vestimentorum nomine in communi ratione loquendi, satis apte non designari.

c Io. 19. 23.

d Maldon. Mat. 27.

Maneat ergo duas saltem tunicas Christum habuisse, & has mortis suæ tempore gestasse: at quomodo præcepit [e] aliis ne duas haberent? Non prohibuit duabus simul vti, si frigus & necessitas id postularent, vt bene Hieronymus [f] aduertit; sed plures habere quas subinde mutarent; & altera alteri succederet; vt vna præsenti necessitati seruiret, altera in futurum prospiceret. Vno verbo prohibuit plura mutatoria vestimentorum, non plures tunicas simul induendas vbi opus esset. *Hoc* inquit Augustinus [g], *de duabus tunicis, intelligendum est ne quisquam præter eam, quam esset indutus, aliam portandam putaret, solicitus ne opus esset.* Quod Augustini dictum perspicue sententiam nostram confirmat, & Christi Domini præceptum magis etiam relaxat. Nec enim vult omni tempore plura vestimentorum mutatoria prohibuisse; sed in eo itinere, quod Apostolis imperabat; in quo nolebat duas illos tunicas gestare; alteram, quam in vidulo futuris vsibus seruarent; alteram, qua induerentur: quod distinctius Hieronymus his verbis proponit. *In duabus*, inquit, *tunicis duplex mihi videtur intelligere vestimentum, non quod in locis Scythiæ & glacialis niue rigentibus vna quis tunica debeat esse contentus; sed quod in tunica vestimentum intelligamus, ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore seruemus*, &c. Quod ergo Lyranus intelligit de vnica tantùm tunica Dominum præcepisse; minus est omnino probandum, & ante nos alij refellunt.

e Mat. 10. 10.

f in Mat. ibi.

g lib. 2. de cons. Euang. cap. 30.

Statuto igitur Christi Domini vestimenta tria saltem fuisse; duas tunicas, & pallium, siue togam, de quo infra, duo iam dubia supersunt. alterum, quæ tunica fuerit inconsutilis; alterum quod huc proprie spectat, ex qua materia. De primo; probabilissimum est inconsutilem tunicam interiorem fuisse, quæ proximè membris hærebat. De secundo, difficultatem facit, quòd milites dum vestimenta sciderunt, ea pretiosa non ratione operis & artificij, sed materiæ fuisse significarunt; si enim ex vili fuissent; quorsum quod solùm poterat in illis vsui esse scindendo corrumpere? Additur his latronum vestimenta nec diuisa, nec sortitione distributa. Quod arguit illas milites neglexisse, facturos id quoque in vestibus Christi, nisi pretiosa fuissent. Nescio si cui vnquam venerit in mentem tunicam saltem inconsutilem, sericam suspicari. Duo enim traduntur, ex quibus de hoc aliqua potest coniectura fieri. Primum est B. Virginem suis illam manibus confecisse, quod tradit Euthymius [h], adiungens ea de re, vt pote exploratissima, nunquam fuisse in Ecclesia dubitatum. Alterum, B. Virginem miram artificem fuisse in vestibus texendis, & acu laborandis. D. Epiphanius [i]; *Erat*, inquit, *docilis & amans doctrinam; & non solum in sacris literis, sed etiam in lana, & lino, & serico, & bysso laborabat.* Et Anselmus [k], *Opus verò manuum*

h Matth 27.

i In vita Virg.

k lib. de vita Virg.

eius erat lana, & lini, & ſerici. Mantuanus [a].

[a] lib. 1. Part.

> *Nunc lanam pingebat acu, nunc penſa trahebat*
> *Serica; & immiſſis per lilia pendula filis,*
> *Vela ſacerdotum ſacros texebat in vſus.*

Ioannes [b] Gerſon ad B. Virginem aptat illa de muliere forti. *Quæſiuit lanam, & linum,* (peregrina ſcilicet) *& operata eſt conſilio manuum ſuarum.* Hæc tamen eſſe tanti non debent, vt veriſimile putemus vllas Chriſti veſtes ex ſerico fuiſſe. Cur ergo milites de illis adeo ſolliciti? Milites, inquam, non infima fæx ſatellitum? Fortè laſciniendo; vt hoc etiam illuſionis genere Chriſtum traducerent. Vt regem enim crucifigentes, æquum erat illius inter ſe veſtimenta, quaſi regis, certando diuidere. Fortè etiam ob munditiem exquiſitam digna erant quæ non negligerentur; Tunica præſertim. Fortè denique non ignorabant, aliis pretioſa futura, quibus erat Chriſti nomen in pretio. Non defuturos ergo qui certatim illa conquirerent: ob id ea tanto inter ſe ſtudio diuiſerunt.

[b] In ſua Ioſeph. diſt. 1.

Quomodo ſcinderentur veſtes in luctu, & qua ratione recepto more tam facile id fuerit Hebræis & aliis.

§. XII.

His igitur de veſtium Hebræorum materia ſic explicatis, ea ſubit nimium dubitatio, quam principio huius diſputationis adduximus, & illi magna ex parte occaſionem præbuit. Quomodo ergo Hebræis & gentilibus cum veſtes illorum non ex aranearum telis eſſent; ſed ex denſa, & bene compacta materia contextæ, tam facilè ſubitis in caſibus ſcindebantur? Et augent multa difficultatem. Primò quod non certo tantùm anni tempore moris id eſſet, vt æſtate vel autumno, cum veſtes leniſſimi textus induuntur; ſed in media hyeme, cum veſtes aſſumuntur denſæ, villoſæ, bene pexæ. Secundò non factum id à viris robuſtis duntaxat; ſed ab omni ſexu & ætate. Senes enim viribus confecti, fœminæ, pueri puellæque more illo veſtes etiam in calamitate ſcindebant. Tertiò. Nec id lentè & otioſè, ſed impetu ſubito. Ne quis enim exiſtimet, audita clade aliqua luctuque ſuorum cultros popoſciſſe, veſtes depoſuiſſe, eas in fruſta ſecaſſe, ſignatè refertur ad ſubitum cladis nuntium, ad improuiſum aſpectum, vel obiectum rei deteſtandæ, veſtes illico diſcidiſſe.

Quid ergo dicendum? An erant omnes textu tam tenui, vt à pueris, puellis, ſenibus, iniectis manibus in diuerſa deductæ diſcerperentur? Et quomodo frigus arcebant; quomodo contra temporis iniurias durabant; quomodo tenuioris fortunæ homines illis reparandis ſufficiebant? Nam ſi ex lana, ex lino, & ſerico erant; profectò talia hæc materia ſunt, vt non niſi tenuiſſima in fila deducta, & textu ſubtiliſſimo confecta, non poſſint facilè diſcindi. Nam quod non nemini venit in mentem, ſcidiſſe veſtes antiquos immiſſo cultro, vel enſe; nec dignum eſt quod refellatur. An enim ſemper & in omni occaſione pueri, puellæ, ſenes, fœminæ paratos cultros habebant? An Caiphas cum veſtimenta ſcidit, audito Chriſto Domino, cultrum prius expediuit, & ab adſtante ſatellite popoſcit? Denique modus ipſe loquendi, quo perpetuo Græci, Latini, Hebræi auctores vtuntur, in hoc more referendo, perſpicuè ſignificat, non cultro, non enſe, non ferro; ſed manibus in veſtes violenter iniectis, illas diſcidiſſe.

Multa dici poſſunt: probabiliſſimum tamen mihi eſt ſciſſuram hanc non ſemper de diſſectione veſtis in partes accipiendam; ſed de illius violenta detractione, proiectione, diffibulatione. *Violenta*, inquam, vi, & impetu facta. Certè in communi ſermone qui thoracem orbiculatis anſulis adſtrictum, cum impetu diſtringit, ligulis, clauiſque diſcluſis, dicitur *ſquarciar la veſte, ò'l giubbone.* Quod verbum reſpondet ad amuſſim Latino *diſcindere.* Ratioque ad id adſtipulatur: quia verè dicitur ſcindi, & diſcindi, quod prius iunctum, cum violentia & impetu diſiungitur. Cum ergo veſtis vel nodulis, vel anſulis, vel ſutura iuncta, violenter abiungitur, etiam diſcindi dicitur. Vetus verbum eſt quod hanc coniecturam confirmat, *amicitias non diſcindendas, ſed diſſuendas eſſe.* Quo ſane dicto ſignificarunt *diſcindere* eſſe cum vi & impetu coniuncta diuidere, ligulis, nodis, vel filo, vnde ſtringebantur abruptis, aut cum impetu diuulſis; & non ſemper in partes *diſſecare.* Cicero refert alicubi [c] ab Oratore quodam clientis veſtem à pectore *diloricatam*, vt illius cicatrices ante oculos populi Romani ſtatueret. Quid eſt diloricaſſe? Subito & cum impetu veſtem aperuiſſe, diffibulaſſe, diſtrinxiſſe; loquutione puto deſumpta à re militari: nec enim commiſſo prælio milites, vulnerati præſertim loricas otioſè lenteque deponunt; ſed quantocius ligulis hamiſque ſolutis. Et tamen hoc ipſum alibi [d] Cicero referens, non dicit tunicam *diloricaſſe*, ſed *diſcidiſſe*; vt intelligamus eſſe aliquando diſcindere (cum de veſtibus agitur) vi & impetu coniuncta diuellere. Cæterùm, ſi quæ alia ritum hunc ſpectant veſtes in calamitate ſcindendi, fuſius vbi de publico, & priuato luctu agimus, explicantur.

[c] lib. 2. de Orat.

[d] [illegible]

Ad illa verba Salomonis ad Regem Hiram.

[e] Mitte mihi virum eruditum, qui nouerit operari in auro, & argento, ære & ferro, purpura, coccino, & hyacintho, & qui ſciat ſculpere cælaturas.

[e] lib. 2. Paral. 2. 7.

De vario colore veſtium apud Hebræos.

CAPVT III.

Veſtium materia vel per ſe ſpectari poteſt, vel ex adiunctis. hæc diſtinguuntur in colorem, & ornatum. De materia per ſe ſpectata, ſuperiori capite diſſeruimus; in ſequenti, de ornatu, in hoc de coloribus agemus.

Colores quàm varij, & quorum potiſſimum mentio in ſacris litteris.

§. I.

Tam operoſum eſt de coloribus agere, quam vitæ intereſt eorum differentias non ignorare. Illud oritur ex eorum varietate, & multiplici coagmentatione; quæ tanta eſt, tam ſinuoſa, tam lubrici tranſitus; vt non alibi videatur natura ſuas

ra suas opes ostentasse, quasique data opera lasciuisse. Quare cum rerum hic multitudo vocabule superet, immensi laboris est omnia eorum genera suas per differentias accuratè distinguere: quod tamen vtile non solum, sed apprimè necessarium est vitæ traducendæ; cùm nullibi periculosius erretur. Multa enim quibus vitæ nostre dirigitur, arcentur morbi, salus reparatur, ab antiquis nobis sunt per colorum differentias insinuata. Quales sunt medicinæ quædam, gemmæ, lapides, herbæ venena, signa denique lapsæ salutis, aut desperati morbi, quibus in iudicandis error qui committitur, capitis est periculo luendus.

Quod attinet ergo ad id quod agimus; hic tantum de coloribus exponemus, quantum ad ea opus est, quæ de eorum vsu in sacris literis habentur, intelligenda. Generali ergo illorum diuisione præmissa, strictim deinde præcipuas differentias exequemur.

Colorum diuisio variè à variis instituitur. Quidam enim illos distinguunt à varia ratione visum nostrum mouendi [a], quam triplicem statuunt, vt quidam colores aspectui nostro æquentur; quidam superent, quidam superentur. Æquales esse omnes pellucidos; superare, qui dissipant; inferiores esse qui congregant. Alij à numero quatuor primorum corporum, quatuor quoque faciunt prime genera colorum. Album, qui terræ respondet; viridem, aquæ; ceruleum, aeri; flauum igni. Iurisconsulti [b] octo primas differentias assignant. Iis plerique Medici de numero consentiunt; in numerandis generibus discrepant. Antiqui Philosophi ad septem primas differentias omnes alios reuocarunt. Nos hic in rerum ipsam naturam nihil subtilios inquirentes, colorum diuisionem duplicem statuimus; aliam ab ipsorum essentia desumptam; aliam, ab adiunctis. Ab illorum *essentia*, vt alij sint simplices, alij admixti. *Simplices*; duo tantum sunt; albus, & niger. *Admixti*; quicunque alij intermedij. Quod tamen ita non intelligimus, quasi velimus ex albo & nigro verè colores alios temperari. Falsum enim id est, vt ante nos alij cum Aristotele, contra quam medici velint, docuerunt; cum ex albo, & nigro permixtis alij colores non existant [c], præter fuscum, cinereum, & qui sub istis. Sed quia in existimatione nostra colores intermedij appellari videntur omnes aliquid vtriusque habere, & inter se periode differre, vt magis & minus ad album & nigrum accedunt, aut ab illis abscedunt. Hoc ergo pacto sex summa genere ponuntur; duo simplicia, *album*, & *nigrum*; quatuor admixta, flauum, rubrum viride, ceruleum. At ex *adiunctis* innumeræ diuisiones oriri possunt; alij enim colores appellantur à subiectis in quibus insident; vt herbaceus, lacteus, niueus; alij à repræsentatione, vt roseus, sanguineus, plumbeus; & ex his alij ab elementis, vt aqueus, aëreus, ceruleus; alij à metallis, vt aureus, argenteus, ferrugineus; alij à lapidibus vt marmoreus, amethystinus; alij à floribus vt ianthinus violaceus, amaranthinus; alij denique aliunde, & aliter.

Sed nos prima genera prosequamur, & strictim species sub illis. Obseruandum porro hic est, argumentum hoc, in quo de coloribus agitur, dupliciter tractari posse. Primò illorum naturam explicando. Secundò varia illorum nomina, quibus in iis tradendis, vsi sunt veteres ad vocabula nostri temporis accommodando. Et est hoc vtrumque difficile; sed illud ad Philosophos, spectat, quod hîc non agimus; hoc ad polyhistoriens, quod hîc præstamus, ea parte duntaxat, qua nomine colorum, quæ in sacris literis habentur, sunt ad ea, quibus nunc vtimur, attemperanda.

a Plato in Phil. & Tim.

b V. Alciat. lib. 2. Parer. cap. 1.

c Scalig. exer. 325. n. 9.

Primus ergo color est *albus*. sub quo sex differentiæ à Medicis notantur [d]; chrystallinus, niueus, aqueus, lacteus, glaucus, & charopus. Ex quibus color chrystallinus, & aqueus pellucidi; ille fulgidior, iste dilutior: niueus, & lacteus, densi; exuberans niueus, remissior lacteus: Glaucus qualis est in cornu pellucido: Charopus omnium maximè remissus, qualis est pili subalbi cameli, & lapidis onychini. At præter has ab aliis aliæ plures *albi* differentiæ recensentur; candidus, vitreus, marmoreus, papauerratus, eburneus, argenteus, gypsatus, cerussatus, cretatus. Ex hic albus quem *bianco* Itali, alij *blanc*, à Græco deductum nomen, *languidum* significans. Inde factum, opinor, quod qui languent, & timent, exalbescunt. Candidus ab albo, splendore differt, quem ei addit; qualis in niue, argento polito, margarita: & transfertur ad animi liquiditatem, vbi neque maligna nubes, neque liuoris macula; ipse æquabilis, inoffensus, illustris, sine vlla vel vmbra, vel recessu, denique vt quidam dixit [e], nec aulicus, nec forensis. Ea luce qui carent, nigri & atri dicti sunt ab antiquis, vt est apud Catullum, & Horatium.

Hic niger est; hunc tu, Romane caueto.

De vitio enim loquitur animi candori opposito, non de colore.

Secundus color est niger in altero latitudinis extremo consistens, omnium validissimus. is in summu sestigio *ater* à Romanis vocatur, quasi à terris. Licet alij Chaldæam vocem esse velint; apud quos hoc nomine fumus appelletur. Sunt autem nigri differentiæ *piceus*, *plumbeus*, *cinereus*, *pullus*, *suasus*, *runus*, *liuidus*, *prannius*, ab Indica gemma sic dictus, *coracinus* à coruo, *fuscus* à phuschim, quod vstulare est Hippocrati. Itali *fruscare* dicunt. vstulata enim fusce spectant ad foscum, *caliginosus* proprius aëris, & quem *brunum* Tuschi à germanica dictione *brun*.

Tertius color flauus est; sub quo tres præcipuas differentias Medici [f] ponunt ad signa valetudinis in iis quæ excernuntur, obseruanda. Primus est maximè remissus, *spiceus*, qualis in spica tritici. secundus, *rufus*, qualis in capillis puerorum, & in vulpe, tertius, *aureus*. Alij adiungunt croceum inter flauos plurimum ruboris habentem. Sunt etiam fuluus, & rutilus flaui species, ex fusco flauoque permixti, qualis auri non in summum hitatis perducti. Est etiam luteus subflauo, qualis est in oui vitello, qui ab aliis milinus à malo cotonco. Differt à flauo, quod hic ad ruborem magis accedit, luteus ad viriditatem. Omnes autem colores, qui sub flauo sunt, ad album referuntur, prout variè rubro, viridique miscetur [g], ita vt in illis albus emineat. Itaque sub flauo censentur ab aliis [h] melleus, melinus, palearis, pallidus, galbaneus, buxeos, citrius, fusius, Hispanus, Mutinensis, impluuiatus, æneus, rubiginosus, ferrugineus, pullus, roanus, tanatus, regius, leonatus, cereus, cerinus.

d Actuar. de vrin. Cæsalp. lib. 2. eis. c. 19.

e Scal. exerc. 325. n. 11.

f Gal. 1. de crisib. c. 12.

g Cæsalp. 1. de facul. cap. 20.

h Scal. exerc. 325. n. 12. Calcag. Epp. lib. 1. & lib. 3.

Sub quarto colore rubro, qui ad nigrum relatus, ex varia mixtura viridis, flauique videtur consurgare; sunt rubidus, rubicundus, rutilus, russus, sanguineus, roseus, giluus, spadix, flammeus,

meus, puniceus, vinosus, balaustinus, xerampelinus, coccineus, purpureus, amaranthinus, violaceus, carneus, vermiculus, phœniceus [a], ostrinus.

Quintus viridis complectitur prasinum, siue porraceum, herbaceum, lucidum, maluaceum, chelidonium.

Sexto denique cæruleus est, sub quo plumbeus, & cinereus dilurior, glaucus, cæsius, glastinus, filatus, indicus, venetus, griseus, leucopheus, blauus, turchinus, persus, hyacinthinus, ianthinus, aëreus.

His in vniuersum de colorum differentiis, & variis appellationibus propositis, videamus iam si quid ad particulares aliquos colores spectans, est in sacris literis obseruandum.

a *Gel. lib. 2. cap. 16.*

Ad illa verba sponsæ. [b] Caput eius aurum optimum; comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.

b *Cant 5. 11.*

Niger color in sacris literis in quibus & qualis commendatus: coracinus, piceus, phœniceus & alij sub illo [c]. *Vespera lucescens, quid apud Matthæum.*

c Matth. 28.

§. II.

POsset ex hoc loco non leui coniectura duci super alios colores nigrum Hebræis in cæsarie fuisse probatum. Dum enim sponsa pulchritudinem sponsi commendat, inter alia ab atro colore comas extollit: nec qualicunque sed *coracino*, qualis est coruorum; qui sine dubio non solum nigri, sed atri sunt. Idipsum nigri capillamenti studium videtur à Christo Domino in Hebræis tacitè significari dum dicit [d]; *Neque per caput tuum iuraueris; quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum.* Nisi enim studium aliquod illis fuisset denigrandi capilli, & albandi; denigrandi in viris, albandi in fœminis & puellis; hoc in exemplum imbecillitatis eorum non attulisset; Quod cum maximè vellent; assequi tamen nisi mentiendo non poterant. Qui enim comæ denigrandæ studebant, non eam nigram verè reddebant; sed vmbratili colore fucabant, qui mox euanescebat; nisi subinde tinctura repeteretur. At verò ex alia parte non satis apparet quomodo color hic in capillo, vel aliter esset Hebræis admodum commendatus etiam in viris.

d *Mat. 5. 36.*

Primò, quia in hoc eodem loco sponsus ab aureo capillamento laudatur. *Caput*, inquit, *eius aurum optimum.* Qui color longe differt à nigro; præsertim *coracino*, qui *piceo* proximus est. Secundò quia Iudæi tempore Dauidis, & Salomonis, & deinceps sub aliis regibus, miro studio tenebantur flauæ capillaturæ. Vnde Iosephus describens regium aulicorum equitum comitatum, qui Salomonem procedentem deducebant, adeo fuisse docet in pretio flauos crines & aureos etiam in viris; vt auri ramenta capillis aspergerent, vt aduerso sole percussi, non solùm flaui, sed aurei viderentur [e]. *Exornabantur*, inquit, (Equites, qui Salomonem præibant) *primum decora iuuentute florentes, habentésque magnam proceritatem, & satis alios excedentes, longamque diffundentes in equorum sessionem cæsariem, veste ex purpura Tyria circumamicti; aurique tincturam quotidie in suis comis adiicientes, vt eorum capita percussa sole auro radiante fulgerent.* Quæ Iosephi verba melius ad id quod agimus in Helenij versione sic exprimuntur. *Aurique ramentis & micis comas spargebant; vt inter densam cæsariem implicata, sole deinde affulgente, totam comam auri nitore radiantem, spectantium oculis obuerterent.* Quorsum ergo tantum studium, vt capillus aureus appareret, si niger in eo color probabatur? Tertiò Christus Dominus non nigro, sed flauo capillamento fuisse describitur; & id in partem pulchritudinis ponitur in ipso splendentis. *Cæsarie*, inquit Nicephorus [f], *subflaua fuit.* Addit Suidas, *etiam crispanti* vt esset, quemadmodum hîc sponsa describit, *caput eius aurum optimum, & coma sicut elata palmarum.* Eæ enim primo quasi hirtæ, pondere deinde suo deorsum pendentes in se iterum cincinnalis circulis reuoluuntur; in quo flauities, & crispitudo comæ innuitur. *Flauities*, quia in elatis, id est fructibus palmarum color phœniceus inest, de quo Gellius & crispatura circulorum. Quartò flaua coma gentium omnium consensu [g] pars est eximia pulchritudinis. Neque solum in Germanis, quibus Tacitus *rutilas comas* attribuit; aut Batauis, quos Silius appellat *auricomos*; aut in Britannis, quos Lucanus *flauos*, sicut & Callimachus Arimaspos; sed in Græcis & priscis illis heroibus. Nam Menelao Spartano, Meleagro, & Achilli flauam cæsariem assignat Homerus; & Deorum fuit Bacchi, & Narcissi aurea coma, vt scribit Philostratus [h]. Quin & apud Romanos ipsos rerum Dominos, & omnis in vita cultus elegantissimos arbitros, in capillo flauus color amabatur; adeo vt Commodus [i] vt diuinitatis opinionem affectaret statuæ suæ capillis auream scobem aspergeret, vt quasi cœlesti iubare refulgeret. Et de Antonino Vero refert Capitolinus [k] tantam illum habuisse curam flauentium capillorum, *vt capiti auri ramenta respergeret, quo magis coma illuminata flauesceret.* Quintò cum Dauid species commendatur, flauo crine fuisse describitur, vt pluribus ostendimus in libros [l] Regum. Sextò denique Ægyptiis à quibus abhorrebant Hebræi, & abhorrere debebant, flaui crines [m] improbabantur. Et erant in pretio nigri crispantes, quales in Mauris nostris faciem noctis habentibus & quibus horror est in tenebris occurrere. Non ergo poterat Hebræis niger capillus in pretio esse, quibus omnia Ægyptiorum improbabantur.

e *lib. 8. antiquit. c. 7.*

f *lib. 1 hist. c. vlt.*

g *Adrian. Iun. lib. de coma c. 9.*

h *In Imaginib.*

i *Herodi. lib. 2.*

k *In eius vita.*

l *lib 1. c. 16. in Com.*

m *Diod. Sic. l. 2. c. 4.*

Vt ista soluamus, duo breuiter explicanda sunt. Primò quem nigrum colorem probarent in capillis Hebræi. Secundò quomodo is cum flauo ratione aliqua conueniret.

De primo non dicit hic absolutè sponsa *comam sponsi sui nigram*; sed cum restrictione, *quasi corui.* Nigrum ergo colorem capillis attribuit, non qualemcumque; sed *coracinum* coruorum proprium. Coruus enim Latinè, Græcè *corax* à quo *coracinus*; vnde inter alios hunc locum Paulinus [n] legit. *Crines eius nigri sicut corax.* Iam vero nigredo corui in capillis; virorum præsertim maximè probatur, quod absit maximè ab omni suspicione senectutis. *Coma ergo nigra sicut coruus* est nullis canis aspersa. Quare quantum probatur in viro robusta viuidaque iuuenta; tantùm etiam talis color in coma. Vnde ille canebat;

Et [o] *Lycum nigris oculis nigroque,*
Crine decorum.

n *Ep. 4. ad Sever.*

o *Horat.*

Proin

Proinde non mirum si sponsa sponsum suum laudans à perpetua, & illibata iuuenta, crines eius extollit quod sint *sicut corui nigri*, non flaui prorsus & aurei, quo in colore cani plerumque miscentur, & latent; sed nigri & sicut corui, qui prorsus omnem mixturam senectutis excludunt.

Sed pressius aliquid de hoc colore coracino, quantum huc spectat exponamus. Color niger, vt supra dicebam, sincerus vbi est, ater appellatur, vt in carbone extincto, vel atramento, cui à colore nomen apparet; ex admixtione autem variè remittitur, vnde fuscus exsurgit, cuius variæ supra differentiæ notatæ. In coruo vero niger color qui est, admixtum quid lucis habet: ideo non fuliginosus est, sed refulgens & nitidus; obuersusque soli, refert auri pallorem, vt videre est in coruo, quando Soli corpus obliquat. In extremis enim eorum pennis, nescio quid aureum refulget. Ob id obseruarunt aliqui auroram & nigredinem apud Hebræos, eadem voce si spectemus consonantes significari. *Ghoreb*, etiam *quod coruus*, idem est *vespera* nomen. Color autem vesperæ nigrescit quidem, sed aliquo splendore lucis admixtus: quem colorem Græci [a] *orphon* appellant, eadem voce crepusculum notantes, quod sit finis lucis, nondum tamen planè tenebris succedentibus: cum nimirum dies esse desiit, & nox adhuc abest. *Coracinus* ergo, siue corui color idem qui vesperæ, & quia eadem in hoc ratio vesperæ & auroræ, idem quoque qui auroræ. Nam & huic sua nigredo tribuitur in sacris literis: adeo vt eadem voce originali שחר *Sahhar* auroræ nigredo notetur. Vnde quidam ficto vocabulo locum hunc sponsæ vertunt; *Capilli eius aurorantes quasi vespera, & coruus*; quod diceremus nos *i suoi capegli come quei dell' Aurora*. Facile ergo ex his erit aduertere. Primo cur sponsa capillos sponsi coracinos appellat. Secundo cur eadem se dicat *nigram, sed formosam*. Nigram enim hac se nigredine intelligit, quam descripsimus, auroræ & vesperæ propriam, & quæ in pennis corui fulget obuersis soli.

At cur tantopere flauus color expetitus, si niger hic quem descripsimus adeo laudatur? Si rectè dicta perpendimus, reperiemus eundem colorem flauum & nigrum fuisse, quem in coma probabant; variè autem appellatum, prout magis, aut minus alboris habebat. Subflauum enim colorem quidam speciem nigri faciunt; & vice versa coracinum alij sub flauo ponunt, non albente, sed nigricante. Cæterùm cùm in coracino colore, quem dicimus auroræ, & vesperæ proprium, duo sint fulgor, & fuscedo; qui *fulgorem* respiciunt, auroram & vesperam flauam, auream, roseam appellant, qui *fuscedinem*, atram, & nigram. Fulgorem respiciebat ille dum canaret;

Aurea fulgebat roseis aurora capillis.

Et iterum.

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.

Ad fuscedinem spectant in aurora, & vespera, qui pallidam dicunt vtramque. Simili modo ergo in coma coloris coracini, quem aliqui [b] castaneum etiam dicunt à cortice castanearum; qui *splendorem* respicit, illam flauam appellat; qui *fuscedinem*, nigram; non absolutè, sed cum aliquo addito. Qualis in coma color, in viris principibus maximè probatus est: vnde Augusto Suetonius *subflauam comam* tribuit; *rubram nigricantem* Constantino Cedrenus. Et hîc sponsa vt vtrumque complecteretur, indicaretque sponsi comam, non prorsus flauam, nec prorsus nigram; & flauam simul, & nigram distinctè dixit; vt in illa colorem significaret ex vtroque permixtum. Primum enim caput sponsi aureum appellauit, & post nigrum subiecit; & quid ex hoc vtroque consurgeret etiam expressius adiunxit, *elatis palmarum* comparando comam; & corui nigredini: Est enim *in elatis palmarum* [c] non admodum sole decoctis color melleus in vmbram depressus. Quare capillus sic coloratus, & niger vmbrosa fulgore in morem purpuræ resplendet: ob quod iterum [d] sponsi capilli *Regis purpura iuncta canalibus* comparantur.

Hæc absoluo, si tria præmisero, quæ ex his colliguntur. Primum est quæ diximus de sensu quasi grammaticali verborum sponsæ, viam nobis sternere ad sensus mysticos, quos variè illis Patres attribuunt. Sponsus enim Christus est; capillis cogitationes notantur, quæ nigræ sunt, quia [e] *imperscrutabiles viæ eius Quis enim cognouit sensum Domini, aut consiliarius* [f] *eius fuit?* Et denique capilli eius nigri sicut corui; quia *iudicia* [g] *eius abyssus multa*. Quod si sponsus anima quælibet iusti intelligatur; capilli eius sunt *nigri sicut corui*, quod est cum nigrore splendentes; quia tota iusti cogitatio in duobus versatur, quæ diuus Franciscus à Deo postulabat, dum identidem Deo repetebat; *Nouerim me, nouerim te*. Nigra enim cogitatio iusti est, dum illam in se obuertit, & in peccata sua; splendida, dum Deum respicit, & illius misericordiam. Proinde nigra, sed quasi corui; qui Soli dum obiicitur admixto nigredini splendore refulget. Omitto sensus alios quibus ea, quæ diximus, viam facile sternunt, quod aliud hic à nobis agatur; & alibi plures eorum prosequuti [h] simus, dum de Dauidis in domo sua sedentis vbi otium ab hostibus nactus, à diuturnis bellis respirasset, sanctis cogitationibus ageremus.

Secundò ex dictis colligimus in quem sensum Dauid alicubi dixerit [i]; *Tu fabricatus es auroram, & solem*. De Deo enim agens rerum vniuersitatis effectore, per *solem*, lucem; per *auroram* finem lucis, & tenebras intellexit. Quia vt supra vidimus, *aurora* nomine significatur apud Hebræos quod tenebras sonat; non qualescunque sed quæ lucem finiunt; vt idem sit. *Tu fabricatus es auroram & solem*, ac principium lucis, & tenebrarum siue noctem, & diem; per quæ omnia tempora, & quæ tempori subiacent, designantur.

Tertiò lucem ex dictis accipit locus apud Matthæum [k] vbi describens Euangelista tempus quo mulieres ad monumentum adierunt; *Vespere*, inquit, *sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi*, quærunt enim sedulo plures quæ sit hæc ratio loquendi. *Vespere, quæ lucescit. Non habet*, inquit Chrysologus [l], *hoc mundi vsus; vesper finit, non inchoat diem; tenebrescit Vesper, non lucescit: non in auroram vertitur, quia lucis ortum ignorat: vespera mater noctis parturit diem. Mutat ordinem dum agnoscit auctorem: radiat de nouitate mysterium; anhelat creatori seruire, non tempori.* Sic ille more suo sensus mysticos moribus informandis excudens, cur Euangelista vesperam lucescere dixerit nobis exponit. At ratio verbis inhærens est, quia in vespera nigredo; sed qualis corui reperitur in qua tenebræ simul, & lucis aliquid; vnde cum vesper incipit, tam potest dici *noctescit*; quia tenebrosa, & inde noctis principium, quàm *lucescit*, quia fulgida & ita diem finit vt noctem

adhuc

a Scal. exer. 325. n. 17.

b V. Scalig. exerc. 325. n. 12.

c Gel. lib. 2. cap. 26.

d Cant. 7. 5.

e Rom. 11. 33.

f Ibid. v. 34.

g Psal. 35. 7.

h Diss. 1. & 2. in 2. Reg. cap. 7.

i Psal. 69. 16.

k Cap. 28.

l Serm. 74.

adhuc excludat. Et hæc nunc ſatis de flauo colore, & coracino.

a Eccle. 9.8. Ad illa verba. [a] Omni tempore ſint veſtimenta tua candida.

Veſtes in communi vſu, cuius coloris eſſent apud Hebræos.

§. III.

NOn lenis eſt operæ hoc explicare: nam nec albæ, nec nigræ fuiſſe videntur. Cuius ergo coloris erant? Et loquor, vt iam quæſtionem propoſui, de quotidiano cultu. Non *alba.* Primò quia color is erat proprius feſtæ lætitiæ, & illorum dierum, qui celebrius agebantur. Non ergo quotidianæ veſtes albæ. In *veſtibus albis*

b Act. 1. 11. apparent Apoſtolis [b] Angeli Chriſto in cælum

c Ioan. 20. recepto. In iiſdem, [c] mulieribus ſe ſiſtunt anxiè Chriſtum in ſepulcbro quærentibus. *ſtolis albis*

d Apoc. 3. 4. [d] amiciuntur iuſti, qui Chriſtum ſequuntur. Ad quid hæc? quia color ille proprius lætitiæ, & feſtæ celebritatis, vt Patres obſeruant. *Habes*, in-

e Ibid. quit Ioannes Chriſti [e] nomine ſcribens Angelo Sardis, *pauca nomina in Sardis qui non inquinauerunt veſtimenta ſua; & ambulabunt mecum in albis quia digni ſunt. Qui vicerit ſic veſtietur veſtimentis albis.* Albus amictus hîc in præmium iis qui vicerint præponitur, & eorum dicitur eſſe qui Chriſtum ſequuntur. Quomodo ergo color is quotidianus, communis omni tempore promiſcuus? Secundò. Herodes cùm Chriſto vellet illudere, alba illum veſte circumdedit. In quo ergo luſus, & illuſus Chriſtus, ſi veſtem induit illius coloris, qui more recepto communis erat? Tertiò ſi ritus aliarum gentium ſpectemus, etiam videbimus album colorem non quotidianum in veſtibus fuiſſe, ſed in ſignum tantum feſtæ celebritatis aſſumptum. Itaque illo induti ſacrificabant, nuptias inibant, Imperatores ſuos & Reges excipiebant. Ouidius ſacerdotes feſta Iunonis celebrantes deſcribens,

f lib. 3. Eleg. [f] *More patrum ſanctè velata veſtibus albis,*
Tradita ſuppoſito vertice ſacra ferunt.

Et de iiſdem Iunonis ſacerdotibus Aſius Poeta Græcus apud Athenæum;

Sic illi pexi Iunonis templa petebant,
In lucum ornati perpulchris veſtibus: atque
Ipſi ſe niueis texerunt veſtibus.

Et id in ſacrificiis. At etiam feſtas exceptiones

g Plin. l. 7. cap. 30. albati pariter celebrabant. Vnde [g] *Dionyſius tyrannus aliàs* ſæuitiæ ſuperbiæque natus, *vittatam nauem miſit obuiam Platoni, ipſe quadrigis albis egredientem in littore excepit.* In curru enim albo aſſiduè vehi, proprium tantum diuitum fuiſſe, & beatorum; indicant illa Luciani. *Quidam*, inquit, *illos magnopere extollebant fortunatiſſimoſque iudicabant, quibus contigiſſet Romanorum optimatum familiaritate vti: quippe & ſemper conuiuiis opiparis adeſſent, & peregrinari poſſent omnigena cum commoditate, alba interim in rheda ſi liberet reſupinati.* At de veſtibus eas albas in feſtis celebritatibus ſiue publicis, ſiue priuatis; ſiue ſacrorum,

h lib. 2. ſat. 2. ſiue conuiuiorum illud Horatij [h] indicat

Ille repotia, natales, aliòſue dierum
Feſtos albatus celebret.

Et Ouidius de toga alba disertè natali ſuo tantum illam ſibi dicit indutam.

i 5. de triſtib. [i] *Quaque ſemel toto veſtis mihi ſumitur anno*
Sumatur fatis diſcolor alba meis

Natalitia ergo toga, quæ ſemel in anno ſumebatur, alba erat; non quod aliàs non albati; ſed quod illam natali tantùm die vterentur; alba tamen in ſignum lætitiæ, quem etiam colorem ſu-

k lib. 2. eleg. mebant ſacris operantes. Idem Ouidius [k].

Ipſe ego thura dabo fumoſis candidus aris
Ipſe feram ante tuos munera vota pedes.

Et in feſtis exceptionibus maximè ſuorum prin-

l lib. 1. cont. Sim. cipum Prudentius [l].

Exultare patres videas pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque ſenum geſtire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amictum
Sumere

Et Latinus Pacatus celebritatem deſcribens, qua Theodoſius adueniens exceptus eſt. *Quid ego referam feſtum liberæ nobilitatis occurſum? Conſpicuos veſte niuea Senatores?* Cum ergo Orientales omnes, & Romani ipſi rerum Domini, ſub quibus Iudæi, albati tantum feſtis diebus incederent; quæ ratio patitur, vt aſſiduè Iudæi mancipia Romanorum, in albo veſtitu conſpicerentur?

Sed nec in nigro poterant. Vt enim albus erat feſtæ lætitiæ proprius; ſic iſte mœroris. Ob id in luctu tantum, vel priuato, vel publico, nigra veſtis aſſumpta. Chryſoſtomus explicans Chriſti

m Hom. 50. op. imperf. verba [m]; *Erunt ſigna in Sole, Luna, & Stellis*; Hæc habet, quæ hunc morem propriè teſtantur. *Patrefamilias moriente, tota domus eius turbatur; omnis familia plangit, & conſciſſis tunicis, nigris ſe operit veſtimentis. Sic humano genere, propter quod omnia fuerant creata, circa exitum conſtituto, totus turbatur mundus, vniuerſa cæli miniſteria lugent, & candore depoſito, veſtibus luctuoſis, tenebris veſtiuntur.* At de ſuo tempore loquitur Chryſoſtomus. Non de priſcis ritibus Hebræorum. Eſto id. At ita loquitur, vt morem paſſim receptum ſignificet apud omnes gentes in luctu nigris veſtibus indui. Quem etiam ſeruaſſe Iudæos, vbi de publico & priuato luctu, abundè docemus. Nec ergo niger in veſte color Hebræis in quotidiano vſu. Qualis igitur? Rem totam certa per reſponſa ſignabo.

Primò certum eſt in quotidiano veſtitu, & cultu nec candidum, nec nigrum colorem fuiſſe apud Hebræos. *Candidum* appello album recenti lotione, aut ſuperinducto aliquo colore & tinctura ſplendentem. *Nigrum*, qui albo ex oppoſito reſpondet. Quotidianum autem vſum appello, non vnius generis hominum proprium, ſed omnibus communem. Hoc vtrumque conſtat ex dictis. Nam quæ de albo colore ſunt allata, de candido quem deſcripſi, ſunt intelligenda, quem proprium fuiſſe feſtæ lætitiæ colorem; ſuo loco infra. De nigro autem, non fuiſſe eum in quotidiano vſu; res eſt exploratior, quam probari debeat. Vt enim modo dictum eſt, & nos pluribus vbi ſolemnia luctus exequimur apud Hebræos, proprius hic erat turbidi temporis & calamitoſi, non communis vitæ.

Secundò color in quotidianis veſtibus Hebræorum, erat albus natiuus, qualis in lana, lino, & aliis quibuſcunque velleribus ex lotione repetita conſurgit, nulla tinctura fucatis. Qui color etiã *ſuaſus* appellatur; male à Scaligero & aliis ſub flauo repoſitus. Eſt enim *ſuaſus*, vt benè

a Adrian. Iun. in nomencl. c. de col. alij [a] aduertunt, appellatus, quod ſua ſponte, nulla arte à lana & lino ſola lotione contrahitur

in

in sole siccatis; vel quod sine *vasis*, id est sine tinctura, fiet. Licèt alij [a] *suasum* etiam mele puteot omnem colotem eppellari tinctura quæsitum. quod quasi persuadeatur in illum ea albo transite quod tingitur. Obseruandum hic ergo lanam, linum, vellera, duos colores natiuos habere; alterum, lotione curatum; alterum, sine illa, sine lotione color quem hebeut, *pullus* est; sic dictus, quod syncetus; & purus: vt enim vinum *villam*, vnus *villus*, sic & putus *pullus*; pulligo quoque Plinio, Italis, *fosco*; *Morado* Hispanis, vt quidam volunt. Idem color eum aliis præter lanã tribuitur *ravus* est, quem *roao* vulgo. Quo colore requirit oculos canis, & gelli gallinacei Vetto, & ab eo *lupram raaam* dixit Horatius; etiam *spanos*, & *Hispanos* appellatos (nam & antiquitus *Hispania* quibusdam *spania* dicta.) Cum pullo colore sic eaplicero, cognationem habent *hyberus*, *baeticus*, *ferrugineus*; qui videntur omnes ex quadam quesi mixtura nigti, rubtique consurgere. Hinc poëta [b] *ferrugineum*, *hyberam* appellauit; quod hyberus color, *fascus*, *raaus*, *pullus*; fumeus etiam nonnullis. quia facile quæ alba illum à fumo concipiunt. Iccirco autem pullus color antonomasticè de lana, linóque dicitur, quia nullo labore [c] & industria cnrata, *pulla* sunt.

[a] Festus ver. suasum.

[b] Virg. Eclo. 7.

[c] Nonnius in pul.

Alter verò color etiam natiuus in lana, sed aliqua industria paratus, is est, quem illa siue detonsa, siue detexa frequenti lotione concipit; & albus ille est, quem dico proprium fuisse Iudæorum in quotidiano cultu & vestitu. Nec illorum duntaxat; sed veterum Romanorum Græcorum, & Orientalium. In eum enim colorem facile omnes à primo tempore consenserunt; quod obuius sit, & sola simplicis aquæ lotione paretur; non artificiosa industria operosè quæratur: & insuper lætitiam quandam animi, hilaritatemque testetur, vt alicubi Plato dicebat [d]. Nec sane congruens est alium colorem primis iis temporibus assignare, quam qui maximè parabilis esset, arte omni, fucoque remoto.

[d] Vide Lipsii lib. 1. elect. cap. 13.

Talem autem fuisse; Iam conuinco. Nam nullus alius color est, qui vsu sordescat, & frequenti lotione renideat, præter hunc album natiuum: sed omnes antiquorum vestes quæ in quotidiano cultu, teles erant, vt solo vsu sordescerent, ex sola lotione niterent; erant igitur omnes albi coloris & natiui.

Singula prosequor, illud ante præmittens; vestes omnes vsu atteri, sordere maculari. *atteruntur* ratione materiæ; *sordescunt & maculantur*, ratione coloris; & quia omnes materia constant, omnes vsu atteruntur; at quia non omnes eodem colore imbuuntur, non omnes maculantur & sordescunt; sed quædam tantum alterutrum. *Sordescunt* quæ solo vsu decoloratæ fuscantur; *maculantur*, quæ aspergine aliqua inficiuntur, olei, sudoris, liquaminis, & rei cuiuscunque cuius attactu tingantur. Iam verò solæ vestes albo natiuo coloratæ, hoc habent, vt sordescant; non quod non etiam atterantur, & maculentur; sed quod aliæ omnes alterius coloris, vsu solo non sordeant, sed atterantur tantum, aut etiam maculentur. Itaque lineæ, & laneæ vestes, repetita simplicis aquæ lotione pristinum colorem non solum recipiunt, sed viuidiorem; aliæ nequaquam. His præmissis facile constare potest Hebræos, & veteres omnes in quotidiano cultu vestes habuisse coloris quem dixi, nempe albi natiui. Nam vestibus in quotidiano victu vtebantur, vsu sordentibus, & quas subinde opus esset eluere, & in sole siccare; sicut nunc interulæ nostræ solent, & aliæ vestes quæ ex lana, aut lino, sine tinctura parantur. Erant igitur omnes coloris albi natiui, cùm solus hic color habeat vt vsu sordeat, & obsolescat; aquæ verò sola lotione resurgat, & iterum viuidior reparetur.

Et hinc est quod in sacris literis tam frequens huius loturæ mentio in vestimentis. [e] *Vade*, inquit Deus Mosi, *ad populum, & sanctifica eos; & lauent vestimenta sua*. Et iterum [f], *Cúmque lauissent vestimenta sua, ait ad eos Moses*. Et rursus, [g] *Qui intrauerit in domum quando clausa est, immundus erit, & lauabit vestimenta sua*. Denique nihil erat Hebræis frequentius, quam sæpius in die *mundari*. Semper autem cum mundabantur, ante omnia vestimenta lauebant. Si quis morticinum tangeret; si quis à seminifluo tangeretur; si sederet, vbi ille sedisset; si cum quacunque muliere consueuisset; si quis denique quamcunque immunditiam contraxisset, quem facillimum erat, vt in singulas horas illi contraherent [h], *vestimenta lauare* debebat.

[e] Exod. 19. 10.

[f] Ibid. v. 14.

[g] Leuit. 14. 47.

[h] Leuit. c. 14. c. 15. c. 17.

Ex quibus duo colliguntur. Primum necessarium fuisse Iudæis iis vestibus indui, quæ quàm minimo detrimento capaces essent assiduæ lotionis. Secundò quod illo colore essent, qui ex crebre lotione non flaccesceret, sed accenderetur. Iam vero quod aliud vestis genus hæc duo commodius admittit, quam ex lana, & lino natiuo colore tinctum? Alij enim colores omnes, etiam niger & fuscus, assidua lotione diluuntur, solus albus natiuus lotura virescit. Erat ergo color hic Iudæorum proprius in quotidiano cultu.

Et hinc est quod tam creber apud illos vsus fullonum, rarus tinctorum. Fullonum, inquam, qui vestes eluerent, & sordibus abstersis candefacerent. Ideo ager [i] fullonum celeberrimus Ierosolymæ proximus; & tam frequentes in sacris literis ad fullonicum opus adlusiones, quod semper ante omnium oculos essent, & eo in singulas horas indigerent. Vt enim nunc de subucula, & aliis linteis facimus; ita illi vestimenta sua omnia fullonis opera in nitorem pristinum reparabant. Quare Marcus [k] eum vellet Christi Domini vestium candorem exaggerare, quando transfiguratus est, *vestimenta*, inquit, *eius facta sunt splendida, & candida nimis velut nix; qualia fullo non potest super terram candida facere*: signanter id. Erat enim proprium fullonis opus vestes omnes tunc candidas facere, quæ quotidiana, & domestica lotione subinde albabantur. Vt ergo omnem opinionem vestimenti à fullone recens curati Marcus excluderet, dixit. *Candida, qualia fullo facere non potest super terram*. His sic statutis facile erit lucem plerisque conciliare; quæ in sacris, & aliis literis habentur; & nisi ab hoc ritu intelligantur, obscuritatis aliquid videntur habere.

[i] 4. Reg. 18. 17. Esa. cap. 7. 3. c. 36. 2.

[k] Cap. 9. 3.

Primò enim intelligimus, cur qui in luctu erant, in sordibus esse dicerentur. Abstinebant enim lugentes à lotione, ideo eo ipso quod in luctu, etiam in sordibus erant, quod nunc necesse non est, etiam si enim vestimenta non abluantur, immo etiam si nunquam lauentur, sordida non redduntur. Ob id apud veteres idem est illotum incedere, & sordidatum: quare Scriptura, vt ostenderet Miphibosethum toto tempore, quo Dauid à filio fugatus, ab Ierosolymis abfuerat, in

luctu

luctu & sordibus fuisse, dicit *et tota tempore vestimenta [a] sua nunquam lauisse.*

a 2.Reg 12.

Secundò habemus idem nobis esse iudicium faciendum de vestibus omnibus antiquorum, ac si de nostris subuculis, & lineis omnibus vestibus ageremus. Quod igitur in istis seruatur, & agitur, idem de illis omnibus debemus existimare. Est enim in vtrisque idem color, albus nempe natiuus assidua lotione reparatus. Sicut igitur nunc subuculæ omnibus albi coloris sunt; sed pauperibus aut inurbano neglectu incuriosis persæpe sordidæ, aliis subinde nitidæ; elegantioribus etiam candidæ, & amylo dealbatæ; sic etiam veteribus omnes vestes, toga, tunica, pallium, pileus (si quia gestabatur) erant albi coloris; pauperibus tamen, vel supino animo sordentibus omnia squalida; elegantioribus frequenter candida; & quia recenter lota, & quia subinde noua, & vbi res etiam poscebat, albo colore nescio qua creta parato nitebant. Nam & Naaman [b] illa Syrus ad hoc septem vestimentorum mutatoria habuisse dicitur, quod quotidie lotus incederet; ad quod in hebdomadæ circulum septem mutatoria vestimentorum commodè sufficiebant.

b lib. 4. Reg. 5.

Tertiò. Ab hoc ritu est vt apud veteres idem sint elegantes, & lauti. Qui enim antiquitus cultiores erant, eo ipso frequentius vestimenta lauabant; vt contra illoti & squalidi, inculti erant, & inurbani: quia eo ipso quod lotione abstinebant, eorum vestes, sicut nunc subuculæ nostræ, sordes contrahebant. Propter hoc alicubi Seneca [c] nobiles, & plebeios, sordidos, & cultos inter se dicit togis tantum, non sapientia, differre. *Mirari, inquit, non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togas enim inter se isti, non iudicia dissident.* Si de nostro tempore loquutus esset, interulis dixisset, & subuculis; eo tempore coloris eiusdem erat toga, cuius nostræ subuculæ; & nisi etiam crebro lauaretur, perinde vt nostræ subuculæ, sordebat: ideo benè dixit elegantes, & sordidatos, non iudiciis, sed toga differre. Hoc enim plebs infima inter alia à nobilitate distabat, quod hæc assidue lota, semper etiam nitenti veste prodibat, illa vero, quod non tot vestium mutatoria suppeterent non ita frequenter in veste nitida cernebatur. Et inde est quod vestitus quasi proprius diuitum candidus esset; pauperum, eo ipso sordidus. Quod nunc necesse non est: nam quantumuis pauper sit, habebit quidem togam laceram, vel attritam, & etiam subinde nouis assumentis refectam, non tamen sordidam: quia cum vestes nunc subinde lauari non egeant, in illis idem non est attritum esse quod sordidum, & obsoletum, quod vsu confectum. Quare D. Iacobus cum de diuite & paupere loqueretur, illum à colore candido describit; hunc ab habitu sordido. [d] *Si introierit*, inquit, *in conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem pauper in sordido habitu*; cur pauper in sordido habitu? An quia pauper, etiam sordidus? Et quomodo D. Bernardus aiebat placuisse sibi semper paupertatem, & sordes nunquam? An non videmus pauperes aliquos totos vndique mundos, & nitidos? Ita nunc est, quia vestes superiores quæ gestantur, vt nitidæ seruentur, non lotione frequenti indigent, sed sola pulueris excussione; modo procul ab iis, quorum maculantur attactu teneantur, seruentur. At antiquitus qui pauper erat, & raro poterat vestimenta mutare; eodem

c Ep. 115.

d Iac. 2. 2.

modo ante omnium oculos in sordibus erat; sicut nunc latenter plerique qui diutius eandem subuculam gestant nulla lotione reparatam.

Denique per hæc intelligimus quid sapiens voluerit in verbis, quæ huic sunt Disputationi proposita: *Omni tempore sint vestimenta tua candida.* Nec enim per hæc Spiritus sanctus nimium luxum commendat in vestibus sed studium tantummodo mundi nitoris; vt quando eo tempore vestimenta non alio indigerent, vt candida fierent, nisi simplici aquæ lotura; non id inerti desidia negligeretur; & suppleret sedulitas, quod facultatibus deerat, facere enim vestium candorem ad animi lætitiam fouendam, & etiam aliis contestandam: quod vtrumque Salomon ibi commendat. Vult enim vt iustè lætemur, & vt lætitiam nostram aliis notam quibus cum viuimus faciamus. Propterea præmisit; *Vade, & comede in lætitia.* Deinde subiicit; *Omni tempore sint vestimenta tua candida.* Vult enim lætandum; sed eam lætitiam non vult tantum cibi & potus saturitate quæri, sed etiam honesta circa vestimentorum. Nam cum debeat homo vitam agere socialem, non solum de iis debet esse quisque sollicitus, quæ ad ipsum solum spectant; sed quæ possunt alios offendere, aut oblectare. Cibus & victus talis cuique parandus est, qualem ipse postulat: vestitus, is esse debet, qui ad alios etiam referatur; vt si non oblectet, saltem non offendat. Propterea veteri prouerbio dicitur vescendum cuique more priuato suo, aliorum, & publico vestiendum. Ne quis ergo ventria tantum curam putaret habendam, & lætitiam, quam commendauerat dicens, *Vade, & comede in lætitia*, in sola cibi saturitate quærendam; subiicit etiam de decenti vestitu debere nos etiam esse sollicitos. Quem si non diuitem, quem non commendat, lautum & nitidum vult vt nostra industria curemus; & id, etiam si pauperes fuerimus. Contra quàm plerique faciunt, qui pressi rei familiaris angustia, omnium aliorum, præter quam ventris obliuiscuntur.

Sed his sic explicatis, illa quæ sub Initium disputationis adduximus, adhuc animum vellicare videntur, & album colorem in quotidiana vestibus oppugnare; quibus in sequentibus occurremus.

Quæ videntur album colorem quotidianæ vestis apud Hebræos oppugnare, sublata: Christus Dominus alba cur indutus: in ea cur Angelus: albus amictus in funere, & luctu quibus assumptus.

Capvt IV.

Primum, quod statutam sententiam videtur euertere, ritus est apud Hebræos non solum, sed Romanos & alios passim receptus; vt in communi & priuata lætitia omnes albati prodirent; quod exempla supra allata testantur. Nodus hic alitur ab aliis solnitur [e]; à nobis tamen facile ex his quæ diximus, expeditur. Festus dies, & fine priuatim, fine publicè lætus, in albis vestibus agebatur; verum id est. Albus ergo color, non communis, non quotidianus, non assiduus in cultu; falsum. Stringatur eodem pacto nodus arguendo de interula nostra & subucula, cuius ad instar diximus de toto antiquorum vestitu, quod ad

e V. Lips. lib. 1. elect. c. 13.

ad colorem attinet, statuendum. An non verum est dies omnes festos, siue priuatim, siue publice lætos, in alba subucula transigi, & candenti. Verum omnino; & nullus est, tenuis quantumuis fortunæ, qui candidam subuculam festo die non induat, & à lotione recentem; si de ea maximè parte loquamur, quæ collum circundat, omnibus conspicua. An ob id ergo subuculæ color assiduus, quotidianus, in vsu communi non albus? An circum collare linteum non albi coloris gestatur ab omnibus quod nullus non illud candidum induat in festo die? Simili modo igitur quotidianæ vestes albæ apud antiquos, & albæ nihilominus in publica, priuataque lætitia; non quod aliis diebus non albæ, sed quod in festo die nitidæ, recentes, intactæ. Quid igitur in aliis diebus, nunquam ne candidæ, & intactæ? Nec id quidem. An ne quia candidum subcullare in festo, nunquam aliàs candidum nunc apud nos? Festi ergo dies hoc habebant, vt in illis albati omnes agerent, in veste nitida & recenti, nec id omitterent; in aliis omnes albati, subinde vero nitidi & candidati; cultiores autem & elegantiores, & qui genium curabant, & opes ad id sufficientes habebant, etiam quotidie candidati prodirent; ad eum modum quo nunc ditiores singulis diebus recentes subuculas induunt; cùm hoc tamen, vt quod aliàs faciunt sibi indulgendo, festis diebus, non omittant publicæ lætitiæ seruiendo.

Candidus ergo color idem quod *albus intactus*, & à lotione recens. Vnde est quod apud Latinos *vestis recens, intacta, nitida*, pro candida ponitur; orta loquutione, opinor, à niue, & carbone candenti; quæ tamdiu candere dicuntur, quousque non tacta, aut tangi tractarive non possunt; sic antiquis *alba vestis* adhuc à lotione recens, nec in vsum assumpta, candida dicebatur: quia nondum tacta, & vsu tractata. Et seruamus Itali quod huc alludit in communi modo loquendi. Perinde enim nobis est subuculam, & quicquid album est in laneo, lineoque cultu candidum dicere; ac intactum, aut lotione recens. Inde *la camicia bianca, nuoua, netta, ò di bucato*, pro eodem passim in communi sermone; quod adhuc magis in collari patet, quod antiquitus *focale*; quia circa fauces; ab iis frequenter vsurpatum, qui sua in auditorio recitabant, vt alij[a] obseruant & nos infrà. Hinc Ouidius[b] in festo die concursum populi describens ad templum in *alba veste*, intactum dixit pro candido.

a Micil. & Casaubon. in Pers. sat. 1. v. 30.
b 1. Fastor.

Vestibus intactis Tarpeia itur in arces;
Et populus festo concolor ipse suo est.

Cur concolor? quia dies festus, *albus*; vt tristis, *ater*. & populus in illo albatus & candidus; ideo *concolor*. Albatus autem, quia vestibus *intactis* induitur. Et Persius ab hoc eodem ritu recentem togam pro candida posuit, describens habitum recitatoris.

c Sat. 1. v. 30.

[c] *Scilicet hæc populo pexusque togaque recenti.*
Et natalitia tandem cum Sardonyche albus
Sede legens celsa.

Et ab eodem Tibullus *nitidum* pro albo appellauit.

d lib. 2. eleg. 2.

[d] *Sed nitidus, pulcherque veni, nunc indue vestem*
Sepositam, longas nunc bene pecte comas.

Nitidus hic est in amictu candenti. Et obseruandum *nitidum* idem non esse quod album & candidum, absolutè loquendo. Sed id quod Italicè dicitur *netto*, quod forte verbum è Latino corruptè deducitur. Sed quia alba, eo ipso quod nitida, & recenter lota, nec adhuc tacta *candent*; inde Latinis *nitida* vestis pro *candida*, & Italis *camicia netta* pro alba candenti, recensque ea arca deprompta. Quod illa significant Tibulli; *Nunc indue vestem sepositam.*

Quem eundem vsum habet vocabulum *splendidi* apud Latinos. Eo eodem enim ritu toga splendida pro candida illis est. Ouidius animum alio auocandum docens illi, qui insanum amorem curat excutere, Monet in primis otium cauendum quomodo id? Auocamenta diuersa suggerit.

e lib. 1. de rem.

[e] *Sunt fora, sunt lites, sunt quos tuearis amici:*
Vade per vrbanæ splendida castra togæ.

Quæ castra splendida vrbanæ togæ? Turba candidatorum, qui magistratum petebant: quibus vult adesse, si aliæ occupationes desint; qui vult animum à turpi amore auocare. Hos candidatos, appellat splendida castra: quia candida in toga quicunque magistratum petebant; à qua candidati. Splendidus autem, idem hic quod candidus; quia agitur de colore albo, in quo splendere & nitere, idem est quod candidum esse; quod albo inest à lotione recenti, & cum est adhuc intactum. Vnde Martialis ad hoc alludens.

Et toga non tactas vincere iussa niues.

Non tactas, & eo ipso candidas; sic etiam toga, & quælibet alba vestis; sicut & nostra subucula, quia coloris albi non tacta candent, ipso vsu sordescunt. Vnde Horatius huc alludens;

f lib. 1. Ep. 20.

[f] *Contrectatus vbi manibus sordescere vulgi*
Cœperis,

Librum enim suum alloquitur, qui cum albus, eo ipso quod *tactus*, sordescit. Non sic quæ sunt alterius coloris; atteruntur quidem tractata; sed illotum quædam adeo non sordent, vt vsu splendescant, vt purpura bis tincta.

Inde quoque in sacris literis mundus & albus color in veste sæpè iunguntur; & nonnunquam mundus absolutè, idem est quod candidus, & albus[g]. *Exierunt*, inquit, *septem angeli habentes plagas de templo vestiti lino mundo, & candido.* Nempe quia mundo, etiam candido. Non quod omne mundum, candidum: nam & purpura munda potest esse, & hyacinthus, & coccus; quæ tamen non candida. Sed quia in albis, quæ munda & lota, eo ipso candida.

g Apoc. 15. 6.

Sed libet hîc quærere cur apud antiquos sordes pro auaritia, & sordidus pro auaro ponatur; vt contra splendidus & lautus pro liberali, & genio liberaliter indulgenti? *Homo quidam* dicit Christus, *induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè.* Quid *splendidè*? Lautè. Quid *lautè*? liberaliter. Cur ergo splendidè & lautè idem quod largè & liberaliter; sordidè vero quod auarè & præparcè? Dixi supra ab hoc ritu loquutionem ortam lauandi vestes in festis præsertim diebus. Si nunc vt subuculas subinde & focalia lauamus, omnia quoque vestimenta lauaremus; clariùs constaret cur lautè, nitidè, & splendidè agere, idem esset quod liberaliter; sordidè vero & inquinatè, idem ac præparcè, & auarè. Sed vno verbo (quando huc obiter incidimus) lautitia & splendor, vt lotus, lautus, & splendidus, erant propria festorum, quæ nullus est, qui non liberalius agat, quando præsertim ad ipsum priuatim spectant. Sordes vero propriè erant dierum profestorum, & in quibus nulla celebritas agebatur. Quia ergo in festis celebritatibus liberalius agitur, alias parcè & attentè: inde est,

quod lautè agere sit liberaliter, sordes verò & sordities auarum figuent. Et hæc de primo argumento, quod positam sententiam petebat.

Secundum ab Herode ducebatur; qui vt Christum illuderet, alba veste dimisit indutum. Si enim non nouum, sed quotidianum erat in alba veste se in publicum dare; quæ hæc illusio Christo Domino vestem circundare, quam solitus ipse gestare, & alij quicunque gestarent? Illusum per id Christo fuit, non quod is color in communi vita aliis insolitus; sed quod Christo tali tempore & statu non congruens: erat enim tunc Christus reus, & quidem capitis ex atrocissimo crimine. Licet enim iniustissimè & falsissimè; coactus tamen erat ante iudicem, accusatus, interrogatus, postulatus; erat ergo reus, licet innocens. At reorum vestis eo tempore, non candida, sed sordida erat. Herodes ergo vt Christum quasi fatuum traduceret, alba veste circundedit & candenti, qui debebat sordidatus incedere, cum sordes essent tunc propriæ reorum, & qui aliquo infortunio premebantur. Cicero alicubi. *Cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum, & sordidata venisset.* Quare sordidata? Quia is habitus supplicantium, & qui opem aliorum implorabant aliqua calamitate pressi. Vnde idem; *Diodorus*, inquit, *Romæ sordidatus circum patronos & hospites cursare, rem omnibus narrare.* Propter quod ipsum Iesus summus sacerdos apud Zachariam [a], qui Deo supplicabat, & pro populo quasi reus ante illum iacebat, sordidatus inducitur. *Et Iesus*, inquit, *indutus erat vestibus sordidis, & stabat ante faciem Angeli.* Putauit ergo Herodes abundè se Christo hac ratione illudere, dum reum capitis postulatom, & ob id in maxima calamitate positum, non solito reorum & mœrentium habitu; sed festum quasi agentia indueret.

In quo tamen ipso nescius, & aliud agens Christum non vt fatuum traduxit; sed vt innocentem absoluit. Rei enim postulati, qui sordes non induebant, eo ipso fiduciam innocentiæ suæ præferebant. Vnde de Scipione Africano Gellius refert [b], *Reus cum esset, neque barbam desisse radi, neque non candida veste vti, neque fuisse solito cultu reorum.* Quod cum iudex ipse, vel magistratus faciebat, & reo sordida veste detracta, candidam induebat; eo ipso innocentem declarabat, aut pœnam illi remissam ostendebat. Ob id Angelus apud Zachariam [c] ad eos conuersus, qui stabant coram se, à Iesu summo sacerdote; *Iussit auferre vestimenta sordida, dicens; Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis*; id est vestibus recentibus ob id non recentem, sed nitidis candidis, intactis, splendentibus; reorum propriis cum absoluebantur, & eorum omnium qui aliquo ex infortunio emergebant.

Tertiò obiicitur ex D. Ioanne *vestis alba* Angelorum, & eorum qui Christum sequuntur, illis tributa quasi magnum quid & insolitum, & in præmium rectè factorum. Quorsum autem, si vestis alba promiscua, & in communi vsu? Dicendum ad hoc, quod iam supra indicaui, non albam tantum sed *candidam vestem* à D. Ioanne Christi sectatoribus tribui, recentem, nitidam, fulgentem, splendidam. Quod non pugnat cum albo colore quotidianæ vestis; nec cum candido ab iis assumpto, qui diuites, qui lauti, qui cultiores essent.

Quartò. Potest adhuc difficultatem facere ritus ille magistratum petentium apud Romanos. Omnes enim erant eo die in veste candida, Candidati propterea dicti, & id vt ab omnibus agnoscerentur. Si ergo color albus communis omnium, quomodo candor illos ab aliis distinguebat; quomodo cognoscebantur in turba? An eo die nullus alius Senatorum & eorum qui patricij erant, & magistratum tamen non petebat, album colorem induebat? Dicunt eo die competitores omnes fuisse non albatos duntaxat; sed in toga recenti, nitida, cretata; ob id Candidatos. Audio, sed numquid eo die debebant omnes alij vestem suam, si fortè obsoleta, non mutare, nec recentem, aut modo lotam induere?

Dicendum, qui magistratum petebant candidatos fuisse; non quod alij non in albis; aut etiam si vellent, in candida toga; sed quod ipsi non possent ex more recepto, cùm peterent, candidati non esse. Sic nunc qui suos lugent, in veste lugubri sunt; numquid non plures alij eodem tempore possunt eodem viliosо panno non vti? Viuntur planè; sed arbitratu suo; qui vero in luctu sunt, ex more recepto. Pari ratione magistratum petentes, candidati prodibant; non quod alij tunc etiam candidati non possent incedere; sed quod id ipsi non possent omittere.

Cur autem id? Est enim nonnulla ratio dubitandi cur hunc potiùs, quàm alium colorem elegerint. Qui enim petebant, omnibus supplicabant, omnes ambibant, singulorum manus prehensabant. At supplicantium habitus, vt diceбamus, erat, vt esse debet, cum squalore, & sordibus, non exquisitè cultus. Ita prorsus est, cum supplex quia est, ad pœnam & supplicium deprecandum, ad auxilium postulandum, ad opem rebus suis perditis impetrandam. Qui enim hæc postulat, animum cui supplicat, ad misericordiam sui debet inflectere; at quis illius vnquam misereatur, qui in aureo cultu totus vndique purpura, serico refulgens, sua postulata proponat? Qui verò supplicat, non vt à calamitate subleuetur, sed vt in honorem aliquem extollatur, illos qui gradus illos honorum, sua suffragatione demandant, non ad misericordiam sui debet inflectere; sed ingentem illis spem de se, virtuteque sua debet ingenerare Ad quod primum omnium facit honestus cultus & splendidus, apud vulgus præsertim. Quis enim hominem in sordido habitu, incultum, horrentem, pannosum, consulatum, aut alium magistratum Romani populi petentem non auersaretur. Ob id ergo competitores omnes ex die procul ab omni sorde, In illo cultu prodibant, qui nihil aliorum posset oculos offendere, & bonam de se spem in omnibus excitare. Talis erat candida *vestis, à qua* Candidati.

Quintum quod adhuc hanc sententiam vellicat, est consuetudo quorundam albas vestes in luctum gerentium. Scribit enim Plutarchus [d] fœminas apud Romanos in funere, & luctu solitas albis vestibus vti, eius rei causam quærens, & multiplicem reddens. Si enim color albus in communi vsu, non videtur quomodo potuerit indicium esse luctus in fœminis. Et si hoc erat; admitti facilè non potest album colorem in quotidiano cultu fuisse.

Ad hæc primò respondeo; libera rep. colorem *atrum*, non *album*, lugubrem fuisse. Paulus I. C. vniuersè id de omnibus pronunciat [e]. *Qui luget*, inquit, *abstinere debet à conuiuiis, ornamentis, & veste alba.* Et de fœminis signatè Valerius

[a] Cap. 3. 3.

[b] lib. 3. c. 4.

[c] Cap. 3.

[d] In quæstio. Rom. q. 26.

[e] 1. Sent. tit. vlt.

a lib. 1. cap. 1. ius Maximus [a] in clade Cannenſi, *Itaque matres, ac filiæ, coniugéſque nuptæ interfectorum, abſterſis lachrymis, depoſitiſque doloris inſignibus, candidam induêre veſtem.* Et Varro [b] *Romanas fœminas in luctu ſuorum*, dicit, *vſas amracu*[illegible] *propinqua eſſent defuncti*, pigerrimi ſcilicet coloris, *palliis; proximiores amiculo nigello.*

b lib. 3. de vita pop. Rom.

Secundò dico [c], ſub Imperatoribus fortè variatum fuiſſe; quæ de re fuſius, vbi de luctu. Sed ſi receptum tunc, vt à fœminis alba veſtis ſumeretur in luctu; factum id, quia luxu creſcente, quotidianus, & communis veſtium color, albus natiuus eſſe deſierat in veſtibus fœminarum; quæ iam non ampliùs albæ aut candidæ, ſed ianthinæ & floridæ, & vario colore exquiſitè tinctæ.

c V. Lipſ. in Tac. lib. 2.

Chriſtianorum in primo Eccleſiæ naſcentis exordio, color qualis in veſtibus; & qui deinceps veterum Clericorum.

§. V.

VBi primùm fides propagari cœpta, qui ad Chriſtum conuertebantur, alio non vtebantur in quotidiano cultu colore, quam qui in communi apud alios vſu, & qualem illi induere ex ſui ſtatus conditione ſolerent. Cùm itaque communis vſus album colorem haberet in veſtibus hunc etiam Chriſtiani in iis adhibebant: Et quia candidus erat lætitiæ proprius & feſtæ celebritatis, ipſi quoque cum quid celebrius agerent, in candidis incedebant; præſertim autem vbi primum ſacro fonte abluti luſtrabantur. Baptizati enim omnes ex veteri Eccleſiæ ritu, non albi ſolum; ſed candidati, & in amictu ſplendenti, quod Patres obſeruant. Vndè Ambroſius recens baptizatos alloquens, *veſtis*, inquit, *candida ſignum eſt, quod exueris inuolucra peccatorum, & indueris innocentiæ caſta velamina.* Ad idem Cyrillus; *Vt in nuptiis*, inquit, *induuntur pulchræ veſtes; ſic in baptiſmo, quia cum magno Rege nuptiæ contrahuntur.* Et Paulinus.

Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

Vnde quia ſolemnia baptiſmata in veteri Eccleſia circa reſurrectionis Dominicæ feſtum peragebantur, hebdomada illa, *in albis*, appellabatur. Quod ea tota, recens abluti, candidati vſque ab ſabbatum primum poſt paſcha prodirent. Factum id autem non ſolum, vt in die ſummæ lætitiæ, cultum qui maximè lætitiam teſtabatur, aſſumerent; ſed etiam vt argumentum externæ veſtis exprimeret, quid per lauacrum regenerationis eſſet in interiori homine renouatum.
d Eſa. cap. 1. Peccata enim veteris vitæ, iuxta promiſſum [d] Dei, per baptiſmum, quamuis rubra vt coccinum & vermiculus, vt nix albabantur. Ad quem alborem teſtandum alba veſtis induta; de qua quia iterum infrà, hîc plura non addo. Statuo ergo, Chriſtianorum communes veſtes albi coloris fuiſſe; cuius ſententiæ propriæ clericorum primis Eccleſiæ temporibus ambigi poteſt, Cardinalis [e] Baronius *caſtanei*, aut *violacei* putat qualis eorum nunc eſt, qui in familia ſummi Pontificis cenſentur, & ab alumnis etiam Romani ſeminarij geſtatur. Mouetur quod nec nigri, nec candidi coloris erant. Quo ergo alio

e tom. 4. an. Chriſti 393.

Sopran. in Danid.

congruè dicemus, quam violaceo? Non *nigro*; quia hic erat monachorum proprius [f], non clericorum. Non *candido*, quia D. Hieronymus ſcribens ad Nepotianum clericum recens effectum, hunc illi colorem, ſicut pullum interdicit. *Veſtes*, inquit, *pullas æque deuita, vt candidas.*

f Hieron. in Epit. Marcel. & in ep. 22. & lib. 1. cont. Iouinian.

Sed vt verum fatear, non video quid hîc certi pro ſententia Baronij poſſit ex hac auctoritate Hieronymi definiri. Si dixiſſet, *Nigras veſtes, vt albas deuita*; maius nobis negotium feciſſet. At cum candidas hinc, inde pullas excludat; quid aliud dicere poſſumus, niſi Nepotiano, & omnibus clericis vt nimias ſordes, ita nimiam lautitiam prohibuiſſe; & id quod erat in his intermedium permiſiſſe? Qui enim duo extrema prohibet, eo ipſo medium videtur admittere, quod hic eſt album ex æquo interiacens inter pullum, & candidum.

Exiſtimo ergo veteres clericos in colore quotidianæ veſtis, nihil ab aliis, ſed tantùm in qualitate, figura, & materia diſcrepaſſe. Liberúmque illis fuiſſe, ſi vellent, & nigras, & candidas, & pullas ſumere quando liberet. Certè D. Hieronymus dum hoc Nepotiano ſuadendo præſcribit, ita loquitur, vt apertè ſignificet ſui temporis clericos aliquando candidatos incedere; quos vt non imitetur, hortatur; & quando nec pullam, nec candidam veſtem illi permittit, albam quæ in communi adhuc vſu, non denegat. Albati tunc ergo clerici; vel in illo certè colore, qui omnibus eſſet in quotidiano cultu. Quando vero cœperint omnes nigris veſtibus indui; puto ſimiliter dicendum tunc accidiſſe, cùm vulgo, albo colore depoſito, niger in quotidianis veſtibus admiſſus eſt. Quod quando præcisè contigerit; certò definiri non poteſt.

Primæ hominum veſtes, apud Hebræos præſertim, qualis coloris; albus, cur lætis omnibus deputatus, vt niger triſtibus Polymita, quid & multilicia; quando & à quibus primùm.

§. VI.

DVbium non eſt in omni hominum vita priùs illa ſemper vſurpata fuiſſe, quæ magis obuia erant; quàm quæ operoſæ artis induſtria paranda forent. Ob id rationi congruit vt illum colorem primum in mortalium veſtibus fuiſſe putemus, qui parabilior, & ſpontè ſe daret. hic in lana, lino, & aliis velleribus natiuus eſt. Hunc ergo primum veſtium colorem fuiſſe rectiſſima ratione putandum eſt. At hoc ſi detur; incertum planè redditur, quod ſupra ſtatuimus; album colorem non ſolùm quotidianum in veſtibus ſed primum, & antiquiſſimum fuiſſe. Vt enim lini, & quorundam vellerum natiuus color aquæ ſola lotione quæſitus, albus ſit; lanæ tamen, cuius frequentior vſus in veſtibus non item. Quædam enim cum crudæ ſunt & intinctæ, non ſolum nigræ, ſed virides, & rubræ, & verſicolores, vt pluribus Plinius [g]. Cur ergo ſi lanæ tam variæ ſunt, albas prius aſſumptas in veſtes putemus, quàm nigras, aut verſicolores? Sed hæc inquiſitio facile, in eo ipſo perſiſtendo, quod diximus, ſedari poteſt. Album colorem, communem, & antiquiſſimum in quotidiano veſtitu fuiſſe. *Communem*, propter illa quæ diximus.

g lib. 8. c. 48.

Antiquiſſimum, quia natiuus, & albus. Nam quia *natiuus*, longe prius aſſumptus fuit, quam arte quæſiti, Quia *albus*, aliis prælarus eſt, etiam otiois. Mirum enim eſt quanto gentium omnium conſenſu color albus lætis omnibus dicatus ſit, niger triſtibus. Adeo vt etiam nomina mutauerint, & promiſcuum pleriſque fuerit lætum pro albo, triſte pro nigro; & vice verſa album pro læto, nigrum pro triſti acceperit. Et id ita in ſacris, vt in profanis libris.

Hinc enim primo apud Dauidem *circundari lætitia* eſt veſtitu candido amiciri[a]. *Conſcidiſti*, inquit, *ſaccum meum, & circundediſti me lætitia.*
a Pſ.29.13. Quod eſt ad litteram feciſti vt veſtimenta lugubria deponerem, cauſas auferendo triſtitiæ, & induerem veſtimenta feſtæ lætitiæ; nigra deponerem, candidis induerer. Eodem pacto Iudith dicitur[b] *exuiſſe ſe veſtimento viduitatis, & induiſſe ſe veſtimento lætitiæ in exultatione filiorum Iſrael*,
b Cap.16.9. candido nimirum; cum atrum depoſuiſſet, quod erat argumentum mœſtitiæ.

Secundò. Ex hoc ipſo Latinis *alba dies*, & *candida*, pro læta ponitur, *nigra & atra*, pro triſti & infauſta.

Fulſere quondam candidi tibi ſoles,
Miſer Catulle

Dicebat ille ſe ipſum alloquens, & ſecum conquerens fortunas ſuas. Et Seneca[c]; *Promiſſum eſt,*
c De vita beata c.25. *ne quis mihi dies ater eſſet.* id eſt infauſtos, & triſtis. Et Virgilius diem qua quiſque moritur, *atrum* appellat; ſicut natalem *album*

[d] *Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.*
d lib 6.
e lib. 2. de arte. Et Ouidius[e] auari ſenſu aliter dixit, cui dies atra, non tam mortis, quam in qua eſt aliquid erogandum.

Quaque aliquid dandum eſt, illa ſit atra dies

Ob id dies triſtes nigro vellere tectos à Parcis, dicebant; lætos albo. Seneca in luſu de morte Claudij, Neroni adulatus, illius ſucceſſori diait *dies à morte Claudij, candido vellere contextos à Parcis.*

Candida de niueo ſubtegmina vellere ſumunt

Tertiò. Ab hoc ipſo in ſacris litteris idem eſt triſtitia, mœſtitia, dolor, quod obſcuritas, & nigredo. Vnde pro eodem poſuit Dauid denigratum incedere, ac triſtem eſſe[f]. *Quaſi lugens*, in-
f Pſal.34.14. quit, *& contriſtatus, ſic humiliabar.* Contriſtatus, Hebraicè קֹדֵר koder à קָדַר kadar, quod eſt *obſcurari, tenebreſcere, & nigris veſtibus indui.* Vnde
g Iſaf.Genel. hic quidam[g] vertunt, *Quaſi denigratus, & atratus incedo.* Cur id? Quia pro eodem niger & triſtis. Ad quod ipſum ſunt illa eiuſdem Dauidia
h Pſal.37.7. accipienda[h], *Tota die contriſtatus ingrediebar.* Et
i Pſal.41.2. *quare*[i] *contriſtatus incedo dum affligit me inimicus.* Vtrobique enim *contriſtatus* eſt ater, & indumentis nigris indutus. Nec ob aliud idem Dauid
k Pſ. 142.3. queritur ſe[k] *in obſcuris* locatum, niſi quod *obſcurum*, locum, aut tempus calamitoſum intelligit, vel *obſcuros* homines, *calamitoſos*, in quorum ſe numero dolet computatum.

Quartò. Ab hoc ipſo receptum apud omnes eſt, vt *albus homo* pro bono, *niger* pro malo ponatur. Notat id diſertè Porphyrio vetus Grammaticus in illud Horatij

——Hic niger eſt, hunc tu, Romane, caueto.

Dicit enim eum de hominibus eorumque moribus agitur, atrum & album appellari pro malo & bono. Vnde prouerbialis ea formula apud Romanos in eos quos ſe non noſſe dicebant; *Neſcio vtrum ſcis albus, an ater homo.* Et denique animæ quædam nigræ, homines infauſti non ſolum, ſed terrici, moroſi, difficiles.

Quintò. Denique hinc eſt quod vno conſenſu veteres inauſpicatis omnibus *atrum* colorem deputarunt, lætis *album.* Sic in ſuffragiis calculus qui abſoluebat albus erat, ater qui damnabat. Vnde ille cecinit;

Mos fuit antiquis niueis atriſque lapillis;
His damnare reos, illis abſoluere culpa

Hic ergo gentium omnium conſenſus in *albo* colore lætis adſcribendo, *nigro* triſtibus, apertè ſignificat natura duce cunctos album nigro præferre. Ac propterea non mirum, cum lanas haberent variorum colorum, albas, vt inde ſibi veſtes conficerent, aliis prætuliſſe.

At vnde hoc, vt impulſu naturæ nigro præferatur albus? Expedita reſponſio eſt. Albus plus lucis habet, & illius ſymbolum eſt. quam repræſentat; niger tenebras præfert & ingerit. Vnde albedo luci dicata, nigredo nocti. Quærere ergo cur inſtinctu naturæ in album magis homines, quam in nigrum colorem ferantur; idem eſt ac rogare cur homines ament minus tenebras, quam lucem; lætiúſque in loce, quam tenebris agant. Adeo enim id vnicuique inſitum eſt, vt (quod modo dicebam) læta omnia lucida, triſtia dixerint tenebroſa.

Et id, ſi ductum naturæ ſequamur. Nam ſi peruerſos quotundam, & præpoſteros mores inſpicimus, non deſunt qui diem nocti poſthabeant, & luci tenebras præponant; obſcuræ ipſi animæ & penitus nigræ. De quibus Chriſtus conqueritur, & eos quaſi monſtra inter alios homines deſignat[l]. *Hoc eſt*, inquit, *iudicium, quia* l Ioan.3.19
lux venit in mundum, & dilexerunt magis homines tenebras, quàm lucem. Homines vt dicebam præpoſteri, qui cuncta quæ faciunt, peruersè faciunt; & contra quam videant ab aliis communi ſenſu probari. Cuius rei exemplum, vt in hoc ipſo quod agimus de coloribus afferamus; horum vnus erat ille de quo Martialis, qui cum alij omnes, vt tunc moris erat, ludos albati ſpectarent, ipſe ſolus atratus, non anſer, ſed coruus inter olores ſedebat.

[m] *Spectabat modò ſolus inter omnes* m lib 4.ep. 2.
Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs, & minor ordo, maximuſque
Sancto cum duce candidus ſederet
Toto nix cecidit repente cælo
Albis ſpectat Horatius lacernis.

Ex hoc eodem hominum genere erant, quos deſcribit alicubi Sidonius[n] Apollinaris; *qui libenter* n lib 7.Ep 5.
incedunt armati ad epulas, ornati ad exequias, pelliti ad eccleſias, pullati ad nuptias; caſtorinati ad letanias. Omnia ſcilicet præpoſterè, & contra quam alios viderent. Quod obiter etiam non omiſi, vt hinc ſciatur ita album colorem fuiſſe in quotidiano cultu communem; vt tamen non defuerint animæ nigræ & præpoſteræ, quæ aliter etiam ſoleteut.

Primus ergo & antiquiſſimus color, albus in veſte; ſed breui factum puto vt *polymita* ex variis nimirum coloribus aſſumptæ ſint. Vnde id, & à quo? Ea varietate colorum in gregibus. Erant enim lanæ quibuſdam in ouibus nigræ, in aliis albæ, in aliis fuluæ, & quædam etiam variegatæ & verſicolores. Cum igitur tot ſimul colores confunderent, factum eſt primo vt nigra candidis miſcerent; & ſic pullus color euaderet, quem fuſcum dicimus. Deinde verò diſtinctius

etiam

etiam sunt fila disposita, & multorum liciorum, variorum nempe colorum telæ contextæ, quibus vestes conficerentur, *polymita* proprio Græcis vocabulo nuncupatæ. Qualem primus Iacob fe-
a Genes. 37. cisse legitur [a] filio suo; qui primus etiam exco-
b Genes. 30. gitauit [b] varios in lanis ouium dum conciperent, colores inducere. *Fecit*, inquit, *tunicam polymitam.* Poly enim Græcè πολὺς, *multum* est, & mitos μίτος, *licium*, vt vestis polymita, eadem sit vel ex eo genere quæ *multicia*, & *multilicia* Romani dixerunt; cuius stamen vnius coloris est, alterius trama, subtegmen alterius. In quo etiam subinde fila diuersi coloris, certo tamen inter se ordine miscebantur; vt totum opus oculis obiectum proinde vt vario sub aspectu locatum, varios etiam colores referret; à nostris ob id appellatum *di color cangiame*, quod versicoloribus vestibus & multiliciis Romanorum respondet; quas fuisse proprias tenuioris ætatis vel sexus, & ob id minus ætati virili congruere; illud indicat Iuuenalis.

—— Quæro an deceat multicia testem?
Acer, & indomitus, libertatisque magister
Cretice perluces ——

Ad quem locum vetus scholiastes obseruat *multicia* vestes esse molli substamine contextas, quibus vti puellæ solent. Sanè multicolores vestes videmus maximè pueris aptari; quasi Iacob in hoc omnibus præiuerit dum filio suo polymitam fecit: de qua nunc satis. Quid enim vestis
c In vita Ioseph. illa mysticè designaret; pulchrè Philo [c] describit, ad vitam ciuilem omnia referendo; & longe me-
d lib. 5. mor. in c. 1. Iob. lius D. Gregorius [d] ad Christianos mores.

e lib. 2. cap. 3. 14. Ad illa verba Paralip. [e] de Salomone

Fecit quoq; velum de hyacintho, purpura, cocco & bysso, & intexuit ei Cherubim.

Purpura quid esset; qualis color; à coccino & aliis rubris quomodo distincta; quarum vestium, à quibus gestari solita & in quanto pretio.

§. VII.

PVrpura nobis hic dicetur, non vt est materia colore illo pretiosissimo tincta; sed vt genus coloris, & tincturæ; de qua primum explicandum quid esset, & quam variè appellata.

Quid esset; omnium constans sententia est liquorem fuisse piscis cuiusdam ex genere conchyliorum, qui *purpura* appellatur. *Purpura*, inquit Plinius, *florem illum tingendis expetitum vestibus in mediis faucibus habent: liquoris hic est minimi in candida vena; vnde pretiosus ille bibitur nigrantis rosa colore sublucens, reliquum corpus sterile. Viuas capere contendunt; quia cum vita succum eum euomunt. Ex maioribus quidem purpuris, detracta concha auferunt; minores trapetis frangunt; ita demum rorem eum excipientes Tyrij.* Ex quibus quid esset color *purpura* appellatus; vnde dictus, à quo & quomodo extractus. Fuisse enim liquorem buccini, siue conchylij; *liquorem* dixerim potius quam sanguinem, quia non totus illius piscis sanguis huius floris erat, vt indicat Plinius; sed ex vena, quæ in faucibus expressus. Appellatum autem colorem hunc *purpuram* ab ipso pisce qui purpura dictus, à quo extrahebatur incisa vena in grandioribus, vel trapetis in-

Sopran. in Dauid.

fractis, quæ minores erant. Addit ibidem Plinius linguam purpuræ longitudine digitali, tanta duritia esse, vt aculeo reliqua conchylia perforet; aqua autem dulci enecari; alioquin captas quinquagenis diebus viuere succo suo. Queritur alicubi Scaliger à Græcis inuentum huius tincturæ Herculi transcribi, cuius canis purpura demorsa, cum flore illius coloris hero se obtulit spectaculo admirationis hærenti. Siue autem Hercules, seu quis alius primus id inuenerit; in Tyro certum est eam tincturam, vel primum cœptam, vel cum gloria propagatam. Quæ vrbs cob sub Herculis tutela, factum vt illius inuentum Herculi tribueretur.

Huius nunc purpuræ qualis à Plinio describitur, nullus iam vsus, vt quidam volunt. Nomine enim retento, res prisca desiit, & per illud alia significamus; cum iam vulgo, vt illi putant, purpurea dicantur, non solum piscis illius liquore tincta; sed quæcunque cocco, grano, vermiculo, vel alio pretioso fuco in ruborem accenduntur.

Ex origine verò purpuræ quam retuli, variarum appellationum ratio constat, quæ sunt ab antiquis purpuræ tributæ. Dicta enim *conchylium*; vnde & *conchyliata vestis*, quia ex pisce concha tecto detracta. Licet enim ex aliis conchyliis succus etiam nobilis exprimatur lanæ tingendæ, vt latiùs Plinius; quia tamen inter omnia purpura præstantior, antonomasticè *conchyliata* vestes, hoc genere tincturæ intelliguntur. Dicta etiam *Tyria*, quia in Tyro per eximios artifices aut cœpta, aut semper cum gloria propagata; dicta *Sidonia*, quia Tyrus ex Sidonia deducta; dicta *Phœnicia*, quia Tyrus, & Sidon in regione eius nominis; dicta quoque *murex*, quia licèt genus hoc buccini sit à purpura distinctum, vt Plinius; propter rationem tamen, quam dixi, quod in aliis conchyliis pretiosi liquoris extrahitur ad vestes tingendas, purpuræ computatur. Ex quibus facilè est intelligere cur cum Salomon artificem vellet, *qui sciret in purpura, cocco, & bysso*, egregia artis opera procudere, Tyrum miserit [f] ad Re- f lib. 2. Paral c. 2.
gem Hiram, vt inde sibi homines gnaros eius artis acciperet.

Operosiorem explicationem habet ipse color purpuræ, qualis esset nempe, & verè sit, & cui nunc nostro colori respondeat. Difficultatem facit ex vna parte, quod purpura rubere debet. Id enim si non aliud attestatur, eius origo requirit. A sanguine est: sanguis autem omnis ruber: rubra ergo purpura, & sub eo colore species omnium florentissima. At ex alia parte, cum de ea agunt antiqui, & qualitatem illius coloris exprimunt, eas illi notas attribuunt, quæ longissimè distant à rubro colore. Quid enim magis à rubro, quam candida, distant? Nil omnino in coloribus si nigrum excipias: Et tamen antiqui quæ in summo sunt candoris fastigio, dixere *purpurea*. Sic Horatius olores, purpureos dixit.

Tempestiuius in domo
Pauli, purpureis alis oloribus.
Commessabere maximi.

Et Albinouanus

Purpurea sub niue terra latet.

Quid autem magis à rubro colore disiunctum, quam *nix*, & *olor*? Rursus alij maris vndam cum ferues iratum, purpuream dixere, qui color omnino distinctus à rubro est, à nostris *marinus* & *demare*, ab antiquis thalassinus, aut *pelagius*: & viridis quidem aliquid habet, rubri nihil. Et

tamen Cicero; *Quid mare? Nonne ceruleum, aut eius vnda cum eſt pulſa remis,purpuraſcit.* Et Virgilius;

In mare purpureum violentior influit amnis.

Et ipſe Plinius illi diſerte tribuit colorem *mari ſimilem iraſcenti*. Quod ex ſacris literis poteſt confirmari; & ex hoc ipſo loco, quem huic Diſputationi præfiximus. In velo enim quod Salomon ex cocco, byſſo,hyacintho, & purpura contexuit, mundum vniuerſum plerique volunt adumbrati, quod infra fuſius; & in hia quatuor coloribus quatuor elementa; byſſo terram,cocco ignem,hyacintho aërem,purpura mare.

Alij rurſus ipſa viridia, purpurea dixerunt. Sic Virgilius *ver purpureum*. Et Furius Antias vtrumque coniungens.

Spiritus Eurorum virides cum purpurat vndas.

At alij purpurei coloris fecere violam; cum tamen violaceus color altus à rubro ſit. Columella;

Tum qua pallet humo, qua frondes purpurat auro,

Ponatur viola,& nimium roſa plena pudoris.

Et Seruius ad illud Virgilij.

Alba liguſtra cadunt,vaccinia nigra leguntur. Vaccinia, inquit, *ſunt viola, quas purpurei coloris eſſe; manifeſtum eſt.* Quod ſi eſt,etiam purpura nigra,cum hic nigra vaccinia dicantur.

Augetur autem difficultas ex ſacris literis, in quibus frequenter Deus texta ſibi confici iubet ex purpura,cocco,vermiculo; Magna coniectura purpuram rubri coloris non eſſe, qualis plerique volunt affinis cocco. Quorſum enim Deus ſimiles & pene geminos in opere verſicolore requireret?

Vt hæc, quæ non leuem omnia difficultatem continent explicentur, & lis tota ſedetur; dicendum purpuræ colorem non vnius differentiæ ſimplicisque fuiſſe; ſed planè multiplicis, prout rubor in ea variè temperabatur,qui in illa præcipuus. Vt enim nunc dilutior, nunc plenior & ſaturatus in illa ſplendebat; ita purpura nunc vni, nunc alteri colori deputabatur. Præcipuus autem color purpuræ, & qui præ cæteris probabatur antiquis, erat vt ait Plinius, qualis eſt *roſa cum luce nigrantis*; qui rubor eſt, ſine ambiguitate purpureus. At ſi is plus aliquid nigroris imbiberat,violaceum reddebat; vnde duæ præcipuæ purpuræ differentiæ apud antiquos, *rubra & nigra*; ſub hac violacea continebantur: non quod vtraque non rubra; ſed quod altera cum rubore, plurimum nigredinis cum luce tamen habebat. Violaceam autem purpuram,omnes volunt eſſe noſtrum italicum *pauonatium*, ſic dictum,vt quidam obſeruant, à collo pauonis. Ab hac porro purpura nigrante,mare,præſertim fluctibus aſſurgens, & feruore tumeſcens, *purpureum* dictum, maxime cum ſolis radiis percutitur. tunc enim cum rubore quodam admixto nigredini *pauonatium* noſtrum refert. Hæc autem omnia ex his confirmantur, quæ de variis purpuræ differentiis earumque ortu à Seneca traduntur. *Purpura*, inquit, *non in vnum medum exit: intereſt quantum macerata ſit, craſſius medicamentum,aut aquatius traxerit; ſapius merſa ſit, an excocta, an ſemel tincta.* Ex quibus habetur purpuræ colorem varium fuiſſe ex varia ratione tincturæ,& etiam exprimendi liquoris. Ex *tinctura*; alia purpura erat dilutior, ſemel tantum tincta; alia *dibaſa* ſæpius merſa, quæ etiam

blatta dicebatur, & vt vox ipſa ſonat bis tincta. *Ex liquore*; nam qui purus exibat, ſine dubio præſtabat aliis,qui conchis,& baccinis ſimul infractis & maceratis exprimebantur. Trahebat etiam diuerſitatem ex regionibus in quibus purpuræ proueniebant. Vnde Vitruuius ſcribit [a] purpuræ colorem ſolis curſu variè temperari. *Et in Ponto, & Gallia ad Septentrionem atrum, ex purpuris legi; inter Septentrionem & occidentem, lucidum; ad aquinoctialem Orientem, & Occidentem violaceum; in meridianis regionibus rubrum.* Et hoc non quod omnis purpura rubra non ſit; ſed quod in ea rubor variè temperetur; & vbi nigri plurimum habet admixtum, atra purpura dicitur; vbi ex æquo quaſi miſcentur, violacea; vbi præualet omnino rubor,rubra; & ſi hic viuidior fuerit, etiam lucida. a *lib.7.c.13.*

At quid de niue, & oloribus? Numquid aliquid nix habet ruboris, aut olores nigredinis, vt *purpurei* dicantur? Aliud nunc non occurrit, quam eam fuiſſe purpuræ veteribus commendationem,vt in eius honorem quæcunque pulchra appellare volebant,ea purpurea dicerent. Sic notat Porphyrio Grammaticus antiquus ad illud Horatij,quod adduximus.

———————*Purpureis ales oloribus.*

Quomodo, inquit, *purpurei olores,cum albi ſint?* Reſpondet *purpureum pro pulchro poetas vſurpare ſolitos*. In quem ſenſum dicit à Virgilio capillos, quos laudare volebat purpureos appellatos; non quod luberent, (is enim color haud nimium probatur in crinibus) ſed quod idem ſit purpureum, quod pulchrum.

Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.

Ex quo loco facile erit intelligere in quem ſenſum ſponſus commendare cum vellet capillos ſponſæ, purpuræ illos comparauerit [b]. *Caput tuum*, inquit,*vt Carmelus,& coma capitis tui ſicut purpura regis vincta canalibus.* Purpureos enim capillos dixit, non quod rubri: nam is color in coma non admodum,vt iam dixi,probabatur antiquis; vnde illud eſt Martialis; b *Cant.7.5.*

Crine ruber niger ore, breuis pede, lumine læſus

Rem magnam praſtas,Zoile,ſi bonus es;

Sed quia *purpureus* hic,eſt ſua pulchritudine, & quæ propriè illi congruit, decorus; ita vt omne quod in ſuo genere venuſtum eſt, ea venuſtate quæ ipſum decet, etiam ſi candidum & flauum *purpureum* dicatur. Et hoc ſi expoſitionem hanc Porphyrionis ſequamur,purpureum pro pulchro interpretantis. Sed ſponſus aliud fortaſſe voluit, cùm non purpureos capillos ſponſæ, nec purpuræ ſimiles dixit, ſed *purpuræ vincta canalibus* comparauit. Per hoc enim lanam intellexit, nondum purpura tinctam, ſed tingendam; & canalibus expoſitam in præparationem nobilioris tincturæ. Ad quod obſeruandum regias veſtes quæ purpura tingebantur, ante varia lotione ſolitas ad illam parari. Quod Cicero alicubi dixit [c]; *Vt qui purpura volunt, inficiunt prius lanam medicamentis quibuſdam; ſic literis talibusque doctrinis ante excoli animos, & ad ſapientiam concipiendam imbui, ac preparari decet.* Purpura ergo vincta canalibus eſt lana, vel ſericum præparatum iam cœptum ad purpuræ colorem altius imbibendum: quod fortaſſe flauo, vel alio colore fiebat, cui ſimiles crines cum ſunt, pulchri ſunt. At quomodo vincta canalibus quia manipulus filorum ex lana, vel ſerico, aut byſſo ad canales ſuſpendebatur, vt in illum c *In Hort. frag.*

aquæ

aquæ cursus incurrens, assiduo fluxo magis fila pataret ad purpuram penitus imbibendam. Quod bene VVilletamus ª Abbas Fuldensis expressit.

ª Expos. in Cant.

Suntque tui capitis crines vt purpura regis,
Cæpta colorari, fluitat qua tincta canali.

Vincta ergo purpura, est inter se colligata, & ligata canalibus. Hac verò tota comparatione sponsus in sponsæ capite quatuor extollit; spissitudinem, longitudinem, mollitiem, & colorem capillorum. *Spissitudinem* Carmelus exprimit: tria reliqua, *purpura vincta canalibus.* Carmelus enim crebro frutice, & frondium densus opacitate, densam sponsæ comam, in qua nulla caluities, repræsentat; longitudinem vero, mollitiem, & colorem fila colligata, quæ canalibus exposita venio subinde pulsa fluitabant. Et hæc de proprio colore purpuræ.

Quorum ergo ea propria erat? Sine dubio Regum, & eorum quos illi vellent extollere, & præ aliis amicitia sua dignos ostendere. Baltbasar ad ostentum scribentis in pariete manus anaius & coostetnatus ᵇ, *Quicumque*, inquit, *legerit scripturam hanc, & interpretationem eius manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, & torquem aureum habebit in collo.* Itaque quicunque regis permissu purpura vestiebantur; eo ipso non iam serui, sed Regis amici dicebantur. Alexander Syriæ rex ad Ionatham Machabæum scribens ᶜ; *Audiuimus*, inquit, *de te quod vir potens sis viribus, & aptus es vt sis amicus noster; & nunc constituimus te hodie summum sacerdotem gentis, & vt amicus voceris Regis (& misit ei purpuram & coronam auream)* quod erat argumentum & insigne symbolum regiæ amicitiæ. Vnde idem Alexander cum venisset ad illum Ionathas Ptolemaide commorantem ᵈ, *exuit illum vestimentis eius, & purpura indutum, amicum suum vocari iussit.* Et Demetrius ᵉ Simonem item Machabæum *fecit amicum suum, iubens vt operiretur purpura, & auro.* Et inde est quod Latinis auctoribus externas historias exequentibus amici Regum, & in aula præcipui, *purpurati* simpliciter appellantur. Ad quorum consuetudinem, Bassæ Turcarum à recentibus historicis hoc eodem nomine designantur. Ob id vero adeo frequens *purpuratorum* mentio in Esdræ Apochrypho, quod is Persarum Regum facta prosequatur: quorum præcipuos amicos alia nota non signat, nisi purpuratorum. Et id de externis Regibus.

ᵇ Dan. c. 5. 7.

ᶜ 1. Mach. 10. 20.

ᵈ Ibi v. 61.
ᵉ Mach. lib. 1. c. 14. 38. & 41.

Sed non minus de Iudaicis, & Israeliticis explorata res est eos in purpura quoque fuisse, cui tingendæ Ierosolymis artificium excitatum, non obscurè verba sponsi modo discussa significant. Artifices vero, qui illam curabant, ex Tyro ᶠ aduocabantur; vbi prima laus purpuræ texendæ & tingendæ.

ᶠ 2. Paral. c. 2. 7

Sed quid de Romanis? Apud eos etiam primis temporibus propria regum fuit, & eorum qui loco regum in publicis muneribus succefserunt. Vnde Plinius ᵍ. *Purpuræ vsum*, inquit, *Romæ semper fuisse video; sed Romuli in trabea. Nam toga prætexta, & latiore clauo Tullum Hostilium è regibus primum vsum.* Et hoc de Regibus; illa de consulibus qui loco regum, ab eodem Plinio ʰ. *Huic (purpuræ) fasces, securésque Romana viam faciunt.* Consulibus enim duodecim lictores cum totidem fascibus securibusque præibant; vt illis viam facerent submota turba: Consules autem in purpura. Propterea Plinius purpuræ dicit viam fieri à Romanis securibus. Consulum autem erat ita propria purpura; vt semper in illa, non quod totus amictus purpureus, sed quod illa prætextus. Ast aliis etiam subinde sumebatur; & Senatoribus cum in Curiam veniebant. Vnde idem Plinius ⁱ. *Hæc (purpura) distinguit ab equite Curiam.* Ab aliis autem cum publico nomine sacrificabant: vnde subdit; *Eam diis aduocari placandis.*

ᵍ lib. 9. c. 39.

ʰ Ibid.

ⁱ Ibid.

Secundo loco post magistratus *patres*, nobilibus præsertim, purpura concedebatur apud Romanos. Idem Plinius ᵏ; *eadem pro maiestate pueritiæ est.* Pro maiestate accipe pro sanctitate, castitate, pudicitia; vt *matronarum maiestas* apud Liuium ˡ. Erat autem purpura pueritis, toga purpurâ prætexta, data illis *vt ex purpura rubore admonerentur pudoris ingenui*, vt dicit Macrobius ᵐ. Vnde Quintilianus ⁿ *sacrum illud prætextarum, quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus & venerabilem.* Vt enim pueritis ætas intacta esset, & sacrosancta ab hominum procacitate, putarunt illam eodem genere cultus ornandam, quo Reges & Consules. Ob id Persius purpuram dixit custodem pueritiæ.

ᵏ Ibid.

ˡ lib. 34.

ᵐ lib. 1. Satur. c. 6.

ⁿ Declam. 14.

Cum primum pauido custos mihi purpura cessit,
Bullaque succinctis laribus donata pependit.

Pueritiam enim cum exuebant, purpura deposita, togam puram sumebant.

At præter amictus & indumenta, assumebatur etiam purpura, non apud Romanos solum; sed etiam apud Hebræos ad stragula, aulæa, vela. In quem vsum adeo Romanis frequentem vt quæratur alicubi Cornelius Nepos nullum iam suo tempore (qui principatu Augusti decessit) esse, qui non ex purpura triclinaria faceret. Cum enim purpura liberâ Rep. non vterentur in indumentis, nisi ratione qua dixi; passim tamen eam in stragulis vsurpabant. At modestius Salomon, & Hebræi Reges. Ea enim induti, stragulis velisque purpureis, non nisi in cultum templi, leguntur ° vsi. At in Imperatorum potestatem translata Republica, diu fuit in vsu purpuræ variatum, donec indignati Principes eo nobilissimæ tincturæ gloriam decidisse, vt in promiscuo vsu omnibus esset; adeo sibi propriam fecerunt, vt capitale fermè esset purpuram cogitare, nedum induere; & eo ipso noua noolint, & ad imperium aspirare crederetur, qui purpuram emeret, texeret, haberet. Cuius rei plura suppetunt exempla apud Ammianum Marcellinum. Illud in primis, quod *delator quidam apud Iulianum Augustum inimicum suum accusauit, quod nouis rebus studeret, & defectionem meditaretur.* Interroganti autem Augusto vnde id sciret; respondit delator; elaboratam illum purpuram sibi domi parare. Tum Iulianus conuersus ad largitionum Comitem; *Da huic*, inquit, *calceos purpureos ad illum deferendos; vt illos cum chlamyde paratos habeat, & sciat postmodum sine viribus maximis, quid panniuli proficiant leues.* Marcellinus enim hoc ad laudem Iuliani refert, qui crimen tunc temporis grauissimum non admiserit; sed eloserit Stoica grauitate, quam Iulianus affectabat. Adeo enim eo tempore tantum Augustorum propria purpura, vt ii soli *purpurati* dicerentur, quod illam nullus alius indueret. Quare Sidonius *habitum purpuratorum ambire*, inter crimina maiestatis eo tempore fuisse dicit ᵖ; *Sero*, inquit *cognosces posse reum maiestatis pronunciari, etiam qui non affectaueris habitum purpuratorum:* nempe purpu-

° 2. Paral. c. 3.

ᵖ lib. 1. ep. 5.

tam quæ tunc tantum Principum, qui ideo Purpurati. Non mirum ergo si Cassiodorus ea in laudem purpuræ protulerit. Illo enim tempore vixit, quo solis Regibus purpura destinata. *Color*, inquit, *nimio lepore vernans, obscuritas rubens, nigredo sanguinea regnantem discernit, dum conspicuum facit, & præstat humano generi ne aspectu Principis possit errari. Mirum est substantiam illam morte confectam cruorem de se post spatia tam longi temporis exsudare, qui vix solet vivis corporibus* * *vulnere sauciatis effluere*, & reliqua quæ prosequitur, de huius coloris origine, ratione que illum exprimendi.

* Vul. *comparibus*, sed male.

Nunc aliquid de pretio purpuræ scribit Cornelius Nepos circa Cæsaris Dictatoris tempora, violaceam purpuram centum denariis veniisse in singulas libras, qui sunt nunc decem aurei. Huic autem successisse *dibapham*, cuius libra denariis mille non poterat emi; aureis nempe centum. Dubium verò potest esse quid purpuræ libra intelligatur. An liquor ipse, an materia tincta; nec dubium materiam intelligendam; fila nempe purpurâ infecta, quæ essent deinde in telas redigenda.

Duæ contra ea quæ diximus obiectiones ex libro Machabæorum, & ea sublata.

§. VIII.

Diximus purpuram marini piscis esse fœturam; diximus item Romanis vsurpatam non solum in cultu Regum, sed consulum, senatorum, & iunioris ætatis. Vtriusque dicti fides nutare videtur, ex lib. Machabæorum, & primi quidem, quia Iudas, exercitu Gorgiæ deleto dicitur [a] *reversus ad spolia castrorum, & accepisse aurum multum, & argentum; & hyacinthum & purpuram marinam, & opes magnas.* En hic purpuram *marinam* accepit. Erat ergo alia non marina; ac proinde non ea pisce, quem diximus. Sed dicendum; purpuram omnem, si originem spectes, marinam esse; distingui tamen ex situ, & loco, vbi purpuræ nascuntur. Nam quæ littoribus proueniunt, *litterales*; quæ in alto, *pelagicæ*, siue *marinæ* dicuntur, quæ sine dubio pretiosiores. Purpura ergo, quam Iudas cum reliquis spoliis in potestatem redegit, ea hoc genere erat, ex conchis nimirum, non *litteralibus* sed *marinis*.

a lib. 1. Mac. 4. 23.

Secunda obiectio grauior est. Directè enim videtur euertere quod de vsu purpuræ diximus apud Romanos. Vbi enim refertur encomium Romanorum, inter alis Iudas inaudisse dicitur [b] *eorum nomen quia sunt potentes viribus*, & inde cum multa subiecisset de rebus illorum præclarè gestis, addit [c] sacer historicus; *Et in omnibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, vt magnificaretur in ea.* Quomodo enim nemo induebatur purpura apud Romanos; si proprius Consulis habitus purpureus erat; si pueri nobilium, quod alicubi Quintilianus conqueritur, vix nati reptabant in purpura? Multa dici possunt. Duo præcipuè. Primum non dici hic amictum purpureum in vsu Romanis non fuisse; sed ad Iudam hoc fuisse relatum. An autem falsum id esset, an verum; Scriptura non loquitur. Hoc ergo tantum inconcussum est, hanc ad Iudam peruenisse famam. An vera esset; non item. Quid enim? Audiuit etiam Iudas [d] *acquiescere Romanos ad omnia, quæ postulantur ab eis; & cum omnibus, qui accedunt ad illos, amicitias facere.* An hæc vera sunt, quia audiuit Iudas illa narrari? Verum omnino hæc illum audiuisse; vera autem esse quæ audiuit; incertum, aut falsum. Secundo non absolutè dicitur abstinuisse purpura Romanos; sed *cum diademate*; qui erat proprius Regum habitus, & Roma non minus exulabat, quam Regium nomen. Hoc ergo Iudæ de Romanis narratum est: illa quæ præclarè Romani gesserant, non Regum auspiciis; sed aliorum, qui Reges non erant, administrasse.

b lib. 1. Mac. c. 8.

c vers. 14.

d ib'd. vers. 1.

Ad eadem verba; & illa etiam Exodi [e] Ipsa textura cunctiq; operis varietas erat ex auro, hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, byssoque retorta.

e Cap. 38. 8.

Quatuor præcipui colores, & quarum essent rerum symbola apud Hebræos.

§. IX.

Velum quod Salomon [f] ante templi fores oppandit, erat ex quatuor coloribus contextum; *purpura, bysso, cocco, & hyacintho*, quos eosdem Deus O. M. in vestibus summi sacerdotis, & pluribus aliis attentè requisiit, quæ in vsum tabernaculi; & arcæ tegendæ vel ornandæ adhibebantur. Videndum ergo nobis hic breuiter est, quales essent isti colores; cur quatuor; ad quid, & quorsum adeo attentè requisiti in sacro cultu.

f 2. Paral. 3.

Quales essent eorum aliqui, vt coccus & purpura; dictum ex parte est. De hyacintho & bysso plenè hic dicemus; & qua parte cum iis pugnare possunt, quæ de purpura & cocco iam dicta sunt, isti iterum clariùs exponentur. Et est sanè non leuis hic materia dubitandi; cum ex vna parte plerique non desint, qui colorem hyacinthinum à purpura non distinguant; & alij colorem cum eadem confundant; alij hyacinthinum eundem velint esse & violaceum, quem diximus esse plerisque verum purpureum, à nostris *pauonatium* appellatum. Ex alia verò parte Deus tam attentè semper hos quatuor requirens, apertè significat omnino distinctos. Hæc ergo vt tollamus, vel conciliemus, explicemus hic singula distinctiùs.

Qualis erat color *byssus*? Iam supra diximus; vbi de vestibus agitur, aut tela vestibus parata, nomen idem significare, tam certam materiam, quam colorem. Sic enim *purpuram* poni pro lana, aut serico purpureo, & pro ipso colore. Eodem pacto *byssus*, & *materia est*, lini; nempe tenuissimi genus; & *color*. & hunc quærimus. Candidum ergo fuisse; non dubium, vt Patres docent [g], & pluribus ostendit Pineda noster ab origine vocis illius significatum vt solet, accuratè deducens. Sed contra videtur esse quod omnes Patres, & grauiores interpretes dum causas huius quaternarij colorum pressius inquirunt, byssum terræ deputant, vt paulo post videbimus. Proprius autem terræ color; non albus, aut candidus, sed niger est. Sed dicendum, qui terræ symbolum byssum volunt; id nolle ratione coloris, sed originis. Terram enim bysso signari, quia hic ea terra. Qua de re Hieronymus Hebræorum sententiam referens, *quatuor*, inquit, *colores, ad quatuor elementa referuntur, ex quibus vniuersa subsistunt. Byssus terræ deputatur, quia ex*

g Orig. hom. 9. & 13. in Exod. Hieronym. ep. 127. Philo de congressu, &c.

ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex eius conchylio capitur. hyacinthus aëri, propter coloris similitudinem. coccus igni, &ætheri.

At quid hyacinthinus, & qualis color? Huius nominis & flores, & gemmæ sunt; & potest ambigi ab vtris *hyacinthinus* color sit in vestibus deriuatus; sed ab vtraque dicendum. Nam gemmæ color à floris colore dictus est: prius enim, & magis noti flores, quàm gemmæ, cùm hæ vt videantur, & splendeant, industria artis indigeant; illos ipsa natura oculis obiiciat. Color ergo hyacinthinus, omnis à flore, siue in gemmis, siue in veste spectetur. Qualis hic ergo? & cui nunc propriè nostro colori respondet? Volunt plerique *violaceo*; hyacinthinumque cum ianthino amethystinoque confundunt; & illis videtur fauere Plinius. Quod si est; quomodo à purpura differt hyacinthos? *Violaceum* enim isti iidem dicunt etiam colorem purpuræ, quem nostrum *pauonacium* volunt. Ad hæc; quomodo color Ianthinus, & hyacinthinos idem, si

a Plin. li. 21. c. 6. la a à qua Ianthinus, violæ genus est, & hyacinthus in alia specie floris, vt idem Plinius? Quomodo item idem hyacinthinus, & amethystinus; si hæc distincta gēma; & alterius ab illo siue flore, siue gemma coloris? Vt omittam, cum in viola sint adeo multiplices differentiæ; quid hinc scire possumus de qualitate coloris hyacinthini, cum dicerimus esse *violaceum*? Perplexa sane res est. Probabilissimum tamen in hac varietate puto hyacinthinum colorem esse, quem nunc dicimus *azurro turchino*. Moueor primò quod Patres hunc colorem aëri sereno deputant; in quo cum serenus est, is qui azurrus est, mire resplendet. Secundò quia disertè Cassiodorus hyacinthinum colorem dixit esse cœruleum. *Hyacinthinus*, inquit, *lapis est aërei coloris, hoc est cœrulei: nam aeris color est cœruleus*. Quod ipsum vult D. Gregorius cœlestem colorem hyacinthinum appellans; in quo ipso morales expositiones fundat de appetitione rerum cœlestium, quas adumbrari vult colore hyacinthi. Tertiò quia hoc pacto constat apertè quomodo quatuor isti colores sint inter se distincti; quod parum liquet, si hyacinthinum, *violaceum* dicamus. Quartò denique quia hyacinthinus noster flos Iandstissimus, *azurrus* planè. Video quid hic possit obiici, *Azurrum* esse, quem lapis

b Scalig. exercit. 325. n. 15. lazuli b reddit; vnde corrupto vocabulo azurro, *quasi azulo*: & Arabica voce *lazul* lapidem illum dici. Sed ista non mouent, idem enim color ab antiquis hyacinthinus potuit appellari, à nobis *azurro* diuersa spectantibus. Illis florem, nos lapidem. Nec inconueniens eundem colorem à flore & lapide appellari, cum etiam ab vtroque gignatur; licet distincto nomine & flos, & lapis appellentur. Cœruleus ergo hyacinthus, sub quo colore, nempe cœruleo, sunt qui apud nos *Persus*, *Turchinus*, *Azurrus*, & hic quem diximus *ultramarinum*. Vltra mare enim qui color apparet, cœrulus est, quadamruboris luce suffusus.

At si cœrulus hyacinthinus; cur sponsa manus sponsi hyacinthis comparat, & in eodem

c Cant. 5. 14. cursu verborum ventrem sapphiris c? *Manus*, inquit, *illius tornatiles, plena hyacinthis: venter eius eburneus distinctus sapphiris*. Duplex hic quæstio, quæ iam posuimus, turbare videtur. Prima quid digitis cum colore cœruleo, vt illi debeant comparari: secunda si hyacinthus cœruleus; cur sapphyro maxime cœlestis coloris venter confertur? Tam modico enim interuallo consentaneum non est, duas distinctas res sponsam, vt eundem colorem exprimeret, voluisse conquirere. Argumento ergo ista sunt hyacinthinum, cœruleum non esse; sed flauum cum fulgore mixtum, vt volunt alij.

Respondeo manus sponsi dici *quasi plenas hyacinthis*, non totas hyacinthis, aut hyacinthino colori conferri. Bene enim dicebatur, in laude non futurum id manuum sponsi, quando color cœruleus in carne mortem sequitur, aut illam, vel graues alios morbos comitatur. Non igitur dicitur *manus hyacinthina*, sed *plena hyacinthis*; & id propter vngues. hi enim sunt qui hyacinthis comparantur, non tota manus. Et vngues ipsi, adhuc non toti, sed qua parte à carne procurrunt. Rosei enim qua parte carni adhærent, vt exiant, hyacinthis conferuntur. non floribus sed gemmis. Sensus ergo sponsæ est, in manibus sponsi tot quasi gemmas repræsentari; vt, quod alij solent, annulis, in quibus gemmæ, sponsus hoc habeat à natura: Gerere alios gemmas extrinsecus accersitas, vt manus orneat; gerere sponsum suum gemmas ipsis innatas digitis; vngues nempe tot quasi hyacinthos

Ad quid de sapphyro? Cur enim si hyacinthus azurri coloris, sapphyrum subdere, qui azurrus est præstantissimus? Sine dubio enim modus hic loquendi duas videtur distincti coloris gemmas significare. Si ergo sapphyrus azurrus; non azurrus hyacinthus. Sunt qui velint sapphyrum cœruleum non esse. Sed perspicuè falluntur; & illos Moses apertè refellit. *Viderunt*, inquit, *Deum Israël; & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini: & quasi cœlum cum serenum est*. Cum ergo sereni cœli referat colorem sapphyrus; omnino cœruleus est, vt Patres docent, & naturalis historiæ scriptores, & vetustissimus *azurrus*. Non tamen ob id putauerim sapphyrum esse; qui nobis dicitur lapis lazuli; quod tamen quidam volunt, & probant ex Plinio & Isidoro, qui docent sapphyrum cœruleum esse, puluisculo aureo respersum, nec vnquam pellucere. Quæ omnia nostro lapilazulo mire conueniunt, sed isti etiam refelluntur: quia sapphyrus gemma erat auro illigata, in digitis gestari solita. Quod lapilazulo non conuenit. Vnde ille.

d *Sapphyri species digitis dignissima Regum, Egregium fulgens, puræque simillima cœlo.* d Marbodæus Dactiliotheca cap. 52.

Puto ergo sapphyrum antiquorum, qualis à Plinio reliquisque describitur, esse gemmam, quæ volgo *Turchina* appellatur; azurri coloris & hyacinthini. Inde tamen non video quid contra illa quæ diximus colligi possit; & cur non potuerit sponsa post hyacinthos sapphyros subiicere. Licet enim sint eiusdem coloris, quia ambæ cæruleæ; non tamen eodem modo, cùm hyacinthus pelluceat, sapphyrus nequaquam. Et si etiam in hoc non differrent; satis est esse distinctas gemmas, vt possint ad diuersas sponsi laudes adaptari. Quid autem sponsa voluerit, eum sponsi ventrem dixit similem sapphyro; non est huius loci latius expedere. Tantum indico mirè ventri cum sapphyro congruere, quod sit symbolum castitatis, quam etiam dicitur conciliare, quæ præcipua laus est huius gemmæ de qua ille;

e *Sed quigestat eum, castissimus esse iubetur.* e Idem ibid.

At quæ ex his horum quatuor colorum qualitas dignosci potest? Byssus enim *candidus* erat, coccus

coccus *roseus incarnatinus*, hyacinthus *azurrus*, purpura quem nunc *pauonacium*, non qualamcumque, sed ardentem, & mixto nigrore micantem; qualis etiam vulgo *rosa secca*. Hyacinthum verò florem, à quo color hyacinthinus, illum non esse quem *garofanum* nuncupamus, vt quidam volunt; ex iis quoque constat. Nec enim inter hos vllus est, qui sit azurri coloris; sed omnes aut rubent, aut purpurant, aut candidi micât. Quis ergo flos antiquis *garofanus* noster? Inter illorum violas sine dubio computandus; & probabiliter illum quidam vel chalthis, illorum, vel vacciniis adumbrant.

Iam verò de horum colorum numero. Cur quatuor, & ad quid? Sūt qui numero quaternario quatuor anni tempora signari velint. vt enim mortalibus constaret, omni tempore diuino cultui vacandum, iussisse Deum vt in vestibus summi Sacerdotis; in velis quæ arcæ oppandebantur; in aliis quæ tabernaculo, quatuor isti colores extarent, qui quatuor anni tempora designantes, annum totum Deo dicandum monerent; & per annum totam vitā mortalium Dei cultui sacrandam significarent. Et potest hæc quaternarij ratio persuaderi ex institutione ludorum Circensium, qui primum à gentilibus cœpti, deinde à Christianis Principibus admissi sunt. In illis enim aurigæ quadriiugo in curru certabant, quis prius emenso certo spatio, positas metas attingeret; qua tota agitatione rapidè currentium equorum, volubilis anni decursus designabatur; quem etiam vt expressius referrent, aurigas ipsos & equos quatuor coloribus distinguebant, qui quatuor anni tempora referrent. Erat enim veri Dei simius diabolus, & vt homines deciperet, quod ille ad religionem instituerat, & Israelitico populo mandauerat, ille interpolatum ad sacrilegas superstitiones cultoribus suis insinuabat, vt habetur in lib. Machabæorum [a], & Patres obseruant [b]. Cùm igitur vidisset Deum in cultu suo quatuor colores exigere, quatuor ipse quoque suis in superstitiosis ludis instituit. Et vt illis quatuor anni tempestates notabantur; sic istis easdem notari volebat: quos ludos idololatrica superstitione purgatos, Christiani deinde Principes eodem pacto quatuor colores distinctus retinuerunt, de quibus inter alios Cassiodorus [c]. *Colores autem*, inquit, *in vicem temporum quadrifaria diuisione funduntur; prasinus virenti Verno, venetus nubila Hyemi, russeus* * *Æstati flammea, albus pruinoso Autumno dicatus est; vt quasi per duodecim signa digrediens, annus integer signaretur. Sic factum, vt natura ministeria spectaculorum composita imaginatione luderentur.*

a lib. 1. c. 3. 8.
b Tertul. de spect. Clem. Al. lib. 5. Strom. Eucher. in 4. Reg.
c lib. 3 ep. 51.
* aliter roseus.

Constans tamen Patrum [d], & grauiorum interpretum [e] sententia est, quatuor his coloribus quos Deus in sacris literis requirit, non tam anni tempora, quam partes mundi præcipuas designari, quæ sunt elementa quibus ille constatur. Qua de re D. Hieronymus in hoc Iudæorum consensum referens, haustum ex traditionibus antiquorum. *Iustum*, inquit, *esse commemorant, vt Pontifex Creatoris, non solum pro Israel, sed & pro vniuerso mundo roget: siquidem ex terra, & aqua, & aëre, & igne mundus iste consistit; & hæc elementa sunt omnium. Propter hoc ergo volebat Deus vt summus Pontifex his quatuor coloribus indutus accederet ad sacrificandum.* Vnde paulo post idem Hieronymus; *Iustum ergo erat vt Pontifex Dei, creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia Dei; & cum sacrificaret ei, exprimeretur vniuersalis conditor, vt non pro liberis, ac parentibus & propinquis, sed pro cuncta creatura, & voce, & habitu precaretur.*

d Hieronym. epist. 127. Philo lib. 3. de vi. Mos. Ioseph. lib. 6. de bello c. 6. & 3. antiquit. cap 8. Orig. hom. 6 in Leuit. Beda lib. 3. de temp.
e Rib. de temp. lib. 3. cap. 5. Lorin in Sap. cap. 18 & in Leuit.

At qui colores quibus elementis tributi? Iam dixi; byssum terræ, coccum igni, purpuram mari, hyacinthum aëri, quod iidem Patres obseruant. Nec coniectura quæ ducebatur à ludis Circensibus in contrarium mouet. Primò. Esto quod illi colores anni tempora, non mundi partes, exprimerent; quid id ad sacerdotales vestes, ad templi cultum, ad arcam fœderis? Quæ conuentio Christi ad Belial, lucis ad tenebras? Secundò. Falsum est etiam quatuor illos ethnicorum colores in ludis Circensibus anni tempora tantum signasse, sed sunt etiam qui elementis attribuant. Isidorus [f], *Gentiles*, inquit, *colores equorum iunxerunt; roseos soli, id est igni, albos aëri, prasinos terræ, venetos mari assimilantes.* Licet idem subdat etiam per eosdem tempestates anni referri: quod ipsum non abnuerim in coloribus sacris. Nil enim inconuenit iis tam partes anni, quam mundi signari: & qui partes mundi volunt, improbari tantummodo sunt, quod id ita velint, vt mundi partes excludant.

f lib. 17. Origen. c. 41.

Sed quia de hoc iterum infra, vbi symbolica significatio vestium sacerdotum exponetur; hic tantum nodus est soluendus qui ex his potest occurrere contra illa quæ diximus de colore hyacinthino. In Circensibus enim quatuor, vt modo vidimus, colores erant, quibus factiones distinguebantur. Russeus *, prasinus, venetus, albus. *Venetus* autem erat qui nostro hyacintho respondet. Nam sicut in sacris literis hyacinthus aërem; sic in Circensibus eundem venetus referebat, vt notat Tertullianus. Iam verò *venetus* omnino est ab *azurro* distinctus; non ergo hyacinthus azurrus. *Venetus* enim color est plerisque quem nos *giallum* dicimus.

* Sic Tertul. roseus russus aliis.

Sed dicendum *venetum* antiquorum, non giallum nostrum esse, sed *caeruleum*, qualem prorsus esse hyacinthum diximus. Propterea Cassiodorus venetum Hyemi nubilæ dicatum dicit. Imbres enim hyberni cum decidunt, cæruli sunt: vt propterea non à Poetis modo, sed in sacris quoque literis eleganti tropo *cælum cadere* dicatur, cum procellosè pluit; vt nos pluribus in secundum Regum. Est ergo *venetus* color species cærulei & hyacintho respondet, illo licet dilutior, quare Tertullianus disertè mari comparatum dicit, & cælo: nam cæli & maris idem color, cum hoc tranquillè renidet.

Hinc abeo, si dubitationem proposuero, quæ potest alicuius animum subire; Cur Deus in illo numero colorum *viridem* non admiserit; qui tamen præstantissimus, & omnium maximè terræ symbolum gerit; secus quam byssus, qui cum candidus sit, minus videtur terræ congruere; quæ per se spectata, nigra potius est; cum sit omnium simplicium corpus opacissimum. Si vero vt vestita frondibus, omnino viridis. Sed hac de re fortasse alibi. Hic interim satis est indicasse viridem, non prorsus omissum, cum purpureus & hyacinthinus admissi sunt. In his enim fulgor omnis, qui in viridi pascit oculos intuentium, maximè resplendet, quia per illos partitus, & inde est quod *venetus* quibusdam *viridis* computatur; non quod verè talis, sed quia virorem maris repræsentat, cui postea tributus.

Ad

a Cap. 4. Ad illa verba Thren. a Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

Croceus color an in nobilium vestibus apud Hebræos: is qualis propriè.

§. X.

IN his Hieremiæ verbia difficultatem facit ex vna parte quod croceæ vestes, vt pretiosæ notari videntur, & propriæ nobilium. Opponuntur enim lutosis amiculis, & vt ostendatur ex quanta fœlicitate in quantam miseriam deuenerint Israelitæ, duo longissimè dissita ponuntur; hinc croceæ vestes inde lutosæ, quales eorum sunt qui stercoribus voluntantur. nisi autem croceæ pretiosæ & in deliciis fuissent à lutosis non longissimè distarent. At verò ex altera parte non apparet quid sit in veste crocei coloris eximium. Nam ad Hebræam nunc gentem certa nota signandam, & à Christianis inter quos viuunt, internoscendam, pilei crocei coloris assumpti sunt. Nec id à Christianis Principibus opinor, vt certiorem populum honestarent, sed deprimerent. Non ergo croceus color in vestibus pretiosus.

Vt hoc explicemus qualis color croceus sit ostendamus, quarum vestium, & in quo pretio. Croceus color ab aliis sub rubro ponitur, ab aliis sub fuluo, & etiam sub purpureo. Quæ varietas perplexam illius explanationem reddit, vt certò signari nō possit, cui nostro colori respondeat; cum tamen ctuena notissimus flos, à quo color croceus omnem deberet ambiguitatem dirimere. Rufi coloris speciem vult esse Gellius b; rufum autem rubrum intelligit. *Rufus color*, inquit, *à rubore quidem appellatus est; sed aliter rubet ignis, aliter sanguis, aliter crocus. Et tamen ex ipsis rebus colorum vocabula mutuantur; & igneum aliquid dicitur, & flammeum, & sanguineum, & croceum, & ostrinum, & aureum. Rufus enim & ruber, nihil à vocabulo rufi differunt.* Ast vulgò croceus, qui color *zafrani* dicitur, *giallus* est, & longè distat à rubro, & russo, pallido similior: vnde & Statius c alicubi *crocum pallidum* dixit.

b lib. 2. c. 26.

c lib. 6. Theb.

Sed facilis, vt dicebam, litis totios ex ipso flore decisio. Crocus enim per se spectatus, est rubro propior; prout verò variè diluitur, variis etiam coloribus accedit. Et hinc est quod croceus color nec vnius duntaxat, nec certæ differentiæ videtur esse; quod in aureo quoque, in purpureo, & violaceo contingit. Quia enim prout variè temperantur, variaa quoque species referunt, etiam variè subinde appellantur, & qui aureus est, nunc ruber dicitur, nunc luteus, nunc flauus & fuluus. Absolotè ergo dicendum *croceum colorem* flauum esse, quem nunc *giallum* dicimus. Eundem vero cum saturatior est, rubere; cum dilutior, albescere magis, ac proinde nunc rubro comparari, nunc luteo; non quod tunc flauus non sit, sed quod minori rubedine temperatus. Sunt enim vt supra dicebam, omnes istæ species sub flauo colore; *luteus* qualis in oui vitello; *buxeus* ardens, quem *giallo fauilante*; *aureus*, qui vulgo *biondo*; *citrius*, à cittio malo, qui *giallo pallido*; *aneus*, à quo ænobarbi; *gilrus*, vulgo *color di paglia*; *cereus*, à cera cum recena è fauis extracta. Croceos autem color, aliud nisi adiungatur, qui magis ad roborem vergit in flauo, & auroræ proprius est, vbi primum dies albere incipit fereno cælo. Vnde illud est;

Aurora in croceis * *fulgebat lutea bigis.*

Sic eum legit Alciatus d, & alij; sic etiam Ouidius e

Ille crocum simulat; croceo velatur amictu
Roscida luciferos, qua dea tungit equos.

* al. roseis.
d lib. 1. parerg. c. 1.
e lib. 3. de arte.

Et hinc epitheta *rubentis, punices, rubri, tyry*, à Poetis croco tributa.

Iam verò fuisse hunc colorem antiquis maximè probatum; inde constat quod alicubi Silius f *honorem croceum* appellauit; non facturus, nisi nobilium, & honestorum color is esset: & pretiosum muliebris vestis genus à croceo colore *crocotam* appellatam diximus ex Cicerone; qui Claudio exprobrat alicubi gestasse *crocotam*. Ob id Romæ erant proprij *crocotularij* g *infectores*, quorum munus croceo colore vestes inficere; sane argumento non leui fuisse croceum colorem apud Romanos in pretio & vsu, in tunicis præsertim, vt ex Catullo colligitur *crocinam tunicam* commendante.

f lib. 8. de bel. Pun.
g Plaut. in Aulul.

Cum igitur hæc ita sint, non erat cur hunc locum Hieremiæ; *Qui nutriebantur in croceis*, quidam quasi corruptum emendarent, & legerent in *coccei*, barbara voce; quod sine controuersia vestes istæ pretiosæ sint. Falluntur enim quia tam croceæ, quam coccinæ pretiosæ, & propriæ nobilium apud antiquos. Vnde non ob hoc recepta vulgatæ lectio damnanda. LXX. legerunt; *In cocco*. Hebraicè enim est *Thola*, quam vocem *vermiculum*, & *coccum* significare recentiores contendunt; vnde facilè potuisse Latinam editionem vitiari, mutato *coccinu* vt noster interpres verterat, in *croceis* incuria librariorum. Sed quicquid sit de voce originali; certum est in editione vulgata *croceis*, non *coccinu* retinendum; cum recens emendata biblia non aliam nobis lectionem proponant.

At quod hoc genus vestium croceatum, in quibus enutriti, qui postea stercora sunt amplexati? Sunt qui pet id circunscriptas putent *vestes accubitorias*. ob id enim dici, *Qui nutriebantur in croceis*, & non dubium conuiuales vestes & ardentis coloris, & odoratas fuisse, quod virunque in croceis. Alij h de stragulis dormitoriis intelligunt, vt sit sensus; qui sueti erant in stragulis croceis cubare, dormierunt postmodum in sterquilinio, stercorum fimo pro culcitra vsi. Alij longius aberrarunt, hæc de cibo, non de vestibus i interpretati. Dubium enim non est agi hic de vestibus non de cibo: & illud *nutriri*, significare consuetudinem, & vsum quotidianum à primis annis ætatis; & sensum esse solitos croceis indui, in sterquilinio volutari. Grauius enim est, *Qui nutriebantur in croceis*, quam *qui vestiebantur*; cum illud assiduum vsum significet; hoe etiam in illos conueniat, qui non semper, sed aliquando croceis induantur. Queritur ergo Hieremias eos, qui ob diuitias, & generis nobilitatem à primis annis erant sueti vestes croceas in vsu quotidiano, & pretiosas induere, quod vulgò dicimus *che stracciauano la seta*, vt iniuriam nunc frigoris depellant, in sterquilinio cubare: vnde pro croceis vestibus gestent stercoribus infectas.

h Lyran. & Castro Thren. 4 5.
i Hugo, Dionys. Car.

Cur ergo Christiani Principes Iodæis ad illos internoscendos amictus crocei coloris attribuunt, si adeo pretiosus, & antiquitus Hebræis approbatus? Habitus quanuis opulentus & dignus, & color quantumuis eximius & probatus, gestantem non commendat, sed causa gestandi. Nonne parasiti plerumque veste Principis induuntur?

duuntur? An id ergo illis honori, & non potius dehonestamento? Et milites Christo vt illuderent, nonne coccineam vestem illi iniecerunt? At illa propria erat Imperatorum. Esto igitur; pretiosus color croceus, & olim apud Hebræos proprius nobilium. Ob id ergo merito nunc illis sed notam datus, vt grauius cruciarentur, eo colore dedecorosè notati, quo maiores illorum antiquitus honestabantur.

Qui colores, in quibus rebus, & cur in sacris litteris probati?

§. XI.

CApvt hoc Anacephaleosim, & eorum quodd[a]m quasi corollarium continebit, quæ sunt hactenus de coloribus explicata. Proponemus ergo breuiter colores illos, qui in sacris literis plus aliquid videntur ambiguitatis ingerere; & quò facilius expediantur, ordine litterarum illos exequemur.

Aereus color, sine dubio cæruleus & hyacinthinus est, vt supra diximus ex Cassiodoro[a]. *Hyacinthus*, inquit, *est aërei coloris, hoc est cærulei. Aër enim cæruleus est*. Sub colore autem cæruleo, sine cæsio (idem enim sunt, [b] vt hinnulus, & hinnuleus) qui alij censentur varias inde differentias trahunt, quod vtiliè diluuntur, aut saturantur. Dilutiores sunt *cinereus*, quem alij *grisum* Itali voce Gallica *berettinum*; Glastinus à *glasto*, sine glastide herba, quem *indicum* pictores Itali; quibusdam etiam *luridus* hic censetur, à colore quem lora faciunt impacta cuti, qualis in vibicibus cernitur; *Glaucus*, qui *leardus* in equis à Virgilio probatus qui idem in suis *marinus* à Columella; *Cæsius* oculorum proprius ex lucido candido, leniterque nigro; *Cyaneus* in aliis. Plenioces autem magisque saturi sunt *Hyacinthinus, Cyanatilis, & qui vulgo persus, turchinus, azurrus*.

Iam verò color *aereus* in scripturis tentoriis Assueri tribuitur in horto suspensis, regio cultu confiso ad epulandum [c]. *Pendebant*, inquit, *ex omni parte tentoria aërei coloris, & carbasini; & hyacinthini; sustentata funibus byssinis, atque purpureis*. In quibus verbia duo obseruanda, ne quid ex illis, eorum quæ diximus conuelli possit. Primum non hic duos distinctos colores numerari, aëreum, & hyacinthinum; sed vnum & eundem esse, qui vtroque nomine appelletur, & *aëreum* poni quasi genus, & *hyacinthinum* subiici magis vt alterum ex altero exprimatur; quod suetum in coloribus. Dicimus enim vulgò *turchinum oltramarinum, rosso di porpora, rosso incarnatino*: quo eodem modo intelligendum quod de Mardochæo dicitur [d] *indutum illum vestibus regiis, aëreis & hyacinthynis*: vnum enim hæc colorem, non duos significant. Secundò. Obseruandum tentoria hæc funibus byssinis, & purpureis fuisse suspensa; quod fecer historicus omittendum non duxit. Inter alia enim argumenta regalis luxus hoc antiquitus erat, vt funes etiam quibus in regalibus ministeriis vterentur, ex materia pretiosa fierent. Sic enim de Nerone Suetonius refert ipsum *aureo rete piscari solitum purpura, coccoque funibus nexis*; quos funes Eutropius *blatteos* appellat, id est *purpureos*. Quia, vt suprà diximus, blatta [e], purpura est & laudatissima sequitur

Bdelly color, cui manna dicitur fuisse persimilis. [f] *Erat*, inquit, *man quasi semen coriandri, coloris bdelly*, quid bdellium, & quis eius color? Apud Plinium [g] *bdellium arbor est nigra, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici naturaque*. Quod si verum est; quomodo manna coloris bdellij, quæ dicitur albs fuisse? [h] *Appellauit*, inquit, *domus Israel nomen eius man, quod erat quasi semen coriandri album*. Nondum hunc vt aliqui soluant, editione vulgata relicta, verbum originale בְּדֹלַח *bedolach*, quod noster bdellium transfert, vertunt *carbunculum*, ttipliciter in eo peccantes. Primò quod editionem vulgatam relinquunt. Secundò quod carbunculum *bedolach* Hebraicè vocari putant, qui נֹפֶךְ *nophech* [i] appellatur. Tertiò. Quod, etiam si detur id esse; difficultatem non fugiunt, cum carbunculus, candidus non sit; sed cum rubore splendidus. Ideo alij vertunt hic pro *bedolach* chrystallum, vel talum. Sunt etiam qui margaritas & vniones pro *bdellio* reponant; Quod si detur, omnis in colore difficultas sedatur. At interpreti nostro *bdellium* placuit. Sed quid, si hoc nigrum? Nigra arbor ipsa, non lachryma quæ ex ipsa, cui proptiè manna comparatur. Nam & bdellij lachryma, bdellium etiam nuncupata. Hæc ergo lucida, candida, & in Media, Babylonia, Arabis frequens Iudææ contermina, facilè potuit assumi ad mannæ qualitates exprimendas. Sequitur tertio loco.

Carbasinus, cuius coloris, Assueri tentoria fuisse dicuntur. [k] Quis hic? Plinio [l] *carbasus* lini genus est tenuissimi, apud Tarraconem in Hispania repertum, experitum maximè velis, qualia erant, quæ suspendit hic Assuerus, & *tentoria* nuncupantur, non quod in modum tabernaculi clauderentur; sed quod totum hortum suspensa protegerent ad quem modum Cæsar [m] Dictator aliquando totum forum Romanum carbasinis velis inumbrauit, viamque sacram à domo suâ vsque ad cliuum Capitolinum. Quod adeo magnificum visum est, vt ipsi gladiatorio muneri prælatum fuerit, quod tunc Cæsar exhibebat. In iure ciuili *carbasa* inter species connumerantur, pro quibus vectigalia soluenda decernuntur. Cæterùm, qualis essent coloris carbasa, non exprimitur, nisi quod cum lini genus fuerint, eo ipso candidum in illis colorem intelligimus, aqua & sole curatum. Nam vela omnia, maximè candida, probata sunt, adeo vt stupuisse lurora *versicoloria magni Alexandri vela* Plinius [n] dicat, qui primus illa pingere instituerat.

Coracinus, qualis sit; iam dictum est. Tantùm hic admonendum in iure ciuili [o] coracini coloris mentionem fieri, pro quo male aliqui *crocinum* reponunt; peius etiam quod inter nigerrimos alij recensent. Cùm enim color hic in Iudæ ponitur, & capillis tribuitur; niger quidem est; sed fulgore permixtus, vt supra diximus.

Flauus color, qualis sit; etiam suprà docuimus; nonnihil tamen difficultatis habet quod in sacris literis cum rubro confunditur, à quo videtur omnino distingui. Vbi enim nos *flauum* habemus, aut *flauescit*, Hebraicè est ad verbum *rubet*, aut *rubescit*. Sic illud Salomonis quod in vulgata legitur, [p] *Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blandè, sed in nouissime mordebit vt coluber*. Hebraicè est. *Ne intuearis vinum quando rubuerit, cùm dederit in calice oculum suum*. Et est idem verbum quod alibi noster interpres vertit *rufum*, & equis tribuit apud Zachariam, [q] & bu-
suo

a Cant. 5.
b Scal. exerc. 325. n. 15.
c Esth. c. 1. 6.
d Esth. cap. 8. 15.
e V. Connan. lib. 7. Comment. iur. c. 7.
f Num. 11. 7.
g lib. 12. c. 11.
h Ex. 16. 31.
i Genes. 2.
k Esth. c. 1. 6.
l lib. 19. c. 1.
m Plin ibid.
n Guido Pancir lib. 1. var. c. 110.
o Alciat lib. 2. parerg. c. 1.
p Prou. 23. 31.
q Cap. 1. 8.

mano capillo, quali erant Esau [a], & Dauid [b], qui dicuntur *rufi*; & vaccis [c], vel armentis. Sed ex dictis etiam facilis est ambiguitatis huius solutio. In flauo enim diximus aliquid ruboris inesse; à quo est vt omnia flaua, etiam rubere dicantur; maius, aut minus, pro eo quod variè ruborē participant. Illud hic potiùs esset exponendum, quod Hebraica lectio tribuit *oculum vino*. Quis enim hic oculus, quem vinum dat in calice? Metaphorica loquutione fulgor vini cùm ferit aspectum, illius oculus appellatur. quasi enim oos vinum videtur aspicere, dum nos illud intentis oculis aspicimus, cùm micat in vitro. Vt enim impudica mulier ex fenestra sua prospicit; vt oculis feriat transeuntes; ita vinum in calice micans, quasi è sua fenestra, intuentes prospicit, vt illis insidietur; à cuius aspectu, vt mulieris [d] compte, vult Salomon oculos auerti; quia viuum blandè ingrediens, postea mordet vt coluber, in morem viperæ viscera materna dirumpens, vt ex ventre, quo fuerat immoderatè receptum, egrediatur.

a Gen. 25. 25. b 1. Reg. 16. 12. c Num. 19. 2 d Eccli. 9.

De *rubicundo* colore, plus aliquid est, quòd hîc quæramus; propterea quod in sacris literis rebus illis aliquando tribuitur, quæ videntur à rubore longissimè distare: Ieremias enim Nazaræorum miseram conditionem deplorans, in quam ex pristina felicitate deuenerant [e]; *Candidiores*, inquit, *Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphyro pulchriores*. & subdit, *Denigrata est facies eorum*. Ebur enim inter omnia candidissimum, aptè admodum non videtur assumi ad rubicundum Nazaræorum colorem exprimendum; si rubor color est, quem *russum* dicimus. Varij varia, sunt qui [f] dicant natiuum eboris colorem vetustate rubescere. Alij contendunt vetustata flauescere, & pallore infici; quod suis ipsi oculis se vidisse testantur, & Plinius alicubi refert. Flauum autem colorem in sacris, & profanis literis rubrum appellari. Sed expedita responsio est, sermonem esse, non de natiuo, sed de ascitio colore; quod antiquom, & senescens ebur olim ostro tingebatur. Nam recens candore suo fulgidum alio colore tingere, corruptela fuisset. At in antiquo cum tempore gratia periret, eam noua tinctura reparare, colore alio inducto; non corruptela, sed peritia fuit. Huius moris exempla passim suppetunt, quæ diligenter ab aliis [g] afferuntur. Ex quibus constat ebur antiquum solitum vetustate rubescere, non natiuo rubore, sed ascititio, vt illa indicant.

e Thren. 4. f Delr. & Corn. in Thr. c. 4. g Pin. in Iob c. 15.

Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur, vel mixta rubent, vbi lilia multa
Alba rosa, tales virgo dabat ore colores.

Clariùs autem Ouidius ebur antiquum pallere dixit, & ob id infici solitum colore purpureo.

Ut quod ne longo flauescere possit ab annis,
Mæonis Assyrium fæmina tingit ebur.

Sequitur *rutilus*, qui à Christo Domino inter prognostica ponitur tempestatum, cum à cælo induitur [h]. *Facto vespere*, inquit, *dicitis; Serenum erit: rubicundum est enim cælum. Et manè; Hodie tempestas: rutilat enim triste cælum.* Quid enim distant rutilus & rubicundus; vt ex vtroque colore, tam opposita temporum signa colligi possint?

h Matt. 16. 2.

Supra dixi *sub rubro* istas omnes differentias esse, *rufum, russum, russeum, roseum, rubicundum, rutilum*. Qui omnes colores vt aliæ differentiæ sub aliis generibus ex variis inter se coloris exu-

. *Sepran. in Daniel.*

beratia distinguuntur; aut etiam ex gratia maiore, vel lumine, quo resplendent. itaque *rufus, russus, russeus*, omnes intensi sunt; *roseus & rubicundus* plus candoris habent; *rutilus* inter russum, & roseum, flammeum quid micat, & minax. Roseus enim *incarnato* nostro respondet; rutilus verò, quem dicimus *rosso acceso*. non ergo penitus idem rutilus & rubicundus. *Penitus* dixi; quatenus enim ambo sub *rubro*, quodammodo idem. Cæterum vnde fit quod ex cæli facie vespertiua cum rubicunda fuerit, serenum speretur; cum vero matutina rutilauerit, nubilum portendatur; id inquirere, alterius est & loci, & temporis? aliique [i] fusè prosequuntur.

i Franc. Valles. de sac. philos.

Ad illa verba Ezechielis: [k] Et descendent de sedibus suis omnes principes maris, & auferent exuuias suas, & vestimenta sua varia abiicient, & induentur stupore.

k Cap. 26. 16

De vario ornatu vestium apud Hebræos.

CAPVT IV.

Ad vestium materiam spectat ornatus, de quo nunc dicemus, hinc exorsi.

Vestium aliæ puræ, aliæ variæ. *pura*, sine ornatu; *varia*, cum illo. Sicut enim *pura charta* est nō scripta; *pura* [l] *hasta* est sine ferro; *purum argentum* [m], non cælatum; *pura* [n] *toga*, non prætexta, & sine purpura. Sic *vestis pura* est non ornata, quæ vulgò *simplex*, vno texturæ, filorum, coloris genere confecta; *varia* verò, quæ huic opposita, multiplici artificio elaborata, in textura, liciis, colore: propterea in sacris literis vt mox dicam, non solum *varia*, sed *variata* appellata. Et apud Latinos duplex est picta, & prætexta. *picta*, in qua variæ species impressæ; frondium, florum, fructuum, arborum, hominum, & omnia generis animalium. *Prætexta*, quæ variis segmentis ornata; & vtraque duplex est. *picta* vel acu, vel textura; & vtrumque vno, vel diuersi generis colore. *picta* vestis vnius coloris, nomen generis retinet apud Latinos, nisi quod aliquando Poëtis vnicolor, & concolor appellatur; Itali si pictura textilis est, appellant, *fatta à opera*; in quo genere serica sunt à tersis, tarisque (quæ vulgò, *plana*) distincta, quæ communi nomine dicuntur *drapetti à opera*, textuæ nimirum solo opere & artificio variata, non extrinsecus ornatu iam confectis assuto. Sic *rasa damascena, villosa, foliata, vndulata*: Vario verò colore picta discolor, & versicolor appellatur, quam Itali, si pictura texta sit, *arazzi orum* generali nomine designant; si acu laborata, *recamatam*; dicitur licèt hoc etiam nomine quæcumque complectantur ornatum, qui fit acu siue per sola fila, siue etiam per assumenta vestibus inductus. *Prætexta* verò alia est in extremitatibus tantum, & nomen retinet; vel æque sparsa per totam, & *segmentata* dicitur. Vtramque verò *fregiatam* vulgus appellat; sed *prætextam, orlatam*, aut *frangiatam* dicit; *segmentatam ricamata à ritaglio*.

l Seru. Æneid. 6. m Cic. 6. verr. n Cic. ad Attic. lib. 9. ep. 4.

His in vniuersum libatis, possumus omne genus variarum vestium, prout hoc nomine vestis intelligitur, opposita *pura* omni ornatu carenti, ad tria summa capita reuocare, prout ornatus variè potest in vestes induci. Nam vel illis inte-

 xitur,

xitur, vel illis aſſuitur. Si *intexitur*, ſunt veſtes Italis *fatte à opera, ò di arazzo.* Si ope acus *aſſuitur*, vel per ſola fila, vel per adiuncta ſegmenta; ſi per illa, veſtes ſiunt Italis *ricamate*; ſi per *ſegmenta*, veſtes quæ vulgò *fregiata*. Quare, vt dicebam, variata veſtis in ſumma capita diuiſa, triplex ſtatui poteſt, acu, textura, aſſumentis. Variatæ acu, eſt di *ricamo*; textura, eſt *fatt' à opera*; aſſumentis, eſt *fregiata*. Libenter autem Latinis vocibus Italas appellationes adiungo. Quia, vt mox videbimus, id mire conducet ad voces, quibus in ſacris literis, veſtium ornatus exprimitur, intelligendas. Moneo autem quod ſupra iam dixi Latinè me, non fœlicè loqui, cùm *veſtes* appello. Nam veſtis Italis, ipſe tantum veſtitus eſt, quo quis induitur, vel amicitur; at Latinis veſtis etiam eſt omne textum, hominis cauſa paratum ſiue vt tegatur, ſiue vt commodius excipiatur.

Iam verò in ſacris literis, vt dicebam, veſtis ornata puræ oppoſita, *varia*, & *varietas* generali vocabulo ab interprete vulgato nuncupatur; Hebraicè verò dicitur *richma*, & in plurali *rechamoth*. quare quod hic dicit Ezechiel principes illus maritimarum regionum ad caſum Tyri, timore ſtupidos è ſolio deſcenſuros, & *varia veſtimenta* depoſituros; *variorum* nomine veſtes ornatas intelligit, non *puras*, quales viros Principes decent in regali ſolio reſidentes. Ornatas vero generatim dixit, & *varias*, ſpecie non expreſſa; per id omne genus ornamentorum complectens, quo poſſunt veſtes *varia* commendari.

a Pſ 44 14. Similiter in carmine nuptiali Dauid [a], *Adſtitit*, inquit, *Regina à dextris tuis in fimbriis aureis circundata varietate*, veſte nimirum ornatiſſima, multiformi cultu, artificioſè adeo variata, vt *varietas*, non *varia* poſſet appellari. Conſueta enim phraſi in ſacris & profanis literis ad emphaſim & ſignificationem augendam, *abſtracta* pro *concretis* appellantur, vt amor, pro ſummè amato; ſcelus, pro ſceleſtiſſimo: ſic varietate circundatus, eſt veſte ſummo artificio variate contectus.

Obſeruandum porrò hîc eſt: Hebraica vox *ricma*, & *recamoth* pro qua noſter interpres tranſtulit *varietates*, ambiguum eſſe quid præcisè ſignificet, cùm certum ſit inſignem ornatum in

b Pine. de Salon. lib. 6. cap. 16. 10. veſte ſignificare. Sunt enim qui [b] nullam certam ſpeciem, ſed totum genus ornatus ſignificari putent; vt idem ſint *ricma*, & *recamoth*; quod veſtis varia, multiplex, ornatiſſima. Mouentur quod noſter interpres eam vocem hanc Latinè reddit, non certam ornatus ſpeciem deſignat; ſed generali nomine *varietatis*, aut veſtes *varias* pro illa reponit. Quod ſi aliquando ſpeciem aliquam certi ornamenti transfert; non ſemper eandem, ſed nunc vnam, nunc aliam deſignat. Hic enim

c Pſal. 44. 13. 14. [c] רקמות *recamoth*, vertit *varietates*; alibi [d] *ſcutulata*; aliquando [e], *diſcolores*; nonnunquam [f], *polymitas*; aliquando [g], *opus plumarium*. Cum ergo

d Ezech. 27. 16.

e Ezech. 16. 10. tam variè eandem vocem, *ricma*, & *recamoth*, vertat; argumento eſt illum certam differentiam

f Gen. 37. 3. Ezech. 27. 24. ornatus ea non putaſſe ſignari, ſed totum genus. Alij volunt *recamoth* certam ſpeciem ornatus eſſe, & quidam illam putant, quæ Latinis opus

g Exod. 26. dicitur *ſcutulatum*. Primo quia Hieronymus Hebraicè periti ſſimus, *recamoth* quod noſter ver-

h Pſ. 44. 15. tit [h] *varietatibus* ipſe reddit *in ſcutulatis*. Secundò. Quia vulgatus eandem vocem expreſsè tran-

i Cap 27. 16. ſtulit *ſcutulata* apud Ezechielem [i]. *Syrus*, inquit, *negotiator tuus*, &c. *gemmam & purpuram*, & *ſcutulata*, &c. *propoſuerunt in mercatu tuo*. Hic enim quod vertitur *ſcutulata*, in Hebræo eſt *recamoth*. Verùm iſti quid deinde ſint *ſcutulata*, non explicant, incerti magis, quid illa ſignificent, quam *recamoth*, hac voce explicata. Alij ergo volunt *ricma* eſſe propriè *opus Phrygium*, picturam nimirum veſtis acu laboratam; quod Itali *ricamo*, & veſtes *recamoth* recamatas intelligunt. Mouentur quod noſtrum *recamaré*, non aliam etymologiam vocis habet; quàm vt intelligatur ab hac Hebræa deriuatum. Cùm igitur *recamare* ſit acu veſtes artificioſè pungere, hoc ipſum erit רקמה, רקמות *ricma*, & *recamoth*: Hebræorum: quod mihi quoque probabiliſſimum videtur. At quid ad interpretem noſtrum? Cur enim vocem, quæ propriè certam ſpeciem ornatus in veſte ſignificat, tam multipliciter reddit? An quid ipſa ſibi vellet, incertus, aut inſcius? Et ſi hoc: quomodo arrogantiæ crimen inde non putamus incurrere, qui maiorem nobis Hebraicè linguæ peritiam, quam Hieronymus habuerit, arrogamus? Quid enim aliud eſt vocem, quam ille ambigue reddidit, eius ſignificationis incertus, certa notione ſignare; quàm maiorem ſibi peritiam vendicare? At id nos nec facimus; nec de beato Hieronymo concedimus. Vim enim dictionis huius ille nec ignorabat, nec de ea ambigebat; ſed illam ſignificare putauit, quod nos etiam putamus. Tam multipliciter autem illam reddidit; quia conſuetus tropus eſt, in ſcripturis præſertim, præſtantiſſimam in aliquo genere ſpeciem pro toto genere vſurpare, in rebus præſertim inanimis, & artificioſis. Cum igitur *recamoth* præſtantiſſima ſit ſpecies ornatus in veſtibus, in ſacris literis perſæpe non ipſum præcisè *Phrygium opus* ſignificat acu laboratum, Italis *lauoro di ricamo*; ſed in genere quemcunque ornatum qui pro ratione loci, & temporis, ſpecioſiſſimus indumento cuicunque poſſit adiungi.

De hoc ergo ornatu hîc aliquid agemus, qui *recama* Hebræis, Italis *ricamo*. Deinde de ornatu *textili*; tum de ornatu per *aſſumenta*.

Ad illa verba Dauidis. [k] Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum lunam, & ſtellas, quæ tu fundaſti. k Pſal. 8. 4.

De ornatu qui punctim in pictis veſtibus acu fiebat: qualis is, & quotuplex, & quatenus in vſu apud Hebræos.

§. II.

HOc genus cultus in veſtibus, Hebræis, Italis, & Hiſpanis רקמה *recama*, *ricamo*, è *recamado*, Latinis *opus Phrygium* nuncupatur, quod Phryges, vt illi putantur, id primi inſtituerint. Ad quod alludens Tertullianus [l]; *Age nunc*, in- l De velan. virg. c. 1.
quit, *ſi ab initio rerum & Mileſij oues tonderent, & Seres arbores nerent, & Tyrij tingerent, & Phryges inſuerent, & Babylonij intexerent, &c. Hæc Eua concupiſſet de paradiſo expulſa, iam mortua opinor?* De luxu enim fœminarum ibi agit in veſtibus quem vult interdictum mulieri Chriſtianæ, Deo præſertim dicatæ, & ſignanter dixit, *Phryges inſuerent*; quis illorum puratur inuentum veſti iam textæ varias acu picturas inducere, non interim dum texuntur, intexere. Vnde clarius Plinius [m]; *acu facere Phryges inuenerunt; ideoque* m lib. 8. c. 48.
Phrygiones

Phrygiones appellati sunt. Dixi *Phrygum hoc inuentum putari*, quia verè non est. Quomodo enim Phrygum inuentum acu vestes ornare, si tanto ante quam Phryges id nossent, illud erat Hebræis notissimum? Nec enim aliter dici potest, cum tam frequens in sacris literis רִקְמָה רְקָמוֹת *ricma*, & *recamoth* vestes nimirum recamatæ memorentur. Opus autem ipsum quod digitis maximè conficeretur, filis acu traiectis, *opus digitorum* nuncupatur: ad quod illusio manifesta fit à Dauide in verbis adductis. *Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum.* Tam enim ipse quam alij in sacris literis scriptores, cælos ipsos nobis quasi vestimenta proponunt. Cuius? Vel Mundi, qui
a Pf. 103. 2. cœlo clauditur; vel Dei ipsius, qui cœli [a] lumine vestiri dicitur sicut vestimento. *Ipsi* (inquit ali-
b Psal. 101. 5. cubi [b] Dauid de cœlis loquens) *peribunt: tu autem permanes: & omnes sicut vestimentum veterasc-*
c Ad Heb. 1. 11. *cent.* Quod clarius etiam Paulus [c] expressit, vocans ipsos *amictum Dei*, quem quasi vetustate detritum, vsuve obsoletum, sit aliquando depositurus, quando nouam in faciem cœli reparabuntur. Nec adeo nouum cœlos vestimenta vocare, vt id etiam Poëtæ non fecerint. Vnde Lucr.

Nec refert vtrum nos in loca deueniamus
Nobis aduersa, & cæli mutemus amictum.

Iam verò hoc vestimentum dicit idem Dauid non purum esse, sed ornatissimum. A Deo enim confectum & elaboratum opere quasi Phrygionico, quod Hebraicè, & Italicè dicitur *recamata*, hoc enim significauit dum cœlos appellauit *opera digitorum Dei*, pictos nimirum ab illo digitis ipsius, & varias in figuras; imaginesque distinctos, sicut & vestes solent, quæ hoc artificij genere elaborantur in illis enim variæ figuræ filis acu punctim traiectis exprimuntur; quod totum artificium quia digitorum ope maximè peragitur, *digitorum* etiam *opus* nuncupatur. Ad quod
d Cap. 26. 13. ipsum etiam videtur alludere beatus Iob [d]. *Spiritus*, inquit, *eius ornauit cælos; & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus.* Ornauit, Hebraicè est שִׁפְרָה *siphra* quod verbum hoc vno tantum loco reperitur, & ab aliis vertitur *pulchrefecit*. R. Abraham reddit *decorauit*; expressius noster alludens ad vestes opere digitorum; acu, filisque perfectas, *ornauit*. & subditur quomodo. *Obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus.* Colubri nomine reliquæ etiam constellationes, & imagines intelliguntur; quas velut in opere Phrygio, & *di ricamo*, vult Iob artificiose cælis insutas à Deo, opera digitorum suorum, quasi acu illos pungente. Aptissime porro dum manus & digiti figuras illas in telis acu laboriose depingunt, à beato Iobo dicuntur in lucem illas obstetricando producere. Propterea autem alibi *digitis* hoc opus tribuitur, alibi *Dei spiritui*; quia quod opus acu pingendo, & punctum fit; id summa attentione, & digitis fit. Vnde & istis tribuitur vt *proximis instrumentis*, & spiritui, prudentiæque digitos dirigenti. In quem sensum di-
e Psal. 135. v. 5. cit alibi [e] Dauid *fecisse Deum cælos in intellectu*; artificiose nimirum illos ornasse, quod Italicè dicimus; *con somma intendimento, & arte.* Quam artem hic expressit, opera digitorum Dei cælos appellando. *Fatti à puncta d' ago, è di dita*, digitis, & acu laboratos, & vt Hebraicè dicitur, recamatos. *Videbo*, inquit, *cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas quæ tu fundasti.* Rectè *fundasti*; propriè enim verbum hoc in opere רְקָמוֹת *recamoth*. in eo enim primum tela, velum, aut textum

Sepran. in Dauid.

aliquod, tersum & putum extenditur; in quo deinde, vt in *fundamento* acu figuræ pinguntur. Et quia posteriori tempore fere semper huiusmodi opera in aurea tela pingebantur, mediæ ætatis scriptores textum esse aureum, quod nos *brocatum* dicimus, *fundatum* appellarunt; cuius adeo frequens mentio apud Anastasium in vitis Pontificum, dum illorum donaria refert variis Ecclesiis distributa. *Fundatum* ergo, & fundamentum in materia, de qua agimus, est tela, quæ pingitur, in qua figuræ, quæ acu & digitis exprimuntur, *fundari* dicuntur. Ad quod interpres noster aspiciens, dixit hic, *lunam & stellas quæ tu fundasti*, cùm præmisisset cælos esse opera digitorum Dei, laboratos nempe quasi opere Phrygio, *di ricamo*. Et alibi manifesta ad hoc ipsum allusione, cæli ipsi [f] extensi dicuntur quasi tela f Pf. 103. 2.
parata, cui Phrygio opere variæ ad ornatum figuræ imprimantur.

Sed his nobis de hoc cultus genere statutis, tria sunt breuiter explicanda. Primum quæ opera sint in sacris literis hoc artificij genere laborata. Secundum quomodo fierent. Tertium quare Dauid opere Phrygio, dicat cælos effectos.

De primo probabilissimum est opera omnia *polymita, plumaria, versicoloria*, quæ Deus in Exodo requirit, ad vsum tabernaculi, aut vestium sacrarum, hoc artificij genere constitisse. Quia in illis omnibus Hebræa vox quæ à nostro interprete sic varie vertitur, est רִקְמָה *ricma*, vel רְקָמוֹת *recamoth*. quod propriè est opus Phrygium. Et ita video grauioribus interpretibus placuisse.

De secundo opus Phrygium sic explicatum, dupliciter spectari potest; ex parte artificis, & ex parte operis effecti. Modus huius operis ex parte artificis, erat & adhuc est, vt dicebam, filo serico, lineo, aureo, vnius, aut plurium subinde colorum per acum in extensa tela traiectam varias imagines exprimere. Recentiores artifices triplex eius genus distinguunt. Cum enim omne huiusmodi opus appellent punctis elaboratum, aliud dicunt minuto puncto confectum; aliud, duplicato; aliud, suspenso; de quibus hic nobis subtilius non est exquirendum. Tantum, quod iam dixi, iterum monebo; Phrygium opus à pictura textili plane fuisse distinctum. Phrygionis enim instrumentum proprium, acus erat; textoris Babylonici pecten, & radij. Titinnij antiqui Poëtæ versus exstant apud Nonnium.

Phrygio fui primo beneque id opus
Sciui; reliqui acus, aciasque hero,
Atque hera nostra.

Male ergo qui de Phrygionis pictura loquentes, acu dicunt eam vestibus intextam, suendo enim pingebantur à Phrygionibus vestes, ab Assyriis vero texendo; & hinc distinctæ inter se Babylonicæ vestes & Phrygiæ; quod cùm essent vtræque pictæ, & discolores, illæ textura, acu istæ conficerentur. Vnde locus factus latino prouerbio *rem acu tangere*, quod est negotij cardinem planè perspicere, nihil ne quidem leuiter aberrando. Phrygiones enim acu puncta minutissima notare debent, & fila per illa traiicere, nusquam deflectendo. Dubium verò hic quispiam subire posset, an picturæ nomen Latinis à pictoribus an à Phrygionibus sit deriuatum. Pingere enim tam isti, quam illi dicuntur; & vt supra monui; tam pictæ dicuntur vestes à Phrygionibus quam à pictoribus tabulæ; nisi quod illæ acu pinguntur, istæ penicillo. Vnde fit vt sine vlla

cura diſcriminis pingendi, & picturæ vocabula de vtriſque artificibus vſurpentur. Hinc illa ſunt.

a Ouid. 6. Metam. [a] *Siue leui teretem verſabat pollice fuſum, Seu pingebat acu, ſcires à Pallade doctam.*

Et Virgilius.

b lib. 11. [b] *Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.*

Vbi Seruius *acu pictam tunicam* Phrygionis arte confectam interpretatur. Cum igitur tam picta tabula, quam vestis; an *pingere* dictum eſt, quaſi *pungere*, & *pictum* quaſi *punctum*; an alia verbo origo à pictoribus & pigmentis eſt afferenda? Sed hoc, vt alterius autæ, aliis relinquamus; illud tantum moneutes in ſacris literis picturæ vocabulum, magis de veſtibus, quam de tabulis vſurpatum.

De modo verò huius operis ex parte ipſius effectus, dicendum illum planè fuiſſe multiplicem, prout varia ſunt, & eſſe poſſunt quæ à Phrygionibus in veſtibus ornandis acu luduntur. Apud antiquos nihil erat, quod in illis non exprimeretur. Itaque legimus veſtes *virgatas*, *ſurculatas*, *libatas*, *papaueratas*, *palmatas*, *floridas*; in quibus hæc omnia filis vnius, vel plurium colorum erant expreſſa; quæ cuncta Italis vno generali nomine, *di ricamo à fogliami* deſignantur. Vnde fortè, quod volgo dicitur, deriuatum de illis, qui pretioſas veſtes ſubinde mutant, *che la sfoggiano*. Virgatas apud Silium [c] & alios habemus; in quibus *virgæ* non ſolùm diuerſis coloribus ſed auro exprimebantur. Vnde ſunt illa accipienda;

c lib. 5.

d Tibul. lib. 2. eleg. 3. [d] *Illa gerat veſtes tenues, quas fœmina Coa Texuit auratas, diſpoſuitque vias.*

Licèt hoc accipi potiùs poſſit de virgis intextis, quam acu pictis. *Surculatas* apud Plinium legimus [e], pro quibus alij malè *ſoriculatas*, quod monſtrum vocis quid ſit; fruſtra quærunt. De quibus Caleagninus [f].

e lib. 8. c. 48.

f lib. 3. cap. 1.

Maius dubium eſt de *Palmatis*; & ambigendi ratio quod Auſonius in Panegyrico verba refert Gratiani Augusti, qui illum Conſulem fecerat. *Palmatam, inquit, tibi miſi, in qua D. Constantinus parens noſter intextus eſt: hæc eſt picta non magis auro, quam tuis verbis.* Quomodo enim palmata, palmis ſcilicet acu, vel textura picta ornata; ſi in illa Conſtantinus expreſſus? ſed dicendum *palmatis* inter alias etiam figuras, exprimi ſolitos, & homines ipſos. Quod diſcimus ex hoc non ſolum loco Auſonij, ſed ex illo Catulli, [g] qui longè ante Auſonium.

g In argonaut. *Hæc veſtis priſcis hominum variata figuris Heroum mira virtutes indicat arte.*

Quin etiam literas, & lemmata varia inſcripta poſſumus ex eo conijcere, quod ad hoc alludens beatus Ioannes dicit [h]. *In veſtimento, & femore Chriſti Domini ſcriptum fuiſſe; Rex regum, & dominus dominantium.* Sed video quid hic obijci poſſit, agere nos de palmata quaſi Phrygionis opere confecta; cum tamen Auſonij verba non acu pictam ſignificent, ſed textam. *Palmatam, inquit, miſimus, in qua Conſtantinus intextus.* Sed dicendum duo hæc genera veſtes elaborandi, diſtincta quidem inter ſe eſſe; potuiſſe tamen, & paſſim ſolere in vna & eadem veſte pingenda coniungi. Itaque palmata poterat aliquando vtroque artificio ſplendere. Et hinc eſt quod veſtes Babyloniæ, pictæ nonnunquam acu dicantur; non quod opus Babylonicum eſſet acu pingere, ſed quod Babylonicis iam textis, seu

h Apoc. 19. 16.

nouæ figuræ inſuebantur. Nam & Aſſyrios id etiam nouiſſe, illa teſtantur,

i Mart. lib. 8. epig. 28. [i] *Non ego prætulerim Babylonica picta ſuperbè Texta Semiramia, quæ variantur acu.*

Atque ex his quantum hallucinentur apparet, qui [k] rogam, & tunicam pictam, à palmata, virgataque quaſi ſpeciem à ſpecie diſtinguunt. Picta enim toga, vel tunica genus eſt ad palmatam, virgatam, diſcolorem. Itaque palmata omnis, etiam picta eſt, nec aliter ab illa diſtat, quam equus ab animali, & ſpecies à ſuo genere.

k Roſin. Antiq. l. 5. c. 32.

De tertio quare Dauid opere quaſi Phrygio cælos dicat effectos; multa dici poſſunt: præcipuam hic rationem ſignabo, quæ ſuit ad amorem Dei erga homines clariùs exprimendum. In toto illo Pſalmo Dauid de mundi agit opificio [l], quem Deus idcirco condidit, vt in eo hominem, quaſi in propria domo collocaret. Ponit ergo nobis ante oculos Deum, quaſi hominem, quem creaturus erat, de longè venientem excepturum, ſollicitum, vt illi hoſpitium regiè inſtruat, & apparatiſſimè excipiat accedentem. Inter alia de aulæis cogitaſſe, quibus ipſa domus ornaretur. Hæc autem fuiſſe cœlos, quibus vndique quaſi tot velis dependulis, hæc ingens manſio hominis exornatur. Ob id alibi [m] *cæli dicuntur, vt pelles extenſi*, nimirum in modum ſtragulæ veſtis, quæ parietibus ſuſpenditur ex pellibus confecta. Et hoc ſatis, ſuperque Dei in nos amorem videbatur oſtendere. Adiunctum eſt à Dauide quod erat mirabilius; ipſum Deum, non aliis hoc munus exornandæ hoſpiti ſuo domus mandaſſe; ſed aulæum ipſum pinxiſſe, *opera digitorum ſuorum* quaſi acu traiectum, & varias in figuras artificiosè tranſpunctum. Quod non ſolum operis admirabilem pulchritudinem deſignat; ſed attentionem, curam, ſollicitudinem artificis operantis. Quæ enim digitis, & acu peraguntur, attentè prorſus, conſideratè, perpensè fiunt vt omnia, quæ ſubtili artificio laborantur. Vnde apud Salomonem vbi mulier illa laudatur etiam ab artificio Phrygij operis, *& à ricamo*, dicitur [n] *operata conſilio manuum ſuarum.* Prorſus enim ſi vllum aliud opus à fœmina manibus peractum, conſilium requirit; hoc eſt quo *recamata veſtis* efficitur. Hæc vero omnia fuiſſe à Dauide propoſita, vt inde Dei benignitas planè admirabilis in homines agnoſceretur; illa quæ ſubduntur oſtendunt. *Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum.* Et illico; *Domine, quid eſt homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quoniam viſitas eum.* Quis eſt hic, cui excipiendo tot, & tanta parasti; cuius hoſpitio exornando tapetes, aulæa, pelles tois ipſe manibus opere quaſi Phrygio confeciſti? Sed de his aliàs [o]; non tamen hic prætermittam longè alia ſe ratione geſſiſſe Deum in hominem ante peccatum & poſt illud. Ante peccatum enim vt illi domum quaſi aulæis veſtiret, Phrygionem egit, vt hic Dauid ait, quem nos Itali, *ricamatore.* Poſt peccatum verò, vt illum veſtiret, quaſi coriaceum, & pellificem ſe geſſit. Ad quid, & vnde tanta diuerſitas, alij [p] proſequuntur.

l Caſſiod. pſ. 8. 5.

m Pſ. 103. 2.

n Prou. 31. 13.

o Vide Chryſoſt. hom. 4. ad Hebr. Auguſt. 5. Exham. Auguſt. Caſſiod. Euſeb. Eugub. pſ. 8.

p Rupert. 3. in Gen. Ambr. lib. de parad.

* *
*

Ad

a Lib. 2. c. 17. 28. Ad locum Regum. [a] Obtulerunt ei ſtratoria, & tapetia, & vaſa fictilia.

De ornatu textili, quo veſtes apud Hebraos variabantur: eſſe in hoc genere quam multiplices, & in quo vſu.

§. III.

BReuiter exponemus quotuplex hic ornatus eſſet; à quibus repertus; quis, in quo vſu, & in quo genere veſtium vſurpatus.

De primo; ornatus textilis duplex erat; monocromus *, & polymitus. *Monocromus*, in quo cuncta vnius coloris, & generis filorum; *polymitus*, in quo omnia diuerſa; colores, fila, textura. Nec mouere debet opus polymitum hic inter textilia cenſeri, quod ſupra Phrygij operis eſſe docuimus. Nam pictura textilis à ſutili, non operis qualitate, ſed artificij tantum genere diſtinguitur. Itaque vtrobique figuræ eædem variè exprimuntur; & ſunt, & olim erant *polymita, verſicolora, palmata, virgata* tam textæ; quam punctæ. Quia ſpecies omnes, quas acu, Phrygio reddit in veſtibus, texturâ Babylonicus repræſentat. Itaque ſi voces ipſas in Græca, aut Latina interpretatione ſpectemus; cum polymita, multicolor, verſicolor in ſacris literis veſtis occurrit; tam poſſumus intelligere de acu picta & *ricamata*, quam texta & *fatt' à opera*. Dixi *ſi verſiones ſpectemus*; nam vox originalis in Hebræo fonte, vt iam monui Phrygium opus ſignificat, non textum, cum ſemper ſit רִקְמָה, *ricma*, vel רִקְמוֹת *recamoth*, vbi *polymita, varia, diſcoloria* Græca & Latina lectio reponunt. Iam vero ſi de *monocromo*, vel *monogrammo* quæratur; illius inuentum, non Babyloniis, ſed Syriis & Damaſcenis adſcribitur. Hi enim vel primi, vel aliis longè præſtantius hoc artificij genus in veſtibus texendis exercuerunt. Vnde adhuc vulgo damaſcenæ veſtes appellantur, quæ ſerico omnes vnius coloris detextæ, varias tamen figuras ſola artificij varietate repræſentant. Huius fortaſſe generis veſtes illæ fuerunt, quas in Tyrum dicit Ezechiel à Damaſcenis negotiatoribus importatas [b]. *Damaſcenus*, inquit, *negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diuerſarum opum.* Hic enim *opera*, plerique omnes veſtes artificioſè contextas interpretantur; licet minus appoſitè nonnulli à Tyriis confectas intelligant, cum accipiendæ ſint à Damaſcenis confectæ, & Tyriis importatæ. *Damaſcenus*, inquit, *negotiator tuus in multitudine veſtium tuarum*; non patitur Damaſcenus negotiator multitudinem tibi pretioſarum veſtium deeſſe. *Ti tiene abbondante di damaſchi, è ſete.* Porrò hoc genus ornatus in veſtibus quod vulgo dicimus *fatto à opera*, maximè cernitur in ſerico villoſo, * & Damaſceno. In vtroque enim ſerica fila nunc aptè depreſſa, nunc exſtantia, nunc tenuata, nunc opere ſpiſſo denſata, ſine vlla varietate materiæ aut colorum, varias tamen ſpecies repræſentant: quod ipſum quoque conſpicimus in ſtragulis conniualibus ex lino. Mappæ enim, mantilia, toralia (quæ corrupta voce *tobalia*) ſunt omnia hoc artificio contexta, vt candida licet ſint; multiplici tamen ſpecie variata cernantur. Hoc texturæ genere non deſunt, qui Chriſti Domini tunicam fuiſſe putent; quæ vt B. Ioannes dicit [c] *inconſutilis erat, deſuper contexta per totum.* Modum enim lo-

Sopran. in Dauid.

* Aliter *monogrammus*.

b Ezech. 27. 18.

* Villutũ vulgus à villis.

c Cap. 19.

quendi ſignificare *monocromam* fuiſſe. Verum nullo id argumento conuincitur: *monocroma* enim fuit, quod vno filorum & colorum genere contexta; non quod vno colore figuræ variæ in ea redderentur: ſaltem talem fuiſſe Euangeliſtæ verba non indicant.

Altera ſpecies huius ornatus; *polymiti*, verſicolor, & diſcolor Latinis eſt, propriè *pictura textilis* appellata. Eius inuentum Babyloniis, Aſſyriiſque tribuitur. Tertullianus; *ſi*, inquit, *Phryges inſuerent, Babylonij intexerent.* Et ante illum Plinius *colores diuerſos pictura intexere Babylonij maximè celebrarunt, & nomen impoſuerunt.* Circumſpectè loquutus hîc Plinius. Nec enim primos, aut ſolos Babylonios hoc artificium dicit excoluiſſe; ſed præ aliis celebraſſe. Nam & aliis id vſurpatum, qui etiam eius artificio nobiles habiti ſunt, inter alios Ægyptiis, vt paulo poſt. Et obſeruandum Iacobum [d] qui primus in ſacris literis filio polymitam feciſſe dicitur, ex Aſſyriis oriundum fuiſſe; ex quibus Abrahamum profectum, credibile eſt in familia patriæ gentis artem retinuiſſe.

In quo ergo vſu Hebræis eiuſmodi veſtes, & quales potiſſimum? Primò. Hoc artificij genere vela texta erant, quæ tabernaculo, & arcæ deſeruiebant ornandis, tegendis, inombrandis [e]. *Facies*, inquit Deus, *vela opere plumario, pulchra varietate contexta.* In opere enim plumario *Phrygionis* artificium ſignatur; in eo, quod adiungitur; *textoris*; *pulchra*, inquit, *varietate contextum*, non acu pictum. Primus ergo vſus huius ornatus, in ſacris apud Hebræos; & primæ veſtes hoc artificio variæ; *vela*; quæ ſunt, non ad induendum, ſed ad inſternendum. Ideo ſtragulis non indumentis adnumerata.

Secundò. Erant *tapetes*, & inter hos probati maximè qui ex Ægypto, aut ab Ægyptiis, confecti; qui tunc huius artificij laude florebant. Adhibebantur autem ad inſternendum; ornatus non minus cauſa, quam commoditatis. In hunc vſum tapetes erant, quos tunc offerunt amici Dauidi. In caſtris enim tantoria, ſummi Ducis præſertim, tapetibus ſternuntur, & menſæ, & equi. In caſtris autem tunc Dauid acturus erat. Opportunus ergo maximè illorum vſus. Hoc vero genere laboratos fuiſſe tapetes; non dubium. Verba ſunt apud Salomonem [f] procacis mulieris adoleſcentes incautos allicientis. *Intexui funibus lectulum meum, ſtraui tapetibus pictis ex Ægypto.* Tapetes enim omnes in aulæorum genere ſunt; quæ cuncta textili pictura confecta. Sed aulæa magis ad parietes veſtiendos, tapetes ad ſolum, vel alia quibus inſidemus, aut inſiſtimus, inſternenda. Propterea apud Latinos auctores, quæ nos *panni di razza* ſimplici nomine *textilis pictura* notantur; quia omne aulæorum genus hoc picturæ genere variatum textæ nimirum, non acu pictæ. Cicero alicubi [g], *Nego vllam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuiſſe; quin quæſierit, inſpexerit, abſtulerit.* Textili ergo pictura tapetes iſti. Iam vero quod eos ex Ægypto memoret illa mulier; id ſignatè factum; quia Ægyptij, & Alexandrini præſertim, præcipui tunc in eo artificio. In quibus quia varias diuerſorum generum belluas pingebant (nulla enim gens alia magis addicta belluis, quas tot, & tam multiplices adorabat) Ægyptij tapetes *belluati* propriè dicti ſunt, & erant omnino pulcherrimi. De quibus ille.

d Gen. 37.

e Ex. 26. 31.

f Prou. 7. 16.

g Ver. ver.

Neque Alexandrina belluata, consutaque tapetia. Erant enim sericis etiam filia intexta, quæ fœminæ Ægyptiæ redordiebantur, ex textis à Seribua transmissis, & in alias vestes deinde detextis. Ad quod illa Lucani [a] respiciunt in cultu Cleopatræ describendo.

a lib. 10. v. 140.

Candida Sydonio pellucent pectora filo
Quod Niloris acu compressum pectine serum
Soluit, & extenso laxauit stamina velo.

Quod verò tapetibus instrasse lectulum dicit, ad antiquum etiam vsum respexit, qui plurimus in lectulis tapete sternendis. Cicero [b]. *Collocari iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto.* Quod enim vocat hîc Cicero *textile stragulum, pictum magnificis operibus*, illud est tapete quo mulier infamis strauisse dicit lectulum suum. Quomodo id? Vt nunc etiam fieri solet à viris principibus & quicunque magis delicatè viuunt, circa lectum ipsum pauimento vndique tapetibus instrato, ne forte nudum humum pedes attingant, si quando sit è lectulo festinantius exiliendum. Opportunè ergo, vt dicebam, tapetes Dauidi nunc ab amicis oblati: iis enim vel castrensis lectulus, vel tentorij pauimentum, vel equi quos insessurus, insterni poterant. Nam & isti tapetibus insternebantur: vnde Virgilius.

b lib. 5. Tusc.

c Virg. lib. 7.

[c] *Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci*
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis

Cæterùm, quod suprà dixi de tapetibus *belluatis* Ægyptiorum absurdum fortasse non fuerit, ex illis illustrare locum Ezechielis in quo nobis exponendo plerique laborant. Describit enim Ezechiel [d] ea, quæ vidit, impiè & sacrilegè fieri à primoribus Hebræorum [e]. *Introduxit*, inquit, *me ad hostium atrij.... & cum fodissem parietem.... dixit ad me, Ingredere.... & ingressus vidi. Et ecce omnis similitudo reptilium, & animalium, abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, & Iezonias filius Iaphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua, & vapor nebula de thure consurgebat.* Rogo enim quomodo picturæ istæ poterant in pariete descriptæ esse, & idololatria eorum alios latere? Describit enim hîc Ezechiel quæ latenter isti sacrilegè, & impiè peccabant. At quomodo id occultum; si parietes ipsi pictas illas abominationes omnium oculis ingerebant? Fortasse quis dicat idololatricum cultum absconditè illos exercuisse; imagines verò ipsas palam habuisse, quas nullus, nisi sceleris particeps, adoratas cognosceret. At id quomodo; cum interdictus esset [f] Iudæis omnis vsus imaginum, illarum præsertim, quibus idola gentium exprimebantur? Expedita igitur hæc omnia intelligendi ratio est, si dicamus impios istos, tapetes habuisse sepositos, & *belluatos*, quos cum vellent impia sua sacra peragere, parietibus suspendebant; & illis peractis, ne res emanaret, deponebant. At pictura dicitur in pariete fuisse, non in aulæis. Verum id est; sed nihil prohibet in pariete dici descriptum, quod erat in veste parietis impressum. Sic enim quidpiam dicimus in alicuius humeris inscriptum, quod est in veste, qua teguntur humeri, exaratum. Eadem enim ratione Christus Dominus dicitur in femore suo scriptum habere [g]; *Rex regum, & dominus dominantium*; quia in vestimento id scriptum erat, quo femora tegebantur.

d Cap. 8. 6.
e ver. 7.

f Ioseph. lib. 15. antiq. c. 12.

g Cap. 19. Apoc. 16.

Tertium locum inter hæc textilia habebant vela iudiciaria, domestica, theatralia, & apud veteres Christianos ecclesiastica. Velorum enim in his omnibus magnus & frequens vsus apud antiquos. Et obseruandum inter *aulæa, vela, & tapetes* illud discriminis intercedere, quod cùm omnia stragulis componentur, *aulæa* sunt magis ad parietes ornandos, vnde nomen sumpsêre; *tapetes* ad mollius cubandum, sedendum, insistendum; *vela* ad aëris iniurias, vel aliorum aspectus arcendos. Itaque *aulæa* appendebantur, *tapetes* insternebantur, *vela* prætendebantur.

Et primò *iudiciaria*, quæ iudicem, & litigatores, appensa foribus diuidebant; vel in eadem aula suspensa, vt subinde sublata, aut demissa; vel abducta, aut reducta iudicem conspicuum facerent, aut celarent. Horum frequens in iure ciuili mentio; & alicubi Theodosius, & Honorius præcipiunt [h] nauiculariis Africæ de submersis nauibus *cognoscendum leuato velo.* Quod est summatim, & omnibus quorum interest admissis, cum res longæ moræ dilationes excludat. Aliàs enim cum iuris ordine res agebatur, demisso semper velo, iudex cum assessoribus causæ momenta tractabat; & postea sublato velo, litigatoribus admissis, sententiam pronunciabat: quod maximè in capitalibus causis seruabatur. Vt hinc etiam constet nihil esse iuris ordine peractum cum Christus Dominus adiudicatus est morti. D. Basilius [i]; *qui rerum*, inquit, *in hoc mundo potiuntur, quando facinorosum aliquem morti sunt adiudicaturi, cortinas adducunt, & expertissimos quosque ad causæ tractationem aduocant, multumque temporis insumunt, nunc legis vigorem contuentes, nunc naturæ communionem suspicientes, multumque ingemiscentes, ac iudicandi necessitatem deplorantes, &c.* Quare in actis martyrum apud Surium, qui Iudices martyres damnabant velum prius obducere, quam sententiam pronuncient, referuntur. *Lysias*, inquit, alicubi [k], *introgressus, obduxit velũ; & post exiens, ex tabella sententiam recitauit.* Nihil horum a Pilato, cùm Christum Dominum iudicauit. Sed velo sublato, turba populi circumseptus, omnia peregit. Nisi fortè velum dimisisse putandus est, cum Christum seorsim abductum interrogauit. Huius iudiciarij veli figura cernitur in Notitia [l] vtriusque Imperij Rom. cum insignia Consularis Campaniæ repræsentantur. In medio enim diuisum ad vtrasque partes deducitur, vt consultandi tempore obducatur; sententiæ vero ferendæ aperiatur. Chrysostomus, [m] *Cùm*, inquit, *publicè sententiam iudices prolaturi sunt, velamina statores contrahunt, vt ab omnibus videantur.* Statores quos hic appellat interpres Chrysostomi, *velarij* posteriori tempore dicuntur; quorum erat ianuis adstare, vt velum dimitterent, aut leuarent; vel obducerent, aut deducerent. Cum enim integrum erat à statoribus attollebatur, aut dimittebatur; in medio diuisum deducebatur, aut obducebatur, prout palam, aut secretò quid erat agendum. Vnde orta prouerbialis formula, *quidpiam remoto velo, aut obducto facere*, pro eo, quod est, in omnium oculis, vel procul ab arbitris.

h l. penult. C. de naufr. lib. 11. & ibi Penna Pancir. lib. 2. var. cap. 247.

i Ep. 79. ad Eustach.

k Augusti 13 apud Sur.

l Imper. Occid. sub dispos. viri spect. Vic. vrb. Rom.

m Hom 57. in 17. Matt

Secundò. Erant *vela domestica*: multiplici quoque ipsa in vsu; sed præsertim ad ostia & fores nobilium; non solum vt aura violentior excluderetur; sed vt externorum aspectus arceretur. Id quod etiam nostro tempore seruatur. In

huiusmodi

huiuſmodi velo foribus obtento, Claudius qui mox regnauit, Caligula interfecto, eſt occultatus, inde ad Imperium extractus. Suetonius. *Prorepſit*, inquit, *ad ſolarium proximum, interque prætenſa foribus vela ſe abdidit.* Et de Heliogabalo ad mortem quæſito Lampridius, *ſubito militum ſtrepitu exterritus, in angulum ſe condidit, obiectuque veli cubicularis, quod in introitu erat cubiculi ſe texit.* Et hic vſus magis ad extraneorum aſpectum prohibendum: in tricliniis verò, & ſolariis, etiam feneſtras, & patentiores aditus inumbrabant ad ventum defendendum. Seneca; *Quamuis*, inquit, *cœnationem velis & ſpecularibus muniant, & igne multo doment hyemem*; ad auram enim frigidiorem reparandam vela iſta in cœnationibus appendebantur; de quibus illud Martialis.

Accipe quæ nimios vincant vmbracula ſoles,
Sit licet & ventus, te tua vela tegent.

Eadem enim vela contra ſoles pariter, & ventos parabantur. Eorum autem in iure ciuili frequens mentio; quæ veſtibus etiam computari dicuntur, & inſtrumento domeſtico cùm legantur.

Tertio erant vela theatralia, & quæcumque vento, ſoli, aut aliis cæli iniuriis arcendis publicè prætendebantur. De quibus illud intelligendum quod habet Ezechiel[a] de velis Tyri. *Byſſus*, inquit, *varia de Ægypto texta eſt tibi in velum, vt poneretur in malo.* Licet enim de velis ad nauigia pleríque hæc intelligant; aptius tamen eſt vt de velis theatralibus aut[b] ſimilibus intelligantur: hæc enim varia erant pretioſa, & verſicoloria; nautica vero alba tantum, nec delicato lini genere contexta. Subdit enim ibi Ezechiel ianthina, & purpurea hæc vela fuiſſe: quia ſic colorata vela theatria, aut publicis viis ad pompas, & ſpectacula prætendebantur. De quibus ſunt illa Lucretij.

a Cap. 27. 7.
b Theodoret. ibi.
c lib. 4.

[c] *Et vulgo faciunt id lutea, ruſaque vela,*
Et ferruginea; magnis cum intenta theatris
Per malos vulgata, trabeſque trementia pendent.
Namque ibi conſeſſum caueai ſubter & omnem
Scenalem ſpeciem Patrum, matrumque deorumque.
Inficiunt, coguntque ſuo fluitare colore:
Et quanto circum mage ſunt incluſa theatro
Mænia; tam magis hæc intus perfuſa lepore,
Omnia corrident concepta luce diei.

Ex quibus vela byſſina Tyriis ab Ægypto tranſmiſſa quid, & ad quid eſſent intelligi poteſt. Erant enim pictura textili confecta. *Pictura*, quia byſſus ex qua illa conſtabant, varia fuiſſe dicitur ab Ezechiele. *Textili*, quia ſubditur ea texta fuiſſe. Varia autem tela & veſtis, eo ipſo pictura textili conſtat, quod varia, & texta. Picturam autem variabant licia varij coloris; *lutei, ruſi, ferruginei*, vt hic Lucretius; & vt Ezechiel, ianthini, & purpurei. *Malo* vero ſuſpendebantur, non nautico, ſed theatrali, vt habet expreſsè Lucretius. Ingens enim quæcunque trabs in qua directè ſtatura vela ſuſpenduntur, *malus* Latinis dicitur. Propterea Ezechiel *texta eſt tibi in velum vt poneretur in malo.* Et Lucretius.

Per malos vulgata, trabeſque trementia pendent. Idcirco autem verſicoloria fiebant; vt non tantum ſolem, pluuiam, ventos arcerent; ſed vt maiorem etiam ſpectaculo gratiam conciliarent. Lux enim ſolis per picta vela tranſmiſſa totam theatri caueam verſicolore lumine replebat; & inde

——Intus perfuſa lepore
Omnia ridebant concepta luce diei.

Et hæc de velis publicis & theatralibus. Cubicularia autem, de quibus paulo ante diximus, ab Ægyptiis etiam non minus pretioſè confecta, Martialis illa teſtantur; in quibus cubicularia polymita deſcribit[d].

d lib. 14. lem. 50.

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera, victa eſt
Pectine Niliaco, iam Babylonis acus.

Huic diſticho lemma præfixum eſt *cubicularia polymita*. Per quæ vela intelligit cubiculis inſeruientia ad fores, feneſtras, aditus obtegendos; & erant omnia pictura textili laborata multo ſubtilius, quam Phrygionis opere Babylonij ſolerent. Quibus hic à Martiali non Phrygibus acus adſcribitur in veſte pingenda, dum dicit. *Niliaco pectine victam Babylonis acum.* Quod ipſum lucem affert iis quæ ab Ezechiele dicuntur de Ægyptiæ texturæ præſtantia & Ægyptiorum peritia in velis ſiue cubicularibus, ſiue theatralibus conficiendis.

Quartò denique generis huius erant eccleſiaſtica vela. De quibus fuſe Baronius[e] in Annalibus: eorum præcipuus vſus in templorum liminibus quibus inumbrandis, aut alia de cauſa prætendebantur. Et erant aliquando *monocroma* niuea tota. Vnde Paulinus de Eccleſia S. Felicia[f].

e tom. 4. an. Chriſt. 382.
f Nat. 9.

Aurea nunc niueis ornantur limina velis.

Aliquando textili picturæ genere variata vt idem.

Vela ferant foribus, ſeu puro ſplendida lino
Siue coloratum textum fucata figuris.

Quorum iſtæ figuræ? Vt plurimum illorum ſanctorum quibus dicarentur, vt indicat Venantius[g] Fortunatus; & huius generis vela illa omnia fuiſſe putandum eſt, quæ ſparſim Anaſtaſius in toto opere[h] recenſet; dum munera, & donaria variis in vrbe Eccleſiis diſtributa numerat. Hauſtum verò id ex veteri eccleſia Hebræorum, in qua Deus velum foribus tabernaculi prætendi mandauerat, miria varietate contextum.

g lib. 2. Car.
h In vit. Pont.

Ad verba Chriſti. [i] Nemo immittit commiſſuram panni rudis in veſtimentum vetus.

i Matth. 9. 16.

De veſtis ornatu qui per aſſumenta fiebat, & eius multiplici ſpecie apud Hebræos.

§. IV.

TErtium caput eorum, ad quæ diximus ornatum variæ veſtis poſſe reduci, eſt eum textum texto, pannus panno ſuperinſuitur. Ad quod Chriſtus verbis propoſitis alludit apud Matthæum, & clarius apud Marcum[k] *nemo aſſumentum panni rudis aſſuit veſtimento veteri.* In hoc enim operis & artificij genere, veſtis quæ per *aſſumenta* variabatur, & fundamentum operis erat, non attrita eſſe debebat, ſed paris cum aſſumento firmitatis, aut longè maioris: quod ſi aliter fieret, opera & oleum perdebatur; cum fundamentum ornatus diffluerer, & ſecum ſimul quod aſſutum fuerat ornatus gratia corrumperet. Etſi verò Chriſtus Dominus hic videatur loqui de veſte farcienda, non ornanda; totum tamen exemplum ab hoc genere variandi veſtes

k Marc. 2.

aſcitum aſt; in quo licet pannus aſſutus, pretioſior vt plurimum eſſet veſte, cui aſſuebatur; vt illa indicant nobilis Poetæ,

Purpurem latè qui ſplendeat vnus,& alter
Aſſuitur pannus——

Semper tamen cui aſſumentum immittebatur, firmius & recentius, aut minimum æquè recens, vt aſſumentum ipſum eſſe debebat. Senſus ergo verborum Chriſti eſt, neminem ſiue ad ornandum, ſiue ad reſarciendum, recentem & nouam veſtem corrumpere, fruſtum ex illa reſcindendo, vt veterem ornet, aut farciat. Quem ſenſum clarè præferunt verba, quæ Lucas[a] refert. *Nemo commiſſuram à nouo veſtimento immittit in veſtimentum vetus. Neſſuno guaſta vna veſte nuoua, per ornarne, ò raperzarne vna vecchia.* Vnde ſubditur à Luca[b]; *Alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit commiſſura à nouo.* Quod eſt, vtrumque corrumpit, ſicut de illo dictum eſt, qui ex Senatore Monachus effectus; inter Monachos tamen delicias conquirebat. *Senatorem perdidiſti, & Monachum non feciſti.* Sed hunc ſenſum quem clarè præferunt verba B. Lucæ, turbant non nihil Marcus, & Matthæus. Apud Matthæum enim cum Chriſtus dixiſſet; Nemo mittit aſſumentum nouum in *veſtem veterem*; ſubdit; *Tollit enim plenitudinem eius à veſtimento, & peior ſciſſura fit.* Apud Marcum vero; *Alioquin aufert ſupplementum nouum à veteri; & maior ſciſſura fit.* Quæ enim & cuius hæc *plenitudo*, & hoc *ſupplementum?* Aut quomodo hæc cum ſenſu plane perſpicuo conſentiunt, quem ex Luca protulimus? Varij varia. Theophylactus[c] quem recentiores[d] ſequuntur, dicit *aſſumentum* nouum firmitate ſua veſtem attritam diſcindere, ſi illi committatur. Et hoc ſignificare Chriſtum dum dicit[e], *Alioquin aufert ſupplementum nouum à veteri:* Sed hunc ſenſum Chriſti verba non capiunt. Neque enim dicit, *Aſſumentum auferre veſtem veterem*, quod iſti interpretantur reſcindere firmitate ſua; ſed ipſum *aſſumentum* eſſe id quod aufertur, vt clarè verba indicant apud Matthæum[f]. *Alioquin aufert plenitudinem eius à veſtimento.* Quam enim *plenitudinem* vocat hic Matthæus *ſupplementum* Marcus appellat: & eſt vtrumque id quod aufertur, non quod aufert. Qui enim *aufert & tollit*, eſt qui commiſſuram immittit. Et ſane verba Matthæi nihil ambiguitatis habent. Eundem enim ſenſum exertè præferunt, quem Lucæ verba ſignificant. *Tollit enim plenitudinem eius à veſtimento, & peior ſciſſura fit.* Quis tollit? Qui nouum veſtimentum ſcindit, vt vetus ornet. Vtrumque enim perdit, & corrumpit, dum à nouo aufert, quod veteri immittat. Sed Marci verba plane turbare videntur. Nec enim dicit, qui tollit *aſſumentum* à nouo, maiorem ſciſſuram facere; ſed qui tollit *à veſte veteri*. Quod non apparet quomodo intelligendum[g]; *Alioquin*, inquit, *aufert ſupplementum nouum à veteri, & peior ſciſſura fit.*

Aliud ad hæc dici non poteſt, quam Marcum non oppoſitum aliis narrare; ſed illud ipſum quod illi dixerunt, clarius explicare. Qui enim ſic veſtes ornant, aut farciunt; maiorem ſciſſuram facere omnes Euangeliſtæ dicunt: quia nouam veſtem & veterem ſimul corrumpunt. At Marcus hoc amplius, quomodo vetus hac ratione perdatur exponit. *Aufert enim*, inquit, id eſt cogitur paulo poſt auferre nouum aſſumentum à veteri, cui illud inſuerat, & fit duplicata iactura; veſtis nouæ, quam ſcidit; & veteris, quæ maiori ſciſſura dirumpitur. Quare autem cogatur illud auferre; illud in cauſa eſt, quod Euthymius, & alij adducunt, & nos ſuprà indicauimus. Quia firmitate ſua pannus aſſutus veterem deterit, & arrodit. In hoc illi probandi ſunt. in eo autem quod *aſſumentum, plenitudinem, ſupplementum* volunt eſſe id quod aufert & tollit, id eſt corrumpit veſtem veterem, omnino non ſunt audiendi. Clarè enim noſter interpres aſſumentum eſſe id quod aufertur indicauit apud Matthæum, dum tranſtulit illud in accuſandi caſu, non nominandi. *Tollit*, inquit, *plenitudinem eius à veſtimento.* Non ergo, *tollens*, eſt *plenitudo, ſupplementum, aſſumentum*; ſed ipſa tolluntur.

Alij tamen clari nominis[h] Interpretes *plenitudinem* apud Matthæum, & *ſupplementum* apud Marcum, non *commiſſuram & aſſumentum*; ſed id, quod integrum in veſte veteri remanſerat, interpretantur; quod dicunt ab aſſuto panno *auferri*, corrumpi nimirum lacerari, & arrodi. Quem ſenſum probant ex ſequenti exemplo noui vini, veteres in vtres immiſſi. Sicut enim hoc vtres dirumpit, ſi veteres ſint; ſic nouum aſſumentum reliquam veſtem, ſi attrita ſit. Sed primus ſenſus planiùs omnino videtur. Primò quia *ſupplementum & plenitudo* manifeſtè ipſa commiſſura appellatur; ab eo quod ſupplet & implet, ornando, aut farciendo *ſupplementum* dicta, & *plenitudo*. in quo cum veteribus explanatoribus recentiores conſentiunt; cur autem quod in veſte veteri ſanum remanſerat, *plenitudo* dicatur, aut *ſupplementum*; nulla poteſt ratio probabilis afferri. Secundò durè nimis *auferre, & tollere* exponitur pro eo quod eſt lacerare, deterere, arrodere. Primus ergo ſenſus retineatur.

Sed iam ad ornatum ipſum ea aſſumentis; cuius occaſione verba hæc, quæ ad illum alludunt, paulò liberius excuſſa ſunt. Eius duplex ſpecies erat. Altera tantùm in extremitatibus, à qua veſtes propriè dicebantur *prætexta*; altera per totum æquè diffuſa; ſecundùm quam dicebantur propriè *ſegmentata*. De qua vtraque breuiter hîc nonnulla notanda.

Prætextæ ergo veſtes, erant ad oras alio genere texti variatæ; quod illis inſuebatur eiuſdem vel alterius cum tota veſte coloris; & diſtinguebatur in *inſtitas, funiculos, limbos, vittas*; quæ nunc omnia noſtro tempore promiſcuo nomine *trine, & paſſamani* dicuntur. & *fimbrias, lacinias, oras, alas*; quæ nunc *frange*, plerumque totas inſutas; aliquando à veſtis extremo dependulas. Vnde & in ſacris literis ipſæmet *fimbriæ* nonnumquam *veſtis ora* dicuntur vt cum Dauid abſcidiſſe dicitur[i] *oram clamydis Saulis.* Laciniam enim fimbriatam, & interſectam abſcidiſſe putandus eſt.

Prætextæ verò veſtes, à quibus eas induti *prætextati*, Romanis antonomaſticè dicebantur, quæ *limbo & inſtita purpurea* ſubſutæ erant, propriæ magiſtratuum, & puerorum. Quorum quia maxima debet eſſe cura pudoris, factum vt *prætextata verba* dicantur, quæ procul ab omni impuritate, & obſcœnitate remota ſunt; vt alicubi Macrobius, & Feſtus obſeruant. Quod ſi aliquando verba prætextata, pro impuris appellantur; id per antiphraſim debet intelligi.

Apud Hebræos prætextæ veſtes etiam erant; ſed in vſu maximè *fimbriata*; quæ vittas non habe

[a] Cap 5.
[b] Ibid. verſ. 36.
[c] Mat 2.
[d] Barrad. Concor. tom. 2. lib. 5. c. 23.
[e] Mar. 2.
[f] Cap 9.
[g] Mar 2. 21.
[h] Maldon. Matth. 9. 16.
[i] Cap. 27.

habebant,ex toto conimiſſas & inſutas; ſed ab extremitate dependulas. Et aliquando veſtium *ala* io ſacris literis appellantur, vt apud Iere-miam.[a] *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum, & innocentium; non in foſſis inueni eos, ſed in omnibus his.* Sermonem enim hic eſſe de veſtium fimbriis Hebraicus textus conuincit, qui habet; *In oris veſtimentorum tuorum inuenti ſunt ſanguines animarum pauperum.* Quod eſt veſtes tuæ ſanguine tinctæ pluſquam cocco: ex fimbriis tuis ſanguis guttatim fluit pauperum, quos occidiſti. Niſi malimus ſignificari à Ieremia veſtes illas pretioſas, quibus inflati diuites incedunt, eſſe totas ex ſanguine pauperum, quos illi *deuorant, vt eſcam panis.* Quorum dum mercedes retinent, aut defraudant, ſudores, immo ſanguinem retinent quo veſtes illorum totæ ſcaturiunt. *Totæ inquam:* quod ſignificet in ora ſanguinem reperiri. Tantum nimirum eſſe, vt ad oras vſque perueniat & fimbrias veſtimentorum. Largam enim liquoris alicuius effuſionem & copiam, per illius ad oras veſtimenti defluxum ſcriptura[b] ſignificat.

a Cap. 5.

b Pſal. 132. 2.

Appellantur præterea diſtincto nomine *fimbria*, quibus vndique Iudæorum pallia ea Dei præcepto circundabantur.[c] *Funiculos*, inquit, *in fimbriis facies per quatuor angulos pallij tui.* Et ante[d] iam iuſſerat, *loquere filijs Iſrael & dices ad eos, vt faciant ſibi fimbrias palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas.* Fuiſſe autem fimbrias iſtas dependulas, vt ſunt quas Itali vocant *frange*, ex Hæmoroiſſa colligimus, quæ retrò accedens[e] tetigit fimbriam veſtimenti Chriſti. In fimbriatis enim veſtibus etiam Chriſtus inceſſit; & æquum erat, ne daretur aliis occaſio illum carpendi, quod Dei præcepta contemneret; in quibus Phariſæi magnificè ſe venditabant. Vt enim diligentiores quàm reliquos in legis ſe cuſtodia probarent; fimbrias iſtas non ſolum geſtabant, ſed iis longè latéque deductis, etiam ſolum verrebant. Porrò quod vitta hyacinthina dicitur in illis ponenda; duplicem ſenſum poteſt habere. Primus eſt, vt ipſæmet fimbriæ, vittæ dicantur. Secundus, vt in ipſis fimbriis vittæ ponantur, & ſit duplicatus ornatus; aſſutis primò fimbriis ad ipſas veſtes; deinde, fimbriis ipſis ad vittas adiunctis. Vtrum autem ex his dicatur; ſua probabilitate non caret. *Vitta* verò, quod in vulgata vertitur, Hebraicè פְּתִיל *petil*, ad verbum ſignificare volunt filum retortum & duplicatum, qui[f] ſubtilius iſta deſquirunt. Quod ſi eſt; *vitta* hoc loco illud ipſum eſt quod Itali *paſſamano*, conſtans ex filis ſericis duplicatis, & variè inter ſe, opere reticulato contortis. Et hæc *de prætexta*, cuius ornatus in aſſumentis erat, quæ extremitatibus adiungebantur.

c Deut. 22.

d Num. 15.

e Matth. 9.

f Pagnin. in lex.

Altera ſpecies erat, qua tota veſtis alterius panni ſegmentis inſutis, variè diſtinguebatur: de quo genere ornatus hic aliud dicendum non ſuppetit, niſi fuiſſe illum frequentiſſimum in velis domeſticis, præſertim quæ foribus prætendebantur. Hæc enim etiam noſtro tempore videmus hoc maximè genere artificij variari, cùm fruſta diuerſa variorum colorum apta diſſecta ſimul componuntur; & diuerſas deinde ſpecies ſubiectis velis aſſuta repræſentant; nunc animalia, nunc frondes & flores, nunc inſignia familiæ: quod ipſum in ſegmentatis antiquorum veſtibus ſeruatum. Cui veſtium generi probabiliſſimum eſt laticlauum veterum Romanorum annumerandum. Erat enim veſtis hæc ſegmentis alterius panni diſtincta, quæ in modum claui rotundata, æque tota veſte diſpergebantur.

Ad verba Ezechielis.

[g] Syrus negotiator tuus propter multitudinem operũ tuorum & gemmam, & purpuram & ſcutulata, & byſſum & ſericum.

g Cap. 27. 16.

Scutulata quod genus veſtium eſſent, & quo maximè operis artificio confecta.

§. V.

QVid *ricma*, vel *recamoth* ſit, pro quo noſter interpres & aliquando D. Hieronymus *ſcutulata* vertunt, ſupra docuimus. Quid verò ſint ipſa ſcutulata; ſi Latini nominis vſus inquiritur, hic exponemus. Ea de re mirum eſt quanta contentione ſit inter litteratores noſtri ſæculi diſceptatum? tota vero controuerſia ad duo capita reducitur; quid eſſet in illis expreſſum, & quo genere artificij; textura ne, vel acu eſſent elaborata.

Sunt ergo qui ſcutulatam veſtem operis eiuſmodi fuiſſe putent, qualis eſt noſtrum ſericum damaſcenum. Hadrianus[h] Iunius, alioquin damnatus auctor, *Veſtis*, inquit, *ſcutulata, textura plagis diſtincta, quales in araneorum telis viſuntur; non malè damaſceni operis veſtes, quæ vulgo di damaſco, ad ſcutulatarum quæ variis formis luxuriat, referri poſſe videtur.* At Hermolaus Barbarus aliter explicat. *Scutula*, inquit, *& ſcutella, non modò vaſis genus eſt Latinis, ceteriſque; ſed quicquid ad illam ſimilitudinem formatur; vt in arboribus cum ſcutula præcipitur eximi inoculationis eius gratia quæ vocatur emplaſtratio, aliud non eſt, quàm partem corticis ſpecie ſcutulari detrahere, in cuius locum imprimi, & aptari queat par cortex ex arbore altera. A ſcutulis autem ſcutulata veſtis, ſicut ab vngulis vngulata* Sic Hermolaus. At Cælius conuenit etiam à *ſcutulis*, in quo omnes cum Plinio conſentiunt, appellari ſcutulata. *Quales, autem eſſent ſcutula, non videor*, inquit, *tibi ſignificare melius poſſe, quàm ſi aranearum telas oſtendero, quas illi ſcutulatas ad capiendam muſcas circumgraſſantes, miro arte ſuſpendunt.* Ab hac ratione explicandi prope abeſt Lazarus Baifius. Similiter enim *ſcutulatam* veſtem explicat à *ſcutulis* araneorum, quibus ſuas illæ telas intexunt. Antonius[i] verò Nebriſſenſis in ſua Quinquagena ſelectorum locorum ex ſacra Scriptura, quam ad editionem Complutenſem illuſtrandam, Ximenio Cardinali obtulit editionis auctori, *ſcutulatam veſtem* dicit ex Varrone, *ſcutalis* eſſe diſtinctam; ſcutula autem iſta quomodo eſſent effigiata; nondum apud alios liquere; An videlicet colorum varietate, an liciorum permutatione, nunc expreſſa, nunc depreſſa; vt in mappis fieri videmus; Sibi verò certum eſſe ſcuta illa ex inanitate filamenti, & liciorum ſubductione in maculas eſſe formata. *Quemadmodum*, inquit, *etiam nunc videmus, ex filorum inciſione ſyndones & mantilia in varias picturas foraminari.* Sic iſti; & alij aliter poſt illos. Ex quorum verbis colligimus duplicem ſententiam de *ſcutulatarum* artificio; & triplicem de *ſcutularum* figura. De *artificio*; nam alij volunt texta fuiſſe; alij, licet obſcurè, indicant ſegmentata, aſſutis nempe ſcutulis variatas.

h In ſuo Nomencl.

i Adnot 38.

De *figura verò ſcutularum*, quæ in illis expreſſa; volunt alij fuiſſe quadratam, alij rotundam, alij rhombi figura lauri folio perſimili:textoram verò ipſam;alij plenam fuiſſe volunt; ſolus Nebriſſenſis opere reticulato per ocellos, plagulas, foramina dehiſcentem: quod genus textoræ Caietanus, & alij in veſtibus ſummi ſacerdotis agnoſcunt,quas oculatas appellant, à foraminibus inſtar oculorum in texendo relictis. Mouetur autem Nebriſſenſis,quod Hebræa vox *riema* & [a] *lircameth*, quam noſter vertit *varietatibus*, Hieronymus *in ſcutulatis*, ad verbum ſignificat *in vacuitatibus*. Quid ergo dicendum?

a Pſal. 44.

Si licet in magno de re tenui diſſidio mihi velut honorario arbitro, ſententiam quoque meam interponere, probabiliſſimum puto ea genere ſegmentatæ veſtis,*ſcutulata* fuiſſe. Cuius ornatus in aſſumentis alterius panni ſitus eſt artificiosè diſpoſitis. Ipſas vero ſcutulas aſſutas, rotundæ figuræ fuiſſe puto in oblongum vergentis, qualis erant antiquorum ſcuta, & non abſimilem lauri folia repræſentant; Magnam autem habuiſſe cognationem eum laticlauo; niſi quod in hòmine ſegmenta elaui figura diſſecta,purpurea omnia ſunt;in ſcutulatis vero plurium colorum;ratione cuius varietatis D.Hieronymus [b] vertit *ſcutulata*, quod in vulgata eſt, *in varietatibus*. Quod autem Nebriſſenſis, & alij mouentur, ad aſſerendum *ſcutulata*, reticulato opere conſtare;quia Plinius araneam ſcutulatorem dicit, *ſcutulato rete ſuos caſſes intexere*, nihil id eſt. Nec enim ſcutulatum tete diair, quod ſcutulata veſtis in modum retis contexta ſit; ſed quod opus aranearum in plagulas, & maculas, orbibus ſe mutuo ſecantibus & ſubeuntibus circinetur. Nullæ ergo *vacuitates*, nulla foramina in opere ſcutulato; ſed vario textu, vel aſſutura in eodem panno ſcutulæ ſubinde varij coloris diſpoſitæ. Quod non melius intelligitur, quam ea equi colore, quem Palladius appellat ſcutulatum, vulgo *pomelé*. Nec enim cuipiam venire poteſt in mentem equum *ſcutulatum* dici, quod vatiæ in eo vacuitates, & foramina pateant opere reticulato: ſed quod orbiculatibus ſubinde maculis, ſit aptè diſtinctus, vnde etiam *varius* appellatur.

b Pſal. 44. 15.

c II. Reg. 20. 8. Ad illa verba Regum.

[c] Porro Ioab veſtitus erat tunica ſtricta ad menſuram habitus ſui, & deſuper accinctus gladio dependente vſque ad ilia in vagina; qui fabricatus leui motu egredi poterat, & percutere.

De varia forma veſtium, quibus olim populus Iudaicus vtebatur.

DISPVTATIO II.

HÆc accurata tunicæ deſcriptio,qua Ioab induebatur, & formæ veſtitus ipſius adeo ſubtili narratione propoſita, nobis occaſionem præbet,vt Hebræorum veſtium materia ſuperiori diſputatione tractata, tranſeamus ad illarum formam edilſerendam, quod in hac diſputatione exequemur.

Forma veſtium ea duplici capite ſpectatur; ex vſu,quem præbent; & ex parte corporis cui concinnantur. Rerum enim artificioſarum forme ex fine quem reſpiciunt, & in quem potiſſimum deſtinantur, vt Ariſtoteles docet, & res ipſa loquitur,deſumi debet. Finis autem veſtium vſus eſt,quem ſingulæ præſtant, huic, vel illi parti corporis inſeruiendo. Ex partibus ergo corporis, quibus aptantur;& ex modo, quo illis aptantur, ineſt vnicuique forma, qua conſtant. Ex hoc igitur ſpectatæ veſtes,aliæ ſunt ad totum corpus tegendum aliæ ad certas partes. Ad *corpus*;(ſic appello, quod etiam vulgo ſolet, totum quod vitalia membra complectitur) ſunt togæ, pallia,pallæ,trabeæ, tunicæ, & in his variæ earum ſpecies inter ſe deinde diuiſæ penes vſum, quem præſtant: nam quæ tantum *ſuperinduuntur*,amictus ſunt; vt toga, pallium, palla. Quæ *induuntur*;indumenta,vt tunicæ. Ad certas partes attributæ variè diuiduntur;vt,aliæ ſint ad caput,aliæ ad fauces, aliæ ad aures, aliæ ad thoracem,aliæ ad alias. Commodioris ergo explicationis gratia, dimiſſa ſubtiliori diuiſione, ſubtilius hæc inquirentibus, hanc ſequemur ex partibus corporis deſumptam,quibus aptantur; à Capite exorſi, & veſtibus illius cauſa, vſuque pararis.

Ad verba 2.Regum.

[d] Porro Dauid aſcendebat cliuum oliuarum, ſcandens, & flens,nudis pedibus & operto capite;ſed & omnis populus, qui erat cum eo operto capite aſcendebat plorans.

d Cap. 15.

De variis capitis integumentis apud Hebræos.

CAPVT I.

EA quibus olim capita tegere ſolebant, multiplicis planè generis erant: de quibus antequam quidpiam exponamus, in vniuerſum quæ-rendum videtur in vſu ne antiquis eſſet, vt recepto more ſolemus, incedere tecto capite, vel nudato?

Antiqui Hebræi tecto ne, an aperto capite eſſent in communi vita?

§. I.

IN communi vita dico. Nam dubium non poteſt eſſe quin aliquando tegerent;in itinere, in pluuia,in ſole. Tota igitur inquiſitio eſt de communi ratione agendi; an ſicut nunc ſolet, tecto capite agerent,an intecto.

Sunt qui [e] hoc ſecundum putent, & probari poteſt. Primo ex hoc loco regum, in quo Dauid & populus omnis præterquam aliàs ſolerent, & extra morem, operto capite inceſſiſſe narrantur: ex quo validum argumentum ſumitur ad hoc probandum. Habitus enim lugentium quotidianus non erat,nec eſſe ſolet; & apud omnes gentes,omni tempore longè diuerſus ſemper aſſumptus eſt,& aſſumitur,ab eo qui in communi vita adhibetur: ſed in luctu caput operiebant Hebræi; reliquo ergo tempore aperto erant. Operuiſſe autem in luctu; conſtat hic ex Dauide, & iterum infra in [f] morte Abſalonis; & ex illo Ieremiæ [g] *Luxit Iudaa,& clamor Ieruſalem aſcendit,&c. confuſi ſunt & afflicti,& operuerunt capita ſua ..... quia non venit pluuia in terram, confuſi ſunt*

e Sanc. Aſt. c. 19. n. 10.

f 2 Reg. 18.
g Cap. 14.

sunt agricolæ, & operuerunt capita sua. Secundò, Probatur, quia frequens erat Hebræis vsus vnguentorum, florum, coronarum in capite. Quomodo ergo non illo nudato erant, & intecto? super Domini caput vnguentum [a] effusum est,

a Matt. 26. Mar. 14.

An id non contumelia fuisset, si tectum Christus caput habuisset? Ad hæc Absalom regius filius incedebat [b] aureo capillo latè diffuso; quo etiam ramis implexus postmodum [c] pependit. Quomodo ergo vllum poterat, vt nunc solemus, capitis tegmen gestare? Similiter equites illi prætoriani de quibus Iosephus, & nos supra diximus; quomodo poterant pileum, aut galericulum habere, quorum late cæsaries fluebat auri ramentis vndique respersa? Denique Pharisæi, vt auctor est Hieronymus, philacteria, siue membranulas in quibus legis præcepta descripta erant, in fronte ligabant; & in modum coronæ complicatas capite circumgerebant. Qua id ratione poterant, si pileum etiam gestabant? Tertiò, Idipsum ex aliarum gentium ritu & exemplo probari potest, maximè Romanorum; sub quorum imperio Iudæi. Romani enim in vsu quotidiano nudo capite erant; quod dubitari non potest. Cur ergo non similiter Iudæi, qui victi à Romanis eorum mores in vita ciuili debebant induere; alioquin quæ indignitas, si Syriæ & Iudeæ Præsides, cumque iis satellitium prætorianum, totaque domestica cohors Romanorum nudis capitibus incessissent, & Iudæi illorum mancipia tectis interim agerent, & in publicum prodirent? Quartò denique nulla in vniuersa sacra scriptura pileorum mentio, aut alterius operimenti, quo Iudæi in quotidiana vita caput obtegerent. Intecto ergo agebant.

b Cap. 14. 24 lib. 2 Reg.
c Ibid. c. 15.

Sic isti. Ast alii [d] contra videtur Iudæos olim, vt nunc passim solemus, tectum caput habuisse in communi victu. Probant, primò quia leprosus intecto capite prodire, & esse iubetur [e]. Quorsum id, si commune omnibus? Secundò summo sacerdoti [f] præcipitur ne caput suum discooperiat, aut vestimenta scindat in aliorum funere, cùm aliis id permittatur. Erat ergo suetum promiscuè tecto capite degere, quando illud summo Sacerdoti discooperire negatur, aliis conceditur. Tertiò denique D. Paulus [g] viris in oratione præcipit *non velare caput*: ad quid id precipere, si suo tempore in quotidiana vita, non velato prodibant? An periculum erat, ne qui semper intectum caput habebant; illud obtegerent oraturi Deum? Quid ergo dicendum? Responsionem meam per hæc capita signabo.

d Abulen. in cap. 13. leu. q. 10.
e Leuit. 13.
f Leuit. 21. 10.
g 1. ad Corinth. 11. 3.

Primum in communi vita Iudæi capite erant intecto; & tamen illud identidem pro vt variè casus opportunitatis exigeret, obtegebant. *Intecti erant*; quia semper nudo; nec vllo certo genere tegminis obtecto, quod illi propriè hæreret ad id destinatum. *Obtegebant* identidem, quia pro ratione temporis aut loci, pallio, aut toga velabant. Ob id hoc vtrumque qua ceruicibus adhærebat, aggestum & implicatum; vbi opus erat, explicabatur, & ad caput adducebatur.

Secundum, pro ratione certi temporis, loci, personarum, erant certa genera tegumentorum, quibus caput operiebant de quibus postea distinctè.

Tertium. Quod dico de Iudæis, idem de plerisque aliis gentibus & Romanis in primis intelligendum. Apud quos, non alia ratio caput obtegendi, quod mox clarius explicabo.

Tota hæc quæ posuimus, argumentis maximè probantur, quæ pro duplici superiori sententia producta sunt. Omnia enim vera sunt; & quæ probant intecto capite fuisse Iudæos, & quæ velato. Quæ enim pro *aperto* sunt; hoc probant quod diximus; nullum fuisse Iudæis proprium vestis genus, quo caput ordinariè velarent; non pileum, non *biretum*, non galerum, non aliud. Quæ autem pro *tecto capite* pugnant, hoc conuincunt quod diximus, habuisse illos aliquid vnde caput operirent, vbi id occasio postulabat. Id vt clarius intelligatur, argumenta singula, quæ parte nobis obesse possunt excutiamus.

Primò Dauid *operto capite*, lugens incedebat; & cum eo totus populus eodem pacto capite velato. Verissimum ergo vtrumque est, & nudo capite solitos incedere; & cum postularet occasio, præsto habuisse, quo illud obtegerent; pallium togam, aut quid illis simile, quod à ceruice super caput adducebant, & adducto velabant, vt hic factum à Dauide & omni populo. Quod ipsum fiebat identidem in vsu communi dum in publico erant, si sol, aut æstus grauior, si pluuia, si frigidior aura morderet.

Secundò lugubris habitus erat *velare caput*. Verum id est; sed non qualicumque modo, verum prorsus insolito, cooperiendo plane & obuoluendo, quod in quotidiano vsu non fiebat. Vbi enim opus erat, communis modus obtegendi caput erat, lacinia togæ à ceruice reducta, & abducta supra frontem illud velare; qui habitus in plerisque statuis cernitur, in quibus togæ sinus à tergo reductus decenter caput obnubit, libera fronte relicta. Luctus autem tempore totum vndique tam apud Iudæos, quàm alios, obuoluebatur. At summo sacerdoti præcipitur ne, quod alij faciebant, caput suum *super mortuo* nudet, in signum luctus videlicet. Erat ergo luctus indicium nudare caput, non operire. *Nudare caput* in scriptura dupliciter dicitur; primò illud aperire, secundo capillo decaluare. Cum sacerdoti præcipitur non nudare caput in luctu, de hac secunda nudatione præcipitur, non de prima, quod fusiùs vbi de luctu & lugubribus ritibus Hebræorum.

Sed quid sanctus Paulus orandum præcipit aperto capite; si passim tunc intecto homines incedebant? Vt orantis Christiani habitus à gentilium & ethnicorum habitu distingueretur, quorum proprium sacris adesse, & preces fundere velato capite. Vnde illa sunt Heleni ad Æneam.

Quin vbi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris, iam vota in littore solues
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat

Et Lucretius. [h] h lib. 5.

Nec pietas vlla est velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras
Nec procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ante Deûm delubra.

Denique iam proprium ethnicorum tecto capite sacris adesse, & Deos suos venerari, vt Plutarchus alicubi quæstionem proponat, & causas inquirat cur sacrificantes, & Deos adorantes, soleant caput operire; quem morem etiam antiquis Iudæis obseruatum, auctor est Abulensis.

Vt

Vt ergo D. Paulus ab vtriſque fideles abducas, intecto capite, non operto, vult illos orare. Sed quid de leproſo; cur iubetur eſſe detecto capite, ſi moris id omnibus? Aliis liberum erat corrugatam togam vel pallium à ceruice ſuper caput adducere & operire; leproſis id non licebat, vt omnibus conſpicui vitari poſſent.

Sed quid de Romanis? Quoniam quid in hoc & in aliis ſimilibus ritibus ſolerent, magnopere pertinet ad priſcos Hebræorum mores illuſtrandos, id ſeorſim, ſed breuiter, exequemur.

Romani veteres intectóne capite incederent an velato.

§. II.

Videtur ambiguum. Ex vna parte enim secto fuiſſe quotidiano in vſu videntur. Primo quia inter honoris ſigna, qui aliis habebatur, erat (vt nunc etiam fit) aperire caput. Eo igitur tecto degebant vbi honor non exhibendus [a]. Valerius Maximus vbi de Magno Pompeio agit adhuc adoleſcente; *Dictator*, inquit, *Sylla, priuato Pompeio & caput adaperuit, & ſella aſſurrexit, & equo deſcendit.* Secundò proprium erat ſeruorum nudo capite eſſe: liberorum & ingenuorum pileatos incedere; vnde factum vt *ſeruos ad pileum vocare*, eſſet illis libertatem proponere, ad quam capeſſendam inuitabantur. Cur id? quia ſeruorum proprium nudis capitibus eſſe, liberorum tectis. Suetonius de patre Tiberij. *Primò Preneſte, inde, Neapolim euaſit, ſeruiſque ad pileum fruſtra vocatis, in Siciliam profugit.* A quo more Cæſaris interfectores haſta pileum præfixum tota vrbe *circumtulerunt*, quaſi morte tyranni libertas eſſet omnibus reſtituta. Tertia. Si nudato capite communiter incedebant, ad quid tam frequens mentio tam multiplicis tegminis, quo caput operiebant, vt ſunt pileulus, galerus, galericulus, palliolum, petaſus, cauſis, cucullus, bardocucullus, & ſimilia?

At ex altera parte videntur intecto capite in communi vſu fuiſſe ad quod à primis annis aſſueſcebant; crebris frigidæ lotionibus & aſſidua nuditate domi, foriſque ad caloris, & frigoris patientiam durati. Probatur hoc. Primò quia in itinere, aut in ſole ſignanter dicuntur integumento aliquo caput operuiſſe; vt puta *petaſo, pileo, cauſia, Macedonico galero.* Non igitur illud communiter operiebant. Vnde de Caligula refert Dio Nicenus illum Theſſalicum pileum in ſpectaculis permiſiſſe, ne ſolis ab æſtu lederētur: Et Syneſius tradit Imperatores iter agentes in Laconico pallio ſpectari ſolitos, in quo tamen etiam erant qui nudo capite incedebant ad æſtum æque, vt frigus aſſidua patientia durati; quod nominatim memoriæ proditum eſt de Maſſiniſſa, Cæſare Dictatore, Corbulone apud Tacitum, & Adriano, de quo Spartianus: *Frigora & tempeſtates ita patienter tulit, vt nunquam caput tegeret.* Inde tamen morbum contractum refert, ex quo poſtea extinctus Idem de Seuero Herodianus, & de eodem Adriano fuſius Dio, de Iuliano Claudius Mamertinus in Panegyrico. Propter quæ Caſaubonus tam magnus noſtri temporis grammaticus, quam malus Theologus, abſolutè putat intecto capite domi, foriſque fuiſſe Romanos. Quam conſuetudinem adhuc tempore diui Chryſoſtomi ſeruatam, ex ipſius verbis [b] intelligimus, vbi contra illos agens qui ſpectaculis intererant, tanta eos illorum inſania laboraſſe dicit, vt nudo capite ſolis ardorem diem integrum tolerarent. Secundò, probari hoc ipſum poteſt, quia Cornelius Celſus in capitis medicine tradenda ſæpe præcipit illud velare & operiri. Quorſum enim id, ſi caput omnes tectum habebant in communi vita? *Si frigus*, inquit, *capiti nocuit, oportet illud perfundere aqua calida marina, vel certè ſalſa; tum vehementer perfricare; deinde calido oleo implere, veſte velare.* Quid enim attinet hoc admonere; ſi communis id vſus habebat? Itaque Budæus veſtem, qua velandum caput præcipitur, pileum interpretatur. Tertiò. Terentius [c] Culeo quia captus à Carthaginenſibus ab Africano ſuperiore fuerat recuperatus, *illius triumphantis currum, pileum capite gerens ſequutus eſt: auctori enim libertatis ſuæ tamquam patrono recepti beneficij confeſſionem, ſpectante populo Romano, merito reddidit.* Erat ergo inſolitum Romanis pileatos incedere. Quartò. Interfecto Nerone Romana plebs in ſignum lætitiæ, quaſi libertate donata, pileata tota [d] vrbe diſcurrit. Quorſum id ſi reliquis quoque diebus in eo habitu procedebat?

Hæc vtrimque propoſita, fortaſſe poſſunt hac de re animum in diuerſa diſtrahere. Mihi tamen omnia videntur, per hæc quæ ſubiicio, facilè poſſe componi.

Primum Romanos, vt etiam de Iudæis dicebamus, in quotidiana vita nullum geſtaſſe tegmen; cuius alius vſus propriè non eſſet, quam caput obtegere: proinde domi æque, quam foris intecto communiter capite fuiſſe; quod nobiles litteratores noſtri temporis docuerunt; & ſatis id probant argumenta propoſita, ſed illud ante omnia, quod ex tot ſtatuarum, millibus adhuc axſtantium, nulla capite tecto cernatur in communi veſtitu.

Secundò. Iter agentes certo genere tegminis caput operiebant in id propriè deſtinati, quales erant *petaſus, pileus, cauſa Macedonica*; Et id communiter: nam qui ſolebant aliter, eximij erant, & propterea, cum inſigni laude tolerantiæ poſteris mandati.

Tertiò. Per vrbem, ſi quando opus erat, & æſtus id, aut aura vehementior exigebat, obuelabant caput, adducta toga vel pallio, quod corrugatum, & circa ceruices aggeſtum explicabant, & ſuper caput attrahebant; in quo habitu plurimas adhuc in vrbe ſtatuas videre licet.

Qui minus valebant, aut recens ex morbo leuati, capite tecto incedebant. *Tecto*, inquam, ſuo proprio operimento, qui *pileolus* erat, aut *palliolum*, & intimè capiti hærens, illud ambibat, vt nunc ſunt Italis, qui paſſim ſub pileis maioribus adhibentur, *berettini*. & etiam pileo maiori depoſito retinentur. De his pileolis illud intelligendum, quod Ouidius [e] præcipit ei, quem vult valetudinem ſimulare.

Arguat & macies animum; nec turpe putaris,
Pileolum nitidis impoſuiſſe comis.

Cur id? quia pileolum geſtare, parum ſani erat, & valetudinis infractæ. Seneca [f]. *Videbis quoſdam graciles, & pileolo* (malè in vulgatis palliolo) *focalique circundatos albentes & egros.* Nam quia veteres Romani, non ſolum intecto capite; ſed ceruice planè nudata agebant, inualidi vtrumque muniebant, caput *pileolo*, collum & ceruicem *focali*, faſcia lanea quæ circa fauces; à quibus

etiam

a lib. 5. c. 2.

b Orat. 2. cont. Iud.

c De quo Valer. Max. lib. 5. c. 2.

d Sueton. in Nerone.

e lib. 1. de arte.

f q. q. nat. in fine.

etiam appellata. Et hanc etiam adhibebant recitaturi: ne scilicet inter recitandum ex calore gutture refrigerato, vox hæreret. Vnde Martialis[a]. *Lib. 4. ep. 41.*

Qui recitat lana fauces, & colla reuinctus.

Nam focale lana erat contextum, & ne frigidior aura fauces adstringeret & vocis iter occluderet, prohibebat; alias solitis intecto collo, & ceruice, domi esse & in publico.

Sed hæc, si vera; quomodo caput aperire cuipiam, signum erat honoris? Si enim aperto capite semper erant: non videtur quomodo id aliis honoris causa potuerint aperire. Sed ex equo descendere; de sella assurgere, signum etiam honoris erat. An ergo dicemus equo semper inuectos in sella sedisse? Sicut ergo si forte sederent, aut equo veherentur, in signum honoris assurgebant, aut descendebant; sic si fortè operto capite erant, illud honoris causa aduenientibus aut occursantibus aperiebant: non tamen ex eo tectè colligas aperto semper capite fuisse, non magis vtique quàm semper equitasse, quod ex equo descenderent, aliquem honestaturi. Dixi *caput aperuisse*, quod nostram sententiam de togæ palliique lacinia confirmat super caput adducta. Si fortè enim in eo habitu reperirentur, vestem deducebant, qua caput cooperiebatur, & illud exerebant, quod propriè erat aperire. Nam *pileum* cuipiam *deponere*, quod nunc *aperire caput* dicimus; id propriè non est; sed vt dicimus, eos accumbere mensæ, & exarare literas, prisca phrasi retenta, qui mensæ assident, & literas scribunt; sic dicimus *aperire caput*, qui retegunt pileo deposito; non qui proferunt veste dimota.

Obiter verò hic notandum? *nudare caput*, apud Romanos signum honoris & reuerentiæ fuisse; quod etiam nostro tempore seruatur; Ortum autem id à Romanorum libertis. Ij enim manumissi, pileum sumebant, indicium libertatis receptæ; non quod pileus semper ab ingenuis gestaretur, sed quod illum gestare, præter ingenuos & liberos, alij non possent. Serui ergo libertate donati, pileum sumebant: honori verò patronorum liberti ex seruis effecti, quoties illi occurrebant, hoc dabant, vt pileum deponerent, quasi secuos illorum se adhuc, non iam conditione, sed animi gratitudine profitentes. Inde duo ritus; alter, vt apud Romanos, inter honoris significationes à libertis non solùm in patronos, sed à ciuibus in alios ciues apertio capitis prima computaretur. Alter, qui ad nostra tempora perductus hucusque perdurat, vt qui mutuo se vrbanis officiis salutant, alter alteri caput aperiant, & simul se verbo aliquo seruos alter alterius profiteantur: nunc aperte seruos se appellantes; nunc oscula manibus iacientes; quod seruorum proprium in dominos. Et hæc aulicæ huius assentationis, eur vrbanitatis origo; quæ assiduè vsurpata, cur tamen vsurpetur ignoratur. Pileum enim qui alteri deponit, eo ipso se libertatem eorum illo deponere testatur, illius obsequiis paratus.

Variæ tegminum species ad caput operiendum, quorum in sacris literis mentio fit.

§. III.

PRimò: Romanis olim, & Græcis genus integumenti fuit, quo recitaturi, vel imbecilla valetudine, aut genio molliùs indulgentes, caput operiebant, & appellabatur *amphotis*, vel *amphotides* ab vsu quem propriè præbebat aures protegendi. Publicè enim recitaturi, ut coronæ strepitu maiore obtunderentur, aures obtegebant: & id operimentum à Quintiliano inter instrumenta eorum qui publicè recitabant, adnumeratur. Probabile autem est pileum ipsos gestasse, ansulis hinc inde dependulis ad ipsas aures, à quibus subselliorum strepitum submouebant; vt ne illo animus auocatus, alio distraheretur. Huius generis tegmen, quod à Quintiliano *aurium ligamentum* appellatur, an Hebræis aliquo in vsu fuerit; meritò quæri potest. Et probabile est fuisse: non quidem recitaturis, de quibus latè Lipsius,[b] & alij; [c] sed delicatis & mollibus & in cute curanda plus satis intentis. Nam & talibus etiam Romæ, & alibi *amphotides* aucibus protegendis vsurpatæ. Crebra enim in sacris literis mentio de auribus apertis aut obductis, obturatis aut reuelatis. In quo modo dicendi non obscurè fieri videtur allusio ad hunc morem aures protegendi & circumligandi. Quod quia delicatorum proprium erat, & luxu nimio fluentium, etiam tacitè vituperatur; & hinc orta phrasis in sacris literis, vt *aperire alicui aurem*, sit illi quid ita loqui, vt audiat, dimotis scilicet integumentis, quibus obturabantur. Contra vadio *obturare aurem*, sic non audire; non quod in illos digitus immitteretur; sed quod demissis *amphotidibus* homines, delicatissimi fastidij illas operirent.[d] *Sic reuelabo aurem*, dixit Ionathas Dauidi, pro eo quod est, tibi nunciabo, secretò referam. Vnde quæso orta loquutio, vt *reuelare aurem alicuius*, sit illi loqui secreto; & ita, vt percipiat? Non aliunde, nisi quia velatas aures delicatiores isti gerebant: vnde quibus illos alloqui necesse erat, opus habebant vt aures illi reuelarent, abducerent id nimirum, quo velabantur. Et quia eo ipso etiam aures aperiebantur, *aperire & reuelare aurem*, ad id ipsum significandum assumptum est, nempe quid secreto quidpiam loquendum. Esaias;[e] *Qui vides multa, non ne custodies? Qui apertas habes aures, non ne audies?* Aures non sunt sicut oculi, qui possunt ad arbitrium occludi, vel aperiri: semper enim patent, ipsæ per se spectatæ; sed quia nonnumquam apertæ gerebantur, idcirco *apertas*, id est, *discoopertas* illas haberes hic ab Esaia connenientur. Et noster interpres, quod aliquando vertit, *indicare, narrare, in auribus loqui*, alij retento hebraismo, dicunt *aurem reuelare*. Ionathas idem Dauidi.[f] *Non faciet Pater meus quicquam, nisi prius indicauerit mihi*; LXX. *& non reuelabit auriculam meam*. Et quod habetur in Ruth 4.[g] *Audire te volui; & tibi dicere coram cunctis sedentibus & maioribus*. LXX. *discooperiam aurem tuam*. Auris autem *aggrauata* cum dicitur, induratum quidem sibi intelligitur ad verba vitæ, sed allusio sit ad cooperimentum aurium: illis tte congestum, vt viam obstruat vocibus loquentium.

Secundo loco, erant ad capitis vsum *tænia, vitta, fascia*, quibus Iudæi comas circumligabant, & capillos; & id non fœminæ modo, sed etiam viri, qui præter quam nunc moris est, sine pileo, & alio, quod caput tegerat, incedentes, tempora tenui vitta ligabant in modum coronæ capillos cingente. In cuius vicem Pharisæi membranas adhibebant, in quibus decalogi præcepta descri-

Sopran. in Dauid. Hh pta,

b *Ep. 41. cent. 2. ad Belg.*
c *In Britann. Casaubon. Morellius in Pers. sat. 3. v. 30. Io. Mar. Catan. in Plin. lib. 1. ep.*
d *1. Reg. 20. 13.*
e *Cap. 42. 20.*
f *1. Reg. 20. 2.*
g *Cap. 4. 4.*

pia, quæ à Christo Domino [a] phylacteria dicuntur. Exprobrat autem eos illa dilatasse, quia vitta minimi ferme digiti latitudinem in aliis non excedebant, & erant lineæ, vel sericæ, aut alia pretiosa materia confectæ; Pharisæi verò, qui loco *vittarum*, membranas gerebant, longas in lineas; vt in illis præcepta describerent, latius extendebant. Propterea *phylacteria dilatasse*, & *fimbrias magnificasse* dicuntur: Quod est vittas & fimbrias latiores, quam solerent alij, gestasse. Erant autem vittæ sacræ, & prophanæ. *Sacra*, quæ etiam Latinis *infula* propriæ sacerdotum. De quibus Ezechiel, & nos infra. *Prophana*, aliorum virorum etiam, vt iam dixi. Porrò vittas idem fuisse, quod tænias alicubi D. Hieronymus [b] obseruat, & nos infra pluribus, vbi de mundo muliebri.

a Matth. 23.

b Isaiæ 3.

Sed vnde ortus hic tæniarum vsus in viris; aut quid opus illis circa tempora capillos concinnè constringere? Inde puto quod plerique longiorem cæsariem alerent, maximè qui apud Hebræos elegantiæ formæ, munditiisque studebant, qualis Absalom erat, & equites prætoriani, de quibus in Canticis sponsa, & ex Iosepho nos supra. [c] ne ergo laxè nimis coma vagaretur, & crines affluerent, vitta coërcebant in modum coronæ capiti circumligata. Hæc tempore luctus deponebatur, & capilli vel tondebantur, vel aspersi puluere, liberè fluebant. Vnde Deus Ezechieli præcipiens ne mortuos lugeret, quos ipse esset occisurus; *Fili, hominis*, [d] inquit, *ecce ego tollo à te desiderabile oculorum tuorum in plaga, & non planges, neque plorabis..... mortuorum luctum non facies; corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta erunt in pedibus tuis.* Quæ corona circumligari mandatur, & non soluenda dicitur? Hæc tæniarum. Quia vittæ, vt dixi, in modum coronæ, caput alligabant; non ornamento solum; sed integumento, dum densam comam vertici apprimebant. Quod ne quis existimet sacerdotum propriũ fuisse, propterea quod Ezechieli dicitur *corona tua circumligata sit tibi*, qui sacerdos erat; id ipsum quod Ezechieli præcipitur, omnibus paulo post [e] præcipitur. *Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis; coronas habebitis in capitibus vestris.* Omnibus hoc dicitur: omnes ergo in communi vsu coronas istas habebant; quæ (ne regias fuisse putemus) aliud non erant, quam vittæ capiti, modo quo dixi, circumligatæ.

c Diss. 1. c. 2.

d Cap. 24. 13.

e Ibidem.

Tertiò, *Cydaris* etiam inter opertimenta capitis computetur. Quæ duplex erat, sacra, & communia; *sacra*, cum reliquis sacerdotalibus vestibus infra dicetur; *de communi*, mentio fit apud Ezechielem. [f] *Aufer*, inquit, *cydarim, tolle coronam. Nonne hæc est quæ humilem sublenauit, & sublimem humiliauit.* Cydarim enim hoc loco tegumentorum capitis esse non ambigitur; aliqui sacrum putant; melius cum Hieronymo alij [g] non sacrum, sed Regium. Ponitur hic enim *cydaris* & corona pro rege; sicut vulgò dicimus *Coronam Galliæ, Poloniæ, Hispaniæ*, cum de Regibus loquimur harum regionum. Vnde ratio subditur cur hic Rex sit auferendus. Cur enim auferenda *cydaris*? Quia hæc est *quæ humilem sublimauit*, omnia nimirum peruertè gessit, *humilem*, id est, qui humiliari debebat subleuando, & *sublimem*, id est, quem æquum erat extolli, deprimendo, vt Hieronymus interpretatur. Hæc enim Rex ipse impius, contra quem tunc Deus per Ezechielem admiserat; vnde *cydaris*, quæ dicitur hæc egisse, pro Rege appellatur.

f Cap. 21. 26.

g Maldonat. Ezech. 21.

At quid propriè *cydaris*, & quale capitis opertimentum? Quidam idem fuisse putant quod *tiaram*. Alij [h] Diadema volunt; quod hoc loco Ezechielis, vbi noster interpres vertit *cydarim*, Hebraicè sit *mitznepheth*, quod ad verbum est *circumligatio*, vel inuolucrum; quale propriè erat diadema, fascia nempe candida, qua frons, circa tempora alligata, & ibi in nodum collecta, reliquis tæniis à tergo decorè vndabat; & inde diadema, à *diadem*, quod est *obuincere*, nuncupata. Quod si verum est insigne regium Hebræorum diadema fuisse dicemus, id autem an ita fuerit, infra cum de regiis vestibus, expediemus.

h Budæus in Pandect. Pan. tit. l. 1. vet. cap. 9.

Præter hæc erant etiam antiquis alia capitis opertimenta, vt *pileus pileolus*, *palliolum*, *galerus apex*, *flamen*, *flameus*, *thiara*, *causia*, *petasus*: de quibus accuratius exponere, nostri instituti non est; cùm ex illis nulla lux sacris literis afferatur, in quibus nulla illorum mentio. Superest tantum de galericulo aliquid, & de sudario, & cucullo.

De galericulo refert Suetonius [i] *Othonem propter raritatem capillorum, solitum illum capiti ita connectere, & adaptare, vt nemo dignosceret.* Quid dignosceret? Raritatem capillorum, an galericulum? Incedebat ergo semper Otho capito velato; saltem vbi se dabat in publicum; quod si damus; quomodo ab iis quæ supra diximus, ista non discrepant? Nihil omnino. Si enim suetum singulis in quotidiano vsu fuisset incedere tecto capite; non id vt insolitum Suetonius in Othone notasset. Propter raritatem enim capillorum occultandam, opus illi fuit id comminisci. Erat autem *galericulum*, vt opinor adsimilis vndecunque pileolo; nisi quod hic ex æquo capiti toti adhærebat; assurgebat autem aliquantulum in summo vertice galericulus: vnde voluerit notissimæ nomeno, quæ à plumulis in vertice assurgentibus *galeritæ*? Ob id raritati capillorum occultandæ ab Othone assumptus.

i Maldon. hic.

De *sudario* nobis hic aliquid est explicandum, quod ambigant quidam num inter capitis opertimenta fuerit apud Hebræos; & sunt qui [k] affirment. Mouentur quod Oecumenius, & historia scholastica, *sudaria* quæ à Pauli corpore *super languidos deferebantur* opertimenta capitis exponunt. Id quod ante illos visus tradere Beda [m], referens magnum Gregorium interrogatum quid esset *semicinctium*, respondisse esse sudarij genus, quo Iudæi & viri, & mortui caput obtegebant. Vnde Lazarus obuelatum sudario caput habuisse dicitur, id quod de Christo Domino etiam refertur.

k in Othone cap. 12.

l Sanctius in Acta cap. 19. n. 5.

m Act. 19. 12.

n In retract. sup. Act. apost.

Sed perperam omnino sudarium siue apud Hebræos, siue apud alias gentes, inter integumenta capitis adnumeratur. Ad quod obseruandum; integumentum capitis ex proprio vestis genere non dici, quod quoquo modo illi tegendo & velando adhibetur; sed quod in eum vsum proprie destinatur; alioqoin enim si quicquid aliquando in id assumitur, opertimentum capitis appelletur, & toga, & pallium, & chlamis, & syndones opertimenta capitis dicentur, cum frequenter illis vt supra dicebam, vel eorum laciniis capita regerentur. Cum ergo sudarium non esset ad id destinatum; esto quod aliquando caput illo velarent, non propterea tegumentum capitis est appellandum. Quid ergo propriè sudarium? Nomen ipsum indicat fuisse sudori tergendo;

geodo; pannus nimirum, erat quadrata forma, vt plurimum lineus, à quo modicum distabant *orarium, manuale, mucinium*. quorum omnium crebra mentio posterioris æui, scriptoribus, ecclesiasticis præsertim. Sed de sudario etiam Latinis, apud quos aliud non erat sudarium, quàm quod vulgo *sciugatore*. Illo enim sudorem tergebant, ablutas manus siccabant, cadentes à tonsore capillos excipiebant, collo circumponebant, & denique ad alia omnia vsurpabant, in quæ nunc abstersoria nostra lintea sumuntur. Martialis [a] apertè sudario supposito capillos exceptos indicat à tonsore dissectos.

a lib. 11. epig. 40.

Iam mihi nigrescunt tonsa sudaria barba.

Sicut autem vulgò, qui *sciugatori* dicuntur, à tergendo licèt appellati, multiplicem tamen vsum præbent; sic antiquis *sudaria*, licet à sudore dicta, plures tamen alios in vsus adhibebantur, & omnes fermè in quos à nobis adhibentur; ad sudorem tamen propriè Quintiliani illud [b] ostendit; *Cum reus, agente in eum Caluo, candido frontem sudario detergeret*. Et ad caput etiam aliqua ex occasione velandum. Quid enim magis nunc obuium, quàm vt qui in itinere sunt, & sudarium circa collum gestant, ad caput adducant? Sic de Nerone refert alicubi Suetonius [c] cum fugeret, *adoperto capite, & ante faciem obtenso sudario, quatuor solis comitantibus equum ascendisse*. Nempe sudarium collo obuolutum adduxerat Nero & ad faciem vsque protegendam extenderat.

b lib. 5 c. 9.

c Cap. 48. in Nerone.

Quæ ergo sudaria à corpore D. Pauli languentibus applicabantur, non capiti velando erant, sed sudori tergendo; licet in id etiam aliquando adhiberi solerent. Sed quid *semicinctia*? Lintea, quibus anterior pars corporis ad opus aliquod faciendum præcingebatur; ob id semicinctia dicta, quod non toti corpori, sed anteriori parti prætensa reciogerentur; à nobis *senali* dicuntur, à sinu & gremio cui prætenduntur. Cum ergo D. Paulus inter opifices concionaretur, & illi passim suos ægros adducerent, vt sanarentur, semicinctia & sudaria transmittebant vt à Paulo contacta, languentibus applicarentur vtrumque enim genus vestis opificibus in vsu frequens & obuium *sudaria, & semicinctia*. Præcincti enim in opere sunt, & illis præterea sudaria semper ad manus. Ad semicinctia vero Petronij [d] illud alludit anum describentis, quæ ministerio cuipiam intenta prodierat sordidissimo linteo præcincta sinum. *Cen vn senale tutto imbrattato*. Sed quomodo D. Gregorius dicit *semicinctiam genus esse sudarij*? Sanè nec id ab istis, quæ diximus abhorret. Sudaria enim & semicinctia sic explicata, planè conueniunt, vt vulgo *sciugatori, è senali*, & differunt semicinctia à sudariis, quod illa cinguntur anteriori parti corporis; ista nequaquam, & ad sordidiora ministeria semicinctia, quam sudaria.

d In Satyrico.

A quibus *oraria* non admodum differebant. Tantùm enim modo, & quantitate distabant, cùm sudaria laxiora, breuiora essent *oraria*; prorsus illo genere discriminis, quo nunc vulgo, *sciugatori, è fazzoletti* distinguuntur. Nam *oraria* propriè hoc secundum erant. Ad quod obseruandum, in ecclesiasticis auctoribus *orarium* duplex esse; sacrum, & commune. *Sacrum*, quæ vestis esset ambigitur. Probabilissimum tamen est fuisse, quæ nunc in Episcopis, *stola & pallium* dicitur; in Diaconis, *manipulus*. Appellata oraria, quod ad oram vsque vestimenti pertingebant, &

quod ab oraturis assumebantur. In historia [e] S. Arnulfi huius orarij mentio fit, & id esse quod docui, significatur. *Arnulfus*, inquit, *in promotione annulum & baculum acceperat, quoddamque genus orarij, quod pallium dicitur*. At orarium, vt vestis communis, erat propriè linteum oris, & faciei vsui destinatum ad sudorem illius tergendum, & nares purgandas; ob id *orarium* ab ore dictum, sicut quod vulgo *fazzolette* à facie est appellatum. De eo D. Ambrosius, loquens de Satyro fratre suo adhuc catechumeno, propterea nullis sacris vestibus indoto, dicit eum cum iter nauigio faceret, & eo fatiscente naufragium timeretur, *diuinum illud fidelium Sacramentum* (sanctissimam Eucharistiam scilicet) ligari sibi in *orario* fecisse, & *orarium*, inquit, *inuoluit collo atque ita se deiecit in mare*. Et Augustinus [f] de quodam cui oculus in maxillam prolapsus erat, *tunc*, ait, *sicut potuit, oculum lapsum atque pendentem loco suo reuocatum ligauit orario*. Semper ergo illis erant ad manus *oraria*, sicut apud nos *li fazzoletti*. & illis, si quid opus erat, ad collum, ad tempora, ad os alligabant. Vnde in vita D. Cypriani ex antiquissimis actis descripta; *Stans*, inquit, *in linea, expectabat speculatorem, cui viginti quinque aureos dari præcepit; fratres vere flentes linteamina, & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens, absorberetur à terra*. Quid enim aliud poterant adstantes fideles ad manus habere, quam linteamina sudori, & faciei tergendæ, & naribus emungendis?

e Hist. Rhemen.

f lib. 22. de ciuit. c. 8.

Et ob id quod semper ad manus, etiam *manualia* dicebantur. In alia D. Cypriani vita pariter ex antiquis actis descripta. *Cùm venisset autem speculator, iussit* (Cyprianus) *suis vt eidem viginti quinque aureos darent; linteamina vere & manualia a fratribus ante eum mittebantur*. Quæ enim in alia vita oraria, *manualia* hic expressè dicuntur. Et paulo post in eadem vita *manuales laciniæ* nuncupantur, quibus alligatis capiti, sibi oculos Cyprianus texisse subiicitur.

Nouo verò vocabulo ab Arnobio [g] orarium *mucinium* appellatur. *Iam verè*, inquit, *si vestem, si supellectilem ponas in medio, tam vrbanam quàm rusticam, erit ne idem vt possit discernere cui negotio res quæque conueniat; cuius muneris accommodata sint vsui ..... in quos habitus vestis stragula facta sit, mitra, strophium, fascia, puluinus, mucinium, lena, calantica, mantile, mastruca, soccus, solea, calceus?* A naribus enim emungendis, & illarum muco tergendo, *mucinium* maluit Arnobius appellare, quod communios *sudarium, sudariolum, orarium*, & in quibusdam partibus Italiæ *moccichino*, quod Arnobij *mucinio* respondet. Et hæc occasione sudarij dicta sint inter integumenta capitis à nonnullis malè recensiti.

g lib. 2. contr. gent.

Inter quæ tamen non dubiè *cucullus* adnumerandus est, de quo licet in sacris literis nulla, crebra tamen in Ecclesiasticis mentio, & longè frequentior vsus. Erat autem cucullus vestimenti genus caput, & ceruicem vsque ad superiorem humerorum partem tegens; vsui maximo nautis, militibus; rusticis ad pluuias & tempestates arcendas: Et olim etiam pueris induebatur vt ab iniuriis cœli defenderentur. Ob id Cassianus à Monachis sui temporis illum dicit assumptum, vt ea specie habitus animi candorem, qualis in pueris testatetur. *Cucullus* [h], inquit, *perparuis vsque ad ceruicis humerorumque demissis confinia, quibus tantum capita contegant, indesi-*

h lib. 1. instit. cap. 4.

nemer diebus vtuntur, ac noctibus; ſcilicet vt innocentiam, & ſimplicitatem paruulorum iugiter cuſtodire etiam imitatione ipſius velaminis commoneantur. Qui reuerſi ad infantiam Chriſti, cunctis horis cum affectu decantant; Domine, non eſt exaltatum cor meum, neque ambulaui in magnis neque in mirabilibus ſuper me. Cur enim ex eo habitu ſimplicitatem, & innocentiam iugiter cuſtodire Monachi commonebantur? Quia vt dixi, puerorum etiam indumentum cucullus erat. Alij etiam adiungunt ab arctioris vitæ in diſciplina religioſa cultoribus aſſumptum cucullum, vt ſecundùm Apoſtoli ſentẽtiam intelligant ſe ſtultos in hoc ſæculo eſſe debere, vt ſapientes euadant. Cur id? Quia *cucullus* olim etiam mutlonum & fatuorum, & aliorum qui ludibrio habebantur, erat operimentum; cùm tempeſtate tranquilla in quotidiano vſu adhibebatur. An non enim ſtultus habeatur & fatuus, qui cœlo ſereno per vrbem nunc in penula, & petaſo obambulet ocreatus? Sic etiam olim cum cucullus ad pluuias arcendas eſſet, in cucullo videri ſereno, & tranquillo cœlo, fatuorum erat. Ob id alij cum Caſſiano ad ſanctam ſtultitiam profitendam cucullum dicunt à Monachis vſurpatum. Verum non hæc ſola ratio fuit cur hoc veſtis genus eligeretur, ſed cum deberet eligi, cur in eo opprobrium Chriſti refugeretur? Potiſſima enim cauſa fuere nocturni conuentus, & noctes integræ in orationibus euigilandæ. Quod ergo milites, nautæ, ruſtici, quibus de nocte ſurgendum facere ſolebant, vt bardocucullo inducerentur; id quoque Monachis eſt vſurpatum; & ab omnibus poſt illos, qui in diſciplina religioſa noctes in diuinis precibus trahebant communiter perſoluendis: vtcunque tamen conſtat vtile potius veſtimenti genus fuiſſe, quàm delicatum; proprium illorum qui in opere aſſidui eſſe debebant; vt erant antiqui Monachi. Vnde Columella [a] loquens de familia ruſtica, & quomodo ea à domino haberi debeat; *Cultam*, inquit, *veſtitamque familiam vtiliter magis habeat, quam delicatè; id eſt munitam diligenter à frigore, & imbribus; quæ vtraque prohibentur optimè pellibus manicatis, centonibus confertis, & ſagis cucullatis, idque ſi fiat; omnis pene hyemalis dies in opere tolerari poſſit.* Sidonius Epiſcopus [b] Abbati cuidam ſui temporis cucullum dono mittens, eius vſum declarat. *Per libertos*, inquit, *tuos nocturnalem cucullum, quo membra confecta ieiuniis inter orandum cubandumque dignanter tegare tranſmiſi: quanquam non opportanè ſpecies villoſa mittatur, hyeme finita, iamque temporibus æſtatis appropinquantibus.* Nunc verò paſſim non *cucullus*; ſed *cuculla* dicitur [c] à Monachis veſtis genus longè diuerſum à cucullo, & cuculla veterum Monachorum. *Cucullam* dixi, quia ſic etiam cucullus quem deſcripſi, nuncupatus. D. Hieronymus [d] de teſtamento Hilarionis; *Omnes diuitias ſuas ei derelinquens, Euangelium ſcilicet; & tunicam ſacceam, cucullam, & palliolum.* Ennodius Apodemiæ [e] ſcribens; *Sic tu, Domina mea, longè à corpore degentem Ennodium perquiſiſti offerendo deſideratis nobile munus affectibus: Accepi cucullam qualem debuit dirigere religionem profitenti.* Religioſam enim tunc vitam agebat Ennodius, animi demiſſionem etiam habitus humilitate profitendo. Propterea ſubdit. *Sanctiſſima, ora vt dignum me humilium indumentis, & ſi non inuenerint dona veſtra; (cuculla ſcilicet, quam præmiſit) tamen meritis ſui nobilitate perficiant.* At verò *cuculla* nunc veſtis eſt ab illa longè diuerſa. Totum enim corpus amplectitur, laxè fluens, & nihil habens affine *cucullo*, aut *cuculla* priſcorum; ſed veteri togæ Romanorum prorſus adſimilis. Quod vero veteribus cucullus erat; *cappuzium* nunc appellatur. An vero *capitium* cuius Vlpianus meminit, idem ſit cum cucullo, & inter capitis tegmina computandum; ambigitur à plerisque. Sunt enim qui [f] differre quidem volunt à *cucullo*, ſed operimentum capitis eſſe contendunt. Alij [g] vero inter peccatoris ornamenta recenſent; & habent pro ſe Varronem. *Capitium*, inquit, *ab eo, quod capit, ſeu induta comprehendit pectus.* Alij verò *capitium* idem putant eſſe cum *patagio* quod ad ſummam tunicam aſſui ſolebat; & à plerisque illud eſſe putatur, *quod in ſumma camiſiæ parte circa ceruices criſpiſſimum aſſuitur, & ſinuatum.* Sed quicquid ſit de hoc certum eſt cum antiquorum *cucullo*, magis omnino conuenire noſtri temporis *Cappuzia*, quam *cucullas*.

a lib. 11. de re ruſt. c. 1.

b lib. 7. ep. 16.

c Clement 1. §. 1. de ſtatu Monach. cap. intelleximus. de æta. & qualit. Pancirol. l. 1. Var. lect. iur. cap. 21.

d In vita S. Hilar.

e lib. 9. ep. 17.

f Iſidor. lib. 19. etimol. cap. 30.

g Briſſon. in lex. iur. ver. Capitia.

h lib. 4. de ling. lat.

Ad verba ſecundi Regũ.

[i] Tulit itaque Hanon ſeruos Dauid; raſitque dimidiam partem barbæ eorum, & præſcidit veſtes eorum medias vſque ad nates, & dimiſit eos.

i Cap. 10.

An Hebræi olim, Orientales, & alij ſint vſi femoralibus vt nunc ſolemus.

Capvt II.

Contumelia legatis Dauidis irrogata à Rege Ammonitarum, ex hoc vtroque capite grauiſſima fuit, longè tamen ea veſtium præciſione grauior à plerisque cenſetur, quàm à barbæ raſura: quod ea partes illas in omnium conſpectum nudas habuerint, quas naturalis pudor, ab omnium oculis vult maximè ſubmoueri. Nudatas autem eas veſtium præciſione putant, quod Hebræi olim nullis femoralibus vterentur. An hoc ergo ita fuerit; nunc quæramus.

Negant ergo pleríque non [k] ſolum Hebræis, ſed Romanis ipſis vllum femoralium vſum fuiſſe, qualia nunc habemos. Probant primò quia veteres Græci, & Romani quoties tunicam paulo altius attollebant, aut togam, vel pallium incurioſius habebant, vt libere diffluere paterentur, eas partes nudabant, quæ non poſſunt honeſte nominari. Nullis ergo femoralibus erant accincti, quibus partes illæ corporis tegerentur. Narrat de Philippo Macedonum Rege, & Alexandri patre Plutarchus auctioni illum aliquando præſediſſe, qua captiui quos ceperat diuendebantur; ibi cum omiſſo animo ageret interim dum auctio peragererur, veſte fluente, quæ tegi debebant, apparuiſſe: tum vnum ex captiuis hoſpitem ſe paternum Philippi ſimulando ad illum acceſſum poſtulaſſe, vt ſecretò quis eſſet, aperiret. Admiſſum ſecretò dixiſſe, *Dimitte veſtem, vt honeſtius ſedeas; nam ſic quidem quæ conſpici non vis, ab aliis videntur*; & Philippum, adducta ſtatim veſte, captiuum, quaſi paternum hoſpitem liberaſſe. Sanè ſi Philippus femoralia geſtaſſet, qualia nunc habemus, etiam ſi pallium, chlamis, paludamentum, trabea diffluxiſſet; indecorum nihil oſtentaſſet. Similiter de Cæſare dictatore dicitur in occubitu togæ ſinum ad crura demiſiſſe,

k Lyran. cap. 10. 2. Reg. Abulen. ibi quæſt. 4. Dionyſ. & Hugo ibid.

fisse, sollicitum ne si minus honeste caderet; illa, quæ sunt velanda, nudaret. *Vtque animaduertit*, inquit, *vndique se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit: simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata.* At quid hic erat timendum, ne nudaretur, & aspectum posset offendere; si femoralia, qualibus vtimur, habuisset? Præterea Theophrastus [a] in chararacteribus hominis *incogitantis, bardi, bucenis*, dicit illius esse genu super genu reducto, membra quæ sunt velanda, retegere. Et in characteribus *exosi, abominandi, sabidi*, quem nos *schifose*, dicit illum nihil aduertere quomodo vestes reducat, pallium leuet, tunicam attollat; sed hæc ita facere, vt identidem pudenda reuelet. An id esset poterat; si præter tunicam, & pallium, accincti femoralibus incessissent?

a In charact.

Secundò idem probatur, quia quoties apud antiquos eorum mentio, qui naturæ necessitati parant; id totum sola tunicæ, aut vestium eleuatione circumloquuntur. Signum ergo id est, nullo alio earum partium tegumento, præter tunicam, & alias super illam vestes obtectus. Herodianus [b] vestes crurum demittere, pro eo vsurpat, quod *ventris onus deponere*. Et Hebræi naturæ in hoc obsequi circumloquuntur per *vestes ad pedes demittere*, quod notat alicubi Serrarius, [c] ex hoc etiam colligens Hebræos sine femoralibus incessisse, quod apud illos idem sit *pedes tegere*, quod ventrem exonerare. Et Tertullianus [d] alicubi; *Si quis*, inquit, *exoneranda vesica tunicam leuet*, &c. certè si tunica tantum leuanda erat; nulla ergo erant illis in id femoralia aperienda. Nec dubium quin si vestis alia fuisset, qua partes illæ propriè tegerentur; is modus loquendi ad id exprimendum, minus congruus esset, Quis enim me nunc intelligat, si dixero quempiam *mantellum leuare*, pro eo quod est illum naturæ necessitati parere.

b In vita Macrini.
c In die c.3.
d Lib. de spectac.

Tertiò Deus sacerdotibus in veteri lege vestitum præscribens etiam femoralia gestanda præcipit accedentibus præsertim ad altare suum, *Facies*, inquit, [e] *& femoralia linea, vt operiant carnem turpitudinis suæ, à renibus vsque ad femora: & vtentur eis Aaron & filij eius, quando ingredientur tabernaculum testimonij; vel quando appropinquant ad altare, vt ministrent in sanctuario.* Quorsum autem id tam seriò præcipere, tam distinctè monere, tam seuerè præscribere, vt adiungat, id omittentes, [f] *iniquitatis reos morituros*; si femoralium vsus omnibus communis? An periculum erat ne cum quotidianus vsus haberet, vt ab omnibus femoralia gestarentur; ea sacerdotes tantum deponerent, in templum ingressuri.

e Exod. 28. 42.
f ver. 43. ibid.

Quartò præcepit etiam Deus ne gradus fierent quibus ad altare ascenderetur; Ne *inferior populus*, inquit Hieronymus, [g] *ascendentium verenda conspiceret*. Erant ergo illa nulla propria veste velata.

g Epist. 128. ad Fabiol.

Quintò probant inde aliqui quod [h] sponsa tam multa sit in spõsi cruribus femoribusque laudandis. Erant ergo illa nuda, & facilè conspici poterant. Interrogantibus enim qualis esset dilectus suus; vt eum vidissent illum possent agnoscere, describit eis illum per singula membra etiam ad crura, femoraque descendens. *Crura*, inquit, *illius, columna marmorea.*

h Sanctius cap. 5. Cantic.

Sextò denique quando alia deessent, contumelia hæc irrogata legatis Dauidis, id abundè probaret. Idcirco enim vsque ad nates vestes Ammonitæ sciderunt, vt apparerent partes, quæ videri non debent. Præcisas autem vestes talares anteriores, & amictui assumptas, nempe pallia, & eius generis; ex scriptura dubitari non potest, ne quis forte dicat *præcisas vestes ad medias nates, femoralia fuisse.* Propter hæc igitur argumenta volunt isti veteribus Hebræis, Græcis, plerisque Orientalibus & Romanis ipsis nullum femoralium vsum.

Contra verò alij contendunt vnico argumento permoti, quod scilicet D. Paulus alicubi significat esse cunctis insitum, duce natura, partes istas corporis attentius obtegere, & impensius *honestare*, quam vllas alias. [i] *Quæ*, inquit, *inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.* In quibus verbis tria sunt obseruanda, quæ huic inquisitioni maximè faciunt. Primò loqui D. Paulum de partibus verendis, vt Patres [k] vno fermè consensu docent, & ea illis grauiores interpretes. Secundò quod his partibus propter inhonestatem quæ in illis est dicit *abundantiorem honestatem haberi*, id est, diligentius velari, custodiri, abscondi. Ita idem, & nominatim S. Augustinus.[l] Tertiò quod non loquitur hîc D. Paulus de eo, quod debet fieri; sed quod passim fit, & seruatur ab omnibus. Nec enim præcipit, ista cum dicit; sed narrat. Hæc igitur, si certa sunt, vt esse debent; hoc nobis argumentum suggerũt ad ostendendum Iudæos non solum, sed omnes alios antiquitus verenda suo proprio genere velaminis obtexisse. Quod si demus, feminalia ipsos habuisse; non dubium est: quod enim non omnino eiusdem formæ cum nostris essent; id non conuincit femoralia non gessisse, sed non omnino nostris similia. An quia illorum calcei non erant ex toto nostris adsimiles; illos calceatos fuisse negabimus? Hoc ergo pacto ratiocinemur. Omnium gentium mos erat, teste B. Paulo, verendas partes *abundantius honestare*, siue illis, *abundantiorem honestatem habere*, diligentius nempe custodire, & ab omnium oculis submouere. (Hoc enim D. Paulus appellat *honestare*) quàm vllas alias. Ergo cum plerisque aliis suus esset proprius amictus; ad illas quoque partes tegendas suum quoque proprium fuisse putandum est.

i 1 ad Corinth. 12. 23.
k Ambros. Chrysost. Theophilac. Ansel. hic.

Hæc sunt quæ in vtramque partem adducta, possunt animum in diuersa distrahere. Quid ergo dicendum? Breui responso mihi videntur omnia, quæ ad hanc controuersiam spectant, sic posse sedari.

Iudæos olim, Romanos, Græcos, & Orientales plerosque tegumentum aliquod habuisse velandis illis partibus propriè destinatum; nullum tamen vestimenti genus illis in quotidiano vsu fuisse, quod esset nostris femoralibus tibialibusque persimile. Aliquod habuisse; constat ex D. Paulo, & ex eo quod hoc vestimenti genus *lumbare* propriè in sacris litteris appellatum, quod lumbos præcingeret, & quæ circa lumbos in vsu quotidiano erat apud Hebræos; vt colligitur ex Hieremia; [l] & Christus Dominus ad illud alludens, [m] *Sint*, inquit, *lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.* Adhæsisse enim genus hoc vestis intimæ cuti; tradit idem Hieremias, per id significari dicens intimam Dei cum populo Iudaico coniunctionem. [n] *Sicut*, inquit, *adhæret lumbare ad lumbos viri; sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda, dicit Dominus.* Quod autem lumbare

l Toto c. 13.
m Luc. 12. 35.
n Cap. 13. 11.

baro Hieremiæ,apud Romanos *femorale*, ſiue *fœminale*, & *fœminalia* appellabautur. Licet enim eorum vſus proprius eſſet ad verenda velanda; non tameu ab illis, ſed honeſtatis gratia à viciuioribua partibus illis appellatio tribura, apud Hebræos à *lumbis*, à *femoribus* apud Romanos.

Quod autem uon eſſet vilo pacto boc veſtis genus illis perſimile, quibus uunc femora cum genu poliribus coxeudicibus & lumbis obtegimus, & *femoralia* vulgo dicuntur; multipliciter conſtar. Primo ex iis, quæ pro prima ſententia producta ſunt. Ex iis,inquam, uon omnibus ſed aliquibus. Nam mulra ibi miſcenrur & mouentur inepta,quæ paulò pòſt reuiucentur. Secundò ex differenti forma veterum & noſtrorum femoralium. Nam noſtra pedibus & calcibus in illis immiſſis, ad lumbos attrahuntur, & vndique illis cum femoribus colligata, ad crura vſque infra genu tegenda protenduntur. Vude à calcibus immittendis *calze*, *&* *calzoni*, & apud aliquos à coxendicibus obuelandis, *coſciali* dicuutur. At *antiquorum femoralium duplex in hoc à noſtris diſcrimen*. Primò in forma & figura. Secundò iu modo & amplirudine. In *forma*: quia uou induebautur,aut amiciebantur; ſed cingebantur.Eraut enim faſciæ femoribus, & lombis obuolutæ, & aptè deinde in nodum illis adſtrictæ: vnde & *ſubfibula*, *&* *ſuccinctoria*, *&* *perizomata* etiam appellatæ, alio uomine quaudoque *campeſtria*; cum noſtra femoralia propriè inter indumenta ſint, quæ ſuum vſum præſtant, non iniecta, aut cincta; ſed membris inſerta. Diſcrimen alterum erat in *amplitudine*: Fœminalia enim antiquorum planè breuia, & anguſta eraut, & lumbos tantum, partemque illam femorum velabant, quæ neceſſe eſt, vt verenda tegantur: at noſtra ſimul omuia velaut à lumbis etiam vltra genua & poplites ad ipſa crura.

Ex his multa colliguntur vnde plerique veterum ritus,& multa in ſacris literis illuſtrantur.

Primò vnde ſit, quod licet Iudæi, Græci & Romani femoralia geſtarent; inhoneſtè tamen poſſent partes quaſdam nudare. Id enim erat, quia illorum femoralia breuia,& attracta erant, & iu eam quaſi formam,cuius nunc illud femoralium genus eſt, quæ vulgo *mutande* dicuntur. Hæc enim licèt verenda tegant; uon tamen ita faciunt, vt uon inhoueſtum ſit in illis videri. Nec enim viro graui tautum indecorum eſt ipſa verenda nudara, ſed etiam quæ circa ipſa: quod fiebat ſi quando incuriosius tunicam attollerent, aut togam vel pallium fluxè labi permitterent. Ob id Cæſar vt boneſtè caderet, nec quicquam nudaret,quod tantum virum minus deceret,laciniam togæ addnxit;vt totis femoribus obtectus, in mortem occumberet.

Secundò. Quia femoralia antiquorum tantum femora,qua parte verendis adiacent, obtegebant;femora,quæ ſupra genua & crura, ſimulque cum ipſis cruribus & poplitibus nudabaur. Vnde tam crebra mentio crurum apud antiquos Poetas, quæ in aliis vel laudant, vel vituperant, vt ſquallida,vt glabra,vt piloſa, vt pumice leuigata. Quod nou eſſet;uiſi cruribus nudatis antiquis incedere iu vſu fuiſſet. Martialis [a]. a lib.12.epig. 38.

Hic,qui fœmineis noctesque dieſque cathedris
Incedit,tota notus in vrbe nimis;
Crine nitens,niger vnguento,perlucidus oſtro,
Ore tener,laxus pectore,crure glaber.

Quomodo enim Martialis poterat hunc, aut alios(quod,ſæpe facit) notare quod crura vellere & depilaret;ſi nou mos tunc erat nudis cruribus incedere? Similiter Iuuenalis.

[b] *Sed fruticante pilo neglecta & ſquallida crura.* b Iuuenal. ſat.9.v.15.
Quid macies ægri veteris,&c.

Quomodo enim crura neglecta,aut curata;ſquallida,aut nitentia deprehendi poterant,niſi nudata; Nudis ergo cruribus antiqui, ſicut & brachiis [c]. Vt enim illorum fœminalia longè ſupra genua deſinebant; ita tunicæ ſine manicis brachia tota infra humerum à cubito nudabaut. c Tertul. de cul. fœm. Clem. Alex.

Tertiò. Hinc intelligimus quid ſint *faſciæ crurales,aut in cruribus* quarum ſæpe mentio in iure ciuili,vtebantur enim illis, vt nunc tibialibus vtimur;obuelando tota crura ſi quando opus erat illis rectis incedere. *Si quando*, dixi, nam communiter intectis incedebant.

Quartò. Hinc habemus quod Iudæis captiuis, Aſſyrij,Perſæ,& alij Orientales,inter alia ludibria illud etiam adhiberent,vt illos nudarent. De quo genere contumeliæ, præter id quod hîc habetur, de violatione legatorum Dauidis ab Ammonitis,crebra mentio fit apud Eſaiam, [d] & alios [e]. Perſæ enim & Orientales plerique *braccati erant*,id eſt femoralibus vt nunc noſtra ſunt, è lumbis & pube crura ad vſque & vltra illa protecti. Quare vt Iudæis captis illuderent, illos veſtibus exterioribus exutos, in medio ſtatuebant omnino nudos,vel adſtricto tantum ſubfibulo ſuccinctos. Quod per ſe ridiculum, & ignominiæ pleniſſimum erat in ipſos Iudæos, illi enim ſicut & Romani, barbarorum braccas auerſabantur. Vnde illud eſt Ouidij cum indignatione referentis,à patrio ritu quoſdam Græcos ita degeneraſſe,vt in Ponto braccas induere ſuſtinerent. d Cap.20. & cap.47. e Nahum. cap.3.

Quos vt non timeas poſſis odiſſe videndo,
Pellibus & longa corpora tecta coma
Hos quoque qui geniti Graia de gente videntur
Pro patrio cultu Perſica bracca tegit.

De quibus braccis,non Iudæorum,aut Romanorum propriis,ſed Perſarum,mentio habetur apud Danielem [f]. Inferioris verò temporis auctores, & qui minus Latinè loquuntur, braccas, fœminaliaque confundunt. Cum conſtet ex dictis longè diuerſa fuiſſe;& braccas barbarorum proprias, fœminalia verò Romanorum. Non dubium autem,quæ nunc femoralia nuncupantur, cum barbarorum braccis magis conuenire,quàm cum femoralibus Hebræorum. f Cap.3 24

Nunc ad ea quæ pro prima ſententia allata ſunt, aliquid dicamus. Ex illis enim quædam noſtra probant ob id retinenda,quædam prorſus inepta ſunt & reiicienda. Noſtra probant exempla Cæſaris,Philippi, Dei præceptum de gradibus non aſcendendis, præciſio veſtium legatorum Dauidis. Inepta verò ſunt, primò quod adducitur ex præcepto Dei femoralium vſum,modum, materiam præſcribentis. Quid enim inde conficitur? Alios non geſtaſſe? Similiter ergo alij tunicas non geſtabant, quia de tunica ſacerdoti præcipitur. Dicendum ergo præcipere Deum ſacerdotibus de femoralibus,primò vt ſine illis non eſſent, præſertim dum ſacris operarentur. Secundò vt tali modo & materia illa conficerent; quod vtrumque alios non adſtringebat. Iis enim femoralia geſtabant, vt eſſet liberum non geſtare, & cum geſtabant, ex quacunque materia poterant illa parare.

Secundò,aſſumuntur ad hoc probandum laudes

des à ſponſa coniectæ in ſponſum. *Laudat*, inquiunt, *crura: erant ergo nuda.* Veriſſimè dictum nudis cruribus inceſſiſſe Iudæos; & quæ facilè cerni poterant, cùm pallium aperiretur. Tunica enim vt plurimum, ſupra crura finiebatur. At ineptiſſimè prorſus id ex hoc encomio ſponſæ colligitur. Quid enim? Sponſus laudat in ſponſa ventrem, vmbilicum, iuncturas femorum: an ob id cuiquam veniat in mentem ſponſam, aut alias apud Hebræos fœminas partibus iſtis nudatis inceſſiſſe? Nec huic admodum coniectura diſſimilis à quibuſdam adducta de facto Noë, qui iacuit nudatus in tabernaculo ſuo; ex quo colligunt femoralium vſum nullum apud Hebræos fuiſſe. Quod ego non video quomodo deducatur. An enim quia nunc quiſpiam dormiens, & proſtratus in ſomnum, partem aliquam nudet; aptè colligatur vſum femoralium, communem non eſſe.

Tertiò. Adducuntur phraſes Hebræorum, & Græcorum quibus vtuntur in alui egeſtione circunloquenda. Hebræi enim dicunt [a] *tegere pedes*, pro eo quod eſt ventris onus deponere; Græci verò, vt Herodianus, *veſtes crurum dimittere.* Quid inde conficit Caſaubonus? Antiquis femoralia non vſurpata. Ridiculè planè. Quid enim hæc inter ſe quibus nihil magis conuenit, quam lunæ, & vepribus? Sanè *dimittere veſtes*, *operire pedes* magis conuenit vſui noſtro in hoc obſequio naturæ. Femoralibus enim dum demittuntur, etiam pedes obteguntur. Itaque potiùs ex hac Hebræa phraſi, quam ad hoc etiam grauis interpres [b] expendit, vſus colligitur noſtrorum femoralium apud Hebræos, quàm reprobatur. Sed de bis ſatis.

a Iudic. c. 3. & 1. Reg. 24.

b Serrar. in Iud. c. 3.

c Cap. 13. 27. Ad loci primi Regum.

[c] Et conuerſus eſt Samuel vt abiret: ille autem apprehendit ſummitatem pallij eius, quæ & ſciſſa eſt.

De pallio vnde dictum; quotuplex apud Hebræos & alios; quod veſtis genus; quorum proprium; ex qua materia, & colore.

Capvt III.

PAllium vt Latina vox eſt, à variis variè deriuatur; & quidam *à palam deducunt*; quod exterior veſtis eſſet, & *palam* geſtaretur omnibus conſpicua; Quæ etymologia *pallæ* quoque tribuitur à Varrone. Alij à *pellibus* quod prima veſtis fuerit, quæ loco pellium ſucceſſit, aut quæ pellibus ſuperinducta, aut quæ facta ex pellibus. Eccleſiaſtici iuris auctores à *palliare*, quod eſt obuoluere, circuntegere, cooperire, deriuant. In quam ſignificationem *palliandi* verbo vſus eſt Apuleius, & paſſim auctores ſæculi poſterioris vtuntur, ſacri præſertim; *Palliare*, inquit, *tam aperta res non poteſt*; ita nimirum tegi, vt non deprehendatur. In ſacris literis Hebræa vox, quam D. Hieronymus *pallium* reddit, non eadem ſemper eſt. Vnde quam etymologiam habeat in Hebræa lingua, quod nos *pallium* dicimus, facilè ſignari non poteſt. Quod enim habetur in Ioſue [d]. *Vidi inter ſpolia pallium coccineum valde bonum*; Hebraicè eſt אַדֶּרֶת *addereth*, pro qua Hieronymus *pallium*, alij *chlamydem*; Maſius *paludamentum*; quod ea voce, ſi notatio ſpectetur, dicat ſignificari *tapetem vel veſtem magnificam*, & quæ gloriam conciliat ei, qui vtitur. At quod habetur in Pſalmo [e]; *Et velut opertorium mutabis eos*; Hebraicè eſt לְבוּשׁ *lenus* pro qua noſter *operimentum*, Hieronymus *pallium*. Ex quibus apparet *pallium* apud Latinos, & quæ voces illi reſpondent apud Hebræos, generale nomen eſſe ad veſtes exteriores, quæ primæ aliorum aſpectibus offeruntur, & in quibus non tantùm ratio neceſſitatis & vtilitatis, ſed etiam decoris habetur: quales veſtes *amictus*, & *amiculi* nomine deſignantur; & ſunt omnes, exteriores, quæ vſum ſui præſtant iniectæ, & ſuperiectæ. Quæ enim latent, in iis, vt plurimum vtilitas tantum geſtantis ſpectatur: at quæ palam geruntur, in iis etiam pulchritudo quæritur. Ideo fere ſemper exteriores veſtes vnicuique illarum, quæ munditiei maiori cultu curatur, quam interiorum. Et hanc volunt eſſe cauſam nonnulli, cur D. Paulus, & ante illum Dauid cœlos veſtibus comparauerint, non quibuſcunque ſed exterioribus; *amictus & operimenti* nomine deſignatis, Quia nimirum in iſtis ornatus & munditiei impenſiori ſtudio curatur.

e Pſal. 101.

Ex bis autem multiplex pallij diuiſio facilè notari poteſt. Primo enim aut largè, aut ſtrictè ſumitur. *Largè*; quicquid in veſtibus ad aliquid operiendum aſſumitur, *pallium* dicitur, quod *palliare*, ſit obtegere, & circumuoluere. Vnde quod obuoluit, tegit cooperit, eo ipſo *pallium*. In hoc ſenſu quæcunque vulgo *coopertoria* dicuntur, puta menſalia, cubitoria, ſtratoria, pallij nomine continentur. Sic Ouidius [f] alicubi lectuli opertoria, pallia nuncupat.

f lib. 1. eleg. 2

Eſſe quid hoc dicã, quod tam mihi dura videntur
Strata, nec in lecto pallia noſtra ſedent.

Et in Ruth [g] in eundem ſignificatum, Noëmi ad nurum de Booz; *Quando*, inquit, *ierit ad dormiendum, nota locum in quo dormiat; veniesque & diſcooperies pallium, quo operitur à parte pedum, & proiicies te, & ibi iacebis.* Similiter & apud Eſaiã. [h] *Coangustatum eſt ſtratum, ita vt alter decidat; & pallium breue vtrumque operire non poteſt.* Largè enim hîc pallij nomẽ omne veſtiarium cooperimentum ſignificat, ſiue proximè in vſum hominis adhibitum, ſiue ad alia tegenda vſurpatum. Et hoc cum latius erat, *pallium*; anguſtius, *palliolum* dicebatur. Ex quo genere erant panni quidam quadrata forma, quibus delicatiores, & infracta valetudine caput obuoluebant. De quo illud intelligunt pleríque quod eſt in Seneca: *Videbis*, inquit, *quoſdam graciles, & palliolo, focaliíque circundatos, pallentes & ægros.* Si enim *palliolum* hic, & non *pileolum*, quod magis puto, legamus; de hoc quadrato panno eſt intelligendum: vt rectè ante nos alij obſeruarunt. Strictè verò *pallium* ſumptum, dupliciter adhoc accipitur. Impropriè, & propriè, *impropriè* veſtis omnis eſt ad hominem amiciendum parata. *Ad amiciendum* dixi, non ad *induendum*; differentia inter has duas voces retenta, quam ex Iuriſconſultis adduxi. In quo ſenſu pallij vocabulum acceptum omnes veſtes exteriores complectitur, quæ tunicis iniectæ, primæ ſe ſiſtunt alienis aſpectibus; & in hanc ſignificationem pallium Iſidorus [i] accepit, dum ſub illo quaſi ſub genere differentias iſtas omnes recenſuit; *togam, chlamydem, cinctum gabinum, paludamentum, diploïdem, trabeam, ſagum,*

g Cap. 3. 4.

h Cap. 28. 20

i lib. 19 cap. 24.

penulam, lacernam, mantum, birrum, casulam, planetam, cucullam; a Cap.25. [a] Quæ sunt omnia pallia virorum. *Regillum, pallam, ricinium, stolam, theristrum anaboladium*; quæ sunt pallia fœminarum. In eundem quoque significatum sæpè in sacris literis pallij nomen assumitur. Nec enim quoties de illo mentio in amictu hominis, pro certa specie vestis accipitur, qualem nos describemus; sed generali notione vestis omnis exterior est, siue toga, siue pallium propriè dictum, siue paludamentum; quæ alio nomine amictus, amiculum, operimentum etiam appellatur. Sic autem sumi- bMatt.5.40. tur in verbo Christi cum præcipit. [b] *Si quis à te vult auferre tunicam, dimitte illi & pallium.* Nec enim si quis chlamydem, si quis togam, si quis mantellum gestauerit; non vult illud dimittendum, quia *pallium* dixit; sed illius nomine vestes omnes exteriores expressit, quibus homines super tonicas amiciuntur.

Propriè verò sumptum *pallium*, pro certa specie vestis exterioris accipitur, & duplex erat; sacrum, & commune. Pallium *sacrum* vestis erat, & adhuc est in Ecclesia Christiana propria maiorum Episcoporum de quo postea. Pallium *commune* vestis erat quotidiana, quæ illum vsum gentibus aliis, Græcis præsertim, præbebat, quem Romanis ciuibus toga præstabat. Itaque sic acceptum pallium describi potest, vt esset vestis exterior hominis amictui in quotidiano vsu parata, Romanæ togæ ex æquo respondens.

Qua ergo forma pallium; & qua re à toga distinctum? Mirum est quam multi multa, & quam diuersa quisque comminiscatur. Mihi tria certa sunt.

Primum Pallium, non rotundum vt togam, c Deut.22. 12. sed quadrata forma fuisse; quod in sacris literis [c] expressè significatur. *Funiculos*, inquit, *in fimbriis facies per quatuor angulos pallij tui, quo operieris.* d lib. de Pal. c. antepen. Quare Tertullianus [d] inducens pallium ipsum quasi pro se perorans, & aduersus vituperatores causam dicens; *Omnis*, inquit, *liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur.*

Secundò fuisse ita quadratum pallium, vt esset altera parte longius. Eius autem vsum fuisse, vt media parte ceruici superiectum, antrorsus anguli reducerentur; & iterum collo superiecti, corpus expeditè tegerent, vt obscurè verbis istis e ibid.c.pen. describit Tertullianus [e]. *At enim pallio nihil expeditius, &c. nusquam vestiendo componitur: quippe tota molitio eius, operire est solutim, id est vno circumiectu; licet equidem nusquam inhumano; ita omnia hominis simul contegit; humerum velans exponit, vel includit. Ceterùm qua in humerum adhæret: nihil circumfulcit, nihil circumstringit ..... facilè sese regit, facilè reficit; etiam cum exponitur, nulli cippo in crastinum demandatur.* Non desunt qui velint antiquorum pallium talis formæ fuisse, qualis nunc vestes, quibus altarium frontes vestiuntur, vulgò *frontalia*, Ecclesiastica voce *pallia* etiam nuncupata. Finge ergo tale quadratum tectum, qua parte latius est, medium humeris ad ceruices appendi; & quam vestitus formam præbuerit, eandem volunt antiquum pallium veteribus præbuisse.

Tertiò. Denique certum esse debet, pallium adstrictum, adductumque fuisse, nec ad pedes vsque protensum; quod non sic in toga. Tertullianus ibidem. *Si quis calceatus inducitur, mundissimum opus est*, pallium nempe. At de toga dixerat: *Illius esse proprium tormentum calceos*, quod illi nimirum allideruntur; & subinde lutati, totam inquinarent.

Quorum ergo proprium pallium, quale modo descripsimus? Primò Græcorum omnium, sicut toga Romanorum. Res est notissima: inde enim orta loquutio, vt *palliati*, pro Græcis, *togati* pro Romanis appellarentur: non quod aliæ gentes non palliatæ, aut togatæ; sed quod harum duarum maximè propria toga & pallium in quotidiano vsu. Sic comœdiæ palliatæ, & togatæ in quibus fabulam, qui agunt, aut Græci, aut Latini sunt.

Sed contra hoc ingens oritur ratio dubitandi. Quomodo enim *pallium* quotidianus habitus Græcorum; si proprium apud illos insigne Philosophorum pallium erat? Eo ipso enim quòd quis sapientiam aut illius studium profitebatur, pallium assumebat, & ex illo philosophus agnoscebatur. Apuleius [f]. *Nec qui pallio, baculóque, &* f lib.11.Met. *baxeis, & hircino barbicio philosophum fingeret* Sidonius ad idem [g]. *Tum præterea non cæsariem* g lib.9.ep.11 *pascere, neque pallio, aut claua velati sophisticis insignibus gloriari.* h li.2.florid. Idem Apuleius [h]. *Item pallio cadauera operiri, & philosophos amiciri.* Propterea de Antonino Imperatore dicitur [i] duodecimum i Iul Capit. in Anton. annum ingressum, habitum philosophi sumpsisse, & deinceps tolerantiam *cum sederet in pallio*, & humi cubaret. Ob id Pythagoras à Valerio k lib.8.c.1. Maximo [k] palliatus antonomasticè nuncupatur, quod primus philosophi nomen assumpserit. Et l lib.5.c.2. Lactantius [l] de quodam sui temporis Philosopho *antistitem*, inquit, *se Philosophiæ profitebatur; verum ita vitiosus; vt continentiæ magister, non minus auaritia, quam libidinibus arderet: in victu tam sumptuosus; vt in schola, virtutis assertor, parcimoniæ paupertatisque laudator, in palatio, peius cœnaret, quam domi; tamen vitia sua capillis, & pallio, & (quod maximum est velamentum) diuitiis prætegebat.* Sunt qui dicant, non olim, sed posteriori tempore sub Augustis & Cæsaribus pallium in vsu tam assiduo esse desiisse Græcis; & à solis Philosophis retentum. Sed id fictum est ad illudendam difficultatem. Cur enim Valerius Pythagoram dicit palliatum; si non insigne Philosophi pallium? Cur loqueos Sidonius de priscis Philosophis, inter illorum insignia, pallia reponit?

[m] *Tetrica nodosa commendant pallia claua.* m Carm.25.

Cur Apuleius & Gellius idem faciunt quoties de antiquis Philosophis loquuntur? Alij ergo dicunt inter Romanos & Græcos alios togas assumpsisse; solos Philosophos pallium semper retinuisse; sic vt pallium etiam Græcis ipsis insigne esset Philosophum profitentis.

Sed dicendum vel pallium Philosophorum proprium fuisse, non quod alij etiam non palliati; sed quod Philosophi in solo pallio, siue alia veste. Sic enim Diogenes *pallio* nudo corpori superiniecto scribitur incessisse; vel certè non pallium solum fuisse insigne Philosophorum; sed simul cum *baxeis*, & *baculo*; ita vt non solum pallium, nec solus baculus, aut baxeæ; sed omnia simul essent indicium Philosophantis. Itaque vbi pallium Philosophis tribuitur, semper clauæ baculoque coniungitur; vt ex locis adductis constat. Et disertè Gellius [a] non solum pallium, sed a lib.13.c.8. alia iunctim Philosophorum dicit insignia fuisse. *Nihil*, inquit, *fieri potest indignius, quam quòd homines ignaui, ac desides; operti barba & pallio, meras, & emolumenta Philosophia in lingua, ver-*

borumque

borumque artes conuerterent, & vitia facundissimè accusarent intercutibus ipsi vitiis madentes.

Secundò. Præter Græcos, puto quoque fuisse pallium proprium Iudæorum indumentum, quod apertè colligitur ex Dei præcepto antiquissimo de fimbriis in quatuor angulis pallij consuendis; & vsu perpetuo Nazaræorum & Pharisæorum. Non mirum autem, si cum Iudæi nulla admodum commercia cum gentibus aliis exercerent, à quibus etiam summo despectui habebantur, ita nulla eorum ratio habita sit, vt perinde quasi nulli essent, Græcorum tantùm pallium esse diceretur, licet ab Hebræis etiam vsurpatum, & longè etiam apud illos antiquius.

Tertiò sicut toga Romanorum propria, subinde tamen ab aliis induebatur, sic pallium proprium Græcorum à Romanis ipsis identidem vsurpabatur. id autem cum fiebat, erat prorsus vt alio prouerbio dici solebat, à bobus ad asinos; ab honesto nimirum statu in deteriorem descendere. Nam qui togam sumebant, pallio relicto, vt qui recens ciuitate Romana donabantur conditionem suam meliorem reddebant; ut qui toga relicta, pallio amiciebantur, à Romana ciuitate quasi desciscere, & in aliam cooptari videbantur. Quod erat plane in deterius proficere. Inde locus prouerbio factus *de toga ad pallium*, pro eo quod est, à meliore statu in deteriorem decidere. Cuius occasione Tertullianus insignem librum de pallio scripsit, cum ipse prius togatus non solum, sed Romana grauitate Senator toga deposita, pallium sumpsisset; vt humili habitu demissionem Christiani animi profiteretur. Ob id ab ethnicis irrisus, identidem in illum iactantibus *de toga ad pallium, de calo in cænum*, & à *bobus ad asinos* decidisse, librum contra eos scripsit, in quo pallium, eiusque vsum defendit. Videamus ergo eum Romani subinde pallium sumerent, qui isti essent, & quare sumerent.

Primò. Qui negotia forensia ablegabant, & vitæ quietæ, & ab omni tumultu seiunctæ vacare se velle profitebantur. Et id quia toga etiam sub Imperatoribus propria eorum erat, qui ius dicebant, aut tribunalia quoque modo in orbe Romano frequentabant. Tertullianus inter alia togæ pallium præferens, quod à negotiosa vita seiungat, inducit ipsum suam causam perorans. *Ego, inquit, nihil foro, nihil curia debeo; nihil officio aduigilo; nulla rostra præoccupo, nulla prætoria obseruo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo. Immo vnicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo, quam ne curem.* Hæc enim omnia togati tantum obibant; quia iure ciuium fruentes, quales tantum togati.

Secundò. Quicunque Christo nomina dabant, vt plurimum à toga ad pallium transibant; vt ea ratione nuncium se mittere muneribus publicis significarent. & id tam ita vulgatum, vt eo ipso quod præter solitum quempiam post togam in pallio videbant, ethnici statim clamarent, vt refert Tertullianus [a], *Græcus & impostor est*, etiam tamen in ambiguo nomine ludentes. Nam quia pallium imponebatur humeris dum induceretur, vt nunc nostra mantella, & ipsum, *epithetum*, siuè *appositum*, & palliati *impostores* dicti. Inde *impostores*. omnis enim *impostor & dolosus, planus & sycophanta*; qui alios circumuenit falso crimine apposito, non aliter dicit, quam veritatem *palliando*. Ex quo, vt dicebam, ludus amarus in Christianos ex amphibologia, cum impostores dicebantur, vt pallio simul induti, & tacitè fraudis & calumniæ notarentur. Cæterum tam proprius Christianorum habitus pallium, vt librum suum sic claudat Tertullianus? *Gaude pallium, & exulta; melior iam te philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire cœpisti.*

[a] Apol. c. 3.

Tertiò pallium etiam ex Romanis sumebant, quicunque litteratum otium sequuti, liberales artes profitebantur. Apud Tertullianum pallium ipsum sic pro se loquitur. *De meo vestiuntur, & primus informator litterarum, & primus edomator vocis, & primus numerorum arenarius, & grammaticus, & rhetor, & sophista, & medicus, & poeta, & qui musicam pulsat. Omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur.* Hi ergo pallio apud Romanos vtebantur.

Videamus iam quo textu constaret, & quo colore. *Textu*; erat simplici & puro; *materia*, lana, aut lino, cum fimbriis semper, apud Hebræos præsertim, qui pallia non nisi limbis marginata ferebant. De textu Tertullianus. *Prius*, inquit, *ad simplicem eius specta telam.* (Sic enim textum omne quacunque ex materia appellatur) *nullo tædio constat; adeo nec artifice necesse est qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias.* Ex lana vero & lino fuisse; non dubium: licet enim etiam sericum aliquando legatur, ambiguum tunc est, propriè ne pallium sumatur, an impropriè. Chlamys enim aut paludamentum, quæ & ipsa largè nomine pallij, contineri diximus, intelligenda fortasse sunt, vbi pallium sericum [b] appellatur. *Fimbriatum* vero fuisse; constat ex iis, quæ supra diximus: & tale fuisse nunc pallium Samuelis; indicat illius abscissio. Saul enim cum pallij Samuelis extremitatem tenuisset, & ille nihilominus suum iter intenderet, quod apprehenderat Saul, abscissum est; nempe fimbria, qua pallium præcingebatur ad oras.

[b] Stat. lib. 3. syl. 4.

In Absidibus duarum Ecclesiarum Vrbis, Lateranensis & Liberianæ, & in titulis sanctarum Praxedis, & Potentianæ visuntur in pallio veterum Christianorum imagines; in quibus apparet illud fuisse figuræ quam dixi; breuius nimirum à tergo, antrorsus magis protensum, quo quatuor anguli deducti dependent. Ipsum verò totum pallium expeditum, simplici textu, & candido, subitim iniectum; tale prorsus esse, quod si explicetur, apte possit pro *frontali aulæo deseruire*; ex eo genere, quæ nostris altaribus appenduntur, & pallia quoque vocantur.

§. I.

Christus Dominus, togatus ne, an palliatus incesserit.

Togatus videtur. Primò, quia Romani tunc iam Iudæos subiugauerant; illos ergo in suos mores consuetudinesque traduxerant. Quare sicut ex eo iam Hebræi mensæ accumbere, non sedere solebant; ita eodem modo cum victoribus suis vestiri; proinde vt victi à victoribus in veste non discreparent, induisse togam probabilissimum est. Secundò, quia picturæ priscæ ferme omnes Christum nobis, & Apostolos togatos repræsentant, vt Romæ in pluribus antiquis Basilicis videre licet. Tertiò, quia Tertullianus insignis adeò pallij patronus, hanc inter alias laudes

des, quas vndique conquirit, non omiſiſſet; ſi Chriſtus Dominus illud induiſſet.

Communis tamen ſententia eſt, non toga Chriſtum, ſed pallio vſum; qood indicant cum Patribus [a] recentiores interpretes. [b] Exponentes enim cur in quatuor partes Chriſti veſtimenta milites diuiſerint, aſſerunt id factum, quia veſtis Chriſti ſuperior, quæ nomine *veſtiments*, vt ſupra docuimus, abſolutè ſignatur, quadrangula erat. Certum autem eſt pallium quatuor angulos habuiſſe, non togam; & illud, non togam à Chriſto depoſitam, cum veſtimenta ſua depoſuiſſe ſcribitur, Apoſtolorum pedes ablururus, vt iidem Patres, & quos adduximus interpretes obſeroant.

a *Cyril. in Ioan. 13. Auguſt. tract. 118. in Ioannem. Euthim. Ioan. 19. & 20. Hieronym. ep. 22.*
b *Beda hom. 40 tit. 7. Idem Euthim. Matth. 26.*

Nec argumenta conuincunt in oppoſitum allata. Non primum; quia licèt aliquos Romanorum mores ab illis victi reciperent; non tamen omnes: & toga propria Romanorum erat; quam aſſumere tantum poterant ex externis Rumana ciuitate donati. Non ſecundum; quia picturæ Chriſtum repræſentantes, longè poſt ipſius tempora perfectæ ſunt, qoando pictores, non quod verè fuit à Chriſto in veſtibus vſurpatum; ſed quod ipſis probabile videbatur, expreſſernnt. Nec tertium, qnia Tertullianus apud Ethnicos, non apud Chriſtianos, laudes pallij proſequebatur: vnde noo erat quod io commendationem pallij Chriſti exemplum proferret.

c *Iudic. c. 14. 13.* — Ad verba Sampſonis.

[c] Dabo vobis triginta ſindones, & totidem tunicas.

Sindon, quod genus veſtis; an inter ſtragula tantùm, an etiam inter pallia computanda: adoleſcens amictus ſindone ſuper nudum, quis; ab Endromide ſindon quid differret.

§. II.

COmmunis vſus videtur ſindones intelligere lintea ſubtili textu, quæ lectulis ad mollius cubandum inſternuntur: at ex hoc loco clarè conſtat, ad amiciendum fuiſſe, non inſternendum. Sampſon enim cum Palæſthinis ſponſione propoſita conuenit; vt ſi ipſi problema ſoluerent, quod erat illis propoſiturus; triginta ſindones cum totidem tunicis, iis tradere cogeretur. Inde verò Sampſon ſponſione damnatus, vt illam ſolueret, totidem Aſcalonitas occidit, à quibus ablatas veſtes, de quibus in ſponſione conuenerat, ſindones nimirum, & tunicas iis, qui problema explicauerunt, repræſentauit. Erant igitur ſiodones non lintea ad inſternendum, ſed veſtes ad amiciendum. Quales igitur?

Duo breuiter explicanda. Primum quid Latinis ſindon; & quod veſtis genus. Secundum, quid Græcis & Hebræis ea vox ſignificat, quam noſter interpres ſindonem reddit.

De primo dubium non eſt Latinis ſindonem genus aliquod pallij fuiſſe, quo aduerſus ventos, plouias, & alias aëris iniurias ſe munirent? Martialis agens de endromide, veſte Lacedæmonia quam amico mittebat, & vſum maximè præſtabat, auræ frigidiori ab artubus arcendæ. Hæc habet [d].

d *lib. 4. epig. 19.*

Hanc tibi, ſequanica pinguem textricis alumnam,
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet,
Sordida; ſed gelido non aſpernanda Decembri,
Dona peregrinam mittimus endromida
Ne madidas intret penetrabile frigus in artus,
Neue grauis ſubita, te premat Iris aqua.

Poſt quæ ſubdit.

Ridebis ventos hoc munere tectus, & imbres;
Nec ſic in Tyria ſindone tutus eris.

Cùm ergo conferat endromidem cum Tyria ſindone, in hoc quod eſt artus ab iniuria frigoris, & violentioris auræ defendere; manifeſto conſtat ſindonem genus pallij, ſicut & endromidem fuiſſe, quod corpori circundaretur ad amiciendum; non ſterneretur ad cubandum. At qua forma & materia ſindon? Forma, plane erat informis, & nulla certa. tantum enim erat quadratum textum, quod æque poſſet ex omni parte corpori ſuperiinci, & illud inuolnere; Latum tamen, & amplum. Ob id à Nicodemo ſindon munda, & noua parata eſt, qua Chriſti corpus inuolueret, & ſepulturæ mandaret At de materia nonnihil ambigitur. Beda enim [e] lineam fuiſſe dicit: vnde notat ob id in Eccleſia morem obtinuiſſe, *vt ſacrificium altaris, non in ſerico, nec in panno tincto; ſed in lino terreno celebretur, ſicut eſt corpus Domini in ſindone munda ſepultum. Quod in geſtis*, inquit, *pontificalibus à beato Sylueſtro Papa legimus eſſe ſtatutum.* At hoc non videtur cum vſu congruere, cui diximus ſindonem deſtinatam. Qoalem enim tutelam præſtare poterat textum lineum contra frigus, & imbres? Et Martialis comparans ſindonem cum endromide, quæ lanea erat, ipſam quoque laneam fuiſſe ſubindicat. Ob id enim *pinguem endromidem* appellauit, quod lanea eſſet: pinguedo enim in veſtibus ex lana eſt aggeſta & depexa.

e *in Marc. c. 15.*

Sed dicendum ſindonem fuiſſe lineam. Neq obſtat vſus. Ex lino enim firmiſſima teſta fiebant; quæ, vt alibi docuimus [f], non tantum frigoris appulſum repellerent, ſed ialorum. At *endromis* erat lanea. Eſto id: non in hoc illa ſimilis ſindoni, quam lineam fuiſſe clare B. Ioannes oſtendit. Quod enim alij Euangeliſtæ [g] dixerunt *inuolutam Chriſti corpus in ſindone*; verbis aliis enarrans ipſe dixit [h]; *Et ligauerunt eam linteis cum aromatibus.*

f *lib. 1. Reg. c. 19.*
g *Matth. 27. Marc 15.*
h *Ioan. c. 19.*

De ſecundo quod noſter vertit *ſindon*, aliquando Græcè eſt *ſindon* vt apud Salomonem [i]; aliquando *ependitu*. Sindon Græcè, putant aliqui deductum ab Hebraico סדין *ſadin*, quod verbum eſt apud Salomonem de muliere forti; *ſindonem fecit, & vendidit; & cingulum tradidit Cananæo.* Hebraicè enim pro *ſindonem*, eſt סדין *ſadia* à radice Sadan; quam R. Dauid [k] textum lineum eſſe dicit, ex quo ſindones ad lectos ſternendos, & ſubuculæ fiunt ad induendum. Græcè autem LXX. pro *ſadin, ſindonas* verterunt; *nominis*, inquit quidam, *affiniatione ducti*; quam tamen inter *ſadin, & ſindonem*, ego non video. At *ependitis* vertitur *tunica*, vt apud Ioannem [l]. *Simon Petrus*, inquit, *cùm audiſſet, quia Dominus eſt, tunica ſuccinxit ſe: erat enim nudus*; Græcè pro *tunica*, eſt *ἐπενδύτης ependitis*. Quid ergo *ependitis*? Theophylactus [m] dicit eſſe linteum textum, quo Phœnices Tyriique piſcatores amiciebantur; ſiue nudi eſſent, ſiue veſtiti. Ex quo tria colliguntur.

i *Prouer. 31. 24.*
k *In lib. radic.*
l *Cap. 21.*
m *Ioan. 21.*

Primum. Cur Martialis appellet *ſindonem Tyriam*: non enim quod eſſet purpurea, vt quidam perperam; ſed quod eſt Tyro ſidone, Phœnicia, & quod Tyriis maximè vſitata; ſicut nunc

dicimus

dicimus *l'Olanda, Segouia*, pro textu lineo, vel laneo, quod in regionibus illis eximiè contexitur.

Secundum. Quod ſindon ependitui reſpondeos, erat amiculum ad manus paratum; vt eo contra ſubitas aëris iniurias muniretur, cùm nec otium, aut facultas eſſet aliquid operoſius induēdi quales erant qui piſcabantur; qui pila ludebāt; qui ex balneis exibant; aut aliter, vnde ſudorem conciperent, exercebantur. Omnes enim iſti mox vt ab opere ceſſabant, ſindonem ſumebant; vt eo tenuo ſuperiecto, contra frigidioris aëris appulſum, ſudantibus maximè noxium, munirentur.

Tertiò colligitur quis ille fuerit adoleſcens apud Marcum, qui ſindone dimiſſa profugit. Si enim ſindon erat proprium amiculum piſcatorum, qui nudi & madentes, ſuo ex opere cum ſurgerent, eo innoluebantur; haud improbabiliter ſuſpicari poſſumus piſcatorem quempiam fuiſſe, ex eorum numero, qui Chriſtum frequentes audiebant. At quem dicemus? Sunt qui Ioannem Euangeliſtam putant, qui Caietano non probantur. Alij volunt fuiſſe Iacobum minorem; quidam nullum ex Diſcipulis; ſed adoleſcentulum horti cuſtodem, qui turba militum ſtrepituque excitatus, cubili relicto, veſtem ſuperinduit, quam primo ad manum habuit: alij non cuſtodem horti; ſed vnum aliquem ex domo fuiſſe in qua Chriſtus cœnauerat. Theophylacto[a], & Victori Antiocheno probabiliſſimum videtur nec Apoſtolum, nec diſcipulum fuiſſe; cum enim Marcus præmiſiſſet; *Tunc diſcipuli eius relinquentes eum omnes fugerunt*; ſubdit; *Adoleſcens autem quidam ſequebatur eum.* Non ergo hic ex numero diſcipulorum: alioquin vel Marcus non dixiſſet; omnes illos fugiſſe; vel certè quaſi generalem loquutionem corrigens ſubieciſſet; *Vnus autem ex illis ſequebatur illum.* Quis ergo hic? Incertum planè. Tantum enim hoc ab Euangeliſta narratur, vt oſtendat quanta cura ſolliciti eſſet Iudæi ne quod fecerant emanaret, antequam in tuto Chriſtus, quem comprehenderant, locaretur. Ob id enim anxiè cauiſſe, ne quis adeſſet extraneus, qui rem poſſet euulgare. Quare viſo adoleſcente curioſiùs id quod factum fuerat obſeruante illum comprehendere voluiſſe.

a Mar. 14.

b Cap. 18 6 — Ad verba prima Regum.

[b] Expoliauit ſe Ionathas tunicâ, quâ erat indutus; & dedit eam Dauid, & reliqua veſtimenta ſua, vſque ad gladium, & arcum ſuum & baltheum.

De tunica, vnde dicta, quale genus veſtis, quotuplex, quorum propria; qua formæ opere, colore, & materia.

Capvt IV.

Tvnica Latinis à tuendo eſt appellata, vt notat Varro [c]. Vnde membranæ oculorum, cerebri, & alia quæcunque circumplexu ſuo in animalibus aut fructibus fouent, & tegunt, à tuendo quoque tunicæ dicuntur. Propriè verò hoc nomine veſtis appellatur, quæ circumplexu ſuo membra vitalia tegit à pectore ad ima crura. Quod totum in animali *corpus* antonomaſticè nuncupatur, ob quod hoc genus veſtis antonomaſticè quoque dictum eſt à *tuendo*, licèt aliæ veſtes etiam tueantur: quia aliæ partem aliquam corporis; at tunica omnes ferè tuetur, dum partes protegit, quæ reliquis aliis robur viresque miniſtrant. Hebraica vox, quam noſter *tunicam* vertit, duplex eſt כתנת *chethoneth*, & מעיל *mehil.* Quod enim habetur de Samuel [d]; *Et tunicam paruam faciebat ei mater ſua, quam afferebat ſtatutis diebus*; in Hebræo pro *tunica* eſt *mehil.* at quod dicitur de ſacerdotibus [e]. *Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis*; pro *tunicas*, Hebraicè eſt chethoneth.

c lib. 5. & 4. de ling. Lat.

d 1. Reg. 2.

e Exod. 28.

Quid verò duæ iſtæ voces propriè ſibi velint apud Hebræos; non eſt omnino exploratum; quod eas, non vno ſemper modo vertat noſter interpres. Nam *mehil*, etiam vertit alibi *ſtolam*, vt in libro Paralipomenon [f]. *Porrò Dauid*, inquit, *erat indutus ſtola byſſina.* Alibi *veſtimentum*; vt de Iob [g]. *Surrexit*, inquit, *& ſcidit veſtimenta ſua.* Vtrobique enim eſt *mehil.* Similiter *chethoneth* aliquando tunica, aliquando etiam aliter Latinè redditur. Conſtans tamen opinio eſt, *chethoneth* propriè ſignificare veſtem interiorem, qualis eſt tunica; *mehil*, exteriorem; & ita differre *mehil*, & *chethoneth* Hebræis, vt apud Græcos χιτὼν, *chiton* (quod ab Hebræo *chethoneth*, videtur acceptum;) & ἱμάτιον, *himatien*, quæ differunt inter ſe ſicut Latinis tunica & pallium; veſtis ſcilicet interior & exterior. In quem ſenſum duæ iſtæ voces habentur apud Matthæum, cum Chriſtus dicit [h]. *Et, qui tecum vult in iudicio contendere, & tunicam ſuam tollere, dimitte illi & pallium* Græcè enim eſt χιτὼν, & ἱμάτιον, licèt ergo *mehil*, tunica aliquando vertatur, propriè tamen exterius veſtimentum ſignificat: vnde ſæpiùs etiam ſimpliciter *veſtimentum*, & *veſtis* appellatur: quia in ſacris literis, vt etiam in communi ſermone, veſtimentum & veſtis abſolutè poſita, pro conſpicua, & exteriori dicuntur. Sic Chriſtus [i] *depoſuiſſe dicitur veſtimenta ſua, pedes apoſtolorum lauaturus*; non quòd nudus omnino remanſerit; ſed quòd veſtes exteriores & ſuperiores cauerit, quæ ſimpliciter veſtimenti nomine deſignantur. Eodem pacto Saul dicitur [k] *expoliaſſe ſe veſtimentis ſuis, & cecidiſſe nudus.* Nudus enim in ſcriptura dicitur ſine veſtimentis exterioribus quæ more recepto geſtare ſolet in publico ſe ſiſtens. Id quod, vt dicebam, vulgò etiam apud Italos vſurpatur in communi ſermone: qui enim ſolitus in toga, aut mantello procedere, ſine veſtibus eſſe dicitur, aut veſtimenta deponere, cùm ſine illis conſpicitur, aut illa deponit. Sic afferri cuipiam veſtem dicimus, & illi indui; cùm togam domeſticā illi curamus. Maneat ergo, quæ voces à noſtro interprete pro *tunica* accipiuntur, apud Hebræos interiores, & exteriores veſtes ſignificare: ita tamen vt quod Latinè tunica dicitur, Hebraicè magis voce *chethoneth* explicetur; voca verò *mehil* tunica, ſed exterior [l] ſignetur. Propter quod in ornatu ſacerdotali tunica prior, & intima quæ linea erat, *chethoneth*, exterior verò, & hyacinthina omnibus conſpicua *Mehil* appellatur.

f Paralip. 1. c. 15.

g Cap. 1.

h Cap. 5.

i Ioan. 13.

k 1 Reg 19. 24.

l Exod. 28.

Ex his verò qnale genus veſtis tunica fuerit, haberi facilè poteſt: erat enim parata ad induendum, vt corpori applicata vitales illius partes ab iniuria cœli tueretur. Quatenus ad *induendum* ab *amiculis* diſtinguebatur, qualia ſunt pallia, togæ, & quæ ſub illis. Quatenus ad *partes omnes vitales*; ab aliis indumentis diſſerebat, quorum

erat

erat partem duntaxat aliquam corporis tueri.

Iam verò tunica sic accepta multiplex erat, vt variæ eius diuisiones ex variis capitibus deduci possunt. Ex forma, ex quantitate, ex materia, ex ornatu, ex genere personarum, ex induendi modo. Ex *forma*; sine manicis, & manicata. Ex *quantitate*; laxa & adstricta; breuis, & talaris. Ex *materia*; serica, lanea, linea, byssina. Ex *ornatu*; pura prætexta, picta palmata. Ex *genere personarum*; virilis, muliebris. Ex *induendi modo* denique diuidebatur in indusium, subuculam, interulam supparum. Nam quæ corpori intime applicabatur, *indusium* erat; quæ sub alia tunica induebatur, *subucula*. de quibus aliquid est dicendum quantum satis erit ad sacras literas. Duo ergo hic explicanda primum quot tunicis in communi vita Hebræi, & alij vestirentur. Secundò subucula, & indusium dicentur, & si quæ aliæ differentiæ tunicarum.

De primo, non plures vna tunica gestare solitos; multa persuadere videntur. Primò quod nullæ statuæ siue mulierum sint, siue virorum, siue nobilium, siue seruorum plures præferant; vt facilè est in tanta statuarum multitudine quæ in vrbe visuntur, obseruare, & etiam in proximis suburbanis. Secundò Christus Dominus vnica tantum tunica vestiebatur, vt tradit Cyrillus Hierosolymitanus [a]; & id quia in omni victu & vestitu nihil vsurpabat, abhorrens à communi. Tertiò. *Deponere tunicam*, idem Romanis erat, quod nudum se sistere, tantum ergo vnica vestiebantur, cui togam, vel pallium in publicum procedentes induebant. Ouidius tradens alicubi [b] tantum sine crimine posse corpus in lecto nudari; subdit

Hinc simul exieris, lasciuia protinus omnis
Absit, & in lecto crimina pone tua
Illic nec tunicam tibi sit posuisse pudori.

Et sponsa in Canticis [c]; cum nocturno tempore ianua pulsaretur à sponso petente, sibi vt aperiret, nec se pateretur in publico pernoctare, noctis rore madentem, respondit nudam iam se, & lotam lectulo concessisse; nuditatem verò suam per hoc circumloquitur, quod tunicam deposuerit, vt Patres obseruant. *Expoliaui me*, inquit, *tunica mea; quomodo induam illam. Laui pedes meos; quomodo iterum inquinabo illos?* Exuisse tunicam; est nudam illam esse, & stragulis opertam iam cubare. Ex quibus nunc semisopitæ, surgere molestum sit. Si ergo tunicam deponere nudati erat; profectò non plus vna tunica gestabatur.

At ex alia parte duabus saltem videntur vsi. Primò quia Christus Dominus, præter togam, aut pallium, binas saltem tunicas gestanit, vt supra ex recepta opinione docuimus. Probabile verò non est Christum Dominum cum reliqui in communi vsu vnica contenti essent, ipsum plures induisse. Secundò. Quia Ionathas hoc loco dicitur *expoliasse se tunica sua*, illamque cum *vestimentis*, exterioribus nimirum pallio puta, vel chlamyde, dedisse Dauidi. Non ergo tantùm vna tunica vestitus erat; alioquin nudus in omnium oculis remansisset. Tertiò. Quia Romani veteres, & Hebræi cum operis aliquid acturi erant, in quo vires exercendæ, & extendæ, tunicam in omnium conspectu ponebant. Vna ergo si tantum vestiebantur; in omnium conspectu nudabantur, siue pila luderent; siue se armis exercerent; siue aliquid insoliti laboris assumerent. Quo quid absurdius? Cicero de Dionysio; *Cum pila ludere vellet tunicamque poneret, adolescentula, quem amabat gladium tradidisse dicitur.* Et Christus Dominus loquens de eo qui exercebatur in agro [d]; *Et qui*, inquit, *in agro, non reuertatur tollere tunicam suam*; quam nempe domi reliquerat, vt opus expeditius obiret. Hac de controuersia duo mihi dicenda videntur.

Primum. Duas saltem tunicas in communi vsu veteres gestasse; strictiorem alteram, & nudo corpori proximus hærentem; alteram laxiorem, super illam indutam, & magis fluentem. Hoc quæ proximè pro secunda sententia sunt allata, conuincunt; nec in contrarium adducta reuellunt. At statuæ vnam tantùm tunicam præferunt. Primò id perpetuum non esse. Licèt enim rarissimæ; nonnullæ tamen cum pluribus tunicis conspiciuntur. Secundò,

——*Pictoribus atque Poëtis*
Quidlibet audendi, semper fuit æqua potestas.

Multa enim faciunt arti prodendæ, & ostentandæ. Ex quibus arguere non licet id in vsu communi fuisse vsurpatum, quod aut sculpendo, aut pingendo, ab ipsis exprimitur. Plerumque nuda nobis corpora statuunt in comitio, in pugna, in agro. An ob id arguemus omnino nudos veteres pugnasse, iter egisse, aut quid operis in publico factitasse? Tertiò. Tunica interior & adstricta, non ita conspicua erat; sed ab exteriori laxa, & fluente, tota quasi obruebatur. Ob id nec à sculptoribus in statuis exprimitur; aut certè ipsa sola repræsentatur ad artis excellentiam prodendam, dum simul nuda membra per illam transluere artificis ingenio cernuntur.

Ad *tunicam exuere*; est nudare se. Non semper, sed aliquando pro ratione temporis, & loci de quibus agitur. Et tunc tunicæ vocabulum per synecdochē accipitur, singulari posito pro plurali. Quem sensum habent verba sponsæ de lecto, cui dormitura concesserat, respondentis. *Expoliaui enim me tunica mea*; pro subiecto argumento, de omnibus tunicis intelligitur; non quod vnica tunica tunc vterentur; sed quòd *tunica* pro *tunicis* hic appellatur. Quod etiam intellectum fuisset, si, *expoliaui me veste mea*, simpliciter dixisset. Eo ipso enim nudam se lectulo cubare significasset; & tamen ob id vnicam tantùm vestem à veteribus vsurpatam non diceremus. At vbi res aliud postulat, & propriè loquendum est, tunica cùm deposita dicitur, vna intelligitur, non plures; *vt in agro, in palæstra, in xysto, in sphæristerio*. ob id indutos pluribus intelligimus, quia vna detracta, non omnino sine tunica remanebant. & hoc, inquam, erat in quotidiano victu, & vestitu.

Si quid tamen, aliter vsus exigebat, etiam plures duabus adhibebant. Itaque de Augusto legimus quatuor illum tunicis, ætate proiecta, vestiri solitum. Suetonius [e] de illo, *Hyeme*, inquit, *quaternis cum pingui toga tunicis, & subucula thorace laneo, & femoralibus & tibialibus muniebatur.* Non temerè autem hæc tam subtiliter exequitur Suetonius, & memoriæ posterorum tradit de tanto viro. Quia rarum omnino & insolitum tot simul tunicis indui. Vnde meritò Euthymius illos refellens qui Christum Dominum quinque voluisse tunicas habuisse, stupiditatem hominum admiratur, qui Christo tribuant, quod in communi vestitu rarissimi, aut nullus vsurparet.

His sic statutis de numero tunicarum; quales esse

a Catech. 5.
b lib. 3. Eleg. 13.
c Cap. 5. 3.
d Matth. 24. 18.
e Cap. 82. in August.

essent breuiter explicemus. Dixi distinctas in adstrictiores & laxiores. *Adstricta*, corpus intimè complectebantur; & ex hoc genere erant *indusium, subucula, interula, supparum*; quæ quatenus, an nihil inter se differrent; incertum est.

Indusium videtur proprium fuisse fœminarum, de quo Varro [a] cum dixisset *pallam*, exteriorem esse vestem fœminarum, sic appellatam quod palam gestaretur; subdit: Alterum vestimenti genus *indusium* esse, *ab eo quod intus* appellatum. Quomodo autem sit illud *intus* accipiendum; Nonnius declarat; *Indusium dicentesse, quod corpori plures intra vestes adhæret, tanquam intusium.*

a lib. 4. de ling. Lat.

De *subucula* quomodo, & an ab indusio differret; ambigitur. Quidam, quod esset propria virorum; indusium, fœminarum. Alij, quod post indusium adhiberetur. Varro discrimen distinctè non signat. *Postquam*, inquit, *binas tunicas habere cœperunt, instituerunt vocare subuculam, & indusium*; potius est, vt idem vtroque nomine significari dicamus. Interior enim tunica, & *indusium* ab eo quod intus, & *subucula* ab eo quod sub alias omnes vestes vsurparetur.

Interulam verò quidam, quam nos *camisiam* dicimus, fuisse volunt. Illius in bono sæculo Latinitatis Horatius, & postmodum Martialis, æuo posteriore, Apuleius, & alij meminerunt.

Denique *supparus* vel *supparum* etiam interioribus tunicis adnumeratur. Explicans autem quid esset Festus, vestimentum fœminarum fuisse tradit, inde dictum *quod subtus appareret*. Neo aliud istis de differentiis, quod adiungamus, habemus; nisi camisiam nostram inter illas computandam; Eam autem à litteratoribus nostri sæculi nunc subuculam, nunc interulam, nunc indusium promiscuè vocari. Admonuerim tamen, cum tunica generale nomen sit ad has omnes; propriè nihilominus cum *tunica* dicitur, exteriorem intelligi, super quam proximè toga, vel pallium. Interiores enim illæ suo singulæ nomine, *subucula*, vel *interula* designantur.

Tunica quorum, & à quibus vel sola, vel cum aliis vestimentis indueretur.

§. II.

TVnica ergo, quorum propria? Omnium ferme gentium, & apud omnes tam virorum, quàm fœminarum. Apud Romanos tamen erant, qui sine tunicis aliquando, alij qui semper in solis illis agebant.

Sine tunicis, opinor, erant seueriorem Philosophiam professi cum solo pallio incedentes; ob id signanter *palliati*, non quod, vt supra monui, soli ipsi cum pallio; sed quod soli cum solo pallio: sicut milites etiam caligati dicebantur, non quòd soli caligis vterentur; sed quod in sola caliga incederent, pedibus alio nullo tegumento protectis. Alij verò etiam cum caligis alium calceatum intra caligas induebant, vt infrà dicemus.

Secundò sine tunicis erant Candidati; de quibus Plutarchus refert *in more fuisse, vt sine tunica, sola candida toga circumamicti, eaque recincta descenderent in campum; & id vt cicatrices & vulnera facilius ostentare populo possent, si qua pro Rep. suscepissent*: Inde Candidatos appellatos, non quod alij non candidi, cum Comitia fierent, & Tribus in suffragia mitterentur; sed quod ipsi soli in sola toga candida sine tunicis.

Tertiò opus aliquod facientes etiam tunicam deponebant, vt ex Christi verbo [b] colligimus: & qui aliter se in stadio, vel alibi exercebant, vt habemus ex Cicerone, & docet pluribus Hieronymus Mercurialis.

b Matt. 24. 18.

Quartò qui seueriorem vitam apud Romanos profitebantur, toga sola circumamicti, sine tunicæ prodibant, subligaculo, & adstrictis femoralibus quæ nunc *mutanda* præcincti. Valerius [c] de Catone; refert illum *Prætor cùm esset iudicium Scauri, quia æstate agebatur, sine tunica exercuisse, campestri sub toga cinctum*. Campestre enim est, quod alij *campagum, subligaculum, semicinctium*, verendis iniectum. Et is habitus erat, quem *cinctum gabinum* veteres appellarunt; in quo plures statuæ cernuntur Romuli, Iouis, & Consulum Romanorum; qui toga supra nuda corpora tecti, & ad lumbos succincta, sedent quasi pro tribunali.

c lib. 3. c. 6.

Quintò denique prophatæ plerique apud Hebræos sine tunicis incedebant, solo pallio, nudo corpori superiniecto; lumbis tantum Zona pellicea recinctis, quæ *lumbare* propriè dicebatur; & respondebat ex æquo femoralibus & subligaculo Romanorum. In hoc habitu videtur Isaias incessisse, & postmodum Elias. In nouo verò testamento Ioannes Baptista vestimentum [d] ex pilis camelorum textum tantummodo gestans, & Zona pellicea circa lumbos accinctus. Vestimentum enim vt supra fusius, vestem exteriorem significat; qualis Hebræis erat tantùm pallium. Et hi cum aliis vestibus sine tunicis.

d Matt. 3. 4

Cum solis autem tunicis, sine toga, vel pallio. Primò, erant Romani omnes domi, aut cum ruri agebant, vt indicat Tertullianus [e]: statim enim vt à foro domum redibant, togam deponebant; & ruri, aut procul ab vrbanis turbis, semper in sola tunica visebantur: ob id *tunicata quies* appellata; vt contra, *togata cura*. Martialis [f];

e De Pal.

Quos, Faustine, dies qualem tibi Roma Rauennam
Abstulit? ô soles, ô tunicata quies,
O nemus, ô fontes, solidumque madentis arenæ
Littus, & æquoreis splendidus Anxur aquis.

f lib. 10 epig. 51.

Et apud Sidonium *singulos* [g] *menses in otio fuliginoso, aut tunicata quiete transmittere*, pro eo quod est procul ab vrbanis curis.

g li. 2. epist.

Secundò erant omnes serui. Nunquam enim isti cum toga apud Romanos; sed aut in solis tunicis, aut cum pallio vt infra docebo.

Tertiò tunicati etiam in populo ciues visebantur; sed tenuiores, & infimæ fortunæ. Vnde illud Horatij

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

Pauperes enim & extremæ sortis in sola tunica: propterea non *populum* vocat hos Horatius; sed *popellum*. At verò si de promiscuo tunicæ vsu loquamur, erat illa communis omnium gentium omnis sexus, ætatis, & conditionis. *Omnium gentium*; quia nullis non suæ tunicæ; *omnis sexus*; quia tam viri, quàm fœminæ, *omnis ætatis*; quia tam pueri, quàm senes, *omnis conditionis*; quia tam togatus, quam miles; tam plebs vrbana, quàm rustica. Licet in his omnibus suum discrimen esset, non solùm in textura & materia; sed etiam nonnihil in forma. *Nonnihil*, dico; quia tunicarum omnium sua quædam figura erat, in qua deinde singulæ modicum variabant.

Tunicæ quali forma, & quam multiplici, &c.

§. III.

a Panciroll. lib. 2. var. c. 98.

QVæ ergo hæc tunicæ forma? Qualis [a] ferme nunc in veſtibus cernitur, quas diaconi, & ſubdiaconi, dum ſacerdotibus adſunt, induunt, interim dum ſacris adminiſtrant. Ante pectus integra, ſine iugulo, ſciſſa à lateribus ad genua vſque protenſa, brachia tangens. In quo ſæpè variauit: à principio enim ſola brachia vſque ad cubitum tegebat in viris; in fœminis autem etiam cubitum vſque ad manus ideo manicatæ fœminarum; cùm ſolis brachialibus erant virorum. *Manica* enim cum de veſtibus agitur, propriè tegumentum eſt brachiorum ad manus vſque protenſum, & illas amplexum. Dixi *in re veſtiaria*; nam in re militari, *manica* ſunt etiam quæ vulgo *guanti di ferro*, de quibus Iuuenalis [b].

b Sat. 6.

Baltheus, & manica & criſta cruriſque ſiniſtri
Dimidium tegmen ——

c l. 1. C. de cuſt. reor.

In iure [c] verò ciuili *manica*; vinculum eſt iniectum reorum manibus quod vulgo *manette* nuncupatur. At in re veſtiaria non ſolum aliis veſtibus adiunctæ ſunt manicæ; ſed ipſæ per ſe ab aliis auulſæ, paratæ manibus à frigore tuandis; quæ vulgo *manizze, manicotti*, & Græco vocabulo *chirotheca*. de quibus Plinius [d]; *Cuius manus hyeme manicis muniebantur; vt ne cæli quidem aſperitas ſtudiis vllum tempus eriperet.* Tunicæ ergo virorum omnes ſine manicis olim; manicatæ fœminarum. Ideo probro viris fuit manicatas induere; vt ſine manicis fœminis. Virgilius [e] in exprobrationem Numani Remuli

d lib. 3. ep. 5.

e lib. 9.

Vobis picta croco, & fulgenti murice veſtis.
Deſidia cordi; iuuat indulgere choreis,
Et tunica manicas, & habent redimicula mitra,

f lib. 7. Cap. 12.

De quo ritu diſtinctè Gellius [f] *Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vſque in primores manus, ac prope in digitos, Romæ atque in omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Græco vocabulo noſtri chiridotas appellauerunt: viri autem Romæ primò quidem ſine tunicis, ſola toga amicti fuerunt: poſtea ſubſtrictas & breues tunicas citra humerum deſinentes habebant; quod genus Græci dicunt Exomidas.* Sed quomodo ſine tunicis olim Romani, omnes in ſola toga? Semper enim aut nudos aut togatos oportuit: vtrumque paris eſſe videtur abſurditatis. Nam & domi, & ruri, & priuatim, togatum ſemper egiſſe; planè moleſtum, nudum verò; prorſus inhumanum. Dicendum ergo ſine tunica quidem olim egiſſe; ſed cum interula, & campeſtribus; ſeu femoralibus qualia ſupra deſcripſimus: inde verò tunicas aſſumptas, quas interulæ ſuperinduerunt, ab illis diſtinctæ, ea ratione qua ſupra dixi. In his ergo, quæ virorum erant, primo brachiorum tegumento à fœmineis diſtinguebantur. Deinde, toto amplitudinis modo: nam fœmineæ tunicæ longiores erant & laxiores; adſtrictæ magis, & breuiores virorum. Illæ enim ad talos vſque laxo ſinu & fluenti pertinebant; hæ tantum ad genua. Gellius [g]; *fœminis*, inquit, *ſolis veſtem longam, lateque diffuſam in decorem exiſtimarunt. Ad vlnas, cruraque aduerſus oculos protegenda.* Bene hoc in fœminarum tunicis obſeruat: nam tunicæ virorum vlnas, & crura nudabant. Itaque Publius Africanus [h] Pauli filius Sulpitio Gallo homini delicato, inter alia pleraque quæ obiectabat, id quoque probro dedit *quod quotidie vnguentatus contra ſpeculum ornaretur, ſupercilia raderet, barba vulſa (non attonſa) feminibuſque ſubuulſis ambularet.* Quomodo enim notari potuiſſent in Gallo femina ſubuulſa; niſi nudis ille inceſſiſſet? Id autem erat, quia tunicæ virorum paulò ſupra genua deſinebant; vnde crura, poplites, & partem coxarum nudabant; maximè cum vtrinque ad latera paterent. Apertæ enim erant, non totæ; ſed infra alas vſque ad extrema femora: quare toga ſublata, facile quoque erat partem femorum nudari, quæ genibus propinqua ſunt. Quintilianus [i] agens de Oratoris habitu pronunciantis, & ab illo quomodo tunica, quomodo toga ſit habenda deſcribens, inter alia, de tunica præcipiens, qualis ea eſſet in viris, inſinuat. *Cui*, inquit, *lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunica prioribus oris infra genua paululum, poſterioribus ad medios poplites vſque perueniant. Nam infra, Mulierum eſt; ſupra, Centurionum.* In quibus magni Rhetoris verbis quædam, quæ huc propriè ſpectant, obſeruentur.

g Ibidem.

h Gel. ibid.

i lib. 11. c. 3.

Primò Tunicas virorum alias fuiſſe *lati claui*, ſiue *clauatas*, quas geſtare, non omnibus ius erat; ſed equitibus & ſenatoribus tantùm. Alias, rectas, & puras, quas omnes geſtabant. *Clauatæ* verò, ſiue *lati claui*, quæ Feſto palmatæ dicuntur, erant ſiue textura, ſiue acu pictæ, quæ poſteriori tempore *dalmaticæ* ſunt appellatæ. De quibus Lampridius [k]. *Dalmaticatus* (Commodus) *in publicum proceſſit: atque ita ſignum emittendis quadrigis dedit.* Ab his autem *dalmaticæ* deinde Diaconorum appellatæ, de quibus in iure canonico [l].

k In vita Com.

l Cap. communis. d. 23. c. de. ... d. 70.

Secundò Rectas & puras laxiores fuiſſe, & ſolitas in pectore præcingi, quod indicat hîc Quintilianus, & Chriſtus Dominus ad cinctum tunicarum ſæpiùs alludens. Sine quo incedere, crimini Romæ, dabatur. Vnde id ortum de Cæſare; quod refert Suetonius [m] Syllam monere ſolitum optimates *vt à malè præcincto puero cauerent*, Cæſare nimirum, à quo iam partibus ſuis exitium timebat.

m Cap. 45. in Cæſ.

Tertiò. Mulierum tunicas *talares* fuiſſe, *genuales* tantùm virorum. Propterea Quintilianus dicit vltra genua tunicas Oratoris extendi non oportere; quòd quæ excederent, fœmineæ eſſent. Quare dicit ibidem ſumma cura Ciceronem egiſſe, vt crura toga protegeret, ne fortè dum diceret varices apparerent, quibus in cruribus laborabat. Argumento ineluctabili tibias, & crura ſine tegmine veteres habuiſſe, tunicaſque illorum non vltra genua protenſas. Si enim vel tibialia Cicero geſtaſſet, vel longiorem tunicam habuiſſet; opus illi non fuiſſet togæ ſubſidium quærere varicibus obtegendis.

Quartò. Non ſolùm fœminarum; ſed etiam puerorum talares tunicas fuiſſe, ob eandem cauſam pudoris nempe tuendi; & quod pueri tunicati tantùm & præcincti, ſine toga incederent. Ob id enim tunica prætexta vtebantur, vt ſupra dixi, limbo purpureo ad extremas oras aſſuto. Quare Ioſephi [n] tunica talaris erat, & polymita, quæ reſpondebat planè prætextæ puerorum apud Romanos, vt videantur iſti à Iacobo didiciſſe quomodo ſint pueri veſtiendi, veſte nimirum compta & talari, qualis erat tunica polymita ſimul ad decorum conciliandum, & pudorem tegendum.

n Gen 37.

Quintò. Militares viri, & alij quicunque in opere & labore erant, tunicis breuioribus vtebantur,

bantur, supra genua tantùm pertinentibus vt expressè tradit hic Quintilianus, & infrà nos, vbi de vestibus nobilium, & seruorum.

Sextò. Denique formam tunicæ, qua viri, Quintiliani tempore adbuc vtebantur, bane fuisse quam dixi, nempe sine manicis, & non vltra genua. Quod ita seruabatur, vt viro crimini daretur in tunica cóspici talari & manicata. Vnde illa sunt Ciceronis [a] in socios Catilinæ, *quos manicatis, & talaribus tunicis*, inquit, *velis amictos, non togis videtis.* Hoc enim illis exprobrat, vt maximè temporibus illis ignominiosum. At contra postea factum est, & probro datum, si virorum tunicæ manicatæ non essent. D. Augustinus [b]. *Secus*, inquit, *talares, & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat; nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sint, eas non habere, flagitium est.* Adeo verum illud est.

Alia ætas alios mores postulat.

Vt quod olim flagitium erat si gestaretur, postea flagitium fuerit non gestari.

a Orat. 5.

b lib. 3. c. 12. de doctr. Christiana.

Colobium quale genus tunicæ fuerit, & de Christi Domini tunica inconsutili.

§. IV.

SVperest, vt omnia quæ de tunica dici possunt, complectamur, inconsutilis Christi Domini tunica, & colobium veterum monachorum. De illa quæri potest cur Euangelista tam distinctè commemoret eam inconsutam fuisse; & quid sit eam *desuper per totum* fuisse contextam; cur denique tanto studio sit à militibus expetita, vt de illa anxiè sortirentur. Id Euangelista narrauit, quia communes aliorum tunicæ erant, vt dicebatur, à lateribus apertæ; sub axillis autem ad medium vsque sutura claudebantur, id quod supererat liberè fluente. At Christi Domini tunica, non acu, sed textura coniuncta. Notat enim Chrysostomus [c] aliorum tunicas fieri solitas duobus pannis in vnum sutura coniunctis. At quid est *desuper illam contextam?* Isidorus [d] Pelusiota dicit *retractam*, nimirum, vt iam textæ telæ quid aliud supertexeretur. Theophylactus exponit non tecto, & vnius modi stamine, sed transuersim detextam. Probabilius vt per id Euangelista significare voluerit, ab summo ad imum sic fuisse vno contextu confectam, nihil vt acus opera fuerit in illa adiunctum, aut coniunctum. At cur tantopere milites de illa solliciti? Supra de huc iam diximus. Sunt [e] qui ad ludibrium putent id milites fecisse. Quasi Regem traduxerant, in regio diademate cofixerant; vt regi titulus adscriptus fuerat. Vt regis ergo vestimenta, certatim ambibant, & quærere simulabant. Ast alij [f] serio omnino contendisse volunt, quod aliquid inaudissent de Christi miraculis attactu solo patratis, & ob id medicatam, aut aliter efficacem vim inesse vestibus illius existimarent.

c In Ioan. 19. V. Riberam, lib. 3. de temp. cap. 7. & 9.

d lib. 1. ep. 74

e Theophil. & Euthim. in Ioan. 19.

f Procop. in Gen. c. 28.

Superest *colobium vestis religiosa*; Ob id non omittenda sacras literas, & quæ ad illas illustrandas faciunt explananti. De eo autem duplex dubium; quorum proprium esset, & quale genus vestis: in vtroque autem occasio ambigendi non leuis: nam ex vna parte Cassianus [g] indicat Monachorum propriam vestem fuisse. De Monachis, Ægyptiis præsertim agens, eorumque vestitu; *colobiis quoque*, inquit, *lineis induti, quæ vix ad cubitorum ima pertingant; nudas de reliquo circumferunt manus; vt amputatos habere eos, actus & opera mundi huius, suggerat abscissio manicarum, & ab omni conuersatione terrena mortificatos eos velaminis linei doceat indumentum.* Ob id recentioribus [h] *colobium*, non inter vestes modo veterum Monachorum; sed omnium planè religiosam vitam arctiùs profitentium proprium existimatur. Et id esse putant colobium, quod illi vulgari vocabulo inter vestes suas *patientiam* appellant.

g lib. 1. de instit. renunc.

Sopran. in Dauid.

h Pancir. lib. 1. var. c. 25.

At ex altera parte, *colobium*, siue *collobium* (vtrumque enim nomen à bonis auctoribus vsurpatur) vestis erat honestissima, qua Senatores vti iubebantur in vrbe, vt habetur in Codice Theodosiano; & in Epistolis Pontificum mentio fit colobij episcopalis; quod arguit illud honestissimæ vestis genus fuisse, quomodo ergo modestiæ, & dimissioni testandæ colobium à Monachis est vsurpatum; cum ea vestis esset propria Senatorum, & ab Episcopis ipsis in Christiana Ecclesia gestaretur? Et augetur difficultas ex eo quod quidam addunt, non Monachorum modo; sed eremitarum proprium fuisse, Paulumque primum eremitam *colobium* suum Athanasio reliquisse, *tunicam* Antonio.

Iam verò de veste ipsa qualis esset, non lenior controuersia quam de vsu. Consentiunt enim omnes sine manicis fuisse, collóque insertam pone humeros, & ante pectus demissam, ad genua vsque pertinuisse. Quod si est; quomodo Senatores in Vrbe colobiis à Theodosio vti iubentur, cùm eo tempore dicat Augustinus [i], sine manicatis tunicis conspici, fuisse flagitium? Adde seruos omnes in tunicis apud veteres fuisse, quæ sine manicis omnes erant. At Seruius exertè tradit colobiis antiquos honestiores vsos, quæ erant seruis interdicta. Quorsum autem, si quod hic indicat Cassianus, erant *colobia* maximè expedita ad opus quodlibet exequendum?

i lib. 3. de doctr. Christ.

Duo dicenda sunt. Primùm, colobium fuisse vestem vrbanam, non militarem. Ob id Imperator Theodosius cum vellet in Vrbe vsum militaris vestis interdicere, colobiis dixit vtendum Senatoribus; non quod illa pretiosiora essent, sed quod pacis indicium; nec quod illa iuberet, sed quod permitteret. Inhibens enim vsum sagi, penulæ, & alterius militatis vestis in Vrbe, quibus vti liceret exponens, colobium expressit. Itaque quod collobiis Senatores vterentur, argumento non est illa fuisse pretiosa; sed quod militares vestes non essent; cum non in signum dignitatis ab illis gestarentur.

Secundò dicendum Monachos, eremitas, & alios seuerioris vitæ in religiosa disciplina cultores colobiis vsos, non ad demissionem animi testandam ex forma vestis; sed vt essent in illis ad opus & vigilias expediti. Nec incongruum in eodem vestitu diuersa fuisse spectata, cum ad diuersa referretur; & ob aliud à Senatoribus vsurpatum, ob aliud à Monachis, & eremitis. Sed quid de tunicis, quas manicatas habere, eo tempore probro dabatur; colobia verò nil erant aliud, quàm tunicæ non manicatæ? Ob id enim Græca voce *colobia*, quod truncata & mutila, demptis nimirum manicis, dicta sunt, vt alij obseruant. Duo responderi possunt. Primum (quod minùs mihi probatur) D. Augustinum non de toto orbe Romano loquutum, cum dixit

suo tempore *tunicas non manicatas gestare pro flagitio fuisse*, sed de sola Africa. Alterum Imperatores non præcipere colobia Senatoribus; sed cum præscriberent quas vestes non liceret in vrbe gestare, colobia, de quibus ambigi poterat, cùm alias prohiberent, inter eas, quibus vti liceret expressisse.

a Cap.19.24 Ad illa verba primi Regum.

[a] Expoliauit etiam ipse se vestimentis suis, & prophetauit cum cæteris coram Samuele, & cecinit nudus tota die illa, & nocte.

An aliquando veteres, nudi agerent in communi vsu.

§. V.

DVbium non est antiquos nonnulla in moribus vsurpasse, non solum nostris opposita, sed quæ videntur ab ipsa quoque ratione non leuiter abhorrere; in conuiuiis, in nuptiis, in balneis, in funeribus, in ipso cultu & amictu corporis; inter quæ istud est, quod nunc proponimus, & nonnulli dubitant; an ita fuerint Hebræi veteres & alij pudoris incuriosi, vt publicè alicubi, & aliquando nudi agerent in communi vita. Sunt, qui affirment, & velint apud antiquos corporis nuditatem, non tanta cura, nec tam subtili diligentia in publico vitatam, vt nunc solemus. Quod probant primò, quia Saul hic regia licet dignitate præfulgens, nudus *cecidit & cecinit* tota die. Secundò, quia Ionathas [b] in omnium se oculis vestibus exuit, & eas Dauidi tradidit. Nudum ergo se stitit aliorum aspectibus. Tertiò, quia Dauidi [c] ipsi cum Golia pugnaturo, suas vestes Saul induit, in omnium etiam oculis ante suis exuto. Quartò, quia prophetæ, qui impulsu diuini Spiritus agebantur, nudi incedebant aliquando; sine dubio non facturi, si res adeo inusitata fuisset, & plena flagitij qualis nunc habetur. Isaiæ [d] enim præcepit Deus; *Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus, & discalceatus.* Et Micheas [e]; *super hoc*, inquit, *plangam, & vlulabo: vadam spoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum.* Quintò captiui omnes nudi à victoribus agebantur, & id quia studio auaritiæ spolia illis omnia victores milites detrahebant, id certè non facturi, si tanta cura pudoris antiquis fuisset in nuditate tegenda, quanta nunc est. Pudor enim non solùm læditur in eo, qui nudus ante alios statuitur; sed in iis etiam, qui coguntur alios nudos aspicere, & ante quorum oculos nudi prostituuntur. At victi adeo nudabantur, eo ipso quod capti, vt in sacris literis [f] *nuditas* pro captiuitate, & *nudus* pro captiuo ponatur. Sextò apud Hebræos, Romanos, & alios extremo supplicio plectendi nudabantur; & in nudos lege agebatur, siue in crucem tollendi essent, siue more maiorum prius verberibus cæsi, securi feriendi; quem morem volunt plerique fuisse quoque cum Christo seruatum, sic, vt omnino nudus in crucem actus, & de cruce pependerit. Quod si fuit; omnino dicendum Christum Dominum tantam in se ignominiam non fuisse admissurum, si probrosum tunc adeo fuisset, & præter morem, nudum esse, & videri, vt nũc habetur. Septimò, Dauid [g] in argumentum festæ lætitiæ sacro tripodio membra vibrando, nudatus est ante arcam, vt illi Michol exprobrauit, in eo reprehendens nuditatem, non vt prorsus insolitam, sed vt Regis indignam. Octauò, veteres tam Græci, quàm Romani, in agro, in campo, in stadio, in palæstra nudi agebant; nudi in omnium oculis luctabantur; nudi pila ludebant; nudi discum iactabant; nudi agros excolebant. Vnde Virgilius ad agricolam,

Nudus ara, sere nudus.

Et de Lacedæmonica palæstra Propertius indicans nudos in ea exerceri solitos, non viros modo, sed etiam fœminas

Multa tuæ Spartæ miramur iura palæstræ;
Sed mage virginei tot bona gymnasij,
Quod non infames exercet corpore ludos
Inter luctantes nuda puella viros.

Non, denique balnearum vsus erat Romæ & apud alias gentes adeo promiscuus, vt in iis non solum viri, sub aliorum virorum aspectu; sed passim quoque viris admixtæ fœminæ nudarentur. Id ergo recepto more sic apud illos inoleuerat, vt nunc apud Indos; apud quos nudum conspici, flagitium non habetur.

Sed dicendum semper apud omnes, quibus aliquis humanitatis sensus, & studium; simul etiam summam curam fuisse pudoris, in nuditate tegenda; quod supra docuimus ex D. Paulo, & ex D. Augustino. Nunquam ergo, & nullibi, siue apud Hebræos, siue apud Romanos, in communi vita, nuditas in aliorum conspectu vsurpata, sine probro & flagitio Quem gentium omnium consensum tacitè D. Paulus [h] expressit, dum dixit his membris, quæ inhonestiora sunt, abundantiorem honorem omnes habere illa circumtegendo & velando.

Vt autem in contrarium adducta soluamus, & explicemus; præmitto communem vsum loquendi habere, vt quædam dicantur non esse, aut non fieri, cum non consueto modo sunt, aut fiunt, quo debent esse. sic à Christo Domino dicitur [i] Ioannes *venisse non manducans, neque bibens*; non quod omnino non manducaret aut biberet; sed quod illius cibus & potus, consuetus non esset, aut talis qui malignè nutriret; Et qui potius est ferarum victui, quam hominum accommodatus. Sic etiam Dauid ab Achimelech [k] solus aduenisse dicitur; non quod omnino non comitatus Dauid, qui simul cum illis panes propositionis comedit; sed quod præter solitum paucis comitatus. Sic denique in re præsenti *nudus* aliquando dicitur, non omnino vestibus exutus; sed malè vestitus, aut magna sui parte nudatus; aut non cum illis vestibus cum quibus solet incedere. Ad quod Seneca [l]; *Quædam*, inquit, *etiam si vera non sint, propter similitudinem, eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic illiteratum, non ex toto rudem; sed ad literas altiores non perductum, sic qui malè vestitum & pannosum videt; nudum se vidisse dicit.* Et hic modus loquendi nititur in axiomate, iure sacro simul & ciuili recepto, & omnium gentium consensu probato: *quæ parum absunt, abesse nihil videri, & in vnaquaque re, minimum quod interuenit, pro nihilo reputari.* Sic ergo qui ita vestitus est, vt parum distet à nudo, quod eadem ferme patiatur incommoda, quæ nudus; etiam nudus appellatur qui parum comedit, *ieiunus*, [m] qui parum aquæ riuus continet, *siccatus* [n]. His præmissis ad singula respondeamus.

Primò Saul *nudus dicitur cecidisse*, non quia vestibus

b 1.Reg.18.1
c 1.Reg. 17.
d Cap.20.2.
e Cap.1.8.
f Nah 3.5. Abac.2.15.
g li.2.Reg.7
h 1. Cor.12. 23.
i Matth. 11. 18.
k 1.Reg. 19.
l lib.5. de benef.c.13.
m Act 17.
n Isaiæ 19

vestibus omnibus exutus; sed quia superioribus spoliatus, & regio omni ornamento deposito sola in tunica relictus est, vt fusiùs in Commentariis obseruauimus. Secundò Ionathas expoliauit se vsque ad tunicas interiores: vt enim etiam in eiusdem loci Commentario tradidimus, superiores vestes simul cum chlamyde cum Dauide mutauit. Ob id nec nudus remansit, propriè loquendo; nec vllum de nuditate ipsius in scriptura verbum. Tertiò Dauidi vestimenta Saulis induta sunt, & sua detracta; non tamen ob id existimandum vel illum nudum ante aliorum oculos statutum; vel inde arguendum solitos antiquos, nudos incedere; si raptim quis ante alios sua vestimenta deponeret, vt aliis indueretur. Ad quartum Prophetæ nudi aliquando incedebant; non quod verenda non tegerent, vt improbabiliter meo iudicio, interpretes [a] non obscuri nominis existimant; sed quod toto fermè corpore, præter illas partes, & illis adiacentes, nudati, vt alij omnes [b]. Ad quintum quod de captiuis dicitur; trahi in argumentum non potest; vt inde probemus antiquos solitos nudos incedere, quod nudos captiuos agerent. Sed probabile nec captiuos ita omnino nudatos, vt subligacula non haberent; nisi si quãdo vellent ad obscœnos vsus illis victores abuti. Quod indicat id ex Habacuc allatum. Ad sextum. Esto quod sontibus & damnatis illud etiam adderent ignominiæ, vt in augmentum pœnæ nudi plecterentur, non video quid inde de communi viuendi more colligi possit; probabilius tamen mihi est apud non barbaros in reos animaduersum, verendis saltem velatos.

a Haymo, Dionys. Adam. Sasbout Cornel. in Es. cap. 20. 2. qui tribuunt D Hieron.
b Hugo, Ferus Sanc. ibi. V. Clementem Alex. li. 2. pædagogi. Gregor. 2. Mor. 31. August. lib. 16. de ciuit. c. 9. lib. 12.

At quid de Christo in cruce pendente? Sunt qui omnino nudum, & nulla parte corporis obtectum pependisse volunt: & hoc ipsum non refugisse, vt hac quoque ratione non minus hominum causa propter verecundiam in animo, quam propter lacerationem in corpore cruciaretur. At id, vt verum fatear, abhorret animus cogitare de Christo: nec enim decebat illius virgineum pudorem; vt tale genus confusionis admitteret. Itaque qui Patres *nudum* suffixum dicunt, intelligendi sunt de nuditate totius corporis, præter quam circa lumbos & femora, modo, quo dixi, quo tamen in genere supplicij suus ex confusione cruciatus non aberat, cum homini pudico & verecundo plenum ignominiæ sit, & confusæ tristitiæ sic ante omnium oculos prostitui. Ad septimum de Dauide; non est curandum quid in illum Michol euomuerit, vt stomacho suo obsequeretur. Nudum illa Dauidem appellauit, acerbo cõuitio exaggerando deformem habitum in quo Dauid incesserat, arcam deducendo. At nudum non fuisse; clarè scriptura demonstrat, quæ dicit illum lineo ephod indutum. Ad octauum quod dicitur de palæstra & aliis exercitationibus gymnicis; nihil probat. In iis enim nudi agebant sine aliis vestibus non sine femoralibus quæ ob id campestria dicebantur, quod cum iis in campis exercerentur; siue is ager siue stadium, siue xystus, siue palæstra esset. Nec aliud dicendum de balneis. In iis enim non sine femoralibus & subligaculis erant. In quo tamen ipso negandum non est à verecundia non solum, sed ab humanitate desciuisse, quod balneas promiscuas habuerint; in quibus fœminæ simul & viri lauabantur, quem non morem sed abusum turpissimum pluribus Patres insectantur.

Sepran. in Dauid.

Ad verba 2. Regum.

[c] Porrò Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens, nudis pedibus incedens, sed & omnis populus qui erat cum eo. c Cap 15. 30.

Veteres an nudis pedibus incesserint; & de vario genere tegumenti, quo pedes apud illos operiebantur.

§. V.

Nudis incessisse pedibus antiquos Hebræos; ex his quæ subiicio posset fortasse quispiam suspicari. Primò quòd Deus illis præcepit [d] *vt agnum paschalem comederent festinanter habentes in manibus baculos, & in pedibus calceamenta.* Quorsum enim id præcipere; si Iudeis solitum pedibus calceatis incedere? Certè quia baculi à vescentibus non gestabantur, eos cum vellet Deus in esu paschalis victimæ gestari, nominatim de illis præcepit. Similiter ergo dicendum, quia excalceati incedebant, cum vellet illos in esu victimæ calceatos, id præcepisse. Secundò Christus Dominus in vita victuque communi nihil à reliquis differebat. Venit enim Ioannes *neque manducans, neque bibens*, & spretus à Iudæis est; ipse verò vt omnem illis occasionem præcideret à se resiliendi, quasi vnus ex illis, inter illos versatus est; in veste, victu, & reliqua ratione agendi, nihil in se notabile præferens, & ab vsu communis consuetudinis alienum. *Venit*, inquit Christus [e], *Ioannes non manducans, neque bibens; & dicunt dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens; & dicunt; Ecce homo vorax, & potator vini.* Quid est *non manducans, neque bibens?* An sine cibo & potu Ioannes? Nequaquam. Sed est illum, non absolutè, vt modò diximus, sed vt cæteros homines nec bibisse, nec manducasse. vitæ scilicet genus singulare longe ab aliorum consuetudine remotum, instituisse. At Christum *manducasse, & bibisse*, est illum cõmunem cum cæteris agendi rationem in vita victuque seruasse, quod Chrysostomus & Euthymius obseruarunt. Iam verò Christus nudis pedibus incessit: vsitatum ergo tunc erat sic incedere. Tertiò, Romani nudis etiam pedibus agebant, vnde parum seueri habiti, qui calceis, præter quã in itinere, aut causa valetudinis vterentur. Hinc illud Tertulliani [f]; *Pedes nudi, magis decent: certè viriles magis, quàm in calceis.* Et vetus Iuuenalis [g] interpres exertè scribit senatores olim non modò excalceatos; sed nudis pedibus fuisse. Propter quod etiam Scipioni, Catoni, Germanico, Phocioni laudi datum quod etiam in castris intectis pedibus essent; vbi scilicet communis consuetudo sine calceis incedendi propter belli incommoda non seruabatur.

d Ex. 12. 11.
e Matth. 11. 18.
f De pal.
g Sat. 1. v. 3.

Omnino tamen dicendum Hebræos æque vt Græcos, & Romanos in communi vita calceatos fuisse. Quod argumento ineluctabili conuincit in sacris literis tam frequens calceamentorum mentio, dum inter vestes quotidianas computantur, omni loco & tempore sic promiscuè ab omnibus vsurpatos, vt illis nemo careret. Itaque cum Samuel ab abstinentia laudatur, quod populum eum iudicauit, à nemine munus accepisset, de eo dicitur [h], *Testimonium præbuit in conspectu Domini, & Christi; pecunias, & vsque ad calceamenta ab omni carne non accepit; & non accusauit illum*

h Eccli. 46. 22.

homo. Calceamenta enim hîc nominatim sapiens expressit, vt orationem exaggeraret. Nihil accepisse Samuelem, nec magnum, nec paruum, nec pretiosum, nec vile; vsque ad calceamenta vilissimum genus vestis, omnibus commune, & semper in promptu. Quae Isaias *calceamenta* cum *zona renum*, sine *lumbari* (sine quibus nunquam veteres, vt nunc nos sine femoralibus incedebant) connumerat; quod assiduè, & ab omnibus omni loco, & tempore gestarentur [a]. *Non est deficiens, neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormiet; neque soluetur cingulum renum eius; nec rumpetur corrigia calceamenti eius.* Erat ergo quotidianus adeo calceamentorum vsus, vt nunquam sine illis, vt nec sine zona; sed etiam omnibus ita communis vt non modò diuites, non modò delicati luxúque fluentes; sed infimæ quoque plebis homines sine calceamentis non essent. Vnde Amos [b] in auaros inuehitur, qui pauperes obnoxios sibi faciunt argento mutuato aut calceamentis. Inducit enim illos ita se ipsos ad deuorandos pauperes excitantes. *Imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas; vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis.* Si enim calceamenta non in assiduo vsu; profectò pauperes attritis calceis à diuitibus sibi donatis, aut venditis, suam libertatem non addixissent. Denique quando alia argumenta deessent, quod hic de Dauide dicitur, id omnino conuinceret. Vt rem enim nouam, insolitam, nec vsitatam narrat sacer historicus illum simul cum populo nudis pedibus incessisse. Similiter Esaiæ [c] Deus præcipit in signum quod omnes admirentur, & portentum futuræ calamitatis, vt excalceatus incederet. *Vade,* inquit, *& solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.* Id quod Isaias cum fecisset, in se cunctorum oculos & ora conuertit. Vnde enim Deus id præcepit, & isti sunt admirati; nisi quia nouum & insolitum nudis pedibus ambulare?

a Esaias c. 5. 27.
b Cap. 6. 8.
c Cap. 20. 2.

At quid de præcepto Dei calceatos esse iubentis in esu paschalis victimæ? Nihil id est: erat enim alioquin vsitatum excalceatos vesci, quod vbi de conuiuiis latius exequemur. Ob idergo Deus nominatim de calceamentis cauit agno paschali vescentibus cùm vellet ab illis gestari, quæ speciem haberent iter agentium, & festinantium qualia sunt, in pedibus calceamenta, in manibus baculi.

At Christus nudis pedibus egit in communi vita. Falsum id est vt paulo post ostendam. Quod verò adiungitur calceatum incedere fuisse hominum vitæ minus seueræ. Falsum quoque id est, ad quod obseruandum; aliud esse *calceum*, aliud *calceamentum*. Calceus est certa species operimenti ad pedes obtegendos: de quo mox distinctè. Calceamentum genus omne tegumenti complectitur, quo pedes quoquo modo velantur. *Calceatus* ergo dupliciter accipitur, vno modo, *calceos gerens*; & id fortasse non erat hominis institutum vitæ seuerioris amplexi. Alio modo, *calceamento aliquo munitus*; & id extra omnem notam erat hominis mollioris; eùm promiscuum omnibus esset, etiam qui vitam durissimè transigerent, & genus arctioris vitæ profiterentur, aliquo tegumento munire pedes. Sed hæc vt clarius explicentur, aliqua seorsim horum occasione quæramus.

Ad verba Ioannis de Christo. [d] Qui post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare.

d Matth. 3. 11.

An Christus Dominus calceatus incesserit?

§. II.

NEgant plerique. Quod probant primò quia Christus Dominus Apostolis præcepit ne calceamenta portarent. *Nolite* [e], inquit, *possidere aurum, neque argentum; neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta neque virgam.* Et iterum [f]; *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta.* Et rursus apud eundem Lucam illos alloquens [g], *Quando,* inquit, *misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis numquid aliquid defuit vobis?* Quæ autem ratio patitur, vt cùm Christus Apostolos intectis pedibus vellet incedere, putemus ipsum tectis pedibus incessisse? Secundò si Christus calceatus erat & ambulabat; quomodo Magdalena vescenti, & cum aliis accubanti pedes lauare, & tergere potuisset? An calceos illi prius detraxisse dicemus? Incommodè certè id fieri potuisset. Vnde D. Bonauentura factum Magdalenæ perpendens; *Hinc,* inquit, *manifestè potes habere quod Dominus discalceatus ibat.* Tertiò cum Simone Christus expostulat quod [h] *aquam pedibus suis non dedisset*; quo ipsum quæsot Ad abstergendos, & à puluere quem contraxerant expurgandos. Nullos ergo calceos habebat, quibus pedes contegerentur, si opus illis erat aqua, qua sordes, quas contraxerant, abluerentur. Quartò denique probatur ex D. Hieronymo ad Eustochium de custodia virginitatis. *Milites,* inquit, *vestimenta Iesu sorte diuisis, caligas non habebant quas tollerent. Nec enim poterat habere Dominus, quod prohibuerat seruis,*

e Matth. 10.
f Luc. 10.
g Luc. 22.
h Luc. 7.

Communis tamen est sententia Christum Dominum tectis pedibus in vsu quotidiano fuisse. Licèt enim ambigi fortassè possit quo genere tegumenti sit vsus; aliquo tamen vsum dubitari non debet. Primò quia id clarè verba hæc Ioannis attestantur. *Non sum,* inquit, *dignus eius calceamenta portare.* Gestabat ergo calceamenta Christus. Si enim nulla gestasset, nec vlla potuisset illi Ioannes detrahere, nec post illum deferre, quod erat ministerium omnium vilissimum, quæ epipiam poterant exhiberi. Propterea enim antiquitus id pueris dabatur, *à pedibus* ob id appellatis, quod Dominum sequentes, illi calceamenta detraherent, detergerent, post illum portarent, & custodirent. Ex veteri enim more Iudæi loca sacra adituri, vel conuiuio accubituri calceamenta ponebant, quæ *pueris à pedibus* tradebantur. Ad quem morem, vt rectè alij [i] notarunt, Ioannes allusit apud Matthæum cum dixit, *Non sum dignus illius calceamenta portare.* Et clariùs apud alios Euangelistas [k], *Non sum dignus, procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius.* Quo modo loquendi gestus exprimitur pueri ministerium id exhibentis. Ea quibus verbis argumentum ad calceamenta Christi probanda Augustinus [l] deducit. *De calceamentis,* inquit, *consolatur me Dominus meus. Si enim calceatus ipse non esset; Ioannes de illo non diceret; non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius.* Idipsum quod ea iisdem

i Maldon. in Matt.
k Mar. 1.
l Loco cit.

verbis colligit Antoninus. Secundò Christus, vt dicebatur, à communi modo viuendi in victu & vestitu non discrepabat. Ergo cum proptium esset Iudæorum tectis pedibus incedere; Christus id etiam seruasse censendus est. Tertio Apostoli calceati fuerunt. Ruit ergo fundamentum, quo contraria sententia nitebatur. *Præcepit eis,* inquit Marcus,[a] *ne quid tollerent in via, nisi virgam tantùm: non peram, non panem, neque in Zona æs, sed calceatos sandaliis.* Et D. Petrus calceatus erat etiam in carcere; cum dixerit illi Angelus[b]; *Calceate caligas tuas.* Et ipse D. Bonauentura[c] testatur calceamentum D. Petri Romæ adhuc religiosè seruati. Quare & omnes antiquæ picturæ proponunt nobis Christum & Apostolos calceatos.

a Cap. 6. 8.

b Act. 12. 8.

c Ep. de calceam. Christi & Apostolorum.

Nec in contrarium allata possunt ista conuellere. Non primum quia præceptum id perpetuum non fuit; sed vt tradidit D. Chrysostomus,[d] in eo tantum itinere seruandum, quod tunc instituebant, & ob eum finem tantum, vt experiendo discerent, etsi rebus omnibus destituti, viæ se darent; nihil tamen sibi defuturum; *propterea* (dicit Chrysostomus) *Lucas scribit Christum discipulos interrogasse; Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, numquid defuit vobis? Dicunt illi non.* Subiecisse Christum[e]; *Post hæc vobis comparate.* Manifestè ergo illis calceamenta permisit. Nec secundum magis vrget. Accumbentes enim olim calceamenta ponebant. Ideo promptum Magdalenæ fuit ad Christi pedes accedere, lauare, tergere, lachrymis irrigare. Tertium denique non minus eluditur: quia calceamenta veterum, maximè tenuiorum, soleas tantum habebant, quibus infernè pedum sola munita; supernè patebant, fasciis & vinculis alligata. Proptetea soluenda erant, vt deponerentur; & facilè etiam sordes & puluerem pedes in itinere contrahebant. Ob id domum se recipientes, pedes lauabant, vt fusè diximus ad libros Regum[f], & loti mensæ accumbebant, vt infrà etiam pluribus vbi de conuiuiis.

d Serm. 9. in ep. ad Philip.

e Luc. 22.

f lib. 2. c. 11. in Comment.

g lib. 2. c. 15. 30. Ad eadem verba Regum.

[g] Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens & flens, nudis pedibus.

Quæ pedum nuditas apud antiquos & à quibus vsurpata.

§. III.

PRimò, *nudis pedibus incedere*, fuit semper apud omnes symbolum extremæ paupertatis. Cùm enim nuditas omnis id habeat; ob quod etiam in omni lingua recepto tropo *nudi* frequenter pro pauperibus extremæ sortis appellantur: tum id præcipuè habet *anupodesia*, siue nuditas pedum. Quod cùm ea parte corporis terræ solum calcetur, & qui pauperes sunt, in opere & labore assidui sunt, omni potius alio tegumento facile careant, quam quo pedes aliqua ratione ab iniuria defendant. Ij ergo, qui nudis omnino pedibus agunt, id si sponte non faciunt, eo ipso censentur omnium rerum inopia laborare. Proinde Ieremias cùm vellet extremam paupertatem significare, qua Iudæi erant opprimendi, dixit eò redigendos, vt solliciti tantùm futuri sint de pedibus obtegendis, & siti aquæ potu pellenda[h]. *Prohibe*, inquit, *pedem tuum à nuditate, & guttur tuum à siti.* Quasi diceret eò redigeris, vt bene tecum agi putes, habens vnde pedum nuditatem tegas, & sitim explicas; vt tota tua supellex calceamenta vetera futura sint.

h Cap. 2. 25.

Secundo loco, *pedum nuditas* erat symbolum captiuitatis. Victor enim miles non solùm cæsorum spolia legebat; sed omnium aliorum quos in potestatem redegerat. Captiuos autem, quos ante se ducebat, & ad ignominiam, & ad securitatem, vt obnoxios magis haberet, excalceatos agebat. Sic enim minus fugam in itinere tentare poterant, aut quid piâ moliri, inter aspera viarum, nudis pedibus incedentes. Vnde Ieremias[i] Ierosolymæ captiuitatem symbolicè describens, *Omnes, inquit, qui glorificabant eam, spreuerunt illam: quia viderunt ignominiam eius. ipsa autem gemens conuersa est retrorsum; sordes eius, in pedibus eius.* Quomodo sordes in pedibus? Quia captiui nudis pedibus ante victoris faciem agebantur. Vnde Isaias[k]; *Minabit Rex Assyriorum captiuitatem Ægypti.....nudam, & discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti.* Captiuitatem enim Ægyptios intelligit. Antea verò vaticinatus erat de captiuitate Israëlitarum, in quam redigendi erant à Senacheribo per rasionem capitis, barbæ, pilorum pedum, illam circumloquendo. *In die*, inquit[l], *illo radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen sunt in Rege Assyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam.* Metaphoricè sic appellat omne pedum operimentum. Sicut enim capillos abradet & barbam; sic etiam pedes omni velamento nudabit; & præ se captiuos aget intecto capite, rasa barba & capillo, & nudis pedibus. Obscœnam enim aliorum interpretationem non admitto, *pedum* nomine pudendum aliquid intelligentium. Et hæc duo hominum genera nudis pedibus erant inuitè & coactè.

i Thr. c. 1. 8.

k Cap. 20. 4.

l Isa. c. 7. 20.

Tertiò. Sponte sic incedebant olim prisci Romani; vt ea ratione corpus ad patientiã durarent; æquè Romanum putantes facere non minus fortia, quàm pati. Vetus Iuuenalis interpres id notat. *Illo tempore*, inquit, *nedum senatores nigris calceis vtebamur; sed nudis pedibus incedebant.*

Quarto loco erant plerique Philosophi de quibus illud Mattiani Capellæ intelligendum loquentis de pædia, & polisophia. *Pleramque tamen adhæsit, arrisitque pauperibus magisque illis, quos aut pedibus nudis, aut intonso crine hispidos, aut fordenti conspexit pallio semiectos.* Habitum enim hic Philosophorum describit, quibus adhæsisse dicit philologiam.

Quinto loco, plerique veteres Imperatores excalceati fuisse leguntur, vt bellicæ tolerantiæ documenta præberent, militibusque suis ad aspera ferenda exemplo præirent. Talis erat Phocion Atheniensium[m] dux, qui nudis pedibus ruri & in castris agebat; nisi hyems atrocior fuisset. Vnde iocantes milites nullum certius seniētis hyemis indicium putabant, quàm cum Phocion in publicum calceatus exibat. Idem quoque Scipio & Germanicus aliquando fecisse traduntur de quo Tacitus[n] incessisse scribit, *sine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu; primi Scipionis æmulatione quem,* inquit, *eadem fecisse apud Siciliam quamuis adhuc flagrante Pœnorum bello accepimus.* Licèt tam Scipio, quam Germanicus in eo magis tolerãtiam philosophorum sint æmulati, quàm militum. Quod etiam Cato-

m Plut. in Phoc.

n lib. 2. annal.

nem Vticenſem ſpectaſſe cenſendum: de quo Plutarchus in eius vita refert incedere ſæpe ſolitum diſcalceatum. Vnde Horatius [a].

a lib. 1. ep. 19. * corrup.

Quid ſi quis vultu toruo, ferus, ac pede nudo
*Exiguaeque toga ſimul & * textore Catonem*
Virtutem ne repræſentet, moréſque Catonis?

Sextò, Nudis pedibus erant Hebræi feſta ſua in templo celebrantes, & id ſuperſtitione magis quam religione. De quo ritu Ioſephus aduentum Berenicis in Ieruſalem deſcribens dicit eam more patrio, raſo capillo, nudiſque pedibus ſacra celebraſſe; quæ nudipedalia à Tertulliano Hieronymoque dicuntur. Ad quæ Iuuenalis alludit Iudæam terram deſcribens.

b Sat. 6.

[b] *Obſeruant vbi feſta, mero pede ſabbata Reges,*
Et vetus indulget ſenibus clementia porcis.

Septimò, Nudipedalia genus erant ſupplicationis apud Ethnicos etiam vſurpatum, ad ſiccitatem auertendam, & pluuias impetrandas. De quo Tertullianus [c]. *Denique cum ab imbribus æſtiua hyberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt, vos quidem quotidie paſti, ſtatimque pranſuri, balneis, & cauponis, & lupanaribus operati, Aquilicia Ioui immolatis, nudipedalia populo denunciatis.* In quibus ſcilicet nudis pedibus erant illa feſta agitantes: ob id nudipedalia nuncupata.

c Apolog. c. 4.

Octauò, Nudis pedibus incedere quidam hæretici inſtituerunt; de quibus S. Auguſtinus [d], *Eſt*, inquit, *alia hæreſis nudis pedibus ſemper ambulantium: in eo quod Dominus dixerit ad Moyſen* [e], *vel ad Ieſue* [f], *ſolue calceamentum de pedibus tuis. & quod propheta Iſaias iuſſus fuerit nudis pedibus ambulare.* Sed vbi hic hæreſis? *Quia*, inquit Auguſtinus, *non propter corporis afflictionem ſic ambulant; ſed quia teſtimonia taliter intelligunt, vt omnes illis ad nuditatem pedum adſtringi putent.*

d To. 6. lib. de hær. ad Quoduultde. n. 68. e Exod. 3. f Cap. 5.

Nonò, denique nudis pedibus religionis cauſa veri Dei cultores incedere in publicis ſupplicationibus ſoliti ſunt, ad corporis voluntariam afflictionem aſſumendam, Deum placandum, veniam poſtulandam. Sic hoc loco Dauid; ſic ad illius exemplum Heraclius [g] crucem Domini Ieroſolymis inferens; ſic noſtra memoria S. Carolus Borromæus cùm peſtis Mediolani graſſaretur, indicta ſæpe publica ſupplicatione, nudis Ipſe pedibus incedebat, & alij plures ad paſtoris exemplum.

g Zonar. lib. 3. Paul. Diac. lib. 18.

h Pſal. 59. 10. — Ad verba Dauidis.

[h] Moab olla ſpei meæ: in Idumeam extendam calceamentum meum.

De vario calceamentorum genere apud Hebræos.

CAPVT VI.

CAlceamentum, vt iam diximus, illud omne eſt, quo pedes, vt proprio operimento, & ad id parato teguntur. Videndum ergo hîc nobis eſt de quo genere calceamenti loquatur Dauid, & quid ſit *illud extendere in Idumæam.* ad quod vtrumque neceſſe eſt varias calceamentorum ſpecies diſtinguere, veteribus vſitatas, de quibus in ſacris litteris aliqua mentio. Quibus vt lux afferatur. Primò, calceamentorum varia genera diſtinguam. Secundò, quot operimentis pedum veteres vterentur exponam. Tertiò, quid Dauid intellexerit per extenſionem calceamenti in Idumæam.

Varia calceamentorum ſpecies apud antiquos, & ex illis Iudaico populo quæ magis in vſu?

§. I.

TEgumenta pedum alia propriè erant ad id parata, quæ omnia vno calceamentorum nomine deſignantur; alia, nequaquam. *Parata*; certa forma erant, qua pedi vel toti, vel parti aptabantur. *Alia*; nullam certam formam habebant, ſed pedi circumligata, ita illum tegebant, vt alios in vſus aſſumi poſſent: & huius generis erant faſciæ quibus pedes obuoluebantur de quibus poſtea. Propriè autem in id parata, alia totum pedem tegebant; & ex his quædam texebantur, vt *pedules, pedalia, vdones*: quædam, corio conſtabant, vt *ſocci, cothurni, calcei perones, crepidæ*: alia verò, partem tantùm, vt ſoleæ, ſandalia, caligæ. Dicamus aliquid de ſingulis quantum ſatis eſt ad ſacras litteras illuſtrandas.

Soccus, calceamenti genus erat promiſcuè ab omnibus vſurpatum in quotidiana vita; tam viris, quam fœminis; tam priuatis, quam magiſtratu fungentibus. In *quotidiana* dixi, quia principes viri, & qui in cura reip. quoties cum toto ſtrepitu prodibant fortunæ ſuæ, non cum ſoccis, ſed cothurnati, aut cum calceis procedebant. Ob id ſoccus, erat propriè calceamentum Comicorum [i], quod in Comœdia res agerentur eo modo, quo in quotidiana vita ſolent agitari. Eorum qualis eſſet forma; non omnino exploratum; niſi quod certum eſt humiles fuiſſe, *fulmentum* nimirum depreſſum habentes, & nihil eleuatum. Iſidorus dum illorum etymologiam à ſacco deducit, *ſoccos, quaſi ſaccos* appellatos dicens [k], indicat in ſuperiori parte, qua pedem tegebant, ex ſacco conſtaſſe; & ad talos vſque pertinuiſſe. Per vrbem illis induti incedebant, domi deponebant, tam viri, quam fœminæ. Hinc ſenex Terentianus.

i Hor. de ar. poët. Scalig. de poët. lib. 1. cap. 13. Giral. dial. 6. de hiſt. poët. k li. 19. c. 14.

[l] *Domum reuertor mœſtus, atque animo ferè*
Perturbato, atque incerto præ ægritudine.
Adſido accurrunt ſerui, ſoccos detrahunt.

l Heauton.

De fœminis verò, & iiſdem principibus Suetonius [m] refert Vitellium Vitellij Imperatoris patrem, ſummum ſui temporis adulatorem, & Aulæ ventoſiſſimum mancipium, pro maximo munere à Meſſalina *petiiſſe vt ſibi præberet pedes excalceandos* (erat & Claudij Imperatoris vxor) *detractumque ſocculum dextrum, intra togam tunicamque aſſidue geſtaſſe*, pignus ſcilicet auguſtalis gratiæ, qua Conſul Romani Populi in Aula pollebat. Erant porro ſocci, non Latinorum modò, ſed etiam Græcorum. Cicero [n] de Hyppia Græco Philoſopho refert illum quæcunque indutui, aut amictui geſtaret, ſua ſe manu confeciſſet, iactaſſe; *annulum quem haberet, pallium quo amictus, ſoccos quibus indutus.*

m In Vitel. cap. 2. n 3. de Orat.

Ex his duo colliguntur. Primò, *ſoccos* antiquorum non fuiſſe quas vulgò *pianellas* appellant; & à nonnullis crepidæ, ſed malè, dicuntur. Nec enim adiutore opus eſt ad hoc genus calceamenti deponendum. At in ſoccis opus erat. Ideo ſerui Domino ex foro reuerſo accurrebant, ſoccos detracturi. Secundò ſit, fuiſſe ſoccos noſtris

calceis,

calceis, quibus communiter vtimur, non materia, sed forma persimiles. *Forma*, quis totum vndique pedem supernè, & infernè regebant, vt calcei nostri. quod obseruat Smaragdus [a] Abbas, & ante illum indicat Isidorus [b]. Non in *materia* quia licèt socci solum, suppactum, & fulmentum, ex corio esset; superior tamen pars aut ex sacco erat, aut ex alia materia contexta, vt idem Isidorus tradit.

a In reg. S. Bened. c. 55.
b lib. 19. cap. 34. Etimol.

Sequitur *Cothurnus*, de quo lis est cui nunc ex nostris calceamentis respondeat. Sunt qui volent *socculis* nostratum fœminarum, quibus subere, aut alio ligno suppactis, & elatis, vtuntur; vt grandiores appareant: proprium enim cothurni grandiorem repræsentare gestantem. Vnde Tertullianus [c] *sic & tragedos cothurnis extulit: (diabolus) quia nemo potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum, mendacem facere vult Christum.* Ob id à fœminis assumptos cothurnos vt grandiores essent, Iuuenalis [d] irridet.

c lib. de spect. c. de mann.
d Sat. 6.

——— *Breuiorque videtur*
Virgine pigmæa nullis adiuta cothurnis.

Alij malunt, & probabilius esse cothurnos, qui nunc vulgo *borzachini*. quod sicut istis pedes ad suras vsque vinciuntur, & expediuntur ad iter; ita cothurnis olim. Ob id indutos eis in venando, maximè Principes Seruius obseruat. Vnde Virgilius [e] venantis habitum describens.

e lib. 1.

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram
Purpureòque altè suras vincire cothurno.

Vtrumque ergo cothurnis inerat, & pedes ad suras vsque vincire, quod nostri *borzachini* faciunt, & subere, ligno'ue alio supposito, gestantes extollere; quod nostri borzachini, non semper, sed aliquando faciunt, quod Gallos præsertim. Porro cothurnis vsas fœminas Iudæorum; illa increpatio indicat Isaiæ [f]. *Et dixit Dominus pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo.* Quomodo eleuatæ? Cothurnos sibi subiicientes, vt alij obseruarunt. Ob id autem cothurnoi tragœdis assumpti, quod in tragœdia prisci heroës agerentur; qui semper præsentibus hominibus maiores repræsentantur.

f Cap. 3. 16.

Sequitur *calceus*, de quo quærendum quorum esset, quæ materia, qua forma, quotuplex. Proprius erat ingenuorum. Nam seruis nec *calcei*, nec *celobria* permissa, teste Seruio. Inde quibusdam impositum, qui eum sine calceis seruos fuisse legerint apud Romanos, eo ipso nudis pedibus existimant incessisse. Quod falsum est. nec enim hoc ipso quis intectis pedibus quod sine calceis. At ex qua materia? Planè multiplici; communiter tamen omnes ex corio. Legimus itaque papyraceos, legimus laneos, vtrumque ad delicias; lineos etiam ad religionem Martianus [g] Capella. *Et ne philologia ipsius Phronesis carere ornatibus eius pectori, quo verius commercium cingulum apposuit; calceos præterea ex proprio textili subligauit, ne quid eius membra pollueret morticinum.* Et Seruius auctor est Flaminicæ, quæ vxor Flaminis erat, *neque calceos, neque soleas morticinas habere licuisse*, ex pellibus nempe confectas. At in communi vsu calceus totus ex pelle, & corio. Inde iocus Martialis [h].

g lib. 2. c. 1.
h lib. 12.

Hædina tibi pelle contegenti
Nuda tempora, verticemque calue
Festiuè tibi Febe dixit ille
Qui dixit caput esse calceatum

Propriè autem corium id appellabatur *aluta*, quæ pellis mollior erat, pumice nimirum leuigata. Cuius autem coloris essent in communi vsu calcei, dubitari potest. Sunt qui velint nigros virorum fuisse, albos, fœminarum. De viris enim & Senatoribus Horatius [i].

i lib. 1. Sat. 6.

——*nigris medium impediit crus*
Pellibus & latum demisit pectore clauum

De fœminis illud attestatur Ouidius [k]

k lib. 3. de ar.

Pes malus in niuea semper celetur aluta
Arida nec vinclis crura resolue suis

Et Apuleius [l]; *calceis fœmininis albis illis, & tenuibus indutus, & in sigmentum sexum insertus, &c.* At contra videtur alicubi Martialis [m] candidum calceum viris tribuere. sic enim iu Cinnam

l lib. 7. Metam.
m lib. 7. 32.

Sordidior cœno cum sit toga, calceus autem
Candidior prima sit tibi Cinna niue
Deiecto quid inepte pedes perfundis amictu?
Collige, Cinna, togam. calceus ecce perit.

Cùm enim communia vsus haberet, vt toga à calceis inquinaretur; quod ne fieret, vt inquit Tertullianus [n], anxiè togæ lacinias attollebant; contra fiebat in Cinna, quem propterea Martialis irridet, quod adeo sordidam togam gestaret, vt ab illa calcei, non illa à calceis inficeretur, cum essent isti candidi, & illa sordida. Albus ergo color in calceia virorum ex Martiale. At fœmineis nigrum tribuit D. Hieronymus [o] *caliga quoque ambulantis nigella, ac nitens, stridore ad se iuuenes vocat.* Erat ergo niger color ad decorem fœminis expetitus. Sed id fortasse tempore D. Hieronymi. Nam de superiori, dubitari non potest calceos coloratos fœminarum proprios fuisse. quos quia viri molliores etiam vsurpabant; Aurelianus Imperator, *Calceos mulleos, & cereos, & albos, cohederaceos viris omnibus abstulit, mulieribus reliquit.* Et hæc de materia & colore.

n lib. de pal-lio.
o Ep. 43.

Forma autem calcei talis erat ferme, qualis nunc nostri: super omnia summa cura semper adhibita est, ne pedem nimis adstrictus vrgeret, aut laxus impediret. Ouidius [p]

p lib. 1. de ar.

Linguaque nec rigeat; careant rubigine dentes
Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.

Vnde à calceo nimis vel adstricto, vel fluxo similitudo Horatio [q] petita rei familiaris angustæ nimis, aut laxæ.

q lib. 1. ep. 10.

Cui non conueniet sua res, vt calceus olim
Si pede maior erit subuertet; si minor, vret.

Facultates enim perinde dicit esse vt calceos; qui si maiores pede sint, eunrem subuertunt, non iuuant ad ingrediendum. In laxo namque calceo pes fluctuat, impeditur incessus & facilime offendit inter ambulandum. Si verò minor sit pede, nimis adstringit, & pressum assiduo dolore pungit. Propterea maior calceus pedem subuertit, minor vrit. *lo fà inciampare, à lo tormenta.* Quid ergo? Calceos habendus ita pedi conuenientes, vt neque adstrictus nimis, nec laxus sit. Eodem modo res familiaris; si nimis angusta, premit; si laxa, subuertit, incessum impedit, & offendiculum quasi ponit ingredienti. Optandum id ergo quod Salomon [r] precabatur. *Diuitias & paupertatem ne dederis mihi, sed tantum victus meo tribue necessaria.* Sine calceis esse, aut omnino discalceatum incedere; res molesti laboris plenissima; sic omni re familiari destitui; sed laxior incommodat, & angusta nimis vrget, & vrit.

r Eccli 18. 25.

Erat autem calceus duplex; alter senatorum proprius, alter communis. *Senatorii in* intersectus sic erat, vt ad talos tertiam Alphabeti literam obuersis sursum capitibus referret; hoc pacto, Ɔ, quæ nota erat centenarij numeri apud Romanos.

A Romulo

A Romulo autem iussi primùm Senatores ea cum nota calceos gestare; vt ex numero centum Patrum quos ipse delegerat, agnoscerentur [a]. quia verò tertia litera lunæ figuram refert, inde patrum, & senatorum calcei *lunati dicti*; & *lunam gestare in calceis*, in argumentum nobilitatis acceptum & ipsa denique Luna nonnumquam pro calceis patritiorum & nobilium appellata. Statius [b].

a Isidor. l. 19. c. 34.

b lib. 5. Sylu.

— Genitum si curia sensit,
Primaque patricia clausit vestigia luna.

Quod enim Romulus solis primùm Senatoribus concesserat, vt ab inferiori ordine distinguerentur, assumptum deinde fuit à posteris illorum; qui ob id *patricij*, quod à patribus id est Senatoribus à Romulo lectis ortum ducebant. Vnde de toto nobilium ordine, eiusque vestibus Martialis [c].

c lib. 1. epig. 50

d Sat. 7.

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga.

Denique Iuuenalis [d].

—— Et nobilis, & generosus
Appositam nigra lunam subtraxit aluta

Ex nigro enim corio calcei virorum, cui symbolum nobilitatis apposita luna, quam calcare nobilium erat; vt non immeritò possit quispiam suspicari, D. Ioannem [e] huc respexisse, cùm ad extollendam siue Ecclesiæ, siue B. Virginis, siue vtriusque nobilitatem; dixit à se visam mulierem, non lunatis calceis indutam, sed ipsam *lunam* pedibus calcantem, vel ipsa *luna* quasi pro solea calceatam.

e Apoc. 12. 1.

Quarto loco *perones* erant, apud Romanos indumenta propria rusticorum ex crudo corio confecta, nec quicquam adhuc attritu pumicis læuigato, quo pedem totum suras sed vsque tegebant. Virgilius [f] rusticorum turmam describens in Prælium ruentem.

f lib. 7.

—— Vestigia nuda sinistri.
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Ad quem locum notat Seruius peronem esse rusticum calceamentum, & ex ipso deinde Isidorus. Vterque [g] tamen intelligendus apud Romanos. Apud alias enim gentes erat quoque *pero* militum & nobiliorum. Vnde Sidonius Apollinaris habitum Gothorum describens, qui Sigismero Regio iuueni aderant nuptias ineunti, *regulorum*, inquit [h], *& sociorum comitantium forma, & in pace terribilis: quorum pedes primi* (nempe dextri, vt etiam supra Virgilius) *perone setoso* (crudo scilicet) *talos ad vsque vinciebantur.*

g lib. 19. cap. 34.

h lib. 4. ep. 20

Sequuntur quinto loco *crepida*. Dubium an illud essent calceamenti genus, quod pedem totum, calcaneo tantum nudato, superne, & inferne tegit. Vulgus sic existimat: quas enim *pianellas* dicimus, *crepidas* appellat. At id si non vsquequaque falsum, prorsus ambiguum est. Nam primò *crepida* idem videntur antiquis fuisse, quod *socci*: Quod enim Cicero de Hyppia, tacito nomine, refert; illum sibi manu sua cuncta parasse, quibus induebatur; etiam *soccos*, Apuleius [i], quos Cicero *soccos*, ipse *crepidas* appellat. *Omnia*, inquit, *qua secum habebat, nihil eorum emerat; sed suis sibi manibus confecerat; & indumenta, quibus indutus; & calceamenta quibus erat inductus; & gestamina, quibus erat conspicuus. Habebat indutui ad corpus tunicam interulam, &c. eam ipse sibi solus domi texuerat: habebat cinctui balteum variegatum, nec in hac eum opera quisquam adiuuerat: habebat amictus pallium, &c. etiam pedum tegumenta crepidas sibimet compegerat.* Si ergo idem crepidæ, quod socci; certum est crepidas, *pianellas* non esse soccos enim totum pedem cum calcaneo simul ambibat, vt supra vidimus. Præterea crepidæ venatoribus ab Apuleio tribuuntur. Varios enim habitus describens [k] in pompa ludentium. *Hic*, inquit, *incinctus balteo militem gerebat; illum succinctum chlamyde, crepida, & venabula venatorem fecerant.* At supra diximus pedum tegumenta venatoribus suras quoque vinxisse: quales etiam *coturnus*, & nunc *borzachini*; non ergo crepidæ hoc esse poterant, quod vulgo *pianelle*. Adde Ciceronem [l] ipsum indicare, crepidas esse calceamentum militare, cùm dicit in Capitolio videri quoque statuas chlamydatas, & crepidatas. *Lucij*, inquit, *Scipionis, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuam videtis*, Nec puto honestum admodum fuisset habitus Consulis Romani; marmore crepidatum effingi, si crepidæ hoc fuissent, quod *pianella*. Altius ergo crepidæ assurgebant, & suras quoque velabant. Alioquin haud, opinor, pro decoro fuisset aspicere statuam Ducis triumphalis in chlamyde & crepidis. Denique *pianella* nostræ, soleæ sunt antiquorum, aut certè genus illarum. At Horatius [m] à crepidis soleas apertè distinguit.

i lib. 2. Florid. in init.

k l. 11. Metam.

l Pro Rabir. Post.

m lib. 1. Sat. 3

Chrysippus dicat, sapiens crepidas sibi nunquam,
Nec soleas fecit.

Quid ergo dicendum? Ambigua res est: ea vna parte qui lexica nobis ex Cicerone concinnant, [n] volunt esse genus calceamenti depressum, contrarium cothurno; quibus Agellius [o] fauere videtur, illas inter soleas adnumerando. Ex altera parte cum cothurno videtur easdem facere Apuleius; & militum propterea ipse Cicero, cum Pisonis ingenium præposterum, & stuporem sugillaret, dicit illum [p] *nocte intempesta crepidatum, veste seruili, nauem conscendisse*. Ob id enim duo ista coniungit, vt hominis absurditatem prodat, qui crepidas habebat cum veste seruili quasi nimirum duo ille longissimè dissita coniunxisset; cum crepidæ propriæ nobilium essent, & militarium virorum. Certum ergo tantum illud sit genus calceamenti fuisse crepidas, elegans, adstrictum, itineri expeditum, proprium nobilium quod ita pedibus aptè congrueret; vt nihil follicaret; ita adstringeretur, vt sonitu gestantem proderet, & ad illum prætereuntes aduerterent: à quo sonitu & crepitu sunt etiam qui velint crepidas appellatas: vt hinc quoque probabile sit cothurnum & crepidas inter se non admodum discrepasse. Certè filiæ Sion, contra quas Isaias [q] plaudentes pedibus inter ambulandum, & strepitu aliorum in se oculos, & ora vertentes, non poterant, nisi in crepidis, aut alio persimili calceamenti genere fuisse. At eædem in cothurnis incedebant, vt supra diximus. Non ergo crepidæ genus soleæ depressum, & humile, quale isti fingunt; cum corburnos, essent, aut illi persimiles.

n Mar. Nizol.

o lib. 13 c. 20

p In Pison.

q Cap. 3. 18.

Quod quando alia deessent, hoc vnico Valerij Maximi [r] testimonio probatur. Agens enim de militibus Antiochi, refert eos ab Imperatore suo tanta præda ditatos; vt magna ex parte aureos clauos crepidis subiectos haberent. Erant ergo militare calceamentum crepidæ, quale non potest esse, quod vulgo *pianelle*. Et Suetonius [s] de Caligula. *Modò*, inquit, *in crepidis, vel cothurnis; modo in speculatoria caliga; nonnunquam in socco muliebri* visebatur. Obseruanda loquutio. *Modo*, inquit, *in crepidis, vel cothurnis*, quasi nimirum idem

r lib. 9. c. 1.

s Cap. 52. in Calig.

idem essent, vel parum distarent. Nec enim quis benè diceret; *in pileo vel calceo* : quod in omnino disiuncta particula *vel* haud aptè conueniat.

De caligis & sandaliis Apostolorum.

§. II.

Apostolis in Euangelica historia duo calceamentorum genera, caligæ, & sandalia tribuuntur.

De *caligis*, duo controuersa sunt, alterum, an in genere calceamenti fuerit; alterum, quale tandem, & qua forma & materia. De primo duplex lis est; vna, inter latinè, & barbarè loquentes: illi enim volunt esse pedum tegomentum, isti femorum, & id prorsus quod vulgo *calze*. Altera inter ipsos Latinos; ex quibus alij volunt ita caligas esse pedum regumentum, vt simul sint tibiarum; quale genus Italis *calzette* dicuntur: alij, tantum pedum. De qua tota controuersia & statu causæ, magno apparatu actum est à Iulio Nigrone Societatis nostræ homine eruditionis, etiam to minimis, accuratissimæ.

Sed contra barbarè loquentes omnino tenendum, *caligas* operimentum pedum esse, non femorum, & inter calceamenta computandas, non feminalia. Tacitus [a] de Caio Cæsare IV. Imperatore *Caligula* nuncupato, dum causam cognomenti explicat, *Quem*, inquit, *militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.* Hinc voo consensu qui Latinè nostro, & superioribus sæculis sunt [b] loquuti, caligas inter calceamenta locarunt.

Altera lis maior est inter ipsos Latinè loquentes. An caligæ sic pedes tegerent, vt simul etiam tibias velarent, vt nunc sunt nostræ *calzette*. Affirmant Lexicographi, quibus Glossa fauere videtur, caligatos milites exponens, *ocreis ferreis indutos*. ocreæ enim pedes ita tegunt, vt etiam simul tibias. Itaque plerique *caligas*, quas ab Angelo D. Petrus calceare iubetur, *tibialia*, quæ simul pedes, & tibias velarent interpretantur. Alij omnino negant, & nullo modo volunt caligas tibialibus adnumerari: quare caligas, quas vel Cæsar Imperator, vel Petrus habebat, Itali plerique reddunt *borzachini*, aut *calzari*. Quid hic ergo dicendum? In tenui labor est, vt omnes controuersiæ sunt, quæ non de finibus agrorum, sed de vi, & significatu vocis alicuius existunt. Voe tamen distinctione præmissa, puto facile posse litem sedari. Qui dicunt *caligis* tibias obtectas, si totas intelligunt, apertè falluntur. Qui negant, si de omni parte negat; etiam decipiuntur. Vtrique autem veri sunt, si qui negant tibiarū integumentum celigas, de tota tibia loquuntur. Et si qui affirmant, de parte tantum affirmant, non de tota tibia. Tibia enim totum crus intelligitur à genu ad calcem, vt ex Celso constat. Cum ergo caliga supra talos assurgeret, vt mox dicemus; ita non totam tibiam regebat; vt ex parte velaret. Ob id male *tibialibus* adnumeratur, & iis, quæ vulgo *calze & calzette*; cum hæc totam tibiam amplectantur.

Quorum ergo propriæ caligæ; ea qua materia, & quomodo pedem tegebant?

Propriæ militum fuere, non quod omnium, nec illorum tantùm, sed quod aliquorum semper essent, illorum nempe, qui infimi in militia gradus. Ob id à Græcis & Latinis auctoribus caligæ militaro, & castrense calceamentum nuncupantur. Sextus [c] Aurelius Victor de Caligula; *Quia*, inquit, *natus in exercitu fuerat, cognomentum calceamenti militaris, id est Caligula, sortitus est.* Et Dio Cassius [d] Græcus auctor, vt in editione Latina legitur, *Quod in castris enutritus militaribus calceamentis pro vrbanis vteretur, appellatum Caligulam* dicit. Manifestè significans caligae esse *ypodima stratiotikon* calceamentum militare. Quod vero milnum infimi gradus proprium esset; indicat Iustinus [e]. Vbi agens de præda qua exercitum suum ex victoria ditauerat Antiochus. *Argenti*, inquit, *aurique tantum; vt etiam gregarij milites caligas auro figerent, proculcarentque materiam, cuius amore populi ferro dimicant.* Hinc miles *caligatus* in iure ciuili pro gregario, & infimi gradus, vt alij obseruarunt. Vnde de Caligula Suetonius refert quod *manipulari habitu* inter milites educabatur. Cur manipulari? Quia cum caligis, quæ manipularium & gregariorum. Hinc glossa explicans quod dicit Imperator *à caligato milite vsque ad protectoris personam: Quasi dicat*, inquit, *à minore, vsque ad maiorem.* Clarissimè autem Iustinianus. *Sed neque agricolas*, inquit, *aut milites armatos, & quos lex caligatos appellat; hoc est viliores, & obscuriores non perscrutamur.*

Ex hoc habemus cum probro in veteri repub. & etiam sub Imperatoribus duceretur cultus militaris in vrbe; cui vitio datum nonnulli sit, in caligis per Vrbem prodire. Hinc Cicero in Antonium, *Quod quærebas*, inquit, *quomodo redijssem; primùm luce, non tenebris; deinde cum calceis & toga; nullis nec caligis, nec lacernis.* Ante enim obiecerat Antonio quod in vrbem cum lacerna & caligis aduenisset: quod vtrumque militum proprium.

Secundo loco caliga propter eandem rationem, qua militum etiam viatorum propria erat quia nempe pedes ab iniuria vindicabat, & gestantem, expeditum itineri reddebat. Ob id Apostolis maximè cogruent in perpetuo cursu versantibus vt mirum non sit Apostolum Petrum caligas habuisse. Cuius exemplo deinde veteres Monachi qui Christo militabant, & in opere assidui erant, caligas assumpserunt, de quibus Cassianus [f]; *calceamenta*, inquit, *veluti interdicta Euangelico præcepto recusantes, cum infirmitas corporis, vel matutinus hyemis rigor, seu meridiani æstus feruor exegerit, tantummodo caligis suos muniunt pedes.* In quibus verbis Cassianus calceamenti nomen generale ad omne genus tegminis, quo pedes operiuntur, accepit pro *calceis*, posito genere pro certa specie. Quo eodem modo ipse cum aliis intellexit Christi verbum in Euangelio prohibentis [g] Apostolis calceamenta & permittentis [h] sandalia. Calceos enim propriè sumptos prohibuisse volt, non omne genus tegminis dum calceamenta prohibuit.

Tertiò, erant caligæ gregariorum propriæ non quod alij non gregarij non aliquando cum caligis; sed quia gregariis alio calceamenti genere non vti licebat. Itaque legimus etiam Augustos ipsos aliquando caligas assumpsisse; vel ve ea ratione militum sibi studia conciliarent, vt Caligula; vel ad lasciuiam, & luxum etiam in hoc calceamenti genere quærendum. Sic Gallieni senioris luxuriam Trebellius describens, *Caligas*, inquit, *gemmas annexuit.* Et de Pompeio conqueritur alicubi Cicero quod *caligatus*, *& cum fasciis cruralibus incederet*, omnium eius in hoc ambitionem

---

[a] lib. 1. annal.

[b] Brissold. Sabellic. Donat. Turnebe. Casaubon. in Suet. Calig. cap. 7. Muretus. Pier. Valer. lib. 40. Brisson.

[c] In vita Calig.

[d] lib. 57.

[e] lib. 41.

[f] lib. 1. de inst. Mona. 10.

[g] Matth. 10

[h] Marc. 6.

tionem carpens, & ſtudium militaris gratiæ parandæ. Denique fuiſſe quoque caligam nobiliorum militum; conſtat ex D. Ambroſio[a], qui ſcribens fratribus per omnem Italiam conſtitutis, inuenta à ſe corpora ſanctorum Geruaſij, & Protaſij, ait oranti ſibi viſos inter ſomnum ac vigiliam, *duos iuuenes ephebos, veſtibus candidiſſimis, id eſt colobio & pallio, indutos, caligulis calceatos, manibus extenſis orantes*. Certum autem eſt Geruaſium & Protaſium, non gregarios, ſed illuſtres milites fuiſſe. Quomodo ergo tam conſtanter *caliga* manipularium propria fuiſſe dicitur in iure ciuili? Dubitatio eſt, quæ nonnullos acriter angit; à nobis tamen ex dictis facilè ſoluitur. Erat enim propria illorum, quod aliud genus calcei nobilioris vſurpare non poſſent; vel quod puras caligas omni ornamento vacuas geſtarent, non quod alij nobiliores milites, iis præſertim ornatis non vterentur; vel denique quod probabilius eſt, quia manipulares ſolis caligis vtebantur; alij nobiliores alio quoque calceamenti genere ſimul cum caligis, vt paulo poſt iterum.

a Ep.53.li.7.

Caliga ex qua materia conſtaret, & qua illius forma.

§. III.

EX qua ergo materia caligæ? Qua parte pedis ſolo calcabantur, & plantam muniebant; ex crudo[b] corio, ſubere, vel alio ligno aliquando ſuppacto: Qua ſupernè patebant, & ad talos vſque perducebantur; ex vinculis aut laneis, aut lineis, aut ſericis; aliquando etiam ſcorteis. Ipſum verò caligæ ſolum clauis erat ſuffixum, ad firmitatem ſcilicet; vt non ſolum ad itinerum aſpera duraret, ſed vt fortius etiam militis veſtigia figeret, & lapſum prohiberet, in lubrico perſæpe pugnantium; vt neceſſe eſt mutua cæde terra ſanguine madente. Hinc Iuuenalis dum queritur à nimia frequentia populi ſe in vrbe premi, etiam adiungit milites aliquando adeſſe, quorum clauatis caligis lædatur[c].

— Magno populus premit agmine lumbos
Qui ſequitur: ferit hic cubito, ferit aſſere duro
Alter: at hic ſignum capiti incutit, ille metretam.
Pinguia crura luto, planta mox vndique magna
Calcor & in digito clauus mihi militis hæret.

Quia enim caligæ militum clauis ſuffixæ, cum in turba & frequentia aliorum pedes calcabant, clauos illis imprimebant. Ad quod D. Auguſtinus alludens[d] oſtendit in quolibet Chriſtiano Chriſtum lædi, ſicut in quolibet membro caput offenditur, hac comparatione vtens. *Tamquam*, inquit, *ſi velit ſibi aliquis oſculari caput, & calcare tibi pedes: fortè caligis clauatis contereret pedes tuos, volens tibi tenere caput, & oſculari*. Hæc Auguſtinus aduerſùs eos qui dicunt ſe Chriſtum amare, & proximos oderunt, & perſequuntur, qui Chriſti membra ſunt. Hos enim dicit perinde facere, ſicut qui caput alterius oſculaturus accedit, & ſimul oſculum dum capiti imprimit, pedes clauatis caligis ſuffigit. Et erant ſuffixæ clauis caligæ non ſolùm militum, ſed etiam aliorum: qui in itinere aut opere iis vtebantur. Vnde veterum Monachorum etiam clauatas legimus. S. Gregorius[e] de Equitio Abbate; *Ecce*, inquit, *vir Dei clauatis calceatus caligis, falcem fœnariam in collo deferens veniebat*.

b Gloſ. l. à caligato. C. de nupt.

c Sat. 3. v. 245.

d Tract. 10. in 5. Io.

e lib. 1. Dial. c. 4.

Qua ergo forma caligæ? Solea erat plantæ ſuppoſita; pedi, qua ſupernè patet, & talos vſque reticulatim alligata, ſic vt vincula congruè inter ſe decuſſata, atque inter priores digitos decurrentia nodis aptè reſtringerentur, qui ſubinde gemmis à nobilioribus ornabantur: *à nobilioribus* dico, quia caliga quæ pura, & gregariorum propria, à qua illi caligati, talem ornatum non admittebat. Porrò forma caligæ etiam clauatæ Romæ ſubinde viſitur in arcu præſertim Seueri, & Conſtantini. Libet tamen hic caligam repræſentare, vt adhuc exſtat in columna Traiani; ex qua etia hæc eius ſchemata damus.

In hoc triplici ſchemate tria obſeruanda. Primum, quòd ſuprà pluribus, antiquos incedere ſolitos crure toto etiam ſupra genua cum parte femoris nudato; vt hîc illud ipſum cernas quod de Gothis ſui temporis Sidonius[f], *genua, crura, ſuraſque ſine tegmine*. Et id non ſolùm in caſtris; ſed multò magis in vrbe cultúque forenſi, quod ſuprà docuimus. Inde Cicero teſte Quintiliano,[g] varicibus in crure laborans, vt illas abſconderet, dum cauſas oraret, togam demittebat ad calceos; quod opus non fuiſſet, ſi tectis cruribus inceſſiſſet. *Tectis*, inquam aut proprio tegmine, aut tunica ad illos protenſa. Hæc enim cum ſupra genua deſineret, crurum varices velare non poterat.

f lib. 4. ep. 20.

g lib. 11. inſt. c. 3.

Secundò caligam aliam vinculis inter primores digitos intercurrentibus alligatam, aliam nequaquam, illam nobiliorum fuiſſe; iſtam, manipularium, quæ ſimpliciter caliga dicta, conſueta phraſi apud Latinos, vt veſtes puræ, ſimplices, ornatu carentes, ſolo ſuo nomine nuncuparentur, *toga, tunica, pallij*: Pictæ verò & ornatæ, cum adiuncto, vt ex illo appellarentur *palmata, florida, ſcutulata, prætexta*. Sic cùm caligatum militem caligarium clauum, caligam denique ſimpliciter dicimus; hanc communem dicimus, in qua non inceſſiſſe, nec Centuriones, nec Auguſtos ipſos dubitare non poſſumus. Sed in hac operoſiùs excultâ, in qua vincula non rectò inter ſe ordine diſpoſita, ſed decuſſatim intercurrentia locum gemmis & lapillis præbebant: quos, inter alios, Gallienus caligis inſerere ſolitus erat.

Tertiò, Ex hoc triplici ſchemate diſcimus cur apud antiquos vbi de calceamentis agitur, tam

frequens

frequens mentio vinculorum. Alligabant enim illa pedibus, non ſimpliciter immittebant; vt nunc ſolemus. Dempto enim calceo & ſocco (quibus tamen etiam ſuæ ligulæ & anſulæ) reliqua alia calceamentorum genera; crepidæ, cothurni, ſoleæ, perones, ſandalia vinculis omnia ſtringebantur. Ideo apud illos idem vincire pedes, quod calceare; & vincula pedum demere,

a lib.3.met. quod calceamenta detrahere. Ouidius [a].

Vincla dua pedibus demunt.

b lib.2.faſt. Et idem [b] de Hercule calceamentis fœmineis induto.

Fregerat armillas,non illa ad brachia natas,
Scindebant magni vincula parua pedes.

c lib.5 faſt. Et idem alibi [c] pedem ſine vinculis, pro nudo poſuit.

Ille memor veteris ritus,timiduſque deorum,
Surgit; habent gemini vincula nulla pedes.

A quo ritu D. Ioannes cum ſe indignum diceret, qui Chriſtum diſcalcearet, quod erat infimum miniſterium inter omnia quæ ſerui Dominis

d Mar.1.7. exhibebant, dixit [d] *non eſſe ſe dignum, qui illius ſolueret corrigiam calceamenti.*

Dubitari poſſet ex his num calcei ſenatorij,& ſocci vinclis adſtringerentur. Non adſtrictos

e lib. 19. cap.34. indicat Iſidorus [e], *Caliga*, inquit, *vel à callo pedum, vel quia ligantur: nam ſocci non ligantur,ſed tantum intromittuntur.* Etymologia quoque adſtipulatur, *caliga* tantùm propria fuiſſe vincula & habenas. Caliga enim dicta, quaſi calceus ligatus. Dicendum puto non vincula propriè & habenas, quæ pedi circumuoluerentur in ſoccis & calceis fuiſſe; ſed anſulas tantùm, quibus aptè pedi adſtringerentur; vt nunc in noſtris ſole-

f lib.1. El.8. mus, de quibus Tibullus [f].

Fruſtra iam veſtes,fruſtra mutantur amictus,
Anſaque compreſſos colligat arcta pedes.

Eæ autem anſæ maxime erant ne calceus ſubſilicaret: quod ſummo ſtudio cauebatur elegantiæ ſtudioſis in culto: de quibus D. Hieronymus [g];

g Ep.22. *Omnis his*, inquit, *cura de veſtibus; ſi bene oleant; ſi pes laxa pelle non folleat; crines calamiſtri veſtigio notantur.* Quod omnibus vitandum, qui curam nitoris habent, Ouidius vt ſupra diximus illo verſu monebat.

h lib.3.de arte. [h] *Linguaque nec rigeat, careant rubigine dentes*
Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.

Anſulis igitur id in calceis cauebatur, quæ non alligabantur pedi, ſed inſerebantur. Et hæc de caliga.

i Mar.6. *Sandalia* ſequuntur, quæ dicitur [i] Chriſtus Apoſtolis permiſiſſe, cum alia calceamentorum

k Matt.10. genera negaſſet [k]. De quibus duo videnda. Primum, An idem eſſent, quod caligæ. Secundum ſi non idem; in quo differrent.

De primo non idem videntur. Primò, quia diſtincta nomina ſunt *caliga*, *& ſandalium*; quæ nemo hactenus ſynonima putauit. Secundò quia nullus rectè ſeribentium diceret; Milites Romanos olim ſandaliatos fuiſſe: qui tamen erant propriè caligati. Tertiò quia ſandalia in Eccleſia Chriſtiana propriè dicuntur calcei Apoſtolici. non ſic caligæ. Quis enim diceret antiquos milites Apoſtolicis calceis vſos; aut Apoſtolos militares calceos vſurpaſſe? Quarto denique, quia ſandalium videtur fuiſſe proprium calceamentum mulierum, & quidem diuitum, vt pluri-

l Petr Vict. lib.14.var. cap 15. bus vir [l] eruditus probat ex Athenæo, & aliis antiquis. id quod etiam non obſcurè videtur indicare Terentius; loquens enim de quodam

Sepram. in Dauid.

quem cupiebat alius à neſcio qua fœmina male accipi.

Vtinam, inquit, tibi commitigari videam ſandalio caput: muliebri enim ſolea illum vapulare volebat: quod erat proprium puerorum. Vnde

Perſius [m] ad hanc quaſi verberationem ſandalij alludens. m Sat 5.v. 169.

Nugaris: ſolea puer objurgabere rubra.

Hic enim ſolea, ſandalium eſt, vt gloſſæ veteres interpretantur, quæ habent *ſolea σανδάλιον.* nec aliter hic ſoleam accipiunt, quam ſandalium Per-

ſij nobiliores [n] interpretes. Cum igitur caliga n Io. Britan. Theod Mycil. calceamentum mulierum non fuerit, idem cum ſandalio non erat. At idem eſſe conuincit. Primò, quòd caligæ D. Petri ſunt ſandalia. Quod enim in editione Latina eſt, à qua recedere non licet. *calcea te caligas tuas*, Græcè eſt ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Secundò quia LXX. quod no-

ſter in Eſaia [o] vertit. *Tolle calceamenta tua*; ipſi o Cap. 20.2. habent; *ſandalia tua.* Ad quem locum D. Hieronymus & ſuam, & LXX. lectionem exponens; *Calceamenta*, inquit, *LXX. ſandalia,id eſt caligas vocant.* Idem ergo vtrumque Hieronymo. Tertiò, quia quod Dominus Apoſtolis permiſiſſe di-

citur [p] vt ſandalia geſtarent; plerique caligas p Mar.6. exponunt Caſſianus, vt ſuprà vidimus. *Quibus tamen caligis*, inquit, *quamquam licitè vtantur, vtpote Domini mandato conceſſis; neque tamen pedibus eas inhærere permittunt; cum accedunt ad celebranda, ſeu percipienda ſacroſancta myſteria.* Dominus autem alia calceamenta, niſi ſandalia, non permiſit. Caligæ ergo idem quod ſandalia. Vnde D. Gaudentius, quod nos habemus apud Marcum, *calceatos ſandaliis*; ipſe legit *calceatos caligis.* Quid ergo dicendum?

Sandalia fuiſſe caligas putas, ſimplices, omni ornatu carentes; quales erant militum gregariorum, & manipularium. Itaque omne ſandalium, caliga; non item omnis caliga ſandalium. nam decuſſatim illigata pedi, & habenis, opere quaſi reticulato, multiplici nodo reuinctis *ſandalium* non appellata, ſed caliga. Ob id vtrumque verum: & quòd *ſandalium*, idem quod caliga, & quòd non omnino ſynonima: quia latiùs appellatio caligæ fundebatur. Quod obiicitur indignum videri calceos Apoſtolicos eoſdem eſſe, & militares; & Romanos milites caligatos dici, non ſandaliatos; turbare non debet. Nam frugalitati Apoſtolicæ calceus gregariorum militum non inconuenit: & ſandalium Græca vox, non debebat propria nuncupatione Romanos milites deſignare. At quid quod ſandalium, mulierum erat, non caliga? Falſum hoc eſt. Eo enim ipſo caligam induebant, quod ſandalium; licet rarò cum fœminis tribuitur, appellatio Latina *caliga* vſurpetur, ſed Græca *ſandalij.*

Ex his facilè ſecundum ſoluitur, in quo differat à ſandalio caliga. Nam cum duplex caligæ ſpecies ſtatuatur; ſimplex, & ornata; à pura & ſimplici caliga, nihil ſandalium diſtabat. Vtraque autem ſpecies caligæ tam pura, quæ ſandalium; quam ornata, à ſandalio diſtincta, ſub genere ſoleæ continebatur: quæ quale calcea-

mentum eſſet, exponit Agellius [q]. *Omnia*, in- q lib. 13. cap.20. quit, *id genus quibus plantarum calces infimè teguntur, cætera prope nuda, & teretibus habenis*

vincta ſunt, ſoleas dixerunt. Vnde Alcuinus [r], r lib. de diu. off. explicans quid ſint *ſandalia*, quæ ipſe ſandalias appellat, dicit eſſe ſoleas. *Quod*, inquit,

genus calceamenti (ſolea ſcilicet) *ſubterius munit pedes à terra; ſubterius verò nihil operimenti habet, & eo iuſſi ſunt Apoſtoli indui à Domino.* Et Auguſtinus agens de ſandaliis; dixit *iis indutos Apoſtolos, ita vt pes neque tectus eſſet; neque nudus ad terram.* Quare benè qui caligas apoſtolicas, ſiue ſandalia, quid eſſent explicantes, dixerunt illas eſſe ſoleas iis perſimiles quibus vtuntur Fratres Minores, qui Cappucini vocantur; aut calceamenti genus non *habens corium deſuper*, quos vulgus Italicum *calceos apoſtolicos* appellat.

Quot operimentis pedum eodem tempore veteres vterentur.

§. IV.

NEmo nunc eſt ex paulo honeſtioribus qui triplici tegumento pedes non muniat. Primò lineo; ſecundò laneo vel ſerico; tertiò ſcorteo. Ex lino conſtant, qui vulgo *ſcarpini* quod ſonat molliores calceos. Calcei enim coriacei, vulgò *ſcarpe* dicuntur; à quibus diminutino vocabulo *ſcarpini*; non quod minores ſint, quam calcei; ſed quod delicatiores, & molliores, & molliores. Ex lana, vel ſerico ſunt tibialia, quæ totum crus cum omnibus ſuis partibus anterioribus ambiunt, & pedes ipſos ſimiliter operiunt. Ex corio & pellibus ſunt qui vulgo *ſcarpe*, & Hetruſca lingua *calzari* dicuntur; & reſpondent non caligis, neque ſandaliis; ſed ſoccis aut calceis antiquorum: totum enim pedem ſuperne, & infernè tegunt ad talos vſque quales erant tantum apud antiquos calcei, & ſocci. Malè propterea Tacitum Itali reddiderunt, qui caligulæ nomen in *calzarino* verterunt, & caligæ in *calzoro.*

Videamus ergo num totidem in communi vſu veteres operimentis pedes munirent. Dixi *in communi vſu*; nam de militibus & viatoribus & aliis qui in aſſiduo opere verſabantur, iam dictum eſt. Dico ergo in communi vſu duplici tegmenti genere veteres pedes muniſſe, lineo vno, ex pellibus altero. Lineum poſterioribus temporibus *pedulis* eſt appellatum. Vnde *pedalia pedulia*, & nunc vulgò *pedali* quibuſdam, qui communiùs *ſcarpini*. De quibus pedalibus S. Benedictus vbi loquitur de veſtimentis & calceareis fratrum, *indumenta pedum pedules, & caligas dicit eſſe.* Et Cornelius Fronto; *Pedale*, inquit, *menſura pedis; pedule vero ſub pedibus præſtat vtilitatem.* Et vetus ſcholiaſtes Iuuenalis ad illud;

——pedibus qui venerat albis

dicit *pedales eſſe pedum tegumentum, braccis aliquando coniunctum.* Vbi malè in vulgatis pro *pedules*, legitur *pedornes.* Significat autem integra tibialia, quæ vulgo dicuntur *calze intiere*, quibus ad lumbos adſtrictis vno indutu, femina, femora, crura cum tota tibia & pedibus obteguntur. Dixi porro poſteriori tempore calceos iſtos lineos, ſiue etiam laneos, *pedules, pedalia, pedulia*, ſubſtantiuo nomine dictos. Nam in veteri repub. non hoc indumenti genere, ſed illius loco pedes faſciis obuoluebantur; & az *pedules* ob id appellatæ nomine adiectiuo, quæ tamen eundem vſum præſtabant, quod calceus lineus, vel laneus, qui nunc *ſcarpino*. De quibus faſciis Vlpianus intelligendus, cùm dicit *faſcia crurules, peduleſque item pilia**, *veſtis loco ſunt.* At S. Benedictus appellat ſic *pedules*, vt *caligas*, vtrumque nomine ſubſtantiuo, & disertè Smaragdus antiquus Abbas *pedules*, dicit *eſſe quod nos dicimus calceos; caligas, quod nos ſubtalares, vel ſoccos.*

* al. *impilia.*

In communi ergo vita veteres Hebræi pariter, vt & Romani: pedes faſciis pedulibus obuolutos, nunc vilioribus nunc pretioſioribus pro cuiuſque voluntate & fortuna, calceis, aut etiam caligis inſerebant; & ſic in vrbe verſabantur. Quod colligitur, quia S. Benedictus, qui fratres ſuos à communi vita abducebat; quantum tamen humanæ naturæ permitteret imbecillitas, illis concedit, vt frigore ſæuiente, *pedulibus in caligis* vtantur; reliquo tempore *tantùm caligis*; vt oſtendunt S. Fructuoſi verba, quæ Smaragdus adducit [a]. *In hyeme*, inquit, *pedules calceent, qui voluerint, id eſt à die Kalend. Nouembr. vſque ad Kal. Maias. reliquis menſibus æſtiuis, caligarum tantùm ſolatio muniendi ſunt.* Quibus conſonant quæ D. Iſidorus [b] habet in ſua regula. *Pedulibus*, inquit, (præter caligas nimirum) *vtentur in monaſterio, quandiu hyemis coegerit violentia; ſiue dum fratres gradiuntur in itinere; vel proficiſcuntur ad vrbem.* Ad quem locum Gloſſarium vetus; *pedana*, inquit, *pedulus nouus, qui caligis aſſuitur.*

a Cap. 55. cit.

b Cap. 12.

Obiici contra id poteſt primò quod olim probro Romanis daretur in Vrbe faſciis pedulibus vti. Non ergo præter calceos aut ſoccos, alio tegumenti genere pedes muniebant. Cicero in Clodium. *Tu ne cum vincirentur pedes faſciis, cum calanticam capiti accommodares.* Inuehitur hîc enim in Clodium muliebriter indutum: quare non poterant pedules faſciæ communi in vſu haberi. Secundò quod Vlpianus pedules à calceamentorum genere diſtinguit. definiens enim quæ veſtis loco, quæ calceamentorum ſunt; vt ſciatur veſte legata, quid veniat ex hæreditate capiendum, dicit crurules & pedules faſcias, loco veſtis eſſe, non calceamentorum. Non ergo calceorum vſum præſtabant pedules.

Reſpondeo negari non poſſe præter calceos, ſoccos, & caligas, etiam pedules in communi vſu veteres aliquando habuiſſe. Si enim S. Benedictus hoc ſuis Monachis permitti; probabile non eſt id probro datum communiter aliis in quotidiana vita. Et certè faſcias in pedibus etiam viris, abſque nota vſurpatas; argumento eſt id quod Plinius [c] refert cum Carbonis Imperatoris faſcias quibus ille in calceatu vtebatur, mures arroſiſſent; à Catone hominem irriſum, qui id vt triſte augurium & portentum accepiſſet. Nec enim prodigium eſſe faſcias à muribus arrodi, ſed ſi faſciæ mures arrodiſſent, id enim verè prodigium futurum: erant ergo pedules faſciæ in vſu viris, etiam militibus & Imperatoribus, qui iis ſimul cum caligis vtebantur. Illis enim pes obuolutus, caligis inſuper induebatur. Propterea D. Auguſtinus hoc ipſum Catonis dictum referens, non faſcias, ſed caligas appellat à muribus arroſas. Dicit [d] enim conſultum Catonem à quodam qui ſibi caligas à ſoricibus eroſas diceret, reſpondiſſe; *Non illud eſſe monſtrum; ſed verè monſtrum habendum fuiſſe, ſi ſorices à caligis roderentur.* Quod ergo ſimul cum caligis ab honeſtioribus aut cum alio calceamentorum genere faſciæ pedules induerentur, alteræ pro alteris promiſcuè ſunt appellatæ.

c lib. 8. 57.

d lib. 2. de Doct. Chriſt. cap. 20.

Probant nonnulli, veteres præter coriacea calceamenta quæ exteriora erant, interiora alia geſtaſſe, quæ dicerentur *udones*, & noſtris ſcarpinis

pinis respondent. Sed falluntur. *Odones* enim quos alij *vdones*, calceamenta erant, vt tradit Vlpianus contexta quidem, non tamen ea lino, aut lana; sed ex hircinis pilis, vt habetur ex Martialis disticho, cuius lemma, *Vdones*.

Non hos lana dedit, sed olentis barba mariti
Cyniphio poteris planta latere sinu.

Videntur ergo vdones non interiora, sed exteriora pedum tegumenta fuisse. At si fasciæ in communi vsu; cur eæ probro Clodio à Cicerone datæ? Fortasse quia solis fasciis indui muliebre erat; & sic Clodius sine alio calceamẽto pedibus fasciis obuolutis incessisset. Sicut enim in solis caligis sine fasciis incedere militum erat, aut aliorum qui in opere, aut itinere versabantur; sic in solis fasciis, mollissimorum & delicatorum. Fortè etiam non fasciæ, sed modus illarum vitio datus, quod pendulæ quod fluxæ, quod inter ambulãdum volitarent. Sed cur fascias inter calceamenta non computat Vlpianus, si pedes illis calceati? Quia fasciæ non ad hoc tantum erant, vt pedes tegerent; nec vlla certa forma constabant, quæ propriè pedi destinaretur: ita enim in id assumebantur, vt ad alia possent vsurpari. Iis ergo pedes tecti, non calceati erant propriè, sed obuoluti propterea non inter calceamenta fasciæ; sed inter vestes; non quod calcei vestes non sint, si latissimè verbum hoc vsurpetur; sed quod distinctionis causa, vestis tantum dicitur quæ ad induendum, amiciendum, cingendum assumitur, non calceandum.

Calceamenta alicubi ponere, aut in aliquam regionem extendere, quid in sacris litteris.

§. V.

His ergo de multiplici calceamentorum genere, eorúmque differentiis explicatis, quid sibi Dauid voluerit ostendamus, cum dixit; *In Idumaam extendam calceamentum meum.* Quod hic calceamentum vertitur, Hebraicè est נַעֲלִי *nahhal* quod compedem, pedum vinculum, & ligamentum sonat, vt R. Dauid obseruat: quia nimirum calcei antiquorum, vt supra diximus, vinculis, & loramentis adeo ligabantur, vt idem illis esset aliquando pedes vincire, quod calceare; & vinctos habere, quod calceatos; & id quocunque genere calceamenti. Manilius [a].

a lib. 5. Astron.

Inque caput ducti lapides per colla manusque
Et pedibus niueis fulserunt regia vincla

Valerius Flaccus [b].

b lib. 3. Argonaut.

Ducit & ad pluuios, & vincula soluere monstrat
Prima pedum glaucasq; comis pratexere frondes
Imperat ———

Non erat ergo cur hoc loco Dauidis aliqui [c] suspicarentur pro calceamento ferreas compedes intelligendas, quas Dauid se minetur, & exultantando prædicat hostibus suis iniecturum, vt alibi describit in victos solitum dum dicit [d] *ad alligandos Reges eorum in compedibus & nobiles eorum in manicis ferreis*: licet enim vox נַעֲלִי *nahhal* sonet vinculum pedum; non ob id aliud quam calceamentum est interpretanda: quia calceatus omnis cum vinculis.

c Cum Lorin. Ps. 59. 6.

d Psal. 149.

Quid ergo hic calceamentum extendere? Duplex interpretatio: altera, calceamentum propriè accipit; altera, metonymicè continens pro contento; calceamentum nempe pro pede calceato. In primo sensu videntur accipere Chaldæus Paraphrastes hoc loco. *Super iuncturam*, inquit, *colli ceruicis fortium Idumaorum proieci calceum meum*, & D. Hieronymus in alio Psalmo, [e] vbi similia verba leguntur ab ipso versa; *super Idumaam proiiciam calceamentum meum.* Videntur ergo istam calceamenti extensionem, illius projectionem super Idumæam interpretari. Per quod significari dicunt vilissimam seruitutem, quam Dauid esset deuictis Idumæis impositurus; & id ex allusione ad duplicem antiquorum ritum. Primum vt serui vilissimi, calceos dominorum exciperent, deferrent, extergerent, ab omni cœno purgarent. Sic enim futuros Idumæos omnes; eo redigendos, vt eam seruitutem Dauidi seruiant, quam qui in regio palatio calceis excipiendis, & tergendis sunt destinati. Dura nimis, & longè petita expositio, cuius tamen vt probabilis, aliqui meminere. Alter ritus erat proiiciendi chirothecam in locum hostilem, per quod significatum dicit R. Emmanuel [f] omnino destinatum proiicienti locum illum sibi subiicere, & redigere in seruitutem. Sed quid chirothecæ cum calceis? Hoc prorsus quod manibus cum pedibus. An ergo quia chirotheca proiiciebatur, intelligere quoque debemus calceamenta proiecta?

e Ps. 107. 10

f Psal 59

Altera igitur interpretatio est calceamentum hic metonymicè dici pedem calceatum. Quem in aliquam regionem extendere, vel alicubi ponere, symbolum subiugationis erat. Et id dupliciter. Primò quia simplex pedum positio apud antiquos argumentum erat possessionis acceptæ eius rei, in qua pedes imponebantur. Vnde possessionem dictam volunt nonnulli, quasi *pedum positionem*; quod quibus rebus pedes imponebantur, earum nobis dominium capi censeretur. Ad quem vsum allusio fit sæpe in Scriptura [g], dum suis Deus pollicetur omnia se illis in possessionem daturum, quæ sint ipsi pede suo calcaturi. Quare nobiles Iurisconsulti obseruarunt in iure ciuili pedes, eorumque impositionem symbolum esse possessionis rerum immobilium, sicut manus iniectionem, mouentium. Alter ritus erat non ciuilis, sed militaris; cum victores eorum, quos deuicerant, colla, vel dorsum imposito pede premebant, in argumentum perfectæ victoriæ, & absolutæ subiectionis, qua victi victoribus subderentur. Id quod in sacris literis Iosue [h] cum quinque Regibus primus legitur obseruasse. Quos cùm ex spelunca, qua se illi condiderant, abduci iussisset, *vocauit omnes viros Israel, & ait ad principes exercitus qui secum erant, Ite, & ponite pedes super colla Regum istorum* Fecit ergo primus hic Iosue, quod Moses Dei nomine populo promiserat [i]. *Negabunt te inimici tui, Israel; & tu eorum colla calcabis, & manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum. Adorabunt te filij patris tui.* Et ad eundem ritum Baruch alludens [k]. *Persequutus est te inimicus tuus; sed cito videbis perditionem ipsius, & super ceruices ipsius ascendes:* Pro eo quod est; ipsum omnino debellabis, & tibi subiicies. Ex hoc eodem ritu quod dicit [l] Dauid morti proximus, intelligendum est. *Tu*, inquit ad Salomonem, *nosti qua feceris mihi Ioab filius Saruia, qua fecerit duobus principibus exercitus Israel Abner, & Amasa, quos occidit, & effudit sanguinem belli in pace; & posuit cruorem pralij in calceamento quod erat in pedibus suis.* Nec enim hoc Ioab ad literam fecit; sed per id Dauid explica-

g Deut c. 1. 36. c. 2. 5. c. 11. 24. Ios. 1. 3. c. 14. 9.

h Ios. c. 10. 24.

i Deut 33. 29.

k Cap. 4. 25.

l lib. 3 Reg. 2. 5.

uit; quomodo Iusb vtrumque Ducem dolis & fraudibus circumuentum, omnino ſibi ſubdiderit in illos inſiliendu iam mortuos, vt illi faciunt, qui in argumentum perfectæ victoriæ & quod amplius victi contra mutire non poſſint, illos calce ptoculcant. Et hoc ipſum nunc ſignificate de ſe vult Dauid, dum dicit eatenſurum ſe calceamentom in Idumæsm. Reges enim eorum perfectè ſe deuictutum per id ſignificat; ita vt debellatis ſit colla pedibus calcaturus: quod eſt abſolutæ ſubiectionis indicium, vt alibi pluribus.

Dispvtatio III.

De multiplici veſtium diuerſitate pro varia ratione perſonarum apud Hebræos.

Dicemvs ptimò de veſte muliebri & virili. Secundò de ſacra, & communi, Tertiò de veſte ſeruili, & ingenuorum. Quartò de veſte Msgiſtratus, & priuatorum. Quintò de plebeia & nobilium. Sextò de puerili & adultorum.

a Cap. 22. Ad illa verba Deuteronomij. [a] Non inductur mulier veſte virili, nec vir vtetur veſtę fœminea. Abominabilis enim apud Deum qui facit hæc.

De veſte virili & muliebri; & earum multiplici differentia.

Capvt I.

Agemus primò de promiſcuo veſtium vſu, quatenus, & apud quas gentes aut vetitus, aut permiſſus eſſet. Secundò. Differentias ſummas inter vtrasque veſtes exequemur. Tertiò. Propriæ fœminatum veſtes exponentur. Quartò propriæ virorum. Quintò denique de mundo muliebri, & vario illorum ornatu in veſte, capillo, & tutius cultu corporis agemus.

Ordiamur à primo: promiſcuus vſus veſtis virilis & muliebris apud Hebræos non ſolum contra mores erat & receptam conſuetudinem, ſed etiam contra legem. Ideo non ſolùm probro dabatur, ſi quis vir mulicbriter indueretur, aut viriliter fœmina; ſed etiam plectebatur. id enim diſertè Deus verbis iſtis ne fieret interdixit. Quæri tamen hic multa poſſunt. Primo. An hoc præceptum violare, noxa lethalis eſſet apud Hebræos. Affirmant paſſim Doctores; & manifeſte colligitur ex verbis adductis. *Non induetur*, inquit, *mulier veſte virili.* Cur id? *Abominabilis enim apud Deum eſt qui facit hoc.* Cum igitur nil, niſi lethali cum culpa coniunctum, Deo ſit abominabile. (Venialia enim delicta Dei charitatem non ſcindunt; nec inter illum & homines amicitiam diſſoluunt) fit vt vſus promiſcuus veſtis muliebris & virilis eſſet Hebræis interdictus ſub lethalis culpæ piaculo. Tantum enim

b Sap. 14. 9. hæc eſt, quæ Dei in homines odium conciliat [b], *cui tantum odioſus eſt impius, & impietas eius.*

Secundò. Quæri poteſt an hoc præceptum ſit iuris naturalis, an tantum Moſaici. Sunt qui illud affirment; ſunt qui iſtud. Sunt qui mixtum volunt. Habuiſſe enim quidpiam legale tantum, quidpiam iuris naturalis. *Legale*, quod ſub lethali noxa ſeruandum eſſet: *iuris naturalis*, quod ratio ipſa dictet, haud pro decoro eſſe, veſtes alterius ſexus; alterum ſine cauſa vſurpare: quod D. Thomas docet, & alij citati.

Tertiò quæri poteſt an ſemper & vbique ſeruandum eſſet: ita vt nunquam viro liceret muliebriter indui; nec viriliter fœminæ. Veſtis virilis à fœmina, tripliciter aſſumi poteſt; vt à viro viciſſim fœminea. Primò ob malum finem. Secundò ob indifferentem. Tertiò ob finem honeſtum ingentis boni parandi, vel atrocis mali depellendi. Ob duos priores fines, erat ſemper illicitus, & cum culpa lethali coniunctus vſus fœmineæ veſtis in viro, & virilis in fœmina; grauiùs tamen, aut leuiùs in hoc ipſo peccabatur, vt grauioris, aut leuioris erant noxæ fines illi peruerſi, ad quos ea veſtis mutatio patrabatur. Et his omnibus etiam leuiùs delinquebant, qui tantùm ob finem aliquem indifferentem veſtem alieni ſexus aſſumebant. Qui enim ob finem malum, dupliciter eo ipſo peccabant, & quia malum illud intendebant, & quia rem Deo abominabilem faciebant. Qui verò ob finem alioquin indifferentem, aliter quam pro ratione ſui ſexus induebatur, vnico tantum crimine adſtringebatur, At vbi finis honeſtus erat, ingentis boni, publici præſertim, curandi, vel atrocis mali depellendi, ea veſtis inuerſio non ſolum cum culpa non erat; ſed etiam cum laude, & virtute. Itaque ſi quæ mulier ad pudicitiam ſuam, quam aliter ſeruare non poſſet, induta viriliter eſſet; amabilem ſe Deo, non abominabilem reddidiſſet. Quod illuſtres canonici iuris interpretes obſeruarunt. Quare quod alicubi D. Auguſtinus eſſe dubius videtur an liceat vti viro veſte fœminea, intelligendus eſt cum nulla talis cauſa ſubeſt honeſtatis ad bonum aliquod publicum curandum, vel malum depellendum.

Quartò. Quæri poteſt vnde habeat hic vſus promiſcuus veſtis alieni ſexus abſurditatem & cum ratione pugnam. Reſpondeo ex duplici capite. Primo ex eo quod eſt quoddam quaſi mendacium, non verbis, ſed factis admiſſum: ob id, qui promiſcuè ſic induuntur, ſexum mentiri dicuntur. Dixi *quoddam quaſi mendacium*; quia verè tale non eſt. Si enim eſſet; nuſquam, & nunquam veſtem mutare liceret; vt nuſquam mentiri licet. Eſt igitur hæc, æquiuocatio quaſi quædam, & amphibologia, non in verbo, ſed facto; quæ ex ſe ſpectata, & vt Theologi loquuntur, ex obiecto ſuo, cum ratione pugnat, cùm per ſe quaſi ad fallendum dirigatur. Vnde ſicut æquiuocatione niſi cauſa probabilis adſit, vbi præſertim alius inde fallatur, vti non licet; ita nec iſta veſtium inuerſione. Secundò. Ob pericula, quæ ex hac veſtium permutatione conſurgunt plura flagitia patrandi. Quid enim non audeat fœmina viriliter induta?

[c] *Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem,* c Iuu. ſat. 6. v. 251.
Quæ fugit à ſexu, vires amat?

Hoc optimè Iuuenalis. Cui enim flagitio fœmina non ſit parata, quæ ſui pertæſa ſexus, alium affectat? Et ſi hoc de fœmina; quantò magis in viro. Fœmina enim quæ virum mentitur, ſexum nobiliorem affectat, vir verò qui fœminam, à ſexu nobiliore fugit; tanto igitur nequior. Ab hoc ergo vtroque capite pugna oritur, quam habet hic vſus promiſcuus alienæ veſtis in altero ſexu.

Quintò. Quæri poteſt an præceptum illud Moſaicum

Mosaicum cessauerit. Omnino dicendum cessasse; quod attinet ad id quod illi inerat ex lege Mosaica. Nunc igitur ex se spectatus vsus virilis vestis in fœmina, & muliebris in viro; culpa venialis est, non lethalis, vt nobiles Theologi tradiderunt. Quod ergo à plerisque dicitur posse sine culpa ludendi causa vestes alterius sexus vsurpari; de culpa lethali, non de veniali est intelligendum; nisi ludus sic instituatur, vt inter omnes conueniat qui veste sexus alieni induuntur, id non esse quod habitu mentiuntur. Eodem enim pacto possunt æquiuocationes adhiberi, dum inter loquentes constat eas sic vsurpari, vt nisi qui audit, attentus sit, in errorem labatur; vnde aliis, sua culpa deceptus ridiculus exhibeatur. Cæterum ita vestes inuertere, vt inde vir, fœmina credatur; aut fœmina, pro viro sumatur; ex se spectatum, culpa non caret, nisi causa boni priuati vel publici ea ratione curandi factum excuset, vt nos D. Augustinus docet loco citato. Et hæc apud Hebræos.

Apud Romanos hic promiscuus vsus nulla priuata lege damnatus erat; ipsa tamen consuetudine excludebatur. Vlpianus. *Vestimenta*, inquit, *muliebria sunt, quæ matris familiæ causa sunt comparata, quibus vir non facile vti potest, sine vituperatione; veluti stola, pallia*(for. palmæ) *tunicæ, capitia, zonæ, mitræ quæ magis capitis tegendi causa, quam ornandi sunt comparata*. Eleganter dixit Iuris Consultus *quibus facile vir vti non potest*, nempe non passim, non temere, non sine causa. & id si fiat; dixit, *non sine pœna*, sed *non sine vituperatione futurum*. Quia Romanis ignominiosum tantùm id erat, non vlli pœnæ subiectum, nisi crimen aliud esset adiunctum, cui patrando, vestis alieni sexus esset assumpta. Itaque Clodio crimini datum, & ob id etiam in iudicio postulatus est, quod indutus veste fœminea, sacris se Bonæ deæ penetrasset, quibus sacrilega superstitione solas fœminas fas erat adesse.

Iam verò qui sexum olim veste mentiti sunt, clari viri, vel fœminæ varij fuere. Notissimus ante alios Achilles est, de quo Tertullianus [a], *Naturam concussit Laryssæus Heros in virginem mutando: ille ferarum medullis educatus, ille scrupea schola eruditus ..... sustinet stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem quoque foratu effeminatus*. Achilles enim à matre Tethyde cum adhuc imberbis esset, habitu puellari indutus est, vt hac ratione bello subtraheretur, cui Græcia tota contra Troianos armabatur. Ob id Tertullianus adiungit, commentum quasi excusando, *feras in puero matris sollicitudinem*. Necessitas enim periculi vitandi, talem habitus mutationem suasit. At in Hercule scenam hanc libido, non necessitas concinnauit. Ipse enim etiam muliebriter indutus est, Achilles vt matri obtemperaret de filio sollicitæ: Hercules, vt amicæ pareret. Duo viri totius antiquitatis fortissimi, habitus externi specie apud Ethnicos in fœminas mutati sunt Hercules, & Achilles; & vtrque vt fœminæ pateret. Duo itidem viri fortissimi apud Hebræos in fœminas degenerarunt, non externo corporis habitu sed interno, Sampson & Dauid, fœminis ambo fœmineos in mores mutati; vt hinc intelligamus quid audeat in virum fœmina; & quantum viri, licet fortissimi, ex illarum consuetudine mollescant. Tertullianus de Hercule loquens [b]. *Turpius, inquit, libido virum cultu transfigurauit, quam aliqua materna formido: tamenti adoratus à vobis*(ethnicos alloquitur) *qui erubescendus est; ille qui totam episcenis sui fortem, cum mulieris cultu compensauit; tantum Lydiæ clanculariæ licuit, vt Hercules in Omphale; & Omphale in Hercule prostitueretur*. Hoc enim dicit Tertullianus, quia Hercules ad imperium Omphales Lydiæ, quam deperibat, cultum cum illa mutauit; illi leonis spolio clauaque tradita, vicissimque ab eo talari tunica mitraque indutus, & colo etiam recepto, vt alicubi Ouidius [c] inducit id Herculi Deianitam exprobrantem

Non puduit fortes auro cohibere lacertos
Et solidis gemmas apposuisse toris.

Et Seneca [d].

Fortem vocemus cuius ex humeris leo
Donum puellæ factus, & claua excidit,
Fulsitque pictum veste sidonia latus
———*cuius horrentes comæ*
Maduere nardo.

Sampson cùm Dalilæ gremio sopitus, omni robore nudatus, in fœmineam eneruatus, ab inimicis ludibrio habitus, oculis demum libertateque priuatus, ipsissima imago est virilis fortitudinis, quæ consuetudine fœminea, tota mollitur, & fit glacie fragilior; Id quod ethnici suo in Hercule expresserunt, qui ex tanto orbis domitore, fœminæ mancipium effectus, & ad eius nutum muliebriter indutus, etiam lanam ex colo deduxit.

[e] *Mæonias inter calathos tenuisse puellas*
Dictus & ad dominæ pertimuisse minas.

Et hæc viri.

At ne fœminæ minus in hoc illis insanirent, vt Hercules, & Achilles fœminam, sic olim Semiramis virum mentita est vestis mutatione. *Defessit Ninus*, inquit Iustinus [f], *relicto impubere adhuc filio Ninya, & vxore Semiramide. Hæc nec immaturo ausa tradere imperium, nec ipsa palam tractare; tot & tantis gentibus vix patienter vni viro, nedum fœminæ parituris; simulat se pro vxore Nini, filium; pro fœmina, puerum nam & statura vtrique mediocris, & vox pariter gracilis, & lineamentorum qualitas matri ac filio similis. Igitur brachia & crura velamentis; caput tiara tegit: & ne nouo habitu aliquid occultare videretur, eodem ornatu & populum vestiri iubet. Quem morem vestis exinde gens vniuersa tenet. Sic primis initiis sexum mentita puer esse credita est*. Et hæc fusiùs retulimus, vt inde duo discamus. Primum cur apud Orientales omnes à muliebri veste virilis minimum differt in forma, materia, cultu. Semiramis enim cum vir ex vna parte vellet haberi, ex altera, si vt est viri proprium, indutus esset; facilè dolus apparuisset; illum habitum assumpsit, qui mulierum tunc magis erat proprius, quam virorum. Quis hic? Quo crura, brachia, humerique velantur, & ipsi pedes ad talos vsque, veste demissa, teguntur, vt paulo post iterum clarius. Secundò cur Isaias & alij prophetæ Assyriorum & aliarum gentium reges, pueros & effeminatos appellent. Denuncians enim Deus per Isaiam captiuitatem Babylonicam populo; *Dabo* [g], inquit, *pueros principes eorum; & effeminati dominabuntur eis*. Pueri, & effeminati Reges Assyriorum, Chaldæorum, & reliquorum Orientalium dicuntur; Primò per allusionem ad primos illorum Reges, qui Ninya puer & Semiramis fœmina fuere, per quos Imperium à Nino fundatum, non solum defensum, sed propagatum est.

[a] lib. de pal.
[b] lib. de pal. loc. cit.
[c] Ep. 9.
[d] In Herc. Oet.
[e] Ouid. ibid.
[f] lib. 1. hist. num. 2.
[g] Isa. 3. 4.

Secundò quia plerique illorum ita effeminati, vt muliebriter etiam induti, inter fœminas consenescerent. Iustinus idem [a]; *postremus apud eos regnauit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum (quod nemini antea permissum fuerat) præfectus ipsius Medis præpositus nomine Arbactus, cum admitti magna ambitione ægrè obtinuisset, inuenit eum inter scortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis & oculorum lasciuia omnes fœminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Hoc viso Arbactus indignatus tali fœminæ tantum virorum subiectum, tractantique lanam, ferrum & arma portantes parere, negat se ei parere posse, qui se fœminam mallet esse, quàm virum; & inde illum bello aggressus, vita simul regnoque priuauit.*

a lib. 1. hist. num. 3.

At meliore genio & fato duæ Christianæ fœminæ veste sui sexus abdicata, alterius induerunt; Euphrosina & Theodora, vtraque Alexandrina. Sed illa vt virginitatem illibatam seruaret; hæc vt perditam recuperaret. Illa enim parentibus nobilissimis orta, iuuenique paris nobilitatis ab illis desponsa, relictis vtrisque imberbis adolescentis habitu monasterium adiit; admitti postulauit; admissa in habitu virili perseuerauit, pro Euphrosina, Smaragdus appellata. Theodora verò virginis habitu dimisso, quem polluerat, erroris pœnitens in virili veste sexum dissimulauit; monasterioque recepta, & monachis aggregata, vir ab omnibus eum crederetur, viri quoque calumniam à procaci fœmina passa est; à qua patri monasterij delata, quasi stuprum intulisset, iussa est pro foribus monasterij toto vitæ suæ, tempore cum puero excubare, quem ex stupro suscepisse fuerat insimulata. In qua vitæ asperitate eum ad mortem vsque mira patientia perdurasset; extinctam vbi de more fratres sepulturæ daturi vellent abluere, fœminam repererunt, quem vt virum fœminæ stupratorem è monasterio expulerant. Et hoc vtrumque exemplum sufficiat ad ostendendum quod paulo ante ex Theologorum sententia dicebamus, habitum alieni sexus haud esse damnandum, cum iusta causa subest illum induendi.

Quâ maximè differentiâ vestes viriles & muliebres distinguerentur.

§. II.

OB triplicem finem vestis omnis homini paratur; ad *tuendum*, ad *tegendum*, ad *ornandum*. In primo ratio salutis habetur; in secondo pudoris; in tertio dignitatis. Veste enim corpus ab iniuria defenditur, in quo ratio salutis agitur; & partes, quæ minus honestè parent obteguntur, in quo verecundiæ seruitur; & denique si concinna sit, & aptè conueniat, corpus ornatur, in quo dignitas humanæ pulchritudinis augetur. Et hæc tria fuerunt omni tempore, & sunt adhuc omni hominum generi in vestitu proposita. Nihil enim aliud in illo spectant, & hæc tria omnes, adeo vt etiam qui pannusus vili centunculo membra circumdat, in eo ipso *salutem, verecundiæ*, & quantum fieri potest, haud in totum cutusdam in suis sordibus *ornatus* obliuiscatur. Quia verò non omnes hæc tria pariter, & iisdem rationibus metiuntur, hinc est quod non apud omnes eædem vestes vsurpentur; sed omnes sint

Quam varij linguis, habitu tam vestiu, & armis.

Vnde id? Primò quia salus & incolumitas corporis non iisdem in omni regione fulcimentis indiget, vt ab aëris inclementia defendatur. Acrios alicubi frigora sæuiunt; alibi grauius æstus exurit; hic cælum placidè tranquillum, nimios inter calores & frigora temperatur. Inde est quod alibi pelliceæ vestes, aut ex pingui lana villosæ in vsu sint, vt apud omnes vrsæ glaciali subiectos; alibi subtilissimo textu confectæ adhibeantur, vt in regionibus ad meridiem obuersis, & ardenti soli magis expositis. Et hæc regionum ex climatum varietate diuersitas, non solum differentiam parit in vestium materia; sed in forma. Neque enim septentrionalium vestes à nostris tantùm differunt, quod sint omnes fermè semper ex pellibus, aut lana suffartæ; sed quod aliter etiam membris aptentur; illud facit eas differre materia, istud etiam forma. Quod vtrumque discrimen Ouidius expressit de Getis, & Sauromatis agens, inter quos exul.

[b] *Pellibus hirsutis arcent mala frigora bracca*
Oraque de toto corpore sola patent.

b lib. 3. trist. el. 10.

Ora, inquit, *sola*. Nam Romani, & Græci veteres nudis cruribus, humeris, & brachiis incedebant, vt supra pluribus.

Secundò. Quia non eadem apud omnes gentes cura pudoris: ex hoc etiam secundo capite differentia in vestibus orta; vt quædam minus, quædam magis verecundiæ & pudori seruirent. Id autem in hoc cernimus perpetuò seruatum; vt quæ gentes minus barbaræ essent, eæ quoque maiorem in hoc rationem honestatis haberent.

Tertiò denique quia non idem apud omnes pulchrum, vetus enim & vetissimum verbum est, *hoc nō omnibus idem, sed suum cuique esse* Ratione ornatus longe quoque plures vestium differentiæ extiterunt, dum scilicet hoc apud illas gentes pulchrum, & decorum aliud apud alias censetur.

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur
Poscentes vario multum diuersa palato

c Persius Sat.

Dicebat ille. Cur id? quia varij sunt hominum gustus, nec omnibus eadem probantur, aut æquè ad stomachum faciunt. Hoc quod accidit in palato, non dissimiliter oculis contingit. Voto vno non viuitur; & quod cuipiam pulchrum, deforme videtur alteri. Hinc innumeræ vestium species, totidem ferme quot gentium [d] & suæ quibusque ita propriæ vt quibus alicubi senatores amiciuntur ad dignitatem conciliandam, iisdem alibi, nec ita magno interuallo, motiones induantur ad risum captandum.

d V. Isidor. lib. 19. c. 23.

His præmissis, quod instituimus, explicemus, communem scilicet apud omnes gentes differentiam vestis muliebris & virilis. Vtrique vesti tria illa proposita; tueri salutem, seruire pudori, dignitatem parare. Sed quia dissimiliter hæc tria in fœmina viroque spectantur; dissimiliter quoque vir & fœmina vestiuntur. Et ex hoc triplici capite discrimen vtriusque vestis existit. Aliter enim tuendum fœminæ corpus, aliter viro, alia cura pudoris in fœmina, alia in viro; alius denique decet ornatus virum, alius fœminam.

Ex primo capite; quia fœminæ non ita aëris & cœli parent iniuriæ, cum illarum sit domi residendo, communem sobolem curare, dum viri foris agunt, vt familiæ consulant, oritur prima differentia vestis virilis, & muliebris *in materia*; vt muliebris sit in suo genere mollior, & tenuior;

uior;virilis,firmior, & asperior: tum quia viri membra patientiora vestis asperæ sunt, quam fœminæ;tum quia quò firmior materia,eò etiam magis aëris obsistit iniuriis. Ex secundo capite, quia longè maior cura pudoris in fœminis est habenda, quam viris;muliebris vestitus apud omnes gentes plures corporis partes obtegere debet,quam virilis. Eo enim pudori magis consulitor,quo pauciores corporis partes alienis aspectibus exponuntur. Dixi, *debet obtegere*; quia sic honestatis ratio præscribit; & id omnes gentes hactenus seruatunt,in quibus maior aliquis sensus humanitatis. Ob id enim in fœmina tam apud Hebræos,quam Romanos,vestis huiusmodi probata, quæ plures partes obtegeret; quod eius pudicitiæ, & verecundiæ sollicitæ magis quam viri, prospiceretur, vt pluribus subtilissimè disputat Tertullianus [a]. At nunc aliter fit, & apud plerasque gentes,apud quas, & præ quibus omnes aliæ barbaræ sunt, vestitus virilis totum corpus contegit,præter faciem & manus;muliebris verò & ceruicem,& collum,& iugulum, & vbera nudat. Quid hîc dicendum,nisi aliter hoc vsurpari,quam ratio præscribat,& hactenus fuerit ab omnibus gentibus obseruatum?

[a] lib. de hab. mul. de cul. fœm. de vel. virg. de pal.

Ex tertio capite,quia longè diuersa est fœminæ pulchritudo,quam viri; & longè plus etiam decet illi studere fœminam, quam virum; tertium discrimen oritur muliebris vestis & virilis; vt illa sit semper cultior ista neglectior.

Ad id ergo quod quærebatur de generali discrimine vtriusque vestis, certum iam possumus signare responsum, vt dicamus vestem muliebrem à virili apud omnes gentes differre in materia, forma, & ornatu. *In materia*; quia vestis fœminea mollior semper apud omnes & delicatior;virilis asperior, & ex materia firmiori. *In forma*;quod fœminea,fluxior,& laxior, quo plura membra contegeret, & obtecta minus exprimeret illis adhærendo;virilis adstrictior, & magis adducta. *In ornatu*;quia fœminea,quæ sita varietate cultior;virilis,purior.

Ex his duo colliguntur. Primò. Non eandem rationem verecundiæ in viro esse, & in fœmina, quo ad corporis membra tegenda, vel nudanda. Nam quia fœminæ vix alterius gratia à natura sunt,quam gignendæ sobolis, & educandæ;nihil in suo corpore habent, si faciem demas, (quæ noscendi inter se gratia est exponenda) quod semper velari non debeat. At viri quia ad alia plura instituti sunt; & si quis illis decor in brachiis,in toris,in humeris,in cruribus est; ad alia quoque est,quam ad liberos gignendos aut educandos,non ita pudorem violant, cum membra ista denudant. Nam & miles, & athleta, & agricola, & operarius quilibet ostentare artus potest,quibus se parem militiæ probet,& operi cui destinatur exequendo. Hinc est vt pedes & crura nudare in fœmina,sit iniuria pudoris; non verò si nudentur à viro; & in vniuersum quod oon quasennque partes,inhonestè apertas & nudas in fœmina conspicere sit in viro quoque pudendum [b].

[b] Tertul. locis cit. & Cyp. de hab. virg.

Secundò. Quod qui viri magis verecundiæ curam habere debent & pudoris,quales sunt magistratum gerentes, religiosam vitam & Deo sacratam profitentes,ij quoque vestibus vti debent magis pudori conducentes. Quæ istæ? Longiores, & fluxiores. In quo vtroque *longitudine & laxitate*,vestis horum virorum cum fœminea conuenit apud omnes gentes. Vt enim vestibus talaribus & largè fluentibus fœminæ vtuntur ad pudorem tegendum; sic etiam religiosiores quique viri, & diuino cultui dicati vestes laciniosas, & fluxas sunt amplexati; quod illis par esse debeat cum fœminis cura pudoris. Neque enim opus illis est artus ostentare, aut apertos habere,qui nulli sunt operi destinati, quod exigat membrorum gladiatoriam firmitatem. Nisi ergo seuerioris disciplinæ cultus ad corpus asperiùs exercendum aliud suadeat, vt videmus à Cappuccinis religiosis sanctissimè seruari,omnibus aliis communiter qui Deo vitam sacrarunt vestes laxas & fluxas à recepta consuetudine certimoos attributas.

Ad illa verba Iudith. [c] Vnxit faciem suam vnguento,& colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum.

[c] Cap. 16. v. 10.

Quæ propriæ mulierum vestes apud Hebræos & primò de stola,qualis ea,quàm multiplex, & ex qua materia constaret.

§. III.

Inter vestes mulierum maximè proprias, & quas à viris assumi flagitium erat apud Romanos, prima stola numeratur. Vnde Vlpianus, vt supra vidimus,cum dixisset *vestimenta muliebria esse quibus vir non facilè vti possit, sine vituperatione*, hanc primam omnium sibiicit exempli causa. *Veluti inquit stolæ, pallia, tunicæ, capitia, Zonæ,mitra*. De stola hîc ergo primò quæramus an ea propria ita mulierum,vt illas à viris in cultu distingueret.

Et sanè videtur. Primò apud Romanos,vt hîc Vlpianus exertè. Vnde Seneca cum vellet exemplum ponere,coniunctionis absurdæ; *Hoc*,inquit, *tale est,quale stola vir fortis indutus*. Et hinc *stola* Valerio Maximo quod fœminatum propria, *matronalis* dicitur.Ob id inter alia Caligulæ flagitia Iosephus recenset aliquando illum cum stola in publicum processisse. Quare cum alicubi Cicero [d] exprobrasset Antonio vitam muliebrem, & mores effœminatos,*Virilem*, inquit, *togam sumpsisti,quam statim muliebrem stolam reddidisti*.

[d] Philip. 2.

Secundò. Non solùm apud Romanos, sed & alias gentes erat propria stola fœminarum. Sic apud Græcos, vnde simulacra dearum illis cum stolis; nempe quia fœminæ in fœminea vaste; Sic *stolata Diana* Ciceroni dicitur. & apud Barbaros Semiramis in stola dicitur incessisse.

Tertiò denique, vidari quoque potest idem seruatum apud Hebræos. Hic enim vbi Iudith vestitus, ornatusque describitur, cum mitra, sine dubio, propria fœminarum stola coniungitur. *Colligauit*,inquit,*cincinnos mitra, & stolam nouam induit*.

At ex alia parte multa suadent, non fœminarum tantum stolam fuisse, sed etiam virorum;& primò apud Romanos. Nam Nonnius obseruat stolæ nomine apud Latinos veteres quicquid tegeret significatum. Quare *stolam* non fuisse propriam certæ vestis nomen, quæ tantum mulieribus conueniret; sed generale cuiusque indumenti.

menti. Sicut & apud Græcos *ſtoli* ſignificat, à quo Latinè *ſtola* deriuatur. Ob id Ennium viris etiam ſtolam tribuiſſe, dum inducit Telephum regem loquentem.

Cedo,& caueo cum veſtitu ſqualida,ſeptus ſtola & iterum.

Regnum reliqui ſeptus mendici ſtola.

Secundò, Apud barbaros promiſcuus erat vſus ſtolæ tam viris quàm fœminis; vt de Perſis Regibus Herodotus [a], & alij [b] atteſtantur, eorum amictum *ſtolam Perſicam*, & Barbaricam appellantes.

Tertiò denique, de Hebræis certa res eſſe videtur. Sæpius enim ſtola viris tribuitur. Vnde Ioſephus [c] à Pharaone ſtola byſſina veſtitus dicitur honoris cauſa; & Mardochæus [d] ſimiliter ab Aſſuero; & ipſe Dauid [e] indutus ſtola byſſina ſaltaſſe dicitur ante arcam Domini. Denique pater ille Euangelicus aduentum perditi filij feſta gratulatione celebraturus [f], *Proferte*, inquit, *cito ſtolam prim m, & date annulum in manu eius.* Propter hæc ſunt qui non ſolùm Hebræis, & aliis ſed etiam Romanis exiſtiment ſtolas in vſu promiſcuo fuiſſe.

a lib 7.
b Arrian.l.4. in Alexand. Plutarch.in Alexand. Athen.li. 12. Heliod. de var hiſt.lib.
c. 32.
c Gen.41.
d Eſth. c.10.
e 1.Paral.c.
f Luc.c. 15. 22.

Quid ergo dicendum? Primò ſtolam dupliciter accipi. Primò largè, vt ex etymologia ſui noſtris indumentum quodcunque ſignificat. Et cum ſic accipitur; dubium non eſt tam de viris, quam de fœminis vſurpari. Secundò propriè, vt certam veſtis ſpeciem ſignat. Et in hoc ſenſu negari non poteſt apud Romanos fuiſſe ſtolam veſtem propriam fœminarum, earumque nobilium & matronarum, quod paulo poſt iterum. Ob id enim Liuia Auguſti vxor quod eſſet aſtutiſſima fœmina; & quicquid inciperet apta perficere, *Vlyſſes ſtolata* dicta eſt. *Vlyſſes* quod vt ille, vaferrima. *ſtolata*, quod fœmina. Quod autem Nonnius obſeruat; in eo, vt in aliis pleriſque deceptus eſt, ſi de ſtola loquitur; vt certam veſtis ſpeciem ſignificat. At Ennius ſtolam viris tribuit. Ridicule id adducitur ad Romanos mores probandos. Ennius enim externos Reges inducit; ob id non mirum, ſi cùm illi loquuntur, ex alienis, & externis moribus loquantur, non ex Romanis.

Secundò. Certa res eſt apud Orientales omnes vſum ſtolæ tam viris, quàm fœminis promiſcuum fuiſſe; quod inde ductum, quia, vt ſupra vidimus ex Iuſtino [g], Semiramis cùm virum fingeret, & prodi timeret, veſte fluxa, talari, manicata, *ſtola* nimirum vti perſeuerauit; & eum veſtitum edicto ſanxit à viris vſurpari. Quod in toto fermè Oriente cœptum, in quo illa latè regnauit, in futura deinde tempora propagatum eſt. Ob id Reges Perſæ, Medi, Aſſyrij, Ægyptij, & Orientales quique ſtolati.

g lib. 1.

Tertiò, Ex hac vicinia non mirum ſi ſtola quoque in vſu promiſcuo fuit apud Hebræos; nec tantum fœminarum, ſed etiam virorum. Quod adducta teſtimonia, & alia præterea, quæ afferri poſſunt, apertè conuincunt: & optima ratione ex his quæ ſupra diximus, poſſumus perſuadere. Stola enim tunica erat, vt paulo poſt, talaris, & manicata, late fluens & ſolum quaſi verrens. At tali tunica promiſcuum erat Hebræis vti tam viris, quam fœminis, vt ex legatis [h] Danidis conſtat, & nos infra. Stola ergo etiam promiſcua erat.

h lib.2. Reg. 10.

Qualis ergo veſtis ſtola, qua forma, & materia? Primò, *Indumentum* erat, non *amictus*. Inſerebatur enim corpori, non iniiciebatur. Itaque non in togarum, aut palliorum numero erat, ſed tunicarum. Eius formam deſcribit Acron vetus Grammaticus ad illa verba Horatij, matronæ Romanæ habitum deſcribentis [i].

i lib. 1.Sat.2.

——— *Qui nolunt tetigiſſe, niſi illas*

Quarum ſubſuta talos tegit inſtita veſte.

Matronæ, inquit, *ſtola vtuntur demiſſa vſque ad imos pedes, cuius imam partem ambit inſtita ſubſuta.* Quid inſtita? Supra diximus; & Lactantius antiquus interpres Statij [k] *Faſciola*, inquit, *eſt qua imam veſtem ſuo pingit ornatu, paſſamano, frangiâ, orlo, fregio*, nunc dicitur. Erat porro ſic laxè fluxa, vt tota rugis eſſet inarata, quod diſtinctius paulo poſt, vbi de habitu matronali. Et hæc de forma. De materia verò ſtolæ; non eſt quod aliud dicamus: varia enim pro cuiuſque libitu, & fortuna poterat eſſe.

k lib 6.Theb. ad ver. 517.

Sed ſupereſt vnus hic ſcrupulus eximendus; infirmum nimirum argumentum ex Vlpiani auctoritate duci ad probandum ſtolam tantum mulierum fuiſſe, & nullo modo virorum. Hic enim ſicut ſtolam nominat, ſic & tunicam, & pallium, & Zonas. An ergo ob id, pallium & tunicam tantum dicemus fœminarum fuiſſe, & non virorum? Si dicatur, tunicas, & pallia fuiſſe duplicia, muliebria ſlia, alia virilia; cur non itidem dicimus duplicem fuiſſe ſtolam apud Romanos; ſuam nempe fœminis, & ſuam viris? Reſpondeo non ex hoc loco ſolo Vlpiani; ſed ex illo cum aliis adiuncto manifeſtè confici, *ſtolam*, muliebrem fuiſſe veſtem apud Romanos, & non virilem. Nec enim vſpiam legimus vitio datum cuipiam quod paſſim *tunicatus*, aut *palliatus* incederet: at datum legimus, quia *ſtolatus*. Argumento igitur hoc eſt nullo modo ſtolam conuenîſſe viris; pallium verò & tunicam conueniſſe.

Erat igitur propria ſtola fœminarum apud Romanos, quæ non alio fermè habitu prodibant, quam quo beata Iudith hic deſcribitur proceſſiſſe, cum mitra, & ſtola; *mitra*, qua crinea circumligabantur; *ſtola*, quæ totum vndique corpus ad imos vſque pedes obtegebatur. At quomodo ſi ſtola Iudith induta; aut ſi hæc ſtolæ forma, quam diximus, in calceamentis ſuis Holophernem cepit? Dicitur enim [l] *ſandalia eius rapuerunt oculos eius; pulchritudo eius captiuam fecit animam eius.* Similiter ſponſus in Canticis captum ſe dicit in calceamentis ſponſæ [m]. *Quam pulchri*, inquit, *ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis?* Si enim ſtolata Iudith, ſi ſtolata ſponſa, ſandalia, aut alia calceamenta & greſſus in illis non apparebant, cùm ſtola pedes ad imos demitteretur. Sed non totis pedibus ſtola ſuperfundebatur, ſed ad medios tantum pertingebat. Ouidius matronalem habitum deſcribens [n].

l Iud.16.11.
m Cant.
n lib 1.de ar.

Eſte procul vitta tenues inſigne pudoris.

Quaque tegis medios inſtita longa pedes.

Et quamuis totos texiſſet, poterat tamen in ambulando ſtola ſubduci, & pedes in calceamentis apparere; quibus vt Holopherni Iudith placuit; ita captus eſt Sponſus in canticis. Licèt hic non in ſolis calceis, ſed in ſcita pedum mobilitate, greſſibúſque concinnè temperatis captus ſit. Quod quid arcanæ ſignificationis contineat; alibi, & alij.

Ad

a Cap. 3. 24. Ad illa verba Isaiæ, [a] Et erit pro Zona funiculus.

Zona an, & quomodo mulierum tantum propria apud Hebræos, & Romanos.

§. I V.

VLpianus, vt vidimus, muliebres vestes enumerans, quibus vti viri, sine nota, non possunt, etiam Zonam nominat. *Veluti*, inquit, *stola, capitia, zona.* De hoc ergo dubium est, an zona, & quomodo tantùm propria fœminarum.

Videtur fuisse. Primò ex hoc loco clarissimo Vlpiani. Secundò, quia dum propria vestea & ornamenta fœminarum, quas illis Dominus est ablaturus, Esaias [b] enumerat, zonaa inter illa recenset. *Decaluabit*, inquit, *Dominus verticem filiarum Sion ..... auferet ornamentum calceamentorum..... & erit pro suaui odore fœtor; & pro Zona, funiculus.* Sed ex alia parte videtur etiam zona commune cingulum virorum, tam apud Hebræos, quam Romanos fuisse. De Hebræis; constat adeo fuisse illam vitia vsitatam, vt nunquam ferme deponeretur; & cum vestes alias abiicerent, in zona tamen semper conspicerentur. Inde enim Dauid cum vellet inseparabilem duorum coniunctionem exprimere [c]; *fiat*, inquit, *ei, sicut vestimentum, quo operitur; & sicut zona, qua semper præcingitur.* Et Elias in veteri testamento pariter vt Ioannes in nouo, cum vestes alias abiecissent, vterque tamen zonas retinuerunt. Et hoc Hebræi: Romanis vero nihil frequentius, quàm zona præcingi. Illa enim milites, illa viatores, illa Senatores & Præsides, & alij quicunque omnis conditionis & ordinis cingebantur, vt iterum paulò pòst clariùs constabit. Vnde ergo Vlpianus inter muliebria vestimenta vel ornamenta zonas enumerat?

b Cap. 3. 17.

c Psl. 108. 19.

Iam dixi non significare per illa verba Vlpianum vestes, quas nominat, esse fœminarum tantum propriaa, non virorum. Quî enim id velit cùm tonicas etiam, palliaque commemoret, quæ certum est promiscua fuisse? Sed velle tantùm, quæ pallia, & quæ tunicæ fuor fœminarum, à viris eaa, sine nota, non vsurpari. Non ergo tunicas omnea, aut pallia, aut zonas inter muliebres enumerat; sed certas tantum, quarum vsum viris dicit interdictum. Quæ tunicæ ergo, & quæ pallia muliebria, & non virilia? Tunicæ talares, manicatæ, & instita subsutæ, quæ proprio nomine *stola*; pallia, quæ alio nomine *palla*; & *pepla*, & *theristra*, & *mauortia*. sic ergo dicendum de zonis alias fuisse viriles, alias fœmineas; & has à viris vsurpari, sine vitio, non potuisse, sicut viriles à fœminis. In quo ergo zona virilis à fœminea distincta? In materia, forma, vsu. In *materia*; nam zona fœminea delicatior, ornatior, & varia pictura gemmis, auroque distincta. In *forma*; quia fœminea, simplex erat; virorum, duplicata, sinu intus vacua pecuniæ seruandæ, vt mox dicetur. In *vsu* denique quia zona fœminea papillas illis & pectus adstringebat, virilis lumbos ambibat. Ob id idem puto fuisse zonam fœmineam, quod fasciam pectoralem; de qua hoc eodem loco Isaias, & nos paulo post, vbi de habitu matronali. Fœminea ergo zona maximè verecundiæ seruiebat ad mamillas tegendas; virilis vsum etiam præstabat in pecunia seruanda. In ea enim nummi condebantur, quos ad manus habere volebant. Ob id viatorum, & militum maximè proprium aurum, & argentum in zona gestare. Minus enim onere grauabantur, & vtrumque tutius habebant, cum zonam nunquam dimitterent, & ob id periculum non esset, ne alicubi viaticum obliuiscerentur.

Ex his duo colliguntur. Primò quare Christus Apostolis quos ad Euangelium prædicandū mittebat, præceperit ne pecuniam haberent in zonis suis. Zonas enim non prohibuit eo præcepto modoque loquendi; quia nunquam sine zona & cingulo præsertim viatores, & milites. At vetuit in illis id gestare, quod erat suetum tunc temporis in zona ab omnibus haberi, pecuniam, & nummos [d]. *Nolite*, inquit, *possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in Zonis vestris.* In iis enim omnes alij, præsertim iter acturi, pecuniam locabant; vnde loculi dicebantur, quos Iudas habebat [e], *pecunia quæ mittebatur asseruans*. Is enim loculi, non aliud quam zona; de cuius vsu in pecunia condenda, passim plura testimonia suppetunt antiquorum. Gracchus in oratione, quam habuit ad Quirites. *Zonas*, inquit, *quæ plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli.* Et de Vitellio Suetonius [f]. *Zona*, inquit, *se aureorum plena circumdedit.* Hinc illud Alexandri [g] Seueri. *Milesinquit, non timet, nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habens aliquid in Zonula*, quod nimirum possit amittere: nam qui nihil habet, quo possit indulgere genio, si ex prælio excedat, minus timet; quia nihil eft, quod perdat tu pugna. Hinc Pescennius [h] Niger edicto sanctisse dicitur *ne in zonis milites ad bellum aureos, vel argenteos nummos portarent.* Et id moris Romanis non solum, sed etiam Græcis erat. Tradit enim Plutarchus [i] Sosigenem aureos trecentos nummos in cingulo pro viatico habuisse. Quin etiam fœminæ, licet non in quotidiano vsu; cùm tamen iter habebant, etiam in hunc vsum zona vtebantur. Apuleius [k] de Plotina nobili fœmina, quæ in itinere versabatur; *Zonis*, inquit, *auro monetali refertis incincta.* Rectè igitur Christus Dominus cum vellet omnem anxium timorem Apostolis adimere vetuit illos in zona quidquam portare. Et hoc siue eos, vt legatos & viatores, siue vt militea spectemus. Vt *viatores*; quod aurum in via gestatum timidum faciat gestantem; nimirum vt ille dicebat

—— *Sibique onerique timentem.*

Verissimè enim dictum est à Iuuenali [l].

Pauca licet portes argenti vascula puri,
Nocte iter ingressus gladium contumque timebis
Et mota ad Lunam trepidabis arundinis vmbram.
Cantabit vacuus coram latrone viator.

Quare id? Rectè Seneca [m] *quia nudum latro transmittit; & etiam in obsessa via pauperi pax est.* Cùm ergo peregrè Christus Apostolos mitteret; vt omnem illis timorem & sollicitudinem demeret, omnem quoque pecuniam habere vetuit. In qua dum siderent; erat quoque necesse vt eidem timerent. At Dei fiducia, qua voiebat illos instructos, viaticum erat vndequaque certum, quod nullius latronis patebat iniuriæ, & cui propterea nihil Apostoli timebant, cùm tale viaticum à nullo posset auferri. Nec omnes tamen capiunt verbum istud. Qui enim serui Christi non sunt, tunc solliciti in itinere sunt, cum secum pecuniam non habent. Vnde ver-bum

d Matt. 10. 9.

e Ioan 13.

f Cap. 16. in Vitel.

g Lampr. in eius vita.

h Spart. in eius vita.

i In vita Demetr.

k lib. 7. metam.

l Sat. 10. v. 19.

m Ep.

a Sidon. ep. 2. l. 7. bum antiquum est [a], *nihil esse viatori grauius viatico leui: contra verò nullum onus leuius viatico graui.* Verum Apostolis & Apostolicis viris timor Dei, & fiducia in illo, pro viatico est: & hoc instructis timendum nihil occurrit, vt vice versa alibi, quam in Deo fidentes, omnia quoque timent; quia nihil est, quod illis auferri non possit in quo fidunt, si Deus non est. Vt *viatores* ergo, suos Apostolos Christus pecunia carere volebat.

Sed etiam vt *milites*. Hi enim nunquam magis timent, in expeditionem ituri; quam cum bene nummati, & præda ditati, & Zona succincti pecunia referta, vt modo dicebamus ex Alexandro Seuero, quod eleganter etiam expressit Horatius inducens militem nil, nisi arma; possidentem ad omnia pericula impauidum: deinde vero præda ditatum, pugnam omnem, & aleam detrectare.

b lib. 2. ep. 2. [b] *Fortè sub hoc tempus castellum euertere Prætor*
Nescio quod cupiens, hortari cœpit eundem

Militem scilicet, qui pauper fortiter fecerat, & ob id fuerat à suo Duce ditatus.

Verbis, quæ timido quoque possent addere mentem.
I bone quo virtus tua te vocat; i pede fausto,
Grandia laturus meritorum præmia: quid stas?
Post hæc ille catus quantumuis rusticus: ibit.
Ibit eò quiuis qui Zonam perdidit, inquit

Id est qui nihil habet pecuniæ in Zona repositæ, quod possit amittere. Cùm ergo milites essent Apostoli, quos in mundum Christus homines debellaturos mittebat; rectissimè præcepit vt timiditatem excuterent illius causas abiicerent, & amputarent. Quæ sunt aurum, argentum, æs in Zona & cingulo.

Secundò colligitur cur Dauid Zonam in symbolum adducat rei inseparabiliter adhærentis: eam enim antiqui nunquam à se deponebant. Cur id? Quia ibi pecunia, & nummi. Itaque si fortè vestes aliæ ponendæ essent; hanc, si non aliter, dentibus morsuque tenebant. Iuuenalis naufragum describens.

—— Infelix, ac forsitan ipsa
Nocte cadit, fractis trabibus, fluctuque premetur.
Obrutus, & Zonam læua, morsuque tenebit.

Adeo enim Zonam à se separari non permittebant, vt nec in ipso naufragio, cùm rerum omnium capit obliuio, illam dimitterent; sed aliter cùm non possent, morsu tenerent. Sed hîc quæri potest quomodo pecunia in Zona. Sunt qui dicant in marsupiis habitam, quæ quia Zonæ appendebantur; iccirco in Zonis dictam gestari pecuniam. vt nunc muliones, & agazones faciunt, qui marsupiis & complicatis crumenis inclusos nummos gerunt; ipsa verò marsupia Zona cinguloque suspendunt. Sed omnino dicendum in ipsa Zona quæ duplicata erat, aurum conditum, & gestatum. Ob id enim Zonæ istæ refertæ pecunia dicuntur; & in naufragio, non marsupia, sed Zona mordicus seruabatur. Tota ergo Zona quæ latiuscula erat, auro monetali replebatur & ea cincti incedebant.

Tertiò. Hinc colligitur cur Isaias Christi supremi iudicis & incorruptissimi iustitiã describens, dicat [c] *futuram iustitiam cingulum lumborum eius.* Cur enim iustitia quæ prima virtus est iudicis, & eorum, qui populis cum imperio præsunt, cingulo comparatur? In hac enim senten- c Cap. 11. 5.

tia sicut in pluribus aliis (quod & aliàs monui) particula, *quasi*, subintelligitur, vt sit sensus erit iustitia quasi cingulum lumborum eius; ita nimirum illam habebit, vt solet haberi cingulum. Vnde ergo iustitia cingulo confertur? Audiui qui aliquando ex suggestu diceret dum ad populum concionaretur; quia sicut nihil est quod æquè cingulum inflectat, inclinet in vnam potius partem, quam alteram propellat; quam si marsuptum auro plenum illi suspendatur: illico enim ex ea parte propendet. Sic nihil esse quod æquè iustitiam labefactet, & rectum iudicium corrumpat, quam aurum, & pecuniam. Nullum enim cingulum esse tam aptè corpori adstrictum, cui crumena nummis grauida suspensa non illud distringat. *vna scarsella piena d' oro torce il centurino.* Sed hoc nimis populariter. vera causa cur incorrupti iudicis iustitia cingulo comparetur, est ex allusione ad duplicem ritum, quem exposuimus, in Zona & cingulo ab antiquis seruatum. Alter est, quia sicut Zona semper, & vbique præcingebantur, & eam nunquam à se segregabant, adeo vt vbi aliæ vestes cauendæ essent, hanc in extremo quoque spiritu retinerent; sic Iudex primum omnium, suo muneri vt satisfaciat, intentus iustitiæ esse debet semper & vbique seruandæ. Hoc enim primum omnium Iudicibus à Salomone [d] mandatur. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.* Secundò quia verò & incorrupto iudici Zona & cingulum non auro, & pecunia, sed iustitia replenda est; quod est illi chariorem esse iustitiam quam aurum & pecuniam. Propterea de tali Iudice dicitur [e]. *Qui munera super innocentem non accepit.* Non pluris fecit munera, quam innocentiam. Et satis illi fuit cingi Zona, si non pecunia, iustitia referta. Hoc est ergo *erit iustitia cingulum lumborum eius.* anxius non erit vnde Zonam repleat auro & argento; sed quomodo sanctè & syncerè iustitiam administret. Nam *qui diligunt* [f] *munera, iudicium subuertunt*; & hi sunt, quibus pro cingulo, non iustitia est; sed aurum & pecunia in Zona reconditum.

d Sap. 1. 1.
e Psal 14. 5.
f Ex. 23. 8.

Ad illa verba Genesis. [g] Rebecca quoque conspecto Isaach descendit de camelo .... & tollens citò pallium operuit se. g Cap. 24. 65

Pallium quomodo fœminarum apud Hebræos, & quæ aliæ earum propriæ vestes.

§. V.

INter muliebres vestes, quibus vti viris, absque nota, non licet, Vlpianus etiam pallia numerat: quod de Romanis fœminis assertum in Hebræis quoque locum habuisse videri potest. Hic enim Rebecca suo quasi proprio operimento, pallio se tegit Isaacho conspecto. Sed ex alia parte non leuem difficultatem facit, quod suprà docuimus, fuisse palliorum vsum promiscuum, tam fœminis quam viris. Quomodo ergo sic illarum proprium dicitur ab Vlpiano, vt eo, sine vituperatione viri vti non possent? Sunt qui ob hoc non pallium legendum putent apud Vlpianum, sed *palla*, quæ sine dubio propria tantum mulierum vestis erat, & nullo modo virorum. Sed nec hoc pacto difficultas sedatur. Vlpianus enim etiam tunicas inter huiusmodi vestes enumerat; & tamen nihil notius, quam tunicatũ vsum fuisse promiscuum.

Dicendum

Dicendum ergo pallium, ſicut & togam, tam virorum fuiſſe quàm fœminarum, diſtinctionem tamen inter vtrorumque pallium fuiſſe, ſicut & inter togas, & tunicas.

In quo ergo pallium fœmineum, quod aſſumere viro probroſum erat, à virili diſtinctum? Primò pallium mulierum, *palla* propriè dicebatur, alio nomine etiam *recinium* & *læna*. Licet
a li. 19 c. 25. enim Iſidorus [a] *recinium* idem faciat cum ſtola matronali; perſpicuè tamen fallitur: quod ſtola *indumentum* erat, recinium *amictus*. Vnde ſtola tunicis computabatur, recinium palliis. Secundò pallium fœminarum quadrangulum quoque erat vt etiam virorum. Hoc enim vt ſuprà diximus, erat omni pallio commune. Vnde Tertullianus vniuersè de illo loquens *pallij*, inquit, *extrinſecus habitus, & ipſe quadrangulus*. Quare bene in hoc Iſidorus *pallam* quadratum pallium definiuit; ad pedes tamen vſque demittebatur; extremis oris, quæ veſtigia tegebant, variè pro cuiuſque fortuna diſtinctis. Tertiò denique, pallium fœminarum rugis vibrantibus ſinuatim criſpabatur. At pallium virorum nec limbum habebat, gemmis, aut ornatu alio diſtinctum, nec rugis inarabatur; ſed *ab vtroque latere regeſtum, & ceruicibus circumſtructum, in fibula morſu humeris acquieſcebat;* inquit Tertullianus.

Tale ergo erat pallium fœminarum. Videamus iam ſi quæ aliæ veſtes propriæ illarum. Ad quatuor eæ genera reducuntur; ad tegumenta capitis, ad indumenta, ad amictus, ad calceatum.

Propria capitis fœminarum ſiue tegumenta ſiue ornamenta erant, mitræ, calantica, calipttra, caliendrum, flammeum ſiue flammeolum, reticulum, ricula, plaga.

Mitræ vt proprij ornamenti fœminarum me-
b Cap. 3. 20. minit Iſaias [b]. *Auferet*, inquit, *Deus in illa die ornatum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras.* Eas autem capiti tegendo, vel ornando, vel vtrique fuiſſe conſtat
c Cap. 10. 3. ex beata Iudith; de qua dicitur [c]: *Lauit corpus ſuum, & vnxit ſe myro optimo, & diſcriminauit comam capitis ſui, & impoſuit mitram ſuper caput ſuum.* Dubium ergo hîc multiplex eſt. Primò quomodo mitra fœminarum tantùm. Secundò qua forma. Tertiò ex qua materia.

De primo difficultatem facit quod etiam in
d Ex. 29. 9. c 39. 28. & 31. Leu. 8. 13. ſacris [d] litteris mitra non ſolum viris, ſed ſacerdotibus tribuitur. Sed expedita reſponſio duplicem fuiſſe mitram; ſacram, & politicam. Sacram, propriam ſacerdotum, longe aliâ forma & materia, quam politicam fuiſſe, vt infra pluribus. Iccirco autem tegmen vtrumque eodem vocabulo vocatum, quod eſſent ambo capitis operimentum cultiſſimum, licèt illud viris, hoc fœminis attributum.

Quæ ergo forma mitra fœminea? Difficile eſt quidquam certi ſtatuere; niſi tantùm reticulum quaſi fuiſſe gemmis, auro, aut alio ornatu diſtinctum, quo capilli concinnè colligati in ſuggeſtum aſſurgebant, & vt firmiùs adhæreret capiti, ſub mento redimiculis adſtringebatur. Hinc Virgilius effœminatum Paridis veſtitum deſcri-
e lib. 4. bens [e].

Et nunc ille Paris cum ſemiuiro comitatu
Mæonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus rapto potitur——

Proptarea enim ſubnixum dixit mentum Mæonia mitra, non quod ea non capitis eſſet; ſed quod ita illi aptata, vt ſub mento, ne difflueret, adſtringeretur. Apud Iſaiam [f] vox quam Hiero- f Cap. 3.
nymus *mitras* vertit, est רְעָלוֹת *rehhaloth*, quæ tremorem ſonat, huiuſmodi enim ornamenta quæ fœminarum capitibus aptantur, ita fabricata ſunt, vt aura qualibet vibrata, laſciuiant. vnde illis à tremore nomen. Obſeruat autem Hieronymus etiam *rehhaloth* venena dici. quod nomen rectè conuenire cultui exquiſito formæ; *quia*, inquit, *ſi vir, aut mulier ſe ornauerit, & vultus hominum ad ſe prouocauerit, & ſi nullum inde ſequatur damnum; iudicium tamen patietur æternum; quia venenum attulit, ſi fuiſſet, qui biberet.*

Cæterùm tria illa, quæ mitræ tribuimus, *capillos religare, in ſuggeſtum* attollere, & *ſub mento* adſtringi poëtæ ſignificarunt, dum mitræ cornua adſignant, & illa dicunt capillos redimiri, & tempora cingi. Ouidius [g] de Hercule muliebri- g Ep. 9.
ter induto;

Auſus es hirſutos mitra redimire capillos.

Et idem de alio qui itidem mulierem, ſed anum, ſimulabat.

[h] ——*picta redimitus tempora mitra* h Metam. 14.
Innixus baculo, poſitis per tempora canis
Aſſimulauit anum.——

Hic enim Ouidius vtrumque expreſſit; & capillos mitra redimitos, & eam ad tempora pertinuiſſe. At cornua mitræ tribuit Valerius [i] Flac- i li. 1. argon.
cus; ob quod Seruius [k] incuruam mitram fuiſſe k lib. 4. Æn.
dicit. Ita enim capillos ſtruebat, & religabat, vt in ſuggeſtum ſublati, ſpeciem quaſi cornu referrent. de qua re paulo poſt iterum, cum de ornatu. Qua ergo ea materia mitra? Omnino ex pretioſa: quare aut ex byſſo, aut ex ſerico, & inſuper ornatu vario depicta. Male ergo Iſidorus laneam definit. Si enim mitra ſacerdotis ex byſſo contexta erat; quæ ratio patitur; vt mitra nobilium fœminarum lanea ſemper eſſet?

Præter mitram, alia, quæ recenſuimus capitis operimenta, modicum ab illa diſtabant, maximè ſi de reticulo, rica, calantica, & caliptra loquamur. Certè de calantica Seruius diſertè docet idem eſſe, quod mitram. Ad illud enim Virgilij,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Pallia, inquit, *virorum ſunt mitræ fœminarum, quas calanticas dicunt.* Quare Cicero contra Clodium, qui muliebrem veſtitum induerat. *Tune*, inquit, *cum vincirentur pedes faſciis, cum calanticam capiti accommodares.* Caliptræ præter Feſtum, meminit etiam Plato in Alcibiade, cum dicit in Aſia quaſdam regiones eſſe mundo regiæ vxoris attributas, & appellationem ab illo mundo, vel genere ornatus ſortitas; & inter alias Calipttam; ſic appellatam, quod eius vectigalia caliptris regiæ vxoris eſſent aſſignata. & hæc de capitis operimentis propriis fœminarum.

Quod ſpectat ad indumenta, propriæ illarum tunicæ erant, quæ *ſtola, ſypparia, cyclades, & ſyrmata dicebantur.* De ſtola & ſyppario; ſupra iam ſatis. tantùm repetam ſtolam, fuiſſe tunicam laxam, rugis criſpatam, ad talos vſque demiſſam. Vndè Martialis.

Rugoſiorem cum geras ſtola frontem.

Adeo enim rugis inarata ſtola, vt inde comparationes ducerentur: Itaque non abſurdè licet ſuſpicari ſtolam antiquorum, non abſimilem fuiſſe

fuiſſe lineæ veſti, quia nonnunquam maiores præſules albati procedunt. hoc tamen inter illas diſcrimine; quod antiquæ ſtolæ pedibus illudebant; iſtæ quæ *rochetti* dicuntur, modicum vltra genua tendunt. Cyclades erant etiam tunicæ muliebres. De quibus Lampridius [a] Alexandri dictum refert; *Matronas regias contentas eſſe debere cyclade, quæ ſex vnciis auri non plus haberet.* Erat autem veſtis tenuiſſima & rotunda: vnde illi nomen: κυκλὰς *cyclas* enim Græcè, circulum Latinè ſignificat de cuius tenuitate Iuuenalis [b]

a In Alexan.

b Sat.6.verſ. 259.

Hæ ſunt quæ tenui ſudant in cyclade, quarum
Delicias, & panniculus bombycinus vrit.

Longam autem fuiſſe; Propertius;

Quæ modo per viles inſpecta & publica noctes,
Hac nunc aurata cyclade verris humum.

Syrma, veſtis erat fœminea, quam alij palliis, alij tunicis adnumerant: ea tragœdi etiam vtebantur: & ſunt qui à ſtola non differre putent, niſi quod ſyrma longius, & latius. Hinc Muſæ cum ſyrmate finguntur. Sidonius [c] Thaliam alloquens.

c lib.8.ep.11.

Sparſam ſtringe comam, virente vitta.
Et rugas tibi ſyrmatis profundi
Succingant hedera expeditiores.

Profundum enim ſyrma, quod longum, & laciniosum. Vnde Prudentius [d]

d In Pſycom.

Vt tener inceſſus veſtigia ſyrmate verrat.

Tenerum appellat, quia fœmineum; fœminarum autem maximè proprium ſyrma. Et hoc de indumentis.

Ad amictum fœminarum, præter pallium, pallam, ricinium, quæ ſtolæ ſuperiniiciebantur theriſtrũ ſpectabat; genus muliebris pallij de quo Iſaias [e], & ibi Hieronymus. *Habent*, inquit, *mulieres & theriſtra; quæ nos palliola poſſumus appellare, quibus obuoluta eſt Rebecca* [f], *& hodie quoque Arabia, & Meſopotamia operiuntur fœminæ; quæ dicuntur græcè θέριστρα theriſtra, eo quod ἐν θέρει, hoc eſt in æſtate, & caumate corpora protegat fœminarum.* Apud Eſaiam quod nos habemus *theriſtra*, Hebraicè eſt רדידים *redidim*, quam vocem R. Dauid Hiſpanicè vertit, *velo de ſeda*, vt intelligamus theriſtrum fuiſſe textum tenuiſſimum, quale ſericum, aut bombycinum.

e Cap.3.23.

f Gen.24.

Læna etiam à quibuſdam inter muliebria pallia computatur: propterea quod D. Hieronymus alicubi Perſij verſus ad fœminas transferens, illis videatur lænam, vt proprium amictum tribuere. *Vides*, inquit, *pleraſque rabido ore fauire, & tincta facie, viperinis orbibus, dentibus pumicatis, carpere Chriſtianos.*

Hic aliqua cui circa humeros hiacyntina læna
eſt
Rancidulum quiddam balba de nare loquuta,
Perſtrepit, ac tenero ſupplantat verba palato

Et alibi clariùs idem Hieronymus iiſdem mulierculas quaſdam ſuggillans *lænam* pallium illarum facit. *Purpura tantùm in veſte tenuis, & laxius, vt crines decidant ligatum caput; ſoccus vilior, & per humeros hyacinthina læna mauorte volitans.* Sed perſpicuè iſti falluntur: læna enim aut virorum propria veſtis erat, aut magis quam fœminarum. Iuuenalis de diuite qui reuertitur à cœna. *Pauper*

——— *Cauet hunc quem coccina læna*
Vitari iubet, & comitum longiſſimus ordo.

& Perſius cuius ſunt verſus à Hieronymo fœminis aptati, non de fœmina, ſed de viro loquitur [g].

g Sat.1.v.46

Hic aliquis cui circa humeros hyacintina læna eſt,
Rancidulum quiddam balba de nare loquutus

Quare ſunt, qui veſtem propriam virorum lænam fuiſſe volunt, & cœnatoriam; de quo poſtea. Interim ſatis eſt non fuiſſe propriam fœminarum.

Sunt etiam qui propter verba Hieronymi proximè citata *mauorte*, ſiue *maforte*, proprium pallium fœminarum faciant. Sed nec minus etiam iſti falluntur; licèt idem cum illis Iſidorus ſentire videatur, vt perſpicuè colligitur ex Caſſiano, qui *mauortem*, ſiue *mauorte*, proprium facit amictum Monachorum ſui temporis. *Poſt hæc*, inquit, *anguſto palliolo tam amictus humilitatem, quam vilitatem pretij compendiumque ſectantes, colla pariter, atque humeros tegunt, quæ mauortes tam noſtro, quàm ipſorum nuncupantur eloquio.* Adeo ergo mauorte, proprium pallium fœminarum non erat, vt etiam à Monachis perpetuò veſtiretur.

Verius tamen inter pallia fœminea, *peplum*, ab eodem Iſidoro adnumeratur, *matronale pallium, ex purpura ſignatum, cuius fimbria aurei ſtaminis ſummitate reſplendent.* Et hæc de amiculis fœminarum.

Ad illarum calceatum ſpectabant propriè calcei Sicyonij, de quibus Lucretius [h]

h lib.4.

Vnguenta, & pulchra in pedibus Sicyonia rident.

Et Virgilius

Cognita nec teneris pedibus Sicyonia ſeruans
Nec niueo retinens baccata monilia collo.

Sed his omiſſis, in Scriptura ſandalia quoque fœminis tribuũtur: Iudith [i] enim ad Holophernem itura, ſandalia ſibi dicitur induiſſe. Quod tamen ea mouere non debet quæ ſupra de ſandaliis à nobis allata: quaſi minimè hæc Apoſtolos decerent, quæ deliciarum cauſa à fœminis aſſumebantur. Primò enim hic Iudith ſe parat itineri. Diximus autem ſandalia & caligas ab his maximè aſſumptas, qui ſe darent itineri. Secundò non inconuenit in vno, & eodem genere calceamenti diuerſa ſpectari. Sandalia enim pedem nudabant. Vt ergo alio fine delicata mulier, alio vir ſeuerus & grauis pedem nudant; ſic potuere ſandalia tam à fœminis olim, quàm à viris indui diſciplinæ ſeuerioris.

i Cap 10.16.

Ad illa verba 2.Regum de Thamar.

[k] Quæ induta erat talari tunica. Huiuſmodi enim filiæ Regis virgines veſtibus vtebantur.

k Cap.13 18.

De habitu virginum proprio apud Hebræos.

§. VI.

HActenus diſcrimina virilis, & muliebris habitus exequuti ſumus; nunc ipſos muliebres habitus inter ſe conferemus. Et primo de virginali dicetur, inde de matronarum, & viduarum proprio, quatenus à meretricio cultu diſtinguebatur. *Erat*, inquit, *induta tunica talari: huiuſmodi enim filiæ Regis virgines veſtibus vtebantur.* Indicat hic ſacer hiſtoricus Thamar indutam tunc ea veſte fuiſſe, qua ſolerent virgines & Regum filiæ. Erat ergo ſine dubio proprius aliquis habitus virginum, quo ab aliis diſcernerentur. Qualis hic igitur.

Tam apud Hebræos, quam Romanos, & alias gentes habitus virginum proprius huiuſmodi fuit, vt per illum multò minùs quàm reliquæ

fœminæ

fœminæ alienis oculis paterent. Itaque cùm viri nudis brachiis, cruribus, tibiis, & parte femorum incederent; omnes fœminæ quibus aliqua cura pudoris, his omnibus tectis agerent, ad talos vsque veste demissa; virginibus præter has, etiam cura caput, faciem, & colli nuda velare, ne alienis oculis temerarentur. Quare iuxta cum reliquis fœminis, talaribus tunicis vtebantur, vt hic dicitur de Thamar; Extra quam autem aliæ solerent, etiam capite, facie, ceruice, & totis humeris tegebantur, in quod velum paratum habebant aut ex bysso, aut ex lana, aut ex serico, aut ex alia materia contextum, prout cuique votum, aut opes erant. Et hic habitus in suis virginibus non solùm ab Hebræis, sed ab aliis quoque gentibus seruatus est. Id vt clariùs explicetur, duo distinctè, sed breuiter exequemur. Primò apud quas gentes solitum velari virgines. Secundò cur id inualuerit. Apud quas gentes, & quomodo velatæ virgines? Primò, Apud Hebræos: ab hoc
a Gen. 24. enim ritu Rebecca [a] quia virgo erat, ad occursum Isaac statim pallio caput, faciemque protexit. Secundò ex eodem ritu Salomon sponsam vt adbuc in habitu virginali sæpiùs inducit quasi capite, facieque velatam: Ob id orans vt ostendat sibi faciem suam; & in vno oculorum ipsius vulneratum se clamans. Tertiò denique ex hoc ritu apud Hebræos virgo suo peculiari nomine עַלְמָה almah dicta est; quæ vox propriè *absconditam* sonat. Cur enim virgo abscondita? Quia non solùm domi seruata, non ita liberè vagari permittebatur; sed quia dum prodibat, etiam habitus qualitate alienis oculis abscondebatur. Et si fortè quando spectator non aderat, illud ad collum aggestum, & ex capite demissum gerebat; illico ad extranei, vel extraneæ etiam mulieris occursum super caput attollebat: & eo tota tecta curiosis oculis subtrahebatur. Ob id ergo idem Hebræis *abscondita* quod *virgo*; sicut idem *cognita*, quod nupta & polluta. *Tactam* enim mulierem, iniectam, & ob id omnibus cognitam incedere permittebant. *Intactam* verò, qualis virgo, tectam volebant, & ob id omnibus incognitam & ignoratam.

Hinc duo discamus. Primò nunquam vocem עַלְמָה almah in sacris literis vsurpari, nisi ad significandam virginem illibati plane pudoris &
b V. Galatin. lib. 7. de arc. incorrupti. Quod Rabini [b] sulphuratores negant; & hæretici [c] Rabinis, & Rabinizantibus
c Calvin. in Matth. c. 1. deteriores. Et hoc vt Isaiæ testimonium nobis extorqueant, in quo de partu virginis vaticinatur, dum dicit [d]; *Ecce virgo concipiet, & pariet fi-*
d Isa. c. 7. *lium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Aiunt enim *almah*, nomen ætatis esse, non conditionis; & significare iuuenculam, sine virum expertam,
e Prou. 30. 19. sine adbuc intactam. Ad quod maximè probandum adducunt testimonium ex Salomone, qui
f Hieron. tradit. in Gen. c. 24. l. 1. cont. Iouin. in Isa. c. 7. Maldon. l. Matth. 1. 3. Iansen. c. 5. Concor. Suar. tom. 2. in 3. par. d. 5. sec. 1. Vasq. ibid. disp. 121. c. 3. *almah*, pro iuuencula virum passa vsurpauit [e]. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro. via aquilæ in cælo: via colubri super petram, via nauis in medio mari, & via viri in adolescentula.* Hebraicè enim pro adolescentula est *almah*.

Sed constans Catholicorum [f] sententia est vsquam, vt dicebam, in sacris literis *almah*, nisi pro virgine non vsurpari. Locus autem obiectus ex libro Prouerbiorum, hoc confirmat, non concu-
g Ambros. Lyran. Abulens. Iansen. Suar. disp. 5. sect. 5. tom. 2. tit. Primò enim si legatur *in adolescentula*, sensus est, secundum aliquos [g], difficilius etiam cognoscere viam Christi in *adolescentula*, & egressum eius ex Maria virgine, quam viam aquilæ in cæ-

Sopran. in David.

lo. Sed hic sensus quia mysticus videri potest; Secundò dicunt alij [h] significare Salomonem h Maldon. loco cit.
difficilius esse cognoscere, num fœmina quæ virgo sit, & habeatur, talis verè sit, quam viam aquilæ in cælo, & lapsum colubri super lapidem. Via ergo viri in adolescentula, congressus est eius cum virgine, qui difficillimè deprehendi potest. Quæ verissima expositio est, si legatur *in adolescentula*. Sed si legatur, vt legi debet, & in emendata editione legitur, æque Latina, vt Græca LXX. *in adolescentia*; planissimus sensus est. *In adolescentia difficillimum prorsus esse viam*, studia, propensiones viri cognoscere; quo tendat, quem sit exitum sortiturus. In ea enim ætate pendet adhuc animus; & paulo momento facile quolibet impellitur, vt propterea Virgilius eam ætatem mobilem dixerit. Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas.

Et Lactantius; *in adolescentia maximè mobiles sunt ingenia.* Quod alicubi pluribus Aristoteles docet. Hac ergo expositione admissa, quam plerique omnes recipiunt, potius ex hoc loco prouerbiorum confirmatur *almah* virginem significare prorsus intactam, quam impugnetur.

At id non solùm, sed ex dictis etiam secundò discimus, cur hoc tantùm, & non aliud apud Hebræos ea voce significetur: quia nimirum illis consueta phrasi mulier à viro tacta, cognita dicitur. Vica ergo versa, quam intactam prorsus, & illibatam significare voluerunt incognitam & *absconditam* nuncuparunt. Ob id nuptas & victos expertas intecto capite & facie permittebant, vt cognitas; virgines incedere velatas iubebant, vt prorsus ignotas.

Secundo loco apud Romanos etiam virgines sic velatæ. Colligitur quod sponsæ omnes, vt suo loco dicemus, obuelato capite marito tradebantur; ob id *nupta*, quod obnupto capite, velato nempe & operto, viri in potestatem venirent. Id cur? quia cum proprium esset intactæ fœminæ velari, quo attestarentur intactam eam in mariti manus venire, velatam tradebant; & id etiam in secundis nuptiis vbi fœminæ secundo nubebant; vt tunc etiam integræ viderentur. Quod obscurè subindicat Tertullianus [i], dum apud Ethnicos i lib. de vel. virg.
omnem nuptam dicit ad maritum velatam deduci solitam.

Tertiò, non solùm apud Romanos, sed & apud Græcos, & alios, velamen quod caput à vertice tegeret, & expansum, facilè posset totam faciem velare, proprius olim virginum habitus erat. Indicat hoc Tertullianus [k]. *Per Græciam*, inquit, k lib. de vel. virg. c. 2.
& quasdam Barbariæ eius plures Ecclesiæ virgines suas abscondunt; (velato nempe capite, & facie producunt) *est & sub hoc cælo* (in Africa scilicet) *institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ aut Barbaricæ consuetudinem illam adscribat.* Hoc enim vult ibi Tertullianus instituto Apostolico virgines velum gestare consueuisse: non recepto à gentilibus more, qui solebant etiam suas virgines abscondere qualitate vestitus. Propterea in eodem libro [l] apud Arabes non solùm l Cap. vlt.
virgines, sed omnes fœminas dicit prodire solitas toto capite facieque velatas. *Indicabunt*, inquit, *nos Arabiæ fœminæ ethnicæ, quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere. Mauult fœmina videre, quàm videri.*

Et hæc non definiendo, sed probabiliter asse-

rendo posuimus: tantum enim certum esse debet habitum virginibus suum proprium fuisse: qualis autem propriè fuerit, non ita certum. Cicero simulacra quædam à Verre furto sublata in habitu vestituque virginali fuisse dicit [a]. *Erant*, inquit, *ænea præterea duo signa non maxima: verum eximia venustate virginali habitu atque vestitu.* ..... Canephoræ *ipsa vocabantur*. Et iterum [b] de alio simulacro Dianæ. *Erat*, inquit, *admodum amplum, & excelsum signum cum stola; verumtamen in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis*. Et Tertullianus [c]; *si vestiatur* ait *fœmina impubes habitu matronali, & altera iam matura viro*, & annos pubertatis egressa, vestitu virgineo; *facilius*, inquit, *illa mulier negabitur, quam ista virgo credatur*. Explorata res ergo distinctum fuisse virginum habitum, à matronatum: at in quo, & quomodo; non ita. Sed probabilis coniectura velam fuisse, quale descripsimus quod vsque ad lumbos à capite descendebat, & in suis virginibus etiam Tertullianus requirit.

a *In ver. 4.*

b *Ibidem.*

c *De vel. virg. circa med.*

Ad quod obseruandum plura quæ in eo libro, de velandis virginibus antiquus hic auctor habet, prima facie cum his, quæ de velo virginum tradidimus, pugnare videri. Ibi enim contendit Tertullianus Christianas virgines velari debere; contra quam tunc à quibusdam fieret in Ecclesia Romana, & Africana. Quorsum autem si proprius habitus omnium virginum velamen erat? An Christiani eo ipso, quod Christum amplexi, virgines suas impudentiores volebant? Si ergo Romæ, si in Africa Christianæ virgines absque velo, sine dubio non fuit id proprium in cultu, & vestitu virgineo. Adde Tertullianum qui velari debere Christianas omnes virgines contendit, hoc argumentum à communi consuetudine omnium virginum non omisisurum, si talia illa fuisset. An enim æquum erat vt Christianæ virgines intectæ prodirent; si virginum proprius habitus apud Hebræos, & alios capitis velamen fuisset? Argumento ergo hoc est, falsa prorsus coniectura niti, quod de facie & capite virginum velato posuimus. Adde nubentibus tantum signanter capita velata dici. Non ergo antequam nuberent, virgines, velatæ; ne prius essent obnuptæ, quàm nuptæ. *Etiam*, inquit Tertullianus [d] *apud ethnicos velata ad viros ducuntur*. Sed ad ista respondeo, Tertullianum librum illum de velandis virginibus conscripsisse, cum iam esset dogmate Montanico corruptus. Damnauit autem in eo consuetudinem Catholicorum quarundam Ecclesiarum, qua virgines, *quæ bonum suum proposito sanctificauerant*, id est quæ virginitatem professæ fuerant, in Ecclesia caput non velabant; vt ea ratione à nuptis, & non integris discernerentur, quas iubet Paulus caput in Ecclesia velare. Potius hinc ergo nostra coniectura firmatur de velo virginali. Matronæ enim illud non gestabant communiter: ob id à Diuo Paulo illis in Ecclesia iubetur, in qua vt possent discerni virginitatem proposito professæ, sine velo habebantur. Quare quod D. Paulus [e] de mulieribus præcipit, propriè tunc in illis Ecclesiis accipiebatur, pro illis quæ veræ mulieres sunt, & non intactæ. Propter quod Tertullianus ibi [f] plurimus est in ostendendo *mulieris* nomen non strictè ibi pro matrefamilias; sed largè pro omni fœmina accipiendum: quod quatenus verum sit, id modo non disputo, contentus ex hoc loco Pauli colligi mulieres viro iunctas, intecto

d *Ibid.*

e 1. *ad Cor.* 14.

f *Cap.* 1. & 2.

capite fuisse; in quo habitu ne in Ecclesia perseuerarent ipsum vetasse. Quare quæ Ecclesiæ sic verba Pauli intellexerunt, noluisse virgines in Ecclesia velatas esse (vt alibi semper solebant) vt à non virginibus discernerentur.

Quod verò dicebatur virgines tantùm dum viro tradebantur obnuptas, & velatas; id falsum est. Virgo enim semper cum velo; quod vt dicebam, adducebat, & eo faciem obducebat, & includebat ad occursum extraneorum. Ob id notatum signanter obductam & inclusam tradi quoque sponso consueuisse; quod ei iam non obtegenda videbatur, cum extraneus non esset. Tectam autem, velatam, & clausam tradi sponso est institutum, vt illibatam prorsus accipere, non solum ab alieno tactu; sed aspectu significarent.

Vnde ergo hic gentium consensus in amictu virgineo qui illas absconderet eligendo? Ex duplici capite; pudoris custodiendi, & periculi vitandi. *Pudoris*; quia virginibus quæ veræ virgines sunt, insitum naturaliter est ad aspectum extraneorum erubescere, maximè virorum. *Trepidare*, inquit Ambrosius [g], *virginum est, & ad omnes viri ingressus pauere; omnes viri affatus vereri*. Et Tertullianus [h], *vera, & tota & pura virginitas nihil magis timet, quam semetipsam; etiam fœminarum oculos pati non vult*. Hic pudor & verecundia maximè in virginibus custodiendus est; & omni cura cauendum ne deteratur. Cur id? Quia pudicitiæ custos pudor est, & illius quasi ianitor & æditnus verecundia virginalis. Vt ergo pudicitia custodiatur, cura est habenda pudoris. Obteritur autem is, & petit maximè dum videtur ab extraneis virgo, & vicissim videt. *Sic enim*, inquit Tertullianus [i], *frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare*. Ob id quia gentibus omnibus à natura insitum in suis virginibus puritatem amare, consenserunt omnes in virginum pudore custodiendo, quo semel amisso, iam grauiter pudicitia periclitatur. Id autem dupliciter faciunt. Primo domi sepositas habendo, secretiori illius in parte, & ab aggrestu semota etiam domesticorum & familiarium, nedum extraneorum. Cicero [k] institutum hoc, vt commune gentibus omnibus expressit. *Domi*, inquit, *teneamus eloquentiam septam liberali custodia* ...... *tueamurque vt adultam virginem caste*. Et sponsus in Canticis de adulta virgine loquens, & suæ iam conscia pubertatis [l]; *Quid*, inquit, *faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?* (quomodo illam habebimus, cum qua custodia) *si murus est; ædificemus super eum propugnacula argentea, si ostium, compingamus illud tabulis cedrinis*. Custodiendam nempe significans, sed custodia liberali; vt eam virgo non auersetur; claudatur propugnaculis, sed argenteis; tabulis includatur, sed cedrinis; prorsus ita sepiatur, vt amet ipsa custodiam suam ne vagari velit, aut ab vllo videri, quæ sciat *ipsum etiam bonum suum esse sibi erubescendum*. Ob id aptissimè nescio quis hanc virginem custodiam horto vernanti, siue floribus in horto clausis comparauit. Vt enim qui florum studio tenentur, omni illos custodia seruant; nec accessum ad illos aliis permittunt. Sic omnibus insitum virgines suas ab aliis habere sepositas.

g *lib.* 1. *in Luc.*

h *De vel. virg.*

i *Ibid.*

k *De clar. orat.*

l *Cap.* 7.

Vt flos in septis secretus nascitur hortis
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent auræ, firmat sol, educat imber,
Multi illum pueri, multæ optauere puellæ

Sic virgo dum intacta manet ——

Ob id sponsus in Canticis Horto concluso sponsam comparauit. Hæc ergo prima ratio pudoris virginei custodiendi, domi sepositas illas haberet sed secūda, si fortè prodeundum sit, amictus qualitate valere. Quæ enim ratio patitur, ad pudorem custodiendum, septam ita domi virginem haberi; vt ne quidem suorum oculis videri possit; Eandem verò cùm in publicum procedit, ita vulgare, vt omnium aspectibus exponatur? Ergo verecundiæ, & pudoris vallum dum domi virgo resider, muri sunt quibus clauditur; vbi procedit, velum, quo tegitur. Itaque domi velum illius, muri sunt; foris, murus illius velum est. Tertullianus ad Virgines sermone conuerso; *Oro te, virgo ..... vela caput ..... inde armaturam pudoris, circumduc vallum verecundiæ, murum sexus tuo struæ* (de quo muro suprà sponsus in canticis) *qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.*

Hæc ergo prima causa velandi virgines, ob pudorem custodiendum: ne incipiant non erubescere; ne frontem obdurent; ne dum vident, & videntur, in illis pudor obliteretur. Est enim pudor vt vestis: vsu hæc obsolescit, ille visu & aspectu. Apuleius. *Pudor, inquit, vt vestis, quanto obsoletior; tanto incuriosius habetur.* Sic virgo semel erubescere dedifcens extraneorum aspectus, inde etiam incipit non timere congressus. Ex quo illud, quod Tertullianus deplorat, *Dum caput non tegunt, vt sollicitentur gloria causa, ventres tegere coguntur infirmitatis ruina.*

Secunda causa est ob periculum vitandum. *Omnis ætas*, inquit Tertullianus, *in virginis aspectu periclitatur, quarum flos etiam humanam libidinem excusat.* Omnes ergo nationes meritò consenserunt *in facie tam periculosa adumbranda, quæ vsque ad cælos scandala misit.* Angelos enim putat Tertullianus, filios Dei, qui dicuntur [a] in virgines exarsisse. Duorum ergo periculo cauetur in virgine velanda. Primo aspicientium, secundo virginis aspectæ. *Aspicientium*, ne desiderent, & inde rixæ, cædes, rapinæ oriantur. *Aspecta*; ne ipsa contaminetur. *Publicatione enim sui virgo periclitatur*, inquit Tertullianus, *dum percutitur oculis incertis, & multis; dum digitis demonstratur titillantium, dum nimium amatur.*

a Gen. 3.

b Cap. 38. 15 Ad verba Genes. de Thamar. [b] Quam cum vidisset Iudas suspicatus est esse meretricem. Operuerat enim vultum suum ne agnosceretur.

De habitu meretricio & matronali.

§. VII.

Apud omnes gentes, Romanos in primis, honestæ mulieres à fœminis prostituti pudoris, vt moribus ita vestis discrimine distinguebantur. Idipsum videtur etiam ex hoc loco colligi apud Hebræos valuisse. Nisi enim Thamar lo vestitu fuisset, qui minus honestam matronam deceret, Iudas illam non esset quæstuariam suspicatus. Hic ergo quatuor exequemur. Primò ostendetur apud Romanos, & alios, hoc habitus discrimen inter matronas, & impudicitiam professas fuisse. Secundò quale istud discrimen esset. Tertiò an id etiam apud Hebræos seruaretur. Quartò vnde Iudas Thamar meretricem sit suspicatus.

Sopran. in Dauid.

Quo ad primum certa res est proprium quendam matronatum habitum fuisse, quem non licebat fœminis assumere prostituti pudoris. Tertullianus [c]. *Infelicissimæ libidinum victimæ à matronis cultu distinguuntur.* Quod non solùm erat consuetudine receptum, sed lege sancitum; quam Tertullianus idem quæritur alibi [d] minus suo tempore seruatam. *Quid minus, inquit, habent infelicissimæ illæ publicarum libidinum victimæ, quas, si quæ leges à matronis, aut matronalibus ornamentis coërcebant, iam certè sæculi improbitas quotidie insurgens, honestissimis quibusque fœminis vsque ad errorem dignoscendi coequauit.* Vnde Labeo, *si quis, inquit, appellet mulierem non matronali habitu indutam, non tenetur iniuriarum.* Et hæc erat prima pœna matronis inflicta, quæ non suo, sed prostitutarum habitu incedebant; vt possent impunè pro meretricibus accipi. Meretricum verò pœna, si habitus qualitate castas agerent, prætoris arbitrio permittebatur.

c Apolog. c. 6.

d De cul. fœm cap. extrem.

Quo ad secundum. In quo situm hoc discrimen. Primò in ornatu ipso, & lenocinio formæ. Lasciuus enim cultus in illis; at grauis, & cum dignitate venustus in matrona. Horatius ad id alludens [e];

e lib. 1 ep. 18.

Vt matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor infido scurra distabit amicus.

Vt, inquit, in cultu, & ornatu discolor est à meretrice matrona; sic à scurili amico debet verus distare.

Secundò *in ipsa veste* nam stola ad pedes demissa laxè fluens & striata propria erāt matronarum; cum meretrices aut nulla, aut breuissima tunica, cum sola toga prodirent. Ideo *togata mulier*, pro impudica; non quod aliæ non iu toga, etiam virgines; sed quod prostitutæ cum ea fermè sola. vt enim significanter palliati philosophi; sic meretrices *togata* notanter dictæ, quod in exigua, arcta, adstricta, & persæpe nulla tunica, toga, eaque pellucida tegerentur.

Ad quod obseruandum si quæ matrona impudicitiæ damnabatur, olim coactam habitum proprium sumere meretricum: cuius moris meminit alicubi Tacitus [f]. Is autem habitus erat inter alia certi generis toga, sub qua tunica breuis, & adstricta, ad quod Iuuenalis alludens cùm insectatus esset effeminatissimum vestitum virorum quorundam sui temporis, pellucidum, tenuem, oculos transmittentem, hæc deinde subiicit.

f lib. 3 annal.

—— [g] *sed quid*
Non facient alij cum tu multitia sumas
Cretice, & hanc vestem populo mirante perores
Damnetur si vis etiam Cerfinia; talem
Non sumet damnata togam.

g Iuuen. sat. 2 v. 67.

Contrarium enim videtur hic Iuuenalis infertre, quàm quod intendit: exaggerare vult mollitiem, tenuitatem; & textum delicatissimum *toga*, qua Creticus indutus perorabat, & dicit illam talem esse vt eam Cerfinia damnata non sumeret. Quid enim mirum, si damnata mulier vestem pretiosam, delicatam, subtiliorem non induat? Solent enim damnati quicunque in sordibus agere, non splendidè vestiri. Sed hoc locum habet in aliis; in muliere impudicæ vitæ damnata, nequaquam; Cogebatur enim ad ignominiam habitum sumere impudicarum. Dicit ergo Iuuenalis, & queritur talem esse togam sui temporis Oratorum, adeo pellucidam, vt in illa meretrices

etiam erubeſcerent; quæ ob id, vt dicebam, ſignanter *togata*, quòd ea pellucida, & quaſi ſola tegerentur. Nam tunica illis, vel nulla, vel ita breuis, vt eas nudaret potius, quam tegeret. Hinc Martialis[a]

a lib.2. epig. 39.

Coccina, formoſe, donas, & ianthina Mœchæ
Vis dare quæ meruit munera? mitte togam,

Significat enim illam vt meretricem iam, non vt matronam cenſendam. Harum erant pallia, togæ, tunicæ coccineæ, ianthinæ, purpureæ; illarum togæ puræ, & pellucidæ. Vnde *togata* filius apud eundem Martialem pro filio impudicæ.

Sed patris ad ſpeculum tonſi, matriſque togatæ
Filius

Et hinc nodus ſoluitur in quo plerique laborant dum ritus veteres illuſtrant. Ex vna parte toga dicitur communis omnium fuiſſe apud Romanos; virorum fœminarum, puerorum, puellarum; omnis conditionis, & ordinis. Vnde Varro, *Toga*, inquit, *commune veſtimentum fuit, diurnum, & nocturnum; & muliebre, & virile.* Hinc *togatus*, vt ſupra vidimus, abſolute pro Romano poſitus. Ex altera verò parte *toga* propria fuiſſe dicitur impudicarum. Quomodo nodus hic explicandus? Ea ratione, qua dixi. Primò togam fuiſſe propriam meretricum; quod in ſola quaſi toga; cum tunicæ illarum & breues, & adſtrictiſſimæ eſſent. Secundò quia *toga* illarum erat pura, nullo cultu variata; matronarum picta & ferè ſemper purpurea; quæ non iam nudo togæ nomine, ſed prætexta, aut aliter appellabatur. vt indicat Aſconius ad illa verba Ciceronis[b]. *Eripies tu igitur puellæ togam prætextam. Toga*, inquit, *communis eſt habitus, & fuit; & marium, & fœminarum; ſed prætexta, honeſtiorum; toga, viliorum.* quod etiam circa mulieres ſeruabatur.

b 3. Ver.

Tertio loco diſtinguebatur habitus meretricius à matronali, ſpecialiter in cultu capitis. Matronæ enim vittis capillos alligabant, quas meretrici non licebat aſſumere. Ideo Poëtæ vtrumque coniungunt, cùm matronalem habitum deſcribunt, & vittas, & ſtolas. vnde Ouidius excuſans libertatem conſcribendi, quod ea, non pudicis, ſed impudicis ſcripſiſſet, quæ ſcripſerat.

Scripſimus hæc illis, quarum non vitta pudicos
Contingit crines, nec ſtola longa pedes.

Et alibi

Eſte procul vittæ tenues, inſigne pudoris
Quæque tegit medios inſtita longa pedes

Denique ſæpè repetit nihil ſe de illis, aut ad illas ſcribere

Quas ſtola contingi, vitteaque ſumpta vetat.

Quartò denique, puto etiam faſciam pectoralem propriam tantùm fuiſſe virginum & matronarum, qua ſcilicet ſub tunica pectus, & mamillas tegebant, quæ etiam ſtrophium dicebatur. Turpillus antiquus Poëta

Me miſeram quod inter vias epiſtola excidit mihi
Infœlix inter tuniculam & ſtrophium collocaueram

Quæ verba Nonnius adducens, *ſtrophium*, inquit, *faſcia breuis eſt, quæ virginalem tumorem cohibet papillarum.* Meminit autem huius faſciæ, & eius muneris Iſaias[c], loquens de veſtitu, & ornatu virginum Solymitarum. *Erit*, inquit, *pro criſpanti crine, caluitium; pro faſcia pectorali, cilicium.* Et Ieremias[d]. *Numquid obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ.* Munus autem illius, vt dicebam, erat ad pudorem ſimul, & decorem conciliandum; vt nuda pectoris verecundè tegerentur, & etiam ne papillæ nimis turgerent: illis ob id impudicæ non vſæ, quibus nulla cura pudoris. Hinc ſine faſcia aut zona mulier, pro impudica, vel certe non virgine; quod nullum certius argumentum impudicitiæ ſit in fœmina, quam impudentia; impudentia autem nulla maior in illa, quam mamillas exertas oſtendere, nec inde pudore ſuffundi in quotidiano cultu. Et hæc innuiſſe ſufficiat, vt fœminæ quæ nunc ex aliqua peruerſa conſuetudine, nudis mamillis incedunt, intelligant meretricio ſe habitu incedere, non matronali. Contra quod peruerſum inſtitutum plenum proſtituti pudoris egregius olim Poëta[e] declamauit, ſed parum fœlici ſucceſſu

c Cap.3.24.

d Cap.2.32.

e Dâtes purgat. cant.23.

Tempo futuro mi è già nel conſpetto,
Cui non ſarà queſt' hora molto antica
Nel qual ſarà in Pergamo interditto
A le ſfacciate donne
L'andar moſtrando con le proprie il petto.
Quai barbare fur mai, quai Saracine,
Cui biſognaſſe per farle ir couerte
O ſpiritali, ò altre diſcipline?

Et hæc apud Romanos & alios in habitu meretricio, & matronali ſeruata.

De tertio an aliquod etiam veſtis diſcrimen apud Hebræos matronas, meretriceſque diſtingueret; non nihil ambigitur. Nam meretrices in Iudaico populo non permittebantur. Non erat ergo cur illas à matronis certa veſtis abiungeret. *Non erit*, inquit[f] Moſes, *meretrix de filiabus Iſrael; neque ſcortum de filiis Iſrael.* Sunt qui velint ante legem, quando hoc factum Iudæ contigiſſe dicitur, meretrices in Iſrael fuiſſe, & habitus qualitate notatas: poſt legem non diſtinctas, quia nullæ permiſſæ.

f Deut.23.

Sed omnino dicendum meretrices etiam tempore legis in Iudaico populo fuiſſe: quod apertè conſtat ex altercatione duarum mulierum ante[g] Salomonem; & eiuſdem Salomonis monita[h] conuincunt, quæ toties inculcant de meretrice, eiuſque conſuetudine, colloquioque vitando. Quod enim in Deuteronomio habetur, ſignanter exponitur *de filiab. Iſrael.* De aliis ergo cùm nihil exprimatur, interdictum nihil intelligitur. Diſtinctas autem habitus qualitate fuiſſe; Iudæ ſuſpicio conuincit, qui quod Thamar eo pacto indutam vidiſſet, meretricem putauit.

g lib.3. Reg. cap 3.

h Prou 30. fermè per totum.

Qualis ergo hic erat habitus, vnde Iudas in hanc ſuſpicionem adductus? Aliud dici non poteſt, niſi theriſtrum. Hoc enim licet ſimul cum aliis veſtibus aſſumptum, eſſet quoque indumentum pudicarum; ſicut toga apud Romanos. Solum tamen, aut alieno tempore indutum, fœminam iniuriæ paratam prodebat. Illud autem Thamar induerat alieno tempore, & loco. Quare meritò ſuſpicionem fecit impudicæ. Erat enim theriſtrum tenuiſſimi textus, & pellucidi, quod ita corpus tegebat, vt ſimul etiam nudaret; ſi veſtis alia non ſubeſſet, quæ membra velaret. Quale genus texturæ Seneca[i] notat alicubi dum dicit; *Quid ſi contigiſſet illi videre noſtri temporis telas, quibus veſtis nihil celatura conficitur; in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt.* Ex perſimili tela & textu theriſtrum erat, quod Thamar induerat. Ex illo ergo & ex loco, vbi moram trahebat, in ſuſpicionem Iudæ venit quæſtuariæ, & proſtitutæ. Proprium enim harum vagari, in angulis biuiorum ſedere, & inde

i Ep.90.

prætereuntibus

a Prou. 7. 10. prætereuntibus inſidiari. Salomon [a] meretricem deſcribens. *Occurrit illi mulier ornatu meretricio, preparata ad capiendas animas; garrula, & vaga; quietis impatiens, nec valens in domo conſiſtere, pedibus ſuis: nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.* Iuxta *angulos*, hoc eſt, quod in *biuio*: Nam in angulos biuia deſinunt; & inde caſſes pluribus tenduntur, cùm plures etiam ex biuio proſpectentur in re ſua occupati prætereuntes.

Non deſunt, qui velint Thamar meretricem creditam ex capitis operimento: quod proprium meretricum eſſet velatas incedere. Sed ſi ob hoc Iudas Thamar, meretricem credidit; Iſaac quoque debebat Rebeccam, meretricem putare, quæ
b Gen 24. [b] viſo illo caput operuit. Operuit ergo caput Thamar, ne agnoſceretur à Iuda: quod ſolent meretrices aliquando facere. Prius enim quaſi aliud agentes, videndas ſe præbent, vt Salomon
c Prou. 5 & 7 [c] indicat. Inde vt ſui maiorem cupiditatem accendant, eorum ſe ſubducunt aſpectui, quos ante ceperunt, vt ille de quadam alia dicebat.

Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri.

Thamar itaque cum ex habitus qualitate, & loco, vbi moram trahebat, meretricem iam ſimulaſſet; poſtea cum vidiſſet Iudam iam captum, faciem abſcondit; vt acriùs accenderet, & multo magis ne deprehenderetur. Cæterùm velatas incedere adeo proprium meretricum non fuit, vt in ſacris & prophanis literis os, & faciem apertam habere, & aliorum oculis indoratam pro
d Ierem. 3. meretrice ponatur [d]. *Facies*, inquit, *meretricis facta eſt tibi: impudorata es tu, & noluiſti erubeſcere.* Quin & Iſaias caſum, ſtragemque Babylonis, ſub metaphora fœminæ deſcribens, quæ ex virgine proſtituta fiat, vt apertè demonſtrat virginum proprium fuiſſe velamen; ita meretricum
e Iſa 47. 1. Vt legit D. Hier. ep. 22. omnino diſcoopertas incedere [e]. *Deſcende*, inquit, *ſede in terra, virgo filia Babylonis: ſede in terra: non eſt ſolium filia Chaldæorum; non vocaberis vltra mollis, & delicata. Accipe molam, mole farinam, diſcooperi velamen tuum, denuda crura, tranſi flumina; reuelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua.* Diſcooperi, inquit, *velamen tuum*: quia virgo deſinis eſſe, & iam inter meretrices computaris. Debes ergo velum, quod eſt illarum proprium omittere, & oſtentitiam faciem, quod meretrices ſolent, circunferre.

f Cap. 38. 14. Ad illa verba Geneſis de Thamar. [f] Depoſitis viduitatis veſtibus, aſſumpſit theriſtrum.

De habitu nuptarum & viduarum.

§. VIII.

DVo certa ſunt. Primum nuptas, & quæ adhuc in coniugio erant, in alia veſte ſolitas incedere, quam viduas. Hoc apud Hebræos ab antiquiſſimis temporibus obtinuiſſe; ex hoc loco manifeſte diſcimus. Thamar enim dicitur viduitatis ſuæ veſtes exuta. Seruatum autem deinceps ritum per ſubſequuta tempora; beata no-
g Cap. 10. 2. bis Iudith [g] oſtendit; quæ vt Holophernem deciperet, etiam viduitatis ſuæ veſtimenta depoſuit. Quare quod de concubinis Dauidis habetur
h lib. 2. Reg. cap. 20. 3. ab Abſalone pollutis, eas à Dauide ſegregatas [h], *in viduitate vixiſſe*, intelligendum non ſolum à mariti thoro ſepoſitas, ſed in veſte quoque iuſſas incedere propria viduarum. Hoc idem veſtis diſcrimen apud Romanos etiam vtraſque diſtinxiſſe non dubium eſt. Vnde mortuo in expeditione Germanico, viduitatis habitum ſumpſiſſe ſtatim Agrippina refertur. Quod idem religiosè quoque ſeruatum eſt in Eccleſia Chriſtiana, & hucuſque ſeruatur. Tertullianus hoc indicat dum alicubi quæritur ab Epiſcopo quodam, virginem *in viduatu* collocatam, id eſt habitu viduarum indutam, inter viduas habitam: quarum in primitiua Eccleſia magnæ erant prærogatiuæ. *Cui*, inquit, *virgini, ſi quid refrigerij & honoris debuerat Epiſcopus, aliter vtique ſaluo reſpectu diſciplinæ præſtare potuiſſet; ne tale nunc miraculum, ne dixerim monſtrum, in Eccleſia denotaretur, virgo vidua.* Ad idipſum D. Hieronymus [i]. *Eas fuge,* quas viduas neceſſitas fecit, non voluntas ..... in *quibus tantùm veſte mutata priſtina, non mutatur ambitio.* Certum ergo ex his apud hos omnes ſuum proprium habitum viduis fuiſſe. i Ep. 22. ad Euſtoch.

Secundò, certum eſt pullum illum fuiſſe & obſoletum, omni ornatu carentem. Hoc res ipſa non ſinit ambigere, & clarè nobis in ſacra Scriptura proponitur, dum veſtes *lætitiæ* veſtimentis *viduitatis* opponuntur. De Iudith [k]. k Cap. 16. 9. *Exuit*, inquit, *ſe veſtimento viduitatis, & induit ſe veſtimento lætitiæ in exultatione filiorum Iſraël*. Id eſt, quo vti mos erat Iſraëlitis in feſta celebritate.

Primò ergo dico pullam fuiſſe veſtem viduarum. D. Hieronymus Salinam inſtituens quomodo in viduitate ſe gereret. *Tu verò*, inquit, *quæ tumulo mariti ſepeliſti omnes pariter voluptates ..... quæ pullam tunicam nigroſque calceolos, candidæ veſtis, & aurati ſocci depoſitione ſumpſiſti.*

Secundò, omni ornatu illas abſtinuiſſe indicat hic beata Iudith, cum enim præmiſſum eſſet *poſuiſſe veſtimenta viduitatis*; ſubditur omni ſe illam ornatu compſiſſe. Quare D. Hieronymus; *Pallor, & ſordes gemmæ tuæ ſint.* Et alibi rationem tacitè reddit cur apud omnes receptum, vt ornatum omnem vidua abdicet in cultu. Quia etiam apud Ethnicos ornatus in muliere permittitur, vt oculis mariti placeat, quem habet, aut quærit. Quæ ergo maritum non habet, ornatu carere debet; alioquin eo ipſo maritum captare deprehenditur. *Vidua*, inquit, *quæ marito placere deſiit, nihil habet neceſſarium, niſi perſeuerantiam.*

Tertiò, intecto capite erant viduæ. Indicat Tertullianus de illa virgine loquens, quam queritur honoris gratia ab Epiſcopo viduis aggregatam, vt illarum prærogatiua gauderet. Portentoſam enim virginem appellat, quia cum caput non tegeret, vt viduæ ſolebant, inter quas aſſumpta, ſimul vtrumque ſe negabat viduam, quia virgo erat; virginem, quia viduam profitebatur. caput autem intectum viduas habuiſſe puto, & quia nullo velo obductum vt ſolebant virgines; & quia nulla mitra redimitum, vt ſolebant nuptæ. Quare beata Iudith habitum viduitatis abiiciens, aſſumpſit mitram. *Colligauit*, inquit, *cincinnos ſuos mitra.*

Quartò, omni lauacro abſtinebant. Inde Iudith illico vt viduitatis inſignia depoſuit [l], *lauiſſe cor-* l Cap. 10. 2.
pus ſuum dicitur, *& vnguento vnxiſſe.* Propterea D. Hieronymus ad Salinam ſcribens, omni balnearum lauacro muner abſtinendum. *Balnearum calor ſanguinem non incendat.*

Quintò denique nuptarum proprium erat crines discriminare; id est à fronte duas in partes hinc inde diuidere; viduæ crinem totum æquabiliter adstringebant. Tertullianus de cultu capitis agens proprio nuptarum, quem dolet à quibusdam virginibus vsurpari. *Vertunt*, inquit, *capillum, & acu lasciniore comam sibi inferunt*; (ascititiam scilicet) *crinibus à fronte diuisis apertam professa mulieritatem*. Hunc ornatum sibi Iudith adhibuisse significatur, cùm deposuit habitum viduitatis[a]. *Et discriminauit*, inquit, *crinem capitis sui*. in duas scilicet partes à fronte diuisit, in quo habitu plures adhuc statuæ in vrbe visuntur, omnes mulierum nuptarum. Aliæ enim capillo sunt obuoluto, & æquali suggesto surgente. Sed hoc mox clarius constabit, vbi de ornatu cultuque muliebri.

a Cap. 10. 2.

b Psal. 108. 29. — Ad illa verba Dauidis.

[b] Operiatur, sicut diploide, confusione sua.

De vestibus virorum propriis; quot illa & quales essent.

§. IX.

HOc modo loquendi Dauid genus vestis ita viri propriè significare videtur, vt nunquam sine illa conspiciatur, aut sit, cùm vestitus incedit. *Operiatur*, inquit, *sicut diploide confusione sua*. Ex quo plerisque visum *diploidem* inter prima virilia vestimenta reponere. Quid ergo *diplois*, & quæ vestis propriè? Dubium est an certam vestis speciem significet; an generale nomen sit, & idem quod vestimentum. Qui certam speciem putant, alij pallium volunt, auctoritate ducti Augustini[c], & Apollinaris, qui pro *diploida*, *pallium* duplex habent. Alij sequuti Euthymium & Nicephorum, *chlamydem*. Quidam tunicam & talarem. Nonnulli, cingulum & Zonam. Alij generalius vestem suffultam, aut factam, ex pelle nimirum, aut panno supposito, qualis vulgò, *fodrata*. Sed probabilior opinio est *diploidem* certam vestis speciem non esse; sed significare eam, quæ pro cuiusque conditione cultior est, & insignior. Qua scilicet homines vti solent in publicum procedentes. Indicat hanc expositionem Hieronymus, qui simpliciter legit; *Operiatur sicut vestimento, confusione sua*. Quæ mihi sententia maximè probatur. Primò quia vox originalis, quam noster interpres hoc loco cum L X X. *Diploidem* reddit, solet ab illo aliquando tunica, aliquando chlamys, aliquando vestimentum reddi; non leui argumento per hanc nullam certam speciem signari: sed generale vocabulum esse, quod & tunicæ & chlamidi, & aliis indumentis possit conuenire. Secundò quia vocabulum Græcum duplicatam, siue duplicem vestem significat. In quo nulla certa vestis species notatur. Tertiò quia nomine *vestimenti* simpliciter posito (vt hîc pro diploide legit Hieronymus) vestis exterior, vt plurimum, significatur, & quam solent homines assumere, cum in publicum procedunt, vt nos pluribus supra probauimus, & alij[e] ante nos obseruarunt. Quartò quia ex phrasi Hebraica epithetum *duplex*, eius cui adiungitur, qualitatem exaggerat, eximium illud in suo genere significans, vt nos alibi[d] fusiùs ostendimus: Sic *duplex contritio*[a], magna grauisque contritio, & sæua vexatio. *Duplex Eliæ*[f] *spiritus*; ardens, vehemens, excellens; quem sibi Elisæus precabatur. Duplex ergo vestis (hoc enim ad verbum est diplois) ex phrasi Hebraica, vestis est, quam quisque habet pro conditione sui status eximiam, & quam assumit, in illorum conspectum veniens, quos veretur. Quintò denique colligitur ex sensu quem Dauid hîc intendit. Eos enim qui sibi detrahentes mentiuntur, ita in manifesto mendacio deprehendi vult; indeque tanto opprobrio confundi, vt non audeant oculos attollere, flagitij conscientia, non ingenuitate pudoris. Vitare ergo publicum, aliorum aspectum ferre non posse; & si quando ante alios sit illis procedendum, pro forensi veste, quam solent assumere dum volunt honestius prodire, vt circumtecti vndique nubilo confusionis incedant. Elegantissima sine dubio similitudo ad exprimendum quantopere refugiant aliorum aspectum, & quam grauiter aliorum oculis vulnerentur, qui sibi conscij in manifesto mendacio deprehenduntur. Sicut enim qui ante eos procedunt, quos verentur, honestiorem vestem induunt; ita isti pro tali veste, confusione teguntur. Vellent enim maximè tunc illis abscondi; quod est eorum votum, quos facti alicuius pudet; vt potiùs optent hiatu terræ absorberi, & toti sic operiri, quam ab aliis conspici. Quod illa dicebat.

c Malden. Tolet. Bernard. in lo. c. 13. vbi, cum deposuisset vestimenta sua.
d 1 Reg. cap. 22. 5.
a Ierem. 17. 18.
f 4 Reg. 2. 9.

Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat.

Confusione ergo sicut vestimento operiri, est cùm quis procedit in publicum pro veste forensi, qua solet indutus, confidentius aliorum cœtus adire, confusione repleri, vt aliorum oculos refugiat, nec congressum sustineat. Quam sententiam istorum verborum illi Patres indicant[g], qui pro diploide, pallium duplex aut vestem aliam forensem interpretantur.

g August. Niceph. Apollin. Euthim. in Ps. 108. 29.

Quia tamen non defuerunt, qui diploidem, id esse quod *abollam* putarunt; de hac est aliquid dicendum. Erat enim hæc vestis inter viriles, de quibus nunc agimus. De ea ergo Seruius ad illud Virgilij

h lib. 5.

[h] *Duplicem ex humeris reiecit amictum.*

id est, inquit, *abollam, quæ duplex est, sicut chlamis*. Ex quibus verbis Seruij putarunt aliqui diploidem, esse abollam, quæ duplex ab illo dicitur. Sed est manifesta Hallucinatio. Nec enim abolla, duplex dicitur, quod esset vestis suffulta & fulcimento duplicata; sed quod illius, sicut & chlamydis duæ species essent, vrbana, & militaris. De militari *abolla* testis Martialis cuius iocus in Crispinum, qui cum militaret, abolla deposita, togam subinde sumebat, habitum pacis proprium & vrbanum.

i lib. 8.

[i] *Nescit cui Tyriam dederit Crispinus abollam,*
Dum mutat cultus, induiturque togam.

Et disertè Nonnius[k] *abollam* inter militares vestes enumerat; at de abolla vrbana constat ex Iuuenali[l], qui illam & Senatoribus in vrbe, & seueriorem vitam professis attribuit

k V. Abolla.
l Sat. 3. v. 115

——*Audi facinus maioris abollæ*
Stoicus occidit Baream——

Loquitur enim de Senatore, qui Baream detulit, & per calumniam etiam damnauit. At quid est duplex amictus in Virgilio? Sanè Seruius pro suffulto videtur accipere; & tale indicare fuisse chlamydem, & abollam. Sed valde vereor, vt amictus, & vestis duplex, & *duplex pannus*, vt est apud Horatium loquentem de pallio Diogenis;

Contra

Contra; quem duplici panno patientia velat
Possit accipi pro veste suffulta. Potius ego dicendum *duplicem amictum* Virgilium dixisse, quia vere duplici veste Dares indutus, aut quia crassioris textus,& pinguioris; qui qualis esset; alterius est operis, & otij. Maneat ergo tantum, abollam vestem virilem fuisse palliis computatam.

Tertio loco thorax est, qui sine dubio virorum,& non fœminarum. Duplex hic etiam erat; vrbanus & militaris. De militari; notius, quàm hic moneri debeat. De vrbano, & qui in communi vsu,quærendum nunc aliquid est, & illius occasione distinctius exponendus vestium numerus,quibus induti veteres incedebant.

Quot simul vestibus eodem tempore veteres induerentur.

§. X.

SI, quod passim nunc obseruatur, inspicimus; longè pluribus vestibus omnes communiter indutos incedere reperiemus; quam vllo vnquam tempore veteres solerent. Refert enim Suetonius [a] de Augusto *quaternis illum tunicis hyeme, cum pingui toga muniri solitum, subucula præterea, thorace laneo, & femoralibus & tibialibus.* Et hoc Augusto peculiare, quod minus firmis viribus esset, aliis commune non erat, qui tot simul vestes in quotidiano cultu non adhibebat. At nunc nullus est hominum fermè, qui simul vno eodemque tempore duodecim minimum vestibus non induatur; nempe, camisia, interula aut lanea, aut serica, aut gossypina, thorace, sago, quod voce corrupta *saio*, sub femoralibus lineis, laxioribus femoralibus, tibialibus interioribus lineis, & aliis super ista sericis aut laneis pedulibus, pallio denique & pileo. Qui vestium numerus aliquando etiam augetur vbi tempestas paulo frigidior ingruit; & in æstate non valde minuitur. Eædem enim vestes tunc etiam fere gestantur; hoc tantùm discrimine, quod hyeme pinguioris texturæ sunt; æstate tenuioris. Aliquid hic ergo de singulis cum veterum vestibus conferamus.

a Cap. 82.

Et primo loco *camisia* est. De hac suprà nonnihil attigimus. Dubium autem inter litteratores est, an ea veteribus cognita, qualis nunc est, & in eum vsum. Plerique negant. Primò quod eius nulla mentio apud antiquos. Secundò quod veteres, nec statuæ, nec picturæ speciem vllam camisiæ præferunt. Tertiò quia *interula, subucula, indusium*, quæ ab aliquibus cum nostrate *camisia* idem fuisse putantur; & materia tamen & forma longè distabant. *Materia*; quia illæ laneæ erant, camisia, linea. *Forma*; quia illæ ad modum tunicæ sine iugulo, sine manicis; ista, ad collum adstricta & manicata. Ast alij cognitas & vsitatas contendunt. Primo quia Isidorus illius etiam sub nomine *camisia* meminit, vt vestis passim suis, & superioribus temporibus vsurpatæ. *Camisias*, inquit [b], *appellamus, quod his dormimus in chamis, id est stratis nostris.* Secundò quia falsum est subuculas, aut interulas non fuisse lineas. Suetonius enim de vestitu Augusti [c] agens, peculiariter in eo notat *subuculam thoracem lineum.* Quorsum autem hoc, si omnibus & semper interula, & subucula laneæ erant?

b lib. 19 c. 2.

c Cap. 82.

Mihi videtur, vt in omnibus huiusmodi, rixa hæc esse, quæ difficile decidi possit, nisi vtrinque nugis armemur. Duo ergo statuantur: Primo veteres vsum tunicæ ea forma & materia, qua nunc camisia nostra non habuisse; quod argumenta allata conuincunt. Secundo *camisiam* nostram paulo ante tempora Isidori ortum habuisse ex interiori tunica antiquorum. Cùm enim solerent plerique cum ea cubitum concedere, nec eam abijcerent dormituri, à *chamis* (qui lectuli depressi sunt, ab eo quod ab humo, quæ Græcè *chame*, parum attollerentur, sic appellati) *camisiam*, tunicam illam interiorem dixerunt; quæ deinde minus vt somnum capientibus incommodaret, omisso textu laneo, molliori confici cœpta est, in lineam mutata. Dixi paulo ante tempora Isidori; nam etiam D. Hieronymus [d] *camisias* agnoscit, & inter vestes militares enumerat. *Solent, inquit, militantes habere lineas, quas camisias vocant; sic aptas membris, & adstrictas corporibus, vt vel ad cursum, vel ad prælium sint expediti.* De quo loco plura infrà [e] cùm de vestibus sacris.

d Ep. 128 ad Fabiolam.

e Cap. 3 Inim aisputat.

Secundo loco, *camisiola* est. Hæc sic dicitur, quod licet materia densior & pinguior, quam camisia sit; illa tamen breuior est, ob id nomine diminutiuo quasi *parua camisia nuncupatur.* Hæc sine dubio veteribus ignota erat, quibus tunicæ omnes minimum ad genua pertinebant; camisiola autem nostra vix ad imum ventrem protenditur.

Tertio loco, *thorax* est, quem nunc *giubbone* dici plerique contendunt. At valde dubium est num noster, quem sic appellamus, fuerit antiquorum thorax. Neque enim vllæ vspiam statuæ, speciem thoracis referunt, ea forma, qua *giubboni* nostri visuntur. Qualis ergo vestis antiquorum thorax, aut quid eo nomine appellabant? Partem tunicarum, quæ pectus & oppositam dorsi partem ambibat, *thoracem* ipsi dicebant, alio nomine *pectorale* nuncupatum. Itaque thorax illis erat reliquæ tunicæ coniunctus (de quotidiano loquor, non militari) vt indicat Suetonius verbis adductis; *Cum subucula*, inquit, *thorace laneo*, non quod tota subucula lanea non esset, sed quod thorax illius aliquando fortasse alia materia confectus esset; byssina, purpurea, serica, vel certè significat duplicata lana suffartum, cum tota subucula simplex esset. Nullam ergo vestem vrbanam veteres habuerunt, quæ supra reliquas tunicas induta, pectus muniret ad vmbilicum tantum protensa. *Vrbanam* dico. nam militaram habuere, quam propriè *pectorale*, & thorax dicta; non solum ex ære, aut ferro, sed ex lana & lino; qua vtebantur in communi vestitu milites, induto deinde super eam thorace ferreo, aut materiæ firmioris, quam lana, aut linum; cuiusmodi erant ex crudo corio, quorum loco nunc sunt, qui vulgo *colletti* dicuntur. Potest hîc aliquid turbare quod Iuuenalis alicubi thoracem pueris, & infantibus tribuit. Loquens [f] enim de patre gaudente circa se numero paruulorum

f Sat. 5 v. 142.

Sed tua nunc, Mygale, pariat licet, & pueros tres
In gremium patris fundat semel, ipse loquaci
Gaudebit nido, viridem thoraca iubebit
Afferri, minimasque nuces, assemque rogatum.

Viridis enim thorax hic dicitur puero flagitanti afferendus, vt nuces, & asses; & de eo sic loquitur Iuuenalis, vt de vestitu à tunica distincto. Sed dicendum thoracem hoc loco à Iuuenali positum pro quacunque veste, quæ pectus obtegeret.

Vetus interpres *armilausam fraslnam* interpretatur, *qualem ridiculi causa simiis induebant.* Armilaosis verò quid esset, Isidorus exponens[a] dicit vocatam, *quod ante, & retro diuisa, atque aperta, in armis tantùm clauderetur, quasi armi clausa.* Abusiuè ergo thoracem hîc Iouenalis appellauit pro certa specie puerilis amictus.

a li.19.c.22.

Quarto loco, *sagum* est. Hoc sine dubio veteribus in vsu non erat, si de cultu vrbano loquamur: at si de militari; planè non aliud magis. Obseruandum ergo *sagum* antiquorum, quod minimum à nostro *saio* distabat, vestem fuisse qua milites, non in acie ipsa, sed bello vigente quotidiano cultu vtebantur. Quod simul cum aliis militaribus vestibus in vrbanum indumentum paulatim hac ratione desciuit. Nam apud omnes gentes, Romanos præsertim, ars militaris in magna semper existimatione fuit; & qui fortiter in bello fecissent, ij ante alios, etiam pacis tempore peracto bello, præmiis & honoribus augebantur. Ob id militia semper nobilium fuit: & eo res adducta, vt ante quingentos annos milites pro nobilibus & nobiles pro militibus cœperint appellari. Hinc factum vt cum veteribus Romanis in primis, interdictum esset in vrbe agere militari cultu, progressu temporis, cùm cuperent omnes, milites haberi, vel militum filij, ad nobilitatem suam adstruendam, militaribus vestibus etiam nullo bello vrgente, in vrbibus vterentur. Demptis ergo armis, ex ferro, aut ære quæ milites in acie gerebant, sensim receptum vt quibus vestibus in castris milites, vtebantur, in iisdem qui militassent, etiam in vrbe prodirent. Sic quia militibus saga, thoraces, tibialia, lacernæ, pilei, iisdem istis omnibus vti cœperunt in vrbano vestitu. Hinc nostra, quæ vulgo nunc *saio, calze, calzette, berette,* quorum priscis Hebræis, & Romanis, nihil vsurpabatur in vrbano cultu.

Quarto loco, pallium illud est, quod communi nomine *mantellum* appellatur. Hoc sine dubio, licèt non sub isto nomine, antiquis in eodem vsu erat, quo apud nos est. Illis enim propriè pallium dicebatur; quia verò *mantellum*, velamentum omnes appellabant, sensim factum est, vt pallia quibus homines in publicum prodeuntes circumuelantur, mantella dicerentur. Plautus;

Nec mendaciis mibi vsquam mantellum meis.

Mantellum enim hîc pro velamento posuit. Quod verò aliqui dicunt *mantellum*, idem esse quod mantile; id eo perspicuè falli, ex hoc Plauti loco conuincuntur: nec enim quæ propriè mantilia dicta, aliis obuoluendis, tegendis, circumuelandis adhibebantur. Restat ergo vt *mantellum* vel esset antiquis omne velamentum; vel certè genus etiam pallij significaret, ex quo nostro communi pallio nomen factum[b]. Et hæc de virili veste generatim dicta sufficiant. Quæ enim de femoralibus, pileis, tibialibus dicenda fuerunt; supra satis explicata sunt.

b V. Celium lib.16.c.10.

* *

Ad illa verba Ezechielis. [c] Ecce venerunt, quibus te lauisti, & circumliniſti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.

c Cap. 23. 40.

De cultu ornatuque fœmineo, qui mundus muliebris appellatur: qualis is, & quàm varia contineret.

§. IX.

MVndus muliebris dupliciter accipitur; amplè, & adstrictè. *Amplè*, cuncta complectitur, quibus vtuntur fœminæ ad ornatum suum: ob id, vt festiuè quidam dixit, *mundus* appellatus, quod omnia quæ à fœminis in hunc vsum assumuntur, tot sint, & tam varia, vt si in vnum conferantur, mundum alium constituant, aut hunc iam factum replere possint. Vt enim tempus, quod in se comendis absumunt, omne ferè est, per quod astrorum spatia decurrunt: vnde ille dixit

[d] *Dum ornantur, & comuntur, annus est.*

d Terent. in Hecyra.

Ita illa quæ ad se comendas transferunt, tam multa sunt, vt totus per illa mundus exhauriatur. Alij quicquid ad ornatum mulieris facit, *mundum* muliebrem appellatum volunt, quod in hac vita nihil habent, quod accuratius agant, & in quo studiosius occupentur, quam formæ cultum. Hunc enim totum fructum esse, quem ex hoc mundo percipiunt. Viri venantur, luctantur, bella gerunt, ciuitates struunt, & innumeris denique auocamentis oblectantur; at mulierum totum & vnicum negotium esse se ornare, & comere. ideo *mundum* illarum dici, quicquid vsum aliquem præbet ad illas ornandas. Et hoc si mundus muliebris amplè sumatur. At si *strictè*, mundus muliebris est, qui ad muliebrem munditiem comparatur, & ab *ornatu* distinguitur. Nam ornatus illa complectitur, quæ circa se fœmina componit, vt ex illis gratiam sibi maioris decoris acquirat: *mundus* autem id omne est, per quod mundior mulier efficitur, etiam si non ab illa gestetur. Lucius Valerius apud Liuium[e] *mundum* muliebrem largè accepit, vt complectitur ornatum & cultum. *Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt; munditia, & ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur. Hunc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri.* Et in eundem sensum accipitur à nostro interprete in hoc loco Ezechielis. *Mundo*, inquit, *muliebri ornata es.* Ornatum ergo & cultum, *mundum* muliebrem appellauit. Similiter & in Esther[f]. *Et præcepit Eunucho vt acceleraret mundum muliebrem & tam ipsam, quàm pedissequas eius ornaret.*

e Dec. 4 li.4. init. in or. Valer.

f Cap. 2. 9.

At strictè sumitur à Iurisconsultis à quibus ornatus fœmineus à mundo muliebri distinguitur; & cum illis à Tertulliano [g]. *Habitus*, inquit, *fœminei duplicem speciem circumfert; cultum, & ornatum. cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant; ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici: ille in auro, & argento, & gemmis, & vestibus deputatur; iste, in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis, quæ oculos trabunt.*

g De hab. muli. cap. 4.

Tria hîc ergo nobis sunt explicanda. Primùm quomodo, & cur ornatus muliebris adeo subtiliter

liter à mundo diſtinctus. Secundò quid in mundo propriè contineretur. Tertiò quid in ornatu.

Quoad primum accuratè adeò diſtinctio ſignata eſt inter mundum,& ornatum;vt ſi quando in teſtamentis mundus, aut ornatus muliebris cuipiam legaretur; eo nomine quid legatarius deberet accipere, non ignoraret. Propter hoc *mundum* muliebrem iis definierunt per quæ mulier mundior fit; *ornatum*, per quæ instructior. Paulus [a] Iuriſconſultos *mundo muliebri legato ea cedunt*,inquit,*per quæ mundior mulier, lautiorque efficitur ..... ornamentis legatis ea cedunt, per quæ ornatior efficitur mulier*. Eandem diſtinctionem, & definitionem ornatus & cultus affert Vlpianus [b],& cum eo omnes Iuriſconſulti qui videntur id à Varrone [c] ſumpſiſſe, dum *mundum* dicit appellatum à munditie, quam fœminæ confert. Ex quibus ſi nos hæc ſubtilius ad philoſophicam trutinam examinare velimus; dicere poſſumus *mundum* muliebrem id eſſe, quod vſu ſuo nitidiorem, mundiorem, lautiorem fœminam reddit;ornatum, quicquid non vſu tantum, ſed adiectione ſua reddit eam inſtructiorem. Itaque mundus fœminæ pulchritudini ſeruit, illam expoliendo;ornatus,ipſam ditando.

a lib. 3. ſent. c. 6.

b l. argumēto § ornatum. § mundus. ff. de au. & arg leg.

c li. 4. de ling. lat.

Ex quo fit contrario modo, quàm Iuriſconſulti Tertullianum mundum muliebrem ſumpſiſſe,& ab ornatu diſtinxiſſe, illi enim mundum in iis poſuerunt,quibus cutis,& capillus expoliuntur;ornatum verò in iis, quibus fœmina procedit inſtructior. At Tertullianus aurum, argentum, & gemmas, *mundo* voluit contineri; pigmenta verò & alia,quibus cutis, & coma curatur,*ornatu*. Nobis, Vlpiani & aliorum veterum ratio tenenda,cum quibus mundum muliebrem appellauimus,quo fœmina cultior & lautior efficitur. *Ornatum*, quo procedit inſtructior. His de diſtinctione præmiſſis,inter ornatum & mundum, videamus iam quid vtroque propriè contineretur.

d Cap. 9. 30.

Ad verba quarti Regum. [d] Porro Iezabel introitu eius audito depinxit oculos ſuos ſtibio,& ornauit caput ſuum.

Quid mundo,cultuque muliebri contineretur, vt hic erat ab ornatu diſtinctus.

§. XII.

Hic cultus,quem impia Iezabel acceſſiuit,ad mundum muliebrem ſine dubio ſpectabat. Vt ergo qualis is eſſet diſtinctius explicemus, ante omnia quæ mundo muliebri continerentur, breuiter percurramus. Paulus [e] Iuriſconſultus mundo muliebri contineri dicit *ſpeculum,concas, ſitulas,buxides* (forte pyxides) *vnguenta, & vaſa in quibus ea ſunt*. Tertullianus [f] adnumerat pigmenta & ea omnia,quibus facies, capilli, cutis in alium colorem mutantur. Vlpianus [g] *aquaria vaſa* adiongit. Ex quibus colligimus ad mundum muliebrem quatuor maximè ſpectaſſe; pigmenta,vnguenta, vaſa, quibus iſta ſeruata; & ſpeculum, ſine cuius conſilio hæc omnia non vſurpabantur.

e loco citato lib. 3. ſent. c. 6

f de habitu mul. c. 4. & 5

g Dicta l. argumento. § mundus & l. Titia. § 1. ff. de au. & ar.

Primo ergo loco erant pigmenta;vt purpuriſſum,ceruſſa,crocus,& quicquid cuti, capilloque tingendo parabatur.

In primis *ſtibium*, quo hic Iezabel vſa dicitur ad oculos tingendos. De quo tria dicenda; primò quod eſſet. Secundò quomodo, & ad quid vſurparetur. Tertiò à quibus.

De primo *ſtibium*, id eſt quod officinæ hodie antimonium vocant, ex quo gluten nigrantis coloris,& ſplendidi componebatur;quod oculis illitum non ſolùm illis pulchritudinem; ſed vigorem etiam conciliabat,ob adſtringentem vim, & exſiccantem, qua ſuccus ille refrigerando pollet.

De ſecundo dubium eſt;an ipſi oculorum orbes ſtibio fucarentur;an quæ circa ipſos; vt ſupercilia,& palpebræ. Sunt qui ſupercilia tantum putent. Ea enim nigra in pretio fuiſſe,& ad formam muliebrem ſpectaſſe,conſtat primò ex Homero,qui alicubi Iunonis pulchritudinem commendans,nigris eam ſuperciliis appellat. Secundò quia Iuuenalis mollitiem virorum ſui temporis carpens, dicit illos vt mulieres ſolebant, ſupercilia ſibi depinxiſſe ad formæ gratiam quærendam.

Ille ſupercilium madida fuligine tinctum
Obliqua producit acu———

Tertiò quia Galenus alicubi tradens quomodo collyrio quodam eſſet vtendum manifeſtè indicat palpebris ſtibium, non oculis applicatum. *Oculis ipſis*,inquit, *robur adiicies, ſi ſicco collyrio, quod ex Phrygio lapide componitur, vtare; ac ſic palpebris ſpicillo inducas, ne oculi membranam intus contingas: ita namque mulieres quotidie faciunt,cum ſtibio oculis gratiam conciliant*. Aſt aliis ipſi oculorum orbes hoc pigmento videntur infecti; quod indicat ſatis modus loquendi ſacræ Scripturæ. *Depinxit*, dicitur hic de Iezabele, *oculos ſuos ſtibio*. Et apud Ieremiam [h] vbi alloditur ad hoc factum Iezabelis. *Tu autem vaſtata, quid facies? Cum veſtieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo; cum pinxeris ſtibio oculos tuos, fruſtra componeris: contemnent te amatores tui*. Iezabel enim tacitè hic innuitur,& ſub eius typo Ieruſalem increpatur;quæ ſicut illa ſtibio pinxerat oculos; & exquiſito cultu ſe compſerat, vt Iehu iratus à quo non ſolum ſpreta ſed interfecta eſt; ita Ieruſalem ab iis ipſis gentibus eſt vaſtata, quas vt ſibi conciliaret, earum idolis adhæſerat. Quod ergo dicebam modus hic loquendi,quo Scriptura ſæpiùs vtitur, ſatis oſtendit non ſupercilia ipſa tincta; ſed oculorum orbes infectos dum dicit non ſupercilia ſtibio, ſed oculos fuiſſe depictos. Sed facile duæ iſtæ ſententiæ componi poſſunt, ſi ſimul vtrumque factum dicamus; & ſupercilia nimirum & oculos ipſos,formæ gratia, hoc artificio curatos. Vnde Iuuenalis loco producto, cùm præmiſiſſet de ſuperciliis,de oculis adiungit.

h Cap. 4. 30.

Ille ſupercilium madida fuligine tinctum
Obliqua producit acu, pinguique trementes
Attollens oculos.———

Et Plinius [i] palpebras oculoſque coniongit. *Palpebræ*,inquit,*in genis homini vtrinque, mulieribus vero etiam infecta quotidiano: tanta eſt decoris affectatio, vt tingantur oculi quoque*. Quid igitur hæc tinctura quærebant? Nigrorem & amplitudinem congruentem. Vtroque enim ſuperciliis & oculis putabant gratiam & pulchritudinem conciliari. Supercilia quidem, & producta,& nigra mirè probabantur: ideo, ſi quæ rara, aut anguſta, aut flacceſcentia, hoc, aut ſimili medicamento curabant,adeo in id intenti, vt artium ſecreta quærerent ad id aſſequendum. Plinius [k] ob id

i lib. 11. c. 37.

k lib. 30. c. 15

id non omittit *ouis formicarum cum muſcis tritis ſupercilia denigrari.* At in oculis amplitudo & nigredo, inter ſupremas laudes habita fuit, vbi fœmina ab oculorum pulchritudine commendabatur. De nigrore; non dubium. Ob id enim Homerus in hymno, quem Iouis filiis dicauit, Muſas
a Iliad. 1. *nigroculas* appellat. Et alibi [a] eodem epitheto Chryſeidem inſignit fœminam famoſiſſimam.
b Ode 6. Pindarus [b] verò nigros oculos in Venera com-
c In hym. ven. mendat ſimiliter vt Homerus ipſe [c]. Quare Catullus alicubi deformem puellam deſcribens.

Salue nec minimo puella naſo,
Nec nigris oculis ———

d In Pen. Contra Plautus [d] pulchrum deſignans.

Atque ipſa eſt ſpecie venuſta, ore paruo, atque oculis pernigris.

Vno verbo igitur; is adeo color probatus in fœminis; vt ipſe Gratiæ Veneris comites, nigris
e Eurip. in Bac. & eius ſchol. ſemper oculis deffingerentur [e]. *De magnitudine*
f lib. 14. 15. 20. verò etiam conſtat ex Homero, qui ſæpius [f] pulchritudinem Iunonis extollens, bouinis illam oculis appellat, amplis ſcilicet & patentibus.
g lib. 2. e. 9. Quo eodem epitheto Claudiam honeſtat Cicero [g] ad Atticum ſcribens. Explicans autem Iſichius cur id ab Homero tam crebro dicatur; amplitudinem oculorum dicit illo epitheto ſignatam: ob id Aſpaſiæ feminæ pulcherrimæ for-
h li. 12. var. hiſt. Plutarc. probl. 149. mam deſcribens Ælianus [h], amplis admodum oculis fuiſſe notat. Vt hinc intelligamus cur in Canticis ſponſus oculos ſponſæ, piſcinæ in Eſebon comparauerit; nimitum per id & nigrorem in illis & amplitudinem tacitè commendans. Nam piſcina profunda qualis in Eſebon, etiam nigrorem haber.

Ad hoc ergo vtrumque aſſequendum, oculos
i De hab. Virg. ſtibio fucabant: amplos enim ſic, & nigros reddebant. Cyprianus [i]; *Illi* (apoſtatæ angeli) *& oculos circunductio nigrore fucare, & genas mendacio ruboris inficere, & mutare adulterinis coloribus crinem, & expugnare omnem oris & capitis veritatem, corruptelo ſuo impugnatione docuerunt.* Sed audio quid contra hæc ambigatur. Plerique enim iudicant non nigrum, ſed rutilum, aut croceum
k Ibid. colorem in oculis quæſitum. Idem Cyprianus [k]; *Deum videre non poteris, quando oculi tibi non ſunt, quos Deus fecit; ſed quos Diabolus infecit. Illum tu ſectata es, rutilos, atque depictos oculos ſerpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter & arſura.* Et Ouidius [l].

l De arte. *Nec pudor eſt oculos tenui ſignaſſe fauilla,*
Vel prope te nato lucide Cydne croco.

Sed dicendum nigrorem in oculis placuiſſe flammeam, & rutilantem; qualis eſt in fuligine diluta. Propterea oculi *fuliginati*, ſiue quod ſtibio color hic, ſiue quod ipſa fuligine quæſitus. Tertullianus [m]; *In Dominum delinquunt, quæ cutem*
m lib. 2. de cul. mul. *medicaminibus vngunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt.* Et hoc etiam ſtibio quæ-
n Ep. 10. ad fur. ſitum Hieronymus [n] indicat, de Magdalena loquens ad Chriſtum accurrente. *Crine, quo multos deceperat, pedes Domini tergens abluta eſt: non habuit criſpantes mitras, nec ſtridentes calceolos, nec orbes ſtibio fuliginatos. Quantò fœdior, tantò pulchrior.* Ouidius tamen ipſam fuliginem indicat in id aſſumptam, *tenuem fauillam* appellans. Vtcunque id ſit; apparet ſtibio, vel fuligine nigrorem in oculis quæſitum, ſed rutilantem, quo grandiores oculi reddebantur; vnde & ſtibio Græcum epitheton tributum πλατυόφθαλμον *platyophthalmon*, ab oculorū orbibus dilatandis.

At quid adhæc crocus, ſi nigror in oculis quæſitus? Quia croco diluto, niger color accenditur & fulgorem quendam concipit, vnde rutilare videtur: fortaſſè *crocus* non omnis, ſed ex Cydno paratus, ex eo genere quod Plinius [o] agnoſcit o lib. 21. c. 6.
nigrore permixtum. Sed qui ſtibio in hunc vſum vtebantur? Non fœminæ modò, ſed etiam viri; Iſti tamen apud Romanos non abſque nota; apud alias gentes, etiam cum laude. Zenophon [p] p lib. 1.
de Cyro tradit aulicos illum ſuos, & maiores amicos, quo illis auctoritatem apud alios conciliaret, auguſtiore ornatu voluiſſe ſemper incedere. Inter alia *finebat*, inquit, *vt oculos ſuos pingerent, vt pulchriores apparerent*, quod ex vſu Medorum fuiſſe notat.

Præter ſtibium quod ad oculos & ſupercilia, erant etiam *ceruſſa, & purpuriſſus*, cuti fucandæ parata; ceruſſa candor, purpuriſſo rubor quærebatur. Hieronymus [q]; *Quid facit in facie Chriſtia-* q Ep. 10. ad fur.
na purpuriſſus & ceruſſa; quorum alterum ruborem genarum labiorumque mentiiur; alterum, condorem oris & colli; ignis iuuenum, fomenta libidinum, impudice mentis indicia? Et hæc in mundo muliebri, cuti; ſed capillo tingendo crocus aſſumptus. Tertullianus [r] *video quaſdam & capillum croco* r De cul. fœm. c. 3.
vertere. Quod tamen omnium non erat; ſed Africanorum tantùm, quibus quis nigrior capillus erat à natura, queritur ibidem Tertullianus eas nationis ſuæ pudere, quod non Germanæ, aut Galliæ procreatæ eſſent, & earum comam, capillorum flauitie æmulari. Cæterùm capillo tingendo præter crocum, alia quoque pigmenta parata erant, quibus ætas viridior ſimularetur. *Dominus ait*, inquit ibi [ſ] Tertullianus, *Quis ve-* ſ Cap. 4.
ſtrum poteſt capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro? Ecce, inquiunt, pro albo, vel atro, flauum facimus gratia faciliorem. Quamuis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnitunt ad ſenectam vſque vixiſſe. Erubeſcit ætas exoptata votis.

Vnguenta pars altera mundi muliebris.

Præter pigmenta in mundo muliebri, etiam vnguenta, & aromata computabantur, vt apertè ſignificatur in libro Eſther [t]. *Expletis omnibus*, t Cap. 2.
inquit, *qua ad cultum muliebrem pertinebant, menſis duodecimus vertebatur; ita duntaxat vt ſex menſibus oleo vngerentur myrrhino, & aliis ſex quibuſdam pigmentis, & aromatibus vterentur.* Cultum hic propriè noſter interpres appellauit, vt ab ornatu diſtinguitur, & alio nomine mundus muliebris nuncupatur, vt ea Iuriſconſultis oſtendimus: in eo autem præter pigmenta de quibus haſtenus etiam vnguenta, & aromata contineri demonſtrat, vt iidem quoque expreſsè tradunt, dum quid mundo muliebri contineatur, oſtendunt. Horum autem magnus & frequens vſus apud Hebræos.

Primò in conuiuiis, vt fusè cum Hebræorum triclinium explicabitur; vbi etiam quid propriè vnguenta, & eorum varias ſpecies exequemur.

Secundò in veſtibus. Et id ab antiquiſſimis temporibus. Inde enim Iſaac [u] indumentorum u Gen. c. 27.
Eſau fragrantiam percepit. Et in Pſalmo [x] nuptiali veſtimenta ſponſi ab hac eadem fragrantia commendantur. *Myrrha inquit, & gutta, &* x Pſal. 44.
caſia à veſtimentis tuis, ſpirant ſcilicet, vt paulò poſt diſtinctè conſtabit, vbi de veſtibus odoratis.

Tertiò vnguentorum & aromatum vſus, erat in cultu corporis, vbi præſertim aliqui præter ſolitum celebritas inſtaret. Hinc Iudith Holo-

a Iudith. 10. 3. phernem aditura [a]; *Lauit corpus suum, & vnxit se myro optimo.* Quorsum autem, & vnde tam frequens antiquis vnguentorum vsus, Hebræis præsertim, duæ mihi suppetunt causæ. Prima quod viuo corpori præstabant, quod erant postea mortuo daturi, vt hac ratione testarentur non minus fœtere corpus hominis adhuc viuens & spirans, quàm cum iacet extinctum: ob id vtrobique vnguentis opus esse, quibus fœtor arceatur. Secundò vt intelligamus quanto quis magis odoribus perfusus incedit, & hoc deliciarum genere lasciuit, eo morti proximiorem esse. Vngi enim maximè mortuorum proprium erat antiquis; vt cum de funeribus egimus ostensum est. Ob id D. Paulus alicubi viduam in deliciis, licèt viua sit, mortuam dixit. Sed hæc aliàs.

Vasa & pixides vnguentaria.

HÆc etiam mundo muliebri contineri Iurisconsultus ostendit [b]. Talia erant onyx, alabastrum, lecytus, lenticula, riscus, olfactoriola, capsales: ex quibus in sacris literis mentio fit.

b Vlpian. cum Pomp. loco citato.

Primò lenticulæ; de qua sermo dum Saulis, & Iehu inunctio describitur [c]. *Tulit*, inquit, *Samuel lenticulam olei, & effudit super caput eius, & osculatus est eum.* Et Elisæus [d] ad vnum ex filiis Prophetarum, *Accinge*, inquit, *lumbos tuos, & tolle lenticulam olei hanc in manu tua, & vade in Ramoth galaad.* & paulò post; *tenénsque lenticulam olei funde super caput eius.* Ex quibus apertè constat lenticulam vas fuisse oleo, non vulgari olearum, sed pretioso seruando & effundendo. Quale autem, aut cuiusmodi esset, aut vnde sic appellatum; mirè plerique solliciti sunt, ea de re etiam prolixè disputantes. Sunt enim qui ab oleo lentè fundendo, lenticulam velint appellatam: sunt qui à liniendo, quod Abulensis [e]: sunt qui à lentis figura: sunt qui à lentis paruitate. Vasculum enim fuisse minutum. Sed in exiguo labor est. Dicendum ergo lenticulam vasculum vnguentarium fuisse, à lenticulari figura sic appellatum in manibus gestari solitum, vt manifestè ex Apuleio colligitur [f]; qui describens habitum Hippiæ sophystæ, cultu visendum, & elaboratu mirandum, dicit eum aliquando ita processisse; vt omnia quæ secum habebat, esset ipse sibi suis manibus fabricatus, indumenta quibus indutus, calceamenta quibus inductus, gestamina quibus conspicuus. Inter alia etiam ampullam oleariam quam gestabat, *lenticulari forma, tereti ambitu, pressula rotunditate*; quæ est expressa vasis huius descriptio. Fallitur ergo Isidorus [g], cùm dicit lenticulam fuisse vas modicum, à liniendo dictum, quadrangulum, in latere apertum. Quid enim hæc cum lenticula; aut cur tali vasculo lenticulæ nomen inderetur? Hebraica vox, qua noster interpres locis citatis, lenticulam reddit, est פך *pac*, à verbo פכה *paca*, quod in piel destillare significat. Ex qua voce vas quodlibet vnguentarium in Hebræo *pac* appellatur; quod vnguenta pretiosa non toto impetu, sed stillatim fundantur. Latinis huiusmodi vasa nomen ex triplici capite sortiuntur à materia, forma, & modo fundendi. A *materia*, vt alabastrum, onix; à *forma*, vt lenticula, cornu; à *modo fundendi*, vt guttus & gutturnum, quod idem putant nonnulli cum lenticula fuisse. Idem enim vas, quod guttatim liquorem funderet, *guttum* dictum, vt Varro tradit; & quod lentis formam haberet, presè rotundum, *lenticulam* [h].

c 1. Reg. 10. 1.

d 4. Reg. 9. 1.

e 1. Reg. 10. q. 2.

f lib. 2. Floridor.

g lib. 20. c. 7.

h V. Plin. lib. 37. c. 12.

Sed audio quid hîc dici possit; cur in mundo muliebri lenticula computatur, cum vas promiscuum fuerit ad omnes vsus, etiam ad Reges vngendos? Sed hæc futilis est obiectio; quasi nimirum quæcunque mundo muliebri continebantur, alibi nusquam præter quam in cultu muliebri vsurparentur. Falsum enim id est; alioqin crocus, purpurissus, cerussa, stibium, fœminarum tantùm propria fuissent, quæ certum est distinctè in mundo muliebri computata: & speculum, quod in mundo muliebri primas habet, alibi nusquam vsurparetur. Aliud ergo est aliqua in mundo muliebri contineri; aliud nusquam alibi. Quæ hic recensemus, in mundo muliebri sunt; non tamen vt aliter etiam ab aliis non vsurpentur. Iccirco autem hæc explicantur, vt sciatur quando iussa à eunuchis est, Estheri mundum muliebrem expedire, quid prouidere debuerit.

Secundum vas vnguentarium cuius in sacris literis mentio *lecytus* est; de quo in tertio Regum [i], vbi suscitatio filij viduæ ab Ecclesia, narratur. Vas autem vnguentarium fuisse; non dubium est, quod LXX. pro eodem videntur accipere cum lenticula. Quod enim nos habemus [k]; *Tulit Samuel lenticulam*; ipsi habent, *lecytum*. sed probabile est fuisse distinctum, vt distinxit noster interpres. Lecytus enim oleo etiam vulgari asseruando deputabatur; lenticula, tantùm pretioso.

i Cap. 17.

k 1. Reg. 10.

Tertiò est *alabastrum*, cuius in Euangelio [l] mentio cum de Christi lotione à Maria Magdalena. Erat autem vas à materia sic appellatum, quod in muliebri mundo distinctè ponitur ab Vlpiano. Vasis autem marmoreis vnguenta seruari solita Plinius scribit, quod ita diutius incorrupta durarent. Cæterùm in vsu vnguentorum obseruandum, solitos veteres illa vasis includere, quæ essent orificio angustissimo; ne scilicet aperta diffluerent, aut euanida redderentur. Ex hoc autem posset cuipiã dubitatio suboriri, quomodo tam frequens in sacris & profanis literis vnguenta diffundi, & effundi dicantur, si vasis erant inclusa, quibus non nisi guttatim poterant, & stillando liquari. Contraria enim sunt guttatim fluere & effundi. Sed dicendum in iusto vsu vnguentorum veteribus solitum ipsa vasa simul tota confringere; & illis fractis, vno impetu vnguentum quod claudebatur effundere; quod Magdalena fecisse dicitur in Euangelio. Fracto enim alabastro, vnguentum super Christi caput effudit. Et ad id sponsa alludens [m], *Oleum*, inquit, *effusum nomen tuum.* Sic enim sponsi nomen olere significat, vt late spirat vnguentum, fracto vase diffusum. Quod passim vsurpatum in vnguenti vsu Martialis [n] illud ostendit.

l Matth. 26. Mar. 14.

m Cant. 1.

n lib. 3. epig. 102.

Quod quacunque venis Cosmum migrare putamus,
Et fluere excusso cinnama fusa vitro.
Nolo peregrinis placeas tibi Gellia nugis
Scis puto posse meum sic bene olere canem.

Excusso enim vitro dixit; quia vnguenta, quo claudebantur vase diffracto, spargebantur.

Speculum.

HOc, vt dixi, ab Vlpiano, & Iurisconsultis inter prima in mundo muliebri computatur. Eius vsum ab antiquissimis temporibus Hebræis fœminis crebrum fuisse, constat ex libro Exodi [o], vbi habemus Mosem *labrum fecisse æneum cum basi sua de speculis fœminarum, quæ ad ostium tabernaculi*

o Cap. 38.

bernaculi excubabant. Seruatum autem deinde vſum,& quotidianum fuiſſe;indicat Iſaias ᵖ,cùm futuram calamitatem filiarum Sion ex hoſtili direptione prænuncians, inter alia dicit illis auferenda ſpecula,ſyndones,vittas,& theriſtra.

Sed ex illo Exodi loco dubitatio conſurgit ex qua nam materia eſſent ſpecula Hebræorum, & an eorú vſus fœminis ſimul & viris promiſcuus eſſet. Vtriuſque nobis occaſionem præbet quod ex vna parte labrum dicitur ex illis confectum; quod æneum cum eſſet, ambigi meritò facit, ex qua materia ſpecula fuerint, ex quibus æneum labrum potuit conflari. Ex alia verò ſunt qui dicant ita labrum fabrefactum;vt in eo ſacerdotes & alij poſſent imaginem ſuam ſpeculari. Propter primum ſunt qui putent non ex ſpeculis labrum confectum;ſed ad inſtar ſpeculorum. Itaque vertunt [a] ex Hebræo: *Fecit labrum in viſionibus ſiue ſpeculis mulierum.* Et paraphraſticos exponunt feciſſe labrum ita terſum, vt pro ſpeculo mulieribus inſeruire poſſet, quæ ad tabernaculum accedebant. Sed hæc expoſitio aliorum omnium auctoritate refellitur, interpretis noſtri præſertim qui vertit,*de ſpeculis*. Et Hebræa vox במראת *bemaroth*,tam poteſt verti, *de ſpeculis*, quam *in ſpeculis*,ſiue *viſionibus*. Et etiam ſi latinè dictum eſſet *ſpeculis*,eo modo dicendi ſignificatum quoque eſſet ex iis, vt materia, labrum conflatum. Quia noſtro interpreti cum Latinis aliis particula,*in*,nonnunquam pro,*de*, ponitur; & materiam ex qua quid fit,indicat,non tantùm locum. Quomodo ergo ex illis labrum? Alij dicunt ex illis,id eſt ex illorum ornamentis. Specula enim ipſa per ſe ſpectata vitrea; ornamenta verò quibus incluſa,ænea fuiſſe. Ex his ergo,non illis effectum labrum;& nihilominus veriſſimè dictum de ſpeculis factum; quod ſpeculi nomen & id ſignificet,quod imagines repræſentat; & ea quæ ad ornatum illi iunguntur. Ita Abulenſis [b]. Sed ſuperfluo iſti labore torquentur [c], falsâ perſuaſione decepti, quod ſpecula non niſi ex vitro conſtarent. Antiquitus enim ex metallo erant, argento maximè,ſtanno,& ære. Argenti in hunc vſum meminit Apuleius: vſum enim ſpeculi defendens, qui ſibi fuerat exprobratus. *Si mos*, inquit, [d] *cæterorum hominum retinendus videtur, in ſtatuis, & imaginibus non repudiandis; cur exiſtimas imaginem ſuam cuique viſendam potius in lapide, quam in argento? Magis in tabula, quàm in ſpeculo?* In laminas enim argentum ducebatur, ex quibus antiqui ſpecula: quem etiam in vſum ſtannum, & æs aſſumpta, ſeorſim ſingula, & aliquando ſimul temperata; cuius generis optima Brundiſina fuiſſe, Plinius [e] tradit. At nunc aliter vſurpatur:ex chalybe enim cum pleraque fiant, in aſſiduo tamen vſu ſunt, ex vitro conflata. Hoc enim in laminas funditur; iis auerſis argentea bractea ſupponitur, vnde ſpeculum fit,quod longè melius, quàm metallum enim quodlibet imagines repræſentat. De ſpeculis ergo fœminarum,fieri labrum potuit; quia priſcis, non vitrea, ſed metallica ſpecula fuere. Licet etiam non abnuerim poſſe intelligi labrum de ſpeculis factum, non ſolum quod illa, ſed quod eorum quoque ornamenta in id aſſumpta: nam egregiè cælari, & ornari ſpecula conſueuiſſe; Senecæ illa declarant. *Specula*, inquit, *tota paria corporibus auro,argentoque cælata ſunt;deinde,gemmis adornata & poculis.* Cæterùm, quia ſpecula ipſa metallica veteribus erant, hinc frequens pumicis mentio in illis expoliendis. Cùm enim argentea,vel ænea eſſent opus erat illa ſubinde tergere;quod ope pumicei pulueris præſtabatur. Vnde Tertullianus [f] agens de ſagittis Herculis ab Omphale aſſumptis; *Vetus*, inquit, *Hydra,Centaurorumque ſanguis in ſagittis pumice ſpeculi excludebatur.*

a Caiet. Ex. 38.
b In Exod. c.28.
c V. Riber. li.2.de temp. cap.16.
d Apolog. 1.
e lib.33.c. 9.
f De pal.c.4.

Nunc de ſecundo, an viris vſus ſpeculi, ſine probro fuerit Hebræis. Qui dicunt labrum hoc tanta lænitate politum,vt inſtar eſſet ſpeculi, in quo ſe ſacerdotes inſpicerent; ſine dubio volunt Hebræis non ſolum ſine probro ſed etiam cum laude ſpeculi vſum fuiſſe.

Sed dicendum ſpeculum inter ea eſſe,quorum vſus adiaphorus eſt,& indifferens; vtrinque abſiſtens ſcilicet; vt nec in ſe ſpectatus honeſtus; nec damnandus ſit; ſed perinde vt finis eſt, in quem,& propter quem adhibetur, admittendus, aut reprobandus. Vel enim conſolitur à viro ſpeculum gratia formæ; vel ad rerum naturam ſcrutandam. Si hoc;profectò,vt ſtudium ſapientiæ damnandum non eſt; ita nec vſus ſpeculi in hoc reprobandus. Si illud; intereſt quam quis in ſe formam expetat,aut velit excolere. Si enim viro non dignam;ſine dubio, vt hoc formæ ſtudium damnandum; ſic & ſpeculi vſus. Si verò quæ viri ſit propria, quam ſtatus exigit perſonæ quam gerit; vt non inconuenit hanc non negligere;ſic etiam damnari non poteſt eius conſilium da ſpeculo poſcere.

Hinc primò fit viris vſum ſpeculi ſemper probro datum cum ad illud ſe mollius excolerent. Apuleius [g] cum præmiſiſſet accuſatorem ſuum contra ſe clamitare. *Habet ſpeculum philoſophus; poſſidet ſpeculum Philoſophus*, ſubdit; *Vt*, inquit, *liberè concedam, ac aliquid obieciſſe te credas,ſi negauero; non tamen ex eo accipi me neceſſe eſt, exornari quoque ad ſpeculum ſolere.* Hinc & Scipio Africanus effœminatos Sulpitij Galli mores collegit [h] ex eo quod vnguentatus quotidie aduerſùm ſpeculum ornaretur. Vnde ratio intelligitur cur D. Iacobus de viro loquens in ſpeculo ſe contemplante, ea forma loquendi ſit vſus. *Si quis*, inquit [i], *auditor eſt verbi, & non factor; hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo. Conſiderauit enim ſe, & abiit.* Vſus eſt enim Apoſtolus in hac ſententia verbo planè vigilanti. Primò dum dixit virum conſiderare vultum natiuitatis ſuæ. Secundò. Conſiderare & abire. Viri enim eſt vultum ſuæ natiuitatis inſpicere; talem nimirum, qualem à natura recepit: mulieris verò & viri effœminati,qualem habet ab arte fucatum. Qui enim verè vir eſt, pro flagitio ducit vultum pigmentis vllis inuertere. Quod ſi quis id tentet, is iam non vir eſt,ſed vmbra viri in fœminam degenerans. Ideo non de eo ſermo Apoſtolo. Vultus enim fucatus & pictus,non natiuitatis, ſed artis eſt;non ſuus cuiuſque dicitur,ſed mutuatus. Vnde Martialis [k] lepidè de muliere faciem fucante

Cum lateas centum condita pyxidibus
Nec tecum facies tua dormiat —

Non eſt igitur facies exquiſite compta. natiuitatis,ſed artis;& alterius, quam illius, cuius eſſe dicitur. Secundò. Dixit; *conſiderauit ſe,& abiit.* Viri enim eſt non tantùm,ſe talem in ſpeculo videre, qualis eſt à natura; ſed etiam ſtrictim & raptim, non otioſè ſedendo. Proptereà D.Iacobus enim qui in metaphorico ſpeculo ſacræ Scripturæ,quæ legerit,aut ab alio audierit, obliuiſcitur,mulieri non comparauit in ſpeculo ſe contemplanti, ſed viro. Illa enim ſe in eo non con-

g Apolog.1.
h Gel.lib.7. cap.12.
i Cap.1.24.
k lib.9.38.

ſiderat & abit; ſed conſiderat, & perſiſtit, & otioſe perducat & moratur; vſqua adeo, vt ille de mulieribus dixerit; *dum comuntur & ornantur, annus eſt.*

Secundò. Si vir vultum ſuum inſpiciat, non ad exquiſitiùs ornandum; ſed pro ſtatu perſonæ, quam gerit, componendom; id adeo non culpatur, vt etiam ſæpè laudabile ſit. Hinc de Socrate refertur, vltrò diſcipulis ſuaſiſſe crebro vt ſemet in ſpeculo contemplarentur. *Vt qui eorum foret pulchritudine ſibi complacitus, impendio procuraret, ne dignitatem corporis malis moribus dedecoraret; qui verò minus ſe commendabilem forma putaret, ſedulo operam daret, vt virtutis laude turpitudinem tegeret.* Vnde concludit Apuleius [a]; *Adeo vir omnium ſapientiſſimus, ſpeculo etiam ad morum diſciplinam vtebatur.* De Demoſthene quoque memoriæ mandatum legimus ſemper ante ſpeculum, quaſi ante magiſtrum, cauſas meditatum; *ita vt ſummus Orator cum à Platone philoſopho facundiam hauſiſſet, ab Eubulide dialectico argumentationes didiciſſet, nouiſſimam pronunciandi congruentiam ab ſpeculo poſtularet.* Quod ipſum factitatum ſcimus ab inſigni concionatore noſtri temporis Cornelio Muſſo; quoties enim paulò accuratius ad populum erat verba facturus, ſemper priùs ante globoſum ſpeculum quomodo dicturus eſſet meditabatur. Vnde talis Orator euaſit, qualem poſt eius obitum ſequentia tempora deſiderarunt, & ægre reperierunt. Qui ergo volunt ſacerdotes veteres in labro Moſaico faciem ſuam contemplatos antequam ad diuina accederent peragenda, non ob aliud id volunt, niſi vt ea, qua par erat, vultus & totius corporis conformatione procederent; & omnia corrigerent, quæ poſſent ſui venerationem minuere apud oculos ſpectatorum.

a Apol. 1.

Tertio loco vſus ſpeculi viris abſque omni nota ſemper fuit, vt in conaturæ rerum, & viſuum miracula diſcuterentur. Gellius [b] cum geometriæ duas partes diſtinxiſſet ὀπτικὴν & κανονικὴν opticin, & canonicin, ὀπτικὴ *Optice*, inquit, *facit multa demiranda id genus, vt in ſpeculo vno imagines vnius rei plures appareant. Item vt ſpeculum in loco certo poſitum, nihil imaginet; aliorſum tranſlatum, faciat imagines. Item ſi rectius ſpeculum ſpectes; imago fiat tua eiuſmodi, vt caput deorſum videatur, pedes ſurſum. Reddit etiam cauſas ea diſciplina, cur iſta quoque viſiones fallant; vt quæ in agro conſpiciuntur, maiora ad oculos fiant.* Ad idem Apuleius cum præmiſiſſet debere philoſophum ſpeculum inſpicere, vt ad illud pro ratione conformetur, quæ perſonam decet, quam gerit; ſubdit; *Nec ob hoc debet tantummodo philoſophus ſpeculum viſere. Nam ſæpè oportet non modo ſimilitudinem ſuam; verum etiam ſimilitudinis ipſius rationem conſiderare .... cur in planis quidem ſpeculis forma paria, & imagines videantur; in tumidis vero & globoſis omnia defectiora. At contra in cauis auctiora: vbi & cur læua cum dexteris permutentur, quando ſe imago eodem ſpeculo tum recondat penitus, tum foras exerat.*

b lib. 16. c. 18

Mundus, & cultus in veſtibus: odorata, cataclyſta, cretata, pexa, quales.

§. XIII.

MVndus muliebris is tantum non eſt, quo proximè coluntur ipſæ; ſed & qui illatum veſtibus applicatur: in his enim ſicut in fœmina, quæ ad cultum ſpectant, in duo diuiduntur; mundum, & ornatum. *Mundo*, veſtes nitidiores redduntur; *ornatu* ditiores. De hoc ſuprà ſatis, vbi de materia veſtium; de illo, nunc aliquid.

Mundus ergo in veſtibus vt ab ornatu diſtinctus, ab odora, candora, contabulatione maximè quærebatur. Ab *odore*: nam Hebræis, & priſcis omnibus ſummo ſemper ſtudio curatum vt veſtes in feſta maximè celebritate quid gratum ſpirarent. Idque apud Hebræos ab antiquiſſimis temporibus obtinuiſſe; argumento ſunt, quæ paulò ante diximus de veſtimentis Eſaü, quibus Iacob indutus [c] Iſaac ex noto odore mira delectatione compleuit. Nec ob aliud Chriſtus Dominus [d] Salomonis veſtimenta commendans, liliorum agri mentionem intulit; niſi vt ad odorem alluderet, qui ſpirabat ex illis.

c Gen. 27. 27

d Matth. 6. 27. 29.

Sed duplex hîc poteſt dubium ſuboriri; alterum, quod paulò ante tetigimus, quomodo gratus hic odor veſtibus aſpergeretur; alterum, an eſſet ea conſuetudo recepti moris & probari. De primo, materiam præbet ambigendi quomodo potuerint vnguenta veſtibus illini, quin illæ ſimul inquinarentur. Sed dicendum quatuor maximè modis odorem hunc in veſtibus curatum, vt paulò ante indicauimus, & hîc iterum non piget aduertere, vt inde varia ſcripturæ loca lucidemus. Primò enim ſuffitu curabantur. Pretioſa enim aromata incendebant, ad quorum euaporationem veſtimenta ſuffumigabant, vt indicat Chaldæus paraphraſtes: illud enim Dauidis explicans, *Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis; Aloes, & caſia lignea ſuffumigabantur omnia veſtimenta tua.* Ad quod etiam alludit ſponſus in Canticis cum veſtes ſponſæ commendat [e]; *Odor*, inquit, *veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris.* Thuris enim odor, non aſpergine, ſed ſuffumigationa diffunditur. Secundò ſola ab aliquibus geſtatione veſtes odoratæ fiebant. Tantus enim erat in nonnullis vnguentorum vſus, quibus toto corpore madebant, vt inde quoque odor permanaret ad veſtes. Et hunc in veſtibus Eſau viſus eſt Iſaac agnoſcere: percepta enim veſtimentorum illius fragrantia, percepit quoque ex illis odorem filij [f]. *Ecce, inquiēs, odor filij mei ſicut odor agri pleni.* Et ab hoc ritu ſponſa dicit in Canticis ex certi odoris fragrantia ſponſum agnoſcendum qui ſolitus ex ipſo ſpirare, ut hæret [g] adoleſcentulos. Tertiò veſtibus odor afflabatur ex aſſeruatione in arculis, & repoſitoriis odoratis. Quod aperte ſignificauit Dauid in Pſalmo [h] nuptiali; vbi laudans ſponſi veſtes, illas ab odore commendat, quem ex arculis, in quibus aſſeruatæ conceperant. *Myrrha*, inquit, *& gutta & caſia à veſtimentis tuis*; id eſt veſtimenta tua tantam ſuauitatem afflant, vt ex illis myrrha, gutta, & caſia fluere videantur. & id propter domos, & capſulas eburneas, ex quibus educuntur. Repoſitoria enim hîc domos appellat, phraſi conſueta in ſacris litteris, quæ loculamentum quodlibet etiam vndique clauſum ad aliquod recipiandum & aſſeruandum, quantumuis paruum, domus nomine deſignant. Sic auium nidi, domus appellantur; & pyxides, quas collo ſuſpenſas odoris plenas geſtabant, & *olfactoriola* à noſtro interprete [i] nuncupantur *domus animæ* Hebræa phraſi dicontur, in qua ſcilicet includitur odor afflatu ſuo animam recreans, & vires reſtituens. *Ex domibus ergo eburneis veſtes educta,*

e Cant. 4. 11.

f Gen. 27. 27.

g Cant. 1.

h Pſal 44.

i Eſaiæ 3.

Sopran. in Dauid.

sta, sunt ex repositoriis odoratis extractæ: vnde & ipsæ suauissimè spirent. Martialis [a] exaggerans sicubi nescio quam fragrantiam:

a lib.11.epig. 9.

Poma quod hyberna maturescentia capsa
Arbore quod verna luxuriosus ager
De palatinis domina quod serica pralis
Succina virgineam quod regelata manus.

Quod enim Dauid dixit, ex *domibus eburneis*, hoc Martialis dixit ex *palatinis pralis Augusta vestimenta predicta* odorem suauissimum inbalare. Quartò denique vestes odoratæ fiebant aspergine vnguenti, quod in illas ex corpore redundabat cui primo vnguenta aspergebantur. Itaque vestes ipsæ non per se proximè linebantur; sed ex ipsis membris oleo odorato perfusis in illas vnguenta stillabant: vnde ipsæ quoque perspersæ gratiam eandem suauis odoris habebant. Hoc pacto vestimenta summi sacerdotis odore perfusa significat Dauid [b]. *Sicut*, inquit, *vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius.* At quomodo non inde vestes inquinatæ? Vnguentum enim quantumuis pretiosum, liquor tamen erat, & olei pinguedine lentescens vestibus aspergi non poterat, quin simul illas macularet. Hoc quomodo soluendum; fortè paulò pòst constabit.

b Psal.132.

Secundum breuiter expedimus: an hic vnguentorum vsus antiquis sine nota fuerit, & qualis admissus, & cum laude permissus. Duo dicenda sunt. Primò in communi vita fuisse Hebræis vsum vnguentorum, non solum crebrum, sed assiduum & quotidianum; & id absque nota: quod illis esset permissum ad odorem tetrum arcendum quem gens illa super alias inhalare solet. Ad quod etiam tot illis in vsu lauacra tam quotidiana, tam assidua, tam repetita. Qua de re memini alibi me latius disserere, cùm simul etiam ostendi fœtorem hunc illi genti semper inhærere, donec abluti sacro baptismate, sordes animi perfidiamque deponant.

Secundò, si de Romanis loquimur, vsus vnguentorum quantum erat in conuiuiis extra notam, & noxam; tantùm erat in reliqua vita suspectus & improbatus, non solum in viris, sed etiam in fœminis. De conuiuiis; infrà suo loco fusiùs. Interim satis est ad indicandum Martialis iocus qui bene olere, & non conuiuari dicebat esse proprium mortuorum.

Qui non cœnat, & vngitur
Hic verè mihi mortuus videtur.

Significat enim per id extra conuiuium vnguenta sine omni nota mortuis tantum adhiberi solita; à viuis autem in reliqua vita non sine probro vsurpata: quod infinita declarant; adeo vt etiam de fœminis vulgo iactaretur eas demum bene olere, si nihil olerent. Cicero; *sed tamen erant ornata hoc ipsa, quod ornamenta neglexerant; & vt mulieres, ideo bene olere, quod nihil olebant, videbantur.* At in viris vnguenti vsum longe magis improbatum; illud indicat Vespasiani, de quo Suetonius refert, *ne quam occasionem disciplina corrigenda pratermitteret, adolescentulum fragrantem vnguento, cùm sibi pro impetrata præfectura gratias ageret, vultu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit; Maluissem, inquiens, allium oluisses: literasque reuocauit.* Quare rectè Martialis ad Coracinum concludit.

Quod semper cassiaque cynnamoque
Fragras
Ride nos Coracine nil olentes
Malo quam bene olere, nil olere.

Et hæc de munditia vestis ab odore.

Vestes cretata.

Mundus in vestibus maximè veteribus à candore quæsitus. Eum candorem creta quadam curabant, quæ vestibus Indebstor: inde cretatæ togæ, fasciæ, etc. pro candido fulgore micantibus. Et quia qui magistratum petebant, in toga prodibant insignis candoris, ambitionem cretatam Persius appellauit.

Ius habet ille sui palpo; quem ducit hiantem
Cretata ambitio.—

Vestitum enim ambientium magistratum, & tribus prensantium, quod candidus esset, nomine cretatæ ambitionis designauit; quod ille candor in toga, cretâ quæreretur. Isidorus; *toga candida*, inquit, *addita creta, quo candidior, insigniorque esset.* Hinc apud Iuuenalem bos cretatus pro candido.

——duc in capitolia magnum,
Cretatumque bouem —

Et apud Martialem de mappa candida, quam signum Circensibus Prætor emittebat.

Cretatam Prator cum vellet mittere mappam.

Hæc ergo creta qualis esset, à quibus & quomodo vestibus inderetur, vnde illæ candidæ fierent; meritò quæri potest. Es de re supra indicaui quid esset nobis probabiliter sentiendum. Dixi enim de hac creta aliquid eiusmodi sentiendum, quale cernimus in *amylo nostra*, quod dilutum lineis ad candorem & rigiditatem solet adiungi. Fiebat autem id opera fullonis, cuius erat vestimenta poliendo & durando curare.

Mundus in vestibus à contabulatione.

Per hanc in certas complicationes vestes durabantur, ita vt rugis vndique crispatæ rigerent. Id artificio duplici fiebat. Primo cretæ, quam diximus adiectione. Sicut enim *amylo nostro* lineæ vestes non solum candorem concipiunt, sed rigorem; sic antiqui per cretam illam vsu non absimili vestes suas albabant, & durabant. Sic autem duratæ, facilè poterant in plicas inflecti, quas pertinacissimè retinebant. In quem vsum post cretam, tabulæ & asses, adiunctis ponderibus, assumebantur; inter quas vestimenta compressa rugas quas artificiosè semel acceperant, ne soluerent vsus assiduus, altiùs admittebant. Huius nitoris artifex, *arcularius* appellatus, ipsæ tabulæ, & asseres, ex tylia confectæ; totum instrumentum, *pressorium* dictum; ipsum opus, vel opera *contabulata*. Ponderum in hunc vsum meminit Seneca, & arculæ, & pressuræ. *Placet non in ambitionem cubile compositum; non ex arcula prolata vestis; non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica & vilis; nec seruata, nec sumenda sollicitè.* Arculas autem ex tylia arbore fuisse; indicat Columella. *Arculas*, inquit, *fagineas, vel etiam tyliaceas, quales sunt, in quibus vestimenta forensia conduntur, huic rei paulo ampliores praparari conuenit.* Ob id Tertulliano, tædis recensenti subeunda in toga curanda, mentio crebra *tyliarum*; asserum omnium & tabularum ex tylia arbore, inter quas stratæ vestes in rugas scitè componebantur. Agens enim de pallio, cuius vsum togæ præfert;

Primo,

Primo, inquit, *respice ad simplicem telam eius: nullo tædio constat, adeo nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet; & inde deducat intylias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus* (sic appellat fibulas inter quas asseres intercepti) *adsignat*. Ea autem in rugas formatio, vestis contabulatio dicta. Apuleius. Isidis pallam describens, dicit illam *multiplici contabulatione dependulam, ad vltimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuasse*. Signatè autem Tertullianus in hoc opus artificis meminit, quia proprius in id attributus, vt dicebam, *arcularius* appellatus. Sicut enim duratio, & cretatio vestis, vnde illa candida & rigida, fullonis opus erat, ita *contabulatio*, vt illam vocat Apuleius, & *compaginatio*, vt Tertullianus, aut *tabulata conformatio*, vt Macrobius,[a] *arcularij*. Iam verò sic contabulata vestis, antonomasticè rugosa dicta, vndique scilicet rugis insta a. Tales erant stolæ pallæque fœminarum, & toga candidatorum, & eorum omnium qui in publicum elegantius culti prodibant; quorum vestes à creta duratæ & albatæ, deinde striis illis, & plicis in sulcos crispatæ, candorem viuidius spargebant rugis vndantibus repercussum. Nec absurdum forsan fuerit tale quid in veterum contabulata veste concipere; qualem nunc in summorum Præsulum *rochettis* cernimus; quæ tunicæ subtilissimo textu, miro candore fulgentes, & rugis vndique artificiosè crispatæ, *rochetti*, quasi rugatæ antonomasticè dictæ videntur.

a lib. 3. Sat. cap. 13.

Genus aliud mundæ vestis erant *cataclyta* de quibus Tertullianus aliquid innuit. Quid autem eæ proprie essent, aut quomodo excultæ; non consentiunt viri docti. Tantum illud certum est eas vestibus adnumerandas, quas exquisita munditia commendaret, vt indicat Tertullianus, qui eas cum pauonis inaurata pluma componit.

Vestis pexa.

ODorem, candorem, crispitudinem, sine dubio omnes inter ea, quæ sunt ad ornatum, & mundum vestium computarunt. An verò etiam *pexitas*, sit inter illa censenda; à nonnullis ambigitur. Itaque serio inter philologos & litteratos, superiori tempore certatum est quid esset vestis *pexa*; & num hæc appellatio esset in illius *depretiationem*, vt Tertullianus loquitur, an commendationem. Vno verbo an *pexa* vestis, ornatam & in suo genere cultam significet; an vilem, & rudem. Sunt qui hoc secundum velint auctoritate ducti D. Hieronymi, cuius hæc sunt contra Iouinianum[b]. *Ante nudo eras pede; modò non solum calceato, sed & ornato: tunc pexa tunica & nigra subucula vestiebaris, nunc lineis & sericis vestibus, & Atrebatum indumentis ornatus incedis*. Cui enim ex his Hieronymi verbis non liqueat *pexam tunicam*, vilem & rudem esse, in qua qui incedebat, eo ipso sordidatus & pallidus dicebatur? Itaque sunt, qui ex hoc loco Hieronymi *pexam* tunicam detritam interpretentur, in qua nulli sint flocci. Alij contra *pexam* vestem, concinnam elegantem pretiosam intelligunt, & eo nomine Hieronymum reprehendunt, quod *pexam* tunicam pro vili posuerit. Probant quia constanter à priscis auctoribus, è diuerso, pexa vestis opponitur tritæ; & vniuersè pexum inculto. Vnde *pexus homo* cultos & elegans; *pexus capillus*, artificiosè compositus. Martialis.

b lib. 2.

Soprau. in Dauid.

Pexatum pulchrè, rides mea, Zoile, trita:
Sunt hæc trita quidem, Zoile, sed mea sunt.

Pexatum enim vocat pexis vestibus indutum. Manifestè autem pexa tritis opponit; & hæc ridet dicit à Zoilo. Dubium autem non est tritis opponi, non lacera, non vilia, non abiecta; sed pretiosa, & planè recentia. Itaque Persius quem *pexum* dixerat, indutum exponit toga recenti, quasi idem sit pexis vestibus indui, quod recentibus.

Scilicet hæc populo, pexusque togaque recenti
Et natalitia tandem cum sardonyche albus
Celsa sede legens———

Sed clarius Horatius subuculam tritam pexæ tunicæ opponendo, monstrauit *pexam* vestem nouam, & recentem esse non attritam

Si curatus inæquali tonsore capillos
Occurri, rides: si forte subucula pexa
Trita subest tunicæ, vel si toga dissidet impar,
Rides: quid mea cum pugnat sententia secum?

Sed aliis videtur *pexum* in veste, non esse notam ornatus, aut inornatus; sed tantùm materiam indicare, vel modum texturæ. *Pexam* ergo poni volunt pro laneo, aut villoso. In quem sensum B. Hieronymum dicunt esse loquutum dum tunicam pexam sericæ & lineæ opposuit. Quid hic ergo dicendum? Pexam vestem *si propriè sumatur*, laneam esse, & villosam; crassioris nempe texturæ, cuiusmodi Suetonius *pinguem* appellat; translatè verò pexam etiam appellatam recentem nitidam, concinnam, & congruenter aptatam. Propriè *pexi* vocabulum in hac materia sumpsit D. Hieronymus. Nec enim aliud per tunicam *pexam* intellexit, quam *laneam & villis hirsutam*. Proprium autem hunc esse vocis huius significatum; Plinius[c] expressit, vbi loquens de lanis Istricis, & Liburnicis, cum dixisset illas esse pilo propiores, quàm lanæ; subdit ob id eas esse minùs aptas *pexis vestibus conficiendis*. Cui autem dubium per hoc ostendi pexam vestem, esse crassam, pinguem, villosam? lana enim *pilo* proxima tantum minus apta est huic generi texturæ. Pexa ergo vestis, si propriè sumatur, non tritæ, laceræ, abiectæ, neglectæ; sed *rasæ* opponitur, quæ floccis nullis obducta, tota teres & tersa est. Vnde ab hoc eodem significatu Columella[d] folia illa in arboribus *pexa* appellauit, quæ non leuia & tersa sunt, sed lanuginosa. At verò translatè *pexum*, idem est quod nitidum, cultum, splendens; & si de veste loquamur, recentem significat, concinnam, & congruenter aptatam. Significationis ratio ex duplici capite deriuatur. Primò à *pexo* capillo. Hic enim præsertim cum paulò laxior est, impexus, hirtus est, & incompositus; *pexus* verò, comptus, nitidus, & vno tenore fluens. Sic etiam vestis ab hac translatione, pexa pro compta ponitur. Quia quemadmodum coma pectine composita, concinnè cadit; sic quicquid in veste artificiosè dispositum est, *pexum* dicitur; quod vulgò *attilato*. Altera ratio translationis est à veste villosa, quæ tandiu villos retinet, dum recens est; vnde factum vt *pexa vestis* posita sit pro recenti, & *impexa*, pro trita. Translatè igitur *pexi* vocem vsurparunt Horatius, Persius, Martialis in locis adductis, quod quia per se clarum est, pressius non exponam. Tantùm admoneo aliud esse *pexum* hominem, aliud *pexatum*. Pexus enim semper est nitide cultus, quem vulgò dicimus *attilato*. *Pexatus* verò est pexis vestibus indutus;

c lib. 8. c. 48.

d lib. 11. c. 3.

 quod

quod si *proprie* accipitur, significat; non tasis & tersis, sed pinguibus amictum & crassioris texturæ. Si *translatè*, etiam ornatè cultom. Persius verò eom dixit,

—— Pexusque togaque recenti.

non intellexit toga pexa indutum; sed nitidè comptum aulica elegantia, vt ibidem veteres interpretes exponant, qui *pexum*, tonsum, & *pectinatum* interpretantur [a]. Et hæc non satis modò, sed nimis fortassè multa in te tam tenui.

a *Cornut. & Prob. in Sat. 1. Per.*

Ornatus muliebris, vt à mundo distinctus, qualis esset, & quot, & quàm varia contineret.

§. XIV.

His de mundo muliebri explicatis, de ornatu restat agendum, quem alteram partem posuimus habitus exquisitioris in fœmina ex sententia Tertulliani & Iurisconsultorum quod etiam discrimen noster interpres insinuat Esther habitum curiosius ab Eunucho quæsitum, in ornatum, mundomque distinguens. Primum ergo de ornatu dicetor, vt capiti, & capillis adhibebatur, quod eorum cura exquisitior, adeo cum ornatu coniuncta, vt hoc generale vocabulum sibi quasi proprium fecerit. Ob id Tertullianus cum muliebrem habitum in mundum & ornatum diuisisset; ornatum dicit *in cura capilli maximè positum*, cuius cultus, ornatos propriè dictus est bonis auctoribus vnde proprietatem vocis retinens vulgatus interpres de Iezabele dixit [b] *stibio pinxisse oculos suos, & ornasse caput.* Videamus ergo pressius hic capitis ornatus à quo fieret, quomodo, quibus instrumentis & qua forma & apparatu. Prius autem de cura capilli in fœminis agemus; inde, de eadem nonnihil in viris.

b *lib. 4. Reg. c. 9. 30.*

Quis ergo fœmineum caput ornabat. Ancilla in id destinata; quæ ob id suo proprio nomine dicebatur *Ornatrix*. Suetonius. *Hæc matris meæ liberta & ornatrix fuit.* Ad quarum vnam nomine Cypassim est illud Ouidij.

Ponendis in mille modis perfecta capillis,
Comere, sed solas digna Cypassi Deas.

Harum officium Hieronymus insinuat ad Marcellam de Blesilla loquens; *Tunc crines ancillula disponebant, & mitellis crispantibus vertex arctabatur innoxius; nunc neglectus caput scit sibi tantum sufficere quod velatur.* Quinetiam distinctas fuisse distinctis muneribus in hoc opere destinatas; indicat Clemens Alexandrinos. *Ornatrices* (Kosmitriæ) *ornandis mulieribus deseruiunt: & hæ quidem speculis, illa vittis, aliæ præsunt pectinibus* quæ tria distincta munera Claudianus etiam distinctè signanit.

—— largos hæc nectaris imbres
Irrigat; hæc morsu numerosi dentis eburno
Multifidum discrimen arat; sed tertia retro
Dat varios nexus, & certo diuidit orbes
Ordine ——

Nihil autem facilius fuisse, quam vt ancillulæ istæ grauiter à Domina & sæpissime vapularent, & res ipsa loquitur, & auctores prisci restantur. Interim enim dum Dominæ toræ erant in hac cura, quæ magnitudine sua omnes alias curas obruit in fœmina; si quid ab ornatrice peccabatur, impatientissimè ferebant. Et plerumque deformitatem suam in ornatricis supplicio vindicabant; quasi non naturæ vitio; sed illius inscitia deformes essent Iuuenalis [c]

c *Sat. 6. vers. 488.*

Disponit crinem laceratis ipsa capillis,
Nuda humero Psecas infelix, nudisque papillis.

Tum inducit Dominam querentem.

Altior hic quare cincinnus? taurea punit
Continuo flexi crimen facinusque capilli.
Quid Psecas admisit? Quænam est hic culpa puella.
Si tibi displicuit nasus tuus?

Flagellis ergo cædebantur; sed & plerumque calamistro, & acu, quæ ad manus erant intorquendo capillo. Ouidius [d] ad hoc alludcos.

d *lib. 1. eleg. 14.*

Ante meos oculos sæpe est ornata; nec vnquam
Brachia directa saucia fecit acu.

Præmiserat enim ornatricem nihil vnquam in domina comenda peccasse, nullum crinem abrupisse, nullum extra ordinem posuisse, nullum violentius attraxisse; vt ob id in se dominæ manus armauerit. Ad idem iocus est Martialis [e], qui & hoc studium formæ in capillo comendo, & supplicium ancillarum declarat; non solum cum quid illæ peccassent, sed cum Domina deformitatem suam indignata, dolori suo ancillæ cruciatione litabat.

e *lib. 2. ep. 66*

Vnus de toto peccauerat orbe comarum,
Annulus incerta non bene fixus acu.
Hoc facinus Lalage speculo quod viderat vlta est,
Et cecidit sæuis icta Plecusa comis.
Desine iam, Lalage, tristes ornare capillos,
Tangat & insanum nulla puella caput.
Hoc Salamandra notet, vel sæua nouacula nudet,
Vt digna speculo fiat imago tuo.

Ad hæc verbera Dominæ deformitati suæ irascentis allusum plerique putant à regio Propheta, dum dicit [f]; *Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ suæ; ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Ancillæ enim illæ *compticæ* dupliciter oculos intentos in dominarum manibus habebant. primò, vt quid illæ digito, manuque monstrabant, in capilli structura, curarent emendando & expoliendo; prout domina de speculi consilio monebat. Secundò, oculi ancillæ erant in manu Dominæ, cuius ictus, & verbera timebat; si quid minùs ad placitum dispofuisset in coma. *Oculus enim serui in baculo est*, dicebat Hugo [g]. Porrò ex harum ancillarum numero erat, quæ beatæ Iudithæ Dei [h] se vnus comenti adfuit ad Israelicum populum liberandum. *Surrexit*, inquit, *de loco in quo iacuerat .... & vocauit Abram suam..... & exuit se vestimentis viduitatis suæ, & lauit corpus suum, & vnxit se myrro optimo.* Abram suam, inquit, hæ enim ornatrices certis & ad munus aptis nominibus appellabantur; & præterea peculiari quadam ratione propriæ Dominæ ancillæ dicebantur; vt merito dicatur Iudith *Abram suam* vocasse. Sic apud Ouidium, & alios vidimos. *Cypassim, Psecadem, Plecusam*; quæ erant certa nomina, quibus vt plurimum ornatrices appellabantur, & ita illæ Cypassim, & Psecadem suam appellabant; vt hic dicitur Iudith *Abram* suam aduocasse. Et hæc de ornatrice.

f *Psal. 122.*

g *Hugo Vi-ctor. ade. 108 in Psal.*

h *Cap. 10.*

Nunc modos ornatus ipsius explicandus. Ad quatuor hic maximè reducebatur; vnctionem tincturam, flexum, & structuram capillorum.

Primò enim capilli pretiosis vnguentis vngebantur. Id Claudianus [i] expressit in nuptiis Honorij.

i *Epit. Honor. & Mar.*

Cæsariem tum fortè Venus subnixa corusco

Fingebat folia, dextera leuaque ſorores
Stabant Italia, largos hæc nectaris imbres
Irrigat.——

a lib. 14. 24.

Et Martialis [a].

Tenuia ne madidi violent bombycina crines
Figat acus tortas, ſuſtineatque comas

Hoc enim dicit ne crines vnguento madentes bombycinas veſtes inficiant, ſi vngentur; acu figendos.

b De cul. fem. c. 6.

Secundò capilli tingebantur. Quibus enim natiuus ſuus color diſpliceret, alium aſciſcebant. Tertullianus [b]. *Video quaſdam & capillos croco vertere; pudet eas etiam nationis ſuæ, quod non Germanæ, aut Gallæ ſunt procreatæ. Ita patriam capillo transferunt: malè & peſſimè ſibi auſpicantur flammeo capite, & decorum putant quod inquinat. At qui, & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit; & cerebro perniciem etiam cuiuſlibet ſynceri humoris aſſiduitas reſeruat* *. Quæ poſtrema Tertulliani verba lucem ab Ouidio capiunt, alicubi querente aſſiduo medicaminum vſu ad capillos tingendos vitio contracto penitus eos in fœmina defluxiſſe.

* al. reſerat.

c Ouid. lib. 1. el. 14.

[c] *Dicebam, deſiſte tuos medicare capillos.*
Tingere quam poſſis iam tibi nulla coma eſt
Non tibi vis morbi nocuit; procul omen abeſto.
Non minuit denſas inuida lingua comas.
Facta manu, culpaque tua diſpendia ſentis.
Ipſa dabas capiti miſta venena tuo.

Tinctura ergo hæc capillorum medicaminibus curabatur; aliquando etiam aſſidua lotione; poſt quam deinde in ſole ſiccabantur. Vtrumque autem noxium fuiſſe, Tertullianus ibidem commemorat, à quo tamen formæ ſtudio non ceſſaſſe fœminas queritur. *Animando enim ſimul, & ſiccando* capillo ſolis ardorem *exoptabilem* illis eum præmiſiſſet; *Quis*, inquit, *decor cum iniuria? Quæ cum immunditiis pulchritudo?* Rectè autem dicit *immunditiis* pulchritudinem quæſitam, quia mundus muliebris, vt ſupra vidimus, etiam ex rebus immundis conſtat, aut quæ deturpant, etiam cum decorem concilians. Petronius, *Fluebant per frontem ſudantis acaciæ riui, & inter rugas malarum tantum erat cretæ* (ceruſſam intelligit, & purpuriſſum) *vt putares detectum parietem nimbo laborare.* Ob id Clemens Alexandrinus muliebrem mundum *immundum appellat & illiberalem.* quemadmodum etiam alicubi Tertullianus. Et D. Hieronymus *faciem pſimuthio, non decoratam dixit, ſed ſordidatam.* Vnde verò iſtæ ſordes & immonditiæ in hoc mundo? Plautus expreſſit.

Vbi ſe ſudor cum vnguentis conſociauit, illico
Itidem olent, quaſi cum multa iura ſimul confundit coquus.

Rectè ergo Seneca mores ſui temporis carpens, *capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundiſſimis ſe excolere munditiis noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt.* Sed quid de capilli tinctura dicebatur,

Color in illis quæſitus, duplex erat; vnus qui mentiretur ætatem; alter, qui gratiam: ille ater erat aureo mixtus, hic vt plurimum flauus. Tertullianus ibidem. *Sed enim Dominus ait; quis veſtrum poteſt capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro? Hæ quæ reuincunt Deum; Ecce, inquiunt pro albo vel atro flauum facimus gratia faciliorem. Quamuis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnitet ad ſenectam vſque vixiſſe.*

Sopran. in Dauid.

Proh temeritatem; erubeſcit ætas exoptata votis adoleſcentia, in qua delinquimus, ſuſpiratur. Abſit à ſapientiæ filiabus ſtultitia tanta. Senectus cum plus occultari ſtuduerit, plus detegitur. Vt autem Tertullianus flauum colorem dicit croco quæſitum, Valerius Maximus rutilum dici cinere paratum. *Summa*, inquit, *diligentia capillos cinere rutilant.* Atrum verò colorem ad comæ canitiem occultandam cortice nucis inducebant. Tibullus;

Tum ſtudium formæ eſt, coma tum mutatur; vt annos
Diſſimules, viridi cortice tincta nucis.

Tertiò, capilli *flectebantur*, & id multipliciter prius autem moneo aliud eſſe capillos *pectere*, aliud *flectere*. Dum pectebantur æquabili lapſu iacebant diſpoſiti: *flexi*, vel in cirros vel in annulos, vel in ſpiras intorquebantur. Ex quo mendum facilè tolli poteſt quod Martialem inſedit. Vt enim in vulgatis legitur, ſic ad Pannicum ſcribit.

Pectere te nolim; ſed nec turbare capillos
Splendida ſit, nolo; ſordida, nolo, cutis.
Nec tibi myſtarum, nec ſit tibi barba reorum
Nolo virum nimium, Pannice, nolo parum.

Prohibet enim hic Pannicum Martialis vt à nimiis munditiis, ita ab immodico neglectu vrbani cultus. Quid ergo facit ad hoc, capillum non eſſe pectendum, ſed nec turbandum? An indecorum, aut molle nimis, & effeminatum eſt in viro capillos pectere? Et quomodo non turbati, non hiſpidi, & hirti ſint, niſi pectantur? Legendum [d] ergo.

d V. Ianum Gulielmum Veriſim. lib. 3. cap. 6.

Flectere te nolim, ſed nec turbare capillos.

Quid ergo flexus hic capillorum & quotuplex? Triplex vt dicebam. Primò cum capilli ſinguli criſpabantur. Secundò cum etiam in annulos, cirros, & cincinnos intorquebantur. Tertiò cum flocci in modum ſpiræ, & funis inter ſe plicabantur; quæ vulgo *treccæ* dicuntur. Quas omnes ſpecies Apoſtolus [e] vno intortorum crinium vocabulo complexus eſt. *Mulieres in habitu ornato; cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, & non in tortis crinibus,*

e 1. ad Tim. cap. 2. 9.

De annulis verò loquitur Martialis [f]

f lib. 2. 66.

Vnus de toto peccauerat orbe comarum
Annulus.

g lib. 12. 98.

De criſpatura capillorum Virgilius [g] accipiendus, cum Turnum loquentem inducit Æneæ crines muliebriter cultos exprobrantem.

——*da fœdare in puluere crines*
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.

De tortis crinibus in ſpiras Apoſtolus diſtinctè, eum monet ita ſe matronas ornare, vt in tortis crinibus non incedant. Prudentius [h] habitum ſuperbiæ deſcribens.

h In Pſychomac.

Turritum tortis caput accumularat in altum
Crinibus.

Ii crines intorti, in plures ſpiras & plicas diſtincti, proprio vocabulo *ſertæ* dicebantur; vt ante nos alij notarunt. Senæ autem erant in capite matronarum, & aliquando etiam ſeptem. De quibus illud accipiendum Martialis.

Portabat vxor rufa crinibus ſeptem.

Septem enim crines, erant *ſertæ* crinium, quæ vulgo *treccæ*, & eæ deinde capiti certo ordine conuoluebantur. Manilius.

Illis cura ſui cultus, frontiſque decoræ
Semper erit, tortoſque in flexum ponere crines,
Aut nodis reuocare, & rurſus vertice denſo
Figere.——

De quo iterum clariùs paulò poſt. Et hic modus in capillis ornandis.

Inſtrumenta ad id tria præcipuè;pecten, acus, & calamiſtrum. De *pectine*,quod diſcerniculum puto quoque appellatum,tes notior, quam moneri debeat. Ouidius.

Non acus abrupit,non vallum pectinis illos;
Ornatrix tuto corpore ſemper erat.

Ex buxo autem plerumque fuiſſe; Martialis oſtendit in Apophoretis.

Quid faciet nullos hic inuentura capillos
Multifido buxus, quæ tibi dente datur?

De acu D.Hieronymus, *habent*, inquit, *mulieres acus ſuas quibus ornatorum crinium compago teneatur,ne laxius fluant, & in ſparſos diſſipentur capillos.* Erat enim acus duplex in muliebri ſupellectile;ſutoria,& crinalis; quam etiam *diſcriminalem* D. Hieronymus appellat, & comatoriam Petronius. Illa farcinatricum propria; hæc ab ornatricibus adhibita ad crines figendos. Cùm enim in ſpiras contorti,vartè capiti connouendi eſſent, acubus opus erat vt figerentur; vt clatiùs Martialis expreſſit in diſtico, cuius lemma eſt *Acus aurea*: vt hinc etiam obiter diſcamus ex qua materia fuerit acus iſta.

* Malè in vulgatis *Madidos.* *Tenuia ne madidi* * *violent bombycina crines,*
Figat acus,tortas ſuſtineatque comas.

Hac acu & Fuluia in Ciceronem,& Herodias in Ioannem ſæuierunt, ambos extinctos. Hieronymus. *Nec magnopere glorieris*, inquit, *ſi facias, quod faciunt ſcorpiones,atque cantaridæ. Fecerunt hoc & Fuluia in Ciceronem, & Herodias in Ioannem;quia veritatem non poterant audire, linguam veriloquam acu diſcriminali confoderunt.* At Cleopatra non alios extinctos,ſed ſeipſam viuam hac acu confodit. Dio Caſſius illius mortem referens multorum opinionem fuiſſe dicit acu illam ſe confixiſſe, qua capillum componere ſolita erat; ita veneno inuncta vt vbi primum ſanguinem vel minimum attigiſſet, mortem celerrimam afferret, & abſque omni dolore. Quam acum Cleopatram de more in capite geſtatam, Antonij morte audita detraxiſſe, eaque ſiniſtræ mammillæ adacta,mortem ſibi conſciuiſſe.

Calamiſtrum verò ferrum erat; quo calefacto in cinere capilli ſinguli in cirros, & annulos vibrabantur. Cicero; *Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus,non frons calamiſtri notata veſtigiis in cã cognitionẽ adducebat.* Hinc pueri calamiſtrati D.Hieronymo; & aliis calamiſtrata frons, coma, capillus; id eſt calamiſtro criſpata. Per metaphoram verò calamiſtrata oratio, nimis exquiſitè culta, quam dicimus *affectatam*. Et *calamiſtris inurere*, pro eo quod eſt curioſè nimis expolire. Qui huiuſce rei erant opifices,*cinerarij* dicti ſunt; ab aliis *cinifiones* [a].

[a] Plaut. in Aulular. Horat. lib.1. Sat.2. Reſtat nunc breuiter de forma huius ornatus tis in toto capite, & de illius inſtructu & apparatu.

Forma multiplex erat; præcipuè probatum vt capilli prius in ſex vel ſeptem ſertas intorti, nunc in verticem, nunc in frontem adeo ſuggeſtu tollerentur. Id quam anxiè, & quam multiplici forma quæſitum Tertullianus [b] notat. *Quid crinibus veſtris quieſcere non licet;modò ſubſtrictis,modò relaxatis,modo ſuſcitatis, modo eliſis? Alia geſtiunt in cincinnis coercere; alia vagi & volucres elabantur, non bona ſimplicitate.* Dixi porro *ſuggeſtum*, quod vocabulum in hoc capitis ornatu propriè vſurpatum. Tertullianus [c] loquens de hac tota comæ ſtructura, ad capitis ornatum, *Cum*,inquit, *& noſtra & aliorum cauſa verſetur, in ſtudio periculoſiſſimi decoris iam non tantum confictâ, & elaborata libidinis ſuggeſtum recuſandum à vobis ſiuatis; ſed etiam naturalis ſpecioſitatis obliterandum.* Quid hîc ſuggeſtus? Operoſa illa ſtructura capilli per plures *ſertarum* ordines,vel in verticem accumulati, vel in frontem. De accumulatione in verticem, idem Tertullianus [d]. *Si autem & natura præiudicium adiicit Apoſtolus, quod honor ſit mulieri redundantia capillorum; quia coma pro operimento eſt; vtique hoc maximè virginis inſigne eſt; quarum & ornatus ipſe propriè ſic eſt; vt concumulata in verticem, ipſam capitis arcem ambitu crinium contegat.*

[b] De cul. fæm.c.7.

[c] De cul.c.2.

[d] De virg. velan.

De reductione in fontem Statij illud [e] accipiendum. [e] lib.1.ſil. epit ſtella.

Mihi dulcis imago.
Proſiluit; celſa procul aſpice frontis honores
Suggeſtumque coma.

Celſa dixit;

Turris enim quædam ſuper frontem, aut verticẽ, ex ea capilli ſtructura ſurgebat. Vnde turritum caput,turritus vertex,turrita frons.De fronte, Lucanus;

Turritaque gerens frontem matrona corona.

De verticeturrito,D.Hieronymus ſæpius,& Prudentius tum alibi, tum cùm deſcribit habitum ſuperbiæ,de quo paulo ante.

Turritum tortis caput accumularat in altum
Crinibus extructis augeret,vt addita cirros
Congeries,celſúmque apicem frons ardua ferret.

In gradus autem prius aptè capilli certo ordine diſponebantur; quod Ouidius appellat; ponere comas in ſtatione.

Sed vitate viros cultum,formamque profeſſos,
Quique ſuas ponunt in ſtatione comas.

Et Suetonius comam in gradus formare. De Nerone enim quem non puduiſſe ſcribit ornatu muliebri proceſſiſſe. *Circa cultum*,inquit, *habitumque adeo pudendus,vt comam ſemper in gradus ornatam peregrinatione Achaica etiam ponè verticem ſubmiſerit.* Ad hunc autem comæ ſuggeſtum mittis, & capillis adſcititiis vtebantur. De mitris D. Hieronymus. *Tum crines ancillula diſponebant, & mitellis criſpantibus vertex inclusus arctabatur*; vt nos iterum.De *capillis adſcititiis*, nihil frequentius apud antiquos. Idem D. Hieronymus. *Antea quæ erant ſaculi diligebas, polire faciem purpuriſſo, & ceruſſa ora depingere; ornare crinem,& alienis capillis turritum verticem ſtruere.* Quod ipſum fuiſſe maximè in vſu apud Hebræos; argumento eſt quod de Abſalone teſtetur. *Porro ſicut Abſalon* [f] *vir non erat pulcher in omni Iſrael* ..... *& quando tendebat capillum ponderabat capillos capitis ſui ducentis ſiclis pondere publico.* Significatur enim per hæc Abſalonis cæſariem à mulieribus emptam,vt alienis capillis ornatæ prodirent. Quem morem exagitat Tertullianus [g]; *Si non pudet*,inquit, *enormitatis, pudeat inquinamenti; ne exuuias alienæ capitis forſitan immundi,forſitan nocentis, & gehennæ deſtinati, ſanctæ & Chriſtiano capiti ſupparet.* In id Germanarum fœminarum capilli à Romanis fœminis expetiti, quod ibidem tradit Tertullianus,& clare Ouidius [h].

[f] lib.2. Reg. c.14.a5.

[g] De cul. fæm.c.7.

[h] lib.1.eleg. 14.

Nunc tibi captiuos mittet Germania crines:
Culta triumphatæ munere gentis eris.
O quam ſæpe comas aliquo mirante rubebis:

Et

Et dices; empta nunc ego merce probor.

Nec solum iuuenes fœminæ & adolescentulæ; sed etiam ætate prouectæ hoc vitio laborabant. Quas, inquit alicubi Hieronymus, *nec annorum numerus docere potest quod vetulæ sunt; quæ capillis alienis verticem struunt, & præteritam iuuentutem in rugis anilibus quærunt.* Seriò autem prisci Patres hoc in fœmina Christiana reprehendunt ab Apostolorum Principe [a] edocti. *Mulierum,* inquit, *non sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.* Non sit, inquit, *extriasecus capillatura;* quod Clemens Alexandrinus exponens; *alienorum,* inquir, *capillorum appositiones sunt omnino reiicienda; & externas comas capiti adhibere est maximè impium.* Sed de hoc iterum. Interim hic admonuero capillos sic componere, verbo satis apto *struere,* ac *ædificare* veteres dixisse. Quod totius suggestus, turris instar haberet, ex aliena coma, quasi ex lapidibus aliunde congestis extructæ. Iuuenalis [b].

a Pet ep. 1. cap 3.

b Sat. 6.

Tot premit ordinibus tot adhuc compagibus altum
Ædificat caput; Andromachen à fronte videbis.
Post minor est; aliam credas.

Hoc enim capitis ornatu, non decorem tantum quærebant; sed etiam proceritatem. Quo enim grandiores apparerent, non contentæ cothurnos ascendere, frontem etiam, & verticem attollebant. Propterea Iuuenalis hic dixit fœminam sic ornatam aliam à fronte videri, aliam à tergo. A fronte Andromachen, à tergo longe minorem. Ad quod ipsum Tertullianus [c]. *Affigitis præterea nescio quas enormitates subtilium, atque textilium capillamentorum nunc in galeri modum, quasi vaginam capitis, & operculum verticis; nunc in ceruicem retro suggestum. Mirum quod contra Domini præcepta contenditur Ad mensuram neminem sibi adiicere posse pronunciatum est; vos planè adiicitis ad pondus.* Cæterum, quam hic structuram comæ in modum galeri ad verticem connotatæ dicit Tertullianus; alio nomine idem [d], & Cyprianus [e] *Botronatum* dixere, capillum scilicet in modum botri super verticem extructum. Et hæc de capillorum & capitis ornatu in fœminis.

c De cul. fem. c 7.

d Tertul. de cul. c. 10.

e De hab. virg.

De eodem in viris aliquid dicendum esset; sed alibi commodius id exequemur, cum de vita, & quotidiano cultu differentur. Interim satis illud est admonere viris etiam, vt nunc est, semper item fuisse suum studium nitoris in cura capilli; quod à recto tramite illos quoque transuersos vt fœminas agit, nisi seuera grauitate coërceatur. Tertullianus [f]; *& viris,* inquit, *propter fœminas, & fœminis propter viros vitio natura ingenita est placendi voluntas; propriásque præstigias formæ & hic sexus sibi agnoscit. Barbam acrius cædere, intervellere, circumdare; capillum disponere, etiam colorare; primam quamque canitiem subducere.... speculum omni occasione consulere, anxiè inspicere.* & reliqua quæ persequitur ibi Tertullianus, & meritò damnat in viris. Quia vt etiam Ebriicus poëta [g] monebat.

f De cul. c. 9.

g Ouid. ep. Phed. ad Hippol.

h Idem lib. 5. de ar.

Fine celi medice forma virilis amat.

Vnde in vniuersum viro cuique præscribit [h]

Sed tibi nec ferre placeat torquere capillos,
Nec tua mordaci pumice crura teras.
Ista iube faciant quorum Cibeleia mater
Concinitur Phrygiis exululata modis
Forma viros neglecta decet.

Sed, vt dicebam, de his iterum latiùs, vbi de quotidiana vita, cultuque domestico Iudæorum.

Ad locum Esaiæ.

[i] In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelidas, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in fronte pendentes, &c.

i Cap. 3. v. 18.

De ornatu fœmineo in reliquo corpore, & variis instrumentis ad illum.

§. X.

HActenus de solo ornatu capitis; nunc de reliquo corpore, & variis ornamentis ad illud; quæ tot erant, vt singulis fermè membris essent sua ornamenta tributa, eáque non vnius generis, sed planè multiplicis.

Ante omnia autem monendum puto, quibus in natiuo decore spes exigua placendi erat, eas subsidium sibi per ornamenta quæsisse; vt saltem diuites apparerent, quæ pulchræ non possent. Apelles de quo Plinius eloquium illud prodit [k]; *Omnes prius genitos, futurósque postea artis præstantia superasse,* vni ex poetis suis aliquando mandauit vt Helenam pingeret. Is ad magistrum tabulam suam attulit, in qua exquisito genere colorum Helenam expresserat, aurata veste, auteis ornamentis vndique fulgentem, torquibus & monilibus onustam. Tum Apelles; *scitè,* inquit, *cum enim pulchram non posses, fecisti diuitem.* Itidem matronæ, quibus fortuna benignior, quam natura, cum se pulchras non possint alienis oculis vendere, variis ornamentis adscitis, se ostentant diuites. De quibus hîc tria nobis expedienda. Primum studium illorum in fœminis quam ardens. Secundum quanto dispendio parata. Tertiò præcipua ornamenta singillatim censebimus, de quibus hic Isaias.

k lib. 35. c. 10.

De primo quando alia nobis argumenta deessent, ad hoc ardens ornamentorum studium in fœmina probandum; locus hic Isaiæ abundè sufficeret. Erat Deus Ierosolymas eacturus, & Hebræis fœminis viros, filios, fratres ablaturus; vt tamen illas terreat, & futuræ calamitatis denunciatione procellat, non illis se minatur ablaturum filios, fratres, viros; non excisurum patriam, non gentem totam euersurum Sed quid? *Ornamenta,* inquit, *vos omnibus spoliabo.* Grauius ergo fœminis est iis quæ ad ornatum corporis faciunt, quam quibuscunque aliis spoliari. Audi ipsum Esaiam [l]. *Et dixit Dominus; pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant .... auferet ornamenta calceamentorum, & lunulas, & armillas, & torques, & mitras,* & quæ plurima deinde commemorat, ad ornatum fœminæ comparata. Quibus omnibus adiungit deinde [m]; *Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, & fortes tuos in prælio.* Hoc quasi accessorium, illud principale *Viri,* inquit, *quoque cadent.* Primo loco quod illas magis excruciat, ornamenta amittenda commemorat; deinde, viros. Propterea hos etiam perituros, quasi præteriens adiungit post ornamenta distinctè

l Cap. 3. v. 16.

m verf. 25. ibid.

stinctè numerata, subdens; *Viri quoque tui gladio peribunt.*

Nimirum hæc in fœmina cura omnes alias extinguit. Habemus in libris [a] Regum venisse creditores ad mulierem quandam de vxoribus prophetarum, vt filios eius tollerent ad seruiendum; eum non posset aliter defuncti patris debita persolui. Fidem ergo ob id, & auxilium Elisæi implorant, respondit hic; *Quid vis vt faciam tibi? Dic mihi quid habes in domo tua?* At illa respondit; *non habet ancilla tua quicquam in domo mea, nisi parum olei, quo vngar.* Ita ne verò? Creditores instabant, filios poscebant, omnia domi perierant; oblita mulier aliorum omnium, tantum vnctionis non obliuiscitur. *Parum*, inquit, *olei quo vngar.* Nimirum ornatus & nitoris studium in fœmina nouissimè extinguitur. Desunt cibaria, abest pecunia, vrget creditor, periclitantur liberi; pastus, potus, supellex, omnia denique iam perierant, restat aliquid quod pereat, & postremo loco reseruatur, *oleum ad vngendum.* Tantum ergo & tam vehemens est hoc studium nitoris in fœmina, vt alia omnia posthabeat, quæ ad corpus tuendum faciunt, modo satis ornata procedat in publicum. Abstinetur ab escis, vt decor retineatur; & ventri ieiunium indicitur, vt in luculenta veste matrona resplendeat. Ob id D. Hieronymus [b] merito dixit suo proprio epitheto fœminarum genus *philocosmon* appellari. *Philocosmon*, inquit, (studiosum, scilicet amansque ornatus) *genus fœmineum est, multasque insignis pudicitia, quamuis nulli virorum, tamen sibi scimus libenter ornari.* Et inde est, quod nullas molestias sentiunt; nulla corporis incommoda refugiunt, ornatæ modo sint; pondus illis quodcunque leue est; vltro in id vulnerantur, & valetudinis periculum, tanti non faciunt. Ambrosius [c] ad hoc. *Delectantur compedibus mulieres, dummodo auro ligentur; non putant onera esse, si pretiosa sunt; non putant vincula esse, si in his thesauri coruscent, delectant & vulnera, vt aurum auribus inseratur, & margarita dependeant: habent & gemmæ pondera sua; habent vestimenta frigora sua; sudatur in gemmis, algetur in sericis; tamen pretia iuuant; & quæ natura auersatur, commendat auaritia.*

a lib. 4. c. 4. 2.

b Ad Gaudent. de educat. Pacat.

c De Naboth. 5.

Et hæc de studio ornatus in vniuersum; quod cum tam ardens fuerit, mirum non est, si tot semper impensas fecerint, vt illud explerent. Sanè enim in id adeo profusæ fuerunt, vt in sola matrona ornanda, integrum aliquando patrimonium consumeretur, Ambrosius ibidem; *smaragdos & hyacinthum, beryllum, achatem, topazion, amethystum, iaspim, sardion, summo quærunt furore, vel si dimidium patrimonium petatur.* Modestè hoc Ambrosius, vt parceret illarum pudori. At alij exertè tota patrimonia hîc effusa queruntur. Ouidius [d]

d lib. 3. de arte.

Quis pudor est census corpore ferre suos.

suos hic dixit; at alius etiam nepotum. Propertius.

Matrona incedit, census induta nepotum.

Posterorum scilicet, ad quos erant peruenturi, si nimia illa profusio in ornamentis abfuisset. At parum est, si totius corporis ornatus tam impensè flagitauerit; ex solis auribus patrimonia pendebant. Hieronymus, siue quis auctor [e], ad Demetriadem de sæculi virginibus loquens. *Hæc est illis*, inquit, *per dies singulos cura præcipua, decentibus fucis colorare faciem, implicare auro crinem, & ardentes concharum lapides capitis honorem facere; & auribus patrimonia suspendere.* Rectè non patrimonium, sed *patrimonia* dixit. Nec enim vnum tantùm; sed plura patrimonia auribus ornandis impendebantur Seneca [f]. *Video*, inquit, *vniones non singulos singulis auribus comparatos: nam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt. iunguntur inter se, & insuper alij binis supponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina, ac terna patrimonia singulis auribus pependissent.* Vt hinc minùs iam mirum sit quod se vidisse Plinius [g] refert, Lolliam Paulinam nobilem fœminam Caij principatu non in solemni die festæ celebritatis; sed in communi sponsalium cœna, tot gemmis ornatam processisse, vt eius cultus quadringenties sestertium, id est auri integro millione æstimaretur. *Lolliam Paulinam*, inquit, *quæ fuit Caij Principis matrona, ne seriò quidem, ac solemni ceremoniarum aliquo apparatu; sed mediocrium etiam sponsalium cœna, vidi smaragdis, margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus digitisque. Quæ summa quadringenties sestertium colligebat.*

e Qui putatur Iul. Ian. Pelagian. à Beda tom. 9. Hieron.

f lib. 7. de benef.

g lib. 9. c. 35.

Certa muliebrium ornamentorum nomina, quorum in sacris litteris mentio.

Videamus iam singillatim quæ, & qualia essent huiusmodi ornamenta. Nobis Isaias præit, qui plersque illorum subtili enumeratione distinguit. Sed eius occasione sub aspectum hic omnia dabimus, quæ sparsim in sacris litteris habentur ad hoc argumentum spectantia. Ex iis ergo quidam toto corpore assumebantur; vt aurum lapilli, margaritæ, gemmæ: alia ad caput propriè spectabant; vt mitræ, discriminalia, pallitula, galericuli, corymbia: alia ad faciem & partes in illa; vt frontalia, inaures: alia ad collum, ceruices, pectus; vt torques, circuli, monilia: alia ad brachia, & manus; vt armillæ, spatalia, dextrariola: alia ad crura; vt periscelides, genualia. de quibus alij [h] fuse; nos hic quantum satis erit instituto nostro strictim de singulis alphabeti ordine seruato disseremus.

h Pollux in onomas. lib. 1. cap. 16 lib. 7. 13. & 22. lib. 10. 28 Clem. Alex. l. 2. pæd. c. 12. Volater. Philol. l. 27.

Annulus.

Hvius vsus Romanis serus; apud Græcos antiquior; Hebræis, opinor, antiquissimus fuit, vt ex facto Iudæ colligimus. Hic enim ad Thamar cum accessisset, admissus non est [i], nisi pactus annulum, quem gestabat in digitis. Multa autem de iis quæri possunt; ex qua materia fuerint, quo artificio ad quid, in qua manu, & à quibus gestati.

i Gen. 38. 18.

Eorum materia Romanis primò, ferrea fuit; Hebræis, opinor, semper aurea. Deplorat id Plinius: quam meritò, nescio; nisi quod studio declamandi in sui sæculi mores, illa etiam carpit, quæ innoxia sunt. *Pessimum*, inquit, *scelus fecit, qui annulum primus induit digitis.* Si de quocunque intelligit, etiam ferreo; quod id scelus sit, ipse videat, qui paulo post annulum ferreum insigne bellicæ virtutis appellat. Si de aureo; quod maius scelus est, digitis illud inserere, quam collo, & capiti, & reliquis membris? Id potiùs obseruandum, quod idem tradit, longo tempore Romanū senatum ferreis tātùm vsum; aureis annulis iis tantum permissis, qui legati ad gentes

k lib. 33. c. 1.

exteras

exteras mittebantur. Ex quo intelligimus cur D. Iacobus insignem virum describens, & digni-tate conspicuum aureum illi annulum tribuat. *Etenim*, inquit [a], *si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida*. Quasi enim hic ciuem Romanum describit apud exteros peregrinantem; & libera legatione fungentem cui ius aurei annuli gestandi, vt apud exteros, inquit Plinius [b], *honoratissimus* habebatur. Cæterum Hebreis fabre admodum factos, & in illis artificiosè gemmas inclusas; argumento est quod sponsi manus [c] tornatiles a sponsa dicuntur; & adeo pulchræ, vt sponte sua, non externo ornatu, *plenæ hyacinthis appareant*. annulis scilicet, quibus inclusi hyacinthi splenderent. Vnde in sacris literis *inclusorum* [d] crebra mentio, artificum nimirum qui fabre aurum cælabant, & gemmmas annulis, aliisque monilibus includebant. Sed ad quid annuli? Ad duo præcipuè. Ad manus ornatum & ad res signandas. De *ornatu*, certa res est vel ea adducto loco sponsæ. Sponsi enim manus extollit, quod adeo pulchræ sint, & ornatæ suo natiuo bono, ac si gemmatis annulis ornarentur. Vnde distinctè inter ornamenta fœminea non solùm hic ab Isaia [e], sed alibi [f] annuli ponuntur, cum *inauribus & dextrariolis* computati. De vsu vero annoli ad signandum; res est etiam tam in sacris, quam in externis literis testata. Epistolas enim & alia quæ seruata maximè volebant annulo signabant. Ad illas quod spectat habemus in libris Regum de Iezabele Nabutho exitium struente. *Scripsit*, inquit, [g] *literas ex nomine Acabi, & signauit eas annulo eius, & misit ad maiores natu*. De Aman, *scriptum*, [h] inquit, *est vt iusserat Aman ad omnes satrapas ex nomine Assueri, & litere signatæ ipsius annulo*. In quem eundem vsum maximè erant annuli apud Romanos; vnde *signatorij* annuli apud illos tam crebra mentio. Hic porro summa custodia seruatus, rarò, & fere nunquam deponebatur. Ideo pro symbolo ponitur *annulus signatorius* earum rerum, quæ charissimæ sunt & in summa cura. Deus apud Ieremiam [i] ad id alludit. *Si fuerit*, inquit Iechonias, *annulus in dextera mea; inde euellam eum; & dabo te in manum quærentium animam tuam*. Annulus, inquit, mihi non est, Iechonias; sed si esset, id est si mihi charus ita esset, & coniunctus vt annulus solet; illum tamen abijcerem ipsius peccatis offensus. Et quo abijceret? *In manum quærentium animam ipsius*; formidanda conuersio ex manu Dei, in qua quis vt annulus gestabatur, in manum abiici inimicorum. Sed ad id quod agimus, hinc est, vt *ponere quasi signum, & signaculum, & in manibus gestare, & describere*, sit in sacris literis amare, colere, semper in oculis habere, & sollicitè custodire. Loquitur Deus ad Zorobabel apud Aggæum [k]. *Assumam te*, inquit, *Zorobabel, & ponam te quasi signaculum, quia elegi te*. Habebo te semper ante oculos meos, ac si esses annulus signatorius in manu mea. Et ad hoc ipsum etiam respicitor in verbis, quibus Deus Ierusalem alloquitur apud Isaiam. *In manibus meis*, inquit, *descripsi te*. Quomodo id? *Muri tui coram oculis meis semper*: vt annulus signatorius esse solet, in quo propterea charorum imagines cælabant, vt eos ante oculos semper haberent. Ouidius [l].

Si quis habes nostri similes in imagine vultus
Deme meis hederas Bacchica serta comis...

In digito qui me fersque refersque tuo,
Effigiemque meam fuluo complexus in auro,
Chara relegati quæ potes ora vides.

Hinc iocus Martialis [m] in amicum, qui cum vno digito plures annulos gestaret, in quibus effigies charorum insculptæ erant, dixit non mirum esse, si in publico spectaculo athletæ plures simul pueros humeris leuarent, cùm vno digito Stella decem amicos portaret.

Cæterum, cur hic annulus signatorius adeo charus, & ita sollicitè seruaretur; ipsa res loquitur. Si enim eo res suas signabant quod dispendium pati non poterant, si in alienas manus facilè peruenisset; ideo quibus ia tributus & permissus, iis se plurimum fidere; eo argumento prodebant.

Et inde est primò quod vxori futuræ *pronubus* [n] *annulus* aut dabatur, aut mittebatur. Quod enim deberent omnia esse viro & vxori communia, nihil vt viri sit illi non petuium, in huius rei symbolum sponsæ annulos signatorius mittebatur.

Secundo annuli traditio fidei symbolum fuit, quam quis alteri obstringeret. vnde pro arrha in omni contractu & sponsione dabatur. *Annulum*, inquit Vlpianus, datus est arrhæ nomine. Et Papinianos, *sponsionis causa*, inquit, *annulum acceptis*, & Vlpianus iterum. *Iussitur cum oleum vendidisset, annulum arrhæ nomine accepit*. Quem morem apud Hebræos ab antiquissimis temporibus obtinuisse; Thamar oratio declarat. *Patiar*, [o] inquit, *quod vis si dederis mihi arrhabonem, donec mittas, quod pollicèris. Ait Iudas; Quid tibi vis pro arrhabone? Respondit; Annulum tuum, quem manu tenes*.

Tertiò hinc fit quod quibus annulos morituri tradebant, eos hæredes instituere videbantur. Quasi enim dominos rerum suarum, ea traditione declarabant, quibus signaculum, quo claudebantur, permittebant. Sic Alexander existimatus est Perdiccam successorem facere, quòd illi moriens annulum tradiderit. Aliàs, si non hæredes, eo pacto saltem custodes rerum suarum eos declarabant quibus annulum relinquebant. *Pater*, inquit Papinianus, *pluribus filiis institutis, moriens claues & annulum, custodiæ causa maiori natu filiæ tradidit*. Sed quæri potest quotuplex hic annulus signatorius esset, & qua forma; & vter annulorum vsus antiquior; ad signandum ne, an ad ornandum. *Signatorius* annulus duplex erat; alter ad epistolas, diplomata, & alis huiusmodi signanda; cuius forma non absimilis ab ea, quæ nunc nostrorum est, cum psla, & gemmis; aut etiam sine illa ex solo auro, signo aliquo sculpto ad certam notam imprimendam; vt plurimum tamen cum gemma erat, & in ea figura cælata, qua signabant; & erat in cuiusque facultate figuram quam vellent assumere. Ob id Clemens Alexandrinus [p] monet Christianos *signare debere columba, pisce vel naui apud ventis; aut lyra musica, qua Polycrates vsus; aut anchora, quo Seleucus; nullo vero modo idolo, ense vel arcu; qua sunt omnia inimica pacis; aut poculo, quod sobrios & moderatos non decet*. Alter *signatorius* erat ad arcas, & similia custodienda. Huius annuli eadem forma: quæ nostrorum erat; sed clauiculam habebat adiunctam, vt ea antiquis monumentis apparet, in quibus huius annuli signatorij tale extat exemplar, vt illud nobis Lipsius in Tacitum communicauit, & nos ahis ab illo.

Puto

---

[a] Cap. 2. 2.
[b] Loco cit.
[c] Cant. 5. 14.
[d] Ierem. cap. 24. & c. 29. 2.
[e] Cap. 3.
[f] Num. 31. 50. Iud. 10. 3.
[g] 3. Reg. 21. 8.
[h] Esth. 3. 12.
[i] Cap. 22. 24.
[k] Cap. 2.
[l] De trist. li. 1. eleg. 6.
[m] lib. 5. ep. 2.
[n] Plin. lib. 33. c. 1. Tertul. in Apolog.
[o] Gen. 38.
[p] lib. 3 pad. c. 11.

Puto autem hinc facilè cognoſci priorem fuiſſe vſum annuli ad ſignum & cuſtodiam, quàm ad ornatum; quod disertè Macrobius teſtatur. *Veteres*, inquit, *non ornatus, ſed tantùm ſignandi cauſa annulos circunferebant; vnde nec plures habere, niſi vnum licebat.* Et ratio ipſa ſuadet ſolitos primum homines aliquid huiuſmodi habere præ manibus quo fidem ſuam aliis oppignorarent, & ea, quæ ad illos ſpectabant certa nota diſtinguerent. Ex quo factum, vt commoditatis cauſa in digitis illud insererent; vnde etiam poſtea decor ex materia & arte quæſitus; vt quod aſſiduè geſtandum erat, non neceſſitate tantùm, ſed gratia commendaretur. Is autem qui aſſiduè geſtabatur, ſignatorius erat ex primo genere, non ſecundo.

a Cap.22. In qua ergo manu geſtatus? Ieremias indicat in dextera. *Si fuerit*[a], inquit, *Iechonias annulus in manu dextera mea.* Sed in ſiniſtra ſolitos à Romanis geſtari in digito minimo proximo, teſtata res eſt, ſi de prima inſtitutione loquamur. Poſtmodum verò nullo delectu tam in ſiniſtra, quàm dextera, & in omnibus digitis; quin & digitorum articulis geſtari cœpere. Plinius loquens de medio digito. *Hic*, inquit, *ſolus excipitur; cæteri omnes onerantur, atque etiam priuatim articuli minoribus aliis. Sunt qui tres vni minimo congerant; alij verò, & huic vnum tantùm, quo ſignantem ſignent.* Hinc autem luſus argutus Martialis in Stellam, & amicum & vatem.

Sardonycas, ſmaragdos, adamantas, iaſpidas vno
Portat in articulo Stella, ſeuere, meus,
Multas in digitis, plures in carmine gemmas
Inuenies, inde eſt hæc, puto, culta manus.

A quibus ergo geſtatus annulus? A viris promiſcuè, vt fœminis; inter quarum ornamenta diſtinctè hîc ab Iſaia computatur, & in auribus adiungitur. Vt etiam illis alibi connumeratur. Rectè autem id ſunt enim inaures ſymbolum diſciplinæ, annulus memoriæ. *Diſciplina*, illæ; quod auribus appendantur, quæ ſunt ſenſus ad illam. *Memoria*, annuli; quia quod habetur in digitis, eius obliuiſci non poſſumus. Ob id Deus legem ſuam præcipit in digitis haberi, quaſi annulum ſcilicet ob oculos ſemper verſantem. *A viris autem dixi promiſcuè, vt fœminis*, geſtatum annulum: quod intelligendum tantùm de ingenuis: nam ſeruis illorum vſus interdictus. Vnde enim illis annulus, qui fidei eſt & dominij ſymbolum, quibus nulla fides habetur, & qui ſe in poteſtate non habent? Macrobius, *non plures*, inquit, *quam vnum habere licebat; nec cuiquam, niſi libero, quos ſola fides decerneret, quæ ſignaculo continetur. Ideo ius annulorum famuli non habent.* Et inde eſt quod annulo à Principe donati, ſit in Iure liberum fieri, vel ingenuorum iure priuilegiiſque gaudere; & antiquitus filij, quos pater familias in conſortium iam quaſi domeſticæ adminiſtrationis admittebat, à patria quaſi poteſtate exemptos annulo donabantur, in ſignum quòd iis etiam reliqua familia obſequium præſtaret. Sic prodigus[b] filius à patre gratanter receptus, annulo inter alia ornamenta donatur. b Luc.15. & Pharao[c] Ioſepho, c Gen.41. quem toti Ægypto præfecerat, à ſeruitute carceris exemptum annulum tradidit; vt ſui iuris non tantum oſtenderet; ſed cui iure alij obedientiam deberent.

Armilla.

Brachiale à Priſciano dicta, humeris circundabatur, vel potius brachiis, quæ humeris annectuntur. Antiqui enim teſte Feſto[d] humeros d lib.1. cum brachiis *armos* appellarunt. Vnde *arma* dicta, quod ab *armis* ſuſpenderentur. Erat autem armilla ex auro, vario artificio confecta: noſtra earum vſus obſoleuit, quod antiqui nudis brachiis vſque ad humeros incederent; vnde aptè illis ad decorem nudæ carnis induebantur. Nobis, qui brachia ſimul, & humeros velamus, ea cura non eſt. Non ſunt ergo propriè armillæ, qui nunc *braccialetti*, aut *maniglie* dicuntur. Armillis enim lacerti ſub alis cingebantur; noſtri *braccialetti* manus ornant, qua carpo iunguntur; forma tamen vtriſque non abſimilis, vt ob id aliquando ornamenta manuum etiam armillæ dicantur.

Erant autem duplicis generis armillæ; *muliebres & militares*. quas inter an aliquod diſcrimen eſſet, & quid illud; incertum: vt hinc intelligamus virorum fortium præmia etiam à mulieribus affectata, vel certè belli fœliciter patrati pretium eſſe ornamenta pacis. in eo enim qui fortiter feciſſent armillis à ſuo duce donabantur. Iis autem an alibi, quam in bello, qui donati fuerant vterentur, apud Romanos incertum eſt. Hebræis illarum vſus promiſcuus fuit, non ſolùm viris & fœminis, ſed illis tam militiæ, quam domi. Nam de Iuda legimus pacis tempore cum armilla fuiſſe; Saulem vero dum cum hoſte confligeret, eandem geſtaſſe.

Dubium verò poteſt hîc eſſe, an vno tantùm, an vtroque brachio geſtarentur armillæ; & an cuique liberum pro libitu eas vſurpare; qua denique forma eſſent. De primo, dubium facit quod vno tantum brachio, eoque læuo geſtatæ videntur, vt hiſtoria declarat à Liuio relata. *Adduur*, inquit, *fabula quòd vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gemmatoſque magna ſpecie annulos habuerint, pepigiſſe eam quod in ſiniſtris manibus haberent: eo ſcuta pro aureis donis congeſta, &c.* Et is vſus coniectura firmatur: antiquitus enim ornamenta omnia in læua manu geſtabantur, vt dextera libera eſſet. Hinc in ſacris literis *ſiniſtra* ponitur in ſymbolum diuitiarum; *dextra* verò longi temporis, vt enim dexteræ digitis centenarius numerus, & qui vltra illum eſt, computabatur; ita ſiniſtra gemmæ, & annuli gerebantur. Inde factum, vt hæc eſſet argumentum opulentiæ, illa diuturnitatis. Vnde Salomon de ſapientia loquens, & bonis, quæ ſecum affert colentibus illam[e]; *Longitudo*, inquit, *dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria.* a Prou.3.16. Et Chriſtus Dominus ad id fortaſſis alludens[f], *Cùm facis*, inquit, *eleemoſynam neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.* f Matth.5. Siniſtra enim theſaurorum cuſtos habita, quod illi aurea ornamenta inderentur. Ab Hebræis verò vnam tantum armillam geſtatam Iudæ & Saulis argumento probatur; qui cum armillati fuiſſe dicantur, vnam tantùm etiam habuiſſe, ex-

expreſsè

presse signatur. At obstare videtur quod alibi in sacris literis cum inauribus armillæ iunguntur. Protulit [a], inquit, *vir inaures aureas, & armillas totidem* Probabile est viros vnam tantum, eamque læuo brachio; fœminas binas, & vtroque gestasse. Sinistro enim brachio, qua ad hamentum pertinet, armillis ornati viri, nihil in bello impediebantur, cùm eodem etiam scuta gestarentur, at impediti sine dubio fuissent, etiam in dextera armillis induti.

a Gen. 24.

Puto autem à viris non pro libito potuisse gestari; sed ab iis tantùm, qoos virtus eximios fecisset: erat enim in illis aut virtutis aut dignitatis insigne; *virtutis*, in militibus *dignitatis* in aliis. Ideoque Iudas qui suæ familiæ princeps, & Saul qui Rex, vterque cum armilla. Secus de fœminis dicendum: eæ enim quia tantum ad ornatum, non ad vllum testimonium virtutis, armillas gestabant, permissum cuique erat pro suæ fortunæ modo sibi illas parare.

De forma verò potest nonnihil ambigi ex eo quòd habetur in Iob, quem Dominus interrogat. [b] *An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius. Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxillam eius.* Ex hoc enim acutæ ad perforandum armillæ fuisse videntur. Et id si erat; non apparet qua forma esse potuerint, & quomodo humeris aptatæ. Sed obuia responsio est. Armillæ enim in circulum flectebantur, qui ex vtroque capite suis ansulis inuicem insertis innectebatur. Iis ansulis non dubiom quin perforari maxillæ possent, si illis interciperentur.

b Cap. 40. 21.

At adhuc turbat quod sæpiùs in sacris litteris armillæ, non brachio, sed manibus tribuuntur. *Cum vidisset*, inquit [c], *Laban inaures & armillas in manibus sororis suæ*. Et Deus ad Ierusalem apud Ezechielem [d]; *Dedi*, inquit, *armillas in manibus tuis*. Sed id intelligendum, non quod manus armillis ornarentur; sed quod traditæ manibus acciperentur. Et idem est *tradidi armillas in manibus tuis*; ac tibi, & in tuam potestatem. Aliod enim armillas esse, aliod ornatum, qui manus iunctutæ cinguntur, Chrysostomus apertè docet. Explicans enim Isaiæ verba, quæ nos in vulgata habemus, *Auferet* ---- *& monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia*; ipse sic legit & interpretatur; *Armillas aureas ad decorem brachiorum circumpositas, aliud item genus brachialis, alia item ornamenta circa manuum iuncturas.* Postrema enim hæc sunt quæ nos vulgo *braccialetti & maniglie* plane ab armillis distincta quæ brachiis ad humeros circundatæ.

c Gen 24. 30.

d Cap. 16. 11.

Botronatus.

VOcem istam Tertullianus, & Cyprianus pro *mitra* reponunt, quam nostra vulgata legit in Isaia; *Torques, inquit, & monilia, & armillas & mitras.* At Cyprianus. *Et armillas, & botronatum.* quo pacto legerat etiam Tertullianus, quem in eo libro Cyprianus æmulatur, non solum sententias, sed etiam verba mutuatus. Quid ergo *botronatus*? Rhenanus redimiculum putat adstringendo capillo paratum; ita dictum, quod botri formam referret. Nec aliud sane probabilius adduci potest, nisi mire speciem fuisse, quam D. Chrysostomus generali vocabulo appellat *textile crinibus implicandis accommodatum, & ornando capiti circumpositum*. Qua de re cum pluta sopra, vbi de turrita fronte & vertice in cultu capitis, hic aliud non addo: tantom aliungo *botronatum* videri in apicem desiisse. Vnde Tertullianus; *Nullas*, inquit, *lunulas Isaias reprobat, nullum botronatum retundat.* Si enim retundi debebat, in acumen exibat: & inde est quod alibi Tertullianus idem queritur in capite mittato cornua gestari. Quem verò *botrum* inter ornamenta muliebria Pollux enumerat, eundem sine dubio cum bottonato fuisse putandum est.

Brachialia.

IDem videntur esse quod armillæ; sed D. Chrysostomus [e] videtur per illa generalius quid accipere quod in *armillas* & *brachiola* distinguit: illas, quæ prope humeros brachia cingebant, hæc quæ manuum iuncturæ complicabantur.

e In Isaiam cap 3.

Bulla.

QVamuis esset apud Romanos insigne nobilitaris in pueris; erat tamen etiam bulla inter ornamenta fœminarum. Auro constabat in figuram cordis efficta. Propterea pueris attributa, vt eo argumento docerent ætatem illam alieno corde, & consiliis, quibus tegeretur egere. Apud Orientales regij cameli, & iumenta bullis ad collum aureis ornabantur, vt in libro Iudicum indicatur [f]. *Surrexit*, inquit, *Gedeon, & interfecit Zebea, & Salmana; & tulit ornamenta & bullas quibus colla regalium camelorum decorari solent.* Bullis ergo pueri, fœminæ, cameli decorati: Quod quid arcanæ significationis possit habere; difficile non est diuinare. Cæterùm ad hoc ornamenti genus improbabile non est in Canticis alludi, cum sponsus alloquens sponsam; *Pone me* [g], inquit, *sicut signaculum super cor tuum.* Erat enim vt dixi, bulla cordis figura, & à collo demissa, cordi etiam applicabatur. Tertullianus alicubi [h] refert *Parthos per omnia membra corporis grana pretiosa suspendere vice bullarum.*

f Cap. 8. 21.

g Cant. 8. 6.

h In Cul. fœm. c. 7.

Capillatura.

QVam Princeps [i] Apostolorum damnat in fœminis, putatura nonnullis idem, quod *capillitium, capillamentum & corymbium.* ornatus nempe capitis ex adsciticiis capillis assutus. Sed perspicue falluntur. Adoarata enim coma capillitij, capillamenti & capillaturæ nomine, tam in viris, quàm fœminis designatur; hæc eo loco Petrus alienos capillos intelligat; non quod capillatora id significet, sed quod extrinsecam capillaturam cum damnet, aliud non possit intelligi, quam corymbium, de quo paolo post.

i 1. Petri 3. 3.

Catena.

ILla omnia ornamenta sunt, quæ vulgo etiam nomen retinent, & à sacris Patribus dum ardens studium ornatus in fœmina damnant, vinculorum nomine designantur, vt à Tertulliano, Ambrosio, Hieronymo, & Cypriano. Toto autem corpore applicabantur, vt ex his Plinij colligitur in vsu aorì mulierum luxus deplorantis. *Discurrunt*, inquit, *catenæ circa latera*; *vt incerta margaritarum pondera è collo dominarum auro pendeant.* Eius autem diminutiuum *catella*, est, parua

parua catena ſcilicet quod verbum ad certum ornamenti genus in fœminis vſurpauit Horatius meretricis aſtum deſcribens.

a lib. 1. ep. 18. [a] *—— ſæpe catellam,*

Sæpe periſcelidem raptam ſibi flentis.

b Dec. 4 li 9. In viris verò Liuius [b] cum ſcribit Quintum Prætorem ſuos equites catellis, & fibulis ornaſſe.

Circulus.

GEnerale nomen ad plura genera ornamentorum, vt annullos, armillas, inaures, monilia, torques. Propriè vero ſignificare videtur, ornamenti genus, quo collum cingebatur, vt armillis brachia; de quo plerique Virgilij [c] illud intelliguot.

c lib. 5.

Flexilis obtorti, per collum it circulus auri.

Alij aureos anulos fuiſſe dicunt, qui à fronte ſuſpenſi ante faciem ventilabantur, naſo, genis, naribus oberrantes. Ad quod alludi putant à Salomone [d] dum dicit. *Circulus aureus in naribus ſuis mulier pulchra, & fatua.* Apud Ezechielem circulus apertè poni videtur pro inaure; licèt D Hieronymus circulos à fronte dependulos interpretatur. Exponens enim verba Prophetæ [e]: *Dedi circulos auribus tuis. Vſque hodie*, inquit, *inter cætera ornamenta mulierum ſolent auri circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.* Sed de hoc iterum paulo poſt cum de *frontali.*

d Prou. 11.

e Ezech. 17.

Corymbium.

ILlud eſt quod paulo ante dixi, ornamentum ſcilicet ex appoſititia coma, vix vt à natiuo capillo diſcerneretur. Erat autem id tantùm proprium fœminarum; galericulos verò de quo paulo poſt, etiam virorum: quod corymbium fuſiores comas haberent; galericulus attonſam referret. De corymbio autem Petronius [f]. Vbi de puero narrat, qui in diſſimulationem ſexus ornabatur. *Ancilla Triphena*, inquit, *Gytonem in partem nauis inferiorem ducit, corymbioque pueri caput adornat; acu ſupercilia profert è pyxide.*

f In ſatyr.

Dextralia.

FOemineis ornamentis ſæpius [g] adnumerata. Idem fuiſſe quod dextrocheria cenſentur. De quibus D. Ambroſius [h]. Quod autem, aut quale ornamentum propriè eſſet, & vt ab armillis diſtinctum; non admodum liquet. Probabile mihi eſt fortaſsè quæ nos *braccialetti è maniglie*, dextralia & dextrocheria appellata. Quod dexteræ carpo maximè applicarentur. Quam enim fœminæ ſæpius oſtentabant, eam etiam magis ornatam habebant; contra quam viri, quiquid in aſſiduo opere ſint, ſi quid ornatus in manibus circumferunt, ſiniſtræ ablegant; vt illis dextera ſit expeditior. Refert Iulius Capitolinus de Maximino ad magnitudinem illius proceritatemque prodendam, vſum illum fuiſſe pro annulo dextrocherio vxoris ſuæ.

g Exod. 35. Num. 31. Iud. 10.

h In vita S. Agnes & lib. 3. de Virgin.

Diſcriminale.

QVod alij *diſcerniculum.* Si non pecten eſt, quod aliud ornamentum, ſit incertum eſt. Volunt aliquid acum eſſe; alij *vittas*, quibus floccitinium ſeorſim circumligabantur in ſpiras. Quod enim ſertas alias, ab aliis diſcernerent, diſcriminalia appellata. Sed vtroſque refellit Iſaias qui *acus, vittas, & diſcriminalia* vt diſtincta recenſet. Fortaſſe ſingulæ antea erant interſtitium tegentes, quo capilli hinc inde diſcreti, fœminarum frontem aperiebant vt alicubi loquitur Tertullianus [i].

i De velan. virgin.

Frontalia.

ERant quæ nunc nos generali vocabulo *gioielli.* Fœminæ capiti ea ita figunt, vt ante frontem ludant ſinuoſ erratico lapſu: noſtet interpres hoc genus ornatus intellexit, cum quod in Iſaia Hebraicè eſt נזם *nezem*, & Theodoretus vertit ornamentum naſi, ipſe reddit *gemmas in fronte pendentes* pro quo aliæ verſiones habent *frontalia.* Sed alij frontalia veterum putant, quæ noſtræ nunc fœminæ dicunt *la teſtiera.*

Galerus, & Galericulus.

ALiquando eſt ſimplex capitis operimentum; de quo nos ſupra pluribus & illud Claudiani [k] eſt accipiendum.

k lib. 1. de rapt.

Cyllenius adſtitit alis

Somniferam quatiens virgam, tectuſque galero.

Aliquando ornamentum & tunc tegmen eſt aptè ex alienis capillis extructum, quo vtebantur fœminæ ad deformitatem natiuæ comæ regendam. Vnde illud eſt Iuuenalis de [l] Meſſalina.

l Sat. 6. 120.

Sed nigrum flauo crinem abſcondente galero.

Aut etiam viri ad caluitium diſſimulandum; vt de Othone [m] ſupra retulimus; qui cum raros capillos haberent, ad id occultandum *galericulo*, inquit Suetonius, *vſus ita adaptatè & adnexe, vt nemo dignoſceret.* Galeri verò in fœminis Tertullianus meminit; vt ſupra retulimus eum de capillis adſcititiis ageremus [n]. *Affigitis*, inquit, *neſcio quas enormitates ſubſtilium atque textilium crinamentorum nunc in galeri modum, quaſi vaginam capitis, & operculum verticis.*

m Suet. in Ot. c. 12.

n Cap. 7. de cul.

Gemma.

PRæcipuum inter ornamenta fœminea locum ſortitæ, quæ ſolæ ſibi ſufficiunt, & ſine quibus alia quæ ornatui comparantur languere videntur. Eæ toto corpore ſpargebantur, vt ſupra dixi. Sed interaſt diſcrimen agnoſcere inter lapillos, gemmas, & margaritas. Licèt enim plerumque confundantur; propriè tamen diſtincta ſunt, vt Cicero clarè ſignificat dum dicit *nullam gemmam, aut margaritam in Sicilia fuiſſe, quam Verres diligentiſſimè inueſtigatam non fuerit ſuffuratus.* Sed in quo diſcrimen hoc ſitum; ambigitur. Alij putant gemmas genus eſſe ad omnes lapides pretioſos; margaritas, certas ſpecies, quas vulgò perlas & vniones. Alij gemmas integras, margaritas perforatas. Sed vſus bonorum authorum indicat lapillos gemmas eſſe non perſpicuas; gemmas perſpicuas cuiuſcunque coloris; margaritas tantùm albas. Nec dubium cùm Iſaias comminatur ablaturum Dominum ornamenta calceamentorum; de gemmis intelligere: quæ non ſolum capiti, monilibus & veſtibus ipſis; ſed etiam calceis inſerebantur. Tertullianus [o]; *Latent in cingulis ſmaragdi, & cylindros vagina ſua ſolus gladius ſub ſinu nouit, & in peronibus vniones emergere de luto cupiunt. Denique* tam

o De hab. mul. c. 7.

iam gemmatum habent, quod gemmatum eſſe non debet, ſi non compuret. Emergere, inquit, vniones de luto cupiunt, nempe quia calceamentis inſerti. Vnde Plinius; *Quin*, inquit, *& pedibus nec crepidarum tantùm obſtrugulis; ſed totis ſocculis addunt. Neque enim geſtare iam margaritas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent ſatis eſt.* Hunc luxum coërcere aggreſſus eſt Alexander Seuerus, de quo refert Ælius Lamptidius *gemmas eum de calceamentis & veſtibus abſtuliſſe.* Poſtea ſubdens; *oblatas ſibi gemmas vendidiſſe, quod muliebre eſſe diceret, gemmas poſſidere; quæ neque militi dari poſſent, nec à viris haberi.*

Inaures.

ORnamentum notiſſimum, de quo ſæpiùs in ſacris & externis literis eæ quam pretioſæ eſſent aliquando, & cuius impenſæ; ſupra nonnihil attigimus. Hic tria tantùm diſtinctiùs explicaſſe ſuffecerit. Primò formã illarum & materiam, Secundò. Quomodo auribus aptarentur. Tertiò à quibus geſtatæ. Illarum forma non vna erat: aliquando ſimplex, cum nimirum integræ tantùm gemmæ, & puræ ſuſpendebantur, vt erant *cilindri*, de quibus proximè Tertullianus, & ante illum Plinius. Aliquando & variè effigiatæ; ſiue cum ſingulæ gemmæ inſculpebantur, ſiue cum gemmæ ſimul & aurum in figuram aliquam floris, vel aniculæ forabantur. Vt plurimum autem non aliæ gemmæ, ſed vniones & margaritæ in id aſſumptæ Plinius de vnionibus loquens. Hos, inquit, *digitis ſuſpendere, & binos ac ternos auribus fœminarum gloria eſt.* Ex his verò qui ſunt faſtigiata longitudine, dicit elenchos appellatos ad inaures maximè expetitos de qui-

a Sat. 6. 456. bus Iuuenalis [a]

Nil non permiſit mulier ſibi, turpe putat nil,
Cum virides gemmas collo circundedit; & cum
Auribus extentis magnos commiſit elenchos
Intolerabilius nihil eſt, quàm fœmina diues.

Has *margaritas* proprio vocabulo D. Ambroſius appellat, cum verba refert Agnetis ad Præfecti filium loquentis. *Alium*, inquit, *amatorem habeo qui tradidit auribus meis inæſtimabiles margaritas.* Cùm dicit *inæſtimabiles*, alludit ad incredibilia pretij magnitudinem, quo margaritæ & grana inauribus inſerta taxabantur. Ex quibus duo Cleopatræ, millies ducenties ſeſtertium æſtima-

b lib. 8. c. 35. ta (qui ſunt tres noſtri milliones) Plinius [b] auctor eſt.

At quomodo auribus aptabantur? Difficultatem facit ex vna parte, quod illis perforatis indita

c De hab. vir. c. 9. dicuntur. Cyprianus [c]; *Non inferantur*, inquit, *auribus vulnera.* Et Tertullianus, *ſcrupuloſa ſcilicet Deus, auribus vulnera intulit, & tanti habuit vexationem operis ſui, & cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, vt ex illis cicatricibus grana neſcio qua penderent.* Ex altera verò parte magni ponderis gemmas acceruatas, & in auribus inſertas accepimus. Quas ſi perforatis auribus geſtabant; quomodo non auris in ima caruncula tandem fatiſcens lacerabatur? Propter hoc ergo puto ponderis leuioris inaures ex ima parte tantum vulneribus iam factis & obductis immiſſas. Quæ verò grauioris erant, extrinſecus & tota aure fuiſſe ſuſpenſas.

A quibus ergo geſtatæ? A fœminis omnis ætatis, & in quibuſdam regionibus etiam à viris. Fœminæ enim non grandiores tantum, ſed adhuc in-

Sopran. in Danid.

fantulæ, genere hoc ornatus excultæ. cum enim ad id opus eſſet aures perforatas habere, tenera adhuc ætate eas perforabant; quod tunc caro minori diſcrimine, & leuiore doloris ſenſu ſcindatur. Ad quem cruciatum, vt infantulæ quantuluſcunque eſſet obdurarent, alio lenocinio non vtebantur, quam oſtentatione gemmarum. Quibus vt ornarentur faciles ſe vulneri præbebant; Adeo mundities & cultus ille ſexus eſt amans, vt etiam cùm nihil aliud ſentit, ardorem hunc ſentiat. De his aurium vulneribus in infantulis poſt Tertullianum Cyprianus, illa quoque

deteſtãt [d]. *An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia, & mali ſecularis ignara cruciatur; vt poſtea de aurium cicatricibus & cauernis pretioſa grana dependeant, & graui, ſi non ſuo pondere mercium quantitate?* Sed id in fœminis poterat tolerari; etiam viri perforabant aures, vt ex illis grana pretioſa penderent; non tamen id in vſu Romanis; ſed Orientalibus tan- e lib. 11. c. 37.
tùm, & barbaris procul remotis. Plinius [e] loquens de auribus. *Nec in alia parte*, inquit, *fœminis maius impendium, margaritis dependentibus. In Oriente quidem & viris aurum geſtare, eò loci decus exiſtimatur.* Quæ Iuuenalis Orientales in Vrbe cognitos dicit, ex auribus vulneratis.

d De hab. vir. c. 6.

Natus ad Euphratem molles quod in aure feneſtra
Arguerint, licèt ipſe negem ——

Minus ergo mirum eſt quod etiam Hebræis id in vſu fuerit apud quos ab antiquiſſimis temporibus viri quoque ſuis inauribus vtebantur. Indicat id Aaronis oratio populum alloquentis, & pretioſa quæque ornamenta poſtulantis; vt ex illis deus, quos ipſe flagitauerat, conflaret [f]. *Tolli-* f Exod 32. 2.
te, inquit, *inaures aureas de vxorum, filiorumque & filiarum veſtrarum auribus & afferte ad me.* Hoc enim Aaron poſtulauit, vt ab inſana petitione populum deduceret; qui dixerat [g]; *fac nobis Deos,* g Ibidem.
qui nos præcedant. In qua tamen perſeuerauit; & inaures ſuas tam viri, quàm fœminæ conflando vitulo contulerunt. Rectè enim id quia cùm inaures obedientiæ ſymbolum ſint, illarum depoſitio inobedientiam ſignat. Ex inauribus ergo depoſitis conflatus eſt vitulus; quia *ex inobedientia venitur ad idololatriam*; & quaſi *peccatum ariolandi eſt, nolle* [h] *acquieſcere.* h 1. Reg. 5.

Lunulæ.

HAs Iſaias proximè poſt calceamentorum ornamenta ſubiungit: vt poſſet fortaſſe quiſquam ſuſpicari ſpectaſſe eas ad ornamenta pedum, cum præſertim calceis olim lunulæ ad ornatum, & argumentum nobilitatis inderentur. Sed de lunatis calceis à nobis alibi dictum; quæ ſi recolantur, conſtabit, ornamentum calceamentorum lunulas hic ab Iſaia poſitas, eſſe non poſſe. Quod ergo ornamenti genus, aut quarum partium? D. Hieronymus *bullas* putat ante pectus ex collo dependulas in lunæ effigiem formatas. Chryſoſtomus non ad pectus, ſed ad collũ ornandum putat aſſumptas. quod videtur ſentire inter eccleſiaſticos ſcriptores Aldelmus [i] plura ſimul i De virg. c. 16.
ornamenta complexus propria fœminarum. De duabus enim ſanctis virginibus agens, quæ omnem mundum ſuum cultumque muliebrem pauperibus erogarant, *ornamentorum gloriam*, inquit, *tam diſcriminalia capitum, & periſcelides crurum; quam olfactoriola nardi, & crepundia collo, gemma-*

feris lunulis pendentia ad ſtipem mancis, & matricularis prodiga liberalitate contulerunt. Et iterum [a] *Collum lunulis, & lacertos dextralibus ornari, & gemmiferis digitorum annulis concupiſcis.* At Latinis, & priſcis auctoribus *lunula* videtur annulis, quibus ornantur digiti, adnumerari. Plautus;

a Cap. 8. ibid.

Lunulam, atque anellum aureum in digito.

Sane non eſt in his diu inquiſitio torquenda. tot enim næniæ, tot gerræ, tot tituillitia, tot nugaciſſimæ nugæ mundo & ornatui muliebri computantur, vt immenſi ſit operis inter illa certum diſcrimen ponere. Et verò aliquando exiguum eſt, quod inter ſe quædam diſtant, niſi quod alio nomine cenſeotur. Id quod à fœminis ſtudioſè factum plerique notant vt ea ratione viris imponant, dum non idem; ſed diuerſas res ſubinde videntur expoſcere, & ab inſtitoribus licitari.

Mamillare.

b Cap 2.

FAſcia pectoralis erat, cuius & hic in Eſaia, & alibi etiam mentio apud Ieremiam [b]. *Nunquid*, inquit, *obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, aut faſcia pectoralis ſua? Populus vero meus oblitus eſt mei diebus innumeris.* Et poſſet hic eſſe dubium, vnde tantopere faſcia pectoralis amaretur, vt à Domino in ſymbolum vehementis amoris adducatur. Sed cùm papillæ pectorali faſcia tegerentur, ea tanto ſtudio ſeruabatur, quanta erat, aut eſſe debebat virginibus cura pudoris. At nunc in plerisque ſaltem regionibus aliter fit. Nihil enim vilius videtur eſſe, quam faſcia pectoralis, quippe cuius plerisque fœminis nullus iam vſus ſit; quæ ſic mamillas totas alienis oculis ingerunt, vt cum procedunt in publicum primum omnium, quod in illis etiam à longè conſpicitur, non facies, non manus, ſed mamillæ ſint. Iſtis profectò fruſtra Deus ingentis ſupplicij loco comminatus eſſet, faſciæ pectoralis ablationem, cuius apud illas nullus eſt vſus; & quam etiam vltro deponunt. ſed de hoc aliàs.

Mitra, & Mitella.

DE hac, ſupra ſatis; hic tantum nonnihil addendum, vt error Ioſephi Scaligeri reuincatur, quem, Deum ſui putant, omnis politioris eruditionis. Hic [c] enim cum mitram, vt alij omnes ornamentum capitis dicat in fœmina; vt aliquid tamen diceret præter omnes, in quo ſolus ſapere videretur, adiunxit *mitram* propriam fuiſſe vetularum. Adducit Ouidium [d]

c In Virgil. Cap.

d lib. 3. metam.

—— Simularet anum, mitraque capillos
Preſſerat ——

Et alibi.

Illa modo mitra canos incincta capillos
Fingebat tremula ruſtica liba manu.

Manifeſtè tamen redarguitur ex illo ipſo Virgilij opere quod hoc dum tradit, explanat. Ibi enim de Copa ſaltatrice, & adoleſcentula loquens Virgilius;

Copa Syriſca caput Graia redimita mitella
Criſpum ſub crotale docta mouere latus.

In ſacris literis vero res eſt exploratior; vel ex hoc vno Iſaiæ loco, in quo inter ornamenta præcipua, quibus adoleſcentulæ excoluntur, *mitra* numerantur. Nec puto beata Iudith Holopherni vetulam ſe probare volebat, cum exquiſitiſſimè culta prodiret, *mitra* caput ornauit. Nec de vetula loquebatur Catullus [e] cum de Ariadna ſcripſit in ipſo ætatis flore.

e In Argonaut.

Non flauo retinens ſubtilem vertice crinem.

Dicendum ergo mitram muliebre ornamentum fuiſſe, maximè iuniorum, aut quæ ætatem diſſimularent. Vnde Iuriſconſultus eas non virginibus, aut ſponſis, aut ſolis adoleſcentibus adſcribit; ſed vniuersè toti generi, pronuncians inter ornamenta muliebria *mitras* habendas, vbi cuipiam ornamenta muliebria legata fuerint. Qualis autem ornatus eſſet, qua forma & materia; ſupra pluribus indicauimus. Hic expreſſius adiungo, mitras criſpatas fuiſſe reticulato opere ad capillos adſtringendos aptè contextas, vt D. Hieronymus [f] indicat. De Bleſilla ad Marcellam. *Tunc crines ancillula diſponebant, & mitellis criſpantibus vertex arctabatur innoxius.* Tæniis autem, vittis, aut faſciis conſerebatur: vnde plerunque non ſolum retis; ſed ſimplici *tænia, vitta, faſcia* nomine mitræ deſignantur. Ob id etiam generali vocabulo *corolla*, aut *corona* aliquando appellatæ, quod caput ornando redimirent. Proprium enim mitræ erat ſic capillos adſtringere, vt quodammodo coronarent. Sic Virgilius mitra redimitam dixit, & Ouidius [g].

f Ep. 23.

g Ep. Deian

Auſus eſt hirſutos mitra redimire capillos.

Reticulum verò mitram etiam appellatam Iuuenalis [h] illud oſtendit

h Sat. 2.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

Monile.

GEnerale nomen eſt ad omnes circulos aureos, aut ex alia materia; qui tamen ad ornatum parentur. Vnde non ſolùm torques, lunulæ; murenulæ, ſed etiam inaures aliquando complectitur. D. Hieronymus [i] eius ſignificatum latiùs extendit, omne genus muliebris ornamenti eo contineri dicens & alibi [k] monilium etiam nomine inaures expreſſit. *Hæc*, inquit, *monilia in pectore, & in auribus tuis hæreant.* Propriè tamen monilia collo ſuſpendebantur in modum catenæ auro & gemmis pulchra varietate contextæ. Cyprianus illorum ſimul vſum pretium, & artificium deſcribit [l]. *Nec diſtinctis auro, lapillis, & margaritis contexta ſerie, & numeroſa compage diſtinctis monilia Deus inſtituit: quibus ceruicem, quam fecit abſconderes; vt operiretur illud quod in homine ipſe formauit. Et conſpiceretur id deſuper, quod diabolus adinuenit.* Ceruicem abſcondere dixit, quod ex *collo* monilia ſuſpenderentur. Ouidius [m]

i In Cap 3. Iſa.

k ep. 8 ad Demetr.

l De hab. Vir. 1. 6.

m Metam 5.

Ornabant aurata monilia collum.

Et rurſus [n]

n lib. 10.

Pendebant tereti gemmata monilia collo.

Quod autem Cyprianus margaritis dicit illa contexta, confirmat id etiam Virgilius *baccata* monilia appellans: baccæ enim margaritæ ſunt.

colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroque coronam.
Ferre iubet. ——

Ob id ſponſæ collum in Canticis monilibus comparatur: quod ſuo natiuo bono, ſine alio monili, eundem fulgorem referret candore permixtum, quem ſolent collo & ceruici monilia conciliare [o]. *Collum tuum*, inquit, *ſicut monilia.* Ipſum ſibi monile eſt, nec eo indiget, vt aureo candore reſplendeat. In collo enim & ceruice candor rubore mixtus laudatur: à margaritis autem monilia candebant, ſimul & ab auro rutilabant. Cæterùm cùm margaritæ auro flexili inſerebantur,

o Cant 1. 12.

ferebantur, vt è collo penderent, monilia propriè erant, que nunc *vezzi* dicuntur. Vbi vero ſolæ margaritæ conſerebantur, ornatus is *viria* & *viriola* dicebatur. De quibus in iure ciuili crebra mentio. D. Ambroſius alicubi hoc nomine vſus eſt dum quod in vulgata [a] habemus *armillas*, ipſe *virias* transfert. Sed cum viriæ ſint *margaritarum linea*, quæ brachiis etiam poſſunt adaptari, & collo, & manibus non dubium quin armillæ quoque & dextrariola viriæ dici poſſint.

[a] Gen. c. 24.

Murenula.

MOnilis ſpecies ex marini piſcis imagine vocabolo conformato inquit Hieronymus: ex virgis enim auri, & argenti quadam flexuoſi ordinis catena contexebatur: ob id & flexo, & varietate coloris illius piſcis imaginem referebat. Hinc ſponſi comites murenulas ſponſæ promittentes, eas argento vermiculatas expreſſerunt [b]. *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Quod genus pictoræ plano opere punctis duntaxat ſtellularum more micantibus ad effigiem rerum, & animalium formabatur. Sub murenulis anguiculæ, & ſerpentes, aureæ catenæ genus, continebantur ad quæ Clemens Alexandrinus alludens dicit alicubi quod *quemadmodum Euam ſerpens decepit; ita etiam alias mulieres mundus muliebris aureus eſca vtens ſerpentis figura, in probra impellit; aureas quaſdam murenulas & ſerpentes ad decorem affingens.*

[b] Cant. 1. 2.

Olfactoriola.

DE quibus Eſaias [c]. Illa ſunt, ad quæ puto ſponſa reſpexit, cùm dixit de ſponſo ſuo [d], *Faſciculus myrrhe dilectus meus mihi: inter vbera mea commorabitur.* Erant enim olfactoriola, pyxidolæ perforatæ, rotunda ſpecie pomum, aut quid ſimile referentes; quibus pretioſus odor includebatur; ante pectus è collo dependulæ; vt inde naribus odor afflaretur. Eas pyxides *olfactoriola* noſter interpres hic appellauit; Hebraicè בית נפש *Beth nephes* dicuntur, id eſt, *domus pectoris*, vt volunt aliqui; vel, vt alij melius, *domus animæ*, in quibus anima, halitus ſcilicet ſuauiſſimus, ex quo vires anima colligebat, continebatur. Faſciculum, inuoluctum, colligationem ſponſa tale vaſculum appellauit, quod inter vbera iocandum dicit; quia propria ſedes olfactoriolis ad pectus & vbera. Neſcio quid ad ſimilem vſum reticolum appellauit alicubi Cicero. Loquens enim de Verre, *Ipſe*, inquit, *coronam habebat vnam in capite; alteram in collo, reticulumque ad nares ſibi opponebat tenuiſſimo lino minutis maculis plenum roſa.* Faſciculum nempe, ſine colligationem, & inuolucrum myrrhæ deſcribit, aut alterius floris & aromatis odorati. Malè igitur qui *olfactoriola*, ſiue *domus animæ* vaſa interpretantur in quibus domi ſeruarentur vnguenta. Propriè enim olfactoriolum vt nomen indicat, vaſculum ſignificat ad odorandum, non repoſitorium ad vnguenta cuſtodienda.

[c] Cap. 3.
[d] Cant. 1. 12.

Periſcelides.

ERant ornamenta crurum. Græcis enim σκέλος ſcelos crus eſt: vnde Tertullianus [e]: *Diſcutienda ſunt delicia, quarum mollitie & fluxu fidei virtus effeminari poteſt. Neſcio an crus de* *periſcelio in neruum ſe patiatur arctari.* Nobile illud equeſtris ordinis apud Anglos inſigne, quod illis appellatur *la gartiera*, periſcelidem, vel periſcelium, clarus hiſtoricus [f] appellauit; aptè ſanè rem nouam veteri vocabulo. Eſt enim non aliud apud illos *la gartiera*, quam cruris ad genua ligamentum; quod cum auro & gemmis diſtinctum ornatus gratia adhibetur ipſam periſcelidem refert antiquorum.

[e] De cul. fæm. c. 13.
[f] Paul. Æm. lib. 2. hiſtor. franc.

Sopran. in Dauid.

Spatalium.

DE hoc etiam Tertullianus poſt verba proximè præmiſſa; *Neſcio an manus ſpatalio circundari ſolita in duritia catenæ dureſcere ſuſtineat.* Ex quo loco ſatis apparet ornamentum manus fuiſſe: quale vero fuerit; incertum, niſi quod exquiſitioris fuiſſe nomen ipſum indicat à σπαταλᾶν ſpatalao [g] quod eſt, *deliciari*, deductum. Turbat autem quod alicubi Plinius [h] tradit, *ſpatalia à mulieribus confici è frutice plocamo.* Quod ſi eſt; ex auro ſpatalia non fuerunt. Extra aurum autem ex ſolo frutice quis ornatus conflari poterat, in quo manus deliciarentur? Puto ergo ſpatalia de quibus Plinius, aliud quid eſſe à ſpatalio Tertulliani: qui hoc nomine aliud non intellexit, quam qui nunc vulgo *braccialetti*, *è maniglie*.

[g] Renan. in Tert. de cul. fæm.
[h] lib. 13. cap. 25.

Torques.

ORnamenti genus notiſſimum, cuius vſus tam virorum proprius, quam fœminarum. De viris; nota res eſt ex Manlio qui Torquati [i] nomen adeptus, quod torque donatus eo ornamento virtutis inſignis inter alios conſpiceretur. De fœminis; notius eſt, quam debeat explicari. LXX. hic apud Eſaiam, & iterum apud Ezechielem [k] κάθεμα *cathema* dicunt, quod Hieronymus *torquem* vertit. Et eſt hîc propriè, quod generali nomine *catena* dicitur. Vt autem intelligatur, quid fœminis ipſis, & aliis, quibus illæ ſe comunt, tot ornamenta ſint, in hoc catenæ vocabulo muliebrium ornamentorum catalogus abſoluatur.

[i] Liu. lib. 7. dec. 1.
[k] Cap. 16.

An, & quatenus viris, & fœminis in cultu corporis, & veſtium munditiet, & ornamenta permiſſa ſint.

CAPVT II.

HOc à nobis propoſitum accuratiùs paulò diſcutiendum, vt diuerſa de hoc argumento Scripturæ loca, quæ prima ſpecie pugnare videntur explanemus. Primò autem agemus de fucis, & pigmentis; tum, de cura capilli, tertiò, de vario ornatu in veſtibus & toto corpore. Et hæc omnia ſeorſim priùs de fœminis quæremus.

* * *

a Cap. 14. Ad locum Ezechielis. [a] Ecce venerunt quibus te lauisti, & circunlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri. Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te.

An, & quatenus vti fœmina liceat fuco colorum ad faciem, capillosque fingendos.

§. I.

Difficultatem facit ex vna parte quotidianus vsus, qui si non laudatur, nec etiam à Christianæ vitæ magistris vt noxius improbatur; argumento non dubio nihil in eo lethalis piaculi contineri. Nec enim si id esset lethali culpa pastores in tanta corruptelæ illecebra, tanta dissimulatione conniuerent. At ex altera parte turbat sanctorum Patrum veneranda phalanx, qui iunctis animis & vocibus vsum omnem fucorum ad faciem capillosque tingendos absolutè damnant; vt improbum, vt probrosum, vt detestandum. Quod à multiplici capite deducunt. Primò, quod iniuriam Deo inferat. Secundò, quia mendacij species sit. Tertiò, quia dolo malo permixtum. Quæ singula priusquam illorum verbo expono, præmitto *faciem fucare pigmentis & colore capillum*, dupliciter posse spectari. Primò in se. Secundò ratione finis, aut alterius circunstantiæ, cum qua id iunctum, aut quæ ex illo sequatur. Hic non quærimus an aliunde spectatus faciei fucus & capilli damnandus sit; vt si finis non bonus accedat, si lapsus inde aliis paretur, si nimis eius in impensa excedatur. Sed an ipse per se & in se consideratus culpari debeat, an permitti; nusquam alio relatus. In hoc ergo sensu Patres ita loquuntur vt omnem fucum prorsus improbare videantur; quod eius vsus lethalem noxam contineat: & id, vt dicebam, ex illo triplici capite.

Primò, quia Deo iniuriam inferat. Quomodo id? Eius opus interpolando, & quasi degeneris artificis corrigendo. Cyprianus [b]. *Manus Deo inferunt, quando illud quod ille formauit reformare, & transfigurare contendunt, nescientes quia opus Dei est omne quod nascitur; Diaboli quodcunque mutatur.* Et postea verba subdit, quæ D. Augustinus [c] in exemplum grandis dictionis adducés, non minus probat ob veritatem sententiæ, quam ob elegantiam verborum; *Si quis pingendi artifex vultum alicuius & speciem, & corporis qualitatem æmulo colore signasset; & signato iam consummatoque simulacro, manus alius inferret, vt iam formata, iam picta, quasi peritior reformaret; grauis prioris artificis iniuria, & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impunè laturam tam improbæ temeritatis audaciam?* Et postea professus exerte hoc in se spectatum, nullum licet inde aliorum periculum sequatur damnandum esse; subdit, *Vt enim impudica erga omnes, & incesta, fucis lenocinantibus non sis; corruptis, violatisque, quæ Dei sunt, peior adultera detineris.* Tandemque cum dixisset ornatum hunc, & cultum, impugnationem esse diuini operis, sic concludit; *Non metuis, oro, quæ talis es; ne cum resurrectionis dies venerit, artifex tuus te ad sua præmia, & promissa venientem remoueat & excludat? increpans vigore censoris & iudicis dicat; Opus hoc meum non est; hæc imago nostra non est; cutem falso medicamine polluisti, crinem adultero colore mutasti, expugnata mendacio facies est, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, quando oculi tui, non sunt quos Deus fecit; sed quos diabolus infecit.* Similia Tertullianus habet: à quo, vt à magistro, suo Cyprianus accepit. *In Dominum* [d] *delinquunt, quæ cutem medicaminibus vngunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt; displicet illis nimirum plastica Dei in ipsis, redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim cum emendant; cum adiciunt; vtique ab aduersario artifice sumentes additamenta ista, id est de diabolo.* Obserua non dici; in homines delinquunt; contra pudicitiam peccant; sed *in Deum, & Dominum delinquunt*; contra illum insurgunt; quia ipsius opera redarguunt, & artificium reprehendunt. Ac proinde cum id semper in se habeat vsus pigmentorum in facie fucanda, semper erit damnandus; etiam si nusquam alio referatur. Id ipsum etiam Hieronymus videtur innuere [e], *Ornatus iste*, inquit, *non Domini est, velamen istud Antechristi est* (loquitur de facie purpurisso, & cerussa fucata:) *qua fiducia erigit ad cælum vultus, quos conditor non agnoscit?* Nec dissimiliter Ambrosius [f] in Deum peccare fœminas ostendit, quæ cutem medicaminibus inficiunt, quod illius in se picturam subuertant, imaginem deleant, opus interpolent. *Deles*, inquit, *picturam mulier, si vultum tuum materiali candore oblinias, si acquisito rubore perfundas: illa pictura vitij est, non decoris* ..... *tuo displices auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi si supra artificem, aliquem inducas, qui opus illius superioris, nouis operibus obducat; nonne indignabitur ille qui opus suum adulteratum esse cognouerit? Noli tollere picturam Dei, & picturam meretricis assumere.* Tandemque concludit *si quis adulterat opus Dei, graue crimen admittit. graue est enim crimen vt putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Graue est vt dicat de te Deus; Non cognosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum quem ipse formaui. Reiicio ergo quod meum non est; illum quære qui te pinxit; cum illo habeto consortium; ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. Quid respondebis?* Similem prorsus sententiam Prudentius [g] habet. Fucum enim damnans cutis, & oculorum, hoc eodem argumento vtitur, quod Deo iniuriam faciant, eius opus, & picturam vt imperiti artificis emendando, quæ sic fucantur;

Ac velut artificis Domini manus imperfectum
Os dederit, quod adhuc res exigat.—

Et paulò pòst.

Dei quæ plasmata fuco
Inficiunt, vt pigmentis cutis illita, perdat,
Quod fuerat falsò non agnoscenda colore.

Ex hoc ergo primo capite videtur argumentum confici posse ad vsum pigmentorum damnandum ex auctoritate Patrum, quod sit Deus iniuriosus. Nam quoties opus alicuius artificis ab illo absolutum, ab altero quasi imperfectum, interpolatur; illi artifici iniuria fit. erroris enim arguitur & imperitiæ. Sed in hoc fuco cutis, oculorum, & totius faciei, Dei summum opus interpolatur, & emendando corrigitur; ergo illi iniuria fit, cum tacitè imperitiæ damnetur, & quod ille absoluerat, improbetur.

Ex

b De hab. vir. c. 6.

c lib. 4. de doctr. Christiana c. 21.

d Tertullian. de cul. fem. cap. 5.

e Ad Fur. de viduit. seru. ep. 9.

f 6. exam. cap. 6.

g In Amartigen.

Ex secundo capite fucos damnant, quod illis vti, mentiri sit, & Deum mendacij arguere. Mentitur enim quæ se sic expingit. Ambrosius[a]; *Si pulchra es; cur absconderis? si deformis; cur te formosam esse mentiris?* Cyprianus[b]; *Quæ omnia peccatores angeli suis artibus prodiderant ..... illi & oculos circunducto nigrore fucare, & genas mendacio ruboris inficere; & mutare adulterinis coloribus crinem; & expugnare omnem oris & capitis veritatem, corruptela sua impugnatione docuerunt.* Et paulò pòst cum verba Apostoli[c] retulisset; *Epulemini in azymis sinceritatis & veritatis; Num*, inquit, *sinceritas perseuerat, & veritas, quando quæ sincera sunt polluuntur; colorum adulteriis, & medicaminum fucis in mendacium vera mutantur?* Et inde; *expugnata est mendacio facies; figura corrupta est.* Sed ad idem clariùs adhuc Tertullianus[d], ex quo sua Cyprianus. *Quantum autem à nostris disciplinis & professionibus aliena sunt, quam indigna nomine Christiano faciem pictam gerere, quibus simplicitas omnis indicitur. Effigie * mentiri, quibus lingua non licet*, Effigie mentiri dixit, quod etiam externi auctores pari ratione dixere de hoc ornatu loquuti. Propertius[d];

a lib. 1. de virg.
b De hab. virg.
c 1. Corint. 5
d Cap. 5. de cul. fœmin.
* al. effigiē, sed male.

Vt natura dedit, sic omnis recta figura est
Turpis Romano Belgicus ore color.
Illi sub terris fiant mala multa puellæ,
Quæ mentita suas vertit inepta comas.

Et apud Xenophontem Iscomachus absolutè pronunciat *ora cerussa, & purpurisso depingere, esse alienam pulchritudinem mentiri.* Quod signatè etiam Hieronymus de hoc duplici pigmento loquens. *Quid*, inquit, *faciunt in facie Christiana purpurissus, & cerussa; quorum alterum ruborem genarum, labiorúmque mentitur; alterum candorem oris & colli?* Et hoc totum, quia vt dicebat Prudentius

——*Non contenta decore*
Ingenito, externam mentitur fœmina formam.

Ex his ergo rationem ab hoc capite deductam sic stringere possumus. Nullum mendacium, culpandum non est; & mentiri nunquam, & nusquam licet; sed oculos, & ora fucare, mentiri est; non verbo, sed facto; non lingua sed manu. Non ergo id vnquam non culpandum. Addunt Patres non solùm id esse mentiri; sed etiam Deum arguere mendacij; quod sacrilegam temeritatem continet in conditorem. Quomodo id? Argutatione probant. nescio an ita vera. Tertullianus; *Sed enim Deus*, ait, *quis vestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro? Hæ quæ reuincant Deum. Ecce, inquiunt, pro atro, vel albo flauum facimus gratia faciliorem.* Et ex illo Cyprianus. *Dominus tuus dicit; Non potes facere capillum vnum album, aut nigrum; & tu ad vincendam Domini tui vocem, vis te esse potiorem: audaci conatu, & sacrilego contemptu crines tuos inficis.*

Denique ex tertio capite idem probant; quod hic vsus fucorum sit totus dolo malo, & multiplici fraude permixtus. Primo in ipsas vtentes. Secundo in maritos. Tertio in omnes alios. *In ipsas vtentes*: quia primæ omnium illæ decipiuntur, ab eo fine longè frustratæ, quem hoc fuco quærunt. Quid enim quærunt fœminæ dum fucis ornantur? Aut pulchræ fieri, aut pulchræ videri. In vtroque falluntur. Nam pulchras inde non fieri certum est. Ambrosius. *quæ se componit, vt placeat omnium in se oculos & ora conuertens, eo ipso quo studet placere, deformior est.* Et Augustinus de Ambrosio & Cypriano loquens, & vtriusque verba in exemplum grandis dictionis adducens; *Inuecti ambo sunt*, inquit, *in eas, quæ formam pigmentis colorant; aut potius decolorant.* Meritò se correxit Augustinus. Prorsus enim decoloratur his adscititiis coloribus fœmina, non coloratur; inde facta deformior, vnde putat maiorem se gratiam venustatis acquirere. Nec id tantùm fit; sed etiam putatur. Deformior enim eo ipso creditur, quæ sic expingitur Ambrosius[e]; *Quanta hæc amentia; effigiem mutare, picturam quærere; & dum veretur maritale iudicium, prodere suum? Prior enim de se pronunciat, quæ cupit immutare quod nata est; ita dum aliis studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier veriorem requirimus deformitatis tuæ; quam te ipsam quæ videri times?* Fraudem ergo prius ipsæ sibi faciunt, omnium primæ deceptæ, quæ his fucis vtuntur.

Sopran. in Dauid.

e lib. 1. de virg.

Sed & in viros quoque suos non minùs fraudis admittunt; quibus aliam faciem, pro alia supponunt, eo ipso pariter adulterare docentes. Forma enim alienis coloribus quæsita; non illarum propria, sed aliena est. Aliam ergo faciem maritis offerunt, & aliam illi amant, quam quæ vxoris est. Et hoc ipso docent illos adulterare, dum alienam formam illis conciliant, quam verè non habent. Hoc est, quod D. Augustinus alicubi dicit. *Faciem fucare coloribus adulterinam fallaciam esse.* Et quod ante illum Ambrosius, *quæ quæsitis coloribus ora depingunt, dum viris displicere formidant, de adulterio vultus, meditari adulterium castitatis.* Dum enim alium vultum marito tradunt, quam qui natiuus earum est; eum etiam assuefaciunt alium vultum quam vxoris amare.

Denique in omnes alios à fœmina peccatur hoc vsu fucorum; quod inde aliis omnibus lapsus, & ruina paretur. Hieronymus ob id cerussam, & purpurissum appellat ignem iuuenum, fomenta libidinum, impudicæ mentis indicia. Tertullianus. *Si Dominus ampliãdo legem, à facto, stupri concupiscentiam non discernit in pœna, nescio an impune habeat qui alicui fuerit causa perditionis. Perit enim ille simul in tua forma, si cōcupierit; & admisit iam in animo, quod concupiuit. Et facta es tu gladius illi .... expingamus nos vt alteri pereant. Vbi est ergo dilige proximum tuum sicut te ipsum?* Hac eadem similitudine D. Chrysostomus vtitur, Mulierem fucis ornatam igneo gladio comparando. Cur, inquit, *ignem accendis? quomodo te puram à peccato censes, cum illius insania tuum opus sit? Tu gladium acuisti, tu dexteram armasti; tu venenum temperasti; quomodo ergo poteris ab homicidij supplicio liberare?* Ex his ergo concludi posse videtur, ex sententia Patrum fucorum vsum omnem esse damnandum, vt contra Dei voluntatem & præcepta, quemadmodum, non suis, sed S. Paulæ verbis D. Hieronymus disertè pronunciat. *Cùm*, inquit, *crebrius moneretur, vt parceret oculis, & eos seruaret euangelicæ lectioni; aiebat: Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso, & cerussa, & stibio sæpè depinxi.*

Propter hæc & similia veterum Patrum dicta, Christiani nobis officij magistri diuisi sunt, & varias inde controuersias excitarunt de licito vsu pigmentorum in facie & capillis ornandis. Alij enim omnem illorum vsum absolutè damnarunt; vt labem mortalis criminis continentem. Alij contra, per se spectatum, nulli lethali noxæ. Alij vlterius progressi, nulli omnino culpæ coniunctum voluerunt; sed inter illa locan-

dum,quæ perinde bona,vel mala ſunt,vt animus eſt,qui illis vtitur:bona,ſi bono fine, mala,ſi malo,aut aliis circunſtantiis prægrauentur. Ex hoc porro diſſidio opiniorũ alia deinde controuerſia ſequuta eſt; an poſſint Antiſtites ſacri fucorum vſum ſub anathematis pœna fœminis interdicere. Cùm enim plerique eorum in prima opinione eſſent,& iuxta illam vellent diuini verbi præcones in fœminas inuehi, quæ faciem pigmentis illiniunt; eorum vſum ſic damnando, vt peccare mortaliter teſtarentur vtentes; hoc autem iſti renuerent: illi & vſum fucorum adictis interdixerunt,& vtentes pœnis ſubiecerunt, & expiationem eorum ſibi reſeruarunt, aliis adempta facultate eas abſoluendi. Noua hinc controuerſia ſuſcitata eſt; an vſus fucorum poſſet edicto epiſcopali prohiberi; cui ſi quæ fœmina non pareret, lethalem noxam incurreret, à qua tantum poſſet ex Epiſcopi mandato & facultate expiari. Quam quæſtionem Ioannes Andræas ob eximiam legum peritiam lucerna iuris appellatus, primus accuratè diſcuſſit: ab illo autem plures qui eandem tractarunt iiſdem pena verbis ſua tranſcripſerunt. Poſtea verò lis eadem longo tempore ſopita, Mediolani iterum tempore S. Caroli eſt excitata. Vicarij enim illius Patrum dicta ſequuti, quæ retulimus, vſum fucorum in facie expingenda mortale peccatum putabant. Ob id ſacris Concionatoribus exigebant vt ardentius in illum inueherent, & graui oratione fœminas pigmentis expictas, vt in eo mortaliter peccantes arguerent. Quod cùm illi renuerent, & plerique etiam omnia alia vulgarent, edicto publicè fuco & pigmenta damnarunt. & quæ iis vterentur,earum abſolutionem ſibi reſeruarunt.

Tria hîc ergo breuiter ediſſeremus. Primò quid exploratè tenendum de licito vſu fucorum in cute & capillis. Secundò quæ ſit ea de re Patrum ſententia,& an à noſtra diuerſa. Tertiò an iuſtè poſſit edicto interdici,& tranſgreſſionis abſolutio reſeruari.

Quid tenendum de fucatione cutis & capillorum ſtudio decoris inducta.

VSus fucorum dupliciter ſpectari poteſt;vno modo per ſe; alio,ex affectu, & effectu. Ex *affectu*,quo fit;*effectu*,qui ex illo conſequitur. *Per ſe,cum ſpectatus*,ex ſuo genere & obiecto ſpectari dicitur;*ex affectu & effectu* ex fine & circunſtantiis: rurſus, cum fuci & pigmenta præcipuum vſum habeant in forma & decore parando, dupliciter id eſſe poteſt. Primò vt verè paretur, & verus inde decor obtineatur. Secundò vt ſimuletur. His poſitis,

Dico primò. Id agere vnde verè fœmina pulchrior fiat,ex ſe malum non eſſe;ſed potiùs bonum. Probatur: quia pulchritudo ex ſe non ſolum eſt inter bona corporis; ſed inter illa non infimum. Tertullianus [a]. *Accuſandus*, inquit, *decor non eſt,vt fœlicitas corporis, vt diuina plaſticæ*(ſic corpus appellat à Deo quaſi figulo conditum)*acceſſio,vt animæ aliqua veſtis vrbana*.Sed id agere vnde in nobis verè bona corporis adueniant aut augeantur, vt ſanitas, vt fortitudo, vt proceritas, vt agilitas, ex ſe ſpectatum malum nõ eſt;ſed potius bonum. Conſtat primo quia alioquin non liceret lapſas vires reparare,claudicantem tibiam dirigere, ſanitatem depulſo morbo curare. Secundo quia *eſſe & viuere*, per ſa ipſa ſunt expetibilia, vt cum Ariſtotele [b] docent omnes [c] Philoſophi; ſed omnium accuratiſſimè D. Auguſtinus [d]. Ergo multo magis bene eſſe. Sed pulchritudo, vt ſanitas & agilitas, confert vt quis bene ſit. Ob id Tertullianus appellauit decorem, *diuinæ plaſticæ acceſſionem*: per quam ſcilicet non ſolum homo habet vt ſit, ſed vt bono modo ſit. Ergo non ſolum malum non eſt; ſed bonum & laudabile id agera, vt acquiratur. Ad quod aduerte, quod aliàs monui, *bonum & malum ex ſe,vel ex obiecto, aut ex ſuo genere* illud eſſe, quod tale eſt,rationi ſine alio extrinſeco,comparatum. Si enim quid hac ratione ſpectatum, rationi congruit; eo ipſo bonum ex ſuo genere eſt;ſi diſſonat, malum; ſi neutrum indifferens. Bonum autem & malum cum hic dicimus,non naturale intelligimus;ſed morale. Naturali enim bonitate nulla res eſt,quæ non bona ſit; morali autem, ex obiecto tantum bona eſt, quæ rationi congruit, mala, quæ diſcrepat. Ex hoc autem quod tradidimus,manifeſtè probatur. Nam illud ex ſe malum non eſt, ſed potiùs bonum, quod rationi, & eius appetitui congruit, non diſcrepat;ſed eſſe, & bene eſſe rationi congruit;cùm omnia natura ſua eſſe velint,& appetant; ergo multo magis bene eſſe; Cum igitur *pulchrum eſſe & decorum*, ſit bene eſſe;per ſe ſpectatum malum non erit,ſed bonum; ac proinde id agere vt verè quis pulchrior fiat, malum non eſt,ſed potiùs bonum;niſi id aliunde vitietur.

Dices pulchritudinem, quæ à Deo, & natura ſit,bonum corporis eſſe,non arte quæſitam: ſpecie enim & genere differre, quæ ab arte, & natura fiunt. Sed dicendum, quæ ab arte ſunt: alia ab ea ſola fieri, nullo interuentu naturæ; niſi materiam ſubminiſtrantis;vt ſunt domus, nauis, cytharæ,veſtes: alia ab arte eſſe natura excitante ad operandum. Primi generis opera,ſunt artificioſa tantùm, non naturalia. Secundi generis, ita ab arte ſunt,vt etiam à natura. Proinde primi generis artificioſa differunt eſſentia ſua & ſpecie à naturalibus; ſecundi generis, nequaquam. Eiuſdem enim rationis eſt ſanitas ſiue à Deo & natura tributa, ſiue ab arte medica reparata, vt bene Caietanus [e] ad hoc ipſum, quod agimus, obſeruauit. Et hoc quia ſemper ſanitas à natura eſt,aliquando ſe ſola operante aliquando ab arte excitata. Eodem modo dicendum de forma, & decore. Si enim verus ſit, eiuſdem ſemper rationis eſt,ſiue à natura ſola ſit,ſiue interuentu artis excitetur.

Dico ſecundò veram in ſe pulchritudinem curare;poteſt eſſe malum ex affectu,& effectu. *Ex affectu*,primò ſi nimius ſit,anteponendo tale bonum aliis, quibus eſt poſthabendum;vt ſpiritualibus & æternis. Secundò ſi malo quis fine moueatur,qualis eſſet hominibus ad vſum libidinis placendi. Ex *effectu* verò, ſi ex ea cura neglectus rerum potiorum ſequatur; ſi detur aliis occaſio ruinæ,ſi periculum quis nominis incurrat; vt ſi leuior inde quis, aut vanus, & iactantior, aut quod grauius impudicus exiſtimetur. Quæ omnia Theologi noſtri docent ante quos Tertullianus edicens vbi periculum eſt proprij, vel alieni lapſus, *non ſolùm elaboratam formam non acceſſerdam,ſed eſſe naturalem ſpecioſitatem diſſimulatione & incuria obliterandam*,vt oculorum incurſibus pernicioſam.

Dico tertiò decorem, qui non verus ſit, ſed apparens, vllis artibus quærere; ſi per ſe ſpectetur,ex genere ſuo, & obiecto malum eſt; venia-

lia

[a] De cul. fœmin. c. 2.

[b] 1. Phyſ. tex. 81. 2. de Gen. 59.

[c] Themiſt. Simpl. Auer. de quibus & alios Balduin. ibidem

[d] Epiſt. ad Euod. 101. lib. 11. de ciu. c. 26. lib 3 de lib. arb. c. 7. & 8.

[e] 2. 2. q. 169. art. 2. d. 3.

lis tamen noxæ non lethalia. Vtrumque Patres, & Theologi nostri docent. De Patribus paulò post. Ex Theologis est D.Thomas, quem schola tota sequitur rectè sentientium; à quo doctrina hæc traditur, & probatur. Quia omnis fallacia & fictio, quæ non fit animo certæ veritatis denotandæ, mala est ea suo genere & obiecto, vt constans est sententia doctorum. Sed hæc adscititij decoris inductio, est quædam fictio, vt per se constat, & illam disertè Patres appellant proaimè [a] telari. Per se ergo mala est. Quod autem non culpæ lethalis; idem D. Thomas [b] etiam tradit, & probat. Quia nullum mendacium per se spectatum, lethale crimen est, nisi ratione obiecti, aut finis intenti, sit cum pernicie coniunctum. *Ratione obiecti*; vt cum circa diuina mentitur. *Ratione finis*; cum pernicies aliis mentiendo paratur, vt tradit Augustinus [c] quem alij sequuntur. Sed fictio per se spectata, in tantum mala est, in quantum ad mendacium accedit. Ergo cùm non possit in se spectata, maius esse malum, quam mendacium; culpæ tantum venialis erit, non lethalis.

a § Super.
b loco cit.

c Psal. 5. ibi, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.*

Ea bis fit primò cutem fucare pigmentis, & oracerussa, purpurissoque depingere ad decorem quærendum; malum per se esse, licet non lethale. Constat ea dictis. Nam faciem ad hoc fucare, adulterina fallacia est, vt loquitur Augustinus. Et decor inde quæsitus, verus non est, sed apparens. Nec enim pigmentis natura excitatur, vt sicut arte medica vires, & vera sanitas reparatur: ita verus decor, & non mendax, illis inducatur. Sed contra potiùs fit. Verus enim decor & forma, si quæ est in fœmina, fucis aboletur, vt fictus superinducatur. Ob id à Nazianzeno non decor appellatur, sed *larua decoris*.

Secundò fit cutem & faciem fucare, non decori mentiendo, sed turpitudini cælandæ; malum non esse. Sic cærtè cum aliis D. Thomas. Sicut enim licitum est verum tegere, non falsum dicere; sic malum non est turpitudinem abscondere; quamuis malum sit pulchritudinem simulare. Si quis ergo liuor, si quæ cicatrix in facie, si cutis asperior, si tumor extuberans; licèt his deformitatibus fucis & pigmentis occurrere. Et si cui fœminæ coma defluxerit; alienam licebit [d] assumere, non minùs quàm ad alium ornatum, ouium lanas, & serum fila contexere.

d Caiet. 2.2. loco cit. du. 3.

Tertiò fit vsum fucorum lethalem [e] tàtùm esse ex nimio, & prauo affectu. Ex *nimio*; vt cùm bono formæ post habentur reliqua, cum Dei & animi cura negligitur; & ob id illius & Ecclesiæ præcepta non audiuntur. *Ex prauo*; cùm quis fucatur, vt se & alios ad illicitam libidinem incendat. *Ad illicitam* dixi; nam si vt marito placeat, & in suum amorem magis alliciat; mortale [f] non est. Sed quid si non hoc mulier intendat, sed videat sequuturum; nec tamen abstineat? Aliqui [g] dicunt, non esse mortale. Affirmant alij [h] longè probabilius. Quid enim? an non lethali se crimine obstringit, qui gladium offert, aut venenum temperat in mortem ruenti, licet id non intendat vt moriatur? Rectè D. Chrysostomus [i]. *Mulier si se decorauerit, & vocauerit ad se oculos hominum; etiamsi plagam non intulerit, vindictam tamen dabit extremam. Venenum enim obtulit, etsi nullus, qui biberit, inuentus sit.* At Tertullianus alia sentire videtur loquens enim de ea quæ se non in hoc ornat, vt alij pereant; ipsi tamen inde labuntur. *Peris* [k], inquit, *ille simul in tua forma, si concupierit; & admisit iam in animo, quod concupiuit; & facta es in gladium illi. Vt à culpa vaces, ab inuidia non liberaberis: vt cùm in alicuius agro latrocinium gestum est, crimen quidem Dominum non constringit; dum tamen res eius infamia notatur, ipse quoque infamia aspergitur.* Eximit ergo Tertullianus istas à culpa lethali, dum vult crimine non constringi. Sed dicendum Tertullianum ibi non loqui de decore, qui fucis inducitur, sed de cultu, qui variis ornamentis adsciscitur. Ille per se malus est; hic, nequaquam. Propterea in hoc fœmina mortaliter non peccat, etiam si videat alios lapsuros, ab illo non abstinendo: in eo vero peccat, quia cùm ornatum per se malum assumat, eo ipso etiam mortaliter delinquit, quod dat operam *rei illicitæ*, vt cum schola loquamur, ea qua videt alios perituros, etiam si in hoc non ornetur, vt illi labantur.

e text. est apertus c. ne fola. 32. q. 5. De quo Hostien. c. 1. ne clerici, vel monachi.
f D.Thom. Hostie. Ioan. Andr. Mont. Lon. locis cit. ex D. August. ep. 73.
g Nauar. man. cap. 23. num 23.
h Syluest. Ornatus n. 4.
i De compunct. & refert Hostien. loco cit.
k cap. 2. de cul. fœm.

Quartò fit; licèt vxor possit in mariti gratiam turpitudinem suam fucis abscondere, si notabilis sit; non tamen iisdem posse [l] mendacem sibi decorem fingere, & speciem quam non habet simulare. Si id ergo à viro iubeatur; fucos adhibebit, non vt pulchrior appareat, sed vt non ita deformis.

l Ita Aug. ep. 73. & ex eo DD. c. fucare de consecr. d. 5. D. Thom. 2. 2. q. 169. a. 2.

Obiicies contra hæc primò quæ sunt ex se mala, nusquam & nunquam licent; quia bene fieri aliquando non possunt, vt mentiri, & Deum odio habere. Sed fucatio potest aliquando benè fieri. non est igitur ex se, & per se mala: nam in tantum mala est, in quantum fictio quædam est, vt disertè traditur à D. Thoma [m]. Sed fingere & simulare aliquando licet vt constat de Christo [n] Domino, & de fuga quæ licitè [o] simulatur ad hostes in bello fallendos. Responden per se & ex se malum duplex est. aliud, *intrinsecè* tale; aliud, *ex suo genere tantùm, & obiecto*. Per se malum primo modo; nusquam & nunquam licet: quia fieri nunquam bene potest, quod fieri nisi male non potest: quod autem intrinsecè malum est, aut non est, aut cum malitia sua est. At *per se malum* secundo modo; aliquando licet: quia benè fieri aliquando potest, quod à malitia quam ex genere suo & obiecto habet, accessu circunstantiæ alicuius seiungi potest. Primi generis sunt odium Dei, & omne mendacium; secundi, hominem occidere, partes obscœnas tangere; alium decipere, & similia, quæ per se sola spectata, cum ratione pugnant [p]; ea aliquo adiuncto, maxime illi congruunt. Hominis enim occisio se sola rationi comparata, cum ratione pugnat: At hominis nocentis, non pugnat, sed congruit. Item partes obscœnas tangere, si absolute spectetur, rationi dissonat; si finis adiungatur morbi sanandi, maximè congruit. Similiter ergo de fictione hominis dicendum est, & de fuco, qui ad decorem inducitur, vt fictio quædam est.

m 2. 2. q. 169. a. 2.
n Luca vlt.
o Ios. 3.
p D.Thom. 1. 2. q 18. & 2. 2. q 64. a. 7. & q. 111.

Obiicies secundò. Abscondi turpitudo non potest, quin aliquis inde decor simuletur. Ergo si hoc non licet; nec illud etiam licet. Responden multa esse, quæ licèt intimè re ipsa coniuncta, possunt tamen intentione seiungi, vt vnum sine altero appeti possit, & executioni licitè mandari; quamuis illud etiam inde sequatur, quod appeti directè non potest. Esto igitur cum absconsione turpitudinis, alicuius decoris inductio coniuncta sit; nego tamen fucari quempiam ad turpitudinem celandam non posse, qua ratione ad decorem simulandum; quia licet eiusdem

fucationis effectus sit tam absconsio pulchritudinis, quam inductio decoris, nil tamen inconuenit eiusdem actus esse duos effectus, quorum *vnus sit in intentione; alter, præter illam* ac proinde totus actus bonus erit, si bonum sit quod intendit; a D. Thom. 2.2.q.64.a.7 in 6. *cum* [a] *bonitas actus ex eo quod est in intentione pendatur, non extra illam.*

Obiicies tertiò. Si duo re coniuncta possunt intentione disiungi, vt vnum honestè appetatur, alterum nisi inhonestè non possit; & nihilominus alterius appetitio, & eius executio bona sit; licet alterum quod illi coniunctum est bonum non sit, modo non intendatur. Ergo poterit mulier ora fucare, & cæterum mendacem ornatum pigmentis asciscere, & sic ornatam aliorum se aspectibus dare, qui sint ex illa lapsuri, modo id non intendat, vt labantur. Respondeo. Cum duo coniuncta sunt, quorum alterum turpiter tantum, alterum, aut honestè, aut non ita turpiter appeti potest, tum demum hoc sine noxa licet appetere, cum alterum cui coniunctum est in alterius perniciem non cedit, nequaquam vero si cedit. Iam verò turpitudo cælata, & decor inde sequutus, ambo pertinent ad se ornantem non ad alios. At ornatus fœminæ, & aliorum lapsus inde proueniens, ad diuersos pertinent; ideo par in vtroque ratio non est. Tunc enim tantum quod est, cum alterius pernicie coniunctum, hac neglecta appetere licet, & exequi, cùm is in cuius præiudicium res cedit, mali sibi sui auctor est, aut alter iure suo vtitur, quod nemo potest illi b D. Thom. 2.2.q.64.a.5 contendere. Qua ratione [b] licet ad seipsum tuendum, inuadentem occidere.

Obiicies, & quæres quartò. Si fucus omnis fictionis species est, & proinde malus: nec etiam licebit capillos inficere, & annos, ætatémque mentiri; quod tamen plerique faciunt, & id sine vllo peccato se putant facere. Respondeo qui canitiem tingunt, si faciunt id ad annos dissimulandos; licitè faciunt, si aliqua occasione faciunt; quia id non est, nisi quod est cælare & verum tegere, quod aliquando licet; & ex genere suo malum non est, cum aliud id non sit, quam turc D. Thom. 2.2.q.64.a.2 pitudinem abscondere; quod [c] *inter malum & bonum, ex genere suo indifferens est.* At vero si ad iuuentam simulandam id faciunt, illicitè faciunt, quia sicut ætatem dissimulare, & deformitatem abscondere, est quasi verum tegere, quod absolutè licet; sic iuuentam simulare est quasi falsum dicere quod per se non licet.

Quæ sit Patrum sententia, & an à nostra dissideat in vsu fucorum ad decoris gratiam quærendam.

MVlti putarunt ex sententia Patrum, omnem vsum fucorum crimen esse lethale, ac proinde nostram ab illorum sententia esse longè diuersam; probant primo quia Patres dicunt per illum æternam damnationem incurri. Hæc autem tantùm per lethale crimen incurritur. Cyprianus d Cap.7. de hab. vir. [d] mulierem alloquens sic fucatam; *Deum*, inquit, *videre non poteris de inimico tuo compta, cum illo pariter arsura.* Secundo quia dicunt in hac fucatione Dei contemptum & iniuriam contineri; cuius opus interpolatur, & mendacij dicta arguuntur, vt paulo ante probauimus illorum verbis adductis. Hæc autem omnia sine lethali labe non sunt: tertio quia dicunt hanc esse speciem quandam adulterij, & lenocinij, vt ex iisdem verbis probatur, quæ supra protulimus.

Sed omnino dicendum est idem prorsus sentire Patres quod nos docuimus; esse nimirum tantum lethale fucis abuti, si *ex indignatione in Deum* adhibeantur, aut cum illius contemptu, aut ad incentiuum malæ libidinis in se, vel aliis excitandæ: quod tantum voluisse Patres, alij cum D. Thoma [e] ante nos obseruarunt. *Ex indignatione* dixi, vt cum quis impatientius ferens deformitatem suam, contra Deum quodammodo potest assurgit, vt ingenio suo formosum se faciat, vel illo nolente: cum *contemptu* vero, vt si ad illius verba arguenda quis faciem, capillumque fucaret. Hac autem moderatione Patrum dicta maximè Tertulliani, Cypriani, Ambrosij intelligenda esse, nemo non videt: aliter enim deprehendi facilè poterit nullum ea pondus solidæ probationis habere. Quid enim? Iniuriosum Deo est, inquiunt, faciem fucare. Cur id? Quia cum illius contemptu quem imperitum, quem vanum, quem mendacem faciunt sic se fucando. Picturam enim illius nonis coloribus inducunt; opus refingunt, capillos, quos mutari non posse dixerat, expugnant, ex atris albos dum faciunt, ex albis alios. Hæc illi. Quæ si vera sine vlla moderatione sunt, abstineant ergo omnes tam viri, quam fœminæ à facie & capillis abluendis, aquam puri laticis non attingant, inde se non quotidiano vsu respergant, ne formam à Deo acceptam corrumpant; & vt in colore quem primo ab ortu semel acceperant perseuerent; ne Christum vanitatis arguant; si fortè caput sæpius abluendo ex vno colore capillus in alium vertatur. Nascitur homo rudis & imperitus, & animam secum affert quam *vt tabulam rasam* philosophus pronunciauit. Nullas ergo artes discat, nullis disciplinis imbuatur, ne fortè sibi dicatur quod manus Deo infert, cuius opus interpolat, & melius vult reddere, quam ab illo acceperit, illum quasi imperitiæ condemnando. Denique quid verbis opus est? Tota eorum ratiocinatio est, non licet pigmentis ora fucare nec faciem tingere; quia non licet imaginem à Deo formatam & acceptam in aliam vertere, quasi nostra sit melior, illa deterior. Esse enim id imaginem Dei in nobis obliterare. Primò Imago & effigies Dei quæ in nobis est, non in corpore, sed animo quærenda est, vt ipse D. Ambrosius [f] alicubi pronunciat. *Ad imaginem*, inquit, *interior est homo, non iste exterior; ille qui sensu æstimatur, non qui oculis comprehenditur.* Non ergo quis audeat animum virtutibus vllis excolere, disciplinis vllis instruere, polire artibus. Relinquatur ille in sua ruditate, non comptus, non ornatus, ita prorsus vt à primo ortu acceptus est: Nullæ denique in hac *pura tabula* lineæ ducantur, ne Dei imago & pictura interpolentur, & ea ratione iniuria artifici inferatur, quasi imperitiæ redarguto. Secundò. Nullus altiores sibi cothurnos subiiciat, ne Christum mendacem faciat pronunciantem *neminem adiicere posse ad staturam suam cubitum vnum.* Tertiò. Denique vt quisque natus est, ita perseueret; nec curet artus explicare vires appositis subsidiis augere, membra roborare. Quæ omnia cum prorsus absurda sint; absurda quoque debent illa putari, quæ Patres dicunt, si sic intelligantur, vt ex illis possint ista deduci. *Manus ergo Deo*, iuxta Patres, *inferre*, illæ fœminæ censendæ sunt, non quæ quoquo modo sed quæ ex indignatione & contemptu diuini artificis

e 2.2.q.169 a.2. & ex illo Ioan. Andr. dic. reg. quæ sunt. Anch. Alberic. Montlen. loc. cit.

f Instit. ad virg. c.3.

artificis illius opus inuertunt. Ac proinde quæ faciem fucant, indignatæ quod à Deo formosæ factæ non fuerint, & illo vel inuito speciem quæquæ suam sibi facturæ.

Duo tantùm breuiter obseruāda sunt. Primum negari non posse de hoc argumento pleraque Patres hyperbolice dixisse, quò scilicet inolitum iam vitium validius extirparent, in tanta præsertim corruptela morum, qualis erat inter gentes idolorum cultui dicatas. Ab illis enim vt non solum religione; sed externo cultu Christianæ fœminæ separarentur, erat in fucos & pigmenta, non alio quam accusatorio orationis genere detonandum, acri, vehementi, exaggerato.

Secundò, quosdam illorum non ita affectui suo indulsisse, vt non distinctè & signatè dixerint vsum fucorum non inter grauia, sed inter leuia peccata censendum. D. Hieronymus [a] de Paula loquens, *Ita leuia peccata plangebat, vt illam grauiorum criminum crederes esse ream.* Quæ leuia hæc peccata? subdit *Cerussa, & purpurisso ora aliquando pinxisse.* Tertullianus [b] similiter non minus in hoc vehemens fucatas *mulieres* dicit *non cum fucis & pigmentis in cælo futuras*; sed tamen futuras. Vult ergo *peccatum id esse*, quia cum illo Dei conspectui sisti non poterunt; *sed leue*, quia tandem poterunt. Quod est proprium venialis culpæ, quæ patriæ cælestis ingressum, non in totum impedit, sed retardat, interim scilicet dum iusto piaculo luatur.

a Epist. 27.

b Cap. 7. de fœm.

An possit Episcopi statuto fucorum vsus interdici in cultu fœminarum.

QVa occasione olim, iam & superiori tempore controuersia hæc fuerit excitata; paulo ante diximus. De ea ergo sic breuiter statuendum.

Posse [c] Episcopos edicto suo fucorum vsum prohibere mendaci decori quærendo, cui non parentes noxam lethalis labis incurrant; à qua nisi de Episcopi auctoritate, non absoluantur. Quod est vno verbo posse id edicto vetare, & eius transgressionem sibi reseruare. Probatur quia spectat ad Episcopum ea curare, quæ vergunt in salutem; aut dispendium animarum; illa præcipiendo, ista vetando. Si ergo de his quidquam statuat; eius edictum iustum est, & proinde seruandum, cùm traditæ potestatis limites non excedat. Sed ornatus mulierum maximè per fucos, & pigmenta quæsitus ad dispendium spectat animarum; cum laqueus illis inde, & aliis paretur. Ergo si quicquam de eo statuat Episcopus, iustè statuet, & illi proinde parendum.

c Ioan. Andr. reg. an, quæ de reg. iur. in 6. in Mercur. Alberic. Anchar. Bald. & alij cum Montlō verbo Ornamentum lit. I. & Tiraquel. l. 3. glos. 1. p. 3. n. 14.

Dici posset primò ornatum mulierum non spectare ad Episcopum; sed, si nuptæ sint, ad viros, vt in sacris sanctionibus habetur. Si vero non nuptæ, ad parentes. Ergo si Episcopus de hoc quidquam statuat, limites suæ potestatis excedit. Tenentur enim fœminæ, quæ nuptæ sunt, in illo ornatu incedere, qui maximè viro probatur; aliæ vero in eo, qui parentibus & propinquis. Si ergo secus aliquid Episcopus ea de re statuat; aut illi parendū non erit, aut laqueus mulieribus iniicitur, quæ perplexæ nesciant cui magis obediant.

Respondeo etiam ad Episcopum mulierum ornatum spectare, vt constat ex Apostolis, qui de eo accuratè præceperunt. Vnde Petrus [d], *Mulierum*, inquit, *non sit extrinsecus capillatura; neque circundatio auri, neque vestimentorum cultus.* Et à D. Paulo de mulieribus scribitur *vt ornent se, non in tortis crinibus aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa.* Spectat ergo ad viros ornatus vxorum, vt talis sit, qui illorum oculis placeat. Ad Episcopos vero] vt Dei oculos non offendat. Talis autem est qui nec viris, nec propinquis, nec aliis extraneis vllam præbeat occasionem ruinæ.

d 1. Pet. c. 3.

Dici secundò posset, iniusta esse statuta, quæ scandalo & offensioni sunt, laqueosque maiores animis iniiciunt. Sed rem *per se indifferentem*, sub pœna lethalis criminis prohibere, dat aliis occasionem ruinæ, & laqueos animis disponit, qui ante non fuerant. Ergo cum ornatus mulierum sit ex se res indifferens, iniustè sub obligatione mortalis criminis prohibebitur; ac proinde prohibitio licitè negligetur.

Respondeo. Propter hoc argumentum aliqui [e] distinguunt inter ornatum, qui fit per fucos, & per alia ornamenta. *Per fucos*; prohiberi ab Episcopo posse: quia cum de se malum sit, edicto suo potest Episcopus illud excludere. *Per alia verò ornamenta*; non posse, prout dicit D. Augustinus [f]. Quia quod de se malum non est; non potest Episcopus edicto suo malum saltem lethale reddere: quia esset conscientias in angustias redigere, & animos illaqueare. Sed dicendum, posse Episcopum de ornatu quocunque præcipere; & illum sub obligatione mortalis criminis prohibere, modo lasciuus sit, & incentiuum præbeat impuritati; siue ornatus is per fucos, siue per alia ornamenta paretur. Quis autem talis ornatus sit, nimirum *prouocatiuus libidinis*, ad ipsum etiam spectat iudicare adhibito consilio prudentum. Per hoc ad obiectionem. Cùm dicitur rem omnino indifferentem probiberi sub mortali non posse; respondeo. Licèt ornatus absolutè sumptus, indifferens sit, non tamen indifferens est, qui lasciuus est. Instatur. Inde laqueos animæ parari, cum quod ex se veniale peccatum est, mortale probibendo fit. Respondeo potius laqueos remoueri & occasionem ruinæ. Licet enim vsus fucorum per se spectatos, sit tantum cum veniali, tot tamen habet pericula coniuncta lethaliter labendi, vt multo plura peccentur illo permisso, quam sub obligatione mortalis excluso. Cum Augustinus obiicitur; is est pro nobis, non contra nos. Apertè enim dicit fucos prohiberi posse; alium ornatum vestium non facilè debere; nisi cum iunctus est occasioni peccandi. Dubium autem non est, præter ornatum fucorum, esse quoque alios lasciuos certam peccandi occasionem secum trahentes; vt sunt vestes pellucidæ, quibus nudantur potius corpora, quam vestiuntur. Cum hoc enim ornatu incedere, licet omnis fucus absistat, & malus animus alios incendendi, peccatum semper est; etsi de ornatu loquamur, in quo nudum pectus exponatur; (vt plerique [g] probabilius putant,) etiam lethale. Cur ergo non possit Episcopus edicto, suo hoc genus ornatus excludere? At obstat in plerisque regionibus in oppositum vsus inueteratus. An consuetudo deprauatissima dicetur vsus, & non potiùs abusus? Quid enim si mos vsquam obtineat vt impunè quisque quod aliorum est possit vsurpare; aut, ne à proposito argumento discedamus, obscœnis nudatis incedere?

e Ioan Andr. & Montlon. locis cit.

f Epist 73. ad Possid & habetur dicto c. fucare.

g Caiet. verbo, Ornatus & 2. 2. q. 69. art 2. Sà in aphoris. verbo Ornatus. 1.

An,

An, & quatenus licitus sit formæ cultus, qui non in fucis, sed in reliquis ornamentis situs est.

§. II.

INquisitionis huius expeditio, facilis erit ex proximè dictis : videtur ergo prima facie dicendum etiam ornatum hunc ex se spectatum, malum esse ; quam graue, non disputo. Primò. Quia, vt proxime dictum est, decorem fingere, & formam simulare per se malum est ; quia species fictionis est, vt D. Thomas dicebat. Sed omnis ornatus, etiam non per fucos decorem fingit & simulat, qui verè non est ; ergo etiam per se malus est. Quod omnis ornatus aliquem decorem inducat; otio abutemur, si probemus. Inde enim mulier amabilior fit; vnde leges Ecclesiæ concedunt vt in gratiam viri possit vxor ornari, quo gratior illi, & amabilior reddatur. Non potest autem reddi amabilior, nisi reddatur aliquo modo pulchrior. Talem autem pulchritudinem veram non esse, sed apparentem: clarè etiam constat. Adscititia enim est, & cum ornamentis simul exuitur. Et certè si decor fucis inductus, fictus, & non verus est, quod illis ablatis euanescat; cur hic etiam non talis sit ? Denique verum hunc decorem non esse ; fœminei decoris artifices agnoscunt, & fatentur : quibus est in sua professione credendum. Ouidius[a].

a De remed. lib. 2.

Auferimur cultu, gemmis auroque teguntur
Omnia; pars minima est ipsa puella sui.
Sæpe vbi, sit quod ames, inter tam multa requiris :
Decipit hac oculos, Ægide, diues amor.

Si ergo pulchritudo vera non est ornamentorum aggestione parata; cur illam inducere, genus simulationis non sit; eam autem per fucos parare, simulatio fit ?

Secundò omnis ornatus, qui per pigmenta non est, in veste pretiosè culta, in auro, argento, gemmisque consistit : sed hæc omnia eorumque vsus ab Apostolis Patribusque damnatur. *Ab Apostolis*, quorum verba supra protulimus. Tam enim Petrus[b] ; quam Paulus[c], hæc omnia interdicunt; adeo non dissimiliter, vt alter ab altero videatur verba mutuasse ; à *Patribus* autem, quia iisdem fermè verbis in ornatum vtrumque feruntur ; tam eum qui per fucos est, quam qui per vestes pretiosas inducitur. D. Gregorius illud enarrans : *homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso* ; *sunt*, inquit, *nonnulli, qui cultum subtilium pretiosarumque vestium non putant esse peccatum. Quod si videlicet culpa non esset, nequaquam sermo Dei tam vigilanter exprimeret, quod diues qui torquetur apud inferos, purpura & bysso indutus fuisset.* Et paulo post; *Quam culpam possumus melius etiam ex diuerso colligere : quia si adiectio vilis indumenti virtus non esset Euangelista vigilanter non diceret ; Erat indutus pilis camelorum.* Et alibi rursus. *Nemo existimet in luxu atque studio pretiosarum vestium peccatum deesse : quia si hoc culpa non esset, nequaquam Petrus à pretiosarum vestium appetitu compesceret dicens; Non in veste pretiosa. Pensate ergo quæ culpa sit hoc etiam viros appetere, quæ curauit Pastor Ecclesiæ & fœminas prohibere.* Similiter Cyprianus ; *Serico & purpura indutæ, Christum induere non possunt : auro & margaritis & monilibus adornatæ, ornamenta mentis & pectoris perdiderunt.* Quid clarius ? De Margaritis, de Monilibus, de auro loquitur, de purpura & serico, sine quibus ornatus vllus non est. Si ergo non licet hæc vsurpare; nec alium ornatum, etiam non per fucos, licebit assumere. Non licere autem illa; clarius edicere Cyprianus non potest, quam dicendo sic indutas, Christum exuere, & ornamentis animi nudari. Qua voce non solum malum hoc esse demonstrat ; sed lethali culpæ coniunctum : per hanc enim solam Christus amittitur, & ornatu virtutis animi spoliantur.

b 1. Pet. c. 3.
c ad Tim. 1. c. 2.

Tertiò. Denique studium placendi viris in fœmina malum est, vt pluribus Tertullianus exequitur : omnis ornatus etiam non per fucos ad hoc est, vt cum eodem Tertulliano Ambrosius & alij. Omnis ergo malus est.

Sed dicendum ornatum qui per fucos non est, per se spectatum, malum non esse; sed honestum, aut inter indifferentia locandum. Docet hoc D. Thomas cum schola Theologorum, à quibus etiam probatur. Nam quod per se spectatum, conueniens est, aut necessarium hominum naturæ, vel bonum est, vel certè malum non est: alioquin non oporteret per se spectatæ naturæ nec corruptæ conuenienter viuere, contra commune philosophorum decretum; quorum illud est.

Viuere natura si conuenienter oportet.

Vel id oporteret exequi, quod malum est, quod vtrumque absurdissimum est ; sed ornatus non per fucos, ex se spectatus, naturæ hominis vel necessarius, vel conueniens est. Natura enim hominis est, vt socialiter viuat; vitæ vero socialiter degendæ ornatus aliquis vel necessarius, vel conueniens est ; vnde tacito quodam naturæ ductu pro sua quisque conditione student ornati magis in publico, quàm domi esse; & cum aliis agendo, quàm cum soli. Non ergo per se spectatus ornatus, malus esse potest; sed aut indifferens erit, aut etiam bonus.

Dices ; ornatum excedentem non conuenire naturæ. Sed hoc confirmat nostra, non destruit. Quod enim naturæ & rationi non pugnat ; nisi secundùm excessum, aut defectum spectatum, per se non pugnat; ac proinde malum non est. Non *per se* ; quia cum consideratur vt excedens, aut deficiens; cum adiuncto spectatur, sine quo potest esse. Tale verò quod est, ex se malum non est ; quia quod tantùm pugnat cum ratione, vt *excedens*, aut, *deficiens*, excessu aut defectu sublato ac proinde tantùm per se spectatum pugnare non potest. Alioquin, non ex illis tantùm, vel illorum alterutro pugnaret.

Sicut ergo ornatè loqui (qua comparatione ad hoc ipsum vtitur alicubi Clemens[d] Alexandrinus, & nos ex illo) per se bonum est, aut indifferens; quia conueniens naturæ hominis, quæ est socialiter viuere, ad quod vtile, vel necessarium est ornatè loqui. Sic etiam ornatè vestiri. Vitiosum ergo tantum erit ex excessu, vel defectu ; qui proueniat aut ex affectu culpando, vel effectu vitando. Ex his opposita solui facilè possunt.

d lib. 3. pædag.

Ad primum. Nego per ornatum decorem falsum induci sicut per fucum. Cùm dicitur ornatu fieri fœminas pulchriores; id etiam nego. Ditiores enim inde fiunt; pulchriores non fiunt, vt supra referebamus Appellem dixisse illi, qui Helenam pinxerat auro, & gemmis suffarcinatam; *Cum pulchram non posses, fecisti diuitem.* Ex eo tamen, quod magis ornatæ sunt, etiam magis amantur. Quia amorem non solum pulchritudo

vera

vera conciliat;sed quæcunque maior ratio bonitatis alicubi se prodens. Vnde si cætera paria sint in duobus;ex quibus alter ornatus, alter incultus; ille eo ipso magis amabitur instinctu naturæ. Vnde id? Aut quia publicæ gratiæ cupidior,aut quia munditiæ studiosior,aut quia communis iudicij reuerentior, aut denique quia ditior apprehenditur. At vnde hoc diuitiis vt aliorum sibi affectum magis concilient? Res nota, quæ monitore non egeat. Diues enim sub maiore ratione bonitatis apprehenditur,quatenus nobis censetur magis prodesse posse. Nec dubium quin in vita ciuili,si cætera in duobus sint paria, is qui ditior apprehenditur, etiam vtilior existimetur;ac proinde tacito quodam instinctu etiam magis ametur.

Ad secundum Patres ornatum pretiosæ vestis, & ex auro, monilibusque conflatum, absolutè non damnant;sed vt ex affectu, vel effectu fines excedit

Quos vltra,citraque nequit consistere rectum.

Ex affectu; vt cùm quis ad impuritatem ornatur; aut cum totus in hoc est, potiorum cura neglecta. *Ex effectu*; cùm in ornatum census impenditur,& inde patrimonia destruuntur. Specialiter autem Patres in aurum, monilia,& vestes sericas inuehuntur, non quod hæc Christianum per se spectata dedeceant; sed quod tali tempore, quale tunc agebatur,omnia gentilium persequutione feruebant; ad necem Christiani vndique conquirebantur; Christi nomen passim lacerabatur. An ergo tam calamitoso tempore æquum erat, vt Christianæ fœminæ serico, monilibusque splendentes, in publico quasi luctu triumpharent? At diues euangelicus in inferno sepultus, aliud fecisse non legitur, quam quòd purpura & bysso induebatur. Esto id. An magnum, & maximè enorme flagitium non est, aliud in hoc mundo nihil egisse, quam bysso & purpura indutum splendidè diebus singulis, epulis incubasse? Quo enim certiori argumento quisquam testatur aliud se nihil, quam ista curare; vota sua omnia in his habere; tantùm hæc pro summo bono putare; Deum alium non cogitare? Clarius ergo dico, verbis illis Euangelistam tacitè significare, diuitem illum purpura & bysso,in summa epularum affluentia, sic vsum; vt hoc tantum ageret, alia omnia negligeret; cùm hoc illum tantum fecisse dicit, & inde in inferno sepultum.

Ad tertium studium placendi viris in fœmina duplex esse potest; alterum, ad libidinem; alterum,ad ciuilem beneuolentiam, & socialem. Illud omnino malum est, si in alia fœmina sit, quam in vxore respectu mariti. Istud non tantum damnandum non est; sed laude dignum. Cùm enim homo in socialem vitam conditus sit, vnicuique natura inseruit studium mutuo placendi; quod est quasi glutinum quoddam, quo diuersi animi communi societate iunguntur. Porro studium hoc illis ardentius instillauit, qui aliorum auxilio magis indigent subleuari. Tales fœminæ sunt, quæ sine viris aut omnino viuere non possunt,aut planè miserè. Illis ergo magis studium placendi viris inseruit, quam istis inter se; proinde bonis id artibus quærere,damnandum non est.

Obiectio ex Tertulliano proponitur & discutitur.

Contra hæc quæ proximè diximus, videtur esse Tertullianus [a], à quo multa disputantur contra quodcunque studium decoris, & votum per illum placendi viris in fœmina. Primò enim positionem istam quasi præstituit. *Non de integra conscientia venit studium placendi per decorem.* Quare id? Primò,*quia hunc*,inquit, *naturaliter incentorem libidinis scimus*; impuræ scilicet cupiditatis,& turpis appetentiæ. Quantum ergo quisque in se & in aliis hanc debet euitare; tantum studium decoris. Secundò. Quia tentationibus viam aperire non debemus: hanc studium aperit ex decore placendi. Tertiò. Quia cum timore & tremore salutem nostram debemus operari, nihil de nobis præsumendo; sed auxilium Dei sollicite postulando;Nam qui præsumit,minus veretur; hinc minus præcauet, & inde plus periclitatur. *Timor enim*, inquit, *fundamentum salutis est*, *præsumptio impedimentum timoris.* Omne ergo decoris studium damnandum. Nam vel periculum in eo amatur,& flagitium est; vel non curatur, & præsumptio est. Quartò. *Omnis vsus* [b] *& fructus pulchritudinis corporis luxuria est.* Ergo qui extranei debent esse ab omni luxuria, extranei quoque debent esse ab omni studio decoris. Tales sunt Christianæ fœminæ. Ab omni ergo studio formæ vacare debent. Quinto. Omnis gloriatio,& complacentia carnis, damnanda est:omne studium formæ continet gloriationem de bono corporis, & proinde carnis. Est ergo damnandum. *Christianis enim aut nullatenus gloriandum est*, *quia gloria exaltationis ingenium est.* non congruens professoribus humilitatis; aut si gloriandum, non in carne, sed in spiritu gloriandum;aut si in carne, *non compta*, *& decora*; *sed propter Christum lacerata.* Ex quibus omnia claudit Christianæ fœminæ esse decorem formæ negligere; proinde *nullo studio curare si habeat*; *siue non habeat fastidire.*

Sed ad hæc respondendum est. Primò Tertullianum *non absolutè* quodcunque studium decoris in fœmina damnare; sed *in certo tempore*, quando scilicet mala publica premunt,hostes ingruunt,infidelium persequutiones insurgunt; vt tunc erat, quando hæc ille scribebat. Vndique enim Christiani perquirebantur ad necem. An ergo, vt supra dicebam, debebat tunc Christiana fœmina ad speculum otiosè sedere; vt inde comptior prodiret in publicum? Secundò. Dubium non est Tertullianum feruentiùs semper efferri, quoties argumentum aliquod pertractat. Vt enim quod vult, obtineat; plus etiam postulat, quam debeat impetrare. Ieiunium laudat; eo progreditur, vt omnem remissionem damnet. Castam viduitatem commendat; eo delabitur, vt secundas nuptias à lupanaribus non distinguat. In fucos, pigmenta, & adscititios capillos inuehitur; & agrestem tantum habitum conatur inducere, non hominum proprium,sed ferarum. Qua ergo parte peccat ardentiùs euectus, audiendus nobis non est, sed coërcendus: quod faciemus eius rationes soluendo, si quid contra nos facere videntur.

Ad primum falsum est decorem & formam esse naturaliter incitatricem libidinis. Est enim tantum ex malitia, & malo animo spectatorum. Naturaliter enim decor & pulchritudo, est ad honestam

[a] *De cult. fœm c. 2. & deinceps.*

[b] *Cap 3. ibid.*

honestam beneuolentiam conciliandam. Qua de te fusius à nobis alibi [a], cùm de specie digna Imperio, disputatum est. Ad secundum sicut naturalis decor & *formositas* (vt Tertullianus [b] appellat) per se spectata tentationibus viam non aperit; sed ex malitia spectatorum: sic nec ornatus illius id ex se habet; sed ex malo animo vtentium, vel intuentium. Ad tertium. Timor ille debet id agere; vt in ornatu, & cultu corporis fœminæ ab omni specie procacitatis abstineant, & quæ fit ex se prouocatiua libidinis, qualis est vestis pellucida, per quam membra transparent; & multo magis aperta, qua pectus, vbera, aut aliæ partes nudentur, quæ non nisi honestè possunt maritis exponi. Ad quartum falsum est omnem fructum pulchritudinis corporis *esse in luxuria*; alioquin aut in cælo beatorum corpora desformia essent, aut in illis, sine vllo fructu, pulchritudo vacaret. Ad quintum studium formæ non debet esse in fœmina, vt inde glorietur de bono carnis; de qua certè si gloriatur, etiam debet in Domino gloriari, à quo omne donum est etiam pulchritudo; sed vt inde beneuolentiam eorum sibi conciliet, à quibus honestè potest, & debet amari.

a *Disput. ad cap. 15 lib. 1. Reg.*
b *Cap. 3. de cult.*

Ex his fit primò. Non licere fœminæ talem cultum induere, qui sit illecebra corruptelæ, *& oculos & suspiria adolescentium post se trahat.* In quo rectè Tertullianus. At quis hic cultus? Omnis lasciuus, vnde arguitur in vtente animus parum pudicus. Nihil est enim quod magis alios turpis libidinis ardore succendat; quàm conspectus fœminæ de impudicitia suspectæ, & flagitio paratæ. Talis autem quæcunque colitur impudicè. Quid est impudicè? Cum nulla cura pudoris: quod multipliciter fit incessu corporis, iniectu oculorum, agitatione membrorum; sed præcipuè partium illarum nudatione, quas honestæ & pudicæ, saluo pudore, non solent.

Fit secundo posse fœminas in tali ornatu se sistere viris suis; in quo aliis nec debeant, nec possint. Constat; quia sicut honestè possunt ad amorem sui illos accendere; sic in id possunt honestè, cultu liberiori parari. Quo cultu eadem aliis vti non possunt; sicut nec illis in eum finem possunt velle placere quo viris volunt.

Tertiò. Denique sit nullam iustam excusationem fœminas habere, cùm liberiore cultu comptæ, coram aliis, quam marito, versantur. Nam vel eodem modo, & in eundem finem volunt aliis placere, quo viris, & adulteræ sunt; vel vt placeant viris, aliorum periculum non verentur, & homicidæ sunt. At aliquando id mariti præcipiunt; audiendi non sunt. Quid enim si iubeant etiam vt aliis prostituantur, aut cum aliis impudicè versentur? Si enim ius tantùm habent in vxores vt ita comantur, quatenus illis placeant, aut etiam non displiceant; non ita vt ex illarum aspectu alij vulnerentur. Vel enim maritus ita vult vxorem suam aliis, vt sibi placere, & in idipsum ad quod illam amat, ab illis amari; & læno est, non maritus. Vel sibi tantum vult placere, non aliis; & sic nec in eodem ornatu, quo sibi placet, illam debet aliis exponere. Quod si aliud vult, & aliud exequitur; absurdè vult; ob id nec audiendus. *Maritus enim quilibet, & non adulter, castitatis exactor est in vxore; qua in tantum viro suo placet, in quantum alteris eo modo quo placet viro, placere non curat;* vt rectissimè Tertullianus [c].

c *Cap. 4. de cul.*

De sacris vestibus & prophanis.

CAPVT III.

SAcræ vestes; aliæ locorum erant, aliæ personarum. *Locorum*; tabernaculi, arcæ, & totius templi; quibus omnibus inseruiebant vela, cortinæ, cilicia; partim ad externas iniurias arcendas, vt *cilicia*; partim ad alienum aspectum prohibendum, vt *vela & cortina*: partim præter hoc, ad ornatum etiam & maiestatem loco conciliandam vt vela templi foribus aut arcæ prætexta. De his vestibus non est quod hic fusiùs agamus, satis id exequuti, vbi generatim de stragulis egimus. Inter stragula enim vela & cortinæ. *Personarum* vestes sacræ, variæ erant pro vario genere earum; quod triplex erat apud Hebræos; *ministrorum templi, prophetarum & Nazaræorum*; de quibus omnibus alibi distinctius. Hic tantùm de veste ministrorum templi, quæ propriè sacra. Quia inter personas, ij maximè sacri. *Ministri* ergo Templi alij per se ipsi sacrificabant, vt summus Pontifex & sacerdotes minores; alij sacrificantibus aderant, ea parando, & curando, quæ sacrificiis vsui erant, & ea quæ ad cultum templi spectabant, custodiendo, vt Leuitæ, alij sacras laudes canebant, vt cantores; & aditum templi obseruabant, vt ianitores. De his omnibus in vniuersum quod ad vestes attinet, duo sunt explicanda. Primò. An in communi vita à reliquis cultu distinguerentur. Secundò. An omnes saltem in suo ministerio curando certo genere vestis vterentur, & quod illud esset.

De primo res ambigua videri potest, cùm de eo nihil in Scriptura definitè tradatur. Coniecturis igitur est res decidenda: quas si sequamur, vnum mihi certum est; alterum, probabile. *Certum* sacerdotes omnes, & maximè summum cultu vestis à reliquis in vita communi distinctos. Quî enim aliter eo honore potuissent ab obuiis excipi, quo æquum erat; si nota eos aliqua à reliquis non exemisset? *Probabile* verò, non ita certum, idipsum de Leuitis quoque videtur; non quod iis honor aliquis maior ab obuiis haberetur; sed quia cum vitæ instituto à reliquis secernerentur, & à pluribus oneribus immunes essent, æquum quoque erat, vt eos vestis aliqua separaret. Ad eum ergo modum, quo status omnis Ecclesiasticorum in Christiana rep. à reliquo laicorum distinctus est; probabile quoque est totum Leuitarum ordinem vestis habitu à reliquis discrepasse. At quis ille? De Leuitis; incerta res est: de sacerdotibus; probabile est eorum proprium, & quotidianum indumentum *ephod* fuisse. Cum enim Scriptura vellet exprimere quot sacerdotes Saul in Dauidis odium trucidasset; pro eodem accepit *sacerdotem*, & lineo ephod indutum; quod minus congrueret, si proprium & quotidianum sacerdotum indumentum ephod non esset. *Conuersus*, inquit, *Doeg Idumæus, irruit in sacerdotes, & trucidauit in die illa octoginta quinque viros vestitos ephod lineo.* Et hæc de prima quæstione. Superest secunda; an omnes proprium cultum haberent in ministerio suo peragendo. Et de Leuitis; dubium est, pleri(que) censuibus nullum babuisse. De reliquis verò; non licet ambigere, cum distinctè nobis summi Pontificis, & aliorum sacerdotum propria vestimenta Scriptura proponat; & rationem etiam illa conficiendi cum cura præscribat. De his igitur

tria

tria breuiter expediemus. Primò quot ea essent. Secundò qualia; quo nimirum artificio, & ex qua materia confecta. Tertiò quid significarent.

Ex his primum maximè in promptu est: in scriptura enim numerus eorum, & vsus explicate proponitur; & in vniuersum octo, siue vestimenta, siue ornamenta sacerdotalia recensentur [a]. Primò femoralia, secundò subucula, tertiò balteus, quartò tiara, quintò tunica hyacinthina, sextò Ephod, septimò rationale, octauò lamina aurea. Ex his autem quatuor, erant tantùm summi Pontificis propria; tunica hyacinthina, ephod aureum, rationale, & lamina. Quatuor vero reliqua cum cæteris sacerdotibus illi communia; nempe femoralia, subucula, balteus, & tiara, vt distinctè dicitur in eodem capite [b]. Porrò harum vestium vsus in ipso tantùm ministerio diuini cultus, tam summo, quam reliquis sacerdotibus permittebatur, vt distinctè Deus ad Moysen, dum rationem illi præscribit [c] eas conficiendi. Omnibus enim enumeratis, adiungit [d]; *Vtentur eis Aaron & filij eius, quando ingredientur tabernaculum testimonij; vel quando appropinquant ad altare, vt ministrent in sanctuario, ne iniquitatis rei moriãtur.*

a Exod. 28. per totum.
b Exod. 28.
c Eod. cap.
d Ibi v. 43.

e Cap. 28. 4. & 42.

Ad verba Exodi.

[e] Facient vestimenta sancta fratri tuo Aaron, & filiis eius, vt vt sacerdotio fungantur mihi.

De singulis sacris vestibus separatim; quales essent, ex qua materia, & quo maximè artificio confecta.

§. I.

DE hoc argumento accuratè prisci Patres [f] egerunt, & post illos Neoterici [g] Tractatores, à quibus accipi poterunt, si quis ea fusius explicata requirit, quæ nos hic studio breuitatis etimus delibasse contenti. Seorsim autem de singulis agemus, à femoralibus exorsi, de quibus Deus hæc ad Moysen;

Ad locum Exodi;

[h] Facies & femoralia linea vt operiant carnem turpitudinis suæ, & vtentur eis Aaron & filij eius, quando ingredientur tabernaculum vt ministrent.

f *Ioseph. lib. 3. antiq. c. 8. Philo lib. 3. de vita Mos. & 2. de Monarch. Orig. hom. 6. in Leuitic. Hieron. ep. 128. ad Fabiol. tota de vastib. sacris. Isidor. lib. 19. Etymolog. c. 21. Beda lib. 3. de tabern. & vas. eius.*
g *Riber. de temp. lib. 3. à cap. 5. Arias Montan. in Aaron, seu de vestib. sacr. Barrad. tom. 2. Concor. lib. 3. c. 43. Martin Becan. in Analog. veter. & noui testam. cap. 7. 9. Sigon. de republ. Hebr. lib. 5. c. 2. & deinceps Oleast. Caiet. Lipom. Cornel. & alij in Ex. cap. 28.*
h Cap. 28. 42.
i *Ad Fabiol.* 128.
k *lib. 3. antiq. c. 8.*

Femoralia.

QVi primo homini, & eius vxori non dedignatus est zonas pelliceas suis ipse manibus conficere, eo etiam descendit, vt sacerdotibus suis femoralium conficiendorum rationem distinctè tradiderit. *Facies*, inquiens, *femoralia linea*. De his breuiter hæc explicanda; nomen, materia, textura, forma, vsus. *Nomen* Hebraicè est מִכְנָסַי *Mechenese*, Græcè *Periscelidas*; de quo vtroque Hieronymus [i]. *Vocatur*, inquit, *lingua Hebræa genus hoc vestimenti Mechenese, Græcè περισκελῆ Perischels à nostris feminalia.* Nomen Hebræum à כָּנַס *chanas* deducitur, quod est colligere. Vnde Iosephus à quo sua Hieronymus. *Sacerdos*, inquit, *sacris* [k] *operaturus, purus iuxta legem, & castus accedens, ante omnia Manachasen* (Hebræum nomen, vt auctor in Græco, sic interpres in Latino retinuit) *quem vocant, induitur; quasi dicas constrictorium. Propter quod ipsum genus hoc vestium collectorium appellant.*

Sopran. in Dauid.

Materia femoralium, linum erat. Vnde Hebraicè facies מִכְנְסֵי בַד *Mechenese bad*, id est femoralia [l] linea. Sed quali linu? Non omni, sed certi tantum generis, nempe bysso, ex qua retorta fiebant. At quomodo? ambiguum est, ob verba Hieronymi: videtur enim ex vna parte significare contexta fuisse; ex alia verò, nequaquam; *sed opera nexili* confecta; de quo supra [m] plura. *Refert Iosephus*, inquit Hieronymus, *hæc feminalia de bysso retorta, ob fortitudinem solere contexi; & post quam incisa fuerint, acu consui. Non enim posse in tela huiusmodi fieri.* Verba planè perplexa. Affirmat *contexi*; negat in tela fieri. Sed dicendum *texturam* propriè accipi per tramam, stamen, subtegmen, medio radio, pectine, & liciatorio. At quæ fit etiam per varios nexus, aliquando, licet minus propriè, textura quoque appellatur. Indicat ergo Hieronymus ex bysso retorta femoralia fuisse, quæ per acũ deinde opere nexili iungerentur. Erat autem *byssus retorta* Hebraicè שֵׁשׁ מָשְׁזָר *ses moszar* [n], ad verbum *byssus duplicata*; quæ fit ex bysso quæ netur, & postea duplicata torquetur. Ex ea autem non contexta sed consuta femioalia, expressè Iosephus affirmat.

l *V. Riber. lib. 3. c. 6.*
m *Disput. 1.*
n *V. Rib loco cit.*

Eorum forma pendebat ab vsu, quem præstabant; de quo Iosephus idem cum dixisset hunc vestitum *Monachasen*, quasi *constrictorium* vocari; subdit. *Est autem subligare, siue subligaculum circa verenda, consutum ex bysso retorta, quod pedibus insertis induunt veluti dimidiatas braccas, atque circa ilia constringunt.* Clariùs autem ex illo Hieronymus; *Lineis feminalibus*, inquiens, *quæ vsque ad genua, & poplites veniunt, verenda celantur. Et superior pars sub vmbilico vehementer adstringitur.* Malè ergo qui [o] feminalia veluti caligas fuisse dicunt: nihil enim feminalibus commune cum caligis; cum hæ pedum tegumenta fuerint; illa, femorum.

o *Becan c. 7. q. 5. loco cit.*

Et ex his in quem vsum præscripta fuerint; apertè constat. *Vt operiant*, inquit Deus, *carnem turpitudinis suæ.* Quod explicans ex Iosepho Hieronymus, *vt si quando*, inquit, *expediti mactant victimas, tauros, & arietes trahunt, portantque onera, & in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint, & femora reuelarint, non pateat quod opertum est.* Vt olim sacerdoti cuidam gentilium fertur accidisse; quem tunc derididiculo habitum, quod lapsus in victima cædenda, operta nudasset, posteris etiam ridendum tradidit Martialis, vndique captare solitus materiam iocandi.

At hæc si vera sunt; quorsum Deus vetuit altare cum gradibus extrui, & ad illud sacerdotes per gradus ascendere, ne eorum turpitudo detegeretur? *Non ascendes* [p], inquit, *per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua.* Si enim non poterant altari se sistere, nisi femoralibus induti; periculum non erat ne populus inferior ascendentium verenda conspiceret, quæ essent illis operta. Varij variè respondent. Abulensis nomine turpitudinis, ipsam crurum & genuũ intelligit nuditatem; quam vult etiam in sacerdotibus regi, nec aliorum conspectibus exponi. Femoralibus enim etiam si verenda; non tamen crura & genua tegebantur, vt disertè indicatur in Exodo; *Vt operiant*, inquit, *carnem turpitudinis suæ à renibus vsque ad femora.* Quare quod Hieronymus in verbis adductis, de genibus & poplitibus adiunxit, de suo adiunxit. Alij malunt

p Ex c 20. 26

ipſa quoque femotalia probibita eſſe alienis oculis exponi. Licet enim ſub illia vetenda laterent; qnod tamen eſſent adſtrictiota, neſcio qnid obſcœni aſpicientibus obiiciebant; quod Deus io ſacerdotibus volebat ab aliorum oculis ſubduci. Et id vt quam loogiſſimè quæcunque ad ſacta miniſteria ſpectabant, ab omni ſpecie imputitatis abeſſeot.

a Exod. 28. 4 Ad verbx Exodi.

[a] Facient tunicam, & lineam ſtrictam.

Subucula, ſiue linea ſtricta.

§. II.

SEcunda veſtis etat tunica ſtticta, qoæ proximè poſt femoralia induebatur. De qua eadem, quæ de femoralibus explicabimus. Et primò nomen. In Exodo veſtis hæc *ſtricta linea dicitur.* in Leuitico *ſubucula linea.* Hebraicè כְּתֹנֶת *Ketoneth*, à Ioſepho *lintea interula.* Eius matetia, linum etat; non qualecunque ſed byſſus; vnde appellata. Ioſephus [b]; *ſuper femoralia,* inquit, *induit linteam interulam byſſinam duplicata tela confectam; χεθομὲν noſtris vocatur; ſignificatque ea vox lineam: linum enim vocamus χεθὼν chetoon.*

b lib. 3. antiq. c. 8.

Fotma autèm etat adſtricta, & talaris. Hoc ſecundum Hieronymus poſt Ioſephum diſtinctè ttadit. *Secunda veſtis*, inquit, *ex lino tunica eſt poderis, id eſt talaris; appellaturq; Hebraicè* כְּתֹנֶת *Ketoneth, Græcè χιθὼν Chiton, quod Hebraico ſermone in linum vertitur*, At de adſtricta; diſtinctè Scriptuta. *Tunicam*, inqoit, *facient, & lineam ſtrictam.* Hoc, quod ſit; dubitatut: & ambigendi cauſam ptæbent variæ vetſiones. Quod enim in Hebræo eſt כְּתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ *Ketonet, taſbets*, & noſter vertit *lineam*, ſiue *tunicam ſtrictam*; alij vettunt *tunicam opere phrigionice oculis contextam*, vt Pagninus; alij ſimplicitet *tunicam oculatam* vt Vatablus. Alij *tunicam palatam*, vt R. Salomon. *palis* ſcilicet, aut ſedibus annulorum diſtinctam in quo nouitatis ſtudio petſiſtens etiam Montanus. *Erat*, inquit, *tunica certis ordinibus quas liſtas vocant inſignis, illique ordines oculati omnes; cuiuſmodi mappas in Belgio contextas vidimus, quæ perdicis oculi à figurarum illarum frequentia, vulgo vocantur.* Alij apud Lipomanum [c] vettunt *tunicam incluſionis*, & exponuot *gemmatam*, variia nempe gemmis incluſis diſtinctam. *Incluſores enim* Hebtaicè gemmatij ſunt. Sed his omnibus omiſſis, quæ prorſus inſulsè dicuntnr, vt mox etiam clatiùs conſtabit; certum nobia eſſe debet cum Ioſepho, Hietonymo, & aliis, tunicam hanc, vt noſter interpres vettit, nec incluſam, nec oculatam, ſed ſtrictam à Scriptuta appellati. Vnde id & cur? Explicat ex Ioſepho Hieronymus, huins tunicæ fotmam ſimnl exponens; *Hæc*, inquit, *adhæret corpori, & tam arcta eſt, & ſtrictis manicis, vt nulla omnino in veſte ſit ruga, & vſque ad crura deſcendat.* Hæc Hietonymus adiungens ex duplici ſyndone fuiſſe coofectam. Vnde io eius verbis doo dubia ſunt. Alterum, quid hæc duplex ſyndon, & quomodo ex illis tunica; alterum, quomodo ad crura deſcendiſſe dicatur. De primo; Ioſephus, à qoo Hieronymus, ex duplici tela confectam dicit. Hanc Hieronymus duplicem ſyndonem appellauit. Puto autem per id ſignificati tunicam hanc ad modom volgaris *camiſiæ* fuiſſe: quod ibi etiam diſertè Hietonymos. Hæc antem duabus telis conſtat ad latera vttioque ſututa cuniunctis: altetum, plus difficultatis habet. Oblitus eoim ſui videtut Hietonymus. Quam enim talatem cum Ioſepho dixit, puſtea cturum tenus deſcendiſſe dicit. Sed hoc illi non diſſonat. Ad ctura enim *deſcendiſſe* dicit, non *deſiiſſe*. Quo modo loquendi qui ctura texiſſe dicit, non negat talos. Clatiùs autem hoc totom à Ioſepho ptoponitur. *Tunica*, inquit, *hæc talaris corpori adſtricta habens manicas circa brachia, & ipſis adſtrictas; quæ accingitur circa pectus, paulo axillis inferius Zona lata, nuſquam ſinuatur habetque circa collum amplam aperturam, cuius ora vncinis à pectore, & à tergo committuntur.* Ex quibus ſatis gtaphicè forma, & ſimul etiam tunicæ huius vſus habetur, qui etat vt in miniſterio ſuo ſacerdotes expeditiores eſſent. Hietonymus ad hoc; *Solent*, inqnit, *militantes habere lineas, quas camiſias vocant. Sic aptas membris, & adſtrictas corporibus vt expediti ſint vel ad curſum, vel ad prælium; Dirigere iacula, tenere clypeum, enſim vibrare, & quocunque neceſſitas traxerit accurrere. Ergo & ſacerdotes parati in miniſterium Dei vtuntur hac tunica, vt habentes pulchritudinem veſtimentorum, nudorum celeritate diſcurrant.* Sed quomodo tunica hæc poterat eſſe talatis, ſi geſtantea ad omne opus expeditos reddebat? Nihil eſt enim quod magis impediat, quam veſtis talatis. Vnde *accingi*, & *expediri* in aliquod opus, in ſcriptura pto eodem ponuntur. Eſt autem accingi veſtes fluentes & talates adducere, & cinctu colligere. Fortaſſe militum linea, non etat talatis; vt nec etiam ſacerdutum. Quod enim Hietonymus & alij hanc tunicam ſtrictam ποδήρη *podirim* appellauerint; errore forte factum eſt illi attribuendo, quod eſt proprium tunicæ hyacinthinæ, de qua poſtea. Vel certe dicendum Zona etiam & cingulo ita fuiſſe præcinctam, vt cturum tantum tenus deſineret. Cæterum quod dicit Hierouymus de tunica militari linea, & adſtricta; modum & formam deſctibit habitus, quo Ioab indutus etat, quando per ſummum ſcelus occidit Amaſam. *Porro* [d], inquit, *Ioab veſtitus erat tunica ſtricta, ad menſuram habitus ſui.* Scilicet vt expeditus eſſet ad fugam attipiendam, & curſu ſe ſubduceret; ſi quid Amaſa ſubodoratus, inſidias antevertiſſet.

c Cat. in Exod. 28.

d lib. 2. Reg. c. 2. v. 8.

Ad verba Exodi.

[e] Facies balteum opere plumarij.

e Cap. 28. 39

Zona, ſiue balteus, & cingulum.

§. III.

TErtia veſtis cingulum etat. Hebraicè אַבְנֵט *Abenet* [e]; Babylonicè, ſiue Chaldaicè הֶמְיָנִין *hemianin*, quam Zonam ſubinde, & balteum noſter interpres appellat. De hac ſic ex Ioſepho Hieronymus, *Hoc cingulum*, inquit, *in ſimilitudinem pellis colubri, qui exuit ſenectutem, ſic in rotundum textum eſt, vt marſupium longius putes.* Poſtea de textura ſubdit; *Textum eſt ſub tegmine cocci, purpura, hyacinthi, & ſtamine byſſino ob decorem, & fortitudinem; Atque ita polymita arte diſtinctam, vt diuerſos flores ac gemmas artificis manu,*

manu, non textas, sed additas arbitrariis. Obseruandum autem, balteum fuisse tam summi Pontificis, quam aliorum sacerdotum; cum hoc tamen discrimine, quod balteus summi Pontificis erat hac varietate distinctus, quam diximus, & præterea tunicam hyacinthinam amplectebatur: at aliorum sacerdotū purus, & simplex erat; & tunicam strictam inter vmbilicum pectusque cingebat; vt indicat ibidem D. Hieronymus in quo tamen nonnihil à Iosepho discedit. Hic enim dicit adstrictam tonicam lineo balteo cinctam, sub axillis ad pectus, quod est *sub mamillis*. At Hieronymus fermè vult circa lumbos; qui cinctus proprius est legis veteris; vt noux qui fit ad mamillas. Qua in re Doctores nostri mysterium etiam agnoscunt. Veteri enim lege continentiam sola externi operis prohibitione sancitam; quod per lumbos accinctos exprimitur. At Euangelica, non solum opera, sed etiam cogitationes inhibitas; quod mamillarum einctura designat. Moses enim dixit. *Non mœchaberis.* At Christus; *Si quis viderit mulierem ad concupiscendum, iam mœchatus est.* Ideo lumbi eingebantur antiquis, per quos externa luxuriæ opera designantur; sub Christo vero papillæ cordi proximæ, quod sedes est cogitationum. Et hoc quoad vsum cinguli.

De eius verò artificio & forma; duo adhuc obseruanda sunt. De artificio quidem, quod illud vario florum genere distinctum, opere Phrygio Hieronymus affirmat Philonem, Iosephumque sequutus: id quod etiam noster interpres insinuat, dum vno verbo dicit; *illud opere plumario confectum* [a]. *Fecerunt cingulam*, inquit, *de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo distinctio arte plumaria.* Quod tamen de eingulo summi Pontificis intelligendum est. De quo Hieronymus, & hic locus Exodi sunt accipiendi. Nam inferiorum sacerdotum byssinum erat simpliei artificio detextum. De quo illud accipiendum quod alibi dicitur in Exodo [b]. *Stringesque tunicam bysso.* Cuius planissimus sensus est; einges tunicam zona byssina. In quo tamen non modicum turbant nouarum versionum captatores: pro eo enim quod in nostra est; *Stringes tunicam bysso*; vertunt ipsi, *oculabis tunicam bysso*, id est oculis distingues. Sed ista, vt supra monui, futilia sunt. Hebræum enim verbum שבצת *scibbatsta*: quod noster vertit, *stringes*, hoc propriè significat, vt alij ante nos obseruarunt. Non *oculabis*, monstrum verbi quod isti comminiscuntur שבץ *sciebetz*, enim à quo *scibbatsti*, est constringere, ligare, innodare; vt etiam perspicuè intellexerunt LXX. qui quod noster habet, *strictam* & *stringere*, semper hic vertunt *colligare, constringere, vincire*. Tenendum ergo tonicam illam interiorem & strictam, plane puram fuisse, nullo opere elaboratam, vt erat etiam inferiorum sacerdotum balteus erat, quo illa ciogebatur. Alterum quod hic obseruandum est de cinguli forma, quam Hieronymus idem ex Iosepho, marsupij similem fuisse dicit; *vt marsupium*, inquit, *longius putes*. Et Iosephus ita factum tradit, *ve esset intus inane*. Qoid enim eingulum, aut balteus poterat habere cum marsupio commune; aut quomodo erat intus inanis? Sed id aperte intelligitur ex iis, quæ supra de zona docuimus, & eius vsu apud antiquos in ea nummos gestandi, & asseruandi. Vt ergo intelligeremus distinctè qua forma balteus hic esset; Iosephus, & Hieronymus expresserunt

Sopran. in Dauid.

a Exod. 39. 28.

b Cap. 28. 39.

illud non qualecunque eingulum fuisse, sed ea eo genere, quo pecuniæ conditæ circunferuntur.

Ad verba Exodi. [c] Impones eis mitras, eruntque sacerdotes mihi religione perpetua. c Cap. 29. 9.

Tiara, & mitra sacerdotalis.

§. IV.

QVarto loco tiara erat, operimentum capitis, Hebraicè מצנפת *Mitznepeth*, à vulgato & aliis etiam mitra, galerus, & cidaris appellata materia eius byssus erat; forma, in modum dimidiatæ sphæræ. De quo vtroque Hieronymus. *Quartum genus est vestimenti rotundum pileolum; quale pictum in Vlysse conspicimus, quasi sphera media sit diuisa & pars vna ponatur in capite..... non habet acumen in summo, nec totam vsque ad comam caput tegit; sed tertiam partem à fronte inopertam relinquit; atque ita in occipitio vitta constrictam est, vt non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, & sic fabre opertam linteolo, vt nulla acus vestigia extrinsecus appareant.* Dubium potest esse, quod habent de coronulis his mitris adiunctis; quales eæ essent. *Facient*, inquit alibi [d], *mitras Aaron, & filiis eius cum coronulis suis ex bysso*. Beda putat ex auro fuisse. Quod enim dicitur, *ex bysso*; refert ad mitras, non ad coronas. Sed perspicuè refellitur ex Iosepho [e], Philone [f], & ipsa Scriptura; quæ clarè significat vittas byssinas tiaræ circumplicatas, & in orbem sinuosè ductas, coronas appellatas.

d Exod. 39. 26.

e lib. 3. antiq. loco cit.

f 3. de Monarch.

Et hæc quatuor vestimenta summo Pontifici cum sacerdotibus omnibus communia erant; vt habetur in Scriptura disertè; *Filius*, inquit, *Aaron tunicas lineas parabis, ac balteos, & tiaras in gloriā & decorem* [g]. Et paulo post [h]; *facies & feminalia linea; & vtentur eis Aaron & filij eius.* Erant enim omnes Aaronis filij sacerdotes; Aaron vero ipse summus inter omnes: vnde fit has quatuor vestes; tonicam strictam, siue subuculam, balteum, tiaram, & femoralia, tam summi, quam inferiorum sacerdotum communia fuisse. Videamus ergo iam præter hæc quæ propria summi sacerdotis essent.

g Exod. 28. 40.

h vers. 42.

Ad verba Exodi. [i] Facies & tunicam totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per girum eius textilis. i Cap. 28. 31.

Tunica hiacinthina summi Pontificis propria.

§. V.

HÆc altera tunica Hebraicè מעיל *Mehhil*, cum subucula, quæ stricta tunica dicitur, in vno tantùm conuenicbat, in pluribus discrepabat. *Conueniebat*, quia vtraque talaris erat & manicata; ob id vtraque ποδήρης *poderis* à LXX. interpretibus appellata. Discrepabat autem primo *in materia*: nam stricta, erat ex bysso; hæc tota lanea, coloris hyacinthini: illa simplex & pura; hæc, summo artificio variata. Secundò, *in ornatu*: illa enim omni carebat; hæc, insigni cultu erat

planè conspiena. Ad extremas enim oras septoaginta duo tintinnabula cum totidem malogranatis habebat; quæ alternatim disposita, limbum ambibant. Philo [a] florea adiungit inter tintinnabula, & malogranata suas etiam per vices insertos. Sed eorum Scriptura non meminit; tantùm tintinnabulis, & malogranatis expressis. Quæ etiam, quot essent; incertum est. Clemens Al. vult 366. Prosper 50. septuaginta duo Hieronymus, & Iosephus. Scriptura, nullo certo numero signato, plurima tantum fuisse dicit. *Cinxit*, inquit, *illum*, de Mose loquens, *tintinnabulis aureis pluri- mis*. Quarto denique discrepabat *in modo textu- re*. Nam tunica stricta ea duabus telis constabat, quæ sub axillis assuebantur; at hyacinthina, desuper vno perpetuo ductu erat contexta per totum; sic vt etiam limbi ipsi ad exteras oras assuti non essent, sed simul atteati, firmitati maiori. Quæ omnia D. Hieronymus suis verbis exprimit ea Iosepho sententia desumpta. *Mehhil, est tunica talaris, tota hyacinthina, ex lateribus eiusdem coloris assutas habens manicas, & in superiori parte qua collo induitur, aperta, oris firmissimis, ex se textis, ne facile rumpatur. In extrema parte, id est ad pedes septuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica iisdem contexta coloribus vt cingulum. Inter duo tintinnabula vnum malum est; inter duo mala vnum tintinnabulum, vt alterutrum sibi media sint.* Hæc Hieronymus. Erant autem tintinnabula aurea, vt disertè Scriptura [b]. Mala autem punica, quæ pari eum cingulo artificio dicit Hieronymus esse confecta; Scriptura etiam disertè tradit ea hyacinrho, purpura, & cocco bis tincto elaborata. Quod verò supra diximus, tunicam hanc inconsutilem fuisse; satis apertè Iosephus insinuat dicens illam non constitisse *ex duobus segmentis, vt futuras haberet; sed vnica tela in longum contextam; apert uram in summo habuisse, non transuersam, sed in longum descendentem à tergo, & ante vsque ad medium pectus*. Ea quibus haud coniectura improbabili discimus Christi Domini tunicam inconsutilem in forma & textura hyacinthinæ summi Pontificis tunicæ similem fuisse, nisi quod operis artificio, pretio qualitateque materiæ & ornamentorum cultu discrepabat.

[a] lib. 3. de vita Mos.

[b] Exod. 28. 34.

Ad verba Exodi. [c] Facient superhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, byssoque retorta opere polymito.

[c] Cap. 28. 6.

Ephod Pontificium.

§. VI.

Secunda vestis summi Pontificis propria & sexta sacerdotalis, ephod erat; quæ super tunicam strictam, & hyacinthinam induebatur. Ea אפוד *ephod* Hebraicè dicitur, à LXX. interpretibus *ἐπωμὶς epomis*, id est superhumerale. Materia, & operis artificio longè alias omnes superabat. Auro enim in fila deducto contexta erat ex subtegmine cocci, hyacinthi, & purpuræ, cum stamine byssino; qui omnes colores inter se mira varietate dispositi, totum opus mirabili pulchritudine decorabant. De ea ergo veste, hæc quæri possunt. Primò qua forma esset. Secundò an manicas haberet. Tertiò quæ ornamenta extrinsecus adiuncta. Quartò an & quomodo summi tantùm Pontificis esset propria.

De primo. Piscæ picturæ, quæ summum oobia legis veteria sacerdotem repræsentant, ephod exprimunt ad eam formam, quæ nunc suor Cardinalium, & maiorum præsulum, quæ dicuntur *Mozzette*, dempto tantum *capucio*, quod istæ habent, & quo ephod carebat. At Philo, & Iosephus thoracia simile fuisse dicunt. Id si est, alia longe forma illius fuisse videtur, quam quæ passim tribuitur. Putatur enim ephod collo circumiectum, humeros & anteriorem partem texisse, ad cingulum vsque protensum; quod affine nihil habet cum forma thoracis. Dici posset non per omnia thoraci simile, sed qua tantùm humeros, & pectus ad cingulum tegebat; in modo vero tegendi plane fuisse dissimile. Nam thoraa, inter indumenta erat; ephod, inter amictus; Thoraci brachia inserebantur; ephod iniiciebatur humeris & brachiis, ob quod palliolum à Hieronymo appellatur.

Ex hoc autem an manicas haberet, decidi potest: affirmant ex Iosepho nonnulli, cui hac in re dicunt præ aliis deferendum. Sed omnino dicendum manicis caruisse. Quomodo enim breuis pallij figura fuisset; si manicas habuisset? At Iosephus est in contrarium. Non puto: Hieronymus enim qui nobis illum latinè reddit in sacris vestibus describendis, nusquam manicarum meminit, dum ephod enarrat; apertè potiùs manicis caruisse significans, dum *palliolum* fuisse dicit, oculos mira pulchritudine perstringens.

Iam verò *de ornamentis*; præter arteata plumario opere, duos ephod habebat lapides pretiosos, qua parte humeros tegebat; eos lapides Vulgarus *Onychinos* fuisse dicit cum pluribus antiquorum; Iosephus quod parum abest, *sardonychas* appellat. Soli LXX. *smaragdos*. In iis sculpta erant nomina filiorum Iacob; in singulis sena nariuitatis ordine disposita; ita vt sex maiores in dextro, sed minores in sinistro humero legerentur [d]. Mirum autem est quod de his lapidibus à Iosepho refertur; quoties summus Pontifex in re diuina litasset, humeri dextri lapidem fulgidiùs micare solitum, procul vt etiam intuentibus conspiceretur; quem fulgorem tempore secundi templi desiisse, irato Deo ob præuaricationem legum suarum.

[d] lib. 3. antiq. c. 9.

De quarto. An ephod esset tantùm summi Pontificis; quia de hoc aliàs fusè, breuiter hic ex Hieronymo dicendum ephod, duplex fuisse; aureum, & lineum; *aureum*, summi Pontificis erat; *lineum*, non solum ab inferioribus sacerdotibus sed à Leuitis, & aliquando etiam non sacris hominibus vsurpabatur. Sic Samuel ephod induitur, qui tantum Leoita; & Dauid, qui nec sacerdos, nec Leuita. At quomodo supra docuimus ephod lineum, propriam fuisse sacerdotum vestem? propriam asserimus; non quod alij quandoque eam non vsurparent, sed quod sacerdotes perpetuo cum illa.

Ad verba Exodi. [d] Rationale quoque iudicij, facies opere polymito iuxta texturam superhumeralis.

[e] Cap. 28. 15.

Rationale, tertius ornatus summi Pontificis proprius.

§. VII.

Hoc non tam vestis erat, quam vestis additamentum, superhumerali enim adiungebatur,

batur; de ipso autem Deus ad Moysen sic præcipit in verbis propositis. *Rationale facies ex auro, hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta; quadrangulum erit & duplex; mensuram palmi habebit tam in longitudine, quam in latitudine.* Ex quibus Hieronymus enucleatè cuncta distinguit, & explicat, ad illud exactè cognoscendum; nomen, materiam, artificium, modum, vsum, ornatum. *Nomen*; appellatur enim Latinè vestimentum hoc, *Rationale*; Hebraicè, חשן *chosen*; Græcè, λογεῖον *logion*. Materia, erat eadem quæ superhumeralis; artificium quoque persimile. Modus autem & forma, plane simplex, ex omni parte quadrangula, mensura palmari. At vero ornatus adiunctus, duplex erat; alter, *gemmarum*; alter, *doctrinæ & veritatis*. Denique vsus illius erat, vt superhumerali insertum qua parte pectori propendens, lacunam ad hoc ipsum habebat; Pontificem ornaret, coram Domino ingredientem. Sic igitur hæc omnia Hieronymus. *Septimum vestimentum est mensura paruum; sed cunctis supradictis sacratius. Intende, quæso, animum, vt quæ dicuntur intelligas. Hebraicè vocatur* חשן *Hhoscen; Græcè autem, λογεῖον; nos rationale possumus appellare, vt ex eo statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis, ex auro, quatuor intextus coloribus, iisdem quibus superhumerale, habens magnitudinem palmi per quadrangulum, ne facile rumpatur.* Hæc ille. Cuius vt dicta, simulque alia, quæ ad Rationale spectant, melius intelligantur,

Quæri primò potest, quid nomen Hebræum ad verbum significet. Sunt qui plura putent prout verbum חשן *chosen*, vel *hhoscen*, variè deducunt. Alij enim à חשה *chosa*, id est *tacuit*, deriuant; vt per antiphrasim *chosen*, sit loquens. Hoc enim rationale, dum oracula fundebat, quodammodo loquebatur. Alij à חסן *chosen*, quod protectionem sonat, quam rationale pectori præstabat, illud muniendo. Vnde nouarum versionum captatores, pro Rationali, pectorale reponunt. Alij per metathesim *Hhoscen*, ad נחש *nachas* reducunt, quod est, *diuinauit*. Sed hæc omnia Hebraizantium somnia sunt. Certum enim nihil est de voce Hebrea, nisi eam rectè Latinè reddi *Rationale*, & Græcè λογεῖον *logion*: ac proinde hue significate.

Secundò, quæri potest cur rationale diceretur. Respondit Abulensis, quia quasi ratione præditum, fundebat oracula: vnde *logion* Græcè dictum; quod tam sermonem & loquelam sonat, quam rationem, vt etiam Augustinus [a] obseruauit.

a Quæst. 116. in Exod.

Tertiò, cur rationale iudicij? Quia per illud, iudicium, & sententia Dei explorabatur, & populo prodebatur.

Quartò, quæ mensura palmi intelligatur; Respondeo. Duodecim digitorum, quæ medij cubiti magnitudo est. Quod discimus ex Hebræo textu. Latinis enim palmus & quatuor est, & duodecim digitorum. Hunc autem accipiendum, & non illum; Hebræa declarant, quæ habent זרת *zereth* propriè duodecim digitorum mensuram.

Quintò, quæri potest quomodo superhomerali insereretur. Respondeo non sutura, sed nexu, catenulis nimirum ex auro, de quibus Deus [b] ad Moysen; *Facies in rationali catenas inuicem sibi cohærentes ex auro purissimo; & duos annulos aureos, quos pones in vtraque Rationalis summitate, catenasque aureas iunges annulis.* Ex quibus verbis, & aliis similibus in eodem capite supra positis probabili coniectura colligitur Rationale quatuor annulis ad singulos angulos insertis, totidem annulis ad Ephod alligatum: deinde verò quod ex auro, & pondere gemmarum grauius esset, ad superhomerale duabus insuper catenulis adhæsisse, quod indicant Hieronymus, & Iosephus, & ex illis Ribera [c].

b Ex. 28. 22.

Sopran. in Dauid.

c lib 3. c. 18.

Sextò, cur hæ catenulæ sibi *inuicem cohærentes* præcipiantur; & quid sit eas sibi cohæsisse? Respondet Abulensis, & Hugo Victorinus, & ex iis Cornelius [d], & idipsum indicat Beda [e], non quod illæ mutuo iunctæ exigantur, sed quod ex annulis inuicem nexis. Perinde ergo volunt esse catenas sibi cohærentes, ac *plectiles*, vt est ad verbum in Hebræo. Sed quis nescit aliter fieri catenas non posse; nisi sibi inuicem annulis opere plectile connexis? Non erat igitur vt hoc distinctè moneretur. Eo ipso enim quod catena dicitur, annuli sibi inuicem inserti intelliguntur. Puto ergo *sibi cohærentes*, significare, tam longas esse debuisse, vt ad tergum reductæ, possent inuicem copulari; vel certè quod in ipso Rationali sibi cohærerent, vtrinque deinde disiunctæ, vt superhumerali necterentur, vt vult Ribera [f].

d Ex 28 13.
e lib. 3. de tabern cap. 5.
f loco cit.

Septimò, dubium est quomodo Rationale duplex fuerit. Expedita responsio est, duplicata tela confectum, vt sunt vestes aliæ suffultæ ad firmitatem; quæ maxime in Rationali requirebatur, vt ne gemmarum, & auri pondere fatiscens dirumperetur. Superest operosior expositio de duplici Rationalis ornamento; altero, *gemmarum*; altero, *doctrinæ, & veritatis*; de quo vtroque separatim dicemus.

Ad verba Exodi. [g] Ponesque in eo quatuor ordines lapidum, in primo versu erit lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus.

g Cap. 28 17.

Lapides Rationalis.

§. VIII.

De his lapidibus breuiter dicendum qui & quot essent, quomodo dispositi, quæ nomina filiorum Israël, & vt in illis inscripta.

De primo duodecim erant, & hoc ordine distinctè in scriptura signantur; Sardius, Topazius, Smaragdus; Carbunculus, Sapphirus, Iaspis; Ligurius, Achates, Amethystus; Chrysolitus, Onychinus, Beryllus. De quibus hic ex fusioribus aliorum disputationibus libabimus quantum instituto nostro satis est. Ordiamur à primo.

Sardius.

Hebraicè אדם *odem*, id est rubescens, à verbo אדם *adam*, quod rubrum esse significat, gemma est rubei coloris. Arias Montanus eundem putat cum nostro *Rubino*. Plinio Sarda appellatur, translucidus, & ignis speciem referens, omnium tardissimè suffuso humore tabescens; ob id diutissime contra omnem iniuriam natiuo vigore refulget.

Topazius.

VIridis est, & cum primam repertus, omnibus sui generis gloria prælatus, *quam postea Smaragdo cessit.*

Smaragdus.

VIridi quoque colore resplendet; de quo Plinius. *Nullius coloris aspectus iucundior est. Nam herbas quoque virentes, frondesque auidè spectamus. Smaragdos verò tanto libentiùs; quoniam nihil omnino viridius illis comparatum viret. Soli gemmarum contuitu oculos implent nec satiant; quin & ab intentione alia obscurata, aspectu Smaragdi recreatur acies; sculpentibusque gemmas, non alia gratior oculorum refectio est, ita viridi lenitate lassitudinem mulcent; non sole mutati, non vmbra, non lucerna; semperque sensim radiantes*, &c.

Carbunculus.

a lib. 37. c. 7. INter ardentes gemmas principatum habet, cum ipse non sentiat ignes; vt ait Plinius [a]. Ob id nonnullis ἀπυρος *apyrotes* appellatus.

Sapphirus.

COElestis coloris est aureis punctis collucens; vt meritò à nonnullis puretur esse, qui nunc lapis lazuli, qua de re supra pluribus, vbi de coloribus.

Iaspis.

MAximæ firmitatis, & viriditate coloris Smaragdo persimilis.

Ligurius.

QVæ gemma sit; disceptatur. Aliqui *Lyncurium* appellant, putantque esse gemmam ex Lyncis vrina duratam. Sed quod inde fit, non gemma, sed succini species est, vt ex Plinio alij obseruant. Ribera vult omnino Ligurium legendum; & ita legisse Hieronymum, contendit, qui sic de hoc lapide; *Scrutans eos*, inquit, *qui de lapidum scripsere naturis, atque gemmarum, Lyncurium inuenire non potui.* Sic male legunt Erasmus, & Victorius, cùm Hieronymus Ligurium omnino scripserit. Quid enim Lyncurius esset; facile reperisset, cum de eo Plinius, Theophrastus, Dioscorides accuratè tradiderint; at Ligurius nusquam apud illos, aut alios reperitur. Si ergo, vt est legendum, Ligurius, non Lyncurius, legatur; certum est esse non posse succum aut gemmam ex Lyncis vrina concretam; quoniam qui id affirmarunt, ethymologiam nominis sequebantur, quæ nulla est, si *Ligurium* legamus. Quid ergo Ligurius? Hæret Ribera. Alcazar electrum vult firmius & pretij rarioris: sed quorsum hîc inter gemmas electrum? Nec enim rectè lapidibus sed succis adnumeratur. Probabile ergo est Ligurium, eundem esse lapidem cum hyacintho, quod videtur Hieronymus suspicatus. Miratus enim in hoc numero gemmarum pretiosissimam, nempe hyacinthum, prætermissam subdit; *Nisi fortè est alio nomine Ligurius.* (malè in vulgatis Lyncurius.) Et hanc coniecturam firmat, quod in Apocalypsi [b] vbi totidem gemmæ duodecim signandis Apostolis referuntur, pro Ligurio hyacinthus habetur. b Cap. 21.

Achates.

OCtauus lapis. *in magna*, inquit Plinius [c], *auctoritate, nunc in nulla est, reperta primum in Sicilia iuxta fluuium eiusdem nominis; postea, plurimis locis; excedens amplitudine numerosa, varietatibus diuersis mutantibus cognomina eius.* Aptissima omnium ob multiplices lineatum intercurrentium ductus inuicem se intersecantium plures imagines à natura referre. Quo in genere memorabile est quod de Pyrrhi Regis Achate Plinius [d] idem narrat, *in qua nouem Musæ & Apollo cytharam tenens spectaretur, non arte sed sponte natura: ita discurrentibus maculis, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia.* Quod tamen ridet Scaliger vt famæ commentum, nec aliter ipse Plinius admittit, quam fama vulgatum. c li. 37. c. 10. d Ibid.

Amethystus.

INdica purpureas inter gemmas principatum tenet, vt Plinius dicit. Causam nominis subdit, quia vsque ad vini colorem accedens, priusquam eum degustet, in violam desinat, fulgorque quidam in illa purpuret, non ex toto igneus, sed in vini colorem deficiens. Hinc Amethystus dicta, quod à colore vini deficiat, aut inhibeat ebrietatem, cui resistere putatur, vt ex eodem Plinio tradit Isidorus.

Chrysolithus.

VT ipso nomine præfert, aureo colore translucet, ob id lapis aureus appellatus. Optimus est, qui in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogit, vt Plinius, & Isidorus ex illo.

Onychinus.

SIue Onyx, multiplex est; inter omnes Arabica præcipua, in colore vnguis humani, variis intercurrentibus venis ignicolor habens nigricantibus zonis accensos, vt pluribus Plinius & Dioscorides.

Beryllus.

VLtima gemma est, de qua Plinius multis, inquit, natura Smaragdi, aut certe similem Berylli habere videntur in India originem habentes, raro alibi reperti. Poliri omnes ait sexangula figura artificum ingeniis; quod alioquin hebescant, ni surdus color angulorum repercussu suscitetur. Inter eos probatissimos dicit, qui viriditatem puri maris imitantur.

Et hæ gemmæ Rationali erant insertæ. Qua in re non leue dubium potest oriri, cur pretiosissima gemmarum Adamas omissa. Varij varia. Quis enim cognouit sensum Domini; aut quis consiliarius eius fuit; vt cum gemmas vellet, sciat cur alias aliis maluerit? Si tamen moribus informandis, aliquid est ex coniectura dicendum, improbabile non est, Adamantem omissum quod symbolum referat impuritatis; & animi,

animi, qui ad cætera firmi, libidinis ardore, quasi tactu hircini sanguinis macerentur. Qua de re pluribus infra. Nunc de gemmarum dispositione dicamus.

Ea clarè in Scriptura proponitur, vt quatuor ordinibus lapides disponeri, terni in vno quoque locarentur. *Pones* [a], inquit, *in eo quatuor ordines lapidum, in primo versu erit lapis Sardius, Topasius, & Smaragdus. In secundo, Carbunculus, Sapphirus, & Iaspis. In tertio, Ligurius, Achates, Amethystus. In quarto, Chrysolitus, Onychinus, Beryllus.* Hæc ita clara sunt, vt interpretis operam non requirant. Tantum notandum quod D. Hieronymus obseruat. Eosdem lapides legi in diademate Principis [b] Tyri, qui hic numerantur; non tamen omnes; hic enim duodecim sunt, isti ex bis nouem tantùm. Nec sine mysterio; ad significandum nimirum eum luciferum, cuius typum Princeps Tyri gerebat, ex singulis ordinibus Angelorum, qui nouem sunt, aliquem cecidisse. In Apocalypsi verò [c] totidem, quot hic, aliter tamen dispositi ponuntur; quod illi lapides Apostolos signent, Ecclesiæ militantis fundamenta. Isti vero duodecim Patriarchas, qui longè sunt Apostolis inferiores.

a Exod. 28. 17.

b Ezech. 28.

c Cap. 21.

De tertio; quomodo, & quæ nomina filiorum Israel essent in illis lapidibus insculpta. Dubium primum est an omnes Patriarchæ comprehensi. Negant quidam; & omissos volunt Leui, & Ioseph; loco quorum suppositos Manassem, & Ephraim Iosephi filios. Probant primo quia Patriarchæ illi lapidibus erant inscripti, à quibus duodecim tribus appellabant, vt hic disertè significatur, in loco Exodi [d], quem tractamus. Sed à Leui & Ioseph nullæ sunt tribus propagatæ: inter duodecim enim nulla est tribus Leuitica, aut Iosephina; sed illarum loco est Ephremitica, & Manassea. Secundo quia Ephraim, & Manasses à Iacobo adoptati inter illius filios computantur. Et ipsi ergo describi quoque debebant, cum filiorum Iacob nomina describi iubentur. At hæc ratio probat nec Leui, nec Ioseph omitti debuisse, planè probat; & verè non omissi fuerunt, non quod verè & signatè eorum nomina, sicut aliorum, lapidibus fuerint inscripta; sed quod longè præstantius, fuerint repræsentata. Leui quidem; quia summus sacerdos Leuites erat ex Aaron. Longè ergo melius ipse per se *Leui* nomen, & memoriam referebat, quam aliorum Patriarcharum, quos in pectore sculptos habebat. Similiter nec Ioseph omittebatur. Duo enim illius filij descripti, longè præstantius Iosephi nomen exprimebant. Quia cum duo essent, bis eum quodammodo repræsentabant. Vnde adeo non omissus Ioseph, vt bis etiam videri possit in suo nomine repetitus. Et hæc mihi magis opinio probatur, quicquid alij conseruiant; quorum argomenta tanti non sunt, vt ab ea recedamus.

d Cap. 28. 21.

Secundum dubium quo ordine descripti fuerint. Ad quod expedita responsio. Prout enim quisque præcedebat ætate; sic ante alios describebatur. Primo ergo loco, Roben in sardio micabat, in Topazio Simeon, in smaragdo Iudas; qui tres erant in primo ordine gemmarum. In Carbunculo verò Dan, in Sapphiro Nephtali, in Iaspide Gad; qui secundum ordinem complexbns priori subiectum. In Ligurio Aser, in Achate Issachar, in Amethysto Zabulon, tertio ordine locati. Denique in Chrysolito Ephraim, in Onychino Manasses, in vltimo Berylio Benjamin. Quia enim Ephraim, & Manasses patrem referebant; Benjamino in hac descriptione præferebantur.

Tertium dubium; quomodo nomina hæc essent insculpta. Ratio ambigendi est ea illo Scripturæ verbo [e]; *Cælabuntur singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus.* Quod Hebraicè est; *sculpes eos, sculptura sigilli, secundum nomen suum.* Chaldaicè verò, *sculpes eos sculptura distincta, sicut scriptura annuli, vel sigilli.* Quid est enim sculpere *sculptura sigilli*, vel *annuli* iuxta nomen suum singulos Patriarchas; aut, vt habet vulgata lectio, eorum nomina cælare? sunt qui putent insinuari per hoc filios Iacob in his gemmis, non sui singulos appellatione nominis inscriptos; sed insigni quemque suo & gentilitio stemmate designatos. Hoc est, *non i loro nomi; ma le loro armi, insegne, ò imprese.* Probant primò quia iubentur in Hebræo describi filij Israel *sculptura sigilli, & annuli*, id est vt solent annuli cælari, quibus ad signandum homines vtuntur? In his autem non nomina sua sed insignia sculpunt, vt Leonem, Aquilam, similia. Secundò quia in Hebræo non dicitur *describes nomen*; sed *sculpes eos sculptura sigilli iuxta nomen.* Non igitur nomen Iuda signatè descriptum erat, sed illius insigne, nempe Leo, in bello ab illa tribu gestarum sicut Danitæ Aquilam præferebant, Ephraimitæ Bouem, Rubenitæ caput humanum. Tertiò quia, propriè nomina cū scalpro lapidibus incidantur propriè, non cælantur, sed inscribuntur. Cælantur autem, quæ varias per imagines sussculpuntur. Cum ergo iubeantur in vulgata *nomina cælari*, non debet id intelligi de nominis ipsius per singulas literas inscriptione, sed de stemmatis artificiosa sculptura. Notum autem est insignia & stemmata gentilitia, *nomina* quoque dici eorum, qui illis vtuntur. Quartò denique, quia alibi in Scriptura disertè dicitur Patriarcharum magnalia his in lapidibus fuisse descripta. *Parentum* [f], inquit, *magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta.* Quæro enim quæ ista magnalia, & quomodo descripta? Nuda tantùm nomina literis exarata? Et quis dicat Cæsaris magnalia in ære, vel marmore cælati, cum nudum Cæsaris nomen per suas literas illis incidunt? Vel ergo dicendum quæ Patriarchæ gloriosè gesserunt, fuisse lapidibus insculpta, quod plus nobis dat, quam velimus; vel certè *magnalia sculpta*, id est insignia & singulorum stemmata, & quæ nunc *Arma* dicuntur, fuere cælata. Quod enim *magnalia* legitur in vulgata, Græcè est; δόξα *Doxa* nempe *gloria* quæ sunt stemmata gloriosa, siue argumenta nobilitatis singulorū; quia ducta ab aliquo insigni facinore, aut virtute, qua quis alijs excellebat.

e Exo. 28. 21.

f Sap. 18. 24.

Hæc expositio videtur aliis longè nimis accersita. Clare enim Scripturam in nostra præsertim editione significare, non stemmata, sed nomina sculpta. *Habebunt*, inquit, *nomina filiorum Israel: duodecim nominibus cælabuntur singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus.* Quare quod in Hæbræo habetur; *Sculpes eos sculptura sigilli*; nil aliud volunt significare, quam nomina Patriarcharum in lapidibus incidenda opera cælatoris; ad eum modum, quo sigilla solent. Itaque *sculptura sigilli*, non esse referendam ad notam insculptam, sed ad modum insculpendi; quod clarissime constat ex hoc eodem capite, vbi de lamina aurea præcipitur. *Facies* [g], inquit, *laminam, in qua sculpes opere cælatoris*

g vers. 36.

toris (Hebraicè, *sculptura sigilli*) *sanctum Domino*. Quid enim hic est sculptura sigilli? Non aliud, quam vt sigilla cælari solent. Alioquin etiam dicendum esset aureæ laminæ stemma gentilitium, aut hieroglyphicum aliquod insculptum; quo quid absurdius? Sacrosanctum enim Dei nomen tetragrammaton quatuor literis exaratum, non aliud, in illa splendebat, vt volunt antiqui [a] Patres.

a August. in Exod. q. 116. & 117. Hieronym. ep. 128. & 130. Beda lib. 3. de vas. tabern.

Hæc probabilia videntur, apertéque saltem conuincunt non ideo dici posse gentilitia stemmata filiorum Iacob in gemmis incisa, quod Hebraicè dicantur insculpta *sculptura sigilli*. Sed tamen quod in loco Sapientiæ habetur, illorum *magnalia* fuisse in lapidibus inclusa; non video, quam aliam commodiorem expositionem accipiat; nisi quod insignia & argumenta rerum ab illis gloriosè gestarum, cælata in illis fuerint, symbolicis notis. Ad hoc alij respondent, *magnalia*, siue vt Græcè est δόξας doxas & glorias, ipsa nomina appellari, consueta scripturæ phrasi, qua nomen alicuius gloriosè vulgatum, illius gloriam appellat. Vnde illa sunt [b]. *Et conuerterunt gloriam Dei in similitudinem vituli comedentis fœnum*, id est nomen Dei vitulo tribuerunt. Et alibi [c]; *Gloriam meam alteri non dabo*. non permittam vt alij præter me dij appellentur. In quem sensum in hymno Angelorum canit Ecclesia; *Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam*. id est propter nomen tuum nobis manifestatum. Quæ, si cuipiam probantur; aduersarium me non habebit. In re enim tenui non est diutius funis in diuersa trahendus; vt ex his, quod quisque maluerit, sequi non possit.

b Ps. 105. 20.

c Isaiæ 42. 11.

d Cap. 28. 30.

Ad verba Exodi. [d] Pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper.

Doctrina, & Veritas alterum Rationalis ornamentum.

§. IX.

Si quid in sacris literis explanatorum torsit ingenia, hoc vnum est, quod nunc aggredimur explicare; de quo tria nobis sunt exponenda quæ maiorem difficultatem videntur habere; nomen, res ipsa, & vsus. Ordiamur à nomine.

Pones, inquit, *in Rationali Doctrinam, & veritatem*. Hebraicè, האורים והתמים *Vrim, & thummim*. Magna autem controuersia est quid *vrim*, & *thummim* propriè sint ex origine vocis; & cur per has duas à nostro interprete vertantur, vt *vrim*, appellet *Doctrinam*, *thummim veritatē*. Sunt [e] qui vrim deducant à *Iara*, quod est *docere*; & *thummim*, ab *aman*, quod est credidit, aut nota asseuerantis: propterea nostrum interpretem *vrim*, vertisse *doctrinam*; & *thummim*; veritatem. Alij dicunt אור *vrum*, ab *or* deduci, quod est *lux*: & quia omnis doctrina lux est, *vrim*, quod est ad verbum luces, & illuminationes, *doctrinam* vertisse. *Thummin* verò à תמם *tamam*, quod est perficere, complere, integrare: ob id nostrum interpretem sensum magis, quam verba sequendo *thummim* vertisse *veritatem*. Completum enim

e Bellar. lib. 4. de summ. Pontif. 25.

perfectum, & integrum quod est, eo ipso *verum* est; & integritas, *veritas*; & homo integer idem, qui verus. Alij quid sit *vrim*, & *thumim*, nec se scire dicunt, nec ab aliis sciri posse, aut explicari. Retinent ergo nomen vtrumque inuariatum; & pro eo quod in nostra habemus; *Doctrinam & veritatem*, toties ipsi reponunt *vrim* & *thumim*.

Duo nobis debent hîc esse certa. Alterum, *Doctrinam, & veritatem*, esse veram interpretationem illarum vocum *vrim, & thumim*. Loco quarum septuaginta habent; δήλωσιν *dilosin* & ἀλήθειαν *alithiam*, id est *manifestationem*, siue *demonstrationem*, vt legit ex illis Augustinus [f], & *veritatem*. Qui nobis ergo nouas versiones cudunt, & pro istis duabus vocibus alias reponunt; aut eas ignotas esse prætendunt, nec exprimi Latinè posse; temeritatis damnandi sunt; eo ipso quod vulgatam illi editionem damnant, à qua nisi cum nota temeritatis discedere non possunt. Alterum, quod certum esse debet est, incertum planè esse quæ sit propria etymologia *vrim*, & *thumim*, liberum proinde esse eas ab vna, vel alia radice deducere, modò vulgata lectio nihil inde turbetur, & inconcussa retineatur. Et hæc de nomina huius ornatus.

f Quæst. 117. in Exod.

De re ipsa, nempe quid esset hæc doctrina, & veritas; longè grauior & operosior explicatio est, in plura penitus, & diuersa tendentibus quicunque de hac re paulo accuratius egerunt. Omnium tamen sententiæ facilè possunt ad quinque nobiliores reduci. In prima sunt, qui putant id sciri non posse. Certum [g] enim tantùm esse iussisse Deum poni in Rationali *vrim*, & *thumim*; siue, vt noster vertit, *Doctrinam & veritatem*; aut vt alij *manifestationem*, *demonstrationem illuminationes*, & *perfectiones*, *siue integritates*: Quid autem hoc esset; ignorari. *Quid*, inquit Caietanus, [h] *intelligatur nominibus vrim*, & *thummim*; *nullus*, *quantum noumus*; *hactenus explicauit. Diuersi diuersa dicunt*; *nec certi aliquid habetur*. *Nescitur materia luminum*, & *perfectionum*; *nescitur modus*, *quo hæc ponerentur*. Et hic tamen auctor oblitus sui, vel id explicaturus, quod dicit nesciri paulò post hoc aggreditur explicare, futilem omnino expositionem afferens, per quem non vis exponitur diuinæ sententiæ; sed sensus eluditur. Rabinos enim sequutus, omissa vera & integra versione vulgata, verba ipsa Hebraica sic interpretatur. *Dabis ad pectorale vrim*, & *thummim*, id est, ita pectorale concinnabis, vt appareant, & luceant omnes eius partes; & perfectè cum ipso pectorali coagmentet, & inter se. Duas enim conditiones istas ad literam significari dicit iis duabus vocibus תמים, אורים *Vrim*, & *Tummim*, quæ sunt *luces* & *perfectiones*. quibus Rationale sic indicatur aptandum, vt ex omni parte luceat, & concinnè congruat. Hanc expositionem qui legerit, satis scio miraturum quomodo potuerit viro docto & cordato, qualis erat Caietanus, excidere. Sed mirari desinet qui sciet hominem vndecunque doctissimum Hebraicæ linguæ studio inconsultiùs abreptum, ita Rabinis in disciplinam se dedisse, vt quas ab illis nugas audiebat, altius exciperet; & alias ipse nugis ingeniosiùs excultas aliis venditando proponeret; ex quo genere hæc expositio censeri debet. Quid enim insulsiùs, quàm cùm Deus præcipit in Rationali poni Doctrinam, & Veritatem; velle eum tantum Rationale sic indui, vt doctè induatur, & aliis partibus commensuretur? His ergo nugis omissis

g Lipoman. Exod. 28.

h Exod. 28. 30.

ſis, in officina Rabinorum nobis excuſis,

Secunda ſententia vult *Vrim*, & *Thumim*, *Doctrinam*, & *Veritatem*; neſcio quid fuiſſe diuinitus elaboratum, nec humana vlla arte confectum; quod quale, vel quid eſſet, ſciri diſtinctè non poſſe, Moſi à Deo ſimul cum lege traditum, vel ipſo Rationali completo. Sic Arias [a] Montanus adiungens ad hoc ſignificandum ſcripturam conſultò longè diuerſa ratione de aliis ornamentis, & de hoc fuiſſe loquutam. De illis enim vbi ſermo eſt, dicere Deum Moſi *facies hoc, vel illud*; at vero de hoc *non facies*, *ſcribes*, *incides*; ſed pones; aut, vt in Hebræo, *Dabis in Rationali iudicij Vrim & Thumim*. Non facies hoc tu; ſed à me acceptum pones, aut dabis in pectorali.

a *De veſtib. ſacerd.*

Tertia ſententia vult ornatum fuiſſe ex gemmis, in quo ſcriptum eſſet nomen Dei tetragrammaton, & ineffabile. Propterea autem dici illud *Vrim*, & *Thumim*; quia eo nomine omnis illuminatio, & integritas continetur, ſiue, vt eſt in vulgata, *Doctrina*, & *Veritas*. Includi enim in eo literis ſymbolicis ſanctiſſimæ Trinitatis, & incarnationis myſterium, in quo vtroque doctrina omnis, & veritas, per quam ſalui ſumus. Ita poſt Lyranum [b]; Vatablus, & Eugubinus. Duæ ſuperſunt ſententiæ reliquis probabiliores, altera dicit illos duodecim lapides Rationalis, in quibus erant inſculpta nomina filiorum Iacob, *Vrim*, & *Thumim* fuiſſe; ſiue *Doctrinam*, & *veritatem*: ſic vero appellatos, quod ex illis illorumque fulgore varie temperato, oracula redderentur; quibus ambigui rerum ſuarum, illuminabantur, & inſtruebantur; & *Doctrina*, & *veritas* continebatur, de qua Dominum conſulebant. Altera longe probabilior affirmat, *Doctrinam*, & *veritatem*; ſiue *Vrim*, & *Thummim*, nil aliud, quam duo iſta nomina fuiſſe ſuis literis expreſſa, & ſignanter inſcripta. Illam priorem plures [c] cum Lyrano ſequuntur, Hanc poſteriorem cum priſcis [d] Patribus interpretes grauiores.

b *V. Barrad. tom. 2. Concor. lib. 3. cap 4. 6.*

c *Abulenſ. in Exod. c. 28. q 15.*

d *Auguſt q. 117. Exod. Hieronym ep. 128. Gregor. 2. Paſt. c. 2.*

Reſtat tertium De vſu huius ornamenti: nec dubium eſt alium eum non fuiſſe, quam Rationalis ipſius aptati ſic & inſtructi vt hactenus deſcripſimus; non ſolum aurea textura, ſed incluſione gemmarum, & huius myſtici lemmatis inſcriptione. Quis igitur vſus Rationalis, in quo gemmæ & Doctrina & Veritas inſcriptæ? Præcipuus erat ad oracula fundenda. Eo enim ſacerdos indutus, Dominum conſulebat; vel ante ſacerdotem alij. Et Dominus vel immutato fulgore gemmarum oracula temperabat; quod plures [e] minus probabiliter voluerunt; vel quod longe probabilius eſt, ipſi ſacerdoti reſponſa quæ conſulentibus redderet, ſuggerebat. Quod quomodo fieret; quia fuſe à nobis eſt alibi diſputatum, hic aliud non adiungemus.

e *Epiphan. lib. de lapidibus ſacr.*

f Cap. 28. 36. — Ad verba Exodi.

[f] Facies laminam de auro puriſſimo, in qua ſculpes opere cælatoris ſanctum Domino.

Tiara Pontificia, & aurea lamina in illa.

§. X.

VLtimus ornatus ſummi Pontificis proprius erat in tiara, lamina aurea, de qua nunc dicendum. Statuendum vero ante omnia eſt ſummum Pontificem cum reliquis ſacerdotibus communem habuiſſe tiaram; quam etiam galerum, pileolum, cydarim, & mitram ſupra diximus appellatam. Quod ita tamen intelligendum non eſt, vt eadem eſſet vtrorumque tiara. Sicut enim ephod vtrorumque communis erat, cum magno tamen diſcrimine materiæ & artificij, ſic de tiara dicendum. Longe enim præſtantia operis, & ornamentorum qualitate ſummi Pontificis tiara reliquorum ſacerdotum mitris antecellebat, vt pluribus Ioſephus, ex quo alij. Inter alia verò, quibus diſtinguebatur, erat aurea lamina, quam ſolus ſummus Pontifex in tiara, non inferiores ſacerdotes geſtabant. Ea qualis, & ad quid eſſet; à Deo Moſi diſertè proponitur. *Facies*, inquit, *laminam auream*. Lamina hic vocatur; alibi, *corona*. Non quod totum caput cingeret, ſed quod vitta hyacinthina tiaræ alligabatur, quæ vitta capiti circumuoluta, retro deinde laciniis pendebat, vt antiquæ diadematum coronæ ſolebant. *Corona* [g], inquit, *ſupra mitram eius, expreſſa ſigno ſanctitatis*. Apertè enim hîc Eccleſiaſticus laminam, in qua ſignum ſanctitatis erat expreſſum, *coronam* dicit. Alligatam autem vitta fuiſſe; etiam Scriptura declarat. *Ligabis* [h], inquit, *eam vitta hyacinthina, & erit ſuper tiaram imminens fronti Pontificis*. Vittas autem illas à tergo propendentes, antiqui diadematis ſpeciem præbuiſſe, Salomon oſtendit, ob id alicubi [i] *laminam* cum ſuis vittis & infulis, *diadema* nuncupando. Sed quid in hac lamina ſculptum? *Sanctum Domino*. *Sculpes*, inquit, *in ea opere cælatoris ſanctum Domino*. Quod quid ſit, dubitatur. Sunt qui volunt has duas voces קדש ליהוה *Kódeſc laiehoua*, quas noſter vertit *ſanctum Domino*, laminæ inſculptas. Sed recepta ſententia eſt ſolum Dei nomen tetragrammaton in illa fuiſſe deſcriptum. Quare ſculpes in ea ſanctum Iehoua, eſt ſculpes in ea quadrilitterum nomen hoc Dei, ſanctiſſimum & omni veneratione colendum. At alibi dicitur in hac lamina Dei magnificentia inſculpta. *Magnificentia* [k], inquit, *tua in diademate capitis illius ſcripta erat*. Verum hoc eſt; ſed Dei magnificentia, aliud ibi non eſt, quam nomen illius, ſanctum, & magnum. Et hæc de ſacris veſtibus illarumque ornatu nunc de ſignificatu; primò, in genere; deinde, de ſingulis ſeparatim.

g Eccli 45.

h Exod. 28. 37.

i Sap. 18. 24.

k Ibidem.

Ad verba Exodi. — l Cap. 28. 2.

[l] Facies veſtem ſanctam Aaron fratri tuo in gloriam, & decorem.

De varia ſignificatione veſtium ſacrarum: cur in iis materia tam pretioſa, & tam multiplicis artificij quæſita.

§. XI.

HIc operoſus cultus veſtium, quibus ſacerdotes; ſed precipuè omnium ſupremus ornabatur ſacris operaturus, in eo tantùm non ſiſtebat, quod extrinſecus oculis offerebatur; ſed aliquid arcanæ ſignificationis habebat, quod nobis hic eſt breuiter explicandum. Ad duo ergo nobis inſinuanda illa omnia maximè referebantur, ad intelligentiam inſtruendam, & ad mores informandos. Quod intelligentiam inſtruit interpretatione allegorica eſt eruendum, quod mores informat eſt tropologice interpretandum. Ordiamur à primo.

Allegorica

Allegorica ſacrarum veſtium ſignificatio.

ALlegoricè ergo nobis hunc veſtitum Pontificis aliquid ſignificaſſe, quod videlicet tantum intelligamus non operemur Scriptura demonſtrat. Agens enim Salomon alicubi de ſummo Pontifice, & eius ornatu [a]; *In veſte, inquit, poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum.* (a Sap. 18. 24.) Quomodo enim totus terrarum orbis ſummi Pontificis veſtibus ineſſe poterat; niſi quia illum ſymbolicè repræſentabant? Nam vel hac ratione; vel quia deſcriptus in iis eſſet, aut coloribus expreſſus continebatur; non hoc ſecundum. Neque enim vſpiam legimus ſicut mala punica acu formata, tunicæ hyacinthinæ limbo ſuſpenſa fuiſſe; ſic varietate colorum terrarum ambitum in veſte vlla Pontificis fuiſſe deſcriptum. Si ergo in illa erat, ſymbolicè tantùm erat, & ſub allegoriæ nubilo tacita ſignificatione repræſentatus. Quæ ergo veſtis hoc habebat? Dicit Salomon, *in veſte poderis*: per quam dubium eſt quid velit intelligi. Sunt qui tunicam *hyacinthinam*: eam enim propriè poderis & talaris appellata; ſed omnino dicendum non in hac ſola tunica; ſed in toto Pontificis habitu, & omnium complexu veſtium, quibus vndique à ſummo capite ad imos vſque talos induebatur orbem terrarum ſymbolica ſignificatione contentum. Propterea non dicit in *podere*; ſed *in veſte poderis, quam habebat*: quod eſt in toto veſtitu quo ad imos pedes à ſummo vertice tegebatur.

Duo ergo videnda quomodo totus hîc orbis ſignificaretur, & ad quid. De primo Philo nobis ex priſca Hebræorum traditione rem totam eleganter ediſſerit; à quo deinde alij deſumpſerunt. Cum enim ſingulas, quas hactenus expoſuimus, veſtes explicaſſet; *Et hic*, inquit, *fuit amictus ſummi Pontificis. Quid autem ſibi velit, & integer, & per partes eius; ne id quidem videtur ſilentio prætereundum. Totus enim totius mundi quadam imago fuit, partes vero ſingularum partium.* Et poſtea; *Nam byſſus, ſiue linum, quod ex terra oritur, terram; purpura, quia marinorum conchyliorum colore inficitur, mare; hyacinthus, quia aeris colorem habet, aerem; coccus, quia igni colore ſimilis, ignem ſignificant.* Tunica igitur interior terram; hyacinthina exterior aërem, tintinnabulorum ſonitus tonitrua; mala punica fulgura; purpureus color mare; coccineus ignem adumbrat, alibi verò idem Philo ſuperhumerali cœlum dicit indicari; duobus in illo ſmaragdis duo emiſphæria; duodecim gemmis in rationali totidem ſigna Zodiaci. Quibus ſimilia Ioſephus, & ex vtroque Hieronymus. Ex quibus D. Thomas ſcholaſtica breuitate ſic rem totam, paucis immutatis, explanat dum ſacras veſtes, & earum arcanam ſignificationem enarrat. *Femoralia*, inquit, *& tunica linea* terram ſignificant, ex qua linum ſumitur; balteus Oceanum, qui terram cingit; hyacinthina tunica aërem; illius tintinnabula tonitrua; mala punica coruſcationes; ephod, ſiue ſuperhumerale cœlum ſydereum; onichini in illo, duo emiſpheris, ſiue duo magna luminaria Solem & Lunam; duodecim gemmæ totidem ſigna Zodiaci; lamina denique cum nomine tetragrammato Deum omnibus præſidentem. Adiungit Hieronymus, à quo D. Thomas, rationali ipſo terram ſignificari ex traditione Hebræorum; *qua inſtar puncti, licet in ſe cuncta habeat; à cunctis tamen calcatur elementis. Eam autem ephod alligari, quod cœlum ſignificat; quia terrena hærent cœleſtibus, & ratio terrenorum temporum caloris & frigoris, & duplex inter vtrumque temperies de cœli curſu rationeque deſcendit.* Et hæc de primo; quomodo orbis terrarum ſacris veſtibus exprimatur.

Ad quid autem id? Ad multa ſine dubio ſignificanda. Primò vt intelligamus omnes res quæcunque illæ ſint, & totum hunc orbem terrarum cum omnibus, quæ illius ambitu continentur, vt in gloriam & honorem Dei creata ſunt, ſic etiam omnia debere illius in cultum impendi, & illi pro ſuo quoque modulo ſupplicare. Verba Sapientis ſunt [b], *Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus.* (b Prou. 16. 4.) Et hîc Deus Moſi præcipit vt *facias veſtimenta Aaron*, in quibus *totus erat orbis terrarum, in gloriam & decorem*, non Aaronis ſolum, ſed ipſius Dei. (c Pſal. 150.) Quomodo id? Vt omnia, quæ ſunt, debitum Deo obſequium præſtent, & non ſolum [c] *omnis ſpiritus laudet Dominum*; ſed omnia opera Domini ipſum in ſæcula benedicant.

Secundò vt intelligamus mundum hunc inferiorem Dei perpetua prouidentia gubernari. Et vt Ariſtoteles alicubi [d] dixit, *oportet omnia hæc inferiora contigua eſſe ſuperioribus lationibus*; ſic, (d lib. 4. meteor. c. 2.) vt dicebat D. Hieronymus, *neceſſe eſſe terrena hærere cœleſtibus, vt ſalua ſint, & diſpoſitionem terrenorum temporum de cœli curſu rationeque deſcendere.* Ob id ſummus Pontifex à Deo opem poſtulaturus, totum in veſtibus orbem terrarum ſecum gerebat.

Tertiò. *Vt Pontifex Dei creaturarum omnium typum portans in veſtibus ſuis, indicaret cuncta indigere miſericordia Dei*, inquit Hieronymus; *Et cum ſacrificaret ei, expiaretur vniuerſalis conditio.*

Quartò. Vt officium ſummi Pontificis noſceremus, quod eſt ſollicitum agere, non ſolum pro ſe & ſuis, ſed pro mundi vniuerſi ſalute. *Sacerdotes reliqui*, ait Philo [e], *tantum pro familiaribus, amicis, ciuibuſque ſolent rem diuinam facere; at ſummus Pontifex, non ſolum pro toto humano genere; ſed etiam pro naturæ partibus, terra, aqua, igne precatur, & agit gratias.* (e lib. 2. de Monarc.) Et ex eo Hieronymus orbem terrarum Deo ſupplicaturum, ſummum Pontificem geſtaſſe dicit; *vt non pro liberis tantum, parentibus, & propinquis; ſed etiam pro cuncta creatura voce, & habitu precaretur.*

Quintò. Vt ſignificaretur Chriſtum Dominum, cuius typum ſummus Pontifex ſacris indutus veſtibus exhibebat, vniuerſum mundum ſua morte reparaturum, decorique priſtino redditurum. *Iam tunc*, inquit D. Hieronymus, *purgationem mundi, & rerum omnium ſanctitatem hæc cuncta ſignabant.* Propterea D. Paulus de Chriſti redemptione agens, & officio mediatoris, *Vt notum*, [f] inquit, *faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ ſecundum beneplacitum eius quod propoſuit in eo in diſpoſitione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, ſiue quæ in cœlis, ſiue quæ in terris in ipſo.* (f Ad Epheſ. c. 1. 10.) Quomodo *omnia*, & quomodo *inſtaurare*? Deo cuncta coniungendo & in decorem priſtinum reparando. Propterea pro *inſtaurare*, D. Hieronymus legit ex Græco *recapitulare*, id eſt ad caput iterum, à quo hominum vitio cuncta defluxerant, reuocare. Ob id orbis terrarum totus in veſte Pontificis Deo ſupplicantis; quia cuncta ſiue quæ in cœlis, ſiue quæ in terris, erant aliquando ſuo iterum principio copulanda.

Ad

Ad id Nazianzenus alludens; Christum Dominum de Iordanis aquis ascendentem cum à Ioanne baptizatus est, secum totum mundum ex iisdem aquis dicit extulisse. *Ascendit*, inquit, *Iesus de aqua, secum quodammodo demersum educens, & eleuans mundum.* Ecce Aaron in cuius veste torua erat orbis terrarum, Christus ex aqua passionis emergens, & secum expiatum eleuans orbem cœno ante demersum profundæ iniquitatis.

Sextò denique, vt intelligant Principes omnes, summum Dei, supremumque Pontificem, non solum hominum curam agere, sed illi rerum omnium sollicitudinem esse mandatam; ac proinde esse illi cuncta aliquo modo subiecta, quod de nullo alio hominum dici potest. Optimè ad hoc Bernardus tertium librum suum ad Eugenium sic auspicatur. *Finis superioris libri huic principium ponit. Itaque iuxta promissum illius, consideranda quæ sub te sunt. Quænam sint ista, non est quod à me quærendum putes, sacerdotum optime Eugeni: rectius fortasse quæ non sint quæres; orbe exeundum ei, qui forte velit explorare quæ non ad tuam pertinent curam.* Orbis ergo terrarum in veste summi Pontificis qui Romani typum gerebat, expressus erat: quia ad huius curam pertinet quicquid illius ambitu continetur. Vt enim cuique suæ vestis aliqua cura est, aut esse potest, & debet, vt illam, cùm opus est, adducat, exeuriat, dilatet, explicet; sic totius orbis & omnium, quæ in illo sunt, ad summum Pontificem cura aliqua sollicitudoque pertingit. Et hæc strictim de sensu allegorico.

Sensus tropologicus vestium sacrarum, vt in vniuersum spectantur.

AT ad disciplinam, moresque formandos, non minora tam operoso cultu mysteria continebantur.

Primò. Vestiendus est Aaron, & illi cultus idoneus expediendus, in quo Deo ministraturus assistat. Has vestes non ipse sibi, sed Moses illi iubetur efficere. *Facies*, inquit, *vestem fratri tuo in gloriam, & decorem.* non inferioribus id sacerdotibus mandatur, non Leuitis, non reliquis tribubus, aut Principibus earum: omnibus omissis Moses eligitur, & qui tum solus & supremus Princeps rei Iudaicæ præsidebat, sacras Pontifici vestes expedire iubetur. Quorsum id & ad quid? vt intelligerent Reges & Principes muneris sui non esse Deo sacrificia offerre; sed offerentibus non solùm ad necessitatem; sed ad ornatum & cultum omnia prouidere. Debent illi templa construere, Ecclesias ditare, sacerdotia erigere, nouam supellectilem parare; & ea omnia expedire quæ Leuitæ & Sacerdotes, & Aaron ipse opus habent ad ministerium in quod assumuntur. Hoc ita futurum Isaias prædixit Ecclesiæ, & nos factũ legimus, & fieri quotidie ab illis Principibus videmus, quibus Deus cordi est, & salus animarum suarum. *Erunt* [a], inquit Isaias ad Ecclesiam, *Reges nutritij tui, & Reginæ nutrices tuæ.* Et paulo ante dixerat [b]; *Omnibus his velut ornamento vestieris, & circundabis eos tibi quasi sponsa.* En Mosen Aaroni vestem sacram parantem; Reges Ecclesiæ nutricij sunt, & Ecclesia ipsa illorum non solum opibus, & opera vestitur; sed Principibus & Regibus ipsis quasi vestimentis induitur.

a Cap. 49. 23

b ver. 18.

Secundò. Tam vult Deus ab omni terrenorum cura sacerdotes suos procul agere; vt nec illis quidem permittat de sacris concinnandis vestibus cogitare. *Facies*, inquit Mosi Deus, *vestem sacram Aaron in decorem & gloriam.* Facies illi tu, non ipse sibi. Iam factã vult illi tradi, illius curæ permitti, ab illo seruari: priusquam fiat, de ea non vult esse sollicitum. Cur id? Quia vestis sacra tota pretiosa materia constabat; auro, purpura, bysso, gemmis. Si paranda hæc ab Aarone fuissent, in aurum, & gemmas, & purpuram, & byssum erat illi sollicitudo vertenda, de iis cogitandum; & sub obtẽtu religionis negotium cupiditatis agendum. Vt hæc illi occasio amputaretur, omnis de vestibus cogitatio etiam sacris ab illo transfertur in fratrem. Si non licet aurum, gemmas, & purpuram sacerdoti conquirere, vt inde Dei cultus instruatur; an ergo licebit vt equorum Phaleræ parentur, priuatæ vestes conficiantur, aulæa textilibus picturis ornentur, parietes vestiantur, & domestici forensisque luxus instrumenta resplendeant?

Tertiò. Vestium sacrarum materia, non quæcunque sed planè pretiosa requiritur. Cur id? *Quia nihil vile, ac sordidum*, inquit Beda [c], *in sacerdotis ore, vel opere debet apparere; sed cuncta quæ agit, vniuersa quæ loquitur, omnia, quæ cogitat & coram hominibus preclara & in conspectu æterni Arbitri oportet esse gloriosa.*

c lib. 3 de taber. c. 3.

Quartò. Nec tantum materia pretiosa requiritur; sed varia, & miro multiplicis operis artificio laborata. *Vt quanta*, inquit D. Gregorius [d], *debeat sacerdos virtutum diuersitate clarescere, demonstretur?* Et pergit deinde singulas species enarrare. *In sacerdotis habitu fulget aurum, vt in eo intellectus sapientiæ principaliter emineat; cui hyacinthus adiungitur, vt per hunc quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos; sed ad amorem cælestium surgat; purpura permiscetur, vt sacerdotale cor in semetipso suggestiones vitiorum reprimat, eisque veluti ex regia potestate contradicat; bis tinctus coccus adiungitur vt omnia virtutum bona ex charitate decorentur, quæ quia Deum & proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Quid vero per byssum; nisi candens decore munditia, castitas designatur? Quæ byssus retorta pulchritudini superhumeralis innectitur; quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur?*

d 2. Par. Pastor. c. 3.

Earundem vestium expositio, vt separatim spectantur.

§. XIII.

ET hæc generatim de sacris vestibus ex sua materia, & artificio spectatis; Nunc aliquid de singulis in eodem sensu tropologico disseremus. Dubium autem non est vnamquamque vestem præcipuam aliquam virtutem in sacerdote signasse; quam Deus ab illo requirit, & officium exigit, cui se pares Angeli non agnoscunt. D. Thomas [e] more scholastico singulis vestibus, has virtutes dicit mystico sensu signari. Femoralibus & tunica linea *puritatem*; cingulo *discretionem*; tunica hyacinthina *cælestem conuersationem*; tintinnabulis aureis *sanam doctrinam*; malis puniceis *bonos mores*; superhumerali *tolerantiam*; Rationali cum nominibus tribuum *sollicitam pro subiecto populo charitatem*; tiara in capite *rectam intentionem*; lamina aurea *iugem Dei recordationem*. Sic ille singula accuratim amplexus. Ipsum ergo

e 1. 2. q. 102. a. 5 ad 8.

ergo ex parte sequnti separatim aliqua de singulis ea sanctis Patribus obseruemus.

Prima ergo virtus sacerdotis castitas est, in illo omniom maximè requisita, & quasi fundamentum cæterarum. Quod tam notum, vt etiam gentiles non ignorauerint. Vnde Virgilius eum proprium quod est sacerdotum, proprio epitheto vellet exprimere, castos appellauit.

a lib. 6. Æn. ᵃ Quique sacerdotes casti dum vita manebat. Propterea, non vna tantum veste, sed triplici in hoc sacerdotis ornatu volunt illam Patres adumbratam. Et primo *femoralibus*, de quibus Deus, b Ex. c. 28. 41. dubium ne esset iis castitatem signari; ᵇ *Facies*, inquit, *femoralia, vt operiant carnem turpitudinis suæ*. Vt quamuis carne constent vt homines, nihil in ea tamen turpe se prodat quod illos pudore c Quæst. 124. in Exod. suffundat. Obseruat autem Augustinus ᶜ rectè per indumentum castitatem significari, *vt non ex se ipso habita, sed data intelligatur*. At D. Hied Epist. 128. e Cap. 8. ronymus ᵈ altius hic aliquid introspicit. Quærit enim cur in Leuitico ᵉ de septem tantùm vestibus scriptum sit; & referatur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit; de solis autem femoralibus reticeatur; quæ tamen hic in Exodo tam subtiliter describantur. Et respondet hac de causa factum, quod ad genitalia & verenda nostra lex manum non mittat; id est continentiam & virginitatem lege non præcipi; sed meliora spectantibus suaderi. *Vnde*, subdit, f 1. Ad Cor. 7. *Apostolus* ᶠ *inquit de virginibus preceptum Domini non habeo, quasi Moses loquatur; femoralibus ego non vestio, nec impono alicui necessitatem qui vult sacerdos esse, ipse se vestiat*. Rectè id. Castitas enim perfecta, non absolutè præcipitur; sed talem statum eligentibus seruanda mandatur. g Ex. 28. 42. Quare Glossa ᵍ ordinaria, *Fœminalia*, inquit, *illam castimoniæ portionem, quæ à copula coniugali prohibet, propriè designant; sine qua nemo, vel sacerdotium suscipere, vel ad altaris ministerium* (vt subdiaconi, & Diaconi) *consecrari potest. Id est si non aut virgo permanserit, aut vxoria coniunctionis fœdera soluerit*. Ob id in sacris canonibus ʰ h c. nem. e. ordinis ... placuit 32. d. c. si quisquā de cohabit. cleric. sancitur *ad sacrum ordinem neminem accedere permittendum, nisi aut virgo, aut probatæ castitatis existat*. Nec enim otiose vacat, quod cum de aliis vestibus agitur, nulla mentio mortis ingerii lib. 3. de tabern. c. 7. tur, vbi verò de femoralibus; *Veentur*, inquit, *eis, ne iniquitatis rei moriantur*. In cæteris enim si sacerdos, aut alius sacro ministerio destinatus offendat, aliquando misericordi venia conniuetur: at hic si peccatur, illico pœna mortis infligitur, vt intelligamus quantopere castitas à Deo in sacerdotibus requiratur.

Ob quod ipsum non solis femoralibus, sed etiam balteo, & linea tunica, vt dicebam, est adumbrata. De balteo Beda ⁱ; *Quod superhumerale*, inquit, *strictum erat balteo, quis non videt, quod custos bonorum operum fidelissima, virtus est castitas*. De tunica verò stricta siue linea, idem k Cap. 8. Beda, ᵏ simul exponens cur linea, cur talaris, cur sine ruga; & quomodo per hæc omnia sacerdotalis castitatis conditio designetur. *Linum* enim requiri; quia linum & byssus tunditur, maceratur, torquetur, vt ad candorem subtilitatemque perueniat, quam tunica postulat; ipsissima castitatis imago, cuius candor, non nisi carnis maceratione paratur: *strictam* vero tunicam esse debere: *quia propositum*, inquit, *castitatis non enerauer est, nec fluxa mente custodiendum. Assidua enim attentione opus est*, vt tantum bonum, sine læsione, seruetur *Talarem*; quia ampla debet esse sacerdotalis castitas, & diuturna, *Ampla*. vt omnia membra circundet; *diuturna*, vt ad finem vsque vitæ perduret. Propterea *talaris* ad pedes pertingens. Omnia enim membra debent in sacerdote sua castitate splendere; vt in corde nihil voluatur obscœnum, in gestu nihil appareat impudicum; manus, oculi, pedes, omnia denique castitate tegantur: quæ præterea ad finem vsque vitæ perduret; ob vtrumque *talaris*.

Sine ruga denique debet esse tunica, quæ sacerdotis castitatem designat; quia virtus hæc nullas in illo plicas admittit. In reliquis multa dissimulantur; multa nonnunquam leuitate materiæ transmittuntur: hic ruga nulla permittitur, nihil leuitati materiæ condonatur; sed in hoc sacerdos omni vel minima nota carere debet; præcipue vero periculi, & suspicionis. *Periculi*, respectu sui *suspicionis*, respectu aliorum. *Respectu sui*, quia non tantum castus esse debet; sed procul ab omni periculo labendi. Si ergo sacerdos *tunicam lineam* habeat, *astrictam*, *& talarem*; id est, si castus sit; at in labendi occasione versetur, quam lentus à se non segregat; hanc quidem virtutem habebit; sed non sine nota; quasi tunica linea indutus, sed non *sine ruga*. Quod si non sit cum periculo *respectu sui*; saltem erit cum offensione respectu aliorum; quibus ex occasione, in qua versatur, obloquendi materia præbetur. Propterea etiam ex hoc capite talaris erit tunica, sed *rugosa*, castitas in se perfecta; sed aliorum sermone traducta. Hac de re fusius est à nobis alibi ˡ, disputatum, vbi de sacerdotali castimonia, etiam in veteri lege requisita, disseritur. Ob id actius hic non premo quæ ad hoc argumentum spectant, accuratè satis ibi discussa. l In 1. Reg. c. 2.

Vnum tantùm hic non omittam, quod maximè demonstrat, quam debeat sacerdotalis castitas omni ruga carere. Paulus Apostolus ad Titum, quem constituerat Episcopum scribens, eumque instruens qua quemque hominum statum disciplina dirigeret ᵐ; *Tu*, inquit, *loquere, quæ decent sanam doctrinam, senes sobrios esse, honestos, pudicos* ..... *anus in habitu sancto, non criminatrices, non vino multo seruientes, bene docentes; vt ad castitatem erudiant adolescentulas*. Inde subdit de iuuenibus ab eodem Tito monendis, de seruis instruendis; de omnibus denique verbo doctrinæ pascendis; res sanè digna, quæ curiosius obseruetur. Apostolus à Tito vult omne hominum genus erudiri; ad adolescentulas cum venitur eas non à Tito, sed ab aliis mulieribus, iisque vetulis, quas ipse prius Titus instruxerit, officij sui vult, & muneris admoneri. *Anus*, inquit, *admone vt in habitu sancto sint* ..... *vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant*. Ad quid hoc? Bene D. Hieronymus. *In præcepto mulierum vetularum de adolescentibus fœminis mandata subiecit; vt non tam ipse doceret adolescentulas, quam quid à vetulis docerentur exponeret*. Vt tunica hyacinthina nulla sit ruga contracta, vt castitas sacerdotalis ab omni procul periculo seponatur; ab omni longè rumusculo segregetur; sacerdos cum adolescentula non colloquatur; & si instruenda sit, anus prius instruantur, à quibus illa disciplinæ præceptis erudiatur. Castus quis est, at in assiduo cum adolescentulis colloquio frequenter cernitur; talarem tunicam habet, sed non sine ruga. Subest hic enim vel causa periculi m Ad Tit. cp. 2. c. 3. 4.

periculi vel materia suspicionis. Amputetur ergo dicit Apostolus ob id ad Titum. *Non tu*, inquit, *adolescentulas instrue*, vt pudicitiam ferueant, vt viros suos ament, vt filios diligant; sed anus ipse doce, vt à te illæ doctæ, magistræ postea fiant adolescentium. Et hoc ad Titum de sacra institutione:quid dicturus Apostolus ad eos qui Titi non sunt, de vago colloquio, de libera confabulatione,de suspecto contubernio?Cum pietatis & officij admonentur, cum seria colloquia miscentur, cum de custodia disciplinæ conueniuntur, iu Sacerdotis tunica rugas Apostolus timet, ob id à tali colloquio vult abstinendum; quid in libera confabulatione timebit? Non rugas opinor, sed lacunas. Has Augustinus sanctissimus Episcopus timebat;adeo rugarum pauidus in tunica castitatis,vt de illo proponat hodie nobis Ecclesia,quo die anniuersariam eius celebritatem colimus, *feminarum & in eis sororis, & fratris filia contubernium, familiaritatemque vitasse*,cum diceret. *Etsi propinquæ mulieres suspectæ non essent,ad eas tamen quæ ventitarent, non suspicione carere*. At hæc vt diceham fusius alibi.

Restat adhuc ad hanc sacerdotis castitatem quod attinet,*byssus retorta*,ex qua femoralia confici iubentur. Ad firmitatem enim operis byssus retorta requiritur, quia summa semper animi constantia & firmitate opus est in hac virtute tuenda.Reliqua enim vitia sic virtutes oppositas oppugnant,vt aliquando cedant oppressa,vel extincta;& pacem ab illis aliquam sperare liceat;at castitatis hostes nusquam & nunquam ex acie discedunt,vbique semper intenti, & in illius excitium parati.Ipsa senectus, vt D.Hieronymus alicubi conqueritur [a], feruidis cogitationibus persæpe torretur, & membris languentibus, animus exæstuat hoc igne succensus. Ob id byssus & linum, non solum sæpius maceratum requiritur; sed filo duplicato retortum,vt adstringere valide possit,nullo periculo scissuræ.

Secunda *Virtus* sacerdotis propria est *terrenorum contemptus & amor cælestium*; quæ duo ab Ecclesiasticis tractatoribus, & arctioris vitæ magistris vno *cælestis conuersationis* vocabulo designantur. Hanc sacerdotalis viri propriam esse,es se ipso Apostolus monebat, dum diceret in persona omnium sacerdotum [b]; *Conuersatio nostra in cælis est*.Ob id ergo post femoralia,lineam tunicam & baltheum, quibus castitas exprimebatur, *hyacinthinam tunicam* summus Pontifex induebat; quæ cæle stem hanc conuersationem designabat.Beda [c];*Tunica hyacinthina*,inquit, *qualis esse debeat sacerdotalis vita docetur; hoc est superna solum desiderijs incessanter intenta, & conuersationem iuxta Apostolum habens in cælis*. Et subdit huius tunicæ capitium firmissimam oram habuisse; *quia primordium sacerdotalis vitæ forti radice timoris Domini subnixum, & contra omnes insidias hostis antiqui debet esse munitum.*

Tertia sacerdotis *Virtus* est *studium prædicationis* ad animas instruendas. Vt enim D.Gregorius [c]; *prædicationis officium suscipit, quisquis ad sacerdotium ascendit.* Ob id tunicam hyacinthinam non solum debet sacerdos induere; sed ex ea debent aurea tintinnabula pendere. Quid hoc est? Quia prædicationis officium non in principio statim sanctæ conuersationis assumi;sed cum iam diu quis in illa probatus fuerit, debet vsurpari: ideo non in summitate,nec in medio;sed in extrema ora tintinnabulis aureis tunica cingebatur. Et erant hæc alternatim malogranatis inserta [d];*quia nec opus sacerdotis debet vnquam à sonitu verbi quod loquitur,discrepare; nec ab operis rectitudine lingua sonitus dissidere.*

Alijs *aurea tintinnabula*, sunt bona fama; quæ externam tunicæ oram ambiunt; quia bona fama debet tantum sequi sanctam actionem, non ipsam præcedere. Sed præter hæc,duo puto voluisse Deum iacite per hæc tintinnabula significare.

Primò. Vitam summorum præsulum obscuram esse non posse, nihilque absconditum debere sperari,quod ab illis geratur.

——— [e] *Nam lux altissima fati*
Occultum nihil esse sinit,latebrasque per omnes
Intrat —

Hinc tintinnabolis accinctus iussus Aaron incedere,vt omnes suos gressus intelligat esse vocales. Secundo,vt populi ad illum reuerenter excipiendum paterent, tintinnabulorum sonitu prius excitantur; quod si non faciant, nihil habebunt, quod illos excuset.

At quid malogranata? Fidei, & fidelium vnitatem putat illis Gregorius significatam. *Sicut enim*, inquit, *in malo punico multa interius grana vnico exterius cortice clauduntur; sic innumeros sancta Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit, quos intus diuersitas meritorum tenet*. At Beda *virtutum multiplicem operationem vno claritatis munimine profectam,mala punica interpretatur*. Cyrillus per tintinnabula singulos particularium Ecclesiarum Doctores intelligit; per mala punica, particulares Ecclesias. *Tintinnabula, anigma non obscurum sunt prædicationis: vrbium vero, mala punica.Vt enim vrbs vno muro circundatur, & plurima in se domicilia continet; sic malum punicum vno putamine cingitur; sed interius grana tanquam muris tunicis distinguuntur,& prope dixerim per domicilia colliguntur. Tintinnabulum ergo singulis malogranatis adiunctum est; quia vnicuique vrbi suus magister est*. Hæc Cyrillus de malis punicis.

Tunicæ Hyacinthinæ *ephod* superinduebatur, humeros velans; vnde illi nomen est *superhumeralis*; huic *Rationale* iungebatur. Sic vt priùs ephod, inde Rationale; *Quia* inquit Hieronymus, *prius nobis est faciendum, quam docendum,ne doctrinæ auctoritas cessis operibus destruatur*. At Rationale ipsum quadrangulum erat; vt indicaretur [f] *rationem hominis solidam esse oportere, & inconcussam*. Eidem vero *manifestationem & veritatem*. Philo [g] dicit adiunctas; *quia ratio debet esse verissima,& nihil eorum præ inuidia celari,quod cognitu vtile sit*. At Beda *doctrinam & veritatem*, vult in pectore Pontificis exculptas, *vt sciant sacerdos doctrinæ se studijs, & veritatis inquirendis, non curandis timandisque sæcularibus negotiis esse sacratum.*

Sequuntur in Rationali *Gemmæ*, & insculpta nomina singularum tribuum: non obscurs,puto, significatione mysterij. Vt enim summus Pontifex intelligeret quantum onus gestaret, in singulis lapidibus sunt singulæ tribus insculptæ: quia quanta cura sollicitus erat; ne vitio aliquo gemmæ difluerent; tanta quoque de salute omnium tribuum anxius esse debebat. Redditus habent Sacerdotes & Episcopi; sed in his redditibus omnium sunt animarum nomina sculpta populi sibi subiecti, *pro quibus rationem sunt reddituri.* Pondus Ætna grauius: licet enim gemmæ & lapilli

a Epist. 22.

b Ad Philip. 3.

c lib. 1. ap. 24.

d Beda lib. 3. de tabern. c. 6

e Claud. de 4. Consul. Hon.

f Philo lib. 3. de vita Mos.

g ibidem.

Sopran. in Dauid.

 lapilli

lapilli magnopere non videantur pondere suo gestantis humeros grauare; tribubus tamen adiunctis, onus sunt angelicis humeris formidandum. At nunc passim cum sacerdotium quis, & episcopatum desiderat, omnium primum oculos ad gemmas redditusque conuertit; quibus vestis ornatur, & qui ex Episcopatu percipiuntur; nominum vero quæ in illis insculpta sunt, nulla ratio ducitur. Quam magni enim sint redditus, & qui prouentus, anxiè quæritur; quis & quantus sit numerus animarum, quarum ratio reddenda est, non cogitatur. Beda [a] rectè de hoc. *Aaron nomina filiorum Israel super pectus portat in æternum: quia Præsul quisque fidelis, eorum quibus prælatus est, curam nunquam intermissis habere. Sed vitam iugiter illorum hortando, increpando, consolando, confortare, & confortandam, tutaadamque Domino crebris satagit orationibus commendare.*

a Cap. 7. lib. 3. de Tabern.

Ast aliter hoc ipsum D. Gregorius [b]. Per nomina enim Patriarcharum, Patres antiquos intelligit; quos in pectore debet sacerdos summus assidue gestare; quia illorum vitam semper ante oculos debet habere, vt illorum vestigiis insistat. *Ascriptos*, inquit, *Patres semper in pectore ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. Nam tunc sacerdos irreprehensibiliter graditur, cum exempla Patrum præcedentium indesinenter intuetur.*

b 2. Pastor. cap. 2.

Denique hæc omnia virtutum ornamenta vno Dei nomine consecrantur: quia quicquid à sacerdotibus vspiam cogitatur & fit, id totum in Deum referri debet, & eius inuocatio nomine coronari. Si enim B. Apostolus ab vnoquoque fideli requirit, vt omnia quæ faciunt, in nomine Domini nostri Iesu Christi faciant; quid æquum est in hoc à sacerdote præstari? *Lineis induimur*, inquit Hieronymus [c], *ornamur hyacinthina, sacrato baltheo cingimur, Rationale in pectore ponitur, accipimus veritatem, profert sermo doctrinam: imperfecta sunt vniuersa; nisi tam decoro currui dignus quæratur Auriga, & super creaturas creator insistens, regat ipse quæ condidit.* Tandemque concludit auream laminam magni Dei nomine notatam, omnium postremam reliquis ornamentis accedere; quia nihil prodest nobis omnium rerum eruditio, nisi Dei scientia coronetur.

c Epist. 128.

De habitu, vestituque seruili.

CAPVT IV.

AGemus primò quid in huius discrimine à vestitu nobilium ratio, & natura requirat; deinde, quid in eo discrimine retinendo apud Hebræos & alios sit obseruatum. Ordiamur à primo.

Dubium non est, quin ratio ipsa, & rerum natura postulet, vt talis cuique vestitus assumatur, qui vitæ congruat, quam profitetur. Itaque seruorum cùm sit assidue in humili opere versari, nobilium procul ab illo, seruis à natura vestitus ille conueniet, qui non solum talia opera non impediat, sed maximè iuuet; nobilibus verò contra, qui maximè sit ab infimis operibus abiunctus, & ad illa adeo non expediat, vt impedimentum præstet. Aristoteles id acutè vidit, & vno verbo significauit; dum causam reddit cur Apud Lacedæmonios esset proprium nobilium comam nutrire. *Quia* [d], inquit, *erat libertatis indicium.* At id cur? subdit; *Non enim est facile crinitum facere opus aliquod seruile, atque artem aliquam fabrilem exercere. Liberale autem est non ad alium, nec ad alterius arbitrium viuere*; verissimè dictum.

d Arist. 1. Rhet. c. 5.

Ex quo primò fit proprium nobilium habitum esse vestibus indui, quæ ad exteriora opera & *mechanica*, vt appellat Aristoteles, præstent impedimentum; vt eo ipso intelligatur esse eos non ad ea exercenda; sed ad aliis imperanda. Ob id omnium ferè gentium consensu magistratum gerentes, sapientiam profitentes; vt iuris, vt medicinæ vt alterius facultatis insigni donati, vestibus omnes longis, & laxè fluentibus vsi sunt & adhuc vtuntur. Nec ob aliud sacræ literæ cum Deum nobis hominis sub specie proponunt, sed omnia nutu regentis, illi vestes attribuunt laciniosè fluentes [e]. *Vidi* (inquit Isaias) *Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum; & ea, quæ sub ipso erant, replebant templum.* Quid hæc, quæ sub ipso? Tractus vestium laciniosus, quo solum verrebat incedens, & solium insidens operiebat. Et D. Ioannes in Apocalypsi [f] Christum vidit *in medio septem candelabrorum aureorum vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea.* Talaris ergo vestis, & vltra talos extensa propria eorum, qui non ad opus seruile, fabrile, mechanicum, quod manuum, brachiorum, corporis denique ministerio expediatur: & quoniam tales, nobiles sunt, & qui in magistratu constituti, & qui diuina curant, à sæculi negotiis segregati; vt sacerdotes sacris altaribus addicti hinc horum omnium vestes, amplæ, latè fluentes, & talares; & id apud omnes gentes similiter quia pueri & fœminæ minus etiam aptæ sunt ad hæc opera præstanda, vestis illis quoque laciniosè fluxa tributa est, & ad talos demissa. Eorum enim qui externis operibus destinati non sunt, duplex genus est, aliorum quos illa non decent, & aliorum qui obire non possunt. In primo genere sunt omnes nobiles, & alij qui ad nobilia munera destinati; qui licet opera hæc mechanica possint exercere; non tamen decet. In secundo genere sunt omnes ætatis, aut sexus infirmioris, quales fœminæ & pueri; ob id vestes vtrisque talares & amplæ tributæ: illis, vt inde constet ad aliud eos, quàm ad opera seruilia destinatos; licet hæc possint; istis vt constet eos ad illa non esse, quia non possunt. Et hæc de vestitu nobilium ex illo breuissimo Aristotelis dicto colliguntur.

e Cap. 6. 1.

f Cap. 1. 13.

Secundò ex eodem colligitur qualis esse debeat vestitus seruorum; talis nimirum qui sola externa specie, & primo aspectu testetur esse eos ad opera mechanica destinatos. Quid opus mechanicum? Actio quæ natura sua debet ab actione alia gubernari, qualia fermè sunt quæ nisu, & labore corporis exercentur; & propria sunt artium, aut facultatum mechanicarum. Ad quod obseruandum Aristotelem ibi strictim & latentee facultates omnes in mechanicas distinguere, & architectonicas: illas esse quæ manuum, & aliorum membrorum opera exercentur: istas, quorum opus ab animo rationeque peragitur. Ob id eas *obedire*, istas imperare: quia animi imperio, ministerio vero corporis homines viuunt. Ergo *mechanicum* opus & seruile est, quodcunque corporis opera & labore præstatur; architectonicum vero, quod animo rationeque perficitur; & quia serui ad obsequendum sunt, nobiles & sapientes ad imperandum; ideo Aristoteles eos esse dixit ad opera mechanica, quæ manuum

opere peraguntur; iſtos ad architectonica quæ ſolo animo & præſcripto rationis expediuntur. Quia ergo veſtitus mechanicis operibus accommodatus? Indicat ibi Ariſtoteles [a], & ipſa per ſe ratio ſuggerit, qui nec talaris ſit, nec lacinioſè diffuſus; ſed adductus, adſtrictus, accinctus. Eleganter Pet. Chryſologus [b] hoc obſeruauit in illud; *ſint lumbi veſtri præcincti. Cingulum*, inquit, *eſt propriè indicium ſeruitutis.* Quare id? ſubdit; *Quia & diſcurſus expeditos reddit, & facit agiles obſequentes.* Hæc cum ita ſint, facilè eſt videre ſi rationis ductum ſequamur, qualis eſſe debeat proprius habitus ſeruorum.

a 1. Rhetor. loc. cit.

b Serm. 24.

Primò enim, vt modo dixi, attractus debet eſſe & adductus. Sinus enim fluentes & vndantes; opera exteriora præpediunt, & veſtis ad genua vſque, taloſque dimiſſa liberos diſcurſus intercipit.

Secundò pedes eſſe debent excalceati; ſaltem ſola planta muniti: vnde in ſacris literis excalceatum incedere, ſymbolum eſt ſeruitutis.

Tertiò caput nec pileo, nec galero, nec vllo alio tegumento, debet eſſe protectum. Facilè enim dum inclinantur dum celerius mouentur & huc illuc aguntur, hæc tegumenta decidunt, & impedimentum præſtant celeritati.

Quartò denique cincti debent eſſe, quod cingulo nihil ſit, quod artus & membra magis ad opere expediat, quæ corporis miniſterio peraguntur.

Et hinc eſt quod in ſacra literis *ſuccinctum, accinctum, præcinctum* ſtare, ſint ſymbolum ſeruientis, quare qui ſignificare volunt ſeruile miniſterium ſe cuipiam exhibere, eotam illo ſe accingunt, & præcingunt. Ob id Chriſtus Dominus oſtendens hominum cauſa ad ſeruilia ſe miniſteria demiſſurum, id circumloquutus eſt per veſtis *accinctum. Amen* [c], inquit, *dico vobis quod præcingat ſe & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.* Obſtupeſcit ad hæc Chryſologus [d] & expaueſcit. *En*, inquit, *mutatio inaudita rerum, en terribilis correptio dominationis, en pauenda conuerſio ſeruitutis; quia parumper ſeruus adſtitit in Domini ſui expectatione ſuccinctus, huic vt talionem reddat, diſſimulat ſe in ipſa diuinitate diuinitas.* Quomodo id? Quia habitum ſeruientis aſſumet. Quis hic habitus? *Præcingi & tranſire.* Vt enim liber quis ſit ad tranſeundum & circumcurſandum, ante præcingitur. Propterea dicit ibi Chryſologus in cœleſtibus polliceri nobis Chriſtum nouiſſimam virtutem, qui longè prius nobis eam exhibuerit in terris: in cœleſtibus præcingens ſe, & diſcumbentibus miniſtrando, in terris præcingens ſe & pedes Apoſtolis abluendo; vtrobique ſeruili habitu aſſumpto, quia vtrobique præcinctus. Qui ergo ſtatu & conditione ſeruus, ſemper eſt adductis veſtibus, & adſtrictis; qui non conditione, ſed voluntate, tunc veſtes adductas induit cum exhibet cuipiam obſequium ſeruitutis; vel certè longas, quas habet, colligit & præcingit. Et hæc in diſcrimine ſeruilis habitus, & ingenuorum ratio & natura requit.

c Luc. 12. 37.

d Serm. 22.

Nunc ſecundum videamus, quid in hoc veſtis diſcrimine ſit moribus vſurpatum. Multa de multis gentibus quærenda eſſent; omnia tamen ad Hebræos & Romanos reducemus, de vtriſque quærentes an eſſet apud illos ordinarius aliquis habitus ſeruorum à nobilium veſtitu diſtinctus; & quis ille.

Sopran, in Dauid.

Breuiter ergo dicendum tam apud Hebræos, quam [e] Romanos in materia, numero, & forma veſtium diſcrepaſſe. In *materia*, quia ſeruorum veſtis ſemper ex vili, denſa, & obſoleti coloris, ornatu nullo extrinſecus adiuncto. In *numero*, quia ſeruis nullæ vnquam togæ, nulli pilei, pauciores tunicæ, nulli calcei. Quod ſi quando pallium concedebatur; illud erat anguſtum, & circa collum reductum, vt nobis ſæpe Plautus ſeruos producit. In *forma* denique quia tunica non eadem ſeruorum & nobilium. hæc enim laxior, & quæ facilè poſſet in plicas & rugas contabulari; illa adſtricta, & adducta. Quæ omnia per ſe clara ſunt. Exemplis autem ſuperſedeo, quibus illuſtrata probentur, quod ſacras & externas hiſtorias legenti paſſim nulla opera monitoris occurrant.

e V. Petr. Fabr. lib. 2. ſemeſtr. c. 20.

Vnum tantùm eſt quod de Romanorum conſuetudine difficultatem facit. Scribit enim alicubi Seneca tantam ſeruorum multitudinem in Vrbe fuiſſe, vt cum cogitarent aliquando Patres de diſcrimine aliquo, quo ſerui & nobiles internoſci poſſent, abſtinuerint ne paucitas ingenuorum, & illorum multitudo conſpiceretur. *In Senatu*, inquit [f], *dicta eſt aliquando ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret; deinde apparuit quantum periculum eſſet, ſi ſerui noſtri nos numerare cœpiſſent.* Hæc ſi ita ſunt; nullum ergo apud Romanos inter ſeruos, & liberos veſtium diſcrimen. Ita eſt; ſed hoc id quod poſuimus non euertit. Diximus enim à nobilibus illos, non ab omnibus liberis, & ingenuis cultu diſtinctos. Nam in populo Romano multi erant extremæ ſortis, in veſtitu obſoleto, & planè ſeruili incedebant, anguſtia ad id rei familiaris adacti, non cõditione ſtatus. Aliud igitur eſt ſeruos habitum proprium vſurpare non potuiſſe; aliud, ciues in habitu, quo ſerui ſolerent, nunquam inceſſiſſe. Illud veriſſimum eſt; itaque toga, calcei, pileus nuſquam à ſeruis vſurpabantur, niſi ſi quando ſaturnalia luderent, aut cum manumittebantur. Hoc ſecundum falſum, quia plures res anguſta domi premebat, & in ſola tunica cogebat incedere; quos ob id Horatius *popellum* appellauit, de Iudæo ſulphuratore loquens, qui

f lib. 1. de clem. c. 23.

Vilia vendebat tunicato ſcruta popello.

Ad illa verba; [g] Rex autem Iſraël & Ioſaphat Rex Iuda ſedebat vnuſquiſque in ſolio ſuo veſtiti cultu regio.

g 3. Reg. 22.

CAPVT V.

De Regum, & ſupremorum Principum habitu apud Hebræos.

§. I.

REgum proprius habitus in veſtes & inſignia diſtinguitur, quibus illi ſubiectis populis conſpicui redduntur: de vtriſque ſeparatim dicemus, ea explicantes, quæ propria non ſolum Hebræorum Principum, ſed aliarum gentium fuere, quarum in ſacris litteris aliqua mentio. Prius autem de regiis veſtibus dicemus, deinde, de regio cultu & inſignibus.

Regiæ veſtes eximium quid apud omnes gentes ſemper habuerunt in materia, forma, & ornatu. In *materia*; quia peregrina ſemper & pretioſa conſtabant. In *forma*; quia ad maie-

stiem maxime conciliandam. In *ornatu*; quia operosissime compta. Materia ergo propria vestium regiarum fuit *aurum,purpura,sericum*; non quod alij nunquam bis vterentur; sed quia Reges semper assiduè. Et primò *aurum* adeo illorum proprium; vt plerumque aureæ vestes pro regiis in sacris litteris, & apud cæteros Auctores,vt supra docuimus appellentur. In hoc genere fuerunt apud Romanos,quas *paragaudas* posteriori tempore dixerunt; de quarum varietate fusè ante nos alij.

Sequitur *purpura*, quam etiam supra docuimus adeo aliquando Regum fuisse propriam & imperantium; vt aliis eam habere, capitale fuerit. Illorum certe maximè propriam fuisse, quæ tunc ibi plura protulimus, & hæc quæ subiicimus apertè demonstrant. Hinc enim inter omina Imperij semper habitum, si purpura, vel quid purpureum affulsisset. Vnde Capitolinus omen aliquando Imperaturi Claudio Albino fuisse dicit, quod infans, purpurea matris fascia ligatus esset: Et vbi quis Imperator primum salutabatur, inter prima delati Imperij signa, purpura erat; quam cum non aliter ad manus esset, ea aris,ea delubris, ex vexillis rapiebant. Sic Gordianus à militibus, à quibus ad Imperium euectus fuerat,purpura contectus est è vexillis detracta,vt refert Capitolinus[a]; Ea aris assumpta Celsus; è Deorum simulacris *Probus*, & *Saturninus*. Et de Proculo refertur cum Imperator à militibus tumultuario creatus esset, nec adesset purpura qua vestiretur, lanam purpuream & infectam illius humeris aggestam. Et hoc est quod supra monuimus D. Gregorium purpuram quæ erat in vestitu Pontificis, allegorice ad animi imperium retulisse; quod in degeneres affectus debet exercere: quia nempe purpura proprie imperantium. *Propria*, inquam, quia nunquam sine illa; licet alij aliquando cum illa; non tamen omni: nam qui priuatorum purpura vtebantur, id tantùm in vestibus poterant ex lana & lino; purpureo serico solis Principibus reseruato. Quæ postea proprio nomine *blatta* dicta est. Quod enim blatta exquisitissimum esset purpureæ tincturæ genus, *sericum purpureum*, vel *blatteum sericum*; vel simpliciter *blatta*, vel *blatteum* est appellatum. Quare quod Suetonius de Nerone refert, *piscatum esse aureo rete purpura coccoque funibus nexis*; Eutropius aliis verbis enarrans, *piscatum* dicit *retibus aureis,quæ blatteis funibus extrahebat*, ex purpureo nempe serico consertis. Et ne proptium id Romanorum tantum putemus,etiam Reges Assirij, & alij Orientales,inter ea quæ maximè propria erant regalis cultus, *purpuram* habebant. Quare Balthasar ei, qui scripturam esset interpretatus, habitum regium promittens, *Quicunque*, inquit[b], *scripturam hanc legerit, & interpretationem eius manifestam mihi fecerit purpura*(veste nempe regia) *vestietur*.

Sericum denique propria quoque materia erat vestium regiarum. Hinc vt supra[c] monuimus,cum Mardochæus regiis vestibus indui iussus esset, postmodum narratur[d] ex palatio Regis egressus serico pallio circumamictus. Quæ de re, quia supra pluribus hic plura non addo. Tátùm illud adiungo sericum aliæ materiæ permixtam, viris Principibus, & priuatis promiscuum fuisse; vestes vero totas holosericas omnino priuatis interdictas: quod, quandiu dura-

uerit; hic iterum non explico.Et hæc de materia vestium regiarum.

Nunc de forma; ea, vt dixi, maximè quæsita, quæ faceret ad illos magis conspicuos reddendos. Talis erat quæ maiestatem illis conciliaret, aut iunatam augeret. Itaque apud omnes Orientales in vestibus regiis amplitudo, & sinuosa laxitas in primis quæsita est; quod vtrumque quomodo maiestati parandæ vel ornandæ conduceret; explicatur à Xenophonte,vbi Cyri vestitum describit[e]. *De Cyro*,inquit, *videmur didicisse quod non solum decere existimabat Principes subditis præstare,quod iis forent meliores;sed etiam opus esse dicebat, vt ornatu corporis eos allicerent. Elegit itaque stolam medicam, quam ferre quoque familiaribus Principibus persuasit. Hæc enim visa est ei occultare, si quis defectum aliquem haberet in corpore; præterea ea indutos & pulcherrimos & maximos ostendere.* Quomodo id? subdit; *Quia laxa & lacinosa veste indui, facilè poterant calceos extollere,& sic maiores,quam essent,apparere.*

Orientalibus ergo prima vestis *stola barbarica* erat à Medis,Persis,Assyriis, Ægyptiis vsurpata; longè sine dubio, diuersa à matronali stola Romanorum. Propriam autem illam Regum,& virorum principum fuisse, qui ad aliis imperandum eligebantur,argumento Iosephus est, qui à Pharaone cum regia potestate Ægyptiis imposi-tus,ante omnia *stola*[f] *byssina* vestitus est.Ad hanc formam regiæ vestis, vt plurimum exterior vestis erat,qua Reges vsi sunt Hebræorum. Et ea, licet aliæ apud alias gentes appellationes attributæ,ea forma paululum immutata desumptæ, qua quæque constabat. Nos hic aliquot enarrabimus sine dubio proprias virorum principum. De forma enim talium vestium agentes, non possumus eam commodius explicare, quam singulas recensendo.

Primo ergo loco *Trabea* fuit. Hanc volunt plerique stolæ barbaricæ respondisse;vt idem esset apud Romanos *trabea*, quod Hebræis & aliis orientalibus Regibus barbarica stola; quam nos Itali dicimus *Manto regale*. Isidorus[g]; *Trabea*, inquit, *toga species ex purpura & cocco qua operti Romani Reges initio incedebant*. Rectè *operti*, fluxa enim & laxè sinuosa cum esset, Regem ita in conspicuo ponebat, vt simul absconderet, vt illi plus inde venerationis accederet. Propria ergo *trabea* Romanorum Regum, Hinc Ouidio[h] Romulus trabeatus.

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini.

Et de Seruio Tullio sexto rege Iuuenalis[i]

Ancilla natus trabeam & diadema Quirini

Et fasces meruit Regum vltimus ille bonorum.

Inde verò quia Consules Regum loco sequuti, trabeæ quoque ipsis assumptæ, vt proprium dignitatis insigne. Hinc *trabea consularis*. Ammiano[k]: & Ausonius[l] sui consulatus insignia recensens.

Vt trabeam pictamq; togam mea præmia Consul Indueret,fassusque meis prælatus haberet.

Similiter Liuius[m] *Consul*,inquit,*verè primo trabeatus incontinenter ad hostem pergit*. Obseruandum verò trabeam Latinis dupliciter vsurpari; *propriè*, & est vestis, quam dixi propria regnantium;*impropriè*,& est idem ferme quod *chlamys*. Inter chlamydem vero & proptiam trabeam hoc distabat;quod chlamys,pallij species erat;trabea, togæ. Ideo chlamys adducta, & arctatior; trabea, laxè fluens. Quod igitur aliquando Romanis

a In Gordiano.
b Dan c.5.
c Dissert.1. hoc eod. lib.
d Esth.8.7.
e lib 8. Cyriped.
f Gen.41.42
g lib.9.
h lib.1. Fast.
i Sat.8.
k lib 16.
l Pro Trel. ad filium.
m lib. 32.

ois equitibus trabea tribuatur; intelligendum id eſt de trabea pro chlamyde, non proprie dicta. Valerius Maximus ſic accipiendus cum dicit [a], *Trabeatos equites idibus Iulijs Quintum fabium transuehi instituiſſe.* Et ſimiliter Suetonius [b] decretum referens vt *quoties Domitianus gereret Conſulatum, Equites Romani, quibus ſors obtigiſſet, trabeati, & in haſtis militaribus illum præcederent.* Neque enim quis apte trabeam eandem accipiat, quæ propria Regum; inter alia, quia ea lacinioſa & fluens, & in morem ſtulæ barbaricæ diffuſa finibus; quo habitu nullus impeditior ad iter & opus, ad quod vtrumque expediti eſſe debebant equites, qui tranſuehebantur, aut Domitianum tutelæ cauſa comitabantur.

a lib. 2. c. 1.
b Cap. 14. in Domit.

Qualis ergo veſtis *trabea* propria regnantium? Vt iam dixi, toga erat ampla ſinuosè fluens, aureo textu, & verſicolore, qui quod trabium, virgarumque ſpecie variatus eſſet; inde veſti trabeæ [c] nomen indictum. Sunt qui putent eam coloris albi fuiſſe; quod candida plerumque dicatur. Sed vt alibi monuimus, *candidum* perſæpe non pro ſpecie coloris, ſed pro *ſplendenti, & lucido*, nuncupatur. In quo ſenſu veſtis candida nonnunquam eſt eadem, quod ſplendens, & auro argentóve refulgens. Qualis etiam *auro ſquallere* à Virgilio dicitur. Regalis ergo trabea, quia ex auro in hoc ſenſu candida. In ea, vel ſimili veſte Herodes [d] fuiſſe putandus quando *veſtitus veſte regia, ſedens pro tribunali populum alloquebatur.* Et hic, *Dei voces, non hominis, acclamabat.* Eam enim veſtem Ioſephus [e] ſubtilius deſcribens, *Amictus*, inquit, *erat veſte tota ex argento, mirabili opere contexta, quæ radiis orientis ſolis percuſſa, & diuinum quendam fulgorem emittens; venerationem cum horrore ſpectantibus excitabat.* Simili quoque veſte Aſſuerum indutum debemus accipere de quo in libro [f] Eſther. *Reſidebat ſuper ſolium regni ſui indutus veſtibus regiis, auroque fulgens, & pretioſis lapillis.* Licèt enim Barbari & Hebræi Reges exterius indumentum quo regiè amiciebantur, ſtolam aut alio nomine, non trabeam appellarent; aliud tamen non erat, quam quid adſimile trabeæ Romanorum, quæ in ſacris literis *ſtola gloria, & iucunditatis* appellatur, fere ſemper cum *corona coniuncta*; quod eſſet propria regnantium; antonomaſticè verò ſic dicta; quia cum ſtola, vt ſupra vidimus, *veſtimentum* ſignificet, huic nomen generis eſt attributum, quaſi veſtimentorum omnium præſtantiſſimo: propter quod à Dauide Deus Opt. Max. vt Regum Rex ſtolatus, aut trabeatus induci tur amictus non ſerico, aut byſſo; ſed lucis operimento. *Confeſſionem*, inquit [g], *& decorem induiſti, amictus lumine ſicut veſtimento.* Vel vt alij legunt, *amictus lumine ſicut ſtola, & trabea.* Ad quod alludens D. Fulgentius [h], cum Dei filium ſignificaret vt Regem de thalamo ſuo procedentem, ex vtero Virginis egreſſum in regiis veſtibus inceſſiſſe carnem quam ex Virgine ſumpſit, illius trabeam appellauit, *il ſuo manto reale. Heri*, inquit, *Rex noſter trabea carnis indutus, de aula vteri virginalis egrediens, viſitare dignatus eſt mundum.* Obſeruandum porro, vt Orientales & Hebræi Reges iis quos in præmium virtutis, aut priuata gratia ſuper alios extollebant, regalia indumenta dabant, vt factum legimus ab Aſſuero cum Mardochæo, à Balthaſſare cum Daniele; & anteà omnea à Pharaone cum Ioſepho; ſic Romanos indumenta proprie imperantium, non ſolum poſt

Sopran. in Dauid.

c Turneb. lib. 9. 11. Marcel. ad 3. Taciti.
d Actor. 12. 21.
e lib 9. Antiq. c. 7.
f Cap. 15. 15.
g Pſal. 103.
h Serm 5. qui eſt de S. Stephano.

Reges Conſulibus; ſed præter Conſules, iis, quorum res egregias in bello geſſerant, conceſſiſſe. Proinde in *trabea* erant qui triumphabant, & quibus ornamenta triumphalia concedebant. Et hæc de trabea.

Secundo loco *chlamys* erat, & ipſa nonnunquam inter indumenta recenſita propria regnantium. Eutropius [i] de Diocletiano. *Ornamenta gemmarum veſtibus calceamentiſque addidit: nam prius Imperij inſigne in chlamyde purpurea tantùm erat.* Hinc Caſſiodorus [k] de dignitate patritiatus loquens, cui regia ornamenta conceſſa erant, illi chlamydem auratam tribuit. Et Patres obſeruant in regio habitu Chriſtum per ludibrium à militibus fuiſſe productum, cum illi chlamydem coccineam induerunt; quia hæc erat inter inſignia regnantium. Sed dicendum cum chlamys Regibus attribuitur, per illam trabeam, vel paludamentum intelligi; niſi dicamus quotidianum Regum & Imperatorum habitum cum in publico familiarius agebant, chlamydem fuiſſe.

i lib 9. hiſtor. Rom. in Dioclet.
k lib. 5. Variar. & ex eo Petr Pit. l. 1. aduerſar. c. 16.

Tertio ergo loco *paludamentũ* erat nõ ſemper à Principibus, ſed in bello duntaxat vſurpatum: à trabea differebat, quod hæc togæ ſpecies, illud pallij erat. Ob id trabea largè laxeque fluens; paludamentum adſtrictius. Milites enim quilibet *in ſagis* erant, ordines qui ducebant *chlamydati*; Imperator ipſe *paludatus*. Itaque *paludamentum*, chlamys erat Imperatoris; *chlamys*, paludamentum inferiorum Ducum; *ſagum* paludamentum, & chlamys cuiuſcunque militis. In ſacris literis chlamys, exterior veſtis eſt, quam quotidiano cultu ſupremus Dux in bello geſtabat: vnde Saul in chlamyde ſemper inducitur [l], cum non pro maieſtate ſupremi Ducis agebat. Tunc enim paludamentum aſſumebatur. At quod de trabeæ diſcrimine diximus à paludamento, quod togæ ſpecies eſſet, ab Auſonio turbatur. Hic enim vt modo vidimus inter inſignia Conſulatus *trabeam, pictamque togam* recenſet. Non ergo *trabea*, toga, niſi velimus duplici toga Conſules indutos; ſed dicendum togæ pictæ nomine, vel tunicam palmatam Auſonium intellexiſſe; vel trabeam, & pictam togam Conſulatus inſignia fuiſſe, non quæ ſimul induerentur, ſed ſubinde per vices. Togam pictam frequentiùs & in quotidiano cultu; trabeam cum tota maieſtas exerebatur. Et hæc de veſtibus exterioribus.

l 1. Reg. 24.

Interiores autem Regum veſtes erant apud Romanos *palmata tunica*. Sic dictæ, quod palmis intextæ, vel vt Seruio placet ad illud Virgilij [m].

Et ſellam regni, trabeamque inſignia noſtri,

quod illas à Regibus conſequebantur, qui palmam de hoſtibus reportaſſent. Ob id triumphantes in trabea erant, & palmata tunica.

m lib. 11.

Quinto loco calcei erant ſerici & purpurei, quos proprios Regum fuiſſe præſertim apud Romanos argumento eſt, quod Conſules qui Imperatorum tempore regio ornatu incedebant, aureis calceis vtebantur. Caſſiodorus [n] in formula Conſulatus. *Pinge vaſtos humeros vario colore palmata, validam manum victoriali Scipione nobilita, lares proprios etiam calceis auratis egredere.* Nec dubium quin Regibus Orientalibus præſertim, aurei non ſolum calcei eſſent, ſed gemmati, quod ſupra ex Plinio & aliis docuimus, vbi de cultu mundoque muliebri. Et hæc de veſtibus regiis, eorumque materia, & varia forma. Nunc de inſignibus.

n lib 6. variar.

Regum inſignia præſertim Orientalium.

§. II.

COmmuni generis humani conſenſu tria videntur in cultu regio, quaſi regiæ dignitatis inſignia fuiſſe, quibus illi ſubiectis populis conſpicui redduntur. Diadema, ſiue corona, ſceptrum, & talaris non ſolum, ſed laciniosa veſtis, finibus amplè diffuſa, quam alij aliter Romani vt vidimus trabeam, Orientales ſtolam nuncuparunt.

Primò ergo *diadema* erat, de quo breuiter dicendum quid eſſet & quale, ad quid, & cur, & à quibus Regibus vſurpatum.

De primo. Diadema nunc vulgò creditur & appellatur ex auro ſolido, vel alio pretioſo metallo corona. Nihil à vero longius. Erat enim diadema, linea faſcia candida vt plurimum, & diſtincta gemmis. Quod *linea*, & *faſcia*; argumento ſunt quæ de Lyſimacho Iuſtinus refert Alexandri Magni comite. *Lyſimachum*, inquit, *deſilientem equo Alexăder haſta cuſpide ita in fronte vulnerauit, vt aliter ſanguis claudi non poſſet, quam diadema ſibi demptum Rex alligandi vulneris cauſa capiti eius imponeret. Quod auſpicium primum regalis maieſtatis Lyſimacho fuit.* Et Plutarchus vbi narrat vxoris Mitridatis interitum, cui permiſſum à victoribus fuerat mortis arbitrium. *Vbi*, inquit, *adfuit Baccides, eique indixit mortem* (Monymæ vxori Mitridatis) *quæcunque facillima videretur, detractum capiti diadema, collo aptauit, atque ex eo ſemetipſa ſuſpendit; quo cito abrupto, execrabilis faſcia, inquit, ne ſic quidem mihi vtilis eris?* Hinc apud Romanos Lucio Metello *diademati* cognomen eſt inditum, quod aliquando vlceris cauſa candida vitta caput ligatum geſtaſſet; Et in Magnum Pompeium cum is aliquando crura faſciis albis cinxiſſet, à pleriſque ambitionem eius, regnique cupiditatem notantibus, iactatum eſt *parum referre qua quiſque parte corporis diadema geſtaret.* Cur id? quia diadema, non aliud quam faſcia & vitta. Quare cum idem Magnus Pompeius Tigranem Armeniæ Regem ſuperatum Regno expuliſſet, hic ad illum accedens, ad victorem victus, inſigne regni candidam faſciam, qua caput præcingebatur, pedibus eius abiecit. Qualis ergo hæc faſcia & vitta, & qua forma capiti circundata? Pierius id graphicè deſcribit [a] ex antiquo numiſmate effigie Tigranis Regis inſculpto. *In quo*, inquit, *prealta faſcia floribus, & alitibus acu pictis opere Phrigio mitebat, quæ à fronte caput ad occipitium circundãs, duabus hinc inde tæniis à medio diſciſſis à tergo pendebat, vndique fulgentibus gemmis marginata.* Ad quid ergo, & cur in argumentum tantæ dignitatis res vilis aſſumpta; certè nec in ſe pretioſa, nec magnopere ſpectanda? Non aliunde factum id exiſtimo; niſi quia, vt alij [b] etiam ante nos obſeruarunt, Reges olim inauguratione ſua pretioſo oleo circa tempora inungebantur; & ſic inuncti, & quaſi ſacrati linteolo tempora delibuta velabant, & in eo habitu primum in conſpectu populi prodibant; inde factum, vt faſcia circa tempora inſigne Regis haberetur, vt inuncti, & ad ſceptrum ſacrati. Proceſſu vero temporis opere Phrygio variata, gemmiſque diſtincta, non ſolum ad inunctionem velandam, ſed ad ornatum conferendum cœpta eſt vſurpari; vt à nobis alibi [c] fuſiùs eſt explicatum.

a lib. 41. hyeroglyph.

b Hieronym. Balb. libel. de coronat. ad Carol. V.

c In Comm. ad 1. Reg. c. 10.

A quibus ergo Regibus faſcia hæc vt inſigne dignitatis adhibita? Ab Orientalibus, iis præſertim, qui Regno per inunctionem ſacrabantur. Quare dubium non eſt Hebræorum Regibus aliam coronam Regni inſigne non fuiſſe, quam diadema ſic explicatum: quod ſatis illa confirmant, quæ ſupra docuimus, in ſacris literis vittas omnes capiti circundatas, *coronas* appellari. Itaque Regibus Ægyptiis, Perſarum, Aſſyriorum, Thracum, Armenorum, non aliud in capite dignitatis inſigne, quam diadema. De Perſis, Macedonibus, & Thracibus illud oſtendit, quod ex Iuſtino protulimus. De Regibus Armeniæ, quod ex Plutarcho de Tigrane. De Syriæ, & Aſſyriæ; quod in libro Machabæorum de Antiocho refertur, qui moriens, inſignia Regni amico reliquit filio reddenda; *diadema*, [d] *ſtolam*, *& annulum.* De Ægyptiis teſtatur Florus [e], Antonij habitum deſcribens qui Regum Ægyptiorum cultum aſſumpſerat, vt à Cleopatra, quæ Regina erat Ægypti, non diſſideret.

d lib. 1. Machab. c. 9.

e lib 4. hiſtor. Rom. c. 11.

Aſt aliis aliarũ gentium Regibus inſigne capitis *corona* erat, à *diademate* propriè ſumpto diſtincta, quod corona ex metallo & ſolida; diadema, linea, & in modum vinculi; corona ſuperimpoſita cingeret, diadema ligaturà vinciret. Hæc antiquitus propria fuit Regum Occidentalium; & in Italia priſcis Regibus vſurpata. Vnde illa ſunt Virgilij [f] de Latino

f lib. 12.

——— ingenti mole Latinus
Quadriiuge vehitur curru, cui tempora circum
Auratis bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen ——

Quibus verbis elegantiſſimus Poeta originem tacitè ſignificauit coronæ Regiæ, cùm propriè ſumitur, vt à diademate diſtincta. Quod enim Reges omnes antiquitus ortum ſibi cœleſtis ſtirpis aſſererent, & maximè ſe Solis filios haberi vellent, à cœlo & Sole titulos etiam, & ornamenta mutuabant. *Titulos*; quia omnes à luce deriuati: vnde factum vt Reges, illuſtres, ſpectabiles, clariſſimi, ſerenique dicantur, & quicquid denique cum luce eſt, ſplendoreque coniunctum illis tribuatur. *Ornamenta*; Solis radios quos vere non poſſent induere, auro ſimulando. Coronam itaque circa caput adiunxerunt, ex qua duodecim in directum radij vibrati, Solis ſpeciem referebant; qui deinde cœpere ſurſum ad verticem attolli, & inde in eam formam corona regia conflata, quæ nunc vſque perdurat; varie tamen à variis apud alios variata.

Secundo loco, poſt diadema & coronam, *ſceptrum* erat; baculus nimirum aliter apud alios ornatus; antiquiſſimis temporibus etiam ferro præfiſus; inde, auro. Loco cuius apud Romanos faſces ſucceſsēre, & deinde apud illos, & alios gladius. Erat enim ſceptrum inſigne poteſtatis, ſicut diadema conſecrationis quia enim non aliter in ſubiectos populos poteſtatem Reges exercent, quàm paſtor in gregem; vnde toties non ſolùm in ſacris, ſed in prophanis literis paſtoris nomen Regibus attribuitur, huius poteſtatis idem illi ſymbolum habent quod paſtores, *baculum* nempe, aut virgam. *Nec enim aliud ſceptrum erat*, inquit Suidas [g], *quam lignea virga, qua denotabatur Reges eſſe Paſtores populorum, vt illos Homerus* [h] *appellat; quos ſceptro regunt, vt oues à paſtoribus baculo coguntur.* Hoc à Dauide virga regni vocatur [i]; de qua quomodo Hebræis Regibus in vſu fuerit, alibi diſſeruimus [k]. An autem

g In ver. σκῆπτρον.

h 1. Iliad.

i Pſal. 44.

k In Comm. 2. Reg. c. 14.

Romanis

Romanis Augustis, & Consulibus sceptrum aliquando, & virga, insigne fuerit potestatis; paulo post iterum eùm Iustini imperatoris habitum describemus.

Tertiò denique Regum insigne fuit vestis exundans, & sinuosè fluens apud omnes gentes. Et id non ob aliud, quam vt ex ipso habitu statim appareret ipsos non esse ad vllum exterius opus, & mechanicum destinatos; nec ad aliquid exequendum, sed ad imperandum. Vt enim supra ex Aristotele [a] dicebamus, liberi hominis maximè proprium est, illum habitum gestare, qui prima statim specie testetur, ipsum non propter alios esse, sed propter seipsum. Talis est habitus laciniosus, fluens, exundans. Eo ipso enim apparet non esse qui illum gestat, ad opera quæ corporis ministerio peraguntur, sed quæ animo perficiuntur. Quod si præterea sit planè habitus sinuosus & impeditus; eo ipso indicat esse non ad vllum obsequium aliis præstandum; sed ad illa ab aliis accipienda. Ob id Regum habitus quando cum toto strepitu procedunt fortunæ suæ, non solum laxus & fluens, sed laciniosus vndique & impeditus.

[a] lib. 1. Rhet. c. 5.

Ex his facile est intelligere quis, & qualis cultus regius fuerit, in quo duo isti Reges consedisse quisque suo in solio dicuntur [b]. Duo enim complectebatur; regia vestimenta, & insignia regni, *Regia vestimenta*, erant tunica picta, stola, calcei ex illa materia, & ornatu quem diximus. *Insignia* verò fuere diadema & sceptrum. Quæ omnia vt clarius illustrentur, libet hic adiungere varios ornatus, & cultus magnorum Regum à variis descriptos; vt ex illis intelligatur, quantum subinde sit in hac consuetudine variatum.

[b] 3. Reg. 22.

Varia Regni insignia, & Regum cultus, qui distinctius in sacris litteris describuntur ex aliis Auctoribus illustrati.

§. III.

ANtiquissimus & proprius Regum cultus in sacra scriptura descriptus, fuit in Ægypto regnantium, quorum in publicum procedentium propria Regni insignia fuisse videntur *stola* byssina, *torques* aureus, *currus*, & præconis voce populis indicta *veneratio*. De Pharaone enim Ægypti Rege narrant cum Iosephum vellet euehere, & regalia illi ornamenta conferre, tulisse annulum de manu sua, eique dedisse; & inde [c] *vestiuisse eum stola byssina, & collo torquem aureum circundedisse; fecisseque eum ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt omnes coram eo genuflecterent.* Ex quibus verbia Philo [d] & Rupertus [e] hæc quatuor colligunt priscis illis temporibus insignia regnantium. Et primò torquem aureum; de quo Philo; *Datur*, inquit, *Regibus à populo torques, vt ornamentum in prosperitate, si probus fuerit; & quasi catena & vinculum in aduersitate.* At quomodo torques, & purpura insigne Regum; si tot aliis communicabantur? Nam & aliæ dignitates præter regiam, in torque & purpura visebantur. Vnde Tertullianus [f], *purpura illa*, inquit, *& aurum ceruicis ornamentum, eodem more apud Ægyptios & Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc prætexta vel trabea, vel palmata, & coronæ aureæ sacerdotum prouincialium.* Et torques non solum Præfectis, & Magistratibus: sed militibus etiam dabatur in signum victoriæ relatæ. Vnde D. Ambrosius [g], *Torques*, inquit, *insignia esse victoriæ dubitari non potest, cum hi, qui in bello fortiter fecerint, torquibus honorentur.* Sed dicendum quæ propria fuerunt olim, & adhuc sunt Regum & Imperantium insignia, benè de rep. meritis, aut iis qui magistratum gerebant, semper solita communicari: quæ tamen non desinunt esse Regum propria, quod ab aliis quoque gestentur. Aliter enim ab iis, aliter à Regibus. Ab his enim vt propria & ipsorum dignitati debita gestantur; ab aliis vt meritorum præmia: in Regibus insignia sunt regiæ dignitatis; in aliis regiæ gratiæ, & clientelæ; vel etiam partis alicuius regiæ dignitatis. Regij enim Magistratus quid aliud sunt, quam membra quædam, & manus Regum, in quibus portio aliqua residet regiæ potestatis, quantam scilicet cuique Ministro volunt illi partiri. Quare sicut illis aliquid suæ dignitatis impertiunt; sic etiam suorum ornamentorum. Et quemadmodum regia dignitas non ob id desinit esse propria Regum, quod ex parte regiis Ministris & Præfectis communicetur; sic nec ornamenta regia propria desinunt esse Regum, quod etiam illis impartiantur. Et hoc de Præfectis in quibus insignia Regum aliqua visuntur. Ast aliis, qui non in magistratu sunt, vt dicebam, regia insignia collata, regiæ gratiæ, & amicitiæ argumenta sunt. Sic etiam nunc Aquila proprium est insigne Cæsarum Romanorum; quot tamen gentes & familiæ sunt, quibus aquilam fas est in gentilitio stemmate præferre? Sed Augustus eam vt propriam præfert; alij precariam, & vt Augustalium partium studiosi.

[c] Gen. 41.
[d] De vita Ios.
[e] In Gen. cap. 41.
[f] De idolol. cap. 18.
[g] Orat. de obitu Valent. Imp.

Sic etiam antiquitus torques, coronæ, diademata, armillæ fuere propria insignia regnantium; non quod ab aliis non gestarentur; sed quod non nisi à Regibus concessa, vt argumentum virtutis, dignitatis, aut regiæ amicitiæ & cognationis. Nec inde tamen insignia Regni in turba confundebantur. Nam licet pleraque subinde, non tamen vni omnia, quæ in Regibus erant, sed aliis alia dabantur. Id quod facile possumus hic obseruare. Pharao enim Iosepho regia quidem, & plura ornamenta concessit; non tamen omnia. *Plura*; vt eum scirent alij regnare. *Non omnia*; vt intelligerent non esse Regem. Quid ergo defuit? Diadema & sceptrum; de quibus nulla mentio: quæ tamen dubium non est propria quoque fuisse insignia Regum Ægyptiorum. De diademate, Iosephus [h] narrans quomodo Pharao Mosen primum exceperit, à Thamide filia sibi oblatum, quem illa pro suo educabat; *Acceptum*, inquit, *cum ad pectus adpressisset, inde filiæ gratificaturus comiter diadema suum eius capiti imposuit; Moyses vero caput pueriliter detractum prolabi in humum passus, pedibus etiam calcauit. Idquod ominosum est visum, & regni permotem portendere.* At de sceptro, Florus [i] vbi describit habitum Antonij, qui regium cultum induerat, vt Cleopatræ Ægypti Reginæ, quasi Rex iungeretur, *Antonius*, inquit, *patriæ, nominis, togæ, fascium oblitus, totus in monstrum illud, vt mente, ita animoque cultuque desciuerat. Aureum in manu baculum* (sceptrum scilicet) *ad latus, & in acie purpurea vestis ingentibus distincta gemmis, diadema quoque aderat, vt Regina Rex ipse frueretur.* At in libro [k] sapientiæ dicitur

[h] lib. 2. antiquit. cap. 5.
[i] lib. 4. hist. Rom. c. 11.
[k] Cap. 10.

apertè sceptrum regni Iosepho collatum. *Hec,* inquit, (nempe sapientia) *venditum iustum non dereliquit; sed a peccatoribus liberauit eum, descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit eum, donec afferret illi sceptrum regni.* Sed hoc loco *sceptrum*, pro potestate imperandi appellatum, res signata pro signo, non ipsa virga, quæ manibus gestabatur. Huius enim sceptri Iosepho tributi, sicut nec diadematis, in Genesi nulla mentio.

a *In 2. Reg. c.15.1.* Quod additur *de curru*; dubium non est, vt alibi [a] fuse docuimus, ab antiquissimis temporibus Regum proprium fuisse currum gestari. Natura enim duce gentes omnes æquum esse, ou llo monente, viderunt, vt qui dignitate reliquis anteiret, loco quoque cæteris emineret. Hinc Regibus equi, & currus, in publicum procedentibus; aut si in turba consisterent, *solium, thronus, tribunal*. Hic Iosephus procedebat; ideo de curru

b *Cant.1.* meotio, quo maximè vehi solitos Ægypti Reges; illa sponsi significant in Canticis [b]. *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea.* At vt incedentium Regum proprium insigne erant certi generis currus & equi; sic sedentium proprium insigne *sella curulis*, etiam solium, thronus, tribunal appellata, & aliter apud alios extructa. Hanc, sicut nec primum currum, Iosepho Pharao non communicauit. *Tu eris*, in-

c *Gen.41.40* quit [c], *super domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet: vno tantum Regni solio te præcedam.* Nec mirum. Regis enim thronus, & sella apud omnes gentes, adeo Regum propria; vt ipsa sola symbolum regnantis esset: vnde in sacris literis idem est in solio, vel throno sedere, quod regnare; *& solium suum alicubi ponere*, quod regium ibi dominatum habere.

d *Gen 41 43* Adiungitur inter hæc ornamenta Iosepho concessa, præconis vox veneratiorem omnibus indicentis. *Clamante* [d], inquit, *præcone, vt omnes coram eo genu flecterent.* In Hebræo, quod noster *genuflectere* vertit, est אברך *abrech*, quam vocem Symmachus integram retinuit, alij aliter interpretantur; sed illius sensum aptissime noster expressit; & simul motem indicauit, qui passim seruatur Regibus procedentibus. Semper enim aliquis ante illos præcedit admoneos circumfusos, vt se demittant; & summo Pontifice solemni pompa procedente, subinde stipatores ingeminant; *A bassa*, qua voce turba circumfusa venerationis exhibendæ monetur; & plane respondet ad Hebræam *Abrech*, si illa *flecte genu* significat, vt noster interpres putauit.

e *Dan.c.5.7.* Secundus cultus in scriptura propositus, est Regum Chaldæorum nobis in ornamentis, & insignibus indicatus à Balthassare Danieli collatis. Cum enim illa prodigiosa scriptura in pariete apparuisset, edixit Balthasar [e]; *Quicunque legerit scripturam hanc, & interpretationem eius manifestam mihi fecerit; purpura vestietur, & torquem aureum habebit in collo, & tertius in regno meo erit.* Post mundum enim cum Daniel esset illam interpretatus fidem suam Rex liberauit, illa præstando quæ pollicitus fuerat. Ex quibus ob-

f *Theodoret. & Hieron. ibid.* seruant Patres [f] purpuram & torquem regia insignia fuisse tribus illis solita communicari, quos inter publicæ rei administratio diuidebatur apud Assyrios & Chaldæos.

Tertius cultus est Regum Medorum, & Persarum; de quo tres illi iuuenes in libro non ca-

g *lib.3.c.3.* nonico Esdræ [g] loquuntur; *Dicamus vnusquisque nostrum sententiam eamque signemus, & cuiuscunque apparuerit ferme sapientior, dabit illi Rex Darius dona magna; purpura cooperiri, in auro bibere, super aurum dormire, & currum freno aureo, & cydarim byssinam, & torquem circa collum.* Ex quibus

h *lib.1.Machab.c.11.* intelligimus ornamenta [h] quæ Antiochus Syriæ Rex Alexandri filius Ionathæ dono misit, Regiæ fuisse dignitatis argumenta; nempe *vasa aurea in ministerium, potestatem bibendi in auro; & vt purpuram indueret, & fibulam auream.* Et hæc de Regibus barbaris in sacra scriptura, eorumque insignibus referuntur.

Nunc tantum breuiter proponam publicum & priuatum habitum Romanorum Cæsarum; vt ex illius collatione melius quæ in sacra scriptura de Regum Hebræorum, & aliarum gentium insignibus dicuntur, illustrentur: contentus ex tota Augustorum serie duo exempla referre; medij temporis alterum, alterum postremi. Primum erit Iustini qui Iustiniano successit. Cuius habitum dum inaugurateetur Corripus illius æqualis describit, pro illo tempore poëta non pœnitendus. Alterum erit Caroli V. qui Bononiæ patrum nostrorum memoria ritè est à Clemente VII. coro-

i *lib.2.Num. 4.* natus. Corippus [i] ergo sic de Iustino.

Egreditur, tunicaque pias inducitur artus,
Aurata se veste tegens.
Purpureo sura resonant fulgente cothurno
Cruraque Puniceis induxit Regia vinclis;
Lectaque pro sacris tactu mollissima plantis
Parthica campago [*] *dederat qua tergora fucus;*
Sanguineis prælata rosis, laudata rubore.
Augustis solis hoc cultu competit vti;
Sub quorū est pedibus Regū cruor; omne profecto
Mysterium certa rerum ratione probatur
Quo solet edomitos victor calcare tyrannos
Romanus Princeps, & barbara colla domare.
Nobilibus gemmis & cocto lucidus auro
Balthens effulgens lumbos præcinxit heriles,
Substrictoque sinu vestis diuina pependit
Poplite fusa tenus, pretioso candida limbo.
Cæsareos humeros ardenti murice texit
Circumfusa chlamys, rutiloque ornata metallo,
Principis exerta vincebat lumina dextra.
Aurea iuncturas morsu perstrinxit adunco
Fibula & à summis gemma nituere catenis:
Gemma, quas Getici felix victoria belli
Prabuit, atque fauens domuit Rauenna renexit,
Quasque à Vandalica Belisarius attulit Aula.
Aruandi [*] *manibus sacrati circulus auri*
Impositus colle Imperium sublime dicauit
Quod faciens ter, ter dextrū cum munere tendens
AVGVSTI IVSTINE LOCVM TIBI CONFERO. *dixit*

* Corruptè hæc omnia in volgatis loquūtur.

* Nomen viri proprium in vulg. *Armati* corrup.

Sequitur hinc inauguratio

Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbem
Attollunt lecti iuuenes, manibusque leuatus
Ipse ministrorum supra stetit, vt sua rectus
Littera [*], *quæ signo stabili non flectitur vnquam.*
Postquam cuncta videt, ritu perfecta piorum
Pontificum [*] *primus, plenaque ætate vetustus*
Adstantem benedixit eum, cæloque potentem
Exorans Dominum sacro diademate iussit
Augustum sancire caput, summoque coronam
*Imponens apice, FELICITER ********
Ipse coronatus solium conscendit auitum
Atque crucis faciens signum venerabile sedit
Erectaque manu cunctæ præsente senatu
Ore pio hæc orans ait.

* I. quæ prima est littera Iustini.

* Ioann. Scholasticus Patriar. Constant.

Hæc

Hæc distinctius à Cotippo descripta non duximus omittenda; quod ea illis omnia fermè veterum ornamenta Principum, eorumqoe insignia, ritusque inaugurationis habeantur, io medij temporis Augustia seruari soliti.

Ptimò ergo tunicam ponit, qnæ picta & palmata erat, & auto conteata qualem supra descipsimus.

Secundò Cothurnos, siue caligas Augustales, quas fuisse proprias Imperatorum medij temporis etiam supta docuimus; vbi de vario calceamentorum genere, & vinculis quibus alligabantur.

Tertiò Caleeos purpureos & cotio peregrino coofectos; quos fuisse proptios Impetatorum; illa significant.

Augustis solis hoc cultu competit vti.

Vnde Cedienus [a] *Michael,* inquit, *suorum quendam intimorum cum diademate purpureo & calceis coccinis, quæ erant Imperij insignia, misit, se ei Imperio cedere indicans.* Etant autem purpurei in symbolum victoriæ & subiectionis inimicorum, quod illa Corrippi significant

Augustis solis hoc cultu competit vti
Sub quorum est pedibus Régum cruor.

Indicans enim symbolicam significationem habere, quod *tergera* Principum cslceis assumpta, sint

Sanguineis prælata rosis, laudata rubore

Subdit hîc mysterium includi, & hoc esse

Quod solet edomitos victor calcare tyrannos
Romanus Princeps & barbara colla domare.

Rubens enim calceus & sanguinei coloris etiam in sacris literis symbolum est insultationis in hostem, vt alibi [b] diximus. Etant præterea calcei isti non puri; se l variè [c] picti gemmario opere aquila in illis impressa. Cyropalates [d] calceamenti genus desctibens, quod fett Impetator, in publicum solemni pompa procedens dicit illud ad latus secundum sutaa, & in supetioti calcei parte Aquilam ex lapillia & margaritis habere. Vnde Nicephorus [e] *Cæsar cum Despota socero sebastocrator appellatur; soceri vero illustre discrimen in calceis caruleis aquila intertexta constituebant.*

Quarto loco *baltheum* Corippus ponit ex auro gemmisque distinctum; quod proprium Imperatorum insigne fuisse, & ab illis alus concedi solitum in signum dignitatis alicuius; multa declarant. Hinc enim in nouo iure ciuili Prouinciarum Præsides, eorumque dignitas *prouincialia cingula* dicuntur. Et alibi Prouinciarum Iudices *cingulum* habere dicuntur, vbi Græce pro cingulo est *ἀρχεῖον archion*; quod verbum sempet interpres vertit *cingulum*, signum ponens pro re signata; quod cingulum scilicet signum esset *imperij, & magistratus*, quod vtrumque vox Græca significat. Hinc *cingulum deponere*, pro magistratu abire aut dignitate priuari. Metaphrastea in vita Eurhiefij hæc illius verba refert. *Zona, & dignitatis mea insignia non sunt à me ablata.*

Obseruandum autem cingulum siue baltheum aliud militare fuisse, aliud vrbanum; siue aliud *militia castrensis*, aliud *palatina*. Hoc sine gladio erat, & ad lumbos cingebatur; illud dextero humero impositum oblique ante pectus, & ad sinistrum latus descendens, gladium sustentabat ad femur dependulum. Illud insigne erat Imperij & dignitatis; istud, militiam professi. Quare tam milites, quam magistratum gerentes in iure *cincti* dicuntur; sed hac diuersa ratione cingendi, quam dixi. Quod enim cingulum Augustale & proprium militiæ Palatinæ quod erat imperij & magistratus insigne cingeretur ad lumbos; indicant illa Corippi

Nobilibus gemmis, & cocto lucidus auro
Baltheus effulgens lumbos præcinxit heriles.

Et vsui ratio adstipulabatur. Cùm enim qui in Imperio Reges Augusti. Magisttatus supremi, omnes in veste fluxa & talari essent, cingulo aliquo opus erat, quo tot vestibus suffarcinati, sinua attraherent, vt agerent cum minore molestia, tot impedimentis onusti potius, quam induti. At in militia castrensi vestes ipsæ adductæ adstrictæ, attractæ: proinde opus non erat cingulo quo stringerentur; sed vnde arma penderent. Ob id ad armum dextro humero iniectum obliquo fleau pectus intersecans, gladium pendentem, & sinistro femori subniaum sustinebat. Virgilius [f] de cingulo Palantis quod occisi spolium Turnus habebat.

—— Infalix humero cum apparuit alto
Baltheus, & notis fulserunt cingula bullis.

Quod insigne, sed militare fuisse docent, quæ paulo post ibidem de eodem cingulo subduntur.

—— Atque humeris inimicum insigne gerebat.

Quia verò gladius ex illo ad femur pendebat, ab eodem Virgilio *gladium à femore eripere*, ponitur pro eo quod est gladium stringere, & nudatum è vagina educere,

—— Ocius ensem
Æneas viso Tyrrem sanguine latus,
Eripit à femore, & trepidanti feruidus instat.

Eamdem porro rationem cinguli militaris ab humero pendentia Hebræos quoque seruasse, non [g] dubium. Hinc enim *baltheo de super accincti*, pro militibus appellantur [h]. Et in Psalmo [i] nuptiali, Salomoni cantatur; *Accingere gladio tuo super femur tuum.* Et de Aod dicitur in libro Iudicum [k]; *Fecit sibi gladium ancipitem habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & accinctus est eo subter sagum in dextro femore.* contra morem scilicet vt latendo Regem falleret, quem percussurus aduenerat. Alij enim omnes in sinistro femore gladio cingebantur. At Aod quod ambidexter, opposita ratione gestauit.

Vtrumque autem cingulum tam castrensis militiæ, quàm palatinæ gemmis erat, & bullis, & solido auro distinctum. De cingulo imperiali non dubium; & hic Corippus disertè describit: de militari & armato, D. Ambrosius [l]. *Duces,* inquit, *& Principes omnes etiam militantes accuratè sericis vestibus accincti, operosis cingulis auro fulgente pretiosis, ambiunt solito nitidius in conspectu Regis incedere.* Non tamen erat cuique liberum quas vellet cingulo gemmas inserere. Nam cautum Imperialibus [m] edictis erat vt in baltheo margaritis, smaragdis, hyacinthis abstineretur, aliis gemmis permissis. Illis enim Augusti tantum cingula fulgebant.

Cæterùm quòd *fibula* cingula hæc vtrinque capitibus adnecterentur, magna mihi persuasio est vt aliquando fibula pro Zona, & cingulo dicatur, pars præcipua pro toto. Quare quod Alexander Syriæ Rex Ionathæ misisse dicitur [n] *fibulam auream* insigne Regni, & Imperij; accipiendum de cingulo puto *fibula* gemmea, & aurea nectendo. Eodem enim modo video Virgilio & & aliis Latinis auctoribus *fibulam* pro toto baltheo & cingulo vsurpatam: quia nempe totum quod

[a] In Hist. comp. in Michaele Rancabe Cyropalato.
[b] 3. Reg c. a.
[c] Georg. Pachim. lib. 2. ex quo, & aliis Paeciiol.
[d] De offic. Aula Constantinop. pag. 55.
[e] lib. 4. de Michaele Paleologi socero.
[f] lib. 12.
[g] Vatabl. Psalm. 44. v. 4. Pineda lib. 4. de Salom. c. 4. sec. 4. n. 3.
[h] 4 Reg 3. 21.
[i] Psal 44. 4.
[k] Cap. 3. 16.
[l] Serm. 14 qui est de Natiu.
[m] l. vnica. C. nullis. infra eques.
[n] li. 1. Mach. c. 10 89.

quod præſtat cingulum,& Zona veſtibus adſtringendis,per fibulam præſtat. Virgilius [a]

a lib. 1.

Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.

Loquitur enim hîc de toto cinctu, quo veſtis alioquin vndatura colligebatur; quod totum fibula præſtabat, ſed cinguli capitibus innexa. Similiter Virgilius [b]

b lib. 5.

Alter Amazoniam pharetram plenamque ſagittis
Treiciis lato quam circunflectitur auro
Baltheus,& tereti ſubnectit fibula gemma.

Nempe & baltheus & fibula pharetram ſubnectendo cingebat. Sed fibula in baltheo, & baltheus per fibulam. Hinc *fibula* pro balteo & cinguio: & quia cingulum dignitatis inſigne fibula quoque inter ea computata; non tamen à baltheo diſtincta [c]. *Miſit*, inquit, *fibulam auream* (Alexander Ionathæ) *ſicut conſuetudo eſt dari cognatis Regum;& dedit ei Accaron, & omnes fines eius in poſſeſſionem*; dominatum in has terras illi contulit; & eius dominatus inſigne cingulum dedit, *fibula* ſignificatum. Similiter Antiochus Alexandri filius eidem Ionathæ [d] *dedit poteſtatem bibendi in auro, & vaſa aurea in miniſterium, & eſſe in purpura,& habere auream fibulam*. Idem igitur fibula quod cingulum cum illa in ſignum dignitatis accipitur. Quod tamen non aſſerendo,ſed coniectando propono. Dubium enim me facit, quod etiam fibula inter ornamenta Principalia numeratur, vt paulo poſt. Quis vero balthei auguſtalis vſus,indicat hic Corippus, auratam nimirum tunicam attrahere, & in ſinus adſtringere

c 1. Mach. c. 10. 89.
d lib. 1. Mach. c. 11. 58.

Baltheus effulgens lumbos præcinxit heriles
Subſtrictoque ſinu veſtis diuina pependit
Poplite fuſa tenus pretioſo candida limbo.

Quinto loco *chlamys* à Corippo ponitur; quæ ſine dubio non propriè hic vt pallij genus erat; ſed impropriè pro trabea dicitur,vt indicat epithetum illud *circunfuſa*. Chlamys enim adſtrictior erat, non ſinuosè laxa vt dici poſſet cum indueretur, corpori circunfundi. Hæc purpurea ſolido auro rigebat,ita collo iniecta, vt alterum brachium,nempe dexterum exereretur: ob quod fortaſſe *chlamys* hic appellata, cuius proprium ſemper exerta dextera geſtari; cum *trabea* totis humeris brachiis, & armis circumnolueretur. Hanc autem Iuſtini trabeam oculos auri fulgore, & murice perſtrinxiſſe dicit hic eleganter Corippus.

Et latos humeros vndanti murice texit
Circunfuſa chlamys,rutiloque ornata metallo
Principis exerta vincebat lumina dextra.

Sexto loco *fibula* ponitur,propriè dicta,qua iuncturæ trabeæ, ſiue chlamydis, vnde brachia exerebantur reuinctæ. Et hoc eſt quod hæreie me facit,ne quod de fibula paulò ante propoſui,ſine cunctatione deffendam. Duo ergo dico. Primo negari non poſſe *fibulam* auream à cingulo diſtinctam etiam inter ornamenta regis computari; quibus vti tantum ex conceſſione Principis liceret. Vopiſcus de Aureliano. *Conceſſit*, inquit, *militibus fibularum aurearum vſum*. Et Trebellius Pollio *Valerianus Princeps Zoſimo Syriæ Procuratori præcepit vt Claudio extra alia dona daret fibulas argenteas duas, inauratas duas, & fibulam auream*. Extat autem conſtitutio Leonis Imperatoria de priuatis loquens. *Fibulis*,inquit, *vtantur in chlamydibus quæ ſola auro & arte pretioſa ſint*, nempe gemmeis Principibus reſeruatis. Et in hunc ſenſum *fibulam* ſumi puto in primo Machabæorum [e]; vbi refertur nulli popularium licuiſſe *fibulam auream* geſtare,niſi conceſſu Ionathæ. Secundo hoc admiſſu,dico *fibulam auream*, licet inter ornamenta fuerit;non tamen inter inſignia dignitatis,ſi per ſe & propriè ſumatur;ſed inter illa cum recenſetur;*fibulam* pro toto cingulo appellari. e Cap. 14. 44.

Cæterùm quis eſſet vſus fibulæ, cum non in Zona, & cingulo graphicè hic à Corippo deſcribitur.

Aurea iuncturas morſu perſtrinxit adunco
Fibula —

Rectè *morſu adunco*. dum enim vitamque veſtis oram adſtringit, extremam marginem videtur fibula mordere. Quod ipſum Ouidius [f] expreſſit,de fibula non in Zona loquens; ſed in chlamyde;aut aliter in veſtium oris adnectendis. f lib. 7. Met.

Raſilis huic ſummam mordebat fibula veſtem.

Septimo loco numeratur *gemmeus torques* illis verſibus expreſſus

& à ſummis gemma nituere catenis.

Quod inſigne præcipuum Regni & Imperij fuiſſe,quæ ſubduntur oſtendunt

* *Aruandi manibus ſacrati circulus auri* * Malè in vulgatis armati.
Impoſitus collo Imperium ſublime dicaunt
Quod faciens ter,ter dextram cum munere tendens
Auguſti Iuſtine locum tibi confero.

Et hæc omnia Regni & Imperij inſignia, vel ornamenta in Iuſtini inauguratione Corippus enumerat. At vbi ſceptrum? Nam hoc Imperij quoque Inſigne fuiſſe non dubium; etiam ab ipſo Auguſto, cuius ſimulacrum cum ſceptro Suetonius [g] tradit;& extremo Neronis anno ſceptrum illud de ſimulacri manibus excuſſum omniuſum fuiſſe dicit Auguſti domui, quæ in Nerone extincta. Si ergo ſtatuæ in Auguſtali habitu ſceptrum geſtabant; non dubium quin ipſi etiam Imperatores. Cur ergo ſceptrum hic Corippus omiſit? Dicendum Iuſtino hîc ad inaugurationem procedenti, nondum ſceptrum, & diadema collatum: quod vtrumque deinde conſectatus accepit. g In Galba cap. 1.

Octauo loco diadema ſignatur: de quo ſatis dictum. Obſeruandum autem *ſacrum* hic à Corippo vocari; tum ab origine: quia ſacrationis ſymbolum diadema temporibus adſtrictum oleo perunctis; tum quia erat illi ſignum crucis impreſſum vt adhuc in pleriſque numiſmatis videmus Imperatorum Græcorum.

Nono loco *calyptra* erat diademate fronti alligata; *pileus* [h] nempe totus gemmis margaritiſque diſtinctus, in ſummo inſtar pyramidis faſtigiatus.Ob id illum Corippus *apicem* appellat. h Niceph. Greger. lib. 6. de Irene li. 7. de Michaele.

Decimo loco Imperatoris *eleuatio* deſcribitur; in altum nimirum humeris ſuſtentantium ſublati, vt ab omnibus non ſolum conſpiceretur; ſed vt omnibus eſſet ipſe loco ſublimior; vt erat dignitate præſtantior.Obſeruandum ergo circa ritum qui hic deſcribitur,

Primò, inſitum cunctis gentibus natura fuiſſe,vt ſuos Principes, ſiue dum crearent,ſiue cum iam creatis adſiſterent,in ſublimi ſede locarét.Et id quod eiuſdem naturæ ductu omnes intelligũt: nobilioribus nobiliorem quoque locum deberi locum autem *ſurſum* [i] nobiliorem eſſe, & ob id proprium cæleſtium; deorſum verò ignobiliorem ob id propriũ terræ. Cùm ergo Reges & omnes, qui ſunt in honore aliquo & dignitate, nobilio- i Ariſtot. 2. cœli.

res

res aliis fint illa dignitate carentibus; iis quoque locum sublimiorem deberi: & quia Reges omnium nobilissimi locum illis attribui oportere reliquis sublimiorem. Et inde est quod cum de dignitatibus loquimur, omnes appellationes ab altitudine deriuamus. Hinc enim honores ipsi, gradus, & fastigia dicuntur; & illos qui obtineot, ascendere, extolli, exaltari, euehi, efferri; illis potiti titulis appellantur altitudinis, sublimitatis, eminentiæ. Hinc denique illud ortur quod omnes diuitem in sella sublimi locant, pauperem in humili scamno. Et id, quia putant omnes errore decepti eo ipso quem esse nobiliorem quod ditior est, vt alicobi D. Iacobus [a] conqueritur, vbi non condemnat si nobiliori locus nobilior adsignetur: hoc enim præcipit ipsa natura gerendum, quæ sicut cælum & cælestia *sursum* locauit, terram, & terrena deorsum; sic etiam tacite docuit superiorem locum præstantiori deberi, inferiorem ignobiliori. Sed ibi dolet Apostolos malè iudicium de nobilitate formari, si ex vestibus & diuitiis, non ex virtutibus ponderetur. Ex hac ergo præcepta opinione quam omnes habent de nobilioribus in sublimiori sede locandis, factum est, vt Reges siue com creantur, siue cum iam creati Regio muoere funguntur, in sublimi sede conspicui ponantur. Hic à Corippo de creatione Iustini agitur; sine de inauguratione, quæ appendix quædam est creationis; ob id ab illo ritus exprimitur antiquitus seruari solitus in Regis creatione, qui erat illum sublimi in loco statuere, non quomodocunque; sed humeris brachiisque subleuantium sustentatum, & clypeis, aos vestibus sibi detractis & in eumulum exaggeratis impositum; prorsus vt Regis creatio vere esset in omnium conspectu illius eleuatio & exaltatio. Hanc ergo *eleuationem*, solemnem fuisse prius indicabo; deinde, quid per illam veteres symbolicè signare voluerint, explicabo.

[a] Cap. 2. epist. sua.

Morem ergo ipsum plenissimè hic Corippus expressit, & alij etiam norarunt. Cytophalates, *Postea vero Imperator nouus scuto insidens in altum extollitur, & spectandus exhibetur omnibus stantibus in inferiori loco.* Ritum autem antiquum fuisse, Nicephorus Gregoras ostendit. *Theodorus,* inquit, *post obitum patris, totius populi suffragiis creatus est Imperator, more à maioribus accepto, clypeo insidens.* Et iterum, *Michaelem Palæologum clypeo insidentem, circa Magnesiam Optimates Imperatorem appellant.* Ad idem Ammianus Marcellinus de Iuliano Apostata Cæsare creato. *Impositus scuto pedestri, & sublimius eminens, nec populo silente, Augustus renunciatus, iubetur diadema proferre.* Nec id Romanis tantum circa hæc tempora vsitatum sed longe prius. Vnde de Gordiano seniore Capitolinus. *Properè ventum ad oppidum Tysdrum, inuentusque Senex venerabilis post iurisdictionem, iacens in lectulo, qui circumfusus purpura humi se abiecit; ac detrectans eleuatus Imperatorem se appellari passus est.* Et iterum Capitolinus idem de Gordiano iuniore. *Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus à militibus, Imperator est appellatus.* Nec id tantùm Romanis, sed aliis gentibus vsurpatum; aute nos alij docuerunt. Tacitus de Caninephatibus. *Impositus scuto more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux eligitur.* Ex quibus facilè est colligere ritos hic quorum fuerit, quando in Romana Republica cœperit, quid in eo seruatum. Proprius enim Gallorum fuit, vt Tacitus indicat, cui alij attestantur. Vnde Sigebertus *contra Chilpericum,* inquit, *fratrem more gentis clypeo impositum, Rex constituitur.* Quando autem mos in Romana repub. receptus; incertum. Primus, qui sic eleuatus habetur, est Gordianus: deinceps autem post illum in omnibus aliis seruatum, constat ex verbis Nicephori, qui *Theodorum* dicit *impositum clypeo more à maioribus recepto.* At quid in eo ritu seruatum? Aliquando qui eligebatur, erectus & in pedes innixus, clypeo insistebat; aliquando insidebat; aliquando prius clypeo impositus attollebatur; aliquando eum prius milites testudinem scutis consertis fecissent, super illam Princeps aliorum manibus sublatus, imponebatur. Et hanc formam in Iustini eleuatione ferortam Corippus describit

Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbem
Attollunt iuuenes. ——

Orbem enim appellauit testudinem ex illis clypeis consertam. In hanc verò sic sublatam, dicit ascendisse Iustinum ministrorum manibus adiutum.

——— *Manibusque leuatus*
Ipse ministrorum supra stetit ——

stetit dixit, propriè loquutus, Quia Iustinus erectus & pedibus insistens ex hoc suggestu populo se præbuit. Vnde subdit;

——— *Vt sua rectus*
Littera, quæ signo stabili non flectitur vnquam.

Littera enim Iustini, est I, prima in Iustini nomine, quæ speciem columnæ præfert. Erectum ergo stetisse significans, & nusquam inclinantem columnæ in morem, dicit ipsum stetisse *sicut litteram suam.* Vnde ergo ritus hic, & cur assumptus, & ad quid significandum?

Primo ex insita mortalibus opinione, quam dixi: non posse melius exprimi dignitatem cuipiam conferri quam ipsum extollendo, & in sublimi sede locando. Sic illi Principes, qui Iehu, Regem crearunt; cum nihil ad manus haberent, quo illum in altum eleuarent; eo ipso autem qood Regem vellent, intelligerent esse eleuandum [b], *festinauerunt, & vnusquisque tollens pallium suum posuerunt sub pedibus eius in similitudinem Tribunalis; & cecinerunt tuba atque dixerunt; Regnauit Iehu.* Secondò quia frequentina electio Regum & Imperatorum, à militibus erat, apud Gallos præsertim & veteres Germanos in clypeis ab illis impositi sunt, & sublati dum creabantur. Tertio vt eo symbolo significaretur officium subditorum in Regem & huius in subditos. *Illorum*; quia parati esse debent illum ita tueri & tegere, vt suæ salutis obliti illius incolumitati consulant: ob id clypei qui sunt symbolum tutelæ & & curæ, quam quisque gerit de salute sua, Regibus in eorum creatione suppositi, militum latere nudato. Præterea, humeris sustentati, super capita leuabantur, vt ferrent omnes paratos esse debere illius causa omnia subire & omnibus obtemperare, & capitis, id est vitæ necisque in se ius habere. *Illum verò in subditos*; vt sciant Principes iis quibus imperant pro clypeo esse debere. Vnde, vt alibi [c] quoque docuimus, Reges & Principes *clypei & scuta* nomine designantur; ob quod ab antiquis temporibus seruatum, vt iis clypei donarentur, in symbolum quod populis sibi subiectis, instar clypei sint, aut esse debent. Quomodo id? sui capitis obiectu, si opus fuerit illorum pericula propulsando [d]. *Bonus enim Pastor animam suam ponit pro ouibus suis.* Vt clypeus hostibus

[b] lib. 4 Reg. c. 9. 13.

[c] 2 Reg cap. 22. 3.

[d] Ioann 11. 14.

hoſtibus & hoſtilibus ictibus obiicitur pro geſtantis corpore tegendo;ſic Princeps paratus eſſe debet omne ſubditi periculum ſubire ſuo.

Hæc igitur omnia Imperatoria Inſignia erant, dum creabatur; aut etiam iam creati. Nunc aliquid de habitu Imperatorum quaſi priuato & quotidiano. Quem enim hactenus deſcripſimus, publicus & ſolemnis erat. Puto ergo quotidianum habitum Auguſtorum fuiſſe ante Diocletianum in ſola purpura & chlamyde: *poſt illum* etiam in veſte gemmata. Hieronymus; *Primus Diocletianus*,* inquit [a], *adorari ſe vt Deum iuſſit, & gemmas veſtibus calceamentiſque inſeri; cum ante eum Imperatores in modum Iudicum ſalutarentur,& chlamydem tantum purpuream à priuato habitu plus haberent*. Ad quæ verba plura notanda. Primò ante Diocletianum Imperatores à priuatis aliter in habitu non diſtinctos; quam chlamyde purpurea. Quod intelligendum omnino de habitu quotidiano & quaſi priuato, ratio ipſa conuincit,& Eutropius indicat in ſimilibus verbis,quæ de Diocletiano,vt ſupra retulimus vſurpat. *Ornamenta gemmarum*,inquit [b],*veſtibus,calceamentiſque indidit. Nam prius Imperij inſigne in chlamyde purpurea tantum erat*. Quid enim? An Imperatoris, & Auguſti tantum chlamys *inſigne*? Et vbi trabea,vbi ſella curulis, vbi toga palmata,tunica picta, vbi ſceptrum ipſum,quod ab Auguſto geſtatum ſupra docuimus? Inſigne ergo tantum *purpurea chlamys* Imperij, non in publico,& ſolemni habitu;ſed priuato, & quotidiano. Propterea D. Hieronymus conſultò dixit *ante Diocletianum Imperatores in modum Iudicum ſalutatos,à priuato habitu purpuream tantum chlamydem plus habuiſſe*. Cùm enim ad ſalutationes alios admittebant in quotidiano tantùm habitu Auguſti erant non ſolemni, & publicæ celebritatis. Secundo obſeruandum chlamydem in quotidiano cultu ab Imperatoribus aſſumptam;quod à principio eſſent fere ſemper in expeditione aliqua aduerſus hoſtes; quam vel ipſi per ſe,vel ſuis auſpiciis per alios adminiſtrabant. Tertio. Ante Diocletianum Imperatores alios gemmis in quotidiano cultu veſtium abſtinuiſſe. Propterea qui iis vſi,monſtra ferme Imperij fuere,non veri Principes; vt Caligula & Heliogabalus, quorum alter fax Imperij Romani, alter prodigium. De hoc enim Lampridius [c] *habuiſſe* refert *in calceamentis gemmas,& quidem ſculptas, quod riſum omnibus mouit; quaſi poſſent ſculptura nobilium artificum videri in gemmis quæ pedibus adhærebant*. Caligulam verò Plinius [d] notat *quod ſoccos muliebriter ornatus induerit*;auro nimirum, gemmiſque diſtinctos. Præter hos duos, de Gallieno quoque legimus *caligas gemmatas annexuiſſe, cùm campagos reticulos appellaret*. Poſt Diocletianum vero, qui deinceps ab illo regnarunt,eius exemplum ſequuti, non aliter in quotidiana vita quam gemmato cultu prodibant.

a *In Chron. ex Euſeb.*
* Anno Chriſti 284.
b *lib.10.*
c *In Heliogab.*
d *lib 8.c.35.*

Venio nunc ad habitum Imperatorum noſtri temporis, ſiue dum creantur, ſiue dum inaugurantur, ſiue dum publicè & ſolemni pompa ſubditorum aſpectibus offeruntur. Res eſt notior, quam vt operoſa diſſertatione debeat explicari, cum pleriquе eam oculis vſurpent; & obuium cuique ſit ex Pontificalibus libris in medio poſitis ſingula cognoſcere. Strictim ergo tantum cultum Caroli V. habitumque proponam, dum ritè eſt à Clemente VII. coronatus. Rem Iouius fuiſſe narrat,à quo peti poterunt,quæ hic à nobis breuiter indicantur. Is ergo victorioſiſſimus Imperator in ſolemni ſuæ inaugurationis pompa ſic proceſſit his veſtibus & inſignibus vſus. Ex palatio cum ornatiſſimo procerum comitatu progreſſus, exceptus eſt ſub vmbella, & ad templum deductus, interim dum Pontifex ſacra facturus in eo ſanctis veſtibus induebatur. Ad fores cum perueniſſet, Vaticani Canonici ſuſceperunt,ad aramque deductum, lintea tunica ſuperiecta in collegium ſuum cooptarunt. Inde ad limen iterum templi duobus à Cardinalibus Diaconis deductus,cum tantiſper oraſſet,in ſacellum poſtea à Cardinale Preſbytero deductus eſt, vbi linea tunica depoſita (quæ vulgo *Cotta*, Græca voce ex Hebræa corrupta nuncupatur) ſandaliis eſt indutus margaritis, gemmiſque diſtinctis, & in morem Diaconi Dalmatica veſte aſſumpta, paludamento demum (ſic trabeam ſiue *regale mantum* Iouius appellat) conueſtitur: & eo interim in lectiſternio ſupplicante Cardinalium vnus Litanias præibat, alterniſque precibus Deus O. M. & omnes cœlites propitiati. Tum ad alterum ſacellum à vetuſtiſſimo Cardinalium deducto,Dalmatica diffibulata, brachium & humerus exerta ſunt, & vtrumque ſacro oleo ritè precibus adiunctis inunctum. Interim in ſacra veſte dum ſummo Pontifici miniſtrat ſacris operanti,de manu illius inſignia Imperij accepit;aureum ſceptrum florenti cacumine conſpicuum, quo pie gentibus imperaret;nudatum enſem, quo Chriſtiani nominis hoſtes perſequeretur; ac pomum aureum ſymbolum orbis, quem regeret,& poſtremò tiaram potiùs, quàm coronam bicipiti faſtigio multiſque adamantibus inſignem. Hinc in triumphali trabea gemmis vndique & vnionibus exornata,ſellam auro protectam non procul ad Pontificis leuam locatam conſcendit, & Romanus Imperator eſt appellatus. Et hic Auguſtalis cultus huius Imperatoris fuit;vnde propriæ veſtes & inſignia nunc Imperantium cognoſci poſſunt.

Variæ pro vario tempore veſtes, & pro diuerſitate locorum.

Capvt V.

EX hoc duplici capite plures veſtium differentiæ ſumuntur,antiquis & noſtris moribus vſurpatæ. Ex *loco* enim veſtes aliæ ſunt vrbanæ; aliæ,militares;aliæ,rurales; aliæ,domeſticæ;aliæ, forenſes; aliæ, iteragentium. Ex *tempore*, aliæ, lugubres; aliæ feſtæ, & nuptiales; aliæ, pluuiales. Ex *vtroque* nempe tempore ſimul, & loco; aliæ, cubiculares; aliæ, diſcubitoriæ; aliæ, alia ratione diuiſæ. De quibus omnibus non eſt vt hic aliud adiungamus, abundè quæ ad omnes ſpectant in iis, quæ iam præmiſimus, exequuti. Si quid autem de ſingulis harum diuiſionum capitibus eſt accuratiùs explicandum; ſuo loco commodius reddetur. Veſtis enim lugubris, vbi de luctu; triclìniaris,vbi de conuiuiis;& nuptialis,vbi de nuptiis,enarrabitur. Hic ergo quædam tantum exponemus quæ ad propoſitam diuiſionem pertinent,ex quibus nonnulla,quæ in ſacris literis difficultatem faciunt, illuſtrentur.

***

Ad

a Mar.c.6. Ad illa verba. [a] Præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantùm; non peram, non panem, neque in zona æs; sed calceatos sandaliis & ne induerentur duabus tunicis.

Vestis viatoria & instrumentum iteragentium.

§. I.

His verbis Euangelista quæ vestes essent iteragentium, & quod instrumentum viatorium, non obscurè significat. Dum enim Christus Dominus hæc Apostolis prohibet secum ferre, subindicat recepti moris fuisse, vt illis instruerentur, qui iteragebant. Quæ ergo ista? Tunica, zona, baculus pera, sitarchia, petasus, penula, lacerna, sandalia, birrus.

Primò ergo tunica cum zona erat; & hæc ad illam cingendam. Cinctus enim proprius adeo viatorum, præsertim pedestrium, vt in sacris litteris, *accingi, præcingi, succingi*, idem sit quod ad iter parari. Petro Angelus iter indicit, & aliis b Actor. 12. 8. verbis non vtitur, quam [b] *præcingere, & calcea te caligas tuas*. Et Tobiæ [c] filius *Angelum præcinctum* c Tob. 5. 6. dicitur reperisse, cum significare scriptura vellet illum diu itineri paratum Tobiæ præstolari. Et Elisæus dum Giezi puerum suum properè d 4. Reg. 4. 29. ad viduam mitteret [d]; *Accinge*, inquit, *lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua & vade.* Semper ergo id proprium viatorum. Nec ista destruunt, quod supra docuimus, *accinctum & præcinctum*, symbolum seruientium fuisse, vel seruitutis. Nam hoc ea illo descendit. Quia enim *accingi & præcingi*, est ad iter expediri, & seruorum proprium est adstare Domino, & quocunque ille iusserit concurrere, proprium est vtriusque symbolum; sed prius itineris, & ex eo seruitutis. Prima ergo vestia in itinere, tunica erat.

Secunda zona, tam vtraque necessaria, vt cum Christus Apostolis alia prohibuerit; hanc e Matt. 10. vtramque permiserit [e], *Nolite*, inquit, *possidere pecuniam in zonis vestris; neque duas tunicas.* Dum enim in zonis aurum monetale prohibet, & duas tunicas habere vetat; & zonam, & vnam tunicam permittit.

Tertio loco, baculus erat; proprius & ipse viatorum; vnde Iudæi qui iubentur agnum paf Exodi 12. schalem comedere in habitu viatorum [f], *cum baculis* esse iubentur. Et quia solini passim in itinere gestari, verat illos Christus Apostolis alio- g Matt.c.10. quin id non facturus nisi consuetos [g]. *Nolite*, inquit, *possidere neque peram, neque virgam.*

At turbat hic quod apud Marcum dicitur virga permitti, quam dicit Matthæus exertè neh Mar.c 6. gatam [h]. *Et præcepit*, inquit, *ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum.* Multi multa tam veteres quam recentiores comminiscuntur; vt idoneum cuneum nodo difficili reperiant. Sunt qui his hæc Apostolis mandata volunt, & primo vt Matthæus & Lucas scribunt, virgam vetitam; postmodum, vt Marcus, permissam. Alij non eodem sensu apud Matthæum & Lucam virgam accipi, vt apud Marcum. Apud illos metaphoricè sumi; siue pro *re minima*, vt D. Thomas; siue pro *potestate puniendi*, vt Caietanus, & Iansenius; siue pro *signo honoris*, vt Lyranus. Apud Sopran. in Dauid. Marcum propriè pro *baculo*. D. Augustinus etiam in diuerso sensu vult virgæ nomen acceptum; sed vtrobique translatè. Apud Matthæum & Lucam *pro minima re*, cuius etiam Christus Apostolis omnem solicitudinem vetat; apud Marcum pro potestate vescendi ea Euangelio; quæ omnia sua probabilitate non carent, licet excogitata videantur, ad nodum complanandum, aut scindendum. Probabilissimum tamen mihi est vtrobique propriè virgæ nomen acceptum; sed apud Matthæum & Lucam prohiberi eam in vrbe parari; apud Marcum in itinere permitti. Adeo enim cogitationem omnem de crastino vult illis amputare; vt nec etiam cogitare de baculo in vrbe permittat. Propterea Matthæus & Lucas referunt Christum dixisse, *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque virgam.* Marcus verò. *Præcepit*, inquit, *ne quid tollerent in via, nisi virgam.* Clarum est ergo loqui Matthæum & Lucam de viatorio apparatu, quem vetat Christus in vrbe, etiam de *virga* fieri. Marcum verò de subsidio, quod iam iter ingressus, est illis permissum. Vno verbo, vetuit baculos viatorios in vrbe sibi Apostolos parare; permisit in via, ea obuia materia desumi.

Sequuntur calceamenta, quæ viatorum propria, res ipsa dubitare non sinit: vnde iidem Iudæi præter baculum, iubentur etiam calceamenta gestare, vt ea omni parte viatoris habitum referrent, dum agnum typicum manducarent. At hæc etiam litem non exiguam; sed adeo non operosam mouent in verbis Christi. Similiter enim vt virga dicitur à Matthæo & Luca vetita, à Marco permissa; sic ab isto calceamenta permissa, ab illis prohibita dicuntur. *Nolite*, inquit apud illos [i] Christus, *possidere aurum neque* i Matt. 10. *argentum, neque pecuniam in Zonis vestris ... neque calceamenta.* Luc. 9. At Marcus, *præcepit*, inquit, *ne quid tollerent in via; non peram, non panem; sed calceatos tantum sandaliis*, &c. Sed hæc facile conciliantur. Apud Marcum enim & Lucam sermo non est de calceamentis, quæ iam Apostoli gestabant; sed de aliis præter illa, quæ prohibet in futurum prouidere, sicut aliam tunicam. At apud Marcum de calceamentis loquitur, quibus iam Apostoli calceati. Sensus ergo est. Nolite possidere duas tunicas, vt præter hanc qua induti, aliam sollicitè feratis suo tempore mutandam: neque calceamenta, vt præter hæc quæ gestatis, alia parata, consumptis his, habeatis; sed vna tunica, & sandaliis, quibus nunc induti, contenti, alacres iter arripite ad Euangelium promulgandum.

Sequitur *pera*, & ipsa propria viatorum, quam Christus apud omnes Euangelistas omni verborum ambiguitate remota, Apostolis interdixit. Hæc alio, & proprio nomine *sitarcia* vocatur: quæ vox in editione vulgata semel vsurpatur à Saule seruum suum alloquente, cum ambo in itinere essent, quærentes asinas amissas [k]. *Dixit*, k lib. 1. Reg. 9. 7. inquit, *Saul ad puerum suum; Ecce ibimus; quid feremus ad virum Dei. Panis defecit in sitarciis nostris.* Mirum autem quantopere in huius vocis scriptura, & interpretatione sit variatum Regia editio *Sittarcis* habet; Louaniensis *Cistarcis*; Parisiensis *Sitarchiis*. Vera lectio vocis est, quam habet Romana editio nouissimè correcta, *Sitarcis*. Significat autem sacculum, siue peram escariam, à σῖτος *situs*, & ἀρκεῖν *arceo*, quod est *annonam sufficere*. Vtitur ea voce S. Hieronymus

in vita Malchi. ſed continente pro contento poſito ſumpſit; non pro *eſcario repoſitorio*; ſed pro eſcis repoſitis. *Camelis*, inquit, *aſcenſis, & noua ſitarcia refocillati*. Et in eundem ſignificatum ſumitur ab Apuleio, & D. Auguſtino; propriè autem pro mantica eſcarie Petrus Chryſologus vſurpauit. Iſidorus nautarum proprias eſſe ſignificat, & ſitarcias dicit appellatas ab eo *quod ſuta ſunt*. vera tamen deductio Græca eſt, quam dedimus. Hebræa hoc loco Regum habent *in vaſis noſtris*. LXX. haben *ἐν σιτίοις* quam vocem noſter interpres alibi *Eſcas* expoſuit. *Eſca* [a], inquit, *non erant in ciuitate*. Sed hic maluit *ſitarciam*. LXX. autē ſine dubio hoc loco Regū eſcas poſuerunt pro eſcarie pera, contentum pro continente; In quem ſenſum D. Hieronymus, non ſolùm loco citato; ſed etiam alibi ſitarciæ nomen vſurpauit. *Non eos*, inquit, *faciat ſitarciis indigere; ſed habere ea, quæ ad viaticum neceſſaria ſunt*. Malè ergo Rodiginus abſolutè docet *ſitarcia* annonam ſignificari. Verùm enim id eſt cum tranſlatè ſumitur, poſito continente pro contento; propriè tamen *ſitarcia*, non annonam ſignificat, ſed illius receptaculum viatorium, quo cibarius commeatus ferri ſolet; & idem eſt cum pera, quam Chriſtus Apoſtolis prohibuit.

a 1. Mach. 6. 53.

b 2. ad Tim. 4. 13.

Ad illa verba Pauli.

b Penulam quam reliqui Troade apud Carpum affer tecum.

Veſtes pluuiales, & alia viatoria.

§. II.

VEſtibus viatoriis pluuiales accenſentur, inter quas, ſine dubio *Penula* erat, de qua hic Apoſtolus; cuius tamen verba aliò nonnulli detorquent, indignum putantes, eſſe illum tam ſollicitum de penula, qui non ſolum iubetur duas tunicas non habere; ſed omnino de veſtitu non cogitare. Quid ergo *penula?* Varij varia, ſunt qui [c] thecam librariem interpretentur, Syrum ſequuti qui vertit hoc loco pro penula *Betketabe*, quod propriè eſt *theca librorum*. Alij cùm negare non poſſent eſſe genus veſtis, ſacram dixerunt, ei ſimilem ſi non eandem, quam nos *caſulam* dicimus, vel *planetam*. Quibus fauere videtur Tertullianus [d]. Et hoc vt omnem notam ab Apoſtolo remoueant nimiæ ſollicitudinis de veſtimento. Commentarius Ambroſio adſcriptus veſtem ſenatoriam fuiſſe dicit; quam Paulus cum ciuis Romanus eſſet, & Romæ tunc ageret, vt Chriſtianorum cauſam meliorem redderet, volebat induere; quaſi ſcilicet omnis Romanus ciuis eo ipſo Senator eſſet, aut veſte ſenatorie poſſet vti; vel Paulo tunc in vinculis, & paulò poſt morituro, vacaret in ſenatoria veſte prodire.

c Baron. tom. 5. an. Dom....

d lib. de orat. c. 16.

Dicendum ergo veſtem viatoriam & pluuialem hîc ab Apoſtolo requiri. talis enim erat penula, de qua Spartianus [e] auſpicium primum narrans, quod ad Imperium habuit Hadrianus. *Tribunus*, inquit, *plebis factus eſt, in quo Magiſtratu ad perpetuam Tribunitiam poteſtatem omen ſibi factum aſſerit, quod penulas amiſerit, quibus vti Tribuni plebis pluuia tempore ſolebant; Imperatores autem nunquam. Vnde hodie quoque Imperatores ſine penulis à togatis videntur.* Eandem quoque frigori arcendo fuiſſe; (quod non omnis veſtis viatorie, nec pluuialis habet, vt conſtat de *noſtro feltro*) Lampridius [f] teſtatur; dum refert ab Alexandro Senatoribus permiſſum vt penulis intra vrbem *frigoris cauſa* vterentur; cùm id veſtimenti genus ad iter ſemper, aut pluuiam fuiſſet. Hinc iocus ille Galbæ apud Quintilianum [g]. Roganti enim penulam amico reſpondit; *Non pluit, opus non habes; ſi pluit, ipſe vtar.* Igitur ante Alexandrum Seuerum Penulæ tantùm in vrbe contra pluuiam permiſſæ. Ob id Iuuenalis.

e In vita Hadriani.

f In vita Alex.

g lib. 7.

[h] *Sicilicet hoc fuerat, propter quod ſæpe relicta*
Coniuge, per montem aduerſum gelidaſque cucurri
Eſquilias; fremeret ſæua cum grandine vernus
Iuppiter, & multo ſtillaret penula nimbo.

h Sat. 5. ver. 78.

Qua ergo forma penula? Quam cernimus in eo genere veſtium ſacratum, quæ vulgo *Piuiali* dicuntur. Paulus Iouius habitum Clementis VII. deſcribens [i] Auguſtum ſolemni ritu ſacrantis, *pluuiale pallium* vocat, quod vulgo *piuiale*. Non abſurdè igitur poſſumus ſuſpicari penulam proceſſus adſimilem huic *Pluuiali* fuiſſe, quod totum corpus ambiens, & reliquis veſtibus iniectum, ab omni iniurie pluuiæ & frigoris, omnia membra defendit. Eiuſmodi enim veſtis genere Apoſtoli, & veteres Chriſtiani maximè opus habebant. Qui e prima naſcentis Eccleſiæ temporibus in cryptis latitantes, aut hac illac incertis itineribus vagantes, & cœli inclementiæ ſemper expoſiti, difficilè potuiſſent aliter ſe ab iniuria frigoris, & pluuiæ tutari. Nec dubito quin aliquando neceſſe illis eſſet in ea ſacra facere, cùm vel ſubitò deprehenſi, vel in cauernis perfrigidis, aliud veſtis genus ad manus non eſſet: vnde factum, vt inter ſacras veſtes etiam *pluuialia* hæc *pallia*, nempe *penulæ* computarentur. Et in hoc ſenſu admitti fortaſſe poſſunt, qui *penulam* Pauli ſacram aliquam veſtem interpretantur. Si enim id volunt quia penulam per ſe ſpectatam talem putant; apertè falluntur, cum ea ſit in genere veſtium pluuialium, non ſacratum. Si verò de Pauli tantùm penula hoc intelligūt; improbari planè non poſſunt: omnino tamen magis illi probandi, qui viatoriam tantùm veſtem & pluuialem à Timotheo Paulum poſtulaſſe volunt. In quo timendum non eſt ne vllum Apoſtolo crimen inferatur, nimiæ ſollicitudinis de veſtimento; ſed admiranda potius Apoſtolicæ vitæ frugalitas, & ſtudium Euangelicæ paupertatis; cum Paulus penula indigens ad quotidianos pluuiæ & frigoris incurſus, aliter illam ſibi parare noluerit; quàm à diſcipulo, tam longè poſito poſtulando.

i lib. 27. hiſt.

Affinis penulæ *lacerna* erat in eoſdem vſus, & à noſtris Antiſtitibus itidem vt illa vſurpata. In *eoſdem vſus*; quia reliquis veſtimentis etiam togæ & pallio ſuperinducta, pluuiam, & frigus arcebat. Ideo eius vſus in itinere; vel vbi diu deſidendum eſſet, vt in theatro, præſertim tempeſtate perfrigida. Quare apud Martialem [k] ſic lacernæ loquuntur.

k lib. 14. epig. 24.

Amphitheatrales nos commendamur ad vſus
Cùm tegit algentes noſtra lacerna togas.

Rectè *tegit*: nam, vt dicebam, togæ ſuperinduebatur. Vnde è Iuuenale [l] lacernæ *togæ munimenta dicta*, vbi vetus illius ſcholiaſtes obſeruat, *lacernas*, non ornamenti cauſa quæſitas; ſed vt à pluuie munirent, etiam togæ ſuperinductæ, *pluuiales* inde appellatæ. De quo earum vſu Plinius.

l Sat. 9. ver. 29.

[a lib. 19. c. 25] nius. *Nubilo* [a] *occasu pluuiosam hyemen denunciant, statimque augent lacernarum pretia.* Hinc in castris, in itinere; sed propriè, vt dicebam, in ludis & theatris vsus lacernarum frequens. In his enim omnibus locis munimento opus est ad frigus & pluuiam; in theatris præsertim, in quibus antiquitus dies integros noctibus iungebant; vt spectacula operirentur. In eodem ergo vsu lacerna, & penula, vt non immerito viri docti nihil eas differre putauerint. Quod enim inter illas discrimen, si pariter vtraque vestia externa, vtraque togæ munimen, vtraque viatoria, castrensis, theatralis, vtraque pluuiæ & frigori parata. Certè Tertullianus, quod ipse & alij de lacerna affirmat, alibi penulæ tribuit; ad spectacula nempe illam excogitatam, vt in diuturna sessione corpus à frigore tutaretur. [b Apolog. c. 6.] *Video*, inquit [b], *theatra nec singula satis esse, nec nuda: nam ne vel hyeme voluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt.* Quare quod in D. Cypriani vita ab Anonymo veteri auctore descripta legimus indutum illum *lacerna* ad supplicium perrexisse, de penula debemus accipere. *Cyprianus*, inquit, *in agro sexti perductus est, & ipse lacerna birro se expoliauit, & genu in terram flexit, & in oratione se Domino prostrauit, & cum se dalmatica expoliasset, & Diaconibus tradidisset, ad lineam* [* Al. in liciniam.] *stetit; & cœpit spiculatorem sustinere.* Hic enim vestes Episcopales illius temporis describuntur; inter quas penula, siue lacerna, qua vtebantur Antistites iter agentes, aut cum diu longa sacra in cryptis protraherentur, ne frigore obrigerent. Suspicantur autem quidam lacernam, & penulam, idem cum birro fuisse, cùm de Cypriano dicat Pontius [c] [c In eius Vita.] Diaconus ipsum spoliasse se birro, quem *penula & lacerna* alij dicunt. *Expoliauit*, inquit, *se birro, & tradidit carnificibus.* Ast in vita D. Martini Seuerus elegantissimus scriptor vtrumque secernit, cum dicit cuipiam à Martino mandatum vt birrum rigentem texeret; alteri vt *pluuialem lacernam.*

[d 4. Reg. 5. 22.] [Ad illa verba.] [d] **Da ei talentum argenti, & vestes mutatorias.**

Vestis domestica & forensis.

§. III.

MVtatoriorum nomine plerique intelligunt duplex genus vestium, quas ad manus veteres haberent. In alio enim habitu foris, in alio domi fuisse, quod verissimum est: vnde notissima vestium diuisio in domesticas & forenses. Cicero [e]. [e 2. de finib.] *Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, vt grauior viderere, non esses tui similis; verba tu fingas, & ea dicas quæ non sentias, aut etiam vt vestitum, sic sententiam quoque habeas aliam domesticam, aliam forensem; vt in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur.* Quæ ergo vestis domestica, quæ forensis? Puto nomine *domestica*, tunicam intellexisse; *forensis* togam, aut pallium [f], quibus hoc pro toga. [f Tertul. de pal. c. 7. Colum. lib. 12. cap. 4. Sueton. in Vitel. c. 8. Seneca de Tranquil. c. 1.] Cum hac enim in publicum prodibant, & illam mox domum reuersi primum omnium deponebant, vt nunc fit de *mantello*. Hinc egressuri domum togam postulantes, simpliciter vestem forensem poscebant. Ausonius [g] [g In Ephem. ad fil.]

Habitum forensem da puer
Dicendum amicis est Aue,
Valeque quod sit mutuum.

At domestica *tunica* erat; de qua illud accipiendum, quod de Augusto Suetonius [h] [h Cap. 73. in Augusto.] refert; in verbis tamen, quæ corruptè leguntur. *Veste*, inquit, *non temerè alia, quam domestica vsus est ab vxore, sorore, filiaque confecta.* Quid enim? Augustus ergo, vel nunquam in trabea, nunquam in toga picta, & palmata tunica; vel hæ vestes domesticæ aut domi semper ab vxore confectæ? legendum ergo *Veste non alia domestica vsus est; quam ab vxore, sorore filiaque confecta.* De quotidiana enim tunica loquitur, quæ propriè vestis domestica Romanis; & hac non alia dicit vsum Augustum, quam domi confecta. Propterea Marcellinus Hunnorum habitum describens, quibus præter morem Romanum suetum in eadem veste domi, qua foris agere, dicit illos in eadem tunica vtrobique fuisse. *Nec alia illis*, inquit [i], [i lib. 41.] *domestica vestis, alia forensis; sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta, non ante deponitur, aut mutatur, quam diuturna carie in pannulos defluxit defrustata.*

Supererant aliæ vestium diuisiones, vt puerilium, & adultorum; vrbanarum, & agrestium; militarium, & togatorum: sed quia possunt omnia facilè ex illis intelligi, quæ dicta sunt, aliud hic adiungere de singulis omittentes, instituta alia populi Iudaici prosequemur.

DIGRESSIO SECVNDA DE RITIBVS IN PRISCO HEBRÆORVM FVNERE SERVATIS.

Operis ingreſſus, diſtributio, & Elenchus Authorum, quorum in his ſcribendis induſtria adiuti ſumus.

ACEM præferet hic liber itineri cæca planè formidine caliganti: ſpecus enim ferales, & obſeſſa non minùs tenebris, quàm putreſcentium cadauerum cineribus ſepulchralia buſta luſtrabit; priſcoſque Hebræorum Patres, mortes ſuorum lugentes, & ſua nocte eductos iterum ſpectandos proponet. vno verbo veteres Hebræorum ritus in re funebri ſeruari ſolitos proſequetur. Quod ſi verus vates Lucretius fuit dum illud protulit;

Suaue mari magno turbantibus æquora ventis,
Alterius magnum è terra ſpectare periclum

Spes bona eſt, futurum omnibus gratiſſimum, & iucundiſſimum aliena non ſolùm pericula; ſed mortes, & funera quaſi ex littore contemplari. At turbat quod idem ſubiicit;

Non quia vexari quemquam ſit magna voluptas,
Sed quibus ipſe malis careas; quia cernere dulce eſt:

Turbat inquam hoc; quia ſi tum demum aliena mala iucundum ſui ſpectaculum præbent, cùm nos ab illis immunes intelligimus, & in poſterum fore ſperamus; valde vereor vt hæc ſiccis oculis ſpectentur; quibus ita alios voluturi vidimus; vt certiſſimum nobis ſit iiſdem nos omnes breui iactandos, & conficiendos, vtrunque tamen, morituris nobis, neſcio quo pacto, iucundum terrorem, & horrorem inſpirant mortuorum cadauera; vnde eſt quod ad illa tanti concurſus fiant; præſertim vbi ruinâ aliquâ colliſa, aut alia violentia deformata alicubi iacere nunciantur; non erit ergo, quin hinc quoque fructus aliquis voluptatis capiatur; vbi cadauera aliarum gentium, non in ſuo ſanguine, aut ſordibus ſquallida, ſed ornata, & odoribus reſperſa ad publicum ſpectaculum exponentur; vt omittam fructum illum ampliſſimum, nec æſtimari facilem, qui ex mortis, & eorum quæ ad mortem ſpectant attenta meditatione percipitur; de quo hîc etiam ſuo loco aliquid reddemus.

Interim hoc quod acturi ſumus quadripartitò diuidimus; in cadaueris curationem, eiuſdem elationem, funerationem ipſam, & ſepulturam, & ſolemnia luctus poſt illam.

Prima pars, quæ ad morientem, & mox mortuum pertinent explicabit. In moriente; *quibus ille ſupremis officiis; tam longè abiturus dimitteretur à ſuis; vbi amplexus, oſcula, collectio ſpiritus & animæ, & demum oculorum occluſio: quæ, à quibus, & qua ratione, & ad quid inſtituta, & apud quos vſurpata, etiam oſtenditur.* In mortuo *verò prima conclamatio: deinde ablutio, vnctio, aromata ad illam diuerſa; tum veſtitus, ornatus, & ſolemnis collocatio, certo loco, ratione, & tempore.* Ad cadauer collocatum; *Comploratio, & lamentatio, cuius duces. Præfica: Deinde* funebris laudatio; *de quibus ea, à quo, & vbi habita.*

Secunda pars de pompa funeris deductionem cadaueris continebit, & ſex ad illam. Locum; *vnde, per quem, & ad quem inſtituta.* Tempus; *nocturno ne, an diurno; & qua hora proceſſerit.* Perſonas *comitantes & deducentes, earum habitus, conditionem, frequentiam.* Feretrum; *eius formam, ornatum, geſtatores, in eo defuncti Situm.* Apparatum; *inſpectatorum occurſu, multitudine comitantium, celebritate cantorum; in facibus, ſuffitibus, inſignibus, imaginibus;* Agminis ordinem; *qui ante, qui poſt feretrum, qui circa illud aſſuſi.*

Tertia pars erit de loco ſepulturæ, & ſepulchro ipſo. In loco; *qualis ille, & vbi, explicatum; an religioſus, an profanus; priuati, an publici iuris; an extra, an intra vrbes; extra, cur, & vbi, in viis, agrorum finibus, amœnis nemoribus, montibus, littoribus, & ſuburbanis hortis. Intra vrbes; qui & vbi ſepulti.* At de ſepulchro *præmittitur primo quomodo in illud*

illud illati Hebræi, an integri, an prius cremati; deinde cuiusmodi sepulchra apud illos essent, natura, & manufacta, eorum magnificentia, instructura, ornatu, & sepimento perpensa.

Quarta parte continebuntur, quæ sepulturam consequebantur: ea ad duo summa capita reducuntur ad officia amicorum in propinquos defuncti, & ad ea quæ propinqui ipsi erga defunctum. Illi solatium afferebant alloquendo, assidendo, conuescendo, vbi de pane luctus, & poculis lugentium. Isti mærorem suum testabantur, & affectum in defunctum; primò in domo funesta *cuius indicia proponimus deinde in* solemni luctu *quibus hic contineretur cursim indicatum explicandum alibi, & demum* in frequentatione Sepulchri *quæ in dapibus feralibus, floribus & vnguentis aspersis consistebat. Feralium dapium quatuor species propositæ, prima* panis luctus; *secunda*, cœna mortui; *Tertia* sepulchrales epulæ; *quarta* conuiuium funebre *de quibus omnibus quantum hoc loco satis exponitur.*

In his verò omnibus explicandis plurium opera adiuti sumus, quorum nomina reticere non esset ingenuæ frontis, cuius in primis est per quos profeceris libere profiteri; hi autem in duplici sunt differentia; alij in hoc toto argumento ex professo versati sunt, alij ex occasione multa ad antiquorum funera spectantia sunt prosequuti, cum aliud tamen ex instituto agerent vtrosque seorsim signabo: & ex illis quæ nos rudister, & incompositè (vt nostra est tenuitas) exposuimus qui volet vberius dilucidiusque tractata petere poterit; Ergo qui de toto hoc argumento & de priscorum funeribus ex instituto egerunt isti sunt:

Lilius, Gregorius Giraldus *de prisco sepeliendi ritu,*
Ioannes Kirchmannus *de prisco Romanorum funere.*
Onuphrius Panuinus *de sepultura Christianorum.*
Vvolfangus Lazius *de Romana Republica.*
Guido Pancirolus *variarum obseruationum.*
Ioannes Rossinus, & in illum Thomas Dempsterus auctores damnati *lib. 5. antiquit. Roman. cap. 30.*
Iulius Iacobonus ad Fonteium *de gente Cæsia.*
Alexander ab Alexand. *lib. 3. Genialium cap. 2. & 7. ibi Tiraquel.*
Cælius Rhodiginus *lib. 17. antiquar. lection. cap. 19. 20. 21.*
Iacobus Gutherius *tribus libris de ritu, more, & legib. prisci funeris.*
Franciscus Benciùs Societatis IESV *orat. 18. quæ est de funerib. antiquorum.*
Iustus Lipsius *ad 4. Taciti.*
Petrus Bellonius *de medicato funere*; & apud istos alij plures qui passim ab illis adducuntur.

CAPVT I.

Ad locum Genesis 50. Quod cernens Ioseph ruit super faciem Patris (morientis) flens, & deosculans eum.

Amplexus, & oscula morientibus data, à quibus, & ad quid: per ea spiritus colligi, tradi, excipi superstitiosè existimatus: mori in Domino, & in osculo Domini quid: illustratus Deuteron. & liber Actorum.

CVM salus ægri eo iam esset adducta; vt frigidos artus mors vicina concuteret, & æger ipse extremum iam spiritum inciperet exhalare; accurrebant cum amicis propinqui omnes, & cognati qui aderant; ex quibus sanguine magis iuncti, morientem amplexi osculabantur; & quidem ore
a Gen. c. 50. v. 1. ori admoto de Ioseph Moses [a]. Quod cernens inquit (Iacobum scilicet extremum spiritum agentem) *ruit super faciem patris flens & deosculans eum* & Philo in vita Ioseph. sic Iacobum lamentantem inducit audita morte filij. Non tam mortem tuam fili mi doleo; quàm sepulchri iacturam; nam si tibi Sepulchrum contigisset in terra propria; nec mihi deesset solatium, officiosè

Sopran. in David.

assedissem ægrotanti, ante mortem impressissem morienti extrema oscula; clausissem oculos *mortuum lachrimis perfudissem*; Ea consuetudo vnde ortum habuerit, superfluum est quærere cùm satis constet à natura ipsa ductam, & ab affectu quo quisque suos prosequitur abeuntes. Quid enim naturalius, quàm vt quem charum à te abire vides; in eum irruas, amplexus, oscula, lachrymas, fletusque confundas? inde enim etiam est quod discedentes amici, & propinqui inter se osculantur, & amplectuntur; mirum ergo non est, si consuetudo à natura ipsa suscepta; non solùm apud Hebræos valuerit, sed etiam apud alias gentes omnes, quibus maximopere semper curæ fuit, vt hoc supremum officium morientibus religiosè persolueretur; Itaque nihil apud ethnicos Auctores, tam Græcos, quàm Latinos frequentius, quàm hæc oscula cum de morientibus agunt apud Euripidem [b] Antigone morientem patrem b In Phæn.
alloquens.

O amantissime, inquit, *quin os tuum applicabo ori.*

Apud Latinos autem id multò frequentius; quibus recepta loquendi formula per *illa oscula* dicebantur morientes, *Animam tradere, transferre, effundere*; superstites verò; *Extremum morientium spiritum legere, colligere, excipere.* Cicero [c] c Verrina.
Matres miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberorum exclusæ, quæ nihil aliud orabant; nisi vt filiorum extremum spiritum

excipere ſibi liceret. Seneca huc reſpexit; *Non induabam me cum illas ſuperſtites relinquerem mori; non effundere ſpiritum mihi videbar, ſed tradere.* Quintilianus iunior: *Non morienti Pater adſedi non agri caput molliori ſede compoſui; non fatigatum latus mutaui; non ſpiritum excepi & Liuia apud Albi nouanum.*

Soſpite te ſaltem morior Nero; tu mea conde,
Lumina, & excipias hanc animam ore pio.

His autem, & ſimilibus loquendi formulis ſuperſtitioſam opinionem exprimebant; qua hoc ſupremum officium naturæ fœdabant, putabant enim morientium animam per os, quaſi per ianuam egredi; in ore autem veluti in veſtibulo diutiùs hærere quod ægrè à corpore diuelleretur; in qua mora luctantis animæ pugnam conſiſtere exiſtimabant, & cruciatus diuturniores morientis, propterea vt facilius, & citius ab illis expediretur; animam ad os iam reductam, & in primoribus labris hærentem excipere propinquos, & elicere quodammodo debere oſculando, & os ori admouendo, & huc illud Statij reſpexit.

Siccoſque amplectitur artus
Hærentemque animam non triſtis in ora mariti
Tranſtulit ———

Vnde, & prouerbio vſurpatum; vt morti proximi animam in ore tenere dicantur apud Senecam Antigone ſic ad Herculem.

Hanc animam leuem
Feſſamque ſenio nec minus quaſſam malis
In ore primo teneo.

Et Seneca Philoſophus *non dubitare autem ſe, quia ſenilis anima in primis labris eſſet; nec magna vi abſtraheretur à corpore.* quo eodem modo loquendi vſi etiam auctores ſacri Cyprianus [a]; *ſed in eodem articulo temporis; cùm iam anima feſtinat ad exitum, & egrediens ad labia expirantis emerſerit pœnitentiam Clementiſſimi Dei benignitas non aſpernatur.* huc quoque alluſit Virgilius.

a Serm. de cœna.

Vulnera lymphis
Abluam & extremus ſi quis ſuper halitus errat.
Ore legam.

Vbi Donatus. *Hoc dixit quia hunc chariſſimi colligere ſe poſſe arbitrantur.* Et Ouidius ſiue Albinouanus de morte Druſi.

At miſeranda parens ſuprema nec oſcula fixit
Frigida, nec mouit membra tremente ſinu:
Non animam appoſito fugientem excepit hiatu.

Apud Senecam Alcmena ad Herculem.

Membra complecti vltimum
O nate liceat ſpiritus fugiens meo
Legatur ore: Brachia in amplexus cape.

Apud Iuſtinum vxor Agathoclis ait, *ſe nec inuitam periculo ſpiritus ſui empturam vt extremos viri ſui ſpiritus exciperet.* Ex quibus & ſimilibus exemplis quæ alij ante nos adducunt; ſatis conſtare poteſt quod Hebræi natura duce ad conteſtandum mentis affectum, in his amplexibus, & oſculis obſeruabant; id ſuperſtitioſè à Gentilibus & Ethnicis vſurpatum, vt animam morientis exciperent. Inde autem ortum eſt, vt quos feliciter & beate mori ſignificare volebant; eos in amicorum, & charorum amplexibus & oſculis dicerent expirare. Suetonius [b] *omnibus deindè dimiſſis, dum aduenientes ab vrbe de Druſi filia ægra interrogabat, repente in oſculis Liuia (vxoris) & in hac voce defecit:* Quod in maximam fœlicitatis partem interpretatum eſt, & ad cumulum anteactæ vitæ illi acceſſiſſe; At vero in ſacris litteris Iuſtorum mors inde beata cenſetur non quod in amicorum amplexibus deficiant, ſed quod in Sanctorum gremio; imò in ipſius Dei amplexibus, & oſculis animam reddant; Proponit enim nobis ſcriptura, Deum, & Chriſtum ipſum ſuis morientibus accurrere, adſtare, firmare, & hæc illis officia perſoluere, quæ propinqui ſuis decedentibus ſolerent, amplexando, oſculando, ſpiritum denique ipſum excipiendo; & inde phraſis illa eſt ſæpius in Eccleſia reperta, cum Iuſti *mori in Domino* dicuntur. B. Ioannes [c], *Beati mortui qui in Domino moriuntur*, & Lucas de Beato Stephano. *Et cum hoc dixiſſet obdormiuit in Domino.* Quod quid ſit Auguſtinus exponit alicubi. *Abſorptus eſt*, inquit, *in charitatis abyſſum, & inter Dei ſui brachia requieſcens, dormiuit ſecurus & quietus in æterna pace; quia ſpiritum ſuum Domino commendauit.* quibus vltimis verbis alluſit Auguſtinus ad ritum illum: nam gentiles beatè ſe mori exiſtimabant, cum ſpiritum, amicorum chariſſimo tradebant: Stephanus autem, & Iuſti quique beati; quare? *quia in Domino moriuntur*; quia in illis amplexibus, quia in illius ſinu, quia illi denique ſpiritum & non alteri tradunt; Clariſſimè autem huc reſpicitur in [d] Deuteronomio, vbi hæc de Moſis morte: *mortuus eſt ibi Moſes ſeruus Domini in terra Moab iubente, Domino* pro quo alij legunt *in oſculo Domini* ſeu in ore & complexu Domini, vt intelligeremus Moſis & cuiuſlibet ſancti viri animam, non in alterius ſinum aut pectus mortalis efflari, ſed in os quaſi ipſius Dei illam excipientis & colligentis.

b De Aug. cap. 99.

c Apoc. c. 14. 13. Actor. c. 7. 6.

d Cap. 34. 5.

Capvt II.

Ad locum Tobiæ 14.

Reuerſus eſt ad ſoceros ſuos inuenitque eos incolumes in ſenectute bona, & curam eorum geſſit, & ipſe clauſit oculos eorum.

Morientibus oculi à quibus clauderentur, & cur propinquiores quique eo munere functi apud omnes gentes; Chriſtiani Patres quid in ea conſuetudine ſpectauerint; explicata lex 12. Tabularum; Chriſti verbum apud Marcum ex eo ritu illuſtratur.

POſt hæc oſcula ſequebatur ſtatim *oculorum occluſio* quæ à chariſſimis fiebat. In Geneſi [e], ſic Deus Iacobum alloquitur. *Ego deſcendam tecum illuc, & ego inde adducam te reuertentem; Ioſeph quoque ponet manus ſuas ſuper oculos tuos:* id eſt tibi aderit morienti quod eſt maximum ſolatium morituris, quia enim hoc officium ex iis qui aderant præſtabat chariſſimus, & coniunctiſſimus, propterea cum vellet Deus ſignificare moriturum Iacob in complexu Ioſeph quem vnicè diligebat, ea circumlocutione vſus dixit; *Ponet manus ſuas ſuper oculos tuos.*

e Cap. 46. 4.

Qui mos adeo antiquus apud Hebræos ad alias deinde gentes tranſlatus eſt, & à priſcis temporibus ad noſtra vſque tempora ſeruatus. Itaque Græcis id olim, & Barbaris ſolemne fuiſſe rectè alij ante nos obſeruarunt.

At

At de Latinis innumera testimonia afferri possunt. paucis contentus ero ex quibus lux aliqua sacris ritibus, & literis accedet. Maxime autem, vt dicebam, id seruabatur vt charissimus qui morienti aderat, hoc officium persolueret. Ergo vxor marito, filius parentibus parentes filiis, fratres fratribus hoc præstabant. Parens filio apud Virgilium.

nec te tua funera mater
Produxi pressive oculos.

Vxor marito apud Senecam.

Cùm Coniux oculis imposuit manum
Supremusque dies solibus obstitit
Et tristes cineres vrna coercuit.

Frater fratri apud Ouidium.

Lumina coerulea iam iamque natantia morte,
Lumina fraternas iam subitura manus.

Filius Patri apud Lucanum vbi de Argo.

Ille caput labens & iam languentia colla
Viso patre leuat, vox fauces nulla solutas
Prosequitur tacito tantum petit oscula vultu,
Inuitatque patris claudenda ad lumina dextram

Denique filius parentibus apud Ouid. cum Penelope ad Vlyssem de Telemacho cõmuni filio.

Dij precor hoc subeant vt cunctis ordine fatis
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Et Valerius de muliere Asiana. *Cùm iam ex visceribus rigerem. Cordi imminere esset locuta, filiarum, manus ad supremum opprimendorum oculorum officium aduocauit,* & in sacris literis Tobias soceris suis qui sunt loco parentum, vt est in eius historia [a]; *Reuersus est ad soceros suos, inuenitque eos incolumes in senectute bona, & curam eorum gessit, & ipse clausit oculos eorum.* Atque ex his & aliis similibus exemplis; quæ plura congerit noster Delrio syntagmate suo ad Senecam [b] cõstare potest quibus nominibus Latini hoc officium explicarent: dicebant enim *lumina condere, claudere, premere, opprimere, comprimere, oculos formare, operire, sigillare, signare* denique eadem phrasi qua noster interpres vsus est in loco ex Genesi adducto dixit etiam Seneca *oculis manus imponere*

Cum coniux oculis imposuit manus.

De quibus & similibus formulis præter citatos fusè agunt Brissonius & alij, sed omnium accuratissimè Kirchmannus.

a Cap.4.

b In Troad.

Non omittam autem hoc loco, videri mihi ad hunc ritum allusionem factam à Christo Domino, cum ad tactum seruorum suorum, pollicetur, ægros melius habituros, ea phrasi vsus. *super ægros manus imponent & bene habebunt* significat enim non qualescunque, sed etiam plane deploratos, illorum ex attactu saluti pristinæ restituendos. Quo enim tempore imponi solent ægrotis manus; vt oculi illis claudantur in mortem, impositutos Apostolos; vt illos aperiant ad vitam.

Sed nunc tria adhuc quæri posse videntur vt meliùs ritus hic, & quæ ad illum omnia spectant intelligantur. Primum, quorsum id, & cur tam religiosè seruaretur, & vnde ortum. Secundum an etiam Christianis fuerit & sit in vsu. Tertium denique, quomodo lege duodecim tabularum prohiberentur filij id præstare parentibus.

De primo certa res est, inductum etiam morem istum suadente natura; eadem enim occulta lex singulorum mentibus indita vt mortuorum corpora rite à viuentibus curentur, docet etiam ita illa curanda vt quantum fieri potest honestè componantur, & gratiam potius aliquam spirent; quam terrorem, & horrorem viuentibus incutiant. Iam verò nihil est ad aspectum truculentius cadauere apertis oculis hiante inde ergo institutum vt clauderentur.

At cur morientibus? quia si longo post interuallo efflato spiritu id tentaretur; frustra genis & palpebris rigentibus tentaretur. Plinius [c] hac tota de re *morientibus oculos operire; rursusque in rogo patefacere Quiritũ magno ritu sacrum est, ita more condito; vt neque ab homine supremum spectari fas sit, & Cœlo non ostendi nefas:* quibus extremis verbis significat consultum etiam per hunc ritum adstantium terrori siquidem enim ab oculis morientium aspici ominosum putabant. At cur receptum vt id charissimi quique præstarent? fortasse ne ignoti aspectior, & durior manus accederet; fortasse vt ægrè minus discederent, nec adstantibus inuiderent in manibus illorum deficientes quos sibi superesse maxime semper optarant, non enim tot sibi mori videbantur qui post se relinquebant in quibus quodammodo victuri censebantur.

c lib.11 c.37.

De secundo seruari nunc etiam id apud Christianos nobis ostendendum non est; cum quisque id per se satis quotidiana experiẽtia discere possit at semper recto per elapsa secula religiosè seruatum breuiter ostendo. Dionys. Alexand. antiquissimos ritus exponens qui à primis nascentis Ecclesiæ temporibus in mortuis condendis vsurpabantur, hæc habet apud Eusebium [d]. *Sanctorum corpora manibus erectis supinisque excipere gremio suo reponere, ora oculosque obturare, gestare humeris, cadauera decenter ornare, illis adherescere, amicè complecti; lauare accuratè, & linteo funebri inuoluere non grauati sunt:* in quo testimonio sæpius deinceps repetendo obiter quod paulò ante dicebam morientes amplexibus & osculis exceptos, & in gremium suumque receptos à superstitibus; cum interim eodem modo existimarent spiritum manibus Angelorum & ipsius Christi ore collectum in gremium Abrahæ, & aliorum sanctorum commendari.

d lib.7 c.17.

Quod verò etiam apud Christianos propinquissimus quisque & charissimus eo munere claudendorũ luminum fungeretur, constat ex his D. Ambrosij in oratione de morte Satyri fratris; *Denique proximè cum grauis quodam atque vtinam supremo vrgeres occasu, hoc solum dolebam quod non ipse adsiderem lectulo, at vtinam mihi dum sancta sorore partitus officium morientis oculos digitis tuis clauderim, quid optauerim? quid rependo? quæ vota deficiunt? quæ ministeria succedunt? ô dura; oculorum lumina quæ potuistis fratrem videre morientem, ô immites & asperæ manus quæ clausistis oculos in quibus plus videbam; ô durior ceruix quæ tam lugubre cum consolabili licet obsequio gestare potuisti;* & hoc ipsum confirmari etiam potest ex D. Hieronymo cuius hæc sunt ad Principiam de morte Marcellæ. *Sano, integro, vegetoque corpusculo obdormiuit in Domino, & te pauperculam suam, imo per te pauperem reliquit hæredem claudens oculos in manibus tuis, reddens spiritum in tuis osculis.* Cæterum quid mysticè pij & sancti viri significare voluerint per hanc oculorum occlusionem, obscurum non est; miserrimum enim, & infelicissimum genus mortis existimabant oculis adhuc patentibus ex hac vita decedere; quod habitus ille eorum sit, qui sint etiam huic sæculo cogitationibus, & votis affixi; qua re quid infelicius [e]? *Væ enim prægnantibus, &*

e Matth.24.19 Mar.13.17.

nutrientibus in illa die, Væ qui tunc huc illuc oculos circunferunt; cum deberent illos habere omnibus aliis clausos, & ad Deum tantum erectos: væ denique his qui tunc adhuc coguntin corde suo terrena consilia, cum iam tam sunt ipsi terræ reddendi, sed de his aliàs.

De tertio lex erat antiquitus apud Romanos in hæc verba concepta. *Ne filij patribus luci claro sugillent oculos*, habetur autem apud Varronem in fragmentis, & de illius intellectu, mirum quantum inter criticos nostri temporis est disceptatum; nam certa res est contrarium omnino, & Romanis ipsis & aliis, semper in vsu fuisse cum omnium parentum hoc tandem respiciat summa votorum, vt filiis superstitibus decedentes in illorum amplexibus expirent, & oculos claudant illorum manibus hærentes. Penelope vt supra vidimus de Telemacho filio.

Dij precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Et apud Albinouanum, siue is Ouidius est, Liuia eò lætis moritur quod hoc officium à filio sit habitura.

Saltem te incolumi moriar Nero: tu mea condas
Lumina, & excipias hanc animam ore pio.

Denique Iosephus loco adducto dicitur *patris oculos clausurus*; quod in summum mortis solatium Deus ipse Iacobo pollicetur, quid ergo illa sibi lex volebat? multa à diuersis afferuntur de quibus vide Guichiardum [a] sunt, qui per eam interdictum voluerint; ne filij Patres morientes inspicerent; sed interposito velario illorum oculos clauderent, non enim dici in lege *ne sugillent*, sed *ne luci sugillent*, & ob id afferunt alij fenestras claudi solitas. Antonius Augustinus, quem sequitur Kirchmannus putat esse allegoricè dictum, & significari, *ne filij parentum mortem maturent*, id est ne illis occasionem vllam præbeant dicto vel facto vllo, vnde tristentur, & doleant, ex quibus nimirùm mors plerumque senibus solet accelerari; sed hæc satis de lege, cuius intellectus non admodum nostra refert quomodo sit accipiendus.

a *lib.* 1. *c.* 11.

CAPVT III.

Ad locum Ieremiæ 22. Hæc dicit Dominus ad Ioachim Regem Iuda: non plangent eum: væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei væ Domine, & væ inclyte.

Prima conclamatio à præsentibus, & absentibus vsurpata; mox vt ægrum expirasse viderant aut audierant ea ad quid & quibus verbis fieret: conclamati qui dicerentur prouerbiali formula.

Post oculorum occlusionem, sequebatur *prima conclamatio* prima inquam. nam altera longè post sequebatur, eùm corpus, vel Cineres sepulturæ mandabantur; aut cum defunctus rite *collocatus* solemni more lamentabatur. prima autem hæc fiebat statim ab excessu decumbentis, & ægri, & dupliciter vsurpabatur. Primò ab iis qui præsentes ægrotanti aderant; vbi primum ipsum excessisse cognouerant. Secundò ab absentibus, cum primum nuncium de ægri excessu accepissent. In vtrasque autem commune id erat, quod voces subito flebiliter attollebantur, & mortui nomen iterabatur, subinde cum eiulatu, & lachrymis. Sic Dauid cum diu sollicitus egisset de salute Absalonis, vbi ipsum mortuum cognouit; statim ad primum nuncium conclamationem istam, & comploratione edidit [b]. *Contristatus*, inquit, *Rex ascendit super cænaculum portæ, & fleuit, & sic loquebatur vadens: fili mi Absalon, Absalon fili mi; quis mihi tribuat, vt ego moriar pro te fili mi Absalon, Absalon fili mi*, at de conclamatione à præsentibus facta puto illud intelligendum quod apud Hieremiam habetur [c]. Vbi Deus inter cætera quæ comminatur Ioachim Regi Iuda mortem etiam denunciat; quæ caritura sit omni solatio nimirum inter extraneos & hostes; qui nec ipsum conclamabunt, nec suprema vlla officia præstabunt morienti. *Hæc*, inquit, *dicit Dominus ad Ioachim filium Iosiæ Regem Iuda. non plangent eum væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei, væ pater, & væ inclyte*; Significat enim nec defletum, nec conclamatum decessurum; nullumque vel ex cognatis, vel ex amicis illi adfuturum morienti: nam ergo ati nomina consanguinitatis vsurpabant, vt alius diceret. *Heu Ioachim fili mi*, Alius. *Heu Ioachim frater mi*, vt vidimus in Dauide identidem repetente, *fili mi Absalon, Absalon fili mi*. At verò extranei nomina dignitatis adhibebant, vt dicerent, Heu Ioachim Rex inclyte. propterea Propheta vt significaret nullum, nec extraneum, nec consanguineum adfuturum, qui Ioachim morientem deploraret; dicit, nullum fore, qui illi sit dicturus, *væ frater aut væ inclyte*. Clarè autem colligitur sermonem hic esse de conclamatione à præsentibus ipsi morienti facienda. nam alia quæ ad sepulturam, vel ab absentibus adhibebatur, non erat in solatium morientis, sed in honorem iam mortui, nec ob id sequebatur quempiam infelicissimè obiturum, & nullo cum funere solatio, quod conclamandus ad sepulchrum non esset. Sed miserum valde est ita mori; nullum vt suorum circa se videat qui decedit, quod genus mortis per hæc verba Regi Ioachim denunciabatur. Contra vero Sedeciæ apud eundem Hieremiam alibi [d] promittitur pacata mors inter suorum manus. *non morieris*, inquit, *in gladio*, id est non violenta morte; sed in pace fato tuo defunctus morieris, *& væ Domine plangent te*.

b 2. *Reg.* 18. 33.

c *Cap.* 22. 18.

d *Cap.* 34. 5.

Sed plenius ritus hic illustrabitur ex collatione eorum quæ apud alias gentes fetusbantur; apud quas eodem pacto summæ infelicitatis erat sine hoc supremo officio decedere: vt contra omnibus optatissimum conclamatum à suis vita defungi. Ouidium [e].

Tam procul ignotis igitur moriemur in oris?
Exul vt occiderem nunc mihi vita data est

Et post.

Nec mandata dabo: nec cum clamore supremo
Languentes oculos claudet amica manus

Hoc enim pauebat Ouidius, quod Deus Regi Ioachin denunciauerat, pauebat scilicet, ne iis in regionibus moreretur, vbi nullus adesset, qui conclamaret, qui diceret, *væ frater, & væ inclyte*. Porro duplici de causa adhibitam hanc conclamationem à Gentilibus habemus. Prima & notissima, erat ad dolorem leuandum, & affectum in mortuum contestandum. Altera; vt ea ratione certiores omnino fierent de obitu ægri, & decumbentis; non rarò enim contingit, vt ægri videantur

e *li.* 3. *de pon. El.* 2.

videantur excessisse, cum tamen adhuc viuant: vita ipsa intra remotos quosdam sinus, quodammodo reducta, & latitante. vt ergo si quid tale sit, iterum exciteutur, & sibi reddantur, clamore sublato sæpiùs proprio nomine compellantur; quod nihil sit ad quod magis homines expergefiant, quam ad proprij nominis inclamationem: vt bene aduertit Lambertus[a] Ortensius, & experientia ipsa docet. causam autem hanc latius explicat Seruios ad illud Virgilij[b]. *Pars calidos latices.* Sic enim habet. *Plinius in naturali historia dicit hanc esse causam, vt mortui, & calida abluantur, & per interualla conclamentur; quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere, denique refert quemdam impositum pyra, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari;* Cùm ergo sæpius inclamatos nihil excitari videbant aliis accedentibus signis; tum omnino excessisse iudicabant; vnde factum, vt qui pro mortuo habebatur *conclamatus* diceretur. Apuleius[c]. *Domi tua iam diu defletus & conclamatus es.* ex quo loco obiter illud etiam confirmatur, quod initio huius capitis posuimus, primam conclamationem fuisse ab absentibus, & à præsentibus vsurpatam, & ab illis vbi primum de propinqua aut amici morte nuncium accepissent; id enim hic clarè significat Apuleios, *Domi*, inquit, *tua defletus & conclamatus es* qui nimirum iam pridem mortuus es renonciatus. & ex hoc, prouerbiali formula apud optimos latinitatis auctores, *conclamata dicuntur*, quæ iam perdita esse, & plane desperata significantur: vnde Terentius[d] *desine: iam conclamatum est.* vbi Donatus. conclamatum est, transactum, ac finitum; vt *conclamata corpora, qua nihil reliqui, iam habent ad vita officia* sic etiam Apuleius[e]. *Conclamata* corpora ægrorum dixit, quorum iam salus desperata est. *Vt optimi medici*, inquit, *conclamatis desperatisque corporibus non adhibent medentes manus, &c.*

a Comment. in 2. lib. Luciani.
b lib. 6.
c lib. 1. Metamor.
d In Eun. ac. 2.
e lib. 2. de Philosophia.

Dixi apud bonos auctores: nam deterioris æui scriptores conclamatum etiam in bonam partem accipiunt pro celebri, & decantato in quam significationem Sidonius Apollinaris dixit *conclamatissimum foutum* id est celeberrimum, & alibi. Lupum Episcopum vocat *conclamatissimum primipilarem*, & iterum. *Conclamatissimas declamationes*, vtuntur etiam in eadem significatione Claudius Mamercus Apollinaris æqualis. & Salisboniensis. At aliis *conclamare*, & *clamare* ab hoc sito ponitur pro *deplorare*, & *conqueri*. D. Ambrosius in oratione funebri in Theodosium Imperatorem. *Huius Principis, & proximè conclamauimus obitum, & nunc quadragesimum celebramus sicut S. Ioseph patri suo Iacob quadraginta diebus humationis afficia detulit*, hic enim *conclamare* positum est pro deplorare vt sæpissimè in sacris literis *clamor* idem est quod lamentum, & *clamare* idem quod conqueri, & lamentari. Vnde ad Ezechielem[f] *clama, & vlula fili hominis* g; & rursus, *Eiulabunt super te voce magna & clamabunt amarè*, & hæc satis de hac prima conclamatione.

f Cap. 21. 11
g Cap. 27. 30

Capvt IV.

Ad locum Actor. 9. 17.

Factum est autem vt infirmata moreretur, quam cùm lauissem posuerunt in cœnaculo.

Defuncti corporis solemnis ablutio: à quibus & ad quid, & apud quas gentes vsurpata, Christiani qui semper eam religiosè seruauerint. Apud alios plerosque solis fœminis munus illud iniunctum; quod Iudæis olim, & Christianis deinceps, inter viros fœminásque partitum est.

POst conclamationem sequebatur defuncti corporis curatio quod solemni ritu lauabant, vngebant certis etiam vestibus induebant & demum collocabant: de quibus singulis dicam quæ pluribus sacræ Historiæ locis illustrandis magis facere existimauero. Mortui ergo corpus primum omnium *abluebant*, quod adeò Hebræis solemne erat; vt Hieronymus[h] ab Oleastro putet genus pœnæ & supplicij fuisse illotum post mortem relinqui, quod ipse, & Durantius[i] qui eum sequitur colligunt ex illis verbis. *Vir siue mulier in quibus pythonicus, vel diuinatorius fuerit spiritus morte moriatur; lapidibus obruent eos; sanguis eorum sit super illos.* quæ vltima verba ita videntur interpretari; vt iubeat Deus illos & in proprio sanguine fœdatos destitui debere, quod quam solidum sit alij viderint; nemo enim nescit consueta phrasi scripturæ; *Sanguinem alicuius esse super caput eius* significare illum esse reum mortis; vel suæ, vel alienæ. Nobis autem satis sit cadauera ab illis solemni more abluta; quod licet signate in veteri scriptura non habeatur certissimè, tamen colligitur, ex alio ritu illo vngendi, & ornandi de quo paulò pòst, & clarissimè traditur in historia Apostolica[k], vbi de Tabitha, *factum est autem, vt infirmata moreretur, quam cum lauissent posuerunt in cœnaculo.* Nec dubium genus hoc officij in mortui memoriam non fuisse prætermissum ab iis qui in aliis curandis quæ ad hoc pietatis opus pertinebãt iam se religiosos præbebant. Spectare porro hoc ad curam, quam pro mortuis superstites gerere debent, testitur perpetuus vsus Ecclesiæ Catholicæ in qua semper est religiosè seruatum, vt defunctorum corpora, quæ rite sepelirentur, prius essent abluta cuius ritus meminit alicubi Tertullianus[l]. *Sed et si ceremonias tuas non frequento: attamen, & illa die homo sum: non lauor diluculo saturnabilis, ne, & noctem; & diem perdam. attamen lauor honesta hora, & salubri, qua mihi, & calorem & sanguinem seruet, rigere & pallere post lauacrum, & mortuus possum;* quæ vltima verba apertissimè alludunt ad hunc ritum lauandi mortuos etiam Christianis seruatum: testantur autem clarius id ipsum plures Historiæ sacræ apud vtrumque Gregorium Magnum[m], Turonensem[n], Bedam, Eusebium & alios quos refert Lorinus[o] noster & ex quibus hanc consuetudinem vi traditione acceptam, & in Ecclesia ritè seruatam defendunt aduersus Hæreticos nostri temporis Lipomanus in suis obseruationibus ad vitas Sanctorum, Pamelius. & B. Renanus ad locum Tertulliani ex Apologet. denique id ipsum aperte traditur à Dionysio Alexandrino, cuius verba in capite præcedenti retulimus. *Sanctorum corpora inquit manibus supinis excipere; lauare accuratè, funebri lintea inuoluere, &c.*

h In 2. Leuit. v. 27.
i lib. 1. c. 23.
k Actor. 9. c. 37.
l Cap 42. Apolog.
m Hom 34. in Euang. lib. 3. Dial. c. 17. lib. 4. c. 14. 27.
n de glor. confess. cap 7. 42.
o in acta c. 9. 37.

At quorsum, & apud quas alias gentes; & à quibus aut quibus lauacrum illud exhibebatur? quorsum adhibitum, facile per se quisque intelligit; lauabantur enim mortui, & ipsorum causa,

&

& eorum qui superstites remanebant ipsorum quidem; vt hoc etiam honore augerentur; vt honestiùs à viuis, & minore cum horrore cõspicerentur mirum enim est quanta nonnullis cura sit; vt etiam post mortem non indecori appareant: nec fœdum quidquam oculis spectantium obiiciant de Augusto narrat Suetonius [a]; *Supremo die cum identidem exquisisset; an iam de se tumultus foris esset petito speculo capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi præcepisse*, nimirum, vt mortuus etiam dignitatem illam oris seruaret quam viuus habuerat. quis autem nescit defunctorum corpora, præsertim qui ex longo morbo contabuere, sordes plures contrahere, quæ planè ipsos dehonestent nisi abstergantur? est etiam alia causa à physica ratione desumpta, ex parte quoque illorum qui lauantur: vt scilicet per eam occasionem contrectati, abluti aqua calida foti, excitentur iterum, & sibi reddantur: si forte consopiti tantum; & examinati sunt, & non verè exanimes. Quam causam Seruius ex Plinio [b] memorat, vt vidimus in verbis proximo capite adductis. *Solet*, inquit, *plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere: propterea mortui calida abluuntur, &c.* Sane hoc attestantur exempla multorum qui ex ipso funere redìuiui steterunt. quorum argumento vsus est Eusebius contra Hierocles ad dissoluenda falsa miracula Tyanæi nimirum non fuisse verè mortuos, quos ille excitasse credebatur; sed pro mortuis habitos, ad quod firmandum puellæ cuiusdam Historiam narrat, quæ dum pro mortua efferetur excitata repente est ad lapsum pluuiæ cadentis & hæc causa ex parte defuncti, cur lauaretur.

Ex parte superstitum illa nouissima, vt qui necesse habebant ad corpus accedere, illud tangere, osculari, amplecti, & demum suprema alia officia illi impendere, sordibus, & illuuie cadaueris non offenderentur.

At apud quas alias gentes ea feralis ablutio vsurpata breuiter dico; apud omnes, quibus aliqua mortuorum, & sepulcri cura quia nimirum ratio propter quam ea adhibita, æquè apud omnes gentes valere debuit itaque ab antiquissimis temporibus apud Homerum Achilles calida defunctus abluitur, & in funere Patrocli [c].

Postquam incaluit aqua in lebete insonante

De latinis etiam constat ex Ennio, cuius illud est.

Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit

At Dardanorum consuetudo digna est, hoc loco non prætermitti, de quibus Ælianus [d], *Dardanenses*, inquit, *qui in Illyrico sunt ter tantum per vniuersam vitam lauari audio: post partum, & cum nuptias ineunt, & post mortem*

Qui autem lauabant? vt plurimum apud alios fœminæ & quidem quæ defuncto erant coniunctiores Seruius in illud Virgilij [e].

date vulnera lymphis

Abluam

Lauare, inquit, *cadauera dabatur proximis* vnde mater Euriali [f],

nec vulnera laui

Veste tegens,

Sic apud Homerum, quæ hoc ferali officio funguntur fœminæ sunt vt constat Iliad vltimo vbi de Achillis funere, & apud Euripidem in Phœnissis Creon Iocastam iubet ad mortuum filium abluendum

Ipse ad sororem eo Iocastam; vt abluat

Cadauer illa filij atque collocet

Et in eadem Tragœdia circa finem Antigone à Creonte petit vt sibi fratrem lauare liceat

Artu abluam saltem concede mortuum

Similiter Ennius

Tarquinij corpus bona fœmina lauit & vnxit.

Hæc apud Ethnicos; at apud Iudæos & deinceps apud Christianos aliter obseruatum puto refert Baronius [g] ex Rabbi Iacob, & Rabbi Mose viros virorum, & fœminas fœminarum cadauera curare consueuisse; curasse autem *oculos & ora claudendo; fascia stringendo; capillos tondendo; corpus lauando; quod lotum, & postmodum vnguentis vnctum linteis inuoluebant, Et sic curatum sepulturæ mandabant*; Ex qua cõsuetudine apud Marcum [h] legimus de Christo mortuo *Maria Magdalene, & Maria Ioseph. aspiciebant vbi poneretur.* quia scilicet ipsæ corpus Domini non curabant; nec sepeliebant: sed vbi à viris, quorum ea cura propria poneretur obseruabant, quod ipsum indicat Lucas [i]. *Subsecutæ mulieres viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius.* quibus consonant quæ de Beata Virgine refert Metaphrastes apud Surium [k] quam acceptum corpus filij Iosepho tradidisse dicit, & sic locutam. *Tibi cura erit vt sepultura hoc, cum honestè componas, myrrha condias, &c.*

Et ex his facile est intelligere, qui lauarentur nullus enim eo supremo officio destituebatur, qui rite sepulcro mandaretur. quotus enim quisque est, cui ad lauacrum aqua non suppetat? ideo nec extremè inopes eo solatio si sic appellari potest, fraudabantur.

Capvt V.

Ad locum Genesis 50. Præcepitque Ioseph seruis suis medicis, vt aromatibus condirent patrem.

Et ad locum Ioann. 19. 40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus sicut mos est Iudæis sepelire.

Vnctura feralis quibus exhibita, & ex quo genere aromatum, apud quos ea maximè in vsu, & quid in ea propriè spectatum: qui innungerent; fœmina apud alios: apud Iudæos, & Christianos partito munere fœmina à fœminis inuncta, viri à viris: serui Ioseph qui Iacobum condiunt an veri Medici.

POst funebre lauacrum sequebatur cadaueris inunctio quam apud Hebræos maximè vsurpati solitam ex pluribus sacræ Scripturæ [l] locis apertè constat de quo iam breuiter hæc expediemus qui inungerentur, à quibus, quo genere aromatum; quorsum id, & à quibus gentibus seruatum & demum qualis illa esset inunctio.

Qui inungerentur, dubium non est honestiores quosque fuisse; aut qui diuitibus, & honestis, quos superstites relinquerent, chari essent. Cùm enim non leuis in id impensa esset facienda, alterum ex duobus opus erat; vel vt qui vngebantur diuites ipsi essent; vel amici diuitum. & tales sunt qui in sacris litteris iuncti dicuntur. Nam

Iacob

a lib. 2. c. 37
b Cap. 99.
c Iliad. 18.
d De var. Hist. li. 4. c. 1.
e lib. 4.
f lib. 9. Æn.
g Tomo 1 an. 34.
h Cap. 15.
i Cap. 23.
k Augusti 15
l Gen. c. 50. & 26. Matth. c. 26. 12. Mar. c. 6. Luc. 23. 56. & c. 24. 1. Ioan. c. 19. 40.

a Gen. 50.
b 2. Paral. 16

Iacob [a] iossu filij inungitur qui toti Ægypto com suprema præerat potestate & Asa [b] Rex exquisitissimis odoramentorum generibus delibutus componitor: in nouo vero Testamento Christo Domino hoc officium persolutum est, non quod ipse diues esset; sed quod charus diuitibus Iosepho scilicet ab Arimathia, & alijs quos propterea Euangelista diuites fuisse non reticet, vt sumptuosam vnctionem non admiremur. puto tamen ita solis honestioribus exquisitam inunctionem tributam; vt etiam reliquis omnibus sua aliqua non defuerit itaque nullus ferme defunctus hoc officio carebat. Clemens Alexandrinus hoc indicat vbi agens de vsu vnguentorum vniuersè pronunciat, non viuentium illa propria esse, sed mortuorum; & apud Marcum. Christus Dominus iam sepultos, à piis nec ditissimis fœminis vngendus quæritur, nefas putantibus carere eum supremo illo vncturæ honore cuius nullus omnino expers abibat; nisi qui insepultus abiiceretur. Propterea in iure ciuili cum de sumpto funeris agitur exemplum ponitur in impensa vnguenti, quod id nunquam omitteretur. Marcus Iurisconsultus sic ibi loquitur *funeris sumptus ille accipitur; quidquid corporis causa, veluti vnguentorum erogatum est.*

De secundo qui inungerent: apud Hebræos certi homines ad id propriè attributi hoc officio fungebantur; vt colligitur ex adducto loco Genesis [c]. *Præcepit*, inquit Ioseph seruis suis medicis vt patrem condirent. quod tamen ita intelligendum existimo quemadmodum de lotione dixi; vt à fœminis curatæ fœminæ fuerint à viris viri.

c Cap. 50.

Qua tamen ex re ne quid dissimulem, tres existunt non leues difficultates in Historia Iudaica. Prima est qui essent illi medici; quibus inungendum Corpus patris tradidit. Secunda cur pollutum, & immundum esse iubebat, Deus, quo mortuum tetigisset; si pium, & consuetum erat defunctos lauare, & vngere. Tertia denique quid mulieres illæ in Euangelio ad sepulchrum, vt IESVM vngerent accurrerunt; cum viros curare non mulierum proprium esset, sed virorum: dicamus aliquid de singulis.

Primo loco difficultatem facit quod *medices*, & quod *seruos* appellet; medicorum enim non est mortua corpora curare, sed adhuc spirantia; quorum salutem si valent tuentur, & seruant, si morbo laborant, præsidio artis restituunt, propter hoc ergo sunt qui hic *medicorum* nomen à nostro Interprete non propriè vsurpatum putent: sed pro *pollinctoribus* positum, fauent LXX. qui habent *funeratoru*; siue vt alij vertunt *sepultoru*. Arbitror tamen propriè hic medicos appellatos, & eorum hoc munus, apud Ægyptios, præsertim peculiare fuisse, quod colligo primo quia Hebræa vox רופאים *Rophim*. quæ hic vsurpatur medicos significat. Secundo quia licet medicorum non esset corpora defunctorum *sepelire*, id est terræ mandare: erat tamen sepelire, id est ad sepulchrum parare; cadauera condiendo, siccando, alligando, inuoluendo in quo sensu LXX. vt notat Augustinus de locutionibus in Gen. *sepultoris*, siue funeratoris voce sunt vsi, non ad significandum vespillonem, & eum qui terræ mandat, sed qui curat corpus, & aptat vt rite inhumetur. Tertio quia medicorum erat præsertim apud Ægyptios medicamenta componere & præparare; ea maximè quæ in maiori pretio essent, tale autem erat medicatum funus, quod mumia etiam nunc dicitur; Est autem mumia, humanum cadauer certis aromatibus conditum, & asseruatum. cum ergo id munera obibant medici, non tantum mortuos curabant. Sed viuorum quoque saluti prospiciebant, quod est illorum proprium. Quarto denique si circa corpus defuncti ea faciebant Ægyptij, quæ ad ipsum seruandum ne tabo diffluceret, maximè valerent: cuius alterius id ope præstari poterat, quam medici? cuius munus est ea internoscere quæ tabem arceant, & incolumitatem quibuscunque corporibus impertiant quod adhuc clarius fiet; si medici nomen etiam ad sectores, & Chirurgos olim pertinuisse non ignoremus, vt tradit Celsus [d] in procemio libri primi: Chirurgorum autem maximè propria erant, quæ Ægyptij cadaueribus præstabant. Herodotus [e]. *Ante omnia*, inquit, *incurno ferro cerebrum per nares educunt; vt quamque partem educentes, ita locus eius medicamentis explentes. deinde acutissimo lapide Æthiopico circa ilia conscindunt: atque illac omnem aluum extrahunt: quam vbi repurgarunt ac vino phœnicio explenerunt, rursus odoribus contusis reficiunt; imo omenta complentes contusa myrrha & casia, & cæteris odoribus iterum consuunt, &c.* Denique ad hos etiam pertinuisse *medici* nomen clarè tradit ibidem Herodotus *medicina*, inquit, *apud Ægyptios ita distributa est vt singularium morborum singuli sint medici non vnius plurium: itaque omnia referta sunt medicis*, & deinde eos subdens, qui mortuos curant. *sunt certi*, inquit, *ad hoc ipsum constituti, qui cum ad ipsos cadauer portatum est, diligentissime condiunt, &c.* Et hos *salitores* appellatos dicit Diodorus [f]. Siculus. De his medicis fortasse illud Dauidis intelligi potest Psal. 87. numquid medici suscitabunt, aut confitebuntur tibi, ostendit enim frustra operam impendi ab his medicis defuncto corpori; quod quantumuis vertant, & curent non possunt suscitare.

d De re medica.
e lib. 2.
f lib. 2. Bibl. c. 5.

At hi serui dicuntur; quod nomen in veros medicos non cadit: imo vero nam antiquitus medici tam apud Latinos; quam Græcos & Ægyptios inter veros seruos, vt pluribus ostendit Tiraquellus de nobilitate [g]. extat apud Suetonium [h] Epistola Augusti Imperatoris in hæc verba: *Mitto præterea cum eo ex seruis meis medicum, quem scripsi Germanico, si vellet, vt retinet.* Cicero [i] similiter Philippi cuiusdam medici meminit serui ipsius Deiotari, & de alio Seneca [k] *tenebatur*, inquit, *inclusus Domitius imperauit medico eidem seruo suo, vt sibi venenum daret, &c.* quam Historiam refert, etiam Plutarchus in Cæsare illud adiungens quod cum Domitium hausto poculo facti pœniteret, seruus adfuerit, eumque solatus bono animo esse iusserit quod non venenum, sed medicatam & soporiferam potionem temperasset.

g Cap. 31. n. 410.
h in vita Calig. c. 3.
i Orat. pro Rege Deiot.
k lib. 3. de benef.

De secundo quemadmodum nunc etiam in Christiana Religione *irregularitatis* nota contrahitur; ex iis quæ non solum nullum crimen continent, sed cum laude etiam à quibusdam administrantur? Sic etiam apud Hebræos certa legalis impunitas contrahebatur ex iis operibus quæ alioqnin sancta, & iusta erant qua de re alibi.

De tertio dubium non est; Quin cum ritè, & ex ordine omnia fierent fœminæ à fœminis, Viri autem à viris in suo funere curarentur cum tamen aliquid turbatum erat, rectus ordo, vt in

alia

aliis, ita, nec in hoc perpetuò ſeruabatur non mirum ergo; ſi in tanta perturbatione, quanta in Chriſti morte rerum omnium vita eſt: Sanctæ iſtæ mulieres dubiæ forte, an Chriſto hoc officium ab aliis eſſet perſolutum; vel id oblitæ religioſa ſedulitate vellent ipſæ preſtare, quod alij neglexiſſent ita nodum hunc alij ſoluunt: at aliter mihi expediendus videtur, duplicem nimirum fuiſſe corporis inunctionem: alteram, quæ ſtatim quod lotionem ſequebatur calente adhuc, & nudo cadauere, & hæc apud Hebræos, & Chriſtianos in fœminis à fœminis, à viris autem in viris curabatur. Alteram verò quæ ſuhinde repetebatur, cum cadaueri iam veſtibus feralibus amicto, & collocato aut etiam ſepulro varia odoramenta officij cauſa inſpergebantur puto ergo de hac ſecunda inunctione, accipiendum, quod ſanctæ iſtæ mulieres, Chriſto, vt impenderent, tam diluculo ad ſepulchrum pertexerunt.

At turbat quod apud Baronium ex priſcis Actis aliecubi refertur in vita enim [a] ſanctorum Probi, & Andronici, Maximus Præſes ſic martyrem alloquitur. *Putas, quia mulierculæ aliquæ habent corpus tuum aromatibus, vel vnguentis condire iniquiſſime? nec de hoc eſt cogitatio, vt reliquias tuas perdam*, & paulò pòſt. *Nonne ſic te perdam, & reliquias tuas ne mulierculæ in linteamine corpus tuum inuoluant, & odoribus adornent?* Similiter, in vita Sancti Andreæ habetur de Maximilla. *Corpus illum Apoſtoli tuliſſe, & optimo loco cum aromatibus ſepeliſſe* adde his vnguenta confecere maximè proprium eſſe fœminarum, & ſemper fuit imprimis apud Hebræos, quorum filiæ dicuntur [b] futuræ *vnguentaria* in aula Regis. erat ergo Chriſtianis, & Iudæis nullum in hoc diſcrimen: ſed paſſim à fœminis, quotquot inungendi erant; ſiue viri; ſiue fœminæ eſſent, inungebantur.

[a] Tom. 2. Annal. in vita SS. Probi & Andronici.

[b] lib. 1. Reg. c. 8.

Reſpondeo primò, vt iam dixi diſcrimen illud ſeruatum cum omnia ritè, & ex ordine peragebantur in tumulto verò, & furtiua funeratione, qualis erat martyrum, turbabatur. Secundo quod dicit Præſes ille; fortè ex ſenſu Gentilium dicit; apud quos fœminæ hoc officio in quoſcunque promiſcuè fungebantur. Tertio vnguentatiæ erant fœminæ apud Hebræos; non tam quod alius vngerent; quam quod vnguenta conficerent. At in gradum iterum, & quæ genera odoramentorum in id aſſumpta fuerint inquiramus.

CAPVT VII.

Ad locum Ioan. 19. Venit Nicodemus ferens mixturam Myrrhæ, & Aloës quaſi libras centum.

Odoramenta, vngendo cadaueri quæ maximè adhibita apud Iudæos, & alios, Myrrha, Opobalſamum, Aloë, Cinnamomum primi in ea re pretij: De Sale, Gypſo, calce aliquid adiunctum.

B. Xauerij corpus quomodo miraculo ſeruatum, ſi calcis vſus incolumitatem imperitit: Chriſti Domini vnctura quanti æſtimanda.

EA quæ cadaueri condiendo adhibebantur, Scriptura aliquádo generali voce complectitur: alias etiam per certas ſpecies diſtinguit, & ſignat Generali voce vtitur in deſcribenda ſepultura Iacob Patriarchæ, & Aſa Regis Iuda; & in nouo teſtaméto Marcus, & Lucas cum de funere Chriſti Domini loquuntur, Iacob enim dicitur aromatibus conditus; quod immerito Arias Montanus ad ſolum balſamum reſtringit: Aſa verò aromatibus, & vnguentis Meretriciis delibutus. De Chriſto Domino autem Marcus, & Lucas dicunt mulieres vt illum ſepelirent, aromata emiſſe, & præparaſſe at certa adoramenta diſtinguit D. Ioannes [c] *venit*, inquit, *Nicodemus ferens mixturam myrrhæ & aloës quaſi libras centum.*

[c] Cap. 19.

Quod attinet ergo ad aromata ipſa in vniuerſum in duplici illa differentia fuere alia enim erant ad incorruptionem cadaueri impartiendam, & arcendam putredinem, alia etiam ad odorem, & gratiam conciliandam, & fœtorem inhibendum. nam vtrumque nunc etiam propoſitum eſt mortuorum corpora curantibus & condientibus. Primi generis erant ſal, Gypſum, Bitumen, mel, Cera: ſecundi vero Balſamum myrrha, Aloës, Cinnamomum de quibus, & pluribus aliis fusè, & diſtinctè agit Petrus Bellonius toto libro ſecundo de medicato funere; nos hic nonnulla attingemus; quæ ad illuſtrandum hunc funebrem ritum prout apud Iudæos vſurpabatur magis facere videbuntur.

De *ſale* igitur non habetur diſtinctè in ſacris literis, quod cadaueribus fuerit aſperſum: alluditur tamen ad id non obſcurè apud Matthæum [d] eum diſcipuli à Chriſto Domino notiſſimo illo elogio appellantur *Sal terræ*. Vbi hoc Hilarius [e] obſeruat his verbis; *Sal in omnem vſum humani generis effectus incorruptionem corporibus quibus fuerit aſperſus impertit.* ea eſt enim ſalis natura, cuius vires explicans Plinius [f]. *Salis*, inquit, *natura eſt per ſe ignea omnia erodens, corpora vero adſtringens, ſiccans, alligans: defuncta etiam à putreſcendo vindicans, vt durent ita per ſæcula*, apud Chriſtianos autem vſum ſalis etiam obtinuiſſe in hac conditura cadaueris; inde colligitur, quod Eunapius Sardianus Salitas martyrum reliquias irridendo traducit de vitis Philoſophorum.

[d] Cap. 5.

[e] Can. 4. in Matth.

[f] lib. 31. c. 9.

De Gypſo nihil etiam ſignatè traditur in ſcriptura: adhibitum tamen non leui coniecturo colligimus quod Æthiopes, & alij orientales in cadaueribus ſeruandis illo ſint vſi, teſte Herod. lib. 3. aliud tamen ſpectatum eſt à Nerone, cum faciem Britannici fratris, quem veneno interemerat Gypſo lininit, fecit id enim, ne linor ſcelus argueret & venenum proderet. licet id aſſecutus non fuerit, quod pluuia repente coorta Gypſum abluerit, omniumque oculis ſcelus ſubiecerit, quod ille fruſtra tegere conabatur vt pluribus refert Dio in vita Neronis.

De myrrha verò nullus eſt, qui ambigat, eſt enim præcipuè inter omnia aromata in hoc munus ſemper adſumpta. Ioannes [g], de quo modo diximus clarè refert Nicodemum *mixturam myrrhæ tuliſſe.* Patres omnes explicantes, quid maximè ſancti magi voluerint in myſtica illa munerum oblatione vno conſenſu tradunt, myrrha ſignificatam fuiſſe ab illis *Dominicam ſepulturam*; quod ea condiendis ſeruandiſque corporibus apud Iudæos imprimis adhibebatur, ita Chryſologus cum pluribus aliis pulchè autem Sedulius.

[g] Cap. 19.

Aurea naſcenti fuderunt munera Regi
Thura dedere Deo myrrham tribuere ſepulto.

Et

a Orat. 38. Et Naziaozeoos [a]. *Cum magis dona affer, aurum Thus, & myrrham; vt Regi, vt Deo, vt salutis tua causa mortuo* Iten. loco eitato *myrrha*, inquit, *ostendebatur; quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur, & sepeliretur. Fulgentius* [b]. *thus ad sacrificium, aurum ad tributum, myrrha ad sepulturam pertinet mortuorum. Ambrosius* [c]. *thesaurus enim Regni, sacrificium Dei, myrrha est sepulture. Prudentius in hymno de epiphania.*

b Homil. 5. de Epiphan. c lib. 2. de fide c. 2.

Regem, Deumque annanciant
Thesaurus, & fragraus oder
Thuris sabai: at myrrheus
Puluis sepulchrum pradocet.

d in cap. 2. Matth. Theophylactus [d]. verò myrrham, inquit, *obtulerunt magi; vt mortem degustaturo; nam Iudai cum myrrha mortuos sepeliunt. myrrha enim cum sicca sit arefacit, & exsiccat humiditatem, & non sinit innasci vermes, &c.* Propterea apud Christianos etiam deinde receptum, vt martyrum, & Principum cadauera myrrha conditentur. Prudentius in Hymno de defunctis.

Candore nitentia claro
Pratendere lintea mos est
Aspersaque myrrha sabeo
Corpus medicamine seruat.

Quid autem myrrha, & quale esset vnguentum in hunc vsum ex ipsa confectum pluribus explicat Petrus Bellonius loco eitato.

At Balsamum eo etiam nomine magis expetebatur quod præter incorruptionem gratiam quoque, & odorem corporibus inbalabat. quod etiam nunc adeò in vsu est; vt Balsamo curata corpora eo ipso defuncta intelligantur: porro in hoc ipsum adhibitum quoque fuisse apud Christianos discimus ex sanctorum Historiis. alludit ad hoc D. Hieronymus in vita Paulinæ ad Pammachium. *Pammachius noster sanctam fauillam, ossaque veneranda eleemosinaa Balsamis rigat; his pigmentis atque odoribus fouet cineres quiescentes.* & de eodem Corippus de funere Iustini agens totum hunc apparatum vnguentorum cadaueri curando commemorat.

Thura sabaa cremant flagrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odoro Balsama succo
Centum alia species vnguentaque mira teruntur
Tempus in aternum sacrum seruantia corpus.

Extat vetus inscriptio Hispanica vsum Balsami in hac conditura maximè commendans.

MATER ad luctum & gemitum
relicta, cum lachrymis, & opobal-
samo vdum, hoc in sepulchro
condidit.

At de calce aliquid mihi dicendum est; non quod de ea quidquam in Scriptura habeamus: sed quod in hunc vsum aliquando adhibitam legamus in martyrum Historiis viua enim calce, & candidissimo cæmento obductum sanctæ Aphræ Martyris corpus repertum est à sancto Embticone Episcopo. vnde colligit vir nobilissimos, & eruditus Marcus Velserus calcis olim vsum in curatione cadaueris, sed in quem finem potissimum? ad exedendum ne, & absumendum; an etiam ad seruandum? si ad illud: non facit ad hunc locum, vbi aromata, & alia seruando cadaueri adhibita recensemus. Si ad hoc: nihil ergo mirum si quorumdam corpora viua in calce sepulta postea integra fuerint reperta, & tamen sanctæ Aphræ reliquiæ quod calce inclusæ: nihil

Sopran. in Dauid.

læsæ fuerint miraculo est habitum: & Patrum nostrorũ memoria B. Francisci Xauerij Indorum Apostoli corpus, diu viua calce obrutum miraculo fuit; quod postmodum effossum planè illæsum apparuerit. Arbitror ergo inconsultè à quibusdam inter alia calcem connumerari, quæ olim seruando cadaueri adhibita si id faciunt sine vlla restrictione. prorsus enim seruando cadaueri viua calx idonea; non tamen integram carnem seruando; sed pœnitus exsiccando, & exedendo qua ratione à putredine vindicat, tetrum odorem arcet, vermes impedit, ne adnascantur. itaque non legimus illam vspiam vsurpatam; nisi in subito, & tumultuario funere, & vbi properandum esset & aliò reliquiæ asportandæ, merito ergo pro miraculo est habitum sanctæ Aphræ, corpus tanto post tempore incolume in viua calce repertum. Miraculum etiam & longè clarissimum, quod B. Xauerius viuæ itidem calci intra suum loculum penè defossus; tam integer nihilominus quartum post mensem apparuerit; quasi eodem die decessisset: Carne recenti, & humida; illæsa veste, colore viuido sanguine florenti, qui scissa cute fluxit, vt inspiranti; quo in statu cum perseuerasset ad 16. mensem, mirirò diuinam omnes virtutem sunt in eo admirati, & venerati quæ viuæ calcis vim in contrarium flexisset: vt quæ tabefacere, exedere, conficere, & exsiccare debuerat succum sanguinem colorem, gratiam denique extinctis artubus contulisset, qua de re pluribus Turselinus [e] noster in vita Xauerij. e In vita Xauer. lib. 3. c. 10.

Sequitur *Mel.* cuius virtutem Plinius [f] in primis commendat: Mellis inquiens, *ipsius natura talis est, vt putrescere corpera non sinat: vnde mortuos Democritus melle illini, & asseruari præcipiebat* in spem scilicet reuiuiscendi vt alibi illum idem Plinius [g] irridet *similis*, inquit, *de asseruandis corporibus, & reuiuiscendi promissa à Democrito vanitas, qui non reuixit ipse, &* Varro de re rustica. *Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit, vt comburerent, quam Democritus qui vt melle seruarent: quem si vulgus sequutus esset peream si centum Denariis calicem mulsi emere possemus.* Melle autem cadauera à Babyloniis illini solita testis est Herodotus: vt mirum non sit si Alexander Babylone defunctus eo conditus fuerit, de quo Statius [h].

f lib. 23. c. 23

g lib. 7. c. 55.

Duc, & ad Hemathios manes vbi belliger vrbis
Conditor Hyblæo perfusus nectare durat

h lib. 3 Silu. in prop. Colore.

At de Agesilao Lacedæmoniorum Rege, quæ ad hunc ritum [i] faciunt, hæc refert Æmilius [k] Probus. *Ibi cum amici quo Spartam facilius perferre possent; quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domũ retulerunt.* Porro ad hunc mellis vsum obliniendi corpora puto Scripturam alludere; cum illud sæpius simul cum illis enumerat quæ maximè in id vsurpata: vt sunt Balsamum, oleum, Resina, apud Ezechielem [l]. Iuda, & terra Israel ipsi institores tui in frumento primo Balsamum, & mel, & oleum, & Resinam proposuerunt in nundinis tuis & Patriarcha Iacob [m]. Sic filios alloquitur de muneribus in Ægyptum deferendis. *sumite* de optimis terræ fructibus in vasis vestris, & deferte viro munera modicum resinæ, & mellis, & sturacis, stactes, & terebinthi. Perdurasse autem in hoc mellis vsum vsque ad posteriora tempora testis est Corippus qui in versibus paulò ante adductis *mel* inter illa recenset, quæ Iustini cadaueri curando parabantur.

i V. Dalecam. in Plin. l. 22. & 23. Casau. in Athen. lib. 15. Lamb. in Prob.
k In vita Agesil.
l Cap. 27. 17.
m Gen. 43. 11.

Dixi præterea *Cinnamomum* ad hoc assumptum. Quod inde colligo, quia Asa Rex Israël meretriciis vnguentis post mortem delibutus dicitur [a] at constabat meretricium vnguentum tum aliis adoramentis, tum maximè *Myrrha, Cinnamomo, & Aloe*. Vnde sic illa loquitur apud Salomonem [b] *asperſi cubile meum Myrrha, & Aloe, & Cinnamomo.*

a lib. 2. Paral. 16. 14.

b Prouerb. 7. 17.

De Aloë verò ipso habemus signate apud D. Ioannem [c]. *Venit*, inquit, *Nicodemus ferens mixturam Myrrha, & Aloës quasi libras Centum* quæ duo aromata coniunguntur etiam in Canticis [d] à sponsa *Nardus, & Crocus, fistula, & Cinnamomum cum vniuersis lignis Libani: Myrrha, & Aloë cum vniuersis primis vnguentis*: quo in loco pro *Aloe* Hebraicè est אהלות *ahaloth* quod sono vocis ab Aloë parum abit, vt propterea putent aliqui sola ea coniectura, quod sono conueniant, *ahaloth* pro Aloë interpretatum quod autem, & quale esset hoc genus vnguenti ex Aloë Myrrhaque confectum, non est nobis hoc loco subtiliùs inuestigandum illud tantum in vniuersum dicere possumus fuisse commendatissimum & primi pretij, vt facilè quisque potest intelligere ex tribus locis adductis. Miranda ergo in hoc fuit Nicodemi pietas & munificentia qui centum ipsas libras tam pretiosi liquoris attulerit ad Christi corpus vngendum, quanti enim hæc illi liberalitas steterit; facile est, & ex non leui coniectura colligere; nam si Magdalenæ vnguentum trecentis denariis fuit æstimatum, & eo pluris: certum autem est, nobilem fœminam non potuisse vas manibus gestare, quod octo, vel summum decem librarum pondus excederet: possumus non improbabiliter affirmare Nicodemi vnguentum tribus denariorum millibus emptum esse, qui ad pecuniam nostram redacti trecentorum aureorum summam conficiunt tanti nimirum erat Christus Dominus Nicodemo, vt quamcumque impensam leuissimam existimaret.

c Cap. 19. 39

d Cap 4. 14.

Capvt VII.

Ad locum Genesis 50.

Cumque adiurasset, (Ioseph fratres) asportate ossa mea vobiscum de loco isto; mortuus, & conditus aromatibus repositus est in loculo in Ægypto.

Ritum cadaueris inungendi à priscis Hebræorum Patribus videri profectum: ex illo apud alias gentes propagatio, quæ deinde variæ superstitiones exortæ. Idololatriæ initia illi deberi: mortuorum corpora ab Ægyptiis oppignerari solita & mensis in conuiuiis adhiberi.

Adeò autem hæc conditura cadaueria probata omnibus à principio fuit; nulla, vt gens extiterit, apud quam ea non in pretio fuerit. quod ex his obseruare licet, quæ hactenus disseruimus. posset tamen non immeritò in controuersiam vocari, apud quos primùm is ritus inceperit: sunt qui Ægyptios primos omnium id instituisse putent; quos prisci Iudæorum patres sequuti, id deinde secum in terram Iudæam traxerint, & posteris seruandum religiosè tradiderint. colligit id noster Pererius ex facto Ioseph [e]; qui patris corpus condiendum mandauit *seruis* suis medicis ex more nimirum Ægyptio mortuum curari præcipiens. quod sanè externi etiam Historici firmare videntur. nam Tacitus [f] vbi de Iudæis; *funebres quos seruant ritus*, ab Ægyptiis acceptos seruare significat, aliis verò probabile potius est priscos Iudæorum patres in Ægypto peregrinantes, & terram sibi posterisque suis à Deo promissam cogitantes, id primum instituisse. Cum enim in solo non suo morarentur, maximè semper fuere sollicitì, ne inter profanos, & verè religionis exsortes, eorum reliquiæ deserentur: itaque summopere illud curabant, vt asportarentur. quod vt facilius fieret; & ea diutius possent asseruari, & minori cum molestia à viuentibus, & superstitibus tractari, pretiosis illas vnguentis condiebant. Iacob sic moriens filios alloquitur, *sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici, quæ est in agro Ephron Ethæi, quam emit Abraham; ibi sepelierunt eum, & Saram vxorem eius: ibi sepultus est & Isaac cum coniuge sua.* At hoc sepulchrum longissimè aberat à loco, in quo hæc Iacob filiis suis præcipiebat. erat enim sepulchrum in terra Chanaam Iacob verò cum illa præciperet, erat in terra Ægypti. similiter Ioseph moriturus hæc verba ad fratres habuit [g]. Cumque adiurasset eos, atque dixisset, cum Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum de loco isto; *mortuus est.* si ergo tantopere Patres cupiebant post mortem ex terra Ægypti afferri; illud etiam prospicere debebant, quod ad id maximè necessarium, nimirum vt cadauer; quantum fieri poterat, non labefactum; non corruptum; non tetro odore horridum, sed integrum seruaretur quod totum, vt assequerentur, instituerunt variis illud odoramentis & aromatibus condire.

e Genes. 50.

f lib. 5. Hist.

g Gen. 5. 24.

Ad quod ipsum confirmandum facit quod aromata, & alia ad id magis idonea, & frequentiùs vsurpata; non in Ægypto, sed in terra Chanaam prouenicbant: vt opobalsamum, myrrha mel, aloës, & similia nam de Balsamo auctor est Plinius [h] lib. 12. in sola Iudæa prouenire. quod solum, etiam si cætera absint, quam sit seruandis mortuorum corporibus efficax; omnes norunt.

h li. 12. c. 15.

Ægyptij ergo hoc sanctorum Patrum institutum vt pleraque alia secuti; quod illi ad pietatem fouendam, ad spem transmigrationis in promissam terram in posteris sustentandam, & per id ad resurrectionis fidem alendam faciebant; in varios ipsi, & superstitiosos vsus detinarunt, quos aliæ deinde gentes sunt amplexæ.

Primum enim omnium, genus illis quoddam immortalitatis est visum, post mortem etiam videre suos contra temporis iniurias perdurare: itaque ob hoc solum; vt illos diutius ante oculos haberent, & quasi à morte seruarent, mortuos condire cœperunt. nimirum communis humani generis hostis hinc etiam contra verum Deum hominis armauit ingenium: dixerat [i] olim Deus illi: *puluis es, & in puluerem ibis.* Excogitauit Diabolus qua ratione id eluderet, & fidem diuinis comminationibus abrogaret: & ne in puluerem homo diflueret, inuenit aromatarios pulueres, qui mortuos artus integros, illæsosque seruarent. Contra iniuriam pulueris, alterius pulueris accersiuit auxilium, & visus sibi est falsitatis auctor, mendacem facere veritatis auctorem. Sed frustra:

i Genes. 3.

frustra : differri enim poterat non aboleri, quod iusserat Deus. *pulais* est homo, & quocunque se verterit, in puluerem tandem redigitur homo. sic quia dictum fuerat [a]. *Nemo potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum* : vt mendacem facerer Christum *excogitauit Diabolus cothurnos*, vt inquit Tertullianus [b]. Et fœminæ nostræ id inuenerunt; vnde, & cubito maiores appareant, & longiores. Similiter quia dictum fuerat [c]. *Non potes vnum capillum album, aut nigrum facere* ; vt mendacij Christum insimularet, suasit Diabolus capillos inficere. Tertullianos de cultu fœminarum [d]. *Dominus ait ; quis vestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro : hic qua reuincuas Deum. ecce, inquiunt, pro albo, vel atro flauam facimus gratia faciliorem : quamuis, & atrum ex albo conantur facere, quos pœnituit ad senectam vsque vixisse.* Sic ergo quia dictum fuerat *in puluerem ibis* excogitatum est ne cadauer decinerescerer, vt pigmentario puluere oblineretur. Verum, vt inconcussum est, & firmum, non posse, nos ad mensuram nostram quidquam adiicere : nec verè capillum atrum ex albo facere: sic stat hominem in puluerem redigendum & tantillum id moræ, quod impetrat, ne redigatur ; ab alio puluere, quasi pactis induciis, mutuare. Frustra ergo Ægyptij, frustra Persæ, frustra alij orientales sua illa conditura funeris, vmbram hanc immortalitatis sequebãtur. Et tamen sequebantur. Vnde Cicero. *Condiunt Ægyptij mortuos & eos domi seruant*. quomodo, & vbi seruant, & ad quid Domi seruant ? vt cum voluerint expositos semper ante oculos habere possint. Herodotus *curatum*, inquit, *corpus propinqui excipiunt: inde ligneam hominis effigiem faciunt in quam mox illud inferunt inclusamque thesaurizant* id est (vt ego interpretor) *inter pretiosiora reponant*, vt indicat etiam Mela mortuos, inquit, *Ægyptij, nec cremare, nec fodere fas putant : verum arte medicatos intra penetralia collocant* ; & *Sextus Empiricus Ægyptij intestina extrahentes condiunt defunctos, & secum super terram habent.* at de Persis Cicero. *Persæ iam cera circumlitos condiunt ; vt quam maximè permaneant diuturna corpora.*

a Matth. 6.
b de Spectac. c. 23.
c Matt. 5. 36.
d Cap. 6.

Ex hac porrò asseruatione alia, vt dicebam, plura superstitionis genera sunt deriuata. Primo vt mensis etiam nonnunquam adhiberent, quasi adhuc viuentes indicat Sillius [e].

Ægyptia tellus
Claudit odorato post funus stantia saxo
Corpora, & à mensis exanguem haud separat vmbram

e lib. 13.

Lucianus de luctu in fine. *Atque hic quidem* (Ægyptius scilicet) *desiccatum cadauer conuiuam, & compotorem adhibet.*

Secundò nonnunquam parentum, aut amicorum cadauera sic condita apud creditores loco pignoris deponebant. Lucianus post verba proximè citata. *Fit autem frequenter, vt Ægyptium aliquem indigentem pecunia leuet egestate pignus pater, aut frater in tempore factus.* quia enim hæc interea numerabant quæ charissima illis erant, & pretiosissima ; consequens erat, vt illis traditis arctissimo vinculo fidem suam apud alios oppignorarent. Vnde Diodorus Siculus infames maximè, & sepultura mulctatos fuisse dicit, qui pignora huiusmodi non redimebant, à quo ritu ad sua vsque tempora fortasse adhuc durante Saladinus Ægypti Dominus, cum Ludouicum Sanctum Gallorum Regem in bello captiuum fecisset, dimisit liberum; accepto ab illo pignoris loco, Iesu Christi corpore in Eucharistia qua de re Poëta [f] non ignobilis carmen illud composuit, apud Iouium in elogio Saladini

Suscepit pignus victor Saladinus Iesu
Redderet vt Regnis te Ludouice tuis.
Tu pignus redimis multo pretiosius auro;
Vtra fides maior; ista vel illa fuit

f Iannus vitalis.

Quod enim inter suos consuetum esset, parentum & propinquorum mortua corpora loco pignorum religiosissimè dari ; & accipi ; dubitandum non putauit ; quin Sanctus Rex liberatus esset fidem quam tanto pignore abstrinxisset.

Tertiò denique ex hac asseruatione cadauerum immanissimum vitium ortum est Idololatriæ, quam semper Patres omnes ortum duxisse queruntur ex nimio viuorum studio in defunctos, & nil aliud esse definiunt ; nisi mortuorum venerationem, quid enim procliuius quam vt filij parentes mortuos, aut alij quicunque cognatos charosque defunctos, ritè seruatos, & ante oculos sibi semper obuersantes venerarentur ? & superstitiosè etiam coli præciperent, ab iis, in quos ius aliquod, & Imperium obtinebant? quod vt clarius fiat : obseruandum est Idololatriæ vocabulum tripliciter vsurpari. Primo vt vniuersè significat quemcunque impium falsi numinis cultum. Secundo vt eam tantum partem falsæ religionis amplectitur qua diuini honores hominibus deferuntur. Tertio, vt certam impietatis speciem signat, qua innata vocabuli notionem simulacra, & Imagines pro Diis habentur, & coluntur; primo & secundo modo Idololatria etiam est ; cum nulla imago venerationi est, verè enim Idololatræ sunt, qui solem, lunam, & denique quidquid Deus non est, licet Imago non sit, diuinis honoribus prosequuntur. At tertio modo Idololatria verè tunc est : quando Idolum, & Imago pro Deo est.

Idololatriam ergo cum dico ab hac cadauerum asseruatione ortum habuisse ; secundo maximè modo acceptam intelligo ; licet, & ab eadem deinde, idololatria, vt est Simulacrorum cultus sit propagata. Quod clarè indicatur à Salomone [g]. *Acerbè enim dolens pater citò sibi rapti filij facit imaginem ; & illum ; qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquàm Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra, & sacrificia.* Quæ autem ista imago? forte illa lignea in quam inclusum cadauer medicatum, de qua paulò ante ex Herodoto retuli, illud enim loculamentum, & vicem simul arcæ præstabat, & imaginis : ita nimirum fabrefactum ; vt intus corpus ipsum reciperet & exteriori specie idem representaret; vnde factum vt qui Imaginem colebant simul, & mortuum colerent. Neque enim defuncti ipsius corpus sic vt diximus asseruatum semper patebat ; tum ne omnium oculis expositum tandem vilesceret, tum ne cæli iniuriis semper obnoxium labem contraheret : famuli ergo & alij honorem quem defuncto habebant ; ipsius imagini deferebant, in qua, & ipsius corpus recondi non ignorabant. Vnde merito Tertullianus, *parentatio idololatria est: quoniam & idololatria* [h] *parentationis est species : tam hæc, quam illa mortuis ministrat.* intelligit autem per *parentationem* ea quæ in honorem defunctorum fiebant à Gentilibus, de quibus Sapientiæ loco citato dicitur. *Constituisse patrem inter seruos sacra, & sacrificia:* idem Tertullianus alibi [i], *cadauer ipsum sic curatum,*

g Sap. 14. 15.
h de Spectacul. c. 22.
i de cor. militis.

Sop ran. in Dauid.

tam, medicatum, etiam contra iniurias temporis duratum, idolum appellat, non manu ex ligno aut marmore: ſed natura & arte ſimul elaboratum. *Mortuorum eſt*, inquit, cremari, vel quoniam ipſi (mortui) *idola ſtatim, & habitu, & cultu conſecrationis, quæ apud nos ſecunda idololatria eſt*. Sed de hac re ſuo loco fuſiùs, vbi de Idololatria Hebræorum.

Hunc quod ad hunc ritum inungendi cadauera etiam ſpectare videtur; quouſque ille perdurauerit, & apud quos paucis expediamus. Dixi iam ſæpius vncturam iſtam fuiſſe duplicem, ſimplicem vnam ad fœtorem potiſſimum arcendum; alteram magis exquiſitam, quæ ad id præcipuè vſurpata; vt quam diutiſſimè corpora ſeruarentur illa frequentiùs, & paſſim apud omnes adhibita: nam quibus pretioſa deerant vnguenta, obuia quæque ſatis erant quæ poterant odorem aliquem cadaueribus inſpergere: at hæc altera vulgata minus; quod non niſi magno cum impendio poſſet exerceri. veteres tamen Chriſtianos reperio ea plurimum vſos; quod lucri loco reponendum putarent quicquid in mortuorum funere curando expenderetur; adeo hoc illis pietatis opus ab exemplo Chriſti Domini in pretio, & cordi fuit cuius exequiæ, & vnctura feralis tanti Nicodemo ſteterunt. Tertullianus [a] *thura planè non emimus: ſi Arabiæ queruntur, ſciant Sabæi pluris, & cariùs ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis*. idem de Idololatria; *loquens de aromatibus*. etiam hominibus, inquit, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque inſuper ad ſolatia ſepulturæ vſui ſunt*. Minutius [b] felix hoc inter alia etiam à Gentilibus nobis obiectum refert *non floribus caput nectitis non corpus odoribus honeſtatis; reſeruatis vnguenta funeribus* & planè ita erat; vnguenta non niſi mortui priſci Chriſtiani noſcebant quæ tamen ſequenti tempore, ſi pretioſa erant viris tantum Principibus, aut in dignitate aliqua poſitis impendebantur, vt & nunc vſque ſeruatur; ſummi enim Pontifices & maiores Epiſcopi extractis prius viſceribus pretioſiſſimis vnguentis ex veteri ritu condiuntur vt pluribus Onuphrius [c] ex aliis [d].

a *Apolog. c. 42.*

b *In octau.*

c *lib. de funer.*

d *Amalarit. lib. 2. c. 41. Gregor. Turon. l. 2. hiſt. c. 5. lib. 4. de glor. confr. c. 5*

Capvt VIII.

Ad locum Pſalmi 48.

Quoniam cum interierit non ſumet omnia: neque deſcendet cum eo gloria eius.

Veſtitus & cultus cadaueris ad illud ritè collocandum: qualis is: in toga Romani expoſiti: & apud ipſos, & alios omnes ſplendidè amicti, albati, & cum coronæ à Chriſtianis etiam in habitu lætitiæ efferri ſoliti. Dalmatica, & Colobium quid.

ABlutum & vnctum corpus ritè *collocabant* & publicè exponebant. id vt decentius fieret veſtibus cooperiebant: quæ, cuiuſmodi, & quales eſſent nunc expediam; poſtea de feralibus, & ſepulchralibus amiculis dicturus. In Actibus Apoſtolorum [e] de Tabitha vidua hæc habentur. *factum eſt in diebus illis vt infirmata moreretur; quam cum lauiſſent poſuerunt eam in cænaculo*. Hanc mortuæ Tabithæ *collocationem* ſine dubio eiuſdem veſtitus, & ornatus præceſſit quorſum enim tanta cura frigidos artus lauare & vngere; ſi propinquorum, & aliorum oculis exponendi decenti deinde amictu caruiſſent? decenti, inquam, qui ſpectantes cum gratia detineret non terrorem incuteret, & animo mœſtitudinem maiorem obiiceret ergo præter lintea, ſindones, & inſtitas, & alia operimenta ſepulchralia; alius erat amictus proprius mortuorum; ad ornatum potius paratus, quam ad ſepulchrum. inde tam crebra mentio apud antiquos auctores veſtitus poſt *lauacrum* defunctorum. Ennius in Creſiphonte.

e *Cap. 9. 37.*

Neque terram iniicere, neque cruenta
Conueſtire mihi corpora licuit
Neque miſera lauare lachrymis ſalſum ſanguinem.

Similis conqueſtio matris Euriali apud Virgilium [f].

f *lib. 9.*

nec vulnera laui
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina dieſque
Vrgebam, & tela curas ſolabar aniles.

Ex quo facilè intelligere poſſumus ſolitos exponi mortuos in veſtibus pretioſiſſimis, quibus vnquam vſi eſſent; aut vti potuiſſent: vt idem eſſet amictus hominis feſtum agentis, & mortui in pheretro iacentis.

Primò itaque in vniuerſum veſtimenta quæ quis optima in vita habuiſſet, mortuo iniiciebantur. vnde quia Romanorum Ciuium veſtitus proprius toga erat; in ea omnes elati: etiam ij qui nunquam antea togam induerant viuentes; vel quia ſemper in bello, vel quia peregrinati. vnde Iuuenalis [g].

g *Sat. 3.*

Pars magna Italiæ ſi verum admittimus in quam
Nemo togam ſumit niſi mortuus.

Omiſſam enim alio tempore alia occaſione; tunc in morte repetebant, vt argumentum Romani ſanguinis.

Secundò quia pretioſior veſtis, & in feſtis celebritatibus adhibita alba erat etiam in hoc colore elati mortui. Artemidorus Daldianus vbi agit de interpretatione ſomniorum [h] ſi viro ægrotanti obiiciatur per viſum indui veſtibus albis mortem portendi vaniſſima coniectura denunciat. *quia*, inquit, *in albis mortui efferuntur*.

h *lib. 2. c. 3.*

Tertiò mater, & ſorores veſtes quas filiis, aut fratribus paraſſent ad lætitiam; eaſdem morte præreptis nihilominus induebant. indicant matris Euriali paulò ante adductæ querelæ.

Quartò qui exequias curabant iidem pretioſiores ad hoc munus veſtes conquirebant: vel ex defuncti ſuppellectile eas eligentes: vel per ſe ipſi parantes. Virgilius [i] de Ænea in Pallantis funere.

i *lib. 11.*

Tum geminas veſtes auroque oſtroque rigentes
Extulit Æneas.

Ad quid duas? quia veteres veſte vna corpus induebant quæ erat interior; altera qua amiciebantur: ex exteriori aliquando etiam caput inuoluebant propterea ad vtrumque duas veſtes Pallanti protulit Æneas, vnde ſubditur.

Harum vnam Iuuenis ſupremum mæſtus honorem
Iniicit, arſuraſque comas obnubit amictu.

Quintò denique cum iis veſtibus, & ornatu exponebantur qui continerent inſignia honorum, quibus viui perfuncti Liuius. *Purpura viri vtemur; prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis;*

neque

neque id vt viui ſolum habeamus inſigne; ſed etiam vt cum ea crememur. Præterea qui coronam aliquam viuens ſibi virtute peperiſſet. eandem (a De legib. 2.) mortuus geſtabat vt clatè Cicero[a], *Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere; quod coronam virtute partam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet.* quæ illa lex? duodecim tabularum, de qua (b lib. 21. c. 3.) apud Plinium[b], & qua apud Romanos cautum, ne cui mortuo corona immerito imponeretur; poſtea tamen mutatum video & paſſim quoſcunque mortuos paulò ſplendidiores coronatos. (c li. 2. ſtrom. c. 8.) vnde Clemens[c] Alexandrinus *à turba, & negotio remota ſecuritatis ſignum eſt corona: quare ea, & mortuos coronant*; (d De cor. mil. c. 10.) Et Tertullianus[d]. *Nam, & mortuorum eſt ita coronari.* In vniuerſum autem inſignia honorum, quos quiſque in vita conſequutus eſſet, mortuis quoque conceſſa tradit Seruius ad illud Virgilij[e]. (e lib. 11.)

Addit eques, & tela quibus ſpoliauerat hoſtem.

In antiquis diſciplinis, inquit, relatum eſt quæ quiſque ornamenta conſequutus eſſet; vt ea mortuum eum condecorarent Quod noſtro quoque tempore ſeruari videmus: nam fortis viri cadauer, qui bellica laude floruit armatum exponitur, & in militari cultu, at qui litteris claruit varij codices dum rite collocatur, apponuntur.

Et hæc prophani in mortuorum amictu: quid Chriſtiani ipſi? etiam apud illos hic veſtitus ſolemnis, & cum Cura. (f lib. 4. ep. 3.) Sidonius[f]. *Nec oſſa tumultuarij ceſpitis mole tumulabant: quibus, nec elutis veſtimenta, nec veſtitis ſepulchra tribuebant.* Notat hoc illis defuiſſe, quod omnibus exhibebatur. *nec elutis*, inquit, *veſtimenta*. Gregor. Turonenſis de vita Patrum[g]. (g cap. 3. h cap. 7. ibid.) *Exinde veſtitus atque ablutus ad Eccleſiam defertur, & iterum*[h] *adfuit quedam matrona qua ablutum dignis veſtiuit veſtimentis*, & rurſus[i] ablutus, ac veſtimentis dignis indutus. (i cap. 13. k lib. 4. hiſt. c. vlt. lib. 6. cap. 9. & vlt. lib. 7. cap. 1. l De glor. Confeſſ. c. 81.) Similia repetit alibi[k]: diſtinctè *lotionem*, & poſt illam veſtitum adiungens[l]. At quæ iſtæ dignæ veſtes? pretioſæ etiam ipſæ & ſplendidæ in primis, Corippus[m]. (m lib. 1. de Iuſt. Rob.)

Purpureaque in veſte iacens requieſcere ſomno, &c.

(n lib 4.) Euſebius in vita magni Conſtantini[n] *Cadauer*, inquit, *ipſius purpureo tegmine amictum Conſtantinopolim deportatum eſt, & in Baſilica ſub altiſſimis gradibus collocatum; luminibus ſuper candelabris aureis circumcirca accenſis; inde deductum in aliud templum, vbi cōditum eſt.* Extat apud Damaſum Eutychiani Papæ decretum, *vt quicunque fidelium martyrem ſepeliret; ſine Dalmatica, aut Colobio purpurato non ſepeliret.* Eſt autem (o lib. 19 Origin. c. 22.) Dalmatica vt tradit Iſidorus[o], *Tunica Sacerdotalis candida cum clauis & purpura*: quæ quod manicata ſit Crucis ſpeciem explicata refert. at Colobium ſine manicis erat, & idem fuiſſe quod latum clauum, & ſenatorum purpuram, exiſtimauit Acron, vetus Horatij interpres, vt notat Cuiacius[p]. (p lib. 12. obſeruat. c. 39.) Ergo & apud Chriſtianos elati mortui in habitu maximè ſplendido, qui totus ſpiraret indicia exultantis animi. Cur id? vt intelligerent ſuperſtites ſuam potius, qui remanſiſſent vicem dolendam; quam illorum, qui deceſſiſſent. Cum illis enim præclarè actum, qui portum iam tenerent; qui laboribus huius vitæ periculiſque defuncti quietem iam tranquillitatemque cupitam adepti eſſent; cuius rei ſymbola omnia illa ornamenta erant, quæ in mortuum conferebantur vt mox dicemus.

Sopran. in David.

Capvt IX.

(Ad locum 4 Regum 4.) Poſuit eum mater ſuper genua ſua, & mortuus eſt; aſcendit autem, & collocauit eum ſuper lectulum hominis Dei.

Cadaueris ſolemnis collocatio ad quid, & à quibus; ea duplex; priuata, & publica: priuata in cœnaculis apud Iudæos & cur in veſtibulis aditum apud Romanos & alios. Publica in Baſilicis celebrioribus. Ad Cadauer collocatum quæ ſtata cæremonia.

Ablutum ergo, odoribus aſperſum, veſtitum, & ornatum cadauer *exponebatur*. ea expoſitio proprio vocabulo apud Romanos *collocatio* eſt appellata, de qua fusè & eruditè Lipſius[q]. (q lib. 1. elect. cap. 6.) Clarum habemus huius moris exemplum apud Hebræos in Tabithæ funere, de qua in Actibus Apoſtolorum[r], (r cap 9 37.) *factum eſt autem in diebus illis vt infirmata moreretur, quam cum lauiſſent poſuerunt eam in cœnaculo.* Et ad eandem collocationem alluditur, etiam in hiſtoria Regum.

De ea ergo primò dicam ad quid inſtituta. Secundò quo loco celebrata. Tertiò à quibus tunc, & qua alia ceremonia ſeruatum & expoſitum cadauer. Quartò quamdiu ſic expoſitum relinqueretur. Quintò denique apud quos is ritus ſolemnis.

De primò Iulius Pollux[f] hanc indicat cauſam apud Gentiles. (f lib. 8. Onomaſt. cap. 1.) *& vero collocationes idcirco fiebant; vt cenſeretur mortuus, ecqua ei vis allata.* Eandem tradit Higinus in fabulis *vt conſtaret*, inquit, *neque veneno neque ferro periſſe defunctum.* Quod idem valere etiam debuit apud Chriſtianos; quibus tamen, præſertim veteribus maior cura fuit, vt ea ratione viuentium pietas ad preces pro defunctis fundendas excitaretur. Gregorius Turonenſis vbi de S. Pelagia refert illam moribundam à filio poſtulaſſe, ne ſe ante diem quartam ſepelirent. *vt viderent famuli famulæque expoſitam pro ipſa orarent.*

At quo in loco collocabatur? Clarè de Tabitha habetur in cœnaculo expoſitam quod perpetuo ſeruatum apud Hebræos colligere fortaſſe poſſumus ex hiſtoria Regum, vbi de puero Sunamitidis ab Eliſæo ſuſcitato. *Poſuit*, inquit, *eum mater ſuper genua ſua, & mortuus eſt: aſcendit autem, & collocauit eum ſuper lectulum hominis Dei*, &c. At vbi hic lectulus? in cœnaculo: dixerat enim Sunamitis ad virum ſuum in eodem capite *faciamus ergo ei cœnaculum paruum, & ponamus ei in eo lectulum, & menſam, & ſellam.*

Rectè autem apud Hebræos in cœnaculo collocatum cadauer. licet enim eſſet hoc in ſuperiori parte ædium: erat tamen locus, non ſolum domeſticis; ſed externis etiam magis expoſitus ex priſca Hebræorum conſuetudine agendi, verſandi, & negotia pleraque conficiendi ſuper tecta, vt alibi diximus; fuiſſe autem cœnaculum, vel tectum ipſum, vel prope tectum; non hoc ſolum paratum ad tegendam Domum; ſed ad alia etiam negotia tranſigenda, certa res eſt, & tradit D. Hieronymus diſertè *fuiſſe altiorem Domus partem* vnde, & Sunamitis, vt ibi

puerum collocaret, dicitur eò aſcendiſſe; fuiſſe verò locum iſtum patentem, & omnibus expoſitum indicat quod habetur in Actibus [a] corpori Tabitbæ, ibidem locato circumfuſam illico turbam innumeram viduarum & aliorum pauperum, qui ab illa dum viueret ſuſtentabantur. quia tamen duplex erat hæc collocatio præſertim ſequenti æuo apud Chriſtianos, priuata vna; publica magis altera; illa in priuato loco, hæc in publico: dubium non eſt, quin quæ in priuato loco fiebat in parte illa ædium fieret, quæ magis eſſet expoſita, & pateret omnibus: vnde etiam nunc cadauera Principum virorum, vt Romæ Cardinalium; vbi primum curata fuerint, in aula Domus maxima collocantur at antiquitus ad veſtibulum ædium apud Græcos & Romanos, vel pro ipſis foribus locabantur. ad quod alludit Virgilius [b] vbi de Ænea in Pallantis funere.

a Cap. 9.

b lib. 9.

recipitque ad limina greſſum.
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Aceſtes
Seruabat ſenior.

Corpus enim, *in limine poſitum dicit, & aſſeruatum.* & Suetonius [c] de Auguſti cadauere à Bouillis, inquit, *equeſter ordo ſuſcepit, vrbique intulit, atque in veſtibulo domus collocauit.* Et videmus nunc etiam à recentioribus pleriſque id paſſim ſeruari. omnes enim mortuos ſuos ad ianuam, vel domus, vel tabernæ, & officinæ collocant; vt prætereuntibus etiam ſint expoſiti.

c in Auguſt. c. 100.

Quod ergo tecta apud Hebræos (morum generis ignaris mirum id videri poſſit) veſtibus ædiũ apud Romanos reſponderent; quantum ſpectat ad loci frequentiam, & celebritatem: idcirco illi mortuos in cœnaculo, cum priuatim collocabant, exponebant: vt iſti in veſtibulo. *priuatim* dixi: nam cùm publicè, in Baſilicis, & aliis celebrioribus locis id fiebat ſic Auguſti corpus à Nola delatum cum noctu deportaretur; interdiu tamen in Baſilica cuiuſque oppidi; vel in ædium ſacrarum maxima exponebatur, vt ibi in eius vita tradit [d]. Suetonius. At Chriſtiani Eccleſias, illiſque adiunctas Baſilicas, & porticus ad id habebant, vt colligere eſt ex D. Hieronymo [e] in vita Paulæ. *In media*, inquit, *Eccleſia ſpelunca Saluatoris eſt poſita.* Similiter Conſtantinus Imperator, vt ſuprà ex Euſebio vidimus in templo, vt omnes ad ſpectaculum confluerent, eſt collocatus.

d Cap. 100.

e Epiſt. 23.

A quibus autem ea collocatio fiebat? ab iis, qui ſanguine magis proximi, & coniuncti. Sic mater filium, ſoror fratrem, maritum vxor, & quo quiſque denique defunctum propius attingebat, illum etiam collocabat; quod de priuata *poſitione*, eſt intelligendum. vnde mater filium collocat in hiſtoria Regum loco [f] citato, & apud Dionem [g] Tiberius reprehenditur, quod Liuiam matrem; neque ægrotantem inuiſerat, neque mortuam ante collocauerat, & expoſuerat, & Lyſias de cæde Eratoſthenis, vt inſolens notat, quod triginta tyranni conduxere lectulum, in eoque illum compoſuerunt. erat enim proprium hoc cognatorum, & amicorum; non extraneorum, aut Iudicum. Similiter apud Chriſtianos chariſſimus quiſque defuncto, & ſanguine magis iunctus illum exponebat, & ad aliorum aſpectum locabat.

f lib. 4. Reg. c. 4.

g lib. 58.

At quæ aliæ ceremoniæ in hoc ſeruatæ? plures omnino quo ad ſitum; quo ad locum proximum, quoad adſtantes; quoad ſitum: nam cadauer ita locabatur vt pedibus eſſet in Ianuam obuerſis, & quaſi foras ſpectaret; quod etiam nunc ſeruari videmus. Perſius [h].

h Sat. 3.

tandemque beatulus alto
Compoſitus lecto craſſiſque lutatus amomis
In portam rigidos calces extendit.

Et Homerus [i] in funere Patrocli

i Iliad. 7.

Qui mihi in tabernaculo confeſſus acuta ære
iacet ad veſtibulum conuerſus.

Plinius [k] huc alludit, *ritu naturæ capite hominem gigni mos eſt, pedibus efferri.* At cur ea corporis poſitio? *forraſſe*, inquit, Lipſius [l], *abitionem illam poſtremam ſignificabant*; ſed clara res ſitum illum eſſe magis ad cadaueris inſpectionem, & agnitionem. prætereuntes enim, & accedentes, qui commodè inſpicere, & obſeruare potuiſſent capite in Ianuam obuerſo?

k lib. 7. c. 8.

l lib. 1. Elect.

Quod ad locum proximum, lectulus hic feralis erat feretrum propriè nuncupatum; de quo non aliud hîc adiungo, fuſiùs de illo ſuo loco dicturus.

Quod ad adſtantes, ex iis alij corpus ipſum ſeruabant, vt Aceſtes corpus Pallantis: de qua aſſeruatione plura apud Apuleium & eius interpretes; alij etiam cadauer ventilabant, muſcas abigentes de quibus in iure ciuili. *Sed & qui in lectulo ſtantes cadauer ventilare videntur; ſi hoc ex voluntate fiat, vel teſtatoris, vel hæredis: fiant illico Ciues Romani.* Hunc morem integrum ad noſtra tempora tranſmiſſum; & in funere virorum Principum ſeruatum, non eſt quod moneam. Xiphilinus in Pertinace. *In eo lecto poſita erat ſtatua Pertinacis cerea ornatu triumphali, à qua puer egregia forma pennis Pauonis muſcas abigebat*, alij vero ex iiſdem adſtantibus mortuum iterum ſecunda, & ſolemni conclamatione deplorabat; & denique alij laudabant, quod vtrumque paulò poſt fuſiùs explicabo.

Quartò quamdiu ſic expoſitum cadauer? quouſque efferretur ad locum celebriorem vt in Eccleſiam à Chriſtianis, & in Baſilicas alias ab Ethnicis, vbi deinde tamdiu ſeruabatur, donec humi, vel aliter conderetur vtraque autem expoſitio nunc diuturnior, nunc breuior erat pro cuiuſque ingenio ſcilicet Paulæ corpus triduo ſic expoſitum manſiſſe refert D. Hieronymus in illius Epitaphio. at Seruius [m] *ſeruabantur*, inquit, cadauera octo diebus, & calida abluebantur, & poſt vltimam conclamationem comburebantur.

m lib 6. Æn.

Ex his quod quinto loco propoſuimus etiam ſatis explicatum videri poteſt. Apud Hebræos enim non ſolum ſed etiam Romanos, Græcos & Barbaros, & denique apud Chriſtianos ea ſolemnis collocatio rite eſt vſurpata. Sic Caroli Magni corpus de more lotum, & curatum in Eccleſia Aquiſgranenſi deinde expoſitum & tandem ſepultum eſt vt narrat Eginardus, Abbas Vſpergenſis. Sic Paulæ viduæ corpus in media Eccleſia Saluatoris triduo iacuit; vt refert Hieronymus in eius vita; ſic Conſtantinus Magnus vt narrat Euſebius, ſic denique etiam omnia defunctorum corpora per aliquantulum temporis interuallum; Domi in patenti parte locata deinde etiam in Eccleſiis publice exponuntur.

* * *

Capvt

Capvt X.

Ad locum 2. Paralip. 16

Posuerunt Asa super lectulum suum, plenum aromatibus & vnguentis meretriciis, & combusserunt super eum ambitione nimia.

Ad cadauer collocatum frequentia adstantium, qui illi, & quo habitu: faces præterea, cerei, lampades etiam claro die: odores incensi, sparsa aromata: acerra quid, & ad quid? Visio B. Ioannis in Apocalyp. quæ ad hos ritus videtur alludere.

QVæ alia, cadauere exposito exhiberentur præter proximè dicta, pressiùs, & distinctiùs hoc capite prosequemur.

Primò ergo turba adstantium circumdabatur; quibus omnia lugubria vestitus, status, vultus, sonus ipse vocis, aut sine voce muta mœstitia; sic Tabithæ corpus ritè vt diximus collocatum, circumstabat mœstissima turba pauperum, & viduarum Apuleius solemnem ritum his verbis distinctè describit [a] Asclepiades (insignis medicus) *cum forte in Ciuitatem sese reciperet, & rure suo suburbano rediret, aspexit in pomeriis Ciuitatis funus ingens locatum.* id est ritè collocatum cadauer cum ingenti, & sumptuoso apparatu (id enim latini etiam locatum funus proprio vocabulo appellabant; sumpto funere pro cadauere. Licet etiam aliquando locare funus sit sub certo pretio curandum addicere) *plurimos homines ingenti multitudine, qui exequias venerant circumstare: omnes tristissimos, & obsoletissimo vestitu. propius accessit; vt etiam cognosceret more ingenij humani, quisnam esset. percunctanti nemo respondit, &c.* Nota turbam hanc cadaueri affusam in omnem mœroris speciem fuisse compositam: habitu, vultu, situ, sono vocis. *habitu*; quia in vestitu obsoletissimo: *vultu*; nam in terram deiecto: *Situ*; quia stabant: *sono* vocis; quia aut nullo, aut flebili; ad alia enim muti erant, ad sola lamenta loquaces: Ad idem accipi debet quod habetur apud Matthæum [b], vbi de filia Archisynagogi, & turba tumultuante. Hæc enim turba multitudo est illa ingens quæ ad exequias venerat ad funus cohonestandum.

a lib. 4. florid.

b Cap. 9. 24.

Secundò faces, Cerei, Lampades & alij ignes circum collucebant: etiam si dies esset: sic apud Hebræos seruatum ex Iosepho dicimus vbi [c] de Herodis funere. sic apud Gentiles docet nos Apuleius, verbis, quæ proximè post adducta sequuntur. *pertractaut*, inquit, *corpus hominis, & inuenit in illo vitam latentem confestim* exclamauit viuere *hominem; procul ergo faces abigerent, procul ignes amolirentur, rogum demolirentur.* Et id ipsum apud Christianos vsurpatum habemus in *collocatione* Constantini Imperatoris, & Paulæ viduæ ex Hieronymo, & Eusebio, quos supra retuli, & in *collocatione* Satyri exoratione; quam D. Ambrosius eius frater habuit in illius funere.

c lib. 1. de bel. Iud. in fine.

Tertiò Aromata incendebantur vt suaui odore omnia latè loca fragrarent. In lib. Paralipomenon [d] de Asa mortuo *Posuerunt eum super lectulum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretriciis, & combusserunt super eum ambitione nimia.* Comburere enim *super mortuum odores*, est ipso coram posito illos incendere, vt infrà dicam.

d lib. 2. c. 16. 34.

Ad quod ipsum alluditur in Apocalypsi [e] vbi Christi Domini exequiæ noua quadam ratione celebrantur; sed imagine Agni stantis, & occisi; nam quia Christus Dominus miro modo viuebat extinctus, vt hoc Spiritus sanctus indicaret B. Ioanni per arcanas visiones obiecit ipsius funus miro etiam modo celebratum. Vidit enim in medio positum *Agnum*; quasi in lectulo ferali locatum cadauer: sed quia ita Christus Dominus mortuus erat vt viueret: Apparebat Agnus idem qui occisus; nihilominus stans, & suis viribus nitens. Lectulus autem tam miri cadaueris non erat ferale ferculum; sed regale solium quod enim aliud debebatur viuenti mortuo? Similiter circumstans turba seniorum non mœsta; nec tristi deiectione defixa: sed planè lætabunda, & in habitum gaudentis effusa; veste splendenti, capite coronato odores latè spargebat: non vt fœtorem arceret; sed vt lætitiam cumularet, quæ omnia vt clarè apparet, ritus alludit seruari solitos in collocatione cadaueris: ita tamē vt quod ad luctum fiebat, in gaudium hic potius flecteretur. *Et vidi* (inquit B. Ioannes [f]) *& ecce in medio Throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum Agnum stantem tanquam occisum*: admirandum cadauer scilicet in admirabili solio, inter admirabilem etiam turbam adstantium collocatum. antea autem dixerat, de facibus, Cereis, & ignibus cap. 4. *de Throno*, inquit, *procedebant fulgura, & voces, & tonitrua ... & septem lampades ardentes ante thronum*, hæ erant sepulchrales faces subdit etiam de odoribus *ceciderant*, inquit, *viginti quatuor seniores habentes phialas plenas odoramentorum*. Denique lugubre carmen hoc viuente mortuo planè dignum non mœsti canebant; sed lætissimi personabant. *cantabant*, inquit, *canticum nouum* quare nouum? quia nouum hîc genus funeris; noua mortis imago, nouum cadauer. *Dignus es*, inquit, *Domine accipere librum quoniam occisus es*, & quæ sequuntur quæ quid habeant in arcana significatione mysterij nostrum non est hoc loco fusius explicare? quos autem in ipsa externa specie priscos Ritus attingant satis est leuiter ex his indicasse. Cæterum ad odores istos incendendos præsente mortuo, & collocato suum quoddam genus vasis habebant Antiqui quam *acerram* appellabāt, de qua Cicero alicubi [g], & Festus [h] disertè tradit *acerram ante mortuū poni solitam* in qua odores incenderentur.

e Cap. 5.

f Ibidem.

g De legib. 2.

h lib. 1. ver. Acerra.

Quarto denique ab hac adstantium turba solemnis comploratio edebatur; de qua in capite sequenti distinctius exponemus.

Capvt XI.

Ad locum 3 Reg 13.

Tulit cadauer viri Dei, & intulit in Ciuitatem vt plangerent eum, & posuit cadauer eius in sepulchro; & planxit eum, heu, heu mi frater.

Ad defuncti corpus expositum solemnis lamentatio: super mortuum flere quid propriè in sacris literis: luctus in morte carorum duplex, alter ab affectu, alter ex vsu: his quibus constaret: planctus quid propriè. Ezechiel, Amos, Isaias, pluribus in locis explicati.

MOrtuos suos Hebræi sicut plerique alij populi duplici luctu prosequebantur pri-

nato, & publico. ille erat qualem verus affectus, & animi vulnerati dolor pro cuiuſque in defunctum voluntate exprimebat: hic certa ratione temperatus, & ad certam normam exactus; vt pote non affectui; ſed tempori, & conſuetudini ſeruiens: imitamentum doloris potius quam dolor. illo luctu nullus carebat, qui carum aliquem poſt ſe in humanis relinqueret: at hic ſecundus non omnibus concedebatur; etiam qui caris ſuperſtitibus deceſſiſſent; ſed iis dumtaxat quorum funus ambitioſius celebratur quibus autem maximè rebus hic factitius luctus contineretur infra pluribus explicabo. nunc de luctu ad collocatum cadauer exponendum eſt; qui erat illius publici pars non exigua.

Porrò *cadauer* cùm dico; vel ipſummet accipio vel aliquid loco ipſius. & inane cadaueris ſimulachrum, vtrumque enim ſeruatum; vt aliquando cadauer ipſum, & defuncti corpus præſentes præſens haberent, & ritè collocatum: aliquando verò cum cadauer vel corruptum ignibus, vel aliter amiſſum haberi non poterat pro illo veſtigium hominis ſtatuebant: quod etiam ſeruabatur; cum olim defunctis annua iuſta re-
a 2.Reg.c.1. petebantur, ſic [a] Dauid fleuit *ſuper Saul, & Ionatham.* & ibidem prouocat ipſe Solymæ fœminas ad eoſdem lugendos, dicens *filiæ Hieruſalem ſuper Saul flete.* Et tamen vtriuſque cadauera ab hoſtibus per omnem iniuriam vexata, & poſt modum à viris Iabes ſepulta procul admodum à Dauide tunc aberant.

b Cap.8. Sic etiam mulieres illæ apud Ezechielem [b] Adonidem lamentabantur: non qui præſens eſſet; ſed qui pro præſente in ſui veſtigio lugeretur.

Hoc poſito dicam priùs de luctu hoc in vniuerſum: ſecundò quibus conſtaret: tertiò de comploratione, & carmine lugubri in illa aſſumpto, quartò quid eo carmine contineretur, quintò à quibus cantatum.

Certa ergo res eſt ſolemnem hunc luctum maximo ſemper in vſu apud Hebræos fuiſſe proprio autem vocabulo in ſacris literis comploratio *ſuper mortuum* nuncupatur. quia enim adhuc præſente, & expoſito defuncti corpore fiebat; maximè propriè luctus, & lamentatio *ſuper mortuum* dicebatur. ſuper aliquem enim flere in Scriptura eſt; non quomodocunque cauſa alte-
c Luc.23.28. riùs lugere: ſed propter ipſum præſentem in luctu eſſe ſic Chriſtus Dominus [c] ad ſanctas illas
d Luc.19. mulieres, *nolite*, inquit, *flere ſuper me ſed ſuper vos ipſas flete,* & alibi [d] *videns Ciuitatē fleuit ſuper*
e Gen.45.15. *illam* ſimiliter de Ioſeph Patriarcha *Plorauit*, in-
f Cap.50.1. quit [e], *ſuper ſingulos fratres.* quos ſcilicet præſentes amplectebatur, & rurſus de eodem [f]. *Ruit in amplexus patris flens ſuper illum.* Simili ergo ratione flere ſuper mortuum, eſt illum præſentem lugere; vel quaſi præſentem? erat autem cadauer, aut eius veſtigiū dupliciter præſens: vel cum funus ritè collocatum, & expoſitum certo in loco iacebat; vel cum exequiæ ducebātur, & vtrobique luctus, qui fiebat ſuper mortuum fieri dicebatur. Magis tamen prima illa ratione. quia mortuo ſtatuto, & collocato verè ſuper ipſum edebantur, quæcunque ipſius cauſa ſigna doloris aſſumebantur: de quo luctu pleraque in ſacris litteris accipienda ſunt, cum vel quidam inde fleri deceſſuri aut deceſſiſſe dicūtur; aut alij ſuos flere prohibētur. priuatus enim ille & vetus luctus à nullo non aſſumi poterat, & facilè in quemcunque poterat impendi. Hieremias [g]. *Mortibus ægrotationum morientur; non plangentur, non ſepelientur, in ſter-* g Cap 16.4.
quilinium ſuper faciem terræ erunt. & paulò pòſt *morientur grandes, & parui in Domo iſta, & non plangentur, & non ſepelientur.* non plangentur ſcilicet hoc ſolemni luctu, nam priuatim quiſque eò magis lugebitur, quo infelicius occumbet; fame; peſte, ferro enectus extra omne ſolatium ſuorum. Similiter hic idem luctus Nazaræis interdictus intelligendus eſt vbi de eo dici-
tur [h], *omni tempore conſecrationis ſuæ ſuper mor-* h Num.6.6.
tuum non ingredietur; nec ſuper patris quidem, & matris, & fratris ſororiſque funere contaminabitur. quia conſecratio Dei ſui ſuper caput eius eſt. Nec enim Nazaræis interdictum priuatim lugere ſuos: ſed tantum prohibitum illis eſt ad cadauer expoſitum, & ritè collocatum accedere cum reliquis defunctum lamentaturis.

Quibus ergo doloris argumentis hic luctus continebatur? pluribus omnino adeò vt ad illum arte quadam & diſciplina opus eſſet. pro-
pterea Amos [i]; *Vocabunt*; inquit, *ad planctum eos* i Cap 5.16.
qui ſciunt plangere nimirum planctu hoc fucato & mimico. Nam vetus luctus magiſtro non indiget quæ ergo argumenta doloris comple-
ctetetur clarè deſcribit Ezechiel [k] in lamentatio- k Cap.27.29
ne Tyri *nautæ* & vniuerſi gubernatores maris in terra ſtabant; *& eiulabunt ſuper te voce magna, clamabunt amare, & ſuper iacient puluerem capitibus ſuis, & cinere conſpergentur, & radent ſuper te caluitium, & accingentur ciliciis & plorabunt te in amaritudine animæ planctu amariſſimo, & aſſument ſuper te carmen lugubre, & plangent te.* Hoc enim loco Prophetæ proponit excidium Tyri, & luctum ſuper illam excitam: quaſi ſuper iacentis hominis collocatum cadauer dicitque ad illam euerſam, & proſtratam accurſuros omnes finitimos populos quaſi illi parentaturos, & hoc ſolemni eam luctu lamentaturos. Stantes ergo illos inducit deinde *veſtitu cilicino* coopertos; eiulantes & miſerè flentes, capite *puluere cinereque* comperſo, capillo, aut nullo aut lacero, aut detonſo: pectora caputque percutientes, & ad planctum illum quaſi ad ſtrepitum feralis Cytharæ carmine lugubri perſonantes. Ex quibus facile eſt certo ſignare, & diſtinguere quæ in hoc ſolemni luctu continebantur: hæc enim erant ſonus vocis inconditus cum fletu & eiulatu, capillorum euulſio, genarum laceratio; manuum comploſio; cineris & pulueris ſuper caput iniectio, cilicinus amictus; *planctus* id eſt palmarum ad pectus & alias partes corporis alliſio: denique ſolemnis lamentatio, & comploratio. quæ omnia & ſingula nonnunquam etiam in vero luctu cernuntur: ſimul autem vniuerſæ in hoc aſſumebantur: quia ſimulata omnia maiori ſe mole inferunt; quam quæ prodeunt ex veris affectibus.

De flebili eiulatu, & lachrymis clara res eſt. nullus enim luctus ſine his: de comæ, & aliorum capillorū euulſione, & laceratione cutis habetur Hierem. 16.6. *morientur grandes, & parui in terra iſta; non ſepelientur neque plangentur: non ſe incident neque caluitium fiet pro eis.* vetuerat quidem Dominus Iudæos omnes in terra Iſraël mortuum hoc pacto lugere ipſi tamen contra præceptum Domini, id paſſim vſurpabant, præſente cadauere comam, barbamque vellebant, vulſos capillos ſuper ipſum ſpargebant. & hoc eſt quod tacitè Nazaræos facere prohibebat loco citato, *ne in Patris*

quidem

quidem funere, inquit, *contaminabitur*. & subdit rationem, *quia consecratio Dei sui super caput eius est*. id est quia habet cæsariem Domino consecratam; non vellet illam neque lacerabit super vllum mortuum: etiam si pater is, aut mater sit.

D. Hieronymus in locum Hieremiæ adductum. *Mos, inquit, fuit apud veteres, & vsque hodie in quibusdam permanet Iudæorum; vt incidant lacertos, & caluitium faciant.* Frustra scilicet id

a Cap. 14. 8. Deuter.

prohibente Domino [a]. Non vos incidetis, inquit, nec facietis caluitium super mortuum: quia

b Leuit. 19. 28.

populus es Sanctus Domino Deo tuo, & alibi [b] super mortuos non incidetis carnem vestram: neque figuras aliquas, aut stigmata facietis. quæ omnia scilicet nationes aliæ superstitiosè seruabant: licet ab bonum, etiam sapientibus non

c In 3. Tusc.

probarentur: de iis in vniuersum Cicero [c]. *Ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera; pedores mulieribus lacerationes genarum, pectoris, & capitis percussiones: hinc ille Agamemnon homericus.*

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis: Perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi euellere: quasi caluitio mæror leuaretur.

Sed nec hoc solùm contentus erat impotens dolor: nam & auulsos crines mortuo offerebant; super illius cadauer *collocatum*, impositos, aut aliter sparsos. & hi propinqui erant, & qui defuncto amore ac cognatione maximè coniuncti. Ouidius de Narcissi sororibus.

Planxerere sorores

Naiades, & sectos fratri imposuere capillos.

Petronius de matrona Ephesina. *At illa ignota consolatione perculsa, lacerauit vehementius pectus, ruptosque crines super pectus iacentis imposuit*, Statius.

tergoque & pectore fusam

Cæsariem ferro minuit, sectisque iacentis

Obnubit tenuia ora comis.

Et hoc illud est, quod sæpiùs prohibet Deus; *caluitium super mortuum facere*. id est laceros capillos super cadauer imponere.

De planctu verò qui fit manuum inter se & ad alias partes corporis allisione: nihil eo in Scriptura frequentius: propterea enim planctum distinguit ab eiulatu, & fletu; vt intelligamus, *plangere mortuum* nō esse propter illum simpliciter lachrimas fundere; sed eam complorationem super ipsum assumere, quam pectoris, & capitis percussionem appellat Cicero. de qua

d Cap. 32. 12

Esaias disertè [d]. *Exuite vos, & confundimini, accingite lumbos vestros, super vbera plangite* id est

e Cap. 18. 9.

pectora palmis percutite & in Apocalypsi [e]. *& flebant, & plangent se super ipsam Reges, qui cum illa fornicati sunt.* his enim duobus locis, & aliis similibus plangendi vocabulum propriè est vsurpatum alias tamen etiam significat quidquid causa mortui super illum, & ante illum flebiliter

f 1. Reg. c. 25. 1.

assumitur. sic in Regum historia [f] *planxerunt omnis Israel Samuelem*. id est vniuersa illi præstiterūt, quæ in solemni lamentatione mortui sole-

g Cap. 8. 2.

bant adhiberi. sic in Actibus [g] *sepelierunt Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum magnum super eum.* Verum de his, & aliis similibus luctus indiciis infra pluribus; vbi de luctu, non tantum super mortuum; sed in vniuersum causa mortui & cuiuscunque infortunij adsumpto disceptabimus. Nunc satis sit ista attigisse; vt de comploratione ageremus, quæ cadauere exposito, & collocato edebatur. erat igitur hæc lamentatio inter præcipua, quæ mortuo impendebantur: adeò vt antonomasticè, ipsa sola, & planctus, & luctus appellaretur, vt in historia Regum indicatur [h].

h 2. Reg. 1. 17.

Planxit, inquit, *Dauid planctum huiusmodi super Saul, & super Ionathan filium eius*. id est hanc lamentationem super eum edidit; ad sonitum illum, & mœstam palmarum complosionem, quasi ad strepitum musicum de ea ergo; quia ad hunc locum maximè spectat; vt distinctius exponamus: seorsim in sequenti capite disseremus.

CAPVT XII.

Ad locum 2. Par. 35 v. 25.

Mortuusque est (Iosias) & vniuersus Israël, & vniuersus Iuda, & Hierusalem luxerunt eum, Hieremias maximè, cuius omnes cantores, & cantatrices lamentationem super Iosiam replicant.

Threni & lamentationes super mortuum à quibus edita apud Hebræos: iis apud Romanos & alios Neniæ respondebant: vtraque cum cantu ad tibiam & fuit adstricta numeris: flebiles orationes, & Neniæ cur pro nugis posita. Ezechiel 2. Regum: Hieremias, & alij pluribus in locis explicati.

LAmentatio siue lamentum in sacris litteris oratio flebilis erat suis adstricta numeris, qua iacentis hominis & expositi mors à certis hominibus non sine cantu deplorabatur à quo munera ad alios deinde casus, & fortunas translata adhibita quoque est ad vrbium excidia, & vastitates, & ad eorum hominum obitus, qui aut olim iam, aut peregrè defuncti essent deplorandos. quæ omnia, sic ab vno veluti fasce comprehensa breuiter, & sigillatim explicabuntur; vt quid tandem hæc *super mortuum lamentatio* esset constare possit.

Et primò quidem quod ad ipsam vocem spectat *lamentatio, & lamentum*, propriè huc facit neque enim in sacris litteris quæcunque querela, aut mœsta conquestio, lamentatio: sed illa tantum, aut certe præcipuè, quæ super *expositum, & collocatum cadauer* edebatur: aut propter quodcunque aliud præsens infortunium, & calamitatem assumebatur. Regius Propheta [i]. *Virgines*

i Psal. 77. 63

eorum non sunt lamentata, & viduæ eorum non plorabantur. non quia virginibus decedentibus, matres, & alij superstites non ingemuerint: sed quia hac solemni conquestione caruerint: cadauere earum, vel abiecto; vel raptim, & sine cura sepulto sic de Iosia dicitur [k]. *Mortuus est*

k 2. Par 35. 25.

& sepultus, & vniuersus Iuda, & Hierusalem luxerunt eum: Hieremias maximè cuius omnes cantores, & cantatrices lamentationes super Iosiam replicant. Propriè hoc vltimum: intelligit enim quæ Hieremias ex hoc solemni more ad cadauer Iosiæ Regis expositum flebiliter effuderat, istæ enim propriè lamentationes, quæ Hebraicè קינות *Kinoth* Græcè *Threni* dicuntur. vnde titulus factus lamentationibus Hieremiæ, quæ sic propriè appellatæ: quasi ad cadauer Iosiæ præsens, & *collocatum* editæ fuerint, vt volunt Rabanus, D. Thomas, Bonauent. vel quasi ante cadauer

auersæ

a In fragm. ſuper lamēt. b Nazian. or. 4. de pace. Chryſoſt. 3. de prouid. Theodoret Olymp. Procop. alij cum Caſtro Iſag. in Hierem. c. 4.

euerſæ Hieroſolymæ, vt volunt Origenes [a], & alij [b]. Propterea LXX. Interpretes banc illi Hieremiæ operi inſcriptionem fecerunt. *Et factum poſtquam in captiuitatem redactus eſt Iſrael, & Hieruſalem deſerta eſt; ſedit Hieremias Propheta flens, & lamentatus eſt lamentationem hanc ſuper Hieruſalem & dixit. Quomodo ſedet ſola ciuitas, &c.* Eſt enim vrbs Hieroſolyma euerſa quaſi ipſius cadauer expoſitum; ad quod videndum & contemplandum Hieremias admiſſus, boc lamētum aſſumit; perinde vt ſolebat in mortuos, & iam expoſitos bomines vſurpari. quod non ſolum à Hieremia ipſo ſed ab aliis quoque Prophetis eſt factitatum: & nimitum vrbium, & regionum excidium & vaſtitatem, non aliter, ac illarum interitum ſint lamentati: earum vero ruinas iacentes, & ob oculos, obſeruantes; perinde deploraucrint, ac expoſitum cadauer, & collocatum. Sic Ezechiel [c] *Lamentum* ponit, ſuper euerſam Tyrum & iterum [d] ſuper vaſtatam Ægyptum. Amos [e] ſimiliter ſuper terram Iſrael; Micheas [f] ſuper Iudaicam regionem. Apocalypſi [g] verò ſuper exciſam Babylonem. Vnde liber ille Ezechieli oſtenſus [h] qui totus plenus erat comminationibus eorum malorum, quæ iam iam ſuperuentura erant populo Iudaico, dicitur conſcriptus fuiſſe *lamentationibus, carmine, & va.* quia nimirum hæc mala quæ denunciabantur proxima iam, & quaſi præſentia erant: præſentes autem mortes, & excidia lamentationibus proſequebantur. Puto autem hæc tria, *lamentationes, carmen, & va.* Synonima eſſe nam ſolemnis illa conqueſtio *lamentatio, & lamentum* dicebatur ab argumento: carmen appellabatur propter metrum. *va* autem; quia ab iſta particula incipiebat; per illam etiam ſubinde decurrens. Hebræis autem ſolemne eſt orationes ſuas à prima voce, qua incipiunt, inſeribere, & nuncupare; vt obſeruauit Hieronymus in prologo galeato. præter quæ tria nomina nonnunquam etiam *planctus* vocabulo ſignabatur à geſtu ſcilicet & comploratione lamentantium qui ſubinde oras pectuſque plangebant. Vnde de David; *Planxit*, inquit, [i] *planctum huiuſmodi ſuper Saul*, id eſt lamentationem iſtam cum planctu dixit.

c Cap. 26. 17. d Cap. 32. 2. e Cap. 57. f Cap. 8. 14. g Cap. 18. 9. h Cap. 2. i 2. Reg. 1. 17.

Talis autem *lamentatio* apud alias etiam gentes in ſuorum funere eſt vſurpata & Romanos maximè quibus carmen hoc lugubre *Nænia* dicebatur Horatij vetus interpres, *nænia propriè carmen eſt quod mortuis cantabatur.* Nota: *quòd mortuis cantabatur.* nam non de mortuo tantum, aut eius laudibus: ſed ipſi mortuo præſenti cantabatur: quod propriè grammaticus iſte dicit næniam appellatum. Nam minus propriè, nænia eſt quicunque cantus funebris; aut flebilis ciulatus mortui cauſa ſuſceptus. Vnde Cicero [k]. *Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, eaſque etiam cantus ad tibicinem proſequatur: cui nomen nænia quo vocabulo, etiam Græco cantus lugubres nominantur,* ſic legit hunc locum Adrianus Turnebus. Diomedes nobilis, & ipſe grammaticus. *Apud Romanos id carmen quod cum lamentatione extremum atque vltimum mortuo adcanitur, nænia dicitur*, nota hic etiam vocem *lamentandi* propriè hac in re vſurpatam; etiam apud Latinos, & eodem modo, vt ab Acrone dici quoque à Diomede, *Carmen hoc mortuo adcantari* præſenti ſcilicet adhuc, & collocato, quare Quintilianus [l]. *Cùm carmen funebre*, propriè ſumitur rectè dixit *næniam* illud appellari

k De legib. 2. l lib. 8. c. 2.

propriè autem ſumitur cum de bac lamentatione ſuper defuncti corpus intelligitur; manaſſe autem ad Romanos, Græcos, & alias gentes hunc lamentandi ritum ab Hebræis ſunt qui colligunt ex voce *Nænia*, quam licet alij Phrygiam eſſe velint, vt Pollux quem ſequitur Petrus [m] Faber ſunt tamen, qui Hebræam eſſe contendant, & propriè hoc ſignificare; at ſatis de voce ipſa lamentationis.

m lib. 3. ſem. c. 2.

Dixi ergo illam, *flebilem eſſe orationem*; quia non ſolùm tota de argumento flebili; ſed flentes, & à flentibus emiſſa; & tota etiam ad fletum excitandum comparata.

Addidi ſuis adſtrictam numeris quod certum eſt, & tradunt Hieronymus, & Cyrillus & clarè conſtat; quia (vt dixi) hæc lamentatio propriè carmen lugubre dicebatur. Ezechiel [n] in lamentatione exciſæ Tyri, *Et aſſument ſuper te carmen lugubre*, & rurſus apud eundem [o], *fili hominis cane carmen lugubre ſuper multitudine Ægypti.* Erant autem iſti *numeri*; quaſi innumeri, & lege ſoluti, qualis ſcilicet oratio ſolet, vt plurimum à gemētibus, & plorātibus in æſtu illo doloris effundi; quæ numeroſè quidem fluit, ſed non certa lege. verſus ergo erant, nunc pluribus nunc paucioribus pedibus currentes, qui certo ryhmo ſimiliter aliquando deſinebant; & rurſus planè diſſimilibus ſillabis diſcrepabant, vt etiam clarè colligitur ex 2. Regum c. 1. vbi lamentatio Dauidis refertur, quam ſuper Saulem, & Ionathan adſumpſit. habet enim illa numeros ſuos: & ſimiliter quæ ſuper Abſalon ab eodem Dauide lib. 2. cap. 18. quod idem aliæ gentes ſeruabant; apud quas adſtricta oratione hæ lamentationes conſtabant vt proximè oſtendimus. *Nænia* enim illis carmen erat, quod, nunc per elegos nunc per hendecaſyllabos, nunc per alios numeros ferebatur vt eſt apud Sidonium Apollinarem.

n Cap. 27. 32. o Cap. 32. 18.

Dixi, *præſentis hominis cadauer iſtis defletum*, quod ſatis ex dictis conſtat, & inde etiam firmatur; quia in tota Scriptura nuſquam, & nunquam huius lamentationis mentio; niſi cum de cadauere, vel hominis, vel vrbis præſente, & expoſito ſermo eſt. vnde omnes iſtiuſmodi lamentationes ipſum, quem deflent alloquuntur, & ad illum verba orationemque conuertunt; ſic Dauid [p] ad Abner quem lamentatur ſermonem dirigit & Ezechiel [q]. *Fili hominis, adſume lamentum ſuper Pharaonem Regem Ægypti & dices ad eum. Leoni gentium aſſimilatus, & Draconi qui eſt in mari.* & conſtat denique ex appellatione ipſa nam licet lamentatio latius pateat ſi ſimpliciter ſumatur, *lamentatio tamen ſuper mortuum*, boc propriè erat quæ antonomaſticè lamentatio dicebatur ſicut & nomen *Nænia* quod licet plura genera lugubrium orationū complecteretur: hoc vnum tamen præcipuè ſignificabat, quod in mortuum præſentem adhibebatur vt tradit Quintilianus [r].

p li. 2 Reg. 3. q Cap. 32. 2. r lib. 8. c. 2.

Argumentum verò huius lamentationis dixi fuiſſe mortem iacentis, & vt Scriptura loquitur *lamentati*. mortem cum dico præcipuum intelligo quod deflebatur. nam alij deinde caſus & miſeræ fortunæ hominum ſimiliter deplorabantur. in vrbibus autem id intelligo, quod morti, & interitui proportione reſpondet; excidium nimirum & euerſionem: quod in exercitu eſt ſtrages, & profligatio. duæ ergo erant lamentationis partes: prima laudibus defuncti conſtabat: altera conteſtatione doloris ex eius exceſſu in iis qui remanebant propterea appellata

pellata est hæc lamentatio laudatio, & in vetero glossario hæc pro eodem ponuntur: *epitaphium, nænia, & laudatio* quia vero, qua parte doloris testificatio erat, multa simul inepta & nugacia complectebatur apud Latinos factum; vt *nænia*, rem etiam nihili, & nugas ipsas significarent, qui enim dolent & dolorem suum effundunt, multa nugantur queruli, & ineptiunt, à quibus

a lib.7.epist. 18. alioquin abstinerent. Sidonius Apollinaris [a] lib. 7. epist. 18. *Interea tu si quid à lectionis sacra continuatione respiras, ut licebit næniis auocare.* Nænias enim id est nugas appellat modestiæ causa, seria sua, quæ ad ipsum scripserat. & sanè negari nó potest, quin lugentes ipsi aliquando maximè ridiculi sint in suo luctu: inconditè, & indistinctè loquuntur, semesa verba effutiunt, idem sæpius repetunt; factaque sunt, infecta volunt; non incusanda incusant; & denique non surdo; sed planè mortuo cantilenam canunt quæ omnia nugarum plenissima solo dolore excusantur: vt non immeritò *mortuaria* & mortualia; ea scilicet quæ lugendo mortuo exhibentur; pro nugis posita sint à bonis auctoribus. Vnde Plaut in Asin.

b lib.18.c.7. Hæc non sunt nugæ: non enim mortualia. & Agellius [b]. *Vos philosophi mera estis vt Cato ait, mortuaria glossaria: namque colligitis lexidia, res tetras, & inanes, & friuolas; tanquam mulierum voces præficarum.* Sic enim appellat ventosam Philosophorum loquacitatem qui verba grandia, aut incognita concrepantes, de re plerumque nihili litigabant.

Dixi etiam has lamentationes fuisse *cum cantu*: quod est certissimum. Ad Ezechielem dici-

c Cap.32.18 tur [c]. *Fili hominis cane carmen lugubre super mul-*

d Cap.2.14. *titudinem Ægypti. Et apud Michæam[d]. In illa die sumetur super eos parabola, & cantabitur canticum cum suauitate dicentium*, adeo enim cum cantu hæc lamentatio; vt ipsa canticum sit appellata, & canere aliquem positum sit, pro *illum lamentari* vnde in Hebr. propriè ibi est, *lamentabitur lamentationem cum solamine.* quod noster vertit, *cantabitur canticum cum suauitate.* Sic can-

e lib.2.Reg. c.1. tando Dauid desleuit prius Ionatham [e] & Sau-

f Ibid.3. lem postea [f] defleuit Abner, & Ieremias Iosiam [g]

g 2 Paralip. loco cit. alibi in sacris literis.

h Eccli 22.6. At habetur [h] quòd *musica in luctu importuna*

i Prouer.25. 20. *narratio*, & Salomon [i] inter ea quæ præposterè & absurdè fiunt recenset; *Si quis cantat carmina cordi pessimo* id est dolenti; & vt est in Hebræo mœrore contrito, & confracto, est enim Hebræis. *Cor malum, & pessimum*, idem quod Italis *di mala voglia.* non ergo lamentum istud cum cantu esse potuit nisi præposterè.

Respondeo primò, quæ in luctu fiebant, omnia peruersè fiebant, & contra quam communiter suetum esset, vt infra dicam. Secundò non omné cantum dedecere lachrymas & mœrorem, sed illum, qui ad lætitiam totus est, & hilaritatem, est enim cantus aliquis flebilis, & luctuosus; adeò cognatus lachrymis vt ipsas prouocet; ita tamen vt sensim etiam sistat, & planè detergat. talis erat cantus, qui in hac lamentatione adhibebatur: qui etiam nec simplex erat, sed ad organum musicum temperatus de quo accipiendum existimo, quod sæpius adduximus ex histo-

k lib.2.c.1. 17. ria [k]. Regum *Planxit autem Dauid planctum huiusmodi super Saul, & præcepit, vt docerent filios Iuda arcum.* hic enim *arcum* intelligo instrumentum aliquod musicum, ad quod lamentatio illa erat modulanda: quorsum enim nunc mentio *arcus bellici*; vt volunt Rabbini, & cum illis Hebraizantes quos pluribus in commentario eius loci confutauimus. Tibiam autem vt plurimum ad id adhibitam, inde puto, quod Tibicines apud Matthæum [l] inter eos qui mortuam Archi- l Cap.9.23.

synagogi filiam lamentaturi erant recensentur: & quod nænia etiam Græcorum, & Romanorum ad Tibiam decantabatur. Festus, *nænia est carmen quod in funere laudandi gratia cantatur ad Tibiam* Cicero [m] paulò ante adductus. *honoratorum* m de legib.2.

virorum laudes in concione memorentur; easque etiam cantus ad Tibicinem prosequatur, cui nomen nænia.

Dixi denique *à certis hominibus eas lamentationes decantatas.* qui autem isti, & alia, quæ ad ipsorum munus distinctius cognoscendum faciunt proximo capite prosequemur.

CAPVT XIII.

Ad locum 2.Par 35.25. Vniuersus Iuda, & Hierusalem luxerunt Iosiam: Ieremias, maximè, cuius omnes cantores, & cantatrices lamentationes super Iosiam replicant.

Qui certa ratione lamentarentur in funere pretio conducti: viri, & fœminæ: istæ præsertim tam apud Hebræos, quàm apud Romanos, & alios: in his quæ chorum ducebant principes luctus, & præfica à Romanis appellata; ab Hebræis sapientes; & quare? Ieremiæ, Isaiæ, & aliis allata lux.

MOrtuos suos proximi quique, & cognati deflebant: sed quia nihil citius arescit quam vera lachryma, idcirco alij etiam aduocabantur, qui docti flere, & lugere lachrymis ascititiis, verum aliorum dolorem vicaria opera sustentabant. ad quod munus certum quoddam genus hominum, viri, & fœminæ promiscuè destinati erant, non minùs, quam ad alias artes, quæ publicæ rei vtiles & necessariæ sunt. itaque sicut erant antiquitùs collegia, & corpora aromatariorum, Sutorum, & similium: sic etiam erant *lamentatorum, & lamentatricum*, qui lachrymas alieno in funere locabant & fletus venales habebant. Amos 5.16. *in omnibus plateis planctus, & in cunctis quæ foris sunt dicetur væ væ, & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui sciunt plangere.* quo in loco Hieronymus notat, *morem illius prouinciæ fuisse lamentatores, & lamentatrices habere, quas pretio conducerent ad lugendum*, & sanè de fœminis adeò mirum non est; de viris qui potuerint ad hoc fœmineum officium sponte descendere dubitari poterat: nisi disertè traditum nobis esset: eos, inquit, Amos *qui sciunt plangere*, & alibi [a] habemus *cantores, & cantatri-* a 2. Paralip.

ces lamentationes super Iosiam soliti replicare. c.35.

Cantores, inquam, qui & viri erant. & modulata voce ad numeros musicos flebiles cantus ciebant vt supra dixi.

Non solùm autem viri isti nundinatores luctus apud Iudæos; sed etiam apud Romanos, & Græcos de Romanis Horatius de arte Poët.

Vt

Vt qui conducti plorant in funere, dicunt
Et faciunt prope plura dolentibus.

De Græcis enoſtat; apud quos vt tradit Iulius Pollux viri iſti θρηνῳδοὶ *Threnodi* dicebantur voce ex lamentatione cantuque compoſita: quaſi cantores flebiles; & quia id ad Tibiam inde etiam Tibicines propriè vocati. Ioſephus li. 3. de bello Iudaico c. 5. *Alij alios flebant; Ioſephum verò omnes pariter, adeò vt per dies triginta, nunquam lamenta ceſſarent, plurimique Tibicines conducerentur, qui illis in lamentationibus præcinerent.*

Et iſti illi ſunt qui apud Matthæum accurriſſe dicuntur ad Archiſynagogum, ipſius filiam de cuius morte iam rumor increbuerat lamentaturi; licet autem Tibicines etiam alij eſſent qui operam ſuam funeri non locarent, & aliter quam lugubre canerent: illud tamen nomen nulli magis proprium, quam ferali lamentatori Apuleius [a] de Attigenide inſigni Tibicine. *Is, inquit, cum eſſet in tibicinio apprime nobilis; nihil æquè ſe laborare, & animo angi & mente dicebat; quam quod monumentarij choraulæ Tibicines dicerentur.* non dubium ergo quin inter mercenarios ploratores etiam viri.

a lib. 2 florider.

Verùm quia eiulare, flere, plorare, conqueri, & totus denique ille apparatus ineptiarum, quibus verus dolor depaſcitur; & fictus inſtruitur; longè melius à fœminis, quam viris exhibetur: dubium quoque eſſe non debet, quin præcipuè in hoc munere fœminæ ſemper fuerint. habent enim illæ ſemper paratas in oculis lachrymas, quæ ſigno dato, veluti ex carceribus emiſſæ placidiſſimè fluunt: hoc illæ milite, quem in ſtatione tenent, vt quocunque iuſſerint illico citiſſime emicet pugnant, & expugnant aliorum, etiam fortiſſima pectora, quæ ad hunc tactum ſtatim molleſcunt. itaque verè, vt dixi, hoc illæ in munere primas ſemper habuere; idque apud Hebræos non ſolum, ſed etiam apud Romanos, Græcos & alias gentes ob eam rem de illis mihi hoc loco aliquid eſt latius erplicandum.

Primò ergo eas ad hæc lamenta maiori ſemper in numero, vel etiam ſolas ſine viris conſtat aduocatas. Dauid lamentationem ſuper Saul, & Ionatham mulieribus, & non viris tradidir [b] decantandam; eaſque ad lamentationem hortatur. *Filiæ Iſrael ſuper Saul flete, qui veſtiebat vos coccino in delicijs.* & apud Ieremiam [c], *Contemplamini, & vocate lamentatrices, & venient: aſſumant ſuper vos cantum...... docete filias veſtras lamentum, & vnaquaque proximam ſuam planctum.* Quod ipſum alio loco repetitur [d] apud eundem.

b lib. 2. Reg. c. 1. 24.
c Cap 9. 17.
d Ierem. c. 22

Inter has autem, quæ cantu præibat reliquis, & chorum ducebat, proprio vocabulo ab Hebræis *ſapiens*, dicebatur à Latinis præfica de qua in hiſtoria Regum [e]. *Miſit Ioab Thecuam, & tulit inde mulierem ſapientem, dixitque ad eam lugere te ſimula, & induere veſte lugubri; quaſi mulier iam plurimo tempore lugens mortuum.* Hebraicè, ad verbum eſt, *quaſi mulier lamentans ſuper mortuum*, quæ autem hæc *mulier ſapiens?* docta ſcilicet lugere, & flere; ſciens falſas lachrymas exprimere, & veras ex aliorum oculis ciere. hæc enim tunc vſui erat Ioabo, & non tantum vulgariter docta, ſed in primis. proptetea *ſapientem* aduocauit, id eſt quæ chorum ducere ſolebat, & reliquarum cantum temperare. Ieremias [f] paulo ante adductus cum dixiſſet *contemplamini, & vocate lamentatrices.* ſubdit; *& ad eas quæ ſapientes ſunt mittite.* non enim contentus eſt turba quacunque lamentatricium; ſed maximè inſignes aduocati mendet quæ ſingulæ turbæ plorantium præeſſe puſſint de quibus in libro Iudicum [g], *vna ſapientior cæteris vxoribus eius hæc ſocrui verba reſpondit.* qui locus à LXX. tranſlatus ita ſe habet, *ſapientes principes eius reſponderunt ad ea*, & ad illum hæc notat Procopius Gazæus, *lamentatrices appellat Scriptura ſapientes; ſicut in Ieremia tales enim exiſtimantur ab iis qui in luctu ſunt conſtituti:* & ſubdit inter lamentatrices fuiſſe quaſdam duces cæterarum, quas Septuaginta, *Principes lamentationis*, appellant non diſſimili nomine ab eo quo Romani vtebantur, de quibus hæc Seruius [h]. *Turba tamdiu ſtabat reſpondens planctibus Præfica, id eſt Princeps planctus; quamdiu conſumpto cadauere diceretur nouiſſimum verbum: ilicet, quod ire licet ſignificat.*

e lib. 2. c. 14. 2
f Cap 9.
g Cap. 5.
h In 6. Æn.

At cur hæ mulieres ſapientes appellatæ? primo quia alios lugere ad certos modulos docebant. Secundo quia omnium ferme mores, ingenium, factaque ſciebant, vt ſcilicet poſſent deinde illos melius in funere lamentari. nec omittam nomen, quo huiuſmodi fœminæ in nonnullis regionibus adhuc appellantur valde cum hac *ſapientis* nuncupatione congruere. In Sicilia, enim quæ olim *præficæ*, proprio vocabulo reputatrices dicuntur, quòd ſecum reputent, recogitent, & alios etiam in cogitationem adducant, & conſiderationem eorum, quæ defunctus geſſerit. & ſanè negari non poteſt ad hanc, *reputationem*, & perpenſionem vitæ mortui, & iacturæ propter ipſius amiſſionem factæ ſæpius in ſcripturis alludi ſic Dauid [i] imitans mulieres ad lamentandum Saulem ſimul etiam hortatur ad *conſiderandum*, quis & qualis interierit. *Conſidera*, inquit, *Iſrael pro his qui mortui ſunt.* Similiter Ieremias [k] lamentationem ad quam exhortatur vult incipere, *à reputatione, & conſideratione. Contemplamini*, inquit, *& vocate lamentatrices.* Denique Iſaias [l] recogitate, poſuit pro lamentare. *Iuſtus perit & non eſt qui recogitet in corde ſuo.* ergo lamentatrices, ſiue potius lamentationis moderatrices *ſapientes* dictæ, quod reputarent, recogitarent, & in aliorum conſiderationem cogitationemque inducerent; quæ poſſent fletus & lachrymas excutere. Ob quam eandem rationem Iliad. vlt. Homerus mulieres lamentantes Hectorem dicit prius inter ſe conſideraſſe, & perpendiſſe facta, & virtutes Hectoris & ea omnia quæ poterant ex ipſius amiſſione in aliis dolorem, & lachrymas prouocare.

i 2 Reg. c. 1.
k Cap 9.
l Cap. 57. 1.

Tertiò. *Sapientes*; quia fictè, & ſimulatè tantum mœrentes, & triſtes ex vno aliorum luctu caræ ipſæ, & ſagaces compendium faciebant. Quartò denique, quia luctum mœroremque aliis abſtergebat. hoc enim illarum maximè proprium: antonomaſticè autem ob id *ſapientes* dictæ; quia maximo animi morbo, qui triſtitia eſt, medebantur. ex hoc numero erat etiam illa *ſapiens* mulier quæ patriam ſeruauit; & inſtam Ioabi iram, vaſtitatem excidiumque vrbi inferentis auertit vt in loci illius explanatione docuimus.

At vero apud Romanos, quæ in ſacris litteris mulier *ſapiens*, vt iam ſignificauimus, *præfica* dicebatur; nec enim præfica erat quæcunq; lamentatrix; ſed quæ chorum ducebat: ſic dicta quod reliquis eſſet præfecta. Feſtus. *Præficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conducta: quæ dant cæteris plangendi modum.* quam etiam Iuuenalis intelligit.

inter

inter
Iliadum lacrymas; vt primos ede re planctus
Cassandra inciperet scissaque Polixena palla.

De iisdem Lucilios [a]

a In fragm. satyr. 22.

Mercede, quæ conductæ flent alieno in funere
Præficæ, multo, & capillos scindunt & clamant magis

Obseruandum verò *Præficas* istas dici propriè *conductas* licet aliæ quoque conducerentur: quia ipse erant, quæ operam suam aliarumque locabant; quas secum, vel semper habebant, vel conuocabant: plures, vel pauciores prout inter illas, & funeris curatores de certa mercede conuenerat. sicut nunc etiam videmus fieri in solemnibus symphoniis cum solis enim chori moderationibus de pretio transigitur. quemadmodum autem apud Hebræos sapientes hæ dicebantur: vel vt Vatablus, & alij vertunt *vafræ, astutæ, & prudentes*, hac prudentia scilicet, quæ calliditas est: ita etiam Latini argutas illas appellabant. Plautus in frinolaria.

Superboque omnes argutando Præficas.

Idem in Truculento, scena: *ne expectetis*
Facile sibi facunditatem virtus arguta inuenit
Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro præfica
Quæ alios collaudare absentes; sese verò non potest.

Sanè enim argutas admodum has oportet fuisse; quæ ex rebus plerumque futilissimis, & maximè dignis necesse habebant iliadem ingentem texere, illos laudando qui nil habebant vnde laudari possent. Cæterùm consuetudo ista non adeò obsoleuit quin etiam apud aliquos hucusque perduret: tradit Petrus [b] Bellonius in plerisque Græciæ regionibus id nunc etiam religiosè seruari, vt simul atque quis defunctus est, curato corpore fœminæ omnis ætatis frequentissimæ conueniant; capillo diffuso, pectore brachiisque nudatis; mammillis ante oculos omnium prostitutis; quæ per multos dies genas faciemque lacerantes, maximis cum eiulatibus mortuum deflent: interim autem viros ingenti multitudine certatim ad spectaculum confluere; & alios Zelotypiæ tactos vxorum suarum; alios mala cupidine; alios alia de causa frustra autem tentatum dicit à Veneta Republica, vt ritus ille aboleretur. In Sicilia etiam nonnullis in oppidis fœminæ sunt quæ mortuos hoc pacto deplorant, & *sapientiores* inter illas eæ existimantur, quæ nouerint in re nihili maiores tragœdias excitare, lamenta producere, futiles laudes excogitare; & tandem ita rusticum, & opilionem lamentari, & extollere, ac si Hectori funus duceretur vide Bellonium loco citato.

b lib. 2. de medicato funere.

CAPVT XIV.

Ad locum 2. Reg. c. 1.

Saul, & Ionathas amabiles & decori in vita sua, velociores Aquilis, Leonibus fortiores.

Laudes mortui à quibus celebrari solitæ: solemnis laudatio primùm vt instituta: qui laudati, à quibus, & in quo loco: in Christiana Ecclesia funebrium laudationum vsus maximè semper receptus: laudari non omnes passim in Romana Republica potuisse, cur ea in re tanta cautio.
Sopran. in Dauid.

MAximam partem huius *super mortuum lamentationis*, laudes sibi defuncti vendicabant; quæ antiquitus apud Hebræos, & alios inter ipsos eiulatus, & fletus miscebantur: deinde verò seorsim propria ad id dicata oratione celebrari cœperunt. Illud constat: quia vbicunque mentio præficarum, & lamentatricium; etiam de laudibus defuncti, ab iisdem celebratis adiungitur: vt ex dictis patet & clarum est ex lamentatione Dauidis super Saul [c], & Ionatham & iterum super Abner [d].

c 2 Reg. c. 1.
d Ibid. c. 3.

Similiter apud Romanos Neuius in Freto. *Hæc quidem hercle opinor Præfica est: nam mortuos collaudat.* Verum cum vt sæpiùs dixi laudes istæ Præficarum nugæ plerumque essent nugacissimæ; institutum est, vt seorsim propria oratione defunctus præsente & *collocato* cadauere laudaretur: & inde ortus funebrium laudationum. Quæ appellatio adeo huic muneri congruere visa est; vt ipsum *laudandi* vocabulum simpliciter vsurpatum, de hac funebri commendatione potissimum intelligeretur. quia nimirum, tunc tantum rectè quisque laudari potest; cum vita & fato functus iam metas tenet; in cursu enim ipso adhoc anhelans, & incertus sui, vnde laudetur? merirò ergo hos tantum laudandos esse nos monet Sapiens [e]. *Ante mortem*, inquiens, *ne laudes quemquam.*

e Eccl. c. 11. 30.

Hæ verò laudationes an apud Hebræos tam statæ, & solemnes fuerint, non ita certum. certissimum tamen est illas in Christiana Ecclesia semper; & à Romanis, & Græcis ab ipsis vsque antiquissimis temporibus vsurpatas. Dixi non ita certum, an apud Hebræos: quod intelligo non de *laudatione ipsa*; sed de iis, quæ cum illa deinceps apud Christianos adiuncta: vt certo in loco, certo tempore, à certis personis haberetur. nam laudatos quoque mortuos solemni aliquo, & recepto more apud illos; tam certum est, quàm quod certissimum: quod tamen vt dixi simul cum ipsa lamentatione, & eiulatu muliebri confundebatur. Christiani verò religiosa ceremonia distinxerunt.

Apud quos primò ritus iste contrario penè modo seruari est cœptus; quàm apud Romanos: isti enim viros tantum à principio laudare instituerunt; nec tamen omnes; sed claros dumtaxat & qui togati aut armati Reipublicæ profuissent: at apud nostros prima omnium quæ laudata in funere suo legitur Beatissima Virgo est; vt quæ nimirum omnium maximè laude digna erat; prima quoque omnium laudaretur. Sic refert Beatus Damascenus in oratione de Dormitione B. Virginis ex verbis Dionysij Areopagitæ de Diuinis [f] nominibus, Apostolos omnes pro se quemque illa defuncta religiosè certasse; vt alios alium in ipsius laudibus & diuino numine extollendo superaret. At Romani aliter: de quibus Plutarchus in Camillo refert; cum magna auri inopia (bello oppressa Ciuitate) laborarent, sponte mulieres ex condicto mundum omnem muliebrem contulisse: vt ex illo conflato publica res iuuaretur Ob id Senatum sanxisse, vt quicquid tunc liberaliter obtulerant meliore Reipublicæ tempore; illis persolueretur: præterea autem in gratiam accepti muneris; vt defunctæ perinde publice laudarentur, vt viri solebant. *Ante enim*, inquit, Plutarchus *mulierem publicè laudari mortuam, receptum non fuit.* Pulchrè hoc, & sapienter visum illis est tunc maximè laude

f Cap. 3.

S f dignam

dignam esse mulierem; cùm id Reipublicæ causa negligit, propter quod apperit ipsa magis laudari; quod est formæ bonum, & pulcbritudo; quam tunc maximè sibi negligere videtur; cum cultum, & ornamenta abiicit, quibus forma iuuatur. Vnde & B.Virgo hoc quoque nomine debuit esse prima laudata; quod aurum omne suum conflauerit, contulerit, addixerit ad salutem mundi laborantis, aurum illud optimum quod Christus erat; & in quo omnia ipsius ornamenta continebantur; si enim quilibet filius *sapiens corona est & ornamentum matris suæ:* Quantò magis Christus B. Virginis? Porro meminerat quo-
a Lib 5. que ante Plutarchum Liuius [a] huius honoris mulieribus à Romanis habiti: sed alia illius causa allata *matronis*, inquit, *pro auro ad liberandam à Gallis Romam collato gratia acta sunt; honosque additus; vt earum sicut virorum post mortem solemnis esset laudatio.* Plutarcbus enim dicit id accidisse oppressa Ciuitate Veientano bello; cum deesset pecunia ad milites sustentandos & alia bello oppottuna paranda: at Liuius cum pactam mercedem, vnde soluerent non haberent; qua Romani libertatem à Gallis fœda pactione redemerant vtcunque sit; verecundiam certè in hoc Romanarum fœminarum licet admirari; quæ totos trecentos annos hoc honore spótè caruerint, quem illis senatus, Populusque concesserat. nam prima quæ laudata est Popilia fuit trecentis annis post decretum illud senatus, fato defuncta.
b De orat. lib. 2. Cicero de oratore [b]. *In eo quidem genere scio, & me, & omnes qui affuerunt delectatos esse vehementer; cum abs te (Catulum alloquitur) est Popilia mater vestra laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostra Ciuitate tributum puto,* Vltrò ergo cesserunt posteriores fœminæ gloriæ; ne illarum ipsæ meritis inferiores essent. illæ enim honorē hunc pepererunt, istæ verò ab aliis partum non vsurparunt. Nec minus fortasse sit in fœmina honorem benè merendo parere; quam modestè recusando negligere. Certatum est ergo inter senatum illum domitorem Orbis, & cœtum mulierum Romanarum: ille ornamenta virorum propria mulieribus virili virtute, & animo rem Romanam iuuantibus communicabat: istæ ne vlla fœmina Romano viro æquaretur eadem repudiabant. Recte autem prima quæ id admisit fuit mater à filio: quia si cedendum erat, par erat, vt animi magnitudo pietati cederet: & si quis expugnare debebat obstinatam animi demissionem filius hic esse debebat. æquum enim erat filium omnia perrumpere vt laudaret matrem, & iustum quoque matrem aliquid de professa moderatione remittere, vt laudaretur à filio. Prima ergo mulier apud Romanos laudata fuit mater à filio & prima in Ecclesia laudata fuit mater à filiis B.Virgo scilicet ab Apostolis.

Aduertendum porrò rectè Liuium Matronis hoc tributum dixisse; nam cum iunioribus id à principio non erat communicatum. Plutarcbus in Cæsare. *Enim verò prouectiores mulieres in funere laudari moris antiqui apud Romanos fuit: primus Cæsar vxorem suam, cum iuniores laudari non esset receptum, mortuam oratione funebri est prosecutus.* Contra verò in Christiana Republica omnibus hic honor habitus quæcunque enim clara virtute, & meritis excellebant laudabantur. sic Diuus Hieronymus prouectæ ætatis Paulam, & Marcellam laudauit: & primis adhuc in annis extinctas Asellam, Blesillam & Lætam. Sic etiam B.Ambrosius Agnetem in ipso ætatis flore martyrio gloriose defunctam. Nec quicquam interest quod laudationes istas illis scripserint, non dixerint, perinde enim scripserunt; quasi ad sepulchrum dicerent; vnde, & quotannis in instauratione exequiarum repetebantur. tunc enim omnia non aliter fiont; ac si recens defuncta esset efferenda; cadauere ritè exposito, & *collocato.*

At possit aliquis non immeritò apud se quærere; vnde antiquis & Romanis maximè tantum otium, vt hæc tam minuta curarent, nec nisi ex senatus consulto quemquam laudari publicè permitterent. Verùm id vt alia sapientissime: neque enim vnquam illa minuta putarunt ex quibus magnarum rerum momenta pendebant. Etenim si cuique quemcunque publicè laudare pro arbitrio licuisset; periculum planè erat; ne infinita mendaciorum seges vndique prouenitet; quibus historia, & monumenta publica confunderentur. quod tamen periculum; nec etiam hac cautione potuit auerti. queritur id Cicero in Bruto. *Quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior: multa enim in eis scripta sunt, quæ facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, &c.* Et Liuius [c] *vitiatam memoriam* c lib. 8.
funebribus, laudationibus reor falsisque imaginum titulis. Vt ergo huic incommodo obuiam iretur rectissimè sancitum est; ne etiam laudationes istæ sine publico suffragio fierent: quin etiam cautum nec laudes in cuiusquam sepulchro inciderentur, nisi quas electus ad id magistratus suo calculo comprobasset, vt tradit Cicero 2. de leg. Simile quid etiam in Hebræa Republica seruatum puto, mulieres enim in portis laudari solitas vbi publici conuentus & magistratus agebant conicere possumus ex capite vltimo Prouerbiorum vbi fortem fœminam cum laudandam, & prædicandam dixisset à viro & filiis, tandem concludit. *Date ei de fructu manuum suarum & laudent eam in portis opera eius.* In portis enim conuentus omnes fiebant, & iudicum tribunalia statuebantur: propterea autem dicit *opera eius*, vt significet veram laudationem futuram, & non ex aliorum mendaciis concinnatam, & rectè apud Ægyptios Hebræis finitimos non solum alios, sed nec ipsos Reges defunctos sine publico calculo laudare fas erat. Diodorus [d] Siculus. d lib. 1. Bibliot. c. 3.
Hoc tempore quæ ad pompam funeris spectant præparatis; postrema die corpus in arca conditum ante sepulchri aditum ponunt: ibi breuiarium in vita à Rege gestorum de more recitant, volentique facultas datur defunctum accusandi. adstant sacerdotes mortui rectè facta laudantes, populus is permagnus est qui exequias circumstat: applaudit veris laudibus; in reliquis magno reclamat tumultu: quo accidit, vt plures Reges, repugnante multitudine, solito caruerint sepulturæ honore qui timor coëgit Ægypti Reges iustè viuere; & hoc illud est quod comminatur impio B.Iob. [e] *Memoria,* in- e Cap. 18. 17.
quit, *illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in plateis.* id est vt ibi Philippus presbiter interpretatur. *defunctus impius publica laudatione careat, quæ in plateis & portis Regibus, & aliis tribunalibus præsidentibus iustis solebat conferri.* Et hæc de iis qui laudati: at vbi laudabantur.

Secundò ergo in eodem loco laudationes istæ habitæ; vbi, & cadauer ritè locatum colligo, quia præsente adhuc, & ex more exposito cadauere, defuncti laudabantur. Metaphrastes ad hunc morem alludens in oratione de Sanctissimæ Virginis obitu narrat ad illius excessum Angelos adfuisse,

fuisse; qui purissimo corpore prius de more abluto, & deinde collocato Angelorum Dominum Angelicis plane laudibus celebrarunt. Post quos Apostolos omnes antequam corpus ex Sion afferretur ordine quemque suo laudationem suam peregisse. huc etiam allusisse non dubito B. Hieronymum verbis istis in vita Fabiolæ. *Nec dum spiritum exhalauerat, nec debitam Christo reddiderat animam etiam fama volans tanti præ-nuntia luctus, totius vrbis populum ad exequias congregabat. Sonabant psalmi, & aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat alleluia: hic iuuenum Chorus, ille senum qui carmine laudes fœmineas, & facta ferat.* Clarè autem D. Ambrosius [a] in prima oratione de fratris obitu significat ipsius corpus fuisse præsens; dum ad circumfusam omnium ordinum multitudinem illum ex more laudaret. *In hoc,* inquit, *corpore, quod nunc exanime iacet præstantior vita mea functio est: quia in hoc quoque quod gero corpore vberior tui portio:* Et paulò post. *Non libet enim abire à fratre longius, & occupationes subdues: cum veluti comitandi eius gratia hic sermo susceptus sit: vt diutius sensu prosequar proficiscentem; & quem oculis teneo mente complectar; in illo enim totam oculorum aciem figere libet,* &c.

a Oration. 1. in 5. Satyr.

At de Romanis præsertim in vetere Republica, testatissimum omnino est præsente adhuc corpore has laudationes habitas. Polybius lib. 6. indicare videtur eos qui laudandi erant pro rostris statutos, & erectos in conspectum totius concionis datos. Et Marcus Antonius Cæsarem laudaturus; cum corpus ipsius non haberet, illius simulacrum produxit; quod in ferali lectulo locatum, & obiectum populo. Ea etiam arte compactum vt in omnem partem versatile, inflicta Cæsari vulnera repræsentaret; Mirum est quantas deinde Tragœdias excitauerit. Dionysius [b] autem hæc de Valerio Poplicola qui primus mortuum Brutum libertatis auctorem laudauit pro rostris. *Postera die atratus* (Poplicola) *Bruti corpus in foro proposuit splendidè in lecto ornatum, populumque ad concionem conuocauit; & suggestu conscenso in eius laudem habuit funebrem orationem.*

b lib. 5. Rom. antiquit.

Ex his porrò colligimus locum harum laudationum fuisse quidem apud nostros sacras basilicas, & ipsas Ecclesias celebriores; apud Romanos vero iam fori partem, quæ *Rostra* dicebatur; at apud Hebræos si quæ huiusmodi laudationes erant, *portas* ipsas Vrbium nostri enim clarorum virorum, & mulierum corpora illis in locis ritè exponebant, & collocabant, vt constat ex D. Ambrosio [c] Gregorio [d], Nazianzeno & Eusebio [e] Cæsariensi. At Romani quos laudaturi erant in foro collocabant. Dionysius [f] Halicarnassæus de Appio Decemviro qui in ius vocatus sibi manus intulerat. *Allato,* inquit, *in forum cadauere filius eius adiit Tribunos, & Consules petiitque vt sibi populum ad concionem legitimam conuocare liceret; sibique in ea more maiorum, & ex populi Romani consuetudine patrem funebri oratione ornare permitterent, qua in viros bonos haberi soleret.* Quo autem meliùs exaudiretur *Rostra* ascendebant; locum editum, & ad concionem alloquendam accommodatum; sic dictum, quod ex hostium naualium manubiis extructus, & ornatus esset. quem contra è regione qua cadauera collocabantur: iccirco pro rostris poni dicebantur, & pro rostris laudari. Appianus [g] de Syllæ funere. *Pro rostris deinde in suggestu posito cadauere funebrem orationem habuit vir eius ætatis eloquentissimus,*

c Orat. 1. in S. Satyr.
d Orat in D. Basil. & in vita S. Cæsar fratr.
e In laudat. Constant. Imperat.
f lib. 9.
g lib. 1. bellor. ciuil.

Vlteriùs autem ex his constare potest qui maximè laudationes istas haberent: erant enim viri & ipsi clarissimi; si minus gestorum gloria, at certè genere, aut eloquentia, & defuncto ipsi sanguine magis, aut beneuolentia coniuncti: sic Nazianzenus ex nostris fratrem Cæsarium laudauit, & Basilium quem, vt alterum fratrem diligebat: sic Ambrosius fratrem Satyrum. Et apud Romanos laudabant patres filios, filij patres. Polybius [h] de ritibus in funere seruari solitis agens. *Circumfusa autem populi corona in rostra ascendit filius; si quem puberem reliquerit; sin minus propinquus de emortui virtutibus dixerit, rebusque præclare gestis.* Plutarch. in Fabio maximo. *Fabius cum hunc filium amisisset, dolorem, vt vir prudens, & pius pater tulit moderatissimè: orationem quam habent in clarorum funere propinqui, ipse in foro dixit, quam postea edidit.* At de Tiberio narrat Suetonius, *nouem annos natum* (scilicet adhuc impuberem) *defunctum patrem pro rostris laudasse;* si autem propinqui deerant; qui rectè possent id muneris obire: tunc alij in eorum locum subrogabantur, qui eloquentia, & dignitate magis excellerent. Sic Eusebius Cæsariensis Episcopus magnum Constantinum laudauit; Ambrosius Valentinianum Imperatorem: Gregorius Meletium Antiochenum vt Socrates [i] narrat sic Sylla ab eloquentissimo illius ætatis laudatus est; cum filius propter ætatem nondum illi muneri aptus esset. Et hæc de laudationibus & iis qui laudati; à quibus, vbi, & quibus de rebus.

h lib. 6.
i lib. 5. histor. Eccles. cap. 9.

CAPVT XV.

Ad locum Marci 15. v. 46.

Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum inuoluit sindone & posuit eum in monumento.

Cadaueris amictus sepulchralis quibus apud Hebræos constaret: sindones institæ, sudarium, ad quid singula? huius an apud Gentiles & Romanos aliquis vsus: vincula mortis & funes Inferni Dauidi quid? Lazari suscitatio, & Tabithæ, collata & explicata.

FEralis amictus, vt supra dixi, duplex erat; alter ad collocandum, & exponendum cadauer; alter ad sepeliendum de illo iam dictum; de secundo hoc capite dicturi sumus. Fuisse ergo inter vtrunque discrimen aliquod constat primo; quia ille erat maximè ad defuncti corpus ornandum; hic verò etiam ad seruandum: ille vt oculos aspectantium detineret; vel certè vt deformе minus illis cadauer obiiceret; hic etiam vt corpus ipsum diutius tutaretur. Secundò ille non totus plerumque cum cadauere condebatur; hic simul cum illo, vel cremabatur, vel sepulturæ dabatur: propterea Dauid de illo loquens [k] dicebar, *Cùm* (diues) *interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius* nam *gloriam* præter alia etiam appellauit cultum vndique refulgentem in quo exponi diuites solent ad publicum spectaculum. Clarè autem vtriusque discrimen

k Psal 48.

diſpicitur io Lazari & Tabithæ funere. nam Tabitha amicta tantum erat primo veſtitu ferali; ſimiliter, & viduæ Naimitæ filius: at Lazarus veſtibus iodutus erat planè ſepulcbralibus; ſindone incluſus, inſtitis obligatus, facia ſudario protectus; quorum nulla mentio in Tabitha, & filio viduæ. Cur id? quia nimirum hi ambo veſtiti tantum erant ad ſolemnem *collocationem*: aut Lazarus iam ſepulturæ datus ad humationem: propterea cùm eſt hic Chriſti imperio vitæ redditus; plura miracula interuenere; in illorum autem ſuſcitatione non item. Sic

a Act. 9.40. enim de Tabitha habetur [a]. *Eiectis omnibus foras Petrus ponens genua orauit; & conuerſus ad corpus dixit Tabitha ſurge: at illa aperuit oculos ſuos, & viſo Petro reſedit; dans autem illi manum erexit, eam.*

Aperuit, inquit, oculos & vidit Petrum; non ergo ſudario facies eius obuoluta; tum reſedit: non ergo linteis, & ſindone erat incluſa. denique apprehenſa manu Petrus illam erexit. non ergo ligatas manus & pedes habebat. vnum ergo hic tantum miraculum quod vitæ reſtituta fuit; at in Lazaro præter hoc; illa etiam, vidiſſe eum circumſtantes, & quo greſſus dirigeret oculis obuelatis; erexiſſe ſe, linteo circumuolutum; ambulaſſe denique pedibus reuinctis.

Primò ergo inter has ſepulcbrales veſtes,

b Cap. 27.59 *lintea & ſindones* fuere; de quibus Mattheus [b]. Accepto corpore Chriſti, *Ioſeph inuoluit illud in*

c Cap 15.46. *ſindone munda*, & Marcus [c] *Ioſeph autem mercatus ſindonem, & deponens eum inuoluit ſindone &*

d Cap. 25.53 *poſuit eum in monumento.* Quod idem Lucas [d] refert. Qualis autem, & ad quid eſſet ſindon iſta, non difficile eſt diuinare. Puto enim fuiſſe velum lineum, quo totum defuncti corpus obuoluebatur: tanta ſubtilitate; vt corpori intimè hærens membra, & artus aſtringeret non tamen omnino oculis abſconderet. Illius autem vſus, maximè ad vnguenta retinenda quæ corpori illinebantur; vt indicat in Chriſti Domini ſepul-

e Cap. 19.42 tura B. Ioannes [e]. Acceperunt, inquit corpus Ieſu, & ligauerunt, *illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.* Ex quo loco ſuſpicor duplicem ſindonem ad hoc funebre officium in vſu fuiſſe; alteram quæ intimè, & proximè nudum corpus obuolueret: alteram qua cadauer ipſum aliis iam veſtibus ornatum exciperetur. Illa maximè erat ad vnguenta corpori applicanda; & ad artus collabentes ſtringendos & firmandos: hæc verò ad totum corpus ornatum iam & feraliter amictum circumtegendum: prima ſindone non prohibebatur cadauer, quin reliquis quoque veſtibus indueretur, ſicuti viuentes ſolent. à ſecunda ita totum corpus cum ſuis veſtibus circumplicabatur; vt rudis tantum ſarcina, & veſtigium corporis appareret potius quam corpus. primæ illius ſyndonis meminit Herodo-

f lib. 2. tus [f] vbi de Ægyptiorum ſepultura. *Cadauer vbi abluerunt ſindone byſſina totum inuoluunt gummi illinentes; quo, & ipſi glutinis loco plerunque vtun-*

g Iliad. 13. *tur.* Et Homerus [g] de Patrocli funere.

In lectum autem imponentes linteo ſubtili texerunt

Ad pedes à capite deſuper autem alba veſte.

Clarè enim hic vterque ſignificat ſindonem iſtam non prohibuiſſe veſtitum reliquum. Metaphraſtes de obitu B. Virginis. *Mundis ſindonibus mundum corpus inuolutum rurſus in lecto ponitur cum lucernis, & vnguentis; intelligentibus quidem deſuper laudantibus virtutibus; Apoſtolis autem & diuinis Patribus Deo digna cantica canentibus, &c.* Prima ergo iſta ſindon non erat propria ſepulchralis: quia non tantùm ad ſepeliendum, ſed etiam ad collocandum cadauer in vſu erat: ſecunda verò magis propriè ſepulchralis. Spectatum enim iam ſatis, & expoſitum corpus illa totum circumtegebatur; vt aliorum oculis ereptum ſepulturæ daretur. in quo habitu proceſſiſſe ex monumento Lazarum non obſcurè iudicat B. Ioannes loco citato; & in eodem multa martyrum corpora ſepulta ex eorum actis habemus; inter Cyriaci, & ſociorum; de quibus hæc in geſtis Marcelli Papæ. *Eorum corpora Lucina nobilis fœmina lineis velis inuoluta, & pretioſis vnguentis condita tranſtulit, &c.* Quod aſſent autem hæ ſindones corpori vniuerſo ſuperiectæ, vocat ea, *lintea prætenſa* Prudentius in Hymno de exequiis mortuorum ſæpiùs laudato.

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos eſt,
Aſperſaque myrrha ſabæo
Corpus medicamine ſeruat

Quæ verba licèt Cardinalis Baronius [h] intelligat de velis feretro inſterni ſolitis. mihi tamen probabilius eſt de hac ſindone ſepulchrali accipi debere. Velum enim illud, quo hinc, & inde dependulo, & fluenti feretrum ſternebatur; non lineum, ſed ſericum, vel ex alia ſimili materia confectum erat: præſertim in exequiis celebrioribus de quibus ſermo nunc eſt Prudentio; vt conſtat ex D. Hieronymo in vita Bleſillæ: præterea non ad vnguenta cadaueri applicanda deſtinabantur quod vtrumque Prudentius his linteis attribuit. Simul enim *lintea* prætenſa dicit, & ſubdit quaſi rationem *myrrham* cadaueri ſeruando aſperſam. h To. 1. ſub annum 34.

Secundo loco erant *inſtita* quæ quid eſſent ex qua materia, & ad quid facilè nobis inſinuabunt quæ de ſindone proximè diximus; erant enim faſciæ & longæ tæniæ ex lino confectæ, & ad mortua membra colliganda ne tabe iam citò diffluerent. propterea D. Ambroſius. in oratione [i] de fide reſurrectionis eas *vincula* ſimpliciter appellat & D. Auguſtinus de conſenſu [k] Euangeliſtarum eas cum linteis confundit quibus B. Ioannes refert Chriſti corpus adſtrictum, & obuolutum. Duplicem porro illarũ vſum fuiſſe conicio. Primò quidem ad totum corpus obuoluendum, & circumplicandum: vt ſcilicet membra labentia, & vitæ retinaculo abrupto penè inter ſe ſoluta conſtringerentur, nimirum quo ſimilior eſſet ex omni parte morti natiuitas, & ortus reſponderet occaſui; vix natus homo faſciis obſtringitur, & mox mortuus inſtitis illigatur. hic porro communiſſimus vſus in diuitibus, etiam peculiarem alium habebat; vt aromata aſperſa corpori, & ſindone ad illud applicata, his vinculis diutius retinerentur. Propterea Prudentius in Apotheoſi contra Ebionitas vbi differit de Lazari ſuſcitatione has inſtitas *redolentes* appellat. i Quaſt. 2. in S. Satyr. k lib. 4.

Stat dominus; nomenque ciet frigentis amici
Nec mora funerum reuolutis rupibus horror
Euomit exequias gradiente cadauere viuas
Soluite iam læta redolentia vincla ſorores.

Secundò verò, hæ inſtitæ propriè erant ad pedes, & manus alligandas quia enim vt dixi totum corpus mox condendum ſindone obuoluebatur ne quis motus indecorus fieret ex fortuito pedum, & brachiorum agitatione; dum hoc illuc transferebatur

transferebatur, vincula hæc illi nectebantur.

Et ex his sedari potest dissensio aliqua quæ prima specie apparet inter B. Ioannem, & alios Euangelistas. illi enim Christi corpus Sanctissimum sindone vnica obuolutum narrant: at B. Ioannes non vna sed pluribus exceptum, & illigatum dicit. Etenim illi cum linteum dixerunt sindonem intellexerunt, de qua propriè loquebantur; at B. Ioannes *lintea* cum dixit, etiam *institas* complexus est, quibus sindon ipsa aromatibus infarta toti corpori alligabatur. vt clarè ex his illius verbis colligi potest. *Venit*, inquit, *& Nicodemus ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum.* & deinde de Iosepho adiungens subdit. *Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt eum linteis cum aromatibus sicut mos est Iudæis sepelire*, ad quem locum hæc notat Augustinus [a]. *Non quod alij Euangelistæ vna sindone a Ioseph inuolutum dixerunt, prohibuerunt intelligi, & alia lintea potuisse afferri à Nicodemo, & superaddi; vt verum narraret Ioannes; quod non vno linteo; sed linteis inuolutum sit, quamuis & propter sudarium, quod capiti adhibebatur; & institas, quibus totum corpus alligatum est; quia omnia de lino erant; etiam si vna sindon ibi fuit, verissimè dici potuit, ligauerunt eum linteis.* hæc B. Augustinus ex cuius responsione clarè constat primò, apud Iudæos plures fuisse sindones sepulchrales, vt paulò ante disserui secundò institas adhibitas non solùm ad manus, & pedes sed ad totum corpus quod indicat etiam Iuuencus in Historia [b] Euangelica vbi de Lazaro.

a lib. 3. de cons. Euang. c. 24.

b lib. 4.

Nec mora: connexis manibus, pedibusque repente
Procedit tumulo vultum cui linea texta
Et totum gracilis connectit fascia corpus.

Non enim solùm dicit processisse Lazarum manibus pedibusque reuinctis; sed addit gracili fascia totum corpus circumligatum. *gracilem* autem appellat quia ea lino, & tenuissimo. Ad fluentia autem membra in motiuo corpore firmanda adhibitas; indicat etiam Herodotus [c] loco citato; vbi de Ægyptiis, quibus in hoc persimiles valde Iudæi; curato enim, secto, & aromatibus perspersu. infarto, & delibuto cadauere dicit totum *sindone byssina & scissis loris* inuolutum. quod postremum valde dubito, ne sit à Laurentio Valla immutatum; *& lora* posuerit pro *lineis vinculis*.

c lib. 2.

Porrò ad has institas manifestam allusionem fieri existimo in prouerbiali illa dicendi formula ab Hebræis passim vsurpata; cum dicunt *A vinculis, funibus, & laqueis mortis quempiam liberatum*: qua significare volunt extremo periculo defunctum, & ex ipsis mortis faucibus ereptum: aut eum in supremo discrimine versantem *mortis vinculis, & funibus apprehensum* dicunt. nam & institæ istæ à D. Ambrosio, Augustino, & aliis *mortis vincula* nuncupantur, & antiqua glossaria appellant *vincula sepulchralia*: Præterea apud alias gentes similis quoque habetur translata locutio ad extremum periculum; quod quis euaserit designandum: nam & apud Italos, si quis ex periculoso, & deplorato morbo conualuerit dicitur ex ipso feretro fuisse sublatus; & apud eosdem, & Hebræos ab *inferis* id est sepulchro, quo penè iam quis conditus fuerat, liberatus? qua de re pluribus à nobis alibi [d] ad illa verba *præoccupauerunt me laquei mortis*.

d lib. 2. Reg. 22.

Tertium sepulchrale operimentum *sudarium*

Sopran. in Dauid.

erat; cuius vsus maximè viuentibus opportunus, mortuos etiam est prosecutus; illis enim ad sudorem tergendum assumebatur; vnde & appellationem sortitum est, istis verò adhibebatur ad faciem, & totum caput obnubendum vt indicat B. Ioannes [e] de Lazaro *& facies illius sudario erat ligata* & rursus de Christo [f] *venit ergo Simon Petrus sequens eum* (Ioannem) *& introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius; non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum.* Quorsum autem hoc etiam in tegumentum cadaueri iniiceretur non immerito quæri potest. Nam videbatur satis superque duplici sindone ex omni sui parte coopertum: cum præsertim secunda sindon totum corpus exciperet, & à capite ad plantas vsque protensa vndique obuolueret. Quid ergo sudario opus erat, quo facies & totum caput seorsim obtergeretur; iterum larga sindone circumuelandum. Quid hic autem aliud dici possit non video: nisi quod succurrit admirari priscorum exquisitum studium in mortuis curandis; quo tam solliciti erant ne in aliquo deessent; vt vellent prorsus in superuacuis abundare. nisi etiam illud malimus; compulsisse illos mortuos; perinde quasi somnum capturi lectulum concederent. qui autem cubitum se conferunt; præter lintea & sindones quæ totum corpus excipiunt; alia etiam capitis tegumenta induunt: quod in infantibus maximè cernitur; quibus facies ipsa cooperitur tenuissimo velo; vnde culices, & alia infesta animalia arceantur. quo igitur mortui corpus speciem planè dormientis; & recens nati referret, nec hoc faciei, & capitis operimento carere voluerunt, propriè autem ad id sudarium assumptum existimo, & non aliud velamenti genus; vt significarent tempus illud esse, sudorem planè tergendi; quam ad illam horam aorequam ventum sit, vix aut nunquam licet penitus abstergere, semper enim dum viuitur superest laboris aliquid & defatigationis exantlandum; & propterea sudor est semper aliquis detergendus: vnde frustra siccatur, iterum, & vberiùs etiam erumpturus; at in morte tacta meta, finito cursu [g], *Amodo iam dicit spiritus vt requiescant à laboribus suis*; tutò iam, & securè potest sudor omnis abstergi; cum iam nullus timeatur labor à quo possit ille amplius excitari.

e Cap. 11.

f Cap. 20. 6.

g Apoc. 14. 13.

Porrò vsum etiam aliquem sudarij in mortuis apud Gentiles fuisse suspicor ex eo, quod narrat Suetonius [h] de Nerone, fugientem illum ab vrbe penulam obsoleti coloris superinduisse: adopertoque capite; & ante faciem obtenso sudario equum inscendisse; quatuor solis comitantibus subdit verò hoc in tali fuga *ominosum habitum*; Cur id? quia habitus ille mortuorum proprius, nec obstat mortuos suos cremasse Romanos: nam si quos non cremabant, hoc habitu condebant, & quos cremabant, potuerunt prius fortasse iis faciem sudario obuelare.

h Cap. 48. in Nerone.

Atque ex his quis linteorum, & sindonum vsus apud Iudæos in hoc ferali ministerio esset clarè constare potest, mortuos enim ablutos, & aromatibus perspersos sindone primum tenuissima obuoluebant; qua aromata ipsa excepta corpori penitus applicabantur: sindon verò ne defflueret subtilissimis etiam fasciis corpori alligabatur: Inde suis vestibus & pretiosissimis mortuus indutus ornatus, & ritè collocatus, diu spe-

ctandus exponebatur: ſubinde ſudario facie protectus: vt ne ab importunis animalculis læderetur, inde cum ſupremùm condendus eſſet ligatis manibus, & pedibus nouis inſtitis; & veſtibus detractis quibus ornatus fuerat; ſi quæ detrahendæ erant: faciem capotque Sudario obouptus, ingenti ſindone circumplicabatur, quin totus vndique cinctus; nullum iam amplius cum mortalibus mortuus ipſe commercium habiturus ſepulchro, vel alio conditorio occludebatur.

SECVNDA PARS

DE RITIBVS FVNEBRIBVS, QVÆ EST DE funere ipſo & pompa exequiarum.

Capvt Primvm.

Ad locum 2. Par 32.33. Dormiuitque Ezechias cum patribus ſuis & ſepelierunt eum ſuper ſepulchra filiorum Dauid, & celebrauit eius exequias vniuerſus Iuda.

Funeris vocabulum quot modis in ſcriptura & apud alios vſurpatum: ex eo Geneſis & Numeri illuſtrati: propriè elationem cadaueris per illud ſignificari: minus propriè à noſtris, & aliis pro ipſo cadauere poni ſolere: funeris etymon vnde deriuatum.

ACtvri nunc iam ſumus de funere ipſo in ſua maximè propria ſignificatione ſumpto. Large enim acceptum hoc vocabulum ea omnia complectitur quæ ad corpus defuncti curandum pertinent, donec ſepulturæ mandetur: et in ſua maximè propria notione *ſolemnem deductionem cadaueris ad ſepultura locum*: quæ funus latinè dicta à funalibus, quibus celebrata. In primi ſignificatione accipitur funeris vocabulum in Numeris[a] vbi de Nazaræis. *Nec ſuper patris quidem, & matris & fratris, ſororiſque funere contaminabitur.* Nec enim hic ſolam cadaueris elationem & exequiarum pompam intelligit: ſed alie omnia, etiam quæ curendo cadaueri, & mortuo deflendo adhiberi ſolite; quibus Nazaræum Deus intereſſe vetabat; & hæc omnie etiam noſtet Interpres funeris appellatione complectitur in Geneſi[b] vbi de Saræ obitu. *Venit*, inquit, *Abraham, vt plangeret & fleret eam, & cum ſurrexiſſet ab officio funeris*. id eſt cum ea omnia præſtitiſſet circa defunctæ cadauer, illud abluendo, vngendo lamentando, quæ præſtande erant. Vnde in Hebræo ad verbum eſt, vt notet Oleaſter; *cum ſurrexiſſet à ſuper facie mortui ſui.* Similem quoque ſignificationem habet ſæpius in iure ciuili vbi de *ſumptibus funerum.* nec enim par id tantum intelligitur quod in efferendo cadauere fuerit impenſum. Sed id etiam quod quoquo modo in illo curando vnde Vlpianus[c], *funeris*, inquit, *impenſam accipimus quicquid corporis cauſa erogatum eſt; veluti vnguentorum, & pretium loci in quo defunctus humatus eſt; & ſi qua veſtiaria ſunt, vel Sarcophagi, & vectura, & quicquid corporis cauſa conſumptum eſt.*

a Cap. 6. 24.

b Cap. 23. 3.

c l. Si quis ſepulchrum ff. de relig. & ſumpt. funer.

At propriè funus eſt cadaueris elatio, & deductio. Donatus in Andrie *funus eſt pompa exequiarum dictum à funalibus*. Et Seruius[d], *Funera aly à funeralibus candelis ſeu, vel cera circundatis dicta cenſent; quod his præluceutibus noctu efferrentur mortui* Iſidorus[e] ad idem *funus*, inquit, *dictum à funibus accenſis quos ante feretrum papyris cera circumdatis ferebant.* Inde autem factum, vt cadauer etiam ipſum hac pompa elatum, aut efferendum, funus ſimpliciter ſit appellatum præſertim apud ſcriptores Eccleſiaſticos, & poſterioris æui Sidonius[f]. *Et quia ſibi maximas humandi funeris partes ipſe præripuit; totum apparatum ſuper currentis impendy, quod fouendo ſacerdoti competerat impartiens. Idem carmine 16.*

Seu mage funeribus mentē diſtractus humandis.

Iſidorus in gloſſa. *Funus cadauer defuncti*, quod tamen ab illo laxè nimis eſt pronunciatum: non enim cadauer, quod hac pompa exequiarum cariturum eſſet, funus appellarum. hinc autem intelligimus rationem quarumdam locutionum, quæ à priſcis, & etiam Eccleſiaſticis auctoribus hac in re vſurpantur: vt cum dicunt *funus procedere, duci, deduci, produci.* tunc enim funus non eſt ipſa cadaueris elatio, & deductio; ſed corpus cui pompa paratur. Hactenus ergo cum egerimus de iis quæ ante ſolemnem elationem cadaueris circa illud procurabantur; quæ funeris appellatione largè accepti etiam continentur: nunc de funere ipſo preſſius agemur, quod cadaueris ſolemni elatione, & deductione continetur in que hæc nobis conſideranda, & explicanda proponimus; locum, tempus, perſonas apparatum, & feretrum, agminis ordinem; quæ ſingula deinceps diſtinctis capitibus proſequamur.

d Æneid. 11.

e lib. 20. Origin. cap. 10. lib. 11. c. 2.

f lib. 7 epiſt. 17.

Capvt II.

Ad locum Luc. 7. Cùm appropinquaret Ieſus portæ Ciuitatis: ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſuæ.

Pompa funeris vnde & per quæ maximè loca deducta: celebriores ciuitatis via ad id electa: porta in primis, & fora apud Iudæos, & alios: efferri ſimpliciter de quibus acceptum.

PRimo ergo locus in elatione cadaueris conſiderandus, qui triplex: à quo, per quem, & ad quem deductio ipſe fiebat: ordiamur è primo.

Ex loco ergo in quo ante cadauer tandiu ad ſolemnem collocationem iacuerat; donec ea omnia eſſent peracta, quæ ad eius interim curationem pertinebant; efferebatur deinde magna cum celebritate, & frequentia ad locum vbi vel cremandum, vel ſepulturæ mandandum erat.

Dixi *efferebatur*: quod verbum hac in re maximè proprium: & à noſtro interprete propterea non omiſſum. *Cum*[g] *appropinquaret*, inquit, *porta Ciuitatis ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſua*: retinuit enim hic maximè proprietatem ſermonis: non quod vellet ſignificare cadauer illud extra vrbem aſportatum: ſed quod mortuum ad ſepulturam geſtare, propriè

g Luc. 7. 12.

propriè loquendo esset illum *efferre*. Donatus in And. *Efferre propriè cadauera mortuorum dicuntur*, passim autem infinita suppetunt exempla ex classicis authoribus, quibus efferendi verbum simpliciter positum; funebrem hanc deductionem significat. hinc illa. *Virum efferre, natum efferre.* & similia pro eo quod est illos mortuos ante præmittere,& funerare. Petronius Arbiter in Satyrico. *Matrona quædam Ephesi tam notæ erat pudicitiæ, vt vicinarum quoque gentium fœminas ad sui spectaculum auocaret. hæc ergo cum virum extulisset, &c.* & Cicero de oratore [a]. *Cum casu in eadem causa funere efferretur anus Iunia.* & idem noster Interpres [b]. Alibi *surgentes autem iuuenes amouerunt eum, & efferentes sepelierunt.* Et paulò pòst. *Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium, & efferent te.* id est te quoque hinc ad sepeliendum exportabunt.

a lib. 2.
b Act. c. 5. 6.

Fuisse autem solitos efferri per celebriores Ciuitatis vias colligere possumus ex eodem filio viduæ Naimitæ apud Lucam. *Cum appropinquaret*, inquit, *portæ Ciuitatis ecce defunctus efferebatur.* Apud Iudæos enim celebriores viæ, vt & fora, & compita in portis erant, & propè portas. Non tamen omnibus hoc concessum puto: sed nobilioribus dumtaxat; qualem ex hoc coniicere possumus fuisse huius viduæ filium, & ex eorum simulqui comitabantur multitudine, & frequentia nam, & id etiam apud externos seruatum. Apuleius [c], *ecce iam ad vltimum defletus, atque conclamatus processerat mortuus rituque patrio; vt pote vnus de optimatibus pompa funeris publici ductabatur per forum.* per *forum* dicit quæ scilicet in omni ciuitate celebrior pars. per has etiam nobiliores vias Fabiolæ exequias deductas significat D. Hieronymus in eius vita. *Audio*, inquit, *præcedentium turmas, & cateruatim in exequias eius multitudinem confluentem: non plateæ, non porticus, non imminentia desuper tecta capere poterant prospectantes.* Et Nazianzenus de D. Basilio cum efferretur. *plena erant fora porticus, duplicia, & triplicia tabulata.* At locus in quem elatio hæc, & deductio desinebat is erat; vbi vel condendum, vel cremandum corpus; nonnunquam etiam vbi publicè collocandum. nam vt supra monui duplex *collocatio* fuit; vtraque ex more, & solemnis; priuata altera, altera publica: non quod in vtraque liberum non esset omnibus ad mortuum inspiciendum accedere: sed quod illa priuata, in priuatis ædibus; hæc publica in publicis basilicis celebraretur. fiebat ergo nonnunquam (præsertim apud Romanos) vt deductio, & elatio funeris esset ad *collocationem* illam publicam; qua corpus defuncti in forum deportatum ibidem diutius expositum iacebat; vt deinde ritè cremarentur. at apud Iudæos celebrior pompa funeris erat ex loco publicæ *collocationis* & post illam vnde corpus eò deinde vbi sepeliendum erat asportabatur: qua ratione Abneris exequias processisse colligimus in historia Regum [d] vbi pompa ipsa producta vsque fuisse ad locum vbi ille tumulandus erat non obscurè significatur. an autem locus iste quò efferebantur sepeliendi; esset intra, vel extra vrbem infra plu... tibus agemus vbi de... loco sepul... turæ.

c lib. 2. Met.
d lib. 2. c. 3.

CAPVT III.

Ad locum Tobiæ 2.

Tollensque portauit ad domum suam occultè: vt cum sol occubuisset, cautè sepeliret eum.

Funera noctu ne an interdiu producta: apud Hebræos diurna fuisse: apud alios variatum: adolescentes ante lucem elati apud Græcos; & cur? Romanos cadente in vesperam die suos olim produxisse, Vespillones vnde appellati.

DE tempore quo efferebantur defuncti solum nobis quærendum, an nocturnum illud, an diurnum fuerit; & qua noctis, vel diei parte. Apud Iudæos ergo certa mihi res est diurno tempore mortuos efferri consueuisse: colligitur non obscurè ex filio viduæ claro die ad sepulturam producto, & ex Actibus [e] Apostolorum vbi de Anania, & Saphira. *Surgentes*, inquit, *iuuenes amouerunt eum, & efferentes sepelierunt. & paulò post: Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium, & efferent te. Confestim cecidit ante pedes eius & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.* Hæc enim omnia non nisi claro die contigerunt. Similiter Abneris exequiæ diurnæ [f] sunt & Iacob summa cum totius Ægypti celebritate [g] claro die deducitur ad sepulturam. Idem tempus seruatum quoque in celebrioribus Christianorum funeribus reperio. nam Fabiolæ exequiæ apud D. Hieronymum claro die celebrantur. Similiter etiam D. Paulæ apud eundem, Basilij & Cæsarij apud Nazianzenum: Constantini apud Eusebium; Satyri apud D. Ambrosium. Video quid hæc contra affectator. Tobiam quos mortuos sepeliebat, noctu sepeliisse non ergo perpetuum hoc Iudæis vt diurna funera haberent. at facilè quisque videt quid sit hic dicendum, funera enim quæ curabat Tobias raptim, furtimque curabat: nos autem id cum tradidimus; de iusto & legitimo funere locuti sumus quod ritè in omnium oculis curabatur.

e Cap. 5. 6.
f lib. 2. Reg. cap. 3.
g Gen. 50.

At apud alias gentes variatum in eo sæpe est, Orientales omnes diurna funera celebrasse suspicor ex iis, quæ in toto suo opere Apuleius subinde narrat & Homerus ipse: diurna inquam, vel prope diurna; antelucana scilicet. Alios enim omnes claro die elatos: at adolescentulos, & acerbo fato defunctos extrema nocte tenebris cedentibus Muretus; id ex Eustratio tradit, cuius hæc verba Latinè reddit. *Apud maiores qui iuuenes immaturam, vt videbatur mortem obierant, albescente cælo ante solis exortum à propinquis efferri solebant. quod nefas opinarentur tanti mali tantæque calamitatis spectatorem ac testem esse solem: atque ob eam causam diei ipsa eos auferre dicebatur, quod vbi primum dies illucescebat efferebantur.*

Romani verò sæpe mutarunt, & primo quidem nocturno tempore defunctos extulerunt: deinde hoc tenuioribus tantum relicto, nobiliorum funera, non nisi claro die apud illos deducta Seruius primo Æneidos ad illa verba

De more vetusto

Quia, inquit, *antea per noctem cadauera proferebantur*

bantur cum faculis. Donatus in Andr. *funus eſt pompa exequiarum dictum à funalibus : etenim noctu efferebantur.* Nota; vterque eodem modo loquitur : nec dicit *efferuntur*; ſed *efferebantur*: quia ſcilicet antea ſolitum, ſuo tempore non ita frequens, & fortaſſe deſitum, at qua parte noctis? prima ſcilicet: vnde qui funeri præerant *vesperones* à veſpera appellati, & inde mutato nomine veſpillones dicti; vt ibidem Seruius obſeruat at ſequenti tempore; quo tenuiores tantum noctu elati; factum vt veſpillones dicti ſint ignobilium tantum funerum curatores. Feſtus non ad originem tantum vocabuli ſpectans; ſed ad vſum qui ſuo æuo; *Veſpillones*, inquit, *quia veſpertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt.* Verum quia creſcente Ciuitatis luxu ex ea occaſione quod nobilium funera per diem ducerentur, infiniti ſumptus, & impenſæ fiebant : inſtitutum eſt vt denuo noctu inciperent efferri; vt conſtat ex Codice [a] Theodoſiano vbi conſtitutio Iuliani habetur nocturnam cadauerum elationem reducens. *Quoniam*, inquit, *dolor in exequiis ſecretum amat, & diem functis nihil intereſt; vtrum per noctem aut diem efferantur, liberari conuenit populi totius aſpectus; vt dolor eſſe in funeribus, non pompa exequiarum; nec oſtentatio videatur.* Licet enim in hoc edicto aliam cauſam præferre videatur Imperator, quam moderationem impenſarum hanc tamen etiam inſinuat.

a L. 5. de ſepulch. violat. tit. 17.

Capvt IV.

Ad locum Geneſ. 50.

Ierunt cum eo omnes ſenes domus Pharaonis cunctique maiores natu terræ Ægypti, domus Ioſeph cum fratribus, Currus & equites, & facta eſt turba magna celebrantes exequias.

In pompa funeris multitudo procedentium ex quibus conſtaret : in ea magis conſpicui propinqui, & cognati defuncti, & parentes ipſi in filiorum funere: nonnullorum exequias à Regibus quoque frequentatas: habitus comitantium planè lugubris: præfica cum larua & tibiis: orarium quid.

DE perſonis in elatione cadaueris interuenientibus; tria conſideranda ſunt; conditio, habitus, numerus. Conditio; vt quæ & quales eſſent, & defuncto ipſi quomodo ſanguine; aut alia ratione iunctæ; habitus vt quibus veſtibus, & quo colore: numerus, vt quanta frequentia.

Primò ergo funus ipſum ſequebantur cognati & propinqui, & quidem coniunctiſſimi; itaut ſi filius efferretur, parentes ipſi comitarentur: hic verò defunctis, filij. quod ſimiliter de aliis arctioribus cognationibus eſt intelligendum. Sic in ſæpius commemorata hiſtoria adoleſcentis Naim; mater vidua filium vnicum comitatur [b], & ab eodem more in ſacris literis filij parentes ſuos ſepeliſſe dicuntur; quod eſt illos ad ſepulturam rite deduxiſſe; vnde de Abraham [c]. Et ſepelierunt eum cum Iſaach & Iſmaël filij ſui in ſpelunca duplici. Et antea de Sara [d] ſepeliuit Abraham Saram vxorem ſuam in ſpelunca agri duplici. ſi enim hæc ita intelliguntur; vt filij patrem, & vir vxorem ſuis manibus compoſuerint

b Luc. 7.

c Gen. 25. 9.

d Gen. 23. 19

multo magis intelligi debent de deductione ad ipſum ſepulturæ locum quod apud externos quoque ſeruatum video: vnde Ariſtoteles [e]. In funera quoque cognatos potiſſimum prodire oportere arbitrantur. Et Dionyſius [f] refert, Virginium cum vi ab Antonio detineretur in Caſtris; diſceſſum tandem impetraſſe, quod ſibi ex lege defuncti cognati funus eſſet proſequendum. Porrò hoc ipſum etiam inter Chriſtianos ſeruatum: licet non perpetuò, colligimus ex Eccleſiaſticis hiſtoriis. Nam D. Hieronymus non obſcurè ſignificat Paulam Bleſillæ filiæ exequias adiuiſſe, & frequentaſſe; dum illam immoderati luctus his verbis incuſat [g]: *Non poſſum ſine gemitu eloqui quod dicturus ſum: cum de media pompa funeris te exanimem referrent. hoc inter ſe populus muſſitabat: nonne illud eſt quod ſæpius dicebamus; dolet filiam ieiuniis interfectam, &c.*

e lib. 9. ethic. c. 12.

f lib. 11.

g Epiſt. 25.

Secundò amici quoque aderant, & quicunque beneuolentia defuncto ipſi, vel propinquis illius magis iuncti: quod ambiguitatem non habet. Qui enim hoc officio fungerentur; niſi qui amico animo in defunctum eſſent aut in ipſius propinquos? ideo inſtitutum apud exteras gentes, vt notis tantùm, & amicis licitum eſſet aliena funera proſequi; prorſus autem ignoti arcerentur: ne ſcilicet per eam occaſionem inimici quoque confluerent, & inter amicos immixti defuncti manibus inſultarent. Quod an in vſu eſſet apud Hebræos, haud certè ſcio: ſimile tamen quid velle videtur Dauid dum Saulis, & Ionathæ mortem lamentatur [h] *nolite*, inquit, *annuntiare in Geth, ne lætentur filiæ incircumciſorum.* Cælari vult alienigenas de funere Saulis: ne fortè veniant, & amicorum luctum hoſtili lætitia exacerbent.

h lib 2. Reg. cap. 1.

Tertio loco erant ſerui, & tota fermè familia: quod etiam extra omnem controuerſiam eſt. ſi enim capita ipſa familiarum conueniebant; quanto magis reliqui. Geneſ. 50. Tota familia Iacob, & filiorum eius, & Ioſephi ipſius Iacobi funus ſequuntur, & ducunt quod de externis quoque certum eſt. Plinius [i], ſemper defuncto aliquo totus aderat familiæ eius qui vnquam fuerat populus. Quod dicit; quia apud Romanos; non ſolum præſentes ſerui; ſed etiam iam manumiſſi defunctum dominum comitabantur: licèt hoc etiam Plinij dictum referri debeat ad maiorum imagines quæ in funere prælatæ vt infra dicam. D. Chryſoſtomus hanc conſuetudinem ſuo quoque tempore obtinuiſſe tradit [k] & illud inſuper; vt cum ſeruis, & ancillis equi quoque in hac pompa deducerentur. *Diuites aliqui mortui non ſeruos ſolum, & ancillas; ſed & equos neceſſarij ſacco amicientes, & agaſonibus tradentes, ad ſepulturam ſequi iubent : calamitatis magnitudinem oſtentantes, & omnes ad miſericordiam allicientes.*

i lib. 35. 12.

k Homil. 9. ad pop. Antioch.

Aderant præterea qui beneficio aliquo defuncto eſſent obſtricti, beneficium ipſum commemorantes, & ob id defunctum laudibus extollentes. ſic in funere Tabithæ quod iam inſtruebatur legimus [l] adfuiſſe omnes; *viduas flentes, & oſtendentes D. Petro veſtes, & tunicas quas faciebat illis Dorcas.* Et eadem ratione pauperes Paulæ ſumptibus ſuſtentati ipſius exequias comitantur, apud D. Hieronymum in vita illius. *Viduæ*, inquit, *& pauperes in exemplum Dorcadis veſtes ab ea præbitas oſtendebant, omnis inopum multitudo matrem ſe & nutricem perdidiſſe clamabant.*

l Act. 9. 40.

Nec expers eius moris Romana Ciuitas Liuius [m] refert Q. Terentium Culeonem, quod olim

m lib. 38.

olim fuisset à Scipione à captiuitate vindicatus: non solum ipsum vt dignum erat omni vita coluisse vt libertatis auctorem; sed etiam defunctum, & ad sepultutam elatum. pileatus enim sicut in triumpho ierat in funere quoque ante lectum Scipionis iuit. Narrat Plutarchus in Paulo Æmilio ipso defuncto quotquot Romæ erant, Ligures, Hispanos, Macedones, maiores natu, ipsius funus prosequutos, seruatorem, & patriæ patrem appellantes. nonnulli autem quo plures haberent, qui suum funus prosequerentur laudantes, & beneficia accepta extollentes, seruos, ad id ante mortem manumittebant. at alij qui benefici videri quàm esse malebant; seruos omnes pileatos producebant; vt libertati donati viderentur ad quam fraudem tollendam edictum extat [a]. *Vt qui domini funus pileati antecedunt; si hoc ex voluntate fiat, vel testatoris, vel hæredis, fiant illico ciues Romani.*

a C. de Lat. libert.

Quintò Principes ipsi & qui rerum potiebantur nonnullorum insigniora funera deducebant: sic Principes Ægyptij Iacobi exequias frequentant [b]. Et Dauid Abneris funus prosequitur [c] scissa veste; sic etiam apud Romanos Tiberius, vt Suetonius refert [d] illostrium virorum, & qui sibi magis cari; exequias vsque ad rogum prosequebatur, & Marcus Imperator apud Capitolinum Lucium Verum comitatus est Capuam vsque apud Christianos verò etiam ipsos Ecclesiasticos Principes hoc factitasse reperio. D. Hieronymus id diserte affirmat de funere B. Paulæ cui plurimi Episcopi interfuerunt. Denique aderant præficæ, tibicines, & alij qui cantu lugubri exequias celebrant: de quibus supra dixi & paulò post iterum.

b Genes. 50.
c li. 2. Reg. 3.
d Cap 32. in Tiber.

Sequitur nunc vt de habitu; qui planè lugubris erat; & materia, & colore: *materia*, nam obsoletus, & plerunque ex sacco: colore; qui pullus & ater. De funere Abner in historia [e] Regum. *Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum qui erat cum eo: scindite vestimenta vestra, & accingimini saccis, & plangite ante exequias Abner.* Quid est ante exequias Abner? ipsum prosequentes & ad sepulturam comitantes. Idem apud Romanos seruatum Plutarchus docet in Problemat. causam quærens, cur filiæ aperto capite, solutis crinibus, cultu neglecto in funus prodeant. Varro [f] de vita populi Romani apud Nonium in Antracinis. *Propinquæ adolescentula etiam Antracinis* (id est pullis togis) *proxima amiculo nigello, capillo demisso sequerentur lectum,* & apud eundem Varronem ibidem habetur receptum Romanis fuisse; *vt dum supra terram esset defunctus* (cadauere scilicet ritè collocato) *ricinis lugerent in funere ipso vt pullis palliis.* erant autem ricinia ex Sexto Pompeio, vestimenta quadrata ad modum virilis togæ; quæ mulieres in funere assumebant. In luctu enim omnia præpostera erant: ideo, & mulieres virili aliquo habitu, tunc induiæ. Varro [g] de vita populi Romani. *Ex quo mulieres in aduersis rebus, & luctibus; cum omnem vestitum delicatiorem postea institutum ponunt; ricinium sumunt;* ad quem ritum alludens Ouid. [h] illud de Niube.

e lib. 2. Reg. c. 3. 31.
f lib. 3.
g lib. 1.
h lib. 3. epist. 7.

Stabant cum vestibus atris
Ante toros fratrum demisso crine sorores.

Morem etiam suo tempore seruatum inter Christianos testatur Sidonius, dum quosdam carpit in omnibus præposterè se gerentes. *Nam libenter,* inquit, *incedunt armati ad epulas, pullati ad exequias, albati ad nuptias.* Verum de his pluribus infra vbi de luctu in vniuersum: nunc illud etiam adiungam de habitu *præficæ*; cum tibiis illam, & orario processisse. *Orarium* appello persuuam, quam ori admouebant; tum vt ne cognoscerentur, & liberius vberiusque eiularent; tum, vt voce grauius resonarent de iis orariis intelligendus Virg.

Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis

Indicans etiam originem nominis. sunt enim *oraria* dicta ab ore contegendo; & quod os, & faciem hominis repræsentant apud alios auctores præsertim posterioris æui; oraria etiam sunt sudariola, ad os, & faciem tergendam. Extant adhuc Romæ sepulchralia monumenta plura; vnum præter reliqua maximè insigne in hortis Cœliis Matthæiorum; in quibus sculpta hæc turba funus comitantium ibi tibiæ, fistulæ, & viris mixtæ mulieres manibus laruas, & personas gestantes oraria hæc scilicet, quæ etiam vsu Romanis in theatro fuere ad plausus edendos, vt in electis obseruat eruditissimus Lipsius, & in notis ad Tacitum.

Sequitur iam vt de numero personatum: planè is ingens erat, & pro cuiusque cõditione maximus. cum enim honos qui tunc defuncto habebatur, supremus esset; vnde, & *suprema* appellata funeralia hæc officia; meritò quisque pro se agebat; vt ne huic muneri deesset. Et sanè si qui deducebant erant defuncto ipsi aut sanguine, aut beneuolentia, aut meritis beneficiisque coniuncti: nulli dubium, quin quò plures erant qui sequerentur; magis etiam defunctus honestaretur. ergo secundo Regum [i] in exequias Abneris omnis planè populus effunditur; tota Dauidis Regia exhausta; & ipso Rege funus prosequente. Similiter Ægyptiorum multitudo maxima omnis generis, & sexus exequias Iacobi cõcelebrat [k]. Quod apud Christianos etiam seruatum: vnde legimus quorumdam funera maiori ferme cum celebritate deducta; quam veteres triumphos D. Hieronymus in funere Fabiolæ; *Non sic Furius de Gallis; non Papirius de Samnitibus; non Scipio de Numantia; non Pompeius de Ponti gentibus triumphauit: illi corpora vicerant; hæc spiritales nequitias subiugauerat; audio præcedentium turmas, & cateruatim in exequias eius multitudinem confluentem, &c.* Nazianzenus de D. Basilio. *Plena erant fora, porticus duplicia & triplicia tabulata, hominum illum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, in se inuicem insultantium: multa millia hominum omnis generis, & ætatis ante eam diem incognita ····· certabant nostri cum ethnicis Iudæis aduenis, iisque vicissim nobis cum ····· denique ea celebritas in periculum desiit multæ enim animæ ex vi protrusionis & cõpressionis, vnà cum eo excesserunt; quæ hoc nomine felices visæ sunt: vt discessus ipsius socia atque vt feruentior quispiam dixerit; vt illius quadam victimæ funerales* denique sane frequentiam, & multitudinem ad exequias conuenientium significari putat D. Hieronymus quoties in scripturis, *planctum magnum*, super aliquo factum esse commemoratur fecerunt, inquit, *fratres super Stephanum planctum magnum, & vtique planctus magnus non in plangentium exanimatione, sed in pompa funeris, & exequiarum frequentia intelligendus est.* ita ille epistola vigesimaquinta.

i Cap. 3.
k Genes. 50.

CAPVT

Capvt V.

Ad locum 2. Paralip. 19. Mortuuſque eſt Rex Ioram, & non fecit ei populus exequias ſecundum morem ſicut fecerat Maioribus eius.

Pompa apparatus in funere quibus maximè conſtaret: funalia, cerei, lampades, & alia in eo lumina: ſigna quoque & varia inſignia & ornamenta geſtata: Plauſus & concurſus ſpectantium: cantus funebres noſtris ad hilaritatem: aliis ad luctum: Alleluia in Eccleſia cantatum: Chryſoſtomus, Ambroſius, Hieronymus & alij illuſtrati.

CElebritatem, & apparatum funeris in lumine, cantum, publicum concurſum, & plauſum; varia ſigna & ornamenta diuido quæ geſteri ſolita.

De luminibus nihil habeo quod certi pronunciem ex ſacris litteris: valdè tamen perſuaſum mihi eſt apud Hebræos in hac pompa funebri non defuiſſe, primò à coniecture non leui: ſepeliebant enim ſuos in antris, & ſpeluncis, vt mox videbimus. quomodo ergo illuc ſine lumine penetrarent, cadauera inferrent, reliqua expedirent, quæ illi componendo opus erant? Secundo, ab exemplo aliarum nationum omnium, quibus etiam ſi claro, & albente cœlo funere elata; cum luminibus tamen elata: ſimile autem vero non eſt, nationem alienorum rituum appetentiſſimam, in hoc è cætu is deſciuiſſe cum lumine autem efferri defuncti ſoliti apud omnes; tum qui Hebræis ipſis finitimi; tum qui ab illis longè diſcluſi.

De Romana Republica, & priſcis Italis teſtata res eſt; adeo, vt à funalibus in hac deductione prælatis funus ipſum ſit appellatum, vt ſupra vidimus ex Donato in Andr. & aliis Seruios [a]. *Per noctem*, inquit, *vrebantur; vnde permanſit, vt mortuos faces antecedant*. hinc Virgilius [b] in funere Pallantis.

a in 6. Æn.
b lib. 11.

lucet via longo
Ordine flammarum, & latè diſcriminat agros.

Clariſſimè autem Iſidorus. *Funus dictum à funibus accenſis quos ante feretrum papyris cera circundatis ferebant.* receptus autem hic mos in Eccleſia; & iam inde à principio in ea cœptus huc vſque perdurat. D. Hieronymus in funere Paulæ. *Tranſlataque Epiſcoporum manibus & ceruicem feretro ſubicientibus, cum alij Pontifices lampades, cereoſque perferrent*, notat hoc; non quod inſolitum lampades in funere: ſed quod nouum, & honorificum à Pontificibus geſtatas Chryſoſtomus [c]. *Dic mihi quid volunt illa ſplendida lampades, quid hymni? & paulo poſt: cogita quid pſallas in illo tempore reuertere inquis anima in requiem tuam; quia Deus benefecit tibi.* Certè ſi lampades illæ noctu tantum præferebantur; non erat cur ſanctus hic quæreret ad quid eſſent; clarum enim quod ad pellendas tenebras. at quia etiam diurno funeri adhibebantur, ideò quærit. quid autem eſſent hæ lampades alibi vbi de nuptiis fuſiùs agemus. *Cereos* autem etiam adhibitos ex iiſdem conſtat, & ex Gregorio Turonenſi qui refert [d]. *Clotildis Francorum Regina cadauer cum cereis, & multitudine pſallentium ad ſepulturam deductum.* idem tradit [e] de Clodouen, cum Clero cum cereis, & populo ſepulchro mandatum.

c Hom. 4. in c. 2. ad Hebr.
d lib. 4. hiſt. c. 1.
e lib. 8. c. 10.

Sequitur cantus qui duplex erat ex vocibus modulatis, & ex muſico ſono inſtrumentorum, præſertim tibiarum. de vtroque nonnulla dicta ſupra vbi de lamentatione funebri; quibus hæc adtexenda quæ mox addam: fuiſſe nimirum adeò Hebræis vſitatum in funere cantum aliquem: vt propterea nonnulli dicti ſint cum gaudio ad ſepulturam deducti; quia cum cantu. Sic de Tobia dicitur [f], *Completis annis nonaginta nouem cum gaudio ſepelierunt eum.* & Dauid feretrum Abneris comitatur [g] & ex eius iuſſu, *populus omnis leuat vocem ſuam plangendo ante exequias Abner.* quæ vocis eleuatio vt pluribus in commentario de cantu funebri eſt accipienda.

f Cap. vlt.
g lib. 2. Reg. c. 3.

Fuit autem hæc conſuetudo etiam apud alias gentes. Macrobius [h] inde argumentum trahens ad muſicam commendandam *mortuos*, inquit, *ad ſepulturam proſequi oportere cum cantu, plurimarum gentium vel regionum inſtituta ſanxerunt.* cur id? ſubdit ex Platonicorum dogmate. *Perſuaſione hac qua poſt corpus anima ad originem dulcedinis muſica, id eſt ad cœlum redire creduntur.* Romanis certè adeò id vſitatum, vt itam Demum Cic. interpretatus fuerit & iuſtum ſupplicium quod Clodius ſine cantu fuerit elatus. *hanc*, inquit, *amentiam Dij eius ſatellitibus iniecerunt; vt ſine cantu, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere: oblitus cruore & luto ambureretur.* at vide quid hic in mentem nonnullis venire poſſit. Si enim apud omnes funera cum cantu elata: cur quaſi proprium quibuſdam tribuitur quod natales hominũ cum luctu exciperent, mortem verò cum lætitia, & gaudio? ſi enim omnes cum cantu efferri ſoliti: omnes ergo gẽtes mortes hominum gaudiis ſunt proſecutæ, & tamen D. Ambroſius [i] in obitu fratris Satyri id tantum vt quorumdam proprium notet. *Fuiſſe*, inquit, *etiam quidam feruntur populi, qui ortus hominum lugerent obituſque celebrarent, nec imprudenter. eos enim qui in hoc vita ſalum veniſſent mœrendos putabant: eos vero qui ex iſtius mundi procellis, & fluctibus emerſiſſent, non iniuſto gaudio proſequendos arbitrantur.* Sed ex iam dictis nodus facilè ſoluitur. omnes enim ferè funebrem hanc pompam cantibus celebrarunt. Sed non omnes cum lætitia neque enim omnis cantus cum gaudio; ſed quidam etiam eſt mœſtus, & flebilis, lachrymas ſequens, & nouas eliciens qualis hic erat paſſim apud Hebræos, Græcos, & Romanos in exequiis vſurpatus. ob quam cauſam triſtem illum appellat Lucanus [k] vbi hic Pompeium ſuperos eloquentem inducit, & ſaltem modicum, & ciuile funus poſtulantem.

h lib. 2. in ſomn. Scipio. c. 3.
i Orat. 2.
k lib. 8.

Non pretioſa petit cumulato thure ſepulchra
Pompeius fortuna tuus: non pinguis ad aſtra
Vt ferat è membris Eoos fumus odores
Vt Romana ſuum geſtent pia colla parentem
Vt reſonent triſti cantu fora.

At aliter apud Chriſtianos: quibus iam inde ab initio naſcentis Eccleſiæ cantus hic non ſolùm non triſtis, & flebilis; ſed planè lætus, & hilaris. Hieronymus [l] vbi de S. Paula. *Exin non vlulatus, non planctus; vt inter ſaculi homines fieri ſolet: ſed pſalmorum linguis diuerſis examina concrepabant*, & paulò poſt, *Hebræo, Græco, Latino Syroque ſermone Pſalmi in ordine perſonabant* [m]. Nazianz. vbi

l Epiſt. 27.
m Orat. 1. in Iulian.

vbi de Constantij funere. *Constantius*, inquit, *communibus omnium elatus est laudibus ac pompis, iisque venerandis; ac nostris, & aliorum cantibus iisque tota nocte resonantibus, ac luminibus accensis, quibus Christiani nostrorum transitum honorare pium censemus.* quin etiam adeò festiui cantus illi erant, & celebres; vt lætissima illa vox, & gestientis animi index *Alleluia*, subinde in illis repeteretur. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *Sonabant psalmi, & aurata templorum tecta reboans in sublime quatiebat Alleluia.*

Hic Iuuenum chorus, ille senū qui carmine laudes
Fœmineas & facta ferant.

Et de cantu ex vocibus modulatis: de tibiis verò, & tibicinibus satis esse possunt quæ supra diximus cum de collocatione cadaueris ageremus: adfuisse enim hoc dum cadauer efferretur, non est ambigendum ex Matth. c. 9. Ad cantum autem huius tibiæ; planctum, & percussionem pectoris temperari solitam à Luciano discimus in lib. de Luctu hæc irridente. Præter tibiam autem nec tubam in hoc munere omissam affirmare ausim. video enim illam passim apud Romanos, & alios vsurpatam: & probabile est à Iudæis quoque adhibitam aliorum ritus maximè æmulantibus:
a Sat. 3. cum quid ambitiosum præferrent ad illa Persij [a].

Hinc tuba candelæ tandemque beatulus alto
Compositus lecto, &c.

Notat Cornutus antiquus interpres, sepulturam tubis apud antiquos celebratam. & ideo Persium illa dixisse quod idem obseruat Seruius ad illud
b lib. 11. Virgilij [b]:

In cælo clamorque virum clangorque tubarum.

Ante enim, inquit Seruius *mortui ad tubam de-*
c De Coron. milit. *ducebantur* & huc alludit Tertullianus [c] de Corona milit. *mortuus*, inquit, *etiam tuba inquietatur æneatoris, qui excitari à tuba Angeli expectat?* & de hac fortassè tuba potest accipi verbum
d Matth. 5. Christi [d] *cum facis eleemosinam noli tuba canere ante te.* Suspicio enim mihi est in eleuatione cadauerum, & nobilium funere non defuisse qui nummos subinde spargerent, & distribuerent: ad quod tenuiorum populus tubæ sonitu conuocabatur quo maiori frequentia exequiæ celebrarentur, quam coniecturam firmat etiam eleemosinæ vocabulum, quam Euangelistæ iustitiam sæpè nuncupant; quod inter iusta mortuis celebrari solita præberetur: alioquin de qua alia tuba accipi possit ad cuius sonitum eleemosina fieret, non inuenio.

Porro apud Christianos tubarum loco posteriori tempore campani æris tinnitus successeret quod non solum pompa funeris durante; sed ante ipsam quoque & post absolutam longè lateque personabat: cuius consuetudinis meminit
e lib. 4. c. 23. Beda de rebus Anglorum [e].

Tertio loco in celebritate funeris obseruo populi frequentiam, concursum, & plausum defuncto datum. de concursu; dubium non est quin is semper modis omnibus expetitus ab iis qui funus curabant: ideo multitudini conuocandæ omnia parabant, frustra enim exequiæ ipsæ maximo cum apparatu, & pompa processissent; si nullos habituræ erant spectatores, concursum ergo vndique populi excitabant; quod eo se & manes suorum maximè honestari arbitrarentur: & id adeò, vt in nonnullorum sepulchris notaretur aliquando quanta frequentia mortuus fuisset elatus; & qui ad illius exequias populi concursus, & conuentus excitati. Quod minus mirum est quando Sancti Patres maximi quoque id fecerint in clarorum virorum funeribus: inde etiam argomentum non vulgare trahentes ad defuncti memoriam commendandam: Nazianzenus de Basilio. Efferebatur vir *Sanctus Sanctorum virorum manibus; vnusquisque autem operam dabant; alius vt fimbriam, alius vt sanctum lectulum arriperet, ac vel solum attingeret. alius vt proximus ad eos qui corpus ferebant, accederet; alius vt aspectu solo frueretur: plenæ erant foră porticus.* Similiter D. Hieronymus de Fabiola [f]. *Non platea, non por-* f Epist. 3.
ticus, non imminentia desuper tecta capere poterant prospectantes; tunc suos in vnum populos Roma conspexit. & addit deinde de laudibus eo mortuam à turba confluenti iactatis, *fauebant sibi omnes in gloria pœnitentis.* Et in Epitaphio Paulæ viduæ *tota ad funus eius Palæstinarum Vrbium turba conuenit.....viduæ, & pauperes in exemplum Dorcadis vestes ab ea præbitas ostendebant omnis inopum multitudo matrem se perdidisse clamabat.* & ad hunc plausum spectabant *flores*, qui super corpus dum pompæ procederet spargebantur; de quibus idem Hieron. in Epistola ad Pam-
g lib. 21. c. 3. machium super obitum Paulinæ vxoris, Plinius [g] loquens de Scipionis funere quaqua præferebatur flores è prospectu omnium sparsos affirmat &
h lib. 11. Dionysius [h] vbi de Virginiæ exequiis, *exiliebant, mulieres, & virgines, atque aliæ flores & coronas in lectum iaciebant; aliæ fascias aut Zonas, aliæ vittas*
i lib. 14. Annal. *virginalis comæ.* Vide Lipsium ad Tacitum [i].

Ad celebritatem quoque spectabant varia signa & ornamenta in funere ipso prælata; quorum alia erant in argumentum nobilitatis, alia dignitatis, alia rerum gestarum, alia simpliciter ad funeris pompam. De hoc postremo habemus
k Cap 50. exemplum in Genesi [k]. Vbi celebrantur Patriarchæ Iacobi exequiæ à Iosepho. Ascendit, inquit, *Ioseph sepelire patrem suum; & ascenderant cum eo omnes pueri Pharaonis & seniores Domus eius, & seniores omnis terræ Ægypti, & omnis Domus eius, & Patris eius. Et post paululum, & ascenderunt cum eo quadrigæ & equites & facta sunt Castra grandia nimis*, & deinde. *Et planxerunt eum planctu magno, & fortinimus.* Ad quid hæc omnia? ad ornamentum maiorem, & funeris celebritatem.
l Epist 25. D. Hieronymus in Epitaphio Blesillæ [l]. *Planctus iste solemnis, non longas Ægyptiis imperat lacrymas, sed funeris monstrat ornatum.* Loquitur autem de vniuerso hoc apparatu, quam ad Patris exequias Iosephus instruxerat.

Apud alios verò; & Romanos maximè, varia signa gestari solita ad plura significanda.

Et primò ad generis nobilitatem contestandam maiorum imagines in funere præferebant: De quo toto ritu fusè satis, & eruditè Iulius Iacobinus in appendice ad Fonteium de
m lib. 8. c. 15. gente Cæsia. Valerius [m] Maximus, *Africanus imaginem in Cella Iouis positam habet, quæ quotiescunque funus aliquod Corneliæ gentis celebrandum est inde petitur.* Tacitus [n] tradit. *Lectum Iu-* n lib. 3. Annal.
niæ viginti clarissimarum familiarum imagines ante latas fuisse. Eò ad hunc ritum alludens Lucius [o]. o In Epist. lib. 48.
Lepidum dixisse refert: *Imaginum specie, non sumptibus, maximorum virorum funera nobilitari solere.* Plinius [p] similiter *expressi cera vultus* p lib. 35. c. 2.
singulis disponebantur armariis, vt essent Imagines quæ comitarentur Gentilia funera: Semperque defuncto aliquo totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat populus. Quomodo hoc? quia, & qui ex familia iam defuncti, aderant imaginibus expressi

Et

Et qui adbuc viuebant, & in familia vnquam cenſi fuerant,ſiue ſetui,ſiue libertate dooati præſentes aderant,& hoc apud externos;nam Iudæis in vſu id minus fuiſſe certò ſcio, & mecum fatebitur qui nullum fuiſſe imagioem vſum apod Hebræos tecordabitur. Simile tamen neſcio qoid vſurpaſſe exiſtimo. Nam pro maiorum imaginibus illorum nomina ſubinde repetebant; qoos ſi noo oculis, auribus certe funus frequentantiom repræſentabant. Qui eoim efferebatur ſubinde exempli gratia dicebatur filius Iuda,filij Iacob,filij Iſaach,filij Abraham ad quem tandem omois proſapiæ oobilitas deſinebat.

Secundò aderant inſignia rerum geſtarum:ſic qui bellica laude inclytus fortiter pro Republica feciſſet in eios rei argumentum militaria; ſigna, & cultus, aut abiiciebantur,aut iniuriosè geſtabantur. Propterea ad Abneris exequias iubet [a] Dauid Ioabum,& alios milites bellico cultu depoſito,ſaccos inducre;quo eodem ritu ſuos honeſtabant duces Romani milites, vt vidimus paulò ante in Pompeij quetela apud Lucanum, non poſtulate enim ſe dicit(quod tamen conſuetum Ducibus omuibus impendi.)

a 2.Reg.3.

Totus vt iguem
Proiectis mœrens exercitus ambiat armis.

Arma ergu, & alia ornamenta militaria depoſita in ſunere Docum: Quod ſi quæ geſtabantur; præpoſterè geſtabantur,vexillis ſolum verrentibus; Lanceis, & haſtis inoerſis, gladiis abſurde ſuccinctis,tympanis abſonè temperatis.

Quod tamen reſtringo,& in iis tantùm ſeruatum exiſtimo qui inſeliciter occubuiſſent: ſic quia Abner per ſcelus extinctus: in illius exequiis milites arma deponuut: Et Pompeius quia fugatus occumbebat,milites abiectis armis funus ſuum proſequi debuiſſe ſignificatur loco paulò ante ex Lucano adducto. Simili ratione in funere Germanici Cæſaris inſidiis Piſonis intetempti refert Tacitus [b] præceſſiſſe incompta ſigna, & verſos faſces. At qui glorioſi occumbebant in eorum exequiis milites aderant prorſus vt ad bellum parati. Ioſephus [c] exequias Herodis magni celebratas fuiſſe dicit præter alios à prætorianis & aliis militibus,*qui omnes*, inquit, *velati ad bellum inſtructi lectum antecedebant. Cætera autem militam manus armata Duceſque ſuos, ordinumque Principes decenter ſequebatur.*

b lib.3.Ann.
c li.1. de bel. Iud.c.vlt.

Tertiò aderant quoque ſigna, & inſignia dignitatum,ſiue magiſtratus, & honorum quibus quis perfunctus eſſet;quos ſatis ſit indicaſſe tantùm ex hoc loco Polybij [d]. *Faſces*,inquit, *& ſecures & reliqua principalibus conſuetu ſecundum dignitatem cuiuſque præcedunt in funere Romanorum qui dum in viuis eſſent in Republica eminebant.*

d lib.6.

Capvt VI.

Ad locum 2.Regum 3. — Dauid autem ſequebatur feretrum.

Et ad locum Luc 7. — Acceſſit Iesvs.& tetigit loculum: hi autem qui portabant ſteterunt.

Feretrum, Capulum, loculus, libitina etiam appellatum: eius forma,& ornatus: veſtes ad illud inſternendum: geſtatores qui,& quot? quatuor ex communi vſu. Veſpillones in obſcuro,& damnato funere: alios à propinquis geſtatos: nonnullos ab ipſis Regibus & aliis Principibus viris.

IAm ſequitur vt de feretro dicamus qood Principem maximè locum obtioebat,& obtinet in fuoeris pompa. In eo conſideranda, & explicanda quæ ad hæc tria ſpectant, formam,ornatum, geſtationem.

Erat ergo feretrum nihil aliud quam feralis lectolus à ferendo appellatum. Quòd enim non ad quietem capiendam,vt alij lectuli;ſed ad efferendum cadauer inſtitutum; *feretrum* eſt nuncupatum. Et ex hoc qua forma eſſet facilè poteſt intelligi. Duo enim in eo ſpectabantur: vt corpus defuncti ritè locatum caperet: Et vt aptè cum illo geſtaretur. Qua ad capiendum inſtitutum; nihil à reliqois lectulis diſſidebat; qua ad ferendum, paolo illis erat anguſtius. Vnde, & *Capulum* quoque appellatum eſt, vt quod aptè caperet defunctum; & quod expeditè etiam ipſom à geſtantibus caperetur. Feſtus. *Capulum*, inquit, *& manubrium gladij vocatur, & id quo mortui efferuntur: vtrumque à capiendo dictum.* Nota à *capiendo* paſſiuè non tantum actiuè; neque enim manubrium quicqoam capit,ſed ipſum capitur. Sic etiam feretrum quia ita aptatum;vt commodè à geſtantibus caperetur, *Capulum dictum*. Vnde & Iſidorus [e]. Appellatum Capolum dicit. *Quod ſupra capita hominum feratur.* Licet vt iam dixi à capiendo quoque cadauer nuncupatum fuiſſe non abnuam vt disertè tradit Seruius in Virgilium [f] nec *Capulum* tantom, ſed *loculum* etiam alij feretrum appellatont vt noſter Interpres: à cadauere nimirum in ipſo locato Ambroſius [g]. De filio viduæ,*quo quidem mortuo in loculo materialibus quatuor ferebatur elementis.*

e lib.20.c.11
f Æneid 10.
g In cap.7. Luca.

At quod dicebam, formam lectuli ipſum habuiſſe confirmat, quod promiſcuè *lectuli*, *& feretri*, vocabulo, boni auctores vtuntur; cum de mortuorum elatione loquuntur. Seneca [h]. Fores verſæ ſunt in exequias nuptiæ genialiſque lectus mutatus in funebrem. Tacitus [i] de Germanici funere: *Vbi illa veterum inſtituta: propoſitam Thoro effigiem meditata ad memoriam virtutis carmina*,& laudationes,& lacrymaa. Similiter in ſacris litteris lectulus etiam pro feretro ponitur. De Aſa Rege dicitur: *Sepelierunt eum in ſepulchro ſuo quod foderat ſibi in Ciuitate Dauid: poſueruntque eam ſuper lectulum ſuum plenum aromatibus.* At alibi [k] *feretrum* disertè ponitur: vbi Dauid ſecutus dicitur, *poſt Abneris feretrum*: quo tamen in loco Hebraicè idem verbum eſt quod noſter Interpres ſolet ſemper vertere *lectum* & lectulum. Non omittam autem noſtris auctoribus *feretrum* ipſum, *libitinam* quoque appellatum. Sidonius [l]: *Sed cum libitinam ipſam flentes omnes,externi quoque prehenſitarent remorarentur, exoſcularentur, &c.* De qua appellatione alij. Mirum autem ſit quod in vnius mortui elatione plura aliquando feretra ſint geſtata, & à gentilibus,& Chriſtianis.Tacitus [m]. De Thraſea, *largitur in ſeruos quantum aderat pecuniæ: ſi qua vſportari poterant ſibi quemque deducere: tres modo lectulos ad ſuprema retinere iubet.* Sic etiam de Chriſtianis refert Epiphanius [n] Georgium Alexandrinum Epiſcopum ſtatuiſſe quot lectuli, & feretra in cuiuſque funere præferrentur: & quidem cui vſui eſſent plura illa feretra apud Gentiles, facilè eſt intelligere; geſtabantur enim in cuiuſque

h li.5.contr.6
i lib.2. Ann.
k 2.Reg.3.
l lib.2. ep.8.
m lib.16.
n Heræſ 72.

cuiusque exequiis maiorum imagines, quæ ritè, quasi recens mortuum cadauer, in suis lectulis componebantur: à Christianis quorsum illa multitudo lectorum: non ita facilè est diuinare, alias ergo fortasse id discutietur.

Interim moneo lectulos istos ferales in duplici differentia fuisse: alios nimirum nobilium proprios; alios plebeiorum: illos lectulos *feretra* & thoros simpliciter appellatos: hos propriè *sandapilas*, & illorum gestatores *sandapilarios*. Vtrosque distinguit Sidonius carmine eucharistico ad Faustum.

Qui visum cæcis, gressum quoque reddere claudis
Auditum surdis, mutis laxare loquelam
Sueras: ad hoc etiam venisti vt mortua membra
Lecto, sandapila, tumulo consurgere possint.

Quid autem propriè essent sandapilæ explicat Fulgentius de prisco sermone. *Sandapilam antiqui dici voluerunt feretrum mortuorum, id est loculum; non in quo nobilium corpora; sed in quo plebeiorum, atque damnatorum cadauera portabantur.* Hinc Suetonius [a] de Domitiano sine vlla pompa funeris elato, *Cadauer*, inquit, eius populari sandapila per Vespillones exportatum. Et hæc quantum spectat ad formam.

a Cap 17.

Nunc de ornatu ipsius est exponendum; qui duplex erat coniunctus & adiunctus: coniunctum appello in materia, & opere situm quo erat ipse lectulus elaboratus: adiunctum vero qui ex stragulis, & aliis vestibus adueniebat. Nec dubium est eò aliquando etiam processisse luxum, & mortalium ambitiosam insaniam: vt in lectulis quoque feralibus cum materia certaret opus & artificis ingenium: itaque ex ebore etiam fuisse reperio. Propertius [b].

b lib. 2.

Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno
Nec sit in Attalico mors mea nixa thoro.

Tangit enim hic vtrumque ornatum: primum dum eburneum feretrum non se dicit ambire: & secundum dum vestes Attalicas nihil se dicit morari, quibus illud insternatur. de illo nihil est quod distinctiùs exponatur; de hoc secundo ornatu aliquid breuiter est attingendum.

Primò ergo erat stragula vestis, qua hinc, & inde dependula totum vndique feretrum tegebatur: qualis autem cuiusmodi aut quo colore esset; nihil certi habeo definire. Variatum enim in his fuisse suspicor pro cuiusque opibus, & voluntate. vt plurimum autem crediderim è pretiosa materia confectam, & colore commendatissimo fuisse. Si enim vsu receptum; vt mortui ipsi honestissimo in habitu efferrentur: consentaneum quoque erat vt feretrum non dissimili velamine obtegeretur. Itaque in antiquis quibusdam inscriptionibus *stragula nigra*, signatè in alicuius funus sumpta leguntur; quod non esset, si passim is color in hac pompa vsurpatus. Romæ ante Portam Latinam marmor hoc legitur.

MORTVVM. ME. QVOQVE.
FVNERARI. IVSSI. REBVS
LVGVBRIBVS. QVAS VIVVS.
COMPARAVI LECTO STRAGVLIS.
FORENSI PENVLA NIGRIS OMNIBVS.

Et Dionysius lib. 4. Lucretiæ Romanæ lectulum nigro velamine instratum memorat: notat autem id nobilis Historicus; quia non ea communi more; sed ea eorum qui infeliciter occubuissent, & ita in funere componebantur; vt ad misericordiam sui alios commouerent. At in aliis

Sopran. in Dauid.

omnibus stragula hæc planè candido nitore micabant. Eusebius in vita Constantini magni; *purpuream tegmen feretro tradit iniectum.* Hieronymus in vita Blesillæ. *ex more parantur exequiæ & nobilium ordine præeunte, aureum feretro velamen obtenditur.* Et sunt qui de hoc ipso accipi volunt quod Prudentius habet in Hymno de exequiis mortuorum.

Candore micantia claro
Prætendere lintea mos est

Quod non est improbabile: licet vt supra vidimus probabilius de ferali sindone accipiatur; propter id quod sequitur.

Aspersaque myrrha sabæo
Corpus medicamine seruat.

Colligitur autem ex D. Gregorio lib. 12. Registri. Consuetum vsque ad sua tempora fuisse; vt clarorum virorum funera pretiosissimè insternerentur: Romanorum autem Pontificum feretra Dalmaticis consueuisse velari. Quem morem ipse abrogandum curauit, instituens vt nudo feretro deinceps Pontifices efferrentur; propterea quod à populo Dalmaticæ illæ certatim conscissæ rapiebantur, & reuerentiæ causa seruabantur. Indignum autem viro sanctissimo videbatur: cum multa adessent ab Apostolorum, & martyrum corporibus velamina, à peccatorum (vt ipse loquitur) corporibus sumi quod seruaretur.

At verò quid in hoc vtroque ornatu feretri Hebræis in vsu fuerit colligere possumus ex Iosepho [c]; vbi de Herodis Ascalonitæ obitu; cuius funus magnificentissimè, & in Regium planè morem curatum refert ab Archelao. *Lectus quippe*, inquit, *totus erat gemmis auroque distinctus; thorus autem purpura variatus, corpusque super eum velatum itidem purpura: capiti autem Diadema erat impositum, Corona verò desuper aurea sceptrumque in dextera, & circa lectum filij cum propinquis.* Ex quo loco posset, nonnullis quæstio suboriri: detectum ne corpus in feretro gestaretur; an velatum. Dicit enim hic Iosephus, *corpus Herodis purpura contectum.* Sed planè dubitandum non est aperta semper funera efferri consueuisse; præsertim nobilium, nisi quis casus aliter seruari iuberet. Nec quod Iosephus hic habet quicquam pugnat, fauet potius; quomodo enim non detectus Herodes, qui ad spectaculum planè compositus; cum Diademate, Corona, sceptro, at velatum purpura dixit, quod planè copertum significat: dixit non sua culpa sed vertentis vitio; si tamen hoc *velatum* significat, & non aliquando simpliciter indutum, & amictum. Simili quoque modo Christianos elatos veteres historiæ loquuntur. Hieronymus in vita Paulæ cum dixisset ad ipsius funus omnes circum Palæstinæ populos confluxisse; addit ab omnibus hoc obseruatum, quod nihil pallor faciem mutauerat: *Sed ita*, inquit, *dignitas quædam, & grauitas ora compleuerat; vt eam putares non mortuam sed dormientem.*

c li. 1. de bel. Iud. c. vlt.

Dixi verò hoc seruatum, nisi quis casus interueniret; nam cum deformitas in mortuo, vel à morbo, vel à vulnere, aut aliunde; spectantium oculis subtrahebatur Sic Scipionem Africanum quod mane in suo lectulo repertus extinctus cum signis elisarum faucium recto funere elatum legimus. Velleius [d]: *De tanti viri morte nulla habita est quæstio, eiusque corpus velato capite elatum est.* Sic qui casu aliquo, & ruina elisi, aut aliter luxati occumbebant, tecti semper elati: qua occasione

d lib. 2.

Tt

caſione vſus eſt Sextus Condianus apud Dionem ad iudicium faliendum: cum enim damnandum ſe intellexiſſet, ex equo quem conſcenderat, ſponte prolapſus, & inde afflictus, mortem poſtmodum ex illo caſu ſimulauit: & ariete pro ſe ſuppoſito, quaſi tecto funere ad ſepulturam deductus eſt. Quod potuit: quia cum ſciretur ex prolapſu colliſus; nemo miratus eſt velatum efferri. Præter illam autem veſtem ad feretrum velandum; alia etiam erat ad ſtatum cadaueri præbendum: nam vt hoc ſpeciem planè referret in lectulo cubantis, & quieſcentis; feretrum iis inſternebant quæ viuis etiam ſupponuntur ad dormiendum: qualia ſunt puluilli, culcitræ & ſtragula tomento infarta, quibus inſtrarum feretrum turgebat, & aſſurgebat planè ad eam formam qua lectuli cubitorij cum ad ſomnum capiendum proximè apti, & verſati ſunt. propterea lectulus hic feralis ſæpius *altus* dicitur eo quod aſſurgeret, & à Virgilio [a] *ſublimis*, & à Silio [b] *Celſus*.

a lib. 11.
b lib. 10.

Nunc de feretri geſtatoribus qui in duplici differentia erant. Alij ſponte, & ex beneuolentia erga defunctum munus illud obibant alij ad id propriè deſtinati, & pretio aut miniſterio addicti. Secundi generis Sandapilarij & Veſpillones à Latinis dicti (de quibus ſupra nonnibil attigimus) inter viliſſima operarum miniſteria cenſebantur; ſi tamen pretio id tantum agerent, & mercede conducti. *Foſſarij* etiam, *& ſepultores* appellati, & ea Græco nomine morti geruli & baioli defunctorum: boneſtiore autem vocabulo lecticarios Conſtantinus Magnus eos dixit qui in Eccleſia ad hoc munus ex publico ſtipendio exercendum, ſunt inſtituti de quibus in nouella Iuſtiniani [c] & Leonis [d] qui iidem Græco vocabulo à laborando *copiata* dicti vt Ioannes Sauarus obſeruat ad Sidonium [e]. At veſpillones reliquos inter viliſſima, & propè infamia vrbium miniſteria ſemper habitos indicat Tertullianus [f]. Illos cum laniſtis Lenonibuſque coniungens *veſpille*, inquit, *leno*, *laniſta* tecum veſtiuntur. Inceſſiſſe enim iſtos omnes atratos, & habitu prorſus ſquallido, & obſoleto hic ſignificat Tertullianus, & Sidonius confirmat lib. 1. Epiſt. 9. per *Cathedrarios*, inquit, *ſeruos veſpillonibus teterios Domum raptus & reportatus eſt.*

c Nouel. 43. & 59.
d Nouel. 12.
e lib. 2. ep. 8.
f li. 2. de Pal.

Rari igitur per iſtos elati apud antiquos; quod illorum triſtiſſimum miniſterium, & ominoſum cenſeretur. Vnde damnati tantum; vel populo inuiſi, aut ex extrema plebe per iſtos geſtati: reliqui amicorum, & propinquorum humeris portabantur. Et in Eccleſia vt dixi certi erant qui publicis redditibus ſuſtentati id omnibus exhibebant: quos iam inde à principio naſcentis Eccleſiæ inſtitutos agnoſcit Onofrius [g]. Quem ſequuntur Baronius [h] & Durantius de ritibus [i] Eccleſiæ colliguntque ex Actibus [k] Apoſtolorum. Vbi ſignificantur certi iuuenes fuiſſe qui Sapphiram, & Ananiam ad ſepulturam abſtulerunt; quod quam verum ſit, & ſolidè ex eo loco firmetur, diſcutere nunc non eſt opus. At quot iſti geſtatores erant? ordinarium numerum quatuor fuiſſe puto Martialis [l].

g Cap. 5.
h Tomo 3. Annal. an. 310.
i lib. 1. c. 23.
k Cap. 5.
l lib. 7. epig. 75.

Quatuor inſcripti portabant vile cadauer
Accipit infelix qualia mille rogus

Et totidem etiam agnoſcit. D. Ambroſius [m] myſticè exponens ſuſcitationem filij viduæ Naimitæ *qui quidem mortuus*, inquit, *in loculo materialibus quatuor ferebatur elementis*. Dixi ordinarium numerum quatuor fuiſſe. Nam qui carorum humeris geſtabantur, longè plures habebant qui certatim feretrum ſubire contenderent vt mox ſubiiciam.

m In c. 7. Lucæ.

Honeſtiores ergo omnes à voluntariis portitoribus geſtabantur. Et primò quidem propinqui erant, & cognati; tum apud Hebræos; tum apud alias gentes, & præſertim Romanos. De Hebræis colligi non leui coniectura poteſt ex modo illo loquendi toties vſurpato; cum filius Patrem, vir vxorem, frater fratrem, &c. *ſepeliſſe* dicuntur. Licet enim alios ſenſus recipiat, hunc tamen ita non reſpuit, vt facilius etiam quam quemlibet alium admittat intelligendo *ſepeliſſe* id eſt ad ſepulturam geſtaſſe. Quod inde etiam firmatur; quia nunquam (ſi rectè memini) aut raro admodum fœminæ in ſcriptura dicantur quemquam ſepeliiſſe: quæ tamen ſui manibus nonnunquam alios componebant, & ad ſepulchrum etiam comitabantur. Signum ergo id eſt *ſepeliſſe* aliquem maximè propria ſignificare ipſum ad ſepulchrum geſtaſſe; quod nunquam à fœminis factitatum. Omitto hîc Tobiæ pietatem qui cadauera ſuis humeris efferebat, extraordinarium enim illud erat nec inde argumentum duci poteſt ad id quod vſu paſſim receptum eſſet oſtendendum.

At in Chriſtiana Eccleſia id maximè conſuetum fuiſſe colligitur ex Sidonio [n] vbi de obitu Filimatiæ inſignis matronæ. *Hanc tamen*, inquit, *ſi quis haud incaſſum honor cadaueribus impenditur; non veſpillorum Sandapilarumque miniſteria omnineſa tumulauere; ſed cum libitinam ipſam flentes omnes externi quoque prenſitarent remorarentur exoſcularentur, ſacerdotum propinquorumque manibus excepta perpetuis ædibus dormienti ſimilior illata eſt.* Nota *propinquorum manibus excepta tumulata eſt*. Quod licet ſignificet ſepultam tantum, & non geſtatam: tamen hoc ipſum indicat id quod præceſſit. *Libitinam* id eſt feretrum omnes, & etiam externos prenſitaſſe. Cum enim *etiam externos* acceſſiſſe dicit ad portandum alios qui geſtabant propinquos fuiſſe ſignificat.

n lib. 2. ep. 2.

At apud Romanos res teſtatior eſt. Soliti enim illi humeris efferri hæredum ſuorum: qui vt plurimum non ſolum propinqui; ſed inter hos magis iuncti. Horatius [o].

o lib. 2. ſat. 5.

Ex teſtamento ſic eſt elata cadauer
Vnctum oleo large nudis humeris tulit heres

& diſertè Seruius in Virgilium [p]. *Deferendi feretrum propinquioribus dabatur munus*. quare Plinius [q]. Non vt nouum, & inſolitum obſeruat Quintum Metellum Macedonicum à filiis geſtatum; ſed à filiis prætoriis & conſularibus; quod in partem felicitatis ponit. Vnus enim ex illis Prætor erat; tres Conſulares & omnes quatuor (qui conſuetus vt dixi numerus geſtatorum erat) Patris feretrum ſubiere. Valerius [r] ſic de eo. *Quintum Metellum vltima ſenectutis ſpatio defunctum, lenique genere mortis inter oſcula complexuſque chariſſimorum extinctum filij & generi humeris ſuis per vrbem latum rogo*, impoſuerunt & ab eodem more Iuuenalis Satyra 10. Priamum felicem futurum dicit ſi nunquam Helena Trojana littora tetigiſſet; quia ſua die defunctum geſtaſſent ſuis humeris Hector, & fratres ad ſepulturam.

p lib. 6.
q lib. 7. c. 44.
r li. 7. c. 1. §. 1

Incolumi Troia Priamus veniſſet ad vmbras
Aſſaraci magni ſolemnibus; Hectore ſuum
Portante, ac reliquis fratrum ceruicibus; inter
Iliadum lacrymas.

Secundò

Secundò in nonnullorum funeribus propinquorum loco magiſtratus ipſi, & perſonam publicam gerentes ſuccedebant; nec humeros feretro ſupponere dedignabantur. quando nimirum non quicunque ſed qui clariſſimi ſuis aut maiorum
[a] Cap. 84. meritis efferebantur. Suetonius [a]. De Iulio Cæſare. *Lectum eius*, inquit, *in forum Magiſtratus &*
[b] lib. 3. Annal. *honoribus functi detulerunt.* Tacitus [b], De Germanico. *Igitur Tribunorum Centurionumque humeris cineres portabantur.* apud Chriſtianos verò qui fama ſanctitatis celebres occubuiſſent Epiſcoporum, & Regum ipſorum humeris geſtabantur. D. Hieronymus de Paula. *Tranſlataque eſt Epiſcoporum manibus, & ceruicem feretro ſubiicientibus.*
[c] Quæ eſt orat. 20. Nazianzenus de S. Baſilio [c]. *Elatus autem Sanctus ipſe Sanctorum manibus efferebatur.* id eſt Epiſcorum. Metaphraſtes in oratione de obito B. Virginis *Diuina Arca* id eſt B. Virgo, *ex Sion vecta Apoſtolicis humeris, & manibus.*

Quin nec ipſi Reges hoc pium miniſterium abnuerunt. Rex enim Theodoricus S. Theodorici Presbyteri corpus propriis humeris ad Sepul-
[d] Kalen. Iul. chrum deportauit; vt author eſt Vſuardus [d] in Martyrologio & ex illo Surius.

Tertiò etiam hoc munere fungebantur qui inſigni aliquo beneficio à defuncto fuiſſent affecti Ideo pleroſque legimus humeris libertorum
[e] Sat. 3. ad ſepulturam deductos. Perſius [e]

at Illum
Heſterni capite induto ſubiere Quirites.

Heſterni Quirites id eſt pridie libertate donati & ciues effecti, & id pileo teſtantes. Hoc eſt enim *capite induto* non vt Grammatici in ſignum triſtitiæ cooperto; ſed in argumentum libertatis acceptæ pileati. Similiter Plutarchus in vita Æmilij Pauli refert in ipſius obitu quotquot Romæ fuerunt Hiſpani, Ligures, Macedones in memoriam beneficiorum quæ ab illo acceperant, validiores quidem feretrum ſubiiſſe; reliquos vero proſecutos; ſeruatorem & Patrem Patriæ ſubinde repetentes. Abſoluo hoc ſi breuiter explicauero; quomodo induti qui geſtabant, & qua ratione geſtauerint. De illo dubitationem facit quod ex Horatio adduximus

Cadauer
Vnctum oleo largo nudis humeris tulit hæres.

An ne ergo nudi hoc officium exſequuti? fortè apud Romanos: at non apud noſtros, quos certo ſcio probe indutos hoc peregiſſe. At quo amictu? Funeſto ne & lugubri, an alio? vix quicquam eſt certi, quod poſſit definiri; niſi quod Romanos, vel nudatos humeros ſuppoſuiſſe, vel quod ſciſſa veſte ſic appellatos conicere poſſumus. De ratione geſtandi ſunt qui manibus geſtaſſe putent; ſed vere dicendum humeris ceruiceque geſtaſſe; adiunctis, vt fit ad capulum manibus: vnde eſt vt capitibus & manibus geſtaſſe à quibuſdam ſit dictum. Capitibus quatenus ceruia etiam oneri ſuppoſita: manibus quatenus illæ etiam admotæ.

Capvt VII.

Ad locum 2. Reg 3. Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum qui erat cum eo: Scindite veſtimenta veſtra, & accingimini ſaccis, & plangite ante exequias Abner: Porrò Rex Dauid ſequebatur feretrum.

Sopran. in Dauid.

Agminis Ordo in funebri pompa, & deductione exequiarum: qui præcederent feretrum, qui ſtiparent, & ſequerentur: tubas, & tibias, faces & lampades præceſſiſſe: totum agmen aliquando luminibus cinctum: maiorum nomina Hebræis loco Imaginum quæ in Romano funere geſtari ſolita: Ioab cur iuſſus Abneris feretrum antecedere: parentes in funere filiorum cereos geſtaſſe.

AT hæc omnia quæ in efferendo cadauere adhibebantur, ſuis quoque locis diſpoſita in publicum procedebant. qua de re nobis nunc eſt agendum, & tota funeris pompa quod ad ordinem ſpectat explicanda. Maximam ergo curam ordinis habitam eſſe in tota hac ferali celebritate, indicant voces ad id vſurpatæ; quæ omnes ordinem quendam ſignificant plurium inter ſe mutuò ſuccedentium, & antecedentium; quales ſunt, *ducere, deducere, exequi, procedere, producere funus.* Quin etiam proprio vocabulo tota pompa *exequiæ* eſt appellata; ab exſequendo ſcilicet & ſequendo; quod fit cum aliis præcedentibus ſequuntur alij. Id ipſum confirmat etiam quod inter eos qui funus curabant *deſignatores* erant, quorum proprium diſponere pompam exequiarum; & ſuum cuique locum modumque præſcribere procedendi. Denique in vnò aliquo funere lectuli nonnunquam innumeri geſtabantur. Quæ ergo confuſio ſi non certo ordine inceſſiſſent? nam in funere Marcelli Auguſtus ſexcentos lectos præferri iuſſit: & Sylla ſex millia habuit ex quibus etiam, referente Plutarcho in eius vita, ducenti pleni pretioſis odoribus cum ipſo cremati ſunt. Cæterùm cum tot, & tam varia in hac ferali deductione interuenirent; difficile eſt quem ſingula locum inter ſe haberint certo ſignare; tantum illud poſſumus definire quæ feretrum ſecuta ſint, & quæ anteceſſerint, & ex iis quæ proxima eſſent, & quæ prima in pompa.

Antecedebant ergo tubæ, faces, ſigna, inſignia, cantus, & chori, turba cohoneſtantium, famuli; tum qui ſeruiebant adhuc; tum qui manumiſſi; maiorum imagines: cingebant verò feretrum odores. Sequebantur proximè cognati, & propinqui, & poſt hos promiſcua turba.

Primo loco ergo certum eſt fuiſſe tubas, & quicquid rauco ſonitu perſtrepebat; ſi enim ad frequentiam conciendam, & pompam cohoneſtandam tuba adhibebantur; æquum erat primo loco præcedere; vt integræ pompæ ſpectatores adeſſent. Ex quo ritu nunc etiam quibuſdam in Regionibus & in Italia, etiam ſeruari audio; vt cum mortui efferuntur, præcedant qui tintinnabula pulſant: obtinuiſſe autem illud etiam apud Hebræos colligitur ex Matth. cap. 2. vbi in apparatu funebri ad filiam Archiſynagogi deducendam tibicines primo loco recenſentur, ad portam tumultuantes. Ibi enim illi, quia primi in agmine reliquis præire debebant. Porrò tibicines, & non tubicines fuiſſe dicuntur ex priſco ritu. Tuba enim in maiorum, tibia autem in minorum funeribus adhibebatur. Maiorum inquam non nobilitate & opibus, ſed ætate. Luctatius antiquus Interpres in Statium [f] *iubet religio vt maioribus mor-* [f] lib. 6.

tuis tuba; minoribus tibia caneretur. Vnde Statius.

Tibia cui teneros ſuetum deducere manes.

quia ergo Archiſynagogi filia in primo adhuc flore deceſſerat, idcirco ad illam tibiæ & tibicines confluxerant; quoa primos omnium fuiſſe in agmine & loco ipſorum tubicines Perſius quoque indicat [a] vbi de pompa funeris, & elatione cadaueris.

a Sat. 3.

Hinc tuba candela, tandemque beatulus alto
Compoſitus lecto: craſſiſque lutatus amomis
In portam rigidos calces extendit.

quia enim in pedes mortui efferebantur; in portam extendere calces illum dixit cum ſublatus in humeros exportabatur.

Non omittam poſſe huic ritui aptari quod apud Regium Pſaltem [b] habetur, de magnatibus huius ſeculi. *Periit memoria eorum cum ſonitu.* Supremum enim hoc officium mortuis impenſum, tantiſper eorum memoriam apud præſentes ſeruat; dum durat ille ſonitus, & ſtrepitus, ſiue tubæ ſiue tibiæ, ſiue Campani æris quo, ad ſepulchrum deducuntur. Vnde veriſſimum eſt *memoriam eorum ſimul cum ipſo ſonitu perire.*

b Pſal. 9.

Poſt tubas quid proximè ſequeretur non facile eſt definire: probabile mihi eſt faces, & lampades. Indicat Perſius loco citato

Hinc tuba, candela.

Siue autem proximè poſt tubas, ſiue ex interuallo, præceſſiſſe tamen feretrum certa res eſt. D. Hieronymus de funere [c] Paulæ; *Cum alij Pontifices lampades cereoſque præferrent.* Quod cum dico ita intelligi volo, vt ſimul feretrum ipſum luminibus, cereiſque vndique cinctum intelligatur. propterea enim Virgilius Lumina hinc inde longa ſerie ad latera agminis diſpoſita ſignificat vbi de Pallante [c]

c lib. 11.

lucet via longo
Ordine flammarum, & latè diſcriminat agros.

Præcedebant quoque feretrum *canentes, choroſque* ducentes. Hieronymus poſt Pontificea lampades geſtantes, illos ſubiicit, qui choros pſallentium ducebant: ex qua conſuetudine huc vſque in Eccleſia ſeruatur, vt religioſi viri, qui Pſalmis defunctum deducunt, feretrum antecedant. Victor [d] Vticenſis *Gaudens autem qua aderat multitudo corpora ſanctorum Martyrum diligenti tradidit ſepulturæ praeunte Clero venerabili, & pracinente Carthaginenſis Eccleſia.* Et Corippus in funere Iuſtini Imperatoris loquens de iis qui feretrum antecedunt.

d lib. 2. hiſt. Vandal.

Hinc leuitarum venerabilis ordo canentum,
Virgineus tonat inde chorus, & æthera pulſat.

Proximè verò ante ipſum feretrum incedebant qui inſigni aliquo beneficio defuncto obſtricti: tales erant liberti, & manumiſſi. Vnde Quintus Terentius Culeo, de ſupta; Scipionis lectulum per quem à captiuitate exemptus fuerat pileatus anteceſſit; quaſi ſeruus libertate donatus, vt loco citato Liuius [e].

e li. 30. extr.

Ex quo ritu ſuſpicio mihi eſt illud fuiſſe quod Dauid iuſſit [f] in funere Abner. *Dixit autem Dauid ad Ioab & ad omnem populum qui erat cum eo, ſcindite veſtimenta veſtra, & accingimini ſaccis, & plangite ante exequias Abner, porrò Rex Dauid ſequebatur feretrum.* Illud enim *ante exequias Abner* proximè ante ipſius lectulum eſt accipiendum: vnde in Hebræo eſt *ante Abner*, mortuum ſcilicet & lectulo geſtatum: idcirco autem Dauid hoc voluit; vt ea ratione Ioab qui Abnerem occiderat, vitam quam ex Indulgentia Dauidis retinebat; ab ipſo quaſi Abnere recognoſceret, & eo pacto offenſioni populi ſatisfieret; ſi quam ex morte Abneris in Ioabum non vendicata conceperat.

At feretrum ipſum circumamplectebantur & cingebant vndique maiorum imagines, qui illuſtriores, & defuncto proximi. Nam reliqui etiam longo ordine antecedebant: loco quorum apud Hebræos ij erant qui cantu laudes, & facta celebrabant defuncti, & maiorum; eorum ſubinde nomina ingeminantes: de imaginibus; apud Romanos præſertim, clarè conſtat ex proximè dictis, & à Tacito habemus [f] de funere Druſi vbi dicit *lectulo circumfuſas Claudiorum imagines.* De Hebræis verò, & laudibus ab ipſis ſic decantatis indicat. D. Hieronymus in vita Fabiolæ, & confirmant quæ toties in Scriptura dicuntur de iuſti memoria, & nomine apud poſteros *cum benedictione repetito* de quo dicitur quod requiritur *in ſeculum ſeculi.* Quomodo requiritur? quia defuncto aliquo in ipſius laudem aſſumebatur, fuiſſe illum ex genere Dauidis, ex genere Ioſiæ, ex genere Tobiæ ad quod alluditur in Eccleſiaſtico [g]. *Non recedat memoria eius, & nomen eius requiretur à generatione in generationem, ſi permanſerit nomen derelinquet pluſquam mille, & ſi requieuerit proderit illi.*

f lib. 4. Annal.

g Cap. 39. 13

Circa feretrum erant lectuli alij in quibus foculi, & areolæ odoribus incendendis, qua de re, & apud Hebræos, & apud Romanos vſurpata iterum paulò pòſt: ſatis nunc ſit quod Ioſephus refert de Magni Herodis [h] funere. *Quingenti,* inquit, *ſerui, & liberi odores ferebant.* Quos maximè circa feretrum inceſſiſſe ſignificat.

h lib. 1. de bel. Iud. extr.

Denique feretrum ipſum tria genera perſonarum ſequebantur, primò propinqui, & ſanguine vincti, ſecundò magiſtratus & viri Principes, tertiò turba promiſcua: de cognatis clara res eſt, & conſtat ex Vidua Naimita quæ feretrum filij ſequebatur, & ex querela Matris Euriali apud Virgilium [i].

i lib. 9.

Nec te tua funera Mater
Produxi.

id eſt nec te elatum, & ad rogum deductum proſecuta ſum. Quod apud Chriſtianos antiquis temporibus etiam ſeruatum puto cum hoc inſuper, vt parentes ipſi cereos accenſos manibus geſtarent. Indicat id non obſcurè Nazianzenus in oratione de obitu fratris Cæſarij cuius pompam funeris deſcribens inter alia hoc habet. Ad martyrum ſacraria cum pompa ductus, honoratus eſt ſanctis parentum manibus; materna cereorum geſtatione pietatem mœrori ſubrogante. Quo in loco vox Græca eſt λαμπαδηφορία lamprophoria à Niceta & Bilio ſic explicata vt diximus, licet aliter ab Elia Cretenſi.

TERTIA

TERTIA PARS
DE SEPVLTVRA, ET SEPVLCHRO.
Capvt Primvm.

Ad locum 1. Reg 31. vers. 12. Viri Iabes Galaad tulerunt cadauer Saul & filiorum eius & combusserunt ea igne, & tulerunt ossa eorum, & sepelierunt in nemore Iabes.

Ex variis condendorum corporum ritibus qui maximè apud Iudæos obtinuerit: combustio illis an in vsu, & quatenus.

SEpeliendorum corporum non vna fuit apud omnes gentes ratio: sed vnaquæque vt certis quibusdam notis ab aliis distincta est in sermone, & cultu; ita suos quoque ritus secuta est in sepulchro, & funere. Lucianus de luctu. *Omnibus*, inquit, *commune est mortuos lamentari, & condere: sed non omnibus vna est ratio condendi, & sepeliendi.* Omnibus cum id commune dicit, barbaros non intelligit; sed eos quibus aliquis humanitatis sensus; & subdit. *Nam Græcus exurit, Persa defodit; Indus adipe suillo oblinit; Scytha deuorat; condit Ægyptius.* Quam eamdem sententiam versibus non inelegantibus amplectitur Sillius [a] mortem nimirum omnibus vnam esse; non vnam tamen mortuos tumulandi rationem. Iberos enim suos vulturibus obijcere Hircanos canibus, Ægyptios condire odoribus; Bithinos myrrha durare, Garamanthas arenæ infodere; Nasamones mari immergere; Celthas nudata ossa secum gestare; Scythas denique suspendere ex arboribus quos omnes ritus sic ille exponit. a lib. 13.

namque ista per omnes
Discrimen seruat populos variatque iacentum
Exequias: tumuli, & cinerum sententia discors.
Tellure, vt perhibent is mos antiquus Ibera
Exanima obscœnus consumit corpora vultur.
Regia cum lumen posuerant membra probatum est
Hircanis adhibere canes; Ægyptia tellus
Claudit adornato post funus stantia saxo
Corpora & à mensis exanguem haud separat vmbram
Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro.
Ora virum, & longum myrrata reponit in æuum.

Verùm omissa barbara, & immani eorum consuetudine qui cadauera nulla sepultura honestabant; aliorum omnium, quibus aliqua sepulchri cura diuersos in ea seruatos ritus, ad duo summa capita possumus reuocare *combustionem*, & simplicem *tumulationem*. Combustio quid hic sit omnes norunt: simplex vero tumulatio mihi est quæcunque integri cadaueris occlusio. Porrò *tumulandi* verbo consultò vsus sum; & in re funebri, funebre quoque vocabulum vsurparem; quale non est occlusio aut aliud simile. tumulatio ergo hic accepta alia erat, cum corpora humo obruebantur; quæ antiquissima, & maximè communis sepeliendi ratio, *inhumatio* est appel- *Sopran. in Dauid.*

lata: alia cum in arca condebantur: alia cum sepulchro, & certis ædibus inferebantur; quæ species deinde inter se variè commixtæ diuersas rursus sepeliendi formas inducebant. Nam, & corporum quæ comburebantur reliquiæ arca deinde, aut terra, aut sepulchro condebantur; & quæ integra arca erant inclusa, terræ etiam aut sepulchris ritè inferebantur. Sed nos primas, & maximè simplices formas exequimur; ad quas, vt diximus, alia possunt sepulturæ discrimina reuocari. Ex his ergo vt videamus quæ maximè sepeliendi forma apud Hebræos obtinuerit primo loco discutiamus; an apud illos aliquando cadauerum crematio in vsu fuerit.

Sunt qui affirment; non quidem à principio, sed medio tempore sub Regum imperio, nec in omnes id obseruatum; sed in illustriores, & Reges ipsos in primis. Suaderi potest id; tum qui in Scriptura clarè nonnulli combusti dicuntur vt sepulturæ darentur, & id ad illos magis honestandos vsurpatum traditur. omnes enim, qui sic sepulti, Reges fuerunt aut Regum filij de quibus in Samuele [b] viri Iabes Galaad tulerunt cadauer Saul, & filiorum eius, & combusserunt igne & tulerunt ossa eorum, & sepelierunt in nemore Iabes. Quod enim isti fecerunt; in honorem Saulis, & filiorum fecerunt: ritè autem, & ex more fecisse conuincitur quia à Dauide deinde ob id laudati, & à Deo ipso præmio affecti sunt. præterea apud Ieremiam Deus Sedechiæ pollicetur pacatam mortem, & Regiam sepulturam per *hanc corporis cremationem*. erat ergo id vsitatum non solum; sed etiam eiusmodi; vt eo officio carere pro supplicio esset; illo vero defungi pro præmio. *Audi*, inquit, *verbum Domini Sedechia Rex Iuda: non morieris in gladio; sed in pace morieris, & secundum combustionem Patrum tuorum Regum priorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te & va Domine plangent.* Contra de Rege Ioram impiissimo dictum [c] est sine isto combustionis honore sepulturæ mandatum in pœnam impietatis. *Mortuus est in infirmitate pessima; nec fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat maioribus eius.* Combustio ergo Iudæis vsitata; & quidem in honestissimo funere nempe Regio.

b lib. 1. Reg. c. 31.

c 2. Paral. 21. 19.

At verò ex altera parte sunt quæ alia omnia suadeant. primò enim nullus Patriarcharum, sic tumulatus est: non Sara, non Abraham, non Isaac, non vllus eorum denique, qui in Genesi defuncti traduntur. Deinde nec tempore Regum id in vsu fuit. Nam qui Saule regnante excesserunt, integri sepulchro illati sunt, vt patet de Samuele. Similiter regnante Dauid filij & nepotes Saulis eadem sunt ratione compositi. Quin ipse quoque Dauid, eius filius Salomon, & omnes alij apertè non cremati; sed simpliciter tumulati dicuntur. Præterea constans est nostrorum, & externorum traditio combustionem cadauerum; gentilium & aliorum fuisse: proprium autem Iudæorum integra corpora recondere. Quod non obscurè indicauit B. Ioannes [d], *ligauerunt*, inquit, *illud linteis cum aromatibus sicut mos est Iudæis sepelire.* Verba enim illa, *sicut mos est Iudæis sepelire*, planè significant, ritum apud Hebræos seruari solitum, non cum crematione fuisse. Et Tacitus vbi de Iudæis: *Corpora eos condere quam cremare ex more Ægyptio* dicit, de quibus, & Pomponius [e] Mela, *mortuos nec cremare, nec fodere fas putant.* Et Laërtius in Pyrrhone, *Ægyptij*,

d Cap. 19.

e lib. 5. c. 9. de situ orbis.

inqoit, *condientes ſepeliunt*; *Romani incendemet.* Denique omnes conſentiunt cremationem Græeorum, & Romsnorum propriam fuiſſe aliis alios ritus ſeruatos & inde eſt quod à principio naſcentis Ecelesiæ mos iſte apud noſtros ſemper adeò ſit improbatus. quod enim Gentiles tantum, & ex his qui maximè ſuperſtitioſi erant, & falſarum religionum propagatores morem illum vſurparent: Contra vero Iudæi ex quibus prima Eccleſia erat illum adeò execrabantur; genus impietatis exiſtimarunt, corpora comborendo funerare. Tertullianus [a] de reſurrectione carnis: *at ergo ridebo vulgus tum quoque cum ipſos defunctos atrociſſimè exurit; quos poſt modum guloſiſſimè nutrit; iiſdem ignibus & promerens, & offundens. O pietatem de crudelitate ludentem?* Similia habet Minutius in Octauio: apud quem neſcio quis de Chriſtianis dicit *inde videlicet, & execrantur rogos*, & damnant ignium ſepulturam.

a Cap 1.

Hac tota de controuerſia ſic exiſtimat Abulenſia 1. Reg. 31. quæſt. 18. Combuſtionem non fuiſſe Hebræis paſſim in communi vſu: ſed tantùm in Regio funere: Reges autem non totos combuſtos, vt erat Gentilium mos: ſed eorum aliquos eatenus, tantum, vt carnes diſſluerent; ſeruatis oſſibus: alios autem ſolummodo ambuſtos, vt diutius odorem conceptum cadauera ſuffitibus afflata retinerent, & hoc tantum ſatis illa indicare videntur exempla quæ attulimus. Nam verè Saul, & filij combuſti reſeruatis tamen eorum oſſibus dicuntur: at Aſa, non combuſtus ipſe dicitur. *Sed ſuper ipſum odores.*

Mihi verò certa res eſt cremationem corporum nullo modo ex Hebræorum inſtituto fuiſſe. Ita ſentit Lyran. 1. Reg. 31. quem ſequuntur Hogo, Dionyſius, Vatablus, Iſidorus, & alij recentiores in Ieremiam [b] at Saol combuſtus dicitur. Negat id Villalpandus [c]; clarius tamen Scriptura loquitur quam, vt id negari poſſit. Combuſtus ergo eſt, ſed præter morem, & in tumoltuario fuoere, Saulis enim, & filiorum cadauera à Palæſtinis ignominioſè ſuſpenſa fuerant: ea vt ſepulturæ mandarent viri Iabes clanculum furati ſunt: quod vt tutiùs, & faciliùs cederet, igne quod in iis tabidum erat abſumendom putarunt; quo arida deinde oſſa nullo onere impediti in patrios fines expeditius transferrent. Aſa verò clariſſimè non combuſtus dicitur; ſed ſuffitus tantum, & ignis aura perflatus; vt odores ad intima magis penetrarent. *Plenum*, inquit, *vnguentis meretriciis ſuper lectulum poſuerunt, quæ combuſſerunt ſuper eum ambitione nimia.* At Sedechias *comburendus* dicitur. Verom eſt; ſed cum reſtrictione; additur enim *ſecundum combuſtionem patrum tuorum qui fuerunt ante te.* Illi autem comburi dicebantur, non quod ipſi igne abſumerentur; ſed quod alia circa, & ſuper eos incenderentur. Propterea bene obſeruat Vatablus ad eum locum Ieremiæ [d] vbi noſtra vulgata habent *comburent te* ad verbum in Hebræo eſſe *comburent tibi*, aromata ſcilicet, & varia odoramenta. Et ex hoc occurri facilè poteſt tacitæ obiectioni. Quomodo enim cadauer ipſum non incenſum, ſi ſuper ipſum tot odoramenta combuſta? nam, & hæc flammas nutriunt tenaciſſimè & illud pinguedine ſua facilè concipit. Lyranus, & alij afflarum tantum concedunt, & leniter ambuſtum: qood etiam difficultatem habet, primo quomodo non totum, & vndequaque præſertim cum tanta copia ſuper illud aromata aggerarentur: deinde iſtud ipſum, afflatum nimirum fuiſſe, perſtrictum, & ambuſtum non plane quadrat. ad quid enim? vt deformius cadauer ſemiuſtulatum appareret: pretioſis veſtibus velatum, & ſemicoctis carnibus miſeram carnificinam ſpirans? dicendum igitur aromata non ſuper ipſum cadauer ingeſta; ſed circa ipſum. At in libro Paralipomenon [e] ſuper Aſa perſpicuè dicuntur Aromata combuſta. Reſpondeo ſicut *flere ſuper mortuum* non eſt vt dicebam ſuper ipſum cadere; in illius amplexus, & oſcula ruere, & ad os ore admoto ſtringendo lugere: ſed ipſo præſente tantum lamentari: ita comburere *ſuper mortuum aromata* erat ipſo præſente cadauere, illa cremare, & latè omnia circa ipſum ſuaui odore complere.

b Cap. 34.
c part. 1. de Vrbe lib 3. cap. 17.
d Cap 34.
e ſib. 2. c. 16.

Capvt II.

Ad locum Pſ 77. v. 62.

Et concluſit in gladio populum ſuum, & hæreditatem ſuam ſpreuit. Iuuenes eorum comedit ignis, & virgioes eorum non ſunt lameotatæ.

Mos cremandorum cadauerum ex quibus maximè cauſis inductus, & apud quos? ingentes ſtrages ſiue quæ à morbo; ſiue quæ à bellica elade, cauſam præcipuam præbuiſſe: aliis ab hoſtium immanitate, ſiue à vana ſuperſtitione in id impulſis. In Chriſtiana Eccleſia ſemper id repudiatum nec aliter quàm pro ſupplicio habitum: apud alios quouſque obtinuerit, lib. 5. Tertull. & aly illuſtrati.

AB inſtituto noſtro non videbimur aberrare ſi quæ gentes corpora cremare conſueuerint inueſtigabimus, & breuiter proponemus. Lucem enim id non exiguam afferet, quam pluribus Scripturæ & Sanctorum Patrum locis, qui ad ritum illum alludunt non quod ab Hebræis; ſed quod ab aliis eſſet vſurpatus.

Sine controuerſia ergo eſt apud Græeos, & Romanos id maximè obtinuiſſe: Lucianus de luctu *Græcus exurit, Perſa defodit.* Et Sillios [f] loco ſupra citato hoc illis tribuit.

f lib. 13.

Cecropidæ ob patriam Mauortis ſorte peremptos
Decreuere ſimul communibus vrere flammis.

Et inde eſt quod apud Homerum Heroes omnes non aliter, qoam per cremationem ſepulturæ traduntur de funere [g] Elpenonis.

g Odiſ. li 13.

pia membra dolentes.
Cendimus atque arſit funus ſplendentibus armis,
Inque rogos cineres collapſi, & flamma quieuit.

Et alibi [h] de Achillis funere.

h Iliad. 34.

Solque dies poſtquam binos reparauit eous
Tum te conijcimus flammis atque ignibus atris.

Qua in re diutiùs non immoror ne operam, & laborem perdam in eo aſtruendo de quo nemo dubitat. Id tamen admoneo; ita comburere corpora Græcis conſuetum, vt ſimul etiam liberum eſſet, nec extra communem morem, ſimpliciter illa tumulare. Itaque alterotrum promiſcuè pro cuiuſque volũtate vſurpabatur. ex Platone id clarè colligo apud quem Socrates venenum hauſturus ſic Phædonem alloquitur. *Vt Crito faciliùs ferat, & videns corpus comburi aut humo mandari*

meam

meam vicem minimè indignetur quasi acerba quadam passus fuerim. & Cicero de Atheniensibus clarè testatur [a] humationem illis à principio in vsu fuisse. *Nam & Athenis* inquit iam illo more à Cecrope vt aiunt permansit hoc ius terra humandi. permansit dixit, vt significaret non abolitum, succedente alio cremandi ritu.

a lib. 2. de legib.

Post Græcos Romani maximè combustionem corporum sequuti sunt; adeo vt *more Romano* condi, esset sepulturæ post rogum, & cremationem mandari. Tacitus de Poppæa: *Corpus non igne abolitum, vt Romanus mos.* Laertius in Pyrrhone, *Ægyptij quoque condientes corpora sepeliunt, Romani verò incendentes.* Receptum autem id Romanis statim à principio nascentis vrbis. Nam, & sub Regum imperio id quoque obtinuit. Plutarchus in Numa de eius sepultura. *Corpus crematum non est quod ipse prohibuerit: duas autem lapideas arcas confecere, & sub Ianiculo posuerunt. In quarum altera eius corpus condebatur, in altera liber sacrorum.* At Plinius aliter sentire videtur, qui institutum cremandi ad Syllam refert [b] ipsum cremare, inquit, *apud antiquos non fuit veteris instituti: terra condebantur: at postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum. Et tamen multæ familiæ priscos seruauere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus; idque voluisse veritum talionem eruto C. Marij cadauere.* Verum hæc Plinij qui diligenter attendit comperit non originem eius ritus simpliciter ad Syllam reducere, sed quatenus in Corneliorum familia seruabatur. prius autem cœptum clarè significat: ita tamen vt liberum quoque esset nec extra morem aliter sepelire: quod etiam ipsum clarè discimus ex Cicer. qui lib 2. de legibus Syllam crematum dicit non primum Romanorum, sed gentis Corneliæ. *Caij Marij*, inquit, *sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sylla victor ···· quod haud scio, an timens ne suo posset corpori accidere primus è patritiis Corneliis igne voluit cremari.* Licet enim crematio iam tunc Romanis in vsu non tamen in omni familia recepta.

b lib. 7. c. 54.

At vnde id ortum habuisse dicamus? mirum enim videri possit quomodo Romanis, & Græcis omnium gentium humanissimis, & doctissimis conuenire potuerit maximè inhumanum, & crudele facinus exercere in hoc humanitatis officio. rectè enim Tertullianus [c] de Resurrectione carnis *pietatem* id appellauit *ex crudelitate ludentem.* Pietatem quia in mortuorum honorem id institutum: *de crudelitate ludentem*; quia *acerbissimè exurit, quos studet promereri.* Tria fuere meo iudicio, quæ originem illi ritui dedere, crebræ mortes: hostium crudelitas; vana superstitio.

c Cap. 1.

Crebræ mortes; siue in pestilentia, & morbo grassante; siue in diuturno bello. Cùm enim ex vtroque magnæ clades existerent & strages hominum; non sufficiebant, qui supererant mortuis colligendis, & humandis: vnde alterum ex duobus consequi necesse erat: vel vt illi insepulti abiicerentur, vel vt ratio aliqua iniretur, qua facilè & expeditè multi simul sepulturæ possent mandari. visa ergo illis idonea est corporum crematio; qua consumptis carnibus ossa reliqua nuda remanerent & humo commodius aut alia ratione conderentur. At cur non insepultos potiùs deserebant? immanius id illis visum; & præterea cum superstitum certo discrimine. Corrupto enim aëre ex tot cadauerum simul aggestorum teterrimo halitu non dubium quin certum viuentibus exitium expectandum esset ex mortuorum neglectu: vindicantibus quodammodo illis suorum incuriam in hoc supremo officio curando. Hanc suscepti ritus originem non obscurè Homerus significat; dum crematam corpora sæpius commemorat præmissa prius pugna ex qua cædes, & strages extitissent quod idem fortassè indicatur à Regio Psalte in descriptione ingentis cladis Hebræorum. *Et* [d] *conclusit in gladio populum suum, & hæreditatem suam spreuit, iuuenes eorum comedit ignis & virgines eorum non sunt lamentatæ, sacerdotes eorum in gladio ceciderunt.* Miserrimum enim Iudæis erat ita defungi vt patria sepultura carerent. Tales erant qui in eo bello extincti: ab hostibus enim ipsis, ne aërem pestilenti halitu tabentes inficerent subiectis facibus cremati sunt: non misericordia in defunctos, sed cura in superstites. Et ad hoc ipsum caput referri potest occasio *asportandi cadauera.* Qui enim ea secum aliò asportare volebant, solliciti ne in alieno solo, aut inter hostes remanerent, vt id facilius expedirent prius igne cremabant, & ossa nuda secum ferebant: quod vt vidimus factum est à viris Iabes furtim cadauera Saulis, & filiorum auferentibus. Quod idem etiam ab Hercule inter exteros factitatum: in quem sunt, qui ritus huius primam originem referant, vt in auctorem. Hic enim vt tradit [e] Eustratius Troiam profecturus vt illam insigni Leomedontis iniuria prouocatus euerteret, à Lycimnio patre Argeum filium postulauit, vt illuc secum ire permitteret solatio simul, & auxilio futurum: quo abnuente, & pernegante, quod iam alterum filium in bello Lacedæmonio amisisset tandem non aliter impetrauit; quam iureiurando obstrictus illum se reducturum, & patri repræsentaturum. Profecti ergo Troiam sunt, in cuius obsidione Argeus subita hostium irruptione interceptus in acie occumbit; quem Hercules vt fidem suam liberaret & simul se iuramenti religione solueret cremauit & absumptis carnibus collecta ossa ad patrem remisit; ea sibi ratione visus promissum, aut implere, aut eludere. Quod ergo tanto auctore nempe Hercule primum est institutum, hoc deinde aliis sponte amplexi ritum comburendi cadaueris latius propagarunt. Sic nobilis ille scholiastes.

d Psal. 67.

e In 1. Iliad.

Secunda causa vt dixi fuit, *hostium crudelitas*; vitanda scilicet, cum enim quidam adeò efferati essent, vt nec eorum; quos oderant morte placati vltra mortem etiam aliquid exquirerent, vbi sæuirent; defunctos iam terra obrutos, aliquando effodiebant; vt *ferinam* immanitatem satiarent in laniatu cadaueris, quam explere non potuerant in cruciatu viuentis. Hoc ergo vt euitaretur, institutum est cremare cadauera. Plinius id asserit [f] verbis adductis, *postquam*, inquit, *longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum, &c.* Et hoc fortasse viri Iabes Galaad propositum habuerunt in crematione Saulis, & filiorum; vt enim illorum corpora ab omni in posterum Palæstinorum iniuria vindicarent, prius combusta, sepulcro deinde intulerunt.

f lib 7. c. 54.

Tertia causa fuit, *vana opinio, & superstitio*: persuasum enim nonnullis erat veterum Philosophorum, animam nostram igneæ naturæ esse, sed cælestis: proinde ab igne nostro hoc & inferiosi aliquo modo purgari eiusque maculas, &

ſordes omnes, quas in hac vita ex carnis corporiſque contobernio contraaiſſet. Sic illis ſomniantibus neſcio quid oboluit de purgatorio igne. Inſtiruerunt ergo, & populis perſuaſerunt cremare cadauera; eo enim pacto animam perfectè ab omni corporeæ labis concretione purgari, & cunctis tunc carnis nexibus abſolut. Clarè hoc Quintilianus habet declamatione decima vbi plura huc ſpectantia, & hæc inter alia: quoties humani pectoris carcerem effugerit (anima) & exonerata membris mortalibus leui ſe igne luſtrauerit petere ſedes in aſtra & ad idem Ouidius [a] reſpexit.

a *De triſtib. lib. 1. Eleg. 4.*

Spiritus hic vacuas priùs extenuandus in auras
Ibit, & intrepido deſeret oſſa roge.

b *lib. 10.*

Silius [b] in funere Pauli.

Atque repens crepitantibus vndique flammis
Æthereas anima exultans euaſit in auras.

c *In 11. Æn.* d *In 3. Æn.*

Et ob hoc Seruius ritum cremandorum cadauerum ab Heraclito cœpiſſe dicit [c]; *qui*, inquit, *cùm vellet omnia ex igne conſtare, inſtituit etiam corpora cremare; vt in ſuam originem illa ſic facilius citiuſque redirent; anima verò in ſuam generalitatem id eſt in ſuam rediret naturam*; vt idem Seruius [d] ante tradiderat inde ergo mos iſte cæptus.

e *li. 7. cap. 54.* f *2. de legib.*

At quouſque ſeruatus? Alexander ab Alexandro, quem ſequuti alij, deſitum putat ſub Antoninorum tempore; ducenteſimo circiter anno poſt Chriſtum. His verbis Capitolini adducti in vita Antonini Pij. *Tanta peſtilentia fuit, vt vehiculis cadauera ſint exportata ſacra vſque: tunc autem Antonini leges ſepeliendi, ſepulchrorumque acerrimas ſanxerunt; quando quidem cauerunt, vt ſi quis vellet ſuccedere fabricaret ſepulchrum.* Quod enim hic Imperator leges ſanxit ſepeliendi, putant vetaſſe combuſtionem, quaſi nimirum *comburi* vt more Romano fiebat non eſſet ſepeliri: hoc enim Dalecampius in Plinium [e] & Tiraqcellus in Alexandrum volunt; opponi nimirum hæc duo; *ſepeliri, & comburi*: propterea referente Cicerone [f] legem duodecim tabularum fuiſſe in vrbe neque SEPELITO NEVE COMBVRITO. Sed falluntur perſpicue; quicunque enim comburebantur, etiam ſepeliebantur; non tamen ipſum comburi, erat ſepelire; ſed quid prænium ſepulturæ: proinde ſepultura in duas ſpecies ſuprà à nobis diſtincta eſt *combuſtionem*, & *ſimplicem tumulationem*. Ergo vt ad legem illam reuertamur; Antoninus cum videret corpora, ob crebra, & multiplicata funera graſſante peſtilentia per agros publicè iacere ſine vlla cura ſepulchri iuſſit ea ſepeliri; quod vt fieret ſanxit ne quis cuiuſquam hæreditatem adiret, niſi illius ſepultura curata: fortaſſe enim Illuſtrium Ciuium nomina, ea ratione æterna obliuione obruebantur, cum ſimul cum aliis tumultuario aſportati, & in cumulum aggeſti ſubiectis ignibus cremarentur: nulla deinceps poſterorum cura in eorum reliquiis tollendis, & ſepulchro mandandis. Cæterùm ipſius Antonini tempore duraſſe adhuc, & longè poſt ipſum vſurpatam combuſtionem, teſtantur illuſtria funera Seueri & Pertinacis, qui ambitioſiſſimè combuſti ſunt; vt referunt Dion, & Herodianus; & Sidonius Apollinaris qui poſt tempora Theodoſij Iunioris vixit, indicat [g] non omnino ſuo tempore morem combuſtionis obſoleuiſſe, *ille ſordidior eſt atque deformior cadauere rogali, quod facibus admotis ſemi combuſtum moxque ſidente ſtrue torrium deuolutum reddere Pyra iam faſtidioſus Pollinctor exhorret.* Hanc enim ſimilitudinem tanquam ex re notiſſima Sanctus ille Epiſcopus vſurpat; & inde ducit quod ſuo quoque tempore omnibus ante oculos obuerſabatur. Puta tamen circa ipſius tempora ritum hunc deſiiſſe. Nam Macrobius, qui tunc vixit aut circiter, hæc habet in Saturnalibus [h]. *Licet vrendi corpora defunctorum vſus noſtro ſæculo nullus ſit; lectio tamen docet eo tempore quo igni dari mortuos honor habebatur; ſi quando vſu veniſſet vt plura corpora ſimul incenderentur, ſolitos fuiſſe funerum miniſtros denis virorum corporibus adiicere ſingula muliebria, vt vnius adiutu cætera flagrarent.* adeò nimirum vt hoc obiter tangam, ignis eſt viri, fœmina, vt nec mortuus benè comburi ſine illa poſſit. Et hæc de crematione. Nunc iterum ad ſimplicem ſepulturam Iudæis vſurpatam oratio conuertatur.

g *li. 3. Ep. 13.* h *li. 7. cap. 7.*

CAPVT III.

Ad locum 2. Regum cap. 18. v. 17.

Tulerunt Abſalon, & proiecerunt eum in ſaltu in foueam grandem, & comportauerunt ſuper eum aceruum lapidum magnum nimis.

Loca ſepeliendis hominibus deſtinata ferè ſemper apud omnes gentes, & Iudæos maximè extra vrbes: quatuor eius conſuetudinis cauſæ oſtenſæ, & explicatæ: apud Iudæos, & alios num aliqui in vrbibus ſepulti; & qui iſti: in Domibus quoque tam Vrbanis quàm ruralibus ſepulchra olim inſtituta à Iudæis & aliis. Samuel, lib. Pſalm. Geneſ. B. Ioan. & alij illuſtrati.

QVod ergo ſpectat ad locum in quo ſepulchrum extructum; aut mortuus ipſe quoque modo conditus & tumulatus; certa res eſt, & teſtatiſſima fuiſſe illum extra vrbes, apud Iudæos non ſolùm, ſed apud alias fermè omnes nationes. De Iudæis dubitare non licet. Mos enim hic illis religioſiſſimè ſeruatus. A priſcis vſque patribus conſuetudine repetita, & poſteris tradita. Etenim antiquiſſimi Patriarchæ extra vrbes ſepulti ſunt Abraham, Sara, Iſaac, Rebecca, Iacob. *Sepeliuit* [i], inquit, *Abraham Saram vxorem ſuam in ſpelunca agri duplici, quæ reſpicit Mambre.* Et iterum [k], *Sepelite me cum patribus meis in ſpelunca duplici, quæ eſt in agro Ephron Ethæi ..... ibi ſepelierunt eum* (Abraham) *& Saram vxorem eius; ibi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca coniuge ſua, ibi, & Lia condita iacet.* Deinde ipſimet Patres qui ex Ægypto ſunt egreſsi ſic etiam ſepulti ſunt [l]. *Mortuus eſt, inquit, Ioſue filius Nun ſeruus Domini centum decem annorum ſepelierùntque eum in finibus poſſeſſionis ſuæ, quæ eſt ſita in monte Ephraim.* Sequuta deinde ſunt tempora Iudicum à quibus id etiam vſurpatum, nam Samſon [m] *ſepultus dicitur inter Saraa & Eſtaol.* In via inter vtrumque oppidum poſita. De reliquis verò adhuc clarius id eſt. Saul, & filij ſepulti ſunt [n], *in nemore Iabes Galaad*: Abſalon titulum ſepulchri ſibi in publico itinere fabricauit [o] & Regum ſepulchra leguntur [p] in Valle Tophet ad quod etiam reſpicit id quod habetur

i *Gen. 23. 19.* k *Ibid. c. 49. 24.* l *Ioſuë 24. 30.* m *Iudic. 16. 30.* n *1. Reg. 31. 13.* o *2. Reg. 18.* p *Ierem. 17. 32. & c. 19. 11.*

habetur in Iob [a] de solitudinibus ædificatis. Nec posteriori tempore variatum; Lazari enim sepulchrum erat extra Bethaniam [b] Iosephi ab Arimathia extra Ierusalem [c]. Viduæ Naimitæ extra Naim [d], & sepulchra illa, in quibus domicilium fixerat sibi dæmoniacus; qui Christo Domino occurrit extra vrbem Gerasænorum [e]. Et denique corpora illa sanctorum qui patiente Domino surrexerunt, & se plurimis Ierosolymæ videndos obtulerunt narrat Matthæus [f], ex sepulchris extra Ciuitatem positis prodiisse.

a Cap. 3.
b Ioan. 11.
c Ioan. 19.
d Lucæ 7.
e Matth. 15.
f Cap. 27.

Mirum autem est quàm in hoc omnes fermè gentes consenserint vt mortui extra consortia viuorum ablegarentur. Primò enim Romanis ab ipsius vrbis primordiis est id religiosè seruatum. Numa enim Pompilius in Ianiculo sepultus est, qui mos in Vrbem deinde receptus sub Anco Martio. Plinius [g] ex Cassio Hemina prisco annalium scripture refert. *Cn. Terentium scribam, agrum suum in Ianiculo repastinantem offendisse in quo Numæ qui Romæ regnauit situs fuisset.* Seruius Tullius extra vrbem sepultus est teste Dionysio [h]. Denique non tantum id ex vsu; sed ex lege sanctum esse voluerunt. Cicero de legibus [i] caput duodecim tabularum in hæc verba refert. *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito neue vrito.* Quod præceptum, non quia antea passim in Ciuitate sepelirentur, sed quod mos ille pro arbitrio a quibusdam seruatus ab aliis alia de causa repudiabatur. Id ne deinceps fieret lege cautum extra Ciuitatem funerari. Seruius in Virgilium [k], *ante etiam in Ciuitate homines sepeliebantur; quod postea, à Duilio Consule, Senatus prohibuit, & lege cauit, ne quis in vrbe sepeliretur.* Vnde rescriptum Dioclet. & Maxim. adhuc exstat in hæc verba [l]. *Mortuorum reliquias ne sanctum municipiorum ius ladatur intra Ciuitatem condi iam pridem vetitum est.* Ex quo intelligimus; non tantum id in vrbe Roma; sed in qualibet etiam Ciuitate, & oppido Romani iuris obtinuisse. Et hinc est quod verba fermè omnia in hoc ferali ministerio vsurpata *abitionem, & egressum illum significant* qualia sunt *efferre, producere, exsequi, exportare*, & similia, quibus omnibus latio, & transportatio cadaueris extra aliorum consortium non obscure significatur. Secundò Græcis etiam omnibus idem mos. de Athenensibus testatur Seruius Sulpitius ad Ciceronem scribens [m] *ab Athenensibus*, inquit, *locum sepulturæ vt darent intra vrbem impetrare non potui quod Religione se impediri dicerent.* Vnde, sepulchra Atheniensium vndique extra vrbem ad illam circum extructa dicit Liuius [n] vbi Philippi expeditionem in Athenienses exponens tradit illum ad vastandos agros profectum. *Populationem sepulchris circa vrbem diruendis exercuisse.* Et Plutarchus de Sicyoniis in Arato *quia*, inquit, *vetus lex humari quemquam intra suos muros vetabat.*

g lib. 13. c. 13
h lib. 4.
i lib. 2.
k Æneid. 11.
l C. de Relig. & sumpt. funer.
m li. 4. Epist. 12. famil.
n lib. 30.

Denique id apud alias fermè omnes nationes valuisse argumento possunt esse monumenta, & sepulchra semper in publicis viis extrui solita, & extra vrbes: quorum adhuc vestigia pluribus in locis visuntur. Ex quo nata est solemnis illa sepulchralium inscriptionum formula, vt omnes ad viatores dirigantur ipsosque compellent. Quod ridiculè imitantes inepti quidam antiquitatis admiratores in sepulchris etiam intra sacras ædes in mediis Ciuitatibus extructis illud apponunt. *Adsta, siste, pellege viator & abi.* Hæc optimè in antiquis sepulchris quadrabant, quæ publica per itinera sparsa erant: at his quæ in templis quid cum viatoribus? produnt nimirum isti se aut moris antiqui prorsus ignaros, aut vt dicebam, ridiculos imitatores.

Sed pergamus, & vt dicta clarius constent duo vlterius discutiamus, quæ non leuem inquisitionem continent. Primum cur id omnibus quasi ex condicto conuenit vt mortuos extra vrbes efferrent. Secundum an perpetua & inuariata, & immobilis ea consuetudo Iudæis.

De primo, prima & vniuersalis causa æquè ad omnes pertinens fuit *superstitum commoditas* ea in re multiplici ex capite procuranda; vel enim mortui comburendi erant, vel simpliciter humandi. Si comburendi, periculum erat ne diffusus ignis vicina alimenta corriperet, & ædificia inuaderet; quod vt caueret, Cic. sancitum dicit legibus duodecim tabularum, ne quis cadauer intra vrbem vreret. id quia seruatum non est in morte Clodij à Milone occisi eodem igne quo ipse per tumultum a factiosis crematus est, Curia quoque flagrauit, & Portia basilica, quæ erat ei adiuncta, ambusta est, teste Asconio: cadauero enim rogo imposito magnum omnino incendium excitabatur, quo citius illud absumeretur; vnde, & cum alia deerant, ventos etiam in id optabant. Propertius [o]

o lib. 4.

Cur ventos non ipse rogis ingrate petisti?

Et de Sylla Plutar. memorat hoc quoque ad cumulum ipsius felicitatis accessisse, quod mortuo rogoque imposito, repentè procellosus ventus obortus in pyram incubuerit, ingentique flamma excitata quàm citissimè corpus absumpserit. Quantum ergo inde periculum vicinis ædibus, & aliis, quæ facile possint incendi, & ignibus alimenta præbere? præterea si quotidie feralis hic rogus in vrbe incenderetur, vt opus erat in frequenti populo, & quidem sæpiùs in eodem die; nonne omnia nidore vstrinæ & tetro halitu combustorum corporum completa fuissent? merito ergo extra vrbem; vel si in illa per loca nullis ædificiis frequentia ea combustio vsurpata. At verò simplex tumulatio, & inhumatio etiam extra vrbem; ne cadauerum putrescentium contagio aer ipse inficeretur: nam siue Domi, siue in publico humata fuissent par erat ex vtroque periculum. Vnde Isidorus [p], *primi autem in Domo sua quisque sepeliebatur, postea vetitum est legibus, ne fœtore ipso corpora viuentium contacta inficerentur.*

p li. 14 Orig. cap. 11.

Secunda causa fuit ad horrorem vitandum quo viuentes omnes tacito quodam sensu naturæ corripiuntur ad aspectum mortui, aut mortalium. Inde est quòd loca sepulturæ destinata, & sepulchris frequentia omnes horrent. Institutum ergo natura duce; vt hæc non ante viuorum oculos semper exposita; sed procul haberentur. Ammianus Marcellinus [q] de Alanis, qui tectis nullis ædificiis vtebantur. *Hæc*, inquit, *velut ab vsu communi discreta sepulchra destinant.* Et inde est quod antiquis sepulchrorum occursus, aut aspectus inauspicatus est habitus, & ominosus, vt Plutarchus tradit in vita Pompei. Cum ergo Sepulchra quodam naturæ impulsu terrori, & formidini sint, non mirum si eadem duce institutum, vt extra viuorum frequentiam haberentur.

q lib. 32.

Tertia causa minus latè patens erat quia ex aspectu, vicinia, attactu mortuorum sacra, & sacris operantes pollui veteres existimabant; præsertim Iudæi, & ex Gentilibus Romani in pri-

mis;

mis; non ergo poterant ſepulchra in templis locari; vt nunc vſu fit in Chriſtiana Eccleſia. Eo enim ipſo profana,& non ſacra fuiſſent, vt conſtat ex facto Ioſiæ [a] qui vt templa Idolorum impiè à Iudæis extructa pollueret, inſerti in illa iuſſit oſſa Prophetarum extumulata. Nec etiam in publicis intra vrbem vlis, foris, aut compitis ea extrui poterant: eo enim ipſo interdictum fuiſſet ſacerdotibus, & omnibus aliis ſacra curaturis illac prætetire. Et hanc cauſam tacitè inſinuat Paulus Iuriſconſultus, vt bene obſeruat Adrianus Turnebus in ſecundum de legibus Ciceronis. Sic enim ille ſcribit [b]. *Corpus in Ciuitatem inferri non licet, ne funeſtentur ſacra Ciuitatis, & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.* Propter quod etiam feralia omnia extra Ciuitatem haberi ſolita: vt indicat Cyprianus, ſiue quia auctor de Idolorum vanitate.

a 4.Reg. 23.

b li. 2. recept. ſententiar. tit. 21.

Quarta cauſa adhuc reſtrictior: quia ſepulchra & aræ, menſæque circa ipſa, inter ſacra loca habebantur. Sacra, inquam, priuata, non publica. Ideirco ne tota fermè Ciuitas (vt neceſſe erat ſi omni ex parte ſepulchris obſita) ſacra eſſet; extra vrbem ſepulchra ſunt inſtituta. hanc cauſam latiùs explicat Cicero 2. de legib. & in oratione pro domo ſua. Quæ etiam in Iudæis valebat. Ius enim illis, & ſolum ſepulchri, vtrumque ſactum erat: ideo neſas aliò transferre, vt conſtat ex facto Nabuthi vineam denegantis Achabu. Ne ergo impedirentur commercia Ciuitatis in domibus, & areis vendendis, locandis, transferendis, &c. Sepulchra in agris ſunt inſtituta. Sed hac de re iterum paulò poſt.

Secundo loco quærebamus quatenus ea conſuetudo, & quam Religioſè ſeruata, & an penitùs Inuiolabilis. Hac de re ſic cenſet Abulenſis, & vniuersè pronunciat: nunquam fuiſſe morem ſepelire corpora mortuorum intra Ciuitates niſi apud Chriſtianos [c].

c Ita ille Gen. 30.13.

Sed audiendus non eſt aliter conſuetum à Iudæis, Romanis, & aliis gentibus. Primo ergo dico, ſepeliri extra Ciuitates communem, & vulgatum morem fuiſſe, & qui paſſim ab omnibus ſeruabatur; cui non officiebat; ſi vnus vel alter priuilegio accepto, aut alio iure, aliter vellet.

Secundò, dico apud Iudæos ex peculiari prerogatiua honoris plures Reges, & viros Principes in Ciuitate ſepultos: ſic de Dauid dicitur [d]. *Dormiuit cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Ciuitate Dauid.* Et ſimiliter de Salomone [e], *Dormiuit cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Ciuitate Dauid patris ſui.* idem repetitur de Roboam [f] idem de *Abia.* idem de *Aſa*; idem denique de aliis Regibus Iuda; quod ſepulti ſint in *Ciuitate Dauid* in ſepulchro ſcilicet eiuſdem Dauid ſito in monte Sion de quo poſtea.

d 3.Reg. 2. 20.

e 3.Reg. 11. 43.

f 3.Reg. 14. 31.

Similiter de Samuele, qui non Rex; ſed Regibus dignitate proximus, & meritis eſt habendus [g], *Mortuus eſt*, inquit, *Samuel, & congregatus vniuerſus Iſrael, & planxerunt eum, & ſepelierunt eum in Domo ſua in Ramatha.* Ne quis enim exiſtimaret ſepultum in domo, quæ fortaſſe in agro addidit, *in Ramatha*, Ciuitate, & Patria ipſius. *Vniuerſum autem Iſrael congregatum* præmiſit, vt id genus ſepulturæ illi omnium ſuffragio delatum, vt honorificentiſſimum intelligeremus. Quod ipſum à Romanis factitatum erga illos, qui rebus geſtis, & meritis in Rempublicam clariores. Cicero ſecundo de legib. Attico interroganti, ſi duodecim tabulæ ſepulturam in vrbe vetabant, *qui deinde in vrbe ſepulti ſint tot clari viri?* reſpondet Cicero. *Credo, Tite, fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſa tributum eſt, aut eos ſi qui hoc vt Fabricij ciuis virtutis cauſa ſoluti legibus conſequuti ſunt.* Ad quæ verba notat Turnebus, *virorum Triumphalium, Imperatorum, ſummorum Ducum, veſtalium cineres in foro condi licuiſſe.* Additque ex Plutarcho [h] *hominis triumphalis oſſa in vrbem inferre ius fuiſſe.* Ita Scæuolam, Valerium, ita Fabricium, eorumque poſteros idem tenuiſſe.

g 1.Reg. 25. 1.

h Quæſt. Roman.

Quod ad *domum* in qua ſepultus Samuel, fuit id etiam ex priſco inſtituto: in ea enim nonnunquam Iudæi, & alij ſepulti. de Iudæis minus mirum qui condirent, vngerent, aſſeruarent more Ægyptio: de aliis Iſidorus aſſerit; & ſumpſit à Seruio [i] qui hoc ante tradiderat lib. 5. Æneid. *Moris fuiſſe apud maiores, vt qui mortuus eſſet domum ſuam referretur, & in illa ſepeliretur.* Iſidorus [k] verò, cuius hæc eadem verba etiam ſupra dedimus. *Prius*, inquit, *quiſque in domo ſua ſepeliebatur: poſtea vetitum eſt legibus*, &c. Obſeruat hoc ipſum Turnebus ad Cicero. lib. 2. de legib. & illud inſuper; *ab hac domeſtica ſepultura ortum habuiſſe larium cultum apud Gentiles*; & locum in quo Domeſtici Dij colerentur Lararium appellatum. Vt enim ſuprà dixi omnis ferme idolatria originem ſuam à mortuorum veneratione deſumpſit. In *Domo* ergo ſua non ſolum Samuel, ſed & alij plures apud Iudæos ſepulti ſunt. Ioab enim iuſſu Salomonis interfectus ſepultus dicitur [l] in domo ſua in deſerto. Sunt porrò qui ad hanc domeſticam ſepulturam alluſiſſe Regium Vatem putent illis verbis [m] & ſepulchra illorum domus in æternum; ſed perperam; ſenſus enim proprius illorum verborum eſt; *ditiſſimos* iſtos, & potentiſſimos, qui tantum *terrena ſapiunt*, omnia quibus nunc affluunt relicturos; ab aliis quos minimè aliquando vellet inuadenda; ipſos verò ex tot tantiſque opibus nihil aliud perpetuo habituros præter *ſepulchrum.* Hoc enim poſſeſſorem non mutat, non conducitur neque locatur, ſemperque eundem titulum eiuſdem Domini retinet; cum tamen ſuperba prætoria in aliena commigrent iura, & ſubinde veterum poſſeſſorum nomina nouis permutent. vel certè ſenſus eſt etiam ſepulchra, quæ ſunt illorum domus perpetuæ in alienam poteſtatem conceſſura. *relinquent*, inquit, *alienis diuitias ſuas etiam ſepulchra.* Quæ ſunt *domus æterna illorum.* Nam qui magnifica ſibi ſepulchra conſtituunt, in ſcripto titulo nominia ſui, ituros ſe per id in ſæcula putant; ac proinde *domum ſuam æternam* monumentum computant: & alij ſuccedunt, qui ſepulchro diruto marmora alio transferunt ad monumentum ſibi faciendum. Itaque nec etiam ſepulchrum perpetuo poſſident. Aptior tamen eſt ſenſus quem primo dedimus: alia omnia ab aliis inuadenda; ſepulchra tantummodo ab illis poſſeſſum iri, hæc futura domus eorum æterna. At de loco ipſo ſepulturæ, paulò adhuc preſſius agimus.

i In 5. Æn.

k li. 14. Orig. c. 11.

l 3 Reg. 2. 34.

m Pſal. 48. 10.

Capvt IV.

Ad locum 4. Reg. 21. 18.

Dormiuit Manaſſes cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Horto Oza.

Qua

Quæ potissimum extra vrbes loca sepulchris attributa? tria videri maximè, vias, Hortos, Agrorum fines: & cur hæc præcipuè. Monumenta, quæ propriè in viis & quæ ad vias: eorum etymon, elogia, inscriptiones. Tituli apud Iudæos, & alios: apud illos Hortorum Religio ab Esaia damnata: vnde cœpta: in agris pars, quæ ad amœnitatem non quæ ad fructum in id & cur quæsita? Libris Regum, & Paralip. Isaiæ B. Ioanni, & aliis allata lux.

VErùm licet extra vrbes locus sepulchris datus non ita id tamen vt procul omnino ab omni viuorum consuetudine inter auia, & spelæa ferarum eligeretur; quin potius loca frequentata magis ad id assumpta, & ad quæ velamini causa, vel rerum suarum necesse subinde haberent viuentes accedere.

Itaque viæ publicæ, & militares præ aliis omnibus in id semper optatæ, non quidem vt in ipsis: sed vt propè ipsas sepulchra fierent, & id ab antiquissimis temporibus. Quare de vxore Iacob
a Gen. 35. 19 [a] *mortua est*, inquit, *Rachel sepultaque est in via quæ ducit Ephratam*, qui locus ad id in sacris san-
b 13. q. 2. c. econtra. ctioribus adducitur [b]. Idem significatur de iis qui ad radices Ciuitatis alicuius aut oppidi sepulti dicuntur. Viæ enim publicæ ibi sunt: sic de
c Gen. 35. 8. Debora Gen. [c]. *Eodem tempore mortua est Debora nutrix Rebecca & sepulta est ad radices Bethel, subter quercum; vocatumque est nomen loci illius quercus fletus.* Bethel enim in monte: vnde ad radices ipsius est ad imum montis in quo ipsa sita. Publicæ autem viæ quæ montosis huiusmodi oppidis inseruiunt radices montis obambulant, in quo illa constructa: similiter de Iosue dicitur quod, *sepelierunt eum in finibus possessionis*
d Cap. 24. 30 *suæ in Thamnazare quæ est sita in monte Ephraim* [d]. Quare in finibus? quia iuxta viam in fundo quidem suo sepultos; sed quia parte viæ proximus, idcirco in finibus, & ad limites ipsius.

Idem Romanis quoque & aliis vsitatum Var-
e lib. 5. de ling. lat. ro [e] de hoc more, *sepulchra ideò secundum vias quo prætereuntes admoneant, & se fuisse, & illos esse*
f lib. 1. de limit. *mortales.* Tiberius Imperator apud Frontinum [f] nam monimentum plurimis est constitutum rationibus, est vnum quod ad itinera publica propter testimonium perennitatis est constitutum. inde est quod nulla ex his quæ Romæ olim nobiles, & adhuc priscæ nobilitatis vestigia retinent sepulchris non frequentata legatur. Tales fuere in primis Appia, Aurelia, Flaminia Latina, Ceuicana, Ostiensis Prænestina, Salaria, & Tiburtina de quibus, & sepulchris in illis Kirchiman-
g lib. 2. c. 22. nus [g]. At quomodo in viis hæc sepulchra? dupliciter. Primò hinc inde ad latera viarum, quæ propriè dicebantur in viis: ita, vt itinere suo pergentes inscriptiones, & Elogia in illis legere possent; alia in proximis hortis, aut prædiis: ita tamen extructa; vt per viam gradientibus longè etiam videri possent quæ dicebantur potius *ad vias*; quàm in viis sita. *In via* fuit sepulchrum Seueri Imperatoris, de quo Spartianus in Geta. Illatus est (Geta) *in maiorum Sepulchrum quod est in via Appia euntibus ad partem dexteram.* Iuxta viam verò sepultus est Pomponius Atticus, teste Cornelio Nepote in eius vita. Sepultus est, inquit, *iuxta viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Quinti Cecilij auunculi.* Similiter Galba de quo Suetonius [h]. *Serò tandem dispen-* h In Galb. & vit.
sator Argia, & hoc, & cæterum truncum in priuatis eius hortis Aurelia via sepultura dedit.

Hinc vt dicebam formula illa sepulchrorum propria, & sepulchralium inscriptionum, *viatores* alloquendi. Martialis [i] in tumulo Paridis Panto- i lib. 2. ep. 14.
mimi.

Quisquis Flaminiam teris viator
Noli nobile præterire marmor.

Pulchrè autem hæc tota de re eruditissimus Lipsius in suis admirandis [k] vbi de sepulchris ad k lib. 3. c. 10.
vias & in viis. *præcipuum autem id fuit quod monumenta & sepulchra passim ad viam adsita, & latus vtrumque prætexebant: quam pulcher ille aspectus viantibus; quanta & seriorum, & iocorum materies? illic illustrium ingeniorum aut clarorum virorum memoria & inscriptio; alibi libertorum, seruorum, mimorum superba monumenta: mirari, dolere, illudere; etiam detestari occasio erat: & quid in tot titulis, & inscriptionibus pasci? quædam à meliore ingenio, & scita quædam ab aliqua nota aut inuentiuncula spectabiles, & ista quæ hodie extant doceat.* hæc Lipsius, & verissimè. Mira enim ibi & multiplicis oblectationis, occasio, & pabulum animi non illiberale ad itineris molestiam leuandam, & alio auocandas curas.

Præter vias publicas, erant quoque *Horti* in id attributi; aut ea pars in agris, quæ ad amœnitatem, & cultum tantum non ad fructum & segetem parata. Quare de Manasse [l]. *Dormiuit,* l 4 Reg. 21, 18.
inquit, *Manasses cum patribus suis, & sepultus est in Horto domus suæ in horto Oza.* Et de Amon [m], m Ibidem.
Sepelierunt eum in sepulchro suo in Horto Oza. Denique in horto Christus Dominus sepultus [n]. n Ioan 19 41
Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo posuerunt Iesum. Erat autem hortus is in loco vbi Crucifixus Christus non quod in Caluario, sed quod prope Caluarium, vt indicat clarè B. Ioannes. Quia verò per speciem honoris mortuis deferendi, vndique in hortos concurrebant ad potandum, epulandum, & per omnem lasciuiam varios ludos exercendos, ex quo etiam mortuorum Idololatriæ ingens aditus reseratus est; idcirco Prophetæ in sacrificia, commessationes. delitiasque hortorum sæpius inuehuntur. Isaias [o], *confundentur enim* o Cap. 1. 29.
ab Idolis quibus sacrificauerunt, & erubescetis super hortos, quos elegeratis, & rursus [p] *populus,* p Cap. 65. 3.
qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam semper. qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres. Et subdit statim. *Qui habitant in sepulchris, & delubris Idolorum dormiunt.* Coniungit enim Propheta *cultum Idolorum*, & *celebritatem hortorum*, & *sepulchrorum frequentationem.* quia sepulchra maiorum, & Regum in hortis; quibus impiè, & superstitiosè, contra Dei præcepta parentabant: & tamen in illis sacrificiis se mundos putabant, quia speciem pietatis in mortuos continebant. quos Deus ipse larua detracta coarguit apud eundem Isaiam [q]. *Multiplicabuntur inter-* q Cap. 66. 17.
fecti à Domino qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinsecùs.

Idem quoque Romanis vsurpatum; nam & in hortis plerique eorum sepulti. De Galba Suetonius dicit *truncum eius in hortis priuatis ipsius via Aurelia, ab Argia dispensatore tumulatum.* Et Caligula eodē Suetonio [r] teste *in hortis Lamianis* r Cap. 59 in Calig.
ambustus

ambuſtus, *& humatus eſt*. De Adriano verò Capitolinus in Antonino Pio. *Adriano*, inquit, *apud Baias mortuo reliquias eius Romam peruexit ſanctè, ac reuerenter atque in Hortis Domitij collocauit.* Frequentius autem agrorum in hunc vſum mentio eſt; qui tamen non ex omni parte; ſed ex ee tantum, vt diai quæ ad amœnitatem ſepoſita; aut fines poſſeſſionis reſpiceret huic muneri attributi. vnde iocens Martialis.

Septima iam Phyleros tibi conditur vxor in agris
Plus nulli Phyleros, quàm tibi reddit ager.

Aliis enim pars agri quæ ad ſepulchra ſterilis eſt; tibi maximè fertilis, quæ ſeptem mortuas vxores conditas ſeruat. *Fertilem* dixit quia fructus ingens vxorem amiſiſſe; vel quia ex earum dotibus ditatus Phyleros. At quæret aliquis; quorſum hæc ioco maxime ad ſepulchra delecta? nam cur non in vrbibus iam dictum; ſed ſi extra illas, cur potius in viis, hortis, & agris quærendum videtur. Duas ob cauſas exiſtimo. Prima memoriam defunctorum reſpiciebat. Secunda viuorum vtilitatem. Defuncti memoria ne penitus interiret quando extra vrbes, & oppida ablegabantur; locus quærendus erat maximè frequens; tales ſunt viæ & horti; illæ enim neceſſariò teruntur, iſti animi gratia ſubinde inuiſuntur, & ambo non minus à peregrinis, & nouis hoſpitibus, quam indigenis frequentantur, & ſane ſi ſepulchra, monumenta quoque appellata ſunt à *manendo*, fruſtra ibi fuiſſent qua nullus tranſiret, quem monere poſſent. Hanc cauſam, vt vidimus, ſupra tetigit Marcus Varro, & Tiberius Imperator. *Ad vias ſepulchra poſita; vt meminerint, qui præterirent, & illos eſſe, & ſe fuiſſe mortales:* quod ſi memoria defuncti quærebatur vbi ea magis poterat propagari quam in publicis viis per quas qui præteribant, ſecum deinde domum nomina eorum ferebant; quorum titulos, & inſcriptiones animis, & oculis otioſi hauſerant? videmus enim id eſſe maximè, eorum proprium qui peregrè aduenerint, vt ea poſtmodum ad faſtidium vſque ingerant, quæ extra Patriam notabilia viderint.

Altera cauſa erat viuentium vtilitas: nam ne mortui ſolùm illud occuparent, quod ferendis fructibus aptum eſſet, ſterile ad id deſtinarunt: huiuſmodi ſunt publicæ viæ, & horti, & in agris nemora, ſiluoſique receſſus ad amœnitatem, aut fines ipſi agrorum. Nam de viis ineptas eſſe ad fruges ferendas nullus dubitat: hortos verò delitiarum, & voluptatis cauſa aut tantum, aut potiſſimum inſtitutos, norunt omnes nihil aut parum admodum fructus afferre: at fines agrorum præſertim qui ad publicas vias nulli quoque vſui eſſe experientia ipſa teſtatur. Nam ſi ſeruantur viatorum excurſibus proculcatæ ſegetes ſpem omnem deſtituunt; ſi verò pomiferis arboribus conſiti ſint multo minus dominum iuuant; cum quicquid inde prouenit viatores vicini, & pueri ipſi quaſi ſibi iure vendicent, & decerpant. inde enim eſt quod arboribus etiam infrugiferis vel maligni fructus agrorum fines nunc etiam prætexuntur. In his ergo optimæ ſepulturæ corpora mandata, & ſepulchra extructa. Cauſam hanc Plato tradidit [a]. Ne enim mortui viuorum vtilitates minuerent, iuſſit vt illorum ſepulturæ agri tantum ſteriles, & nulli alij vſui futuri deſtinarentur. Quam legem ex ipſo accipiens Cicero ſecundo de legibus ſic expreſſit. *Vetat ex agro culto eoque qui coli poſſit vllam partem ſumi, ſepulchro; cumque natura agri tantummodo efficere poſſit vt mortuorum corpora ſine detrimento viuorum recipiat ea potiſſimum vt compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & vt mater cibos ſuppeditare poſſit eam ne quis nobis minuat neue viuus, neue mortuus.* quam eamdem cauſam tetigit Siculus Flaccus lib. de conditionibus agrorum. *Inſpiciendum erit, & illud ne quoniam ſepulchra in extremis finibus facere ſoliti ſunt, & cippos ponere, aliquando cippus pro termine errorem faciat: nam in locis ſaxoſis, & in ſterilibus, etiam in mediis poſſeſſionibus faciunt.* Nota hic in agris ſepeliri ſolitos: ſed ad illorum fines quod ſi in media poſſeſſione; non niſi in parte ſaxoſa, & ſterili id vſurpatum. Quid autem eſſent cippi iſti in ſepulchris paulò pòſt iterum. Nunc ex eodem inſtituto duas alias vtilitates viuentibus prouenientes obſeruemus: primam, vt poſſeſſionum fines difficilius confunderentur. nam quia in extremis agrorum ſepulchra, non facilè erat cuiuſque fines in aliorum poſſeſſiones extendere. Secunda vtilitas vt ſecurius poſſiderentur auiti agri à propriis dominis: nam quia illi pleni vndique maiorum cineribus, & ſepulchris minus audacter à potentioribus inuadebantur reueritis aliorum manes, & ſacra; quod ſi fortè fieret; tum vero querelæ illæ exiſtebant tenuiorum miſerè lamentantium deturbari ſe à maiorum aris dum paternis agris à diuitum vicinorum potentia ſpoliabantur, vnde quoque proueniebat, vt quantacumque oblata pecunia iniuria tamen ſe affici putarent, ſi de paterna poſſeſſione vendenda appellarentur. Id enim illis omnino intolerandum; non quod fructibus agrorum priuarentur, quos aliunde pretio ſuſcepto vberiores poterant parare; ſed quia ſedibus illis expellebantur in quibus patrum, & maiorum ſepulchra. Inde Nabuth [b], tum grauiter tulit Achabi Regis poſtulatum dicentis. *Da mihi vineam tuam ..... daboque tibi pro ea vineam meliorem aut ſi commodius tibi putas argenti pretium quanto digna eſt.* Ad quæ Nabuth. *Propitius ſit mihi Dominus ne dem hæreditatem patrum meorum.* Videri enim fortaſſe poteſt reſponſio Ciuis iſtius minus ciuilis, & plus habere contumaciæ, quam vrbanitatis. Contra verò Regis poſtulatum æquum ſatis, & æqua conditione propoſitum: & propterea dignus reprehenſione Naboth dignus excuſatione Achab: cum tamen Patres & ſcriptura ipſa laudent Nabuth, damnent Achab: propterea quod præceps illius reſponſum, & præciſa negatio ad Regis poſtulatum inde orta ſit quod nulli ſedes mortuorum ſuorum æquo animo in aliena iura transferrent: nec ob id auſus Achab grauius aliquid publica auctoritate tentare gnarus populo odioſiſſimum id futurum paterna ſepulchra tuenti. Apuleius [c] ingentem alicubi rixam deſcribit, ex qua magnæ poſtmodum tragœdiæ excitatæ, ortam dumtaxat ex finium controuerſia inter præpotentem diuitem & oppidanum. Hic enim omnia prius paſſus & diſſimulatione tranſmittens quæ grauia à Diuite ſuſtinebat; id agente vt pertæſus tandem pauper moleſtiæ alio concederet; cum ad id ventum eſt vt fines confunderentur, nihil vltra eſt ſibi tolerandum ratus. *Finium*, inquit, *inani quæſtione commota, terram totam ſibi vendicabat diues: tunc agreſtis verecundus alioquin auaritia diuitis iam ſpoliatus vt ſuo ſepulchro paternum retineret ſolum amicos plurimos ad demonſtrandos fines conuocat, &c.* Plura adiungens quæ

faciunt

a lib. 2. de legib.

b 3. Reg. 21.

c lib. 9. Mileſiorum.

faciunt ad hunc vsum Sepulchrorum in agrorum finibus.

Capvt V.

Ad locum 3. Reg 13. 31. Cùm mortuus fuero sepelite me in sepulchro in quo vir Dei sepultus est; iuxta ossa eius ponite ossa mea.

Solum sepulchrale, & sepulchra ipsa cuius iuris essent, publici, an priuati; sacri an Ciuilis? Sacra omnia fuisse, & apud omnes: actionesque de ipsis ad sacros homines pertinuisse: eorum religio quot, & quibus modis violaretur. Abraham sepulchrum ab Ephron quomodo licitatus? locus. Gen. explicatus; legesque plures ex iure sacro, & ciuili quæ ad ista faciunt.

NVnc alia quæ ad loca sepulturæ eorumque possessionem spectant breuiter explicabimus; iis quæ ambigua sunt interrogando propositis, quibus vt Iurisconsulti loquuntur certa responsa signabimus.

Primò ergo ambigi potest an in loco publico liberũ cuique esset sepulturã sibi, vel aliis parare. Sunt qui vniuersè, & diffinitè respõdeant non licuisse; neque apud Hebræos, neque apud Gẽtiles. Apud Hebræos quia Abraham locũ ad sepulturam suorum mercatur [a] ab Ephron: & Pontifices Iudæorum ex pretio quod Iudas refuderat, agrũ emerunt [b] peregrinis sepeliendis, quorsum autem id; si cuique liberum fuisset vbi vellet tumulari, dum locus publicus esset? quod idem, & apud Gentiles seruatum à Cicerone habemus: à quo etiam eius rei ratio traditur [c], *ne id quod publicum est priuati iuris fiat*; alioquin quæ confusio sacrorum, & reliquiarum? Ast aliis id non vsquequaque certum, & exploratum videtur. Si enim in publico solo mortuos cuique condere non licebat, quomodo ad publicas vias, & aggeres sepulchra? an semper opus erat magistratum consulere? ab illo ius petere; & facultatem ad id pretio aut alia ratione impetrare? propter hoc ergo distinguendum responsum putant. Qui enim sepeliebantur, alios simpliciter terra conditos; alios cum aliqua mole sepulchri adiuncta. Primos vbique locorum sepeliri fas dum tamen loca publica essent, nec vllius culturæ. At his non licuisse nisi prius quod publicum erat suum, vel emptione, vel alia ratione fecissent. Primo enim modo sepulti, nec publicè nec priuatim quidquam incommodabant. Quod enim incommodum in publica via, agro, vel aggere scrobem defodere, & eam mox iniecto cadauere iterum replere ad omnem viuorum vsum sicut prius expeditam? nam & solum vbi cadauera ea ratione tumulata nihilominus omnibus patebat, & omnium vestigiis terebatur; vt clarè colligitur ex Sidonio Apollinare [d] mihi tamen probabilius omnino est, *non omnem publicum locum*, sepulturæ pro cuiusque arbitrio patuisse: certum id ex locis, quæ peculiariter ad id destinata: quod quorsum fieret si passim vbique locorum licuisset? aut quæ liberalitas, certum locum in id attribuere ad quod locus omnis patebat? nec id quod de publicis viis, & aggeribus obiiciebatur quidquam in contrarium mouere potest. nam, vel in viis ipsis vel ad vias, & iuxta illas posita sepulchra: si in viis ius à Magistratu impetrare opus erat: si iuxta illas; tunc vel quisque in suo solo cuius fines ad viam pertinebant, & non in publico sepulturam parabat: vel certè in alieno fundo quantum sibi ad sepulchrum satis esset, aut pretio, aut alia ratione vindicabat. Inde toties in antiquis inscriptionibus repetita mentio, *arca ad sepulturam empta, donata, testamento legata.* At omnes locum sepulturæ distingunt in *publicum, & priuatum.* Verum id: non quod quilibet locus publicus ad id expositus; sed quod quidam esset qui omnibus pateret, vt sunt nunc quædam Cœmeteria Christianorum.

Sed tunc quæri posse videtur quæ essent hæc publica loca, & quorum sepulturæ assignata. Certa autem res est fuisse semper in omni bene instituta Republica aliqua huiusmodi, quæ vel tenuiorum, vel peregrinorum, vel omnium quorumcumque qui priuato solo carebant sepulturæ paterent. Apud Matthæum [e] sacerdotes ex pretio à Iuda relato agrum emunt in sepulturam peregrinorum: siue ij Iudæi essent peregrè aliunde Ierosolymam aduenientes; siue Gentiles, qui peregrinorum nomine, id est alienigenarum, & externorum simpliciter apud Iudæos censentur; locus autem is, *Ager sanguinis* est appellatus à pretio: at olim apud Hebræos similes loci dicebantur, *sepulchra vulgi.* De quibus in sacra historia [f] vbi de Iosia, *redegit lucos in puluerem, & proiecit super sepulchra vulgi ignobilis.* Et Ieremias, [g] *percussit eum gladio, & proiecit cadauer eius in sepulchris vulgi ignobilis.* Vbi, & qui sepeliebantur *peregrina* dicebantur *sepultura* funerari. qua caruisse Anthiochus refertur [h]. Apud Romanos verò locus, qui ad pauperes excipiendos assignatus *Puticuli*, siue *Puticula* dicebatur. Varro [i]. De lingua Latina. *Extra oppida à Puteis Puticula. Quod ibi in Puteis obruebantur homines: nisi potius vt Ælius scribit Puticula quod putrescebant ibi cadauera proiecta; qui locus publicus vltra exquilias.* Quæ clarius etiam, & distinctius Festus; tradens. *Paticulos antiquissimum genus sepultura appellatos, quod ibi in puteis sepelireatur homines.* & subdit. *talem fuisse locum qualis erat suo tempore quo proiici solebant cadauera extra portam exquilinam.* Acron verò Horatij interpres antiquus. *A puteis & fossis ad sepelienda cadauera pauperum, locus dictus est Putriculi:* quæ eadem loca *culinas* appellata, nisi sit mendum in Scriptura docet Agennus Vrbicus [k] *sunt*, inquit, *in suburbanis loca pia inopum destinata funeribus*, quæ loca culinas appellant. At quomodo in his sepultura ab vnoquoque vsurpata? itane vt mox alter cadauer inferret, si vellet, vbi paulò ante alius tumulatus? aut si non; quomodo publici iuris, quod ab omnibus æquè non poterat, occupari? existimo certas etiam in hoc leges seruatas. Nam licet solum ipsum esset cuique liberum ante sepulturam; mox verò post illam, non erat: nisi cum tumuli omnes, & aggesta tellus subsedisset? Itaque fas cuique erat, eò mortuum suum inferre, & quam partem vacuam reperisset occupare; post id verò cadauere infosso circa illud telluris quantum sat erat leui sæpè claudebat; vnde forte sepeliendi verbum deductum; & super cadauer ipsum tellurem etiam aggerebat: eo indicio alij arcebantur

a Gen. 23.
b Matth 27.
c lib. 2. de legib.
d lib. 3. ep. 12
e Cap. 27.
f 4. Reg. 23. 6.
g Cap. 16. 23
h 2. Mach. 5. 10.
i lib. 4.
k lib. 1. de constit. agror. apud Frontinum.

arcebantur; vt alibi scrobem effoderent admoniti, in quam mortuos suos inferrent. Quin etiam existimo potuisse etiam ibi sepulchrum excitari, & molem aliquam diuturniorem; quam cumulus esset simplicis arenæ suo pondere fatiscentis.

Tertiò quæri potest an loca hæc sepulturæ dicata inter res sacras an profanas fuerint: & certum est inter sacras; quod mirum est quanto consensu receptum. Nulla enim ferme gens cui non sacra sepulchra, & solum ipsum sepulchris attributum. Cicero de legibus [a]. Decretum Pontificium fuisse dicit; *ne in loco publico sepulchra fierent*. Quare id? subdit paulò post. *ne locus publicus priuata religione obligaretur*. Inde antiqua lex Sepulchralis apud Plutarchum in Numa. *Vbi corpus hominis mortui condas sacer esto*: & Plinius [b], *Terra nouissimè complexa gremio iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater operiens, nullo magis sacramento quàm quo nos quoque sacros facit*, sacer ergo sanctus, & religiosus hic locus: propterea ea omnia illis data quæ reliquis sacris.

a lib. 2.
b lib. 2. c. 65.

Et primò, vt omnis actio ad ipsum spectans ad religionis antistites deferretur. De Gentilibus nota res ex Plinio [c], & iure ciuili [d]. De nostris etiam clara res est sacerdotibus, & Episcopis actionem omnem sepulchri violati competere, vt ex pluribus sanctionibus constat [e]. Idem de Hebræis dicendum. Propterea enim sacerdotes, & Pontifices agrum figuli in sepulturam pararunt peregrinorum: & qui custodiæ Christi sepulti fuerant destinati ad sacerdotes detulerunt de ipsius violatione.

c lib. 1. ep. 71.
d l. 2. ff. de sepulch. violat. l. 50. & l. vlt. C. de mor. & infer.
e c. 51 Conc. mogunt. Buc. lib. 3. c. 232. Balsam. in Phot. Nomocan tit. 9. c. 27.

Secundò, sepulchri, & sepulchralis soli violatores sacrilegi habebantur: quod scilicet in rem sacram, sanctam, & religiosam crimen, & piaculum commisissent; & id non solùm apud nostros, sed etiam apud Gentiles. Vnde illud extat quod Senecæ tribuitur.

Res est sacra miser nols mea tangere fata
Sacrilega bustis abstinuere manus.

Et constare potest ex iure ciuili [f]: de nostris verò testatum est ex Photio in Nomocanone [g] vbi quicunque manes sollicitant illisque dicata loca sacrilegi dicuntur.

f ff. de sepulc. violat. c. & dict. loco Cod.
g Tit. 9 c. 27.

Et his autem quarto loco quæstio suboritur, quibus & quot modis religio sepulchri violaretur, & læsi ipsius actio daretur. Respondeo. duobus potissimum, quorum alter ad monumentum, alter ad sepultum ipsum spectabat. In vtrumque autem multipliciter peccabatur: in monumentum quidem demolitione, vsurpatione, & alienatione. In sepultum verò asportatione, spoliatione, mutilatione, & denique mala contrectatione.

Demolitione sepulchri, ipsius violati actio maximè continebatur; qua enim ratione quid iniuriosius violatur quam cum destruitur? porro *demolitionem* intelligo siue, quæ ex parte, siue quæ in totum fieret: de qua Cicero [h] de legibus, *de sepulchris autem nihil est apud Solonem amplius quam ne quis ea deleat, neue alienum inferat*. Deleri autem tunc sepulchrum intelligit cum quis illud in totum demolitur. Sed & nihilominus cum id ex parte fiebat, ipsius violati actio dabatur: vnde & subdit ibidem Cicero *pœnaque est si quis bustum, aut monimentum, aut columnam violarit, deiecerit, fregerit*. Quod idem sancitur in iure Ciuili [i] vbi, & quot modis hæc non absoluta demolitio fieret explicatur. Demolitionem enim censeri definit. *Si quis de sepulchro abstulerit; vel saxa, vel marmora, vel columnam, vel quancunque aliam materiam fabricandi gratia.* Et additur [k] in eodem Codice Theodosiano; l. si quis lapidem mouerit, terram euerteret, cespitem euelleret. Propterea Sidonius Apollinaris sacrilegos illos appellat [l], qui in solo vbi proauus ipsius sepultus fuerat cespites antiquos euellere, glebas recentes iniicere, solum ipsum rastris vertere fuerant ausi.

h lib. 2.
i l. 4. C de sepulc. viol.
k lib. 5. Ibid.
l lib. 3. ep. 12.

Sed vsurpatione sepulchri religio violabatur; cum vel in illud, vel in solum, & aream ipsius, alienus mortuus inferebatur. Cicero vbi suprà cautum dicit à Solone quod & à Romanis receptum; ne quis alienum inferret. Qua de re plura Cuiacius [m] & ante illum Cælius Rodiginus. [n] Apud Iudæos; num violatæ religionis reus teneretur, qui mortuum in alienum sepulchrum inferret, dubitari potest. Sepulchrum autem hîc appello non conditorium tantùm; sed & locum, & aream vbi quis sepultus iurisconsultorum more: dubitandi autem occasio est, quia sæpius in scripturis legimus in aliena sepulchra plures illatos. Sed meo iudicio extra omnem controuersiam est apud illos quoque hanc *vsurpationem* sepulchri interdictam fuisse. Quod si aliquando in sepulchro non suo quis conditus, vsurpatio ea non fuit; sed iustus vsus eius, quod vel lex, vel necessitas, vel domini arbitrium permittebat. Sic illi quod hominem sepeliebant latronibus irruentibus subito occupati cadauer quod alio inferebant in sepulchrum Elisæi proiecerunt [o]. Quod non iniuriæ fuit sed necessitatis. Sic Isboseth in sepulchro, in quo iam Abner; sed iubente Dauid positus est [p]. Denique notum tam id est quam quod notissimum. quod etiam nunc inter Christianos seruatum; vnde, & illæ frequentes inscriptiones mortuorum manibus. *soli sunt, & soli volunt esse*. Quod non esset si alienis fas esset accedere.

m lib. 21. obseruat. c. 13.
n li. 9. antiq. lect. c. 4. & ex vtroque Kirchman. lib. 3 c. 23.
o 4 Reg. 13. 21.
p 2. Reg. 4. 12.

Denique *alienatione* violabatur, vt nunc etiam fit sepulchri religio, & id quia sacrum quid est, & erat: nulla enim res sacra vendi aut distrahi potest sine piaculo. Gordianus in rescripto [q] quod refert Kirchmannus loco citato. *Res religioni destinatas quinimo iam religionis effectas scientes qui contigerint, & emere, & distrahere non dubitauerint: tamen, etsi iure venditio non subsistat, læsa tamen religionis inciderunt in crimen.* hinc in venditionibus exceptiones illæ addi solitæ. *Si quid sacri, vel religiosi; vel publici est eius nihil venit.*

q l. 22. & 72 ff. de contr.

Propriè autem de sepulchris cautum erat vt ait Vlpianus [r], *ne vsu sepulchrorum permutationibus pollueretur*. Hoc est vt ipse interpretatur, *ne monumentum veniret neque obligaretur distraheretur ve à quoquam*. At hoc quod Romanis tam sanctum; an apud Hebræos obtineret non ita certum primò ex facto Abraham, secundò ex moribus, & institutis Ægyptiorum, quibus vt plurimum Hebræorum mores si non leges consentiebant. Abraham Gen. 27. Ius sepulturæ sibi pretio parauit ab Ephron, & quidem ne quis dicat non ipsum Abraham huius emptionis auctorem; sed Ephron fuisse: ita parauit; vt vi coegerit Ephron, & quasi inuitum ad hoc pertraxerit. Dono enim vltro, & liberaliter concedebat illi Ephron solum ad sepulchrum quodcunque vellet; siue inter sepulchra suorum; siue extra illa. At institit contra Abraham per se, & per alios vt pretium acciperet, & ritè venderet, quod donare

r l. 12. de relig. & sumpt. fun.

malebat. Ergo de sepulturæ loco fas & ius erat pretio transigere: nisi sanctissimum Patriarcham velimus in crimen violatæ religionis adducere: hac de re mirum est quantæ olim turbæ & lites excitatæ à quibusdam Canonici iuris Consultis. Ex vna parte videbatur illis locus ab Abraham emptus sacer iam & religiosus esse: ex altera pro illo solutum pretium videbant. Inde ergo solliciti, & anxij quærere quomodo non Simoniacus vterque tam Ephron, quàm Abraham hoc vt euaderent; mirum quot, & quanta miscuerint de quibus vide fusè Peterium [a] super Genesim.

a Tom. 3. in c.27. disput.

Breuiter dicendum; aliud esse, *locum sepulchri, & sepulchrum ipsum*; aliud *solum*, quod quis simpliciter destinat ad sepulchrum. Illud sacrum & religiosum est; hoc nequaquam: propterea licitè potest hoc *vendi, emi, alienari, distrahi*; non verò illud. Abraham autem aream emit sibi ad construendum sepulchrum; non sepulchrum ipsum propterea nihil in religionem commisit; nec ipse qui emit; nec ille qui vendidit. At video quid turbet adhuc: dictum scilicet Diui Gregorij cuius verba refert Gratianus [b]. Et habetur in eiusdem Registro [c] D. Gregorij: ibi enim reprehendit summus Pontifex Ianuarium Sardiniæ Episcopum, exemplo illum obiurgat Ephronis qui nolebat pretium vllum à S. Patriarcha suscipere. Vel ergo terra Ephronis ad sepulturam, erat, sicut & illa, quam vendebat Ianuarius, vel non: si non: non facit ad id de quo S. Pontifex agebat: si erat; sacra ergo erat, sepulchralis erat, religiosa erat. Quomodo ergo S. Patriarcha rem sacram vt sibi alius venderet pretio precibusque coëgit? Respondeo S. Gregorium vsum esse argumento à minori ad maius comparando personam personæ, & locum loco; Ephronem Gentilem Ianuario Christiano Episcopo: terram profanam, solo iam sacro: ille gentilis nolebat suscipere pretium pro terra profana; ob id tantum quod destinarat illam Patriarcha sanctus ad sepulchrum; tu Christianus & Episcopus solum iam consecratum, & non tantum cogitatione; sed certis ceremoniis sepulturæ paratum, pretio vendis? quantum hoc piaculum est? nihil ergo inde colligitur quod ostendat Hebræis ius sepulchri iam sacrum vendere licuisse, *iam sacrum* dico quale fiebat, & corporis illatione, & certis præterea ceremoniis. Cæterum locum sepulchri, & sepulchrum ipsum nondum sacratum quis dubitet potuisse emi, vendi, & pretio distrahi: Sic ager figuli emitur à sacerdotibus in sepulturam peregrinorum Matth. 27. & sepulchra ipsa certo pretio extruenda conducebantur, nisi si quis existimet, gratis ea parari vbique potuisse & debuisse.

b c. quæsta q. 2.
c lib. 7. epist. 55.

At Ægyptij aliter solebant. Suspicari licet ex eo quod supra diximus; mortuos suos pignoris loco aliis tradere ipsos consueuisse; multò magis sepulcbra ipsa vendere potuisse, & alienare: Saltem hac religione non detentos; vt obligare ipsa non possent; & tamen qui alienare res sacras prohibet; simul etiam vetat vendere, obligare, locare. Sed quicquid sit de Ægyptiis: certum est, vsum illum cadauera suorum oppignerandi apud Hebræos non obtinuisse: Ægyptios autem ipsos non id propterea vsurpasse, quod sacra illis suorum sepulchra non essent: sed potius è contra: quia illis hæc in magna veneratione quasi sacramentum putabant pignore se illo sacro obligare; Sed hæc alibi.

Sepran. in Danid.

Quæri autem adhuc potest antequam hinc longiùs abeamus; quando sepulchrum ipsum, & area sepulchri iam sacra, & religiosa effecta censeretur. Nam vt dixi non illico vt sepulchrũ constructum, aut ipsum aut area, sancta habita sunt. Abulens. cap. 50. Genes. per solam corporis illationem consecrata putat: alij præter hoc alias ceremonias adiunctas volunt. Mihi distinguendum videtur; de loco sacro ritu Gentilium, Hebræorum, & Christianorum. Christianis locus sacer fit, non sola illatione cadaueris; sed consecratione, & ea quam vocant *solemni benedictione*; Iudæis vt plurimum sola legitima illatione cadaueris religiosus locus reddebatur: at Gentilibus præter illationem, alia etiam requirebantur. de quibus Cicero de legibus & Adrianus Turnebus ibi [d].

d lib. 2.

Dixeram porrò regionem sepulchri violari, & per læsionem monumenti, & areæ, quæ quot modis contingeret explicaui: & præterea læsione cadaueris; hoc autem quadruplici ratione violabatur; mala contrectatione, mutilatione, asportatione, spoliatione: de quibus omnibus nihil est quod adiungam quod per se satis clarum habeant intellectum.

CAPVT VI.

Ad locum Gen. 3. 49. 30

Sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici quæ est in agro Ephron Ethæi.

Sepulchrorum forma multiplex apud Hebræos & alios antiquissima, & simplicissima, quæ? Spelunca olim in id, & antra; quod diu apud Iudæos ad Christi vsque tempora seruatum: longè tamen antiquius terra condere; vnde solemnes loquendi, precandi, & imprecandi formulæ in defunctos. Christi & Lazari sepulchrum cuiusmodi. Abrahami spelunca duplex vt accipienda Gen. 1. Reg. B. Ioan. pluribus in locis explicati.

SEpulchrorũ apud Antiquos alia manu, & arte facta, alia à natura parata: hæc fuere specus, & antra: ex illis alia excauata, alia extructa, & horum quædam sub terram, quædam extantia, & pro varietate materiæ, alia marmorea, alia lapidea, alia testacea: de quibus omnibus quatenus in vsu fuerint Hebræis breuiter est agẽdum. Certa autem res est antiquissimam & maximè simplicem sepulchrorum formam præbuisse mortalibus specus & antra, vt inter ea, quæ arte parabantur, vetustissimæ fuere scrobes, & foueæ.

De speluncis habemus in Genesi [e]; Vbi Abraham de funeranda Sara sollicitus sic Hethæos alloquitur. *Si placet animæ vestræ vt sepeliam mortuum meum, intercedite pro me apud Ephron filium Seor, vt det mihi speluncam duplicem.* Et infra vers. 19. *atque ita sepeliuit Abraham Saram vxorem suam in spelunca agri duplici.* In qua eadem deinde sepulti sunt Abraham ipse. Isaac, Iacob, Lia, Ioseph, & alij; seruatum autem morem etiam ad posteriora tempora indicant quæ Diuus Ioannes tradit [f] de sepultura Lazari, *erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei, & ait Iesus tollite lapidem.* Ex quibus non immerito quæri posse videtur qua tandem forma essent istæ spe-

e Cap 23.
f Cap. 11 38.

luncæ, vbi ſitæ, & cur ad id aſſumptæ. *De forma*; ambiguos nos reddit quod toties ſpelunca illa Abraham appellatur *duplex* ſiue vt in Hebræo eſt *ſpelunca duplicitatis*, quod quid ſignificet, variant interpretes. Sunt enim qui *duplicem* interpretantur alteram ſuperiorem, alteram inferiorem: in illa viros, in hac fœminas condi ſolitas. Ita Magiſter Hiſtoriæ; ex Rabinis ſcilicet qui adeo ſtolidi ſunt; vt ſuarum rerum rudes etiam à nobis doceri debeant Gentiles ritus. Eſto enim quod duplex ſpelunca ſic accipienda ſit; diſtinctio illa locorum vt à viris fœminæ ſeorſim deponerentur, fictitia eſt: clare enim viris ſuis adſepultas fœminas conſtat apud Hebræos, & habemus Tobiæ cap. vltimo: alij ergo *duplicem* accipiunt vt vna alteram circumplexu ſuo ambiret vndique & eſſet ſpelunca in ſinu ſpeluncæ. Sic Procopius, Gazæus, & Haimerus in Geneſim[a]. Quod probabile eſt. Reliqui enim qui duplicem dictam à duplice cadauere volunt vel Adami & Euæ qui eſſent ibi conditi; vel quotcunque qui illuc ſimul inferri poſſent, prorſus audiendi non ſunt vt aliena loquentes. Probabiliſſimum tamen eſt ſi duas ſpeluncas ſimpliciter accipiamus vno aditu peruias: ſiue quod ſtatim ab ingreſſu duæ ſe aperirent; ſiue quod vna poſt alteram. Quæ enim huiuſmodi erant maximè probabantur; vt conſtat etiam de ſpelunca in qua Chriſtus Dominus ſepultus eſt, niſi enim duplicem hac ratione fuiſſe intelligamus, difficile admodum erit conciliare inter ſe Euangeliſtarum dicta; quorſum vnus indicat ſuſcitato Domino Angelum mulieribus adſtitiſſe extra *monumentum*; alius verò in monumentum ingreſſis: quod nullum diſſidium continet; ſi ſpelunca Domini duplicata fuiſſe intelligatur: in interiori autem manu intra lapidem excauata, ſepultum Dominum; in exteriori vero paratum ad ſepulchrum: in illam non ingreſſas mulieres, ſed in iſtam exteriorem. Qui autem Euangeliſta narrat extra *monumentum* Angelum apparuiſſe, *monumenti* vocabulo ſpeluncam interiorem accipit in qua propriè conditus Dominus: qui verò in monumento; ſpeluncam exteriorem intelligit, quæ quaſi veſtibulum erat alterius. Qua de re fuſiùs apud Maldonatum[b].

At qualis aditus eſſet ad has ſpeluncas ambigi poteſt ex eo, quod habet Diuus Ioannes cap. 11. de ſepulchro Lazari. *Erat autem ſpelunca & lapis ſuperpoſitus.* Ex quo loco colligit Caietanus[c], *Os ſpeluncæ* non ad latus; ſed ſuperne patuiſſe. Alij hoc eludere conantur; quod *ſuper* non ſit referendum ad ſpeluncam; ſed ad parietem, & latus illius. Alij quod particula, ſuper, Hebræis ſignificet ſimpliciter *ad poſitionem* quamcunque ſic enim dici alicubi[d]. Super columnas fuiſſe malogranata, quæ tamen erant circumcirca dependula. At quid de verbo *imponendi*, quo vſus eſt noſter interpres exprimens etiam maximè vocem Græcam idem ſignificantem? *impoſitus* enim dicitur lapis cum quid infernè ſub ſe claudit, & premit. Non puto autem in hoc valde laborandum eſſe. Oſtia enim ſpeluncæ non vna omnia ratione fuere. Alia enim ad latus aperta; alia ſupernè; & quæ talia erant formam habebant Putei; vnde ſæpius in ſcripturis *putei* mentio in re mœſta, & perdita. Pſalm. 54. *tu verò deduces eos in puteum interitus.* Id eſt ad ſepulchrum; cum id minimè formidabunt. Ad hanc eandem formam videmus noſtro tempore vulgaria ſepulchra inſtructa; quæ vnico oſtiolo clauſa aditum habent non per ingreſſum, ſed per deſcenſum. Chriſti ergo Domini ſepulchrum duplici oſtio claudebatur vtroque ad latus. At Lazari ſupernè patebat. Propterea lapis in huius ſepulchro *ſuperpoſitus* dicitur: in Chriſti verò aduolutus ad oſtium. At quando in hac ſpelunca cadauera collocata: an vt in *arca* prius clauſa? non puto; vt clare colligitur ex Lazari, & Chriſti Domini ſuſcitatione. Id tamen exiſtimo: ad interiora latera ſpeluncæ excauata loculos, qui ritè cadauera exciperent; quales plures nunc etiam cernimus in criptis Sanctorum Romæ. Ab Hebræis enim & illorum conſuetudine in ſpeluncis condendi cadauera, morem fluxiſſe puto, qui in prima Eccleſia ſeruatus, ſepeliendi corpora in cauernis, & arenariis, & ſpecubus quibuſcunque ſubterraneis. Et hæc de forma. At vbi hæ ſpeluncæ ſitæ? dixi iam in parte agri minime ad fructus ferendos idonea. Propterea autem ad hunc vſum aſſumptæ, quod viderentur, latibula quædam eſſe à natura parata; vt iis mortui recondantur: vnde, & qui viuentes ab aliorum ſe violentia in ſpecuum latebris tutantur *inter mortuos computari dicuntur*, nimirum, quod cauernæ non viuorum, ſed mortuorum debeant eſſe receptacula. Inde Dauid cum ſemper in cauernis latitaret profugus à furore Saulis, quæritur, quod ſit adhuc *viuus inter mortuos computatus*. Quod verò Lucanus alicubi *antrum* appellat vbi Alexander Magnus compoſitus; non puto id accipiendum quaſi vera ſpelunca fuerit; ſed Metaphoricè loquutum, cæcum ædificium à Ptolomæo Ægypti Rege excitatum ſic appellaſſe vbi de Cæſare[e] illud viſente.

Effoſſum tumulis cupide deſcendit in antrum
Illic Pellæi proles veſana Philippi
Fœlix prædo iacet terrarum.

De quo eodem Alexandri ſepulchro ſic fortunam alloquitur idem Lucanus[f].

Cum tibi ſacrato Macedo ſeruetur in antro
Et Regum cineres extructo monte quieſcant.

Poſt ſpeluncas ſequuntur *ſcrobes & foueæ*; in vſum ſepeliendorum corporum iam inde ab initio generis humani natura ipſa monſtrante repertæ, nam & iis animalia nonnulla ſui generis cadauera recondunt. Cicero de legibus[g], *Mihi quidem antiquiſſima ſepulturæ genus illud fuiſſe videtur quo apud Xenophontē Cyrus vtitur.* At Cyrus ſic apud Xenophontem ſepeliri præcipit lib. vltimo. *Meum autem corpus filij cum è vita migrauero, neque in auro neque in argento, neque quopiam loculo condatis; verum terra quamprimum reddatis. Quid enim præſtabilius, ac beatius, quam in humo miſceri, quæ omnia pulchra, omnia bona parit?* Cur autem ſibi hoc ſepulturæ genus antiquiſſimum videatur rationem affert Cicero *redditur*, inquit, *terræ corpus, & ita locatum, & ſitum quaſi operimento matris obducitur.* Quod enim obuium id, & facile maximè ſit omnibuſque terra pateat quæ effodi poſſit, & ſinu ſuo mortuos recipere id quoque ab antiquiſſimis temporibus vſurpatum fuiſſe conſentaneum eſt. Operoſa enim, & quæcunque arte parantur longè iis poſteriora ſunt quæ natura ipſa mortalibus ſuggerit. Et ſanè dubium non eſt quin primus omnium, qui vnquam tumulati fuerint hac ratione ſit ſepulturæ mandatus. Abel enim à fratre occiſus non aliter funeratus eſt, quod indicant Dei verba increpantis, & ſententiam in fratricidam

a Cap. 23.
b In Matth. 27.
c Ibi.
d Ierem. 52.
e Lucan. lib. 10.
f lib. 8.
g lib. 2.

a Gen. c. 3.

dam fetentis [a], *maledictus eris super terram qua aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua; cum operatus fueris eam non dabit sibi fructus suos.* Supplicium iustissimum, vt qui terram verterat ad occulendum fratris corpus, quem scelestissimè interemerat, idem ab ea non nisi spinas & tribulos referret, dignas segetes tam diro semine. Quid enim aliud spetare debebat fratricida à fratris sanguine; quem impiè effuderat, nisi messem dolorum, & miseræ vexationis? Antiquissimum ergo sepulturæ genus *terra condere*: vnde, & Iob [b].

b Cap. 1.

Nudus egressus sum ex vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc siue vt legunt Hieronymus & alij. *Nudus exiui de vtero matris meæ, & nudus reuertar in terram.* Quod Gregorius Paraphrasticos explicat. *Nudum me nascentem & in hanc lucem venientem terra protulit, nudum me exeuntem, & discedentem terra recipiet.* Quare in Ecclesiastico [c], *iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum vsque in diem sepulturæ in matrem omnium*: hoc enim illud est quod Deus in Adam protulit [d], *terra es & in terram ibis.*

c Cap 40.

d Genes. 2.

Ab hac porrò sepeliendi ratione plurimæ loquendi formulæ, ortum habuere, quæ tum in sacris tum in profanis litteris in re funebri vsurpantur. Inde est enim quod in *inferiora terræ, & in foueas lacusque* descendere sit pro sepeliri positum. Psal. 62. *Introibunt in inferiora terræ tradentur in manus gladij partes vulpium erunt.* Quo, & illud non dissimiliter spectat [e]; *donec fodiatur peccatorum fouea.* Cuius simplicissimus sensus est, *donec mortuus sepulturæ mandetur.* At apud Latinos modi illi dicendi hinc sunt vsurpati. *tumulare, terram aggerere, glebam pulueremque inicere*, & plures alij persimiles de quibus apud Britonium pro [f] eo quod est *sepelire.* Nam qui fossa humo conduntur terra eadem cooperiuntur, quæ eruta fuerat; vnde quod terram aggerere sit *sepelire.* At quia *aggesta tellus* in tumulum assurgit; tum sponte sua quia inuersa est; tum ob infossum cadauer. Inde *Tumulus* pro sepulchro, & tumulari tumuloque inferri pro sepeliri. Et inde quoque est quod terram *leuem, & grauem* iis quibus bene vel malè vellent precabantur, notissima formula quæ non solum in sepulchris terra obrutis adhuc cernitur, sed in iis etiam, quæ marmorea sunt, & super terram extant his notis S. T. T. L. *Sit tibi terra leuis.* Ex quo licet obseruare antiquissimum omnino, & vsitatissimum fuisse mortuos humare: quando voces illius modi propriæ ad alios quoque sepeliendi ritus transferuntur.

e Psal. 95.

f lib. 8. de formul. antiq.

Verum non dissimulabo hoc loco superstitiosam veterum opinionem ex qua precationes istæ proueniebant. Putabant enim mortuorum animas, & manes, in ipsismet conditoriis includi quibus corpora claudebantur: ita tamen vt possent aliquando inde vagari vel sponte, vel carminibus euocatæ, quam opinionem in Palæstina quoque viguisse, & apud Iudæos maximè argumento sunt Saulis leges, & deinde ipsius cum Pytonissa colloquium, à qua postulauit [g] Samuelis animam sibi magico murmure sisti, & repræsentari: eas porrò, quæ euocatæ non adessent pondere premi putabant telluris aggestæ; contra vero placidè cubare, & mollissimè tegi quæ facilè respondetent. Hinc aliis terram *leuem*, grauem verò aliis precabantur. Quintilianus [h]. In declamatione de sepulchro violato, & ritum, & causam illius simul amplectitur. *Nunc barbaro carmine*

g lib. 1. Reg. 28.

h De clamat. 10.

Sepran. in Dani d.

grauem terram totis noctibus pulsat, & impositum sibi sepulchrum quod non possit euoluere, qua solebat ipsos discutere inferos vmbra miratur. Conqueritur enim in illa declamatione nescio quis, quod vmbra defuncti ad se sæpius venire per noctes solita magicis incantationibus apparere desiisset, quæ terram illi grauem reddiderant. Subdit ergo. *queritur solito terram grauiorem vtique cum sentit venisse noctem; quando vmbra feliciores dimittuntur ad manes.* Porro adeò in omnium ore etiam rudium, & puerorum, & imperitorum hæc erat precandi, aut imprecandi forma, vt ex ea Tertullianus [i] argumentum ducat ad ostendendum ex omnium consensu animæ immortalitatem. *Quid*, inquit, *quod mortuo vt sentienti maledicis ....terram grauem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum.* Et subdit, *si nihil passionis est tibi post mortem.... si nihil es cur mentiris in te quasi aliquid pati possis?* At festiuissimum Martialis ingenium duplicis inde traxit ioci materiam; vtriusque argutissimi primus est in Epitaphio [k] Philenis cui ob id terram leuem precatur; vt facilius eius à canibus ossa effodi possent.

i lib. de testim. animæ cap 4.

k lib 9. Epigram.

Sit tibi terra leuis, mollique tegaris arena
Ne tua non possent eruere ossa canes.

Alter locus est in Epitaphio desidis coloni, & qualem prorsus Cato à Villa & agro suo ablegabat.

Heredes nolite breuem sepelire colonum.
Nam terra est illi quantulacunque grauis

Non omittam etiam apud Christianos nonnunquam hanc precationem vsurpatam: non tamen quod de inclusione, aut vagatione animarum peruersè cum Ethnicis sentirent: sed quod per eam formam loquendi quietem quam defunctis optabant testabantur. Itaque inter Christianorum vota, & precationes erant vt *defuncti quiescerent in pace, placidè quiescerent: vt eorum cineres, & ossa molliter cubarent; vt terram denique leuem haberent.* Cæterum quia scrobibus, & leui tantum tumulo inclusa corpora periculum erat ne à feris agrestibus eruerentur, aut à subterraneis exederentur; vtrique malo occurrendum putarunt; & quidem vt feræ agrestes arcerentur, locus totus cespitibus circundabatur. Obseruauit id Lilius Giraldus in suo libro de sepeliendi ritu: his verbis. *Consueuisse veteres aggerare testas glebasque, interdum arbores serere; quod & Platoni placuit, & nunc aliquando Turcæ; ne videlicet feræ animalia, & bruta sepulterum ossa effoderent.* At subterraneis incursibus obuiam ibant, fossas ipsas lapidibus insternendo. Suetonius in Nerone [l], *Vt quam primum se impendentibus contumeliis eriperet, Scrobem coram sibi fieri imperauit dimensus ad corporis sui modulum, componique simul si qua inuenirentur frusta marmoris, & aquam simul lignaque conferri curando mox cadaueri.* Hieronymus de Christianis [m]. *Clerici quibus id officij est cruentum linteo cadauer obuoluunt, & fossam humum lapidibus consternentes ex more tumulum parant. Et hæc de sepulchris transitoriis, & non operosis.*

l Cap 49.

m Epist. 74.

Capvt VII.

Ad locum 2. Paral 28. 27.

Dormiuitque Achaz cum patribus suis, & sepelierunt eum in Ciuitate Ierusalem: neque enim receperunt eum in sepulchra Regum Israel.

Regum, & Principum virorum ſepulchra magnificentiſſimè apud Iudæos extructa: in iis inſana profuſiones apud alios legibus temperata: ſepulchra patentia, dealbata, incruſtata, quæ? Chriſti Domini ſimilitudo in Phariſæos vnde deducta? Dauid ſemel & iterum explicatus.

ET hæc rudi adhuc ſæculo, & luxus ignaro: poſtmodum verò tanta magnificentia extrui ſepulchra cœpere; vt nullibi magis viſi ſint homines affectaſſe nominis immortalitatem, quàm vnde maximè probantur eſſe mortales. Itaque à ſpeluncis, & ſcrobibus quæ Abrahamo, & reliquis Patriarchis placuere, breui tranſitus factus eſt ad moles ſumptuoſiſſimas, & admirandas adeo, vt inter inſignia artis opera etiam apud Hebræos ſepulchra ipſa fuerint connumerata. Inde enim eſt quod Dauid olim, & poſtmodum Chriſtus Dominus ad eas res ſignificandas, quæ pulcherrimum ſui ſpectaculum oculis exhibent, ſepulchrorum ſimilitudine vti voluerint. Loquens enim Dauid de iis qui mellita oratione, & verbis fallacibus alios circumueniunt; aliud ore promentes, aliud corde prementes, ſimiles illos dicit, *ſepulchris patentibus*, id eſt in publico
a Paral.7. extructis, & omnibus expoſitis [a], *Sepulchrum patens eſt guttur eorum linguis doloſè agebant.* Hæc enim ſepulchra magnificentiſſima erant, & pulcherrima ſpecie; vnde ad ſe oculos ſpectantium alliciebant, & iucundiſſima voluptate detinebant: nec quiſquam putaſſet rerum neſcius in mole ornatiſſima tam fœda recondi. Cum his igitur illos comparans dicit, *guttur eorum*, eſſe quaſi ſepulchrum *patens*. Guttur enim hic eorum ſermo eſt blandiſſimus, & ſuauiſſimus; in omnem obſequij ſpeciem compoſitus; proſſus vt auribus ita iucundus accidat, vt oculis ſe præbet, *ſepulchrum patens*, & in loco edito ornatiſſimè extructum, & omnibus expoſitum. At vero quid claudatur vide tam pulchro tectorio; vt enim ſepulchrum illud pulcherrimum nihil aliud continet quam putres carnes, & ſqualida oſſa, & cineres mortuorum; ita ſub illa mellita oratione, & adeò in ſpeciem iucunda, nil niſi venena clauduntur, & mille malæ peſtes, quas coquunt in eum quem blande demulcent. Similiter Chriſtus Dominus ſcribas & Phariſæos ſepul-
b Matth.23. 27. chris comparat [b], *ſimiles enim eſtis*, inquit, *ſepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus ſpecioſa.* Ita ne verò, vt externam illam & magnificam ſpeciem Phariſæorum qualis & quanta eſſet oſtenderet, nihil habuit aptius quam pulchritudinem ſepulchrorum? nihil omnino; quia verè hæc inſigni prorſus ornatu extructa erant; & eiuſmodi vt inter publica opera, & paſſim obuia nihil eſſet magnificentius. Quod ſi apud Hebræos, multò magis apud Romanos, Græcos, & alias gentes. Aduertendum autem puto antequam longius procedamus, non omnibus probatam hanc ſepulchrorum effuſam magnificentiam. Ideo Athenienſibus olim viſum modum ei rei imponere, cæteris autem gentibus quod ſciam liberum cuique fuit qua vellent impenſa
c lib.2. ſepulchra conſtruere. Cicero de legibus [c] de Athenienſibus loquens. *Propter has amplitudines ſepulchrorum quas in Ceramico videmus, lege ſanctum eſt ne quis ſepulchrum faceret operoſius, quam quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos quos vocant licebat imponi.* Et paulo poſt de Demetrio agens orationem funerum perſcribente. *Sepulchris autem nouis modum finiuit; nam ſuper terra tumulum noluit quid ſtatui in Columellam tribus cubitis ne altiorem, aut menſam aut labellum, & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat.* Et paulò poſt de eadem re agens ex præſcripto Platonis *extrui*, inquit, *vetat ſepulchrum altius, quam quod quinque diebus homines quinque abſoluerint; nec ex lapide excitari plus, nec imponi: quam quod capiat laudem mortui inciſam ne plus quatuor heroicis verſibus quos longos appellat Ennius.* Sic ergo Athenienſes, at non ita Romani, nec alij Græci, & Hebræi ipſi quibus liberum erat pro cuiuſque arbitrio, & facultate hic opes effundere; & verè effuderunt, vt conſtare poterit, ex his quæ ſubijciemus de Regum ſepulchris, & virorum Principum: in his enim ſe luxus tota velificatione profudit. Ad quæ priuſquam accedamus ex proximis Ciceronis verbis intelligere poſſumus, quid ſint. *Sepulchra dealbata.* Et quæ in illis tanta pulchritudo, & ornatus vt cum Phariſæorum ſpecioſa oſtentatione conferri potuerit à Chriſto Domino. Eſt enim *ſepulchrum dealbatum*, quod fortaſſe quis ſuſpicetur leui tantum calce, aut gypſo illitum. Sed marmoreis cruſtis planè circumdatum: quale leges Athenienſes prohibebant vetantes ſepulchrum *opere tectorio* exornari. Eſt enim *tectorium* hoc loco non qualiſcunque inductio ad poliendum; vt nudum opus albarium, ſed tegumentum ex marmorum cruſtis: antiquis vſitatiſſimum in ædificiis ſumptuoſis propterea apud Matthæum Græce eſt, *κεκονιαμένοις Kekoniamenis*, quod eſt propriè *incruſtatis*: de quibus aliquid etiam preſſius deinceps dicemus.

CAPVT VIII.

Ad locum 1. Machab. 13. 27. Et ædificauit Simon ſuper ſepulchrum patris ſui, & fratrum ſuorum ædificium altum viſu, lapide polito, retro, & ante.

Sepulchralium molium apud Iudæos immenſa prorſus altitudo, & magnitudo: Ionathæ Machabæi ſepulchrum, nulli veterum ſecundum: eius, Dauidis, & aliorum ſimilium concamerata ſtructura plures in partes tributa, & quæ illæ: veſtibulum, conditorium Hypogæum, longitudo, & latitudo quid in ſepulchris, & vnde deſumpta: illuſtrati non vno loco lib. Paral. Machab. B. Marcus, & alij.

VT ergo aliquid diſtinctius de ſepulchrali hac magnificentia diſſeramus, tria in illis ſeorſim conſideranda proponimus, *ſtructuram*, *ornatum*, & *munimentum*, quorum trium materiam nobis ſuppeditat ſepulchrum Ionathæ, à fratre Simone extructum [d] quod nobis præibit; d 1. Mach. 13.
ad hæc tria quæſumus explicanda.

Per ſtructuram intelligo totum ædificium, quod ad ſui partes ſolidas: de quo prius quærendum; an ſemper ſub terram conditum: affirmant enim aliqui, & in vniuerſum volunt ſepulchra omnia ſubterranea fuiſſe. Colligunt ex non leui

leui coniectura, primo quod ſemper dicantur ad illa deſcendere qui ea, aut alia de cauſa adeunt aut vt mortuos inferant: & ſanè in Scriptura quoties ſepulchri mentio etiam deſcenſus adiungitur. quin etiam, & in externis ſcriptoribus. Lucanus de Cæſare ſepulchrum magni Alexandri inuiſente[a].

a lib. 10.

Defoſſum tumulis cuſpide deſcendit in antrum
Illic Pellæi proles veſana parentis.

Secundo ſepulchra omnia in Scriptura appellantur, *infernus, loca inferiora terræ: viſcera, & centrum terræ*: indicium ergo eſt, fuiſſe omnia communiter ſubterranea. At vero ex altera parte pugnat, quod tam multa quaſi ad publicum ſpectaculum extructa ſint, & ad viatores, & peregrinantes à longè etiam aduocandos, quod fruſtra fuiſſet, niſi ſuper terram, & quidem altiſſimè educta, & excitata eſſent. Et hoc non de vno, vel altero quod illi concedunt, ſed de omnibus paulò magnificentius extructis conuincit. Dicendum ergo; duo oportere diſtingui in ſepulchro quolibet, quod ad rem præſentem ſpectat. *Conditorium* ipſum, ſiue locum vbi corpus compoſitum; & molem ſuperextructam: illud forraſſe ſemper ſub terram; hæc vero ſemper edita, & educta. Propterea vtrumque; & quod in ſepulchra *deſcenderetur*, & quod nihilominus extarent, & ſui ſpectaculum longe præberent. quod hoc loco licet aduertere in ſepulchro Ionathæ magnificentiſſimo nec vlli ſecundo eorum quæ miratur antiquitas. *Ædificauit*, inquit, *ſuper ſepulchrum patris ſui ædificium altum viſu.*

Ex quo ſecundo loco quod ad ſtructuram ſpectat *altitudo* ſepulchrorum conſideranda ſe offert. Quæ ſanè fuit mira. Hoc enim Ionathæ ſepulchrum tam altè eductum; vt longè etiam à nauigantibus cerneretur quod omnino fidem excederet; niſi ab auctore ſummæ fidei traderetur. Cæterum in hoc ædificiorum genere altitudinem antiquis maximè ſemper probatam non ignoramus. Hinc enim Mauſoleum inter ſeptem orbis miracula connumeratum ad centum & quadraginta pedes eductum erat in altum; vt tradit Plinius[b]. Quæ tamen altitudo tanta non videtur eſſe, quanta ſignificatur in ſepulchro Ionathæ; nec eiuſmodi vt propterea Martialis dicere debuerit.

b lib. 36. c. 15

Aere nec vacuo pendentia Mauſolea.

Præſertim cum ſepulchrum Porſenæ Regis quinquies tanto altius fuiſſe colligatur ex eodem Plinio[c]. Itaut totius ædificij altitudo, ſi rectè ſumma ad calculum redigatur ad ſexentos pedes aſſurgeret; ſed dicendum hic exiſtimo aliam fuiſſe altitudinem totius molis, aliam ſolidæ ſtructuræ. Illam enim implebant columnæ, & pyramides aliæ ſuper alias impoſitæ: hæc verò tantum ex concamerata lateribus attollebatur. Quando ergo Mauſolei altitudo ad centum quadraginta pedes pertinuiſſe dicitur, de ſtructura ipſa eſt intelligendum: at cum dicitur ſepulchrum Ionathæ ita eductum, vt à nauigantibus procul etiam videri poſſet, intelligendum eſt id ratione columnarum, quæ aliæ ſuper alias impoſitæ erigebantur. Quamquam ne quid diſſimulem id quod à nauigantibus videri poterat in ſepulchro Ionathæ, non dicitur ſolum ipſius faſtigium; ſed naues in ipſo exculptæ ita enim habet *Iuxta arma naues ſculptæ quæ viderentur à nauigantibus.* Quomodo enim id verum ſit in ſummo faſtigio totius molis tanta magnitudine potuiſſe naues exculpi, vt procul à nauigantibus cernerentur? Sed dicendum in hac oratione, *Arma, & naues, quæ viderentur* particulam *quæ* non illa duo tantum referre; ſed omnia quæ præceſſerunt; quod eſt totius operis cacumen: etiamſi enim in extremo littore ad ipſam maris oram fuiſſet ædificium; vix tamen potuiſſent a nauigantibus diſcerni, quæ in ſummitate cælata fuiſſent. Quanto ergo minus cum ſepulchrum hoc eſſet in monte Modin qui procul à mari aberat millibus paſſuum fere duodecim; vt colligitur ex Chriſtiano Adricomio in deſcriptione Terræ ſanctæ; quæ tamen à mari diſtantia ſummæ omnino magnitudinis, & altitudinis fuiſſe conuincit molem illam quæ à *nauigantibus omnibus* diſcerneretur ita enim ſignanter Scriptura loquitur; ne forte ab vno, vel altero cui lincei oculi conſpectam putaremus.

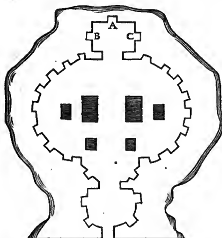
c Eod. lib. cap. 13.

Tertio loco in ſtructura, concameratio ipſa eſt perpendenda; an multiplex ea, non ſimplex tantùm fuerit? Certa autem res, multiplicem planè fuiſſe totúmque ædificium non vna tantùm, aut altera cellula abſolutum; ſed pluribus omnino: non ſolùm quia moles ipſa latitudine laxabatur, ſed etiam quia in altum ſurgebat. Itaque non tantùm erant aliæ poſt alias, ſed aliæ ſuper alias concamerationes, & quaſi conclauia. Extat delineatio ſepulchri Dauidis apud Sebaſtianum Serlium, quem perpendunt ex noſtris[d] Pineda & [e] Villalpandus, in eo autem cernuntur ſub marmoreo monte tres cellæ excauatæ ſuis quæque teſtudinibus diſtinctæ, prima & tertia paulò anguſtiores; media autem planè ampliſſima; cuius teſtudo maxima quatuor pilis, ſeu paraſtatis incumbit, quæ inſtar columnarum ſunt; ex eodem natiuo marmore, & circum circa acciſo formatæ; ſunt autem ad latera harum cellularum in ipſo marmore loculi; plures ad capacitatem hominis excauati ad eam formam, qua nunc plures viſuntur Romæ in cryptis ſanctorum. præſertim S. Sebaſtiani: in prima cellula quatuor ſunt: bini ex vtraque parte: in tertia duo tantum; in media ampliſſima octodecim, nouem ex vtraque parte. Et hoc integrum Dauidis ſepulchrum nonnulli eſſe volunt. Alij, vt Villalpandus veſtibulum tantum ſepulchri; interius enim illud abſceſſiſſe multo ſpatio laxatum; quod probabilius eſt, & colligitur ex Ioſepho[f].

d l. 8. de Salomon. c. 3

e in Ezechielem.

f lib. 7. de bel. c. 18.

Nobis ex hoc loco ſit ſatis colligere plurea
cellulas hæc magnifica ſepulchra continuiſſe
alias poſt alias,ſed & alias etiam ſuper alias;quod
a lib.2. c.32. colligo ex libro Paralipomenon [a]. Vbi Ezechias
ſepultus dicitur, *ſuper ſepulchra filiorum Dauid,*
quod, quid ſit Interpretes quatuor. LXX. ver-
tunt. *In aſcenſione ſepulchrorum Dauid.* Pagninus.
in excelſo ſepulchro. Tigurina. *In inſignibus ſe-
pulchris* Regia. *In ſublimitate ſepulchrorum.*
Quorum omnium ſimpliciſſimus ſenſus mihi
videtur eſſe;vt in ſuperiori aliqua ſepulchri cel-
lula conditum intelligamus. Hoc enim pacto
omnia clara ſunt. Verum vt tota horum ſepul-
chrorum ſtructura diſtinctius adhuc perſpiciatur,
præſtat plures eius partes conſiderare,quæ ſubin-
de ab antiquis ſcriptoribus cum de ſepulchris
agunt commemorantur. Hæc autem ſunt, *veſti-
bulum, Conditorium, Hypogæum, Loculi: Longitu-
do, Latitudo ſepulchri, Domuncula ad illud, vel
ſuper illud.*

Veſtibulum ſepulchri erat meo iudicio pars
illa, quæ ſemper patebat; omnibus peruia; ſiue
vna, ſiue pluribus cellulis diſtincta; aut in mar-
more exciſis, aut concameratis: vbi habitaſſe ij
cenſendi ſunt quos in Euangelio, & alibi legimus
in ſepulchris ſolitos diuerſari: quorum mentio
b Pſal.67. in Pſalmis [b] & apud Matthæum [c] vbi duo di-
c Cap.8. 28. cuntur Chriſto Domino occurriſſe, *exeuntes de
monumentis*, in quibus ſolitos illos habitare re-
d Cap.5. 3. fert Marcus [d] & Lucas [e] in quibus etiam com-
e Cap.8. 27. moratos martyres ſcimus ex vita S. Vrbani, &
f Hom.40. tradit Chryſoſtomus [f] ad populum, *hi quidem,*
inquiens, *in monumentis, & ſepulchris, hi vero in
deſertis habitabant.* Denique & olim in iiſdem
meretrices magis infames proſtituiſſe auctor eſt
g lib.1. epig. 35. Martialis [g].

Abſcondunt ſpurcas, & monumenta lupas.

Nimirum ibi illæ habitabant, quo miſeros homi-
nes perducebant, & nunc perducunt; ad ſepulchra
ſcilicet.

Præter veſtibulum eſt etiam mentio Condi-
torij, quod non eſt totum ſepulchrum; ſed in il-
lo ea pars tantum, in qua propriè corpus collo-
catum. De eo apud Petronium cum de matrona
Epheſina, quæ virum extulerat, etiam ſepultum
non deſerebat. *Non contenta,* inquit, *vulgari, fu-
nus paſſis proſequi crinibus, aut nudatum pectus in
conſpectu frequentia plangere, in Conditorium etiam
proſecuta eſt defunctum.* Et ſubdit. *Cœpiſſe de-
inde corpus ritè locatum cuſtodire, ac totis diebus,
& noctibus deflere.* Erat autem hæc potiſſima
pars ſepulchri; vt pote quæ propriè ad id erat ſe-
pulchra deſtinata nempe recipiendo cadaueri:
vnde *Conditorium* ſimpliciter nonnunquam po- h lib.6.ep.10.
ſitum pro ſepulchro. Plinius minor [h]. *Tam rara
in amicitia fides, tam parata obliuio mortuorum; vt
ipſi nobis debeamus etiam Conditoria extruere; om-
nium hæredum officia præuenire.* Claudebatur por-
rò Conditorium oſtio ſuo ne in illud omnibus
aditus pateret vt in veſtibulum de quo oſtio ac-
cipiendum, quod tradit Matthæus [i]. *Et aduoluit* i Cap.27.60
ſaxum magnum ad oſtium monumenti, & abiit.
Hoc enim non erat oſtium totius ſepulchri, ſed
interioris, relicto libero ingreſſu ad *Veſtibulum*:
quod colligitur; quia *mulieres ingreſſæ in monu-
mentum,* vt narrat Marcus [k]. *Viderunt reuolutum* k Cap.16.6.
lapidem, & Angelum ſedentem ſuper eum; quomo-
do enim ingreſſæ ſi non intelligimus lapidem
tantum ad Conditorium ipſum aduolutum, pri-
mo veſtibulo patente; rariſſimè verò hoc oſtium
aperiri ſolitum indicat Marcellinus [l]. *Bibliothe-* l lib.14.
cis, inquit, *ſepulchrorum ritu in perpetuum clauſis,*
meminit etiam Petronius loc. cit. *præcluſis Con-
ditorij foribus:* (quæ recenti adhuc funere patue-
rant; matronam etiam ibidem virum lugente) *vt
quiſque notus ignotuſque veniſſet, putaſſet expiraſ-
ſe ſuper corpus viri pudiciſſimam vxorem.* Vopiſ-
cus in Tacito. *Mortis omnia hæc fuere: patris
ſepulchrum diſruptis ianuis ſe aperuit.* Sed & ia-
nitorum ſepulchralium mentio, apud Firmicum
[m] *Mercurius cum Saturno in tertio loco pariliter* m lib.3. c.12.
*conſtitutus pollinctores facit, & funerarios mortuo-
rum cadauerum cuſtodes, & ſepulchrorum ia-
nitores.*

Sequuntur

Sequuntur *Loculi* quos in sepulchri structura memorant recentiores, eosque definiunt fuisse modica receptacula; siue sinus excisos ad latera Conditorij in quibus corpora defunctorum reponebantur. Ita volunt Marlianus [a] Kirchmannus [b] Serlius [c] Et alij; moti quod veteres scriptores in Loculis tradant defunctorũ corpora locari consueuisse: sed meo iudicio *Loculi* in re funebri aliud nõ erant; quam *arca, aut lectus funeralis*, quibus cadauera includebãtur vel reclinabantur; receptacula autem illa ad parietes Conditorij, siue *cellula*, aut *sinus*; quos alios sequutus paulò ante etiam *Loculos* nominaui *Loculamenta* potius dicebantur, pro feretro autem Loculum dixit vulgatus Interpres [d], *Accessit*, inquit, Iesus, & tetigit *Loculum, & steterunt qui portabant*. Similiter D. Ambrosius in Commentario illius loci. *Qui quidem mortuus in Loculo materialibus quatuor ad sepulchrum ferebatur elementis*. Et paulò post feretrum appellat, quem loculum dixerat. *Quid enim aliud nisi quasi in quodam feretro hoc est supremi funeris instrumento iacemus exanimes cum vel ignis, &c.* At alij Loculum pro arca appellauere vt Plinius [e] vbi de Pyrrhi pollice in dextro pede loquitur, *quem cremari cum reliquo corpore non potuisse tradunt conditumque Loculo in Templo.*

a li. 4. Topogr. c. 29.
b lib. 3. c. 15. de Rom. fun.
c lib. 3. de Archit.
d Luc. 7. 35.
e lib. 7. c. 2.

Tertio loco Hypogæum inter partes sepulchri recensetur; quæ vox generaliter significat subterraneam quamcunque cellulam. Meminit autem illius Petronius in sæpius memorata narratione de matrona Ephesina. *In Conditorium*, inquit, *est prosequuta defunctum positumque in Hypogæo græco more corpus custodire cæpit*, &c. quibus verbis videtur distinguere, *Hypogæum* à *Conditorio*, vt verè distinguebatur: Nam Conditorium quæcunque cellula cadaueri condendo destinata, *Hypogæum* verò tantum subterranea. At inde satis colligimus habuisse sepulchra superiores, & inferiores concamerationes. Si enim Hypogæum inter partes & membra sepulchri oportuit omnino fuisse alias superiores, & eductas supra terram: quorsum subterraneas in illis cellulas distinctè signare; si omnes subterraneæ fuissent.

Quarto loco in structura erat longitudo, & latitudo ædificij maior pro cuiusque modo: erat autem *Latitudo* sepulchri, quæ etiam frons illius dicebatur: *longitudo* verò, quæ procursus in agrum. Cuius vtriusque tanta religio antiquis, vt ne violarentur, definitam vtriusque mensuram inscribendam in toto ædificio putauerint: nimirum vt monerentur alij quatenus abstinere deberent à terra, vel lapidibus subruendis. Sic sæpissime in antiquis monumentis legitur. *In fronte pedes tot: in agrum pedes tot.*

Denique domunculæ etiam aliquando sepulchris istis maioribus circumstruebantur quarum frequens mentio in antiquis inscriptionibus; de quibus possunt Consuli Kirchmannus, & Iacobonus in locis citatis in auctorum indiculo quem in operis ingressu posuimus.

CAPVT IX.

Ad loc. Psal. 48.

Sepulchra eorum domus illorum in æternum: tabernacula eorum à progenie in progenie: vocauerunt nomina sua in terris suis.

Sepulchralium ornamentorum splendor, & varietas quanta apud Hebræos: ea in adiuncta distincta, & coniuncta: hæc in peregrini marmoris crustis, & expolitis, aut cælatis, opereque tectorio totius ædificij maximè sita: in iis elogia, Inscriptiones, Tituli, quorum quis apud Hebræos vsus, & à quo tempore accuratè ostensum: Moses, Dauid & alij non semel explicati.

IAm verò de ornamentis sepulchrorum agendum, quæ varia omnia, & splendidissima fuere. Ea autem distinguo *in coniuncta, & adiuncta.*

Inter coniuncta primo loco erant pretiosa tectoria; aliquando ex solo gypso opere albario; frequentius vero, ex marmorum crustis pario candore nitentibus; à quo hæc magnifica sepulchra noster Interpres *dealbata* appellauit; non quod simpliciter, vt iam monui, calcis aut gypsi flore illita; sed quia candentibus crustis indura. Quod ornamenti genus in Ionathæ sepulchro signantes commendatur illis verbis. *Ædificauit*, inquit, *ædificium altum visu lapide polito retro, & ante.* quod est. Non in fronte solum; sed vndique ex omni parte secto marmore conuestisse: quanti autem apud Antiquos is ornatus fieret, non est quod moneam; cum ea nostro æuo id æstimare liceat; in quo cum luxus in immensum excreuerit, non eò tamen adhuc peruenit vt totas vndique domus, & ædificia posset incrustare. Seneca etiam id suo tempore inter illa recenset, quæ stupebat vulgus [f], *miramur*, inquit, *parietes tenui marmore inductos cum sciamus quale sit quod absconditur: oculis nostris imponimus.*

f Epist. 96.

Secundo *crusta ista* marmoreæ tersæ aliquando cælatæ: quod de sarcophago ipso, & arca sepulchrali adeò notum est, vt nullo monitore sit opus. Supersunt enim adhuc Romæ, & alibi huiusmodi plures Loculi marmorei, quæ simpliciter sepulchra appellantur; cælata artificiosissimè vel in fronte tantum; vel ex omni parte. Non ergo de hac solum parte sepulchrali, sed de vniuerso eius ædificio id etiam affirmo; vt colligere possumus ex eo quod vulgatus interpres sepulchra hæc Regum magnifica, & sumptuosa Mausolea solet appellare de Iosia [g], *mortuusque est, & sepultus in Mausoleo patrum suorum.* In Hebræo enim non habetur in Mausoleo, sed significatur in pulcherrimo & sumptuosissimo sepulchro conditus; quod vt quale esset, noster interpres exprimeret, *Mausoleum* appellauit. Erat autem Mausoleum sepulchrum Mausuli Cariæ Reguli; de quo inter alia ornamenta constat fuisse à præstantissimis sculptoribus vndique artificiosissimè cælatum, vt narrat Plinius [h] tanto successu vt inter septem orbis miracula fuerit connumeratum ab eo ergo reliqua sepulchra pari, vel consimili artificio extructa *Mausolea* etiam nuncupata; cuiusmodi Hierosolymis fuere complura monumenta Regum.

g 2. Paral. 35. 24.
h lib. 35. c. 5.

Tertio loco inter ornamenta coniuncta referri debent *sepulchrales inscriptiones*, quæ sine dubio molē totam mirè exornabant, & oculos & animos iucundissimo spectaculo pascebant. Illorum vsum apud Latinos, & Græcos, qui non norunt, nihil norunt: an vero Hebræis etiam receptæ fuerint nonnihil ambigitur; nec certum ea de re andent

aliqui

aliqui signare responsum; immerito sanè. Certissimum enim est hac illis sepulchrorum inscri-
a Cap. 35. 20 ptiones vsitatas. Quare in Genesi [a]. *Mortua est ergo Rachel, & sepulta est in via qua ducit Ephratam erexitque Iacob titulum super sepulchrum eius. Hic est titulus monumenti, Rachel vsque in præsentem diem.* Hoc enim loco. *Titulus* nihil aliud est quam *sepulchralis inscriptio*, quam Græco vocabulo etiam *Elogium*, & *Epitaphium* Latini dicunt. Græci autem ipsi *Epigraphim*. Licet enim Hebræa vox quam noster *titulus* reddidit
b Comment. in 2. Reg. c. 16. plura significet; vt alibi diximus [b]. Hoc tamen loco noster Interpres pro *carmine sepulchrali* accipit: & meritissimo; vt ex consequentibus patet, & antecedentibus. *Tituli* enim vocabulum cum de re funebri sermo est, hoc significare, res est notissima. Capitolinus in vita Gordiani. *Sepulchrum illi milites apud Circum Castrum fecerunt: in finibus Persidis: titulum huiusmodi addentes, & Græcis, & Latinis, & Persicis & Iudaicis, & Ægyptiacis litteris vt ab omnibus legeretur DIVO GORDIANO VICTORI, &c.* Ouidius in Epistola Hypermestre ad Linum

Sculptaque sint titulo nostra sepulchra breui

Martialis lib. 1. Epigrammate 71.

Quisquis læta tuis, & sera parentibus optas
Fata, breuem titulum marmoris huius ama

Trebellius Pollio in Valeriano. *Mittendum in litteras censui hunc Valerianũ circa Mediolanum sepulcrũ addito titulo Claudij iussu VALERIANVS IMP.* Qui ergo negant in sepulchro vxoris à Patriarcha Iacob inscriptionem insculptam; & titulum, columnam, aut Pyramidem interpretantur vt Brocardus, perspicue falluntur. Mouentur enim quod sacra Historia dicat à Iacob *titulum* erectum: quod de columna tantum, Pyramide, aut alia persimili mole intelligendum putant; de inscriptione non item. Inscriptio enim marmori insculpitur, non erigitur. Sed miror nõ id scire istos, quod pueri sciunt. Lapidem inscriptum & litteratum appellari quoque figura vsitatissima *inscriptionem, & elogium* & cõtra elogium ipsum appellari marmor, & lapidem: proinde quæ vni conueniunt; alteri attribui: dicique sic legi lapidem vt erigi inscriptionem. Titulus ergo ceu inscriptio erigitur; quia marmor illa notatum erigitur. Sic Cato apud Ciceronem de senectute sepulchrum se legere dixit. *Nec sepulchra legens*, inquit, vereor quod aiunt ne memoriam perdam, his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. Repeto ergo, & claudo, quod dixeram. Tituli nomen significare semper inscriptionem, marmori, lapidi, columnæ, pyramidi inditam; aut aliam etiam quamcunque: cum verò de mortuis agitur restringi ad *sepulchralem*.

At quid ea continebat? longum nimis id esset disserere breuiter tamen sufficiat indicasse, continuisse nomen, laudes, ætatem defuncti, & vota superstitum. *Nomen* defuncti dixi; quod adeo certum, vt ob id aliquando sepulchra nomina sint appellata, & terra quæ sepulchra sustinet mortuorum nomina gerere dicatur, & apud po-
c lib. 2. steros propagare. Plinius [c]; *Hæc*, inquit, *monumenta, & titulos gerit nomenque propagans nostrum, & memoriam extendens contra breuitatem vitæ, &c.* Et hæc illa nomina sunt, quæ Regius Vates dicit conscripta à diuitibus huius sæculi *in terris suis* Psal. 48. *sepulchra*, inquit *eorum Domus illorum in æternum; tabernacula eorum à progenie in progeniem, vocauerunt nomina sua in terris suis:* merito enim significat inscribere diuites *nomina sua* sepulchris, cur id? quia hæc verè *Domus illorum* in perpetuas æternitates futuræ sunt. Domus enim istas, quas viuentes incolunt; non domus esse, sed quasi tentoria, quæ subinde possessorem mutant. Propterea sola sepulchra esse verè possessionem illorum; alia non item; nam quæcumque diuites possident *transeunt à progenie in progeniem*; certatimque contendunt omnes alius alium ab eorum possessione depellere; quod si in iis prioris possessoris nomen reperiunt, refigunt illico, & affigunt suum. At non id in sepulchris. Nullus enim insanit adeo; vt vbi sculptum repererit. *Hic situs est Phaeton* nomen illud inducat, & insculpat suum. Meritò ergo, *nomina in sepulchris inscripta*, quia sola sepulchra perpetua sunt possessio mortuorum? Consueta autem formula *nomina hæc* inscribendi erat; vel vt simpliciter nomen nudum defuncti insculperetur; vt in sepulchro Valeriani, de quo, vt paulò ante retuli, Trebellius refert; *sepultum addito titulo Claudij iussu: Valerianus Imperator.* Vel etiam his verbis adiunctis. *Hic situs est*, vel *hic iacet*, quæ antiqui per has notas significabant H. S. E. &
H. I. Cornelius [d] Nepos de Annibale *positus est ad Lybissam in arca lapidea, in qua hodieque inscriptum est HIC SITVS EST ANNIBAL.* Quod notissimum, & vulgatissimum, non solum prisco sed nostro æuo, non tamen omittere volui vt hic obiter notarem discrimen inter Christi Domini, & aliorum omnium sepulchrum. Aliorum enim cum sepulturæ mandati fuerint, hæc est propria inscriptio. *Hic situs est*, vel *hic est Titius, &c.* At in sepulchro Christi Domini alia omnia; Angelus enim mulieribus apparens, hanc quasi inscriptionem posuit monumento Christi HIC NON EST. de aliis, *hic est*. de Christo *hic non est* cur id? quia aliorum omnium dum mortui sunt nulla est alia secura possessio præter sepulchrum: hæc certa domus quam perpetuò incolunt nisi extrahantur: & contra Christus *inter mortuos liber*, id est solutus ab omnibus legibus mortuorum, sepulchrum ita ingressus est; vt liberè inde discesserit quando voluerit. d Cap. 42. de vir. illus.

Præter nomen, laudes etiam continebat inscriptio; propterea enim *Elogia* sunt appellata: Cicero de finibus [e]; *Non elogia monumentorum* e lib. 2.
id significant; idem alibi [f] quid ipsa sepulchro- f Tuscul. 1.
rum monumenta quid Elogia significant nisi nos futura etiam cogitare? Virgilius in Culice;

Hic tumulus super inseritur; cum fronte locatur
Elogium,

Quibus in laudibus ne excederet affectus viuorum merita, definitum erat apud Athenienses primo vt nisi testatæ inscriberentur; deinde ne pluribus, quam quatuor heroicis versibus inclusæ vt est apud Platonem 18. de legibus: apud Hebræos nihil ea de re statutum erat. Post hæc; ætas adiungebatur defuncti. Ita acurate vt non solum annos & menses, sed etiam aliquando dies, & horas quot quisque vixisset adnotaretur. Denique *votum viuentium* apponebatur Romanis, & Gentilibus; his notis, vt plurimum expressum S. T. T. L. *Sit tibi terra Leuis* vel istis O. T. B. Q. *Ossa tibi bene quiescant.* Christianis vero istis R. I. P. *requiescant in pace* vel istis P. S. pax sepultis. At in Hebræorum sepulchris, quod etiam in nostro æuo ab illis seruatur, verba hæc in-

sculpta

sculpta erant, quæ Abigail ad Regem Dauid loquuta [a] est. Sit anima tua ligata in fasciculo viuentium apud Dominum Deum tuum. Quod refert Haymerus in Genesim [b], & hæc de ornamentis coniunctis.

a 1. Reg. 25.
b Cap 35.

Capvt. X

Ad loc. 1. Machab. 13. 28.

Et statuit septem Pyramides, vnam contra vnam; patri, & matri, & quatuor fratribus, & his circumposuit columnas magnas & super columnas arma.

Pyramidum vsus in sepulchris antiquissimus, vnde deductus, itidem & columnarum: Montes olim sepulturæ clarorum virorum delectos, & cur: eorum loco instar Montium Mausolea extructa, etiam apud Iudæos; artificum in iis opera insignia affixa, aut sculpta, quæ, & cur nunc in sepulchro Ionathæ. Gen. 2. Reg 1. Paral. explicati.

AT inter *ornamenta adiuncta* erant primo loco *pyramides*; de quibus claré in memorato Ionathæ sepulchro. *Et statuit septem pyramides vnam contra vnam patri, & matri, & quatuor fratribus.* Non est autem nostrum hoc loco de Pyramidibus exponere; quid essent, ad quid primum & à quibus, & vbi extructæ, esset enim id nimis, ab eo longè diuertere quod instituimus. Consulat verò si quis ea doceri vult Aristotelem [c] & alios [d] antiquos. Et ex recentioribus eos, qui in Martialem scripserunt præsertim Matth. Roderum, & Marcellum. Nobis enim satis hoc loco erit de iis nonnihil attingere; quatenus illarum vsus aliquis in sepulchris. Certa autem res est pyramides illas maximè nobilitatas, quæ primæ omnium extructæ reliquis aliis nomen aliquod celebritatemque dedere; Ægyptias dico; ad sepulchrum omnino pertinuisse vel enim ipsæ sepulchra Regum erant; vel ad nobilitando sepulchra; vt mirum non sit si deinceps in aliorum sepulchris pyramides aliæ appositæ; cum prima illorum origo inde prouenerit. Quales autem, & quomodo locatæ istæ in sepulchro Ionathæ merito dubitari potest: an scilicet in infima area fundatæ, an super reliquam structuram eductæ. Præterea an solido omnes ex marmore; an lateritiæ, & ad quid singulæ. Narratio ipsa indicat super reliquam structuram erectas. *Ædificauit*, inquit, *ædificium altum visu*, post quod subdit *& statuit septem pyramides* licet enim possit hoc esse explicatio antecedentis; *vt ædificium construere altum visu*, fuerit *septem pyramides* statuisse. Multa tamen aliud suadent. Si enim in solo ipso erectæ pyramides; non in magnam admodum altitudinem totum ædificium assurgere potuisset. Neque enim super ipsas pyramides aliud extrui poterat. At si eas intelligamus super fastigium structuræ reliquiæ solidarum, & pilis ingentibus firmatum, erectas; nullo negotio ædificij immensam altitudinem possumus æstimare. Nec id sanè abhorrebat à priscorum instituto, quibus proprium has sepulchrales moles sic construere; vt in summis fastigiis columnas, & pyramides collocarent. In summitate Mausolei à Regina Artemisia fabricati pyramidem statutam dicit Plinius [e] ingentis altitudinis at de sepulchro Porsenæ Regis mirum est quod Varro narrat apud eundem Plinium [f], *supra ipsum altissimum fastigium pyramides statuisse quinque, quatuor in angulis, & in medio vnam; latas pedum septuagenum quinum; altas centum quinquagenum. Quæ*, inquit, *sunt ita fastigiata; vt in summo orbis æneus, & petasus vnus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis tintinnabula quæ vento agitata longè sonitum referunt.* Et adhuc pergit id quod magis fidem excedit, adiungere *supra quem orbem quatuor pyramides insuper extare, singulas pedum centenum; supra quas vno solo quinque pyramides; quarum altitudinem*, inquit, Plinius *Varronem puduit adiicere*, & mihi quoque puder hæc esset referre; nisi inde duo ad id illustrandum quod agimus haberemus: alterum solitas pyramides in sepulchris magnificis locari; alterum non eas in solo primo. Sed super reliquam structuram statui consueuisse. Sed pergamus ad reliqua. *Septem* scriptura refert has pyramides in sepulchro Ionathæ; quas tamen dum distribuit; sex tantum memorat; *septem*, inquit, *pyramides statuit; vnam contra vnam; patri, & matri & quatuor fratribus*. Hic enim tantùm sex recensentur. Sed clarum est septimam quæ subticetur ipsi Simoni qui viuens adhuc monumentum extruebat attributam. Sex ergo ita disposuit, vt ternæ hinc essent, & inde, inter se oppositæ; septima autem seorsim vel in medio, vel aliter collocata Simoni ipsi seruaretur. At hoc quid erat. *Vnam patri, alteram matri, alias aliis statutas?* vel cineres, & ossa eorum, in basi singularum condita, vel illorum nomine inscriptas, quibus erigebantur; vel vtrumque simul.

c lib. 1. Politic.
d Diodor. Sicul. lib. 1. Biblioth. Solin. c. 5. Herodot. lib. 2. Strab. lib. 17. Ammian. Marcel lib 22. Zonar. to 1. Annal. Plin. lib. 36. c. 12. Ioseph. lib. 2. antiq.
e lib 36. c. 5.
f Ibid. c. 13.

Præter pyramides totum ædificium Ionathæ ornabant etiam vndique *Columnæ*; quarum vsus in sepulchris tam frequens; vt fuerint etiam aliquando singulæ pro sepulchris. Videamus adhuc Romæ Traiani columnam cochlydem intrinsecus gradibus peruiam; quæ sola pro sepulchro illi fuit. Eutropius vbi de Traiano. *Solus*, inquit, *omnium Imperatorum intra vrbem sepultus est.* (Quam verè hoc dictum viderint alij) *ossa eius collocata in aurea vrna in foro quod ædificauit sibi; columna ibi posita cuius altitudo centum quadraginta pedes habet.* Quantopere autem tam pyramides, quàm columnæ ad id expetitæ, & vsurpatæ explicat Seruius in Virgilium [g]. *Apud maiores*, inquit, *nobiles, aut sub montibus altis; aut in ipsis montibus sepeliebantur: vnde natum est vt super cadauera aut pyramides fierent aut ingentes columnæ.* At cur olim viri Principes in montibus? sine dubio vt procul illorum sepulchra videri possent, & prætereuntes etiam admonerent; quod propositum fuisse Simoni in hoc paterno sepulchro scriptura non reticet. *Ædificauit*, inquit, *ædificium altum visu*, & subdit, *vt posset etiam à nauigantibus videri*, & ea causa est, cur tumultuario sepulchro conditum Absalonem; simili etiam etiam aggestu lapidum milites [h] tumulauerint, qui in pyramidis formam exurgeret, & montem referret. Ex montibus enim, pyramidum est forma desumpta; quod sint omnes montes ima parte latissimi; ita tamen vt paulatim decrescentes in acutum tandem desinant, & terminentur. Vnde non mirum si eum solerent in montibus

g Æneid. 6.
h 2. Reg. 18.

elerorum virorum funera collocari;poſtmodum pyramides ad id excogitatæ fuerint, & ingentes columnæ; quæ hoc à montibus diſtant quod ſint illæ ab arte,iſtæ à natura. Cunſueuiſſe portò antiquos ad clarorum ſepulchre montes eligere; certa res eſt. De aliis teſtatur Seruius loco proxime adducto & indicat Virgilius [a]

a lib. 61.

Fuit ingens monte ſub alto
Regis Derceni terreno ex aggere buſtum.
Antiqui Laurentis,opacaque ilice tectum.

De Hebræis ſi alia deeſſent ſufficeret hoc exemplum Simonis, qui Ionatæ, & reliquis fratribus ſepulchrum extruxit ſuper *montem Modin* montem ſcilicet ſupre montem, montem inquam, quia ſepulchrum ex pyramidibus, & columnis extruxit,quæ,& ipſæ montes,ſed artificioſi: Vnde vt dicebat Seruius, in locum montium ſucceſſere, quod etiam Lucanus ſignificauit alloquens [b] fortunam, quæ aliis Regibus tam magnificè ſepultis Pompeium abiectum pateretur & inſepultum

b lib. 8.

Cum tibi ſacrato Macede ſeruetur in antro
Et Regum cineres extracto monte quieſcant.

Quis iſte mons ſuper eineres extructus. Subdit.

Cum Ptolomæorum manes ſeriemque pudendam
Pyramides claudant, indignaque Mauſolea

Montes ergo *pyramides*: At vſum ſepulchrorum in montibus frequentiſſimum apud Hebræus nihil magis conuincit, quam multitudo, & inſania Excelſorum; erant enim excelſa; non ſolum altatie, ſed etiam ſepulchra in montibus, ad quæ per ſpeciem parentationis confluentes Hebræi, per omnia deinde luxuriæ, & libidinis inquinamenta debacchabantur vt latius ſuo loco reddam,& explicabo. Nunc quod de *columnis* dicebam claudo adnnnens fuiſſe illas, & pyramides in duplici differentia; alias ad ædificij molem eugendam, & amplificandam; alias ad ornatum tantum,de illis iam dictum ſatis eſt; de iſtis cum Cicerone [c], Plinius [d] conſulendus; etiam nos iterum aliquid in ſequentibus.

c De legib. 2.
d lib. 36. c. 5. & 13.

Nunc de *ſtatuis* aliquid;quæ etiam ipſæ ad ornatum ſepulchri hebitæ: quarum loco Hebræis erant variarum rerum ſymbola, aut rerum geſtarum inſignia. Aliis verò ſtatuæ frequentiſſimæ, per quas non intelligo tantum cælatas in marmorea tabula effigies hominum, aut Deorum; ſed ex integro lapide vndique extantia ſimulacre; quæ vt plurimum erant amicorum, & propinquorum. Apud Valerium [e] Fleccum Prixi ſoror ex marmore ducta ſepulchrum fratris ornabat.

e lib. 5. Argonaut.

Quem Comes infælix pario de marmore iuxta
Stat ſoror.

Athenæus [f] in cœnis Sophiſtarum, *Adrianus Alcibiadis imaginem ſuper ſepulchrum erexit,ex pario lapide*, Nec deſunt qui illud Virgilij, de ſtatuis Troianarum mulierum tumultuario opere confectis interpretentur.

f lib. 13. Dipnoſoph.

Et circum Iliades crinem de more ſoluta.

Polidori enim funus curans Æneas illius ſepulchro Iliadum mulierum ſtatuas appoſuiſſe voluni ex vetere & antiquo more: quæ tamen ſimulachta erant ex opere ſubitario temere compacta, vt & ipſum ſepulchrum. Cæterum fuiſſe ſtatuarum vſum,& antiquiſſimum,& frequentiſſimum in ſepulchris argumento eſt quod Cicero apud Athenienſes vetitas illas refert poſteriori tempore quo ſumptus Sepulchrales minuerentur. At de cælaturis ſiue ſtatuis in tabulis exculpi notior res eſt quàm monitore egeat. Vt enim ſupra dicebam multa nunc etiam extant priſca monumenta Romæ quæ hoc pacto exculpta ſunt,qua de re præter Kirchmannum Marlianus & Iacobinus Statius, in ſuis ſiluis cum de ſepulchro Priſcillæ;variè hac ratione effigiatum deſcribit.

Circumſtant famuli conſuetaque turba
Obſequiis: tum rite thori menſaque parantur
Aſſidua. domus iſta domus; quis triſte ſepulchrum
Dixerit.

Conuicinalem enim celebritatem indicat; frequens in ſepulchris exculptam, quæ adhuc Romæ viſuntur.

Pro ſtatuis,vt dicebam,erant apud Iudæos inſignie & ſymbola virtutis, honorum, rerum geſtarum,&c. vnde de ſepulchro Ionathæ ſubditur. *Et ſuper columnas arma ad memoriam æternam,& iuxta arma naues ſculpta.* Arma cum dicit non ficta intelligo; ſed vera. Propterea enim de nauibus ſeorſim adiunxit fuiſſe *ſculptas*;vt de veris armis intelligeremus. Hæc autem conſueuiſſe in ſepulchris fortium virorum appendi non ignoramus.Virgilius [g] in funere Miſeni,

g lib. 6.

At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Imponit; ſuaque arma viro,remumque tubamq;

Qui ritus etiam colligitur ex argumento declamationis quæ extat apud Quintilianum patrem. *Quidam arma de ſepulchro viri fortis ſuis conſumptis ſuſtulit; victor repertauit: reus eſt violati ſepulchri.* Simile argumentum Declamationis apud Senecam habetur [h]. *Bellum cum eſſet in Ciuitate vir fortis in acie amiſſis armis de ſepulchro viri fortis arma ſuſtulit fortiter pugnauit, & repoſuit: præmio accepto accuſatur ſepulchri violati.* Obſcurum autem non eſt,quorſum id vſurpatum vt enim eſſent arma indicia eorum quæ fortiter defunctus in vita geſſiſſet, in illius ſepulchro ſuſpendebantur. Ex quo eodem inſtituto receptum eſt, alia quoque inſignia adhibere earum rerum in quibus quiſque dum viueret excelluiſſet. Sic in ſepulchro Archimedis ſphæram, & cylindrum legimus. Cicero [l]. *Ego autem cum omnia colluſtrarem oculis, animaduerti columellam non multum è dumis eminentem; in qua inerat ſphæra figura, & cylindri de* Archimedis autem ſepulchro loquitur. Sic Elpenor apud Homerum Vlyſſem rogat; vt ſepulchro ſuo *remum* pro inſigni adhibeat. Quod imitatus Virgil. Miſeni ſepulchro *tubam*, & *remum* ab Ænea adiuncta commemoret in verbis adductis.

h lib 4. contouerſ 4.
l Tuſcul. 2.

Ex quibus ſatis liquet cur in Machabæorum ſepulchris vera arma appenſa. Sepulchra enim fortium non alia debebant ornamenta præferre. At illud de *nauibus* difficultatem habet. Quorſum enim adhibitæ, & quomodo ſculptæ ſi cælatura vetita Hebræis erat? & ſi tantum cælatæ; quomodo tam longè videri poterant, vt à nauigantibus obſeruarentur? ſed de cælatura facilis exitus eſt. Ea enim tantum fortaſsè vetita (vt alibi ſuſius) quæ hominum formaret effigies nō quæ inanima repræſentaret. Quod autem adiungitur. Videri potuiſſe à nauigantibus. Alij non ad ſingula commemorata referunt; ſed ad opus totum, vel operis faſtigium. Clarè tamen Scriptura viſas naues inſinuat; quod ſi admittitur; dicendum naues non inſculptas tantum in marmore cælato; ſed planè integrè efformatas & quidem ingenti magnitudine extitiſſe: quod

ſi cum

si cum reliqua ædificij magnitodine conferatur; nihil incredibile contioebir. Maiorem difficultatem habet causam inuestigare propter quam illæ adhibitæ, & ad quid significandum. Arma enim per se satis loquuntur; ad prælia scilicet fortiter pro Patria decertata in omnem posteritatem transmittenda. At naues quorsum; fortasse ad iter maritimum insinuandum, quod longum nimis, vt illis videbatur susceperant ad amicitiam cum Romanis, & Lacedæmoniis confirmandam. De quo itinere dicitur primo Machabæorum [a]. *Et abierunt Romam viam multam valde.* & iterum [b]. *Et vidit Ionathas, quia tempus eum iuuat elegit viros, & misit eos Romam statuere, & renouare cum eis amicitiam.* Hoc ergo forte voluerunt: licèt autem id mihi non vndecunque probetur; interim tamen dum aliud probabilius non afferatur eo mecum alij contenti erunt.

a Cap.8.19.
b Cap.12.1.

Nunc ad alia ornamenta in sepulchris; Inter quæ etiam opacæ & frondosæ arbores; quin luci quoque ipsi & integra nemora censenda sunt. Quod Hebræis adeò vsitatum; vt non solùm Regia & nobiliora sepulchra; sed vulgaria etiam apud illos suis essent arboribus consita ad amœnitatem. qua de re pluribus cum de Excelsis egemus est disserendum: nunc satis sit breuiter iodicare, & simul ostendere antiquos Patriarchas sepulchra sua arboribus adumbrare solitos, vel sub arboribus collocare, quod supra vidimus in nutrice Rebeccæ de qua in Genesi [c]. *Eodem tempore mortua est Debora nutrix Rebecca; & sepulta est ad radices Bethel subter quercum; vocatūque est nomen loci illius quercus fletus.* subter *quercum* Hebraicè est subter אלון *Allon.* Quod vocabulum arborem significat, quam autem ambiguum? & primo Paralipomenon [d] Saulis Ionathæque reliquiæ subter quercum sepeliuntur, quod alij vertunt subter arborem frondosam. Et ea causa fuit cur tam frequentes Hebræi essent in lucis & nemoribus ad bibendum, & commessandum. Verbo enim, quasi mortuis sacra facturi; reuera autem, & ventris negotium curaturi, per omnes impuritatis species in illis nemoribus soluebantur. Nec minus ea consuetudo Gentilibus vsurpata. Apud quos integra nemora, & luci mortuis sacri erant.Martialis [e]

c Cap.35.8.
d Cap.10.
e lib.1.Epig. 94.

Hoc nemus æterno cinerum sacrauit honore
Fannius, & culti iugera pauca soli.

Hoc tegitur cito rapta suis Antulla sepulchro, &c. Seruius [f] ad illud, *& lucos latè. Lucus sacer erat, vel numini, vel homini sepulto.* Tacitus verò de moribus Germanorum auctor est apud illos antiquitus nulla templa fuisse. Locaque alia sacra *præter nemora, & lucos*; vt intelligamus scilicet omnem idololatriam & quoscunque illius ritus ex cultu mortuorum propagatos.

f Æneid.5.

Ad hæc sepulchris omnibus paulo celebrioribus apponebatur *mensa*, & labellum de quibus Cicero paulò ante adductus; & Plato de legibus [g]. Quæ duo adeò solemnia erant; vt Demetrius Phalereus cum cætera ornamenta sustulisset hæc tamen reliquerit: quod nimirum essent ad parentationes mortuis faciendas; aut etiam ad lustrationes viuorum. Mensæ enim epulas excipiebant, quæ ad sepulchra inferri solitæ *labella* verò aquam; tum ad conuiuium, & parentationem; tum ad viuorum expiationes. Certa autem mihi res est, nec in Hebræorum sepulchris hæc duo defuisse; quia & illis sepulchrales epulæ maxime frequentabantur, & lustrationes ex mor-

g lib.12.

Sopran. in David.

tuis solemnes in primis; de quibus suo loco pluribus paulo post.

Denique sepulchris erant etiam sua sepimenta circumdata; quod intelligo; non vt totam molem, & fabricam sepulchri, sed vt Sarcophagum tantum, & arcam in qua corpus aut cineres circumplecteretur. Propriè autem ea monumenta appellata de quibus Marcus Iurisconsultus [h]. *Munimentum sepulchri id esse Diuus Adrianus rescripsit quod muniméti, id est causa muniendi eius loci, in quo corpus impositum sit.* Nota *in quo corpus positum sit.* Quia vt dicebam non vndique tota moles sepulchri sic munita; sed ea pars tantum, in qua corpus propriè. Erant porro ea *sepimenta* aliquando ex leui humilique materia; aliquando ex sola maceria; nonnunquam etiam ex lapide, & marmore, & denique ex ferro & clathratis cancellis. Ferrea enim sæpe Augusti Mausoleum cinctum tradit Strabo [i].

h l.37.ff. de Relig. & sumpt. fun.
i lib.5.

Capvt XI.

Ad Iob. m
Iob.3.22.

Qui expectant mortem, & non venit, quasi effodientes thesaurum, gaudentque vehementer cum inuenerint sepulchrum.

Cadauera in sepulchris quàm variè collocata apud Hebræos, & alios: simul cum illis immensas nonnunquam opes reconditas: id vnde ortum, & quandiu postea obtinuerit, & apud quos: durasse id vsque ad Imperatorum edicta. Ferales arca, Sarcophagi, Capuli quid. Historia euangelica de Lazari, & Christi Domini sepultura prælata lux.

Licèt id satis ex iis quæ hactenus disseruimus perspici possit, vt tamen res clarior sit, nonnihil huc ea de re distinctè libet attingere. Hebræis ergo vt opinor solemne erat mortuos suos ea ratione obuoluros; quam supra in prima parte descripsi in sepulchro deponere; nulla alia arca aut loculis inclusos. Ab aliis verò in eo video variatū. Et quidem Romani suorū cineres, & ossa quos cremassent, vrnis inclusa sepulchro postmodum condebant. De quibus pluribus Iacobonus de gente Cæsia, & Kirchmannus [k]. Erant autem eæ vrnæ pro voluntate aut facultate cuiusque & opere, & materia diuersæ: legimus enim *aureas, argenteas, marmoreas, & etiā fictiles.* In aurea Traiani cineres excepti teste Eutropio; *Argentea* meminit Marcellinus [l]. *Marmoreas & fictiles* non est quod distinctè signem cum passim suppetant.

k lib.3.c.8.
l lib. 19.

At illi qui integri condebantur, solebant vt plurimum arca, loculis, capulo, Sarcophago includi; & sic in conditorio sepulchri collocari. De *arca* Cornelius Nepos de viris illustribus, vbi de Annibale. *Positus est apud Lybissam in arca lapidea.* Petronius [m], vbi de sæpius memorata Matrona Ephesina. *Secundum hanc orationem iubet ex arca corpus mariti sui tolli;* Et sæpiùs de ea métio in iure Cæsareo Caius [n]. *Aduersus eum, inquit, qui in arcam lapideam in qua adhuc mortuus non erat conditus mortuum intulit, ciuilem actionem in factum Proconsul dat; quia non propriè, vel in sepulchrum, vel in locum alterius intulisse dici potest.* Perspicuè enim hic Iurisconsultus à sepulchro ipso distinguit. *De loculis* apud Diuum Ambrosium

m In Satyr.
n l.Si quis ff. de Relig. & sumpt. fun.

broſium [a] antea adductum & Paulum Diaconum in Narſete. *Cuius corpus poſitum in loculo plumbeo cum omnibus eius diuitiis Conſtantinopolim perlatum eſt.* Capuli verò meminit Apuleius [b] *Ecce pater ſuis ipſe manibus cooperculo capuli remoto, commodum diſcuſſo mortifero ſopore ſurgentem poſtliminio mortis deprehendit filium.* Clare enim hic *Capulus* pro mortuali arca.

Denique *Sarcophagi* crebra etiam mentio in Pandectis habetur. Erat autem is propriè arca ex Sarcophago lapide; ſic appellato, quod eo citiſſimè corpora conſumerentur; à quo deinde tranſlatè, quæcunque feralis arca, Sarcophagus eſt dicta; licet non ex eo lapide. Vetus libellus ſupplex Seuero Imperatori oblatus cuius extat exemplum in Codice. *Cum ante hos dies coniugem ac filium amiſerim, & preſſus neceſſitate corpora eorum fictili Sarcophago commẽdauerim, Donicum, is locus, quem emeram via Flaminia ædificaretur····· rogo Domine permittas mihi in eodem loco in marmoreo Sarcophago quem mihi modo comparaui ea corpora colligere; vt quando ego eſſe deſiero, pariter cum his ponar.* Ad quæ reſcriptum extat eiuſdem Seueri in hæc verba. *Sepulchrum fieri placet: Iubentius Celſus promagiſter ſubſcripſi.*

Horum autem vt dixi nullus mihi videtur fuiſſe vſus apud Hebræos. Colligo tum ex ſuſcitatione Lazari, & Domini ſepultura. Vtrobique enim quæ narrantur, nullam adfuiſſe arcam dant intelligi; tum clarius ex ſepultura Eliſæi, temere enim in illius ſepulchrum proiectus alius defunctus, reliquias Eliſæi tetigit, & excitatus eſt; non ergo erat Eliſæus arcâ, vel loculo vllo inclouſus. At quo ſitu in Conditorio ſternerentur proni ne, an ſupini, otioſum eſt quærere. Quis enim dubitet ſupinos poſitos & iacentes? quod etiam feſtiua reſponſio Diogenis Cynici confirmat, qui interrogatus à Xeniade *quomodo vellet ſepeliri reſpondit in faciem verſus.* Et cauſam ſciſcitanti addidit. *Quia paulo poſt omnia ſunt inuertenda, & ſic futurum vt inferiora; ſuperiora fiant.* Eraſmus, & Lincoſtenes hoc Diogenis dictum dum ex Laertio referunt, adiungunt audiſſe ſe moris apud Iudæos eſſe mortuos rectos, & ſtantes ſepelire, quod an verum ſit, & nunc à Iudæis vſurpetur nec otium fuit inquirere; nec voluntas: in Scriptura autem ea de re verbum nullum.

Sequitur vt de ornamentis, quibus cum condebantur, aliquid attingamus. Ea in re dubium non eſt, quin luxus quoque aut inſanus in mortuos affectus egregiè ſuas partes peregerit: itaque tam apud Hebræos, quam apud alios cum immenſis diuitiis aliquando mortui ſunt ſepulti. Antiquiſſimum id fuiſſe indicat B. Iob. [c] *qui expectant mortem, & non venit: quaſi effodientes theſaurum gaudentque vehementer cum inuenerint ſepulchrum.* Qui enim theſauros inueſtigabant; ſi fortè effodientes ſepulchrum offenderent, lætabantur; quia ſepulchrum ipſum theſaurus; ob ea quæ in illud cum mortuo inferebant. Inde eſt quod omni retro tempore tanta copia fuerit ſepulchrorum furum. quorſum autem ij; ſi non habuiſſent quid ex illis educerent, & vt Plautus loquitur *cleperent, & harpagerent.*

Quid ergo iſta erant quæ ſepulchris condita, & tam ſolerter inquirebantur? vno verbo dicam. Quidquid mortalium animos rapit, & cupiditates accendit; aurum gemmæ, pecuniæ, etſi quid his pretioſius. Ea autem duplici de cauſa ſepulchris immiſſa. Altera ad *cultum*; altera ad *ſecuritatem* opum. ad cultum mortui pertinebant, quæcunque pretioſa in veſtibus, & reliquo ornatu cum illo ſepeliebantur, ſiue ex illius voluntate, qui deceſſerat, ſiue ex eorum affectu, qui remanſerant. Ad *ſecuritatem opum* quia nullibi putabant tutius illas recondi quam quo viui non auderent accedere, & qui ibi eſſent eas non poſſent attrectare vtrumque curſim explicemus. Dixi ex voluntate deſcendentium immiſſas opes, & ſimul cum cadauere defoſſas: in Iure Ciuili [d] mulier decedens ita ſcripſerat in teſtamento *funerari me arbitrio viri mei volo; & inferri mihi quæcunque ſepultura mea cauſa feram, ex ornamentis, lineas duas, ex margaritis, & viriolas ex ſmaragdis.* Propterea huic inſanæ voluntati obuiam itum per plures leges. Vlpianus [e], non autem oportet ornamenta cum corporibus condi; nec quid aliud huiuſmodi quod homines ſimplices faciunt. De quibus voluntatibus alia lege [f] habetur in qua *ineptas voluntates defunctorum circa ſepulturam veluti ſi veſtes, aut ſi qua alia ſupernacua, vt in funibus impendantur non valere; Papinianus libro tertio reſponſionum ſcribit.* Nec mirum hoc in iis qui condendi integri erant; quando & qui cremabantur etiam id volebant; vt quæ cariſſima in vita habuerant ſecum comburerentur. Lucianus in Negrino. *Alij veſtes alij aliud quidpiam carũ, rerum quas olim in delicijs habuerant eodem rogo ſecum cremari mandant.* Quod tamen ſi qui deceſſerant non mandarant, qui ſuperſtites remanebant ad teſtandum in mortuos affectum nonnunquam etiam exequebantur; & pretioſa quæque defuncto cariora cum illo perdebant. Cæſar de Bello [g] Gallico Funera ſunt pro cultu *Gallorum magnifica, & ſumptuoſa omniaque quæ viuis cordi fuiſſe arbitrantur in ignem inferunt etiam animalia,* &c. Nec Romani in hoc à Gallis diſſimiles ad illud Virgilij [h]. *Decorantque ſuper fulgentibus armis.* Hoc notat Donatus. Fortium virorum cum ipſis funeribus arma apud veteres conſumebantur; nec ſolum hæc, ſed & cætera quæ habuiſſent cariſſima. Quod tamen mirari non debemus: quando eo vſque proceſſit, vel verus, vel oſtentatus quorumdam affectus in defunctos; vt quos illi cariſſimos putaſſent, ſuper illos etiam confoderent. Cæſar de Gallis hæc, poſt verba paulò ante adducta. *Serui, & clientes quos ab iis dilectos eſſe conſtabat, iuſtis confectis funeribus vna cremabantur.* Seruius ad illud [i]. *Famulosve parentis: Fuit hæc maiorum conſuetudo ſicut hodieque apud Indos eſt; vti quoties Reges moriebantur, cum his dilecti equi vel ſerui, & vna de vxoribus carior circa rogum occiſi incenderentur. Inter quas de hoc erat magna contentio.* Quem Indorum morẽ Cicero explicat in Tuſculanis [k] *Mulieres verò in India cum eſt cuiuſque earum vir mortuus in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit; plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. quæ eſſet victrix, ea læta proſequentibus ſuis vna cum viro in rogum imponitur: illa victa mæſta diſcedit.* Nil ergo mirum, ſi cum ſepulto pretioſa ornamenta viui reconderent quando, & arſuro etiam addebant, & non ſolum alia; ſed & ſe ipſos ſuper impendebant.

Secunda cauſa erat non affectus, ſed cupiditas viuorum, qui vt tutiùs opes defoderent, ſepulchris condebant; ideò non ſolum erant hæc corporum ornamenta; ſed auri, argentique facti, aut infecti ingentes maſſæ, gemmæ, pecunia, &c.

a Orat. 1. de S. Satyro & cap. 7. Luca.
b lib. 10.
c cap. 3. 22.
d l. vlt. ff. de au. & argen.
e lib. 14. de Relig. & ſumpt. fun.
f l. 113. ſermo ff. de legat. 1.
g lib. 6.
h lib. 6.
i 5. Æneid.
k lib. 5.

&c. idonea autem ad hæc ſeruanda, ſepulchra putabant. Primò quia ex legum præſcripto nulli ad aliena ſepulchra patebat aditus; nuiluſque poterat ignotus accedere qui ſcrutaretur, tractaret, aut aliud circa illa moliretur. Secundò quia horror omnibus eſt delubra mortuorum, præſertim alienorum accedere. Tertiò quia in ſepulchris iſtia varia conditoria, & repoſtæ cellæ. Ex quo adeò frequens vſus increbuit antiquis in ſepulchra theſauros inferre; vt ſepulchra, & locus theſauri pro eodem haberentur. Vnde iocus Plautinus in Pſeudolo.

Ex hoc ſepulchro veteri viginti minas
Effodiam hodie, quas dem Herili filio.

Sic loquitur ſeruus qui à ſene viginti minas fallaciis abſtulerat. Hanc porrò cauſam tangit Iuriſconſultus [a] *Non fit locus Religioſus vbi theſaurus inuenitur: nam etiamſi in monumento inuentus fuerit non quaſi Religioſus tollitur: Quod enim ſepelire quis prohibetur, id Religioſum facere non poteſt. At pecunia ſepeliri non poteſt; vt & mandatis Principum cauetur.* Abdebant enim ſepulchris auari ſenes aurum, confiſi Religione loci, vnde Religioſum locum quo ad hoc non eſſe definit imperator, vt hanc illis fidentiam tolleret. Similiter ad idem Theodoricus Rex nullum in mortuos piaculum committi decernit, ſi inde theſauri fide publica effodiantur; & hæc illius verba ſunt apud Caſſiodorum [b]. *Ædificia tegant cineres; columnæ, vel marmora ornent ſepulchra: talenta non teneant, qui viuendi commercia reliquerunt: aurum enim ſepulchris iuſtè detrahitur vbi Dominus non habetur: imò culpa genus eſt inutiliter abditos mortuis relinquere; vnde ſe vita poteſt ſuſtentare viuentium.* At quid hac in re Iudæi? certum eſt illis etiam vſitatum, opes, & theſauros ad vtramque cauſam in ſepulchris recondere; vt ornarent inquam mortuos, & vt opes ſuas in tuto reponerent. Prima cauſa tangitur in iure Pontificio, vbi cauetur ne ſepulchra Iudæorum quis inuadat; aut obtentu opum eruendarum corrumpat, & humata corpora effodiat. Alteram cauſam tangit Ioſephus [c] in deſcriptione Sepulchri Dauidis; in quod intuliſſe immenſam opum & pecuniæ vim filium Salomonem affirmat, & ex eodem repetit Hegeſippus [d].

a lib.4. ff. ad l.Iuliam.

b lib.4. var. epiſt.34.

c li.7. ſ.c.15.

d lib.3. excid. Ieroſol.cap.1.

Cæterùm in illa priori cauſa quæ erat propter *ornatum mortuorum* modum quoque aliquem adhibitum exiſtimo, ex verbis Regij vatis [e]. *Non timueris cum diues factus fuerit homo; & cum multiplicata gloria domus eius; quia cum interierit non ſumet omnia, nec deſcendet cum eo gloria eius.* Licet enim ſignificet diuitias mortuis apud inferos non opitulaturas; ad hoc tamen etiam alludit; non cum illo omni ornatu quo ſuperbi dum viuunt incedunt deceſſuros. Simul enim atque oculos clauſerint poſtquam tantiſper ad ſpectaculum expoſiti fuerint, detrahenda illis ornamenta omnia, & diripienda quod etiam ſignificat Beatus Iob dum nudum ſe in terram iterum reuerſurum affirmat. Si enim duodecim tabulæ vetarunt *aurum vllum cum mortuo ſepeliri*; puto quoque cupiditatis & auaritiæ Iudæorum fuiſſe eandem conſuetudinem retinere.

e Pſal.

* * *

Sopran. in Dauid.

QVARTA PARS

DE FERALIBVS OFFICIIS ERGA SEPVLTOS: SEV DE FVNEBRIBVS ritibus poſt ſepulturam.

EA quæ ſuperſtites erga defunctos, etiam ſepultos, aut illorum cauſa faciebant; tot, & huiuſmodi erant, adeoque exquiſitè inſtituta, & excogitata vt ab illis quæcunque deinde ſollicitè nimis, & anxiè geruntur ſuperſtitioſè fieri ab omnibus dicantur. Ea ergo nos hoc loco explicaturi, rem totam bipartito diuidimus: in ea quæ fiebant à cognatis erga ſepultos; & ea quæ ab aliis erga propinquos ſepulti ab iſtis exordiemur; quorum propria in primis erant ſolemnis conſolatio, & allocutio mœrentium. De illis deinde ſubiiciemus; quorum in ſepultos officia conſiderabimus. Primo in habitu, & cultu quem aſſumebant; ſiue in ſe ipſis, ſiue in domibus ſuis deinde in frequentatione, & cultu ſepulchri; tum denique in largitionibus in honorem ſepulti.

CAPVT PRIMVM.

Ad loc 1. Paralip.7.22.

Luxit igitur Ephraim pater eorum multis diebus & venerunt fratres eius vt conſolarentur eum.

Solemnis alloquutio ad cognatos defuncti poſt ſepulturam apud omnes gentes vſurpata: qui eo potiſſimum munere fungerentur, & quibus id conſtaret. Locus, Tempus & alia ad id opportunè captata, magnorum virorum ſemper fuiſſe mœrentes erigere. B. Iob. & Chriſti Domini ſolatores qui? Hiſtoria Euangelica, & Eccleſiaſtica non vno loco explicata.

CÆcus horror ſepulchri, & ſquallentes illæ tenebræ buſtorum quæ defunctorum cineribus incubare incipiunt dum ſepulturæ mandantur: non ita illorum propriæ ſunt; vt viuentes etiam non attingant; illos maximè qui caros amiſerunt & præmiſerunt in ſqualore enim, & luctu deſtituti, & nimbo inſuper mœroris oppreſſi, luctantur cum tenebris, & nocte ſua non minus cæca, quam ea ſit quæ ſepulchrales vmbras obſidet, & feralia latibula mortuorum. Vnde meritò apud omnes gentes ſemper receptum quæ ſenſu aliquo humanitatis tanguntur, vt conſolatio aliqua, & alloquium iſtis, ab aliis adhiberetur, qui eodem luctu non adeo impliciti eſſent: id autem apud Iudæos valuit imprimis; apud quos officium hoc mœrentes erigendi, & conſolandi ſumma ſemper cum cura, & religione obiri ſolitum eſt, adeo vt inter ſolemnia luctus poſtremo loco non recenſeretur primo Paralipomenon [f]. *Luxit igitur Ephraim pater eorum multis diebus, & venerunt fratres eius vt conſolarentur eum*, & Dauid viſus ſibi fuiſſet minus officio ſuo fungi, ſi hoc omiſiſſet cum filio Regis Ammonitarum. Vnde ſecundò Paralipomenon [g]. *Miſit nuncium ad conſolandum eum ſuper mortem patris ſui.*

f Cap.7.22.

g Cap. 19.2.

16. *sui*. Denique Deus Ieremiæ [a] præcipit, *ne cuiusque domum funestam ingrediatur ad consolandum eos super mortuo*, vt significet non solum ingentem luctum futurum; sed eiusmodi etiam qui cariturus sit omni solatio allocutionis, quæ soleret omnibus ob decessum suorum mœrentibus adhiberi: quomodo autem; nunc exponemus, distinctè hæc omnia signantes à quibus & quibus exhiberetur; quo loco, & tempore, & quibus tandem constaret.

Quibus; iam dixi, suos lugentibus, & qui amissos proximè cognatione aut amore contingerent: ab iis autem qui nec omnino expertes erant luctus, nec in illo pariter; cum iis qui consolandi erant. Vt plurimum autem viri qui & dignitate, & auctoritate clari, id ubibant: quod tamen intelligendum pro varia ratione status, & conditionis eorum qui in squallore, & lachrymis versabantur. Itaque ab antiquissimis temporibus Iob hoc officium indignum maiestate Regia non putauit [b], inquit, *Cum sederem Rex circumstante exercitu; eram tamen mœrentium consolator*. Quo loco mœrentes propriè sunt lugentes, & tristes ex morte alicuius. Vult autem B. Iob alterum ex duobus iis verbis significare; vel se coniunxisse simul duo illa maximè in imperante commendata, Clementiam, & seueritatem; hanc vt timeretur, illam vt amaretur: hanc dum dicit *mæsterum* se fuisse *solatorem* illam dum adiungit, sedere se solitum *circunstante exercitu*: quod vtrumque primum omnium requirit in Rege Regius Vates dum canit. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*. Vel hoc, inquam ibi vult B. Iob. vel certè quod longè probabilius significat non arbitratum se inferius Regia Maiestate, si in illo culmine dignitatis constitutus demitteret se ad eos qui in luctu versarentur consolandos. Vnde & de seipso alibi [c] testatur benedictio perituri super me veniebat, & eos viduæ consolatus. Viduam signanter dixit; vt de consolatione mortes suorum lugentium intelligeremus. Similiter Ieremiam virum in tota Iudæa genere clarissimum, hoc maximè officio fungi solitum indicat, quod Deus ad calamitatem Iudæorum exaggerandam prohibet [d] illum domus vllas funestas adire ad quemquam consolandum: denique in nouo testamento ad Mariam, & Martham Lazarum fratrem lugentes ex Hierosolymis Iudæorum Principes adueniunt, vt eas consolentur Io. 11. Nec omittam in Christiana Ecclesia semper in vsu fuisse; vt quo quisque dignitate, moribus, & eloquentia inter alios excelleret, & aliis omnibus in hoc humanitatis officio etiam præiret: quod cum coram non poterat, per literas, & libellos absens exequebatur. Vnde tot extant eloquentissimorum virorum luculenta scripta in morte plurimorum, D. Hieronymi ad Paulam in morte Blesillæ; ad Eustochium in morte Paulæ; ad Oceanum in morte Lucinij Bætici; ad Heliodorum in morte nepotis. Ambrosij ad Gratianum Imp. in morte Valentiniani: ad Faustinum in morte Sororis: Paulini ad Pammachium in morte vxoris: quod minus mirum est eos factitasse, cum longè ante Gentiles quoque id religiosè seruauerint. Nam, & Plutarchi extat adhuc libellus consolationis ad Appollonium, & Senecæ tres consolationes ad Polybium, Eluiam, Marciam. Erant ergo vt dicebam consolatores illi; nec planè eodem luctu implicati, ne & ipsi solatio potius indigerent: nec omnino à causis luctus immunes; ne mirum non esset, eos siccis oculis alios consolari, quos nullus doloris sensus vellicaret erant etiam auctoritate maximè conspicui; vt quæ dicebant altiùs descenderent. Semper enim qui solatur maior est eo qui erigitur: vnde ne quis inde maiorem occasionem mœrendi habeat; opus est vt eximius planè sit qui consolatur. Quare Cicero [e]. *Sed neque monere te audeo, præstanti prudentia virum. neque confirmare, maximi animi hominem; consolari verò nullo modo*.

b Cap 29. 25.

c Cap. 29.

d Ierem.c.16

e lib.4.ep. 8.

At quo *loco & tempore* ad hoc officium accedebant? locus sine dubio *Domus funesta* erat. Id est quæ ob mortem alicuius in luctu versabatur, & insignia luctus habebat, de quibus post. Colligitur hoc ex illis qui ad Mariam, & Martham ea causa venerunt. At tempus; non prius fuisse puto quam defunctus esset elatus. Antea enim licet adessent frequentes amici, & alij cognati; defunctos potius & ipsi lugebant; quam propinquos consolarentur. Licet id quoque in partem illis solatij cederet: quia magnum est leuamentum doloris tum socios habere mœroris; tum à pluribus amari quem quis amat, & luget. At hic loquimur de consolatione solemni propriè ad superstites spectante illorumque dolorem leuandum; quæ non nisi sepulto defuncto rite incipiebat. Vnde clarè habetur apud Ioannem Iudæos sepulto Lazaro ad sorores consolandas aduentasse. Et ratio ad id etiam congruit; crudo enim adhuc vulnere solatia quæ adhibentur dolorem magis exasperant, quam mitigant. D. Ambrosius [f]. *Si Medicus*, inquit, *medendi tempus expectat ···· quanto magis explorare nos conuenit, vt optimè à nobis medicinalis sermo procedat; qui non accendere luctum, sed lenire videatur; vis vrget doloris: premitur cor mulieris afflicta qua immaturo obitu maritum amisit, aut filium, quid properas cum te illa non audiat nisi deferuescat dolor? Sæpè lites de consolationibus vidimus excitatas; venisti vt doleas, non vt litiges*. Ergo vt id seruaretur aliquis prius exitus dolori dabatur quo tantisper deferuesceret; ac propterea non statim aderant post mortem carorum, qui solatium erant allaturi; sed nec admodum longè post; vtrinque enim æquè peccari poterat, siue nimia festinatione, siue longinqua mora. Præpropera enim solatia dolorem potiùs exasperant; vt sera refricant. Vnde ille dixit.

An cum longa dies sedauit vulnera mentis
Intempestiuè qui monet ille monet.

Quo etiam pertinet lepidum Tiberij Cæsaris responsum ad Suetonium. *Qui Iliensium legatis paulò serius consolantibus, quasi obliterata iam doloris memoria irridens; se quoque respondit vicem eorum dolere quod egregium ciuem Hectorem amisissent*. Sed satis hæc per se clara; illud magis explicandum, quibus hæc consolatio apud Hebræos constaret. Constabat ergo primò communicatione doloris & luctus, & consociatione lachrymarum: inde est quod qui ad alium consolandum in Scriptura accedit dicatur etiam ad lugendum accedere, *& eum alie tristari*, sic illum consolari Dauid [g]. *Expectaui qui mecum contristaretur, & non fuit, & qui consolaretur, & non inueni*. Et Iob [h], *flebam quondam super e··· qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi*. Sed & hoc longa explicatione non indiget: natura enim comparatum est; vt non possi··· alienas lachrymas abstergere, qui priùs suas non adiunxerit.

f In Psal 37.

g Psal.68.

h Cap.30 25.

rit. Propterea amici B. Iob ipſum conſolaturi mœrorem,& animi deiectionem parem cum illo præſetulerunt. *Exclamantes* [a] *plorauerunt ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cœlum,& ſederunt cum eo in terra.*

a Cap.2. 12.

Quare ad conſolationem quoque ſpectabat multa quædam mœſtitis, & ſola commoratio cum dolentibus: ſic illi qui ad ſolandum venerant duas ſorores, nihil aut fleuiſſe, aut dixiſſe dicuntur; ſed tantùm mœrentibus adfuiſſe apud Ioannem [b]. Sic etiam Chriſtus Dominus cum Petro expoſtulat [c], quod in tanto ſuo mœrore ſaltem ſecum in partem ſolatij non vigilaret. *Non potuiſti*, inquit, *vna hora vigilare mecum.* Quod genus conſolationis adhibitum ab Angelo Chriſto Domino apud Lucam non dubito neque enim præter hoc.quod aliud ſolatium aut quæ verba potuerit ſuggerere reperio Angelus Chriſto, inſaniſſimus diſertiſſimo,imbecillimus fortiſſimo: nam quod in aliis dici poſſit; hic non capit vt doctiſſimus,fortiſſimus, Sapientiſſimus mœroris nube, & mole oppreſſus tantiſper hæſitauerit, & opus habuerit monitore, quem enim vnquam ſol ille lucidiſſimus, lucis eſt defectum paſſus? itaque apparuit Angelus *confortans eum, & conſolans* non quicquam dicendo, ſed tantùm adſtando. Qua etiam ratione amici Iob, *ſeptem diebus & noctibus cum illo ſederunt,& non dixerunt ei verbum*; Ea quo diſcimus conſolationem iſtam etiam in ſilentio, & taciturnitate conſtitutam. Silent enim primum omnium amici [d] Iob, ſilent Iudæi conſulaturæ Sorores; vnde & D.Ambroſius [e]. *Fouentur primò vulnera, mox ſecantur; ne offendat ipſa duritie, & inciſio vulnus exaſperet: quanto ergo magis cauere nos conuenit, vt cum venerimus ad conſolandum,non facilè, non perfunctoriè loquamur. Septem diebus tacuit Iob, tacuerunt amici; nec loquuti eſſent; niſi Iob dolore prorupiſſet in vocem. Quærendum eſt autem vnde incipias ne ipſo ſermone offendat conſolatio tua; etiam taciturnitas ipſa medicina eſt,& velox ſermonibus magis,&c.*

b Cap.11.
c Matth. 26. 40.
d Cap. 2.
e In Pſal.37. 1.

Tertio loco poſt lachrymas,& ſilentium blando alloquio conſolatio iſta conſtabat; quod vt clariſſimum omitto. Nec enim vlli dubium quin hoc illi non deeſſet; quod ſolum conſolatio & eſt,& appellatur. Hæc porrò blanda,& lenis oratio conſueta ſcripturæ phraſi, appellatur *loquutio* ſiue *verbum ad cor*. In ea enim ad alicuius cor loqui eſt illum conſolari id inquam, vt notiſſimum iam omitto,& venio ad illud quod in hac conſolatione Iudæorum maximè proprium,& quo fortaſſe ab aliis aliarum gentium diſtinguebatur quod erat cœna feralis.

Capvt II.

Ad locum Ier.c.16.16.

Non frangent inter eos lugenti panem ad conſolandum ſuper mortuum, & non dabunt eis potum calicis ad conſolandum ſuper Patre ſuo.

Lugentium ſolatium apud Iudæos cœna ferali maximè conſtitiſſe, quam ſolatores ipſi parabant, aut inferebant: ea qualis eſſet, & ex quibus conſtaret: à parentalibus quatenus diſtincta: quid iſta propriè, vnde dicta: panis doloris, & luctus He-

Sopran. in Danid.

bræis cur ex lente Hieronymus explicatus & ex illo Ieremiæ, Dauidis & aliis allata lux.

QVarto ergo loco conſtabat hæc conſolatio *cœna feralis*, quam conſolatores inferebant, parabant,lugentibus ipſis apponebant; vt veſcerentur hortantes, compellentes, & exemplo ſuo præeuntes. De quo toto ritu apud Ieremiam [f] *Et non frangent inter eos lugenti panem ad conſolandum ſuper mortuo; & non dabunt eis potum calicis ad conſolandum; ſuper patre ſuo, & matre; & domum conuiuij non ingrediaris, vt ſedeas cum eis, & comedas, & bibas.* Prohibet enim hoc loco Deus Ieremiam ad quemquam accedere vt illum conſoletur ob amiſſionem ſuorum; & circumſcribit *conſolationem* ipſam præcipuas eius partes enumerando; quæ erant eſculentorum, & poculentorum illatio ad lugentes;ad veſcendum inuitatio, cibos porrigendo, potumque offerendo. Hoc autem Prophetæ prohibetur ad ſignificandum breui omnia Hieroſolymis perturbanda plenaque cuncta futura horroris, & mœſtitiæ, nam alios vario genere mortis miſerè perituros; eo ipſo ſatis infelices; alios qui cladi ſupererunt,perpetuo luctu conficiendos ſine vllo ſolatio; nullo futuro cui ad alios conſolandos otium ſit,aut voluntas; cibos inferendo, & ad veſcendum hortando, & compellendo. De hac ergo conſuetudine aliquid nunc preſſius dicamus. Certum eſt vt paulò poſt dicam mœrentium & lugentium eſſe primum omnium ſe à cibis abſtinere,quod à mœrore profectum, mirum quoque eſt quantum ipſum augeat. Ferè enim ſemper lætitia comes eſſe ſolet lauti conuiuij, vt ieiunium mœror ſequitur, & triſtis ſeueritas. Inde ergo alios conſolaturi in primis curabant ipſos ad veſcendum inducere; quod benè potis,& paſtis mœſtitia ſæpiſſime ſoluitur. Vnd Salomon [g]. *Date ſiceram mœrentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo,bibant, & obliuiſcantur doloris ſui.* Sic etiam Elcana ſolatutus Annam *cur fles*,inquit [h], *& quare non comedis?* Similiter ad Dauidem,qui venerunt vt ipſi ſolarentur *ſurge* dixerunt [i] *& comede* cum acerbe idem Dauid lugeret Abneris interitum ſuggerentibus aliis cibum ad ſolatium *iurauit* [k] *ſe nihil comeſturum vſque ad veſperam.* Apud Homerum autem nihil frequentius in omni alloquutione, quam vt ad cibum capiendum hortentur,qui alios conſolantur, vt conſtat ea odyſſea [l]. Et alibi ſæpiùs hoc ergo omnibus commune, in Iudæis proprium id habebat; vt conſolatores non ſolum ad cibum hortarentur, ſed cibum ipſum inferrent, & præpararent;quod haud ſcio an in vlla alia gente ex ſolemni more receptum eſſet.

f Cap.16.16.
g Prouer.31. 6.
h 1.Reg 1.
i lib.2.Reg. c.12.
k lib 2 Reg. c.13.
l lib.14.

Obſeruandum enim hic eſt plures ferales epulas antiquis in vſu fuiſſe, *ferales*,inquam, quæ ad mortuos ſpectarent,& ipſorum cauſa pararentur; inter quas erant parentalia *ſilicernia*, *conuiuia funebria*, & alia ſimilia, de quibus non nihil etiam paulo poſt. Ad nullum autem eorum genus ſpectabat cibatus hic Iudæorum de quo nunc loquimur, quem ſolatores lugentibus inferebant. Vnde qui locum illum Ieremiæ & ſimiles alios ad *parentationes*, & alia funebria conuiuia trahunt etiā inter gentes celebrari ſolita minus rectè trahunt, & ea, quæ longe diſtinguenda ſunt, valde confundunt: *parentalia* enim, & aliæ funebres

epulæ ab ipsis cognatis mortui parabantur, & ad eas reliquos propinquos, & amicos defuncti conuocabant: at hoc de quo loquimur epulum, si sic appellari licet, in ipsam lugentium domum ab aliis aut inferebatur, aut instruebatur. Propriè autem conuiuium; siue vt scriptura loquitur *panis luctus ac lugentium* est appellatus. Vnde est quod Ieremiæ Dominus præcipiens, ne vllum consolationis genus lugentibus illis adhibeat, prohibet omnino, cum illis escam vllam sumere; vtrumque coniungens, & vt ne ipse cibos inferat, & ad conuiuia ne accedat ab illis parata; illud, cum dicit, *non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo, & non dabunt eis potum calicis ad consolandum. Hoc secundum dum subdit. & domum conuiuij non ingredieris, vt sedeas cum eis & comedas, & bibas.*

Quid ergo illud erat, quod consolatores isti inferebant? cibus sine dubio parabilis, & passim obuius; non qui gulam irritaret; sed tantum qui vires reficeret. Alioquin enim & ipsi pascendi ad maiorem tristitiam potuissent excitari si crudo adhuc suorum funere vidissent se ad delicias gulæ vocari, & irritamenta palati. Erant ergo præter panem legumina & inter hæc in primis. *Lens*, ex qua etiam panis confectus. D. Hieron. in vita Blesillæ. *Flentesque hodie Iudæi, & nudatis pedibus in cinere volutati sacco incubant; ac ne quid desit superstitioni ex ritu vanissimo Pharisæorum primum cibum lentis accipiunt; videlicet ostendentes, quali edulio primogenita perdiderint*, ad eundem ritum alludit Nazianz. oratione in sanctos Machabæos, vbi inducit matrem non dolentem ex morte illorum, sed gaudio gestientem, & in hanc lætitiæ vocem effusam. *Non socias doloris conuocabo, non lugubrem panem apponam.* Quibus significabat se nihil omnino facturam ob mortem illorum, quæ in aliorum funere; quod potius gaudio essent prosequendi, quam lachrymis. Illud quoque de hoc cibo accipien-
a Psal. 136. dum existimo, quod est apud Regium Vatem [a], *surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris.* Licet enim panis doloris intelligi possit ipse dolor, quo mœrentes pro pane pascuntur, dum dolori suo indulgentes cibos omnes respuunt: probabile tamen est sermonem esse de hoc *pane luctus*, qui mœrentibus frangebatur; & est exhortatio S. Vatis ad illos qui in luctu sunt, vt lachrymas discutiant, & luctum finiant: vt non iam amplius panem doloris, & luctus ab aliis expectent sed ipsimet surgant, se erigant, & alios epulis excipiant.

Porrò contra hæc quæ diximus duo afferri possunt, hic prius discutienda, quam ad alia gradum faciamus. Primo enim ambiguitatem habet, quod diximus. hoc genus conuiuij non fuisse inter *parentalia*; quod tamen D. Hieron. indicare
b In Cap. 16. Ierem. videtur [b]. Secundo vsurpatum illud diximus defuncto iam sepulto; at super *mortuum fieri* dicebatur, quod significat adhuc ipso præsente. De
c Ibidem. primo D. Hieronymus [c] non dicit, *panem luctus* inferre, & illum *lugentibus frangere* esse parentalia: sed tantum quod conuiuia, quæ Græci *πεϱίδειπνα Peridipna* appellant à Latinis dicuntur *parentalia*. Et subdit, *parentalia appellari* eo quod parentibus iusta celebrantur. Quo dicto significat *panem luctus* apud Hebræos, siue *conuiuium luctus*. quod fuisset longè diuersum à Parentalibus; ad quod obseruandum; Parentalia, & Parentare aliud significare ex origine vocabuli, aliud ex vsu ad quem deinde aptata sunt: ex origine significant tantum *iusta, quæ à filiis parentibus fierent*. Vt ibi significat D. Hieron. Ex vsu deinde; extensa sunt ad ea omnia, quæ à quocunque celebrantur in mortuorum honorem; & in primis ad conuiuia quæ propter ipsos agitantur: vnde quia *conuiuium hoc luctus* non inter officia, & iusta defunctis exhibita censetur *Parentalium* nomine non continetur. Quæ ergo hoc nomine continebantur? Respondeo: in Scriptura hæc quatuor funebria conuiuia reperiuntur: *panis luctus & doloris siue conuiuium luctus; cœna mortui; Dapes sepulchrales; & epulum funebre.* De quibus omnibus quomodo, & quatenus inter se distinguerentur suo loco fusiùs: breuiter autem nunc satis sit, tria posteriora inter *Parentalia* tantum comprehensa; primum nequaquam; nam vt dixi, *panis luctus* non erat causa mortui, sue in honorem ipsius; sed tantum ob superstites, & illorum causa. Notanda est autem in hoc Scripturæ phrasis cum dicit, *non frangent inter eos lugenti panem*; in qua duplex hebraismus. Primus in voce *panis*. Secundus in voce frangendi. Nam panis hic est, quodcunque edulium; *& frangere* est simul cum alio comedere, cui partē cibi communices quo tu vesceris; illúmque inuitare ad manducandum, comedendo. Quod cum lugentibus necessarium omnino est; Cogendi enim sunt, & hoc non aliter, quam illis præeundo. De secundo Ieremias non dicit. Panem luctus frangi super mortuum: sed tantum mentionem facit consolationis super mortuo; quæ verè incipiebat præsente adhuc cadauere vt supra indicaui.

Quod verò paulò ante dixi genus hoc solatij in tali *fractione panis*, mihi videri peculiare fuisse populo Iudaico: non intelligo vt ibi significaui de abstinentis à cibo quasi ea in solemni tantum Hebræorum luctu vsurpata: neque etiam de adhortatione aliorum ad vescendum: vtrunque enim etiam apud alios: sed quod solemni more solatores *panem* & certa edulia lugentibus apponerent in eorum domo; id mihi in Iudæis peculiare videor obseruare. Nam quod apud Petronium habetur de matrona Ephesina ad quam alius cibos infert, vt eam consoletur; non est accipiendum quasi ex more, & ritu factum sed casu potiùs, & oblata occasione. Hæc ergo alij in cognatos defuncti, nunc de iis quæ cognati ipsi in honorem, & memoriam mortuorum, & ad affectum erga illos contestandum, & primò de Domo funesta.

CAPVT III.

Ad loc. Eccles. 7. Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij.

Defuncti cognatos dolorem suum maximè testatos lugubri habitu, & domo funesta. Hæc domus luctus Iudæis propriè appellata, certis indiciis dignosci solita; quæ illa, & ad quid? in sacris & prophanis literis cur pro eodem habitam in tenebris, & mœrore versari.

DOmus in qua quis recens mortuus, & ex qua fuerat elatus in Scriptura appellatus domus luctus. A Latinis, & bonis auctoribus domus

a Cap. 7. domus de qua in Ecclesiastico [a]. *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij*, & subdit rationem, quæ significat *domum luctus* esse domum *funestam*. *Quia*, inquit, in illa finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quod futurum sit. Funestæ autem domus indicia plura erant.

Primò fenestræ clausæ & omnes aditus lucis.
b Quæst. 22. Nazianzenus [b] in oratione de Machabæis inducens illorum matrem ea omnia respuentem, quæ solent aliæ in morte filiorum; sic loquentem facit. *Non comam laniabo; non vestes scindam; non carnes vnguibus lacerabo; non luctus excitabo; non luctus socias accersam, non tenebras concludam; vt ipse quoque aer mecum lugeat; non consolatores expectabo, non panem lugubrem apponam.* Hic enim cuncta recenset ritè in luctu ab aliis vsurpata; in his fenestrarum occlusionem. Non tenebras, inquit, concludam. Quod nunc passim & olim etiam apud alios obseruatum. Amat enim tenebras dolor; vt lucem lætitia: nec quisquam est qui non aliorum aspectum fugiat; dum mœrore deprimitur. Propterea in sacris, & profanis literis. *in tenebris squalore, & sordibus iacere*. idem est quod in luctu, & mœstitia versari.

Secundò in domo funesta nihil coquebatur; ac proinde focus, & culina frigebant; nullus fumus; aut odor exhalabat, & hoc non solum apud Iudæos, sed apud alios etiam. Apud Apule-
c lib. 2. Metamo. 2. ium [c] fœmina nescio quæ ad illum, qui mortuum custodierat, & cœnam expectabat, *Abi*, inquit, *fatue qui in domo funesta cœnas expectas in qua tot iugis iam diebus, ne fumus quidem vllus est visus. Fatuum enim appellat*, quod ignoraret, aut non cogitaret in *domo luctus* cœnas non
d Sat. 3. parari ad quod alludit Iuuenalis [d].

Tunc geminus casus vrbis, tunc odimus ignem.

Vbi vetus interpres: *nec focum nostra domo fieri patimur quod, & lugentes obseruare solent.*

Tertiò erant ad fores, & ante ostia certa alia indicia, ex quibus funesta domus cognoscebatur: & id ne temere in illam ingrederentur, qui ex tactu, & aspectu mortuorum contaminabantur: quod apud Hebræos, & alios seruabatur.
e In 4. Æn. Romani cupressi ramos figebant Seruius [e] Æneid. *Romani moris fuit propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat; vt potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet in vestibulo poneretur; ne quis imprudens funestam domum rem diuinam facturus introeat; & quasi attaminatus suscepta peragere non possit.* Vnde de eadem arbore Plinius Diti sacra; & ideo funebri signo ad domus posita præter cupres-
f li. 16. c. 10. sum, & picea ad id erat. Idem Plinius [f] picea montes amat at frigora funebris arbor, & funebri indicio ad fores posita ac regis virens. Græci verò apparebant quoque ad ianuam lustralem aquam in vasis propriè ad hoc munus dicatis, de
g lib. 8. init. quibus apud Pollucem [g] In principio; qua aqua ea domo non funesta allata, qui egrediebantur ea luctuosa domo aspergebantur; vt si quid polluti essent ea officio illo funebri expiarentur. Præter aquam erat quoque flocculus capillorum in foribus appensus, qui ex mortuo ipso desecti fuissent. Vtrorumque tam aquæ quam capillorum meminit Euripides in Alcestidem vbi Chorus sic loquitur.

Non video ante portam vt lex est fontana lauacra,
Pro mortuis in porta; nulla coma decisa est in vestibulo
Quæ accidunt in luctu mortuorum.

Capvt IV.

Ad locum 2. Reg. 11. 26. Audiuit vxor Vriæ quòd mortuus esset vir suus, & planxit eum transactóque luctu, *&c.*

Solemnis argumenta luctus apud Iudæos cursim hîc exposita, latiùs alibi explicanda: de tempore quo ille legitimè absolueretur accuratiùs actum: varium illud à variis assignari: septem dies Iudæos in id tribuisse, aliter Romanos, quibus solemnis luctus anni spatio claudebatur, nubere quàm coniugi liceret à morte coniugis: leges ad id quæ faciunt adducta & explicata.

NOn solùm autem mœrorem suum domestico cultu testabantur: sed in se ipsis certis & solemnibus indiciis luctus assumptis, quæ hîc tantùm cursim libabimus, vbi de luctu in vniuersum agemus fusiùs exequuturi.

Erant ergo hæc omnia argumenta luctus. primò *vestis mutatio* ex splendidiore scilicet in obsoletam; quæ plerumque materia ex sacco; colore nigro, & pullo; forma lacera, & proscissa. Secundò Capillus erat impexus demissus squalens in viris. ratus in fœminis. Tertio caput puluere sordidatum. Quarto rarus processus in publicum; & quando erat cum habitu luctuoso. Quinto absentia ab omni celebritate præsertim à Conuiuiis, nuptiis, ludis. Quæ omnia vt diximus explicabimus fusiùs, & illustrabimus cum de communibus luctus indiciis agemus. Hic tantum propriè quærendum de tempore huius solemnis luctus; quamdiu scilicet is protrahi solitus.

De Hebræis sunt qui existiment illis mensem vnum ad legitimũ luctum definitum. Colligũt ex Deuteronomio [h]. Vbi Moses sic de capti- h Cap. 21. 13.
na loquitur. *Deponet vestem, in qua capta est sedensque in domo sua flebit patrem, & matrem suam vno mense, & postea intrabis ad eam dormiesque cum illa, & erit vxor tua.* Quæ verba Iosephus quasi enarrans sic ait. *Non ante tuo ei lecto cubile eius tangere quam rase capite sumptoque lugubri habitu cognatos, & amicos in bello amissos deplorauerit.* Et paulò post, *elapsis autem luctus triginta diebus, tot enim sapientes ad deplorandos caros sufficiunt; tunc nuptiis dare operam liceat.* Verum ex hoc loco nihil colligitur in vniuersum; sed tantum de tempore luctus, quod captiuæ mulieri concedebatur antequam legitimis nuptiis copularetur. Existimo ergo legitimum lugendi tempus quod non liceret sine nota contrahere; liceret tamen producere, fuisse septem dierum. quod indicant in Commentariis ad libros Regum. Vbi de Luctu [i] i lib. 2. Reg. cap. 11.
Bethsabeæ. Certum enim quoddam, & legitimum tempus fuisse lugendi clarè in eo capite his verbis significatur. *Transacto tempore luctus misit Dauid, & tulit eam.* Nec mirum id apud Iudæos; quando omnes aliæ gentes legitimum aliquod tempus in hoc habuerunt. *Legitimum*,

inquam id est lege finitum, quæ aut consuetudine, aut edicto valeret. Vnde toties mentio legitimi temporis in his lachrymis. Apuleius. *Adhuc formosus Lepolemus* (prior maritus) *in meo viuit pectore: boni ergo, & optimi consules si luctui legitimo miserrima fœminæ necessarium concesseris tempus.*

At verò tempus hoc apud Iudæos septem saltem dierum spatio definitum, colligo cum Iansenio ex Ecclesiastico[a], *vbi septem dies luctus* assignantur, quos scilicet non explere nulli licebat, prætertie autem omnibus. At captiuæ luctus mense definitur. Primo peculiaris illa lex erat, & alienigenis posita, non Iudæis de quibus agimus. Secundo fortasse statuitur; ne vltra mensem producatur luctus; non vt illum expleat, alios autem potuisse pro cuiusque arbitrio, septem diebus transactis, luctum finire, aut producere; colligo quod in Scripturis vbi diuersorum luctus recensentur semper ferè variatur in modo, & tempore, quo perdurauit; quod argumentum est, vt benè obseruat Lyranus[b] nihil certi apud illos quod ad hoc constitutum.

a Cap. 22.

b 2. Reg. 31.

Apud alias verò gentes secus erat. De Romanis hanc legem refert ex Paulo iurisconsulto Cuiacius[c]. *Parentes, & filij maiores sex annis, anno lugeri possunt; minores mense; maritus decem mensibus, & cognati proximioris gradus octo, qui contra fecerit infamium numero habeatur.* Et hoc in vetere Republica & stante adhuc Romani Imperij maiestate. Tunc enim tempus legitimum vxori lugendi virum annus erat, qui quia decem mensibus constabat, totidem luctus absoluebatur. Ouidius[d].

c lib. 21. obseru. c. 12.

d lib. 1. fast.

Quod satis, & vtero dum matris prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Tristia signa dixit, quæ sunt insignia luctus, & cultus lugubris; de quibus suo loco fusius. De eadem autem re Plutarch. in Numa: *longissimum autem luctus tempus decem mensibus terminauit: quod spatium à morte viri viduis præfinitum quoque est abstinendi à secundis nuptiis.*

Obseruandum autem contrariam aut diuersam ab Hebræis. Illis enim vt diximus *septem dies luctus* assignati; non quos non liceret excedere; sed quos fas non esset omittere. Contra verò annuum spatium Romanis; non quod totum explerent; sed vltra quod luctum non extenderent Seneca[e]. *Annum fœminis ad lugendum constituêre maiores; non vt tamdiu lugerent, sed ne diutius.* annum dixit; quia vt monui antiquis decem hic mensibus absoluebatur. At viris nullum tempus finitum. Idem Seneca[f]. *Viris nullum legitimum tempus est quia nullum honestum,* & in Iure Ciuili[g] *vxores viri lugere non compelluntur.* Miror autem quod vniuersè à Seneca pronuntiatum: vxores diutius lugere non potuisse; minus definito illo spatio potuisse. Adeo enim illæ ad id compulsæ, vt infamia notarentur, quæ non explessent, & ante illud tempus nupsissent; vt extat in Codice Theodosiano[h] & nos indicauimus secundo Regum[i]. Sed fortasse dici potest posteriori istud æuo valuisse; loquutum autem Senecam de maiorum institutis, quibus liberum fortasse fuit luctum illum contrahere; quod non licuit æuo posteriori: nisi dicamus in cæteris libertatem fuisse, non in nubendo. Prius enim nubere non licuisse defuncto viro; quam anno transacto. Cæterum quicquid de hoc sit; posteriori tempore omnia ista abrogata sunt, & in arbitrio positum quantum, & quos vellet lugere sine vlla nota. Refert hoc Cuiacius adductus & simul legem ex Triboniano. *Parentes, & liberi vtriusque sexus; nec non cæteri agnati, vel cognati; secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam prout quisque voluerit lugendi sunt; qui autem eos non luxerit non notatur infamia,* quod tamen intelligendum tantum de infamia lege non opinione hominum contracta. Quis enim infamem illum non habeat, qui calente adhuc lecto ex prioris vxoris vestigiis aliam inducit? aut qui nuptias celebrat funere adhuc patris in oculis constituto? Et hæc de tempore luctus: reliqua, quæ ad hoc infra.

e Epist. 63.

f Ibidem.

g l. 9 ff. de his qui not. inf.

h l. 1 t. de sec. nupt.

i Cap. 11. loc. cit.

CAPVT V.

Ad loc Eccl. 30. 18.

Bona abscondita in ore clauso quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro.

Sepulchrales epulæ in triplici differentia: de singulis distinctum, & explicatum. Cœna mortui quid: vbi, à quibus, & quibus parata. A cœna ferali quomodo distincta: panem cibumque lugentium perperam cum cœna mortui & Parentalibus à nonnullis confundi. Ieremias, Baruch, Augustinus, & alij ab hoc ritu illustrati.

PArentalia, vt supra indicaui, primò dicta sunt officia, quæ filij parentibus defunctis persoluebant: & *parentare* erat iusta illis celebrare. Iusta autem hæc antonomasticè appellata; quod nihil æquius sit his officiis erga mortuorum manes. Deinde vero laxato vsu vocabuli quæ non solum filij parentibus, sed parentes filiis, & cognati quicunque necessariis funebria munera deferebant; *parentalia, & iusta* sunt appellata; intelligendo per hæc quicquid ad funerationem ipsam pertinebat. Præcipuè autem quæ post illam in defunctum, & sepultum honoris ipsius causa exhibebantur qualia in primis erant: *Epulæ. Ludi. & frequentatio sepulchri.* De quibus nunc agemus & primo de epulis.

Epulæ ergo funebres in triplici differentia erant apud Hebræos, & etiam apud alios: primo enim erat *cœna mortui*, secundò sepulchrales dapes, tertio *conuiuium illud funebre*, περίδειπνον *Peridipnon*, Græcis est appellatum.

Cœna mortui erant edulia, quæ ad sepulchrum deferebantur, & ibi relinquebantur; quasi illis mortuorum manes, & vmbræ vescerentur. Quam superstitionem sine dubio ethnicorum propriam incredibile fortasse cuipiam fuerit apud Iudæos etiam valuisse: valuit tamen vt colligitur ex multis Scripturæ locis qui ad hunc ritum alludunt. Apertè in Ecclesiastico[k], *bona abscondita in ore clauso quasi appositiones epularum circumposita sepulchro.* Loquitur hoc loco sapiens de ægrotante cui pretiosa fercula apponuntur, quæ gustare non potest. Vnde alij vertunt, *ferculum splendidum palato ægroto propositum perinde est vt cibi positi ad bustum sepulchri.* Hoc est enim *absconditum bonum:* electum, segregatum, sepositum & proinde pretiosum. *Clausum* autem *os* k Cap 30. 18

appellat

appellat ob cibi fastidium. Sic ergo se habere dicit cibum pretiosum appositum ægroto non comedenti: vt epulæ quæ apponuntur ad sepulchrum. Vt enim illæ ad eos inferuntur, qui iis vesci nequeunt, ita, & illa: qua ta clarè significat, solitum dapes aliquas sepulchris inferre cum aliqua persuasione, vt eos manes gustarent defunctorum. D. Augustinus, quomodo id se habuerit tangit, & carpit [a]. *Miror quod apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error increuerit; vt super tumulos defunctorum cibos, & vina conferant; quasi egressa de corporibus anima corporales cibos requirant, &c.* has autem epulas *cœna mortui* nomine appellatas existimo apud Baruch, [b] *Rugiunt autem clamantes contra Deos suos quasi in cœna mortui.* Loquitur enim de clamoribus prophanorum Antistitum, ad falsos Deos; quos comparat rugitibus qui edi solent *in cœna mortui* quam cum intulerant superstites, & super sepulchrum statuerant lamentationibus, & eiulatibus cuncta complebant; vacuo deinde ventre discedentes. Signanter autem *cœna mortui*. Quam cum intulerant superstites, & super sepulchrum statuerant lamentationibus, & eiulatibus cuncta complebant vacuo deinde ventre discedentes. Signanter autem *cœna mortui* appellata; quod ex ea fas non putarent quicquam gustare viuentes: vt tota; & integra mortuis cederet, quibus fuerat parata.

a Serm. 15. de Sanct.

b Cap. 6. 31.

Hanc autem cœnam alij aliter instruebant. Qui enim suos cremabant, illam cadauere iam fermè consumpto, & flammis languentibus, rogo superiniiciebant. ad quod illud accipiendum est est Tertulliani [c]. At ego magis ridebo vulgus tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissimè exurit. quos postmodum gulosissimè nutrit; iisdem ignibus & promerens, & offendens. Quæ verba lucem accipiunt ex hoc Virgilij [d]

c De Resur. cap. 1.

d lib. 6.

Congesta cremantur

Thurea dona dapes fuso crateres oliuo

Dapes enim rogo ingestæ dum cadauer cremaretur, & ossibus ritè collectis, lapideque conditis vinum superfusum: ne scilicet tam longum, & ignotum iter aggressos mortuos sine viatico dimitterent, & commeatu. At alij qui sine combustione sepeliebant super sepulchrum ipsum *cœnam* hanc *mortui* collocabant quales erant Iudæi Babylonij, & ex Romanis, qui suos non combussissent; & ex iis, qui combusserant, etiam nonnulli, qui non contenti dapibus rogo ingestis noua insuper cœna sepultos prosequebantur. Hanc autem vt supra dicebam nefas fuisse aliis attingere, colligitur, quia tota mortuis dicata erat, quæ autem iis iam dicata piaculo habebatur in vsum viuentium assumere: & propterea; quia; quæ de mensa cadebant, mortuis consecrata arbitrabantur, religio erat illa tollere, vt docet Athenæus, ex illis autem reliquiis, vt iam quasi inter mortuos computatus optabat, Lazarus ille Euangelicus saturari. Et inde quod malè & pessimè audirent omnes, qui ex illis cibis gustare ausi, aut quicquam rapere, extat adhuc Catulli, Epigramma, quod lucem iis, quæ diximus maiorem dabit.

Vxor ne Meni sæpe quam in sepulchretis
Vidistis ipso rapere de rogo cœnam;
Cum deuolutum ex igne prosequens panem,
A semiraso tunderetur vstore.

Ex his autem facilè constare potest minus rectè sentire, qui *cibum panemque lugentium*, de quo sæpius in scriptura, *cœnam mortui* interpretantur, vt illud est Ezechielis [e] vbi Deus Prophetæ, *nec cibos*, inquit, *lugentium comedas.* Et Oseæ [f] *sacrificia eius quasi panis lugentium*, & sæpiùs commemoratus locus Ieremiæ [g]. *Non frangent inter eos lugenti panes ad consolandum.* Nam panis lugentium viuorum erat, & domi inter mœrores, & lachrymas parabatur, & assumebatur. At *cœna mortui* tantum ad manes defuncti pertinebat, quibus tota cedebat. Constat præterea cur Baruch loco citato huic *cœnæ mortui* tribuat *rugitus*, & *vociferationes*: ea enim illata & sepulchro imposita maxima contentione defuncti manes proprio nomine compellabant, quos sic ad vescendum inuitatos & excitatos tradit Epiphanius in Ancorato: *post illationem*, inquit, *ciborum ad sepulchrum insolentibus clamoribus nomina defunctorum alta voce proferunt dicentes surge iu comede, & bibe.*

e Cap. 27. 17

f Cap. 6. 4.

g Cap. 16.

Caput VI.

Ad locum Tob 4. 18.

Panem tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare cum peccatoribus.

Sepulchrale Epulum vt à cœna mortui distinctum, à quibus, ad quid, & vbi paratum; ab honesto prius officio deductum: in quos deinde prauos degenerauerit: coniunctas illi aliquando publicas ciborum distributiones: visceratio quid. Chrysost. & plures alij explicati.

POst cœnam mortui sequebatur epulum sepulchrale quod cum ea conueniebat; quarenus vtrumque ad sepulchrum parabatur; hoc tamen discrimine: quod illa defunctis in totum, & laruis cedebat: in isto vero dapes tantum illis libatæ à viuis postmodum absumebantur. Qua de re frequens sermo apud sacros, & prophanos auctores. Erat autem ad istud epulum mensa illa potissimum destinata, de qua nos supra ex Cicerone: cum docuimus ex præscripto Demetrij omnia alia ornamenta sepulchris adempta; præter mensam, & *columellam*. Clarè autem ad hoc epulum alluditur in Tobia [b]. Panem tuum, & vinum tuum: super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare cum peccatoribus. Susceptus autem is ritus est in Christiana Ecclesia, & diu deinde in illa seruatus: sed cum per eam occasionem superstitiosa multa & fœda in mores irrumperent à SS. PP. & etiam à nonnullis Conciliis repudiatus est, & seuerè reiectus. Id autem cum agunt, & acrius obiurgant: simul etiam indicant vnde ortum habuerit, quare susceptus, quæ in illo seruata, & quomodo postea in prauum deflexerit.

b Cap. 4. 18

Origo enim illi duplex primo vt ea specie liberalitatis mortui nomen, & memoria vulgò celebraretur, & carior esset. Confluebat enim iis epulis allecta ad sepulchrum copiosa multitudo, quæ deinde defuncti nomen grata celebritate vulgabat, & præterea pro illo preces, & vota Deo offerebat. Secũda illi ratio originis à cõsecratione epularum, quæ iis existimabatur accedere ex appositione super sepulchra iustorũ; præsertim martyrum. Propterea Tobias mouet filium, *Panem tuum super sepulturam iusti constitue.* Primam

causam

cauſam liberalitatis, & miſericordiæ exercendæ tradunt Patres dum indicant Religioni ſibi duxiſſe Chriſtianos veteres; ſi in ſuorum morte pauperes non conuocaſſent, & quidem ad ſepulchrum Chryſoſtomus [a] in ſecundam ad Corinthios. *Si filij, vel fratris defuncti facis commemorationem terrore concuteris conſcientia; niſi conſuetudinem impleas & pauperes conuoces, cur Presbyteros, vt pro eis velint orare obſecras? non ignoro te reſponſurum vt defunctus requiem adipiſcatur; vt propitium iudicem inueniat.* Quò & ad quid pauperes conuocabant ad ſepulchre & vt iis largè veſcerentur quæ poſita ſuper ſepulchrum.

a Hom. 27.

Ab hoc autem pio ſtudio, in quas Sacrilegas obſcœnitetes degenerauerit audi Gaudentium [b]. *Nam gula ſua cauſa primum cœperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipſi comederent: poſt hoc ſacrificia auſi ſunt eis ſacrilega celebrare, quamuis nec ipſa mortuis ſuis minus ſacrificent parentalia; dum ſuper ſepulchrorum menſas tremulis ebrietate manibus vina fundentes ſpiritum balbutiunt.*

b Serm. 4.

Affine autem his dapibus ſepulchralibus erat publicum epulum ſiue publica ciborum diſtributio in honorem defuncti; quæ non paſſim à quouis vſurpabatur; ſed ab opulentioribus, & ditioribus: cum ſepulchralis inuitatio omnibus ferme eſſet vſitata. Qui enim aliud non habebant, ſuper menſam ad ſepulchrum vinum, & panem apponebant. At hoc publicum epulum ingentes planes opes poſtulabant; quas & nonnunquam exhauriebat; cum per eam occaſionem multi fuerint apud Hebræos ad extremam inopiam redacti. Ioſephus [c], de Archelao Herodi patri exequias c[illegible] *Diebus ſeptem*, inquit, *in lugendo pa[illegible] [illegible]mptis, epulisque feralibus prolixè populo [illegible] [illegible]tis, hic autem mos apud Iudæos neceſſario multos ad inopiam redigit: nam qui eum neglexerat impius exiſtimabatur, candida veſte indutus procedit ad templum*, &c. Differebat autem hoc publicum epulum à ſepulchralibus dapibus. Primò quod eæ ad ſepulchrum ipſum parabantur; vt ea occaſione manes defuncti & monumentum frequentaretur: hoc vero epulum alibi exhibebatur. Secundò illæ non admodum pro magna multitudine inuitatorum erant, iſtud verò, vt plurimum omnes promiſcuè admittebat quicunque accederent. Vtriuſque clarè meminit Euſtratius ad illud Homeri [d] vbi de funere Patrocli.

c lib. 2. de bel. cap. 1.

d lib. 8. Iliad.

At ille (Achilles) hic epulum ſepulchrale præbebat.

Diſtinguit eo in loco Euſtratius duplex genus feralis conuiuij, alterum quod ad ipſum ſepulchrum agitabatur propriè τάφος *taphos*, id eſt, *ſepulchrale* dictum. Alterum verò quod longè à ſepulture in memoriam tamen ſepulti, & περίδειπνον *perideipnon* dicebatur, quod Latinis teſte Hieronymo [e] *parentatio* nuncupatur. Huius aliæ duæ ſpecies erant; *publica & priuata*: publica epulum de quo nunc agimus: priuata id quod propriè conuiuium funebre; de quo paulò poſt. Porrò publica illa inuiterio ratione celebritatis bifariam exercebatur. Aliquando enim publice menſis, & tricliniis diſpoſitis populus, qui promiſcuè accedebat excipiebatur: aliquando ſibi ipſi, & edulie diſtribuebantur, quæ quiſque ſecum domum ſuam ferret; & ea propriè *viſceratio* appellata à carnibus in ea diſtributis. De publico autem accipiendum quod clarè docet Ioſephus loco cit. *apud Iudæos illud adeò frequens, vt multos ad inopiam redigeret.* Vſitatum autem illud aliis omnibus, in primis vero Græcis, & Romanis iam indicauimus. De Græcis clarè ex Homero [f] habemus in funere Patrocli.

e In Ierem. cap. 16.

f lib. 18. cit.

Diſcubuerunt apud naues veloci pede Achiui
Infiniti; at hic illis epulum funebre lautum inſtruxit
Multi boues candidi mugiebant circa ferrum
Dum iugularentur.

De Romanis vero res multò teſtatior. Liuius [g] P. Licinij funeris cauſa ludi funebres per triduum facti; poſt ludos Epulum, in quo cum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas repente orte coëgit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro & Cicero [h]: *Tubero*, inquit, *cum Epulum Quintus Maximus Africani patris ſui nomine populo Romano daret, rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret, cum eſſet Tubero eiuſdem Africani ſororis filius: atque ille homo eruditiſſimus, ac ſtoicus ſtrauit pelliculis hœdinis lectulos punicanos, & expoſuit vaſa Samia, quaſi verò eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honeſtaretur.* Notandum autem hîc cur hoc Epulum *publicum* dictum: nimirum, & quia in publico nonnunquam apparetum: Et quia ſi non in publico; ſemper omni populo qui confluerat exhibitum. Propterea Homerus *turbam infinitam* promiſcuè acceſſiſſe ſcribit. Liuius autem triclinia in foro diſpoſita. Cicero *populo* diſerte exhibitum: id eſt omnibus quotquot vellent accedere; quod valdè mirum, & ingens argumentum priſcorum, vel liberalitatis vel profuſionis; & eo magis quod nonnunquam altera illa ſpecies coniuncta vt ſimul cum epulo viſceratio præberetur. Liuius loco proximè adducto de P. Licinij funere. *Viſceratio*, inquit, *ea cauſa data, & gladiatores ſeptuaginta pugnarunt, & ludi funebres per triduum poſt ludos epulum.* idem Liuius [i] de Tito Flaminio munus gladiatorum mortis cauſa patris ſui cum viſceratione, & ludis ſcenicis dedit quatriduum, Cornelius Nepos de Quinto Fabio Rutiliano. *Mortuo huic tantum æris populi liberalitate congeſtum eſt; vt inde filius viſcerationem & epulas publicè daret.* Viſcerationem autem largitionem fuiſſe, qua Populo caro multorum animalium diſtribuebatur ex Seruio habemus lib. 7. Æneid. *Viſcera*, inquit, dicimus non tantùm inteſtine ſed quidquid ſub Corio eſt.

g lib. 39.

h tom. 3. orat. pro Murena.

i lib. 41.

CAPVT VII.

Ad locum 2. Reg. 3. 31.

Cùm veniſſet vniuerſa multitudo cibum capere cum Dauid clara adhuc die, iurauit Dauid dicens, ſi ante occaſum ſolis guſtauero panem.

Conuiuium funebre maximè celebre inter alias ferales epulas, à pane luctus à cœna mortui, à ſepulchrali epulo vt diſtinctum: vbi id, à quibus, & inter quos agitatum apud Iudæos, & alios: eius quoque veſtigium in Chriſtiana Eccleſia ſeruatum.

SEquitur denique maximè celebre conuiuium inter omnia feralia quod propriè

funebre

funbre epulum dicebatur, siue conuiuium distinctum *à pane luctus*; *à cæna mortui*, à publico epulo: domi enim agitabatur post aliquanto quam defunctus esset sepulturæ mandatus, ab ipsis cognatis, propinquis, & amicis mortui, & nonnunquam singulis annis, vel mensibus stata, & solemni celebritate repetebatur in eiusdem defuncti memoriam. De hoc clara habetur in Regum

a 2. Reg. 3. 31.

historia [a]: *Cumque venisset vniuersa multitudo cibum capere cum Dauid claro adhuc die, iurauit Dauid dicens, hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, si ante occasum solis gustauero panem, aut aliud quicquam.* Paratum enim à Regiis ministris fuerat recepto more funebre conuiuium; ad quod cum vniuersa multitudo, quæ adesse debebat; iam conuenisset, iurauit Rex Dauid se quicquam comesturum, nisi post *occasum diei* ex quo loco simul discimus conuiuia huiusmodi certum tempus non habuisse, quo post sepulturam defuncti celebrarentur: nisi quod arbitrari possumus, quo defunctus magis coniunctus erat eò diutius dilata. Hic enim quia Abner nulla propinquitate Dauidem attingebat, statim ab exequiis redeuntibus conuiuium funebre fuerat apparatum; at apud Græcos solemne erat triduum transmittere sine cibo, saltem qui aliis conscius sumeretur. propterea illis funebre conuiuium, quod propriè, vt teste Eustratio vidimus *περίδειπνον peridipnon* dicebatur nō nisi transacto triduo parabatur à propinqui morte. De qua re Lucianus lib. de luctu extremo, *iamque adsunt necessarij vt defuncti parentes consolentur; suadentque vt cibum capiant: quamquam isti per Iouem non inuiti ad id compelluntur; cum perpetuum iam triduum enecti sunt fame. At capiunt quidem illi, sed initio pudibundi, verentesque ne post carissimorum obitum videantur adhuc affectibus humanis commoueri.* Clarè autem ex Homero colligimus distinctionem huius Epuli à publico. Sic enim ille Iliadis vltimo in funere Hectoris.

Aggesto à tumulo redibant atque deinde
Benè conuiuabantur splendidum conuiuium
Ædibus in Priami.

Qui autem isti? non omnes promiscuè; sed acciti & delecti, de quibus Cicero [b] Græcorum consuetudinem referens, *sequebantur epula, quas inirent propinqui coronati; apud quos de mortui laude cum quid veri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur.* Vbi mirum sit quod dicit *coronatos accubuisse.* Sed non mirabitur qui sciet in habitum lætitiæ compositos conuiuia illa agitasse, & quidem *albatos.* Idem Cicero [c]: *Quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cænauit cum toga pulla? cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus ablatus esset cuto cum C. Figulo atrato, cæterisque tuis furiis funestum intulisti.* Et hæc satis.

b lib. 2. de legibus.

c In Vatin.

CAPVT VIII.

Ad loc. Esai. 65. 3.

Qui immolant in Hortis & sacrificant super lateres qui habitant in Sepulchris.

Ludi & sacrificia ad sepulchra non solùm ab aliis sed & à Iudæis ipsis vsurpata: qui illi essent apud externos? Gladiatorum, Circensium, & Gymnicorum certamina. Nazianz. & alij explicati.

PRæter dapes erant quoque solemnes ludi ad sepulturam vt ea quoque honoris specie defuncti nomen & memoria honestaretur: de quorum vsu apud alias gentes satis constat ex proximè dictis. Et fusè tradit Tertullianus lib. de Idololarria, & alio de spectaculis in quibus originem ludorum omnium, & apparatum prosequutus, omnes institutos docet ad memoriam mortuorum celebrandam: apud Iudæos verò eosdem etiam fuisse vsurpatos non dubito; quando conuiuia, quæ in *excelsis*, & ad sepulchra celebrabant in Hortis, & amœnis nemoribus sita, ludis & tripudiis concludebsor.; vnde iam crebra ludorum mentio, & ludentium, cum de conuiuiis agitur. Apud Ieremiam [d], *non sedi in Consilio ludentium.* Et iterum [e]: *Egredietur de eis laus voxque ludentium.* Et rursus [f]. *Adhuc ornaberis tympanis tuis virgo Israel, & egredieris in choro ludentium.* In quibus locis omnibus sermo est de publica lætitia, conuiuiis & ludis frequentata.

d Cap 15. 17
e Cap. 30. 19
f Cap 31. 4.

Cæterùm qui essent hi funebres ludi, vt pressiùs distinguamus præter tripudia, & saltationes trium generum fuisse reperio; Gymnicos, Gladiatores, & Circenses; Gymnicos in quibus, lucta, cursu, disco, Cestibus, proposito etiam præmio decertabant. de quibus Nazianzen. in oratione super obitu Cæsarij fratris; *Valeant*, inquit, *exterorum certamina, & figmenta, per quæ miseri viuentes ornati sunt exigua exiguorum certaminum præmia proponentes: meum munus est oratio.* ad quæ verba hæc notat Elias Cretensis. *Certamina, ea quæ propham in mortuorum honore celebrabant, irridet, ac sugillat: veteres quippe eos qui hinc excessissent, varijs funebribus certaminibus honerabant; in quibus, qui vincerent parua ob magna certamina præmia referebant; alius oleæ ramum, vt in Olympia, alius poma, vt apud Delphos; alius pini ramum vt in Isthmo; alius denique apium, vt in Nemea qui autem certabant iuuenes erant.*

De *Gladiatoribus* præsertim apud Romanos notissima res est propterea enim ex illis certum genus erat, qui Bustuarij appellabantur; quod ad defunctorum busta decertarent; de quibus Tertollian. de spectaculis, & Seruius 10. Æneid. moris erat inquit, *in sepulchris virorum fortium captiuos necari, quod plusquam crudele visum, placuit Gladiatores ante sepulchrum dimicare, qui à busti eineribus Bustuarij dicti.*

De Circensibus id est, ferarum venatione, & cæde habemus apud Dionem vbi Cæsarem tradit in filiæ suæ funere cædes, & gladiatorum pugnas exhibuisse. Cæterum illud admonendum hoc loco puto, fuisse hæc non quorumcunque sed illustrium tantum virorum propria: nec enim cuicunque defuncto, qui supererant cognati tales erant; vt ludos illi possent exhibere: ex quo festiuissimus iocus intelligitur serui illius in Amphitrione.

Viuo fit, quod nunquam quisquam mortuo faciet mihi. Id est videns, & viuens ludor, & illudor, & de me ludi fient, & circa me quod nunquam mortuo mihi eueniet.

CAPVT IX.

Ad loc Marci 16. 2.

Emerunt aromata vt venientes vngerent IESVM.

Sepulchra solemni more frequentari, adiri, ornari solita: flores super illa sparsi emus

rei

rei ſymbolum: odoramentis quoque perfuſa apud Chriſtianos ex Hieronymo & Prudentio obſeruatum.

AT ſepulchrum ipſum non proximè poſt defunctum conditum; ſed ſtatis, & repetitis ſubinde temporibus floribus, & corollis ornabant, ex variis odoramentorum generibus aſpergebant. Et id non ſolum Gentiles & exteri alij; verum etiam Chriſtiani ipſi: de Gentilibus fusè
a lib.14. tradit, & eruditè Lipſius in Tacitum [a]. Quod autem ad flores attinet; ad id erant in primis lilia, & roſæ: nimirum vt ex illis æui breuitatis omnes admonerentur, & ſimul intelligerent, *quæ citatiſſimè florerent, celerrimè macreſcere*. vt ait
b lib.32.c.1. Plinius [b]. Vtrumque florem coniunxit Vir-
c lib.6. gilius [c].

Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis
Purpureos ſpargam flores animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis.

De Roſa autem illud Anacreontia huc alludit

Medicatur hæc & ægris.
Defendit hæc ſepultos.

Qua in re adeò inſanierunt nonnulli vt teſtamento cauerint quotannis ſepulchro ſuo roſas inſpergi: vetus inſcriptio Rauennæ apud Guterum ſic clauditur.

Vt quotannis roſais ad monumentum deferant.

Quod vt dicebam Chriſtianis etiam vſitatum, teſtatur clare Prudentius; ritum etiam collaudans in Hymno de exequiis mortuorum

Nos tecta fouebimus oſſa
Violis, & fronde frequenti

Et D. Hieronymus in Epitaphio Paulinæ. *cæteri mariti ſuper tumulos coniugum ſpargunt violas, roſas, lilia, purpureoſque flores, & dolorem pectoris his officiis conſolantur.* nec mirum id videri debet: quando roſas ipſas, & alios flores non tantum contenti erant veros, & halantes ſepulchris inſpergere; ſed fictos etiam inſculpi curabant: vt nimirum ſymbolum eſſent imbecillitatis humanæ; de qua B. Iob [d]. *Homo natus de muliere, breui* d Cap. 8.
viuens tempore repletur multis miſeriis, qui quaſi flos egreditur, & conteritur. Aliquando autem flores iſti temerè congerebantur; aliquando etiam ſertis innexi; quibus ſepulchra ipſa coronabant; vnde & ad hoc tam frequens mentio *corollæ ſepulchralis*; apud Gentiles tamen, non apud Chriſtianos, quibus Religioni fuiſſe certos flores ſepulchris imponere, ex his Minutij colligimus in Octauio. apud quem Gentiles inter alia, Chriſtianis hoc obiiciunt: *coronas etiam ſepulchris denegatis pallidi, trepidi, miſericordia digni, ſed noſtrorum Deorum.* At floribus non contenti varia odoramenta, & pretioſos liquores adiungebant; quales erant ex opobalſamo, & aliis ſimilibus. Prudens. loco cit.

Titulumque & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore.

Qualis verò hic eſſet liquidus odor D. Hieronymus indicat verbis quæ proximè adducta ſequuntur. *Pammachius noſter ſanctam fauillam, oſſáque veneranda eleemoſinæ balſamis rigat.*

DIGRESSIO

DIGRESSIO TERTIA DE PVBLICO ET PRIVATO LVCTV, ET RITIBVS IN VTROQVE SERVATIS.

Argumenti per summa capita distributio.

IBER hic erit quadam lacinia præcedentis, & eius quasi coronidem continebit. Quid enim aliud & mortes, & funera, & mæstæ domus ex amissione charorum requirere videntur: quam vt solemnia luctus prosequentes, ea omnia distinctiùs exponamus; quibus apud veteres totus hic suggestus ostentatitij doloris constabat? Id igitur hic exequemur dissertationem totam hac ratione partiti.

Luctus, alius naturalis, alius ascitus; ille est quem promit affectus; iste, qui moribus inducitur; ille ad dolorem pascendum, hic ad officium etiam persoluendum; ille, vt omnia quæ à natura sunt præcedit iste subsequitur; ille typum præbet, hic ad illius imitationem conatur exurgere. De illo non hic nobis sermo, sed de altero; nisi quatenus solemnis luctus & indictus, æmulator naturalis & veri, quæ illius sunt propria continet, illum dum tentat exprimere. Hic ergo luctus alius erat publicus alius priuatus; & vterque alius sacer, alius ciuilis; ille ad Deum placandum causa religionis assumptus, hic ad officium humanitatis erga eos quibus aliqua necessitudine iuncti sumus implendum. De omni ergo luctu, & ritibus in vnoquoque seruatis, hic accuratè dicturi, primò in vniuersum explicabimus quare solemnis & legitimus luctus inductus sit. Secundò. Qui lugerent. Tertiò quæ lugerentur, siue causa & occasio luctus quotuplex esset. Quartò quid in vnoquoque luctu seruaretur; in vestitu, in cibo, domi, foris, & in reliqua actione vitæ.

CAPVT I.

a Eccl.c.3. 4. Ad illa verb. Salomonis. [a] Tempus flendi, & tempus ridendi: tempus plangendi, & tempus saltandi.

Quare luctus legitimus & solemnis, & à quibus inductus.

INTER ea, quibus alternis vicibus humana vita iactatur, præcipuum locum obtinent mœror, & gaudium; ad ista nascimur, & vix ab vtero matris effusi, istis excipimur; longè tamen prius & diutius à mœrore vexati, gaudio longo post tempora transmittimur; quod lachrymæ, risusque testantur. Ad illas enim mox natus infans abiicitur, riso non nisi quadragesimo [b] post die subsequente; magno [c] argumento longè illi vberiorem lachrymarum messem futuram quam gaudiorum. *Hominem*, inquit Plinius de natura conquerens, *tantum inter omnia animalia nudum, & in nuda humo natali die abiicit ad vagitus statim, & ploratum; nullumque tot animalium aliud ad lachrymas, & has protinus vitæ principio. At Herculeæ risus præcox ille & celerrimus ante quadragesimum diem nulli datur.* Ad risum ergo, & fletum cùm naturaliter homo nascatur, necesse est mœrorem & lætitiam, quæ sunt vtriusque principium, inter ea computari, quæ suo genere bona sunt, aut certe media, & à Philosophis adiaphora nuncupantur; in quibus excessus, aut defectus tantum, non opus ipsum damnatur; si nimirum quod potest absolutè fieri, & est faciendum, minus, aut nimis fiat, quam pro ratione exigatur. *Quæ naturalia sunt*, inquit Clemens, [d] *auferri non debent: sed eis duntaxat modus, & conueniens tempus est adhibendum.* Mœror ergo & gaudium, luctus & risus cùm naturalia sint, omnino tolli ex hominum vita non debuerunt; sed in illis cauendum, ne quid in excessu, aut defectu peccaretur. Et id ex variis circonstantiis loci, temporis, causæ, personarum; *loci*, quia nec vbique nec nusquam; *temporis*, quia nec semper, nec nunquam, sed aliquando, & alicubi; *causæ*, quia non ad singula quæ tristia se nobis offerunt, nec ad nulla; *personarum*, quia non omnes, nec nulli, nec in publico passim ante omnium oculus, nec procul semper à cuiusque conspectu, sed aliqui, & ante aliquos lugere possunt.

b Plin.lib.7. proœm. Aug. lib. 21. ciuit. c.14. Arist.7. de histor.animal.c.10.

c August. hom.10. ex 50.

d Clem. Alex lib.2. 5 pedag.

Quemadmodum ergo certa gaudij tempora statuta sunt, in quibus risui, lusibus, & spectaculis indulgetur; qui fructus, gaudij sunt, & animi lætitia soluti: sic luctus etiam tempora quædam sunt publicè definita, quibus ex more recepto, qui tacita lex est, aut etiam lege lata, qui, quid, & qualiter lugere debeant, aliter apud alias nationes est institutum. Ob id hoc loco sapiens, *Tempus*, inquit, *flendi, & tempus ridendi: tempus plangendi, & tempus saltandi.* Quasi clarius diceret, aliquando ridendum est, aliquando flen-

dum; nec ſemper & vbique, nec nuſquam, aut nunquam. Ob id præſtare certum tempus vtrique ſtatuere, ad eum modum, quo etiam apud omnes gentes certa ſunt tempora, quibus homines veſcuntur; & id ſiue publicè epulentur, ſiue priuatim paſcantur. Paſtus, & potus exemplum conſultò poſuimus: ſine iſtis non viuitur; nec ſine riſu & lachrymis vita traducitur; vt tamen non ob id ſemper, & vbique cibus aſſumitur, & potatur; ſic nec ſemper, & quacunque de cauſa ridendum eſt, aut lugendum.

Opere ergo pretium fuit certa tempora moribus inducere, quibus lugeretur; ſicut certa gaudendi tempora iam diximus definita, quibus ſpectaculis indictis, luſibus, & lætitiæ vacaretur. Sed tunc ſubit inquirere cur moribus inductum, vt non ſolum certo tempore, ſed ſimul, & in vnum quaſi collatis lachrymis lugeretur. Legitimus enim luctus ſiue is publicus, ſiue priuatus ſit, non ſeorſim, aut ſingulatiter aſſumitur; ſed à pluribus cùm priuatim, aut ab omnibus cùm publicè lugetur.

Eius rei quatuor cauſæ ſunt. Prima reſpicit ipſos lugentes. Secunda eos qui lugentur. Tertia cauſam luctus. Quarta luctum ipſum. Primò ergo in gratiam lugentium, & eorum vtilitatem, & commodum id factum eſt. Nam qui lugent, & ob aliquam calamitatem in mœrore ſunt, ij pondus Ætnâ grauius, aut ſupra ſe ſuſtinent, aut verſare coguntur. Cui autem dubium leuius onus omne reddi, quo plures ad illud ſuſtinendum conueniunt, aut geſtandum? D. Leo de mœrore luquens Apoſtolorum ex Magiſtri morte concepto, *Mors*, inquit [a], *Chriſti multum diſcipulorum corda turbauerat, & de ſupplicio crucis, de emiſſione Spiritus, de corporis ſepultura grauatis mæſtitudine mentibus, quidam triſtitiæ torpor obrepſerat.* Rectè *Grauatis.* Cur id? quia mœror animi, ponderis incredibilis inſtar habet. Ingens ergo leuamen omnibus lugentibus accedit, quo plures ſe eſſe conſpiciunt eodem doloris æſtu iactatos. Et inde eſt quod in dolore & lachrymis amicos omnes quærunt, qui fletus aſſocient. Vnde is, qui eos non inueniebat, vicem ſuam querebatur dicens. [b] *Quæſiui qui ſimul contriſtaretur & non inueni.* Quaſi enim plures ſunt ad idem onus tollendum, quoties plures conueniunt ad eandem calamitatem deflendam.

a Serm. 1. de Aſcenſ.

b Pſal. 68. 21.

Secundò, propter eos qui lugentur, etiam luctus legitimus eſt inſtitutus, & qui per plures, & certo tempore, & ratione ſpargatur. Nam vel viui lugentur, vel mortui: *viui*, vt Rei, & qui in aliquo periculo ſunt, ad illud auertendum. *Mortui*, vt clari quique viri, & aliqua neceſſitudine coniuncti. Dubium autem non eſt quo quis à pluribus ritè lugetur, eo clarius habere teſtimonium virtutis ſuæ, & amoris quo plures illum pro meritis proſequuntur. Vnde Cicero [c] tantopere alicubi gloriatur, quod Senatus, & Italia tota luxerit exilium ſuum, quod id eſſet argumentum certiſſimum gratiæ, qua apud Romanum populum pollebat. Quare meritò legitimus luctus, qui veri & naturalis doloris imitamenta continet, cùm mortuis, viuiſque tribuitur, *honor* ab omnibus appellatur: vt perinde ſit aliquem hoc luctu lugere, ac *honeſtare.*

c Orat. poſt red. in Senat.

Tertiò. Ex cauſa lugendi, quæ maximè cernitur in luctu ſacto. Hic enim ad Deum placandum ſuſcipitur in publicis malis, cùm hoſtes ingruunt cùm ſterilitas vrget, cùm peſtilentia ſæuit. Æquiſſimum autem eſt vt qui pariter affliguntur, accurrant omnes alacritate pari ad malorum remedia procuranda. Ob id in publica calamitate publicè luctus indicitur.

Denique propter ipſum luctum hoc inſtitutum. Vt enim lætitia mire ſe ipſam ſpargit & fundit; nec vno tantum gaudet, quem inſidet; ſed plures poſcit. Vnde ille neſcio quis, neſcio quo gaudio præter expectationem potitus dicebat,

> [d] *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium?*
> *Sed neminem curioſum interuenire nunc mihi,*
> *Qui me ſequatur quoquo eam rogitando enicet*
> *Quid geſtiam, aut quid lætus ſim, quo pergam,*
> *vnde emergam, vbi ſiem.*

d Terent. in Eunu.

Et hoc ille, qui nolebat ſine teſte lætari. Non diſſimiliter luctus & lachrymæ teſtes requirunt. Inareſcunt illico, niſi plurium in conſpectu ſpargantur: ob id inſtitutum vt quo diutius fletus & lachrymæ protraherentur, luctus hic ſolemnis aſſumeretur, in quo non veræ lachrymæ, aut dolor interuenit; ſed imitamenta doloris. *Per lachrymas*, inquit Seneca [e], *argumentum deſiderij quærimus, & dolorem non ſequimur, ſed oſtendimus. Nemo enim ſibi triſtis eſt: clarius cum audiuntur gemunt; & taciti, quietique dum ſecretum eſt, cum aliquos viderint, in fletus nouos excitantur.* Et hoc Seneca de vero, & naturali luctu, qui ſimul cum lachrymis celerrimè finitur, vt Quintilianus aiebat. Vt ergo clari viri non vno tantum die defleantur; vt parentes à filiis, chari quique à ſuperſtitibus diutius lugeantur, luctus legitimus eſt inſtitutus, in quo, vt ſupra dixi, verus dolor non ſemper ineſt, ſed ſigna doloris; vultus demiſſus, obducta frons, obſoleta veſtis, incultus habitus.

e Ep. 10. & 63.

Capvt II.

Ad verba Salomonis:

[f] Et ego natus accepi communem aërem, & in ſimiliter factam decidi terram, & primam vocem ſimilem omnibus emiſi plorans.

f Sap. 7. 3.

An ad riſum natus homo potiùs, quàm lachrymas? & vnde Philoſophis inualuerit illius naturam magis à riſu definire, quàm luctu.

Hic mihi non tempero quin eorum occaſione quæ proximè diximus, ab inſtituta ſemita tantiſper aberrem; & hanc quæſtionem proponam, quæ me diu, & alios torſit, in qua quot anfractus, & latebræ ſint diſcutiendo conſtabit.

Videtur ergo proprius magis hominis eſſe fletus quam riſus; ac proinde non *riſibilitas*, vt Philoſophi dicunt; ſed *flebilitas*, vt eadem forma loquendi cum illis vtamur, eſſe proprietas hominis ſtatuenda. Primo, quia affectus hic eſt omnium primus, validiſſimus, & maxime diuturnus. *Primus*, quia mox vt homo naſcitur, ad fletus abiicitur; ad quam rem teſte alio non indigemus, cùm ſibi quiſque ſit locupletiſſimus, & oculatus; hominem tantum inter omnia animalia nudum, & in nuda humo natali die proiici ſtatim ad vagitus, & ploratum; nullumque aliorum ad lachrymas, & has vitæ principio, vt ex Plinio dicebamus [f]. Ob id eleganter Lucretius hominem

g lib. 7. in proœm.

nem nascentem naufrago comparat, qui fracto nauigio vi tempestatis in litus, omnium rerum indigus eiiciatur.

Tum porro puer vt sæuis perfusus ab vndis
Nauita, nudus humi iacet infans, indigus omni
Vitali auxilio, cùm primùm in luminis auras
Nixibus ex aluo matris natura profundit
Vagituque locum lugubri complet, vt aequum est
Cui tantum in vita restat transire malorum.

Est igitur affectus hic antiquissimus; sed & *validissimus*; vt constat ex causis quas plurimas & iustissimas habent homines plorandi, cum nullas fermè, aut leuissimas habeant ridendi: & id, siue primordia ipsa vitæ, siue progressum inspiciamus. *Primordia* quidem, quia nihil in illis habet infans, nisi dolendum. Quærit Alexander [a] Aphrodisæus philosophus peripateticus insignis vnde ploratus hic homini tam præcox, vt vix natum tam effusus excipiat. Causam physicam affert hospitij asperitatem, in quod immigrat à materna aluo; in qua mollissimè antea fotus, & grata caloris temperie tigstus, auræ postmodum frigidioris appulsu, & tractantium manibus durius longe versatur; ob id fletus effusus, & subitus, & pertinax. At aliam non physicam sed symbolicam alij Philosophi afferunt: plorare statim ab ortu hominem, quasi præscium malorum, quæ sibi sunt in vita reliqua toleranda. Rectè Augustinus [b]: *Quis non exhorreat, & mori eligat, si ei proponatur aut mors perpetienda, aut rursus infantia? Quæ quidem non à risu, sed à fletu orditur hanc lucem, quod quid malorum ingressa sit, nesciens quodammodo vaticinatur.* Quod ipsum quem adduxi, Lucretius volebat.

a In Problemat.

b 21. de ciuit. 14.

Vagituque locum lugubri complet, vt aequum est,
Cui tantum in vita restat transire malorum.

At in progressu vitæ, causæ plorandi longè plures, & iustiores sunt. Si enim iusta flendi causa est sequentium tacita præsagitio malorum; quanto iustior ipsa mala cum veniunt? Quæ tot sunt, tam multa, tam varia, tam luctuoso catenata nexu, vt planè mirum sit non hominem flere, sed illum aliquando siccatis lachrymis à fletu cessare. *Quis*, inquit alicubi insignis Orator [c], *interim miretur flere hominem? Hinc infantia incipit, in hanc nos necessitatem plerumque fortuna deducit. Quis est enim dies, qui non triste aliquid & flebile nobis minetur? si nullam aliam causam lachrymarum haberemus, conspectus tamen hominum, & ratio mortalitatis poterant elicere fletus. Hæ amicitiæ, hæ propinquitates, hi congressus, hæc studia, laudesque intra breue temporis momentum occidunt, atque labuntur. Quotus quisque transit dies, quo non funus accipiamus?* Ob id plerisque visum librum illum qui oblatus Ezechieli [d] nihil aliud intus & foris continebat, *præter lamentationes, carmen & væ*, decursum humanæ vitæ interpretari, quæ à fletu incipiens, per fletus decurrens, in fletus desinit. Nam *carmen* ibi etiam est lamentatio & gemitus; sed modolatus. Prima nascentium vox, interiectio est dolentis: *vah* enim identidem infantes resonant, à quo vagitus, & postea formata vox alia gementium *væ*; nisi velimus interpretis suo [e] tempore non obscuri subtilitatem sequi; qui curiosius obseruauit, an verè, non disputo, mares à *vah* ploratum suum auspicari; femellas à *væ*; quasi scilicet illi de Adam, istæ de Eua conquerantur, à quibus contracta nobis hæc series malorum. Vtcunque tamen hoc sit; certum ex his est, affectum plorandi, antiquissimum, & validissimum omnium aliorum esse; & qui primus excipiat hominem iacentem, & vltimus omnium non deserat morientem, assiduus, perpetuus, & nunquam interruptus.

c Quintil. Declam. 316.

d Cap. 2. 9.

e Robert. Holc. in Sapient. c. 7.

Sopran. in Dauid.

Secundò, à sanctis viris, & ab ipso Christo Domino risus in homine damnatur, & lachrymæ commendantur. Non ergo ridendi affectus proprietas est hominis dicenda, sed plorandi. Quod enim proprium cuiusque est, id si sequitur, culpandus non est. Cani latratus adscribitur, hinnitus Equo, volatus auibus: & si de rebus inanimis loquamur, ignis est proprium comburere, lapidis deorsum ferri: cui autem dubium cum hæc ab illis vsurpantur, adeo ea deteriora non fieri, vt etiam perficiantur [f]? Id autem cur? Quia in eo sequendo nihil aberratur, ad quod tanquam proprietatem est vnumquodque natura propensum: ex axiomate enim philosophiæ.

f Lucæ 6

Viuere naturæ si conuenienter oportet;

Quomodo conuenientius illi viuitur, quam id exequendo, quod quasi propria dos sit à natura tributum? Vt *propria*, inquam: quia non ignoro non omni propensioni, quam natura nobis inseuerit, indulgendum. Ac proinde naturæ conuenienter viuere, quod Philosophi laudant, hoc non esse, quod illius propensioni parere, si de quacunque re loquamur. At si de propria, prorsus asserendum naturæ conuenientiùs viui non posse, quam tali propensioni, saltem aliquando obtemperando. Cum igitur culpetur risus, ploratus & fletus commendetur, non potest ille peculiaris hominis proprietas censeri.

Quod tertiò confirmatur: quia non potest id proprium alicuius naturæ dici, quod si nunquam fiat, in laude ponatur. At qui nunquam in vita riserunt, extolluntur; & ad illorum exemplum alij excitantur: vt de Christo Domino nominatim traditur; quem Chrysostomus [g] obseruat in vita nunquam risisse, fleuisse sæpe. Non igitur ad risum propensio, quæ risibilitas à Philosophis appellatur, est hominis proprietas existimanda. Quorsum enim illam natura nobis indidisset, cuius nullus vsus futurus erat? Quare ex his concludi posse videtur flendi potius facultatem, quam ridendi, propriam hominis esse: ac proinde si eius definitio sit à proprietate tradenda, dicendum potius hominem animal esse *flebile*, quam *risibile*.

g Cum aliis loco citato.

Sed si hoc admiserimus, vniuersam philosophorum nationem in nos armabimus: qui Porphyrium sequuti [h], cum definitionis exemplum ponunt à proprietate non à differentia essentiali tradendæ, non aliter hominem, quam à *risibilitate* definiunt, animal ipsum *risibile* pronunciando: non quia risu dignum, vt videtur vox ipsa prima specie sonare; sed quod ridendi facultate sit præditum, tanquam propria dote illi à natura tributa. Quare de illorum sententia maximè proprium erit hominis ridere, ac proinde gaudere & lætari, quorum fructus est risus.

h Boër. Auerroës, Albert. D. Thom. in Porphyr. c. de propr. Simplic. & Ammon. in Prædicam. cap. de subst.

Vel igitur in acie nobis aduersus omnes Philosophos standum est, hominem definiendo animal, non *risibile*, sed *plorabile*; qua forma nimirum dicunt illi risibile: vel certè si eos veremur, negandum, esse homines ad lachrymas natos; ac proinde laudandos censebimus, qui rident; culpandos, qui lugent. Quid ergo dicendum? Certa prius ab incertis abiungemus; quod præstabimus distinctione præmissa. Proprietas alicuius naturæ duplex est; alia, per modum facultatis:

alia per modum actus. Per modum *facultatis*, dicit principium actionis; per modum *actus*, ipsum dicit effectum. Vtraque autem siue per modum principij, siue per modum effectus, commune habet ita cuipiam conuenire, vt alteri naturæ non competat: sed proprietas per modum principij, competit *omni, soli, & semper*. vt posse ridere quam Philosophi risibilitatem dicunt: per modum verò effectus, non semper, sed *omni*, & *soli*, vt ipse risus. Proprietas primo modo cum reliquis naturalibus facultatibus conuenit; hoc tantum discrimine, quod hæ possunt in aliis, & aliis naturis reperiri; illa nequaquam; sed in vna duntaxat. Quare cum possit vnum quodque ad id dici natura factum, ad quod habet ex natura propensionem; necesse est vt quod alicuius proprietas statuitur, ad id quoque dicatur natura sua factum, cuius est illa proprietas principium. His præmissis, ad eas quæstiones accedamus, quas excussa disceptatio nobis obiecit.

Prima erat an proprium sit hominis ridere; & dicendum prorsus esse: sed per modum actus, qui conuenit soli, & omni, non per modum principij quod etiam semper. Nec enim semper, & vbique rident homines; sed aliquando, & soli inter omnes animantes. Secunda quæstio erat, an etiam sit hominis proprium plorare. Affirmant [a] quidam. Soli enim homini putant lachrymas à natura concessas. Sed planè falluntur, cùm à plerisque sit obseruatum alias quoque animantes plorare & flere; vt non immeritò ille cecinerit de insigni equo domini funus prosequente.

a *Barrad. t. 2. Conc. Euang. lib. 7. c. 7. in fine.*

[b] *Post bellator equus positis insignibus Æthon*
It lachrymans; guttisque humectat grandibus ora.

b *Virg. lib. 11.*

Tertiò quærebatur, quomodo laudabile sit nunquam risisse, si risus vt proprietas est homini à natura tributus? Aut enim fatendum frustra quid illam molitam, aut certè nunquam risisse, laudi dari non debet. Sed hæc quæstio loci huius propria tantum non est. Latè enim spargi potest per omnes illas propensiones, quibus homo natura sua sic in aliqua propendet, vt summæ laudis sit ab illis abstinuisse. Dicendum ergo frustra facultatem non esse, in qua frænanda, cum cupiditatibus suis homo luctatur; sic frustra non est propensio sibi similes generandi, licet non aliquando, sed ab illa perpetuo abstineatur: quia frustra non est quod homini proficit ad triumphum. Pari modo licet ad risum factus homo natura sit; nunquam tamen risisse, non est voto suo Naturam frustrari; sed quod illa maximè quærit in homine cumulatius implere, quod est suis cupiditatibus obluctari. Quærebatur quartò quomodo proprium sit hominis esse risibilem, cum totus ad lachrymas sit, ab istis incipiat, per istas decurrat, in his vitæ tempus omne transmittat. Sed dicendum hominis duplicem statum esse considerandum; alterum, in quo conditus; alterum in quem se ipse coniecit. Homo per se spectatus, vt à Deo conditus, ad lætitiam & gaudium, ad risum & exultationem factus est. [c] *Creauit enim ab initio Deus hominem rectum; & posuit illum in paradiso voluptatis*; gloria & honore coronauit eum, & constituit super opera manuum suarum; vt ageret dies lætitiæ, & confiteretur illi in voce iubilationis. Vnde meritò D. Hilarius [d] exclamauit.

c *Eccl. 7.*

d *Hilar. Arelat. Carm. in Genes.*

O felix animal summi cui dextra tonantis
Est pater: ô fœlix nimium, qui ducis Olympo
Et genus & formam: si te non noxia terræ
Decipiant vitia, & non blandus subruat error;
Numen eris, cœloque redux mirabere regna.
Quæ promissa bonus fido pater exhibet ore.

At si de statu loquamur, in quem se ille peccando coniecit; tunc dicendum & ad lachrymas, & ad risum æquè factum esse; sed ad istum præcipua destinatione; ad illas non nisi vt per eas ad verum sibi risum gradum faceret, in eo sine fine cuncta deinceps per sæcula fruiturus. De hoc statu hominis egregiè Claudius [e] Marius.

e *Carm. in Genes.*

Primus enim meritis, postremus in ordine toto
Factus homo; vt rebus se se præstare creatis
Nosset, & hinc laudes Domino persolueret æquas
Talis lege datu, ratio docet optima, quod non
Mortalem Deus in primæuo tempore fecit
Primum hominem; quin ille sibi mortem attulit vltro.

Mortis ergo cum sibi ipse auctor fuerit; & eorum omnium quoque causa fuit, quæ mortem sequuntur, antecedunt, comitantur. Quæ istæ? Morbi, mœrores, lachrymæ; quibus est prius defungendum, vt tandem per illa ad risum iterum, cui à primordio factus fuerat, reducatur. Ad vtraque ergo in hoc statu nascitur homo; risum, & lachrymas. Ad istas *prius*; ad illum *potius*; ad istas vt medium, ad illum vt finem; ad istas in hac vita, ad illum in æterna. Propterea lachrymæ, & quæ lachrymas comitantur & prouocant, *prima* in sacris literis dicuntur; risus & gaudia *posteriora*. *Absterget* [f], inquit, *Deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque dolor, quia prima abierunt*. Et hinc Dauid hunc mundum *vallem* [g] *lachrymarum* dixit; & *fletum* [h] *vesperi matutino vero lætitiam computauit*. quia in sacris literis dies huius vitæ à vespera vnde incipiunt nomerantur. *Factus* [i], inquit, *est vespere & mane dies vnus*. Atque ex his facilè constare potest quid sit absoluè quæstioni propositæ respondendum: rectè nimirum Philosophos hominem à facultate ridendi definiuisse; non solum quia præter illum nullum aliud animal est hac facultate dotatum; sed quia si per se spectetur in statu quo conditus, ad risum & lætitiam factus est; si vero in statu in quem prolapsus, ad lachrymas iccirco nascitur, vt ad risum per illas emergat.

f *Apoc. 29.*

g *Psal. 29.*
h *Psal. 83. vbi August. & Cassiod.*
i *Gen. 1.*

Capvt III.

Ad verba Leuitici.

[k] Pontifex, id est sacerdos maximus, ad omnem mortuum non ingredietur omnino.

k *Cap. 21.*

Qui à legitimo & solemni luctu prohiberentur.

Tres hominum classes apud Hebræos suis, vel aliis luctum legitimum impendere prohibebantur; summi Pontifices, sacerdotes inferiores, & Nazaræi. Non tamen æque omnes, & eodem modo. Dixi *legitimum luctum*: quia naturalis, ad quem quisque natura cogitur, in morte charorum nulli interdictus erat, cùm priuatim vsurpabatur.

Primò ergo summus Pontifex in cuiuscunque morte luctum legitimum sumere vetabatur. De quo

[a] Leuit. 21. 10.

quo Moses, *Sacerdos maximus*, inquit [a], *inter fratres suos .... caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet, & ad omnem mortuum non ingredietur omnino; super patre quoque & matre non contaminabitur.* Breuiter ergo videndum quid illi prohibeatur, & cur. Quid? Omne id, quod luctu legitimo continebatur; quæ, quot, & quam varia essent; infra constabit. Falsò ergo Vatablus [b] & alij per hoc tantùm intelligunt interdictam illi funeris prosequutionem, & exequiarum celebritatem.

[b] Leuit. 21.

Cur id ergo probibitum? Multa possunt afferri; sed præcipuas causas tres fuisse puto. Prima ad maiorem illi venerationem conciliandam. Secunda ad illius affectus temperandos. Tertia ad aliorum exemplum, & mores formandos. *Ad venerationem illi augendam*: quia nihil est, quod magis aliquem altius humano fastigio sustollat, quam si immotus inter suorum funera cernatur. Contra verò maiestas plurimum semper lachrymis gemituque minuitur: ob quod maximi quique viri semper in publico ab omni specie tristitiæ, nedũ à lachrymis, abstinuere. Nec enim vllum validius argumentum est imbecillitatis humanæ, quam fletus & lachrymæ: vnde eo ipso quod quis illas fundit, etiam testatur pati se cum reliquis conditione consert; super quos tamen qui maiestatem tuentur, volunt se longiùs euectos. Notat Cornelius [c] Tacitus, Tiberium, & Liuiam in Germanici funere publico abstinuisse; quod inferius Maiestate putarent, si palam lamentarentur. Et rectè id. In omni enim officio non eadem principibus viris, Imperatori, & populo decora sunt; vt apud eundem Tyberius idem differit in edicto, quo populum est alloquutus. Quare D. Hieronymus [d] prudenter monet ab Ennio dictum.

[c] lib. 1. Annal. c. 2.

[d] ep. 3. in epitaph. Nepot.

Plebs in hoc Regi antistat loco; licet
Lachrymari plebi; Regi honestè non licet.
Lachrymari, inquam, in publico; nam priuatim licet.

Secunda causa est ad affectus summi Pontificis temperandos, & illum sui muneris admonendum; vel saltem constet quàm debeant illius affectus esse moderati. Rectè Philo [e]; *Postulat*, inquit, *lex in eo viro præstantiorem homine indolem: quippe qui Deo sit familiaris præ cæteris, in quodam diuinæ humanæque naturæ confinio situs; vt hoc mediatore Deus propitietur hominibus.* In quo verò præstantior hæc indoles sita, quam Deus in Pontifice summo requirit? In amputando nimio affectu erga consanguineos, etiam parentes ipsos, vt subiicit idem Philo. Sacerdotibus aliis, vt mox videbimus, in patris, & matris funere luctus permittebatur; summo Pontifici nec in eorum morte flere licebat. Ob id notant plerique. Melchisedech Dei altissimi Sacerdotem sine matre, sine patre, sine genealogia in scriptura produci, vt summi Sacerdotes intelligant omnes affectus perinde sibi amputandos, quasi sine patre & matre producti forent. Nihilque rerum omnium esse, quod sibi sit Dei cultui præuertendum. Sed hæc de rebus alibi, & alij.

[e] lib. 2. de Monarch.

Tertia causa est exemplum aliorum. Noluit enim Deus summum Pontificem quemquam flere; nec ob illius obitum lugubria sumare; vt discerent alij quam moderetè gerere se deberent in morte charorum. Vt enim D. Hieronymus [f] obseruat, *in summum Sacerdotem omnium oculi diriguntur, illius domus & conuersatio, quasi in specula*

[f] epist. 3. ad Heliod.

Sepran. in Dauid.

constituta, magistra est publica disciplinæ; quicquid fecerit, id sibi omnes faciendum putant. Et hoc D. Hieronymus ad Heliodorum illius lachrymas compescens in morte Nepotiani. Alibi [g] verò quid hæc prohibitio luctus in sacerdote summo signaret, aptè moribus instituendis edisserens; *Quod*, inquit, *forsan crudele alicui videatur; sed fidei necessarium est. in eodem Leuitico* [h] *scribitur, quomodo Sacerdos magnus ad patrem, matrem, fratresque vel liberos mortuos prohibeatur accedere; ne videlicet anima Dei sacrificiis vacans, & tota in illius mysteriis occupata, aliquo impediatur affectu.* Et subdit; *Nonne aliis verbis idipsum in Euangelio præcipitur vt renunciet domui discipulus, vt mortuo patri non exhibeat sepulturam?*

[g] epist. 25. ad Paul. super obit. Blesill.

[h] Cap. 21.

Propter has ergo causas summo Pontifici luctus funebris est interdictus; propter quas itidem puto, vel earum aliquam, aut certè non absimiles, etiam gentiles, flamines suos, & summos Pontifices à luctu, & omni ferali officio abstinuisse. *Apud Romanos*, inquit Agellius [i], *Flamini Diali* (Iouis nempe supremo sacrificulo) *non licebat locum, in quo bustum erat, ingredi; vel mortuum attingere; sed nec tibias funebres audire, nec fabam tangere, aut nominare quidem.* Cuius rei causam Plutarchus [k] inquirens, *quod*, inquit, *eam putarent ad mortuos pertinere, & in flore eius luctus litera viderentur.* At summus apud illos Pontifex adeo mortua omnia ex præscripto vitabat; vt ne defunctos quidem, quamuis propinquos, liceret aspicere. Ob id Tyberius oratione funebri filium laudaturus inter se & cadauer velum posuit. Seneca [l]; *Tyberius Cæsar*, inquit, *& quem genuerat, & quem adoptauerat amisit: ipse tamen pro rostris laudauit; stetitque in conspectu præsenti corpore, interiecto tantum velamento, quod Pontificis oculos à funere arceret.* Erat enim Tyberius, sicut & Augusti reliqui ad vsque Gratiani tempora, Pontifex summus.

[i] lib. 10. c. 15.

[k] in Probl. q. 109.

[l] Consolat. ad Mart. c. 15.

Secundo loco, à luctu sacerdotes etiam minores prohibebantur; non tamen eodem modo, vt omnium summus. Hic enim vt proximè vidimus, ab omni luctu arcebatur; illi consanguineos lugere permittebatur. *Dixit* [m], inquit, *Dominus ad Moysen; loquere ad sacerdotes filios Aaron; & dices ad eos; Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum; nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est super patre, & matre, & filio, & filia, fratreque & sorore virgine, quæ non est nupta viro; sed nec in principe populi sui contaminabitur.*

[m] Leuit. 21. 1

De his ergo videndum quos lugere probibebantur; deinde, quos permittebantur, tum, cur vtrumque. Prohibebantur lugere omnes externos, etiam ciues, & in ciuibus etiam Regem ipsum, & populi Principem. Permittebantur verò lugere consanguineos & propinquos; non tamen omnes; sed primo gradu tam ex descendentibus; & ascendentibus, quam ex latere iunctos. Itaque pater, mater, filij, & filiæ fratres, & sorores lugeri à sacerdotibus poterant, modo familiam istæ non exuissent, in aliam domum matrimonio translatæ. Hoc ergo loco *propinqui*, & *consanguinei* pro iisdem accipiuntur, vt etiam frequenter in Iure tam ciuili, quam sacro. Quia verò consanguinei sunt, quicunque sanguine coniuncti; quos tamen omnes non vult Deus à sacerdotibus posse lugeri; idcirco quod diceret exponens; exprimit distinctè patrem, & matrem, & alios in primo gradu, tantùm ad hos consangui-

neorum & propinquorum appellatione restricta.

Cur ergo sacerdotibus inferioribus istos lugere permissum, & alios prohibitum? Et cur hoc inter illos, & summum Pontificem discrimen in aliorum morte lugēda? Varia à variis afferuntur, allegoricas causas Cyrillus [a] exequitur; morales, & tropologicas Isichius, & Radulphus. Expeditissima & maximè litteralis videtur esse disparitas excellentiæ summi Pontificis, & inferiorum. Quæ vt ab omnibus internosceretur, istis permissum est suos lugere, quasi non prorsus omnis contagium mortalitatis exortis; illi nequaquam, quasi super omne consortium euecto carnis & sanguinis, & omni humano fastigio maiori.

a lib. 12. de adorat.

Tertio loco, Nazaræi quoque pariter vt summus Pontifex ab omni luctu funebri prohibebantur; vt de illis ad Mosen Deus edicit [b]; *Omni tempore*, inquit, *consecrationis suæ super mortuum non ingredietur; nec super patris quidem, & matris, & fratris, sororisque funere contaminabitur: quia consecratio Dei super caput eius.* Quorsum autem id, & quare Nazaræi cum Pontifice summo fuerint in hoc æquari, & super inferiores sacerdotes euecti, meritò quæri potest. A plerisque multa probabiliter afferuntur; omnium probabilissimum puto voluisse Deum summum Pontificem, & Nazaræos in hoc æquari; quia per vtrosque Christus Dominus designabatur; quod egregiè, sed strictim alicubi D. Bernardus [c] indicauit. Christus enim super patre & matre lugere non debebat: quia pater illi Deus, & mater virgo. Deus incapax mortalitatis, virgo expers omnis corruptionis: ideo neuter illi lugendus. Nazaræus autem Christus, cuius à sacris vatibus elogium, fore vt Nazaræus vocaretur. Cæterùm consultò dixi tam summum sacerdotem, quam minores, & Nazaræos ipsos *à luctu funebri* prohibitos: quia sacer, de quo mox pluribus, illis non solum permissus erat; sed aliquando præceptus. De quo luctu, Ioëlis [d] illud est intelligendum. *Inter vestibulum, & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini dicentes, Parce, Domine, parce populo tuo; & ne des hæreditatem tuam in opprobrium.* Quod autem discrimen esset inter sacrum, & funebrem luctum; & qui ritus in vtroque seruati, deinceps in loco reddetur.

b Num. c. 6. 6.

c Serm. 4. in Aduen.

d Cap. 2. 17.

Capvt IV.

e Cap. 12.

Ad illa verba secundi Regum.

[e] Audiuit vxor Vriæ quod mortuus esset Vrias vir suus, & planxit eum.

Qui lugerentur in priuato luctu, & varia differentia lugentium.

Hoc est quærere quorum causa lugubris habitus antiquitus assumeretur; & loquimur, vt iam sæpè dixi, de luctu legitimo, lege scilicet inducto; non quam vlla comitia, aut edicta sancirent; sed mores, consuetudoque recepta. Potest igitur esse dubium primò, de consanguineis, an omnes, & omnis ætatis, & sexus lugerentur. Secundò an præter illos etiam extranei, & qui.

De vtrisque primo in vniuersum dicendum tam consanguineos, quam extraneos lugeri solitos; sed cum discrimine. Consanguineos enim sic, vt illos indefletos omittere, probrosum esset; extraneos autem vt qui flerent commendarentur, ita tamen vt qui omitterent, non culparentur. Quod vtrique lugeri soliti, argumento est quod Deus de sacerdotibus præcipit [f], *ne contaminentur in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis & propinquis.* Quorsum autem id præcipere, si recepti quoque moris non erat vt tam propinqui, quam reliqui ciues, licet extranei, passim etiam lugerentur? Quod vero luctus in propinquorum morte omitti sine nota non posset; infinita conuincunt. Ob id enim Hebræi cùm tempus, vel diem mortis alicuius designabant, *tempus luctus illius* appellabant, quod scilicet nullius mortem sine luctu transire fas esset. Esau loquens de morte Isaac patris sui; *venient* [g], inquit, *dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum.* Apud Romanos verò fœminæ, quæ maritum legitimo tempore non plorarent, infamia notabantur; quia licet immunes essent viri, si non lugerent vxores; non tamen apud populares suos magno probro carebant. At Hebræis vxorum luctum in morte viri solemnem plane fuisse, modus hic indicat, quo Scriptura loquitur. *Transacto luctu*, inquit, *misit David.* Non ausus nimirum tempus anteuertere legitimo luctui præfixum, quamuis Rex esset, in nuptiis Bethsabeæ celerandis.

f Leuit. cap. 21. 1.

g Gen. 27. 41.

Posset tamen hîc esse dubium de vxore & filia, an à marito, & patre lugerentur. Nam quia ab vxore maritus lugendus esset, vt vidimus, dubium non est: an vero ab hoc vxor, non nihil ambigitur. Apud Romanos enim vt iam indicaui, iure ciuili lugere vxores mariti non compelluntur, ad quod vxores tenentur; alioquin infamix notatæ. An id ergo etiam Hebræis seruatum, posset dubitari. sed dicendum æquo omnino iure in hoc apud Hebræos vtrumque fuisse; & pari modo alterum ab altero de more lugeri solitum. Sic Abraham [h] Saram eluxit: & Iudas eius abnepos Sue. *Euolutis* [i], inquit, *multis annis, mortua est Sue vxor Iudæ, qui post luctum consolatione susceptа.* Modus enim hic loquendi manifestè significat luctum illum fuisse recepti moris. In qua re leges ecclesiasticæ, ciuili iure neglecto, priscorum Patrum consuetudinem sequutæ sunt, vtrumque coniugem hac in re pari iure censentes, vt quemadmodum maritus potest vxorem indefletam, sine probro dimittere, statim ad secundas nuptias transeundo; sic possit vxor illo defuncto protinus de secundis nuptiis cogitare.

h Gen. 23.

i Gen. 38.

At verò de filia posset esse dubium, an pater illam defleret, ob exceptionē quam Moses [k] posuit in luctu summi sacerdotis. Sed omnino dicendum solemne quoque fuisse filias defleri; modo intra infantiæ annos non decederent, & id non solum apud Hebræos; sed apud alias gentes receptum. Vnde cum Demosthenes filiam sine luctu extulisset, ab Æschine impietatis accusatus [l] est, excusante Demosthene Reip. causa luctum omissum. Meritò ergo Dauid vt argumentum summæ in Rep. perturbationis adducit filias extingui, & indefletas omitti. *Virgines* [m], inquit, *eorum non sunt lamentatæ; & viduæ eorum non plorabantur*, Fortasse nimirum quia postremæ suorum interibant, omnibus superstites, quos eisdes hostilis absumpserat.

k Leuit. c. 21.

l Plutar. in Demost.

m Psal. 77. 63.

Quod verò extraneorum luctus sine nota posset omitti; si de *legitima* loquimur, & recepti moris, dubium non est, nemo enim cogebatur vel

vel amicos legibus sumere; vel quos assumpsisset, publicè profiteri. Ob id nec etiam periculum erat, vt quos priuatim quis amauerat dum viuerent, infamia haberetur, si mortuos sineret indefletos. At si de ciuili & vrbana nota loquamur, certum est illa non caruisse, qui quos amicos viuos habuerat, no lugebat extinctos. Ob id Dauid tam sedulus fuit in morte Ionathæ, Abnerisque lugenda; quos non solum naturalibus lachrymis est prosequutus; sed legitimo quoque luctu, mutato habitu, per dies plurimos honestauit.

Nec mirum receptum apud omnes gentes fuisse vt amici quoque legitimo luctu deflerentur. & aliquando maiori ostentatione, quam propinqui, quicunque illi essent, vt quocunque nexu sanguinis coniuncti. Quia propinquos habemus quales nobis Natura concessit, amicos arbitrio & voluntate seligimus. Vnde [a] ille ad hoc apposité.

a Stat. Sylu. lib. 2. in Epiced. Glauc.

Fas mihi sanctorum venia dixisse parentum.
Tuque oro natura sinas, cui prima per orbem,
Iura animus sociare datum: non omnia sanguis
Proximus, aut serie generis demissa propago
Alligat; interius noua sæpe ascitaque serpunt
Pignora connexis: natos genuisse necesse est:
At legisse iuuat.

Hoc ille de filiis adoptiuis, quos aliquando dicit impensius amari, quam genitos. Quia, inquit, *istos genuisse necesse est, hos legisse iuuat.* Quæ ratio in omnibus illos locum habet, quibus nos animi beneuolentia, non sanguis conciliat. Altius enim in viscera labuntur, & hærent ineluctabilius; vt insiti surculi, qui nonnunquam felicius, quam genuini proueniunt in arbore non sua. Ad quod idem [b] eleganter:

b Stat. ibid.

Vidi ego transertas alieno in robore ramos
Altius ire suis

Secundo hoc dicendum, ex propinquis non omnes solemni luctu defletos; sed primo tantum gradu coniunctos; nimirum fratres à fratribus, à filiis parentes, à parentibus filios, & etiam filias non elocatas; catenus tantum vt earum funus celebrarent, & exequias comitarentur; quod fiebat ad locum accedendo, vbi defuncta iacebat, & elatam prosequendo; de quo paulo post. Ex ipsis verò consanguineis etiam primo gradu coniunctis, illi sine omni luctu mittebantur; vel qui ob Rempubl. cecidissent; vel qui contra illam insurrexissent. Ob id Pericli laudi [c] datum quod cum duos filios audisset in prælio defunctos, ad populum processit in veste candida coronatus; non lugendos ratus, qui fortiter faciendo pro patria occubuissent. Contra vero sororem [d], quæ mariti casum deflebat patriæ hostis, Horatius frater, & victor ægrè adeo tulit, vt in vestigio obtruncauerit, intempestiuas lachrymas cruore restinguens. Sub Imperatoribus verò, non solum contra mores, sed capitale [e] fuit illos lugere, in quos animaduersum extremo supplicio fuisset, maximè maiestatis damnatos.

c Plutarc. in consol. ad Apollon.

d Liu. lib. 1.

e Tacit. lib. 3. & 4. Annal.

Tertiò dicendum acerba morte defunctos, vt pueros & puellas, nulla habitus mutatione; sed solo funeris & exequiarum officio defletos; & id apud Hebræos æque vt Romanos. Quare Dauid infantem filium, cuius ægritudine impensè doluerat, mox defunctum, non alio lugubri officio, quam pompa funeris est prosequutus [f].

f lib. 2. Reg. 12.

Ex his alterum quòd quærebatur, habetur de differentia lugentium. Duæ enim summæ statui possunt, vna eorum, qui simpliciter & absolutè lugebant; altera eorum, qui ad lugentes accedebant: illi mutatione vitæ & victus, & tota domus deformatione mœrorem animi testabantur; isti illis aderant in primis diebus luctos exequias frequentando, ad cadauer accedendo, funus comitando; quod vtrumque discrimen signatè scriptura notat dum de lugubri hoc officio loquens inter illos distinguit [g], *qui lugebant, & qui ad domum luctus accedebant.* Ad domum enim *luctus accedere*, eorum erat, qui exequias honestabant; *lugere* verò illorum ad quos præcipuè accepta calamitas pertinebat.

g Leuit. 21. 10. Numer. 6. 7. Eccles. 7. 3.

Capvt V.

Ad illa verba 2. Reg.

[h] Miphiboseth quoque descendit in occursum Regis illotis pedibus, & intonsa barba: vestesque suas non lauerat à die qua egressus fuerat Rex, vsque ad diem reuersionis.

h Cap. 19. 24

In quo alio suorum tempore, præterquam in morte lugubris habitus ab antiquis assumeretur.

EX hoc facto Miphiboseth apertè constat lugubrem habitum non solùm in morte suorum, sed etiam in aliis eorum infortuniis veteres assumpsisse. Nec enim Dauid hîc lugetur extinctus; sed viuus, & expulsus è Regno. Quæ ergo erant ista propter quæ viui etiam cognati aut amici lugebantur? Quæcunque infortunia grauius illis incidissent; & id non solùm ab Hebræis, sed etiam Græcis, & Romanis legimus esse seruatum. Ad quod explicandum generalis diuisio causarum est præmittenda, propter quas lugubris habitus induebatur. Eorum, qui lugebant, alij sui infortunij causa lugebant; alij aliorum. Illi seipsos, isti lugere alios dicebantur: seipsos lugebant rei maiorum criminum; alios qui lugebant, in triplici differentia erant. Quidam defunctos lugebant; quidam adhuc viuos, quidam neutros. Sed quia luctus & infausta nunciabant, etiam lugentium habitum assumebant. Habitus defunctos lugentium, propriè funebris, aut funestus appellabatur; aliorum, generale nomen retinebat, & lugubris dicebatur. His præmissis.

Primò ex viuis lugebantur amici, & propinqui, si forte patrio solo excedere cogerentur; siue iudicio, siue subita vi, & conspiratione inimicorum, siue hostili tumultu; vt hîc luxisse Dauidem Miphiboseth perhibetur. Eodem modo Ciceronem Romanus populus & Senatus luxit. Clodij artibus interceptum, & in exilium pulsum. De qua re Cicero sæpè gloriatur vt de insigni testimonio virtutis suæ, & gratiæ, qua apud populum pollebat [i]. *Pro me præsente*, inquit, *Senatus, hominumque præterea XX. millia vestem mutarunt.* Et alibi [k] cum præmisisset Senatum pro salute sua vestem mutandam decreuisse, subdit; *O diem illum iudices funestum senatui bonisque omnibus. Reipubl. luctuosum, mihi ad domesticum mœrorem grauem, ad posteritatis memoriam gloriosum. Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno me & bonos omnes priuato consensu, & vniuersum senatum publico consilio mutasse vestem? Quæ quidem tum mutatio, non deprecationis causa est facta, sed luctus.*

i Orat. post redit. ad Quirit.
k Orat. pro Sext.

Secundò. Qui non alios, sed seipsos lugebant,

& ob id in lugubri habitu incedebant, erant infortunio aliquo maiore preſſi, vt rei capitalis criminis ab accuſatore delati. Iſti enim habitum ab eo nihil abſimilem ſumebant quo mortui lugebantur; intonſo capillo, ſqualenti corpore, veſte lacera & obſoleta, ad omnem miſericordiam compoſiti. De quibus nos alibi [a].

a lib. 4. Appar. de re veſtiar. diſſ. 3.

Tertiò. Non ſolùm reus ipſe in lugubribus incedebat; ſed cum illo pariter aliqua maiori neceſſitudine coniuncti, amoti aut ſanguinis. Iuuenalis [b].

b Sat. 15. v. 134.

mollissima corda
Humano generi dare ſe Natura fatetur.
Quæ lachrymas dedit; hæc noſtri pars optima ſenſus.
Plorare ergo iubet caſum lugentis amici
Squaloremque rei. —

Plorare, inquit, non tantum lachrymis ora rigando; ſed habitum immutando. Sic Cicerone cauſam dicente, & habitum reorum induto, Senatus, hominumque præterea illa xx. millia pro præſenti veſtem mutarunt in argumentum luctus.

Quarto. In graui & periculoſo morbo lugubris etiam veſtitus ab amicis & cognatis ægrotantis induebatur. Sic amici [c] Iob ad ipſum cum veniſſent in ſterquilinio iacentem, & vlcere peſſimo ad reliqua infortunia percuſſum, lugubrem ſtatim habitum induerunt. *Cum*, inquit, *eleuaſſent procul oculos ſuos, non cognouerunt eum, ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cœlum.* Similiter Dauid [d] ægrotante paruulo filio, lugubri veſte indutus, humi iacuit: & reliqua quæ moris erant in ſolemni luctu eſt exequutus. Nec minus id à Gentilibus factitatum. Valetudine enim Germanici audita, populus [e] Romanus lugubria ſumpſit: & Caligula in Campania ægrotante, ſimiliter etiam vrbe tota funeſtæ veſtes apparuerunt.

c Iob c. 2. 11.

d lib. 2. Reg. c. 12.

e Sueton. in Calig. c. 4. Tacit. lib. 3. Annal.

Capvt VI.

f 1. Reg 30. 4. Ad illa verba.

[f] Leuauerunt Dauid & populus qui erat cum eo, vocem ſuam, & planxerunt donec deficerent in eis lachrymæ.

An honeſtum ſit in ſuorum morte, vel alia calamitate lugere.

HAnc quæſtionem libet hîc ſeparatim diſcutere; vt multa Patrum, & ſacræ Scripturæ loca conciliemus, aut exponamus. Primo ergo quæremus an lugendum. Secundo quomodo.

De primo; ſunt qui duos luctus diſtinguant; vnum, qui lachrymis fiat, ex morte, vel calamitate charorum; alium, qui ſit officium impendi ſolitum neceſſariis ſuo defunctis; aut alia calamitate vexatis. Primum luctum dicunt nec Chriſtiano, nec viro graui congruere. Secundum, permitti, & etiam honeſtum eſſe. Huius ſententiæ volunt eſſe Hieronymum, cuius [g] hæc ſunt Paulam ſuper obitu Bleſillæ ſolantis. Cum enim pluribus illius fletus, & lachrymas arguiſſet, *ſed dices*, inquit, *quomodo lugere me prohibes, cum & Iacob Ioſephum in ſacco fleuerit; congregatiſque ad ſe omnibus propinquis, noluerit conſolari?* Poſt quæ cum plura alia ſubieciſſet exempla; Dauidis infantem, & Abſalonem deflentis; totius populi Moyſen, & Aaron lugentis; & poſt Chriſtum, totius Eccleſiæ Stephanum planctu magno plorantis, obiecta cuncta duplici reſponſione diſſoluit. Prima veteres, defunctos ſuos cum lachrymis meritò luxiſſe; quia paradiſo nondum Chriſti morte diſcluſo, ſciebant illos ad inferos deſcendere. *Necdum*, inquit, *paradiſi ianuam Chriſtus effregerat; necdum flammeam illam romphæam præſidentium Cherubim ſanguis eius extinxerat; ob id meritò lugebat Iacob filium, quem putabat occiſum, ad quem & ipſe erat ad inferos deſcenſurus.* Altera reſponſio, dici luxiſſe quoſdam, fleuiſſe, & planctum magnum feciſſe, non quod largas lachrymas emiſerint; ſed quod pompam funeris inſtruxerint. *De Moſe*, inquit, *& Aaron, quod eis ex veteri more ſit planctus exhibitus, mirandum non eſt, cùm & in Actis [h] Apoſtolorum iam Euangelio coruſcante Ieroſolymæ fecerint fratres Stephano planctum magnum; & vtique planctus magnus non in plangentium exanimatione; ſed in pompa funeris, & exequiarum intelligendus eſt.* Et paulo poſt exponens quod dicitur de Ægyptiis in morte Ioſeph, [i] *Et planxerunt eum planctu magno, & forti nimis. Planctus*, inquit, *ſolemnis iſte non longas Ægyptiis lachrymas imperat, ſed funeris monſtrat ornatum; iuxta quem modum Aaron quoque & Moſen fletos eſſe, manifeſtum eſt.* Videtur ergo Hieronymus ibi concludere, licere Chriſtiano ſuos mortuos lugere, pompam funeris inſtruendo, & reliqua, quæ ad exequias pertinent apparando, expediendo, exhibendo; non licere lugere lachrymis, & gemitu proſequendo.

g Epiſt. 25.

h Cap. 8.

i Gen. c. 50.

Quam vtramque concluſionem videntur alij Patres & ratione multiplici, & exemplis à Scriptura probare. Primò, quia, ſi de Chriſtianis loquamur, eſſe illis debet exploratum lachrymas ad hoc eſſe tantùm homini datas, vt peccata defleat, quæ ſunt vera mala; non alia, quæ mala putantur, & non ſunt. Chryſoſtomus [k]. *Mortem lugere omittens luge peccata, vt ipſa diſſoluas. Propter hoc enim triſtitia facta eſt, non vt in morte, nec vt in alia re tali doleamus.* Quomodo hoc? Pluribus ibi Chryſoſtomus probat; omnium ſumma hac ratione concluditur. Antidota omnia, & pharmaca propter illos morbos intelliguntur effecta, quos tollere poſſunt, non quos adeo non iuuant vt potiùs grauent, ſed triſtitia & lachrymæ tantùm peccata tollunt, non mortem, non morbos, non aliud eorum quodcunque propter quæ inutiliter à mortalibus emittuntur. Ad peccata igitur deflenda facta ſunt, non ad alia mala; quod ibi Chryſoſtomus elegantiſſimè ſuo more variis exemplis, & multiplici ratione confirmat.

k Hom. 5. ad pop. Antioch.

Secundò, ad idem eſt Petrus [l] Abbas Cellenſis. *Sterilis*, inquit, *eſt omnis effuſio lachrymarum, quæ non effunditur propter regnum cœlorum; inanes ſunt lachrymæ, quas extorquet incommodum, aut damnum temporale: flendum ſolummodo eſt, aut pro peccato commiſſo; aut pro paradiſo amiſſo.* Sic igitur argumentum deduci poteſt ad luctum & lachrymas improbandas. Stultum eſt medicamentum vni morbo paratum, aduerſus illum abſumere, contra quem ſciatur nihil profuturum. Quid enim abſurdius, quàm collyrium lippientibus oculis confectum, auribus applicare? Aut quod hepati tantùm vtile eſt, eo ſplenis intemperiem curare? Sed lachrymæ tantum vtiles ſunt ad peccata delenda; cætera prorſus omnis fructus

l Ante 500. annos floruit in lib. de panibus.

fructus expertes. Stultum ergo est illas in aliud assumere, quam peccata.

Et hæc ratio non solùm Christianos Patres; sed etiam veteres Philosophos conuicit, veræ licèt religionis extorres. Quamuis enim non cognouerint hanc lachrymarum virtutem, qua possunt peccata deleri; quia tamen cognouerunt nulla mala lachrymis leuari, stultum putarunt in vllo suo, vel suorum infortunio lachrymas effundere. Vnde illa sunt quibus apud veterem Poëtam seruus elegantissimè Domini sui lachrymas deterget.

a Theocr. ex versione Mureti.

[a] Hera, si querelis, eiulatu, fletibus
Medicina fieret miseriis mortalium;
Auro paranda lachryma contra foret.
Nunc hæc ad minuenda mala, non magis valent,
Quam nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ consilium, non fletum, expetunt.

Luctus ergo & lachrymæ nec Christianum, nec virum cordatum decent in morte, aut calamitate charorum; quod inutiles sint.

Sed nominatim Christianos dedecent, quod argumentum sint animi contumacis, & infidelis. *Contumacis*, qui Deo non acquiescit, suos cum libet, & videt illis expedire, vocanti. Contra quam enim quisque precatur eùm quotidie dicit; *Fiat voluntas tua*; cum Dei voluntate cognita reluctatur, qui suos defunctos, aut in calamitate positos, flendo deplorat. Ob hanc rationem D. Cyprianus nec in sua morte, aut calamitate vult Christiano dolendum; quanto minus in aliena? *Quàm præposterum* [b], inquit, *est, quamque peruersum, vt cum Dei voluntatem fieri postulemus, quando euocat nos, & accersit de hoc mundo Deus, non statim voluntati eius imperio pareamus. Obnitimur & reluctamur, & peruicaciam more seruorum ad conspectum Domini cum tristitia, & mœrore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis; Et volumus ab eo præmiis cœlestibus honorari, ad quem venimus inuiti.* Transferamus hæc à nobis ad alios: non licet obniti, reluctari, dolere cum mutimur, & à Domino vocamur. Cur id? Ne qui quotidie voluntatem Dei fieri postulamus, vbi illa nobis innotuerit, repugnemus; ne vocati, inuiti ad illum videamur accedere; ne frustra præmium ab eo expectemus ad quem necessitate pertrahimur, non voluntate perducimur. Quanto minus ergo nobis est in aliorum morte dolendum, plorandum, lachrymandum? Annon hæc omnia de illis, & in illos quadrant? Cur Dei voluntatem fieri precamur; si quando nos euocat, eiulamus? Qua fronte præmia illis cœlestia postulamus, quos inuiti ad illum patimur peruenire? Bene igitur increpando Cyprianus adiungit. *Quid ergo oramus, & petimus vt adueniat regnum cælorum, si captiuitas terrena delectat? Quid precibus frequenter iteratis rogamus & petimus, vt acceleret dies regni; si maiora desideria, & vota potiora sunt istic seruire Diabolo, quam regnare cum Christo.* Concludit ergo paucis interiectis *fratres non esse lugendos accersione Dominica de sæculo liberatos.* Et iterum longè post [c]. *Ostendamus hoc nos esse, quod credimus, vt neque charorum lugeamus excessum; & cum accersitionis propriæ dies venerit, incunctanter, & libenter ad Dominum, ipso vocante, veniamus.* Est ergo flere & tristari, animi *contumacis* indicium.

b Cypr. de mortal. c. 5.

c Ibid. c. 9.

Sed & *infidelis*; ob id à luctu desistendum. Quomodo infidelis? Quia non credentis ea quæ de præsenti vita, de morte, de vita futura, fides Christiana proponit. Non enim videtur credere mortuos surrecturos; mortem hanc dormitionem, & profectionem esse; præmissos, non amissos, qui præcesserunt; ad Christum peruenire, de vinculis sæculi solui, gaudere cum Christo.

Primò ergo videntur qui lugent, nec sperare, nec credere surrecturos, quos deflent. Tertullianus [d], *Cum constet*, inquit, *de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatientia doloris. Cur enim doleas, si perisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reuersurum.* Ad idem Cyprianus [e]; *Qui spe viuimus, & in Deum credimus, & Christum passum esse pro nobis, & resurrexisse confidimus in Christo manentes, & per ipsum, atque in ipsum resurgentes, quid aut istinc recedere de sæculo nolumus; aut nostros recedentes, quasi perditos plangimus, aut dolemus?* Vnde concludit Ambrosius [f]; *Illi fleant suos, quos in perpetuum existimant interisse nobis quibus mors, non natura, sed vita istius finis est, fletus omnes mortis causas abstergat.*

d De patien. cap. 9.

e De mortal. cap. 5.

f Orat. 1 de Satyr.

Secundò, Non videtur credere, præsentem vitam, mare plenum mille periculis esse; mortem vero portum: per mortem ad Christum perueniri, diutius viuendo à Christo longiùs exulare; per mortem patriam peti, viuendo incolatum produci. Denique nihil eorum videntur credere, quæ de futuræ vitæ gaudiis, & præsentis incommodis ore fatentur; & id cum magna offensione piorum, & irrisione gentilium, qui nos aliter cernunt viuere, quàm loquamur. Cyprianus [g]; *Spei nostræ, ac fidei præuaricatores sumus; simulata, ficta, fucata videntur esse quæ dicimus: nihil prodest verbis præferre virtutem, factis destruere veritatem.* Quando id fit? Cum mortuos lugemus. *Occasionem enim*, inquit, *per id Gentilibus damus, vt nos merito ac iure reprehendant; quod quos viuere apud Deum dicimus; vt extinctos, & perditos lugeamus; & fidem quam sermone & voce depromimus, cordis & pectoris testimonio non probemus.* Ad idem Tertullianus [h]. *Impatientia*, inquit, *in huiusmodi*, (quam supra dixerat ostendi cum fletur obitus charorum) *& spei nostræ malè ominatur, & fidem præuaricatur: & Christum lædimus, cùm euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus.* Rectè Tertullianus Christum dicit his lachrymis lædi. Cur id? Audi Hieronymum Paulæ luctum in morte filiæ Christi verbis increpantem [i]. *Non vereris ne tibi Saluator dicat; Irasceris, Paula, quia tua filia, mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lachrymis facis iniuriam possidenti ..... & quasi non in meas manus ventura sit, crudelem iudicem fugis..... & mecum tuam filiam commorari, aut non credis, aut non vis.* Hæc ergo lachrymis istis iniuria Christo fit, dum illi non creditur, dum pluris fit hìc in sæculo commorari; quam hinc transeundo cum illo gaudere.

g Cap. 8. de Mortal.

h Cap. 9 de Patien.

i Cap. 25.

Quod si contra ista dicatur, & veteres Patres suos mortuos flesse, & a Sapiente [k] *suum luctui & risui tempus datum*; & Christum ipsum in funere [l] Lazari lachrymatum, & eius Apostolum nobis præcipere *flere* [m] *cum flentibus*. Ad ista respondent;

k Eccles. 3.

l Ioan. 13.

m Ad Ro. 12.

Primò, veteres, vt iam diximus, flesse, qui decedebant, quia in infernum præmitti sciebant. Chrysostomus [n]; *Tempus*, inquit, *cogita, quo hæc facta sunt, & ab omni culpa liberat Ioseph patrem flentem:*

n Hom. 67. in Gen.

flentem: nondum enim fuerant inferi portæ confractæ; nondum mortis vincula dissoluta; nec adhuc mors, dormitio fuerat appellata: nunc autem cum mors per Christi gratiam somnus sit; & fiat vita, quies; inter tot resurrectionis argumenta sic exultandum nobis est, cum hinc euocamur, quasi de vita in vitam transferamur.

Secundò respondent, illorum plerosque deflesse, quos sciebant in perpetuum damnatos; vt Dauid Absalonem. Ambrosius [a]. *Ammonem & Absalonem mortuos fleuit Dauid, & fleudum mortuum infantem non putauit. Illos enim sibi periisse credebat, hunc resurrecturum sperabat.* Et alibi [b], *Incestum Ammon, incestum fleuit occisum; parricidam Absalon doluit interemptum; innocentem puerum non putauit esse lugendum: quia illos sibi periisse pro scelere, hunc pro innocentia credidit esse victurum.* Quare vniuersè concludit Isidorus [c]; *Illi deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit; non quos cœlestis Aula Christi lætificandos includit.* Et clarè Hieronymus.[d] *Lugeatur mortuus; sed ille quem gehenna suscipit, quem Tartarus deuorat, in cuius pœnam æternus ignis exæstuat.*

a Orat. de fide resur.

b Orat. in obitu Valentin.

c lib. 3. de summ. bono cap. vlt.

d Ep. 25.

Tertiò, quod sua tempora risui, & luctui fuerint à sapiente diuisa, nihil id contra dicta facere contendunt. Nec enim eo ipso quod aliquando sapiens dicit esse lugendum; in morte vel calamitate charorum; id debet intelligi; sed tantum vbi spiritualium bonorum iactura vel interuenit, vel timetur.

Quartò Christum fleuisse, non Lazarum mortuum; sed iterum ad vitæ huius incommoda reuocandum. Isidorus Pelosiota [e]; *Quoniam*, inquit, *ipsum à morte ad vitam erat excitaturus, collachrymabatur.* Et clarius post illum Petrus [f] Blesensis. *Christus non pro morte Lazari, sed pro ipsius reuocatione ad miserias temporales planxisse dicitur, & luxisse.* Quod obscurè ante signauerat Petrus [g] Chrysologus; *Christus*, inquiens, *recipiens Lazarum fleuit, non omittens*, id est recipiens iterum ad vitam, quem antea mortuum, non solum non fleuerat; sed gauisus fuerat, discipulis dicens; [h] *Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos.*

e ep. 175. lib. 5.

f ep. 174.

g Ser. 64.

h Ioann. 11.

Quintò denique volt nos Apostolus flere cum flentibus, si iustè fleant, & quæ sunt verè deflenda. Quæ ista? Audi Bernardum [i]. *Nunquid*, inquit, *Apostolus præcipit flere rerum amissionem, intermissionem voluptatum, filiorum mortes, morborum instantiam, grauitatem inopiæ, potentiam fortiorum? Absit. Plorandi enim sunt, qui taliter plorant. Religiosa enim tristitia aut alienum luget peccatum, aut proprium.*

i Ser in festo B. Mar. Magd.

Ex his ergo videtur effici quod dicebatur: *in morte nec sua, nec suorum*; nec alia corporali calamitate plorandum.

At verò ex altera parte Spiritus sanctus manifestè nobis edicit, vt in aliorum morte ploremus, & lachrymas effundamus. *Fili*, inquit, [k] *in mortuum produc lachrymas.* Quid ergo dicendum? Omnia facile componi, si moderatum luctum, & lachrymas intelligamus, esse non tantùm permissas, sed commendatas; iuges vero, & immodicas, interdictas, & prorsus damnatas. Istæ enim tantùm indicia sunt infidelitatis, & animi rebellis & contumacis; non ille. Qua distinctione præmissa, quæstionem vniuersam hoc triplici responso sedabo, quod subiicio.

k Eccli. 22. 10. & 11. Cap. 38. 16.

Primò, lachrymas moderatas in suorum morte, & alia calamitate laudari. D. Hieronymus acerrimus alioquin insectator luctus in funere suorum [l]; *Ignoscimus matris lachrymis*, inquit, *sed modum quærimus in dolore.* Et Paulinus [m] ad Pammachium, *O diuina bonitatis Dei lachrymas in morte produci iubet: amaritudinem verò lugendi vno die claudit; illud porrigi sinens, quo relaxatur dolor, & anima respirat; illud verò præcidens, quod immoderato, & irrationabili cruciatu mentem nostram conficit.* Quare sacri Canones [n] quod Apostolus prohibet de luctu in morte suorum, rectè de nimio & immoderato interpretantur. *Apostolus*, inquiunt, *non simpliciter ait, Nolumus* [o] *vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini: sed addidit sicut cæteri qui spem non habent. Pietatis namque affectu, & humanitatis intuitu lugere mortuos non prohibemur; sicut nonnullos sanctorum aliorum exequiis pias lachrymas legimus impendisse.* Hæc textus exponens etiam quod Chrysostomus alicubi docet *lugere, deplorare, & lamentari eos, qui ab hac vita decedant, ex pusillanimitate contingit.* Hoc enim dicit ibi textus Canonicus intelligendum quando fit ex *deploratione* futuræ resurrectionis, *negatiua*, vt in scholis loquuntur *non positiua*, id est ex nimia obliuione vitæ futuræ: nam si fieret ex *desperatione positiua*, non esset id tantùm ex pusillanimitate, sed ex infidelitate. In hunc sensum alia sanctorum dicta declarantur, quæ in eadem causa contra lachrymas funebres in sacris Canonibus adducuntur.

l ep. 25. ad Paul.

m ep. 37.

n c. qui & c. vbicunque 13. q. 2.

o 1 ad Thes. 4.

Secundò, iuges, assiduæ & pertinaces lachrymæ in morte suorum, illæ sunt quæ mentem arguunt infidelem, & diuinis imperiis reluctantem. D. Hieronymus [p]. *Detestandæ sunt istæ lachrymæ plenæ sacrilegio, incredulitate plenissimæ, quæ vsque ad vicinam mortis accedunt.*

p ep. 25.

Tertiò, iuges & assiduæ lachrymæ, & quæ non videntur habere modum, tantum peccatis debentur, quibus delendis factæ sunt. S. Laurentius Episcopus [q] Nouariensis de peccatis agens quæ per oculos in animo contrahuntur, egregiam doctrinam de lachrymis tradit, quæ facile potest ad omnia flagitia temperare. Dicit enim morbos animi esse peccata; quod non ambigitur. Iam verò vt corpore languenti sanguis emittitur, quo leuantur morbi; sic in curatione peccati venam aperiendam, vt illud sanetur. Hanc autem venam, aliam non esse quàm cordis: hanc igitur aperiendam; vt inde liquor effluat, quo peccata tergantur. Quæ cordis hæc vena, & quis hic liquor ex illa? Respondet cordis venam oculos esse; liquorem vero peccatis sanandis efficacissimum, lachrymas esse quas oculi fundunt. *Pange*, inquit, *venam cordis tui pœnitentiæ stimulis; & de imo corde atque de intima mente educ aquam viuam in capite profluentem. De oculis stillet aqua, quæ totius corporis sordes tergat & abluat fœditates.* Omitto reliqua, quæ paulo ante præmiserat; & huc quoque maxime spectant, qualia sunt. *Cecidit per oculum, contaminauit te aspectu suo; abluat te aqua sua .... dic oculo tuo; Ocule, ad te recurro, tibi impero, exue quod implicasti. Tu me vulnerasti; tu me serua. Tu me pollui sti; tu me purifica; ablue quod inquinasti; erige, quod elisisti; corrige, quod euertisti ..... Da modo liquorem tuum, & dele peccatum meum; irriga me imbribus tuis; irruant aquæ tuæ, & obruant crimina mea.*

q Homil. de pœnit. in Append. Biblioth. SS. PP.

Sed contra hæc quæ paulo ante diximus obiici possunt, quæ supra docuimus de lachrymis ad peccata tantum delenda paratis: ob id alia quacunque in calamitate non assumendis. Si enim verum

verum hoc est, modicæ lachrymæ non solum commendandæ non sunt, alibi quam in peccatis deflendis impensæ; sed etiam damnandæ. Quod sic ostenditur. Absurdũ est illi morbo pretiosum remedium adhibere, cui nihil omnino profuturum non dubitetur. Quorsum enim oleum, & operam perdere? Sed lachrymæ medicamentum pretiosissimum contra peccata, pro nullo alio mali genere quidquam iuuant, vt supra vidimus ex Chrysostomo, & aliis. Non ergo rationabile videtur illas quantumuis breues, spargere ad mortuum vllum deflendum, aut aliam quamcunque calamitatem deplorandam.

Respondeo lachrymas moderatè fusas in morte suorum ad plura vtiles esse. Primò. Ad testandum affectum erga defunctum, & illius desiderium prodendum. Secundò, ad illum commendandum. Tertiò ad mœrorem leuandum: ob id cum sic assumuntur, non inutiliter assumuntur. *Affectum* enim testantur: quia semper cum affectu retinetur, quod cum dolore amittitur: hinc autem qui plangitur, *commendatur*; quia nemo dolet amisisse, nisi quo iuuabatur. Denique moderatis lachrymis *leuatur dolor*; quia per oculos, quasi per spiramenta quædam, dum ploramus exæstuat. Vnde D. Paulinus [a] dicebat; *Ideirco vnum tantùm diem mortuo deflendo à Salomone concedi; quia si non diutius lachrymæ perdurent, per illas inclusus dolor minuitur, & anima respirat.* Rectè enim ille canebat;

a Ep. 35.

[b] *Strangulat inclusus dolor, atque exæstuat intus,*
Cogitur & vires multiplicare suas.

b Ouid. 3. de trist.

Propter quod Dauid de dolore loquens, quem tacitus absorbebat [a]; *concaluit*, inquit, *cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis.* In meditatione enim sua dicit, æstuare, & crescere dolorem, & velut ignem maiores vires sumere, qui quo magis inclusus, vehementiùs exardescit. Vt autem hic exitum nactus euaporat; sic dolor per oculos flendo minuitur. Vnde ille dicebat;

a Psal. 38. 4.

[d] *Fleque meos casus; est quædam flere voluptas;*
Expletur lachrymis, egeriturque dolor.

d Ouid. 4. de trist.

Et alius [e].

e Seneca in Troad.

arbitrio tuo
Implere lachrymis, fletus ærumnas leuat.

Leuant ergo lachrymæ, non mala, quæ deflentur, quasi possint infecta reddere, quæ facta sunt; sed dolorem, qui ex malis concipitur: ob id non inutiliter adhibeatur ad hunc leuandum, & officium pietatis exoluendum: quorum neutrum præstant cum immoderatæ sunt. Nec enim tunc honestum affectum & desiderium testantur, sed insaniam animi furentis; nec dolorem minuunt, sed illi vires conduplicant, vt pluribus D. Hieronymus in epistolis sæpiùs citatis.

CAPVT VII.

f 2. Reg. 14. 2.

Ad verba Ioab.

[f] Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo: vt sis quasi mulier iam plurimo tempore lugens mortuum.

De ritibus in vestitu lugubri seruatis; qualis is, primùm de vestium scissione, & gestatione scissarum.

NVlla re clariùs homines hos duos affectus, mœroris, & tristitiæ testantur, quam vestis habitu & qualitate. Propterea inter omnia, quæ maximè propria sunt festæ celebritatis, aut luctuosi temporis, præcipuum semper locum vestes obtinuere. Quarum illæ proprio vocabulo in sacris literis *vestes* [g] *salutis* [h], *gloria*, & *lætitiæ* [i] nuncupantur. istæ verò mœroris, & *luctus* [k], & vno verbo tam in sacris quam in prophanis literis, *lugubres* dicuntur. Et quidem aliquando per nomen adiectiuum *lugubres vestes* appellantur, vt hoc loco Regum: aliquando *lugubre*, & *lugubria* substantiuè etiam per se posita, nil aliud significant, quam indumenta propria lugentium: quomodo Ouidius de Cæyce mortuo.

g Iud. 11. 15. Esa. 61. 10.
h Isaiæ 52. 1.
i Iud. 16. 9.
k Baruch. cap. 5. 1.

[l] *Surge, age, da lachrymas, lugubriaque indue; nec me*
Indeploratum sub inania Tartara mitte.

l lib. 11. Met.

Quod verò maxima causa luctus sint mortes charorum, quorum causa lugubria hæc induuntur, etiam Latinis *mortualia* nuncupantur; vt illa Næuius [m] appellauit. De his ergo accuratiùs hic aliquid vt exponamus, eorum formam, materiam, ornatum, colorem distinctiùs exequemur: ordiamur à *forma*. Hæc erat in veste lugubri planè deformis, non quod tales primum conficerentur; sed quod aptè prius concinnatæ, in luctu postea lacerabantur. Et inde tam frequens scissarum vestium mentio apud antiquos, vbi de illorum dolore, & luctu aliquid exponitur.

m Apud Non.

Ad quam scissuram quod attinet, duo distinguenda sunt, *scissio* ipsa, & *scissarum* vestium gestatio. Cum enim hoc vtrumque inter solemnia luctus esset, & indicia certissima doloris, *scissio* subitum significabat, & tunc primum erumpentem; *scissa* verò vestis gestatio diuturnum, & perseuerantem. Agamus ergo prius de scissione ipsa; tum de scissæ vestis gestatione.

Scissio fiebat ad subitam causam magni doloris, qui excitabatur ex occursu alicuius calamitatis; aut ex iniuria facta numini. Calamitas aut præsens erat, aut nunciata; præsens quodcunque infortunium, quod primum ingrueret, & experirentur. Sic Ruben [n] cum Ioseph in puteo non reperisset, *vestimenta sua scidit*; & Iacob ad conspectum tunicæ filij cruentatæ [o], *scidit etiam vestes suas.* & vno verbo omnes Hebræi vbi primum eorum ægroti spiritum ipsis præsentibus exhalabant, aut cum ad eos iam mortuos primum accedebant, vestes lacerabant. Quod ne summus Pontifex vllius causa faceret, supra vidimus à Deo interdictum. Ad calamitatem verò nunciatam scidit Iob vestimenta sua audita strage rerum suarum, & morte filiorum; Scidit Dauid audita morte Saulis, & Israëlitarum; scidit Ionathas audita clade suorum. At verò ad subitum conspectum iniuriæ factæ Deo, sciderunt Paulus & Barnabas tunicas suas, cum viderent gentilium turbas honorem Deo vero debitum sibi deferre: scindebant omnes Iudæi quoties audiebant aliquem blasphemantem vt fecit Caiphas cum audisset Christum filium se Dei profitentem. Id enim impius Pontifex insignem Dei contumeliam putauit; propterea scindens vestimenta sua dixit [p]; *Blasphemauit.* Et Ezechias audiens blasphemias Rabsacis, etiam vestimenta discidit. Erat autem id Hebræis adeo receptum, vt alicubi grauiter Ieremias conquaratur ad conspectum iniuriæ Deo irrogatæ qui præsentes aderant, vestimenta sua non conscidisse. Cum enim volumen sacrum quo Ieremiæ vaticinia continebantur, per contemptum ante Regis oculos combustum

n Gen. 37. 30.
o Ibid.
p Mat. 26. 65.

ſtum eſſet, vt argumentum profligatæ impietatis adducit, illos qui aderant, ad tale ſpectaculum veſtes non ſcidiſſe; vt moris erat cum Deo grauis iniuria fieri cernebatur. *Proiecit*, inquit, *Iudi volumen in arulam donec conſumeretur igne, qui erat in illa.* Et ſubdit; *Et non timuerunt, neque ſciderunt veſtimenta ſua Rex, & omnes ſerui eius, qui audierunt vniuerſos ſermones iſtos.*

Poſſet hîc quæri num ritus hic etiam apud alias gentes obtineret: & dubium non eſt etiam obtinuiſſe tam apud Græcos, quam Romanos; à quibus in ſubita cauſa doloris, ad illum conteſtandum, vel ad alienam miſericordiam prouocandam, vel ad aliquid deprecandum, veſtes paſſim diſcindebantur. De Iulio Cæſare Suetonius diſtinctè refert traiecto Rubicone flumine, militum fidem implorаſſe conteſtatum vt eam ſibi ſeruarent, à pectore veſte diſciſſa. De Auguſto narrat Dio veſtem diſcidiſſe audita clade Vari & legionum. At Nero defectione Hiſpaniarum nunciata, *diu*, inquit Suetonius, *iacuit prope intermortuus; poſt ſibi redditus, veſte diſciſſa, capite conuerberato, actum de ſe pronunciauit.* Similiter Maximinus, audito Africam deſciuiſſe, veſtem ſcidit, in parietes iruit, gladium arripuit præ indignatione. De Auguſto vero narrat idem Suetonius cum perpetuam Dictaturam à populo ſibi delatam recuſaret; & ille perſiſtens, quaſi cogeret ad ſuſcipiendam, *genu nixum, deiecta ab humeris toga, nudo pectore eam deprecatum.* De Romanis ergo id dubium non eſt.

a lib. 6. b Lucian. de luctu Plut. in Anton. c lib. 48.

De Græcis verò & Ægyptiis Herodotus [a], & alij [b] teſtantur; & fuiſſe morem hunc apud omnes paſſim in omni luctu Diocaſſius [c] declarat. Narrans enim quomodo Sextus Pompeius, & Triumuiri conueniſſent, adiungit vtriuſque exercitus milites, audita pace Ducum, inter ſe etiam ſalutaſſe; *ſtatimque multos vtrinque veſtes dilaceraſſe more lugentium*, quod quiſque audiſſet mortes cognatorum, vel propinquorum, qui ex vtraque parte interierant. Et hæc de ſciſſione ipſe, quæ fiebat ad primum appulſum doloris.

Iam verò veſtes ſic ſciſſæ deinde etiam retinebantur, & in iis apparebant luctu perdurante ad mœrorem animi teſtandum. Sic qui charos extulerant, qui grauius aliquod infortunium paſſi erant, aut nunciabant, ſciſſas veſtes gerebant, vt is qui nuncium infauſtum captæ arcæ ferebat. *Ad Heli enim venit* [d], *veſte ſciſſa, & puluere conſperſus caput.* Sic illi qui ad Rabſacem miſſi fuerant, ad Ezechiam reuerterunt, cùm nihil impetraſſent. *Venerunt* [e], inquit, *ad Ezechiam ſciſſis veſtibus, & nunciauerunt ei verba Rabſacis.* Sic denique vt ad ſui miſerationem Ioſephum commouerent, eius fratres ad illum reuerſi ſunt poſt ſcyphum in ipſorum ſarcinis inuentum. *Sciſſis*, [f] inquit, *veſtibus oneratiſque rurſus aſinis, in oppidum reuerſi ſunt.*

d 1. Reg. 4. 12. e 4. Reg. 18. 37. f Gen. 44. 13

Nec diſſimiliter ſeruatum, vt quas veſtes in ſubito dolore diſciderant, eaſdem ſciſſas aliquandiu luctu durante geſtarent. Virgilius [g].

g lib. 12.

—it ſciſſa veſte Latinus
Coniugis attonitus fatis, vrbiſque ruina.

In ſciſſa verò veſte mulieres præcipue fuiſſe, quæ mortuos lugebant, habemus à Iuuenali [h] funus deſcribente quod habuiſſet Priamus, ſi Troia ſtante occubuiſſet.

h Sat. 10. v. 262.

Incolumi Troia Priamus veniſſet ad vmbras
Aſſaraci magnis ſolemnibus; Hectore funus
Portante ac reliquis fratrum ceruicibus, inter
Iliadum lachrymas, vt primos edere planctus
Caſſandra inciperet, ſciſſaque Polixena palla.

Quod igitur dicit hîc Ioab mulieri ſapienti *induere veſte lugubri*, de conſciſſa & lacera poſſumus interpretari, id enim inter alia lugubris veſtis habebat, vnde à communi diſtabat.

Secundò, etiam *materia* differebat. Nam quotidianæ veſtes ex lana, aut lino, aut pretioſiore vellere pro cuiuſque fortuna conſtabant: At lugubres erant omnes fermè rudes, ex vili materia, aſpera pannuſa. Ad quod obſeruandum, lugubres veſtes in duplici genere fuiſſe. Quædam enim in id propriè conficiebantur; aliæ iam ferri ſolitæ luctus tempore retinebantur: illæ lugubres fiebant ex aſperitate materiæ, & rudi genere texturæ: iſtæ lugubres erant eo ipſo quod ſciſſæ, ſordidatæ, & obſoletæ geſtabantur. Harum ergo lugubrium veſtium materia erat eadem, quæ cæterarum; cum eædem veſtes eſſent, quæ communiter gerebantur, ſed proſciſſæ, & ab omni cura neglectæ. At aliarum quæ propriè ad luctum texebantur, longè alia materia à communibus veſtibus erat. Vt plurimum autem pili, & cannabis ex quibus, & ſimilibus confectæ veſtes generali *facci*, & *cilicij* nomine in ſacris literis appellantur. Quod vtrumque in luctu aſſumi ſolitum exempla innumera declarant. Luget Dauid Saulem & Ionatham, & ſacco cum ſociis induitur: veniam poſtulaturi legati Benadab adeunt Regem Iſrael, & ſaccis accingunt lumbos ſuos, vt habitum lugentis aſſumant. Audit Iacob mortuum filium ſuum Ioſeph, & indutus cilicio ſe luctui tradit. Omitto reliqua: ne in re non dubia inutili labore defungar. Ambigi iam poſſet an apud alias gentes etiam vſitatum vt lugubres veſtes à communibus non tantum forma, & genere cultus, ſed etiam materia differrent. Et dubium mihi non eſt in hac etiam diſcrepaſſe. Reperio enim Romanos, & Græcos in luctu non ſolùm veſtes conſcidiſſe, ſic conſciſſas geſtaſſe, & ſordidas retinuiſſe; ſed etiam veſtes mutaſſe. Non ſolum igitur luctus tempore priſtinæ veſtes in vſu erant, licet ſciſſæ, & neglectæ; ſed aliæ in id propriæ aſſumebantur; quæ ſine dubio non poterant ex alia materia conſtare, quam vili, pannoſa, & prorſus agreſti. Mutare autem ſolitos veſtes in luctu tam Græcos, quam Romanos, Plutarchus, & alij teſtantur, & nos infrà pluribus. Nec omittam apud pleroſque adeo in veſtibus luctus tempore variatum vt viri fœmineis, fœminæ virilibus vterentur. Valerius de Lyciis; *Cum iis luctus incidit, muliebrem*, inquit, *veſtem induunt; vt deformitate cultus commoniti, maturius ſtultum proiicere mœrorem velint.* Sed de hoc iterum.

Nunc de ornatu lugubris indumenti. Qualis hic? Omni prorſus ornatu carere, ſiue cura, ſiue diuitiis quæſito. *Cura*, quia veſtis lugubris non ſolum neglecta; ſed etiam ſordida ſtudioſè quæſita. *Diuitiis*, quia in luctu aurum, gemmæ, & omnis exquiſitus cultus procul habebatur. De ſordibus conſtat ex duplici capite: primò, quia tempore luctus à lauacris abſtinebant, vt paulo poſt: ſecundò, quia puluerem capiti, & in toto corpore aſpergebant: inde neceſſe vt veſtimenta ſordecerent; quorum, vt libro de re veſtiaria diximus, aſſidua lotione nitorem in quotidiano cultu reparabant. Ob id cum à Zacharia propheta Ieſus ſacerdos in luctuoſo habitu deſcribitur, inter alia dicitur veſtimentis ſordidis indutus. Apud

alias vero gentes, Romanos in primis, id ipsum ita vsurpatum, vt idem esset in sordibus esse, ac in luctu versari. Quintilianus de lugubri habitu reorum. *At sordes, & squalores, & propinquorum quoque similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse.* Inde Ciceroni *sordes lugubres* appellatæ quod sint propriæ lugentium, & alibi elatè *iacere in sordibus* posuit pro *lugere*, ad vxorem scribens. *Te nunc, mea Terentia, sic vexari, & iacere in lachrymis, & sordibus.*

At de neglectu omnis ornatus in luctu extrinsecis munditiis quæsiti, res adhuc testatior. B. Iudith, quia in viduitate posita, habitum lugubrem gerebat, omni prorsus ornatu caruisse describitur. Ornatum cum dico, omne illud intelligo quod vesti adiunctum pretium illi auget, & decorem. Nec dubium quin id, vt apud Hebræos, ita apud omnes alios valuerit: res enim ipsa loquitur, & natura monstrante, quiuis intelligit non bene cum luctu aurum & purpuram conuenire. *[a lib. 34.]* De Romanis fœminis apud Liuium [a]. Sic Caius Valerius disserit, *Munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt; his gaudent, & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellauere maiores nostri. Quid aliud in luctu, quam aurum & purpuram deponunt, quid cum eluxerunt sumunt; quid in gratulationibus, supplicationibusque nisi excellentiorem ornatum adiciunt.* Nec id tantùm fœminæ; sed viri, & quicunque etiam Magistratu fulgentes omnia in luctu ornamenta ponebant. Dauid, Rex Niniuæ, Esther habitus regales abiiciunt, & insignia dignitatis: apud Romanos ipsi Senatores in purpura & lato clauo soliti, plebeios amictus assumebant; Consules, & Prætores sine fascibus incedebant; Equites *[b lib. 9.]* aureos anulos Exuebant. Liuius [b] de luctu propter acceptam cladem; *Extemplo, sine vlla publica auctoritate concursum in omnem formam luctus est; *[c lib. 43.]* lati claui, aurei anuli positi.* Et rursus [c]; *Equites in conspectu populi aureis anulis positis, vestem mutarunt.* *[d lib. 1.]* Inde Lucanus [d] de Magistratibus ipsis, & qui in aliqua dignitate;

——Latius plebeio tectus amictu
Omnis honos, nullos comitata est purpura fasces.

[e lib. 3. Annal.] Et clarè Tacitus [e] in funere Germanici. *Illic miles cum armis, sine insignibus Magistratus.* Denique solemne id adeo Romanis, vt lege sancitum *[f Paul. I.C. lib. 2. cap. 21. Recept. sententiarum.]* esset [f] iis, qui lugerent, inter alia ab ornamentis abstinendum. His absolutis, de lugubrium colore paulo distinctiùs agamus.

Indumenta lugubria quali colore?

§. II.

EX vna parte constans omnium opinio videtur, ab antiquissimis etiam temporibus apud omnes gentes nigri coloris lugubria fuisse, aut qui ad nigrum vergeret, vt pullus, & fuscus. De Hebræis certa res est: illis enim vt vidimus, indumenta lugubria ex sacco constabant. At hic niger erat. B. Ioannes de solis defectu, & tenebris *[g Apocal. 6. 12.]* illum obducentibus. *Sol* [g], inquit, *factus est niger tanquam saccus cilicinus.* Et apud Isaiam [h], *[h Cap 50. 3.]* Deus de eadem solis obscuritate loquens. *Induam cælum tenebris, & saccum ponam operimentum eorum.* Quare Dauid indumentum describens in quo tempore luctus incedebat, *Cùm mihi *[i Ps. 34. 14.]* molesti essent* [i], inquit, *induebar cilicio... & quasi lugens & contristatus, sic humiliabar.* Contristatus enim hic ex Hebræo propriè est *denigratus*, nigris scilicet vestibus indutus, & vt Latini dicunt, *atratus*; quod esset adeo propria lugentium, & eorum, qui in tristitia positi nigredo, vt quæcunque *nigrescunt*, lugere dicantur; & quæcunque *lugent*, eo ipso nigrescere. Ieremias [k]. *Lugebit*, inquit, *terra, & mærebunt cæli desuper, eo quod* *[k Cap. 4. 28.]* *locutus sum.* Dicit enim terram, & cælum obtenebranda; quod explicat per illius luctum, & huius mœrorem; quia nimirum qui lugent, in nigris vestibus sunt, quasi tenebris cooperti. De Ægyptiis verò à quibus hanc legitimi luctus consuetudinem fluxisse plerique volunt; id ipsum Seruius affirmat. *Morem lugendi*, inquit, *quidam dicunt Ægyptios inuenisse. Eos enim primos Liberum, quem Osirim appellant, à fratre Typhone per insidias interemptum atra veste luxisse: inde cæteris gentibus traditum vt post interitum proximorum, suorum mortem nigra veste lugerent.* Seruatum id igitur apud omnes alios, Græcos in primis, & Romanos. De illis constat ex Artemidoro. Quærit alicubi quid nigræ vestes in somnio gestatæ portendant? Respondet salutem significare, maxime si quis ægrotat. *Non enim*, inquit, *nigris vestibus mortui, sed qui superstites eos lugent, induuntur.* Ob id Pericles gloriabatur nulli se vnquam ciuium causam præbuisse; *vt atratus incederet.* Per id significans nulli se mortem attulisse, aut aliam calamitatem: vnde propinqui ex more vestes atras induerent. Quin etiam Troiania temporibus apud Homerum Thetis nigro velo tecta Iouem adit ad mortem filij deprecandam. Cur id; nisi quia proprius ille color etiam tum lugentium? Apuleius ritum exprimens in vniuersa Græcia seruatum. *Inter hæc quædam mulier per medium theatrum lachrymosa & flebilis, atra veste contecta, paruulum quendam sinu tolerans decurrit.* Et iterum; *Mater pueri mortem deflens, fletu & lachrymis, & fusca veste contecta.* Nec ob aliud ab Ouidio filiæ Niobes inducuntur atris vestibus lugere fratres, nisi quod passim id apud omnes Græcos obtineret:

—— stabant in vestibus atris
Ante thoros fratrum demisso crine sorores

At de Romanis res adhuc est exploratior: inde enim consueta forma loquendi, qui in lucto erant, *atrati* dicebantur; quia non nisi vestibus atris induti. Vnde Iuuenalis eorum habitum describens, qui ob longam ætatem plures suorum funerassent:

Hæc data pœna diu viuentibus, vt renouata
Semper clade domus, multis cum luctibus, inque
Perpetuo mærore, & nigra veste senescat.

Et Propertius nescio quem carpens qui in coniugis funere, luctus indicia non exhibuerat.

Denique quis nostrum curuum te funere vidit,
Atram quis lachrymis incaluisse togam?

Hinc illa Macrobij querela in Crassum, qui murænam in piscina mortuam *atratus* vt filiam luxerat. Ne vero quis existimet id tantum libera, Rep. seruatum; etiam sub Imperatoribus, & vsq; ad Cypriani, & Hieronymi tempora, non alius Romanis color in luctu, quam niger. Cyprianus alicubi contendens, fideles in pestilentia, quæ tunc sæuiebat, morientes, non esse lugendos. *Quam*, inquit, *frequenter atque manifestè de Dei dignatione præceptum est; vt contestarer assiduè, & publicè prædicarem fratres nostros non esse lugendos, accersitione dominica de sæculo liberatos....*

Sopran. in Dauid.

nec accipiendas hic atras vestes, quando illi indumenta alba iam sumpserint. Similiter Hieronym. [a] ad Iulianum. *Laudent*, inquit, *te alij, & contra Diabolum victorias panegyricus prosequantur, quod lato vultu mortes tuleris filiorum, quod in quadragesimo die dormitionis eorum vestem mutaueris, & dedicatio ossium Martyris candida tibi vestimenta reddiderit.*

a ep. 34.

Non obscurè ergo ex his inconcessum esse videtur *atrum* colorem lugentium proprium fuisse. At turbat ex alia parte quod quidam *album* etiam volunt; aut certè rem dubiæ quæstionis esse contendunt. Plutarchus enim in Romanis Quæstionibus exertè docet *albam vestem* in luctu, solemni more fœminas induisse; cuius rei causam quærit, & multiplicem reddit; adiungens id non solùm Romanis vsitatum, sed Græcis nonnullis; vt Argiuis. Et Herodianus Seueri exequias describens ad lecti funebris dextrum latus primarias ciuitatis fœminas lugentium habitu condidisse narrat *in albis vestibus*, sine vllis ornamentis; ad sinistrum verò Senatores pullis lacernis adstitisse. Non ergo videtur vsquequaque vetum nigrum colorem semper, & ab omnibus in luctuosis vestibus assumptum. Sed fœminas album vsurpasse: quod indicans Statius in lachrymis Hetrusci dum Pietatem inuocat, vt illi adsit defunctum Patrem lugenti cum niueo amictu vult adesse.

Summa Deûm Pietas, cuius gratissima cœlo
Rara prophanatas inspectant numina terras.
Huc vittata comam, niueoque insignis amictu
Mitibus exequiis ades, & lugentis Hetrusci
Cerne pios fletus.

Quid ergo hac in ambiguitate dicendum? strictim significauimus vbi de vestibus actum. Hic iterum est clariùs repetendum, cùm propriè locus exigit, vt res non indecisa finatur. Dicendum ergo libera Rep. communem lugubrium vestium colorem nigrum, aut qui ad nigrum vergeret fuisse; quod indicant exempla prolata, & Dionysius [b] Halicarnassæus disertè testatur. De Bruto agens, qui Reges exegit. *Romanæ matronæ*, inquit, *vt mos est illis in luctu domestico, & necessariorum funeribus, deposito auro, & purpura, ceteroque ornatu, atrata ipsum per annum integrum luxerunt.* At vero sub Imperatoribus est aliquatulum variatum. Quod enim matronarum luxus eò processisset, vt in quotidiano culto non aliis, quam pretiosis, & auratis vestibus vterentur, factum est vt albus & simplex habitus nullo peregrino colore fucatus, illis iam squalidus esset, & obsoletus; ob id in luctu vsurpatus. Cæterum, si de Hebræis loquamur, dubium non est apud illos vitis non solum, sed fœminis nigrum colorem; mœsti temporis proprium fuisse; album vero festæ celebritatis, vt à nobis alibi [c] fusius est explicatum.

b lib. 8.

c lib. de re vestiar. disp. 3.

CAPVT VIII.

d 2. Reg. 19. 24.

Ad illa verba. [d] Miphiboseth illotis pedibus, & intonsa barba descendit in occursum Regis.

Quali cultu corporis essent, qui lugebant?

Diximus de vestitu lugentium; nunc de culto in reliquo corpore. De quo, & vniuerso luctuoso habitu præmittendum est, quod ante nos aliis obseruatur; vsurpata in solemni luctu peruersè omnia, & præposterè, quam in quotidiana vita solerent. Itaque capillum ponebant, antea comati; barbam alebant, antea detonsi; cultum omnem negligebant, antea nitorem professi. Nobiles amictu plebeio induebantur; milites arma inuersa gestabant; magistratus fasces aut demissos, aut nullos; signiferi vexillis solom vertebant; tibicines raucum cornibus perstrepebant; vno verbo, totus habitus in luctu à pristino, & solito statu commutabatur. Vnde est quod apud Latinos vestem motare, positum sit pro lugubrem & funestam assumere: vt idem videatur esse *lugubris* habitus, quod *mutatus*. Quam rationem nomina adhuc apud plerasque Italiæ vrbes video retentam, quæ lugubriter indutos, quis passim *di scorruccio* dicuntur, *immutatos* appellant, aut immutatis indutos. His præmissis, cultus corporis in lugentibus erat non solum omni cultu vacare; sed vltro etiam sordes accersere, & in illis incedere.

Primo ergo in squalore erant. Quid hic? Situs & scabricies in facie & toto corpore ex neglecta lotione proueniens; à squamis sic appellatur [e], quorum quandam quasi speciem cutis refert illuuie fœdata. Proprius autem hic adeo lugentium erat, vt nil frequentius in sacris & prophanis literis illis tribuatur Ieremias [f] habitum funebrem Sichimitarum describens ob mortem Godoliæ. *Venerunt*, inquit, *viri de Sichem, rasa barba, scissis vestibus, & squalentes.* Et alibi de luctu cunctorum ordinom, & omnis ætatis, & sexus ob captam Ierosolymam [g]; *Sacerdotes*, inquit, *eius gementes, virgines eius squalida.* Per hoc ipsum in luctu significans. Vnde apud Latinos pro eodem positus squalor & luctus; squalere, & lugere. Cicero alicubi: *Erat igitur in luctu Senatus, squalebat ciuitas, publico consilio veste mutata.* Et alibi; *Tota ciuitas confecta senio est, squalent municipia, afflictantur colonia.* Et inde totus habitus reorum qui plane lugubris erat, vno vocabulo *squalor* appellatus à Iuuenale loco citato.

e Macrob. lib. 6. Saturn. c. 7. Gellius lib. 2. cap. 6.

f Cap. 41. 5.

g Thren. 1. 4

Quæ [h] plorare iubet casum lugentis amici
Squaloremque rei ——

h Sat. 15.

Secundo loco, propria lugentium *illuuies* erat. Hæc duo significat; *abstinentiam* à consueto lauacro, & *sordes* inde contractas. Vt illud significat, *illuuies* à squalore differt, vt ab effectu causa. Lauacro enim omisso, squalor inter alia corpore contrahitur: in hoc vero, differt *illuuies* à squalore, quod hic asperitas cutis est, illa sordes. In vtroque autem sensu erat illuuies propria lugentium primo, vt dicit abstinentiâ à consueta lotione, & id tam in vestibus, quam in corpore, quod hic de Miphibosetho disertè notatur. *Illotis enim pedibus accessisse* dicitur; quod, omissum significat corporis & artuum lauacrum: & post signatè *vestimenta sua non lauasse* subiicitur. Similiter de Dauide luctum quem pro paruulo suo perat, exeunte refertur [i], quod *surrexit de terra, & lotus, vnctusque est*; nempe quia lauacrum solitum omiserat, ipsum lugens. Et pari modo Iuditha dicitur [k] corpus suum lauisse cum lugubria posuit, quæ in viduitate gerebat. Lauit enim tunc primum corpus, quod illuc vsque maritum lugens omiserat. At de illuuie pro pædore, & sordibus ex illa contractis, res est notior; & constare potest ex iis quæ diximus de vestibus sordidatis. Nec enim facile fieri potest vt inquinata

i lib. 2. Reg. 12. 20.

k Iud. c. 10. 4

inquinata membra non sint, si lauacris diutius abstineatur,& immunda vestimenta gestentur.

Tertio loco erat *pulueris aspersio*. nec enim contenti vestes, & artus illuuie deturpare, & omissione lauacri, insuper etiam sordes accerse-bant, pulueris iniectione: quo ritu, nihil frequentius apud Hebræos, Græcos & Romanos in eorum luctu. Amici Iob vt cum ipso luctum
a Iob c.2.3. consociarent [a], *scissis vestibus sparserunt puluerem super caput suum in cœlum, & sederunt cum*
b 1.Reg.4. *eo in terra*. Similiter nuncius [b] arcæ captæ. *Venit scissa veste, & puluere conspersus caput*. In quo
c lib.2.Reg. c.12. eodem habitu nuncius [c] apparuit de morte Io-
d Iliad.18. nathæ, quod ipsum ab antiquissimis temporibus Græcis vsitatum, testatur Homerus [d] Achillis luctum describens in Patrocli morte.

Corripiens manibus cinerem, nigrámque fauillam
Inspersit capiti,& faciem fœdauit honestam.

De Thebanis & aliis Græcis idipsum Statius expressit, agens de Adrasti luctu Argiuorum Regis.

—sedet ipse exutus honoro
Vittarum nexu genitor, squalentiaque ora
Sparsus, & incultam ferali puluere barbam.

Feralem puluerem dixit, quem Dauid *puluerem*
e Psal.21. *mortis* appellauit, [e] proprium scilicet eorum, qui suam, vel aliorum mortem lugebant; vt sit idem *puluis mortis*, quod ad mortem, & mortuos spectans, quod *ferale* à Latinis appellatur. De Troianis verò, præter Homerum, etiam Seneca id attestatur.

Soluite crinem per colla fluens
Mæsta capilli, tepido Troia
Puluere, turpis pares exertos
Turba lacertos.

Tepidum enim puluerem, hic cinerem appellat, quo pariter vt alio puluere spargebantur.

At de Romanis hoc ipsum illa Virgilij declarant, eorum mores in aliis Italiæ populis exprimentis. De Mezentio enim agens filium lugente:
f lib.12.Æn. *Agnouit* [f] *longè gemitum præsaga mali mens*
Canitiem immunda deformat puluere, & ambas
Ad cælum tendit palmas,& corpore inhæret.
g lib.12. Et iterum [g] de Latino Amatam vxorem lugente

——it scissa veste Latinus,
Coniugis attonitus fatis vrbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam puluere turpans.

Reliqua ad hunc ritum, quod ad Hebræos & alios attinet,& nos alibi prosequimur,& alij ante nos.

Quarto loco barba & capilli à lugentibus *inuertebatur*. Consultò vocabulo hoc vsus sum: nam malè in hoc, qui vniuersè pronunciant, aut capillos & barbam in funere veteres rasitasse, aut promisisse. Malè inquam; quia neutrum absolutè verum: sed, vt ante dixi, contrario se modo, quo ad barbam & capillos, habebant in luctu, quam in quotidiana vita solebant. Itaque prius attonsi, capillos promittebant; antea vero comati, lugentes abradebantur. Quid ergo in hoc ab Hebræis obseruatum? Variarunt sæpius. Prout enim in vita communi varius illis erat modus barbæ, & capilli; ita quoque variè in luctu tondebantur: quod ab ipsis non solum, sed ab aliis quoque gentibus est factitatum. An igitur à lugentibus barba, & capilli deponerentur, an promitterentur; ex alia quæstione pendet, an comati, vel attonsi incederent in communi vita. Qua de re, quid de Hebræis, & aliis dicendum, ex alibi dictis constat, vbi de vrbano cultu. Quicquid autem sit de capilli, vel barbæ tonsione; certum tamen est, si de rasura capillorum loquamur, per

Sopran. in Dauid.

quam caluitium inducitur, eam semper indicium luctus,& apud omnes gentes, præsertim in fœminis fuisse, cùm vltrò arcisseebatur. Dico, *cum vltrò*: nam ab aliis inductum *caluitium*, signum erat captiuitatis, vt ibidem pluribus.

Hoc ergo, sine dubio, apud omnes signum luctus erat,& primò, in fœminis. Hinc Prophetæ passim caluitium pro luctu ponunt. Isaias Moa- h Cap 15.2.
bitarum luctum describens [h]; *Moab*, inquit, *vlulabit; in cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur; in triuiis eius accincti sunt sacco; super tecta eius, & in plateis eius omnis vlulatus descendit in fletum*. Generalem enim hic totius populi luctum describit, ob gentis subuersionem,
quam eodem modo exprimit Ieremias [i]. *Omne*, i Cap.48.37.
inquit, *caput caluitium, & omnis barba rasa erit: in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium. Super omnia tecta Moab,& in plateis eius planctus*. Similiter Ezechiel vt quidam volunt, gentilium quorundam luctum describens ex clade
accepta [k]; *Accingent*, inquit, *se ciliciis,& operiet eos* k Ezech.7.18.
formido,& in omni facie confusio, & in vniuersis capitibus eorum caluitium. Sed cum certum sit hoc de gentilibus, dubium potest id esse de populo Iudæorum, an ab illis in luctu caluitium fieret. Ra-
tio dubitandi, quia Deus apertè illis interdicit [l]; l Deuter.14.1
ne lugentes illud inducant. *Filij*, inquit, *estote Domini Dei vestri; non vos incidetis; neque facietis caluitium super mortuo: quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo*. Quod ipsum iterum repetitur in libro Deuteronomij.

Sed fortè non absolutè in omni luctu, sed in funebri tantum, vetitum fuit Iudæis caluitium: ob id cum clades aliæ lugebantur, & publica infortunia, potuerunt etiam ipsi caluitium induce-
re. Quare Amos [m] ex publica calamitate genera- m Cap.8.10.
lem luctum illis indicens, inter alia eius argumenta caluitium ponit. *Conuertam*, inquit, *festiuitates vestras in luctum,& omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum,& super omne caput caluitium*. Sed probabilius est nullo diuini præcepti respectu solitos
etiam mortuos suos inter alia, inducto caluitio n In Cap.16. Ierem.v.6.
lugere, vt D.Hieronymus [n] obseruat. Quare Ie-
remias alicubi [o] quod illi facere nolebant, vt Deo o Ibid.
obsequerentur, prædicit ab illis ob multitudinem funerum obseruandum: tantam enim mortuorum copiam futuram, & tam multiplicem materiam doloris,& luctus, vt omnibus in suis infortuniis,& se ipsis lugendis occupatis, vlli vacaturum non sit alios lugere, & pro illis defunctis caluitium inducere. Sic enim dicit. *Morientur grandes,& parui in terra ista; non sepelientur, neque plangentur; & non se incident, neque caluitium fiet pro eis*. Hæc, quæ contra Dei præceptum Iudæi in funebri luctu seruabant, omittentur, non obsequendi voluntate, sed vinculo necessitatis. Id ergo, cur à Iudæis tam cupidè seruatum? Quia duræ ceruicis populus omnia gentilium propria cupidissimè æmulabatur; apud quos in luctu radi, & inde caluitium inducere, maximè solemne. Sic Iob capite raso dicitur in terram corruisse. Sic aliarum gentium luctum super ex-
cidio Tyri describens Ezechiel [p]; *Radent*, inquit, p Cap 27.31
super te caluitium: quia nimirum subuersam lugebunt.

Sed ex his duo sunt quæ possunt eorum, quæ diximus, intelligentiam turbare. Primo si Iudæis prohibitum erat caluitium in morte suorum; quomodo Michæas ad hoc illos inducit, aut

a Cap. 1. 16. optando, aut præcipiendo [a]: *Vſque ad Odollam*, inquit, *veniet gloria Iſrael. Decaluare, & tondere ſuper filios delitiarum tuarum; dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.* Sed ad hoc facilis reſponſio: primò enim non hic mortui lugentur, ſed captiui. Secundò, etiam ſi Propheta formam hanc luctus indiceret ſuper mortuo; non eſt intelligendus id facere præcipiendo, ſed prædicendo. Sic Ezechiel loco proximè citato non de gentilibus agens, ſed de ipſis Iudæis dicit; *In omni facie confuſio, & in vniuerſis capitibus eorum caluitium.* Per hoc non quod illi facere debeant exponens; ſed quod ſint ex peruerſa conſuetudine facturi.

Secundo loco poteſt dubitari an gentilibus omnibus in luctu caluitium vſurpatum? Affirmant plerique interpretes [b], maximè recentiores; Ob id à Deo caluitium prohibitum dicentes, quod eſſet gentilibus omnibus vſitatum, & ſane ſi vetera percurramus, ab antiquiſſimis temporibus in luctu raſuram capitis à gentibus omnibus vſurpatam reperiemus. Sic Troiani omnes apud Homerum, & Achilles ipſe in Patrocli funere factitaſſe leguntur [c].

b Lyran. Lipom. Caiet. Cornel.

c li. 18. Iliad.

——ſequitur fugentibus armis
Turba ruens peditũ: poſt quos exangue cadauer
Patrocli impoſitum feretro: de more miniſtri
Elatum in medio cœtu ſpectante reponunt.
Mox tonſi iniectu totum texere capillis
Corpus inane viri ——

Et paulò pòſt.

——Tum mœſtus Achilles
Flauam cæſariem, quam lenifluo * *Sperchio*
Nutrierat, primiſque virentem eduxerat annis
Ipſe ſuis manibus ſibi præſcidit, altaque longè
Æquora proſpiciens animo indignante profatur.

* fluminis nomen.

Et pòſt.

talia dicens;
In manibus poſuit iam non capientis amici
Cæſariem flauam, nec continuere videntes
Deiecti lachrymas.

Ex quibus habemus morem iſtum non à fœminis ſolum vt dicebam, ſed à viris, & illis fortiſſimis, apud alias gentes vſurpatum. Teſtis hic Achilles, & Troiani reliqui, teſtis Alexander, de quo Plutarchus habet in Epheſtionis morte raſiſſe illum capillos, non ſolum ſibi, & fortiſſimis quibuſque ſuorum; ſed etiam mulis omnibus, & equis. At de Ægyptiis, quorum mores affines maximè Iudæorum Plinius alicubi refert, ipſos bouem colere; quem Apim vocant. *Hunc*, inquit, *fas non eſt certos vitæ annos excedere; merſumque in ſacerdotum fonte enecant, alium quæſituri, quem ſubſtituant; & donec inuenerint mœrent, deraſis etiam capitibus.*

Verùm, ſi de Romanis agatur, vſus illis in contrarium fuiſſe videtur. In luctu enim non caluitium illos induiſſe conſtat; ſed prolixius capillamentum; & id ſiue luctus eſſet mortuorum cauſa ſuſceptus, ſiue reorum. Venuleius Iuriſconſultus *veſtem ſordidam rei nomine in publicum habere, capillumve ſubmittere, nulli licet, niſi ita coniunctus eſt affinitate, vt inuitus in reum teſtimonium dicere cogi non poſſit.* Suetonius de Iulio Cæſare *audita clade Tigurina, barbam, capillumque ſummiſit; nec ante dimiſit, quam vindicauit.* Idem de Caligola in morte Druſillæ *mœroris impatiens, cùm repente, noctuque profugiſſet ab vrbe, tranſcurriſſetque Campaniam, Syracuſas petiit; rurſuſque inde propere rediit barba, capilloque promiſſo.* Nec id tantùm ſub Auguſtis; ſed libera Republ. ſeruatum Gellius [d] de Africano; *Eumque cum eſſet reus, neque barbam deſiiſſe radere neque non candida veſte vti, neque fuiſſe ſolito cultu reorum.* Propter hæc ſunt qui vniuersè pronuncient Græcis, & aliis gentibus in luctu raſuram, & caluitium vſitatum, Romanis longiorem capillum. De illis probare quæ attulimus, & illud veteris Poëtæ [e].

d lib.

Extinctum luget Pyladen te Græcia tota
Ad viuam tonſis crinibus vſque cutem.

e Alcæus in Anthol. Poë. 14.

Alij dicunt apud alias gentes omnes promiſcuè caput in luctu raſiſſe; apud Romanos fœminas tantum, non viros. Sed dicendum tam Romanis, quam Gentilibus aliis inter vſitatiſſima luctus indicia, ſemper caluitium fuiſſe, cum viro aſſumebatur: at non ſemper id à Romanis, nec ita frequenter vt ab aliis vſurpatum: ſed aliquando caluitio; ſæpius pro illo, prolixiore capillo luctum ſuum teſtatos de qua re ſuo loca plura, vbi de vrbano cultu. Quod tamen de viris tantùm, non de fœminis intelligendum ratio ipſa docet. Iſtis enim perpetuum luctus indicium ſemper caluitium fuit, non longior capillatura. Cùm enim vt ſupra monuimus, in luctu cuncta præpoſterè fierent, quam in quotidiano vſu ſolerent, non mirum, ſi aliquando prolixius capillamentum indicium luctus eſſet in viro, in fœmina verò nunquam cum hæc ſemper in vita communi comata degeret, vt plurimum verò viri detonſi.

Quinto denique quod ad hunc præpoſterum cultum lugentium ſpectat; incedebant illi, ſi quando in publicum prodibant, facie ſemitecta, pallio nimirum, aut toga ad aures circumuoluti, quod Hebræorum proprium fuiſſe plerique notant ad illud Michææ. *Et confundentur qui vident viſiones, & operient omnes vultus ſuos: quia non eſt reſponſum Dei.* Ionathan enim hæc ita paraphraſticos vertit. *Pudefient*, inquit, *ita vt non doceant, inuoluentque ſuperum labrum ſuum, velut lugentes.* Quare Montanus quod noſter, *operient vultus ſuos*, ex Hebræo reddit *ſuper myſtacem:* quia togæ, vel pallij ora mentum, & alia in facie vſque ad ipſum ſuperius labrum lugentes tegebant; qua de re paulo poſt iterum.

CAPVT IX.

Ad verba Dauid.

[f] Iurauit Dauid; Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, ſi ante occaſum ſolis guſtauero panem.

f 2. Reg. 3. 35.

De varia corporis afflictatione, quæ in luctu à veteribus aſſumebatur.

NOn contenti veteres in ſuis cladibus habitum mutare dolori teſtando, variè etiam corpus affligebant, & id aliter in principio luctus, aliter in progreſſu.

In principio ergo, primò, tantiſper abſtinebant ab omni cibo, vt hîc Dauid, qui lugens Abner, ea animi deſtinatione iuramento firmata, diem integrum ſine cibo tranſmiſit. Idem quoque à Gentilibus factitatum, alibi nos obſeruauimus, & illud Ouidij teſtatur, quod ex priſco ritu de Orpheo refert vxoris mortem lugente.

——ſeptem tamen ille diebus
Squalidus in ripa, Cereris ſine munere ſedit:
Cura, dolorque animi, lachrymæque alimenta fuere.

Id

Id nimirum quod iisdem pene verbis de se ipso testatus est Dauid in luctu suo [a]. *Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte.* Quando verò tandem cibus sumendus erat, alibi, & ab aliis, non domi parato vescebantur, vt constat ex Ieremia, & nos pluribus in libro superiore docuimus.

a Psal.

Secundò, Crines iniectis manibus, & vnguibus euellebant, apud alias gentes tam viri, quam fœminæ; apud Romanos hæ fermè solæ. De Hebræis constat exemplo Esther, de qua lugente persecutionem Amanis in gentem suam; *Cùm deposuisset*, inquit [b], *vestes regias, fletibus, & luctui apta indumenta suscepit, & pro vnguentis variis cinere & stercore impleuit caput suum, & corpus suum humiliauit ieiuniis: omniaque loca, in quibus lætari consueuerat, crinium laceratione compleuit.* Signanter hoc vltimum *cuncta loca* complesse dicitur, in quibus antea lætata. Nec enim temerè crines euellebant, aut proiiciebant euulsos; sed vel super cadauer, vel super ea, quæ diligebant; aut aliàs sibi præbuerant materiam aliquam lætandi. Sic Achilles in manibus Patrocli capillos deposuit; alij iuxta pyram; super tumulos alij. Et extra causam funeris in alio luctu, super aras, aut super ea, in quibus soliti voluptuosè versati; vt hic Esther, & Dido, quæ super lectum genialem comas abiecit. Cæterum in ipso doloris æstu cum primum luctus inciperet, laniatos crines infinita testantur. Virgilius de Lauinia in morte matris.

b Esth. 4. 2.

Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flauos Lauinia crines
Et roseas laniata genas, tum cætera circum
Turba furit

Et Ouidius de sororibus Phaëtontis in ipso luctu conuersis in arbores:

Tertia cum crinem manibus lacerare pararet,
Auellit frondes

c Cap. 8. 72.

In libro [c] tertio Esdræ apocripho, cum audisset Esdras quæ contra legem Iudæi passim peccauerant in matrimoniis obeundis, ipse de se refert. *Et mox vt audiui ista, conscidi vestimenta, & sacram tunicam, & lacerans capillos capitis, & barbam, sedi dolens, & mœstus.* Hæc enim licet fidem non habeant diuinæ auctoritatis; ostendunt tamen ritus in luctu seruatos.

Tertiò, caput, femora, pectus percutiebant, & inter se manus alteram ad alteram complodebant; quod erat propriè *plangere*. Vnde factum vt planctus positus sit pro fletu, & luctu; cum tamen propriè *plangere*, sit strepitum percutiendo edere; quod cum fiat à plorantibus, & flentibus, in subita præsertim, & magna calamitate; inde etiam *plangere* appellatum est pro lugere, & plorare. Ad hoc alludit alicubi Ieremias [d]. *Postquam*, inquit, *ostendisti mihi, percussi femur meum.* Audita nimirum clade superuentura, femur percussi; quod etiam indicium impensè dolentis. Clarius autem lugentis habitum describens [e] quem Ierusalem, & eius ciues erant assumpturi in subito luctu; *Manus*, inquit, *tuæ erunt super caput tuum*, ad percutiendum scilicet. Et caput enim & faciem, & oculos, & pectus verberabant. Vnde de Augusto clade Variana audita, refert Suetonius, inter alia signa animi dolentis, *caput verberasse, barbam & capillum promisisse.* Proprius tamen erat hic *planctus* fœminarum: quia pronæ maximè sunt omnes, iniurias, quas inuitæ ab aliis accipiunt, aliis vltrò sibi illatis vlcisci, in caput & capillum inuolando, & alias corporis partes percutiendo. Virgilius de Didonis luctu:

d Cap. 31. 19

e Cap. 2. 37.

Sopran. in Dauid.

Terque quaterque manu pectus percussa decorum
Flauentesque abscissa comas ——

Et alibi.

Syluia prima soror palmis percussa lacertos
Auxilium vocat

At verò clarius vbi de morte Reginæ Amatæ, describens planctum primum editum ab Aulicis fœminis:

—— [f] *tum cætera circum*
Turba furit, resonant latè plangoribus ades.

f lib. 12.

Propriè hoc vltimum. Is enim strepitus, qui membrorum percussione fiebar, propriè, vt dixi, *plangor*, & *planctus*: illum autem fœminarum magis, quàm virorum fuisse, præsertim apud Romanos; res ipsa loquitur, & his verbis Cicero declarat. *Ex hoc genere fuit illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum pectoris, feminum, capitis percussiones.*

Quartò, laniatus etiam cutis in facie, lacertis, & reliquo corpore post planctum sequebatur, aut comitabatur. Aliquando solo vnguium iniectu, aliquando cultris assumptis; quæ lacerationes à Cicerone proximè dicuntur, & a Deo nominatim prohibentur in luctu [g]. *Et super mortuo*, inquit, *non incidetis carnem vestram; neque figuras aliquas, aut stigmata facietis vobis. Ego Dominus.* Et iterum [h]: *Non radent caput, nec barbam; nec in carnibus suis facient incisuras* Denique in Deuteronomio [i]: *Non vos incidetis, nec facietis caluitium super mortuo.* Quod nempe gentes in suorum funere faciebant, & ipsi quoque Iudæi nihil in hoc, vt in pluribus aliis, Dei præcepta curantes, etiam vsurpabant. De aliis, præsertim Syria & Assyriis testatur Lucianus: de Scytis refert Herodotus *in funere suorum Regum aurem sibi detruncare, brachia circuncidere, sinistram manum sagittis compungere.* Artemidorus Daldianus quærit quid in somnio protendat graciles habere genas, & laniatas. Respondet, *Graciles significare tristitiam; quod mœrentes tales sint; laniatas verò, luctum; quod lugentes illas soleant homines passim laniare.* De Iudæis verò habemus id apud Ieremiam [k] vbi tantam stragem futuram denunciat, vt superstites non sint mortuos vllos defleturi, vel ob copiam extinctorum; vel quod tantum sit habiturus quisque quod domi doleat, vt illi vacaturum non sit alios plorare. *Non se incident*, inquit, *nec caluitium facient super mortuum*, amara nempe, & tacita ironia seruaturos necessitate denuncians, quod obsequendi voluntate noluerant, vt ibi Hieronymus obseruat, & nos suprà.

g Leu. 19. 27.

h Cap. 21. 5.

i Cap. 14. 1.

k Cap. 16. 6.

Romani verò, saltem viri, minus hoc vsurpabant: ideo si quando lacerationis in luctu mentio fit, ea fœminis a Latinis Auctoribus assignatur: Hinc Virgilius in Annæ luctu de morte Didonis:

Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.

Et Ouidius ad coniugem scribens.

Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos,
Non tibi nunc primum, lux mea, raptus ero.

Notat autem ex Varrone Seruius alicubi *solitas in luctu fœminas id facere, vt sanguine viso inferi placarentur.* Ob quod etiam Barbaros id factitasse, Plutarchus obseruat; vt enim dij inferi vlterius sæuire desisterent, vltro sibi aures, & nares amputasse, suorum mortes, vel aliam calamitatem lugentes.

Quintò, humi puluere etiam, & sordibus aspersæ iacebant, aut etiam incubabant: & id

adeo recepto more in omni luctu; vt in ſacris literis *puluu, terra, pauimentum, limus, ſtercus, lutum*, & alia quæ terræ inquiuatæ iunguntur, pro luctuoſo, ſtatu pouantur. [a Pſal. 7.] Hinc [a] *gloriam in puluerem deducere*, eſt lætitiam in luctum conuertere, cladem aliquam, & infortuuium inferendo. [b Pſal. 118.] *Puluert* [b] *& pauimento hærere*, eſt in luctu verſari; [c Pſal. 68.] ſimiliter *vt* [c] *in luto infigi*. [d Pſal. 43.] *Humiliari* [d] *in puluere*, eſt habitum lugentis aſſumere. Contra verò [e 1. Reg. 2.] *ſuſcitare* [e] *de puluere, de ſtercore, de terra*, ſit ex calamitate liberare, & materiam luctus adimere. Quare B. Iob ex hac antiquiſſima conſuetudine [f Iob c. 2.] clades ſuas lamentaturus [f], *in ſterquilinio ſedit*, in nuda ſcilicet humo ſordibus cooperta: ſederunt quoque ipſius amici, cum illo luctum conſociaturi. Et hinc eſt quod Prophetæ dum populum conſolantur, & propinquam liberationem a calamitate promittuot, identidem hortando [g Cap. 26. 9.] denunciant, vt ex poluere ſurgant. Iſaias [g]; *Expergiſcimini, & laudate qui habitatis in puluere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam*. Quia vero lugentes, in pauimento proſternebantur, Dauid de ſe lugente clamabat; [h Pſ. 118. 28.] *Adhæſit* [h] *pauimento anima mea*. [i Cap. 52. 1.] Rurſos Iſaias [i]; *Conſurge, conſurge; induere fortitudine tua Sion; induere veſtimentis gloriæ tuæ, Ieruſalem .... excutere de puluere; conſurge, ſolue vincula colli tui*. Quod eſt depone lugubria, & ſume cultum feſtæ celebritatis: Quare quia finitus eſt puluis tuus, [k Cap. 16. 4.] id eſt luctus, vt idem Propheta loquitur [k]. *Finitus eſt enim puluis, conſummatus eſt miſer*. Omnis nimirum materia lugendi ablata eſt, & in puluere ſedendi. Nec dubium id omnibus vſitatum qui lugebant. Ouidius communem luctum deſcribens in morte Meleagri

——lugent iuueneſque seneſque
Vulguſque proceresque gemunt, ſciſſaque capillis
Plangunt ora ſimul matres Calidonides, Oeneus
Puluere canitiem genitor, vultuſque ſeniles
Fœdat ſumi fuſus

Et reliqua, quibus Poëta ingeoioſiſſimus omnes ferme ritus amplectitur, à lugeotibus obſeruatos. Quod autem poſtremo loco adiungit de capite puluere fœdato quod humi Rex Oeneus proiiceretur, id notat, quod nunc agimus; & indicat præterea deturpationem vultus, & capitis non ſemper pulueris aſperſione factam, quem ſibi ſtantes iniicerent; ſed quem humi volutati contraherent; vnde facies & capilli ſordidarentur. [l Thr. 3. 29.] Quod ipſum indicat alicubi Ieremias [l] in ſummo luctu ſolitum factitari. *Ponet in puluere os ſuum, ſi forte ſit ſpes*. Et alibi clarius extremum luctum Ieroſalem ſignat per hoc, quod illam dicit adæquatam pulueri, humi nimirum volutatam: [m Cap. 50. 12] *Confuſa* [m], inquit, *eſt mater noſtra nimis. Et adæquata pulueri, quæ genuit nos; ecce nouiſſima erit in gentibus, deſerta, inuia, & arens*. Licèt enim nec hæc ſignificet euertendam Ieruſalem, & ſolo æquandam; id tamen indicat, ad habitum lugentium alluſione facta. Hæc ergo omnia, & his ſimilia luctu primum incipiente corpus affligtando ſeruabant.

At in progeſſu, & ipſo luctu durante, corpus affligebant, præcipuè domi ſe continendo, & feſtas omnes celebritates vitando; nec ſolum à publicis conuiuiis, ſed etiam à domeſticis, & ab omnibus denique lætis officiis abſtinendo. Symmachus [n]. [n lib. 3. ep. 21] *Neque enim fas ſinit læta officia obire lugentes; fortaſſe etiam hilaritatem veſtram mea triſtitudo contraheret*. Idem alibi [o]. [o lib. 5. ep. vlt.] *Nunc fortuna mea qualitas in tantum nos à feſtiuis excuſat officiis, vt ſolatia inſuper requirat aliena. Ergo quia in manu mea interim non eſt, frequentare lætos conuentus, tua opus eſt leuare mœrentem*. Et iterum. [p lib. 9. ep. 103.] *Ille* [p] *vt ſit placatus enitere, cui me triſtis de matre caſus excuſat: nam mihi turpe, atque imputabile eſt, attonito animo, & fronte mœſta lætos adire conuentus*. Denique id adeo receptum, vt eſſet quaſi publicis moribus ſancitum ab omni feſto conuentu, maximè conuiuiis abſtinere lugentes. Vnde Paulus I. C. *Qui lugent abſtinere debent à conuiuiis, ornamentis, & alba veſte*. Et hinc illa querela Auguſti de Aſinio Pollione. Hic, vt Seneca refert, intra quartum diem quam Aterium filium amiſerat, declamauit; Nec quicquam ex ordine vitæ ſolito remiſit. Itaque cum mortuo in Lycia Cæſare Auguſti filio queſtus eſſet Auguſtus quod in tam magno & recenti luctu ſuo homo ſibi chariſſimus pleno conuiuio cœnaſſet; reſpondit Pollio; *Eo cœnavi, quo Aterium filium amiſi*. Ex quo Pollionis facto, & reſponſo, & Auguſti querela duo colliguntur ad ritum quem nunc explicamus: primò, ſolitos in morte conſanguineorum à conuiuiis veteres abſtinere; & id qui non facerent, ab aliis obſeruatos, vt à receptis moribus abeuntes. Secundò, qui lugerent ipſi ſuos, non tantum à conuiuiali frequentia abſtinuiſſe; ſed id etiam amicos in amicorum funeribus obſeruaſſe: nec enim aliter Auguſtus iore de Pollione conqueſtus eſſet, quod in frequenti conuiuio cœnaſſet, ſi non amici quoque in amicorum funere à conuiuiis abſtinuiſſent.

Capvt X.

[Ad illa verba;] [q] Audiuit Bethſabea vxor Vriæ quod mortuus eſſet vir eius; & planxit eum. Transacto autem luctu, miſit Dauid, & introduxit eam in domum ſuam, & facta eſt ei vxor. [q 2. Reg. 11. 25.]

Quandiu luctus duraret, & quibus de cauſis ante conſuetum tempus finiretur.

LVctus, vt ſæpius dictum, alius publicus, alius priuatus; hic, alius cauſa mortis aſſumptus, alius ob alias calamitates & domeſtica mala. Publicus, & qui non ex morte, certi temporis non erat, quo recepto more duraret: ob mortes aſſumptus, qui *funebris* propriè dictus, definitus erat, & ſuos terminos habebat, vltra quos communiter non protractus. *Communiter* dico, quia nonnunquam reperti, qui toto ſuæ vitæ tempore quos impensè dilexerant, in habitu funebri lugerent; vt de quibuſdam Seneca refert, qui lugubria pro filiis ſemel aſſumpta, nunquam poſuerunt. Quod vt inſolitum, & extra communem morem, meritò notat. Nam mariti tantum ab vxoribus quæ viduæ perpetuo manebant, in habitu funebri lugebantur, vt nos ſupra vidimus, & D. Auguſtinus obſeruat, certum quendam habitum viduarum proprium apud Hebræos etiam ab antiquiſſimis temporibus agnoſcens: Quandiu ergo luctus hic funebris durabat? Alibi dictum, apud Hebræos incertum eſſe. Romanis verò decem menſium ſpatium luctui funebri præſtitutum vniuersè quidam ex Ouidio pronunciant. hic enim vbi annum à Romulo conditum, decem menſium fuiſſe, dixiſſet: ſubdit

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vacua tristia signa domo.

Sed hic Ouidius non de funebri quocunque luctu; sed de viduarum loquitur maritum lugentium. Quandiu ergo parentes filios, filij parentes, alij alios lugebant? Nihil hic ex Ouidio colligitur: vnde autem possit ea de re certi aliquid definiri, locis adductis fuse tradidimus: ideo hoc omisso.

Secundum quæramus de fine luctus, quomodo nimirum, & quas ob causas abrumperetur. Luctus omnis dupliciter desinebat, legitimi temporis *expletione*, & alterius causæ *superuentione*, quæ materiam luctus amputabat. Primo modo, vt dixi, tantum *funebris* absoluebatur. Secundo, & ille, & omnis alius, cum luctus primo modo cessabat, *absolui* dicebatur; cum secundo, *minui*. Quare qui lugendo legitimum, & consuetum tempus explebant, *eluxisse* suos dicebantur; qui tempus illud anteuertebant, luctum *minuisse*. Quæ ergo causæ minuendi luctus? Plures omnino erant; ex quibus aliæ publico luctui finem afferebant; aliæ priuato: *publicum* minuebant ædis dedicatio, lustri conditio, voti publica solutio: *priuatum* vero liberorum susceptio, noua in familia dignitatis accessio, propinqui ex captiuitate reductio, nouorum sponsalium contractio, natiuitas alicuius, qui coniunctior esset lugenti, quam qui deflebatur. Et hæ causæ Romanis erant luctum minuendi, quas à Festo Pompeio propositas alij fuse prosequuntur. De Hebræis verò non dissimiliter existimandum: dupliciter enim apud illos, itidem vt apud Romanos, luctus funebris absoluebatur *expletione legitimi temporis*, vt hic de Bethsabea significatur, *Et noua lætandi causa recens oblata*, quæ multiplex illis erat, & fortasse non alia, quam quæ Romanis. Quid enim naturalius, quam vt qui lugent ob aliquam calamitatem acceptam, lugere desinant cùm noua illis offertur occasio lætandi, vt cùm filium suscipiunt, cum fratrem ex hostili captiuitate reducunt, cum festum denique aliquod ex recepta consuetudine est celebrandum? Sic ab antiquissimo tempore *tonsuram* ouium Hebræis luctum soluisse diximus ex facto Iudæ. Cùm enim vxorem extulisset, & illam diu luxisset, tandem lugubria deposuit appetente tempore, quo tonderentur oues. a Gen. 38. 12. *Mortua*, inquit [a], *est vxor Iudæ, qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ouium suarum ipse & Hiras opilio gregis.* Hic enim tacitè significatur minuendi luctus occasio fuisse quod oues illius tonderentur: in quo solitos Hebræos festa celebritate lætari, dubium non est. Hinc enim Absalon occasionem captauit fratri insidias struendi. Patrem b 2. Reg. 13. 24. enim adiens, *Tondentur*, inquit [b]; *oues serui tui; veniat, oro, Rex cum seruis suis ad seruum suum.* & post subditur; *feceratque Absalon conuiuium, quasi conuiuium Regis.* Læta ergo per conuiuia tonsura hæc agebatur in omnem speciem hilaritatis animo soluto: quare ea appetente lugubria deponebantur.

Similiter apud Christianos Hieronymi tempore cùm in Ecclesia maior aliqua celebritas instaret, occasio inde sumebatur luctum soluendi. Quare laudat ille Iulianum quod in dedicatione ossium Martyris lugubria, quæ ob mortem filij gerebat, intra quadragesimum diem posuisset. c Ep. 34. *Laudent*, inquit, [c] *te alij, & contra diabolum victorias panegyricis prosequantur; quod læto vultu mortes filiorum tuleris, quod in quadragesimo die dormitionis eorum lugubrem vestem mutaueris, & dedicatio ossium Martyris candida tibi vestimenta reddiderit.*

Cæterùm, quod suprà dicebamus, læto nuncio nati filij, vel propinqui ex captiuitate reducti, luctum minui solitum apud Romanos; apud Hebræos quoque valuisse; illa Baruchi significant, quibus Ierusalem hortatur, vt luctum soluat, & lugubria ponat; quod paulò pòst captiuos & dispersos suos sit receptura. *Circumspice*, inquit [d], *Ierusalem ad Orientem, & vide iucunditatem à Deo tibi venientem. Ecce enim veniunt filij tui, quos dimisisti dispersos.* d Bar. 4. 36. Inde paulò pòst [e] subiicit; *Exue te Ierusalem stola luctus, & vexationis tuæ; & indue te decore.* e Cap. 5. 1. Stolam enim hic luctus appellat, quæ lugubria, & mortualia Latini dixerunt, & in sacris literis sacci & cilicij nomine designantur. Quare, vt alibi diximus, hoc loco *stola* non proprium nomen est certam vestis speciem designans; sed generale pro quolibet vestimento. Et ex ea facile est alias causas in sacris literis obseruare ab iis non absimiles, quibus apud Romanos ante consuetum tempus luctus funebris, & alius quicunque soluebatur.

CAPVT XI.

Ad illa verba; [f] Mortuus est Samuel, & congregatus est vniuersus Israel, & plorauit eum, & sepeliuit eum in domo sua in Ramatha. f lib. 1. Reg. 25. 1.

De luctu publico, & primò quis ille, & quorum; quomodo, & quibus de causis assumeretur.

LVctus publicus erat, qui non ad vnam tantùm familiam, aut cognationem; sed ad vniuersum ciuitatis alicuius, aut gentis populum pertinebat. Ob id in sacris literis *luctus populi* simpliciter appellatur; aut certæ ciuitatis, & gentis, quæ suas clades communiter lamentetur, vt cum Ierusalem, cum Moab, cum Tyri, & aliarum ciuitatum vel gentium planctus describitur. Proprium autem luctus huius erat, vt in eo quoque lugubria sumerent, qui publicam personam gerebant; vt Magistratus, Iudices, & ipsi Reges. Vnde plerique Prophetæ luctum hunc publicum circumloquuntur per planctum Regum, & aliorum cum auctoritate aliqua populo præsidentium. Sic in Apocalypsi B. Ioannes luctum publicum describens in Babylonis euersione sumendum. *Et flebunt*, inquit [g], *& plangent se super illam Reges terræ, qui cum illa fornicati sunt.* g Cap. 18. 9.

Videamus ergo quas ob causas assumeretur. Plures erant; omnes tamen aliquam secum cladem ferentes, quæ publica esset. Ipsa enim res loquitur, ad omnes aliqua ratione spectare malum, quod omnes lugent. Itaque primo mortes eorum hominum lugebantur, quorum ex obitu detrimentum aliquod Respubl. videbatur accipere.

Tales primo loco Reges, & qui rerum potiebantur: & ipsi non solùm; sed illorum propinqui, & qui arctiùs illigati erant domui regnatrici. Sic Iosepho Ægypto præsidente, luxit omnis Ægyptus ipsius patrem Iacob fato defunctum. *Fleuit*, inquit [h], *eum Ægyptus septuaginta diebus.* h Gen. 50. 3. Et iterum [i]; *Celebrantes exequias (Ægyptij) planctu* i Ver. 10.

planctu magno, ac vehementi impleuerunt ſeptem dies. Quod cum vidiſſet habitatores terræ Chanaam, dixerunt; Planctus magnus eſt iſte Ægyptiis: & idcirco vocatum eſt nomen loci illius Planctus Ægypti. Sic etiam poſtea Moſes vt ſupremus Princeps ab omni Iſraële defletus eſt. *Moyſes*, in- a Deut. 34. 8 quit [a], *centum & viginti annorum erat, quando mortuus eſt ..... fleueruntque eum filij Iſrael in campeſtribus Moab triginta diebus: & completi ſunt dies planctus lugentium Moyſen.* Quod eſt nulla nouæ lætitiæ cauſa luctum minuiſſe; ſed conſuetum tempus expleſſe, quo lugendus erat. Eodem modo Aaron cum ſummus Pontifex eſſet, b Num. 20. 29. elatus eſt; *illo mortuo*, inquit [b], *in ſupercilio montis deſcendit Moſes cum Eleazaro: omnis autem multitudo videns occubuiſſe Aaron fleuit ſuper eum triginta diebus per cunctas familias ſuas.* Sic Ioſias, ſic Mathatias, ſic Iudas Machabæus, ſic Ionathas, & deinde Simeon eius fratres omnes publico luctu defleti ſunt; quia omnes principes erant populi Iudaici; quos adeo recepti moris erat, cum funerarentur, publicè fleri; vt ob id Deus eos nominatim expreſſerit cum ſacerdotes ſuos prohiberet alios lugere; quia de illis maior eſſe poterat dubitandi ratio, num eſſent generali lege comprehenſi, qua alij lugeri prohibebantur. c Leuit. 21. 4 *Non contaminabitur ſacerdos*, inquit [c], *in morte ciuium ſuorum ..... ſed nec in principe populi ſui contaminabitur.* In *Principe*, inquit, *populi ſui*; per hoc ſignificans ſacerdotes quoſlibet etiam inferiores, de quibus loquitur, exemptos eſſe à laica poteſtate. Alioquin enim dixiſſet, *Nec in morte principis ſui contaminabitur.* Adiungens verò; *Principis populi ſui*, duo ſignificauit: ſacerdotes, Principi populi non ſubiacere, & ſuper eundem populum, cui Princeps præſidet, ipſum quoque ius aliquod prælationis habere. Sed hæc alias. Quod vero ſupra diximus; Non Reges tantum ipſos publicè fletos; ſed alios etiam iunctos domui regnatrici; confirmatur ex Abia, qui adoleſcens adhuc viuente patre Ieroboam defunctus d 3. Reg. 14. 8. eſt [d], *& planxit eum omnis Iſrael iuxta ſermonem Domini.*

Secundò, non ſolùm Reges & Principes, ſed etiam priuati viri, & bene de Rep. meriti, publicè lugebantur. Sic hoc loco Samuel alio regnante, publico nihilominus luctu defletur; ſic in Eccle- e Act. 8. 2. ſia Chriſtiana Stephanus, de quo Lucas [e]. *Curauerunt viri timorati Stephanum, & fecerunt planctum magnum ſuper eum*; omnes ſcilicet, qui Ieroſolymæ fideles erant.

Tertiò, non tantum viri; ſed fœminæ, quæ publicè profuerant, etiam publico luctu plorabanf Cap. 16. 28. tur. De Iuditha [f]; *Defuncta eſt, ac ſepulta cum viro ſuo in Bethulia; luxitque illam omnis populus diebus ſeptem.* Ante Iuditham autem publicè g Iudic. c. 11. 40. defleta eſt filia Iephte, de qua, *exinde*, inquit [g], *mos increbuit in Iſrael, & conſuetudo ſequuta eſt, vt poſt anni circulum conueniant in vnum filiæ Iſrael, & plangant filiam Iephte Galaaditæ diebus quatuor*, eo pietatis officio in filiæ luctu patris memoriam venerantes. At in Chriſtiana Eccleſia Tabita quoque ſignificatur hoc publico luctu h Act. 9. 39. fuiſſe defleta. *Circumſteterunt*, inquit [h], *Petrum omnes viduæ flentes, & oſtendebant ei tunicas, quas fecerat eis Dorcas.*

Secundo loco, non virorum tantùm mortes; ſed publicæ clades, aut acceptæ, aut inſtantes, aut imminentes, publicè lugebantur. Sic à Palæſtinis arca olim capta, & exercitu profligato ciuitas vniuerſa planctum publici luctus aſſumpſit. Cum enim vir, qui ex acie fugerat, annunciaturus eiſdem, ciuitatem eſſet ingreſſus, *ſciſſa* [i] *veſte, &* i 1. Reg. 4. 13 *puluere conſperſus caput, vlulauit omnis ciuitas. Et audiuit Heli ſonitum clamoris.* Id quod adhuc clarius accidit Moſis tempore. Cùm enim Deus deſerturum ſe populum minatus eſſet; *Non aſcendam*, inquiens [k], *tecum, quia populus duræ cer-* k Ex. 33. 3. *uicis es. Audiens populus hunc ſermonem peſſimum, luxit, & nullus ex more indutus eſt cultu ſuo.* Publicè nimirum omnes lugubria ſumpſere.

Quomodo autem, aut cuius iuſſu, & quo indicente luctus hic ſumebatur? Aliquando ſponte populi nullo iubente; aliquando Rege ipſo, & Principe præeunte. Primo modo defletus eſt Samuel, vt hoc loco ſignificatur: neque enim vllo Saulis edicto qui tunc regnabat, vniuerſus Iſrael ad hoc dicitur excitatus; ſed ſponte ſua in id innuitur conueniſſe. Sponte quoque luctum ſum- l Ex. 33. 4. pſit populus [l], audita Dei comminatione, qua ſe illum deſerturum denunciauerat. Sponte luxit Iuditham; ſponte cladem à Palæſtinis illatam, & arcam captam. At indictus, non ſponte ſuſceptus fuit publicus luctus ob Abner. *Dixit*, inquit, *Dauid ad Ioab & ad omnem populum qui erat cum eo, ſcindite veſtimenta veſtra, & accingimini ſaccis, & plangite ante exequias Abner.* His ergo de cauſis, & hac ratione apud Hebræos hic luctus aſſumptus: nec diſſimiliter apud alios, præſertim Romanos.

Primò enim clarorum virorum obitus etiam ipſi publicè luxerunt: & meritò. Naturæ enim ductu cognoſcunt omnes inter infortunia & calamitates, quæ publicè populis, & ciuitatibus poſſunt accidere, præcipuam ſemper exiſtimandam, iacturam & amiſſionem clarorum virorum. Ob id alicubi conqueritur Iſaias [m]; *Iuſtus perit,* m Cap. 57. 1. *& non eſt qui recogitet.* Vt indignum nempe facinus meritò carpens, ad tantum ſtuporem populum deuenire, vt iacturam non ſentiat, cùm de medio vir iuſtus eripitur. Si ergo Romani publicè Brutum luxerunt libertatis auctorem, de quo Liuius [n] eius funus à collega Valerio curatum n lib. 2. referens, quanto potuit apparatu, ſubdit; *ſed multo maius morti decus publica mœſtitia fuit; eo ante omnia inſignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuiſſet.* Sic poſt Brutum cum Valerio Poplicola ſeruatum, qui Bruto ſocius fuerat ad libertatem recuperandam. *De publico*, inquit idem Liuius [o], *eſt elatus: luxere matronæ, vt Brutum.* o Ibidem. Sic etiam publicè Coriolanus [p] defletus eſt, qui p Diony. Halicarn. lib. 8. per iniuriam in exilium pulſus, patriæ quam ſubuertere poterat, parcere maluerat. Sic Menenius [q] Agrippa, qui plebem à Patribus diſſiden- q Idem Dionyſ lib 5. tem placauerat, apologo membrorum, quæ contra ventrem ſurrexerant: Sic Auguſtus [r] ipſe non r Dio Caſſ. lib. 56 hiſt. ſolum quia Princeps; ſed quia parentis animum geſſerat in Principatu. Vt hinc diſcamus veriſſimum eſſe quod eſt apud L X X. *Moriens iuſtus, relinquit dolorem; facilis autem & iucundus eſt impiorum interitus.* Sic enim legunt ipſi quod in vulgata habemus [f]. *In bonis iuſtorum exultabit ci-* f Prou. 11. 10 *uitas; & in perditione impiorum erit laudatio.* Proprium hoc enim eſt virorum iuſtorum, vt cum ex hac vita diſcedunt, veris lachrymis lugeantur; Impij autem cum ſubtrahuntur, lætentur populi, quaſi pace publicè reddita, quam illi turbabant. Propterea ibi Salomon. *In perditione*, inquit, *impiorum erit cantus*;

vt

vt contra luctus in morte iustorum.

Secundò, huic publico luctui causam etiam præbebát magnæ clades aut acceptæ, aut formidatæ. Sic exercitu cæso, seditione in vrbe coorta, tumultu excitato, lugubria sumebantur. Seneca [a] alicubi. *Quod, inquit, fieri, nisi in tumultu, & tristi ciuitatis tempore non solebat, voluptatis causa, & festorum dierum vestem mutamus.* Loquitur enim de saturnalibus, in quo festo serui albati prodibant, Dominus in obsoleta veste, toga deposita procedentibus. Ob id dicit in festo die tunc à ciuitate fieri, quod non nisi in tristi tempore, & calamitoso solebat; in quo veste mutata signa luctus induebantur, vt etiam ex pluribus Ciceronis locis habemus.

a Ep. 18.

Tertiò, luctus hic aliquando à Magistratibus indictus erat: aliquando sponte susceptus. *A Magistratibus*, vt plurimum, & frequentiùs, & quasi legitimè: *sponte* cum sumebatur, extra morem fiebat, & ingentem causam luctus indicabat. Ideo si fieret, ab Historicis cum cura notatur. Sic Germanicum Caligulæ patrem defletum habemus à Suetonio.[b] *Vt, inquit, fato functū palam factum est, non vllis solatiis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque per festos Decembris mensis dies.* Et de eodem Tacitus [c]. *Vt vulgi sermonis audita mors* [Germanici] *adeo incendit, vt ante edictum. Magistratuum, ante Senatus consulta desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia, & gemitus: & quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis mœrebant.* Longè verò ante hæc tempora, nuncio Caudinæ pacis audito, sicut Hebræi olim ad nontium captæ Arcæ; sic Romæ passim publicumluctum spontè sumpsere. De quo Liuius [d]. *Postquam deditionem tam fœdè factam acceperunt, extemplo sine vlla publica auctoritate concursum in omnem formam luctus est.* Ad eam formam scilicet, quam sæpiùs Hebræi in libris Machabæorum fecisse leguntur.

b Cap. 4. in vita Cal.

c lib. 2. Ann.

d lib. 9.

CAPVT XII.

e lib. 2. Reg. cap. 15. 30. Ad illa verba. [e] Porrò Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens, nudis pedibus, & operto capite; sed & omnis populus qui erat cum eo ascendebat operto capite plorans.

Qui maximè ritus in luctu publico seruarentur.

Dubium non est eorum pleraque, & fere omnia quæ in luctu priuato solita diximus vsurpari, in publico quoque fuisse seruata; nisi quod in priuato cuncta pacatius, in publico, maiori cum ostentatione fiebant. Hic ergo breuiter exequemur etiam solita in publico luctu, tam quæ illi cum priuato communia, quam quæ propria: sed communia, ea parte duntaxat attingemus, qua cum discrimine aliquo, in hoc publico vsurpabantur.

Primò ergo in publico luctu operto capite incedebatur. Sic hîc Dauid fecisse dicitur; & eum eo simul populus vniuersus. Ad eundem modum cum agris siccitate percussis, aquæ inopia passim laboraretur, luctum publicum populus sponte suscepit; & inter alia signa animi mœrentis omnes passim opertis capitibus incessérunt Ieremias [f]; *luxit*, inquit, *Iudæa & portæ eius ..... maiores miserunt minores ad aquam ..... non inuenerunt, reportauerunt vasa vacua, confusi sunt & afflicti, & operuerunt capita sua.* In eo quod præmiserat. *Luxit Iudæa, & portæ eius*; luctum significat publicè susceptum, quod propriè Latinis *iustitium* dicitur, vt paulo post pleniùs. Deinde cum subdit; *operuerunt capita sua*, præcipuum, & maximè commune signum mæstitiæ exprimit in omni luctu. Sed vnde id? Res ipsa loquitur. Primò caput operiunt, aut abscondunt, qui aliorum aspectum non sustinent; tales quos pudet, huiusmodi autem flentes, & qui in graui mœrore sunt. Inde enim etiam pueris vbi primum sentire aliquid incipiunt, ipsa natura videmus hoc inditum, vt arte qua possunt, faciem abscondant dum plorant: vultum enim demittunt, auertunt, oculos, palmis tegunt. Vnde ergo hæc ex fletu verecondia. Quia quantum mortalibus infirum bona sua venditare; tantum mala tegere, & aliorum aspectui surripere. Nullum autem maius argumentum est imbecillitatis humanæ, quàm fletus & lacrymæ: ob id omnes adeo pudet aliorum illas aspectibus ostentare. Inde tam proprium lugentium oculos & ora contegere, caput operire, faciem velare. Nec aliunde Poëtæ cœlum cùm nubibus obducitur, solem cum velo aliquo tegitur, lugere dicunt; nisi quòd tam proprium lugentium sit caput obuelare. Virgilius hoc traxit solis defectum in morte Cæsaris. Luxisse enim dicit infortunia Romani Imperij, dum radios abscondit

f Cap. 14. 2.

g Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit
Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.

g Georg. lib. 1.

Ad quod ipsum Christiani Poëtæ respicientes, à cœlo, & sole dixêre Christi Domini mortem defletam, cùm illo expirante, tenebræ factæ sunt, & luna, aut nubes cœlum & solem operuerunt. Sedulius [h]:

h In Op. Pasch.

—— Sol nube coruscos
Abscondens radios, terre velatus amictu
Delituit, tristemque infecit luctibus orbem.

Ex quo addiscimus apud Hebræos non solum, sed apud alias quoque gentes obuelationem capitis, inter insignia luctus, tam priuatim, quam publicè fuisse. Sic apud Homerum [i] cùm cantor à cœna Græcorum, & Troianorum clades caneret, Vlysses operto capite fleuisse dicitur; & eo cessante caput detexisse. Cæterum ad hanc obductionem capitis in luctu referendum est, quod sæpius in sacris literis habetur, dum calamitas aliqua describitur, & publica signa doloris in illa narrantur. Inter alia enim ponitur confusio faciei. Apud Ezechielem, vbi de clade Ierosolymorum, & publico luctu propter illam [k]; *Accingent se ciliciis, & operiet eos formido, & in omni facie confusio, & in vniuersis capitibus eorum caluitium.* Confusio enim faciei hic est inuolutio capitis, & absconsio. Is enim gestus est eorum qui confunduntur, & aliorum aspectum ferre non possunt. Similiter in primo [l] Machabæorum. *Omnis maritus sumpsit lamentum; & quæ sedebant in thoro maritali lugebant, & commota est terra super habitantes in ea, & vniuersa domus Iacob induit confusionem*; lugubrem scilicet habitum assumpsit, in quo non solum sacco & cilicio induti; sed etiam operto capite publicè incedebant. Ob id dicit; *Commotam terram super habitantes in ea.* id per hypallagem omnes qui terram

i Odis. 8.

k Cap. 7. 18.

l Cap. 1. 29.

ram habitabant, immutato habitu inceſſiſſe; conſueta nimirum veſtibus exutis, inſolitas aſſumpſiſſe, & præter morem confuſione indutos, operris capitibus inceſſiſſe. Quare Baruch vno verbo totum lugentium habitum complectens, ab hac capitis obuolutione, *faciei illum confuſionem* appellauit [a]. *Domino Deo noſtro iuſtitia; nobis autem confuſio faciei noſtra, omni Iuda; & habitatoribus in Ieruſalem.*

a Cap. 1, 15.

Secundo loco, in publico luctu clamor erat & eiulatus, non quidem ſemper illo durante; ſed primum incipiente. Sicut enim in publica lætitia diſſonæ voces exultationis erumpunt; ſic in publico luctu, mœroris. Illæ propriè in ſacris literis *voces iubilationis* appellantur, & qui illas emittunt, *iubilare* dicuntur. Iſtæ, *vlulatus*: Vt enim iubilus, & iubilatio, vox eſt incondita, in quam non ſe ferens animus erumpit lætitia geſtiens; ſic *vlulatus*, inconditum eiulatum violentia doloris expreſſum: in quem ciuitas vniuerſa prorupit, audita cæde ſuorum, & Arca capta. *Currens*, inquit [b], *vir de Beniamin venit in Silo ſciſſa veſte, & puluere conſperſus caput..... & poſtquam ingreſſus eſt, nunciauit vrbi, & vlulauit omnis ciuitas; & audiuit Heli ſonitum clamoris, & ait; Quis eſt hic ſonitus tumultus huius?* Tota enim ciuitate, & per tecta clamor hic inconditus ſpargebatur, dum clamabant alter ad alterum flebiliter vociferantes. Eſaias luctum Moabitarum deſcribens [c]; *In triuiis eius accincti ſunt ſacco; ſuper tecta eius, & in plateis eius omnis vlulatus deſcendit in fletum.* Signanter hoc vltimum. Vlulatus enim, & diſſonus clamor poſtquam diu protractus erat, in mutum fletum, & gemitum deſinebat; vt publicus luctus alterna *vlulatu, & ſilentio* peragetetur. Sic in morte Germanici Tacitus [d]; Nunc voces, nunc ſilentium publicè aſſumpta ſcribit mœrori teſtando. *Hos*, inquit, *vulgi ſermones audita mors adeo incendit..... vt ſumpto iuſtitio desererentur fora, clauderentur domus; paſſim ſilentium, & gemitus.* Gemitum hîc, eiulatum appellat, & vlulatum, qui non aliud, quam vociferatio diſſona in magno dolore. Et hanc non ſtudio quæſitam dicit ad oſtentationem in morte Germanici; ſed veram, & violentia doloris expreſſam: per id innuens in publico luctu dolorem quoque oſtentatum; ſicut aliis argumentis ita vociferatione & clamore diſſono, qui ſolet eſſe proprius animi magno dolore iactati. Vnde paulò pòſt [e] in Agrippinæ aduentu mariti cineres geſtantis, inducit populos, per quos illa tranſibat, incertos & ſecum quærentes. Qua teſtificatione publici luctus illam deberent excipere. *Atque*, inquit, *vbi primum ex alto viſa claſſis, complentur non modo portus, & proxima maris; ſed mœnia ac tecta, quaque longiſſimè proſpectari poterat mœrentium turbâ, ac rogitantium inter ſe ſilentio ne, an voce aliqua egredientem exciperent: neque ſatis conſtabat quid pro tempore foret.* Alternis enim, vt dicebam, in publico luctu, mœſtum cum fletu ſilentium, & gemitus inconditus aut vlulatus. Inde prophetæ vtrumque coniungunt. Eſaias in excidio Moabitarum. *Onus*, inquit [f], *Moab: quia nocte vaſtata eſt Ar, Moab conticuit: quia nocte vaſtatus eſt murus Moab, conticuit.* Et paulo poſt ſubdit de vlulatu. Aliquando enim luctus à mœſto ſilentio incipit, aliquando ab eiulatu diſſoni clamoris; à quo iterum relabitur in mutos fletus, vt ibidem Eſaias. Id quod etiam eſt ab externis Poëtis expreſſum. Statius [g] de Hypſipile

b lib. 1. Reg. 4. 12.

c Cap. 15. 3.

d lib. 2. An. extremo.

e lib. 3. An. cap. 1.

f Cap. 15. 1.

g lib. 6. Theb.

——Non verba in funere primo,
Non lachrymas habet.

Et paulo poſt;

——Tandem laxata dolore,
Vox inuenit iter, gemituſque in verba ſoluti.

Tertio loco, planctus erat propriè acceptus; percuſſio ſcilicet palmarum inter ſe, & ad alias partes corporis alliſio: vnde flebilis fragor excitabatur. Hic, vt vidimus, inerat in omni luctu; ſed hoc in publico ab aliis diſtabat, quod in triuiis, & compitis, & ab iis qui perſonam publicam gerebant: Et apud Hebræos in tectis aſſumebatur. Ieremias [h] de ſæpiùs memorato luctu Moabitarum. *Super omnia tecta Moab, & in plateis eius omnis planctus: quoniam contriuit Moab ſicut vas inutile, ait Dominus.* Quid hic planctus? luctuoſus, fragor ex percuſſis manibus inter ſe, aut ab illis pectore, capite, vel alia parte corporis. Ad illum autem ſtrepitum lamenta ſociabant, & voces aliquando diſſonas, aliquando in flebilem næniam compoſitas. Ideo ſæpè planctus in ſacris literis cum eiulatu coniungitur, aliquando etiam cum cantu lugubri. Cum *vlulatu*; Sapiens [i], vbi de planctu Ægyptiorum. *Reſonabat autem inconueniens* (id eſt diſſona, & incondita) *inimicorum vox, & flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.* Publicum enim luctum Ægyptiorum deſcribit, Et *vocibus inconuenientibus* id eſt vlulatui aſſociatum dicit *flebilem planctum*, luctuoſum ſcilicet fragorem percuſſarum manuum, & alias corporis partes percutientium. Hoc autem vtrumque ſimul etiam eſt à Virgilio coniunctum in ſimili luctu

h Cap. 48. 38.

i Sap. 18. 10.

——concurſum bacchatur fama per vrbem.
Lamentis gemituque & fœmineo vlulatu
Tecta fremunt: reſonat magnus plangoribus æther.

At verò cum cantu lugubri iungitur planctus in luctu Prophetæ à Leone extincti. *Et planxerunt*, inquit [k], *eum Heu heu, mi frater.* Et apud Ieremiam [l]. *Et non plangent eum, væ frater, & væ ſoror.* De quo planctu flebiliter in certa cantica modulato, illud accipiendum eſt, quod de Dauide refertur in morte Ionathæ [m]. *Planxit autem Dauid planctum huiuſcemodi ſuper Saul, & ſuper Ionathan filium eius ..... & ait; Conſidera, Iſrael, pro his qui mortui ſunt.* vt in huius loci Commentario plenius obſeruauimus.

k 3 Reg. 13. 30.

l Cap. 22. 18.

m 2 Reg. 1. 17.

Cæterùm quia propriè planctus hic cum percuſſione capitis aut pectoris, B. Ioannes [n] ea forma loquendi vtitur vt *plangere ſe ſuper aliquem*, ponat pro eo quod eſt, illius cauſa luctum aſſumere. *Et plangent*, inquit, *ſe ſuper eum omnes tribus terra.* Et Eſaias [o] pectoris percuſſionem ſignans; *ſuper vbera plangite, ſuper regione deſiderabili, ſuper vinea fertili.* Quia vero in publico luctu præcipui erant publicam perſonam gerentes, Ioël illum indicens [p], *ſacerdotes ad planctum vocat*; & B. Ioannes [q] in illo dicit plancturos ſe Reges ſuper excidium Babylonis. Obſeruandum verò fragorem hunc ex colliſione, duplicem in luctu fuiſſe: alterum, qui ex percuſſione telorum aut alterius ſolidæ materiæ fiebat; alterum, qui manibus excitabatur inter ſe colliſis; aut ad caput, & pectus. Vtrumque autem in publico luctu erat quaſi ſolemne; non Hebræis ſolum, ſed omnibus aliis. Exemplis ſuperſedeo; quod paſſim omnia, contentus vno Statio, qui publicum Argiuorum luctum deſcribens in Archemori funere:

n Apoc. 1. 7.

o Cap. 32. 12.

p Cap. 1. 13.

q Apoc. 18. 9.

illiſque

— illisaque [a] *telis*

a Stat. lib. 6. Theb.

Tela sonant; quater horrendum pepulere fragorem
Arma; quater mollem famularum brachia planctum.

Quartò. Domus in publico luctu claudebatur, vt indicio id esset cessare mutua communicationis officia; silentio enim, vt diximus, & clamore luctus peragebatur; *silentio*, quia domi se continebant, & se mutuo non frequentabant; aut si foras prodibant necessaria curaturi, opertis capitibus incedebant: vnde colloquij occasio sublata: *clamore*, quia voces inconditas, in principio saltem luctus vlulando promebant. Ad hæc ergo domus clausæ, de quibus Isaias [b], *Attrita est*, inquit, *ciuitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte; clamor erit super vino in plateis; deserta est omnis lætitia; translatum est gaudium terræ, relicta est in vrbe solitudo, & calamitas opprimet portas.* Eodem modo in morte Germanici scribit Tacitus illius causa luctum publicè sumptum [c]. *Ante Senatus consultum, sumpto iustitio, deserta fora, clausæ domus, passim silentia & gemitus.* Ad hanc verò domuum clausionem referendum est, quod sæpius in sacris literis habetur vbi de Hebræis lugentibus agitur *illos inter alia sedisse.* Sessio enim ista, de mansione in domo intelligenda est, ex qua nec ipsi facilè egrediebantur in luctu, nec in eam exteri admittebantur. Neemias [d] de se ipso. *Cumque audissem verba huiuscemodi, sedi, & fleui, & luxi diebus multis.* Et Esdras [e] item de seipso. *Cumque audissem sermonem istum, scidi pallium meum, & tunicam, & euelli capillos capitis mei, & barbæ, & sedi mærens.* Nec enim dubium quin sicut animo gestiente, passim circumcursatur, & aliorum domus ab aliis mutuo frequentantur; ita in mærore & luctu soleat ab omni vagatione cessari.

b Cap. 24. 10

c lib. 2. Ann. in fine.

d lib. 2. Esd. c. 1. 4.

e lib. 1. Esd. c. 9. 3.

Quintò, *Fora deserebantur*, quod in morte Germanici Tacitus his ipsis verbis obseruat. Significat autem id mercatus, & publicos rerum venalium conuentus omissos in publico luctu; non quod vitæ necessaria non venderentur; sed quod tantisper fori frequentia cessaret: id quod apud Hebræos quoque seruatum, ex pluribus exemplis habemus; & passim apud Romanos factum discimus ex clade Cannensi, ad Thrasimenum, & publico luctu, qui propter illas assumptus.

Sextò. *Iustitium sumebatur*, omnium maximè proprium, quæ in luctu publico fiebant. Erat autem *iustitium* iurisdictionis [f] intermissio cum cessabant tribunalia claudebantur curiæ, causæ suspendebantur: vnde illi vocabulum: *iustitium* enim dictum quasi *Iuris statio.* Nomen in sacris literis non habemus, rem ipsam habemus, sed alio vocabulo signatam; nempe *per portarum luctum; desolationem, & solitudinem.* Quia enim apud Hebræos, vt alibi fusè docuimus, omnia publica negotia, præsertim quæ ad lites & iudicia, in portis exercebantur, hæc Iuris suspensio, & vno verbo iustitium, *per portarum luctum & solitudinem* apud illos exprimebatur. Esaias [g], *Pulcherrimi*, inquit, *viri tui gladio cadent, & fortes in prælio.* Ob id, quid? Luctus publicus sequetur; vnde subdit; *Et mærebunt, atque lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit.* Squalere enim fora & iudicia, tacere leges, mærere tribunalia dicuntur, cùm Iuris administratio suspenditur, in qua fora iudicialia non frequentantur. Vnde Ieremias de [h] publico luctu ob siccitatem. *Luxit*, inquit, *Iudæa, & portæ eius vacuæ factæ sunt* (sic LXX.) *& obscuratæ sunt in terra, & clamor Ierusalem ascendit.* Vacuæ, inquit *portæ*, quia vt bene D. Thomas in eum locum, nullæ lites, & causæ agebantur; inde circa fora & tribunalia solitudo, *iustitium* scilicet, quo nihil apud Hebræos non solùm, sed Romanos, frequentiùs in luctu; quoties seditio, tumultus, aut aliqua clades accepta esset, aut immineret, aut etiam vir aliquis insignis extinctus. Sic in morte Germanici *iustitium*; sic Antonio arma in patriam ferente *iustitium* indicendum & intermittendam iurisdictionem Cicero sæpius inculcat: sic Cæsare ciuile bellum cœptante. *ferale iustitium* Romæ sumptum Lucanus [i] canit, & iura omnia cessasse. Quare Tertullianus alicubi sole & die decedente, dicit lugere mundum, quod nocte subeunte *iustitium*, & rerum omnium silentium sequatur. Totum hic locum adscribam, quia elegantissimus est, & ad omnes ritus alludat, qui solemnes in luctu. *Aspice nunc*, inquit [k], *ad ipsa quoque exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque sepelitur: funestatur mundi honor* (quare funestatur? Quia tenebris, qui niger est, & funestus color obducitur; vnde subdit) *omnis substantia denigratur, sordent, silent, stupent cuncta, vbique iustitium est, quies rerum, ita lux amissa lugetur.* Cur ita? quia sordes, silentium, stupor, cessatio, & niger color propria lugentium. Quietem vero nocturnam, silentium illud omnium animalium mundi *iustitium* eleganter appellat; quasi tunc cessent illius tribunalia, & omnibus sopore demersis, nihil agatur, aut decidatur. Vt verò à principio dixi, proprium adeo *iustitium* publici luctus, vt pro eo aliquando ponatur. Sidonius matronam Filomatiam quæ publicè fuerat à tota ciuitate defleta, *non sine iustitio* decessisse dicit [l], *Iustitium*, publicum luctum appellans, qui illi fuerat impensus. Vt autem supra monui de luctu vniuerso; sic de ipso *iustitio* reperio frequentius illud indictum voce Præconis; licet aliquando etiam sponte susciperetur. Vnde Fulgentius [m] iustitium describit *quando populo per Præconem indicitur, vt ab opere cesset, & illustrem virum vel fœminam lugeat.* Et inde apud Ciceronem sæpius iustitium indicere.

f Gel. lib. 20. c. 1.

g Cap. 3. 26.

h Cap. 14. 2.

i lib. 1.

k li. de resur. carn. c. 12.

l lib. 2. ep. 8.

m li. de pris. serm.

Capvt XIII.

Ad illa verba.

[n] Et conuenerunt in Masphath, hauseruntque aquam, & effuderunt in conspectu Domini, & ieiunauerunt in die illa.

n 1. Reg. 7. 6.

De sacro luctu apud Hebræos, & ritibus in illo seruatis.

Luctus sacer, vt supra diximus erat, qui ad Deum placandum publicè sumebatur. Eo nihil in sacris litteris frequentius: ob id accuratius hic explicabitur, & quatuor potissimum prosequemur. Primo. Quotuplex, & quas ob causas assumptus. Secundo. Qui ritus in illo. Tertio. De ieiunio, oratione, & aliis quæ erant in illo præcipua. Quarto. Num etiam apud gentiles vsurparetur. Ante omnia tamen præmitto de sacro luctu dupliciter agi posse, Primo: vt iunctus est actibus interni doloris ex admisso peccato concepti; & vt Deus inde placetur assumpti,

quem

quem peccatis offendimus. Secundo vt respicit externum habitum lugentis, & alios actus, qui ad animi dolorem testandum assumuntur. Primo modo, de luctu sacro disputare, Theologorum est, dum de pœnitentia disserunt. Secunda tractatio, historica est, & eorum qui ritus veteres exponunt, quod hic nos agimus. Ordiamur igitur à primo quod proposuimus.

Luctus sacer ab Ecclesiasticis scriptoribus, vt dixi, *pœnitentia* nuncupatus ex *subiecto*, & *obiecto* distingui potest. Ex *subiecto*, alius priuatus erat, alius publicus: Ex *obiecto* cum omnis esset ad placandum Deum, aut demerendum; alius tamen erat ad peccata commissa expianda; alius ob infortunium aliquod quod timerent, aut, quo iam premerentur arcendum. Singulorum passim exempla suppetunt in sacris literis.

Et primò, *priuati*. Sic enim luxit Achab ad Eliæ comminationem. *Cùm*, inquit [a], *audisset Achab sermones istos, scidit vestimenta sua, & operuit cilicio carnem suam, ieiunauitque & dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite.* Sic etiam Esther audito excidio, quod aduersus gentem suam parabatur ab Aman, confugit ad Deum *pauens* [b] *periculum, quod imminebat.* Et vt supra vidimus, *cùm deposuisset vestes regias, fletibus, & luctui apta indumenta suscepit: & pro vnguentis variis cinere, & stercore impleuit caput, & corpus suum humiliauit ieiuniis.* Sic beata Iudith populum suum, virile ausa facinus, liberatura [c]. *Ingressa est Oratorium suum; & induens se cilicio posuit cinerem super caput suum.* Sic etiam priuatim luxit Esdras [d] ob peccata populi. *Cùmque*, inquit, *audissem sermonem istum scidi pallium meum, & tunicam, & euelli capillos capitis mei, & barbæ, & sedi mœrens ..... pro transgressione eorum, qui de captiuitate venerant.* Sic denique Neemias [e], qui de se ipso, *Cumque audissem verba huiuscemodi, sedi & fleui, & luxi diebus multis, ieiunabam, & orabam ante faciem Dei cæli.*

a lib. 3. Reg. c. 21. 27.

b Esth. c. 14. 2.

c Iud. c. 9. 1.

d lib. 1. c. 9. 3.

e lib. 2. Esd. c. 14.

Secundò, publicè sacro luctu luxerunt Israelitæ hoc loco Regum quem tractamus. *Conuenerunt*, inquit, *in Masphath*, vtique ad placandum Deum & demerendum; & vt veniam delictorum suorum impetrarent. *Hauseruntque aquam, & ieiunauerunt.* Iidem etiam, & maiori celebritate luxerunt, Holopherne premente. *Omnis populus*, inquit [f], *cecidit in faciem, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt.* Et rursus [g] in eadem calamitate; *Cum hoc dixisset factus est fletus & vlulatus magnus in ecclesia ab omnibus, & per multas horas vna voce clamauerunt ad Deum; Peccauimus cum patribus nostris.* Sic etiam luctum sacrum vniuersè sumpsere post edictum Assueri [h]. *In omnibus*, inquit, *prouinciis, oppidis, ac locis, ad quæ crudele dogma peruenerat, planctus magnus erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus, & fletus, sacco & cinere multis pro strato vtentibus.* Et hunc eundem pœnitentiæ luctum Iudas omnibus indixit, Antiocho sæuiente. *Præcepit*, inquit [i], *populo vt die, ac nocte Deum inuocarent.* Inde subdit [k]; *Omnibus itaque simul id facientibus, & petentibus à Domino misericordiam cum fletu & ieiuniis per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Iudas, vt se præpararent.* Denique ad hunc eundem Prophetæ sæpiùs hortantur. In primis Ioël. Ad pœnitentiam enim eum inuitant, non solum ad actus interiores hortantur; sed ad exteriorem habitum, qui erat tum proprius lugentium. *Conuertimini*, inquit [l], *ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu; & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra*, id est non hæc tantum, sed magis illa.

f Iud. 6. 54.

g Ibid. c. 7. 18.

h Esth. 4. 3.

i 2. Machab. c. 12. 10.

k ver. 13.

l Ioël 2. 12.

Tertiò, exemplum luctus sacri solùm ob peccata expianda, & numen offensum placandum, habemus hic in populo Israëlitico. Nec enim peculiare vllum infortunium nunc instat, ad quod amoliendum lachrymas effundant; sed tantum memores eorum quæ in Deum deliquerant, admonitu Samuelis, ad expianda malè patrata conueniunt, & fletus associant. Similiter Dauid iam latè regnans, vbique victor & inclytus, ob solam memoriam commissi peccati, luctum hunc sacrum assumpsit, dies noctesque stratum suum lacrymis rigando ad Deum demerendum; vt ex septem Psalmis habemus, quos ab argumento Ecclesia, *Pœnitentiales* appellauit.

Quartò denique, sacri luctus exempla ad cladem aut prementem, aut instantem auertendam, longè plura suppetunt in sacris literis. Quæcunque enim hactenus indicauimus, & alia, quæ passim occurrunt, omnia ferme sunt ad Deum propitiandum, vt intentata supplicia remittat.

Secundo loco, qui ritus in hoc luctu seruarentur, explicationem faciliorem habet. Quæcunque enim in luctu ciuili siue publico, siue priuato, adhibebantur, eadem ferme omnia in hoc etiam sacro assumpta sunt; nisi quod aliqua, cura hic impensiori, & attentius; vt ieiunia, corporis afflictatio, & omnia magis præposterè seruata; quam in vita quotidiana solerent. Satis hic igitur erit ea pressiùs exponere, quæ peculiaria in hoc erant; aut quia propriè illius tantum, aut quia maiori cum cura. Prius tamen moneo cultum, habitumque corporis in sacro luctu, ritusque in eo solitos vsurpari, fuisse deinde à Christiana Ecclesia omnes assumptos, in habitu *publicè pœnitentium*. Sicut enim, vt supra diximus, luctus sacer est proprio suo nomine *Pœnitentia* appellatus à Latinis; & Græcè, *tapinophronesis*. *ταπεινοφρόνησις*, sic hi, qui lugebant, *pœnitentes* dicti. Cultum ergo publicè pœnitentium, & ritus in eorum habitu seruatos, sic Tertullianus exequitur. [m] De pœnitentia enim ipsa agens; *De ipso quoque habitu, atque victu mandat, sacco, & cineri incubare, corpus sordibus obscurare; animum mœroribus deiicere; illa quæ peccauit, tristi tractatione mutare; pastum, & potum pura nosse non ventris, sed animi causa. Plerumque verò ieiuniis preces alere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies ac noctes ad Dominum Deum tuum, presbyteris aduolui, charis Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere.* Quæ omnia sacer Hebræorum luctus habebat, dum per illum Deum placabant, & peccatis veniam petebant, intentata, aut inflicta supplicia auertendo.

m De pænit. cap. 9.

Quod ergo tertium erat de hoc luctu propositum, tria erant in eo vel propria, vel præcipua; ieiunium, oratio, & præpostera pristini cultus inuersio.

De ieiunio, res clara; adeo enim proprium id in sacro luctu, vt aliquando sit idem in sacris literis ieiunare, quod lugere; & ieiunium indicere, sit ad hunc luctum vocare [n]. *Prædicate*, inquit, *ieiunium, & sedere facite Naboth inter primos populi.* Prædicare enim hic ieiunium, erat hunc luctum indicere. Nec dubium quin cùm ieiunium esset in omni luctu, in sacro locum præcipuum haberet. In luctu enim ciuili, cum primum

n 3 Reg. 21. 9.

recipiebat,

incipiebat, ab escis abstinebatur: at in sacro, non prius ferme ieiunium cessabat, quam totus luctus absolueretur. Erat ergo ieiunium in sacro luctu diuturnius, & adstrictius. Vt plurimum enim aqua tantum ad panem adiuncta, dies transigebant: aliquando, non solum ab omni esca, sed etiam ab aquæ potu temperabant. Hoc secundum fecisse nunc populus, tacitè per hæc verba significatur; quæ variè detorta, & operosis interpretationibus obscurata; planissimum tamen sensum habent intellecta de ieiunio per abstinentiam etiam ab aquæ potu peractum. *Hauserunt*, inquit, *aquam, & effuderunt*; eam scilicet
a 2.Reg. 23. Domino libantes, vt post modum fecit Dauid [a], & sitim suam quam nec aqua satiabant, in sacrificium offerentes. Vnde subditur; *Et ieiunauerunt*. Hoc nempe ieiunij genere, quo nec aquam gustabant. Eodem modo luxit Esdras, qui de se
b lib. 1.Esd. c.10.6. ipso testatur [b]. *Ingressus est illuc, & panem non comedit, & aquam non bibit, lugebat enim transgressionem eorum, qui venerant de captiuitate*. Simile quoque ieiunium ab omni esca & potu legimus de Sara Tobiæ iunioris vxore. *Ad hanc vocem* (in-
c Tob 3. 10. quit [c], qua contumeliosè fuerat ab ancilla traducta) *perrexit in superius cubiculum domus sua & tribus diebus & tribus noctibus, non manducauit neque bibit*. Similiter Esther ad Mardochæum.
d Esth.4. 16. *Vade*, inquit [d], *& congrega omnes Iudæos: non comedetis, & non bibetis tribus diebus, & tribus noctibus; & ego cum ancillis meis similiter ieiunabo*. Frequentius tamen erat ieiunium cum solo pastu panis secundarij, & aquæ potu. Quale clare
e Dan.c.10.3 Daniel à se dicit assumptum. *Ego Daniel*, inquit [e], *lugebam trium hebdomadarum diebus panem desiderabilem non comedi, & caro, & vinum non introierunt in os meum*. Et de isto ieiunio potu intelligendum quoties Hebræi absolutè ieiunasse dicuntur, & sua ieiunia protraxisse cùm ante Deum lugerent.

Cum ieiunio coniuncta erat oratio, non quoquo modo fusa, sed eo corporis habitu & conformatione, qui maxime demissionem animi testaretur, sua infortunia gementis: qualis erat aut humi fusum iacere, aut genibus innixum ante Deum excubare; cùm facultas erat Arcam adeundo; cum longius aberat, ad locum vbi ea sita manus supplices, vultumque tendendo. Propterea cum dicitur in hoc luctu ieiuniū assumptum, tam frequenter adiungitur in illo & cum illo corpus *humiliatum*; quod est ita eos ieiunasse, vt cum ieiunio preces humi demissi funderent, & toto luctus tēpore solo affigerentur, aut abiecti, aut prostrati, aut sedentes. Hinc de luctu populi instante
f Iud. c. 4.8. Holopherne; *clamauit*, inquit [f], *omnis populus ad Deum instantia magna, & humiliauerunt animas suas in ieiuniis, & orationibus ipsi, & mulieres eo-*
g Ps 30.13. *rum*. Et Dauid [g] de se ipso; *Humiliabam in ieiunio animam meam*. Quomodo *humiliabat*? Quia cum ieiunio preces humi fusus miscebat, vt de
h Ps.118 30. se alibi testatur [h]. *Adhæsit pauimento anima mea, viuifica me secundum verbum tuum*.

Tertiò denique, maximè propria erat sacri luctus quotidiani cultus inuersio, de qua paulo post.

Superest iam quartum quod proposuimus; an luctus hic sacer Gentilibus vsurpatus, ad quid, & quomodo. Vsurpatum, dubitare non possumus: nam luctus huius nomine voluntarius squalor, & afflictio corporis intelligitur ad aliquid à Deo impetrandum assumpta; siue id sit cladis, aut

Sopran. in Dauid.

periculi depulsio, siue beneficij collatio. Certum autem est ex solemni more id à Gentilibus factitatum, quod habemus à Tertulliano, qui simul ad quid, & quibus ritibus ostendit. *Sed & omnē*, inquit [i], *ταπεινοφρόνησιν tapinophronesim ethnici* i lib. de Ieiun.c.16.
agnoscunt. Cum stupet cælum, & aret annus nudipedalia denunciantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro auertunt, precem indigitant, hostiam instaurant. Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu saccis velati, & cinere conspersi idolis suis inuidiam supplicem obiiciunt, balnea & tabernacula in nonam vsque clauduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aqua nec in lancibus, Niniuiticum credo iustitium. Iudaicum certe ieiunium vbique celebratur, cum omissis templis, per omne litus quocunque in aperto aliquando iam precem ad cælum mittunt: & licet cultu & ornatū mœroris munus infament, tamen fidem abstinentia affectant, & stella auctoritatem demorantes suspirant. Hæc ego paulo prolixius, quod ex illis quæcunque de luctu sacro Gentilium quæri possunt, abundè discantur. Expendamus accuratè singula.

Primò, Dicit omnem *tapinophronesim* Christianorum etiam Ethnicos agnouisse. Sic autem Tertullianus appellat luctum sacrum & habitum pœnitentiæ; voluntariam nempe deiectionem, & humiliationem corporis & animi in vita, & victu ad Deum demerendum. Sic enim etiam in sacris literis vno vocabulo totus habitus lugentium *humiliatio* nuncupatur: & *humiliari*, in iisdem est hunc luctum sacrum assumere per animi deiectionem quam corporis abiectio testabatur. Vnde Achab habitum hunc indutus, *humiliatus* dicitur. *Non vidisti humiliatum Achab?* Dixit [k] k 3.Reg 21.
Deus ad Eliam. Et de Iosia dicitur [l]; *Pro eo, quod* l 4.Reg 22.
audisti verba voluminis, & perturbatum est cor tuum, & humiliatus es coram Domino. Iosias enim coram Arca (id est enim hoc loco *coram Domino*) sacco indutus iacuerat. Ob id ergo quod in sacris hic sacer pœnitentiæ luctus, & vniuersus eius habitus, *humiliatio* dicitur, in Christiana Ecclesia *tapinophronesis* est appellatus, abiectio nempe animi corporis abiectione, & voluntaria vexatione testata. Quem habitum cum sua voce dicit hîc Tertullianus etiam Gentiles agnouisse.

Quem secundò, adiungit illis duplicem fuisse; statum, & indictum. *Statum*, cùm dicit annuo ritu saccis velatos & cinere conspersos diis suis supplicasse. *Indictum*, cum dicit arente anno, & stupente cœlo nudipedalia denunciata.

Tertiò, inter alia corpori vexando tunc vsurpata, primum dicit fuisse ieiunium: quod indicat dum dicit per eos dies apud Gentiles *vnū tantum esse ignem*, eumque publicum, & apud aras: per id insinuans abstinuisse tunc eos ab omni cibo, qui coqueretur; Et similiter à vino, dum subdit *aquas nec in lancibus apponi*: significans eam nec hauriri, nec haustam in promptu haberi. quod vtrumque de Gentilium ieiunio, siue in luctu sacro, siue in suis sacrificiis etiam docet D. Hieronymus [m]. Omnia tandem concludens *ea se disputasse; vt qui ex nostris Apostolorum paupertatem, & crucis duritiam aut nesciunt, aut contemnunt, imitentur saltem Gentilium parcitatem.* m lib.2 cont. Iouin.

Quartò, dicit hanc tapinophronesim Gentiles cultu & ornatu mœroris infamasse. *Licet*, inquit, *cultu & ornatu mœroris munus infament; tamen fidem abstinentia affectant*. Indicat autem per id Gentiles in sacro luctu quædam propria vsurpasse, quæ non Christiani. Prætermisso enim

quod totus habitus in illis,& in nostris fine, & proposito dissiabat; cum noster luctus esset verè sacer, illorum sacrilegus; noster ad Deum versum, illorum ad falsos: in ipsis externis indiciis mœroris aliqua Gentilee habebant, quibue, eorum luctus infamabator in ipso *cultu & ornatu per quem vtrumque*, aliud non intelligit, quam indecentia signa doloris à Christianis non approbata. Quæ hæc præcipue?

Primum quod Sacerdotes & sacrificuli dum preces fundebant se cultris intersecabant, vt orationem suam, quam ieiuniis alebant, non lacbrymis solum sed etiam sanguine rigarent. Huius ritus, quem suo loco fusiùs explicamus, in libris Regum habemus exemplum, vbi de Pseudoprophetis Baal, & Elia. De illis enim scriptura loquens [a], *Clamabant*, inquit, *voce magna inuocantes Deum suum, & incidebant se iuxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* Passim autem id à Gentilibus factitatum, vt Deos suos placarent, aut demererentur, indicat alicubi Prudentius [b]:

a 3. Reg. 18. c8.

b In Hym. de S. Romano Mart.

Sunt sacra quando vosmetipsos exciditis,
Votiuus & cum membra detruncat dolor
Cultrum in lacertos exerit fanaticus
Sectisque Matrem brachiis placat Deûm.
Furere ac rotari, ius putatur mysticum,
Cælum meretur vulnerum crudelitas.

Quomodo autem impiè hæc à Gentilibus vsurpata nihil obsint Christiano ritui, se in sacra flagellatione cædendi, fusè nos alibi, & ex nostris Iacobus Gretserus integro de disciplinis libro aduersus hæreticos.

Secundum quod improbabatur in hoc luctu Gentilium, & illum infamabat, erat fanatica corporis iactatio, qualis furentium est, & bacchantium. Quam indicat Prudentius illis verbis:

Furere, ac rotari, ius putatur mysticum.

Et clariùs Lactantius [c] vbi de Bellonæ sacerdotibus agit. *Alia*, inquit, *Virtutis* (sacrificia) *quam eandem Bellonam vocant, in quibus ipsi sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sectis namque humeris, & vtraque manu districtos gladios exerentes currunt, efferuntur, insaniunt.* Et hoc vtrumque *cultus* nomine forte Tertullianus intellexit dum dixit munus illud *cultu mœroris* à Gentilibus infamari. Cùm verò adiungit *ornatum.*

c lib. 1. de fal. relig. cap. 21.

Puto per hoc, Tertium intellexisse, quod in Christiano luctu non probabatur, & passim Gentiles vsurpabant in suo. Matronæ enim eorum in signum mœroris nudo pectore, & passis crinibus templa circuibant, & illorum limina capillis abstergebant. De quo ritu Liuius [d]. *Strata passim matres, crinibus templa verrentes veniam irarum cælestium exposcunt.* Et iterum [e], *Matronæ circa Deûm delubra discurrunt crinibus sparsis aras verrentes.* At Lucanus [f] clariùs in publico & sacro luctu cum Cæsar in Vrbem rueret belli ciuilis initio:

d lib. 3.

e lib. 26.

f lib. 2.

Hæ lacbrymis sparsêre Deos, hæ pectora duro
Afflixere solo, lacerasque in limine sacro
Attonitæ fudere comas.

Erat enim hic habitus iram Dei deprecantium. Vnde Apuleius [g]. *Tunc Psyche vberi fletu rigans Deæ vestigia, humumque verrens crinibus suis.* Et durauit hic ritus ipsa superstitione durante. Itaque Constantini fermè tempore vigebat. Mamertinus [h]; *Matres Italæ pensa manibus abiecerunt, paruos liberos abreptos ad templa traxerant, ibi aras sacras passo capillo suo quæque verrebat.* Nihil horum in nostro luctu. Nec enim pro Christiana modestia putarunt matronas in publico iactari, nudo pectore, & sparsis crinibus solum verrentes. Ob id, fortasse Tertullianus dicit *tapinophronesim* suam Gentiles ornatu, & his signis mœroris infamasse.

g lib 5. Met.

h Panegyr. ad Maximian.

Quintò, Dicit à Magistratu purpuram positam, & fasces retro versos, per quod indicat inuersionem quotidiani cultus in hoc luctu. Supra autem monui non fuisse tantùm huius propriam; sed in omni, maximè publico, seruatum, vt omnia præpostere, & peruersè fierent, quam ex quotidiano more solerent, præsertim à Magistratibus, aut aliqua dignitate fungentibus. Ergo versi fasces ab illis, à signiferis versa vexilla, versa à militibus arma, versus in singulis ordinibus cultus; vt Senator in equestri habitu, eques in plebeio prodiret; ipsi etiam sacrorum Antistites insulis abiectis, inhonoro cultu squalerent. Tertullianus hic nominatim purpuræ meminit; quam non tantum depositam à Magistratibus, sed cum illa simul alia dignitatis insignia supra monuimus, & clarè Tacitus refert in funere Germanici. *Illic miles cum armis, sine insignibus Magistratus*, deposita nimirum toga prætexta, quam nomine purpuræ Tertullianus intelligit; deposito annulo, & lato clauo. Quomodo tunc ergo Magistratus amicti? Vt infima turba solebat; quæ vt plurimum Romæ, & alibi in pulla veste, vt fuse docuimus libro de Re Vestiaria. Ob id Lucanus de luctu sub initium belli Cæsariani.

——— *Ferale per vrbem*
Iustitium; latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.

Et Iuuenalis de iustitio in simili luctu.

Pullati proceres; differt vadimonia Prætor.

Proceres ipsa Vrbis capita, & Magistratus intelligit, qui purpura deposita, plebeia veste latebant.

Post purpuram, de *fascibus* Tertullianus adiungit insigni præcipuo dignitatis, & iuris in alios exercendi; qui tamen in luctu vel omissi, vel inuersi gestari, Tacitus in eodem Germanici funere. *Præcedebant incompta signa, versi fasces.* Et Albinouanus.

Quos primum vidi fasces, in funere vidi,
Et vidi versos, indiciumque mali.

De armis quod diximus etiam versis, Virgilius in funere Pallantis:

——*Tum mæsta phalanx Teucrique sequuntur,*
Tyrrheniquε Duces & versis Arcades armis.

De insignibus à vexilliferis etiam inuersis Statius:

Tunc septem numero turmas (centenus vbique
Surgit eques) versis ducunt insignibus ——

Quod verò Tertullianus hîc dicit *inuidiam supplicem diis suis*, hoc habitu lugubri et luctuoso obiecisse; phrasi vtitur hac in re quasi solemni, præsertim apud Poëtas, vbi de hoc luctu agunt. Statius:

——— *Sic vrbe relicta*
Primæuique senes, & longo examine matres
Inuidiam planxere deis. ———

Et Lucanus.

——— *Et nullis defuit aris*
Inuidiam factura parens. ———

Et hæc de ritibus in sacro luctu.

Ad

CAPVT XIV.

a Reg. 4. c. 19. 1. Ad illa verba. [a] Quæ cum audiſſet Ezechias Rex, ſcidit veſtimenta ſua, & opertus eſt ſacco ingreſſuſque eſt domum Domini.

De luctu Regum & virorum principum.

NOn quærimus hic an Reges etiam lugereut infortunia ſua, in cladibus, quas ipſi quoque cum reliquis mortalibus experiuntur; ſed an in publica vel priuata calamitate ſolemnem luctum vel ipſi, vel ipſorum Aulici ſumerent lugubribus induti. Rationem nobis ambigendi præbet ex vna parte quod iu libro Eſther [b] habetur de Mardochæo, qui ad nuncium exitij vniuerſæ Iudæorum genti parati, *ſcidit veſtimenta ſua, & indutus ſacco, & ſpargens cinerem capiti in platea mediæ ciuitatis voce magna clamabat, oſtendens amaritudinem animi ſui; & hoc eiulatu vſque ad fores palatij gradiens.* Cur vſque *ad fores*? Subditur. *Non enim licitum erat ſacco indutum aulam Regis intrare.* Si ergo hoc eſt, fatendum, ſine dubio, luctum ſolemnem procul à Regiis ædibus abfuiſſe. Nec videtur id à præſentibus moribus abhorrere. Nihil eſt enim quod tantopere à Regum & magnorum Principum aulis abigatur, quam ſpecies omnis triſtitiæ, & mœroris, & quicquid poteſt oculos funeſtare. Ob id omnia lugubria procul ab Aula; & qui mortuos lugent, abſorbere lacbrymas coguntur, & eas aliò transferre. Interim enim dum iu domibus Regum ſunt [c], *mollibus*, nou lugubribus, veſtiuntur. Nec otium illis, aut locus eſt triſtes nænias fundere, vbi ſemper omnia lætis vocibus perſonant [d] *cantorum, & cantatricum.*

b Cap. 4. 5. & 2.

c Matt. 11. 8.

d 2. Reg. 18.

Propter hæc nonnulli putarunt habitum lugubrem qui eſt in legitimo luctu ſolemnis, ab aulis Principum ſemper exulaſſe; non quod in magna, & ſubita calamitate ſua quædam mœſtitiæ ſigna ipſi quoque non ederent; ſed quod nunquam Reges ipſi, aut proceres aulici lugubria ſumerent, aut in illo habitu doloris conſpicerentur, quem ſupra deſcripſimus. Ob id Mardochæum regiæ fores ingredi non auſum, quod nefas eſſet habituui funeſtum regiis ædibus inferre.

At verò ex altera parte innumera exempla ſuppetunt ſolemnis luctus in aula; non ab inferioribus tantum, ſed ab ipſis etiam Regibus vſurpati. Quid ergo dicendum?

Primò, Aſſyrios Reges, & alios Orientales illorum potentiæ ſucceſſores procul à ſe & à penatibus ſuis omnem habitum lugubrem habuiſſe, qui ſolemnis aliis eſſet ritè lugentibus. Hoc claſè ſatis oſtendunt verba, quæ ex libro Eſther attulimus, & indicat etiam Suetonius, vbi de luctu in morte Germanici. Dicit [e] enim *Regum Regem illius morte nunciata, & exercitatione venandi, & conuictu Megiſtanum abſtinuiſſe Quod apud Parthos iuſtitij inſtar eſt.* Significat autem per hæc verba luctum ſolemnem Regibus illis, non in lugubrium aſſumptione, aut habitus deformitate poſitum; ſed in abſtinentia tantum à conuictu procerum, & exercitatione venandi. Reges autem Regum Chaldæorum, & Aſſyriorum Monarchæ propriè dicti ſunt; quæ deinde appellatio ab aliis Orientalibus vſurpata in quos illorum potentia, tota ceſſit, aut ex parte maiori; vt Parthorum Reges fuerunt.

e In Caligula, cap. 4.

Secundò, dicendum nec Hebræorum Reges, nec ipſorum Aulicos à ſolemni luctu abſtinuiſſe; ſed quoties id rerum caſus expoſceret, habitum lugentium proprium vſurpaſſe in ſacco & cinere, & totius cultus deturpatione: ſic Dauid ſæpiùs, ſic Acbab, ſic Ioſias, ſic hic Ezechias luget; & cum illis ſimul omues Proceres aulici luxiſſe dicuntur.

Tertiò, ſub Imperatoribus, & Auguſtis iam dominatione firmata, quod ſeruatum propriè ſit, videtur ambiguum. Vero tamen propius eſt iu luctu eos tantùm à feſtis celebritatibus, & à publico abſtiuuiſſe. Cæterùm nullo deteriori cultu fœdatos; quod non leui coniectura colligitur ex iis quæ de Tiberio & Liuia à Tacito [f] traduntur.

f lib. 2. 3. & 4. Annal.

INDEX
RERVM NOTABILIVM,
QVÆ IN HOC VOLVMINE
CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, posterior columnam designat.

Index rerum notabilium.

Index rerum notabilium.

Index rerum notabilium.

Quis

Index rerum notabilium.

Fleuitia.

Index rerum notabilium.

Iustitia.

Index rerum notabilium.

Index rerum notabilium.

Index rerum notabilium.

Polenta.

Index rerum notabilium.

Index rerum notabilium.

Sepulchra

Index rerum notabilium.

BBb 4 Sudarij

Index rerum notabilium.

Vasorum

Index rerum notabilium.

Vnde

Index rerum notabilium.

F I N I S.

